PALINGENESIA
IURIS CIVILIS

IURIS CONSULTORUM RELIQUIAE

QUAE IUSTINIANI DIGESTIS CONTINENTUR

CETERAQUE

IURIS PRUDENTIAE CIVILIS

FRAGMENTA MINORA

SECUNDUM AUCTORES ET LIBROS

DISPOSUIT

OTTO LENEL

VOLUMEN PRIUS

EX OFFICINA BERNHARDI TAUCHNITZ

LIPSIAE MDCCCLXXXIX

ADOLFO WACH

D · D

PRAEFATIO.

I. Excerpta e veterum iuris consultorum libris, quae Iustiniani digestis continentur, inscriptionum auxilio in pristinum ordinem restitui posse maximumque inde interpretationi subsidium nasci iam XVI. saeculi viri illustres optime perspexerunt. Et primus quidem Iacobus Labittus[1] suadente Cuiacio in Iustiniani digesta indicem ita confecerat, ut quae ad unum eundemque cuiusvis auctoris librum pertinerent fragmenta sub uno conspectu exhiberentur, additis simul et iis digestorum codicis institutionum locis, quibus iuris auctorum non quidem ipsa verba sed sententiae referuntur. Haud multo post Antonius Augustinus Tarraconensis episcopus in libro, cui de nominibus propriis τοῦ πανδέκτου Florentini inscriptum est,[2] similes plane proposuit indices, auctos tamen ceteris iuris prudentiae antiquae fragmentis, quae extra corpus iuris tradita tunc nota erant. Hos autem indices, etsi non satis praedicandam utilitatem iuri civili tractando praebuerunt, nequaquam omnibus numeris absolutos esse nemo est quin videat. Qui enim illos disposuerunt, singula cuiusque libri fragmenta eo ordine quem in digestis obtinent enumerari cum satis haberent, rerum ordini, quem in suis libris iuris auctores secuti essent, nullam prorsus curam adhibuerunt. Neque ultra progressi sunt qui postea eidem huic rei operam dederunt, Abraham Wieling[3] et Carolus Ferdinandus Hommel.[4] Quorum ille Labitti indicem iterum exhibuit mutato solum iuris consultorum ordine: hic eum magis ad usum accommodavit fragmentis integris exscriptis, novi autem nihil addidit.

Quae cum ita se habeant, quod denuo conatus sum, iuris prudentiam veterum, quantum potui, in integrum quasi restituere, vix excusatione indigebit: paucis vero exponendum erit consilium quod in conficienda hac collectione secutus sum quibusque finibus eam circumscriptam voluerim. Exceptis igitur iis fragmentis quae mox enumerabuntur, omnia recepi quae Iustiniani digestis continentur quaeque praeterea e civili Romanorum iuris prudentia servata sunt. Gai autem institutiones, Pauli sententias, Ulpiani regularum librum singularem, Dositheana quae vocantur fragmenta, fragmentum de iure fisci propterea exclusi, quod molem per se iam satis amplam huius collectionis inutiliter auxissent.[5] Omissa sunt praeterea quaecumque sive ius publicum sive sacrum spectant fragmenta extra digesta tradita: quod invitus et quodam modo coactus feci, cum propter difficultatem satis accurate discernendi quaenam ad ius proprie sic dictum spectent quaeve ad antiquitates referenda sint, tum ob miseram condicionem, qua longe maxima pars fragmentorum quae huc faciunt — ea praesertim quae Festo debentur — tradita sunt. Nec tamen nimis anxius fui in excludendis huius generis fragmentis, cum tres illae iuris partes — ius sacrum publicum privatum — arta saepe necessitate inter se conexa sint: eorumque librorum, in quibus et de iure sacro vel publico et de iure privato quaeritur, omnia fragmenta recepi vel saltem indicavi.

II. Singulos scriptores, ratione habita non ubique gentis nominis, sed quo designari solent, secundum litterarum ordinem disposui. Ita ex. gr. Caelius Sabinus sub littera C, Masurius Sabinus sub littera S invenientur. Qui ordo, praeterquam quod ad usum maiorem commoditatem praebet, minoribus difficultatibus obnoxius est quam secundum tempora dispositio, quippe cum non semper satis certo definiri possit quo quisque saeculo vixerit. In fine totius operis duplex additur index, alter alphabeticus, alter chronologicus.

III. Singulorum librorum fragmenta ita disponere conatus sum, ut inde ratio et conexus totius operis e quo desumpta sunt perspiceretur. Quod ubi fieri non potuit, hunc ordinem secutus sum, ut primum ponerentur e digestis fragmenta, deinde quae in ceteris de iure libris inveniuntur, ultimo vero loco quae alibi tradita sunt, insertis tamen inter digestorum fragmenta iis quae similis argumenti videbantur. Caute autem in illa restitutione procedendum esse censui et ita ut artis nesciendi numquam immemor essem.

De varia ratione rerum disponendarum, qua iuris auctores usi sint, suo quoque loco diximus neque hic accuratius inquiremus. Singula singulorum librorum capita, ubi fieri potuit, rubricis distinxi. Ceterum haec adnotare sufficiet:

---

1) *Iacobi Labitti ICti index legum omnium quae in pandectis continentur etc., Paris.* 1557. 2) *Tarracone* 1579. 3) *Iurisprudentia restituta etc., Amstelod.* 1727. 4) *Palingenesia librorum iuris veterum, Lips.* 1768. 5) *Fragmentorum quae ex his libris petita digestis continentur indices tamen confeci.*

1. Edicti perpetui rubricarum ordinem, de quo uberius egi in libro meo (*edictum perpetuum* 1883, *p.* 3—38) extremo volumine II in conspectu exposui. Praeterea cum saepissime veteres iuris scriptores edicto perpetuo quasi norma usi sint, quotiens id factum est indicavi adiecta rubricae littera *E* numerisque titulorum et paragraphorum. Duplici autem correctura hic opus esse nunc video, cum primum rubrica 'de aestimato', quae nunc § 110 inscribitur, post rubricas 'empti venditi (§ 111)' et 'locati conducti (§ 112)' transferenda sit, deinde rubrica 'quod falso tutore', nunc § 44, praecedere debeat rubricam 'ex quibus causis maiores', nunc § 43.

2. Rerum ordinem quem in iuris civilis libris Sabinus secutus est ope trium ad Sabinum commentariorum illustrare conatus sum dedique operam, ut in his commentariis adnotandis coniecturas meas argumentis ut potui probarem. Etiam Sabinianorum librorum rubricarum indicem ad calcem vol. II addidi.

3. Rationem quam secuti sunt in digestis Celsus Iulianus Marcellus itemque ad unum omnes qui post illos responsa quaestiones disputationes similesque libros scripserunt definiit Krueger, *Zeitschrift f. Rgesch.* XX, *p.* 94 *sqq.* Cui permultum me debere lubenter profiteor: quamquam enim horum librorum partem priorem ad edictum pertinere alteraque parte eadem fere ubique tractari argumenta fugere me non potuit, rerum tamen ordinem etiam in hac altera parte ab omnibus fere observari eundem non perspexeram: unde in priore volumine compluribus locis rerum ordo a me constitutus emendandus erat.[1] Nec tamen per omnia cum Kruegero sentio. Cum enim librorum de quibus agitur altera pars certo ordine carere videatur, Krueger, de hac confusione explicanda desperans, alteram partem propterea tantum additam esse putavit, ut sic de toto iure agi posset, itaque factum esse, ut tota additamentis inter se nullo modo cohaerentibus constaret. Quod vix rectum esse existimo. Talis enim opinio iam eo refellitur, quod nonnulla, de quibus in edicto perpetuo agitur, ab auctoribus illis ad hanc alteram partem remittuntur, ex. gr. lex Aquilia (*E.* 77), leges de adpromissoribus latae (*E.* 83—88), hereditas legitima (*E.* 157), lex Falcidia (*E.* 284). Quod fieri nequaquam potuit, si haec altera pars prioris tamquam supplementum fuisset. Itaque adducor ut credam, simili plane modo quo in priore parte edictum perpetuum, ita in altera ceteros iuris fontes, i. e. leges et senatus consulta, quibus a Papiniano posteriorumque temporum auctoribus etiam quaedam principum constitutiones addebantur, normam praebuisse. Quod non ita intellectum velim, quasi quae in altera parte tractantur interpretationi illorum iuris fontium inservisse dicam, cum neque pars prior in interpretando edicto perpetuo versaretur, occasione vero his legibus senatus consultis principum constitutionibus oblata totae doctrinae ad quas illa spectabant tractabantur, ex. gr. occasione legis Cinciae de donationibus, legis Corneliae de captivis et de postliminio. Neque igitur mirum esse potest, cum singulae leges nullo nexu inter se cohaererent, certo rerum ordine hanc alteram partem carere. Rubricarum indicem ad calcem vol. II subieci. Multa quidem in obscuro remanere quivis intelleget, qui reputaverit quot horum librorum fragmenta ad nos pervenerint, quot interierint.

IV. Non pauca extare fragmenta quae ad suas rubricas referri non possunt neminem mirum habebit, cum multa sint, quae ne coniecturae quidem ansam praebeant. In his asterisco (*) ita usus sum, ut eo interposito indicarem ea quae sequuntur cum rubrica praecedente non cohaerere.

V. Praeter ea fragmenta quibus ipsa verba scriptorum continentur ea quoque in hanc collectionem recepta esse, in quibus eorum opiniones solum commemorantur, probatum iri spero: his enim locis carere non potest qui de cuiusque auctoris doctrina iudicare voluerit. Saepissime vero in iuris auctorum libris antiquiores nulla alia praeter nominis indicatione laudari notum est: quae omnia ab Hommelio indistincte ad calcem reliquorum fragmentorum reiecta sunt. Attamen unde talia fragmenta petita sint, haud raro vel certo definire vel saltem probabiliter divinare licet. Ita nemo dubitare poterit, quin ex. gr. omnia prope quae e Iuliano adferuntur ad eius digesta referenda sint; similiter quotiescumque Ulpianus in libris ad edictum Pomponium laudat, eius libros ad edictum respicere solet. Quae autem cum ita se haberent, magis in rem esse videbatur haec quoque, ubicumque fieri potuit, inter cetera fragmenta referre certisque rubricis assignare, crucis tamen signo (†) praeposito indicare coniecturae tantum haec suum locum debere.[2] In diiudicanda vero quaestione ubinam singula fragmenta inserenda essent, ductus sum cum rebus ipsis de quibus agitur tum illis librorum capitibus in quibus adferuntur, quod praecipue ubi continuo adhibiti esse videntur, ut ex. gr. ab Ulpiano in Iuliani et Pomponii libris factum est, maximi momenti est. Hoc ideo monendum videbatur, ne quis me maiore licentia quam par erat usum esse putet.

VI. In collectione qualem instituere conatus sum artis criticae eam rationem haberi non posse, quae in singulorum auctorum editionibus merito exigitur, quivis facile concedet. Quod si antiquorum verba ab omnibus corruptelarum sordibus purgare studuissem, omnis spes deponenda erat me unquam ad finem perventurum, quem attingere ne doctioribus quidem facile liceat. In digestorum igitur fragmentis edendis Mommseni recensionem secutus sum, ita tamen, ut eas discrepantias a codice Florentino eiusque emendatoribus quae alicuius momenti esse videbantur sive adnotatione sive duobus asteriscis in textum insertis (*. . . .*) indicarem. Solam interpunctionem passim mutavi. Criticum quem vocant apparatum, facile scilicet qui

---

1) *Qua de re cf. addenda et emendanda (extr. vol.* II). 2) *Praeterea horum fragmentorum indicem ad calcem reliquorum subieci.*

unicuique ad manum sit, omisi. In ceteris libris praeter digesta optimis usus sum editionibus: hic autem aliquando liberius procedendum et in locis quorum lectio dubia est variam lectionem (delectu tamen habito) adponendam esse censui. Haec quae et in digestis et in Vaticanis quae dicuntur fragmentis extant, exceptis iis quae a Iustinianis vel decurtata vel interpolata esse videntur, ita dedi, ut Florentino et Vaticano codici parem auctoritatem tribuerem. Similiter etiam Mosaicarum et Romanarum legum collationis ratio habenda erat, cuius codices quamvis corruptelis scateant haud raro tamen ad genuina antiquorum verba propius Florentino accedere nemo est qui nesciat.

VII. Editori reliquiarum quae e libris iuris auctorum servatae sunt hoc in primis videtur curandum esse, ut a Iustinianorum interpolationibus et ab interpretum glossematis, quae librariorum errore in textum irrepserunt,[1] liberentur. Cuius rei expediendae licet his ipsis diebus praeclari extiterint adiutores Eisele[2] et Gradenwitz,[3] multum tamen etiamnunc abesse constat, ut omnia huius generis menda satis certo tolli possint. Diu igitur incertus fui, annon satius esset interpolationes omnino a me non indicari. Cum autem ipsa huius collectionis indole in multas eiusmodi corruptelas necessitate quadam inciderem nec quae sic perspexeram silentio possent praeteriri, eo denique adductus sum, ut et interpolationes et glossemata quanta potui diligentia anquirerem et adnotarem, etsi non is sim qui plus quam exiguam harum corruptelarum partem me indicavisse opiner. Interpolationes in adnotatione addito *Trib.*, glossemata addito *gloss.* designavi: ubi vero dubitandum erat, interrogationis signum addidi. Fieri potest ut alii me in hac re audaciorem, alii quos ad veritatem propius accedere arbitror, non satis audacem fuisse iudicent: nimia autem cautione peccare quam in lubrico coniecturarum versari malui.

Interpolationes et glossemata non ubique facile inter se discerni possunt, quippe cum et a compilatoribus passim quaedam tantummodo explicandi causa addita sint. Plerumque autem sive res ipsae sive dicendi genus satis certa indicia praebent.

De interpolationum indiciis optime egerunt Eisele et Gradenwitz, ad quorum disputationes lectorem qui accuratius haec cognoscere velit remittam; me quoque et adnotationibus meis et tractatibus antehac a me editis ad hanc rem melius illustrandam nonnihil contulisse speraverim. Hoc loco tantummodo de certis quibusdam vocabulis et elocutionibus, quibus Iustiniani uti solent, specialiter videtur agendum esse, cum ea quae ad hanc rem attinent, in adnotationibus exponere non potuerim.

1. *Fideiussoris* (item *fideiussionis*, *fideiubendi*) nomen sine dubio saepissime pro *sponsore* sive *fidepromissore* sive *adpromissore* (*sponsione fidepromissione adpromissione etc.*) positum est. Nihilominus ubi nullae aliae certaeque interpolationis suspiciones extabant ea intacta reliqui, exceptis solis iis locis, ubi de stipulationibus praetoriis agitur: hic ubique fere *sponsoris* vocabulum a me positum est, cum certum sit sponsionem in satisdatione praetoria obtinuisse,[4] cf. Gai. 4, 89, Paul. sent. 5, 9 § 2.

2. *Actionis* verbum multis in locis pro *formula* positum est, etsi satis certo raro demonstrari possit.

3. *Legatorum actio*: dubitari licet num haec dicendi formula quae tam saepe in digestis occurrit ab antiquioribus usurpata sit. Legatorum genera, ubicumque hoc fieri alicuius momenti esse videbatur, in adnotatione indicavi.

4. *Dotis promissionis* mentio sine dubio saepe pro *dotis dictione* inserta est. Interpolationem factam esse indicat cum res ipsa (cf. ex. gr. Iuliani fr. 268. 269) tum loquendi usus: ubique scilicet pro *doti dicere* a Iustinianis inseritur *doti promittere*, qua locutione antiqui iis locis quos ad dotis promissionem pertinere constat nusquam utuntur. Certissimum autem est et alias saepe alteram formulam pro altera positam esse, etsi res dilucide demonstrari nequeat.

5. *Cernendi* a compilatoribus in *adeundi* verbum mutatum est, interdum ut nulla dubitatio oriatur, saepius ut res in incerto maneat. Pro '*quodni ita creveris*' in formula substitutionis ubique a compilatoribus '*si heres non erit*' positum invenitur.

6. Ubi de bonorum possessione quae patrono datur agitur, in verbis '*pars debita patrono*' plerumque nihil notavi, quippe quae, etsi pro '*pars dimidia*' sive '*altera*' posita videantur, possint tamen genuina esse.

7. *Procuratoris* nomen in *cognitoris* locum non solum iis locis insertum est, ubi manifestam interpolationem indicavi, sed multis quoque aliis. Antiqui enim, cum inter praesentes ageretur, semper fere cognitoris opera utebantur: itaque ubi a Iustinianis *procurator* solum nominatur, pro eo sive simul cum eo veteres auctores *cognitorem* nominasse videntur. Quod etiam factum esse ubi nulla alia suspicio interpolationis est pro certo habeo.

8. *Cedere* procul dubio plerumque pro *in iure cedere* usurpatum est. Cum autem et antiquiores non numquam per compendium *in iure* verba omiserint,[5] post aliquam dubitationem (quam priores fasciculi ostendunt) nihil in hac re mutare decrevi.

9. *Exceptio rei iudicatae.* Praetorem in albo suo non duas exceptiones, alteram rei iudicatae alteram

---

1) *Quorum longe maxima pars iam in his codicibus, quibus compilatores usi sunt, extitisse videtur.* 2) *ZRG rom. Abt.* XX *p.* 15 *sqq.* 3) *ibid.* XIX *p.* 56 *sqq.* 277, XX *p.* 45 *sqq.*; *Interpolationen in den Pandekten, Berol.* 1887; *bullett. dell' istit. di dir. Rom.* II. 4) *Nec hoc tamen exceptionibus caret, cf. Papin. fr.* 205. 5) *Gai.* 1, 168. 172; 2, 30 *extr.* 35; *Ulp.* 11, 7. *Sane his locis omnibus ante expressim de in iure cessione agebatur, ita ut de cedendi significatione nulla dubitatio oriri posset.*

rei in iudicium deductae, propositas habuisse, sed unam exceptionem rei iudicatae vel in iudicium deductae ostendi in libro meo (*edictum perpetuum* § 275). Quod etiamnunc pro certo habeo, licet Eisele[1] contrariam opinionem tueatur. Cum tamen veteres brevitatis causa hanc duplicem exceptionem simpliciter '*rei iudicatae*' vocare potuerint, non ausus sum post verba '*rei iudicatae*' ubique '*vel rei in iudicium deductae*' inserere, ne tunc quidem cum manifeste de in iudicium deductione agitur.

10. De quaestione, num *legitima usura* ubique pro *centesima usura* positum sit, diu incertus eram, ideoque per priores fasciculos nihil adnotavi. Quod nunc perperam a me factum esse puto. Usurarum enim modus cum non lege constitutus sit, centesima usura vix potuit ab antiquioribus legitima vocari.[2]

11. *Aureus* (*solidus*), ubicumque ponitur ad indicandam pecuniae summam, Iustinianae aetatis est. Prioribus saeculis non aureorum, sed sestertiorum et denariorum ratio valebat. Denarii ubi ab antiquis memorantur nihil videtur a compilatoribus mutatum esse, pro sestertiis contra aureos introduxerunt. Atque ubi nihil referebat quanta nominaretur pecuniae summa pro mille sestertiis aureum unum ponere solebant, ita ut quod in libris traditum erat ex. gr. HS $\overline{\text{X}}$ *decem aurei* vel *solidi* scriberent.[3] Num vero, quotienscumque certa quaedam et definita summa indicanda erat, in convertendo firma et sibi constans norma servata sit, diiudicari nequit. De liberto centenario cum agitur mille sestertii aureum aequiparant,[4] item in poena edicti ad senatus consultum Silanianum propositi,[5] centum vero in legis Iuliae agrariae poena,[6] ducenti autem — dummodo lectio cod. Veron. Gai. 4. 46 'decem milia' recte se habeat — in poena liberti qui contra edictum praetoris patronum in ius vocabat.[7] Facile quidem fieri potuit, ut hic in convertendo maiore licentia compilatores uterentur.

12. Multa sunt fragmenta quae eo consilio in initio interpolata sunt, ut artius cum praecedentibus coniungerentur. Ubi plura sic addita sunt indicavi, insertas vero particulas (*nam, enim, sed, sed et, nec non etc.*), nisi his additis sententia auctoris mutata esse videbatur, indicare omisi.

VIII. Innumerabilia librariorum menda, in quibus corrigendis Mommsen operam numquam satis laudandam posuit, aliter a me tractata sunt atque interpolationes et glossemata: maximam eorum partem silentio praeterii, paucis dumtaxat in adnotatione additis coniecturis, in quas aut ipse incideram aut quae, cum iam ab aliis prolatae essent, Mommsen omisit.[8] Haec enim menda tollere extra terminos quos mihi proposui erat.

Saepissime a librariis ita peccatum est, ut verba quaedam omitterent. Hiatus orationis inde ortos, quibus codex Florentinus laborat, plerumque non indicavi: alibi satis habui lacunam notare, raro eam explere conatus sum.

IX. In adnotatione quae ad tollendas cuiusque generis corruptelas spectat, quae ab aliis accepi plerumque cui debeantur non adscripsi, nisi ubi auctoris laudatio aliquid ad rem ipsam melius intellegendam prodesse videbatur. Quod quidem propterea a me factum est, quia videbam quam incerta essent quae volgo de his rebus traderentur, quam saepe coniecturae ab aliis primum propositae aliis falso adscriberentur aut iamdudum factae quasi novae denuo proferrentur. Quod si temptassem in singularum quarumque coniecturarum auctores inquirere, laborem in me suscepissem cuius molestia nequaquam utilitatem aequiparasset. Sed nihilo minus dubito annon rectius Mommseni exemplum secutus ea quae ad manus erant vel in quae forte incidi adnotavissem: verendum enim est, ne iam multae, quas aliis debeo, coniecturae mihi adscribantur et ita quod novum est non facile distinguatur, et praestabat fortasse, ubi aliorum coniecturis utebar, lectorem ad auctorem quendam remittere, etsi periculum erat, ne vel non omnia vel non satis certa a me adferrentur. —

Haud nescius sum quam multa in hoc meo libro desiderentur. Melius autem duxi sicuti est eum edi quam ut omnino ab hoc opere abstinerem. Alios haec studia magis etiam promoturos, interim autem hanc palingenesiam utile iis subsidium praebituram esse spero, qui quid ab antiquis iuris auctoribus praestitum sit cognoscere cupiant.

1) *Abhandl. z. röm. Civilproz.* (1889) *p.* 1 *sqq.*
2) *cf. Vat.* 11 *ict.* (19. 1) 13 § 26.
3) *Huius rei exemplum praebet Pauli fr.* 1499: *ubi mentione primum solidorum decem facta deinde compilatoris neglegentia decem milia remanserunt.*
4) *I.* (3. 7) 3.
5) *D.* (29. 5) 25 § 2 *ict. Paul. sent.* 3, 5 § 12a.
6) *D.* (47. 21) 3 *pr.*, *cf. gromat. ed. Lachmann*, *p.* 264.
7) *D.* (2. 4) 12, 24 *ict. Gai l. c.*
8) *Huschkii tamen coniecturas* (*zur Pandektenkritik* 1875, *ZRG rom. Abt.* XXII *p.* 331 *sqq.*), *quippe quae facile cuique praesto sint, adponere supersedi.*

Scr. Argentorati, Kal. Aug. MDCCCLXXXIX.

EXPLICATIO SIGNORUM ET NOTARUM.

IN TEXTU.

Litteris cursivis distinxi ab iis quae ipsa auctoris verba continent fragmenta ea quibus auctoris sententiae et opiniones ab alio referuntur.

Litterae cursivae uncis quadratis inclusae distinguunt:

1. in digestorum locis ea quae supplendae sententiae gratia interdum erant praemittenda aut inserenda.
2. in ceteris locis quaecumque a traditis differunt, item supplementa omnia.

Asteriscis * * in digestorum locis ea inclusi quae in codice Florentino desiderantur scilicet potiora, *v. praef. nr.* VI.

Asterisco inter lineas interposito usus sum, quo fragmentum aliquod a rubrica praecedenti separarem, *v. praef. nr.* IV.

Cruce † ea loca signavi, quae coniectura usus libro inserui in ipsis non indicato, *v. praef. nr.* V.

IN NOTIS.

Digestorum codices illis notis designavi, quibus utitur Theod. Mommsen in maiore digestorum editione.

Vat. = fragmenta Vaticana (cod. Vat. 5766).

coll. = collatio legum Mosaicarum et Romanarum.

Berol. = Papiniani fragmenta Berolinensia, ed. Krueger, ZRG. XIV, p. 102 sqq. XV, 83 sqq.

Paris. = Papiniani fragmenta Parisina, ed. Krueger, ZRG. XVIII, p. 166 sqq.

Sin. = fragmenta Sinaitica, ed. Krueger, ZRG. XVII, p. 1 sqq.

Vindob. = Ulpiani institutionum fragmenta Vindobonensia.

Gai. = Gai institutiones.

Ulp. = Ulpiani liber singularis regularum.

Trib. designat compilatorum Iustinianorum manum.

gloss. interpretum additamenta indicat, quae in textum irrepserunt.

Fitting = Fitting, über das Alter der Schriften römischer Juristen (Basel, 1860).

Gradenwitz = Gradenwitz, Interpolationen in den Pandekten (Berlin 1887).

Kalb = Kalb, das Juristenlatein (ed. 2, 1888).

Karlowa (*aut Karlowa R. G.*) = Karlowa, römische Rechtsgeschichte (vol. I, Leipzig 1885).

Krüger = Krüger, Geschichte der Quellen und Litteratur des römischen Rechts (Leipzig 1888).

Lenel = Lenel, das edictum perpetuum (Leipzig 1883).

ZgRw. = Zeitschrift für geschichtliche Rechtswissenschaft, 1815—1848.

ZRG. = Zeitschrift für Rechtsgeschichte 1862 sqq., item Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte (Zeitschrift für Rechtsgeschichte inde a vol. XIV) romanist. Abtheilung 1880 sqq. Ex. gr. ZRG. XVII = Zschr. d. Sav. Stift. vol. IV.

C. AELIUS GALLUS.[1]

(CICERONIS FERE AEQUALIS?).[2]

DE VERBORUM, QUAE AD IUS CIVILE PERTINENT, SIGNIFICATIONE LIBRI (II?).

LIBER I.

1. „Paries“ est sive murus sive maceria est. Item „via“ est, sive semita sive iter est. | (50, 16) 157

EX LIBRO INCERTO.

2. Gai. 6 ad l. XII tab. . . . *Gallus Aelius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis nomine capi potuerit.* | (22. 1) 19 pr.

1) *Ex eo auctore, cum incertissimum sit, num in iuris consultorum numero sit referendus, nil recipiendum putavi nisi duo illa fragmenta, quae in D. servantur. Cetera eius fragmenta collegit Huschke, iur. anteiust. p. 94 sqq. Solo videlicet Galli cognomine — non addito nomine gentilicio — in D. non Aelius laudatur, sed Aquilius.*

2) *Utebatur, ut ex Festo apparet, Aelii libris M. Verrius Flaccus grammaticus, qui floruit Augusto imperante.*

SEX. AELIUS PAETUS CATUS.

(COS. A. U. C. 556).

TRIPERTITA.[1]

1. Cels. 8 dig. *Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis per arbitrium indemnitatem posse servari Sextus Aelius, Drusus dixerunt.* | (19. 1) 38 § 1

2. Ulp. 22 ad Sab. *Sextus autem Caecilius*[2] *etiam tus et cereos in domesticum usum paratos contineri legato [scil. penori] scribit.* | (33. 9) 3 § 9

3. *Inluseras heri inter scyphos, quod dixeram controversiam esse, possetne heres, quod furtum antea factum esset, furti recte agere. itaque . . . . id caput, ubi haec controversia est, notavi et descriptum tibi misi, ut scires id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sex. Aelium, M'. Manilium, M. Brutum sensisse. ego tamen Scaevolae et Testae adsentior.* | Cic. ad fam. 7,22

4. „*Mulieres genas ne radunto neve lessum funeris ergo habento.*“ *hoc veteres interpretes Sex. Aelius, L. Acilius non satis se intellegere dixerunt, sed suspicari vestimenti aliquod genus funebris.* | Cic. de leg. 2,23,59

1) (1. 2) 2 § 38.

2) Aelius *scr.* (*Antonius Augustinus*), *v. Gell.* 4, 1, 20: Servium Sulpicium in reprehensis Scaevolae capitibus scripsisse Cato Aelio placuisse, non quae esui et potui forent, sed tus quoque et cereos in penu esse, quod esset eius familiae [ferme rei *Cd.*, familiae *Cannegieter*] causa comparatum.

SEXTUS CAECILIUS AFRICANUS.

(IULIANI IURIS CONSULTI AEQUALIS MINOR NATU).

EPISTOLARUM LIBRI.

LIBER XX.

1. Ulp. 21 ad Sab. *Cum servus legatus in fuga esset vel longinquo absens exigatur, operam praestare heres debet, ut eam rem requirat et praestet, et ita Iulianus scribit. nam et sumptum an in hanc rem facere heres deberet, Africanus libro vicesimo epistularum apud Iulianum*[1] *quaerit putatque sumptum praestandum, quod et ego arbitror sequendum.* | (30) 39 pr.

1) *v. Karlowa, R. G.* I. 714.

QUAESTIONUM LIBRI IX.[1]

LIBER I.

[*De testamentis, legatis etc.*]

2. Cum falsum testamentum diceretur, si quidem ipse heres accusaretur, quoniam certus esse debeat se falsum non fecisse, recte adibit hereditatem: sin autem alius argueretur citra conscientiam | (29. 2) 46

1) *Africani libri quaestionum temporibus Hadriani aut Antonini videntur esse conscripti, v. Buhl, Iulianus* I, p. 85. *Sumnam autem huius operis non Africano deberi, sed Iuliano, cum*

eius, non potest adire, quasi dubitet verum esse testamentum.

3. Si id, quod a liberto in fraudem (38. 5) 10 alienatum est, non extet, actio patroni cessat, quemadmodum si pecuniam in fraudem abiecisset aut etiam si is, qui mortis causa a liberto accepisset, eam rem vendidisset et bonae fidei emptor eam usu cepisset.

4. [1]In mortis causa donationibus non (39. 6) 22 tempus donationis, sed mortis intuendum est, an quis capere possit.

5. Servos legavit et cavit ita: 'rogo, si (40. 4) 20 te promeruerunt, dignos eos libertate existimes'. praetoris hae partes sunt, ut cogat libertatem praestari, nisi si quid tale hi servi admiserint, ut indigni sint, quo libertatem consequantur, non etiam ut talia officia ab his exigantur, pro quibus libertatem mereri debent. arbitrium tamen eius erit qui rogatus sit, quo tempore quemque velit manumittere, ita ut, si vivus non manumisisset, heres eius statim libertatem praestare cogatur.

LIBER II.

[*De testamentis etc.*]

6. Si eum servum, qui tibi legatus sit, (12. 1) 23 quasi mihi legatum possederim et vendiderim, mortuo eo posse te mihi pretium condicere Iulianus ait, quasi ex re tua locupletior factus sim.

7. Quidam cum filium familias heredem (28. 5) 47 instituere vellet, ne ad patrem eius ex ea hereditate quicquam perveniret, voluntatem suam exposuit filio: filius cum patris offensam vereretur, petit a testatore, ne sub condicione 'si a patre emancipatus esset' heredem eum institueret, et impetravit ab eo, ut amicum suum heredem institueret: atque ita testamento amicus filii ignotus testatori heres institutus est nec quicquam ab eo petitum est. quaerebatur, si ille amicus aut adire nollet aut aditam nollet restituere hereditatem, an fideicommissum ab eo peti possit aut aliqua actio adversus eum esset et utrum patri an filio competeret. respondit, etiamsi manifestum sit scriptum heredem fidem suam interposuisse, non tamen aliter ab eo fideicommissum peti posse quam si et ipsum testatorem fidem eius secutum esse probaretur. si tamen, cum a filio familias rogaretur, amicus et aditurum se hereditatem recepisset et restituturum patri familias facto, non absurde dici possit mandati actionem futuram: et eam actionem patri inutilem fore, quia non sit ex bona fide id ei restitui, quod testator ad eum pervenire noluerit: sed nec filio vulgarem competituram, verum utilem, sicuti dare placeret ei, qui, cum filius familias esset, pro aliquo fideiussisset ac pater familias factus solvisset.

8. Si mater ita testetur, ut filium im- (28. 6) 33 puberem, cum erit annorum quattuordecim, heredem instituat eique pupillaribus tabulis, si sibi heres non erit, alium substituat, valet substitutio. Si filius et ex eo nepos postumus ita heredes instituantur, ut Gallo Aquilio placuit, et nepoti, si is heres non erit, Titius substituatur, filio herede existente Titium omnimodo, id est etiam si nepos natus non fuerit, excludi respondit.

9. [1]Sed cum ea testatoris voluntas fuerit, (29. 7) 15 ut ex universa hereditate legata erogarentur, dicendum scriptis heredibus profuturam doli exceptionem, si amplius quam hereditaria portio petatur.

Si a pluribus heredibus legata sint eaque (30) 107 pr. unus ex his praecipere iubeatur et praestare, in potestate eorum, quibus sit legatum, debere esse ait, utrumne a singulis heredibus petere velint an ab eo, qui praecipere sit iussus: itaque eum qui praecipere iussus est cavere debere coheredibus indemnes eos praestari.

[*Ad legem Iuliam et Papiam Poppaeam*].

10. Si quis servum, cui aliquid sine (30) 107 § 1 libertate legaverit, cum morietur ipse servus, leget, minime dubitandum, quin utile legatum futurum sit,[2] propterea scilicet, quod moriente servo id quod ipsi legatum erit ad eum cui ipse legatus fuerit perventurum sit.

11. Qui tibi mandaverat, ut ornamenta (34. 2) 2, 5 in usum uxoris suae emeres, eidem uxori uti adsolet legavit 'quae eius causa parata erunt': tu deinde post mortem mandatoris ignorans eum decessisse emisti. non debebuntur mulieri, quoniam ea verba ad mortis tempus referuntur. at si vivente testatore, muliere autem mortua emeris, non ineleganter dicetur inefficax hoc legatum esse,[3] quando non possit vere dici eius causa paratum videri, quae prius decessit. eadem dicenda erunt et si vivat quidem mulier, sed diverterit et quaeratur, an post empta ei debeantur, quasi non videantur uxoris causa parata.

Apud Fufidium quaestionum libro secundo ita scriptum est: si mulier mandaverit tibi, ut sibi uniones usus sui causa emeres, si tu post mortem eius, cum putares eam vivere, emeris, Atilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legaverit: 'ornamenta, quae mea causa parata sunt eruntve': non enim eius causa videri parata esse, quae iam mortua ea empta fuerint.

12. In testamento ita erat scriptum: (35. 1) 31 'Stichus et Pamphila liberi sunto et si in matrimonium coierint, heres meus his centum dare damnas esto': Stichus ante apertas tabulas decessit. respondit partem Stichi defectam esse[4]: sed et Pamphilam defectam condicione videri ideoque partem eius apud heredem remansuram. sed et si uterque viveret et Stichus nollet eam uxorem ducere, cum mulier parata esset nubere, illi quidem legatum deberetur, Stichi autem portio inutilis fiebat. nam cum uni ita legatum sit: 'Titio, si Seiam uxorem duxerit, heres meus centum dato', si quidem Seia moriatur, defectus condicione intellegitur: at si ipse decedat, nihil ad heredem suum eum transmittere, quia morte eius condicio defecisse intellegitur: utroque autem vivente si quidem ipse nolit uxorem ducere, quia ipsius facto condicio deficit, nihil ex

Africanus satis habuerit quaestiones a Iuliano tractatas referre atque exponere eiusque, si res postularet, sententiam retractare supplere adnotare, iam viderunt Cuiacius, Antonius Augustinus aliique multi. Quam opinionem licet ab aliis haud paucis impugnatam nos quoque probamus, v. Karlowa, R. G. I, p. 712. Certum rerum ordinem in dispositione horum librorum non invenio; passim tamen auctor materias affinitate quadam conexas videtur iunxisse, et octavi, forsitan et noni, libri fragmenta ad edicti ordinem (E. XVII—XXIII; XXIX—XLIV) possunt accommodari (v. infra), quod nescio an casu evenerit.

1) *Hoc fr. praecedenti posse coaptari monstrat Cuiac.* I, 1259.

1) *De casu v.* (29. 7) 14 § 1. 2) *Inutilia pro non scriptis habentur.* 3) *Subaudias: neque ut in causa caduci aerario vindicari.* 4) *Subaudias: et caducam fieri.*

legato consequitur, muliere autem nolente nubere, cum ipse paratus esset, legatum ei debetur.

13. Filio familias legatum est sub hac [(35. 1) 42] condicione 'si in potestate patris mansisset': magis patri legatum videri ait et patrem suo nomine legatum petere.[1] idem iuris esse et si servo similiter legetur: argumentum rei est, quod et si cibaria servis Titii legentur, procul dubio domini est, non servorum legatum.

Si filio familias mortis causa donatum [(39. 6) 23] sit et vivo donatore moriatur filius, pater vivat, quaesitum est, quid iuris sit. respondit morte filii condictionem competere, si modo ipsi potius filio quam patri donaturus dederit: alioquin, si quasi ministerio eius pater usus sit, ipsius patris mortem spectandam esse. idque iuris fore et si de persona servi quaeratur.

14. Liberto octoginta habenti fundus [(38. 2) 26] quadraginta legatus est: is die cedente legati decessit extraneo[2] herede instituto. respondit posse patronum partem debitam[3] vindicare: nam videri defunctum mortis tempore ampliorem habuisse rem centum, cum hereditas eius propter computationem legati pluris venire possit. neque referre, heres institutus repudiet legatum liberto relictum nec ne: nam et si de lege Falcidia quaeratur, tale legatum quamvis repudiatum in quadrantem hereditatis imputatur legatariis.

LIBER III.

15. In privatis negotiis pater filium vel [(5. 1) 77] filius patrem iudicem habere potest.

16. [4] Centum Capuae dari stipulatis fide- [(13. 4) 8] iussorem accepisti: ea pecunia ab eo similiter ut ab ipso promissore peti debebit, id est ut, si alibi quam Capuae petantur, arbitraria agi debeat lisque tanti aestimetur, quanti eius vel actoris interfuerit eam summam Capuae potius quam alibi solvi. nec oportebit, quod forte per reum steterit, quo minus tota centum Capuae solverentur, obligationem fideiussoris augeri: neque enim haec causa recte comparabitur obligationi usurarum: ibi enim duae stipulationes sunt, hic autem una pecuniae creditae est, circa cuius exsecutionem aestimationis ratio arbitrio iudicis committitur. eiusque differentiae manifestissimum argumentum esse puto, quod, si post moram factam pars pecuniae soluta sit et reliquum petatur, officium iudicis tale esse debeat, ut aestimet, quanti actoris intersit eam dumtaxat summam quae petetur Capuae solutam esse.

17. [4] Cum quis in diem mercem stipula- [(44. 7) 22] tus fideiussorem accepit, eius temporis aestimatio spectanda est,[5] quo satis acceperit.

18. [4] Si, posteaquam pupillus ad puberta- [(46. 6) 10] tem pervenerit, tutor in restituenda tutela aliquamdiu moram fecerit, certum est et fructuum nomine et usurarum medii temporis tam fideiussores eius quam ipsum teneri.

19. Cum in diem duobus sociis fundus sit [(18. 2) 18] addictus, uno ex his pretium adiciente etiam pro ipsius parte a priore venditione discedi rectius existimatur.

20. Cum is, qui sub condicione debet, [(40. 9) 8] manumittat fideicommissi[6] causa, lex Aelia Sentia 1 locum habet. Si miles iure militari testamento facto libertates dederit in fraudem creditorum et non solvendo moriatur, impediuntur libertates.

21. Si quis legatum sibi adscripserit, [(48. 10) 6] tenetur poena legis Corneliae, quamvis inutile legatum sit: nam et eum teneri constat, qui eo testamento, quod postea ruptum vel etiam quod initio non iure fieret, legatum sibi adscripserit. hoc tamen tunc verum est, cum perfectum testamentum erit. ceterum si non signatum fuerit, magis est ut senatus consulto locus non sit, sicuti nec interdictum de tabulis testamenti exhibendis locum habet: prius enim oportet esse aliquod testamentum vel non iure factum, ut senatus consulto locus sit. nam et falsum testamentum id demum recte dicitur, quod, si adulterinum non esset, verum tamen testamentum recte dicetur. similiter igitur et non iure factum testamentum id appellatur, in quo 1 si omnia rite facta essent, iure factum diceretur. Si institutus heres exheredationem nominatim filii vel aliarum personarum adscribat, senatus consulto tene- 2 tur. Similiter et is, qui libertatem sua manu ademit servi testatoris et maxime cui a se legata vel fidei- 3 commissa data erant, senatus consulto tenetur. Si patronus testamento liberti legatum sibi scripserit et venia impetrata abstinere legato iussus est, an emolumentum bonorum possessionis contra tabulas habere possit? et magis placet non posse. nec tamen huic consequens est, ut et, si uxor dotem vel creditor id, quod in diem sibi deberetur, sibi adscripserit et similiter venia impetrata abstinere se legato iubeantur, aut mulieri dotis aut creditori actio sua denegari debet, ne eorum uterque merito debito careat.

22. Cum quaeritur, an in eum, qui in [(50. 7) 4] legatione sit, actio dari debeat, non tam interest, ubi quis aut crediderit aut dari stipulatus sit, quam illud, an id actum sit, ut legationis tempore solveretur.

23. [1] 'Mercis' appellatione homines non [(50. 16) 207] contineri Mela ait: et ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, et recte.

LIBER IV.

[*Ad senatuscons. Vellaeanum*].

24. Vir uxori donationis causa rem [(16. 1) 17] viliori pretio addixerat et in id pretium creditori suo delegaverat. respondit venditionem nullius momenti esse et, si creditor pecuniam a muliere peteret, exceptionem utilem fore, quamvis creditor existimaverit mulierem debitricem mariti fuisse: nec id contrarium videri debere ei, quod placeat, si quando in hoc mulier mutuata est, ut marito crederet, non obstaturam exceptionem, si creditor ignoraverit in quam causam mulier mutuaretur, quoniam quidem plurimum intersit, utrum cum muliere quis ab initio contrahat an alienam obligationem in eam transferat: tunc enim diligentio- 1 rem esse debere. Si mulier dixisset sibi rem dotis nomine obligatam et creditor curasset ei pecuniam dotis solvi, qui idem pignus acciperet, mulieri etiam pecunia credita deberetur: si possessor creditor adversus eam Serviana agentem exciperet 'si non voluntate eius pignus datum esset', replicationem mulieri senatus consulti non profuturam, nisi creditor scisset 2 etiam aliam pecuniam ei deberi. Mulier et Titius, cum in rem communem mutuarentur, eiusdem pecuniae

1) *Itaque mortuo filio ante apertas tabulas legatum non fit caducum.* 2) filio *Afric.* 3) dimidiam *Afric.* 4) *De fideiussoribus? iunge fr.* 16—18. 5) *cf. Gai.* 3, 124? 6) fraudandorum creditorum *scr.*

1) *cf.* (14. 4) 1 § 1.

rei facti sunt: non omnimodo mulierem pro parte socii videri intercessisse dicebat. nam si ob eam causam mutuati fuerint, ex qua, si creditor pecuniam non dedisset, maius damnum mulier passura fuerat, veluti quod communis insula fulta non esset vel quod fundus communis in publicum committeretur, potius esse, ut senatus consulto locus non sit. at si in aliquam emptionem mutua pecunia sit accepta, tunc pro parte intercessionem factam videri et ideo creditorem partem dumtaxat pecuniae a muliere petere posse: quod si totum petierit, exceptione pro parte[1] summovetur.

Tutor pupilli decesserat herede instituto (16. 1) 19 Titio: cum de adeunda hereditate dubitaret, quoniam male gesta tutela existimaretur, persuadente matre pupilli, ut suo periculo adiret, adiit stipulatusque de ea est indemnem se eo nomine praestari. si ex ea causa Titius pupillo aliquid praestitisset isque matrem conveniret, negavit exceptioni senatus consulti locum esse, quando vix sit, ut aliqua apud eundem pro eo 1 ipso intercessisse intellegi possit. Nec dissimilem huic propositioni ex facto agitatam. cum quidam vir praetorius decessisset duobus filiis superstitibus, quorum alter impubes esset et alter legitimus tutor fratri esset et eum paterna hereditate abstinere vellet, mandatu uxoris defuncti, quae mater pupillo esset, abstento pupillo solum se hereditati miscuisse: ubi similiter se respondisse Iulianus ait, si ex ea causa agente pupillo damnum eo nomine passus esset, non impediri eum senatus consulto, quo minus a muliere rem servaret. 2 In proposita specie et illud tractandum est, an is, qui mandato mulieris adierit, si damnum ob id patiatur, quod debitores hereditarii solvendo non fuerint, senatus consulto locus sit, quasi quodammodo eorum obligationes mulier susceperit. magis autem est, ut ne ob hanc quidem causam senatus consultum locum habeat, quando non ea mente fuerit, ut pro his intercederet, sed tutoris adversus pupillum et ceteros forte credi-3 tores indemnem heredem praestaret. Denique si ponamus mulierem in emptionem hereditatis eo nomine damnum pati, quod debitores hereditarii solvendo non sint, nulla puto dubitatio erit, quin senatus consulto locus non sit, etiamsi maxime creditoribus aliquantum 4 praestiterit. Quid ergo si, cum propterea de adeunda hereditate dubitaret Titius, quod parum idonea nomina debitorum viderentur, mulier hoc ipsum repromisit, ut, quanto minus a quoquo eorum servari posset, ipsa 5 praestaret? prope est, ut sit intercessio. Cum haberes Titium debitorem et pro eo mulier intercedere vellet nec tu mulieris nomen propter senatus consultum sequereris, petit a me mulier mutuam pecuniam soluturа tibi et stipulanti mihi promisit ignoranti, in quam rem mutuaretur, atque ita numerare me tibi iussit: deinde ego, quia ad manum nummos non habebam, stipulanti tibi promisi: quaesitum est, si eam pecuniam a muliere petam, an exceptio senatus consulti ei prosit. respondit videndum, ne non sine ratione dicatur eius loco, qui pro muliere fideiusserit, haberi me debere, ut, quemadmodum illi, quamvis ignoraverit mulierem intercedere, exceptio adversus creditorem detur, ne in mulierem mandati actio competat, ita mihi quoque adversus te utilis exceptio detur mihique in mulierem actio denegetur, quando haec actio periculo mulieris futura sit. et haec paulo expeditius dicenda, si prius, quam ego tibi pecuniam solverim, compererim eam intercessisse: ceterum si ante solverim, videndum, utrumne nihilo minus mulieri quidem exceptio adversus me dari debeat et ego tibi condicere pecuniam possim, an vero perinde habendum sit, ac si initio ego pecuniam mulieri credidissem ac rursus tu mihi in creditum isses. quod quidem magis dicendum existimavit, ut sic senatus consulto locus non sit: sicuti et cum debitorem suum mulier deleget, intercessioni locus non sit. quae postea non recte comparari ait, quando delegatione debitoris facta mulier non obligetur, at in proposito alienam obligationem in se transtulerit, quod certe senatus fieri noluerit.

[*De liberis instituendis vel exheredandis*].

25. Si postumus a primo gradu exhere- (28. 2) 14 datus, a secundo praeteritus sit, quamvis eo tempore nascatur, quo ad heredes primo gradu scriptos pertineat hereditas, secundum tamen gradum vitiari placet ad hoc, ut praetermittentibus institutis ipse heres existat. immo et si defuncto eo heredes instituti omiserint hereditatem, non posse substitutos adire. itaque et si a primo gradu exheredatus, a secundo praeteritus, a tertio exheredatus sit et viventibus primis et deliberantibus decedat, quaeri solet omittentibus primis aditionem utrum ad eos, qui tertio gradu scripti sint, an potius ad legitimos heredes pertineat hereditas. quo et ipso casu rectius existimari putavit ad legitimos eam pertinere: nam et cum duobus heredibus institutis et in singulorum locum facta substitutione a primis exheredatus postumus, a secundis praeteritus fuerit, si alter ex institutis omiserit, quamvis postumus excludatur, 1 non tamen magis substitutum admitti. Quod vulgo dicitur eum gradum, a quo filius praeteritus sit, non valere, non usquequaque verum esse ait: nam si primo gradu heres institutus sit filius, non debere eum a substitutis exheredari: ideoque si filio et Titio heredibus institutis Titio Maevius substitutus sit, omittente Titio hereditatem Maevium eam adire posse, quamvis 2 filius secundo gradu exheredatus non sit. Si quis ita scripserit: 'ille, quem scio ex me natum non esse, exheres esto', hanc exheredationem ita nullius momenti esse ait, si probetur ex eo natus: non enim videri quasi filium exheredatum esse. cum elogium pater, cum filium exheredaret, proposuisset et adiecisset propter eam causam exheredare, probaturque patrem circa causam exheredationis errasse.

Si filius heres institutus sit omisso (28. 2) 16 postumo filioque substitutus nepos ex eo sit, si interim moriatur filius, postumo non nato nepotem tam patri quam avo suum heredem futurum. quod si nemo filio substitutus sit et solus ipse institutus sit, tunc quia eo tempore, quo is moriatur, certum esse incipit neminem ex eo testamento heredem fore, ipse filius intestato patri heres existet: sicut evenire solet, cum sub ea condicione, quae in ipsius potestate erit, filius heres institutus, prius quam ei pareret, moriatur.

26. Vivo filio si nepos exheredatur, (38. 2) 27 nocebit ei exheredatio ad bona libertorum avitorum.

[*De heredibus instituendis*].

27. Si ita scriptum fuerit: 'Titius, (28. 5) 48 pr. immo Seius heres esto', Seium solum heredem fore respondit. sed et si ita: 'Titius heres esto: immo Seius heres esto', idem erit dicendum.

1) pro parte *gloss.*

'Stichus, immo Pamphilus liber esto'. (40. 4) 21 Pamphilum liberum futurum respondit: quodammodo enim emendasse errorem suum testatorem. idemque iuris fore etiam, si ita scriptum fuerit: 'Stichus liber esto, immo Pamphilus liber esto'.

28. 1 Quidam testamento ita heredes (28. 5) 48 § 1. 2 instituit: 'Titia filia mea heres esto: si quid mihi liberorum me vivo mortuove nascetur, tunc qui virilis sexus unus pluresve nascentur, ex parte dimidia et quarta, qui feminini sexus una pluresve natae erunt, ex parte quarta mihi heres sit': postumus ei natus est: consulebatur, quota ex parte postumus heres esset. respondit eam hereditatem in septem partes distribuendam, ex his filiam quattuor, postumum tres habituros, quia filiae totus as, postumo dodrans datus est, ut quarta portione amplius filia quam postumus ferre debeat. ideo si postuma quoque nata esset, tantundem sola filia, quantum uterque postumorum habituri essent. itaque in proposito cum as filiae, dodrans postumo sit datus, viginti unam partes fieri, ut filia duodecim, 2 novem filius habeat. In testamento ita scriptum est: 'Lucius Titius ex duabus unciis, Gaius Attius ex parte una, Maevius ex parte una, Seius ex partibus duabus heredes mihi sunto': consulebatur quid iuris esset. respondit hanc scripturam illam interpretationem accipere posse, ut Lucius Titius duas uncias habeat, ceteri autem quasi sine partibus instituti ex reliquo dextante heredes sint: quem dextantem ita dividi oportet, ut Seius quincuncem, Attius et Maevius alterum quincuncem habeant.

[*De substitutione pupillari*].

29. Ex duobus impuberibus ei, qui (28. 6) 34 supremus moreretur, heredem substituit. si simul morerentur, utrique heredem esse respondi,[1] quia supremus non is demum qui post aliquem, sed etiam post quem nemo sit, intellegatur, sicut et e contrario proximus non solum is qui ante aliquem, sed etiam is ante 1 quem nemo sit intellegitur. Filium impuberem et Titium heredes instituit: Titio Maevium substituit, filio, quisquis sibi heres esset ex supra scriptis, substituit: Titius omisit hereditatem, Maevius adiit. mortuo deinde filio putat magis ei soli ex substitutione deferri pupilli hereditatem, qui patris quoque hereditatem adierit. 2 Etiamsi contra patris tabulas bonorum possessio petita sit, substitutio tamen pupillaris valet, et legata omnibus praestanda sunt, quae a substitutione data sunt.

[*De testamento militis*].

30. Quod constitutum est, ut testamen- (29. 1) 21 tum militiae tempore factum etiam intra annum post missionem valeret, quantum ad verba eius ad eos dumtaxat qui mitti solent id beneficium pertinere existimavit: secundum quod neque praefectos neque tribunos aut ceteros, qui successoribus acceptis militare desinunt, hoc privilegium habituros.

[*De adquirenda hereditate*].

31. Qui servum suum heredem institu- (29. 2) 47 tum adire iusserat, priusquam ille adiret, furiosus est factus. negavit recte servum aditurum, quoniam non nisi voluntate domini adquiri hereditas potest, furiosi autem voluntas nulla est.

32. Pupillum etiam eo tutore auctore, (29. 2) 49 qui tutelam non gerat, hereditatem adeundo obligari ait.

33. Eum, qui duobus testamentis eius- (29. 2) 51 dem testatoris heres scribitur, cum dubitet, num posterius falsum sit, ex neutro eorum posse adire here- 1 ditatem placet. Filius familias heres scriptus patrem suum certiorem fecerat videri sibi solvendo esse hereditatem: pater rescripserat sibi parum idoneam renuntiari itaque debere eum diligentius explorare et ita adire, si idoneam comperisset: filius acceptis litteris patris adiit hereditatem: dubitatum est, an recte adisset. probabilius diceretur, quamdiu persuasum ei non sit 2 solvendo esse hereditatem, patrem non obligasse. Sed et si quis ita dixerit: 'si solvendo hereditas est, adeo hereditatem', nulla aditio est.

[*De bonorum possessione contra tabulas*].

34. Si duobus filiis emancipatis alter (37. 4) 14 heres institutus sit, alter praeteritus, si institutus adierit, quamvis verbis edicti parum expressum sit, tamen non posse eum petere bonorum possessionem respondit, quia iudicium patris secutus sit: nec enim emancipatum, si legatum acceperit, admitti ad bonorum possessionem, sive ab heredibus institutis sive ab his, qui contra tabulas petierint, acceperit. sed illud observandum, ut praetor eum, qui heres institutus adierit, in eam partem qua scriptus sit tueri debeat, dum tamen non ampliorem, quam habiturus esset, si bonorum possessionem accepisset: ut hactenus deteriorem causam suam fecerit, quod, si ex minore parte sit institutus, eam dumtaxat retinere possit et quod extraneis quoque legata praestare cogatur. quod si is qui in potestate est heres institutus sit, quoniam necessarius heres fit, non aliud dici posse, quam et ipsum petere posse bonorum possessionem, si modo hereditati se non inmiscuerit: tunc enim, quia iudicium patris comprobasse videtur, in eodem loco quo emancipatum 1 haberi debere. Filius in adoptiva familia uxore ducta filium sustulit eumque post mortem patris adoptivi emancipavit: hunc nepotem contra tabulas avi naturalis decreto posse petere bonorum possessionem respondit. item si filius emancipatus sublato filio et emancipato adrogandum se dederit et mortuo adoptivo patre decesserit, et contra patris et contra avi tabulas ex decreto hunc admitti minime dubitari debere, ne alioquin ab omnium bonis excluderetur.

[*De legatis praestandis*].

35. Nepos qui in potestate mansit et (37. 5) 18 filius suus heredes instituti sunt: nepoti legatum dedit: pater eius emancipatus petit bonorum possessionem: nepos legato contentus est. quidam in eum solum, qui in potestate esset, legati actionem nepoti dandam responderunt, quia ei nihil auferatur et emancipatus partem filii sui occupet, in qua onus legatorum non consisteret. sed rectius dicetur in emancipatum solum dandam esse actionem nepoti, et quidem non ultra quadrantem.

[*De collationibus*].

36. Filium emancipatum dotem, quam filiae (37. 6) 4 suae nomine dedit, conferre non debere, quia non, sicut in matris familias bonis esse dos intellegatur, ita et in patris, a quo sit profecta.

1) respondit F^2.

[*De Carboniano edicto*].

37. Si eum, qui se patrem familias dicat, [(43. 30) 4] ego in mea potestate esse et iussu meo adisse hereditatem dicam, tam de hereditate agi oportere quam ad interdictum de filio ducendo iri debere ait.

Decessit, quem ego filium meum et in [(37. 10) 8] mea potestate esse dico: existit impubes, qui cum patrem familias et ad se hereditatem pertinere dicat: 1 decretum necessarium esse respondit. Item emancipatus decessit intestato superstite filio impubere, qui se ei suum esse dicit: ego contendo ante emancipationem conceptum atque ideo in mea potestate esse et bona emancipati ad me pertinere. et quidem hunc filium esse constat: sed hactenus de statu eius quaeritur, quod in potestate patris fuerit nec ne: sententia tamen edicti procul dubio ex Carboniano admittitur.

*

38. [1]'Bonorum' appellatio, sicut here- [(50. 16) 208] ditatis, universitatem quandam ac ius successionis et non singulas res demonstrat.

39. [2]Cum hereditas petita sit, eos fructus, [(5. 3) 56] quos possessor percepit, omnimodo restituendos, etsi petitor eos percepturus non fuerat.

LIBER V.

[*Quibus bonorum possessio non competit*].

40. Edicto praetoris bonorum possessio [(37. 1) 13] his denegatur, qui rei capitalis damnati sunt neque in integrum restituti sunt. rei autem capitalis damnatus intellegitur is, cui poena mors aut aquae et ignis interdictio sit. cum autem in relegationem quis erit, ad bonorum possessionem admittitur.

[*De successorio edicto?*].

41. Bonorum possessionem ab alio ad- [(46. 8) 24] gnitam ratam haberi oportere eo tempore, quo adhuc in ea causa sit, ut peti possit: itaque post centensimum 1 diem rata haberi non potest. An autem et si mortuus fuisset qui petisset vel furere coeperit, ratum haberi possit, videamus: nam si in universum perinde haberi debet, ac si tunc, cum ratum habeat, per eum bonorum possessionem petat, frustra his casibus ratum habetur. sed illud consequens futurum etiam si paeniteat illum petisse, ratum haberi non posse, quod utique sit absurdum. rectius itaque dicitur neutram eorum causam impedire ratihabitionem.

[*De legatis et fideicommissis*].

42. [3]Qui usum fructum areae legaverat, [(7. 1) 36] insulam ibi aedificavit: ea vivo eo decidit vel deusta est: usum fructum deberi existimavit. contra autem non idem iuris esse, si insulae usu fructu legato area, deinde insula facta sit. idemque esse, et si scyphorum usus fructus legatus sit, deinde massa facta et iterum scyphi: licet enim pristina qualitas scyphorum restituta sit, non tamen illos esse, quorum usus fructus legatus 1 sit. Stipulatus sum de Titio fundum Cornelianum detracto usu fructu: Titius decessit: quaesitum est, quid mihi heredem eius praestare oportet. respondit referre, qua mente usus fructus exceptus sit: nam si quidem hoc actum est, ut in cuiuslibet persona usus fructus constitueretur, solam proprietatem heredem debiturum: sin autem id actum sit, ut promissori dumtaxat usus fructus reciperetur, plenam proprietatem heredem eius debiturum. hoc ita se habere manifestius in causa legatorum apparere: etenim si heres, a quo detracto usu fructu proprietas legata sit, priusquam ex testamento ageretur, decesserit, minus dubitandum, quin heres eius plenam proprietatem sit debiturus. idemque et si sub condicione similiter legatum sit et pendente 2 condicione heres decessit. Usus fructus servi Titio legatus est: cum per heredem staret, quo minus praestaretur, servus mortuus est: aliud dici non posse ait, quam in id obligatum esse heredem, quanti legatarii intersit moram factam non esse, ut scilicet ex eo tempore in diem, in quo servus sit mortuus, usus fructus aestimetur. cui illud quoque consequens esse, ut, si ipse Titius moriatur, similiter ex eo tempore, quo mora sit facta, in diem mortis aestimatio usus fructus heredi eius praestaretur.

43. [*Iulianus lib. XXXV dig. scripsit, si* [(7. 2) 2] *duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere: nam videri usum fructum constitutum, non per concursum divisum*]: ideoque amissa pars usus fructus ad legatarium eundemque proprietarium redibit.

44. Si proprietas fundi duobus, usus fructus [(7. 2) 9] uni legatus sit, non trientes in usu fructu habent, sed semissem duo, semissem fructuarius: item contra, si duo fructuarii et unus fundi legatarius sit.

45. Filio familias vel servo aedium usu [(7. 8) 17] legato et utile legatum esse existimo et eodem modo persecutionem eius competituram, quo competeret, si fructus quoque legatus esset. itaque non minus absente quam praesente filio servove pater dominusve in his aedibus habitabit.

46. [1]Etsi contra tabulas patris petita sit [(28. 6) 35] a pupillo bonorum possessio, in substitutum tamen eius actionem legati dandam esse ita, ut augeantur praeter ea quod filius extraneis non debuerit. sic et crescere a substituto data legata, si per bonorum possessionem plus ad filium pervenisset, quemadmodum et ipse filius plus exceptis deberet. his consequens esse existimo, ut, si impubes ex asse scriptus sit et per bonorum possessionem semis ei ablatus sit, substitutus in partem legati nomine exoneretur, ut, quemadmodum portio, quae per bonorum possessionem accesserit, auget legata, ita et hic quae abscesserit minuat.

47. ...[2] quia, et si omnes petissent [(37. 5) 19] bonorum possessionem, semis nepotis inter eum et patrem eius divideretur.

48. Si servus legatus vivo testatore fugisse [(30) 108] dicatur, et impensa et periculo eius cui legatus sit reddi debet, quoniam rem legatam eo loco praestare 1 heres debeat, in quo a testatore sit relicta. Si id quod ex testamento mihi debes quilibet alius servo meo donaverit, manebit adhuc mihi ex testamento actio et maxime, si ignorem meam factam esse: alioquin consequens erit, ut etiam, si tu ipse servo meo eam donaveris, invito me libereris: quod nullo modo recipiendum est, quando ne solutione quidem invito me

---

1) *Ad „bonorum" possessionem videtur pertinere haec definitio.* 2) *Haec quoque ad b. p.em facile referri possunt.* 3) *Iunge fr.* 42—45 (*de usu fructu et usu legato*).

1) *Quaeritur de legatis praestandis c. t. b. possessione petita: iunge fr.* 46. 47. 2) *Videtur Afr. hic repetiisse quaestionem iam libro quarto* (fr. 35) *tractatam.*

2 facta libereris. Cum homo Titio legatus esset,[1] quaesitum est, utrum arbitrium heredis est quem velit dandi an potius legatarii. respondi verius dici electionem eius esse, cui potestas sit qua actione uti velit, id est 3 legatarii. Huiusmodi legatum 'illi aut illi, uter eorum prior Capitolium ascenderit' utile esse evidenti argumento probari ait, quod constet usum fructum libertis legatum et qui eorum supervixerit proprietatem utiliter legari. idque et de herede instituendo dicendum ex- 4 istimavit. Stichum, quem de te stipulatus eram, Titius a te herede mihi legavit: si quidem non ex lucrativa causa stipulatio intercessit, utile legatum esse placebat, sin duabus, tunc magis placet inutile esse legatum, quia nec absit quicquam nec bis eadem res praestari 5 possit. Sed si, cum mihi ex testamento Titii Stichum deberes, eundem a te herede Sempronius mihi legaverit fideique meae commiserit, ut eum alicui restituam, legatum utile erit, quia non sum habiturus: idem iuris erit et si pecuniam a me legaverit: multo magis, si in priore testamento fideicommissum sit. item si in priore testamento Falcidiae locus sit, quod inde abscidit ratione Falcidiae, ex sequenti testamento consequar. 6 Item si domino heres exstitero, qui non esset solvendo, cuius fundum tu mihi dare iussus esses, manebit tua 7 obligatio, sicut maneret, si eum fundum emissem. Si ita scriptum erit: 'amplius quam Titio legavi heres meus Seio decem dato', dubitandum non erit, quin et Titio suum legatum maneat et Seio nihil ultra decem debeatur: nam et usitatum fere est sic legare: 'Lucio 8 Titio tot et hoc amplius uxori et liberis eius tot'. Si ei cui nihil legatum est cum hac adiectione 'hoc amplius' aliquid legetur, minime dubitandum est, quin id quod ita legaverit debeatur: multoque minus dubitandum, si ab eo qui nihil mihi debet ita stipulatus fuero: 'amplius quam mihi debes decem dare spondes'? 9 quin decem debeantur. Si servus alienus liber esse iussus et legatus sit, peti eum ex legato posse ait: nam cum libertas nullius momenti sit, absurdum esse per eam legatum infirmari, quod alioquin valeret, et si 10 solum datum fuisset. Qui quinque in arca habebat ita legavit vel stipulanti promisit 'decem quae in arca habeo': et legatum et stipulatio valebit, ita tamen, ut sola quinque vel ex stipulatione vel ex testamento debeantur. ut vero quinque quae deerunt ex testamento peti possint, vix ratio patietur: nam quodammodo certum corpus, quod in rerum natura non sit, legatum videtur. quod si mortis tempore plena summa fuerat et postea aliquod ex ea deperierit, sine dubio soli 11 heredi deperit. Si servus legatus sit et moram heres fecerit, periculo eius et vivit et deterior fit, ut, si de- 12 bilem forte tradat, nihilo minus teneatur. Cum quid tibi legatum fideive tuae commissum sit, ut mihi restituas, si quidem nihil praeterea ex testamento capias, dolum malum dumtaxat in exigendo eo legato, alioquin etiam culpam te mihi praestare debere existimavit: sicut in contractibus fidei bonae servatur, ut, si quidem utriusque contrahentis commodum versetur, etiam culpa, sin unius solius, dolus malus tantummodo praestetur. 13 Qui margarita Titio pignori dederat, filium heredem instituit et filiam exheredavit, deinde ita cavit: 'te, Titi, rogo fideique tuae committo, uti margarita, quae tibi pignori dedi, vendas et deducto omni debito tuo quod amplius erit id omne filiae meae restituas'. ex ea scriptura filiam a fratre fidei commissum petere posse, ut is actiones suas adversus debitorem ei praestaret: hoc enim casu eum, qui creditor fuisset, debitorem intellegendum eius scilicet, quod pretium 14 pignoris summam debiti excedat. Non autem mirandum, si, cum alius rogatus sit, alius fidei commisso obstringatur: nam et cum in testamento ita scribatur: 'te, Titi, rogo, ut acceptis centum illum servum manumittas' vel 'Sempronio quid praestes', parum quidem apte scribi, verum aeque intellegendum heredis fidei commissum, ut pecuniam Titio praestaret: ideoque et ipsum Titium cum herede acturum et libertatem servo vel Sempronio quod rogatus sit praestare cogendum. 15 Avidius filii sui fidei commisit, ut certam pecuniam quattuor libertis suis mutuam daret et usuras leviores taxaverat: placuit hoc fideicommissum utile totum esse.

49. Cum volgari modo dies legatorum pro- [(33.4)4] fertur, nihil eam rem ad dotis relegationem pertinere ait, quia suum diem habeat.

50. [1][*Scyphi electione data si non omnibus* [(33.5)5] *scyphis exhibitis legatarius elegisset, integram ei optionem manere placet*] — nec solum si fraude heredis, sed etiam si alia qualibet causa id evenerit.

51. Stichus habet in peculio Pamphilum: [(33.8) 16] hunc dominus noxali iudicio defendit et damnatus litis aestimationem solvit: deinde Stichum testamento manumisit eique peculium legavit: quaesitum est, an quod Pamphili nomine praestitum sit, ex peculio vel ipsius Pamphili vel Stichi deducendum sit. respondit Pamphili quidem de peculio utique deducendum, quantacumque ea summa esset, id est etiam si eum noxae dedere expedisset: quidquid enim pro capite servi praestitum sit, in eo debitorem eum domini constitui. quod si Pamphili peculium non sufficiat, tunc ex peculio Stichi non ultra pretium Pamphili deduci debere. 1 Quaesitum est, si ex alia qua causa Pamphilus pecuniam domino debuisset nec ea ex peculio eius servari posset, an usque ad pretium eius ex peculio Stichi possit deducere. negavit: neque enim simile id superiori esse. ibi enim propterea pretium vicarii deducendum, quod eo nomine ipse Stichus ob defensionem vicarii sui domino debitor constituatur, at in proposito quia Stichus nihil debeat, ex eius peculio nihil esse deducendum, sed ex Pamphili dumtaxat, qui certe ipse in suo peculio esse intellegi non potest.

52. Qui quadringenta habebat, trecenta [(35.2) 88] legavit: deinde fundum tibi dignum centum aureis sub hac condicione legavit, si legi Falcidiae in testamento suo locus non esset: quaeritur, quid iuris est. dixi *τῶν ἀπόρων* hanc quaestionem esse, qui tractatus apud dialecticos *τοῦ ψευδομένου* dicitur. etenim quidquid constituerimus verum esse, falsum repperietur. namque si legatum tibi datum valere dicamus, legi Falcidiae locus erit ideoque deficiente condicione non debebitur. rursus si, quia condicio deficiat, legatum valiturum non sit, legi Falcidiae locus non erit: porro si legi locus non sit, exsistente condicione legatum tibi debebitur. cum autem voluntatem testatoris eam fuisse appareat, ut propter tuum legatum ceterorum legata minui nollet, magis est, ut statuere debeamus 1 tui legati condicionem defecisse. Quid ergo dicemus, si ducenta legavit et tibi similiter sub eadem con-

1) *Scil. per vindicationem.*

1) *cf.* fr. 48 (§ 2).

dicione ducenta legata esse proponantur? nam aut exstitisse aut defecisse legati tui condicionem, ut aut totum aut nihil tibi debeatur, et iniquum et contra voluntatem testatoris existimabitur: rursus partem deberi rationi non congruit, quando necesse est totius legati condicionem vel exstitisse vel defecisse. ergo per exceptionem doli mali tota ea res temperanda erit. 2 Quare cum quis tale quid consequi velit, sic consequetur: 'si quo amplius legavi vel legavero, quam per legem Falcidiam licebit, tum quantum ad supplendum quadrantem deduci oportet, ex eo legato quod 3 Titio dedi heres meus damnas esto dare'. Qui ducenta in bonis relinquebat, legavit mihi centum praesenti die, tibi aeque centum sub condicione: post aliquantum temporis exstitit condicio, ita tamen, ut ex reditu eius summae, quae tibi relicta est, non amplius quam viginti quinque reciperet. legis Falcidiae ratio ita habenda erit heredi, ut viginti quinque conferre ei debeamus et amplius fructus quinquaginta medii temporis, qui verbi gratia efficient quinque. cum igitur triginta sint conferenda, quidam putant quina dena ab utroque nostrum conferenda esse, quod minime verum est: licet enim eandem quantitatem acceperimus, manifestum tamen est aliquanto uberius esse meum legatum. quare statuendum erit tanto minus in tuo legato esse, quantum ex fructibus eius heres perceperit. secundum quod in proposita specie computationem ita iniri oportet, ut ex septem partibus ego quattuor, tu tres conferamus, quoniam quidem quarta pars amplius in meo quam in tuo legato est.

53. Cum fideicommissum peteretur, heres [(42. 2) 7] confessus est debere: arbiter ad restituendum datus comperit nihil deberi: quaesitum est, an possit absolvere. respondi posse interesse, qua ex causa nihil debeatur. nam si ob id, quod nullum fideicommissum fuerit, non debere eum absolvere: si vero quia testator forte solvendo non erat aut quod heres omne solutum esse apud praetorem dixerat et, cum controversia et conputatio difficilior esset, arbiter datus fuerit, salvo officio eum absoluturum: has enim partes eius esse, ut, si in computatione nihil inveniatur, possit absolvere. sed et ex superiore casu ad praetorem remittere debet, ut absolvatur.

LIBER VI.

[*De legatis et fideicommissis*].

54. Si quando quis uxori suae ea, quae [(30) 109] vivus donaverat volgari modo, leget, non de aliis donationibus videri eum sentire ait, quam de his quae iure valiturae non sunt: alioquin et frustra legaturus sit atque si ita exprimat: 'quae uxori iure donavero' vel ita: 'quae uxori manumissionis causa donavero, ea ei 1 lego': nam inutile legatum futurum est. Heres, cuius fidei commissum erat, ut mihi fundum aut centum daret, fundum Titio vendidit: cum electio ei relinquitur utrum malit dandi, ut tamen alterum solidum praestet, praetoris officio convenire existimo, ut, si pecuniam Titius offerat, inhibeat fundi persecutionem. ita enim eadem causa constitueretur, quae futura esset, si alienatus fundus non fuisset, quando etiam adversus ipsum heredem officium praetoris sive arbitri tale esse deberet, ut, si fundus non praestaretur, neque pluris neque minoris quam centum aestimaretur.

55. Qui filium et nepotem heredem instituerat, [(32) 64] certa praedia quaeque in his mortis tempore sua essent nepoti per fideicommissum dederat excepto kalendario: mortis tempore in ea arca, in qua instrumenta et cautiones debitorum erant, pecunia numerata inventa est. plerisque videbatur vix verosimile esse, ut testator de pecunia numerata sensisset. ego autem illud dignum animadversione existimabam, cum quis kalendarium praestari alicui voluerit, utrumne nomina dumtaxat debitorum praestari voluisse intellegendus est an vero etiam pecuniam, si qua ab his exacta, eidem tamen kalendario destinata fuerit. et magis puto, quemadmodum, si exactae pecuniae et rursus collocatae essent, permutatio nominum non peremeret vel minueret fideicommissum, ita ipsae quoque pecuniae, si adhuc kalendario, id est nominibus faciendis destinatae essent, eidem fideicommisso cedere debeant. quin etiam illud quoque putem defendi posse, ut non modo a debitoribus exactae pecuniae, sed quacumque de causa redactae, eidem tamen rationi fuerint destinatae, fideicommisso cedant.

56. Ex asse heres institutus partem here- [(36. 1) 29] ditatis mihi pure, tibi sub condicione restituere rogatus cum suspectam diceret, postulante me adit et mihi totam ex senatus consulto restituit: quandoque condicio extiterit, an fructus partis tuae restituere tibi debeam, non immerito dubitabatur. et plerisque placet non esse eos praestandos, quia nec ab herede praestarentur, si sua sponte adisset, sufficiat autem ius tuum tibi integrum conservari, non etiam meliorem 1 condicionem tuam fieri. Idem tamen existimabant, si ex asse heres institutus mihi quadrantem pure, tibi aeque quadrantem sub condicione restituere rogatus sit et, cum suspectam hereditatem diceret, cogente me adit, quandoque condicio exstiterit, semissem tibi esse 2 restituendum. Sed nec lege Falcidia in proposita specie usurum me puto, quamvis scriptus heres, si sponte adisset, uteretur.

[*De stipulationibus praetoriis et aediliciis*].

57. [1]Et ideo[2] non potest videri boni viri [(3. 3) 78] arbitratu litem defendere is, qui actorem frustrando effi- 1 ciat, ne ad exitum controversia deducatur. Ad duas res petendas procurator[3] datus si unam rem petat, exceptione non excluditur et rem in iudicium deducit.

58. [4]Si ita quis stipuletur: 'sive navis [(45. 1) 63] ex Asia venerit sive Titius consul factus fuerit', utra prius condicio exstitisset, stipulatio committetur et amplius committi non potest. sed enim cum ex duabus disiunctivis condicionibus altera defecerit, necesse est, ut ea, quae exstiterit, stipulationem committat.

59. [5]Haec stipulatio 'quamdiu res non [(46. 7) 15] defendatur', simul atque defendi coeperit aut defendi debere desierit, resolvitur.

60. [6]Pater dotem a se datam absente [(46. 8) 25] filia petit et ratam rem habituram eam cavit: ea prius quam ratum haberet, mortua est. negavit committi stipulationem, quia et si verum sit ratum eam non habuisse, nihil tamen mariti intersit dotem restitui, cum patri etiam mortua filia salva esse dos debeat.

1) *Agitur de stipulationibus pro praede litis et vindiciarum et iudicatum solvi.* 2) et ideo *Trib.* 3) cognitor *Afric.* 4) *Agitur de stipulatione p. p. l. v., cf.* (46. 7) 13 *pr.* 5) *Agitur de stipulatione iud. solvi, v. Lenel p.* 417. 6) *Agitur de stipulatione ratam rem haberi.*

1 Procurator cum ab eo aes alienum exegerat, qui tempore liberaretur, ratam rem dominum habiturum cavit: deinde post tempus liberato iam debitore dominus ratam rem habet. posse debitorem agere cum procuratore existimavit, cum iam debitor liberatus sit: argumentum rei, quod, si nulla stipulatio interposita sit, condictio locum adversus procuratorem habitura sit: in locum autem condictionis interponi stipulationem.

61. [1]Cum eiusdem generis plures res (21. 1) 34 simul veneant, veluti comoedi vel chorus, referre ait, in universos an in singulos pretium constituatur, ut scilicet interdum una, interdum plures venditiones contractae intellegantur: quod vel eo quaeri pertinere, ut, si quis eorum forte morbosus vel vitiosus sit, vel 1 omnes simul redhibeantur. Interdum etsi in singula capita pretium constitutum sit, tamen una emptio est, ut propter unius vitium omnes redhiberi possint vel debeant, scilicet cum manifestum erit non nisi omnes quem empturum vel venditurum fuisse, ut plerumque circa comoedos vel quadrigas vel mulas pares accidere solet, ut neutri non nisi omnes habere expediat.

62. ...[2] Non tamen ei consequens esse, ut (21. 2) 24 et, si ipsi domino nuptura in dotem eum dederit, committi stipulationem dicamus, quamvis aeque indotata mulier futura sit, quoniam quidem, etiamsi verum sit habere ei non licere servum, illud tamen verum non sit iudicio eum evictum esse. ex empto tamen contra venditorem mulier habet actionem.

63. [3]Fundum, cuius usus fructus Attii (21. 2) 46 erat, mihi vendidisti nec dixisti usum fructum Attii esse: hunc ego Maevio detracto usu fructu tradidi.[4] Attio capite minuto non ad me, sed ad proprietatem usum fructum redire ait, neque enim potuisse constitui usum fructum eo tempore, quo alienatus esset: sed posse me venditorem te de evictione convenire, quia aequum sit eandem causam meam esse, quae futura 1 esset, si tunc usus fructus alienus non fuisset. Si per alienum fundum mihi viam constitueris, evictionis[5] nomine te obligari ait: etenim quo casu, si per proprium constituentis fundum concessa esset via, recte constitueretur, eo casu, si per alienum concederetur, 2 evictionis[5] obligationem contrahit. Cum tibi Stichum venderem, dixi eum statuliberum esse sub hac condicione manumissum 'si navis ex Asia venerit', is autem 'si Titius consul factus fuerit' manumissus erat: quaerebatur, si prius navis ex Asia venerit ac post Titius consul fiat atque ita in libertatem evictus sit, an evictionis[5] nomine teneatur. respondit non teneri eum: etenim dolo malo emptorem facere, cum prius exstiterit ea condicio, quam evictionis nomine[6] ex-3 solverit. Item si post biennium liberum fore dixi, qui post annum libertatem acceperit, et post biennium in libertate evincatur, vel decem dare iussum dixerim quinque et is decem datis ad libertatem pervenerit, magis esse, ut his quoque casibus non tenear.

*

64. [7]Fundus mihi tecum communis est: (8. 3) 32 partem tuam mihi tradidisti[8] et ad eundem viam per vicinum tuum proprium. recte eo modo servitutem constitutam ait neque quod dici soleat per partes nec adquiri nec imponi servitutes posse isto casu locum habere: hic enim non per partem servitutem adquiri, utpote cum in id tempus adquiratur, quo proprius meus fundus futurus sit.

65. [1]Et generaliter[2] si alieni servi nomine, (9. 4) 28 qui tibi iustam servitutem serviret, noxali tecum egerim tuque eum mihi noxae dederis: sive me possidente dominus eum vindicet, exceptione doli mali, nisi litis aestimationem offerat, eum summovere possum, sive ipse possideat, Publiciana mihi datur, et adversus excipientem 'si dominus eius sit' utilem mihi replicationem doli mali profuturam et secundum haec usu quoque me capturum, quamvis sciens alienum possideam: alioquin si aliter constituatur, futurum, ut summa iniquitate bonae fidei possessor adficiatur, si, cum ipso iure noxalis actio adversus eum competit, necessitas ei imponatur, ut litis aestimationem sufferat. eademque dicenda sunt et si, cum ab eo non defenderetur, iussu praetoris eum duxerim, quoniam isto quoque casu iustam causam possidendi habeo.

LIBER VII.

? ?

66. Si convenerit, ut alius praetor, quam (2. 1) 18 cuius iurisdictio esset, ius diceret et priusquam adiretur mutata voluntas fuerit, procul dubio nemo compelletur eiusmodi conventioni stare.

67. Mandasti filio meo, ut tibi fundum (3. 5) 45 emeret: quod cum cognovissem, ipse cum tibi emi. puto referre, qua mente emerim: nam si propter ea, quae tibi necessaria esse scirem, et te eius voluntatis esse, ut emptum habere velles, agemus inter nos negotiorum gestorum, sicut ageremus, si aut nullum omnino mandatum intercessisset, aut Titio mandasses et ego, quia per me commodius negotium possim conficere, emissem. si vero propterea emerim, ne filius mandati iudicio teneatur, magis est, ut ex persona eius et ego tecum mandati agere possim et tu mecum actionem habeas de peculio, quia et si Titius id mandatum suscepisset et, ne eo nomine teneretur, ego emissem, agerem cum Titio negotiorum gestorum, et ille tecum et tu cum illo mandati. idem est, et si filio meo mandaveris, ut pro te fideiuberet, et ego pro te fideius-1 serim. Si proponatur te Titio mandasse, ut pro te fideiuberet, meque, quod is aliqua de causa impediretur quo minus fideiuberet, liberandae fidei eius causa fideiussisse, negotiorum gestorum mihi competit actio.

68. Etenim quodcumque servus[3] ita gerit, (4. 4) 4 voluntate domini gerere intellegendus est. et magis hoc apparebit, si aut de institoria actione quaeratur, aut si proponatur maiorem annis viginti quinque negotium aliquod gerendum minori mandasse et illum in ea re deceptum esse.

69. [4]Sed postquam socius servi communis (10. 3) 9 nomine de peculio in solidum damnatus esset, si apud socium res peculiares intercidant, nihilo minus utile erit iudicium communi dividundo ad reciperandam partem pecuniae: alioquin iniquum fore, si tota ea res

---

1) *Ad stipem duplae.* 2) *Ad stipem duplae, v.* (21. 2) 22 § 1, 23. 3) *Ad actionem quae dicitur auctoritatis.* 4) mancipio dedi *Afric.* 5) auctoritatis *Afric.* 6) quae auctoritatem *Afric.?* 7) *De auctoritate tractans Afr. fortasse generaliter de mancipatione quaesivit.* 8) mancipio dedisti *Afric.*

1) *Haec quoque ad tractatum de evictione referri possunt.* 2) et generaliter *Trib.* 3) *Scil. minor, cui libera peculii administratio concessa est.* 4) *De peculio quaeritur etiam fr.* 81.

ad damnum eius qui iudicium acceperit pertineat, cum utriusque domini periculum in rebus peculiaribus esse debeat. nam et eum, qui mandatu domini defensionem servi suscepit, omne quod bona fide praestiterit servaturum, quamvis peculium postea interciderit. haec ita, si neutrius culpa intervenerit: etenim dominum, cum quo de peculio agitur, si paratus sit rebus peculiaribus petitori cedere, ex causa audiendum putavit, scilicet si sine dolo malo et frustratione id faciat.

70. Pater cum filiae suae nomine dotem [(23. 4) 23] daret, pactus est, ut mortua filia uno pluribusve liberis superstitibus deducta parte tertia reliqua dos sibi aut post mortem suam illi aut illi filiis quos in potestate habebat reddatur: deinde haec ita fieri stipulatus est: post mortem eius mulier in matrimonio decesserat relictis filiis: quaesitum est, an ex stipulatione duas partes illi petere possint. respondi posse: etenim vim eius stipulationis hanc esse, ut, si in matrimonio mortua esset, dos patri redderetur, et perinde habendum, ac si talis stipulatio interposita fuisset: 'si navis ex Asia venerit, mihi aut post mortem meam Lucio Titio dari spondes'? nam et si post mortem stipulatoris navis venisset, heredi deberi.

[*De possessione et usucapione*].

71. Quaesitum est, si is, cui liber homo [(41. 1) 40] bona fide serviret, decesserit eique is heres extiterit, qui liberum eum esse sciat, an aliquid per eum adquirat. non esse ait, ut hic bona fide possessor videatur, quando sciens liberum possidere coeperit, quia et si fundum suum quis legaverit, heres, qui eum legatum esse sciat, procul dubio fructus ex eo suos non faciet: et multo magis si testator eum alienum bona fide emptum possedit. et circa servorum igitur operam ac ministerium eandem rationem sequendam, ut, sive proprii sive alieni vel legati vel manumissi testamento fuerint, nihil per eos heredibus, qui modo eorum id non ignorarent, adquiratur. etenim simul haec fere cedere, ut, quo casu fructus praediorum consumptos suos faciat bona fide possessor, eodem per servum ex opera et ex re ipsius ei adquiratur.

72. Si de eo fundo, quem, cum possiderem, pignori tibi dedi, servus tuus te deiciat, [(41. 2) 40] adhuc te possidere ait, quoniam nihilo minus per ipsum servum 1 possessionem retineas. Si forte colonus, per quem dominus possideret, decessisset: propter utilitatem receptum est, ut per colonum possessio et retineretur et contineretur: quo mortuo non statim dicendum eam interpellari, sed tunc demum, cum dominus possessionem apisci neglexerit. aliud existimandum ait, si colonus sponte possessione discesserit. sed haec ita esse vera, si nemo extraneus eam rem interim posse-2 derit, sed semper in hereditate coloni manserit. Servum tuum a Titio bona fide emi et traditum possedi, deinde cum comperissem tuum esse, ne eum peteres, celare coepi. non ideo magis hoc tempore clam possidere videri me ait: nam retro quoque, si sciens tuum servum non a domino emerim et, cum clam eum possidere coepissem, postea certiorem te fecerim, non ideo 3 desinere me clam possidere. Si servum meum bonae fidei emptori clam abduxerim, respondit non videri me clam possidere, quia neque precarii rogatione neque conductione suae rei dominum teneri et non posse causam clandestinae possessionis ab his duabus causis separari.

73. Quod volgo traditum est eum, qui [(41. 4) 11] existimat se quid emisse nec emerit, non posse pro emptore usucapere, hactenus verum esse ait, si nullam iustam causam eius erroris emptor habeat: nam si forte servus vel procurator, cui emendam rem mandasset, persuaserit ei se emisse atque ita tradiderit, magis esse, ut usucapio sequatur.

74. Ancilla fugitiva quemadmodum sui [(47. 2) 61] furtum facere intellegitur, ita partum quoque contrectando furtivum facit.

[*De die stipulationi adiecta et de mora*].

75. Traiecticiae pecuniae nomine, si ad [(44. 7) 23] diem soluta non esset, poena (uti adsolet) ob operas eius qui eam pecuniam peteret in stipulationem erat deducta: is qui eam pecuniam petebat parte exacta petere desierat, deinde interposito tempore interpellare instituerat. consultus respondit eius quoque temporis, quo interpellatus non esset, poenam peti posse: amplius etiamsi omnino interpellatus non esset: nec aliter non committi stipulationem, quam si per debitorem non stetisset, quo minus solveret: alioquin dicendum et si is, qui interpellare coepisset, valetudine impeditus interpellare desisset, poenam non committi. de illo sane potest dubitari, si interpellatus ipse moram fecerit, an, quamvis pecuniam postea offerat, nihilo minus poena committatur: et hoc rectius dicitur. nam et si arbiter ex compromisso pecuniam certo die dare iusserit neque per eum, qui dare iussus sit, steterit, non committi poenam respondit: adeo ut et illud Servius rectissime existimaverit, si quando dies, qua pecunia daretur, sententia arbitri conprehensa non esset, modicum spatium datum videri. hoc idem dicendum et cum quid ea lege venierit, ut, nisi ad diem pretium solutum fuerit, inempta res fiat.

76. Huiusmodi stipulatio interposita est: [(45. 1) 64] 'si Titius consul factus fuerit, tum ex hac die in annos singulos dena dari spondes?' post triennium condicio exstitit: an huius temporis nomine agi possit, non immerito dubitabitur. respondit eam stipulationem utilem esse ita, ut in ea eorum quoque annorum, qui ante impletam condicionem intercesserint, praestatio in id tempus collata intellegatur, ut sententia eius sit talis: tunc cum Titius consul factus fuerit, in annos singulos, etiam praeteriti temporis habita ratione, dena praestentur.

77. Quaesitum est, si, cum in annos de- [(7. 1) 37] cem proximos usum fructum de te dari stipulatus essem, per te steterit quo minus dares et quinquennium transierit, quid iuris sit. item si Stichi decem annorum proximorum operas de te dari stipulatus sim et similiter quinquennium praeteriit. respondit eius temporis usum fructum et operas recte peti, quod per te transactum est quo minus darentur.

78. Si quis stipulatus sit in annos sin- [(4. 6) 43, 29] gulos, quoad in Italia esset vel ipse vel promissor, et alteruter rei publicae causa abesse coeperit, officium praetoris est introducere utilem actionem,

(29) videlicet ne cui officium publicum vel damno vel compendio sit:

(43) eadem dicemus et si ita concepta stipulatio fuerit: 'si quinquennio proximo Romae fuerit', vel ita: 'si Romae non fuerit, centum dare spondes'?

[De solutionibus et liberationibus].

79. Cum quis sibi aut Titio dari [(46. 3) 38 pr. § 1] stipulatus sit, magis esse ait, ut ita demum recte Titio solvi dicendum sit, si in eodem statu maneat, quo fuit, cum stipulatio interponeretur: ceterum sive in adoptionem sive in exilium ierit vel aqua et igni ei interdictum vel servus factus sit, non recte ei solvi dicendum: tacite enim inesse haec conventio stipulationi 1 videtur 'si in eadem causa maneat'. Si debitorem meum iusserim Titio solvere, deinde Titium vetuerim accipere et debitor ignorans solverit, ita eum liberari existimavit, si non ea mente Titius nummos acceperit, ut eos lucretur. alioquin, quoniam furtum eorum sit facturus, mansuros eos debitoris et ideo liberationem quidem ipso iure non posse contingere debitori, exceptione tamen ei succurri aequum esse, si paratus sit condictionem furtivam, quam adversus Titium habet, mihi praestare: sicuti servatur, cum maritus uxori donaturus debitorem suum iubeat solvere: nam ibi quoque, quia nummi mulieris non fiunt, debitorem non liberari, sed exceptione eum adversus maritum tuendum esse, si condictionem, quam adversus mulierem habet, praestet. furti tamen actionem in proposito mihi post divortium competituram, quando mea intersit interceptos nummos non esse.

80. [1] Si is, apud quem rem deposueris, [(16. 3) 16] apud alium eam deponat et ille dolo quid admiserit, ob dolum eius, apud quem postea sit depositum, eatenus eum teneri apud quem tu deposueris, ut actiones suas tibi praestet.

81. 2 De peculio cum domino actum [(46. 3) 38 § 2—4] est: is damnatus solvit. et fideiussores pro servo acceptos liberari respondit: eandem enim pecuniam in plures causas solvi posse argumentum esse, quod, cum iudicatum solvi satisdatum est et damnatus reus solvat, non solum actione iudicati, sed etiam ex stipulatu et ipse et fideiussores[2] liberentur. [3] et magis simile esse, quod, cum possessor hereditatis existimans se heredem esse solverit, heres non liberetur: tunc enim propterea id evenire, quod ille suo nomine indebitam pecuniam 3 dando repetitionem eius haberet. Qui hominem promisit si statuliberum solvat, magis puto non esse exspectandam condicionem: sed et creditorem agere posse et illi condictionem competere. quod si interim condicio defecerit, liberatur, perinde atque si quis pendente condicione solvit per errorem et antequam condiceret, condicio exstiterit. illud nullo modo dici conveniet, si mortuo Sticho condicio deficiat, liberari debitorem, quamvis, si vivente eo defecerit, liberaretur, quando isto casu nullo tempore perfecte hominem meum feceris: alioquin prope erit, ut etiam, si eum servum, in quo usus fructus alienus est, mihi solveris isque usu fructu manente decesserit, ea solutione liberatus videaris: quod nullo modo probandum est, sicuti 4 si communem solvisses isque decessisset. Si quis pro eo reverso fideiusserit, qui, cum rei publicae causa abesset, actione qua liberatus sit, deinde annus praeterierit, an fideiussor liberetur? quod Iuliano non placebat, et quidem si cum fideiussore experiundi potestas non fuit: sed hoc casu in ipsum fideiussorem ex edicto actionem restitui debere, quemadmodum in eum fideiussorem, qui hominem promissum occidit. Qui pro te apud Titium fideiusserat, pignus in suam obligationem dedit: post idem heredem te instituit. quamvis ex fideiussoria causa non tenearis, nihilo minus tamen pignus obligatum manebit. at si idem alium fideiussorem dederit atque ita heredem te instituerit, rectius existimari ait sublata obligatione eius, pro quo fideiussum sit, eum quoque qui fideiusserit liberari.

82. Heres a debitore hereditario fide- [(46. 1) 21] iussorem accepit, deinde hereditatem ex Trebelliano restituit: fideiussoris obligationem in suo statu manere ait idemque in hac causa servandum, quod servaretur, cum heres, contra quem emancipatus filius bonorum possessionem accepit, fideiussorem accepit. ideoque in 1 utraque specie transeunt actiones. Non est novum, ut fideiussor duabus obligationibus eiusdem pecuniae nomine teneatur: nam si in diem acceptus mox pure accipiatur, ex utraque obligatur, et si fideiussor con-2 fideiussori heres exstiterit, idem erit. Servo tuo pecuniam credidi: eum tu manumisisti: deinde eundem fideiussorem accepi. si quidem in eam obligationem fideiubeat, quae adversus te intra annum sit, obligari eum ait: sin vero in naturalem suam, potius ut nihil agatur: non enim intellegi posse, ut quis pro se fideiubendo obligetur. quod si hic servus manumissus fideiussori suo heres existat, durare causam fideiussionis putavit et tamen nihilo minus naturalem obligationem mansuram, ut, si obligatio civilis pereat, solutum repetere non possit. nec his contrarium esse, quod, cum reus fideiussori heres existat, fideiussoria obligatio tollatur, quia tunc duplex obligatio civilis cum eodem esse non potest. retro quoque si fideiussor servo manumisso heres exstiterit, eadem adversus eum obligatio manet, quamvis et naturaliter teneatur nec 3 pro se quis fideiubere possit. Quod si stipulator reum heredem instituerit, omnimodo fideiussoris obligationem peremit, sive civilis sive tantum naturalis in reum fuisset, quoniam quidem nemo potest apud eundem pro ipso obligatus esse. quod si idem stipulator fideiussorem heredem scripserit, procul dubio solam fideiussoris obligationem peremit. argumentum rei, quod, si possessio rerum debitoris data sit creditori, aeque dicendum est fideiussorem manere obligatum. 4 Cum et tu et Titius eiusdem pecuniae rei essetis, eum, qui pro te fideiussit, posse et pro Titio fideiubere respondit, quamvis eandem pecuniam eidem debiturus sit: nec tamen inanem eam creditori futuram: nonnullis enim casibus emolumentum habituram, veluti si ei, pro quo ante fideiussisset, heres existat: tunc enim confusa prima obligatione posteriorem duraturam. 5 [1] Cum fideiussor reo stipulandi heres exstiterit, quaeritur, an, quasi ipse a se exegerit, habeat adversus reum mandati actionem. respondit, cum reus obligatus maneat, non posse intellegi ipsum a se fideiussorem pecuniam exegisse: itaque ex stipulatu potius quam mandati agere debebit.

83. [1] Si hereditatem mihi Lucii Titii ven- [(18. 4) 20] dideris ac post debitori eiusdem heres existas, actione 1 ex empto teneberis. Quod simplicius etiam in illa propositione procedit, cum quis ipse creditori suo heres exstitit et hereditatem vendidit.

84. Quae dotis nomine certam pecuniam [(24. 3) 33] promiserat, quosdam adhibuerat, qui stipularentur par-

1) *cf.* fr. 79 § 1. 2) sponsores *Afric.* 3) *Sequentia usque ad finem* § 2 *videntur suo loco mota esse magisque pertinere ad argumentum* § 1 (fr. 79).

1) *iunge fr.* 82 § 5, 83.

tem dotis distracto matrimonio sibi solvi: ea nulla data dote obierat eodem marito suo herede relicto: is damnosam hereditatem eius adierat. nihilo minus stipulatoribus tenebitur, quoniam adeundo hereditatem debitricis intellegeretur secum pensasse: nec ad rem pertinere, quod solvendo non esset hereditas, quando ceteris etiam creditoribus teneatur.

LIBER VIII.[1]

[*De rebus creditis* (*E.* 95)].

85. Eius, qui in provincia Stichum servum kalendario praeposuerat, Romae testamentum recitatum erat, quo idem Stichus liber et ex parte heres erat scriptus: qui status sui ignarus pecunias defuncti aut exegit aut credidit, ut interdum stipularetur et pignora acciperet. consulebatur quid de his iuris esset. placebat debitores quidem ei qui solvissent liberatos esse, si modo ipsi quoque ignorassent dominum decessisse. earum autem summarum nomine, quae ad Stichum pervenissent, familiae erciscundae quidem actionem non competere coheredibus, sed negotiorum gestorum dari debere. quas vero pecunias ipse credidisset, eas non ex maiore parte, quam ex qua ipse heres sit, alienatas esse: nam et si tibi in hoc dederim nummos, ut eos Sticho credas, deinde mortuo me ignorans dederis, accipientis non facies: neque enim sicut illud receptum est, ut debitores solventes ei liberentur, ita hoc quoque receptum, ut credendo nummos alienaret. quare si nulla stipulatio intervenisset, neque ut creditam pecuniam pro parte coheredis peti posse neque pignora teneri. quod si stipulatus quoque esset, referret, quemadmodum stipulatus esset: nam si nominatim forte Titio domino suo mortuo iam dari stipulatus sit, procul dubio inutiliter esset stipulatus. quod si sibi dari stipulatus esset, dicendum hereditati eum adquisisse: sicut enim nobismet ipsis ex re nostra per eos, qui liberi vel alieni servi bona fide serviant, adquiratur, ita hereditati quoque ex re hereditaria adquiri. post aditam vero a coheredibus hereditatem non aeque idem dici potest, utique si scierint eum sibi coheredem datum, quoniam tunc non possunt videri bonae fidei possessores esse, qui nec possidendi animum haberent. quod si proponatur coheredes eius id ignorasse, quod forte ipsi quoque ex necessariis fuerint, potest adhuc idem responderi: quo quidem casu illud eventurum, ut, si suae condicionis coheredis iste servus habeat, invicem bona fide servire videantur. [(12. 1) 41]

86. Nihil refert, utrumne ab initio sine causa quid datum sit an causa, propter quam datum sit, secuta non sit. [(12. 7) 4]

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

87. Qui balneum ex calendis proximis conduxerat, pactus erat, ut homo Eros pignori locatori esset, donec mercedes solverentur: idem ante calendas Iulias eundem Erotem alii ob pecuniam creditam pignori dedit. consultus, an adversus hunc creditorem petentem Erotem locatorem praetor tueri deberet, respondit debere: licet enim eo tempore homo pignori datus esset, quo nondum quicquam pro conductione deberetur, quoniam tamen iam tunc in ea causa Eros esse coepisset, ut invito locatore ius pignoris in eo solvi non posset, potiorem eius causam habendam. 1 Amplius etiam sub condicione creditorem tuendum putabat adversus eum, cui postea quicquam deberi coeperit, si modo non ea condicio sit, quae invito debitore impleri non possit. 2 Sed et si heres ob ea legata, quae sub condicione data erant, de pignore rei suae convenisset et postea eadem ipsa pignora ob pecuniam creditam pignori dedit ac post condicio legatorum exstitit, hic quoque tuendum eum, cui prius pignus datum esset, existimavit. 3 Titia praedium alienum Titio pignori dedit, post Maevio: deinde domina eius pignoris facta marito suo in dotem aestimatum dedit. si Titio soluta sit pecunia, non ideo magis Maevii pignus convalescere placebat. tunc enim priore dimisso sequentis confirmatur pignus, cum res in bonis debitoris inveniatur: in proposito autem maritus emptoris loco est: atque ideo, quia neque tunc cum Maevio obligaretur neque cum Titio solveretur in bonis mulieris fuerit, nullum tempus inveniri, quo pignus Maevii convalescere possit. haec tamen ita, si bona fide in dotem aestimatum praedium maritus accepit, id est si ignoravit Maevio obligatum esse. [(20. 4) 9]

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

88. Lucius Titius Stichum magistrum navis praeposuit: is pecuniam mutuatus cavit se in refectionem navis eam accepisse: quaesitum est, an non aliter Titius exercitoria teneretur, quam si creditor probaret pecuniam in refectionem navis esse consumptam. respondit creditorem utiliter acturum, si, cum pecunia crederetur, navis in ea causa fuisset, ut refici deberet: etenim ut non oportet creditorem ad hoc adstringi, ut ipse reficiendae navis curam suscipiat et negotium domini gerat (quod certe futurum sit, si necesse habeat probare pecuniam in refectionem erogatam esse), ita illud exigendum, ut sciat in hoc se credere, cui rei magister quis sit praepositus, quod certe aliter fieri non potest, quam si illud quoque scierit necessariam refectioni pecuniam esse: quare etsi in ea causa fuerit navis, ut refici deberet, multo tamen maior pecunia credita fuerit, quam ad eam rem esset necessaria, non debere in solidum adversus dominum navis actionem dari. 1 Interdum etiam illud aestimandum, an in eo loco pecunia credita sit, in quo id, propter quod credebatur, comparari potuerit: quid enim, inquit, si ad velum emendum in eiusmodi insula pecuniam quis crediderit, in qua omnino velum comparari non potest? et in summa aliquam diligentiam in ea creditorem debere praestare. 2 Eadem fere dicenda ait et si de institoria actione quaeratur: nam tunc quoque creditorem scire debere necessariam esse mercis comparationem, cui emendae servus sit praepositus, et sufficere, si in hoc crediderit, non etiam illud exigendum, ut ipse curam suscipiat: an in hanc rem pecunia eroganda est. [(14. 1) 7]

[*De peculio et de in rem verso* (*E.* 104)].

89. Deposui apud filium familias decem et ago depositi de peculio. quamvis nihil patri filius debeat et haec decem teneat, nihilo magis tamen patrem damnandum existimavit, si nullum praeterea peculium sit: hanc enim pecuniam, cum mea maneat, non esse peculii. denique quolibet alio agente de peculio minime dubitandum ait computari non oportere. itaque ad exhibendum agere me et exhibitam vindi- [(15. 1) 38]

---

1) *Librorum VIII. IX fragmenta non sine dubitatione ad edicti perpetui ordinem disposui, v. p. 1 n. 1.*

1 care debere. Si nuptura filio familias dotis nomine certam pecuniam promiserit et divortio facto agat de dote cum patre, utrumne tota promissione an deducto eo, quod patri filius debeat, liberari eam oporteret? respondit tota promissione eam liberandam esse, cum certe et si ex promissione cum ea ageretur, exceptione 2 doli mali tueri se posset. Stichus habet in peculio Pamphilum qui est decem, idem Pamphilus debet domino quinque. si agatur de peculio Stichi nomine, placebat aestimari debere pretium Pamphili et quidem totum non deducto eo, quod domino Pamphilus debet: neminem enim posse intellegi ipsum in suo peculio esse: hoc ergo casu damnum dominum passurum, ut pateretur, si cuilibet alii servorum suorum peculium non habenti credidisset. idque ita se habere evidentius appariturum ait, si Sticho peculium legatum esse proponatur: qui certe si ex testamento agat, cogendus non est eius, quod vicarius suus debet, aliter quam ex peculio ipsius deductionem pati: alioquin futurum, ut, si tantundem vicarius domino debeat, ipse nihil in peculio habere intellegatur, quod certe est absurdum. 3 Servo quem tibi vendideram pecuniam credidi: quaesitum est, an ita mihi in te actio de peculio dari debeat, ut deducatur id, quod apud me ex eo remanserit. quod quidem minime verum est, nec intererit, intra annum quam vendiderim an postea experiar: nam nec ceteris quidem, qui tunc cum eo contraxerint, in me actio datur. in contrarium quoque agentibus mecum his, qui antea cum eo servo contraxissent, non deducam id, quod postea mihi debere coeperit. ex quo apparet onus eius peculii, quod apud me remanserit, ad posterioris temporis contractus pertinere non debere.

90. Servus in rem domini pecuniam (15. 3) 17 mutuatus sine culpa eam perdidit: nihilo minus posse cum domino de in rem verso agi existimavit. nam et si procurator meus in negotia mea impensurus pecuniam mutuatus sine culpa eam perdiderit, recte eum hoc nomine mandati vel negotiorum gestorum acturum. 1 Cum Sticho vicario servi tui Pamphili contraxi: actio de peculio et in rem verso ita dari debet, ut, quod vel in tuam ipsius rem vel in peculium Pamphili versum sit, comprehendatur, scilicet etiamsi mortuo vel alienato Sticho agatur. quod si Pamphilo mortuo agam, magis est, ut, quamvis Stichus vivat, tamen de eo, quod in peculio Pamphili versum est, non nisi intra annum quam is decessit actio dari debeat: etenim quodammodo de peculio Pamphili tum experiri videbor, sicuti si, quod iussu eius credidissem, experirer: nec nos movere debet, quod Stichus de cuius peculio agitur vivat, quando non aliter ea res in peculio eius esse potest, quam si Pamphili peculium maneat. eadem ratio efficiet, ut id, quod in peculio Pamphili versum sit, ita praestari debere dicamus, ut prius eius, quod tibi Pamphilus debuerit, deductio fiat, quod vero in tuam rem versum fuerit, praestetur etiam non deducto eo quod Pamphilus tibi debet.

[*Ad SC Vellaeanum* (*E.* 105)].

91. Si pro uno reo intercessit mulier, (16. 1) 20 adversus utrumque restituitur actio creditori.

[*De mandato* (*E.* 108)].

92. Qui negotia Lucii Titii procurabat, (17. 1) 34 is, cum a debitoribus eius pecuniam exegisset, epistulam ad eum emisit, qua significaret certam summam ex administratione apud se esse eamque creditam sibi se debiturum cum usuris semissibus: quaesitum est, an ex ea causa credita pecunia peti possit et an usurae peti possint. respondit non esse creditam: alioquin dicendum ex omni contractu nuda pactione pecuniam creditam fieri posse. nec huic simile esse, quod, si pecuniam apud te depositam convenerit ut creditam habeas, credita fiat, quia tunc nummi, qui mei erant, tui fiunt: item quod, si a debitore meo iussero te accipere pecuniam, credita fiat, id enim benigne receptum est. his argumentum esse eum, qui, cum mutuam pecuniam dare vellet, argentum vendendum dedisset, nihilo magis pecuniam creditam recte petiturum: et tamen pecuniam ex argento redactam periculo eius fore, qui accepisset argentum. et in proposito igitur dicendum actione mandati obligatum fore procuratorem, ut, quamvis ipsius periculo nummi fierent, tamen 1 usuras, de quibus convenerit, praestare debeat. Cum heres ex parte esses, mandavi tibi, ut praedium hereditarium mihi emeres certo pretio: emisti. pro coheredum quidem partibus non dubie mandati actio est inter nos. pro tua autem parte posse dubitari ait, utrumne ex empto an mandati agi oporteat: neque enim sine ratione quem existimaturum pro hac parte sub condicione contractam emptionem. quod quidem maxime quaeri pertinere ait, ut, si forte prius quam emptio fieret decesserim et tu, cum scires me decessisse, propter mandatum meum alii vendere nolueris, an heres meus eo nomine tibi sit obligatus, et retro, si alii vendideris, an heredi meo tenearis. nam si quidem sub condicione emptio facta videtur, potest agi, quemadmodum si quaevis alia condicio post mortem exstitisset: sin vero perinde mandati agendum sit, ac si alienum fundum emi mandassem, morte insecuta, cum id scieris, resoluto mandato nullam tibi actionem cum herede meo fore. sed et si mandati agendum esset, eadem praestanda, quae praestarentur, si ex empto ageretur.

93. [1]Titius Sempronio triginta dedit (19. 5) 24 pactique sunt, ut ex reditu eius pecuniae tributum, quod Titius pendere deberet, Sempronius praestaret computatis usuris semissibus, quantoque minus tributorum nomine praestitum foret, quam earum usurarum quantitas esset, ut id Titio restitueret, quod amplius praestitum esset, id ex sorte decederet, aut, si et sortem et usuras summa tributorum excessisset, id quod amplius esset Titius Sempronio praestaret: neque de ea re ulla stipulatio interposita est. Titius consulebat, id quod amplius ex usuris Sempronius redegisset, quam tributorum nomine praestitisset, qua actione ab eo consequi possit. respondit pecuniae quidem creditae usuras nisi in stipulationem deductas non deberi: verum in proposito videndum, ne non tam faenerata pecunia intellegi debeat, quam quasi mandatum inter eos contractum, nisi quod ultra semissem consecuturus esset: sed ne ipsius quidem sortis petitionem pecuniae creditae fuisse, quando, si Sempronius eam pecuniam sine dolo malo vel amisisset vel vacuam habuisset, dicendum nihil eum eo nomine praestare debuisse. quare tutius esse praescriptis verbis in factum actionem dari, praesertim cum illud quoque convenisset, ut quod

1) *Fungas fr.* 92, 93: *quaeritur de finibus inter actionem mandati aliasque actiones constituendis.*

amplius praestitum esset, quam ex usuris redigeretur, sorti decederet: quod ipsum ius et causam pecuniae creditae excedat.

94. Hominem certum pro te dari fide- [(17. 1) 37] iussi et solvi: cum mandati agatur, aestimatio eius ad id potius tempus, quo solutus sit, non quo agatur, referri debet, et ideo etiamsi mortuus fuerit, nihilo minus utilis ea actio est. aliter in stipulatione servatur: nam tunc id tempus spectatur quo agitur, nisi forte aut per promissorem steterit, quo minus sua die solveret, aut per creditorem, quo minus acciperet: etenim neutri eorum frustratio sua prodesse debet.

[*De emptione et venditione* (*E.* 111)].

95. Servus, quem de me cum peculio [(19.1)30 pr.] emisti, priusquam tibi traderetur, furtum mihi fecit. quamvis ea res quam subripuit interierit, nihilo minus retentionem eo nomine ex peculio me habiturum ait, id est ipso iure ob id factum minutum esse peculium, eo scilicet, quod debitor meus ex causa condictionis sit factus. nam licet, si iam traditus furtum mihi fecisset, aut omnino condictionem eo nomine de peculio non haberem aut eatenus haberem, quatenus ex re furtiva auctum peculium fuisset, tamen in proposito et retentionem me habiturum et, si omne peculium penes te sit, vel quasi plus debito solverim posse me condicere. secundum quae dicendum: si nummos, quos servus iste mihi subripuerat, tu ignorans furtivos esse quasi peculiares ademeris et consumpseris, condictio eo nomine mihi adversus te competet, quasi res mea ad te sine causa pervenerit.

Si rem, quam servus venditus subripuisset [(3.5) 48] a me venditore, emptor vendiderit eaque in rerum natura esse desierit, de pretio negotiorum gestorum actio mihi danda sit, ut dari deberet, si negotium, quod tuum esse existimares, cum esset meum, gessisses: sicut ex contrario in me tibi daretur, si, cum hereditatem quae ad me pertinet tuam putares, res tuas proprias legatas solvisses, quandoque de ea solutione liberarer.

Si sciens alienam rem ignoranti mihi [(19. 1) 30 § 1] vendideris, etiam priusquam evincatur utiliter me ex empto acturum putavit in id, quanti mea intersit meam esse factam: quamvis enim alioquin verum sit venditorem hactenus teneri, ut rem emptori habere liceat, non etiam ut eius faciat, quia tamen dolum malum abesse praestare debeat, teneri eum, qui sciens alienam, non suam ignoranti vendidit: id est maxime, si manumissuro vel pignori daturo vendiderit.

96. [*Si sumptus, quos in erudiendum* [(19. 1) 44=45 pr.] *hominem emptor fecit, in tantum pretium excedisse proponas, ut non sit cogitatum a venditore de tanta summa, iniquum videtur in magnam quantitatem obligari venditorem*], cum et forte idem mediocrium facultatium sit: et non ultra duplum periculum eum subire oportet.[1]

97. Cum mancipium morbosum vel vitio- [(21. 1) 51] sum servus emat et redhibitoria vel ex empto dominus experiatur, omnimodo scientiam servi, non domini spectandam esse ait, ut nihil intersit, peculiari an domini nomine emerit et certum incertumve mandante eo emerit, quia tunc et illud ex bona fide est servum, cum quo negotium sit gestum, deceptum non esse, et rursus delictum eiusdem, quod in contrahendo admiserit, domino nocere debet. sed si servus mandatu domini hominem emerit, quem dominus vitiosum esse [1] sciret, non tenetur venditor. Circa procuratoris personam, cum quidem ipse scierit morbosum vitiosum esse, non dubitandum, quin, quamvis ipse domino mandati vel negotiorum gestorum actione sit obstrictus, nihilo magis eo nomine agere possit: at cum ipse ignorans esse vitiosum mandatu domini qui id sciret emerit et redhibitoria agat, ex persona domini utilem exceptionem ei non putabat opponendam.

98. Si duos servos quinis a te emam et [(21. 2) 47] eorum alter evincatur, nihil dubii fore, quin recte eo nomine ex empto acturus sim, quamvis alter decem dignus sit, nec referre, separatim singulos an simul utrumque emerim.

99. Si, soluturus pecuniam tibi, iussu [(46. 3) 39] tuo signatam eam apud nummularium, quoad probaretur, deposuerim, tui periculi eam fore Mela libro decimo scribit. quod verum est, cum eo tamen, ut illud maxime spectetur, an per te steterit, quo minus in continenti probaretur: nam tunc perinde habendum erit, ac si parato me solvere tu ex aliqua causa accipere nolles. in qua specie non utique semper tuum periculum erit: quid enim, si inopportuno tempore vel loco optulerim? his consequens esse puto, ut etiam, si et emptor nummos et venditor mercem, quod invicem parum fidei haberent, deposuerint, et nummi emptoris periculo sint (utique si ipse eum, apud quem deponerentur, elegerit) et nihilo minus merx quoque, quia emptio perfecta sit.

[*De locatione et conductione* (*E.* 112)].

100. Si fundus quem mihi locaveris [(19. 2) 33, 35] publicatus sit, teneri te actione ex conducto, ut mihi frui liceat, quamvis per te non stet, quo minus id praestes: quemadmodum, inquit, si insulam aedificandam locasses et solum corruisset, nihilo minus teneberis. nam et si vendideris mihi fundum isque priusquam vacuus traderetur publicatus fuerit, tenearis ex empto. Quod hactenus verum erit, ut pretium restituas, non ut etiam id praestes, si quid pluris mea intersit eum vacuum mihi tradi. similiter igitur et circa conductionem servandum puto, ut mercedem quam praestiterim restituas, eius scilicet temporis, quo fruitus non fuerim, nec ultra actione ex conducto praestare cogeris. nam et si colonus tuus fundo frui a te aut ab eo prohibetur, quem tu prohibere ne id faciat possis, tantum ei praestabis, quanti eius interfuerit frui, in quo etiam lucrum eius continebitur: sin vero ab eo interpellabitur, quem tu prohibere propter vim maiorem aut potentiam eius non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis.

(35) Et haec distinctio convenit illi, quae a Servio introducta et ab omnibus fere probata est, ut, si aversione insulam locatam dominus reficiendo, ne ea conductor frui possit, effecerit, animadvertatur, necessario necne id opus demolitus est: quid enim interest, utrum locator insulae propter vetustatem cogatur eam reficere an locator fundi cogatur ferre iniuriam eius, quem prohibere non possit? intellegendum est autem nos hac distinctione uti de eo, qui et suum praedium fruendum locaverit et bona fide negotium contraxerit, non de eo, qui alienum praedium per fraudem locaverit nec resistere domino possit, quominus is colonum frui

1) et non . . . oportet *Trib.* ?

1 prohibeat. Cum fundum communem habuimus et inter nos convenit, ut alternis annis certo pretio eum conductum haberemus, tu, cum tuus annus exiturus esset, consulto fructum insequentis anni corrupisti. agam tecum duabus actionibus, una ex conducto, altera ex locato: locati enim iudicio mea pars propria, conducti autem actione tua dumtaxat propria in iudicium venient. deinde ita notat: nonne quod ad meam partem attinebit, communi dividundo praestabitur a te mihi damnum? recte quidem notat, sed tamen etiam Servi sententiam veram esse puto, cum eo scilicet, ut, cum alterutra actione rem servaverim, altera peremantur. quod ipsum simplicius ita quaeremus, si proponatur inter duos, qui singulos proprios fundos haberent, convenisse, ut alter alterius ita conductum haberent, ut fructus mercedis nomine pensaretur.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

101. Quae fundum in dote habebat, (23. 3) 50 divortio facto cum in matrimonium rediret, pacta est cum viro, uti decem in dotem acciperet et fundum sibi restitueret, ac datis decem, priusquam fundus ei restitueretur, in matrimonio decessit. illud ex bona fide est et negotio contracto convenit, ut fundus, quasi sine causa penes maritum esse coeperit, condicatur. 1 Et hoc evidentius circa actionem pigneraticiam[1] apparebit. etenim si, cum fundum Cornelianum pignoris causa tibi tradidissem,[2] postea ex conventione fundum Titianum in hoc tibi tradiderim,[3] ut Cornelianum mihi restitueres: minime puto dubitandum erit, quin statim recte pigneraticia[4] ad recipiendum Cornelianum agere possim.

102. Si marito debitori fundi id quod (23.5) 9 debet doti mulier promiserit,[5] dotalem fundum effici. 1 Quod si ei promittat,[6] qui fundum aut decem debuit, 2 in arbitrio esse mariti, quid in dote sit. Quod si Stichum aut fundum debuit maritus et quod debet, doti ei promissum[7] sit, Sticho mortuo fundum in 3 dotem esse. His consequens esse ait, ut, si Cornelianum aut Sempronianum fundum debenti id quod debet doti promissum[7] sit, utrum eorum dotalem esse malit. plane utrum velit, alienaturum: alterum alienari non posse. si tamen alienum rursus redimat, adhuc in eius potestate est, an eum, quem retinuisset, alienari velit.

Quod si fundus in dotem aestimatus (23. 5) 11 datus sit, ut electio esset mulieris, negavit alienari fundum posse: quod si arbitrio mariti sit, contra esse.

103. Titia divortium a Seio fecit: hanc (24. 3) 34 Titius in sua potestate esse dicit et dotem sibi reddi postulat: ipsa se matrem familias dicit et de dote agere vult: quaesitum est, quae partes iudicis sint. respondi patri, nisi probet filiam non solum in sua potestate esse, sed etiam consentire sibi, denegandam actionem, sicuti denegaretur, etiamsi constaret eam in potestate esse.

104. Redintegrato matrimonio si iterum (25. 2) 23 divortium factum erit, ob res amotas prioris divortii causa, item ob impensas donationesque priore matrimonio factas manere actionem[8] existimavit.

105. [1]Cum patri familias mora facta (22. 1) 27 sit, iam in herede eius non quaeritur mora: nam tunc heredi proximo hereditario iure ea[2] competet ideoque ad ceteros quoque deinceps transmittitur.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

106. Tutor ita recte non datur: 'illi aut (26. 2) 23 illi filiis meis, utri eorum volet, Titius tutor esto'; quid enim dicemus, si Titius constituere nolit, utri ex filiis 1 tutor esse velit? Ita autem recte tutor dabitur: 'Titius si volet illi filio meo tutor esto'.

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

107. Rem mihi commodasti: eandem (13. 6) 21 subripuisti: deinde cum commodati ageres nec a te scirem esse subreptam, iudex me condemnavit et solvi: postea comperi a te esse subreptam: quaesitum est, quae mihi tecum actio sit. respondit furti quidem non esse, sed commodati contrarium iudicium utile mihi 1 fore. In exercitu contubernalibus vasa utenda communi periculo dedi ac deinde meus servus subreptis his ad hostes profugit et postea sine vasis receptus est. habiturum me commodati actionem cum contubernalibus constat pro cuiusque parte: sed et illi mecum furti servi nomine agere possunt, quando et noxa caput sequitur. et si tibi rem periculo tuo utendam commodavero eaque a servo meo subripiatur, agere mecum furti possis servi nomine.

108. [3]Si servus pignori datus creditori (13. 7) 31 furtum faciat, liberum est debitori servum pro noxae deditione relinquere: quod si sciens furem pignori mihi dederit, etsi paratus fuerit pro noxae dedito apud me relinquere, nihilo minus habiturum me pigneraticiam actionem, ut indemnem me praestet. eadem servanda esse Iulianus ait etiam cum depositus vel commodatus servus furtum faciat.[4]

109. [5]Si heres generaliter servum quem (30) 110 ipse voluerit dare iussus sciens furem dederit isque furtum legatario fecerit, de dolo malo agi posse ait. sed quoniam illud verum est heredem in hoc teneri, ut non pessimum det, ad hoc tenetur, ut et alium hominem praestet et hunc pro noxae dedito relinquat.

110. Si servus communis uni ex do- (47. 2) 62 minis furtum fecerit, communi dividundo agi debere placet et arbitrio iudicis contineri, ut aut damnum praestet aut parte cedat. cui consequens videtur esse, ut etiam, si alienaverit suam partem, similiter et cum emptore agi possit, ut quodammodo noxalis actio caput sequatur. quod tamen non eo usque producendum ait, ut etiam, si liber sit factus, cum ipso agi posse dicamus, sicuti non ageretur etiam, si proprius fuisset. ex his igitur apparere et mortuo servo nihil esse, quod actor eo nomine consequi possit, nisi forte quid ex re furtiva 1 ad socium pervenerit. His etiam illud consequens esse ait, ut et si is servus, quem mihi pignori dederis,

---

1) fiduciae *Afric.* 2) fiduciae causa tibi mancipio dedissem *Afric.* 3) mancipio dederim *Afric.* 4) fiduciae *Afric.* 5) dixerit *Afric.* 6) dicat *Afric.* 7) dictum *Afric.* 8) retentionem *Afric.*

---

1) *cf. Ulp.* 6, 7. *Post divortium defuncta muliere, quae in potestate patris fuit, patri familias competit rei uxoriae actio: quae ad patris heredes non transmittitur nisi mora facta, v. Czyhlarz, Dotalrecht,* § 87 *i. f.* 2) *Scil. rei uxoriae actio.* 3) *Hoc frg. pertinere ad quaestionem* (47. 2) 62 *tractatam facile perspicis. cum autem ibi quoque de pignore agatur, v. fr.* 110 § 1. 3, *Tribonianum autem ibi quoque de fiducia scripserat, ad suspicari licet id, quod Afric. hoc loco de fiducia scripserat,* ...

furtum mihi fecerit, agendo contraria pigneraticia consequar, uti similiter aut damnum decidas aut pro noxae deditione hominem relinquas. 2 Idem dicendum de eo, quem convenisset in causa redhibitionis esse, uti, quemadmodum accessiones et fructus emptor restituere cogitur, ita et e contrario venditor quoque vel damnum decidere vel pro noxae deditione hominem relinquere cogatur. 3 Nisi quod in his amplius sit, quod, si sciens quis ignoranti furem pignori dederit, omni modo damnum praestare cogendus est: id enim bonae fidei convenire: 4 sed in actione empti praecipue spectandum esse, qualem servum venditor repromiserit. 5 Quod vero ad mandati actionem attinet, dubitare se ait, num aeque dicendum sit omni modo damnum praestari debere, et quidem hoc amplius quam in superioribus causis servandum, ut, etiamsi ignoraverit is, qui certum hominem emi mandaverit, furem esse, nihilo minus tamen damnum decidere cogatur. iustissime enim procuratorem allegare non fuisse se id damnum passurum, si id mandatum non suscepisset: idque evidentius in causa depositi apparere. nam licet alioquin aequum videatur non oportere cuiquam plus damni per servum evenire, quam quanti ipse servus sit, multo tamen aequius esse nemini officium suum, quod eius, cum quo contraxerit, non etiam sui commodi causa susceperit, damnosum esse, et sicut in superioribus contractibus, venditione locatione pignore, dolum eius, qui sciens reticuerit, puniendum esse dictum sit, ita in his culpam eorum, quorum causa contrahatur, ipsis potius damnosam esse debere. nam certe mandantis culpam esse, qui talem servum emi sibi mandaverit, et similiter eius qui deponat, quod non fuerit diligentior circa monendum, qualem servum 6 deponeret. Circa commodatum autem merito aliud existimandum, videlicet quod tunc eius solius commodum, qui utendum rogaverit, versetur. itaque cum qui commodaverit, sicut in locatione, si dolo quid fecerit non ultra pretium servi quid amissurum: quin etiam paulo remissius circa interpretationem doli mali debere nos versari, quoniam, ut dictum sit, nulla utilitas com-7 modantis interveniat. Haec ita puto vera esse, si nulla culpa ipsius, qui mandatum vel depositum susceperit, intercedat: ceterum si ipse ultro ei custodiam argenti forte vel nummorum commiserit, cum alioquin nihil umquam dominus tale quid fecisset, aliter existi-8 mandum est. Locavi tibi fundum, et (ut adsolet) convenit, uti fructus ob mercedem pignori mihi essent. si eos clam deportaveris, furti tecum agere posse aiebat. sed et si tu alii fructus pendentes vendideris et emptor eos deportaverit, consequens erit, ut in furtivam causam eos incidere dicamus. etenim fructus, quamdiu solo cohaereant, fundi esse et ideo colonum, quia voluntate domini eos percipere videatur, suos fructus facere. quod certe in proposito non aeque dicitur: qua enim ratione coloni fieri possint, cum emptor eos suo no-9 mine cogat? Statuliberum, qui, si decem dederit, liber esse iussus erat, heres noxali iudicio defenderat: pendente iudicio servus datis decem heredi ad libertatem pervenit: quaeritur, an non aliter absolutio fieri debeat, quam si decem, quae accepisset, heres actori dedisset. referre existimavit, unde ea pecunia data esset, ut, si quidem aliunde quam ex peculio, haec saltem praestet, quoniam quidem si nondum ad libertatem servus pervenisset, noxae deditus ei, cui deditus esset, daturus fuerit: si vero ex peculio, quia nummos heredis dederit, quos utique is passurus eum non fuerit ei dare, contra statuendum.

LIBER IX.

[*De damno infecto* (*E.* 175)].

111. Cum postulassem, ut mihi damni [(39. 2) 44 infecti promitteres, noluisti et priusquam praetor adiretur, aedes tuae corruerunt et damnum mihi dederunt: potius esse ait, ut nihil novi praetor constituere debeat et mea culpa damnum sim passus, qui tardius experiri coeperim. at si cum praetor ut promitteres decrevisset et te non promittente ire me in possessionem iussisset et prius, quam eo venissem, corruerunt, perinde omnia servanda esse existimavit, atque si posteaquam in pos-1 sessionem venissem damnum datum esset. Damni infecti nomine in possessionem missus possidendo dominium cepit, deinde creditor eas aedes pignori sibi obligatas persequi vult. non sine ratione dicetur, nisi impensas, quas in refectionem fecerim, mihi praestare sit paratus, inhibendam adversus me persecutionem. cur ergo non emptori quoque id tribuendum est, si forte quis insulam pigneratam emerit? non recte haec inter se comparabuntur, quando is qui emit sua voluntate negotium gerat ideoque diligentius a venditore sibi cavere et possit et debeat: quod non aeque et de eo, cui damni infecti non promittatur, dici potest.

[*De aqua* (*E.* 176)].

112. Cum essent mihi et tibi fundi duo [(8. 3) 33 communes Titianus et Seianus et in divisione convenisset, ut mihi Titianus, tibi Seianus cederet, invicem partes eorum tradidimus[1] et in tradendo[2] dictum est, ut alteri per alterum aquam ducere liceret: recte esse servitutem impositam ait, maxime si pacto stipu-1 latio subdita sit.[3] Per plurium praedia aquam ducis quoquo modo imposita servitute: nisi pactum vel stipulatio etiam de hoc subsecuta est, neque eorum cuivis neque alii vicino poteris haustum ex rivo cedere.[4] pacto enim vel stipulatione intervenientibus et hoc concedi solet, quamvis nullum praedium ipsum sibi servire neque servitutis fructus constitui potest.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*)].

113. Qui filium impuberem heredem [(40. 4) 22 instituit, Stichum ratione argenti, quod sub cura eius esset, reddita liberum esse iusserat: is servus parte argenti subtracta cum tutore divisit atque ita tutor ei parem rationem adscripsit. consultus, an Stichus liber esset, respondit non esse liberum: nam quod alioquin placeat, si statuliber pecuniam dare iussus tutori det vel per tutorem stet, quo minus condicioni pareatur, pervenire eum ad libertatem, ita accipiendum, ut bona fide et citra fraudem statuliberi et tutoris id fiat, sicut et in alienationibus rerum pupillarium servatur. itaque et si offerente statulibero pecuniam tutor in fraudem pupilli accipere nolit, non aliter libertatem contingere, quam si servus fraude careat. eademque et de curatore dicenda. item quaesitum est, rationem argenti reddere iussus in quem modum intellegendus sit con-

1) mancipio dedimus *Afric.* 2) mancipio *Afric.* 3) maxime . . . subdita sit *Trib.* 4) *Africanum ita scripsisse suspicor:* Per plurium praedia aquam ducis civili modo impos. serv.: neque eorum cuivis . . . poteris haustum ex rivo (in iure) cedere. *Neque enim quaereret iuris consultus de haustu in iure cedendo, nisi aquae ducendae servitus civiliter esset constituta.*

dicioni paruisse, id est an, si quaedam vasa sine culpa eius perierint atque ita reliqua vasa heredi bona fide adsignaverit, perveniat ad libertatem. respondit perventurum: nam sufficere, si ex aequo et bono rationem reddat: denique quam rationem bonus pater familias reciperet, ea heredi reddita impletam condicionem videri.

Quamvis rationes reddere nihil aliud sit (35. 1) 32 quam reliqua solvere, tamen si et statuliberi et heredis culpa, sine fraude tamen servi minus solutum sit et bona fide redditas esse rationes existimatum fuerit, liberum fore: et nisi ita observetur, neminem, qui sub condicione ita manumissus esset, umquam ad libertatem perventurum, si per imprudentiam minus solutum esset. haec ita accipienda ait, si quando is, qui rationes reddere iussus sit, per aliquem errorem sine dolo malo ita rationes ediderit, ut dominus quoque circa computationem erraret.

114. Si is, cui servus legatus est, rogatus (40. 5) 49 manumittere latitet, orcinum fieri libertum respondit: idem fore et si non legatarii, sed heredis fidei commissum esset. sed et si non omnium, sed quorundam heredum fidei commissum sit, aeque dicendum orcinum fieri: in eos autem qui latitaverint coheredibus, a quibus redimendae partes essent, utilem actionem eo nomine dari debere vel etiam familiae erciscundae iudicio recte eos acturos.

115. Mortuo herede si statuliber locu- (40. 7) 15 pletiorem hereditatem tanta pecunia, quantam dare sit iussus, fecerit, veluti creditoribus solvendo, cibaria familiae dando: statim eum ad libertatem esse ven- 1 turum existimavit. Heres cum statuliberum decem dare iussum venderet, condicionem pronuntiavit et traditioni[1] legem dixit, ut sibi potius quam emptori eadem decem darentur: quaerebatur, utri eorum statuliber pecuniam dando libertatem consequeretur. respondit heredi eum dare debere. sed et si talem legem dixisset, ut extraneo alicui statuliber pecuniam daret, respondit et hoc casu conventionem valere, quia heredi videtur solvere, qui voluntate eius alii solvit.

[*Quem fundum* (*E.* 248)].

116. Si prius, quam aedificatum esset, (39. 1) 15 ageretur ius vicino non esse aedes altius tollere nec res ab eo defenderetur, partes iudicis non alias futuras fuisse ait, quam ut eum, cum quo ageretur, cavere iuberet non prius se aedificaturum, quam ultro egisset ius sibi esse altius tollere. idemque e contrario, si, cum quis agere vellet ius sibi esse invito adversario altius tollere, eo non defendente similiter, inquit, officio iudicis continebitur, ut cavere adversarium iuberet, nec opus novum se nuntiaturum nec aedificanti vim facturum. eaque ratione hactenus is, qui rem non defenderet, punietur, ut de iure suo probare necesse haberet: id enim esse petitoris partes sustinere.

[*Utrubi* (*E.* 264)].

117. Si duobus eandem rem separatim (44. 3) 6 vendiderim, ea possessio, quae utramque venditionem praecesserit, soli priori emptori, cui et tradita sit, proficit. denique et si, quam rem tibi vendiderim, rursus a te emam et Titio vendam, et meam omnem et tuam possessionem Titio accessuram, videlicet quod et tu mihi et ego ei possessionem praestare debeamus. 1 Vendidi tibi servum et convenit, ut, nisi certa die pecunia soluta esset, inemptus esset: quod cum evenerit, quaesitum est, quid de accessione tui temporis putares. respondit id quod servetur, cum redhibitio sit facta: hunc enim perinde haberi ac si retrorsus homo mihi venisset, ut scilicet, si venditor possessionem postea nactus sit, et hoc ipsum tempus et quod venditionem praecesserit et amplius accessio haec ei detur cum eo, quod apud eum fuit, a quo homo redhibitus sit.

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*)].

118. Fundum Titianum possides, de (44. 1) 16, 18 cuius proprietate inter me et te controversia est, et dico praeterea viam ad eum per fundum Sempronianum, quem tuum esse constat, deberi. si viam petam, exceptionem 'quod praeiudicium praedio non fiat' utilem tibi fore putavit, videlicet quod non aliter viam mihi deberi probaturus sim, quam prius probaverim fundum Titianum meum esse. (18) Fundi, quem tu proprium tuum esse dicis, partem a te peto et volo simul iudicio quoque communi dividundo agere sub eodem iudice: item si eius fundi, quem tu possideas et ego proprium meum esse dicam, fructus condicere tibi velim: quaesitum est an exceptio 'quod praeiudicium fundo partive eius non fiat' obstet an deneganda sit. et utrubique putat intervenire praetorem debere nec permittere petitori, priusquam de proprietate constet, huiusmodi iudiciis experiri.

119. Egi tecum ius mihi esse aedes meas (44. 2) 26 usque ad decem pedes altius tollere: post ago ius mihi esse usque ad viginti pedes altius tollere: exceptio rei iudicatae procul dubio obstabit. sed et si rursus ita agam ius mihi esse altius ad alios decem pedes tollere, obstabit exceptio, cum aliter superior pars iure haberi non possit, quam si inferior quoque iure habeatur. 1 Item si fundo petito postea insula, quae e regione eius in flumine nata erit, petatur, exceptio obstatura est.

120. [1]Quod debitori acceptum factum (39. 6) 24 esset mortis causa, si convaluerit donator, etiam tempore liberato ei potest condici: namque acceptilatione interveniente abitum ab iure pristinae obligationis eamque in huius condictionis transfusam.

? ?

121. [2]Frater a fratre, cum in eiusdem (12. 6) 38 potestate essent, pecuniam mutuatus post mortem patris ei solvit: quaesitum est, an repetere possit. respondit utique quidem pro ea parte, qua ipse patri heres extitisset, repetiturum, pro ea vero, qua frater heres extiterit, ita repetiturum, si non minus ex peculio suo ad fratrem pervenisset: naturalem enim obligationem quae fuisset hoc ipso sublatam videri, quod peculii partem frater sit consecutus, adeo ut, si praelegatum filio eidemque debitori id fuisset, deductio huius debiti a fratre ex eo fieret. idque maxime consequens esse ei sententiae, quam Iulianus probaret, si extraneo quid debuisset et ab eo post mortem patris exactum esset, tantum iudicio eum familiae erciscundae reciperaturum

1) mancipio *Afric.*

1) *Exceptionis legis Cinciae occasione haec tractata esse suspicor.*

2) *Incertum, quo pertineat fr.* 121. *Fieri potuit, ut Afric. haec inierit, cum de collationibus* (*E.* 283) *ageret.* § 3 *potest referri ad cautionem leg. serv. causa* (*E.* 287).

a coheredibus fuisse, quantum ab his creditor actione de peculio consequi potuisset. igitur et si re integra familiae erciscundae agatur, ita peculium dividi aequum esse, ut ad quantitatem eius indemnis a coherede praestetur: porro eum, quem adversus extraneum defendi oportet, longe magis in eo, quod fratri debuisset, indemnem esse praestandum. 1 Quaesitum est, si pater filio crediderit isque emancipatus solvat, an repetere possit. respondit, si nihil ex peculio apud patrem remanserit, non repetiturum: nam manere naturalem obligationem argumento esse, quod extraneo agente intra annum de peculio deduceret pater, quod sibi filius debuisset. 2 Contra si pater quod filio debuisset eidem emancipato solverit, non repetet: nam hic quoque manere naturalem obligationem eodem argumento probatur, quod, si extraneus intra annum de peculio agat, etiam quod pater ei debuisset computetur. eademque erunt et si extraneus heres exheredato filio solverit id, quod ei pater debuisset. 3 Legati satis accepi et cum fideiussor mihi solvisset, apparuit indebitum fuisse legatum: posse eum repetere existimavit.

EX LIBRO INCERTO.

122. [1]Filio familias vel servo herede in- (34.6) 1 stituto etiam si in patris dominive poenam illicite vel probrose[2] datum est, nullius momenti legatum esse respondit: non enim id solum, quod in heredes, sed omne, quod in cuiusque lucrum aliquid ex ultima voluntate sentientis talem poenam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

AFRICANUS[3] LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

v. fr. 96. (19.1) 45 pr.

123. Paul. 7 ad Sab. *Sextus Caecilius et* (24.1) 2 *illam causam adiciebat,[4] quia saepe futurum esset, ut discuterentur matrimonia, si non donaret is qui posset, atque ea ratione eventurum, ut venalicia essent matrimonia.*

124. Papin. 17 quaest. *Titio centum ita,* (35. 1) 71 pr. *ut fundum emat, legata sunt: non esse cogendum Titium cavere Sextus Caecilius existimat, quoniam ad ipsum dumtaxat emolumentum legati rediret.*

125. Paul. 3 fideicomm. *Si incertum sit,* (35. 2) 36 § 4 *an libertas praestari debeat, veluti quod sub condicione vel post tempus data sit, numquid incerto eo an praestetur, cum possit aut servus mori aut condicio deficere, interim Falcidia admittenda est, deinde cum libertas competere vel deberi coeperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit? Caecilio placebat, si quid ex operis eius medio tempore consecutus fuerit heres, id in pretium eius erogare eum debere propter legis Falcidiae rationem.*

126. Ulp. 13 ad Sab. . . . *si sint sui* (38. 17) 2 § 8 *heredes, verum hereditas ad eos non pertineat, videamus, an mater admittatur, ut puta abstinuit se hereditate. Africanus et Publicius temptant dicere in casum, quo se abstinent sui, matrem venire, et tunc ei obstent, quotiens rem haberent, ne nudum nomen sui heredis noceat matri: quae sententia aequior est.*

127. Ulp. 4 de adulteriis. [1]*Sed et si post* (40. 9) 12 § 2.6 *divortium servum mulier paravit aut alia ratione adquisiit, aeque, quod ad verba[2] attinet, manumittere non poterit: et ita Sextus quoque Caecilius adnotat.* 6 *Sextus Caecilius recte ait angustissimum tempus legem praestitisse alienandis manumittendisve servis. finge, inquit, ream adulterii intra sexagesimum diem postulatam: quae cognitio tam facile expediri potuit adulterii, ut intra sexagesimum diem finiatur? et tamen licere mulieri quamvis postulatae adulterii servum suspectum in adulterio vel quaestioni necessarium, quod ad verba legis attinet, manumittere. sane in hunc casum subveniendum est, ut destinati servi quasi conscii vel quasi nocentes non debeant manumitti ante finitam cognitionem.*

128. Ulp. 2 de adult. . . . *sive iusta uxor* (48. 5) 14 § 1 *fuit sive iniusta, accusationem instituere vir poterit: nam et Sextus Caecilius ait, haec lex ad omnia matrimonia pertinet, et illud Homericum adfert: nec enim soli, inquit, Atridae uxores suas amant.*

οὐ μόνοι φιλέουσ᾽ ἀλόχους μερόπων ἀνθρώπων
Ἀτρεῖδαι.

129. Ulp. 3 de adult. *Si liber homo, dum* (48. 5) 28 § 5 *servus existimatur, tortus sit, quia et ipse condicionem suam ignorat: magis admittit Caecilius actionem utilem ipsi dandam adversus eum, qui per calumniam appetit, ne impunita sit calumnia eius ob hoc, quod liberum hominem quasi servum deduxit in quaestionem.*

130. ex Ulp. 6 fid. et Paul. 3 fid. *Sex-* C. (7. 7) 1 § 1a *tus Caecilius iuris antiqui conditor definivit [scil. si alter socius communi servo fideicommissariam libertatem reliquerit, alterum] socium per praetorem compelli suam partem vendere, quatenus liber servus efficiatur.*

---

1) Africanus libro quaestionum *inscr. F, puto* quinto, *quod verbum propter similitudinem literarum initialium excidit.* 2) illicite vel probrose *Trib., cf. C.* (6.41) 1 § 1. 3) *Non dubito, quin Caecilius, qui saepius laudatur, Sex. Caecilius Africanus sit; exceptis tamen his locis:* (33.9) 3 § 9, *ubi pro* Caecilius *leg.* Aelius, *v. Sex. Aelius fr.* 2; (21.1) 14 § 10, *ubi leg.* Caelius; (15.2) 1 § 7, (24.1) 64, *ubi pariter leg.* Caelius, *nisi alterum fuisse malueris Caecilium iuris consultum Pegasi fortasse aequalem, ceterum ignotum. Cf. Karlowa, R. G. I, p.* 711. „Sextus“ *iuris consultus tribus locis laudatus* — (29.5) 1 § 27, (30) 32 *pr.*, *Gai.* 2, 218 — *an et ipse intellegi debeat Sex. Caecilius Africanus, in incerto est, v. tamen Mommsen, ZRG.* 7, 479. 4) *Scil. propter quam receptum sit, ne valerent donationes i. v. e. u.*

1) *De re cf. l. l. pr.* 2) *scil. legis Iuliae.*

P. ALFENUS VARUS.

(SERVII SULPICII DISCIPULUS).

CONIECTANEA

V. INFRA FR. 2.

DIGESTORUM LIBRI XL.[1]

(GENUINUM ALFENI OPUS).

LIBER I.

1. Iavol. 5 post. Lab. *Si is, qui testamentum* [(28. 1) 25] *faceret, heredibus primis nuncupatis, priusquam secundos exprimeret heredes, obmutuisset, magis coepisse eum testamentum facere quam fecisse Varus digestorum libro primo Servium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non futuros.*

LIBER XXXIV.

2. *Alfenus iureconsultus, Servii Sulpicii* [Gell. 7, 5, 1] *discipulus . . . ., in libro digestorum tricesimo et quarto, coniectaneorum autem secundo: „in foedere, inquit, quod inter populum Romanum et Carthaginienses factumst, scriptum invenitur, ut Carthaginienses quotannis populo Romano darent certum pondus argenti puri puti. quaesitum est, quid esset purum putum. Respondi, inquit, ego putum esse valde purum, sicut novum novicium dicimus et proprium propicium, augere atque intendere volentes novi et proprii significationem."*

LIBER XXXIX.

3. Paul. 9 ad edict. *Servius respondit, ut* [(3. 5) 20 pr.] *est relatum apud Alfenum libro trigensimo nono digestorum: cum a Lusitanis tres capti essent et unus ea condicione missus, uti pecuniam pro tribus adferret, et nisi redisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, isque reverti noluisset et ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent: Servius respondit aequum esse praetorem in eum reddere iudicium.*

1) *v. ind. Flor. Alfeni digestorum quae servantur fragmenta in D. tribus diversis modis inscripta sunt: Alfeni digesta, Alfeni digesta a Paulo epitomata, Pauli epitomae Alfeni digestorum. Cuius diversitatis quae sit ratio, valde quaeritur inter viros doctos, v. Bluhme, ZgRw.* 4, 406 *n.* 10, *H. Pernice, Miscell.* 76 *sq., Karlowa, R. G.* I, 485 *n.* 3. *Qua de re quid sentiam paucis exponam. Duo fuisse opera excerpta a compilatoribus apparet ex ordine fr.* (19. 2) 29—31, (28. 5) 45, 46, (33. 8) 14, 15. *Genuina tamen Alfeni digesta ad Iustiniani aetatem pervenisse non credo. Duae igitur eius operis epitomae compilatoribus ad manus erant, altera confecta a Paulo, altera ab anonymo quodam iuris consulto. Anonymi huius epitomae adiudicanda sunt fragmenta inscripta „Alfeni digesta", Paulianae autem illa quibus inscriptum est „Alf. dig. a Paul. epitom." vel „Pauli epit. Alf. dig.", quas inscriptiones ad idem opus spectare recte vidit Bluhme l. l. Rerum ordinem in utraque epitome invenio diversum: anonyma epitome cum edicti perpetui ordine videtur fere congruere, Paulianae fragmenta neque ad illum accommodari possunt, neque ad ullum alium ordinem, qui in iuris consultorum scriptis inveniatur; Paulum igitur genuini operis ordinem servasse puto, anonymum contra propter usum fori praetulisse notissimum ordinem edicti.*

DIGESTA

(AB ANONYMO EPITOMATA).[1]

LIBER I.

LIBER II.

[*De negatoria actione et iure vicinorum* (*E.* 73)].

4. Si quando inter aedes binas paries esset, [(8. 5) 17] qui ita ventrem faceret, ut in vicini domum semipedem aut amplius procumberet, agi oportet ius non esse illum parietem ita proiectum in suum esse invito se. 1 Cum in domo Gaii Sei locus quidam aedibus Anni ita serviret, ut in eo loco positum habere ius Seio non esset, et Seius in eo silvam sevisset, in qua labra et tenes cucumellas positas haberet, Annio consilium omnes iuris periti dederunt, ut cum eo ageret ius ei non esse in eo loco ea posita habere invito se. 2 Secundum cuius parietem vicinus sterculinum fecerat, ex quo paries madescebat, consulebatur, quemadmodum posset vicinum cogere, ut sterculinum tolleret. respondi, si in loco publico id fecisset, per interdictum cogi posse, sed si in privato, de servitute agere oportere: si damni infecti stipulatus esset, possit per eam stipulationem, si quid ex ea re sibi damni datum esset, servare.

5. Damni infecti quidam vicino repro- [(39. 2) 43] misserat: ex eius aedificio tegulae vento deiectae ceciderant in vicini tegulas easque fregerant: quaesitum est, an aliquid praestari oportet. respondit, si vitio aedificii et infirmitate factum esset, debere praestari: sed si tanta vis venti fuisset, ut quamvis firma aedificia convelleret, non debere. et quod in stipulatione est 'sive quid ibi ruet', non videri sibi ruere, quod aut vento aut omnino aliqua vi extrinsecus admota caderet, sed quod ipsum per se concideret. 1 Cum parietem communem aedificare quis cum vicino vellet, priusquam veterem demoliret, damni infecti vicino repromisit adeoque restipulatus est: posteaquam paries sublatus esset et habitatores ex vicinis caenaculis emigrassent, vicinus ab eo mercedem, quam habitatores non redderent, petere vult: quaesitum est, an recte petet. respondit non oportuisse eos, cum communem parietem aedificarent, inter se repromittere neque ullo modo alterum ab altero cogi potuisse: sed si maxime repromitterent, tamen non oportuisse amplius quam partis dimidiae, quo amplius ne extrario quidem quisquam, cum parietem communem aedificaret, repromittere deberet. sed quoniam iam in totum repromisissent, omne, quod detrimenti ex mercede vicinus fecisset, praestaturum. 2 Idem consulebat, possetne, quod ob eam rem

1) *Rerum ordinem ab anonymo observatum insertis rubricis adnotatisque edicti perpetui titulis illustravi.*

dedisset, rursus repetere, quoniam restipulatus esset a vicino, si quid ob eam rem, quod ibi aedificatum esset, sibi damnum datum esset, id reddi, cum et ipsam hanc pecuniam, quam daret, propter illud opus perderet. respondit non posse propterea quia non operis vitio, sed ex stipulatione id amitteret.

[*De pauperie* (*E.* 75)].

6. Agaso cum in tabernam equum de- [(9. 1) 5] duceret, mulam equus olfecit, mula calcem reiecit et crus agasoni fregit: consulebatur, possetne cum domino mulae agi, quod ea pauperiem fecisset. respondi posse.

[*Ad legem Aquiliam* (*E.* 77)].

7. Si ex plagis servus mortuus esset neque [(9. 2) 52] id medici inscientia aut domini neglegentia accidisset, 1 recte de iniuria occiso eo agitur. Tabernarius in semita noctu supra lapidem lucernam posuerat: quidam praeteriens eam sustulerat: tabernarius eum consecutus lucernam reposcebat et fugientem retinebat: ille flagello, quod in manu habebat, in quo dolor inerat,[1] verberare tabernarium coeperat, ut se mitteret: ex eo maiore rixa facta tabernarius ei, qui lucernam sustulerat, oculum effoderat: consulebat, num damnum iniuria non videtur dedisse, quoniam prior flagello percussus esset. respondi, nisi data opera effodisset oculum, non videri damnum iniuria fecisse, culpam enim penes eum, qui prior flagello percussit, residere: sed si ab eo non prior vapulasset, sed cum ei lucernam eripere vellet, rixatus esset, tabernarii culpa factum videri. 2 In clivo Capitolino duo plostra onusta mulae ducebant: prioris plostri muliones conversum plostrum sublevabant, quo facile mulae ducerent: inter superius plostrum cessim ire coepit et cum muliones, qui inter duo plostra fuerunt, e medio exissent, posterius plostrum a priore percussum retro redierat et puerum cuiusdam obtriverat: dominus pueri consulebat, cum quo se agere oporteret. respondi in causa ius esse positum: nam si muliones, qui superius plostrum sustinuissent, sua sponte se subduxissent et ideo factum esset, ut mulae plostrum retinere non possint atque onere ipso retraherentur, cum domino mularum nullam esse actionem, cum hominibus, qui conversum plostrum sustinuissent, lege Aquilia agi posse: nam nihilo minus eum damnum dare, qui quod sustineret mitteret sua voluntate, ut id aliquem feriret: veluti si quis asellum cum agitasset non retinuisset, aeque si quis ex manu telum aut aliud quid immisisset, damnum iniuria daret. sed si mulae, quia aliquid reformidassent et muliones timore permoti, ne opprimerentur, plostrum reliquissent, cum hominibus actionem nullam esse, cum domino mularum esse. quod si neque mulae neque homines in causa essent, sed mulae retinere onus nequissent aut cum coniterentur lapsae concidissent et ideo plostrum cessim redisset atque hi quo conversum fuisset onus sustinere nequissent, neque cum domino mularum neque cum hominibus esse actionem. illud quidem certe, quoquo modo res se haberet, cum domino posteriorum mularum agi non posse, quoniam non sua 3 sponte, sed percussae retro redissent. Quidam boves vendidit ea lege, uti daret experiundos: postea dedit experiundos: emptoris servus in experiundo percussus ab altero bove cornu est: quaerebatur, num venditor emptori damnum praestare deberet. respondi, si emptor boves emptos haberet, non debere praestare: sed si non haberet emptos, tum, si culpa hominis factum esset, ut a bove feriretur, non debere praestari, si vitio 4 bovis, debere. Cum pila complures luderent, quidam ex his servulum, cum pilam percipere conaretur, impulit, servus cecidit et crus fregit: quaerebatur, an dominus servuli lege Aquilia cum eo, cuius impulsu ceciderat, agere potest. respondi non posse, cum casu magis quam culpa videretur factum.

8. [1]Communis servus cum apud alterum [(10. 3) 26] esset, crus fregit in opere: quaerebatur, alter dominus quid cum eo, penes quem fuisset, ageret. respondi, si quid culpa illius magis quam casu res communis damni cepisset, per arbitrum communi dividundo posse reciperari.

9. Servus non in omnibus rebus sine [(44. 7) 20] poena domino dicto audiens esse solet, sicuti si dominus hominem occidere aut furtum alicui facere servum iussisset. quare quamvis domini iussu servus piraticam fecisset, iudicium in eum post libertatem reddi oportet. et quodcumque vi fecisset, quae vis a maleficio non abesset, ita oportet poenas eum pendere. sed si aliqua rixa ex litibus et contentione nata esset aut aliqua vis iuris retinendi causa facta esset et ab his rebus facinus abesset, tum non convenit praetorem, quod servus iussu domini fecisset, de ea re in liberum iudicium dare.

[*De servo corrupto* (*E.* 62)].

10. Dominus servum dispensatorem [(11. 3) 16] manumisit, postea rationes ab eo accepit et cum eis non constaret, comperit apud quandam mulierculam pecuniam eum consumpsisse: quaerebatur, possetne agere servi corrupti cum ea muliere, cum is servus iam liber esset. respondi posse, sed etiam furti de pecuniis, quas servus ad eam detulisset.

[*De peculio et de in rem verso* (*E.* 104)].

11. Quidam fundum colendum servo [(15. 3) 16] suo locavit et boves ei dederat: cum hi boves non essent idonei, iusserat eos venire et his nummis qui recepti essent alios reparari: servus boves vendiderat, alios redemerat, nummos venditori non solverat, postea conturbaverat: qui boves vendiderat nummos a domino petebat actione de peculio aut quod in rem domini versum esset, cum boves pro quibus pecunia peteretur penes dominum essent. respondit non videri peculii quicquam esse, nisi si quid deducto eo, quod servus domino debuisset, reliquum fieret: illud sibi videri boves quidem in rem domini versos esse, sed pro ea re solvisse tantum, quanti priores boves venissent: si quo amplioris pecuniae posteriores boves essent, eius oportere dominum condemnari.

[*De emptione et venditione* (*E.* 111)].

12. Si vendita insula combusta esset, [(18. 6) 12] cum incendium sine culpa fieri non possit, quid iuris sit? respondit, quia sine patris familias culpa fieri potest neque, si servorum neglegentia factum esset, continuo dominus in culpa erit, quam ob rem si venditor eam diligentiam adhibuisset in insula custodienda,

1) in quo dolor inerat *gloss.? cf.* (47. 10) 5 § 1.

1) *Convenit hoc. fr. etiam titulo „communi dividundo"* (*E.* 81).

quam debent homines frugi et diligentes praestare, si quid accidisset, nihil ad eum pertinebit.

13. Si quis, cum fundum venderet, dolia [(19. 1) 26] centum, quae in fundo esse adfirmabat, accessura dixisset, quamvis ibi nullum dolium fuisset, tamen dolia emptori debebit.

14. Filius familias peculiarem servum [(44. 1) 14] vendidit, pretium stipulatus est: is homo redhibitus et postea mortuus est. et pater eius pecuniam ab emptore petebat, quam filius stipulatus erat. placuit aequum esse in factum exceptionem eum obicere: 'quod pecunia ob hominem illum expromissa est, qui redhibitus est'.

[*De locatione et conductione* (*E.* 112)].

15. Habitatores non, si paulo minus [(19. 2) 27] commode aliqua parte caenaculi uterentur, statim deductionem ex mercede facere oportet: ea enim condicione habitatorem esse, ut, si quid transversarium incidisset, quamobrem dominum aliquid demoliri oporteret, aliquam partem parvulam incommodi sustineret: non ita tamen, ut eam partem caenaculi dominus aperuisset, in quam magnam partem usus habitator 1 haberet. Iterum interrogatus est, si quis timoris causa emigrasset, deberet mercedem necne. respondit, si causa fuisset, cur periculum timeret, quamvis periculum vere non fuisset, tamen non debere mercedem: sed si causa timoris iusta non fuisset, nihilo minus debere.

*

16. [1]Cum in testamento scriptum esset, [(50. 16) 202] ut heres in funere aut in monumento 'dumtaxat aureos[2] centum' consumeret, non licet minus consumere: si amplius vellet, licet neque ob eam rem contra testamentum facere videtur.

LIBER III.

LIBER IV.

[*De operis libertorum* (*E.* 140)]?[3]

17. Servus pecuniam ob libertatem pactus [(40. 1) 6] erat et eam domino dederat: dominus prius quam eum manumitteret, mortuus erat testamentoque liberum esse iusserat et ei peculium suum legaverat. consulebat, quam pecuniam domino dedisset ob libertatem, an eam sibi heredes patroni reddere deberent necne. respondit, si eam pecuniam dominus, posteaquam accepisset, in suae pecuniae rationem habuisset, statim desisse eius peculii esse: sed si interea, dum eum manumitteret, acceptum servo rettulisset, videri peculii fuisse et debere heredes eam pecuniam manumisso reddere.

18. Servus, qui testamento domini, cum [(40. 7) 14] decem heredi dedisset, liber esse iussus erat, heredi mercedem referri pro operis suis solebat: cum ex mercede heres amplius decem recepisset, servus liberum esse aiebat: de ea re consulebatur. respondit non videri liberum esse: non enim pro libertate, sed pro operis eam pecuniam dedisse nec magis ob eam rem liberum esse, quam si fundum a domino conduxisset et pro 1 fructu fundi pecuniam dedisset. [4]Servus cum heredi annorum septem operas dedisset, liber esse iussus erat: is servus fugerat et annum in fuga fecerat. cum septem anni praeterissent, respondit non esse liberum: non enim fugitivum operas domino dedisse: quare nisi totidem dies, quot afuisset, servisset, non fore liberum. sed et si ita scriptum esset, ut tum liber esset, cum septem annis servisset, potuisse liberum esse, si tempus fugae reversus servisset.

LIBER V.

[*De testamentis* (*E.* XXVI)].

19. Pater familias testamento duos here- [(28. 5) 45] des instituerat: eos monumentum facere iusserat in diebus certis: deinde ita scripserat: 'qui eorum non ita fecerit, omnes exheredes sunto': alter heres hereditatem praetermiserat, reliquus heres consulebat, cum ipse monumentum exstruxisset, numquid minus heres esset ob eam rem, quod coheres eius hereditatem non adisset. respondit neminem ex alterius facto hereditati neque alligari neque exheredari posse, sed uti quisque condicionem implesset, quamvis nemo adisset praeterea, tamen eum heredem esse.

[*De legatis* (*E.* XXVII)].

20. Quidam in testamento ita scripserat: [(33. 8) 14] 'Pamphilus servus meus peculium suum cum moriar sibi habeto liberque esto'. consulebatur, rectene Pamphilo peculium legatum videretur, quod prius quam liber esset peculium sibi habere iussus esset. respondit in coniunctionibus ordinem nullum esse neque quicquam interesse, utrum eorum primum diceretur aut scriberetur: quare recte peculium legatum videri, ac si prius liber esse, deinde peculium sibi habere iussus est.

21. Quae in testamento scripta essent ne- [(34. 8) 2] que intellegerentur quid significarent, ea perinde sunt ac si scripta non essent: reliqua autem per se ipsa valent.

In testamento quidam scripserat, ut sibi [(35. 1) 27] monumentum ad exemplum eius, quod in via Salaria esset Publii Septimii Demetrii, fieret: nisi factum esset, heredes magna pecunia multare et cum id monumentum Publii Septimii Demetrii nullum repperiebatur, sed Publii Septimii Damae erat, ad quod exemplum suspicabatur eum qui testamentum fecerat monumentum sibi fieri voluisse, quaerebant heredes, cuiusmodi monumentum se facere oporteret et, si ob eam rem nullum monumentum fecissent, quia non repperirent, ad quod exemplum facerent, num poena tenerentur. respondit, si intellegeretur, quod monumentum demonstrare voluisset is qui testamentum fecisset, tametsi in scriptura mendum esset, tamen ad id, quod ille se demonstrare animo sensisset, fieri debere: sin autem voluntas eius ignoraretur, poenam quidem nullam vim habere, quoniam ad quod exemplum fieri iussisset, id nusquam exstaret, monumentum tamen omnimodo secundum substantiam et dignitatem defuncti exstruere debere.

*

22. [1]Non vere dicitur rei publicae causa [(4. 6) 42] abesse eum, qui sui privati negotii causa in legatione est.

LIBER VI.

[*De iudiciis recuperatoriis*]?[2]

23. Proponebatur ex his iudicibus, qui in [(5. 1) 76] eandem rem dati essent, nonnullos causa audita ex-

1) *De sumptibus funerum* (*E.* 94)? *mandati* (*E.* 108) *cf.* (17. 1) 3 § 2? 2) aureos *Trib.* 3) *Titulo „de operis libertorum" facile poterat iungi tractatus de pecunia operisque ob libertatem praestandis.* 4) *cf.* (40. 7) 39 § 3.

1) *Accommodari posse hoc fr. ad tit. de legatis apparet ex* (4. 6) 41. 2) *cf. Lenel p.* 20.

cusatos esse inque eorum locum alios esse sumptos, et quaerebatur, singulorum iudicum mutatio eandem rem an aliud iudicium fecisset. respondi, non modo si unus aut alter, sed et si omnes iudices mutati essent, tamen et rem eandem et iudicium idem quod antea fuisset permanere: neque in hoc solum evenire, ut partibus commutatis eadem res esse existimaretur, sed et in multis ceteris rebus: nam et legionem eandem haberi, ex qua multi decessissent, quorum in locum alii subiecti essent: et populum eundem hoc tempore putari qui abhinc centum annis fuissent, cum ex illis nemo nunc viveret: itemque navem, si adeo saepe refecta esset, ut nulla tabula eadem permaneret quae non nova fuisset, nihilo minus eandem navem esse existimari. quod si quis putaret partibus commutatis aliam rem fieri, fore ut ex eius ratione nos ipsi non idem essemus qui abhinc anno fuissemus, propterea quod, ut philosophi dicerent, ex quibus particulis minimis consisteremus, hae cottidie ex nostro corpore decederent aliaeque extrinsecus in earum locum accederent. quapropter cuius rei species eadem consisteret, rem quoque eandem esse existimari.

[*De liberali causa*[1] (*E. XXXI*)]?

24. Is a quo fundus petitus erat ab alio [(6. 1) 57] eiusdem fundi nomine conventus est: quaerebatur, si alterutri eorum iussu iudicis fundum restituisset et postea secundum alterum petitorem res iudicaretur, quemadmodum non duplex damnum traheret. respondi, uter prior iudex iudicaret, eum oportere ita fundum petitori restitui iubere, ut possessori caveret vel satisdaret, si alter fundum evicisset, eum praestare.

LIBER VII.

[*De liberali causa*[2] (*E. XXXI*)].

25. Duo filii familias peculiares servos se- [(40. 1) 7] paratim uterque habebant: ex his alter servulum suum peculiarem vivo patre manumisit: pater utrique testamento peculium praelegaverat. quaerebatur, servus iste utrum amborum an eius a quo manumissus erat libertus esset. respondit, si prius testamentum pater fecisset, quam filius eum liberum esse iussisset, unius esse libertum, ideo quod eum quoque in peculio legasse videretur: sed si postea testamentum pater fecisset, non videri eam mentem eius fuisse, ut eum, qui manumissus esset, legaret eumque servum, quoniam praelegatus non esset, mortuo patre amborum servum fuisse.

26. [3]Medicus libertus, quod putaret, si [(38. 1) 26] liberti sui medicinam non facerent, multo plures imperantes sibi habiturum, postulabat, ut sequerentur se neque opus facerent: id ius est nec ne? respondit ius esse, dummodo liberas operas ab eis exigeret, hoc est ut adquiescere eos meridiano tempore et valetudinis 1 et honestatis suae rationem habere sineret. Item rogavi, si has operas liberti dare nollent, quanti oporteret aestimari. respondit, quantum ex illorum operis fructus, non quantum ex incommodo dando illis, si prohiberet eos medicinam facere, commodi patronus consecuturus esset.

1) *cf.* (40. 12) 24 § 4 *et* (6. 1) 58 *Alf. a Paulo epit.* 3 (*quod tamen frgm. ad rei vindicationem puto pertinere*). 2) *Iuris consulti occasione huius tituli omne ius manumissionum tractare solent.* 3) *Pertinet forsitan ad tractatum „de operarum aestimatione,“ v.* (7.7) 4, 6; *Lenel p.* 308.

[*De publicanis et vectigalibus et commissis* (*E. XXXII*)].

27. In lege locationis scriptum erat: [(19. 2) 29] 'redemptor silvam ne caedito neve cingito neve deurito neve quem cingere caedere urere sinito'. quaerebatur, utrum redemptor, si quem quid earum rerum facere vidisset, prohibere deberet an etiam ita silvam custodire, ne quis id facere possit. respondi verbum sinere utramque habere significationem, sed locatorem potius id videri voluisse, ut redemptor non solum, si quem casu vidisset silvam caedere, prohiberet, sed uti curaret et daret operam, ne quis caederet.

28. Caesar cum insulae Cretae cotorias [(39. 4) 15] locaret, legem ita dixerat: 'ne quis praeter redemptorem post idus Martias cotem ex insula Creta fodito neve eximito neve avellito'. cuiusdam navis onusta cotibus ante idus Martias ex portu Cretae profecta vento relata in portum erat, deinde iterum post idus Martias profecta erat. consulebatur, num contra legem post idus Martias ex insula Creta cotes exisse viderentur. respondit, tametsi portus quoque, qui insulae essent, omnes eius insulae esse viderentur, tamen eum, qui ante idus Martias profectus ex portu esset et relatus tempestate in insulam deductus esset, si inde exisset non videri contra legem fecisse, praeterea quod iam initio evectae cotes viderentur, cum et ex portu navis profecta esset.

29. In lege censoria portus Siciliae ita [(50. 16) 203] scriptum erat: 'servos, quos domum quis ducet suo usu, pro is portorium ne dato'. quaerebatur, si quis a Sicilia servos Romam mitteret fundi instruendi causa, utrum pro his hominibus portorium dare deberet nec ne. respondit duas esse in hac scriptura quaestiones, primam, quid esset 'domum ducere', alteram, quid esset 'suo usu ducere'. igitur quaeri soleret, utrum, ubi quisque habitaret sive in provincia sive in Italia, an dumtaxat in sua cuiusque patria domus esse recte dicetur. sed de ea re constitutum esse eam domum unicuique nostrum debere existimari, ubi quisque sedes et tabulas haberet suarumque rerum constitutionem fecisset. quid autem esset 'usu suo', magnam habuisse dubitationem.

Cum in testamento alicui argentum, quod [(34. 2) 28] usus sui causa paratum esset, legaretur, itemque vestis aut supellex, quaesitum est, quid cuiusque usus causa videretur paratum esse, utrumne id argentum, quod victus sui causa paratum pater familias ad cotidianum usum parasset an et si eas mensas argenteas et eius generis argentum haberet, quo ipse non temere uteretur, sed commodare ad ludos et ad ceteras apparationes soleret. et magis placet, quod victus sui causa paratum est, tantum contineri.

Itemque de servis eadem ratione quaeri, [(50. 16) 203] qui eorum usus sui causa parati essent? utrum dispensatores, insularii, vilici, atrienses, textores, operarii quoque rustici, qui agrorum colendorum causa haberentur, ex quibus agris pater familias fructus caperet, quibus se toleraret, omnes denique servos, quos quisque emisset, ut ipse haberet atque eis ad aliquam rem uteretur, neque ideo emisset, ut venderet? et sibi videri eos demum usus sui causa patrem familias habere, qui ad eius corpus tuendum atque ipsius cultum praepositi destinatique essent, quo in genere

iunctores, cubicularii, coci, ministratores atque alii, qui ad eiusmodi usum parati essent, numerarentur.

? ?

30. Arbiter ex compromisso sumptus cum [(4.8) 50] ante eum diem, qui constitutus compromisso erat, sententiam dicere non posset, diem compromissi proferri iusserat: alter ex litigatoribus dicto audiens non fuerat: consulebatur possetne ab eo pecunia ex compromisso peti. respondi non posse, ideo quod non esset arbitro permissum ut id iuberet.

DIGESTA A PAULO EPITOMATA.

LIBER I.

31. [1]Qui per certum locum iter aut actum [(8.4) 15] alicui [2]cessisset, eum pluribus per eundem locum vel iter vel actum[2] cedere posse verum est: quemadmodum si quis vicino suas aedes servas fecisset, nihilo minus aliis quot vellet multis eas aedes servas facere potest.

32. Si servus insciente domino rem pe- [(41. 3) 34] culiarem vendidisset, emptorem usucapere posse.

33. [3]Eum, qui civitatem amitteret, nihil [(48. 22) 3] aliud iuris adimere liberis, nisi quod ab ipso perventurum esset ad eos, si intestatus in civitate moreretur: hoc est hereditatem eius et libertos et si quid aliud in hoc genere repperiri potest. quae vero non a patre, sed a genere, a civitate, a rerum natura tribuerentur, ea manere eis incolumia. itaque et fratres fratribus fore legitimos heredes et adgnatorum tutelas et hereditates habituros: non enim haec patrem, sed maiores eius eis dedisse.

LIBER II.

[*De testamentis et legatis*].

34. 'Si Maevia mater mea et Fulvia filia [(28. 5) 46] mea vivent, tum mihi Lucius Titius heres esto'. Servius respondit, si testator filiam numquam habuerit, mater autem supervixisset, tamen Titium heredem fore, quia id, quod impossibile in testamento scriptum esset, nullam vim haberet.

35. 'Filiae meae quotienscumque vidua [(33. 1) 22] erit, in annos singulos centum heres meus dato': quaeritur, si filia minus annui temporis vidua fuisset, numquid minus ei centum deberentur. respondit sibi videri, tametsi totus annus nondum fuisset, tamen deberi.

36. Filiae suae ita quis legavit: 'si Attia [(35. 1) 28] filia mea arbitratu Lucii Titii nupserit, ei tot heres meus dato'. Titio ante testatorem mortuo Attia nupserat: quaerebatur, an legatum ei deberetur. respon-1 dit deberi. 'Attia uxor mea optato Philargyrum puerum, Agatheam ancillam, qui mei erunt cum moriar': is qui testamentum fecit Agatheam, quam testamenti tempore habuit, vendidit et postea ancillas emit, ex his uni Agatheae nomen imposuit: quaesitum est, an haec legata videretur. respondit legatam videri.

37. Si in testamento scriptum esset: 'heres [(30) 106] meus aureos[1] centum Licinio damnas esto' neque adscripsisset 'dare', deberi legatum constat.

38. 'Pueri' appellatio tres significa- [(50. 16) 204] tiones habet: unam, cum omnes servos pueros appellaremus: alteram, cum puerum contrario nomine puellae diceremus: tertiam, cum aetatem puerilem demonstraremus.

39. Cum quaereretur, agni legati quatenus [(32) 60] viderentur, quidam aiebant agnum dumtaxat sex mensum esse: sed verius est eos legatos esse, qui minores 1 anniculis essent. Servis et ancillis urbanis legatis agasonem mulionem legato non contineri respondi: eos enim solos in eo numero haberi, quos pater familias 2 circum se ipse sui cultus causa haberet. Lana lino purpura uxori legatis, quae eius causa parata essent, cum multam lanam et omnis generis reliquisset, quaerebatur, an omnis deberetur. respondit, si nihil ex ea destinasset ad usum uxoris, sed omnis commixta esset, non dissimilem esse deliberationem, cum penus legata esset et multas res quae penus essent reliquisset, ex quibus pater familias vendere solitus esset. nam si vina diffudisset habiturus usioni ipse et heres eius, tamen omne in penu existimari. sed cum probaretur eum qui testamentum fecisset partem penus vendere solitum esse, constitutum esse, ut ex eo, quod ad annum opus esset, heredes legatario darent. sic mihi placet et in lana fieri, ut ex ea quod ad usum annuum mulieri satis esset, ea sumeret: non enim deducto eo, quod ad viri usum opus esset, reliquum uxori legatum 3 esse, sed quod uxoris causa paratum esset. Praediis legatis et quae eorum praediorum colendorum causa empta parataque essent, neque topiarium neque saltuarium legatum videri ait: topiarium enim ornandi, saltuarium autem tuendi et custodiendi fundi magis quam colendi paratum esse: asinum machinarium legatum videri: item oves, quae stercorandi fundi causa pararentur: item opilionem, si eius generis oves curaret.

[*De usu fructu legato*].

40. Heres in fundo, cuius usus fructus [(33. 2) 12] legatus est, villam posuit: eam invito fructuario demolire non potest, nihilo magis quam si, quam arborem posuisset, ex fundo is evellere vellet: sed si antequam usufructuarius prohibuerit, demolierit, impune facturum.

41. Sed si grandes arbores essent, non [(7.1) 11] posse eas caedere [*fructuarium silvae non caeduae*].

[*De servitute legata*]?

42. Lumen id est, ut caelum videretur, et [(8.2) 16] interest inter lumen et prospectum: nam prospectus etiam ex inferioribus locis est, lumen ex inferiore loco esse non potest.

43. [2]Qui duo praedia confinia habuerat, [(8.3) 29] superiorem fundum vendiderat: in lege ita dixerat, ut aquam sulco aperto emptori educere in fundum inferiorem recte liceat: si emptor ex alio fundo aquam acciperet et eam in inferiorem ducere vellet, quaesitum est, an possit id suo iure facere nec ne. respondi nihil amplius, quam quod ipsius fundi siccandi causa derivaret, vicinum inferiorem recipere debere.

---

1) *Quemadmodum singulae res iure civili adquirantur?* 2) in iure *ins.* 3) *De hereditatibus? de iure adgnationis? Alf. genuini operis libro I. testamenta videtur tractasse, v. fr.* 1.

1) aureos *Trib.* 2) *Iniectum putes occasione similis quaestionis in legatis tractatae, v.* (33. 3) 6.

[*De instrumento legato*].

44. Villae instrumento legato supellecti- (33. 7) 16
1 lem non contineri verius est. Vinea et instrumento eius legato instrumentum vineae nihil esse Servius respondit: qui eum consulebat, Cornelium respondisse aiebat palos perticas rastros ligones instrumenti vineae 2 esse: quod verius est. Quidam uxori fundum, uti instructus esset, in quo ipse habitabat, legavit. consultus de mulieribus lanificis an instrumento continerentur, respondit non quidem esse instrumenti fundi, sed quoniam ipse pater familias, qui legasset, in eo fundo habitasset, dubitari non oportere, quin et ancillae et ceterae res, quibus pater familias in eo fundo esset instructus, omnes legatae viderentur.

45. [1]Scapham non videri navis esse re- (21. 2) 44 spondit nec quicquam coniunctum habere, nam scapham ipsam per se parvam naviculam esse: omnia autem, quae coniuncta navi essent (veluti gubernacula malus antemnae velum), quasi membra navis esse.

[*De peculio legato*].

46. Servo manumisso peculium legatum (33. 8) 15 erat: alio capite omnes ancillas suas uxori legaverat: in peculio servi ancilla fuit. servi eam esse respondit neque referre, utri prius legatum esset.

47. Quod servus ex peculio suo credi- (46. 3) 35 disset aut deposuisset, id ei, sive venisset sive manumissus esset, recte solvi potest, nisi aliqua causa intercideritr, ex qua intellegi possit invito eo, cuius tum is servus fuisset, ei solvi. sed et si quis dominicam pecuniam ab eo faeneratus esset, si permissu domini servus negotium dominicum gessisset, idem iuris est: videtur enim voluntate domini qui cum servo negotium contraheret et ab eo accipere et ei solvere.

LIBER III.[2]

[*De hereditatis petitione*].

48. Cum multi heredes instituti essent, ex (5. 4) 9 his unus in Asia erat: eius procurator venditionem fecit et pecuniam pro parte eius abstulerat: postea apparuerit eum qui in Asia erat antea decessisse instituto ex parte dimidia herede procuratore suo et ex parte alio. quaesitum est, quemadmodum pecunia ex hereditate petenda esset. responsum est ab eo, qui procurator eius fuisset, totam hereditatem, quia ex hereditate ea pecunia fuisset quae ad procuratorem ex venditione pervenisset, petere eos oportere: et nihilo minus partem dimidiam hereditatis a coheredibus eius. ita fore, sive omnis ea pecunia penes eum qui procurator fuisset resideret, ut omnem per iudicem ab eodem recuperarent, sive is partem dimidiam coheredi suo reddidisset, ipsum ex dimidia parte et ex dimidia coheredes eius condemnarent.

[*De rei vindicatione*].

49. A quo servus petebatur et eiusdem (6. 1) 58 servi nomine cum eo furti agebatur, quaerebat, si utroque iudicio condemnatus esset, quid se facere oporteret. si prius servus ab eo evictus esset, respondit, non oportere iudicem cogere, ut eum traderet, nisi ei satisdatum esset, quod pro eo homine iudicium accepisset, si quid ob eam rem datum esset, id recte praestari. sed si prius de furto iudicium factum esset et hominem noxae dedisset, deinde de ipso homine secundum petitorem iudicium factum esset, non debere ob eam rem iudicem, quod hominem non traderet, litem aestimare, quoniam nihil eius culpa neque dolo contigisset, quo minus hominem traderet.

[*Pro socio*].

50. De communi servo unus ex sociis (10. 3) 27 quaestionem habere nisi communis negotii causa iure non potest.

51. Duo societatem coierunt, ut gram- (17. 2) 71 maticam docerent et quod ex eo artificio quaestus fecissent, commune eorum esset: de ea re quae voluerunt fieri in pacto convento societatis proscripserunt, deinde inter se his verbis stipulati sunt: 'haec, quae supra scripta sunt, ea ita dari fieri neque adversus ea fieri? si ea ita data facta non erunt, tum viginti milia dari?' quaesitum est, an, si quid contra factum esset, societatis actione agi posset. respondit, si quidem pacto convento inter eos de societate facto ita stipulati essent haec ita dari fieri spondes?', futurum fuisse, ut, si novationis causa id fecissent, pro socio agi non possit, sed tota res in stipulationem translata videretur. sed quoniam non ita essent stipulati 'ea ita dari fieri spondes?' sed 'si ea ita facta non essent, decem dari?' non videri sibi rem in stipulationem pervenisse, sed dumtaxat poenam (non enim utriusque rei promissorem obligari, ut ea daret faceret et, si non fecisset, poenam 1 sufferret) et ideo societatis iudicio agi posse. Duo colliberti societatem coierunt lucri quaestus compendii, postea unus ex his a patrono heres institutus est, alteri legatum datum est. neutrum horum in medium referre debere respondit.

[*De emptione et venditione*].

52. Lectos emptos aedilis, cum in (18. 6) 13, 15 via publica positi essent, concidit: si traditi essent emptori aut per eum stetisset quo minus traderentur, emptoris periculum esse placet.

(15) Quod si neque traditi essent neque emptor in mora fuisset quo minus traderentur, venditoris peri-1 culum erit. Materia empta si furto perisset, postquam tradita esset, emptoris esse periculo respondit, si minus, venditoris: videri autem trabes traditas, quas emptor signasset.

53. Quidquid venditor accessurum dixerit, (19. 1) 27 id integrum ac sanum tradi oportet: veluti si fundo dolia accessura dixisset, non quassa, sed integra dare debet.

[*De locatione et conductione*].

54. Qui insulam triginta conduxerat, (19. 2) 30 singula caenacula ita conduxit, ut quadraginta ex omnibus colligerentur: dominus insulae, quia aedificia vitium facere diceret, demolierat eam: quaesitum est, quanti lis aestimari deberet, si is qui totam conduxerat ex conducto ageret. respondit, si vitiatum aedificium necessario demolitus esset, pro portione quanti dominus praediorum locasset, quod eius temporis habitatores habitare non potuissent, rationem duci et tanti litem aestimari: sin autem non fuisset necesse demoliri, sed quia melius aedificare vellet, id fecisset, quanti conductoris interesset, habitatores ne migrarent, tanti

1) *v.* (33. 7) 29. 2) *Liber III. videtur pertinere ad in rem actiones et b. f. iudicia.*

1 condemnari oportere. Aedilis in municipio balneas conduxerat, ut eo anno municipes gratis lavarentur: post tres menses incendio facto respondit posse agi cum balneatore ex conducto, ut pro portione temporis, quo lavationem non praestitisset, pecuniae contributio 2 fieret. Qui mulas ad certum pondus oneris locaret, cum maiore onere conductor eas rupisset, consulebat de actione. respondit vel lege Aquilia vel ex locato recte eum agere, sed lege Aquilia tantum cum eo agi posse, qui tum mulas agitasset, ex locato etiam si alius 3 eas rupisset, cum conductore recte agi. Qui aedem faciendam locaverat, in lege dixerat: 'quoad in opus lapidis opus erit, pro lapide et manupretio dominus redemptori in pedes singulos septem dabit': quaesitum est, utrum factum opus an etiam imperfectum metiri 4 oporteret. respondit etiam imperfectum. Colonus villam hac lege acceperat, ut incorruptam redderet praeter vim et vetustatem: coloni servus villam incendit non fortuito casu. non videri eam vim exceptam respondit nec id pactum esse, ut, si aliquis domesticus eam incendisset, ne praestaret, sed extrariam vim utrosque excipere voluisse.

55. [1]Cum depressa navis aut deiecta esset, quod quisque ex ea suum servasset, sibi servare respondit, tamquam ex incendio. (14. 2) 7

[*De in factum actionibus?*]

56. Duo secundum Tiberim cum ambularent, alter eorum ei, qui secum ambulabat, rogatus anulum ostendit, ut respiceret: illi excidit anulus et in Tiberim devolutus est. respondit posse agi cum eo in factum actione. (19. 5) 23

[*De dotibus*].

57. [2]Aliud est, si pater pro filia dotem promisit, ut annua bima trima quadrima quinto anno dos a se redderetur, et convenit, ut isdem diebus dos soluto matrimonio redderetur: hoc enim pactum ita valet, si patri filia heres exstitisset et interveniente ea pactum conventum fuerit. (23. 4) 19

58. Vir in fundo dotali uxoris rogatu olivetum succiderat ad hoc, ut novellum reponeret: postea vir mortuus erat et uxori dotem relegaverat. ligna, quae ex oliveto excisa essent, oportere mulieri reddi respondit. (23. 5) 8

59. Servus communis viri et fratris eius puerum donavit uxori fratris: pro qua parte is servus qui donasset viri esset, pro ea parte munus non esse 1 factum mulieris respondit. Idem iuris erit, si ex tribus fratribus unus uxorem haberet et rem communem uxori donasset: nam ex tertia parte mulieris res facta non est, ex duabus autem partibus reliquis, si id scissent fratres aut posteaquam donata esset ratum habuissent, non debere mulierem reddere. (24. 1) 38

*

60. [3]Supellectilis eas esse res puto, quae ad usum communem patris familias paratae essent, quae nomen sui generis separatim non haberent: quare quae ad artificii genus aliquod pertinerent neque ad communem usum patris familias accommodatae essent, 1 supellectilis non esse. Sed nec pugillares et codices in supellectili sunt. (33. 10) 6

1) *Paulus etiam in libris ad edictum de lege Rhodia tractatum in actione locati iniecit.* 2) *v.* (23. 4) 17. 3) *Fr.* 59 *videtur esse libri II.* (*de suppellectile legata*).

LIBER IV.

[*De legibus mancipi aut venditionis*].

61. Qui duo praedia habebat, in unius venditione aquam, quae in fundo nascebatur, et circa eam aquam late decem pedes exceperat: quaesitum est, utrum dominium loci ad eum pertineat an ut per eum locum accedere possit. respondit, si ita recepisset: 'circa eam aquam late pedes decem', iter dumtaxat videri venditoris esse. (8. 3) 30

62. Qui fundum vendebat, in lege ita dixerat, ut emptor in diebus triginta proximis fundum metiretur et de modo renuntiaret, et si ante eam diem non renuntiasset, ut venditoris fides soluta esset: emptor intra diem mensurae quo minorem modum esse credidit renuntiavit et pecuniam pro eo accepit: postea eum fundum vendidit et cum ipse emptori suo admetiretur, multo minorem modum agri quam putaverat invenit: quaerebat, an id quod minor is esset consequi a suo venditore posset. respondit interesse, quemadmodum lex diceretur: nam si ita dictum esset, ut emptor diebus triginta proximis fundum metiatur et domino renuntiet, quanto modus agri minor sit, quo post diem trigensimum renuntiasset, nihil ei profuturum: sed si ita pactum esset, ut emptor in diebus proximis fundum metiatur et de modo agri renuntiet, et si in diebus triginta renuntiasset minorem modum agri esse, quamvis multis post annis posse eum quo 1 minor is modus agri fuisset repetere. In lege fundi aquam accessuram dixit: quaerebatur, an etiam iter aquae accessisset. respondit sibi videri id actum esse, et ideo iter quoque venditorem tradere[1] oportere. 2 Qui agrum vendebat, dixit fundi iugera decem et octo esse, et quod eius admensum erit, ad singula iugera certum pretium stipulatus erat: viginti inventa 3 sunt: pro viginti deberi pecuniam respondit. Fundi venditor frumenta manu sata receperat: in eo fundo ex stipula seges erat enata: quaesitum est, an pacto contineretur. respondit maxime referre, quid est actum: ceterum secundum verba *non* esse actum, quod ex stipula nasceretur, non magis quam si quid ex sacco saccarii cecidisset aut ex eo quod avibus ex 4 aere cecidisset natum esset. Cum fundum quis vendiderat et omnem fructum receperat, et arundinem 5 caeduam et silvam in fructu esse respondit. Dolia, quae in fundo domini essent, accessura dixit: etiam ea, quae servus qui fundum coluerat emisset peculiaria, 6 emptori cessura respondit. Rota quoque, per quam aqua traheretur, nihilo minus aedificii est quam situla. (18. 1) 40

Qui fundum vendidit, 'pomum' recepit: nuces et ficos et uvas dumtaxat duracinas et purpureas et quae eius generis essent, quas non vini causa haberemus, quas Graeci τρωξίμους appellarent, recepta videri. (50. 16) 205

63. Qui fundum tradiderat[2] iugerum centum, fines multo amplius emptori demonstraverat. si quid ex his finibus evinceretur, pro bonitate eius emptori praestandum ait, quamvis id quod relinqueretur centum iugera haberet. (21. 2) 45

[*De aqua pluvia arcenda*].

64. Vicinus loci superioris pratum ita arabat, ut per sulcos itemque porcas aqua ad inferiorem veniret: quaesitum est, an per arbitrum aquae (39. 3) 24

1) mancipare *Alfen.* 2) mancipio dederat *Alfen.*

pluviae arcendae possit cogi, ut in alteram partem araret, ne sulci in eius agrum spectarent. respondit non posse eum facere, quo minus agrum vicinus quem-1 admodum vellet araret. Sed si quos sulcos transversos aquarios faceret, per quos in eius agrum aqua deflueret, hosce ut operiret, per arbitrum aquae pluviae 2 arcendae posse cogere. Sed et si fossas fecisset, ex quibus aqua pluvia posset nocere, arbitrum, si appareat futurum, ut aqua pluvia noceret, cogere oportere fossas eum explere et, nisi faceret, condemnare, tametsi antequam adiudicaret, aqua per fossas numquam flu-3 xisset. Lacus cum aut crescerent aut decrescerent, numquam neque accessionem neque decessionem in eos vicinis facere licet.

[*De fluminibus publicis*].

65. Attius fundum habebat secundum (41. 1) 38 viam publicam: ultra viam flumen erat et ager Lucii Titii: fluit flumen paulatim primum omnium agrum, qui inter viam et flumen esset, ambedit et viam sustulit, postea rursus minutatim recessit et alluvione in antiquum locum rediit. respondit, cum flumen agrum et viam publicam sustulisset, eum agrum eius factum esse, qui trans flumen fundum habuisset: postea cum paulatim retro redisset, ademisse ei, cuius factus esset, et addidisse ei, cuius trans viam esset, quoniam eius fundus proximus flumini esset, id autem, quod publicum fuisset, nemini accessisset. nec tamen impedimento viam esse ait, quo minus ager, qui trans viam alluvione relictus est, Attii fieret: nam ipsa quoque via fundi esset.

*

? ?

66. Ad exhibendum possunt agere omnes (10. 4) 19 quorum interest. sed quidam consuluit, an possit efficere haec actio, ut rationes adversarii sibi exhiberentur, quas exhiberi magni eius interesset. respondit non oportere ius civile calumniari neque verba captari, sed qua mente quid diceretur, animadvertere convenire. nam illa ratione etiam studiosum alicuius doctrinae posse dicere sua interesse illos aut illos libros sibi exhiberi, quia, si essent exhibiti, cum eos legisset, doctior et melior futurus esset.

67. Si cretae fodiundae causa specum (47. 2) 58 quis fecisset et cretam abstulisset, fur est, non quia fodisset, sed quia abstulisset.

LIBER V.

[*De servitutibus?*].[1]

68. Eum debere columnam restituere, quae (8. 2) 33 onus vicinarum aedium ferebat, cuius essent aedes quae servirent, non eum, qui imponere vellet. nam cum in lege aedium ita scriptum esset: 'paries oneri ferundo uti nunc est, ita sit', satis aperte significari in perpetuum parietem esse debere: non enim hoc his verbis dici, ut in perpetuum idem paries aeternus esset, quod ne fieri quidem posset, sed uti eiusdem modi paries in perpetuum esset qui onus sustineret: quemadmodum si quis alicui cavisset, ut servitutem praeberet, qui onus suum sustineret,[2] 'si ea res quae servit et tuum onus ferret, perisset, alia in locum eius dari' debeat.

[*De furtis et onere averso*].

69. Servus cuiusdam insciente domino (12. 6) 36 magidem commodavit: is cui commodaverat pignori eam posuit et fugit: qui accepit non aliter se redditurum aiebat, quam si pecuniam accepisset: accepit a servulo et reddidit magidem: quaesitum est, an pecunia ab eo repeti possit. respondit, si is qui pignori accepisset magidem alienam scit apud se pignori deponi, furti eum se obligasse ideoque, si pecuniam a servulo accepisset redimendi furti causa, posse repeti: sed si nescisset alienam apud se deponi, non esse furem, item, si pecunia eius nomine, a quo pignus acceperat, a servo ei soluta esset, non posse ab eo repeti.

70. Qui ratiario crediderat, cum ad diem (13. 7) 30 pecunia non solveretur, ratem in flumine sua auctoritate detinuit: postea flumen crevit et ratem abstulit. si invito ratiario retinuisset, eius periculo ratem fuisse respondit: sed si debitor sua voluntate concessisset, ut retineret, culpam dumtaxat ei praestandam, non vim maiorem.

71. In navem Saufeii cum complures (19. 2) 31 frumentum confuderant, Saufeius uni ex his frumentum reddiderat de communi et navis perierat: quaesitum est, an ceteri pro sua parte frumenti cum nauta agere possunt oneris aversi actione. respondit rerum locatarum duo genera esse, ut aut idem redderetur (sicuti cum vestimenta fulloni curanda locarentur) aut eiusdem generis redderetur (veluti cum argentum pusulatum fabro daretur, ut vasa fierent, aut aurum, ut anuli): ex superiore causa rem domini manere, ex posteriore in creditum iri. idem iuris esse in deposito: nam si quis pecuniam numeratam ita deposuisset, ut neque clusam neque obsignatam traderet, sed adnumeraret, nihil aliud eum debere apud quem deposita esset nisi tantundem pecuniae solveret. secundum quae videri triticum factum Saufeii et recte datum. quod si separatim tabulis aut heronibus aut in alia cupa clusum uniuscuiusque triticum fuisset, ita ut internosci posset quid cuiusque esset, non potuisse nos permutationem facere, sed tum posse eum cuius fuisset triticum quod nauta solvisset vindicare. et ideo se improbare actiones oneris aversi: quia sive eius generis essent merces, quae nautae traderentur, ut continuo eius fierent et mercator in creditum iret, non videretur onus esse aversum, quippe quod nautae fuisset: sive eadem res, quae tradita esset, reddi deberet, furti esse actionem locatori et ideo supervacuum esse iudicium oneris aversi. sed si ita datum esset, ut in simili re solvi possit, conductorem culpam dumtaxat debere (nam in re, quae utriusque causa contraheretur, culpam deberi) neque omnimodo culpam esse, quod uni reddidisset ex frumento, quoniam alicui primum reddere eum necesse fuisset, tametsi meliorem eius condicionem faceret quam ceterorum.

LIBER VI.

? ?

72. Cum quaerebatur, iudex, si per- (42. 1) 62 peram iudicasset, an posset eodem die iterum iudicare, respondit non posse.

LIBER VII.

1) *Haud scio an libro IV. adscribendum sit fr.* 68, *cf. fr.* 61.
2) ut . . . . sustineret *gloss.*

LIBER VIII.

[*De legatis*].[1]

73. Textoribus omnibus, qui sui essent cum (32) 61 moreretur, legatis quaesitum est, an et is, quem postea ex his ostiarium fecisset, legato contineretur. respondit contineri: non enim ad aliud artificium, sed ad alium usum transductum esse.

74. 'Illi cum illo habitationem lego.' (33. 2) 40 perinde est, ac si ita 'illi et illi' legasset.

ALFENUS LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

75. Ulp. 16 ad edict. [2]*De arbore, quae in* (6. 1) 5 § 3 *alienum agrum translata coaluit et radices immisit, Varus et Nerva utilem in rem actionem dabant: nam si nondum coaluit, mea esse non desinet.*

76. Ulp. 17 ad edict. *Alfenum denique scri-* (8. 5) 8 § 5 *bere ait* [*Aristo*] *posse ita agi ius illi non esse in suo lapidem caedere, ut in meum fundum fragmenta cadant.*

77. Ulp. 18 ad edict. [3]*Si navis alteram* (9. 2) 29 § 4 *contra se venientem obruisset, aut in gubernatorem aut in ducatorem actionem competere damni iniuriae Alfenus ait: sed si tanta vis navi facta sit, quae temperari non potuit, nullam in dominum dandam actionem: sin autem culpa nautarum id factum sit, puto Aquiliae sufficere.*

78. Paul 32 ad edict. [4]*Item scriptum est* (17. 2) 65 § 8 *posse procuratori quoque meo socium meum renuntiare. quod Servius apud Alfenum ita notat: esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est, an velit ratam habere renuntiationem.*

79. Pomp. 9 ad Sabin. [5]*Si servus domini* (18. 1) 18 § 1 *iussu in demonstrandis finibus agri venditi vel errore vel dolo plus demonstraverit, id tamen demonstratum accipi oportet, quod dominus senserit: et idem Alfenus scripsit de vacua possessione per servum tradita.*

80. Papin. 27 quaest. '*Titio centum aureos*[6] (31) 74 *heres praesens dato': deinde protulit diem legatorum. non est verum, quod Alfenus rettulit, centum praesenti deberi, quia diem proprium habuerunt.*

81. Labeo 2 post. a Iavol. epit. *Cum ita le-* (32) 29 § 2 *gatum esset: 'quanta pecunia ex hereditate Titii ad me pervenit, tantam pecuniam heres meus Seiae dato', id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis suis ex ea hereditate testator rettulisset: ceterum negat cavendum heredi a legatario, si quid forte postea eius hereditatis nomine heres damnatus esset. ego contra puto, quia non potest videri pervenisse ad heredem, quod eius hereditatis nomine praestaturus esset: idem Alfenus Varus Servio placuisse scribit, quod et verum est.*

82. Labeo ibid. *Cum scriptum esset: 'quae* (33. 4) 6 pr. *pecunia propter uxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundem pro ea dote heres meus dato', quamvis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta debere Alfenus Varus Servium respondisse scribit, quia proposita summa quinquaginta adiecta sit.*

83. Ulp. 20 ad Sab. [1]*Alfenus autem, si* (33. 7) 12 § 2 *quosdam ex hominibus aliis legaverit, ceteros, qui in fundo fuerunt, non contineri instrumento ait, quia nihil animalis instrumenti esse opinabatur: quod non est verum: constat enim eos, qui agri gratia ibi sunt, instrumento contineri.*

84. Ulp. 53 ad edict. *Alfenus . . . scribit,* (39. 2) 9 § 2 *si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum eamque petas, dandum in te iudicium de damno iam facto, idque Labeo probat . . . . ita demum autem crustam vindicari posse idem Alfenus ait, si non coaluerit nec unitatem cum terra mea fecerit. nec arbor potest vindicari a te, quae translata in agrum meum cum terra mea coaluit.*[2]

85. Paul. 49 ad edict. [3]*Item Varus ait:* (39. 3) 2 § 5 *aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquae deiecit, per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquae pluviae arcendae actione, ut eum reponat vel reponi sinat, idemque putat et si manu factus fuit neque memoria eius exstat: quod si exstet, putat aquae pluviae arcendae actione eum teneri.*

86. Ulp. 55 ad edict. [4]*Varus autem scribit* (40. 12) 10 *eum, qui se liberum sciat, dum in fuga sit, non videri sine dolo malo in libertate esse: sed simul atque desierit quasi fugitivus se celare et pro libero agere, tunc incipere sine dolo malo in libertate esse: etenim ait eum, qui scit se liberum, deinde pro fugitivo agit, hoc ipso, quod in fuga sit, pro servo agere.*

87. Marcell. 13 dig. . . . . *apud Alfenum* (46. 3) 67 *Servius eum, qui minus a debitore suo accipere et liberare eum vellet, respondit posse saepius aliquos nummos accipiendo ab eo eique retro dando ac rursus accipiendo id efficere: veluti, si centum debitorem decem acceptis liberare creditor velit, ut, cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat ac novissime retineat: etsi in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur, quod non possit videri is qui ita accepit, ut ei a quo accepit retro reddat, solvisse potius quam decessisse.*

88. Paul. 49 ad edict. . . . . *lupinum . .* (50. 16) 77 *et fabam 'fruges' potius dici . . .: quae Servius apud Alfenum in 'frumento' contineri putat.*

89. Marcell. 12 dig. *Ut Alfenus ait, 'urbs'* (50. 16) 87 *est 'Roma', quae muro cingeretur, 'Roma' est etiam, qua continentia aedificia essent: nam Romam non muro tenus existimari ex consuetudine cotidiana posse intellegi, cum diceremus Romam nos ire, etiamsi extra urbem habitaremus.*

90. Pompon. lib. sing. enchir. *'Urbs' ab* (50. 16) 239 § 6 *urbo appellata est: urbare est aratro definire. et Varus ait urbum appellari curvaturam aratri, quod in urbe condenda adhiberi solet.*

1) *Iterum hoc loco auctor videtur egisse de legatis: quod forsitan ita explicare licet, ut absoluto operi additamenta quaedam adiecta fuisse credas.* 2) *cf. fr.* 84. 3) *cf. fr.* 7—9. 4) *cf. fr.* 50. 51. 5) *cf. fr.* 62 *sqq.* 6) aureos *Trib.*

1) *cf. fr.* 44. 2) *cf. fr.* 75. 3) *cf. fr.* 64. 4) *cf. fr.* 24—26?

ANTAEUS (?).

1. Paul. 49 ad edict. *Antaeus*[1] *ait, si is qui opus fecerit potentiori vendiderit praedium, quatenus desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam: quod si annus praeterierit, de dolo iudicium dandum.* (39.3) 14 pr.

1) Ateius (*Mommsen cum codd. dett.*)?

C. AQUILIUS GALLUS

(CICERONIS AEQUALIS, PRAETOR A. U. C. 688).

1. Ulp. 17 ad edict. *Etiam de servitute, quae oneris ferendi causa imposita erit, actio nobis competit, ut et onera ferat et aedificia reficiat ad eum modum, qui servitute imposita comprehensus est. et Gallus putat non posse ita servitutem imponi, ut quis facere aliquid cogeretur, sed ne me facere prohiberet: nam in omnibus servitutibus refectio ad eum pertinet, qui sibi servitutem adserit, non ad eum, cuius res servit.* (8.5) 6 § 2

2. Ulp. 32 ad edict. *Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege venditionis de rutis et caesis contineri, quia, si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia caesa aut de caementis aut de harena cavendum est venditori quam de ceteris quae sunt pretiosiora.* (19.1) 17 § 6

3. Scaev. 6 quaest. [1] *Gallus sic posse institui postumos nepotes induxit: 'Si filius meus vivo me morietur, tunc si quis mihi ex eo nepos sive quae neptis post mortem meam in decem mensibus proximis, quibus filius meus moreretur, natus nata erit, heredes sunto'.* (28.2) 29 pr.

4. Lic. Ruf. 2 regul. *Si ita quis heres institutus fuerit: 'excepto fundo, excepto usu fructu heres esto', perinde erit iure civili atque si sine ea re heres institutus esset, idque auctoritate Galli Aquilii factum est.* (28.5) 75

5. Ulp. 19 ad Sab. *Hanc autem scripturam [scil. 'quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato'] non solum ad praecedentia sola legata, sed ad universa, quae testamento adscripta sunt, extendi Gallus Aquilius, Ofilius, Trebatius responderunt . . . .* (30) 30 § 7

6. Paul. lib. sing. de iure codic. *A fratris postumo fideicommissum dari potest: sola enim voluntas servatur in fideicommissis, et optinuit Galli sententia alienos quoque postumos legitimos nobis heredes fieri.* (30) 127

7. Labeo 2 post. a Iavol. epit. *Cum ita legatum esset, ut Titia uxor mea tantandem partem habeat quantulam unus heres, si non aequales partes essent heredum, Q. Mucius et Gallus putabant maximam partem legatam esse, quia in maiore minor quoque inesset, Servius Ofilius minimam . . . .* (32) 29 § 1

8. Paul. 2 ad Vitell. *[Auro facto legato] aurea emblemata quae in lapidibus apsidibus argenteis essent et replumbari possent, deberi Gallus ait: sed Labeo improbat . . . .* (34.2) 32 § 1

9. Iavol. 4 ex poster. Lab. *'Stichum Attio do lego et, si is ei nummos centum dederit, liber esto'. . . . . eum [Stichum] . . . . statuliberum esse Q. Mucius, Gallus et ipse Labeo putant: Servius, Ofilius non esse . . .* (40.7) 39 pr.

10. Ulp. 71 ad edict. *Est et alia exceptio, de qua Celsus*[1] *dubitat, an sit obicienda: ut puta si incendii arcendi causa vicini aedes intercidi et quod vi aut clam mecum agatur aut damni iniuria. Gallus enim dubitat, an excipi oporteret: 'quod incendii defendendi causa factum non sit'. Servius autem . . . .* (43.24) 7 § 4

11. Florent. 8 instit.[2] *Eius rei stipulatio, quam acceptio sequatur, a Gallo Aquilio talis exposita est: 'Quidquid te mihi ex quacumque causa dare facere oportet oportebit praesens in diemve, quarumque rerum mihi tecum actio quaeque adversus te*[3] *petitio vel adversus te persecutio est eritve, quodve*[4] *tu meum habes tenes possides*[5]*: quanti quaeque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Negidius'. 'quod Numerius Negidius Aulo Agerio promisit spopondit, id haberetne a se acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogavit, Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit'.* (46.4) 18 § 1

12. Paul. 49 ad edict. *Julianus scribit . . . . 'frumentum' autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallum definisse.* (50.16) 77

13. . . . [6]*nondum enim C. Aquilius . . . protulerat de dolo malo formulas: in quibus ipsis, cum ex eo quaereretur, quid esset dolus malus, respondebat, cum esset aliud simulatum, aliud actum.* Cic. de offic. III, 14, 60

14. *solebat . . . Aquilius . . ., cum de litoribus ageretur, quae omnia publica esse voltis, quaerentibus eis, ad quos id pertinebat, quid esset litus, ita definire, qua fluctus eluderet.*[7] Cic. top. 7, 32

15. . . . ὃς [Γάϊος Ἀκύλιος] φησιν. ἀμεληθεισῶν ποτε τῶν τάφρων καὶ μηκέτι διαρρεομένων, τοὺς τιμητὰς τὴν ἀνακάθαρσιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐπισκευὴν χιλίων μισθῶσαι ταλάντων. Dion. Hal. 3, 67

1) cf. (28. 2) 29 § 2. 13, (28. 6) 33 § 1.

1) *cf.* (9. 2) 49 § 1, (47. 9) 3 § 7. 2) *cf. I.* (3. 29) 2. 3) abs te *Inst.* 4) quodque *Inst.* 5) possideresve dolove malo fecisti quo minus possideas *ins. Inst.* 6) cf. de nat. deor. III, 30, 74. 7) cf. Quintil. inst. or. V, 14 § 34.

AURELIUS ARCADIUS CHARISIUS

(MAGISTER LIBELLORUM SAEC. P. CHR. IV.).

DE MUNERIBUS CIVILIBUS LIBER SINGULARIS.

1. Munerum civilium triplex divisio est: [50. 4] 18 nam quaedam munera personalia sunt, quaedam patri-1 moniorum dicuntur, alia mixta. Personalia sunt, quae animi provisione et corporalis laboris intentione sine aliquo gerentis detrimento perpetrantur, veluti 2 tutela vel cura, kalendarii quoque curatio. Et quaestura in aliqua civitate inter honores non habetur, sed 3 personale munus est. Tironum sive equorum productio et si qua alia animalia necessario producenda vel res pervehendae sive persequendae sunt, vel pecunia fiscalis sive annona vel vestis, personae munus 4 est. Cursus vehicularis sollicitudo, item angariarum 5 praebitio personale munus est. Cura quoque emendi frumenti olei (nam harum specierum curatores, quos σιτώνας et ἐλαιώνας appellant, creari moris est) inter personalia munera in quibusdam civitatibus numerantur: et calefactio publici balinei, si ex reditibus ali-6 cuius civitatis curatori pecunia subministratur. Sed et cura custodiendi aquae ductus personalibus muneri-7 bus adgregatur. Irenarchae quoque, qui disciplinae publicae et corrigendis moribus praeficiuntur: sed et qui ad faciendas vias eligi solent, cum nihil de proprio patrimonio in hoc munus conferant: item episcopi, qui praesunt pani et ceteris venalibus rebus, quae civitatium populis ad cotidianum victum usui sunt, per-8 sonalibus muneribus funguntur. Qui annonam suscipit vel exigit vel erogat, et exactores pecuniae pro capitibus personalis muneris sollicitudinem sustinent. 9 Sed et curatores, qui ad colligendos civitatium publicos reditus eligi solent, personali munere subiugantur. 10 Hi quoque, qui custodes aedium vel archeotae vel logographi vel tabularii vel xenoparochi (ut in quibusdam civitatibus) vel limenarchae vel curatores ad extruenda vel reficienda aedificia publica sive palatia sive navalia vel mansiones destinantur, si tamen pecuniam publicam in operis fabricam erogent, et qui faciendis vel reficiendis navibus, ubi usus exigit, prae-11 ponuntur, muneribus personalibus adstringuntur. Camelasia quoque similiter personale munus est: nam ratione habita et alimentorum et camelorum certa pecunia camelariis dari debet, ut solo corporis ministerio obligentur. hos ex albi ordine vocari nec ulla excusatione liberari, nisi sola laesi et inutilis corporis 12 et infirmitate, specialiter sit expressum. Legati quoque, qui ad sacrarium principis mittuntur, quia viaticum, quod legativum dicitur, interdum solent accipere, sed et nyctostrategi et pistrinorum curatores personale 13 munus ineunt. Defensores quoque, quos Graeci syndicos appellant, et qui ad certam causam agendam vel defendendam eliguntur, laborem personalis muneris 14 adgrediuntur. Iudicandi quoque necessitas inter 15 munera personalia habetur. Si aliquis fuerit electus, ut compellat eos, qui prope viam publicam possident, 16 sternere viam, personale munus est. Pari modo qui acceptandis sive suscipiendis censualibus professionibus destinantur, ad personalis muneris sollicitudinem ani-17 mum intendunt. Mastigophori quoque, qui agonothetas in certaminibus comitantur, et scribae magistratus 18 personali muneri serviunt. Patrimoniorum sunt munera, quae sumptibus patrimonii et damnis ad-19 ministrantis expediuntur. Elemporia et pratura apud 20 Alexandrinos patrimonii munus existimatur. Susceptores quoque vini per provinciam Africam patrimonii 21 munus gerunt. Patrimoniorum autem munera duplicia sunt. nam quaedam ex his muneribus possessionibus sive patrimoniis indicuntur, veluti agminales equi 22 vel mulae et angariae atque veredi. Huiusmodi igitur obsequia et hi, qui neque municipes neque 23 incolae sunt, adgnoscere coguntur. Sed et eos, qui faenus exercent, etsi veterani sint, tributiones eiusmodi 24 adgnoscere debere rescriptum est. Ab huiusmodi muneribus neque primipilaris neque veteranus aut miles aliusve, qui privilegio aliquo subnixus, nec pon-25 tifex excusatur. Praeterea habent quaedam civitates praerogativam, ut hi, qui in territorio earum possident, certum quid frumenti pro mensura agri per singulos annos praebeant: quod genus collationis munus pos-26 sessionis est. Mixta munera decaprotiae et icosaprotiae, ut Herennius Modestinus et notando et disputando bene et optima ratione decrevit: nam decaproti et icosaproti tributa exigentes et corporale ministerium gerunt et pro omnibus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt, ut merito inter mixta hoc munus numerari 27 debeat. Sed ea, quae supra personalia esse diximus, si hi qui funguntur ex lege civitatis suae vel more etiam de propriis facultatibus impensas faciant vel annonam exigentes desertorum praediorum damna 28 sustineant, mixtorum definitione continebuntur. Haec omnia munera, quae trifariam divisimus, una significatione comprehenduntur: nam personalia et patrimoniorum et mixta munera civilia seu publica appellantur. 29 Sive autem personalium dumtaxat sive etiam civilium munerum immunitas alicui concedatur, neque ab annona neque ab angariis neque a veredo neque ab hospite recipiendo neque a nave neque capitatione, 30 exceptis militibus et veteranis, excusari possunt. Magistris, qui civilium munerum vacationem habent, item grammaticis et oratoribus et medicis et philosophis, ne hospitem reciperent, a principibus fuisse immunitatem indultam et divus Vespasianus et divus Hadrianus rescripserunt.

DE OFFICIO PRAEFECTI PRAETORIO LIBER SINGULARIS.

2. [1]Breviter commemorare necesse est, [(1. 11) 1] unde constituendi praefectorum praetorio offici origo manaverit. ad vicem magistri equitum praefectos praetorio antiquitus institutos esse a quibusdam scriptoribus traditum est. nam cum apud veteres dictatoribus ad tempus summa potestas crederetur et magistros equitum sibi eligerent, qui adsociati participales curae ad militiae gratia secundam post eos potestatem gererent: regimentis rei publicae ad imperatores perpetuos translatis ad similitudinem magistrorum equitum praefecti praetorio a principibus electi sunt. data est plenior eis licentia ad disciplinae publicae emendationem. 1 His cunabulis praefectorum auctoritas initiata in tantum meruit augeri, ut appellari a praefectis praetorio non possit. nam cum ante quaesitum fuisset, an liceret a praefectis praetorio appellare et iure liceret et extarent exempla eorum qui provocaverint: postea publice sententia principali[2] lecta appellandi facultas interdicta est. credidit enim princeps eos, qui ob singularem industriam explorata eorum fide et gravitate ad huius officii magnitudinem adhibentur, non aliter iudicaturos esse pro sapientia ac luce dignitatis 2 suae, quam ipse foret iudicaturus. Subnixi sunt etiam alio privilegio praefecti praetorio, ne a sententiis eorum minores aetate ab aliis magistratibus nisi ab ipsis praefectis praetorio restitui possint.

DE TESTIBUS LIBER SINGULARIS.

3. Testimoniorum usus frequens ac ne- [(22. 5) 1] cessarius est et ab his praecipue exigendus, quorum 1 fides non vacillat. Adhiberi quoque testes possunt non solum in criminalibus causis, sed etiam in pecuniariis litibus sicubi res postulat, ex his quibus non interdicitur testimonium nec ulla lege a dicendo testi- 2 monio excusantur. Quamquam quibusdam legibus amplissimus numerus testium definitus sit, tamen ex constitutionibus principum haec licentia ad sufficientem numerum testium coartatur, ut iudices moderentur et eum solum numerum testium, quem necessarium esse putaverint, evocari patiantur, ne effrenata potestate ad vexandos homines superflua multitudo testium protrahatur.

4. Ob carmen famosum damnatus in- [(22. 5) 21] 1 testabilis fit. Illud quoque incunctabile est, ut, si res exigat, non tantum privati, sed etiam magistratus, si in praesenti sint, testimonium dicant. item senatus censuit praetorem testimonium dare debere in iudicio 2 adulterii causa. Si ea rei condicio sit, ubi harenarium testem vel similem personam admittere cogimur, sine tormentis testimonio eius credendum non est. 3 Si testes omnes eiusdem honestatis et existimationis sint et negotii qualitas ac iudicis motus cum his concurrit, sequenda sunt omnia testimonia: si vero ex his quidam eorum aliud dixerint, licet impari numero, credendum est id quod naturae negotii convenit et quod inimicitiae aut gratiae suspicione caret, confirmabitque iudex motum animi sui ex argumentis et testimoniis et quae rei aptiora et vero proximiora esse compererit: non enim ad multitudinem respici oportet, sed ad sinceram testimoniorum fidem et testimonia, quibus potius lux veritatis adsistit.

5. Mandatis cavetur, ut praesides atten- [(22. 5) 25] dant, ne patroni in causa cui patrocinium praestiterunt testimonium dicant. quod et in exsecutoribus negotiorum observandum est.

6. [1]De minore quattuordecim annis [(48. 18) 10] quaestio habenda non est, ut et divus Pius Caecilio 1 Iuventiano rescripsit. Sed omnes omnino in maiestatis crimine, quod ad personas principum attinet, si ad testimonium provocentur, cum res exigit, torquentur. 2 Potest quaeri, an de servis filii castrensis peculii in caput patris quaestio haberi non possit: nam patris non debere torqueri in filium constitutum est. et puto recte dici nec filii servos in caput patris esse inter- 3 rogandos. Tormenta autem adhibenda sunt, non quanta accusator postulat, sed ut moderatae rationis 4 temperamenta desiderant. Nec debet initium probationum de domo rei accusator sumere, dum aut libertos eius quem accusat aut servos in testimonium 5 vocat. Plurimum quoque in excutienda veritate etiam vox ipsa et cognitionis suptilis diligentia adfert: nam et ex sermone et ex eo, qua quis constantia, qua trepidatione quid diceret, vel cuius existimationis quisque in civitate sua est, quaedam ad inluminandam 6 veritatem in lucem emergunt. In causis quoque liberalibus non oportet per eorum tormenta, de quorum statu quaeritur, veritatem requiri.

1) *De graeca huius fragmenti versione, quae apud Lydum* (*de mag* 1, 14) *invenitur, v. Karlowa, R. G. I*, 754. 2) *Constantini a.* 331, *v. C. Th.* (11. 30) 16.

1) *ad pr. cf. Callistr.* (48. 18) 15 § 1.

TITIUS ARISTO
(CASSII AUDITOR, OBIIT POST A. CHR. 105).

DECRETA FRONTIANA.[1]

1. Pomp. 1 sen. cons. *Aristo in decretis Fron-* [(29. 2) 99] *tianis ita refert. Cum duae filiae patri necessariae heredes exstitissent, altera se paterna abstinuerat hereditate, altera bona paterna vindicare totumque onus suscipere parata erat. sanctum Cassium praetorem causa cognita actiones hereditarias utiles daturum recte pollicitum ei, quae ad hereditatem patris accesserat, denegaturumque ei quae se abstinuerat.*

1) *Probabiliter coni. Karlowa, R. G.* I, 700, *decreta Frontiana fuisse decreta senatus Frontone quodam consule facta.*

DIGESTA.[1]

LIBER V.

2. Paul. 5 quaest. (24.3) 44 pr. *Si socer a genero heres institutus adierit hereditatem, quandoque mortuo patre cum herede eius filiam de dote acturam Nerva et Cato*[2] *responderunt, ut est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto: ibidem Aristoni consensit.*

EX INCERTIS LIBRIS.

3. Pomp. 6 ex Plautio. (1.8) 10 *Aristo ait, sicut id, quod in mare aedificatum sit, fieret privatum, ita quod mari occupatum sit, fieri publicum.*

4. Ulp. 4 ad edict. (2.14) 7 § 2 *Quae [conventiones] pariunt actiones, in suo nomine non stant, sed transeunt in proprium nomen contractus: ut emptio venditio, locatio conductio, societas, commodatum, depositum et ceteri similes contractus. Sed et si in alium contractum res non transeat, subsit tamen causa, eleganter Aristo Celso respondit esse obligationem. ut puta dedi tibi rem ut mihi aliam dares, dedi ut aliquid facias: hoc συνάλλαγμα esse et hinc nasci civilem obligationem.*

5. Nerat. 3 membran. (2. 14) 58 *Ab emptione venditione, locatione conductione ceterisque similibus obligationibus quin integris omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est. Aristoni hoc amplius videbatur, si ea, quae me ex empto praestare tibi oporteret, praestitissem et cum tu mihi pretium deberes, convenisset mihi tecum, ut rursus praestitis mihi a te in re vendita omnibus, quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares tuque mihi ea praestitisses: pretium te debere desinere, quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conventionem admittit nec quicquam interest, utrum integris omnibus, in quae obligati essemus, conveniret, ut ab eo negotio discederetur, an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine praestares.*

6. Ulp. 11 ad edict. (4.4) 16 § 2 *Pomponius quoque refert libro vicensimo octavo, cum quidam heres rogatus esset fratris filiae complures res dare ea condicione, ut, si sine liberis decessisset, restitueret eas heredi et haec defuncto herede heredi eius cavisset se restituturam, Aristonem putasse in integrum restituendam.*

7. Pomp. 11 var. lect. (4. 8) 40 *Arbiter calendis Ianuariis adesse iussit et ante eum diem decessit: alter ex litigatoribus non adfuit. procul dubio poena minime commissa est: nam et Cassium audisse se dicentem Aristo ait in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam: quemadmodum Servius ait, si per stipulatorem stet, quo minus accipiat, non committi poenam.*

1) *cf. fr.* 2: ut est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto. *Quaeritur, quis operis h. l. laudati auctor sit: Pomponius (Mommsen, Karlowa) an ipse Aristo (H. Pernice). Et mihi quidem persuasum est haec verba* 'digesta ab Aristone' *opus significare ab ipso Aristone confectum, non ab alio quodam ex Aristonis scriptis compositum. Aristonem puto responsa sententias opiniones inprimis Labeonis Sabini Cassii in ordinem digessisse notisque instruxisse, et huc pertinere fragmenta illa, ex quibus notas eum ad auctores illos scripsisse et Mommsen et alii collegerunt, v. fr.* 37, 74; 11, 12, 48; 8, 9, 60. *Pomponius autem digesta illa, epitomata forsitan, denuo videtur edidisse, qua re nil est quod miremur* 'ab Aristone digesta apud Sex. Pomponium' *laudari (quasi quis dixerit 'apud Iavolenum libro quinto posteriorum Labeonis' vel 'apud Paulum libro tertio Alfeni digestorum').* 2) Capito *scr.?*

8. Ulp. 17 ad Sab. (7. 1) 7 § 3 *Cassius quoque scribit libro octavo iuris civilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores: et Aristo notat*[1] *haec vera esse.*

9. Ulp. 18 ad Sab. (7.1) 17 § 1 *.... solet quaeri, an servum [fructuarium] dominus coercere possit. et Aristo apud Cassium notat*[1] *plenissimam eum coercitionem habere, si modo sine dolo malo faciat: quamvis usu fructuarius nec contrariis quidem ministeriis aut inusitatis artificium eius corrumpere possit nec servum cicatricibus deformare.*

10. Ulp. 17 ad Sab. Vat. 83 = (7. 2) 3 § 2 *Non solum autem si duobus do lego ususfructus legetur, erit ius adcrescendi, verum [et] si alteri ususfructus, alteri proprietas*[2]*: nam amittente usumfructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet quam redit ad proprietatem. Nec novum: nam et si duobus ususfructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit nec ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse, quibus modis amitteret ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet, sed praetor secutus exemplum iuris civilis utilem actionem dabit fructuario: et ita Neratio et Aristoni videtur et Pomponius probat.*

11. Ulp. 17 ad Sab. Vat. 88 *Iulianus subicit Sextum quoque Pomponium referre, si per damnationem ususfructus [cum] liberis uxori legetur, singulare hoc esse atque ideo fili personam matri [accedere, ne sine liberis ad usumfructum mater] accederet, nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usumfructum habituros. Ego, inquit Pomponius, quaero, quid si mixti fuerint liberis extranei heredes? [et] ait filios pro legatariis habendos et mortui partem interituram, Aristonem autem adnotare*[1] *haec vera esse: et sunt vera.*

12. Ulp. 17 ad Sab. (7. 8) 6 *Non solum autem cum marito, sed et cum liberis libertisque habitare et cum parentibus poterit [scil. mulier, cui usus relictus est]: et ita et Aristo notat*[1] *apud Sabinum.*

13. Ulp. 17 ad Sab. (7. 8) 14 § 1 *.... si usu fructu legato usus adimatur, Aristo scribit nullam esse ademptionem.*

14. Ulp. 17 ad edict. (8. 5) 8 § 5 *Aristo Cerellio Vitali respondit non putare se ex taberna casiaria fumum in superiora aedificia iure immitti posse, nisi ei rei servitutem talem admittit. idemque ait: et ex superiore in inferiora non aquam, non quid aliud immitti licet: in suo enim alii hactenus facere licet, quatenus nihil in alienum immittat, fumi autem sicut aquae esse immissionem: posse igitur superiorem cum inferiore agere ius illi non esse id ita facere. Alfenum denique scribere ait posse ita agi ius illi non esse in suo lapidem caedere, ut in meum fundum fragmenta cadant. dicit igitur Aristo eum, qui tabernam casiariam a Minturnensibus conduxit, a superiore prohiberi posse fumum immittere, sed Minturnenses ei ex conducto teneri: agique sic posse dicit cum eo, qui eum fumum immittat, ius ei non esse fumum immittere. ergo per contrarium agi poterit ius esse fumum immittere: quod et ipsum videtur Aristo probare.*

15. Ulp. 25 ad edict. (11. 7) 2 pr. *Locum in quo servus sepultus est religiosum esse Aristo ait.*

16. Ulp. 26 ad edict. (12. 1) 9 § 8 *Si nummos meos tuo nomine dedero velut tuos absente te et ignorante, Aristo scribit adquiri tibi condictionem.*

1) *in digestis? v. p.* 61 *n.* 1. 2) alteri fundus legatus est *D.*

17. Ulp. 38 ad edict. [(13.1)12§2] *Neratius libris membranarum Aristonem existimasse refert eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est.*

18. Nerat. 7 membr. [(17.1)39] *Et Aristoni et Celso patri placuit posse rem hac condicione deponi mandatumque suscipi, ut res periculo eius sit qui depositum vel mandatum suscepit: quod et mihi verum esse videtur.*

19. Ulp. 30 ad Sab. [(17.2)29§2] *Aristo refert*[1] *Cassium respondisse societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare.*

20. Pomp. 13 ad Sab. [(17.2)62] *Si Titius cum quo mihi societas erat decesserit egoque cum putarem Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim et partem pecuniae ex venditione redactae ego, partem Seius abstulerit, te, qui re vera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis iudicio non consecuturum Neratio et Aristoni placebat, quia meae dumtaxat partis pretia percepissem, neque interesse, utrum per se partes meas vendidissem an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin eventurum, ut etiam, si duo socii rem vendiderint, unusquisque quod ad se pervenerit partem alteri societatis iudicio praestare debeat. sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte a Seio consecuturus sis, quicquam mihi praestare debere, quia quod ad Seium pervenerit, tuarum partium pretium sit nec ad me habentem meum quicquam ex eo redire debeat.*

21. Nerat. 5 membr. [(18.3)5] *Lege fundo vendito dicta, ut, si intra certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit, de fructibus, quos interim emptor percepisset, hoc agi intellegendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque iure perciperet: sed si fundus revenisset, Aristo existimabat venditori de his iudicium in emptorem dandum esse, quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset.*

22. Pomp. 15 ad Sab. [(18.5)1] *Aristo dixit posse* [*scil. emptione contracta*] *ita pacisci, ut unus maneat obligatus . . .*

23. Paul. 5 ad Plaut. [(19.4)2] *Aristo ait, quoniam permutatio vicina esset emptioni, sanum quoque furtis noxisque solutum et non esse fugitivum servum praestandum, qui ex causa daretur.*

24. Ulp. 41 ad Sab. [(19.5)14§3] *Si glans ex arbore tua in meum fundum cadat eamque ego immisso pecore depascam: Aristo scribit non sibi occurrere legitimam actionem, qua experiri possim: nam neque ex lege duodecim tabularum de pastu pecoris (quia non in tuo pascitur) neque de pauperie neque de damni iniuriae agi posse: in factum itaque erit agendum.*

25. Pomp. 22 ad Sab. [(19.5)16§1] *Permisisti mihi, ut sererem in fundo tuo et fructus tollerem: servi nec pateris me fructus tollere. nullam iuris civilis actionem esse Aristo ait: an in factum dari debeat, deliberari posse.*

26. Paul. 3 quaest. [(20.3)3] *Aristo Neratio Prisco scripsit*[2]*: etiamsi ita contractum sit, ut antecedens dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedet, nisi convenerit, ut sibi eadem res esset obligata: neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore: quo casu emptoris causa melior efficietur.*[3]

27. Paul. 1 ad ed. aed. [(21.1)30§1] . . . *cibaria servo data non esse imputanda* [*scil. emptori redhibitoria agenti*] *Aristo, nam nec ab ipso exigi, quod in ministerio eius fuit.*

28. Pomp. 4 ex Plautio. [(23.2)40] *Aristo respondit privignae filiam non magis uxorem duci posse quam ipsam privignam.*

29. Paul. 7 ad Sab. [(23.3)20] *Iulianus scribit valere talem stipulationem: 'cum morieris, dotis nomine tot dari?' quia et pacisci soleant, ne a viva exhibeatur. quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque et Aristoni et Neratio et Pomponio placet.*

30. Ulp. 36 ad Sab. [(25.1)11 pr.] *In voluptariis autem Aristo scribit nec si voluntate mulieris factae sunt, exactionem*[1] *parere.*

31. Paul. 7 ad Sab. [(25.2)6§5] [*Si morte mariti solutum sit matrimonium*], . . . *Aristo et condici ei* [*scil. mulieri res ab ea amotas*] *posse recte putat, quia ex iniusta causa apud eam essent.*

32. Ulp. 34 ad edict. [(25.4)1§13] *Sed et si servus heres institutus fuerit, si nemo natus sit, Aristo scribit, huic quoque servo quamvis non omnia, quaedam tamen circa partum custodiendum arbitrio praetoris esse concedenda.*

33. Pomp. 20 epist. [(26.7)61] *Apud Aristonem ita scriptum est: quod culpa tutoris pupillus ex hereditate desiit possidere, eius aestimatio in petitione hereditatis sine ulla dubitatione fieri debebit ita, si pupillo de hereditate cautum sit: cautum autem esse videtur etiam si tutor erit idoneus, a quo servari possit id, quod pupillus ex litis aestimatione subierit.*[2]

34. Pomp. 29 ad Sab. [(26.9)1] *Ob dolum malum vel culpam tutoris Aristo ait pupillum possessorem condemnandum.*

35. Ulp. de off. pr. tut. [Vat. 199] *Utrum in acie dumtaxat amissus an tempore belli amissus prosit* [*scil. ad excusationem*]*? Aristo in acie amissum dumtaxat.*

36. Ulp. 5 ad Sab. [(28.5)9§14] *Si quis ita scripserit: 'Stichus liber esto et, posteaquam liber erit, heres esto', Labeo, Neratius et Aristo opinantur detracto verbo medio 'postea' simul ei et libertatem et hereditatem competere.*

37. Ulp. 7 ad Sab. [(28.5)17§5] *Quod si quis dupundium distribuit et tertium sine parte instituit, hic non in alium assem, sed in trientem venit, ut Labeo quarto posteriorum scripsit, nec Aristo*[3] *vel Aulus*[4] *(utpote probabile) notant.*

38. Ulp. 7 ad Sab. [(28.5)19] *Ex facto etiam agitatum Pomponius et Arrianus deferunt, si quis vacua parte relicta ita instituerit: 'si mihi Seius heres non erit', quem non instituerat, 'Sempronius heres esto', an hic occupare possit vacantem portionem? et Pegasus quidem existimat, ad eam partem admitti: Aristo contra putat, quia huic pars esset data, quae nulla esset.*

39. Ulp. 60 ad edict. [(28.8)5 pr.] *Aristo scribit non solum creditoribus, sed et heredi instituto praetorem subvenire debere hisque copiam instrumentorum inspiciendorum facere, ut perinde instruere se possint, expediet nec ne agnoscere hereditatem.*

---

1) *in digestis? v. supra p.* 61 *n.* 1. 2) *De mutuo inter Aristonem et Neratium epistularum commercio cf.* (19.2) 19 § 2; (40.4) 46? 3) *Quae sequuntur, Pauli, non Aristonis esse arbitror.*

1) retentionem *Ulp.* 2) *Quae sequuntur, non videntur esse Aristonis, sed eius qui Pomponium consuluit.* 3) *in digestis? v. supra p.* 61 *n.* 1. 4) Iavolenus (iauol.) *scr.?*

Ulp. 8 ad Sab. *Aristo existimat praetorem* (29. 2) 28 *aditum facultatem facere debere heredi rationes defuncti ab eo petere, penes quem depositae sunt, deliberanti de adeunda hereditate.*

40. Marcell. 9 dig. *Aristo negavit valere codi-* (29.7) 9 *cillos ab eo factos, qui pater familias nec ne esset, ignorasset.*

41. Ulp. 15 ad Sab. *Si ita sit adscriptum:* (30. 14) pr. *'si cui legavero bis, semel heres ei dato' vel 'ut semel debeatur', et eidem duas quantitates adscripserit vel duos fundos, an utrumque debeatur? et ait Aristo unum videri legatum: nam quod ademptum est, nec datum videri*[1] *secundum Celsi et Marcelli sententiam, quae vera est.*

42. Ulp. 19 ad Sab. *Si creditori meo, tutus* (30) 28 pr. *adversus eum exceptione, id quod ei debeo legem, utile legatum est, quia remissa exceptio videtur, sicut Aristo ait id quod honoraria actione mihi debetur si legetur mihi, legatum valere, quia civilis mihi datur actio pro honoraria.*

43. Pomp. 6 ad Sab. *Si a substituto pupilli* (30) 45 pr. *ancillas tibi legassem easque tu a pupillo emisses et antequam scires tibi legatas esse alienaveris, utile legatum esse Neratius et Aristo et Ofilius probant.*

44. Marcian. 6 institut. *Sed si non alias voluit* (30) 88 *pater habere eum [scil. filium, cui heredi pro parte instituto legatum quoque reliquit,] legatum, nisi hereditatem retineat, tunc neque adversus coheredem dandam ei legati petitionem secundum Aristonis sententiam constat, cum ipsi filio non videretur esse solvendo hereditas.*

45. Maecian. 2 fideic. *'Quisquis mihi heres erit,* (32) 95 *damnas esto dare fideique eius committo, uti det, quantas summas dictavero dedero'. Aristo res quoque corporales contineri ait, ut praedia mancipia vestem argentum, quia et hoc verbum 'quantas' non ad numeratam dumtaxat pecuniam referri ex dotis relegatione et stipulationibus emptae hereditatis apparet et 'summae' appellatio similiter accipi deberet, ut in his argumentis quae relata essent ostenditur. voluntatem praeterea defuncti, quae maxime in fideicommissis valeret, ei sententiae suffragari: neque enim post eam praefationem adiecturum testatorem fuisse res corporales, si dumtaxat pecuniam numeratam praestari voluisset.*

46. Ulp. 15 ad l. Iul. et P. P. *'Patrimonii mei* (33. 2) 22 *reditum omnibus annis uxori meae dari volo'. Aristo respondit ad heredem uxoris non transire, quia aut usui fructui simile esset aut huic legato 'in annos singulos'.*

47. Marcian. 7 instit. *Instrumento pisca-* (33.7) 17 § 1 *torio contineri Aristo ait naucellas, quae piscium capiendorum causa comparatae sunt.*

48. Ulp. 22 ad Sab. *Sed Aristo notat*[2] (33.9) 3 § 1. 2. 11 *etiam quae esui potuique non sunt contineri legato [scil. penoris], ut puta ea, in quibus esse solemus, oleum forte,* 2 *garum muriam mel ceteraque his similia. Plane, inquit, si penus esculenta legetur, Labeo libro nono posteriorum scribit nihil eorum cedere, quia non haec esse, sed per ea solemus. Trebatius in melle contra scribit, merito, quia mel esse solemus. sed Proculus omnia haec contineri recte scribit, nisi contraria etc.* . . . . 11 *Aristo . . . scribit dolia non contineri [scil. penu legata].*

1) videtur *scr.? certe Aristo nec Celsum nec Marcellum laudavit.*
2) *ad Sabinum, v.* (33. 9) 3 *pr. et supra p.* 61 *n.* 1.

49. Ulp. 44 ad Sab. *Aristo etiam coactilia* (34.2) 25 § 1 *vesti cedere ait et tegimenta subselliorum huic legato cedere.*

50. Ulp. 18 ad Sab. *Mucianae cautionis* (35. 1) 7 pr. *utilitas consistit in condicionibus, quae in non faciendo sunt conceptae, . . . et ita Aristoni et Neratio et Iuliano visum est.*

51. Paul. lib. sing. ad l. Falc.[1] *Si usus fructus* (35. 2) 1 § 9 *legatus sit (qui et dividi potest, non sicut ceterae servitutes individuae sunt) veteres quidem aestimandum totum usum fructum putabant et ita constituendum, quantum sit in legato. sed Aristo a veterum opinione recessit: ait enim posse quartam partem ex eo sic ut ex corporibus retineri idque Iulianus recte probat.*

52. Ulp. 3 fideic. *Item Pomponius scribit:* (36. 1) 3 § 2 *si deductis legatis restituere quis hereditatem rogatur: quaesitum est, utrum solida legata praestanda sint et quartam ex solo fideicommisso detrahere possit, an vero et ex legatis et ex fideicommisso quartam detrahere possit? Et refert Aristonem respondisse, ex omnibus detrahendam, hoc est ex legatis et fideicommisso.*

53. Paul. 3 ad Sab. *'Te rogo, Luci Titi,* (36.1) 20 § 1 *hereditatem meam cum Attio partiaris'. ex senatus consulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait, quia pro hoc accipiendum sit 'rogo hereditatem illam restituas': nec verba spectantur senatus consulti, sed sententia quibuscumque verbis, dum testator senserit, ut hereditas sua restituatur.*

54. Pomp. 22 ad Sab. *Heres cum debuerat* (36. 1) 22 *quartam retinere, totam hereditatem restituit nec cavit sibi stipulatione proposita. similem eum esse Aristo ait illis, qui retentiones, quas solas habent, omittunt: sed posse eum rerum hereditariarum possessionem vel repetere vel nancisci et adversus agentem doli mali exceptione uti posse eum et debitoribus denuntiare, ne solveretur.*

55. Pomp. 4 fideic. *Heres praecepto fundo* (36. 1) 74 *rogatus erat hereditatem restituere: fundus alienus erat. Aristo aiebat videndum, utrum omnimodo penes heredem fundum esse voluit testator an ita demum, si ipsius est: sed sibi superius placere: ideoque aestimatio eius retinenda est.*

56. Nerat. 7 membr. *Ei quoque, cui legato-* (36. 3) 13 *rum actio datur in eum, qui praetermissa institutione ab intestato possidet hereditatem, legatorum satisdatur et, nisi satisdabitur, in possessionem legatorum servandorum causa mittitur: nam haec quoque praetor perinde salva esse vult atque ea quae iure civili debentur. idem Aristoni placet.*

57. Papin. 11 quaest. *Divus Traianus filium,* (37. 12) 5 *quem pater male contra pietatem adficiebat, coegit emancipare. quo postea defuncto pater, ut manumissor, bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio Neratii Prisci et Aristonis ei propter necessitatem solvendae pietatis denegata est.*

58. Pomp. 4 ad Sab. *A duobus manumissus* (38. 1) 4 *utrique operas promiserat: altero ex his mortuo nihil est, quare non filio eius, quamvis superstite altero, operarum detur petitio. nec hoc quicquam commune habet cum hereditate aut bonorum possessione: perinde enim operae a libertis ac pecunia credita petitur. haec ita Aristo*

1) *cf. fr. Vat.* 68, *qui locus an ex eodem Pauli libro sumptus sit, in incerto relinquo.*

scripsit, cuius sententiam puto veram: nam etiam praeteritarum operarum actionem dari heredi extraneo sine metu exceptionis placet. dabitur igitur et vivo altero patrono.

59. Paul. 48 ad edict. *Sed si venditor* [(39. 2) 18 § 10] *interposuerit stipulationem* [*scil. damni infecti*], *etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit. quod esse iniquissimum Aristo ait, quoniam, si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur: nisi forte id contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit: ut possit videri nihil interesse iam venditoris.*

60. Ulp. 81 ad edict. *In hac stipulatione* [(39. 2) 28] *venit, quanti ea res erit. et ideo Cassius scribit eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinae ea aedificia, quorum nomine sibi cavit, fulsit, impensas eius rei ex stipulatu consequi posse: idemque iuris esse, cum propter vitium communis parietis qui cavit sibi damni infecti, onerum eorum relevandorum gratia, quae in parietem incumbunt, aedificia sua fulsit. in eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem inquilinorum, quod ex iusto metu factum est. Aristo autem non male adicit,*[1] *sicuti hic exigit Cassius, ut si iustus metus migrandi causam praebuerit, ita in eius personam qui fulsit eadem Cassium dicere debuisse, si iusto metu ruinae fulcire coactus est.*

61. Ulp. 71 ad edict. *Aristo ait, cum* [(39. 5) 18 pr. — § 2] *mixtum sit negotium cum donatione, obligationem non contrahi eo casu, quo donatio est, et ita et Pomponius* 1 *eum existimare refert. Denique refert Aristonem putare, si servum tibi tradidero*[2] *ad hoc, ut eum post quinquennium manumittas, non posse ante quinquennium agi,*[3] *quia donatio aliqua inesse videtur: aliter atque, inquit, si ob hoc tibi tradidissem,*[4] *ut continuo manumittas: hic enim nec donationi locum esse et ideo esse obligationem. sed et superiore casu quid acti sit, inspiciendum Pomponius ait: potest enim quinquennium non ad hoc* 2 *esse positum, ut aliquid donetur. Idem Aristo ait, si donationis causa in hoc tradatur*[5] *servus, ut post quinquennium manumittatur, sit autem alienus, posse dubitari an usucapiatur, quia aliquid donationis interveniret.*

62. Ulp. 5 ad Sab. *Si quis ita heredem in-* [(40. 4) 2] *stituerit 'Titius heres esto. si Titius heres non erit, Stichus heres esto. Stichus liber esto', non esse Stichum liberum Aristo ait Titio herede existente. mihi videtur et rel.*

63. Pomp. 7 ex var. lect. *Aristo Neratio Ap-* [(40. 4) 46] *piano*[6] *rescripsit, testamento liber esse iussus, cum annorum triginta esset, antequam ad eam aetatem perveniret si in metallum damnatus sit ac postea revocetur, sine dubitatione cum libertate legatum ad eum pertinere neque metallorum poena ius eius mutari: nec aliud, si heres esset sub condicione institutus: futurum enim eum etiam necessarium.*

64. Pomp. 7 epist. . . . *bellissime Aristo et* [(40. 5) 20] *Octavenus putabant hunc servum, de quo quaereretur* [*scil. quem heres fiduciarius manumittere rogatus erat*], *fideicommissae hereditatis non esse, quia testator rogando heredem, ut eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse.*

1) *in digestis? v. p.* 61 *n.* 1. 2) mancipavero *Ulp.* 3) fiduciae agi *Ulp.* 4) mancipavissem *Ulp.* 5) mancipetur *Ulp.* 6) Prisco *coni. Mommsen.*

65. Pomp. 8 ad Sab. *Statuliber rationem* [(40. 7) 5 pr.] *reddere iussus reliquum, quod apparet, solvit, de eo, quod obscurius est, satisdare paratus est. Neratius et Aristo recte putant liberum fore, ne multi ad libertatem pervenire non possint incerta causa rationis et genere negotii huiusmodi.*

66. Pomp. 14 ad Sab. *Si heres pecuniam* [(40. 7) 11] *donasset statulibero, ut sibi eam daret et liber esset, non fieri liberum Aristo ait: sed si in plenum ei donasset, fieri liberum.*

67. Pomp. 18 ad Q. Muc. *Quintus Mucius* [(40. 7) 29 § 1] *scribit: pater familias in testamento scripserat 'si Andronicus servus meus heredi meo dederit decem, liber esto.' deinde de his bonis coeperat controversia esse . . .* [*quaerebatur, sententia secundum eum dicta, qui se lege aiebat heredem esse, an servus, si scripto heredi pecuniam dedisset, ad libertatem pervenire possit: Q. Mucius responderat non posse*]. *Labeo hoc, quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse, si re vera lege ab intestato heres fuit is qui vicit: nam si iniuria iudicis victus esset scriptus verus heres ex testamento, nihilo minus eum paruisse condicioni ei dando et liberum fore. sed verissimum est, quod et Aristo Celso rescripsit, posse dari pecuniam heredi ab intestato, secundum quem sententia dicta est, quoniam lex duodecim tabularum emptionis verbo omnem alienationem complexa videretur: non interesse, quo genere quisque dominus eius fieret, et ideo hunc quoque ea lege contineri, secundum quem sententia dicta est, et liberum futurum eum, qui ei dedisset pecuniam: hunc autem, id est, possessorem hereditatis, cui data esset summa, si victus esset hereditatis petitione, cum ceteris hanc quoque pecuniam victori restituere debere.*

68. Paul. 3 ad l. Ael. Sent. *Aristo respondit* [(40. 9) 16 § 3] *a debitore fisci, qui solvendo non erat, manumissum ita revocari in servitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est non minus decennio: plane ea, quae in fraudem fisci in sinus eius collata sunt, revocanda.*

69. Pomp. 3 ad Sab. *Liber homo, qui bona* [(41. 1) 19] *fide mihi servit, id quod ex operis suis aut ex re mea pararet, ad me pertinere sine dubio Aristo ait: quod vero quis ei donaverit aut ex negotio gesto adquisierit, ad ipsum pertinere. sed hereditatem legatumve non adquiri mihi per eum, quia neque ex re mea neque ex operis suis id sit nec ulla eius opera esset in legato, in hereditate aliquatenus, quia per ipsum adiretur (quod et Varium Lucullum aliquando dubitasse), sed verius esse non adquiri, etiamsi testator ad me voluisset pertinere. sed licet ei minime adquirit, attamen, si voluntas evidens testatoris appareat, restituendam esse ei hereditatem.*

70. Ulp. 68 ad edict. *Si quis quod in* [(43. 8) 2 § 7] *publico loco positum habuit, reficere voluit, hoc interdicto* [*scil. ne quid in loco publico fiat*] *locum esse Aristo ait ad prohibendum eum reficere.*

71. Ulp. 70 ad edict. 19 *Aristo putat* [(43. 20) 1 § 19. 20] *eum demum interdictum hoc* [*scil. de aqua cottidiana*] *habere, qui se putat suo iure uti, non eum, qui scit se* 20 *nullum ius habere et utitur. Idem ait eum, qui hoc anno aquam duxerit nec vi nec clam nec precario et eodem anno vitiose usus est, recte tamen hoc interdicto usurum: quod referri ad id tempus, quod sine vitio fuerit: esse enim verum hoc anno non vi non clam non precario usum.*

72. Ulp. 70 ad edict. *Aristo et de cuniculo* [(43. 21) 3 § 6] *restituendo, per quem vapor trahitur, in balneariis*

vaporibus putat utilem actionem competere: et erit dicendum utile interdictum [scil. de rivis] ex hac causa competere.

73. Ulp. 71 ad edict. *Sed et Aristo ait eum* (43.24) 1 § 8 *quoque vi facere, qui, cum sciret se prohib*itum iri*, per vim molitus est, ne prohiberi possit.*

74. Ulp. ibid. *Aristo putat eum quo-* (43.24) 3 § 8. 5 pr. *que clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum se intellexerit et id existimat aut existimare debet se prohibitum iri* (5) *aut qui aliter fecit, quam denuntiavit: vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit non facere: vel consulto tum denuntiat adversario, cum eum scit non posse prohibere: vel tam sero pronuntiat, ut venire prohibiturus, priusquam fiat, non possit. et haec ita Labeonem probare Aristo ait.*[1]

75. Ulp. ibid. *Aristo autem scribit non* (43.24) 11 § 11 *possessori esse denuntiandum: nam si quis, inquit, fundum mihi vendiderit et necdum tradiderit et vicinus, cum opus facere vellet et sciret me emisse et in fundo morari, mihi denuntiaverit, esse eum tutum futurum, quod ad suspicionem clam facti operis pertineret: quod sane verum est.*

1) *in digestis? v. p.* 61 *n.* 1.

76. Paul. 72 ad edict. *Si Stichum stipula-* (45.1) 83 § 1 *tus de alio sentiam, tu de alio, nihil actum erit. quod et in iudiciis Aristo existimavit: sed hic magis est, ut is petitus videatur, de quo actor sensit.*

77. Pomp. 15 ad Sab. *Sub condicione de-* (46.3) 16 *bitori si acceptum feratur, postea condicione existente intellegitur iam olim liberatus. et hoc etiam si solutio re fiat, accidere Aristo dicebat. scripsit enim, si quis, qui sub condicione pecuniam promisit, dedit eam ea condicione, ut, si condicio exstitisset, in solutum cederet, existente condicione liberari eum nec obstare, quod ante eius pecunia facta est.*

v. fr. 10. Vat. 83

v. fr. 11. Vat. 88

v. fr. 35. Vat. 199

78. *Id etiam memini legere me in* Gell. 11, 18, 16 *libro Aristonis iureconsulti . . . apud veteres Aegyptios . . . furta omnia fuisse licita et inpoenita.*

ARRIANUS

(INCERTAE AETATIS).[1]

DE INTERDICTIS.

LIBER II.

1. Ulp. 15 ad edict. *Pro herede possidet,* (5.3) 11 pr. *qui putat se heredem esse. sed an et is, qui scit se heredem non esse, pro herede possideat, quaeritur: et Arrianus libro secundo de interdictis*[2] *putat teneri: quo iure nos uti Proculus scribit.*

EIUSDEM OPERIS LIBER INCERTUS.

2. Ulp. 67 ad edict. *Quia autem nonnum-* (43.3) 1 § 4 *quam incertum est, utrum quis pro legato an pro herede vel pro possessore possideat, bellissime Arrianus scribit hereditatis petitionem instituendam*[3] *et hoc interdictum reddendum, ut, sive quis pro herede vel pro possessore sive pro legato possideat, hoc interdicto teneatur, quemadmodum solemus facere, quotiens incertum est, quae potius actio teneat: nam duas dictamus protestati ex altera nos velle consequi quod nos contingit.*

1) *cf. tamen fr.* 3 *et v. Karlowa, R. G.* I, 702. 2) *tractans, ut videtur, de interdicto Quorum bonorum. vix igitur dixerim ex Arriani opere desumpta esse Vat.* 90—93, *quorum auctor 'libro I. de interdictis' egit de interdicto Quod legatorum.* 3) hereditatis . . . instituendam *Trib.*, quorum bonorum *Ulp.*, *v. Lenel p.* 362 *n.* 10.

ARRIANUS LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

3. Ulp. 7 ad Sab. *Ex facto etiam agitatum* (28.5) 19 *Pomponius et Arrianus deferunt, si quis vacua parte relicta ita instituerit: 'si mihi Seius heres non erit', quem non instituerat, 'Sempronius heres esto', an hic occupare possit vacantem portionem. et Pegasus quidem existimat ad eam partem admitti: Aristo contra putat, quia huic pars esset data, quae nulla esset: quam sententiam et Iavolenus probat et Pomponius et Arrianus et hoc iure utimur.*

4. Paul. 6 ad Plaut. *Si filium naturalem* (38.10) 5 *emancipavero et alium adoptavero, non esse eos fratres: si filio meo mortuo Titium adoptavero, videri eum defuncti fratrem fuisse Arrianus ait.*

v. fr. 2. (43.3) 1 § 4

5. Paul. 14 ad Plaut. *Arrianus ait multum* (44.7) 47 *interesse, quaeras, utrum aliquis obligetur an aliquis liberetur: ubi de obligando quaeritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum: ubi de liberando, ex diverso, ut facilior sis ad liberationem.*

C. ATEIUS

(SERVII AUDITOR).[1]

1. Lab. 6 post. a Iavol. epitom. *Pater filiae* (23.3) 79 § 1 *nomine centum doti ita promisit*[2] *'cum commodissimum esset'. Ateius scripsit Servium respondisse, cum primum sine turpitudine et infamia dari possit, deberi.*

2. Lab. 2 post. a Iavol. epitom. *Si aedes alie-* (32) 30 § 6 *nas ut dares damnatus sis neque eas ulla condicione emere possis, aestimare iudicem oportere Ateius scribit, quanti aedes sint, ut pretio soluto heres liberetur. idemque iuris est et si potuisses emere, non emeres.*

3. Iavol. 2 post. Lab. *Ateius Servium re-* (34.2) 39 § 2 *spondisse scribit, cui argentum, quod in Tusculano fundo cum moreretur habuisset, legatum esset, et quod antequam moreretur ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi: contra fore, si iniussu translatum esset.*

4. Paul. 49 ad edict. *Apud Ateium vero re-* (39.3) 2 § 4 *latum est eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit, cogendum esse vicinum purgare, sive extet fossae memoria sive non extet: quod et ipse puto probandum.*

1) *cf.* (1.2) 2 § 44. *Ateium illum, qui laudatur fr.* 1 *et* 3, *esse Servii discipulum, non Ateium Capitonem pro certo habeo. Sed et in fr.* 2, 4 *eundem Ateium esse intellegendum et Karlowa vidit* (*R. G. I,* 684) *et ego existimo, cum ea quoque fragmenta Labeonis vel ex Labeone exscripta sint, qui saepissime Servium ceterosque veteres laudat, nusquam Capitonem aequalem suum.* 2) dixit *Lab.*

ATILICINUS

(PROCULI AEQUALIS).[1]

1. Ulp. 74 ad edict. *Quaesitum est an possit* (2.11) 4 § 4 *conveniri, ne ulla exceptio in promissione deserta iudicio sistendi causa facta*[2] *obiciatur: et ait Atilicinus conventionem istam non valere.*

2. Paul. 3 ad edict. *Si unus ex argentariis* (2.14) 27 pr. *sociis cum debitore pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius Atilicinus Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri noceri: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit.*

3. Paul. 9 ad edict. *Si procurator agat et* (3.3) 43 § 5 *praesens sit absentis servus, Atilicinus ait servo cavendum, non procuratori.*

4. Ulp. 13 ad edict. *Si quis ex litigatoribus* (4.8) 21 § 9 *ideo non adfuerit, quod valetudine aut rei publicae causa absentia impeditus sit aut magistratu aut alia iusta de causa, poenam committi Proculus et Atilicinus aiunt: sed si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari aut exceptione tutum fore. sed hoc ita demum verum erit rel.*

5. Paul. 2 ad Plaut. *Postquam legatum a* (5.3) 43 *te accepi, hereditatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait non aliter mihi adversus te dandam petitionem quam si legatum redderem. videamus tamen rel.*

6. Ulp. 17 ad Sab. *Interdum tamen* Vat. 77 = (7.2) 1 § 3 *etsi non sint coniuncti, tamen ususfructus legatus alteri adcrescit, ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus relictus. nam, ut Celsus . . . et Iulianus . . . scribunt, concursu partes habemus: quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est (contra quam Atilicinum respondisse Aufidius Chius refert),*[1] *quod et constitutus nihilo minus amissus*[2] *ius adcrescendi admittit.*

7. Ulp. 17 ad edict. *Neratius libris ex* (8.3) 5 § 1 *Plautio ait nec haustum nec appulsum pecoris nec cretae eximendae calcisque coquendae ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat: et hoc Proculum et Atilicinum existimasse ait.*

8. Paul. 15 ad Plaut. *Atilicinus ait Caesarem* (8.3) 35 *Statilio Tauro rescripsisse in haec verba: 'Hi, qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sunt, adierunt me proposueruntque aquam, qua per aliquot annos usi sunt ex fonte, qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quod fons exaruisset, et postea ex eo fonte aquam fluere coepisse: petieruntque a me, ut quod ius non neglegentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum his putavi. itaque quod ius habuerunt tunc, cum primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis restitui placet'.*

9. Ulp. 19 ad edict. *Sed et partum venire* (10.3) 6 § 4. 5 [*scil. in iudicium communi dividundo*] *Sabinus et Atilicinus responderunt. sed et accessionem et decessionem hoc iudicium accipere idem existimaverunt.*

10. Pomp. 15 ad Sab. *Quod si nulla dos* (11.7) 28 *esset, tunc omnem inpensam* [*scil. funeris*] *patrem praestare debere Atilicinus ait aut heredes eius mulieris, puta emancipatae. quod si neque heredes habeat neque pater*

1) (23. 4) 17. 2) in . . . facta *Trib.*, in vadimonio deserto *Ulp.*

1) contra . . . refert *om. dig.* 2) nihilo minus amissus] et postea amissus nihilo minus *dig.*

solvendo sit, maritum in quantum facere potest pro hoc conveniri, ne iniuria eius videretur quondam uxorem eius insepultam relinqui.

11. Iulian. 16 dig. *Qui se debere pecuniam* (12. 4) 7 pr. *mulieri putabat, iussu eius dotis nomine promisit sponso et solvit: nuptiae deinde non intercesserunt: quaesitum est, utrum ipse potest repetere eam pecuniam qui dedisset, an mulier. Nerva, Atilicinus responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum. sed si, cum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret.*

12. Pomp. 35 ad Sab. *Quamvis convenerit,* (13. 7) 6 pr. *ut fundum pigneraticium*[1] *tibi vendere liceret, nihil omagis cogendus es vendere, licet solvendo non sit is qui pignus*[2] *dederit, quia tua causa id caveatur. sed Atilicinus ex causa cogendum creditorem esse ad vendendum dicit: quid enim si multo minus sit quod debeatur et hodie pluris venire possit pignus*[2] *quam postea?*

13. Ulp. 29 ad edict. *Et Proculus et Atilicinus existimant, sicut ipsi vicarii sunt in peculio, ita etiam peculia eorum.* (15. 1) 17

14. Paul. 5 ad Plaut. *Quod mihi debebas, a debitore tuo stipulatus sum periculo tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero, Nerva Atilicinus aiunt, quamvis id mandatum ad tuam rem pertineat.* (17. 1) 45 § 7

15. Ulp. 31 ad edict. . . . *apud veteres* (17. 2) 52 § 18 *tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur ut praestet. et Atilicinus Sabinus Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum, si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere.*

16. Ulp. 73 ad edict. *In satisdatione* . . . . (20. 6) 6 § 2 *non utimur Atilicini sententia, qui putabat, si satisdetur alicui certae pecuniae, recedere eum a pignoribus debere.*

Proc. 11 epistul. *v. in Proculi epistulis.* (23. 4) 17

17. Paul. 7 ad Sab. *Contra nurum quoque* (25. 2) 6 pr. *socero hoc iudicium* [*scil. rerum amotarum*] *dandum Atilicinus et Fulcinius aiunt, quotiens filio familias dos data est: socerum ob res divortii causa amotas furti agere non posse.*

18. Ulp. 2 ad l. Iul. et P.P. *Cum Atilicino* (25. 7) 1 § 1 *sentio et puto solas eas in concubinatu habere posse sine metu criminis, in quas stuprum non committitur.*

19. Pomp. 6 ad Sab. *Si heredis servus rem* (30. 48) pr. *legatam*[3] *ignorante domino subtraxisset et vendidisset, Atilicinus in factum dandam actionem, ut vel noxae servum dederet dominus vel ex peculio praestaret, quod ex venditione eius rei haberet.*

1) fiduciarium *Pomp.?* 2) fiducia *Pomp.?* 3) per damnationem *ins.*

20. Valens 5 fideic. *Si tibi legatum est vel* (32) 19 *fideicommissum relictum, uti quid facias, etiamsi non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem, si non caveas heredi futurum, quod defunctus voluit, Nerva et Atilicinus recte putaverunt.*

21. Ulp. 25 ad Sab. . . . *cum Gnaeus Do-* (33. 8) 6 § 4 *mitius filiae suae peculium quod eius esset legasset, et annuum, quod ei solitus erat dare, biennio non dedisset, sed in rationibus suis rettulisset filiae se debere quinquaginta, Atilicinus existimavit legato non cedere.*

22. Afric. 2 quaest. *Apud Fufidium quae-* (34. 2) 5 *stionum libro secundo ita scriptum est: si mulier mandaverit tibi, ut sibi uniones usus sui causa emeres, si tu post mortem eius, cum putares eam vivere, emeris, Atilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legaverit: 'ornamenta, quae mea causa parata sunt eruntve': non enim eius causa videri parata esse, quae iam mortua ea empta fuerint.*

23. Paul. 9 ad Plaut. *Ei cui fundum in* (34. 3) 16 *quinquennium locaveram legavi quidquid eum mihi dare facere oportet oportebitve ut sineret heres sibi habere. Nerva Atilicinus, si heres prohiberet eum frui, ex conducto, si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt, quia nihil interesset, peteretur an retineret: totam enim locationem legatam videri.*

24. Paul. 12 ad Plaut. PLAUTIUS. *Servo,* (35. 2) 49 pr. *quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus Nerva Sabinus primum in servo rationem legis Falcidiae habendam et quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram, deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiae portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis.*

25. Ulp. 76 ad edict. . . . *quaeritur, si* (44. 4) 4 § 8 *uniones tibi pignori dedero et convenerit, ut soluta pecunia redderentur, et hi uniones culpa tua perierint et pecuniam petas. exstat Nervae et Atilicini sententia dicentium ita esse excipiendum: 'si inter me et te non convenit, ut soluta pecunia uniones mihi reddantur': sed est verius exceptionem doli mali nocere debere.*

26. Paul. 8 ad Plaut. *Sive a certis personis* (45. 2) 17 *heredum nominatim legatum esset sive ab omnibus excepto aliquo, Atilicinus Sabinus Cassius pro hereditariis partibus totum eos legatum debituros aiunt, quia hereditas eos obligat.*

27. Ulp. 57 ad edict. *Atilicinus* . . . . (47. 10) 11 § 6 *ait et si persuaserim alicui alias nolenti, ut mihi ad iniuriam faciendam oboediret, posse iniuriarum mecum agi.*

28. . . . *servos* . . . *proprios* . . . I. (2. 14) pr. *hodie . . . etiam sine libertate ex nostra constitutione heredes . . . instituere permissum est. quod non per innovationem induximus, sed quoniam et aequius erat et Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos tam ad Masurium Sabinum quam ad Plautium scripsit, refert.*

v. fr. 6. Vat. 77

AUFIDIUS CHIUS

(SUB IMP. DOMITIANO).[1]

1. Ulp. 17 ad Sab. . . . *sed in usufructu hoc* [Vat. 77] *plus est (contra quam Atilicinum respondisse Aufidius*[1] *Chius refert) et rel., v. Atilicini fr.* 6.

1) *Martial. V,* 61, 10.

1) Aufidius *Cd.*, Fufidius *coni. Mommsen. Sed v. Martial. l. l.*

P. AUFIDIUS NAMUSA

(SERVII SULPICII DISCIPULUS).[1]

DIGESTORUM (?) LIBRI CXXXX.

LIBER I.

1. Lab. 2 post. a Iavol. epit. *Apud Aufidium* [(33. 5) 20] *libro primo rescriptum est, cum ita legatum est: 'vestimenta quae volet triclinaria sumito sibique habeto', si is dixisset quae vellet, deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset, mutare voluntatem eum non posse, ut alia sumeret, quia omne ius legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumpsit, quoniam res continuo eius fit, simul ac si dixerit eam sumere.*

EX EIUSDEM OPERIS LIBRIS INCERTIS.

2. Ulp. 28 ad edict. . . . . *si servum tibi* [(13.6) 5 § 7] *lectorem commodavero et de machina ceciderit, periculum meum esse Namusa ait.*

3. Ulp. 31 ad edict. . . . . *Servium re-* [(17. 2) 52 § 18] *spondisse Aufidius refert, si socii bonorum fuerint, deinde unus, cum ad iudicium non adesset, damnatus sit, non debere eum de communi id consequi, si vero praesens iniuriam iudicis passus sit, de communi sarciendum.*

4. Labeo 2 post. a Iavol. epit. . . . *ei, quae* [(33. 4) 6 § 1] *dotem nullam habebat, vir sic legaverat: 'quanta pecunia dotis nomine' et reliqua 'pro ea quinquaginta heres dato.' deberi ei legatum Ofilius, Cascellius, item et Servii auditores rettulerunt*[1]*: perinde habendum esse ac si servus alicui mortuus aut pro eo centum legata essent.*

5. Ulp. 20 ad Sab. . . . . *puto igitur* [(33. 7) 12 § 6] *etiam focariam contineri [scil. fundi instrumento legato], sed et lanificas et ceteros, qui supra [v. eod. § 5. 6] enumerati sunt: et ita Servium respondisse auditores eius referunt.*

6. Iavol. 2 ex post. Lab. *Dominus servo* [(35. 1) 40 § 3] *aureos quinque*[1] *eius legaverat: 'heres meus Sticho servo meo, quem testamento liberum esse iussi, aureos quinque, quos*[2] *in tabulis debeo, dato'. nihil servo legatum esse Namusa Servium respondisse scribit, quia dominus servo nihil debere potuisset.*

7. Ulp. 53 ad edict. . . . *apud Servii audi-* [(39. 3) 1 § 6] *tores relatum est, si quis salicta posuerit et ob hoc aqua restagnaret, aquae pluviae arcendae agi posse, si ea aqua vicino noceret.*

8. Paul. 49 ad edict. *Apud Namusam rela-* [(39. 3) 2 § 6] *tum est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit et ex restagnatione superiori agro noceat, posse cum inferiore agi, ut sinat purgari: hanc enim actionem non tantum de operibus esse utilem manu factis, verum etiam in omnibus, quae non secundum voluntatem sint.*

9. *P. Aufidius*[3]*: 'si quis alio vocita-* [Priscian. 8, 4 § 18] *tur nomine tum, cum lis*[4] *contestatur, atque olim vocitabatur'.*

1) *v.* (1. 2) 2 § 44.

1) HS v̄ *Iavol.* 2) HS v, quae *Iavol.* 3) *Incertum, Aufidii Namusae haec sint an Aufidii Tuccae, cuius libri in illius digestis erant intexti, v.* (1. 2) 2 § 44. *sed vix est, ut Priscianus Tuccam, cuius nomen nisi in uno illo Pomponii fragmento non obvenit, non addito cognomine laudaverit.* 4) his *Cdd., v. ZgRw* **X**, 339.

BLAESUS

(TREBATII AUDITOR?).

1. Lab. 2 post. a Iavol. epit. *Is qui fundum* [(33. 2) 31] *tecum communem habebat usum fructum fundi uxori legaverat: post mortem eius tecum heres arbitrum communi dividundo petierat. Blaesus ait Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum divisisset, eius partis, quae tibi optigerit, usum fructum mulieri nulla ex parte deberi, sed eius, quod heredi optigisset, totius usum fructum eam habituram.*

M. IUNIUS BRUTUS

(P. MUCII ET M'. MANILII AEQUALIS).[1]

DE IURE CIVILI LIBRI TRES.[2]

LIBER I.

1. Forte evenit, ut in Privernati essemus. | Cic. de orat. 2, 55, 224

LIBER II.

2. In Albano eramus ego et Marcus filius. | Cic. ibid.

LIBER III.

3. In Tiburti forte adsedimus ego et Marcus filius. | Cic. ibid.

EX INCERTIS EIUSDEM OPERIS LIBRIS.

4. Ulp. 17 ad Sab. [3] *Vetus fuit quaestio, an partus ad fructuarium pertineret: sed Bruti sententia optinuit fructuarium in eo locum non habere: neque enim in fructu hominis homo esse potest.* | (7. 1) 68

5. Ulp. 18 ad edict. *Si mulier pugno vel equa ictu a te percussa eiecerit, Brutus ait Aquilia teneri quasi rupto. Et si mulum plus iusto oneraverit et aliquid membri ruperit, Aquiliae locum fore.* | (9.2) 27 § 22. 23

1) v. (1. 2) 2 § 39, Gell. XVII, 7, 3. 2) *Cic. de orat.* 2, 55, 224: . . ex libro tertio, in quo finem scribendi fecit — tot enim, ut audivi Scaevolam dicere, sunt veri Bruti libri. *Apud Pomponium* (1. 2) 2 § 39 *legendum esse* 'ex his . . libellos reliquit Manilius septem, Brutus tres' (*pro* Brutus septem, Manilius tres) *recte vidit Zimmern R. G.* I, 275 *n.* 1. 3) *cf. Cic. de fin.* 1, 4, 12: an, partus ancillae sitne in fructu habendus, disseretur inter principes civitatis, P. Scaevolam Maniumque Manilium, ab hisque M. Brutus dissentiet . .?

6. Ulp. 28 ad Sab. . . . *Sabinus ait, si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam . . . Celsus quoque libro octavo digestorum refert Mucium Brutum Labeonem quod Sabinum existimare.* | (18. 2) 11 § 1, 13 pr.

7. Paul. 54 ad edict. *Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione*[1] *cepit, etiam thensaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse.* | (41. 2) 3 § 3

8. Modest. 3 regul. . . . *an qui hostibus deditus reversus nec a nobis receptus civis Romanus sit, inter Brutum et Scaevolam varie tractatum est: et consequens est, ut civitatem non adipiscatur.* | (49. 15) 4

9. *Inluseras heri inter scyphos, quod dixeram controversiam esse, possetne heres, quod furti antea factum esset, furti recte agere: . . . id caput, ubi haec controversia est, notavi et descriptum tibi misi, ut scires id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sex. Aelium, M'. Manilium, M. Brutum sensisse.* | Cic. ad fam. 7, 22

10. *Labeo in libro de duodecim tabulis secundo acria et severa iudicia de furtis habita esse apud veteres scripsit idque Brutum solitum dicere . . .* | Gell. 6, 15, 1

11. . . . *Q. Scaevola patrem suum et Brutum et Manilium . . . . quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo furta lex* [*sc. Atinia*] *valeret an etiam in ante facta: quoniam 'subruptum erit' utrumque tempus videretur ostendere, tam praeteritum quam futurum.* | Gell. 17, 7, 3

1) usu *Paul.*

CAECILIUS.

v. p. 35 n. 3.

CN. ARULENUS CAELIUS SABINUS

(CONSUL P. CHR. 69).

AD EDICTUM AEDILIUM CURULIUM.

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293)].

1. *Caelius Sabinus in libro, quem de edicto aedilium curulium composuit, Labeonem refert, quid esset morbus, hisce verbis definisse: 'morbus est habitus cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius facit deteriorem'. sed morbum alias in toto corpore accidere dicit, alias in parte corporis. totius corporis morbum esse, veluti sit phthisis aut febris, partis autem, veluti sit caecitas aut pedis debilitas. 'Balbus autem', inquit, 'et atypus vitiosi magis, quam morbosi sunt, et equus mordax aut calcitro vitiosus, non morbosus est. sed cui morbus est, idem etiam vitiosus est. neque id tamen contra fit: potest enim, qui vitiosus est, non morbosus esse. quamobrem cum de homine morboso agetur,* | Gell. 4, 2, 3—5

neque', inquit, 'ita dicetur: 'quanto ob id vitium minoris erit'.

2. Ulp. 1 ad ed. aed. cur. *De sterili* | (21.1) 14 § 3. 10 *Caelius distinguere Trebatium dicit, ut, si natura sterilis sit, sana sit; si vitio corporis, contra.*[1]
10 *Si nominatim morbus exceptus non sit, talis tamen morbus sit, qui omnibus potuit apparere (ut puta caecus homo venibat, aut qui cicatricem evidentem et periculosam habebat vel in capite vel in alia parte corporis), eius nomine non teneri Caecilius*[2] *ait, perinde ac si nominatim morbus exceptus fuisset: ad eos enim morbos vitiaque pertinere edictum aedilium probandum est, quae quis ignoravit vel ignorare potuit.*

3. Ulp. ibid. *Caelius* | (21.1) 17 § 1. 6—10. 12. 13. 15. 16 *autem fugitivum esse ait eum, qui ea mente discedat, ne ad dominum redeat, tametsi mutato consilio ad eum revertatur: nemo enim tali peccato, inquit, paenitentia sua nocens esse desinit.*[3]
6 *Caelius quoque scribit, si servum emeris, qui se in Tiberim deiecit, si moriendi dumtaxat consilio suscepto a domino discessisset, non esse fugitivum, sed si fugae prius consilium habuit, deinde mutata voluntate in Tiberim se deiecit, manere fugitivum. eadem probat et de eo, qui de ponte se praecipitavit. haec omnia vera sunt, quae Caelius* 7 *scribit. Idem ait, si servus tuus fugiens vicarium suum secum abduxit: si vicarius invitus aut imprudens secutus est neque occasionem ad te redeundi nactus praetermisit, non videri fugitivum fuisse: sed si aut olim cum fugeret intellexit quid ageretur aut postea cognovit quid acti esset et redire ad te cum posset noluit, contra esse. idem putat dicendum de eo, quem plagiarius abduxit.*
8 *Idem Caelius ait, si servus, cum in fundo esset, exisset de villa ea mente, ut profugeret, et quis eum, priusquam ex fundo tuo exisset, comprehendisset, fugitivum videri:* 9 *animum enim fugitivum facere. Idem ait nec eum, qui ad fugam gradum unum alterumve promovit vel etiam currere coepit, si dominum sequentem non potest evadere,* 10 *non esse fugitivum. Idem recte ait libertatis cuiusdam speciem esse fugisse, hoc est potestate dominica in praesenti liberatum esse.*
12 *Apud Labeonem et Caelium quaeritur, si quis in asylum confugerit aut eo se conferat, quo solent venire qui se venales postulant, an fugitivus sit.*
13 *Item Caelius scribit placere eum quoque fugitivum esse, qui eo se conferat, unde eum dominus reciperare non possit, multoque magis illum fugitivum esse, qui eo se conferat, unde abduci non possit.*
15 *Apud Caelium scriptum est: liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clave tota eius habitatio esset, servus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem liberti fuit, sed intra aedes patroni, et tota nocte oblituit: videri esse fugitivum Caelius ait. plane si talem custodiam ea habitatio non habuit et in ea cella libertus habitavit, cui commune et promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere Caelius ait et Labeo probat.*
16 *Idem Caelius ait servum in provinciam missum a domino, cum eum mortuum esse et testamento se liberum relictum audisset et in eodem officio permansisset tantumque pro libero se gerere coepisset, hunc non esse fugitivum: nec enim mentiendo se liberum, inquit, fugitivus esse coepit, quia sine fugae consilio id fecit.*

1) *cf. Gell.* 4, 2 § 9. 10. *Suspicari licet omnia, quae ibi* (§ 6—14) *referuntur, ex Caelii libro esse desumpta.* 2) Caelius *scr.* 3) *cf. Ulp.* (47. 2) 66.

4. Gai. 1 ad ed. aed. cur. *Si vero ante ven-* | (21. 1) 20 *ditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Caelius Sabinus scribit: ex priore causa quae*[1] *statim, inquit, ut veniit id mancipium, eo nomine posse agere coepit.*

5. Venul. 5 action. [2]*Servus tam vetera-* | (21. 1) 65 § 2 *tor quam novicius dici potest. sed veteratorem non spatio serviendi, sed genere et causa aestimandum Caelius ait: nam quicumque ex venalicio noviciorum emptus alicui ministerio praepositus sit, statim eum veteratorum numero esse: novicium autem non tirocinio animi, sed condicione servitutis intellegi. nec ad rem pertinere, Latine sciat nec ne: nam ob id veteratorem esse, si liberalibus studiis eruditus sit.*

6. *Pilleatos servos venum solitos ire,* | Gell. 6, 4, 1—3 *quorum nomine venditor nihil praestaret, Caelius Sabinus iuris peritus scriptum reliquit. cuius rei causam esse ait, quod eiusmodi conditionis mancipia insignia esse in vendundo deberent, ut emptores errare et capi non possent neque lex vendundi opperienda esset, sed oculis iam praeciperent, quidnam esset mancipiorum genus: 'sicuti', inquit, 'antiquitus mancipia iure belli capta coronis induta veniebant et idcirco dicebantur sub corona venire. namque ut ea corona signum erat captivorum venalium, ita pilleus impositus demonstrabat eiusmodi servos venundari, quorum nomine emptori venditor nihil praestaret'.*

[*De iumentis vendundis* (*E.* 294)].

7. Ulp. 2 ad edict. aedil. *Caelius quoque* | (21.1) 38 § 7. 11 *scribit non omnia animalia castrata ob id ipsum vitiosa esse, nisi propter ipsam castrationem facta sunt inbecilliora: et ideo mulum non esse vitiosum. idem refert Ofilium existimasse equum castratum sanum esse, sicuti spado quoque sanus est, sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem: et verum est quod Ofilius.*
11 *Vendendi autem causa ornatum iumentum videri Caelius ait non, si sub tempus venditionis, hoc est biduo ante venditionem*[3] *ornatum sit, sed si in ipsa venditione ornatum sit, aut ideo, inquit, venale cum esset sic ornatum inspiceretur.*

EX INCERTIS LIBRIS.

8. Papin. 18 quaest. *Falsam condicionem* | (35. 1) 72 § 7 *Cassius et Caelius Sabinus impossibilem esse dixerunt, veluti: 'Pamphilus, si quod Titio debeo solverit, liber esto', si modo nihil Titio fuit debitum: quod si post testamentum factum testator pecuniam exsolvit, defecisse condicionem intellegi.*

9. *Sed si cum liberis suis etiam extraneum* | Gai. 3, 70 *heredem patronus reliquerit, Caelius Sabinus ait tota bona pro virilibus partibus ad liberos defuncti pertinere, quia cum extraneus heres intervenit, non habet lex Iunia locum, sed senatus consultum.*[4]

10. . . . *ait Caelius Sabinus, si rem tibi* | Gai. 3, 141 *venalem habenti, veluti fundum, acceperim et*[5] *pretii nomine hominem forte dederim, fundum quidem videri venisse, hominem autem pretii nomine datum esse, ut fundus acciperetur.*

*

Caelii Sabini haec quoque esse videntur in digestis Caecilio adscripta:

1) *quoque* scr. 2) *cf.* (21. 1) 37. 3) hoc . . . venditionem *gloss.?* 4) *Largianum: Gai.* 3, 63. 5) acceperim et *gloss.*

11. Ulp. 29 ad edict. *Si [quis servum] cum* (15. 2) 1 § 7 *peculio vel legavit vel liberum esse iussit, quaestionis fuit: et mihi verius videtur non dandam neque in manumissum neque in eum, cui legatum sit peculium, de peculio actionem. an ergo teneatur heres? et ait Caecilius teneri, quia peculium penes eum sit, qui tradendo id legatario se liberavit.*

12. Iavol. 6 ex post. Lab. *Vir mulieri di-* (24. 1) 64 *vortio facto quaedam idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat.* LABEO: *Trebatius inter Terentiam et Maecenatem respondit, si verum divortium fuisset, ratam esse donationem, si simulatum, contra. sed verum est, quod Proculus et Caecilius putant, tunc verum esse divortium et valere donationem divortii causa factam, si aliae nuptiae insecutae sunt aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.*

CALLISTRATUS.

(SUB IMP. SEVERO ET CARACALLA).

DE COGNITIONIBUS LIBRI VI.[1]

LIBER I.

[*De officio ius reddentis*].

1. Generaliter quotiens princeps ad prae- (1. 18) 9 sides provinciarum remittit negotia per rescriptiones, veluti 'eum qui provinciae praeest adire poteris' vel cum hac adiectione 'is aestimabit, quid sit partium suarum', non imponitur necessitas proconsuli vel legato suscipiendae cognitionis, quamvis non sit adiectum 'is aestimabit quid sit partium suarum': sed is aestimare debet, utrum ipse cognoscat an iudicem dare debeat.

2. Observandum est ius reddenti, ut in (1. 18) 19 adeundo quidem facilem se praebeat, sed contemni non patiatur. unde mandatis adicitur, ne praesides provinciarum in ulteriorem familiaritatem provinciales admittant: nam ex conversatione aequali contemptio 1 dignitatis nascitur. Sed et in cognoscendo neque excandescere adversus eos, quos malos putat, neque precibus calamitosorum inlacrimari oportet: id enim non est constantis et recti iudicis, cuius animi motum vultus detegit. et summatim ita ius reddi debet, ut auctoritatem dignitatis ingenio suo augeat.

3. [*In ius vocari non oportet*] . . . vel qui (2. 4) 3 cadaver prosequuntur, quod etiam videtur ex rescripto divorum fratrum comprobatum esse.

4. Interdum ex iustis causis et ex certis (5. 1) 36 personis sustinendae sunt cognitiones: veluti si instrumenta litis apud eos esse dicantur qui rei publicae causa aberunt: idque divi fratres in haec verba rescripserunt.[2] humanum est propter fortuitos casus dilationem accipi, veluti quod pater litigator filium vel filiam vel uxor virum vel filius parentem amiserit, et in similibus causis cognitionem ad aliquem modum 1 sustineri. Senator si negotiis alienis se optulerit in provincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum, sed actionem eum excipere oportere Iulianus respondit, cum sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.

[*De generibus cognitionum*].

5. Cognitionum numerus cum ex variis (50. 13) 5 pr. causis descendat, in genera dividi facile non potest, nisi summatim dividatur. numerus ergo cognitionum in quattuor fere genera dividi potest: aut enim de honoribus sive muneribus gerendis agitatur, aut de re pecuniaria disceptatur, aut de existimatione alicuius cognoscitur, aut de capitali crimine quaeritur.

[1. *De honoribus sive muneribus gerendis*].

6. Honor municipalis est administratio (50. 4) 14 rei publicae cum dignitatis gradu, sive cum sumptu 1 sive sine erogatione contingens. Munus aut publicum aut privatum est. publicum munus dicitur, quod in administranda re publica cum sumptu sine titulo 2 dignitatis subimus. Viarum munitiones, praediorum collationes non personae, sed locorum munera sunt. 3 De honoribus sive muneribus gerendis cum quaeritur, in primis consideranda persona est eius, cui defertur honor sive muneris administratio: item origo natalium: facultates quoque an sufficere iniuncto muneri possint: item lex, secundum quam muneribus quisque 4 fungi debeat. Plebeii filii familias periculo eius qui nominaverit tenebuntur, idque imperator noster Severus Augustus in haec verba rescripsit: 'Si in numero plebeiorum filius tuus est, quamquam invitus honores ex persona filii suscipere cogi non debeas, tamen resistere, quo minus patriae obsequatur periculo eius qui nominavit, iure patriae potestatis non potes'. 5 Gerendorum honorum non promiscua facultas est, sed ordo certus huic rei adhibitus est. nam neque prius maiorem magistratum quisquam, nisi minorem susceperit, gerere potest, neque ab omni aetate, neque 6 continuare quisque honores potest. Si alii non sint qui honores gerant, eosdem compellendos, qui gesserint, conplurimis constitutionibus cavetur. divus etiam Hadrianus de iterandis muneribus rescripsit in haec verba: 'Illud consentio, ut, si alii non erunt idonei qui hoc munere fungantur, ex his, qui iam functi sunt, creentur'.

7. De iure omnium incolarum, quos (50. 1) 37 quaeque civitates sibi vindicant, praesidum provinciarum cognitio est. cum tamen se quis negat incolam esse, apud eum praesidem provinciae agere debet, sub cuius cura est ea civitas, a qua vocatur ad munera, non apud eam, ex qua ipse se dicit oriundum esse: 1 idque divus Hadrianus rescripsit. Mulieris, quae aliunde orta, alibi nupta est, libertos eo loco munus facere debere, unde patrona erit et ubi ipsi domicilium 2 habebunt, placet. Mulieres, quae in matrimonium

1) *Severo et Caracalla imperantibus hos libros esse conscriptos apparet ex fr.* 6 (§ 4), 9, 41 (§ 2). 2) *Exciderunt rescripti verba.*

se dederint non legitimum, non ibi muneribus fungendas, unde mariti earum sunt, sciendum est, sed unde ipsae ortae sunt: idque divi fratres rescripserunt.

8. Semper in civitate nostra senectus [(50. 6) 6] venerabilis fuit: namque maiores nostri paene eundem honorem senibus, quem magistratibus, tribuebant. circa munera quoque municipalia subeunda idem honor senectuti tributus est. sed eum, qui in senectute locuples factus est et ante nullo publico munere functus est, dici potest non eximi ab hoc onere privilegio aetatis, maxime si non tam corporis habeat vexationem quam pecuniae erogationem indicti muneris administratio, et ex ea sit civitate, in qua non facile suffi- 1 cientes viri publicis muneribus inveniantur. Legem quoque respici cuiusque loci oportet, an, cum aliquas immunitates nominatim complecteretur, etiam de numero annorum in ea conmemoretur. idque etiam colligi potest ex litteris divi Pii, quas emisit ad Ennium Proculum 2 proconsulem provinciae Africae. Demonstratur varie nec abscise numerum liberorum ad excusationem municipalium munerum prodesse ex rescriptis divi Helvii Pertinacis. namque Silvio Candido in haec verba rescripsit: *'Εἰ καὶ μὴ πασῶν λειτουργιῶν ἀφίησιν τοὺς πατέρας ὁ τῶν τέκνων ἀριθμός, ἀλλ' οὖν ἐπειδὴ ἑκκαίδεκα παῖδας ἔχειν διὰ τοῦ βιβλίου ἐδήλωσας, οὐκ ἔστιν ἄλογον, ὥστε συγχωρῆσαι σχολάζειν τῇ παιδοτροφίᾳ καὶ* 3 *ἀνέσθαι σε τῶν λειτουργιῶν'*. Negotiatores, qui annonam urbis adiuvant, item navicularii, qui annonae urbis serviunt, immunitatem a muneribus publicis consequuntur, quamdiu in eiusmodi actu sunt. nam remuneranda pericula eorum, quin etiam exhortanda praemiis merito placuit, ut qui peregre muneribus et quidem publicis cum periculo et labore fungantur, a domesticis vexationibus et sumptibus liberentur: cum non sit alienum dicere etiam hos rei publicae causa, 4 dum annonae urbis serviunt, abesse. Immunitati, quae naviculariis praestatur, certa forma data est: quam immunitatem ipsi dumtaxat habent, non etiam liberis aut libertis eorum praestatur: idque principali- 5 bus constitutionibus declaratur. Divus Hadrianus rescripsit immunitatem navium maritimarum dumtaxat 6 habere, qui annonae urbis serviunt. Licet in corpore naviculariorum quis sit, navem tamen vel naves non habeat nec omnia ei congruant, quae principalibus constitutionibus cauta sunt, non poterit privilegio naviculariis indulto uti. idque et divi fratres rescripserunt in haec verba: *'Ἦσαν καὶ ἄλλοι τινὲς ἐπὶ προφάσει τῶν ναυκλήρων καὶ τὸν σῖτον καὶ ἔλαιον ἐμπορευομένων εἰς τὴν ἀγορὰν τοῦ δήμου τοῦ Ῥωμαϊκοῦ ὄντων ἀτελῶν ἀξιοῦντες τὰς λειτουργίας διαδιδράσκειν, μήτε ἐπιπλέοντες μήτε τὸ πλέον μέρος τῆς οὐσίας ἐν ταῖς ναυκληρίαις καὶ ταῖς ἐμπορίαις ἔχοντες. ἀφαιρεθήτω τῶν τοιούτων ἡ* 7 *ἀτέλεια'*. Hoc circa vacationes dicendum est, ut, si ante quis ad munera municipalia vocatus sit, quam negotiari inciperet, vel antequam in collegium adsumeretur quod immunitatem pariat, vel antequam septuagenarius fieret, vel antequam publice profiteretur, vel antequam liberos susciperet, compellatur ad hono- 8 rem gerendum. Negotiatio pro incremento facultatium exercenda est. alioquin si quis maiore pecuniae suae parte negotiationem exercebit, rursus locuples factus in eadem quantitate negotiationis perseveraverit, tenebitur muneribus, sicuti locupletes, qui modica pecunia comparatis navibus muneribus se publicis subtrahere temptant: idque ita observandum epistula 9 divi Hadriani scripta est. Divus quoque Pius rescripsit, ut, quotiens de aliquo naviculario quaeratur, illud excutiatur, an effugiendorum munerum causa imaginem navicularii induat. Conductores etiam 10 vectigalium fisci[1] necessitate subeundorum municipalium munerum non obstringuntur: idque ita observandum divi fratres rescripserunt. ex quo principali rescripto intellegi potest non honori conductorum datum, ne compellantur ad munera municipalia, sed ne extenuentur facultates eorum, quae subsignatae sint fisco.[2] unde subsisti potest, an prohibendi sint a praeside vel procuratore Caesaris etiam si ultro se offerant municipalibus muneribus: quod propius est defendere, 11 nisi si paria fisco[2] fecisse dicantur. Coloni quoque Caesaris a muneribus liberantur, ut idoniores praediis 12 fiscalibus habeantur. Quibusdam collegiis vel corporibus, quibus ius coeundi lege permissum est, immunitas tribuitur: scilicet eis collegiis vel corporibus, in quibus artificii sui causa unusquisque adsumitur, ut fabrorum corpus est et si qua eandem rationem originis habent, id est idcirco instituta sunt, ut necessariam operam publicis utilitatibus exhiberent. nec omnibus promiscue, qui adsumpti sunt in his collegiis, immunitas datur, sed artificibus dumtaxat. nec ab omni aetate allegi possunt, ut divo Pio placuit, qui reprobavit prolixae vel inbecillae admodum aetatis homines. sed ne quidem eos, qui augeant facultates et munera civitatium sustinere possunt, privilegiis, quae tenuioribus per collegia distributis concessa sunt, uti 13 posse plurifariam constitutum est. Eos, qui in corporibus allecti sunt, quae immunitatem praebent naviculariorum, si honorem decurionatus adgnoverint, compellendos subire publica munera accepi: idque etiam confirmatum videtur rescripto divi Pertinacis.

9. Non tantum qui tenerae aetatis, sed [(50. 2) 11] etiam qui grandes natu sunt decuriones fieri prohibentur. illi quasi inhabiles rem publicam tueri ad tempus excusantur, hi vero in perpetuum amoventur: non alias seniores, ne seniorum excusatione iuniores onerentur ad omnia munera publica suscipienda soli relicti. neque enim minores viginti quinque annis decuriones allegi nisi ex causa possunt, neque hi, qui annum quinquagensimum et quintum excesserunt. nonnumquam etiam longa consuetudo in ea re observata respicienda erit. quod etiam custodiendum principes nostri consulti de allegendis in ordine Nicomedensium huius aetatis hominibus rescripserunt.

[2. *De existimatione*].

10. Existimatio est dignitatis in- [(50.13) 5 § 1—3] laesae status, legibus ac moribus comprobatus, qui ex delicto nostro auctoritate legum aut minuitur aut con- 2 sumitur. Minuitur existimatio, quotiens manente libertate circa statum dignitatis poena plectimur: sicuti cum relegatur quis vel cum ordine movetur vel cum prohibetur honoribus publicis fungi vel cum plebeius fustibus caeditur vel in opus publicum datur vel cum in eam causam quis incidit, quae edicto perpetuo in- 3 famiae causa enumeratur. Consumitur vero, quotiens magna capitis minutio intervenit, id est cum libertas adimitur: veluti cum aqua et igni interdicitur, quae in persona deportatorum evenit, vel cum plebeius in opus metalli vel in metallum datur: nihil enim refert, nec

1) populi aut fisci *Callistr.?* 2) populo aut fisco *Callistr.?*

diversa poena est operis et metalli, nisi quod refugae operis non morte, sed poena metalli subiciuntur.

11. Crimen vel poena paterna nullam (48. 19) 26 maculam filio infligere potest: namque unusquisque ex suo admisso sorti subicitur nec alieni criminis successor constituitur. idque divi fratres Hierapolitanis rescripserunt.

LIBER II.

[3. *De re pecuniaria*].

12. [1]Debitoribus non tantum petentibus (42. 1) 31 dies ad solvendum dandi sunt, sed et prorogandi, si res exigat: si qui tamen per contumaciam magis, quam quia non possint explicare pecuniam, differant solutionem, pignoribus captis compellendi sunt ad satisfaciendum ex forma, quam Cassio proconsuli divus Pius in haec verba rescripsit: 'His, qui fatebuntur debere aut ex re iudicata necesse habebunt reddere, tempus ad solvendum detur, quod sufficere pro facultate cuiusque videbitur: eorum, qui intra diem vel ab initio datum vel ex ea causa postea prorogatum sibi non reddiderint, pignora capi eaque, si intra duos menses non solverint, vendantur: si quid ex pretiis supersit, reddatur ei, cuius pignora vendita erant'.

13. Quod semel ordo decrevit, non opor- (50. 9) 5 tere id rescindi divus Hadrianus Nicomedensibus rescripsit nisi ex causa: id est si ad publicam utilitatem respiciat rescissio prioris decreti.

14. Pecuniam quae in opera nova legata (50. 10) 7 est, potius in tutelam eorum operum quae sunt convertendam, quam ad inchoandum opus erogandam divus Pius rescripsit: scilicet si satis operum civitas habeat et non facile ad reficienda ea pecunia invenia- 1 tur. Si quis opus ab alio factum adornare marmoribus vel alio quo modo ex voluntate populi facturum se pollicitus sit, nominis proprii titulo scribendo: manentibus priorum titulis, qui ea opera fecissent, id fieri debere senatus censuit. quod si privati in opera, quae publica pecunia fiant, aliquam de suo adiecerint summam, ita titulo inscriptionis uti eos debere isdem mandatis cavetur, ut quantam summam contulerint in id opus, inscribant.

LIBER III.[2]

15. Divus Pius aucupibus ita rescripsit: (8. 3) 16 *οὐκ ἔστιν εὔλογον ἀκόντων τῶν δεσποτῶν ὑμᾶς ἐν ἀλλοτρίοις χωρίοις ἰξεύειν.*

16. Fundo legato instrumentum eius non (33. 10) 14 aliter legato cedit, nisi specialiter id expressum sit: nam et domo legata neque instrumentum eius neque supellex aliter legato cedit, quam si id ipsum nominatim expressum a testatore fuerit.

17. Eum, qui ita venit, ut intra tempus (40. 8) 3 manumitteretur, cum dies praestandae libertatis venerit vivente venditore et perseverante in eadem voluntate, perinde haberi, ac si ab eo, a quo debuit manumitti, manumissus esset: mortuo autem venditore non esse heredum eius voluntatem explorandam divus Marcus cum filio suo rescripsit.

18. Cum prolatis constitutionibus contra (42. 1) 32 eas pronuntiat iudex, eo quod non existimat causam, de qua iudicat, per eas iuvari, non videtur contra constitutiones sententiam dedisse. ideoque ab eiusmodi sententia appellandum est: alioquin rei iudicatae stabitur.

19. [1]Divus Hadrianus in haec verba (47. 21) 2 rescripsit: 'Quin pessimum factum sit eorum, qui terminos finium causa positos propulerunt,[2] dubitari non potest. de poena[3] tamen modus ex condicione personae et mente facientis magis statui potest: nam si splendidiores personae sunt,[4] quae convincuntur, non dubie occupandorum alienorum finium causa id admiserunt,[5] et possunt in tempus, ut cuiusque patiatur[6] aetas, relegari, id est si iuvenior, in longius, si senior, recisius. si vero alii negotium gesserunt et ministerio functi sunt, castigari[7] et ad opus biennio dari.[8] quod si per ignorantiam aut fortuito lapides[9] furati sunt, sufficiet[10] eos verberibus decidere'.[11]

20. Divus Pius Claudio rescripsit pro (48. 10) 31 mensura cuiusque delicti constituendum in eos, qui apud iudices instrumenta protulerunt, quae probari non possint: aut si plus meruisse videatur, quam ex forma iurisdictionis pati possint, ut imperatori describatur aestimaturo, quatenus coerceri debeant. sed divus Marcus cum fratre suo pro sua humanitate hanc rem temperavit, ut, si (quod plerumque evenit) per errorem huiusmodi instrumenta proferantur, ignoscatur eis, qui tale quicquam protulerint.

21. Si quis ipsos cultores agrorum vel (50. 11) 2 piscatores deferre utensilia in civitatem iusserit, ut ipsi ea distrahant, destituetur annonae praebitio, cum avocentur ab opere rustici: qui confestim ubi detulerint mercem, tradere eam et ad opera sua reverti debeant. denique summae prudentiae et auctoritatis apud Graecos Plato cum institueret, quemadmodum civitas bene beate habitari possit, in primis istos negotiatores necessarios duxit. sic enim libro secundo *πολιτείας* ait: *δεῖ γὰρ πλειόνων ἄρα γεωργῶν τε καὶ τῶν ἄλλων δημιουργῶν καὶ τῶν ἄλλων διακόνων τῶν γε εἰσαξόντων καὶ ἐξαξόντων ἕκαστα· οὗτοι δέ εἰσιν ἔμποροι. κομίσας δὲ ὁ γεωργὸς εἰς τὴν ἀγοράν τι ὧν ποιεῖ ἤ τις ἄλλος τῶν δημιουργῶν μὴ εἰς τὸν αὐτὸν χρόνον ἥκῃ τοῖς δεομένοις τὰ παρ' αὐτοῦ ἀνταλλάξασθαι, ἀργήσει τῆς αὑτοῦ δημιουργίας καθήμενος ἐν ἀγορᾷ; οὐδαμῶς, ἦ δ' ὅς, ἀλλ' εἰσὶν οἳ τοῦτο ὁρῶντες ἑαυτοὺς ἐπὶ τὴν διακονίαν τάττουσι ταύτην.*

LIBER IV.[12]

22. A tutoribus et curatoribus pupillo- (26. 7) 33 rum eadem diligentia exigenda est circa administrationem rerum pupillarium, quam pater familias rebus 1 suis ex bona fide praebere debet. Officium tutorum curatoribus constitutis finem accipit ideoque omnia negotia, quae inita sunt, ad fidem curatorum pertinent: idque etiam divus Marcus cum filio suo Commodo

---

1) *De civitatium debitoribus haec dicta esse suspicor.* 2) *Non dubito, quin totus liber III. pertineat ad caput 'de re pecuniaria'; quo tamen rerum ordine quibusve occasionibus oblatis singula quae supersunt fragmenta scripta sint, pro certo dici non potest.*

1) *cf. Coll.* 13, 3, 2. 2) abstulerunt *Coll.* 3) poenae *Coll.* 4) sunt personae *Coll.* 5) non dubito quin . . . . id admiserint *Coll.* 6) patitur *Coll.* 7) id est si iuvenior . . . . castigari] *om. Coll.* 8) et ad opus biennio dari] et sic in biennium aut triennium ad opus publicum dari *Coll.* 9) usus causa *ins. Coll.* 10) sufficit *Coll.* 11) coerceri *Coll.* 12) *Quae in hoc libro disputantur de tutelis (fr. 22—24), de fideicommissis (fr. 25. 26), de liberali causa (fr. 27), haec omnia capiti 'de re pecuniaria' videntur esse adscribenda: sequens caput 'de criminibus' incipere puto a tractatu de testibus.*

2 rescripsit. Heredibus quoque pupillorum electio eadem adversus tutores, in quo potissimum consistere velint, competit, quae ipsis quorum tutela administrata 3 sit: principalibus constitutionibus declaratur. Sumptuum, qui bona fide in tutelam, non qui in ipsos tutores fiunt, ratio haberi solet, nisi ab eo qui eum dat certum solacium ei constitutum est.

23. [1][... *sciendum est eos, qui fraudulenter* [(26. 10) 6 *tutelam . . . administrant, etiamsi satis offerant, removendos a tutela*], quia satisdatio propositum tutoris malevolum non mutat, sed diutius grassandi in re familiari facultatem praestat.

24. Non tantum magnitudo patrimonio- [(27. 1) 17 rum ineunda est susceptarum trium tutelarum quaeque suscipienda est, sed etiam aetas pupillorum consideranda est: nam si priorum pupillorum aetas prope pubertatem sit, ita ut tantummodo semenstre tempus reliquum fuerit, aut eorum quorum suscipere tutelam cogitur, non dabitur excusatio: idque principalibus 1 constitutionibus cavetur. Iliensibus et propter inclutam nobilitatem civitatis et propter coniunctionem originis Romanae iam antiquitus et senatus consultis et constitutionibus principum plenissima immunitas tributa est, ut etiam tutelae excusationem habeant, scilicet eorum pupillorum, qui Ilienses non sint: idque 2 divus Pius rescripsit. Eos, qui in corporibus sunt veluti fabrorum, immunitatem habere dicimus etiam circa tutelarum exterorum hominum administrationem: habebunt excusationem, nisi si facultates eorum adauctae fuerint, ut ad cetera quoque munera publica suscipienda compellantur: idque principalibus con-3 stitutionibus cavetur. Non omnia tamen corpora vel collegia vacationem tutelarum habent, quamvis muneribus municipalibus obstricta non sint, nisi nominatim 4 id privilegium eis indultum sit. Is qui aedilitate fungitur potest tutor dari: nam aedilitas inter eos magistratus habetur qui privatis muneribus excusati 5 sunt secundum divi Marci rescriptum. Sane notum est, quod gerentibus honorem vacationem tutelarum concedi placuit, vacare autem eos, qui tunc primum vocentur ad suscipiendum officium tutelae: ceterum eos, qui iam se miscuerint administrationi, ne tempore 6 quidem magistratus vacare aeque notum est. Domini navium non videntur haberi inter privilegia, ut a 7 tutelis vacent, idque divus Traianus rescripsit. Inquilini castrorum a tutelis excusari solent nisi eorum, qui et ipsi inquilini sunt et in eodem castro eademque condicione sunt.

25. Cum non facile satisdationem offerre [(35. 3) 6 legatarius vel fideicommissarius possit et futurum sit, ut propter hoc a petitione liberalitatis ex testamento submoveantur, numquid onus satisdationis eis remittendum erit? quod videtur adiuvari rescripto divi Commodi in haec verba: 'is, cuius de ea re notio est, aditus si compererit ideo cautionem a te exigi, ut a fideicommissi petitione avertaris, onus satisdationis tibi remitti curabit'.

26. 'Vestis' appellatione tam virilis [(50. 16) 127 quam muliebris et scaenica, etiamsi tragica aut citharoedica sit, continetur.

27. Cum non iusto contradictore quis [(40. 16) 3 ingenuus pronuntiatus est, perinde inefficax est decretum, atque si nulla iudicata res intervenisset: idque principalibus constitutionibus cavetur.

[4. *De criminibus: de testibus*].

28. Testium fides diligenter examinanda [(22. 5) 3 est. ideoque in persona eorum exploranda erunt in primis condicio cuiusque, utrum quis decurio an plebeius sit: et an honestae et inculpatae vitae an vero notatus quis et reprehensibilis: an locuples vel egens sit, ut lucri causa quid facile admittat: vel an inimicus ei sit, adversus quem testimonium fert, vel amicus ei sit, pro quo testimonium dat. nam si careat suspicione testimonium vel propter personam a qua fertur (quod honesta sit) vel propter causam (quod neque lucri neque gratiae neque inimicitiae causa fit) admittendus 1 est. Ideoque divus Hadrianus Vibio Varo legato provinciae Ciliciae rescripsit eum qui iudicat magis posse scire, quanta fides habenda sit testibus. verba epistulae haec sunt: 'Tu magis scire potes, quanta fides habenda sit testibus, qui et cuius dignitatis et cuius existimationis sint, et qui simpliciter visi sint dicere, utrum unum eundemque meditatum sermonem attulerint an ad ea quae interrogaveras ex tempore 2 verisimilia responderint'. Eiusdem quoque principis exstat rescriptum ad Valerium Verum de excutienda fide testium in haec verba: 'Quae argumenta ad quem modum probandae cuique rei sufficiant, nullo certo modo satis definiri potest. sicut non semper, ita saepe sine publicis monumentis cuiusque rei veritas deprehenditur. alias numerus testium, alias dignitas et auctoritas, alias veluti consentiens fama confirmat rei de qua quaeritur fidem. hoc ergo solum tibi rescribere possum summatim non utique ad unam probationis speciem cognitionem statim alligari debere, sed ex sententia animi tui te aestimare oportere, quid aut 3 credas aut parum probatum tibi opinaris.' Idem divus Hadrianus Iunio Rufino proconsuli Macedoniae rescripsit testibus se, non testimoniis crediturum. verba epistulae ad hanc partem pertinentia haec sunt: 'Quod crimina obiecerit apud me Alexander Apro et quia non probabat nec testes producebat, sed testimoniis uti volebat, quibus apud me locus non est (nam ipsos interrogare soleo), quem remisi ad provinciae praesidem, ut is de fide testium quaereret et nisi implesset 4 quod intenderat, relegaretur'. Gabinio quoque Maximo idem princeps in haec verba rescripsit: 'Alia est auctoritas praesentium testium, alia testimoniorum quae recitari solent: tecum ergo delibera, ut, si retinere 5 eos velis, des eis impendia'. Lege Iulia de vi cavetur, ne hac lege in reum testimonium dicere liceret, qui se ab eo parenteve eius liberaverit, quive impuberes erunt, quique iudicio publico damnatus erit qui eorum in integrum restitutus non erit, quive in vinculis custodiave publica erit, quive ad bestias ut depugnaret se locaverit, quaeve palam quaestum faciet feceritve, quive ob testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam accepisse iudicatus vel convictus erit. nam quidam propter reverentiam personarum, quidam propter lubricum consilii sui, alii vero propter notam et infamiam vitae suae admittendi non sunt ad 6 testimonii fidem. Testes non temere evocandi sunt per longum iter et multo minus milites avocandi sunt a signis vel muneribus perhibendi testimonii causa, idque divus Hadrianus rescripsit. sed et divi fratres rescripserunt: 'Quod ad testes evocandos pertinet,

1) *cf. I.* (1. 26) 12.

diligentiae iudicantis est explorare, quae consuetudo in ea provincia, in quam iudicat, fuerit'. nam si probabitur saepe in aliam civitatem testimonii gratia plerosque evocatos, non esse dubitandum, quin evocandi sint, quos necessarios in ipsa cognitione deprehenderit qui iudicat.

LIBER V.

[*De accusationibus*].

29. Divi fratres rescripserunt non debere [(48. 2) 19] 1 cogi heredes accusatorum exequi crimina. Item non oportere compelli accusatorem plures reos facere divus Hadrianus rescripsit.

[*De custodia reorum*].

30. Milites si amiserint custodias, ipsi [(48. 3) 12] in periculum deducuntur. nam divus Hadrianus Statilio Secundo legato rescripsit, quotiens custodia militibus evaserit, exquiri oportere, utrum nimia neglegentia militum evaserit an casu, et utrum unus ex pluribus an una plures, et ita demum adficiendos supplicio milites, quibus custodiae evaserint, si culpa eorum nimia deprehendatur: alioquin pro modo culpae in eos statuendum. Salvio quoque legato Aquitaniae idem princeps rescripsit in eum, qui custodiam dimisit aut ita sciens habuit, ut possit custodia evadere, animadvertendum: si tamen per vinum aut desidiam custodis id evenerit, castigandum eum et in deteriorem militiam dari: si vero fortuito amiserit, nihil in eum 1 statuendum. Si paganos evaserit custodia, idem puto exquirendum, quod circa militum personas explorandum rettuli.

[*De quaestionibus*].

31. Ex libero homine pro testimonio [(48. 18) 15] 1 non vacillante quaestionem haberi non oportet. De minore quoque quattuordecim annis in caput alterius quaestionem habendam non esse divus Pius Maecilio rescripsit,[1] maxime cum nullis extrinsecus argumentis accusatio impleatur. nec tamen consequens esse, ut etiam sine tormentis eisdem credatur: nam aetas, inquit, quae adversus asperitatem quaestionis eos interim tueri videtur, suspectiores quoque eosdem facit ad 2 mentiendi facilitatem. Eum, qui vindicanti servum cavit, domini loco habendum et ideo in caput eius servos torqueri non posse divus Pius in haec verba rescripsit: 'Causam tuam aliis probationibus instituere debes: nam de servis quaestio haberi non debet, cum possessor hereditatis, qui petitori satisdedit, interim domini loco habeatur'.

32. Divus Marcus Commodus Pisoni re- [(29. 5) 2] scripsit in haec verba: 'Cum constiterit apud te, Piso carissime, Iulium Donatum, posteaquam conterritus adventu latronum profugerat villam suam, vulneratum esse, mox testamento facto purgasse officium servorum suorum, nec pietas pro servis nec sollicitudo heredis optinere debet, ut ad poenam vocentur, quos absolvit dominus ipse'.

[*Quando principi scribendum sit*].

33. Divi fratres Arruntio Siloni re- [(48. 19) 27 pr.] scripserunt non solere praesides provinciarum ea quae pronuntiaverunt ipsos rescindere. Vetinae quoque Italicensi rescripserunt suam mutare sententiam neminem posse idque insolitum esse fieri. si tamen de se quis mentitus fuerit vel, cum non haberet probationum instrumenta, quae postea reppererit, poena adflictus sit, nonnulla exstant principalia rescripta, quibus vel poena eorum minuta est vel in integrum restitutio concessa. sed id dumtaxat a principibus fieri potest.

34. Divus Hadrianus, aditus per libellum [(42. 1) 33] a Iulio Tarentino et indicante eo falsis testimoniis, conspiratione adversariorum testibus pecunia corruptis, religionem iudicis circumventam esse, in integrum causam restituendam in haec verba rescripsit: 'Exemplum libelli dati mihi a Iulio Tarentino mitti tibi iussi: tu, si tibi probaverit conspiratione adversariorum et testibus pecunia corruptis oppressum se, et rem severe vindica et, si qua a iudice tam malo exemplo circumscripto iudicata sunt, in integrum restitue'.

35. De decurionibus et principalibus [(48. 19) 27 § 1. 2] civitatium, qui capitale admiserunt,[1] mandatis cavetur, ut, si quis id admississe videatur, propter quod relegandus extra provinciam in insulam sit, imperatori scriba- 2 tur adiecta sententia a praeside. Alio quoque capite mandatorum in haec verba cavetur: 'Si qui ex principalibus alicuius civitatis latrocinium fecerint aliudve quod facinus, ut capitalem poenam meruisse videantur, commiserint, vinctos eos custodies et mihi scribes et adicies, quid quisque commiserit'.

[*De singulis delictis poenisque eorum*].[2]

36. Si de vi et possessione quaeratur, [(5. 1) 37] prius cognoscendum de vi quam de proprietate rei divus Hadrianus τῷ κοινῷ τῶν Θεσσάλων Graece rescripsit.[3]

37. Creditores si adversus debitores suos [(48. 7) 7] agant, per iudicem id, quod deberi sibi putant, reposcere debent: alioquin si in rem debitoris sui intraverint id nullo concedente, divus Marcus decrevit ius crediti eos non habere. verba decreti haec sunt. 'Optimum est, ut, si quas putas te habere [=(4. 2) 13] petitiones, actionibus experiaris: interim ille in possessione debet morari, tu petitor es'. et cum Marcianus diceret: 'vim nullam feci': Caesar dixit: 'tu vim putas esse solum, si homines vulnerentur? vis est et tunc, quotiens quis id, quod deberi sibi putat, non per iudicem reposcit. non puto autem nec verecundiae nec dignitati nec pietati tuae convenire quicquam non iure facere. quisquis igitur probatus mihi fuerit rem ullam debitoris non ab ipso sibi traditam sine ullo iudice temere possidere, eumque[4] sibi ius in eam rem dixisse, ius crediti non habebit'.

38. Lege agraria, quam Gaius Caesar [(47. 21) 3] tulit, adversus eos, qui terminos statutos extra suum gradum finesve moverint dolo malo, pecuniaria poena constituta est[5]: nam in terminos singulos, quos eiecerint locove moverint, quinquaginta aureos[6] in publico dari iubet: et eius actionem petitionem ei qui volet esse

---

1) *cf. Arcad. Charis. fr.* 6 *pr.*

1) qui . . . admiserunt *gloss.* 2) *In hac operis parte vix est, ut aliquem rerum ordinem delegas: enumerasse magis quam ad ordinem redegisse videtur iuris consultus singula delicta singulasque poenas: cuiusmodi enumerationis speciem exhibet fr.* 45. 3) *cf. Marcian.* (48. 6) 5 § 1, *qui tamen hoc rescriptum divo Pio adscribit.* 4) isque *l. gem.* 5) *cf. lex Mamilia Roscia Peducaea Alliena Fabia c.* 55 (*gromat. ed. Lachmann p.* 264). 6) HS V̄ *Callistr.*

1 iubet. Alia quoque lege agraria, quam divus Nerva tulit, cavetur, ut, si servus servave insciente domino dolo malo fecerit, ei capital esse, nisi dominus dominave 2 multam sufferre maluerit. Hi quoque, qui finalium quaestionum obscurandarum causa faciem locorum convertunt, ut ex arbore arbustum aut ex silva novale aut aliquid eiusmodi faciunt, poena plectendi sunt pro persona et condicione et factorum violentia.

LIBER VI.[1]

39. Capitalium poenarum fere isti gradus sunt. summum supplicium esse videtur ad furcam[2] damnatio. item vivi crematio: quod quamquam summi supplicii appellatione merito contineretur, tamen eo, quod postea id genus poenae adinventum est, posterius primo visum est. item capitis amputatio. deinde proxima morti poena metalli coercitio. post deinde in insulam deportatio. [(48. 19) 28 pr.]

40. In metallum damnatis libertas adimitur, cum etiam verberibus servilibus coercentur. sane per huiusmodi personam fisco nihil adquiri divus Pius rescripsit: et ideo quod legatum erat ei, qui postea in metallum damnatus erat, ad fiscum non pertinere rescripsit magisque ait poenae eos quam fisci servos esse. [(49. 14) 12]

41. Curatores Caesaris ius deportandi non habent, quia huius poenae constituendae ius non habent. 1 Si tamen quasi tumultuosum vel iniuriosum adversus colonos Caesaris prohibuerint in praedia Caesariana accedere, abstinere debebit idque divus Pius Iulio re- 2 scripsit. Deinde neque redire cuiquam permittere possunt idque imperatores nostri Severus et Antoninus ad libellum Hermiae rescripserunt. [(1. 19) 3]

42. Ceterae poenae ad existimationem, non ad capitis periculum pertinent, veluti relegatio ad tempus, vel in perpetuum, vel in insulam, vel cum in opus quis publicum datur, vel cum fustium ictu subicitur . . . . [(48. 19) 28 § 1]

(veluti fustium, admonitio: flagellorum, castigatio: vinculorum, verberatio) . . . . [(48. 19) 7]

43. Non omnes fustibus caedi solent, sed hi dumtaxat qui liberi sunt et quidem tenuiores homines: honestiores vero fustibus non subiciuntur, idque principalibus rescriptis specialiter exprimitur. [(48. 19) 28 § 2]

44. Eos, qui utensilia negotiantur et vendunt, licet ab aedilibus caeduntur, non oportet quasi viles personas neglegi. denique non sunt prohibiti huiusmodi homines decurionatum vel aliquem honorem in sua patria petere: nec enim infames sunt. sed ne quidem arcentur honoribus, qui ab aedilibus flagellis caesi sunt, quamquam iure suo ita aediles officio isto fungantur. inhonestum tamen puto esse huiusmodi personas flagellorum ictibus subiectas in ordinem recipi, et maxime in eis civitatibus, quae copiam virorum honestorum habeant: nam paucitas eorum, qui muneribus publicis fungi debeant, necessaria etiam hos ad dignitatem municipalem, si facultates habeant, invitat. [(50. 2) 12]

45. Solent quidam, qui volgo se iuvenes appellant, in quibusdam civitatibus turbulentis se adclamationibus popularium accommodare. qui si amplius nihil admiserint nec ante sint a praeside admoniti, fustibus caesi dimittuntur aut etiam spectaculis eis interdicitur. quod si ita correcti in eisdem deprehendantur, exilio puniendi sunt, nonnumquam capite plectendi, scilicet cum saepius seditiose et turbulente se gesserint et aliquotiens adprehensi tractati clementius 4 in eadem temeritate propositi perseveraverint. Servi 5 caesi solent dominis reddi. [1]Et ut generaliter dixerim, omnes, qui fustibus caedi prohibentur, eandem habere honoris reverentiam debent, quam decuriones habent. est enim inconstans dicere eum, quem principales constitutiones fustibus subici prohibuerunt, in metallum 6 dari posse. Divus Hadrianus in haec verba rescripsit: 'In opus metalli ad tempus nemo damnari debet. sed qui ad tempus damnatus est, etiamsi faciet metallicum opus, non in metallum damnatus esse intellegi debet: huius enim libertas manet, quamdiu etiam hi, qui in perpetuum opus damnantur'. proinde et mulieres hoc 7 modo damnatae liberos pariunt. Ad statuas confugere vel imagines principum in iniuriam alterius prohibitum est. cum enim leges omnibus hominibus aequaliter securitatem tribuant, merito visum est in iniuriam potius alterius quam sui defensionis gratia ad statuas vel imagines principum confugere: nisi si quis ex vinculis vel custodia detentus a potentioribus ad huiusmodi praesidium confugerit: his enim venia tribuenda est. ne autem ad statuas vel imagines quis confugiat, senatus censuit: eumque, qui imaginem Caesaris in invidiam alterius praetulisset, in vincula 8 publica coerceri divus Pius rescripsit. Omnia admissa in patronum patronive filium patrem propinquum maritum uxorem ceterasque necessitudines gra- 9 vius vindicanda sunt quam in extraneos. Venenarii capite puniendi sunt aut, si dignitatis respectum agi 10 oportuerit, deportandi. Grassatores, qui praedae causa id faciunt, proximi latronibus habentur. et si cum ferro adgredi et spoliare instituerunt, capite puniuntur, utique si saepius atque in itineribus hoc admiserunt: ceteri in metallum dantur vel in insulas 11 relegantur. Igni cremantur plerumque servi, qui saluti dominorum suorum insidiaverint, nonnumquam 12 etiam liberi plebeii et humiles personae. Incendiarii capite puniuntur, qui ob inimicitias vel praedae causa incenderint intra oppidum: et plerumque vivi exuruntur. qui vero casam aut villam, aliquo lenius. nam fortuita incendia, si, cum vitari possent, per neglegentiam eorum, apud quos orta sunt, damno vicinis fuerunt, civiliter exercentur (ut qui iactura adfectus est, damni 13 disceptet) vel modice vindicaretur. In exulibus gradus poenarum constituti edicto divi Hadriani, ut qui ad tempus relegatus est, si redeat, in insulam relegetur, qui relegatus in insulam excesserit, in insulam deportetur, qui deportatus evaserit, capite puniatur. 14 Ita et in custodiis gradum servandum esse idem princeps rescripsit, id est ut, qui in tempus damnati erant, in perpetuum damnarentur, qui in perpetuum damnati erant, in metallum damnarentur, qui in metallum damnati id admiserint, summo supplicio adficerentur. [(48. 19) 28 § 3—14]

46. In eos, qui, cum recepti essent in carcerem, conspiraverint, ut ruptis vinculis et effracto carcere evadant, amplius, quam causa ex qua recepti sunt reposcit, constituendum est: quamvis innocentes [(48. 3) 13]

1) *v. p.* 90 *n.* 2. *cf. sent.* 5, 22, 1. 2) crucem *Callistr.? ut Paul.* 48, 19, 38 § 2.

1) *Quaedam hic exciderunt.*

invenientur ex eo crimine, propter quod inpacti sunt in carcere, tamen puniendi sunt: eos vero, qui conspirationem eorum detexerint, relevandos.

47. Famosos latrones in his locis, [(48. 19) 28 § 15. 16] ubi grassati sunt, furca[1] figendos compluribus placuit, ut et conspectu deterreantur alii ab isdem facinoribus et solacio sit cognatis et adfinibus interemptorum eodem loco poena reddita, in quo latrones homicidia fecissent: nonnulli etiam ad bestias hos damnaverunt. 16 Maiores nostri in omni supplicio severius servos quam liberos, famosos quam integrae famae homines punierunt.

48. Oves pro numero abactarum aut [(47. 14) 3] furem aut abigeum faciunt. quidam decem oves gregem esse putaverunt: porcos etiam quinque vel quattuor abactos, equum bovem vel unum abigeatus crimen 1 facere. Eum quoque plenius coercendum, qui a stabulo abegit domitum pecus, non a silva nec grege. 2 Qui saepius abegerunt, licet semper unum vel alterum 3 pecus subripuerint, tamen abigei sunt. Receptores abigeorum qua poena plecti debeant, epistula divi Traiani ita cavetur, ut extra terram Italiam decem annis relegarentur.

49. Non statim plagiarium esse, qui furti [(48. 15) 6] crimine ob servos alienos interceptos tenetur, divus Hadrianus in haec verba rescripsit: 'Servos alienos qui sollicitaverit aut interceperit, crimine plagii, quod illi intenditur, teneatur nec ne, facit quaestionem: et ideo non me consuli de ea re oportet, sed quod verissimum in re praesenti cognoscitur, sequi iudicem oportet. plane autem scire debet posse aliquem furti crimine ob servos alienos interceptos teneri nec idcirco tamen 1 statim plagiarium esse existimari'. Idem princeps de eadem re in haec verba rescripsit: 'Apud quem unus aut alter fuerit fugitivus inventus, qui operas suas locaverint ut pascerentur, et utique si idem antea apud alios opus fecerint, hunc suppressorem non iure 2 quis dixerit'. Lege Fabia cavetur, ut liber, qui hominem ingenuum vel libertinum invitum celaverit invinctum habuerit emerit sciens dolo malo quive in earum qua re socius erit, quique servo alieno servaeve persuaserit, ut a domino dominave fugiat, vel eum eamve invito vel insciente domino dominave celaverit, invinctum habuerit emerit sciens dolo malo quive in ea re socius erit, eius poena teneatur.

50. [2]Fugitivi simplices dominis reddendi [(11. 4) 2] sunt: sed si pro libero se gesserint, gravius coerceri solent.

51. [3]Divus Hadrianus in haec verba re- [(48. 8) 14] scripsit: 'in maleficiis voluntas spectatur, non exitus'.

[*De bonis damnatorum*].

52. Non ut quis in carcerem ductus est, [(48. 20) 2] spoliari eum oportet, sed post condemnationem: idque divus Hadrianus rescripsit.

53. †*[4]*Relegatus morari non potest Romae,* [(48. 22) 18] *etsi id sententia comprehensum non est, quia communis patria est: neque in ea civitate, in qua moratur princeps vel per quam transit, iis enim solis permissum est principem intueri, qui Romam ingredi possunt, quia princeps* 1 *pater patriae est. Cum adversus homines liberos eiusmodi sententia fertur, per quam bona eorum publicantur, qualis est deportationis in insulam, ea ipsa sententia priorem condicionem amittunt et statim poenis sibi irrogatis per eam traduntur, nisi quid cum maiestate coniunctum requirit, ut poena exacerbetur.* *

1) cruce *Callistr.? v. p.* 91 *n.* 2. 2) *Iunge fr.* 49. 3) *Incertum, quo pertineat.* 4) *fr.* 53 (*omissum in F.*) *ab editoribus suppletum ex Bas.* 60, 54, 19, *ubi Callistrati nomen non indicato libro ei praescriptum est, videtur esse huius libri, cf. fr.* 42, 45 § 13.

AD EDICTUM MONITORIUM LIBRI VI.[1]

LIBER I.

[*De edendo* (*E.* 9)].

54. Feminae remotae videntur ab officio [(2. 13) 12] argentarii, cum ea opera virilis sit.

[*In ius vocati ut eant aut vindicem dent* (*E.* 11)].

55. [*Edicto cavetur, ut vindex pro rei quali-* [(2. 6) 2] *tate locuples detur exceptis necessariis personis: ibi enim qualemcunque accipi iubet: veluti pro parente patrono*],[2] item pro patrona liberisve suis vel uxore nuruve. tunc enim qualiscumque fideiussor[3] accipi iubetur: et in eum, qui non acceperit, cum sciret eam necessitudinem personarum, quinquaginta aureorum[4] iudicium competit.

[*De postulando* (*E. VI*)].

56. [5]Solidum non solvitur non minus [(46. 3) 85] quantitate quam die.

[*De vadimoniis* (*E. VII*)?].

57. [6]Expugnatur navis, cum spoliatur aut [(47. 9) 6] mergitur aut dissolvitur aut pertunditur aut funes eius praeciduntur aut vela conscinduntur aut ancorae involantur de mare.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

58. Scio illud a quibusdam observatum, ne [(4. 1) 4] propter satis minimam rem vel summam, si maiori rei vel summae praeiudicetur, audiatur is qui in integrum restitui postulat.

59. Etiam ei, qui priusquam nasceretur [(4. 4) 45] usucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit. 1 Imperator Titus Antoninus rescripsit eum, qui fraude tutoris adversarium suum diceret absolutum et agere cum eo ex integro vellet, licentiam habere prius cum tutore agere.

60. Cum lege Iulia cautum sit, ne minor [(4. 8) 41] viginti annis iudicare cogatur, nemini licere minorem viginti annis compromissarium iudicem eligere: ideoque poena ex sententia eius nullo modo committitur. maiori tamen viginti annis, si minor viginti quinque annis sit, ex hac causa succurrendum, si temere auditorium receperit, multi dixerunt.

1) edicton monitorion *βιβλία ξ Index.* 2) *cf.* (2. 6) 1, (2. 8) 2 § 2. 3) vindex *Callistr.* 4) HS V̄ *Callistr.? cf.* (47. 21) 3 *pr. id. l. Mamilia Roscia c.* 55 (*gromat. ed. Lachm. p.* 264). 5) *cf. l. Iul. munic. lin.* 114: quei . . . renuntiaverit se soldum solvere non posse. *Lenel p.* 63 *n.* 20. 6) *Possunt haec ad vadimonium referri, quod fit suppositis recuperatoribus, Lenel p.* 69.

? ?

61. [1]Sciendum est ex omnibus causis (44. 7) 59 lites contestatas et in heredem similesque personas transire.

LIBER II.

[*Ex quibus causis maiores XXV annis in integrum restituuntur* (*E.* 43)].

62. Hoc edictum, quod ad eos pertinet, (4. 6) 2 qui ei continentur, minus in usu frequentatur: huiusmodi enim personis extra ordinem ius dicitur ex senatus consultis et principalibus constitutionibus.[2] 1 Hoc autem capite adiuvantur in primis hi, qui metus causa afuissent: scilicet si non supervacuo timore deterriti afuissent.

Item hi, qui rei publicae causa sine dolo malo (4. 6) 4 afuissent. dolum malum eo pertinere accepi, ut qui reverti potest neque reverteretur, in eo, quod per id tempus adversus eum factum est, non adiuvetur: veluti si alterius grandis commodi captandi gratia id egerit, ut rei publicae causa abesset, et revocatur ab isto privilegio.

63. Succurritur etiam ei, qui in vinculis (4. 6) 9 fuisset. quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur, sed ad eum quoque, qui a latronibus aut praedonibus vel potentiore vi oppressus vinculis coercebatur. vinculorum autem appellatio latius accipitur: nam etiam inclusos veluti lautumiis vinctorum numero haberi placet, quia nihil intersit, parietibus an compedibus teneatur. custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.

64. Ei quoque succurritur, qui in servitute (4. 6) 11 fuerit, sive bona fide serviat homo liber, sive detentus sit.

65. Item ei succurritur, qui in hostium (4. 6) 14 potestate fuit, id est ab hostibus captus. nam transfugis nullum credendum est beneficium tribui, quibus negatum est postliminium. poterant tamen, qui in hostium potestate essent, illa parte edicti contineri, qua loquitur de his qui in servitute fuerint.

[*De interrogationibus in iure faciendis* (*E.* 53)].

66. Totiens heres in iure interrogandus est, (11. 1) 1 qua ex parte heres sit, quotiens adversus eum actio instituitur et dubitat actor, qua ex parte is, cum quo agere velit, heres sit. est autem interrogatio tunc necessaria, cum in personam sit actio et ita, si certum petetur, ne, dum ignoret actor, qua ex parte adversarius defuncto heres exstiterit, interdum plus petendo 1 aliquid damni sentiat. [3]Interrogatoriis autem actionibus hodie non utimur, quia nemo cogitur ante iudicium de suo iure aliquid respondere, ideoque minus frequentantur et in desuetudinem abierunt. sed tantummodo ad probationes litigatoribus sufficiunt ea, quae ab adversa parte expressa fuerint apud iudices vel in hereditatibus vel in aliis rebus, quae in causis vertuntur.

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 58)].

67. Is qui in aliena potestate est si noxam (9.4) 32 commisisse dicatur, si non defendatur, ducitur: et si praesens est dominus, tradere[1] eum et de dolo malo promittere debet.

1) *cf. Paul.* 1 *ad edict.* (44. 7) 35, *Lenel, p.* 41 *n.* 4. 2) *Cave hanc §um Callistrato temere abiudices, v. Hartmann-Ubbelohde, ordo iudic. p.* 425. 3) § 1 *Trib.*

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)].

68. Si ager ex emptionis causa ad aliquem (6. 1) 50 pertineat, non recte hac actione agi poterit, antequam 1 traditus sit ager tuncque possessio amissa sit. Sed heres de eo quod hereditati obvenerit recte aget, etiamsi possessionem eius adhuc non habuerit.[2]

LIBER III.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

69. Cum pater testamento postumo tutorem (3. 5) 28 dederit isque tutelam interim administraverit nec postumus natus fuerit, cum eo non tutelae, sed negotiorum gestorum erit agendum: quod si natus fuerit postumus, tutelae erit actio et in eam utrumque tempus veniet, et quo, antequam nasceretur infans, gessit et quo, posteaquam natus sit.

70. [3]Quod si plures satisdare parati sint, (26. 2) 18 tunc idonior praeferendus erit, ut et tutorum personae inter se et fideiussorum comparentur.

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

71. Hae demum impositae operae in- (38. 1) 38 telleguntur, quae sine turpitudine praestari possunt et sine periculo vitae. nec enim si meretrix manumissa fuerit, easdem operas patrono praestare debet, quamvis adhuc corpore quaestum faciat: nec harenarius manumissus tales operas, quia istae sine periculo vitae prae- 1 stari non possunt. Si tamen libertus artificium exerceat, eius quoque operas patrono praestare debebit, etsi post manumissionem id didicerit. quod si artificium exercere desierit, tales operas edere debebit, quae non contra dignitatem eius fuerint, veluti ut cum patrono moretur, peregre proficiscatur, negotium eius exerceat.

[*Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat* (*E.* 173)].

72. Quamvis minima res legata sit vel (36. 4) 13 per fideicommissum relicta, tamen, si non solvatur ab herede vel eo nomine caveatur, cum caveri oporteat, in possessionem omnium bonorum, quae ex ea hereditate sunt, legatarium sive fideicommissarium praetor legatorum servandorum causa mittit.

LIBER IV.

[*De sumptibus funerum* (*E.* 94)?].[4]

73. Si heres rem, legatam ignorans, in funus (31) 63 consumpsit, ad exhibendum actione non tenebitur, quia nec possidet nec dolo malo fecit quo minus possideret. sed per in factum actionem legatario consulitur, ut indemnitas ei ab herede praestetur.

1) mancipare *Callistr.* 2) *cf.* (6. 2) 12 § 1. 3) *cf. I.* (1. 24) 1, *D.* (26. 2) 19 § 1. 4) *Gaius in libris, quos ad ed. prov. scripsit, edicti urbani titulum de relig. et sumpt. fun.* (*E.* § 91-94) (*qui provinciali edicto deerat*) *post titulum de legatis inseruit, cuius rei rationem subiecit Lenel p.* 6. *Haud scio an Gai exemplum Callistratus secutus sit: certe facile inducor, ut 'semi-graecum' illum provinciale edictum, non urbanum interpretatum esse credam.*

INSTITUTIONUM LIBRI TRES.[1]

LIBER I.

LIBER II.

[*De adoptionibus*].

74. Si pater naturalis loqui quidem non (1. 7) 29 possit, alio tamen modo quam sermone manifestum facere possit velle se filium suum in adoptionem dare: perinde confirmatur adoptio, ac si iure facta esset.

[*De rerum divisione*].

75. Si plures sint domini eius loci, ubi (11. 7) 41 mortuus infertur, omnes consentire debent, cum extranei inferantur: nam ex ipsis dominis quemlibet recte ibi sepeliri constat etiam sine ceterorum consensu, maxime cum alius non sit locus in quo sepeliretur.

[*De adquirendo rerum dominio*].

76. Lacus et stagna licet interdum cre- (41. 1) 12 scant, interdum exarescant, suos tamen terminos retinent ideoque in his ius alluvionis non adgnoscitur. 1 Si aere meo et argento tuo conflato aliqua species facta sit, non erit ea nostra communis, quia, cum diversae materiae aes atque argentum sit, ab artificibus separari et in pristinam materiam reduci solet:

77. [. . . *si meo aere statuam aut argento* (41. 1) 25 *scyphum feceris, ego eorum dominus maneo*]: nisi voluntate domini alterius nomine id factum sit: propter consensum enim domini tota res eius fit, cuius nomine facta est.

LIBER III.

[*De obligationibus*].

78. Si pro aliquo mulier intercesserit, (16. 1) 21 sed in rem eius quod acceptum est versaretur, exceptio senatus consulti locum non habet, quia non fit 1 pauperior. Item si quid liberaliter fecerit, veluti ne iudicatus pater eius propter solutionem vexetur, non erit tuta senatus consulto: oneribus enim earum senatus succurrit.

DE IURE FISCI ET POPULI[2] LIBRI IV.[3]

LIBER I.

[*Ex quibus causis nuntiatio ad fiscum fiat, et de tempore nuntiationis*].

79. Variae causae sunt, ex quibus (49. 14) 1 pr. § 1 nuntiatio ad fiscum fieri solet. aut enim se quis, quod tacite relictum est, profitetur capere non posse vel ab alio praeventus defertur: vel quod mors ab heredibus non vindicatur: vel quod indignus quis heres nuntiatur: vel quod princeps heres institutus et testamentum sive codicilli subrepti esse nuntiantur: vel quod dicatur quis thensaurum invenisse: vel magni pretii rem minoris ex fisco comparasse: vel praevaricatione fiscum victum esse: vel eum decessisse, qui in capitali crimine esset: vel etiam post mortem aliquem reum esse: vel domum destructam esse: vel ab accusatione recessum: vel rem litigiosam venumdari: vel poenam fisco ex contractu privato deberi: vel adversus leges commissum factum 1 esse. An bona, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit etiam ea, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere. sed contra sententiam eius edictum perpetuum scriptum est, quod ita bona veneunt, si ex his fisco adquiri nihil possit.

80. Divus Pius Coelio Amaranto ita (49. 14) 1 § 2—5 rescripsit vacantium bonorum nuntiationem quadriennio finiri idque tempus ex die, quo certum esse coepit neque heredem neque bonorum possessorem exstare, 3 computari oportere. Praescriptio autem viginti annorum, quae etiam circa requirendorum adnotatorum bona observatur, ex constitutione divi Titi solet ex eo numerari, ex quo quid ad fiscum pertinere potuit. 4 Causae autem, quae statim motae sunt et tractae ultra vicensimum annum, differri possunt etiam post 5 vicensimum annum. Illae quoque causae, quae a priore nuntiatore proditae dicantur, etiam post annos, quibus praescribi diximus, fisco nuntiari possunt.

Primus omnium divus Nerva edicto vetuit (40. 15) 4 post quinquennium mortis cuiusque de statu quaeri. sed et divus Claudius Claudiano rescripsit, si per quaestionem nummariam praeiudicium statui videbitur fieri, cessare quaestionem.

81. Si de pluribus heredibus quibusdam (29. 5) 27 invitis aut ignorantibus apertum erit testamentum, non amittunt portiones suas qui culpa carent.[1]

82. Damnatione bona publicantur, cum (48. 20) 1 aut vita adimitur aut civitas, aut servilis condicio 1 irrogatur. Etiam si qui ante concepti et post damnationem nati sunt, portiones ex bonis patrum damnato-2 rum accipiunt. Liberis autem ita demum portio 3 tribuitur, si iustis nuptiis nati sint. Liberis eius, cui pars dimidia dumtaxat bonorum ablata est, partes non dantur: idque et divi fratres rescripserunt.

83. †[*Si condemnatur pater, qui dotem pro* (48. 20) 9 *filia dedit, fisco in eam dotem ius non est, etiamsi postea in matrimonio filia moriatur*], *[2]*nisi probabitur patrem metu condemnationis liberis prospexisse.**

LIBER II.

[*De delatoribus*].

84. Ex quibusdam causis delatione (49. 14) 2 pr.—§ 5 suscipientium fama non laeditur, veluti eorum, qui non praemii consequendi, item eorum, qui ulciscendi gratia adversarium suum deferunt, vel quod nomine rei publicae suae quis exsequitur causam: et haec ita observari plurifariam principalibus constitutionibus prae-1 cipitur. Divus Hadrianus Flavio Arriano in haec verba rescripsit: 'Quin ei, qui instrumenta ad causam fisci pertinentia, cum possit exhibere, non exhibet, nocere debeat, si verum aliter non invenitur, ea subtracta esse credantur, quae nocitura causae eius fuerint, dubitatum non est. sed nec alias dubitari oportet, quin non in aliam rem nocere debeant, quam in eam qua desiderata sunt'. Item divi fratres ad libellum

1) institutio *βιβλία τρία Index. Qualis fuerit rerum ordo in his institutionum libris, pro certo dici non potest. Suspicor tamen lib. I. actum fuisse de iure hereditario, II. de iure personarum et rerum, III. de obligationibus.* 2) *cf. inscr.* (48. 20) 1. 3) *Septimio Severo imperante conscripti, fr.* 86.

1) *cf.* (29. 5) 5 § 2, 13. 2) *in F. omissum, in Bas.* 60,52,9 *sub nomine Callistrati non adscripto libro traditum.*

Cornelii Rufi rescripserunt totiens edenda esse instrumenta, quotiens de iure capiendi vel de iure dominii vel de aliqua causa simili re nummaria quaeratur, 3 non si de capitali causa agatur. Senatus censuit, ut, si neque delator neque possessor tribus edictis evocati adfuerint, delatoris quidem fideiussores teneantur et ei postea publicam causam deferendi ius adimatur, possessoris autem ius idem esset, quod si delatus 4 omnino non esset. Quotiens tamen delator adesse iussus cessat nec hoc fraude possessoris factum esse probabitur, divus Hadrianus rescripsit secundum possessorem pronuntiari oportere, ita ut sententia comprehendatur etiam delatores edicto id comprehendisse. 5 Divus Pius Caecilio Maximo rescripsit constitutionem patris sui, qua compelleretur delator edere mandatorem ac, nisi edidisset, ut in vincula deduceretur, eo pertinere, non ut delator poena subduceretur, si mandatorem haberet, sed ut mandator quoque perinde atque si ipse detulisset puniretur.

85. De eo delatore, qui causam solus [(49. 14) 23] agere instituerat non habita mentione mandatoris, si postea desistat, praetendens mandatorem causae decessisse, puniendum divi fratres rescripserunt.

86. Imperator noster Severus Augustus [(49. 14) 2 § 6. 7] constituit, ne servi delatores dominorum audiantur, sed ut poena coerceantur: libertos quoque causae mandatores contra patronos a praesidibus provinciarum poenae 7 plectendos. Complura sunt rescripta principalia, quibus cavetur non obesse errorem cuiquam, quod ignotus iuris sui ipse se detulerit.[1] sed extat eorundem principum rescriptum, ex quo videtur posse defendi ita demum non nocere cuiquam se detulisse, si ea persona sit, quae ignorare propter rusticitatem vel propter sexum femininum ius suum possit.

LIBER III.

[*De tacitis fideicommissis*].

87. Non intellegitur fraudem legi [(49. 14) 3 pr.—§ 4] fecisse, qui rogatus est palam restituere. sed cum quidam testamento suo ita scripsisset: 'vos rogo, ut in eo, quod a vobis peti, fidem praestetis: perque deum,[2] ut faciatis, rogo' et quaereretur, an id palam datum intellegeretur: Iulianus[3] respondit non quidem apparere, quid ab heredibus ex huiusmodi verbis petitum est. quaeri autem solere, quando intellegatur quis in fraudem legis fidem suam accommodare: et fere eo iam decursum, ut fraus legi fieri videatur, quotiens quis neque testamento neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione et chirographo obligaret se ad praestandum ei qui capere non potest: ideoque dici posse ex supra dictis verbis non esse legi fraudem factam. 1 Si quis palam rogatus et tacite esset, agitabatur, quid magis praevaleret: utrum id ipsum noceret, quod tacite rogatus esset, an prodesset, quod palam petitum esset. et divus Hadrianus rescripsit in eo, quod cuiusque fidei palam commissum est, non esse existimandum 2 fidem suam in fraudem legis accommodasse. Quando autem fraus interposita videatur, agendum est, id est utrum exitus spectari deberet an consilium: forte si tunc, cum tacite fideicommittebatur, non capiebat is, cui restitui iubebatur, mortis vero tempore capere poterat, vel contra. et placuit exitum esse spectandum. 3 Tacita autem fideicommissa frequenter sic deteguntur, si proferatur chirographum, quo se cavisset cuius fides eligitur, quod ad eum ex bonis defuncti pervenerit, restituturum. sed et ex aliis probationibus manifestissi4 mis idem fit.[1] Cum ex causa taciti fideicommissi bona ad fiscum pertinent, omnia, quae in testamento utiliter data sunt, valent: et ita divus Pius rescripsit.

[*De venditionibus fiscalibus*].

88. Divi fratres rescripserunt in ven- [(49. 14) 3 § 5] ditionibus fiscalibus fidem et diligentiam a procuratore exigendam et iusta pretia non ex praeterita emptione, sed ex praesenti aestimatione constitui: sicut enim diligenti cultura pretia praediorum ampliantur, ita, si neglegentius habita sint, minui ea necesse est.

[*De conveniendis fisci debitoribus*].

89. Cum quinquennium, in quo quis [(49. 14) 3 § 6—8] pro publico conductore[2] se obligavit, excessit, sequentis temporis nomine non tenetur: idque principalibus rescriptis exprimitur. divus etiam Hadrianus in haec verba rescripsit: 'Valde inhumanus mos est iste, quo retinentur conductores vectigalium publicorum et agrorum, si tantidem locari non possint. nam et facilius invenientur conductores, si scierint fore ut, si peracto 7 lustro discedere voluerint, non teneantur'. Si posteriori creditori fiscus successerit, eo iure utitur, quo is 8 usurus erat, cui successit. Multa principalia sunt rescripta, quibus cavetur non aliter fiscum debitorum suorum debitores convenire, nisi principales debitores defecerint, vel ex ratione fisci nomina facta liquido probentur, vel ex contractu fiscali debitores conveniantur.

[*Si is in libertatem proclamet, qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse dicitur*].

90. Divus Hadrianus Flavio Proculo [(49. 14) 3 § 9] rescripsit, cum in libertatem proclamat qui ex bonis ad fiscum pertinentibus esse dicitur, iudicium dari praesentibus et agentibus etiam his, qui negotiis fisci solent intervenire: et huiusmodi liberales causae, si non interveniente fisci advocato decisae sint, in integrum restituuntur.

[*De thensauris*].

91. Si in locis fiscalibus vel [(49. 14) 3 § 10. 11] publicis religiosisve aut in monumentis thensauri reperti fuerint, divi fratres constituerunt, ut dimidia pars ex his fisco vindicaretur. item si in Caesaris possessione repertus fuerit, dimidiam aeque partem fisco 11 vindicari. Deferre autem se nemo cogitur, quod thensaurum invenerit, nisi ex eo thensauro pars fisco debeatur. qui autem, cum in loco fisci thensaurum invenerit, partem ad fiscum pertinentem suppresserit, totum cum altero tanto cogitur solvere.

LIBER IV.

1) (49. 14) 13 i. f. dig. (30) 103. 2) deum *Trib.* 3) Iulian. 83

1) sed et . . . fit *Trib.?* 2) pro publico conductore] populi Romani publico conducto *coni. Mommsen.*

QUAESTIONUM LIBRI DUO.[1]

LIBER I.

92. Nam imperator noster Severus rescripsit (1. 3) 38 in ambiguitatibus quae ex legibus proficiscuntur consuetudinem aut rerum perpetuo similiter iudicatarum auctoritatem vim legis optinere debere.

93. Observandum est, ne is iudex detur (5. 1) 47 quem altera pars nominatim petat: id enim iniqui exempli esse divus Hadrianus rescripsit: nisi hoc specialiter a principe ad verecundiam petiti iudicis respiciente permittetur.

94. In instrumentis, quae quis non ex- (12. 3) 10 hibet, actori permittitur in litem iurare, quanti sua interest ea proferri, ut tanti condemnetur reus: idque etiam divus Commodus rescripsit.

95. Itaque cum separatim socii agere (17. 2) 64 coeperint et unusquisque eorum sibi negotietur, sine dubio ius societatis dissolvitur.

96. Divus Claudius edicto praecepit ad- (48. 10) 15 iciendum legi Corneliae, ut, si quis, cum alterius testamentum vel codicillos scriberet, legatum sibi sua manu scripserit, proinde teneatur ac si commisisset in legem Corneliam, et ne vel is venia detur, qui se ignorasse edicti severitatem praetendant. scribere autem sibi legatum videri non solum eum qui manu sua id facit, sed etiam qui per servum suum vel filium, quem in potestatem habet, dictante testatore legato honoratur. 1 Plane constitutionibus principalibus cavetur, ut, si testator specialiter subscriptione sua declaraverit dictasse servo alicuius, ut domino eius legatum ab heredibus suis daretur, id valere: [2]nec generalem subscriptionem testatoris valere adversus senatus consulti auctoritatem et ideo legatum pro non scripto habendum et servo, qui etiam sibi legatum adscripsit, veniam dari. ego tutius esse puto veniam petendam ab imperatore, sci-2 licet eo quod relictum est abstinentibus. Item senatus censuit, ut, si servus domini sui iussu testamento codicillisve libertatem sibi adscripserit, ob eam rem, quod ipsius manu adscriptum est, minus liber sit: sed libertas ei ex fideicommissi causa praestatur: si modo post eam scripturam manu sua testator testamento codicillisve 3 subscripserit. Et quatenus de sola specie fideicommissae libertatis hoc senatus consulto continebatur, divus Pius rescripsit sententiam magis sequendam esse huius senatus consulti quam scripturam: nam servos, cum dominis suis parent, necessitate potestatis excusari, si tamen accedat domini auctoritas subscribentis se ea dictasse et recognovisse: videri enim ait ipsius domini manu scripta, cuius voluntate ea scripta sunt. 'Quod tamen', inquit, 'ad liberas personas, in quas nullum ius testator habuerit, extendi non debet: quaeri tamen debet, an aeque subsequendi necessitas et honesta excusatio est non facientibus, quod non sit concessum'. 4 Matri quoque, cui perservum suum dictante filio legatum scriptum esset, veniam tribuendam legis Corneliae 5 placuit. Idem in filiam, quae dictante matre sua per ignorantiam iuris legatum sibi scripserat, senatus cen-6 suit. Si quis duobus heredibus institutis adiecerit, ut, si alteruter heres sine liberis decessisset, ei qui superesset et liberos haberet hereditas redderetur vel, si uterque sine liberis decessisset, hereditas (deinde alia manu) scriptori testamenti restitueretur: placet testamentario poenam legis Corneliae remitti. sed benignius est, ut etiam ea, quae supra scripta sunt, simili modo consequatur.

97. Mandatis principalibus, quae prae- (48. 19) 35 sidibus dantur, cavetur, ne quis perpetuis vinculis damnetur: idque etiam divus Hadrianus rescripsit.

LIBER II.

98. Navis onustae levandae causa, quia (14. 2) 4 intrare flumen vel portum non potuerat cum onere, si quaedam merces in scapham traiectae sunt, ne aut extra flumen periclitetur aut in ipso ostio vel portu, eaque scapha summersa est, ratio haberi debet inter eos, qui in nave merces salvas habent, cum his qui in scapha perdiderunt, proinde tamquam si iactura facta esset: idque Sabinus quoque libro secundo responsorum probat. contra si scapha cum parte mercium salva est, navis periit, ratio haberi non debet eorum, qui in nave perdiderunt, quia iactus in tributum nave salva 1 venit. Sed si navis, quae in tempestate iactu mercium unius mercatoris levata est, in alio loco summersa est et aliquorum mercatorum merces per urinatores extractae sunt data mercede, rationem haberi debere eius, cuius merces in navigatione levandae navis causa iactae sunt, ab his, qui postea sua per urinatores servaverunt, Sabinus aeque respondit. eorum vero, qui ita servaverunt, invicem rationem haberi non debere ab eo, qui in navigatione iactum fecit, si quaedam ex his mercibus per urinatores extractae sunt: eorum enim merces non possunt videri servandae navis causa iactae 2 esse, quae perit. Cum autem iactus de nave factus est et alicuius res, quae in navi remanserunt, deteriores factae sunt, videndum, an conferre cogendus sit, quia non debet duplici damno onerari et collationis et quod res deteriores factae sunt. sed defendendum est hunc conferre debere pretio praesente rerum: itaque verbi gratia si vicenum merces duorum fuerunt et alterius aspargine decem esse coeperunt, ille cuius res integrae sunt pro viginti conferat, hic pro decem. potest tamen dici etiam illa sententia distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factae sunt, id est utrum propter iacta nudatis rebus damnum secutum est an vero alia ex causa, veluti quod alicubi iacebant merces in angulo aliquo et unda penetravit. tunc enim conferre debebit: an ex priore causa collationis onus pati non debet, quia iactus etiam hunc laesit? adhuc numquid et si aspargine propter iactum res deteriores factae sunt? sed distinctio suptilior adhibenda est, quid plus sit, in damno an in collatione: si verbi gratia hae res viginti fuerunt et collatio quidem facit decem, damnum autem duo, deducto hoc, quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. quid ergo, si plus in damno erit quam in collatione? ut puta decem aureis[1] res deteriores factae sunt, duo autem collationis sunt. indubitate utrumque onus pati non debet: sed hic videamus, num et ipsi conferre oporteat. quid enim interest iactatas res meas amiserim an nudatas deteriores habere coeperim: nam sicut ei qui perdiderit subvenitur, ita et ei subveniri oportet, qui deteriores

1) *Septimio Severo imperante conscripti, v. fr.* 92, 94. *Certum rerum ordinem in his libris non invenio.* 2) unde colligitur *aut similia videntur excidisse.*

1) aureis *Trib.*

propter iactum res habere coeperit. haec ita Papirius Fronto respondit.

99. [1]Cum plures fundi specialiter nominatim uno instrumento emptionis interposito venierint, non utique alter alterius fundus pars videtur esse, sed multi fundi una emptione continentur. et quemadmodum, si quis complura mancipia uno instrumento emptionis interposito vendiderit, evictionis actio[2] in singula capita mancipiorum spectatur, et sicut aliarum quoque rerum[3] complurium una emptio facta sit, instrumentum quidem emptionis interpositum unum est, evictionum autem tot actiones[4] sunt, quot et species rerum sunt quae emptione comprehensae sunt: ita et in proposito non utique prohibebitur emptor evicto ex his uno fundo venditorem convenire, quod una cautione emptionis complures fundos mercatus comprehenderit. (21. 2) 72

100. Si res gesta sine litterarum quoque consignatione veritate factum suum praebeat, non ideo minus valebit, quod instrumentum nullum de ea intercessit. (22. 4) 5

101. Libertum eundemque tutorem pupillae eo, quod in matrimonium collocata ipsi tutori suo vel filio eius est, senatus relegandum censuit. 1 Senatus consulti, quo prohibentur tutores et filii eorum pupillas suas ducere, puto heredem quoque tutoris extraneum sententia adprehendi, cum ideo prohibuerit huiusmodi nuptias, ne pupillae in re familiari circumscribantur ab his, qui rationes eis gestae tutelae 2 reddere compelluntur. Tutor autem pupilli non prohibetur filiam suam collocare pupillo suo in matrimonium. (23. 2) 64

102. Sed nisi hoc evidenter actum fuerit [*scil., ut res ante matrimonium in dotem datae sponsi non fiant nisi nuptiis secutis*], credendum est hoc agi, ut statim res sponsi fiant et, nisi nuptiae secutae fuerint, reddantur. (23. 3) 8

103. Cum servus ita liber esse iussus sit 'si rationes reddiderit' eique fundum heres dare damnas sit, videamus, utrum condicio libertati praeposita sit an vero et legato. et quidem si libertati soli accipiamus praepositam, nullus tractatus amplius superest: nam legatum purum invenitur et ideo inutile fit: quod si condicio etiam legato insita sit, quod quidam recte putant, simul cum libertate dies quoque legati utiliter cedit. quid ergo continetur his verbis 'si rationes reddiderit'? quidam hoc aiunt 'si reliqua reddiderit', quasi nihil intersit, utrum sub hac condicione 'si reliqua' vel hac 'si rationes reddiderit'. sed nos neque condicionem meram putamus esse, quae in datione exsistit, neque meram condicionem, quae in facto sit, sed eam condicionem, quae ex mixtura quadam consistit. nam non utique si ille in folle reliqua optulerit, liber erit: non enim testator hoc sensit, sed illud, ut rationes reddat, quomodo servus reddere solet, id est legendas offerre rationes primum, deinde computandas, ut explorari possit, imputationes probe an improbe referantur, accepta recte relata an non recte: ita enim incipit quidem res a facto, pervenit autem ad pecuniam. inest his verbis etiam heredes notitia instrui rationum, ut sciant, quid in quaque ratione scriptum sit. nam quod ipse vivus facturus erat, ab heredibus suis fieri iussisse intellegitur: ille autem utique non sic solebat servo suo ostendenti reliqua rationes subscribere, sed ita, ut legeret examinaret exciperet. itaque cum servo sub hac condicione testamento libertas datur 'si rationes reddiderit', non hanc solam habet significationem, si cautiones instrumentaque omnia actus sui exhibuerit heredi, sed et si reliqua solverit. (35. 1) 82

104. Conventio privata neque servum quemquam neque libertum alicuius facere potest. (40. 12) 37

105. Res ex mandatu meo empta non prius mea fiet, quam si mihi tradiderit qui emit. (41. 1) 59

106. Debitorem, qui ex senatus consulto Trebelliano totam hereditatem restituit, placet non videri in fraudem creditorum alienasse portionem, quam retinere potuisset, sed magis fideliter facere. (42. 8) 20

107. [1]Ne quid ex naufragiis diripiatur vel quis extraneus interveniat colligendis eis, multifariam prospectum est. nam et divus Hadrianus edicto praecepit, ut hi, qui iuxta litora maris possident, scirent, si quando navis vel inficta vel fracta intra fines agri cuiusque fuerit, ne naufragia diripiant, in ipsos iudicia praesides his, qui res suas direptas queruntur, reddituros, ut quidquid probaverint ademptum sibi naufragio, id a possessoribus recipiant. de his autem, quos diripuisse probatum sit, praesidem ut de latronibus gravem sententiam dicere. ut facilior sit probatio huiusmodi admissi, permisit his et quidquid passos se huiusmodi queruntur, adire praefectos et ad eum testari reosque petere, ut pro modo culpae vel vincti vel sub fideiussoribus ad praesidem remittantur. a domino quoque possessionis, in qua id admissum dicatur, satis accipi, ne cognitioni desit, praecipitur. sed nec intervenire naufragiis colligendis aut militem aut privatum aut libertum servumve principis placere sibi ait senatus. (47. 9) 7

108. 'Liberorum' appellatione nepotes et pronepotes ceterique qui ex his descendunt continentur: hos enim omnes suorum appellatione lex duodecim tabularum comprehendit. totiens enim leges necessariam ducunt cognationem singulorum nominibus uti (veluti filii, nepotis, pronepotis ceterorumve qui ex his descendunt), quotiens non omnibus, qui post eos sunt, praestitum voluerint, sed solis his succurrent, quos nominatim enumerent. at ubi non personis certis, non quibusdam gradibus praestatur, sed omnibus, qui ex eodem genere orti sunt, liberorum appellatione comprehenduntur. (50. 16) 220 pr.

Si dotali instrumento ita stipulatio interposita sit, ut liberorum nomine dos apud maritum resideat, nepotum quoque nomine dos retinebitur. (24. 3) 48

Sed et Papirius Fronto libro tertio responsorum ait praedio cum vilico et contubernali (50. 16) 220 § 1—3

---

1) *In hoc fragmento quidquid ad mancipationem spectabat Trib. delevit, ita ut iam intellegi non possit, qua ratione Callistratus servorum ceterarumque rerum exemplum protulerit. Equidem suspicor Callistratum egisse de pluribus fundis non modo simul venditis, sed etiam una mancipatione ad emptorem translatis rationemque dubitandi fuisse hanc: an uno emptionis instrumento interposito unaque mancipatione facta auctor de unoquoque fundo perinde teneatur ac si is fundus separatim venditus mancipatusque esset. Servi vero ceteraeque res mancipi, quae plures simul manu capi non possunt, singulae* (*Ulp.* 19, 6, *Tacit. ann.* 2, 30) *emptori mancipantur, ideoque earum rerum exemplo utitur iuris consultus, ut appareat una plurium fundorum mancipatione idem effici atque pluribus aliarum rerum mancipationibus uno emptionis instrumento comprehensarum.*

2) evictionis actio] auctoritas *Callistr.?* 3) mancipi *ins.?*

4) evictionum autem tot actiones] auctoritates autem tot *Callistr.?*

1) *iung. cum fr.* 98.?

eius et filiis legato nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter habeat: filii enim appellatione saepe et nepotes accipi multifariam placere. 2 Divus quoque Marcus rescripsit non videri sine liberis defunctum, qui nepotem suum heredem reliquit. 3 Praeter haec omnia natura nos quoque docet parentes pios, qui liberorum procreandorum animo et voto uxores ducunt, filiorum appellatione omnes qui ex nobis descendunt continere: nec enim dulciore nomine possumus nepotes nostros quam filii appellare. etenim idcirco filios filiasve concipimus atque edimus, ut ex prole eorum earumve diuturnitatis nobis memoriam in aevum relinquamus.

FRAGMENTA NON ADSCRIPTO LIBRO TRADITA.

v. fr. 83. (48. 20) 9 = Bas. 60, 52, 9

v. fr. 53. (48. 22) 18 = Bas. 60, 54, 19

CAMPANUS

(INCERTAE AETATIS).[1]

1. Valens 6 fideic. *Campanus scribit non* (38. 1) 47 *debere praetorem pati donum munus operas imponi ei, qui ex fideicommissi causa manumittatur. sed si, cum sciret posse se id recusare, obligari se passus sit, non inhibendam operarum petitionem, quia donasse videtur.*

2. Pomp. 3 fideic. *Campanus ait, si minor* (40. 5) 34 § 1 *annis viginti rogaverit heredem, ut proprium servum manumittat, praestandam ei libertatem, quia hic lex Aelia Sentia locum non habet.*

1) *Scripsit post legem Aeliam Sentiam latam, laudatur ab Aburnio Valente et a Pomponio.*

C. ATEIUS CAPITO

(CONSUL A. U. 758, OBIIT A. U. 775).[1]

1. Proc. 2 epist. *Parietem communem in-* (8. 2) 13 § 1 *crustare licet secundum Capitonis sententiam, sicut licet mihi pretiosissimas picturas habere in pariete communi: ceterum si demolitus sit vicinus et ex stipulatu actione damni infecti agatur, non pluris quam vulgaria tectoria aestimari debent: quod observari et in incrustatione oportet.*

2. Ulp. 3 ad l. Iul. et P. [*Invitam libertam* (23. 2) 29 *uxorem ducere patronus non potest*]*: quod et Ateius Capito consulatu suo fertur decrevisse.*

3. *v. Cato fr.* 4. (24. 3) 44

4. . . . *Gallus Aelius ait: 'reus* Fest. v. Reus p. 273 *est, qui cum altero litem contestatam habet, sive is egit sive cum eo actum est . . .' At Capito Ateius in eadem quidem opinione est, sed exemplo adiuvat interpretationem: nam in secunda tabula secunda lege, in qua scriptum est: 'quid horum fuit unum iudici arbitrove reove, eo dies diffissus esto', hic uterque, actor reusque, in iudicio reus vocatur.*

5. *Ateius Capito . . ., quid lex esset,* Gell. 10, 20, 2 *hisce verbis definivit: lex, inquit, est generale iussum populi aut plebis rogante magistratu.*

1) (1. 2) 2 § 47, *Tac. ann.* 3, 75. *Atei Capitonis fragmenta, quae extra Iustiniani digesta ad nos pervenerunt, collegit Huschke, iur. anteiust. p.* 115—123. *Quorum maior pars, cum ad ius publicum et sacrum spectet, hoc loco erat praetermittenda. Atei nomen, quod in dig. quatuor locis non adiecto cognomine occurrit, non ad Capitonem spectat, sed ad C. Ateium Servii discipulum, v. p.* 71.

CARTILIUS

(INCERTAE AETATIS).

1. Ulp. 28 ad edict. *Si me rogaveris,* (13. 6) 5 § 13 *ut servum tibi cum lance commodarem et servus lancem perdiderit, Cartilius ait periculum ad te respicere, nam et lancem videri commodatam: quare culpam in eam quoque praestandam. plane si servus cum ea fugerit, eum qui commodatum accepit non teneri, nisi fugae praestitit culpam.*

2. Proc. 2 epist. *'Cornelius et Maevius,* (28. 5) 70 *uter eorum volet, heres esto': uterque vult. Trebatius neutrum fore heredem, Cartilius utrumque.*

AULUS CASCELLIUS[1]

(ALFENI VARI, OFILII, TREBATII AEQUALIS).

1. Iavol. 1 post. Lab. *Cum ex filio quis* (28.6) 39 pr. §2 *duos nepotes impuberes habebat, sed alterum eorum in potestate, alterum non, et vellet utrumque ex aequis partibus heredes habere et, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius transferre: ex consilio Labeonis Ofilii Cascellii Trebatii eum, quem in potestate habebat, solum heredem fecit et ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cum in suam tutelam venisset, legavit: quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, alterum heredem ei substituit.*

2 *Quidam quatuor heredes fecerat et omnibus heredibus praeter unum substituerat: unus ille, cui non erat quisquam substitutus, et ex ceteris alter vivo patre familias decesserant. partem, cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoque pertinere Ofilius Cascellius responderunt, quorum sententia vera est.*

2. Lab. 2 post. a Iavol. epit. *Qui concubinam* (32) 29 pr. *habebat, ei vestem prioris concubinae utendam dederat, deinde ita legavit: 'vestem, quae eius causa empta parata esset.' Cascellius Trebatius negant ei deberi prioris concubinae causa parata, quia alia condicio esset in uxore.*

3. Iavol. 2 ex post. Lab. *'Heres meus* (32) 100 pr. §1 *damnas esto Lucio Titio Stichum servum meum reddere' vel ita 'illum servum meum illi reddito'. Cascellius ait deberi neque id Labeo improbat . . .*

1 *Duae statuae marmoreae cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum: nullam statuam marmoream praeter duas Cascellius putat deberi: Ofilius Trebatius contra.*

4. Lab. 2 post. a Iavol. epit. *Item ei, quae* (33.4) 6 § 1 *dotem nullam habebat, vir sic legaverat: 'quanta pecunia dotis nomine' et reliqua, 'pro ea quinquaginta heres dato'. deberi ei legatum Ofilius Cascellius, item et Servii auditores rettulerunt: perinde habendum esse ac si servus alicui mortuus aut pro eo centum legata essent. quod verum est, quia his verbis non dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.*

5. Iavol. 2 ex post. Lab. *Quidam heredem* (33.6) 7 pr. *damnaverat dare uxori suae vinum oleum frumentum acetum mella salsamenta. Trebatius aiebat . . . . Ofilius Cascellius Tubero omne, quantum pater familias reliquisset, legatum putant.*

---

1) *cf.* (1.2) 2 § 45. *Quae Cascellii facete dicta apud Macrobium (sat. 2,6,1.2) et Quintilianum (I. O. 6,3,87) traduntur, cum ad ius civile non pertineant, h. l. repetere nolui.*

6. Iavol. 2 ex post. Lab. *Cum quidam duos* (33.7) 4 *fundos iunctos haberet et ex altero boves, cum opus fecissent, in alterum reverterentur, utrumque fundum cum instrumento legaverat. Labeo Trebatius boves ei fundo cessuros putant, ubi opus fecissent, non ubi manere consuevissent: Cascellius contra. Labeonis sententiam probo.*

7. Iavol. 5 ex post. Lab. *Molas manuarias* (33.7) 26 § 1 *quidem suppellectilis, iumentarias autem instrumenti esse Ofilius ait. Labeo Cascellius Trebatius neutras suppellectilis, sed potius instrumenti putant esse, quod verum puto.*

8. Iavol. 3 ex post. Lab. *Qui vestem omnem* (33.10) 10 *et res plurium generum supellectilis expenso ferre solitus erat, is uxori supellectilem legaverat. recte negabant vestem legato cessuram Labeo Ofilius Cascellius, quia non posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.*

9. Iavol. 2 ex post. Lab. *Cum ita legatum* (34.2) 39 § 1 *esset: 'argentum, quod domo mea erit cum moriar', Ofilium nec quod depositum a se nec quod commodatum reliquisset argentum legatum videri respondit. idem Cascellius de commodato.*

10. Iavol. 2 ex post. Lab. *Quidam ita legaverat: 'si Publius Cornelius impensam, quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato'. Cascellius aiebat etiam pretium fundi dari debere, Ofilius rel.* (35.1) 40 § 1

11. Ulp. 53 ad edict. *Item sciendum est* (39.3) 1 § 17 *hanc actionem non alias locum habere, quam si aqua pluvia agro noceat: ceterum si aedificio vel oppido noceat, cessat actio ista, agi autem ita poterit ius non esse stillicidia flumina immittere. et ideo Labeo et Cascellius aiunt aquae quidem pluviae arcendae actionem specialem esse, de fluminibus et stillicidiis generalem et ubique agi ea licere.*

12. Ulp. 71 ad edict. . . . *si contra testa-* (43.24) 1 § 7 *tionem denuntiationemque fecerit, idem esse [i. e. vi fecisse videri] Cascellius et Trebatius putant: quod verum est.*

13. Cels. 25 digest. *In usu iuris frequenter* (50.16) 158 *uti nos Cascellius ait singulari appellatione, cum plura generis eiusdem significare vellemus: nam 'multum hominem venisse Romam' et 'piscem vilem esse' dicimus.*[1] *item in stipulando satis habemus de herede cavere 'si ea res secundum me heredemve meum iudicata erit' et rursus 'quod ob eam rem te heredemve tuum': nempe aeque si plures heredes sint, continentur stipulatione.*

---

1) *Huc usque Cascellium laudatum esse puto: reliqua Celsi sunt.*

C. CASSIUS LONGINUS

(CONSUL P. CHR. 30, OBIIT SUB VESPASIANO).

IURIS CIVILIS LIBRI.[1]

LIBER II.

1. Ulp. 8 ad Sab. *Iussum eius qui in* (29. 2) 25 § 4. 5 *potestate habet non est simile tutoris auctoritati, quae interponitur perfecto negotio, sed praecedere debet, ut Gaius Cassius libro secundo iuris civilis scribit: et putat* 5 *vel per internuntium fieri posse vel per epistulam. Sed utrum generaliter 'quaecumque tibi hereditas fuerit delata', an specialiter? et magis placet, ut Gaius Cassius scribit, specialiter debere mandare.*

LIBER VI.

2. Ulp. 37 ad Sab. *Si pupillus pupillave* (26. 1) 3 § 2 *cum iusto tutore tutorve cum eorum quo litem*[2] *agere vult et curator*[3] *in eam rem petitur, utrum ipsis poscentibus datur an vero et adversario? et sciendum est, sive agant sive conveniantur, dari hunc curatorem*[4] *posse, sed non alias, quam si ipse petat, cui dari eum oportet. denique Cassius libro sexto scripsit talem curatorem*[4] *neminem dari posse nisi praesentem neque cuique nisi praesenti et postulanti, itaque infanti non potest dari. idem Cassius ait, si pupillus curatorem*[4] *poscere non vult, quo minus cum eo agatur, cogi eum a praetore debuisse.*

LIBER VII.

3. Paul. 41 ad edict. *Si tres emancipati,* (37. 6) 2 § 5 *duo in potestate sint, Gaius Cassius libro septimo iuris civilis tertias conferendas putat, ut emancipati, quia invicem non conferunt, unius loco sint: nec indignari eos oportere, si plus conferant et minus accipiant, quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem omittere. Iulianus quoque Cassii sententiam sequitur.*

LIBER VIII.

4. Ulp. 17 ad Sab. *Cassius quoque scribit* (7. 1) 7 § 3 *libro octavo iuris civilis fructuarium per arbitrum cogi reficere, quemadmodum adserere cogitur arbores: et Aristo notat haec vera esse.*

5. Ulp. ibid. *Aucupiorum quoque et vena-* (7. 1) 9 § 5 *tionum reditum Cassius ait libro octavo iuris civilis ad fructuarium pertinere: ergo et piscationum.*

6. Ulp. ibid. *Quoniam autem dixi-* (7. 1) 23 § 1, Vat. 72 *mus quod ex operis adquiritur ad fructuarium pertinere, sciendum est etiam cogendum eum operari: etenim modicam quoque castigationem fructuario competere Sabinus respondit et Cassius libro octavo iuris civilis scripsit, ita ut neque torqueat, neque flagellis caedat.* [1][*Iidem fructum oper*]*ae gladiatoriae eius us*[*que ad lusus et similia fructuario puta*]*nt compet*[*ere*] *posse: ut vero pug*[*net postulare non potest*].

7. Ulp. ibid. . . . *si decesserit fetus, peri-* (7. 1) 70 § 2 *culum erit fructuarii, non proprietarii, et necesse habebit alios fetus summittere. unde Gaius Cassius libro octavo scribit carnem fetus demortui ad fructuarium pertinere.*

LIBER X.

8. Ulp. 17 ad Sab. *Quid ergo si non . . .* (7. 1) 70 pr. *suppleat* [*scil. gregem fructuarius*]? *teneri eum proprietario Gaius Cassius scribit libro decimo iuris civilis.*

EX EIUSDEM OPERIS[2] LIBRIS INCERTIS.

9. Iavol. 2 ex Cassio. *Si quis legata, quibus* (35. 1) 54 pr. *dies adposita non esset, annua bima trima die dari iussit et alicui, cum pubes esset, pecuniam legavit, id quoque legatum annua bima trima die post pubertatem praestandum esse in commentariis Gaii scriptum est, quia magis condicio quam dies legato adiecta esset.*

10. Iavol. 6 ex Cassio. *Statuliber, antequam* (40. 7) 28 § 1 *condicio libertatis optigerit, si quid comparasset, peculio legato non cessurum in libris Gaii Cassii scriptum est, nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset.*

11. Iavol. 11 ex Cassio. *Si alieni nummi in-* (46. 3) 78 *scio vel invito domino soluti sunt, manent eius cuius fuerunt: si mixti essent, ita ut discerni non possent, eius fieri qui accepit in libris Gaii scriptum est, ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti competeret.*

CASSIUS LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.[3]

12. Marcian. 4 regul. *In municipiis quoque* (1. 8) 8 § 1 *muros esse sanctos Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere ne quid in his immitteretur.*

13. Marcell. 3 dig. *Cassius Longinus non putat* (1. 9) 2 *ei permittendum, qui propter turpitudinem senatu motus nec restitutus est, iudicare vel testimonium dicere, quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.*

14. Gai. 1 ad ed. prov. *Si idem cum* (2. 1) 11 pr. § 2 *eodem pluribus actionibus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis sit, coacervatio vero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud*

1) *Cassii libros* (*ut Sabini*) *incepisse a testamentis et legatis apparet ex Iavoleni epitome, quod et confirmat argumentum fragmentorum paene omnium, in quibus Cassius laudatur addito libri numero. Solum fr. 2 non videtur cum hoc ordine consentire: et, si quidem recte legitur 'libro sexto' eaque verba spectant ad iuris civilis libros, Cassium puto libro illo aliqua occasione oblata* (*forsitan cum tractaret substitutionem pupillarem*) *digressum esse ad condicionem impuberum.* 2) legitimo iudicio *Ulp.? v. Gai.* 1, 184. 3) tutor *Ulp.* 4) tutorem *Ulp.*

1) *Sequentia secundum Vat. ed. Mommsen.* 2) *Qui in fr. sqq. a Iavoleno laudantur Cassii 'libri' sive 'commentarii', esse notissimos eius de iure civili libros, pro certo habeo.* 3) *Non dubito, quin eorum, quae in Iavoleni libris ex Cassio leguntur, maxima pars Cassio sit addicenda. Certo tamen indicio cum Cassii opiniones ab adnotationibus Iavoleni non possint discerni, illa fragmenta omnia hoc loco censui esse praetermittenda, v. Iavolenus ex Cassio.*

eum agi posse Sabino Cassio Proculo placuit: quae sententia rescripto imperatoris Antonini confirmata est.

2 *Si una actio communis sit plurium personarum, veluti familiae erciscundae, communi dividundo, finium regundorum, utrum singulae partes spectandae sint circa iurisdictionem eius qui cognoscit, quod Ofilio et Proculo placet, quia unusquisque de parte sua litigat: an potius tota res, quia et tota res in iudicium venit et vel uni adiudicari potest, quod Cassio et Pegaso placet: et sane eorum sententia probabilis est.*

15. Ulp. 5 ad edict. *Parentem hic* [*i. e. in edicto de in ius vocando*] *utriusque sexus accipe: sed an in infinitum, quaeritur. quidam parentem usque ad tritavum appellari aiunt, superiores maiores dici: hoc veteres existimasse Pomponius refert: sed Gaius Cassius omnes in infinitum parentes dicit, quod et honestius est et merito optinuit.* | (2.4) 4 § 2 |

16. Ulp. 5 ad edict. *Liberos autem secundum Cassium, ut in parentibus, et ultra trinepotem accipimus.* | (2.4) 10 § 9 |

17. Ulp. 6 ad edict. *Athletas autem Sabinus et Cassius responderunt omnino artem ludicram non facere: virtutis enim gratia hoc facere.* | (3.2) 4 pr. |

18. Ulp. 12 ad edict. *Si feriae extra ordinem sint indictae, ob res puta prospere gestas vel in honorem principis, et propterea magistratus ius non dixerit, Gaius Cassius nominatim edicebat restituturum se, quia per praetorem videbatur factum: sollemnium enim feriarum rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit et debuerit actor, ne in eas incidat.* | (4.6) 26 § 7 |

19. Paul. 13 ad edict. *Unde videndum erit, an mutare sententiam possit. et alias quidem est agitatum, si arbiter iussit dari, mox vetuit, utrum eo quod iussit an eo quod vetuit stari debeat. et Sabinus quidem putavit posse. Cassius sententiam magistri sui bene excusat et ait Sabinum non de ea sensisse sententia, quae arbitrium finiat, sed de praeparatione causae: ut puta si iussit litigatores calendis adesse, mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse. ceterum si condemnavit vel absolvit, dum arbiter esse desierit, mutare sententiam non posse.* | (4.8) 19 § 2 |

20. Pomp. 11 var. lect. *Arbiter calendis Ianuariis adesse iussit et ante eum diem decessit: alter ex litigatoribus non adfuit. procul dubio poena minime commissa est: nam et Cassium audisse se dicentem Aristo ait in eo arbitro, qui ipse non venisset, non esse commissam.* | (4.8) 40 |

21. Paul. 17 ad Plaut. . . . *si postulatur in rem actio adversus legatum, numquid danda sit, quoniam ex praesenti possessione haec actio est? Cassius respondit sic servandum, ut, si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio, si vero ex multis servis de uno agatur, non sit inhibenda: Iulianus sine distinctione denegandam actionem* . . . . | (5.1) 24 § 2 |

22. Paul. ibid. *De eo autem qui adiit hereditatem Cassius scribit, quamvis Romae adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio, et hoc verum est.* | (5.1) 26 |

23. Paul. ibid. *Si pater familias mortuus esset relicto uno filio et uxore praegnate, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit, quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit unum nasci. sed Sabinus Cassius partem quartam peti debuisse, quia incertum esset an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, cum futura utique fierent, sed nostram inscientiam aspici debere.* | (5.1) 28 § 5 |

24. Ulp. 15 ad edict. *Quid si quis hereditatem emerit, an utilis in eum petitio hereditatis deberet dari, ne singulis iudiciis vexaretur? venditorem enim teneri certum est: sed finge non extare venditorem vel modico vendidisse et bonae fidei possessorem fuisse: an porrigi manus ad emptorem debeant? et putat Gaius Cassius dandam utilem actionem.* | (5.3) 13 § 4 |

25. Ulp. ibid. *Quod autem possessori solutum est an restituere debeat, videamus: et si bonae fidei possessor fuit sive non, debere restituere placet, et quidem si restituerit, ut Cassius scribit et Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.* | (5.3) 31 § 5 |

26. Paul. 20 ad edict. *Illud quoque quod in oratione divi Hadriani est, ut post acceptum iudicium id actori praestetur, quod habiturus esset, si eo tempore quo petit restituta esset hereditas, interdum durum est. quid enim, si post litem contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari debebit secundum verba orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius contra sensit. in praedonis persona Proculus recte existimat, in bonae fidei possessoribus Cassius.* | (5.3) 40 pr. |

27. Paul. 12 ad edict. . . .[1] *Cassius de ferruminatione scribit: . . . si statuae suae ferruminatione iunctum bracchium sit, unitate maioris partis consumi et quod semel alienum factum sit, etiamsi inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. non idem in eo quod adplumbatum sit, quia ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura non idem efficit. ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est.*[2] *at in his corporibus, quae ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem, ut singuli homines, singulae oves: ideoque posse me gregem vindicare, quamvis aries tuus sit immixtus, sed et te arietem vindicare posse. quod non idem in cohaerentibus corporibus eveniret: nam si statuae meae bracchium alienae statuae addideris, non posse dici bracchium tuum esse, quia tota statua uno spiritu continetur.* | (6.1) 23 § 5 |

28. Ulp. 17 ad Sab. *Sed et si alii* [*scil. usufructuarius rem fruendam*] *precario concedat vel donet, puto eum uti atque ideo retinere usum fructum, et hoc Cassius et Pegasus responderunt et Pomponius libro quinto ex Sabino probat.* | (7.1) 12 § 2 |

v. Aristo fr. 9. | (7.1) 17 § 1 |

29. Ulp. 17 ad Sab. *Fetus tamen pecorum Sabinus et Cassius opinati sunt ad fructuarium pertinere.* | (7.1) 68 § 1 |

30. Ulp. 17 ad Sab. *Ca*[*ssi*]*us autem usu*[*m-fructum*] ———*nari quoque usumfruc*[*tu*]*m itaq*——— *tantum agri causa f*[*ac*]*ta sun*[*t*] ——— *demortuas ad fruc*[*tuarium pertinere*] ——— *ceteraeque materiae* ——— *sequuntur, numquid* ——— [*ad proprie*]*tarium spectet, ut* ——— | Vat. 70 |

31. Ulp. 17 ad Sab. *Si massae usus fructus legetur et ex ea vasa sint facta vel contra, Cassius apud* | (7.4) 10 § 5 |

1) *cf. fr.* 107. 2) ideoque . . . necessaria est *Trib.?*

Urseium scribit interire usum fructum: quam sententiam puto veram.

32. Ulp. 18 ad Sab. *Post quod* [*scil. senatus consultum*] *omnium rerum usus fructus legari poterit. an et nominum? Nerva negavit: sed est verius, quod Cassius et Proculus existimant, posse legari.* (7. 5) 3

33. Ulp. 17 ad Sab. *Sabinus et Cassius et lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et holeribus et floribus et aqua usurum, non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusum: idem Nerva et adicit stramentis et sarmentis etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum. sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his, quae in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque sufficiat, sumpturum et ex his quae Nerva negavit* . . . . (7. 8) 12 § 1

34. Papin. 7 quaest. *Servitutes ipso quidem iure neque ex tempore neque ad tempus neque sub condicione neque ad certam condicionem* (*verbi gratia 'quamdiu volam'*) *constitui possunt: sed tamen si haec adiciantur, pacti vel per doli exceptionem occurretur contra placita servitutem vindicanti: idque et Sabinum respondisse Cassius rettulit et sibi placere.* (8. 1) 4 pr.

35. Paul. 21 ad edict. *Qui iter et actum habet, si statuto tempore*[1] *tantum ierit, non perisse actum, sed manere Sabinus Cassius Octavenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.* (8. 6) 2

36. Gai. 6 ad edict. prov. [*Si statuliber est is, cuius nomine noxali iudicio actum est, et ante deditionem exstitit condicio*], *praetor decernere debet translationem iudicii in statuliberum fieri: si vero rei iudicandae tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas, Sabinus et Cassius liberari heredem putant tradendo*[2] *servum, quia toto suo iure cederet: quod et verum est.* (9. 4) 15

37. Paul. 7 ad Plaut. *Quod ait praetor, cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum si liber fecisset consequeretur, quaeritur, utrum ad pecuniae praestationem respiciat an etiam ad noxae deditionem, ut puta si ex pretiis noxae deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur. Sabinus et Cassius putant pretium quoque noxae deditorum imputari debere, quod Pomponius probat et est verum* . . . . (9. 4) 31 pr.

38. Paul. 6 ad Sab. *Usu fructu uxori legato donec ei dos solvatur, per arbitrum familiae erciscundae tam id, quod coheredis nomine ex dote solutum sit, reciperare potest, quam ut coheres solvat effici posse Cassius ait: et verum est.* (10. 2) 44 § 7

39. Paul. 17 ad Plaut. *Servum tuum imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est. Sabinus Cassius*[3] *posse te mihi hominem condicere: sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, invicem me tecum acturum.* (12. 1) 31 § 1 = (19. 1) 24 § 1

40. Paul. 18 ad edict. *Si pater filium dare non oportere iuraverit, Cassius respondit et patri et filio dandam exceptionem iurisiurandi: si pater iuraverit in peculio nihil esse, filius conveniri poterit: sed et pater ita convenietur, ut post adquisiti peculii ratio habeatur.* (12. 2) 26 § 1

41. Paul. ibid. *Quod reus iuravit, etiam fideiussori proficit. a fideiussore exactum iusiurandum prodesse etiam reo Cassius et Iulianus aiunt: nam quia in locum solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est: si modo ideo interpositum est iusiurandum, ut de ipso contractu et de re, non de persona iurantis ageretur.* (12. 2) 28 § 1

42. Ulp. 32 ad edict. *Si fullo vestimenta lavanda conduxerit, deinde amissis eis domino pretium ex locato conventus praestiterit posteaque dominus invenerit vestimenta, qua actione debeat consequi pretium quod dedit? et ait Cassius eum non solum ex conducto agere, verum condicere domino posse.* (12. 7) 2

43. Gai. 9 ad ed. prov. *Si merx aliqua, quae certo die dari debebat, petita sit, veluti vinum oleum frumentum, tanti litem aestimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit: si de die nihil convenit, quanti tunc, cum iudicium acciperetur. idemque iuris in loco esse, ut primum aestimatio sumatur eius loci, quo dari debuit, si de loco nihil convenit, is locus spectetur, quo peteretur.* (13. 3) 4

44. Ulp. 28 ad edict. . . . *Labeo* . . . *ait* . . . *commodari rem mobilem, non etiam soli, utendam dari etiam soli. sed, ut apparet, proprie commodata res dicitur et quae soli est, idque et Cassius existimat.* (13. 6) 1 § 1

45. Paul. 29 ad edict. *Si quis caverit, ut silva sibi pignori esset, navem ex ea materia factam non esse pignori Cassius ait, quia aliud sit materia, aliud navis: et ideo nominatim in dando pignore adiciendum esse ait: 'quaeque ex silva facta natave sint'.* (13. 7) 18 § 3

46. Ulp. 28 ad edict. . . . *si praeposui ad mercium distractionem, tenebor nomine eius ex empto actione: item si forte ad emendum eum praeposuero, tenebor dumtaxat ex vendito: sed neque si ad emendum, et ille vendiderit, neque si ad vendendum, et ille emerit, debebit teneri, idque Cassius probat.* (14. 3) 5 § 12

47. Ulp. 29 ad edict. *Sed si filius fideiussor vel quasi interventor acceptus sit, an de peculio patrem obligat, quaeritur. et est vera Sabini et Cassii sententia existimantium semper obligari patrem de peculio et distare in hoc a servo.* (15. 1) 3 § 9

48. Ulp. 12 ad edict. *In adrogatorem de peculio actionem dandam quidam recte putant, quamvis Sabinus et Cassius ex ante gesto de peculio actionem non esse dandam existimant.* (15. 1) 42

49. Iulian. 4 ad Urs. Feroc. *Si ab ea muliere, quae contra senatus consultum intercessisset, fideiussorem accepissem, Gaius Cassius respondit ita demum fideiussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset.* (16. 1) 16 § 1

50. Gai. 9 ad ed. prov. *Sive autem cum ipso apud quem deposita est actum fuerit sive cum herede eius et sua natura res ante rem iudicatam interciderit, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius absolvi debere eum cum quo actum est dixerunt, quia aequum esset naturalem interitum ad actorem pertinere, utique cum interitura esset ea res et si restituta esset actori.* (16. 3) 14 § 1

51. Ulp. 30 ad Sab. *Ita coiri societatem posse, ut nullam partem damni alter sentiat, lucrum vero commune sit, Cassius putat: quod ita demum valebit, ut et Sabinus scribit, si tanti sit opera, quanti damnum est.* 2 *Aristo refert Cassium respondisse societatem talem coiri non posse, ut alter lucrum tantum, alter damnum sentiret, et hanc societatem leoninam solitum appellare: et nos consentimus.* . . . (17. 2) 29 § 1. 2

---

1) biennio *Paul.* 2) mancipando *Gai.* 3) (19. 1) 24 § 1: Cassius veram opinionem Sabini rettulit.

52. Ulp. 31 ad edict. . . . *si in communem rivum reficiendum inpensa facta sit, pro socio esse actionem ad reciperandum sumptum Cassius scripsit.* 18 . . . *apud veteres tractatur, an socius omnium bonorum, si quid ob iniuriarum actionem damnatus praestiterit, ex communi consequatur ut praestet. et Atilicinus Sabinus Cassius responderunt, si iniuria iudicis damnatus sit, consecuturum, si ob maleficium suum, ipsum tantum damnum sentire debere.* (17. 2) 52 § 12. 18

53. Paul. 32 ad edict. *Diximus dissensu solvi societatem: hoc ita est, si omnes dissentiunt. quid ergo, si unus renuntiet? Cassius scripsit eum qui renuntiaverit societati a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare.* (17. 2) 65 § 3

54. Paul. 33 ad edict. *Sed an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse* . . . . (18. 1) 1 § 1

55. Gai. 10 ad ed. prov. . . . *si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras, item oleum, ut in singulos metretas, item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando videatur emptio perfici. quod similiter scilicet quaeritur et de his quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata admensa adpensave sint, quia venditio quasi sub hac condicione videtur fieri, ut in singulos metretas aut in singulos modios quos quasve admensus eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quae adnumeraveris.* (18. 1) 35 § 5

56. Paul. 5 ad Plaut. *Domum emi, cum eam et ego et venditor combustam ignoraremus. Nerva Sabinus Cassius nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt.* (18. 1) 57 pr.

57. Ulp. 32 ad edict. *Cassius ait eum, qui ex duplae stipulatione litis aestimationem consecutus est, aliarum rerum nomine, de quibus in venditionibus caveri solet, nihil consequi posse.* (19. 1) 11 § 14

v. fr. 39. (19. 1) 24 § 1

58. Ulp. 32 ad edict. *Si quis dolia vitiosa ignarus locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest nec ignorantia eius erit excusata: et ita Cassius scripsit.* (19. 2) 19 § 1

59. Iulian. 4 ex Minicio. *Qui fundum colendum in plures annos locaverat, decessit et eum fundum legavit. Cassius negavit posse cogi colonum, ut eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset. quod si colonus vellet colere et ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere: et hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem, quam vendidisset nec dum tradidisset, alii legasset, heres eius emptori et legatario esset obligatus.* (19. 2) 32

60. Ulp. 1 ad ed. aed. cur. *Cassius quoque scribit fugitivum esse, qui certo proposito dominum relinquat.* (21. 1) 17 § 2

61. Venul. 5 act. *Quotiens morbus sonticus nominatur, eum significari Cassius ait,*[1] *qui noceat: nocere autem intellegi, qui perpetuus est, non qui tempore finiatur: sed morbum sonticum eum videri, qui inciderit in hominem postquam is natus sit: sontes enim nocentes dici.* (21. 1) 65 § 1

62. Paul. 6 ad Plaut. *Si actionem habeam ad id consequendum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiamsi mora facta sit: quod si acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quoque post acceptum iudicium praestandos putant, ut causa restituatur, quod puto recte dici.* (22. 1) 38 § 7

63. Pomp. 3 ad Sab. . . . [1] *Cassius ignorantiam Sabinum ita accipiendam existimasse refert non deperditi et nimium securi hominis.* (22. 6) 3 § 1

64. Ulp. 33 ad edict. . . . *si* [*dos*] *filio data sit non iussu patris, Sabinus et Cassius responderunt nihilo minus cum patre agi oportere: videri enim ad eum pervenisse dotem, penes quem est peculium.* (24. 3) 22 § 12

65. Iulian. 2 ad Urs. Fer. *Filiae meae emancipatae et aegrae vir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius heredibus eius quam mihi redderet. Sabinus dicebat utile mihi eius dotis reciperandae iudicium dandum esse: Gaius idem.* (24. 3) 59

66. Paul. 7 ad Sab. *Rerum amotarum iudicium singulare introductum est adversus eam quae uxor fuit, quia non placuit cum ea furti agere posse: quibusdam existimantibus ne quidem furtum eam facere, ut Nerva Cassio, quia societas vitae quodammodo dominam eam faceret.* (25. 2) 1

67. Papin. 11 quaest. *Tutorem, qui tutelam gerit, Sabinus et Cassius, prout gerit, in singulas res per tempora velut ex pluribus causis obligari putaverunt.*[2] (26. 7) 37 pr.

68. Ulp. 1 ad Sab. *Si ita testatus sit pater familias, ut a primo quidem gradu filium praeteriret, a secundo solo exheredaret, Sabinus et Cassius et Iulianus putant perempto primo gradu testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quae sententia comprobata est.* (28. 2) 3 § 6

69. Ulp. 3 ad Sab. . . . *est quaesitum, an is, qui generare facile non possit, postumum heredem facere possit, et scribit Cassius et Iavolenus posse: nam et uxorem ducere et adoptare potest: spadonem quoque posse postumum heredem scribere et Labeo et Cassius scribunt: quoniam nec aetas nec sterilitas ei rei impedimento est.* (28. 2) 6 pr.

70. Ulp. 7 ad Sab. *Si quis partem ex qua institutus est ignoravit, Iulianus scribit nihil ei nocere, quominus pro herede gereret. quod et Cassius probat, si condicionem, sub qua heres institutus est, non ignorat, si tamen exstitit condicio, sub qua substitutus est.* (29. 2) 21 § 3

71. Scaev. 8 quaest. *Quidam referunt, quantum repeto apud Vivianum, Sabini et Cassii et Proculi expositam esse in quaestione huiusmodi controversiam: an legata, quae, posteaquam instituti mortem obierunt, codicillis adscripta vel adempta sunt, a substitutis debeantur, id est, an perinde datio et ademptio etiam hoc tempore codicillis facta valeat ac si testamento facta esset. quod Sabinum et Cassium respondisse aiunt, Proculo dissentiente: nimirum autem Sabini et Cassii collectio, quam et ipsi reddunt, illa est, quod codicilli pro parte testamenti habentur observationemque et legem iuris* (29. 7) 14 pr.

---

1) *cf. Iavol.* 14 *ex Cassio* (50. 16) 113.

1) *Videtur hic agi de cretione.* 2) *Quae apud Papinianum sequuntur* (§ 1. 2), *ipsius sunt, non Cassii.*

inde traditam servent. Ego autem ausim sententiam Proculi verissimam dicere. . . .

72. Paul. 1 ad Sab. *Labeo ait, cum certa res* (30) 5 § 1 *aut persona legatur ita: 'qui meus erit, cum moriar, heres dato', et communis sit totum deberi. Trebatium vero respondisse partem deberi Cassius scripsit quod et verius est.*

73. Pomp. 5 ad Sab. *Cum bonorum parte* (30) 26 § 2 *legata dubium sit, utrum rerum partes an aestimatio debeatur, Sabinus quidem et Cassius aestimationem, Proculus et Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt.*

74. Ulp. 21 ad Sab. *Legato generaliter re-* (30) 37 pr. *licto, veluti hominis, Gaius Cassius scribit id esse observandum, ne optimus vel pessimus accipiatur.*

75. Iulian. 1 ad Urs. Fer. *In testamento* (30) 104 § 1 *sic erat scriptum: 'Lucio Titio, si is heredi meo tabellas, quibus ei pecuniam expromiseram, dederit, centum dato': Titius deinde antequam tabellas heredi redderet, decesserat: quaesitum est, an heredi eius legatum deberetur. Cassius respondit, si tabulae fuissent, non deberi, quia non redditis his dies legati non cessit.*

76. Ulp. 24 ad Sab. *Gaius Cassius* (32) 52 pr. § 3. 4 *scribit deberi et membranas libris legatis.*

3 *Libris autem legatis bibliothecas non contineri Sabinus scribit: idem et Cassius: ait enim membranas quae scriptae sint contineri,*[1] *deinde adiecit neque armaria neque scrinia neque cetera, in quibus libri conduntur, deberi.*

4 *Quod tamen Cassius de membranis puris scripsit, verum est: nam nec chartae purae debentur libris legatis.*

77. Marcian. 7 instit. *Pecoribus legatis Cas-* (32) 65 § 4 *sius scripsit quadrupedes contineri, quae gregatim pascuntur.*

78. Ulp. 20 ad Sab. *Ea vero,* (33. 7) 12 § 11. 13. 16. 17. 20. 27 *quae solo continentur, instrumenti fundi non esse Cassius scribit, veluti harundineta et salicta, antequam caesa sint, quia fundus fundi instrumentum esse non potest.*

13 . . . *aves instrumento exemplo apium contineri Sabinus et Cassius*[2] *putaverunt.*

16 *Si domus sit instrumentum legatum, videndum quid contineatur. et Pegasus ait instrumentum domus id esse, quod tempestatis arcendae aut incendii causa paratur, non quod voluptatis gratia: itaque neque specularia neque vela, quae frigoris causa vel umbrae in domo sunt, deberi. quae sententia Cassii fuit, qui dicebat inter instrumentum et ornamentum multum interesse: instrumenti enim ea esse, quae ad tutelam domus pertinent, ornamenti, quae ad voluptatem, sicuti tabulas pictas.*

17 *Vela autem Cilicia instrumenti esse Cassius, quae ideo parantur, ne aedificia vento vel pluvia laborent.*

20 *De velis, quae in hypaethris extenduntur, item de his, quae sunt circa columnas, Celsus scribit magis suppellectili adnumeranda et ita Sabinum et Cassium putare.*

27 *Et Sabinus definit et Cassius apud Vitellium notat: omnia quae eo (i. e. in fundo) collocata sunt, ut instructior esset pater familias, instructo, inquit, continebuntur . . .*

79. Paul. 2 ad Vitell. *In instrumento* (33. 7) 18 § 10. 11 *medici esse collyria et emplastra et cetera eius generis Cassius scribit.*

11 *Cui fundum instructum legaverat, nominatim mancipia legavit: quaesitum est, an reliqua mancipia, quae non nominasset, instrumento cederent. Cassius ait responsum esse, tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen videri eos solos legatos esse, qui nominati essent, quod appareret non intellexisse patrem familias instrumento quoque servos adnumeratos esse.*

80. Paul. 4 ad Sab. *Non omne quod bibetur* (33. 9) 5 pr. *in penu habetur: alioqui necesse est, ut omnia medicamenta quae biberentur contineantur. itaque ea demum penoris esse, quae alendi causa biberentur, quo in numero antidotum non est, (et sane vere) Cassius sensit.*

81. Paul. 9 ad Plaut. PLAUTIUS. *Mulier ita* (34. 2) 8 *legavit: 'quisquis mihi heres erit, Titiae vestem meam mundum ornamentaque muliebria damnas esto dare'. Cassius ait, si non appareret quid sensisset, omnem vestem secundum verba testamenti legatam videri.*

82. Ulp. 20 ad Sab. *Murrina autem* (34. 2) 19 § 19 *vasa in gemmis non esse Cassius scribit.*

83. Pomp. 6 ad Sab. . . . *de aquimi-* (34. 2) 21 § 2 *nario Cassius ait consultum se respondisse, cum alteri argentum potorium, alteri escarium legatum esset, escario cedere.*

84. Paul. 9 ad Plaut. CASSIUS. *Etiam si* (34. 3) 18 *habitatio eo modo [i. e. sinendi modo] legata esset [scil. ei, qui fundum in quinquennium conduxerat], gratuitam habitationem heres praestare deberet. et praeterea placuit agere posse colonum cum herede ex testamento, ut liberetur conductione: quod rectissime dicitur.*

85. Pomp. 3 ad Sab. *Si servos certos* (35. 1) 6 § 1 *quis manumisisset, heres esse iussus erat. quibusdam ex his ante mortuis Neratius respondit defici eum condicione . . . sed Servius respondit, cum ita esset scriptum 'si filia et mater mea vivent' altera iam mortua, non defici condicione. idem est et apud Labeonem scriptum. Sabinus quoque et Cassius quasi impossibiles eas condiciones in testamento positas pro non scriptis esse, quae sententia admittenda est.*

86. Paul. 8 ad Plaut. *Rogatus est heres* (35. 1) 43 pr. *a liberto testatore, ut perceptis sibi decem totam hereditatem revenderet: postea patronus defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat et partem hereditatis, quae debebatur, abstulerat. Proculus Cassius fideicommissarium pro rata quod solvit repetere debere aiunt.*

v. fr. 9. (35. 1) 54 pr.

87. Papin. 18 quaest. *Falsam condicio-* (35. 1) 72 § 7 *nem Cassius et Caelius Sabinus impossibilem esse dixerunt, veluti: 'Pamphilus, si quod Titio debeo solverit, liber esto', si modo nihil Titio fuit debitum: quod si post testamentum factum testator pecuniam exsolvit, defecisse condicionem intellegi.*

88. Paul. lib. sing. ad leg. Falcid. *Si cohere-* (35. 2) 1 § 14 *dis mei portio exhausta sit, mea integra et illam vindicavero,*[1] *Cassius confundendas esse partes existimat [scil. in computatione legis Falcidiae], Proculus contra . . .*

89. Pomp. 2 fideic. *Is cui fideicommissum* (35. 2) 31 *solvitur sicut is cui legatum est satisdare debet, quod amplius ceperit, quam per legem Falcidiam ei licuerit, reddi: veluti cum propter condicionem aliorum fideicommissorum vel legatorum legis Falcidiae causa pendebit. sed et secundum Cassii et veterum opinionem, si a pupillo fideicommissa capiuntur, propter ea, quae a substituto*

1) *Videtur excidisse:* puras non contineri. 2) *cf. Iavol. 2 ex Cassio* (33. 7) 11.

1) *Scil. quasi caducam.*

erunt relicta, cavere debebit is cui solvatur. nam quamvis repetitio sit eorum, quae fideicommissi nomine non debita solventur, tamen satisdato cautum debet esse ei, a quo pecunia proficisceretur, ne damnum sentiat deficiente eo, cui solutum erit.

90. Paul. 12 ad Plaut. PLAUTIUS. *Servo,* (35. 2) 49 pr. *quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus Nerva Sabinus primum in servo rationem legis Falcidiae habendam et, quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram, deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiae portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius, quod servo pars lege Falcidia decedat, incipere servum fieri communem heredis et legatarii, communi autem servo cum legatum sit, totum pertinere ad socium, quia in eam personam legatum consistere possit: qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiae decessuram.* PAULUS. *Cassii sententia utimur.*

91. Ulp. 23 ad Sab. . . . *et Labeo Sabi-* (36. 2) 12 § 1 *nus et Celsus et Cassius et Iulianus in omnibus, quae in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cuiusque anni huius legati dies cederet.*

92. Ulp. 12 ad Sab. *Consanguineos autem* (38. 16) 1 § 10 *Cassius definit eos, qui sanguine inter se conexi sunt.*

93. Paul. 48 ad edict. *Quamvis alienus usus* (39. 2) 10 *fructus sit, dominum promittere oportere* [*scil. de damno infecto*] *Cassius ait.*

94. Ulp. 53 ad edict. *Si quis metu* (39. 2) 15 § 35 *ruinae decesserit possessione, si quidem, cum adiuvare rem non posset, id fecit, Labeo scribit integrum ius eum habere, perinde ac si in possessione perseverasset: quod si, cum posset succurrere, maluit relinquere, amisisse eum praetoris beneficium neque, si postea succurri sibi velit, audiendum eum. Cassius autem ait, si metu ruinae recesserit, non hoc animo, ut aedificia derelinqueret, restituendum in possessionem: eum tamen, qui missus in possessionem non accesserit, si aedificia ruerint, beneficium praetoris amisisse scribit.*

95. Ulp. 81 ad edict. *Cassius quoque* (39. 2) 24 § 8 *scribit, quod contra ea*[1] *damnum datum est, cui nulla ope occurri poterit, stipulationem* [*scil. damni infecti*] *non tenere.*

96. Ulp. 81 ad edict. *In hac stipulatione* (39. 2) 28 *venit, quanti ea res erit. et ideo Cassius scribit eum, qui damni infecti stipulatus est, si propter metum ruinae ea aedificia, quorum nomine sibi cavit, fulsit, impensas eius rei ex stipulatu consequi posse: idemque iuris esse, cum propter vitium communis parietis qui cavit sibi damni infecti, onerum eorum relevandorum gratia, quae in parietem incumbunt, aedificia sua fulsit. in eadem causa est detrimentum quoque propter emigrationem inquilinorum, quod ex iusto metu factum est.*

97. Ulp. 53 ad edict. *Item Sabinus* (39. 3) 1 § 8—11. 19 *Cassius opus manu factum in hanc actionem* [*scil. aquae pluviae arcendae*] *venire aiunt, nisi si quid agri colendi* 9 *causa fiat: Sulcos tamen aquarios, qui ἕλικες appellantur, si quis faciat, aquae pluviae actione eum teneri ait.*[2] 10 *Idem aiunt, si aqua naturaliter decurrat, aquae pluviae arcendae actionem cessare: quod si opere facto aqua aut in superiorem partem repellitur aut in inferiorem deri-* 11 *vatur, aquae pluviae arcendae actionem competere. Idem aiunt aquam pluviam in suo retinere vel superficientem ex vicini in suum derivare, dum opus in alieno non fiat, omnibus ius esse (prodesse enim sibi unusquisque, dum alii non nocet, non prohibetur) nec quemquam hoc nomine teneri.* 19 *Cassius quoque scribit, si aqua ex aedificio urbano noceat vel agro vel aedificio rustico, agendum de fluminibus et stillicidiis.*

98. Paul. 49 ad edict. *Cassius autem scribit,* (39. 3) 2 § 3 *si qua opera aquae mittendae causa publica auctoritate facta sint, in aquae pluviae arcendae actionem non venire in eademque causa esse ea, quorum memoriam vetustas excedit.*

99. Paul. ibid. *Cassius ait, sive ex com-* (39. 3) 11 § 1 *muni fundo sive communi aqua noceat, vel unum cum uno agere posse vel unum separatim cum singulis vel separatim singulos cum uno vel singulos cum singulis. si unus egerit et restitutio operis litisque aestimatio facta sit, ceterorum actionem evanescere: item si cum uno actum sit et si praestiterit, ceteros liberari idque, quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum communi dividundo reciperari posse.*

100. Gai. 3 de manumiss. . . . *Sabini et* (40. 4) 57 *Cassii . . ., qui existimant* [*scil. in lege Aelia Sentia, quae in fraudem creditorum manumittere prohibet*] *consilium quemque manumittentis spectare debere.*

101. Maecian. 15 fideic. *Gaii Cassii non est* (40. 5) 35 *recepta sententia existimantis et heredi et legatario remittendam interdum proprii servi manumittendi necessitatem, si vel usus tam necessarius esset, ut eo carere non expediret, veluti dispensatoris paedagogive liberorum, vel tantum delictum est, ut ultio remittenda non esset.*

102. Ulp. 4 ad Sab. *Sed si impuberis tabulis* (40. 7) 2 § 1 *libertas servo sit adscripta, an vivo pupillo, post aditionem videlicet hereditatis patris, statuliber sit? Cassius negat: Iulianus contra existimat, quae sententia verior habetur.*

103. Ulp. 27 ad Sab. . . . . *receptum* (40. 7) 3 § 1. 2 *est . . ., ut servus peculiares quoque nummos dando perveniat ad libertatem, sive ipsi heredi sive alii dare iussus est. Inde quaeritur, si forte debeatur pecunia huic servo vel ab herede, quod in domini rationem plus erogaverat, vel ab extraneo, nec velit heres debitorem convenire vel statulibero solvere pecuniam: an debeat ad libertatem pervenire, quasi moram per heredem patiatur. et aut legatum huic statulibero fuit peculium aut non. si legatum peculium fuit, Servius scribit moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur nec ei ab herede praestaretur: quam sententiam et Labeo probat. Idem Servius probat, et si in eo moram faciat heres, quod nolit exigere a debitoribus: nam perventurum ad libertatem ait. mihi quoque videtur verum, quod Servius ait. cum igitur veram putemus sententiam Servii, videamus, an et si non fuerit praelegatum peculium servo, idem debeat dici: constat enim statuliberum de peculio posse dare vel ipsi heredi iussum vel alii: et si eum dare impediat, perveniet statuliber ad libertatem. denique etiam remedii loco hoc monstratur domino statuliberi, ut eum extraneo iussum dare prohibeat, ne et nummos perdat cum statulibero. proinde defendi potest et si non vult exigere vel ipse solvere, ut hic habeat, unde condicioni pareat, libertatem competere: et ita Cassius quoque scribit.*

104. Paul. 5 ad Sab. *Cassius ait ei, qui* (40. 7) 4 § 8 *servire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit vel in controversia pro libertate, non procedere.*

1) quod contra ea] quacunque causa *scr.? Cassius? Labeo (ibid.* § 7)*? an 'aiunt' legendum?* 2) *Sabinus?*

v. fr. 10. | (40. 7) 28 § 1

105. Iulian. 5 ex Minicio. *Duobus petentibus* | (40. 12) 30 *hominem in servitutem pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero servus iudicatus est, commodissimum est eo usque cogi iudices, donec consentiant: si id non continget, Sabinum refertur existimasse duci servum debere ab eo qui vicisset: cuius sententiae Cassius quoque est et ego sum.*

106. Gai. 2 rer. cottid. *Cum quis* | (41. 1) 7 § 7 = Gai. 2, 79 *ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerva et Proculus putant hunc dominum esse qui fecerit, quia, quod factum est, antea nullius fuerat. Sabinus et Cassius magis naturalem rationem efficere putant, ut qui materiae dominus fuerit, idem eius quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus esset, quia sine materia nulla species effici possit.*

107. Pomp. 30 ad Sab. [1] *Cum partes* | (41. 1) 27 § 2 *duorum dominorum ferrumine cohaereant, hae cum quaereretur utri cedant, Cassius ait pro portione rei aestimandum vel pro pretio cuiusque partis.*

108. Paul. 54 ad edict. *Item adquirimus* | (41. 2) 1 § 5. 14 *possessionem per servum aut filium, qui in potestate est, et quidem earum rerum, quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino et Cassio et Iuliano placuit, quia nostra voluntate intellegantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus.*
14 *Per servum, qui in fuga sit, nihil posse nos possidere Nerva filius ait . . . Possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos, quos in provincia habemus, Cassii et Iuliani sententia est.*

109. Paul. ibid. *Si rem apud te de-* | (41. 2) 3 § 18 *positam furti faciendi causa contrectaveris, desino possidere. sed si eam loco non moveris et infitiandi animum habeas, plerique veterum et Sabinus et Cassius recte responderunt possessorem me manere, quia furtum sine contrectatione fieri non potest nec animo furtum admittatur.*

110. Paul. ibid. *De illo quaeri-* | (41. 3) 4 § 16. 17. 21. 25 *tur, si servus meus ancillam, quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit, an partum apud me conceptum usucapere possim. Sabinus et Cassius non putant, quia possessio, quam servus vitiose nanctus sit, domino noceret,*
17 *et hoc verum est. Sed et si, ut servum meum manumitterem, alius mihi furtivam ancillam dederit eaque apud me conceperit et pepererit, usu me non capturum. idemque fore etiam, si quis eam ancillam mecum permutasset aut in solutum dedisset, item si donasset.*
21 [2] *Si rem pignori datam debitor subripuerit et vendiderit, usucapi eam posse Cassius scribit, quia in potestatem domini videtur pervenisse, qui pignori dederit, quamvis cum eo furti agi potest: quod puto rectius dici.*
25 *Si dominus fundi possessorem vi deiecerit, Cassius ait non videri in potestatem eius redisse, quando interdicto unde vi restiturus sit possessionem.*

111. Ulp. 16 ad edict. *Si aliena res bona* | (41. 3) 10 pr. *fide empta sit, quaeritur, ut usucapio currat, utrum emptionis initium ut bonam fidem habeat exigimus, an traditionis. et optinuit Sabini et Cassii sententia traditionis initium spectandum.*

112. Paul. 54 ad edict. *Si inter virum et* | (41. 6) 1 § 2 *uxorem donatio facta sit, cessat usucapio. item si vir uxori rem donaverit et divortium intercesserit, cessare usucapionem Cassius respondit, quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare: alias ait post divortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intellegatur.*

113. Ulp. 31 ad Sab. *Constante autem* | (41. 9) 1 § 3. 4 *matrimonio pro dote usucapio inter eos locum habet, inter quos est matrimonium: ceterum si cesset matrimonium, Cassius ait cessare usucapionem, quia et dos nulla sit.*
4 *Idem scribit et si putavit maritus esse sibi matrimonium, cum non esset, usucapere eum non posse, quia nulla dos sit: quae sententia habet rationem.*

114. Ulp. 58 ad edict. *Sabinus et Cassius* | (42. 3) 4 § 1 *putabant eum qui bonis cessit ne quidem ab aliis, quibus debet, posse inquietari.*

115. Ulp. 65 ad edict. *Quaeritur, an* | (42. 7) 2 § 3. 5 *invitus curator fieri potest: et Cassius scribit neminem invitum cogendum fieri bonorum curatorem, quod verius est.*
5 *Si tres curatores fuerint et unus ex his nihil attigerit, an in eum, qui nihil tetigit, actio danda est? et Cassius existimat modum actori non debere constitui posseque eum cum quo vult experiri. puto Cassii sententiam veriorem.*

116. Venul. Sat. 6 interdict. [1] *Cassius actio-* | (42. 8) 11 *nem introduxit in id quod ad heredem pervenit.*

117. Ulp. 68 ad edict. *Fluminum quae-* | (43. 12) 1 § 3 *dam publica sunt, quaedam non. publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit: haec sententia Cassii, quam et Celsus probat, videtur esse probabilis.*

118. Ulp. 69 ad edict. . . . . *secundum* | (43. 16) 1 § 14. 27 *Sabinum et Cassium, qui ratihabitionem mandato comparant . . . .*
27 *Vim vi repellere licere Cassius scribit idque ius natura comparatur: apparet autem, inquit, ex eo arma armis repellere licere.*

119. Ulp. ibid. *Item videamus, si pro-* | (43. 17) 3 § 5 *iectio supra vicini solum non iure haberi dicatur, an interdictum uti possidetis sit utile alteri adversus alterum. et est apud Cassium relatum utrique esse inutile, quia alter solum possidet, alter cum aedibus superficiem.*

120. Ulp. 71 ad edict. *Clam facere videri* | (43. 24) 3 § 7 *Cassius scribit eum. qui celavit adversarium neque ei denuntiavit, si modo timuit eius controversiam aut debuit timere.*

121. Ulp. ibid. *Quaesitum est, si* | (43. 24) 11 § 1. 6. 12 *statuam in municipio ex loco publico quis sustulerit vel vi vel clam, an hoc interdicto teneatur. et exstat Cassii sententia eum, cuius statua in loco publico in municipio posita sit, quod vi aut clam agere posse, quia interfuerit eius eam non tolli: municipes autem etiam furti acturos, quia res eorum sit quasi publicata: si tamen deciderit, ipsi eam detrahunt: et haec sententia vera est.*
6 [2] *Si tutoris iussu aut curatoris factum sit, cum placeat, quod Cassius probat, ex dolo tutoris vel curatoris pupillum vel furiosum non teneri, eveniet, ut . . . .*
12 *[Fundo in diem addicto, si quid operis vi aut clam factum sit, quaestio est inter Cassium et Iulianum, venditori an emptori hoc interdictum competat]. plane si postea, quam melior condicio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit, nec Iulianus dubitaret interdictum venditori competere: nam inter Cassium et Iulianum de*

1) *cf. fr.* 27. 2) *iung. fr.* 132.

1) *Lenel p.* 399 *n.* 1, *cf. fr.* 124. 2) *v. Iavol.* 13 *ex Cassio* (50. 17) 198.

illo, quod medio tempore accidit, quaestio est, non de eo opere, quod postea contigit.

122. Ulp. 76 ad edict. . . . *si patronus* (44. 5) 1 § 10 *libertum suum delegaverit creditori, an adversus creditorem, cui delegatus promisit libertatis causa onerandae, exceptione ista uti possit, videamus. et Cassius existimasse Urseium*[1] *refert creditorem quidem minime esse submovendum exceptione, quia suum recepit: verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendae controversiae gratia id fecit.*

123. Paul. 1 ad edict. [2]*In honorariis* (44. 7) 35 pr. *actionibus sic esse definiendum Cassius ait, ut quae rei persecutionem habeant, hae etiam post annum darentur, ceterae intra annum. honorariae autem, quae post annum non dantur, nec in heredem dandae sunt, ut tamen lucrum ei extorqueatur,*[2] *sicut fit in actione doli mali et interdicto unde vi et similibus.*

124. Paul. 8 ad Plaut. *Sive a certis per-* (45. 2) 17 *sonis heredum nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepto aliquo, Atilicinus Sabinus Cassius pro hereditariis partibus totum eos legatum debituros aiunt, quia hereditas eos obligat.*

125. Pomp. 26 ad Sab. *Ofilius recte dicebat* (45. 3) 6 *et per traditionem*[3] *accipiendo vel deponendo commodandoque*[4] *posse [scil. per servum communem] soli ei adquiri, qui iussit: quae sententia et Cassii et Sabini dicitur.*

126. Ulp. 48 ad Sab. *Si, cum duos dominos* (45. 3) 9 § 1 *servus haberet, stipulatus fuerit illi aut illi dominis suis, quaesitum est, an consistat stipulatio. Cassius inutilem esse stipulationem scripsit et Iulianus Cassii sententiam probat eoque iure utimur.*

127. Venul. 12 stip. *Si servus hereditarius* (45. 3) 25 *stipulatus fuerit et fideiussores*[5] *acceperit posteaque adita fuerit hereditas, dubitatur, utrum ex die interpositae stipulationis tempus*[6] *cedat an ex adita hereditate: item si servus eius, qui apud hostes sit, fideiussores*[5] *acceperit. et Cassius existimat tempus*[6] *ex eo computandum, ex quo agi cum eis potuerit, id est ex quo adeatur hereditas aut postliminio dominus revertatur.*

128. Gai. 3 de verb. obl. *Illud quaesi-* (45. 3) 28 § 4 *tum est, an heredi futuro servus hereditarius stipulari possit. Proculus negavit, quia is eo tempore extraneus est. Cassius respondit posse, quia qui postea heres extiterit, videretur ex mortis tempore defuncto successisse: quae ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex mortis tempore funesta facta intellegitur, licet post aliquod tempus heres extiterit: manifestum igitur est servi stipulationem ei adquiri.*

129. Pomp. 19 ad Sab. *Cassius ait, si cui* (46. 3) 17 *pecuniam dedi, ut eam creditori meo solveret, si suo nomine dederit, neutrum liberari, me, quia non meo nomine data sit, illum, quia alienam dederit: ceterum mandati eum teneri. sed si creditor eos nummos sine dolo malo consumpsisset, is, qui suo nomine eos solvisset, liberatur, ne, si aliter observaretur, creditor in lucro versaretur.*

v. fr. 11. (46. 3) 78

130. Ulp. 41 ad Sab. *Sive igitur in publico* (47. 2) 5 pr. *sive in privato deprehendatur, antequam ad locum destinatum rem perferret, in ea causa est, ut fur manifestus sit, si cum re furtiva deprehendatur: et ita Cassius scripsit.*

131. Ulp. ibid. . . . *cum placeat Sabini* (47. 2) 43 § 5 *et Cassii sententia existimantium statim nostram esse desinere rem, quam derelinquimus.*

132. Paul. lib. sing. ad l. Fuf. Can. [1]*In lege* (50. 16) 215 *Atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri, et si eius vindicandae potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt.*

cf. fr. 139. I. (3. 24) 4

v. fr. 140. I. (3. 26) 8

133. *P[uberem autem] Sabinus* Gai. 1, 196, cf. Ulp. 11, 28 *quidem et Cassius ceterique nostri praeceptores eum esse putant, qui habitu corporis pubertatem ostendit, id est eum, qui generare potest: sed in his, qui pubescere non possunt, quales sunt spadones, eam aetatem esse spectandam, cuius aetatis puberes fiunt: sed diversae scholae auctores annis putant pubertatem aestimandam . . . .*

v. fr. 106. Gai. 2, 79

134. *Sabinus quidem et Cassius ceterique* Gai. 2, 195 *nostri praeceptores quod ita [scil. per vindicationem] legatum sit, statim post aditam hereditatem putant fieri legatarii, etiamsi ignoret sibi legatum esse, sed posteaquam scierit et — legatum, proinde esse atque si legatum non esset. Nerva vero et Proculus . . . .*

135. *An ei qui in potestate sit eius, quem* Gai. 2, 244 *heredem instituimus, recte legemus quaeritur. Servius recte legari putat, ... Sabinus et Cassius sub condicione recte legari, pure non recte, putant: licet enim vivo testatore possit desinere in potestate heredis esse, ideo tamen inutile legatum intellegi oportere, quia quod nullas vires habiturum foret, si statim post testamentum factum decessisset testator, hoc ideo valere, quia vitam longius traxerit, absurdum esset. [sed] diversae scholae auctores nec sub condicione recte legari . . . .*

136. *Item quaeritur, an hoc senatus con-* Gai. 3, 71 *sultum [sc. Largianum] ad eos patroni liberos pertineat, qui ex filia nepteve procreantur, id est, ut nepos meus ex filia potior sit in bonis Latini mei quam extraneus heres: item [an] ad maternos Latinos hoc senatus consultum pertineat, quaeritur, id est, ut in bonis Latini materni potior sit patronae filius quam heres extraneus matris. Cassio placuit utroque casu locum esse senatus consulto: sed huius sententiam plerique inprobant . . . .*

137. *Transscripticiis vero nominibus an* Gai. 3, 133 *obligentur peregrini, merito quaeritur, quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio: quod Nervae placuit. Sabino autem et Cassio visum est, si a re in personam fiat nomen transscripticium, etiam peregrinos obligari: si vero a persona in personam, non obligari.*

138. . . . *si ita inter nos convenerit, ut* Gai. 3, 140 *quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit empta, Labeo negavit ullam vim hoc negotium habere: cuius opinionem Cassius probat. Ofilius et eam emptionem et venditionem: cuius opinionem Proculus secutus est.*

139. *Item quaeritur, si cum* Gai. 3, 147, cf. I. (3. 24) 4 *aurifice mihi convenerit, ut is ex auro suo certi ponderis certaeque formae anulos mihi faceret, et acciperet verbi gratia denarios CC, utrum emptio et venditio an locatio et conductio contrahatur: Cassius ait, materiae quidem emptionem venditionemque contrahi, operarum autem loca-*

1) Cassium existimasse Urseius *scr.* 2) *cf. fr.* 116. 3) per traditionem] mancipio *Pomp.* 4) vel deponendo commodandoque] vel fiduciae causa *Pomp.* 5) sponsores *Venul.* 6) biennium *scil.*

1) *iung. fr.* 110 § 21. 25.

tionem et conductionem: sed plerisque placuit, emptionem et venditionem contrahi.

140. *Cum autem is, cui recte* | Gai. 3, 161, cf. I. (3. 26) 8 | *mandaverim, egressus fuerit mandatum, ego quidem eatenus cum eo habeo mandati actionem, quatenus mea interest inplesse eum mandatum, si modo inplere potuerit: at ille mecum agere non potest. itaque si mandaverim tibi, ut verbi gratia fundum mihi sestertiis C̄ emeres, tu sestertiis C̄L̄ emeris, non habebis mecum mandati actionem, etiamsi tanti velis mihi dare fundum, quanti emendum tibi mandassem: idque maxime Sabino et Cassio placuit.*[1]

141. *Superest, ut dispiciamus, si ante rem* | Gai. 4, 114 | *iudicatam is, cum quo agitur, post acceptum iudicium satisfaciat actori, quid officio iudicis conveniat, utrum absolvere, an ideo potius damnare, quia iudicii accipiendi tempore in ea causa fuerit, ut damnari debeat. nostri praeceptores absolvere eum debere existimant nec interesse, cuius generis sit iudicium: et hoc est, quod volgo dicitur Sabino et Cassio placere omnia iudicia absolutoria esse.*

142. Paul. 8 ad Sab. (?)[2] [*Qui a muliere*] *sine* | Vat. 1 | *tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, vel falso tutore auctore quem sciit non esse, non videtur bona fide emisse: itaque et veteres putant et Sabinus et Cassius scribunt.*

v. fr. 30.

143. *Circa Padum cum* | Vat. 70 | Hygin. de gen. controv.[1] | *ageretur, quod flumen torrens et aliquando tam violentum decurrit, ut alveum mutet et multorum late agros trans ripam, ut ita dicam, transferat, saepe etiam insulas efficiat, Cassius Longinus, prudentissimus vir, iuris auctor, hoc statuit, ut quidquid aqua lambiscendo abstulerit, id possessor amittat, quoniam scilicet ripam suam sine alterius damno tueri debet: si vero maiore vi decurrens alveum mutasset, suum quisque modum agnosceret, quoniam non possessoris neglegentia sed tempestatis violentia abreptum apparet: si vero insulam fecisset, a cuius agro fecisset, is possideret: aut si ex communi, quisque suum reciperet.*

1) *cf.* (17. 1) 3 § 2, 4. 2) *Videtur esse* = (18. 1) 27, *qui locus iuri Iustiniano accommodatus est.*

1) *gromat. ed. Lachm. p.* 124.

CASSIANI

v. Sabiniani.

M. PORCIUS CATO.[1]

COMMENTARII IURIS CIVILIS.

LIBER XV.

1. Paul. 12 ad Sab. *Cato libro quinto de-* | (45. 1) 4 § 1 | *cimo scribit poena certae pecuniae promissa, si quid aliter factum sit, mortuo promissore si ex pluribus heredibus unus contra quam cautum sit fecerit, aut ab omnibus heredibus poenam committi pro portione hereditaria aut ab uno pro portione sua: ab omnibus, si id factum, de quo cautum est, individuum sit, veluti 'iter fieri', quia quod in partes dividi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur: at si de eo cautum sit, quod divisionem recipiat, veluti 'amplius non agi', tum eum heredem, qui adversus ea fecit, pro portione sua solum poenam committere. differentiae hanc esse rationem, quod in priore casu omnes commisisse videntur, quod nisi in solidum peccari non poterit, illam stipulationem 'per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat?'*

LIBER INCERTUS.

2. *Fest. s. v. mundus.*

1) *Aut Censorius (natus a. u.* 520, *obiit* 605) *aut Censorii filius. De his eorumque libris v. Pompon.* (1. 2) 2 § 38: deinde Marcus Cato princeps Porciae familiae, cuius et libri exstant: sed plurimi filii eius, ex quibus ceteri oriuntur. *Sententiam a Catone Censorii filio iudice dictam referunt Cic. de off.* 3, 16, 66, *Val. Max.* 8, 2, 1.

LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.[1]

3. Ulp. 1 ad ed. aed. cur. *Catonem quoque* | (21. 1) 10 § 1 | *scribere lego, cui digitus de manu aut de pede praecisus sit, eum morbosum esse: quod verum est.*

4. Paul. 5 quaest. *Si socer a genero* | (24. 3) 44 pr. | *heres institutus adierit hereditatem, quandoque mortuo patre cum herede eius filiam de dote acturum Nerva et Cato*[2] *responderunt, ut est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto.*

5. Celsus 35 dig. [3]*Catoniana regula sic* | (34. 7) 1 pr. | *definit, quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum, quandocumque decesserit, non valere.*

6. Celsus 39 dig. *Cato putat mensem* | (50. 16) 98 § 1 | *intercalarem additicium esse: omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii adtribuit Quintus Mucius.*

7. *Apud Catonem bene scriptum refert* | I. (1. 11) 12 | *antiquitas, servi si a domino adoptati sint, ex hoc ipso posse liberari.*

1) *Responsum, quod refertur ab Augustino, de doctr. Christ.* 2, 20, *ad ius civile non pertinet.* 2) Capito *scr.?* 3) *cf.* (34. 7) 4: Catonis regulam.

IUVENTIUS CELSUS[1]

(P. IUVENTII CELSI, CONSULIS P. CHR. 129, PATER).

1. Ulp. 26 ad edict. *Sed si servus, qui* [(12. 4) 3 § 7] *testamento heredi iussus erat decem dare et liber esse, codicillis pure libertatem accepit et id ignorans dederit heredi decem, an repetere possit? et refert patrem suum Celsum existimasse repetere eum non posse: sed ipse Celsus naturali aequitate motus putat repeti posse.*

2. Nerat. 7 membr. *Et Aristoni et Celso* [(17. 1) 39] *patri placuit posse rem hac condicione deponi mandatumque suscipi, ut res periculo eius sit qui depositum vel mandatum suscepit: quod et mihi verum esse videtur.*

3. Celsus 19 dig. *Et Proculo placebat et a* [(31) 20] *patre sic accepi, quod servo communi legatum sit,*[1] *si alter dominorum omitteret, alteri non adcrescere: non enim coniunctim, sed partes legatas: nam ambo si vindicarent, eam quemque legati partem habiturum, quam in servo haberet.*

4. Celsus 36 dig. *Pater meus referebat, cum* [(31) 29 pr.] *esset in consilio Duceni Veri consulis, itum in sententiam suam, ut, cum Otacilius Catulus filia ex asse herede instituta liberto ducenta legasset petissetque ab eo, ut ea concubinae ipsius daret, et libertus vivo testatore decessisset et quod ei relictum erat apud filiam remansisset, cogeretur filia id fideicommissum concubinae reddere.*

1) (1. 2) 2 § 53.

1) *scil. per vindicationem.*

P. IUVENTIUS CELSUS
T. AUFIDIUS HOENIUS SEVERIANUS.

(ITERUM CONSUL P. CHR. 129).

COMMENTARII.

LIBER VII.

v. in digestorum libro XIX. [(34. 2) 19 § 6]

DIGESTORUM LIBRI XXXIX.[1]

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

1. † Ulp. 2 ad edict. *Celsus etiam refert* [(50. 1) 1 § 2] *Ponticis ex beneficio Pompeii Magni competere, ut qui Pontica matre natus esset, Ponticus esset. quod beneficium ad volgo quaesitos solos pertinere quidam putant. quorum sententiam Celsus non probat: neque enim debuisse caveri, ut volgo quaesitus matris condicionem sequeretur (quam enim aliam originem hic habet?): sed ad eos, qui ex diversarum civitatium parentibus orerentur.*

2. Ulp. 2 ad edict. *Celsus libro primo* [(50. 1) 27 § 2] *digestorum tractat, si quis instructus sit duobus locis aequaliter neque hic quam illic minus frequenter commoretur: ubi domicilium habeat, ex destinatione animi esse accipiendum.*

[*De pactis* (*E.* 10)].

3. † Ulp. 4 ad edict. *Si . . . . dominicam* [(2. 14) 29] *pecuniam crediderit* [*scil. servus institor*], *quod credendi tempore pactus est, valere Celsus ait.*

4. Avus neptis nomine, quam [(2. 14) 33 = (23. 4) 10] ex filio habebat, dotem promisit et pactus est, ne a se neve a filio suo dos peteretur. si a coherede filii dos petatur, ipse quidem exceptione conventionis tuendus non erit, filius vero exceptione conventionis recte utetur. quippe heredi consuli concessum est nec quicquam obstat uni tantum ex heredibus providere si heres factus sit, ceteris autem non consuli.

5. Si pactum factum sit, in quo heredis [(22. 3) 9] mentio non fiat, quaeritur, an id actum sit, ut ipsius dumtaxat persona eo statueretur. [1]sed quamvis verum est, quod qui excipit probare debeat quod excipitur, attamen de ipso dumtaxat ac non de herede eius quoque convenisse petitor, non qui excipit probare debet, quia plerumque tam heredibus nostris quam nobismet ipsis cavemus.

6. [2]Non ideo novare veterem obligatio- [(46. 2) 25] nem quisquam recte potest, quod interdum recte ei solvitur: nam et his, qui in nostra potestate sunt, quod ab his creditum est recte interdum solvitur, cum nemo eorum per se novare priorem obligationem iure possit.

[*De in ius vocando* (*E.* 11)].

7. † Ulp. 4 ad edict. . . . *si ad iusiurandum* [(2. 4) 8 § 2] *adegi, ne uxorem ducat, ne nubat, impune in ius vocabor. et Celsus quidem ait in tali liberto ius ad filium meum me vivo non transire: sed Iulianus contra scribit.*

[*De postulando* (*E.* 16)].

8. † Ulp. 6 ad edict. *Designatores autem, quos* [(3. 2) 4 § 1] *Graeci βραβευτὰς appellant, artem ludicram non facere Celsus probat, quia ministerium, non artem ludicram exerceant.*

1) *Celsi digestorum pars prior* (*lib.* 1—27) *ad edictum, altera* (*lib.* 28—39) *ad leges senatusque consulta pertinet.*

1) *Sequentia non videntur esse Celsi.* 2) *cf.* (2. 14) 27 *pr.*

[*De vadimoniis* (*E. VII*)].

9. † Ulp. 47 ad Sab. *Cum quis in* (2.5) 3 = (45.1) 81 pr. *iudicio sisti*[1] *promiserit neque adiecerit poenam, si status non esset: incerti cum eo agendum esse in id quod interest verissimum est, et ita Celsus quoque scribit.*

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

10. † Ulp. 10 ad edict. *Is autem qui ne-* (3.5) 9 § 1 *gotiorum gestorum agit non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit, si utiliter gessit etsi effectum non habuit negotium. et ideo si insulam fulsit vel servum aegrum curavit, etiamsi insula exusta est vel servus obiit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat. sed ut Celsus refert, Proculus apud eum notat non semper debere dari, quid enim si eam insulam fulsit, quam dominus quasi impar sumptui dereliquerit vel quam sibi necessariam non putavit? oneravit, inquit, dominum secundum Labeonis sententiam, cum unicuique liceat et damni infecti nomine rem derelinquere. sed istam sententiam Celsus eleganter deridet: is enim negotiorum gestorum, inquit, habet actionem, qui utiliter negotia gessit: non autem utiliter negotia gerit, qui rem non necessariam vel quae oneratura est patrem familias adgreditur.*

11. Utrum negotium uxoris gerens an (24.1) 47 officio mariti ductus in rem eius impenderit vir, facti, non iuris est quaestio: coniectura eius rei ex modo et ex genere impensae non difficilis est.

LIBER II.

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

12. † Marcian. 5 regul. *Si de communi servi-* (8.5) 19 *tute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua, non est aequum hoc ceteris damno esse: sed si per collusionem cessit lite adversario, ceteris dandam esse actionem de dolo Celsus scripsit, idque ait Sabino placuisse.*

[*De minoribus* (*E.* 41)].

13. Ulp. 11 ad edict. *Si quis cum minore* (4.4) 3 § 1 *contraxerit et contractus inciderit in tempus quo maior efficitur: utrum initium spectamus an finem? et placet, ut est et constitutum, si quis maior factus conprobaverit, quod minor gesserat, restitutionem cessare. unde illud non ineleganter Celsus epistularum libro undecimo et digestorum secundo tractat, ex facto a Flavio Respecto praetore consultus. minor annis viginti quinque, annos forte viginti quattuor agens, iudicium tutelae heredi tutoris dictaverat: mox factum ut (non finito iudicio iam eo maiore effecto viginti quinque annis) tutoris heres absolutus proponeretur: in integrum restitutio desiderabatur. Celsus igitur Respecto suasit non facile hunc quondam minorem in integrum restitui, sed si ei probaretur calliditate adversarii id actum, ut maiore eo facto liberaretur: neque enim extremo, inquit, iudicii die videtur solum deceptus hic minor, sed totum hoc structum, ut maiore eo facto liberaretur. idem tamen confitetur, si levior sit suspicio adversarii quasi dolose versati, non debere hunc in integrum restitui.*

14. Cum minor quam quinque et viginti (4.4) 28 annis adversus eum, cum quo tutelae egit, restituitur, non ideo tutori contrarium tutelae iudicium restituendum est.

1) in iudicio sisti] vadimonium *Ulp.*

[*Ex quibus causis maiores XXV annis in integrum restituuntur* (*E.* 43)].

15. Transfugam iure belli recipimus. Et (41.1) 51 quae res hostiles apud nos sunt, non publicae, sed occupantium fiunt.

16. Ulp. 12 ad edict. *Si feriae extra ordi-* (4.6) 26 § 7 *nem sint indictae, ob res puta prospere gestas vel in honorem principis, et propterea magistratus ius non dixerit, Gaius Cassius nominatim edicebat restituturum se, quia per praetorem videbatur factum: sollemnium enim feriarum rationem haberi non debere, quia prospicere eas potuerit et debuerit actor, ne in eas incidat. quod verius est, et ita Celsus libro secundo digestorum scribit.*

[*Qui arbitrium receperint* (*E.* 48)].

17. Ulp. 13 ad edict. *Celsus libro secundo* (4.8) 17 § 7 *digestorum scribit, si in tres fuerit compromissum, sufficere quidem duorum consensum, sed si praesens fuerit et tertius: alioquin absente eo licet duo consentiant, arbitrium non valere, quia in plures fuit compromissum et potuit praesentia eius trahere eos in eius sententiam.*

18. Ulp. ibid. . . . *si* [*arbiter sc.*] *in* (4.8) 21 § 11. 12 *aliquem locum inhonestum adesse iusserit, puta in popinam vel in lupanarium, ut Vivianus ait, sine dubio impune ei non parebitur: quam sententiam et Celsus libro secundo digestorum probat. unde eleganter tractat, si is sit locus, in quem alter ex litigatoribus honeste venire non possit, alter possit, et is non venerit, qui sine sua turpitudine eo venire possit, is venerit, qui inhoneste venerat, an committatur poena compromissi an quasi opera non praebita. et recte putat non committi: absurdum enim esse iussum in alterius persona ratum esse, in* 12 *alterius non. Intra quantum autem temporis, nisi detur quod arbiter iusserit, committatur stipulatio, videndum est. et si quidem dies adiectus non sit, Celsus scribit libro secundo digestorum inesse quoddam modicum tempus: quod ubi praeterierit, poena statim peti potest: et tamen, inquit, et si dederit ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit.*

Celsus ait, si arbiter intra kalendas Septem- (4.8) 23 *bres dari iusserit nec datum erit, licet postea offeratur, attamen semel commissam poenam compromissi non evanescere, quoniam semper verum est intra kalendas datum non esse: sin autem oblatum accepit, poenam petere non potest doli exceptione removendus. contra, ubi dumtaxat* 1 *dare iussus est. Idem ait, si iusserit me tibi dare et valetudine sis impeditus, quo minus accipias, aut alia iusta ex causa, Proculum existimare poenam non committi, nec si post kalendas te parato accipere non dem. sed ipse recte putat duo esse arbitri praecepta, unum pecuniam dari, aliud intra kalendas dari: licet igitur in poenam non committas, quod intra calendas non dederis, quoniam per te non stetit, tamen committis in eam partem,* 2 *quod non das. Idem ait nihil aliud esse sententiae stare posse, quam id agere, quantum in ipso sit, ut arbitri* 3 *pareatur sententiae. Idem Celsus ait, si arbiter me tibi certa die pecuniam dare iusserit, tu accipere noluisti, posse defendi ipso iure poenam non committi.*[1]

1) *In dig. sequuntur* (*fr.* 24 *ex Pauli lib.* 13 *ad ed.*) *quasi ab ipso Celso adiecta haec verba:* sed si postea ille paratus sit accipere, non impune me non daturum. *Sed non credo Ulpianum, qui hoc loco Celsum exscripsit, haec, si re vera a Celso adiecta fuissent, praetermissurum fuisse.*

19. Quamvis arbiter alterum ab altero [(4. 8) 37] petere vetuit, si tamen heres petit, poenam committet: non enim differendarum litium causa, sed tollendarum ad arbitros itur.

LIBER III.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)?].[1]

20. Si forte praeses provinciae manumiserit [(1. 18) 17] vel tutorem dederit, priusquam cognoverit successorem advenisse, erunt haec rata.

21. † Ulp. 3 ad edict. . . . *eo quoque qui ipse* [(5. 1) 2 § 3] *provocavit non imponitur necessitas intra tempora provocationis exercendae Romae vel alio loco ubi provocatio exercetur aliis pulsantibus respondere: nam Celsus huic etiam domus revocationem dandam ait, quoniam ob aliam causam venerit: haec Celsi sententia et rationabilis est.*

22. In fundo alieno, quem imprudens emeras, [(6. 1) 38] aedificasti aut conseruisti, deinde evincitur: bonus iudex varie ex personis causisque constituet. finge et dominum eadem facturum fuisse: reddat impensam, ut fundum recipiat, usque eo dumtaxat, quo pretiosor factus est, et si plus pretio fundi accessit, solum quod impensum est. finge pauperem, qui si reddere id cogatur, laribus sepulchris avitis carendum habeat: sufficit tibi permitti tollere ex his rebus quae possis, dum ita ne deterior sit fundus, quam si initio non foret aedificatum. constituimus vero, ut, si paratus est dominus tantum dare, quantum habiturus est possessor his rebus ablatis, fiat ei potestas: neque malitiis indulgendum est, si tectorium puta, quod induxeris, picturasque corradere velis, nihil laturus nisi ut officias. finge eam personam esse domini, quae receptum fundum mox venditura sit: nisi reddit, quantum prima parte reddi oportere diximus, eo deducto tu condemnandus es.

23. Duo ex tribus iudicibus[2] uno ab- [(42. 1) 39] sente iudicare non possunt, quippe omnes iudicare iussi sunt. sed si adsit et contra sentiat, statur duorum sententiae: quid enim minus verum est omnes iudicasse?

24. Nihil aliud est actio quam ius quod [(44. 7) 51] sibi debeatur, iudicio persequendi.

[*Si cum eo agatur qui incertum promiserit?* (*E.* 55.)]

25. [3]Si is, cui decem Titius, quindecim [(46. 2) 26] Seius debebat, ab Attio stipulatus est quod ille aut quod ille debeat, dari sibi, novatum utrumque non est, sed in potestate Attii est, pro quo velit solvere et eum liberare. fingamus autem ita actum, ut alterutrum daret: nam alioquin utrumque stipulatus videtur et utrumque novatum, si novandi animo hoc fiat.[4]

[*De praescriptionibus* (*E.* 55. 56)].

26. [5]Non est ferendus qui generaliter [(2. 15) 12] in his, quae testamento ei relicta sunt, transegerit, si postea causetur de eo solo se cogitasse, quod prima parte testamenti ac non etiam quod posteriore legatum sit. si tamen postea codicilli proferuntur, non improbe mihi dicturus videtur de eo dumtaxat se cogitasse, quod illarum tabularum, quas tunc noverat, scriptura contineretur.

*
v. lib. VIII. [(12. 4) 16]

LIBER IV.

[*Si hereditas petatur* (*E.* 65)].

27. [1]Qui se liti optulit, cum [(5. 3) 45 = (5. 3) 13 § 13] rem non possideret, [2]condemnatur, nisi si evidentissimis probationibus possit ostendere actorem ab initio litis scire eum non possidere: quippe isto modo non est deceptus et qui se hereditatis petitioni optulit[2] ex doli clausula tenetur: aestimari scilicet oportebit, quanti eius interfuit non decipi.

28. † Ulp. 15 ad edict. *Non solum autem a* [(5. 3) 16 § 3] *debitore defuncti, sed etiam a debitore hereditario peti hereditas potest: denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, et Celso et Iuliano videtur peti hereditatem posse, sed si heredis negotium gessit, nequaquam: ab heredis enim debitore peti hereditas non potest.*

29. Ulp. ibid. *Si quis, cum peteretur ab eo* [(5. 3) 18 § 1] *hereditas, neque rei neque iuris velut possessor erat, verum postea aliquid adeptus est, an petitione hereditatis videatur teneri? et Celsus libro quarto digestorum recte scribit hunc condemnandum, licet initio nihil possedit.*

LIBER V.

[*Si servitus vindicetur* (*E.* 73)].

30. Quid aliud sunt 'iura praediorum' [(50. 16) 86] quam praedia qualiter se habentia: ut bonitas, salubritas, amplitudo?

31. Si cui simplicius via per fundum [(8. 1) 9] cuiuspiam cedatur[3] vel relinquatur, in infinito, videlicet per quamlibet eius partem, ire agere licebit, civiliter modo: nam quaedam in sermone tacite excipiuntur. non enim per villam ipsam nec per medias vineas ire agere sinendus est, cum id aeque commode per alteram partem facere possit minore servientis fundi detrimento. verum constitit, ut, qua primum viam direxisset, ea demum ire agere deberet nec amplius mutandae eius potestatem haberet: sicuti Sabino quoque videbatur, qui argumento rivi utebatur, quem primo qualibet ducere licuisset, posteaquam ductus esset, transferre non liceret: quod et in via servandum esse verum est.

32. [*Servitus et per socium et fructuarium et* [(8. 6) 6] *bonae fidei possessorem nobis retinetur.*] nam satis est 1 fundi nomine itum esse. Si ego via, quae nobis per vicini fundum debebatur, usus fuero, tu autem constituto tempore[4] cessaveris, an ius tuum amiseris? et e contrario, si vicinus, cui via per nostrum fundum debebatur, per meam partem ierit egerit, tuam partem ingressus non fuerit, an partem tuam liberaverit? Celsus respondit: si divisus est fundus inter socios regionibus, quod ad servitutem attinet, quae ei fundo debebatur, perinde est, atque si ab initio duobus fundis debita sit: et sibi quisque dominorum usurpat servitutem, sibi

---

1) *Initio huius tituli Celsus, quasi praefationis modo, generaliter tractat de officio praesidis*—(1. 18) 17—, *de officio iudicis*—(6. 1) 38—, *de sententia proferenda*—(42. 1) 39—, *de actionis notione*—(44. 7) 51. *Similiter Ulpianus et Paulus in libris ad edictum, Lenel p.* 113 *n.* 1. 2.
2) *recuperatoribus scil.* 3) *cf. Ulp.* 22 *ad ed.* (45. 1) 75 § 8.
4) si . . . fiat *Trib.* 5) *Egisse Celsum hoc loco suspicor de eo quod veniat in iudicium, cf. fr.* 41.

1) *l. gem.:* si non possidens obtulerit tamen se petitioni, . . . Celsus libro quarto digestorum scribit ex dolo eum teneri: dolo enim facere eum qui se offert petitioni. 2) condemnatur nisi si evidentissimis . . . . hereditatis petitioni optulit *Trib.* 3) in iure cedatur *Cels.* 4) constituto tempore] biennio *Cels.*

non utendo deperdit nec amplius in ea re causae eorum fundorum miscentur: nec fit ulla iniuria ei cuius fundus servit, immo si quo melior, quoniam alter domi-
1a norum utendo sibi, non toti fundo proficit. Sed si is fundus qui servierit ita divisus est, plusculum dubitationis ea res habet: nam si certus ac finitus viae locus est, tunc, si per longitudinem eius fundus divisus est, eadem omnia servanda erunt, quae si initio constituendae eius servitutis similiter hic duo fundi fuissent: si vero per latitudinem viae fundus divisus est (nec multum refert, aequaliter id factum est an inaequaliter), tunc manet idem ius servitutis, quod fundo indiviso fuerat, nec aut usu detineri aut non utendo deperire nisi tota via poterit: nec si forte inciderit, ut semita, quae per alterum dumtaxat fundum erit, uteretur, idcirco alter fundus liberabitur, quoniam unum
1b atque eo modo individuum viae ius est. Possunt tamen alterutrum fundum liberare, si modo hoc specialiter convenit: certe si is cui servitus debebatur alterum ex ea divisione fundum redemerit, num ideo minus ea re fundi alterius servitus permanebit? nec video, quid absurde consecuturum sit eam sententiam fundo altero manente servo: si modo et ab initio potuit angustior constitui via quam lege finita est et adhuc id loci superest in eo fundo, cui remissa servitus non est, ut sufficiat viae: quod si minus loci superest quam viae sufficiat, uterque fundus liberabitur, alter propter redemptionem, alter, quia per eum locum qui superest
1c via constitui non potest. Ceterum si ita constitutum est ius viae, ut per quamlibet partem fundi ire agere liceat, idque vel subinde mutare nihil prohibet atque ita divisus est fundus: si per quamlibet eius partem aeque ire atque agi possit, tunc perinde observabimus atque si ab initio duobus fundis duae servitutes iniunctae fuissent, ut altera retineri, altera non utendo
1d possit deperire. Nec me fallit alieno facto ius alterius immutatu iri, quoniam ante satius fuerat per alteram partem ire agere, ut idem ius ei in altera parte fundi retineretur: contra illud commodum accessisse ei cui via debebatur, quod per duas pariter vias ire agere possit bisque octonos in porrectum et senos denos in anfractum.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

33. Ex his, quae forte uno aliquo casu accidere possunt, iura non constituuntur.[1] | (1. 3) 4

34. † Ulp. 19 ad edict. *Celsus etiam illud* | (10. 2) 18 § 4 | *eleganter adicit coheredem et si non solvit habere familiae erciscundae iudicium, ut cogatur coheres solvere, cum alias non sit liberaturus rem creditor, nisi in solidum ei satisfiat.*

[*De interrogationibus in iure faciendis*[2] (*E.* 53)].

35. Ulp. 22 ad edict. *Celsus libro quinto* | (11. 1) 9 § 4 | *digestorum scribit: si defensor in iudicio interrogatus, an is quem defendit heres vel quota ex parte sit, falso responderit, ipse quidem defensor adversario tenebitur, ipsi autem quem defendit nullum facit praeiudicium. veram itaque esse Celsi sententiam dubium non est.*

36. † Ulp. ibid. *Ex causa succurri ei,* | (11. 1) 11 § 8. 12 | *qui interrogatus respondit, non dubitamus: nam et si quis interrogatus, an patri heres esset, responderit, mox prolato testamento inventus sit exheredatus, aequissimum est succurri ei: et ita Celsus scribit, hic quidem et alia ratione, quod ea quae postea emergunt auxilio indigent: quid enim si occultae tabulae et remotae postea prolatae sunt? cur noceat ei, qui id responderit, quod in praesentiarum videbatur?*

12 *Celsus scribit licere responsi paenitere, si nulla captio ex eius paenitentia sit actoris.*

[*Ad exhibendum* (*E.* 90)].

37. † Ulp. 24 ad edict. *Celsus scribit: si* | (10. 4) 5 pr. § 3 | *quis merces, quas exvehendas conduxit, in horreo posuit, cum conductore ad exhibendum agi potest: item si mortuo conductore heres existat, cum herede agendum: sed si nemo heres sit, cum horreario agendum: nam si a nullo, inquit, possidentur, verum est aut horrearium possidere aut certe ille est, qui possit exhibere. idem ait: quomodo autem possidet qui vehendas conduxit? an quia pignus tenet? — quae species ostendit etiam eos, qui facultatem exhibendi habent, ad exhibendum teneri.*

3 *Item Celsus scribit stercus, quod in aream meam congessisti, per ad exhibendum actionem posse te consequi ut tollas, sic tamen ut totum tollas: ceterum alias non posse.*

[*De religiosis et sumptibus funerum* (*E. XVI*)].

38. † Ulp. 25 ad edict. *Celsus . . . ait:* | (11. 7) 2 § 5 | *non totus, qui sepulturae destinatus est, locus religiosus fit, sed quatenus corpus humatum est.*

39. † Ulp. ibid. *Cum mater familias de-* | (11. 7) 20 § 2 | *cedit nec est eius solvendo hereditas, funerari eam ex dote tantum oportet: et ita Celsus scribit.*

40. † Ulp. ibid. *Celsus scribit: quotiens* | (11. 7) 22 | *mulier decedit, ex dote, quae penes virum remanet, et ceteris mulieris bonis pro portione funeranda est.*

*

v. fr. 42 (*lib. VI*). | (12. 1) 32

v. fr. 57 (*lib. VI*). | (42. 1) 11

LIBER VI.

[*Si certum petetur* (*E.* 95)].

41. † Ulp. 26 ad edict. [1]*Solemus quidem dicere* | (5. 1) 61 pr. | *id venire in iudicium, de quo actum est inter litigantes: sed Celsus ait periculose esse ex persona rei hoc metiri, qui semper ne condemnetur hoc dicet non convenisse. quid ergo? melius est dicere id venire in iudicium non de quo actum est ut veniret, sed id non venire, de quo nominatim actum est ne veniret.*

42. [2]Si et me et Titium mutuam pe- | (12. 1) 32 | cuniam rogaveris et ego meum debitorem tibi promittere iusserim, tu stipulatus sis, cum putares eum Titii debitorem esse, an mihi obligaris? subsisto, si quidem nullum negotium mecum contraxisti: sed propius est ut obligari te existimem, non quia pecuniam tibi credidi (hoc enim nisi inter consentientes fieri non potest): sed quia pecunia mea ad te pervenit, eam mihi a te reddi bonum et aequum est.

43. Si ego decem stipulatus a Titio | (12. 1) 42 | deinceps stipuler a Seio, quanto minus a Titio consequi possim: si decem petiero a Titio, non liberatur Seius, alioquin nequicquam mihi cavetur: at si iudicatum fecerit Titius, nihil ultra Seius tenebitur. sed si cum Seio egero, quantumcumque est quo minus a Titio

1) *v.* (5. 4) 3 *i. f.* 2) *Hunc titulum Celsus* (*ut Ulpianus, v. Lenel p.* 7 *sqq.*) *videtur suo loco movisse.*

1) *v. Lenel, p.* 187. 2) libro quinto (*V pro VI*) *inscr. F.*

exigere potuero eo tempore, quo iudicium inter me et Seium acceptum est, tanto minus a Titio postea petere 1 possum. Labeo ait, cum decem dari [=(45. 1) 67 § 1] curari stipulatus sis, ideo non posse te decem dare oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem dando promissor liberari possit: quo scilicet significat non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.

44. † Ulp. 26 ad edict. *Si quis quasi sta-* [(12. 4) 3 § 6—8] *tuliber mihi decem dederit, cum iussus non esset, con-* 7 *dicere eum decem Celsus scribit. Sed si servus, qui testamento heredi iussus erat decem dare et liber esse, codicillis pure libertatem accepit et id ignorans dederit heredi decem, an repetere possit? et refert patrem suum Celsum existimasse repetere eum non posse: sed ipse Celsus naturali aequitate motus putat repeti posse. quae sententia verior est, quamquam constet, ut et ipse ait, eum qui dedit ea spe, quod se ab eo qui acceperit remunerari existimaret vel amiciorem sibi esse eum futu-* 8 *rum, repetere non posse opinione falsa deceptum. Suptilius quoque illud tractat, an ille, qui se statuliberum putaverit, nec fecerit nummos accipientis, quoniam heredi dedit quasi ipsius heredis nummos daturus, non quasi suos, qui utique ipsius fuerunt, adquisiti scilicet post libertatem ei ex testamento competentem. et puto, si hoc animo dedit, non fieri ipsius: nam et cum tibi nummos meos quasi tuos do, non facio tuos.*

45. † Ulp. ibid. *Quotiens autem solius ac-* [(12. 5) 4 § 2] *cipientis turpitudo versatur, Celsus ait repeti posse: veluti si tibi dedero, ne mihi iniuriam facias.*

46. † Ulp. 18 ad Sab. *Perpetuo Sabinus pro-* [(12. 5) 6] *bavit veterum opinionem existimantium id, quod ex iniusta causa apud aliquem sit, posse condici: in qua sententia etiam Celsus est.*

47. † Paul. 3 ad Sab. *Si procurator tuus* [(12. 6) 6 pr. § 2] *indebitum solverit et tu ratum non habeas, posse repeti Labeo libris posteriorum scripsit: quod si debitum fuisset, non posse repeti Celsus: ideo, quoniam, cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut solvat creditori, neque postea exspectandum sit, ut ratum habeat.*

2 *Celsus ait eum, qui procuratori debitum solvit, continuo liberari neque ratihabitionem considerari: quod si indebitum acceperit, ideo exigi ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur, et ideo, si ratum non habeatur, a procuratore repetendum.*

48. † Ulp. 2 ad edict. *. . . si cum moriar* [(12. 6) 17] *dare promisero et antea solvam, repetere me non posse Celsus ait: quae sententia vera est.*

49. † Pomp. 22 ad Sab. *Si duo rei, qui decem* [(12. 6) 19 § 4] *debebant, viginti pariter solverint, Celsus ait singulos quina repetituros, quia, cum decem deberent, viginti solvissent, et quod amplius ambo solverint, ambo repetere possunt.*

50. Ulp. 26 ad edict. *. . . si [sc. liber-* [(12. 6) 26 § 12] *tus] operas patrono exhibuit non officiales, sed fabriles, veluti pictorias vel alias, dum putat se debere, videndum an possit condicere. et Celsus libro sexto digestorum putat eam esse causam operarum, ut non sint eaedem neque eiusdem hominis neque eidem exhibentur: nam plerumque robur hominis, aetas temporis opportunitasque naturalis mutat causam operarum, et ideo nec volens quis reddere potest. sed hae, inquit, operae recipiunt aestimationem: et interdum licet aliud praestemus, inquit, aliud condicimus: ut puta fundum indebitum dedi et fructus condico: vel hominem indebitum, et hunc sine fraude modico distraxisti, nempe hoc solum refundere debes, quod ex pretio habes: vel meis sumptibus pretiosiorem hominem feci, nonne aestimari haec debent? sic et in proposito, ait, posse condici, quanti operas essem conducturus.*

51. Ulp. ibid. *Si decem aut Stichum* [(12. 6) 26 § 13] *stipulatus solvam quinque, quaeritur, an possim condicere: quaestio ex hoc descendit, an liberer in quinque: nam si liberor, cessat condictio, si non liberor, erit condictio. placuit autem, ut Celsus libro sexto et Marcellus libro vicensimo digestorum scripsit, non peremi partem dimidiam obligationis ideoque eum, qui quinque solvit, in pendenti habendum, an liberaretur, petique ab eo posse reliqua quinque aut Stichum et, si praestiterit residua quinque, videri eum et priora debita solvisse, si autem Stichum praestitisset, quinque eum posse condicere quasi indebita. sic posterior solutio comprobabit, priora quinque utrum debita an indebita solverentur. sed et si post soluta quinque et Stichus solvatur et malim ego habere quinque et Stichum reddere, an sim audiendus, quaerit Celsus. et putat natam esse quinque condictionem, quamvis utroque simul soluto mihi retinendi quod vellem arbitrium daretur.*

† Iustinian. *Si quis servum certi nominis* [C. (4. 5) 10] *aut quandam solidorum quantitatem vel aliam rem promiserit et . . . . utrumque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei datur a legibus ei repetitio, utrumne servi an pecuniae et utrum stipulator an promissor habeat huius rei facultatem. Et Ulpianus quidem electionem ipsi praestat, qui utrumque accepit . . ., et tam Marcellum quam Celsum sibi consonantes refert.*

52. Ulp. ibid. *Idem ait et si duo heredes* [(12. 6) 26 § 14] *sint stipulatoris, non posse alteri quinque solutis alteri partem Stichi solvi: idem et si duo sint promissoris heredes. secundum quae liberatio non contingit, nisi aut utrique quina aut utrique partes Stichi fuerunt solutae.*

Si quis duobus heredibus institutis ita lega- [(31) 15] verit: 'Stichum aut decem heredes danto', non potest alter heredum quinque, alter partem Stichi dare, sed necesse est utrumque aut Stichum totum aut decem solvere.

53. Indebitam pecuniam per errorem [(12. 6) 47] promisisti: eam qui pro te fideiusserat solvit. ego existimo, si nomine tuo solverit fideiussor, te fideiussori, stipulatorem tibi obligatum fore: nec exspectandum est, ut ratum habeas, quoniam potes videri id ipsum mandasse, ut tuo nomine solveretur: sin autem fideiussor suo nomine solverit quod non debebat, ipsum a stipulatore repetere posse, quoniam indebitam iure gentium pecuniam solvit: quo minus autem consequi poterit ab eo cui solvit, a te mandati iudicio consecuturum, si modo per ignorantiam petentem exceptione non summoverit.

54. Qui promisit, si aliquid a se factum [(12. 6) 48] sit vel cum aliquid factum sit, dare se decem, si, priusquam id factum fuerit, quod promisit dederit, non videbitur fecisse quod promisit atque ideo repetere potest.

55. [1] Cum de lege Falcidia quaeritur, [(22. 3) 17] heredis probatio est locum habere legem Falcidiam: quod dum probare non potest, merito condemnabitur.

1) *cf.* C. (6. 50) 9.

56. †Ulp. 27 ad edict. *In hac actione*[1] *si quaeratur, res quae petita est cuius temporis aestimationem recipiat, verius est quod Servius ait, condemnationis tempus*[2] *spectandum: si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed ἐν πλάτει secundum Celsum erit spectandum: non enim debet novissimum vitae tempus aestimari, ne ad exiguum pretium aestimatio redigatur in servo forte mortifere vulnerato.* (13.3)3

57. [3]Si kalendis fieri aliquid stipulatus sum, nempe quandocumque post kalendas accepto iudicio tanti tamen aestimanda lis est, quanti interfuit mea kalendis id fieri: ex eo enim tempore quidque aestimatur, quod novissime solvi poterit. (42.1) 11

58. Si quis ab alio decem, ab alio satisdari stipulatus est, aestimandum erit, quantum stipulatoris intersit satisdari, idque aut tantundem erit aut minus aut interdum etiam nihil: neque enim vani timoris ulla aestimatio est. verum sorte soluta nullum iam pretium aestimationis est, aut quantum ex sorte fuerit solutum, tantundem ex aestimatione decedet. 1 Si quis promiserit prohibere se, ut aliquid damnum stipulator patiatur, et faciat ne quod ex ea re damnum ita habeatur, facit quod promisit: si minus, quia non facit quod promisit, in pecuniam numeratam condemnatur, sicut evenit in omnibus faciendi obligationibus. (42.1) 13

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

59. †Ulp. 27 ad edict. *Quod adicitur: 'eamque pecuniam cum constituebatur debitam fuisse', interpretationem pleniorem exigit. nam primum illud efficit, ut, si quid tunc debitum fuit cum constitueretur, nunc non sit, nihilo minus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert. proinde temporali actione obligatum constituendo Celsus et Iulianus scribunt teneri debere, licet post constitutum dies temporalis actionis exierit.* (13.5)18 § 1

[*De commodato* (*E.* 98)].

60. Ulp. 28 ad edict. *Si duobus vehiculum commodatum sit vel locatum simul, Celsus filius scripsit libro sexto digestorum quaeri posse, utrum unusquisque eorum in solidum an pro parte teneatur. et ait duorum quidem in solidum dominium vel possessionem esse non posse: nec quemquam partis corporis dominum esse, sed totius corporis pro indiviso pro parte dominium habere. usum autem balinei quidem vel porticus vel campi uniuscuiusque in solidum esse (neque enim minus me uti, quod et alius uteretur): verum in vehiculo commodato vel locato pro parte quidem effectu me usum habere, quia non omnia loca vehiculi teneam, sed esse verius ait et dolum et culpam et diligentiam et custodiam in totum me praestare debere: quare duo quodammodo rei habebuntur et, si alter conventus praestiterit, liberabit alterum et ambobus competit furti actio. Unde quaeritur, si alter furti egerit, an ipse solus debeat commodati conveniri. et ait Celsus, si alter conveniatur qui furti non egit, et paratus sit periculo suo conveniri alterum qui furti agendo lucrum sensit ex re commodata, debere eum audiri et absolvi.* (13.6)5 § 15 — (13.6)7 pr.

[*De peculio* (*E.* 104)].

61. Ulp. 29 ad edict. *Si filius familias vel servus pro aliquo fideiusserint vel alias intervenerint vel mandaverint, tractatum est, an sit de peculio actio. et est verius in servo causam fideiubendi vel mandandi spectandam, quam sententiam et Celsus libro sexto probat in servo fideiussore. si igitur quasi intercessor servus intervenerit, non rem peculiarem agens, non obligabitur dominus de peculio.* (15.1)3 § 5

62. Ulp. ibid. *Peculium autem Tubero quidem sic definit, ut Celsus libro sexto digestorum refert, quod servus domini permissu separatum a rationibus dominicis habet, deducto inde si quid domino debetur. Quam Tuberonis sententiam et ipse Celsus probat. Et adicit pupillum vel furiosum constituere quidem peculium servo non posse: verum ante constitutum, id est ante furorem vel a patre pupilli, non adimetur ex his causis.* (15.1)5 § 4 — (15.1)7 pr. § 1

Definitio peculii quam Tubero exposuit, ut Labeo ait, ad vicariorum peculia non pertinet, quod falsum est: nam eo ipso, quod dominus servo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est. (15.1)6

63. †Ulp. ibid. *Is qui de peculio egit, cum posset quod iussu, in ea causa est, ne possit quod iussu postea agere, et ita Proculus existimat: sed si deceptus de peculio egit, putat Celsus succurrendum ei: quae sententia habet rationem.* (14.5)4 § 5

LIBER VII.

[*Depositi* (*E.* 106)].

64. †Ulp. 30 ad edict. *Si rem a servo depositam Titio, quem dominum eius putasti cum non esset, restituisses, depositi actione te non teneri Celsus ait, quia nullus dolus intercessit: cum Titio autem, cui res restituta est, dominus servi aget: sed si exhibuerit, vindicabitur, si vero, cum sciret esse alienum, consumpserit, condemnabitur, quia dolo fecit quo minus possideret.* (16.3)1 § 32

[*Fiduciae* (*E.* 107)].

65. Si debitor rem pigneratam[1] precario rogaverit, soluta pecunia precarium solvitur: quippe id actum est, ut usque eo precarium teneret. (43.26) 11

[*Mandati* (*E.* 108)].

66. Ulp. 31 ad edict. *Si tibi mandavero quod mea non intererat, veluti ut pro Seio intervenias vel ut Titio credas, erit mihi tecum mandati actio, ut Celsus libro septimo digestorum scribit, et ego tibi sum obligatus.* (17.1)6 § 4

67. Ulp. ibid. *Si quis mihi mandaverit in meo aliquid facere et fecero, quaesitum est, an sit mandati actio. et ait Celsus libro septimo digestorum hoc respondisse se, cum Aurelius Quietus hospiti suo medico mandasse diceretur, ut in hortis eius quos Ravennae habebat, in quos omnibus annis secedere solebat, sphaeristerium et hypocausta et quaedam ipsius valetudini apta sua inpensa faceret: deducto igitur, quanto sua aedificia pretiosiora fecisset, quod amplius impendisset posse eum mandati iudicio persequi.* (17.1) 16

68. Quintus Mucius Scaevola ait, si quis sub usuris creditam pecuniam fideiussisset[2] et reus in iudicio conventus cum recusare vellet sub usuris credidisse, et fideiussor[3] solvendo usuras tam esse pecuniam et fideiussor[3] solvendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset, eam pecuniam (17.1) 48

1) *i. e. condictione triticaria.* 2) *v. notam ad Ulp. h. l.* 3) libro quinto (*V pro VI*) *inscr. F.*

1) rem pigneratam] fiduciam *Cels. Cels.? 'fideiubere pecuniam' vix dicitur.* 2) fidepromisisset 3) fidepromissor *Cels.?*

a reo non petiturum. sed si reus fideiussori[1] denuntiasset, ut recusaret sub usuris debitam esse nec is propter suam existimationem recusare voluisset, quod ita solverit, a reo petiturum. hoc bene censuit Scaevola: parum enim fideliter facit fideiussor[1] in superiore casu, quod potestatem eximere reo videtur suo iure uti: ceterum in posteriore casu non oportet esse noxiae 1 fideiussori,[1] si pepercisset pudori suo. Cum mando tibi, ut credendo pecuniam negotium mihi geras mihique id nomen praestes, meum in eo periculum, meum emolumentum sit, puto mandatum posse consistere. 2 Ceterum ut tibi negotium geras, tui arbitrii sit nomen, id est ut cuivis credas, tu recipias usuras, periculum dumtaxat ad me pertineat, iam extra mandati formam est, quemadmodum si mandem, ut mihi quemvis fundum emas.

[*Pro socio* (*E.* 109)].

69. Ulp. 31 ad edict. *Utrum . . . tantum* (17.2)52§2 *dolum an etiam culpam praestare socium oporteat, quaeritur. et Celsus libro septimo digestorum ita scripsit: socios inter se dolum et culpam praestare oportet. si in coeunda societate, inquit, artem operamve pollicitus est alter, veluti cum pecus in commune pascendum aut agrum politori damus in commune quaerendis fructibus, nimirum ibi etiam culpa praestanda est: pretium enim operae artis est velamentum.*[2] *quod si rei communi socius nocuit, magis admittit culpam quoque venire.*

70. Ulp. ibid. *Si id quod quis in socie-* (17.2)58 pr. §1 *tatem contulit exstinctum sit, videndum, an pro socio agere possit. tractatum ita est apud Celsum libro septimo digestorum ad epistulam Cornelii Felicis: cum tres equos haberes et ego unum, societatem coimus, ut accepto equo meo quadrigam venderes et ex pretio quartam mihi redderes. si igitur ante venditionem equus meus mortuus sit, non putare se Celsus ait societatem manere nec ex pretio equorum tuorum partem deberi: non enim habendae quadrigae, sed vendendae coitam societatem. ceterum si id actum dicatur, ut quadriga fieret eaque communicaretur tuque in ea tres partes haberes, ego quartam, non dubie* 1 *adhuc socii sumus. Item Celsus tractat, si pecuniam contulissemus ad mercem emendam et mea pecunia perisset, cui perierit ea. et ait, si post collationem evenit, ut pecunia periret, quod non fieret, nisi societas coita esset, utrique perire, ut puta si pecunia, cum peregre portaretur ad mercem emendam, periit: si vero ante collationem, posteaquam eam destinasses, tunc perierit, nihil eo nomine consequeris, inquit, quia non societati periit.*

? ?

71. [3]Vani timoris iusta excusatio non est. (50.17)184

LIBER VIII.

[*De aestimato* (*E.* 110)].

72. . . . nam cum deficiant vulgaria atque (19.5)2 usitata actionum nomina, praescriptis verbis agendum est.

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

73. [4]Dedi tibi pecuniam, ut mihi Stichum (12.4)16 dares: utrum id contractus genus pro portione emptionis et venditionis est an nulla hic alia obligatio est quam ob rem dati re non secuta? in quod proclivior sum: et ideo, si mortuus est Stichus, repetere possum quod ideo tibi dedi, ut mihi Stichum dares. finge alienum esse Stichum, sed te tamen eum tradidisse.[1] repetere a te pecuniam potero, quia hominem accipientis non feceris: et rursus, si tuus est Stichus et pro evictione eius promittere[2] non vis, non liberaberis, quo minus a te pecuniam repetere possim.

74. † Pomp. 9 ad Sab. . . . *Celsus filius ait* (18.1)6 pr. *hominem liberum scientem te emere non posse nec cuiuscumque rei si scias alienationem esse: ut sacra et religiosa loca aut quorum commercium non sit, ut publica, quae non in pecunia populi, sed in publico usu habeantur, ut est campus Martius.*

75. Cum venderes fundum, non dixisti (18.1)59 'ita ut optimus maximusque': verum est, quod Quinto Mucio placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum praestari oportere. idem et in urbanis praediis dicendum est.

76. Ulp. 28 ad Sab. *Sabinus ait si* (18.2)11§1,13pr. *tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam . . . Celsus quoque libro octavo digestorum refert Mucium Brutum Labeonem quod Sabinum existimare: ipse quoque Celsus idem probat et adicit mirari se a nemine animadversum, quod si prior emptor ita contraxit, ut nisi totum, fundum emptum nollet habere, non habere eum eam partem emptam quam unus ex sociis posteriori emptori addicere noluit.*

77. † Pomp. 15 ad Sab. *Celsus filius putabat,* (18.5)1 *si vendidisset mihi filius familias rem peculiarem, etiam, si conveniat ut abeatur ab ea venditione, inter patrem et filium et me convenire debere, ne, si cum patre solo pactus sim, filius non possit liberari et quaeratur, utrumne nihil agatur ex ea pactione an vero ego quidem liberer, filius maneat obligatus, sicuti, si pupillus sine tutoris auctoritate paciscatur, ipse quidem liberatur, non etiam qui cum eo pactus est.*

78. Ulp. 32 ad edict. *In his autem, quae* (19.1)13§16.17 *cum re empta praestari solent, non solum dolum, sed et culpam praestandam arbitror: nam et Celsus libro octavo digestorum scripsit, cum convenit, ut venditor praeteritam mercedem exigat et emptori praestet, non solum dolum,* 17 *sed et culpam eum praestare debere. Idem Celsus libro eodem scribit: fundi, quem cum Titio communem habebas, partem tuam vendidisti et antequam traderes,*[3] *coactus es communi dividundo iudicium accipere. si socio fundus sit adiudicatus, quantum ob eam rem a Titio consecutus es, id tantum emptori praestabis. quod si tibi fundus totus adiudicatus est, totum, inquit, eum emptori trades, sed ita, ut ille solvat, quod ob eam rem Titio condemnatus es. sed ob eam quidem partem, quam vendidisti, pro evictione cavere debes, ob alteram autem tantum de dolo malo repromittere: aequum est enim eandem esse condicionem emptoris, quae futura esset, si cum ipso actum esset communi dividundo. sed si certis regionibus fundum inter te et Titium iudex divisit, sine dubio partem, quae adiudicata est, emptori tradere debes.*

---

1) fidepromissori (fidepromissor) *Cels.?* 2) vel mentis *scr.?* 3) *Pertinet fortasse ad eum, qui metus causa rem depositam dereliquit. An mutanda est inscriptio* (*cf. fr.* 58 *pr.*)*?* 4) libro tertio (*III pro VIII*) *inscr. F.*

1) mancipasse *Cels.* 2) pro . . . promittere] mancipare eum *Cels.* 3) mancipares *Cels.?*

79. Si venditor hominis dixit peculium [(19. 1) 38] eum habere decem nec quemquam ademptum, et si plus habet, totum praestet, nisi hoc actum est, ut dumtaxat decem praestaret, si minus est, praestet esse decem et talem servum esse, ut tantum peculii habeat. 1 Si per emptorem steterit, quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis per arbitrium indemnitatem posse servari Sextus Aelius, Drusus dixerunt, quorum 2 et mihi iustissima videtur esse sententia. Firmus a Proculo quaesiit, si de plumbeo castello fistulae sub terram missae aquam ducerent in aenum lateribus circumstructum, an hae aedium essent an ut ruta caesa vincta fixaque quae aedium non essent. ille rescripsit referre, quid acti esset. quid ergo si nihil de ea re neque emptor neque venditor cogitaverunt, ut plerumque in eiusmodi rebus evenisse solet, nonne propius est, ut inserta et inclusa aedificio partem eius esse existimemus?

80. † Pomp. 11 ad Sab. *Si rem, quam mihi* [(21.2)29pr.] *alienam vendideras, a domino redemerim, falsum esse quod Nerva respondisset posse te a me pretium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat, quia nec bonae fidei conveniret et ego ex alia causa rem haberem.*

81. [1]Impossibilium nulla obligatio est. [(50.17)185]

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

82. †Ulp. 32 ad edict. *Celsus etiam imperi-* [(19.2)9 § 5] *tiam culpae adnumerandam libro octavo digestorum scripsit: si quis vitulos pascendos vel sarciendum quid poliendumve conduxit, culpam eum praestare debere et quod imperitia peccavit, culpam esse: quippe ut artifex, inquit, conduxit.*[2]

LIBER IX.

[*De re uxoria* (*E. XX*) 1.].

83. Ulp. ibid. [3]*Si nomen sit distractum, Celsus* [(18.4)4] *libro nono digestorum scribit locupletem esse debitorem non debere praestare, debitorem autem esse praestare, nisi aliud convenit.*

84. † Paul. 7 ad edict. *Illud recte dictum* [(24.1)28§7] *Celsus ait: si dotis usuras annuas uxor stipulata sit, licet ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo convenerit, peti quidem dotis*[4] *iudicio non possunt, compensari autem possunt. idem ergo dicemus in qualibet pactione annui nomine facta.*

85. Quae iam nuptae maritus donavit, [(24. 1) 48] viri manent et potest ea vindicare: nec quicquam refert, quod ampla legata ab uxore ei relicta sunt.

*

86. Incivile est nisi tota lege perspecta [(1.3)24] una aliqua particula eius proposita iudicare vel respondere.

v. fr. 159—161 (*lib. XIX*). [(32) 79]

1) *cf.* (19. 1) 31 pr., (21. 2) 31.? 2) *Sequuntur* (§ 6) *haec verba:* Si alienam domum mihi locaveris eaque mihi legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem. *Quae cum ad quaestionem praecedentem non pertineant, saepissime autem compilatores nomen iuris consulti, cuius verba referuntur, praetermiserint, Celso adscribere non ausim.* 3) *Referri potest ad tractatum de nominibus in dotem datis: sed haud scio an pro* nono (*VIIII*) *legendum sit* octavo (*VIII*). 4) rei uxoriae *Cels.*

LIBER X.

[*De re uxoria* (*E. XX*) 2.].

87. Ulp. 31 ad Sab. *Si usus fructus in* [(23.3)7§2] *dotem datus sit, videamus, utrum fructus reddendi sunt nec ne. et Celsus libro decimo digestorum ait interesse, quid acti sit, et nisi appareat aliud actum, putare se ius ipsum in dote esse, non etiam fructus qui percipiuntur.*

88. Ulp. 32 ad Sab. *Si quis rogatus sit* [(24.1)5§15] *praecepta certa quantitate uxori suae hereditatem restituere et is sine deductione restituerit, Celsus libro decimo digestorum scripsit magis pleniore officio fidei praestandae functum maritum quam donasse videri: et rectam rationem huic sententiae Celsus adiecit, quod plerique magis fidem exsolvunt in hunc casum quam donant nec de suo putant proficisci, quod de alieno plenius restituunt voluntatem defuncti secuti: nec immerito saepe credimus aliquid defunctum voluisse et tamen non rogasse.*

89. † Ulp. 3 disput. *Sed et si ideo maritus* [(24. 3) 21] *ex dote expendit, ut a latronibus redimeret necessarias mulieri personas vel ut mulier vinculis vindicet de necessariis suis aliquem, reputatur ei id quod expensum est sive pars dotis sit, pro ea parte, sive tota dos sit, actio dotis*[1] *evanescit. et multo magis idem dicendum est, si socer agat de dote,*[1] *debere rationem haberi eius quod in ipsum impensum est, sive ipse maritus hoc fecit sive filiae ut faciat dedit: sed et si non pater experiretur, sed post mortem eius filia sola de dote*[1] *ageret, idem erit dicendum: cum enim doli exceptio insit de dote*[1] *actioni ut in ceteris bonae fidei iudiciis, potest dici, ut et Celso videtur, inesse hunc sumptum actioni de dote,*[1] *maxime si ex voluntate filiae factus sit.*

90. Dotem, quam dedit avus paternus, an [(37.6)6] post mortem avi mortua in matrimonio filia patri reddi oporteat, quaeritur. occurrit aequitas rei, ut, quod pater meus propter me filiae meae nomine dedit, perinde sit atque ipse dederim: quippe officium avi circa neptem ex officio patris erga filium pendet et quia pater filiae, ideo avus propter filium nepti dotem dare debet. quid si filius a patre exheredatus est? existimo non absurde etiam in exheredato filio idem posse defendi, nec infavorabilis sententia est, ut hoc saltem habeat ex paternis, quod propter illum datum est.

LIBER XI.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

91. [2]Quod Nerva diceret latiorem cul- [(16. 3) 32] pam dolum esse, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur. nam et si quis non ad eum modum quem hominum natura desiderat diligens est, nisi tamen ad suum modum curam in deposito praestat, fraude non caret: nec enim salva fide minorem is quam suis rebus diligentiam praestabit.

92. Quaero, quantae pecuniae dotem [(23. 3) 60] promittenti adultae mulieri curator consensum[3] accommodare debeat. respondit: modus ex facultatibus et dignitate mulieris maritique statuendus est, quousque ratio patitur.

93. † Ulp. 37 ad Sab. *Si pupillus petat talem* [(26.1)3§4] *curatorem*[4] *nec addat in quam rem, an in omnes controversias datus sit? et ait Celsus Servium constituisse in omnes res datum videri.*

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) *cf.* (27. 3) 1 pr. 3) curator consensum] tutor auctoritatem *Cels.* 4) tutorem (*sc. praetorium*) *Ulp.*

94. Curator pupillo vel pupillae non datur, si tutor eorum afuerit. [(26. 5) 11]

95. † Ulp. 3 de off. procons. *Nec dubitabit* [(26. 5) 12 § 1] *[sc. proconsul] filium quoque patri curatorem dare: quamvis enim contra sit apud Celsum et apud alios plerosque relatum, quasi indecorum sit patrem a filio regi, attamen* . . . .

[*De magistratibus conveniendis* (*E.* 127)].

96. Non est necesse pupillo probare [(22. 3) 11] fideiussores pro tutore datos, cum accipiebantur, idoneos non fuisse: nam probatio exigenda est ab his, quorum officii fuit providere, ut pupillo caveretur.

97. In magistratus qui tutorem dederunt [(27. 8) 7] rogo rescribas utrum pro virili portione actio danda sit, an optio sit eius qui pupillus fuit, cum quo potissimum agat. respondit: si dolo fecerunt magistratus, ut minus pupillo caveretur, in quem vult actio ei danda in solidum est: sin culpa dumtaxat eorum neque dolo malo id factum est, aequius esse existimo pro portione in quemque eorum actionem dari, dum pupillo salva res sit.

*
v. fr. 122 (*lib. XVI*). [(28. 5) 9 § 2]

LIBER XII.

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

98. Ulp. 38 ad edict. *Tamdiu autem* [(13. 1) 10 § 2. 3] *condictioni locus erit, donec domini facto dominium eius rei ab eo recedat: et ideo si eam rem alienaverit, con-* 3 *dicere non poterit. Unde Celsus libro duodecimo digestorum scribit, si rem furtivam dominus pure legaverit furi, heredem ei condicere non posse.*

99. Quod ab alio servus subripuit, eius [(13. 1) 15] nomine liber furti tenetur: condici autem ei non potest, nisi liber contrectavit.

100. † Ulp. 41 ad Sab. *Sed Celsus de-* [(47. 2) 7 § 2. 3] *prehensioni hoc etiam adicit, si, cum vidisses eum subripientem et ad comprehendendum eum accurrisses, abiecto* 3 *furto effugit, furem manifestum esse: parvique referre putat, dominus an vicinus an quilibet transiens adprehendat.*

101. † Ulp. 29 ad Sab. *Eum qui emit, si* [(47. 2) 14 pr.] *non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem Celsus scripsit. mandare eum plane oportebit emptori furti actionem et condictionem et vindicationem, et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id praestare eum emptori oportebit: quae sententia vera est, et ita et Iulianus.*

102. Ulp. ibid. *An pater, cuius filio* [(47. 2) 14 § 10] *commodata res est, furti actionem habeat, quaeritur. et Iulianus ait patrem hoc nomine agere non posse, quia custodiam praestare non debeat: sicut, inquit, is qui pro eo, cui commodata res est, fideiussit, non habet furti actionem. neque enim, inquit, is, cuiuscumque intererit rem non perire, habet furti actionem, sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa eius perierit: quam sententiam Celsus quoque libro duodecimo digestorum probat.*

103. † Ulp. 18 ad Sab. . . . *ei, qui* [(13. 3) 2 = (47. 2) 25 § 1] *vi aliquem de fundo deiecit, posse fundum condici Sabinus scribit, et ita et Celsus, sed ita, si dominus sit qui deiectus condicat: ceterum si non sit, possessionem eum condicere Celsus ait.*

104. Ulp. 41 ad Sab. *Si quis sponte rem* [(47. 2) 43 § 10] *iecit vel iactavit, non quasi pro derelicto habiturus, tuque hanc rem tuleris, an furti tenearis, Celsus libro duodecimo digestorum quaerit. et ait: si quidem putasti pro derelicto habitam, non teneris. quod si non putasti, hic dubitari posse ait: et tamen magis defendit non teneri, quia, inquit, res non intervertitur ei, qui eam sponte reiecit.*

105. † Ulp. 37 ad edict. *Ope consilio fur-* [(47. 2) 50 § 1] *tum factum Celsus ait non solum, si idcirco fuerit factum, ut socii furarentur, sed et si non, ut socii furarentur, inimicitiarum tamen causa fecerit.*

106. Infitiando depositum nemo facit [(47. 2) 68] furtum (nec enim furtum est ipsa infitiatio, licet prope furtum est): sed si possessionem eius apiscatur intervertendi causa, facit furtum. nec refert, in digito habeat anulum an dactyliotheca quem, cum deposito teneret, 1 habere pro suo destinaverit. Si tibi subreptum est, quod nisi die certa dedisses, poenam promisisti, ideoque sufferre eam necesse fuit, furti actione hoc quoque 2 coaestimabitur. Infans apud furem adolevit: tam adulescentis furtum fecit ille quam infantis, et unum tamen furtum est: ideoque dupli tenetur, quanti umquam apud eum plurimi fuit. nam quod semel dumtaxat furti agi cum eo potest, quid refert propositae quaestioni? quippe, si subreptus furi foret ac rursus a fure altero eum recuperasset, etiam si duo furta fecisset, non amplius quam semel cum eo furti agi posset. nec dubitaverim, quin adulescentis potius quam infantis aestimationem fieri oporteret. et quid tam ridiculum est quam meliorem furis condicionem esse propter 3 continuationem furti existimare? Cum servus inemptus factus sit, non posse emptorem furti agere cum venditore ob id, quod is servus post emptionem, ante-4 quam redderetur, subripuisset. Quod furi ipsi furtum fecerit furtivus servus, eo nomine actionem cum domino furem habiturum placet, ne facinora talium servorum non solum ipsis impunitatem, sed dominis quoque eorum quaestui erunt: plerumque enim eius generis servorum furtis peculia eorundem augentur. 5 Si colonus post lustrum conductionis anno amplius fructus invito domino perceperit, videndum, ne messis et vindemiae furti cum eo agi possit. et mihi dubium non videtur, quin fur et si consumpserit rem subreptam, repeti ea ab eo possit.

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

107. † Ulp. 28 ad Sab. . . . *quaeritur, si* [(38. 1) 7 § 1] *quis liberto suo legaverit, si filio suo iuraverit se decem operarum nomine praestaturum, an obligetur iurando. et Celsus Iuventius obligari eum ait parvique referre, quam ob causam de operis libertus iuraverit: et ego Celso adquiesco.*

108. Ulp. 38 ad edict. *Neque promitti ne-* [(38. 1) 15 § 1] *que solvi nec deberi nec peti pro parte poterit opera. ideo Papinianus subicit: si non una, sed plures operae sint et plures heredes existant patrono qui operas stipulatus est, verum est obligationem operarum numero dividi. denique Celsus libro duodecimo scribit, si communis libertus patronis duobus operas mille daturum se iuraverit aut communi eorum servo promiserit, quingenas potius deberi, quam singularum operarum dimidias.*

109. Si libertus ita iuraverit dare se, [(38. 1) 30] quot operas patronus arbitratus sit, non aliter ratum fore arbitrium patroni, quam si aequum arbitratus sit.

et fere ea mens est personam arbitrio substituentium, ut, quia sperent eum recte arbitraturum, id faciant, non quia vel immodice obligari velint. In libertam, quae voluntate patroni nupsit, praeteritarum ante nuptias operarum actio datur.

110. [1]Nihil peti potest ante id tempus, (50. 17) 186 quo per rerum naturam persolvi possit: et cum solvendi tempus obligationi additur, nisi eo praeterito peti non potest.

*

v. fr. 184 (*lib. XXII*). (39. 1) 1 § 10

v. fr. 192 (*lib. XXII*). (40. 9) 1

LIBER XIII.

[*De b. p. c. t.* (*E.* 142)].

111. Si nepotes in locum filii successerunt, (37. 6) 7 una portio is conferri debet, uti bonorum possessionis unam partem habent: sed et ipsi ita conferre debent, quasi omnes unus essent.

*

v. fr. 200 (*lib. XXIII*). (50. 17) 189

LIBER XIV.

[*De legatis praestandis* (*E.* 143)].

112. [2]Non est dubium, quin ea legata, (35. 2) 50 a quibus heres summovere exceptione petitorem potest, in quartam ei imputentur nec ceterorum legata minuant.

LIBER XV.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 1.].

113. Domitius Labeo Celso suo salutem. (28. 1) 27 Quaero, an testium numero habendus sit is, qui, cum rogatus est ad testamentum scribendum, idem quoque cum tabulas scripsisset, signaverit. Iuventius Celsus Labeoni suo salutem. Non intellego quid sit, de quo me consulueris, aut valide stulta est consultatio tua: plus enim quam ridiculum est dubitare, an aliquis iure testis adhibitus sit, quoniam idem et tabulas testamenti scripserit.

114. †Iustinian. *Si . . . vox articulata* C. (6. 22) 10 § 3 *ei a natura concessa est, nihil prohibet eum omnia quae voluit facere, quia scimus quosdam iuris peritos et hoc subtilius cogitasse et nullum esse exposuisse, qui penitus non exaudit, si quis supra cerebrum illius loquatur, secundum quod Iuventio Celso placuit.*

115. †Iulian. 29 dig. *Si ita scriptum sit:* (28. 2) 13 pr. *'si filius mihi natus fuerit, ex besse heres esto: ex reliqua parte uxor mea heres esto. si vero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto: ex reliqua parte uxor heres esto', et filius et filia nati essent, dicendum est assem distribuendum esse in septem partes, ut ex his filius quattuor, uxor duas, filia unam partem habeat: ita enim secundum voluntatem testantis filius altero tanto amplius habebit quam uxor, item uxor altero tanto amplius quam filia:* [3]*licet enim suptili iuris regulae conveniebat ruptum fieri testamentum, attamen cum ex utroque nato testator voluerit uxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est, quod etiam Iuventio Celso apertissime placuit.*

116. [4]Si coita sit societas ex his parti- (17. 2) 75 bus, quas Titius arbitratus fuerit, si Titius antequam arbitraretur decesserit, nihil agitur: nam id ipsum actum est, ne aliter societas sit, quam ut Titius arbitratus sit.

Si filiae pater dotem arbitratu tutorum dari (32) 43 iussisset, Tubero perinde hoc habendum ait ac si viri boni arbitratu legatum sit. Labeo quaerit, quemadmodum apparet, quantam dotem cuiusque filiae boni viri arbitratu constitui oportet: ait id non esse difficile ex dignitate, ex facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis aestimare.

117. Marcian. 3 regul. *Si quis ita scri-* (28. 5) 52 § 1 *pserit: 'Stichus, si meus erit cum morior, liber et heres esto', alienatus non poterit iussu emptoris adire hereditatem, quamvis, etsi non erat hoc expressum, non alias liber et heres fieri poterat, quam si mansisset eius. sed si vivus eum manumiserit, Celsus libro quinto decimo digestorum scribit fieri hunc heredem: non enim hunc casum testatorem voluisse excludere palam est neque verba omnino repugnant: nam quamvis servus eius non est, at certe libertus est.*

118. Ulp. 6 ad Sab. [1]*Celsus libro quinto* (29. 2) 6 § 7 *decimo digestorum scripsit: eum, qui metu verborum vel aliquo timore coactus fallens adierit hereditatem, sive liber sit, heredem non fieri placet, sive servus sit, dominum heredem non facere.*

Si patre cogente ducit uxorem, quam (23. 2) 22 non duceret, si sui arbitrii esset, contraxit tamen matrimonium, quod inter invitos non contrahitur: maluisse hoc videtur.

119. Ulp. 4 ad Sab. *Quocumque gradu pu-* (40. 7) 2 § 4 *pillo servus cum libertate substitutus sit, necessarii causam optinet: quae sententia utilitatis causa recepta est et a nobis probatur. Celsus quoque putat libro quinto decimo cum libertate substitutum statuliberi causam optinere.*

*

120. Ulp. 32 ad Sab. *Sed si debitorem* (24. 1) 3 § 12 *suum ei [sc. vir uxori] solvere iusserit, hic quaeritur, an nummi fiant eius debitorque liberetur. et Celsus libro quinto decimo digestorum*[2] *scribit videndum esse, ne dici possit et debitorem liberatum et nummos factos mariti, non uxoris: nam et si donatio iure civili non impediretur, eum rei gestae ordinem futurum, ut pecunia ad te a debitore tuo, deinde a te ad mulierem perveniret: nam celeritate coniungendarum inter se actionum unam actionem occultari, ceterum debitorem creditori dare, creditorem uxori. nec novum aut mirum esse, quod per alium accipias, te accipere: nam et si is, qui creditoris tui se procuratorem esse simulaverit, a debitore tuo iubente te pecuniam acceperit, et furti actionem te habere constat et ipsam pecuniam tuam esse.*

LIBER XVI.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 2.].

121. Ulp. 2 ad Sab. *Circa eos, qui ita* (28. 5) 2 pr. § 1 *heredes instituti sint: 'ex partibus quas adscripsero', non putat Marcellus eos heredes nullis adscriptis partibus, quemadmodum si ita essent heredes instituti: 'si eis partes adscripsero'. sed magis est, ut sic utraque institutio accipiatur, si voluntas defuncti non refragatur*[3]*:*

---

1) *cf.* (38. 1) 13 § 2. 2) *cf.* (37. 5) 5 § 5. 3) *Quae sequuntur, non videntur esse Iuliani.* 4) *cf.* (28. 5) 32 pr.

1) *De adquirenda hereditate iuris consulti tractare solent sub titulo 'de testamentis'.* 2) *Inscriptio sine dubio corrupta (de don. i. v. et u. Celsus egit lib. X). Mendum ortum est fortasse ex inscriptione duplici, cf. fr. 13, 122, 170; sed cum, quae sit recta inscriptio, in dubio remaneat, traditam mutare nolui.* 3) si . . . refragatur *Trib.?*

'ex quibus partibus adscripsero, si minus, ex aequis', quasi duplici facta institutione: quam sententiam Celsus libro sexto decimo digestorum probat. aliter atque probat in illa institutione: 'ex qua parte me Titius heredem scripsit, Seius heres esto': tunc enim si non est a Titio scriptus, nec Seius ab eo, nec immerito: hic enim creditur inesse condicio. sed Marcellus haec similia putat.

122. Ulp. 5 ad Sab. *Sed si non in* [(28.5) 9 § 2.3.13] *corpore erravit, sed in parte, puta si, cum dictasset ex semisse aliquem scribi, ex quadrante sit scriptus, Celsus libro duodecimo quaestionum, digestorum undecimo*[1] *posse defendi ait ex semisse heredem fore, quasi plus nuncupatum sit, minus scriptum: quae sententia rescriptis adiuvatur generalibus. idemque est et si ipse testator minus* 3 *scribat, cum plus vellet adscribere. Sed si maiorem adscripserit testamentarius vel (quod difficilius est probatione) ipse testator, ut pro quadrante semissem, Proculus putat ex quadrante fore heredem, quoniam inest quadrans in semisse: quam sententiam et Celsus probat.* 13 *Si duo sint heredes instituti, unus ex parte tertia fundi Corneliani, alter ex besse eiusdem fundi, Celsus expeditissimam Sabini sententiam sequitur, ut detracta fundi mentione quasi sine partibus heredes scripti hereditate potirentur, si modo voluntas patris familias manifestissime non refragatur.*[2]

123. Ulp. 7 ad Sab. *Idem [Sabinus?]* [(28.5) 17 § 1.2] *tractat, si duos ex undecim, duos sine parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiaverit, utrum omnibus semuncia an ad solum sine parte scriptum pertineat: et variat. sed Servius omnibus adcrescere ait, quam sententiam veriorem puto: nam quantum ad ius adcrescendi non sunt coniuncti, qui sine parte instituuntur: quod et Celsus libro sexto decimo digestorum probat.* 2 *Idemque putat et si expleto asse duos sine parte heredes scripserit, neque hos neque illos coniunctos.*

124. 'Titius et Seius uterve eorum [(28.5) 24, 26] vivet heres mihi esto'. existimo, si uterque vivat, ambo heredes esse, altero mortuo eum qui supererit ex asse heredem fore. idque et in legato eodem modo relicto senatus censuit.

125. † Pomp. 3 ad Sab. *Si te solum ex* [(28.5) 27 pr. § 1] *parte dimidia pure, ex altera sub condicione heredem instituero et substituero tibi, non existente condicione substitutum ex ea parte heredem fore Celsus ait: sed si te heredem instituero et deinde eundem te sub condicione instituam, nihil valere sequentem institutionem, quia satis plena prior fuisset.*

126. Liber homo cum tibi serviret, [(28.5) 60 pr.] heres institutus iussu tuo adiit. Trebatius esse eum heredem: Labeo tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quod alioquin vellet obligari.

† Pomp. 11 ad Sab. *Si libero homini, qui* [(13.6) 13 § 2] *mihi bona fide serviebat, quasi servo rem commodavero, videamus, an habeam commodati actionem. nam et Celsus filius aiebat, si iussissem eum aliquid facere, vel mandati cum eo vel praescriptis verbis experiri me posse.*

127. Si quis ita heredem instituerit: [(28.5) 60 § 1—7] 'Titius qua ex parte mihi socius est in vectigali salinarum, pro ea parte mihi heres esto', quidam putant, si asse descripto id adiectum sit, ut maxime socius fuerit Titius, non esse heredem, sed si qua pars vacua relicta fuerit, ex ea heredem esse. quod totum et ineptum et vitiosum est: quid enim vetat asse descripto utiliter Titium ex parte forte quarta, ex qua socius erat, here-2 dem institutum esse? 'Titius heres [= (28.5) 17 § 4] esto: Seius et Maevius heredes sunto'. verum est quod Proculo placet duos semisses esse, quorum alter con-3 iunctim duobus datur. Cum quis ex institutis, qui non cum aliquo coniunctim institutus sit, heres non est, pars eius omnibus pro portionibus hereditariis adcrescit, neque refert, primo loco quis institutus an 4 alicui substitutus heres sit. Si heres institutus scribendi testamenti tempore civis Romanus fuit, deinde ei aqua et igni interdictum est, heres fit, si intra illud tempus quo testator decessit redierit aut, si sub condicione heres institutus est, quo tempore condicio exsistit. idem et in legatis et in bonorum possessionibus. 5 'Titius ex semisse heres esto: Seius ex quadrante heres esto: Titius si in Capitolium ascenderit, ex alio quadrante heres esto'. antequam Capitolium ascendat si pro herede gerat, ex semisse heres erit: si Capitolium ascenderit, et ex quadrante heres erit, nec erit ei 6 necesse pro herede gerere quippe iam heredi. Si ita scriptum fuerit: 'Titius ex parte tertia, Maevius ex parte tertia heredes sunto: Titius, si intra tertias kalendas navis ex Asia venerit, ex reliqua parte heres esto': videamus, ne Titius statim ex semisse heres sit: nam duo heredes instituti sunt, sed Titius aut ex semisse aut ex besse: ita sextans utique erit in pendenti et, si condicio exstiterit, ex besse heres erit, si non exstiterit, ille sextans Maevio adcrescet. sed si decesserit Titius, antequam condicio exsistat, deinde condicio exstiterit, tamen ille sextans non Titii heredi, sed Maevio adcrescet: nam cum adhuc dubium esset, Titio an Maevio is sextans datus esset, Titius decessit nec potest intellegi datus ei qui tempore dandi in 7 rerum natura non fuit. Si Attius Titium et Maevium et Seium aequis partibus heredes instituit, Titius interim solus adiit hereditatem et Seium heredem instituit, poterit Seius Titii adire hereditatem, Attii vel adire vel omittere: sed Attio, antequam adeat vel omittat eius hereditatem, ex semisse heres erit. si adierit Seius Attii hereditatem, Titius ex triente dumtaxat heres erit et per hereditatem Titii triens dumtaxat ad Seium perveniet, alterum trientem ex sua institutione habebit. quid ergo, si ab Attio Titius et Seius heredes instituti sunt, Titius adierit hereditatem, Titio Seius heres exstiterit? potestne Attii hereditatem omittere an necessario ei ex asse heres est? quippe cum alius nemo heres institutus est, quam is ipse qui ex aliqua parte iam heres est, perinde est, quasi unus heres per Titium institutus sit.

128. † Ulp. 6 ad Sab. *Sed si duo servi ita* [(28.7) 2 § 1] *sint heredes instituti: 'Primus et Secundus, si mei erunt cum moriar, liberi et heredes sunto' et alter ex his sit alienatus, Celsus recte putat sic accipiendum, atque si singulos separatim sub eadem condicione heredes instituisset.*

129. Servus alienus ita heres institui [(28.7) 21] potest 'cum liber erit': proprius autem ita institui non potest.

130. [1]Si Titio aut Seio, utri heres vellet, [(31) 16] legatum relictum est, heres alteri dando ab utroque liberatur: si neutri dat, uterque perinde petere potest

1) sexto decimo (*XVI pro XI*) *scr.*
2) si . . . refragatur *Trib.*

1) *cf. C.* (6. 38) 4.

atque si ipsi soli legatum foret: nam ut stipulando duo rei constitui possunt, ita et testamento potest id fieri.

131. [1]Si quis praegnatem uxorem reliquit, non videtur sine liberis decessisse. [(50. 17) 187]

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

132. Ulp. 50 ad edict. *Si patronus ex debita sibi portione heres scriptus dato sibi coherede ex alia parte omiserit institutionem, quia debita pars eius erat exhausta, omiserit et coheres, deinde possideat patronus ab intestato legitimam hereditatem totam, dandam in eum legatorum actionem Celsus libro sexto decimo digestorum ait, quae in Titium competeret, sufficeretque patrono, quod integram debitam sibi portionem habeat. haec autem ita sunt, si coheres collusit cum patrono: aliter enim non esse patronum cogendum legata praestare: neque enim interdictum est, ut quis omittat hereditatem, si sine fraude id fiat.* [(29. 4) 6 § 8]

133. Cui servus ipsius substitutus est, servum suum adire iussit. si idcirco fecit, ne legata praestaret, utraque praestabit, et qua heres est et qua omissa causa testamenti possidet ex substitutione hereditatem, salva Falcidia ei servata. [(29. 4) 25]

LIBER XVII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 1.].

134. . . . nam ad ea potius debet aptari ius, quae et frequenter et facile, quam quae perraro eveniunt. [(1. 3) 5]

135. Quingenta testamento tibi legata sunt: idem scriptum est in codicillis postea scriptis: refert, duplicare legatum voluerit an repetere et oblitus se in testamento legasse id fecerit: ab utro ergo probatio eius rei exigenda est? prima fronte aequius videtur, ut petitor probet quod intendit: sed nimirum probationes quaedam a reo exiguntur: nam si creditum petam, ille respondeat solutam esse pecuniam, ipse hoc probare cogendus est. et hic igitur cum petitor duas scripturas ostendit, heres posteriorem inanem esse, ipse heres id adprobare iudici debet. [(22. 3) 12]

136. † Ulp. 15 ad Sab. *Si ita sit adscriptum: 'si cui legavero bis, semel heres ei dato' vel 'ut semel debeatur', et eidem duas quantitates adscripserit vel duos fundos, an utrumque debeatur? et ait Aristo unum videri legatum: nam quod ademptum est, nec datum videri secundum Celsi et Marcelli sententiam, quae vera est.* [(30) 14 pr.]

137. Si ancillas omnes et quod ex his natum erit testator legaverit, una mortua Servius partum eius negat deberi, quia accessionis loco legatus sit: quod falsum puto et nec verbis nec voluntati defuncti accommodata haec sententia est. [(30) 63]

138. Heredem meum ita tibi obligare possum, ut si, quandoque ego moriar, tuus servus Stichus non erit, dare eum tibi damnas sit. [(31) 18]

139. † Marcian. 7 instit. *Ornatricibus legatis Celsus scripsit eas, quae duos tantum menses apud magistrum fuerunt, legato non cedere, alii et has cedere . . .* [(32) 65 § 3]

140. Si propter ea, quae sub condicione legata sunt, pendet legis Falcidiae ratio, praesenti die data non tota vindicabuntur. [(35. 2) 53]

141. † Ulp. 23 ad Sab. . . . *Labeo Sabinus et Celsus et Cassius et Iulianus in omnibus, quae in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cuiusque anni huius legati dies cederet.* [(36. 2) 12 § 1. 3]
3 *Item Celsus scribit, quod et Iulianus probat, huius legati diem ex die mortis cedere, non ex quo adita est hereditas, et si forte post multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi.*

142. Ubi pugnantia inter se in testamento iuberentur, neutrum ratum est. 1 Quae rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt. [(50. 17) 188]

LIBER XVIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.].

[*De legatis per vind. relictis*].

143. Solum partem esse aedium existimo 1 nec alioquin subiacere uti mare navibus. Meum est, quod ex re mea superest, cuius vindicandi ius habeo. [(6. 1) 49]

144. Si is, cui legatus sit Stichus aut Pamphilus, cum Stichum sibi legatum putaret, vindicaverit, amplius mutandae vindicationis ius non habet: tamquam si damnatus heres alterutrum dare Stichum dederit, cum ignoret sibi permissum vel Pamphilum dare, nihil repetere possit. [(31) 19]

145. [1]Propemodum tantum quisque pecuniae relinquit, quantum ex bonis eius refici potest: sic dicimus centies aureorum[2] habere, qui tantum in praediis ceterisque similibus rebus habeat. non idem est in fundo alieno legato, quamquam is hereditaria pecunia parari potest. neque quisquam eum, qui pecuniam numeratam habet, habere dicit quidquid ex ea parari potest. [(50. 16) 88]

[*De usu fructu legato*].

146. Est enim usus fructus ius in corpore, quo sublato et ipsum tolli necesse est. [(7. 1) 2]

147. Ulp. 17 ad Sab. *Quoniam igitur omnis fructus rei ad eum pertinet, reficere quoque eum aedes per arbitrum cogi Celsus scribit Celsus libro octavo decimo digestorum, hactenus tamen, ut sarta tecta habeat: si qua tamen vetustate corruissent, neutrum cogi reficere, sed si heres refecerit, passurum fructuarium uti. unde Celsus de modo sarta tecta habendi quaerit, si quae vetustate corruerunt reficere non cogitur: modica igitur refectio ad eum pertinet, quoniam et alia onera adgnoscit usu fructu legato: ut puta stipendium vel tributum vel salarium vel alimenta ab ea re relicta. et ita Marcellus libro tertio decimo scribit.* [(7. 1) 7 § 2]

148. Ulp. ibid. *Item si fundi usus fructus sit legatus, quidquid in fundo nascitur, quidquid inde percipi potest, ipsius fructus est, sic tamen ut boni viri arbitratu fruatur. nam et Celsus libro octavo decimo digestorum scribit cogi eum posse recte colere.* [(7. 1) 9 pr.]

149. Ulp. ibid. . . . *quamquam Sabinus respondent, ut et Celsus*[3] *libro XVIII*[4] *digestorum refert, eum, qui partem ususfructus in iure cessit, et amittere partem et ipso momento recipere. Quam sententiam ipse ut stolidam reprehendit: etenim esse incogitabile eandem esse causam cuique et amittendi et recipiendi.* [Vat. 75]

150. Ulp. ibid. *Interdum tamen etsi ususfructus legatus alteri adnon sint coniuncti, tamen ususfructus legatus alteri ad-* [Vat. 77 = (7. 2) 1 § 3]

---

1) *Pertinere videtur haec regula ad condicionem 'si sine liberis decesserit'.*

1) *Agitur de pecunia per vindicationem legata, cf.* (31) 12 *pr.* 2) sestertium *Cels.* 3) Iulianus *ins. Cod.* 4) XVIIII *Cod.*

crescit, ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus relictus: nam ut[1] *Celsus libro XVIII digestorum et Iulianus libro XXXV scribunt, concursu partes habemus. quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est (contra quam Atilicinum respondisse Aufidius Chius refert), quod et constitutus nihilo minus amissus*[2] *ius adcrescendi admittit. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt et ut Celsus et Iulianus eleganter aiunt: usus fructus cotidie constituitur et legatur, non, ut proprietas, eo solo tempore quo vindicatur. cum primum itaque non inveniet alterum,*[3] *qui sibi concurrat, solus utetur [in] totum.*

151. Ulp. ibid. *Iulianus* [Vat. 78—80=(7.2)1 §4,3 pr. §1] *libro XXXV scribit, si duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere, nam videri usum fructum constitutum non per concursum divisum. Neratius putat cessare ius adcrescendi libro I responsorum. cuius*[4] *sententiae congruit ratio Celsi dicentis totiens ius adcrescendi esse, quotiens in duobus, qui*[5] *solidum habuerunt, concursu divisus est. unde Celsus libro XVIII: si duo fundi domini deducto usu fructu proprietatem mancipaverint,*[6] *uter eorum amiserit, usum fructum ad proprietatem redire, sed non ad totam,*[7] *sed cuiusque usum fructum ei parti accedere, quam ipse mancipavit:*[8] *ad eam enim partem redire debet, a qua initio divisus est. plane, inquit, si partem usus fructus habeas et ego totam proprietatem cum partis usu fructu, non posse me eam partem tibi mancipare, quae est sine usu fructu, quoniam nullam partem habeo, in qua non est tibi usus fructus.*

152. Ulp. 18 ad Sab. *Si pecuniae sit usus* [(7.5)5 §1] *fructus legatus vel aliarum rerum, quae in abusu consistunt, nec cautio interveniat, videndum, finito usu fructu an pecunia quae data sit, vel ceterae res, quae in absumptione sunt, condici possint. sed si quidem adhuc constante usu fructu cautionem quis velit condicere, dici potest omissam cautionem posse condici incerti condictione: sed si finito usu fructu ipsam quantitatem,*[9] *Sabinus putat posse condici: quam sententiam et Celsus libro octavo decimo digestorum probat.*

153. Duos separatim uti frui sinere [(33.2)14] damnatus heres communiter uti frui passus est: quaerebatur, an utrique ex testamento teneretur. dixi teneri, si testator utrumque solidum habere voluit[10]: nam ipsius onus est, ut solidum singulis legatum praestaret: qua parte igitur alterum uti frui sineret heres, ea parte eum non sinere alterum uti frui, ideoque per aestimationem unicuique quod deest replere debet.

[*De usu legato*].

154. Ulp. 17 ad Sab. *Domus usus relictus* [(7.8)2 §1] *est aut marito aut mulieri: si marito, potest illic habitare non solus, verum cum familia quoque sua. an et cum libertis, fuit quaestionis, et Celsus scripsit, et cum libertis: posse hospitem quoque recipere, nam ita libro octavo decimo digestorum scripsit, quam sententiam et Tubero probat.*

155. Ulp. ibid. *Utrum autem unius anni* [(7.8)10 §3] *sit habitatio an usque ad vitam, apud veteres quaesitum est: et Rutilius donec vivat, habitationem competere ait, quam sententiam et Celsus probat libro octavo decimo digestorum.*

156. † Ulp. ibid. [*Si cui usus fundi relictus* [(7.8)12 §1] *sit,*] *Iuventius: etiam cum convivis et hospitibus posse uti.*

[*De servitute legata*].

157. Si iter legatum sit, qua nisi opere [(8.1)10] facto iri non possit, licere fodiendo substruendo iter facere Proculus ait.

LIBER XIX.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 3.].

158. Et Proculo placebat et a patre sic [(31)20] accepi, quod servo communi legatum sit,[1] si alter dominorum omitteret, alteri non adcrescere: non enim coniunctim, sed partes legatas: nam ambo si vindicarent, eam quemque legati partem habiturum, quam in servo haberet.

159. [2]Si chorus aut familia legetur, [(32)79 pr.] perinde est quasi singuli homines legati sint.

160. 'Moventium', item 'mobilium' ap- [(50.16)93] pellatione idem significamus: si tamen apparet defunctum animalia dumtaxat, quia se ipsa moverent, moventia vocasse, quod verum est.

His verbis: 'quae ibi mobilia mea erunt, [(32)79 §1] do lego' nummos ibi repositos, ut mutui darentur, non esse legatos Proculus ait: at eos quos praesidii causa repositos habet, ut quidam bellis civilibus factitassent, eos legato contineri. et audisse se rusticos senes ita dicentes pecuniam sine peculio fragilem esse, peculium appellantes, quod praesidii causa seponeretur.

161. Area legata si inaedificata medio [(32)79 §2.3] tempore fuerit ac rursus area sit, quamquam tunc peti 3 non poterat, nunc tamen debetur. Servus quoque legatus si interim manumittatur et postea servus factus sit, peti potest.

162. † *Si rem suam legaverit testator* [I. (2.20)12] *posteaque eam alienaverit, Celsus existimat, si non adimendi animo vendidit, nihilo minus deberi.*

[*De vino legato*].

163. † Ulp. 23 ad Sab. *Si vinum legatum* [(33.6)3 §1] *sit, videamus, an cum vasis debeatur. et Celsus inquit vino legato, etiamsi non sit legatum cum vasis, vasa quoque legata videri, non quia pars sunt vini vasa, quemadmodum emblemata argenti (scyphorum forte vel speculi), sed quia credibile est mentem testantis eam esse, ut voluerit accessioni esse vino amphoras: et sic, inquit, loquimur habere nos amphoras mille, ad mensuram vini referentes.*

[*De instructo vel instrumento legato*].

164. Ulp. 20 ad Sab. *De velis,* [(33.7)12 §20.30.31.44] *quae in hypaethris extenduntur, item de his, quae sunt circa columnas, Celsus scribit magis suppellectili adnumeranda et ita Sabinum et Cassium putare.*
30 *Celsus quoque libro nono decimo digestorum scribit fructus ibi repositos, ut venirent vel in alium usum quam fundi converterentur, instructo fundo non contineri.*
31 *Idem Celsus eodem libro ait etiam suppellecticarios et ceteros hoc genus servos contineri, id est ministeria,*

---

1) et *ins. Dig.* 2) nihilo minus amissus] et postea amissus nihilo minus *Dig.* 3) alter eum *Dig.* 4) cui *Dig.* 5) in *ins. Dig.* 6) tradiderint *Trib. in Dig.* 7) totum *Dig.* 8) tradiderit *Trib. in Dig.* 9) sed si . . . quantitatem *Trib.* 10) si . . . voluit *Trib.*

1) *sc. per vindicationem.* 2) nono (*IX pro XIX*) *inscr. F.*

quibus instructus erat in eo fundo (extra ea quae libertatem acceperunt), et qui rure morari solebant.
†44 *Celsus scribit servis qui in fundo morarentur legatis, vicarios eorum non contineri, nisi appareat et de vicariis eum sensisse.*[1]

[*De peculio legato*].

165. † Ulp. 25 ad Sab. *Si peculium legetur* | (33. 8) 6 pr. *et sit in corporibus, puta fundi vel aedes, si quidem nihil sit, quod servus domino vel conservis liberisve domini debeat, integra corpora vindicabuntur: sin vero sit, quod domino vel supra scriptis personis debeatur, deminui singula corpora pro rata debebunt. et ita et Iulianus et Celsus putant.*

166. [*Si peculio legato mortis tempore* | (33. 8) 13 *servus vixerit, peculium legato cedet*]: aliter atque si servus vestitus legatus foret.

167. Si servus liber esse iussus sit | (33. 8) 25 eique peculium legatum sit, vicariorum eius vicarii legato continentur.

[*De supellectili legata*].

168. Labeo ait originem fuisse supellec- | (33. 10) 7 tilis, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, 1 locari solerent, quae sub pellibus usui forent. Tubero hoc modo demonstrare supellectilem temptat: instrumentum quoddam patris familiae rerum ad cottidianum usum paratarum, quod in aliam speciem non caderet, ut verbi gratia penum argentum vestem ornamenta instrumenta agri aut domus. nec mirum est moribus civitatis et usu rerum appellationem eius mutatam esse: nam fictili aut lignea aut vitrea aut aerea denique supellectili utebantur, nunc ex ebore atque testudine et argento, iam ex auro etiam atque gemmis supellectili utuntur. quare speciem potius rerum quam materiam intueri oportet, supellectilis potius an argenti, 2 an vestis sint. Servius fatetur sententiam eius qui legaverit aspici oportere, in quam rationem ea solitus sit referre: verum si ea, de quibus non ambigeretur, quin in alieno genere essent, ut puta escarium argentum aut paenulas et togas, supellectili quis adscribere solitus sit, non idcirco existimari oportere supellectili legata ea quoque contineri: non enim ex opinionibus singulorum, sed ex communi usu nomina exaudiri debere. id Tubero parum sibi liquere ait: nam quorsum nomina, inquit, nisi ut demonstrarent voluntatem dicentis? equidem non arbitror quemquam dicere, quod non sentiret, ut maxime nomine usus sit, quo id appellari solet: nam vocis ministerio utimur: ceterum nemo existimandus est dixisse, quod non mente agitaverit. sed etsi magnopere me Tuberonis et ratio et auctoritas movet, non tamen a Servio dissentio non videri quemquam dixisse, cuius non suo nomine usus sit. nam etsi prior atque potentior est quam vox mens dicentis, tamen nemo sine voce dixisse existimatur: nisi forte et eos, qui loqui non possunt, conato ipso et sono quodam καὶ τῇ ἀνάρθρῳ φωνῇ dicere existimamus.

[*De auro argento mundo etc. legatis*].

169. Uxori legavit quae eius causa parata | (34. 2) 3 sunt et ante mortem divortit. non deberi, quia adempta videantur, Proculus ait. nimirum facti quaestio est: nam potest nec repudiatae adimere voluisse.

1) nisi . . . sensisse *Trib.*

170. Ulp. 20 ad Sab. *Sed si argenti* | (34. 2) 19 § 2. 3. 6 *facti pondo centum sint legata, ex facto argento debebitur legatum. unde est quaesitum apud Celsum, an et vascula possit separare: et scripsit vascula non separa-* 3 *turum, licet ei optio fuerit relicta. Idem Celsus libro nono decimo quaestionum*[1] *quaerit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut sic appendantur. et Proculus et Celsus aiunt exempto plumbo appendi debere: nam et emptoribus replumbatae adsignantur et in rationes argenti pondus sic defertur: quae sententia habet rationem.*
6 *Idem Celsus libro nono decimo digestorum, commentariorum septimo scribit auro legato ea, quae inaurata sunt, non deberi, nec aurea emblemata, quae in absidibus argenteis sint.*

? ?

171. [2]Si sponsalibus nondum factis Titio | (23. 3) 58 dotem Seiae nomine promiseris, cum ea nubere ei nollet, tamen, si postea nupserit, dotem debebis, nisi 1 aliae nuptiae mediae intervenissent. Si mulier ancillam Pamphilam a Titio stipulata, deinde ei nuptura quod is sibi debebat doti habere permisit, etiamsi non erit viri Pamphila, an ipsa tamen Pamphila in dote et mulieris periculo erit? an et quod ea pepererit, reddi mulieri debebit? quia si in sua causa prior stipulatio mansisset, non redderetur. nisi forte refert, habuerit rem quam debebat vir, quo tempore dos constituebatur: nam ita poterit videri res ipsa ad eum pervenisse: an non habuerit: nam si non habuerit, magis est, ut liberatio obligationis potius quam res ipsa ad eum ita pervenisse videatur, ideoque partus eius non debetur.

LIBER XX.

[*De legatis (E. XXVII) 4.*].

[*De dote relegata*].

172. Cum quidam uxori suae dotem reddi- | (31) 21 disset, quadraginta ei legare voluisset et quamquam sciret dotem redditam, hoc tamen praetextu usus esset, quasi dotis reddendae nomine eam summam legaret, existimo deberi quadraginta: etenim reddendi verbum quamquam significationem habet retro | = (50. 16) 94 dandi, recipit tamen et per se dandi significationem.

173. Ulp. 19 ad Sab. *Celsus libro vicesimo* | (33. 4) 1 § 9 *digestorum scribit, si socer nurui dotem relegavit, si quidem ius actionis de dote*[3] *voluit relegare, nullius momenti esse legatum, quippe nupta est: sed si voluit eam recipere dotalem pecuniam, inquit, utile erit legatum. si tamen haec dotem receperit, nihilo minus maritus dotis persecutionem habebit, sive heres institutus esset, familiae erciscundae iudicio, sive non, utili actione.*

174. Ulp. 5 disput. *Cum quis uxori suae* | (33. 4) 2 pr. *dotem relegat fideique commissum ab ea relinquit, hoc fideicommissum ex commodo, quod ex relegatione mulier sentit, aestimabitur, et ita Celsus quoque libro vicesimo digestorum scripsit.*

[*De liberatione legata*].

175. Ulp. 26 ad edict. *Si cum te ex causa* | (2. 14) 51 *legati debere pacisci debitori tuo existimas, pactus sit ne ab eo peteres: neque iure ipso liberatur debitor neque petentem summovebit exceptione conventionis, ut Celsus*

1) digestorum? *an* digestorum, decimo quaestionum (*Mommsen*)?
2) *Inscriptio falsa videtur:* libro decimo? 3) rei uxoriae *Ulp.*

1 *libro vicensimo scribit. Idem eodem loco scribit, si debitorem tuum iussisti solvere Titio, cui legatum falso debere existimas, et debitor pactus sit cum Titio suo debitore constituto: neque tibi adversus tuum debitorem neque ipsi adversus suum actionem peremptam.*

176. † Pomp. 6 ad Sab. *Heredem, damnatum* [(34.3)2] *a fideiussore non petere, a reo petere posse, sed a reo petere vetitum, si a fideiussore petat, reo ex testamento* 1 *teneri Celsus putat. Idem Celsus ait nullam dubitationem habere, quin herede petere a debitore vetito nec heres heredis petere possit.*

*

177. Ulp. 18 ad Sab. *Sed si inter duos* [(7.1) 13 §3] *fructuarios sit controversia, Iulianus libro trigensimo octavo digestorum scribit aequissimum esse quasi communi dividundo iudicium dari vel stipulatione inter se eos cavere, qualiter fruantur: cur enim, inquit Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos potest iurisdictione sua componere? quam sententiam Celsus quoque libro vicensimo digestorum probat.*

[*De fideicommissis.* 1.]

178. Plotiana Celso suo salutem. Lucius [(29.7) 18] Titius his verbis ita cavit: 'si quid tabulis aliove quo genere ad hoc testamentum pertinens reliquero, ita valere volo'. quaero, an codicilli, qui ante hoc testamentum scripti sunt, debeant rati esse. Iuventius Celsus Plotianae salutem. Haec verba: 'si quid ad hoc testamentum pertinens reliquero, valere volo', etiam ea, quae ante testamentum scripta sunt, comprehendere.

179. Marcian. 8 instit. *Scribit Celsus libro* [(36.1) 34] *vicensimo digestorum, si qui quadringenta in bonis habebat petit ab herede suo, ut, si sine liberis moreretur, quanta pecunia ex hereditate sua ad eum pervenisset, Maevio restitueretur: si ex fructibus medio tempore quadringenta perceperit et sine liberis decesserit, heredem eius Maevio quadringenta debiturum. et cum diu multumque tractavit, an, cum augmentum heres sensit, et periculum sustineat an per contrarium, novissime ait iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum non pertinet: et an ad supplendum, inquit, quodcumque ex quadringentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit, hoc est ut usque ad summam quadringentorum damni et fructus computentur.*

180. Ballista filium familias heredem in- [(36.1) 33] stituit ita: 'Rebellianus si caverit coloniae Philippensium, si sine liberis morietur, quantacumque pecunia ex hereditate deve bonis meis ad eum pervenit, eam pecuniam omnem ad coloniam Philippensium perventuram'. respondi: ex his verbis quae proponis, id est 'pecuniam',[1] existimo etiam fructus, quos ex hereditate percepit, restituere eum debere, perinde quasi specialiter hoc testator expressisset.

[2] Colonia Philippensis iuris Italici est. [(50.15.6)]
v. fr. 230 (*lib. XXVII*). [(46.3) 87]

LIBER XXI.

[*De fideicommissis.* 2.]

181. Lucius Titius in testamento suo Publio [(31) 22] Maevio militiam suam reliquit sive pecuniam eius, quaecumque redigi ex venditione eius potuerit, cum suis commodis: sed cum supervixit testamento Lucius Titius, militiam vendidit et pretium exegit et dedit ei, cui illam militiam vel pretium eius testamento dari volucrit: post mortem Lucii Titii iterum Publius Maevius vel militiam vel pretium eius ab heredibus Lucii Titii exigebat. CELSUS: existimo pretium militiae praestari non oportere, nisi legatarius ostenderit testatorem et post factam solutionem iterum eum pretium militiae accipere voluisse.[1] quod si non totum pretium militiae, sed partem vivus testator legatario dedit, reliqui superesse exactionem, nisi heres et ab hoc decessisse testatorem ostenderit. onus enim probandi mutatam esse defuncti voluntatem ad eum pertinet, qui fideicommissum recusat.[2]

182. † Maecian. 8 fideic. *Tametsi autem* [(35.2) 30 §7] *legis Falcidiae ratione, quae condicionis implendae causa heredi sunt data, in quartam non computantur, tamen id, quod non figura condicionis accipere iussus est ab eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso et Iuliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa heres vendere eas res iussus esset, quia non condicionis implendae causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt iussi. quo loco amplius quaesitum est, an fideicommissarius quoque invitus cogatur dare eam summam et recipere hereditatem, quasi et ipsius fidei commissum esset: sed id verisimile non est, cum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum posita videatur.*

183. Qui quadringenta reliquit, Titio tre- [(36.1) 2] centa legavit, heredis fidei commisit, ut tibi hereditatem restitueret, isque suspectam iussu praetoris adiit et restituit: quaerebatur, quid legatario dare deberes. dicendum est, quia praesumptum est voluisse testatorem cum onere legatorum fideicommissum restitui, tota trecenta te dare Titio debere. nam[3] heres hoc rogatus intellegi debet, ut te suo loco constituat et quod heres perfunctus omnibus hereditariis muneribus, id est post legatorum dationem, reliquum habiturus foret, si non esset rogatus et tibi restitueret hereditatem, id tibi restituat. quantum ergo haberet? nempe centum: haec ut tibi daret rogatus est. itaque sic ineunda est legis Falcidiae ratio, quasi heres trecenta Titio dare damnatus tibi centum dare damnatus sit: quo evenit, ut, si hereditatem sua sponte adisset, daret Titio ducenta viginti quinque, tibi septuaginta quinque. non ergo plus Titio debetur, quam si iniussu praetoris adita hereditas foret.

LIBER XXII.

[*De operis novi nuntiatione* (*E.* 174)].

184. Ulp. 52 ad edict. *Inde quaeritur apud* [(39.1) 1 §10] *Celsum libro duodecimo*[4] *digestorum, si post opus novum nuntiatum conveniat tibi cum adversario, ut opus faceres, an danda sit conventionis exceptio? et ait Celsus dandam, nec esse periculum, ne pactio privatorum iussui praetoris anteposita videatur: quid enim aliud agebat praetor quam hoc, ut controversias eorum dirimeret? a quibus si sponte recesserunt, debebit id ratum habere.*

[*De damno infecto* (*E.* 175)].

185. † Ulp. 53 ad edict. *Celsus certe scribit,* [(39.2) 9 §5] *si aedium tuarum usus fructus Titiae est, damni infecti aut dominum repromittere aut Titiam satisdare debere.*

---

1) id est pecuniam *gloss.* 2) Libro vicensimo quinto *inscr. F.* quinto decimo *F.*[2] vicensimo *recte Cuiac.* III, 291.

1) nisi . . . voluisse *Trib.?* 2) nisi heres . . . recusat *Trib.?* 3) dicendum est, quia . . . Titio debere: nam *ins. Trib. propter* (36. 1) 3 pr. 4) vicensimo secundo *scr.*

quod si in possessionem missus fuerit is, cui damni infecti cavendum fuit, Titiam uti frui prohibebit. idem ait eum quoque fructuarium, qui non reficit, a domino uti frui prohibendum: ergo et si de damno infecto non cavet dominusque compulsus est repromittere, prohiberi debet frui.

186. † Ulp. ibid. *Item quaeritur in* (39. 2) 15 § 25 *pigneraticio creditore, an pignoris persecutio denegetur adversus eum, qui iussus sit possidere. et magis est, ut, si neque debitor repromisit neque creditor satisdedit, pignoris persecutio denegetur. quod et in fructuario recte Celsus scribit.*

[*De aqua pluvia arcenda* (*E.* 177)].

187. † Ulp. ibid. *Celsus scribit, si quid* (39. 3) 6 § 7 *ipse feci, quo tibi aqua pluvia noceat, mea impensa tollere me cogendum, si quid alius qui ad me non pertinet, sufficere, ut patiar te tollere.*

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 1.].[1]

188. Nihil prohibet priorem scripturam (34. 4) 17 posteriore corrigere commutare rescindere.

189. 'Quem heredi meo dixero velle me (34. 5) 25 liberum esse, liber esto. cui ut dare damnas sit heres meus, dixero, ei heres meus dare damnas esto'. testatoris voluntas, si quibusdam argumentis apparebit, de quo dixit, adimplenda est.

190. Si in annos decem heres dare (35. 1) 49 damnatus aut quis liber esse iussus est, novissimo eius temporis die legatum debebitur et libertas optingit.

191. 'Si intra quinquennium Stichus (40. 7) 23 centum dederit, liber esto': nec Titio vel heredi vel 1 emptori post quinquennium dabit. Si rationes reddidisset, liberum esse iussum non patitur heres rebus peculiaribus venditis reliqua solvere: perinde liber est, quasi condicioni paruerit.

192. Ulp. 1 ad Sab. *Celsus libro duodecimo*[2] (40. 9) 1 *digestorum utilitatis gratia motus surdum ita natum manumittere posse ait.*

LIBER XXIII.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 2.].

193. Ulp. 5 fideic. *Sed et si ita scripsit:* (40. 5) 24 § 8 *'ne eum alienes' 'ne eum vendas', idem erit dicendum* [*i. e. fideicommissarium libertatem datam*], *si modo hoc animo fuerit adscriptum, quod voluerit eum testator ad libertatem perduci. ceterum si alia mente id scripsit, ut puta quia consilium dabat heredi retinere talem servum vel quia coercere voluit servum et cruciare, ne meliorem dominum experiatur, vel aliqua mente, non tribuendae libertatis animo, dicendum est cessare libertatis praestationem: et ita Celsus libro vicensimo tertio digestorum scribit.*

[*De publicanis* (*E. XXXII*)?].

194. [3]Quod non ratione introductum, sed (1. 3) 39 errore primum, deinde consuetudine optentum est, in aliis similibus non optinet.

[*De possessione et usucapione*].[4]

195. Quod meo nomine possideo, possum (41. 2) 18 alieno nomine possidere: nec enim muto mihi causam possessionis, sed desino possidere et alium possessorem ministerio meo facio. nec idem est possidere et alieno nomine possidere: nam possidet, cuius nomine possidetur, procurator alienae possessioni praestat ministe-1 rium. Si furioso, quem suae mentis esse existimas, eo quod forte in conspectu inumbratae quietis fuit constitutus, rem tradideris, licet ille non erit adeptus possessionem, tu possidere desinis: sufficit quippe dimittere possessionem, etiamsi non transferas. illud enim ridiculum est dicere, quod non aliter vult quis dimittere, quam si transferat: immo vult dimittere, 2 quia existimat se transferre. Si venditorem quod emerim deponere in mea domo iusserim, possidere me certum est, quamquam id nemo dum attigerit: aut si vicinum mihi fundum mercato venditor in mea turre demonstret vacuamque se possessionem tradere dicat, non minus possidere coepi, quam si pedem finibus in-3 tulissem. Si, dum in alia parte fundi sum, alius quis clam animo possessoris intraverit, non desisse ilico possidere existimandus sum, facile expulsurus finibus, 4 simul sciero. Rursus si cum magna vi ingressus est exercitus, eam tantummodo partem quam intraverit optinet.

196. † Ulp. 7 disput. . . . *animo de-* (41. 2) 34 pr. § 2 *ponere et mutare nos possessionem posse et Celsus et Marcellus scribunt.*
2 *Servus quoque meus ignoranti mihi adquiret possessionem. nam et servus alienus, ut Celsus scribit, sive a me sive a nemine possideatur, potest mihi adquirere possessionem, si nomine meo eam adipiscatur: quod et ipsum admittendum est.*

197. † Paul. 54 ad edict. [1]*Celsus* (41. 4) 2 § 11. 13. 14 *scribit, si servus meus peculiari nomine apiscatur possessionem, id etiam ignorantem me usucapere: quod si non peculiari nomine, non nisi scientem me: et si vitiose coeperit possidere, meam vitiosam esse possessionem.*
13 *Si servus bona fide emerit peculiari nomine, ego ubi primum cognovi sciam alienam, processuram usucapionem Celsus ait: initium enim possessionis sine vitio fuisse: sed si eo tempore quo emit, quamquam id bona fide faciat, ego alienam rem esse sciam, usu me non capturum.*
14 *Et si quod non bona fide servus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit, non ideo me magis usucapturum: durare enim primam causam possessionis idem Celsus ait.*

198. † Paul. 8 ad Sab. [*Qui a muliere*] *sine* Vat. 1 *tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, vel falso tutore auctore quem sciit non esse, non videtur bona fide emisse: itaque et veteres putant et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore; Proculus et Celsus pro emptore: quod est verius.*

199. Qui fundum alienum bona fide emit, (8. 6) 12 itinere quod ei fundo debetur usus est: retinetur id ius itineris: atque etiam, si precario aut vi deiecto domino possidet: fundus enim qualiter se habens ita, cum in suo habitu possessus est, ius non deperit, neque refert, iuste nec ne possideat, qui talem eum possidet. quare fortius et si aqua per rivum sua sponte perfluxit, ius aquae ducendae retinetur. quod et Sabino recte placet, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.

---

1) *cf. Lenel p.* 304 *n.* 4. 5. 2) vicensimo secundo *scr.* 3) *cf. epist. Severi et Caracallae ad Tyranos, C. I. L.* III, 147 *n.* 781.
4) *Lenel, p.* 18 *sq.*

1) *cf. fr.* 196 § 2.

200. [1]Pupillus nec velle nec nolle in ea aetate nisi adposita tutoris auctoritate creditur: nam quod animi iudicio fit, in eo tutoris auctoritas necessaria est. (50. 17) 189

LIBER XXIV.

[*Quibus ex causis in possessionem eatur* (*E. XXXVIII*, 204. 205)].

201. † Ulp. 59 ad edict. *Celsus autem Sexto respondit, si fundum, quem petere volo, Titius possideat neque absens defendatur, commodius se existimare in fundi possessionem mittendum quam bona eius possideri. hoc adnotandum est Celsum consultum non de latitante, sed de absente. Idem Celsus existimat, si is, a quo hereditatem petere velim, latitat, commodissime fieri posse, ut in possessionem mittar rerum, quas pro herede vel pro possessore possidet: sed si dolo fecit, quo minus possideret, bona eius possidenda et vendenda sunt.* (42. 4) 7 § 17. 18

[*De curatore bonis dando* (*E.* 224)].

202. Si plures eiusdem bonorum curatores facti sunt, in quem eorum vult actor, in solidum ei datur actio tam quam quivis eorum in solidum aget. (42. 7) 3 = 2 § 3

[*De re iudicata* (*E.* 226)].

203. Si hominem, in quo usus fructus alienus est vel qui erat pignori Titio obligatus, noxae dedisti, poterit is, cui condemnatus es, tecum agere iudicati, nec exspectabimus, ut creditor evincat. sed si usus fructus interierit vel dissoluta fuerit pignoris obligatio, existimo processuram liberationem. (46. 3) 69 = (42. 1) 4 § 8

*

204. [2]Quod evincitur, in bonis non est. (50. 17) 190

LIBER XXV.

[*De interdictis* (*E. XLIII*)].

205. Quod iussit vetuitve praetor, contrario imperio tollere et remittere licet: de sententiis contra. (42. 1) 14

[*Ne quid in flumine publico ripave eius fiat* (*E.* 241)].

206. † Ulp. 68 ad edict. *Fluminum quaedam publica sunt, quaedam non. publicum flumen esse Cassius definit, quod perenne sit: haec sententia Cassii, quam et Celsus probat, videtur esse probabilis.* (43. 12) 1 § 3

207. † Pomp. 34 ad Sab. *Celsus filius, si in ripa fluminis, quae secundum agrum meum sit, arbor nata sit, meam esse ait, quia solum ipsum meum privatum est, usus autem eius publicus intellegitur. et ideo cum exsiccatus esset alveus, proximorum fit, quia iam populus eo non utitur.* (41. 1) 30 § 1

208. [3]Litus est, quousque maximus fluctus a mari pervenit: idque Marcum Tullium aiunt, cum arbiter esset, primum constituisse. (50. 16) 96 pr.

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

209. Si per fundum tuum nec vi nec clam nec precario commeavit aliquis, non tamen tamquam id suo iure faceret, sed, si prohiberetur, non facturus, inutile est ei interdictum de itinere actuque: nam ut hoc interdictum competat, ius fundi possedisse oportet. (43. 19) 7

[*Quod vi aut clam* (*E.* 256)].

210. † Ulp. 71 ad edict. *Est et alia exceptio, de qua Celsus*[1] *dubitat, an sit obicienda: ut puta si incendii arcendi causa vicini aedes intercidi et quod vi aut clam mecum agatur aut damni iniuria. Gallus enim dubitat, an excipi oporteret: 'quod incendii defendendi causa factum non sit'? Servius autem ait, si id magistratus fecisset, dandam esse, privato non esse idem concedendum: si tamen quid vi aut clam factum sit neque ignis usque eo pervenisset, simpli litem aestimandam: si pervenisset, absolvi eum oportere. idem ait esse, si damni iniuria actum foret, quoniam nullam iniuriam aut damnum dare videtur aeque perituris aedibus.* (43. 24) 7 § 4

211. Si inmaturam silvam caeduam cecidit quis, interdicto quod vi aut clam tenetur: si maturam similiter caeduam neque damno dominus adfectus est, nihil praestabit. Non absurde responsum est: si magistratum rogasses, ut adversarium tuum adesse ad iudicium[2] iuberet, ne opus novum tibi nuntiaret, clam videris opus fecisse, quod interim feceris. (43. 24) 18 = 1

[*De precario* (*E.* 258)].

212. Cum precario aliquid datur, si convenit, ut in kalendas Iulias precario possideat, numquid exceptione adiuvandus est, ne ante ei possessio auferatur? sed nulla vis est huius conventionis, ut rem alienam domino invito possidere liceat. Precario rogatio et ad heredem eius qui concessit transit: ad heredem autem eius qui precario rogavit non transit, quippe ipsi dumtaxat, non etiam heredi concessa possessio est. (43. 26) 12 = 1 = (43. 26) 8 § 1

[*De Salviano interdicto* (*E.* 266)].

213. † Ulp. 73 ad edict. *Quaesitum est, si nondum dies pensionis venit, an et medio tempore persequi pignora permittendum sit. et puto dandam pignoris persecutionem, quia interest mea: et ita Celsus scribit.* (20. 1) 14 pr.

*

214. [3]Praedia dicimus aliquorum esse non utique communiter habentium ea, sed vel alio aliud habente. (50. 16) 96 § 1

215. [4]In usu iuris frequenter uti nos Cascellius ait singulari appellatione, cum plura generis eiusdem significare vellemus: nam 'multum hominem venisse Romam' et 'piscem vilem esse' dicimus. item in stipulando[5] satis habemus de herede cavere 'si ea res secundum me heredemve meum iudicata erit' et rursus 'quod ob eam rem te heredemve tuum': nempe aeque si plures heredes sint, continentur stipulatione. (50. 16) 158

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*)].

216. † Ulp. 75 ad edict. *Denique et Celsus scribit, si hominem petiero, quem ob eam rem meum esse existimavi, quod mihi traditus*[6] *ab alio est, cum is ex* (44. 2) 11 § 1

1) libro tertio decimo (*XIII pro XXIII*) *inscr. F.; de re cf.* (41. 2) 1 § 3, 29. 2) *Hanc definitionem ad 'bona' possidenda et vendenda pertinere puto.* 3) *cf.* (43. 12) 1 § 17, *v. etiam* (41. 1) 50, (39. 1) 1 § 18.

1) Celsus] *recte v. fr.* 262. 2) ad iudicium] in iure *Cels.* 3) *Incertum est quo haec pertineant. Finge interdictum de cloacis adversus dominos duarum aedium vicinarum postulari (v. 'quae ex aedibus eius in aedes vestras pertinet'). Similiter in interdicto de glande legenda (v. 'in agros vestros'). Aliter hunc locum explicat Cuiac.* VIII, 557. 4) *Pertinet fortasse ad interdictum de glande legenda v. 'glandem'.* 5) *scil. pro praede litis et vindiciarum (Lenel p.* 410). 6) mancipatus *Ulp.*

hereditaria causa meus esset, rursus petenti mihi obstaturam exceptionem.

217. † Ulp. 76 ad edict. *Celsus ait: si quis rem meam vendidit minoris quam ei mandavi, non videtur alienata et, si petam eam, non obstabit mihi haec exceptio [sc. rei venditae et traditae]. quod verum est.* (21. 3) 1 § 3

218. † Ulp. ibid. *Apud Celsum quaeritur, si, cum Titio mandassent creditores hereditarii, ut adiret hereditatem, unus non mandasset decipiendi eius causa, mandaturus alioquin, si non foret hic aditurus, deinde agat, an exceptione repellatur: et ait Celsus doli eum exceptione repellendum.* (44. 4) 4 pr.

*

v. fr. 227 (*lib. XXVII*). (27. 5) 2

v. fr. 180 (*lib. XX*). (50. 15) 6

LIBER XXVI.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

219. Cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est. (34. 5) 26

Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem. (1. 3) 17

220. † Pomp. 5 ad Sab. *Si ita stipulatus essem abs te 'domum aedificari' vel heredem meum damnavero insulam aedificare, Celso placet non ante agi posse ex ea causa, quam tempus praeterisset, quo insula aedificari posset: nec fideiussores dati ante diem tenebuntur.* (45. 1) 14

221. † Paul. 17 ad Plaut. *Celsus adulescens scribit eum, qui moram fecit in solvendo Sticho quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quaestionem de bono et aequo: in quo genere plerumque sub auctoritate iuris scientiae perniciose, inquit, erratur. et sane probabilis haec sententia est, quam quidem et Iulianus sequitur.* (45. 1) 91 § 3

222. Si ita stipulatus fuero: 'te sisti? nisi steteris, hippocentaurum dari?' proinde erit, atque 1 'te sisti' solummodo stipulatus essem. Possum utiliter a te ita stipulari: 'Titii nomine te soluturum?', neque enim hoc simile est illi 'Titium daturum?': sed ex ea stipulatione, dum interest mea, agere possum, et ideo, si locuples sit Titius, nihil ex hac stipulatione consequi possim: quid enim mea interest id a te fieri, quod si non feceris, aeque salvam pecuniam habiturus 2 sum? 'Si tibi nupsero, decem dari spondes?' causa cognita denegandam actionem puto, nec raro probabilis causa eiusmodi stipulationis est. item si vir a muliere eo modo non in dotem stipulatus est. (45. 1) 97

223. † Pomp. 5 ad Q. Muc. *Si servus meus a liberto meo 'operas sibi dari' stipuletur, inutilem stipulationem esse Celsus scribit: aliter atque si non adiecto hoc verbo 'sibi' stipulatus fuerit.* (45. 3) 38

224. † Ulp. 46 ad Sab. *Si quis ita stipulatus a Seio sit: 'quod a Titio stipulatus fuero, dare spondes?', an, si postea a Titio stipulatus sim, fiat novatio solusque teneatur Seius? et ait Celsus novationem fieri, si modo id actum sit, ut novetur, id est ut Seius debeat quod Titius promisit*[1]*: nam eodem tempore et impleri prioris stipulationis condicionem et novari ait,* 3 *eoque iure utimur. Idem Celsus ait iudicatum solvi stipulatione actionem iudicati non novari, merito, quia hoc solum agitur ea stipulatione, ut fideiussoribus cautum sit, non ut ab obligatione iudicati discedatur.* (46. 2) 8 § 2. 3

225. Quod certa die promissum est, vel statim dari potest: totum enim medium tempus ad solvendum promissori liberum relinqui intellegitur. (46. 3) 70

226. † Paul. 15 quaest. . . . . *respondi, si alienum hominem promisi et is a domino manumissus est, liberor. nec admissum est, quod Celsus ait, si idem rursus lege aliqua servus effectus sit, peti eum posse.*[1] (46. 3) 98 § 8

LIBER XXVII.

[*Rem pupilli salvam fore* (*E.* 288)].

227. [2]Si is, qui pro tutore negotia gerebat, cum tutor non esset, rem pupilli vendidit nec ea usucapta est, petet eam pupillus, quamquam ei cautum est: non enim eadem huius quae tutoris est rerum pupilli administratio. (27. 5) 2

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

228. [3]Si petitor plures heredes reliquerit unusque eorum iudicio egerit, non erit verum totam rem quae in priore iudicio fuerit deductam esse: nec enim quisquam alienam actionem in iudicium invito coherede perducere potest. (5. 1) 31

229. Cum decem mihi aut Titio dari stipulatus quinque accipiam, reliquum promissor recte 1 Titio dabit. Si fideiussor[4] procuratori creditoris solvit et creditor post tempus, quo liberari fideiussor poterit[5], ratum habuit, tamen quia fideiussor,[4] cum adhuc ex causa fideiussionis[6] teneretur, solvit, nec repetere potest nec minus agere adversus reum mandati[7] potest, 2 quam si tum praesenti dedisset. Item si ignorans creditor procuratori suo solutum servo debitoris filiove acceptum fecerit, postea autem rescierit et ratum habuerit, confirmatur solutio et quod acceptum latum sit, nullius momenti est: et contra, si ratum non habuerit, 3 quod acceptum fecerit, confirmatur. Sed si ignorans solutum litem contestatus est, si pendente iudicio ratum habuit, absolvi oportet illum, cum quo actum est, si ratum non habuit, condemnari. (46. 3) 71

230. [8]Quodlibet debitum solutum a procuratore meo non repeto, quoniam, cum quis procuratorem omnium rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut creditoribus suis pecuniam solvat, neque post ea expectandum est, ut ratum habeat. (46. 3) 87

[*De auctoritate* (*E.* 290)].

231. Si iactum retis emero et iactare retem piscator noluit, incertum eius rei aestimandum est: si quod extraxit piscium reddere mihi noluit, id aestimari debet quod extraxit. (19. 1) 12

232. Si quis per fundum quem cum alio communem haberet, quasi solus dominus eius esset, ius eundi agendi mihi vendiderit et[9] cesserit, tenebitur mihi evictionis nomine ceteris non cedentibus.[10] (21. 2) 10

233. Per fundum, qui plurium est, ius mihi (8. 3) 11

1) si modo . . . promisit *Trib.*

1) *cf. fr.* 161 *i. f.* 2) libro vicesimo quinto (*V pro VII*) *inscr. F.* 3) *cf.* (45. 1) 4 § 1. 4) sponsor *Cels.* 5) quo liberari fideiussor poterit] quo sponsor liberatur *Cels.* 6) sponsionis *Cels.* 7) depensi *Cels.?* 8) libro vicesimo (*pro* vicesimo septimo) *inscr. F.* 9) in iure *inser.? sed Celsum suspicor non de in iure cessione et evictione, sed de mancipatione et auctoritate egisse.* 10) auctoritatis nomine cet. non mancipantibus *Cels.? v. n.* 9.

esse eundi agendi potest separatim[1] cedi. ergo subtili ratione non aliter meum fiet ius, quam si omnes[1] cedant et novissima demum[1] cessione superiores omnes confirmabuntur: benignius tamen dicetur et antequam novissimus[1] cesserit, eos, qui antea[1] cesserunt, vetare uti cesso iure non posse.

234. Si rem quae apud te esset vendidissem tibi: quia pro tradita habetur, evictionis[2] nomine me obligari placet. 1 Si ei qui mihi vendidit plures heredes exstiterunt, una de evictione[3] obligatio est omnibusque denuntiari et omnes defendere debent: si de industria non venerint in iudicium,[4] unus tamen ex is liti substitit, propter denuntiationis vigorem et praedictam absentiam omnibus vincit aut vincitur, recteque cum ceteris agam, quod evictionis[2] nomine victi sint. 2 Si fundum, in quo usus fructus Titii erat, qui ei relictus est quoad vivet, detracto usu fructu ignoranti mihi vendideris et Titius capite deminutus fuerit et aget Titius ius sibi esse utendi fruendi, competit mihi adversus te ex stipulatione de evictione[5] actio: quippe si verum erat, quod mihi dixisses in venditione, recte negarem Titio ius esse utendi fruendi. [(21. 2) 62]

* *v. fr.* 260 (*lib. XXXVII*). [Coll. 12, 7, 10]

LIBER XXVIII.[6]

[*Ad legem duodecim tabularum*].

235. [*Lex duodecim tabularum eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quaeritur, in rerum natura fuerit*] vel si vivo eo conceptus est, quia conceptus quodammodo in rerum natura esse existimatur. [(38. 16) 7]

236. In adoptionibus eorum dumtaxat, qui suae potestatis sunt, voluntas exploratur[7]: sin autem a patre dantur in adoptionem, in his utriusque arbitrium spectandum est vel consentiendo vel non contradicendo. [(1. 7) 5]

[*Ad legem Cinciam*].

237. Ut mihi donares, creditori meo delegante me promisisti: factum valet, ille enim suum recepit. 1 Sed si debitorem meum tibi donationis immodicae causa promittere iussi, an summoveris donationis[8] exceptione necne, tractabitur. et meus quidem debitor exceptione te agentem repellere non potest, quia perinde sum, quasi exactam a debitore meo summam tibi donaverim et tu illam ei credideris. sed ego, si quidem pecuniae a debitore meo nondum solutae sint, habeo adversus debitorem meum rescissoriam in id, quod supra legis modum tibi promisit ita, ut in reliquum tantummodo tibi maneat obligatus: sin autem pecunias a debitore meo exegisti,[9] in hoc, quod modum legis excedit, habeo contra te condictionem. [(39. 5) 21]

LIBER XXIX.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].

238. Benignius leges interpretandae sunt, quo voluntas earum conservetur. [(1. 3) 18]

1) in iure *ius.?* 2) auctoritatis *Cels., cf. Paul. sent.* 2, 17, 3. 3) auctoritate *Cels.* 4) ius *Cels.?* 5) stipulatione de evictione] *potest, ut Celsus ita scripserit: suspicor tamen pro* 'stip. de evict.' *legendum esse* 'auctoritate'. — 6) *Incipit digestorum pars altera 'ad leges senatusque consulta' pertinens.* 7) *Quae sequuntur a compilatoribus adiecta esse recte coni. Mommsen, v. C.* (8. 47) 11 *i. f.* 8) legis Cinciae *Cels.* 9) si quidem pecuniae . . . a debitore meo exegisti] *Trib.* *Celsus scripsit:* sed ego in hoc, quod modum legis excedit, habeo contra te condictionem.

239. [1]Cum legitimae nuptiae factae sint, patrem liberi sequuntur: vulgo quaesitus matrem sequitur. [(1. 5) 19]

240. Qui solvendo non erat, servum primo loco et alterum servum secundo loco heredes scripsit. solus is qui primo loco scriptus est hereditatem capit: nam lege Aelia Sentia ita cavetur, ut, si duo pluresve ex eadem causa heredes scripti sint, uti quisque primus scriptus sit, heres sit. [(28. 5) 61]

241. Si minor[2] annis apud consilium matrimonii causa praegnatem manumiserit eaque interim[3] pepererit, in pendenti erit, servus an liber sit, quem ea peperit. [(40. 2) 19]

LIBER XXX.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 1.].

242. [4]Cum de aetate hominis quaereretur, Caesar noster in haec verba rescripsit: 'Et durum et iniquum est, cum de statu aetatis alicuius quaereretur et diversae professiones proferuntur, ea potissimum stare, quae nocet: sed causa cognita veritatem excuti oportet et ex eo potissimum annos computari, ex quo praecipuam fidem in ea re constare credibilius videtur.' [(22. 3) 13]

243. [5]Lege Papia cavetur omnibus ingenuis praeter senatores eorumque liberos libertinam uxorem habere licere. [(23. 2) 23]

LIBER XXXI.

LIBER XXXII.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 3.].

244. Ulp. 18 ad Sab. *Omnium bonorum usum fructum posse legari,*[6] *nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus libro trigensimo secundo digestorum et Iulianus libro sexagensimo primo scribit: et est verius.* [(7. 1) 29]

245. [7]Cum stipulamur 'quanta pecunia ex hereditate Titii ad te pervenerit', res ipsas quae pervenerunt, non pretia earum spectare videmur. [(50. 16) 97]

LIBER XXXIII.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 4.].

246. In ambigua voce legis ea potius accipienda est significatio, quae vitio caret, praesertim cum etiam voluntas legis ex hoc colligi possit. [(1. 3) 19]

247. [8]Neratius consultus, an quod beneficium dare se quasi viventi Caesar rescripserat, iam defuncto dedisse existimaretur, respondit non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse: quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius aestimationem esse. [(50. 17) 191]

LIBER XXXIV.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 5.].

248. [9]Si illud aut illud legatum sit, unum legatum est. si sub contrariis condicionibus aliud at- [(31) 27]

1) *v. Gai.* 1, 66 *sqq.; cf. fr.* 1. 2) viginti *excidit.* 3) *Lex Aelia Sentia matrimonio contrahendo certum tempus praestituisse videtur, v. schol. in Bas.* 48, 2, 18. 4) *cf. Ulp.* 16, 1. 3. 5) (23. 2) 44 *pr.*, 49; *Ulp.* 16, 2. 6) *Extraneo scilicet: uxori tantummodo tertiae partis, Ulp.* 15, 3. 7) (24. 3) 64 *pr.* § 6. 10. 8) *De iure liberorum?* 9) *De caducis.*

que aliud legatum est, unum legatum esse arbitramur.[1] neque refert et heredum et eorum quibus legatum est diversas personas esse, veluti si ita legatum est: 'si Nerva consul factus erit, Titius heres Attio fundum, si non erit Nerva consul factus, Seius heres Maevio centum dato'.

LIBER XXXV.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 6.].

249. [2]Coniunctim heredes institui aut coniunctim legari hoc est: totam hereditatem et tota legata singulis data esse, partes autem concursu fieri. (32) 80

250. [3]Catoniana regula sic definit, quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quandocumque decesserit, non valere. (34.7) 1
1 quae definitio in quibusdam falsa est. Quid enim, si quis ita legaverit: 'si post kalendas mortuus fuero, Titio dato'? an cavillamur? nam hoc modo si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum verius est 2 quam inutiliter datum. Item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est, si eum vivo testatore alienaveris, legatum tibi debetur, quod non deberetur, si testator statim decessisset.

LIBER XXXVI.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 7.].

251. [4]Pater meus referebat, cum esset in consilio Duceni Veri consulis, itum in sententiam suam, ut, cum Otacilius Catulus filia ex asse herede instituta liberto ducenta legasset petissetque ab eo, ut ea concubinae ipsius daret, et libertus vivo testatore decessisset et quod ei relictum erat apud filiam[5] remansisset, cogeretur filia id fideicommissum concubinae reddere. (31) 29
1 Quod alicuius heredis nominatim fidei committitur, potest videri ita demum dari voluisse, si ille exstitisset 2 heres. Si filio heredi pars eius, a quo nominatim legatum est, adcrescit, non praestabit legatum, quod iure antiquo capit.[5]

LIBER XXXVII.

[*Ad senatus consultum . . .?*].[6]

252. Quidam in testamento ita scripsit: 'rei publicae Graviscanorum lego in tutelam viae reficiendae, quae est in colonia eorum usque ad viam Aureliam': quaesitum est, an hoc legatum valeat. Iuventius Celsus respondit: propemodum quidem inperfecta est haec scriptura in tutelam Aureliae viae,[7] quia summa adscripta non est: potest tamen videri tanta summa legata, quanta ei rei sufficeret: [8]si modo non apparet aliam fuisse defuncti voluntatem aut ex magnitudine eius pecuniae aut ex mediocritate facultatium, quam testatrix reliquit: tunc enim officio iudicis, secundum aestimationem patrimonii et legati, quantitas definiri potest.[8] (31) 30

[*Ad legem Aquiliam*].

253. † Ulp. 18 ad edict. *Celsus autem multum interesse dicit, occiderit an mortis causam praestiterit, ut qui mortis causam praestitit, non Aquilia, sed in factum actione teneatur. unde adfert eum qui venenum pro medicamento dedit et ait causam mortis praestitisse, quemadmodum eum qui furenti gladium porrexit: nam 7 nec hunc lege Aquilia teneri, sed in factum. Sed si quis de ponte aliquem praecipitavit, Celsus ait, sive ipso ictu perierit aut continuo submersus est aut lassatus vi fluminis victus perierit, lege Aquilia teneri, quemadmodum si quis puerum saxo inlisisset.* (9.2) 7 § 6. 7

254. † Ulp. ibid. *Celsus scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimaverit, priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi vulneraverit, quia ex alio vulnere periit, posteriorem teneri, quia occidit. quod et Marcello videtur et est probabilius.* (9.2) 11 § 3

255. † Ulp. ibid. *Si servus hereditarius occidatur, quaeritur, quis Aquilia agat, cum dominus nullus sit huius servi. et ait Celsus legem domino damna salva esse voluisse: dominus ergo hereditas habebitur. quare adita hereditate heres poterit experiri.* (9.2) 13 § 2

256. † Ulp. ibid. *Sed si communem servum occiderit quis, Aquilia teneri eum Celsus ait: idem est et si vulneraverit . . .* (9.2) 19 = (17.2) 47 § 1

257. † Ulp. ibid. *Annus autem retrorsus computatur, ex quo quis occisus est: quod si mortifere fuerit vulneratus et postea post longum intervallum mortuus sit, inde annum numerabimus secundum Iulianum, ex quo vulneratus est, licet Celsus contra scribit.* (9.2) 21 § 1

258. † Ulp. ibid. *Si servus sciente domino occidit, in solidum dominum obligat, ipse enim videtur dominus occidisse: si autem insciente, noxalis est, nec enim debuit ex maleficio servi in plus teneri, quam ut 1 noxae eum dedat. Is qui non prohibuit, sive dominus manet sive desiit esse dominus, hac actione tenetur: sufficit enim, si eo tempore dominus, quo non prohibeat, fuit, in tantum, ut Celsus putet, si fuerit alienatus servus in totum vel in partem vel manumissus, noxam caput non sequi: nam servum nihil deliquisse, qui domino iubenti obtemperavit. et sane si iussit, potest hoc dici: si autem non prohibuit, quemadmodum factum servi excusabimus? Celsus tamen differentiam facit inter legem Aquiliam et legem duodecim tabularum: nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, servi nomine actio est noxalis nec dominus suo nomine tenetur, at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur non servi. utriusque legis reddit rationem, duodecim tabularum, quasi voluerit servos dominis in hac re non obtemperare, Aquiliae, quasi ignoverit servo, qui domino paruit, periturus si non fecisset.* (9.4) 2 pr. § 1

259. † Ulp. ibid. *Si servus servum alienum subripuerit et occiderit, et Iulianus et Celsus scribunt et furti et damni iniuriae competere actionem.* 2 . . . *si servus communis meus et tuus sit occisus a servo Titii, Celsus scribit alterum ex dominis agentem aut litis aestimationem consecuturum pro parte aut noxae dedi ei in solidum oportere, quia haec res divisionem non recipit.* (9.2) 27 pr. § 2

260. Ulp. ibid. *Celsus libro XXVII*[1] *digestorum scribit: si cum apes meae ad tuas advolassent, tu eas exusseris, quosdam negare, competere legis Aquiliae actionem, inter quos et Proculum, quasi apes dominii mei non fuerint. sed id falsum esse Celsus ait, cum apes revenire soleant et fructui mihi sint. sed Proculus eo movetur, quod nec mansuetae nec ita clausae* Coll. 12, 7, 10 = (9.2) 27 § 12

1) *Si duo legata essent, alterum necesse esset fieri caducum.* 2) *Gai.* II, 207. 208; (50. 16) 142, (32) 89. 3) *cf.* (34. 7) 5. 4) *De onere caducorum.* 5) *Ulp. tit.* 18. 6) *Ulp.* 24, 28. 7) in . . . viae *gloss.* 8) si modo . . . potest *Trib.*

1) *Celsum dig. lib. XXVII non egisse de lege Aquilia certum est: legendum esse XXXVII verisimili coniectura suspicari licet.*

fuerint. Ipse autem Celsus ait, nihil inter has et columbas interesse, quae si manum refugiunt, domi tamen fugiunt.

261. † Ulp. ibid. *Inquit lex 'ruperit'.* (9. 2) 27 § 13—16 *Rupisse verbum fere omnes veteres sic intellexerunt 'corrupisse'.* 14 *ruperit'. Et ideo Celsus quaerit, si lolium aut avenam in segetem alienam inieceris, quo eam tu inquinares, non solum quod vi aut clam dominum posse agere vel, si locatus fundus sit, colonum, sed et in factum agendum, et si colonus eam exercuit, cavere eum debere amplius non agi, scilicet ne dominus amplius inquietet: nam alia quaedam species damni est ipsum quid corrumpere et mutare, ut lex Aquilia locum habeat, alia nulla ipsius mutatione applicare aliud, cuius molesta separatio sit.* 15 *Cum eo plane, qui vinum spurcavit vel effudit vel acetum fecit vel alio modo vitiavit, agi posse Aquilia Celsus ait, quia etiam effusum et acetum factum corrupti* 16 *appellatione continentur. Et non negat fractum et ustum contineri corrupti appellatione, sed non esse novum, ut lex specialiter quibusdam enumeratis generale subiciat verbum, quo specialia complectatur: quae sententia vera est.*

262. † Ulp. 9 disput. [1] *Celsus* (9. 2) 49 § 1 = (47. 9) 3 § 7 *scribit circa eum, qui incendii arcendi gratia vicinas aedes intercidit: nam hic scribit cessare legis Aquiliae actionem: iusto enim metu ductus, ne ad se ignis perveniret, vicinas aedes intercidit: et sive pervenit ignis sive ante extinctus est, existimat legis Aquiliae actionem cessare.*

263. † Ulp. 18 ad edict. *Si sepulchrum quis* (47. 12) 2 *diruit, cessat Aquilia: quod vi tamen aut clam agendum erit: et ita de statua de monumento evolsa Celsus scribit. idem quaerit, si neque adplumbata fuit neque adfixa, an pars monumenti effecta sit an vero maneat in bonis nostris: et Celsus scribit sic esse monumenti ut ossuaria et ideo quod vi aut clam interdicto locum fore.*

*

264. [2] Non est dubium, quin, cuiuscum- (48. 3) 11 que est provinciae homo, qui ex custodia producitur, cognoscere debeat is, qui ei provinciae praeest, in qua 1 provincia agitur. Illud a quibusdam observari solet, ut, cum cognovit et constituit, remittat illum cum elogio ad eum, qui provinciae praeest, unde is homo est: quod ex causa faciendum est.

265. [2] Ultimum supplicium esse mortem (48. 19) 21 solam interpretamur.

LIBER XXXVIII.

[*Ad legem Publiliam de sponsu*].[3]

266. Si is qui negotia fideiussoris gere- (17. 1) 50 bat ita solvit stipulatori, ut reum fideiussoremque liberaret, idque utiliter fecit, negotiorum gestorum actione fideiussorem habet obligatum, nec refert, ratum habuit nec ne fideiussor. sed fideiussor etiam antequam solveret procuratori pecuniam, simul ac ratum habuisset, 1 haberet tamen mandati actionem. Sive, cum frumentum deberetur, fideiussor Africum dedit, sive quid ex necessitate solvendi plus impendit quam est pretium solutae rei, sive Stichum solvit isque decessit aut debilitate flagitiove ad nullum pretium sui redactus est, id mandati iudicio consequeretur.

267. [4] Quidquid adstringendae obli- (45. 1) 99 pr. gationis est, id nisi palam verbis exprimitur, omissum intellegendum est: ac fere secundum promissorem interpretamur, quia stipulatori liberum fuit verba late concipere. nec rursum promissor ferendus est, si eius interierit de certis potius vasis forte aut hominibus actum.

[*Ad legem Furiam de sponsu*].[1]

268. Si stipulatus hoc modo fuero: (45. 1) 99 § 1 'si intra biennium Capitolium non ascenderis, dari?', non nisi praeterito biennio recte petam[2]: nam etsi ambigua verba sunt, sic tamen exaudiuntur, si inmutabiliter verum fuit te Capitolium non ascendisse.

269. Ulp. 20 ad edict. *Stipulationes non* (45. 1) 72 pr. *dividuntur earum rerum, quae divisionem non recipiunt, veluti viae itineris actus aquae ductus ceterarumque servitutium. idem puto et si quis faciendum aliquid stipulatus sit, ut puta fundum tradi vel fossam fodiri vel insulam fabricari, vel operas vel quid his simile: horum enim divisio corrumpit stipulationem. Celsus tamen libro trigensimo octavo digestorum refert Tuberonem existimasse, ubi quid fieri stipulemur, si non fuerit factum, pecuniam dari oportere ideoque etiam in hoc genere dividi stipulationem: secundum quem Celsus ait posse dici iusta aestimatione facti dandam esse petitionem.*[3]

[*Ad legem Corneliam de adpromissoribus* (?)].

270. [4] Omnia fere iura heredum perinde (50. 17) 193 habentur, ac si continuo sub tempus mortis heredes exstitissent.

LIBER XXXIX.

[*Ad legem Corneliam de captivis*].

271. [5] Navibus longis atque onerariis (49. 15) 2 propter belli usum postliminium est, non piscatoriis aut 1 si quas actuarias voluptatis causa paraverunt. Equus item aut equa freni patiens recipitur postliminio: nam 2 sine culpa equitis proripere se potuerunt. Non idem in armis iuris est, quippe nec sine flagitio amittuntur: arma enim postliminio reverti negatur, quod turpiter amittantur.

*

272. Cum adoptio fit, non est necessaria (1. 7) 7 in eam rem auctoritas eorum, inter quos iura adgnationis consequuntur.

273. Litora, in quae populus Romanus im- (43. 8) 3 1 perium habet, populi Romani esse arbitror: maris communem usum omnibus hominibus, ut aeris, iactasque in id pilas eius esse qui iecerit: sed id concedendum non esse, si deterior litoris marisve usus eo modo futurus sit.

274. Cum bisextum kalendis est, (50. 16) 98 = (4. 4) 3 § 3 nihil refert, utrum priore an posteriore die quis natus sit, et deinceps sextum kalendas eius natalis dies est: nam id biduum pro uno die habetur. sed posterior dies intercalatur, non prior: ideo quo anno intercalatum non est sexto kalendas natus, cum bisextum kalen-1 dis est, priorem diem natalem habet. Cato putat mensem intercalarem additicium esse: omnesque eius

1) *cf. fr.* 210. 2) *Fragmenta* 264. 265 *pertinent ad iudicia publica, quae Celsus hoc loco quasi digito tetigisse videtur.* 3) *Gai.* 3, 127. 4) *cf. fr.* 266 § 1.

1) *Gai.* 3, 121. 2) *Gai.* 3, 121 *v.*: 'eo tempore quo pecunia peti potest'. 3) *scil. adversus sponsorem vel fidepromissorem.* 4) *Gai.* 3, 124 *v.* 'idem pro eodem apud eundem eodem anno'. *Finge e. g. quendam hereditate iacente servo hereditario, deinde eodem anno hereditate adita ipsi heredi se obligasse.* 5) Idem (*i. e. Marcellus*) libro trigensimo nono digestorum *inscr. F*: *Marcelli autem digestorum libri XXXI tantummodo in indice numerantur.*

dies pro momento temporis observat extremoque diei 2 mensis Februarii adtribuit Quintus Mucius. Mensis autem intercalaris constat ex diebus viginti octo.

EX INCERTO LIBRO?

Celsi digesta errore laudantur in schol. 2 ad Bas. (48. 7) 5, *cf. D.* (40. 9) 6 *Scaev.* 16 *quaest.*

EPISTOLAE.

LIBER XI.

v. fr. 12 (*dig. lib. II*). (4. 4) 3 § 1

QUAESTIONES.

LIBER I.

275. Ulp. 26 ad edict. . . . *ut libro primo* (12. 1) 1 § 1 *quaestionum Celsus ait, credendi generalis appellatio est.*

LIBER XII.

v. fr. 122 (*dig. lib. XVI*). (28. 5) 9 § 2

LIBER XIX.

v. fr. 170 (*dig. lib. XIX*). (34. 2) 19 § 3

CELSI LIBRI OMISSA INSCRIPTIONE LAUDANTUR.

LIBER IV.

276. Ulp. 29 ad edict. . . . *si filius familias* (14. 6) 7 pr. *fideiusserit, Neratius libro primo et secundo responsorum cessare senatus consultum ait. idem Celsus libro quarto.*[1]

LIBER VI.

v. fr. 61. (15. 1) 3 § 5

LIBER XII.

v. fr. 108. (38. 1) 15 § 1

LIBER XV.

v. fr. 119. (40. 7) 2 § 4

LIBER XVIII.

v. fr. 151. (7. 2) 3 § 1 = Vat. 80

LIBER XX.

v. fr. 175. (2. 14) 51

LIBER XXXIV.

277. Ulp. 31 ad Sab. *Celsus libro trigen-* (41. 3) 27 pr. *simo quarto*[2] *errare eos ait, qui existimarent, cuius rei quisque bona fide adeptus sit possessionem, pro suo usucapere eum posse, nihil referre, emerit nec ne, donatum sit nec ne, si modo emptum vel donatum sibi existimaverit, quia neque pro legato neque pro donato neque pro dote usucapio valeat, si nulla donatio, nulla dos, nullum legatum sit. idem et in litis aestimatione placet, ut, nisi vere quis litis aestimationem subierit, usucapere non possit.*

1) responsorum? *certe non digestorum, quorum libro IV hereditatis petitio tractatur.* 2) *Digestorum libro XXXIV non videtur convenire quaestio tractata. De usucapione egit Celsus dig. lib. XXIII.*

CELSUS LAUDATUR NEC OPERE NEC LIBRO INDICATO.

278. Ulp. 1 instit. . . . *Celsus definit: ius* (1. 1) 1 pr. *est ars boni et aequi.*

279. Ulp. 29 ad Sab. *Celsus putat non* (50. 17) 23 *valere, si convenerit, ne dolus praestetur: hoc enim bonae fidei iudicio contrarium est: et ita utimur.*

(1. 1) 1 pr.	*v. fr.*	278
(2. 4) 8 § 2	—	7
(2. 5) 3	—	9
(2. 14) 29	—	3
(3. 2) 4 § 1	—	8
(3. 5) 9 § 1	—	10
(4. 4) 3 § 3	—	274
(4. 8) 23 pr. — § 3	—	18
(5. 1) 2 § 3	—	21
(5. 1) 61 pr.	—	41
(5. 3) 16 § 3	—	28
(7. 2) 3 pr.	—	151
(7. 8) 12 § 1	—	156
(8. 5) 19	—	12
(9. 2) 7 § 6. 7	—	253
11 § 3	—	254
13 § 2	—	255
19	—	256
21 § 1	—	257
27 pr. § 2	—	259
27 § 12	—	260
§ 14. 15. 16	—	261
49 § 1	—	262
(9. 4) 2 § 1	—	258
(10. 2) 18 § 4	—	34
(10. 4) 5 pr. § 3	—	37
(11. 1) 11 § 8. 12	—	36
(11. 7) 2 § 5	—	38
20 § 2	—	39
22	—	40
(12. 4) 3 § 6-8	—	44
(12. 5) 4 § 2	—	45
6	—	46
(12. 6) 6 pr. § 2	—	47
17	—	48
19 § 4	—	49
26 § 14	—	52
(13. 3) 2	—	103
3	—	56
(13. 5) 18 § 1	—	59
(13. 6) 7 pr.	—	60
13 § 2	—	126
(14. 5) 4 § 5	—	63
(15. 1) 7 pr.	—	62
(16. 3) 1 § 32	—	64
(17. 2) 47 § 1	—	256
(18. 1) 6 pr.	—	74
(18. 5) 1	—	77
(20. 1) 14 pr.	—	213
(21. 2) 29 pr.	—	80
(21. 3) 1 § 3	—	217
(23. 4) 10	—	4
(24. 1) 28 § 7	—	84
(24. 3) 21	*v. fr.*	89
(26. 1) 3 § 4	—	93
(26. 5) 12 § 1	—	95
(28. 2) 13 pr.	—	115
(28. 5) 9 § 3. 13	—	122
(28. 5) 27 pr. § 1	—	125
(28. 7) 2 § 1	—	128
(30) 14 pr.	—	136
(32) 65 § 3	—	139
(33. 6) 3 § 1	—	163
(33. 7) 12 § 20. 44	—	164
(33. 8) 6 pr.	—	165
(34. 2) 19 § 2. 3	—	170
(34. 3) 2 pr. § 1	—	176
(35. 2) 30 § 7	—	182
(36. 2) 12 § 1. 3	—	141
(38. 1) 7 § 1	—	107
(39. 2) 9 § 5	—	185
15 § 25	—	186
(39. 3) 6 § 7	—	187
(40. 7) 29 § 1	*Aristo*	67
(41. 1) 30 § 1	*v. fr.*	207
(41. 2) 34 pr. § 2	—	196
(41. 4) 2 § 11. 13. 14	—	197
(42. 1) 4 § 8	—	203
(42. 4) 7 § 17. 18	—	201
(42. 7) 2 § 2	—	202
(43. 12) 1 § 3	—	206
(43. 24) 7 § 4	—	210
(43. 26) 8 § 1	—	212
(44. 2) 11 § 1	—	216
(44. 4) 4 pr.	—	218
(45. 1) 14	—	220
81 pr.	—	9
91 § 3	—	221
(45. 3) 38	—	223
(46. 2) 8 § 2. 3	—	224
(46. 3) 98 § 8	—	226
(47. 2) 7 § 2. 3	—	100
14 pr.	—	101
25 § 1	—	103
50 § 1	—	105
(47. 9) 3 § 7	—	262
(47. 12) 2	—	263
(50. 1) 1 § 2	—	1
(50. 17) 23	—	279
C. (4. 5) 10	—	51
(6. 22) 10	—	114
I. (2. 20) 12	—	162
Vat. 1	—	198
79	—	151

CINNA

(SERVII SULPICII AUDITOR).

1. Ulp. 35 ad Sab. *Cinna scribit: eum, qui* [(23.2)6] *absentem accepit uxorem, deinde rediens a cena iuxta Tiberim perisset, ab uxore lugendum responsum est.*

2. Iavol. 2 ex poster. Lab. *Quidam ita lega-* [(35.1)40 § 1] *verat: 'si Publius Cornelius impensam, quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato'. Cascellius aiebat etiam pretium fundi dari debere, Ofilius impensae verbo negat pretium significari, sed eos dumtaxat sumptus, quos in eum posteaquam emptus esset fecit. idem Cinna scribit adiecto eo, quod non deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat: et hoc magis verum puto.*

CORNELIUS MAXIMUS

(TREBATII PRAECEPTOR).

1. Alfen. 2 dig. a Paulo epit. *Vinea et in-* [(33.7)16 § 1] *strumento eius legato instrumentum vineae nihil esse Servius respondit: qui eum consulebat, Cornelium respondisse aiebat palos perticas rastros ligones instrumenti vineae esse: quod verius est.*

C. LIVIUS DRUSUS

(MARCI CONSULIS A. U. 642 FRATER[1] MAIOR NATU).

1. Cels. 8 dig. *Si per emptorem steterit,* [(19.1)38 § 1] *quo minus ei mancipium traderetur, pro cibariis per arbitrium indemnitatem posse servari Sextus Aelius, Drusus dixerunt, quorum et mihi iustissima videtur esse sententia.*

1) *Cic. Brut.* 28, 109.

FLORENTINUS

(ULPIANI ET PAULI, UT VIDETUR, AEQUALIS).

INSTITUTIONUM LIBRI XII.[1]

LIBER I.

[*De iustitia et iure*].

1. [*Iure gentium fit*], ut vim atque iniuriam [(1.1)3] propulsemus: nam iure hoc evenit, ut quod quisque ob tutelam corporis sui fecerit, iure fecisse existimetur, et cum inter nos cognationem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse.

v. fr. 35. [(34.4)14]

LIBER II.

1) Ordo rerum hic est: praefatio; de iure familiarum (lib. I-III); de tutelis (lib. IV. V)?; de rebus (lib. VI); de obligationibus (lib. VII. VIII); de statu hominum (lib. IX); de hereditatibus (lib. X. XI).

LIBER III.

[*De nuptiis et de dote*].

2. Sponsalia sunt mentio et repromissio [(23.1)1, 3] nuptiarum futurarum. unde et sponsi sponsaeque appellatio nata est.

3. Si inter virum et uxorem pactum est, [(23.4)24] ut certa pars dotis vel tota ob unum vel plures liberos intervenientes retineatur, etiam eorum liberorum nomine, qui ante nati sunt, quam dos daretur aut amplietur, conventio rata est: nam sufficit eos ex eo matrimonio nasci, in quo dos data est.

4. . . . [1]ut incrementum dotis prosit et [Fr. Sin. 13] deminutio noceat.

1) *l. c.* τὸ αὐτό φησι καὶ ὁ Florentinus βιβλίῳ γ' τῶν institu-

LIBER IV. V.

LIBER VI.

[*De adquirendo rerum dominio*].

5. [1]Item lapilli, gemmae ceteraque, quae in (1. 8) 3 litore invenimus, iure naturali nostra statim fiunt.

6. [2][*Nostra fiunt animalia, quae terra mari* (41. 1) 2 *caelo capiuntur, id est ferae bestiae et volucres et pisces,*] vel quae ex his apud nos sunt edita.

7. [2][*Nostra fiunt, quae ex hostibus capiuntur,*] (41. 1) 6 item quae ex animalibus dominio nostro eodem iure subiectis nata sunt.

8. [*Fera animalia capta eo usque nostra esse* (41. 1) 4 *intelleguntur, donec nostra custodia coercentur: quam si evaserint, nostra esse desinunt*], nisi si mansuefacta emitti ac reverti solita sunt.

9. In agris limitatis ius alluvionis locum (41. 1) 16 non habere constat: idque et divus Pius constituit et Trebatius ait agrum, qui hostibus devictis ea condicione concessus sit, ut in civitatem veniret, habere alluvionem neque esse limitatum: agrum autem manu captum limitatum fuisse, ut sciretur, quid cuique datum esset, quid venisset, quid in publico relictum esset.

10. [3]Nihil interest, quomodo captivus (49. 15) 26 reversus est, utrum dimissus an vi vel fallacia potestatem hostium evaserit, ita tamen, si ea mente venerit, ut non illo reverteretur: nec enim satis est corpore domum quem redisse, si mente alienus est. sed et qui victis hostibus recuperantur, postliminio redisse existimantur.

LIBER VII.[4]

[*De deposito*].

11. Licet deponere tam plures quam (16. 3) 17 unus possunt, attamen apud sequestrem non nisi plures deponere possunt: nam tum id fit, cum aliqua res in controversiam deducitur. itaque hoc casu in solidum unusquisque videtur deposuisse: quod aliter est, cum 1 rem communem plures deponunt. Rei depositae proprietas apud deponentem manet: sed et possessio, nisi apud sequestrem deposita est: nam tum demum sequester possidet: id enim agitur ea depositione, ut neutrius possessioni id tempus procedat.

[*De emptione et venditione?*].[5]

12. Monumentum generaliter res est me- (11. 7) 42 moriae causa in posterum prodita: in qua si corpus vel reliquiae inferantur, fiet sepulchrum, si vero nihil eorum inferatur, erit monumentum memoriae causa factum,[6] quod Graeci κενοτάφιον appellant.

[*De locatione et conductione*].

13. Opus quod aversione locatum est (19. 2) 36 donec adprobetur, conductoris periculum est: quod vero ita conductum sit, ut in pedes mensurasve praestetur, eatenus conductoris periculo est, quatenus admensum non sit: et in utràque causa nociturum locatori, si per eum steterit, quo minus opus adprobetur vel admetiatur. si tamen vi maiore opus prius interciderit quam adprobaretur, locatoris periculo est, nisi si aliud actum sit: non enim amplius praestari locatori oporteat, quam quod sua cura atque opera consecutus esset.

LIBER VIII.

[*De verborum obligationibus*].

14. Quae extrinsecus et nihil ad prae- (45. 1) 65 sentem actum pertinentia adieceris stipulationi, pro supervacuis habebuntur nec vitiabunt obligationem, veluti si dicas: 'arma virumque cano: spondeo', nihilo 1 minus valet. Sed et si in rei quae promittitur aut personae appellatione varietur, non obesse placet: nam stipulanti denarios eiusdem quantitatis aureos spondendo obligaberis: et servo stipulanti Lucio domino suo, si Titio, qui idem sit, daturum te spondeas, obligaberis.

15. [1]Ex duobus reis promittendi alius in (45. 2) 7 diem vel sub condicione obligari potest: nec enim impedimento erit dies aut condicio, quo minus ab eo, qui pure obligatus est, petatur.

16. [2]Sive mihi sive sibi sive conservo (45. 3) 15 suo sive impersonaliter dari servus meus stipuletur, mihi adquiret.

17. Servus nec peculiarem quidem obli- (46. 2) 16 gationem citra voluntatem domini novare potest, sed adicit potius obligationem quam pristinam novat.

18. [3]Mortuo reo promittendi et ante (46. 1) 22 aditam hereditatem fideiussor accipi potest, quia hereditas personae vice fungitur, sicuti municipium et decuria et societas.

Heres quandoque adeundo hereditatem (29. 2) 54 iam tunc a morte successisse defuncto intellegitur.

[*De stipulatione duplae et edicto aedilium?*].

19. Ea quae commendandi causa in (18. 1) 43 venditionibus dicuntur, si palam appareant, venditorem non obligant, veluti si dicat servum speciosum, domum bene aedificatam: at si dixerit hominem litteratum vel artificem, praestare debet: nam hoc ipso pluris vendit. 1 Quaedam etiam pollicitationes venditorem non obligant, si ita in promptu res sit, ut eam emptor non ignoraverit, veluti si quis hominem luminibus effossis emat et de sanitate stipuletur: nam de cetera parte corporis potius stipulatus videtur quam de eo, in quo 2 se ipse decipiebat. Dolum malum a se abesse praestare venditor debet, qui non tantum in eo est, qui fallendi causa obscure loquitur, sed etiam qui insidiose obscure dissimulat.

[*De solutionibus et liberationibus*].

20. [*Quotiens quis debitor ex pluribus causis* (46. 3) 2 *unum debitum solvit, est in arbitrio solventis dicere, quod potius debitum voluerit solutum:*] dum in re agenda hoc fiat, ut vel creditori liberum sit non accipere vel debitori non dare, si alio nomine exsolutum quis eorum velit.

Cum et sortis nomine et usurarum ali- (13. 7) 35 pr. quid debetur ab eo, qui sub pignoribus pecuniam

---

tionon αὐτοῦ περὶ τὰ τέλη τοῦ βιβλίου πρὸ ε' φύλλων τοῦ τέλους ῥήμασιν τούτοις ut *rel.*

1) *cf. I.* (2. 1) 18. 2) *ad* 6. 7 *cf. I.* (2. 1) 19: item ea, quae ex animalibus dominio tuo subiectis nata sunt, eodem iure [*sc. naturali*] tibi adquiruntur. *Quae equidem genuina esse Florentini verba suspicor; inde Tribonianus videtur ea confecisse, quae in dig. l. c. Gai fragmentis sunt interiecta.* 3) *cf.* (41. 1) 7 *pr.* 4) *De obligationibus, quae re aut consensu contrahuntur?* 5) *cf. I.* (3. 23) 5. 6) monumentum . . . . factum *gloss.*

1) = *I.* (3. 16) 2. 2) = *I.* (3. 17) 1. 3) *cf. I.* (3. 17) *pr.*, *v. etiam fr.* 34 § 3.

debet, quidquid ex venditione pignorum recipiatur, primum usuris, quas iam tunc deberi constat, deinde si quid superest sorti accepto ferendum est: nec audiendus est debitor, si, cum parum idoneum se esse sciat, eligit, quo nomine exonerari pignus suum malit.

21. [1]Et uno ex pluribus contractibus vel (46. 4) 18 certis vel incertis vel, quibusdam exceptis, ceteris et omnibus ex causis una acceptilatio et liberatio fieri 1 potest. Eius rei stipulatio, quam acceptio sequatur, a Gallo Aquilio talis exposita est: 'Quidquid te mihi ex quacumque causa dare facere oportet oportebit praesens in diemve, quarumque rerum mihi tecum actio quaeque adversus te petitio vel adversus te persecutio est eritve, quodve tu meum habes tenes possides: quanti quaeque earum rerum res erit, tantam pecuniam dari stipulatus est Aulus Agerius, spopondit Numerius Negidius'. 'quod Numerius Negidius Aulo Agerio promisit spopondit, id haberetne a se acceptum, Numerius Negidius Aulum Agerium rogavit, Aulus Agerius Numerio Negidio acceptum fecit'.

22. Qui in futurum usuras a debitore (2. 14) 57 acceperat, tacite pactus videtur, ne intra id tempus 1 sortem petat. Si ex altera parte in rem, ex altera in personam pactum conceptum fuerit, veluti ne ego petam vel ne a te petatur: heres meus ab omnibus vobis petitionem habebit et ab herede tuo omnes petere poterimus.

? ?

23. [2]'Fundi' appellatione omne aedificium (50. 16) 211 cium et omnis ager continetur. sed in usu urbana aedificia 'aedes', rustica 'villae' dicuntur. locus vero sine aedificio in urbe 'area', rure autem 'ager' appellatur. idemque ager cum aedificio 'fundus' dicitur.

24. [2]Pignus manente proprietate de- (13. 7) 35 § 1 bitoris solam possessionem transfert ad creditorem: potest tamen et precario et pro conducto debitor re sua uti.

LIBER IX.

[*De statu hominum*].

25. [3]Libertas est naturalis facultas eius (1. 5) 4 quod cuique facere libet, nisi si quid vi aut iure pro- 1 hibetur. Servitus est constitutio iuris gentium, qua 2 quis dominio alieno contra naturam subicitur. Servi ex eo appellati sunt, quod imperatores captivos vendere 3 ac per hoc servare nec occidere solent: mancipia vero dicta, quod ab hostibus manu capiantur.

LIBER X.

[*De testamentis*].

26. Unum testamentum pluribus exemplis (28. 1) 24 consignare quis potest idque interdum necessarium est, forte si navigaturus et secum ferre et relinquere iudiciorum suorum testationem velit.

27. Filii etiam hoc modo exheredantur (28. 2) 17 'filius exheres sit': 'filius exheres erit'.

28. [4]Si alienum servum liberum et (28. 5) 50 heredem esse iussi et is postea meus effectus est, neutrum valet, quia libertas alieno servo inutiliter data 1 est. In extraneis heredibus illa observantur: ut sit cum eis testamenti factio, sive ipsi heredes instituantur sive hi qui in potestate eorum sunt, et id duobus temporibus inspicitur, testamenti facti, ut constiterit institutio, et mortis testatoris, ut effectum habeat. hoc amplius et cum adibit hereditatem esse debet cum eo testamenti factio, sive pure sive sub condicione heres institutus sit: nam ius heredis eo vel maxime tempore inspiciendum est, quo adquirit hereditatem. medio autem tempore inter factum testamentum et mortem testatoris vel condicionem institutionis exsistentem mutatio iuris heredi non nocet, quia, ut dixi, tria tempora inspicimus.

29. [1]Vel singulis liberis vel qui eorum (28. 6) 37 novissimus morietur heres substitui potest, singulis, si neminem eorum intestato decedere velit, novissimo, si ius legitimarum hereditatium integrum inter eos custodiri velit.

30. Si plures institutiones ex eadem (28. 7) 17 parte sub diversis condicionibus fuerint, condicio, quae prior exstiterit, occupabit institutionem.

31. [2]Divus Traianus Statilio Severo ita (29. 1) 24 rescripsit: 'Id privilegium, quod militantibus datum est, ut quoquo modo facta ab his testamenta rata sint, sic intellegi debet, ut utique prius constare debeat testamentum factum esse, quod et sine scriptura et a non militantibus fieri potest. si ergo miles, de cuius bonis apud te quaeritur, convocatis ad hoc hominibus, ut voluntatem suam testaretur, ita locutus est, ut declararet, quem vellet sibi esse heredem et cui libertatem tribuere: potest videri sine scripto hoc modo esse testatus et voluntas eius rata habenda est. Ceterum si, ut plerumque sermonibus fieri solet, dixit alicui: 'ego te heredem facio', aut 'tibi bona mea relinquo', non oportet hoc pro testamento observari. nec ullorum magis interest, quam ipsorum, quibus id privilegium datum est, eiusmodi exemplum non admitti: alioquin non difficulter post mortem alicuius militis testes existerent, qui adfirmarent se audisse dicentem aliquem relinquere se bona cui visum sit, et per hoc iudicia vera subvertuntur'.

[*De bonis libertorum*].

32. Si in libertinum animadversum erit, (38. 2) 28 patronis eius ius, quod in bonis eius habituri essent, si is in quem animadversum est sua morte decessisset, eripiendum non est. sed reliquam partem bonorum, quae ad manumissorem iure civili non pertineat, fisco 1 esse vindicandam placet. Eadem servantur in bonis eorum qui metu accusationis mortem sibi consciverint aut fugerint, quae in damnatorum bonis constituta sunt.

[*De adquirenda hereditate*].

33. [3]'Coram Titio' aliquid facere iussus (50. 16) 209 non videtur praesente eo fecisse, nisi is intellegat: itaque si furiosus aut infans sit aut dormiat, non videtur coram eo fecisse. scire autem, non etiam velle is debet: nam et invito eo recte fit quod iussum est.

LIBER XI.

[*De legatis*].

34. Legatum est delibatio hereditatis, qua (30) 116 testator ex eo, quod universum heredis foret, alicui

---

1) *ad* § 1 *cf. I.* (3. 29) 2. 2) *fr.* 23. 24 *videntur pertinere ad interdictum uti possidetis. Ad fr.* 23 *cf. Ulp.* 69 *ad edict.* (50. 16) 60. 3) = *I.* (1. 3) 1—3. 4) § 1 = *I.* (2. 19) 4.

1) = *I.* (2. 16) 6. 2) = *I.* (2. 11) 1. 3) *cf.* (29. 2) 25 § 10.

1 quid collatum velit. Heredi a semet ipso legatum dari non potest, a coherede potest. itaque si fundus legatus sit ei qui ex parte dimidia heres institutus est et duobus extraneis, ad heredem cui legatus est sexta pars fundi pertinet, quia a se vindicare non potest, a coherede vero semissario duobus extraneis concurrentibus non amplius tertia parte: extranei autem et ab ipso herede cui legatum est semissem et ab alio herede 2 trientem vindicabunt. Alienus servus heres institutus 3 legari ipse a se nec totus nec pro parte potest. [1]Servo hereditario recte legatur, licet ea adita non sit, quia hereditas personae defuncti, qui eam reliquit, vice 4 fungitur. Fundus legatus talis dari debet, qualis relictus est. itaque sive ipse fundo heredis servitutem debuit sive ei fundus heredis, licet confusione dominii servitus exstincta sit, pristinum ius restituendum est. et nisi legatarius imponi servitutem patiatur, petenti ei legatum exceptio doli mali opponetur: si vero fundo legato servitus non restituetur, actio ex testamento superest.

35. [2]Legata inutiliter data ademptione (34. 4) 14 non confirmantur, veluti si, domino herede instituto, servo pure legatum sub condicione adimatur: nam pure legatum[3] si sub condicione adimatur, sub contraria condicione datum intellegitur et ideo confirmatur. ademptio autem, quo minus, non quo magis legatum 1 debeatur, intervenit. Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex isdem causis etiam ademptio inefficax habetur, veluti si viam pro parte adimas aut pro parte liberum esse vetes.

36. Nominatim alicui legatur ita 'Lucio (35. 1) 34 Titio' an per demonstrationem corporis vel artificii vel officii vel necessitudinis vel adfinitatis, nihil interest: nam demonstratio plerumque vice nominis fungitur. nec interest, falsa an vera sit, si certum sit, quem 1 testator demonstraverit. Inter demonstrationem et condicionem hoc interest, quod demonstratio plerumque factam rem ostendit, condicio futuram.

1) *v. fr.* 18. 2) libro primo *inscr. F.*, undecimo *recte F*[1]. 3) *sc. utiliter datum.*

[*De usu et usu fructu legato*].

37. Si alii usus, alii fructus eiusdem rei (7. 1) 42 legetur, id percipiet fructuarius, quod usuario supererit: 1 nec minus et ipse fruendi causa et usum habebit. Rerum an aestimationis usus fructus tibi legetur, interest: nam si quidem rerum legetur, deducto eo, quod praeterea tibi legatum est, ex reliquis bonis usum fructum feres: sin autem aestimationis usus fructus legatus est, id quoque aestimabitur, quod praeterea tibi legatum est. nam saepius idem legando non ampliat testator legatum: re autem legata etiam aestimationem eius legando ampliare legatum possumus.

[*De peculio legato*].

38. Peculium et ex eo consistit, quod (15. 1) 39 parsimonia sua quis paravit vel officio meruerit a quolibet sibi donari idque velut proprium patrimonium servum suum habere quis voluerit.

[*De supellectili legata*].

39. [*Suppellex* . . .] id est res moventes (33. 10) 2 non animales.

[*De auro et argento legato*].

40. Si quando alterius generis materia (34. 2) 29 auro argentove iniecta sit, si factum aurum vel argen-1 tum legetur, et id quod iniectum est debetur. Utra autem utrius materiae sit accessio, visu atque usu rei, consuetudinis patris familias aestimandum est.

[*De fideicommissis?*].

41. Si heres, cuius fidei commissum (35. 2) 90 est, ut accepta certa pecunia hereditatem restituat, a voluntate eius qui testamentum fecit discedat et postea legis Falcidiae beneficio uti volet: etsi non detur ei, quo accepto hereditatem restituere rogatus est, tamen fideicommissum restituere cogi debet, quoniam quod ei pater familiae dari voluit legis Falcidiae commodum praestat.

LIBER XII.

FUFIDIUS

(NERVAE FILII AEQUALIS?).

QUAESTIONES.

LIBER II.

1. Africań. 2 quaest. *Apud Fufidium quaestio-* (34. 2) 5 *num libro secundo ita scriptum est: si mulier mandaverit tibi, ut sibi uniones usus sui causa emeres, si tu post mortem eius, cum putares eam vivere, emeris, Atilicinus negat esse legatos ei, cui mulier ita legaverit: 'ornamenta, quae mea causa parata sunt eruntve': non enim eius causa videri parata esse, quae iam mortua ea empta fuerint.*

EX INCERTIS LIBRIS.

2. Gai. 1 de manumiss. *Si tutoris habendi* (40. 2) 25 *causa pupillus manumittat, probationi esse causam Fufidius ait. Nerva filius contra sentit, quod verius est . . .*

3. Paul. 5 ad l. Iul. et Pap. *Fufidius refert* (42. 5) 29 *statuas in publico positas bonis distractis eius, cuius in honorem positae sunt, non esse emptoris bonorum eius, sed aut publicas, si ornandi municipii causa positae sint, aut eius, cuius in honorem positae sint: et nullo modo eas detrahi posse.*

4. . . . *qui facultates suas suspectas habet,* (Gai. 2, 154 *solet servum suum . . . liberum et heredem instituere, ut si creditoribus satis non fiat, potius huius heredis quam ipsius testatoris bona veneant, id est, ut ignominia, quae accidit ex venditione bonorum, hunc potius heredem quam ipsum testatorem contingat: quamquam apud Fufidium Sabino placeat, eximendum eum esse ignominia, quia non suo vitio, sed necessitate iuris bonorum venditionem pateretur.*

(fr. Vat. 77

v. Aufidius Chius.

FULCINIUS PRISCUS

(LABEONIS MELAE ATILICINI AEQUALIS?).

EX INCERTIS LIBRIS.

1. Gai. 19 ad ed. prov. *Si mulier post* (11. 7) 29 pr. *divortium alii nupta decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet lucri dotem faciat, funeris impensam praestare.*

2. Paul. 39 ad edict. *Ex argento subrepto* (13. 1) 13 *pocula facta condici posse Fulcinius ait.*

3. Pomp. 14 ad Sab. [1]*Si mulier ex pe-* (24. 1) 29 pr. *cunia donata emptum servum vendidisset et alium emisset, posteriorem periculo mulieris esse Fulcinius scripsit: quod non est verum, licet non ex re mariti emptus sit.*

4. Ulp. 36 ad Sab. *Inter necessarias in-* (25. 1) 1 § 3, 3 pr. *pensas esse Labeo ait moles in mare vel flumen proiectas. sed et si pistrinum vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait. proinde Fulcinius inquit, si aedificium ruens quod habere mulieri utile erat refecerit, aut si oliveta reiecta restauraverit, vel ex stipulatione damni infecti ne committatur praestiterit,* (3) *vel si vites propagaverit vel arbores curaverit vel seminaria pro utilitate agri fecerit, necessarias inpensas fecisse videbitur.*

Paul. 6 ad Plaut. *'Utiles impensas' esse* (50. 16) 79 § 1 *Fulcinius ait, quae meliorem dotem faciant, non deteriorem esse non sinant, ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicuti arbusti pastinationem ultra quam necesse fuerat, item doctrinam puerorum.*

5. Paul. 7 ad Sab. *Si filia familias res* (25. 2) 3 § 4 *amoverit, Mela Fulcinius aiunt de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari: vel in ipsam ob res amotas dari actionem. sed si pater adiuncta filia de dote*[1] *agat, non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum iudicio in solidum et cum satisdatione defendat.*

6. *Contra nurum quoque socero hoc iudi-* (25. 2) 6 pr. *cium dandum Atilicinus et Fulcinius aiunt, quotiens filio familias dos data est: socerum ob res divortii causa amotas furti agere non posse.*

7. Paul. 5 ad l. Iul. et Pap. *Labeo refert* (31) 49 § 2 *agrum, cuius commercium non habes, legari tibi posse Trebatium respondisse, quod merito Priscus Fulcinius falsum esse aiebat.*

8. Nerat. 1 respons. *FULCINIUS: Inter virum* (39. 6) 43 *et uxorem mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat.*

9. Ulp. 59 ad edict. *Fulcinius existimat* (42. 4) 7 pr. *creditores rei servandae causa missos in possessionem ex his rebus ali non debere.*

10. Paul. 54 ad edict. *Fulcinius dicebat vi* (43. 16) 8 *possideri, quotiens vel non dominus, cum tamen possideret, vi deiectus est.*

1) *cf. fr.* 7.

1) rei uxoriae *Paul.*

FURIUS ANTHIANUS[1]

(INCERTAE AETATIS).

AD EDICTUM LIBRI.[2]

LIBER I.

[*De pactis* (*E.* 10)].

1. Si reus, postquam pactus sit a se non (2. 14) 62 peti pecuniam ideoque coepit id pactum fideiussori quoque prodesse, pactus sit ut a se peti liceat: an utilitas prioris pacti sublata sit fideiussori, quaesitum est. sed verius est semel adquisitam fideiussori pacti exceptionem ulterius ei invito extorqueri non posse.

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

2. Is, qui decepit aliquem, ut hereditatem (4. 3) 40 tem non idoneam adiret, de dolo tenebitur, nisi fortasse ipse creditor erat et solus erat: tunc enim sufficit contra eum doli mali exceptio.

[*De satisdando* (*E.* 51)?].[1]

3. In rem actionem pati non compelli- (6. 1) 80 mur, quia licet alicui dicere se non possidere, ita ut, si possit adversarius convincere rem ab adversario possideri, transferat ad se possessionem per iudicem, licet suam esse non adprobaverit.[2]

1) Ἄνθου ἤτοι Φουρίου Ἀνθιανοῦ *index Flor.* 2) μέρος edictu βιβλία πέντε *Index.*

1) *v. Lenel p.* 106 *n.* 4. 2) quia licet . . . adprobaverit *Trib.*

GAIUS

(SUB HADRIANO ET INSEQUENTIBUS IMPERATORIBUS; OBIIT POST A. CHR. 178).

DE CASIBUS LIBER SINGULARIS.

1. Neratius casum refert, ut quis id (12. 6) 63 quod solverit repetere non possit, quasi debitum dederit, nec tamen liberetur: velut si is, qui cum certum hominem deberet, statuliberum dederit: nam ideo eum non liberari, quod non in plenum stipulatoris hominem fecerit, nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.

2. Ei qui solvendo non est aliquo casu (28. 5) 89 evenit, ut et servus cum libertate heres exsistat et praeterea alius heres adiciatur: veluti si servo cum libertate herede instituto ita adiectum sit: 'si mihi Stichus heres erit, tunc Titius quoque heres esto': nam Titius, antequam Stichus ex testamento heres exstiterit, heres esse non potest, cum autem semel heres exstiterit servus, non potest adiectus efficere, ut qui semel heres exstitit desinat heres esse.

3. Aliquando accidit, ut sub condicione (35. 1) 107 datum legatum purum intellegatur, veluti quod sub eadem condicione relictum est, sub qua etiam heres alius institutus est, item quod sub hac condicione relictum est 'si hereditatem adierit'. ex diverso quoque purum datum legatum condicionale videtur, veluti quod sub condicione ademptum est, quia sub contraria condicione datum intellegitur.

4. Satis constat, etiamsi in potestate sit (37. 14) 22 parentis filius patronae, nihilo minus legitimo iure[1] ad eum pertinere hereditatem.

5. Duorum libertus potest aliquo casu (38. 1) 49 singulis diversas operas uno tempore in solidum edere, veluti si librarius sit et alii patrono librorum scribendorum operas edat, alter vero peregre cum suis proficiscens operas custodiae domus ei indixerit: nihil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris membranarum scripsit.

6. Si ita scriptum sit: 'Stichum Titio (40. 7) 37 do, ut eum manumittat: si non manumiserit, liber esto', statim Stichum liberum esse.

7. Item si alter ex dominis uxorem (45. 3) 8 ducturus sit et huic servo dos promittatur, [*ei soli adquirit*].

DOTALICION LIBER SINGULARIS.[2]

AD EDICTUM AEDILIUM CURULIUM LIBRI II.

v. ad edict. provinc. lib. XXXI. XXXII.

1) *Gai. instit.* 3, 53. 2) *cf. Index.*

AD EDICTUM PRAETORIS URBANI

(*decem, quae ad Iustiniani aetatem pervenerunt, libri*).[1]

LIBER [I].

De testamentis (*E. XXVI*) 1.

[*De institutionibus*].

8. Illa institutio 'quos Titius voluerit' (28. 5) 32 ideo vitiosa est, quod alieno arbitrio permissa est: nam satis constanter veteres decreverunt testamentorum iura ipsa per se firma esse oportere, non ex alieno arbitrio pendere. 1 Is qui apud hostes est recte heres instituitur, quia iure postliminii omnia iura civitatis in personam eius in suspenso retinentur, non abrumpuntur: itaque si reversus fuerit ab hostibus, adire hereditatem poterit. servus quoque eius recte heres instituitur et, si reversus sit ab hostibus, potest eum iubere adire hereditatem: si vero ibi decesserit, qui ei heres existet potest per servum heres fieri.

9. In his, quae extra testamentum in- (35. 1) 16 currerent, possunt res ex bono et aequo interpretationem capere: ea vero, quae ex ipso testamento orerentur, necesse est secundum scripti iuris rationem expediri.

LIBER [II].

De testamentis (*E. XXVI*) 2.

[*De condicionibus institutionum* (*E.* 166)].

10. Si quis ita scripserit: 'Titius ex (28. 5) 33 parte dimidia heres esto: idem Titius ex altera parte dimidia, si navis ex Asia venerit, heres esto', cum ex pura institutione adierit heres, quamvis condicio alterius institutionis pendeat, ex asse fit heres, scilicet etiam condicione deficiente, cum non prosit ei condicio quicquam existens: quippe cum non dubitetur, quin, si quis ex parte dimidia heres institutus sit nec praeterea quisquam alius, ipse ex asse heres institui videatur.

[*Si quis omissa causa testamenti* (*E.* 168)].

11. [*Etsi vel unam aliquam rem ab in-* (29.4) 14.16 *testato quis possideat, tenetur hoc edicto*] quamvis non proprie pars hereditatis in una re intellegatur. (16) Cum enim hereditas ab eo quoque peti possit, qui unam aliquam rem hereditario nomine possideat, dubitari non oportet, quin verum sit quod diximus.

12. Si duo heredes instituti ambo omissa (29. 4) 18 causa testamenti ab intestato possideant hereditatem, tunc, quia uterque praetorio iure perinde habetur atque si ex testamento hereditatem adisset, pro partibus 1 in singulos competit actio. Admonendi sumus huic,

1) Ad edictum urbicum τὰ μόνα εὑρεθέντα βιβλία δέκα *Index. Scripti videntur sub Antonino Pio, cf. fr.* 21 § 1.

in quem ex hac parte edicti legatorum actio datur, beneficium legis Falcidiae concedendum.

13. [1]Nullus videtur dolo facere, qui suo iure utitur. (50. 17) 55

LIBER [III].

De legatis (*E. XXVII*) 1.

14. Si ita legatum sit: 'Seio servos decem do praeter eos decem, quos Titio legavi', si quidem decem tantum inveniantur in hereditate, inutile est legatum, si vero ampliores, post eos, quos Titius elegit, in ceteris valet legatum, sed non in ampliores quam decem qui legati sunt: quod si minus sunt, in tantos, 1 quanti inveniantur. 'Illi, si volet, Stichum do': condicionale est legatum et non aliter ad heredem transit, quam si legatarius voluerit, quamvis alias quod sine adiectione 'si volet' legatum sit, ad heredem legatarii transmittitur: aliud est enim iuris, si quid tacite con- 2 tineatur, aliud, si verbis exprimatur. Si domus fuerit legata, licet particulatim ita refecta sit, ut nihil ex pristina materia supersit, tamen dicemus utile manere legatum: at si ea domu destructa aliam eodem loco testator aedificaverit, dicemus interire legatum, nisi aliud testatorem sensisse fuerit adprobatum.[2] (30) 65

15. Servus uni ex heredibus legatus si quid in hereditate malitiose fecisse dicatur (forte rationes interlevisse), non aliter adiudicandus est, quam ex eo volentibus coheredibus quaestio habeatur. idem est et 1 si extraneo fuerit legatus. Si ex pluribus heredibus ex disparibus partibus institutis duobus eadem res legata sit, heredes non pro hereditaria portione, sed pro virili id legatum habere debent. (30) 67

LIBER [IV].

De legatis (*E. XXVII*) 2.

16. Servo[3] legato legari posse receptum est, quod adita hereditate statim servus adquiritur lega- 1 tario, deinde sequetur legatum. Si servum[3] sub condicione legatum heres alienaverit, deinde condicio exstiterit, potest nihilo minus a legatario vindicari nec 2 extinguitur legatum. Si testator quosdam ex heredibus iusserit aes alienum solvere, non creditores habebunt adversus eos actionem, sed coheredes, quorum interest hoc fieri. nec solum hoc casu alius habet actionem, quam cui testator dari iussit, sed alio quoque, veluti si filiae nomine genero aut sponso dotem dari iusserit: non enim gener aut sponsus, sed filia habet actionem, cuius maxime interest *indotatam non 3 esse. Si fundus qui legatus est* servitutem debeat impositam, qualis est, dari debet: quod si ita legatus sit 'uti optimus maximusque', liber praestandus est. 4 Servus, qui in negotio fuerit, legatus non ante tradi debet quam rationes explicet, et si ad iudicium itum 5 sit, iudicis eaedem partes esse debent. Si res quae legata est an in rerum natura sit dubitetur, forte si dubium sit, an homo legatus vivat, placuit agi quidem ex testamento posse, sed officio iudicis contineri, ut cautio interponeretur, qua heres caveret eam rem persecuturum et, si nactus sit, legatario restituturum. (30) 69

17. Licet placeat pigneratas res vel in publicum obligatas heredem, qui dare iussus est, liberare debere, tamen si is qui tales res in dotem accepit dotem praelegaverit, non cogetur heres liberare eas, nisi aliud specialiter testator dixerit.[1] (33. 4) 15

18. [2]Sicut adimi legatum potest, ita et ad alium transferri, veluti hoc modo: 'quod Titio legavi, id Seio do lego': quae res in personam Titii tacitam ademptionem continet. (34. 4) 5

19. Demonstratio falsa est, veluti si ita scriptum sit: 'servum Stichum, quem de Titio emi' 'fundum Tusculanum, qui mihi a Seio donatus est'. nam si constat, de quo homine, de quo fundo senserit testator, ad rem non pertinet, si is, quem emisse significavit, donatus esset, aut quem donatum sibi esse 1 significaverat, emerit. Igitur et si ita servus legatus sit: 'Stichum cocum', 'Stichum sutorem Titio lego', licet neque cocus neque sutor sit, ad legatarium pertinebit, si de eo sensisse testatorem conveniat: nam et si in persona legatarii designanda aliquid erratum fuerit, constat autem, cui legare voluerit, perinde valet 2 legatum ac si nullus error interveniret. Quod autem iuris est in falsa demonstratione, hoc vel magis est in falsa causa, veluti ita 'Titio fundum do, quia negotia mea curavit', item 'fundum Titius filius meus praecipito, quia frater eius ipse ex arca tot aureos sumpsit': licet enim frater huius pecuniam ex arca non sumpsit, 3 utile legatum est. At si condicionaliter concepta sit causa, veluti hoc modo: 'Titio, si negotia mea curavit, fundum do': 'Titius filius meus, si frater eius centum ex arca sumpsit, fundum praecipito', ita utile erit legatum, si et ille negotia curavit et huius frater centum 4 ex arca sumpsit. Quod si cui in hoc legatum sit, ut ex eo aliquid faceret, veluti monumentum testatori vel opus aut epulum municipibus faceret, vel ex eo ut partem alii restitueret: sub modo legatum videtur. (35. 1) 17

20. Si optio hominis data sit vel indistincte homo legatus sit, non potest heres quosdam servos vel omnes manumittendo aut evertere aut minuere ius electionis: nam optione sive electione servi data quodammodo singuli sub condicione legati videntur. (40. 9) 3

LIBER [V].

De legatis (*E. XXVI*) 3.

21. Si heres iussus sit facere, ut Lucius centum habeat, cogendus est heres centum dare, quia nemo facere potest, ut ego habeam centum, nisi mihi 1 dederit. Vicis legata perinde licere capere atque civitatibus rescripto imperatoris nostri significatur. (30) 73

22. Si usus fructus municipibus legatus erit, quaeritur, quousque in eo usu fructu tuendi sint: nam si quis eos perpetuo tuetur, nulla utilitas erit nudae proprietatis semper abscedente usu fructu. unde centum annos observandos esse constat, qui finis vitae longissimus esset. (33. 2) 8

23. [3]Semper in dubiis benigniora praeferenda sunt. (50. 17) 56

[*Ad legem Falcidiam*].

24. Quantitas patrimonii deducto etiam eo, quidquid explicandarum venditionum causa impenditur, aestimatur. (35. 2) 72

25. Quod autem dicitur, si ex iudicio defuncti quartam habeat heres, solida praestanda esse (35. 2) 74

1) *cf.* (29. 4) 1 § 5, 6 § 1. 3. 2) nisi . . . adprobatum *Trib.* 3) per vindicationem *ins.*

1) nisi . . . dixerit *Trib.* *librarius omisit* de legatis. 2) Gai. lib. sec. ad ed. urb. *inscr. F*; 3) *cf.* (28. 4) 3, (34. 5) 10 § 1.

legata, ita accipere debemus, si hereditario iure habeat: itaque quod quis legatorum nomine a coherede accepit, in quadrantem ei non imputatur.

26. Id autem quod condicionis implendae causa vel a coherede vel a legatario vel a statulibero datur, in Falcidia non imputatur, quia mortis causa capitur. sane si a statulibero peculiares nummos accipiat, pro sua parte quadranti eos imputare debet, quia pro ea parte non mortis causa capere, sed hereditario iure eos habere intellegitur. Qua ratione placuit legata, quae legatarii non capiunt, cum apud heredes subsederint, hereditario iure apud eos remanere intellegi et ideo quadranti imputanda, nec quicquam interesse, utrum statim ab initio legatum non sit an quod legatum est remanserit. [(35. 2) 76]

27. Quod si alterutro eorum [*scil. heredum institutorum*] deficiente alter heres solus exstiterit, utrum perinde ratio legis Falcidiae habenda sit, ac si statim ab initio is solus heres institutus esset, an singularum portionum separatim causae spectandae sunt? et placet, si eius pars legatis exhausta sit, qui heres exstiterit, adiuvari legatarios per deficientem partem, quia ea non est legatis onerata,[1] quia et legata quae apud heredem remanent efficiunt, ut ceteris legatariis aut nihil aut minus detrahatur: si vero defecta pars fuerit exhausta, perinde in ea ponendam rationem legis Falcidiae, atque si ad eum ipsum pertineret, a quo defecta fieret. [(35. 2) 78]

28. Si is, qui quadringenta in patrimonio habebit, filio impubere herede instituto ducenta legaverit eique Titium et Seium heredes substituerit et a Titio centum legaverit, videamus, quid iuris sit. si nondum solutis legatis pupillus decesserit et ob id ea legata utrique debent, solus heres Titius utetur lege Falcidia: cum enim ducenta ex hereditate pupilli ad eum pertineant, ducenta legatorum nomine debet, centum ex ducentis quae pupillus debebat, centum quae ipse dare iussus est: itaque ex utraque quantitate quarta deducta habebit quinquaginta. in persona vero Seii lex Falcidia non intervenit cum ad eum ex hereditate pupilli ducenta pertineant et debeat legatorum nomine centum ex ducentis, quae a pupillo relicta sunt. quod si pupillus solvat legata, debent curare tutores pupilli, ut caveant legatarii. Quaedam legata divisionem non recipiunt, ut ecce legatum viae itineris actusve: ad nullum enim ea res pro parte potest pertinere. sed et si opus municipibus heres facere iussus est, individuum videtur legatum: neque enim ullum balineum aut ullum theatrum aut stadium fecisse intellegitur, qui ei propriam formam, quae ex consummatione contingit, non dederit: quorum omnium legatorum nomine, etsi plures heredes sint, singuli in solidum tenentur. haec itaque legata, quae dividuitatem non recipiunt, tota ad legatarium pertinent. sed potest heredi hoc remedio succurri, ut aestimatione facta legati denuntiet legatario, ut partem aestimationis inferat, si non inferat, utatur adversus eum exceptione doli mali. [(35. 2) 80]

29. [2]Cum de modo donationis quaeritur, neque partus nomine neque fructuum neque pensionum neque mercedum ulla donatio facta esse videtur. [(39. 5) 11]

1) quia . . . onerata *gloss.*
2) *cf. Gai.* 18 *ad ed. prov.* (35. 2) 73 *pr.*

LIBER [VI].

De operis novi nuntiatione (*E. XXVIII*).

30. Creditori, cui pignoris nomine praedium tenetur, permittendum est de iure, id est de servitute,[1] opus novum nuntiare: nam ei vindicatio servitutis datur. [(39. 1) 9]

De damno infecto (*E. XXIX*).

31. Quod [*scil. interdictum reddi adversus dominum aedium, quae deciderunt,*] forte tunc recte dicetur, cum non ipsius neglegentia, sed propter aliquod impedimentum sibi non prospexit [*scil. is, in cuius aedes rudera deciderunt*]. [(39. 2) 8]

32. [2]In noxalibus actionibus eorum qui bona fide absunt ius non corrumpitur, sed reversis defendendi ex bono et aequo potestas datur, sive domini sint sive aliquid in ea re ius habeant, qualis est creditor et fructuarius. [(9. 4) 30]

[2]Eorum, qui bona fide absunt, in stipulatione damni infecti ius non corrumpitur, sed reversis cavendi ex bono et aequo potestas datur, sive domini sint sive aliquid in ea re ius habeant, qualis est creditor et fructuarius et superficiarius. Sive aedium vitio sive operis, quod vel in aedibus vel in loco urbano aut rustico, privato publicove fiat, damni aliquid futurum sit, curat praetor, ut timenti damnum caveatur. [(39. 2) 19]

De [*aqua et*] aquae pluviae arcendae (*E. XXX*, 177).

33. [*Emptor . . . ceterique successores vel restituere . . . opus factum vel patientiam praestare debent . . . idemque in donato fundo . . . est*]: sed venditor aut donator interdicto quod vi aut clam de damno et impensis ab actore factis tenebitur. [(39. 3) 13]

LIBER [VII].

De liberali causa (*E. XXXI*) 1.

[*Si ex servitute in libertatem petatur* (*E.* 178)].

34. [3]Si liber homo detineri ab aliquo dicatur, interdictum adversus eum, qui detinere dicitur, de exhibendo eo potest quis habere: nam ad exhibendum actio in eam rem inutilis videtur, quia haec actio ei creditur competere, cuius pecuniariter interest. [(10. 4) 13]

35. [*Licet nobis de condicione cognatorum nostrorum etiam invitis ipsis litigare,*] [3]quoniam servitus eorum ad dolorem nostrum iniuriamque nostram porrigitur. [(40. 12) 2]

36. [3]Sed tunc patrono conceditur pro libertate liberti litigare, si eo ignorante libertus venire se passus est. [(40. 12) 4]

37. [4]Benignius autem hoc persequendum est, ut, si furiosus et infans est qui in servitutem trahitur, non solum necessariis personis, sed etiam extraneis hoc permittatur. [(40. 12) 6]

LIBER [VIII].

De liberali causa (*E. XXXI*) 2.

[*Si ex libertate in servitutem petatur* (*E.* 179)].

38. [3]Si pariter adversus eum, qui de libertate litigat,[5] consistant fructuarius et proprietarius, [(40. 12) 9]

1) id est de servitute *gloss.?* 2) *Gaius scripsit:* Eorum, qui bona fide absunt, sicut in noxalibus actionibus ita in stipulatione damni infecti *rel.* 3) *In inscriptione excidit libri designatio.* 4) *In inscriptione excidit tituli librique designatio.* 5) de libertate litigat] in libertatem adserit *Gai.?*

fieri potest, ut alteruter absit: quo casu an praesenti soli permissurus sit praetor adversus eum agere, dubitari potest, quia non debet alterius collusione aut inertia alteri ius corrumpi. sed rectius dicitur etiam alterutri eorum permittendum agere, ut alterius ius incorruptum maneat. quod si adhuc nondum finito iudicio supervenerit, ad eundem iudicem mittetur, nisi si iustam causam adferat, quare ad eum mitti non debeat, forte si eum iudicem inimicum sibi esse adfirmet. Idem dicemus et si duo pluresve domini esse dicantur et quidam praesto sint, quidam aberint. Unde in utroque casu dispiciamus, an, si is qui prior egerit victus sit, prosit ei, quod posterior vicerit, vel contra, id est ut, cum omnino alteruter vicerit, prosit etiam alteri, sicut prodest heredi liberti, quod in fraudem patroni servi manumissi sint. si cui placeat prodesse, consequens est, ut, cum idem petat, exceptioni rei iudicatae obiciatur replicatio: si cui vero placeat non prodesse, is habebit sequentem dubitationem, utrum id, in quo quis victus est, nullius erit, an eius esse debeat, cum quo actum sit,[1] an potius eius qui vicerit? scilicet ut utilis actio detur ei qui vicerit, minime autem praetor pati debeat, ut pro parte quis servus sit.

39. [(38. 2) 30] Si quis libertum paternum in servitutem ea voluntate petierit, ut causam evictionis sibi conservet, non amittit beneficium bonorum possessionis.

40. [(7. 7) 4] [2]Fructus hominis in operis consistit et retro in fructu hominis operae sunt. et ut in ceteris rebus fructus deductis necessariis impensis intellegitur, ita et in operis servorum.

41. [(43. 16) 10] [3]Si de fundo proprietarium et fructuarium praedo expulerit atque ob id fructuarius constituto tempore[4] non usus perdiderit ius suum, nemo dubitat, quin dominus, sive experiatur cum fructuario adversus praedonem sive non experiatur, retinere debeat reversum ad se usum fructum et, quod fructuarius perdidit, id ad damnum eius pertineat, cuius facto periit.

[*Si controversia erit etc.* (*E.* 180)].

42. [(40. 12) 11] [*Is qui scit se liberum, deinde pro fugitivo agit, hoc ipso, quod in fuga est, pro servo agit,*] licet fugae tempore pro libero se gesserit: dicemus enim eum in eadem causa esse.

[*Si quis ei, cui bona fide serviebat, etc.* (*E.* 181)].

43. [(40. 12) 13] [5]Illud certum est damnum hoc solum in hac in factum actione deduci, quod dolo, non etiam quod culpa factum sit. ideoque licet absolutus hoc iudicio fuerit, adhuc tamen postea cum eo poterit lege Aquilia agi, cum ea lege etiam culpa teneatur. Item certum est tam res nostras quam res alienas, quae tamen periculo nostro sunt, in hanc actionem deduci, veluti commodatas et locatas: certe depositae apud nos res, quia nostro periculo non sunt, ad hanc actionem non pertinent.

*

44. [(40. 12) 25] [5]Si cui de libertate sua litiganti optio legata sit, quaecumque hereditate ei relicta dicuntur, eadem et de optione tractari possunt. Interdum ex integro datur ad libertatem proclamatio,[6] veluti eius,

1) eius, cum quo actum sit] adsertoris *Gai.?* 2) *cf. Lenel,* § 179. 3) *cf. Lenel, p.* 308 *n.* 5. 4) constituto tempore] biennio *Gai.* 5) *In inscriptione excidit libri designatio.* 6) ad lib. procl.] in libertatem adsertio *Gai.*

qui adfirmat ideo se primo iudicio victum, quod statuta libertas nondum ei optigerat, quam nunc dicit sibi obtigisse. Licet vulgo dicatur post ordinatum liberale iudicium hominem, cuius de statu controversia est, liberi loco esse, tamen, si servus sit, certum est nihilo minus eum, quod ei tradatur[1] vel stipuletur, perinde domino adquirere atque si non de libertate eius quaerebatur. tantum de possessione videbimus, cum ipsum post litem ordinatam desinat dominus possidere: sed magis est, ut adquirat, licet ab eo non possideatur. et cum placuit per fugitivum quoque nos possessionem adquirere posse, quid mirum etiam per hunc, de quo quaeramus, adquiri?

45. [(40. 16) 1] Ne quorundam dominorum erga servos nimia indulgentia inquinaret amplissimum ordinem eo, quod paterentur servos suos in ingenuitatem proclamare liberosque iudicari, senatus consultum factum est Domitiani temporibus, quo cautum est, ut, si quis probasset per collusionem quicquam factum, si iste homo servus sit, fieret eius servus qui detexisset collusionem.

LIBER (IX).

De publicanis (*E. XXXII*).

46. [(19. 1) 19] Veteres in emptione venditioneque appellationibus promiscue utebantur.[2]

47. [(39. 4) 5] Hoc edicto efficitur, ut ante acceptum quidem iudicium restituta re actio evanescat, post acceptum vero iudicium nihilo minus poena duret. sed tamen absolvendus est etiam qui post acceptum iudicium restituere paratus est. Quaerentibus autem nobis, utrum duplum totum poena sit et praeterea rei sit persecutio, an in duplo sit et rei persecutio, ut poena simpli sit, magis placuit, ut res in duplo sit.

De praediatoribus (*E. XXXIII*).

48. [(23. 3) 54] [3]Res, quae ex dotali pecunia comparatae sunt, dotales esse videntur.

49. [(50. 17) 139] [4]Omnes actiones, quae morte aut tempore pereunt, semel inclusae iudicio salvae permanent. Non videtur perfecte cuiusque id esse, quod ex casu auferri potest.

LIBER (X).

Qui neque sequantur neque ducantur (*E. XXXVII*).

50. [(50. 16) 48] [5]'Solutum' non intellegimus eum, qui, licet vinculis levatus sit, manibus tamen tenetur: ac ne eum quidem intellegimus solutum, qui in publico sine vinculis servatur.

De re iudicata (*E. XLII? E.* 198?).

51. [(25. 2) 2] [6]Nam in honorem matrimonii turpis actio adversus uxorem negatur.

52. [(42. 1) 7] Intra dies constitutos,[7] quamvis iudicati agi non possit, multis tamen modis[8] iudicatum liberari posse hodie non dubitatur, quia constitutorum[7]

1) tradatur] mancipetur *Gai.* 2) *v.* (19. 1) 20. 3) *Agitur de praeiudicio 'quanta dos sit', cf. Lenel,* § 186. 4) Gaius libro ad edictum praetoris urbani *inscr. F. Si fragmentorum seriem in tit. de R. I. inspexeris adhibitis Bluhmianis laterculis, intelleges ad huius fr. locum ex his qui exstant nullum nisi* 'de praediatoribus' *quadrare titulum.* 5) *cf. Lenel,* § 201. 6) *cf. Lenel, p.* 353 *n.* 9. 7) triginta *Gai.* 8) multis tamen modis] per aes et libram tamen *coni. Huschke; quod non placet, cf.* (42. 1) 4 § 7.

dierum spatium pro iudicato, non contra iudicatum per legem constitutum est.

NON INDICATO TITULO.

v. fr. 18. (34. 4) 5
v. fr. 37. (40. 12) 6
v. fr. 49. (50. 17) 139

AD EDICTUM PROVINCIALE [ET AD EDICTUM AEDILIUM CURULIUM] LIBRI XXXII.[1]

LIBER I.

[*Si quis ius dicenti non obtemperaverit* (*E.* 1)].

53. Incola et his magistratibus parere (50. 1) 29 debet, apud quos incola est, et illis, apud quos civis est: nec tantum municipali iurisdictioni in utroque municipio subiectus est, verum etiam omnibus publicis muneribus fungi debet.

[*De damni infecti cautione* (*E.* 3)].

54. Evenit, ut nonnumquam damno dato (39. 2) 6 nulla nobis competat actio non interposita antea cautione, veluti si vicini aedes ruinosae in meas aedes ceciderint: adeo ut plerisque placuerit nec cogi quidem eum posse, ut rudera tollat, si modo omnia quae iaceant pro derelicto habeat.

[*De vadimonio Romam faciendo* (*E.* 6)].

55. [2]Vicena milia passuum in singulos (2. 11) 1 dies dinumerari praetor iubet praeter eum diem, quo cautum[3] promittitur, et in quem sistere in iudicium[4] oportet. nam sane talis itineris dinumeratio neutri litigatorum onerosa est.

56. [5]Si idem cum eodem pluribus actioni- (2. 1) 11 bus agat, quarum singularum quantitas intra iurisdictionem iudicantis[6] sit, coacervatio vero omnium excedat modum iurisdictionis eius: apud eum agi posse Sabino Cassio Proculo placuit: quae sententia rescripto 1 imperatoris Antonini confirmata est. Sed et si mutuae sunt actiones et alter minorem quantitatem, alter maiorem petat, apud eundem iudicem agendum est ei qui quantitatem minorem petit, ne in potestate calumniosa 2 adversarii mei sit, an apud eum litigare possim. Si una actio communis sit plurium personarum, veluti familiae erciscundae, communi dividundo, finium regundorum, utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius qui cognoscit, quod Ofilio et Proculo placet, quia unusquisque de parte sua litigat: an potius tota res, quia et tota res in iudicium venit et vel uni adiudicari potest, quod Cassio et Pegaso placet: et sane eorum sententia probabilis est.

[*De albo corrupto* (*E.* 7)].

57. [*Si plures fecerint . . ., omnes tenebun-* (2. 1) 8 *tur*] adeo quidem, ut non sufficiat unum eorum poenam luere.

[*Quod quisque iuris in alterum statuerit* (*E.* 8)].

58. Illud eleganter praetor excipit: 'praeter- (2. 2) 4 quam si quis eorum contra eum fecerit, qui ipse eorum quid fecisset': et recte, ne scilicet vel magistratus, dum studet hoc edictum defendere vel litigator, dum vult beneficio huius edicti uti, ipse in poenam ipsius edicti committat.

[*De edendo* (*E.* 9)].

59. Argentarius rationes edere iubetur: (2. 13) 10 nec interest cum ipso argentario controversia sit an 1 cum alio. Ideo autem argentarios tantum neque alios ullos absimiles eis edere rationes cogit, quia officium eorum atque ministerium publicam habet causam et haec principalis eorum opera est, ut actus sui rationes 2 diligenter conficiant. Edi autem ratio ita intellegitur, si a capite edatur, nam ratio ni*si a capite* inspiciatur, intellegi non potest: scilicet ut non totum cuique codicem rationum totasque membranas inspiciendi describendique potestas fiat, sed ut ea sola pars rationum, quae ad instruendum aliquem pertineat, inspiciatur et 3 describatur. Cum autem in id actio competit, quanti agentis intersit editas sibi rationes esse: eveniet, ut, sive quis condemnatus sit sive quod petierit non optinuerit eo, quod non habuerit rationes ex quibus causam suam tueri possit, id ipsum, quod ita perdiderit, hac actione consequatur. sed an hoc procedat videamus: nam si apud hunc iudicem, qui inter eum et argentarium iudicat, potest probare se illo iudicio, quo victus est, vincere potuisse, poterat et tunc probare: et si non probavit aut probantem iudex non curavit, de se ipso aut de iudice queri debet. sed non ita est. fieri enim potest, ut nunc, rationes vel ipso edente vel alio modo nanctus, aut aliis instrumentis vel testibus, quibus illo tempore aliqua ex causa uti non potuit, possit probare potuisse se vincere. sic enim et de cautione subrepta aut corrupta competit condictio et damni iniuriae actio: quia quod ante non potuimus intercepta cautione probare et ob id amisimus, hoc nunc aliis instrumentis aut testibus, quibus tum uti non potuimus, probare possumus.

[*De pactis et conventionibus* (*E.* 10)].

60. [*Filius servusve, si paciscantur, ne* (2. 14) 18 *a patre dominove petatur, adquirunt exceptionem*] sive de eo paciscuntur, quod cum ipsis, sive de eo, quod cum patre dominove contractum est.

61. [*Si filius familias pactus fuerit, ne a* (2. 14) 20 *se petatur, proderit et patri, si de peculio*] vel de in rem verso, vel si quasi defensor filii, si hoc maluerit,[1] conveniatur.

62. Contra iuris civilis regulas pacta con- (2. 14) 28 venta rata non habentur: veluti si pupillus sine tutoris auctoritate pactus sit ne a debitore suo peteret, aut ne intra certum tempus veluti quinquennium peteret: nam nec solvi ei sine tutoris auctoritate potest. ex diverso autem si pupillus paciscatur, ne quod debeat a se peteretur, ratum habetur pactum conventum: quia meliorem condicionem suam facere ei etiam sine tutoris 1 auctoritate concessum est. Si curator furiosi aut prodigi pactus sit, ne a furioso aut prodigo peteretur, longe 2 utile est curatoris recipi pactiones: sed non contra. Si filius aut servus pactus sit, ne ipse peteret, inutile est

---

1) Ad edictum provinciale βιβλία λβ Index. *Sed Gaius triginta tantummodo libris de edicto provinciali egit, duobus extremis libris de edicto aedilium curulium: qui libri dupliciter videntur fuisse inscripti: lib. XXXI. XXXII ad ed. prov., lib. I. II ad ed. aed. cur. Conscripsit Gaius hos commentarios Antonino Pio imperante, v. Fitting, p.* 19. 2) *cf.* (50. 16) 3 *pr.* 3) cautum] vadimonium *Gai.* 4) in ius *Gai.* 5) *Agitur de iurisdictione magistratuum municipalium.* 6) iudicantis] duumviri *Gai.?*

1) si hoc maluerit *Trib. Gaium puto de patre adoptivo egisse, qui adrogatum defendit filium, v. Gai.* 3, 84.

pactum. si vero in rem pacti sunt, id est ne ea pecunia peteretur, ita pactio eorum rata habenda erit adversus patrem dominumve, si liberam peculii administrationem habeant et ea res, de qua pacti sint, peculiaris sit. quod et ipsum non est expeditum: nam cum verum est, quod Iuliano placet, etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi ius cum non habere: sequitur ut, si donandi causa de non petenda pecunia pactus sit, non debeat ratum haberi pactum conventum. quod si pro eo ut ita pacisceretur aliquid, in quo non minus vel etiam amplius esset, consecutus fuerit, rata habenda est pactio.

In persona tamen filii familias videndum (2. 14) 30 est, ne aliquando et si pactus sit ne ageret, valeat pactio: quia aliquando filius familias habet actionem, veluti iniuriarum. sed cum propter iniuriam filio factam habeat et pater actionem, quin pactio filii nocitura non 1 sit patri agere volenti, dubitari non oportet. Qui pecuniam a servo stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conventi summoveri et possit et debeat, quia pactus videatur, ne a Titio petat, quaesitum est. Iulianus ita summovendum putat, si stipulatori in dominum istius servi de peculio actio danda est, id est si iustam causam intercedendi servus habuit, quia forte tantandem pecuniam Titio debuit: quod si quasi fideiussor intervenit, ex qua causa in peculium actio non daretur, non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat: aeque nullo modo prohiberi eum debere, si eum servum liberum 2 esse credidisset. Si sub condicione stipulatus fuerim a te quod Titius mihi pure deberet: an deficiente condicione si a Titio petam, exceptione pacti conventi et possim et debeam summoveri? et magis est exceptionem non esse opponendam.

63. Exceptiones aut perpetuae et peremptoriae sunt aut temporales et dilatoriae. (44. 1) 3 perpetuae atque peremptoriae sunt, quae semper locum habent nec evitari possunt, qualis est doli mali et rei iudicatae[1] et si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicetur, item pacti conventi perpetui, id est ne omnino pecunia petatur. temporales atque dilatoriae sunt, quae non semper locum habent, sed evitari possunt, qualis est pacti conventi temporalis, id est ne forte intra quinquennium ageretur: procuratoriae quoque[2] exceptiones dilatoriae sunt, quae evitari possunt.[3]

[*In ius vocati, ut eant aut vindicem dent* (*E.* 11)].

64. Sive in duplum est actio sive tripli aut (2. 8) 3 quadrupli, tanti eundem fideiussorem[4] omnimodo teneri dicimus, quia tanti res esse intellegitur.

65. Si vero pro condemnato fideiusserit[5] (2. 8) 5 et condemnatus decesserit aut civitatem Romanam amiserit, recte nihilo minus cum fideiussore[6] eius age- 1 tur. Qui pro rei qualitate evidentissime locupletem vel, si dubitetur, adprobatum fideiussorem iudicio sistendi causa[7] non acceperit: iniuriarum actio adversus eum esse potest, quia sane non quaelibet iniuria est duci in ius eum, qui satis idoneum fideiussorem[7] det. sed et ipse fideiussor,[8] qui non sit acceptus, tamquam de iniuria sibi facta queri poterit.

1) vel in iudicium deductae *ins.* 2) procuratoriae quoque] cognitoriae quoque et procuratoriae *Gai.* — 3) quae . . . possunt *gloss.* 4) vindicem *Gai.* (eundem *ex* e'udem = eius vindicem?) 5) vindex exstiterit *aut similia Gai.* 6) vindice *Gai.* 7) fideiussorem . . . causa] vindicem *Gai.* 8) vindex *Gai.*

66. [1]Lis nulla nobis esse potest cum eo (5. 1) 4 quem in potestate habemus, nisi ex castrensi peculio.

[*Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat* (*E.* 12)?].

67. [2]Cum servo nulla actio est. (50. 17) 107

[*Qui nisi pro certis personis ne postulent* (*E.* 16)].

68. Qui autem operas suas locavit, ut pro- (3. 2) 3 diret artis ludicrae causa neque prodit, non notatur: quia non est ea res adeo turpis, ut etiam consilium puniri debeat.

69. [3]'Creditorum' appellatione non hi (50. 16) 11 tantum accipiuntur, qui pecuniam crediderunt, sed omnes, quibus ex qualibet causa debetur.

70. [. . . *pro aliis postulare prohibentur, nisi* (3. 1) 2 *pro* . . .] fatuo fatua, cum istis quoque personis curator detur.

LIBER II.

[*De vadimoniis* (*E. VII*)].

71. Si quis in legatione constituerit quod (5. 1) 8 ante legationem debuerit, non cogi eum ibi iudicium pati ubi constituerit.[4]

[*Si ex noxali causa agatur* (*E.* 21)].

72. Noxales actiones appellantur, quae non (9. 4) 1 ex contractu, sed ex noxa atque maleficio servorum adversus nos instituuntur: quarum actionum vis et potestas haec est, ut, si damnati fuerimus, liceat nobis deditione ipsius corporis quod deliquerit evitare litis aestimationem.

[*De eo per quem factum erit, quo minus quis vadimonium sistat* (*E.* 23)].

73. [5]Pupillum, qui proximus pubertati (50. 17) 111 1 sit, capacem esse et furandi et iniuriae faciendae. In heredem non solent actiones transire, quae poenales sunt ex maleficio, veluti furti, damni iniuriae, vi bonorum raptorum, iniuriarum.

LIBER III.

[*De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus* (*E. VIII*)].

74. [6]Filius familias ex omnibus causis (44. 7) 39 tamquam pater familias obligatur et ob id agi cum eo tamquam cum patre familias potest.

[*Qui ne dent cognitorem* (*E.* 25)].

75. [7]Ea, quae falsa existimatione decepta est, (3. 2) 18 non potest videri per calumniam in possessione fuisse.

[*Qui ne dentur cognitores* (*E.* 26)].

76. Quos prohibet praetor apud se postulare, (3. 1) 7 omnimodo prohibet, etiamsi adversarius eos patiatur postulare.

[*Ut cognitor iudicium accipere cogatur* (*E.* 27)].

77. [*Ex causa non debebit compelli iudicium* (3. 3) 9 *accipere, ut puta si* . . .] aut si valetudinem aut si necessariam peregrinationem alleget.

1) *cf.* (2. 4) 8 *pr.* 2) *cf.* (2. 7) 3 *pr.* 3) *cf. l. Iul. munic. lin.* 110 *sqq.*, *Lenel, p.* 63 *n.* 19. 4) *scil. ait Iulianus, v.* (13. 5) 5 § 1. 5) *v. Lenel, p.* 67 *n.* 7. 6) *Filius familias ad defendendum cognitorem dare potest:* (3. 3) 8 *pr.* 7) *cf.* (3. 2) 15.

78. Sed etiam ex his causis[1] dicitur aliquando cogendum procuratorem[2] iudicium accipere: veluti si dominus praesens non sit et actor adfirmet tractu temporis futurum ut res pereat. (3.3) 12

[*De cognitore abdicando vel mutando* (*E.* 28)].

79. [*Cognitor mutari potest, si distringatur . . .*] vel exilio, vel si latitet, vel inimicus postea fiat. (3.3) 21

80. Qui proprio nomine iudicium acceperit, si vellet procuratorem[2] dare, in quem actor transferat iudicium, audiri debet[3] sollemniterque pro iudicatum solvi satisdatione cavere. (3.3) 46 pr.

[*Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat* (*E.* 29)].

81. Si duobus mandata sit administratio negotiorum, quorum alter debitor sit mandatoris, an alter cum eo recte acturus sit? et utique recte: non enim ob id minus procurator intellegitur, quod is quoque cum quo agitur procurator sit. (3.3) 46 § 7

In toto et pars continetur. (50.17) 113

[*Iulianus*[4] *autem ait alterum ab altero pecuniam petere non posse nisi hoc nominatim praeceptum sit*] itaque, si hoc specialiter mandatum est, tunc[5] excipiente eo cum quo agitur 'si non mihi mandatum sit, ut a debitoribus peterem' actorem ita debere replicare 'aut si mihi mandatum est, ut a te peterem'. (3.3) 48

82. [6]Saepe ad alium e lege duodecim tabularum curatio furiosi aut prodigi pertinet, alii praetor administrationem dat, scilicet cum ille legitimus inhabilis ad eam rem videatur. (27.10) 13

[*De defendendo eo, cuius nomine quis aget, et de satisdando* (*E.* 32)].

83. Si quis in rem suam procuratorio nomine agit, veluti emptor hereditatis: an debeat invicem venditorem defendere? et placet, si bona fide et non in fraudem eorum qui invicem agere vellent gestum sit negotium, non oportere eum invicem defendere. (3.3) 34

84. Ei qui defendit eum, cuius nomine ipse non agat, liberum est vel in unam rem de-2 fendere. Qui alium defendit, satisdare cogitur: nemo enim alienae litis idoneus defensor sine satisdatione 3 intellegitur. Item quaeritur, si iudicium acceperit defensor et actor in integrum restitutus sit, an cogendus sit restitutorium iudicium accipere: et magis placet cogendum. (3.3) 46 § 1—3

[*De officio procuratoris*].

85. Procurator ut in ceteris quoque negotiis gerendis, ita et in litibus ex bona fide rationem reddere debet. itaque quod ex lite consecutus erit sive principaliter ipsius rei nomine sive extrinsecus ob eam rem, debet mandati iudicio restituere usque adeo, ut et si per errorem aut iniuriam iudicis non debitum consecutus fuerit, id quoque reddere debeat. 5 Item contra quod ob rem iudicatam procurator solverit, contrario mandati iudicio reciperare debet: poenam autem, quam ex suo delicto praestitit, reciperare 6 non debet. Litis impendia bona fide facta vel ab actoris procuratore vel a rei debere ei restitui aequitas suadet. (3.3) 46 § 4—6

[*Quod adversus municipes agatur* (*E.* 33)].

86. [1]Eum qui vectigal populi Romani conductum habet, 'publicanum' appellamus. nam 'publica' appellatio in compluribus causis ad populum Romanum respicit: civitates enim privatorum loco habentur. (50.16) 16

[*Quod cuiuscunque universitatis nomine etc.* (*E.* 34)].

87. Neque societas neque collegium neque huiusmodi corpus passim omnibus habere conceditur: nam et legibus et senatus consultis et principalibus constitutionibus ea res coercetur. paucis admodum in causis concessa sunt huiusmodi corpora: ut ecce vectigalium publicorum sociis permissum est corpus habere vel aurifodinarum vel argentifodinarum et salinarum. item collegia Romae certa sunt, quorum corpus senatus consultis atque constitutionibus principalibus confirmatum est, veluti pistorum et quorundam aliorum, et 1 naviculariorum, qui et in provinciis sunt. Quibus autem permissum est corpus habere collegii societatis sive cuiusque alterius eorum nomine, proprium est ad exemplum rei publicae habere res communes, arcam communem et actorem sive syndicum, per quem tamquam in re publica, quod communiter agi fierique 2 oporteat, agatur fiat. Quod si nemo eos defendat, quod eorum commune erit possideri et, si admoniti non excitentur ad sui defensionem, venire se iussurum proconsul ait. et quidem non esse actorem vel syndicum tunc quoque intellegimus, cum is absit aut valetu-3 dine impedietur aut inhabilis sit ad agendum. Et si extraneus defendere velit universitatem, permittit proconsul, sicut in privatorum defensionibus observatur, quia eo modo melior condicio universitatis fit. (3.4) 1

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

88. Si quis absentis negotia gesserit licet ignorantis, tamen quidquid utiliter in rem eius impenderit vel etiam ipse se in rem absentis alicui obligaverit, habet eo nomine actionem: itaque eo casu ultro citroque nascitur actio, quae appellatur negotiorum gestorum. et sane sicut aequum est ipsum actus sui rationem reddere et eo nomine condemnari, quidquid vel non ut oportuit gessit vel ex his negotiis retinet: ita ex diverso iustum est, si utiliter gessit, praestari ei, quidquid eo nomine vel abest ei vel afuturum est. (3.5) 2

89. Potest et ab una dumtaxat parte mandati iudicium dari: nam si is qui mandatum suscepit egressus fuerit mandatum, ipsi quidem mandati iudicium non competit, at ei qui mandaverit adversus eum competit. (17.1) 41

90. Sive hereditaria negotia sive ea, quae alicuius essent, gerens aliquis necessario rem emerit, licet ea interierit, poterit quod impenderit iudicio negotiorum gestorum consequi: veluti si frumentum aut vinum familiae paraverit idque casu quodam interierit, forte incendio ruina. sed ita scilicet hoc dici potest, si ipsa ruina vel incendium sine vitio eius acciderit: nam cum propter ipsam ruinam aut incendium (3.5) 21

1) *v.* (3.3) 8 § 3, 9—11. 2) cognitorem *Gai.* 3) debet] debere scripsit . . . *Gai.?* 4) *v.* (3.3) 47. 5) si hoc . . . tunc *Trib.?* 6) *v.* (46.7) 3 § 5, *Lenel*, § 29 *i. f.*

1) *cf.* (50.16) 17 *pr. itd.* (3.4) 1 § 2.

damnandus sit, absurdum est eum istarum rerum nomine, quae ita consumptae sunt, quicquam consequi.

91. [1]Qui interrogatur, an heres vel quota (11. 1) 5 ex parte sit vel an in potestate habeat eum, cuius nomine noxali iudicio agitur, ad deliberandum tempus impetrare debet, quia, si perperam confessus fuerit, incommodo adficitur.

LIBER IV.

[*De calumniatoribus* (*E.* IX)].

92. Haec actio heredi quidem non competit, (3. 6) 4 quia sufficere ei debet, quod eam pecuniam quam defunctus dedit repetere potest.

93. Annus autem in personam quidem eius, (3. 6) 6 qui dedit pecuniam ne secum ageretur, ex eo tempore cedit, ex quo dedit, si modo potestas ei fieret experiundi. in illius vero personam, cum quo ut agatur alius pecuniam dedit, dubitari potest, utrum ex die datae pecuniae numerari debeat, an potius ex quo cognovit datam esse: quia qui nescit, is videtur experiundi potestatem non habere. et verius est ex eo annum numerari, ex quo cognovit.

[*Quod metus causa gestum erit* (*E.* 39)].

94. Metum autem non vani hominis, sed (4. 2) 6 qui merito et in homine constantissimo cadat, ad hoc edictum pertinere dicemus.

95. Illud verum est, si ex facto debitoris (4. 2) 10 metum adhibentis fideiussores acceptilatione liberati sunt, etiam adversus fideiussores agi posse, ut se re- 1 ponant in obligationem. Si metu a te coactus acceptam tibi stipulationem fecerim, arbitratu iudicis, apud quem ex hoc edicto agitur, non solum illud continetur, ut in tua persona redintegretur obligatio, sed ut fideiussores quoque vel eosdem vel alios non minus idoneos adhibeas: praeterea ut et pignora quae dederas in eandem causam restituas.

96. Quod autem in heredem eatenus polli- (4. 2) 19 cetur actionem proconsul, quatenus ad eum pervenerit, intellegendum est ad perpetuo dandam actionem pertinere.

97. [2]Plus est in restitutione, quam in (50. 16) 22 exhibitione: nam 'exhibere' est praesentiam corporis praebere, 'restituere' est etiam possessorem facere fructusque reddere: pleraque praeterea restitutionis verbo continentur.

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

98. Nam is nullam videtur actionem habere, (4. 3) 6 cui propter inopiam adversarii inanis actio est.

99. Quod si cum scires eum [*sc. qui mutuam pecuniam rogavit*] facultatibus labi, tui lucri (4. 3) 8 gratia adfirmasti mihi idoneum esse, merito adversus te, cum mei decipiendi gratia alium falso laudasti, de dolo iudicium dandum est.

100. Si legatarius, cui supra modum legis (4. 3) 23 Falcidiae legatum est,[3] heredi adhuc ignoranti substantiam hereditatis ultro iurando vel quadam alia fallacia persuaserit, tamquam satis abundeque ad solida legata solvenda sufficiat hereditas, atque eo modo solida legata fuerit consecutus: datur de dolo actio.

1) *cf.* (11. 1) 18, 20 *pr.* 2) *Ad formulae verba:* neque ea res restituetur. 3) *per damnationem sc., Gai.* 2, 283.

101. In heredem eatenus daturum se eam (4. 3) 26 actionem proconsul pollicetur, quatenus ad eum pervenerit, id est quatenus ex ea re locupletior ad eum hereditas venerit. Itaque si accepto lata sit (4. 3) 28 tibi pecunia, omnimodo cum herede tuo agetur. at si res tibi tradita sit, si quidem mortuo te ea res extitit, agetur cum herede tuo, si minus, non agetur. sed utique in heredem perpetuo dabitur, quia non debet lucrari ex alieno damno. cui conveniens est, ut et in ipso qui dolo commiserit in id quod locupletior esset perpetuo danda sit in factum actio.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

102. Si apud minorem mulier pro alio inter- (4. 4) 12 cesserit, non est ei actio in mulierem danda, sed perinde atque ceteri per exceptionem summoveri debet: scilicet quia communi iure in priorem debitorem ei actio restituitur. haec si solvendo sit prior debitor: alioquin mulier non utetur senatus consulti auxilio.

103. Sed ubi restitutio datur, posterior (4. 4) 15 emptor reverti ad auctorem suum poterit: per plures quoque personas si emptio ambulaverit, idem iuris erit.

104. Illud nullam habet dubitationem, quin (4. 4) 25 minor si non debitum solverit ex ea causa, ex qua iure civili repetitio non est, danda sit ei utilis actio ad repetendum: cum et maioribus viginti quinque annis 1 iustis ex causis dari solet repetitio. Si talis interveniat iuvenis, cui praestanda sit restitutio, ipso postulante praestari debet aut procuratori eius, cui id ipsum nominatim mandatum sit: qui vero generale mandatum de universis negotiis gerendis alleget, non debet audiri.

105. Patri pro filio omnimodo praestanda (4. 4) 27 restitutio est, licet filius restitui nolit, quia patris periculum agitur qui de peculio tenetur. ex quo apparet ceteros cognatos vel adfines alterius esse condicionis, nec aliter audiri oportere quam si ex voluntate adulescentis postulent aut eius vitae sit iste adulescens, ut 1 merito etiam bonis ei debeat interdici. Si pecuniam, quam mutuam minor accepit, dissipavit, denegare debet proconsul creditori adversus eum actionem. quod si egenti minor crediderit, ulterius procedendum non est, quam ut iubeatur iuvenis actionibus suis, quas habet adversus eum cui ipse credidisset, cedere creditori suo. praedium quoque si ex ea pecunia pluris quam oporteret emit, ita temperanda res erit, ut iubeatur venditor reddito pretio reciperare praedium, ita ut sine alterius damno etiam creditor a iuvene suum consequatur. ex quo scilicet simul intellegimus, quid observari oporteat, si sua pecunia pluris quam oportet emerit, ut tamen hoc et superiore casu venditor, qui pretium reddidit, etiam usuras, quas ex ea pecunia percepit aut percipere potuit, reddat, et fructus, quibus locupletior factus est iuvenis, recipiat. item ex diverso si minore pretio quam oportet vendiderit adulescens, emptor quidem iuberi debebit praedia cum fructibus restituere, iuvenis autem eatenus ex pretio reddere, 2 quatenus ex ea pecunia locupletior est. Si minor annis viginti quinque sine causa debitori acceptum tulerit, non solum in ipsum, sed et in fideiussores et in pignora actio restitui debet. et si ex duobus reis alteri acceptum tulerit, in utrumque restituenda est actio. 2 Ex hoc intellegimus, si damnosam sibi novationem fecerit, forte si ab idoneo debitore ad inopem novandi

causa transtulerit obligationem, oportere eum in prio-
4 rem debitorem restitui. Adversus eos quoque restitutio praestanda est, quorum de dolo agere non permittitur, nisi quaedam personae speciali lege exceptae sint.[1]

[*De capite minutis* (*E.* 42)].

106. Capitis minutio est status permutatio. (4. 5) 1

107. Eas obligationes, quae naturalem prae- (4. 5) 8 stationem habere intelleguntur, palam est capitis deminutione non perire, quia civilis ratio naturalia iura corrumpere non potest. itaque de dote[2] actio, quia in bonum et aequum concepta est, nihilo minus durat etiam post capitis deminutionem.

108. Rerum amotarum actio condictio est.[3] (25. 2) 26

[*Ex quibus causis maiores XXV annis in integrum restituuntur* (*E.* 43)].

109. Quod [*sc. verba praetoris 'secumve* (4. 6) 25 *agendi potestatem non faceret'*] quidem simili modo ad eum quoque pertinere dicemus, qui non frustrandi gratia id faceret, sed quod multitudine rerum distringeretur.

110. Usucapionem recipiunt maxime res (41. 3) 9 corporales, exceptis rebus sacris, sanctis, publicis populi Romani et civitatium, item liberis hominibus.

[*Quod falso tutore auctore etc.* (*E.* 44)].

111. Si falso tutore *auctore* actum sit et (27. 6) 10 interea dies actionis exierit aut res usucapta sit, omnia incommoda perinde sustinere debet, ac si illo tempore vero tutore auctore egisset.

[*De alienatione iudicii mutandi causa facta* (*E.* 46)].

112. Omnibus modis proconsul id agit, ne (4. 7) 1 cuius deterior causa fiat ex alieno facto: et cum intellegeret iudiciorum exitum interdum duriorem nobis constitui opposito nobis alio adversario, in eam quoque rem prospexit, ut, si quis alienando rem alium nobis adversarium suo loco substituerit idque data opera in fraudem nostram fecerit, tanti nobis in factum actione teneatur, quanti nostra intersit alium adversarium nos
1 non habuisse. Itaque si alterius provinciae hominem aut potentiorem nobis opposuerit adversarium, tenebitur.
Quia etiamsi cum eo, qui alterius provinciae (4. 7) 3 sit, experiar, in illius provincia experiri debeo et po-
1 tentiori pares esse non possumus. Sed et si hominem quem petebamus manumiserit, durior nostra con-
2 dicio fit, quia praetores faveant libertatibus. Item si locum, in quo opus feceris, cuius nomine interdicto quod vi aut clam vel actione aquae pluviae arcendae tenebaris, alienaveris, durior nostra condicio facta intellegitur, quia, si tecum ageretur, tuis impensis id opus tollere deberes, nunc vero cum incipiat mihi adversus alium actio esse quam qui fecerit, compellor meis impensis id tollere, quia qui ab alio factum possidet, hactenus istis actionibus tenetur, ut patiatur id opus
3 tolli. Opus quoque novum si tibi nuntiaverim tuque eum locum alienaveris et emptor opus fecerit, dicitur te hoc iudicio teneri, quasi neque tecum ex operis novi nuntiatione agere possim, quia nihil feceris, neque cum
4 eo cui id alienaveris, quia ei nuntiatum non sit.[1] Ex quibus apparet, quod proconsul in integrum restituturum se pollicetur, ut hac actione officio tantum iudicis consequatur actor, quantum eius intersit alium adversarium non habuisse: forte si quas inpensas fecerit aut si quam aliam incommoditatem passus erit alio adver-
5 sario substituto. Quid ergo est, si is, adversus quem talis actio competit, paratus sit utile iudicium pati perinde ac si possideret? recte dicitur denegandam esse adversus eum ex hoc edicto actionem.

113. [*In heredem vel post annum haec actio* (4. 7) 7 *non dabitur*], quia pertinet quidem ad rei persecutionem, videtur autem ex delicto dari.

LIBER V.

[*Qui arbitrium receperint etc.* (*E.* 48)].

114. Quin etiam de re patris dicitur filium (4. 8) 6 familias arbitrum esse posse: nam et iudicem eum esse posse plerisque placet.

115. . . . quia arbiter, etsi erraverit in sen- (4. 8) 20 tentia dicenda, corrigere eam non potest.

116. Si pupillus sine tutoris auctoritate (4. 8) 35 compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare, quia, si contra eum pronuntietur, poena non tenetur: praeterquam si fideiussorem dederit, a quo poena peti possit. idque et Iulianus sentit.

117. [2]Libertas omnibus rebus favora- (50. 17) 122 bilior est.

[*Nautae caupones stabularii ut recepta restituant* (*E.* 49)].

118. [*Nauta factum vectorum praestare debet*] (4. 9) 2 sicut et caupo viatorum.

119. Qui mercedem accipit pro custodia (19. 2) 40 alicuius rei, is huius periculum custodiae praestat.

Nauta et caupo et stabularius mercedem ac- (4. 9) 5 cipiunt non pro custodia, sed nauta ut traiciat vectores, caupo ut viatores manere in caupona patiatur, stabularius ut permittat iumenta apud eum stabulari: et tamen custodiae nomine tenentur. nam et fullo et sarcinator non pro custodia, sed pro arte mercedem accipiunt, et
1 tamen custodiae nomine ex locato tenentur. Quaecumque de furto diximus, eadem et de damno debent intellegi: non enim dubitari oportet, quin is, qui salvum fore recipit, non solum a furto, sed etiam a damno recipere videatur.

[*Argentarii quod pro alio solvi receperint etc.* (*E.* 50)].

120. Ubi quis pro alio constituit[3] se (13. 5) 28 soluturum, adhuc is, pro quo constituit,[3] obligatus manet.

121. [4]Fideiubere pro alio potest quisque (46. 1) 30 etiamsi promissor ignoret.

122. [4]Solvere pro ignorante et invito cui- (46. 3) 53 que licet, cum sit iure civili constitutum licere etiam ignorantis invitique meliorem condicionem facere.

[*De satisdando* (*E. XII*)].

123. Satisdatio eodem modo appellata est (2. 8) 1 quo satisfactio. nam ut satisfacere dicimur ei, cuius

1) nisi . . . sint *Trib.*, *cf. C.* (2. 41) 2. 2) rei uxoriae *Gai.* 3) *ideoque capitis deminutione perimitur*, *Lenel* § 115.

1) *Exciderunt verba edicti, ad quae spectant ea quae sequuntur.* 2) *cf.* (4. 8) 32 § 7. 3) recepit *Gai.* 4) *cf.* (13. 5) 27, *quo loco itidem de actione recepticia agitur*, *Lenel* § 50.

desiderium implemus, ita satisdare dicimur adversario nostro, qui pro eo, quod a nobis petiit, ita cavit, ut eum hoc nomine securum faciamus datis fideiussoribus.[1]

124. Arbitro ad fideiussores[2] probandos constituto, si in alterutram partem iniquum arbitrium videatur, perinde ab eo atque ab iudicibus appellare licet. (2. 8) 9

125. Favorabiliores rei potius quam actores habentur. (50. 17) 125

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

126. Maximum remedium expediendarum litium in usum venit iurisiurandi religio, qua vel ex pactione ipsorum litigatorum vel ex auctoritate iudicis[3] deciduntur controversiae. (12. 2) 1

127. [*Servus quod detulit vel iuravit, servetur, si peculii administrationem habuit:*] huic enim solvi quoque recte potest et novandae obligationis ius habuit. (12. 2) 21

128. Iusiurandum etiam loco solutionis cedit. (12. 2) 27

LIBER VI.

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 58)].

129. Si cum uno ex dominis noxalis agetur, an pro parte socii satisdare deberet? Sabinus ait non debere: quia quodammodo totum suum hominem defenderet, cui in solidum defendendi necessitas esset, nec auditur, si pro parte paratus sit defendere. (2. 9) 4

130. Praetor decernere debet translationem iudicii in statuliberum fieri: si vero rei iudicandae tempore adhuc in suspenso sit statuta libertas, Sabinus et Cassius liberari heredem putant tradendo[4] servum, quia toto suo iure cederet: quod et verum est. (9. 4) 15

131. Sed et si postea adversarius eius in potestate habere coeperit servum, tenetur ex nova possessione denegata ei exceptione. (9. 4) 23

132. Idem [*sc. exceptionem dandam esse priori domino, qui dolo malo fecerat, quo minus possideret*] est, et si novus dominus servi iudicium patiatur. (9. 4) 25

133. Si noxali iudicio agitur de servo qui pignoris iure tenetur aut de eo cuius usus fructus alterius est, admonendi sumus, si creditor vel usufructuarius praesens defensionem suscipere noluerit, proconsulem interventurum et pignoris persecutionem vel usus fructus actionem negaturum. quo casu dici potest ipso iure pignus liberari (nullum enim pignus est, cuius persecutio negatur): usus fructus autem, etiamsi persecutio eius denegetur, ipso iure durat eo usque, donec non 1 utendo constituto tempore[5] pereat. Ex his quae diximus de servo qui alicui pignoris iure obligatus est deque statulibero et de eo cuius usus fructus alienus est, apparet eum, qui alienum servum in iure suum esse responderit, quamvis noxali iudicio teneantur, non tamen posse noxae deditione ipso iure liberari, quia nullum ad actorem dominium transferre possunt, cum ipsi domini non sint. certe tamen, si ex ea causa traditum postea dominus vindicet nec litis aestimationem offerat, poterit per exceptionem doli mali repelli. (9. 4) 27

134. Non solum autem qui in potestate non habet recusare potest noxale iudicium, verum et habenti in potestate liberum est evitare iudicium, si indefensam eam personam relinquat: sed huic necesse est ius suum ad actorem transferre, perinde ac si damnatus esset. (9. 4) 29

1) sponsoribus *Gai.*, *ut instit.* 4, 89. 2) sponsores *Gai*, *v. n.* 1. 3) proconsulis *Gai.?* 4) mancipando *Gai.* 5) constituto tempore] anno *Gai.*

[*De his qui deiecerint vel effuderint* (*E.* 60)].

135. . . . cum sane impossibile est scire, quis deiecisset vel effudisset. (9. 3) 2

136. Cum liberi hominis corpus ex eo, quod deiectum effusumve quid erit, laesum fuerit, iudex computat mercedes medicis praestitas ceteraque impendia, quae in curatione facta sunt, praeterea operarum, quibus caruit aut cariturus est ob id, quod inutilis factus est. cicatricium autem aut deformitatis nulla fit aestimatio, quia liberum corpus nullam recipit aestimationem. (9. 3) 7

[*De servo corrupto* (*E.* 62)].

137. Corrumpitur animus servi et si persuadeatur ei, ut dominum contemneret. (11. 3) 15

[*Si hereditas petatur* (*E.* 65)].

138. Nihil est aliud 'hereditas' quam successio in universum ius quod defunctus habuit. (50. 16) 24

139. Hereditas ad nos pertinet aut vetere iure aut novo. vetere e lege duodecim tabularum vel ex testamento, quod iure factum est, ([. . . *et si per alios heredes effecti sumus*] veluti si eam personam, quae in nostra potestate sit, institutam iusserimus adire hereditatem: sed et si Titio, qui Seio heres extitit, nos heredes facti sumus, sicuti Titii hereditatem nostram esse intendere possumus, ita et Seii) vel ab intestato (forte quod sui heredes defuncto sumus, vel adgnati, vel quod manumisimus defunctum, quodve parens noster manumiserit). novo iure fiunt heredes omnes qui ex senatus consultis aut ex constitutionibus ad hereditatem vocantur. (5. 3) 1 (5. 3) 3

140. [*Hereditatis petitione tenetur, qui rem 1 hereditariam . . . possidet*] licet minimam. Itaque qui ex asse vel ex parte heres est, intendit quidem hereditatem suam esse totam vel pro parte, sed hoc solum ei officio iudicis restituitur quod adversarius possidet, aut totum, si ex asse sit heres, aut pro parte ex qua heres est. (5. 3) 10

141. Possessor, qui litis aestimationem optulit, pro emptore incipit possidere. (41. 4) 1

142. [*Debitor hereditarius intellegetur, qui . . .*] vel aliquam rem hereditariam subripuerit. (5. 3) 15

143. Quod si possessor hereditatis ob id, quod ex testamento heredem se esse putaret, legatorum nomine de suo solvit, si quis ab intestato eam hereditatem evincat, licet[1] damnum videtur esse possessoris, quod sibi non prospexerit stipulatione 'evicta hereditate legata reddi', [1]attamen quia fieri potest, ut eo tempore solverit legata, quo adhuc nulla controversia mota sit, et ob id nullam interposuerit cautionem, placet in eo casu evicta hereditate dandam ei esse repetitionem. sed cum cessante cautione repetitio datur, periculum est, ne propter inopiam eius, cui solutum est legatum, nihil repeti possit, et ideo secundum senatus consulti sententiam subveniendum ei est, ut ipse quidem ex retentione rerum hereditariarum sibi satisfaciat, (5. 3) 17

1) *Verbum* licet *et quae sequuntur inde a verbo* attamen *Trib.*

cedat autem actionibus petitori, ut suo periculo eas exerceat.

144. [1]Deperditum intellegitur, quod in rerum natura esse desiit: deminutum vero, quod usucaptum esset et ob id de hereditate exiit. (5.3) 21

145. Idem Iulianus ait etiamsi nondum pretia rerum consecutus sit servus, posse a domino quasi a iuris possessore hereditatem peti, quia habet actionem, qua eam pecuniam consequatur, quae quidem actio etiam ignoranti adquireretur. (5.3) 35

146. Utiles autem necessariaeque sunt veluti quae fiunt reficiendorum aedificiorum gratia: aut in novelleta: aut cum servorum gratia litis aestimatio solvitur, cum id utilius sit quam ipsos dedi: denique alias complures eiusdem generis esse impensas manifestum 1 est. Videamus tamen, ne et ad picturarum quoque et marmorum et ceterarum voluptariarum rerum impensas aeque proficiat nobis doli exceptio, si modo bonae fidei possessores simus: nam praedoni probe dicetur non debuisse in alienam rem supervacuas impensas facere: ut tamen potestas ei fieret tollendorum eorum, quae sine detrimento ipsius rei tolli possint. (5.3) 39

147. Si quo tempore conveniebatur possessor hereditatis, pauciores res possidebat, deinde aliarum quoque rerum possessionem adsumpsit, eas quoque victus restituere debebit, sive ante acceptum iudicium sive postea adquisierit possessionem. et si fideiussores,[2] quos dederat, ad litem non sufficiant, iubere eum debebit proconsul ut idonee caveat. ex diverso quoque si pauciores postea possidebit, quam initio possidebat, si modo id sine dolo eius acciderit, absolvi debet quod ad eas res quas desiit possidere. 1 Fructus computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait. (5.3) 41

[*Si pars hereditatis petatur* (*E.* 66)].

148. Si ex pluribus, ad quos eadem hereditas pertinet, quidam adierint, quidam adhuc deliberent: eos qui adierint, si petant hereditatem, non maiorem partem petere debere, quam habituri essent ceteris adeuntibus: nec eis proderit, si ceteri non adierint. non adeuntibus autem ceteris poterunt tunc partes eorum petere, si modo ad eos pertinerent. (5.4) 2

[*De possessoria hereditatis petitione* (*E.* 67)].

149. . . . per quam hereditatis petitionem tantundem consequitur bonorum possessor, quantum superioribus civilibus actionibus heres consequi potest. (5.5) 2

LIBER VII.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

150. Si post acceptum iudicium possessor usu hominem cepit, debet eum tradere[3] eoque nomine de dolo cavere: periculum est enim ne eum vel pigneraverit vel manumiserit. Praeterea restituere debet possessor et quae post acceptum iudicium per eum non ex re sua adquisivit: in quo hereditates quoque legataque, quae per eum servum obvenerunt, continentur. nec enim sufficit corpus ipsum restitui, sed opus est, ut et causa rei restituatur, id est ut omne habeat petitor, quod habiturus foret, si eo tempore, quo iudicium accipiebatur, restitutus illi homo fuisset. itaque partus ancillae restitui debet, quamvis postea editus sit, quam matrem eius, post acceptum scilicet iudicium, possessor usuceperit: quo casu etiam de partu, sicut de matre, et traditio[1] et cautio de dolo necessaria est. (6.1) 18 (6.1) 20

151. Is qui destinavit rem petere animadvertere debet, an aliquo interdicto possit nancisci possessionem, quia longe commodius est ipsum possidere et adversarium ad onera petitoris compellere quam alio possidente petere. (6.1) 24

152. [*Si puerum meum erudiveris*], forte quod pictorem aut librarium docueris, dicitur non aliter officio iudicis aestimationem haberi posse, [*nisi*] aut si[2] ante denuntiatum sit actori, ut impensam solveret, et eo dissimulante posita sit doli mali exceptio. (6.1) 28 (6.1) 30

153. Qui petitorio iudicio utitur, ne frustra experiatur, requirere debet, an is, cum quo instituat actionem, possessor sit vel dolo desiit possidere. (6.1) 36 pr.

154. Qui in rem convenitur, etiam culpae nomine condemnatur. culpae autem reus est possessor, qui per insidiosa loca servum misit, si is periit, et qui servum a se petitum in harena esse concessit, et is mortuus sit: sed et qui fugitivum a se petitum non custodit, si is fugit, et qui navem a se petitam adverso tempore navigatum misit, si ea naufragio perempta est. (6.1) 36 § 1

155. [*Iulianus recte scribit libro XII digestorum mulierem, quae intercedens fundum pignori dedit, quamvis a creditore distractum posse in rem actione petere*], quia nullum pignus creditor distraxisse videtur. (6.1) 40

156. Quae de tota re vindicanda dicta sunt, eadem et de parte intellegenda sunt, officioque iudicis continetur pro modo partis ea quoque restitui iubere, 1 quae simul cum ipsa parte restitui debent. Incertae partis vindicatio datur, si iusta causa interveniat. iusta autem causa esse potest, si forte legi Falcidiae locus sit in testamento, propter incertam detractionem ex legatis, quae vix apud iudicem examinatur: iustam enim habet ignorantiam legatarius, cui homo legatus est, quotam partem vindicare debeat: itaque talis dabitur actio. eadem et de ceteris rebus intellegemus. (6.1) 76

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)].[3]

157. De pretio vero soluto nihil exprimitur: unde potest coniectura capi, quasi nec sententia praetoris ea sit, ut requiratur, an solutum sit pretium. (6.2) 8

158. Quaecumque sunt iustae causae adquirendarum rerum, si ex his causis nacti res amiserimus, dabitur nobis earum rerum persequendarum gratia 1 haec actio. Interdum quibusdam nec ex iustis possessionibus competit Publicianum iudicium: namque pigneraticiae et precariae possessiones iustae sunt, sed ex his non solet competere tale iudicium, illa scilicet ratione, quia neque creditor neque is qui precario rogavit eo animo nanciscitur possessionem, ut credat 2 se dominum esse. Qui a pupillo emit, probare debet tutore auctore lege non prohibente se emisse. sed et si deceptus falso tutore auctore emerit, bona fide emisse videtur. (6.2) 13

159. Servus, qui bona fide possidetur, id 1 quod ex re alterius est possessori non adquirit. Incorporales res traditionem et usucapionem non recipere 2 manifestum est. Cum servus, in quo alterius usus (41. 1) 43

1) *cf.* (5. 5) 20 § 6b. 2) sponsores *Gai.* 3) mancipare *Gai.*

1) mancipatio *Gai.* 2) aut si *ins. Trib.* 3) *De loco huius tituli v. Lenel, p.* 7.

fructus est, hominem emit et ei traditus sit, antequam pretium solvat, in pendenti est, cui proprietatem adquisierit: et cum ex peculio, quod ad fructuarium pertinet, solverit, intellegitur fructuarii homo fuisse: cum vero ex eo peculio, quod proprietarium sequitur, solverit, proprietarii ex post facto fuisse videtur.

[*Si usus fructus petatur etc.* (*E.* 72)].

160. [1]Usus fructus pluribus modis constituitur: ut ecce, si legatus fuerit. sed et proprietas deducto usu fructu legari potest, ut apud heredem maneat usus fructus. 1 Constituitur adhuc usus fructus et in iudicio familiae erciscundae et communi dividundo, si iudex alii proprietatem adiudicaverit, alii usum fructum. 2 Adquiritur autem nobis usus fructus non solum per nosmet ipsos, sed etiam per eas quoque personas, quas iuri nostro subiectas habemus. Nihil autem vetat servo meo herede instituto legari proprietatem deducto usu fructu. (7. 1) 6

161. Si Sticho servo tuo et Pamphilo meo legatus fuerit usus fructus, tale est legatum, quale si mihi et tibi legatus esset: et ideo dubium non est, quin aequaliter ad nos pertineat. (7. 1) 74

162. [*Si tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem et tibi eiusdem fundi usus fructus*], et si tradideris[2] alicui proprietatem deducto usu fructu, nihilo minus putat Iulianus adcrescere, nec videri novum tibi adquiri usum fructum. (7. 2) 5

163. Caro et corium mortui pecoris in fructu non est, quia mortuo eo usus fructus extinguitur. (7. 4) 30

164. In hominis usu fructu operae sunt et ob operas mercedes. (7. 7) 3

165. Sicut impendia cibariorum in servum, cuius usus fructus ad aliquem pertinet, ita et valetudinis impendia ad eum respicere natura manifestum est. (7. 1) 45

166. [*Si vendidero usum fructum, etiamsi emptor non utatur, videor usum fructum retinere,*] quia qui pretio fruitur, non minus habere intellegitur, quam qui principali re utitur fruitur. (7. 1) 39

167. Neque usus fructus neque iter actusve dominii mutatione amittitur. (7. 4) 19

168. . . . sed de pecunia recte caveri oportet his, a quibus eius pecuniae usus fructus legatus erit. 1 Quo senatus consulto non id effectum est, ut pecuniae usus fructus proprie esset (nec enim naturalis ratio auctoritate senatus commutari potuit) sed remedio introducto coepit quasi usus fructus haberi. (7. 5) 2

169. Si vini olei frumenti usus fructus legatus erit, proprietas ad legatarium transferri debet et ab eo cautio desideranda est, ut, quandoque is mortuus aut capite deminutus sit, eiusdem qualitatis res restituatur, aut aestimatis rebus certe pecuniae nomine cavendum est, quod et commodius est. idem scilicet de ceteris quoque rebus, quae usu continentur, intellegemus. (7. 5) 7

170. Si ab emptore usus fructus petatur, proinde is venditori denuntiare debet atque is a quo pars petitur. (21. 2) 49

171. Nunc videndum de usu et habitatione. 1 Constituitur etiam nudus usus, id est sine fructu: qui et ipse isdem modis constitui solet, quibus et usus fructus. (7. 8) 1

172. [*Operas servi usuarius non locabit*]: sed ipsi servo ancillaeve pro opera mercedem imponi posse Labeoni placet. (7. 8) 13

[*Si servitus vindicetur etc.* (*E.* 73)].

173. Viae latitudo ex lege duodecim tabularum in porrectum octo pedes habet, in anfractum, id est ubi flexum est, sedecim. (8. 3) 8

174. 'Silva caedua' est, ut quidam putant, quae in hoc habetur, ut caederetur. Servius eam esse, quae succisa rursus ex stirpibus aut radicibus renascitur. 1 'Stipula illecta' est spicae in messe deiectae necdum lectae, quas rustici cum vacaverint colligunt. 2 'Novalis' est terra praecisa, quae anno cessavit, quam 3 Graeci νέασιν vocant. 'Integra' autem est, in quam non-4 dum dominus pascendi gratia pecus immisit. 'Glans 5 caduca' est, quae ex arbore cecidit. 'Pascua silva' est, quae pastui pecudum destinata est. (50. 16) 30

175. Urbanorum praediorum iura talia sunt: altius tollendi et officiendi luminibus vicini aut non extollendi: item stillicidium avertendi in tectum vel aream vicini aut non avertendi: item immittendi tigna in parietem vicini et denique proiciendi protegendive ceteraque istis similia. (8. 2) 2

176. Via iter actus ductus aquae isdem fere modis constituitur,[1] quibus et usum fructum constitui 1 diximus. Usus servitutium temporibus secerni potest, forte ut quis post horam tertiam usque in horam decimam eo iure utatur vel ut alternis diebus utatur. (8. 1) 5

177. Duorum praediorum dominus si alterum ea lege tibi dederit,[2] ut id praedium quod datur serviat ei quod ipse retinet, vel contra, iure imposita servitus intellegitur. (8. 4) 3

178. Haec autem iura [*sc. praediorum urbanorum*] similiter ut rusticorum quoque praediorum certo tempore non utendo pereunt: nisi quod haec dissimilitudo est, quod non omnimodo pereunt non utendo, sed ita, si vicinus simul libertatem usucapiat. veluti si aedes tuae aedibus meis serviant, ne altius tollantur, ne luminibus mearum aedium officiatur, et ego per statutum tempus[3] fenestras meas praefixas habuero vel obstruxero, ita demum ius meum amitto, si tu per hoc tempus aedes tuas altius sublatas habueris: alioquin si nihil novi feceris, retineo servitutem. item si tigni immissi aedes tuae servitutem debent et ego exemero tignum, ita demum amitto ius meum, si tu foramen, unde exemptum est tignum, obturaveris et per constitutum tempus[4] ita habueris: alioquin si nihil novi feceris, integrum ius suum permanet. (8. 2) 6

179. Servitutes praediorum confunduntur, si idem utriusque praedii dominus esse coeperit. (8. 6) 1

180. Iura praediorum morte et capitis deminutione non perire vulgo traditum est. (8. 6) 3

181. Parietem, qui naturali ratione communis est, alterutri vicinorum demoliendi eum et reficiendi ius non est, quia non solus dominus est. (8. 2) 8

---

1) *Gaius etiam in iure cessionis et mancipationis fecit mentionem* (*Gai.* 2, 30. 33); *delevit haec Trib.* 2) mancipaveris *Gai.*

1) *Gaius ita fere scripsit:* via . . . . aquae per mancipationem potest constitui: ceterum isdem *rel.* 2) dederit] mancipio dederit *Gai.* 3) statutum tempus] biennium *Gai.* 4) constitutum tempus] biennium *Gai.*

[*Si quadrupes pauperiem fecisse dicetur* (*E.* 75)].

182. Ex hac lege iam non dubitatur etiam [(9. 1) 3] liberarum personarum nomine agi posse, forte si patrem familias aut filium familias vulneraverit quadrupes: scilicet ut non deformitatis ratio habeatur, cum liberum corpus aestimationem non recipiat, sed impensarum in curationem factarum et operarum amissarum quasque amissurus quis esset inutilis factus.

[*Ad legem Aquiliam* (*E.* 77)].

183. Lege Aquilia capite primo cavetur: 'ut [(9. 2) 2] qui servum servamve alienum alienamve quadrupedem vel pecudem iniuria occiderit, quanti id in eo anno plurimi fuit, tantum aes dare domino damnas esto': 1 et infra deinde cavetur, ut adversus infitiantem in 2 duplum actio esset. Ut igitur apparet, servis nostris exaequat quadrupedes, quae pecudum numero sunt et gregatim habentur, veluti oves caprae boves equi muli asini. sed an sues pecudum appellatione continentur, quaeritur: et recte Labeoni placet contineri. sed canis inter pecudes non est. longe magis bestiae in eo numero non sunt, veluti ursi leones pantherae. elefanti autem et cameli quasi mixti sunt (nam et iumentorum operam praestant et natura eorum fera est) et ideo primo capite contineri eas oportet.

184. Itaque si servum tuum latronem in- [(9. 2) 4] sidiantem mihi occidero, securus ero: nam adversus 1 periculum naturalis ratio permittit se defendere. Lex duodecim tabularum furem noctu deprehensum occidere permittit, ut tamen id ipsum cum clamore testificetur: interdiu autem deprehensum ita permittit occidere, si is se telo defendat, ut tamen aeque cum clamore testificetur.

185. Idem iuris est, si medicamento per- [(9. 2) 8] peram usus fuerit. sed et qui bene secuerit et dereliquit curationem, securus non erit, sed culpae reus in- 1 tellegitur. Mulionem quoque, si per imperitiam impetum mularum retinere non potuerit, si eae alienum hominem obtriverint, vulgo dicitur culpae nomine teneri.
Imperitia culpae adnumeratur. [(50. 17) 132]
Idem dicitur et si propter infirmitatem susti- [(9. 2) 8] nere mularum impetum non potuerit: nec videtur iniquum, si infirmitas culpae adnumeretur, cum affectare quisque non debeat, in quo vel intellegit vel intellegere debet infirmitatem suam alii periculosam futuram. idem iuris est in persona eius, qui impetum equi, quo vehebatur, propter imperitiam vel infirmitatem retinere non poterit.

186. Qui ex pluribus noxis diversis tem- [(9. 4) 20] poribus experitur, ex una noxia servi dominium nanctus nullam amplius actionem habet adversus eum, qui dominus fuerat, cum actio noxalis caput sequatur: at si maluit dominus priori iudicio litis aestimationem sufferre, vel eidem vel alii ex alio maleficio agenti nihilo minus tenetur.

187. Illud quaesitum est, an quod pro- [(9. 2) 32] consul in furto observat quod a familia factum sit (id est ut non in singulos detur poenae persecutio, sed sufficeret id praestari, quod praestandum foret, si id furtum unus liber fecisset), debeat et in actione damni iniuriae observari. sed magis visum est idem esse observandum, et merito: cum enim circa furti actionem haec ratio sit, ne ex uno delicto tota familia dominus careat, eaque ratio similiter et in actionem damni iniuriae interveniat, sequitur, ut idem debeat aestimari, praesertim cum interdum levior sit haec causa delicti, 1 veluti si culpa et non dolo damnum daretur. Si idem eundem servum vulneraverit, postea deinde etiam occiderit, tenebitur et de vulnerato et de occiso: duo enim sunt delicta. aliter atque si quis uno impetu pluribus vulneribus aliquem occiderit: tunc enim una erit actio de occiso.

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

188. Quo casu [*scil. si amovendae veteris* [(10. 1) 3] *obscuritatis gratia per aliam regionem fines dirigere iudex velit,*] opus est, ut ex alterutrius praedio alii adiudicandum sit, quo nomine is cui adiudicatur in vicem pro eo quod ei adiudicatur certa pecunia condemnandus est.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

189. Haec actio proficiscitur e lege duo- [(10. 2) 1] decim tabularum: namque coheredibus volentibus a communione discedere necessarium videbatur aliquam actionem constitui, qua inter eos res hereditariae distri- 1 buerentur. Quae quidem actio nihilo minus ei quoque ipso iure competit, qui suam partem non possidet: sed si qui possidet neget eum sibi coheredem esse, potest eum excludere per hanc exceptionem 'si in ea re, qua de agitur, praeiudicium hereditati non fiat'. quod si possideat eam partem, licet negetur esse coheres, non nocet talis exceptio: quo fit, ut eo casu ipse iudex, apud quem hoc iudicium agitur, cognoscat, an coheres sit: nisi enim coheres sit, neque adiudicari quicquam ei oportet neque adversarius ei condemnandus est.

190. Plane ad officium iudicis nonnum- [(10. 2) 3] quam pertinet, ut debita et credita singulis pro solido aliis alia adtribuat, quia saepe et solutio et exactio partium non minima incommoda habet. nec tamen scilicet haec adtributio illud efficit, ut quis solus totum debeat vel totum alicui soli debeatur, sed ut, sive agendum sit, partim suo partim procuratorio[1] nomine agat, sive cum eo agatur, partim suo partim procuratorio[1] nomine conveniatur. nam licet libera potestas esse maneat creditoribus cum singulis experiundi, tamen et his libera potestas est suo loco substituendi eos, in quos onera actionis officio iudicis translata sunt.

191. Si quae sunt cautiones hereditariae, [(10. 2) 5] eas iudex curare debet ut apud eum maneant, qui maiore ex parte heres sit, ceteri descriptum et recognitum faciant, cautione interposita, ut, cum res exegerit, ipsae exhibeantur. si omnes isdem ex partibus heredes sint nec inter eos conveniat, apud quem potius esse debeant, sortiri eos oportet: aut ex consensu vel suffragio eligendus est amicus, apud quem deponantur: vel in aede sacra deponi debent.

192. Damno commisso ab uno herede [(10. 2) 17] conveniens est dicere simpli habendam aestimationem in familiae erciscundae iudicio.

193. Item ex diverso similiter prospicere [(10. 2) 19] iudex debet, ut, quod unus ex heredibus ex re hereditaria percepit stipulatusve est, non ad eius solius lucrum pertineat. quae ita scilicet consequetur iudex, si aut reputationes inter eos fecerit aut si curaverit

1) cognitorio aut procuratorio *Gai.*

cautiones interponi, quibus inter eos communicentur commoda et incommoda.

194. Officio autem iudicis convenit [*scil.* [(10. 2) 26 *si pecunia, quae domi relicta non est, per praeceptionem legata sit*] iubere rem hereditariam venire unam pluresve pecuniamque ex pretio redactam ei numerari, cui legata sit.

195. Rem pignori creditori datam si per [(10. 2) 28 praeceptionem legaverit testator, officio iudicis continetur, ut ex communi pecunia luatur eamque ferat is cui eo modo fuerat legata.

[*Communi dividundo* (*E.* 81)].

196. Nihil autem interest, cum societate [(10. 3) 2 an sine societate res inter aliquos communis sit: nam utroque casu locus est communi dividundo iudicio. cum societate res communis est veluti inter eos, qui pariter eandem rem emerunt: sine societate communis est veluti inter eos, quibus eadem res testamento legata 1 est. In tribus duplicibus iudiciis familiae [=(5. 1) 13 erciscundae, communi dividundo, finium regundorum quaeritur, quis actor intellegatur, quia par causa omnium videtur: sed magis placuit eum videri actorem, qui ad iudicium provocasset.

197. In summa admonendi sumus, quod, [(10. 3) 11 si post interitum rei communis is, cui aliquid ex communione praestari oportet, eo nomine agere velit, communi dividundo iudicium utile datur: veluti si actor impensas aliquas in rem communem fecit, sive socius eius solus aliquid ex ea re lucratus est, velut operas servi mercedesve, hoc iudicio eorum omnium ratio habetur.

198. [1]Communis servus si ex re alterius [(41. 1) 45 dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit, sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi dividundo iudicio eam summam praecipere potest: nam fidei bonae convenit, ut unusquisque praecipuum habeat, quod ex re eius servus adquisierit. sed si aliunde servus communis adquisierit, omnibus sociis pro parte dominii hoc adquiritur.

*

v. lib. XVII. (29. 3) 7

LIBER VIII.

[*Ad epistulam D. Hadriani* (*E.* 88)].

199. Inter fideiussores non ipso iure divi- [(46. 1) 26 ditur obligatio ex epistula divi Hadriani: et ideo si quis eorum ante exactam a se partem sine herede decesserit vel ad inopiam pervenerit, pars eius ad ceterorum onus respicit.

? ?[2]

200. [3]Gradus cognationis alii superioris [(38. 10) 1 ordinis sunt, alii inferioris, alii ex transverso sive a latere. superioris ordinis sunt parentes. inferioris liberi. ex transverso sive a latere fratres et sorores liberique 1 eorum. Sed superior quidem et inferior cognatio a primo gradu incipit, ex transverso sive a latere nullus est primus gradus et ideo incipit a secundo. itaque in primo gradu cognationis superioris quidem et inferioris ordinis cognati possunt concurrere, ex transverso vero numquam eo gradu quisquam concurrere potest. at in secundo et tertio et deinceps in ceteris possunt etiam ex transverso quidam concurrere et cum superioris 2 ordinis cognatis. Sed admonendi sumus, si quando de hereditate vel bonorum possessione quaeramus, non semper eos, qui eiusdem gradus sint, concurrere. 3 Primo gradu sunt supra pater mater. infra filius filia. 4 Secundo gradu sunt supra avus avia. infra nepos 5 neptis. ex transverso frater soror. Tertio gradu sunt supra proavus proavia. infra pronepos proneptis. ex transverso fratris sororisque filius filia: et convenienter 6 patruus amita, avunculus matertera. Quarto gradu sunt supra abavus abavia. infra abnepos abneptis. ex transverso fratris sororisque nepos neptis: et convenienter patruus magnus amita magna (id est avi frater et soror), avunculus magnus matertera magna (id est aviae frater et soror): item fratres patrueles sorores patrueles (id est qui quaeve ex duobus fratribus progenerantur), item consobrini consobrinaeque (id est qui quaeve ex duabus sororibus nascuntur, quasi consororini), item amitini amitinae (id est qui quaeve ex fratre et sorore propagantur). sed fere vulgus omnes 7 istos communi appellatione consobrinos vocant. Quinto gradu sunt supra atavus atavia. infra adnepos adneptis. ex transverso fratris et sororis pronepos proneptis: et convenienter propatruus et proamita (id est proavi frater et soror), proavunculus et promatertera (id est proaviae frater et soror): item fratris patruelis sororis patruelis filius filia, et similiter consobrini consobrinae, item amitini amitinae filius filia: propior sobrino propior sobrina (isti sunt patrui magni amitae magnae, avunculi magni materterae magnae filius filia).

[1]Sexto gradu sunt supra triavus triavia. [(38. 10) 3 infra trinepos trineptis. ex transverso fratris et sororis abnepos abneptis: et convenienter abpatruus abamita (id est abavi frater et soror), abavunculus abmatertera (id est abaviae frater et soror): item patrui magni amitae magnae, avunculi magni materterae magnae nepos neptis: item fratris patruelis sororis patruelis, consobrini consobrinae, amitini amitinae nepos neptis: propatrui proamitae, proavunculi promaterterae filius filia. item qui ex fratribus patruelibus aut consobrinis aut amitinis undique propagantur, quae proprie sobrini 1 vocantur. In septimo gradu quam multae esse pos- 2 sint personae, ex his quae diximus satis apparet. Admonendi tamen sumus parentium liberorumque personas semper duplari: avum enim et aviam tam maternos quam paternos intellegemus, item nepotes neptesque tam ex filio quam ex filia: quam rationem scilicet in omnibus deinceps gradibus supra infraque sequemur.

201. [2]Mortis causa capitur, cum propter [(39. 6) 31 mortem alicuius capiendi occasio obvenit, exceptis his capiendi figuris quae proprio nomine appellantur. certe enim et qui hereditario aut legati aut fideicommissi iure capit, ex morte alterius nanciscitur capiendi occasionem, sed quia proprio nomine hae species capiendi 1 appellantur, ideo ab hac definitione separantur. Iuliano placet, licet solvendo non sit debitor, cui acceptum 2 latum sit, videri ei mortis causa donatum. Sine donatione autem capitur veluti pecunia, quam statuliber aut legatarius alicui condicionis implendae gratia numerat, sive extraneus sit qui accepit sive heres. eodem numero est pecunia, quam quis in hoc accipit, ut vel

---

1) *cf. Iulian.* (10. 3) 24. 2) *De fr.* 200 *vix probabilia coni. Lenel, p.* 169 *n.* 4. *Iam crediderim, in lege Cornelia* (*Gai.* 3, 124) *cognatorum personas fuisse exceptas.* 3) *Ad* § 3—7 *cf. I.* (3. 6) 1—5.

1) *cf. I.* (3. 6) 6. 2) *Videtur hoc fr. spectare ad legem Cinciam: sed hanc a Gaio hoc loco tractari veri dissimile est.*

adeat hereditatem vel non adeat, quique in hoc accipit pecuniam, ut legatum omittat. sed et dos, quam quis in mortem mulieris a marito stipulatur, capitur sane mortis causa: cuius generis dotes recepticiae vocantur. rursus id, quod mortis causa donatur, aut in periculum mortis datur aut cogitationem mortalitatis, 3 quod nos quandoque morituros intellegimus. Si iusseris mortis causa debitorem tuum mihi aut creditori meo expromittere decem, quid iuris esset quaeritur, si iste debitor solvendo non sit. et ait Iulianus,[1] si ego stipulatus fuerim, tantam pecuniam videri me cepisse, in quantum debitor solvendo fuisset: nam et si convaluisset, inquit, donator, obligationem dumtaxat debitoris recipere deberet. si vero creditor meus stipulatus fuerit, tantam videri me pecuniam accepisse, in 4 quantum a creditore meo liberatus essem. Per accepti quoque lationem egens debitor liberatus totam eam pecuniam, qua liberatus est, cepisse videtur.

202. [2]Stipulationum quaedam certae (45. 1) 74 sunt, quaedam incertae. certum est, quod ex ipsa pronuntiatione apparet quid quale quantumque sit, ut ecce aurei decem, fundus Tusculanus, homo Stichus, tritici Africi optimi modii centum, vini Campani optimi amphorae centum.

203. [3]Melior condicio nostra per servos (50. 17) 133 fieri potest, deterior fieri non potest.

LIBER IX.

[*Si certum petetur* (*E.* 95)].

204. [4]Qui in alterius locum succedunt, (50. 17) 42 iustam habent causam ignorantiae, an id quod peteretur deberetur. fideiussores quoque non minus quam heredes iustam ignorantiam possunt allegare. haec ita de herede dicta sunt, si cum eo agetur, non etiam si agat: nam plane qui agit, certus esse debet, cum sit in potestate eius, quando velit experiri, et ante debet rem diligenter explorare et tunc ad agendum procedere.

205. Si merx aliqua, quae certo die dari (13. 3) 4 debebat, petita sit, veluti vinum oleum frumentum, tanti litem aestimandam Cassius ait, quanti fuisset eo die, quo dari debuit: si de die nihil convenit, quanti tunc, cum iudicium acciperetur. idemque iuris in loco esse, ut primum aestimatio sumatur eius loci, quo dari debuit, si de loco nihil convenit, is locus spectetur, quo peteretur. quod et de ceteris rebus iuris est.

[*De eo quod certo loco dari oportet* (*E.* 96)].

206. Alio loco, quam in quem sibi dari (13. 4) 1 quisque stipulatus esset, non videbatur agendi facultas competere. sed quia iniquum erat, si promissor ad eum locum, in quem daturum se promisisset, numquam accederet (quod vel data opera faceret vel quia aliis locis necessario distringeretur), non posse stipulatorem ad suum pervenire, ideo visum est utilem actionem in eam rem comparare.

207. Ideo in arbitrium iudicis refertur haec (13. 4) 3 actio, quia scimus, quam varia sint pretia rerum per singulas civitates regionesque, maxime vini olei frumenti: pecuniarum quoque licet videatur una et eadem potestas ubique esse, tamen aliis locis facilius et levibus usuris inveniuntur, aliis difficilius et gravibus usuris.

[*Commodati vel contra* (*E.* 98)].

208. In rebus commodatis talis dili- (13. 6) 18 gentia praestanda est, qualem quisque diligentissimus pater familias suis rebus adhibet, ita ut tantum eos casus non praestet, quibus resisti non possit, veluti mortes servorum quae sine dolo et culpa eius accidunt, latronum hostiumve incursus, piratarum insidias, naufragium, incendium, fugas servorum qui custodiri non solent. quod autem de latronibus et piratis et naufragio diximus, ita scilicet accipiemus, si in hoc commodata sit alicui res, ut eam rem peregre secum ferat: alioquin si cui ideo argentum commodaverim, quod is amicos ad cenam invitaturum se diceret, et id peregre secum portaverit, sine ulla dubitatione etiam piratarum et latronum et naufragii casum praestare debet. haec ita, si dumtaxat accipientis gratia commodata sit res. at si utriusque, veluti si communem amicum ad cenam invitaverimus tuque eius rei curam suscepisses et ego tibi argentum commodaverim, scriptum quidem apud quosdam invenio, quasi dolum tantum praestare debeas: sed videndum est, ne et culpa praestanda sit, ut ita culpae fiat aestimatio, sicut in rebus pignori datis et 1 dotalibus aestimari solet. Sive autem pignus sive commodata res sive deposita deterior ab eo qui acceperit facta sit, non solum istae sunt actiones, de quibus loquimur, verum etiam legis Aquiliae: sed si 2 qua earum actum fuerit, aliae tolluntur. Possunt iustae causae intervenire, ex quibus cum eo qui commodasset agi deberet: veluti de impensis in valetudinem servi factis quaeve post fugam requirendi reducendique eius causa factae essent: nam cibariorum impensae naturali scilicet ratione ad eum pertinent, qui utendum accepisset. sed et id, quod de impensis valetudinis aut fugae diximus, ad maiores impensas pertinere debet: modica enim impendia verius est, ut sicuti cibariorum 3 ad eundem pertineant. Item qui sciens vasa vitiosa commodavit, si ibi infusum vinum vel oleum corruptum 4 effusumve est, condemnandus eo nomine est. Quod autem contrario iudicio consequi quisque potest, id etiam recto iudicio, quo cum eo agitur, potest salvum habere iure pensationis. sed fieri potest, ut amplius esset, quod invicem aliquem consequi oporteat, aut iudex pensationis rationem non habeat, aut ideo de restituenda re cum eo non agatur, quia ea res casu intercidit aut sine iudice restituta est: dicemus necessariam esse contrariam actionem.

[*De pigneraticia actione vel contra* (*E.* 99)].

209. [*Qui ante solutionem pigneraticia* (13. 7) 10 *egit, . . . si offerat in iudicio pecuniam, debet rem pigneratam et quod sua interest consequi:*] quod si non solvere, sed alia ratione satisfacere paratus est, forte si expromissorem dare vult, nihil ei prodest.

210. [*Procurator, qui rem domini pignori* (13. 7) 12 *dederit, ipse agere pigneraticia poterit, si . . .*] vel universorum bonorum administratio ei permissa est ab eo, qui sub pignoribus solebat mutuas pecunias accipere.

211. Sed et quod ad eas res, quas eo tem- (20. 1) 9 pore quo paciscebatur in bonis habuit, idem observari

---

1) *cf.* (39. 6) 18 § 1. 2) *Hoc fr., quod antehac ad epistulam D. Hadriani referebam* (*Lenel, p.* 171 *n.* 4), *iam magis placet pertinere ad tit. 'Si . . . incertum promiserit* (*E.* 55)', *quem Gaius* (*ut Ulpianus*) *videtur suo loco movisse.* 3) *cf. Lenel, p.* 170 *n.* 1. 4) *cf. Paul. sent.* 2, 1, 4: heredi eius, cum quo contractum est, iusiurandum deferri non potest, quoniam contractum ignorare potest.

1 debet.[1] Quod emptionem venditionemque recipit, etiam pignerationem recipere potest.

212. Si creditor Serviana actione pignus a (20.6) 2 possessore petierit et possessor litis aestimationem obtulerit et ab eo debitor rem vindicet, non aliter hoc facere concedetur, nisi prius ei debitum offerat.

[*De compensationibus* (*E.* 100)].

213. Si quid a fideiussore[2] petetur, aequissi- (16.2) 5 mum est eligere fideiussorem, quod ipsi an quod reo debetur, compensare malit: sed et si utrumque velit compensare, audiendus est.

214. [3]In compensationem etiam id deduci- (16.2) 8 tur, quo nomine cum actore lis contestata est, ne diligentior quisque deterioris condicionis habeatur, si compensatio ei denegetur.

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

215. [*Si plures navem exerceant, cum quolibet eorum in solidum agi potest,*] [4]ne in plures adversarios distringatur qui cum uno contraxerit.

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

216. [*Ei qui institorem praeposuit in eos, qui cum eo contraxerunt, actio danda est*] eo nomine, (14.3) 2 quo institor contraxit, si modo aliter rem suam servare non potest.

217. Nam et plerique pueros puellasque (14.3) 8 tabernis praeponunt.

218. [*Si pupillus sine tutoris auctoritate praeposuerit institorem, non obligabitur:*] eatenus tamen (14. 3) 10 dabitur in eum actio, quatenus ex ea re locupletior est.

[*De tributoria actione* (*E.* 103)].

219. Aliquando etiam agentibus expedit (14. 4) 11 potius de peculio agere quam tributoria: nam in hac actione de qua loquimur hoc solum in divisionem venit, quod in mercibus est quibus negotiatur quodque eo nomine receptum est: at in actione de peculio totius peculii quantitas spectatur, in quo et merces continentur. et fieri potest, ut dimidia forte parte peculii aut tertia vel etiam minore negotietur: fieri praeterea potest, ut patri dominove nihil debeat.

220. Curator ex senatus consulto con- (27. 10) 5 stituitur, cum clara persona, veluti senatoris vel uxoris eius, in ea causa sit, ut eius bona venire debeant: nam ut honestius ex bonis eius quantum potest creditoribus solveretur, curator constituitur distrahendorum bonorum gratia vel a praetore vel in provinciis a praeside.

[*Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur* (*E.* 104)].

221. Omnia proconsul agit, ut qui contraxit (14.5) 1 cum eo, qui in aliena potestate sit, etiamsi deficient superiores actiones, id est exercitoria institoria tributoriave, nihilo minus tamen in quantum ex bono et aequo res patitur suum consequatur. sive enim iussu eius, cuius in potestate sit, negotium gestum fuerit, in solidum eo nomine iudicium pollicetur: sive non iussu, sed tamen in rem eius versum fuerit, eatenus introducit actionem, quatenus in rem eius versum fuerit: sive neutrum eorum sit, de peculio actionem constituit.

222. . . . si vero adhuc in suspenso est (15. 1) 10 prius iudicium de peculio et ex posteriore iudicio res iudicaretur, nullo modo debet prioris iudicii ratio haberi in posteriore condemnatione, quia in actione de peculio occupantis melior est condicio, occupare autem videtur non qui prior litem contestatus est, sed qui prior ad sententiam iudicis pervenit.

223. Et ancillarum nomine et filiarum (15. 1) 27 familias in peculio actio datur: maxime si qua sarcinatrix aut textrix erit aut aliquod artificium vulgare exerceat, datur propter eam actio. depositi quoque et commodati[1] actionem dandam earum nomine Iulianus ait: sed et tributoriam actionem, si peculiari merce sciente patre dominove negotientur, dandam esse. longe magis non dubitatur, et si in rem versum est, quod 1 iussu patris dominive contractum sit. Constat heredem domini id quoque deducere debere, quod servus, cuius nomine cum eo de peculio ageretur, ante aditam hereditatem ex bonis hereditariis amovisset consumpsisset corrupisset. 2 Si servus alienatus sit, quamvis in eum, qui alienaverit, intra annum praetor de peculio actionem polliceatur, tamen nihilo minus et in novum dominum actio datur, et nihil interest, aliud apud eum adquisierit peculium an quod pariter cum eo emerit 3 vel ex donatione acceperit eidem concesserit. Illud quoque placuit, quod et Iulianus probat, omnimodo permittendum creditoribus vel in partes cum singulis 4 agere vel cum uno in solidum. Sed ipsi, qui vendiderit servum, non putat Iulianus de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere 5 permittendum. Sed et si alieno credidero eumque redemero, deinde alienavero, aeque non putat mihi in 6 emptorem dari debere iudicium. In venditorem autem dumtaxat intra annum post redemptionem numerandum de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionem existimat deducto eo, quod apud 7 me peculii servus habebit. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim servo meo, non putat Iulianus in emptorem alienato eo actionem mihi dari debere, ita et de eo, quod servus meus servo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti mihi debere 8 cum emptore experiri. Si quis cum servo duorum pluriumve contraxerit, permittendum est ei cum quo velit dominorum in solidum experiri: est enim iniquum in plures adversarios distringi eum, qui cum uno contraxerit: nec huius dumtaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum cum quo agitur is servus haberet, sed et eius quod *apud* alterum. nec tamen res damnosa futura est ei qui condemnatur, cum possit rursus ipse iudicio societatis vel communi dividundo quod amplius sua portione solverit a socio sociisve suis consequi. quod Iulianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium, quia eo casu solvendo quisque etiam socium aere alieno liberare videtur: at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse, quia nec liberare ullo modo aere alieno eum intellegitur.

224. Si quis servum testamento liberum (15. 1) 29 esse iusserit relictis heredibus his, qui cum servo contraxerunt, possunt inter se coheredes vel de peculio

---

1) *Scil.* (*v.* 20, 1, 8) *generali obligatione eas non contineri. Ante* habuit *ins.* non? *an verba* idem observari debet *apud Gaium alio spectabant?* 2) *i. e. ab argentario, qui fideiusserit.* 3) *Lenel, p.* 202 *n.* 7. 4) *cf. fr.* 223 § 8.

1) depositi quoque et commodati] fiduciae quoque *Gai.: similem interpolationem v.* (13. 7) 31 *i. f.*, (45. 3) 6. *De actione fiduciae cum servo contractae v. Lenel, p.* 234 *sq.*

agere, quia de eo quisque peculio, quod apud eum esset, quolibet alio agente teneatur. Etiamsi prohibuerit contrahi cum servo dominus, erit in eum de peculio actio.

225. [*Si mutuatus sit pecuniam servus ad vestem comparandam et nummi perierint, quis de in rem verso agere possit, utrum creditor an venditor?* . . .] sed dicendum est occupantis meliorem condicionem esse debere: nam utrisque condemnari dominum de in rem verso iniquum est. (15. 3) 4

226. Si fundum patri dominove emit servus vel filius familias, versum quidem esse videtur, ita tamen, ut, sive minoris sit, quam est emptus, tantum videatur in rem versum quanti dignus sit, sive pluris sit, non plus videatur in rem versum quam emptus est. (15. 3) 12

[*De SC Macedoniano*].

227. Si quod alii mutuum dedimus a filio familias novandi causa stipulemur, non esse impedimento senatus consultum Iulianus scribit. (14. 6) 13

[*Ad SC Vellaeanum* (*E.* 105)].

228. [*Si tibi donatura mulier creditori tuo nummos numeraverit, non intercedit*] nec interest; pecuniam solvendi causa numeret an quamlibet suam rem in solutum det: nam et si vendiderit rem suam, sive pretium acceptum pro alio solvit sive emptorem delegavit creditori alieno, non puto senatus consulto locum esse. (16. 1) 5

229. Aliquando, licet alienam obligationem suscipiat mulier, non adiuvatur hoc senatus consulto: quod tum accidit, cum prima facie quidem alienam, re vera autem suam obligationem suscipiat. ut ecce si ancilla ob pactionem libertatis expromissore dato post manumissionem id ipsum suscipiat quod expromissor debeat, aut si hereditatem emerit et aes alienum hereditarium in se transcribat, aut si pro fideiussore suo intercedat. De pignoribus prioris debitoris non est creditori nova actione opus, cum quasi Serviana (quae et hypothecaria vocatur) in his utilis sit: quia verum est convenisse de pignoribus nec solutam esse pecuniam. Si sub condicione vel in diem mulier pro alio intercesserit, etiam pendente condicione volenti creditori cum priore debitore experiri actio danda est restitutoria: quo enim bonum est exspectare condicionem vel diem, cum in ea causa sit prior iste debitor, ut omnimodo ipse debeat suscipere actionem? (16. 1) 13

[*Depositi vel contra* (*E.* 106)].

230. Si plures heredes exstiterint ei qui deposuerit, dicitur, si maior pars adierit, restituendam rem praesentibus: maiorem autem partem non ex numero utique personarum, sed ex magnitudine portionum hereditariarum intellegendam: cautela idonea reddenda.[1] Sive autem cum ipso apud quem deposita est actum fuerit sive cum herede eius et sua natura res ante rem iudicatam interciderit, veluti si homo mortuus fuerit, Sabinus et Cassius absolvi debere eum cum quo actum est dixerunt, quia aequum esset naturalem interitum ad actorem pertinere, utique cum interitura esset ea res et si restituta esset actori. (16. 3) 14

* *v. fr.* 232. (17. 1) 27

1) cautela . . . reddenda *Trib.*

LIBER X.

[*Fiduciae vel contra* (*E.* 107)].

231. [1]Quod a quoquo poenae nomine exactum est, id eidem restituere nemo cogitur. (50. 17) 46

[*Mandati vel contra* (*E.* 108)].

232. [2]Si quis alicui scripserit, ut debitorem suum liberet, seque eam pecuniam, quam is debuerit, soluturum, mandati actione tenetur. Si servum ea lege tibi tradidero,[3] ut eum post mortem meam manumitteres, constitit obligatio[4]: potest autem et in mea quoque persona agendi causa intervenire, veluti si paenitentia acta servum reciperare velim. (17. 1) 27 pr. § 1

Idem est[5] et si mandavi tibi, ut post mortem meam heredibus meis emeres fundum. (17. 1) 13

Qui mandatum suscepit, si potest id explere, deserere promissum officium non debet, alioquin quanti mandatoris intersit damnabitur: si vero intellegit explere se id officium non posse, id ipsum cum primum poterit debet mandatori nuntiare, ut is si velit alterius opera utatur: quod si, cum possit nuntiare, cessaverit, quanti mandatoris intersit tenebitur: si aliqua ex causa non poterit nuntiare securus erit. Morte quoque eius cui mandatum est, si is integro adhuc mandato decesserit, solvitur mandatum et ob id heres eius, licet exsecutus fuerit mandatum, non habet mandati actionem. Impendia mandati exsequendi gratia facta si bona fide facta sunt, restitui omnimodo debent, nec ad rem pertinet, quod is qui mandasset potuisset, si ipse negotium gereret, minus impendere. Si mandatu meo Titio credideris et mecum mandati egeris, non aliter condemnari debeo, quam si actiones tuas, quas adversus Titium habes, mihi praestiteris. sed si cum Titio egeris, ego quidem non liberabor, sed in id dumtaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris. (17. 1) 27 § 2—5

[*Pro socio* (*E.* 109)].

233. [*In societate omnium bonorum omnes res, quae coeuntium sunt, continuo communicantur*], quia, licet specialiter traditio non interveniat, tacita tamen creditur intervenire. (17. 2) 2

234. [*Quem socius noster socium admisit, socius noster non est, sed factum eius nobis praestabitur ab eo qui admisit*]. Ex contrario factum quoque sociorum debet ei praestare sicuti suum, quia ipse adversus eos habet actionem. item certum est nihil vetare prius inter eum qui admiserit et eum qui admissus fuerit societatis iudicio agi, quam agi incipiat inter ceteros et eum qui admiserit. (17. 2) 22

235. Quibus casibus [*sc. cum sine tractatu in re ipsa et negotio societas est*] si quid forte unus in eam rem impenderit sive fructus mercedesve unus perceperit vel deteriorem fecerit rem, non societatis iudicio locus est, sed inter coheredes quidem familiae herciscundae iudicio agitur, inter ceteros communi dividundo. inter eos quoque, quibus heredi- (17. 2) 34

1) *cf. Ulp.* 30 *ad edict.* (13. 7) 22 § 1. 2) libro nono ad edictum *inscr. F. Sed necesse est legas* libro decimo, *v. Lenel p.* 235 *n.* 7. 3) mancipio dedero *Gai.* 4) obligatio] fiduciae obligatio *Gai.* 5) *i. e. ut superiore casu fiduciae obligatio, ita hoc casu constitit obligatio mandati. Compilatores hoc fragm. suo loco moverunt.*

tario iure communis res est, posse et communi dividundo agi.[1]

236. . . . quod si eo tempore quo divi- (17. 2) 66 ditur societas in ea causa dos sit, ut certum sit eam vel partem eius reddi non oportere, dividere eam inter socios iudex debet.

237. Nemo ex sociis plus parte sua (17. 2) 68 1 potest alienare, etsi totorum bonorum socii sint. Illud quaeritur, utrum is demum facere videtur quo minus facere possit, qui erogat bona sua in fraudem futurae actionis, an et qui occasione adquirendi non utitur. sed verius est de eo sentire proconsulem, qui erogat bona sua, idque ex interdictis colligere possumus, in quibus ita est: 'quod dolo fecisti, ut desineres possidere.'

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

238. Quod saepe arrae nomine (18. 1) 35 pr. — § 4 pro emptione datur, non eo pertinet, quasi sine arra conventio nihil proficiat, sed ut evidentius probari 1 possit convenisse de pretio. Illud constat imperfectum esse negotium, cum emere volenti sic venditor dicit: 'quanti velis, quanti aequum putaveris, quanti 2 aestimaveris, habebis emptum'. Veneni mali quidam putant non contrahi emptionem, quia nec societas aut mandatum flagitiosae rei ullas vires habet: quae sententia potest sane vera videri de his quae nullo modo adiectione alterius materiae usu nobis esse possunt: de his vero quae mixta aliis materiis adeo nocendi naturam deponunt, ut ex his antidoti et alia quaedam salubria medicamenta conficiantur, aliud dici potest. 3 Si quis amico peregre eunti mandaverit, ut fugitivum suum quaerat et si invenerit vendat, nec ipse contra senatus consultum committit, quia non vendidit, neque amicus eius, quia praesentem vendit: emptor quoque, qui praesentem emit, recte negotium gerere intellegitur. 4 Si res vendita per furtum perierit, prius animadvertendum erit, quid inter eos de custodia rei convenerat: si nihil appareat convenisse, talis custodia desideranda est a venditore, qualem bonus pater familias suis rebus adhibet: quam si praestiterit et tamen rem perdidit, securus esse debet, ut tamen scilicet vindicationem rei et condictionem exhibeat emptori. unde videbimus in personam eius, qui alienam rem vendiderit: cum is nullam vindicationem aut condictionem habere possit, ob id ipsum damnandus est, quia, si suam rem vendidisset, potuisset eas actiones ad emptorem transferre.

Interdum accidit, ut non habeat furti (47. 2) 49 actionem is, cuius interest rem salvam esse. ut ecce creditor ob rem debitoris subreptam furti agere non potest, etsi aliunde creditum servare non possit: loquimur autem scilicet de ea re, quae pignoris iure obli- 1 gata non sit. Item rei dotalis nomine, quae periculo mulieris est, non mulier furti actionem habet, sed maritus.

In his quae pondere numero men- (18. 1) 35 § 5—8 surave constant, veluti frumento vino oleo argento modo ea servantur quae in ceteris, ut simul atque de pretio convenerit, videatur perfecta venditio, modo ut, etiamsi de pretio convenerit, non tamen aliter videatur perfecta venditio, quam si admensa adpensa adnumeratave sint. nam si omne vinum vel oleum vel frumentum vel argentum quantumcumque esset uno pretio venierit, idem iuris est quod in ceteris rebus. quod si vinum ita venierit, ut in singulas amphoras, item oleum, ut in singulos metretas, item frumentum, ut in singulos modios, item argentum, ut in singulas libras certum pretium diceretur, quaeritur, quando videatur emptio perfici. quod similiter scilicet quaeritur et de his quae numero constant, si pro numero corporum pretium fuerit statutum. Sabinus et Cassius tunc perfici emptionem existimant, cum adnumerata admensa adpensave sint, quia venditio quasi sub hac condicione videtur fieri, ut in singulos metretas aut in singulos modios quos quasve admensus eris, aut in singulas libras quas adpenderis, aut in singula corpora quae adnumeraveris. 6 Ergo et si grex venierit, si quidem universaliter uno pretio, perfecta videtur, postquam de pretio convenerit: si vero in singula corpora certo pretio, eadem erunt, 7 quae proxime tractavimus. Sed et si ex doleario pars vini venierit, veluti metretae centum, verissimum est (quod et constare videtur) antequam admetiatur, omne periculum ad venditorem pertinere: nec interest, unum pretium omnium centum metretarum in semel 8 dictum sit an in singulos eos. Si quis in vendendo praedio confinem celaverit, quem emptor si audisset, empturus non esset, teneri venditorem.

239. [*Si in venditione hereditatis id actum* (18. 4) 12 *est, si quid iuris esset venditoris, venire nec postea quidquam praestitu iri, quamvis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen eo nomine praestabitur.*] Hoc autem sic intellegendum est, nisi sciens ad se non pertinere ita vendiderit: nam tunc ex dolo tenebitur.

240. [*Hereditate vendita venditor res here-* (18. 4) 15 *ditarias tradere debet: quanta autem hereditas est, nihil interest*], nisi de substantia eius adfirmaverit.

241. Si post inspectum praedium, ante- (18. 6) 9 quam emptio contraheretur, arbores vento deiectae sunt, an hae quoque emptori tradi debeant, quaeritur: et responsum est non deberi, quia eas non emerit, cum ante, quam fundum emerit, desierint fundi esse. sed si ignoravit emptor deiectas esse arbores, venditor autem scit nec admonuit, quanti emptoris interfuerit rem aestimandam esse, si modo venit.

242. Si fundus venierit, ex consuetudine (21. 2) 6 eius regionis in qua negotium gestum est pro evictione caveri oportet.

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

243. Is qui rem conduxerit non cogitur (19. 2) 6 restituere id quod rei nomine furti actione consecutus est.

244. Si tibi polienda sarciendave vesti- (19. 5) 22 menta dederim, si quidem gratis hanc operam te suscipiente, mandati est obligatio, si vero mercede data aut constituta, locationis conductionisque negotium geritur. quod si neque gratis hanc operam susceperis neque protinus aut data aut constituta sit merces, sed eo animo negotium gestum fuerit, ut postea tantum mercedis nomine daretur, quantum inter nos statutum sit, placet quasi de novo negotio in factum dandum esse iudicium, id est praescriptis verbis.[1]

245. Si merces promissa sit generaliter[2] (19. 2) 25 alieno arbitrio, locatio et conductio contrahi non vide-

1) Sabinus ait? *v. Paul. ad Sab.* (10. 2) 44 *pr.*

1) id est . . . verbis *Trib.* 2) generaliter *Trib.*

tur: [1]sin autem quanti Titius aestimaverit, sub hac condicione stare locationem, ut, si quidem ipse qui nominatus est mercedem definierit, omnimodo secundum eius aestimationem et mercedem persolvi oporteat et conductionem ad effectum pervenire: sin autem ille vel noluerit vel non potuerit mercedem definire, tunc pro nihilo esse conductionem quasi nulla mercede 1 statuta. Qui fundum fruendum vel habitationem alicui locavit, si aliqua ex causa fundum vel aedes vendat, curare debet, ut apud emptorem quoque eadem pactione et colono frui et inquilino habitare liceat: 2 alioquin prohibitus is aget cum eo ex conducto. Si vicino aedificante obscurentur lumina cenaculi, teneri locatorem inquilino: certe quin liceat colono vel inquilino relinquere conductionem, nulla dubitatio est. de mercedibus quoque si cum eo agatur, reputationis ratio habenda est. eadem intellegemus, si ostia fene-3 strasve nimium corruptas locator non restituat. Conductor omnia secundum legem conductionis facere debet. et ante omnia colonus curare debet, ut opera rustica suo quoque tempore faciat, ne intempestiva cultura deteriorem fundum faceret. praeterea villarum 4 curam agere debet, ut eas incorruptas habeat. Culpae autem ipsius et illud adnumeratur, si propter inimicitias 5 eius vicinus arbores exciderit. Ipse quoque si exciderit, non solum ex locato tenetur, sed etiam lege Aquilia et ex lege duodecim tabularum[2] arborum furtim caesarum et interdicto quod vi aut clam: sed utique iudicis, qui ex locato iudicat, officio continetur, 6 ut ceteras actiones locator omittat. Vis maior, quam Graeci θεοῦ βίαν appellant, non debet conductori damnosa esse, si plus, quam tolerabile est, laesi fuerint fructus: alioquin modicum damnum aequo animo ferre debet colonus, cui immodicum lucrum non aufertur. apparet autem de eo nos colono dicere, qui ad pecuniam numeratam conduxit: alioquin partiarius colonus quasi societatis iure et damnum et lucrum cum domino 7 fundi partitur. Qui columnam transportandam conduxit, si ea, dum tollitur aut portatur aut reponitur, fracta sit, ita id periculum praestat, si qua ipsius eorumque, quorum opera uteretur, culpa acciderit: culpa autem abest, si omnia facta sunt, quae diligentissimus quisque observaturus fuisset. idem scilicet intellegemus et si dolia vel tignum transportandum aliquis conduxerit: idemque etiam ad ceteras res trans-8 ferri potest. Si fullo aut sarcinator vestimenta perdiderit eoque nomine domino satisfecerit, necesse est domino vindicationem eorum et condictionem cedere.

246. [*Si colonus tuus ab eo interpellabitur, quem tu prohibere ... non poteris, nihil amplius ei quam mercedem remittere aut reddere debebis,*] perinde ac latronum incursu id acciderit. (19. 2) 34

LIBER XI.

[*De re uxoria* (*E.* XX)].

[*De nuptiis*].

247. Furor quin sponsalibus impedimento sit, plus quam manifestum est: sed postea interveniens sponsalia non infirmat. (23. 1) 8

248. Per adoptionem quaesita fraternitas eousque impedit nuptias, donec manet adoptio: ideoque eam, quam pater meus adoptavit et emancipavit, potero uxorem ducere. aeque et si me emancipato illam in potestatem retinuerit, poterimus iungi matri-1 monio. Itaque volenti generum adoptare suadetur, ut filiam emanciparet: similiter suadetur ei, qui nurum 2 velit adoptare, ut emancipet filium. Amitam quoque et materteram, item magnam quoque amitam et materteram magnam prohibemur uxorem ducere, quamvis magna amita et matertera quarto gradu sint. utique autem amitam et amitam magnam prohibemur uxorem ducere, etsi per adoptionem nobis coniunctae sint. (23. 2) 17

249. Nuptiae consistere non possunt inter eas personas quae in numero parentium liberorumve sunt, sive proximi sive ulterioris gradus sint usque ad infinitum. (23. 2) 53

Quin etiam nefas existimatur eam quoque uxorem ducere, quae per adoptionem filia neptisve esse coeperit, in tantum, ut et, si per emancipationem 1 adoptio dissoluta sit, idem iuris maneat. Patris adoptivi mei matrem aut materteram aut neptem ex filio uxorem ducere non possum, scilicet si in familia eius sim: alioquin si emancipatus fuero ab eo, sine dubio nihil impedit nuptias, scilicet quia post emancipationem extraneus intellegor. (23. 2) 55

250. Divortium autem vel a diversitate mentium dictum est vel quia in diversas partes eunt, 1 qui distrahunt matrimonium. In repudiis autem, id est renuntiatione,[1] comprobata sunt haec verba: 'tuas 2 res tibi habeto', item haec: 'tuas res tibi agito'. In sponsalibus quoque discutiendis placuit renuntiationem intervenire oportere: in qua re haec verba pro-3 bata sunt: 'condicione tua non utor'. Sive autem ipsi praesenti renuntietur sive absenti per eum, qui in potestate eius sit cuiusve is eave in potestate sit, nihil interest. (24. 2) 2

[*Soluto matrimonio etc.* (*E.* 113)].

251. Res in dotem datae, quae pondere numero mensura constant, mariti periculo sunt, quia in hoc dantur, ut eas maritus ad arbitrium suum distrahat et quandoque soluto matrimonio eiusdem generis et qualitatis alias restituat vel ipse vel heres eius. (23. 3) 42

252. [*De die reddendae dotis pacisci licet . . .,*] id est, ut citeriore die reddatur. (23. 4) 15

253. Lex Iulia, quae de dotali praedio prospexit ne id marito liceat obligare aut alienare, plenius interpretanda est, ut etiam de sponso idem iuris sit quod de marito. (23. 5) 4

254. Quia[2] quod ex non concessa donatione retinetur, id aut sine causa aut ex iniusta causa retineri intellegitur: ex quibus causis condictio nasci solet. (24. 1) 6

255. [*Manumissionis causa donatione facta*] si, antequam servus manumittatur, morte aut divortio solutum fuerit matrimonium, resolvitur donatio: inesse enim condicio donationi videtur, ut manente matrimonio manumittatur. (24. 1) 8

256. [*Inter virum et uxorem mortis causa donationes receptae sunt,*] quia in hoc tempus excurrit donationis eventus, quo vir et uxor esse desinunt. (24. 1) 10

257. [*Si vir uxori lanam donavit et ex* (24. 1) 30

1) *Sequentia ad finem §i sunt Triboniani, v. C.* (4. 38) 15 *et. Gai.* 3, 140 *et I.* (3. 23) 1. 2) de arboribus succisis et ex edicto praetoris *ins.*

1) id est renuntiatione *gloss.?* 2) quia *add. Trib.*

ea lana vestimenta sibi confecit, uxoris esse vestimenta Labeo ait:] utilem tamen viro competere.

258. Nuper ex indulgentia principis Antonini recepta est alia causa donationis, quam dicimus honoris causa: ut ecce si uxor viro lati clavii petenti gratia donet vel ut equestris ordinis fiat vel ludorum gratia. (24. 1) 42

259. [*Divortii causa donationes concessae sunt: saepe enim evenit, uti propter* . . .] vel senectutem aut valetudinem aut militiam satis commode retineri matrimonium non possit. . . . (24. 1) 61

260. [1]Etiam invitis nobis per servos adquiritur paene ex omnibus causis. (41. 1) 32

261. Si post divortium mortua muliere heres eius cum viro parenteve eius agat, eadem videntur de restituenda dote intervenire, quae ipsa muliere agente observari solent. (24. 3) 27

LIBER XII.

[*De tutelis* (*E.* XXII)].[2]

262. Tutela plerumque[3] virile officium 1 est. Et sciendum est nullam tutelam hereditario iure ad alium transire: sed ad liberos virilis sexus perfectae aetatis[4] descendunt legitimae, ceterae non descendunt. (26. 1) 16

263. Lege duodecim tabularum permissum est parentibus liberis suis sive feminini sive masculini sexus, si modo in potestate sint, tutores testamento 1 dare. Item scire debemus etiam postumis filiis vel nepotibus vel ceteris liberis licere parentibus testamento tutores dare, qui modo in ea causa sint, ut, si vivo eo nati fuerint, in potestate eius futuri sint neque 2 testamentum rupturi. Item ignorandum non est eum, qui filium in potestate et nepotem ex eo aeque in potestate habebit, si nepoti tutorem dederit, ita recte dedisse videri, si nepos post mortem eius in patris sui potestatem recasurus non sit: quod evenit, si vivo testatore filius in potestate eius esse desierit. (26. 2) 1

264. Si plures sunt adgnati, proximus tutelam nanciscitur et, si eodem gradu plures sint, omnes tutelam nanciscuntur. (26. 4) 9

265. Illud semper constitit praesidem posse tutorem dare tam absentem quam praesentem et tam praesenti quam absenti. (26. 5) 5

266. Tutor secundum dignitatem facultatesque pupilli modum servorum aestimare debet, qui 1 circa eum futuri sunt. Non est audiendus tutor, cum dicat ideo cessasse pupillarem pecuniam, quod idonea nomina non inveniret, si arguatur eo tempore suam 2 pecuniam bene collocasse. In solvendis legatis et fideicommissis attendere debet tutor, ne cui non debitum solvat, nec nuptiale munus matri pupilli vel sorori mittere. aliud est, si matri forte aut sorori pupilli tutor ea quae ad victum necessaria sunt praestiterit, cum semet ipsa sustinere non possit: nam ratum id habendum est: nec enim eadem causa est eius, quod in eam rem impenditur et quod muneris legatorumve nomine erogatur. (26. 7) 13

267. [5]Obligari ex omni contractu pupillus sine tutoris auctoritate non potest: adquirere autem sibi stipulando et per traditionem[1] accipiendo etiam sine tutoris auctoritate potest: sed credendo obligare sibi non potest, quia sine tutoris auctoritate nihil alie- 1 nare potest. Ex hoc autem, quod pupillus nullam rem sine tutoris auctoritate alienare potest, apparet nec manumittere eum sine tutoris auctoritate posse. hoc amplius licet tutoris auctoritate manumittat, debet e lege Aelia Sentia apud consilium causam probare. 2 Pupillus ex omnibus causis solvendo sine tutoris auctoritate nihil agit, quia nullum dominium transferre potest: si tamen creditor bona fide pecuniam pupilli 3 consumpserit, liberabitur pupillus. Hereditatem adire pupillus sine tutoris auctoritate non potest, quamvis 4 lucrosa sit nec ullum habeat damnum. Nec ex senatus consulto Trebelliano hereditatem recipere pupillus 5 sine tutoris auctoritate potest. Tutor statim in ipso negotio praesens debet auctor fieri, post tempus vero aut per epistulam interposita eius auctoritas nihil agit. 6 Etiamsi non exaudiat tutoris auctoritatem is qui cum pupillo contrahit, scriptis tamen hoc adprobetur,[2] recte negotium geritur, veluti si absenti pupillo per epistulam vendam aliquid aut locem et is tutoris auctoritate consentiat. (26. 8) 9

[*Tutelae vel contra* (*E.* 124)].

268. Si post pubertatem tempore aliquo licet brevissimo intermiserit administrationem tutor, deinde coeperit gerere, sine ulla dubitatione tam tutelae quam negotiorum gestorum iudicio cum eo agendum est. (27. 3) 14

LIBER XIII.

[*Furti manifesti et nec manifesti* (*E.* 128, 132)].

269. Furtorum genera duo sunt, manifestum et nec manifestum. (47. 2) 2

270. Nec manifestum furtum quid sit apparet: nam quod manifestum non est, hoc scilicet nec manifestum est. (47. 2) 8

271. [3]Nam et si praecipitata sint pecora, utilis actio damni iniuriae quasi ex lege Aquilia dabitur. (47. 2) 51

272. Si pignore creditor utatur, furti 1 tenetur. Eum, qui quod utendum accepit ipse alii commodaverit, furti obligari responsum est. ex quo satis apparet furtum fieri et si quis usum alienae rei in suum lucrum convertat. nec movere quem debet, quasi nihil lucri sui gratia faciat: species enim lucri est ex alieno largiri et beneficii debitorem sibi adquirere. unde et is furti tenetur, qui ideo rem amovet, ut eam alii donet. 2 Furem interdiu deprehensum non aliter occidere lex duodecim tabularum permisit, quam si telo se defendat. teli autem appellatione et ferrum et fustis et lapis et denique omne, quod nocendi causa habetur, signi- 3 ficatur. Cum furti actio ad poenae persecutionem pertineat, condictio vero et vindicatio ad rei reciperationem, apparet recepta re nihilo minus salvam esse furti actionem, vindicationem vero et condictionem tolli: sicut ex diverso post solutam dupli aut quadrupli 4 poenam salva est vindicatio et condictio. Qui ferramenta sciens commodaverit ad effringendum ostium vel armarium, vel scalam sciens commodaverit ad ascendendum: licet nullum eius consilium principaliter ad furtum faciendum intervenerit, tamen furti actione (47. 2) 55

---

1) *cf.* (24. 1) 3 § 3. 2) *In fr.* 262—267 *tractatur ius tutelarum nulla edicti perpetui ratione habita.* 3) plerumque *Trib.* 4) perfectae aetatis *Trib. cf. C.* (5. 30) 5. 5) § 5 = I. (1. 21) 2.

1) per traditionem] mancipio *Gai.* 2) scriptis . . . adprobetur *Trib.* 3) *v.* (47. 2) 50 *i. f.*

5 tenetur. Si tutor qui negotia gerit aut curator transegerit cum fure, evanescit furti actio.

273. Non solum adversus bona fide possessorem, sed etiam adversus eos qui mala fide possident noxalis actio datur: nam et absurdum videtur eos quidem qui bona fide possiderent excipere actionem, praedones vero securos esse. (9. 4) 13

[*Si is qui testamento liber esse iussus etc.* (*E.* 135)].

274. Si paulo ante, quam statuta libertas optigerit, amoverit aliquid servus aut corruperit, ignorantia domini non introducit hanc actionem: ideoque licet maxime ignoraverit heres a statulibero aut quilibet alius dominus a servo suo amotum aliquid corruptumve esse, non impetrat post libertatem eius ullam actionem, quamvis in pluribus aliis causis iusta ignorantia excusationem mereatur. (47. 4) 2

[*Si familia furtum fecisse dicetur* (*E.* 137)].

275. Si plures servi simul aliquem ceciderint aut convicium alicui fecerint, singulorum proprium est maleficium et tanto maior iniuria, quanto a pluribus admissa est. immo etiam tot iniuriae sunt, quot et personae iniuriam facientium. (47. 10) 34

[*Quod familia publicanorum furtum fecisse dicetur* (*E.* 138)].

276. Sed et hi, qui salinas et cretifodinas et metalla habent, publicanorum loco sunt. 1 Praeterea et si quis vectigal conductum a re publica cuiusdam municipii habet, hoc edictum locum habet. 2 Sive autem vendidit servum vel manumisit vel etiam fugit servus, tenebitur servi nomine, qui tam factiosam 3 familiam habuit. Quid tamen, si servus decesserit? videndum, an publicanus teneatur quasi facti sui nomine: sed puto, quia facultatem non habet exhibendi 4 nec dolus eius intercessit, debere eum liberari. Hanc actionem perpetuam dabimus et heredi ceterisque successoribus. (39. 4) 13

[*Arborum furtim caesarum* (*E.* 139)].

277. Si colonus sit, qui ceciderit arbores, etiam ex locato cum eo agi potest. plane una actione contentus esse debet actor. (47. 7) 9

*
v. fr. 322 (*lib. XVIII*). (36. 3) 11

LIBER XIV.

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

278. [*Liberto, a quo operae exiguntur, si alere se non possit, alimenta a patrono sunt praestanda*] aut certe ita exigendae sunt ab eo operae, ut his quoque diebus, quibus operas edat, satis tempus ad quaestum faciendum, unde ali possit, habeat. (38. 1) 19

279. Cum patronus operas stipulatus sit, tunc scilicet committitur stipulatio, cum poposcerit nec libertus praestiterit. nec interest, adiecta sint haec verba 'cum poposcero' an non sint adiecta: aliud enim est de operis, aliud de ceteris rebus. cum enim operarum editio nihil aliud sit quam officii praestatio, absurdum est credere alio die deberi officium quam quo 1 is vellet, cui praestandum est. Cum libertus promiserit patrono operas se daturum neque adiecerit 'liberisque eius', constat liberis eius ita demum deberi, si patri heredes extiterint. heredes tamen extitisse liberos parenti ita demum prodesse ad operarum petitionem Iuliano placet, si non per alium heredes extiterunt. itaque si quis exheredato emancipato filio servum eius heredem instituerit et per eum servum heres extiterit filius, repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas 2 non imposuisset vel quas imposuit revendidisset. In omnibus operis praecipue observandum est, ut temporis spatia, quae ad curam corporis necessaria sunt, liberto relinquantur. (38. 1) 22

[*De bonorum possessionibus* (*E. XXV*)].

280. Si pupillo tutor bonorum possessionem petierit et plus incommodi quam commodi haec bonorum possessio habeat, tutor tutelae iudicio tenetur. (37. 1) 11

[*De bonorum possessione contra tabulas* (*E.* 142)].

281. Si retentus fuerit in potestate nepos filio emancipato, admittitur nepos vivo avo ad patris bonorum possessionem. (37. 4) 7

282. [*Qui in adoptione sunt, quod ad naturalem parentem pertinet, extraneorum numero habentur.*] Utrum autem pater adoptivus vivit an defunctus est, nihil interest: nam hoc solum quaeritur, an in adoptiva familia sit. (37. 4) 9

283. Si duobus filiis et ex altero filio duobus nepotibus bonorum possessio competat et alter ex nepotibus non petat, pars eius fratri adcrescit. si vero ex filiis alter non petat, tam fratri quam nepotibus id prodest: namque tunc duo semisses fiunt, ex quibus alterum filius, alterum nepotes consequuntur. 1 Si prius testamentum exstet iure factum, quo filius exheredatus est, sequens inperfectum, in quo praeteritus sit filius, posteriore testamento praeteritus recte petet bonorum possessionem, si remoto quoque filio potiores sunt in ea hereditate posteriore testamento scripti heredes: et ita ius habet, ut, cum is, contra quem filius petit bonorum possessionem, amoto filio possit optinere hereditatem, filius quoque recte videatur petere bonorum possessionem, si vero ille non possit optinere hereditatem, filius quoque excludatur. (37. 4) 12

[*De dotis collatione* (*E.* 145)].

284. Filia in adoptionem data et heres instituta debet sic ut emancipata non solum bona sua, sed et dotem, quae ad eam pertinere poterit, conferre. si adhuc pater adoptivus vivit, hic necesse habebit conferre. (37. 7) 2

[*De ventre in possessionem mittendo etc.* (*E.* 147)].

285. Curator ventris alimenta mulieri statuere debet. nec ad rem pertinet, an dotem habeat, unde sustentare se possit, quia videntur quae ita prae-1 stantur ipsi praestari qui in utero est. Curator ventri datus solvendi debiti rationem habere debet, utique eius, quod sub poena aut pignoribus pretiosis debetur. (37. 9) 5

LIBER XV.

[*De bonorum possessione secundum tabulas* (*E.* 149)].

286. Is qui contra tabulas testamenti patris bonorum possessionem petierit, si fratri impuberi substitutus sit, repellitur a substitutione. (28. 6) 22

287. Captatoriae scripturae simili modo neque in hereditatibus neque in legatis valent. [(30) 64]

[*De bonis libertorum* (*E.* 150. 152)].

288. Libertinus, qui patronum patronique liberos habet, si patronum ex parte debita heredem instituit, liberos eius in eandem portionem substituere debet, ut, licet patronus vivo liberto mortuus fuerit, 1 satisfactum videatur liberis eius. Si patroni filium emancipatum et nepotem ex eo, qui in avi familia remansit, libertus habeat, filio tantum, non etiam nepoti satisfacere debebit libertus: nec ad rem pertinet, quod ad parentis bona pariter vocantur. [(38. 2) 5]

289. . . . [1] nam absurdum videtur licere eidem partim comprobare iudicium defuncti, partim evertere. [(38. 2) 7]

290. Non videtur quisquam id capere, quod ei necesse est alii restituere. [(50. 17) 51]

[*Si a parente quis manumissus sit* (*E.* 154)].

291. Non usque adeo exaequandus est patrono parens, ut etiam Faviana aut Calvisiana actio ei detur, quia iniquum est ingenuis hominibus non esse liberam rerum suarum alienationem. [(37. 12) 2]

[*De b. p. ex testamento militis* (*E.* 155)].

292. De militis testamento ideo separatim proconsul edicit, quod optime novit ex constitutionibus principalibus propria atque singularia iura in testamenta eorum observari. [(29. 1) 2]

293. Si certarum rerum heredes instituerit miles, veluti alium urbanorum praediorum, alium rusticorum, alium ceterarum rerum, valebit institutio perindeque habebitur, atque si sine partibus heredes eos instituisset resque omnes suas per prae-1 ceptionem cuique legando distribuisset. Iulianus etiam ait, si quis alium castrensium rerum, alium ceterarum scripsisset, quasi duorum hominum duas hereditates intellegi, ut etiam in aes alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset, extra castra contracto aere alieno is solus obligetur, qui ceterarum rerum heres scriptus esset. cui scilicet conveniens videtur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi vel illi ipso iure debeatur. quod si alterutra pars bonorum aeri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat et propter hoc is qui ex ea parte heres institutus est non adierit, alterum qui adisset compellendum esse aut defendere totam here-2 ditatem aut totam creditoribus solvere. Si eodem testamento miles eundem heredem, deinde exheredem scripserit, adempta videtur hereditas, cum in paganorum testamento sola hereditas exheredatione adimi 3 non possit. Si pater a filio familias milite ex castrensi peculio heres institutus omissa causa testamenti aliquid ex peculio possidebit dolove malo fecerit, quo minus 4 possideret, datur in eum legatorum actio. Si miles testamentum in militia fecerit, codicillos post militiam, et intra annum missionis moriatur, plerisque placet in codicillis iuris civilis regulam spectari debere, quia non sunt a milite facti, nec ad rem pertinere, quod testamento confirmati sunt. ideoque in his legatis, quae testamento data sunt, legi Falcidiae locum non esse, at in his, quae codicillis scripta sunt, locum esse. [(29. 1) 17]

? ?

294. [1] Si ad pupillum aut furiosum bonorum possessio pertineat, expediendarum rerum gratia et in agnoscenda et in repudianda bonorum possessione voluntatem tutoris curatorisque spectari debere placuit: qui scilicet si quid eorum contra commodum pupilli furiosive fecerint, tutelae curationisve iudicio tenebuntur. [(26. 8) 11]

LIBER XVI.

[*Unde cognati* (*E.* 158)].

295. Hac parte proconsul naturali aequitate motus omnibus cognatis promittit bonorum possessionem, quos sanguinis ratio vocat ad hereditatem, licet iure civili deficiant. itaque etiam vulgo quaesiti liberi matris et mater talium liberorum, item ipsi fratres inter se ex hac parte bonorum possessionem petere possunt, quia sunt invicem sibi cognati, usque adeo, ut praegnas quoque manumissa si pepererit, et is qui natus est matri et mater ipsi et inter se quoque qui nascuntur cognati sint. [(38. 8) 2]

[*Unde familia patroni* (*E.* 159)].[2]

296. Familiae appellatione et ipse prin-1 ceps familiae continetur. Feminarum liberos in familia earum non esse palam est, quia qui nascuntur, patris familiam sequuntur. [(50. 16) 196]

LIBER XVII.

[*Ut ex legibus senatusve consultis bonorum possessio detur* (*E.* 164)].

297. [3] An usus fructus nomine actio municipibus dari debeat, quaesitum est: periculum enim esse videbatur, ne perpetuus fieret, quia neque morte nec facile capitis deminutione periturus est, qua ratione proprietas inutilis esset futura semper abscedente usu fructu. sed tamen placuit dandam esse actionem. unde sequens dubitatio est, quousque tuendi essent in eo usu fructu municipes: et placuit centum annos tuendos esse municipes, quia is finis vitae longaevi hominis est. [(7. 1) 56]

[*De testamentis* (*E.* XXVI)].

298. Qui in potestate parentis est, testamenti faciendi ius non habet, adeo ut, quamvis pater ei permittat, nihilo magis tamen iure testari possit. 1 Surdus mutus testamentum facere non possunt: sed si quis post testamentum factum valetudine aut quolibet alio casu mutus aut surdus esse coeperit, ratum nihilo minus permanet testamentum. [(28. 1) 6]

299. Eius qui apud hostes est testamentum 1 quod ibi fecit non valet, quamvis redierit. Si cui aqua et igni interdictum sit, eius nec illud testamentum valet quod ante fecit nec id quod postea fecerit: bona quoque, quae tunc habuit cum damnaretur, publicabuntur aut, si non videantur lucrosa, creditori-2 bus concedentur. In insulam deportati in eadem 3 causa sunt: sed relegati in insulam et quibus terra [(28. 1) 8]

---

1) *v.* (38. 2) 6 *i. f.*

1) *Dubito, cui rubricae adscribam hoc fragmentum. Haud scio an pro* libro XV *inscribendum sit* libro XVII, (*quo libro Gaius de successorio edicto egit*). 2) *Ulp.* 28,7; *I.* (3. 9) 3; *Lenel, p.* 285. 3) *cf. sub eadem rubrica* (*Lenel, p.* 288) *Ulp.* 49 (38. 3) 1.

Italica et sua provincia interdicitur testamenti faciendi 4 ius retinent. Hi vero, qui ad ferrum aut ad bestias aut in metallum damnantur, libertatem perdunt bonaque eorum publicantur: unde apparet amittere eos testamenti factionem.

300. Inter cetera, quae ad ordinanda (28. 2) 30 testamenta necessario desiderantur, principale ius est de liberis heredibus instituendis vel exheredandis, ne praeteritis istis rumpatur testamentum: namque filio qui in potestate est praeterito inutile est testamentum.

301. Non minus servos quam liberos (28. 5) 31 heredes instituere possumus, si modo eorum scilicet servi sint, quos ipsos heredes instituere possumus, cum testamenti factio cum servis ex persona dominorum 1 introducta est. Hereditarium servum ante aditam hereditatem ideo placuit heredem institui posse, quia creditum est hereditatem dominam esse defuncti locum optinere.

[*Testamenta quemadmodum aperiantur inspiciantur et describantur* (*E.* 167)].

302. Omnibus, quicumque desiderant ta- (29. 3) 1 bulas testamenti inspicere vel etiam describere, inspiciendi describendique potestatem facturum se praetor pollicetur: quod vel suo vel alieno nomine desideranti 1 tribuere eum manifestum est. Ratio autem huius edicti manifesta est: neque enim sine iudice (= 2. 15) 6 transigi neque apud iudicem exquiri veritas de his controversiis, quae ex testamento proficiscerentur, aliter potest quam inspectis cognitisque verbis testamenti. 2 Si quis neget sigillum suum agnoscere, non ideo quidem minus aperiuntur tabulae, sed alias suspectae fiunt.

303. Ipsi tamen heredi vindicatio tabularum (29. 3) 3 sicut ceterarum hereditariarum rerum competit, et ob id ad exhibendum quoque agere potest.

304. [1]Sed si quis ex signatoribus aberit, (29. 3) 7 mitti debent tabulae testamenti ubi ipse sit, uti adgnoscat: nam revocari eum adgnoscendi causa onerosum est. quippe saepe cum magna captione a rebus nostris revocamur et sit iniquum damnosum cuique esse officium suum. nec ad rem pertinet, unus absit an omnes. et si forte omnibus absentibus causa aliqua aperire tabulas urgueat, debet proconsul curare, ut intervenientibus optimae opinionis viris aperiantur et post descriptum et recognitum factum ab isdem, quibus intervenientibus apertae sunt, obsignentur, tunc deinde eo mittantur, ubi ipsi signatores sint, ad inspicienda sigilla sua.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

305. Etsi non totam aliquis hereditatem (29. 4) 13 partemve eius, ex qua heres institutus est, ab intestato possideat, sed vel minimam portiunculam vel etiam unam aliquam rem, tenetur hoc edicto, (29. 4) 15 nec id iniquum est, cum ex suo quisque vitio hoc incommodo adficiatur.

306. Si quis omissa causa testamenti (29. 4) 17 omnino eam hereditatem non possideat, excluduntur legatarii: nam liberum cuique esse debet etiam lucrosam hereditatem omittere, licet eo modo legata libertatesque intercidunt. sed in fideicommissariis hereditatibus id provisum est, ut, si scriptus heres nollet adire hereditatem, iussu praetoris adeat et restituat: quod beneficium his, quibus singulae res per fideicommissum relictae sint, non magis tributum est quam legatariis.

307. Praeterea patrono quoque qui ex (29. 4) 19 asse heres institutus est si ab intestato possederit hereditatem, commodum partis debitae, quod habiturus foret, si ex testamento adisset hereditatem, salvum ei debet esse.

[*De senatus consulto Silaniano etc.* (*E.* 169)].

308. Cum fisco caduca bona defuncti addi- (29. 5) 9 cantur propter inultam mortem, in eum legatorum actio datur: et libertates ratae sunt eorum scilicet, qui senatus consulto excipiuntur.

309. Lege Cornelia cavetur de praemio (29. 5) 25 accusatoris, qui requisivit et renuntiavit eos servos, qui ex ea familia ante quaestionem fugerint, ut in singulos servos quos convicerit quinque aureos[1] ex bonis occisi aut, si inde redigi ea quantitas non possit, ex publico accipiat. quod praemium non in omnes servos, qui sub eodem tecto locove fuerint, sed in eos solos, qui 1 caedem admisissent, accusatori tribuitur. Praeterea cavetur, ut de his, qui ante quaestionem habitam fugerint, si aperto testamento liberi scripti inveniantur, lege de sicariis iudicium fiat ita, ut ex vinculis causam dicant et convicti perinde ac servi puniantur et ei qui convicerit deni aurei[2] praemii nomine darentur ex 2 bonis damnati. Ex hoc edicto actio proficiscitur contra eum, qui adversus edictum praetoris tabulas testamenti aperuisse dicetur vel si quid aliud fecisse dicetur: nam ut ex supra dictis apparet, plura sunt, propter quae poena edicti constituta est. palam est autem popularem actionem esse, cuius poena in centum aureos[1] ex bonis damnati extenditur: et inde partem dimidiam ei, cuius opera convictus erit, praemii nomine se daturum praetor pollicetur, partem in publicum redacturum.

LIBER XVIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*)].

310. [3][*Proprius servus heres 'cum liber erit' institui non potest,*] (28. 7) 22 quia ratio suadet eum qui libertatem dare potest, ipsum debere aut praesenti die aut in diem aut sub condicione dare libertatem nec habere facultatem in casum a quolibet obvenientis libertatis heredem instituere.

311. Etsi aequo pretio emere vel vendere (30) 66 iusserit heredem suum testator, adhuc utile legatum est. quid enim si legatarius, a quo emere fundum heres iussus est, cum ex necessitate eum fundum venderet, nullum inveniret emptorem? vel ex diverso quid si legatarii magni interesset eum fundum emere nec aliter heres venditurus esset, quam si testator iussisset?

312. Si post mortem patris filio legetur, (30) 68 dubium non est, quin mortuo patre ad filium pertineat 1 legatum nec intersit, an patri heres exstiterit nec ne, sed si servo post mortem domini relictum legatum est, si quidem in ea causa durabit, ad heredem domini pertineat: usque adeo, ut idem iuris est et si testa-

1) Libro septimo (decimo *om.*) *inscr. F.*

1) aureos] milia sestertiorum *Gai.*, *v. Paul. sent.* 3, 5, 12a.
2) deni aurei] sestertium dena milia *Gai.*
3) *cf. fr.* 312.

mento domini liber esse iussus fuerit: ante enim cedit dies legati, quam aliquis heres domino exsistat, quo fit, ut hereditati adquisitum legatum postea herede aliquo exsistente ad eum pertineat: praeterquam si suus heres aliquis aut necessarius domino ex eo testamento factus erit: tunc enim quia in unum concurrit, ut et heres exsistat et dies legati cedat, probabilius dicitur ad ipsum potius cui relictum est pertinere legatum quam ad heredem eius, a quo libertatem con-2 sequitur. Si pure legatus servus sub condicione liber esse iussus fuerit, sub contraria condicione valet legatum: et ideo exsistente condicione legatum perimitur, deficiente ad legatarium pertinebit. et ideo si pendente condicione libertatis legatarius decesserit posteaque defecerit condicio libertatis, ad heredem 3 legatarii non pertinet legatum. Quod si idem pure legatus sit et ex die liber esse iussus erit, omnimodo inutile legatum est, quia diem venturam certum est. ita Iulianus quoque sensit, unde ait: si servus Titio legatus sit et idem post mortem Titii liber esse iussus fuerit, inutile legatum est, quia moriturum Titium certum est.

313. [1]Nam quae accessionum locum optinent, exstinguuntur, cum principales res peremptae fuerint. [(33.8) 2]

314. Sed et si cum vicariis suis legatus sit servus, durat vicariorum legatum et mortuo eo aut alienato aut manumisso. [(33.8) 4]

315. Is, cui sub condicione non faciendi aliquid relictum est, ei scilicet cavere debet Muciana cautione, ad quem iure civili, deficiente condicione, hoc legatum eave hereditas pertinere potest. [(35.1) 18]

316. [2]Bona fides non patitur, ut bis idem exigatur. [(50.17) 57]

[*Si ex testamento agatur* (*E.* 170)].

317. Si servus Titii furtum mihi fecerit, deinde Titius herede me instituto servum tibi legaverit,[3] non est iniquum talem servum tibi tradi, qualis apud Titium fuit, id est ut me indemnem praestes 1 furti nomine, quod is fecerit apud Titium. Nam et si fundus, qui meo fundo serviebat, tibi legatus[3] fuerit, non aliter a me tibi praestari debeat, quam ut pristi-2 nam servitutem recipiam. Nec dissimile est ei qui mandato alicuius servum emit vel ei qui servum redhibet, qui omnes non aliter restituere servum coguntur, quam ut ratio habeatur furti, quod ab eo servo factum fuerit vel antequam negotium contraheretur vel postea. 3 Quare et si post aditam hereditatem servus legatus[3] heredi furtum fecerit, ita praestari debebit, ut ob hoc delictum quasi litis aestimatio a legatario sufferatur heredi. [(30) 70]

[*Ad legem Falcidiam*].

318. [4]In quantitate patrimonii exquirenda visum est mortis tempus spectari. qua de causa si quis centum in bonis habuerit et tota ea legaverit, nihil legatariis prodest, si ante aditam hereditatem per servos hereditarios aut ex partu ancillarum hereditariarum aut ex fetu pecorum tantum accesserit hereditati, ut centum legatorum nomine erogatis habiturus sit heres quartam partem, sed necesse est, ut nihilo minus quarta pars legatis detrahatur. et ex diverso, si ex centum septuaginta quinque legaverit et ante aditam hereditatem in tantum decreverint bona, incendiis forte aut naufragiis aut morte servorum, ut non plus quam septuaginta quinque vel etiam minus relinquatur, solida legata debentur. nec ea res damnosa est heredi, cui liberum est non adire hereditatem: quae res efficit, ut necesse sit legatariis, ne destituto testamento nihil consequantur, cum herede in portionem legatorum pacisci. 1 Magna dubitatio fuit de his, quorum condicio mortis tempore pendet, id est an quod sub condicione debetur in stipulatoris bonis adnumeretur et promissoris bonis detrahatur. sed hoc iure utimur, ut, quanti ea spes obligationis venire possit, tantum stipulatoris quidem bonis accedere videatur, promissoris vero decedere. aut cautionibus res explicari potest, ut duorum alterum fiat, aut ita ratio habeatur, tamquam pure debeatur, aut ita, tamquam nihil debeatur, deinde heredes et legatarii inter se caveant, ut exsistente condicione aut heres reddat, quanto minus solverit, aut legatarii re-2 stituant, quanto plus consecuti sint. Sed et si legata quaedam pure, quaedam sub condicione relicta efficiant, ut exsistente condicione lex Falcidia locum habeat, pure legata cum cautione redduntur. quo casu magis in usu est solvi quidem pure legata perinde ac si nulla alia sub condicione legata fuissent, cavere autem legatarios debere ex eventu condicionis quod amplius ac-3 cepissent redditu iri. Cuius generis cautio necessaria videtur et si quibusdam servis eodem testamento sub condicione libertas data sit, quorum pretia condicione 4 exsistente bonis detrahuntur. In diem relicta legata alterius esse iuris palam est, cum ea omnimodo tam ipsi legatario quam heredibus eius deberi certum est: sed tanto minus erogari ex bonis intellegendum est, quantum interea, donec dies optingit, heres lucraturus 5 est ex fructibus vel usuris. Ergo optimum quidem est statim ab initio ita testatorem distribuere legata, ne ultra dodrantem relinquantur. quod si excesserit quis dodrantem, pro rata portione per legem ipso iure minuuntur: verbi gratia si is, qui quadringenta in bonis habuit, tota ea quadringenta erogaverit, quarta pars legatariis detrahitur: si trecenta quinquaginta legaverit, octava. quod si quingenta legaverit habens quadringenta, initio quinta, deinde quarta pars detrahi debet: ante enim detrahendum est, quod extra bonorum quantitatem est, deinde quod ex bonis apud heredem remanere oportet. [(35.2) 73]

319. [1]In singulis heredibus rationem legis Falcidiae componendam esse non dubitatur. et ideo si Titio et Seio heredibus institutis semis hereditatis Titii exhaustus est, Seio autem quadrans totorum bonorum relictus sit, competit Titio beneficium legis Falcidiae. [(35.2) 77]

320. In duplicibus testamentis sive de patrimonio quaeramus, ea sola substantia spectatur, quam pater cum moreretur habuerit, nec ad rem pertinet, si post mortem patris filius vel adquisierit aliquid vel deminuerit: sive de legatis quaeramus, tam ea quae in primis quam ea quae in secundis tabulis relicta sunt in unum contribuuntur, tamquam si et ea, quae a filii herede reliquisset testator, a suo herede sub alia condicione legasset. [(35.2) 79]

321. Sed usus fructus legatus venit in [(35.2) 81]

1) *cf.* (33.8) 1. 2) *cf. e. g.* (30) 86 § 1. 3) *sc. per damnationem.* 4) *Ad pr.* § 5 *cf. I.* (2.22) 2. 3.

1) *cf. I.* (2.22) 1.

computationem legis Falcidiae, nam divisionem recipit adeo, ut, si duobus legatus fuerit, ipso iure ad singulos 1 partes pertineant. Dos relegata extra rationem legis Falcidiae est, scilicet quia suam rem mulier recipere 2 videtur. Sed et de his quoque rebus, quae mulieris causa emptae paratae essent, ut hae quoque extra modum legis essent, nominatim ipsa Falcidia lege expressum est.

[*Ut legatorum servandorum causa caveatur* (*E.* 172)].

322. [1]Si legatariis, qui adversus me in (36. 3) 11 possessionem legatorum servandorum causa missi sunt, procurator vel quis alius meo nomine caverit, perinde mihi praetor accommodat interdictum, quo iubeantur discedere legatarii possessione, ac si ego cavissem.

LIBER XIX.

[*De religiosis et sumptibus funerum* (*E. XVI*)].[2]

323. Familiaria sepulchra dicuntur, quae (11. 7) 5 quis sibi familiaeque suae constituit, hereditaria autem, quae quis sibi heredibusque suis constituit.

324. Is qui intulit mortuum in alienum (11. 7) 7 locum, aut tollere id quod intulit aut loci pretium praestare cogitur per in factum actionem, quae tam heredi quam in heredem competit et perpetua est. 1 Adversus eum, qui in alterius arcam lapideam, in qua adhuc mortuus non erit conditus, mortuum intulerit, utilem actionem in factum proconsul dat, quia non proprie vel in sepulchrum vel in locum alterius intulisse dici potest.

325. Liberum est ei qui prohibetur mor- (11. 7) 9 tuum ossave mortui inferre aut statim interdicto uti, quo prohibetur ei vis fieri, aut alio inferre et postea in factum agere: per quam consequetur actor, quanti eius interfuerit prohibitum non esse, in quam computationem cadit loci empti pretium aut conducti merces, item sui loci pretium, quem quis, nisi coactus est, religiosum facturus non esset. unde miror, quare constare videatur neque heredi neque in heredem dandam hanc actionem: nam ut apparet, pecuniariae quantitatis ratio in eam deducitur: certe perpetuo ea inter ipsos competit.

326. . . . vel a debitoribus, si facile (11. 7) 13 exigi possit, [*scil. proconsulis vel magistratus municipalis decreto pecunia ad funeris sumptum expediri potest*].

327. Si mulier post divortium alii nupta (11. 7) 29 decesserit, non putat Fulcinius priorem maritum, licet 1 lucri dotem faciat, funeris impensam praestare. Is qui filiam familias funeravit, antequam dos patri reddatur cum marito recte agit: reddita dote patrem obligatum habet. utique autem, si cum marito actum fuerit, is eo minus patri mulieris restituturus est.

[*De damno infecto* (*E.* 175)].

328. Inter fructuarium et dominum pro- (39. 2) 20 prietatis ita damni infecti cautio locum habet, si fructuarius quidem de soli vitio caveri sibi desideret, dominus vero proprietatis de operis vitio, si quid fructuarius aedificet: nam de ruina aedium neuter ab altero cautionem desiderare potest, fructuarius ideo, quia refectio aedium ad eius ipsius onus non pertinet, proprietarius ideo, quia usitata stipulatio, qua de re restituenda fructuarius cavet, ad hunc quoque casum porrigitur.

LIBER XX.

[*Si ex libertate in servitutem petatur* (*E.* 179)].

329. [1]Qui ex libertate in servitutem (40. 12) 26 petit, si iudicii de evictione servandi causa contra libertatem agit, iniuriarum actione non convenitur.

LIBER XXI.

[*De publicanis* (*E. XXXII*)].

330. [*Hoc proprium est huius edicti*,[2] *ut*, (39. 4) 2 *si non exhibeatur servus, competat iudicium sine noxae deditione*] nec liceat domino absentem defendere eum.

331. [*Veteres in emptione venditioneque* (19. 1) 20 *appellationibus promiscue utebantur:*] idem est et in locatione et conductione.[3]

[*De praediatoribus* (*E. XXXIII*)]?

332. Creditor, qui non idoneum pignus (12. 1) 28 accepit, non amittit exactionem eius debiti quantitatis, in quam pignus non sufficit.

[*De possessione et usucapione*].[4]

333. Bono publico usucapio introducta est, (41. 3) 1 ne scilicet quarundam rerum diu et fere semper incerta dominia essent, cum sufficeret dominis ad inquirendas res suas statuti temporis[5] spatium.

334. Naturaliter interrumpitur possessio, (41. 3) 5 cum quis de possessione vi deicitur vel alicui res eripitur. quo casu non adversus eum tantum, qui eripit, interrumpitur possessio, sed adversus omnes. nec eo casu quicquam interest, is qui usurpaverit dominus sit nec ne: ac ne illud quidem interest, pro suo quisque possideat an ex lucrativa causa.

[*De damno hominibus armatis coactisve dato et vi bonorum raptorum* (*E.* 187)].

335. 'Armorum' appellatio non utique (50. 16) 41 scuta et gladios et galeas significat, sed et fustes et lapides.

336. Non prodest ei qui vi rapuit ad evi- (47. 8) 5 tandam poenam, si ante iudicium restituat rem quam rapuit.

[*De incendio ruina etc.* (*E.* 189)].

337. [*In hoc edictum incidisse videtur, qui* (47. 9) 2 *eo tempore*] et loco [*quo naufragium factum est, rapuerit . . . Ceterum*] si quis ex naufragio vel ex (47. 9) 5 incendio ruinave servatam rem et alio loco positam subtraxerit aut rapuerit, furti scilicet aut alias vi bonorum raptorum iudicio tenetur, maxime si non intellegebat ex naufragio vel incendio ruinave eam esse. iacentem quoque rem ex naufragio, quae fluctibus expulsa sit, si quis abstulerit, plerique idem putant. quod ita verum est, si aliquod tempus post naufragium intercesserit: alioquin si in ipso naufragii tempore id

1) libro tertio decimo (*XIII pro XVIII*) *inscr. F.*
2) *Qua ratione hoc loco hunc titulum tractaverit Gaius, v. Lenel p.* 6 *sq.*

1) *cf. fr.* 338. 2) (39. 4) 1 *pr.* 3) *v. fr.* 46, *cf. Fest. v.* *venditiones, Lenel, p.* 312 *n.* 9. 4) *cf. Lenel, p.* 18 *sq.*
5) anni aut biennii, *cf. Gai. instit.* 2, 44.

acciderit, nihil interest, utrum ex ipso mari quisque rapiat an ex naufragiis an ex litore. de eo quoque, quod ex rate nave expugnata raptum sit, eandem interpretationem adhibere debemus.

LIBER XXII.

[*De iniuriis: ne quid infamandi causa fiat* (*E.* 193)].

338. [1]Si quis de libertate aliquem in servitutem petat, quem sciat liberum esse, neque id propter evictionem, ut eam sibi conservet, faciat: iniuriarum actione tenetur. (47. 10) 12

339. Si creditor meus, cui paratus sum solvere, in iniuriam meam fideiussores meos interpellaverit, iniuriarum tenetur. (47. 10) 19

340. [2]Cum lege quis intestabilis iubetur esse, eo pertinet, ne eius testimonium recipiatur et eo amplius, ut quidam putant, neve ipsi dicatur testimonium. (28. 1) 26

[*De iudicatis* (*E.* 198)].

341. [3]Quacumque ratione procurator tuus a me liberatus est, id tibi prodesse debet. (3. 3) 59

342. Lege Fabia tenetur, qui sciens liberum hominem donaverit vel in dotem dederit, item qui ex earum qua causa sciens liberum esse acceperit, in eadem causa haberi debeat, qua venditor et emptor habetur. idem et si pro eo res permutata fuerit. (48. 15) 4

343. . . . et cetera [*scil. praeter esum potum vestem*] quibus tuendi curandive corporis nostri gratia utimur, ea appellatione [*scil. victus*[4]] significantur. (50. 16) 44

LIBER XXIII.

[*Cui heres non exstabit* (*E.* 207)]?

344. [5]Hereditarium aes alienum intellegitur etiam id, de quo cum defuncto agi non potuit, veluti quod is cum moreretur daturum se promisisset, item quod is, qui pro defuncto fideiussit, post mortem eius solvit. (42. 5) 7

[*De iure deliberandi* (*E.* 208)].

345. Igitur si quidem in hereditate sit vinum oleum frumentum numerata pecunia, inde fieri debebunt impendia: si minus, a debitoribus hereditariis exigenda pecunia. quod si nulli sunt debitores aut iudicem provocent, venire debent res supervacuae. (28. 8) 6

[*Si suus heres erit* (*E.* 209. 210)].

346. Necessariis heredibus non solum impuberibus, sed etiam puberibus abstinendi se ab hereditate proconsul potestatem facit, ut, quamvis creditoribus hereditariis iure civili teneantur, tamen in eos actio non detur, si velint derelinquere hereditatem. sed impuberibus quidem, etiamsi se immiscuerint hereditati, praestat abstinendi facultatem, puberibus 1 autem ita, si se non immiscuerint. Sed tamen et puberibus minoribus viginti quinque annis, si temere damnosam hereditatem parentis appetierint, ex generali edicto quod est de minoribus viginti quinque annis succurrit, cum et si extranei damnosam hereditatem adierint, ex ea parte edicti in integrum eos restituit. (29. 2) 57

1) *cf. fr.* 329. 2) *cf.* (47. 10) 5 § 9. 10. 3) *cf.* (42. 1) 4 § 7. 4) *cf.* (42. 1) 34. 5) *cf. Gai.* 3, 84, *v. etiam Lenel, p.* 338.

2 Servis autem necessariis heredibus, sive puberes sive impuberes sint, hoc non permittitur.

[*De bonis possidendis proscribendis vendundis* (*E.* XXXIX)].

347. Venire bona ibi oportet, ubi quisque defendi debet, id est . . . aut ubi quisque contraxerit: contractum autem non utique eo loco intellegitur, quo negotium gestum sit, sed quo solvenda est pecunia. (42. 5) 1, 3

348. [1]Quamvis possessa non sint bona, quia forte nihil fuerit, quod possideatur, aut sine controversia non possideatur creditor qui in possessionem missus est, perinde habetur, ac si etiam possessa bona fuissent. (42. 5) 13

*

349. Appellatione 'parentis'[2] non tantum pater, sed etiam avus et proavus et deinceps omnes superiores continentur: sed et mater et avia et proavia. (50. 16) 51

LIBER XXIV.

[*De bonis vendundis* (*E.* 217)].

350. Cum bona veneunt debitoris, in comparatione extranei et eius, qui creditor cognatusve sit, potior habetur creditor cognatusve, magis tamen creditor quam cognatus, et inter creditores potior is, cui maior pecunia debebitur. (42. 5) 16

[*De privilegiariis creditoribus* (*E.* 219)].

351. . . . vel fatuo [*in bonis curatoris privilegium competit*]. (42. 5) 21

[*De curatore bonis dando* (*E. XLI*)]?

352. Licet inter 'gesta' et 'facta' videtur quaedam esse suptilis differentia, attamen κατα-1 χρηστικῶς nihil inter factum et gestum interest.[3] Paternos libertos recte videmur dicere nostros libertos: liberorum libertos non recte nostros libertos dicimus.[4] (50. 16) 58

*

353. [5]Semper specialia generalibus insunt. (50. 17) 147

LIBER XXV.

[*Unde vi* (*E.* 245)? *Uti possidetis* (*E.* 247)?]

354. [6]Generaliter quisquis omnino nostro nomine sit in possessione, veluti procurator hospes amicus, nos possidere videmur. (41. 2) 9

355. [*Precario uteris,*] veluti si me precario rogaveris, ut per fundum meum ire vel agere tibi liceat vel ut in tectum vel in aream aedium mearum stillicidium vel tignum in parietem immissum habeas. (43. 26) 3

[*De superficiebus* (*E.* 249)].

356. Superficiarias aedes appellamus, quae in conducto solo positae sunt: quarum proprietas et civili et naturali iure eius est, cuius et solum. (43. 18) 2

1) *cf. Gai.* 3, 79. 2) *v. Gai.* 2, 158: ut potius parentis bona veneant. *sed huic loco verba definitionis* 'sed et mater *etc.*' *non conveniunt.* 3) *cf.* (42. 7) 2 § 1. 4) *Agitur de actione Pauliana, quae, cum famosa sit, libertis adversus patronum non datur; cf. Ulp.* 66 *ad edict.* (37. 15) 9, *quod frgm. ad eandem actionem pertinet.* 5) *v. Paul.* 62 *ad edict.* (15. 1) 46 *ict.* (2. 14) 28 § 2, 7 § 19. 6) *cf.* (43. 16) 1 § 22.

LIBER XXVI.

[*De precario* (*E.* 258)].

357. Precario possessio consisti potest (43. 26) 9 vel inter praesentes vel inter absentes, veluti per epistulam vel per nuntium.

[*De glande legenda* (*E.* 260)].

358. [1]'Tigni' appellatione in lege duo- (50. 16) 62 decim tabularum omne genus materiae, ex qua aedificia constant, significatur.

[*Utrubi* (*E.* 264)].

359. Rem, quae nobis subrepta est, (41. 2) 15 perinde intellegimur desinere possidere atque eam, quae vi nobis erepta est. sed si is, qui in potestate nostra est, subripuerit, quamdiu apud ipsum sit res, tamdiu non amittimus possessionem, quia per huiusmodi personas adquiritur nobis possessio. et haec ratio est, quare videamur fugitivum possidere, quod is, quemadmodum aliarum rerum possessionem intervertere non potest, ita ne suam quidem potest.

[*De migrando* (*E.* 265)].

360. Hoc interdictum inquilino etiam (43. 32) 2 de his rebus, quae non ipsius sint, sed forte commodatae ei vel locatae vel apud eum depositae sunt, utile esse non dubitatur.

[*De formula hypothecaria* (*E.* 267)].

361. Creditor, qui permittit rem venire, (50. 17) 158 pignus dimittit.

[*Quae in fraudem creditorum etc.* (*E.* 268)].

362. Sed et si rem suam pro derelicto (42. 8) 5 habuerit, ut quis eam suam faciat, [*in fraudem facere videtur*].

LIBER XXVII.

[*Iudicatum solvi* (*E.* 282)].

363. [2]Si ante acceptum iudicium prohibi- (46. 7) 7 tus fuerit procurator[3] a domino et actor ignorans prohibitum eum esse egerit, an stipulatio committatur? et nihil aliud dici potest quam committi. quod si quis sciens prohibitum esse egerit, Iulianus non putat stipulationem committi: nam ut committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse iudicium, quae stipulationi comprehensa est, sed oportere etiam causam personae eandem esse, quae stipulationis interponendae tempore fuit. et ideo si is, qui procurator[4] datus est, heres exstiterit domino atque ita acceperit iudicium sive etiam prohibitus acceperit, non committitur stipulatio: nam et alias responsum esse, si quis absentem defendens satisdederit, deinde, vel procurator[5] ab eo datus vel postquam heres ei extitit, iudicium acceperit, fideiussores[6] non teneri.

364. [7]Si te Titio optuleris de ea re quam (4. 3) 39 non possidebas in hoc ut alius usucapiat, et iudicatum solvi satisdederis: quamvis absolutus sis, de dolo malo tamen teneberis: et ita Sabino placet.

1) *cf.* (43. 28) 1 § 1. 2) *Agitur de clausula ob rem iudicatam. Perperam Lenel p.* 414 *n.* 1. 3) cognitor *Gai. Agitur enim de cautione a domino praestita, v. Gai.* 4, 101. 4) cognitor *Gai. Procurator enim, si prohibitus nihilo minus iudicium accepisset, quin ex sua satisdatione teneretur, nemini dubium fuisset.* 5) cognitor *Gai.* 6) sponsores *Gai.* 7) *Tractatur clausula de dolo malo.*

[*Legatorum servandorum causa* (*E.* 287)].

365. Si duo eiusdem nominis de legato (36. 3) 16 contendant, utrisque satisdatur: nec onerari heredem, cum possit eosdem fideiussores ad utramque stipulationem adhibere, qui et ipsi non onerantur, cum futurum sit, ut uni tenerentur.

[*Rem pupilli salvam fore* (*E.* 288)].

366. Servum pupilli stipulari ita necesse (46. 6) 6 est, si pupillus abest aut fari non potest: nam si praesens sit et fari potest, etiamsi eius aetatis erit, ut non intellegat quid agat, tamen propter utilitatem receptum est recte eum stipulari.

LIBER XXVIII.

[*De auctoritate* (*E.* 290)].

367. Ut res emptoris fiat, nihil interest,[1] (18. 1) 53 utrum solutum sit pretium an eo nomine fideiussor datus sit. quod autem de fideiussore diximus, plenius acceptum est, qualibet ratione si venditori de pretio satisfactum est, veluti expromissore aut pignore dato, proinde sit, ac si pretium solutum esset.

368. Qui alienam rem vendidit, post (21. 2) 54 longi temporis praescriptionem vel[2] usucapionem de-
1 sinit emptori teneri de evictione. Si heres statuliberum, qui sub condicione pecuniae dandae liber esse iussus est, vendiderit et maiorem pecuniam in condicione esse dixerit quam dare ei iussus est, ex empto tenetur, si modo talis est condicio, ut ad emptorem transiret, id est si heredi dare iussus est servus: nam si alii dare iussus, quamvis veram pecuniae quantitatem dixerit, tamen, si non admonuerit alii dare iussum, evictionis[3] nomine tenebitur.

[*De damno infecto* (*E.* 292)].

369. Damnum infectum est damnum non- (39. 2) 2 dum factum, quod futurum veremur.

370. Sed et si conducere hospitium (39. 2) 29 nemo velit propter vitium aedium, idem erit dicendum [*i. e. damnum hac stipulatione contineri*].

371. Si aedibus meis proximae sint (39. 2) 32 aedes meae et tuae, quaeritur, an, si hae vitium mihi faciant, cavere mihi debeas pro damno propriarum mearum aedium, scilicet pro qua parte dominus existes. et hoc plerisque placet: sed movet me, quod ipse meas aedes reficere possim et impensas pro socio aut communi dividundo iudicio pro parte consequi. nam et si unas aedes communes tecum habui eaeque vitium faciant et circa refectionem earum cessare videaris, nostri praeceptores negant cavere te debere, quia ipse reficere possim recepturus pro parte, quod impenderim, iudicio societatis aut communi dividundo: ideo et interpositam cautionem minus utilem futuram, quia alia ratione damnum mihi posset sarciri. et est plane nostrorum praeceptorum haec sententia, ut credamus inutilem esse damni infecti stipulationem, quo casu

1) *Interest autem quoad auctoritatem, v. Paul. sent.* 2, 17, 1. 2) longi temporis praescriptionem vel *Trib.* ('*post longi temporis praescriptionem*'!). 3) auctoritatis *Gai.*, *cf.* (21. 2) 69 § 3.

damnum alia actione sarciri possit: quod et in superiore casu intellegendum est.

LIBER XXIX.

[*Si quis vadimoniis etc.* (*E.* 269)].

372. Et si post tres aut quinque pluresve dies, quam iudicio sisti se reus promisit, secum agendi potestatem fecerit nec actoris ius ex mora deterius factum sit, consequens est dici defendi eum debere per exceptionem. (2. 11) 8

[*Litis dividuae* (*E.* 270)]?

373. [1] Fructus pendentes pars fundi videntur. (6. 1) 44

LIBER XXX.

[*De exceptione rei iudicatae vel in iudicium deductae* (*E.* 275)].

374. Si inter me et te controversia de hereditate sit et quasdam res ex eadem tu possides, quasdam ego: nihil vetat et me a te et invicem te a me hereditatem petere. quod si post rem iudicatam a me petere coeperis, interest, utrum meam esse hereditatem pronuntiatum sit an contra: si meam esse, nocebit tibi rei iudicatae exceptio, quia eo ipso, quod meam esse pronuntiatum est, ex diverso pronuntiatum videtur tuam non esse: si vero meam non esse, nihil de tuo iure iudicatum intellegitur, quia potest nec mea hereditas esse nec tua. (44. 2) 15

375. Si rem meam a te petiero, tu autem ideo fueris absolutus, quod probaveris sine dolo malo te desisse possidere, deinde postea coeperis possidere et ego a te petam: non nocebit mihi exceptio rei iudicatae. (44. 2) 17

[*De doli mali et metus exceptione* (*E.* 277)].

376. Si opera creditoris acciderit, ut debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet, exceptione doli mali creditor removebitur. idem est et si creditori eius numeratam pecuniam ratam creditor non habeat. (44. 4) 6

[*Quarum rerum actio non datur* (*E.* 278)].

377. Admonendi sumus interdum etiam post iusiurandum exactum permitti constitutionibus principum ex integro causam agere, si quis nova instrumenta se invenisse dicat, quibus nunc solis usurus sit. sed hae constitutiones tunc videntur locum habere, cum a iudice aliquis absolutus fuerit (solent enim saepe iudices in dubiis causis exacto iureiurando secundum eum iudicare qui iuraverit): quod si alias inter ipsos iureiurando transactum sit negotium, non conceditur eandem causam retractare. (12. 2) 31

LIBER XXXI.

(*Ad edictum aedilium curulium liber I*).

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293) 1.].

378. . . . vel protervi vel gibberosi vel curvi vel pruriginosi vel scabiosi, item muti et surdi [*redhiberi non possunt, sed ex empto agi potest*]. (21. 1) 3

379. Item clodus morbosus est. (21. 1) 13

380. Si quid venditor de mancipio adfirmaverit idque non ita esse emptor queratur, aut redhibitorio aut aestimatorio (id est quanto minoris) iudicio agere potest: verbi gratia si constantem aut laboriosum aut curracem[1] vigilacem esse, aut ex frugalitate sua peculium adquirentem adfirmaverit, et is ex diverso levis protervus desidiosus somniculosus piger tardus comesor inveniatur. haec omnia videntur eo pertinere, ne id quod adfirmaverit venditor amare ab eo exigatur, sed cum quodam temperamento, ut si forte constantem esse adfirmaverit, non exacta gravitas et constantia quasi a philosopho desideretur, et si laboriosum et vigilacem adfirmaverit esse, non continuus labor per dies noctesque ab eo exigatur, sed haec omnia ex bono et aequo modice desiderentur. idem et in ceteris quae venditor adfirmaverit intellegemus. 1 Venditor, qui optimum cocum esse dixerit, optimum in eo artificio praestare debet: qui vero simpliciter cocum esse dixerit, satis facere videtur, etiamsi mediocrem cocum praestet. idem et in ceteris generibus artificiorum. 2 Aeque si quis simpliciter dixerit peculiatum esse servum, sufficit, si is vel minimum habeat peculium. (21. 1) 18

381. Si vero ante venditionis tempus dictum intercesserit, deinde post aliquot dies interposita fuerit stipulatio, Caelius Sabinus scribit ex priore causa quae[2] statim, inquit, ut veniit id mancipium, eo nomine posse agere coepit. (21. 1) 20

382. [*Si in fuga est homo, de cuius redhibitione agitur, emptorem cavere oportet,*] . . . et neque per se neque per heredem suum futurum, quo minus eum hominem venditor habeat. (21. 1) 22

383. Et generaliter dicendum est, quidquid extra rem emptoris per eum servum adquisitum est, id iustum videri reddi oportere. (21. 1) 24

384. Videamus tamen, ne iniquum sit emptorem compelli dimittere corpus et ad actionem iudicati mitti, si interdum nihil praestatur propter inopiam venditoris, potiusque res ita ordinanda sit, ut emptor caveat, si intra certum tempus pecunia sibi soluta sit, se mancipium restituturum. (21. 1) 26

385. Redhibitoria actio duplicem habet condemnationem: modo enim in duplum, modo in simplum condemnatur venditor. nam si neque pretium neque accessionem solvat neque eum qui eo nomine obligatus erit liberet, dupli pretii et accessionis condemnari iubetur: si vero reddat pretium et accessionem vel eum qui eo nomine obligatus est liberet, simpli videtur condemnari. (21. 1) 45

386. Si venditor de his quae edicto aedilium continentur non caveat, pollicentur adversus eum redhibendi iudicium intra duos menses vel quanti emptoris intersit intra sex menses. (21. 1) 28

LIBER XXXII.

(*Ad edictum aedilium curulium liber II*).

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293) 2.].

387. Itaque sicut superius venditor de morbo vitiove et ceteris quae ibi comprehensa sunt praedicere iubetur, et praeterea in his causis non esse mancipium ut promittat praecipitur: ita et cum accedat alii rei homo, eadem et praedicere et promittere compellitur. quod non solum hoc casu intellegendum est, (21. 1) 32

1) *cf. Gai.* 4, 122: nam si quis partem rei *rel.*

1) vel *ins.* 2) quoque *scr.*

quo nominatim adicitur accessurum fundo hominem Stichum, sed etiam si generaliter omnia mancipia quae in fundo sint accedant venditioni.

[*De stipulatione duplae* (*E.* 296)].

388. Habere licere rem videtur emptor (21. 2) 57 et si is, qui emptorem in evictione rei vicerit, ante ablatam vel abductam rem sine successore decesserit, ita ut neque ad fiscum bona pervenire possint neque privatim a creditoribus distrahi: tunc enim nulla competit emptori ex stipulatu actio, quia rem habere ei 1 licet. Quod cum ita est, videamus, num et si ab eo qui vicerit donata legatave res fuerit emptori, aeque dicendum sit ex stipulatu actionem non nasci, scilicet si antequam abduceret vel auferret donaverit aut legaverit: alioquin semel commissa stipulatio resolvi non potest.

DE FIDEICOMMISSIS LIBRI II.[1]

LIBER I.

[*Communia de fideicommissis*].

389. Ex filio praeterito, licet suus heres (32) 2 erit, fideicommissum relinqui non potest.

390. Non dubium est, quin, si uxori lega- (32) 14 tum sit 'si non nupserit' idque alii restituere rogata 1 sit, cogenda est, si nupserit, restituere. Heres quoque, cui iurisiurandi condicio remittitur, legatum et 2 fideicommissum debet. Sed si cui legatum relictum est, ut alienam rem redimat vel praestet, si redimere non possit, quod dominus non vendat vel immodico pretio vendat, iustam aestimationem inferat.

391. Si quis usum fructum legatum sibi (33. 2) 29 alii restituere rogatus sit eumque in fundum induxerit fruendi causa: licet iure civili morte et capitis deminutione ex persona legatarii pereat usus fructus, quod huic ipso iure adquisitus est, tamen praetor iurisdictione sua id agere debet, ut idem servetur, quod futurum esset, si ei, cui ex fideicommisso restitutus esset, legati iure adquisitus fuisset.

392. [2]Quidam relegatus facto testamento (34. 5) 5 post heredis institutionem et post legata quibusdam data ita subiecit: 'si quis ex heredibus ceterisve amicis, quorum hoc testamento mentionem habui, sive quis alius restitutionem mihi impetraverit ab imperatore et ante decessero, quam ei gratias agerem: volo dari ei qui id egerit a ceteris heredibus aureos tot'.[3] unus ex his, quos heredes scripserat, impetravit ei restitutionem et antequam id sciret, decessit. cum de fideicommisso quaereretur, an deberetur, consultus Iulianus respondit deberi: sed etiam si non heres vel legatarius, sed alius ex amicis curavit eum restitui, et ei fidei1 commissum praestari. Si tibi et postumo suo vel alieno[4] hereditatem restituere quis rogaverit:

utrum ita postumus partem faciat, si natus sit, (34. 5) 7 an et si natus non sit, quaeritur. ego commodius dici puto, si quidem natus non est, minime eum partem facere, sed totum ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto: sin autem natus fuerit, utrosque accipere quantum cuique relictum est, ut uno nato pars tibi dimidia debeatur, duobus natis tertia tibi debeatur, tribus natis (quia trigemini quoque nascuntur) quarta debeatur. et nostra quidem aetate Serapias Alexandrina mulier ad divum Hadrianum perducta est cum quinque liberis, quos uno fetu enixa est. sed tamen quod ultra 1 tres nascitur, fere portentosum videtur. Cum quidam pluribus heredibus institutis unius fidei commisisset, ut, cum moreretur, uni ex coheredibus, cui ipse vellet, restitueret eam partem hereditatis, quae ad eum pervenisset: verissimum est utile esse fideicommissum. nec enim in arbitrio eius qui rogatus est positum est, an omnino velit restituere, sed cui potius restituat: plurimum enim interest, utrum in potestate eius, quem testator obligari cogitat, faciat, si velit dare, an post necessitatem dandi solius distribuendi liberum arbi2 trium concedat. Quaesitum est, si coheredes ex disparibus partibus scripti sint, utrum partem suam in viriles partes restituere singulis debeat an pro portionibus hereditariis, ex quibus heredes scripti sint. et placuit,[1] si testator ita restitui iussisset partem, si aliquam pecuniam dedissent, si quidem aequas partes iussi fuerint dare, conveniens videri esse etiam ex fideicommisso aequas partes eis restitui oportere: si vero dispares in ea pecunia distribuenda significavit testator, ut videantur hereditariis portionibus congruere, consentaneum esse etiam fideicommissum pro hereditariis partibus eis restitui debere.

393. [*Traditum est in legatis novissimam,* (35. 1) 88 *in libertatibus levissimam condicionem spectandam esse,*] id est quae ipsi servo commodior sit.

[*Sed*] per fideicommissum varie data (35. 1) 90 libertate non levissima spectanda est, sed novissima, quia posterior voluntas potior haberi debet: cui consonat etiam rescriptum divi Antonini.

LIBER II.

[*Ad senatus consultum Trebellianum*].

394. Sed et si ante diem vel ante con- (36. 1) 10 dicionem restituta sit hereditas, non transferuntur actiones, quia non ita restituitur hereditas, ut testator rogavit. plane posteaquam exstiterit condicio vel dies venerit si ratam habeat restitutionem hereditatis, benignius est intellegi tunc translatas videri actiones.

395. Facta in fideicommissarium (36. 1) 65 pr. — § 4 restitutione statim omnes res in bonis fiunt eius, cui restituta est hereditas, etsi nondum earum nactus 1 fuerit possessionem. Si is qui hereditatem sibi reddi ab herede stipulatus sit eique ex stipulatu agenti restituta fuerit hereditas, constat nihilo minus transferri actiones. hoc ita est, si is cum quo actum sit restituat hereditatem: si vero ob id quod non restituerit aestimatione hereditatis condemnatus fuerit, remanent actiones hereditariae apud eum qui condemnatus sit, actor 2 autem quantitatem consequitur. Si heres scriptus restituerit hereditatem et postea de hereditate controversiam passus victus sit aut lite cesserit, durare actiones constitit in fideicommissarium semel trans3 latas. Si quis maiorem partem restituerit quam rogatus est, in eam partem quae excedit non transferuntur actiones. sed cum praecepta aliqua re aut

---

1) *Conscripti post mortem Antonini Pii, v. fr.* 393, 397, 398 (§ 5). 2) *Agitur de fideicommissis, quae incertis personis relicta sunt.* 3) aureos tot] sestertium tot milia *Gai.* 4) vel alieno *Trib., v. Gai.* 2, 287.

1) *Quae sequuntur, non Gai videntur esse, sed Triboniani, qui haec ex Iuliano repetivit, v.* (36. 1) 24.

summa rogatus sit heres restituere et omissa retentione totam hereditatem restituerit, recte dicitur transferri 4 actiones. Si heres ante restitutam hereditatem servum hereditarium heredem ab aliquo institutum iusserit adire hereditatem, negat Iulianus[1] debere hanc hereditatem restitui, quia de ea rogatus non esset. et hoc est fatendum. requirendum tamen et illud est, num cum incremento restituere heres rogatus sit hereditatem: si enim hoc fuerit subsecutum, etiam eam hereditatem restituere cogitur, nisi evidentissimis probationibus fuerit ab herede adprobatum contemplatione sui servum esse heredem institutum.[2]

396. Si ex asse heres institutus rogatus (10. 2) 40 sit mihi partem aliquam restituere, veluti dimidiam, utile familiae erciscundae iudicium recte inter nos agetur.

397. Si Titius ex parte heres rogatus sit (32) 96 Maevio hereditatem restituere et rursus Titio coheres eius rogatus sit partem suam aut partis partem restituere, an hanc quoque partem, quam a coherede ex fideicommisso recipit, Titius restituere Maevio debeat, divus Antoninus consultus rescripsit non debere restituere, quia hereditatis appellatione neque legata neque fideicommissa continentur.

[*Ad senatus consultum Pegasianum*].

398. Rescripto divi Antonini (36. 1) 65 § 5—15 significatur, ut, si quis accepta a Titio pecunia, quae quartam hereditatis continet, rogatus sit ei restituere hereditatem, licet tardius detur pecunia, sine usuris eam dari debere, quia quanto tardius quisque pecuniam dat, tanto tardius ad fideicommissum pervenit et medii temporis fructus perdit. quamobrem si ante datam pecuniam tenuerit hereditatem, fructus quos percepit 6 restituere heredi eum oportere. Idem iuris est et si quis ita heredis fidei commiserit: 'rogo, si Titius tibi 7 centum dederit, restituas ei hereditatem meam'. Si sub condicione heres institutus sit qui suspectam sibi hereditatem esse dicit, si neque difficultatem neque turpitudinem ullam habet condicio nec impendium aliquid, iubendus est parere condicioni et adire et ita restituere: si vero turpis aut difficilis sit condicio, aperte iniquum est cogi eum explere eam alterius gratia. sed et remitti eam ab initio visum est: plus enim tribui a praetore ei qui fideicommissum petit, quam testator voluit, absurdum est: utique autem testator, nisi expleta sit condicio, neque scriptum heredem ad hereditatem vocavit neque per hunc illi voluit re-8 stitui hereditatem. Si dandae pecuniae condicio adscripta est heredi, debet ei offerre pecuniam is qui poscit fideicommissum, ut hereditatem impleta con-9 dicione possit adire et restituere. Quod si condicio adscripta est et ea est, quam praetor remittit, sufficit edictum, ut Iulianus ait: hactenus iubendus est, ut constituat praetoris actionibus uti aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nanctus actiones tunc restituta hereditate transferat eas ex senatus con-10 sulto. Si vero nominis ferendi condicio est, quam praetor exigit, recte quidem facturus videtur, si eam expleverit: nihil enim male est honesti hominis nomen adsumere, nec enim in famosis et turpibus nominibus hanc condicionem exigit praetor. sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei condicio, ut Iulianus ait, et permittendae utiles actiones, aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, uti nanctus actiones 11 transferat eas ex senatus consulto. Si cum suspectam videret, hereditatem postulante me iussu praetoris adieris et restitueris mihi, ita utar legis Falcidiae beneficio adversus legatarios, si tu quoque ea lege uti poteras et quatenus uti poteras: nam si quid praeterea a me alicui per fideicommissum relictum sit, id quasi a legatario relictum non venit in computationem eius 12 legis, sed extrinsecus numeratur. Si Titius rogatus sit hereditatem Maevio restituere, Maevius Seio certam pecuniam, et Titius quartae retinendae beneficio adversus Maevium usus fuerit: Neratius scribit Maevium quoque Seio eo minus aequum esse praestare, ne ipse 13 de suo damnum sentiat. Iulianus ait, si heres institutus Titio rogatus sit restituere, substitutus Maevio et institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat, desiderante Titio iubendum cum adire et restituere. 14 Si quis bonorum possessoris fidei commiserit de hereditate restituenda et is passus fuerit diem bonorum possessionis adgnoscendae transire aut per hoc tempus, quo is, cui restitui debebit hereditas, aliqua ex causa non potuit adire praetorem et postulare, ut petita bonorum possessione restituatur sibi hereditas, succurri ei debet, id est ut restituatur tempus bonorum possessionis admittendae exhibendi fideicommissi gra-15 tia. Admonendi autem sumus, si is, qui solvendo non sit, Titio herede instituto servum liberum esse iusserit et rogaverit Titium hereditatem eidem restituere, vix esse, ut Titius recusans adire hereditatem cogatur. nam licet desiderante servo Titius adierit hereditatem, non tamen potest libertas servo competere quasi in fraudem creditorum data, licet Titius locuples sit: qua de causa nec hereditas ei restitui potest. sed ex sententia legis dicendum est perinde habendum, ac si is servus solus liber et heres scriptus esset nec Titius heres esset.

DE FORMULA HYPOTHECARIA LIBER SINGULARIS.

399. Contrahitur hypotheca per (20. 1) 4 = (22. 4) 4 pactum conventum, cum quis paciscatur, ut res eius propter aliquam obligationem sint hypothecae nomine obligatae: nec ad rem pertinet, quibus fit verbis, sicuti est et in his obligationibus quae consensu contrahuntur. et ideo et sine scriptura si convenit ut hypotheca[1] sit et probari poterit, res obligata erit de qua conveniunt. fiunt enim de his scripturae, ut quod actum est per eas facilius probari poterit[2]: et sine his autem valet quod actum est, si habeat probationem: sicut et nuptiae sunt, licet testationes in scriptis habitae non sunt.[3]

400. Et quae nondum sunt, futura tamen (20. 1) 15 sunt, hypothecae dari possunt, ut fructus pendentes, partus ancillae, fetus pecorum et ea quae nascuntur sint hypothecae obligata: idque servandum est, sive dominus fundi convenerit aut de usu fructu aut de his quae nascuntur[4] sive is, qui usum fructum habet, sicut 1 Iulianus scribit. Quod dicitur creditorem probare

---

1) *cf.* (36. 1) 28 § 1. 2) et hoc est fatendum . . . heredem institutum] *haec omnia videntur esse Triboniani.*

1) hypothecae *l. gem.* 2) possit *l. gem.* 3) licet testatio sine scriptis habita est *l. gem.* 4) aut de usu fructu . . . . nascuntur *gloss.*

debere, cum conveniebat, rem in bonis debitoris fuisse, ad eam conventionem pertinet, quae specialiter facta est, non ad illam, quae cottidie inseri solet cautionibus, ut specialiter rebus hypothecae nomine datis cetera etiam bona teneantur debitoris, quae nunc habet et quae postea adquisierit, perinde atque si specialiter 2 hae res fuissent obligatae. Qui res suas iam obligaverint et alii secundo obligant creditori, ut effugiant periculum, quod solent pati qui saepius easdem res obligant, praedicere solent alii nulli rem obligatam esse quam forte Lucio Titio, ut in id quod excedit priorem obligationem res sit obligata, ut sit pignori hypothecaeve id quod pluris est: aut solidum, cum primo debito liberata res fuerit? de quo videndum est, utrum hoc ita se habeat, si et conveniat, an etsi simpliciter convenerit de eo quod excedit ut sit hypothecae? et solida res inesse conventioni videtur, cum a primo creditore fuerit liberata, an adhuc pars? sed illud magis est, quod prius diximus.

401. Si alius pro muliere quae intercessit (20.3) 2 dederit hypothecam, aut pro filio familias cui contra senatus consultum creditum est, an his succurritur, quaeritur. et in eo quidem, qui pro muliere obligavit rem suam, facilius dicetur succurri ei, sicuti fideiussori huius mulieris eadem datur exceptio. sed et in eo, qui pro filio familias rem suam obligavit, eadem dicenda erunt, quae tractantur et in fideiussore eius.

402. Potior est in pignore, qui prius (20. 4) 11 credidit pecuniam et accepit hypothecam, quamvis cum alio ante convenerat, ut, si ab eo pecuniam acceperit, sit res obligata, licet ab hoc postea accepit: poterat enim, licet ante convenit, non accipere ab eo 1 pecuniam. Videamus, an idem dicendum sit, si sub condicione stipulatione facta hypotheca data sit, qua pendente alius credidit pure et accepit eandem hypothecam, tunc deinde prioris stipulationis exsistat condicio, ut potior sit qui postea credidisset. sed vereor, num hic aliud sit dicendum: cum enim semel condicio exstitit, perinde habetur, ac si illo tempore, quo stipulatio interposita est, sine condicione facta esset. quod 2 et melius est. Si colonus convenit, ut inducta in fundum illata ibi nata pignori essent, et antequam inducat, alii rem hypothecae nomine obligaverit, tunc deinde eam in fundum induxerit, potior erit, qui specialiter pure accepit, quia non ex conventione priori obligatur, sed ex eo quod inducta res est, quod posterius 3 factum est. Si de futura re convenerit, ut hypothecae sit, sicuti est de partu, hoc quaeritur, an ancilla conventionis tempore in bonis fuit debitoris: et in fructibus, si convenit ut sint pignori, aeque quaeritur, an fundus vel ius utendi fruendi conventionis tempore 4 fuerit debitoris. Si paratus est posterior creditor priori creditori solvere quod ei debetur, videndum est, an competat ei hypothecaria actio nolente priore creditore pecuniam accipere. et dicimus priori creditori inutilem esse actionem, cum per eum fiat, ne ei pecunia solvatur.

403. Si consensit venditioni creditor, libera- (20.6) 7 tur hypotheca: sed in his pupilli consensus non debet aliter ratus haberi, quam si praesente tutore auctore consenserit aut etiam ipse tutor, scilicet si commodum aliquid vel satis ei fieri ex eo iudex aestimaverit.[1]

1) aut etiam . . . aestimaverit *Trib.*

1 Videbimus, si procurator omnium bonorum consensit vel servus actor, cui et solvi potest et in id praepositus est, an teneat consensus eorum. et dicendum est non 2 posse, nisi specialiter hoc eis mandatum est. Sed si cum debitoris procuratore convenit, ne sit res obligata, dicendum est id debitori per doli exceptionem prodesse: cum autem cum servo eius convenerit, per 3 ipsam pacti exceptionem conventi debet. Si convenit de parte pro indiviso alienanda, si certa res est quae venit, potest dici de reliqua parte ab initio agi 4 oportere nec obstat exceptio. Illud tenendum est, si quis communis rei partem pro indiviso dederit hypothecae, divisione facta cum socio non utique eam partem creditori obligatam esse, quae ei obtingit qui pignori dedit, sed utriusque pars pro indiviso pro parte dimidia manebit obligata.

INSTITUTIONUM LIBRI IV.

404. = *instit.* 1, 1.	(1. 1) 9
405. = *ibid.* 1, 8. 9.	(1. 5) 1, 3
406. = *ibid.* 1, 11.	(1. 5) 6
407. = *ibid.* 1, 48. 50—53.	(1. 6) 1
408. = *ibid.* 1, 55.	(1. 6) 3
409. = *ibid.* 1, 98. 99. 103. 107.	(1. 7) 2
410. = *ibid.* 1, 133.	(1. 7) 28
411. = *ibid.* 1, 156.	(26. 4) 7
412. = *ibid.* 2, 2. 3. 8—14.	(1. 8) 1
413. = *ibid.* 2, 50. 51.	(41. 3) 37
414. = *ibid.* 2, 86—93.	(41. 1) 10
415. = *ibid.* 2, 114.	(28. 1) 4
416. = *ibid.* 2, 133. 134.	(28. 3) 13
417. = *ibid.* 3, 135—137.	(44. 7) 2

AD LEGEM DUODECIM TABULARUM LIBRI VI.[1]

LIBER I.

418. Facturus legum vetustarum interpreta- (1. 2) 1 tionem necessario prius ab urbis initiis repetendum existimavi, non quia velim verbosos commentarios facere, sed quod in omnibus rebus animadverto id perfectum esse, quod ex omnibus suis partibus constaret: et certe cuiusque rei potissima pars principium est. deinde si in foro causas dicentibus nefas ut ita dixerim videtur esse nulla praefatione facta iudici rem exponere: quanto magis interpretationem promittentibus inconveniens erit omissis initiis atque origine non repetita atque illotis ut ita dixerim manibus protinus materiam interpretationis tractare? namque nisi fallor istae praefationes et libentius nos ad lectionem propositae materiae producunt et cum ibi venerimus, evidentiorem praestant intellectum.

[De in ius vocando].[2]

419. Plerique putaverunt nullum de domo (2. 4) 18 sua in ius vocari licere, quia domus tutissimum cuique

1) *Hos commentarios posteriores esse tempore Iuliani digestis — fr.* 431 *cet. Iulian.* 86 (48. 5) 5 — *verisimile, nec tamen certum est.*
2) *tab.* I, 1. 2 (*Dirksen-Schöll*).

refugium atque receptaculum sit, eumque qui inde in ius vocaret, vim inferre videri.

420. Sed etiam ab ianua et balineo et theatro nemo dubitat in ius vocari licere. (2.4) 20

421. Neque impuberes puellas, quae alieno iuri subiectae essent, in ius vocare permissum est. 1 Qui in ius vocatus est, duobus casibus dimittendus est: si quis eius personam defendet, et si, dum in ius venitur, de re transactum fuerit. (2.4) 22

422. 'Si calvitur': et moretur et frustretur. inde et calumniatores appellati sunt, quia per fraudem et frustrationem alios vexarent litibus: inde et cavillatio dicta est. (50.16) 233 pr.

423. Post kalendas Ianuarias die tertio pro salute principis vota suscipiuntur.[1] (50.16) 233 § 1

[De vadimonio?][2]

424. Si is qui fideiussorem[3] dedit ideo non steterit, quod rei publicae causa afuit: iniquum est fideiussorem[3] ob alium necessitate sistendi obligatum esse, cum ipsi liberum esset non sistere. (2.11) 6

[De furtis?][4]

425. [5]'Telum' volgo quidem id appellatur, quod ab arcu mittitur: sed non minus omne significatur, quod mittitur manu: ita sequitur, ut et lapis et lignum et ferrum hoc nomine contineatur: dictumque ab eo, quod in longinquum mittitur, Graeca voce figuratum *ἀπὸ τοῦ τηλοῦ*. et hanc significationem invenire possumus et in Graeco nomine: nam quod nos telum appellamus, illi *βέλος* appellant *ἀπὸ τοῦ βάλλεσθαι*. admonet nos Xenophon, nam ita scribit: *καὶ τὰ βέλη ὁμόσε ἐφέρετο, λόγχαι τοξεύματα σφενδόναι, πλεῖστοι δὲ καὶ λίθοι*. et id, quod ab arcu mittitur, apud Graecos quidem proprio nomine *τόξευμα* vocatur, apud nos autem communi nomine telum appellatur. (50.16) 233 § 2

426. Sciendum est autem eos, qui arbores et maxime vites ceciderint, etiam tamquam latrones puniri. (47.7) 2

427. †[6]Certe non dubitatur, si adhuc adeo tenerum sit, ut herbae loco sit, non debere arboris numero haberi. (47.7) 4

LIBER II.

[De die diffindendo].[7]

428. Quos nos hostes appellamus, eos veteres 'perduelles' appellabant, per eam adiectionem indicantes cum quibus bellum esset. (50.16) 234 pr.

[De legis actione per manus iniectionem].

429. 'Locuples' est, qui satis idonee habet pro magnitudine rei, quam actor restituendam 2 esse petit.[8] Verbum 'vivere' quidam putant ad cibum pertinere: sed Ofilius ad Atticum ait his verbis et vestimenta et stramenta contineri, sine his enim vivere neminem posse.[9] (50.16) 234 § 1

LIBER III.

[De venditione filii?][1]

430. In traditionibus[2] rerum quodcumque pactum sit, id valere manifestissimum est.[3] (2.14) 48

[De repudio].[4]

431. Si ex lege repudium missum non sit et idcirco mulier adhuc nupta esse videatur, tamen si quis eam uxorem duxerit, adulter non erit. idque Salvius Iulianus respondit, quia adulterium, inquit, sine dolo malo non committitur: quamquam dicendum, ne is, qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo committat. (48.5) 44

? ?

432. 'Ferri' proprie dicimus, quae quis suo corpore baiulat: 'portari' ea, quae quis iumento secum ducit: 'agi' ea, quae animalia sunt.[5] (50.16) 235 pr.

[De tigno iuncto?][6]

433. [7]'Fabros tignarios' dicimus non eos dumtaxat, qui tigna dolarent, sed omnes qui aedificarent. (50.16) 235 § 1

LIBER IV.

[De incendiariis].[8]

434. Qui aedes acervumve frumenti iuxta domum positum combusserit, vinctus verberatus igni necari iubetur, si modo sciens prudensque id commiserit. si vero casu, id est neglegentia, aut noxiam sarcire iubetur aut, si minus idoneus sit, levius castigatur. appellatione autem aedium omnes species aedificii continentur. (47.9) 9

[De collegiis].[9]

435. Sodales sunt, qui eiusdem collegii sunt: quam Graeci *ἑταιρείαν* vocant. his autem potestatem facit lex pactionem quam velint sibi ferre, dum ne quid ex publica lege corrumpant. sed haec lex videtur ex lege Solonis tralata esse. nam illuc ita est: *ἐὰν δὲ δῆμος ἢ φράτορες ἢ ἱερῶν ὀργίων ἢ ναῦται ἢ σύσσιτοι ἢ ὁμόταφοι ἢ θιασῶται ἢ ἐπὶ λείαν οἰχόμενοι ἢ εἰς ἐμπορίαν, ὅτι ἂν τούτων διαθῶνται πρὸς ἀλλήλους, κύριον εἶναι, ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ δημόσια γράμματα.* (47.22) 4

[De malo carmine?][10]

436. Qui 'venenum' dicit, adicere debet, utrum malum an bonum: nam et medicamenta venena sunt, quia eo nomine omne continetur, quod adhibitum naturam eius, cui adhibitum esset, mutat. cum id, quod nos venenum appellamus, Graeci *φάρμακον* dicunt, apud illos quoque tam medicamenta quam quae nocent, hoc nomine continentur: unde adiectione alterius nomine distinctio fit. admonet nos summus apud eos poetarum Homerus: nam sic ait: '*φάρμακα, πολλὰ μὲν ἐσθλὰ μεμιγμένα, πολλὰ δὲ λυγρά*.' (50.16) 236 pr.

---

1) *itaque eo die sacerdotes, qui vota suscipiunt, in ius vocare non licet? cf.* (2.4) 2: nec pontificem dum sacra facit. 2) *tab.* I, 10. 3) sponsorem *Gai.* 4) *Decemviros iam hoc loco (in tab.* II, *ut videtur,) de furtis egisse nequaquam veri est dissimile: idem rerum ordo est in lege Salica, tit.* 1.2, *et cf. Maine, early law and custom,* (1883) *p.* 371. 5) *ad v. 'si se telo defendit'* (*tab.* VIII, 13). 6) *In inscriptione numerum libri omisit Flor., supplevit ex* (47.7) 2 *Iac. Gothofredus.* 7) *tab.* II, 2. 8) *cf. l. Ursenens. c.* 61. 9) *tab.* III, 4.

1) *tab.* IV, 2. *An de nexo mancipioque* (*tab.* VI, 1)? 2) mancipationibus *Gai.* 3) *Subaudias idem ius esse in personarum mancipationibus?* 4) *tab.* IV, 3. 5) *Haec quo pertineant, in obscuro remanet.* 6) *tab.* VI, 7. 7) *Ad tigni definitionem haec pertinere suspicor, cf.* (50.16) 62: tigni appellatione . . . omne genus materiae, ex qua aedificia constant, significatur. 8) *tab.* VIII, 10. 9) *tab.* VIII, 27. 10) *tab.* VIII, 1; *cf. Voigt, XII Taf.* § 174 *n.* 7.

[*De confinio*].[1]

437. Sciendum est in actione finium regundorum illud observandum esse, quod ad exemplum quodammodo eius legis scriptum est, quam Athenis Solonem dicitur tulisse: nam illic ita est: *ἐάν τις αἱμασιὰν παρ' ἀλλοτρίῳ χωρίῳ ὀρύττῃ, τὸν ὅρον μὴ παραβαίνειν· ἐὰν τειχίον, πόδα ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ οἴκημα, δύο πόδας. ἐὰν δὲ τάφον ἢ βόθρον ὀρύττῃ, ὅσον τὸ βάθος ᾖ, τοσοῦτον ἀπολείπειν· ἐὰν δὲ φρέαρ, ὀργυιάν. ἐλαίαν δὲ καὶ συκῆν ἐννέα πόδας ἀπὸ τοῦ ἀλλοτρίου φυτεύειν, τὰ δὲ ἄλλα δένδρα πέντε πόδας.* | (10. 1) 13

[*De glande legenda*].[2]

438. 'Glandis' appellatione omnis fructus continetur, ut Iavolenus ait, exemplo Graeci sermonis, apud quos omnes arborum species *ἀκρόδρυα* appellantur. | (50. 16) 236 § 1

LIBER V.

? ?

439. Duobus negativis verbis quasi permittit lex magis quam prohibuit: idque etiam Servius animadvertit. | (50. 16) 237

LIBER VI.

[*De vindicia*].[3]

440. Videamus, an in omnibus rebus petitis in fructus quoque condemnatur possessor. quid enim si argentum aut vestimentum aliamve similem rem, quid praeterea si usum fructum aut nudam proprietatem, cum alienus usus fructus sit, petierit? neque enim nudae proprietatis, quod ad proprietatis nomen attinet, fructus ullus intellegi potest, neque usus fructus rursus fructus eleganter computabitur. quid igitur, si nuda proprietas petita sit? ex quo perdiderit fructuarius usum fructum, aestimabuntur in petitione fructus. item si usus fructus petitus sit, Proculus ait in fructus perceptos condemnari. praeterea Gallus Aelius putat, si vestimenta aut scyphus petita sint, in fructu haec numeranda esse, quod locata ea re mercedis nomine 1 capi potuerit. Iter quoque et actus si petitus sit, vix est ut fructus ulli possint aestimari, nisi si quis commodum in fructibus numeraret, quod habiturus esset petitor, si statim eo tempore quo petisset ire agere non prohiberetur: quod admittendum est. | (22. 1) 19

[*De litigiosis*].[4]

441. Rem de qua controversia est prohibemur in sacrum dedicare: alioquin dupli poenam patimur, nec immerito, ne liceat eo modo duriorem adversarii condicionem facere. sed duplum utrum fisco[5] an adversario praestandum sit, nihil exprimitur: fortassis autem magis adversario, ut id veluti solacium habeat pro eo, quod potentiori adversario traditus est. | (44. 6) 3

[*De conubio?*][6]

442. 'Plebs' est ceteri cives sine senatoribus.[7] | (50. 16) 238 pr.

? ?

243. 'Detestatum' est testatione denuntiatum. | (50. 16) 238 § 1

1) *tab.* VII, 2. 2) *tab.* VII, 10. 3) *tab.* XII, 3. 4) *tab.* XII, 4. 5) populo *Gai.* 6) *tab.* XI, 1. 7) patribus *Gai.*

[*De pignoris capione?*][1]

444. 'Pignus' appellatum a pugno, quia res, quae pignori dantur, manu traduntur. unde etiam videri potest verum esse, quod quidam putant, pignus proprie rei mobilis constitui. | (50. 16) 238 § 2

[*De noxalibus actionibus*].[2]

445. 'Noxiae' appellatione omne delictum continetur. | (50. 16) 238 § 3

EX LIBRO INCERTO.

v. fr. 427. | (47. 7) 4

AD LEGEM GLITIAM(?) LIBER SINGULARIS.

446. [3]Non est enim consentiendum parentibus, qui iniuriam adversus liberos suos testamento inducunt: quod plerumque faciunt, maligne circa sanguinem suum inferentes iudicium, novercalibus delenimentis instigationibusve corrupti. | (5. 2) 4

AD LEGEM IULIAM ET PAPIAM LIBRI XV.[4]

LIBER I.

[*De sponsalibus?*][5]

447. Saepe iustae ac necessariae causae non solum annum vel biennium, sed etiam triennium et quadriennium et ulterius trahunt sponsalia, veluti valetudo sponsi sponsaeve vel mortes parentium aut capitalia crimina aut longiores peregrinationes quae ex necessitate fiunt. | (23. 1) 17

*

448. [6]Qui ultimo supplicio damnantur, statim et civitatem et libertatem perdunt. itaque praeoccupat hic casus mortem et nonnumquam longum tempus occupat: quod accidit in personis eorum, qui ad bestias damnantur. saepe etiam ideo servari solent post damnationem, ut ex his in alios quaestio habeatur. | (48. 19) 29

LIBER II.

449. [7]Simulatae nuptiae nullius momenti sunt. | (23. 2) 30

LIBER III.

[*De substitutionibus*].[8]

450. Si in testamento heredes scripti ita alicui substituti fuerint, ut, si is heres non esset, quisquis sibi heres esset is in parte quoque deficientis esset heres: pro qua parte quisque heres exstitisset, pro ea parte eum in portione quoque deficientis vocari placet neque interesse, iure institutionis quisque ex | (28. 6) 5

1) *tab.* XII, 1. 2) *tab.* XII, 2. 3) *Abhorret hoc fragmentum a Gaianae orationis simplicitate nec dubito, quin adhibitis fortasse nonnullis Gai verbis a compilatoribus confectum sit.* 4) *Liber XIV post mortem Antonini Pii conscriptus est, v. fr.* 472. 5) *Sueton. August. c.* 34 *i. f., Cass. Dio* 54, 16 *i. f.* 6) *Ad vacationem feminis tributam* (*Ulp.* 14) *haec referunt Gothofr. et Heinecc.* 7) *De poenis caelibatus? cf. Seneca apud Hieron. adv. Iovinian. lib. I c.* 30 *p.* 192 (*tom. IV P.* 2 *ed. Paris.* 1706). 8) *C.* (6. 51) *un.* § 1a: sic gravissima caducorum observatio visa est, ut et substitutiones introducerent, ne fiant caduca.

maiore parte heres factus esset an quod per legem alteram[1] partem alicuius vindicasset.

[*De viduitate indicta*].[2]

451. Cum ita legatum sit 'si Titio non nubserit' vel ita 'si neque Titio neque Seio neque Maevio nubserit' et denique si plures personae comprehensae fuerint, magis placuit, cuilibet eorum si nubserit, amissuram legatum, nec videri tali condicione viduitatem iniunctam, cum alii cuilibet satis commode possit nubere. Videamus et si ita legatum sit 'si Titio nubserit'. et quidem si honeste Titio possit nubere, dubium non erit, quin, nisi paruerit condicioni, excludatur a legato: si vero indignus sit nuptiis eius iste Titius, dicendum est posse eam beneficio legis cuilibet nubere. quae enim Titio nubere iubetur, ceteris omnibus nubere prohibetur: itaque si Titius indignus sit, tale est, quale si generaliter scriptum esset 'si non nubserit'. immo si verum amamus, durior haec condicio est quam illa 'si non nubserit': nam et ceteris omnibus nubere prohibetur et Titio, cui inhoneste nuptura sit, nubere iubetur. [(35. 1) 63] 1

LIBER IV.

[*De personis exceptis?*][3]

452. In legibus, quibus excipitur, ne gener aut socer invitus testimonium dicere cogeretur, generi appellatione sponsum quoque filiae contineri placet: item soceri sponsae patrem. [(22. 5) 5]

LIBER V.

[*De usufructu legato?*][4]

453. In singulos annos relictum legatum simile est usui fructui, cum morte finiatur. sane capitis deminutione non finitur, cum usus fructus finiatur: et usus fructus ita legari potest: 'Titio usum fructum fundi lego et quotiensque capite minutus erit, eundem usum fructum ei do'. illud certe amplius est in hoc legato, quod in ingressu cuiuslibet anni si decesserit legatarius, eius anni legatum heredi suo relinquit: quod in usu fructu non ita est, cum fructuarius, etiamsi maturis fructibus, nondum tamen perceptis decesserit, heredi suo eos fructus non relinquet. [(33. 1) 8]

*

454. [5]Si mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum esse intellegitur. [(34. 5) 23]

LIBER VI.

455. [6]Iuris Italici sunt Troas Berytus Dyrrachium. [(50. 15) 7]

LIBER VII.

LIBER VIII.

[*De divortio libertae patrono nuptae*].[7]

456. Illud dubitationis est, an et qui communem libertam uxorem duxerit ad hoc ius admittatur. Iavolenus negavit, quia non proprie videtur [(23. 2) 46]

1) caducam *Gai.* 2) *Tit. C.* (6. 40). 3) *Fr. Vat.* 216—218, *Ter. Clem.* 2, *Ulp.* 5, *Paul.* 2 *ad l. Iul. et P.* 4) *Ususf. legatus communi caducorum iure exemptus est.* 5) *De capacitate inter virum et uxorem? cf. Ulp.* 16, 1ª: si filium filiamve communem habeant. 6) *De immunitate? Fr. Vat.* 247, *l.* (1. 25) *pr.*: in Italia quattuor. 7) *cf.* (23. 2) 45.

eius liberta, quae etiam alterius sit: aliis contra visum est, quia libertam eius esse negari non potest, licet alterius quoque sit liberta: quam sententiam plerique recte probaverunt.

*

457. [1][. . . *si plures sint, quibus bonorum possessio competit, quorum unus admisit bonorum possessionem, celeri non admiserunt,*] veluti quod spreverunt ius suum aut tempore bonorum possessionis finito exclusi sunt aut ante mortui sunt quam petierunt bonorum possessionem, . . . [(37. 1) 4]

458. [2]Non est sine liberis, cui vel unus filius unave filia est: haec enim enuntiatio 'habet liberos' 'non habet liberos' semper plurativo numero profertur, sicut et pugillares et codicilli. [(50. 16) 148]

LIBER IX.

459. [3]Si ita a te stipulatus fuero: 'quanto minus a Titio consecutus fuero, tantum dare spondes?', non solet dubitari, quin, si nihil a Titio fuero consecutus, totum debeas quod Titius debuerit. [(50. 16) 150]

LIBER X.

[*De bonis libertorum?*]

460. [4]Nulla femina aut habet suos heredes aut desinere habere potest propter capitis deminutionem. [(38. 16) 13]

461. [5]. . . nam quem sine liberis esse dicere non possumus, hunc necesse est dicamus liberos habere. [(50. 16) 149]

462. [6]'Hominis' appellatione tam feminam quam masculum contineri non dubitatur. [(50. 16) 152]

LIBER XI.

[*De his, quae lege Papia caduca fiunt.* 1.]

463. [7]Sicut codicilli pars intelleguntur testamenti, ita secundae tabulae principalium tabularum partem optinere videntur. [(29. 3) 11]

464. [8]Dicitur, ex asse hereditates ex Silaniano cum fiscus vindicasset, ut nec libertates nec legata tueatur. quod aperte nullam habet rationem, cum ex quibuslibet aliis causis fisco vindicatis hereditatibus et libertates et legata maneant. [(49. 14) 14]

LIBER XII.

[*De his, quae lege Papia caduca fiunt.* 2.]

465. [9]Sub condicione herede instituto si substituamus, nisi eandem condicionem repetemus, pure eum heredem substituere intellegimur. [(28. 5) 74]

466. [10]Si Titio et mihi eadem res legata fuerit et is die cedente legati decesserit me herede relicto et vel ex mea propria causa vel ex hereditaria legatum repudiavero, magis placere video partem defecisse. [(31) 55 pr.]

1) *De bonis libertorum? cf.* (37. 1) 6 *pr.*, (38. 2) 21. 2) *Gai.* II, 111: orbi, id est qui liberos non habent. II, 207: prima causa in caducis vindicandis heredum liberos habentium. III, 53: patronae filio liberis honorato. *Sed ea omnia Gaius hoc loco non videtur tractasse.* 3) *De bonis libertorum? cf.* (35. 3) 1 § 14 *ict.* (50. 16) 82. (*Cuiac.*) 4) *Gai.* III, 51: nunquam . . . feminae suum heredem habere possunt. 5) *Gai.* III, 53: patronae filio liberis honorato. 6) *Gai.* III, 47? 7) *cf. C.* (6. 51) *un.* § 1ᶜ. 5, *Ulp.* 17, 1 *extr.* 8) *Haec quoque pertinent ad tractatum de aperiendis tabulis.* (29. 5) 3 § 18, *Paul. sent.* 3, 5, 12ª (10). 9) *C.* (6. 51) un. § 2ª. 10) *cf. Ter. Clem.* (31) 59.

467. [1]Si eo herede instituto, qui vel [(31) 55 § 1] nihil vel non totum capere potest, servo hereditario legatum fuerit, tractantibus nobis de capacitate videndum est, utrum heredis an defuncti persona an neutrius spectari debeat. et post multas varietates placet, ut, quia nullus est dominus, in cuius persona de capacitate quaeri possit, sine ullo impedimento adquiratur legatum hereditati atque ob id omnimodo ad eum pertineat, quicumque postea heres exstiterit, secundum quod accipere potest: reliqua autem pars ad eos, qui iure[2] vocantur, venit.

468. [3]Eum qui venierit venditor et promissor quem promiserit manumittere possunt. [(40. 1) 18]

LIBER XIII.

[*De his, quae lege Papia caduca fiunt.* 3.]

469. [4]Si ita expressum erit: 'Titio, si [(35. 1) 69] voluerit, do lego', apud Labeonem Proculus notat non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit ad se pertinere, quia condicio personae iniuncta videtur.

470. [4]Si servo sub condicione rationum [(40. 7) 31] editarum legatum sit, per eam condicionem eum iussum esse legatum accipere, ut pecuniam reliquorum reddat, 1 non dubitatur. Et ideo cum quaesitum est 'Stichus cum rationes dederit, cum contubernali sua liber esto' an mortuo Sticho ante condicionem contubernalis eius libera esse possit: Iulianus dixit quaestionem esse in hac specie, quae et in legatis agitatur 'illi cum illo do', an altero deficiente alter ad legatum admittatur: quod magis sibi placere, perinde ac si ita scriptum esset 'illi et illi'. aliam etiam esse quaestionem, an contubernali quoque condicio iuncta sit: quod magis esset. itaque si nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam liberam esse, si habuerit reliqua, debere eam numerare pecuniam: nec tamen liciturum ex suo peculio dare, quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare iubentur.

471. [5]In suis heredibus aditio non est [(38. 16) 14] necessaria, quia statim ipso iure heredes existunt.

LIBER XIV.

[*De his, quae lege Papia caduca fiunt.* 4.]

472. Quod principi relictum est, qui ante, [(31) 56] quam dies legati cedat, ab hominibus ereptus est, ex constitutione divi Antonini successori eius debetur.[6]

473. Qui ex duabus partibus heres in- [(29. 2) 53] stitutus fuerit, ex alia pure, ex alia sub condicione, et ex pura institutione adierit et decesserit posteaque condicio exstiterit, ea quoque pars ad heredem eius 1 pertinet. Qui semel aliqua ex parte heres exstitit, deficientium partes etiam invitus excipit, id est tacite ei deficientium partes etiam invito adcrescunt.[7]

474. Si cui res legata fuerit et omnino ali- [(31) 58] qua ex parte voluerit suam esse, totam adquirit.

1) *Gai.* 2, 206. 2) caducorum iure *Gai.?* 3) *Pone servum per damnationem legatum ab herede manumissum esse: in qua specie quaeri poterat, an legato caduco facto manumissio valeret.* 4) *De legatis relictis sub condicione?* *C.* (6. 51) *un.* § 2a. 5) *C.* (6. 51) *un.* § 6: libertatibus procul dubio et post praesentem sanctionem propter sui naturam, quae a d i t i o n e m heredis expectat, *rel.* 6) (1. 3) 31. 7) id est tacite ei deficientium partes etiam invito adcrescunt *gloss.?*

LIBER XV.

[*De tacitis fideicommissis*].

475. In fraudem iuris fidem accommodat, [(34. 9) 10] qui vel id quod relinquitur vel aliud tacite promittit restituturum se personae, quae legibus ex testamento capere prohibetur, sive chirographum eo nomine de- 1 derit sive nuda pollicitatione repromiserit. Si quis ei qui capere possit rogatus fuerit restituere et is mortis tempore prohibetur legibus hoc capere, non dubito quin, etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debet, quia nulla fraus eius intervenisse videtur, nisi si in futurum casum fidem accommodavit, id est ut, licet capere 2 legibus prohiberi coeperit, restituat. Recte dictum est, si pater filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere, quia parendi necessitatem habuerit.

DE MANUMISSIONIBUS LIBRI III.

LIBER I.

[*Qui vindicta manumittere manumittique possint*].

476. Curator furiosi nullo modo libertatem [(27. 10) 17] praestare potest, quod ea res ex administratione non est: nam in tradendo[1] ita res furiosi alienat, si id ad administrationem negotiorum pertineat: et ideo si donandi causa alienet, neque traditio[2] quicquam valebit, nisi ex magna utilitate furiosi hoc cognitione iudicis[3] faciat.

477. Si tutoris habendi causa pupillus [(40. 2) 25] manumittat, probationi esse causam Fufidius ait. Nerva filius contra sentit, quod verius est: namque perabsurdum est in eligendo tutore firmum videri esse iudicium pupilli, cuius in omnibus rebus ut infirmum iudicium tutore auctore regitur.

478. Generaliter pignori datus servus sine [(40. 9) 29] dubio pleno iure debitoris est et iustam libertatem ab eo consequi potest, si lex Aelia Sentia non impediat libertatem, id est si solvendo sit nec ob id creditores 1 videantur fraudari. Sub condicione servus legatus pendente condicione pleno iure heredis est, sed nullam libertatem ab eo consequi potest, ne legatario iniuria fieret.

479. Iuris ratio efficit, ut infantibus quo- [(40. 1) 25] que competat libertas.

LIBER II.

LIBER III.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].

480. Si locuples egenti heres exstiterit, [(40. 4) 57] videamus, an ea res testamento datis libertatibus proficiat, ut creditores fraudari *non* videantur. et sane sunt quidam, qui, cum heres locuples existeret, tale esse crediderunt, quale, si ipse testator adauctis postea facultatibus decessisset. sed mihi traditum est hoc iure nos uti, ut ad rem non pertineat, locuples an egens heres extiterat, sed quarum facultatium testator decesserit. quam sententiam Iulianus[4] adeo sequitur, ut

1) in tradendo] in iure cedendo *Gai.?* 2) in iure cessio neque mancipatio *Gai.?* 3) consulis *Gai.?* *an* nisi . . . faciat *Trib.?* 4) *cf. Iulian.* 64 *dig.* (40. 9) 5 § 1.

existimet ne eum quidem libertatem consecuturum, quem is, qui solvendo non esset, ita liberum esse iussisset: 'cum aes alienum solutum erit, Stichus liber esto'. sed non hoc est consequens Sabini et Cassii sententiae, quam et ipse sequi videtur, qui existimant consilium quemque manumittentis spectare debere: nam qui sub ea condicione servum suum liberum esse iubet, adeo sine fraudis consilio liberum esse iubet, ut apertissime curare videatur, ne creditores sui fraudarentur.

EX QUINTO MUCIO.

481. *Ex his apparet, quot sint species tutelarum. si vero quaeramus, in quot genera hae species diducantur, longa erit disputatio: nam de ea re valde veteres dubitaverunt. nosque diligentius hunc tractatum executi sumus et in edicti interpretatione et in his libris, quos ex Quinto Mucio fecimus.* [Gai. 1, 188]

482. † Pomp. 22 ad Q. Muc. *Cum servus, in quo usum fructum habemus, proprietatis domino ex re fructuarii vel ex operis eius nominatim stipuletur, adquiritur domino proprietatis . . . Item si servus bona fide nobis serviat et id, quod nobis adquirere poterit, nominatim domino suo stipulatus fuerit, ei adquiret. sed qua actione id reciperare possumus, quaeremus. et non sine ratione est, quod Gaius noster*[1] *dixit, condici id in utroque casu posse domino.* [(45. 3) 39]

REGULARUM LIBRI III.

LIBER I.

483. Omnia, quae iure contrahuntur, contrario iure pereunt. [(50. 17) 100]

LIBER III.

484. Qui iniuriarum actionem per calumniam instituit, extra ordinem damnatur: id est exilium aut relegationem aut ordinis amotionem patiatur.[2] [(47. 10) 43]

REGULARUM LIBER SINGULARIS.

485. Nam et feminae ex rescripto principis adrogari possunt. [(1. 7) 21]

RERUM COTTIDIANARUM (SIVE AUREORUM)[3] LIBRI VII.[4]

LIBER I.

[*De manumissis vindicta*].

486. Non est omnino necesse pro tribunali manumittere: itaque plerumque in transitu servi manumitti solent, cum aut lavandi aut ludorum gratia prodierit praetor aut proconsul legatusve Caesaris. [(40. 2) 7]

[*Ad legem Fufiam Caniniam*].

487. [1]Nominatim videntur liberi esse iussi, qui vel ex artificio vel officio vel quolibet alio modo evidenter denotati essent, veluti 'dispensator meus' 'cellarius meus' 'cocus meus' 'Pamphili servi mei filius'. [(40. 4) 24]

488. . . . [2]aut per insidiosa loca iturus . . . [(39. 6) 4]

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].

489. [3]In fraudem creditorum manumittere videtur, qui vel iam eo tempore, quo manumittit, solvendo non est vel datis libertatibus desiturus est solvendo esse. [4]saepe enim de facultatibus suis amplius, quam in his est, sperant homines. quod frequenter accidit his, qui transmarinas negotiationes et aliis regionibus, quam in quibus ipsi morantur, per servos atque libertos exercent: quod saepe, adtritis istis negotiationibus longo tempore, id ignorant et manumittendo sine fraudis consilio indulgent servis suis libertatem. [(40. 9) 10]

LIBER II.

[*De rerum divisione*].

490. [5]Riparum usus publicus est iure gentium sicut ipsius fluminis. itaque navem ad eas appellere, funes ex arboribus ibi natis religare, retia siccare et ex mare reducere[6], onus aliquid in his reponere cuilibet liberum est, sicuti per ipsum flumen navigare. sed proprietas illorum est, quorum praediis haerent: qua de causa arbores quoque in his natae eorundem sunt. In mare piscantibus liberum est casam in litore ponere, in qua se recipiant. [(1. 8) 5]

[*De adquirendo rerum dominio*].

491. [7]Quarundam rerum dominium nanciscimur iure gentium, quod ratione naturali inter omnes homines peraeque servatur, quarundam iure civili, id est, iure proprio civitatis nostrae. et quia antiquius ius gentium cum ipso genere humano proditum est, opus est, ut de hoc prius referendum sit. Omnia igitur animalia, quae terra mari caelo capiuntur, id est ferae bestiae et volucres pisces, capientium fiunt: [(41. 1) 1]

quod enim nullius est, id ratione naturali occupanti conceditur. Nec interest quod ad feras bestias et volucres, utrum in suo fundo quisque capiat an in alieno. plane qui in alienum fundum ingreditur venandi aucupandive gratia, potest a domino, si is providerit, iure prohiberi ne ingrederetur. Quidquid autem eorum ceperimus, eo usque nostrum esse intellegitur, donec nostra custodia coercetur: cum vero evaserit custodiam nostram et in naturalem libertatem se receperit, nostrum esse desinit et rursus occupantis fit: [(41. 1) 3]

naturalem autem libertatem recipere intellegitur, cum vel oculos nostros effugerit vel ita sit in conspectu nostro, ut difficilis sit eius persecutio. Illud [(41. 1) 5]

---

1) *Gaium 'nostrum' esse Gaium iuris consultum Pomponii fere aequalem, non Gaium Cassium longe maiorem natu veri simile est, v. Fitting, p.* 2. *Desumpta esse haec ex libris ad Q. Mucium suspicabatur Boecking, sed v. etiam fr.* 516 § 1. 2) extra ordinem damnatur: id est . . . patiatur] *abhorrent haec ab elegantia Gaianae orationis. Scripsisse videtur* 'contrario iudicio damnatur': *cetera autem puto desumpta esse ex Pauli sent.* 5, 4, 11. 3) *Aureorum nomen non a Gaio adiectum esse, sed scholarum usui deberi veri simile est.* 4) *Ex his quae supersunt colligi licet eundem fere fuisse in rebus cottidianis atque in institutionibus rerum ordinem, nisi quod in illis ius hereditatium post ius obligationum tractatum fuisse videatur.*

1) *cf. Paul.* 4, 14, 1. 2) *v. Gai epit.* 1, 2, 3: nam si aliquis in aegritudine constitutus *rel.* 3) *I.* (1. 6) 3. 4) praevaluisse tamen videtur, nisi animum quoque fraudandi manumissor habuit, non impediri libertatem, quamvis bona eius creditoribus non sufficiant *ins. inst.* 5) = *I.* (2. 1) 4 *cf.* 5. 6) retia . . . reducere] *ex his, quae Gaius deinde de litoribus scripsit, male haec transposuerunt compilatores, cf. I.* (2. 1) 5. 7) *cf. I.* (2. 1) 11—17. 19—25. 27. 29—33. 40. 42—46. 48.

quaesitum est, an fera bestia, quae ita vulnerata sit, ut capi possit, statim nostra esse intellegatur. Trebatio placuit statim nostram esse et eo usque nostram videri, donec eam persequamur, quod si desierimus eam persequi, desinere nostram esse et rursus fieri occupantis: itaque si per hoc tempus, quo eam persequimur, alius eam ceperit eo animo, ut ipse lucrifaceret, furtum videri nobis eum commississe. plerique non aliter putaverunt eam nostram esse, quam si eam ceperimus, quia multa accidere possunt, ut eam 2 non capiamus: quod verius est. Apium quoque natura fera est: itaque quae in arbore nostra consederint, antequam a nobis alveo concludantur, non magis nostrae esse intelleguntur quam volucres, quae in nostra arbore nidum fecerint. ideo si alius eas incluserit, 3 earum dominus erit. Favos quoque si quos hae fecerint, sine furto quilibet possidere potest: sed ut supra quoque diximus, qui in alienum fundum ingreditur, potest a domino, si is providerit, iure prohiberi 4 ne ingrederetur. Examen, quod ex alveo nostro evolaverit, eo usque nostrum esse intellegitur, donec in conspectu nostro est nec difficilis eius persecutio est: 5 alioquin occupantis fit. Pavonum et columbarum fera natura est nec ad rem pertinet, quod ex consuetudine avolare et revolare solent: nam et apes idem faciunt, quarum constat feram esse naturam: cervos quoque ita quidam mansuetos habent, ut in silvas eant et redeant, quorum et ipsorum feram esse naturam nemo negat. in his autem animalibus, quae consuetudine abire et redire solent, talis regula comprobata est, ut eo usque nostra esse intellegantur, donec revertendi animum habeant, quod si desierint revertendi animum habere, desinant nostra esse et fiant occupantium. intelleguntur autem desisse revertendi animum habere tunc, cum revertendi consuetudinem deseruerint. 6 Gallinarum et anserum non est fera natura: palam est enim alias esse feras gallinas et alios feros anseres. itaque si quolibet modo anseres mei et gallinae meae turbati turbataeve adeo longius evolaverint, ut ignoremus ubi sint, tamen nihilo minus in nostro dominio tenentur. qua de causa furti nobis tenebitur, qui quid 7 eorum lucrandi animo adprehenderit. Item quae ex hostibus capiuntur, iure gentium statim capientium fiunt:

adeo quidem, ut et liberi homines in ser- [(41. 1) 7] vitutem deducantur: qui tamen, si evaserint hostium 1 potestatem, recipiunt pristinam libertatem. Praeterea quod per alluvionem agro nostro flumen adicit, iure gentium nobis adquiritur. per alluvionem autem id videtur adici, quod ita paulatim adicitur, ut intellegere non possimus, quantum quoque momento 2 temporis adiciatur. Quod si vis fluminis partem aliquam ex tuo praedio detraxerit et meo praedio attulerit, palam est eam tuam permanere. plane si longiore tempore fundo meo haeserit arboresque, quas secum traxerit, in meum fundum radices egerint, ex 3 eo tempore videtur meo fundo adquisita esse. Insula quae in mari nascitur (quod raro accidit) occupantis fit: nullius enim esse creditur. in flumine nata (quod frequenter accidit), si quidem mediam partem fluminis tenet, communis est eorum, qui ab utraque parte fluminis prope ripam praedia possident, pro modo latitudinis cuiusque praedii, quae latitudo prope ripam sit: quod si alteri parti proximior sit, eorum est tantum, 4 qui ab ea parte prope ripam praedia possident. Quod si uno latere perruperit flumen et alia parte novo rivo fluere coeperit, deinde infra novus iste rivus in veterem se converterit, ager, qui a duobus rivis comprehensus in formam insulae redactus est, eius est 5 scilicet, cuius et fuit. Quod si toto naturali alveo relicto flumen alias fluere coeperit, prior quidem alveus eorum est, qui prope ripam praedia possident, pro modo scilicet latitudinis cuiusque praedii, quae latitudo prope ripam sit: novus autem alveus eius iuris esse incipit, cuius et ipsum flumen, id est publicus iuris gentium. quod si post aliquod temporis ad priorem alveum reversum fuerit et flumen, rursus novus alveus eorum esse incipit, qui prope ripam eius praedia possident. cuius tamen totum agrum novus alveus occupaverit, licet ad priorem alveum reversum fuerit flumen, non tamen is, cuius is ager fuerat[1], stricta ratione quicquam in eo alveo habere potest, quia et ille ager qui fuerat desiit esse amissa propria forma et, quia vicinum praedium nullum habet, non potest ratione vicinitatis ullam partem in eo alveo habere: sed vix 6 est, ut id optineat. Aliud sane est, si cuius ager totus inundatus fuerit: namque inundatio speciem fundi non mutat et ob id, cum recesserit aqua, palam est 7 eiusdem esse, cuius et fuit. Cum quis ex aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerva et Proculus putant hunc dominum esse qui fecerit, quia quod factum est, antea nullius fuerat. Sabinus et Cassius magis naturalem rationem efficere putant, ut qui materiae dominus fuerit, idem eius quoque, quod ex eadem materia factum sit, dominus esset, quia sine materia nulla species effici possit: veluti si ex auro vel argento vel aere vas aliquod fecero, vel ex tabulis tuis navem aut armarium aut subsellia fecero, vel ex lana tua vestimentum, vel ex vino et melle tuo mulsum, vel ex medicamentis tuis emplastrum aut collyrium, vel ex uvis aut olivis aut spicis tuis vinum vel oleum vel frumentum. [2]est tamen etiam media sententia recte existimantium, si species ad materiam reverti possit, verius esse, quod et Sabinus et Cassius senserunt, si non possit reverti, verius esse, quod Nervae et Proculo placuit. ut ecce vas conflatum ad rudem massam auri vel argenti vel aeris reverti potest, vinum vero vel oleum vel frumentum ad uvas et olivas et spicas reverti non potest: ac ne mulsum quidem ad mel et vinum vel emplastrum aut collyria ad medicamenta reverti possunt. videntur tamen mihi recte quidam dixisse non debere dubitari, quin alienis spicis excussum frumentum eius sit, cuius et spicae fuerunt: cum enim grana, quae spicis continentur, perfectam habeant suam speciem, qui excussit spicas, non novam speciem facit, 8 sed eam quae est detegit. Voluntas duorum dominorum miscentium materias commune totum corpus efficit, sive eiusdem generis sint materiae, veluti vina miscuerunt vel argentum conflaverunt, sive diversae, veluti si alius vinum contulerit alius mel, vel alius aurum alius argentum: quamvis et mulsi et electri novi corporis sit 9 species. Sed et si sine voluntate dominorum casu confusae sint duorum materiae vel eiusdem generis vel 10 diversae, idem iuris est. Cum in suo loco aliquis aliena materia aedificaverit, ipse dominus intellegitur aedificii, quia omne quod inaedificatur solo cedit. nec tamen ideo is qui materiae dominus fuit desiit eius dominus esse: sed tantisper neque vindicare eam potest

1) cuius . . . fuerat *gloss.* 2) est tamen . . . reverti possunt *ins. Trib., v. I. (2. 1) 25, Gai. 2, 79.*

neque ad exhibendum de ea agere propter legem duodecim tabularum, qua cavetur, ne quis tignum alienum aedibus suis iunctum eximere cogatur, sed duplum pro eo praestet. appellatione autem tigni omnes materiae significantur, ex quibus aedificia fiunt. ergo si aliqua ex causa dirutum sit aedificium, poterit materiae dominus nunc eam vindicare et ad exhibendum agere. 11 Illud recte quaeritur, an, si id aedificium vendiderit is qui aedificaverit et ab emptore longo tempore[1] captum postea dirutum sit, adhuc dominus materiae vindicationem eius habeat. causa dubitationis est, an eo ipso, quo universitas aedificii longo tempore[1] capta est, singulae quoque res, ex quibus constabat, captae essent: quod non placuit. 12 Ex diverso si quis in alieno solo sua materia aedificaverit, illius fit aedificium, cuius et solum est et, si scit alienum solum esse, sua voluntate amisisse proprietatem materiae intellegitur: itaque neque diruto quidem aedificio vindicatio eius materiae competit. certe si dominus soli petat aedificium nec solvat pretium materiae et mercedes fabrorum, poterit per exceptionem doli mali repelli, utique si nescit qui aedificavit alienum esse solum et tamquam in suo bona fide aedificavit: nam si scit, culpa ei obici potest, quod temere aedificavit in eo solo, quod intellegeret alienum. 13 Si alienam plantam in meo solo posuero, mea erit: ex diverso si meam plantam in alieno solo posuero, illius erit: si modo utroque casu radices egerit: antequam enim radices ageret, illius permanet, cuius et fuit. his conveniens est, quod, si vicini arborem ita terra presserim, ut in meum fundum radices egerit, meam effici arborem: rationem enim non permittere, ut alterius arbor intellegatur, quam cuius fundo radices egisset. et ideo prope confinium arbor posita, si etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est.

Qua ratione autem plantae quae terra coalescunt solo cedunt, eadem ratione frumenta quoque quae sata sunt solo cedere intelleguntur. [(41.1) 9] ceterum sicut is, qui in alieno solo aedificavit, si ab eo dominus soli petat aedificium, defendi potest per exceptionem doli mali, ita eiusdem exceptionis auxilio tutus esse poterit, 1 qui in alienum fundum sua impensa consevit. Litterae quoque licet aureae sint, perinde chartis membranisque cedunt, ac solo cedere solent ea quae aedificantur aut seruntur. ideoque si in chartis membranisve tuis carmen vel historiam vel orationem scripsero, huius corporis non ego, sed tu dominus esse intellegeris. sed si a me petas tuos libros tuasve membranas nec impensas scripturae solvere velis, potero me defendere per exceptionem doli mali, utique si bona fide 2 eorum possessionem nanctus sim. Sed non uti litterae chartis membranisve cedunt, ita solent picturae tabulis cedere, sed ex diverso placuit tabulas picturae cedere. utique tamen conveniens est domino tabularum adversus eum qui pinxerit, si is tabulas possidebat, utilem actionem dari, qua ita efficaciter experiri poterit, si picturae impensam exsolvat: alioquin nocebit ei doli mali exceptio: utique si bona fide possessor fuerit qui solverit.[2] adversus dominum vero tabularum ei qui pinxerit rectam vindicationem competere dicimus, ut tamen pretium tabularum inferat: alioquin nocebit ei 3 doli mali exceptio. Hae quoque res, quae traditione nostrae fiunt, iure gentium nobis adquiruntur: nihil enim tam conveniens est naturali aequitati quam voluntatem domini volentis rem suam in alium transferre 4 ratam haberi. Nihil autem interest, utrum ipse dominus per se tradat alicui rem an voluntate eius aliquis.[1] qua ratione, si cui libera negotiorum administratio ab eo qui peregre proficiscitur permissa fuerit et is ex negotiis rem vendiderit et tradiderit, facit eam 5 accipientis. Interdum etiam sine traditione nuda voluntas domini sufficit ad rem transferendam, veluti si rem, quam commodavi aut locavi tibi aut apud te deposui, vendidero tibi: licet enim ex ea causa tibi eam non tradiderim, eo tamen, quod patior eam ex causa 6 emptionis apud te esse, tuam efficio. Item si quis merces in horreo repositas vendiderit, simul atque claves horrei tradiderit emptori, transfert proprietatem 7 mercium ad emptorem. Hoc amplius interdum et in incertam personam collocata voluntas domini transfert rei proprietatem: ut ecce qui missilia iactat in vulgus, ignorat enim, quid eorum quisque excepturus sit, et tamen quia vult quod quisque exceperit eius esse, 8 statim eum dominum efficit.[2] Alia causa est earum rerum, quae in tempestate maris levandae navis causa eiciuntur: hae enim dominorum permanent, quia non eo animo eiciuntur, quod quis eas habere non vult, sed quo magis cum ipsa nave periculum maris effugiat. qua de causa si quis eas fluctibus expulsas vel etiam in ipso mari nanctus lucrandi animo abstulerit, furtum committit.

492. [3]Potest pluribus modis accidere, [(41. 3) 36] ut quis rem alienam aliquo errore deceptus tamquam suam vendat forte aut donet et ob id a bonae fidei possessore res usucapi possit: veluti si heres rem defuncto commodatam aut locatam vel apud eum deposi- 1 tam existimans hereditariam esse alienaverit. item si quis aliqua existimatione deceptus crediderit ad se hereditatem pertinere, quae ad eum non pertineat, et rem hereditariam alienaverit, aut si is, ad quem usus fructus ancillae pertinet, partum eius existimans suum esse, quia et fetus pecudum ad fructuarium pertinet, alienaverit, [*furtum non committit*].

493. [4][*Quod autem ad eas res quae solo continentur, expeditius procedit, ut quis loci vacantis possessionem propter absentiam aut neglegentiam domini, aut quia sine successore decesserit, sine vi nanciscatur.*] [(41. 3) 38] Quam rem ipse quidem non potest usucapere, quia intellegit alienum se possidere et ob id mala fide possidet. sed si alii bona fide accipienti tradiderit, poterit is usucapere, quia neque vi possessum neque furtivum possidet: abolita est enim quorundam veterum sententia existimantium etiam fundi locive furtum fieri.

[*De usu fructu et usu*].

494. Omnium praediorum[5] iure legati [(7. 1) 3] potest constitui usus fructus, ut heres iubeatur dare alicui usum fructum. dare autem intellegitur, si induxerit in fundum legatarium eumve patiatur uti frui. et sine testamento autem si quis velit usum fructum constituere, pactionibus et stipulationibus id efficere

1) longo tempore] usu *Gai.* 2) pinxerit *recte dett.*

1) alius *inst.*, alius quis *Gai.* 2) Qua ratione verius esse videtur et, si rem pro derelicto a domino habitam occupaverit quis, statim eum dominum effici. pro derelicto autem habetur, quod dominus ea mente abiecerit, ut id rerum suarum esse nollet, ideoque statim dominus esse desinit *ius. inst.* 2, 1, 47. 3) *cf. Gai.* 2, 50. 4) *cf. Gai.* 2, 51 *et l.* (2. 6) 7. 5) *scil. provincialium. haud scio, an Gaius pro* iure legati . . . constitui *habuerit* per damnationem . . . legari.

1 potest. Constitit autem usus fructus non tantum in fundo et aedibus, verum etiam in servis et iumentis 2 ceterisque rebus. Ne tamen in universum inutiles essent proprietates semper abscedente usu fructu, placuit certis modis extingui usum fructum. et ad pro- 3 prietatem reverti. Quibus autem modis usus fructus et constitit et finitur, isdem modis etiam nudus usus solet et constitui et finiri.

495. [1]In pecudum fructu etiam fetus (22. 1) 28 est sicut lac et pilus et lana: itaque agni et haedi et vituli statim pleno[2] iure sunt bonae fidei possessoris 1 et fructuarii. Partus vero ancillae in fructu non est itaque ad dominum proprietatis pertinet: absurdum enim videbatur hominem in fructu esse, cum omnes fructus rerum natura hominum gratia comparaverit.

496. [3]Inque eo fundo hactenus ei [*scil.* (7. 8) 11 *usuario*] morari licet, ut neque domino fundi molestus sit neque his, per quos opera rustica fiunt, impedimento sit: nec ulli alii ius quod habet aut vendere aut locare aut gratis concedere potest.

[*De servitutibus*].

497. [4]Potest etiam in testamento heredem (8. 4) 16 suum quis damnare, ne altius aedes suas tollat, ne luminibus aedium vicinarum officiat, vel ut patiatur eum tignum in parietem immittere, vel stillicidia adversus eum habere, vel ut patiatur vicinum per fundum suum vel heredis ire agere aquamve ex eo ducere.

[*De obligationibus, quae ex contractu nascuntur*].

498. [5]Obligationes aut ex contractu nascun- (44. 7) 1 tur aut ex maleficio aut proprio quodam iure ex variis 1 causarum figuris. Obligationes ex contractu aut re 2 contrahuntur aut verbis aut consensu. Re contrahitur obligatio mutui datione. mutui autem datio consistit in his rebus, quae pondere numero mensurave constant, veluti vino oleo frumento pecunia numerata, quas res in hoc damus, ut fiant accipientis, postea 3 alias recepturi eiusdem generis et qualitatis. Is quoque, cui rem aliquam commodamus, re nobis obligatur, sed is de ea ipsa re quam acceperit restituenda 4 tenetur. Et ille quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu quod accepit amiserit, nihilo minus obligatus permanet: is vero qui utendum accepit, si maiore casu, cui humana infirmitas resistere non potest, veluti incendio ruina naufragio, rem quam accepit amiserit, securus est. alias tamen exactissimam diligentiam custodiendae rei praestare compellitur, nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet, si alius diligentior custodire poterit. sed et in maioribus casibus, si culpa eius interveniat, tenetur, veluti si quasi amicos ad cenam invitaturus argentum, quod in eam rem utendum acceperit, peregre proficiscens secum portare voluerit et id aut naufragio aut 5 praedonum hostiumve incursu amiserit. Is quoque, apud quem rem aliquam deponimus, re nobis tenetur: qui et ipse de ea re quam acceperit restituenda tenetur. sed is etiamsi neglegenter rem custoditam amiserit, securus est: quia enim non sua gratia accipit, sed eius

1) = *I.* 2, 1, 37. 2) naturali *Trib. in institutionibus* (*ubi suo loco motum est hoc fr.*) *propter I.* (2. 1) 11. 3) = *I.* (2. 5) 1. 4) = *I.* (2. 3) 4. 5) *cf. I.* (3. 14) *pr.* § 2—4, (3. 15) *pr.*, (3. 19) 7.

a quo accipit, in eo solo tenetur, si quid dolo perierit: neglegentiae vero nomine ideo non tenetur, quia qui neglegenti amico rem custodiendam committit, de se queri debet. magnam tamen neglegentiam placuit in 6 doli crimine cadere. Creditor quoque, qui pignus accepit, re tenetur: qui et ipse de ea ipsa re quam 7 accepit restituenda tenetur. Verbis obligatio contrahitur ex interrogatione et responsu, cum quid dari 8 fierive nobis stipulemur. Sed aut proprio nomine quisque obligatur aut alieno: qui autem alieno nomine obligatur, fideiussor[1] vocatur. et plerumque ab eo, quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur, dum curamus, ut quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur. 9 Si id, quod dari stipulemur, tale sit, ut dari non possit, palam est naturali ratione inutilem esse stipulationem, veluti si de homine libero vel iam mortuo vel aedibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignoraverint eum hominem liberum esse vel mortuum esse vel aedes deustas esse. idem iuris est, si quis locum sacrum aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit. 10 Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam 11 ignorans suam esse stipulatus fuerit. Item sub impossibili condicione factam stipulationem constat in- 12 utilem esse. Furiosum, sive stipulatur sive pro- 13 mittat, nihil agere natura manifestum est. Huic proximus est, qui eius aetatis est, ut nondum intellegat, quid agatur: sed quod ad hunc benignius acceptum est: nam qui loqui potest, creditur et stipulari et pro- 14 mittere recte posse. Mutum nihil pertinere ad 15 obligationem verborum natura manifestum est. Sed et de surdo idem dicitur, quia, etiamsi loqui possit, sive promittit, verba stipulantis exaudire debet, sive stipuletur, debet exaudire verba promittentis. unde apparet non de eo nos loqui, qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.

499. Hoc [*scil. vino doliari empto dolia ante* (18. 6) 2 *vindemiam evacuari debere ab emptore*] ita verum est, si is est venditor, cui sine nova vindemia non sint ista vasa necessaria: si vero mercator est, qui emere vina et vendere solet, is dies spectandus est, quo ex com- 1 modo venditoris tolli possint. Custodiam autem ante admetiendi diem qualem praestare venditorem oporteat, utrum plenam, ut et diligentiam praestet, an vero dolum dumtaxat, videamus. et puto eam diligentiam venditorem exhibere debere, ut fatale damnum vel vis magna sit excusatum.

500. Si vina quae in doliis erunt venierint (18. 6) 16 eaque, antequam ab emptore tollerentur, sua natura corrupta fuerint, si quidem de bonitate eorum adfirmavit venditor, tenebitur emptori: quod si nihil adfirmavit, emptoris erit periculum, quia sive non degustavit sive degustando male probavit, de se queri debet. plane si, cum intellegeret venditor non duraturam bonitatem eorum usque ad in eum diem quo tolli deberent, non admonuit emptorem, tenebitur ei, quanti eius interesset admonitum fuisse.

501. [2]Locatio et conductio proxima est (19. 2) 2 emptioni et venditioni isdemque iuris regulis constitit: nam ut emptio et venditio ita contrahitur, si de pretio convenerit, sic et locatio et conductio contrahi intelle-

1) *Gaius etiam sponsoris et fidepromissoris mentionem fecit.*
2) *pr.* = *I.* (3. 24) *pr.*; *ad* § 1 *cf. Gai.* 3, 145. 147.

1 gitur, si de mercede convenerit. Adeo autem familiaritatem aliquam habere videntur emptio et venditio, item locatio et conductio, ut in quibusdam quaeri soleat, utrum emptio et venditio sit an locatio et conductio. ut ecce si cum aurifice mihi convenerit, ut is ex auro suo anulos mihi faceret certi ponderis certaeque formae et acceperit verbi gratia trecenta,[1] utrum emptio et venditio sit an locatio et conductio? sed placet unum esse negotium et magis emptionem et venditionem esse. quod si ego aurum dedero mercede pro opera constituta, dubium non est, quin locatio et conductio sit.

502. [2]Socius socio etiam culpae nomine [(17. 2) 72] tenetur, id est desidiae atque neglegentiae. culpa autem non ad exactissimam diligentiam dirigenda est: sufficit etenim talem diligentiam communibus rebus adhibere, qualem suis rebus adhibere solet, quia qui parum diligentem sibi socium adquirit, de se queri debet.

503. [3]Mandatum inter nos contrahitur, sive [(17. 1) 2] mea tantum gratia tibi mandem sive aliena tantum sive mea et aliena sive mea et tua sive tua et aliena. quod si tua tantum gratia tibi mandem, supervacuum est mandatum et ob id nulla ex eo obligatio nascitur. 1 Mea tantum gratia intervenit mandatum, veluti si tibi mandem, ut negotia mea geras vel ut fundum 2 mihi emeres vel ut pro me fideiubeas.[4] Aliena tantum, veluti si tibi mandem, ut Titii negotia gereres vel 3 ut fundum ei emeres vel ut pro eo fideiubeas.[4] Mea et aliena, veluti si tibi mandem, ut mea et Titii negotia gereres vel ut mihi et Titio fundum emeres vel 4 ut pro me et Titio fideiubeas.[4] Tua et mea, veluti si mandem tibi, ut sub usuris crederes ei, qui in rem 5 meam mutuaretur. Tua et aliena, veluti si tibi mandem, ut Titio sub usuris crederes: quod si, ut sine usuris crederes, aliena tantum gratia intervenit man-6 datum. Tua autem gratia intervenit mandatum, veluti si mandem tibi, ut pecunias tuas potius in emptiones praediorum colloces quam faeneres, vel ex diverso ut faeneres potius quam in emptiones praediorum colloces: cuius generis mandatum magis consilium est quam mandatum et ob id non est obligatorium, quia nemo ex consilio obligatur, etiamsi non expediat ei cui dabatur, quia liberum est cuique apud se explorare, an expediat sibi consilium.

504. [5][*Si mandaverim tibi, ut verbi gratia* [(17. 1) 4] *fundum mihi HS C̄ emeres, tu HS C̄L̄ emeris, non habebis mecum mandati actionem, etiamsi tanti velis mihi dare fundum, quanti emendum tibi mandassem: idque maxime Sabino et Cassio placuit.*] sed Proculus recte[6] eum usque ad pretium statutum acturum existimat. quae sententia sane benignior est.

LIBER III.

[*De obligationibus, quae ex delicto nascuntur*].

505. Ex maleficio nascuntur obligationes, [(44. 7) 4] veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex iniuria. quae omnia unius generis sunt: nam hae re tantum consistunt, id est ipso maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam verbis et consensu.

1) denarios CCC *Gai.*, *v. inst.* 3, 147. 2) *cf. I.* (3. 25) 9. 3) *cf. I.* (3. 26) *pr.* — § 6. 4) sponderes *Gai.*, *v. I. l. c.* 1. 3. 4. 5) *cf. Gai.* 3, 161. *I.* (3. 26) 8. 6) recte *Trib.*

[*De obligationibus, quae quasi ex contractu vel quasi ex delicto nascuntur*].

506. [1]Si quis absentis negotia gesserit, si [(44. 7) 5] quidem ex mandatu, palam est ex contractu nasci inter eos actiones mandati, quibus invicem experiri possunt de eo, quod alterum alteri ex bona fide praestare oportet: si vero sine mandatu, placuit quidem sane eos invicem obligari eoque nomine proditae sunt actiones, quas appellamus negotiorum gestorum, quibus aeque invicem experiri possunt de eo, quod ex bona fide alterum alteri praestare oportet. sed neque ex contractu neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is qui gessit cum absente creditur ante contraxisse, neque ullum maleficium est sine mandatu suscipere negotiorum administrationem: longe magis is, cuius negotia gesta sunt, ignorans aut contraxisse aut deliquisse intellegi potest: sed utilitatis causa receptum est invicem eos obligari. ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur quasi statim redituri nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant, deinde novis causis intervenientibus ex necessitate diutius absunt: quorum negotia disperire iniquum erat, quae sane disperirent, si vel is, qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo, quod utiliter de suo impendisset, vel is, cuius gesta essent, adversus eum, qui invasisset negotia eius, nullo iure agere posset. 1 Tutelae quoque iudicio qui tenentur, non proprie ex contractu obligati intelleguntur (nullum enim negotium inter tutorem et pupillum contrahitur): sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. et hoc autem casu mutuae sunt actiones: non tantum enim pupillus cum tutore, sed et contra tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit aliquid in rem pupilli vel pro eo fuerit obligatus aut 2 rem suam creditori eius obligaverit. Heres quoque, qui legatum debet, neque ex contractu neque ex maleficio obligatus esse intellegitur: nam neque cum defuncto neque cum herede contraxisse quicquam legatarius intellegitur: maleficium autem nullum in ea re 3 esse plus quam manifestum est. Is quoque, qui non debitum accipit per errorem solventis, obligatur quidem quasi ex mutui datione et eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus: sed non potest intellegi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse: qui enim solvit per errorem, magis distrahendae obligationis animo quam contrahendae dare videtur. 4 Si iudex litem suam fecerit, non pro- [= (50. 13) 6] prie ex maleficio obligatus videtur, sed quia neque ex contractu obligatus est[2] utique peccasse aliquid intellegitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri in factum actione, et in quantum de ea re aequum religioni iudicantis visum fuerit, 5 poenam sustinebit.[3] Is quoque, ex cuius cenaculo (vel proprio ipsius vel conducto vel in quo gratis habitabat) deiectum effusumve aliquid est ita, ut alicui noceret, quasi ex maleficio teneri videtur: ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intellegitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur aut servi aut liberi. cui similis est is, qui ea parte, qua volgo iter

1) *ad* § 1 *cf. I.* (3. 27) 2, *ad* § 4 *sqq. cf. I.* (4. 5). 2) et *ins. l. gem.* 3) in factum actione . . . sustinebit] *adieci ex l. gem. Haud scio tamen an verba* in factum actione (*omissa etiam in inst.*) *a compilatoribus sint inserta.*

fieri solet, id positum aut suspensum habet, quod potest, si ciciderit, alicui nocere. ideo si filius familias seorsum a patre habitaverit et quid ex cenaculo eius deiectum effusumve sit sive quid positum suspensumve habuerit, cuius casus periculosus est, Iuliano placuit in patrem neque de peculio neque noxalem dandam esse 6 actionem, sed cum ipso filio agendum. Item exercitor navis aut cauponae aut stabuli de damno aut furto, quod in nave aut caupona aut stabulo factum sit, quasi ex maleficio teneri videtur, si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicuius eorum, quorum opera navem aut cauponam aut stabulum exerceret: cum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta haec actio et aliquatenus culpae reus est, quod opera malorum hominum uteretur, ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

AD SENATUS CONSULTUM ORFITIANUM LIBER SINGULARIS.

507. Sacratissimi principis nostri oratione[1] cavetur, ut matris intestatae hereditas ad liberos, tametsi in aliena potestate erunt, pertineat. (38. 17) 9

AD SENATUS CONSULTUM TERTULLIANUM LIBER SINGULARIS.

508. In suspenso est ius matris, si filius defuncti emancipatus deliberet de bonorum possessione petenda. (38. 17) 8

DE TACITIS FIDEICOMMISSIS LIBER SINGULARIS.

509. Si quilibet heres ex cuiuscumque testamento tacite rogatus fuerit, ut quadrantem, quem legis Falcidiae beneficio retinuit, non capienti restituat, aeque locus erit senatus consulto: neque enim multum intererit inter tale fideicommissum et cum quis id, quod ad se ex hereditate pervenerit, restituere rogatus sit. (34. 9) 23

DE VERBORUM OBLIGATIONIBUS LIBRI III.[2]

LIBER I.

[*De adpromissoribus*].

510. Si a reo sub condicione fuero stipulatus, potero fideiussorem et in hanc et in aliam condicionem obligare, si modo eas coniungam: nisi enim utraque exstiterit, non tenebitur, cum reus ex una condicione teneatur. quod si eas disiungam, durior fit condicio fideiussoris nec ob id obligatur: quippe sive communis utriusque condicio exstiterit sive alterutra, videatur adprehendi, cum reus non aliter teneatur, quam si communis exstiterit: aut igitur nullo modo tenebitur fideiussor, aut, quod magis est, tenebitur, si 1 prius exstiterit communis. Sub diversis quoque condicionibus si fuerint interrogati, interest, utra eorum prior exstiterit, si reo iniuncta, tenebitur etiam fideiussor, cum condicio eius exstiterit, tamquam si statim ab initio reus pure, fideiussor sub condicione acceptus esset. ex diverso autem, si fideiussoris condicio prior exstiterit, non tenetur, perinde ac si statim ab initio 2 pure acceptus esset reo sub condicione obligato. Si reo in fundum obligato fideiussor in usum fructum accipiatur, quaesitum est, utrum obligetur fideiussor quasi in minus, an non obligetur quasi in aliud. nobis in eo videtur dubitatio esse, usus fructus pars rei sit an proprium quiddam: sed cum usus fructus fundi ius est, incivile est fideiussorem ex sua promissione 3 non teneri. [1]Adeo a servo potest fideiussor accipi, ut ipse quoque dominus in id, quod sibi debetur, fideiussorem ab eo recte accipiat: quem fideiussorem etiam 4 ab eo ipso servo interrogari nihil impedit. Si a furioso stipulatus fueris, non posse te fideiussorem accipere certum est, quia non solum ipsa stipulatio nulla intercessisset, sed ne negotium quidem ullum gestum intellegitur. quod si pro furioso iure obligato fideiusso-5 rem accepero, tenetur fideiussor. Id quod volgo dictum est maleficiorum fideiussorem accipi non posse non sic intellegi debet, ut in poenam furti is, cui furtum factum est, fideiussorem accipere non possit (nam poenas ob maleficia solvi magna ratio suadet), sed ita potius, ut qui cum alio cum quo furtum admisit, in partem, quam ex furto sibi restitui desiderat, fideiussorem obligare non possit, et qui alieno hortatu ad furtum faciendum provectus est, ne in furti poena ab eo qui hortatus est fideiussorem accipere possit. in quibus casibus illa ratio impedit fideiussorem obligari, quia scilicet in nullam rationem adhibetur fideiussor, cum flagitiosae rei societas coita nullam vim habet. (46. 1) 70

? ?

511. [2]Saepe etiam ad hoc commodantur pecuniae, ut dicis gratia numerationis loco intercedant. (13. 6) 4

512. [3]Haec enuntiatio 'quae sunt pluris aureorum triginta'[4] simul et quantitatis et aestimationis significativa est.[5] (50. 16) 232

LIBER II.

[*De diversis stipulationibus*].

513. Si servus aut filius familias ita stipulatus sit: 'illam rem aut illam, utram ego velim?', non pater dominusve, sed filius servusve destinare de 1 alterutra debet. Extranei quoque persona si comprehensa fuerit, veluti hoc modo: 'utram earum Titius elegerit', non aliter stipulator alterutrius petendae facul-2 tatem habet, quam si Titius elegerit. Pupillus licet ex quo fari coeperit, recte stipulari potest, tamen, si in parentis potestate est, ne auctore quidem patre obligatur: pubes vero, qui in potestate est, proinde ac si pater familias obligari solet. quod autem in pupillo (45. 1) 141

1) *p. Chr.* 178. 2) *Conser. post Iul. dig. lib.* 52, *v. p.* 264 *n.* 1.

1) *cf. Gai.* 3, 119a. 2) *Videntur haec pertinere ad nexi liberationem, quae forsitan sicut in causa iudicati, ita in causa depensi recepta erat.* 3) *Ad legem Corneliam? cf. Gai.* 3, 124: vetatur in ampliorem summam obligari creditae pecuniae quam in XX milia. 4) HS XXX (XX?) *Gai.* 5) *quantitatis, i. e. summae, cf. Gai.* 3, 124: vetatur in ampliorem summam obligari creditae pecuniae quam in XX milia: . . . appellatione autem pecuniae omnes res in ea lege significantur.

dicimus, idem et in filia familias impubere[1] dicendum 3 est. Si ita fuero stipulatus 'mihi aut Titio?' et tu mihi daturum te spondeas, secundum omnium opinionem ad interrogatum te respondere, quia constat mihi soli adquiri obligationem, Titio autem dumtaxat recte sol- 4 vitur. Si inter eos, qui Romae sunt, talis fiat stipulatio: 'hodie Carthagine dare spondes?', quidam putant non semper videri impossibilem causam stipulationi contineri, quia possit contingere, ut tam stipulator quam promissor ante aliquod tempus suo quisque dispensatori notum fecerit in eum diem futuram stipulationem ac demandasset promissor quidem suo dispensatori, ut daret, stipulator autem suo, ut acciperet: quod si ita factum fuerit, poterit valere stipulatio. 5 Cum 'mihi aut Titio' stipulor, dicitur aliam quidem rem in personam meam, aliam in Titii designari non posse veluti 'mihi decem aut Titio hominem': si vero Titio ea res soluta sit, quae in eius persona designata fuerit, licet ipso iure non liberetur promissor, per ex- 6 ceptionem tamen defendi possit. Tempora vero diversa designari posse, veluti 'mihi kalendis Ianuariis aut Titio kalendis Februariis?' immo etiam citeriorem diem in Titii personam conferri posse, veluti 'mihi kalendis Februariis, Titio kalendis Ianuariis?' quo casu talem esse stipulationem intellegemus: 'si Titio kalendis Ianuariis non dederis, mihi kalendis Februariis 7 dare spondes?' Sed rursus mihi quidem pure aut Titio sub condicione stipulari possum, contra vero si mihi sub condicione aut Titio pure, inutilis erit tota stipulatio, nisi in meam personam condicio extiterit, scilicet quia, nisi quod ad me vim acceperit obligatio, adiectio nihil potest valere. hoc tamen ita demum tractari potest, si evidenter apparet pure Titii persona adiecta: alioquin cum ita stipulor: 'si navis ex Africa venerit, mihi aut Titio dari spondes?' Titii quoque 8 persona sub eadem condicione adici videtur. Ex hoc apparet, si diversa condicio in meam personam, diversa in Titii posita sit nec in meam personam extiterit condicio, totam stipulationem nullius momenti futuram: exstante vero mea condicione, si quidem Titii quoque condicio extiterit, poterit vel Titio solvi: si vero in illius persona defecerit, quasi non adiectus 9 habebitur. Ex his omnibus apparet, licet alterius persona non recte adiciatur, non ideo minus in nostra persona utiliter procedere stipulationem.

514. Aliud est iure stipulationis Titio [(46. 3) 106] solvi posse, aliud postea permissu meo id contingere. nam cui iure stipulationis recte solvitur, ei etiam prohibente me recte solvi potest: cui vero alias permisero solvi, ei non recte solvitur, si, priusquam solveretur, denuntiaverim promissori, ne ei solveretur.

515. Si id, quod ego et Titius stipulamur, [(45. 2) 13] in singulis personis proprium intellegatur, non poterimus duo rei stipulandi constitui, veluti cum usum fructum aut dotis nomine dari stipulemur: idque et Iulianus scribit. idem ait, et si Titius et Seius decem aut Stichum, qui Titii sit, stipulati fuerint, non videri eos duos reos stipulandi, cum Titio decem tantum, Seio Stichus aut decem debeantur: quae sententia eo pertinet, ut, quamvis vel huic vel illi decem solverit vel Seio Stichum, nihilo minus alteri obligatus manet. sed dicendum est, ut, si decem alteri solverit, ab altero liberetur.

1) vel pubere vel impubere *Gai.*, v. *Gai.* 3, 104.

LIBER III.

[*De stipulatione servorum*].

516. Si ex re domini domino aut fruc- [(45. 3) 38] tuario servus stipulatus fuerit, domino quidem adquiri obligationem Iulianus[1] scripsit, solvi autem fructuario 1 posse, quasi quolibet adiecto. Si servus communis ex re unius stipulatus erit, magis placuit utrique adquiri, sed eum, cuius ex re facta est stipulatio, cum socio communi dividundo aut societatis iudicium de parte reciperanda recte acturum: idemque esse dicendum et si ex operis suis alteri ex dominis servus 2 adquirit. Si ipsi domini singuli eadem decem servo communi dari fuerint stipulati et semel responsum secutum fuerit, duo rei stipulandi erunt, cum placeat 3 dominum servo dari stipulari posse. Sicuti uni nominatim stipulando ei soli adquirit, ita placet et si rem emat nomine unius ex dominis, ei soli servum adquirere: item si credat pecuniam, ut uni ex dominis solveretur: vel quodlibet aliud negotium gerat, posse eum nominatim exprimere, ut uni ex dominis restituatur 4 aut solvatur. Illud quaesitum est, an heredi futuro servus hereditarius stipulari possit. Proculus negavit, quia is eo tempore extraneus est. Cassius respondit posse, quia qui postea heres extiterit, videretur ex mortis tempore defuncto successisse: quae ratio illo argumento commendatur, quod heredis familia ex mortis tempore funesta facta intellegitur, licet post aliquod tempus heres extiterit: manifestum igitur est servi stipulationem ei adquiri.

[*Quibus modis verborum obligatio tollitur*].

517. Solvendo quisque pro alio licet in- [(3. 5) 38] vito et ignorante liberat eum: quod autem alicui debetur, alius sine voluntate eius non potest iure exigere. naturalis enim simul et civilis ratio suasit alienam condicionem meliorem quidem etiam ignorantis et inviti nos facere posse, deteriorem non posse.

518. Ex duobus reis stipulandi si semel [(45. 2) 16] unus egerit alteri promissor offerendo pecuniam nihil agit.

519. Dubitari non debet, quin filius ser- [(46. 2) 34] vusve, cui administratio peculii permissa est, novandi quoque peculiaria debita ius habeat, utique si ipsi stipulentur, maxime si etiam meliorem suam condicionem eo modo faciunt. nam si alium iubeant stipulari, interest, utrum donandi animo alium iubeant stipulari an ut ipsi filio servove negotium gerat: quo 1 nomine etiam mandati actio peculio adquiritur. Adgnatum furiosi aut prodigi curatorem novandi ius habere minime dubitandum est, si hoc furioso vel 2 prodigo expediat. In summa admonendi sumus nihil vetare una stipulatione plures obligationes novari veluti si ita stipulemur: 'quod Titium et Seium mihi dare oportet, id dari spondes?' licet enim ex diversis causis singuli fuerant obligati, utrique tamen novationis iure liberantur, cum utriusque obligatio in huius personam, a quo nunc stipulemur, confluat.

520. Servus nec iussu domini acceptum [(46. 4) 22] facere potest.

521. Si fideiussori[2] sub condicione obligato 'si navis ex Asia venerit', quem sub hoc modo [(46. 1) 72]

1) (45. 3) 1 § 5. 2) sponsori vel fidepromissori *Gai.?*

accepi, ut usque ad tempus vitae suae dumtaxat obligaretur,[1] pendente condicione acceptum latum fuerit et is fideiussor[2] adhuc pendente condicione mortuus fuerit: confestim a reo petere possum, quia existens condicio neque obligationem in personam iam mortui efficere neque acceptilationem confirmare possit.

1) quem ... obligaretur *Trib.?* *cf. Gai.* 3, 120. 2) *v. p.* 264 *n.* 1.

GAIUS LAUDATUR.

v. fr. 482. [(45. 3) 39]

v. Cassius fr. 65, 9, 11. [(24. 3) 59, (35. 1) 54 *pr.*, (46. 3) 78]

HERMOGENIANUS

(QUARTI, UT VIDETUR, SAECULI).[1]

IURIS EPITOMARUM LIBRI VI.[2]

LIBER I.

[*De iure*].

1. Ex hoc iure gentium introducta bella, [(1. 1) 5] discretae gentes, regna condita, dominia distincta, agris termini positi, aedificia collocata, commercium, emptiones venditiones, locationes conductiones, obligationes institutae: exceptis quibusdam quae iure civili introductae sunt.

2. Sed et ea, quae longa consuetudine [(1. 3) 35] comprobata sunt ac per annos plurimos observata, velut tacita civium conventio non minus quam ea quae scripta sunt iura servantur.

3. Cum igitur hominum causa omne ius [(1. 5) 2] constitutum sit, primo de personarum statu ac post de ceteris, ordinem edicti perpetui secuti et his proximos atque coniunctos applicantes titulos, ut res patitur, dicemus.

[*De statu personarum*].

4. Servus in causa capitali fortunae iudicii [(1. 5) 13] a domino commissus, etsi fuerit absolutus, non fit liber.

5. Vix certis ex causis adversus dominos [(5. 1) 53] servis consistere permissum est: id est si qui suppressas tabulas testamenti dicant, in quibus libertatem sibi relictam adseverant. item artioris annonae populi Romani, census etiam et falsae monetae criminis reos dominos detegere servis permissum est. praeterea fideicommissam libertatem ab his petent: sed et si qui suis nummis redemptos se et non manumissos contra placiti fidem adseverent. liber etiam esse iussus si rationes reddiderit, arbitrum contra dominum rationibus excutiendis recte petet. sed et si quis fidem alicuius elegerit, ut nummis eius redimatur atque his solutis manumittatur, nec ille oblatam pecuniam suscipere velle dicat, contractus fidem detegendi servo potestas tributa est.

6. Manumissio per lictores hodie domino [(40. 2) 23] tacente expediri solet, et verba sollemnia licet non dicantur, ut dicta accipiuntur.

7. Cum ita datur libertas: 'si Titio' (qui [(35. 1) 94] non est heres) 'decem dederit', certa persona demonstratur ac propterea in personam eius tantum condicio impleri potest.[1] sane si cum cesserit dies pecuniam condicioni comprehensam statuliber habuerit,[2] iure constituto nulli dando consequitur libertatem. diversa causa est legatarii, in cuius persona placuit condicionem deficere, si, antequam dederit legatarius pecuniam, 1 Titius moriatur. Ex his verbis 'si heredi' vel 'si heredi Titio decem dederit, liber esto', non tantum heredi, sed etiam heredis heredi dando pervenit ad libertatem: at si nullus heredi successerit, iure constituto nulli dando ad libertatem perveniet.

8. [3]Statuliber heredis non auget fami- [(35. 2) 38] 1 liam. Communes servi in utriusque patrimonio con- 2 numerantur. Cuius usus fructus alienus est, in dominio domini proprietatis connumeratur, pignori dati in debitoris, sub lege commissoria distracti, item ad diem addicti in venditoris.

9. Lege Iunia Petronia, si dissonantes [(40. 1) 24] pares iudicum existant sententiae, pro libertate pro- 1 nuntiari iussum. Sed et si testes non dispari numero tam pro libertate quam contra libertatem dixerint, pro libertate pronuntiandum esse saepe constitutum est.

10. In fraudem creditorum manumittitur [(40. 9) 27] liberque esse prohibetur, sive dies solvendae pecuniae iam cessit, sive in diem vel sub condicione sit debitum. diversa causa est legati sub condicione relicti: nam antequam condicio extiterit, inter creditores legatarius iste non habetur. ex omni autem causa creditoribus in hac parte lex Aelia Sentia prospexit, inter 1 quos fideicommissarium etiam esse placuit. Pignori datus servus, antequam debiti nomine fiat satis, sine consensu creditorum manumitti non potest. sed pupilli creditoris citra tutoris auctoritatem consensus nihil libertati prodest, sicuti non prodest, si fructuarius pupillus manumissioni similiter consentiat.

11. In metallum, sed et in ministerium [(48. 19) 36] metallicorum damnati servi efficiuntur, sed poenae.

12. Interpretatione legum poenae mol- [(48. 19) 42] liendae sunt potius quam asperandae.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

13. Sed si emancipatur ab adoptivo [(50. 1) 16] patre, non tantum filius, sed etiam civis eius civitatis, cuius per adoptionem fuerat factus, esse desinit.

14. Municeps esse desinit senatoriam [(50. 1) 23] adeptus dignitatem, quantum ad munera: quantum

1) *Conscripsit Hermogenianus hos libros post a. Chr.* 331, *cf. fr.* 24 *ict. C. Th.* (11. 30) 16. 2) *De rerum ordine cf. fr.* 3; *ad modum appendicis agitur de iudiciis publicis et iure fisci, v. fr.* 100—104.

1) cesserit dies] decesserit *scr.?* 2) *cf.* (40. 7) 20 § 3: si decem habuisset parata. 3) *Ad legem Fufiam Caniniam: cf. Gai.* 1, 43.

vero ad honorem, retinere creditur originem. denique manumissi ab eo eius municipii efficiuntur municipes, 1 unde originem trahit. Miles ibi domicilium habere videtur, ubi meret, si nihil in patria possideat.

15. Decurionibus facultatibus lapsis ali- [(50.2)8] menta decerni permissum est, maxime si ob munificentiam in patriam patrimonium exhauserint.

16. Munerum civilium quaedam sunt patri- [(50.4)1] 1 monii, alia personarum. Patrimonii sunt munera rei vehicularis, item navicularis: decemprimatus: ab istis enim periculo ipsorum exactiones sollemnium cele- 2 brantur. Personalia civilia sunt munera defensio civitatis, id est ut syndicus fiat: legatio ad census accipiendum vel patrimonium: scribatus: καμηλασία: annonae ac similium cura: praediorumque publicorum: frumenti comparandi: aquae ductus: equorum circensium spectacula: publicae viae munitiones: arcae frumentariae: calefactiones thermarum: annonae divisio et quaecumque aliae curae istis sunt similes. ex his enim, quae rettulimus, cetera etiam per leges cuiusque civitatis ex consuetudine longa intellegi potuerunt. 3 Illud tenendum est generaliter personale quidem munus esse, quod corporibus labore cum sollicitudine animi ac vigilantia sollemniter extitit, patrimonii vero, 4 in quo sumptus maxime postulatur. Aeque personale munus est tutela, cura adulti furiosive, item prodigi, muti, etiam ventris etiam[1] ad exhibendum cibum potum tectum et similia, sed et in bonis, cuius officio usucapiones interpellantur ac, ne debitores liberentur, providetur[2]: item ex Carboniano edicto bonorum possessione petita, si satis non detur, custodiendis bonis curator datus personali fungitur munere. his similes sunt bonis dati curatores, quae fuerunt eius, qui ab hostibus captus est et reverti speratur: item custodiendis ab eo relictis, cui necdum quisquam civili vel honorario iure successit, curatores constituti.

17. Sponte provinciae sacerdotium [(50. 4) 17] 1 iterare nemo prohibetur. Immunis ab honoribus et muneribus civilibus si decurioni creato filio, quem habet in potestate, consentiat, in muneribus et honoribus sumptus subministrare filio compellitur.

18. Sunt munera, quae rei proprie [(50. 5) 11] cohaerent, de quibus neque liberi neque aetas nec merita militiae nec ullum aliud privilegium iure tribuit excusationem: ut sit praediorum collatio viae sternendae angariorumve exhibitio, hospitis suscipiendi munus (nam nec huius quisquam excusationem praeter eos, quibus principali beneficio concessum est, habet) et si qua sunt praeterea alia huiusmodi.

[*Si quis ius dicenti non obtemperaverit* (*E.* 1)].

19. Contumacia eorum, qui ius dicenti [(42. 1) 53] 1 non obtemperant, litis damno coercetur. Contumax est, qui tribus edictis propositis vel uno pro tribus, quod vulgo peremptorium appellatur, litteris evocatus 2 praesentiam sui facere contemnet. Poenam contumacis non patitur, quem adversa valetudo vel maioris 3 causae occupatio defendit. Contumaces non videntur, nisi qui, cum oboedire deberent, non obsequuntur, id est qui ad iurisdictionem eius, cui negant obsequi, pertinent.

1) etiam *del.* 2) *Pertinent haec ad officium curatoris ventris et bonorum et desumpta sunt ex Ulp.* 41 *ad edict.* (37. 9) 1 § 19. 21.

[*De pactis* (*E.* 10)].

20. Qui fidem licitae transactionis rupit, [(2. 15) 16] non exceptione tantum summovebitur, sed et poenam, quam, si contra placitum fecerit rato manente pacto, stipulanti recte promiserat, praestare cogetur.

[*Ut alieno nomine etc.* (*E.* 29)].

21. [1]Inter bonorum ventrisque curatorem [(26. 7) 48] et inter curatorem furiosi itemque prodigi pupillive magna est differentia, quippe cum illis quidem plane rerum administratio, duobus autem superioribus sola custodia et rerum, quae deteriores futurae sunt, venditio committitur.

[*De defendendo etc.* (*E.* 32)].

22. [2]Tutore suspecto postulato defensor [(46.8) 6] si velit respondere, cautionem ratam rem dominum habiturum cavere compellendus est.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

23. Minor etiam si quasi contumax con- [(4.4) 8] demnatus sit, in integrum restitutionis auxilium implorabit.

24. Praefecti etiam praetorio ex sua sen- [(4.4) 17] tentia in integrum possunt restituere, quamvis appellari ab his non possit.[3] haec idcirco tam varie, quia appellatio quidem iniquitatis sententiae querellam, in integrum vero restitutio erroris proprii veniae petitionem vel adversarii circumventionis allegationem continet.

25. Si in emptionem penes se collatam [(4.4) 35] minor adiectione ab alio superetur, implorans in integrum restitutionem audietur, si eius interesse emptam ab eo rem fuisse adprobetur, veluti quod maiorum eius fuisset: tamen ut id, quod ex licitatione accessit, ipse offerat venditori.

LIBER II.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].[4]

26. Ex omnibus causis, de quibus vel [(1. 18) 10] praefectus urbi vel praefectus praetorio itemque consules et praetores ceterique Romae cognoscunt, correctorum et praesidum provinciarum est notio.

27. [5]Ad imperatorem causam remissam [(49. 1) 26] partibus consentientibus praeses, si ad eius notionem pertinet, audire potest.

28. Actorum verba emendare tenore [(42. 1) 46] sententiae perseverante non est prohibitum.

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65)].

29. Si possessor ex hereditate inhonestos [(5.3) 52] habuerit quaestus, hos etiam restituere cogetur, ne honesta interpretatio non honesto quaestui lucrum possessori faciat.

[*Ad legem Aquiliam* (*E.* 77)]?

30. [6]Cum ex uno delicto plures nascun- [(44. 7) 32] tur actiones, sicut evenit, cum arbores furtim caesae dicuntur, omnibus experiri permitti post magnas varietates optinuit.

1) *v. Lenel,* § 29 *i. f.* 2) *cf.* (3. 3) 39 § 7. 3) *v. p.* 265 *n.* 1. 4) *cf. Lenel, p.* 113 *n.* 1. 2. 5) *cf.* (49. 1) 22. 6) *cf.* (47. 7) 1, 11.

[*De iudiciis divisoriis* (*E.* 79—81)].

31. Divisionis placitum nisi traditione[1] (2. 14) 45 vel stipulatione sumat effectum, ad actionem, ut nudum pactum, nulli prodesse poterit.

[*Si certum petetur* (*E.* 95)].

32. Sed et si falsum testamentum sine (12. 4) 2 scelere eius qui dedit vel inofficiosum pronuntietur, veluti causa non secuta decem repetentur.

[*Mandati vel contra* (*E.* 108)].

33. Sane si valetudinis adversae vel (17. 1) 23, 25 capitalium inimicitiarum seu ob aliam iustam causam excusationes alleget, audiendus est [*scil. is qui mandatum renuntiavit*].

34. Fideiussor, qui minori viginti quin- (46. 1) 64 que annis pecuniam optulit et in publico loco metu in integrum restitutionis consignatam deposuit, confestim experiri mandati poterit.

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

35. Qui fundum vendidit, ut eum certa (18. 1) 75 mercede conductum ipse habeat vel, si vendat, non alii, sed sibi distrahat, vel simile aliquid paciscatur: ad complendum id, quod pepigerunt, ex vendito agere poterit.

36. Post diem commissoriae legi praestitu- (18. 3) 7 tum si venditor pretium petat, legi commissoriae renuntiatum videtur, nec variare et ad hanc redire potest.

37. Venditori si emptor in pretio sol- (18. 6) 20 vendo moram fecerit, usuras dumtaxat praestabit, non omne omnino, quod venditor mora non facta consequi potuit, veluti si negotiator fuit et pretio soluto ex mercibus plus quam ex usuris quaerere potuit.

38. [2]Qui per collusionem imaginarium (19. 1) 49 colonum circumveniendi emptoris causa subposuit, ex empto tenetur nec defenditur, si, quo facilius excogitata fraus occultetur, colonum et quinquennii pensiones in fidem suam recipiat. 1 Pretii, sorte licet post moram soluta, usurae peti non possunt, cum hae non sint in obligatione, sed officio iudicis praestentur.

39. Si plus vel minus, quam pretii no- (21. 2) 74 mine datum est, evictione secuta dari convenerit, placitum custodiendum est. 1 Si iussu iudicis rei iudicatae pignus captum per officium distrahatur, post evincatur, ex empto contra eum qui pretio liberatus est, non quanti interest, sed de pretio dumtaxat eiusque usuris habita ratione fructuum dabitur, scilicet si hos ei qui evicit restituere non habebat necesse. 2 Mota quaestione interim non ad pretium restituendum, sed ad rem defendendam venditor conveniri potest. 3 Qui nomen quale fuit vendidit, dumtaxat ut sit, non ut exigi etiam aliquid possit, et dolum praestare cogitur.

40. Venditor actionis, quam adversus (18. 4) 23 principalem reum habet, omne ius, quod ex ea causa ei competit tam adversus ipsum reum quam adversus intercessores huius debiti, cedere debet, nisi aliud actum est. 1 Nominis venditor quidquid vel compensatione vel exactione fuerit consecutus, integrum emptori restituere compellatur.

1) traditione] vel mancipatione vel traditione *Herm.?*
2) *ex Papin.* 3 *resp. Vat.* 13.

41. [1]'Pecuniae' nomine non solum (50. 16) 222 numerata pecunia, sed omnes res tam soli quam mobiles et tam corpora quam iura continentur.

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

42. Sed et si quilibet extraneus ignem (19. 2) 12 iniecerit [*scil. in villam urbanam, ubi conductor adversus conventionem faenum composuerat*], damni locati iudicio habebitur ratio.

43. . . . et ideo praetextu minoris pen- (19. 2) 23 sionis, locatione facta, si nullus dolus adversarii probari possit, rescindi locatio non potest.

44. Amissae navis damnum collationis con- (14. 2) 5 sortio non sarcitur per eos, qui merces suas naufragio liberaverunt: nam huius aequitatem tunc admitti placuit, cum iactus remedio ceteris in communi periculo salva navi consultum est. 1 Arbore caesa, ut navis cum mercibus liberari possit, aequitas contributionis habebit locum.

[*De re uxoria* (*E.* XX)].

45. Vitricus et privignus invicem sibi (24. 1) 60 donare praetexto matrimonii non prohibentur. 1 Divortii causa donationes inter virum et uxorem concessae sunt: saepe enim evenit, uti propter sacerdotium vel etiam sterilitatem

et ideo bona gratia matrimonium dissol- (24. 1) 62 vitur.[2] 1 Divortio facto nec instaurato matrimonio non confirmabitur inter virum et uxorem facta donatio: nec inter patronum et libertam, si ab eo invito divertere non licet, facta donatio separatur,[3] cum inter hos divortium intercedat. perinde enim id quod donatum est habetur divortio intercedente ac si donatum non fuisset.

46. [4]Donationis causa facta venditione non (41. 6) 6 pro emptore, sed pro donato res tradita usucapitur.

47. Aestimatae res usu etiam mulieris (24. 3) 51 periculo mariti deteriores efficiuntur.

48. Ad fiscum mariti bonis devolutis (25. 2) 16 uxor rerum amotarum nomine in simplum convenitur, quamvis alii in quadruplum condemnentur.

49. Uxor expilatae hereditatis crimine (47. 19) 5 idcirco non accusatur, quia nec furti cum ea agitur.

[*De tutelis* (*E.* XXII)].

50. Naturali filio, cui nihil relictum est,[5] (26. 3) 7 tutor frustra datur a patre nec sine inquisitione confirmatur. 1 Si quaeratur, an ex inquisitione recte datus sit tutor, quattuor haec consideranda sunt: an hic dederit qui dare potuit, et ille acceperit cui fuerat dandus, et is datur cuius dandi facultas erat, et pro tribunali decretum interpositum.

51. Adgnato propior femina, quo minus (26. 4) 10 sit impuberis adgnati tutor, non obicitur, ideoque patruus sororem consanguineam habentis fratris filii legitimus erit tutor, nec amita patruo magno vel matertera fratris filiis ne sint tutores obstat. 1 Surdus et mutus nec legitimi tutores esse possunt, cum nec testamento nec alio modo utiliter dari possint.

52. Pupillo, qui tam Romae quam in (26. 5) 27

1) *Pertinet ad stipulationem emptae hereditatis, cf.* (45. 1) 50 § 1, (50. 16) 178 *pr.*
2) dissolvatur *Herm.*
3) *separatur, i. e. excipitur ab hac regula (Pothier): nil igitur mutandum.*
4) *cf.* (24. 1) 32 § 25, (18. 1) 38.
5) cui nihil relictum est *Trib., cf. C.* (5. 29) 4.

provincia facultates habet, rerum quae sunt Romae praetor, provincialium praeses tutorem dare potest. 1 Libertino tutores liberti dandi sunt: sed et si ingenuus detur nec se excusaverit, tutor perseverabit.

53. Si res pupillaris incursu latronum [(26. 7) 50] pereat vel argentarius, cui tutor pecuniam dedit, cum fuisset celeberrimus, solidam reddere non possit, nihil eo nomine tutor praestare cogitur.

54. Administrantes rem principum ex in- [(27. 1) 41] dulgentia eorum, licet citra codicillos, a tutela itemque cura tempore administrationis delata excusantur. 1 Idemque custoditur in his, qui praefecturam annonae 2 vel vigilum gerunt. Eorum, qui rei publicae causa absunt, comites, qui sunt intra statutum numerum, de tutela, quae absentibus vel profecturis delata est, ex-3 cusantur: nam susceptam antea non deponunt. Qui corporis, item collegii iure excusantur, a collegarum filiorumque eorum tutela non excusantur, exceptis his, quibus hoc specialiter tributum est.

55. Libertus senatoris filiorum eius [(27. 1) 43] tutelam administrans ab aliis tutelis non excusatur.

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

56. Sicut patronus, ita etiam patroni filius [(38. 1) 48] et nepos et pronepos, qui libertae nuptiis consensit, operarum exactionem amittit: nam haec, cuius matri-1 monio consensit, in officio mariti esse debet. Si autem nuptiae, quibus patronus consensit, nullas habeant vires, operas exigere patronus non prohibetur. 2 Patronae, item filiae et nepti et pronepti patroni, quae libertae nuptiis consensit, operarum exactio non denegatur, quia his nec ab ea quae nupta est indecore praestantur.

*
v. fr. 71 (*lib. IV*). [(33. 6) 10]

LIBER III.

[*De bonorum possessione contra tabulas* (*E.* 142)].

57. Idemque est [*i. e. filius ad bonorum possessionem admittitur*] [(37. 4) 2] et si pater poenae et servus efficiatur et postea restituatur.

58. Sub condicione exheredatus contra [(37. 4) 18] tabulas bonorum possessionem petet, licet sub condicione heres institutus a contra tabulas bonorum possessione excludatur: certo enim iudicio liberi a 1 parentium successione removendi sunt. Ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, tam legati quam fideicommissi exactio, sed et mortis causa donationis retentio denegatur: nec interest, per semet ipsos an per alium quaeratur.

[*De legatis praestandis etc.* (*E.* 143)].

59. Hi, quibus vel relictum vel virilem [(37. 5) 23] divus Pius conservari constituit, ex servis, qui libertatem propter bonorum possessionem contra tabulas acceptam consequi non potuerunt, nihil habebunt.

[*De ventre in possessionem mittendo* (*E.* 147)].

60. Sumptus autem ab ea [*scil. a muliere ventris nomine in possessionem missa*] [(37. 9) 3] facti bona fide non repetuntur.

[*De Carboniano edicto* (*E.* 148)].

61. Haec bonorum possessio, si satis [(37. 10) 15] datum sit, non tantum ad possessionem apiscendam, sed ad res etiam persequendas et debitum exigendum et collationem bonorum et dotis et omnium quae conferri diximus prodest.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150)].

62. Sive patronus sive libertus deportetur [(37. 14) 21] et post restituatur, amissum patronatus et petendae contra tabulas bonorum possessionis ius recipitur: quod ius servatur et si in metallum patronus vel liber-1 tus damnatus restituatur. Excluditur contra tabulas bonorum possessione patronus et si ex uncia heres instituatur et id, quod deest ad supplendam debitam portionem, per servum iudicio liberti sine condicione et dilatione ei, hereditate vel legato sive fideicommisso, 2 quaeri potest. Ex duobus patronis unus, ex debita parte heres institutus sine condicione et dilatione, contra tabulas bonorum possessionem petere non poterit, licet, si minor ei portio esset relicta et contra tabulas bonorum possessionem petisset, alia etiam portio ei 3 adcrescere potuisset. Naturales liberi liberti exheredati facti, alio ex parte herede instituto, si per servum ex alia parte parenti successerint, obiciuntur 4 patrono. Liberti filius heres institutus si bona repudiaverit, patronus non excluditur.

[*Unde legitimi* (*E.* 157)].

63. Nati post mortem patris vel post capti- [(38. 7) 6] vitatem sive deportationem, sed et hi, qui tempore, quo capiebatur vel deportabatur pater, in potestate fuerunt, ius inter se consanguinitatis habent, etsi heredes patri non extiterint, sicuti exheredati.

Ea sola deportationis sententia aufert, [(50. 17) 97] quae ad fiscum perveniunt.

[*De successorio edicto* (*E.* 165)].

64. [1] Qui superstitis bona repudiat, post [(29. 2) 94] mortem eius adire hereditatem, item bonorum possessionem petere non prohibetur.

65. [2] Qui se pupillum falso existimans, [(29. 2) 96] cum esset pubes, pro herede gessit, quo minus heres existat, nihil error talis ei nocebit.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

66. Ex unciis sex Primo herede in- [(28. 5) 88] stituto, Secundo ex octo, si Tertius ex residua parte vel nulla portionis facta mentione heres instituatur, quinque uncias hereditatis Tertius habebit: in viginti quattuor etenim partes hereditate distributa Tertio ratio calculi veluti ex decem partibus instituto quinque uncias adsignabit.

67. Verba haec: 'Publius Maevius, si [(28. 7) 12] volet, heres esto', in necessario condicionem faciunt, ut, si nolit, heres non existat: nam in voluntaria heredis persona frustra adduntur, cum, etsi non fuerint addita, invitus non efficitur heres.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

68. Qui omissa causa testamenti pro [(29. 4) 30] emptore vel pro dote vel pro donato sive alio quolibet

1) *cf.* (38. 9) 1 § 6. 2) *cf. C.* (6. 30) 12: Puberem agnoscentem bonorum possessionem . . . pro herede gerere non ambigitur.

titulo, exceptis pro herede et pro possessore, possideat hereditatem, a legatariis et fideicommissariis non convenitur.

[*Ad senatus consultum Silanianum* (*E.* 169)].

69. [1]Ei, qui mortem uxoris non defendit, ut indigno dos aufertur. (34. 9) 20

*

v. fr. 89 (*lib. VI*). (43. 6) 2

LIBER IV.

[*De legatis* (*E. XXVII*)].

70. Si quis in principio testamenti adscripserit: 'cui bis legavero, semel deberi volo', postea eodem testamento vel codicillis sciens saepe eidem legaverit, suprema voluntas potior habetur: nemo enim eam sibi potest legem dicere, ut a priore ei recedere non liceat. sed hoc ita locum habebit, si specialiter dixerit prioris voluntatis sibi paenituisse et voluisse, ut 1 legatarius plura legata accipiat.[2] Miles in eum ex militari delicto capitali dicta sententia, permittente eo in ipsa sententia qui damnavit, sicut testamenti faciendi ita fideicommissi relinquendi potestatem con2 sequitur. Mortis damnum per fideicommissum servi relicti, antequam mora fiat, fideicommissarius solus patitur, licet alienus relinquatur. (32) 22

71. [3]†[*Si vinum vetus sit legatum,*] ex usu testatoris legatum aestimabitur, id est quot annorum vino pro vetere utebatur. quod si non appareat[4]... (33. 6) 10

72. Legatum sub condicione relictum et ad alium translatum, si non condicio personae cohaereat, sub eadem condicione translatum videtur. (35. 1) 95

73. Ad veterani testamentum, sive pater familias sive filius familias sit, licet intra annum mis1 sionis decedat, lex Falcidia pertinet. Si cui, si decem dedisset, viginti fundus fuisset legatus, is in toto fundo legatarius habebitur.[5] (35. 2) 40

74. [*Filius familias magistratum gerens patrem suum cogere poterit hereditatem adire:*] [6]nam quod ad ius publicum attinet, non sequitur ius potestatis. (36. 1) 14

[*Ut in possessionem legatorum etc.* (*E.* 173)].

75. Si fideicommissorum vel legatorum servandorum causa missus in possessionem eam rem teneas, quae mihi per fideicommissum relicta esset, aequius est me eam habere, cui ea ipsa relicta est, quam te, qui alterius fideicommissi nomine ingressus in eam esses. nam et si mihi sub condicione legatum est et tu medio tempore in possessionem eius factus fueris legatorum servandorum causa, deinde condicio impleta esset, non denegabitur mihi eius rei integra persecutio. sic enim et si statuliberum ex eadem causa possidere coepisset, impleta condicione iustam liber1 tatem eius impedire non potest. Si rei servandae causa in possessionem missus esset proprius creditor heredis et rei per fideicommissum mihi relictae adeptus fuerit, nihil me per eum laedi oportere convenit, non magis quam si ab ipso herede eam rem pignori accepisset. (36. 4) 11

1) *cf. Ulp.* (49. 14) 27. 2) sed hoc ... accipiat *Trib.?* 3) libro secundo (*II pro IIII*) *inscr. F.* 4) quod ... appareat *adiecit Trib.* 5) *cf.* (35. 2) 91 *i. f.* 6) Hermogenianus libro quarto fideicommissorum *inscr. F.*, *v. Cuiac. obs.* 2, 27.

76. Quotiens utriusque causa lucri ratio[1] vertitur, is praeferendus est, cuius in lucrum[2] causa tempore praecedit. (50. 17) 98

LIBER V.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*)].

77. Cum pacto partitionis pretii maior viginti annis venalem se praebuit, nec post manumissionem ad libertatem proclamare potest.[3] (40. 12) 40

78. Sententiam pro ingenuitate dictam 1 collusionis praetextu semel retractare permittitur. Si plures ad collusionem detegendam pariter accedant, causa cognita quis debeat admitti, comparatis omnium moribus et aetatibus et cuius magis interest, statui oportet. (40. 16) 5

[*De vectigalibus* (*E.* 185)].

79. Vectigalia sine imperatorum praecepto neque praesidi neque curatori neque curiae constituere nec praecedentia reformare et his vel addere 1 vel deminuere licet. Non solutis vectigalium pensionibus pellere conductores necdum etiam tempore conductionis completo vel ab his usuras ex mora exigere permittitur. (39. 4) 10

[*De possessione et usucapione*].[4]

80. Per eum, quem iusto ductus errore filium meum et in mea potestate esse existimo, neque possessio neque dominium nec quicquam aliud ex re 1 mea mihi quaeritur.[5] Per servum in fuga agentem, si neque ab alio possideatur neque se liberum esse credat, possessio nobis adquiritur. (41. 2) 50

81. Pro soluto usucapit, qui rem debiti causa recipit: et non tantum quod debetur, sed et quodlibet pro debito solutum hoc titulo usucapi potest. (41. 3) 46

82. Pro legato usucapit, cui recte legatum relictum est. sed et si non iure legatum relinquatur vel legatum ademptum est, pro legato usucapi post magnas varietates optinuit. (41. 8) 9

[*De iniuriis* (*E. XXXV*)].

83. De iniuria nunc extra ordinem ex causa et persona statui solet. et servi quidem flagellis caesi dominis restituuntur, liberi vero humilioris quidem loci fustibus subiciuntur, ceteri autem vel exilio temporali vel interdictione certae rei coercentur. (47. 10) 45

[*De iudicatis* (*E.* 198)].[6]

84. Tutor si in negotio pupilli provocaverit vel curator in adulti, heres eius, antequam reddat rationes, appellationis causam persequi debet: nam post redditas rationes nec ipse tutor nec curator appellationis merita probare cogitur. (49. 1) 27

85. Tutor vel curator retentus si provocaverit et ante causam actam moriatur, propter periculum medii temporis successores eius causas appellationis necesse habent reddere. (49. 10) 2

[*Qui capitali crimine damnatus erit* (*E.* 212)].

86. Eorum, qui maiestatis crimine damnati sunt, libertorum bona liberis damnatorum conservari (48. 4) 9

1) *Secus, si damni vitandi ratio, cf.* (36. 4) 5 § 3. 2) in lucrum *gloss.* 3) ad lib. procl. *non est Hermogeniani, cf.* (1. 5) 21. 4) *cf. Lenel, p.* 18 *sq.* 5) *cf.* (41. 3) 44 *pr.* 6) *Huic titulo Herm. tractatum de appellationibus videtur subiecisse* (*cf. rerum ord. in cod. Iust.*).

divus Severus decrevit et tunc demum fisco vindicari, si nemo damnati liberorum existat.

[*De privilegiariis creditoribus* (*E.* 219)].

87. Si sponsa dotem dederit nec nupserit (23. 3) 74 vel minor duodecim annis ut uxor habeatur, exemplo dotis condictioni favoris ratione privilegium, quod inter personales actiones vertitur, tribui placuit.

88. Non solum tutelae privilegium datur (27. 3) 25 in bonis tutoris, sed etiam eius, qui pro tutela negotium gessit: vel ex curatione pupilli pupillaeve furiosi furiosaeve debebitur, si eo nomine cautum non sit.

LIBER VI.

[*Ne quid in loco sacro religioso sancto fiat* (*E.* 235)].

89. [1]In muris itemque portis et aliis sanctis (43. 6) 2 locis aliquid facere, ex quo damnum aut incommodum irrogetur, non permittitur.

[*De liberis exhibendis, item ducendis* (*E.* 262)].

90. Immo magis de uxore exhibenda (43. 30) 2 ac ducenda pater, etiam qui filiam in potestate habet, a marito recte convenitur.

[*De diversis temporalibus praescriptionibus* (*E.* 273)].

91. Ante quinquennium defuncto status (40. 15) 3 honestior, quam mortis tempore fuisse existimabatur, vindicari non prohibetur. idcirco et si quis in servitute moriatur, post quinquennium liber decessisse probari potest.

92. In omnibus fisci quaestionibus ex- (44. 3) 13 ceptis causis, in quibus minora tempora servari specialiter constitutum est, viginti annorum praescriptio 1 custoditur. Rei publicae rationes subscriptae et expunctae adversus eum quidem, qui administravit, ultra viginti, adversus heredem vero ultra decem annos retractari non possunt.

[*De exceptione rei venditae et traditae* (*E.* 276)].

93. Exceptio rei venditae et traditae non (21. 3) 3 tantum ei cui res tradita est, sed successoribus etiam eius et emptori secundo, etsi res ei non fuerit tradita,[2] proderit: interest enim emptoris primi secundo rem 1 non evinci. Pari ratione venditoris etiam successoribus nocebit, sive in universum ius sive in eam dumtaxat rem successerint.

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

94. Si debitor a furioso delegatus credi- (44. 4) 16 tori eius solvat, quem compotem mentis esse existimabat,[3] et ita cum eo agatur: exceptione doli in id, quod in rem furiosi processit, defenditur.

[*Quarum rerum actio non datur* (*E.* 278)].

95. Filius familias exceptionem iuris- (44. 1) 24 iurandi patri quaerit, si eum dare non oportere iuraverit.

[*Ad legem Cinciam: de donationibus* (*E.* 279)].

96. Qui id, quod ex causa donationis (39. 5) 33 stipulanti spoponderat, solvi constituit, actione constitutae pecuniae non in solidum, sed in quantum facere potest convenitur: causam enim et originem constitutae pecuniae, non iudicii potestatem praevalere placuit. sed et condemnatus ex causa donationis in actione iudicati non frustra desiderat in quantum facere 1 potest conveniri. [1]Ea lege donationis causa pecunia Titio numerata, ut statim donatori mutuo detur, non impeditur dominii translatio: ac propterea isdem nummis donatori creditis novum dominium in his quaeritur. 2 3 Mutus et surdus donare non prohibentur. Si, cum Primus tibi donare vellet et tu donandi Secundo voluntatem haberes, Primus Secundo ex voluntate tua stipulanti promiserit, perficitur donatio[2] et, quia nihil Primus Secundo, a quo convenitur, donavit, et quidem in solidum, non in id quod facere potest condemnatur. idque custoditur et si delegante eo, qui donationem erat accepturus, creditori eius donator promiserit: et hoc enim casu creditor suum negotium gerit.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

97. [3]Hereditas in multis partibus iuris (41. 1) 61 pro domino habetur adeoque hereditati quoque ut domino per servum hereditarium adquiritur. in his sane, in quibus factum personae operaeve substantia desideratur, nihil hereditati quaeri per servum potest. ac propterea quamvis servus hereditarius heres institui possit, tamen quia adire iubentis domini persona de- 1 sideratur, heres exspectandus est. Usus fructus, qui sine persona constitui non potest, hereditati per servum non adquiritur.

98. Sicut reus principalis non alias, quam (46. 1) 65 si de sua persona promittat, obligatur, ita fideiussores non alias tenentur, quam si se quid daturos vel facturos promittant: nam reum principalem daturum vel facturum aliquid frustra promittunt, quia factum alienum inutiliter promittitur.

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

99. [*Stipulatio ratam rem interponitur,* (46. 8) 11 *si procurator*] vel paciscitur vel quodlibet aliud nomine absentis gerit.

[*De iudiciis publicis*].

100. [*Accusare prohibentur*] nonnulli (48. 2) 10 propter paupertatem, ut sunt qui minus quam quinquaginta aureos[4] habent.

101. Maiestatis crimine accusari potest, (48. 4) 10 cuius ope consilio dolo malo provincia vel civitas hostibus prodita est.

102. Falsi poena coercentur et qui ad (48. 10) 20 litem instruendam advocatione testibus pecuniam acceperunt, obligationem pactionem fecerunt, societatem inierunt, ut aliquid eorum fieret curaverunt.

103. Poena pecuniaria statuta lege Fabia (48. 15) 7 in usu esse desiit: nam in hoc crimine detecti pro delicti modo coercentur et plerumque in metallum damnantur.

[*De iure fisci*].

104. Aufertur ei quasi indigno suc- (49. 14) 46 cessio, qui, cum heres institutus esset ut filius, post

1) libro tertio (*III pro VI*) *inscr. Flor.* 2) *cf.* (21. 3) 1 § 5. 3) quem . . . existimabat *gloss.?*

1) *cf. Iulian.* 18 *dig.* (12. 1) 20. 2) *cf. Iulian.* 60 *dig.* (39. 5) 2 § 2. 3) *Agitur de stipulatione servorum, cf. I.* (3. 17) *pr., D.* (45. 3) 26. 4) *Parvula summa videtur:* sestertium quinqua-

mortem eius, qui pater dicebatur, suppositus declaratus 1 est. Qui aliquid sciens in fraudem fisci suscepit, non solum rem, in qua fraudis ministerium suscepit, sed 2 alterum tantum restituere cogitur. Quod a praeside seu procuratore vel quolibet alio in ea provincia, in qua administrat, licet per suppositam personam comparatum est, infirmato contractu vindicatur et aestimatio eius fisco infertur: nam et navem in eadem provincia, in qua quis administrat, aedificare pro-3 4 hibetur. Fiscus semper habet ius pignoris. Qui compensationem opponit fisco, intra duos menses de-5 bitum sibi docere debet. Ut debitoribus fisci quod fiscus debet compensetur, saepe constitutum est: excepta causa tributoria et stipendiorum, item pretio rei a fisco emptae et quod ex causa annonaria debetur. 6 In reatu constitutus bona sua administrare potest, 7 eique debitor recte bona fide solvit. Actores, qui aliquod officium gerunt, in bonis quae distrahunt procuratores venundare inconsultis principibus prohibentur, et, si veneant, venditio nullas vires habebit. 8 Servus Caesaris si iussu procuratoris adiit heredita-9 tem, Caesari volenti adquirit. Si multi fisco fraudem fecerint, non ut in actione furti singuli solidum, sed omnes semel quadrupli poenam pro virili portione debent. sane pro non idoneis qui sunt idonei conveniuntur.

ginta milia *Herm., quem sestertiariam rationem in toto iure observatam retinuisse nil est quod mireris.*

FIDEICOMMISSORUM LIBER QUARTUS?

v. fr. 74 (*p.* 273 *n.* 6). (36. 1) 14

L. (C.?) OCTAVIUS TIDIUS TOSSIANUS IAVOLENUS PRISCUS

(LEGATUS CONS. P. CHR. 90, NON OBIIT ANTE A. 106,[1] IULIANI PRAECEPTOR).[2]

EX CASSIO LIBRI XV.[3]

LIBER I.

[*De testamentis*].

1. . . . ideoque qui postumum heredem in- (28. 2) 5 stituit si post testamentum factum mutavit matrimonium, is institutus videtur, qui ex posteriore matrimonio natus est.

2. ? Ulp. 3 ad Sab. *Sed est quaesitum, an is,* (28. 2) 6 pr. *qui generare facile non possit, postumum heredem facere possit, et scribit Cassius et Iavolenus posse: nam et uxorem ducere et adoptare potest: spadonem quoque posse postumum heredem scribere et Labeo et Cassius scribunt: quoniam nec aetas nec sterilitas ei rei impedimento est.*

3. Si quis heredes ita instituit: 'Titius (28. 5) 14 ex parte prima, Seius ex parte secunda, Maevius ex parte tertia, Sulpicius ex parte quarta heredes sunto': aequae partes hereditatis ad institutos pertinebunt, quia testator appellatione numeris scripturae magis ordinem, quam modum partibus imposuisse videtur.

4. Heredes sine partibus utrum con- (28. 5) 64 iunctim an separatim scribantur, hoc interest, quod, si quis ex coniunctis decessit, non ad omnes, sed ad reliquos qui coniuncti erant pertinet, sin autem ex separatis, ad omnes, qui testamento eodem scripti sunt heredes, portio eius pertinet.

5. Qui testamento inutiliter manumissus est (31) 37 legari eodem testamento potest, quia totiens efficacior est libertas legato, quotiens utiliter data est.

LIBER II.

[*De legatis*].

6. Quod servus legatus ante aditam here- (31) 38 ditatem adquisiit, hereditati adquirit.

7. Cui quae Romae essent legata sunt, ei (32) 84 etiam quae custodiae causa in horreis extra urbem reposita sunt, debentur.

8. Si, cum optio servi ex universa familia (33. 5) 14 legata esset, heres aliquem priusquam optaretur manumisit, ad libertatem eum interim non perducit, servum tamen quem ita manumiserit amittit, quia is aut electus legato cedit aut relictus tunc liber ostenditur.

9. [1]Eadem ratio est in avibus, quae in (33. 7) 11 insulis maritimis aluntur.

10. [2]Qui peculium servi legaverat, indi- (33. 8) 17 cium eo nomine acceperat. deinde decesserat. placuit

1) *Plin. epist.* 6, 15; *ephem. epigr. V, p.* 654 *sqq.* 2) (40. 2) 5. 3) *Quaenam in horum librorum fragmentis sit pars Iavoleni, quaenam Cassii, difficile est diiudicatu. Cassius in his quae supersunt tribus tantum locis laudatur — fr.* 12, 22, 49 — *et ita quidem, ut intellegas, Iavolenum non solum excerpsisse Cassii libros, sed de suo multum addidisse. nec tamen dubito, quin eorum quoque fragmentorum, in quibus Cassii nomen desideratur, magna pars Cassio sit adiudicanda: nam ut per se necesse est librorum 'ex Cassio' inscriptorum summam vere deberi Cassio, ita omitti Cassii nomen aut ab ipso Iavoleno aut a compilatoribus nil est quod miremur: cuius omissionis exempla praebent fr.* 9, 55, 56, *ubi non nominato Cassio Cassii tamen opinionem referri certum est, v. etiam fr.* 47. *Rerum ordinem in his Cassianis libris observatum insertis rubricis, quantum fieri potuit, illustravi. Incipit quidem ICtus (ut Sabinus) a iure testamentorum et legatorum (lib. I—III): cetera autem recedunt a Sabiniano ordine. Sequuntur enim iura dotium et tutelarum (lib. IV. V), adoptionum et manumissionum (lib. VI), emptionum (quibus iungitur tractatus de adquir. rer. dom.), locationum, fortasse et mandatorum (lib. VII. VIII), servitutium (lib. X); deinde tractatur (lib. XII) de peculio et de in rem verso, (lib. XIII) de interdictis, (lib. XIV) de legibus quibusdam, (lib. XV) de furtis et de bonorum venditione. Singula accuratius persequi non possumus: multa in obscuro remanent. Certe dubitare licet, an unum fuerit Cassii opus quod Iavolenus excerpserit, et equidem facilius inducor, ut credam post libros de iure civili etiam singulares quosdam Cassii libros in hanc epitomen esse redactos.*

1) *v. Cass. fr.* 78 § 13. 2) *v. Pegas.* (15. 2) 1 § 7.

non aliter peculium ex causa legati praestari, quam si de accepto iudicio heredi caveretur.

11. Legatis alimentis cibaria et vestitus et (34. 1) 6 habitatio debebitur, quia sine his ali corpus non potest: cetera quae ad disciplinam pertinent legato non continentur.

12. Si quis legata, quibus dies adposita (35. 1) 54 non esset, annua bima trima die dari iussit et alicui, cum pubes esset, pecuniam legavit, id quoque legatum annua bima trima die post pubertatem praestandum esse in commentariis Gaii scriptum est, quia magis condicio quam dies legato adiecta esset. contra ego sentio, quia fere dies ponitur ad proroganda ea, quae ad praesens tempus, non etiam quae in futurum legata desunt, diesque pubertatis habet aliquam temporis demonstrationem. 1 Duobus eadem res, si heredi centum dedissent, legata est: si alter ex his quinquaginta dederit, partem legati consequetur et pars eius, qui non dederit, alteri cum sua condicione adcrescit.

13. Si ita legatum esset 'cum nubserit', (35. 1) 68 si nupta fuerit et hoc testator scisset, alterum matrimonium erit exspectandum nihilque intererit, utrum vivo testatore an post mortem ea iterum nubserit.

LIBER III.

[*De fideicommissis?*].

14. In aestimationibus[1] hereditatis ita venit (5. 3) 48 pretium venditae hereditatis, ut id quoque accedat, quod plus fuit in hereditate, si ea negotiationis causa veniit: sin autem ex fideicommissi causa, nihil amplius quam quod bona fide accepit.

[*Si ex testamento agatur*].

15. Si areae legatae post testamentum fac- (31) 39 tum aedificium impositum est, utrumque debebitur et solum et superficium.

[*De bonorum possessione contra tabulas liberti*].

16. Si libertus, cum duos patronos haberet, (38. 2) 34 alterum praeteriit, alterum ex semisse fecit heredem et alteri extraneo semissem dereliquit, scriptus quidem patronus debitam sibi partem[2] immunem habet: de cetera autem parte patroni, quae supra debitum ei relicta est, et de semisse extraneo relicto alteri patrono pro rata portione satisfieri oportet.

LIBER IV.

[*De dotibus*].

17. Post divortium mulier si de dote (23. 3) 64 maritus nihil cavit et, cum alii nupsisset, postea ad priorem virum rediit, tacite dos ei redintegratur.

18. Pacisci post nuptias, etiamsi nihil ante (23. 4) 1 1 convenerit, licet. Pacta quae de reddenda dote fiunt, inter omnes fieri oportet, qui repetere dotem et a quibus repeti potest, ne ei, qui non interfuit, apud arbitrum cognoscentem pactum non prosit.

LIBER V.

[*De tutelis*].

19. Si plures tutores sint, a praetore (26. 2) 24 curatorem[3] posci litis causa supervacuum est, quia altero auctore cum altero agi potest.

1) stipulationibus *Iavol.* 2) debitam sibi partem] quadrantem *Iavol.* 3) tutorem *Iavol.*

20. Cum pubere filio mater naufragio (34. 5) 22 periit: cum explorari non possit, uter prior exstinctus sit, humanius est credere filium diutius vixisse.

LIBER VI.

[*De adoptionibus*].

21. Adoptio enim in his personis locum (1. 7) 16 habet, in quibus etiam natura potest habere.

[*De manumissis testamento*].

22. Si hereditas eius, qui servum, intra (40. 7) 28 dies triginta mortis suae si rationes reddidisset, liberum esse iusserat, post dies triginta adita est, iure quidem stricto ita manumissus liber esse non potest, quoniam condicione deficitur: sed favor libertatis eo rem perduxit, ut respondeatur expletam condicionem, si per eum, cui data esset, non staret quo minus expleretur. 1 Statuliber, antequam condicio libertatis optigerit, si quid comparasset, peculio legato non cessurum in libris Gaii Cassii scriptum est, nisi id legatum in tempus libertatis collatum esset. videamus, ne, cum peculium et accessionem et decessionem habeat, augmentum quoque eius peculii, si modo ab herede ei ablatum non sit, legato cessurum sit: et magis hoc iure utimur.

[*De manumissis censu?*]

23. 'Censere' est constituere et prae- (50. 16) 111 cipere. unde etiam dicere solemus 'censeo hoc facias' et 'semet aliquid censuisse'. inde censoris nomen videtur esse tractum.

[*De operis libertorum*].

24. Operae enim loco edi debent ubi (38. 1) 21 patronus moratur, sumptu scilicet et vectura patroni.

25. Imponi operae ita, ut ipse libertus (38. 1) 33 se alat, non possunt.

? ?

26. [1]Cui iurisdictio data est, ea quoque (2. 1) 2 concessa esse videntur, sine quibus iurisdictio explicari non potuit.

27. Cui muneris publici vacatio datur, (50. 4) 12 non remittitur ei, ne magistratus fiat, quia id ad honorem magis quam ad munera pertinet. cetera omnia, quae ad tempus extra ordinem exiguntur, veluti munitio viarum, ab huiusmodi persona exigenda non sunt.

LIBER VII.

[*De emptione et venditione*].

28. [2][*Si quis fundum, qui ex parte tuus* (17. 1) 36 *est, mandaverit tibi, ut emeres, nullo certo pretio constituto tuque ex diversis pretiis partes ceterorum redemeris, et tuam partem viri boni arbitratu aestimato pretio dari oportet*], ita ut omnes summas maiores et minores coacervet et ita portionem ei qui mandatum suscepit praestet. quod et plerique probant. 1 Simili modo et in illa specie, ubi certo pretio tibi emere mandavi et aliarum partium nomine commode negotium gessisti et vilius emeris, pro tua parte tantum

1) *Fr.* 26. 27 *fortasse ad tractatum 'de manumissis censu' pertinent, l. Iul. municip. lin.* 142 *sqq.* 2) *Fortasse huic fr. propria rubrica 'de mandato' inscribenda est.*

tibi praestatur, quanti interest tua, dummodo intra id pretium, quod mandato continetur. quid enim fiet, si exiguo pretio hi, cum quibus tibi communis fundus erat, rem abicere vel necessitate rei familiaris vel alia causa cogerentur? non etiam tu ad idem dispendium deduceris. sed nec lucrum tibi ex hac causa adquirere debes, cum mandatum gratuitum esse debet: neque enim tibi concedendum est propter hoc venditionem impedire, quod animosiorem eius rei emptorem esse 2 quam tibi mandatum est cognoveris. Quod si fundum, qui per partes venit, emendum tibi mandassem, sed ita, ut non aliter mandato tenear, quam si totum fundum emeres: si totum emere non potueris, in partibus emendis tibi negotium gesseris (sive habueris in eo fundo partem sive non): et eveniet, ut is cui tale mandatum datum est periculo suo interim partes emat et, nisi totum emerit, ingratis eas retineat. *nam* propius est, ut cum huiusmodi incommodis mandatum suscipi possit praestarique officium et in partibus emendis perinde atque in toto debeat ab eo, qui tale 3 mandatum sua sponte suscepit. Quod si mandassem tibi, ut fundum mihi emeres, non addito eo, ut non aliter mandato tenear, quam si totum emeres, et tu partem vel quasdam partes eius emeris, tum habebimus sine dubio invicem mandati actionem, quamvis reliquas partes emere non potuisses.

29. Cum servo dominus rem vendere (18. 1) 63 certae personae iusserit, si alii vendidisset, quam cui iussus erat, venditio non valet: idem iuris in libera persona est: cum perfici venditio non potuit in eius 1 persona, cui dominus venire eam noluit. Demonstratione fundi facta fines nominari supervacuum est: si nominentur, etiam ipsum venditorem nominare oportet, si forte alium agrum confinem possidet.

30. Servi emptor si eum conductum (18. 6) 17 rogavit, donec pretium solveret, nihil per eum servum adquirere poterit, quoniam non videtur traditus is, cuius possessio per locationem retinetur a venditore. periculum eius servi ad emptorem pertinet, quod tamen sine dolo venditoris intervenerit.

31. Granaria, quae ex tabulis fieri solent, (19. 1) 18 ita aedium sunt, si stipites eorum in terra defossi sunt: quod si supra terram sunt, rutis et caesis cedunt. 1 Tegulae, quae nondum aedificiis impositae sunt, quamvis tegendi gratia allatae sunt, in rutis et caesis habentur: aliud iuris est in his, quae detractae sunt ut reponerentur: aedibus enim accedunt.

[*De adquirendo rerum dominio*].

32. Interdum eius possessionem, cuius (41. 2) 21 ipsi non habemus, alii tradere possumus, veluti cum is, qui pro herede rem possidebat, antequam dominus 1 fieret, precario ab herede eam rogavit. Quod ex naufragio expulsum est, usucapi non potest, quoniam 2 non est in derelicto, sed in deperdito. Idem iuris esse existimo in his rebus, quae iactae sunt: quoniam non potest videri id pro derelicto habitum, quod salutis 3 causa interim dimissum est. Qui alienam rem precario rogavit, si eandem a domino conduxit, possessio ad dominum revertitur.

33. Ea res, quae legati nomine tradita est, (41. 8) 5 quamvis dominus eius vivat, legatorum tamen nomine usucapietur.

34. Nemo potest legatorum nomine usuca- (41. 8) 7 pere nisi is, cum quo testamenti factio est, quia ea possessio ex iure testamenti proficiscitur.

LIBER VIII.

[*De locatione et conductione*].

35. Si, priusquam locatori opus probare- (19. 2) 37 tur, vi aliqua consumptum est, detrimentum ad locatorem ita pertinet, si tale opus fuit, ut probari deberet.

[*De mandato? de negotiis gestis?*]

36. Si quis mandatu Titii negotia Seii gessit, (3. 5) 27 Titio mandati tenetur lisque aestimari debet, quanto Seii et Titii interest: Titii autem interest quantum is Seio praestare debet, cui vel mandati vel negotiorum gestorum nomine obligatus est. Titio autem actio competit cum eo, cui mandavit aliena negotia gerenda, et antequam ipse quicquam domino praestet, quia id ei abesse videtur in quo obligatus est.

LIBER IX.

? ?

37. Si is, cuius nomine noxae iudicium (11. 1) 14 acceptum est, manente iudicio liber iudicatus est, reus absolvi debet, nec quicquam interrogatio in iure facta proderit, quia eius personae, cuius nomine quis cum alio actionem habet, obligationem transferre potest[1] in eum, qui in iure suum esse confitetur, velut alienum servum suum esse confitendo: liberi autem hominis nomine quia cum alio actio non est, ne per interrogationem quidem aut confessionem transferri poterit. quo casu eveniet, ut non recte hominis liberi nomine 1 actum sit cum eo qui confessus est. In totum autem confessiones ita ratae sunt, si id, quod in confessionem venit, et ius et naturam recipere potest.

38. Fideiussor[2] quamvis per errorem ante (17. 1) 51 diem pecuniam solverit, repetere tamen ab eo[3] non potest ac ne mandati quidem actionem, antequam dies solvendi veniat, cum reo habebit.

LIBER X.

[*De servitutibus*].

39. Aedificia, quae servitutem patiantur (8. 2) 12 ne quid altius tollatur, viridia supra eam altitudinem habere possunt: at si de prospectu est eaque obstatura sunt, non possunt.

40. Certo generi agrorum adquiri servitus (8. 3) 13 potest, velut vineis, quod ea ad solum magis quam ad superficiem pertinet. ideo sublatis vineis servitus manebit: sed si in contrahenda servitute aliud actum erit, 1 doli mali exceptio erit necessaria. Si totus ager itineri aut actui servit, dominus in eo agro nihil facere potest, quo servitus impediatur, quae ita diffusa est, ut omnes glaebae serviant.[4] aut[5] si iter actusve sine ulla determinatione legatus est, modo determinabitur et, qua primum iter determinatum est, ea servitus constitit, ceterae partes agri liberae sunt: igitur arbiter dandus est, qui utroque casu viam determinare debet. 2 Latitudo actus itinerisque ea est, quae demonstrata est: quod si nihil dictum est, hoc ab arbitro statuendum est. in via aliud iuris est: nam si dicta latitudo 3 non est, legitima debetur. Si locus non adiecta

---

1) non potest *F*. 2) sponsor *Iavol.* 3) ab eo] a reo *scr.* (*Mommsen*): *scil. actione depensi.* 4) *Cassii fortasse verba.* 5) at *F*[1].

latitudine nominatus est, per eum qualibet iri poterit: sin autem praetermissus est aeque latitudine non adiecta, per totum fundum una poterit eligi via dumtaxat eius latitudinis, quae lege comprehensa est: pro quo ipso, si dubitabitur, arbitri officium invocandum est.

41. Caveri, ut ad certam altitudinem monumentum aedificetur, non potest, quia id, quod humani iuris esse desiit, servitutem non recipit: sicut ne illa quidem servitus consistere potest, ut certus numerus hominum in uno loco humetur. (8. 4) 4

42. Si locus, per quem via aut iter aut actus debebatur, impetu fluminis occupatus esset et intra tempus, quod ad amittendam servitutem sufficit,[1] alluvione facta restitutus est, servitus quoque in pristinum statum restituitur: quod si id tempus praeterierit, ut servitus amittatur, renovare eam cogendus est. Cum via publica vel fluminis impetu vel ruina amissa est, vicinus proximus viam praestare debet. (8. 6) 14

43. Si in publico opus factum est, quo aqua pluvia noceret, agi non potest: interveniente loco publico agi poterit. causa eius rei haec est, quod ea actione non tenetur nisi dominus solus. Sine permissu principis aqua per viam publicam duci non potest. (39. 3) 18

44. Viam publicam populus non utendo amittere non potest. (43. 11) 2

LIBER XI.

? ?

45. Quaecumque res ex mari extracta est, non ante eius incipit esse qui extraxit, quam dominus eam pro derelicto habere coepit. (41. 1) 58

46. Litus publicum est eatenus, qua maxime fluctus exaestuat, idemque iuris est in lacu, nisi is totus privatus est. (50. 16) 112

*

47. Non ex omnibus causis, ex quibus arbitri paritum sententiae non est, poena ex compromisso committitur, sed ex his dumtaxat, quae ad solutionem pecuniae aut operam praebendam pertinent. *IDEM*[2]: contumaciam litigatoris arbiter punire poterit pecuniam eum adversario dare iubendo: quo in numero haberi non oportet, si testium nomina ex sententia arbitri exhibita non sunt. Cum arbiter diem compromissi proferri iussit, cum hoc ei permissum est, alterius mora alteri ad poenam committendam prodest. (4. 8) 39

*

48. Cum servus pecuniam pro libertate pactus est et ob eam rem reum dedit: quamvis servus ab alio manumissus est, reus tamen recte obligabitur, quia non quaeritur, a quo manumittatur, sed ut manumittatur. (45. 1) 104

*

49. Si alieni nummi inscio vel invito domino soluti sunt, manent eius cuius fuerunt: si mixti essent, ita ut discerni non possent, eius fieri qui accepit in libris Gaii scriptum est, ita ut actio domino cum eo, qui dedisset, furti competeret. (46. 3) 78

LIBER XII.

[*De peculio et de in rem verso*].

50. Sed si quis servum ita vendidit, ut pretium pro peculio acciperet, penes eum videtur esse peculium, ad quem pretium peculii pervenit. At cum heres iussus est peculium dare accepta certa summa, non videtur penes heredem esse peculium. (15. 1) 33. 35

51. Qui nummis acceptis servum manumisit, agi cum eo de in rem verso non potest, quia dando libertatem locupletior ex nummis non fit. (15. 3) 2

52. [*Si filius familias pecuniam mutuatus pro filia sua dotem dederit, in rem versum patris videtur, quatenus avus pro nepte daturus fuit . . .*].[1] Si vero pater dotem daturus non fuit, in rem patris versum esse non videtur. (15. 3) 9

LIBER XIII.

[*De interdictis*].

53. Non videtur possessionem adeptus is qui ita nactus est, ut eam retinere non possit. (41. 2) 22

54. De tabulis proferendis interdictum competere non oportet, si hereditatis controversia ex his pendet aut si ad publicam quaestionem pertinet: itaque in aede sacra interim deponendae sunt aut apud virum idoneum. (43. 5) 5

55. [2]Neque in interdicto neque in ceteris causis pupillo nocere oportet dolum tutoris, sive solvendo est sive non est. (50. 17) 198

LIBER XIV.

[*De lege XII tabularum?*]

56. [3]'Morbus sonticus' est, qui cuique rei nocet. (50. 16) 113

[*De lege Aquilia*].

57. Liber homo si iussu alterius manu iniuriam dedit, actio legis Aquiliae cum eo est qui iussit, si modo ius imperandi habuit: quod si non habuit, cum eo agendum est qui fecit. Si quadrupes, cuius nomine actio esset cum domino, quod pauperiem fecisset, ab alio occisa est et cum eo lege Aquilia agitur, aestimatio non ad corpus quadrupedis, sed ad causam eius (in quo de pauperie actio est) referri debet et tanti damnandus est is qui occidit iudicio legis Aquiliae, quanti actoris interest noxae potius deditione defungi quam litis aestimatione. (9. 2) 37

[*De lege Falcidia*].

58. Cum pater impuberi filiae heredem substituit, id quod ei legatorum nomine a patre obvenit, cum hereditas ad substitutos pertinet, in computationem legis Falcidiae non venit. Legato petito cum in litem iuratum est, ratio legis Falcidiae non eius summae, in quam legatarius iuravit, haberi debet, sed eius, quanti re vera id fuit quod petitum est: nam id quod poenae causa adcrevit in legem Falcidiam non incidit. (35. 2) 60

[*De lege Cincia*].

59. Fideiussori eius, qui donationis causa pecuniam supra modum legis promisit, exceptio dari debet etiam invito reo, ne, si forte reus solvendo non fuerit, pecuniam fideiussor amittat. (39. 5) 24

LIBER XV.

[*De furtis*].

60. [4]Cum furti agitur, iurare ita oportet 'tanti rem fuisse cum furtum factum sit', non adici 'eo plurisve', quia quod res pluris est, utique tanti est. (12. 3) 9

1) intra . . . sufficit] intra biennium *Iavol.* 2) *i. e. Cassius?*

1) *v.* (15. 3) 7 § 5. 2) *cf. Cassii fr.* 121 § 6. 3) *cf. Cassii fr.* 61. 4) *v. Lenel, p.* 263, *Zachariae, ZRG XXI p.* 208 *sq.*

61. Si is, cui commodata res erat, fur- (47. 2) 72 tum ipsius admisit, agi cum eo et furti et commodati potest: et, si furti actum est, commodati actio extinguitur, si commodati, actioni furti exceptio obicitur. 1 Eius rei, quae pro herede possidetur, furti actio ad possessorem non pertinet, quamvis usucapere quis possit, quia furti agere potest is, cuius interest rem non subripi, interesse autem eius videtur, qui damnum passurus est, non eius qui lucrum facturus esset.

62. Si is, qui pignori rem accepit, cum (47. 2) 74 de vendendo pignore nihil convenisset, vendidit, aut ante, quam dies venditionis veniret pecunia non soluta, id fecit: furti se obligat.

63. Qui agrum vendidit, nihilo minus (47. 7) 12 furtim arborum caesarum agere potest.

[*De bonorum venditione*].

64. [1]Civitates si per eos qui res earum ad- (3. 4) 8 ministrant non defenduntur nec quicquam est corporale rei publicae quod possideatur, per actiones debitorum civitatis agentibus satisfieri oportet.

65. [2]Miles commeatu accepto si domo sua (4. 6) 34 1 est, rei publicae causa abesse non videtur. Qui operas in publico, quod vectigalium causa locatum est, dat, rei publicae causa non abest.

66. [3]Si is qui Romae iudicium acceperat (5. 1) 34 decessit, heres eius, quamvis domicilium trans mare habet, Romae tamen defendi debet, quia succedit in eius locum, a quo heres relictus est.

67. [4]Solvendo esse nemo intellegitur, (50. 16) 114 nisi qui solidum potest solvere.

68. Quaecumque per exceptionem peremi (16. 2) 14 possunt, in compensationem[5] non veniunt.

69. [6]Vacatio itemque immunitas, quae (50. 4) 13 liberis et posteris alicuius data est, ad eos dumtaxat pertinet, qui eius familiae sunt.

EPISTULARUM LIBRI XIV.[7]

LIBER I.

70. Pecuniam, quam mihi sine con- (12. 1) 36 dicione debebas, iussu meo promisisti Attio sub condicione: cum pendente condicione in eo statu sit obligatio tua adversus me, tamquam sub contrariam condicionem eam mihi spopondisti, si pendente condicione petam, an nihil acturus sum? respondit: non dubito, quin mea pecunia, quam ipse sine condicione stipulatus sum, etiam si condicio in persona Attii, qui ex mea voluntate eandem pecuniam sub condicione stipulatus est, non extiterit, credita esse permaneat (perinde est enim, ac si nulla stipulatio intervenisset): pendente autem causa condicionis idem petere non possum, quoniam, cum incertum sit, an ex ea stipulatione deberi possit, ante tempus petere videor.

71. Fideiussorem,[8] si sine adiectione (17. 1) 52 bonitatis tritici pro altero triticum spopondit, quodlibet triticum dando reum liberare posse existimo: a reo autem non aliud triticum repetere poterit, quam quo pessimo tritico liberare se a stipulatore licuit. itaque si paratus fuerit reus, quod dando ipse creditori liberari potuit, fideiussori[1] dare et fideiussor[2] id quod dederit, id est melius triticum condicet,[3] exceptione eum doli mali summoveri existimo.

72. Si duobus servis meis eadem res legata (31) 40 est et alterius servi nomine ad me eam pertinere nolo, totum ad me pertinebit, quia partem alterius servi *per alterum servum adquiro, perinde ac si meo et alterius servo* esset legatum.

73. Cum heredes instituti sumus, adita (41. 2) 23 hereditate omnia quidem iura ad nos transeunt, possessio tamen nisi naturaliter comprehensa ad nos non 1 pertinet. In his, qui in hostium potestatem pervenerunt, in retinendo iura rerum suarum singulare ius est: corporaliter tamen possessionem amittunt: neque enim possunt videri aliquid possidere cum ipsi ab alio possideantur: sequitur ergo, ut reversis his nova possessione opus sit, etiamsi nemo medio tempore 2 res eorum possederit. Item quaero, si vinxero liberum hominem ita, ut eum possideam, an omnia, quae is possidebat, ego possideam per illum. respondit: si vinxeris hominem liberum, eum te possidere non puto: quod cum ita se habeat, multo minus per illum res eius a te possidebuntur: neque enim rerum natura recipit, ut per eum aliquid possidere possimus, quem civiliter in mea potestate non habeo.

74. Si hominem emisti, ut, si aliqua con- (41. 3) 19 dicio extitisset, inemptus fieret, et is tibi traditus est et postea condicio emptionem resolvit: tempus, quo apud emptorem fuit, accedere venditori debere existimo, quoniam eo genere retro acta venditio esset redhibitioni similis, in qua non dubito tempus eius qui redhibuerit venditori accessurum, quoniam ea venditio proprie dici non potest.

75. Pater familias impuberi filio, si ante (42. 5) 28 pubertatem decessisset, substituit heredem: is filius paterna hereditate se abstinuit ideoque bona patris venierunt: postea filio hereditas obvenit, qua adita decessit. quaero, cum praetor in ipsum pupillum, quamvis postea hereditas obvenisset, creditoribus tamen patris actionem non daret, an in substitutum creditoribus patris danda sit actio, cum ex bonis paternis, quae scilicet ad creditores missos in bona pertinent, nihil adquirat et cum creditores nihil iuris in bonis pupilli habuerint eorumque nihil interfuerit, adiretur necne pupilli hereditas, cum ea bona omissa a substituto hereditate ad creditores non pertinebant. me illud maxime movet, quod praeceptoribus tuis placet unum esse testamentum. respondit: quod praetor filio, qui a paterna hereditate se abstinet, praestat, ne bonis patris eius venditis in eum actio detur, tametsi postea ei hereditas obvenit, creditoribus non reddat,[4] idem in substituto filio herede servandum non est, quoniam filii pudori parcitur, ut potius patris quam eius bona veneant, itaque in id, quod postea ei obvenit, actio creditoribus denegatur, quia id ex adventicio adquisitum est, non per patrem ad eum pervenit. at cum

---

1) *Lenel*, § 202. 2) *Lenel*, § 205. 3) *Lenel, p.* 340 *n.* 4. 4) *v. l. Iul. munic. lin.* 114: quei sponsoribus creditoribusve sueis renuntiavit renuntiaverit se soldum solvere non posse. 5) deductionem *Iavol.? v. Lenel*, § 218. 6) *v. Ulp.* 62 *ad edict.* (50. 16) 56 § 1; *Lenel*, § 217 *i. f.* 7) *Certus rerum ordo in his libris nullus videtur fuisse.* 8) sponsorem *Iavol.*

1) sponsori *Iavol.* 2) sponsor *Iavol.* 3) *Haud scio an Iavolenus hoc loco de depensi actione egerit, non de condictione.* 4) tametsi . . . reddat *gloss. ex superioribus* (quamvis . . . obvenisset, . . . non daret) *repetitum?*

substitutus filio hereditatem adiit, postquam pupillus se paternae miscuerit hereditati,[1] tunc hereditas et patris et filii una est et in omni aere alieno, quod aut patris aut filii fuerit, etiam invitus heres obligatur: et quemadmodum liberum ei non est obligationem,[2] ut non omnimodo, si non defenditur, ipsius bona veneant, ita ne separare quidem aes alienum patris et filii poterit: quo casu efficietur, ut creditoribus in eum actio dari debeat. quod si substitutus heres hereditatem non adierit, creditoribus patris in id, quod pupillus reliquit, actio dari non debet, quoniam neque pupilli bona venire debent propter aes alienum patris neque in bonis patris est quod pupillus adquisiit.

LIBER II.

76. Si cui insulae usus fructus legatus est, (7. 1) 53 quamdiu qualibet portio eius insulae remanet, totius soli usum fructum retinet.

77. Proprium solum vendo: an servitutem (8. 4) 5 talem iniungere possim, ut mihi et vicino serviat? similiter si commune solum vendo, ut mihi et socio serviat, an consequi possim? respondi: servitutem recipere nisi sibi nemo potest: adiectio itaque vicini pro supervacuo habenda est, ita ut tota servitus ad eum, qui receperit, pertineat. solum autem commune vendendo, ut mihi et socio serviat, efficere non possum, quia per unum socium communi solo servitus adquiri non potest.

78. Fundus ille est mihi et Titio emptus: (18. 1) 64 quaero, utrum in partem an in totum venditio consistat an nihil actum sit. respondi personam Titii supervacuo accipiendam puto ideoque totius fundi emptionem ad me pertinere.

79. Egi ius illi non esse tigna in parietem (8. 5) 12 meum immissa habere: an et de futuris non immittendis cavendum est? respondi: iudicis officio contineri puto, ut de futuro quoque opere caveri debeat.

80. Si, cum servitus mihi per plures fundos (8. 6) 15 deberetur, medium fundum adquisivi, manere servitutem puto, quia totiens servitus confunditur, quotiens uti ea is ad quem pertineat non potest: medio autem fundo adquisito potest consistere, ut per primum et ultimum iter debeatur.

81. Ut fundus hereditarius fundo non (10. 3) 18 hereditario serviat, arbiter disponere non potest, quia ultra id quod in iudicium deductum est excedere potestas iudicis non potest.

82. Pecuniam certo loco a Titio dari (16. 2) 15 stipulatus sum: is petit a me quam ei debeo pecuniam: quaero, an hoc quoque pensandum sit, quanti mea interfuit certo loco dari. respondit: si Titius petit, eam quoque pecuniam, quam certo loco promisit, in compensationem deduci oportet, sed cum sua causa, id est ut ratio habeatur, quanti Titii interfuerit eo loco quo convenerit pecuniam dari.

83. Servo sine libertate legavi, deinde (33. 5) 15 optionem servorum Maevio dedi: is eundem servum optavit: quaero, an id quoque quod legatum est ei deberetur. respondit: non puto legatum huius servi nomine ad dominum pertinere.

1) postquam . . . hereditati *gloss. aut Trib.*, *cf.* (29. 2) 42 *pr.*
2) post obligationem *F²*.

84. Stipulatus sum Damam aut Erotem (45. 1) 105 servum dari: cum Damam dares, ego quo minus acciperem, in mora fui: mortuus est Dama: an putes me ex stipulatu actionem habere? respondit: secundum Massurii Sabini opinionem puto te ex stipulatu agere non posse: nam is recte existimabat, si per debitorem mora non esset, quo minus id quod debebat solveret, continuo eum debito liberari.

LIBER III.

85. Sub condicione usus fructus fundi a te (7. 1) 54 herede Titio legatus est: tu fundum mihi vendidisti et tradidisti[1] detracto usu fructu: quaero, si non extiterit condicio, aut extiterit et interiit usus fructus, ad quem pertineat. respondit: intellego te de usu fructu quaerere qui legatus[2] est: itaque si condicio eius legati extiterit, dubium non est, quin ad legatarium is usus fructus pertineat et, si aliquo casu ab eo amissus fuerit, ad proprietatem fundi revertatur: quod si condicio non extiterit, usus fructus ad heredem pertinebit, ita ut in eius persona omnia eadem serventur, quae ad amittendum usum fructum pertinent et servari solent.[3] ceterum in eiusmodi venditione spectandum id erit, quod inter ementem vendentemque convenerit, ut, si apparuerit legati causa eum usum fructum exceptum esse etiam, si condicio non extiterit, restitui a venditore emptori debeat.

86. A liberto suo herede Seius usum (38. 2) 35 fructum fundi Maevio legavit: is libertus Maevio herede relicto decessit: quaero, cum contra tabulas testamenti petierit filius Seii adversus Maevium, utrum deducto usu fructu pars debita ei[4] fundi restituenda sit an solida, quia eorum bonorum acceperit possessionem, quae liberti cum moreretur fuerunt. respondit: usum fructum in causam pristinam restituendum puto. optimum itaque erit[5] arbitrum postulare, ut arbitrio eius usus fructus in integrum restituatur.

87. Libertus cum fraudandi patroni (38. 5) 12 causa fundum Seio tradere[6] vellet, Seius Titio mandavit, ut eum accipiat, ita ut inter Seium et Titium mandatum contrahatur. quaero, post mortem liberti patronus utrum cum Seio dumtaxat qui mandavit actionem habet, an cum Titio qui fundum retinet, an cum quo velit agere possit? respondit: in eum, cui donatio quaesita est, ita tamen si ad illum res pervenerit, actio datur, cum omne negotium, quod eius voluntate gestum sit, in condemnationem eius conferatur. nec potest videri id praestaturus quod alius possidet, cum actione mandati consequi rem possit, ita ut aut ipse patrono restituat aut eum cum quo mandatum contraxit restituere cogat. quid enim dicemus, si is, qui in re[7] interpositus est, nihil dolo fecit? non dubitabimus, quin omnimodo cum eo agi non possit. quid enim? non potest videri dolo fecisse, qui fidem suam amico commodavit quam alii quam sibi ex liberti fraude adquisiit.[7]

LIBER IV.

88. Non dubito, quin fundo municipum (8. 1) 12 per servum recte servitus adquiratur.

89. Qui uxorem praegnatem habebat, (28. 3) 15

1) mancipasti *Iavol.* 2) per vindicationem legatus *Iavol.* 3) quae . . . solent *gloss.?* 4) dimidia *Iavol.?* 5) *scil. interdicto quorum bonorum reddito.* 6) mancipio dare *Iavol.* 7) quam alii . . . adquisiit *videntur transferenda esse post* in re.

in hostium potestatem pervenit: quaero, filio nato quo tempore testamentum in civitate factum rumpatur? et si filius ante moriatur quam pater, an scripti heredes hereditatem habituri sint? respondi: non puto dubium esse, quin per legem Corneliam, quae de confirmandis eorum testamentis, qui in hostium potestate decessissent, lata est, nato filio continuo eius testamentum, qui in hostium potestate sit, rumpatur: sequitur ergo, ut ex eo testamento hereditas ad neminem perveniat.

90. Si tu ex parte sexta sub condicione [(29. 2) 76] institutus fuisses heres et omittente partem suam Titio, cui substitutus eras, ex substitutione adisses,[1] deinde condicio iure sextantis exstitisset, quaero, an adire[2] necesse habueris, ne sextans tuus intereat. respondit: nihil interest, utrum ex substitutione prius adierim[3] an ex prima institutione, cum ab utraque causa una aditio[4] sufficiat: sextans itaque, qui sub condicione datus mihi est, ad me solum pertinet. Item si tu sextantis, ex quo institutus esses heres, omiseris aditionem,[5] numquid dubitas, quin ex substitutione adeundo[6] Titianae partis habiturus partem esses? respondit: non dubito, quin, si prima institutione adeundo[6] heres esse possim, in potestate mea sit, quam partem hereditatis aut amittere velim aut vindicare.[7]

91. Alienus fundus tibi legatus est: hunc [(35. 2) 61] heres cum emere nisi infinito pretio non posset, emit multo pluris, quam quanti erat, qua emptione effectum est, ut legatarii ad legem Falcidiam revocarentur. quaero, cum, si fundus tanti, quanti re vera, emptus esset, legata non fuerant excessura ius legis Falcidiae, an hoc ipso heres institutus partem revocandi a legatariis ius habeat, quod ex voluntate defuncti pluris emerit fundum, quam quanti erat. respondit: quod amplius heres quam pretium fundi legatario solvit, id lege Falcidia imputari non potest, quia neglegentia eius nocere legatariis non debet, utpote cum is confitendo[8] veram aestimationem praestare poterat.

92. Possessio testatoris ita heredi pro- [(41. 3) 20] cedit, si medio tempore a nullo possessa est.

93. Furtivam ancillam bona fide duorum [(47. 2) 75] aureorum[9] emptam cum possiderem, subripuit mihi Attius, cum quo et ego et dominus furti agimus: quaero, quanta aestimatio pro utroque fieri debet. respondit: emptori duplo, quanti eius interest, aestimari debet, domino autem duplo, quanti ea mulier fuerit. nec nos movere debet, quod duobus poena furti praestabitur, quippe, cum eiusdem rei nomine praestetur, emptori eius possessionis, domino ipsius proprietatis causa praestanda est.

94. Quaestio est, fundus a possessione [(50. 16) 115] vel agro vel praedio quid distet. 'fundus' est omne, quidquid solo tenetur. 'ager' est, si species fundi ad usum hominis comparatur. 'possessio' ab agro iuris proprietate distat: quidquid enim adprehendimus, cuius proprietas ad nos non pertinet aut nec potest pertinere, hoc possessionem appellamus: possessio ergo usus, ager proprietas loci est. 'praedium' utriusque supra scriptae generale nomen est: nam et ager et possessio huius appellationis species sunt.

1) crevisses *Iavol.* 2) cernere *Iavol.* 3) creverim *Iavol.* 4) cretio *Iavol.* 5) cretionem *Iavol.* 6) cernendo *Iavol.* 7) *Is enim qui cretionem omittit, cum cretionis formula exheres esse iubeatur* — *Gai.* 2, 165 —, *non potest adquiparari repudianti.* 8) *v. Gai.* 4, 9. 9) HS $\overline{\text{II}}$ *Iavol.*

LIBER V.

95. Quaero, an is qui, cum tutor testa- [(27. 5) 3] mento datus esset et id ipsum ignoraret, pro tutore negotia pupilli gesserit, quasi tutor an quasi pro tutore negotia gesserit, teneatur. respondit: non puto teneri quasi tutorem, quia scire quoque se tutorem esse debet, ut eo affectu negotia gerat, quo tutor gerere debeat.

LIBER VI.

96. Post emancipationem vero filii eatenus [(34. 3) 6] pater [*cui scil. liberatio legata est*] actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio aut in rem verso praestaturus est: id enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod eius intererit. Illud quaeri potest, an eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut etiam filius actione liberetur. quibusdam eo usque extendi actionem placebat, quia patris interesse videatur, si peculium filio post emancipationem concessisset, integrum ius eius permanere. ego contra sentio: nihil quicquam amplius patri praestandum ex eiusmodi scriptura testamenti puto, quam ut nihil ex eo, quod praestaturus heredi fuerit, praestet.

97. Si tibi dederim rem, ut Titio meo [(39. 5) 25] nomine donares, et tu tuo nomine eam ei dederis, an factam eius putes? respondit: si rem tibi dederim, ut Titio meo nomine donares, eamque tu tuo nomine ei dederis, quantum ad iuris suptilitatem accipientis facta non est et tu furti obligaris: sed benignius est, si agam contra eum qui rem accepit, exceptione doli mali me summoveri.

98. Ei, a quo fundum pro herede diutius [(41. 3) 21] possidendo[1] capturus eram, locavi eum: an ullius momenti eam locationem existimes, quaero: quod si nullius momenti existimas, an durare nihilo minus usucapionem eius fundi putes. item quaero, si eidem vendidero eum fundum, quid de his causis, de quibus supra quaesii, existimes. respondit: si is, qui pro herede fundum possidebat, domino eum locavit, nullius momenti locatio est, quia dominus suam rem conduxisset: sequitur ergo, ut ne possessionem quidem locator retinuerit, ideoque longi temporis praescriptio[2] non duravit. in venditione idem iuris est, quod in locatione, ut emptio suae rei consistere non possit.

99. Qui ex pluribus fundis, quibus idem [(45. 1) 106] nomen impositum fuerat, unum fundum sine ulla nota demonstrationis stipuletur, incertum stipulatur, id est eum fundum stipulatur, quem promissor dare voluerit. tamdiu autem voluntas promissoris in pendenti est, quamdiu id quod promissum est solvatur.

100. Non potest dolo carere, qui imperio [(50. 17) 199] magistratus non paruit.

LIBER VII.

101. 'Attius fundi Corneliani heres esto [(28. 5) 11] mihi: duo Titii illius insulae heredes sunto'. habebunt duo Titii semissem, Attius semissem, idque Proculo placet: quid tibi videtur? respondit: vera est Proculi opinio.

102. Eius servum, qui post mortem [(28. 5) 65] meam natus erit, heredem institui posse Labeo frequenter scribit idque verum esse manifesto argumento

1) diutius possidendo] usu *Iavol.* 2) longi temporis praescriptio] usucapio *Iavol.*

comprobat: quia servus hereditarius, priusquam adeatur hereditas, institui heres potest, quamvis is testamenti facti tempore nullius sit.

103. Si ab instituto et substituto eadem [(29. 4) 11] res mihi legata sit et omissa causa testamenti hereditatem possideant lege, etiamsi ab utroque solidum mihi debetur, tamen ab uno legatum consecutus ab altero petere non potero: eligere itaque reum potero.

104. 'Maevio fundi partem dimidiam, Seio [(31) 41] partem dimidiam lego: eundem fundum Titio lego'. si Seius decesserit, pars eius utrique adcrescit, quia cum separatim et partes fundi et totus legatus sit, necesse est, ut ea pars quae cessat pro portione legati cuique eorum, quibus fundus separatim legatus est, adcrescat. 1 A me herede uxori meae ita legatum est: 'quidquid propter Titiam ad Seium dotis nomine pervenit, tantam pecuniam Seius heres meus Titiae det': quaero, an deductiones inpensarum fieri possint, quae fierent, si de dote[1] ageretur. respondit: non dubito, quin uxori suae[2] quod ita legatum est: 'a te heres peto, quidquid ad te pervenisset, ut tantum ei dares', tota dos sine ratione deductionis impensarum mulieri debeatur. non autem idem ius servari debet ex testamento extranei, quod servatur in testamento viri, qui dotem uxori relegavit. haec enim taxationis loco habenda est 'quidquid ad te pervenit': illic autem, ubi vir uxori relegat, id videtur legare, quod in iudicio dotis[3] mulier consecutura fuerit.

105. Is, cui opus novum nuntiatum erat, [(39. 1) 23] vendidit praedium: emptor aedificavit: emptorem an venditorem teneri putas, quod adversus edictum factum sit? respondit: cum operis novi nuntiatio facta est, si quid aedificatum est, emptor, id est dominus praediorum tenetur, quia nuntiatio operis non personae fit et is demum obligatus est, qui eum locum possidet, in quem opus novum nuntiatum est.

106. Heres et hereditas tametsi duas [(41. 3) 22] appellationes recipiunt, unius personae tamen vice funguntur.

107. Si servus hereditarius aut eius, qui in [(44. 3) 4] hostium potestate sit, satis acceperit, continuo dies satisdationis cedere incipiet: intueri enim debemus, an experiundi potestas fuerit adversus eum, qui obligatus est, non an is agere potuerit, qui rem in obligationem deduxerit: alioquin erit iniquissimum ex condicione actorum obligationes reorum extendi, per quos nihil factum erit, quo minus cum his agi possit.

108. 'Quisquis mihi alius filii filiusve [(50. 16) 116] heres sit': Labeo non videri filiam contineri, Proculus contra. mihi Labeo videtur verborum figuram sequi, Proculus mentem testantis. respondit: non dubito, quin Labeonis sententia vera non sit.

109. Quotiens nihil sine captione in- [(50. 17) 200] vestigari potest, eligendum est quod minimum habeat iniquitatis.

LIBER VIII.

110. Libertus, qui solvendo non erat, [(38. 2) 36] praeterito patrono extrarios relinquit heredes: quaero, an possit patronus petere contra tabulas bonorum possessionem. respondit: cum a scriptis heredibus adita est hereditas, patronus contra tabulas bonorum possessionem petere potest, quia solvendo hereditas est, quae inveniat heredem. et sane absurdum est ius patroni in petenda bonorum possessione contra tabulas aliorum computatione, non iudicio ipsius patroni aestimari auferrique patrono, quod modicum vindicaturus est. multi enim casus intervenire possunt, quibus expediat patrono petere bonorum possessionem, quamvis aeris alieni magnitudo, quam libertus reliquerit, facultates patrimonii eius excedat, veluti si praedia sunt aliqua ex bonis liberti, in quibus maiorum patroni sepulchra sint, et magni aestimat patronus bonorum possessione iura pro parte ea ad se pertinere, vel aliquid mancipium, quod non pretio, sed affectu sit aestimandum. non ergo ideo minus habere debet ius petendae bonorum possessionis, qui animo potius quam aliorum computatione bona liberti aestimat, cum eo ipso sufficere patrimonium videri possit, quod et heredem habeat et bonorum possessorem.

111. Utrum turpem talem stipulationem [(45. 1) 107] putes an non, quaero. pater naturalis filium, quem Titius habebat in adoptionem, heredem instituit, si patria potestate liberatus esset: pater eum adoptivus non alias emancipare voluit, quam si ei dedisset, a quo stipularetur certam summam, si eum manumisisset: post emancipationem adiit heres filius: petit nunc pecuniam pater ex stipulatione supra relata. respondit: non puto turpem esse causam stipulationis, utpote cum aliter filium emancipaturus non fuerit: nec potest videri iniusta causa stipulationis, si aliquid adoptivus pater habere voluerit, propter quod a filio post emancipationem magis curaretur.

LIBER IX.

112. Si eo tempore, quo tibi meus servus [(9. 2) 38] quem bona fide emisti serviebat, ipse a servo tuo vulneratus est, placuit omnimodo me tecum recte lege Aquilia experiri.

113. Si is qui duas aedes habebat unas [(33. 3) 4] mihi, alteras tibi legavit et medius paries, qui utrasque aedes distinguat, intervenit, eo iure eum communem nobis esse existimo, quo, si paries tantum duobus nobis communiter esset legatus, ideoque neque me neque te agere posse ius non esse alteri ita immissas habere: nam quod communiter socius habet, et in iure eum habere constitit: itaque de ea re arbiter communi dividundo sumendus est.

114. Eum, qui aedes mercatus est, non [(41. 3) 23] puto aliud quam ipsas aedes possidere: nam si singulas res possidere intellegetur, ipsas non possidebit: separatis enim corporibus, ex quibus aedes constant, universitas aedium intellegi non poterit. accedit eo, quod, si quis singulas res possidere dixerit, necesse erit dicat possessione superficiei tempori de mobilibus statuto[1] locum esse, solum se capturum esse ampliori[2]: quod absurdum et minime iuri civili conveniens est, ut una res diversis temporibus capiatur, ut puta cum aedes ex duabus rebus constant, ex solo et superficie, et universitas earum possessionem temporis immobilium 1 rerum omnium mutet.[3] Si autem columna evicta

1) re uxoria *Iavol.* 2) uxori suae *gloss.* (*ad v. sqq.* ut tantum ei dares). 3) rei uxoriae *Iavol.*

1) possessione . . . statuto] usucapioni superficiei anno *Iavol.* 2) ampliori] biennio *Iavol.* 3) ut puta . . . mutet *gloss.*, *ubi tamen scriptum erat:* et universitas earum possessione biennii dominium mutet?

fuerit, puto te ex empto cum venditore recte acturum 2 et eo genere rem salvam habiturum. Si autem demolita domus est, ex integro res mobiles possidendae sunt, ut tempore, quod in usucapione rerum mobilium constitutum est,[1] usucapiantur. et non potes[2] recte uti eo tempore, quo in aedificio fuerunt: nam quemadmodum eas solas et separatas ab aedificio non possedisti, sic nec penes te singulae aut separatae fuerunt,[3] et cohaerentibus his in aedificio, depositis aedibus,[4] quae hoc quoque ipsum continent.[5] neque enim recipi potest, ut eadem res et ut res soli et tamquam mobilis sit possessa.

115. Iniuriarum aestimatio non ad id (47. 10) 21 tempus, quo iudicatur, sed ad id, quo facta est, referri debet.

116. Non possunt ulla bona ad fiscum (49. 14) 11 pertinere, nisi quae creditoribus superfutura sunt: id enim bonorum cuiusque esse intellegitur, quod aeri alieno superest.

117. Non potest videri 'minus solvisse' (50. 16) 117 is, in quem amplioris summae actio non competit.

LIBER X.

118. Non quemadmodum fideiussoris obli- (5. 1) 35 gatio in pendenti potest esse et vel in futurum concipi, ita iudicium in pendenti potest esse vel de his rebus quae postea in obligationem adventurae sunt. nam neminem puto dubitaturum, quin fideiussor ante obligationem rei accipi possit: iudicium vero, antequam aliquid debeatur, non posse.

119. A Titio ita stipulatus sum: 'si qua (45. 1) 108 mihi nupserit, decem dotis eius nomine dare spondes?' quaerebatur, an consistat talis stipulatio. respondit: si stipulanti mihi dos ita promissa est: 'quamcumque uxorem duxero, dotis eius nomine decem dare spondes?', nihil in causa est, quare ea pecunia condicione expleta non debeatur: nam cum condicio etiam ex incertae personae facto parere obligationem possit, veluti 'si quis in Capitolium ascenderit, decem dare spondes?' 'si quis a me decem petierit, tot dare spondes?' cur non idem et in dote promissa respon- 1 deatur, ratio reddi non potest. Nulla promissio potest consistere, quae ex voluntate promittentis statum capit.

120. Si ita fideiussorem accepero: 'quod (46. 1) 42 ego decem credidi, de ea pecunia mille modios tritici fide tua esse iubes?', non obligatur fideiussor, quia in aliam rem, quam quae credita est, fideiussor obligari non potest, quia non, ut aestimatio rerum quae mercis numero habentur in pecunia numerata fieri potest, ita pecunia quoque merce aestimanda est.

121. Pecuniam, quam mihi debes, aut (46. 3) 79 aliam rem si in conspectu meo ponere te iubeam, efficitur, ut et tu statim libereris et mea esse incipiat: nam tum, quod a nullo corporaliter eius rei possessio detinetur, adquisita mihi et quodammodo manu longa tradita existimanda est.

122. Omnia, quae ex testamento pro- (50. 17) 201 ficiscuntur, ita statum eventus capiunt, si initium quoque sine vitio ceperint.

LIBER XI.

123. Convenit mihi tecum, ut certum (18. 1) 65 numerum tegularum mihi dares certo pretio: quod ut faceres, utrum emptio sit an locatio? respondit, si ex meo fundo tegulas tibi factas ut darem convenit, emptionem puto esse, non conductionem: totiens enim conductio alicuius rei est, quotiens materia, in qua aliquid praestatur, in eodem statu eiusdem manet: quotiens vero et immutatur et alienatur, emptio magis quam locatio intellegi debet.

124. Cum venderem fundum, convenit, (19. 2) 21 ut, donec pecunia omnis persolveretur, certa mercede emptor fundum conductum haberet: an soluta pecunia merces accepta fieri debeat? respondit: bona fides exigit, ut quod convenit fiat: sed non amplius praestat is venditori, quam pro portione eius temporis, quo pecunia numerata non esset.

125. Ea lege fundum locavi, ut, si non (19. 2) 51 pr. ex lege coleretur, relocare eum mihi liceret et quo minoris locassem, hoc mihi praestaretur, nec convenit, ut, si pluris locassem, hoc tibi praestaretur, et cum nemo fundum colebat, pluris tamen locavi: quaero, an hoc ipsum praestare debeam. respondit: in huiusmodi obligationibus id maxime spectare debemus, quod inter utramque partem convenit: videtur autem in hac specie id silentio convenisse, ne quid praestaretur, si ampliore pecunia fundus esset locatus, id est ut haec conventio pro locatore tantummodo interponeretur.

Stipulatus es opus arbitratu tuo ante (46. 1) 44 certam diem fieri, quod si effectum non esset, quanti ut efficiatur opus locasses, tanti fideiussores cepisti: et quia opus effectum non erat, alii locasti et, cum posterior conductor satis non daret, ipse opus fecisti: quaero, an fideiussor teneatur. respondit: secundum ea verba stipulationis, quae a te proposita sunt, fideiussores non tenentur. non enim id fecisti, quod in stipulatione convenerat, id est opus alii non locasti, tametsi postea locasti: ea enim locatio, quam secutus es, perinde est, ac si interposita non esset et si statim tu opus facere coepisses.

126. Locavi opus faciendum ita, ut pro (19. 2) 51 § 1 opere redemptori certam mercedem in dies singulos darem: opus vitiosum factum est: an ex locato agere possim? respondit: si ita opus locasti, ut bonitas eius tibi a conductore adprobaretur, tametsi convenit, ut in singulas operas certa pecunia daretur, praestari tamen tibi a conductore debet, si id opus vitiosum factum est: non enim quicquam interest, utrum uno pretio opus an in singulas operas collocatur, si modo universitas consummationis ad conductorem pertinuit. poterit itaque ex locato cum eo agi, qui vitiosum opus fecerit. nisi si ideo in operas singulas merces constituta erit, ut arbitrio domini opus efficeretur: tum enim nihil conductor praestare domino de bonitate operis videtur.

127. Si is servus, qui uxori mortis causa (24. 1) 20 donatus est, prius quam vir decederet stipulatus est, in pendenti puto esse causam obligationis, donec vir aut moriatur aut suspicione mortis, propter quam donavit, liberetur: quidquid autem eorum inciderit, quod donationem aut peremat aut confirmet, id quoque causam stipulationis aut confirmabit aut resolvet.

---

1) tempore . . . constitutum est] anno *Iavol.* 2) depositis aedibus, si interdicto utrubi ages, *similiave ius.* 3) penes te fuerunt] *spectant haec ad verba interdicti* 'Utrubi . . . fuit'. 4) depositis aedibus *aut del. aut transpon.*, *v. n.* 2. 5) *exciderunt talia fere:* de aedificii possessione, non singularum rerum interdicetur.

128. Cum ei, qui partem capiebat, legatum esset, ut alii restitueret, placuit solidum capere posse. (31) 42

129. Cum sub hac condicione fundus alicui legatus esset 'si servum non manumiserit' et, si manumiserit, legatum fundi ad Maevium translatum esset, legatarius de non liberando satisdedit et legatum accepit et postea liberavit: quaero, an aliquid Maevio detur. respondit, si cui ita legatum erit 'si servum non manumiserit', satisdatione interposita accipere ab herede legatum poterit et, si postea servum manumiserit, commissa stipulatione heredi vel fundum vel quanti ea res est restituet eoque casu heres ei, cui ex sequenti condicione legatum debuerit, restituet. (35. 1) 67

130. Seius Saturninus archigubernus ex classe Britannica testamento fiduciarium reliquit heredem Valerium Maximum trierarchum, a quo petit, ut filio suo Seio Oceano, cum ad annos sedecim pervenisset, hereditatem restitueret. Seius Oceanus antequam impleret annos, defunctus est: nunc Mallius Seneca, qui se avunculum Seii Oceani dicit, proximitatis nomine haec bona petit, Maximus autem trierarchus sibi ea vindicat ideo, quia defunctus est is cui restituere iussus erat. quaero ergo, utrum haec bona ad Valerium Maximum trierarchum heredem fiduciarium pertineant an ad Mallium Senecam, qui se pueri defuncti avunculum esse dicit. respondi: si Seius Oceanus, cui fideicommissa hereditas ex testamento Seii Saturnini, cum annos sedecim haberet, a Valerio Maximo fiduciario herede restitui debeat, priusquam praefinitum tempus aetatis impleret, decessit, fiduciaria hereditas ad eum pertinet, ad quem cetera bona Oceani pertinuerint, quoniam dies fideicommissi vivo Oceano cessit, scilicet si prorogando tempus solutionis tutelam magis heredi fiduciario permisisse, quam incertum diem fideicommissi constituisse videatur. (36. 1) 48

131. Omnis definitio in iure civili periculosa est: parum est enim, ut non subverti posset. (50. 17) 202

LIBER XII.

132. Hereditas ad Statium Primum nullo iure pertinet, cum institutus heres non sit: nec quicquam ei prodest, quod ab eo aliquid legatum est aut libertus ei defuncti testamento commendatus est. ex quo si manumissus non est, servus est. (28. 5) 66

133. In omnibus rebus, quae dominium transferunt, concurrat oportet affectus ex utraque parte contrahentium: nam sive ea venditio sive donatio sive conductio sive quaelibet alia causa contrahendi fuit, nisi animus utriusque consentit, perduci ad effectum id quod inchoatur non potest. (44. 7) 55

LIBER XIII.

134. Beneficium imperatoris, quod a divina scilicet eius indulgentia proficiscitur, quam plenissime interpretari debemus. (1. 4) 3

135. Partis tertiae usum fructum legavit[1]: heredis bona ab eius creditoribus distracta sunt et pecuniam, quae ex aestimatione partis tertiae fiebat, mulier accepit fruendi causa et per ignorantiam stipulatio praetermissa est. quaero, an ab herede mulieris pecunia, quae fruendi causa data est, repeti possit, et qua actione. respondi in factum actionem dari debere. (19. 5) 10

1) *cf. Ulp.* 15, 3.

136. Si, cum mulier viginti servum emisset, in eam emptionem vir quinque venditori dedit, divortio facto omnimodo vir eam summam exiget[1] neque ad rem pertinet, an is servus deterior factus sit: nam et si mortuus esset, quinque exactio[2] ei competeret. quaeritur enim, an mulier ex viri patrimonio locupletior sit eo tempore, quo de dote[3] agebatur: facta autem intellegitur, quae aere alieno suo interventu viri liberata est, quod potuisset adhuc debere, si vir pecuniam non solvisset: neque enim interest, ex qua causa mulier pecuniam debuit, utrum creditam an eam quam ex emptione praestare debeat. Quod si mulier non emerat servum, sed ut emeret, a viro pecuniam accepit, tum vel mortuo vel deteriore facto servo damnum ad virum pertinebit: quia quod aliter emptura non fuit, nisi pecuniam a viro accepisset, hoc consumptum ei perit qui donavit, si modo in rerum natura esse desiit: nec videtur mulier locupletior esse, quae neque a creditore suo liberata est neque id possidet quod ex pecunia viri emerat. (24. 1) 50

137. Maevius, cui fundus legatus est, si Callimacho, cum quo testamenti factionem non habebat,[4] ducenta dedisset, condicioni parere debet et ducenta dare, ut ad eum legatus fundus pertineat, licet nummos non faciat accipientis: quid enim interest, utrum tali personae dare iubeatur an aliquo loco ponere vel in mare deicere? neque enim illud, quod ad talem personam perventurum est, testamenti nomine, sed mortis causa capitur.[5] (35. 1) 55

138. Sed et si servi dominus pecuniam solverit, repetere eam non ab eo pro quo fideiussit, sed[6] ab eo cui numeravit poterit, cum servus fideiussionis nomine obligari non possit. sequitur ergo, ut ab eo, pro quo fideiusserat, repeti non possit, cum ipse aere alieno obligatus sit nec solutione liberari eius pecuniae nomine potuerit, cuius obligatio ad servum non pertinuit. (46. 1) 20

LIBER XIV.

139. Cui fundus legatus est, si decem dederit, partem fundi consequi non potest, nisi totam pecuniam numerasset. dissimilis est causa, cum duobus eadem res sub condicione legata est: in hac enim quaestione statim a testamento, quo pluribus condicio adposita est, divisa quoque in singulas personas videri potest, et ideo singuli pro sua parte et condicioni parere et legatum capere possunt: nam quamvis summa universe condicionis sit adscripta, enumeratione personarum potest videri esse divisa. in eo vero, quod uni sub condicione legatum est, scindi ex accidenti condicio non debet, et omnis numerus eorum, qui in locum eius substituuntur, pro singulari persona est habendus. (35. 1) 56

140. Quod servus tuus ignorante te vi possidet, id tu non possides, quoniam is, qui in tua potestate est, ignoranti tibi non corporalem possessionem, sed iustam potest adquirere: sicut id, quod ex peculio ad eum pervenerit, possidet. nam tum per servum dominus quoque possidere dicitur, summa (41. 2) 24

1) retinebit *Iavol.* 2) retentio *Iavol.* 3) re uxoria *Iavol.* 4) cum quo . . . habebat, *i. e. Latino vel peregrino.* 5) *i. e. etsi non testamenti nomine capitur, mortis tamen causa capitur: Latini enim et peregrini nec mortis causa capere possunt, cf.* (39. 6) 9, *Vat.* 259. *Nil igitur mutandum.* 6) non . . . sed *Trib.*

scilicet cum ratione, quia, quod ex iusta causa corporaliter a servo tenetur, id in peculio servi est et peculium, quod servus civiliter quidem possidere non posset, sed naturaliter tenet, dominus creditur possidere. quod vero ex maleficiis adprehenditur, id ad domini possessionem ideo non pertinet, quia nec peculii causam adprehendit.

141. Quod servus stipulatus est, quem (45. 3) 36 dominus pro derelicto habebat, nullius est momenti, quia qui pro derelicto rem habet, omnimodo a se reiecit nec potest eius operibus uti, quem eo iure ad se pertinere noluit. quod si ab alio adprehensus est, stipulatione ei adquirere poterit: nam et haec genere quodam donatio est. inter hereditarium enim servum et eum, qui pro derelicto habetur, plurimum interest, quoniam alter hereditatis iure retinetur, nec potest relictus videri qui universo hereditatis iure continetur, alter voluntate domini derelictus non potest videri ad usum eius pertinere, a quo relictus est.

EX PLAUTIO[1] LIBRI V.[2]

LIBER I.

[*De legatis*].

142. Cum is, qui legatum ex testamento (5. 3) 44 percepit, hereditatem petit, si legatum quocumque modo redditum non sit, iudicis officio continetur, ut victori deducto eo quod accepit restituatur hereditas.

143. [3]Heres servum non nominatim legatum (21. 2) 58 tradidit et de dolo repromisit: postea servus evictus est. agere cum herede legatarius ex testamento poterit, quamvis heres alienum esse servum ignoraverit.

144. Cum fundus nominatim legatus sit, si (31) 10 quid ei post testamentum factum adiectum est, id quoque legato cedit, etiamsi illa verba adiecta non sint 'qui meus erit', si modo testator eam partem non separatim possedit, sed universitati prioris fundi adiunxit.

145. Cum in substitutione legata repetuntur, (32) 77 libertates etiam continentur.

146. [4]Si mulier ei cui nuptura erat cum (12. 4) 10 dotem dare vellet, pecuniam quae sibi debebatur acceptam fecit neque nuptiae insecutae sunt, recte ab eo pecunia condicetur, quia nihil interest, utrum ex numeratione pecunia ad eum sine causa an per acceptilationem pervenerit.

147. [4]Nuptura filio familias si socero (23. 3) 57 dotem ita promiserit[5]: 'quod filius tuus mihi debet, id doti tibi erit', interesse puto, utrum filii obligatio an patris persecutio et in rem versum promissioni[6] contineatur. nam si id quod filium dare oportet significatum est, tota pecunia, in quam filius obligatus est, promissioni[6] dotis continebitur: sin autem id, quod patrem de peculio vel in rem verso praestare oportebit, aestimare debebit quantum sit eo tempore id quod promittitur,[1] ut ea summa dotis esse videatur, qua patrem eo tempore filii nomine condemnari oportebit. quod si non evidenter apparuit, de cuius mulier obligatione sensit, praesumptionem ad filii debitum spectare verisimile est, nisi evidentissime contrarium adprobetur.[2]

148. † Paul. 9 ad Plaut. *PLAUTIUS. mulier ita* (34. 2) 8 *legavit: 'quisquis mihi heres erit, Titiae vestem meam mundum ornamentaque muliebria damnas esto dare'. Cassius ait, si non appareret, quid sensisset, omnem vestem secundum verba testamenti legatam videri. PAULUS. idem Iavolenus scribit, quia verisimile est, inquit, testatricem tantum ornamentorum universitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset: accedere eo, quod illa demonstratio 'muliebria' neque vesti neque mundo applicari salva ratione recti sermonis potest.*

LIBER II.

[*De emptione et venditione*].

149. Fundo in diem addicto si postea (18. 2) 19 pretium adiectum est et venditor alio fundo applicito eum ipsum fundi posteriori emptori addixit et id sine dolo malo fecit, priori emptori obligatus non erit: nam quamvis non id tantum, quod in diem addictum erat, sed aliud quoque cum eo venierit, tamen, si venditor dolo caret, prioris emptoris causa absoluta est: id enim solum intuendum est, an priori venditori[3] bona fide facta sit adiectio.

150. Si is, qui hereditatem vendidit et (12. 6) 45 emptori tradidit, id, quod sibi mortuus debuerat, non retinuit, repetere poterit, quia plus debito solutum per condictionem recte recipietur.

151. Quod si nulla hereditas ad venditorem (18. 4) 8 pertinuit, quantum emptori praestare debuit, ita distingui oportebit, ut, si est quidem aliqua hereditas, sed ad venditorem non pertinet, ipsa aestimetur, si nulla est, de qua actum videatur, pretium dumtaxat et si quid in eam rem impensum est emptor a venditore consequatur.

Quod si in venditione hereditatis id (18. 4) 10 actum est, si quid iuris esset venditoris, venire nec postea quicquam praestitu iri: quamvis ad venditorem hereditas non pertinuerit, nihil tamen eo praestabitur, quia id actum esse manifestum est, ut quemadmodum emolumentum negotiationis, ita periculum ad emptorem pertineret.

152. Si in venditione dictum non sit, (21. 2) 60 quantum venditorem pro evictione praestare oporteat, nihil venditor praestabit praeter simplam evictionis nomine et ex natura ex empto actionis hoc quod interest.

[*De adquirendo rerum dominio?*].

153. Emptor fundi partem eius alienam (41. 4) 4 esse non ignoraverat: responsum est nihil eum ex eo fundo longa possessione[1] capturum. quod ita verum esse existimo, si, quae pars aliena esset in eo fundo, emptor ignoraverat: quod si certum locum esse sciret, reliquas partes longa possessione[1] capi posse non 1 dubito. Idem iuris est, si is, qui totum fundum emebat, pro indiviso partem aliquam alienam esse scit:

1) Ad Plautium (45. 3) 34 *cum indice.* 2) *In horum librorum fragmentis quid Plautii sit, quid Iavoleni, non potest expediri. Plautii nomen nusquam laudatur: Plautii opiniones saepe referri et per se verisimile est et firmatur verbo 'ait', quod occurrit in fr.* 157. *Certum rerum ordinem in his libris fuisse apparet ex librorum I. II fragmentis: qui tamen abhorrere videtur et a Pomponii et a Pauli quos ad Plautium scripserunt librorum ordine.* 3) *cf. fr.* 171 § 3. 4) *Ad liberationem legatam pertinere puto fr.* 146. 147; *ad fr.* 147 *cf.* (34. 3) 5 § 2 *sqq.* 5) dixerit *Iavol.* 6) dictione *Iavol.*

1) dicitur *Trib.* 2) quod si ... adprobetur *Trib.*, *v. similem interpolationem* (34. 3) 5 § 3. 3) venditioni *scr.?* 4) usu *Iavol.*

eam enim dumtaxat non capiet, ceterarum partium non impedictur longa possessione[1] capio.

154. Si servus testamento manumissus, (45. 3) 34 cum se liberum esse ignoraret et in causa hereditaria maneret, pecuniam heredi stipulatus est, nihil debebitur heredibus, si modo scierint eum testamento manumissum, quia non potest videri iustam servitutem servisse iis, qui illum liberum esse non ignorabant. distat ista causa eius, qui liber emptus bona fide servit, quia in eo et ipsius et emptoris existimatio consentit: ceterum is, qui scit hominem liberum esse, quamvis ille condicionem suam ignoret, ne possidere quidem eum potest videri.

LIBER III.

[*De servitutibus?*].

155. Aqua si in partem aquagi influxit, (8. 6) 9 etiamsi non ad ultima loca pervenit, omnibus tamen partibus usurpatur.

156. [2]Cum duo eandem pecuniam aut pro- (45. 2) 2 miserint aut stipulati sunt, ipso iure et singuli in solidum debentur et singuli debent: ideoque petitione acceptilatione unius tota solvitur obligatio.

LIBER IV.

? ?

157. Qui heredis nomine legata non (12. 6) 46 debita ex nummis ipsius heredis solvit, ipse quidem repetere non potest: sed si ignorante herede nummos eius tradidit, dominus, ait, eos recte vindicabit. eadem causa rerum corporalium est.

158. Servi nomine, qui pignori datus (41. 3) 16 est, ad exhibendum cum creditore, non cum debitore agendum est, quia qui pignori dedit, ad usucapionem tantum possidet, quod ad reliquas omnes causas pertinet, qui accepit possidet, adeo ut adici possit et possessio eius qui pignori dedit.

LIBER V.

? ?

159. [3]Proprie 'bona' dici non possunt, (50. 16) 83 quae plus incommodi quam commodi habent.

EX POSTERIORIBUS LABEONIS LIBRI X.[4]

(*Cum notis Pauli*).

LIBER I.

[*De testamentis*].

160. [*Labeo*]. In eo qui testatur eius tem- (28. 1) 2 poris, quo testamentum facit, integritas mentis, non corporis sanitas exigenda est.

161. [1]Qui tertiana aut quartana febri (21. 1) 53 aut podagra vexarentur quive comitialem morbum haberent, ne quidem his diebus, quibus morbus vacaret, recte sani dicentur.

[*De institutionibus et substitutionibus*].

162. † Ulp. 7 ad Sab. . . . *si quis dupun-* (28. 5) 17 § 3 *dium distribuit et tertium sine parte instituit, hic non in alium assem, sed in trientem venit, ut Labeo quarto posteriorum scripsit nec Aristo vel Aulus*[2] (*utpote probabile*) *notant.*

163. [*Labeo*]. Si pater filio impuberi cos- (28. 6) 9 dem quos sibi et te unum praeterea heredem instituit, bonorum filii te dimidium, ceteros patris heredes communiter dimidium ita habere, ut unus semis apud te maneat, alterius semissis pro his partibus inter heredes paternos divisio fiat, quibus ex partibus hereditatem paternam haberent.

164. Cum ex filio quis duos nepotes (28. 6) 39 impuberes habebat, sed alterum eorum in potestate, alterum non, et vellet utrumque ex aequis partibus heredem habere et, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius transferre: ex consilio Labeonis Ofilii Cascellii Trebatii eum quem in potestate habebat solum heredem fecit et ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cum in suam tutelam venisset, legavit: quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, 1 alterum heredem ei substituit. Filio impuberi in singulas causas alium et alium heredem substituere possumus, veluti ut alius, si sibi nullus filius fuerit, et alius, si filius fuerit et impubes mortuus fuerit, heres 2 sit. Quidam quattuor heredes fecerat et omnibus heredibus praeter unum substituerat: unus ille, cui non erat quisquam substitutus, et ex ceteris alter vivo patre familias decesserant. partem, cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoque pertinere Ofilius Cascellius responderunt, quorum sententia vera est.

165. Filium emancipatum pater solum (29. 2) 60 heredem instituit et, si is heres non esset, servum liberum et heredem esse iusserat: filius, tamquam pater demens fuisset, bonorum possessionem ab intestato petit et ita hereditatem possedit. Labeo ait, si probaretur sana mente pater testamentum fecisse, filium ex testamento patri heredem esse. hoc falsum puto: nam filius emancipatus cum hereditatem testamento datam ad se pertinere noluit, continuo ea ad substitutum heredem transit nec potest videri pro herede gessisse, qui, ut hereditatem omitteret, ex alia parte edicti possessionem bonorum petat. PAULUS.[3] Et Pro-

1) usu *Iavol.* 2) *cf.* (8. 1) 17. 3) *cf. fr.* 116. 4) *Λαβεῶνος posteriorum βιβλία δέκα Index. Horum librorum fragmenta in digestis altera 'Iavolenus libro . . . ex posterioribus Labeonis' inscripta sunt, altera 'Labeo libro . . . posteriorum a Iavoleno epitomatorum'. Cuius varietatis nullam rationem habui, nisi quod fragmenta Labeonis nomine inscripta praemisso Labeonis nomine* [*Labeo*] *designavi. Nec me praeterit a multis atque iis doctissimis viris referri has inscriptiones ad duo diversa, ut suspicantur, Iavoleni opera. Iavolenum enim putant Labeonis libros dudum ab eo epitomatos post aliquod tempus denuo esse adgressum, ut illius opiniones iam non solum referret, sed critica ratione tractaret adnotationibusque instrueret: cuius rei maximum hoc argumentum adferunt, quod in fragmentis Labeonis nomine inscriptis Labeonem ipsum loquentem inducere Iavolenus soleat, cum in ceteris obliqua oratione ut Labeonis ita aliorum sententiae tradantur. Sed eo ipso argumento mihi quidem contrarium probatur: mirum enim et paene incredibile videtur Iavolenum, cum Labeonem denuo epitomaret, id sibi (ut ita dicam) proposuisse, ut Labeonis verba directa oratione numquam fere laudaret: nonne id ipsum citandi genus saepissime maxime idoneum expeditumque esse debebat? Mihi igitur persuasum est unum fuisse Iavoleni opus, compilatores autem, ut quam plurimis antiquissimi iuris consulti fragmentis digesta ornarent, separasse propriaque inscriptione insignivisse ea quae ipsa Labeonis verba praebebant fragmenta. — Rerum ordo in Iavoleni opere idem videtur fuisse atque in Sabini libris iuris civilis; nec tamen diiudicaverim, ipsi Labeoni is ordo tribuendus sit an epitomatori.*

1) *cf. C.* (6. 22) 9 *pr.*: Furiosum in suis indutiis ultimum condere elogium posse, licet ab antiquis dubitabatur . . . 2) Iavolenus *scr. Mendum ortum est ex nota* iauol. 3) Aulus *coni.*

culus Labeonis sententiam improbat et in Iavoleni sententia est.

166. Antistius Labeo ait, si ita institutus [(29. 2) 62] sit 'si iuraverit, heres esto', quamvis iuraverit, non tamen eum statim heredem futurum, antequam pro herede aliquid gesserit, quia iurando voluntatem magis suam declarasse videatur. ego puto satis eum pro herede gessisse, si ut heres iuraverit: Proculus idem, 1 eoque iure utimur. Si servus heres institutus post iussum domini, antequam adiret, alienatus esset, novum iussum posterioris domini, non iussum prioris exigitur.

167. Quae condicio ad genus persona- [(35. 1) 39] rum, non ad certas et notas personas pertineat, eam existimamus totius esse testamenti et ad omnes heredes institutos pertinere: at quae condicio ad certas personas accommodata fuerit, eam referre debemus ad eum dumtaxat gradum, quo hae personae institutae 1 fuerunt. Cum ita in testamento scriptum erat 'ut aliquid in foro fiat' neque adscriptum erat in quo foro, Labeo ait, si non appareat, quid mortuus senserit, in eius municipii foro faciendum, in quo is qui testamentum fecerit domicilium habuerit: quam sententiam ego quoque probo.

168. Inter illam condicionem 'cum fari [(50. 16) 217] potuerit' et 'postquam fari potuerit' multum interest: nam posteriorem scripturam uberiorem esse constat, 'cum fari potuerit' artiorem et id tantummodo tempus 1 significari, quo primum fari possit. Item ita data condicione 'illud facito in diebus', si nihil praeterea fuisset adiectum, in biduo condicionem impleri oportet.

LIBER II.

[*De legatis.* I.]

169. [*Labeo*]. [1]Mulier, quae viro suo ex [(28. 7) 20] dote promissam[2] pecuniam debebat, virum heredem ita instituerat, si eam pecuniam, quam doti promisisset,[3] neque petisset neque exegisset. puto, si vir denuntiasset ceteris heredibus per se non stare, quo minus acceptum faceret id quod ex dote sibi deberetur, statim eum heredem futurum. quod si solus heres institutus esset in tali condicione, nihilo minus puto statim eum heredem futurum, quia ἀδύνατος condicio 1 pro non scripta accipienda est. Si quis hereditarium servum iussus est manumittere et heres esse, quamvis, si manumiserit, nihil agat, tamen heres erit: verum est enim eum manumisisse: sed post aditionem libertas servo data secundum voluntatem testatoris convalescit. 2 Si quis te heredem ita instituit, si se heredem instituisses aut quid sibi legasses, nihil interest, quo gradu is a te heres institutus vel quid ei legatum sit, dummodo aliquo gradu id te fecisse probes.

170. Servus duorum heres institutus et [(29. 2) 64] adire[4] iussus si alterius domini iussu adierit,[5] deinde manumissus fuerit, poterit ipse adeundo[6] ex parte dimidia heres esse.

171. [*Labeo*]. Qui concubinam habebat, ei [(32) 29] vestem prioris concubinae utendam dederat, deinde ita legavit: 'vestem, quae eius causa empta parata esset'. Cascellius Trebatius negant ei deberi prioris concubinae causa parata, quia alia condicio esset in uxore. Labeo id non probat, quia in eiusmodi legato non ius uxorium sequendum, sed verborum interpretatio esset facienda idemque vel in filia vel in qualibet alia persona iuris esset. Labeonis sententia 1 vera est. Cum ita legatum esset, ut Titia uxor mea tantandem partem habeat quantulam unus heres, si non aequales partes essent heredum, Quintus Mucius et Gallus putabant maximam partem legatam esse, quia in maiore minor quoque inesset, Servius Ofilius minimam, quia cum heres dare damnatus esset, in potestate eius esset, quam partem daret. Labeo hoc 2 probat idque verum est. Cum ita legatum esset: 'quanta pecunia ex hereditate Titii ad me pervenit, tantam pecuniam heres meus Seiae dato', id legatum putat Labeo, quod acceptum in tabulis suis ex ea hereditate testator rettulisset: ceterum negat cavendum heredi a legatario, si quid forte postea eius hereditatis nomine heres damnatus esset. ego contra puto, quia non potest videri pervenisse ad heredem, quod eius hereditatis nomine praestaturus esset: idem Alfenus Varus Servio placuisse scribit, quod et verum est. 3 Si heres tibi servo generaliter legato Stichum tradiderit isque a te evictus fuisset, posse te ex testamento agere Labeo scribit, quia non videtur heres dedisse, quod ita dederat, ut habere non possis[1]: et hoc verum puto. sed hoc amplius ait debere te, priusquam iudicium accipiatur, denuntiare heredi: nam si aliter feceris, agenti ex testamento opponetur tibi doli mali exceptio. 4 'Si Stichus et Dama servi mei in potestate mea erunt cum moriar, tum Stichus et Dama liberi sunto et fundum illum sibi habento'. si alterum ex his post testamentum factum dominus alienasset vel manumisisset, neutrum liberum futurum Labeo putat: sed Tubero eum, qui remansisset in potestate, liberum futurum et legatum habiturum putat. Tuberonis sententiam voluntati defuncti magis puto convenire.

172. [*Labeo*]. Qui quattuor pocula oleaginea [(32) 30] habebat, ita legavit: pocula oleaginea paria duo. respondi unum par legatum esse, quia non ita esset: bina paria, neque ita: poculorum paria duo: idem et 1 Trebatius. Qui hortos publicos a re publica conductos habebat, eorum hortorum fructus usque ad lustrum, quo conducti essent, Aufidio legaverat et heredem eam conductionem eorum hortorum ei dare damnaverat sinereque uti eum et frui. respondi heredem teneri sinere frui: hoc amplius heredem mercedem quoque hortorum rei publicae praestaturum. 2 Cum testamento scriptum esset: 'Sticho servo meo heres quinque dato et, si Stichus heredi meo biennium servierit, liber esto', post biennium legatum deberi existimo, quia in id tempus et libertas et legatum 3 referri deberet: quod et Trebatius respondit. Si fundum mihi vendere certo pretio damnatus es, nullum fructum eius rei ea venditione excipere tibi liberum erit, quia id pretium ad totam causam fundi pertinet. 4 Qui fundum mandatu meo in societate mihi et sibi emerat, deinde eum finibus diviserat et priusquam mihi traderet,[2] ita cum tibi legaverat 'fundum meum illi do'. negavi amplius partem deberi, quia verisimile

Mommsen. Sed Paulum, qui et ipse Labeonis pithana excerpsit et tot iuris consultorum adnotavit opera, etiam hanc epitomen adnotasse nil est quod miremur.

1) *Fr.* 169. 170, *sicut cetera libri fragmenta, aliqua ratione ad titulum de legatis pertinere licet suspicari.* 2) dictam *Iavol.* 3) dixisset *Iavol.* 4) cernere *Iavol.* (cernere iussus, *i. e. cum cretione institutus*). 5) creverit *Iavol.* 6) adeundo *ins. Trib.? altera enim cretione opus fuisse non credo.*

1) *cf. fr.* 143. 2) mancipio daret *Iavol.*

non esset ita testatum esse patrem familias, ut mandati 5 heres eius damnaretur. 'Uxori meae, dum cum filio meo Capuae erit, heres meus ducenta dato': filius a matre migravit. si ambo Capuae habitassent, legatum matri debitu iri putavi, quamvis una non habitassent: sin autem in aliud municipium transissent, unius anni tantummodo debitu iri, quo una habitassent quantolibet tempore, Trebatius ait.[1] videamus, an his verbis 'dum cum filio Capuae erit' non condicio significetur, sed ea scriptura pro supervacuo debet haberi: quod non probo. sin autem per mulierem mora non est, quo 6 minus cum filio habitet, legata ei deberi.[2] Si aedes alienas ut dares damnatus sis neque eas ulla condicione emere possis, aestimare iudicem oportere Ateius scribit, quanti aedes sint, ut pretio soluto heres liberetur. idemque iuris est et si potuisses emere, non emeres.

173. 'Heres meus damnas esto Lucio [(32) 100 Titio Stichum servum meum reddere' vel ita: 'illum servum meum illi reddito'. Cascellius ait deberi neque id Labeo improbat, quia qui reddere iubetur, simul et 1 dare iubetur. Duae statuae marmoreae cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum: nullam statuam marmoream praeter duas Cascellius putat deberi: Ofilius Trebatius contra. Labeo Cascellii sententiam probat, quod verum puto, quia duas statuas legando potest videri non putasse in marmore se 2 statuas legare. 'Uxori meae vestem, mundum muliebrem, ornamenta omnia, aurum argentum quod eius causa factum paratumque esset omne do lego'. Trebatius haec verba 'quod eius causa factum paratumque est', ad aurum et argentum dumtaxat referri putat, 3 Proculus ad omnia, quod et verum est. Cui Corinthia vasa legata essent, ἐνβάσεις quoque eorum vasorum collocandorum causa paratas deberi Trebatius respondit. Labeo autem id non probat, si eas βάσεις testator numero vasorum habuit. Proculus vero recte ait, si aeneae quidem sint, non autem Corinthiae, non deberi. 4 Cui testudinea legata essent, ei lectos testudineos pedibus inargentatos deberi Labeo Trebatius responderunt, quod verum est.

174. [*Labeo*]. Legatum ita est: 'Attiae, [(33. 1) 17 donec nubat, quinquaginta damnas esto heres meus dare' neque adscriptum est 'in annos singulos'. Labeo Trebatius praesens legatum deberi putat, sed rectius 1 dicetur id legatum in annos singulos deberi. 'Vini Falerni, quod domi nasceretur, quotannis in annos singulos binos culeos heres meus Attio dato'. etiam pro eo anno, quo nihil vini natum est, deberi duos culeos, si modo ex vindemia ceterorum annorum dari possit.

175. Cui usus fructus legatus esset, [(33. 2) 30 donec ei totius dotis satisfieret, cum ei heres pro sua parte satis dedisset, quamvis reliqui satis non darent, tamen pro ea parte usum fructum desinere habere mulierem ait Labeo: idem fieri et si per mulierem 1 mora fieret, quo minus satis acciperet. Colono suo dominus usum fructum fundi, quem is colebat, legaverat: agat colonus cum herede ita, ut iudex cogat heredem ex locationis actione eum liberare.

[*Ei cui fundum in quinquennium locaveram, legavi quidquid mihi dare facere oportet oportebitve ut sineret heres sibi habere: reliqua quoque legata videri: nam*] reliqua quoque in iudicio locationis venire. [(34. 3) 17

176. [*Labeo*]. Is qui fundum tecum com- [(33. 2) 31 munem habebat usum fructum fundi uxori legaverat: post mortem eius tecum heres arbitrum communi dividundo petierat. Blaesus ait Trebatium respondisse, si arbiter certis regionibus fundum divisisset, eius partis, quae tibi optigerit, usum fructum mulieri nulla ex parte deberi, sed eius, quod heredi optigisset, totius usum fructum eam habituram. ego hoc falsum puto: nam cum ante arbitrum communi dividundo coniunctus pro indiviso ex parte dimidia totius fundi usus fructus mulieris fuisset, non potuisse arbitrum inter alios iudicando alterius ius mutare: quod et receptum est.

177. Cum ita legatum esset: 'fructus [(33. 2) 41 annuos fundi Corneliani Publio Maevio do lego', perinde putat accipiendum esse Labeo, ac si usus fructus fundi similiter esset legatus, quia haec mens fuisse testatoris videatur.

178. [*Labeo*]. [1]Cum scriptum esset: 'quae [(33. 4) 6 pecunia propter uxorem meam ad me venit quinquaginta, tantundem pro ea dote heres meus dato', quamvis quadraginta dotis fuissent, tamen quinquaginta debere Alfenus Varus Servium respondisse scribit, quia 1 proposita summa quinquaginta adiecta sit. Item ei, quae dotem nullam habebat, vir sic legaverat: 'quanta pecunia dotis nomine' et reliqua, 'pro ea quinquaginta heres dato'. deberi ei legatum Ofilius Cascellius, item et Servii auditores rettulerunt: perinde habendum esse ac si servus alicui mortuus aut pro eo centum legata essent. quod verum est, quia his verbis non dos ipsa, sed pro dote pecunia legata videtur.

179. [*Labeo*]. Apud Aufidium libro primo [(33. 5) 20 rescriptum est, cum ita legatum est: 'vestimenta quae volet tricliniaria sumito sibique habeto', si is dixisset quae vellet, deinde, antequam ea sumeret, alia se velle dixisset, mutare voluntatem eum non posse, ut alia sumeret, quia omne ius legati prima testatione, qua sumere se dixisset, consumpsit, quoniam res continuo eius fit, simul ac si dixerit eam sumere.

180. Quidam heredem damnaverat dare [(33. 6) 7 uxori suae vinum oleum frumentum acetum mella salsamenta. Trebatius aiebat ex singulis rebus non amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset, quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius Cascellius Tubero omne, quantum pater familias reliquisset, legatum putant: 1 Labeo id probat idque verum est. 'Lucio Titio tritici modios centum, qui singuli pondo centum pendeant, heres dato'. Ofilius nihil legatum esse, quod et Labeo probat, quoniam eiusmodi triticum in rerum natura non esset: quod verum puto.

181. Cum quidam duos fundos iunctos [(33. 7) 4 haberet et ex altero boves, cum opus fecissent, in alterum reverterentur, utrumque fundum cum instrumento legaverat. Labeo Trebatius boves ei fundo cessuros putant, ubi opus fecissent, non ubi manere consuevissent: Cascellius contra. Labeonis sententiam probo.

182. Fundi instrumento legato id pecus [(33. 7) 25 cedere putabat Tubero, quod is fundus sustinere

1) *cf. fr.* 174 *pr.* 2) *cf. Labeo* (35. 1) 8.

1) *cf. fr.* 186 § 3. 4.

potuisset: Labeo contra. quid enim fiet, inquit, si, cum mille oves fundus sustinere potuisset, duo milia ovium in eo fundo fuerint? quas oves potissimum legato cessuras existimabimus? nec quaerendum esse, quid debuisset parari pecoris instrumenti fundi causa, sed quid paratum esset: non enim ex numero aut multitudine legata aestimandum esse. Labeonis sententiam 1 probo. Quidam cum in fundo figlinas haberet, figulorum opera maiore parte anni ad opus rusticum utebatur, deinde eius fundi instrumentum legaverat. Labeo Trebatius non videri figulos in instrumento 2 fundi esse. Item cum instrumentum omne legatum esset excepto pecore, pastores oviliones, ovilia quoque legato contineri Ofilius non recte putat.

183. [*Labeo*]. Dominus servum testamento [(33. 8) 22] manumiserat et ei peculium legaverat: is servus mille nummos domino debuerat et eos heredi solvit. respondi omnes eas res deberi orcino, si pecuniam orcinus quam 1 debuerat solvisset. Dominus servum, qui cum eo vicarium communem habebat, testamento manumiserat et peculium ei legaverat, deinde ipsum vicarium, qui communis erat, nominatim et ipsi et libertae suae legaverat. respondi partem quartam libertae, reliquam partem quartam[1] liberti futuram: quod et Trebatius.

184. [*Labeo*]. Qui lancem maximam [(34. 2) 31] minorem minimam relinquebat, ita legaverat: 'lancem minorem illi lego'. mediae magnitudinis videri legatam lancem responsum est, si non appareret, quam lancem ex his pater familias demonstrare voluisset.

185. Si uxori mundus muliebris legatus [(34. 2) 39] esset, ea tantummodo deberi Ofilius Labeo responderunt, quae ex his tradita utendi causa uxori viro fuissent: aliter enim interpretantibus summam fore captionem, si vascularius aut faber argentarius uxori 1 ita legasset. Cum ita legatum esset: 'argentum, quod domo mea erit cum moriar', Ofilius nec quod depositum a se nec quod commodatum reliquisset argentum legatum videri respondit. idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi, si praesentis custodiae causa, non perpetuae veluti thensauro depositum esset, quia illa verba 'quod domo mea erit' sic accipi debere 'esse solebat': et hoc probo. 2 Ateius Servium respondisse scribit, cui argentum, quod in Tusculano fundo cum moreretur habuisset, legatum esset, et quod antequam moreretur ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi: contra fore, si iniussu translatum esset.

186. Quibus diebus vicinus tuus te via [(35. 1) 40] publica, cum ad parendum condicioni ire velles, ire prohibuerit nec per te staret, quo minus agendo ob calumnias eum summoveas, hi dies condicioni non 1 imputabuntur. Quidam ita legaverat: 'si Publius Cornelius impensam, quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato'. Cascellius aiebat etiam pretium fundi dari debere, Ofilius impensae verbo negat pretium significari, sed eos dumtaxat sumptus, quos in eum posteaquam emptus esset fecit. idem Cinna scribit adiecto eo, quod non deductis fructibus impensarum ratio haberi debeat: et hoc magis verum puto. 2 Quidam Titio centum legaverat, deinde infra ita iusserat: 'quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato': mortuo patre familias Titius vixerat et viva matre familias decesserat. mortua matre heredibus Titii legatum deberi Ofilius respondit, quoniam non sub condicione esset legatum, sed ante legatum pure, deinde dies solvendi adiecta. videamus, inquit Labeo, ne id falsum sit, quia nihil intersit, utrum ita scribatur: 'quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato' an ita: 'nisi mater mea moritur, ne dato': utrubique enim sub condicione vel datum vel ademptum esse 3 legatum. Labeonis responsum probo. Dominus servo aureos quinque[1] eius legaverat: 'heres meus Sticho servo meo quem testamento liberum esse iussi, aureos quinque,[1] quos[2] in tabulis debeo, dato'. nihil servo legatum esse Namusa Servium respondisse scribit, quia dominus servo nihil debere potuisset: ego puto secundum mentem testatoris naturale magis quam civile debitum spectandum esse, et eo iure utimur. 4 Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legaverat: 'fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato'. Labeo Ofilius Trebatius responderunt fundum nihilo minus legatum esse, quia, cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa 5 legatum non peremit.[3] Thermus minor quorum arbitratu monumentum sibi fieri vellet testamento scripserat, deinde ita legaverat: 'Luciis Publiis Corneliis ad monumentum meum aedificandum mille heres meus dato'. Trebatius respondit pro eo habendum ac si ita legatum esset, si satisdedissent se ita id monumentum ex ea pecunia facturos. Labeo Trebatii sententiam probat, quia haec mens testantis fuisset, ut ea pecunia in monumentum consumeretur: idem et ego et Proculus probamus.

187. [*Labeo*]. Quae legatorum servandorum [(36. 4) 14] causa in bonis est, in causa vescendi deminuet, si filia neptis proneptis uxorve esset nec nupta sit nec suum quicquam habeat.

188. Malum navis esse partem, artemonem [(50. 16) 242] autem non esse Labeo ait, quia pleraeque naves sine malo inutiles essent, ideoque pars navis habetur: artemo autem magis adiectamento quam pars navis 1 est. Inter 'proiectum' et 'immissum' hoc interesse ait Labeo, quod proiectum esset id quod ita proveheretur ut nusquam requiesceret, qualia maeniana et suggrundae essent: immissum autem, quod ita fieret, ut aliquo loco requiesceret, veluti tigna trabes quae 2 immitteretur. Plumbum, quod tegulis poneretur, aedificii esse ait Labeo: sed id, quod hypaethri tegendi 3 causa poneretur, contra esse. 'Viduam' non solum eam, quae aliquando nupta fuisset, sed eam quoque mulierem, quae virum non habuisset, appellari ait Labeo: quia vidua sic dicta est quasi vecors, vesanus, qui sine corde aut sanitate esset: similiter viduam 4 dictam esse sine duitate. Straturam loci alicuius ex tabulis factis, quae aestate tollerentur et hieme ponerentur, aedium esse ait Labeo, quoniam perpetui usus paratae essent: neque ad rem pertinere, quod interim tollerentur.

LIBER III.

[*De legatis. 2.*]

189. Cum usum fructum horti haberem, [(7. 4) 24] flumen hortum occupavit, deinde ab eo recessit: ius

1) quartam *gloss.*

1) HS v *Iavol.* 2) quae *Iavol.* 3) *cf. fr.* 178.

quoque usus fructus restitutum esse Labeoni videtur, quia id solum perpetuo eiusdem iuris mansisset. ita id verum puto, si flumen inundatione hortum occupavit: nam si alveo mutato inde manare coeperit, amitti usum fructum existimo, cum is locus alvei publicus esse coeperit, neque in pristinum statum restitui posse. 1 Idem iuris in itinere et actu custodiendum esse ait Labeo: de quibus rebus ego idem quod in usu fructu 2 sentio. LABEO. Nec si summa terra sublata ex fundo meo et alia regesta esset, idcirco meum solum esse desinit, non magis quam stercorato agro.

190. Fructus rei est vel pignori [(22.1)49=(50.17)72] dare licere.[1]

191. Qui vestem omnem et res plurium [(33.10)10] generum supellectilis expenso ferre solitus erat, is uxori supellectilem legaverat. recte negabant vestem legato cessuram Labeo Ofilius Cascellius, quia non posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.

192. Qui habebat Flaccum fullonem et [(34.5)28] Philonicum pistorem, uxori Flaccum pistorem legaverat: qui eorum et num uterque deberetur? placuit primo eum legatum esse, quem testator legare sensisset. quod si non appareret, primum inspiciendum esse, an nomina servorum dominus nota habuisset: quod si habuisset, eum deberi, qui nominatus esset, tametsi in artificio erratum esset. sin autem ignota nomina servorum essent, pistorem legatum videri perinde ac si nomen ei adiectum non esset.

193. [*Labeo*]. Quod pupillae legatum [(36.2)30] est 'quandoque nupserit', si ea minor quam viripotens nupserit, non ante ei legatum debebitur, quam viripotens esse coeperit, quia non potest videri nupta, quae virum pati non potest.

LIBER IV.

[*De manumissionibus*].

194. Qui filium libertinum habebat, [(28.8)11] heredem eum instituerat, deinde ita scripserat: 'si mihi filius nullus erit, qui in suam tutelam veniat, tum Dama servus liber esto': is filius pupillus libertinus erat: quaerebatur, si Dama liber esset. Trebatius negat, quia filii appellatione libertinus quoque contineretur: Labeo contra, quia eo loco verum filium accipi oportet. Trebatii sententiam probo, si tamen testatorem de hoc filio locutum esse apparet.

195. Servum furiosum omni genere [(40.1)26] manumissum ad libertatem perduci putat posse Labeo.

196. 'Stichum Attio do lego et, si is ei [(40.7)39] nummos centum dederit, liber esto'. si servus ex testamento nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat, quia Attius eos a servo suo acceperit, non ab heredis servo. eum autem statuliberum esse Quintus Mucius, Gallus et ipse Labeo putant: Servius, Ofilius non esse. superiorem sententiam probo, ita tamen, ut is servus heredis, non legatarii sit, utpote cum legatum statulibertate tollatur. 1 'Stichus liber esto, quando aes alienum meum solutum creditoribusve meis satisfactum erit'. quamvis heres locuples extitisset, tamen non prius Stichum liberum futurum, quam creditores pecuniam aut satis accepissent aliove quo modo sibi cavissent, Labeo 2 Ofilius responderunt. Si heres servo pecuniam ad negotiandum dedisset, statuliberum eam ipsam numerando liberari ex testamento non posse Labeo Trebatius responderunt, quia reddere eam magis quam dare videretur. ego puto, si peculiares nummi fuerunt, ex 3 testamento eum liberum futurum. 'Dama servus cum heredi meo annorum septem operas solverit, liber esto' et is servus intra septem annos in iudicio publico esset et septimus annus praeterisset, Servius[1] ait eum non liberari debere, Labeo, et si postea solvisset annorum septem operas, liberum futurum: quod verum 4 est. 'Si Stichus Attiae mille nummos dederit, liber esto'. Attia vivo testatore decessit: non posse Stichum liberum esse Labeo Ofilius responderunt: Trebatius, si ante testamentum factum Attia decessisset idem, si postea, eum liberum futurum. Labeonis et Ofilii sententia rationem quidem habet, sed hoc iure utimur, ut 5 is servus ex testamento liber sit. Si servus operas extraneo dare iussus esset, nullus nomine servi suas operas dando liberare servum potest: quod in pecunia aliter observatur, utpote cum extraneus pro eo servo dando pecuniam servum liberaret.

[*De venditionibus et locationibus*.[2] 1.]

197. [*Labeo*]. Ei fundo, quem quis vendat, [(8.1)19] servitutem imponi, et si non utilis sit, posse existimo: veluti si aquam alicui dedere ducere[3] non expediret, nihilo minus constitui ea servitus possit: quaedam enim debere[4] habere possumus, quamvis ea nobis utilia non sunt.

198. In lege fundi vendundi lapidicinae [(18.1)77] in eo fundo ubique essent exceptae erant, et post multum temporis in eo fundo repertae erant lapidicinae. eas quoque venditoris esse Tubero respondit: Labeo referre quid actum sit: si non appareat, non videri eas lapidicinas esse exceptas: neminem enim nec vendere nec excipere quod non sit, et lapidicinas nullas esse, nisi quae appareant et caedantur: aliter interpretantibus totum fundum lapidicinarum fore, si forte toto eo sub terra esset lapis. hoc probo.

199. [*Labeo*]. Fistulas emptori accessuras [(18.1)78] in lege dictum erat: quaerebatur, an castellum, ex quo fistulis aqua duceretur, accederet. respondi apparere id actum esse, ut id quoque accederet, licet scriptura 1 non continetur. Fundum ab eo emisti, cuius filii postea tutelam administras, nec vacuam accepisti possessionem. dixi tradere te tibi possessionem hoc modo posse, ut pupillus et familia eius decedat de fundo, 2 tunc demum tu ingrediaris possessionem. Qui fundum ea lege emerat, ut soluta pecunia traderetur ei possessio, duobus heredibus relictis decessit. si unus omnem pecuniam solverit, partem familiae herciscundae iudicio servabit: nec, si partem solvat, ex empto cum venditore aget, quoniam ita contractum aes alie-3 num dividi non potuit. Frumenta quae in herbis erant cum vendidisses, dixisti te, si quid vi aut tempestate factum esset, praestaturum: ea frumenta nives corruperunt: si immoderatae fuerunt et contra consuetudinem tempestatis, agi tecum ex empto poterit.

200. † Ulp. 49 ad Sab. . . . *si funere facto* [(18.4)2§17]

---

1) *Fructuario igitur usum fructum legatum pignerare licet.*

1) *cf.* (40.7) 14 § 1. 2) *Haud scio an simpliciter 'de venditionibus' sit inscribendum, cum ea quoque, quae in fr.* 203. 204 *tractantur, inici potuerint in tractanda emptione et venditione.* 3) dedere ducere] deducere *scr.* 4) deductione *scr.*

heres vendidisset hereditatem, an impensam funeris ab emptore consequatur? et ait Labeo emptorem impensam funeris praestare debere, quia et ea, inquit, impensa hereditaria esset: cuius sententiam et Iavolenus putat veram.

201. [*Labeo*]. Hereditatem Cornelii vendidisti: deinde Attius, cui a te herede Cornelius legaverat, priusquam legatum ab emptore perciperet, te fecit heredem: recte puto ex vendito te acturum ut tibi praestetur, quia ideo eo minus hereditas venierit, ut id legatum praestaret emptor, nec quicquam intersit, utrum Attio, qui te heredem fecerit, pecunia debita sit, an legatario. (18. 4) 24

202. [*Labeo*]. Bona fides non patitur, ut, cum emptor alicuius legis[1] beneficio pecuniam rei venditae debere desisset antequam res ei tradatur, venditor tradere compelletur et re sua careret. possessione autem tradita futurum est, ut rem venditor aeque amitteret, utpote cum petenti eam rem petitor ei neque vendidisset neque tradidisset. (19. 1) 50

203. [*Labeo*]. Quod si domi habitatione conductor aeque usus fuisset, praestaturum etiam eius domus mercedem, quae vitium fecisset, deberi putat. 2 Idem iuris esse, si potestatem conducendi habebat, uti pretium conductionis praestaret. sed si locator conductori potestatem conducendae domus non fecisset et is in qua habitaret conduxisset, tantum ei praestandum putat, quantum sine dolo malo praestitisset. ceterum si gratuitam habitationem habuisset, pro portione temporis ex locatione domus deducendum esse. (19. 2) 28 1

204. [*Labeo*]. Insulam uno pretio totam locasti et eam vendidisti ita, ut emptori mercedes inquilinorum accederent. quamvis eam conductor maiore pretio locaret, tamen id emptori accedit, quod tibi conductor debeat. 1 In operis locatione non erat dictum, ante quam diem effici deberet: deinde, si ita factum non esset, quanti locatoris interfuisset, tantam pecuniam conductor promiserat. eatenus eam obligationem contrahi puto, quatenus vir bonus de spatio temporis aestimasset, quia id actum apparet esse, ut eo spatio absolveretur, sine quo fieri non possit. 2 Quidam in municipio balineum praestandum annuis viginti nummis[2] conduxerat et ad refectionem fornacis fistularum similiumque rerum centum nummi[3] ut praestarentur ei, convenerat: conductor centum nummos[3] petebat. ita ei deberi dico, si in earum rerum refectionem eam pecuniam impendi satisdaret. (19. 2) 58

205. [4][*Labeo*]. Si servus quem emeras ad libertatem proclamavit[5] et ab iudice perperam pro eo iudicatum est et dominus eius servi post rem contra te iudicatam te heredem fecit aut alio quo nomine is tuus esse coepisset, petere eum tuum esse poteris nec tibi obstabit rei iudicatae praescriptio. IAVOLENUS: haec vera sunt. (40. 12) 42

LIBER V.

[*De venditionibus et locationibus. 2.*]

206. [6]Quotiens via aut aliquid ius fundi emeretur, cavendum putat esse Labeo per te non fieri, quo minus eo iure uti possit, quia nulla eiusmodi iuris vacua traditio esset. ego puto usum eius iuris pro traditione possessionis accipiendum esse ideoque et interdicta veluti possessoria constituta sunt. (8. 1) 20

207. Fundi partem dimidiam ea lege vendidisti, ut emptor alteram partem, quam retinebas, annis decem certa pecunia in annos singulos conductam habeat. Labeo et Trebatius negant posse ex vendito agi, ut id quod convenerit fiat. ego contra puto, si modo ideo vilius fundum vendidisti, ut haec tibi conductio praestaretur: nam hoc ipsum pretium fundi videretur, quod eo pacto venditus fuerat: eoque iure utimur. (18. 1) 79

208. [*Labeo*]. Cum manu sata in venditione fundi excipiuntur, non quae in perpetuo sata sunt excipi viderentur, sed quae singulis annis seri solent, ita ut fructus eorum tollatur: nam aliter interpretantibus vites et arbores omnes exceptae videbuntur. 1 Huius rei emptionem posse fieri dixi: 'quae ex meis aedibus in tuas aedes proiecta sunt, ut ea mihi ita habere liceat', deque ea re ex empto agi. 2 Silva caedua in quinquennium venierat: quaerebatur, cum glans decidisset, utrius esset. scio Servium respondisse, primum sequendum esse quod appareret actum esse: quod si in obscuro esset, quaecumque glans ex his arboribus quae caesae non essent cecidisset, venditoris esse, eam autem, quae in arboribus fuisset eo tempore cum haec caederentur, emptoris. 3 Nemo potest videri eam rem vendidisse, de cuius dominio id agitur, ne ad emptorem transeat, sed hoc aut locatio est aut aliud genus contractus. (18. 1) 80

209. [*Labeo*]. Si et per emptorem et venditorem mora fuisset, quo minus vinum praeberetur et traderetur, perinde esse ait, quasi si per emptorem solum stetisset: non enim potest videri mora per venditorem emptori facta esse ipso moram faciente emptore. 1 Quod si fundum emisti ea lege, uti des pecuniam kalendis Iuliis, et si ipsis kalendis per venditorem esset factum, quo minus pecunia ei solveretur, deinde per te staret quo minus solveres, uti posse adversus te lege sua venditorem dixi, quia in vendendo hoc ageretur, ut, quandoque per emptorem factum sit, quo minus pecuniam solvat, legis poenam patiatur. hoc ita verum puto, nisi si quid in ea re venditor dolo fecit. (19. 1) 51

210. Quarundam rerum animo possessionem apisci nos ait Labeo: veluti si acervum lignorum emero et eum venditor tollere me iusserit, simul atque custodiam posuissem, traditus mihi videtur. idem iuris esse vino vendito, cum universae amphorae vini simul essent. sed videamus, inquit, ne haec ipsa corporis traditio sit, quia nihil interest, utrum mihi an et cuilibet iusserim custodia tradatur. in eo puto hanc quaestionem consistere, an, etiamsi corpore acervus aut amphorae adprehensae non sunt, nihilo minus traditae videantur: nihil video interesse, utrum ipse acervum an mandato meo aliquis custodiat: utrubique animi quodam genere possessio erit aestimanda. (41. 2) 51

211. Marcius domum faciendam a Flacco conduxerat: deinde operis parte effecta terrae motu concussum erat aedificium. Massurius Sabinus, si vi naturali, veluti terrae motu hoc acciderit, Flacci esse periculum. (19. 2) 59

---

1) *sc. legis contractus?* 2) XX nummum *Iavol.* 3) $\overline{\text{C}}$ nummum *Iavol.* 4) Labeo libro quarto posteriorum *inser. F. Non dubito, quin supplendum sit:* a Iavoleno epitomatorum. 5) ad lib. procl.] in libertatem adsertus *similiave Iavol.* 6) *cf.* (19. 1) 3 § 2.

212. [*Labeo*]. Cum in plures annos (19. 2) 60 domus locata est, praestare locator debet, ut non solum habitare conductor ex kalendis illis cuiusque anni, sed etiam locare habitatori si velit suo tempore possit. itaque si ea domus ex kalendis Ianuariis fulta in kalendis Iuniis permansisset, ita ut nec habitare quisquam nec ostendere alicui posset, nihil locatori conductorem praestaturum, adeo ut nec cogi quidem posset ex kalendis Iuliis refecta domu habitare, nisi si paratus fuisset locator commodam domum ei ad habi-
1 tandum dare. Heredem coloni, quamvis colonus non
2 est, nihilo minus domino possidere existimo. Vestimenta tua fullo perdidit et habes unde petas nec repetere vis: agis nihilo minus ex locato cum fullone, sed iudicem aestimaturum, an possis adversus furem magis agere et ab eo tuas res consequi fullonis videlicet sumptibus: sed si hoc tibi impossibile esse perspexerit, tunc fullonem quidem tibi condemnabit, tuas autem
3 actiones te ei praestare compellet.[1] Lege dicta domus facienda locata erat ita, ut probatio aut improbatio locatoris aut heredis eius esset: redemptor ex voluntate locatoris quaedam in opere permutaverat. respondi opus quidem ex lege dicta non videri factum, sed quoniam ex voluntate locatoris permutatum esset,
4 redemptorem absolvi debere. Mandavi tibi, ut excuteres, quanti villam aedificare velles: renuntiasti mihi ducentorum impensam excutere: certa mercede opus tibi locavi, postea comperi non posse minoris trecentorum eam villam constare: data autem tibi erant centum, ex quibus cum partem impendisses, vetui te opus facere. dixi, si opus facere perseveraveris, ex locato tecum agere, ut pecuniae mihi reliquum resti-
5 tuas. Messem inspiciente colono, cum alienam esse non ignorares, sustulisti. condicere tibi frumentum dominum posse Labeo ait, et ut id faciat, colonum ex
6 conducto cum domino acturum. Locator horrei propositum habuit se aurum argentum margaritam non recipere suo periculo: deinde cum sciret has res inferri, passus est. proinde eum futurum tibi obligatum
7 dixi, ac si propositum fuit, remissum videtur. Servum meum mulionem conduxisti: neglegentia eius mulus tuus perit. si ipse se locasset, ex peculio dumtaxat et in rem versum damnum tibi praestaturum dico: sin autem ipse eum locassem, non ultra me tibi praestaturum, quam dolum malum et culpam meam abesse: quod si sine definitione personae mulionem a me conduxisti et ego eum tibi dedissem, cuius neglegentia iumentum perierit, illam quoque culpam me tibi praestaturum aio, quod eum elegissem, qui eius-
8 modi damno te adficeret. Vehiculum conduxisti, ut onus tuum portaret et secum iter faceret: id cum pontem transiret, redemptor eius pontis portorium ab eo exigebat: quaerebatur, an etiam pro ipsa sola reda portorium daturus fuerit. puto, si mulio non ignoravit ea se transiturum, cum vehiculum locaret, mulionem
9 praestare debere. Rerum custodiam, quam horrearius conductoribus praestare deberet, locatorem totorum horreorum horreario praestare non debere puto, nisi si in locando aliter convenerit.

213. [*Labeo*]. Cum colono tibi convenit, (20. 6) 14 ut invecta importata pignori essent, donec merces tibi soluta aut satisfactum esset: deinde mercedis nomine fideiussorem a colono accepisti. satisfactum tibi videri existimo et ideo illata pignori esse desisse.

214. In fructu id esse intellegitur, quod (33. 2) 42 ad usum hominis inductum est: neque enim maturitas naturalis hic spectanda est, sed id tempus, quo magis colono dominove eum fructum tollere expedit. itaque cum olea immatura plus habeat reditus, quam si matura legatur, non potest videri, si immatura lecta est, in fructu non esse.

215. [1]Dolia fictilia, item plumbea, qui- (33. 7) 26 bus terra adgesta est, et in his viridiaria posita aedium esse Labeo Trebatius putant. ita id verum puto, si ita illigata sint aedibus, ut ibi perpetuo posita sint.
1 Molas manuarias quidem suppellectilis, iumentarias autem instrumenti esse Ofilius ait. Labeo Cascellius Trebatius neutras suppellectilis, sed potius instrumenti putant esse, quod verum puto.

? ?

216. [2]Si is, qui testamentum faceret, (28. 1) 25 heredibus primis nuncupatis, priusquam secundos exprimeret heredes, obmutuisset, magis coepisse eum testamentum facere quam fecisse Varus digestorum libro primo Servium respondisse scripsit: itaque primos heredes ex eo testamento non futuros. Labeo tum hoc verum esse existimat, si constaret voluisse plures eum, qui testamentum fecisset, heredes pronuntiare: ego nec Servium puto aliud sensisse.

LIBER VI.

[*De commodato?*]

217. Equum tibi commodavi: in eo tu cum (9.2) 57 equitares et una complures equitarent, unus ex his irruit in equum teque deiecit et eo casu crura equi fracta sunt. Labeo negat tecum ullam actionem esse, sed si equitis culpa factum esset, cum equite: sane non cum equi domino agi posse. verum puto.

[*De deposito?*]

218. [*Labeo*]. Servus tuus pecuniam (16. 3) 33 cum Attio in sequestre deposuit apud Maevium ea condicione, ut ea tibi redderetur, si tuam esse probasses, si minus, ut Attio redderetur. posse dixi cum eo, apud quem deposita esset, incerti agere, id est ad exhibendum, et exhibitam vindicare, quia servus in deponendo tuum ius deterius facere non potuisset.

[*De mandato?*]

219. [*Labeo*]. Cum pecuniam eius nomine (3. 5) 42 solveres, qui tibi nihil mandaverat, negotiorum gestorum actio tibi competit, cum ea solutione debitor a creditore liberatus sit: nisi si quid debitoris interfuit eam pecuniam non solvi.

[*De societate?*]

220. [*Labeo*]. Quotiens iussu alicuius (17. 2) 84 vel cum filio eius vel cum extraneo societas coitur, directo cum illius persona agi posse, cuius persona in contrahenda societate spectata sit.

[*De iure dotium*].

221. [*Labeo*]. Avus neptis nomine filio (23. 3) 79 natae genero dotem dedit et moritur. negat Servius

1) sed iudicem . . . compellet *Trib., cf. Gradenwitz, p.* 29. *Verbum* impossibile *Labeonis non esse constat, v. fr.* 169 *pr.*

1) *cf.* (19. 2) 19 § 2. 2) *Falsam esse inscriptionem suspicor.*

dotem ad patrem reverti et ego cum Servio sentio, quia non potest videri ab eo profecta, quia nihil ex 1 his[1] sui habuisset. Pater filiae nomine centum doti ita promisit[2] 'cum commodissimum esset'. Ateius scripsit Servium respondisse, cum primum sine turpitudine et infamia dari possit, deberi.

222. [3]Si debitor mulieris dotem (23. 3) 80—83 sponso promiserit, posse mulierem ante nuptias a debitore eam pecuniam petere neque eo nomine postea debitorem viro obligatum futurum ait Labeo. falsum est, quia ea promissio in pendenti esset, donec obligatio in ea causa est.

223. Uxor viro fundum aestimatum (23. 4) 32 centum in dotem dederat, deinde cum viro pactum conventum fecerat, ut divortio facto eodem pretio uxori vir fundum restitueret: postea volente uxore vir eum fundum ducentorum vendiderat, et divortium erat factum. Labeo putat viro potestatem fieri debere, utrum velit ducenta vel fundum reddere, neque ei pactum conventum remitti oportere. idcirco puto hoc Labeonem respondisse, quoniam voluntate mulieris fundus veniit: alioquin omnimodo fundus erat resti-1 tuendus. Si pater filiae nomine certam pecuniam in dotem promiserat[4] et pactus est, ne invitus eam solveret: nihil ab eo exigendum puto, quia id, quod pacto convento ne invitus exigeretur convenerit, in dotis causam esse non videretur.

224. Vir in fundo dotali lapidicinas (23. 5) 18 marmoreas aperuerat: divortio facto quaeritur, marmor quod caesum neque exportatum esset cuius esset et impensam in lapidicinas factam mulier an vir praestare deberet. Labeo marmor viri esse ait: ceterum viro negat quidquam praestandum esse a muliere, quia nec necessaria ea impensa esset et fundus deterior esset factus. ego non tantum necessarias, sed etiam utiles impensas praestandas a muliere existimo nec puto fundum deteriorem esse, si tales sunt lapidicinae, 1 in quibus lapis crescere possit. Si per mulierem mora fieret, quo minus aestimationem partis fundi viro solveret et fundum reciperet, cum hoc pactum erat: fructus interim perceptos ad virum pertinere ait Labeo. puto potius pro portione fructus virum habiturum, reliquos mulieri restituturum: quo iure utimur.

225. Vir mulieri divortio facto quaedam (24. 1) 64 idcirco dederat, ut ad se reverteretur: mulier reversa erat, deinde divortium fecerat. Labeo: Trebatius inter Terentiam et Maecenatem respondit si verum divortium fuisset, ratam esse donationem, si simulatum, contra. sed verum est, quod Proculus et Caecilius[5] putant, tunc verum esse divortium et valere donationem divortii causa factam, si aliae nuptiae insecutae sunt aut tam longo tempore vidua fuisset, ut dubium non foret alterum esse matrimonium: alias nec donationem ullius esse momenti futuram.

226. [*Labeo*]. Quod vir ei, (24. 1) 65 *cf.* (24. 1) 32 § 27 quae nondum viripotens nupserit, donaverit, ratum futurum existimo.

227. In his rebus, quas praeter nume- (24. 3) 66 ratam pecuniam doti vir habet, dolum malum et culpam eum praestare oportere Servius ait. ea sententia Publii Mucii est: nam is in Licinnia Gracchi uxore statuit, quod res dotales in ea seditione, qua Gracchus 1 occisus erat, perissent, ait, quia Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniae praestari oportere. Servis uxoris vir nummos in vestiarium dederat, quo parato deinde intra annum divortium intercesserat. placuit Labeoni Trebatio, qualia vestimenta post divortium essent, talia viro reddi: idem iuris futurum fuisset, si ipsa vestimenta vir emisset et servis dedisset: quod si vestimenta non redderentur, tum virum pretium in 2 dote compensaturum. Filia familias divortio facto dotem patri reddi iusserat: deinde parte dotis persoluta pater decesserat. reliquam partem, si nec delegata nec promissa novandi animo patri fuisset, mulieri solvi debere Labeo Trebatius putant, idque verum est. 3 Mancipia in dotem aestimata accepisti: *cf.* (23. 3) 18 pactum conventum deinde factum est, ut divortio facto tantidem aestimata redderes nec de partu dotalium ancillarum mentio facta est. manebit, inquit Labeo, partus tuus, quia is pro periculo mancipiorum penes 4 te esse deberet. Mulier, quae centum dotis apud virum habebat, divortio facto ducenta a viro errante stipulata erat. Labeo putat, quanta dos fuisset, tantam deberi, sive prudens mulier plus esset stipulata 5 sive imprudens: Labeonis sententiam probo. Uxor divortio facto partem dotis receperat, partem apud virum reliquerat, deinde alii nupserat et iterum vidua facta ad priorem virum redierat, cui centum decem[1] doti dederat neque eius pecuniae, quae reliqua ex priore dote erat, mentionem fecerat. divortio facto reliquum ex priore dote iisdem diebus virum redditurum ait Labeo, quibus reddidisset, si superius divortium inter eos factum non esset, quoniam prioris dotis causa in sequentem dotis obligationem esset translata: 6 et hoc verum puto. Si vir socero iniussu uxoris manente matrimonio dotem acceptam fecisset, etiamsi id propter egestatem soceri factum esset, viri tamen 7 periculum futurum ait Labeo, et hoc verum est. Si quis pro muliere dotem viro promisit, deinde herede muliere relicta decesserit, qua ex parte mulier ei heres esset, pro ea parte dotis periculum, quod viri fuisset, ad mulierem pertinere ait Labeo, quia nec melius aequius esset, quod exigere vir ab uxore non potuisset, ob id ex detrimento viri mulierem locupletari: et hoc verum puto.

LIBER VII.

LIBER VIII.

[*De tutelis*].

228. Tutoribus ita datis: 'Lucium Ti- (26. 2) 33 tium tutorem do. si is non vivit, tum Gaium Plautium tutorem do' Titius vixerat et tutelam gesserat, deinde mortuus erat. Trebatius negat ad Plautium pertinere tutelam, Labeo contra, Proculus quod Labeo. ego Trebatii sententiam probo, quia illa verba ad mortis tempus referuntur.

LIBER IX.

[*De privatis delictis*].

229. Qui domum habebat, aream in- (19. 2) 57 iunctam ei domui vicino proximo locaverat: is vicinus cum aedificaret in suo, terram in eam aream amplius

---

1) quia . . . ex his] qui . . . exheres *scr.?* 2) dixit *Iavol.* 3) *Compilatores hoc fragmentum in breve coactum l. c. imprudenter repetiverunt.* 4) dixerat *Iavol.?* 5) Caelius *scr.?*

1) centum decem] C X (*centum milia denariorum*) *Iavol.?*

quam fundamenta caementicia locatoris erant congessit, et ea terra adsiduis pluviis inundata, ita parieti eius qui locaverat umore praestituto[1] madefacto, aedificia corruerunt. Labeo ex locato tantummodo actionem esse ait, quia non ipsa congestio, sed umor ex ea congestione postea damno fuerit, damni autem iniuriae actio ob ea ipsa sit, per quae, non extrinsecus alia causa oblata, damno quis adfectus est: hoc probo.

230. Fullo actione locati de domino [(47. 2) 91] liberatus est: negat eum furti recte acturum Labeo. item si furti egisset, priusquam ex locato cum eo ageretur et, antequam de furto iudicaretur, locati actione liberatus esset, et fur ab eo absolvi debet. quod si nihil eorum ante accidisset, furem ei condemnari oportere. haec idcirco, quoniam furti eatenus 1 habet actionem, quatenus eius interest. Nemo opem aut consilium alii praestare potest, qui ipse furti faciendi consilium capere non potest.[2]

231. Latrones tibi servum eripuerant: [(49. 15) 27] postea is servus ad Germanos pervenerat: inde in bello victis Germanis servus venierat. negant posse usucapi eum ab emptore Labeo Ofilius Trebatius, quia verum esset eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset aut postliminio redisset, ei rei impedimento esse.

232. Si inferiorum dominus aedium [(47. 10) 44] superioris vicini fumigandi causa fumum faceret, aut si superior vicinus in inferiores aedes quid aut proiecerit aut infuderit, negat Labeo iniuriarum agi posse: quod falsum puto, si tamen iniuriae faciendae causa inmittitur.

LIBER X.

? ?

233. Vasa aenea salientis aquae posita, [(33. 10) 11] item si quid aliud magis deliciarum quam usus causa paratum esset, non esse supellectilis Labeo Trebatius putant. murrea autem vasa et vitrea, quae ad usum, edendi et bibendi causa, parata essent in supellectili dicuntur esse.

234. Cum lex venditionibus occurrere [(46. 1) 46] voluerit, fideiussor quoque liberatur, eo magis quod per eiusmodi actionem ad reum pervenitur.

EX LIBRIS INCERTIS.

235. Paul. 2 quaest. *In iure interrogatus,* [(11. 1) 20 § 1] *an fundum possideat, quaero an respondere cogendus sit et quota ex parte fundum possideat. respondi: Iavolenus scribit possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat, ut, si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quae non defenderetur, in possessionem actor mittatur.*

v. fr. 200. [(18. 4) 2 § 17]

236. Gai. 8 ad l. Iul. et Pap. *Illud dubitationis est, an et qui communem libertam uxorem duxerit ad hoc ius admittatur* [*scil. ut invito patrono liberta, quae ei nupta sit, alii nubere non possit*]. *Iavolenus negavit, quia non proprie videtur eius liberta, quae etiam alterius sit: aliis contra visum est . . .* [(23. 2) 46]

v. fr. 2. [(28. 2) 6 pr.]

237. Ulp. 7 ad Sab. *Ex facto etiam agitatum Pomponius et Arrianus deferunt, si quis vacua parte relicta ita instituerit 'si mihi Seius heres non erit', quem non instituerat, 'Sempronius heres esto', an hic occupare possit vacantem portionem. et Pegasus quidem existimat ad eam partem admitti: Aristo contra putat, quia huic pars esset data, quae nulla esset: quam sententiam et Iavolenus*[1] *probat et Pomponius et Arrianus et hoc iure utimur.* [(28. 5) 19]

238. Valens. 7 fideicomm. *Iavolenus cum,* [(33. 1) 15] *qui rogatus post decem annos restituere pecuniam ante diem restituerat, respondit, si propter capientis personam, quod rem familiarem tueri non posset, in diem fideicommissum relictum probetur et perdituro ei id heres ante diem restituisset, nullo modo liberatum esse: quod si tempus heredis causa prorogatum esset, ut commodum medii temporis ipse sentiret, liberatum eum intellegi: nam et plus eum praestitisse quam debuisset.*

v. fr. 148. [(34. 2) 8]

v. fr. 205. [(40. 12) 42]

239. Gai. 4 ad l. XII tab. *'Glandis' appellatione omnis fructus continetur, ut Iavolenus ait, exemplo Graeci sermonis, apud quos omnes arborum species ἀκρόδρυα appellantur.* [(50. 16) 236 § 1]

240. *Sed si cum liberis suis etiam extraneum heredem patronus reliquerit, Caelius Sabinus ait, tota bona pro virilibus partibus ad liberos defuncti pertinere, quia cum extraneus heres intervenit, non habet lex Iunia locum, sed senatus consultum: Iavolenus autem ait, tantum eam partem ex senatus consulto liberos patroni pro virilibus partibus habituros esse, quam extranei heredes ante senatus consultum lege Iunia habituri essent, reliquas vero partes pro hereditariis partibus ad eos pertinere.* [Gai. 3, 70]

1) perstillato (*Budaeus*) *scr.?* 2) *cf. Labeo* (47. 2) 23.

1) *libris ex Plautio?*

SALVIUS IULIANUS

(FLORUIT SUB HADRIANO ET ANTONINO PIO).

DE AMBIGUITATIBUS LIBER SINGULARIS.

1. In substitutione filio ita facta: 'quis- (28. 6) 31 quis mihi ex supra scriptis heres erit, idem filio heres esto', quaeritur quisquis heres quandoque fuerit intellegatur an quisquis heres tum erit, cum filius moriatur. placuit prudentibus, si quandoque heres fuisset: quamvis enim vivo pupillo heres esse desisset, forte ex causa de inofficioso, quae pro parte mota est, futurum tamen 1 eum heredem ex substitutione creditum est. Non simili modo in hac specie dicendum est, si quis, cum filios duos haberet, Gaium puberem, Lucium impuberem, ita filio substituisset: 'si Lucius filius meus impubes decesserit neque mihi Gaius filius heres erit, tunc Seius heres esto': nam ita prudentes hoc interpretati sunt, ut ad impuberis mortem condicio substitutionis esset referenda.

2. Qui duos mulos habebat ita legavit: (32) 62 'mulos duos, qui mei erunt cum moriar, heres dato': idem nullos mulos, sed duas mulas reliquerat. respondit Servius deberi legatum, quia mulorum appellatione etiam mulae continentur, quemadmodum appellatione servorum etiam servae plerumque continentur. id autem eo veniet, quod semper sexus masculinus etiam femininum sexum continet.

3. Si is qui ducenta deposuit ita leget: (34. 5) 13 'Seio cum ducentis quae apud eum deposui trecenta lego', singulae summae separate quidem certam habent demonstrationem, coniunctione vero tali incidunt in ambiguitatem. sed dicendum est non trecenta, sed 1 quingenta deberi, quia duae summae iunguntur. Si quis leget: 'fundum Scianum heres meus Attio cum Dione Maevii servo dato', dubitatur quidem, Dioni quoque fundus legatus sit an Dio cum fundo legatus sit. sed magis dicendum est non solum fundum, sed etiam servum Dionem esse legatum, maxime si nullas 2 iustas causas habuit Dioni legandi. Cum ita stipulationem concipimus: 'si hominem aut fundum non dederis, centum dari spondes'? utrumque est faciendum, ne stipulatio committatur, id est sive alterum sive neutrum factum sit, tenebit stipulatio. idemque est evidenter, cum propositis specialiter pluribus rebus, quas fieri volumus, ita stipulamur: 'si quid eorum factum non erit': veluti 'Stichum et Damam et Erotem sisti? si quis eorum non steterit, decem dari'? necesse est enim omnes esse sistendos, ut stipulationi satisfiat. vel ut propius accedamus, fingamus ita stipulationem factam: 'si Stichum et Damam et Erotem non sisteris, decem dari'? neque enim dubitabimus, quin aeque 3 omnes sisti oporteat. Utrum ita concipias stipulationem 'si illud aut illud factum non erit' an hoc modo 'si quid eorum factum non erit, quae ut fierent, comprehensa sunt', hoc interest, quod, quamvis altero facto verum sit hoc aut illud vere factum esse, non ideo tamen verum erit hoc aut illud factum non esse. nam simul ea possunt esse vera, quamvis inter se contraria sunt, quia cum significatio non ex universo, sed ex aliquo sumitur, si veri aliquid inde sit, veram efficit totam orationem: sicut e contrario duae orationes pugnantia continentes simul falsae sunt, veluti si qui liberorum partim puberes, partim impuberes decesserint: nam et hoc falsum erit omnes impuberes decessisse et illud omnes puberes decessisse. id accidit, quia significatio sumitur ex universo, in quo si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. animadvertendum igitur est, quid sit, de quo quaeritur. nam cum ita concipio 'si illud aut illud non fuerit', quaeri debet, an aliquid factum non sit: illius effectus hic est, ut neutrum fiat, huius autem, ut utrumque fiat: nec in illo prodest aliquid non fecisse, si aliquid factum sit, neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit. 4 Proinde si quis ita interroget: 'eorum quid, quae obiciuntur tibi, fecisti'? ille neget, hoc exprimat: 'eorum quid, quae obiciuntur, non feci', id est 'nihil 5 horum feci'. Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum fieri velit, ita comprehendere debet: 'illud aut illud fieri spondes? si nihil eorum 6 factum erit, tantum dabis'? Item si pater familias in testamento ita scripserit: 'si quis mihi filius aut filia genitur, heres mihi esto: si mihi filius aut filia heres non erit, Seius heres esto', non satis voluntatem suam declaravit, si non aliter extraneum heredem esse volet, quam si neque filius neque filia heres sit: hoc enim modo concipi oportet: 'si mihi neque filius neque filia heres erit'. potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis, cum filium et filiam habeat, utrumque heredem instituere velit, sed sive alter heres futurus sit, extraneum miscere, sive neuter, extraneum substituere. sed proclivior est sententia testatoris sic esse interpretanda, ut, sive filius sive filia nati ei fuerint, extraneus non admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.[1]

DIGESTORUM LIBRI XC.[2]

(Cum notis Mauriciani Marcelli Scaevolae Pauli).

LIBER I.

[Ad municipalem (E. I)].

4. † Paul. 1 ad edict. *Si filius familias volente* (50. 8) 9 *patre magistratum gesserit, Iulianus existimavit in solidum patrem teneri in id, quod eius nomine rei publicae abesset.*

1) nisi . . . expresserit *Trib.?* 2) *Iuliani digesta conscripta sunt sub Hadriano et Antonino Pio. Sunt autem divisa in duas partes, quarum prior (lib. I—LVIII) edicti sequitur ordinem, posterior (lib. LIX—XC) ad leges pertinet senatusque consulta.*

[*De iurisdictione* (*E. II*)].[1]

5. Saepe audivi Caesarem nostrum dicen- (1. 18) 8 tem hac rescriptione: 'eum qui provinciae praeest adire potes' non imponi necessitatem proconsuli vel legato eius vel praesidi provinciae suscipiendae cognitionis, sed eum aestimare debere, ipse cognoscere an iudicem dare debeat.

6. More maiorum ita comparatum est, ut is (2. 1) 5 demum iurisdictionem mandare possit, qui eam suo iure, non alieno beneficio habet.

7. Ulp. 3 ad edict. [*Inter consen-* (5. 1) 2 pr. = (2. 1) 15 *tientes cuiusvis magistratus est iurisdictio.*] *Consensisse autem videntur, qui sciant se non esse subiectos iurisdictioni eius et in eum consentiant. ceterum si putent eius iurisdictionem esse, non erit eius iurisdictio: error enim litigatorum, ut Iulianus quoque libro primo digestorum scribit, non habet consensum.*

8. † Ulp. eod. *Omnes autem isti domum* (5. 1) 2 § 4. 5 *revocant, si non ibi contraxerunt, ubi conveniuntur. ceterum si contraxerunt ibi, revocandi ius non habent: exceptis legatis, qui licet ibi contraxerunt, dummodo ante legationem contraxerunt, non compelluntur se Romae defendere, quamdiu legationis causa hic demorantur. quod et Iulianus scribit et divus Pius rescripsit. plane si perfecta legatione subsistant, conveniendos eos divus* 5 *Pius rescripsit. Item si extra provinciam suam contraxerunt, licet non in Italia, quaestionis est, an Romae conveniri possint. et Marcellus in eo solo privilegio eos uti domum revocandi, quod in civitate sua vel certe intra provinciam contraxerunt: quod est verum. sed et si agant, compelluntur se adversus omnes defendere: non tamen si iniuriam suam persequantur vel furtum vel damnum quod nunc passi sunt: alioquin, ut et Iulianus eleganter ait, aut impune contumeliis et damnis adficientur aut erit in potestate cuiusque pulsando eos subicere ipsos iurisdictioni, dum se vindicant.*

9. † Paul. 17 ad Plaut. *Sed si postulatur* (5. 1) 24 § 2 *in rem actio adversus legatum, numquid danda sit, quoniam ex praesenti possessione haec actio est? Cassius respondit sic servandum, ut, si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio, si vero ex multis servis de uno agatur, non sit inhibenda: Iulianus sine distinctione denegandam actionem: merito: ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis avocetur.*

10. Si legationis tempore quis servum vel (5. 1) 25 aliam rem emerit aut ex alia causa possidere coeperit, non inique cogetur eius nomine iudicium accipere: aliter enim potestas dabitur legatis sub hac specie res alienas domum auferendi.

11. [*De eo autem qui adiit hereditatem Cas-* (5. 1) 27 *sius scribit, quamvis Romae adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio. ... sed nec legatariis datur actio, sed, nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod et in hereditariis creditoribus dicendum est.*] Quid enim prohibet legatum publico munere fungi et actorem custodiae causa in possessione rerum hereditariarum esse?

12. † Callistr. 1 cognit. *Senator si negotiis* (5. 1) 36 § 1 *alienis se optulerit in provincia, non debet iudicium recusare negotiorum gestorum, sed actionem eum excipere oportere Iulianus respondit, cum sua sponte sibi hanc obligationem contraxerit.*

[*Quod quisque iuris etc.* (*E.* 8)].

13. † Ulp. 3 ad edict. *Quod autem ait* (2. 2) 3 § 5—7 *praetor, ut is eodem iure utatur, an etiam ad heredem haec poena transmittatur? et scribit Iulianus non solum* 6 *ipsi denegari actionem, sed etiam heredi eius. Illud quoque non sine ratione scribit non solum in his actionibus pati cum poenam edicti, quas tunc habuit cum incideret in edictum, verum si quae postea ei adquirentur.* 7 *Ex hac causa solutum repeti non posse Iulianus putat: superesse enim naturalem causam, quae inhibet repetitionem.*

[*De pactis* (*E.* 10)].

14. † Paul. 3 ad edict. . . . *conven-* (2. 14) 4 pr. § 2. 3 *tiones etiam tacite valent . . . idem Iuliano placet. ex facto etiam consultus, cum convenisset, ut donec usurae solverentur sors non peteretur, et stipulatio pure concepta fuisset, condicionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.*

15. † Ulp. 4 ad edict. . . . *puto recte Iulia-* (2. 14) 7 § 2 *num a Mauriciano reprehensum in hoc: dedi tibi Stichum ut Pamphilum manumittas: manumisisti: evictus est Stichus. Iulianus scribit in factum actionem a praetore dandam.*

† Paul. 5 quaest. *Si dedi tibi servum, ut ser-* (19. 5) 5 § 2 *vum tuum manumitteres, et manumisisti et is quem dedi evictus est, si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Iulianus scribit, si ignorans, in factum civilem.*[1]

† Ulp. l. c. *Ille* [*scil. Mauricianus*] *ait* (2. 14) 7 § 2 *civilem incerti actionem, id est praescriptis verbis,*[2] *sufficere: esse enim contractum, quod Aristo συνάλλαγμα dicit, unde haec nascitur actio.*

16. † Ulp. ibid. . . . *cum duo heredes* (2. 14) 7 § 6 *emptori exstiterunt, venditor cum altero pactus est, ut ab emptione recederetur: ait Iulianus valere pactionem et dissolvi pro parte emptionem: quoniam et ex alio contractu paciscendo alter ex heredibus adquirere sibi potuit exceptionem.*

17. † Ulp. ibid. *Plerumque solemus dicere* (2. 14) 10 § 2 *doli exceptionem subsidium esse pacti exceptionis: quosdam denique, qui exceptione pacti uti non possunt, doli exceptione usuros et Iulianus scribit*[3] *et alii plerique consentiunt.*

18. † Paul. 3 ad edict. *Tutoris quoque, ut* (2. 14) 15 *scribit Iulianus, pactum pupillo prodest.*

19. † Paul. ibid. *Si pactus sim, ne a me* (2. 14) 17 § 4 *neve a Titio petatur, non proderit Titio, etiamsi heres extiterit, quia ex post facto id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat, ne a se neve a filia peteretur, cum filia patri heres extitisset.*

20. † Paul. ibid. *Iulianus quoque scribit,* (2. 14) 21 § 2 *si pater pactus sit ne a se neve a filio petatur, magis est ut pacti exceptio filio familias danda non sit, sed doli prosit.*

21. † Paul. ibid. *Sed quamvis fideiussoris* (2. 14) 25 § 2 *pactum reo non prosit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit.*

22. † Gai. 1 ad ed. prov. *Qui pecuniam a servo* (2. 14) 30 § 1 *stipulatus est, quam sibi Titius debebat, si a Titio petat, an exceptione pacti conventi summoveri et possit et debeat, quia pactus videatur, ne a Titio petat, quaesitum est. Iulianus ita summovendum putat, si stipulatori in*

1) *cf. Lenel, p.* 45.

1) civilem *Trib.* 2) id est p. v. *Trib.* 3) *cf. fr.* 20. 21.

dominum istius servi de peculio actio danda est, id est si iustam causam intercedendi servus habuit, quia forte tantandem pecuniam Titio debuit: quod si quasi fideiussor intervenit, ex qua causa in peculium actio non daretur,[1] *non esse inhibendum creditorem, quo minus a Titio petat: aeque nullo modo prohiberi eum debere, si eum servum liberum esse credidisset.*

[*De in ius vocando* (*E.* 11)].

23. † Ulp. 5 ad edict. . . . *si ad iusiurandum adegi, ne uxorem ducat, ne nubat, impune in ius vocabor. et Celsus quidem ait in tali liberto ius ad filium meum me vivo non transire: sed Iulianus contra scribit.* [(2. 4) 8 § 2]

? ?[2]

24. Ad eos, qui servandum aliquid conducunt aut utendum accipiunt, damnum iniuria ab alio datum non pertinere procul dubio est: qua enim cura aut diligentia consequi possumus, ne aliquis damnum nobis iniuria det? [(13. 6) 19 = (19. 2) 41]

† Ulp. 5 ad edict. *Sed Marcellus interdum esse posse ait, sive custodiri potuit, ne damnum daretur, sive ipse custos damnum dedit: quae sententia Marcelli probanda est.* [(19. 2) 41]

25. † Ulp. ibid. *Marcellus apud Iulianum notat verbo 'perisse' et scissum et fractum contineri et vi raptum.* [(50. 16) 9]

LIBER II.

[*Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur* (*E.* 21)].

26. [3]Haec stipulatio 'noxis solutum praestari' non existimatur ad eas noxas pertinere, quae publicam exercitionem et coercitionem capitalem habent. [(50. 16) 200]

27. † Paul. 6 ad edict. *Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit . . .: [si dominus] falso neget in sua potestate esse, suscepturum iudicium sine noxae deditione. idque Iulianus scribit et si dolo fecerit, quominus in eius esset potestate.* [(2. 9) 2 § 1]

[*De eo per quem factum erit, quo minus quis vadimonium sistat* (*E.* 23)].

28. Ex hoc edicto adversus eum, qui dolo fecit, quo minus quis in iudicium vocatus[4] sistat, in factum actio competit quanti actoris interfuit eum sisti. in quo iudicio deducitur si quid amiserit actor ob eam rem: veluti si reus tempore dominium rei interim 1 sibi adquirat aut actione liberatus fuerit. Plane si is, qui dolo fecerit, quo minus in iudicio[5] sistatur, solvendo non fuerit, aequum erit adversus ipsum reum restitutoriam actionem competere, ne propter dolum alienum reus lucrum faciat et actor damno adficiatur. 2 Si et stipulator dolo Titii et promissor dolo Maevi impeditus fuerit, quo minus in iudicio[5] sistatur: uterque adversus eum, cuius dolo impeditus fuerit, actione 3 in factum experietur. Si et stipulator dolo promissoris et promissor dolo stipulatoris impeditus fuerit quo minus ad iudicium[6] veniret: neutri eorum praetor succurrere debebit, ab utraque parte dolo compensando. 4 Si a fideiussore[7] quinquaginta stipulatus fuero, si in iudicium[1] reus non venerit, petiturus a reo centum,[2] et dolo malo Sempronii factum fuerit, ne in iudicium[1] reus veniat: centum a Sempronio consequar. tanti enim mea interfuisse videtur, quia, si venisset in iudicium,[1] actio mihi centum adversus reum vel adversus heredem eius competebat, licet fideiussor[3] minorem summam mihi promiserit. [(2. 10) 3]

LIBER III.

[*De cognitore ad litem suscipiendam dato* (*E.* 27)].

29. † Ulp. 8 ad edict. *'Procuratorem*[4] *ad litem suscipiendam datum, pro quo consentiente dominus iudicatum solvi exposuit', praetor ait, 'iudicium accipere cogam'. verum ex causa non debebit compelli, ut puta inimicitiae capitales intervenerunt inter ipsum procuratorem*[4] *et dominum: scribit Iulianus debere in procuratorem*[4] *denegari actionem. item si dignitas accesserit procuratori*[5]*: vel rei publicae causa afuturus sit vel hereditas superveniens eum occupet: vel ex alia iusta causa. hoc amplius et si habeat praesentem dominum, non debere compelli procuratorem.*[4] [(3. 3) 8 § 3] [(3.3) 10]

[*De cognitore abdicando vel mutando* (*E.* 28)].

30. † Ulp. 9 ad edict. *Si ex parte actoris litis translatio fiat, dicimus committi iudicatum solvi stipulationem a reo factam, idque et Neratius probat et Iulianus et hoc iure utimur: scilicet si dominus satis accepit.* [(3. 3) 27 § 1]

[*Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat* (*E.* 29)].

31. † Ulp. ibid. *Iulianus ait eum, qui dedit diversis temporibus procuratores duos, posteriorem dando priorem prohibuisse videri.* [(3. 3) 31 § 2]

32. † Ulp. ibid. *Pomponius scribit non omnes actiones per procuratorem posse quem instituere. denique ut liberi, qui in potestate absentis dicuntur, ducantur, interdictum non posse desiderare ait nisi, ut Iulianus ait, causa cognita, id est si et nominatim ei mandatum sit et pater valetudine vel alia iusta causa impediatur.* [(3. 3) 40 pr.]

[*De defendendo domino et de satisdando* (*E.* 32)].

33. Ulp. ibid. *Defendere autem est id facere quod dominus in litem faceret, et cavere idonee: nec debebit durior condicio procuratoris fieri quam est domini, praeterquam in satisdando. praeter satisdationem procurator ita defendere videtur, si iudicium accipiat. unde quaesitum est apud Iulianum, an compellatur, an vero sufficiat ob rem non defensam stipulationem committi. et Iulianus scribit libro tertio digestorum compellendum accipere iudicium: nisi et agendum causa cognita recusaverit vel ex iusta causa remotus fuerit.* [(3. 3) 35 § 3]

34. † Ulp. ibid. *Omnium autem actionum nomine debet defendere, etiam earum quae in heredem 1 non dantur. Unde est quaesitum, si adversarius plures intendat actiones et in singulas singuli existant defensores suscipere parati: videri eum recte defendi Iulianus ait.* [(3. 3) 37]

35. † Ulp. ibid. *Quaeritur apud Iulianum: utrum dominum solum ratam rem habere debet satisdare* [(3. 3) 39 § 2]

1) *cf. Iulian.* 12 *dig.* (15. 1) 3 § 6. 2) *cf. Lenel*, § 13. 3) *Pertinent haec ad edicti verba* 'si ex noxali causa agatur'. 4) in iudicium vocatus] vadimonium *Iulian.* 5) in iudicio] vadimonium *aut* in iure *Iulian.* 6) in ius *Iulian.* 7) sponsore *Iulian.*

1) ius *Iulian.* 2) *cf. Gai.* 4, 186. 3) sponsor *Iulian.* 4) cognitorem *Ulp.* 5) cognitori *Ulp.*

an etiam ceteros creditores? et ait dumtaxat de domino cavendum nec illis verbis 'ad quem ea res pertinet' creditores contineri: nam nec ipsi domino haec incumbebat cautio.

36. † Paul. 9 ad edict. *Si procuratori opus* (3. 3) 45 § 2 *novum nuntiatum sit isque interdicto utatur 'ne ei vis fiat aedificanti', defensoris partes eum sustinere nec compelli cavere ratam rem dominum habiturum Iulianus ait, et si satisdederit, non animadverto, inquit Iulianus, quo casu stipulatio committatur.*

37. Qui absentem emptorem eundemque (3. 3) 75 possessorem fundi defendebat et iudicium nomine eius accipiebat, postulabat a venditore fundi, ut ab eo defenderetur: venditor desiderabat caveri sibi ratam rem emptorem habiturum: puto eum venditori de rato satisdare debere, quia si fundum agenti restituerit, nihil prohibet dominum rem petere et cogi venditorem rursus defendere.

38. † Ulp. ibid. *Vulgo observatur, ne tutor* (26. 7) 23 *caveat ratam rem pupillum habiturum, quia rem in iudicium deducit. quid tamen si dubitetur, an tutor sit vel an duret tutor vel an gestus illi commissus sit? aequum est adversarium non decipi. idem et in curatore est, ut Iulianus scripsit.*

39. Ulp. 15 ad edict. ... *Iulianus* (44. 2) 3 = (44. 2) 7 § 4 *libro tertio digestorum respondit exceptionem rei iudicatae obstare, quotiens eadem quaestio inter easdem personas revocatur: et ideo et si singulis rebus petitis hereditatem petat vel contra, exceptione summovebitur.*

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

40. Ulp. 10 ad edict. *Iulianus libro tertio* (3. 5) 5 § 2 *digestorum scribit, si pupilli tui negotia gessero non mandatu tuo, sed ne tutelae iudicio tenearis, negotiorum gestorum te habebo obligatum: sed et pupillum, modo si locupletior fuerit factus.*[2]

41. † Iustinian. *Si quis nolente et specia-* C. (2. 18) 24 *liter prohibente domino rerum administrationi earum sese immiscuit, apud magnos auctores dubitabatur, si pro expensis, quae circa res factae sunt, talis negotiorum gestor habeat aliquam adversus dominum actionem. Quam quibusdam pollicentibus . . ., aliis negantibus, in quibus et Salvius Iulianus fuit, . . .*

42. Ulp. ibid. *Iulianus libro tertio trac-* (3. 5) 7 § 3 *tat, si ex duobus sociis alter me prohibuerit administrare, alter non: an adversus eum qui non prohibuit habeam negotiorum gestorum actionem? movetur eo, quod, si data fuerit adversus eum actio, necesse erit et eum pertingi qui vetuit: sed et illud esse iniquum eum qui non prohibuit alieno facto liberari, cum et si mutuam pecuniam alteri ex sociis prohibente socio dedissem, utique eum obligarem. et puto secundum Iulianum debere dici superesse contra eum qui non prohibuit negotiorum gestorum actionem, ita tamen ut is qui prohibuit ex nulla parte neque per socium neque per ipsum aliquid damni sentiat.*

43. † Ulp. ibid. . . . *Iulianus scribit, eum,* (3. 5) 9 § 1 *qui insulam fulsit vel servum aegrotum curavit, habere negotiorum gestorum actionem, si utiliter hoc faceret, licet eventus non sit secutus.*

44. † Paul. 9 ad edict. *Debitor meus, qui mihi* (3. 5) 12 *quinquaginta debebat, decessit: huius hereditatis curationem suscepi et impendi decem: deinde redacta ex venditione rei hereditariae centum in arca reposui: haec sine culpa mea perierunt. quaesitum est, an ab herede, qui quandoque extitisset, vel creditam pecuniam quinquaginta petere possim vel decem quae impendi. Iulianus scribit in eo verti quaestionem, ut animadvertamus, an iustam causam habuerim seponendorum centum: nam si debuerim et mihi et ceteris hereditariis creditoribus solvere, periculum non solum sexaginta, sed et reliquorum quadraginta me praestaturum, decem tamen quae impenderim retenturum, id est sola nonaginta restituenda.*[1] *si vero iusta causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur, veluti si periculum erat, ne praedia in publicum committerentur, ne poena traiecticiae pecuniae augeretur aut ex compromisso committeretur: non solum decem, quae in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta quae mihi debita sunt ab herede me consequi posse.*

45. Ex facto quaerebatur: quendam ad (3. 5) 29 siliginem emendam curatorem decreto ordinis constitutum: eidem alium subcuratorem constitutum siliginem miscendo corrupisse atque ita pretium siliginis, quae in publicum empta erat, curatori adflictum esse: quaque actione curator cum subcuratore experiri possit et consequi id, ut ei salvum esset, quod causa eius damnum cepisset. Valerius Severus respondit adversus contutorem negotiorum gestorum actionem tutori dandam: idem respondit: ut magistratui adversus magistratum eadem actio detur, ita tamen, si non sit conscius fraudis. secundum quae etiam in subcuratore idem dicendum est.

v. fr. 46 (*lib. IV*). (4. 2) 9 § 5

LIBER IV.

[*Quod metus causa gestum erit* (*E.* 39)].

46. Ulp. 11 ad edict. *Iulianus libro* (4. 2) 9 § 5. 7. 8 *tertio*[2] *digestorum putat eum, cui res metus causa tradita*[3] *est, non solum reddere, verum et de dolo repromittere debere.*

7 *Si acceptilatione liberatio intervenit, restituenda erit in pristinum statum obligatio, usque adeo, ut Iulianus scribat libro quarto digestorum, si pecunia debita fuit, quae accepta per vim facta est, nisi vel solvatur vel restituta obligatione iudicium accipiatur, quadruplo eum condemnandum.*

8 *Cum autem haec actio in rem sit scripta nec personam vim facientis coerceat, sed adversus omnes restitui velit quod metus causa factum est: non inmerito Iulianus a Marcello notatus est scribens, si fideiussor vim intulit, ut accepto liberetur, in reum non esse restituendam actionem, sed fideiussorem, nisi adversus reum quoque actionem restituat, debere in quadruplum condemnari. sed est verius, quod Marcellus notat: etiam adversus reum competere hanc actionem, cum in rem sit scripta.*

PAULUS *notat. Si quis alius sine malitia* (4. 2) 11 *fideiussoris ut fideiussori accepto fieret vim fecit, non tenebitur fideiussor, ut rei quoque obligationem restituat.*

47. † Ulp. ibid. *Iulianus ait eum, qui vim* (4. 2) 12 § 2 *adhibuit debitori suo ut ei solveret, hoc edicto non teneri propter naturam metus causa actionis quae damnum exigit.*

---

1) *cf.* (3. 3) 40 § 2. 2) sed et . . . factus] *dubitare licet haec verba Iuliani sint an ab Ulpiano addita.*

1) id est . . . restituenda] *gloss.* 2) quarto (*IIII pro III*) *scr.* 3) mancipata *Iulian.?*

48. † Ulp. ibid. *Sed et si quis* [(4. 2) 14 § 9. 12. 14] *per vim stipulatus cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus, ex stipulatu eum agentem adversus exceptionem replicatione adiuvari Iulianus putat, cum in quadruplo et simplum sit reus consecutus.*
12 *Qui vim intulit, cum possessionem a me sit consecutus, fur non est: quamvis qui rapuit, fur improbior esse videatur, ut Iuliano placet.*
14 *Iulianus ait quod interest quadruplari solum, et ideo eum, qui ex causa fideicommissi quadraginta debebat, si trecenta promiserit per vim et solverit, ducentorum sexaginta quadruplum consecuturum: in his enim cum effectu vim passus est.*

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

49. Ulp. ibid. *Iulianus libro quarto* [(4. 3) 7 pr.] *scribit, si minor annis viginti quinque consilio servi circumscriptus eum vendidit cum peculio emptorque eum manumisit, dandam in manumissum de dolo actionem.*

50. † Papin. 37 quaest. *Si fideiussor promissum* [(4. 3) 19] *animal ante moram occiderit, de dolo actionem reddi adversus eum oportere Neratius Priscus et Iulianus responderunt, quoniam debitore liberato per consequentias ipse quoque dimittitur.*

51. † Paul. 11 ad edict. *Si persuaseris* [(4. 3) 20 § 1] *mihi nullam societatem tibi fuisse cum eo cui heres sum, et ob id iudicio absolvi te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit.*

[*De minoribus* (*E.* 41)].

52. Ulp. 11 ad edict. *Marcellus apud* [(4. 4) 11 § 4. 7] *Iulianum notat: si minor sibi servum necessarium comparaverit, mox decesserit, non debere eum restitui.*
7 . . . *si minor annis cum filio familias maiore contraxerit, et Iulianus libro quarto digestorum et Marcellus libro secundo digestorum scribit posse in integrum restitui, ut magis aetatis ratio quam senatus consulti habeatur.*

53. † Paul. 12 ad edict. . . . *etsi pupillo cau-* [(27. 6) 6] *tum sit, melius dicitur rem suam restitui pupillo quam incertum cautionis eventum eum spectare: quod et Iulianus, si . . . circumventus sit pupillus, respondit.*

[*De capite minutis* (*E.* 42)].

54. † Paul. 11 ad edict. *Si libertate adempta* [(4. 5) 7 § 2] *capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est, quia nec praetoria iurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio sit: sed utilis actio adversus dominum danda est, ut Iulianus scribit, et nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in bona quae habuit mitti.*

[*Ex quibus causis maiores XXV annis in integrum restituuntur* (*E.* 43)].

55. Ulp. 12 ad edict. *Iulianus libro quarto* [(4. 6) 17 pr.] *scribit non solum adversus possessorem hereditatis succurrendum militi, verum adversus eos quoque, qui a possessore emerunt, ut vindicari res possint, si miles hereditatem adgnoverit: quod si non adgnoverit, ex post facto usucapionem processisse manifestatur.*

Ulp. 15 ad edict. . . . *si id quod a debitori-* [(5. 3) 25 § 17] *bus exegit possessor petitori hereditatis solvit, liberari debitores Iulianus libro quarto digestorum scribit, sive bonae fidei possessor sive praedo fuit qui debitum ab his exegerat, et ipso iure eos liberari.*

56. Ulp. 12 ad edict. *Eum quoque cui sic* [(4. 6) 17 § 1] *legatum sit: 'vel*[1] *in annos singulos, quibus in Italia esset', restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset, et Labeo scribit et Iulianus libro quarto et Pomponius libro trigensimo primo probant: non enim dies actionis exit, ubi praetoris auxilium necessarium erat, sed condicio in causa est.*

57. Ulp. ibid. . . . *cum feriae tempus* [(4. 6) 26 § 7] *eximunt, restitutio dumtaxat ipsorum dierum facienda est, non totius temporis. et ita Iulianus libro quarto digestorum scribit: ait enim rescissionem usucapionis ita faciendam, ut hi dies restituantur, quibus actor agere voluit et interventu feriarum impeditus est.*

[*De restituenda lite* (*E.* 45)].

58. Qui cum herede egit, ex- [(44. 7) 15 = (44. 2) 2] ceptione summotus est hac: 'si non in ea causa tabulae testamenti sint, ut contra eas emancipato bonorum possessio dari possit'. emancipato omittente bonorum possessionem non inique postulabit creditor restitui sibi actionem adversus scriptum heredem: nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

[*Qui arbitrium receperint* (*E.* 48)].

59. † Ulp. 13 ad edict. . . . *in servum* [(4. 8) 7 pr. § 1] *Labeo compromitti non posse libro undecimo scribit: et* 1 *est verum. Unde Iulianus ait, si in Titium et servum compromissum sit, nec Titium cogendum sententiam dicere, quia cum alio receperit: quamvis servi, inquit, arbiterium nullum sit.*

† Paul. 13 ad edict.[2] *Sed si ita compromissum* [(4. 8) 8] *sit, ut vel alterutrius sententia valeat, Titium cogendum.*

60. † Ulp. 13 ad edict. *Iulianus ait, si eum* [(4. 8) 9 § 4. 5] *infamaverunt litigatores, non omnimodo praetorem debere* 5 *eum excusare, sed causa cognita. Idem et si spreta auctoritate eius ad iudicium litigatores* [(4. 8) 11 pr.] *ierint, mox ad eundem arbitrum redierint, praetorem non debere eum cogere inter eos disceptare, qui ei contumeliam hanc fecerunt, ut eum spernerent et ad alium irent.*

61. † Ulp. ibid. *Arbitrum autem cogen-* [(4. 8) 11 § 1. 4. 5] *dum non esse sententiam dicere, nisi compromissum intervenerit.*
4 *Item Iulianus scribit non cogendum arbitrum sen-* 5 *tentiam dicere, si alter promiserit, alter non. Idem dicit, et si sub condicione fuerit poena compromissa, veluti 'si navis ex Asia venerit, tot milia': non enim prius arbitrum cogendum sententiam dicere, quam condicio exstiterit: ne sit inefficax deficiente condicione.*

62. Ulp. ibid. *Item si unus ex litiga-* [(4. 8) 17 pr.] *toribus bonis suis cedat, Iulianus libro quarto digestorum scribit non esse cogendum arbitrum sententiam dicere, cum neque agere neque conveniri possit.*

63. Paul. 13 ad edict. . . . *si sic fuit in arbi-* [(4. 8) 19 pr.] *trum compromissum, ut certam sententiam dicat, nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere Iulianus scribit libro quarto digestorum.*

64. Ulp. 13 ad edict. *Si quis ex litiga-* [(4. 8) 21 § 9. 10] *toribus ideo non adfuerit, quod valetudine vel rei publicae causa absentia impeditus sit aut magistratu aut alia iusta*

1) U, *i. e. quinque milia, scr.* 2) *Iulianus hoc loco laudetur an alius quis iuris consultus, in dubio remanet.*

de causa, poenam committi Proculus et Atilicinus aiunt: sed si paratus sit in eundem compromittere, actionem denegari aut exceptione tutum fore. sed hoc ita demum verum erit, si arbiter recipere in se arbiterium fuerit paratus: nam invitum non esse cogendum Iulianus libro 10 *quarto digestorum recte scribit. . . . Si arbiter iussit puta in provincia adesse litigatores, cum Romae esset in eum compromissum, an ei impune *non* pareatur, quaeritur. et est verius, quod Iulianus ait libro quarto, eum locum compromisso inesse, de quo actum sit ut promitteretur: impune igitur ei non parebitur, si alio loci adesse iusserit.*

65. † Ulp. ibid. *Si plures arbitri fuerint* (4. 8) 27 § 3 *et diversas sententias dixerint, licebit sententia eorum non stari: sed si maior pars consentiat, ea stabitur, alioquin poena committetur. inde quaeritur apud Iulianum, si ex tribus arbitris unus quindecim, alius decem, tertius quinque condemnent, qua sententia stetur: et Iulianus scribit quinque debere praestari, quia in hanc summam omnes consenserunt.*

66. † Paul. 13 ad edict. *Iulianus indi-* (4. 8) 32 § 6. 16 *stincte scribit: si per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de ea re, de qua publicum iudicium sit constitutum, veluti de adulteriis sicariis et similibus, vetare debet praetor sententiam dicere nec dare dictae exsecutionem.*
16 *Iulianus impune non pareri, si iubeat ad alium arbitrum ire, ne finis non sit: quod si hoc modo dixerit, ut arbitrio Publii Maevii fundus traderetur aut satisdatio detur, parendum esse sententiae.*[1]

67. † Gai. 5 ad edict. prov. *Si pupillus sine* (4. 8) 35 *tutoris auctoritate compromiserit, non est arbiter cogendus pronuntiare, quia, si contra eum pronuntietur, poena non tenetur: praeterquam si fideiussorem dederit, a quo poena peti possit. idque et Iulianus sentit.*

68. Si compromissum ita factum (4. 8) 47 = 27 § 5 est, ut praesente utroque aut heredibus eorum arbiter sententiam dicat et alter ex litigatoribus decesserit pupillo herede relicto, non aliter videtur sententia dicta esse, nisi tutoris auctoritas interposita fuerit. 1 Item si alter ex compromittentibus furere coeperit, sed et[2] interpellatur, quo minus sententiam (4. 8) 49 dicat, quia nihil coram furioso fieri intellegitur. quod si furiosus curatorem habet vel habuerit adhuc litigio pendente, potest praesente curatore sententia dici. 1 Arbiter adesse litigatores vel per nuntium vel epistu- 2 lam iubere potest. Si ab altera dumtaxat parte heredis mentio comprehensa fuerit, compromissum solvetur morte cuiusque ex litigatoribus, sicut solveretur altero mortuo, si neutrius heredis persona comprehenderetur.

LIBER V.

[*Quibus causis praeiudicium fieri non oportet* (*E. XIII*)].

69. † Pompon. 11 epist. *Apud Iulianum* (49. 14) 35 *scriptum est: si privatus ad se pertinere hereditatem Lucii Titii dicat, altero eandem hereditatem fisco vindicante: quaeritur, utrum ius fisci ante excutiendum sit et sustinendae actiones ceterorum, an nihilo minus inhibendae petitiones creditorum singulorum, ne publicae causae praeiudicetur. idque senatus consultis expressum est.*

1) quod si . . . . . sententiae *Trib.* (satisdatio detur!), *cf. C.* (4. 38) 15. 2) sed et *ins. Trib.*

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].[1]

70. Et si praetor sit is, qui alienam iuris- (1. 21) 3 dictionem exsequitur, non tamen pro suo imperio agit, sed pro eo cuius mandatu ius dicit, quotiens partibus eius fungitur.

71. [2]Si quis testamento suo Titio et Seio (30) 79 decem dari iusserit, nullam haec verba recipiunt ambiguitatem, ut dena dixisse videatur, qui decem dixit.

72. † Paul. 17 ad edict. *Si diversis summis* (42. 1) 38 § 1 *condemnent iudices minimam spectandam esse Iulianus scribit.*

73. † Ulp. 22 ad edict. *Iulianus ait, si alter* (5. 1) 17 *ex litigatoribus iudicem solum heredem vel ex parte fecerit, alius iudex necessario sumendus est, quia iniquum est aliquem suae rei iudicem fieri.*

74. De qua re cognoverit iudex, pronun- (5. 1) 74 1 tiare quoque cogendus erit. Iudex, qui usque ad certam summam iudicare iussus est, etiam de re maiori 2 iudicare potest, si inter litigatores conveniat. Cum absentem defendere vellem, iudicium mortuo iam eo accepi et condemnatus solvi: quaesitum est an heres liberaretur, item quae actio mihi adversus eum competeret. respondi iudicium, quod iam mortuo debitore per defensorem eius accipitur, nullum esse et ideo heredem non liberari: defensorem autem, si ex causa iudicati solverit, repetere quidem non posse, negotiorum tamen gestorum ei actionem competere adversus heredem: qui sane exceptione doli mali tueri se possit, si ab actore conveniatur.

75. Quaesitum est, cum alter ex litiga- (42. 1) 60 toribus febricitans discessisset et iudex absente eo pronuntiasset, an iure videretur pronuntiasse. respondit: morbus sonticus etiam invitis litigatoribus ac iudice diem differt. sonticus autem existimandus est, qui cuiusque rei agendae impedimento est. litiganti porro quid magis impedimento est, quam motus corporis contra naturam, quem febrem appellant? igitur si rei iudicandae tempore alter ex litigatoribus febrem habuit, res non videtur iudicata. potest tamen dici esse aliquam et febrium differentiam: nam si quis sanus alias ac robustus tempore iudicandi levissima febre correptus fuerit, aut si quis tam veterem quartanam habeat, ut in ea omnibus negotiis superesse soleat, poterit dici morbum sonticum non habere.

LIBER VI.

[*Si hereditas petatur* (*E.* 65)].

76. Hereditas nihil aliud est, quam suc- (50. 17) 62 cessio in universum ius quod defunctus habuerit.

77. † Ulp. 15 ad edict. *Omnibus etiam* (5. 3) 13 § 1. 13 *titulis hic pro possessore haeret et quasi iniunctus est. denique et pro emptore titulo haeret: nam si a furioso emero sciens, pro possessore possideo, item in titulo pro donato quaeritur, an quis pro possessore possideat, ut puta uxor vel maritus: et placet nobis Iuliani sententia pro possessore possidere eum, et ideo petitione hereditatis tenebitur.*
13 *Non solum autem ab eo peti hereditas potest, qui corpus hereditarium possidet, sed et si nihil. et videndum, si non possidens optulerit tamen se petitioni, an teneatur. et Celsus libro quarto digestorum scribit ex*

1) *v. Lenel, p.* 113 *n.* 4. 2) *cf.* (49. 1) 10 § 3.

dolo eum teneri: dolo enim facere eum qui se offert petitioni. quam sententiam generaliter Marcellus apud Iulianum probat: omnem, qui se offert petitioni, quasi possidentem teneri.

78. Ulp. ibid. . . . *Iulianus libro sexto* [(5. 3) 16 § 2—7] *digestorum ait ab eo, qui petit hereditatem et litis aestimationem consecutus est, hereditatem peti posse.* 3 *Non solum autem a debitore defuncti, sed etiam a debitore hereditario peti hereditas potest: denique ab eo, qui negotia hereditaria gessit, et Celso et Iuliano videtur peti hereditatem posse, sed si heredis negotium gessit, nequaquam: ab heredis enim debitore peti hereditas non potest.* 4 *Iulianus scribit, si is, qui pro herede possidebat, vi fuerit deiectus, peti ab eo hereditatem posse quasi a iuris possessore, quia habet interdictum unde vi, quo victus cedere debet: sed et eum qui deiecit petitione hereditatis teneri,* 5 *quia res hereditarias pro possessore possidet. Idem Iulianus ait, sive quis possidens sive non rem vendiderit, petitione hereditatis eum teneri, sive iam pretium recepit* 6 *sive petere possit, ut et hic actionibus cedat. Idem scribit patronum hereditatem petere non posse ab eo, cui libertus in fraudem alienavit, quia Calvisiana actione ei tenetur: patroni enim iste debitor est, non hereditarius. ergo nec ab eo, cui mortis causa donatum est, peti here-* 7 *ditas potest. Idem Iulianus scribit, si quis ex causa fideicommissi restituerit hereditatem vel singulas res praestiterit, peti ab eo hereditatem posse, quia habet condictionem earum, quae sunt ex ea causa solutae, et veluti iuris possessor est. sed et si pretia rerum, quas distraxit, ex causa fideicommissi solvit, peti hereditatem ab eo posse, quia repetere potest. sed his casibus actiones suas dumtaxat eum praestaturum, cum et res exstant et potest petitor etiam per in rem actionem eas vindicare.*

79. † Paul. 20 ad edict. *Si servus vel filius* [(5. 3) 34 § 1] *familias res hereditarias teneat, a patre dominove peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. certe si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio servi habeat, et Iulianus existimat posse a domino quasi a iuris possessore hereditatem peti.*

80. † Gai. 6 ad edict. *Idem Iulianus ait etiamsi* [(5. 3) 35] *nondum pretia rerum consecutus sit servus, posse a domino quasi a iuris possessore hereditatem peti, quia habet actionem, qua eam pecuniam consequatur, quae quidem actio etiam ignoranti adquireretur.*

81. † Paul. 20 ad edict. *Si a domino vel a* [(5. 3) 36 pr.] *patre, qui pretia possidet, hereditas petatur, an filio vel servo mortuo vel servo manumisso vel emancipato filio intra annum agi debeat? et an debitum sibi dominus vel pater deducere potest? Iulianus verius esse ait, id quod Proculus quoque respondit, perpetuo actionem dandam nec deduci oportere id quod ipsi debetur, quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. haec recte, si pretia habeat servus vel filius familias. quod si propterea hereditas petatur a domino, quod servus debitor fuit, perinde haberi debebit, atque si de peculio ageretur. idem dicendum Mauricianus ait etiamsi pecuniam ex pretio perceptam servus vel filius consumpserit, sed alias ex peculio eius solvi potest.*

82. Ulp. 15 ad edict. . . . *scribit Iulianus* [(5. 3) 20 § 1—5] *libro sexto digestorum, si possessor ex pecunia hereditaria hominem emerit et ab eo petatur hereditas, ita venire in hereditatis petitionem, si hereditatis interfuit eum* 2 *emi: at si sui causa emit, pretium venire.* [1] *Simili modo et si fundum hereditarium distraxerit, si quidem sine causa, et ipsum fundum et fructus in hereditatis petitionem venire: quod si aeris exsolvendi gratia heredi-* 3 *tarii id fecit, non amplius venire quam pretium. Item non solum ea quae mortis tempore fuerunt, sed si qua postea augmenta hereditati accesserunt, venire in heredi-* 4 *tatis petitionem. . . . Cum praediximus omnes hereditarias actiones in hereditatis petitionem venire, quaeritur, utrum cum sua natura veniant an contra. ut puta est quaedam actio, quae infitiatione crescit: utrum cum suo incremento an vero in simplum venit, ut legis Aquiliae? et Iulianus* 5 *libro sexto digestorum scribit simplum soluturum. Idem recte ait, si noxali iudicio condemnatus sit possessor defuncto, non posse eum dedentem noxae officio iudicis liberari: quia tamdiu quis habet noxae dedendae facultatem, quamdiu iudicati conveniatur, post susceptum iudicium non potest noxae dedendo se liberare: suscepit autem per petitionem hereditatis.*

83. † Paul. 20 ad edict. *Iulianus scribit acto-* [(5. 3) 30] *rem eligere debere, utrum sortem tantum an et usuras velit cum periculo nominum agnoscere.*

84. Ulp. 15 ad edict. *Si quid possessor* [(5. 3) 31 pr. § 5] *solvit creditoribus, reputabit, quamquam ipso iure non liberaverit petitorem hereditatis: nam quod quis suo nomine solvit, non debitoris, debitorem non liberat. et ideo Iulianus libro sexto digestorum scribit ita id imputaturum possessorem, si caverit se petitorem defensum iri.* 5 *Quod autem possessori solutum est, an restituere debeat, videamus: et si bonae fidei possessor fuit sive non, debere restituere placet, et quidem si restituerit, ut Cassius scribit et Iulianus libro sexto, liberari ipso iure debitores.* [1]

85. Ulp. ibid. *Iulianus libro sexto digesto-* [(5. 3) 20 § 18] *rum scribit quod indebitum exegit restituere eum non debere nec imputaturum quod non debitum solvit.*

Ulp. 49 ad Sab. *Solet quaeri, an et, si* [(18. 4) 2 § 7] *quid lucri occasione hereditatis venditor senserit, emptori restituere id debeat. et est apud Iulianum haec quaestio tractata libro sexto digestorum et ait, quod non debitum exegerit, retinere heredem et quod non debitum solverit, non reputare: nam hoc servari, ut heres emptori non praestet quod non debitum exegerit, neque ab eo consequatur quod non debitum praestiterit. si autem condemnatus praestiterit, hoc solum heredi sufficit esse eum condemnatum sine dolo malo suo, etiamsi maxime creditor non fuerit is cui condemnatus est heres: quae sententia mihi placet.*

86. † Ulp. 15 ad edict. [2] *Iulianus scribit, si* [(5. 3) 33 § 1] *hominem possessor distraxerit, si quidem non necessarium hereditati, petitione hereditatis pretium praestaturum: imputaretur enim ei, si non distraxisset: quod si necessarium hereditati, si quidem vivit, ipsum praestandum, si decesserit, fortassis nec pretium: sed non passurum iudicem qui cognoscit possessorem pretium lucrari scribit, et verius est.*

87. Ulp. 16 ad edict. *Iulianus libro* [(6. 1) 17 pr. § 1] *sexto* [3] *digestorum scribit, si hominem, qui Maevii erat, emero a Titio, deinde cum eum Maevius a me peteret, eundem vendidero eumque emptor occiderit, aequum esse* 1 *me pretium Maevio restituere. Idem Iulianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine reddendo pos-*

1) *cf. fr.* 86.

1) *cf.* (46. 3) 34 § 9. 2) *cf. fr.* 82 § 2. 3) *Iunge fr.* 86; *sed fortasse* septimo *ser.* (*de rei vindicatione*).

sessor et homo mortuus sit, et fructuum rationem usque ad rei iudicatae tempus spectandam esse. idem Iulianus ait non solum fructus, sed etiam omnem causam praestandam: et ideo et partum venire in restitutionem et partuum fructus.

88. † Gai. 6 ad edict. *Fructus computandos etiam earum rerum, quas defunctus pignori accepit, Iulianus ait.* [(5. 3) 41 § 1]

89. Ei, qui partes hereditarias vel totam a fisco mercatus fuerit, non est iniquum dari actionem, per quam universa bona persequatur, quemadmodum ei, cui ex Trebelliano senatus consulto hereditas re- 1 stituta est, petitio hereditatis datur. Heres debitoris id quod defunctus pignori dederat quin hereditatem 2 petendo consequi possit, dubium non est. Cum praedia urbana et rustica neglegentia possessorum peiora sint facta, veluti quia vineae pomaria horti extra consuetudinem patris familias defuncti culta sunt: litis aestimationem earum rerum, quanto peiores sint factae, possessores pati debent. [(5. 3) 54]

LIBER VII.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

90. Ulp. 16 ad edict. *Iulianus libro sexto*[1] *digestorum scribit, si hominem, qui Maevii erat, emero a Titio, deinde cum eum Maevius a me peteret, eundem vendidero eumque emptor occiderit, aequum esse me pre- 1 tium Maevio restituere. Idem Iulianus eodem libro scribit, si moram fecerit in homine reddendo possessor et homo mortuus sit, et fructuum rationem usque ad rei iudicatae tempus spectandam esse. idem Iulianus ait non solum fructus, sed etiam omnem causam praestandam: et ideo et partum venire in restitutionem et partuum fructus. usque adeo autem et causae veniunt, ut Iulianus libro septimo scribit, si per eum servum possessor adquisierit actionem legis Aquiliae, restituere cogendum.* [(6. 1) 17 pr. § 1]

91. † Paul. 21 ad edict. *Iulianus autem in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogitur cavere de persequenda re, tamen cavere debere possessorem, si rem nanctus fuerit, ut eam restituat, idque Pomponius libro trigensimo quarto variarum lectionum probat: quod verius est.* [(6. 1) 21]

92. Qui scit fundum sibi cum alio communem esse, fructus, quos ex eo perceperit invito vel ignorante socio, non maiore ex parte suos facit quam ex qua dominus praedii est: nec refert, ipse an socius an uterque eos severit, quia omnis fructus non iure seminis, sed iure soli percipitur: et quemadmodum, si totum fundum alienum quis sciens possideat, nulla ex parte fructus suos faciet, quoquo modo sati fuerint, ita qui communem fundum possidet, non faciet suos fructus pro ea parte, qua fundus ad socium eius per- 1 tinebit. In alieno fundo, quem Titius bona fide mercatus fuerat, frumentum sevi: an Titius bonae fidei emptor perceptos fructus suos faciat? respondi, quod fructus qui ex fundo percipiuntur intellegi debet propius ea accedere, quae servi operis suis adquirunt, quoniam in percipiendis fructibus magis corporis ius ex quo percipiuntur quam seminis, ex quo oriuntur, aspicitur: et ideo nemo umquam dubitavit, quin, si in meo fundo frumentum tuum severim, segetes et quod ex messibus collectum fuerit meum fieret. porro bonae fidei possessor in percipiendis fructibus id iuris habet, quod dominis praediorum tributum est. praeterea cum ad fructuarium pertineant fructus a quolibet sati, quanto magis hoc in bonae fidei possessoribus recipiendum est, qui plus iuris in percipiendis fructibus habent? cum fructuarii quidem non fiant, antequam ab eo percipiantur, ad bonae fidei autem possessorem pertineant, quoquo modo a solo separati fuerint, sicut eius qui vectigalem fundum habet fructus fiunt, simul 2 atque solo separati sunt. Bonae fidei emptor sevit et antequam fructus perciperet, cognovit fundum alienum esse: an perceptione fructus suos faciat, quaeritur. respondi: bonae fidei emptor quod ad percipiendos fructus intellegi debet, quamdiu evictus fundus non fuerit: nam et servus alienus quem bona fide emero tamdiu mihi ex re mea vel ex operis suis adquiret, quamdiu a me evictus non fuerit. [(22. 1) 25] [*cf.* (7. 4) 13]

93. † Paul. 21 ad edict. *Fructus non modo percepti, sed et qui percipi honeste potuerunt aestimandi sunt: et ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eo usque fructuum rationem habendam, quo usque haberetur, si non perisset, id est ad rei iudicandae tempus: quod et Iuliano placet. hac ratione si nudae proprietatis dominus petierit et inter moras usus fructus amissus sit, ex eo tempore, quo ad proprietatem usus fructus reversus est, ratio fructuum habetur.* [(6. 1) 33]

Idem est et si per alluvionem pars fundo accesserit. [(6. 1) 34]

94. † Papin. 6 quaest. *Generaliter autem cum de fructibus aestimandis quaeritur, constat animadverti debere, non an malae fidei possessor fruitus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset. quam sententiam Iulianus quoque probat.* [(6. 1) 62 § 1]

95. † Ulp. 17 ad edict. *Iulianus libro octavo*[1] *digestorum scribit: si in aliena area aedificassem, cuius bonae fidei quidem emptor fui, verum eo tempore aedificavi, quo iam sciebam alienam, videamus, an nihil mihi exceptio prosit: nisi forte quis dicat prodesse de damno sollicito.* [(6. 1) 37]

96. † Paul. 21 ad edict. *Recte dicimus eum fundum totum nostrum esse, etiam cum usus fructus alienus est, quia usus fructus non dominii pars, sed servitutis sit, ut via et iter: nec falso dici totum meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse. hoc et Iulianus, et est verius.* [(50. 16) 25 pr.]

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)].

97. † Ulp. 16 ad edict. [2]*Iulianus scribit eos, quibus per praetorem bonis interdictum est, nihil transferre posse ad aliquem, quia in bonis non habeant, cum eis deminutio sit interdicta.* [(27. 10) 10 pr.]

98. Ulp. ibid. *Iulianus libro septimo digestorum scripsit traditionem rei emptae oportere bona fide fieri: ideoque si sciens alienam possessionem adprehendit, Publiciana eum experiri non posse, quia usucapere non poterit.* [(6. 2) 7 § 17]

99. Ulp. ibid. *Si duobus quis separatim vendiderit bona fide ementibus, videamus, quis magis Publiciana uti possit, utrum is cui priori res tradita est* [(6. 2) 9 § 4]

---

1) *v. p.* 330 *n.* 3.

1) septimo *scr.; Iulianum haec in iudicio fam. erc. vel comm. divid. iniecisse* (*Lenel, p.* 164 *n.* 12) *iam minus probabile videtur.*
2) *cf. edicti verba* '*traditum a domino*', *v. Lenel, p.* 131.

an is qui tantum emit. et Iulianus libro septimo digestorum scripsit, ut, si quidem ab eodem non domino emerint, potior sit cui priori res tradita est, quod si a diversis non dominis, melior causa sit possidentis quam petentis. quae sententia vera est.

100. † Ulp. ibid. . . . *licet furtiva mater* (6.2) 11 § 3 *distracta non sit, sed donata ignoranti mihi et apud me conceperit et pepererit, competit mihi in partu Publiciana, ut Iulianus ait, si modo eo tempore, quo experiar,*[1] *furtivam matrem ignorem.*

[*Si usus fructus petatur* (*E.* 72)].

101. Qui usum fructum traditum sibi ex (7.6) 3 causa fideicommissi desiit in usu habere tanto tempore, quanto, si legitime eius factus esset, amissurus eum fuerit, actionem ad restituendum eum habere non debet: est enim absurdum plus iuris habere eos, qui possessionem dumtaxat usus fructus, non etiam dominium adepti sint.

102. Ulp. 17 ad edict. *Utrum autem adversus dominum dumtaxat in rem actio usufructuario competat an etiam adversus quemvis possessorem, quaeritur. et Iulianus libro septimo digestorum scribit hanc actionem adversus quemvis possessorem ei competere: nam et si fundo fructuario servitus debeatur, fructuarius non servitutem, sed usum fructum vindicare debet adversus vicini fundi dominum.* (7. 6) 5 § 1

Ulp. 18 ad Sab. *Si fundo fructuario servitus debeatur, Marcellus libro octavo*[2] *apud Iulianum Labeonis et Nervae sententiam probat existimantium servitutem quidem eum vindicare non posse, verum usum fructum vindicaturum ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui.* (7. 6) 1 pr.

[*Si servitus vindicetur* (*E.* 73)].

103. Si aedes meae serviant aedibus Lucii (8.2) 32 Titii et aedibus Publii Maevii, ne altius aedificare mihi liceat, et a Titio precario petierim, ut altius tollerem, atque ita per statutum tempus[3] aedificatum habuero, libertatem adversus Publium Maevium usucapiam: non enim una servitus Titio et Maevio debebatur, sed duae. argumentum rei praebet, quod, si alter ex his servitutem mihi remisisset, ab eo solo liberarer, 1 alteri nihilo minus servitutem deberem. Libertas servitutis usucapitur, si aedes possideantur: quare si is, qui altius aedificatum habebat, ante statutum tempus[3] aedes possidere desiit, interpellata usucapio est. is autem, qui postea easdem aedes possidere coeperit, integro statuto tempore[4] libertatem usucapiet. natura enim servitutium ea est, ut possideri non possint, sed intellegatur possessionem earum habere, qui aedes possidet.

104. [*Binas quis aedes habebat una contignatione tectas: utrasque diversis legavit: ex regione cuiusque domini fore tigna nec ullam invicem habituros actionem ius non esse immissum habere*]: idemque esse et si duobus aedes cesserit.[5] (8. 2) 37

105. Si communi fundo meo et tuo serviat (8.3) 27 fundus Sempronianus et eundem in commune redememerimus, servitus extinguitur, quia par utriusque domini ius in utroque fundo esse incipit. at si proprio meo *fundo* et proprio tuo idem serviat, manebit servitus, quia proprio fundo per communem servitus deberi potest.

106. † Ulp. 17 ad edict. . . . *si arborem impendentem habeat vicinus, qua viam vel iter invium vel inhabile facit, Marcellus . . . apud Iulianum notat iter petendum vel viam vindicandam.* (8. 5) 4 § 5

107. † Paul. 21 ad edict. *Si eo loco, per quem mihi iter debetur, tu aedificaveris, possum intendere ius mihi esse ire agere: quod si probavero, inhibebo opus tuum. item Iulianus scripsit, si vicinus in suo aedificando effecerit, ne stillicidium meum reciperet, posse me agere de iure meo, id est ius esse immittendi stillicidium, sicut in via diximus. sed si quidem nondum aedificavit, sive usum fructum sive viam habet, ius sibi esse ire agere vel frui intendere potest: quod si iam aedificavit dominus, is qui iter et actum habet adhuc potest intendere ius sibi esse, fructuarius autem non potest, quia amisit usum fructum: et ideo de dolo actionem dandam hoc casu Iulianus ait.* (8. 5) 9 pr.

108. Si a te emero, ut mihi liceat ex (8. 5) 16 aedibus meis in aedes tuas stillicidium immittere et postea te sciente ex causa emptionis immissum habeam, quaero, an ex hac causa actione quadam vel exceptione tuendus sim. respondi utroque auxilio me usurum.

[*De modo agri* (*E.* 74)].

109. Si in qualitate fundi venditor (19. 1) 22 mentitus sit, non in modo eius, tamen tenetur emptori:[1] pone enim dixisse eum quinquaginta iugera esse vineae et quinquaginta prati et in prato plus inveniri, esse tamen omnia centum iugera.

110. SCAEVOLA *notat.* Fundi nomine (18. 6) 11 emptor agere non potest, cum, priusquam mensura fieret, inundatione aquarum aut chasmate aliove quo casu pars fundi interierit.

*

v. fr. 117 (*lib. VIII*). (40. 7) 12

LIBER VIII.

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

111. Iudicium finium regundorum manet, (10.1) 9 quamvis socii communi dividundo egerint vel alienaverint fundum.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

112. † Ulp. 19 ad edict. *Iulianus ait, si alii fundum, alii usum fructum fundi iudex adiudicaverit, non communicari usum fructum.* (10.2) 16 § 1. 4. 5

4 . . . *si vivo testatore unus ex heredibus pecuniam sustulerit, in familiae erciscundae iudicium ea non venit, quia tunc nondum heres erat: ubi autem quasi heres fecit, etsi aliam praeterea quis actionem habeat, tamen teneri eum familiae erciscundae iudicio Iulianus scribit.*

5 *Denique ait, si unus ex heredibus rationes hereditarias deleverit vel interleverit, teneri quidem lege Aquilia, quasi corruperit: non minus autem etiam familiae erciscundae iudicio.*

113. † Ulp. ibid. . . . *Iulianus ait: si ex pluribus heredibus uni servus sit generaliter per optionem legatus et heredes Stichum tabulas hereditarias interle-* (10.2) 18 pr.

1) quo experiar *gloss.?* 2) septimo *scr.* 3) statutum tempus] biennium *Iulian.* 4) statuto tempore] biennio *Iulian.* 5) mancipaverit aut in iure cesserit *Iulian.?*

1) *scil. actione de modo agri.*

visse dicant vel corrupisse et propter hoc renuntiaverint, ne optaretur servus, deinde optatus vindicetur, poterunt si ab eis vindicetur, doli mali exceptione uti et de servo quaestionem habere.

114. † Paul. 6 ad Sab. *Fructus, quos* [(10.2) 44 § 3. 8] *ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiae erciscundae iudicio praestare cum Iulianus ait, quam si, cum sciret hereditarium fundum esse, ceperit.*
8 *Si duo coheredes damnati sint statuam ponere et altero cessante alter eam fecerit, non esse iniquum Iulianus ait familiae erciscundae iudicium dare, ut pars impendiorum boni viri arbitratu praestetur.*

115. Fundus, qui dotis nomine socero [(10.2) 51 pr.] traditus fuerit, cum socer filium ex aliqua parte heredem instituerit, per arbitrum familiae erciscundae praecipi ita debet, ut ea causa filii sit, in qua futura esset, si dos per praeceptionem legata fuisset. quare fructus post litem contestatam percepti ad eum redigendi sunt habita ratione impensarum: qui vero ante litem contestatam percepti fuerint, aequaliter ad omnes heredes pertinebunt. et impensarum ratio haberi debet, quia nullus casus intervenire potest, qui hoc genus deductionis impediat.

116. Non possumus consequi per heredi- [(5. 4) 7] tatis petitionem id quod familiae erciscundae iudicio consequimur, ut a communione discedamus, cum ad officium iudicis nihil amplius pertineat, quam ut partem hereditatis pro indiviso restitui mihi iubeat.

Si ego a te hereditatem petere vellem, [(10.2) 51 § 1] tu mecum familiae erciscundae agere, ex causa utrique nostrum mos gerendus est: nam si ego totam hereditatem possideo et te ex parte dimidia heredem esse confiteor, sed a communione discedere volo, impetrare debeo familiae erciscundae iudicium, quia aliter dividi inter nos hereditas non potest. item si tu iustam causam habes, propter quam per hereditatis petitionem potius quam familiae erciscundae iudicium negotium distrahere velis, tibi quoque permittendum erit hereditatem petere: nam quaedam veniunt in hereditatis petitionem, quae in familiae erciscundae iudicio non deducuntur: veluti si ego debitor hereditarius sim, iudicio familiae erciscundae non consequeris id quod defuncto debui, per hereditatis petitionem consequeris.

117. [1]Si quis testamento libertatem [(40. 7) 12] acceperit sub condicione, si rationem dederit, debet pro hereditaria parte heredibus reliqua solvere, etiamsi nomina quorundam heredum sint in condicione posita.

[*Communi dividundo* (*E.* 81)].

118. [2]Communis servus si ex re alte- [(10. 3) 24] rius dominorum adquisierit, nihilo minus commune id erit: sed is, ex cuius re adquisitum fuerit, communi dividundo iudicio eam summam percipere potest, quia fidei bonae convenit, ut unusquisque praecipuum ha-
1 beat, quod ex re eius servus adquisierit. Cum agere tecum communi dividundo vellem, partem tuam Titio tradidisti[3] mutandi iudicii causa: teneris mihi praetoria actione, quod fecisses, ne tecum communi dividundo ageretur.

119. † Ulp. 19 ad edict. . . . *sumptus ante* [(10.3) 4 § 3. 4] *facti in communi dividundo iudicio non veniunt. eapropter scribit Iulianus,*[1] *si missi in possessionem damni infecti simus et ante, quam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi dividundo iudicio consequi me non posse.*

120. † Ulp. ibid. [1]*Si fundus communis* [(10. 3) 6 § 8. 9] *nobis sit, sed pignori datus a me, venit quidem in communi dividundo iudicio, sed ius pignoris creditori manebit, etiamsi adiudicatus fuerit: nam et si pars socio tradita*[2] *fuisset, integrum maneret. arbitrum autem communi dividundo hoc minoris partem aestimare debere, quod ex pacto vendere eam rem creditor potest, Iulianus*
9 *ait. Idem Iulianus scribit, si is, cum quo servum communem habebam, partem suam mihi pignori dederit et communi dividundo agere coeperit, pigneraticia exceptione eum summoveri debere: sed si exceptione usus non fuero, officium iudicis erit, ut, cum debitori totum hominem adiudicaverit, partis aestimatione eum condemnet, manere enim integrum ius pignoris: quod si adiudicaverit iudex mihi, tanti dumtaxat me condemnet, quanto pluris pignus sit quam pecunia credita, et debitorem a me iubeat liberari.*

121. † Paul. 3 ad Plaut. . . . [3]*hoc . . . casu,* [(10.3) 14 § 1] *ubi quasi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo, quia neminem mihi obligare volui. at cum puto rem Titii esse, quae sit Maevii, aut esse mihi communem cum alio quam est, id ago, ut alium mihi obligem, et sicut negotiorum gestorum actio datur adversus eum cuius negotia curavi, cum putarem alterius ea esse, ita et in proposito. igitur et si abalienavero praedium, quia in ea causa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit, ut Iulianus quoque scribit, negotiorum gestorum actio. . .*

[*De utili communi dividundo iudicio* (*E.* 82)].

122. † Ulp. 20 ad edict. *Iulianus scribit,* [(10.3) 7 § 5. 6] *si alter possessor provocet, alter dicat eum vi possidere, non debere hoc iudicium dari nec post annum quidem, quia placuit etiam post annum in eum qui vi deiecit interdictum reddi, et si precario, inquit, dicat eum possidere, adhuc cessabit hoc iudicium, quia et de precario interdictum datur. sed et si clam dicatur possidere qui provocat, dicendum esse ait cessare hoc iudicium: nam de*
6 *clandestina possessione competere interdictum inquit. Si duo sint qui rem pignori acceperunt, aequissimum esse utile communi dividundo iudicium dari.*

[*In bonae fidei iudiciis quemadmodum praescribatur* (*E.* 56)]?

123. *PAULUS notat.* Si emptio contracta sit [(18. 5) 4] togae puta aut lancis, et pactus sit venditor, ne alterutrius emptio maneat,[4] puto resolvi obligationem huius rei nomine dumtaxat.

? ?

124. [5]Qui sine causa obligantur, incerti [(12. 7) 3] condictione consequi possunt ut liberentur: nec refert, omnem quis obligationem sine causa suscipiat an maiorem quam suscipere eum oportuerit, nisi quod alias condictione id agitur, ut omni obligatione liberetur, alias ut exoneretur: veluti qui decem promisit, nam si

1) libro septimo (*VII pro VIII*) *inscr. F. Ad rem cf.* (10.2) 20 § 9. 2) *Pertinent haec ad formulae verba 'de communi dividundo', cf. Lenel, p.* 165. 3) mancipio dedisti *Iulian.*?

1) *Fr.* 119. 120 *digestorum sint an librorum ad Urseium, in dubio relinquo, cf.* (10.3) 5, 6 § 12. 2) mancipata *Ulpian.* 3) *cf. not. ad Paul. h. l.* 4) *Quid si emptor litem contestatus sit alterutrius nomine?* 5) *Potuit Iulianus haec in iudiciis divisoriis inicere, fortasse cum de cautione quadam a coherede socio ve praestita ageret, cf.* (10. 2) 25 § 15, (10. 3) 6 § 7.

quidem nullam causam promittendi habuit, incerti condictione consequitur, ut tota stipulatio accepto fiat, at si, cum quinque promittere deberet, decem promisit, incerti consequetur, ut quinque liberetur.

*

v. fr. 95 (*lib. VII*). (6.1) 37

v. fr. 102 (*lib. VII*). (7.6) 1 pr.

LIBER IX.

[*De interrogationibus in iure faciendis* (*E.* 53)].

125. † Ulp. 22 ad edict. . . . . *Iulianus* (11.1) 9 § 7. 8 *scribit eum quoque, cui est hereditas restituta, debere in iure interrogatum respondere, an ei hereditas sit restituta.* 8 *Si de peculio agatur, non oportere responderi a patre vel domino, an in potestate habeat filium vel servum, quia hoc solum quaeritur, an peculium apud eum cum quo agitur est.*

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

126. † Ulp. ibid. *Iusiurandum defensoris* (12.2) 9 § 6 *vel procuratoris*[1] *ei ab adversario delatum prodesse exceptionemque domino parere Iulianus scribit. idem ergo dicendum erit et si datus ad petendum procurator*[2] *reo deferente iuraverit dari mihi oportere: nam actionem mihi parit. quae sententia habet rationem.*

127. † Ulp. ibid. . . . *quod si ego ex eadem* (12.2) 11 § 3 *hereditate possiderem tuque coepisses petere eam a me, cum adversus te iurassem, exceptione me uti debere iurisiurandi. plane si alius a me hereditatem petere coeperit, dubium non erit, ut et Iulianus scribit, nihil mihi iusiurandum prodesse.*

Idem est et si ego a quolibet alio possi- (12. 2) 12 dente res hereditarias petere velim, quia et si petissem a te hereditatem et probassem meam, nihilo minus ab altero petendo id ipsum probare necesse haberem.

128. [3]Si quis rem a non domino emerit, (44. 2) 24 mox petente domino absolutus sit, deinde possessionem amiserit et a domino petierit, adversus exceptionem 'si non eius sit res' replicatione hac adiuvabitur 'at si res iudicata non sit'.

129. † Ulp. ibid. *Si duo patroni essent* (12.2) 13 pr.—2 *et libertus altero deferente iurasset se libertum eius non esse, utrum alteri totius debitae patronis portionis an vero dimidiae debitae eis partis bonorum possessio competeret? et ait, si is cui iuratum est patronus fuisset, alteri suae partis bonorum possessionem competere nec ei prodesse, quod adversus alterum libertus iurasset: multum tamen fidei et auctoritatis apud iudicem patronum habiturum, quo magis solum se patronum probaret, quod* 1 *libertus iurasset alterum patronum non esse. Iulianus ait eum, qui iuravit fundum suum esse, post longi temporis praescriptionem*[4] *etiam utilem actionem habere debere.* 2 *Idem Iulianus scribit eum, qui iuravit furtum se non fecisse, videri de toto iurasse, atque ideo neque furti neque condicticia tenetur, quia condicticia, inquit, solus fur tenetur.*

130. † Paul. 18 ad edict. . . . *a fideiussore* (12.2) 28 § 1 *exactum iusiurandum prodesse etiam reo Cassius et Iulianus aiunt: nam quia in locum solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est: si modo ideo interpositum est iusiurandum, ut de ipso contractu et de re, non de persona iurantis ageretur.*

131. † Pompon. 18 epist. *Creditore, qui de* (12.2) 42 pr. *mutua pecunia contra pupillum contendebat, iusiurandum deferente pupillus iuravit se dare non oportere: eandem pecuniam a fideiussore eius petit: an excludendus sit exceptione iurisiurandi? quid tibi placet rescribe mihi. eam rem apertius explicat Iulianus. nam si controversia inter creditorem et pupillum fuerit, an omnino pecuniam mutuam accepisset, et convenit, ut ab omni condicione discederetur, si pupillus iurasset, isque iuraverit se dare non oportere, naturalis obligatio hac pactione tolletur et soluta pecunia repeti poterit. sin vero creditor quidem se mutuam dedisse contendebat, pupillus autem hoc solo defendebatur, quod tutor eius non intervenisset et hoc tale iusiurandum interpositum est, hoc casu fideiussorem praetor non tuebitur. si autem liquido probari non potest, quid actum sit, et in obscuro erit (ut plerumque fit), de facto an de iure inter creditorem et pupillum controversia fuerit, deferente creditore pupillum iurasse, intellegere debemus id actum inter eos, ut, si iurasset se dare non oportere, ab omni condicione discederetur: atque ita et solutam pecuniam repeti posse et fideiussoribus exceptionem dari debere existimavimus.*

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 58)].

132. Si plurium servus furtum fecerit et (9.4) 39 omnes dolo fecerint, quo minus eum in potestate haberent, subsequi debet praetor iuris civilis actionem et iudicium honorarium, quod ex hac causa pollicetur, in eum dare, quem actor elegerit: neque enim amplius praestare actori debet, quam ut detracta noxae deditione agere possit cum eo, cum *quo* noxali iudicio 1 experiri potuisset, si servus exhiberetur. Qui alienum servum suum esse fatetur, quamvis noxali actione obligetur, nihilo minus causa cognita satisdare debet: qui autem pro servo convenitur, satisdatione onerandus non est: non enim offert se defensioni alieni servi. 2 Si quis dicet dominum dolo fecisse, quo minus in potestate eius servus esset, ille autem contendat eum servum ab alio defendi cum satisdatione, doli mali 3 exceptioni locus erit. Sed et si post iudicium acceptum cum domino servus apparuerit et, quia non defendebatur, ductus sit, exceptione doli mali posita 4 dominus absolvetur. Sed et mortuo servo antequam iudicium accipiatur, omnino hac actione non tenebitur dominus.

133. † Paul. 18 ad edict. *Iulianus autem ait* (9.4) 24 *de eo qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei qui manumisit.*

[*De his qui deiecerint etc.* (*E.* 60)].

134. † Gai. 3 aureor. . . . *si filius* (44.7) 5 § 5 = I. (4.5) 2 *familias seorsum a patre habitaverit et quid ex cenaculo eius deiectum effusumve sit sive quid positum suspensumve habuerit, cuius casus periculosus est, Iuliano placuit in patrem neque de peculio neque noxalem dandam esse actionem, sed cum ipso filio agendum.*

[*De servo corrupto* (*E.* 62)].

135. Ulp. 23 ad edict. *Si quis servum* (11.3) 9 pr. *communem meum et suum corruperit, apud Iulianum libro nono digestorum quaeritur, an hac actione teneri*

1) cognitoris *Iulian.* 2) cognitor *Iulian.*, *cf.* (3. 3) 39 § 1. 3) *cf.* (12. 2) 11 *pr.* § 1. 4) post l. t. praescriptionem] *haec* (post — praescriptionem!) *neque Iuliani neque Ulpiani esse possunt; quid autem re vera Ulp. scripserit, est in incerto.*

possit, et ait teneri eum socio: praeterea poterit et communi dividundo et pro socio, si socii sint, teneri, ut Iulianus ait.

136. † Ulp. ibid. *Quamvis autem rerum* [(11.3)11§2] *subtractarum nomine servi corrupti competat actio, tamen et furti agere possumus, ope enim consilio sollicitatoris videntur res abesse: nec sufficiet alterutra actione egisse, quia altera alteram non minuit. idem et in eo, qui servum recepit et celavit et deteriorem fecit, Iulianus scribit: sunt enim diversa maleficia furis et eius qui deteriorem servum facit: hoc amplius et condictionis nomine tenebitur. quamvis enim condictione hominem, poenam autem furti actione consecutus sit, tamen et quod interest debebit consequi actione servi corrupti.*

[*Si iudex litem suam fecerit* (*E.* 64)].

137. † Ulp. 5 ad edict. *Iulianus autem in* [(5.1) 16] *heredem iudicis, qui litem suam fecit, putat actionem competere: quae sententia vera non est et a multis notata est.*

[*Ad exhibendum* (*E.* 90)].

138. † Ulp. 24 ad edict. *Plus dicit Iulia-* [(10.4)3§10.14] *nus, etsi vindicationem non habeam, interim posse me agere ad exhibendum, quia mea interest exhiberi: ut puta si mihi servus legatus sit quem Titius optasset: agam enim ad exhibendum, quia mea interest exhiberi, ut Titius optet et sic vindicem, quamvis exhibitum ego optare non possim.*

14 *Interdum aequitas exhibitionis efficit, ut, quamvis ad exhibendum agi non possit, in factum tamen actio detur, ut Iulianus tractat. servus, inquit, uxoris meae rationes meas conscripsit: hae rationes a te possidentur: desidero eas exhiberi. ait Iulianus, si quidem mea charta scriptae sint, locum esse huic actioni, quia et vindicare eas possum: nam cum charta mea sit, et quod scriptum est meum est: sed si charta mea non fuit, quia vindicare non possum, nec ad exhibendum experiri: in factum igitur mihi actionem competere.*

139. † Ulp. ibid. *Iulianus autem ita* [(10.4)5§1.2] *scribit ad exhibendum actione teneri eum, qui rerum vel legatorum servandorum causa in possessione sit, sed et eum, qui usus fructus nomine rem teneat, quamvis nec hic utique possideat. inde Iulianus quaerit, quatenus hos oporteat exhibere: et ait priorem quidem sic, ut actor possessionem habeat, is autem cum quo agetur rei servandae causa sit in possessione: eum vero qui usum fructum habeat sic, ut actor rem possideat, is cum quo* 2 *agetur utatur fruatur. Idem Iulianus scribit emptorem, qui ruta caesa non restituit, ad exhibendum teneri in quantum in litem iuravero: sed ibi adicit, si emptor possideat aut dolo fecit quo minus possideat.*

140. † Ulp. ibid. *Iulianus scribit: si quis* [(10.4)9 pr.] *hominem quem possidebat occiderit sive ad alium transtulerit possessionem sive ita rem corruperit ne haberi possit, ad exhibendum tenebitur, quia dolo fecit quo minus possideret.*

141. † Paul. 26 ad edict. *Saepius ad ex-* [(10.4)12§2] *hibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstaturam exceptionem Iulianus ait: novam autem causam intervenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit,*[1] *et ideo exceptionem ei non officere. item si ei, qui furti acturus ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. denique si quis optandi gratia ad exhibendum egisset et post litem contestatam alterius testamento optio data sit, ad exhibendum agere potest.*

142. Si ad exhibendum actum est cum eo, [(10.4)8] qui neque possidebat neque dolo malo fecerat quo minus possideret, deinde eo defuncto heres eius possidet rem, exhibere eam cogendus erit. nam si fundum vel hominem petiero et heres ex eadem causa possidere coeperit, restituere cogitur.

LIBER X.

[*Si quis mortuum in locum alterius intulerit* (*E.* 91)].

143. † Ulp. 25 ad edict. *Si usum fructum* [(11.7)2§7] *quis habeat, religiosum locum non facit. sed et si alius proprietatem, alius usum fructum habuit, non faciet locum religiosum nec proprietarius, nisi forte ipsum qui usum fructum legaverit intulerit, cum in alium locum inferri tam opportune non posset: et ita Iulianus scribit.*

[*De sepulchro violato* (*E.* 93)].

144. Sepulchri violati actio in primis [(47.12) 6] datur ei, ad quem res pertinet. quo cessante si alius egerit, quamvis rei publicae causa afuerit dominus, non debebit ex integro adversus eum, qui litis aestimationem sustulerit, dari. nec potest videri deterior fieri condicio eius, qui rei publicae causa afuit, cum haec actio non ad rem familiarem eiusdem, magis ad ultionem pertineat.

[*De sumptibus funerum* (*E.* 94)].

145. Impensa enim funeris aes alienum [(11.7) 18] dotis est.

146. † Ulp. 25 ad edict. *Iulianus scribit:* [(11.7)24.27pr.] *non deductis legatis . . . sic pro rata et maritum et heredem conferre in funus oportet.*

[*Si certum petetur* (*E.* 95)].

147. † Pomp. 6 ex Plaut. . . . *mutui datio in-* [(12.1)8] *terdum pendet, ut ex post facto confirmetur: . . . item si legatam pecuniam heres crediderit, deinde legatarius eam noluit ad se pertinere, quia heredis ex die aditae hereditatis videntur nummi fuisse, ut credita pecunia peti possit: nam Iulianus ait*[1] *et traditiones*[2] *ab herede factas ad id tempus redigi, quo hereditas adita fuerit, cum repudiatum sit legatum aut*[3] *adpositum.*

148. Ulp. 26 ad edict. *Si nummos meos tuo* [(12.1)9§8] *nomine dedero velut tuos absente te et ignorante, Aristo scribit adquiri tibi condictionem: Iulianus quoque de hoc interrogatus libro decimo scribit veram esse Aristonis sententiam nec dubitari, quin, si meam pecuniam tuo nomine voluntate tua dedero, tibi adquiritur obligatio, cum cottidie credituri pecuniam mutuam ab alio poscamus, ut nostro nomine creditor numeret futuro debitori nostro.*

149. † Pomp. 6 ex Plaut. *Si a furioso,* [(12.1) 12] *cum eum compotem mentis esse putares, pecuniam quasi mutuam acceperis eaque in rem tuam versa fuerit, condictionem furioso adquiri Iulianus ait: nam ex quibus*

1) egisset . . . accepit] egisset de re mancipi exhibenda, p. acc. iud. eam ab alio quo mancipio accepit *Paul.*

1) *aut hoc libro aut libro XXXII, cf. Gai.* 2, 195. 2) mancipationes *Ulp.?* 3) aut *del.?*

causis ignorantibus nobis actiones adquiruntur, ex isdem etiam furioso adquiri. item si is qui servo crediderat furere coeperit, deinde servus in rem domini id verterit, condici furiosi nomine posse. et si alienam pecuniam credendi causa quis dederit, deinde furere coeperit et consumpta sit ea pecunia, condictionem furioso adquiri.

150. Non omnis numeratio eum qui [(12. 1) 19] accepit obligat, sed quotiens id ipsum agitur, ut confestim obligaretur. nam et is, qui mortis causa pecuniam donat, numerat pecuniam, sed non aliter obligabit accipientem, quam si exstitisset casus, in quem obligatio collata fuisset, veluti si donator convaluisset aut is qui accipiebat prior decessisset. et cum pecunia daretur, ut aliquid fieret, quamdiu in pendenti esset, an id futurum esset, cessabit obligatio: cum vero certum esse coepisset futurum id non esse, obligabitur qui acceperisset: veluti si Titio decem dedero, ut Stichum intra calendas manumitteret, ante kalendas nullam actionem habebo, post kalendas ita demum agere potero, si 1 manumissus non fuerit. Si pupillus sine tutoris auctoritate crediderit aut solvendi causa dederit, consumpta pecunia condictionem habet vel liberatur non alia ratione, quam quod facto eius intellegitur ad eum qui acceperit pervenisse: quapropter si eandem pecuniam is, qui in creditum vel in solutum acceperat, alii porro in creditum vel in solutum dederit, consumpta ea et ipse pupillo obligatur vel cum a se liberabit et eum cui dederit obligatum habebit vel se ab eo liberabit. nam omnino qui alienam pecuniam credendi causa dat, consumpta ea habet obligatum eum qui acceperit: item qui in solutum dederit, liberabitur ab eo qui acceperit.

151. † Paul. 4 ad Plaut. *Si institorem servum* [(12. 1) 29] *dominus habuerit, posse dici Iulianus ait etiam condici ei posse, quasi iussu eius contrahatur, a quo praepositus sit.*

152. Ulp. 26 ad edict. [1]*Alias autem*[2] *pro-* [(12. 2) 18] *curatorem deferentem iusiurandum non esse audiendum Iulianus libro decimo digestorum scribit, ne postea reus, qui semel iuravit, a domino conveniatur: nec multum ei proficere, si fuerit ei de rato cautum: sive enim dominus petat, cogetur docere reus liquido se iurasse posita scilicet exceptione, sive*[3] *ex stipulatione de rato agat, necesse habebit ipse de periurio suo docere.*

153. Ulp. ibid. *Procurator non com-* [(12. 2) 34 § 3] *pellitur iurare nec defensor, et ita Iulianus scribit libro decimo digestorum defensorem iurare non compelli sufficereque ad plenam defensionem, si paratus sit iudicium accipere.*

154. Si quis cum debitore suo pepi- [(12. 2) 39] gerit, ne ab eo pecunia peteretur, si iurasset se Capitolium non ascendisse vel aliud quodlibet fecisse vel non fecisse, isque iuraverit, et exceptio iurisiurandi dari debebit et solutum repeti poterit: est enim iusta conventio, si quaelibet causa in condicione iurisiurandi deducta fuerit.

155. Si heres arbitratu liberti certa [(12. 4) 11] summa monumentum iussus facere dederit liberto pecuniam et is accepta pecunia monumentum non faciat, condictione tenetur.

156. † Paul. 3 ad Sabin. *Si procuratori falso* [(12. 4) 14] *indebitum solutum sit, ita demum a procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit, sed ipse dominus tenetur, ut Iulianus scribit. quod si dominus ratum non habuisset, etiamsi debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur: non enim quasi indebitum datum repetetur, sed quasi ob rem datum nec res secuta sit ratihabitione non intercedente: vel quod furtum faceret pecuniae falsus procurator, cum quo non tantum furti agi, sed etiam condici ei posse.*

157. † Ulp. 26 ad edict. *Iulianus scri-* [(12. 5) 2 pr. § 1] *bit, si tibi dedero, ne hominem occidas, condici posse.* 1 *Item si tibi dedero, ut rem mihi reddas depositam apud te vel ut instrumentum mihi redderes.*

158. † Paul. 3 ad Sab. *Iulianus ait neque* [(12. 6) 6 § 3] *tutorem neque procuratorem solventes repetere posse neque interesse, suam pecuniam an pupilli vel domini solvant.*

159. Si reus et fideiussor solverint pari- [(12. 6) 20] ter, in hac causa non differunt a duobus reis promittendi: quare omnia, quae de his dicta sunt, et ad hos transferre licebit.

160. Ulp. 26 ad edict. *Adeo autem per-* [(12. 6) 26 § 7. 12] *petua exceptio parit condictionem, ut Iulianus libro decimo scripsit, si emptor fundi damnaverit heredem suum, ut venditorem nexu venditi liberaret, mox venditor ignorans rem tradiderit,*[1] *posse eum fundum condicere: idemque et si debitorem suum damnaverit liberare et ille ignorans solverit.*
12 *Libertus cum se putaret operas patrono debere, solvit: condicere eum non posse, quamvis putans se obligatum solvit, Iulianus libro decimo digestorum scripsit: natura enim operas patrono libertus debet.*[2]

161. † Iustinian. *Si quis servum certi* [C. (4. 5) 10] *nominis aut quandam solidorum quantitatem vel aliam rem promiserit et, cum licentia ei fuerat unum ex his solvendo liberari, utrumque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei datur a legibus ei repetitio, utrumne servi an pecuniae, et utrum stipulator an promissor habeat huius rei facultatem: . . . Papinianus . . . ipsi qui utrumque persolvit electionem donat, qui et antequam dependat ipse habet electionem quod velit praestare, et huiusmodi sententiae sublimissimum testem adducit Salvium Iulianum . . .*

Cum is qui Pamphilum aut Stichum [(12. 6) 32 pr.] debet simul utrumque solverit, si, posteaquam utrumque solverit, aut uterque aut alter ex his desiit in rerum natura esse, nihil repetet: id enim remanebit in soluto quod superest.

162. Fideiussor cum paciscitur, ne [(12. 6) 32 § 1—3] ab eo pecunia petatur, et per imprudentiam solverit, condicere stipulatori poterit et ideo reus quidem manet obligatus, ipse autem sua exceptione tutus est. nihil autem interest, fideiussor an heres eius solvat: quod si huic fideiussori reus heres extiterit et solverit, nec 2 repetet et liberabitur. Mulier si in ea opinione sit, ut credat se pro dote obligatam, quidquid dotis nomine dederit, non repetit: sublata enim falsa opinione relinquitur pietatis causa, ex qua solutum repeti non 3 potest. Qui hominem generaliter promisit, similis est ei, qui hominem aut decem debet: et ideo si, cum

---

1) *Fr.* 152—154 *pertinent ad edictum de iureiurando propositum, Lenel p.* 188 *sqq.* 2) alias autem *Trib. Iulianus simpliciter scripserat procuratorem deferentem iusiurandum non esse audiendum. Fr.* (12. 2) 17, *quo spectant verba illa, non ad hoc edictum pertinet, sed ad superius edictum de iureiurando propositum* (*E.* 54). 3) sive . . . sive *Trib. Ulp. simpliciter scripsit:* si enim ex stip. *etc.*

1) mancipaverit *Iulian.?* 2) *cf. fr.* 162 § 2.

existimaret se Stichum promisisse, eum dederit, condicet, alium autem quemlibet dando liberari poterit.

163. † Paul. 3 quaest. *Iulianus verum de-* [(12. 6) 60 pr.] *bitorem post litem contestatam manente adhuc iudicio negabat solventem repetere posse, quia nec absolutus nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura tamen debitor permanet: similemque esse ei dicit, qui ita promisit, sive navis ex Asia venerit sive non venerit,*[1] *quia ex una causa alterius solutionis origo proficiscitur.*

LIBER XI.

[*De eo quod certo loco dari oportet* (*E.* 96)].

164. † Ulp. 27 ad edict. *Qui ita sti-* [(13. 4) 2 § 6—8] *pulatur 'Ephesi decem dari', si ante diem, quam Ephesum pervenire possit, agat, perperam ante diem agi, quia et Iulianus putat diem tacite huic stipulationi inesse. quare verum puto quod Iulianus ait eum, qui Romae stipulatur hodie Carthagine dari, inutiliter stipulari.* 7 *Idem Iulianus tractat, an is, qui Ephesi sibi aut Titio dari stipulatus est, si alibi Titio solvatur, nihilo minus possit intendere sibi dari oportere. et Iulianus scribit liberationem non contigisse atque ideo posse peti quod interest. Marcellus autem et alias tractat et apud Iulianum notat posse dici et si mihi alibi solvatur, liberationem contigisse, quamvis invitus accipere non cogar: plane si non contigit liberatio, dicendum ait superesse petitionem integrae summae, quemadmodum si quis insulam alibi fecisset quam ubi promiserat, in nihilum liberaretur. . . .* 8 *Iulianus Labeonis opinionem secutus etiam actoris habuit rationem,*[2] *cuius interdum potuit interesse Ephesi recipere.*

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

165. Quod si filii nomine constituerit se [(13. 5) 2] decem soluturum, quamvis in peculio quinque fuerint, de constituta in decem tenebitur.

166. Ulp. 27 ad edict. [3]*Iulianus lega-* [(13. 5) 5 § 1. 3. 6] *tum Romae constituentem, quod in provincia acceperat, putat conveniri debere, quod et verum est. sed et si non cum Romae esset, sed in provincia adhuc, constituit se Romae soluturum, denegatur in eum actio de constituta.* 3 *Iulianus . . . . libro undecimo scribit: Titius epistulam ad me talem emisit: 'Scripsi me secundum mandatum Seii, si quid tibi debitum adprobatum erit, me tibi cauturum et soluturum sine controversia'. tenetur Titius de constituta pecunia.*
6 *Iulianus libro undecimo digestorum scribit procuratori constitui posse.*

167. † Ulp. ibid. *Si mihi aut Titio sti-* [(13. 5) 7 § 1] *puler, Titio constitui suo nomine non posse Iulianus ait, quia non habet petitionem, tametsi solvi ei possit.*

168. † Ulp. ibid. *Quod adicitur: 'eamque* [(13. 5) 18 § 1] *pecuniam cum constituebatur debitam fuisse', interpretationem pleniorem exigit. nam primum illud efficit, ut, si quid tunc debitum fuit cum constitueretur, nunc non sit, nihilo minus teneat constitutum, quia retrorsum se actio refert. proinde temporali actione obligatum constituendo Celsus et Iulianus scribunt teneri debere, licet post constitutum dies temporalis actionis exierit. quare et si post tempus obligationis se soluturum constituerit, adhuc idem Iulianus putat, quoniam eo tempore constituit, quo erat obligatio, licet in id tempus quo non tenebatur.*

169. Promissor hominis homine mortuo, [(13. 5) 23] cum per eum staret quo minus traderetur, etsi hominem daturum se constituerit, de constituta pecunia tenebitur, ut pretium eius solvat.

[*Commodati vel contra* (*E.* 98)].

170. Ulp. 28 ad edict. . . . *qui alias re* [(13. 6) 5 § 8] *commodata utitur, non solum commodati, verum furti quoque tenetur, ut Iulianus libro undecimo digestorum scripsit. denique ait, si tibi codicem commodavero et in eo chirographum debitorem tuum cavere feceris egoque hoc interlevero, si quidem ad hoc tibi commodavero, ut caveretur tibi in eo, teneri me tibi contrario iudicio: si minus, neque me certiorasti ibi chirographum esse scriptum*[1]*: etiam teneris mihi, inquit, commodati, immo, ait, etiam furti, quoniam aliter re commodata usus es, quemadmodum qui equo, inquit, vel vestimento aliter quam commodatum est utitur, furti tenetur.*

171. Ulp. 30 ad Sab. [2]*Iulianus libro un-* [(19. 5) 13 § 1] *decimo digestorum scribit, si tibi areae meae dominium dedero, ut insula aedificata partem mihi reddas, neque emptionem esse, quia pretii loco partem rei meae recipio, neque mandatum, quia non est gratuitum, neque societatem, quia nemo societatem contrahendo rei suae dominus esse desinit. sed si puerum docendum vel pecus pascendum tibi dedero vel puerum nutriendum ita, ut, si post certos annos venisset, pretium inter nos communicaretur, abhorrere haec ab area eo, quod hic dominus esse non desinit qui prius fuit: competit igitur pro socio actio. sed si forte puerum dominii tui fecero, idem se quod in area dicturum, quia dominium desinit ad primum dominum pertinere. quid ergo est? in factum putat actionem Iulianus dandam, id est praescriptis verbis.*[3] *ergo si quis areae dominium non transtulerit, sed passus sit te sic aedificare, ut communicaretur vel ipsa vel pretium, erit societas. idemque et si partis areae dominium transtulerit, partis non, et eadem lege aedificare passus sit.*

172. Ulp. 26 ad edict. [1]*Si liber homo, qui* [(12. 4) 3 § 5] *bona fide serviebat, mihi pecuniam dederit, ut eum manumittam, et fecero: postea liber probatus an mihi condicere possit, quaeritur. et Iulianus libro undecimo digestorum scribit competere manumisso repetitionem.*

[*De pigneraticia actione vel contra* (*E.* 99)].

173. † Ulp. 28 ad edict. . . . *si domum con-* [(13. 7) 11 § 5] *duxeris et eius partem mihi locaveris egoque locatori tuo pensionem solvero, pigneraticia adversus te potero experiri (nam Iulianus scribit solvi ei posse).*

174. † Ulp. ibid. *Si, cum venderet credi-* [(13. 7) 13 pr.] *tor pignus, convenerit inter ipsum et emptorem, ut, si solverit debitor pecuniam pretii emptori, liceret ei recipere rem suam, scripsit Iulianus et est rescriptum ob hanc conventionem pigneraticiis actionibus teneri creditorem, ut debitori mandet ex vendito actionem adversus emptorem.*

Marcian. ad form. hypoth. *Si creditor pignus* [(20. 5) 7 pr.] *vel hypothecam vendiderit hoc pacto, ut liceat sibi reddere pecuniam et pignus reciperare: an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? et Iulianus libro*

---

1) *cf. Iulian.* (18. 6) 8 § 1. 2) *i. e. veteris formulae conceptionem a Labeone notatam emendavit: Ulpianum haec quoque ex Iuliani digestis repetivisse pro certo habeo.* 3) *cf. p.* 192 *n.* 4.

---

1) neque . . . scriptum *Trib.* 2) *Ad fr.* 171. 172 *cf. Lenel, p.* 200 *n.* 10. 3) id est praescriptis verbis *Trib.*

undecimo digestorum scribit recte quidem distractum esse pignus, ceterum agi posse cum creditore, ut, si quas actiones habeat, eas cedat debitori.

175. Si creditor, qui rem pignori acceperat, amissa eius possessione Serviana actione petierit et litis aestimationem consecutus sit, postea debitor eandem rem petens exceptione summovetur, nisi offe- 1 rat ei debitor, quod pro eo solutum est. Si servus pro peculiari nomine pignus acceperit, actio pigneraticia adversus dominum debitori competit. (13. 7) 28

176. Ulp. 28 ad edict. *Sed non tantum ex causa doli earum personarum [filii familias servive sc.] pater vel dominus condemnetur, sed et ipsius quoque domini vel patris fraus dumtaxat venit, ut Iulianus libro undecimo circa pigneraticiam actionem distinguit.* (13. 6) 3 § 5

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

177. † Ulp. ibid. *Magistrum autem accipimus non solum, quem exercitor praeposuit, sed et eum, quem magister: et hoc consultus Iulianus in ignorante exercitore respondit: ceterum si scit et passus est eum in nave magisterio fungi, ipse eum imposuisse videtur. quae sententia mihi videtur probabilis.* (14. 1) 1 § 5. 23
23 *Quamquam autem, si cum magistro eius gestum sit, dumtaxat polliceatur praetor actionem, tamen, ut Iulianus quoque scripsit, etiamsi cum ipso exercitore sit contractum, pater dominusve in solidum tenebitur.*

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

178. [*Si a servo tuo operas vicarii eius conduxero et eum merci meae institorem fecero isque tibi mercem vendiderit, emptio est: nam cum dominus a servo emit, est emptio, licet non sit dominus obligatus, usque adeo, ut etiam pro emptore et possidere et usucapere dominus possit:*] et ideo utilis institoria actio adversus me tibi competet, mihi vero adversus te vel de peculio dispensatoris, si ex conducto agere velim, vel de peculio vicarii, quod ei mercem vendendam mandaverim: pretiumque, quo emisti, in rem tuam versum videri poterit eo, quod debitor servi tui factus esses. (14. 3) 12

179. † Ulp. ibid. *Habebat quis servum merci oleariae praepositum Arelate, eundem et mutuis pecuniis accipiendis: acceperat mutuam pecuniam: putans creditor ad merces eum accepisse egit proposita actione: probare non potuit mercis gratia eum accepisse. licet consumpta est actio nec amplius agere poterit, quasi pecuniis quoque mutuis accipiendis esset praepositus, tamen Iulianus utilem ei actionem competere ait.* (14. 3) 13 pr. § 2
2 *Si duo pluresve tabernam exerceant et servum, quem ex disparibus partibus habebant, institorem praeposuerint, utrum pro dominicis partibus teneantur an pro aequalibus an pro portione mercis an vero in solidum, Iulianus quaerit. et verius esse ait exemplo exercitorum et de peculio actionis in solidum unumquemque conveniri posse, et quidquid is praestiterit qui conventus est, societatis iudicio vel communi dividundo consequetur, quam sententiam et supra probavimus.*

*

v. fr. 181 (*lib. XII*). (14. 4) 8
v. fr. 205 (*lib. XII*). (15. 3) 14

LIBER XII.

[*De tributoria actione* (*E.* 103)].

180. Ulp. 29 ad edict. *Sed si servus communis sit et ambo sciant domini [scil. eum merce peculiari negotiari], in utrumlibet ex illis dabitur actio: at si alter scit, alter ignoravit, in eum qui scit dabitur actio, deducetur tamen solidum quod ei qui ignoravit debetur. quod si ipsum quis ignorantem convenerit, quoniam de peculio convenitur, deducetur etiam id quod scienti debetur et quidem in solidum: nam et si ipse de peculio conventus esset, solidum quod ei deberetur deduceretur, et ita Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit.* (14. 4) 3 pr.

181. [*Haec actio et perpetuo et in heredem datur de eo dumtaxat quod ad eum pervenit,*] [1]quia non de dolo est, sed rei persecutionem continet: quare etiam mortuo servo dominus, item heres eius perpetuo teneri debebit propter factum defuncti: quamvis non aliter quam dolo interveniente competat. (14. 4) 8

182. Alius dumtaxat de peculio, alius tributoria servi nomine cum domino agit: quaesitum est, an deducere dominus de peculio debeat, quod tributoria agenti praestaturus sit. respondit: tributoria actione tunc demum agi potest, cum dominus in distribuendo pretio mercis edicto praetoris non satisfecit, id est cum maiorem partem debiti sui deduxit quam creditoribus tribuit, veluti si, cum in merce triginta fuissent, in quam ipse quidem quindecim crediderat, duo autem extranei triginta, tota quindecim deduxerit, et creditoribus reliqua quindecim dederit, cum deberet sola decem deducere, extraneis dena tribuere. cum igitur hoc fecit, nec intellegendus est servum a se liberasse eo, quod quinque adhuc nomine eius tributoria actione praestaturus sit: quare si agi de peculio coeperit, cum forte extra mercem peculium esset, quinque tamquam adhuc creditor servi deducere debebit. (14. 4) 12

[*Quod cum eo, qui in aliena potestate est, etc.* (*E.* 104)].

[a. *de senatus consulto Macedoniano*].

183. Ulp. 29 ad edict. . . . *Iulianus libro duodecimo in eo, qui vectigalia conducta habebat, scribit (et 2 est saepe constitutum) cessare senatus consultum. Proinde et in eo, qui scire non potuit, an filius familias sit, Iulianus libro duodecimo cessare senatus consultum ait,*[2] *ut puta in pupillo vel minore viginti quinque annis. sed in minore, causa cognita et a praetore succurrendum: in pupillo autem etiam alia ratione debuit dicere cessare senatus consultum, quod mutua pecunia non fit, quam sine tutoris auctoritate pupillus dat: quemadmodum ipse dicit Iulianus libro duodecimo, si filius familias crediderit, cessare senatus consultum, quod mutua pecunia non fit, quamvis liberam peculii administrationem habuit: non enim perdere ei peculium pater concedit, cum peculii administrationem permittit: et ideo vindicationem nummorum patri superesse ait.* (14. 6) 3 § 1. 2

Ulp. 52 ad edict. [3]*Iulianus libro duodecimo digestorum scripsit pupillo non esse operis novi nuntiationis executionem dandam, nisi ad ipsius privatum commodum res pertineat, veluti si luminibus eius officiatur aut prospectui obsit.* (39. 1) 5 pr.

1) Iulianus libro undecimo (*XI pro XII*) inscr. *F.* 2) *cf. fr.* 191. 3) *Iulianum haec in tractatu de pupillo* — (14. 6) 3 § 2 — *iniecisse existimo.*

184. † Ulp. 29 ad edict. *Item si filius familias fideiusserit, Neratius libro primo et secundo responsorum cessare senatus consultum ait. idem Celsus libro quarto. sed Iulianus adicit, si color quaesitus sit, ut filius familias, qui mutuam accepturus erat, fideiuberet alio reo dato, fraudem senatus consulto factam nocere et dandam exceptionem tam filio familias quam reo, quoniam et* 1 *fideiussori filii subvenitur. Idem ait, si duos reos accepero filium familias et Titium, cum ad filium familias esset perventura pecunia, ideo autem reum Titium acceperim, ne quasi fideiussor auxilio senatus consulti uteretur, utilem esse exceptionem adversus fraudem dandam.* [(14. 6) 7 pr. § 1]

185. Ulp. ibid. *Interdum tamenetsi senatus consulto locus sit, tamen in alium datur actio, ut puta filius familias institor mutuam pecuniam accepit: scribit enim Iulianus libro duodecimo ipsum quidem institorem exceptione senatus consulti usurum, si conveniatur, sed institoriam actionem adversus eum qui praeposuit competere. quamquam, inquit, si ipse pater eum praeposuisset merci suae vel peculiarem exercere passus esset, cessaret senatus consultum, quoniam patris voluntate contractum videretur: nam si scit eum negotiari, etiam hoc permisisse videtur, si non nominatim prohibuit*[1] 12 *merces accipere. Proinde si acceperit pecuniam et in rem patris vertit, cessat senatus consultum: patri enim, non sibi accipit. sed et si ab initio non sic accepit, verum postea in rem patris vertit, cessare senatus consultum libro duodecimo digestorum Iulianus ait intellegendumque ab initio sic accepisse, ut in rem verteret.* [(14. 6) 7 § 11. 12]

186. † Ulp. ibid. *Si ab alio donatam sibi pecuniam filius creditori solverit, an pater vindicare vel repetere possit? et ait Iulianus, si quidem hac condicione ei donata sit pecunia, ut creditori solvat, videri a donatore profectam protinus ad creditorem et fieri nummos accipientis: si vero simpliciter ei donavit, alienationem eorum filium non habuisse et ideo, si solverit, condictionem patri ex omni eventu competere. Sed si fuerint consumpti a creditore nummi, Marcellus ait cessare condictionem, quoniam totiens condictio datur, quotiens ex ea causa numerati sunt, ex qua actio esse potuisset, si dominium ad accipientem transisset: in proposito autem non esset. denique per errorem soluti contra senatus consultum crediti magis est cessare repetitionem.* [(14. 6) 9 § 1] [(12. 1) 14]

187. † Ulp. ibid. *Quamquam autem solvendo non repetant, tamen, si non opposita exceptione condemnati sunt, utentur senatus consulti exceptione: et ita Iulianus scribit in ipso filio familias exemplo mulieris intercedentis.* [(14. 6) 9 § 5. 11]

188. † Gai. 9 ad edict. *Si quod alii mutuum dedimus a filio familias novandi causa stipulemur, non esse impedimento senatus consultum Iulianus scribit.* [(14. 6) 13]

189. Filium habeo et ex eo nepotem: nepoti meo creditum est iussu patris eius: quaesitum est, an contra senatus consultum fieret. dixi, etiamsi verbis senatus consulti filii continerentur, tamen et in persona nepotis idem servari debere: iussum autem huius patris non efficere, quo minus contra senatus consultum creditum existimaretur, cum ipse in ea causa esset, ut pecuniam mutuam invito patre suo accipere non possit. [(14. 6) 14]

190. Qui contra senatus consultum filio familias crediderit, mortuo eo fideiussorem a patre accipere non potest, quia neque civilem neque honorariam adversus patrem actionem habet nec est ulla hereditas, cuius nomine fideiussores obligari possent. [(46. 1) 11 = (14. 6) 18]

Venul. 2 stip. [*Iulianus scribit . . .*:] *plane a patre eius actionis nomine, quae de peculio adversus eum competat, fideiussorem recte accipi.* [(14. 6) 18]

191. † Pomp. 7 var. lect. *Iulianus scribit exceptionem senatus consulti Macedoniani nulli obstare, nisi qui sciret aut scire potuisset*[1] *filium familias esse eum cui credebat.* [(14. 6) 19]

[b. *de peculio*].

192. † Gai. 1 ad ed. prov. . . . *Iuliano placet, etiamsi maxime quis administrationem peculii habeat concessam, donandi ius eum non habere . . .* [(2. 14) 28 § 2]

193. Ulp. 29 ad edict. *Iulianus quoque libro duodecimo digestorum scribit, si servus mandaverit, ut creditori meo solveretur, referre ait, quam causam mandandi habuerit: si pro creditore suo solvi mandavit, esse obligatum dominum de peculio: quod si intercessoris officio functus sit, non obligari dominum de peculio.* 7 *Cui congruit, quod idem Iulianus scribit, si a filio meo fideiussorem accepero, quidquid a fideiussore accepero, id me non de in rem verso, sed de peculio actione mandati praestaturum. idem accipias et in servi fideiussore, idemque si alius mihi pro filio meo debitore solvisset. quod si filius meus debitor non fuisset, exceptione doli fideiussorem usurum et, si solvisset, condicturum scribit.* [(15. 1) 3 § 6. 7]

194. † Ulp. ibid. *Et adicit* [*Celsus*] *pupillum vel furiosum constituere quidem peculium servo non posse: verum ante constitutum, id est ante furorem vel a patre pupilli, non adimetur ex his causis. quae sententia vera est et congruit cum eo, quod Marcellus apud Iulianum notans adicit 'posse fieri, ut apud alterum ex dominis servus peculium habeat, apud alterum non, ut puta si alter ex dominis furiosus sit vel pupillus, si (ut quidam, inquit, putant) peculium servus habere non potest nisi concedente domino. ego autem puto non esse opus concedi peculium a domino servum habere, sed non adimi, ut habeat'.* [(15. 1) 7 § 1]

195. Ulp. ibid. *Sed et creditor servi, qui heres exstitit domino eius, deducit de peculio quod sibi debetur, si conveniatur, sive libertatem servus acceperit sive non, idemque et si*[2] *legatus sit pure servus: nam quasi praevenerit et ipse secum egerit, sic deducet quod sibi debetur, licet nullo momento dominium in manumisso vel legato pure habuerit. et ita Iulianus libro duodecimo scribit. certe si sub condicione servus libertatem acceperit, minus dubitanter Iulianus eodem loco scribit heredem deducere: dominus enim factus est. ad defensionem sententiae suae Iulianus etiam illud adfert, quod, si ei, qui post mortem servi vel filii intra annum potuit conveniri de peculio, heres exstitero, procul dubio deducam quod mihi debetur. . . .* [(15. 1) 9 § 5. 8]
8 *Item deducetur de peculio, si quid dominus servi nomine obligatus est aut praestitit obligatus: ita si quid ei creditum est iussu domini: nam hoc deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. sed hoc ita demum verum puto, si non in rem domini vel patris quod acceptum est pervenit: alioquin secum debebit compensare. sed et si pro servo fideiusserit, deducendum Iulianus libro duodecimo digestorum scribit. Marcellus autem in ultro-*

---

1) mutuam pecuniam ad *ins.*

1) *cf. fr.* 183 § 2.

2) per vindicationem *ins.*

que, si nondum quicquam domino absit, melius esse ait praestare creditori, ut caveat ille refusurum se, si quid praestiterit dominus hoc nomine conventus, quam ab initio deduci, ut medii temporis interusurium magis creditor consequatur.

196. Ulp. ibid. *Sed si a debitore* (15. 1) 11 § 2—5. 7—9 *dominico servus exegerit, an domini debitorem se fecerit, quaeritur: et Iulianus libro duodecimo digestorum non aliter dominum deducturum ait, quam si ratum habuisset quod exactum est: eadem et in filio familias dicenda* 3 *erunt. . . . Est autem quaestionis, an id, quod dominus semel deduxit cum conveniretur, rursus si conveniatur, de peculio eximere debeat, an vero veluti solutum ei videatur semel facta deductione. et Neratius et Nerva putant, item Iulianus libro duodecimo scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci, si vero eandem positio-* 4 *nem peculii reliquit, debere eum deducere. Denique scribit, si servus vicarium quinque valentem in peculium habuit et domino quinque deberet, pro quibus vicarium dominus deduxisset, et mortuo postea vicario alium eiusdem pretii servus comparaverit, non desinere domini esse debitorem, quasi vicarius ille domino decesserit: nisi forte, cum eum servo ademisset et sibi solvisset, tunc* 5 *decesserit. Idem recte ait, si, cum vicarius valeret decem, dominus conventus de peculio quinque pro servo praestitisset, quoniam quinque ipsi debebantur, mox vicarius decessisset, adversus alium agentem de peculio decem dominum deducturum, quia et in eo, quod iam pro eo solvit, debitorem servum sibi fecerit. quae sententia vera est, nisi servo ademit vicarium, ut sibi solveret. . . .* 7 *Denique Iulianus scribit venditorem, qui servum cum peculio vendidit, si de peculio conveniatur, non debere deducere quod sibi debetur: potuit enim hoc ex ratione peculii detrahere et nunc condicere quasi indebitum (quoniam non est in peculio quod domino debetur). potest,* 8 *inquit, etiam ex vendito agere. . . . Idem scribit, si quis servum, cuius nomine de peculio habebat actionem, comparasset, an possit deducere quod sibi debetur, quoniam adversus venditorem habeat actionem de peculio?*[1] *et recte ait posse: nam et quivis alius potest eligere, utrum cum emptore an cum venditore ageret: hunc igitur eligere pro actione deductionem. nec video quid habeant creditores quod querantur, cum possint ipsi venditorem* 9 *convenire, si quid forte putant esse in peculio. Non solum autem quod ei debetur qui convenitur deducendum est, verum etiam si quid socio eius debetur, et ita Iulianus libro duodecimo digestorum scribit*[2]*: nam qua ratione in solidum alteruter convenitur, pari ratione deducere eum oportet quod alteri debetur: quae sententia recepta est:*

[3]Quia hoc casu etiam cum eo agi potest, (15. 1) 12 penes quem peculium non est.

Ulp. ibid. *Sed in emptore et venditore* (15. 1) 13 *vera non est, item in fructuario et proprietario et ceteris qui non sunt socii, et in domino et bonae fidei emptore: nam et Iulianus libro duodecimo scribit neutrum horum deducere id quod alteri debetur.*

Item cum testamento praesenti die servus (15. 1) 14 liber esse iussus est, cum omnibus heredibus de peculio agendum est nec quisquam eorum amplius deducet 1 quam quod ipsi debeatur. Item cum servus vivo domino mortuus est, deinde dominus intra annum plures heredes reliquit, et de peculio actio et deductionis ius scinditur.

197. † Gai. 9 ad edict. *Et ancillarum* (15. 1) 27 pr. § 3—8 *nomine et filiarum familias in peculio actio datur: maxime si qua sarcinatrix aut textrix erit aut aliquod artificium vulgare exerceat, datur propter eam actio. depositi quoque et commodati*[1] *actionem dandam earum nomine Iulianus ait: sed et tributoriam actionem, si peculiari merce sciente patre dominove negotientur, dandam esse. . . .*

3 *Illud quoque placuit, quod et Iulianus probat, omnimodo permittendum creditoribus vel in partes cum sin-* 4 *gulis agere vel cum uno in solidum. Sed ipsi, qui vendiderit servum, non putat Iulianus de eo, quod ante venditionem crediderit, cum emptore de peculio agere* 5 *permittendum. Sed et si alieno credidero eumque redemero, deinde alienavero, aeque non putat mihi in* 6 *emptorem dari debere iudicium. In venditorem autem dumtaxat intra annum post redemptionem numerandum de eo, quod adhuc alieno crediderim, dandam esse mihi actionem existimat deducto eo, quod apud me peculii* 7 *servus habebit. Sicut autem de eo, quod ipse crediderim servo meo, non putat Iulianus in emptorem alienato eo actionem mihi dari debere, ita et de eo, quod servus meus servo meo crediderit, si is, cui creditum fuerit, alienatus sit, negat permitti mihi debere cum emptore* 8 *experiri.* [2]*Si quis cum servo duorum pluriumve contraxerit, permittendum est ei cum quo velit dominorum in solidum experiri: est enim iniquum in plures adversarios distringi eum, qui cum uno contraxerit: nec huius dumtaxat peculii ratio haberi debet, quod apud eum cum quo agitur is servus haberet, sed et eius quod apud alterum. nec tamen res damnosa futura est ei qui condemnatur, cum possit rursus ipse iudicio societatis vel communi dividundo quod amplius sua portione solverit a socio sociisve suis consequi. quod Iulianus ita locum habere ait, si apud alterum quoque fuit peculium, quia eo casu solvendo quisque etiam socium aere alieno liberare videtur: at si nullum sit apud alterum peculium, contra esse, quia nec liberare ullo modo aere alieno eum intellegitur.*

Quare et si socio neque heres neque (15. 1) 28 bonorum possessor exstitisset, eatenus damnari debet is cum quo actum fuerit, quatenus peculium apud eum erit et quantum ex bonis consequi potest.

Quis ergo casus est, quo peculium servi (15. 1) 16 communis ad alterum ex dominis solum pertineat? in primis si quis servi partem dimidiam vendiderit nec peculium ei concesserit: deinde si quis servo communi pecuniam vel res aliquas ea mente dederit, ut proprietatem earum retineret, administrationem autem servo concederet. *MARCELLUS:* est etiam ille casus, si alter ademerit: vel si omni quidem modo concesserit dominus, sed in nominibus erit concessio.

198. Si Stichus communis meus et tuus (10. 3) 25 servus habuerit Pamphilum vicarium aureorum decem[3] et mecum actum de peculio fuerit condemnatusque decem praestitero: quamvis postea Pamphilus decesserit, nihilo minus actione communi dividundo vel pro socio quinque milia praestare debebis, quia te hoc

1) *cf. fr.* 200. 2) *cf. fr.* 197 § 8. 3) *Iulianum haec hoc loco adiecisse non credo: cum tamen genuinus horum fragmentorum ordo explorari nequeat, ordinem in dig. Iust. servatum nolui mutare.*

1) depositi quoque et commodati] fiduciae quoque *Gai.*, *v. Gai. fr.* 223 *pr.* 2) *cf. fr.* 196 § 9. 3) HS X *Iulian.*

aere alieno liberavi. longe magis consequar, si Stichus post mortem Pamphili alium vicarium adquisierat.

199. Si creditor filii tui heredem te (35. 2) 83 instituerit et legis Falcidiae rationem ponas, peculii quantitas, quod aditae hereditatis tempore fuisset, in quadrantem tibi imputabitur.

Si creditor filii tui heredem te insti- (15. 1) 37 tuerit et tu hereditatem eius vendideris, illa parte stipulationis 'quanta pecunia ex hereditate ad te per- 1 venerit' teneberis de peculio. Si servo tuo permiseris vicarium emere aureis octo,[1] ille decem emerit et tibi scripserit se octo emisse tuque ei permiseris eos octo ex tua pecunia solvere et is decem solverit, hoc nomine duos aureos[2] tantum vindicabis, sed hi venditori 2 praestabuntur dumtaxat de peculio servi. [3]Servum communem, quem cum Titio habebam, vendidi Sempronio: quaesitum est, si de peculio cum Titio aut cum Sempronio ageretur, an eius peculii, quod apud me esset, ratio haberi deberet. dixi, si cum Sempronio ageretur, numquam rationem eius peculii, quod apud me esset, haberi debere, quia is nullam adversus me actionem haberet, per quam id quod praestitisset consequi posset. sed et si cum Titio post annum quam vendidissem ageretur, similiter non esse computandum peculium quod apud me est, quia iam mecum agi de peculio non posset. sin autem intra annum ageretur, tunc quoque habendam huius peculii rationem, postquam placuit alienato homine permittendum creditori 3 et cum venditore et cum emptore agere. Si actum sit de peculio cum eo qui usum fructum in servo habet et minus consecutus sit creditor, non est iniquum, ut ex universo eius peculio, sive apud fructuarium sive apud proprietarium erit, rem consequatur. nihil interest, operas suas conduxerit servus a fructuario an pecuniam mutuam ab eo acceperit.[4] dari itaque debebit actio ei adversus dominum proprietatis deducto eo, quod servus peculii nomine apud fructuarium habet.

200. † Paul. 4 ad Plaut. [5]*Non tantum autem* (15. 1) 47 § 4 *quivis creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed et ipse emptor, idque et Iuliano videtur, quamvis et deducere ipse potest adversus alium agentem, dum tamen id, quod apud se habet, computet.*

201. † Papin. 9 quaest. . . . *fideiussorem* (15. 1) 50 pr. *datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus, quoniam fideiussor futurae quoque actionis accipi possit, si tamen sic acceptus est.*

[c. *Quando de peculio actio annalis sit*].

202. † Ulp. 29 ad edict. *Annus autem utilis* (15. 2) 1 § 2 *computabitur: et ideo et si condicionalis sit obligatio, Iulianus scripsit ex eo computandum annum, non ex quo emancipatus est, sed ex quo peti potuit condicione existente.*

203. † Ulp. 2 disputat. *Si ex duobus vel* (15. 1) 32 pr. *pluribus heredibus eius, qui manumisso servo vel libero esse iusso vel alienato vel mortuo intra annum conveniri poterat, unus fuerit conventus, omnes heredes liberabuntur, quamvis non in maiorem quantitatem eius peculii, quod penes se habet qui convenitur, condemnetur, idque ita Iulianus scripsit.*

1) HS VIII *Iulian.* 2) HS II *Iulian.* 3) *Iunge fr.* 197 § 8, 196 § 9. 4) *Verba* nihil interest . . . acceperit *suo loco mota sunt; videntur autem haec ad id pertinere, quod Ulpianus*—(15. 1) 13 —*ex Iuliano refert: proprietarium non deducere quod fructuario debetur.* 5) *cf. fr.* 196 § 8.

[d. *De in rem verso*].

204. † Ulp. 29 ad edict. *Item si plures* (15. 3) 1 § 2 *agant de peculio, proficere hoc ei, cuius pecunia in rem versa est, debet, ut ipse uberiorem actionem habeat. certe si praeventum sit ab aliquo et actum de peculio, de in rem verso actio an cesset, videndum. et refert Pomponius Iulianum existimare de peculio actione peremi de in rem verso actionem (quia in peculium conversum est quod in domini rem erat versum et pro servo solutum est, quemadmodum si ipsi servo a domino fuisset solutum), sed ita demum, si praestiterit ex actione de peculio dominus quod servus in rem eius verterat: ceterum si non praestiterit, manet actio de in rem verso.*

205. † Ulp. ibid. *Si in rem alterius ex* (15. 3) 13 *dominis versum sit, utrum is solus in cuius rem versum est an et socius possit conveniri quaeritur. et Iulianus scribit eum solum conveniri in cuius rem versum est, sicuti cum solus iussit: quam sententiam puto veram.*

1 MARCELLUS *notat.* Interdum et propter (15. 3) 14 hoc quod in rem alterius socii versum est de in rem verso cum altero agi potest, qui conventus a socio petere potest id in quo damnatus fuerit. quid enim dicemus, si peculium servo ab altero ademptum fuerit? PAULUS. Ergo haec quaestio ita procedit, si de peculio agi non potest.

[*Ad senatus consultum Vellaeanum* (*E.* 105)].

206. Ulp. 29 ad edict. *Quamvis pigno-* (16. 1) 8 pr. § 2. 12 *ris datio intercessionem faciat, tamen Iulianus libro duodecimo digestorum scribit redditionem pignoris, si creditrix mulier rem, quam pignori acceperat, debitori liberaverit, non esse intercessionem. . . .*
2 *Si mulier apud Primum pro Secundo intervenerit, mox pro Primo apud creditorem eius, duas intercessiones facias Iulianus libro duodecimo digestorum scribit, unam pro Secundo apud Primum, aliam pro Primo apud creditorem eius, et ideo et Primo restitui obligationem et adversus eum. Marcellus autem notat esse aliquam differentiam, utrum hoc agatur, ut ab initio mulier in alterius locum subdatur et onus debitoris, a quo obligationem transferre creditor voluit, suscipiat, an vero quasi debitrix delegetur, scilicet ut, si quasi debitrix delegata est, una sit intercessio.*
12 *Si mulieri heres extiterit creditor, videndum, an restitutoria uti non possit. et ait Iulianus libro duodecimo restitutoria eum nihilo minus usurum, non immerito, cum non obligatae cum effectu successerit.*

207. Si mulier contra senatus consultum (16. 1) 14 intercesserit, aequum est non solum in veterem debitorem, sed et in fideiussores eius actionem restitui: nam cum mulieris persona subtrahatur creditori propter senatus consultum, integra causa pristina restituenda est.

208. Ulp. 17 ad edict. *Iulianus recte scri-* (6. 1) 39 § 1 *bit libro duodecimo digestorum mulierem, quae intercedens fundum pignori dedit, quamvis a creditore distractum posse in rem actione petere.*

LIBER XIII.

[*Depositi vel contra* (*E.* 106)].

209. Ulp. 30 ad edict. *Est* (16. 3) 1 § 22. 33. 35. 37. 42 *autem et apud Iulianum libro tertio decimo digestorum scriptum eum qui rem deposuit statim posse depositi actione agere: hoc enim ipso dolo facere eum qui suscepit,*

1) libro undecimo (*XI pro XII*) *inser. F.*

quod reposcenti rem non reddat. Marcellus autem ait non semper videri posse dolo facere eum, qui reposcenti non reddat: quid enim si in provincia res sit vel in horreis, quorum aperiendorum condemnationis[1] *tempore non sit facultas? vel condicio depositionis non exstitit?*

33 *Eleganter apud Iulianum quaeritur, si pecuniam servus apud me deposuit ita, ut domino pro libertate eius dem, egoque dedero, an tenear depositi. et libro tertio decimo digestorum scribit, si quidem sic dedero quasi ad hoc penes me depositam teque certioravero,*[2] *non competere tibi depositi actionem, quia sciens recepisti, careo igitur dolo: si vero quasi meam pro libertate eius numeravero, tenebor. quae sententia vera mihi videtur.*

35 . . . *si se quis deposito obtulit, idem Iulianus scribit periculo se depositi illigasse, ita tamen, ut non solum dolum, sed etiam culpam et custodiam praestet, non tamen casus fortuitos.*

37 *Apud Iulianum libro tertio decimo digestorum talis species relata est: ait enim, si depositor decesserit et duo existant, qui inter se contendant unusquisque solum se heredem dicens, ei tradendam rem, qui paratus est adversus alterum reum defendere, hoc est eum qui depositum suscepit*[3]*: quod si neuter hoc onus suscipiat, commodissime dici ait non esse cogendum a praetore iudicium suscipere: oportere igitur rem deponi in aede aliqua, donec de hereditate iudicetur.*

42 *Filium familias teneri depositi constat, quia et ceteris actionibus tenetur: sed et cum patre eius agi potest dumtaxat de peculio. idem et in servo: nam cum domino agetur. plane et Iulianus scripsit et nobis videtur, si eorum nomine qui sunt in potestate agatur, veniat in iudicium et si quid per eum in cuius iure sunt captus fraudatusve est, ut et dolus eorum veniat, non tantum ipsorum cum quibus contractum est.*

210. Qui rem suam deponi apud se [(16. 3) 15] patitur vel utendam rogat, nec depositi nec commodati actione tenetur: sicuti qui rem suam conducit aut precario rogat, nec precario tenetur nec ex locato.

[*Fiduciae vel contra* (*E.* 107)].[4]

211. [5]Iusiurandum a debitore exactum [(12. 2) 40] efficit, ut pignus[6] liberetur: est enim hoc acceptilationi simile: perpetuam certe exceptionem parit. idcirco poenam quoque petentem creditorem exceptione summoveri oportet et solutum repeti potest, utpote cum interposito eo ab omni controversia discedatur.

212. Si creditor poenam stipulatus [(46. 2) 15] fuerat, si ad diem pecunia soluta non esset, novatione facta non committitur stipulatio.

213. Si servus peculiari nomine cre- [(46. 3) 32] diderit eique debitor, cum ignoraret dominum mortuum esse, ante aditam hereditatem solverit, liberabitur. idem iuris erit et si manumisso servo debitor pecuniam solverit, cum ignoraret ei peculium concessum non esse. neque intererit, vivo an mortuo domino pecunia numerata sit: nam hoc quoque casu debitor liberatur, sicut is, qui iussus est a creditore pecuniam Titio solvere, quamvis creditor mortuus fuerit, nihilo minus recte Titio solvit, si modo ignoraverit creditorem mortuum esse.

1) condemnationis *Trib.*, tempore, quo res aguntur, *Ulpian.?* 2) teque certioravero *Trib.* 3) hoc est . . . suscepit *gloss.* 4) *Ad fr.* 211—222 *cf. ZRG.* 16, 116 *sq.* 177 *sq.* 5) *Fr.* 211—213 *pertinent ad formulae verba* 'eamque pecuniam solutam eove nomine satisfactum esse'. 6) fiducia *Iulian.*

214. Sed si proponatur a creditore [(18. 2) 10] pignus in diem addictum,[1] non potest videri bona fide negotium agi,[2] nisi adiectio recipiatur. quid ergo est, si inops emptor et impediendae tantummodo venditionis causa intervenit? potest creditor sine periculo priori emptori addicere.

215. Qui pignoris causa fundum credi- [(41. 2) 36] tori tradit, intellegitur possidere.[3] sed et si eundem precario rogaverit, aeque per diutinam possessionem[4] capiet: nam cum possessio creditoris non impediat capionem,[5] longe minus precarii rogatio impedimento esse non debet, cum plus iuris in possessione habeat qui precario rogaverit quam qui omnino non possidet.

216. Unusquisque potest rem suam, [(43. 26) 18] quamvis non possideat, precario dare ei qui possideat.

217. Qui a servo hereditario mutuam [(44. 7) 16] pecuniam accepit et fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat[6] et precario rogavit, precario possidet: nam servus hereditarius sicuti per traditionem[7] accipiendo proprietatem hereditati adquirit, ita precario dando efficit, ne res usucapi possit. nam et si commodaverit vel deposuerit rem peculiarem, commodati et depositi actionem hereditati adquiret. haec ita, si peculiare negotium contractum est: nam ex hac causa etiam possessio adquisita intellegi debet.

218. [8]Si hominem tibi dedero,[9] [(17. 1) 30 = Vat. 334] ut eum manumitteres, et postea procurator meus prohibuerit, ne manumitteres, an mandati[10] agere possim, si tu eum manumiseris? respondi, si procurator iustam causam habuit interpellandi manumissionem servi, quem in hoc solum acceperam, ut manumitterem, veluti si compererit eum postea falsas rationes confecisse, insidias vitae prioris domini struxisse, tenebor, nisi denuntiationi procuratoris paruero: si vero nulla iusta causa procuratori fuit denuntiandi, ne servus manumitteretur, non poterit mecum agi, quamvis ad libertatem eum perduxerim.

219. [11]Qui a pupillo substitutum ei servum [(21. 2) 7] emerit, agere cum substituto ex empto potest et ex stipulatu de evictione, cum neutram earum actionum adversus pupillum habere potuerit.

220. [11]Repperitur casus, quo heres agere [(35. 2) 84] potest, quamvis testator agere non potuerit: veluti si tutor, cum solveret legata, non interposuerit stipulationem, quanto plus quam per legem Falcidiam capi licuerit solutum fuerit, reddi: pupillus quidem eo nomine tutelae non agit, sed heredi eius hoc quoque nomine tutor obligatus erit.

221. Si quis servum, quem cum peculio [(19. 1) 23] vendiderat, manumiserit,[12] non solum peculii nomine,

1) fiduciam . . . addictam *Iulian.* 2) *cf. formulae verba* '[negotiumve ita actum non esse] ut inter bonos bene agier oportet'. 3) Qui pignoris . . . possidere] *suspicor haec esse (ex Iuliani scilicet sententia) a Triboniano praemissa; neque enim possunt verba* 'pignoris causa tradit', *quae in vicem mancipationis fiduciae causa factae substitui solent a compilatoribus* (*ZRG.* 20, *p.* 45 *sq.*), *esse Iuliani nec scripsisset Iulianus* 'tradit', *sed* 'tradidit'. 4) per diutinam possessionem] usu *Iulian.* 5) usucapionem *Iulian.* 6) pignoris causa ei tradiderat] fiduciae causa ei mancipaverat *Iulian.* 7) per traditionem] mancipio *Iulian.* 8) *Fr.* 218—220 *pertinent ad fiduciam cum amico contractam.* 9) mancipio dedero *Iulian.* 10) fiduciae *Iulian.* 11) *cf. Cui. fr.* 232 § 1. 12) *Quid, si quis servum, quem fiduciae causa acceperat, manumiserit?*

quod servus habuit tempore quo manumittebatur, sed et eorum, quae postea adquirit, tenetur et praeterea cavere debet, quidquid ex hereditate liberti ad eum pervenerit, restitutu iri. *MARCELLUS notat:* illa praestare venditor ex empto debet, quae haberet emptor, si homo manumissus non esset: non continebuntur igitur, quae, si manumissus non fuit, adquisiturus non esset.

222. Cum in corpus quidem quod traditur[1] consentiamus, in causis vero dissentiamus, non animadverto, cur inefficax sit traditio,[2] veluti si ego credam me ex testamento tibi obligatum esse, ut fundum tradam,[3] tu existimes ex stipulatu tibi eum deberi. nam et si pecuniam numeratam tibi tradam donandi gratia, tu eam quasi creditam accipias, constat proprietatem ad te transire nec impedimento esse, quod circa causam dandi atque accipiendi dissenserimus. [(41. 1) 36]

† Ulp. 7 disput. *Si ego pecuniam tibi quasi donaturus dedero, tu quasi mutuam accipias, Iulianus scribit donationem non esse.* [(12.1) 18 pr.]

*

v. fr. 223 (*lib. XIV*). [(17.1) 6 § 6]

v. fr. 227 (*lib. XIV*). [(17.1) 14 pr.]

LIBER XIV.

[*Mandati vel contra* (*E.* 108)].

223. Ulp. 31 ad edict. *Apud Iulianum libro tertio*[4] *decimo digestorum quaeritur: si dominus iusserit procuratorem suum certam pecuniam sumere et faenerare periculo suo ita, ut certas usuras domino penderet dumtaxat, si pluris faenerare potuisset, ipse lucraretur, in creditam pecuniam videtur, inquit, accepisse. plane si omnium negotiorum erat ei administratio mandata, mandati quoque eum teneri, quemadmodum solet mandati teneri debitor, qui creditoris sui negotia gessit.* [(17.1) 6 § 6]

224. † Ulp. ibid. *Si tutores mandaverint contutori suo mancipium emendum pupillo et ille non emerit, an sit mandati actio, et utrum tantum mandati an vero et tutelae? et Iulianus distinguit: referre enim ait, cuius generis servum tutores uni tutorum mandaverint ut emeret. nam si supervacuum servum vel etiam onerosum, mandati actione tantum eum teneri, tutelae non teneri: si vero necessarium servum, tunc et tutelae eum teneri non solum, sed et ceteros: nam et si mandassent, tenerentur tutelae, cur servum pupillo necessarium non comparaverunt: non sunt igitur excusati, quod contutori mandaverunt, quia emere debuerunt. plane habebunt nihilo minus mandati actionem, quia mandato non est obtemperatum. contra quoque Iulianus ait tutorem qui emit mandati actionem habere adversus contutores suos.* 5 *Si liber homo, cum bona fide serviret, mandaverit Titio ut redimeretur et nummos ex eo peculio dederit, quod ipsum sequi, non apud bonae fidei emptorem relinqui debuit, Titiusque pretio soluto liberum illum manumiserit, mox ingenuus pronuntiatus est, habere eum mandati actionem Iulianus ait adversus eum cui se redimendum mandavit, sed hoc tantum inesse mandati iudicio, ut sibi actiones mandet, quas habet adversus eum a quo comparavit. plane si eam pecuniam dederit, quae erat ex peculio ad bonae fidei emptorem pertinente, nullae ei, inquit Iulianus, mandari actiones possunt, quia nullas habet, cum ei suos nummos emptor dederit: quinimmo, inquit, ex vendito manebit obligatus, sed et haec actio inutilis est, quia quantum fuerit consecutus, tantum empti iudicio necesse habebit praestare.* [(17. 1) 8 § 4. 5]

225. † Ulp. 7 disput. *Fideiussor,*[1] *si solus tempore liberatus tamen solverit creditori, recte mandati habebit actionem adversus reum: quamquam enim iam liberatus solvit, tamen fidem implevit et debitorem liberavit: si igitur paratus sit defendere reum adversus creditorem, aequissimum est mandati iudicio eum quod solvit reciperare. et ita Iuliano videtur.* [(17.1) 29 § 6]

226. † Ulp. 31 ad edict. *Generaliter Iulianus ait, si fideiussor*[2] *ex sua persona omiserit exceptionem, qua reus uti non potuit, si quidem minus honestam, habere eum mandati actionem: quod si eam, qua reus uti potuit, si sciens id fecit, non habiturum mandati actionem, si modo habuit facultatem rei conveniendi desiderandique, ut ipse susciperet potius iudicium vel suo vel procuratorio nomine.* [(17. 1) 10 § 12]

227. Ulp. ibid. *Heredem fideiussoris,*[3] *si solverit, habere mandati actionem dubium non est. sed si vendiderit hereditatem et emptor solverit, an habeat mandati actionem, quaeritur. et Iulianus libro tertio*[4] *decimo scribit idcirco heredem habere mandati actionem, quia tenetur iudicio ex empto, ut praestet actiones suas, idcircoque competere ex empto actionem, quia potest praestare.* [(17.1) 14 pr.]

228. † Paul. 32 ad edict. [5]*Iulianus scripsit mandati obligationem consistere etiam in rem eius qui mandatum suscipit ex eo maxime probari, quod, si pluribus heredibus vendentibus uni mandavero, ut rem hereditariam emeret, etiam pro ea parte, qua heres sit, obligatur mandati actione et obligat: et sane si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum susceperat, ex bona fide esse praestare ei pretium, quanti vendere poterat: et contra si emptor ad emptionem rei sibi necessariae idcirco non accesserat, quod heredi praecepisset se ei empturum, aequissimum esse mandati iudicio praestari, quanti eius interfuit emptam rem habere.* [(17.1) 22 § 4]

229. † Paul. ibid. *Iulianus quoque scripsit mandatoris morte solvi mandatum, sed obligationem aliquando durare.* [(17.1) 26 pr.]

230. Si negotia mea mandavero gerenda ei, qui mihi actione in quadruplum tenebatur, post annum vero in simplum, etsi post annum cum eo mandati agam, praestare mihi quadruplum debebit: nam qui alterius negotia administranda suscipit, id praestare debet in sua persona, quod in aliorum. [(17. 1) 31]

231. † Pomp. 3 ex Plaut. *Iulianus ait, si fideiussori uxor doti promiserit,*[6] *quod ei ex causa fideiussoria debeat, nuptiis secutis confestim mandati adversus debitorem agere eum posse, quia intellegitur abesse ei pecunia eo, quod onera matrimonii sustineret.* 1 *Si is, qui pro te hominem dare fideiussit, alienum hominem stipulatori dederit, nec ipse liberatur nec te liberat et ideo mandati actionem tecum non habet. sed si stipulator eum hominem usuceperit, dicendum esse Iulianus ait liberationem contingere: eo ergo casu mandati actio post usucapionem demum tecum erit.* [(17. 1) 47]

232. Si mandatu meo Titio decem credi- [(46. 1) 13]

---

1) mancipatur *Iulian.?* 2) mancipatio *Iulian.?* 3) mancipem *Iulian.?* 4) quarto *scr.*

1) sponsor vel fidepromissor *Iulian.*, *cf. Gai.* 3, 121. 2) *Iulianus de omnibus adpromissoribus egit.* 3) *Gai.* 3, 120. 4) quarto *scr.* 5) *cf. Afric. fr.* 92 § 1. 6) dixerit *Iulian.*

deris et mecum mandati egeris, non liberabitur Titius: sed ego tibi non aliter condemnari debebo, quam si actiones, quas adversus Titium habes, mihi praestiteris. item si cum Titio egeris, ego non liberabor, sed in id dumtaxat tibi obligatus ero, quod a Titio servare non potueris.

[*Pro socio* (*E.* 109)].

233. † Ulp. 31 ad edict. *Cum duobus* (17. 2) 52 pr. *vicinis fundus coniunctus venalis esset, alter ex his petit ab altero, ut eum fundum emeret, ita ut ea pars, quae suo fundo iuncta esset, sibi cederetur: mox ipse eum fundum ignorante vicino emit: quaeritur, an aliquam actionem cum eo vicinus habeat. Iulianus scripsit implicitam esse facti quaestionem: nam si hoc solum actum est, ut fundum Lucii Titii vicinus emeret et mecum communicaret, adversus me qui emi nullam actionem vicino competere: si vero id actum est, ut quasi commune negotium gereretur, societatis iudicio tenebor, ut tibi deducta parte quam mandaveram reliquas partes praestem.*

234. *Quidam sagariam negotiationem coie-* (17.2) 52 § 4 *runt: alter ex his ad merces comparandas profectus in latrones incidit suamque pecuniam perdidit, servi eius vulnerati sunt resque proprias perdidit. dicit Iulianus damnum esse commune ideoque actione pro socio damni partem dimidiam adgnoscere debere tam pecuniae quam rerum ceterarum, quas secum non tulisset socius nisi ad merces communi nomine comparandas proficisceretur. sed et si quid in medicos impensum est, pro parte socium agnoscere debere rectissime Iulianus probat.*

† Ulp. ibid. [*Socius cum resisteret com-* (17. 2) 61 *munibus servis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est: impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione Labeo ait, quia id non in societatem, quamvis propter societatem inpensum sit: . . .*] *secundum Iulianum tamen et quod medicis pro se datum est recipere potest, quod verum est.*

235. Ulp. ibid. *Si filius familias societa-* (17.2) 58 § 2 *tem coierit, deinde emancipatus a patre fuerit, apud Iulianum quaeritur, an eadem societas duret an vero alia sit, si forte post emancipationem in societatem duratum est. Iulianus scripsit libro quarto decimo digestorum eandem societatem durare, initium enim in his contractibus inspiciendum: duabus autem actionibus agendum esse, una adversus patrem, altera adversus filium: cum patre de eo, cuius dies ante emancipationem cessit, nam eius temporis, quo post emancipationem societas duravit, nihil praestare patrem oportet: cum filio autem de utroque tempore, id est de tota societate, nam et si quid, inquit, socius filii post emancipationem filii dolo fecerit, eius non patri, sed filio actio danda est.*

236. Ulp. ibid. *Iulianus libro quarto* (17.2) 63 § 1. 2. 9 *decimo digestorum scripsit defensorem socii in id quod socius facere potest condemnari oportere. idemque et in patroni defensore accipere debere ait: et utique idem erit in universis, qui in id quod facere possunt conveniuntur.* 2 *Patri autem vel domino socii, si iussu eorum societas contracta sit, non esse hanc exceptionem dandam, quia nec heredi socii ceterisque successoribus hoc praestabitur: quia nec ceterorum heredibus successoribusve, quos in id quod facere possunt convenimus, idem praestatur.*
9 *Si servo communi legatum sine libertate unus ex dominis reliquit, hoc ad solum socium pertinet: an tamen pro socio iudicio communicari debeat cum herede socii, quaeritur. et ait Iulianus Sextum Pomponium referre Sabinum respondentem non communicari, et posse hanc sententiam defendi Iulianus ait: non enim propter communionem hoc adquisitum est, sed ob suam partem, nec oportet id communicari, quod quis non propter societatem, sed propter suam partem adquisierit.*

237. † Paul. 32 ad edict. . . . *si societatem* (17.2) 65 § 4 *ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere ideoque renuntiaveris societati, ut solus emeres, teneberis quanti interest mea: sed si ideo renuntiaveris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero, quia hic nulla fraus est: eaque et Iuliano placent.*

[*De aestimato*[1] (*E.* 110)].

238. [. . . *in factum civilis actio,*] in quam (19.5) 3 necesse est confugere, quotiens contractus existunt, quorum appellationes nullae iure civili proditae sunt.

239. Honori parentium ac patronorum (37. 15) 2 tribuendum est, ut, quamvis per[2] procuratorem iudicium accipiant, nec actio de dolo aut iniuriarum in eos detur: licet enim verbis edicti non habeantur infames ita condemnati, re tamen ipsa et opinione hominum non effugiunt infamiae notam. 1 Interdictum quoque unde vi non est adversus eos reddendum.

LIBER XV.

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

240. Si debitor rem pigneratam a credi- (18. 1) 39 tore redemerit, quasi suae rei emptor actione ex vendito non tenetur et omnia in integro sunt creditori. 1 Verisimile est eum, qui fructum olivae pendentis vendidisset et stipulatus est decem pondo olei quod natum esset, pretium constituisse ex eo quod natum esset usque ad decem pondo olei: idcirco solis quinque collectis non amplius emptor petere potest quam quinque pondo olei, quae collecta essent, a plerisque responsum est.

Cum certus numerus amphorarum vini lega- (33. 6) 5 tus esset ex eo, quod in fundo Semproniano natum esset, et minus natum esset, non amplius deberi placuit et quasi taxationis vicem optinere haec verba 'quod natum erit'.

241. † Ulp. 28 ad Sab. *Ubi igi-* (18.2) 2 § 1 = (41.4) 2 § 4 *tur secundum quod distinximus pura venditio est, Iulianus scribit hunc, cui res in diem addicta est, et usucapere posse et fructus et accessiones lucrari et periculum ad eum pertinere, si res interierit.*

242. Ulp. ibid. *Idem Iulianus libro quinto* (18.2) 4 § 1. 2 *decimo quaerit, si res in diem addicta interciderit vel ancilla decesserit, an partus vel fructus eius nomine adiectio admitti possit. et negat admittendam adiectionem, quia alterius rei quam eius quae distracta est non* 2 *solet adiectio admitti. Idem Iulianus eodem libro scribit, si ex duobus servis viginti venditis et in diem addictis alter decesserit, deinde unius nomine qui superest emptor extiterit, qui supra viginti promitteret, an discedatur a priore contractu? et ait dissimilem esse hanc speciem partus specie et ideo hic discedi a priore emptione et ad secundam perveniri.*

243. Ulp. ibid. *Quod autem Sabinus scribit* (18.2) 11 pr. *fundum in diem addici non posse rursus, qui semel fuerat*

1) *Huic titulo subiecisse puto Iulianum tractatum de civili aliisque in factum actionibus.* 2) cognitorem aut *ins.*

in diem addictus, ratione eiusmodi defendit, quia prioris, inquit, emptoris statim fit, scilicet quasi non videatur melior condicio allata, si non secure secundo emptori fundus addicitur, sed alia licitatio prospicitur. sed Iulianus libro quinto decimo digestorum scripsit interesse multum, quid inter contrahentes actum sit, nec impedire quicquam vel hoc agi, ut saepius fundus collocetur, dum vel prima vel secunda vel tertia adiectione res a venditore discedat.

244. Cum duo servi duobus separatim (18. 2) 17 denis in diem addicti sint et exstiterit qui pro utroque triginta det, refert, unius pretio decem an singulorum quina adiciat: secundum superiorem adiectionem is servus ineinptus erit, cuius pretio adiectio facta fuerit, secundum posteriorem adiectionem uterque ad posteriorem emptorem pertinebit: quod si incertum sit, ad utrius pretium addiderit, a priore emptione non videtur esse discessum.

245. † Ulp. 49 ad Sab. *Apud Iulia-* (18. 4) 2 § 12. 15 *num scriptum est, si venditor hereditatis exceperit servum sine peculio et eius nomine cum eo fuerit actum de peculio et in rem verso, id dumtaxat eum consequi, quod praestiterit eius peculii nomine quod emptorem sequi debeat, aut quod in rem defuncti versum est: his enim casibus aes alienum emptoris solvit, ex ceteris causis suo nomine condemnetur.*
15 *Si Titius Maevi hereditatem Seio vendiderit et a Seio heres institutus eam hereditatem Attio vendiderit, an ex priore venditione hereditatis cum Attio agi possit? et ait Iulianus: quod venditor hereditatis petere a quolibet extraneo herede potuisset, id ab hereditatis emptore consequatur: et certe si Seio alius heres exstitisset, quidquid venditor Maevianae hereditatis nomine praestitisset, id ex vendito*[1] *actione consequi ab eo potuisset: nam et si duplam hominis a Seio stipulatus fuissem et ei heres exstitissem eamque hereditatem Titio vendidissem, evicto homine rem a Titio servarem.*

246. Si ex pluribus heredibus unus, (18. 4) 18 antequam ceteri adirent hereditatem, pecuniam, quae sub poena debebatur a testatore, omnem solverit et hereditatem vendiderit nec a coheredibus suis propter egestatem eorum quicquam servare poterit, cum emptore hereditatis vel ex stipulatu vel ex vendito recte experietur: omnem enim pecuniam hereditario nomine datam eo manifestius est, quod in iudicio familiae erciscundae deducitur, per quod nihil amplius unusquisque a coheredibus suis consequi potest, quam quod tamquam heres impenderit.

247. Cum emptor venditori vel em- (18. 5) 5 pr. § 1 ptori venditor acceptum faciat, voluntas utriusque ostenditur id agentis, ut a negotio discedatur et perinde habeatur, ac si convenisset inter eos, ut neuter ab altero quicquam peteret: sed ut evidentius appareat, acceptilatio in hac causa non sua natura, sed potestate 1 conventionis valet. Emptio nuda conventione dissolvitur, si res secuta non fuerit.

† Paul. 33 ad edict. *Emptio et venditio sicut con-* (18. 5) 3 *sensu contrahitur, ita contrario consensu resolvitur, antequam fuerit res secuta: ideoque quaesitum est, si emptor fideiussorem acceperit vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resolvatur obligatio. Iulianus scripsit ex empto quidem agi non posse, quia bonae fidei iudicio exceptiones pacti insunt: an autem fideiussori utilis sit exceptio, videndum: et puto liberato reo et fideiussorem liberari. item venditorem ex stipulatu agentem exceptione summoveri oportet, idemque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.*

248. Mortuo autem homine perinde (18. 5) 5 § 2 habenda est venditio ac si traditus fuisset, utpote cum venditor liberetur et emptori homo pereat: quare nisi iusta conventio intervenerit, actiones ex empto et vendito manebunt.

249. † Paul. 33 ad edict. *Si ita venierit: 'est* (18. 6) 8 § 1 *ille servus emptus, sive navis ex Asia venerit sive non venerit', Iulianus putat statim perfectam esse venditionem, quoniam certum sit eam contractam.*

250. Ulp. 32 ad edict. *Is qui* (19. 1) 11 § 6. 13. 14. 18 *vina emit arrae nomine certam summam dedit: postea convenerat, ut emptio irrita fieret. Iulianus ex empto agi posse ait, ut arra restituatur, utilemque esse actionem ex empto etiam ad distrahendam, inquit, emptionem.*
13 *Neratius ait venditorem in re tradenda debere praestare emptori, ut in lite de possessione potior sit: sed Iulianus libro quinto decimo digestorum probat nec videri traditum, si superior in possessione emptor futurus non sit: erit igitur ex empto actio, nisi hoc praestetur.*
14 *Iulianus deficiente dupla ex empto agendum putavit.*
18 *Iulianus libro quinto decimo digestorum scribit, etiamsi aperte venditor pronuntiet per se heredemque suum non fieri, quo minus habere liceat, posse defendi ex empto eum in hoc quidem non teneri, quod emptoris interest, verum tamen ut pretium reddat teneri. ibidem ait idem esse dicendum et si aperte in venditione comprehendatur nihil evictionis nomine praestatum iri: pretium quidem deberi re evicta, utilitatem non deberi: neque enim bonae fidei contractus hac patitur conventione, ut emptor rem amitteret et pretium venditor retineret. nisi forte, inquit, sic quis omnes istas supra scriptas conventiones recipiet, quemadmodum recipitur, ut venditor nummos accipiat, quamvis merx ad emptorem non pertineat, veluti cum futurum iactum retis a piscatore emimus aut indaginem plagis positis a venatore vel pantheram ab aucupe: nam etiamsi nihil capit, nihilo minus emptor pretium praestare necesse habebit.*

251. Ulp. ibid. *Iulianus libro quinto de-* (19. 1) 13 pr. *cimo inter eum, qui sciens quid aut ignorans vendidit, differentiam facit in condemnatione ex empto: ait enim, qui pecus morbosum aut tignum vitiosum vendidit, si quidem ignorans fecit, id tantum ex empto actione praestaturum, quanto minoris essem empturus, si id ita esse scissem: si vero sciens reticuit et emptorem decepit, omnia detrimenta, quae ex ea emptione emptor traxerit, praestaturum ei: sive igitur aedes vitio tigni corruerunt, aedium aestimationem, sive pecora contagione morbosi pecoris perierunt, quod interfuit idonea venisse erit praestandum.*

† Marcian. 4 regul. *Labeo libro posteriorum* (18. 1) 45 *scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit, quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Iulianus est, qui ait, si quidem ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri, si sciebat, etiam damni quod ex eo contingit: quemadmodum si vas aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum quod vendidit praestet.*

252. † Ulp. ibid. *Si venditor dolo fece-* (19. 1) 13 § 4—7 *rit, ut rem pluris venderet, puta de artificio mentitus est aut de peculio, empti eum iudicio teneri, ut praestaret*

1) ex stipulatu *Ulpian.*

emptori, quanto pluris servum emisset, si ita peculiatus 5 *esset vel eo artificio instructus. Per contrarium quoque idem Iulianus scribit, cum Terentius Victor decessisset relicto herede fratre suo et res quasdam ex hereditate et instrumenta et mancipia Bellicus quidam subtraxisset, quibus subtractis facile, quasi minimo valeret hereditas, ut sibi ea venderetur persuasit: an venditi iudicio teneri possit? et ait Iulianus competere actionem ex vendito in tantum, quanto pluris hereditas valeret, si hae* 6 *res subtractae non fuissent. Idem Iulianus dolum solere a venditore praestari etiam in huiusmodi specie ostendit: si, cum venditor sciret fundum pluribus municipiis legata*[1] *debere, in tabula quidem conscripserit uni municipio deberi, verum postea legem consignaverit, si qua tributorum aut vectigalis indictionisve quid nomine aut ad viae collationem praestare oportet, id emptorem dare facere praestareque oportere, ex empto eum teneri,* 7 *quasi decepisset emptorem: quae sententia vera est. Sed cum in facto proponeretur tutores hoc idem fecisse, qui rem pupillarem vendebant, quaestionis esse ait, an tutorum dolum pupillus praestare debeat.*

253. Si servus, in quo usus fructus tuus erat, fundum emerit et antequam pecunia numeraretur, capite minutus fueris, quamvis pretium solveris, actionem ex empto non habebis propter talem capitis deminutionem, sed indebiti actionem adversus venditorem habebis. ante capitis autem minutionem nihil interest, tu solvas an servus ex eo peculio quod ad te pertinet: nam utroque casu actionem ex empto habebis. 1 Servum tuum imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio quod ad te pertinebat hominem paravit qui mihi traditus est. posse te eum hominem mihi condicere Sabinus dixit, sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, invicem me tecum acturum de peculio. Cassius veram opinionem Sabini rettulit, in qua ego quoque sum.[2] | (19. 1) 24 pr. § 1 |

Paul. 17 ad Plaut. ...*Iulianus ait: 'videndum, ne dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonae fidei emptori. quod ad peculiares nummos attinet, si extant, vindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur venditori, ut pretium solvat: si consumpti sint, actio de peculio evanescit.'* | (12. 1) 31 § 1 |

254. Servo vendente hominem fideiussor venditionis omnia praestare debet, in quae obligaretur, si pro libero fideiussisset: nam et in dominum actio sic datur, ut emptor eadem consequatur, quae libero vendente consequi debuisset, sed ultra peculii taxationem dominus non condemnatur. | (19. 1) 24 § 2 |

255. † Paul. 5 quaest. . . . *Iulianum in ea sententia esse, ut existimaret post manumissionem quoque empti actionem durare.* | (19. 1) 43 |

256. Venditor hominis emptori praestare debet, quanti eius interest hominem venditoris fuisse. quare sive partus ancillae sive hereditas, quam servus iussu emptoris adierit, evicta fuerit, agi ex empto potest: et sicut obligatus est venditor, ut praestet licere habere hominem quem vendidit, ita ea quoque quae per eum adquiri potuerunt praestare debet emptori, ut habeat. | (21. 2) 8 |

257. † Ulp. 1 ad edict. aedil. *Iulianus*[3] *ait iudicium redhibitoriae actionis utrumque, id est venditorem et emptorem quodammodo in integrum resti-* 8 *tuere debere. Quare sive emptori servus furtum fecerit sive alii cuilibet, ob quod furtum emptor aliquid praestiterit, non aliter hominem venditori restituere iubetur, quam si indemnem eum praestiterit.*[1] *quid ergo, inquit Iulianus, si noluerit venditor hominem recipere? non esse cogendum ait quicquam praestare, nec amplius quam pretio condemnabitur: et hoc detrimentum sua culpa emptorem passurum, qui cum possel hominem noxae dedere, maluerit litis aestimationem sufferre.* | (21. 1) 23 § 7. 8 = 29 § 3 |

258. Ulp. 46 ad Sab. . . . *Iulianus libro quinto decimo digestorum . . .: egit, inquit, quanti minoris propter fugam servi, deinde agit propter morbum: id agendum est, inquit, ne lucrum faciat emptor et bis eiusdem vitii aestimationem consequatur.* | (21. 2) 32 § 1 = (21. 1) 31 § 16 |

259. [2]Non possunt omnes articuli singillatim aut legibus aut senatus consultis comprehendi: sed cum in aliqua causa sententia eorum manifesta est, is qui iurisdictioni praeest ad similia procedere atque ita ius dicere debet. | (1. 3) 12 |

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

260. Ulp. 32 ad edict. *Iulianus libro quinto decimo digestorum dicit, si quis fundum locaverit, ut etiam si quid vi maiori accidisset, hoc ei praestaretur, pacto standum esse.* | (19. 2) 9 § 2 |

261. Ulp. ibid. *Interdum ad hoc ex locato agetur, ut quis locatione liberetur, Iulianus libro quinto decimo digestorum scripsit. ut puta Titio fundum locavi isque pupillo herede instituto decessit et, cum tutor constituisset abstinere pupillum hereditate, ego fundum pluris locavi: deinde pupillus restitutus est in bona paterna. ex conducto nihil amplius eum consecuturum, quam ut locatione liberetur: mihi enim iusta causa fuit locandi,* | (19. 2) 15 § 9 |

cum eo tempore in pupillum actiones nullae darentur. | (19. 2) 16 |

Ulp. l. c. *Tutelae tamen cum tutore iudicio, inquit, aget, si abstinere non debuit:* | (19. 2) 17 |

in quo inerit etiam hoc, quod ex conductione fundi lucrum facere potuit. | (19. 2) 18 |

*

v. fr. 389 (*lib. XXV*). | (36. 1) 15 § 3 |

LIBER XVI.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

[a. *de nuptiis*].

262. Sponsalia sicut nuptiae consensu contrahentium fiunt: et ideo sicut nuptiis, ita sponsalibus filiam familias consentire oportet. | (23. 1) 11 |

† Paul. 35 ad edict. *Intellegi tamen semper filiae patrem consentire, nisi evidenter dissentiat, Iulianus scribit.* | (23. 1) 7 § 1 |

263. † Paul. ibid. *Cum nepos adoptatur quasi ex filio natus, consensus filii exigitur, idque etiam Iulianus scribit.* | (1. 7) 6 |

264. † *Si uxor tua post divortium ex alio filiam procreaverit, haec non est quidem* | I. (1. 10) 9 = (23. 2) 12 § 3 |

1) vectigalia *scr.* (*Cuiac.*) 2) *Triboniani manum suspicor: Iulianus enim videtur improbasse Sabini opinionem.* 3) *Iulianus edictum aedilium hoc libro tractasse videtur, cf. fr.* 258.

1) (21. 1) 29 § 3: si quid tamen damni sensit vel si quid pro servo impendit, consequetur arbitrio iudicis, sic tamen, non ut ei horum nomine venditor condemnetur, ut ait Iulianus, sed ne alias compellatur hominem venditori restituere, quam si eum indemnem praestet. 2) *Haec quo pertineant, in dubio remanet, sed cf.* (18. 1) 34 § 7.

privigna tua: sed Iulianus huiusmodi nuptiis abstinere debere ait: nam nec sponsam filii nurum esse nec patris sponsam novercam esse, rectius tamen et iure facturos eos, qui huiusmodi nuptiis se abstinuerint.

265. Nuptiae inter easdem personas (23. 2) 18 nisi volentibus parentibus renovatae iustae non habentur.

[b. *de iure dotium*].

266. Qui se debere pecuniam mulieri (12. 4) 7 putabat, iussu eius dotis nomine promisit sponso et solvit: nuptiae deinde non intercesserunt: quaesitum est, utrum ipse potest repetere eam pecuniam qui dedisset, an mulier. Nerva, Atilicinus responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum. sed si, cum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret. si autem vere debitor fuisset et ante nuptias solvisset et nuptiae secutae non fuissent, ipse possit condicere, causa debiti integra mulieri ad hoc solum manente, ut ad nihil aliud debitor compellatur, nisi ut 1 cedat ei condicticia actione.[1] Fundus dotis nomine traditus,[2] si nuptiae insecutae non fuerint, condictione repeti potest: fructus quoque condici poterunt. idem iuris est de ancilla et partu eius.

267. † Paul. 7 ad Sab. *Iulianus scribit va-* (23. 3) 20 *lere talem stipulationem: 'cum morieris, dotis nomine tot dari'? quia et pacisci soleant, ne a viva exhibeatur. quod non esse simile accepi . . .*

268. Si pater filiae nomine dotem pro- (23. 3) 44 misisset[3] et eam ante nuptias emancipasset, non resolvitur promissio[3]: nam et cum ante nuptias pater moreretur, nihilo minus heredes eius ex promissione[3] 1 obligati manebunt. Quae debitorem filium familias habet, si patri eius ita dotem promiserit[4]: 'quod mihi debes vel quod mihi filius tuus debet, doti tibi erunt', non obligatur, sed efficit, ut id, quod actione de peculio servari a patre poterat, in dote sit. MARCELLUS. Sive igitur cum filio post hac sive cum patre agere instituerit, exceptione pacti conventi summovebitur: actione autem de dote[5] si experietur, consequetur quod in peculio fuisse apparuerit eo tempore quo dos promittebatur:[6] utique si post nuptias promissa[7] dos est. nam dote ante nuptias promissa[7] eius temporis peculium aestimari debet, quo nuptiae fierent.

269. Quemadmodum invito domino ser- (23. 3) 46 vus stipulatus adquirit, ita, si dotem domini nomine sibi promitti[8] patiatur, obligatio domino adquiritur. sed neque periculum dominus praestare debebit (si forte debitor mulieris dotem promiserit)[9] neque culpam. traditione quoque rei dotalis in persona servi vel filii familias facta dos constituitur ita, ut neque periculum nec culpam dominus pater praestet. igitur hanc dotem periculo mulieris esse dico, quamdiu dominus vel pater ratam promissionem[10] vel donationem habuerit: ideoque etiam manente matrimonio res quas tradiderit condictione repetituram, item incerti condictione 1 consecuturam, ut promissione[11] liberetur. Si debitori suo mulier nuptura ita dotem promisisset:[1] 'quod mihi debes aut fundus Sempronianus doti tibi erit', utrum mulier vellet, id in dote erit: et si quidem debitum maluisset dotis nomine apud virum remanere, potest ea exceptione se tueri adversus petentem fundum: quod si fundum dedisset, pecuniam marito condicet. 2 Pater etiamsi falso existimans se filiae suae debitorem esse dotem promisisset,[1] obligabitur.

270. Ulp. 2 de omn. tribun. *Iulianus libro* (23. 5) 5 *sexto decimo digestorum scripsit neque servitutes fundo debitas posse maritum remittere neque ei alias imponere.*

271. Si maritus fundum Titii servientem (23. 5) 7 dotali praedio adquisierit, servitus confunditur et[2] hoc casu maritus litis aestimationem praestabit: quod si maritus solvendo non erit, utiles actiones adversus Titium mulieri ad restaurandam servitutem dantur. 1 Sed cum uxor fundum cui praedia viri servitutem debebant in dotem dat, fundus ad maritum pervenit amissa servitute et ideo non potest videri per maritum ius fundi deterius factum. quid ergo est? officio de dote iudicantis[3] continebitur, ut redintegrata servitute iubeat fundum mulieri vel heredi eius reddi.

272. † Ulp. 11 disput. *Si fundus com-* (23. 3) 78 § 4 *munis in dotem datus erit et socius egerit cum marito communi dividundo [adiudicatusque fundus marito fuerit] . . . an constante matrimonio non sola pars dotalis sit, quae data fuit in dotem, sed etiam altera portio, videamus. Iulianus de parte tantum dotali loquitur.*

273. † Iustinian. . . . *Iuliani . . . opinio-* C. (6. 61) 5 § 1 *nem . . . qui . . . de dotali praedio tractatu proposito idem ius tam de uxore quam de sponsa observare arbitratus sit, licet lex Iulia de uxore tantum loquatur.*

274. Nupta non impeditur, quo minus (24. 3) 30 pr. cum priore marito de dote experiatur.

275. Ulp. 36 ad Sab. . . . *Iulianus quidem* (23. 3) 33 *libro sexto decimo digestorum scribit etiam si pater promisit, periculum respicere ad maritum: quod ferendum non est.*

Quotiens culpa viri accidit, ne dos (24. 3) 30 § 1 a socero aut a quolibet alio, qui mulieris nomine promiserat, exigeretur: si aut in matrimonio filia decesserit aut mater familias facta eum qui dotem repromiserat heredem instituerit, satis constat nihil amplius virum praestare debere, quam ut eos obligatione liberet.

† Paul. 35 ad edict. *Si debitor mulieris* (23. 3) 41 § 4 *dotem promiserit et mulierem heredem reliquerit, Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat: nec enim aequum esse ait, ut ei damnetur eius pecuniae nomine, quam ipsa debeat, et satis esse acceptilatione eam liberari.*

276. Stipulationes commodissimum est (45. 1) 53 ita componere, ut, quaecumque specialiter comprehendi possint, contineantur, doli autem clausula ad ea pertineat, quae in praesentia occurrere non possint et ad incertos casus pertinent.

277. Ulp. 18 ad Sab. *Quod autem diximus* (7. 1) 25 § 7 *mus ex re fructuarii vel ex operis posse adquirere, utrum tunc locum habeat, quotiens iure legati[4] usus fructus sit*

---

1) si autem . . . condicticia actione *Trib.* 2) mancipatus *Iulian.* 3) dixisset, dictio, dictione *Iulian.*, *v. Ulp.* 6, 2: *de stipulationis iure nemo dubitasset.* 4) dixerit *Iulian.* 5) rei uxoriae *Iulian.* 6) dicebatur *Iulian.* 7) dicta *Iulian.* 8) dici *scripsisse Iulianum hoc loco palam est.* 9) dixerit *Iulian.* 10) dictionem *Iulian.* 11) dictione *Iulian.*

1) dixisset *Iulian.* 2) *Excidisse quaedam vidit Mommsen.* 3) de dote iudicantis] arbitri rei uxoriae *Iulian.* 4) legati *Trib.?*

constitutus, an et si per traditionem vel stipulationem vel alium quemcumque modum, videndum. et vera est Pegasi sententia, quam et Iulianus libro sexto decimo[1] *secutus est, omni fructuario adquiri.*

278. Ulp. 27 ad Sab. [2] *Iulianus libro sexto* (40. 7) 3 § 16 *decimo digestorum scripsit, si Arethusae libertas ita sit data, si tres servos pepererit, et per heredem steterit, quo minus pepererit (puta quod ei medicamentum dedisset, ne conciperet) statim liberam futuram esse: quid enim exspectamus? idemque et si egisset heres, ut abortum faceret, quia et uno utero potuit tres edere.*

LIBER XVII.

279. Ulp. 31 ad Sab. *Si pater* (23. 3) 5 § 5. 9. 10. 14 *repudiaverit hereditatem dotis constituendae causa (forte quod maritus erat substitutus aut qui potuit ab intestato hereditatem vindicare), dotem profecticiam non esse Iulianus ait. sed et si legatum in hoc repudiaverit pater, ut apud generum heredem remaneat dotis constituendae causa, Iulianus probat non esse profectum id de bonis, quia nihil erogavit de suo pater, sed non adquisivit.*
9 *Si quis certam quantitatem patri donaverit ita, ut hanc pro filia daret, non esse dotem profecticiam Iulianus libro septimo decimo digestorum scripsit: obstrictus est enim ut det aut, si non dederit, condictione tenetur. hoc et in matre iuris esse ait, si forte sub ea condicione uxor marito det, ut pro filia genero in dotem daret, nec videri uxorem marito donasse rectissime ergo ait, ut non sit interdicta donatio iure civili: non enim ad hoc dedit, ut ipse habeat, sed ut genero pro filia expendat: denique si non dederit, condictione tenetur. esse igitur dotem istam adventiciam Iulianus ait: et ita utimur.*
10 *Si filius familias dotem promiserit et sui iuris factus dederit, profecticiam esse dotem: non enim pro hereditate patris aes alienum solvit, sed suum aes alienum susceptum, dum filius familias esset, pater familias factus exoneravit.*
14 *Si quis pro aliena filia dotem promiserit et promissori pater heres exstiterit, Iulianus distinguit interesse, ante nuptias pater heres exstiterit et dotem dederit an postea: si ante, videri dotem ab eo profectam (potuit enim nuntium remittendo resolvere dotem), quod si post nuptias, non esse profecticiam.*

280. [3] Qui sine dolo malo ad iudicium (50. 17) 63 provocat, non videtur moram facere.

[c. *de pactis dotalibus*].

281. [*Si pacta sit mulier, ut sive pluris sive* (23. 4) 13 *minoris fundus aestimatus venierit, pretium, quanto res venierit, in dote sit, . . .*] item si non venierit, aestimatio praestari debebit.

282. Si mulier dotis causa promiserit (23. 4) 21 certam summam et pro ea mancipia in dotem dederit ea condicione, ut periculo eius essent et si quid ex his natum esset ad eam pertineat, stari pacto convento oportebit: nam constat posse inter uxorem et virum conveniri, ut dos, quae in pecunia numerata esset, permutaretur et transferatur in corpora, cum mulieri prodest.

1) *Potuit Iulianus haec inicere, cum de servo dotali ageret, v. C.* (5. 13) 1 § 9a; *sed haud scio an numerus mutandus sit.*
2) *Videntur haec pertinere ad retentionem propter liberos, cf. Sinait. fr.* 12 *extr.* (*ZRG XVII p.* 19): . . . si invito marito abortum fecerit, sexto dotis multatur quasi pepererit. 3) *cf. Ulp.* 6, 7.

283. † Ulp. 33 ad edict. *Inter cetera ad red-* Vat. 120 *denda*[*m dotem pertinentia cum placeat,*] *ut retentionum ratio habeatur, si quidem conveni*[*t de iis, id modo pactum valet, quo*] *non deterior dotis causa fiat, nisi in eum casum, quo* [*liberi extent, convenerit*]*: hoc enim iure utimur et Iulianus scribit et est rescriptum.*

[d. *de donationibus inter virum et uxorem*].

284. Ulp. 32 ad Sab. *Huic sententiae con-* (24. 1) 3 § 13 *sequens est, quod Iulianus libro septimo decimo digestorum scripsit, si donaturum mihi iussero uxori meae dare: ait enim Iulianus nullius esse momenti, perinde enim habendum, atque si ego acceptam et rem meam factam uxori meae dedissem: quae sententia vera est.*

Idemque est et si mortis causa traditurum (24. 1) 4 mihi iusserim uxori tradere, nec referre, convaluerit donator an mortuus sit. neque existimandum est, si dixerimus valere donationem, non fieri me pauperiorem, quia sive convaluerit donator, condictione tenebor, sive mortuus fuerit, rem, quam habiturus eram, in bonis meis desinam propter donationem habere.

285. Ulp. 32 ad Sab. *Si sponsus* (24. 1) 5 pr. § 1. 4. 5. 13 *sponsae donaturus tradiderit Titio, ut is sponsae daret, deinde Titius tradiderit post nuptias secutas: si quidem eum interposuerit maritus, donationem non valere, quae post contractas nuptias perficiatur: si vero mulier eum interposuerit, iamdudum perfectam donationem, hoc est ante nuptias, atque ideo quamvis contractis nuptiis Titius tradiderit, donationem valere.*
1 *Si maritus duos reos habeat Titium et mulierem et mulieri accepto tulerit donationis causa, neuter liberatur, quia acceptilatio non valet: et haec Iulianus libro septimo decimo digestorum scribit.*
4 *Si uxor viri creditori donationis causa promiserit et fideiussorem dederit, neque virum liberari neque mulierem obligari vel fideiussorem eius Iulianus ait, perindeque haberi ac si nihil promisisset.*
5 *Circa venditionem quoque Iulianus quidem minoris factam venditionem nullius esse momenti ait.*
13 *Si maritus heres institutus repudiet hereditatem donationis causa, Iulianus scripsit libro septimo decimo digestorum donationem valere: neque enim pauperior fit, qui non adquirat, sed qui de patrimonio suo deposuit.*

286. † Ulp. ibid. *Si pecunia accepta* (24. 1) 9 § 1 *mulier manumiserit* [*scil. eum, qui manumissionis causa ei donatus fuerit,*] *vel operas ei imposuerit, ait Iulianus operas quidem eum licito iure impositurum et tenere obligationem nec videri mulierem ex re viri locupletiorem fieri, cum eas libertus promittat: quod si pretium ob manumissionem acceperit mulier et sic manumiserit, si quidem ex peculio suo dedit, nummos mariti manere, si vero alius pro eo dedit, fient nummi mulieris: quae sententia recte se habet.*

287. Ulp. ibid. *Iulianus libro* (39. 6) 2 = Nov. 87 pr. *septimo decimo digestorum tres esse species mortis causa donationum ait, unam, cum quis nullo praesentis periculi metu conterritus, sed sola cogitatione mortalitatis donat. aliam esse speciem mortis causa donationum ait, cum quis imminente periculo commotus ita donat, ut statim fiat accipientis. tertium genus esse donationis ait, si quis periculo motus non sic det, ut statim faciat accipientis, sed tunc demum, cum mors fuerit insecuta.*

Ulp. ibid. *Sed quod dicitur mortis* (24. 1) 11 § 1—3 *causa donationem inter virum et uxorem valere, ita*

verum est, ut non solum ea donatio valeat secundum Iulianum, quae hoc animo fit, ut tunc res fiat uxoris vel mariti, cum mors insequetur, sed omnis mortis causa 2 *donatio. Quando itaque non retro agatur donatio, emergunt vitia, ut Marcellus animadvertit in specie huiusmodi. maritus uxori mortis causa donatum voluit: interposuit mulier filium familias, qui a marito*[1] *acciperet eique traderet: deinde, cum moritur maritus, pater familias invenitur: an valeat traditio? et ait consequens esse dici traditionem valere, quia sui iuris effectus est eo tempore, ad quod traditio redigitur, id est cum maritus* 3 *moriebatur. Idem ait: placuisse scio Sabinianis, si filiae familias uxori maritus tradet, donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si vivo adhuc marito sui iuris fuerit effecta, quod et Iulianus libro septimo decimo digestorum probat.*

288. † Ulp. ibid. *Si maritus uxori* (24.1) 11 § 10. 11 *donaverit mortis causa eaque diverterit, an dissolvatur donatio? Iulianus scripsit infirmari donationem nec im-* 11 *pendere. Idem ait, si divortii causa facta sit donatio, valere.*

sed si mors sit insecuta, non videri factas (24.1) 13 pr. *res mulieris, quia donatio in alium casum facta est.*

289. † Papin. 15 quaest. *Servus uxori a* (28. 5) 77 *marito mortis causa donatus mariti manet, ut et Iuliano quoque videtur.*

290. † Ulp. 7 ad Sab. [*Iulianus*] . . . *et sic* (39.6) 8 § 1 *posse donari ait, ut, si convaluerit, recipiatur.*

Si alienam rem mortis causa donavero (39. 6) 13 eaque usucapta fuerit, verus dominus eam condicere 1 non potest, sed ego, si convaluero. MARCELLUS *notat.* in mortis causa donationibus etiam facti quaestiones sunt. nam et sic potest donari, ut omnimodo ex ea valetudine donatore mortuo res non reddatur: et ut reddatur, etiamsi prior ex eadem valetudine donator decesserit, si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit. sed et sic donari potest, ut non aliter reddatur, quam si prior ille qui acceperit decesserit. sic quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu sit eius repetitio, id est nec si convaluerit quidem donator.[2]

291. Donationes complures sunt. dat ali- (39.5) 1 quis ea mente, ut statim velit accipientis fieri nec ullo casu ad se reverti, et propter nullam aliam causam facit, quam ut liberalitatem et munificentiam exerceat: haec proprie donatio appellatur. dat aliquis, ut tunc demum accipientis fiat, cum aliquid secutum fuerit: non proprie donatio appellabitur, sed totum hoc donatio sub condicione est. item cum quis ea mente dat, ut statim quidem faciat accipientis, si tamen aliquid factum fuerit aut non fuerit, velit ad se reverti, non proprie donatio dicitur, sed totum hoc donatio est, quae sub condicione solvatur. qualis est mortis causa 1 donatio. Igitur cum dicimus inter sponsum et sponsam donationem valere, propria appellatione utimur et factum demonstramus, quod ab eo proficiscitur, qui liberalitatis gratia aliquid dat, ut confestim faciat accipientis nec umquam ullo facto ad se reverti velit. cum vero dicimus, si hac mente donat sponsus sponsae, ut nuptiis non secutis res auferatur, posse repeti, non contrarium priori dicimus, sed concedimus inter eas personas fieri donationem eam, quae sub condicione solvatur.

292. † Ulp. 33 ad Sab. *Si quis* (24.1) 32 § 27 = (23.1) 9 *sponsam habuerit, deinde eandem uxorem duxerit cum non liceret, an donationes quasi in sponsalibus factae valeant, videamus. et Iulianus tractat hanc quaestionem in minore duodecim annis, si in domum quasi mariti inmatura sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit.*

293. Si mulier dolo fecerit, ne res ex- (24. 1) 37 staret sibi a marito donata, vel ad exhibendum vel damni iniuriae cum ea agi poterit, maxime si post divortium id commiserit.

294. Qui alienum fundum donationis (39. 5) 14 causa excolit, nullam retentionem propter impensas faciet, quia domini res ab eo iniectas continuo efficit.

*

v. lib. XLVII. (4. 1) 6

LIBER XVIII.

[e. *Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur* (*E.* 113)].

295. Ulp. 26 ad Sab. *Iulianus libro octavo* (24.2) 4 *decimo digestorum quaerit, an furiosa repudium mittere vel repudiari possit. et scribit furiosam repudiari posse, quia ignorantis loco habetur: repudiare autem non posse neque ipsam propter dementiam neque curatorem eius, patrem tamen eius nuntium mittere posse. quod non tractaret de repudio, nisi constaret retineri matrimonium: quae sententia mihi videtur vera.*

296. Ulp. 31 ad Sab. *Iulianus libro* (23. 3) 5 § 13 *nono*[1] *decimo digestorum adoptivum quoque patrem, si ipse dotem dedit, habere eius repetitionem ait.*

297. † Ulp. 33 ad edict. *Si pater filia* (24. 3) 22 § 3 *absente de dote*[2] *egerit, etsi omissa sit de rato satisdatio, filiae denegari debet actio, sive patri heres exstiterit, sive in legato tantum acceperit, quantum dotis satis esset. et ita Iulianus pluribus locis scribit compensandum ei in dotem quod a patre datur lucroque eius cedit, si tantum ab eo consecuta sit, quantum ei dotis nomine debeatur a marito qui patri solvit.*

298. Si marito publico iudicio damnato (24. 3) 31 pars aliqua bonorum eius publicetur, fiscus creditoribus eius satisfacere necesse habet: inter quos uxor quoque 1 est. Si pater, cum ducenta filiae suae nomine dotis gratia promisisset, pactus fuerit, ne amplius quam centum a se peterentur, et soluto matrimonio egerit, centum, de quibus convenit ne peterentur, nec intelleguntur dotis esse. quod si mortuo patre cum herede eius maritus agere coeperit, ista quoque pecunia in dote 2 erit. Si voluntate filiae procurator[3] a patre datus litem de dote contestatus fuerit et re secundum eum iudicata pater decesserit, iudicati actionem filiae potius 3 quam heredibus patris dari oportebit. Cum patri dos data esset et ei filius ex aliqua parte heres sub condicione institutus fuerit et pendente condicione coheredes eius dotem pro sua portione mulieri solverint: hoc minus filius ex dote praestare debebit, quoniam nullam actionem eius pecuniae reciperandae 4 gratia adversus coheredes habet. Si fundum dotalem recepisset mulier non habita ratione fructuum pro portione anni, quo nupta non fuisset, nihilo minus de dote[2] agere potest, quia minorem dotem recepisset: hoc

1) mancipio *ins.? v. not. ad Ulp. h. l.* 2) id est nec si . . . donator] *non esse haec Marcelli suspicatur Mommsen: videntur tamen spectare ad superiora Iuliani verba:* sed ego, si convaluero.

1) octavo *scr.* 2) re uxoria *Iulian.* 3) cognitor *Iulian.*

enim ad dotis augmentum pertinet, quemadmodum si partum ancillarum non recepisset, aut legata vel hereditates, quae post divortium per servos dotales adquisitae marito fuissent.

299. Si servo in dotem ante nuptias dato (23. 3) 47 donatum aliquid vel legatum ante nuptias fuisset, ampliatur dos, sicut ex fructibus fundi, qui ante nuptias traditus est.

300. Licet manente matrimonio non (23. 4) 18 possit inter virum et uxorem conveniri, ut longiore [*die sc.*] dos reddatur, post divortium tamen si iusta causa conventionis fuerit, custodiri id pactum debet.

301. [1]Si dos socero data est et solus (35. 2) 85 filius heres patri exstitisset, dotem confestim in computatione hereditatis et Falcidiae ratione in aere alieno deducet: aliter enim videbitur indotatam uxorem habere. quod si filius extraneum coheredem habeat, ipse quidem semper pro qua parte patri heres erit dotem in aere alieno deducet, et coheres eius, antequam dos a filio praecipiatur.

302. [2]Si tibi pecuniam donassem, ut tu (12. 1) 20 mihi eandem crederes, an credita fieret? dixi in huiusmodi propositionibus non propriis verbis nos uti, nam talem contractum neque donationem esse neque pecuniam creditam: donationem non esse, quia non ea mente pecunia daretur, ut omnimodo penes accipientem maneret: creditam non esse, quia exsolvendi causa magis daretur quam alterius obligandi. igitur si is, qui pecuniam hac condicione accepit, ut mihi in creditum daret, acceptam dederit, non fore creditam: magis enim meum accepisse intellegi debeo. sed haec intellegenda sunt propter suptilitatem verborum: benignius tamen est utrumque valere.[3]

303. Ulp. 32 ad Sab. [4]*Si maritus uxori* (24.1) 15 § 1 *pecuniam donaverit eaque usuras ex donata pecunia perceperit, lucrabitur. haec ita Iulianus in marito libro octavo decimo digestorum scribit.*

† Ulp. ibid. *De fructibus quoque videamus,* (24.1) 17 *si ex fructibus praediorum quae donata sunt locupletata sit, an in causam donationis cadant. et Iulianus significat fructus quoque ut usuras licitam habere donationem.*

304. † Ulp. ibid. *Si uxor filio donaverit ser-* (24.1) 19 *vum, qui in patris mariti sit potestate, deinde is servus ancillam* [5]*acceperit, dominium mulieri quaeretur: nec interesse Iulianus ait, ex cuius pecunia haec ancilla empta sit, quia nec ex re sua quicquam adquiri potest per eum qui donatur ei cui donatur: hoc enim bonae fidei possessoribus concessum est, virum autem scientem* 1 *alienum possidere. Idem quaerit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an adversus agentem mulierem de dote*[6] *maritus pretium possit per exceptionem retinere. et dicendum est posse maritum et exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam et, si solverit, secundum Iulianum condicere posse.*

305. † Ulp. ibid. *Si uxor viro dotem pro-* (24.1) 21 § 1 *miserit et dotis usuras, sine dubio dicendum est peti usuras posse, quia non est ista donatio, cum pro oneribus matrimonii petantur. quid tamen, si maritus uxori petitionem earum remiserit? eadem erit quaestio, an donatio sit illicita: et Iulianus hoc diceret*[1]*: quod verum est.*

306. † Paul. 7 ad Sab. *Iulianum putasse* (24.1) 28 § 5 *Pomponius refert, si quid per eum servum, quem ex nummis a marito donatis mulier adquisisset (forte legatum, hereditatem) aut partus editus esset, eo quoque nomine petitionem*[2] *faciendam esse.*

307. Si mortis causa donatus fundus (39. 6) 14 est et in eum impensae necessariae atque utiles factae sint, fundum vindicantes doli mali exceptione summoventur, nisi pretium earum restituant.

LIBER XIX.

[f. *de rebus amotis* (*E.* 115)].

308. † Paul. 7 ad Sab. *Rerum amotarum iudi-* (25.2) 1 *cium singulare introductum est adversus eam quae uxor fuit, quia non placuit cum ea furti agere posse: quibusdam existimantibus ne quidem furtum eam facere, ut Nerva Cassio, quia societas vitae quodammodo dominam eam faceret: aliis, ut Sabino et Proculo, furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto iure, in qua sententia et Iulianus rectissime est.*

309. † Ulp. 30 (34?) ad edict. *Non solum* (25. 2) 17 § 2 *eas res, quae exstant, in rerum amotarum iudicium venire Iulianus ait, verum etiam eas, quae in rerum natura esse desierunt: simili modo etiam certi condici eas posse ait.*

310. Si propter res amotas egero cum (25. 2) 22 muliere et lis aestimata sit, an actio ei danda sit, si amiserit possessionem? movet me, quia dolo adquisiit possessionem. respondi: qui litis aestimationem suffert, emptoris loco habendus est. ideo si mulier, cum qua rerum amotarum actum est, aestimationem litis praestiterit, adversus vindicantem maritum vel heredem mariti exceptionem habet et, si amiserit possessionem, 1 in rem actio ei danda est. Si mulier mortis causa res amoverit, deinde mortuus esset maritus, hereditatis petitione vel actione ad exhibendum consequi poterit heres id quod amotum est.

[*De agnoscendis liberis* (*E.* 117)].

311. † Ulp. 34 ad edict. ... *et si* [*scil. mulier*] (25.3) 1 § 8 *in totum omiserit denuntiationem, Iulianus ait nihil hoc nocere ei quod editur.*

312. Ulp. ibid. *Eleganter autem* (25.3) 1 § 10. 12. 14 *apud Iulianum libro nono decimo digestorum quaeritur, si intra dies triginta mulier marito non denuntiaverit et intra triginta partum ediderit, an senatus consulto locus sit. et ait Plancianum senatus consultum cessare, quia de eo partu non videtur sentire, qui intra diem trigesimum nascatur: quippe dies triginta ad denuntiandum praestituit senatus.*
12 *Iulianus libro nono decimo digestorum scripsit: quod senatus consulto comprehensum est, si mulier viro denuntiaverit se ex eo concepisse et is cui denuntiatum erit custodes ad ventrem custodiendum inspiciendumque non miserit neque contestato dixerit eam ex se praegnatem non esse, ut ei id quod editum sit agnoscere sit necesse, non eo pertinet, ut, si quis agnoscere se filium diceret, suum heredem haberet, quamvis ex alio conceptus sit*

---

1) *cf. fr.* 298 § 3. 2) *cf. C.* (5. 3) 1. 3) sed haec ... utrumque valere *Trib.*, *cf.* (39. 5) 33 § 1. 4) *Ne mireris ICtum denuo (cf. lib. XVII) agere de donationibus: suspicor et hoc fragm. et sequentia ad retentionem spectare, quae propter res donatas fit.* 5) mancipio *ins.* 6) re uxoria *Iulian.*

1) *scil. illicitam esse donationem: colligit haec Ulpianus ex sententia Iuliani nobis non tradita.* 2) retentionem *Iulian.*

(*quandoque enim, inquit, coepit causa agi, grande praeiudicium adferi pro filio confessio patris*):

14 [1] *cogendum tamen alere: ceterum esse satis iniuriosum ait, si quis longo tempore afuerit et reversus uxorem praegnatem invenerit et idcirco reiecerit, si quid ex his, quae senatus consulto continentur, omiserit, suum heredem ei nasci.*

† Ulp. 9 ad Sab. *Si fingamus afuisse maritum* (1. 6) 6 *verbi gratia per decennium, reversum anniculum invenisse in domo sua, placet nobis Iuliani sententia hunc non esse mariti filium. non tamen ferendum Iulianus ait eum, qui cum uxore sua adsidue moratus nolit filium adgnoscere quasi non suum.*

Ulp. 34 ad edict. *Idem per contrarium* (25. 3) 1 § 13 *quoque ait, si mulier divortio facto non fecerit ea, quae senatus consulto praecipiuntur, ut liceat patri non agnoscere, non eo pertinere, ut filius natus suum se dicere non possit, sed ad id tantum ut ita pater alere eum cogatur, si constiterit eum filium esse.*

313. Ulp. ibid. [2] *Plane si denuntiante* (25. 3) 1 § 16 *muliere negaverit ex se esse praegnatem, tametsi custodes non miserit, non evitabit, quo minus quaeratur, an ex eo mulier praegnas sit. quae causa si fuerit acta apud iudicem et pronuntiaverit, cum de hoc agetur quod ex eo praegnas fuerit nec ne, in ea causa esse, ut agnosci debeat: sive filius non fuit sive fuit, esse suum*

in omnibus causis (quare et fratribus consanguineus erit): (25. 3) 2

sive contra pronuntiaverit, non fore suum, quamvis suus fuerit. (25. 3) 3 pr.

314. † Ulp. ibid. *Et quid sit, si an uxor* (25. 3) 3 § 4 *fuerit disceptetur? et Iulianus Sexto Caecilio Africano respondit locum esse praeiudicio.*

315. Ulp. ibid. *Illud tenendum haec sena-* (25. 3) 3 § 5 *tus consulta post mortem parentis cessare, si is supersit, in cuius potestate recasuri non sunt. quid ergo est? in petitione hereditatis, quam filius intendit, quaeretur, utrum ex eo natus sit cuius hereditatem petit an non. adeo hoc verum est, ut Iulianus libro nono decimo digestorum scribat, si vivo patre redditum sit praeiudicium et antequam sententia feratur, pater decesserit, transeundum ad Carbonianum edictum.*

[*Si mulier ventris nomine in possessione etc.* (*E.* 120)].

316. Ulp. 34 ad edict. *Nonnumquam augebi-* (25. 6) 1 § 8. 9 *tur quod interest, si quis forte dubitans, an praegnas sit, exclusus sit hereditate: nam heredi eius qui exclusus est dandam hanc actionem Iulianus ait, siquidem eius quoque interfuit non fuisse calumniae causa in possessione mulierem, quia hoc si non fuisset, adeundo hereditatem institutus heredi suo locupletiorem hereditatem suam relinqueret. sed et hoc imputatur mulieri, quod deminuta sunt multa in hereditate, dum hic contemplatione ventris non* 9 *attigit hereditatem. Idem Iulianus libro decimo nono digestorum sic ait: si substitutus manente muliere in possessione decesserit, heres eius eadem actione pretium hereditatis a muliere exiget.*

*

v. fr. 296 (*lib. XVIII*). (23. 3) 5 § 13

1) *Transposui* §§ 13. 14; §i 14 *partem priorem omisi, quippe quae repetat ea quae supra leguntur* § 12.

2) *Iuliani esse sententiam ab Ulpiano h. l. relatam insertis Iuliani verbis verisimile fit.*

LIBER XX.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 1.]

317. † Ulp. 37 ad Sab. *Qui habet tutorem* (26. 1) 3 pr. *pupillus vel pupilla si furere coeperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilo minus durent: quae sententia Quinti quoque Mucii fuit et a Iuliano probatur.*

318. Ulp. 24 ad Sab. *In tutoris dationem* (26. 2) 8 § 3 *utrum levissima condicio an novissima, ut in legato, spectanda est? ut puta 'Titius cum poterit tutor esto': 'Titius si navis ex Asia venerit tutor esto'. et Iulianus libro vicesimo digestorum recte scripsit novissimam scripturam esse spectandam.*

319. Si pupillum patruus contendat ex- (27. 1) 20 heredatum esse et se heredem scriptum, aequum est tutorem pupillo dari recepta patrui excusatione vel, si nolit excusationem petere, remoto eo a tutela ita litem de hereditate expedire.

LIBER XXI.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 2.]

320. Qui a patre tutor scriptus est aut (26. 3) 3 non iusto testamento aut non ut lege praecipiebatur, confirmandus est ad tutelam gerendam perinde ac si ex testamento tutor esset, id est ut satisdatio ei remittatur.

321. Si servus communis tuus et Titii (26. 8) 12 a pupilla tua te auctore aliquam rem per traditionem[1] acceperit, tota ad Titium pertinebit. MARCELLUS *notat:* nam quodcumque ad omnes dominos non potest pertinere, id pro solido ad eum, cui adquiri potest, pertinere veteres comprobaverunt.

322. Impuberes tutore auctore (26. 8) 13 = (26. 1) 6 pr. obligantur, etiamsi taceant: nam cum pecuniam mutuam acceperint, quamvis nihil dicant, auctoritate tutoris interposita tenentur. quare et si non debita pecunia his personis soluta fuerit, quamvis tacuerint, interposita tutoris auctoritas sufficit, ut condictione tenantur.

323. [2] Non multum interest, afuerit (26. 8) 14 tutor, cum negotium contraheretur, an praesens ignoraverit, quale esset quod contrahebatur.

[*De falso tutore* (*E.* 122)].

324. Ulp. 35 ad edict. *Iulianus libro* (27. 6) 11 § 3. 4 *vicesimo primo digestorum tractat, in patrem debeat dari haec actio, qui filiam minorem duodecim annis nuptum dedit. et magis probat patri ignoscendum esse, qui filiam suam maturius in familiam sponsi perducere voluit: affectu enim propensiore magis quam dolo malo id videri* 4 *fecisse. Quod si intra duodecim annos haec decesserit, cum haberet dotem, putat Iulianus, si dolo malo conversatus sit is ad quem dos pertinet, posse maritum doli mali exceptione condicentem summovere in casibus, in quibus dotem vel in totum vel in partem, si constabat matrimonium, fuerat lucraturus.*[3]

[*De suspectis tutoribus* (*E.* 123)].

325. † *Suspectus est autem, qui non ex* I. (1. 26) 5 *fide tutelam gerit, licet solvendo est, ut et Iulianus*

1) mancipio *Iulian.* 2) libro trigesimo primo (*XXXI pro XXI*) *inscr. F.* 3) in casibus, in quibus . . . lucraturus *non sunt Ulpiani.*

quoque scripsit. sed et ante quam incipiat gerere tutelam tutor, posse eum quasi suspectum removeri idem Iulianus scripsit et secundum eum constitutum est.

[*Tutelae vel contra* (*E.* 124)].

326. Ulp. 35 ad edict. *Iulianus libro vicesimo primo digestorum huiusmodi speciem proponit: quidam decedens filiis suis dederat tutores et adiecerat: 'eosque aneclogistos esse volo'. et ait Iulianus tutores, nisi bonam fidem in administratione praestiterint, damnari debere, quamvis testamento comprehensum sit, ut aneclogisti essent: nec eo nomine ex causa fideicommissi quicquam consequi debebunt, ut ait Iulianus, et est vera ista sententia.* (26. 7) 5 § 7

327. † Ulp. 36 ad edict. *Quotiens tutor pecuniam pupillarem faenori dat, stipulatio hoc ordine facienda est. stipulari enim debet aut pupillus aut servus pupilli: quod si neque pupillus eius aetatis erit, ut stipulari possit, neque servum habebit, tunc ipse tutor quive in eius potestate erit, quo casu Iulianus saepissime scripsit utilem actionem pupillo dandam, sed et si absens sit pupillus, oportere tutorem suo nomine stipulari nequaquam ambigendum est.* (26. 7) 9 pr.

328. Qui tutor negotia pupilli gessit, quamvis in nulla re auctor pupillo fuerit, quin tutelae iudicio teneatur, dubitari non oportet: quid enim prohibet ita patrimonium pupilli compositum esse, ut nihil gerere necesse sit, in quo tutoris auctoritas interponi debeat? 1 Ex duobus tutoribus si cum altero actum fuerit, alter non liberabitur. (26. 7) 18

329. Ulp. 36 ad edict. . . . *quaeritur apud Iulianum libro vicensimo primo digestorum, si tutor pupillo auctoritatem ad mortis causa donationem accommodaverit, an tutelae iudicio teneatur. et ait teneri eum: nam sicuti testamenti factio, inquit, pupillis concessa non est, ita nec mortis quidem causa donationes permittendae sunt.* 2 *Sed et si non mortis causa donaverit tutore auctore, idem Iulianus scripsit plerosque quidem putare non valere donationem, et plerumque ita est: sed nonnullos casus posse existere, quibus sine reprehensione tutor auctor fit pupillo ad deminuendum, decreto scilicet interveniente: veluti si matri aut sorori, quae aliter se tueri non possunt, tutor alimenta praestiterit: nam cum bonae fidei iudicium sit, nemo feret, inquit, aut pupillum aut substitutum eius querentes, quod tam coniunctae personae alitae sint: quin immo per contrarium putat posse cum tutore agi tutelae, si tale officium praetermiserit.* (27. 3) 1 § 1. 2

Qui filium heredem instituerat, filiae dotis nomine, cum in familia nupsisset, ducenta legaverat nec quicquam praeterea, et tutorem eis Sempronium dedit: is a cognatis et a propinquis pupillae perductus ad magistratum iussus est alimenta pupillae et mercedes, ut liberalibus artibus institueretur, pupillae nomine praeceptoribus dare: pubes factus pupillus puberi iam factae sorori suae ducenta legati causa solvit. quaesitum est, an tutelae iudicio consequi possit, quod in alimenta pupillae et mercedes a tutore ex tutela praestitum sit. respondi: existimo, etsi citra magistratuum decretum tutor sororem pupilli sui aluerit et liberalibus artibus instituerit, cum haec aliter ei contingere non possent, nihil eo nomine tutelae iudicio pupillo aut substitutis pupilli praestare debere. (27. 2) 4

330. † Ulp. 35 ad edict. *Si filius familias tutelam administraverit, deinde fuerit emancipatus, remanere eum tutorem Iulianus ait et cum pupillus adoleverit, agendum cum eo eius quidem temporis, quod est ante emancipationem, in quantum facere potest, eius vero, quod est post emancipationem, in solidum, cum patre vero dumtaxat de peculio: manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quam tutela fuerit finita.* (27. 3) 11

331. [*Contrarium iudicium dandum placet, et si directo iudicio non agatur*]: longe magis dandum est et si rationibus distrahendis actio intendatur. (27. 4) 2

332. A tutela remotus eo loco haberi debet, quo esset finita tutela, et sicut actiones patitur perinde ac si pupillus pubes factus esset, ita contrario iudicio, si quid ei aberit, persequi debebit: nihil enim prohibet suspectum tutorem esse, quamvis complura in rem pupilli impenderit, quae eum amittere non oportet. (27. 4) 4

[*De magistratibus conveniendis* (*E.* 127)].

333. † Ulp. 36 ad edict. *Si filius familias fuit magistratus et caveri pupillo non curaverit aut non idonee cautum sit culpa eius, an et quatenus in patrem eius actio danda sit, quaeritur. et ait Iulianus in patrem de peculio dandam, sive voluntate eius filius decurio factus sit sive non: nam et si voluntate patris magistratum administravit, attamen non oportere patrem ultra quam de peculio conveniri, quasi rem publicam salvam solam fore promittat, qui dat voluntatem, ut filius decurio creetur.* (27. 8) 1 § 17

334. [Ulp. 3 disput. *Proponebatur duos tutores a magistratibus municipalibus datos cautione non exacta, quorum alterum inopem decessisse, alterum in solidum conventum satis pupillo fecisse, et quaerebatur, an tutor iste adversus magistratum municipalem habere possit aliquam actionem, cum sciret a contutore suo satis non esse exactum. dicebam, cum a tutore satis pupillo factum sit, neque pupillum ad magistratus redire posse neque tutorem, cum numquam tutor adversus magistratus habeat actionem: senatus enim consultum pupillo subvenit: praesertim cum sit, quod tutori imputetur, quod satis a contutore non exegit vel suspectum non fecit, si scit, ut proponitur, magistratibus eum non cavisse.*] Quod si tutor ab hac parte culpa vacet, non erit iniquum adversus magistratus actionem ei dari. (27. 8) 3

335. Duo tutores partiti sunt inter se administrationem tutelae: alter sine herede decessit: quaesitum est, in magistratum, qui non curasset ut caveretur, an in alterum tutorem actio pupillo dari deberet. respondi aequius esse in alterum tutorem dari quam in magistratum: debuisse enim eum, cum sciret pupillo cautum non esse, universa negotia curare, et in ea parte, quam alteri tutori commisisset, similem esse ei, qui ad administrationem quorundam negotiorum pupilli non accessisset: nam etsi aliquam partem negotiorum pupilli administraverit, tenetur etiam ob rem, quam non gessit, cum gerere deberet. (27. 8) 5

[*De curatoribus*].

336. Consilio et opera curatoris tueri debet non solum patrimonium, sed et corpus ac salus furiosi. 1 Curator dementi datus decreto interposito, uti satisdaret, non cavit et tamen quasdam res de (27. 10) 7

bonis eius legitimo[1] modo alienavit. si heredes dementis easdem res vindicent, quas curator alienavit, et exceptio opponetur 'si non curator vendiderit', replicatio dari debet 'aut si satisdatione interposita secundum decretum vendiderit'. quod si pretio accepto curator creditores furiosi dimisit, triplicatio doli tutos 2 possessores praestabit. Cum dementis curatorem, quia satis non dederat et res male administraret, proconsul removerit a bonis aliumque loco eius substituerit curatorem, et hic posterior, cum nec ipse satisdedisset, egerit cum remoto negotiorum gestorum, posteaque heredes dementis cum eodem negotiorum gestorum agant et is exceptione rei iudicatae inter se et curatorem utatur: heredibus replicatio danda erit: 'aut si is qui egit satisdederat'. sed an replicatio curatori[2] profutura esset, iudex aestimabit: nam si curator sequens pecuniam, quam ex condemnatione consecutus fuerat, in rem furiosi vertisset, doli tripli-3 catio obstabit. Quaesitum est, alteri ex curatoribus furiosi recte solvetur vel an unus rem furiosi alienare possit. respondi recte solvi.[3] eum quoque, qui ab altero ex curatoribus fundum furiosi legitime[4] mercaretur, usucapturum, quia solutio venditio traditio facti magis quam iuris sunt ideoque sufficit unius ex curatoribus persona, quia intellegitur alter consentire: denique si praesens sit et vetet solvi, vetet venire vel tradi, neque debitor liberabitur neque emptor usucapiet.

LIBER XXII.

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

337. † Ulp. 41 ad Sab. . . . *utrum ita demum fur sit manifestus, si in faciendo furto deprehendatur, an vero et si alicubi fuerit deprehensus? et magis est, ut et Iulianus scripsit, etsi non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit, adtamen esse furem manifestum, si cum re furtiva fuerit adprehensus, priusquam eo loci rem pertulerit, quo destinaverat.* [(47. 2) 3 § 2]

338. † Ulp. 29 ad Sab. . . . *si res pignori data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis eius res non sit: quin immo non solum adversus extraneum dabimus, verum et contra ipsum quoque dominum furti actionem, et ita Iulianus scripsit. nec non et ipsi domino dari placet, et sic fit, ut non teneatur furti et agat. ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. sed utrum semper creditoris interest an ita demum, si debitor solvendo non est? et putat Pomponius semper eius interesse pignus habere, quod et Papinianus libro duodecimo quaestionum probat: et verius est ubique videri creditoris interesse, et ita et Iulianus saepissime scripsit.* [(47. 2) 12 § 2]

† Ulp. 40 ad Sab. *Furtum autem rei pigneratae dominus non tantum tunc facere videtur, cum possidenti sive tenenti creditori aufert, verum et si eo tempore abstulerit, quo non possidebat, ut puta si rem pigneratam vendidit: nam et hic furtum eum facere constat. et ita et Iulianus scripsit.* [(47. 2) 19 § 6]

† Paul. 7 ad Plaut. *Si is, qui rem pignori dedit, vendiderit eam: quamvis dominus sit, furtum facit, sive eam tradiderat creditori sive speciali pactione tantum obligaverat: idque et Iulianus putat.* [(47.2) 67 pr.]

339. Ulp. 29 ad Sab. *Eum qui emit, si non tradita est ei res, furti actionem non habere, sed adhuc venditoris esse hanc actionem Celsus scripsit. mandare eum plane oportebit emptori furti actionem et condictionem et vindicationem, et si quid ex his actionibus fuerit consecutus, id praestare eum emptori oportebit: quae sententia vera est, et ita et Iulianus.* [(47. 2) 14 pr. § 1. 4. 10]
1 . . . *Iulianus libro vicensimo tertio*[1] *digestorum scribit: si emptor rem, cuius custodiam venditorem praestare oportebat, soluto pretio subripuerit, furti actione non tenetur. plane si antequam pecuniam solveret, rem subtraxerit, furti actione teneri, perinde ac si pignus subtraxisset.*
4 *Iulianus quoque libro vicensimo secundo digestorum scribit: quia in omnium furum persona constitutum est, ne eius rei nomine furti agere possint, cuius ipsi fures sunt, non habebit furti actionem is, apud quem res deposita est, quamvis periculo eius esse res coeperit qui eam contrectavit.*
10 *An pater, cuius filio commodata res est, furti actionem habeat, quaeritur. et Iulianus ait patrem hoc nomine agere non posse, quia custodiam praestare non debeat: sicut, inquit, is qui pro eo, cui commodata res est, fideiussit, non habet furti actionem. neque enim, inquit, is, cuiuscumque intererit rem non perire, habet furti actionem, sed qui ob eam rem tenetur, quod ea res culpa eius perierit.*

340. Ulp. 41 ad Sab. *Impuberem furtum facere posse, si iam doli capax sit, Iulianus libro vicensimo secundo digestorum scripsit: item posse cum impubere damni iniuria agi, quia id furtum ab impubere fit. sed modum esse adhibendum ait: nam in infantes id non cadere.* [(47. 2) 23]

† Paul. 9 ad Sab. *Nec minus etiam condici ei posse Iulianus scripsit.* [(47. 2) 24]

341. Ulp. 37 ad Sab. *Iulianus libro vicensimo secundo digestorum scripsit, si pecuniam quis a me acceperit, ut creditori meo solvat, deinde, cum tantam pecuniam eidem creditori deberet, suo nomine solverit, furtum non facere.* [(47. 2) 52 § 16]

342. † Paul. 39 ad edict. *Si ex donatione alterius rem meam teneas et eam subripiam, ita demum furti te agere mecum posse Iulianus ait, si intersit tua retinere possessionem, veluti si hominem donatum noxali iudicio defendisti vel aegrum curaveris, ut adversus vindicantem iustam retentionem habiturus sis.* [(47.2) 54 § 4]

343. Interdum fur etiam manente poenae obligatione in quibusdam casibus[2] rursus obligatur, ut cum eo saepius eiusdem rei nomine furti agi possit. primus casus occurrit, si possessionis causa mutata esset, veluti si res in domini potestatem redisset eandemque idem subriperet vel eidem domino vel ei, cui is commodasset aut vendidisset. sed et si persona domini mutata esset, altera poena obligatur. 1 Qui furem deducit ad praefectum vigilibus vel ad praesidem, existimandus est elegisse viam, qua rem persequeretur: et si negotium ibi terminatum et damnato fure recepta est pecunia sublata in simplum, videtur furti quaestio sublata, maxime si non solum rem furtivam fur restituere iussus fuerit, sed amplius aliquid in eum iudex constituerit. sed et si nihil [(47. 2) 57 pr. — § 4]

---

1) non legitimo (*i. e. omissa mancipatione*) *Iulian.? nam si legitimo modo, licet non interposita satisdatione alienasset, transisset iustum dominium ad emptorem.* 2) curatori *gloss.* 3) *exciderunt ea quae de legitima alienatione scripsit Iulianus.* 4) non legitime *Iulian.?*

1) secundo *scr.* 2) in quibusdam casibus *gloss.*

amplius quam furtivam rem restituere iussus fuerit, ipso, quod in periculum maioris poenae deductus est fur, intellegendum est quaestionem furti sublatam esse. 2 Si res peculiaris subrepta in potestatem servi redierit, solvitur furti vitium et incipit hoc casu in peculio 3 esse et a domino possideri. Cum autem servus rem suam peculiarem furandi consilio amovet, quamdiu eam retinet, condicio eius non mutatur (nihil enim domino abest): sed si alii tradiderit, furtum faciet. 4 Qui tutelam gerit, transigere cum fure potest et, si in potestatem suam redegerit rem furtivam, desinit furtiva esse, quia tutor domini loco habetur. sed et circa curatorem furiosi eadem dicenda sunt, qui adeo personam domini sustinet, ut etiam tradendo[1] rem furiosi alienare existimetur. condicere autem rem furtivam tutor et curator furiosi eorum nomine possunt.

344. † Paul. 7 ad Plaut. *Iulianus respondit eum, qui pecuniis exigendis praepositus est, si manumissus exigat, furti teneri.* (47.2) 67 § 3

345. † Marcell. 8 digest. *Hereditariae rei furtum fieri Iulianus negabat, nisi forte pignori dederat defunctus aut commodaverat: his enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum et usucapionem impediri idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.* (47. 2) 69, 71

[*De condictione furtiva*].

346. † Paul. 9 ad Sab. *Si condicatur servus ex causa furtiva, id venire in condictionem certum est quod intersit agentis, veluti si heres sit institutus et periculum subeat dominus hereditatis perdendae. quod et Iulianus scribit. item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis.* (13.1) 3

347. Ulp. 38 ad edict. *Sive manifestus fur sive nec manifestus sit, poterit ei condici. ita demum autem manifestus fur condictione tenebitur, si deprehensa non fuerit a domino possessio eius*[2]*: ceterum nemo furum condictione tenetur, posteaquam dominus possessionem adprehendit. et ideo Iulianus, ut procedat in fure manifesto tractare de condictione, ita proponit furem deprehensum aut occidisse aut fregisse aut effudisse* 1 *id quod interceperat. Ei quoque, qui vi bonorum raptorum tenetur, condici posse Iulianus libro vicensimo secundo digestorum significat.* (13.1) 10 pr. § 1

348. Si servus furtivus sub condicione legatus fuerit, pendente ea heres condictionem habebit et, si lite contestata condicio exstiterit, absolutio sequi debebit, perinde ac si idem servus sub condicione liber esse iussus fuisset et lite contestata condicio exstitisset: nam nec petitoris iam interest hominem recipere et res sine dolo malo furis eius esse desiit. quod si pendente condicione iudicaretur, iudex aestimare debebit, quanti emptorem invenerit. (13.1) 14 pr.

349. Ulp. 16 ad edict. *Si lis fuerit aestimata, similis est venditioni: et ait Iulianus libro vicensimo secundo digestorum, si optulit reus aestimationem litis, Publicianam competere.* (6. 2) 7 § 1

Cavere autem ex hac actione petitor 2 ei cum quo agitur non debebit. Bove subrepto et occiso condictio et bovis et corii et carnis domino competit, scilicet si et corium et caro contrectata fuerunt: cornua quoque condicentur. sed si dominus condictione bovis pretium consecutus fuerit et postea aliquid eorum, de quibus supra dictum est, condicet, omnimodo exceptione summovetur. contra si corium condixerit et pretium eius consecutus bovem condicet, offerente fure pretium bovis detracto pretio corii doli 3 mali exceptione summovebitur. Idem iuris est uvis subreptis: nam et mustum et vinacia iure condici possunt. (13.1) 14 § 1—3

350. † Paul. 3 ad Nerat. *Iulianus ex persona filiae, quae res amovit, dandam in patrem condictionem in peculium respondit.* (13. 1) 19

[*De noxali furti actione*].

351. Si heres dolo malo fecerit, ne statuliberum in potestate haberet, et propter hoc iudicium sine noxae deditione acceperit: et impleta condicione statutae libertatis condemnari debebit, sicuti mortuo servo condemnaretur. (9.4) 16

352. Ulp. 37 ad edict. *Iulianus autem libro vicensimo secundo digestorum scribit, si servum pro derelicto habeam, qui tibi furtum fecerat, liberari me, quia statim meus esse desinit, ne eius nomine, qui sine domino sit, furti sit actio.* (9.4) 38 § 1

353. Si servus legatus[1] ante aditam hereditatem rem heredis futuri subtraxerit, poterit is cum legatario qui legatum agnoverit furti agere: sed si idem servus hereditariam rem subtraxerit, furti actio cessabit, quia huiusmodi rerum furtum non fit[2]: ad exhibendum autem actio competit. (9.4) 40

354. † Ulp. 39 ad Sab. *Illud quaesitum est, si, cum in fuga esset servus, furtum domino fecisset, an aeque posset habere actionem adversus eum, qui in potestatem domini non regressum bona fide possidere coeperit. movet quaestionem, quod, quamvis possidere servum eo tempore, quo in fuga est, videor, attamen furti actione non teneor, quasi non sit in mea potestate: quod enim videor possidere, ad usucapionem tantum mihi proficere Iulianus scribit.* (47.2) 17 § 3

355. Si duo servi tui vestem et argentum subripuerint et alterius nomine tecum de veste actum fuerit, alterius de argento agatur: nulla exceptio dari debebit ob eam rem, quod iam de veste actum fuerit. (47. 2) 57 § 5

[*Si familia furtum fecisse dicetur* (*E.* 137)].

356. . . . [*ait praetor, cum familia furtum faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum, si liber fecisset, consequeretur,*][3] id est et poenae nomine duplum et condictionis simplum. (47. 6) 2 = (9. 4) 31

357. Etiam heredibus eius, cui plures eiusdem familiae furtum fecerint, eadem actio competere debet, quae testatori competebat, id est ut omnes non amplius consequantur, quam consequerentur, si id furtum liber fecisset. (47. 6) 4

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

358. [*Libertus operarum nomine ita iurando 'patrono aut Lucio Titio' solvere Lucio Titio non potest, ut a patrono liberetur:*] nihil autem interest, extraneus sit Lucius Titius an filius. (38.1) 11

---

1) mancipando *Iulian.* 2) eius *gloss.?*

1) *scil. per vindicationem.* 2) *cf. fr.* 345. 3) vicensimo tertio (*XXIII pro XXII*) *inscr. F.*

Hae operae, quas libertus promittit, [(38.1)23pr.] multum distant a fabrilibus vel pictoriis operis. denique si libertus faber aut pictor fuerit, quamdiu id artificium exercebit, has operas patrono praestare cogitur. quare sicut fabriles operas quis potest sibi aut Titio stipulari, ita patronus a liberto operas sibi aut Sempronio recte stipulatur: et libertus obligatione solvetur, si tales operas extraneo dederit, quales patrono praestando liberaretur.

359. Si patroni plures consulto in [(38. 1) 23 § 1] diversas regiones discesserint et liberto simul operas indixerint, potest dici diem operarum cedere, sed libertum non obligari, quia non per eum, sed per patronos staret, quo minus operae dentur, sicut accidit, cum aegrotanti liberto operae indicuntur. quod si diversarum civitatium patroni sint et in sua quisque moretur, consentire debent in operis ab eo accipiendis: durum alioquin est eum, qui se liberare potest decem diebus operando, simul operis indictis, si in accipiendis non consentiant, compelli ad praestandam alteri quinque operarum aestimationem.

360. † Gai. 14 ad edict. *Cum libertus pro-* [(38.1)22§1] *miserit patrono operas se daturum neque adiecerit 'liberisque eius', constat liberis eius ita demum deberi, si patri heredes extiterint. heredes tamen extitisse liberos parenti ita demum prodesse ad operarum petitionem Iuliano placet, si non per alium heredes extiterunt. itaque si quis exheredato emancipato filio servum eius heredem instituerit et per eum servum heres extiterit filius, repelli eum ab operarum petitione debere, perinde ac repelleretur patronus, qui operas non imposuisset vel quas imposuit revendidisset.*

361. In stipulationibus alias species, [(45. 1) 54] alias genera deducuntur. cum species stipulamur, necesse est inter dominos et inter heredes ita dividi stipulationem, ut partes corporum cuique debebuntur. quotiens autem genera stipulamur, numero fit inter eos divisio: veluti cum Stichum et Pamphilum quis stipulatus duos heredes aequis partibus reliquit, necesse est utrique partem dimidiam Stichi et Pamphili deberi: si idem duos homines stipulatus fuisset, singuli 1 homines heredibus eius deberentur. Operarum stipulatio similis est his stipulationibus, in quibus genera comprehenduntur: et ideo divisio eius stipulationis non in partes operarum, sed in numerum cedit. quod si unam operam servus communis stipulatus fuerit, necesse est utrique dominorum partem operae tantam, quantam in servo habuerit, petere. solutio autem eius obligationis expeditissima est, si aestimationem operae malit libertus offerre aut si consentiant patroni, ut is communiter operae edantur.

362. Nemo est qui nesciat alienas operas [(45.2) 5] promitti posse et fideiussorem adhiberi in ea obligatione. et ideo nihil prohibet duos reos stipulandi constitui vel promittendi, sicuti si ab eodem fabro duo rei stipulandi easdem operas stipulentur: et ex contrario duo fabri eiusdem peritiae easdem operas promittere intelleguntur et duo rei promittendi fieri.

363. *SCAEVOLA notat:* Si pactus sim, ne [(2. 14) 54] Stichum, qui mihi debebatur, petam: non intellegitur mora mihi fieri mortuoque Sticho puto non teneri reum, qui ante pactum moram non fecerat.[1]

364. † Ulp. 6 disput. *Quotiens operae quasi* [(22.3) 18pr.] *a liberto petuntur, probationes ab eo qui se patronum dicit exiguntur: et ideo Iulianus scripsit, licet in praeiudicio possessor patronus esse videtur, verum*[1] *partibus actoris non libertum fungi debere, sed eum qui se patronum esse contendit.*

1) *cf.* (38. 1) 44.

LIBER XXIII.

[*De bonorum possessionibus: si tabulae testamenti extabunt etc.* (*E. XXV. A.*)]

365. Cum tabulae testamenti plurium [(37. 11) 7] signis signatae essent et quaedam ex his non parent, septem tamen signa maneant, sufficit ad bonorum possessionem dandam septem testium signa comparere, licet non omnium qui signaverint maneant signa.

[*De bonorum possessione contra tabulas* (*E.* 142)].

366. Ulp. 39 ad edict. . . . *si* [*quis ex* [(37.4)3§12] *liberis*] *sub condicione scriptus sit, bonorum possessionem contra tabulas accipere non potest, et ita Iulianus quoque libro vicesimo tertio digestorum scripsit.*

367. Cum emancipatus bonorum posses- [(37. 4) 13] sionem contra tabulas accipit, scriptus heres ei hereditatem petenti cogendus est et praedia et servos hereditarios praestare.[2] omne enim ius transferri aequum est, quod per causam hereditariam scriptus heres nanciscitur, ad eum, quem praetor heredis loco 1 constituit. Qui duos filios et ex altero eorum nepotem habebat, eum in adoptionem dedit et heredem instituit praeterito altero filio: quaeritur, quid in his servari debeat, utrum in partem patris sui admittatur an virilem portionem habeat. respondi: in adoptionem datus nepos et heres scriptus, quamdiu pater eius aut in potestate aut emancipatus est, non potest contra tabulas bonorum possessionem accipere: sed et si pater eius, antequam bonorum possessionem acciperet, decesserit, non admittitur nepos ad bonorum posses-2 sionem. Si pater emancipato filio praeterito heredes duos scripserit, filium quem in potestate habebat et alterum quem in adoptionem dederat, ex quo duos nepotes in familia reliquerat, qui et ipsi testamento praeteriti sint: bonorum possessionem pro parte tertia emancipatus, pro parte tertia is qui in potestate remansit, pro parte tertia qui in adoptionem datus est et filii eius simul habebunt, ita ut sextans patri, sex-3 tans nepotibus cedat. [3]Si pater ex [= (37. 8) 1 § 9] duobus filiis alterum habentem filios emancipaverit et unum ex nepotibus, quem ante emancipaverat, in locum filii adoptaverit, praeterito deinde emancipato decesserit, aequius erit nepoti, qui in locum filii venerit, succurri et in tres partes hereditatem diduci, ut unam habeat qui in potestate remanserit, alteram nepos adoptatus in locum filii, tertiam emancipatus cum filio suo, qui nepotis loco fuerit. sed etsi mortuo filio alter ex nepotibus in locum filii adoptatus fuerit, tres partes in bonis fient, cum sit aequius eum, qui in locum filii adoptatus est, non minus habere, quam si non ex numero nepotum, sed extraneus adoptatus esset.

368. † Ulp. 35 ad Sab. *Si pater se de-* [(37. 4) 17] *derit in adoptionem nec sequatur eum filius emancipatus ab eo antea factus, quia in alia familia sit pater, in*

1) verum (*i. e.: hoc verum est*) *gloss.?* *Iuliani;* (*nummo uno*) mancipare *scr.?* 2) praestare *vix est* 3) *cf. fr.* 375 § 6.

alia filius, bonorum possessionem contra tabulas non potest filius eius habere: et ita Iulianus scripsit. Marcellus autem ait iniquum sibi videri excludi eos a bonorum possessione, cum pater se dedit in adoptionem: ubi enim filius non datur in adoptionem, at pater se dat, nullum patrem filio adsignat: quae sententia non est sine ratione.

[*De legatis praestandis etc.* (*E.* 143)].

369. [*Postumis liberis legata relicta utique* (37.5)2 *praestabuntur:*] et ideo si praegnate uxore filius emancipatus fuerit et bonorum possessionem contra tabulas acceperit, legatum nepoti praestare debebit.

370. Cum propter hoc plerumque scripti (37.5)4 heredes omittant hereditatem, cum scirent emancipatum aut petisse aut petiturum contra tabulas bonorum possessionem, . . .

371. † Ulp. 40 ad edict. *Non solum autem* (37.5)5 § 4.6 *legatum denegatur ei, qui bonorum possessionem accepit, verum etiam si quid aliud ex voluntate accepit. cui consequens est, quod Iulianus scripsit, si fratri suo impuberi substitutus sit acceperitque contra tabulas bonorum possessionem, denegari ei persecutionem hereditatis fratris impuberis mortui, cui a patre substitutus est.*
6 . . . *si portio hereditatis fuerit adscripta ei, qui ex liberis parentibusve est, an ei conservanda sit, ut solent legata? et Iulianus saepissime scripsit in portione quoque hereditatis idem quod in legato probandum.*

372. Salvius Aristo Iuliano salutem. Qui (37.5)6 filium emancipatum habebat, praeterito eo patrem suum et extraneum heredem instituit et patri legatum dedit: filius contra tabulas bonorum possessionem petit: quaero, si aut uterque hereditatem adisset aut alter ex his aut neuter, an et quantum legatorum nomine patri debeatur. respondit: saepe animadverti hanc partem edicti, qua emancipatus accepta contra tabulas bonorum possessione liberis et parentibus legata praestare iubetur, habere nonnullas reprehensiones: nam si dodrans legatus fuerit, plus habiturus est cui legatum erit quam emancipatus. decreto itaque ista temperari debebunt, ut et hereditatis partem emancipatus praestet ita, ne scriptus heres amplius habeat quam emancipatus, et legatorum modus temperaretur, ut nihil plus ex legatis ad aliquem perveniat, quam apud emancipatum bonorum possessionis nomine remansurum est.

[*De collatione bonorum* (*E.* 144)].

373. † Ulp. 40 ad edict. *Si ex dodrante* (37.6)1 § 3.8 *fuit institutus filius qui erat in potestate, extraneus ex quadrante, emancipatum accipientem contra tabulas pro quadrante tantum bona sua collaturum Iulianus ait, quia solum quadrantem fratri abstulit.*
8 *Ibidem Iulianus ait, si bonorum possessione accepta decesserit is qui in potestate est, ad collationem bonorum cogendum emancipatum, ut tantum heredi eius conferat, quantum conferret ipsi, si viveret. quod si ante acceptam bonorum possessionem decesserit suus, heredem eius praetor ita tueri debebit, inquit, pro ea parte, qua heres scriptus fuit is qui in potestate erat, non tamen ultra virilem: ad collationem autem non admittit eum in hunc casum, quia bonorum possessio admissa non est.*

374. † Paul. 41 ad edict. *Si tres emanci-* (37.6)2 § 5 *pati, duo in potestate sint, Gaius Cassius libro septimo iuris civilis tertias conferendas putat, ut emancipati, quia invicem non conferunt, unius loco sint: nec indignari eos oportere, si plus conferant et minus accipiant, quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem omittere. Iulianus quoque Cassii sententiam sequitur.*[1]

375. Praetor non sub condicione collationis (37.6)3 bonorum possessionem contra tabulas promittit, sed demonstrat, quid data bonorum possessione fieri oportet. alioquin magna captio erit emancipati, si non aliter bonorum possessionem accipere intellegeretur, nisi cavisset de collatione: nam si interim ipse decessisset, heredi suo nihil relinqueret. item si frater eius decessisset, non admitteretur ad bonorum possessionem. quid ergo est? intellegendum est bonorum possessionem accipere et antequam caveat, sed si non caverit, ita observabitur, ut tota hereditas apud eum, 1 qui in potestate fuerit, remaneat. Emancipatus filius controversiam facit impuberi, qui se filium et in potestate patris fuisse dicit: quaero, si bona sua ei emancipatus conferre debeat. PAULUS *notat:* puto conferendum esse exacta cautione, ut victus sicut heredi- 2 tatem, ita et quae collata sunt praestet. IULIANUS: Quotiens contra tabulas bonorum possessio datur, emancipati bona sua conferre debent his solis, qui in potestate patris fuerint. hoc quemadmodum expediri oporteat, quaeri solet: nam si bona a patre relicta et emancipatorum in medium conferantur et ita viriles partes sumantur, eveniet, ut et emancipatis quoque collatio ab ipsis facta prosit. videamus ergo, ne commodissimum sit emancipatos quartam partem ex bonis paternis ferre, ex suis tertiam: quod dico, exemplo manifestius fiet. ponamus patrem quadringenta reliquisse et duos in potestate filios, duos emancipatos, ex quibus alterum centum, alterum sexaginta in bonis habere: is qui centum habebit centum triginta tria et trientem feret, is vero qui sexaginta contulerit centum viginti, atque ita eveniet, ut collationis emolumentum ad solos, qui in potestate remanserint, perveniat.[2] 3 Emancipati bona sua conferre cum his, qui in pote- 4 state fuerunt, iubentur. Quare sicut is, qui in potestate est, dotem uxoris praecipit, ita emancipatus 5 quoque, quasi praecipiat, retinere debet. Emancipatus praeteritus si, dum deliberat, caverit de bonorum collatione nec bonorum possessionem petierit, agente fratre ex stipulatu ipso iure tutus erit. sed et si pecuniam contulerit, condictione eam repetit: omissa enim bonorum possessione incipit pecunia sine causa 6 esse apud heredem. [3]Qui duos filios in potestate habebat et ex uno eorum nepotem, emancipavit filium, ex quo nepotem habebat: deinde emancipatus factus procreavit filium, quem avus in locum filii adoptavit et vel intestatus, vel testamento facto praeterito emancipato filio, decessit: quaesitum est, quid de bonorum possessione, quid de collatione iuris esset. respondi bonorum, de quibus quaeritur, tres partes fieri debent, ex quibus una pertinet ad filium qui in potestate remansit, altera ad nepotem, qui in locum filii adoptatus est, tertia ad emancipatum filium et nepotem, qui in potestate remanserit, ita ut pater soli ei conferat, cum quo bonorum possessionem accipiat.

[*De coniungendis cum emancipato etc.* (*E.* 146)].

376. † Ulp. 40 ad edict. *Filio in potestate* (37.8)1 § 3 *ex besse, emancipato ex triente herede instituto Iulianus*

1) *cf. fr.* 375 § 2. 2) *cf. fr.* 374. 3) *cf. fr.* 367 § 3.

ait nepotem praeteritum petita contra tabulas bonorum possessione patruo sextantem, patri unciam ablaturum.

*

v. fr. 339 (*lib. XXII*). [(47. 2) 14 § 1

v. fr. 356 (*lib. XXII*). [(47. 6) 2

LIBER XXIV.

[*De ventre in possessionem mittendo etc.* (*E.* 147)].

377. [*Si quis eum qui in utero est praetermiserit, etiam nondum nato eo alius qui heres institutus est bonorum possessionem contra tabulas admittere potest, quia iniquum est neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu contra tabulas peti potest, nec contra tabulas, quamdiu non nascitur praeteritus: ut et si ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede, qui nec hereditatem interim adire potest.*] Sed et si decesserint, antequam peterent bonorum possessionem, non est iniquum praetorem decernere heredibus eorum salvum fore commodum bonorum possessionis secundum tabulas vel contra tabulas. [(37. 4) 5

378. Edictum de custodiendo partu derogatorium est eius, quod ad Carboniani decreti exem-1 plum comparatum est.[1] Sed hoc aliquando remittere praetor debet, si non malitia, sed imperitia mulieris factum fuerit, ne venter inspiceretur aut partus custodiretur. [(25. 4) 2

[*De Carboniano edicto* (*E.* 148)].

379. † Ulp. 41 ad edict. *Sed et si quis non tantum ex liberis negetur esse, verum servus etiam esse dicatur forte ex ancilla editus, Iulianus scripsit adhuc Carboniano locum esse.*[2] [(37. 10) 1 § 5

380. † Ulp. ibid. *Si is, qui status controversiam filio faciebat et solum se filium dicebat, decesserit et mater ei heres extiterit, si quidem eandem controversiam impuberi mater faciat, qui se ex alia natum adfirmat, quam filius eius faciebat, scilicet ut neget eum filium, idcircoque ad se totam hereditatem ex persona filii sui defuncti pertinere debere: in tempus pubertatis differri Iulianus ait, quia nihil interest, suo an hereditario nomine controversiam faciat.* [(37. 10) 3 § 7. 8. 11

8 *Ibidem Iulianus quaerit: si duo impuberes patiantur status controversiam et alter eorum pubuerit, exspectari alterius quoque pubertas debet, scilicet ut sic de utriusque statu agatur, ne aliquod praeiudicium fiat impuberi per puberis personam.*

11 *Si quis liber et heres esse iussus status controversiam impuberi faciat, qui filius esse et testamentum patris rupisse dicitur, Iulianus ait utraque iudicia et hereditatis et libertatis in tempus pubertatis differenda: neutrum enim eorum ita explicari potest, ut non condicioni eius, qui se filium esse contendat, praeiudicetur.*

381. Ulp. ibid. *Missum autem ex Carboniano in possessionem student praetores possessorem constituere. quod si coeperit aut hereditatem petere quasi bonorum possessor Carbonianus aut singulas res, rectissime Iulianus libro vicensimo quarto digestorum scribit exceptione eum summovendum: contentus enim esse debet hac praerogativa, quod possessorem eum praetor tantisper constituit. si igitur vult hereditatem aut singulas res petere, petat, inquit, directa actione quasi heres, ut ea petitione iudicari possit, an quasi ex liberis heres sit, ne praesumptio Carbonianae bonorum possessionis iniuriam adversariis afferat: quae sententia habet rationem et aequitatem.* [(37. 10) 3 § 13

382. [*Currunt autem tempora ad utramque bonorum possessionem separatim.*] Ideo si ex prima parte edicti bonorum possessionem non petierit, alias poterit ex sequenti parte edicti ad exemplum Carboniani accipere bonorum possessionem, alias non poterit. nam si confestim post patris mortem controversia ei facta fuerit, an inter liberos bonorum possessionem accipere possit, simul ad utriusque edicti causam annus cessisse videbitur: si vero interposito tempore scierit controversiam sibi moveri, poterit etiam finito tempore, intra quod ex prima parte bonorum possessionem acceperat, ex sequenti bonorum possessionem petere. quam cum acceperit, perpetuo possessoriis actionibus utetur: sed si post pubertatem contra eum iudicatum fuerit, denegabuntur ei actiones. [(37. 10) 4

383. Ulp. 41 ad edict. *Si impubes non defendatur idcircoque missus sit in possessionem etiam adversarius eius, actiones hereditarias quis exercebit? et ait Iulianus libro vicensimo quarto digestorum curatorem constitui debere, qui omnia curet actiones exerceat. denique scribit etiam eum, qui cum impubere missus est in possessionem, actiones posse adversus curatorem*[1] *intendere nec esse prohibendum: nullum enim per hoc praeiudicium hereditati fieri: nam et adversus ipsum pupillum,*[2] *si satis dedisset, recte experiretur.* [(37. 10) 5 § 1

384. † Paul. 41 ad edict. . . . *si simul de paternis et de maternis bonis controversia sit vel etiam de fratris, et has controversias in tempus pubertatis differendas esse Iulianus respondit.* [(37. 10) 6 § 1

385. Si impubes negetur iure adoptatus et ideo paternae hereditatis ei controversia fiat, non erit iniquum simile Carboniano decretum interponi. 1 Item si impubes in adoptionem datus esse dicatur et ideo negetur naturalis patris hereditas ad eum pertinere, quia et hoc casu quaeritur, an iure filii hereditatem optinere possit, locus erit Carboniano 2 edicto. Cum vero proponitur exheredatus esse, non est necessarium controversiam *in tempus* pubertatis differri, quia non de ipsius filii, sed de testamenti iure 3 quaeritur. Si mater eius, cui et de libertate et de hereditate paterna controversia fit, in quaestionem libertatis vocatur, iudicium de matre non semper in tempus pubertatis differendum erit: nam et ipsi, qui subiectus esse dicitur, ex causa repraesentari solet. 4 Quotiens Carbonianum decretum interponitur, eodem loco rem haberi oportet, quo esset, si nulla controversia fieret ei, qui bonorum possessionem acceperit. 5 Cum autem ex duobus fratribus ex hoc decreto missis alter pro parte sua paternam hereditatem non defendit, compellitur alter totam defendere aut uni-6 versa creditoribus cedere. Interdum etiam exheredatus filius ex Carboniano decreto bonorum possessionem accipiet, si non contra tabulas petit bonorum possessionem, sed ab intestato unde liberi (quia neget tabulas testamenti patris tales esse, ut secundum eas [(37. 10) 7

---

1) *cf.* (37. 9) 1 § 14 *sqq.* 2) *cf. fr.* 385 § 3.

1) adversus curatorem *gloss.?* 2) pupillus *scr.?*

bonorum possessio dari possit) et dicatur non esse 7 filius. Si pupillus liberti paterni bonorum possessionem petet, negaretur autem filius patroni esse, quia de paternis bonis nulla controversia ei fieret, differendum hoc iudicium non est. si vero post interpositum Carbonianum decretum haec quoque controversia moveretur, hoc iudicium in id tempus differi debet. 8 Quaesitum est, an simul et pupillus ex Carboniano et scripti heredes secundum tabulas bonorum possessionem haberent. respondi, si filius non esset aut non accepisset contra tabulas vel ab intestato bonorum possessionem, simul et ipsum ex Carboniano et scriptos heredes secundum tabulas habituros bonorum possessionem.

[*De bonorum possessione secundum tabulas* (*E.* 149)].

386. † Ulp. 41 ad edict. *Si sub condicione* (37. 11) 2 § 1 *institutus filius sit, Iulianus peraeque putavit secundum tabulas competere ei quasi scripto bonorum possessionem, qualisqualis condicio sit, etiam si haec 'si navis ex Asia venerit':* [1]*et quamvis defecerit condicio, praetor tamen filium, qui admiserit secundum tabulas, tueri debebit ac si contra tabulas acceperit: quae tuitio ei qui emancipatus est necessaria est.*

† Ulp. 4 disput. *Sed et si is fuerit, qui ab* (37. 11) 5 pr. *intestato bonorum possessor futurus esset, tuendum esse scripsit, et hoc iure utimur.*

387. Si ita scriptum sit: 'Sempronius (37. 11) 8 ex parte dimidia heres esto. Titius, si navis ex Asia venerit, ex parte tertia heres esto. idem Titius, si navis ex Asia non venerit, ex parte sexta heres esto': Titius non ex duabus partibus heres scriptus, sed ipse sibi substitutus intellegi debet ideoque non ex maiore parte quam tertia scriptus videtur. secundum hanc rationem cum sextans vacuus relinquatur, bonorum possessionem Titius accipiet non solum tertiae partis, sed eius quoque, quae ex sextante eidem adcrescit. 1 Qui filio impuberi substituitur ita: 'si filius meus moriatur, priusquam in suam tutelam veniat, tunc Titius mihi heres esto', sicut hereditatem vindicat, perinde ac si verbum hoc 'mihi' adiectum non esset, ita bonorum quoque eius possessionem accipere potest. 2 Sed et cum in praenomine cognomine erratum est, is ad quem hereditas pertinet etiam bonorum posses- 3 sionem accipit. Is autem, cuius nomen in testamento voluntate testatoris perductum est, sicut ad adeundam hereditatem, ita ad petendam bonorum possessionem scriptus non intellegitur, quamvis nomen 4 eius legatur. Quidam testamentum in tabulis sibi fecit, filio autem impuberi per nuncupationem substituit. respondi sententiam praetoris in danda bonorum possessione eam esse, ut separatim patris, separatim filii heredes aestimari debeant: nam quemadmodum scripto filii heredi separatim ab heredibus patris, ita nuncupato potest videri separatim a scriptis patris heredibus bonorum possessio dari.

388. Si pater impuberes filios invicem (28. 6) 25 substituerit et ei, qui novissimus mortuus fuerit, Titium, respondendum est solos fratres bonorum possessionem accepturos et quodammodo duos gradus huius institutionis factos, ut primo fratres invicem substituerentur, si illi non essent, tunc Titius vocaretur.

† Papinian. 13 quaest. *'Qui ex liberis* (37. 11) 11 pr. *meis impubes supremus morietur, ei Titius heres esto'. duobus peregre defunctis si substitutus ignoret, uter novissimus decesserit, admittenda est Iuliani sententia, qui propter incertum condicionis etiam prioris posse peti possessionem bonorum respondit.*

LIBER XXV.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150) 1.][1]

389. Libertus sub condicione iuris- (38. 2) 20 pr. — § 5 iurandi, quam praetor remittere solet, patronum instituit heredem: non puto dubitandum, quin a bonorum possessione submoveatur: verum est enim eum 1 heredem factum. Si Titio legatum fuisset eiusque fidei commissum, ut patrono restitueret, denegatur legatorum actio Titio, si patrono pro debita parte a 2 scripto herede fuerit satisfactum. Libertus patronum et extraneum coniunctim ex parte dimidia heredem scripsit: quadrans, ex quo institutus erat patronus, totus ipsi imputari debebit, residuum ex debita sibi parte[2] omnibus heredibus pro portione cuiusque aufert. 3 Idem servari conveniet in legato, quod patrono coniunctim et Titio datum fuerit, ut pars legati in portionem debitam patrono imputetur, ex reliqua parte tantum Titio detrahatur, quantum ab herede, pro rata 4 portione. Si libertinus filium emancipatum sub condicione heredem instituerit et deficiente condicione substitutus adierit, quaero, utrum patrono adversus substitutum in partem debitam[3] praetor an emancipato filio in totam hereditatem succurrere debeat. respondi, cum pater filium sub condicione primo gradu heredem instituit, si deficiente condicione, sub qua filius heres institutus est, ad secundum gradum hereditas pertinet vel adhuc pendente condicione filius decesserit, patrono partis debitae bonorum possessionem adversus substitutum competere. idemque est et si filius vel non petierit bonorum possessionem tempore exclusus vel repudiaverit. si vero deficiente condicione hereditas ad filium pertineat, emancipatum potius tuebitur praetor adversus substitutum.[4] existimo autem, quotiens sub condicione heres filius scribitur, alias necessariam esse exheredationem a substitutis, alias supervacuam: nam si id genus condicionis fuerit, quae in potestate filii esset, veluti 'cum testamentum fecerit', puto etiam omissa condicione filium locum substitutis facere: si vero condicio non fuerit in potestate filii, veluti 'si Titius consul factus fuerit', tunc substitutus non admittitur, nisi filius ab eo nominatim exheredatus fuerit. 5 Si libertus filium emancipatum heredem instituerit eiusque fidei commiserit, ut totam hereditatem Sempronio restitueret, et filius, cum suspectam sibi hereditatem diceret, iussu praetoris adierit eam et Sempronio restituerit: non inique patrono bonorum possessio partis debitae[5] dabitur, perinde ac si non filius, sed is cui hereditas restituta est liberto heres exstitisset.

† Ulp. 4 fideic. [6]*Si quis compulsus* (36. 1) 15 § 3

1) *Sequentia quoque Iuliani esse apparet ex fr.* (37. 11) 5 *pr.*, *ubi eadem Iuliani sententia refertur his verbis:* si defecerit condicio, attamen secundum tabulas (sec. tab. *gloss.*) b. p^em^ eum accipere Iulianus scribit.

1) *cf. Gai.* 3, 41. 2) ex debita sibi parte] quadrantem *Iulian.* 3) dimidiam *Iulian.* 4) adversus substitutum *gloss.* 5) dimidiae *Iulian.* 6) *cf.* (38. 2) 20 § 5: *potuit Iulianus hac occasione generaliter quaerere, quae sit causa testamenti, si scriptus heres coactus adierit.*

adierit hereditatem ex testamento, quod secundas tabulas habebat, quaesitum est, an per aditionem et tabulae secundae firmarentur, quod videbantur evanuisse non adita patris hereditate. et Iulianus libro quinto decimo[1] *scribit et sequentes tabulas confirmari: quae sententia verissima est.*

Item cum filius hereditatem liberti [(38.2)20 § 6] patris omiserit et coheres eius totius hereditatis onus susceperit, danda erit patrono bonorum possessio. utroque enim casu non filio, sed extraneo pars eripitur.

390. † Papinian. 14 quaest. *Iulianus putat* [(38. 2) 43] *patronum, qui Titio pro parte dimidia heredi instituto substitutus eo deliberante bonorum possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius non adierit hereditatem, nihil ei, qui adit hereditatem, abstulisse, non magis quam si sub condicione fuisset institutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, utrumne semis ex substitutione in possessionem convertatur an Titio adeunte singulis heredibus partes debitae*[2] *auferantur.*

391. [3]Multum interest, sub condicione [(18. 4) 19] aliqua obligatio veneat an, cum ipsa obligatio sub condicione sit, pure veneat. priore casu deficiente condicione nullam esse venditionem, posteriore statim venditionem consistere: nam si Titius tibi decem sub condicione debeat et ego abs te nomen eius emam, confestim ex empto vendito agere potero, ut acceptum ei facias.

*

v. lib. XXXV. [(35. 1) 106]

LIBER XXVI.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150) 2.][4]

392. Ex tribus patronis uno cessante [(38. 2) 21] bonorum possessionem petere duo aequas partes habebunt.

[*Si quid in fraudem patroni factum sit* (*E.* 151)].

393. Ulp. 44 ad edict. *Utrum autem ad ea* [(38.5) 1 § 6] *sola revocanda Faviana pertinet, quae quis libertus de bonis deminuit, an etiam ad ea, quae non adquisiit, videndum est. et ait Iulianus libro vicensimo sexto digestorum, si hereditatem libertus non adierit fraudandi patroni causa vel legatum reppulerit, Favianam cessare: quod mihi videtur verum.*

394. Si libertus, cum fraudare patronum [(38.5) 6, 8] vellet, filio familias contra senatus consultum pecuniam crediderit, non erit inhibenda actio Faviana, quia libertus donasse magis in hunc casum intellegendus est in fraudem patroni quam contra senatus consultum credidisse. Sed si minori quam viginti quinque annis natu filio familias crediderit, causa cognita ei succurri debet.

[*De liberis patroni* (*E.* 152)].

395. † Tryphon. 19 disput. . . . *cum ex-* [(37. 4) 20 pr.] *heredatio non adita hereditate ex testamento nullius sit momenti (ideoque non obstare eam nec quo minus contra tabulas libertorum patris accipiat bonorum possessionem, Iulianus recte respondit, ne testamentum per omnia irritum ad notam exheredationis solam profecisse videatur)* . . .

396. † Ulp. 44 ad edict. *Iulianus ait eum,* [(38.2) 10 § 1] *qui ab avo suo exheredatus est, a bonis libertorum eius summoveri,*[1] *a patris vero sui libertorum bonis non excludi: quod si a patre sit exheredatus, ab avo non sit, non solum a libertorum paternorum bonis, verum etiam ab avi quoque excludi debere, quia per patrem avitos libertos consequitur: quod si pater eius sit ab avo exheredatus, ipse non sit, posse nepotem avitorum libertorum contra tabulas bonorum possessionem petere. idem ait, si pater me exheredavit, avus meus patrem meum et prior avus decesserit, ab utriusque libertis me repelli: sed si ante pater decessisset, postea avus, dicendum erit nihil mihi nocere patris exheredationem ad avitorum libertorum bona.*

Quod si pater meus a patre suo sit ex- [(38. 2) 11] heredatus, ego neque a patre meo neque ab avo, mortuo quidem patre et adversus avitos et adversus paternos libertos ius habebo, vivente patre, quamdiu in potestate eius ero, non petam contra tabulas avitorum libertorum bonorum possessionem, emancipatus non summovebor.

397. Filius patroni exheredatus, quamvis [(38. 2) 13] nepos ex eo heres scriptus fuerit, bonorum possessionem contra tabulas paternorum libertorum accipere non potest: licet enim necessarius existat patri suo, non per semetipsum, sed per alium ad hereditatem admittitur. et certe constat: si emancipatus filius exheredatus fuerit et servus eius heres scriptus, etsi iusserit servo hereditatem adire et ita patri suo heres extiterit, non habebit contra tabulas paternorum libertorum bonorum possessionem.

[*Quibus bonorum possessio liberti non datur* (*E.* 153)].

398. † Ulp. 45 ad edict. *Si quis bonorum* [(38.2) 16 § 5] *possessionem contra tabulas liberti acceperit, ab omni liberti iudicio repellitur, nec tantum si ipsi liberto heres fuerit scriptus, verum etiam si impuberi filio substitutus. nam et Iulianus scripsit, si post petitam bonorum possessionem adierit impuberis filii liberti hereditatem patronus, denegari ei debere actiones.*

399. Ulp. 4 disput. [2]*Quaesitum est, an,* [(29. 2) 40] *licet quis paternae hereditatis nihil attingat, aliquid tamen propter patris voluntatem habeat vel faciat, an creditoribus paternis cogatur respondere: ut puta si impuberi fuerit substitutus. in qua specie Iulianus libro vicesimo sexto digestorum scripsit incidere eum in edictum, si se immiscuerit impuberis hereditati: nam qui iudicium parentis oppugnaverit, non debet ex eadem hereditate quicquam consequi. sed Marcellus eleganter distinguit multum interesse, utrum ex asse fuerit institutus in patris testamento an ex parte, ut, si ex parte, potuerit sine metu remota patris successione impuberis hereditatem amplecti.*

[2]Filius, qui se paterna hereditate ab- [(29. 2) 41] stinuit, si exheredati fratris hereditati se immiscuerit et pro herede gesserit, poterit ex substitutione hereditatem optinere.

Ulp. 4 disput. [2]*Iulianus libro vicesimo* [(29.2) 42 pr. § 1] *sexto digestorum scripsit, si pupillus paterna hereditate se abstinuisset, deinde ei aliquis heres exstitisset, non esse eum compellendum creditoribus paternis respon-*

---

1) vicensimo quinto *scr.?* 2) dimidiae *Iulian.* 3) *v.* (50. 16) 53 *pr.*: dicit praetor 'si donum munus operas redemerit' (*Lenel, p.* 280); *cf.* (18. 1) 36, (18. 4) 17, *quae ad idem edictum pertinent.* 4) *v. Lenel,* § 150 *i. f. cf. Paul.* (37. 1) 6 *pr.*

1) *cf. African. fr.* 26. 2) *Iunge fr.* 399 *cum fr.* 398.

dere, nisi substitutus ei fuit: inclinat enim in hoc, ut putet substitutum etiam patris onera subiturum. quae sententia a Marcello recte notata est: impugnat enim utilitatem pupilli, qui ipse saltem potest habere successorem: metu enim onerum patris timidius quis etiam impuberis hereditatem adibit. alioquin, inquit, et si frater fuit, omissa causa testamenti ab intestato possidebit hereditatem et quidem impune: nec enim videtur voluisse fraudare edictum, qui sibi prospicit, ne oneribus patris pupilli hereditas implicaretur.

1 *Si in societate, quam vivo patre inchoaverat, filius post mortem patris perseveraverit, Iulianus recte distinguit interesse, utrum rem coeptam sub patre perficit an novam inchoavit: nam si quid novum in societate inchoavit, non videri miscuisse hereditati patris scripsit.*

400. † Ulp. 11 ad l. Iul. et Pap. [1] *Divi fratres* [(37. 14) 17] *in haec verba rescripserunt: 'Comperimus a peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas aviti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quinque esset, capitis accusasset . . . magis visum est nepotem neque verbis neque sententia legis aut edicti praetoris ex persona vel nota patris sui excludi a bonis aviti liberti: plurium etiam iuris auctorum, sed et Salvi Iuliani amici nostri clarissimi* 1 *viri hanc sententiam fuisse'. Item quaesitum est, si patroni filius capitis accusaverit libertum, an hoc noceat liberis ipsius. et Proculus quidem in hac fuit opinione notam adspersam patroni filio liberis eius nocere, Iulianus autem negavit: sed hic idem quod Iulianus erit dicendum.*

[*Si a parente quis manumissus sit* (*E.* 154)].

401. † Ulp. 45 ad edict. *Patrem autem ac-* [(37. 12) 1 § 6] *cepta contra tabulas bonorum possessione et ius antiquum, quod et sine manumissione habebat, posse sibi defendere Iulianus scripsit: nec enim ei nocere debet, quod iura patronatus habebat, cum sit et pater.*

LIBER XXVII.

[*De b. p. ex testamento militis* (*E.* 155)].

402. In his, quae contra rationem iuris [(1. 3) 15] constituta sunt, non possumus sequi regulam iuris.

403. † Gai. 15 ad edict. *Iulianus etiam ait,* [(29. 1) 17 § 1] *si quis alium castrensium rerum, alium ceterarum scripsisset, quasi duorum hominum duas hereditates intellegi, ut etiam in aes alienum, quod in castris contractum esset, solus is teneatur, qui castrensium rerum heres institutus esset, extra castra contracto aere alieno is solus obligetur, qui ceterarum rerum heres scriptus esset. cui scilicet conveniens videtur respondisse, ut ex quaqua causa debeatur militi, vel huic heredi vel illi ipso iure debeatur. quod si alterutra pars bonorum aeri alieno, quod ex ea causa pendebit, non sufficiat et propter hoc is qui ex ea parte heres institutus est non adierit, alterum qui adisset compellendum esse aut defendere totam hereditatem aut totam creditoribus solvere.*

404. Tribunus militum si intra dies [(29. 1) 20] certos, quam successor eius in castra venerat, manens in castris codicillos fecerit et ibi decesserit, quoniam desinit militis loco haberi, postquam successor eius in castra venit, ideo communi iure civium Romanorum 1 codicilli eius aestimandi sunt. Cum aliquis facto testamento militare coeperit, id quoque testamentum, quod ante quam militare coeperit fecerat, aliquo casu intellegitur militiae tempore factum, veluti si tabulas inciderit et legerit testamentum ac rursus suo signo signaverit, amplius si et aliquid interleverit perduxerit adiecerit emendaverit: quod si nihil bonorum inciderit, testamentum eius ad privilegia militum non pertinebit.

405. MARCELLUS *notat.* Non dubita- [(35. 1) 20] mus, quin turpes condiciones remittendae sunt: quo in numero plerumque sunt etiam iurisiurandi.[1]

406. MARCELLUS *notat.* Cum testamento [(39. 6) 15] relinquendi, cui velint, adepti sint filii familias milites liberam facultatem, credi potest ea etiam remissa, quae donationes mortis causa fieri prohibent. PAULUS *notat.* hoc et constitutum est et ad exemplum legatorum mortis causa donationes revocatae sunt.[2]

[*Unde liberi* (*E.* 156)].

407. Emancipatus praeteritus si contra [(38. 6) 2] tabulas bonorum possessionem non acceperit et scripti heredes adierint hereditatem, sua culpa amittit paternam hereditatem: nam quamvis secundum tabulas bonorum possessio petita non fuerit, non tamen eum praetor tuetur, ut bonorum possessionem accipiat unde liberi. nam et patronum praeteritum, si non petat contra tabulas bonorum possessionem, ex illa parte edicti, unde legitimi vocantur, non solet tueri praetor adversus scriptos heredes.

408. Ulp. 41 ad edict. *Etiam ex emanci-* [(37. 9) 1 § 11] *pato venter ad possessionem admittitur. unde apud Iulianum libro vicensimo septimo digestorum quaeritur, si emancipatus quis sit uxore iam praegnate, deinde decessisset et pater eius mortuus sit, an venter in possessionem emancipati patris mitti possit. et rectissime scripsit rationem non esse, cur venter, quem edictum admittit, repelli debeat: est enim aequissimum partui consuli, qui natus bonorum possessionem accepturus est.*

[*Unde legitimi* (*E.* 157)].

409. Haec verba edicti 'tum quem ei [(38. 7) 1] heredem esse oporteret, si intestatus mortuus esset' παρατατικῶς et cum quodam temporis spatio accipiuntur: non ad mortis testatoris tempus referuntur, sed ad id, quo bonorum possessio peteretur. et ideo legitimum heredem, si capite deminutus esset, ab hac bonorum possessione summoveri palam est.

410. Si ex duobus fratribus alter de- [(38. 7) 4] cesserit testamento iure facto, dein deliberante herede alter quoque intestato decesserit et scriptus heres omiserit hereditatem, patruus legitimam hereditatem habebit: nam haec bonorum possessio 'tum quem heredem esse oportet' ad id tempus refertur, quo primum ab intestato bonorum possessio peti potuisset.

411. Marcian. 1 instit. *Si filius familias* [(38. 2) 22] *miles manumittat, secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro vicensimo septimo digestorum probat, patris libertum facit: sed quamdiu, inquit, vivit, praefertur filius in bona eius patri. sed divus Hadrianus Flavio Apro rescripsit suum libertum eum facere, non patris.*

[*Unde cognati* (*E.* 158)].

412. Capitis deminutione peremuntur [(38. 8) 3]

1) *cf.* (38. 2) 14 *pr.*

1) *cf.* (29. 1) 29 § 2.

2) et ad exemplum . . . revocatae sunt *Trib.?*

cognationes, quae per adoptionem adquisitae sunt. igitur si post mortem verbi gratia fratris adoptivi intra centensimum diem adoptivus frater capite deminutus fuerit, bonorum possessionem accipere non poterit, quae proximitatis nomine fratris defertur: praetorem enim non solum mortis tempus, sed etiam id, quo bonorum possessio petitur, intueri palam est.

413. Si filius meus a matre sua heres [(29. 4) 21] scriptus fuerit et ego testamenti causa omissa bonorum possessionem eiusdem filii nomine petiero, actio legatorum in me dari debebit non secus ac si ipse heres scriptus omissa causa testamenti bonorum possessionem ab intestato accepissem.

[*Unde familia patroni*[1] (*E.* 159)].

414. Si libertus praeterito patrono ex- [(38. 2) 23] traneum instituerit heredem et patronus, antequam contra tabulas bonorum possessionem petierit, in adoptionem se dederit, deinde scriptus omiserit hereditatem: patronus totorum bonorum liberti possessionem ut 1 legitimus[2] petere potest. Si libertus intestato decesserit relictis patroni filio et ex altero filio duobus nepotibus, nepotes non admittentur, quamdiu filius esset, quia proximum quemque ad hereditatem liberti 2 vocari manifestum est. Si autem ex duobus patronis alter unum filium, alter duos reliquisset, dixi viriles inter eos partes fieri.

LIBER XXVIII.

[*Quibus non competit bonorum possessio* (*E.* 163)].

415. Servo meo herede instituto dolo [(38. 13) 1] feci, ne testamentum mutaretur, eumque postea manumisi: quaesitum est, an actiones ei denegandae essent. respondi: hic casus verbis edicti non continetur. sed aequum est, si dominus dolo fecerit, ne testamentum mutaretur, quo servus eius heres scriptus erat, quamvis manumissus adierit hereditatem, ei denegari, cum etiam emancipato filio denegetur, si pater dolo fecerit, ne testamentum mutaretur.

[*De successorio edicto* (*E.* 165)].

416. Si coheredi tuo substitutus fuisses [(38. 15) 4] et bonorum possessionem acceperis, quandoque coheres tuus constituerit nolle petere bonorum possessionem, tibi data tota intellegitur, coheres tuus amplius petendae bonorum possessionis facultatem non habebit. 1 Filius non solum si tamquam filius, sed et si tamquam adgnatus vel tamquam cognatus ad bonorum possessionem vocatur, annuum spatium habet: sicuti pater, qui filium manumisisset, quamvis ut manumissor bonorum possessionem accipiat, tamen ad bonorum possessionem accipiendam annuum spatium habet.

† Ulp. 49 ad edict. *Et generaliter ait Iulia-* [(38. 9) 1 § 16] *nus ex omnibus causis liberis parentibusque intra annum bonorum possessionem competere.*

LIBER XXIX.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 1.]

[*De liberis et postumis heredibus instituendis vel exheredandis*].

417. † Ulp. 1 ad Sab. *Pure autem filium* [(28. 2) 3 § 1. 2] *exheredari Iulianus putat, qua sententia utimur.* 2 ... *si ita eum exheredaverit 'quisquis *heres* mihi erit, filius exheres esto': . . . . ut Iulianus scribit, huiusmodi exheredatio vitiosa est, quoniam post aditam hereditatem voluit eum summotum, quod est inpossibile.*

418. † Ulp. ibid. *Si ita testatus sit pater* [(28. 2) 3 § 6] *familias, ut a primo quidem gradu filium praeteriret, a secundo solo exheredaret, Sabinus et Cassius et Iulianus putant perempto primo gradu testamentum ab eo gradu exordium capere, unde filius exheredatus est: quae sententia comprobata est.*

† Ulp. 3 ad Sab. . . . *et si sub condicione sit* [(28. 3) 5] *heres institutus quis, a quo postumus non est exheredatus, tamen pendente condicione rumpitur gradus, ut et Iulianus scripsit.*

419. † Paul. 1 ad Sab. *Si filium exhere-* [(28. 2) 9 § 2] *davero nepotemque ex eo praeteriero et alium heredem instituero et supervixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit, non tamen nepotem rupturum testamentum Iulianus ei Pomponius et Marcellus aiunt.*

420. Si ita scriptum sit: 'si filius mihi [(28. 2) 13 pr.] natus fuerit, ex besse heres esto: ex reliqua parte uxor mea heres esto. si vero filia mihi nata fuerit, ex triente heres esto: ex reliqua parte uxor heres esto', et filius et filia nati essent, dicendum est assem distribuendum esse in septem partes, ut ex his filius quattuor, uxor duas, filia unam partem habeat: ita enim secundum voluntatem testantis filius altero tanto amplius habebit quam uxor, item uxor altero tanto amplius quam filia: licet enim suptili iuris regulae conveniebat ruptum fieri testamentum, attamen cum ex utroque nato testator voluerit uxorem aliquid habere, ideo ad huiusmodi sententiam humanitate suggerente decursum est, quod etiam Iuventio Celso apertissime placuit.[1]

Ea, quae raro accidunt, non temere in [(50. 17) 64] agendis negotiis computantur.

421. Regula est iuris civilis, qua [(28. 2) 13 § 1. 2] constitutum est hereditatem adimi non posse: propter quam liber et heres esse iussus, quamvis dominus ademerit eodem testamento libertatem, nihilo minus et 2 libertatem et hereditatem habebit. Testamentum, quod hoc modo scribitur: 'Titius post mortem filii mei heres esto: filius exheres esto' nullius momenti est, quia filius post mortem suam exheredatus est: quare et contra tabulas paternorum libertorum huiusmodi filius bonorum possessionem accipere poterit.

422. † Ulp. 3 ad Sab. . . . *si castratus* [(28. 2) 6 § 1] *sit, Iulianus Proculi opinionem secutus non putat postumum heredem posse instituere, quo iure utimur.*

423. † Scaev. 6 quaest. *Ille casus in* [(28. 2) 29 § 15] *difficili est, si filium habeas et nepotem nondum natum instituas isque nascatur vivo patre suo ac mox pater decedat: non enim suus heres est tempore quo nascatur nec posteriori alii succedendo prohiberi videtur rumpere quam qui iam natus erit. denique et superiore capite ut liceat institui nondum natos, qui cum nascentur sui erunt, permitti, posteriore capite non permittit institui, sed vetat rumpi neve ob eam rem minus ratum esset, quod successit. porro procedere debet, ut utiliter sit institutus: quod nullo iure potuit qui nondum natus erat. Iuliano tamen videretur duobus quasi capitibus legis commixtis*

1) *cf. I.* (3. 9) 3: quinto tum quam (quem *scr.*) ex familia.
2) ut legitimus *Trib.*

1) licet enim suptili . . . apertissime placuit *Trib.*

in hoc quoque inducere legem, ne rumpantur testamenta.

424. † Ulp. 4 ad Sab. *Suus quoque heres* (28. 5) 4 pr. *sub condicione heres potest institui: sed excipiendus est filius, quia non sub omni condicione institui potest. et quidem sub ea condicione, quae est in potestate ipsius, potest: de hoc enim inter omnes constat. sed utrum ita demum institutio effectum habeat, si paruerit condicioni, an et si non paruerit et decessit? Iulianus putat filium sub eiusmodi condicione institutum etiam, si condicioni non paruerit, summotum esse, et ideo si coheredem habeat ita institutus, non debere eum exspectare, donec condicioni pareat filius, cum et si patrem intestatum faceret non parendo condicioni, procul dubio exspectare deberet.*

425. *MARCELLUS notat.* Si eiusmodi sit (28. 5) 5 condicio, sub qua filius heres institutus sit, ut ultimo vitae eius tempore certum sit eam existere non posse et pendente ea decedat, intestato patri heres erit, veluti 'si Alexandriam pervenerit, heres esto': quod si etiam novissimo tempore impleri potest, veluti 'si decem Titio dederit, heres esto', contra puto.

426. Si quis testamento hoc modo scrip- (28. 7) 11 serit: 'filius meus si Titium adoptaverit, heres esto: si non adoptaverit, exheres esto' et filio parato adoptare Titius nolit se adrogandum dare, erit filius heres quasi expleta condicione.

427. Cum in testamento ita scribitur: 'si (28. 5) 37 filius meus me vivo morietur, nepos ex eo post mortem meam natus heres esto', duo gradus heredum sunt: nullo enim casu uterque ad hereditatem admittitur. ex quo apparet, si nepoti Titius substitutus fuerit et filius patri heres exstiterit, non posse Titium una cum filio heredem esse, quia non in primum, sed in secun- 1 dum gradum substituitur. Haec verba: 'Publius Marcus Gaius invicem substituti heredes mihi sunto' sic interpretanda sunt, ut breviter videretur testator tres instituisse heredes et invicem eos substituisse, perinde ac si ita scripsisset: 'ille et ille et ille instituti 2 heredes et substituti sunto'. Qui tres filios habebat et ita scripserit: 'filii mei heredes sunto: Publius filius meus exheres esto', videri potest prima parte duos dumtaxat filios heredes instituisse.

428. Si pater filium impuberem here- (28. 6) 26 dem scripserit et ei substituerit, si quis sibi post mortem natus erit, deinde vivo fratre postumus natus fuerit, testamentum rumpetur: post mortem autem fratris vivo patre[1] natus solus heres patri suo existet.

? ?

429. [2]Mortis causa donatio etiam dum (39. 6) 16 pendet, an convalescere possit donator, revocari potest.

LIBER XXX.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 2.]

[*De heredum institutione et substitutione*].

430. † Ulp. 1 ad Sab. . . . *divus autem* (28. 5) 1 § 5. 7 *Pius, cum quidam portiones inter heredes distribuisset ita: 'ille ex parte tota, ille ex tota' nec adiecisset 'heres esto', rescripsit valere institutionem: quod et Iulianus scripsit.*

7 *Idem Iulianus 'illum heredem esse', non putavit valere, quoniam deest aliquid: sed et ipsa valebit subaudito 'iubeo'.*

431. † Ulp. 3 ad Sab. *Si quis ita scrip-* (28. 5) 3 § 2 *serit: 'si Titius heres erit, Seius heres esto: Titius heres esto', quasi quaevis condicio exspectatur Titii aditio, ut Seius heres fiat: et sane et Iuliano et Tertulliano hoc videtur.*

† Marcian. 4 instit. *'Si Titius heres erit,* (28. 7) 16 *Seius heres esto: si Seius heres erit, Titius heres esto'. Iulianus inutilem esse institutionem scribit, cum condicio existere non possit.*

432. Heres per servum hereditarium (29. 2) 43 eiusdem hereditatis partem vel id, quod eiusdem hereditatis sit, adquirere non potest.

433. Ulp. 16 ad Sab. *Si ser-* (28. 6) 18 pr. =(28. 5) 6 § 3 *vus communis substitutus sit impuberi cum libertate, si quidem a patre familias fuisset redemptus, erit impuberi necessarius: si vero ab impubere redemptus, non necessarius, sed voluntarius fit heres, ut Iulianus libro trigesimo digestorum scribit.*

† Ulp. 4 ad Sab. *Sed si sit cum libertate in-* (28. 5) 6 § 4 *stitutus, an ei libertatis datio codicillis adimi possit, apud Iulianum quaeritur. et putat in eum casum, quo necessarius fieret, ademptionem non valere, ne a semet ipso ei adimatur libertas: servus enim heres institutus a semet ipso libertatem accipit.*

434. Si servus communis sub condicione (28. 5) 7 heres institutus vivo testatore libertatem consecutus sit, etiam pendente condicione testamentariae libertatis 1 adire hereditatem potest. Item sive testator eum alienaverit sive heres post mortem testatoris, iussu domini hereditatem adibit.

435. Ulp. 7 ad Sab. *Iulianus quoque* (28. 5) 15 *libro trigesimo refert, si quis ita heredem scripserit: 'Titius ex parte dimidia heres esto: Seius ex parte dimidia: ex qua parte Seium institui, ex eadem parte Sempronius heres esto', dubitari posse, utrum in tres semisses dividere voluit hereditatem an vero in unum semissem Seium et Sempronium coniungere: quod est verius, et ideo coniunctim eos videri institutos: sic fiet, ut 1 Titius semissem, hi duo quadrantes ferant. Idem eodem libro scripsit, si Primus ex semisse, Secundus ex semisse, si Primus heres non erit, Tertius ex dodrante substitutus sit, facti quidem quaestionem esse: verum recte dicitur, si quidem Primus adierit, aequales partes habituros, si repudiaverit, quindecim partes futuras, ex quibus novem quidem laturum Tertium, sex Secundum.*

. . . nam Tertium et instituti et substituti (28. 5) 16 personam sustinere, in tres partes institutum videri, in sex substitutum.

436. † Paul. 2 ad Sab. *Si iam mortuo* (28. 5) 20 § 1. 2 *quadrans, alii dodrans datus sit et alius sine parte scriptus sit, Labeo eum, qui sine parte heres institutus sit, alterum assem habiturum et hanc mentem esse testan-2 tis: quod et Iulianus probat et verum est. Quod si vivus et mortuus ex parte dimidia coniunctim heredes instituti sunt, ex altera alius, aequas partes eos habituros ait,[1] quia mortui pars pro non scripto habetur.*

437. Qui filio impuberi exheredato (28. 5) 38 pr. Pamphilum legat, eundem post mortem filii ex parte

---

1) *Nil mutandum: quamvis enim verum sit postumum etiam defuncto patre natum heredem existere, non miror Iulianum hunc casum, de quo scilicet nemo dubitasset, praetermisisse.* 2) *Potuit Iulianus haec inicere, cum generaliter de testamentis ageret.*

1) *Iulianus? Labeo?*

heredem instituere eodem modo potest, quo is, qui servum Sempronio legatum, eundem post mortem Sempronii ex parte heredem instituit.

† Ulp. 16 ad Sab. [(28. 6) 18 § 1] *Si Titio fuerit legatus servus, posse eum impuberi substitui cum libertate, quemadmodum institui potuit, et evanescit legatum existente condicione substitutionis.*

Idem est et si post mortem legatarii [(28. 6) 19] servus substitutus sit.

438. [(28. 5) 22] [*Servo libertas pure, hereditas sub condicione dari potest*] . . . et expleta quidem condicione liber heresque erit, quocumque loco libertas data fuerit: deficiente autem condicione perinde habetur, ac si libertas sine hereditate data fuerit.

Servus testamento heres pure [(28. 5) 38 § 1—4] scriptus, liber autem iussus esse, si intra kalendas Decembres decem dedisset, si codicillis pure libertatem acceperit, intra kalendas quidem neque liber neque heres erit, nisi decem dederit: si intra kalendas non 2 dederit, liber ex codicillis erit. Si quis servum suum liberum sub condicione, heredem pure scripsisset cumque vendidisset pendente condicione, iussu emptoris servus adire hereditatem potest, quia et constitit in- 3 stitutio et est qui ius imperandi habet. Quod si post defectam condicionem alienatus fuisset, non potest iussu emptoris hereditatem adire, quia eo tempore ad eum pervenisset, quo iam extincta institutio inutilis 4 fuerat. Igitur cum servus sub condicione liber esse iubetur et legatum pure accepit, si pendente condicione manumissus vel alienatus fuerat, legatum habebit aut domino adquiret, quamvis mortis tempore condicio libertatis extincta fuerit: si vero post defectum condicionis manumissus aut alienatus fuerit, legatum ad irritum recidit.

439. [(28. 5) 38 § 5, 40] Cum venditor servum ante traditionem ab emptore pro parte heredem scriptum adire iubet, restituere coheredi servi necesse habet, quia lucrum facere eius servi iure quem vendidit non debet. plane non totum quod adquisierit restituet, sed pro ea dumtaxat parte, qua servus coheredem habuerit. MARCELLUS *notat:* immo et id debet praestari, quod consequi venditor non potuisset, si prius, quam adiret servus partem hereditatis, is traditus esset: quod est verum.[1]

440. [(28. 5) 41] [2]Si pater familias Titium, quem ingenuum esse credebat, heredem scripserit eique, si heres non esset,[3] Sempronium substituerit, deinde Titius, quia servus fuerat, iussu domini adierit[4] hereditatem: potest dici Sempronium in partem[5] hereditatis admitti. nam qui scit aliquem servum esse et eum heredem scribit et ita substituit: 'si Stichus heres non erit,[6] Sempronius heres esto', intellegitur tale quod dicere: 'si Stichus neque ipse heres erit neque alium fecerit'. at qui eum, quem liberum putat esse, heredem scripserit, hoc sermone 'si heres non erit'[1] nihil aliud intellegitur significare, quam si hereditatem vel sibi *non* adquisierit vel mutata condicione alium heredem non fecerit: quae adiectio ad eos pertinet, qui patres familias heredes scripti postea in servitutem deducti fuerint. igitur in hoc casu semisses fient ita, ut alter semis inter eum, qui dominus instituti heredis fuerit, et substitutum aequis portionibus dividatur:

[Pomp. 12 var. lect. [(28. 5) 42] *et hoc Tiberius Caesar constituit in persona Parthenii, qui tamquam ingenuus heres scriptus adierat hereditatem, cum esset Caesaris servus: nam divisa hereditas est inter Tiberium et eum qui Parthenio substitutus erat,*] ut refert Sextus Pomponius.[2]

441. † Ulp. 8 ad Sab. [(28. 7) 4] *Si qui ita sint instituti: 'si socii una bonorum meorum permanserint usque ad annos sedecim, heredes sunto', inutilem esse institutionem secundum verborum significationem Marcellus ait: Iulianus autem, quoniam et ante aditam hereditatem iniri societas potest quasi rei futurae, valere institutionem, 1 quod est verum. Idem Iulianus scribit eum, qui ita heres institutus est, si servum hereditarium non alienaverit, caventem coheredi implere condicionem: ceterum si solus heres scriptus sit, sub impossibili condicione heredem institutum videri: quae sententia vera est.*

442. [(28. 7) 13] Ei qui ita hereditatem vel legatum accepit 'si decem dederit' neque hereditas neque legatum aliter adquiri potest, quam si post impletam condicionem id egerit scriptus heres vel legatarius, per quod hereditas aut legatum adquiri solet.

443. † Paul. 2 ad Sab. [(29. 2) 26] *Si ego et servus meus vel filius heres institutus sit, si iussero filio vel servo adire, statim et ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit: idem et Marcellus probat et Iulianus.*

444. † Ulp. 6 ad Sab. [(28. 6) 2 § 4] *Prius autem sibi quis debet heredem scribere, deinde filio substituere et non convertere ordinem scripturae: et hoc Iulianus putat prius sibi debere, deinde filio heredem scribere: ceterum si ante filio, deinde sibi testamentum faciat, non valere.*

445. Ulp. 4 ad Sab. [(28. 6) 10 § 7] *Nemo institutus et sibi substitutus sine causae mutatione quicquam proficit, sed hoc in uno gradu: ceterum si duo sint gradus, potest dici valere substitutionem, ut Iulianus libro trigesimo digestorum putat: si quidem sic sit substitutus sibi, cum haberet coheredem Titium: 'si Stichus heres non erit, liber et heres esto', non valere substitutionem: quod si ita: 'si Titius heres non erit, tunc Stichus liber et heres et in eius partem esto', duos gradus esse atque ideo repudiante Titio Stichum liberum et heredem fore.*

† Scaev. quaest. publ. tract. [(28. 6) 48 § 1] . . . *'Titius heres esto. Stichum Maevio do lego: Stichus heres esto. si Stichus heres non erit, Stichus liber heresque esto'. nos didicimus, quoniam eodem testamento et legatus sit Stichus et libertatem accepit, praevalere libertatem et, si praevalet libertas, non deberi legatum et ideo iussu legatarii non posse adire hereditatem, ac per hoc verum esse Stichum heredem non esse et ex sequentibus verbis libertatem illi competere: cum unus gradus videtur. quid ergo, si non adierit Titius? incipiet substitutione Stichus liber et heres*

---

1) quod est verum *gloss.?* 2) *Triboniani manum in hoc fragmento suspicor. rationes enim a Iuliano adlatae eo valent, ut substitutus in semissem, non in quadrantem, admittatur, verbisque* 'dici potest', *quibus Iulianus utitur, indicatur ICtum hic non tractasse de iure constituto. equidem crediderim Iulianum exposita ipsius opinione retulisse ex Pomponio constitutionem Tiberii: Tribonianus autem expuncta Iuliani sententia argumentis, quibus suam ille firmaverat opinionem, ineptissime Tiberii subiecit decisionem. v. etiam Gradenwitz p.* 232. 3) si . . . esset] si non crevisset, sine exheredatione *Iulian.?* 4) creverit *Iulian.?* 5) *cf. Gai.* 2, 177. 6) si . . . erit] quodni ita creveris *Iulian.*

1) si heres non erit] quodni ita creveris *Iulian.?* 2) *verba* ut refert Sextus Pomponius *non Pomponii esse, sed Iuliani vidit Blume, ZgRw.* 4, 377. *Quae uncis quadratis inclusi, ex ipso Pomponii libro videntur esse inserta: sed et Iulianum Tiberii constitutionis mentionem fecisse est verisimile, v. p.* 395 *n.* 2.

esse. porro quamdiu non adit iussu legatarii, nec ex causa legati intellegitur legatarii esse effectus, et ideo certum est illum heredem non esse, ac per hoc ex his verbis: 'si heres non erit, Stichus liber heresque esto', liber et heres existet. hoc autem, quod sentimus, Iulianus quoque in libris suis probat.

446. Si Titius coheredi suo substitutus fuerit, deinde ei Sempronius, verius puto in utramque partem Sempronium substitutum esse. [(28. 6) 27]

*

v. lib. XXXV. [(7. 1) 23 pr.]
v. lib. XXXV. [(7. 2) 8]
v. lib. XXXVII. [(36. 2) 20]

LIBER XXXI.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 3.]

[*De condicione iurisiurandi* (*E.* 166)].

447. Ulp. 50 ad edict. *Sed si pure libertatem acceperit, legatum sub iurisiurandi condicione, putat Iulianus libro trigensimo primo digestorum remitti ei condicionem iurisiurandi.* [(40. 4) 12 § 2]

[*Testamenta quemadmodum aperiantur etc.* (*E.* 167)].

448. Multum interest, condicio facti an iuris esset: nam huiusmodi condiciones 'si navis ex Asia venerit' 'si Titius consul factus erit', quamvis impletae essent, impedient heredem circa adeundam hereditatem, quamdiu ignoraret eas impletas esse: quae vero ex iure venient, in his nihil amplius exigendum, quam ut impletae sint. veluti si quis se filium familias existimat, cum sit pater familias, poterit adquirere hereditatem: quare et ex parte heres scriptus, qui ignorat, an tabulae testamenti apertae sint, adire hereditatem poterit. [(35. 1) 21]

Ulp. 6 ad Sab. *Si is, qui putabat se filium familias, patris iussu adierit, eum neque sibi neque ei qui iussit quaesisse hereditatem constat: quamquam is, quem pater iussit adire et decessit, si adierit iam mortuo patre, obliget se hereditati, ut Iulianus libro trigesimo primo digestorum scripsit: nam eum, qui dubitat, utrum filius familias an pater familias morte patris factus sit, posse adire hereditatem magis admittit.* [(29. 2) 6 § 4]

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

449. Ulp. 50 ad edict. *Quia autem is qui ab intestato possidet hereditatem conveniri potest, si omittit causam testamenti, quaesitum est, si quasi ex voluntate testatoris videatur omisisse, an cogatur praestare. ut puta fratrem suum scripsit heredem et codicillos fecit ab intestato petitque a fratre, ut, si legitima hereditas ad eum pertinuerit, fideicommissa praestaret quibusdam: si igitur omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, videndum est, an legatariis cogatur respondere. et Iulianus libro trigesimo primo digestorum scribit cogendum primum legata praestare, mox dimissis legatis si quid superfuerit ex dodrante, tunc fideicommissa cogi praestare: ceterum si legata absumant dodrantem, tunc nihil fideicommissariis praestandum: habere enim integrum quadrantem legitimum heredem oportet.* [(29. 4) 6 pr.]

450. † Ulp. ibid. *Si non solus, sed cum alio possidet hereditatem is qui omisit causam testamenti, rectissime Iulianus ait, quod et Marcellus probat, dandam in ipsum quoque legatorum actionem utilem: nec enim aspernari debet obesse sibi factum heredis scripti, cui etiam profuerit.* [(29. 4) 10 pr.]

451. Si in testamento ita scriptum fuerit: 'Titius heres esto: si Titius heres erit, Maevius heres esto' et Titius omissa causa testamenti hereditatem legitimam possederit, Maevio adversus eum petitio hereditatis dari non debet pro parte, quam habiturus esset, si testamenti causa omissa non fuisset. cum enim omisso testamento hereditas possidetur, legatorum quidem et libertatium ratio habenda est, quia aliter quam ab herede dari non potuerunt: hereditatis vero quae ita data est rationem habere praetor non debet: sua enim culpa testator sub hac condicione hereditatis partem dedit, quam potuit pure dare. 1 Quare et si ita scriptum fuisset: 'Titius heres esto: quisquis mihi ex supra scriptis heres erit, Stichus liber heresque esto' et Titius omisso testamento hereditatem possideat, libertatem praetor Stichi tueri non 2 debet nec hereditatis petitionem ei dare. Si quis hoc modo testamentum scripserit: 'Titius heres esto: si Titius heres non erit, Maevius heres esto: quisquis mihi ex supra scriptis heres erit, Maevio, si mihi heres non erit, centum dato', deinde Titius omisso testamento legitimam hereditatem possideat, an Maevio, cuius in potestate fuit, ut ex substitutione adeundo totam hereditatem haberet, legatorum actio dari debeat, quaeritur. et placet dari, quia nihil prohibet Maevium iustam causam habuisse, propter quam nollet negotiis hereditariis implicari. [(29. 4) 22]

Et quidem totum legatum petere potest, quamvis a semet ipso inutiliter ei legatum fuisset. [(30) 18]

452. † Papin. 16 quaest. *Iulianus scribit patrem, qui filiam sibi substitutam iussit adire hereditatem, legata quae ab ipso data sunt ex sententia edicti praestaturum, quoniam filia patri substituitur in casu, non ut arbitrium eligendi relinquatur: sed si varia legata supra dodrantem data sint, eorum prius rationem habendam, quae a filia relicta sunt. non enim caret dolo pater, qui honore proprio omisso propter compendium alienam 1 institutionem maluit. Denique si filiae pater substitutus adiit hereditatem, nihil eum dolo facere Iulianus existimat, quia nemo filiae patrem contra votum parentium substituere videtur, sed ut arbitrium eligendi relinquat.* [(29. 4) 26]

*

v. fr. 323 (*lib. XXI*). [(26. 8) 14]

LIBER XXXII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 1.)]

[*De his, quae per vindicationem leguntur*].

453. Ulp. 22 ad Sab. *Si pocula quis legavit et massa facta est vel contra, item si lana legetur et vestimentum ex ea fiat, Iulianus libro trigesimo secundo scripsit legatum in omnibus supra scriptis consistere et deberi quod exstat: quam sententiam puto veram, si modo non mutaverit testator voluntatem.* [(30) 44 § 2]

454. † Iustinian. *Grege . . . legato etiam eas oves, quae post testamentum factum gregi adiciuntur, legato cedere Iulianus ait: esse enim gregis unum corpus ex distantibus capitibus, sicuti aedium unum corpus est ex cohaerentibus lapidibus: aedibus denique legatis columnas et marmora, quae post testamentum factum adiecta sunt, legato cedere.* [I. (2. 20) 18. 19]

455. MARCELLUS *notat.* Is, qui sola triginta [(30) 80]

reliquerat, Titio triginta legavit, Seio viginti, Maevio decem. Massurius Sabinus probat Titium quindecim, Seium decem, Maevium quinque consecuturos, ita tamen, ut ex his pro rata portionis Falcidiae satisfiat.

456. Si fundum sub condicione legatum [(30) 81 pr.] heres pendente condicione sub alia condicione alii legasset et post existentem condicionem, quae priore testamento praeposita fuisset, tunc ea condicio, sub qua heres legaverat, exstitisset, dominium a priore legatario non discedit.

† Papin. 17 quaest. *Maevius fundum mihi ac* [(31) 66 pr.] *Titio sub condicione legavit, heres autem eius eundem sub eadem condicione mihi legavit. verendum esse Iulianus ait, ne existente condicione pars eadem ex utroque testamento mihi debeatur.*

457. Si servo communi res legata fuisset, [(30) 81 § 1] potest alter dominus agnoscere legatum, alter repellere: nam in hanc causam servus communis quasi duo servi sunt.

458. 'Stichum Sempronio do lego: si [(30) 81 § 2] Sempronius Stichum intra annum non manumiserit, eundem Stichum Titio do lego.' quaesitum est, quid iuris esset. respondi Sempronium interim totum habiturum et, si quidem intra annum manumisisset, liberum eum effecturum: sin autem hoc non fecisset, totum ad Titium pertinere.

'Stichum Sempronio do lego. si Sem- [(40. 4) 15] pronius Stichum intra annum non manumiserit, idem Stichus liber esto'. quaesitum est, quid iuris sit. respondit hoc modo libertate data 'si Sempronius non manumiserit, Stichus liber esto' Sempronium, nisi manumiserit, nihil iuris in Stichum habiturum, sed liberum eum futurum.

459. Qui fundum excepto aedificio legat, [(30) 81 § 3. 4] appellatione aedificii aut superficiem significat aut solum quoque, cui aedificium superpositum est. si de sola superficie exceperit, nihilo minus iure legati totus fundus vindicabitur, sed exceptione doli mali posita consequitur heres id, ut sibi habitare in villa liceat: in quo inerit, ut iter quoque et actum in ea habeat. si vero solum quoque exceptum fuerit, fundus excepta villa vindicari debebit et servitus ipso iure villae debebitur, non secus ac si duorum fundorum dominus alterum legaverit ita, ut alteri serviret. sed inclinandum est testatorem etiam de solo cogitasse, sine quo 4 aedificium stare non potest. Si libertus patronum ex septunce heredem scripserit, alios ex ceteris et ita legaverit: 'quisquis mihi alius ex supra scriptis cum patrono meo heres erit, servos illum et illum Titio lego, quos aestimo singulos vicenis aureis',[1] intellegendum erit a coherede patroni dumtaxat legatum datum et ideo Titium non amplius quincuncem in servis vindicare posse. adiectio autem illa 'quos aestimo singulos vicenis aureis'[1] non mutat legati condicionem, si legis Falcidiae rationem habere oporteat: nihilo minus enim verum pretium servorum in aestimationem deducetur.

460. 'Titio fundum do lego, si heredi [(30) 81 § 5] meo decem dederit'. si decem heres Titio debuisset et ea Titius accepta ei fecisset, fundum vindicare potest.

† Paul. 16 ad Plaut. *Iulianus ait, si heredi* [(35. 1) 45] *legatarius, cui sub condicione legatum erat 'si heredi decem dederit', id, quod ei deberet heres, accepto tulisset, non quidem videri condicioni paruisse, quasi dederit: sed quasi per heredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi exstiterit condicio.*

461. Si Titius, cui Stichus legatus fuerat, [(30) 81 § 6] antequam sciret ad se legatum pertinere, decesserit et eundem Seio legaverit et heres Titii legatum non repudiaverit, Stichum Seius vindicabit.

462. Si pater familias ab impubere filio [(30) 81 § 7] Titio fundum legaverit et a substituto eundem eidem Titio et pupillus patri heres exstiterit: sive vindicaverit Titius legatum sive repudiaverit, quamvis filius impubes decesserit, a substituto vindicare non poterit. hoc enim, quod rursus a substituto legatur, perinde habendum est ac si repetita legata essent. quare et si pure a filio, sub condicione a substituto legatum fuerit, perinde omnia servabuntur ac si tantum a filio legatum fuisset: contra autem si a filio sub condicione, a substituto pure legatum fuerit et pupillus pendente condicione decesserit, ex substitutione sola legatum valebit.

† Ulp. 21 ad Sab. . . . *si in pupillari testa-* [(30) 34 § 10] *mento alii eandem [rem] legaverit, quam mihi in suo testamento legavit, Iulianus scribit concursu partes nos habere.*

463. His verbis 'Lucio et Titio eorumve [(30) 81 § 8] cui fundum do lego' utiliter legatur et, si utrique vixerint, utrique, si alter, alteri debebitur.

464. [1]Cum statuliber sub condicione [(30) 81 § 9. 10] legatus est et pendente condicione legati condicio statutae libertatis deficit, legatum utile fit: nam sicut statuta libertas tunc peremit legatum, cum vires accipit, ita legatum quoque non ante peremi potest, quam dies 10 cesserit eius. A filio impubere legatus et a substituto liber esse iussus, si quidem pupillus ad pubertatem pervenerit, ab eo cui legatus fuerat vindicabitur: mortuo vero pupillo libertas competit. longe magis hoc servari conveniet, si idem servus sub condicione ab impubere legatus fuerit et pendente condicione filius intra pubertatem decesserit.

† Gai. 18 ad edict. . . . *si idem pure legatus* [(30) 68 § 3] *sit et ex die liber esse iussus erit, omnimodo inutile legatum est, quia diem venturam certum est. ita Iulianus quoque sensit, unde ait: si servus Titio legatus sit et idem post mortem Titii liber esse iussus fuerit, inutile legatum est, quia moriturum Titium certum est.*

465. Cum ita legatur: 'Titio Stichum do [(33. 5) 9] lego, si Pamphilum non elegerit: eidem Titio Pamphilum, si Stichum non elegerit', simile est, atque si ita legatum fuisset: 'Titio Stichum aut Pamphilum, 1 utrum eorum volet, do lego'. Quaesitum est, si Stichus sub condicione liber esse iussus sit et mihi optio servi data esset vel servus generaliter legatus esset, quid iuris esset. dixi commodius constitui eum, qui sub condicione libertatem Sticho det et optionem servorum, non cogitare de Sticho, sicuti constat non cogitare eum de eo, cui praesentem libertatem dederit: secundum quod si Stichum optavero vel elegero, nihil 2 agam et ex ceteris nihilo minus optabo. In eodem casu quaesitum est, si optione servorum data, antequam optarem, condicio statutae libertatis defecisset, an Stichum optare possim. puto Mucianae sententiae adsentiendum, qua placet ipsa libertate legatum peremi, non datione statutae libertatis[2]: quare sive vivo testatore sive post mortem eius et ante aditam hereditatem

1) HS vicenis milibus *Iulian.*

1) *cf. fr.* 465 § 2. 2) *cf. fr.* 464 § 9.

condicio statutae libertatis defecerit, legatum erit utile: nam sicut pura libertas, ita statuta libertas aditae hereditatis tempore vires accipit. ideoque Stichum optare possum.

466. [*Si alii legetur sub condicione, quod alii* (34. 4) 8 *pure datum est . . .: si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum a primo putaverit, dicendum erit a primo ademptum legatum.*] Et ideo si vivo testatore mortuus fuerit is, in quem translatum legatum fuerit, nihilo magis ad eum, a quo translatum fuerit, pertinebit.

? ?1

467. † Paul. 10 quaest. . . . *rectissime Iulianus* (31) 82 § 2 *definit id demum servo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset. calumniosa est enim illa adnotatio*[2] *posse legari servo et quamdiu serviat: nam et hoc legatum ex persona servi vires accipit.*

468. † Ulp. 18 ad Sab. *Mucianae cautionis* (35. 1) 7 pr. *utilitas consistit in condicionibus, quae in non faciendo sunt conceptae, ut puta 'si in Capitolium non ascenderit' 'si Stichum non manumiserit' et in similibus: et ita Aristoni et Neratio et Iuliano visum est.*

469. † . . . *si extraneo legatum fuerit* Gai. 2, 218 [*scil. per praeceptionem*], *inutile est legatum: adeo, ut Sabinus existimaverit ne quidem ex* [*senatus*] *consulto Neroniano posse convalescere: nam eo, inquit, senatus consulto ea tantum confirmantur, quae verborum vitio iure civili non valent, non quae propter ipsam personam legatarii non deberentur. sed Iuliano et Sexto placuit etiam hoc casu ex senatus consulto confirmari legatum: nam ex verbis etiam hoc casu accidere, ut iure civili inutile sit legatum, inde manifestum esse, quod eidem aliis verbis recte legatur, veluti per vindicationem, per damnationem, sinendi modo. tunc autem vitio personae legatum non valere, cum ei legatum sit, cui nullo modo legari possit, velut peregrino, cum quo testamenti factio non sit: quo plane casu senatus consulto locus non est.*

*

v. fr. 480 (*lib. XXXIII*). (34. 3) 3 § 3. 5

v. fr. 481 (*lib. XXXIII*). (34. 3) 5 pr. § 2

LIBER XXXIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.]

[*De his quae per damnationem leguntur: si ex testamento agatur* (*E.* 170)].

470. 'Stichum, qui meus erit cum moriar, (30) 6 heres meus dato': magis condicionem legato iniecisse quam demonstrare voluisse patrem familias apparet eo quod, si demonstrandi causa haec oratio poneretur, ita concepta esset 'Stichus qui meus est', non 'qui meus erit'. sed condicio talis accipi debet 'quatenus meus erit', ut, si totum alienaverit, legatum extinguatur, si partem, pro ea parte debeatur, quae testatoris mortis tempore fuerit.

471. † Ulp. 21 ad Sab. *Cum servus legatus* (30) 39 pr. *in fuga esset vel longinquo absens exigatur, operam praestare heres debet, ut eam rem requirat et praestet, et ita Iulianus scribit.*

472. † Ulp. 22 ad Sab. *Cum res legata est,* (30) 47 pr. *si quidem propria fuit testatoris et copiam eius habet, heres moram facere non debet, sed eam praestare. sed si res alibi sit quam ubi petitur, primum quidem constat ibi esse praestandam, ubi relicta est, nisi alibi testator voluit: nam si alibi voluit, ibi praestanda est, ubi testator voluit vel ubi verisimile est eum voluisse: et ita Iulianus scripsit tam in propriis quam in alienis legatis.*

473. † Ulp. 25 ad Sab. *Si quis duos heredes* (30) 53 § 2 *scripserit et damnaverit unumquemque solidam rem legatario praestare, idem est atque si duobus testamentis legatum esset: nam et si mihi et filio vel servo meo esset eodem testamento legatum, sine dubio valeret legatum utriusque, ut et Marcellus apud Iulianum adicit.*

474. Ulp. 5 disput. . . . *si Stichum lega-* (30) 75 § 4 *verit, cum ille ei Stichum aut decem deberet, incerti actio legatario adversus heredem competit, ut scripsit Iulianus libro trigesimo tertio digestorum, per quam actionem compellat heredem experiri: et, si Stichum consecutus fuerit, praestabit ei, si decem, nihil consequetur. secundum quod erit in arbitrio debitoris, an sit legatarius is cui Stichus legatus est.*

475. Omnes debitores, qui speciem ex (44. 7) 17 causa lucrativa debent, liberantur, cum ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenisset.

Non quocumque modo si legatarii res (30) 82 facta fuerit die cedente, obligatio legati exstinguitur, sed ita, si eo modo fuerit eius, quo avelli non possit. ponamus rem, quae mihi[1] pure legata sit, accipere me per traditionem[2] die legati cedente ab eo herede, a quo eadem sub condicione alii legata fuerit[3]: nempe agam ex testamento, quia is status est eius, ut existente condicione discessurum sit a me dominium. nam et si ex stipulatione mihi Stichus debeatur et is, cum sub condicione alii legatus esset, factus fuerit meus ex causa lucrativa, nihilo minus existente condicione ex 1 stipulatu agere potero. Si ex bonis eius, qui rei publicae causa aberat, rem usu adquisierim et ea antequam evinceretur mihi legata sit, deinde postea evincatur, recte ex testamento petam eam mihi dari oportere. 2 Fundus mihi legatus est: proprietatem = I. (2. 20) 9 eius fundi redemi detracto usu fructu: postea venditor capite minutus est et usus fructus ad me pertinere coepit, si ex testamento egero, iudex tanti litem aestimare de- 3 bebit, quantum mihi aberit. MARCELLUS. Idem erit et si partem redemero, pars mihi legata est aut donata: 4 partem enim dumtaxat petere debebo. IULIANUS. Quod si legatum mihi est quod ex Pamphila natum erit, ego Pamphilam mercatus sum et ea apud me peperit, non possum videri partum ex causa lucrativa habere, quia matrem eius mercatus sum: argumentum 5 rei est, quod evicto eo actio ex empto competit. Qui Gaium et Lucium eiusdem pecuniae reos habebat si ita legaverit: 'Quod mihi Gaius debet, id heres meus Sempronio damnas esto dare: quod mihi Lucius debet, id heres meus Maevio damnas esto dare', eam condicionem heredis sui constituit, ut is necesse habeat alteri actiones suas, alteri litis aestimationem praestare. si tamen vivus testator Gaio acceptum fecit, necesse 6 est, ut Sempronii et Maevii legatum inutile sit. Cum mihi Stichus aut Pamphilus legati fuissent duorum testamentis et Stichum ex altero testamento consecutus fuissem, ex altero Pamphilum petere possum, quia et

---

1) *Fr.* 467—469, *quorum locus in incerto remanet, huic ut primo de legatis libro adscripsi.* 2) *Marcelli:* (30) 113 *pr.*

1) per damnationem *ins.* 2) mancipio *Iulian.* 3) per vindicationem *ins.*

si uno testamento Stichus aut Pamphilus legati fuissent et Stichus ex causa lucrativa meus factus fuisset, nihilo minus Pamphilum petere possem.

476. Huiusmodi legatum: 'Si Titius [(30) 84 pr.—§ 4] heredi meo caverit centum Maevio se daturum, et heres meus Titio centum dato', utile legatum est, quemadmodum quod alicui legatum ex causa fideicommissi re-1 stituatur. Eadem ratione hoc quoque legatum utile sit: 'Si Titius heredi meo caverit se in municipio ex centum aureis[1] opus facturum, tum ei centum aureos[1] 2 heres meus dare damnas esto'. Si Sempronius Titium heredem instituerit et ab eo post biennium fundum dari iusserit Maevio, Titius deinde ab herede suo eundem fundum Maevio praesenti die legaverit et Maevius pretium fundi ab herede Titii acceperit: si ex testamento Sempronii fundum petere velit, exceptione re-3 pelli poterit, si pretio fundi contentus non erit.[2] Si cui homo legatus fuisset et per legatarium stetisset, quo minus Stichum, cum heres tradere[3] volebat, acciperet, mortuo Sticho exceptio doli mali heredi proderit. 4 Aedes, quibus heredis aedes serviebant, legatae sunt traditae[4] legatario non imposita servitute. dixi posse legatarium ex testamento agere, quia non plenum legatum accepisset: nam et eum, qui debilitatum ab herede servum acceperit, recte ex testamento agere.

477. Qui servum testamento sibi legatum, [(30) 84 § 5] ignorans eum sibi legatum, ab herede emit, si cognito legato ex testamento egerit et servum acceperit, actione ex vendito absolvi debet, quia hoc iudicium fidei bonae est et continet in se doli mali exceptionem. quod si pretio soluto ex testamento agere instituerit, hominem consequi debebit, actione ex empto pretium reciperabit, quemadmodum reciperaret, si homo evictus fuisset. quod si iudicio ex empto actum fuerit et tunc actor compererit legatum sibi hominem esse et agat ex testamento, non aliter absolvi heredem oportebit, quam si pretium restituerit et hominem actoris fecerit.

† Ulp. 21 ad Sab. *Si Titius a me rem[5] emisset* [(30) 39 § 2. 3] *et eandem mihi legasset[6] antequam ei traderem, mox ei tradidero et pretium recepero, videtur quidem is prima facie rem mihi meam legasse et ideo legatum non consistere. sed ex empto actione liberatus utique per legatum rem vindicare potero quam tradidi. sed si nondum erat solutum mihi pretium, Iulianus scribit ex vendito quidem me acturum, ut pretium exsequar, ex testamento vero, ut rem quam vendidi et tradidi recipiam. idem subiungit, si pretium quidem mihi erat solutum, rem autem nondum tradideram, ex testamento me agentem liberationem con-*3 *sequi. Idem Iulianus scribit, si fundum testator, quem ab alio emerat, mihi legavit, heredem cogendum mihi actionem ex empto praestare, scilicet si nondum res tradita[7] fuerit vel defuncto vel heredi.*

478. Cum pater pro filia sua dotis [(30) 84 § 6—13] nomine centum promisisset, deinde eidem centum eadem legasset, doli mali exceptione heres tutus erit, si et gener ex promissione et puella ex testamento agere instituerit: convenire enim inter eos oportet, ut 7 alterutra actione contenti sint. Si ita cui legatum esset: 'si tabulas chirographi mei heredi meo reddiderit, heres meus ei decem dato', huiusmodi condicio hanc vim habet 'si heredem meum debito liberaverit'. quare et, si tabulae exstabunt, non intellegetur condicioni satisfecisse creditor, nisi acceptum heredi fecerit, et, si tabulae in rerum natura non fuerint, existimabitur inplesse condicionem, si heredem liberaverit, nec ad rem pertinebit, iam tunc cum testamentum fiebat tabulae interciderint an postea vel mortuo 8 testatore. Si Titio et Maevio legatus fuerit[1] Stichus, qui Titii erat, debebitur pars Stichi Maevio: nam Titius, quamvis ad legatum non admittatur, partem 9 faciet. 'Stichum aut Pamphilum, utrum [=(31) 11 § 1] heres meus volet, Titio dato'. si dixerit heres Stichum se velle dare, Sticho mortuo liberabitur. cum autem semel dixerit heres, utrum dare velit, mutare sen-10 tentiam non poterit. Legatum est ita: 'Fundum Cornelianum et mancipia, quae in eo fundo cum moriar mea erunt, heres meus Titio dato'. ancilla, quae in eo fundo esse consueverat, mortis tempore cum in fuga esset, enixa est: quaero, an vel ipsa vel partus eius legato cedat. respondi: ancilla quamvis in fuga sit, legata videtur et, licet fugitiva erat, perinde habetur ac si in eo fundo fuisset moriente patre familias: huic consequens est, ut partus quoque matrem sequatur et perinde legato cedat, ac si in fundo editus 11 fuisset. Si Titio Stichus aut Pamphilus, utrum eorum malet, legatus est, deinde Pamphilum testator Titio 12 donavit, Stichus in obligatione remanet. Quibus ita legatum fuerit: 'Titio et Maevio singulos servos do lego', constat eos non concursuros in eundem servum, sicuti non concurrunt, cum ita legatur: 'Titio servum 13 do lego: Maevio alterum servum do lego'. Si is cui legatum fuerat antequam constitueret, qua actione uti vellet, decessit duobus heredibus relictis, legatum accipere simul venientes, nisi consenserint, non possunt: quare quamdiu alter rem vindicare vult, alter in personam agere non potest. sed si consenserint, rem communiter habebunt: consentire autem vel suā sponte debent vel iudice imminente.

479. † Ulp. 21 ad Sab. *Iulianus scripsit, si* [(34. 3) 1 § 1] *res pignori data legetur debitori a creditore, valere legatum habereque eum actionem, ut pignus recipiat, priusquam pecuniam solvat.*

480. Ulp. 23 ad Sab. *Nunc de effectu* [(34. 3) 3 § 3. 5] *legati videamus. et si quidem mihi liberatio sit relicta, cum solus sim debitor, sive a me petatur, exceptione uti possum, sive non petatur, possum agere, ut liberer per acceptilationem. sed et si cum alio sim debitor, puta duo rei fuimus promittendi, et mihi soli testator consultum voluit, agendo consequar, non ut accepto liberer, ne etiam conreus meus liberetur contra testatoris voluntatem, sed pacto liberabor. sed quid si socii fuimus? videamus, ne per acceptilationem debeam liberari: alioquin, dum a conreo meo petitur, ego inquietor. et ita Iulianus libro trigesimo secundo[2] digestorum scripsit, si quidem socii non simus, pacto me debere liberari, si socii, per acceptilationem.*

5 *Utrique autem legatarii habentur et in hoc casu. nam et si quod ego debeo Titio, sit ei legatum mei gratia, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium, ut et Iulianus eodem libro scribit. et Marcellus notat utriusque legatum esse tam meum quam creditoris mei, etsi solvendo fuero: interesse enim creditoris duos reos habere.*

481. Ulp. ibid. *Si quis reum habeat et fideius-* [(34. 3) 5]

1) HS centum milibus (milia) *Iulian.* 2) si pretio . . . non erit *gloss.* 3) mancipare et tradere *Iulian.* (*cf. Gai.* 2, 204)? 4) mancipatae *Iulian.* 5) mancipi *ins.* 6) per damnationem *ins.*, *v. not. ad Ulp. h. l.* 7) mancipata *Ulp.*?

1) *scil. per damnationem.* 2) tertio *scr.*, *v. fr.* 482 *pr.* § 2.

sorem et reo liberationem leget, Iulianus ibidem scripsit reum per acceptilationem liberandum: alioquin si fideiussorem coeperit convenire, alia ratione reus convenitur. quid tamen, si donationis causa fideiussor intervenit nec habet adversus reum regressum? vel quid si ad fideiussorem pecunia pervenerit et ipse reum dederit vice sua ipseque fideiusserit? pacto est reus liberandus. atquin solemus dicere pacti exceptionem fideiussori dandam, quae reo competit: sed cum alia sit mens legantis, alia paciscentis, nequaquam hoc dicimus. 1 *Quod si fideiussori sit liberatio legata, sine dubio, ut et Iulianus scripsit, pacto erit fideiussor liberandus. sed et hic puto interdum acceptilatione liberandum, si vel reus ipse vere fuit aut in eam rem socius reus.* 2 *Idem Iulianus eodem libro scripsit, si filius familias debitor fuerit et patri eius fuerit liberatio relicta, patrem pacto liberandum esse, ne etiam filius liberetur. et parvi, inquit, refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente necne: securitatem enim pater per hoc legatum consequitur: maxime, inquit, cum rei iudicandae tempus circa peculium spectetur. huic patri similem facit Iulianus maritum, cui uxor post divortium liberationem dotis legavit: nam et hunc, licet die legati cedente solvendo non sit, legatarium esse: et utrumque ait solutum repetere non posse. sed est verius quod Marcellus notat patrem petere posse (nondum enim erat debitor, cum solveret), maritum non posse, quod debitum solvit. patrem enim etsi quis debitorem existimaverit, attamen loco esse condicionalis debitoris, quem solutum repetere posse non ambigitur.* 3 *Sed si damnatus sit heres filium liberare, non adicit Iulianus, utrum acceptilatione filius an pacto sit liberandus: sed videtur hoc sentire, quasi acceptilatione debeat liberari, quae res patri quoque proderit. quod optinendum est, nisi evidenter approbetur contrarium sensisse testatorem, id est ne filius inquietetur, non ne pater: tunc enim acceptilatione eum non liberandum, sed pacto.*[1] 4 *Idem Iulianus scripsit, si pro filio pater fideiusserit eique liberatio sit legata, eum pacto liberandum quasi fideiussorem, non quasi patrem, et ideo de peculio posse conveniri. hoc ita demum putat, si dumtaxat quasi fideiussorem eum voluit testator liberari: ceterum si et quasi patrem, et de peculio erit liberandus.*

482. Ulp. ibid. *Non solum autem* (34.3) 7 pr.—§ 2. 5 *quod debetur remitti potest, verum etiam pars eius vel pars obligationis, ut est apud Iulianum tractatum libro trigesimo tertio digestorum.* 1 *Si is qui stipulatus Stichum aut decem damnaverit heredem Stichum non petere, legatum valere constat: sed quid contineat, videamus. et Iulianus scribit actionem ex testamento in hoc esse videri, ut debitor accepto liberetur: quae res utique debitorem et in decem liberabit, quia acceptilatio solutioni comparatur, et quemadmodum, si Stichum solvisset, debitor liberaretur, ita et acceptilatione Stichi liberari.* 2 *Sed si debitorem decem damnatus sit heres viginti liberare, idem Iulianus scripsit libro trigesimo tertio nihilo minus esse liberandum decem: nam et si ei viginti accepto ferantur, in decem liberabitur.*

5 . . . *quaerit Iulianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit quod debetur, an evanescat legatum. et cum constet pupillum in his, quae a substituto relinquuntur, personam sustinere eius a quo sub condicione legatur, consequens est substitutum actione ex testamento teneri, si pupillus a debitore exegerit.*

1) quod optinendum est . . . sed pacto *Trib.*

483. Si damnatus heres fuerit a fideius- (34. 3) 10 sore quidem non petere, quod autem reus debet, Titio dare, pacisci debet, ne a fideiussore petat, et adversus reum actiones suas praestare legatario: quemadmodum damnatus heres, ne a reo petat, et damnatus dare quod fideiussor debet, et reo acceptum facere et legatario litis aestimationem sufferre cogatur.

484. † Paul. 9 ad Plaut. [1] *Iulianus ait confessum* (42.2) 3 *certum se debere legatum omnimodo damnandum, etiam si in rerum natura non fuisset et si iam a natura recessit, ita tamen, ut in aestimationem eius damnetur: quia confessus pro iudicato habetur.*

485. † . . . *si . . . heredis servus legatus* I. (2.20) 16 *fuerit et ipse eum manumiserit, teneri eum Iulianus scripsit, nec interest, scierit an ignoraverit a se legatum esse.*

486. † . . . *fideicommissorum usurae et* Gai. 2, 280 *fructus debentur, si modo moram solutionis fecerit, qui fideicommissum debebit, legatorum vero usurae non debentur: idque rescripto divi Hadriani significatur. scio tamen Iuliano placuisse in eo legato, quod sinendi modo relinquitur, idem iuris esse, quod in fideicommissis: quam sententiam et his temporibus magis optinere video.*

LIBER XXXIV.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 3.][2]

487. Itinere ad praedium commune duorum (8. 3) 28 legato nisi uterque de loco itineris consentiat, servitus neque adquiritur neque deperit.

488. Quod si quis Stichum aut Pamphilum (30) 76 stipulatus Sempronio Stichum legasset, Maevio Pamphilum, oneratus heres intellegitur, ut necesse habeat alteri actionem suam, alteri aestimationem Stichi aut Pamphili dare.

489. Si tibi homo, quem pignori dederas, (30) 86 legatus ab alio fuerit, actionem ex testamento habebis adversus heredem, ut pignus luatur. 1 Si testamento Stichus ab uno herede legatus fuerit Maevio et eidem codicillis idem Stichus ab omnibus heredibus et antequam codicilli aperirentur Maevius litis aestimationem consecutus fuerit, ipso iure vindicari ex codicillis non potest, quia testator semel legatum ad eum pervenire voluit. 2 Cum servus legatur, et ipsius servi status et omnium, quae personam eius attingunt, in suspenso est. nam si legatarius reppulerit a se legatum, numquam eius fuisse videbitur: si non reppulerit, ex die aditae hereditatis eius intellegetur.[3] secundum hanc regulam et de iure eorum, quae per traditionem[4] servus acceperit aut stipulatus fuerit, deque his, quae legata ei vel donata fuerunt, statuetur, ut vel heredis vel legatarii servus singula gessisse existimetur. 3 Si fundus ab omnibus heredibus legatus sit, qui unius heredis esset, is quidem cuius fundus esset non amplius quam partem suam praestabit, ceteri in reliquas partes tenebuntur. 4 Valet legatum, si superficies legata sit ei, cuius in solo fuerit, licet is dominus soli sit: nam consequetur, ut hac servitute liberetur et superficiem lucrifaciat.

490. Qui chirographum legat, non tantum (32) 59

1) *cf. Gai.* 2, 203. 2) *Qua ratione res in hoc libro tractatae inter se fuerint colligatae, in incerto relinquo.* 3) *cf. fr.* 147.
4) per traditionem] mancipio *Iulian.*

de tabulis cogitat, sed etiam de actionibus, quarum probatio tabulis continetur: appellatione enim chirographi uti nos pro ipsis actionibus palam est, cum venditis chirographis intellegimus nomen venisse. quin etiam si nomen quis legaverit, id quod in actionibus est legatum intellegitur.

491. Qui ita legat uxori suae: 'Titiae [(33.4) 3] amplius quam dotem aureos[1] tot heres meus damnas esto dare', manifestus est dotem quoque relegasse.

492. Si Pamphilo servo Lucii Titii [(33.5) 10] servus generaliter legatus sit, deinde dominus Pamphili, postquam dies legati cesserit, eum manumisisset: si quidem Titius servum vindicaverit, exstinguitur Pamphili legatum, quia non esset in hereditate qui possit optari. si vero Titius legatum a se repudiasset, Pamphilum optare posse legatum constat: licet enim manumissione Pamphili duae personae constituerentur Titii et Pamphili, unius tamen rei legatum inter eas vertitur et Titio vindicante optio exstinguitur, repudiante Pamphilus optare potest.

493. † Paul. 2 ad Sab. [2]*Iulianus nec a filio* [(30) 10] *familias sine iussu patris optari posse nec ante aditam hereditatem putat, quod est verum.*

LIBER XXXV.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 4.]

[*De usu fructu et usu et operis legatis*].

494. Si debitor sit fruc- [(2.14) 55 = Vat. 72 = (7.1) 23 pr.] tuarius et paciscatur servus, in quo usum fructum habet, ne ab eo petatur: paciscendo meliorem condicionem eius facit. item si creditor esset fructuarius et pactus esset, ne peteret, servus autem fructuarius pacisceretur, ut peteret: beneficio pacti, quod servus interposuisset, utiliter ad petitionem admittetur:

Ulp. 17 ad Sab. . . . *et si acceptum* [Vat. 72 = (7.1) 23 pr.] *rogaverit, liberationem ei parere* [*scil. Iulianus libro XXXV*[3] *digestorum scribit*].

495. Si quis Titio legaverit, si mortis suae [(4.6) 41] tempore in Italia esset, aut in annos singulos, quod in Italia esset, et ei succursum fuerit,[4] quia ob id, quod rei publicae causa afuit, exclusus fuerit a legato: fideicommissum ab eo relictum praestare cogitur. MARCELLUS *notat:* quis enim dubitabit salva legatorum et fideicommissorum causa militi restitui hereditatem, quam ob id perdidit, quod rei publicae causa afuit?

496. Ulp. 17 ad Sab. . . . *non solum autem* [(7.1) 12 § 2–5] *si ego locavero, retineo usum fructum, sed et si alius negotium meum gerens locaverit usum fructum, Iulianus libro trigensimo quinto scripsit retinere me usum fructum . . .*

3 *Iulianus . . . libro XXXV digestorum scribit,* [*cf.* Vat. 89] *etiam si non stipuletur quid servus fugitivus intra annum mancipiove accipiat,*[5] *tamen retineri*[6] *usum fructum: nam qua ratione, inquit, retinetur a proprietatis domino*[7] *possessio, etiamsi in fuga servus sit, pari ratione etiam usus fructus non amittitur.*[8]

4 *Idem tractat: quid si quis possessionem eius nactus sit, an, quemadmodum a proprietario possideri desinit, ita etiam usus fructus amittatur? et primo quidem ait posse dici amitti usum fructum, sed licet amittatur, tamen dicendum, quod intra constitutum tempus*[1] *ex re fructuarii stipulatus est, fructuario adquiri potest.*[2] *per quod colligi posse dici,*[3] *ne quidem si possideatur ab alio, amitti usum fructum, si modo mihi aliquid stipuletur, parvique referre, ab herede possideatur vel ab alio, cui hereditas vendita sit vel cui proprietas legata sit, an a praedone: sufficere enim ad retinendum usum fructum esse affectum retinere volentis et servum nomine fructuarii aliquid* 5 *facere: quae sententia habet rationem. Iulianus libro trigensimo quinto digestorum tractat, si fur decerpserit vel desecuerit fructus maturos pendentes, cui condictione teneatur, domino fundi an fructuario? et putat, quoniam fructus non fiunt fructuarii, nisi ab eo percipiantur, licet ab alio terra separentur, magis proprietario condictionem competere, fructuario autem furti actionem, quoniam interfuit eius fructus non esse ablatos. Marcellus autem movetur eo, quod, si postea fructus istos nactus fuerit fructuarius, fortassis fiant eius (nam si fiunt, qua ratione hoc evenit, nisi ea, ut interim fierent proprietarii, mox adprehensi fructuarii efficientur?) exemplo rei sub condicione legatae, quae interim heredis est, existente autem condicione ad legatarium transit. verum est enim condictionem competere proprietario: cum autem in pendenti est dominium (ut ipse Iulianus ait*[4] *in fetu qui summittitur et in eo quod servus fructuarius per traditionem*[5] *accepit nondum quidem pretio soluto, sed tamen ab eo satisfacto), dicendum est condictionem pendere. magisque in pendenti esse dominium.*

497. † Ulp. 18 ad Sab. *Sed nec servitutem* [(7.1) 15 § 7] *imponere fundo potest proprietarius nec amittere servitutem: adquirere plane servitutem eum posse etiam invito fructuario Iulianus scripsit.*

498. Ulp. ibid. *Interdum . . . in pen-* [(7.1) 25 § 1. 3. 5] *denti est, cui adquirat iste fructuarius servus: ut puta si servum emit et per traditionem*[5] *accepit necdum pretium numeravit, sed tantummodo pro eo fecit satis, interim cuius sit, quaeritur. et Iulianus libro trigensimo quinto digestorum scripsit in pendenti esse dominium eius et numerationem pretii declaraturam, cuius sit: nam si ex re fructuarii, retro fructuarii fuisse. idemque est et si forte stipulatus sit servus numeraturus pecuniam: nam numeratio declarabit, cui sit adquisita stipulatio. ergo ostendimus in pendenti esse dominium, donec pretium numeretur. quid ergo si amisso usu fructu tunc pretium numeretur? Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit adhuc interesse, unde sit pretium numeratum*[6]*: Marcellus vero et Mauricianus amisso usu fructu iam putant dominium adquisitum proprietatis domino: sed Iuliani sententia humanior est. quod si ex re utriusque pretium fuerit solutum, ad utrumque dominium pertinere Iulianus scripsit, scilicet pro rata pretii soluti.*

3 *Quaestionis est, an id quod adquiri fructuario non potest proprietario adquiratur. et Iulianus quidem libro trigensimo quinto digestorum scripsit, quod fructuario adquiri non potest proprietario quaeri. denique scribit eum, qui ex re fructuarii stipuletur nominatim proprietario vel iussu eius, ipsi adquirere. contra autem nihil agit, si non ex re fructuarii nec ex operis suis fructuario stipuletur.*

1) HS *Iulian.* 2) *Iunge fr.* 492. 3) trigensimo (quinto *om.*) *F.* 4) *item, si ei, qui usum fructum non utendo amiserit, succursum fuerit.* 5) intra . . . accipiat *delevit Trib.* 6) *ita Vat.*, retineri tamen *dig.* 7) *ita Vat.*, proprietario *dig.* 8) *ita Vat.*, retinetur *dig.*

1) annum *Iulian.* 2) potest *gloss.?* 3) dici *gloss.?* 4) *v. fr.* 501, 498 § 1. 5) mancipio *Iulian.* 6) *v. autem fr.* 253 *pr.*

5 *Idem Iulianus eodem libro scripsit: si servo fructuarius operas eius locaverit, nihil agit: nam et si ex re mea, inquit, a me stipulatus sit, nihil agit, non magis quam servus alienus bona fide mihi serviens idem agendo domino quicquam adquirit. simili modo, ait, ne quidem si rem meam a me fructuario conducat, me non obligabit. et regulariter definiit: quod quis ab alio stipulando mihi adquirit, id a me stipulando nihil agit: nisi forte, inquit, nominatim domino suo stipuletur a me vel conducat.*

499. † Papinian. 17 quaest. *Usum fructum* [(7. 1) 33 § 1] *in quibusdam casibus non partis effectum optinere convenit: unde si fundi vel fructus portio petatur et absolutione secuta postea pars altera quae adcrevit vindicetur, in lite quidem proprietatis iudicatae rei exceptionem obstare, in fructus vero non obstare scribit Iulianus, quoniam portio fundi velut alluvio portioni, personae fructus adcresceret.*

500. Quotiens duobus usus fructus legatur [(7. 1) 34] ita, ut alternis annis utantur fruantur, si quidem ita legatus fuerit 'Titio et Maevio', potest dici priori Titio, deinde Maevio legatum datum. si vero duo eiusdem nominis fuerint et ita scriptum fuerit 'Titiis usum fructum alternis annis do': nisi consenserint, uter eorum prior utatur, invicem sibi impedient. quod si Titius eo anno, quo frueretur, proprietatem accepisset, interim legatum non habebit, sed ad Maevium alternis annis usus fructus pertinebit: et si Titius proprietatem alienasset, habebit eum usum fructum, quia et si sub condicione usus fructus mihi legatus fuerit et interim proprietatem ab herede accepero, pendente autem condicione eandem alienavero, ad legatum admittar. 1 Si colono tuo usum fructum fundi legaveris, usum fructum vindicabit et cum herede tuo aget ex conducto et consequetur, ut neque mercedes praestet et 2 impensas, quas in culturam fecerat, recipiat. Universorum bonorum an singularum rerum usus fructus legetur, hactenus interesse puto, quod, si aedes incensae fuerint, usus fructus specialiter aedium legatus peti non potest,[1] bonorum autem usu fructu legato areae usus fructus peti poterit: quoniam qui bonorum suorum usum fructum legat, non solum eorum, quae in specie sunt, sed et substantiae omnis usum fructum legare videtur: in substantia autem bonorum etiam area est.

501. † . . . *si gregis usum fructum quis* [I. (2. 1) 38] *habeat, in locum demortuorum capitum ex fetu fructuarius summittere debet, ut et Iuliano visum est, et in vinearum demortuarum vel arborum locum alias debet substituere.*

Ulp. 17 ad Sab. *Interim tamen, quamdiu* [(7. 1) 70 § 1. 5] *summittantur et suppleantur capita quae demortua sunt, cuius sit fetus quaeritur. et Iulianus libro tricensimo quinto digestorum scribit pendere eorum dominium, ut, si summittantur, sint proprietarii, si non summittantur, fructuarii: quae sententia vera est.*

5 *Summittere autem facti est et Iulianus proprie dicit dispertire et dividere et divisionem quandam facere: quod dominium erit summissorum proprietarii.*

502. Ulp. ibid. *Denique apud* [Vat. 75 *cf.* (7. 2) 1 § 1. 2] *Iulianum lib. XXXV digestorum quaeritur, si communi servo usus fructus sit relictus et utrique domino adquisitus,*[2] *an altero repudiante vel amittente usum fructum alter totum habeat. et Iulianus quidem*[1] *putat, ad alterum pertinere et licet dominis usus fructus non aequis partibus, sed pro dominicis adquiratur, tamen persona eius,*[2] *non dominorum inspecta ad alterum ex dominis pertinere, non proprietati accedere. Idem ait, et si communi servo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissam partem usus fructus*[3] *non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum: quam sententiam neque Marcellus neque Mauricianus probant*[4] . . .

Iulianus scribit, si servo com- [Vat. 76 *cf.* (7. 2) 1 § 2 extr.] *muni et Titio usus fructus legetur, et unus ex dominis amiserit usum fructum, non adcrescere Titio, sed soli socio: quemadmodum fieret, si duobus coniunctim et alteri separatim esset relictus.*

503. Ulp. ibid. *Interdum tamen* [Vat. 77 *cf.* (7. 2) 1 § 3] *etsi non sint coniuncti, tamen usus fructus legatus alteri adcrescit: ut puta si mihi fundi usus fructus separatim totius et tibi similiter fuerit usus fructus*[5] *relictus. nam, ut et Celsus lib. XVIII dig. et Iulianus lib. XXXV scribit, concursu partes habemus. quod et in proprietate contingeret: nam altero repudiante alter totum fundum haberet. sed in usu fructu hoc plus est (contra quam Atilicinum respondisse Aufidius Chius refert), quod et constitutus et postea amissus nihilominus*[6] *ius adcrescendi admittit. omnes enim auctores apud Plautium de hoc consenserunt, ut et Celsus et Iulianus eleganter aiunt: usus fructus cottidie constituitur et legatur, non ut proprietas eo solo tempore, quo vindicatur. cum primum itaque non inveniet alter eum*[7] *qui sibi concurrat, solus utetur in totum. Vindius tamen, dum consulit Iulianum, in ea opinione est, ut putet, non alias ius adcrescendi esse quam in coniunctis: qui responso ait: 'nihil refert coniunctim an separatim relinquatur'.*

504. Ulp. ibid. *Idem Iulianus* [Vat. 78 *cf.* (7. 2) 1 § 4] *libro trigensimo quinto digestorum scripsit, si duobus heredibus institutis deducto usu fructu proprietas legetur, ius adcrescendi heredes non habere: nam videri usum fructum constitutum non per concursum divisum.*

505. Ulp. ibid. *Poterit quaeri, si duobus servis* [Vat. 82] *heredibus institutis deducto usu fructu proprietas sit legata, an altero defuncto usus fructus proprietati adcrescat: nam illud constat, ut et Iulianus lib. XXXV scribit et Pomponius lib. VII ex Plautio non reprobat, si duobus servis meis usus fructus legetur et alter decesserit, cum per utrumque quaesissem usum fructum, ius adcrescendi me habere, cum, si alterius nomine repudiassem, alterius quaesissem, haberem quidem usum fructum totum iure adcrescendi, sed ex solius persona amitterem. in proposito autem, siquidem pure fundus non*[8] *ex persona servi, et ita Iulianus quoque lib. XXXV dig. scribit, quamvis Scaevola apud Marcellum dubitans notet. at si sub condicione sit legatus, potius ex persona domini constitui usum fructum Marcellus lib. XIII dig. scribit, ubi Scaevola notat: 'quid si pure?' sed dubitare non debuit, cum et Iulianus scribat, ex persona servi constitui.*

506. Ulp. ibid. *Non solum autem* [Vat. 83 *cf.* (7. 2) 3 § 2] *si duobus 'do lego' usus fructus legetur, erit ius adcrescendi, verum et si alteri usus fructus, alteri proprietas*[9]*: nam*

---

1) *v. fr.* 511 § 2. 2) [et ambobus domi]nis adquisitus sit *Vat.*

1) Iulianus quidem *om. dig.* 2) ipsius *dig.* 3) amissum ab altero ex sociis usum fructum *dig.* 4) quae sententia vera est *Trib. in dig.* 5) usus fructus *om. dig.* 6) et postea am. nih.] nihilo minus amissus *perperam Vat.* 7) alterum *Vat.* 8) *Exciderunt talia fere:* sub condicione legatus sit, constituitur usus fructus (*Mommsen*). 9) fundus legatus est *dig.*

amittente usum fructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet, quam redit ad proprietatem. nec novum: nam et si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit nec ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, iisdem et nunc ipso quidem iure non amittet, sed praetor subsecutus exemplum iuris civilis utilem actionem dabit fructuario: et ita Neratio et Aristoni videtur et Pomponius probat. quamquam Iulianus lib. XXXV dig. scribat ipsi quidem ius adcrescendi [competere, non vero fructuario ab eo.[1]]

507. Si tibi proprietas fundi legata fuerit, mihi autem et Maevio et tibi eiusdem fundi usus fructus, habebimus ego et Maevius trientes in usu fructu, unus triens proprietate miscebitur. sive autem ego sive Maevius capite minuti fuerimus, triens inter te et alterutrum nostrum dividetur, ita ut semissem in usu fructu habeat is, qui ex nobis capite minutus non fuerat, ad te proprietas cum parte dimidia usus fructus pertineat. | (7. 2) 4 |

† Gai. 7 ad edict. . . . *et si tradideris*[2] *alicui proprietatem deducto usu fructu, nihilo minus putat Iulianus adcrescere, nec videri novum tibi adquiri usum fructum.* | (7. 2) 5 |

508. Ulp. 17 ad Sab. . . . *quod ait Sabinus, si uxori cum liberis usus fructus legetur, amissis liberis eam habere, quale sit, videndum. . . . Quodsi per damnationem fuerit usus fructus legatus matri, siquidem legatarii sunt filii, partes sunt: si non sunt, sola mater legataria est nec mortalitas liberorum partem ei facit. Sabinus certe verbis istis non ostendit, utrum legatarii fuerint nec ne. sed Iulianus lib. XXXV dig. relata Sabini scriptura ait intellegendum eum, qui solos liberos heredes scribit, non ut legatariorum fecisse mentionem, sed ut ostenderet magis matrem ita se velle frui, ut liberos secum habeat: alioquin, inquit, in damnatione ratio non permittebat ius adcrescendi. proposuit autem Iulianus vel 'do lego' legatum usum fructum vel per damnationem et sic sensit, quamvis*[3] *legatarii sint et heredes soli, in 'do lego' legato non esse ius adcrescendi: atque, si alteri ab altero legetur (quoniam a semetipsis inutiliter legatum est), sibi non concurrunt, matri vero non in totum concurrunt, sed alter pro alterius portione et in eo dumtaxat ius adcrescendi erit: mater tamen adversus utrumque ius adcrescendi habet. Iulianus subicit Sextum quoque Pomponium referre, si per damnationem usus fructus [cum] liberis uxori legetur, singulare hoc esse atque ideo filii personam matri [accedere, ne sine liberis ad usum fructum mater] accederet, nec esse legatarios, sed matre mortua liberos quasi heredes usum fructum habituros.* | Vat. 86—88 *cf.* (7. 2) 8 |

509. Cum ita legatum est: 'Stichum vel quod ex Pamphila natum erit heres meus dato', non ante dies legati eius cedet, quam aliquid ex Pamphila natum fuerit aut certum fuerit nasci non posse. 1 Cum servo legato, antequam hereditas eius qui legaverat adiretur, usus fructus ab alio legatus fuerit et prior hereditas eius, qui usum fructum legaverit, adita fuerit: nulla ratio est, cur diem legati cedere existimemus, antequam ea quoque hereditas, ex qua servus legatus erat, adeatur, cum neque in praesentia ullum emolumentum hereditati adquiratur et, si interim servus mortuus fuerit, legatum extinguatur. quare adita hereditate existimandum est usum fructum ad eum, cuius servus legatus esset, pertinere. 2 Quod si servus, cui usus fructus legatus fuerit, ipse legatus non fuerit, dicendum est usum fructum ad hereditatem pertinere, eo quod dies eius ante aditam hereditatem non cesserit. | (36. 2) 16 | *cf.* Vat. 60, (7. 3) 1 § 2 |

510. † Ulp. 17 ad Sab. *Sed ita demum amittitur capitis deminutione usus fructus, si iam constitutus est: ceterum si ante aditam hereditatem aut ante diem cedentem quis capite minutus est, constat non amitti, et ita Iulianus lib. . . .* | Vat. 62 = (7. 4) 1 § 1 |

511. † Ulp. ibid. *Rei mutatione interire usum fructum placet: veluti usus fructus mihi aedium legatus est, aedes corruerunt vel exustae sunt: sine dubio extinguitur. an et areae? certissimum est exustis aedibus nec areae nec caementorum usum fructum deberi. et ita et Iulianus.*[1] 3 *Si areae sit usus fructus legatus et in ea aedificium sit positum, rem mutari et usum fructum extingui constat. plane si proprietarius hoc fecit, ex testamento vel de dolo tenebitur,* | (7. 4) 5 § 2. 3 |

nisi sublato aedificio usum fructum areae mihi cesserit, tempore scilicet quo usus fructus perit transacto.[2] | (7. 4) 7 |

512. Si tibi fundi usus fructus pure, proprietas autem sub condicione Titio legata fuerit,[3] pendente condicione dominium proprietatis adquisieris, deinde condicio extiterit, pleno iure fundum Titius habebit neque interest, quod detracto usu fructu proprietas legata sit: enim dum proprietatem adquiris, ius omne legati usus fructus amisisti. | (7. 4) 17 |

Fundus detracto usu fructu legatus est Titio et eiusdem fundi usus fructus Sempronio sub condicione: dixi interim cum proprietate usum fructum esse, licet placeat, cum detracto usu fructu fundus legatur, apud heredem usum fructum esse: quia pater familias cum detracto usu fructu fundum legat et alii usum fructum sub condicione, non hoc agit, ut apud heredem usus fructus remaneat. | (7. 6) 4 |

513. † Iustinian. *Inter antiquam prudentiam dissensio incidit, si per servum usus fructus domino fuerit adquisitus et . . . pars huiusmodi servi in alium pervenerit, utrum omnis usus fructus, qui antea per servum ad aliquem pervenerit, apud eum remaneat an totus tollatur vel ex parte deminuatur, ex parte autem apud eum resideat? Et super huiusmodi dubitatione tres sententiae vertebantur: . . . tertia, quae definiebat partem quidem servi posse alienari, usum fructum autem totum apud eum remanere, qui ante servum in solidum habebat. et in novissimam sententiam et . . . Salvium Iulianum esse invenimus.* | C. (3. 33) 15 |

514. † Ulp. 18 ad Sab. *Quae in usu fructu pecuniae diximus vel ceterarum rerum, quae sunt in abusu,*[4] *eadem et in usu dicenda sunt, nam idem continere usum pecuniae et usum fructum et Iulianus scribit . . .* | (7. 5) 5 § 2 |

515. Si tibi decem milia legata fuerint, mihi eorundem decem milium usus fructus, fient quidem tua tota decem milia: sed mihi quinque numerari debebunt ita, ut tibi caveam tempore mortis meae aut capitis deminutionis restitutum iri. nam et si fundus tibi legatus fuisset et mihi eiusdem fundi usus fructus, | (7. 5) 6 |

---

1) *cf. fr.* 507. 2) mancipaveris *Gai.* 3) quasi *Vat.*

1) *cf. fr.* 500 § 2. 2) *Triboniani manum suspicor.* 3) *scil. per vindicationem.* 4) vel . . . abusu *Trib.*

haberes tu quidem totius fundi proprietatem, sed partem cum usu fructu, partem sine usu fructu, et non 1 heredi, sed tibi caverem boni viri arbitratu. Sed si duobus eorundem decem milium usus fructus legatus fuerit, quina milia accipient et invicem et heredi satisdabunt.

516. † Terent. Clem. 18 ad l. Iul. et Pap. *Operis servi legatis usum datum intellegi et ego didici et Iulianus existimat.* (7. 7) 5

? ?

517. [1]Quotiens sub condicione mulieri legatur 'si non nupserit' et eiusdem fidei commissum sit, ut Titio restituat, si nubat, commode statuitur et si nupserit, legatum eam petere posse et non esse cogendam fideicommissum praestare. (35. 1) 22

518. [2]Hoc genus legati 'si Titio non nubserit' perinde habendum est, ac si post mortem Titii legatum fuisset, et ideo nec Muciana satisdatione interposita capere legatum potest. sed et alii nubendo nihilo minus legatum consequitur. (35. 1) 106

LIBER XXXVI.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 5.]

[*De legatis, quae servis vel filiis familias relinquuntur*].

519. [*Filio pater, quem in potestate retinuit, heredi pro parte instituto legatum quoque relinquit. durissima sententia est existimantium denegandam ei legati petitionem, si patris abstinuerit hereditate.*] nam nec emancipatus hereditate omissa legatum ab herede petere prohibetur. praetor enim permittendo his, qui in potestate fuerint, abstinere se hereditate paterna manifestum facit ius se in persona eorum tribuere, quod futurum esset, si liberum arbitrium adeundae hereditatis habuissent. (30) 89

520. Quaesitum est, si filius familias, qui filium habebat, heres institutus fuisset, cum esset uterque in potestate aliena, an ab eo filio eius legari possit. respondi, cum possit a filio patri legari, consequens est, ut vel fratri ipsius vel filio vel etiam servo 1 patris sui legetur. Praesenti quidem die data libertate servo legari vel pure vel sub condicione poterit: cum vero libertas sub condicione data fuerit, alias utiliter, alias inutiliter pure legabitur. nam si ea condicio libertatis fuerit, ut patre familias statim mortuo possit ante aditam hereditatem exsistere condicio, veluti: 'Stichus si decem Titio dederit' (vel 'Capitolium ascenderit'), 'liber esto', utile legatum est: huiusmodi autem condiciones: 'si heredi decem dederit', 'si post aditam hereditatem Capitolium ascenderit', inutile legatum efficient. necessario autem ex asse herede scripto etiam hae condiciones, quae ante aditam hereditatem impleri possunt, inutile legatum efficient. (30) 91 pr. § 1 — = (35. 1) 86 § 1

521. † Maecian. 3 fideic. *Iulianus noster eum, qui decem dare et ita liber esse iussus esset, si a vivente manumissus esset, non aliter legatum, quod ei cum libertate datum esset, habiturum, quam si condicioni libertatis paruisset: item in emptorem, si alienatus esset.* (35. 1) 86 pr.

522. Cum legato servo aliquid legatur, dies eius legati quod servo datur non mortis tempore, sed aditae hereditatis cedit: et ideo impedimento non est regula iuris, quo minus manumisso legatum debeatur, quia etsi confestim pater familias moreretur, non in eiusdem personam et emolumentum legati et obligatio iuris concurreret. perinde igitur est hoc, de quo quaeritur, ac si filio herede instituto patri legatum esset: quod consistere intellegitur eo, quod, quamvis statim pater familias moriatur, potest emancipatus adire hereditatem, ut patri legatum debeat. (36. 2) 17

523. Duobus heredibus institutis alteri Stichum legaverat et eidem Sticho decem. cum Stichus vivo testatore ad libertatem pervenisset, totum legatum ei debebitur: nam in solidum constitisse causam legati in eius persona hoc quoque argumento est, quod, si heres, cui legatus fuerat, hereditatem non adisset, solidum ab altero herede consequi possit. 3 Servo legato legatum datum est: si alienatus a testatore fuisset, legatum ad emptorem pertinebit. 4 Cum servus Titio et eidem servo aliquid legatur, fideicommitti potest, ut aut servum alicui restituat vel ea quae servo legata sunt: hoc amplius etiam ipsi servo, cum liber erit, fideicommissum a Titio dari 5 potest. Si quis Stichum legaverit et eundem alienaverit vel manumiserit, deinde codicillis eidem legatum dederit, legatum vel manumisso vel emptori debebitur. 6 Si mihi servus a te herede legatus fuerit et eidem servo aliquis legaverit et vivo eo qui mihi servum legaverat dies legati servo dati cesserit, confestim id legatum hereditati[1] adquiritur: et ideo, quamvis postea moritur is qui servum mihi legaverat, ad me id quod 7 servo legatum est non pertinebit. Cum homo ex testamento petitus est, causa eius temporis, quo lis contestabatur, repraesentari debet actori et, sicut partus ancillarum, sicut fructus fundorum interim percepti in hoc iudicium deducuntur, ita quod servo legatorum vel hereditatis nomine interim obvenerit praestandum est petitori. (30) 91 § 2—7

524. Si Eros Seio legatus sit et Eroti fundus, deinde optio servi Maevio data fuerit isque Erotem optaverit, fundus ad solum Seium pertinebit, quoniam aditae hereditatis tempore is solus erit, ad quem posset legatum pertinere. nam et cum servo communi alter ex sociis legat, idcirco ad solum socium totum legatum pertinet, quoniam die legati cedente solus est, qui per eum servum possit adquirere. (33. 5) 11

525. Si ita scriptum fuerit: 'cum Titius annorum triginta erit, Stichus liber esto eique heres meus fundum dato' et Titius, antequam ad annum trigensimum perveniret, decesserit, Sticho libertas competet, sed legatum non debebitur. nam favore libertatis receptum est, ut mortuo Titio tempus superesse videretur, quo impleto libertas contingeret: circa legatum defecisse condicio visa est. (40. 4) 16

*

526. Si debitor fideiussorem suum ab herede suo liberari iusserit, an fideiussor liberari debeat? respondi debere. item quaesitum est, an, quia mandati actione heredes tenerentur, inutile legatum *esset, quemadmodum inutile legatum* est quod debitor creditori suo legat. respondi, quotiens debitor creditori suo legaret, ita inutile esse legatum, si nihil interesset creditoris ex testamento potius agere quam ex pristina obligatione. nam et si Titius mandaverit (34. 3) 11

1) *cf.* (36. 1) 67 § 1. 2) libro vicesimo quinto (*XXV pro XXXV*) *inscr. F.*

1) hereditati *gloss.*

Maevio, ut pecuniam promitteret, deinde liberari eum iusserit a stipulatore, manifestum est, quantum intersit promissoris liberari potius quam praestare ex stipulatu, deinde mandati agere.

527. Quotiens libertis usus fructus lega- (34. 5) 11 tur et ei, qui novissimus supervixerit, proprietas, utile est legatum: existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac condicione 'si novissimus supervixerit' dari.

528. Si emancipato filio praeterito pater (37. 5) 17 extraneum heredem instituisset et ab eo rem legasset eaque adita hereditate dolo scripti heredis perisset, adversus emancipatum utilis actio dari debebit ei scilicet personae, cui filius legata praestare cogitur, quia praetori propositum est sine iniuria ceterarum personarum bonorum possessionem contra tabulas testamenti dari.

529. [1] Cum quis sibi aut Titio dari (45. 1) 55 stipulatus est, soli Titio, non etiam successoribus eius recte solvitur.

*

v. lib. XLVI. (5. 1) 75

LIBER XXXVII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 6.]

[*De dote relegata*].

530. Ulp. 19 ad Sab. . . . *apud* (33. 4) 1 § 10—13 *Iulianum libro trigesimo septimo quaeritur, si socer filio suo exheredato dotem nurus legasset: et ait agi quidem cum marito exheredato de dote[2] non posse, verumtamen ipsum dotem persecuturum ex causa legati: sed non alias eum legatum consecuturum, quam si caverit heredes adversus mulierem defensu iri. et differentiam facit inter eum, cui dos relegata est, et orcinum libertum, cui peculium legatum est: namque eum de peculio posse conveniri ait, heredem non posse, quia peculium desiit penes se habere: at dotis[2] actio nihilo minus competit, etsi dotem* 11 *desierit habere. Idem Iulianus quaerit, si dotem marito relegaverit socer, an dote soluta mulieri legatum mariti extinguatur. et dicit extingui, quia nihil esset* 12 *iam, quod marito posset praestari. Idem quaerit si dos alii legata esset eamque rogatus sit mulieri restituere, an lex Falcidia in legato locum haberet. et dicit habere: sed quod minus est in fideicommisso, mulierem dotis[2] actione consecuturam. ego quaero, an commoda repraesentationis in hoc legato sic observentur atque si dos ipsi mulieri fuisset relegata. et puto habere.* 13 *Idem Iulianus quaerit, si mulieri dos sit relegata eaque rogata dotem restituere, an Falcidia locum habeat. et negat habere, quoniam fideicommissum quoque negat valere. quod si praeterea quid uxori legatum sit, putat ex residuo fideicommissum praestari: quod utique habita ratione Falcidiae mulieri praestabitur. sed et marito ex parte herede instituto a socero dote praelegata legatum dotis Falcidiam passurum, videlicet quia adhuc constante matrimonio indebita dos videtur relegata, verum quod Falcidia reccidit, in familiae herciscundae iudicio maritum praecepturum, quemadmodum totam dotem praeciperet, si non esset relegata.*

531. † Ulp. 5 disput. *Cum quis uxori suae* (33. 4) 2 pr. *dotem relegat fideique commissum ab ea relinquit, hoc fideicommissum ex commodo, quod ex relegatione mulier sentit, aestimabitur, et ita Celsus quoque libro vicesimo digestorum scripsit . . . sed et si non dos, sed pro dote aliquid uxori fuerit legatum, adhuc quasi dos relegata accipitur. hoc amplius Iulianus scripsit, etsi non fuerit adiectum pro dote esse legatum, hoc tamen animo relictum, adhuc eius esse condicionis.*

532. † Ulp. ibid. . . . *si decem quae* (30) 75 § 1 *Titio debeo legavero nec quicquam Titio debeam, falsa demonstratio non peremit legatum, ut in legato dotis Iulianus respondit.*

[*De peculio legato*].

533. † Ulp. 25 ad Sab. *Si peculium* (33. 8) 6 pr. § 1 *legetur et sit in corporibus, puta fundi vel aedes, si quidem nihil sit, quod servus domino vel conservis liberisve domini debeat, integra corpora vindicabuntur: sin vero sit, quod domino vel supra scriptis personis debeatur, deminui singula corpora pro rata debebunt. et ita et* 1 *Iulianus et Celsus putant. Et si fuerit legatum peculium non deducto aere alieno, verendum, ne inutile legatum sit, quia quod adicitur contra naturam legati sit.*

534. † Ulp. ibid. . . . *si pure libertatem* (33. 8) 8 § 1. 8 *accipiet et heres vel vivo domino vel ante aditam hereditatem servo crediderit, legatum peculii minuetur secundum Iuliani sententiam, licet dominus servi numquam fuerit.* 8 *Utrum autem id demum peculium accipimus, quod mortis tempore fuit? an vero et quod postea accessit applicamus vel quod decessit detrahimus? et Iulianus alias accipiendum legatum* = I. (2. 20) 20 = (15. 1) 57 § 1. 2 *peculii ait, si ipsi servo legetur, alias, si alii: nam si ipsi, id tempus in legato spectandum, quo dies legati cedit: si vero extraneo, mortis tempus, sic tamen, ut incrementa ex rebus peculiaribus ad eum perveniant, ut puta partus ancillarum vel fetus pecorum: quod autem ex operis suis vel ex alia re accedit, id, si alii quam ipsi legetur peculium, non debebitur. hoc utrumque Iulianus secundum voluntatem testatoris scribit.*

535. Tunc inutile legatum peculii fit, (33. 8) 12 cum servus vivo testatore decedit: ceterum si mortis tempore servus vixerit, peculium legato cedet.

536. † Scaev. 8 quaest. *Si Sticho manu-* (33. 8) 21 *misso peculium legatum sit et Titio servus peculiaris, quantum peculio detractum erit ob id quod domino debetur, tantum ei accedere, cui vicarius legatus est, Iulianus ait.*

[*Quando dies legatorum cedat*].

537. Si legatum pure datum Titio (34. 4) 10 adimatur sub condicione et pendente condicione Titius decesserit, quamvis condicio defecerit, ad heredem Titii legatum non pertinebit: nam legatum cum sub condicione adimitur, perinde est, ac si sub contraria 1 condicione datum fuisset. Quod ita legatum est: 'Titio decem heres meus dato: si Titio non dederit, eadem decem Sempronio dato', si moriatur Titius ante diem legati, Sempronius legatum utiliter petet: translatum enim legatum intellegi debebit.

538. † Paul. 3 ad Sab. *Quod pure datum* (36. 2) 6 pr. § 1 *est si sub condicione adimatur, quasi sub condicione lega-* 1 *tum habetur.*[1] *At si extrinsecus suspendatur legatum, non ex ipso testamento: licet ante decedat legatarius, ad heredem transmisisse legatum dicimus: veluti si rem dotalem maritus legaverit extero et uxori aliquam pro*

1) *cf.* (35. 1) 44 *pr.* 2) rei uxoriae *Ulp.*

1) *cf. fr.* 537 *pr.*

dotali re pecuniam, deinde deliberante uxore de electione dotis decesserit legatarius atque legatum elegerit mulier, ad heredem transire legatum dictum est. idque et Iulianus respondit: magis enim mora quam condicio legato iniecta videtur.

539. [*Cum in annos singulos legatur, non unum legatum esse, sed plura constat*] nec refert, singuli aurei[1] in annos singulos legentur an in annum primum mille aurei,[2] in secundum homo, in tertium frumentum. (36. 2) 11

† Ulp. 23 ad Sab. . . . *Labeo Sabinus et Celsus et Cassius et Iulianus in omnibus, quae in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cuiusque* 2 *anni huius legati dies cederet. Inde Iulianus ait, hoc legatum si servo relinquatur, deinde post primum vel* 3 *alterum annum sit liber, sibi eum adquirere. Item Celsus scribit, quod et Iulianus probat, huius legati diem ex die mortis*[3] *cedere, non ex quo adita est hereditas, et si forte post multos annos adeatur hereditas, omnium annorum legatario deberi.* (36. 2) 12 § 1—3

540. Ulp. 24 ad Sab. [*Si ususfructus aut decem, utrum legatarius voluerit, sint legata . . .*] *quaerit Iulianus, si post mortem testatoris*[4] *legatarius decedat, an ad heredem transferat decem legatum, et libro trigensimo septimo digestorum scribit posse dici decem transtulisse, quia mortuo legatario dies legati cedit. argumentum Iulianus pro sententia sua adfert tale: 'Seiae decem aut, si pepererit, fundum heres meus dato': nam si, antequam pariat, inquit, decesserit, ad heredem suum decem transmittet.* (36. 2) 14 § 1

541. Is cui ita legatum est 'quandoque liberos habuerit', si praegnate uxore relicta decesserit, intellegitur expleta condicione decessisse et legatum valere, si tamen postumus natus fuerit. (36. 2) 18

542. † Marcian. 6 instit. *Si cum praefinitione annorum legatum fuerit, veluti 'Titio dena usque ad annos decem', Iulianus libro trigensimo*[5] *digestorum scribit interesse: et si quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura esse legata et futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad heredem non transmittere: si vero non pro alimentis legavit, sed in plures pensiones divisit exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum unum esse legatum et intra decennium decedentem legatarium etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere, quae sententia vera est.* (36. 2) 20

[*De codicillis*].

543. Si ei, qui post testamentum factum et ante codicillos scriptos natus esset, codicillis per 1 fideicommissum aliquid daretur, utile est. Quod si ei, qui post testamentum factum et antequam codicilli scriberentur mortuus esset, datum esset, pro non scripto 2 habetur. Codicillorum ius singulare est, ut quaecumque in his scribentur perinde haberentur, ac si in testamento scripta essent. ideoque servo, qui testamenti facti tempore testatoris fuisset, codicillorum tempore alienus, non[6] recte libertas directa datur. et contra si, cum testamentum fiebat, alienus esset, codicillorum tempore testatoris, intellegitur alieno servo libertas data. et ideo licet directae libertates deficiunt, 3 attamen ad fideicommissarias eundum est.[1] Furiosus non intellegitur codicillos facere, quia nec aliud quicquam agere intellegitur, cum per omnia et in omnibus 4 absentis vel quiescentis loco habetur. Hereditas testamento inutiliter data non potest codicillis quasi hereditas confirmari, sed ex fideicommisso petitur salva ratione legis Falcidiae. (29. 7) 2

1) singula sestertiorum milia *Iulian.* 2) sestertii *Iulian.* 3) die mortis] tabulis apertis *Ulp.?* 4) apertas tabulas *Ulp.?* 5) septimo *ins.* 6) non *del.*

1) et ideo . . . eundum est *Trib.?*

LIBER XXXVIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 7.]

[*Ut usus fructus nomine caveatur* (*E.* 171)].

544. Ulp. 18 ad Sab. *Si cuius rei usus fructus legatus erit, dominus potest in ea re satisdationem desiderare, ut officio iudicis hoc fiat: nam sicuti debet fructuarius uti frui, ita et proprietatis dominus securus esse debet de proprietate. haec autem ad omnem usum fructum pertinere Iulianus libro trigensimo octavo digestorum probat. si usus fructus legatus sit, non prius dandam actionem usufructuario, quam satisdederit se boni viri arbitratu usurum fruiturum.* (7. 1) 13 pr. § 2. 3
2 *De praeteritis autem damnis fructuarius etiam lege Aquilia tenetur et interdicto quod vi aut clam, ut Iulianus ait: nam fructuarium quoque teneri his actionibus nec non furti certum est, sicut quemlibet alium, qui in aliena re tale quid commiserit. denique consultus, quo bonum fuit actionem polliceri praetorem, cum competat legis Aquiliae actio, respondit, quia sunt casus, quibus cessat Aquiliae actio, ideo iudicem dari, ut eius arbitratu utatur: nam qui agrum non proscindit, qui vites non subserit, item aquarum ductus conrumpi patitur, lege Aquilia non tenetur. eadem et in usuario dicenda sunt.*
3 *Sed si inter duos fructuarios sit controversia, Iulianus libro trigensimo octavo digestorum scribit aequissimum esse quasi communi dividundo iudicium dari vel stipulatione inter se eos cavere, qualiter fruantur: cur enim, inquit Iulianus, ad arma et rixam procedere patiatur praetor, quos potest iurisdictione sua componere? quam sententiam Celsus quoque libro vicensimo digestorum probat, et ego puto veram.*

[*Ut in possessionem legatorum servandorum causa esse liceat* (*E.* 173)].

545. † Ulp. 52 ad edict. *Si Titio pure legatum fuerit et eius fidei commissum sub condicione, ut Sempronio restitueret, non inique praetorem statuturum Iulianus scripsit, si, antequam legatum consequatur legatarius, fideicommissi condicionalis satis non det, ut magis Sempronio det legati persecutionem, ut is legatario satisdet deficiente condicione reddi decem. sed et si acceperit Titius ab herede decem, aequum esse Iulianus ait cogi eum invicem satisdare aut ipsa decem tradere et Sempronium Titio cavere: et hoc iure utimur, id enim et Marcellus ait.* (36. 4) 5 § 29

546. Si pecuniae numeratae usus fructus legatus esset et in testamento cautum, ne eo nomine satis daretur, proprietas non est legata, sed legatario permittendum satisdare et usum fructum pecuniae habere: et propemodum in hac propositione nullae praetoris erunt partes, quia, nisi satisdetur, agi cum herede non 1 poterit. Qui fideicommissi servandi causa in possessionem missus est, non prius de possessione decedere debet, quam ei fideicommissum solutum aut eo nomine (36. 4) 6

satisdatum fuerit: nam quod si integra re fieret, in possessionem non mitteretur, id cum offeretur, discedere a possessione debet.

*547. Ulp. 51 ad edict. [1]*Si fundus municipum vectigalis ipsis municipibus sit legatus, an legatum consistat petique possit, videamus. et Iulianus libro trigensimo octavo digestorum scribit, quamvis fundus vectigalis municipum sit, attamen quia aliquod ius in eo is* 6 *qui legavit habet, valere legatum. Sed et si non municipibus, sed alii fundum vectigalem legaverit, non videri proprietatem rei legatam, sed id ius quod in vectigalibus fundis habemus.* (30) 71 § 5. 6

LIBER XXXIX.

[*De fideicommissis* I.]

548. † Valens 6 fideic. *Si minor viginti quinque annis servum suum, qui pluris, quam in testamento ei legatum sit, manumittere rogatus fuerit et legatum acceperit, non cogendum praestare libertatem, si legatum reddere paratus sit, Iulianus respondit: ut quemadmodum maioribus liberum sit non accipere, si nolint manumittere, sic huic reddenti legatum necessitas manumittendi remittatur.* (4. 4) 33

549. Si quis cum testamentum nullum habebat, codicillis fideicommissa hoc modo dedit: 'quisquis mihi heres erit bonorumve possessor, eius fidei committo', fideicommissa praestari debent, quia pater familias, qui testamenti factionem habet et codicillos faceret, perinde haberi debet, ac si omnes heredes eius essent, ad quos legitima eius hereditas vel 1 bonorum possessio perventura esset. Sed et si post codicillos factos natus quis esset proximus adgnatus vel suus heres, fideicommissum praestari debebit: intellegitur enim is quoque heres scriptus et ideo non perinde habendus est ac si rupisset hos codicillos. 2 Testamento facto etiamsi codicilli in eo confirmati non essent, vires tamen ex eo capient. denique si ex testamento hereditas adita non fuisset, fideicommissum ex huiusmodi codicillis nullius momenti erit. (29. 7) 3

550. Ulp. 23 ad Sab. [2]*Iulianus libro trigesimo nono digestorum scribit, si fideiussor creditori legasset quod ei deberet, an legatum valeret. et ait creditoris quidem nihil interesse, verum debitorem habere ex testamento actionem: interest enim ipsius liberari, quippe conveniri a fideiussoris herede non poterit.* (30) 49 § 6

551. [*Domus hereditariae exustae et heredis nummis exstructae ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendae sumptuum rationibus deductis restituuntur:*] quod si nulla retentione facta domum tradidisset, incerti condictio ei competet, quasi plus debito solverit. (30) 60

Si in area tua aedificassem et tu aedes possideres, condictio locum non habebit, quia nullum negotium inter nos contraheretur: nam is, qui non debitam pecuniam solverit, hoc ipso aliquid negotii gerit: cum autem aedificium in area sua ab alio positum dominus occupat, nullum negotium contrahit. sed et si is, qui in aliena area aedificasset, ipse possessionem tradidisset, condictionem non habebit, quia nihil accipientis faceret, sed suam rem dominus habere incipiat. et ideo constat, si quis, cum existimaret se heredem esse, insulam hereditariam fulsisset, nullo alio modo quam per retentionem inpensas servare posse. (12. 6) 33

552. Si fundum per fideicommissum relictum unus ex heredibus, excusso pretio secundum reditum eius fundi, mercatus sit propter aes alienum hereditarium praesente et adsignante eo, cui fideicommissum debebatur, placet non fundum, sed pretium eius restitui deberi. MARCELLUS *notat:* si fundum re- 1 stituere malit heres, audiendum existimo. IULIANUS. Si Titio pecunia legata fuerit et eius fidei commissum, ut alienum servum manumitteret, nec dominus eum vendere velit, nihilo minus legatum capiet, quia per eum non stat, quominus fideicommissum praestet: nam et si mortuus fuisset servus, a legato non summo- 2 veretur. Sicuti conceditur unicuique ab eo, ad quem legitima eius hereditas vel bonorum possessio perventura est, fideicommissum dare, ita et ab eo, ad quem impuberis filii legitima hereditas vel bonorum possessio perventura est, fideicommissa recte dabuntur. (30) 92

Plane si filium impuberem exheredaverit, fideicommissum legitimus heres praestare cogendus non 1 erit, nisi idem et patri heres fuerit. Qui rogatus erat, hereditatem, ex qua servus eius heres institutus erat, restituere, *cum* alii servum vendidisset, quaesitum est, an hereditatem restituere cogendus est is, ad quem hereditas ex emptione servi heredis scripti pervenerit. dixi compellendum esse ad fideicommissum restituendum eum, qui servum suum heredem scriptum vendidit, cum pretium hereditatis quam restituere rogatus est, habeat. is autem, ad quem hereditas ex emptione servi heredis scripti pervenerit, ex causa cogendus erit fideicommissum praestare, id est si dominus servi 2 heredis scripti solvendo non erit. Si cui Stichus aut Dama legatus esset electione legatario data et fidei eius commissum esset, ut Stichum alteri praestaret: si Damam vindicare maluerit, nihilo minus Stichum ex causa fideicommissi praestare debebit. sive enim pluris est Dama, compellendus est Stichum redimere, sive minoris, aeque Stichum iuste dare cogetur, cum per eum steterit, quo minus ex testamento haberet quod 3 fideicommissum fuerit. Qui testamento manumittitur et neque legatum neque hereditatem capit, fideicommissum praestare cogendus non est, ac ne is quidem, qui servum legatum rogatus fuerit manumittere: is enim demum pecuniam ex causa fideicommissi praestare cogendus est, qui aliquid eiusdem generis vel similis ex testamento consequitur. (30) 94; = (32) 3 § 1

553. Quidam testamento vel codicillis ita legavit: 'Aureos quadringentos[1] Pamphilae dari volo ita ut infra scriptum est: ab Iulio actore aureos[2] tot et in castris quos habeo tot et in numerato quos habeo tot': post multos annos eadem voluntate manente decessit, cum omnes summae in alios usus translatae essent: quaero, an debeatur fideicommissum. respondi: vero similius est patrem familias demonstrare potius heredibus voluisse, unde aureos quadringentos[1] sine incommodo rei familiaris contrahere possint, quam condicionem fideicommisso iniecisse, quod initio pure datum esset, et ideo quadringenti Pamphilae debe- 1 buntur. Quotiens lege Iulia bona vacantia ad fiscum pertinent, et legata et fideicommissa praestantur, quae 2 praestare cogeretur heres a quo relicta erant. Si tibi servus legatus fuerit et petitum a te, ut Titio (30) 96

1) *De legato civitati relicto? cf. Ulp.* 24, 28.
2) *cf.* (30) 49 § 4. 5. 7.

1) HS CCCC *Iulian.* 2) HS *Iulian.*

aliquid praestares usque ad pretium servi, deinde servus decesserit, nihil fideicommissi nomine praestare 3 cogendus eris. Si scriptus ex parte heres rogatus sit praecipere pecuniam et eis quibus testamento legatum erat distribuere, id quod sub condicione legatum est tunc praecipere debebit, cum condicio exstiterit: interim aut ei aut his quibus legatum est satisdari 4 oportet. Cui statuliber pecuniam dare iussus est, is rogari potest, ut eandem pecuniam alicui restituat: nam cum possit testator codicillis pure libertatem dare et hoc modo condicionem exstinguere, cur non etiam per fideicommissum eandem pecuniam adimendi potestatem habeat?

554. † Paul. 1 fideic. . . . *et si sic fideicommissum dedero ab herede meo: 'te rogo, Luci Titi, ut ab herede tuo petas dari Maevio decem aureos*,[1] *utile erit fideicommissum, scilicet ut mortuo Titio ab herede eius peti possit: idque et Iulianus respondit.* (32)6pr.

555. Ulp. 24 ad Sab. *Uxori suae in annos singulos penoris aliquid heres dare iussus est, si non dedisset, nummos dare damnatus est: quaeritur, an penus legata peti possit an vero solummodo sit in praestatione et, si non praestetur, tunc quantitas petatur. et si quidem semel penus sit legata, non per singulos annos, certo iure utimur, ut et Marcellus libro trigesimo nono digestorum apud Iulianum notat, in praestatione esse dumtaxat penum, quantitatem vero et peti posse.* (33.9)1

556. Lucius Titius cum Erotem actorem haberet, codicillis ita cavit: 'Erotem liberum esse volo: quem rationes reddere volo eius temporis, quod erit post novissimam meam subscriptionem'. postea vivus Erotem manumisit in eodem actu habuit rationesque subscripsit usque in eum diem, qui fuit ante paucissimos dies quam moreretur. heredes Lucii Titii dicunt quasdam summas et servum adhuc Erotem et postea liberum accepisse neque in eas rationes, quae a Lucio Titio subscriptae sunt, intulisse: quaero, an heredes ab Erote nihil exigere debent eius temporis, quo Lucius Titius subscripsit. respondi Erotem ex ea causa quae proponeretur liberationem petere non posse, nisi et hoc specialiter ei remissum est. (34.3)12

557. † Gai. 1 fideic. *Quidam relegatus facto testamento post heredis institutionem et post legata quibusdam data ita subiecit: 'si quis ex heredibus ceterisve amicis, quorum hoc testamento mentionem habui, sive quis alius restitutionem mihi impetraverit ab imperatore et ante decessero, quam ei gratias agerem: volo dari ei qui id egerit a ceteris heredibus aureos*[2] *tot'. unus ex his, quos heredes scripserat, impetravit ei restitutionem et antequam id sciret, decessit. cum de fideicommisso quaereretur, an deberetur, consultus Iulianus respondit deberi: sed etiam si non heres vel legatarius, sed alius ex amicis curavit eum restitui, et ei fideicommissum praestari.* (34.5)5pr.

558. [3]Quotiens pater familias unum vel duos heredes coheredibus suis restituere hereditatem iubet, intellegitur easdem partes in fideicommissis facere, quas in hereditate distribuenda fecerit. sed si iubeantur hi, quibus fideicommissum datur, pecuniam numerare atque ita fideicommissa recipere, ex quantitate pecuniae, quam dare iubentur, voluntas colligenda est patris familias. nam si ex disparibus partibus heredes scripti aequas partes dare iubentur, propius est, ut viriles recipere debeant: si vero summa pecuniae dandae congruit portionibus, hereditarias portiones accipere debebunt. (36.1)24

559. Quidam ita testamento scripserat: 'a te, heres, peto fideique tuae committo, ut quidquid ex hereditate mea ad te pervenerit, filio meo prima quaque die aut, si prius quid ei acciderit, matri eius des reddas'. quaeritur, cum antequam adeatur hereditas puer decesserit, an fideicommissum matri debeatur. respondi, si puer, antequam dies fideicommissi cedat, decessisset, fideicommissum translatum esse ad matrem, postea autem quam dies fideicommissi cessit si decesserit, ad heredem pueri fideicommissum pertinere. sed an ea voluntas fuit patris familias, ut, si ante restitutum fideicommissum puer decessisset matri potius quam heredibus praestaretur, praetor aestimabit ex persona matris et ex persona heredis pueri. MARCELLUS: sed testatoris voluntati congruum est, quandocumque puer decesserit, sive antequam dies fideicommissi cedit sive postea, ad matrem transferri fideicommissum, si non iam puer hoc acceperit, eoque 1 iure utimur. Si servo herede scripto dominus rogatus est eidem servo restituere hereditatem, cum liber esset, 2 utile fideicommissum est. Si quis filium suum ex asse heredem instituit et codicillis, quos post mortem filii aperiri iussit, fidei eius commisit, ut, si sine liberis decesserit, hereditatem suam sorori suae restitueret, et filius cum sciret, quod in codicillis scriptum esset, Stichum servum hereditarium testamento suo liberum esse iussit: heredes filii pretium eius servi sorori defuncti praestare debent libertate favore sui servata. hoc amplius et si ignorasset filius codicillos a patre factos, nihilo minus heredes eius pretium praestare debebunt, ne factum cuiusquam alteri damnum 3 adferat. Sed et si servus iste a Sempronio heres institutus sit eamque hereditatem, posteaquam ex testamento fratris ad libertatem pervenerat, adierit, hereditatis quoque aestimationem heredes fratris sorori eius praestare debent, quia, si manumissus non esset, iussu mulieris adire eam potuisset. si vero vivente filio Sempronius decesserit, hereditas in causa fideicommissi non deduceretur: quippe ab ipso filio adire iussus hereditatem ei adquireret. (36.1)26 =(45.1)91§2

LIBER XL.

[*De fideicommissis* 2.]

[*Ad SC Trebellianum et Pegasianum*].

560. Is cui hereditas tota per fideicommissum relicta est et praeterea fundus, si decem dedisset heredi, et heres suspectam hereditatem dixerit et eam ex Trebelliano[1] restituerit, causam dandae pecuniae non habet, et ideo quod eo nomine quasi implendae condicionis gratia dederit, condictione repetet. (12.6)34

561. † Papin. 9 quaest. . . . *Iulianus non insuptili ratione motus patrem, cuius filius heres institutus est, extero quidem habita ratione legis Falcidiae restituere hereditatem respondit, quoniam ex persona filii teneretur, ipsi vero filio non admissa Falcidia, quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset ac pater non ut heres, sed ut pater rogari videtur. et ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se pervenit ex legato vel hereditate filio relictis, restituere isque vivo patre de-* (30)11

1) HS $\overline{X}$ *Paul.* 2) HS *Gai.* 3) Ulpianus *inscr. F.*

1) Pegasiano *Iulian.*

cedat, omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris vires acceperit.

562. *MARCELLUS.* Sed si ideo legatum [(35. 2) 75] ei [*i. e. heredi*] datum est, ut integra legata vel fideicommissa praestet, deneganda erit actio legati, si lege Falcidia uti mallet.

563. Titia testamento suo Titium fratrem [(35. 2) 86] suum ex parte tertia heredem instituit fideique eius commisit, ut hereditatem retenta quarta parte Secundae et Proculae restituat: eadem fratri quaedam praedia praelegavit: quaero, an Titius ea quae praelegata sunt etiam pro ea parte hereditatis quam rogatus est ut *restitueret*, restituere an integra retinere debeat. respondi Titium legata integra retinere debere, sed in partem quartam imputari oportere duodecimam partem praediorum. sed si non esset adiectum, ut pars quarta deduceretur, totum trientem praediorum legi Falcidiae imputari oportere, quoniam contra sententiam matris familiae lex Falcidia induceretur.

564. † Ulp. 3 fideic. *De illo* [(36.1) 1 § 8.16.17.20.21] *quaeritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano senatus consulto, ipse quoque restituendo ex eodem senatus consulto transferat actiones: et Iulianus scribit etiam ipsum transferre actiones, quod et Maecianus probat et nobis placet.*
16 *Si heres praecepto fundo rogatus sit hereditatem restituere, ex Trebelliano senatus consulto restituet hereditatem. nec multum facit, si fundus pignori datus est: neque enim aeris alieni personalis actio fundum sequitur, sed eum, cui hereditas ex Trebelliano senatus consulto restituta est. sed cavendum est heredi a fideicommissario, ut, si forte fundus fuerit evictus a creditore, habeat heres cautum. Iulianus autem cavendum non putat, sed aestimandum fundum, quanti valet sine hac cautione, hoc est quanti vendere potest sine cautione: et si potest tanti vendere non interposita cautione, quantum facit quarta pars bonorum, ex Trebelliano transituras actiones: si minoris, retento eo quod deest similiter ex Trebelliano*[1] *restitutionem fieri: quae sententia multas quaestiones*
17 *dirimit. Si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legaverit et deductis ducentis rogaverit heredem Seio restituere hereditatem, an trecentorum onus fideicommissarius subeat an vero hactenus, quatenus ad eum ex hereditate pervenit? Iulianus ait competere quidem adversus eum trecentorum petitionem, non autem amplius quam in ducentis actionem adversus fideicommissarium daturum, in heredem autem centum.*
20 *Sed si quadringenta habens ducenta legaverit Titio et partem dimidiam hereditatis Sempronio restituere rogaverit, ex Trebelliano restitutionem faciendam Iulianus ait et legatorum petitionem scindi sic, ut centum quidem petantur ab herede, centum vero alia legatarius a fideicommissario petat.*
21 *Idem Iulianus scribit, si is, qui quadringenta in bonis habeat, trecenta legasset et deductis centum rogasset heredem, ut hereditatem Sempronio restituat, debere dici deductis centum restituta hereditate legatorum actionem in fideicommissarium dari.*

565. † Ulp. ibid. [*Qui quadringenta reli-* [(36.1) 3 pr.] *quit, Titio trecenta legavit, heredis fidei commisit, ut tibi hereditatem restitueret, isque suspectam iussu praetoris adiit et restituit: quaerebatur, quid legatario dare deberes.*] . . . *Marcellus autem apud Iulianum in hac specie ita scribit: si ad heredis onus esse testator legata dixerit et heres sponte adiit hereditatem, ita debere computationem Falcidiae iniri, ac si quadringenta per fideicommissum essent relicta, trecenta vero legata, ut in septem partes trecenta dividantur et ferat quattuor partes fideicommissarius, tres partes legatarius. quod si suspecta dicta sit hereditas et non sponte heres adiit et restituit, centum quidem de quadringentis, quae habiturus esset heres, resident apud fideicommissarium, in reliquis autem trecentis eadem distributio fiet, ut ex his quattuor partes habeat fideicommissarius, reliquas tres legatarius: nam iniquissimum est plus ferre legatarium ideo, quia suspecta dicta est hereditas, quam laturus esset, si sponte adita fuisset.*

566. † Ulp. 4 fideic. *Meminisse autem* [(36. 1) 6 § 1] *oportebit de herede instituto senatum loqui*[1]: *ideoque tractatum est apud Iulianum, ad intestatos locum habeat. sed est verius eoque iure utimur, ut hoc senatus consultum ad intestatos quoque pertineat, sive legitimi sive honorarii sint successores.*

567. † Ulp. ibid. *Si quis alio loco re-* [(36.1) 6 § 6] *stituere hereditatem iussus sit et suspectam eam dicat, Iulianus scribit cogendum eum esse similemque ei, qui in diem rogatus est restituere.*

Sed et si alio loco iussus est adire[2] *et rei* [(36. 1) 9 pr.] *publicae causa absit, aeque cogendum adire hereditatem et restituere Iulianus ait, ubi abest.*

568. † Ulp. ibid. . . . *quaeritur, si quis* [(36. 1) 17 § 3] *hereditatem rogatus sit restituere deducto aere alieno vel deductis legatis, an suspectam dicens cogi possit adire et restituere hereditatem, quia vi ipsa magis id quod superest ex hereditate quam ipsam hereditatem restituere sit rogatus. et sunt qui putent, ut Maecianus, inutilem esse hanc deductionem: nec enim posse ex iure deduci quantitatem, non magis quam si fundum quis deducto aere alieno vel deductis legatis restituere sit rogatus: neque enim recipit fundus aeris alieni vel legati minutionem. sed Iulianum existimare refert Trebelliano senatus consulto locum esse et, ne dupliciter fideicommissarius oneretur, et cum heres aes alienum vel legatum deducit et cum convenitur a creditoribus et legatariis, restituta sibi ex Trebelliano hereditate debere aut deductionem eum non pati ab herede aut cavere illi heredem defensum iri eum adversus legatarios ceterosque.*

569. [*Omnibus civitatibus . . . restitui de-* [(36. 1) 28] *bere et posse hereditatem fideicommissam Apronianum senatus consultum iubet . . .*,] ita tamen, ut hi quibus restituetur hereditas actorem eligant et ad agendum et ad
1 excipiendas actiones. Si servum here- [=(36. 1) 65 § 4] ditarium heres, qui coactus adierit, iussisset adire hereditatem ab alio eidem servo relictam et tunc hereditatem, quam suspectam sibi esse dixerat, restituerit, an etiam eam hereditatem, quae per servum adquisita esset, restituere deberet, quaesitum est. dixi non magis hanc hereditatem in restitutionem venire, quam quod servus hereditarius post aditam hereditatem stipulatus fuisset aut per traditionem[3] accepisset aut fructus, qui ex rebus hereditariis percepti fuissent, utique si nulla mora fideicommisso facta fuisset. sed si quid ante aditam hereditatem servus stipulatus fuisset aut per traditionem[3] accepisset, id restitui debebit, sicut

1) similiter ex Trebelliano] ex Pegasiano *Iulian.*

1) *Agitur de SCo Pegasiano.* 2) cernere *Iulian.* 3) mancipio *Iulian.*

fructus ante aditam hereditatem in restitutionem 2 venient. Qui suspectam sibi hereditatem dicit, nullum commodum ex testamento consequetur, quod habiturus non esset, si heres institutus non fuisset aut non adisset. et ideo si pupillo substitutus fuerit itaque: 'quisquis mihi heres erit, idem filio meo heres esto', hereditatem, quae ex substitutione ad eum pervenerit, restituere cogendus erit. si vero detracto hoc articulo 'quisquis mihi heres erit' substitutus ita fuerit: 'Titius filio meo heres esto', tum, si solus patri heres extiterit, nihilo minus cogendus erit hereditatem pupilli restituere, si vero coheredem habuerit, retinebit pupilli hereditatem, quia potuit coherede adeunte, quamvis ipse patris omisisset hereditatem, ex substitutione adire. 3 Si pater filium, quem in potestate habebat, heredem scripserit et ab eo petierit, ut hereditatem Sempronio restitueret, isque suspectam sibi esse dicet, poterit ex Trebelliano senatus consulto hereditas restitui, qua re, et si non inmiscuerit se hereditati, nihilo minus actiones, quae ei et in eum competebant, ad Sempronium 4 transferentur. A patre heres scriptus [= (28. 6) 2 § 2] et exheredato filio substitutus si rogatus fuerit hereditatem, quae ad eum ex substitutione pervenerit, Titio restituere, cogendus non est vivo pupillo patris hereditatem adire, primum quia sub condicione fideicommissum datum est, deinde quia non probe de hereditate viventis pueri aget: mortuo autem pupillo compelli de- 5 bet hereditatem patris adire. Quod si [= (36. 1) 11 § 1] duo heredes a patre instituti fuerint et utriusque fidei commissum sit, ut exheredati filii hereditatem restituerent, satis erit vel unum cogi adire: hoc enim facto etiam is, qui patris hereditatem non adit, filii here- 6 ditatem adire et restituere cogetur. Quotiens filius emancipatus bonorum possessionem contra tabulas accipit, nulla ratio est compellendi heredis ad restituendam hereditatem et sicut neque legata neque fideicommissa cetera praestare cogitur, ita ne ad restitutionem quidem hereditatis compelli debet. *MARCELLUS:* plane non est compellendus adire, si iam filius bonorum possessionem, ne intercidat fideicommissum mortuo herede instituto et omissa a filio bonorum possessione. 7 Qui ex Trebelliano senatus consulto hereditatem restituit, sive petat a debitoribus hereditariis sive ab eo petatur, exceptione restitutae hereditatis adiuvari vel summoveri potest. actiones autem fideicommissario competunt, quas habuit heres eo tempore, quo fideicommissum restituebat. *MARCELLUS:* sed eas quoque actiones, quae sub condicione erant et quarum dies eo tempore non cesserat, fideicommissario competere placet. sed antequam restitueretur hereditas, exceptione aliqua heres adiuvandus non est: cum hoc minus ex causa 8 fideicommissi sit restituturus. Trebellianum[1] senatus consultum locum habet, quotiens quis suam hereditatem vel totam vel pro parte fidei heredis committit. 9 Quare si Maevius te heredem instituerit [= (36. 1) 18 § 1] et rogaverit, ut hereditatem *Titii restituas, a quo esses heres institutus, et tu hereditatem* Maevii adieris, perinde a te fideicommissum petetur, ac si fundum, qui tibi a Titio legatus esset, restituere rogatus fuisses: ideoque et si suspectam Maevii hereditatem dixeris, cogi te 10 non oportet eam adire. Quod si Maevius te rogaverit et suam hereditatem et Titianam restituere tuque sponte adieris hereditatem, uteris legis Falcidiae commodo et

1) Pegasianum *Iulian.*

partem quartam Maevianae hereditatis retinebis, dimidiam et quartam ex fideicommisso restitues. nec interit, eidem utramque hereditatem an alii Maevianam, alii Titianam rogatus fueris restituere. sed si suspectam Maevianam hereditatem dixeris, cogeris eam adire et restituere ei, cui rogatus fueris: is autem, cui Titianam hereditatem restituere rogatus fueris, non poterit te 11 compellere ad adeundum. Si ex Trebelliano hereditatem restituit heres et fructus praediorum retinet vel ipsa praedia, sive etiam debitor eius qui testamentum fecit fuerit, necessarium est actionem adversus eum fideicommissario dari. *MARCELLUS:* hoc idem necessario faciendum est, cum parte hereditatis restituta familiae erciscundae iudicium inter eum qui restituit 12 hereditatem et qui receperit accipietur. Qui rogatus est emancipato filio restituere hereditatem, cogi debet adire et restituere, quamvis filius contra tabulas bono- 13 rum possessionem accipere possit. Si patronus ex parte debita heres institutus et rogatus restituere hereditatem suspectam sibi esse dicat, puto rectius facturum praetorem, si coegerit eum adire hereditatem et restituere, quamvis possit mutata voluntate eam partem 14 hereditatis retinere. Si praeceptis quibusdam rebus heres rogatus sit restituere hereditatem et coactus eam adierit, an praecipere debeat? respondi eum, qui iussu praetoris adit hereditatem, omni commodo prohiberi 15 debere. Sed si eidem legatum esset [= (36. 1) 11 pr.] sub hac condicione 'si heres non esset' et suspectam sibi hereditatem dicat, non aliter cogendus est adire,[1] quam ut legata, quae sub condicione 'si heres non esset' data erant, restituantur, non quidem a coheredibus, ne onerentur, sed ab eo cui restituta fuerit hereditas. nam sicut explendae fidei gratia cogendus est adire hereditatem, ita ob id ipsum damno adfici non 16 debebit. Heres ex asse erat instituta consobrina mea et eius fidei commissum, ut partem dimidiam hereditatis statim Publio Maevio restitueret, alteram partem, cum ipsa moreretur, eidem Publio Maevio: praeterea alia aliis legata data sunt. Maevius partem dimidiam hereditatis statim percepit et cavit, quod amplius quam per legem Falcidiam liceret cepisset, redditu iri: sed et ceteri legata solida acceperant et similiter de restituendo quod amplius percepissent caverunt. mortua consobrina mea Publius Maevius desiderat sibi alteram partem hereditatis cum fructibus restitui. quaero itaque, quantum ei restituere debeam? utrum quod supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remanserat nec amplius quicquam? an et ab aliis, quibus legata soluta sunt, repetere quid debeam et quantum? item quaero, si quod ab his ex stipulatione percepero et quod apud consobrinam meam supra quadrantem remanserat, non efficiet partem dimidiam hereditatis, an ex incremento et fructibus eius summae, quae supra quadrantem bonorum penes consobrinam meam remansit, supplere ei debeam, dumtaxat ne partem dimidiam hereditatis quantitas quae restitueretur excedat? an vero, sicut Publius Maevius desiderat, quidquid seposito quadrante bonorum eiusque quadrantis fructibus perceptum est restitui ei debet? respondi, quod supra quadrantem penes consobrinam tuam remansit, si adiectis fructibus quantitatem partis dimidiae hereditatis, quae mortis tempore fuit, non minuet, totum Publio Maevio restituendum: nec ex stipulatione ab

1) *cf.* (36. 1) 61 *pr. v.* 'responsum est non esse cogendum'.

his, quibus legata soluta sunt, repeti quicquam potest. si vero fructus quantitatem partis dimidiae exuberant, quadranti tuo et fructibus eius accedet. si vero fructus eius partis, quae supra quadrantem apud consobrinam tuam remanserat, non implent quantitatem partis dimidiae bonorum, ex stipulatione agi poterit. in summa ratio ita ponenda est, ut tu omni modo quadrantem *et fructus eius, praeterea, si eius quod quadrantem* excedit fructus in tantum excreverit, ut quantitatem partis dimidiae bonorum excedat, etiam id quod ex- 17 cesserit retineas. Qui suos servos rogatus est manumittere et hisdem hereditatem restituere, detracto pretio servorum hereditatem restituere debebit.

570. † Gai. 2 fideic. . . . *si con-* [(36.1) 65 § 9. 10. 13] *dicio adscripta est et ea est, quam praetor remittit, sufficit edictum, ut Iulianus ait: hactenus iubendus est, ut constituat praetoris actionibus uti aut petat bonorum possessionem secundum tabulas, ut ita nanctus actiones tunc restituta hereditate transferat eas ex senatus consulto.* 10 *Si vero nominis ferendi condicio est, quam praetor exigit, recte quidem facturus videtur, si eam expleverit: nihil enim male est honesti hominis nomen adsumere, nec enim in famosis et turpibus nominibus hanc condicionem exigit praetor. sed tamen si recuset nomen ferre, remittenda est ei condicio, ut Iulianus ait, et permittendae utiles actiones, aut bonorum possessio secundum tabulas danda est, uti nanctus actiones transferat eas ex senatus consulto.*
13 *Iulianus ait, si heres institutus Titio rogatus sit restituere, substitutus Maevio et institutus suspectam sibi hereditatem esse dicat, desiderante Titio iubendum eum adire et restituere.*

571. † Maecian. 5 fideic. *Si testator rogasset* [(36.1) 67 § 1] *heredem, ut restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset, dicendum erit compellendum heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire et restituere eam mulieri etiamsi nupsisset. idem in ceteris quoque condicionibus Iulianus noster probat, quae similiter nisi fine vitae expleri non possent. secundum quam sententiam cautione praestita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub isdem condicionibus heres rogatus esset, restituet hereditatem.*

572. † Paul. 2 fideic. *Etiam absentis pro-* [(36.1) 68 § 1] *curatori, si desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc senatus consulto*[1] *Iulianus scripsit, si tamen caveat de rato habendo, si non evidens absentis voluntas esset.*

*

v. lib. LX. [(34.3) 3 § 2]

v. fr. 631 (*lib. XLV*). [(49.4) 1 § 14]

LIBER XLI.

[*De operis novi nuntiatione* (*E.* 174)].

573. Cum procurator opus novum nuntiat, [(39.1) 13] et satisdat rem ratam dominum habiturum et remissio 1 in domini personam confertur: si dominus opus novum nuntiaverit intra diem, quae stipulatione ex operis novi nuntiatione interposita comprehensa esset, committitur stipulatio: si praeterita ea die dominus nuntiaret, non committitur. nam et ipsi domino, cum semel nuntiaverit, non permittitur iterum nuntiare, quamdiu 2 stipulatio ex operis novi nuntiatione teneret. Si in remissione a parte eius, qui opus novum nuntiaverat, procurator interveniat, id agere praetorem oportet, ne

1) his senatus consultis *Paul.?*

falsus procurator absenti noceat, cum sit indignum quolibet interveniente beneficium praetoris amitti,

et ideo neque exceptiones procuratoriae [(39.1) 6] opponi ei debent nec satisdare cogendus est ratam rem dominum habiturum.[1]

[*De damno infecto* (*E.* 175)].

574. † Ulp. 53 ad edict. . . . *quaeritur, si* [(39.2) 7 § 2] *ante, quam caveretur, aedes deciderunt neque dominus rudera velit egerere eaque derelinquat, an sit aliqua adversus eum actio. et Iulianus consultus, si prius, quam damni infecti stipulatio interponeretur, aedes vitiosae corruissent, quid facere deberet is, in cuius aedes rudera decidissent, ut damnum sarciretur, respondit, si dominus aedium, quae ruerunt, vellet tollere, non aliter permittendum, quam ut omnia, id est et quae inutilia essent, auferret, nec solum de futuro, sed et de praeterito damno cavere eum debere: quod si dominus aedium, quae deciderunt, nihil facit, interdictum reddendum ei, in cuius aedes rudera decidissent, per quod vicinus compelletur aut tollere aut totas aedes pro derelicto habere.*

Hoc amplius Iulianus posse dici compellen- [(39.2) 9 pr.] *dum eum, ut etiam de praeterito damno caveret: quod enim re integra custoditur, hoc non inique etiam post ruinam aedium praestabitur. integra autem re unusquisque cogitur aut de damno infecto cavere aut aedibus carere quas non defendit. denique, inquit, si quis propter angustias temporis aut quia rei publicae causa aberat non potuerit damni infecti stipulari, non inique praetorem curaturum, ut dominus vitiosarum aedium aut damnum sarciat aut aedibus careat. sententiam Iuliani utilitas comprobat.*

575. † Ulp. ibid. *Quaesitum est, si solum* [(39.2) 9 § 4] *sit alterius, superficies alterius, superficiarius utrum repromittere damni infecti an satisdare debeat. et Iulianus scribit, quotiens superficiaria insula vitiosa est, dominum et de soli et de aedificii vitio repromittere aut eum, ad quem superficies pertinet, de utroque satisdare: quod si uterque cesset, vicinum in possessionem mittendum.*

576. † Paul. 48 ad edict. *Quamvis alienus* [(39.2) 10] *usus fructus sit, dominum promittere oportere Cassius ait, nisi proprietarius in totum repromittat vel fructuarius satisdat, mitti oportet in possessionem eum, cui non caveatur. sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caveat, denegandam ei fructus petitionem Iulianus scribit.*

577. † Ulp. 53 ad edict. *Si quis opus* [(39.2) 13 § 10. 11] *novum nuntiaverit, an nihilo minus damni infecti ei caveri debeat, Iulianus tractat. et magis probat caveri oportere: nam et ei, qui egerit ius adversario non esse altius tollere aedificium, caveri debere. item eum, adversus quem interdictum quod vi aut clam competit, cavere debere Iulianus ait, quia non est cautum neque de vitio aedium neque de* 11 *damno operis. Si quis, quia sibi non cavebatur, in possessionem aedium missus fuerit, deinde is cuius aedes fuerunt, cum praeterea alias aedes haberet, desideret ab eo, qui in possessionem missus est, ut sibi damni infecti harum aedium nomine, quarum in possessionem missus est, caveret, an sit audiendus, videamus. et Iulianus scribit: is qui vitiosis aedibus cesserit, si integras retinuerit, numquid improbe ab eo, qui vitiosas aedes coepit possidere, cautionem exigit, cum ideo possessionem amiserit, quia ipse damni infecti satis non dederat? et sane parum*

1) *v. Bülow, Prozesseinr. p.* 32 *n.* 5.

probe postulat ab eo caveri sibi earum aedium nomine, quarum ipse cavere supersedit: quae sententia vera est.

578. † Ulp. ibid. *Iulianus scribit eum,* (39. 2) 15 § 16 *qui in possessionem damni infecti nomine mittitur, non prius incipere per longum tempus*[1] *dominium capere, quam secundo decreto a praetore dominus constituatur.*

579. † Paul. 48 ad edict. *Si is, qui unas* (39. 2) 18 § 5 *aedes habebat, stipulatus fuerit, deinde vicinas comparaverit, an earum quoque nomine, quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quaesitum est. Iulianus scribit videndum, ne earum dumtaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum et promissorem initio actum fuerit. cui consequens videri posse, ut et, cum aedium communium nomine duo socii stipulentur, de eo dumtaxat damno caveri videatur, quod in parte aedium cuique socio datum fuerit. sive ergo redemerit alteram partem quis ex his sive adiudicata fuerit, non augeri promissionis obligationem.*

580. † Ulp. 43 ad Sab. *Quotiens ex* (39. 2) 40 § 2. 3 *damni infecti plures agunt, quia in eadem re damnum passi sunt, id est in aedibus, non debet unusquisque eorum in solidum agere, sed in partem experiri: neque enim damnum, quod pluribus datum est, unicuique in solidum datum est, sed in partem datum esse videtur. et ideo unicuique in partem competere actionem Iulianus scripsit.*[2] 3 *Item si plurium sint aedes, quae damnosae imminent, utrum adversus unumquemque dominorum in solidum competit an in partem? et scripsit Iulianus, quod et Sabinus probat, pro dominicis partibus conveniri eos oportere.*

[*De aqua* (*E.* 176)].

581. Iter nihil prohibet sic constitui, ut (8. 4) 14 quis interdiu dumtaxat eat: quod fere circa praedia urbana etiam necessarium est.

582. Lucio Titio ex fonte meo ut aquam (43. 20) 4 duceret, cessi: quaesitum est, an et Maevio cedere possim, ut per eundem aquae ductum aquam ducat: et si putaveris posse cedi per eundem aquae ductum duobus, quemadmodum uti debeant. respondit: sicut iter actus via pluribus cedi vel simul vel separatim potest, ita aquae ducendae ius recte cedetur. sed si inter eos, quibus aqua cessa est, non convenit, quemadmodum utantur, non erit iniquum utile iudicium reddi, sicut inter eos, ad quos usus fructus pertinet, utile communi dividundo iudicium reddi plerisque placuit.

[*Aquae pluviae arcendae* (*E.* 177)].

583. † Ulp. 53 ad edict. *Iulianus quoque* (39. 3) 4 § 1. 2 *scribit, si post iudicium aquae pluviae arcendae susceptum fundum alienaverit is cum quo actum esset, de praeterito damno et de opere restituendo id statuere iudicem debere, quod iudicaret, si nulla alienatio facta esset: nam et fundo alienato nihilominus iudicium manere et damni rationem venire etiam eius, quod alienationem contingit.* 2 *Idem Iulianus scribit aquae pluviae arcendae actionem non nisi cum domino esse idcircoque, si colonus ignorante domino opus fecerit, dominum fundi nihil amplius quam patientiam praestare debere, colonum autem interdicto quod vi aut clam impensam quoque restituendi operis et damnum, si quod ex eo datum fuerit, praestare cogendum. si tamen dominus desideret caveri sibi damni infecti ab eo, ex cuius praedio nocet, aequissimum erit caveri oportere.*

1) usu *Ulp.* 2) *cf. fr.* 584 § 3.

584. † Paul. 49 ad edict. *Officium autem* (39. 3) 11 § 3. 4 *iudicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se Iulianus ait, si forte unius fundus fuerit cui aqua noceat, si vero in quo opus factum sit, plurium et cum uno eorum agatur: utrum et eius damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, et operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat, quemadmodum, cum servi communis nomine noxali iudicio cum uno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniam quod praestiterit, potest a socio recipere? an vero is cum quo agitur pro parte sua et damni dati et operis non restituti nomine damnandus sit, ut in actione damni infecti fiat, cum eius praedii, ex quo damnum metuatur, plures domini sint et cum uno eorum agatur? licet opus, ex quo damnum futurum sit, individuum sit et ipsae aedes solumque earum non potest pro parte dumtaxat damnum dare, nihilo minus eum cum quo agitur pro sua parte condemnari.*[1] *magisque existimat id servandum in aquae pluviae arcendae actione, quod in actione damni infecti, quia utrubique non de praeterito,* 4 *sed de futuro damno agitur. Quod si is fundus, cui aqua pluvia nocet, plurium sit, agere quidem vel singulos posse: sed damni, quod post litem contestatam datum sit, non amplius parte sua consecuturum: item si opus restitutum non fuerit, non amplius, quam quod pro parte eorum interfuerit opus restitui, condemnationem fieri oportere.*

LIBER XLII.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 1.]

[*De manumissis vindicta*].

585. Si pater filio per- (40. 2) 4. *Ad pr. cf.* (40. 9) 15 § 1 miserit servum manumittere et interim decesserit intestato, deinde filius ignorans patrem suum mortuum libertatem imposuerit, libertas servo favore libertatis contingit, cum non appareat mutata esse domini voluntas.[2] sin autem[3] ignorante filio vetuisset pater per nuntium et antequam filius certior fieret, servum manumisisset, liber non fit. nam ut filio manumittente servus ad libertatem perveniat, durare oportet patris voluntatem: nam si mutata fuerit, non erit verum volente patre 1 filium manumisisse. Quotiens dominus servum manumittat, quamvis existimet alienum esse eum, nihilo minus verum est voluntate domini servum manumissum et ideo liber erit. et ex contrario si se Stichus non putaret manumittentis esse, nihilo minus libertatem contingere. plus enim in re est, quam in existimatione et utroque casu verum est Stichum voluntate domini manumissum esse. idemque iuris est et si dominus et servus in eo errore essent, ut neque ille se dominum nec hic se servum eius putaret. 2 Minor viginti annis dominus nec communem quidem servum sine consilio recte manumittit. PAULUS *notat:* sed si pignori obligatum sibi minor viginti annis manumitti patiatur, recte manumittitur, quia non tam manumittere is quam non impedire manumittentem intellegitur.

586. An apud se manumittere possit is (40. 2) 5 qui consilium praebeat, saepe quaesitum est. ego, qui meminissem Iavolenum praeceptorem meum et in

1) *cf. fr.* 580. 2) libertas . . . voluntas *Trib., cf.* (40. 9) 15 § 1: Iulianus ait . . . non fieri eum liberum. 3) sin autem] sed et si *Iulian.*

Africa et in Syria servos suos manumisisse, cum consilium praeberet, exemplum eius secutus et in praetura et consulatu meo quosdam ex servis meis vindicta liberavi et quibusdam praetoribus consulentibus me idem suasi.

587. †*Mulier sine tutoris auctoritate* [Dosith. 15] [*inter amicos manumittere non potest*], *nisi ius liberorum habeat: tunc enim* [*et*] *vindicta sine tutore potest manumittere. unde si mulier absens liberum esse iusserit, quae ius liberorum non habeat, quaesitum est, an* [*competat libertas*] *tutore eius auctoritatem accommodante eo tempore, quo epistula scribitur servo a domina? Iulianus negat: existimat enim eo tempore debere auctoritatem praestari, quo peragitur* [*manumissio*], *tunc* [*autem*] *peragi intellegi, cum servus cognoverit dominae voluntatem.*

[*De manumissis testamento*].

588. Lege Cornelia testamenta eorum, [(28. 1) 12] qui in hostium potestate decesserint, perinde confirmantur, ac si hi qui ea fecissent in hostium potestatem non pervenissent, et hereditas ex his eodem modo ad unumquemque pertinet. quare servus heres[1] scriptus ab eo, qui in hostium potestate decesserit, liber et heres erit seu velit seu nolit, licet minus proprie necessarius heres dicatur: nam et filius eius, qui in hostium potestate decessit, invitus hereditati obligatur, quamvis suus heres dici non possit, qui in potestate morientis non fuit.

[*De fideicommissariis libertatibus*].

589. Si mihi Stichus legatus esset fideique [(30) 97] meae commissum, ut aut Stichum aut Pamphilum meum servum redderem, et in Sticho aliquid ex legato propter legem Falcidiam perdidissem, necesse habebo aut Pamphilum servum meum totum Titio dare aut eam partem Stichi, quam legatorum nomine accepero. MARCELLUS *notat:* In testatoris servo non [(35. 2) 34] erit Falcidiae locus: si vero pecuniam aliudve quid legaverit fideique legatarii commiserit, ut alienum servum vel legatarii manumitteret, locus erit.

590. † Pomp. 5 ex Plaut. *Iulianus ait,* [(40. 4) 40 pr.] *cum idem homo et per fideicommissum detur alicui et liber esse iubeatur, heredem libertatem praestare debere: non enim cogetur, inquit, ex causa fideicommissi aestimationem sufferre, cum debitam libertatem reddiderit.*

591. † Pomp. 7 epistul. *Apud Iulianum ita* [(40. 5) 20] *scriptum est: 'si heres rogatus servum manumittere ex Trebelliano senatus consulto hereditatem restituerit, cogi debebit manumittere, et si latitabit vel si iusta ex causa aberit, praetor causa cognita secundum senatus consulta ad eas causas pertinentia pronuntiare debebit. si vero servum usuceperit is, cui hereditas restituta fuerit, ipsum competit*[2] *manumittere et eadem in personam eius observari conveniet, quae circa emptores custodiri solent'.*

592. Si pater duos filios heredes in- [(40. 5) 47] stituerit et adgnatione postumi ruptum testamentum fuerit, quamvis hereditas pro duabus partibus ad eos pertineat, tamen fideicommissae libertates praestari non debent, sicuti ne legata quidem aut fideicommissa 1 praestare coguntur. Si, cum alienum servum heres rogatus sit manumittere, item communem vel eum, in quo usus fructus alienus est, latitet, non inique senatus 2 consulto[3] libertatibus succurretur. Si Sticho libertas per fideicommissum data fuerit sub condicione, si rationes reddidisset, et is absente herede paratus sit reliqua solvere, praetoris officio continetur, ut virum bonum eligat, cuius arbitrio rationes computentur, et pecuniam, quae ex computatione colligitur, deponat, atque ita pronuntiet libertatem ex causa fideicommissi deberi. haec autem fieri conveniet, si heres ex iusta causa aberit: nam si latitabit, satis erit liquere praetori per servum non stare, quo minus condicioni pareat, atque ita pronuntiare de libertate oportebit. 3 Cum sub condicione legato servo liber- [=(40.4) 40 § 1] tas datur non aliter fideicommissario tradi[1] debet, quam ut caveatur existente condicione traditu[2] iri eum. 4 Quaedam cum in extrema esset valetudine, praesentibus honestis viris compluribus et matre sua, ad quam legitima hereditas eius pertinebat, ita locuta est 'ancillas meas Maeviam et Seiam liberas esse volo' et intestata decessit: quaero, si mater ex senatus consulto legitimam hereditatem eius non vindicasset et hereditas ad proximum cognatum pertinuisset, an fideicommissa libertas deberetur. respondi deberi: nam eam, quae in extremis dixisset 'ancillas meas illam et illam liberas esse volo', videri ab omnibus, qui legitimi heredes aut bonorum possessores futuri essent, petisse, ut hoc fieri possit.

593. † Iustinian. . . . *Sextus Caecilius* . . . [C. (7. 7) 1 § 1 a] *definivit,* [*si alter socius communi servo fideicommissariam libertatem reliquerit, alterum*] *socium per praetorem compelli suam partem vendere, quatenus liber servus efficiatur: quod et Marcellus apud Iulianum in eius digestis notat.*

[*De statuliberis* 1.]

594. Libertas, quae [(40. 4) 17 pr. = 61 pr. = (40. 7) 4 § 1] in ultimum vitae tempus confertur, veluti 'Stichus cum morietur, liber esto', nullius momenti existimanda est. haec autem scriptura 'Stichus si Capitolium non ascenderit, liber esto' ita accipienda est 'si, cum primum potuerit, Capitolium non ascenderit': isto enim modo perveniet Stichus ad libertatem, si facultate data ascendendi Capitolium abstinuerit.

† Pomp. 11 epist. *Iulianus ait . . . et* [(40. 4) 61 pr. § 1] *ideo etiam si ita sit scriptum: 'Stichus si in Capitolium non ascenderit, liber esto', nullius momenti hoc esse, si apparet in ultimum vitae tempus conferri libertatem testatorem voluisse, nec Mucianae cautioni locum esse.* 1 *Et si ita in testamento scriptum fuerit 'Stichus, si Capuam ierit, liber esto', aliter liberum non esse, quam si Capuam ierit.*

Hac scriptura testamenti 'Pamphilus [(40. 4) 17 § 1. 2] liber esto, ita ut filiis meis rationem reddat' an sub condicione libertas data videretur, quaesitum est. respondi pure quidem datam libertatem et illam adiectionem 'ita ut rationes reddat' condicionem libertati non inicere: tamen quia manifesta voluntas testantis exprimeretur, cogendum eum ad rationes reddendas. 2 Post annos indistincte liber esse iussus post biennium liber erit: idque et favor libertatis exigit, et verba patiuntur: nisi si aliud sensisse patrem familias manifestissimis rationibus is, a quo libertas relicta est, probaverit.[3]

595. † Ulp. 4 ad Sab. *Sed si impuberis* [(40. 7) 2 § 1—3] *tabulis libertas servo sit adscripta, an vivo pupillo, post*

---

1) liber et heres *Iulian.* 2) compelli *scr. Iunciano* (*a.* 127), *v. Buhl, Iulianus p.* 102 *n.* 1. 3) *scil.*

1) fideic. . . . quam] mancipari debet quam fiduciae causa *Iulian.?* 2) remancipatu *Iulian.* 3) nisi . . . probaverit *Trib.*

aditionem videlicet hereditatis patris, statuliber sit? Cassius negat: Iulianus contra existimat, quae sententia 2 verior habetur. Plus scripsit Iulianus et si legatus sit servus ab herede patris, liber esse iussus in pupillaribus 3 tabulis, praevalere libertatis dationem. Si primis tabulis sub condicione servus cum libertate ex parte dimidia heres sit institutus, an statuliberi causam optineat, ut adeunte coherede cum sua causa usucapiatur? cum a semetipso acceperit libertatem, non potest statuliberi causam optinere. plane si condicio hereditatis deficiat, quo casu secundum Iulianum vel libertatem apiscitur, dicendum est statuliberi causam optinere, eo quod non a semetipso, sed a coherede accepisse libertatem creditur.

596. † Paul. 16 ad Plaut. *De illo quaeritur, si invito herede det [scil. is, qui iussus est alii dare decem et sic liber esse,] aut nesciente, an faciat nummos accipientis. et Iulianus vere existimat ex hac causa concessam videri statuliberis alienationem nummorum etiam invito herede et ideo facere eos accipientis pecuniam.* (40. 7) 20 § 1. 3
3 *Is, cui servus pecuniam dare iussus est ut liber esset, decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore, quia non staret per eum, quo minus daret. Iulianus autem ait favore libertatis constituto iure hunc ad libertatem perventurum, etiamsi postea habere coeperit decem. adeo autem constituto potius iure quam ex testamento ad libertatem pervenit, ut, si eidem et legatum sit, mortuo eo cui dare iussus est ad libertatem quidem perveniet, non autem et legatum habiturus est: idque et Iulianus putat, ut in hoc ceteris legatariis similis sit.*

597. † Modestin. 1 pandect. *Si is, cui dare iussus est, redemerit statuliberum eumque rursus alii vendiderit, novissimo emptori dabit: iam enim cum apud eum, cui dare iussus est, dominium quoque servi pervenit, si eum alienet, condicionem quoque ab eo ad emptorem transire Iuliano placuit.* (40. 7) 27

598. † Gai. 13 ad l. Iul. et Pap. . . . *cum quaesitum est 'Stichus cum rationes dederit, cum contubernali sua liber esto' an mortuo Sticho ante condicionem contubernalis eius libera esse possit: Iulianus dixit quaestionem esse in hac specie, quae et in legatis agitatur 'illi cum illo do', an altero deficiente alter ad legatum admittatur: quod magis sibi placere, perinde ac si ita scriptum esset 'illi et illi'. aliam etiam esse quaestionem, an contubernali quoque condicio iuncta sit: quod magis esset. itaque si nulla reliqua Stichus habuerit, statim eam liberam esse, si habuerit reliqua, debere eam numerare pecuniam: nec tamen liciturum ex suo peculio dare, quia id illis permissum sit, qui principaliter pro sua libertate pecuniam dare iubentur.* (40. 7) 31 § 1

LIBER XLIII.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 2.]

[*De statuliberis* 2.]

599. Qui duobus heredibus decem dare iussus est et fundum sibi habere, verius est, ut condicionem scindere non possit, ne etiam legatum scindatur. igitur quamvis alteri quinque dederit, nullam partem fundi vindicabit, nisi alteri quoque adeunti hereditatem reliqua quinque numeraverit aut illo omittente hereditatem ei, qui solus adierit hereditatem, tota decem dederit. (35. 1) 23

600. Si quis ita libertatem dedisset 'Stichus, si eum heres meus testamento suo non manumiserit, liber esto', secundum voluntatem defuncti hoc significari videtur 'si testamento suo heres non adscripserit ei libertatem'. quare si quidem heres libertatem servo testamento suo dederit, defectus condicione videtur: si non dederit, impleta condicione ultimo vitae 1 tempore heredis ad libertatem perveniet. Servus communis liber esse iussus ita 'si decem dederit' ex peculio dare potest, quod quocumque modo adquisitum habuerit: nec refert, apud heredem id an apud socium fuerit et heredi an extraneo dare iussus sit. nam per omnia causae statuliberi applicatur: qui condicionis implendae gratia alienare peculiares nummos potest. 2 Si duo servi rationibus redditis liberi esse iussi fuerint et separatim rationes gesserint, non dubie separatim quoque condicioni parere poterunt. sed si actus eorum communiter gestus ita immixtus fuerit, ut separari non possit, necessario alter cessando alterius libertatem impediet. nec videbitur condicio in alterius persona impleta, nisi id, quod computatione rationum habita reliquum fuerit, aut uterque aut alter 3 totum solverit. Qui ita liber iussus est 'si iuraverit se Capitolium ascensurum', confestim ut iuraverit, 4 quamvis Capitolium non ascenderit, liber erit. Servus heredis rem ipsius heredis dare iussus et liber esse ad libertatem perveniet, quia potest testator et sine ulla dandi condicione heredis servum manumitti iubere. 5 Haec scriptura 'Stichus cum erit annorum triginta, liber esto. Stichus si decem non dederit, liber ne esto' hanc vim habet 'Stichus si decem dederit et ad annos triginta pervenerit, liber esto': namque ademptio libertatis vel legati sub condicione facta incipit contrariam condicionem legato vel libertati, quae prius data erat, iniecisse. (40. 7) 13 = (40. 4) 13 § 2

601. † Ulp. 24 ad Sab. *Condicio . . . an adimi possit . . . . statuliberi videndum. et Iulianus scribit in statulibero detractam condicionem non repraesentare libertatem.* (34. 4) 3 § 9

[*Si ex servitute in libertatem petatur* (*E.* 178)].

602. Ei, qui hoc interdicto experitur 'ne quid in loco publico fiat, quo damnum privato detur', quamvis de loco publico interdicat, nihilo minus procuratoris[1] dandi facultas est.[2] (43. 8) 6

[*Si controversia erit, utrum ex servitute etc.* (*E.* 180)].

603. Si quis liberum hominem vi rapuerit, in vinculis habuerit, is indignissime commodum possessoris consequeretur, quia probari non poterit hominem eo tempore quo primum lis ordinaretur in libertate fuisse. (22. 3) 20

604. † Ulp. 55 ad edict. . . . *Iulianus ait omnes, qui se liberos putant, sine dolo malo in libertate fuisse, si modo se pro liberis gerant, quamvis servi sint.* (40. 12) 10

*

605. [*Qui contra senatus consultum filio familias crediderit, mortuo eo fideiussorem a patre accipere non potest*]. Plane eius actionis nomine, quae de peculio adversus eum competit, fideiussor recte accipitur.[3] (46. 1) 12

606. Ulp. 29 ad Sab. [4] *Iulianus libro quadragesimo tertio eleganter definit duplae stipulationem* (21. 2) 21 § 1—3

1) cognitoris (procuratorisve) *Iulian.* 2) *Quaeritur, an adsertori sit ea facultas.* 3) *v. Lenel, p.* 304 *n.* 8. 4) *Iulianum puto haec adiecisse, cum tractaret de homine in libertatem evicto.*

tunc committi, quotiens res ita amittitur, ut eam emptori
2 *habere non liceat propter ipsam evictionem. Et ideo ait, si emptor hominis mota sibi controversia venditorem dederit procuratorem isque victus litis aestimationem sustulerit, stipulationem duplae non committi, quia nec mandati actionem procurator hic idemque venditor habet, ut ab emptore litis aestimationem consequatur: cum igitur neque corpus neque pecunia emptori absit, non oportet committi stipulationem: quamvis, si ipse iudicio accepto victus esset et litis aestimationem sustulisset, placeat committi stipulationem, ut et ipse Iulianus eodem libro scripsit. neque enim habere licet eum, cuius si pretium quis non dedisset, ab adversario auferretur: prope enim hunc ex secunda emptione, id est ex litis aestimatione*
3 *emptori habere licet, non ex pristina. Idem Iulianus eodem libro scribit, si lite contestata fugerit homo culpa possessoris, damnatus quidem erit possessor, sed non statim eum ad venditorem regressurum et ex duplae stipulatione acturum, quia interim non propter evictionem, sed propter fugam ei hominem habere non licet: plane, inquit, cum adprehenderit possessionem fugitivi, tunc committi stipulationem Iulianus ait. nam et si sine culpa possessoris fugisset, deinde cautionibus interpositis absolutus esset, non alias committeretur stipulatio, quam si adprehensum hominem restituisset. ubi igitur litis aestimationem optulit, sufficit adprehendere: ubi cavit, non prius, nisi restituerit.*

LIBER XLIV.

[*De possessione et usucapione*[1]].

607. † Paul. 54 ad edict. . . . *adquirimus* (41. 2) 1 § 5. 14 *possessionem per servum aut filium, qui in potestate est, et quidem earum rerum, quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino et Cassio et Iuliano*[2] *placuit, quia nostra voluntate intellegantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus.*
14 *Per servum, qui in fuga sit, nihil posse nos possidere Nerva filius ait: . . . possessionem autem per eum adquiri sicut per eos, quos in provincia habemus, Cassii et Iuliani sententia est.*

608. † Paul. ibid. *Per servum corporaliter* (41.2) 1 § 15 *pignori datum non adquirere nos possessionem Iulianus ait* (*ad unam enim tantum causam videri eum a debitore possideri, ad usucapionem*).

[3]Per servum, qui pignori datus est, credi- (41. 1) 37 tori nec possessio adquiritur, quia nec stipulatione nec traditione[4] nec ullo alio modo per eum servum quicquam ei adquiritur, quamvis possessio penes eum sit.
1 Si unus ex dominis servo communi pecuniam donavit, in potestate domini est, quemadmodum servo communi pecuniam donet. nam si hoc solum egerit, ut ea separetur a suis rationibus et in peculio servi sit, manebit eiusdem domini proprietas: si vero eo modo pecuniam servo communi donaverit, quomodo alienis servis donare solemus, fiet sociorum communis pro portione,
2 quam in servo habebunt. Sed ut sequens quaestio locum habeat, constituamus socium ita servo communi pecuniam donasse, ut proprietatem suam manere vellet. si ex hac pecunia servus fundum comparaverit, erit is fundus communis sociorum pro portione dominii: nam et si furtivis nummis servus communis fundum comparaverit, sociorum erit pro portione dominii. neque enim ut fructuarius servus ex re fructuarii non adquirit proprietario, ita et communis servus ex re alterius domini non adquirit alteri domino. sed quemadmodum in his, quae aliunde adquiruntur, diversa condicio est fructuarii et servi communis, veluti cum alter fructuario non adquirat, alter dominis adquirat: ita quod ex re quidem fructuarii adquisitum fuerit, ad eum solum pertinebit, quod ex re alterius domini servus communis adquisierit, ad utrumque dominum per-
3 tinebit. Sicut servus communis stipulando nominatim alteri ex dominis, ita per traditionem[1] accipiendo
4 soli ei adquirit. Quod unius servus per traditionem[1] accipiendo se accipere dixerit domino et Titio, partem
5 domino adquiret, in parte nihil agit. Fructuarius servus si dixerit se domino proprietatis per traditionem[1] accipere, ex re fructuarii totum domino adquiret: nam et sic stipulando ex re fructuarii domino pro-
6 prietatis adquireret. Si, cum mihi donare velles, iusserim te servo communi meo et Titii rem tradere isque hac mente acciperet, ut rem Titii faceret, nihil agetur: nam et si procuratori meo rem tradideris, ut meam faceres, is hac mente acceperit, ut suam faceret, nihil agetur. quod si servus communis hac mente acceperit, ut duorum dominorum faceret, in parte alterius domini nihil agetur.

609. † Ulp. 4 disput. *Quotiens servus* (41. 1) 33 § 2 *hereditarius stipulatur vel per traditionem*[1] *accipit, ex persona defuncti vires assumit, ut Iuliano placet: cuius et valuit sententia testantis personam spectandam esse opinantis.*

610. † Paul. 6 ad Plaut. *Per servum dona-* (41. 1) 57 *tum a marito nec ex re quidem eius, cui donatus est, adquiri quicquam posse Iulianus scribit: hoc enim in eorum persona concessum est, qui bona fide serviunt.*

611. Qui absenti servo scribit, ut in liber- (41. 2) 38 tate moretur, non eam mentem habet, ut statim velit servi possessionem dimittere, sed magis destinationem in id tempus conferre, quo servus certior factus fuerit.
1 Si quis possessionem fundi ita tradiderit, ut ita demum cedere ea dicat, si ipsius fundus esset, non videtur possessio tradita, si fundus alienus sit. hoc amplius existimandum est possessiones sub condicione tradi posse, sicut res sub condicione traduntur neque
2 aliter accipientis fiunt, quam condicio exstiterit. Si is, qui Titio servum vendiderat, heredi eius eum tradiderit, poterit heres rerum hereditariarum possessionem per eum adprehendere, quia non servus iure hereditario, sed actio ex empto ad eum pervenit: nam et si ex stipulatu vel ex testamento servus testatori debitus fuisset et heres eum accepisset, non prohiberetur rerum hereditariarum possessionem per eundem adquirere.

612. † Paul. 12 ad edict. [2]*Labeo Neratius* (41. 3) 8 pr. *responderunt ea, quae servi peculiariter nancti sunt, usucapi posse, quia haec etiam ignorantes domini usucapiunt: idem Iulianus scribit.*

613. † Pomp. 32 ad Sab. *Si defunctus emit,* (41. 3) 31 § 6 *heres autem putat eum ex donationis causa possedisse, usu eum capturum Iulianus ait.*

614. Non solum bonae fidei emptores, (41. 3) 33 sed et omnes, qui possident ex ea causa, quam usucapio sequi solet, partum ancillae furtivae usu suum

---

1) *v. Lenel, p.* 18 *sq.* 2) *cf. fr.* 612. 3) *Ad pr. cf.* (41. 2) 1 § 15 *extr.* 4) mancipatione *Iulian.*

1) mancipio *Iulian.* 2) *cf. fr.* 607.

faciunt, idque ratione iuris introductum arbitror: nam ex qua causa quis ancillam usu- [= (6. 2) 11 § 4] caperet, nisi lex duodecim tabularum vel Atinia obstaret, ex ea causa necesse est partum usucapi, si apud eum conceptus et editus eo tempore fuerit, quo furtivam esse matrem eius ignorabat. [1] Quod vulgo respondetur ipsum sibi causam possessionis mutare non posse, totiens verum est, quotiens quis sciret se bona fide non possidere et lucri faciendi causa inciperet possidere: idque per haec probari posse. si quis emerit fundum sciens ab eo cuius non erat, possidebit pro possessore: sed si eundem a domino emerit, incipiet pro emptore possidere, nec videbitur sibi ipse causam possessionis mutasse. idemque iuris erit etiam, si a non domino emerit, cum existimaret eum dominum esse. idem hic si a domino heres institutus fuerit vel bonorum eius possessionem acceperit, incipiet fundum pro herede possidere. hoc amplius si iustam causam habuerit existimandi se heredem vel bonorum possessorem domino extitisse, fundum pro herede possidebit nec causam possessionis sibi mutare videbitur. cum haec igitur recipiantur in eius persona, qui possessionem habet, quanto magis in colono recipienda sunt, qui nec vivo nec mortuo domino ullam possessionem habet? et certe si colonus mortuo domino emerit fundum ab eo, qui existimabat se heredem eius vel bonorum possessorem esse, incipiet pro emptore possidere. [2] Si dominus fundi homines armatos venientes existimaverit atque ita profugerit, quamvis nemo eorum fundum ingressus fuerit, vi deiectus videtur: sed nihilo minus id praedium, etiam antequam in potestate domini redeat, a bonae fidei possessore usucapitur, quia lex Plautia et Iulia ea demum vetuit longa possessione[2] capi, quae vi possessa fuissent, non etiam ex quibus vi quis deiectus fuisset. [3] Si mihi Titius, a quo fundum petere volebam, possessione cesserit, usucapionis causam iustam habebo. sed et is, a quo ex stipulatu fundum petere volebam, cedendo mihi possessione, si solvendi causa id fecerit, eo ipso efficiet, ut fundum longo tempore[2] capiam. [4] Qui pignori rem dat, usucapit, quamdiu res apud creditorem est: si creditor eius possessionem alii tradiderit, interpellabitur usucapio: et quantum ad usucapionem attinet, similis est ei qui quid deposuit vel commodavit, quos palam est desinere usucapere, si commodata vel deposita res alii tradita fuerit ab eo, qui commodatum vel depositum accepit. plane si creditor nuda conventione hypothecam contraxerit, usucapere debitor perseverabit. [5] Si rem tuam, cum bona fide possiderem, pignori tibi dem ignoranti tuam esse, desino usucapere, quia non intellegitur quis suae rei pignus contrahere. at si nuda conventione pignus contractum fuerit, nihilo minus usucapiam, quia hoc quoque modo nullum pignus contractum videtur. [6] Si rem pignori datam creditoris servus subripuerit, cum eam creditor possideret, non interpellabitur usucapio debitoris, quia servus dominum suum possessione non subvertit. sed et si debitoris servus subripuerit, quamvis creditor possidere desinat, tamen debitori usucapio durat, non secus ac si eam creditor debitori tradidisset: nam quantum ad usucapiones attinet, servi subtrahendo res non faciunt deteriorem dominorum condicionem. facilius optinebitur, si precario possidente debitore servus eius subripuerit. nam conductio idem praestat, quod si apud creditorem res esset: possidet enim hoc casu creditor. sed et si utrumque intercesserit et precarii rogatio et conductio, intellegitur creditor possidere et precarii rogatio non in hoc interponitur, ut debitor possessionem habeat, sed ut ei tenere rem liceat.

1) *cf. fr.* 617, 620 § 1. 2) usu *Iulian.*

615. Si rem alienam bona fide emeris [(13. 7) 29] et mihi pignori dederis ac precario rogaveris, deinde me dominus heredem instituerit, desinit pignus esse et sola precarii rogatio supererit: idcirco usucapio tua interpellabitur.

616. † Marcian. 3 regul. *Si quis fundum* [(41. 2) 43 pr.] *emerit, cuius particulam sciebat esse alienam, Iulianus ait, si pro diviso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes longa possessione*[1] *capere: sed si pro indiviso licet ignoret quis sit locus,*[2] *aeque eum capere posse, quod sine ullius damno pars, quae putatur esse vendentis, per longam possessionem*[3] *ad emptorem transit.*

617. † Paul. 54 ad edict. *Si rem alienam* [(41. 4) 2 § 21] *emero et, cum usucaperem, eandem rem dominus a me petierit, non interpellari usucapionem meam litis contestatione. sed si litis aestimationem sufferre maluerim, ait Iulianus causam possessionis mutari ei, qui litis aestimationem sustulerit, idemque esse, si dominus ei, qui rem emisset a non domino, donasset*[4]*: eaque sententia vera est.*

618. Qui fundum pro emptore possidebat, [(41. 4) 7] antequam diutinam possessionem[5] impleret, decessit: servi, qui in possessionem relicti fuerant, discesserunt relinquendae eius gratia: quaesitum est, an nihilo minus heredi tempus longae possessionis[6] procedere potest. respondit etiam discedentibus servis hoc tempus heredi procedere. [1] Si fundum Cornelianum pro emptore longa possessione[1] capiam et partem ex vicini fundo ei adiciam, utrum eam quoque partem reliquo tempore pro emptore capiam an integro statuto tempore[7]? respondi: partes, quae emptioni fundi adiciuntur, propriam ac separatam condicionem habent, et ideo possessionem quoque earum separatim nancisci oportere et longam possessionem[5] earum integro statuto tempore[7] impleri. [2] Servus meus Titio mandavit, ut fundum ei emeret, eique manumisso Titius possessionem tradidit: quaesitum est, an longa possessione[1] caperet. respondit, si servus meus mandaverit Titio, ut fundum emeret, et manumisso ei Titius fundum tradiderit, cum putaret peculium ei concessum esse vel etiam cum ignoraret peculium concessum non esse, nihilo minus servum diutina possessione[1] capere, quia aut scit servus peculium sibi concessum non esse aut scire debet et per hoc similis est ei, qui se creditorem esse simulat. quod si scierit Titius peculium manumisso concessum non esse, donare potius quam indebitum fundum solvere intellegendus est. [3] Si tutor rem pupilli subripuerit et vendiderit, usucapio non contingit, priusquam res in potestatem pupilli redeat: nam tutor in re pupilli tunc domini loco habetur, cum tutelam administrat, non cum pupillum spoliat. [4] Qui bona fide alienum fundum emit et possessionem eius amisit, deinde eo tempore adprehendisset, quo scit rem alienam esse, non capiet longo tempore,[1] quia

1) usu *Iulian.* 2) licet ignoret quis sit locus *transpon. post* si pro diviso sciat alienam esse. *Iulianum a Iavoleno — fr.* 153 *pr. — puto dissentire.* 3) per usucapionem *Iulian.* 4) *cf. fr.* 614 § 1. 5) usucapionem *Iulian.* 6) usucapionis *Iulian.* 7) biennio *Iulian.*

initium secundae possessionis vitio non carebit, nec similis est ei, qui emptionis quidem tempore putat fundum vendentis esse, sed cum traditur, scit alienum esse: cum enim semel amissa fuerit possessio, initium rursus reciperatae possessionis spectari oportet. quare si eo tempore redhibeatur homo, quo emptor scit alienum esse, usucapio non contingit, quamvis antequam venderet, in ea causa fuerit, ut usucaperet. idem iuris est in eo, qui de fundo deiectus possessionem per 5 interdictum reciperavit, sciens iam alienum esse. Qui sciens emit ab eo, quem praetor ut suspectum heredem 6 deminuere vetuit, usu non capiet. Procurator tuus si fundum, quem centum aureis[1] vendere poterat, addixerit triginta aureis[2] in hoc solum, ut te damno adficeret, ignorante emptore, dubitari non oportet, quin emptor longo tempore[3] capiat: nam et cum sciens quis alienum fundum vendidit ignoranti, non interpellatur longa possessio.[4] quod si emptor cum procuratore collusit et eum praemio corrupit, quo vilius mercaretur, non intellegetur bonae fidei emptor nec longo tempore[3] capiet: et si adversus petentem dominum uti coeperit exceptione rei voluntate eius venditae, replicationem 7 doli utilem futuram esse. Furtiva res non intellegitur redisse in domini potestatem, quamvis possideret eam, si modo ignoraverit subreptam sibi esse: si igitur servum, qui tibi subreptus erat, ignoranti tibi tuum esse pignori dedero et soluta pecunia eum Titio vendi-8 dero, Titius usucapere non poterit. Liber homo, qui bona fide nobis servit, isdem modis ex re nostra adquirit nobis, quibus per servum nostrum adquirere solemus: quare sicut traditione,[5] ita usucapione rem nostram faciemus interveniente libera persona, et si peculii nomine, quod nos sequi debet, emptio contracta fuerit, etiam ignorantes usucapiemus.

619. † Paul. 8 ad Sab.(?) [*Qui a muliere*] *sine* Vat. 1 *tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit vel falso tutore auctore, quem sciit non esse, . . .: Iulianus propter Rutilianam constitutionem eum, qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere, et, si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere.*

620. Qui legatorum servandorum causa in (41.5)2 possessionem mittitur, non interpellat possessionem eius, qui pro herede usucapit: custodiae enim causa rem tenet. quid ergo est? etiam impleta usucapione ius pignoris retinebit, ut non prius discedat, quam si solutum ei legatum fuerit aut eo nomine satisdatum. 1 [6]Quod volgo respondetur causam possessionis neminem sibi mutare posse, sic accipiendum est, ut possessio non solum civilis, sed etiam naturalis intellegatur. et propterea responsum est neque colonum neque eum, apud quem res deposita aut cui commodata est, lucri faciendi causa pro herede usucapere posse. 2 Filium quoque donatam rem a patre pro herede negavit usucapere Servius, scilicet qui existimabat naturalem possessionem penes eum fuisse vivo patre. cui consequens est, ut filius a patre heres institutus res hereditarias a patre sibi donatas pro parte coheredum usucapere non possit.

621. † Paul. 54 ad edict. . . . *possidere autem uxorem rem a viro donatam Iulianus putat.* (41.6) 1 § 2

622. † Paul. ibid. . . . *Proculus non desinere* (41.7) 2 § 1 *eam rem* [*scil. pro derelicto a domino habitam*] *domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Iulianus desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit,*[1] *et recte.*

623. † Ulp. 31 ad Sab. . . . *est* (41.9) 1 § 2 = Vat. 111 *quaestio volgata, an sponsus possit* (*hoc est qui nondum maritus est*) *rem pro dote usucapere. et Iulianus inquit, si sponsa sponso ea mente tradiderit res, ut non ante eius fieri vellet, quam nuptiae secutae sint, usu quoque capio cessabit: si tamen non evidenter id actum fuerit, credendum esse id agi Iulianus ait, ut statim res eius fiant et, si alienae sint, usucapi possint: quae sententia mihi probabilis videtur.*

LIBER XLV.

[*De iniuriis* (*E.* XXXV)].

624. † Ulp. 56 ad edict. . . . *Iulianus scribit,* (47.10) 1 § 6 *si corpus testatoris ante aditam hereditatem detentum est, adquiri hereditati actiones dubium non esse. idemque putat et si ante aditam hereditatem servo hereditario iniuria facta fuerit: nam per hereditatem actio heredi adquiretur.*

[*De noxali iniuriarum actione* (*E.* 195)].

625. Si filii nomine cum patre iniuria- (47.10) 36 rum agere velim et is procuratorem[2] det, non intellegitur filius defendi, nisi iudicatum solvi satisdetur: et ideo actio adversus filium, tamquam a patre non defendatur, danda erit.[3]

[*Si ei, qui in alterius potestate erit, iniuria facta esse dicetur* (*E.* 196)].

626. † Ulp. 57 ad edict. . . . *nepoti* (47.10) 17 § 18—21 *facta iniuria est, pater praesens est, avus abest: scribit Iulianus patri potius dandam iniuriarum actionem quam ipsi nepoti: ad cuius, inquit, officium pertinet etiam* 19 *vivente avo filium suum in omnibus tueri. Idem Iulianus scribit filium non tantum ipsum agere debere, verum procuratorem*[4] *dare posse: alioquin, inquit, nisi ei permiserimus procuratorem*[4] *dare, futurum est, ut, si valetudine impediatur neque sit qui iniuriarum actionem* 20 *exequatur, impediatur actio. Idem ait,* = (3.3) 8 pr. *et si nepoti facta sit iniuria et nemo sit, qui avi nomine agat, permittendum esse patri experiri, et is procuratorem*[4] *dabit. omnibus enim, qui suo nomine actionem habent, procuratoris*[5] *dandi esse potestatem: intellegi autem filium, inquit, familias suo nomine agere, cum patre ces-*21 *sante praetor ei agere permittat. Si filius familias iniuriarum egerit, patri actio non competit.*

† Ulp. 56 ad edict. [*Non esse*] *agentem* (47.10) 5 § 7 *filium iniuriarum ad cautionem de rato compellendum Iulianus scribit.*

Ulp. 57 ad edict. *Idem ait filio familias* (47.10) 17 § 22 *iniuriarum nomine actionem dari, quotiens nemo est, qui patris nomine experiatur, et hoc casu quasi patrem familiae constitui. quare sive emancipatus sit sive ex parte heres scriptus fuerit vel etiam exheredatus sive paterna hereditate abstinuerit, executionem litis ei dandam: esse enim perabsurdum, quem praetor manente patria potestate*

1) HS C̄ *Iulian.* 2) HS X̄X̄X̄ *Iulian.* 3) usu *Iulian.* 4) usucapio *Iulian.* 5) mancipatione *Iulian.* 6) *cf. fr.* 614 § 1.

1) *cf. fr.* 352. 2) cognitorem vel procuratorem *Iulian.?* 3) et ideo actio adversus filium danda erit *Trib.; apud Iulianum talia fere erant:* et ideo filius, tamquam a patre non defendatur, ducendus erit. 4) cognitorem *Iulian., cf. Ulp.* 8 *ad edict.* (3.3) 8 *pr.* 5) cognitoris *Iulian.*

ad actionem admittendum probaverit, ei patri familias ultionem iniuriarum suarum eripi et transferri ad patrem, qui eum, quantum in ipso est, omiserit, aut, quod est indignius, ad heredes patris, ad quos non pertinere iniuriam filio familias factam procul dubio est.

[*Qui, nisi sequantur, ducantur* (*E. XXXVI*)].

[*De iudicatis* (*E.* 198)].

627. In iudicati actione[1] non prius ratio | (42. 1) 61 haberi debet eius, cui prior reus condemnatus fuerit.

[*De indefensis* (*E.* 199)].

628. Qui ob rem non defensam solvit, | (12. 6) 35 quamvis postea defendere paratus est, non repetet quod solverit.

[*De his qui pro iudicatis habentur* (*E.* 200)].

629. Si iudex circumvento in venditione | (4.4) 41 adulescenti iussit fundum restitui eumque pretium emptori reddere, et hic nolit *uti* hac in integrum restitutione paenitentia acta, exceptionem utilem adversus petentem pretium quasi ex causa iudicati adulescens habere poterit, quia unicuique licet contemnere haec, quae pro se introducta sunt. nec queri poterit venditor, si restitutus fuerit in eam causam, in qua se ipse constituit et quam mutare non potuisset, si minor auxilium praetoris non implorasset.

[*Quod cum pupillo contractum erit, si eo nomine non defendetur* (*E.* 203)].

630. † Ulp. 59 ad edict. *Apud Iulianum* | (42.4) 3 pr. *quaeritur, si communem rem cum Titio pater pupilli habuerit et communi dividundo iudicio pupillus non defendatur nihilque erit, cuius nomine propter personam patris condemnatio fieri debeat: utrum venire bona patris oporteat an vero rei servandae causa possideantur. et ait Iulianus, si quidem pater aliquos fructus percepit aut fecerit rem deteriorem, bona eius venire possunt: si vero nihil sit, propter quod patris bona veneant, pupilli possideri. Marcellus autem notat perquam iniquum esse eum, qui nihil cum pupillo contraxit, expectare eius pubertatem.*

631. † Ulp. 1 de appell. *Si quis suspectum* | (49.4) 1 § 14 *tutorem faciens non optinuerit, appellare eum intra triduum debere Iulianus libro quadragensimo*[2] *digestorum scripsit, profecto quasi pupilli defensorem.*

[*Qui absens iudicio defensus non fuerit* (*E.* 205)].

632. † Ulp. 60 ad edict. *Illud sciendum est* | (5.1) 19 § 4 *eum, qui ita fuit obligatus, ut in Italia solveret, si in provincia habuit domicilium, utrubique posse conveniri et hic et ibi: et ita et Iuliano et multis aliis videtur.*

LIBER XLVI.

[*Qui iudicatus prove iudicato erit* (*E.* 202)].

633. [3]Si praetor iusserit eum a quo debi- | (5.1) 75 tum petebatur adesse et ordine edictorum peracto pronuntiaverit absentem debere, non utique iudex, qui de iudicato cognoscit, debet de praetoris sententia cognoscere: alioquin lusoria erunt huiusmodi edicta et decreta praetorum. *MARCELLUS notat:* si per dolum sciens falso aliquid allegavit et hoc modo consecutum eum sententiam praetoris liquido fuerit adprobatum,[1] existimo debere iudicem querellam rei admittere. *PAULUS notat:* si autem morbo impeditus aut rei publicae causa avocatus adesse non potuit reus, puto vel actionem iudicati eo casu in eum denegandam vel exsequi praetorem ita iudicatum non debere.

[*Cui heres non exstabit* (*E.* 207)].

634. Ulp. 11 ad edict. *Si locupleti heres* | (4.4) 11 § 5 *extitit et subito hereditas lapsa sit (puta praedia fuerunt quae chasmate perierunt, insulae exustae sunt, servi fugerunt aut decesserunt): Iulianus quidem libro quadragensimo sexto sic loquitur, quasi possit minor in integrum restitui. Marcellus autem apud Iulianum notat cessare in integrum restitutionem: neque enim aetatis lubrico captus est adeundo locupletem hereditatem, et quod fato contingit, cuivis patri familias quamvis diligentissimo possit contingere.*

635. † Ulp. 61 ad edict. *Iulianus scribit* | (29. 2) 20 pr. *eum demum pro herede gerere, qui aliquid quasi heres gerit: pro herede autem gerere non esse facti quam animi: nam hoc animo esse debet, ut velit esse heres.*

636. † Ulp. 7 ad Sab. *Si quis partem* | (29. 2) 21 § 3 *ex qua institutus est ignoravit, Iulianus scribit nihil ei nocere, quominus pro herede gereret.*

637. † Paul. 12 ad Plaut. *De eo, qui heres* | (29. 2) 74 § 4 *institutus ab aliquo dubitat, an libertas ei ex testamento domini optigerit, cum nesciat condicionem libertatis exstitisse vel hereditatem aditam, an adeundo heres fiat, videndum. Iulianus hunc diceret fieri heredem.*

* *v. fr.* 646 (*lib. XLVII*). | (42. 6) 6

LIBER XLVII.

[*Si suus heres erit* (*E.* 209. 210)].

638. † Ulp. 61 ad edict. . . . *qui in sepul-* | (29. 2) 20 § 3. 4 *chrum hereditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, ut Papinianus ait: quae sententia humanior est, licet Iulianus contra scripserit. Papinianus scribit filium heredem institutum, qui se bonis paternis abstinuit, volgo putare quosdam, si a statulibero pecuniam accepit, a creditoribus conveniendum, sive nummi peculiares fuerint sive non fuerint, quia ex defuncti voluntate accipitur, quod condicionis implendae causa datur. Iulianus autem et si non abstinuit, idem existimavit.*

639. † Ulp. 8 ad Sab. *Suum heredem* | (29. 2) 30 § 6 *certum est ex asse heredem esse, etsi putat esse praegnatem mulierem, quae non est praegnas. quid si unum in utero habeat, an ex parte dimidia sit heres, sive institutum postumum proponas sive intestatum patrem decessisse? quod et Sextum Pomponium opinatum Tertullianus libro quarto quaestionum refert: putasse enim, sicuti cum vacuo utero suus ex asse heres est, ita et cum unum gerit nec per naturam humanae condicionis alium partum formare potest (quod quidem post certum tempus conceptionis eveniet), ex parte dimidia et ignorantem fore heredem, non ex quarta, ut Iulianus putat.*

640. Quotiens pupillus patri heres ex- | (29. 2) 44 stitit et abstinet se hereditate, quamvis patris bona sub creditoribus fiant, tamen rata haberi debent, quae-

1) *i. e. in addictione.* 2) quinto *ins.?* 3) libro trigensimo sexto (*XXXVI pro XXXXVI*) *inscr. F.*

1) et hoc . . . adprobatum *Trib.*

cumque pupillus bona fide gesserit: et ideo ei, qui fundum tutore auctore a pupillo emerit, succurrendum erit: nec interest, pupillus solvendo sit nec ne.

† Paul. 58 ad edict. *Quid ergo, si quibusdam* (42. 5) 6 § 2 *creditoribus solvit, deinde bona venierint? si quaeratur, an repetitio sit, ex causa id statuendum Iulianus ait, ne alterius aut neglegentia aut cupiditas huic, qui diligens fuit, noceat. quod si utroque instante tibi gratificatus tutor solvit, aequum esse aut prius eandem portionem mihi quaeri aut communicandum quod accepisti: et hoc Iulianus ait. apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit.*

641. † Ulp. 13 ad edict. . . . *si minor in servi-* (4. 1) 6 *tutem redigatur vel ancilla fiat, dominis eorum dabitur non ultra tempus statutum*[1] *in integrum restitutio. sed et si forte hic minor erat captus in hereditate quam adierit, Iulianus libro septimo decimo*[2] *digestorum scribit abstinendi facultatem dominum posse habere non solum aetatis beneficio, verum et si aetas non patrocinetur: quia non apiscendae hereditatis gratia legum beneficio usi sunt, sed vindictae gratia.*

[*De vendendo locandove praediorum fructu* (*E.* 214)].

642. † Paul. 49 (59?) ad edict. *'Frugem'*[3] *pro* (50. 16) 77 *reditu appellari, non solum frumentis aut leguminibus, verum et ex vino, silvis caeduis, cretifodinis, lapidicinis capitur, Iulianus scribit. 'fruges' omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem aut aves ferasve aut poma fruges dici. 'frumentum' autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallum definisse: lupinum vero et fabam fruges potius dici, quia non arista, sed siliqua continentur. quae Servius apud Alfenum in frumento contineri putat.*

Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis in possessionem sit (*E.* 216)].

643. † Ulp. 72 (62?) ad edict. . . . *si tutor* (43. 4) 1 § 6 *dolo fecerit, in pupillum dabimus actionem, si modo solvendo sit tutor: sed et ipsum tutorem posse conveniri Iulianus scribit.*

[*De Rutiliana actione* (*E.* 218)].

644. † Ulp. 63 ad edict. *In stipulationibus* (16. 2) 10 § 3 *quoque quae instar actionum habent, id est praetoriis, compensatio*[4] *locum habet, et secundum Iulianum tam in ipsa stipulatione quam in ex stipulatu actione poterit obici compensatio.*[4]

[*De Serviana actione* (*E.* 222)].

645. Cum reus promittendi fideiussori (46. 1) 14 suo heres exstitit, obligatio fideiussoria peremitur. quid ergo est[5]? tamquam a reo debitum petatur et, si exceptione fideiussori competente[6] usus fuerit, in factum replicatio dari debebit aut doli mali proderit.

[*De separationibus* (*E.* 223)].

646. [7]Quotiens heredis bona solvendo non (42. 6) 6 sunt, non solum creditores testatoris, sed etiam eos, quibus legatum fuerit, impetrare bonorum separationem aequum est, ita ut, cum in creditoribus solidum adquisitum fuerit, legatariis vel solidum vel portio quaera-1 tur. Si liberta heres instituta bonorum possessionem secundum tabulas petisset eius, qui solvendo non erat, quaesitum est, an bona eius separari ab hereditariis debent. respondit: non est iniquum succurri patrono, ne oneraretur aere alieno, quod liberta petendo bonorum possessionem secundum tabulas contraxerit.

[*De curatore bonis dando* (*E.* 224)].

647. Si debitor foro cesserit et creditores (42. 7) 5 privato consilio coierint et elegerint unum, per quem bona distrahantur et portio ipsis, quae ex redacto fieret, solveretur, mox exstiterit alius, qui se creditorem dicat: nullam quidem actionem adversus curatorem habebit, sed bona debitoris una cum curatore vendere poterit, ita ut, quae a curatore et a creditore ex bonis contrahantur, omnibus pro portione praestarentur.

[*Quae fraudationis causa gesta erunt* (*E.* 225)].

648. Etsi debitor consilium creditorum (39. 6) 17 fraudandorum non habuisset, avelli res mortis causa ab eo donata debet. nam cum legata ex testamento eius, qui solvendo non fuit, omnimodo inutilia sint, possunt videri etiam donationes mortis causa factae rescindi debere, quia legatorum instar optinent.

649. † Ulp. 66 ad edict. . . . *si legatum* (42. 8) 6 § 4. 7 *repudiavit, cessare edictum, quod Iulianus quoque scribit.* 7 *Sciendum Iulianum scribere eoque iure nos uti, ut, qui debitam pecuniam recepit ante, quam bona debitoris possideantur, quamvis sciens prudensque solvendo non esse recipiat, non timere hoc edictum: sibi enim vigilavit. qui vero post bona possessa debitum suum recepit, hunc in portionem vocandum exaequandumque ceteris creditoribus: neque enim debuit praeripere ceteris post bona possessa, cum iam par condicio omnium creditorum facta esset.*

LIBER XLVIII.

[*Quod legatorum* (*E.* 228)].

650. Ulp. 33 ad edict. *Voluntatem autem* (24. 3) 2 § 2 *filiae, cum pater agit de dote,*[1] *utrum sic accipimus, ut consentiat an vero ne contradicat filia? et est ab imperatore Antonino rescriptum filiam, nisi evidenter contradicat, videri consentire patri. et Iulianus libro quadragesimo octavo digestorum scripsit*[2] *quasi ex voluntate filiae videri experiri patrem, si furiosam filiam habeat: nam ubi non potest per dementiam contradicere, consentire quis eam merito credet.*

[*A quo hereditas petetur, si rem nolit defendere* (*E.* 229)].

651. Permittendum erit possessori heredi- (5. 4) 8 tatis partem quidem hereditatis defendere, parte vero cedere, nec enim prohibet aliquem totam hereditatem possidere et partem scire dimidiam ad se pertinere, de altera parte controversiam non facere.

652. Quidam existimaverunt neque eum, (12. 1) 21 qui decem peteret, cogendum quinque accipere et reliqua persequi, neque eum, qui fundum suum diceret, partem dumtaxat iudicio persequi: sed in utraque causa

---

1) annum *Ulp. pro XVII*) *scr.?* 2) quadragensimo septimo (*XXXXVII*) 3) fructum *scr.*, *cf.* (42. 5) 8 § 1. 4) deductio *Iulian.* 5) *scil. si ipse reus promittendi, qui personali quadam exceptione defenditur, fideiussoris defuncti bona emerit.* 6) fideiussori competente *Trib.*; *Iulianus egit de exceptione, quae ipsi reo competebat; cf. Lenel, ZRG.* 21 *p.* 202, *Gradenwitz ibid.* 20 *p.* 69. 7) libro quadragensimo sexto (*VI pro VII*) *inscr. F.*

1) re uxoria *Ulp.* 2) *v.* (43. 3) 1 § 11: Quod ait praetor '(non) voluntate eius . . .'

humanius facturus videtur praetor, si actorem compulerit ad accipiendum id quod offeratur, cum ad officium eius pertineat lites deminuere.

[*De tabulis exhibendis* (*E.* 232)].

653. Qui tabulas testamenti depositas aut (9.2)42 alicuius rei instrumentum[1] ita delevit, ut legi non possit, depositi actione et ad exhibendum tenetur, quia corruptam rem restituerit aut exhibuerit. legis quoque Aquiliae actio ex eadem causa competit: corrupisse enim tabulas recte dicitur et qui eas interleverit.

[*Ne quid in loco publico etc.* (*E.* 237)].

654. Nemini licet in via publica monumentum exstruere. (43.7)2

655. Sicut is, qui nullo prohibente in loco (43.8)7 publico aedificaverat, cogendus non est demolire, ne ruinis urbs deformetur, ita qui adversus edictum praetoris aedificaverit, tollere aedificium debet: alioqui inane et lusorium praetoris imperium erit.

[*Unde vi* (*E.* 245): *de vi cottidiana*].

656. Qui possessionem vi ereptam vi in (43.16)17 ipso congressu reciperat, in pristinam causam reverti potius quam vi possidere intellegendus est: ideoque si te deiecero, ilico tu me, deinde ego te, unde vi interdictum tibi utile erit.

657. † Ulp. 69 ad edict. *Si fundus, a quo* (43.16)1 § 32 *vi expulsus sim, mihi restitutus esset, ceterae vero res, quae vi ablatae sunt, non restituantur, hic dicendum est interdictum nihilo minus tenere, quia verum est vi esse deiectum. plane si quis velit de possessione quidem rei soli per hoc interdictum experiri, de rebus vero mobilibus ad exhibendum actione, potest hoc suo arbitrio habere, et ita Iulianus scribit: idem scribit et si quis vi bonorum raptorum de huiusmodi rebus velit experiri.*

658. † Ulp. ibid. *Denique scribit Iulianus eum, qui vi deiecit ex eo praedio, in quo homines fuerant, propius esse, ut etiam sine culpa eius mortuis hominibus aestimationem eorum per interdictum restituere debeat, sicuti fur hominis etiam mortuo eo tenetur. huic consequens esse ait, ut villae quoque et aedium incendio consumptarum pretium restituere cogatur: ubi enim quis, inquit, deiecit, per eum stetisse videtur, quo minus restitueret.* (43.16)1 § 35

† Tryphon. 15 disput. *Merito Iulianus respondit, si me de fundo vi deieceris, in quo res moventes fuerunt, cum mihi interdicto unde vi restituere debeas non solum possessionem soli, sed et ea quae ibi fuerunt, quamquam ego moram fecero, quo minus interdicto te convenirem, subtractis tamen mortalitate servis aut pecoribus aliisve rebus casu intercidentibus tuum tamen onus nihilo minus in eis restituendis esse, quia ex ipso tempore delicti plus quam frustrator debitor constitutus es.* (43.16)19

† Ulp. l. c. *Idcirco constare ait eum, qui vi deiecit quique vi sine dolo malo desierit possidere, interdicto teneri.* (43.16)1 § 36

[*Unde vi* (*E.* 245): *de vi armata*].

659. † Ulp. ibid. *Cum procurator armatus venit, et ipse dominus armis deiecisse videtur, sive mandavit sive, ut Iulianus ait, ratum habuit.* (43.16)3 § 10

1) aut . . . instrumentum *Trib.?*

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

660. † Ulp. 70 ad edict. *Iulianus ait,* (43.19)1 § 5. 11 *quoad usque ingressus est, eo usque ei interdictum competere: quod verum est.*

11 . . . *Iulianus scribit in specie huiusmodi. quaerit enim, si ego tibi fundum precario dedero, cui via debebatur, et tu rogaveris precario, ut ea via utaris: nihilo minus utile interdictum mihi esse, quia, sicuti me precarium rei meae non tenet, ita nec per te precario possidere intellegor: quotiens enim colonus meus aut is, cui precario fundum dedi, via utitur, ego ire intellegor, propter quod et recte dico me itinere usum. quae ratio, inquit, efficit, ut et, si ego viam precario rogavero et tibi fundum precario dedero, quamvis hac mente ieris, quasi fundo meo deberetur, inutile esset interdictum et precario eo itinere usus esse videar, non immerito: non enim opinio tua, sed mea quaerenda est.*

661. † Ulp. ibid. *Uti videmur servitutibus etiam per servos vel colonos vel amicos vel etiam hospites et fere per eos omnes, qui nobis retinent servitutes: sed enim per fructuarium quidem servitus retinetur, per fructuarium autem interdictum hoc domino non competere Iulianus ait.* (43.19)3 § 4

Ulp. 17 ad edict. *Pomponius dicit fructuarium interdicto de itinere uti posse, si hoc anno usus est: alibi enim de iure, id est in confessoria actione, alibi de facto, ut in hoc interdicto, quaeritur: quod et Iulianus libro quadragensimo octavo digestorum scribit.* (8.5)2 § 3

† Ulp. 70 ad edict. *Idem Iulianus scribit,* (43.19)3 § 5 *si meus usus fructus in fundo tuo,*[1] *proprietas vero tua fuerit et uterque nostrum per vicini fundum ierit, utile interdictum de itinere nos habere: et sive forte ab extraneo fructuarius prohibeatur, sive etiam a domino, sed et si dominus a fructuario, competet: nam et si quilibet prohibeat ire, interdictum adversus eum competit.*

[*Quod vi aut clam* (*E.* 256)].

662. † Ulp. 71 ad edict. *Ait Iulianus:* (43.24)7 § 2. 3 *qui ante remissionem nuntiationis, contra quam prohibitus fuerit, opus fecerit, duobus interdictis tenebitur, uno, quod ex operis novi nuntiatione competit, altero quod vi aut clam. remissione autem facta intellegendus non erit vi aut clam facere, quamvis prohibeatur: licere enim debet aedificare ei, qui satisdederit, cum possessor hoc ipso constituatur: clamque facere nec ante remissionem nec postea existimandus est, cum is, qui opus novum nuntiat, non possit videri celatus et praeoccupatus, antequam controversiam faceret.* 3 *Bellissime apud Iulianum quaeritur, an haec exceptio noceat in hoc interdicto 'quod non tu vi aut clam feceris'? ut puta utor adversus te interdicto quod vi aut clam, an possis obicere mihi eandem exceptionem: 'quod non tu vi aut clam fecisti'?*[2] *et ait Iulianus aequissimum esse hanc exceptionem dare: nam si tu, inquit, aedificaveris vi aut clam, ego idem demolitus fuero vi aut clam et utaris adversus me interdicto, hanc exceptionem profuturam.*

663. † Ulp. ibid. *Quod ait praetor:* (43.24)11 § 4 *'quod vi aut clam factum est', ad quod tempus referatur, videamus, utrum ad praeteritum an ad praesens. quae species apud Iulianum exposita est: ait enim in hoc interdicto praesentis temporis significationem accipi debere. si tamen, inquit, ex opere damnum datum fuerit aut dominus aut*

1) tuo *gloss.* 2) ut puta . . . fecisti *gloss.*

is, cuius fundo nocitum erit,[1] *sua impensa id sustulerit, utilius probari, quod Iulianus temptat, ut et damnum sarciatur et impendia restituantur.*

664. Ulp. 28 ad Sab. *Iulianus* (18.2)4§4 = (43.24)11§10 *libro octagensimo*[2] *octavo digestorum scripsit eum, qui emit fundum in diem, interdicto quod vi aut clam uti posse: nam hoc interdictum ei competit, cuius interest opus non esse factum. fundo autem, inquit, in diem addicto et commodum et incommodum omne ad emptorem pertinet, antequam venditio transferatur, et ideo, si quid tunc vi aut clam factum est, quamvis melior condicio allata fuerit, ipse utile interdictum habebit: sed eam actionem sicut fructus, inquit, quos percepit venditi iudicio praestaturum.*

Item quod dictum est fructus interea captos (18.2)6 pr. *emptorem priorem sequi, totiens verum est, quotiens nullus emptor existit, qui meliorem condicionem adferat, vel falsus exsistit: sin vero exstitit emptor posterior, fructus refundere priorem debere constat, sed venditori. et ita Iulianus libro quadragensimo octavo digestorum scripsit.*

† Ulp. 71 ad edict. [*plane si postea, quam* (43.24)11§12 *melior condicio allata est, aliquid operis vi aut clam factum sit, nec Iulianus dubitaret interdictum venditori competere: nam*] *inter Cassium et Iulianum de illo, quod medio tempore accidit, quaestio est, non de eo opere, quod postea contigit.*

665. † Ulp. ibid. [3]*Idem Iulianus scribit* (43.24)11§14 *interdictum hoc non solum domino praedii, sed etiam his, quorum interest opus factum non esse, competere.*

666. † Ulp. ibid. *Iulianus ait: si co-* (43.24)13§7 *lonus arborem, de qua controversia erat, succiderat vel quid aliud opus fecerit, si quidem iussu domini id factum sit, ambo tenebuntur, non ut patientiam praestent, sed ut impensam quoque ad restituendum praebeant: si autem dominus non iusserit, colonus quidem tenebitur, ut patientiam et impensam praestet, dominus vero nihil amplius quam patientiam praestare cogendus erit.*

[4]Nam et si servus meus ignorante me (43.24)14 opus fecerit eumque vendidero vel manumisero, mecum in hoc solum agi poterit, ut patiar opus tolli, cum emptore autem servi, ut aut noxae dedat aut impensam, quae in restitutione facta fuerit, praestet: sed et cum ipso manumisso recte agi poterit.

LIBER XLIX.

[*Si opus novum nuntiatum erit* (*E.* 257)].

[*De remissionibus*].

667. Ulp. 52 ad edict. *Si in pluribus locis* (39.1)5§16 *opus fiat, utrum una nuntiatio sufficiat an vero plures sint necessariae? et ait Iulianus libro quadragensimo nono digestorum, quia in re praesenti fit nuntiatio, plures nuntiationes esse necessarias et consequenter plures remissiones.*

668. † Ulp. 71 ad edict. . . . *Iuliano placet* (43.25)1§4 *fructuario vindicandarum servitutium ius esse: secundum quod opus novum nuntiare poterit vicino et remissio utilis erit.*

Si autem domino praedii nuntiaverit, in- (39.1)2 utilis erit nuntiatio: neque enim sicut adversus vicinum, ita adversus dominum agere potest ius ei non esse invito se altius aedificare: sed si hoc facto usus fructus deterior fiet, petere usum fructum debebit.

† Ulp. ibid. *Idem Iulianus dicit de ceteris,* (43.25)1§4 *quibus aliqua servitus a vicino debetur.*

669. Qui viam habet, si opus novum (39.1)14 nuntiaverit adversus eum, qui in via aedificat, nihil agit: sed servitutem vindicare non prohibetur.

670. Ei, qui pignori fundum (8.1)16 = (43.25)1§5 accepit, non est iniquum utilem petitionem servitutis dari, sicuti ipsius fundi utilis petitio dabitur. idem servari convenit et in eo, ad quem vectigalis fundus pertinet.

[*De precario* (*E.* 258)].

671. † Ulp. 71 ad edict. *Iulianus ait eum,* (43.26)6§3 *qui vi alterum deiecit et ab eodem precario rogavit, desinere vi possidere et incipere precario, neque existimare sibi ipsum causam possessionis mutare, cum voluntate eius quem deiecit coeperit precario possidere: nam si ab eodem emisset, incipere etiam pro emptore posse dominium capere.*

672. Duo in solidum precario habere (43.26)19 non magis possunt, quam duo in solidum vi possidere aut clam: nam neque iustae neque iniustae possessiones 1 duae concurrere possunt. Qui servum meum precario rogat, videtur a me precario habere, si hoc ratum habuero: et ideo precario interdicto mihi tenebitur. 2 Cum quid precario rogatum est, non solum interdicto uti possumus, sed et incerti condictione, id est praescriptis verbis.[1]

[*De liberis exhibendis, item ducendis* (*E.* 262)].

673. † Ulp. 71 ad edict. *Iulianus ait, quo-* (43.30)3§4 *tiens id interdictum movetur de filio ducendo vel cognitio et is de quo agitur impubes est, alias differri oportere rem in tempus pubertatis, alias repraesentari: idque ex persona eorum, inter quos controversia erit, et ex genere causae constituendum est. nam si is, qui se patrem dicit, auctoritatis prudentiae fidei exploratae esset, usque in diem litis impuberem apud se habebit*[2]*: is vero, qui controversiam facit, humilis calumniator notae nequitiae, repraesentanda cognitio est. item si is, qui impuberem negat in aliena potestate esse, vir omnibus modis probatus, tutor vel testamento vel a praetore datus pupillum, quem in diem litis apud se habuit, tuetur, is vero, qui patrem se dicit, suspectus est quasi calumniator, differri litem non oportebit. si vero utraque persona suspecta est aut tamquam infirma aut tamquam turpis, non erit alienum, inquit, disponi, apud quem interim puer educeretur et controversiam in tempus pubertatis differri, ne per collusionem vel imperitiam alterutrius contendentium aut alienae potestati pater familias addicatur aut filius alienus patris familiae loco constituatur.*

[*Ad interdictum Salvianum et formulam hypothecariam* (*E.* 266. 267)].

674. † Gai. de form. hypoth. *Et quae non-* (20.1)15 pr. *dum sunt, futura tamen sunt, hypothecae dari possunt, ut fructus pendentes, partus ancillae, fetus pecorum et ea quae nascuntur sint hypothecae obligata: idque servandum*

---

1) aut dominus aut is, cuius fundo nocitum erit] et is cuius . . . nocitum erit *Ulp.* (dominus *gloss.*)? 2) quadragensimo *scr.* (*ita F*[2]). 3) *cf. fr.* 664. 4) libro sexagensimo octavo *inscr. F.*

1) id est praescriptis verbis *Trib.* 2) usque . . . habebit (habuit *scr.*) *gloss., cf. infra* quem in diem litis apud se habuit.

est, sive dominus fundi convenerit aut de usu fructu aut de his quae nascuntur[1] *sive is, qui usum fructum habet, sicut Iulianus scribit.*

675. † Ulp. 73 ad edict. *Si debitor servum,* (20. 1) 21 § 1 *quem a non domino bona fide emerat et pigneravit, teneat, Servianae*[2] *locus est et, si adversus eum agat creditor, doli replicatione exceptionem elidet: et ita Iulianus ait, et habet rationem.*

676. Si colonus ancillam in fundo pignoris (43. 33) 1 nomine duxerit et eam vendiderit, quod apud emptorem ex ea natum est, eius adprehendendi gratia utile 1 interdictum[3] reddi oportet. Si colonus =(20. 1) 10 res in fundum duorum pignoris nomine intulerit, ita ut utrique in solidum obligatae essent, singuli adversus extraneum Salviano interdicto recte experientur.[4] inter ipsos vero si reddatur hoc interdictum,[5] possidentis condicio melior erit. at si id actum fuerit, ut pro partibus res obligaretur, utilis actio et adversus extraneos et inter ipsos dari debebit, per quam dimidias 2 partes possessionis singuli adprehendent. Idem servari conveniet et si colonus rem, quam cum alio communem habebat, pignoris nomine induxerit, scilicet ut pro parte dimidia pignoris persecutio detur.

[*De interdicto fraudatorio* (*E.* 268)].

677. † Ulp. 73 ad edict. *Si debitorem* (42. 8) 10 § 16 *meum et complurium creditorum consecutus essem fugientem secum ferentem pecuniam et abstulissem ei id quod mihi debeatur, placet Iuliani sententia dicentis multum interesse, antequam in possessionem bonorum eius creditores mittantur, hoc factum sit an postea: si ante, cessare in factum actionem,*[6] *si postea, huic locum fore.*

678. Si quis, cum haberet Titium cre- (42. 8) 15 ditorem et sciret se solvendo non esse, libertates dederit testamento, deinde dimisso Titio postea Sempronium creditorem habere coeperit et eodem testamento manente decesserit: libertates datae ratae esse debent, etsi hereditas solvendo non sit, quia, libertates ut rescindantur, utrumque in eorumdem persona exigimus et consilium et eventum et, si quidem creditor, cuius fraudandi consilium initum erat, non fraudatur, adversus eum qui fraudatur consilium initum non est. libertates itaque ratae sunt.

679. Omnes debitores, qui in fraudem (42. 8) 17 creditorum liberantur, per hanc actionem[7] revocantur 1 in pristinam obligationem. Lucius Titius cum haberet creditores, libertis suis isdemque filiis naturalibus universas res suas tradidit. respondit: quamvis non proponatur consilium fraudandi habuisse, tamen qui creditores habere se scit et universa bona sua alienavit, intellegendus est fraudandorum creditorum consilium habuisse: ideoque et si filii eius ignoraverunt hanc 2 mentem patris sui fuisse, hac actione[8] tenentur. Si vir uxori, cum creditores suos fraudare vellet, soluto matrimonio praesentem dotem reddidisset, quam statuto tempore[9] reddere debuit, hac actione[8] mulier tantum praestabit, quanti creditorum intererat dotem suo tempore reddi: nam praetor fraudem etiam in tempore fieri intellegit.

1) aut de usu fructu . . . nascuntur *gloss.* 2) Salviano *Ulp.*, *v. Lenel, p.* 395. 3) utilem actionem *Iulian, v. n.* 4. 4) Serviana utentur *Iulian.*, *v. fr. gemin.* 5) si quaestio moveatur *fr. gemin.*, *v. n.* 4. 6) interdictum *Ulp.* 7) hoc interdictum *Iulian.*, *Lenel p.* 398 *n.* 18. 8) hoc interdicto *Iulian.* 9) annua bima trima die *Iulian.*

LIBER L.

[*De exceptionibus: si quis vadimoniis non obtemperaverit* (*E.* 269)].

680. † Ulp. 74 ad edict. . . . *Iulianus scribit,* (2. 11) 4 § 5 *si iudicio sistendi causa*[1] *pluris quam statutum est per ignorantiam promissum fuerit, exceptionem dari debere: si autem ex conventione tantae summae promissio facta sit, exceptionem pacti conventi replicatione infirmandam Iulianus ait.*

681. † Paul. 1 ad Plaut. . . . *si is, cum quo* (2. 11) 10 § 2 *iniuriarum agere volebam, stipulatione tali commissa*[2] *decesserit:* . . . *non competit mihi adversus heredem eius ex stipulatu actio, et hoc Iulianus scribit.*

[*Ne praeiudicium hereditati fiat* (*E.* 274)].

682. Si post litem de hereditate con- (44. 1) 13 testatam res singulae petantur, placet non obstare exceptionem 'quod praeiudicium hereditati non fiat': futuri enim iudicii, non facti nomine huiusmodi exceptiones comparatae sunt.

*

683. Quotiens in actionibus aut in ex- (34. 5) 12 ceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis valeat quam pereat.

*

v. fr. 689 (*lib. LI*). (3. 3) 40 § 2

LIBER LI.

[*De exceptione rei iudicatae vel in iudicium deductae* (*E.* 275)].

684. † Ulp. 75 ad edict. [3]*Et generaliter, ut* (44. 2) 7 § 4 *Iulianus definit, exceptio rei iudicatae obstat, quotiens inter easdem personas eadem quaestio revocatur vel alio genere iudicii.*

685. Item parte fundi petita si familiae (44. 2) 8 herciscundae vel communi dividundo agit, aeque exceptione submovebitur.

686. † Ulp. 75 ad edict. *Iulianus scribit ex-* (44. 2) 9 § 2 *ceptionem rei iudicatae a persona auctoris ad emptorem transire solere, retro autem ab emptore ad auctorem reverti non debere. quare si hereditariam rem vendideris, ego eandem ab emptore petiero et vicero, petenti tibi non opponam exceptionem 'at si ea res iudicata non sit inter me et eum, cui vendidisti'.*

Item si victus fuero, tu adversus me ex- (44. 2) 10 ceptionem non habebis.

687. † Ulp. ibid. *Item Iulianus scribit:* (44. 2) 11 § 3 *cum ego et tu heredes Titio exstitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris et victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero, agenti tibi mecum familiae erciscundae exceptio obstabit, quia res iudicata sit inter te et venditorem meum: nam et si ante eandem partem petissem et agerem familiae erciscundae, obstaret exceptio 'quod res iudicata sit inter me et te'.*

688. Evidenter enim iniquissimum est (44. 2) 16 proficere rei iudicatae exceptionem ei, contra quem iudicatum est.[4]

1) iudicio sistendi causa] vadimonium *Ulp.* 2) vadimonio commisso (deserto?) *Paul.* 3) *cf. fr.* 39. *Iulianum hace hoc loco repetivisse verisimile est.* 4) *cf.* (44. 2) 17.

689. Ulp. 9 ad edict. *Sed et is, qui quasi* (3. 3) 40 § 2 *defensor in rem actione convenitur, praeter solitam satisdationem iudicatum solvi etiam de rato debet cavere. quid enim si in hoc iudicio rem meam esse pronuntietur, reversus ille, cuius defensor extiterat, velit fundum vindicare: nonne ratum non videbitur habere quod iudicatum est? denique si verus procurator*[1] *extitisset vel ipse praesens causam suam egisset et victus esset: si a me vindicaret, exceptione rei iudicatae summoveretur, et ita Iulianus libro quinquagensimo*[2] *digestorum scribit: nam cum iudicatur rem meam esse, simul iudicatur illius non esse.*

690. [3]Iudicium communi dividundo, familiae erciscundae, finium regundorum tale est, ut in eo singulae personae duplex ius habeant agentis et eius quocum agitur. (10. 1) 10

691. Si is, qui heres non erat, hereditatem petierit et postea heres factus eandem hereditatem petet, exceptione rei iudicatae non summovebitur. (44. 2.) 25
1 Est in potestate emptoris intra sex menses, redhibitoria agere mallet an ea quae datur, quanti minoris homo cum veniret fuerit. nam posterior actio etiam redhibitionem continet, si tale vitium in homine est, ut eum ob id actor empturus non fuerit: quare vere dicetur eum, qui alterutra earum egerit, si altera postea agat, rei iudicatae exceptione summoveri.
2 Si te negotiis meis optuleris et fundum nomine meo petieris, deinde ego hanc petitionem tuam ratam non habuero, sed mandavero tibi, ut ex integro eundem fundum peteres, exceptio rei iudicatae non obstabit: alia enim res facta est interveniente mandatu. idem est, si non in rem, sed in personam actum fuerit.

† Ulp. 75 ad edict. *Iulianus ait, si ante, quam* (2. 8) 11 *mandarem tibi ut fundum peteres, satis acceperis petiturus fundum et postea mandatu meo agere institueris, fideiussores*[4] *teneri.*

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

692. † Ulp. 76 ad edict. *Iulianus* (44. 4) 4 § 1. 11. 22. 26. 32 *scribsit, si quis, cum aeger esset, centum aureos*[5] *uxoris suae consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem pervenire, deinde convaluerit, an exceptione uti possit, si conveniatur. et refert Labeoni placuisse doli mali uti eum posse.*
11 *Si quis ex uncia heres sit scriptus, ex qua ducenta consequi potuit, deinde propter hoc legatum, in quo centum erant, praetulit, ne molestiis hereditariis implicaretur: an, si legatum petat, exceptione doli mali summoveatur? et ait Iulianus non esse eum summovendum. quod si a substituto pretium accepit vel quod pretii loco haberi posset, ne adeat hereditatem, petens legatum dolo, inquit, facere intellegetur ac per hoc doli exceptione repelletur.*
22 *Apud Iulianum quaesitum est, si heres soceri, a quo dos peteretur, exciperet de dolo mariti et mulieris, cui pecunia quaereretur,*[6] *an obstatura esset exceptio ex persona mulieris. et ait Iulianus, si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat et heres excipiat de dolo filiae, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obstare: dos enim, quam maritus ab herede soceri petit, intellegitur, inquit, filiae adquiri, cum per hoc dotem sit habitura. illud non explicat Iulianus, an et de dolo mariti excipi possit: puto autem eum hoc sentire, ut etiam de dolo mariti noceat exceptio, licet videatur nulla dos filiae, ut ait, quaeri.*
26 *De dolo autem ipsius minoris viginti quinque annis exceptio utique locum habebit: nam et de pupilli dolo interdum esse excipiendum nequaquam ambigendum, est ex ea aetate, quae dolo non careat. denique Iulianus quoque saepissime scribsit doli pupillos, qui prope pubertatem sunt, capaces esse. quid enim, si debitor ex delegatu pupilli pecuniam creditori eius solvit? fingendus est, inquit, pubes esse, ne propter malitiae ignorantiam bis eandem pecuniam consequatur. idem servandum in furioso ait, si, cum existimaretur compos mentis esse, iusserit debitorem creditori solvere, vel si quod exegit, domi habeat.*
32 *Si a Titio fundum emeris qui Sempronii* = (21. 3) 2 *erat isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit et eundem fundum Maevio vendiderit et tradiderit*[1]: *Iulianus ait aequius esse praetorem te tueri, quia et, si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum comparata vel doli mali summoveretur et, si ipse eum possideret et Publiciana peteres, adversus excipientem 'si non suus esset' replicatione utereris, ac per hoc intellegeretur eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet.*

693. Si stipulatus esses a me sine causa (46. 1) 15 et fideiussorem dedissem et nollem eum exceptione uti, sed potius solvere, ut mecum mandati iudicio ageret, fideiussori etiam invito me exceptio dari debet: interest enim eius pecuniam retinere potius quam solutam stipulatori a reo repetere.
1 Si ex duobus, qui apud te fideiusserant in viginti, alter, ne ab eo peteres, quinque tibi dederit vel promiserit, nec alter liberabitur et, si ab altero quindecim petere institueris, nulla exceptione summoveris: reliqua autem quinque si a priore fideiussore[2] petere institueris, doli mali exceptione submoveris.

[*Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicetur* (*E.* 279)].

694. Si mulieri solvero id quod tibi (16. 1) 15 debebam et ab ea ratam rem te habiturum stipulatus fuero et forte te ratum non habente agere ex stipulatu instituero, exceptio senatus consulti, quod de intercessionibus feminarum factum est, non proderit mulieri: non enim videri potest alienam obligationem recusare, cum maneam debito obligatus, et ipsa de lucro agat ac potius reddere cogatur quod non debitum acceperat, quam pro alio solvere.

LIBER LII.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 1.]

[*De verborum obligatione*].

695. Quotiens certa species operarum (38. 1) 24 in stipulationem deducitur, veluti pictoriae fabriles, peti quidem non possunt nisi praeteritae, quia etsi non verbis, at re ipsa inest obligationi tractus temporis, sicuti cum Ephesi dari stipulemur, dies continetur. et ideo inutilis est haec stipulatio: 'operas tuas pictorias centum hodie dare spondes'? cedunt tamen operae ex die interpositae stipulationis. sed operae, quas patronus a liberto postulat, confestim non cedunt, quia id agi inter eos videtur, ne ante cederent quam indictae

1) verus procurator] cognitor *Ulp.* 2) primo *ins.* 3) *cf. fr.* 689 *ict.* (3. 3) 15 § 1. 4) sponsores *Iulian.* 5) HS c̄ *Iulian.* 6) cui . . . quaereretur *gloss.*

1) mancipaverit *Ulp.* 2) a priore fideiussore *gloss.?*

fuissent, scilicet quia ex commodo patroni libertus operas edere debet: quod in fabro vel pictore dici non convenit.

696. † Paul. 12 ad Sab. . . . *si in facto sit* [(45. 1) 2 § 5] *stipulatio, veluti si ita stipulatus fuero: 'per te non fieri neque per heredem tuum, quo minus mihi ire agere liceat'? et unus ex pluribus heredibus prohibuerit, tenentur quidem et coheredes eius, sed familiae erciscundae iudicio ab eo repetent quod praestiterint. hoc et Iulianus et Pomponius probant.*

† Scaev. 13 quaest. *Iulianus scripsit, si* [(45. 1) 131 pr.] *'neque per te neque per heredem tuum Titium fieri, quo minus mihi ire liceat' stipuler, non solum Titium teneri, si prohibeat, sed etiam coheredes eius.*

Ulp. 49 ad Sab. . . . *ait Iulianus libro* [(45. 1) 38 § 6] *quinquagensimo secundo digestorum, si servus stipuletur sibi habere licere aut per se non fieri, quo minus habere stipulatori liceat, promittat: stipulatio, inquit, non committitur, quamvis auferri res ei et ipse auferre eandem possit: non enim factum, sed ius in hac stipulatione vertitur. cum vero stipulatur per promissorem non fieri, quo minus sibi ire agere liceat, non ius stipulationis, inquit, sed factum versatur.*

697. Eum, qui ita stipulatur: 'mihi et [(45. 1) 56] Titio decem dare spondes?' vero similius est semper una decem communiter sibi et Titio stipulari, sicuti qui legat Titio et Sempronio, non aliud intellegitur 1 quam una decem communiter duobus legare. 'Te et Titium heredem tuum decem daturum spondes?' Titii persona supervacua comprehensa est: sive enim solus heres exstiterit, in solidum tenebitur, sive pro parte, eodem modo, quo ceteri coheredes eius, obligabitur. et quamvis convenisse videatur, ne ab alio herede quam a Titio peteretur, tamen inutile pactum 2 conventum coheredibus eius erit. Qui sibi aut filio suo dari stipulatur, manifeste personam filii in hoc complectitur, ut ei recte solvatur: neque interest, sibi aut extraneo cuilibet, an sibi aut filio suo quis stipuletur: quare vel manenti in potestate vel emancipato filio recte solvitur. neque ad rem pertinet, quod qui filio suo dari stipulatur, sibi adquirit, quia coniuncta sua persona stipulator efficit, ut non adquirendae obligationis gratia, sed solutionis causa personam filii 3 adprehendisse intellegatur. Quod si soli filio suo, qui in potestate sua sit, dari quis stipulatus sit, non recte filio solvetur, quia filii persona obligationi magis quam 4 solutioni applicatur. Qui ita stipulatur: 'decem, quoad vivam, dari spondes?', confestim decem recte dari petit: sed heres eius exceptione pacti conventi summovendus est: nam stipulatorem id egisse, ne heres eius peteret, palam est, quemadmodum is, qui usque in kalendas dari stipulatur, potest quidem etiam post kalendas petere, sed exceptione pacti summovetur. nam et heres eius, cui servitus praedii ita concessa est, ut, quoad viveret, ius eundi haberet, pacti 5 conventi exceptione submovebitur. Qui ita stipulatur: 'ante kalendas proximas dari spondes?' nihil 6 differt ab eo, qui 'kalendis dari' stipulatur. Qui proprietatem sine usu fructu habet, recte usum fructum dari sibi stipulatur: id enim in obligationem deducit, 7 quod non habet, sed habere potest. Si a te stipulatus fuero fundum Sempronianum, deinde eundem fundum detracto usu fructu ab alio stipulor, prior stipulatio non novabitur, quia nec solvendo fundum detracto usu fructu liberaberis, sed adhuc a te recte fundi usum fructum peterem. quid ergo est? cum mihi fundum dederis, is quoque liberabitur, a quo 8 detracto usu fructu fundum stipulatus fueram. Si hominem, quem a Titio pure stipulatus fueram, Seius mihi sub condicione promiserit et is pendente condicione post moram Titii decesserit, confestim cum Titio agere potero, nec Seius existente condicione obligetur: at si Titio acceptum fecissem, Seius existente condicione obligari potest. idcirco haec tam varie, quod homine mortuo desinit esse res, in quam Seius obligaretur: acceptilatione interposita superest homo, quem Seius promiserat.

698. † Paul. 17 ad Plaut. *Sed si sit qui-* [(45. 1) 91 § 1. 3. 5. 6] *dem res in rebus humanis, sed dari non possit, ut fundus religiosus puta vel sacer factus vel servus manumissus, vel etiam ab hostibus si capiatur, culpa in hunc modum diiudicatur, ut, si quidem ipsius promissoris res vel tempore stipulationis vel postea fuerit et quid eorum*[1] *acciderit, nihilo minus teneatur, idemque fiat et si per alium, posteaquam ab hoc alienatus sit, id contigerit. sin autem alienus fuit et ab alio tale quid accidit, non tenetur, quia nihil fecit, nisi si posteaquam moratus est solutionem, aliquid huiusmodi acciderit: quam distinctionem et Iulianus sequitur.*

3 *Sequitur videre de eo, quod veteres constituerunt, quotiens culpa intervenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intellegendum sit. et quidem si effecerit promissor, quo minus solvere possit, expeditum intellectum habet constitutio: si vero moratus sit tantum, haesitatur, an, si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora. et Celsus adulescens scribit eum, qui moram fecit in solvendo Sticho quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quaestionem de bono et aequo: in quo genere plerumque sub auctoritate iuris scientiae perniciose, inquit, erratur. et sane probabilis haec sententia est, quam quidem et Iulianus sequitur.*

5 *An filius familias, qui iussu patris promisit, occidendo servum producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi accessionem intellegens eum qui iubeat.* 6 *Effectus huius constitutionis ille est, ut adhuc homo peti possit: sed et acceptum ei posse ferri creditur et fideiussorem accipi eius obligationis nomine. novari autem an possit haec obligatio, dubitationis est, quia neque hominem qui non est neque pecuniam quae non debetur stipulari possumus. ego puto novationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit,*[2] *quod et Iuliano placet.*

699. Qui sibi aut Titio fundum dari [(46. 3) 33] stipulatus est, quamvis fundus Titio datus fuerit, tamen, si postea evictus est, habet actionem, quemadmodum si hominem stipulatus esset et promissor statuliberum 1 Titio dedisset isque ad libertatem pervenisset. Qui Stichum aut Pamphilum dari promisit, si Stichum vulneraverat, non magis eum dando liberatur, quam si solum Stichum promisisset et a se vulneratum daret. item qui hominem dari promisit et vulneratum a se offert, non liberatur. iudicio quoque accepto si hominem is cum quo agetur vulneratum a se offert, condemnari debebit. sed et ab alio vulneratum si det, condemnandus erit, cum possit alium dare.

1) per eum *ins.* 2) si hoc . . . sit *Trib.*

[*De duobus reis constituendis*].

700. Duos reos promittendi facturus si [(45.2) 6] utrumque interrogavero, sed alter dumtaxat responderit, verius puto eum qui responderit obligari: neque enim sub condicione interrogatio in utriusque persona fit, ut ita demum obligetur, si alter quoque responderit. 1 Duobus autem reis constitutis quin liberum sit stipulatori vel ab utroque vel ab altero dumtaxat fideiusso- 2 rem accipere, non dubito. Sed si a duobus reis stipulandi interrogatus respondisset uni se spondere, 3 ei soli tenetur. Duo rei sine dubio ita constitui possunt, ut et temporis ratio habeatur, intra quod uterque respondeat: modicum tamen intervallum temporis, item modicus actus, qui modo contrarius obligationi non sit, nihil impedit, quo minus duo rei sunt. fideiussor quoque interrogatus inter duorum reorum responsa si responderit, potest videri non impedire obligationem reorum, quia nec longum spatium interponitur nec is actus, qui contrarius sit obligationi.

701. † Venul. 2 stip. *Si a Titio et pu-* [(45. 2) 12 § 1] *pillo sine tutoris auctoritate stipulatus fuero eadem decem, vel a servo, et quasi duos reos promittendi constitui, obligatum Titium solum Iulianus scribit, quamquam, si servus spoponderit, in actione de peculio eadem observari debent, ac si liber fuisset.*

702. † Gai. 2 de verb. obl. *Si id, quod ego* [(45. 2) 15] *et Titius stipulamur, in singulis personis proprium intellegatur, non poterimus duo rei stipulandi constitui, veluti cum usum fructum aut dotis nomine dari stipulemur: idque et Iulianus scribit. idem ait, et si Titius et Seius decem aut Stichum, qui Titii sit, stipulati fuerint, non videri eos duos reos stipulandi, cum Titio decem tantum, Seio Stichus aut decem debeantur.*

703. † Ulp. 46 ad Sab. *Generaliter Iulianus* [(46.1) 5] *ait eum, qui heres exstitit ei, pro quo intervenerat, liberari ex causa accessionis et solummodo quasi heredem rei teneri. denique scripsit, si fideiussor heres extiterit ei, pro quo fideiussit, quasi reum esse obligatum, ex causa fideiussionis liberari: reum vero reo succedentem ex duabus causis esse obligatum. nec enim potest repperiri, quae obligatio quam peremat: at in fideiussore et reo repperitur, quia rei obligatio plenior est. nam ubi aliqua differentia est obligationum, potest constitui alteram per alteram peremi: cum vero duae eiusdem sint potestatis, non potest repperiri, cur altera potius quam altera consumeretur. refert autem haec ad speciem, in qua vult ostendere non esse novum, ut duae obligationes in unius persona concurrant. est autem species talis. si reus promittendi reo promittendi heres extiterit, duas obligationes sustinet: item si reus stipulandi exstiterit heres rei stipulandi, duas species obligationis sustinebit. plane si ex altera earum egerit, utramque consumet, videlicet quia natura obligationum duarum, quas haberet, ea esset, ut, cum altera earum in iudicium deduceretur, altera consumeretur.*

[*De stipulatione servorum*].

704. Cum servus stipuletur, nihil interest, [(45.3) 1] sibi an domino an vero sine alterutra eorum adiectione 1 dari stipuletur. Si servus tuus, qui mihi bona fide serviebat, peculium habuerit, quod ad te pertineat, et ego ex eo pecuniam Titio credidero, nummi tui manebunt, stipulando autem mihi servus eandem pecuniam nihil aget: vindicando ergo eam pecuniam tu consequi 2 poteris. Si servus communis meus et tuus ex peculio, quod ad te solum pertinebat, mutuam pecuniam dederit, obligationem tibi adquiret et, si eandem mihi nominatim stipulatus fuerit, debitorem a te non liberabit, sed uterque nostrum habebit actionem, ego ex stipulatu, tu quod pecunia tua numerata sit: debitor tamen me doli mali exceptione summovere poterit. 3 Quod servus meus meo servo dari stipulatur, id perinde haberi debet, ac si mihi stipuletur: item quod tuo servo stipulatur, perinde ac si tibi stipulatus esset, ut altera stipulatio obligationem pariat, altera nullius 4 momenti sit. Communis servus duorum servorum personam sustinet. idcirco si proprius meus servus communi meo et tuo servo stipulatus fuerit, idem iuris erit in hac una conceptione verborum, quod futurum esset, si separatim duae stipulationes conceptae fuissent, altera in personam mei servi, altera in personam tui servi: neque existimare debemus partem dimidiam tantum mihi adquiri, partem nullius esse momenti, quia persona servi communis eius condicionis est, ut in eo, quod alter ex do- [= (41. 1) 23 § 3, (45.3) 7 § 1, cf. 19] minis potest adquirere, alter non potest, perinde habeatur, ac si eius solius esset, cui adquirendi faculta- 5 tem habeat. Si fructuarius servus [= (45.3) 28 pr.] stipulatus esset fructuario aut proprietario, si quidem ex re fructuarii stipulatus esset, inutilis est stipulatio, quia utrique ex re fructuarii actionem adquirere potuisset: sed si aliud[1] stipulatus fuisset, proprietarium petere posse, et, si promissor fructuario solvisset, libe- 6 ratur. Cum servus communis Titii et Maevii stipulatur in hunc modum: 'decem kalendis Titio dare spondes? si decem kalendis Titio non dederis, tunc Maevio viginti dare spondes?' duae stipulationes esse videntur, sed si kalendis decem data non fuerint, uterque dominus ex stipulatu agere poterit, sed in secunda obligatione Maevio commissa Titius exceptione doli summovebitur.

705. † Ulp. 48 ad Sab. *Si, cum duos do-* [(45.3) 9 § 1] *minos servus haberet, stipulatus fuerit illi aut illi dominis suis, quaesitum est, an consistat stipulatio. Cassius inutilem esse stipulationem scripsit et Iulianus Cassii sententiam probat eoque iure utimur.*

† Venul. 1 stip. *Si servus communis ita* [(45. 3) 21] *stipuletur: 'kalendis Ianuariis decem Titio aut Maevio dominis, uter eorum tunc vivet, dare spondes?', inutilem esse stipulationem Iulianus scribit, quia non possit in pendenti esse stipulatio nec apparere, utri eorum sit adquisitum.*

Sed et si ita stipuletur: 'Titio decem [(45. 3) 10] aut Maevio fundum dare spondes?', quia incertum est, utri eorum adquisierit actionem, idcirco inutilis stipulatio existimanda est.

706. † Papin. 27 quaest. *Cum servus fruc-* [(45.3) 18 § 3] *tuarius operas suas locasset et eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset, finito fructu domino residui temporis adquiri stipulationem Iulianus scriptum reliquit.*

707. † Paul. 14 ad Plaut. *Si liber homo vel* [(45.3) 33 pr.] *alienus qui bona fide servit[2] ex re alterius[3] iussu possessoris stipuletur, Iulianus ait liberum quidem sibi adquirere, servum vero domino, quia iussum domino cohaereat.*

*
v. lib. LXII. [(30) 98]

1) aliunde *scr.?* 2) *duobus scil.* 3) alterius *ins.?*

LIBER LIII.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 2.]

[*De adpromissoribus*].

708. Si quis 'si Titius consul factus erit, decem dari' spoponderit, quamvis pendente condicione promissor moriatur, relinquet heredem obligatum.[1] (45. 1) 57

709. Fideiussor[2] obligari non potest ei, apud quem reus promittendi obligatus non est. quare si servus communis Titii et Sempronii nominatim Titio dari stipulatus fuerit et fideiussorem[3] ita interrogaverit: 'Titio aut Sempronio id dare spondes?', Titius quidem petere a fideiussore[4] poterit, Sempronii vero persona in hoc solum interposita videbitur, ut solvi ei ante litem contestatam et ignorante vel invito Titio possit. (46.1) 16 pr.

710. † Paul. 72 ad edict. *Hi, qui accessionis loco promittunt, in leviorem causam accipi possunt, in deteriorem non possunt. ideo, si a reo mihi stipulatus sim, a fideiussore mihi aut Titio, meliorem causam esse fideiussoris Iulianus putat, quia potest vel Titio solvere. quod si a reo mihi aut Titio stipulatus, a fideiussore mihi tantum interrogem, in deteriorem causam acceptum fideiussorem Iulianus ait.* (46. 1) 34

† Ulp. 47 ad Sab. *Si qui Stichum stipulatus fuerit, fideiussorem ita acceperit: 'Stichum aut decem fide tua iubes?', non obligari fideiussorem Iulianus ait, quia durior eius fit condicio, utpote cum futurum sit, ut mortuo Sticho teneatur. Marcellus autem notat non ideo tantum non obligari, quia in duriorem condicionem acceptus est, sed quia et in aliam potius obligationem acceptus est: denique pro eo, qui decem promiserit, non poterit fideiussor ita accipi, ut decem aut Stichum promittat, quamvis eo casu non fit eius durior condicio.* 9 *Idem Iulianus ait: si is, qui hominem aut decem dari stipulatus fuerat, fideiussorem ita acceperit: 'hominem aut decem, utrum ego velim?', non obligavit eum, quia durior eius condicio facta est.* (46.1) 8 § 8. 9

Qui certo loco dari promisit, aliquatenus duriori condicioni obligatur, quam si pure interrogatus fuisset: nullo enim loco alio, quam in quem promisit, solvere invito stipulatore potest. quare si reum pure interrogavero et fideiussorem cum adiectione 2 loci accepero, non obligabitur fideiussor. Sed et si reus, Romae constitutus, Capuae dari promiserit, fideiussor Ephesi, perinde non obligabitur fideiussor, ac si reus sub condicione promisisset, fideiussor autem in diem certam vel pure promisisset.[5] (46. 1) 16 § 1. 2

711. Fideiussor accipi potest, quotiens est aliqua obligatio civilis vel naturalis, cui appli-4 cetur. Naturales obligationes non eo solo aestimantur, si actio aliqua eorum nomine competit, verum etiam cum soluta pecunia repeti non potest: nam licet minus proprie debere dicantur naturales debitores, per abusionem intellegi possunt debitores et, qui ab his pecuniam recipiunt, debitum sibi recepisse. (46. 1) 16 § 3. 4

Quod enim solutum repeti non potest, conveniens est huius naturalis obligationis fideiussorem accipi posse. (46. 1) 7

† Ulp. 47 ad Sab. *Et post litem contestatam fideiussor accipi potest, quia et civilis et naturalis subest obligatio: et hoc et Iulianus admittit eoque iure utimur.* (46. 1) 8 § 3

† Papin. 9 quaest. *Si debitori deportatio irrogata est, non posse pro eo fideiussorem accipi scribit Iulianus, quasi tota obligatio contra eum extincta sit.* (46. 1) 47 pr.

712. Stipulatione in diem concepta fideiussor si sub condicione acceptus fuerit, ius eius in pendenti erit, ut si ante diem condicio impleta fuerit, non obligetur, si concurreret dies et condicio 6 vel etiam diem condicio secuta fuerit, obligetur. Cum fideiussor hoc modo acceptus esset: 'si reus quadraginta, quae ei credidi, non solverit, fide tua esse iubes?', verisimile est id actum, ut, cum appellatus reus non solvisset, fideiussor teneretur. sed et si reus, antequam appellaretur, decessisset, fideiussor obligatus erit, quia hoc quoque casu verum est reum non solvisse. (46. 1) 16 § 5. 6

LIBER LIV.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 3.]

[*De solutionibus et liberationibus*].

713. Qui pendentem vindemiam emit si uvam legere prohibeatur a venditore, adversus eum petentem[1] pretium exceptione uti poterit 'si ea pecunia, qua de agitur, non pro ea re petitur, quae venit neque tradita est'. ceterum post traditionem sive lectam uvam calcare sive mustum evehere prohibeatur, ad exhibendum vel iniuriarum agere poterit, quemadmodum si aliam quamlibet rem suam tollere prohibeatur. (19. 1) 25

714. Si is, qui Stichum dari stipulatus fuerat, heres exstiterit ei, cui ex testamento idem Stichus debebatur: si ex testamento Stichum petierit, non consumet stipulationem, et contra si ex stipulatu Stichum petierit, actionem ex testamento salvam habebit, quia initio ita constiterint hae duae obligationes, ut altera in iudicium deducta altera nihilo minus integra remaneret. (44. 7) 18

715. Qui usum fructum fundi stipulatur, deinde fundum, similis est ei, qui partem fundi stipulatur, deinde totum, quia fundus dari non intellegitur, si usus fructus detrahatur. et e contrario qui fundum stipulatus est, deinde usum fructum, similis est ei, qui totum stipulatur, deinde partem. sed qui actum stipulatur, deinde iter, posteriore stipulatione nihil agit, sicuti qui decem, deinde quinque stipulatur, nihil agit. item si quis fructum, deinde usum stipulatus fuerit, nihil agit. [2]nisi in omnibus novandi animo hoc facere specialiter expresserit: tunc enim priore obligatione exspirante ex secunda introducitur petitio et tam iter quam usus nec non quinque exigi possunt. (45. 1) 58

716. † Ulp. 80 ad edict. *Si quis offerenti se negotiis alienis bona fide solverit, quando liberetur? et ait Iulianus, cum dominus ratum habuerit, tunc liberari. idem ait, antequam dominus haberet ratum, an condici ex ea causa possit? et ait interesse, qua mente solutio facta esset, utrum ut statim debitor liberetur an vero cum dominus ratum habuisset: priore casu confestim posse condici procuratori et tunc demum extingui condictionem, cum dominus ratum habuisset, posteriore tunc demum nasci condictionem, cum dominus ratum non habuisset.* (46.3) 58 pr.

1) *Tenebuntur igitur etiam adpromissores.* 2) sponsor *Iulian.* 3) sponsorem *Iulian.* 4) sponsore *Iulian.* 5) *cf. fr.* 718.

1) *scil. ex stipulatione de pretio facta.* 2) *Quae sequuntur, Triboniani sunt.*

Ratum autem habere domi- [(46. 3) 13 = (46. 8) 12 § 2] nus debet, cum primum certior factus est. sed hoc ἐν πλάτει et cum quodam spatio temporis accipi debet, sicut in legato, cum de repellendo quaereretur, spatium quoddam temporis adsumitur nec minimum nec maximum et quod magis intellectu percipi quam ex locutione[1] exprimi possit.

† Ulp. l. c. . . . *quid ergo, si, quod* [(46. 8) 12 § 2] *primo ratum non habuit, postea habebit ratum? nihilo magis proficere ad impediendam actionem suam et ob id, quod primo non habuit ratum, actionem salvam habere ait.*

717. Qui hominem aut decem [(46. 3) 34 pr. = 59] tibi aut Titio dari promisit, si Titio partem hominis tradiderit,[2] mox tibi decem numeraverit, non Titio, sed tibi partem hominis condicet, quasi indebitum tua voluntate Titio solveret. idemque iuris erit etiam, si mortuo Titio decem solverit, ut tibi potius quam heredi Titii partem hominis condicat. 1 Si duo rei stipulandi hominem dari stipulati fuerint et promissor utrique partes diversorum hominum dederit, dubium non est, quin non liberetur. sed si eiusdem hominis partes utrique dederit, liberatio contingit, quia obligatio communis efficiet, ut quod duobus solutum est, uni solutum esse videatur. nam ex contrario cum duo fideiussores[3] hominem dari spoponderint, diversorum quidem hominum partes dantes non liberantur: at si eiusdem hominis partes dederint, liberantur. 2 Stipulatus sum decem mihi aut hominem Titio dari: si homo Titio datus fuisset, promissor a me liberatur et, antequam homo daretur, ego decem petere possum. 3 Si Titium omnibus negotiis meis praeposuero, deinde vetuero eum ignorantibus debitoribus administrare negotia mea, debitores ei solvendo liberabuntur: nam is, qui omnibus negotiis suis aliquem proponit, intellegitur etiam debitoribus mandare, ut procuratori solvant. 4 Si nullo mandato intercedente debitor falso existimaverit voluntate mea pecuniam se numerare, non liberabitur. et ideo procuratori, qui se ultro alienis negotiis offert, solvendo nemo liberabitur: 5 Et cum fugitivus, qui pro libero se gerebat, rem vendidisset, responsum est emptores fugitivo solventes a domino liberatos non esse. 6 Si gener socero, ignorante filia, dotem solvisset, non est liberatus, sed condicere socero potest, nisi ratum filia habuisset. et propemodum similis est gener ei, qui absentis procuratori solveret, quia in causam dotis particeps et quasi socia obligationis patri filia esset. 7 Si debitorem meum iussero pecuniam Titio dare donaturus ei, quamvis Titius ea mente acceperit, ut meos nummos faceret, nihilo minus debitor liberabitur: sed si postea Titius eandem pecuniam mihi dedisset, nummi mei fient. 8 Quidam filium familias, a quo fideiussorem acceperat, heredem instituerat: quaesitum est, si iussu patris adisset hereditatem, an pater cum fideiussore agere posset. dixi, quotiens reus satisdandi reo satis accipiendi heres existeret, fideiussores ideo liberari, quia pro eodem apud eundem debere non possent. 9 Si praedo id, quod a debitoribus hereditariis exegerat, petenti hereditatem restituerit, debitores liberabuntur. 10 Si decem aut hominem dari stipulatus fuero et duos fideiussores accepero Titium et Maevium et Titius quinque solverit, non liberabitur, priusquam Maevius quoque quinque solvat: quod si Maevius partem hominis solverit, uterque obligatus remanebit. 11 Qui perpetua exceptione se tueri potest, solutum repetit et ideo non liberatur. quare si ex duobus reis promittendi alter pepigerit, ne ab eo peteretur, quamvis solverit, nihilo minus alter obligatus manebit.

718. † Paul. 15 quaest. [1]*Mihi Romae* [(46. 3) 98 § 6] *aut Ephesi Titio dari stipulor: an solvendo Titio Ephesi a me liberetur, videamus: nam si diversa facta sunt, ut Iulianus putat, diversa res est.*

719. † Maecian. 2 fideic. *Cum ex pluribus* [(46. 4) 103] *causis debitor pecuniam solvit, Iulianus elegantissime putat ex ea causa eum solvisse videri debere, ex qua tunc, cum solvebat, compelli poterit ad solutionem.*

[*De acceptilatione*].

720. Ulp. 50 ad Sab. *Si is, qui hominem* [(46. 4) 13 § 4] *stipulatus est, Stichum accepto tulerit, Iulianus libro quinquagensimo quarto digestorum scripsit acceptilationem aliquid egisse tollisseque totam obligationem: quod enim invito stipulatori promissor solvere potest, id et acceptum latum liberationem pariet.*

Qui hominem legat et Stichum adimit, [(34. 4) 11] non peremit legatum, sed extenuat.

721. Qui hominem aut decem stipula- [(46. 4) 17] tus est, si quinque accepto fecerit, partem stipulationis peremit et petere quinque aut partem hominis potest.

*

722. [2]Ea est natura cavillationis, quam [(50. 17) 65] Graeci σωρίτην appellant, ut ab evidenter veris per brevissimas mutationes disputatio ad ea, quae evidenter falsa sunt, perducatur.

LIBER LV.

[*Vadimonium sisti* (*E.* 280)].

723. Quotiens servus iudicio sistendi [(2. 11) 13] causa[3] ut ipse litigaturus vel ab alio stipulatur vel ipse promittit: nec committitur stipulatio nec fideiussores[4] tenentur, quia servus conveniri vel convenire non potest.

724. [5]Iure civili receptum est, quotiens [(35. 1) 24] per eum, cuius interest condicionem impleri, fit, quominus impleatur, ut perinde habeatur, ac si impleta condicio fuisset: quod plerique et ad legata et ad heredum institutiones perduxerunt. quibus exemplis stipulationes quoque committi quidam recte putaverunt, cum per promissorem factum esset, quo minus stipulator condicioni pareret.

[*Pro praede litis et vindiciarum* (*E.* 281)].

725. Cum autem fundi possessor ante litem [(6. 1) 52] contestatam dolo malo fundum possidere desiit, heredes eius in rem quidem actionem suscipere cogendi non sunt, sed in factum actio adversus eos reddi debebit per quam restituere cogantur, quanto locupletes ex ea re facti fuerunt.

726. † Paul. 73 ad edict. *Incertam quanti-* [(46. 5) 2 § 2] *tatem continet stipulatio iudicatum solvi*[6] *et rem ratam dominum habiturum et damni infecti et his similes, in*

1) ex locutione] elocutione *fr. gem.* 2) mancipaverit *Iulian.* 3) sponsores *Iulian.*

1) *v. fr.* 717 § 2; *cf.* (46. 1) 16 § 2 (*fr.* 710). 2) = *Ulp.* 47 *ad Sab.* (50. 16) 177. 3) iudicio sistendi causa] vadimonium *Iulian.* 4) sponsores *Iulian.* 5) *cf.* (22. 3) 19 § 1. 6) iudicatum solvi] pro praede litis et vindiciarum *Paul.* *Stipulatio enim iudicatum solvi actore vincente non in tantum committitur, quanti ea res est, sed in quantum iudex pronuntiaverit,* (46. 7) 9.

quibus respondetur scindi eas in personas heredum, quamvis possit dici ex persona heredum promissoris non posse descendentem a defuncto stipulationem diversam condicionem cuiusque facere. at in contrarium summa ratione fit, ut uno ex heredibus stipulatoris vincente in partem eius committatur stipulatio[1]*: hoc enim facere verba stipulationis 'quanti ea res est'. sed . . .*

Si possessor fundi ante iudicium acceptum duobus heredibus relictis decesserit et ab altero ex his, qui totum fundum possidebat, totus petitus fuerit, quin in solidum condemnari debeat, dubitari non oportet. [(6. 1) 55 = (46. 5) 2 § 2]

† Paul. l. c. *In quantum autem ipse ea stipulatione vel fideiussores*[2] *an omnino teneantur, dubitari potest: et videndum ait, ne non committatur. sed si lite contestata possessor decesserit, unum ex heredibus non maiore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est.* [(46. 5) 2 § 2]

727. [*Si plures fuerint sponsores, posteaquam cum uno lis contestata est ex clausula ob rem non defensam, ipse reus potest suscipere defensionem:*] is autem, cum quo actum fuit, absolvi debet. [(46. 7) 4]

728. [3]Si ex duobus fideiussoribus,[4] qui iudicatum solvi spoponderant, alter ob rem non defensam partem suam[5] solverit, nihilo minus res defendi poterit. nec tamen is, qui solverit, repetet: stipulatio enim pro parte eius perempta est, perinde ac si acceptum ei factum fuisset. 1 Quotiens ex stipulatione iudicatum solvi ob rem non defensam agitur cum fideiussoribus,[4] non est iniquum caveri dominum priore iudicio absolvi, quia omissa cautione fideiussores[6] mandati iudicio non consequentur aut certe cogantur dominum priore iudicio defendere. [(46. 7) 14]

[*Iudicatum solvi* (*E.* 282)].

729. † Gai. 27 ad edict. *Si ante acceptum iudicium prohibitus fuerit procurator*[7] *a domino et actor ignorans prohibitum eum esse egerit, an stipulatio committatur? et nihil aliud dici potest quam committi. quod si quis sciens prohibitum esse egerit, Iulianus non putat stipulationem committi: nam ut committatur, non sufficere ait cum ea persona acceptum esse iudicium, quae stipulationi comprehensa est, sed oportere etiam causam personae eandem esse, quae stipulationis interponendae tempore fuit. et ideo si is, qui procurator*[7] *datus est, heres exstiterit domino atque ita acceperit iudicium sive etiam prohibitus acceperit, non committitur stipulatio: nam et alias responsum esse, si quis absentem defendens satis dederit, deinde, vel procurator*[7] *ab eo datus vel postquam heres ei exstitit, iudicium acceperit, fideiussores*[6] *non teneri.* [(46. 7) 7]

*

730. Non omnium, quae a maioribus constituta sunt, ratio reddi potest. [(1. 3) 20]

LIBER LVI.

[*Si cui plus, quam per legem Falcidiam etc.* (*E.* 284)].

731. † Maecian. 9 fideic. *Iulianus scribit, si utriusque heredis pars exhausta est legatis et alter ex heredibus cautionem praetoriam accepit a legatariis, non aequaliter, sed pro suo modo legis Falcidiae rationem et actionem ex stipulatu habiturum. omnes enim praetorias stipulationes eiusdem interpretationis esse: nam constare ex iudicatum solvi*[1] *stipulatione, sive a parte actoris sive a rei plures heredes exstitissent, non omnibus nec adversus omnes actionem contingere, sed dumtaxat his qui vicissent et adversus victos, hisque, adversus quos res defensa non esset, adversus eos, qui rem non defendissent.* [(35. 2) 32 § 2]

732. † Ulp. 79 ad edict. *Iulianus denique scribit, si pure et sub condicione legata fuerint, ne exsistente condicione lex Falcidia locum habeat, non aliter legatorum, quae pure data sunt, actionem dari debere, quam si cautum fuerit heredi 'quanto amplius, quam per legem Falcidiam licuerit, ceperit'. 8 Idem Iulianus scribit eum, cui quadrans sub condicione et dodrans pure legatus est, cavere debere 'quanto amplius, quam per legem Falcidiam liceat, ceperit, reddi'.* [(35. 3) 1 § 7. 8]

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

733. † Pomp. 3 ex Plaut. *Si procurator fundum petisset et cavisset, uti adsolet, ratam rem dominum habiturum, deinde dominus postea eundem fundum vendidisset eumque emptor peteret, stipulationem ratam rem haberi committi Iulianus scribit.* [(46. 8) 16 § 1]

734. Si sine iudice non debitam pecuniam exegerit procurator et dominus ratam solutionem non habuerit, sed eandem pecuniam petere instituerit: fideiussores[2] tenentur et condictio, qua procurator teneretur, si stipulatio interposita non fuisset, peremitur. quotiens enim procuratori pecunia solvitur et dominus eam solutionem ratam non habet, existimo id agi, ut condictio perematur et sola actio ei, qui indebitum solvit, adversus procuratorem ex stipulatu competat. hoc amplius praestant fideiussores[2] impensas, quae in iudicium factae fuissent. quod si dominus ratam habuisset, fideiussores[2] quidem liberantur, sed ab ipso domino eadem pecunia per condictionem peti potest. 1 Quod si procurator debitam domino pecuniam sine iudice exegisset, idem iuris est, hoc secus, quod, si dominus ratam rem habuisset, nulla eius pecuniae repetitio futura est. 2 Quod si procurator per iudicem non debitam pecuniam exegisset, dici potest, sive ratum dominus habuisset sive non habuisset, fideiussores[2] non teneri, vel quia nulla res esset, quam dominus ratam habere possit, vel quia nihil stipulatoris interest ratum haberi: adficietur ergo iniuria is, qui procuratori solvit. magis tamen est, ut, si dominus ratum non habuerit, fideiussores[2] teneantur. 3 Quod si debitam pecuniam procurator per iudicem, cui nihil mandatum fuerit,[3] petierit, magis est, ut in solidum fideiussores[2] teneantur, si dominus ratum non habuerit. 4 Cum autem procurator recte petit, dominus perperam, non debet procurator praestare, ne iniuria iudicis dominus aliquid consequatur: numquam enim propter iniuriam iudicis fideiussores[2] obligantur. verius tamen est hoc casu fideiussores[2] non nisi in impensas litis teneri. 5 *MARCELLUS:* si dominus ratam rem non habuerit, sed lite mota rem amiserit, nihil praeter impendia in stipulationem ratam rem deducitur. 6 *IULIANUS.* Si procuratori eius, qui mortuus erat, sine [(46. 8) 22]

1) pro praede litis et vindiciarum *ins.* 2) sponsores *Paul.* 3) *Hoc fragm. ad cautionem iud. solvi pertineat an ad cautionem p. p. l. v., est in incerto.* 4) sponsoribus *Iulian.* 5) *propter legem Furiam, Gai.* 3, 121. 6) sponsores *Iulian.* 7) cognitor *Gai., cf. Gai. fr.* 363.

1) pro praede litis vindiciarum (*cuius verbis sequentia magis videntur convenire*) *Iulian.?* 2) sponsores *Iulian.* 3) cui . . . fuerit *Trib.*

iudice soluta fuerint legata, stipulatio committetur, nisi heres ratum habuerit, utique si debita fuerint: tunc enim non dubie interest stipulatoris ratam solutionem ab herede haberi, ne bis eadem praestet. 7 Si in stipulationem ratam rem haberi hactenus comprehensum fuerit 'Lucium Titium ratum habiturum?', cum id aperte ageretur, ut heredis ceterorumque personae, ad quos ea res pertineret, omitterentur, difficile est existimari doli clausulam committi. sane cum per imprudentiam hae personae omittantur, actio ex doli 8 clausula competit. Si procurator iudicium de hereditate ediderit, deinde dominus fundum ex ea hereditate petierit, stipulatio ratam rem haberi committetur, quia, si verus procurator[1] fuisset, exceptio rei iudicatae dominum summoveret. plerumque autem stipulatio ratam rem haberi his casibus committetur, quibus, si verus procurator[1] egisset, domino aut ipso iure aut 9 propter exceptionem actio inutilis esset. Qui patris nomine iniuriarum agit ob eam rem, quod filius eius verberatus pulsatusve sit, in stipulatione cogendus est filii quoque personam comprehendere, praesertim cum fieri possit, ut pater ante decedat, quam sciret procuratorem suum egisse, et ita iniuriarum actio redeat ad 10 filium. Sed et si nepoti iniuria facta fuerit et procurator avi propter hanc causam iniuriarum aget, non solum filii, sed etiam nepotis persona comprehendenda erit in stipulatione: quid enim prohibet et patrem et filium, antequam scirent procuratorem egisse, decedere? quo casu iniquum est fideiussores[2] non teneri nepote iniuriarum agente.

LIBER LVII.

[*De auctoritate* (*E.* 290) 1.]

735. Minor viginti quinque annis fundum vendidit Titio, cum Titius Seio: minor se in ea venditione circumscriptum dicit et inpetrat cognitionem non tantum adversus Titium, sed etiam adversus Seium: Seius postulabat apud praetorem utilem sibi de evictione stipulationem[3] in Titium dari: ego dandam putabam. respondi: iustam rem Seius postulat: nam si ei fundus praetoria cognitione ablatus fuerit, aequum erit per eundem praetorem et evictionem[4] 1 restitui. Si servus tuus emerit hominem et eundem vendiderit Titio eiusque nomine duplam promiserit et tu a venditore servi stipulatus fueris: si Titius servum petierit et ideo victus sit, quod servus tuus in tradendo[5] sine voluntate tua proprietatem hominis transferre non potuisset, supererit Publiciana actio et propter hoc duplae stipulatio ei non committetur: quare venditor quoque tuus agentem te ex stipulatu poterit doli mali exceptione summovere. alias autem si servus hominem emerit et duplam stipuletur, deinde eum vendiderit et ab emptore evictus fuerit: domino quidem adversus venditorem in solidum competit actio, emptori vero adversus dominum dumtaxat de peculio. denuntiare vero de evictione emptor servo, non domino debet: ita enim evicto homine utiliter de peculio agere poterit: sin autem servus decesserit, tunc domino 2 denuntiandum est. Si a me bessem fundi emeris, a Titio trientem, deinde partem dimidiam fundi a te quis petierit: si quidem ex besse quem a me acceperas[1] semis petitus fuerit, Titius non tenebitur, si vero triens quem Titius tibi tradiderat[2] et sextans ex besse quem a me acceperas[1] petitus fuerit, Titius quidem pro triente, ego pro sextante evictionem[3] 3 tibi praestabimus. Pater sciens filium suum quem in potestate habebat ignoranti emptori vendidit: quaesitum est, an evictionis[4] nomine teneatur. respondit: qui liberum hominem sciens vel ignorans tamquam servum vendat, evictionis[4] nomine tenetur: quare etiam pater, si filium suum tamquam servum vendiderit, 4 evictionis[4] nomine obligatur. Qui statuliberum tradit,[5] nisi dixerit eum statuliberum esse, evictionis[4] 5 nomine perpetuo obligatur. Qui servum venditum tradit[5] et dicit usum fructum in eo Seii esse, cum ad Sempronium pertineat, Sempronio usum fructum petente perinde tenetur, ac si in tradendo[6] dixisset usus fructus nomine adversus Seium non teneri. et si re vera Seii usus fructus fuerit, legatus autem ita, ut, cum ad Seium pertinere desisset, Sempronii esset, Sempronio usum fructum petente tenebitur, Seio agente recte defugiet.

736. † Ulp. 80 ad edict. *Si Titius Stichum* (21. 2) 51 § 1 *post mortem suam liberum esse iussum vendiderit, mortuo deinde eo Stichus ad libertatem pervenerit, an stipulatio de evictione*[7] *interposita teneat? et ait Iulianus committi stipulationem: quamvis enim Titius hoc casu denuntiari pro evictione*[7] *non potuisset, heredi tamen eius denuntiari potuisset.*

LIBER LVIII.

[*De auctoritate* (*E.* 290) 2.]

737. Si is qui satis a me de evictione[8] (21. 2) 40 accepit fundum a me herede legaverit, confestim fideiussores[9] liberabuntur, quia, etiamsi evictus fuerit ab eo cui legatus fuerat, nulla adversus fideiussores[9] actio est.

738. Vaccae emptor, si vitulus qui post (21. 2) 43 emptionem natus est evincatur, agere ex duplae stipulatione non potest, quia nec ipsa nec usus fructus evincitur. nam quod dicimus vitulum fructum esse vaccae, non ius, sed corpus demonstramus, sicuti praediorum frumenta et vinum fructum recte dicimus, cum constet eadem haec non recte usum fructum appellari.

[*De damno infecto* (*E.* 292)].

739. Si servus communis damni infecti (39. 2) 42 stipulatus fuisset, perinde habetur, ac si ipsi domini sua voce pro partibus stipularentur.

LIBER LIX.[10]

[*De legibus senatusque consultis: praefatio*].

740. Neque leges neque senatus consulta ita scribi possunt, ut omnes casus qui quandoque inciderint comprehendantur, sed sufficit ea quae plerumque accidunt contineri. (1. 3) 10 = Nov. 74 pr.

---

1) verus procurator] cognitor *Iulian.* 2) sponsores *Iulian.* 3) de evictione stipulationem] de auctoritate(?) actionem *Iulian.* 4) auctoritatem *Iulian.* 5) mancipio *Iulian.*

1) *scil. mancipio.* 2) mancipio dederat *Iulian.* 3) auctoritatem *Iulian.?* 4) auctoritatis *Iulian.?* 5) mancipio dat *Iulian.* 6) mancipio *Iulian.* 7) auctoritate *Iulian.? cf. Vat.* 10. *Agi videtur non de duplae stipulatione, sed de ea, quae secundum mancipium fit.* 8) secundum mancipium *Iulian.?* 9) sponsores *Iulian.?* 10) *Hic incipit digestorum pars altera, qua de legibus senatusque consultis agitur.*

[*Ad legem duodecim tabularum: de hereditate legitima*].

741. Titius exheredato filio extraneum [(38. 16) 6] heredem sub condicione instituit: quaesitum est, si post mortem patris pendente condicione filius uxorem duxisset et filium procreasset et decessisset, deinde condicio instituti heredis defecisset, an ad hunc postumum nepotem legitima hereditas avi pertineret. respondit: qui post mortem avi sui concipitur, is neque legitimam hereditatem eius tamquam suus heres neque bonorum possessionem tamquam cognatus accipere potest, quia lex duodecim tabularum [=(38. 2) 47 § 3] eum vocat ad hereditatem, qui moriente eo, de cuius bonis quaeritur, in rerum natura fuerit.

Item praetor edicto suo proximitatis [(38. 16) 8] nomine bonorum possessionem pollicetur his, qui defuncto mortis tempore cognati fuerint. nam quod in consuetudine nepotes cognati appellantur etiam eorum, post quorum mortem concepti sunt, non proprie, sed 1 per abusionem vel potius ἀναφορικῶς accidit. Si quis praegnatem uxorem reliquisset et matrem et sororem, si viva uxore mater mortua fuisset, deinde uxor mortuum peperisset, ad sororem solam legitima hereditas pertinet, quia certum esset matrem eo tempore decessisse, quo legitima hereditas ad eam non pertinebat.

742. † Ulp. 12 ad Sab. *Sciendum est autem* [(38. 16) 1 § 8] *nepotes et deinceps interdum, etiamsi parentes eos mortis tempore praecesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamvis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit. si pater familias testamento facto decesserit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit heres institutus: nepos poterit suus heres esse, ut et Marcellus libro decimo scripsit, quoniam nec delata est filio hereditas. idem erit dicendum et si filius ex asse sub condicione, quae fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus non impleta condicione decesserint: nam dicendum erit suos posse succedere, si modo mortis testatoris tempore vel in rebus humanis vel saltem concepti fuerint: idque et Iuliano et Marcello placet.*

743. † Modest. 5 regul. *Ius adgnationis* [(2. 14) 34] *non posse pacto repudiari, non magis quam ut quis dicat nolle suum esse, Iuliani sententia est.*

[*Ad SC Tertullianum*].

744. † Ulp. 12 ad Sab. . . . *proponamus* [(38. 17) 1 § 11] *fuisse defunctae consanguineum eiusque filium, deliberante filio defunctae consanguineum obisse, mox filium repudiasse matris hereditatem: an consanguinei filius admitti possit? et Iulianus recte putat circa Tertullianum locum esse succedenti adgnato.*

745. Ulp. 13 ad Sab. *Filium autem* [(38. 17) 2 § 1. 2. 9] *vel filiam accipere debemus, sive iuste sint procreati vel vulgo quaesiti: idque in vulgo quaesitis et Iulianus libro 2 quinquagensimo nono digestorum scripsit. Sed si filius vel filia libertini sint effecti, mater legitimam hereditatem vindicare non poterit, quoniam mater esse huiusmodi filiorum desiit: idque et Iulianus scripsit et constitutum est ab imperatore nostro.*

9 . . . *si quis decessisset relicta filia, quam in adoptionem legitime dederat, relicta et matre, divus Pius decrevit cessare senatus consultum Tertullianum et simul esse admittendas ad bonorum possessionem unde proximi cognati matrem et filiam. sed quod idem Iulianus scripsit matrem ex senatus consulto non posse admitti, si filia in bonorum possessione petenda cessaverit, verum non erit.*

LIBER LX.

[*Ad SC quod dicitur Iuventianum?*].

746. Evicta hereditate bonae fidei posses- [(5. 3) 55] sor quod lege Aquilia exegisset non simplum, sed duplum restituet: lucrum enim ex eo, quod propter hereditatem acceperit, facere non debet.

[*Ad legem Cinciam: de donationibus*].

747. Si, cum filius familias pecuniam [(39. 5) 2] donare vellet, patris iussu eam promisit, valet donatio, 1 perinde ac si fideiussorem dedisset. Si vero pater donaturus Titio pecuniam iusserit filium suum eam promittere, poterit dici interesse, debitor filius patri suo fuerit nec ne: nam si tantumdem filius patri debuit, quantum promisit, valere donatio intellegitur, perinde ac si quemlibet alium debitorem pater iussisset pecu- 2 niam promittere. Cum vero ego Titio pecuniam donaturus te, qui mihi tantundem donare volebas, iussero Titio promittere, inter omnes personas donatio 3 perfecta est. Aliud iuris erit, si pecuniam, [=(44. 4) 7] quam me tibi debere existimabam, iussu tuo spoponderim ei cui donare volebas: exceptione enim doli mali tueri me potero et praeterea incerti condictione stipulatorem compellam, ut mihi acceptum faciat sti- 4 pulationem. Item si ei, quem creditorem tuum putabas, iussu tuo pecuniam, quam me tibi debere existimabam, promissero, petentem doli mali exceptione summovebo et amplius incerti agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptum faciat stipulationem. 5 Si pecuniam mihi Titius dederit absque ulla stipulatione, ea tamen condicione, ut tunc demum mea fieret, cum Seius consul factus esset: sive furente eo sive mortuo Seius consulatum adeptus fuerit, mea fiet. 6 Sed si quis donaturus mihi pecuniam dederit alicui, ut ad me perferret, et ante mortuus erit quam ad me perferat, non fieri pecuniam dominii mei constat. 7 Titio decem donavi ea condicione, ut inde Stichum sibi emeret: quaero, cum homo antequam emeretur mortuus sit, an aliqua actione decem recipiam. respondi: facti magis quam iuris quaestio est: nam si decem Titio in hoc dedi, ut Stichum emeret, aliter non daturus, mortuo Sticho condictione repetam: si vero alias quoque donaturus Titio decem, quia interim Stichum emere proposuerat, dixerim in hoc me dare, ut Stichum emeret, causa magis donationis, quam condicio dandae pecuniae existimari debebit et mortuo Sticho pecunia apud Titium remanebit.

748. Mortis causa capimus non tunc [(39. 6) 18] solum, cum quis suae mortis causa nobis donat, sed et si propter alterius mortem id faciat: veluti si quis filio vel fratre suo moriente donet Maevio [=8 pr. extr.] ea condicione, ut, si convaluerit alteruter eorum, reddatur sibi res, si decesserit, maneat apud Maevium. 1 Si donaturus mihi mortis causa debitorem [=31 § 3] tuum creditori meo delegaveris, omnimodo capere videbor tantam pecuniam, quanta a creditore meo liberatus fuero. quod si ab eodem ego stipulatus fuero, eatenus capere existimandus ero, quatenus debitor solvendo fuerit: nam et si convaluisset creditor idemque donator, condictione aut in factum actione debitoris

2 obligationem dumtaxat reciperet. [1]Titia chirographa debitorum suorum Septicii et Maevii donatura illis Ageriae dedit et rogavit eam, ut ea, si decessisset, illis daret, si convaluisset, sibi redderet: morte secuta Maevia Titiae filia heres extitit: Ageria autem, ut rogata erat, chirographa Septicio et Maevio supra scriptis dedit. quaeritur, si Maevia heres summam, quae debebatur ex chirographis supra scriptis, petat vel ipsa chirographa, an exceptione excludi possit? respondit Maeviam vel pacti conventi vel doli 3 mali exceptione summoveri posse. Qui hominem noxae nomine vel alias obligatum mortis causa acceperit, tantum cepisse intellegendus est, quanti is homo venire potuisset. idem in fundo qui obligatus est observari poterit, ut pretium excutiatur. [= (34. 3) 3 § 2]

749. † Gai. 8 ad edict. *Iuliano placet, licet solvendo non sit debitor, cui acceptum latum sit, videri ei mortis causa donatum.* [(39. 6) 31 § 1]

750. MARCELLUS. Desinit debitor esse is, qui nactus est exceptionem iustam nec ab aequitate naturali abhorrentem.[2] [(50. 17) 66]

LIBER LXI.

[*Ad legem Falcidiam*].

751. Ulp. 18 ad Sab. *Omnium bonorum usum fructum posse legari, nisi excedat dodrantis aestimationem, Celsus libro trigensimo secundo digestorum et Iulianus libro sexagensimo primo scribit: et est verius.* [(7. 1) 29]

752. † Paul. ad l. Falc. *Si usus fructus legatus sit, . . . veteres quidem aestimandum totum usum fructum putabant et ita constituendum quantum sit in legato. sed Aristo a veterum opinione recessit: ait enim posse quartam ex eo sicut ex corporibus retineri idque Iulianus probat.* [(35. 2) 1 § 9. 14. 17. Ad § 9 cf. Vat. 68]
14 *Si coheredis mei portio exhausta sit, mea integra et illam vindicavero,[3] Cassius confundendas esse partes existimat, Proculus contra: in qua specie et Iulianus Proculo adsensit, quam sententiam probabiliorem esse puto.*
17 *Id, quod natura hereditati debetur et peti quidem non potest, solutum vero non repetitur, non esse computandum in hereditate quidam putant. sed Iulianus et haec ex eventu augere patrimonium aut non augere existimat et hereditario iure id quoque capi ideoque et in restitutionem hereditatis venturum.*

753. † Maecian. 8 fideic. *Tametsi autem legis Falcidiae ratione, quae condicionis implendae causa heredi sunt data, in quartam non computantur, tamen id, quod non figura condicionis accipere iussus est ab eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso et Iuliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa heres vendere eas res iussus esset,[4] . . . quo loco amplius quaesitum est, an fideicommissarius quoque invitus cogatur dare eam summam et recipere hereditatem, quasi et ipsius fidei commissum esset: sed id verisimile non est, cum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum posita videatur.* [(35. 2) 30 § 7]

754. [*Non est dubium, quin ea legata, a quibus heres summovere exceptione petitorem potest, in quartam ei imputentur nec ceterorum legata minuant.*] Nec interest, utrum ab initio quasi inutile fuerit an ex accidenti postea in eum casum pervenisset legatum, ut actio eius denegaretur. [(35. 2) 51]

755. † Ulp. 1 ad l. Ful. et P. *In lege Falcidia hoc esse servandum Iulianus ait, ut, si duo rei promittendi fuerint vel duo rei stipulandi, si quidem socii sint in ea re, dividi inter eos debere obligationem, atque si singuli partem pecuniae stipulati essent vel promisissent: quod si societas inter eos nulla fuisset, in pendenti esse, in utrius bonis computari oporteat id quod debetur vel ex cuius bonis detrahi.* [(35. 2) 62 pr.]

756. Qui fundum solum in bonis centum relinquebat, si heredem suum damnaverit, ut eum quinquaginta Titio venderet, non est existimandus amplius quam quinquaginta legasse, ideoque lex Fal-1 cidia locum non habet. Item is, qui duos fundos in bonis centum haberet, si me et Titium heredes instituisset et damnasset me, ut Titio fundum Cornelianum quinquaginta venderem et contra Titium damnasset, ut mihi fundum Seianum quinquaginta venderet: non animadverto, quemadmodum lex Falcidia locum habere possit, cum uterque heredum unius fundi partem dimidiam hereditario iure habiturus sit, in qua pars dimidia hereditatis est: nam certe qui damnatus est fundum Cornelianum vendere, Seiani fundi partem hereditario iure habet, item qui damnatus est Seianum fundum vendere, partem Corneliani fundi hereditario iure 2 retinet. Si quis heredem instituerit eum, cui rogatus fuerat post mortem suam centum restituere, in ratione legis Falcidiae centum deducere debet, quia, si alius quilibet heres exstitisset, haec centum in aere alieno 3 ponerentur. Si tu ex parte quarta, Titius ex parte quarta heredes scripti fueritis, deinde tu ex parte dimidia heres institutus fueris sub condicione, et legata, item libertates datae fuerint: pendente condicione libertates competent, legata tota praestabuntur, quia sive condicio exstiterit, te herede exsistente utraque valent, sive condicio defecerit, tu et Titius heredes eritis. de lege Falcidia, si hoc quaeris, an exsistente condicione miscetur quadrans tuus et semis atque ita pro dodrante ratio ponenda est cum his, quibus a te pure herede 4 legatum est, respondebimus misceri duas partes. Qui filium suum impuberem et Titium aequis partibus heredes instituerat, a filio totum semissem legaverat, a Titio nihil et Titium filio substituerat. quaesitum est, cum Titius ex institutione adisset et impubere filio mortuo ex substitutione heres exstitisset, quantum legatorum nomine praestare deberet. et placuit solida legata eum praestare debere: nam confusi duo semisses efficerent, ut circa legem Falcidiam totius assis ratio haberetur et solida legata praestarentur. sed hoc ita verum est, si filius antequam patri heres exsisteret decessisset. si vero patri heres fuit, non ampliora legata debet substitutus, quam quibus pupillus obligatus fuerat, quia non suo nomine obligatur, sed defuncti pupilli, qui nihil amplius quam semissis dodrantem 5 praestare necesse habuit. Quod si extranei heredis semis totus legatus fuerit isque pupillo, a quo nihil legatum erat, ex substitutione heres exstiterit, poterit dici augeri legata et perinde agendum, ac si cuilibet coheredi substitutus fuisset eoque omittente hereditatem ex asse heres exstitisset, quia semper substitutus rationem legis Falcidiae ex quantitate bonorum, quae 6 pater reliquerit, ponet. Eadem dicenda sunt et si [(35. 2) 87]

1) *In fr. gem.* — (34. 3) 3 § 2 — *pro* Iulianus libro quadragesimo *scribendum est* Iulianus libro sexagensimo. 2) *cf.* (46. 2) 12, *Vat.* 266. 3) *ut caducam scil.* 4) *cf. fr.* 756 *pr.* § 1.

pater duos impuberes heredes instituerit et eosdem invicem substituerit, deinde iure substitutionis ad alterum hereditas reciderit et legis Falcidiae ratio 7 habenda sit. Qui filios impuberes duos habebat, alterum heredem instituit, alterum exheredavit, deinde exheredatum instituto substituit ac postea exheredato Maevium et ab eo legavit: et exheredatus fratri impuberi exstitit heres, deinde impubes decessit. [1]cum iudicio patris facultates paternae [= (35.2) 11 § 8] per causam hereditariam ex substitutione ad eum perveniant, potest dici legata ab eo relicta praestanda esse habita ratione legis Falcidiae in his bonis, quae pater mortis tempore reliquerit. nec huic contrarium est, quod, cum exheredato pater legatum dederit, nihilo magis substitutus legatis obligabitur, quia eo casu non hereditatis paternae portio, sed legatum ad eum pervenit. dicet aliquis: quid ergo, si exheredatus filius non ex substitutione fratri suo heres exstiterit, sed aut lege aut per interpositam personam atque ita impubes decesserit? sic quoque existimandus erit substitutus legata debere? minime: nam quantum intersit, exheredatus filius ex substitutione fratri suo heres exsistat an alio modo, vel ex eo apparet, quod alias ab eo legare pater potuit, alias non potuit. est igitur rationi congruens, ne plus iuris circa personam substituti testator habeat, quam habuerat in eo, cui eum substituebat. 8 Coheres pupillo datus si pro parte sua legata, habita legis Falcidiae ratione, praestiterit, deinde impubere mortuo ex substitutione heres exstiterit et semis pupilli legatis exhaustus esset, ex integro legis Falcidiae ratio ponenda erit, ut contributis legatis, quae ab ipso et quae a pupillo data fuerant, pars quarta bonorum apud eum remaneat. licet enim pupillo heres exsistat, tamen circa legem Falcidiam perinde ratio habetur ac si patri heres exstitisset. nec aliter augebuntur legata, quae ab ipso ultra dodrantem data fuerant, quam augentur, cum ex parte heres institutus et coheredi suo substitutus deliberante coherede legata, habita ratione legis Falcidiae, solvit, deinde ex substitutione alteram quoque partem hereditatis adquirat.

LIBER LXII.

[*Ad legem Corneliam: de captivis et postliminio*].

757. Si filius eius qui apud hostes est vel [(23.2) 11] absit[2] ante triennium captivitatis vel absentiae patris[2] uxorem duxit vel si filia nupserit, puto recte matrimonium vel nuptias contrahi, dummodo eam filius ducat uxorem vel filia tali nubat, cuius condicionem certum sit patrem non repudiaturum.

758. Uxores eorum, qui in hostium po- [(24.2) 6] testate pervenerunt, possunt videri nuptarum locum retinere eo solo, quod alii temere nubere non possunt.[3] et generaliter definiendum est, donec certum est maritum vivere in captivitate constitutum, nullam habere licentiam uxores eorum migrare ad aliud matrimonium, nisi mallent ipsae mulieres causam repudii praestare. sin autem in incerto est, an vivus apud hostes teneatur vel morte praeventus, tunc, si quinquennium a tempore captivitatis excesserit, licentiam habet mulier ad alias migrare nuptias, ita tamen, ut bona gratia dissolutum videatur pristinum matrimonium et unusquisque suum ius habeat imminutum: eodem iure et in marito in civitate degente et uxore captiva observando.

759. Lex Cornelia, quae testamenta [(28.6) 28] eorum qui in hostium potestate decesserunt confirmat, non solum ad hereditatem ipsorum qui testamenta fecerunt pertinet, sed ad omnes hereditates, quae ad quemque ex eorum testamento pertinere potuissent, si in hostium potestatem non pervenissent. quapropter cum pater in hostium potestate decessit filio impubere relicto in civitate et is intra tempus pubertatis decesserit, hereditas ad substitutum pertinet, perinde ac si pater in hostium potestatem non pervenisset. sed si pater in civitate decessit, filius impubes apud hostes, si quidem mortuo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non incommode dicitur hereditatem eius ex ea lege ad substitutos pertinere: si vero vivo patre filius in hostium potestatem pervenerit, non existimo legi Corneliae locum esse, quia non efficitur per eam, ut is, qui nulla bona in civitate reliquit, heredes habeat. quare etiam si pubes filius vivo patre captus fuerit, deinde mortuo in civitate patre in hostium potestate decesserit, patris hereditas ex lege duodecim tabularum, non filii ex lege Cornelia ad adgnatum proximum pertinet.

760. [1]Servus ab hostibus captus recte lega- [(30) 98] tur: hoc enim iure postliminii fit, ut, quemadmodum heredem instituere possumus servum qui in hostium potestate est, ita legare quoque eum possemus.

761. Bona eorum, qui in hostium [(49.15) 22 pr. — § 2a] potestatem pervenerint atque ibi decesserint, sive testamenti factionem habuerint sive non habuerint, ad eos pertinent, ad quos pertinerent, si in potestatem hostium non pervenissent: idemque ius in eadem causa omnium rerum iubetur esse lege Cornelia, quae futura esset, si hi, de quorum hereditatibus et tutelis constituebatur, 1 in hostium potestatem non pervenissent. Apparet ergo eadem omnia pertinere ad heredem eius, quae ipse, qui hostium potitus est, habiturus esset, si postliminio revertisset. porro quaecumque servi captivorum stipulantur vel accipient,[2] adquiri dominis intelleguntur, cum postliminio redierint: quare necesse est etiam ad eos pertineant, qui ex lege Cornelia hereditatem adierint. quod si nemo ex lege Cornelia heres extiterit, bona publica fient. legata quoque servis eorum praesenti die vel sub condicione ad heredes pertinebunt. item si servus ab extero heres institutus fuerit, iussu 2 heredis captivi adire poterit. Quod si filius eius, qui in hostium potestate est, accipit[3] aut stipulatur, id patre priusquam postliminio rediret mortuo ipsi adquisitum intellegitur, etsi vivo patre decesserit, ad heredem patris pertinebit. nam status hominum, quorum patres in hostium potestate sunt, in pendenti est, et reverso quidem patre existimatur nunquam suae potestatis fuisse, mortuo tunc pater familias fuisse, cum 2a pater eius in hostium potestate perveniret. *[4]Pater familias qui habebat filios in potestate duos et viginti milia, ab hostibus captus est: alter ex filiis acceptis decem milibus alia decem milia adquisivit: quaeritur

---

1) . . . ideo legata valere . . . a substituto relicta, quod idem patri heres exstiterit *l. gem. Trib.? cf. Cuiac.* 5, 541. 2) vel absit *et* vel absentiae patris 3) *Quae sequuntur* (*ad finem usque fragmenti*), *Triboniani sunt.*

1) libro quinquagensimo secundo (*LII pro LXII*) *inser. F.* 2) mancipio accipient *Iulian.* 3) mancipio accipit *Iulian.* 4) § 2a *omissum in F. supplevit Mommsen ad Bas.*

patre apud hostes defuncto quid filii habituri sint. respondit, si reversus esset pater, etiam postea adquisita decem milia eius futura fuisse: at cum in captivitate mortuus sit, communia non fore, sed eius qui adquisivit. viginti autem milia aequaliter dividenda*.

762. Quae pecu- [(49.15)22 § 3 = 12 § 2 = (41.3) 15 pr.] liari nomine servi captivorum possident, in suspenso sunt: nam si domini postliminio redierint, eorum facta intelleguntur, si ibi decesserint, per legem Corneliam ad heredes eorum pertinebunt.[1]

Tryph. 4 disput. . . . *Marcellus nihil* [(49.15).12 § 2] *interesse, ipse possedisset an subiecta ei persona.*[2]

763. Si quis, cum praegnatem uxorem [(49.15) 22 § 4] haberet, in hostium potestatem pervenerit, nato deinde filio et mortuo, ibi decesserit, eius testamentum nullum est, quia et eorum, qui in civitate manserunt, hoc casu testamenta rumpuntur.

? ?

764. [3]Cum in testamento scriptum est: [(40.5) 48] 'Stichum Titio lego' vel 'heres meus dato ita, ut eum Titius manumittat', dixi petenti legatario Stichum exceptionem doli mali obstaturam, nisi caverit se libertatem secundum voluntatem defuncti praestaturum.

LIBER LXIII.

[*Ad legem Aeliam Sentiam* I.]

765. [4]Eum, qui codicillorum tempore sol- [(29.7)4] vendo sit, recte libertatem dare placuit, quamvis testamenti facti tempore solvendo non fuerit.

LIBER LXIV.

[*Ad legem Aeliam Sentiam* 2.]

766. Cum hereditas solvendo non est, [(40.9) 5] quamvis heres locuples existat, libertas ex testamento 1 competit.[5] Si autem is qui solvendo [= (40.4) 57] non est hoc modo libertatem dederit 'si creditoribus meis solidum solutum fuerit, Stichus liber esto', non potest videri fraudandorum creditorum liberos esse 2 iussisse.[6] Si Titius nihil amplius in bonis quam Stichum et Pamphilum habeat eosque stipulanti Maevio ita promiserit 'Stichum aut Pamphilum dare spondes?', deinde, cum alium creditorem non haberet, Stichum manumiserit: libertas per legem Aeliam Sentiam rescinditur. quamvis enim fuit in potestate Titii, ut Pamphilum daret, tamen quamdiu eum non dederit, quia interim mori possit, non sine fraude stipulatoris Stichum manumisit. quod si solum Pamphilum dari promisisset, non dubitarem, quin Stichus ad libertatem perveniret, quamvis similiter Pamphilus mori possit: multum enim interest, contineatur ipsa stipulatione is qui manumittitur an extra obligationem sit. nam et qui ob aureos quinque[1] Stichum et Pamphilum pignori dederit, cum uterque eorum quinum aureorum[1] sit, neuter manumitti potest: at si Stichum solum pignori dederit, Pamphilum non videtur in fraudem creditoris manumittere.

767. Qui solvendo non erat, duos Apol- [(28.5) 43] lonios liberos heredesque esse iusserat. altero ante apertas tabulas testamenti mortuo non ineleganter defendi poterit eum qui supererit liberum et solum necessarium heredem fore. quod si uterque vivit, institutionem nullius esse momenti propter legem Aeliam Sentiam, quae amplius quam unum necessarium heredem fieri vetat.

768. † Terent. Clem. 9 ad l. Iul. et P. *Si quis,* [(40.9) 24] *habens creditores, plures manumiserit, non omnium libertas impedietur, sed qui primi sunt, liberi erunt, donec creditoribus suum solvatur. quam rationem Iulianus solet dicere velut duobus manumissis, si unius libertate fraudentur, non utriusque, sed alterutrius impediri libertatem et plerumque postea scripti,*[2] *nisi si quando maioris pretii sit is qui ante nominatus sit nec sufficiat posteriorem retrahi in servitutem, prior sufficiat: nam hoc casu sequenti loco scriptum solum ad libertatem perventurum.*

769. [3]Si ipsa res, quae ad alium[4] pervenit, [(4.2) 18] interiit, non esse locupletiorem dicemus: sin vero in pecuniam aliamve rem conversa sit, nihil amplius quaerendum est, quis exitus sit, sed omnimodo locuples factus videtur, licet postea deperdat. nam et imperator Titus Antoninus Claudio Frontino de pretiis rerum hereditariarum rescripsit ob id ipsum peti ab eo hereditatem[5] posse, quia licet res quae in hereditate fuerant apud eum non sint, tamen pretium earum quo, locupletem eum vel saepius mutata specie faciendo, perinde obligat, ac si corpora ipsa in eadem specie mansissent.

770. [6]Vivus libertus donare bene merenti- [(38.5) 9] bus amicis potest: legare vero nec bene merentibus amicis potest, quo patroni partem minuat.

771. †Modestin. I pandect. *Matrimonii causa* [(40.9) 21] *manumitti ancilla a nullo alio potest quam qui eam uxorem ducturus est. quod si alter manumiserit matrimonii causa, alter eam uxorem ducat, non erit libera, adeo ut nec si intra sex quidem menses eam repudiatam postea manumissor uxorem duxerit, liberam eam fieri Iulianus respondit, quasi de his nuptiis senatus senserit, quae post manumissionem nullis aliis interpositis secutae fuerunt.*

LIBER LXV.

[*Ad legem Aeliam Sentiam* 3.]

772. [7]Patronus, qui operas liberti sui [(38.1) 25] locat, non statim intellegendus est mercedem ab eo capere: sed hoc ex genere operarum, ex persona pa- 1 troni atque liberti colligi debet. Nam si quis pantomimum vel archimimum libertum habeat et eius mediocris patrimonii sit, ut non aliter operis eius uti possit quam locaverit eas, exigere magis operas quam 2 mercedem capere existimandus est. Item plerumque medici servos eiusdem artis libertos perducunt, quorum operis perpetuo uti non aliter possunt, quam ut eas

1) (41.3) 15 *pr.*: dubitari an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. 2) *cf.* (41.3) 15 *pr.*: Marcellus: posse plenius fictionem legis accipi. *Cf. Paul.* 15 *ad Plaut. h. l.* 3) *Videntur haec iniecta esse, cum Iulianus de lege aliqua ad manumissiones pertinente ageret. In inscriptione pro* sexagensimo secundo (*LXII*) *fortasse legendum est* sexagensimo septimo (*LXVII*), *quo libro legem Fufiam Caniniam tractasse ICtum non est veri dissimile.* 4) *v. Gai. inst.* 1, 37, (40.9) 7 *pr.* 5) non competit *Iulian.*, *v.* (40.9) 18 *extr.* 6) non potest . . . iussisse] *Trib.; Iulianus scripsit libertatem etiam hoc casu lege impediri, v. fr. gem.*

1) HS V *Iulian.* 2) *v. Cels. fr.* 240. 3) *cf. Gai.* 2, 155: velut si [ex eo, quod] Latinus adquisierit, locupletior factus sit. 4) heredem *Iulian., v. Gai. l. c.* 5) peti ab eo hereditatem] iterum bona eius venire *Iulian.?* 6) *Memineris minorem XX annis servum bene merentem vindicta posse manumittere, testamento non posse.* 7) *v.* (40.9) 32 § 1. 2.

3 locent. ea et in ceteris artificibus dici possunt. Sed qui operis liberti sui uti potest et locando pretium earum consequi mallet, is existimandus est mercedem 4 ex operis liberti sui capere. Nonnunquam autem ipsis libertis postulantibus patroni operas locant: quo facto pretium magis operarum quam mercedem capere existimandi sunt.

773. † Paul. 2 ad l. Ael. Sent. [1] *Si patronus libertam iureiurando adegerit, ut sibi nuberet, si quidem ducturus eam adegit, nihil contra legem fecisse videbitur: si vero non ducturus propter hoc solum adegit, ne alii nuberet, fraudem legi factam Iulianus ait et perinde patronum teneri, ac si coegisset iurare libertam non nupturam.* (37. 14) 6 § 3

774. Communi liberto si ex duobus patronis alter iusiurandum exegerit, ne uxorem ducat, vel vivo liberto decesserit: is qui extra hanc culpam fuerit vel supervixerit partis utrique debitae bonorum possessionem solus habebit. (38. 2) 24

775. † Ter. Cl. 5 ad l. Iul. et Pap. *Quaesitum est, si libertam patronus iureiurando adegisset, ne ea liberos impuberes habens nuberet, quid iuris esset. Iulianus dicit non videri contra legem Aeliam Sentiam fecisse eum, qui non perpetuam viduitatem libertae iniunxisset.*[2] (40. 9) 31

776. † Ulp. 4 ad l. Ael. Sent. *Si pater libertum uni ex filiis adsignaverit, solum eum accusare*[3] *posse Iulianus scripsit: solum enim patronum esse.* (40. 9) 30 § 5

LIBER LXVI. LXVII.[4]

LIBER LXVIII.[5]

[*Ad legem Iuliam de maritandis ordinibus* 1.]

[*De nuptiis libertae*].

777. † Lic. Ruf. 1 regul. *Matrimonii causa ancilla manumissa a nullo alio uxor duci potest quam a quo manumissa est, nisi patronus matrimonio eius renun-* 1 *tiaverit. Si autem filius familias matrimonii causa iussu patris ancillam manumiserit, Iulianus putat perinde eam haberi atque si a patre eius manumissa esset: et ideo potest eam uxorem ducere.* (23. 2) 51

778. † Ulp. 3 ad l. Iul. et Pap. *Quod ait lex: 'divortii faciendi potestas liberiae, quae nupta est patrono, ne esto', non infectum videtur effecisse divortium, quod iure civili dissolvere solet matrimonium: quare*[6] *constare matrimonium dicere non possumus, cum sit separatum. denique scribit Iulianus de dote*[7] *hanc actionem non habere. merito igitur, quamdiu patronus eius eam uxorem suam esse vult, cum nullo alio conubium ei est. nam quia intellexit legis lator facto libertae quasi diremptum matrimonium, detraxit ei cum alio conubium. quare cuicumque nupserit, pro non nupta habebitur. Iulianus quidem amplius putat nec in concubinatu eam alterius patroni esse posse.* (24.2) 11 pr.

779. † Ulp. ibid. *Si ab hostibus patronus captus esse proponatur, vereor ne possit ista conubium habere nubendo, quemadmodum haberet, si mortuus esset. et qui Iuliani sententiam probant, dicerent non habituram conubium: putat enim Iulianus durare eius libertae matrimonium etiam in captivitate propter patroni reverentiam.* (23.2) 45 § 6

[*De operis libertorum*].

780. † Paul. 2 ad l. Iul. et Pap. [1] *Amissi antea liberi ad eas operas, quae postea imponuntur, prosunt, ut Iulianus ait.* (38. 1) 37 § 1a. 6
6 *Iulianus etiam si iam petitae sunt operae, liberis sublatis absolutionem faciendam. sed si iam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari, quoniam iam pecuniam debere coepit.*

*
v. fr. 666 (*lib. XLVIII*). (43. 24) 14

LIBER LXIX.

[*Ad legem Iuliam de maritandis ordinibus* 2.]

[*De caducis*].

781. [2] Qui in utero sunt, in toto paene iure civili intelleguntur in rerum natura esse. nam et legitimae hereditates his restituuntur: et si praegnas mulier ab hostibus capta sit, id quod natum erit postliminium habet, item patris vel matris condicionem sequitur: praeterea si ancilla praegnas subrepta fuerit, quamvis apud bonae fidei emptorem pepererit, id quod natum erit tamquam furtivum usu non capitur: his consequens est, ut libertus quoque, quamdiu patroni filius nasci possit, eo iure sit, quo sunt qui patronos habent. (1. 5) 26

782. Si quis praegnate uxore relicta in hostium potestatem pervenerit, mox natus filius eius uxore ducta filium vel filiam procreaverit ac tunc postliminio avus reversus fuerit: omnia iura nepotis nomine perinde capiet,[3] ac si filius natus in civitate fuisset. (49. 15) 23

783. † Ter. Cl. 4 ad l. Iul. et Pap. *Si quis solidum a lege capere non possit et ex asse sit institutus ab eo qui solvendo non est, Iulianus ex asse eum heredem esse respondit: legi enim locum non esse in ea hereditate quae solvendo non est.* (28. 5) 73

784. † Ter. Cl. ibid. *Si is, qui ex bonis testatoris solidum capere non possit, substitutus sit ab eo impuberi filio eius, solidum ex ea causa capiet, quasi a pupillo capiat. sed hoc ita interpretari Iulianus noster videtur, ut ex bonis, quae testatoris fuerant, amplius capere non possit: quod si pupillo aliquid praeterea adquisitum esset aut si exheredato esset substitutus, non impediri eum capere, quasi a pupillo capiat.* (28. 6) 6

785. † Ter. Cl. ibid. *Cum ab uno herede mulieri pro dote compensandi animo legatum esset eaque dotem suam ferre quam legatum maluit, utrum in omnes heredes an in eum solum, a quo legatum est, actio ei de dote*[4] *dari debeat, quaeritur. Iulianus in eum primum, a quo legatum sit, actionem dandam putat: nam cum aut suo iure aut iudicio mariti contenta esse debeat, aequum esse*[5] *eum, a quo ei maritus aliquid pro dote legaverat, usque ad quantitatem legati onus huius aeris alieni sustinere reliqua parte dotis ab heredibus ei praestanda.* (31) 53 pr.

786. [6] Cum vir uxori, quandoque liberos habebit, fundum legat, si mulier divortio facto liberos ex alio procreaverit, deinde soluto secundo matrimonio ad priorem maritum redierit, non intellegitur expleta (35. 1) 25

1) *v.* (37. 14) 15. 2) *Incertum est, ad legem Aeliam Sentiam haec spectent an ad legem Iuliam et Papiam, v. fr.* 788. 3) *scil. ingratum libertum.* 4) *Suspicor Iulianum his libris egisse de leg. Iunia et Fufia Caninia. Cf. p.* 471 *n.* 3. 5) *Etsi libri numerus in fr.* 777—780 *non indicatur, verisimile tamen est haec ad primum de lege Iulia librum pertinere.* 6) quippe *scr.?* 7) rei uxoriae *Iulian.*

1) *v. legis verba* (38. 1) 37 *pr.* 2) *cf. Ulp.* 28, 7, *Gai.* 2, 150, *Iul.* (30) 96 § 1. 3) *i. e. nepos ei proderit ad capiendum.* 4) rei uxoriae *Ter. Cl.* 5) *Spectant haec ad formulae verba:* 'quod melius aequius erit.' 6) *Ulp.* 15, 3.

condicio, quod testatorem verisimile non est de his liberis sensisse, qui se vivo ex alio suscepti fuissent.

† Ter. Cl. 4 ad l. Iul. et Pap. *Sed si hoc specialiter expressit testator, etiamsi ex alio post mortem suam liberos procreaverit, nihilo minus eam ad legatum admitti.* (35. 1) 62 pr.

787. † Ter. Cl. ibid. *Cuidam non solidum capienti amplius lege concessae portionis relicta est, si heredi aliquid dedisset: quaeritur, an id, quod condicionis implendae causa dederat, consequi ex causa legati possit (quasi non capiat id quod eroget) an vero id extra sit nec ideo magis ex bonis testatoris amplius capiat, quam capturus esset, si sine condicione legatum esset. et Iulianus rectissime scribit tanto amplius eum capturum, quantum condicionis implendae causa dare eum oportet, nec interesse, heredi an extraneo dare iussus sit, quia computatione facta, quae semper in persona eius introduceretur, non amplius lege concessae portionis ad eum subsideret.* (35. 1) 62 § 1

[*De indicta viduitate*]. [1]

788. † Ter. Cl. ibid. [2] *Cum vir uxori 'si a liberis ne nubserit' in annos singulos aliquid legavit, quid iuris sit? Iulianus respondit posse mulierem nubere et legatum capere. quod si ita scriptum esset 'si a liberis impuberibus ne nupserit', legem locum non habere, quia magis cura liberorum quam viduitas iniungeretur.* (35. 1) 62 § 2

789. † Ter. Cl. 5 ad l. Iul. et Pap. *Hoc modo legato dato 'si Lucio Titio non nubserit' non esse legi 1 locum Iulianus aiebat. Quod si ita scriptum esset 'si Ariciae non nubserit', interesse, an fraus legi facta esset: nam si ea esset quae alibi nuptias non facile possit invenire, interpretandum ipso iure rescindi, quod fraudandae legis gratia esset adscriptum: legem enim utilem rei publicae, subolis scilicet procreandae causa latam, adiuvandam interpretatione.* (35. 1) 64

LIBER LXX.

[*Ad legem Papiam* 1.]

[*Quae caduca fiant*].

790. † Paul. 5 ad l. Iul. et Pap. [3] *Si palam heres nuncupatus sit, legata autem in tabulis collata fuerint, Iulianus ait tabulas testamenti non intellegi, quibus heres scriptus non est, et magis codicilli quam testamentum existimandae sint: et hoc puto rectius dici.* (29. 7) 20

791. [4] Si domino Stichus legatus esset et servo eius optio data, partem dimidiam Stichi dico ad dominum pertinere, quod possit servus manumissus eundem Stichum optare. (30) 99

792. [5] Cum sine praefinitione temporis legatum ita datum fuerit: 'uxori meae penum heres dato: si non dederit, centum dato', unum legatum intellegitur centum et statim peti potest, penoris autem causa eo tantum pertinet, ut ante litem contestatam 1 tradita peno heres liberetur. Quod si ita scriptum sit 'si penum intra kalendas non dederit, centum dato', non efficitur, ut duo legata sint, sed ut centum legata sub condicione videantur: idcirco si uxor ante kalendas decesserit, heredi suo neque penum relinquet, quia legata non est, neque centum, quia dies legati 2 cesserit *necesse est legataria viva. Statim dies mihi cedit,* cum ab eo mihi fideicommissum datum est, cui sub condicione legatum est, quemadmodum si herede instituto sub condicione pure mihi legetur. 3 Si debitori quod sub condicione debet legatum est, praesens legatum est agique ex testamento statim potest, ut liberatio praestetur, et, si post mortem testatoris[1] decesserit, ad heredem transmittit actionem. 4 Haec dicenda erunt et si non ipsi debitori, sed alii cuilibet similiter legatum esse proponatur. (36. 2) 19

*

793. [2] Quem filius meus emancipatus adoptaverit, is nepos meus non erit. (1. 7) 26

LIBER LXXI. LXXII.

LIBER LXXIII.

[*Ad legem Papiam* 4.]

[*Quae caduca fiant*].

794. [3] Ex promissione dotis: non videtur lucrativa causa esse, sed quodammodo creditor aut emptor intellegitur, qui dotem petit. porro cum creditor vel emptor ex lucrativa causa rem habere coeperit, nihilo minus integras actiones retinent, sicut ex contrario qui non ex causa lucrativa rem habere coepit, eandem non prohibetur ex lucrativa causa petere. (44. 7) 19

LIBER LXXIV.

LIBER LXXV.

[*Ad legem Papiam* 6.]

[*De bonis libertorum*]. [4]

795. † Ulp. 10 ad l. Iul. et Pap. [5] *Si libertus minorem se centenario in fraudem legis fecerit, ipso iure non valebit id quod factum est, et ideo quasi in centenarii liberti bonis locum habebit patronus: quidquid igitur quaqua ratione alienavit, ea alienatio nullius momenti est. plane si qua alienaverit in fraudem patroni, adhuc tamen post alienationem maior centenario remaneat, alienatio quidem vires habebit, verumtamen per Favianam et Calvisianam actionem revocabuntur ea quae per fraudem sunt alienata: et ita Iulianus saepissime scribit eoque iure utimur.* (37. 14) 16 pr.

796. † Ulp. 11 ad l. Iul. et Pap. *Iulianus ait, si patronus libertatis causa imposita libertae revendiderit, filium eius a bonorum possessione[6] summoveri, scilicet quia nec contra tabulas testamenti liberti bonorum possessionem accipiat, quotiens pater eius donum munus operas liberto revendiderit. plane si patroni filius libertatis causa imposita revendiderit, nihilo minus familiam bonorum possessionem contra tabulas liberti accipere ait, quia filius revendendo libertatis causa imposita fratrem 1 suum non summovet. Si libertus heredem scripserit isque prius, quam de familia quaestionem haberet, adierit hereditatem, patronum ad contra tabulas bonorum possessionem non admitti Iulianus ait: debuit enim et patronus liberti necem vindicare. quod et in patrona erit dicendum.* (38. 2) 37

---

1) *v. C.* (6. 40). 2) *cf. fr.* 775. 3) *cf. Ulp.* 17, 1: si . . . legatarius ante apertas tabulas decesserit. 4) *C.* (6. 51) *un.* § 2a, *I.* (2. 20) 23. 5) *C.* (6. 51) *un.* § 2a: vel mortuo iam testatore hoc quod relictum est deficiebat.

---

1) post apertas tabulas *Iulian.* 2) *Incertum est quo haec pertineant. De iure patrum hoc loco agi non credo.* 3) *Concurrente causa lucrativa legatum exstinguitur* (*nec fit caducum*). 4) *Librum LXXIV ad eundem titulum pertinere verisimile est.* 5) *Gai.* 3, 42. 6) *scil. virilis partis, Gai.* 3, 44.

[*Appendix: de adsignandis libertis*].

797. Ulp. 14 ad Sab. *Si sit ex patrono* [(38.4) 1 § 8] *filius unus, ex altero duo et uni eorum libertus adsignatus est, videndum, quot partes fiant hereditatis liberti, utrum tres, ut duas habeat is cui adsignatus est, id est suam et fratris, an vero aequales partes fiant, quoniam per adsignationem alius excluditur. et Iulianus libro septuagensimo quinto scripsit magis esse, ut bessem hic habeat, qui fratrem excludit.*

798. Ulp. ibid. *Si quis duobus* [(38.4) 3 § 7, 5 pr. § 1] *adsignaverit libertum et alter in civitate esse sine liberis desierit, alter non, utrum portio eius, qui in civitate esse desiit vel repudiavit,*[1] *in familiam redeat? an vero ei potius adcrescat, in cuius persona durat adsignatio? et Iulianus libro septuagensimo quinto scripsit adsignationem in huius solius persona locum habere et solum* 1 *admittendum, quod est verum. Quod si non sine liberis decesserit, an cum vivo admittantur? et putat adhuc solum admittendum, defuncto autem eo liberos alterius succedere, non in familiam libertum redire.*

799. † Modestin. 7 differ. *Liberi patroni quam-* [(38.4) 8] *quam et ipsi in plerisque causis manumissoris iure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare non potuerunt, etiamsi eis a parente fuerit adsignatus: idque et Iulianus et Marcellus probant.*

800. † *Datur autem haec adsignandi facul-* [I.(3.8) 2] *tas ei, qui duos pluresve liberos in potestate habebit, ut eis, quos in potestate habet, adsignare ei libertum libertamve liceat. unde quaerebatur, si eum cui adsignaverit postea emancipaverit, num evanescat adsignatio? sed placuit evanescere, quod et Iuliano et aliis plerisque visum est.*

LIBER LXXVI.

LIBER LXXVII.

[*Ad legem Papiam* 8.]

801. Si mihi Sempronius a Titio herede [(30) 100] legaverit Titiusque mihi sub eadem condicione eandem rem legaverit, exsistente condicione capiam legatum ex testamento Sempronii.[2]

LIBER LXXVIII.

[*Ad legem Papiam* 9.]

802. Vindicatio non ut gregis, ita et peculii [(6.1) 56] recepta est, sed res singulas is, cui legatum peculium est, petet.[3]

803. [4] Quidam testamento Proculum ex [(28.6) 30] parte quarta et Quietum ex parte dimidia et quarta heredem instituit, deinde Quieto Florum, Proculo Sosiam heredes substituit, deinde, si neque Florus neque Sosia heredes essent, tertio gradu ex parte dimidia et quarta coloniam Leptitanorum et ex quarta complures heredes substituit in plures quam tres uncias: Quietus hereditatem adiit, Proculus et Sosia vivo testatore decesserunt: quaeritur, quadrans Proculo datus ad Quietum an ad substitutos tertio gradu pertineat. respondi eam videri voluntatem patris familias fuisse, ut tertio gradu scriptos heredes ita demum substituerit, si tota hereditas vacasset, idque apparere evidenter ex eo, quod plures quam duodecim uncias inter eos distribuisset, et idcirco partem quartam hereditatis de qua quaeritur ad Quietum pertinere.

[*De his quae pro non scriptis habentur*].

804. Si servo meo Stichus legatus fuerit [(30) 101] testamento idque legatum repudiavero, deinde prolatis codicillis apparuerit mihi quoque eundem Stichum legatum esse, nihilo minus eundem vindicare possum.[1] 1 Si ei qui in hostium potestate est lega- [= (34.8) 4 § 1] tum fuerit et is apud hostes decesserit, nullius momenti legatum erit, quamvis postliminio confirmari potuit.

805. Si Titio fundus et eiusdem fundi [(33.2) 10] usus fructus legatus fuerit,[2] erit in potestate eius, fundum an usum fructum vindicare malit. et si fundum elegerit, necessario plenam proprietatem habebit, licet usum fructum a se reppulerit: si vero usum fructum habere maluerit et proprietatem fundi reppulerit, solum usum fructum habebit.[3]

806. Si quis hereditatem vel legatum sibi [(34.8) 1] adscripserit, quaeritur, an hereditas vel legatum pro non scripto habeatur. et quid, si substitutum habeat huiusmodi institutio? respondit: pars hereditatis, de qua me consuluisti, ad substitutum pertinet. nam senatus cum poenas legis Corneliae constitueret adversus eum, qui sibi hereditatem vel legatum scripsisset, eodem modo improbasse videtur, quo improbatae sunt illae: 'qua ex parte me Titius heredem scriptum in tabulis suis recitaverit, ex ea parte heres esto', ut perinde haberentur, ac si insertae testamento non fuissent.

LIBER LXXIX.

LIBER LXXX.

[*Ad legem Papiam* 11.]

[*De mortis causa donationibus et capionibus*].

807. † Ulp. 7 ad Sab. *Qui pretio accepto here-* [(39.6) 8 pr.] *ditatem praetermisit, sive ad substitutum perventura sit hereditas, sive ab eo ab intestato successurus, mortis causa capere videtur: nam quidquid propter alicuius mortem obvenit, mortis causa capitur: quam sententiam et Iulianus probat et hoc iure utimur. nam et quod a statulibero condicionis implendae causa capitur vel a legatario, mortis causa accipitur: et quod pater dedit propter mortem filii vel cognati, mortis causa capi Iulianus scripsit.*[4]

808. † Ulp. 44 ad Sab. *Si mulier, ventris* [(39.6) 12] *nomine per calumniam ut in possessionem mitti desideret, pecuniam accepit, forte dum substituto patrocinatur, ut institutum aliqua ratione excludat, mortis causa eam capere Iulianus saepius scribit.*

809. Si filio familias res mortis causa [(39.6) 19] data fuerit et convaluisset donator, actionem de peculio cum patre habet: at si pater familias, cum mortis causa donationem accepisset, in adoptionem se dederit, res ipsa a donatore repetitur. nec huic similis [= 37 § 1] est is, qui rem, quam mortis causa acceperat, alii porro dederit: nam donator huic non rem, sed pretium eius condiceret.[5]

---

1) vel repudiavit *Trib.*, *v.* (38.4) 4. 2) *neque interest a Titio capere possim necne.* 3) *Attamen unum legatum est, quod pro parte repudiari non potest, cf.* (31) 6. 4) *Quae in causa caduci sint: Cuiac., opp.* 6, 434.

1) *Quaeritur, an eadem re bis legata alterum legatum pro non scripto sit, cf. fr.* 805, *Ter. Cl.* 15 *ad l. Iul.* (31) 59. 2) *cf. n.* 1. 3) si vero . . . habebit *Trib.* (*Gradenwitz p.* 195. 217)? 4) *v. fr.* 748 *pr.* 5) *Frigeni verba* 'et hoc donator elegerit' *Triboniani sunt.*

LIBER LXXXI.

[*Ad legem Papiam* 12.]

[*De inutiliter legatis*].[1]

810. Si minor quam viginti annis dominus [(30)102] servum causa non probata manumiserit et postea legatum ei dederit isque alienatus ad libertatem perductus fuisset, legatum non capit: nam perinde nullius est momenti legatum, ac si sine libertate datum fuisset.

811. Si creditor debitori, qui se excep- [(34. 3) 13] tione perpetua tueri poterat, legaverit quod sibi deberet, nullius momenti legatum erit. at si idem debitor creditori legaverit, intellegendum erit exceptionem eum remitti creditori voluisse.[2]

*

812. [3]Iusta interpretatione recipiendum [(50. 16) 201] est, ut appellatione 'filii', sicuti filiam familias contineri saepe respondebimus, ita et nepos videatur comprehendi, et 'patris' nomine avus quoque demonstrari intellegatur.

813. † Ulp. 16 ad l. Iul. et Pap. [4]*Iulianus ait,* [(31) 60] *si a filio*[5] *herede legatum sit Seio fideique eius commissum fuerit sub condicione, ut Titio daret, et Titius pendente condicione decesserit, fideicommissum deficiens apud Seium manet, non ad filium heredem pertinet, quia in fideicommissis potiorem causam habere eum, cuius fides electa sit, senatus voluit.*

LIBER LXXXII.

[*Ad legem Papiam* 13.]

[*De caducorum vindicatione*(?)].

814. † Ulp. 18 ad l. Iul. et Pap. *Iulianus* [(31) 61 § 1] *quidem ait, si alter ex legitimis heredibus repudiasset portionem, cum essent ab eo fideicommissa relicta, coheredem eius non esse cogendum fideicommissa praestare: portionem enim ad coheredem sine onere pertinere.*

815. [6]Haec scriptura 'si viginti dederit [(35. 1) 26 pr.] aut[7] iuraverit se aliquid facturum' unam condicionem exprimit habentem duas partes: quare si quicumque heres scriptus erit sub condicione 'si iuraverit se decem daturum' aut 'monumentum facturum', quamvis verbis edicti ad hereditatem vel legatum[8] admittatur, tamen compellitur facere id quod facturum se iurare iussus est solo iureiurando remisso.

816. [9]Cum eadem res alteri pure, alteri [(35. 1) 26 § 1] sub condicione legatur aut cum alter pure, alter sub condicione heres scriptus est, pars legati vel hereditatis deficiente condicione adcrescit etiam heredi eius, cui pure legatum vel hereditas data est, si tamen hereditas eius adita fuerit.[10]

817. † Paul. 6 ad l. Iul. et Pap. [9]*'Lucius Ti-* [(50. 16) 142] *tius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto'. Iulianus dubitari posse, tres semisses facti sint an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. sed eo, quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse in eundem semissem duos coactos et coniunctim heredes scriptos esse.*

1) *in quibus scil. ius antiquum servatur.* 2) *cf.* (30) 28, 29 (*Paul.* 6 *ad l. Iul. et Pap.*). 3) *De iure 'patrum'* (*fr. de iure fisci* 3, *Vat.* 195)? *sed lex ad caduca vindicanda eos 'qui liberos habent' videtur vocasse, Gai.* 2, 207. 4) *Qui habeant ius antiquum in caducis* (*Ulp. tit.* 18)? 5) filio: *Ulp. tit.* 18. 6) *Caduca cum suo onere fieri?* 7) viginti dederit aut *gloss.?* 8) vel legatum *gloss.?* 9) *De coniunctis:* Gai. 2, 207. 10) si . . . adita fuerit *gloss.? sed Triboniani manum suspicor.*

LIBER LXXXIII.

[*Ad legem Papiam* 14.]

[*De tacitis fideicommissis*].

818. † Callistr. 3 de iure fisci. *Non intellegi-* [(49. 14) 3 pr.] *tur fraudem legi fecisse, qui rogatus est palam restituere. sed cum quidam testamento suo ita scripsisset: 'vos rogo, ut in eo, quod a vobis peti, fidem praestetis: perque deum,*[1] *ut faciatis, rogo' et quaereretur, an id palam datum intellegeretur: Iulianus respondit non quidem apparere, quid ab heredibus ex huiusmodi verbis petitum est. quaeri autem solere, quando intellegatur quis in fraudem legis fidem suam accommodare:*

In tacitis fideicommissis fraus [(30) 103 = (49. 14) 3 pr.] legi fieri videtur, quotiens quis neque testamento neque codicillis rogaretur, sed domestica cautione vel chirographo obligaret se ad praestandum fideicommissum ei qui capere non potest.

Callistr. ibid. . . . *ideoque dici posse ex* [(49. 14) 3 pr.] *supra dictis verbis non esse legi fraudem factam.*

LIBER LXXXIV.

[*Ad legem Papiam* 15.]

[*De vacatione et excusatione munerum* (?)].

819. [2]De quibus causis scriptis legibus non [(1. 3) 32] utimur, id custodiri oportet, quod moribus et consuetudine inductum est: et si qua in re hoc deficeret, tunc quod proximum et consequens ei est: si [= C. (1. 17) 1 § 10] nec id quidem appareat, tunc ius, quo urbs Roma 1 utitur, servari oportet. Inveterata consuetudo pro lege non immerito custoditur, et hoc est ius quod dicitur moribus constitutum. nam cum ipsae leges nulla alia ex causa nos teneant, quam quod iudicio populi receptae sunt, merito et ea, quae sine ullo scripto populus probavit, tenebunt omnes: nam quid interest suffragio populus voluntatem suam declaret an rebus ipsis et factis? quare rectissime etiam illud receptum est, ut leges non solum suffragio legis latoris, sed etiam tacito consensu omnium per desuetudinem abrogentur.

LIBER LXXXV.

[*Ad legem Papiam* 16.(?)]

820. [3]Ex adoptivo natus adoptivi locum [(1. 7) 27] optinet in iure civili.

LIBER LXXXVI.

[*Ad legem Aquiliam*].

821. Ita vulneratus est servus, ut eo ictu [(9. 2) 51] certum esset moriturum: medio deinde tempore heres institutus est et postea ab alio ictus decessit: quaero, an cum utroque de occiso lege Aquilia agi possit. respondit: occidisse dicitur vulgo quidem, qui mortis causam quolibet modo praebuit: sed lege Aquilia is

1) deum *Trib.* 2) *De inscr. v. Mommsen ad h. l.; de re cf.* (50. 2) 11 *extr.*, (50. 5) 2 *pr.* 3) *De vacatione et excusatione munerum? sicut nec ipse adoptivus — v.* (50. 5) 2 § 2 *— ita nec adoptivo natus ad excusationem prodest?*

demum teneri visus est, qui adhibita vi et quasi manu causam mortis praebuisset, tracta videlicet interpretatione vocis a caedendo et a caede. rursus Aquilia lege teneri existimati sunt non solum qui ita vulnerassent, ut confestim vita privarent, sed etiam hi, quorum ex vulnere certum esset aliquem vita excessurum. igitur si quis servo mortiferum vulnus inflixerit eundemque alius ex intervallo ita percusserit, ut maturius interficeretur, quam ex priore vulnere moriturus fuerat, statuendum est utrumque eorum lege Aquilia teneri. 1 Idque est consequens auctoritati veterum, [=(9.2) 11 § 2] qui, cum a pluribus idem servus ita vulneratus esset, ut non appareret cuius ictu perisset, omnes lege Aquilia 2 teneri iudicaverunt. Aestimatio autem [=(9.2) 21 § 1] perempti non eadem in utriusque persona fiet: nam qui prior vulneravit, tantum praestabit, quanto in anno proximo homo plurimi fuerit repetitis ex die vulneris trecentum sexaginta quinque diebus, posterior in id tenebitur, quanti homo plurimi venire poterit in anno proximo, quo vita excessit, in quo pretium quoque hereditatis erit. eiusdem ergo servi occisi nomine alius maiorem, alius minorem aestimationem praestabit, nec mirum, cum uterque eorum ex diversa causa et diversis temporibus occidisse hominem intellegatur. quod si quis absurde a nobis haec constitui putaverit, cogitet longe absurdius constitui neutrum lege Aquilia teneri aut alterum potius, cum neque impunita maleficia esse oporteat nec facile constitui possit, uter potius lege teneatur. multa autem iure civili contra rationem disputandi pro utilitate communi recepta esse innumerabilibus rebus probari potest: unum interim posuisse contentus ero. cum plures trabem alienam furandi causa sustulerint, quam singuli ferre non possent, furti actione omnes teneri existimantur, quamvis subtili ratione dici possit neminem eorum teneri, quia neminem verum sit eam sustulisse.

† Ulp. 18 ad edict. *Celsus scribit, si alius* [(9.2) 11 § 3] *mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimaverit, priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi vulneraverit, quia ex alio vulnere periit, posteriorem teneri, quia occidit. quod et Marcello videtur et est probabilius.*

822. Ulp. 18 ad edict. *Si ma-* [(9.2) 5 § 3 = (19.2) 13 § 4] *gister in disciplina vulneraverit servum vel occiderit, an Aquilia teneatur, quasi damnum iniuria dederit? et Iulianus*[1] *scribit Aquilia teneri eum, qui eluscaverat discipulum in disciplina: multo magis igitur in occiso idem erit dicendum. proponitur autem apud eum species talis: sutor, inquit, puero discenti ingenuo filio familias, parum bene facienti quod demonstraverit, forma calcei cervicem percussit, ut oculus puero perfunderetur.*[2] *dicit igitur Iulianus iniuriarum quidem actionem non competere, quia non faciendae iniuriae causa percusserit, sed monendi et docendi causa: an ex locato, dubitat, quia levis dumtaxat castigatio concessa est docenti.*[3] *sed lege Aquilia posse agi non dubito.*

823. † Ulp. ibid. *Item cum eo qui* [(9.2) 11 § 5. 7. 9. 10] *canem irritaverat et effecerat, ut aliquem morderet, quamvis eum non tenuit, Proculus respondit Aquiliae actionem esse: sed Iulianus eum demum Aquilia teneri ait, qui tenuit et effecit ut aliquem morderet: ceterum si non tenuit, in factum agendum.*
7 *Si in eo homine, quem tibi redhibiturus essem, damnum iniuria datum esset, Iulianus ait legis Aquiliae actionem mihi competere meque, cum coepero redhibere, tibi restiturum.*
9 *Eum, cui vestimenta commodata sunt, non posse, si scissa fuerint, lege Aquilia agere Iulianus ait, sed domino eam competere.*
10 *An fructuarius vel usuarius legis Aquiliae actionem haberet, Iulianus tractat: et ego puto melius utile iudicium ex hac causa dandum.*

824. † Ulp. ibid. *Iulianus scribit, si* [(9.2) 13 § 1. 3] *homo liber bona fide mihi serviat, ipsum lege Aquilia mihi teneri.*
3 *Si servus legatus*[1] *post aditam hereditatem sit occisus, competere legis Aquiliae actionem legatario, si non post mortem servi adgnovit legatum: quod si repudiavit, consequens esse ait Iulianus dicere, heredi competere.*

825. † Ulp. ibid. *Si servus vulneratus mor-* [(9.2) 15 § 1] *tifere postea ruina vel naufragio vel alio ictu maturius perierit, de occiso agi non posse, sed quasi de vulnerato, sed si manumissus vel alienatus ex vulnere periit, quasi de occiso agi posse Iulianus ait. haec ita tam varie, quia verum est eum a te occisum tunc cum vulnerabas, quod mortuo eo demum apparuit: at in superiore non est passa ruina apparere an sit occisus. sed si vulneratum mortifere liberum et heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse.*

826. [*Si vulnerato servo lege Aquilia actum* [(9.2) 47] *sit, postea mortuo ex eo vulnere agi lege Aquilia nihilo minus potest.*] Sed si priore iudicio aestimatione facta, postea mortuo servo, de occiso agere dominus instituerit, exceptione doli mali opposita compelletur, ut ex utroque iudicio nihil amplius consequatur, quam consequi deberet, si initio de occiso homine egisset.

827. † Ulp. ibid. *Iulianus ait, si* [(9.2) 23 § 1—3. 11] *servus liber et heres esse iussus occisus fuerit, neque substitutum neque legitimum actione legis Aquiliae hereditatis aestimationem consecuturum, quae servo competere non potuit: quae sententia vera est. pretii igitur solummodo fieri aestimationem, quia hoc interesse solum substituti videretur: ego autem puto nec pretii fieri 2 aestimationem, quia, si heres esset, et liber esset. Idem Iulianus scribit, si institutus fuero sub condicione 'si Stichum manumisero' et Stichus sit occisus post mortem testatoris, in aestimationem etiam hereditatis pretium me consecuturum: propter occisionem enim defecit condicio: quod si vivo testatore occisus sit, hereditatis aestimationem cessare, quia retrorsum quanti plurimi fuit inspicitur.*
3 *Idem Iulianus scribit aestimationem hominis occisi ad id tempus referri, quo plurimi in eo anno fuit: et ideo et si pretioso pictori pollex fuerit praecisus et intra annum, quo praeciderelur, fuerit occisus, posse eum Aquilia agere pretioque eo aestimandum, quanti fuit priusquam artem cum pollice amisisset.*
11 *Si quis hominem vivum falso confiteatur occidisse et postea paratus sit ostendere hominem vivum esse, Iulianus scribit cessare Aquiliam, quamvis confessus sit se occidisse: hoc enim solum remittere actori confessoriam actionem, ne necesse habeat docere eum occidisse: ceterum occisum esse hominem a quocumque oportet.*

1) libro octagesimo sexto digestorum *fr. gem.* 2) effunderetur *fr. gem.* 3) ex locato esse actionem patri eius: quamvis enim magistris levis castigatio concessa sit, tamen hunc modum non tenuisse *fr. gem.*

1) *scil. per vindicationem.*

828. † Ulp. ibid. *Si servus servum alie-* (9. 2) 27 pr. § 3 *num subripuerit et occiderit, et Iulianus et Celsus scribunt et furti et damni iniuriae competere actionem.*
3 . . . *an is, qui servum in fuga habet, teneatur nomine eius Aquiliae actione, quaeritur: et ait Iulianus teneri et est verissimum: cum et Marcellus consentit.*

829. † Ulp. ibid. *Celsus . . . differentiam* (9. 4) 2 § 1 *facit inter legem Aquiliam et legem duodecim tabularum: nam in lege antiqua, si servus sciente domino furtum fecit vel aliam noxam commisit, servi nomine actio est noxalis nec dominus suo nomine tenetur, at in lege Aquilia, inquit, dominus suo nomine tenetur, non servi . . . Sed si placeat, quod Iulianus libro octagensimo sexto scribit 'si servus furtum faxit noxiamve nocuit' etiam ad posteriores leges pertinere, poterit dici etiam servi nomine cum domino agi posse noxali iudicio, ut quod detur Aquilia adversus dominum, non servum excuset, sed dominum oneret. nos autem secundum Iulianum probavimus, quae sententia habet rationem et a Marcello apud Iulianum probatur.*

830. † Ulp. 30 ad Sab. *Si damnum in* (17. 2) 47 § 1 *re communi socius dedit, Aquilia teneri eum et Celsus et Iulianus et Pomponius scribunt.*

[*Ad legem Rhodiam de iactu*].

831. Navis adversa tempestate depressa ictu (14. 2) 6 fulminis deustis armamentis et arbore et antemna Hipponem delata est ibique tumultuariis armamentis ad praesens comparatis Ostiam navigavit et onus integrum pertulit: quaesitum est, an hi, quorum onus fuit, nautae pro damno conferre debeant. respondit non debere: hic enim sumptus instruendae magis navis, quam conservandarum mercium gratia factus est.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

832. Nuptam mihi adulterii ream postulari (48. 5) 5 posse in priore matrimonio commissi dubium non est, cum aperte lege Iulia de adulteriis coercendis caveatur, si quidem vidua sit, de cuius adulterio agetur, ut accusator liberum arbitrium habeat, adulterum an adulteram prius accusare malit: si vero nupta sit, ut prius adulterum peragat, tunc mulierem.

833. † Gai 3 ad l. XII tab. *Si ex lege* (48. 5) 44 *repudium missum non sit et idcirco mulier adhuc nupta esse videatur, tamen si quis eam uxorem duxerit, adulter non erit. idque Salvius Iulianus respondit, quia adulterium, inquit, sine dolo malo non committitur: quamquam dicendum, ne is, qui sciret eam ex lege repudiatam non esse, dolo malo committat.*

[*Ad senatus consultum Libonianum*].

834. Senatus poenam remisit ei, qui (48. 10) 5 legata a se testamento data codicillis sua manu scriptis ademerat, sed quia et iussu patris id fecerat et annorum viginti quinque erat: hereditatem quoque ei capere permissum est.

835. † Paul. 22 quaest. . . . *quaestio est,* (48. 10) 14 § 1 *an, quoniam placet id quod illicite scriptum est pro non scripto esse, quod servo communi scribentis et alterius adscriptum est, utrum in totum pro non scripto sit an quantum ad eum tantum qui adscripsit, ceterum socio totum debeatur. et inveni Marcellum apud Iulianum adnotasse. nam cum Iulianus scripsisset, si sibi et Titio scripsisset aut servo communi, cum pro non scripto sit, facillime quaeri posse, quantum Titio et socio adquiratur ita: adicit iste Marcellus: quemadmodum socio debebitur, si quasi falsum nomen servi subducitur? quod et in praesenti quaestione observandum est.*

836. † Paul. ad SC Libon. *Qui codicillos* (48. 10) 22 § 6 *ante testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat, in senatus consultum incidit: quod et Iulianus scribit.*

LIBER LXXXVII.

? ?

837. Quotiens idem sermo duas senten- (50. 17) 67 tias exprimit, ea potissimum excipiatur, quae rei gerendae aptior est.

LIBER LXXXVIII.

[*Ad legem Corneliam de adpromissoribus?*]

838. [1]Quotiens in diem vel sub con- (45. 1) 59 dicione oleum quis stipulatur, eius aestimationem eo tempore spectari oportet, quo dies obligationis venit: tunc enim ab eo peti potest: alioquin alias rei captio erit.

*
v. fr. 664 (*lib. XLVIII*). (18. 2) 4 § 4

LIBER LXXXIX.

[*Ad legem Appuleiam de sponsu?*]

839. [2]Fideiussoribus succurri solet, ut (46. 1) 17 stipulator compellatur ei, qui solidum solvere paratus est, vendere ceterorum nomina.

LIBER XC.

[*Ad legem Publiliam de sponsu?*]

840. [3]Unusquisque creditorem suum eun- (16. 2) 2 demque debitorem petentem summovet, si paratus est compensare.

841. Qui debitorem suum delegat, pe- (46. 1) 18 cuniam dare intellegitur, quanta ei debetur: et ideo si fideiussor debitorem suum delegaverit, quamvis eum, qui solvendo non erat, confestim mandati agere potest.

*

842. Et ideo de his, quae (1. 3) 11 = C. (1. 17) 2 § 18 primo constituuntur, aut interpretatione aut constitutione optimi principis certius statuendum est.

AD EDICTUM LIBRI?[4]

AD MINICIUM LIBRI.[5]

LIBER I.

[*De legatis*].

843. Cui usus fructus legatus est, etiam (7. 1) 67 invito herede eum extraneo vendere potest.

1) *v. Gai.* 3, 124; *Afric. fr.* 17. 2) *v. Gai.* 3, 122. 3) *v.* (16. 2) 4. 4) *Iuliani librorum ad edictum nusquam mentio fit nisi in inscriptione fragmenti* (3. 2) 1: *quam inscriptionem a compilatoribus esse confictam nec unquam Iuliani libros ita inscriptos exstitisse pro certo habeo, ZRG.* 15 *p.* 58. 5) Ad Minicium βιβλία ἕξ *index. Laudatur autem Iulianus fr.* 882 *'libro decimo apud Minicium': quam inscriptionem falsam esse nullo modo constat, ignorantibus nobis, an universum Iuliani opus ad Iustiniani aetatem pervenerit.*

844. Habitationis legatum in singulos annos ab initio anni deberi constat. (33. 2) 11

845. Qui duas tabernas coniunctas habebat, eas singulas duobus legavit: quaesitum est, si quid ex superiore taberna in inferiorem inaedificatum esset, num inferior oneri ferundo in superioris tabernae loco contineretur. respondit servitutem impositam videri. IULIANUS *notat:* videamus, ne hoc ita verum sit, si aut nominatim haec servitus imposita est aut ita legatum datum est: 'tabernam meam uti nunc est do lego'. (33. 3) 1

846. Legatum ita erat: 'quae Lucius Titius mihi debet, ea heres meus Cornelio dare damnas esto'. nihil amplius ex hoc legato quam actiones suas heres praestare debet. (30) 105

847. Servo generaliter legato verius est omnes heredes, si eis electio data est, eundem dare debere: si non consentiant heredes, ex testamento eos teneri. (33. 5) 12

848. Si separatim mihi totus fundus pure, tibi sub condicione legatus fuerit[1] et tu decesseris, antequam condicio exstiterit: non habebo necessitatem implere condicionem, utpote cum, etiamsi condicio defecerit, pars quam vindicaturus eras mihi adcrescat. (35. 1) 30

[*De operis libertorum*].

849. Si libertus artem pantomimi exerceat, verum est debere eum non solum ipsi patrono, sed etiam amicorum ludis gratuitam operam praebere, sicut eum quoque libertum, qui medicinam exercet, verum est voluntate patroni curaturum gratis amicos eius. neque enim oportet patronum, ut operis liberti sui utatur, aut ludos semper facere aut aegrotare. (38. 1) 27

LIBER II.

[*De servitutibus*].

850. Qui aedificium habet, potest servitutem vicino imponere, ut non solum de his luminibus, quae in praesentia erunt, sed etiam de his quae postea fuerint, caveat. (8. 2) 22

851. Et qui duas areas habet, alteram tradendo[2] servam alteri efficere potest. (8. 2) 34

852. Tria praedia continua trium dominorum adiecta erant: imi praedii dominus ex summo fundo imo fundo servitutem aquae quaesierat et per medium fundum domino concedente in suum agrum ducebat: postea idem summum fundum emit: deinde imum fundum, in quem aquam induxerat, vendidit. quaesitum est, num imus fundus id ius aquae amisisset, quia, cum utraque praedia eiusdem domini facta essent, ipsa sibi servire non potuissent. negavit[3] amisisse servitutem, quia praedium, per quod aqua ducebatur, alterius fuisset et quemadmodum servitus summo fundo, ut in imum fundum aqua veniret, imponi aliter non potuisset, quam ut per medium quoque fundum duceretur, sic eadem servitus eiusdem fundi amitti aliter non posset, nisi eodem tempore etiam per medium fundum aqua duci desisset aut omnium tria simul praedia unius domini facta essent. (8. 3) 31

853. [4][*In depositi actione, si unus ex pluribus heredibus dolum admisit, ipse in solidum tenetur*] nec adversus coheredes eius, qui dolo carent, depositi actio competit. (16. 3) 10

[*De usucapionibus*].

854. Interesse puto, qua mente apud sequestrum deponitur res. nam si omittendae possessionis causa, et hoc aperte fuerit approbatum,[1] ad usucapionem possessio eius partibus non procederet: at si custodiae causa deponatur, ad usucapionem eam possessionem victori procedere constat. (41. 2) 39

855. Si quis, cum sciret venditorem pecuniam statim consumpturum, servos ab eo emisset, plerique responderunt eum nihilo minus bona fide emptorem esse, idque verius est: quomodo enim mala fide emisse videtur, qui a domino emit? nisi forte et is, qui a luxurioso et protinus scorto daturo pecuniam servos emit, non usucapiet. (41. 4) 8

856. Servus domino ancillam, quam subripuerat, pro capite suo dedit: ea concepit: quaesitum est, an dominus eum partum usucapere possit. respondit[2]: hic dominus quasi emptor partum usucapere potest, namque res ei abest pro hac muliere et genere quodammodo venditio inter servum et dominum contracta est. (41. 4) 10

857. Si quis merces ex nave iactatas invenisset, num ideo usucapere non possit, quia non viderentur derelictae, quaeritur. sed verius est eum pro derelicto usucapere non posse. (41. 7) 7

Qui levandae navis gratia res aliquas proiciunt, non hanc mentem habent,[3] ut eas pro derelicto habeant, quippe si invenerint eas, ablaturos et, si suspicati fuerint, in quem locum eiectae sunt, requisituros: ut perinde sint, ac si quis onere pressus in viam rem abiecerit mox cum aliis reversurus, ut eandem auferret. (14. 2) 8

858. [4]Servus vetante domino si pecuniam ab alio stipulatus sit, nihilo minus obligat domino promissorem. (45. 1) 62

LIBER III.

[*De furtis*].

859. Etiam furtivus servus bonae fidei emptori adquirit, quod ex re eius stipulatur aut per traditionem[5] accipit. (41. 1) 39

860. Si is, qui rem commodasset, eam rem clam abstulisset, furti cum eo agi non potest,[6] quia suum recepisset et ille commodati liberatus esset. hoc tamen ita accipiendum est, si nullas retinendi causas is cui commodata res erat habuit: nam si impensas necessarias in rem commodatam fecerat, interfuit eius potius per retentionem eas servare quam ultro commodati agere, ideoque furti actionem habebit. (47. 2) 60

[*De arboribus succisis*].

861. [7]Si gemina arbor esset et supra terram iunctura eius emineret, una arbor videtur esse. sed si id qua iungeretur non extaret, totidem arbores sunt, quot species earum supra terram essent. (47. 7) 10

1) *scil. per vindicationem.* 2) mancipando *Iulian.* 3) *Minicius, cf. fr.* 878. 4) *cf.* (8. 5) 4 § 4?

1) et . . . approbatum *Trib.* 2) *Minicius, cf. fr.* 878. 3) habent *Trib.*, habere (*sc. Minicius ait*) *Iulian.* 4) *cf.* (41. 1) 32. 5) per traditionem] mancipio *Iulian.* 6) posse *Iulian.*: *Iulianus Minicii opinionem obliqua oratione videtur rettulisse.* 7) *cf. Plin. hist. nat. XVII* 1, 7.

[De venditione bonorum?[1]*]*

862. Contraxisse unusquisque in eo loco [(44. 7) 21] intellegitur, in quo ut solveret se obligavit.

LIBER IV.

[De venditionibus et locationibus].

863. Cui res sub condicione legata erat, [(19. 1) 29] is eam imprudens ab herede emit: actione ex empto poterit consequi emptor pretium, quia non ex causa legati rem habet.

864. Varicosus sanus non est. [(21. 1) 50]

865. Qui fundum colendum in plures [(19. 2) 32] annos locaverat, decessit et eum fundum legavit. Cassius negavit posse cogi colonum, ut eum fundum coleret, quia nihil heredis interesset. quod si colonus vellet colere et ab eo, cui legatus esset fundus, prohiberetur, cum herede actionem colonum habere: et hoc detrimentum ad heredem pertinere: sicuti si quis rem, quam vendidisset nec dum tradidisset, alii legasset, heres eius emptori et legatario esset obligatus.

[De adpromissoribus].

866. Servus inscio domino pro quodam [(46. 1) 19] fideiusserat et eo nomine pecuniam solverat: quaerebatur, dominus possetne ab eo, cui soluta esset, repetere. respondit[2]: interest, quo nomine fideiusserit: nam si ex causa peculiari fideiussit, tunc id, quod ex peculio solverit, repetere dominus non poterit, quod ex dominica causa solverit, vindicabitur: si vero extra causam peculii fideiusserit, quod ex pecunia dominica solverit, aeque vindicabitur, quod ex peculio, condici poterit.

867. [3]Vinum, quod mutuum datum erat, [(12. 1) 22] per iudicem petitum est: quaesitum est, cuius temporis aestimatio fieret, utrum cum datum esset an cum litem contestatus fuisset an cum res iudicaretur. Sabinus respondit, si dictum esset quo tempore redderetur, quanti tunc fuisset, *si dictum non esset, quanti tunc fuisset,* cum petitum esset. interrogavi, cuius loci pretium sequi oporteat. respondit, si convenisset, ut certo loco redderetur, quanti eo loco esset, si dictum non esset, quanti ubi esset petitum.

868. Rogatus ut fideiuberet si in mino- [(17. 1) 33] rem summam se obligavit,[4] recte tenetur: si in maiorem, Iulianus verius putat[5] quod a plerisque responsum est eum, qui maiorem summam quam rogatus erat fideiussisset, hactenus mandati actionem habere, quatenus rogatus esset, quia id fecisset, quod mandatum ei est: nam usque ad eam summam, in quam rogatus erat, fidem eius spectasse videtur qui rogavit.

[De aqua?]

869. Cum constet non solum temporibus, [(43. 20) 5] sed etiam mensuris posse aquam dividi, potest eodem tempore alius cottidianam, alius aestivam aquam ducere, ita ut aestate dividatur inter eos aqua, hieme solus ducat is qui cottidianae ius habeat. Inter duos, qui eodem rivo aquam certis horis separatim ducebant, convenit, ut permutatis inter se temporibus aqua uterentur: quaero, cum amplius tempore servitutibus praefinito[1] ita duxissent, ut neuter eorum suo tempore usus esset, num ius utendi amisissent. negavit[2] amisisse.

LIBER V.

[De iure dotium et donationibus inter virum et uxorem].

870. Vir ab eo, qui uxori eius dotem [(23. 3) 49] facere volebat, certam pecuniam eo nomine stipulatus est, deinde acceptam eam fecit: quaerebatur, essetne ea pecunia in dotem. respondit,[2] si acceptam non fecisset et promissor solvendo esse desisset, quaereremus, an culpa mariti ea pecunia exacta non esset: cum vero acceptam fecit, omnimodo periculum ad eum pertinebit: perinde enim est, ac si acceperit pecuniam et eandem promissori donaverit.

871. Vir uxori pecuniam cum donare [(24. 1) 39] vellet, permisit ei, ut a debitore suo stipuletur: illa cum id fecisset, priusquam pecuniam auferret, divortium fecit: quaero, utrum vir eam summam petere debeat an ea promissione propter donationis causam actio nulla esset. respondi[2] inanem fuisse eam stipulationem. sed si promissor mulieri ignorans solvisset, si quidem pecunia exstat, vindicare eam debitor potest: sed si actiones suas marito praestare paratus est, doli mali exceptione se tuebitur ideoque maritus hanc pecuniam debitoris nomine vindicando consequetur. sed si pecunia non exstat et mulier locupletior facta est, maritus eam petet: intellegitur enim ex re mariti locupletior facta esse mulier, quoniam debitor doli mali exceptione se tueri potest.

[De stipulationibus praetoriis].

872. Titius cum absentem defenderet, satis- [(3. 3) 76] dedit et prius quam iudicium acciperet desiit reus solvendo esse: quam ob causam defensor recusabat iudicium in se reddi oportere. quaero, an id ei concedi oporteat. Iulianus[3] respondit: defensor cum satisdedit, domini loco habendus est. nec multum ei praestaturus est praetor, si eum non coegerit iudicium accipere, cum ad fideiussores[4] eius iri possit et hi quidquid praestiterint a defensore consecuturi sint.

873. Procurator cum peteret pecuniam, [(46. 8) 23] satisdedit amplius non peti: post iudicium acceptum extitit, qui et ipse procuratorio nomine eandem pecuniam peteret: quaesitum est, cum is, qui postea peteret, procurator non esset et propter hoc exceptionibus procuratoriis excludi posset, num fideiussores[4] prioris procuratoris tenerentur. Iulianus[3] respondit: verius est non obligari fideiussores.[4] nam in stipulatione cavetur non petiturum eum, cuius de ea re actio petitio persecutio sit, et ratum habituros omnes, ad quos ea res pertinebit: hic autem, qui procurator non est, nec actionem nec petitionem habere intellegendus est.

[De aqua pluvia arcenda?]

874. Is, cuius fundo via debetur, aquae [(39. 3) 25]

---

1) *Etiam in Iavoleni ex Cassio libris bonorum venditio post furta tractatur. Ad fr.* 862 *cf.* (42. 5) 3, *Lenel p.* 340 *n.* 4.
2) *Minicius, cf. fr.* 878. 3) *cf. Gai.* 3, 124: appellatione autem pecuniae omnes res in ea lege significantur. itaque si vinum *etc.*
4) is pro quo se obligavit *ins.?* 5) Iulianus . . . putat] non tenetur. *IULIANUS:* verius puto *Iulian.?*

1) biennio *Iulian.* 2) *Minicius, cf. fr.* 878. 3) Iulianus *gloss.? sed potest, ut Trib. omissa Minicii opinione Iuliani adnotationem his verbis introduxerit.* 4) sponsores *Iulian.*

pluviae arcendae agere potest fundi sui nomine, quoniam deteriore via facta fundo nocetur.

[*De causa liberali?*]

875. Duobus petentibus hominem in (40. 12) 30 servitutem pro parte dimidia separatim, si uno iudicio liber, altero servus iudicatus est, commodissimum est eo usque cogi iudices, donec consentiant: si id non continget, Sabinum refertur existimasse duci servum debere ab eo qui vicisset: cuius sententiae Cassius quoque est et ego sum. et sane ridiculum est arbitrari eum pro parte dimidia duci, pro parte libertatem eius tueri. [1]commodius autem est favore libertatis liberum quidem eum esse, compelli autem pretii sui partem viri boni arbitratu victori suo praestare.

LIBER VI.

? ?[2]

876. Si convenerit, ne dominus a colono (2. 14) 56 quid peteret, et iusta causa conventionis fuerit: nihilo minus colonus a domino petere potest.

877. Habitator in aliena aedificia fenestras et ostia imposuit, eadem post annum dominus aedificiorum dempsit: quaero, is qui imposuerat possetne ea vindicare. respondit[3] posse: nam quae alienis aedificiis conexa essent, ea quamdiu iuncta manerent, eorundem aedificiorum esse, simul atque inde dempta essent, continuo in pristinam causam reverti. (6. 1) 59

878. Minicius interrogatus, si quis navem (6. 1) 61 suam aliena materia refecisset, num nihilo minus eiusdem navis maneret, respondit manere. sed si in aedificanda ea idem fecisset, non posse. *IULIANUS notat*: nam proprietas totius navis carinae causam sequitur.

879. Is, cuius familia vicinum prohibebat (8. 5) 18 aquam ducere, sui potestatem non faciebat, ne secum agi posset: quaerit actor, quid sibi faciendum esset. respondi[3] oportere praetorem causa cognita iubere bona adversarii possideri et non ante inde discedere, quam is actori ius aquae ducendae constituisset et si quid, quia aquam ducere prohibitus esset, siccitatibus detrimenti cepisset, veluti si prata arboresve exaruisset.

880. [4]Venationem fructus fundi negavit (22. 1) 26 esse, nisi fructus fundi ex venatione constet.

881. [5]'Vinaria' vasa proprie vasa tor- (50. 16) 206 cularia esse placet: dolia autem et serias tamdiu in ea causa esse, quamdiu vinum haberent, cum sine vino esse desinerent,[6] in eo numero non esse,[7] quoniam ad alium usum transferri possent, veluti si frumentum in his addatur. eandem causam amphorarum esse, ut, cum vinum habeant, tum in vasis vinariis, cum inanes sint, tum extra numerum vinariorum sint, quia aliud in his addi possit.

LIBER X(?)[8]

882. Ulp. 32 ad edict. [*Iulianus*] *libro* (19. 1) 11 § 15 *decimo apud Minicium ait, si quis servum ea condicione vendiderit, ut intra triginta dies duplam promitteret, postea ne quid praestaretur, et emptor hoc fieri intra diem non desideraverit, ita demum non teneri venditorem, si ignorans alienum vendidit: tunc enim in hoc fieri, ut per ipsum et per heredem eius emptorem habere liceret: qui autem alienum sciens vendidit, dolo, inquit, non caret et ideo empti iudicio tenebitur.*

1) Iulianus notat *ins.? Triboniani haec esse non puto; cf.* C. (7. 7) 1 § 1a. 2) *Fr.* 876. 881 *ad locationem spectare videntur, fr.* 878 *ad vindicationem; ad alterutram causam possunt referri fr.* 877. 880; *nec tamen ausim rubricam inscribere.* 3) *Minicius?* 4) *cf.* (7. 1) 9 § 5. 5) *cf.* (19. 1) 17 *pr.*, (19. 2) 19 § 2, (7. 1) 15 § 6. 6) esse desinerent *gloss.?* 7) essent *scr.?* 8) *v. p.* 484 *n.* 5.

AD URSEIUM FEROCEM LIBRI IV.[1]

LIBER I.

[*De testamentis*].

883. Qui complures heredes ex dis- (28. 6) 32 paribus partibus instituerat et in his Attium, si Attius non adierit,[2] ceteros ex isdem partibus quibus instituerat heredes ei substituerat: deinde, si Attius non adisset,[3] Titium coheredem eis qui substituti sunt adiecit. quaesitum est, quam partem is et quam ceteri habituri essent. respondi Titium virilem, ceteros hereditarias: veluti si tres fuissent, Titium partem quartam Attianae partis habiturum, reliquarum partium hereditarias partes, ex quibus instituti erant, reliquos habituros esse. quod si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset heredes, hos quidem viriles partes habituros: veluti si tres puta coheredes fuissent substituti, extranei duo adiecti, hos quintas partes Attianae partis, reliquos autem coheredes hereditarias partes habituros esse dixit.

† Paul. 3 ad Vitell. *Qui pecuniam dare* (40. 7) 22 pr. § 2 *iussus est, nisi adiectum sit, cui det, heredibus dare debet pro partibus hereditariis. . . Si heredibus nominatis etiam extraneus iunctus sit, extraneo virilis, ceteris hereditariae dari debent: et si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset, hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias Iulianus scribit.*

884. Aditio hereditatis non est in opera (29. 2) 45 1 servili. Idcirco si servus dotalis adierit, actione de dote[4] eam hereditatem mulier reciperabit, quamvis ea, quae ex operis dotalium adquiruntur, ad virum perti-2 neant. Et cum quaestus et compendii societas initur, quidquid ex operis suis socius adquisierit, in medium conferet: sibi autem quisque hereditatem adquirit. 3 Praeterea nec fructuarius quidem servus iussu eius, qui usum fructum in eo habet, adire hereditatem po-4 terit. Et quod a quibusdam respondetur, si liber homo, qui bona fide mihi serviebat, propter me heres institutus erit, posse eum iussu meo adire hereditatem, potest verum esse, ut intellegatur non opera sua mihi adquirere, sed ex re mea, sicut in stipulando et per traditionem[5] accipiendo ex re mea mihi adquirat.

885. Quamdiu patrono bonorum pos- (38. 2) 25 sessio partis debitae[6] dari potest, exceptio debitoribus datur adversus heredem petentem: 'si non in ea causa sit patronus, ut bonorum possessionem pro parte debita[7] contra tabulas petere possit'.

886. Si pater meus praegnate uxore (46. 3) 36 relicta decesserit et ex causa hereditaria totum hoc,

1) *Rerum ordo in his libris observatus pluribus locis evidenter convenit cum ordine librorum, quos Iavolenus ex Cassio composuit: eundem in utroque opere fuisse ordinem nec contenderim nec negaverim.* 2) creverit *Iulian.* 3) crevisset *Iulian.* 4) rei uxoriae *Iulian.* 5) mancipio *Iulian.* 6) dimidiae *Iulian.* 7) dimidia *Iulian.*

quod patri meo debitum fuisset, petissem, nihil me consumpsisse quidam existimant: si nemo natus sit, recte me egisse, quia in rerum natura verum fuisset me solum heredem fuisse. *IULIANUS notat:* verius est me eam partem perdidisse, pro qua heres fuissem, antequam certum fuisset neminem nasci, aut quartam partem, quia tres nasci potuerunt, aut sextam, quia quinque: nam et Aristoteles scripsit quinque nasci posse, quia vulvae mulierum totidem receptacula habere possunt: et esse mulierem Romae Alexandrinam ab Aegypto, quae quinque simul peperit et tum habebat incolumes, et hoc et in Aegypto adfirmatum est mihi.

[*De legatis*].

887. Si usus fructus legatus est, sed heres (7. 1) 35 scriptus ob hoc tardius adit, ut tardius ad legatum perveniretur, hoc quoque praestabitur, ut Sabino pla-1 cuit. Usus fructus servi mihi legatus est isque, cum ego uti frui desissem, liber esse iussus est: deinde ego ab herede aestimationem legati tuli: nihilo magis eum liberum fore Sabinus respondit (namque videri me uti frui homine, pro quo aliquam rem habeam), condicionem autem eius libertatis eandem manere, ita ut mortis meae aut capitis deminutionis interventu liber futurus esset.

888. Ab omnibus heredibus legatum ita (30) 104 erat: 'quisquis mihi heres erit, damnas esto Titio dare centum': deinde infra comprehensum erat, ne unus ex heredibus ei daret: quaeritur, reliqui heredes utrum tota centum dare deberent an deducta unius illius hereditaria portione. respondit verius esse reliquos heredes tota centum debere, cum et significatio verborum non repugnet huic sententiae et voluntas testa-1 toris congruat. In testamento sic erat scriptum: 'Lucio Titio, si is heredi meo tabellas, quibus ei pecuniam expromiseram, dederit, centum dato': Titius deinde antequam tabellas heredi redderet, decesserat: quaesitum est, an heredi eius legatum deberetur. Cassius respondit, si tabulae fuissent, non deberi, quia non redditis his dies legati non cessit. *IULIANUS notat:* si testamenti faciendi tempore tabulae nullae fuerunt, una ratione dici potest legatum Titio deberi, quod ἀδύνατος condicio pro non scripta habetur. 2 Etiam rem hostium posse legari Sabinus ait, si ali-3 quo casu emi possit. Si Attio ita legatum fuerit: 'quisquis mihi heres erit, damnas esto Attio heredi decem dare', deducta sua parte Attius decem petet. 4 Item si iussus fuisset heres decem dare et fundum sibi 5 habere, deducta sua parte decem dabit. Denique constitit, cum ita legatum fuisset: 'quisquis mihi heres erit, damnas esto heredi meo decem dare', exaequari omnium heredum partes eo, quod unusquisque et sibi 6 et coheredi suo dari damnatus videtur. Cum quidam heredem instituit, quandoque mater eius decessisset, deinde secundus heres scriptus fuisset et ab eo legata ei, qui sub condicione heres institutus fuisset, relicta essent isque viva matre decessisset, postquam dies legati cesserit, quaesitum est, an heredi eius legata deberentur. verius est legatum heredi deberi, sive pure a substituto legatum datum est primo heredi sive sub hac condicione 'si heres non fuerit', quia 7 moriente eo condicio impletur. Si socero a genero suo herede instituto pars hereditatis alii legata fuisset deducta dote eum debiturum esse partem hereditatis legatam Sabinus respondit, quemadmodum, si pecunia ex crediti causa socero debita fuisset, ea deducta partem hereditatis daturus fuisset.

889. In repetendis legatis haec verba quae (32) 63 adici solent 'item dare damnas esto' et ad condiciones et ad dies legatorum easdem repetendas referri Sabinus respondit.

890. Haec condicio 'si in Capitolium (35. 1) 29 ascenderit' sic recipienda est 'si cum primum potuerit Capitolium ascendere'.

891. Ei, qui non amplius parte capere (39. 6) 20 poterat, legatus est fundus, si decem dedisset heredi: non totam summam is dare debet, ut partem fundi haberet, sed partem dumtaxat pro rata, qua legatum consequitur.

LIBER II.[1]

[*De dotibus*].

892. Tali facta stipulatione: 'decem in (23. 3) 48 anno proximo dotis nomine dare spondes'? quaesitum est, annus ex quo tempore esset numerandus, utrum ex die stipulationis factae an ex eo die, quo dos esse potuisset, id est nuptiarum. et responsum est ex die nuptiarum annum esse numerandum, ne, si aliter observaremus, si intra annum nuptiae factae non sint, 1 videri possit dos ex ea obligatione deberi. Socer genero suo sic legaverat: 'Lucio Titio filiae meae nomine centum heres meus damnas esto dare.' hanc pecuniam generum petere debere, exactam acceptam legatis referri, sed divortio facto de dote actione mulieri reddendam Proculus respondit et nihilo minus dotis esse factam.[2] *IULIANUS notat:* immo nec filiae, si voluerit, deneganda est huiusmodi actio.

893. Quidam fundum dotis causa ab (23. 4) 22 uxore sua acceperat interque eos convenerat, ut mercedes eius fundi vir uxori annui nomine daret: deinde eum fundum vir matri mulieris certa pensione colendum locaverat eaque, cum mercedes eius fundi deberet, decesserat et filiam suam solam heredem reliquerat et divortium factum erat: vir deinde petebat a muliere mercedes, quas mater debuerat. placuit exceptionem mulieri dari non debere 'ac si inter se et virum non convenisset, ut hae mercedes sibi alimentorum nomine darentur', cum futurum sit, ut quodammodo donationes inter virum et uxorem confirmentur: nam quod annui nomine datur, species est donationis.

894. Si prior maritus posteriori dotis (24. 3) 32 nomine tamquam debitor mulieris dotem promiserit, non plus quam id quod facere possit dotis futurum esse.

895. Filiae meae emancipatae et aegrae (24. 3) 59 vir in hoc repudium misit, ut mortua ea dotem potius heredibus eius quam mihi redderet. Sabinus dicebat utile mihi eius dotis reciperandae iudicium dandum esse: Gaius idem.

[*De iudiciis divisoriis*].

896. Maevius, qui nos heredes fecit, (10. 2) 52 rem communem habuit cum Attio: si cum Attio communi dividundo egissemus et nobis ea res adiudicata

1) *cf. Iavol. ex Cassio lib. IV. VI.* 2) sed nihilo minus dotis esse factam et div. f. rei uxoriae . . . resp. *scr.* (*Ihering*).

esset, venturam eam in familiae erciscundae iudicio 1 Proculus ait. Servus liber et heres esse iussus id quod ex rationibus quas patri familias gessisset penes se retineret iudicio familiae erciscundae coheredibus 2 suis praestabit. Arbiter familiae erciscundae inter me et te sumptus quaedam mihi, quaedam tibi adiudicare volebat, pro his rebus alterum alteri condemnandos esse intellegebat: quaesitum est, an possit pensatione ultro citroque condemnationis facta eum solum, cuius summa excederet, eius dumtaxat summae quae ita excederet, damnare, et placuit posse id arbi-3 trum facere. Cum familiae erciscundae vel communi dividundo agitur, universae res aestimari debent, non singularum rerum partes.[1]

897. [. . . *scribit Iulianus,*[2] *si missi in possessionem damni infecti simus et ante, quam possidere iuberemur, ego insulam fulsero, sumptum istum communi dividundo iudicio consequi me non posse*]. (10.3) 5 Sed si res non defenderetur et ideo iussi sumus a praetore eas aedes possidere[3] et ex hoc dominium earum nancisceremur, respondit Proculus communi dividundo iudicio partem eius impensae me servaturum esse.

898. † Ulp. ibid. *Urseius ait, cum in communi aedificio vicinus nuntiavit ne quid operis fieret, si unus ex sociis ex hac causa damnatus fuisset, posse eam poenam a socio pro parte servare: Iulianus autem recte notat ita demum hoc verum esse, si interfuit aedium hoc fieri.* (10.3) 6 § 12

899. Cum servus communis alteri dominorum damnum iniuria dedit, idcirco legis Aquiliae actio non est, quia, si extraneo damnum dedisset, cum altero in solidum lege Aquilia agi posset: sicuti, cum servus communis furtum fecerit, cum altero domino furti agi non potest, sed communi dividundo agi potest. (9.4) 41

[*De manumissionibus*].

900. Duo socii quendam servum communem testamento facto heredem et liberum esse iusserant: ruina simul oppressi perierant. plerique responderunt hoc casu duobus orcinum heredem existere, et 1 id est verius. Sed et si sub eadem condicione servum communem uterque socius liberum heredemque esse iussisset eaque exstitisset, idem iuris erit. (28.5) 8

901. Qui duos heredes instituebat, post alterius mortem servum liberum esse iusserat: is ex cuius morte libertas pendebat, vivo testatore deces-1 serat. Sabinus respondit liberum futurum. Haec condicio 'cum moriar, liber esto' vitae tempus complectitur et idcirco inutilis esse videtur. sed melius est verba benignius interpretari, ut post mortem suam 2 videatur testator ei libertatem reliquisse. Sed multo magis haec 'ad annum liber esto' vel ita accipi potest 'post annum, quam moriar, liber esto' et, licet hoc modo accipiatur 'post annum, quam hoc testamentum factum erit, liber esto', si evenerit, ut intra annum testator decedat, inutilis non erit. (40.4) 18

902. Servus communis quin a minoribus viginti annis dominis possit apud consilium manumitti, quamvis unus ex sociis causam adprobaverit, dubium non est. (40.2) 6

903. Si quis integris facultatibus codicillos confirmavit, deinde, cum consilium creditorum fraudandorum cepisset, libertates codicillis dederit, optineri non potest, quo minus lege libertates interpellarentur: nam consilium testatoris fraudulentum non eo tempore observatur, quo codicilli confirmantur, sed quo 1 libertas codicillis datur. Minor annis viginti cum servum manumittere vellet nec iustam causam ad consilium manumittendi haberet, tibi eum ut manumitteres dedit: negavit eum Proculus liberum esse, quoniam fraus legi facta esset. (40.9) 7

? ?

904. Eum, qui ut adiret hereditatem pecuniam accepisset, plerique, in quibus Priscus quoque, responderunt mortis causa eum capere. (39.6) 21

905. Stipulatio hoc modo concepta: 'si heredem me non feceris, tantum dare spondes?' inutilis est, quia contra bonos mores est haec stipulatio. (45.1) 61

906. Quotiens unus ex fideiussoribus suam partem solvisset, tamquam negotium reo gessisset, perinde habendum est, ac si reus ipse unius fideiussoris partem solvisset, sed tamen ut non ex sorte decedat: sed is fideiussor solus liberatur, cuius nomine solutio facta fuerit. (46.3) 37

LIBER III.[1]

[*De emptione et venditione*].

907. Cum ab eo, qui fundum alii obligatum habebat, quidam sic emptum rogasset, ut esset is sibi emptus, si eum liberasset, dummodo ante kalendas Iulias liberaret, quaesitum est, an utiliter agere possit ex empto in hoc, ut venditor eum liberaret. respondit: videamus, quid inter ementem et vendentem actum sit. nam si id actum est, ut omni modo intra kalendas Iulias venditor fundum liberaret, ex empto erit actio, ut liberet, nec sub condicione emptio facta intellegetur, veluti si hoc modo emptor interrogaverit: 'erit mihi fundus emptus ita, ut eum intra kalendas Iulias liberes', vel 'ita, ut eum intra kalendas a Titio redimas'. si vero sub condicione facta emptio est, non poterit agi, ut condicio impleatur. (18.1) 41 pr.

908. [2]Quidam heredem suum rogaverat, ut servum manumitteret: deinde, si heres eum non manumiserit, liberum eum esse iusserat eique legaverat: heres eum manumissit. plerique existimant hunc ex testamento libertatem consequi: secundum hoc legatum quoque ei debetur. (40.4) 19

909. Mensam argento coopertam mihi ignoranti pro solida vendidisti imprudens: nulla est emptio pecuniaque eo nomine data condicetur. (18.1) 41 § 1

910. [*Lectos emptos aedilis, cum in via publica positi essent, concidit: si traditi essent emptori aut per eum stetisset quo minus traderentur, emptoris periculum esse placet*] eumque cum aedili, si id non iure fecisset, habiturum actionem legis Aquiliae: aut certe cum venditore ex empto agendum esse, ut is actiones suas, quas cum aedile habuisset, ei praestaret. (18.6) 14

911. Praedia mihi vendidisti et convenit, ut aliquid facerem: quod si non fecissem, poenam promisi. respondit: venditor antequam poenam ex (19.1) 28

1) *cf.* (2.1) 11 § 2. 2) *cf. fr.* 119. 3) *Verisimile est Iulianum interdicti quem fundum mentionem fecisse.*

1) *cf. Iavol. ex Cassio lib. VII. VIII.* 2) *Quaeritur de servo, qui hac lege venit, ut manumitteretur, cf.* (18.7) 3.

stipulatu petat, ex vendito agere potest: si consecutus fuerit, quantum poenae nomine stipulatus esset, agentem ex stipulatu doli mali exceptio summovebit: si ex stipulatu poenam consecutus fueris, ipso iure ex vendito agere non poteris nisi in id, quod pluris eius interfuerit id fieri.[1]

912. Servum meum insciens a te emi [12. 6) 37] pecuniamque tibi solvi: eam me a te repetiturum et eo nomine condictionem mihi esse omnimodo puto, sive scisses meum esse sive ignorasses.

[*De adquirendo rerum dominio*].

913. Si homo, cuius usus fructus legatus [(41. 3) 35] erat, ab herede numquam possessus subreptus fuisset, quaesitum est, quia heres furti actionem non haberet, an usucapi possit. Sabinus respondit nullam eius rei usucapionem esse, cuius nomine furti agi possit, agere autem furti eum, qui frui deberet, posse. quod si accipiendum est, ut fructuarius poterit uti frui: aliter enim homo in causa non perduceretur. sed si utenti iam et fruenti abductus homo fuerit, non solum ipse, sed etiam heres furti agere poterit.

914. Qui ob pactionem libertatis ancillam [(41. 4) 9] furtivam a servo accepit, potest partum eius quasi emptor usucapere.

915. Si a servo meo pecuniam quis acce- [(12. 5) 5] pisset, ne furtum ab eo factum indicaret, sive indicasset sive non, repetitionem fore eius pecuniae Proculus respondit.

916. Nemo potest pro derelicto usuca- [(41. 7) 6] pere, qui falso existimaverit rem pro derelicto habitam esse.

917. Servus meus cum apud furem esset, [(45. 3) 14] furi dari stipulatus est[2]: negat furi deberi Sabinus, quia eo tempore, quo stipulatus est, ei non serviret: sed nec ego ex ea stipulatione agere potero. sed si detracta furis persona stipulatus est, mihi quidem adquiritur actio, sed furi nec mandati nec alia actio adversus me dari debet.[3]

[*De locatione et conductione et ceteris b. f. contractibus*].

918. †[*Si alienam domum mihi locaveris* [(19. 2) 10] *eaque mihi legata vel donata sit, non teneri me tibi ex locato ob pensionem*] . . . [4]et ego ex conducto recte agam vel in hoc, ut me liberes.

919. Si hereditatem aliter aditurus non [(17. 1) 32] essem quam cautum mihi fuisset damnum praestari et hoc mandatum intercessisset, fore mandati actionem existimo. si quis autem mandaverit alicui, ne legatum a se repellat, longe ei dissimile esse: nam legatum adquisitum numquam illi damno esse potuit: hereditas interdum damnosa est. et in summa quicumque contractus tales sunt, ut quicumque eorum nomine fideiussor obligari posset, et mandati obligationem consistere puto: neque enim multo referre, praesens quis interrogatus fideiubeat an absens *vel praesens* mandet. praeterea vulgo animadvertere licet mandatu creditorum hereditates suspectas adiri, quos mandati iudicio teneri procul dubio est.

1) nisi . . . fieri] *nota Iuliani?* 2) *Quid si furis nomine mancipio accepit vel traditione possessionem nactus est?* 3) sed . . . debet *Trib.* 4) Iulianus libro ad Ferocem *inscr. F.*

920. Argentum commodatum si tam [(13. 6) 20] idoneo servo meo tradidissem ad te perferendum, ut non debuerit quis aestimare futurum, ut a quibusdam malis hominibus deciperetur, tuum, non meum detrimentum erit, si id mali homines intercepissent.

LIBER IV.[1]

[*De procuratoribus et defensoribus et intercessoribus?*]

921. Qui duos procuratores omnium rerum [(3. 3) 47] suarum reliquit, nisi nominatim praecepit ut alter ab altero pecuniam petat, non videtur mandatum utrilibet eorum dedisse.

922. Quotiens enim nemo filium familias [(9. 4) 34] ex causa delicti defendit, in eum iudicium datur.[2]

923. Qui ex parte dimidia heres erat [(11. 1) 18] cum absentem coheredem suum defendere vellet, ut satisdationis onus evitare possit, respondit se solum heredem esse et condemnatus est: quaerebat actor, cum ipse solvendo non esset, an rescisso superiore iudicio in eum, qui re vera heres erat, actio dari deberet. Proculus respondit rescisso iudicio posse agi, idque est verum.

924. Si mulier contra senatus consultum [(16. 1) 16] Velleianum pro me intercessisset Titio egoque mulieri id solvissem et ab ea Titius eam pecuniam peteret, exceptio huius senatus consulti non est profutura mulieri: neque enim eam periclitari, ne eam pecuniam i perdat, cum iam eam habeat. Si ab ea muliere, quae contra senatus consultum intercessisset, fideiussorem accepissem, Gaius Cassius respondit ita demum fideiussori exceptionem dandam, si a muliere rogatus fuisset. Iulianus autem recte putat[3] fideiussori exceptionem dandam, etiamsi mandati actionem adversus mulierem non habet, quia totam obligationem senatus improbat et a praetore restituitur prior debitor creditori.

? ?

925. Adversus exceptionem iurisiurandi [(44. 1) 15] replicatio doli mali non debet dari, cum praetor id agere debet, ne de iureiurando cuiusquam quaeratur.

926. Si filio familias furtum factum [(47. 2) 59] esset, recte is pater familias factus eo nomine aget. sed et si res ei locata subrepta fuerit, pater familias factus itidem agere poterit.

927. † Ulp. 23 ad edict. *Si filius familias* [(5. 1) 18 § 1] *ex aliqua noxa, ex qua patri actio competit, velit experiri, ita demum permittimus ei agere, si non sit qui patris nomine agat. nam et Iuliano placet, si filius familias legationis vel studiorum gratia aberit et vel furtum vel damnum iniuria passus sit: posse eum utili iudicio agere, ne dum pater exspectatur impunita sint maleficia, quia pater venturus non est, vel dum venit, se subtrahit is qui noxam commisit.*

928. † Paul. 9 ad Sab. *Filius* [(44. 7) 9 = (16. 3) 19] *familias suo nomine nullam actionem habet, nisi iniuriarum et quod vi aut clam et depositi et commodati, ut Iulianus putat.*

1) *Ad fr.* 922. 923 *cf. Iavol.* 9 *ex Cassio fr.* 37. 2) in . . . datur *vix sunt Iuliani.* 3) recte putat *Trib.*

IULIANUS LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

Locus		
(1. 6) 6	v. fr.	312
(1. 7) 6	—	263
(2. 1) 15	—	7
(2. 2) 3 § 5—7	—	13
(2. 4) 8 § 2	—	23
(2. 8) 11	—	691
(2. 9) 2 § 1	—	27
(2. 11) 4 § 5	—	680
10 § 2	—	681
(2. 14) 4 pr. § 2. 3	—	14
7 § 2	—	15
7 § 6	—	16
10 § 2	—	17
15	—	18
17 § 4	—	19
21 § 2	—	20
25 § 2	—	21
28 § 2	—	192
30 § 1	—	22
34	—	743
(3. 3) 8 pr.	—	626
8 § 3, 10	—	29
27 § 1	—	30
31 § 2	—	31
37 § 1	—	34
39 § 2	—	35
40 pr.	—	32
45 § 2	—	36
(3. 5) 9 § 1	—	43
12	—	44
(4. 2) 9 § 8	—	46
12 § 2	—	47
14 § 9. 12. 14	—	48
(4. 3) 19	—	50
20 § 1	—	51
(4. 4) 11 § 4	—	52
33	—	548
(4. 5) 7 § 2	—	54
(4. 8) 7 § 1	—	59
9 § 4. 5, 11 pr.	—	60
11 § 1. 4. 5	—	61
27 § 3	—	65
32 § 6. 16	—	66
35	—	67
(5. 1) 2 § 4. 5	—	8
16	—	137
17	—	73
18 § 1	—	927
19 § 4	—	632
24 § 2	—	9
36 § 1	—	12
(5. 3) 13 § 1. 13	—	77
16 § 3—7	—	78
20 § 1—3. 5	—	82
30	—	83
33 § 1	—	86
34 § 1	—	79
35	—	80
36 pr.	—	81
41 § 1	—	88
(6. 1) 21	—	91
33	—	93
62 § 1	—	94
(6. 2) 11 § 3	—	100
§ 4	—	614

Locus		
(7. 1) 13 § 2. 3	v. fr.	544
15 § 7	—	497
33 § 1	—	499
70 § 5	—	501
(7. 2) 1 § 2	—	502
§ 3	—	503
5	—	507
(7. 3) 1 § 2	—	509
(7. 4) 5 § 2	—	511
13	—	92
(7. 5) 5 § 2	—	514
(7. 7) 5	—	516
(8. 5) 4 § 5	—	106
9 pr.	—	107
(9. 2) 5 § 3	—	822
11 § 2	—	821
§ 5. 7. 9. 10	—	823
13 § 1. 3	—	824
15 § 1	—	825
21 § 1	—	821
23 § 1—3. 11	—	827
27 pr. § 3	—	828
(9. 4) 2 § 1	—	829
24	—	133
31	—	356
(10. 2) 16 § 1. 4. 5	—	112
18 pr.	—	113
44 § 3. 8	—	114
(10. 3) 4 § 4	—	119
—	—	897
6 § 8. 9	—	120
§ 12	—	898
7 § 5. 6	—	122
14 § 1	—	121
(10. 4) 3 § 10. 14	—	138
5 § 1. 2	—	139
9 pr.	—	140
12 § 2	—	141
(11. 1) 9 § 7. 8	—	125
(11. 3) 11 § 2	—	136
(11. 7) 2 § 7	—	143
24	—	146
[1](12. 1) 8	—	147
12	—	149
18 pr.	—	222
23	*Afric.*	6
29	v. fr.	151
31 § 1	—	253
(12. 2 9 § 6	—	126
11 § 3	—	127
13 § 1. 2	—	129
28 § 1	—	130
42 pr.	—	131
(12. 4) 14	—	156
(12. 5) 2 pr.	—	157
(12. 6) 6 § 3	—	158
38 pr.	*Afric.*	121
60 pr.	v. fr.	163
(13. 1) 3	—	346
10 pr.	—	347
19	—	350
(13. 4) 2 § 6—8	—	164
(13. 5) 5 § 1	—	166
7 § 1	—	167
18 § 1	—	168

Locus		
(13. 7) 11 § 5	v. fr.	173
13 pr.	—	174
31	*Afric.*	108
(14. 1) 1 § 5. 23	v. fr.	177
(14. 3) 13 pr. § 2	—	179
(14. 6) 7 pr. § 1	—	184
9 § 1	—	186
11	—	187
13	—	188
18	—	190
19	—	191
(15. 1) 3 § 7	—	193
7 § 1	—	194
11 § 5. 7. 8	—	196
27 pr. § 3—8	—	197
32 pr.	—	203
47 § 4	—	200
50 pr.	—	201
57 § 1	—	534
(15. 2) 1 § 2	—	202
(15. 3) 1 § 2	—	204
13	—	205
(16. 1) 19 § 1	*Afric.*	24
(16. 2) 10 § 3	v. fr.	644
(16. 3) 1 § 35. 42	—	209
19	—	928
(17. 1) 8 § 4. 5	—	224
10 § 12	—	226
22 § 4	—	228
26 pr.	—	229
29 § 6	—	225
47 pr. § 1	—	231
(17. 2) 47 § 1	—	830
52 pr.	—	233
§ 4	—	234
61	—	234
63 § 9	—	236
65 § 4	—	237
(18. 1) 45	—	251
(18. 2) 2 § 1	—	241
(18. 4) 2 § 12. 15	—	245
(18. 5) 3	—	247
(18. 6) 8 § 1	—	249
(19. 1) 11 § 6. 14	—	250
13 § 5. 6	—	252
43	—	255
45 pr.	*Afric.*	96
(19. 2) 17	v. fr.	261
41	—	24
(19. 5) 5 § 2	—	15
(20. 1) 10	—	676
15 pr.	—	674
21 § 1	—	675
(21. 1) 23 § 7. 8	—	257
29 § 3	—	257
31 § 16	—	258
(21. 2) 51 § 1	—	736
(21. 3) 2	—	692
(22. 3) 18 pr.	—	364
(23. 1) 7 § 1	—	262
9	—	292
(23. 2) 12 § 3	—	264
45 § 6	—	779
51 § 1	—	777
(23. 3) 5 § 5. 9. 14	—	279
20	—	267
41 § 4	—	275
78 § 4	—	272
(24. 1) 5 pr. § 4. 5	—	285
9 § 1	—	286
11 § 1	—	287
11 § 10. 11	—	288

Locus		
(24. 1) 17 pr.	v. fr.	303
19 pr. § 1	—	304
21 § 1	—	305
28 § 5	—	306
32 § 27	—	292
(24. 2) 11 pr.	—	778
(24. 3) 22 § 3	—	297
(25. 2) 1	—	308
17 § 2	—	309
(25. 3) 1 § 8	—	311
§ 13. 14	—	312
3 § 4	—	314
(25. 6) 1 § 8	—	316
(26. 1) 3 pr.	—	317
(26. 7) 9 pr.	—	327
23	—	38
(27. 3) 1 § 2	—	329
11	—	330
(27. 6) 6	—	53
11 § 4	—	324
(27. 8) 1 § 17	—	333
(27. 10) 10 pr.	—	97
(28. 2) 3 § 1. 2	—	417
§ 6	—	418
6 § 1	—	422
9 § 2	—	419
29 § 15	—	423
(28. 3) 5	—	418
(28. 5) 1 § 5. 7	—	430
3 § 2	—	431
4 pr.	—	424
6 § 3. 4	—	433
20 § 1. 2	—	436
73	—	783
77	—	289
(28. 6) 2 § 2	—	569
§ 4	—	444
6	—	784
18 § 1	—	437
48 § 1	—	445
(28. 7) 4 pr. § 1	—	441
16	—	431
(29. 1) 17 § 1	—	403
(29. 2) 20 pr.	—	635
§ 3. 4	—	638
21 § 3	—	636
26	—	443
30 § 6	—	639
42 § 1	—	399
74 § 4	—	637
(29. 4) 6 § 1. 2	—	449
10 pr.	—	450
26	—	452
(29. 7) 20	—	790
(30) 10	—	493
11	—	561
34 § 10	—	462
39 pr.	—	471
§ 2. 3	—	477
47 pr.	—	472
53 § 2	—	473
68 § 3	—	464
75 § 1	—	532
(31) 11 § 1	—	478
53 pr.	—	785
60	—	813
61 § 1	—	814
66 pr.	—	456
82 § 2	—	467
(32) 3 § 1	—	552
6 pr.	—	554
(33. 4) 1 § 11—13	—	530

1) *v. etiam p.* 406 *n.* 3.

IULIUS AQUILA[1]

(ULPIANI FERE AEQUALIS).[2]

RESPONSORUM LIBER.

1. Respondit ad instruendam diligentiam iudicantis et pupillorum utilitatem admittendam servos quoque eorum interrogari posse. [(26. 7) 34]

2. Nihil proponi, cur praescribere curator possit in cognitione suspecti, quo minus religio praetoris a pupillari servo detegente fraudes instruatur. [(26. 10) 12]

1) *Γάλλου Ἀκύλα index.* 2) *Aquilae fr.* 1 *convenit cum decreto Septimii Severi, quod refertur in fr.* (27. 3) 1 § 3: *sed in incerto est, ratione huius decreti ita responderit an suum iudicium secutus sit.*

M. ANTISTIUS LABEO[1]

(CLARUIT AUGUSTO IMPERANTE).

AD DUODECIM TABULAS.

LIBER II.

1. *Labeo in libro de duodecim tabulis secundo acria et severa iudicia de furtis habita esse apud veteres scripsit, idque Brutum solitum dicere, et furti dampnatum esse, qui iumentum aliorsum duxerat, quam quo utendum acceperat, item qui longius produxerat, quam in quem locum petierat.* [Gell. 6, 15 § 1]

EX LIBRIS INCERTIS.

2. *Praeterea in commentariis Labeonis, quae ad duodecim tabulas composuit, ita scriptum est:* 'Virgo Vestalis neque heres est cuiquam intestato neque intestatae quisquam, sed bona eius in publicum redigi aiunt. id quo iure fiat, quaeritur'. [Gell. 1, 12 § 18]

3\. . . . *Labeo quoque vester in libris, quos ad duodecim tabulas conscripsit, ... inquit,* 'L. Veratius fuit egregie homo improbus atque immani vecordia. is pro delectamento habebat, os hominis liberi manus suae palma verberare. eum servus sequebatur, ferens crumenam plenam assium: ut quemque depalmaverat, numerari statim secundum duodecim tabulas quinque et viginti asses iubebat. propterea', *inquit,* 'praetores postea hanc abolescere et relinqui censerunt iniuriisque aestumandis recuperatores se daturos edixerunt'. [Gell. 20, 1 § 13]

[AD EDICTUM] PRAETORIS PEREGRINI.[2]

LIBER XXX.

4. Ulp. 11 ad edict. *Labeo quoque libro trigensimo praetoris peregrini scribit de dolo actionem servi nomine interdum de peculio, interdum noxalem dari. nam si ea res est, in quam dolus commissus est, ex qua de peculio daretur actio, et nunc in peculio dandam: sin vero ea sit, ex qua noxalis, hoc quoque noxale futurum.* [(4. 3) 9 § 4a]

[AD EDICTUM] PRAETORIS URBANI.[2]

LIBER I.

5. Ulp. 11 ad edict. *Labeo libro primo praetoris urbani*[3] *definit, quod quaedam 'agantur', quaedam 'gerantur', quaedam 'contrahantur': et actum quidem generale verbum esse, sive verbis sive re quid agatur, ut in stipulatione vel numeratione: contractum autem ultro citroque obligationem, quod Graeci συνάλλαγμα vocant, veluti emptionem venditionem, locationem conductionem, societatem: gestum rem significare sine verbis factam.* [(50. 16) 19]

EX ALTERUTRO OPERE.

LIBER I.

6. Ulp. 1 ad edict. . . . *fugitivi autem appellatione ex fugitiva natum non contineri Labeo libro primo ad edictum*[4] *scribit.* [(11. 4) 1 § 5]

LIBER IV.

7. *Praeterea in libris quos ad praetoris edictum scripsit, multa posuit partim lepide atque argute reperta: sicuti hoc est, quod in quarto ad edictum* [Gell. 13, 10 § 3]

1) *Praetermisi librorum de iure pontificio fragmenta, de quibus v. A. Pernice, Labeo p.* 40 *sqq.* 2) *Laudatur Labeo* 'libro trigensimo praetoris peregrini' (*fr.* 4), 'libro primo praetoris urbani' (*fr.* 5), *nec est, cur alterutram inscriptionem corruptam esse putes, v. A. Pernice, Labeo p.* 56. *Ne illud quidem dixerim fieri non potuisse* ('*unmöglich*': *Pernice, p.* 57), *ut Labeo praeter libros, quos ad urbicum composuit edictum, etiam triginta libros scripserit ad edictum praetoris peregrini. nonne fieri potuit, ut urbicum edictum breviter exposuerit, plenius interpretatus sit edictum praetoris peregrini? nonne Gaius et urbicum et provinciale edictum plurimis libris pertractavit? quae quidem edicta Gai temporibus certe non minus inter se congruebant, quam imperante Augusto edicta urbani et peregrini praetoris.* 3) *Tractatur apud Ulpianum* 11 *ad edict. edicti clausula* 'quod metus causa gestum erit'. *sed incertum est, an Labeonis definitio ad idem edictum sit referenda.* 4) *de fugitivis* (*E.* 4).

libro[1] *scriptum legimus:* 'Soror, *inquit*, appellata est, quod quasi seorsum nascitur separaturque ab ea domo, in qua nata est, et in aliam familiam transgreditur'.

LIBER XI.

8. Ulp. 13 ad edict. *In servum Labeo compromitti non posse libro undecimo*[2] *scribit: et est verum.* (4. 8) 7 pr.

ALTERUTRIUS OPERIS

praeterea quae sequuntur videntur esse fragmenta, in quibus Labeo laudatur non indicato libro.

[*Si quis ius dicenti non obtemperaverit* (*E.* 1)].

9. † Ulp. 1 ad edict. *Non solum autem reum, qui non obtemperavit, hoc edicto teneri Labeo ait, verum etiam petitorem.* (2.3) 1 § 3

[*De vadimonio Romam faciendo* (*E.* 6)?].

10. † Paul. 2 ad edict. *'Opere locato conducto': his verbis Labeo significari ait id opus, quod Graeci ἀποτέλεσμα vocant, non ἔργον, id est ex opere facto corpus aliquod perfectum.* (50.16) 5 § 1

[*De edendo* (*E.* 9)].

11. † Ulp. 4 ad edict. *Edere est etiam copiam describendi facere: vel in libello complecti et dare: vel dictare. eum quoque edere Labeo ait, qui producat adversarium suum ad album et demonstret quod dictaturus est vel id dicendo, quo uti velit.* (2.13) 1 § 1

12. † Ulp. ibid. *Sed et filius familias continetur his verbis,*[3] *ut vel ipse cogatur edere: an et pater, quaeritur. Labeo scribit patrem non cogendum, nisi sciente eo argentaria exercetur.* (2.13) 4 § 2

13. † Ulp. ibid. *Rationem autem esse Labeo ait ultro citro dandi accipiendi, credendi, obligandi solvendi sui causa negotiationem: nec ullam rationem nuda dumtaxat solutione debiti incipere. nec si pignus acceperit aut mandatum, compellendum edere: hoc enim extra rationem esse.* (2.13) 6 § 3

[*De pactis et conventionibus* (*E.* 10)].

14. † Paul. 3 ad edict. *Labeo ait convenire posse vel re: vel per epistulam vel per nuntium: inter absentes quoque posse.* (2.14) 2 pr.

15. † Ulp. 4 ad edict. *Sed si fraudandi causa pactum factum dicatur, nihil praetor adicit: sed eleganter Labeo ait hoc aut iniquum esse, aut supervacuum. iniquum, si quod semel remisit creditor debitori suo bona fide, iterum hoc conetur destruere: supervacuum, si deceptus hoc fecerit, inest enim dolo et fraus.* (2.14) 7 § 10. 14
14 *Si paciscar, ne operis novi nuntiationem exsequar, quidam putant non valere pactionem, quasi in ea re praetoris imperium versetur: Labeo autem distinguit, ut, si ex re familiari operis novi nuntiatio sit facta, liceat pacisci, si de re publica, non liceat.*

16. † Paul. 3 ad edict. *Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad heredem, Labeo ait.* (2.14) 25 § 1

17. † Paul. ibid. *Si unus ex argentariis sociis cum debitore pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius Atilicinus Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit. idem Labeo: nam nec novare alium posse, quamvis ei recte solvatur: sic enim et his, qui in nostra potestate sunt, recte solvi quod crediderint, licet novare non possint.* (2.14) 27 pr.

[*In ius vocati ut eant etc.* (*E.* 11)].

18. † Ulp. 5 ad edict. *Parentes*[1] *etiam eos accipi Labeo existimat, qui in servitute susceperunt: nec tamen, ut Severus dicebat, ad solos iustos liberos.* (2.4) 4 § 3

19. † Paul. 4 ad edict. *Quamvis non adiciat praetor causa cognita se poenale iudicium daturum, tamen Labeo ait moderandam iurisdictionem: veluti si paeniteat libertum et actionem remittat: vel si patronus vocatus non venerit: aut si non invitus vocatus sit, licet edicti verba non patiantur.* (2.4) 11

[*Qui omnino ne postulent* (*E.* 14)].

20. † Ulp. 6 ad edict. . . . *refert etiam Labeo Publilium caecum Asprenatis Noni patrem aversa sella a Bruto destitutum, cum vellet postulare.* (3. 1) 1 § 5

[*Qui nisi pro certis personis ne postulent* (*E.* 16)].

21. † Ulp. ibid. *Ait praetor: 'qui in scaenam prodierit, infamis est'.*[2] *scaena est, ut Labeo definit, quae ludorum faciendorum causa quolibet loco, ubi quis consistat moveaturque spectaculum sui praebiturus, posita sit in publico privatove vel in vico, quo tamen loco passim homines spectaculi causa admittantur.* (3. 2) 2 § 5

22. † Ulp. ibid. . . . *praevaricator autem est quasi varicator, qui diversam partem adiuvat prodita causa sua: quod nomen Labeo a varia certatione tractum ait, nam qui praevaricatur, ex utraque parte constitit, quin immo ex adversa.* (3.2) 4 § 4 = (47.15) 1 pr.

23. † Ulp. ibid. *'Genero' inquit 'mortuo': merito adiecit praetor: 'cum eum mortuum esse sciret', ne ignorantia puniatur. sed cum tempus luctus continuum est, merito et ignoranti cedit ex die mortis mariti: et ideo si post legitimum tempus cognovit, Labeo ait ipsa die et sumere eam lugubria et deponere.* (3. 2) 8

[*De vadimoniis: si ex noxali causa agatur* (*E.* 21)].

24. † Ulp. 7 ad edict. *'In eadem causa' quid sit, videamus: et puto verius eum videri in eadem causa sistere, qui ad experiendum non facit ius actoris deterius. si desinat servus esse promissoris vel actio amissa sit, non videri in eadem causa statum Labeo ait: vel si qui pari loco erat in litigando, coepit esse in duriore, vel loco vel persona mutata: itaque si quis ei qui in foro promissoris conveniri non potest venditus aut potentiori datus sit, magis esse putat, ut non videatur in eadem causa sisti.* (2. 9) 1 § 1

[*Quando vadimonia recuperatoribus suppositis fiant* (*E.* 24)].

25. † Paul. 7 ad edict. [3]*Labeo et Sabinus existimant, si vestimentum scissum reddatur vel res cor-* (50. 16) 14 pr.

1) *Qui nisi pro certis personis ne postulent* (*E.* 16), *v.* (3. 1) 1 § 11?
2) *Qui arbitrium receperint* (*E.* 48). *Verbis* 'libro undecimo', *quin significetur ad edictum liber, dubitari non oportet: eodem modo ibidem laudantur et Pedii et Pomponii ad edictum libri.*
3) *verba edicti v.* (2. 13) 4 *pr.*

1) *v.* (2. 4) 4 § 1.
2) infamis est *aut gloss. aut Trib.*
3) *Lenel, p.* 69.

rupta reddita sit, veluti scyphi collisi aut tabula rasa pictura, videri rem 'abesse', quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum.

[*Quibus . . . per alios agere non liceat* (*E.* 30)].

26. † Ulp. 9 ad edict. *Servum quoque et* (3.3) 33 pr. *filium familias procuratorem posse habere aiunt. et quantum ad filium familias verum est: in servo subsistimus. et negotia quidem peculiaria servi posse gerere aliquem et hoc casu procuratorem eius esse admittimus, quod et Labeoni videtur: actionem autem intendere vetamus.*

[*De defendendo etc.* (*E.* 32)].

27. † Paul. 9 ad edict. *Qui*[1] *non cogi-* (3.3) 43 § 6, 45 pr. *tur defendere absentem, tamen si iudicatum solvi satisdedit defendendi absentis gratia, cogendum procuratorem*[2] *iudicium accipere, ne decipiatur is qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo causa cognita temperandum, et si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum: quod si aut adfinitas dirempta sit aut inimicitiae intercesserint aut bona absentis possideri coeperint non cogendum.*

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

28. † Ulp. 10 ad edict. *Et si furiosi negotia* (3.5) 3 § 5. 9 *gesserim, competit mihi adversus eum negotiorum gestorum actio. curatori autem furiosi vel furiosae adversus eum eamve dandam actionem Labeo ait.*
9 *Interdum in negotiorum gestorum actione Labeo scribit dolum solummodo versari: nam si affectione coactus, ne bona mea distrahantur, negotiis te meis optuleris, aequissimum esse dolum dumtaxat te praestare.*

29. † Ulp. ibid. . . . *si quis negotia* (3.5) 5 § 5. 6. 8 *mea gessit non mei contemplatione, sed sui lucri causa, Labeo scripsit suum eum potius quam meum negotium gessisse.*
6 . . . *si cui mandavero, ut meum negotium gerat, quod mihi tecum erat commune, dicendum esse Labeo ait, si et tuum gessit sciens, negotiorum gestorum eum tibi teneri.*
8 *Sed si ego tui filii negotia gessero vel servi, videamus, an tecum negotiorum gestorum habeam actionem. et mihi videtur verum, quod Labeo distinguit et Pomponius libro vicensimo sexto probat, ut, si quidem contemplatione tui negotia gessi peculiaria, tu mihi tenearis: quod si amicitia filii tui vel servi, vel eorum contemplatione, adversus patrem vel dominum de peculio dumtaxat dandam actionem.*

30. † Ulp. 10 ad edict. *Is autem qui negotio-* (3.5) 9 § 1 *rum gestorum agit non solum si effectum habuit negotium quod gessit, actione ista utetur, sed sufficit, si utiliter gessit, etsi effectum non habuit negotium. et ideo si insulam fulsit vel servum aegrum curavit, etiamsi insula exusta est vel servus obiit, aget negotiorum gestorum: idque et Labeo probat.*

[*Quod metus causa etc.* (*E.* 39)].

31. † Ulp. 11 ad edict. *Metum accipiendum* (4.2) 5 *Labeo dicit non quemlibet timorem, sed maioris malitatis.*

32. † Ulp. ibid. . . . *denique tractat* [*Pom-* (4.2) 9 pr. *ponius*], *si fundum meum dereliquero audito, quod quis cum armis veniret, an huic edicto locus sit? et refert Labeonem existimare edicto locum non esse et unde vi interdictum cessare, quoniam non videor vi deiectus, qui deici non expectavi, sed profugi. aliter atque si, posteaquam armati ingressi sunt, tunc discessi: huic enim edicto locum facere.*

33. † Ulp. ibid. *Labeo ait, si quis per* (4.2) 14 § 6. 9 *metum reus sit constitutus et fideiussorem volentem dederit, et ipse et fideiussor liberatur: si solus fideiussor metu accessit, non etiam reus, solus fideiussor liberabitur.*
9 . . . *si quis per vim stipulatus cum acceptum non faceret, fuerit in quadruplum condemnatus, ex stipulatu eum agentem adversus exceptionem replicatione adiuvari Iulianus putat, cum in quadruplo et simplum sit reus consecutus. Labeo autem etiam post quadrupli actionem nihilo minus exceptione summovendum eum, qui vim intulit, dicebat.*

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

34. † Ulp. ibid. *Dolum malum Ser-* (4.3) 1 § 2. 6 *vius quidem ita definiit machinationem quandam alterius decipiendi causa, cum aliud simulatur et aliud agitur. Labeo autem posse et sine simulatione id agi, ut quis circumveniatur: posse et sine dolo malo aliud agi, aliud simulari, sicuti faciunt, qui per eiusmodi dissimulationem deserviant et tuentur vel sua vel aliena: itaque ipse sic definiit dolum malum esse omnem calliditatem fallaciam machinationem ad circumveniendum fallendum decipiendum alterum adhibitam.*
6 *Idem Pomponius refert Labeonem existimare, etiamsi quis in integrum restitui possit, non debere ei hanc actionem competere: et si alia actio tempore finita sit, hanc competere non debere, sibi imputaturo eo qui agere supersedit: nisi in hoc quoque dolus malus admissus sit ut tempus exiret.*

35. † Ulp. ibid. *Non solum autem si* (4.3) 7 § 3. 6. 7 *alia actio non sit, sed et si dubitetur an alia sit, putat Labeo de dolo dandam actionem et adfert talem speciem. qui servum mihi debebat vel ex venditione vel ex stipulatu, venenum ei dedit et sic eum tradidit: vel fundum, et dum tradit,*[1] *imposuit ei servitutem vel aedificia diruit, arbores excidit vel extirpavit: ait Labeo, sive cavit de dolo sive non, dandam in eum de dolo actionem, quoniam si cavit, dubium est, an competat ex stipulatu actio.*
6 *Si quadrupes tua dolo alterius damnum mihi dederit, quaeritur, an de dolo habeam adversus eum actionem. et placuit mihi, quod Labeo scribit, si dominus quadrupedis non sit solvendo, dari debere de dolo, quamvis, si noxae deditio sit secuta, non puto dandam nec in id quod excedit.*
7 *Idem Labeo quaerit, si compeditum servum meum ut fugeret solveris, an de dolo actio danda sit? et ait Quintus apud eum notans: si non misericordia ductus fecisti, furti teneris: si misericordia, in factum actionem dari debere.*

36. † Ulp. ibid. *Labeo scribit, si mihi* (18. 1) 50 *bibliothecam ita vendideris, si decuriones Campani locum mihi vendidissent, in quo eam ponerem, et per me stet, quo minus id a Campanis impetrem, non esse dubitandum, quin praescriptis verbis agi possit.*

37. † Paul. 11 ad edict. *Servus tuus cum tibi* (4.3) 20 pr. *deberet nec solvendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit et tibi solvit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam, quia nec de peculio utilis sit, cum in*

1) Cognitorem, qui *Paul.* 2) quasi procuratorem *Paul.?*

1) mancipat *Labeo.*

peculio nihil sit, nec in rem domini versum videatur, cum ob debitum dominus acceperit.

38. † Ulp. 11 ad edict. *Et quibusdam perso-* (4. 3) 11 § 1 *nis non dabitur [de dolo actio], ut puta liberis vel libertis adversus parentes patronosve, cum sit famosa. sed nec humili adversus eum qui dignitate excellet debet dari: puta plebeio adversus consularem receptae auctoritatis, vel luxurioso atque prodigo aut alias vili adversus hominem vitae emendatioris. et ita Labeo.*

39. † Ulp. ibid. *Item in causae cognitione* (4. 3) 13 § 1 *versari Labeo ait, ne in pupillum de dolo detur actio, nisi forte nomine hereditario conveniatur.*

40. † Ulp. ibid. *Quod si deferente me iura-* (4. 3) 21 *veris et absolutus sis,*[1] *postea periurium fuerit adprobatum,*[2] *Labeo ait de dolo actionem in eum dandam.*

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

41. † Ulp. ibid. *Pomponius quoque libro* (4. 4) 13 § 1 *vicensimo octavo scribit Labeonem existimasse, si minor viginti quinque annis fundum vendidit et tradidit,*[3] *si emptor rursus eum alienavit, si quidem emptor sequens scit rem ita gestam, restitutionem adversus eum faciendam: si ignoravit et prior emptor solvendo esset, non esse faciendam: sin vero non esset solvendo, aequius esse minori succurri etiam adversus ignorantem, quamvis bona fide emptor est.*

42. † Ulp. ibid. . . . *relatum est apud* (4. 4) 16 § 1 *Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit vel etiam donationis causa, nullam esse societatem nec inter maiores quidem et ideo cessare partes praetoris.*

43. † Callistr. 1 edict. *Etiam ei, qui prius-* (4. 4) 45 pr. *quam nasceretur usucaptum amisit, restituendam actionem Labeo scribit.*

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

44. † Callistr. 2 edict. *Succurritur etiam ei,* (4. 6) 9 *qui in vinculis fuisset. quod non solum ad eum pertinet, qui publica custodia coercetur . . . : custodiam autem solam publicam accipi Labeo putat.*

45. † Paul. 12 ad edict. *Recte Labeo ait eum* (4. 6) 13 pr. *non contineri, qui liber et heres institutus sit, antequam sit heres, quia nec bona habeat et praetor de liberis hominibus loquatur.*

46. † Ulp. 12 ad edict. *Eum quoque cui sic* (4. 6) 17 § 1 *legatum sit: 'vel*[4] *in annos singulos, quibus in Italia esset', restituendum, ut capiat, atque si in Italia fuisset, et Labeo scribit.*

47. † Paul. 12 ad edict. *Quod edictum etiam* (4. 6) 22 § 2 *ad furiosos et infantes et civitates pertinere Labeo ait.*

48. † Ulp. 12 ad edict. . . . *et si magi-* (4. 6) 26 § 4. 6 *stratus copia non fuit, Labeo ait restitutionem faciendam.*

6 . . . *si, dum decreto praetoris non obtemperat, iurisdictionem ei denegaverit, non esse eum restituendum Labeo scribit. idemque si ex alia iusta causa non fuerit ab eo auditus.*

. . . 49. † Ulp. ibid. *Si quis saepius rei* (4. 6) 28 § 3. 4 *publicae causa afuit, ex novissimo reditu tempus restitutionis esse ei computandum Labeo putat.*

4 *Si cum in provincia domicilium haberes, esses autem*

1) *De fure agitur, v. Marcell. lib. 8 digest.* 2) postea . . . adprobatum *Trib.* 3) mancipavit *Ulp.?* 4) Ū (*quina milia*) *Ulp.*

in urbe, an mihi annus cedat, quasi experiundi potestatem habeam? et ait Labeo non cedere.

[*Quod falso tutore auctore etc.* (*E.* 44)].

50. † Paul. 12 ad edict. *'Si id', inquit, 'actor* (27. 6) 2 *ignoraverit'. Labeo: et si dictum sit ei et bona fide non crediderit.*

51. † Ulp. 12 ad edict. *Has in factum actio-* (27. 6) 9 § 1 *nes heredibus quidem competere ceterisque successoribus, in eos vero non reddi Labeo scribit nec in ipsum post annum, quoniam et factum puniunt et in dolum concipiuntur.*

[*Qui arbitrium receperint etc.* (*E.* 48)].

52. † Ulp. 13 ad edict. *Labeo ait, si com-* (4. 8) 3 pr. *promisso facto sententia dicta est, quo quis a minore viginti quinque annis tutelae absolveretur, ratum id a praetore non habendum.*

53. † Ulp. ibid. *Licet autem praetor districte* (4. 8) 15 *edicat sententiam se arbitrum dicere coacturum, attamen interdum rationem eius habere debet et excusationem recipere causa cognita: ut puta si fuerit infamatus a litigatoribus, aut si inimicitiae capitales inter eum et litigatores aut alterum ex litigatoribus intercesserint, aut si aetas aut valetudo quae postea contigit id ei munus remittat, aut occupatio negotiorum propriorum vel profectio urguens aut munus aliquod rei publicae: et ita Labeo.*

54. † Ulp. ibid. *Si multo post revertantur* (4. 8) 17 § 1 *ad arbitrum litigatores, non esse cogendum sententiam dicere Labeo scribit.*

55. † Paul. 13 ad edict. *Qualem autem sen-* (4. 8) 19 pr. *tentiam dicat arbiter, ad praetorem non pertinere Labeo ait, dummodo dicat quod ipsi videtur.*

56. † Ulp. 13 ad edict. *Labeo ait, si ar-* (4. 8) 25 pr. § 2 *biter, cum in compromisso cautum esset, ut eadem die de omnibus sententiam diceret et ut posset diem proferre, de quibusdam rebus dicta sententia, de quibusdam non dicta diem protulit: valere prolationem sententiaeque eius posse impune non pareri.*

2 *Si per fideiussorem fuerit cautum in primo compromisso, et sequens similiter proferendum Labeo dicit.*

57. † Ulp. ibid. *Si heredis mentio vel cete-* (4. 8) 27 § 1 *rorum facta in compromisso non fuerit, morte solvetur compromissum: nec utimur Labeonis sententia, qui existimavit, si arbiter aliquem pecuniam dare iusserit et is decesserit antequam daret, poenam committi, licet heres eius paratus sit offerre.*

[*Nautae caupones etc.* (*E.* 49)].

58. † Ulp. 14 ad edict. *De exercitoribus ra-* (4. 9) 1 § 4 *tium, item lyntrariis nihil cavetur: sed idem constitui oportere Labeo scribit, et hoc iure utimur.*

59. † Ulp. ibid. . . . *Labeo scribit, si quid* (4. 9) 3 § 1 *naufragio aut per vim piratarum perierit, non esse iniquum exceptionem ei (nautae sc.) dari.*

[*De recepto argentariorum* (*E.* 50)].

60. † Ulp. ibid. *Utrum praesente debitore* (13. 5) 27 *an absente constituat*[1] *quis, parvi refert. hoc amplius etiam invito constituere*[2] *eum posse Pomponius libro trigensimo quarto scribit: unde falsam putat opinionem*

1) recipiat *Ulp.* 2) recipere *Ulp.*

Labeonis existimantis, si, postquam quis constituit[1] *pro alio, dominus ei denuntiet ne solvat, in factum exceptionem dandam.*

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 58)].

61. † Paul. 18 ad edict. *De illo videndum, utrum adversus eum tantum, qui dolo fecit, quo minus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis,*[2] *si ex dolo eius acciderit, ut cesset noxalis actio* (*forte si servo suo fugam mandavit*) *an et si possit nihilo minus cum alio agi* (*quod accidit, cum alienatus manumissusve est*). *quod est verius: in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. Iulianus autem ait de eo qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei qui manumisit. hoc et Labeo.* (9.4) 24

62. † Paul. ibid. *Neque heredi neque in heredem, quod defunctus mentitus est, actio danda est, nec in ipsum quolibet tempore: nam liberum esse debet defendenti absentem servum huius edicti poenam evitare, id est ut sine noxae deditione conveniatur. et ideo si negaveris servum in tua potestate esse, postea fateri poteris, nisi si iam lis adversus te contestata est: nam tunc audiri non debebis, ut Labeo ait.* (9.4) 26 § 5

[*De his qui deiecerint etc.* (*E.* 60)].

63. † Ulp. 23 ad edict. *Cum autem legis Aquiliae actione propter hoc quis condemnatus est,*[3] *merito ei, qui ob hoc, quod hospes vel quis alius de cenaculo deiecit,*[4] *in factum dandam esse Labeo dicit adversus deiectorem.* (9.3) 5 § 4

64. † Paul. 19 ad edict. *Labeo ait locum habere hoc edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte: sed quibusdam locis et nocte iter fit.* (9.3) 6 § 1

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65. 66)].

65. † Ulp. 15 ad edict. ... *videndum, si possessor hereditatis venditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet nec consequi potest. sed Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit.* (5.3) 18 pr.

66. † Ulp. ibid. . . . *si, cum me ex parte dimidia heredem dicerem, trientem hereditatis possiderem, deinde residuum sextantem velim persequi, qualiter agam videamus. et Labeo scribit utique partem dimidiam me petere debere a singulis: sic fieri ut a singulis sextantem consequar, et habebo bessem.* (5.4) 1 § 4

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

67. † Ulp. 16 ad edict. *Non solum autem rem restitui, verum et si deterior res sit facta, rationem iudex habere debebit: finge enim debilitatum hominem vel verberatum vel vulneratum restitui: utique ratio per iudicem habebitur, quanto deterior sit factus. quamquam et legis Aquiliae actione conveniri possessor possit: unde quaeritur an non alias iudex aestimare damnum debeat, quam si remittatur actio legis Aquiliae. et Labeo putat cavere petitorem oportere lege Aquilia non acturum, quae sententia vera est.* (6.1) 13

Item si verberatum tradidit, Labeo ait etiam iniuriarum competere actionem petitori. (6.1) 15 pr.

68. † Ulp. ibid. *Ipsi quoque reo cavendum esse Labeo dicit 'his rebus recte praestari', si forte fundi nomine damni infecti cavit.* (6.1) 19

[*Si servitus vindicetur etc.* (*E.* 73)].

69. † Ulp. 17 ad edict. . . . *et in negatoria actione, ut Labeo ait, fructus computantur, quanti interest petitoris non uti fundi sui itinere adversarium.* (8.5) 4 § 2

[*Ad exhibendum* (*E.* 90)].

70. † Ulp. 24 ad edict. *Ibidem non male Pomponius iungit eius, qui ad exhibendum egit, utroque tempore interfuisse oportere rem ei restitui, hoc est et quo lis contestatur et quo fit condemnatio: et ita Labeoni placet.* (10.4) 7 § 7

71. † Ulp. ibid. *Quo autem loco exhiberi rem oporteat vel cuius sumptibus, videamus. et Labeo ait ibi exhibendum, ubi fuerit cum lis contestaretur, periculo et inpendiis actoris perferendam perducendamve eo loci ubi actum sit. pascere plane servum vestire curare possessorem oportere ait.* (10.4) 11 § 1

[*De sepulchro violato* (*E.* 93)].

72. † Paul. 27 ad edict. *Si statua patris tui in monumento posita saxis caesa est, sepulchri violati agi non posse, iniuriarum posse Labeo scribit.* (47.10) 27

73. † Ulp. 25 ad edict. *Si ad plures ius sepulchri pertineat, utrum omnibus damus actionem an ei qui occupavit? Labeo omnibus dandam dicit recte, quia in id, quod uniuscuiusque interest, agitur.* (47.12) 3 § 9

[*De sumptibus funerum* (*E.* 94)].

74. † Ulp. 25 ad edict. *Funeris causa sumptus factus videtur is demum, . . . sine quo funus duci non possit, ut puta si quid impensum est in elationem mortui: sed et si quid in locum fuerit erogatum, in quem mortuus inferretur, funeris causa videri impensum Labeo scribit, quia necessario locus paratur, in quo corpus conditur.* (11.7) 14 § 3. 12. 13. 15. 16

12 *Labeo ait, quotiens quis aliam actionem habet de funeris impensa consequenda, funeraria eum agere non posse: et ideo si familiae erciscundae agere possit, funeraria non acturum: plane si iam familiae erciscundae* 13 *iudicio actum sit, posse agi. Idem Labeo ait, si prohibente herede funeraveris testatorem, ex causa competere tibi funerariam: quid enim si filium testatoris heres eius prohibuit? huic contradici potest: 'ergo pietatis gratia funerasti'. sed pone me testatum: habiturum me funerariam actionem: de suo enim expedit mortuos funerari.* 15 . . . *si quis mandatu heredis funeravit, non posse eum funeraria agere Labeo scribit, quia habet mandati actio-*16 *nem. Si tamen quasi negotium heredis gerens funeravit, licet ratum non habeat, tamen funeraria eum agere posse Labeo scribit.*

75. † Paul. 27 ad edict. *Si eodem momento temporis vir et uxor decesserit, Labeo ait in heredem viri pro portione dotis dandam hanc actionem, quoniam id ipsum dotis nomine ad eum pervenit.* (11.7) 32 § 1

[*De eo quod certo loco etc.* (*E.* 96)].

76. † Ulp. 27 ad edict. *Nunc de officio iudicis huius actionis loquendum est, utrum quantitati contractus debeat servire an vel excedere vel minuere quantitatem debeat, ut, si interfuisset rei Ephesi potius solvere quam eo loci quo conveniebatur, ratio eius haberetur.* (13.4) 2 § 8

1) recepit *Ulp.* 2) noxalis *gloss.* 3) lege Aquilia propter hoc quis damnas est *Ulp.* 4) condemnatus est *ins.*

Iulianus Labeonis opinionem secutus etiam actoris habuit rationem, cuius interdum potuit interesse Ephesi recipere: itaque utilitas quoque actoris veniet.

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

77. † Ulp. ibid. *Si is, qui et iure civili et* (13.5) 3 § 2 *praetorio debebat, in diem sit obligatus, an constituendo teneatur? et Labeo ait teneri constitutum, quam sententiam et Pedius probat: et adicit Labeo vel propter has potissimum pecunias, quae nondum peti possunt, constituta inducta.*

[*De commodato* (*E.* 98)].

78. † Ulp. 28 ad edict. . . . *inter commoda-* (13.6) 1 § 1 *tum autem et utendum datum Labeo quidem ait tantum interesse, quantum inter genus et speciem: commodari enim rem mobilem, non etiam soli, utendam dari etiam soli.*

79. † Ulp. ibid. *Rem tibi dedi, ut credi-* (13.6) 5 § 12.14 *tori tuo pignori dares: dedisti: non repigneras, ut mihi reddas. Labeo ait commodati actionem locum habere . . . idem Labeo recte dicit, si a me culpa absit repignerandi, creditor autem nolit reddere pignus, competere tibi ad hoc dumtaxat commodati, ut tibi actiones adversus eum praestem.*
14 *Si de me petisses, ut triclinium tibi sternerem et argentum ad ministerium praeberem, et fecero, deinde petisses, ut idem sequenti die facerem et cum commode argentum domi referre non possem, ibi hoc reliquero et perierit: qua actione agi possit et cuius esset periculum? Labeo de periculo scripsit multum interesse, custodem posui an non: si posui, ad me periculum spectare, si minus, ad eum penes quem relictum est.*

80. † Paul. 29 ad edict. *Rem commodatam* (13.6) 17 § 5 *perdidi et pro ea pretium dedi, deinde res in potestate tua venit: Labeo ait contrario iudicio aut rem mihi praestare te debere aut quod a me accepisti reddere.*

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

81. † Ulp. 28 ad edict. *Labeo quoque* (14.3) 5 § 2.7—10 *scripsit, si quis pecuniis faenerandis, agris colendis, mercaturis redempturisque faciendis praeposuerit, in solidum eum teneri.*
7 *Sed et si tabernarius servum suum peregre mitteret ad merces comparandas et sibi mittendas, loco institoris* 8 *habendum Labeo scripsit. Idem ait, si libitinarius servum pollinctorem habuerit isque mortuum spoliaverit, dandam in eum quasi institoriam actionem, quamvis et* 9 *furti et iniuriarum actio competeret. Idem Labeo ait: si quis pistor servum suum solitus fuit in certum locum mittere ad panem vendendum, deinde is pecunia accepta praesenti, ut per dies singulos eis panem praestaret, conturbaverit, dubitari non oportet, quin, si permisit ei ita* 10 *dari summas, teneri debeat. Sed et cum fullo peregre proficiscens rogasset, ut discipulis suis, quibus tabernam instructam tradiderat, imperaret, post cuius profectionem vestimenta discipulus accepisset et fugisset, fullonem non teneri si quasi procurator fuit relictus: sin vero quasi institor, teneri eum.*

[*De tributoria actione* (*E.* 103)].

82. † Ulp. 29 ad edict. *Sed est quaesitum,* (14.4) 5 § 7.13 *dominus utrum ita demum partietur ex merce, si quid ei mercis nomine debeatur, an vero et si ex alia causa. et Labeo ait, ex quacumque causa ei debeatur, parvique referret, ante mercem an postea ei debere quid servus coeperit: sufficere enim, quod privilegium deductionis perdidit.*
13 *Si praeter mercem servus iste in tabernam habeat instrumentum, an hoc quoque tribuatur? et Labeo ait et hoc tribui, et est aequissimum: plerumque enim hic apparatus ex merce est, immo semper.*

83. † Ulp. ibid. *Sed et si negaverit domi-* (14.4) 7 § 4 *nus cuiquam deberi, videndum erit, an tributoriae locus sit: et est verior Labeonis sententia tributoriam locum habere: alioquin expediet domino negare.*

84. † Ulp. ibid. *Si servo testamento manu-* (14.4) 9 § 2 *misso peculium legatum sit, non debere heredem tributoria teneri, quasi neque ad eum pervenerit neque dolo fecerit, Labeo ait.*

[*Quod cum eo qui in aliena potestate est, etc.* (*E.* 104)]

85. † Ulp. ibid. . . . *Labeo scribit et si* (15.1) 3 § 1.12 *secundo tertiove gradu substitutus sit servus et deliberantibus primis heredibus cum eo contractum sit, mox repudiantibus eis ipse liber heresque exstiterit, posse dici de peculio eum conveniri et de in rem verso.*
12 *Ex furtiva causa filio quidem familias condici posse constat. an vero in patrem vel in dominum de peculio danda est, quaeritur: et est verius, in quantum locupletior dominus factus esset ex furto facto, actionem de peculio dandam: idem Labeo probat, quia iniquissimum est ex furto servi dominum locupletari impune.*

86. † Cels. 6 digest. *Definitio peculii quam* (15.1) 6 *Tubero exposuit, ut Labeo ait, ad vicariorum peculia non pertinet, quod falsum est: nam eo ipso, quod dominus servo peculium constituit, etiam vicario constituisse existimandus est.*

87. † Ulp. 29 ad edict. *Sed et si quid furti* (15.1) 7 § 5 *actione servo deberetur vel alia actione, in peculium computabitur: hereditas quoque et legatum, ut Labeo ait.*

88. † Paul. 30 ad edict. *Si posteaquam tecum* (15.1) 43 *de peculio egi, ante rem iudicatam servum vendideris, Labeo ait etiam eius peculii nomine, quod apud emptorem quaesierit, damnari te debere nec succurrendum tibi: culpa enim tua id accidisse, qui servum vendidisses.*

89. † Ulp. 29 ad edict. *Quaesitum est apud* (15.2) 1 § 10 *Labeonem, si, cum filius viveret, tu credens eum mortuum annali actione egeris et, quia annus praeterierat, exceptione sis repulsus, an rursus experiri tibi comperto errore permittendum est. et ait permitti debere dumtaxat de peculio, non etiam de in rem verso: nam priore iudicio de in rem verso recte actum est, quia annua exceptio ad peculium, non ad in rem versum pertinet.*

90. † Ulp. ibid. *Nec videtur frustra de* (15.3) 1 § 1 *in rem verso actio promissa, quasi sufficeret de peculio: rectissime enim Labeo dicit fieri posse, ut et in rem versum sit et cesset de peculio actio. quid enim si dominus peculium ademit sine dolo malo? quid si morte servi exstinctum est peculium et annus utilis praeteriit? de in rem verso namque actio perpetua est et locum habet, sive ademit sine dolo malo sive actio de peculio anno finita est.*

91. † Ulp. ibid. . . . *si servus sumpsit* (15.3) 3 § 3—6 *pecuniam, ut se aleret et vestiret secundum consuetudinem domini, id est usque ad eum modum, quem dominus ei praestare consueverat, in rem videri domini vertisse Labeo* 4 *scribit. . . . Sed si mutua pecunia accepta domum dominicam exornavit tectoriis et quibusdam aliis, quae*

magis ad voluptatem pertinent quam ad utilitatem, non videtur versum, quia nec procurator haec imputaret, nisi forte mandatum domini aut voluntatem habuit: nec debere ex eo onerari dominum, quod ipse facturus non esset.

5 *Idem Labeo ait, si servus mutuatus nummos a me alii eos crediderit, de in rem verso dominum teneri, quod nomen ei adquisitum est.*

6 *Nec non illud quoque in rem domini versum Labeo ait, quod mutuatus servus domino emit volenti ad luxuriae materiam, unguenta forte, vel si quid ad delicias vel si quid ad turpes sumptus sumministravit: neque enim spectamus, an bono domini cesserit quod consumptum est, sed an in negotium domini.*

92. † Ulp. ibid. . . . *Labeo scribit, si* (15. 3) 7 § 3. 4 *odores et unguenta servus emerit et ad funus erogaverit quod ad dominum suum pertinebat, videri in rem domini* 4 *versum. Idem ait et si hereditatem a servo tuo emero quae ad te pertinebat et creditoribus pecuniam solvero, deinde hanc hereditatem abstuleris mihi, ex empto actione me id ipsum consecuturum: videri enim in rem tuam versum: nam et si hereditatem a servo emero, ut quod mihi ab ipso servo debebatur compensarem, licet nihil solvi, tamen consequi me ex empto quod ad dominum pervenit.*

93. † Ulp. ibid. *Si curatore adulescentis* (15.4) 1 § 9 *vel furiosi vel prodigi iubente cum servo contractum sit, putat Labeo dandam quod iussu actionem in eos quorum servus fuerit: idem et in vero procuratore. sed si procurator verus non sit, in ipsum potius dandam actionem idem Labeo ait.*

[*Depositi vel contra* (*E.* 106)].

94. † Ulp. 30 ad edict. . . . *si fide-* (16. 3) 1 § 14. 38. 41 *iussisti pro eo* [*sc. qui depositum suscepit*], *Labeo omnimodo fideiussorem teneri ait, non tantum si dolo fecit is qui depositum suscepit, sed et si non fecit, est tamen res apud eum. quid enim si fureret is, apud quem depositum sit, vel pupillus sit, vel neque heres neque bonorum possessor neque successor eius exstaret?*

38 *Si quis tabulas testamenti apud se depositas pluribus praesentibus legit, ait Labeo depositi actione recte de tabulis agi posse.*

41 *Si cista signata deposita sit, utrum cista tantum petatur an et species comprehendendae sint? et ait Trebatius cistam repetendam, non singularum rerum depositi agendum: quod et si res ostensae sunt et sic depositae, adiciendae sunt et species vestis. Labeo autem ait eum qui cistam deponit singulas quoque res videri deponere: ergo et de rebus agere eum oportet. quid ergo si ignoraverit is, qui depositum suscipiebat, res ibi esse? non multum facere, cum suscepit depositum.*

[*Mandati vel contra* (*E.* 108)].

95. † Ulp. 31 ad edict. *Si procurato-* (17. 1) 8 pr. § 1 *rem*[1] *dedero nec instrumenta mihi causae reddat, qua actione mihi teneatur? et Labeo putat mandati eum teneri nec esse probabilem sententiam existimantium ex hac causa agi posse depositi: uniuscuiusque enim contractus* 1 *initium spectandum et causam. Sed et si per collusionem procuratoris*[2] *absolutus sit adversarius, mandati eum teneri: sed si solvendo non sit, tunc de dolo actionem adversus reum, qui per collusionem absolutus sit, dandam ait.*

96. † Ulp. ibid. *Si mandavero pro-* (17. 1) 10 § 8-10 *curatori meo, ut Titio pecuniam meam credat sine usuris, isque non sine usuris crediderit, an etiam usuras mihi restituere debeat, videamus. et Labeo scribit restituere eum oportere, etiamsi hoc mandaverim, ut gratuitam pecuniam daret, quamvis, si periculo suo credidisset, cessa-* 9 *ret, inquit Labeo, in usuris actio mandati. Idem Labeo ait et verum est reputationes quoque hoc iudicium admittere.*

10 *Idem ait, si quid procurator citra mandatum in voluptatem fecit, permittendum ei auferre, quod sine damno domini fiat, nisi rationem sumptus istius dominus admittit.*

97. † Paul. 32 ad edict. *Si curator bono-* (17. 1) 22 § 10 *rum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius Ofilius Labeo responderunt his qui praesentes fuerunt competere adversus eum mandati actionem, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem esse.*

[*De aestimato* (*E.* 110)].

98. † Papin. 8 quaest. *Domino mercium in* (19. 5) 1 § 1 *magistrum navis, si sit incertum, utrum navem conduxerit an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum esse dandam Labeo scribit.*

99. † Ulp. 28 ad edict. *Si margarita tibi* (19. 5) 17 § 1 *aestimata dedero, ut aut eadem mihi adferres aut pretium eorum, deinde haec perierint ante venditionem, cuius periculum sit? et ait Labeo, quod et Pomponius scripsit, si quidem ego te venditor rogavi, meum esse periculum: si tu me, tuum: si neuter nostrum, sed dumtaxat consensimus, teneri te hactenus, ut dolum et culpam mihi praestes.*

100. † Ulp. 31 ad edict. *Rogasti me, ut* (19. 5) 19 pr. *tibi nummos mutuos darem: ego cum non haberem, dedi tibi rem vendendam, ut pretio utereris. si non vendidisti aut vendidisti quidem, pecuniam autem non accepisti mutuam, tutius est ita agere, ut Labeo ait, praescriptis verbis, quasi negotio quodam inter nos gesto proprii contractus.*

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

101. † Ulp. 33 ad edict. . . . *Labeo scribit* (25. 2) 13 *mulieri non esse permittendum referre iusiurandum, et ita edictum ordinatum videtur.*[1]

102. † Ulp. 34 ad edict. . . . *Labeo scripsit* (25. 2) 19 *uxorem rerum amotarum teneri, etiamsi ad eam res non pervenerit.*

[*Furti nec manifesti* (*E.* 128)].

103. † Paul. 59 ad edict. [2]*Item dubita-* (50. 16) 53 § 2 *tum, illa verba 'ope consilio' quemadmodum accipienda sunt, sententiae coniungentium aut separantium. sed verius est, quod et Labeo ait, separatim accipienda, quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim alii condici potest, alii non potest.*

[*De furtis: si is qui testamento liber esse iussus etc.* (*E.* 135)].

104. † Ulp. 38 ad edict. *Haec autem actio,* (47. 4) 1 § 1 *ut Labeo scripsit, naturalem potius in se quam civilem*

1) cognitorem *Ulp.*; 'procuratorem dare' *videtur ab usu abhorrere.* 2) cognitoris *Ulp.*

1) *v.* (25. 2) 11 § 1—3. 2) *cf. Labeo* (50. 16) 29.

habet aequitatem, si quidem civilis deficit actio: sed natura aequum est non esse impunitum eum, qui hac spe audacior factus est, quia neque ut servum se coerceri posse intellegit spe imminentis libertatis, neque ut liberum damnari, quia hereditati furtum fecit, hoc est dominae, dominus autem dominave non possunt habere furti actionem cum servo suo, quamvis postea ad libertatem pervenerit vel alienatus sit, nisi si postea quoque contrectaverit.

105. † Ulp. ibid. *Labeo putavit sub condicione manumissum rem amoventem, si cito condicio extitit, hac actione conveniendum.* (47.4) 3

[*Si familia furtum fecisse dicetur* (*E.* 137)].

106. † Scaev. 4 quaest. *Labeo putat, si coheres meus, quod furtum familia cuius fecisset, duplum abstulisset, me non impediri, quo minus dupli agam, eoque modo fraudem edicto fieri esseque iniquum plus heredes* 1 *nostros ferre, quam ferremus ipsi. Idem, si defunctus minus duplo abstulit, adhuc singulos heredes recte experiri.* (47.6) 5

[*De bonorum possessionibus* (*E. XXV*)].

107. † Ulp. 39 ad edict. *Hereditatis autem bonorumve possessio, ut Labeo scribit, non uti rerum possessio accipienda est: est enim iuris magis quam corporis possessio. denique etsi nihil corporale est in hereditate, attamen recte eius bonorum possessionem adgnitam Labeo ait.* (37.1) 3 § 1

[*De b. p. c. t.* (*E.* 142)].

108. † Ulp. 40 ad edict. *In adoptionem datos filios non summoveri praetor voluit, modo heredes instituti sint, et hoc iustissime eum fecisse Labeo ait: nec enim in totum extranei sunt.* (37.4) 8 § 11

[*De ventre in possessionem mittendo* (*E.* 147)].

109. † Ulp. 41 ad edict. . . . *si sciens prudensque se praegnatem non esse consumpserit* [*sc. mulier ventris nomine in possessionem missa*], *de suo eam id consumpsisse Labeo ait.* (37.9) 1 § 28

[*De edicto Carboniano* (*E.* 148)].

110. † Nerat. 6 membr. *Quod Labeo scribit, quotiens suppositus esse dicitur pupillus, cum quo de patris eius hereditate controversia est, curare praetorem debere, ut is in possessione sit: de eo puto eum velle intellegi, qui post mortem patris familiae, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici coepit.* (37. 10) 9

[*De bonis libertorum* (*E.* 150)].

111. † Ulp. 43 ad edict. [1] *Inter 'donum' et 'munus' hoc interest, quod inter genus et speciem: nam genus esse donum Labeo a donando dictum, munus speciem: nam munus esse donum cum causa, ut puta natalicium, nuptalicium.* (50. 16) 194

[*Quibus b. p. liberti non datur* (*E.* 153)].

112. † Ter. Cl. 9 ad l. Iul. et P. *Eum patronum, qui capitis libertum accusasset, excludi a bonorum possessione contra tabulas placuit. Labeo existimabat capitis accusationem eam esse, cuius poena mors aut exilium esset.* (37. 14) 10

1) *v. Lenel* § 150, 4.

[*Unde cognati* (*E.* 158)].

113. † Ulp. 46 ad edict. *Cognati autem appellati sunt quasi ex uno nati, aut, ut Labeo ait, quasi commune nascendi initium habuerint.* (38. 8) 1 § 1

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

114. † Ulp. 50 ad edict. *Sane quaestionis fuit, utrum is demum dolo malo facere videatur quo minus possideat, qui per dolum eam possessionem dimittat, quam aliquando habuit, an vero is quoque, qui hoc ipsum malitiose fecit, ne ab initio possidere inciperet. Labeo sibi videri ait non minus delinquere eum, qui non incipiat possidere, quam eum qui desinat.* (29.4) 1 § 12

[*De operis novi nuntiatione* (*E.* 174)].

115. † Ulp. 52 ad edict. . . . . *si socius meus in communi insula opus novum faciat et ego propriam habeam, cui nocetur, an opus novum nuntiare ei possim? et putat Labeo non posse nuntiare, quia possum eum alia ratione prohibere aedificare, hoc est vel per praetorem vel per arbitrum communi dividundo.* (39. 1) 3 § 2

[*De damno infecto* (*E.* 175)].

116. † Ulp. 53 ad edict. *Alfenus quoque scribit, si ex fundo tuo crusta lapsa sit in meum fundum eamque petas, dandum in te iudicium de damno iam facto, idque Labeo probat: nam arbitrio iudicis, apud quem res prolapsae petentur, damnum, quod ante sensi, non contineri, nec aliter dandam actionem, quam ut omnia tollantur, quae sunt prolapsa.* (39. 2) 9 § 2

117. † Ulp. ibid. *Vicinis plane inquilinisque eorum et inquilinorum uxoribus cavendum esse ait Labeo, item his qui cum his morentur.* (39.2) 13 § 5

118. † Ulp. ibid. *Si publicus locus publice reficiatur, rectissime Labeo scribit, eoque iure utimur, de damno infecto non esse cavendum, si quid vitio loci aut operis fiat: certe legem dandam operis talem, ne quid noceat vicinis damnive detur.* (39.2) 15 § 10. 15. 24. 32—35

15 *Si plures sunt, qui postulent ut caveatur, omnes mitti in possessionem solent. idemque Labeo probat et si prius quis in possessionem missus sit et alius mitti desideret: nam non spectabimus ordinem, sed habebunt ambo possessionem.*

24 *Si qua sint iura debita his, qui potuerunt de damno infecto satisdare, deneganda erit eorum persecutio adversus eum, qui in possessionem missus est: et ita Labeo probat.*

32 *Illud quaeritur, ex quo tempore damni ratio habeatur, utrum ex quo in possessionem ventum est an vero ex quo praetor decrevit, ut eatur in possessionem. Labeo, ex quo decretum est.*

33 *Posteaquam autem quis possidere iure dominii a praetore iussus est, nequaquam locus erit cautionis oblationi: et ita Labeo: ceterum nullus, inquit, finis rei invenietur.*

34 *Si iam ruerunt aedes, an in possessionem ruinae vel areae mittendus sit nihilo minus is, cui cautum non est, videamus. et magis est, ut mitti debeat, et ita Labeo: sed adicit, si, posteaquam decreverit praetor eum in possessionem mittendum, tunc aedes deciderint.*

35 *Si quis metu ruinae decesserit possessione, si quidem, cum adiuvare rem non posset, id fecit, Labeo scribit integrum ius eum habere, perinde ac si in possessione perseverasset: quod si, cum posset succurrere, maluit relin-*

quere, amisisse eum praetoris beneficium neque, si postea succurri sibi velit, audiendum eum.

[*De aqua* (*E.* 176)].

119. † Ulp. 53 ad edict. *Si flumen navigabile sit, non oportere praetorem concedere ductionem ex eo fieri Labeo ait, quae flumen minus navigabile efficiat.* (39.3) 10 § 2

[*Si quis, cum se liberum esse sciret, etc.* (*E.* 182)].

120. † Ulp. 55 ad edict. .... [1]*si per procuratorem scientem quis emerit, ei nocet, siculi tutoris quoque nocere Labeo putat.* (40.12) 22 § 5

[*Quod publicanus vi ademerit* (*E.* 183)].

121. † Paul. 52 ad edict. *Si publicanus, qui vi ademit, decesserit, Labeo ait in heredem eius, quo locupletior factus sit, dandam actionem.* (39.4) 4 pr.

[*Vi bonorum raptorum* (*E.* 187)].

122. † Ulp. 56 ad edict. *Si publicanus pecus meum abduxerit, dum putat contra legem vectigalis aliquid a me factum: quamvis erraverit, agi tamen cum eo vi bonorum raptorum non posse Labeo ait: sane dolo caret: si tamen ideo inclusit, ne pascatur et ut fame periret, etiam utili lege Aquilia.* (47.8) 2 § 20

123. † Paul. 54 ad edict. ... *si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur, rei iudicatae exceptionem nocere Labeo ait.* (47.8) 3

[*De turba* (*E.* 188)].

124. † Ulp. 56 ad edict. *Turbam autem appellatam Labeo ait ex genere tumultus idque verbum ex Graeco tractum ἀπὸ τοῦ θορυβεῖν.* (47.8) 4 § 2. 3
3 ... *rectissime Labeo inter turbam et rixam multum interesse ait: namque turbam multitudinis hominum esse turbationem et coetum, rixam etiam duorum.*

[*De incendio etc.* (*E.* 189)].

125. † Ulp. ibid. *Labeo scribit aequum fuisse, ut, sive de domo sive in villa expugnatis aliquid rapiatur, huic edicto locus sit: nec enim minus in mari quam in villa per latrunculos inquietamur vel infestari possumus.* (47.9) 3 § 2. 7
7 ... *Labeo scribit, si defendendi mei causa vicini aedificium orto incendio dissipaverim, et meo nomine et familiae iudicium in me dandum.*[2]

[*De iniuriis: generale edictum* (*E.* 190)].

126. † Paul. lib. sing. de iniur. ... *Labeo putabat, apud praetorem iniuriam ὕβριν dumtaxat significare.* Coll. 2, 5 § 1

127. † Ulp. 56 ad edict. *Iniuriam autem fieri Labeo ait aut re aut verbis: re, quotiens manus inferuntur: verbis autem, quotiens non manus inferuntur,* 2 *convicium fit: omnemque iniuriam aut in corpus inferri aut ad dignitatem aut ad infamiam pertinere: in corpus fit, cum quis pulsatur: ad dignitatem, cum comes matronae abducitur: ad infamiam, cum pudicitia adtemptatur.* 7 *Labeo scribit, si quis servum hereditarium testamento manumissum ante aditam hereditatem verberaverit, iniuriarum heredem agere posse: at si post aditam hereditatem verberatus sit, sive scit se liberum sive ignorat, ipsum agere posse.* (47.10) 1 § 1. 2. 7

1) *cf.* (40.12) 16 § 2: tunc habet emptor hanc actionem, cum liberum esse nesciret. 2) *cf. fr.* 170.

128. † Ulp. ibid. *Si .... in fundum alienum, qui domino colebatur, introitum sit, Labeo negat esse actionem domino fundi ex lege Cornelia, quia non possit ubique domicilium habere, hoc est per omnes villas suas.* (47.10) 5 § 5

129. † Ulp. 57 ad edict. *Si dicatur homo iniuria occisus, numquid non debeat permittere praetor privato iudicio legi Corneliae praeiudicari? ... quid ergo, si quis idcirco velit iniuriarum agere, quod gladio caput eius percussum est? Labeo ait non esse prohibendum: neque enim utique hoc, inquit, intenditur, quod publicam habet animadversionem.* (47.10) 7 § 1. 4. 8
4 *Quod autem praetor ait 'quid iniuriae factum sit certum dicat', quemadmodum accipiendum sit? certum eum dicere Labeo ait, qui dicat nomen iniuriae, neque sub alternatione, puta illud aut illud, sed illam iniuriam se passum.*
8 *Atrocem autem iniuriam aut persona aut tempore aut re ipsa fieri Labeo ait. persona atrocior iniuria fit, ut cum magistratui, cum parenti patrono fiat. tempore, si ludis et in conspectu: nam praetoris in conspectu an in solitudine iniuria facta sit, multum interesse ait, quia atrocior est, quae in conspectu fiat. re atrocem iniuriam haberi Labeo ait, ut puta si vulnus illatum vel os alicui percussum.*

130. † Ulp. ibid. *Si quis de honoribus decernendis alicuius passus non sit decerni ut puta imaginem alicui vel quid aliud tale: an iniuriarum teneatur? et ait Labeo non teneri, quamvis hoc contumeliae causa faciet: etenim multum interest, inquit, contumeliae causa quid fiat an vero fieri quid in honorem alicuius quis non* 5 *patiatur. Idem Labeo scribit, si, cum alium contingeret legatio, alii hoc onus duumvir indixerit, non posse agi iniuriarum ob laborem iniunctum: aliud enim esse laborem iniungere, aliud iniuriam facere.* (47.10) 13 § 4. 5

131. † Ulp. ibid. *Item apud Labeonem quaeritur, si quis mentem alicuius medicamento aliove quo alienaverit, an iniuriarum actio locum haberet. et ait iniuriarum adversus eum agi posse.* (47.10) 15 pr.

[*De convicio* (*E.* 191)].

132. † Ulp. ibid. *Convicium iniuriam esse Labeo ait.* (47.10) 15 § 3. 6. 7
6 *Idem ait 'adversus bonos mores' sic accipiendum non eius qui fecit, sed generaliter accipiendum adversus bonos* 7 *mores huius civitatis. Convicium non tantum praesenti, verum absenti quoque fieri posse Labeo scribit. proinde si quis ad domum tuam venerit te absente, convicium factum esse dicitur. idem et si ad stationem vel tabernam ventum sit, probari oportere.*

[*De adtemptata pudicitia* (*E.* 192)].

133. † Ulp. ibid. *Comitem accipere debemus eum, qui comitetur et sequatur, et (ut ait Labeo) sive liberum sive servum sive masculum sive feminam: et ita comitem Labeo definit 'qui frequentandi cuiusque causa ut sequeretur destinatus in publico privatove abductus fuerit'.* (47.10) 15 § 16. 17
17 *Abduxisse videtur, ut Labeo ait, non qui abducere comitem coepit, sed qui perfecit, ut comes cum eo non esset.*

[*Ne quid infamandi causa fiat* (*E.* 193)].

134. † Ulp. ibid. *Hoc edictum supervacuum esse Labeo ait, quippe cum ex generali iniuriarum* (47.10) 15 § 26

agere possumus. sed videtur et ipsi Labeoni (et ita se habet) praetorem eandem causam secutum voluisse etiam specialiter de ea re loqui: ea enim, quae notabiliter fiunt, nisi specialiter notentur, videntur quasi neclecta.

[*De iniuriis quae servis fiunt* (*E.* 194)].

135. † Ulp. ibid. . . . *quaerit Labeo, si* (47. 10) 15 § 39 *magistratus municipalis servum meum loris ruperit, an possim cum eo experiri, quasi adversus bonos mores verberaverit. et ait iudicem debere inquirere, quid facientem servum meum verberaverit: nam si honorem ornamentaque petulanter adtemptantem ceciderit, absolvendum eum.*

136. † Paul. 55 ad edict. *Legis Iuliae de* (48. 7) 4 § 1 *vi privata crimen committitur . . . et si quis quaestionem de alterius servo habuisset: et ideo moderatius edicto praetoris de iniuriis utendum esse Labeo ait.*

† Ulp. 57 ad edict. . . . *et si iussu do-* (47. 10) 15 § 42 *mini quis quaestionem habeat, modum tamen excesserit, teneri eum debere Labeo ait.*

137. † Ulp. ibid. *Si quis servo verbe-* (47. 10) 15 § 46 *rato iniuriarum egerit, deinde postea damni iniuriae agat, Labeo scribit eandem rem non esse, quia altera actio ad damnum pertineret culpa datum, altera ad contumeliam.*

138. † Ulp. ibid. *Servus meus opera* (47. 10) 17 § 2 *vel querella tua flagellis caesus est a magistratu nostro. Mela putat dandam mihi iniuriarum adversus te, in quantum ob eam rem aequum iudici videbitur, et si servus decesserit dominum eius agere posse Labeo ait, quia de damno, quod per iniuriam factum est, agatur. et ita Trebatio placuit.*

[*De noxali iniuriarum actione* (*E.* 195)].

139. † Ulp. ibid. *Si iussu domini servus* (47. 10) 17 § 7 *iniuriam fecerit, utique dominus conveniri poterit etiam suo nomine. sed si proponatur servus manumissus, placet Labeoni dandam in eum actionem, quia et noxa caput sequitur nec in omnia servus domino parere debet: ceterum et si occiderit iussu domini, Cornelia eum eximemus.*

[*De iudicatis* (*E.* 198)].

140. † Ulp. 58 ad edict. *Ait praetor: 'con-* (42. 1) 4 § 3 *demnatus ut pecuniam solvat'. a iudicato ergo hoc exigitur, ut pecuniam solvat. quid ergo, si solvere quidem paratus non sit, satisfacere autem paratus sit, quid dicimus? et ait Labeo debuisse hoc quoque adici 'neque eo nomine satisfaciat': fieri enim posse, ut idoneum expromissorem habeat.*

141. † Ulp. ibid. . . . [1]*vestem quoque* (50. 16) 43, 45 *victus habere vicem Labeo ait. In 'stratu' omne vestimentum contineri quod iniciatur Labeo ait.*

[*Qui absens iudicio defensus non fuerit* (*E.* 205)].

142. † Ulp. 59 ad edict. *Plane si non de-* (42. 4) 7 § 10 *fendatur furiosus, curatorem ei dandum, aut bona eius ut possideantur, nominatim permittendum est. Labeo autem scribit, si non inveniatur curator vel defensor furiosi, sed et si curator datus eum non defendat, tunc removendum eum et oportere praetorem dare curatorem aliquem ex creditoribus, ut non amplius, quam necesse est, ex bonis furiosi veneat: eaque servanda Labeo ait, quae solent servari, cum venter in possessionem mittitur.*

143. † Ulp. 60 ad edict. *Apud Labeonem* (5. 1) 19 § 3 *quaeritur,*[1] *si homo provincialis servum institorem vendendarum mercium gratia Romae habeat: quod cum eo servo contractum est, ita habendum atque si cum domino contractum sit: quare ibi se debebit defendere.*

[*De iure deliberandi* (*E.* 208)].

144. † Ulp. ibid. *Quid sit autem 'deminui* (28. 8) 7 § 2 *vetabo' videamus. his verbis praetor non tantum alienationem impedit, verum etiam actiones exerceri non patitur: est enim absurdum ei, cui alienatio interdicitur, permitti actiones exercere, et ita Labeo scribit.*

[*Quemadmodum in possessione esse oporteat* (*E.* 213)].

145. † Paul. 59 ad edict. *Cum unus ex cre-* (42. 5) 12 pr. *ditoribus postulat in bona debitoris se mitti, quaeritur, utrum solus is qui petit possidere potest, an, cum unus petit et praetor permisit, omnibus creditoribus aditus sit. et commodius dicitur, cum praetor permiserit, non tam personae solius petentis, quam creditoribus et in rem permissum videri: quod et Labeo putat.*

[*De instrumentis cognoscendis* (*E.* 217)].[2]

146. † Ulp. 62 ad edict. *Utrum semel an* (42. 5) 15 § 1 *etiam saepius recognitio et dispunctio concedenda sit creditoribus, videamus. et ait Labeo amplius quam semel non esse concedendam: si quis tamen, inquit, iuraverit non calumniae causa se postulare neque habere quae dispunxerit, iterum ei faciendam potestatem ait nec amplius quam bis.*

[*Quae fraudationis causa etc.* (*E.* 225)].

147. † Ulp. 66 ad edict. *Apud Labeo-* (42. 8) 6 § 6. 10. 12 *nem scriptum est eum, qui suum recipiat, nullam videri fraudem facere, hoc est eum, qui quod sibi debetur receperat: eum enim, quem praeses invitum solvere cogat, impune non solvere iniquum esse: totum enim hoc edictum ad contractus pertinere, in quibus se praetor non interponit, ut puta pignora venditionesque.*
10 *Si quid cum pupillo gestum sit in fraudem creditorum, Labeo ait omnimodo revocandum, si fraudati sint creditores, quia pupilli ignorantia, quae per aetatem contingit, non debet esse captiosa creditoribus et ipsi lucrosa.*
12 *Simili modo quaeritur, si servus ab eo, qui solvendo non sit, ignorante domino ipse sciens rem acceperit, an dominus teneretur. et ait Labeo hactenus eum teneri, ut restituat quod ad se pervenit aut dumtaxat de peculio damnetur vel si quid in rem eius versum est.*

[*De re iudicata* (*E.* 226)].[3]

148. † Ulp. ibid. *Quod Labeo ait, non est* (16. 2) 13 *sine ratione, ut, si cui petitioni specialiter destinata est compensatio, in ceteris non obiciatur.*

[*De tabulis exhibendis* (*E.* 232)].

149. † Ulp. 68 ad edict. *Exhibere autem* (43. 5) 3 § 9 *apud praetorem oportet, ut ex auctoritate eius signatores admoniti venirent ad recognoscenda signa: et si forte*

1) *cf.* (42. 1) 34.

1) *Ad edict. praet. peregrini? v. Pernice, Labeo* I, *p.* 58.
2) *Lenel p.* 342, *Ulp.* 62 (50. 16) 56 *pr.*
3) *Lenel p.* 353 *n.* 7.

non optemperent testes, Labeo scribit coerceri eos a praetore debere.

[*Ne quid in loco publico vel itinere fiat* (*E.* 237)].

150. † Ulp. ibid. *Publici loci appellatio quemadmodum accipiatur, Labeo definit, ut et ad areas et ad insulas et ad agros et ad vias publicas itineraque publica pertineat.* (43. 8) 2 § 3. 13. 15

13 *Si quid in loco publico aedificavero, ut ea, quae ex meo ad te nullo iure defluebant, desinant fluere, interdicto me non teneri Labeo putat.*

15 *Idem ait, si in publico aedificem, deinde hoc aedificium ei obstet, quod tu in publico aedificaveras, cessare hoc interdictum, cum tu quoque illicite aedificaveris, nisi forte tu iure tibi concesso aedificaveras.*

151. † Ulp. ibid. *Si quis cloacam in viam publicam immitteret exque ea re minus habilis via per cloacam fiat, teneri eum Labeo scribit: immississe enim eum videri.* (43. 8) 2 § 26. 28

28 *Idem Labeo scribit, si quis in suo ita aedificaverit, ut aqua in via collecta restagnet, non teneri eum interdicto, quia non immittat aquam, sed non recipit.*

152. † Ulp. ibid. *Si ex fundo tuo arbor in viam publicam sic ceciderit, ut itineri sit impedimento, eamque pro derelicto habeas, non teneri Labeo scribit: si tamen, inquit, actor sua impensa arborem tollere paratus fuerit, recte tecum acturum interdicto de via publica reficienda. sed si pro derelicto non habeas, recte tecum agi hoc interdicto.* (43. 8) 2 § 40—42

41 *Idem Labeo scribit, si vicinus meus viam opere corruperit, quamvis opus, quod fecit, tam mihi quam ipsi utile sit, tamen si is vicinus fundi sui causa id fecerit, me tamen non posse hoc interdicto conveniri: si autem communiter hoc opus fieri curaverimus, utrumque nostrum teneri.*

42 *Hoc interdictum locum habet etiam adversus eum, qui dolo malo fecit, quo minus possideret vel haberet: etenim parem esse condicionem oportet eius, qui quid possideat vel habeat, atque eius, cuius dolo malo factum sit, quo minus possideret vel haberet: et mihi videtur vera Labeonis sententia.*

[*Ne quid in flumine publico ripave eius fiat, quo peius navigetur* (*E.* 241)].

153. † Ulp. ibid. . . . *hoc interdictum ad ea tantum flumina publica pertinet, quae sunt navigabilia, ad cetera non pertinet. sed Labeo scribit non esse iniquum etiam si quid in eo flumine, quod navigabile non sit, fiat, ut exarescat vel aquae cursus impediatur, utile interdictum competere 'ne vis ei fiat, quo minus id opus, quod in alveo fluminis ripave ita factum sit, ut iter cursus fluminis deterior sit fiat, tollere demoliri purgare restituere viri boni arbitratu possit'.* (43. 12) 1 § 12. 16—18

16 *Labeo scribit non esse dandam exceptionem ei, qui interdicto convenitur: 'aut nisi ripae tuendae causa factum sit', sed ita excipiendum ait: 'extra quam si quid ita factum sit, uti de lege fieri licuit'.*

17 *Si in mari aliquid fiat, Labeo competere tale interdictum: 'ne quid in mari inve litore' 'quo portus, statio iterve navigio deterius fiat'.*

18 *Sed et si in flumine publico, non tamen navigabili fiat, idem putat.*

154. † Ulp. ibid. *Haec verba 'factum habes' vel 'immissum habes' ostendunt non eum teneri, qui fecit vel immisit, sed qui factum immissum habet. denique Labeo scribit, si auctor tuus aquam derivaverit, et hoc interdicto, si ea tu utaris.* (43. 12) 1 § 22

[*Ne quid* . . ., *quo aliter aqua fluat etc.* (*E.* 242)].

155. † Ulp. ibid. *In hoc interdicto restitutorio non est iniquum, ut Labeo ait, venire etiam, quod dolo factum est quo minus haberes.* (43. 13) 1 § 13

[*Ut in flumine publico navigare liceat* (*E.* 243)].

156. † Ulp. ibid. *Publicano plane, qui lacum vel stagnum conduxit, si piscari prohibeatur, utile interdictum competere Sabinus consentit: et ita Labeo.* (43. 14) 1 § 7

[*Unde vi: de vi cottidiana* (*E.* 245)].

157. † Ulp. 69 ad edict. . . . [1] *qui per vim possessionem suam retinuerit, Labeo ait non vi possidere.* (43. 16) 1 § 28. 29

29 *Idem Labeo ait eum, qui metu turbae perterritus fugerit, vi videri deiectum.*

[*Uti possidetis* (*E.* 247)].

158. † Ulp. 70 ad edict. *Qui ad nundinas profectus neminem reliquerit et, dum ille a nundinis redit, aliquis occupaverit possessionem, videri eum clam possidere Labeo scribit: retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit: verum si revertentem dominum non admiserit, vi magis intellegi possidere, non clam.* (41. 2) 6 § 1

159. † Ulp. 69 ad edict. *Item videamus, si auctor vicini tui ex fundo tuo vites in suas arbores transduxit, quid iuris sit. et ait Pomponius posse te ei denuntiare et vites praecidere, idque et Labeo scribit.* (43. 17) 3 § 4. 6. 7

6 *Labeo quoque scribit: ex aedibus meis in aedes tuas proiectum habeo: interdicis mecum, si eum locum possideamus, qui proiecto tegetur: an, quo facilius possim retinere possessionem eius proiectionis, interdico tecum sic 'uti nunc possidetis eas aedes, ex quibus proiectus est'?*

7 *Sed si supra aedes, quas possideo, cenaculum sit, in quo alius quasi dominus moretur, interdicto uti possidetis me uti posse Labeo ait, non eum qui in cenaculo moretur: semper enim superficiem solo cedere. plane si cenaculum ex publico aditum habeat, ait Labeo videri non ab eo aedes possideri, qui κρύπτας possideret, sed ab eo, cuius aedes supra κρύπτας essent.*

160. † Ulp. ibid. [2] *Loci appellationem non solum ad rustica, verum ad urbana quoque praedia pertinere Labeo scribit.* (50. 16) 60 § 1

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

161. † Ulp. 70 ad edict. . . . *Labeo scribit: si, cum a me recte via utebaris, fundum vendidero, per quem utebaris, deinde emptor te prohibuit: licet clam videaris ab eo uti (nam qui prohibitus utitur, clam utitur), tamen interdictum tibi competere intra annum, quia hoc anno non vi non clam non precario usus es.* (43. 19) 3 pr. § 16

16 *Apud Labeonem quaeritur, si pontem quis novum velit facere viae muniendae causa, an ei permittatur: et ait permittendum, quasi pars sit refectionis huiusmodi munitio.*

162. † Ulp. 17 ad edict. . . . *Labeo scribit, etiamsi testator usus sit* [3] *qui legavit usum fructum, de-* (8. 5) 2 § 3

1) *Spectant haec ad exceptionem vitiosae possessionis.*
2) *Lenel p.* 378 *n.* 4.
3) *itinere scil.*

bere utile interdictum fructuario dari, quemadmodum heredi vel emptori competunt haec interdicta.

[*De aqua cottidiana et aestiva* (*E.* 251)].

163. † Ulp. 70 ad edict. ... *Labeo* (43.20) 1 § 12.13.16.27 *scribit, etsi quidam ductus aquarum non sit fundi, quia quocumque duci possint, tamen ad hoc interdictum pertinere.* 13 *Idem Labeo scribit, etiamsi praetor hoc interdicto de aquis frigidis sentiat, tamen de calidis aquis interdicta non esse deneganda: namque harum quoque aquarum usum esse necessarium: nonnumquam enim refrigeratae usum irrigandis agris praestant.*
16 ... *Labeo dicit omnes partes illius fundi, in quem loci aqua ducitur, eiusdem numero esse.*
27 *Labeo putat per hoc interdictum prohiberi quem, ne quid in illo fundo faciat fodiat serat succidat putet aedificet, quare ex re ea aqua, quam ille hoc anno per fundum tuum sine vitio duxit, inquinetur vitietur corrumpatur deteriorve fiat: et similiter de aestiva aqua debere interdici ait.*

[*De rivis* (*E.* 252)].

164. † Paul. 66 ad edict. *Labeo non posse* (43.21) 2 *ait ex aperto rivo terrenum fieri, quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus vel hauriendi aquam.*

165. † Ulp. 70 ad edict. *Servius et La-* (43.21) 3 § 1.2 *beo scribunt, si rivum, qui ab initio terrenus fuit, quia aquam non continebat cementicium velit facere, audiendum esse: sed et si eum rivum, qui structilis fuit, postea terrenum faciat aut partem rivi, aeque non esse prohibendum.*
2 *Si quis novum canalem vel fistulas in rivo velit collocare, cum id numquam habuerit, utile ei hoc interdictum futurum Labeo ait.*

[*De cloacis* (*E.* 254)].

166. † Ulp. 71 ad edict. *Deinde ait prae-* (43.23) 1 § 8.9 *tor 'quae ex aedibus eius in tuas pertinet'. aedes hic accipere debes pro omni aedificio, hoc est ex aedificio eius in tuum aedificium. hoc amplius Labeo putabat hoc interdicto locum esse et si area ab utralibet parte aedium sit et si forte, inquit, cloaca ducta sit ex urbano aedificio* 9 *in proximum agrum. Idem Labeo etiam eum, qui privatam cloacam in publicam inmittere velit, tuendum, ne ei vis fiat.*

167. † Venul. 1 interdict. *Quamquam de* (43.23) 2 *reficienda cloaca, non etiam de nova facienda hoc interdicto comprehendatur, tamen aeque interdicendum Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat, quia eadem utilitas sit: praetorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio et Trebatio placuisse. ipse dicendum ait, ut ne factam cloacam purgare et restituere permittendum sit per interdictum, novam vero facere is demum concedere debeat, cui viarum publicarum cura sit.*

[*Quod vi aut clam* (*E.* 256)].

168. † Ulp. 71 ad edict. *Item Labeo* (43.24) 1 § 9—11 *dicit, si quem facientem prohibuero isque destiterit in praesentiarum rursusque postea facere coeperit, vi eum videri fecisse, nisi permissu meo facere coeperit vel qua* 10 *alia iusta causa accedente. Si quis tamen inbecillitate impeditur vel etiam, ne offenderet vel te vel eum, qui te magni faciebat, ideo non venerit ad prohibendum, non videbitur adversarius vi fecisse: et ita Labeo scribit.* 11 *Idem ait et si te volentem ad prohibendum venire deterruerit aliquis (armis forte) sine ullo dolo malo meo ac propter hoc non veneris, non videri me vim fecisse.*

169. † Ulp. ibid. *Aristo* (43.24) 3 i. f., 5 pr § 1. 8—10. 13 *putat eum quoque clam facere, qui celandi animo habet eum, quem prohibiturum se intellexerit et id existimat aut existimare debet se prohibitum iri,* (5) *aut qui aliter fecit, quam denuntiavit: vel qui decepto facit eo, ad quem pertinuit non facere: vel consulto tum denuntiat adversario, cum eum scit non posse prohibere: vel tam sero pronuntiat, ut venire prohibiturus, prius quam fiat, non* 1 *possit. et haec ita Labeonem probare Aristo ait. Si quis se denuntiaverit opus facturum, non semper non videtur clam fecisse, si post denuntiationem fecerit: debebit enim (et ita Labeo) et diem et horam denuntiatione conplecti et ubi et quod opus futurum sit: neque perfusorie aut obscure dicere aut denuntiare: neque tam artare adversarium, ut intra diem occurrere ad prohibendum non possit.*
8 *Haec verba 'quod vi aut clam factum est' ait Mucius ita esse 'quod tu aut tuorum quis aut tuo iussu factum* 9 *est'. Labeo autem ait plures personas contineri his verbis. nam ecce primum heredes eorum, quos enumerat* 10 *Mucius, contineri putat. Idem ait et adversus procuratorem tutorem curatorem municipumve syndicum alieno nomine interdici posse.*
13 *Et cum interdictum sic sit scriptum 'quod vi aut clam factum est', non ita 'quod vi aut clam fecisti', latius porrigi quam ad has personas, quas supra numeravimus, Labeo putat.*

170. † Ulp. ibid. ... *quod si nullo incen-* (43.24) 7 § 4 *dio id feceris* [*i. e. vicini aedes intercideris*], *deinde postea incendium ortum fuerit, non idem erit dicendum* [*sc. absolvi te oportere*], *quia non ex post facto, sed ex praesenti statu, damnum factum sit nec ne, aestimari oportere Labeo ait.*[1]

171. † Ulp ibid. *Is qui in puteum vicini* (43.24) 11 pr. *aliquid effuderit, ut hoc facto aquam corrumperet, ait Labeo interdicto quod vi aut clam eum teneri: portio enim agri videtur aqua viva, quemadmodum si quid operis in aqua fecisset.*

172. † Ulp. ibid. *Labeo scribit, si* (43.24) 13 § 1.2.5 *filio prohibente opus factum sit, et te habere interdictum, ac si te prohibente opus factum est, et filium tuum nihilo* 2 *minus. Idem ait adversus filium familias in re peculiari neminem clam videri fecisse: namque, si scit eum filium familias esse, non videtur eius celandi gratia fecisse, quem certus est nullam secum actionem habere.*
5 *Quaesitum est, si, cum praedium interim nullius esset, aliquid vi aut clam factum sit, an postea dominio ad aliquem devoluto interdicto locus sit: ut puta hereditas iacebat, postea adiit hereditatem Titius, an ei interdictum competat? et est apud Vivianum saepissime relatum heredi competere hoc interdictum eius, quod ante aditam hereditatem factum sit, nec referre Labeo ait, quod non scierit, qui heredes futuri essent: hoc enim posse quem causari etiam post aditam hereditatem. ne illud quidem obstare Labeo ait, quod eo tempore nemo dominus fuerit: nam et sepulchri nemo dominus fuit et tamen, si quid in eo fiat, experiri possum quod vi aut clam.*

173. † Ulp. ibid. *Is, cui fundum* (43.24) 15 § 1.2 *pastinandum locaveras, lapides sustulit et in vicini pro-*

1) *cf. fr.* 125 § 7.

iecit praedium. ait Labeo te vi aut clam non teneri, nisi iussu tuo id factum sit.
2 *Si in sepulchro alieno terra congesta fuerit iussu meo, agendum esse quod vi aut clam mecum Labeo scribit. et si communi consilio plurium id factum sit, licere vel cum uno vel cum singulis experiri: opus enim, quod a pluribus pro indiviso factum est, singulos in solidum obligare. si tamen proprio quis eorum consilio hoc fecerit, cum omnibus esse agendum, scilicet in solidum.*[1]

174. † Venul. 2 interd. *Si stercus per* (43. 24) 22 § 3 *fundum meum tuleris, cum id te facere vetuissem, quamquam nihil damni feceris mihi nec fundi mei mutaveris, tamen teneri te quod vi aut clam Trebatius ait. Labeo contra, ne etiam is, qui dumtaxat iter per fundum meum fecerit aut avem egerit venatusve fuerit sine ullo opere, hoc interdicto teneatur.*

[*Si opus novum nuntiatum erit* (*E.* 257)].

175. † Ulp. 71 ad edict. . . . *si quaeratur,* (39. 1) 20 § 8 *an in heredem eius, qui opus fecit, interdictum hoc competat, sciendum est Labeonem existimasse in id quod ad eum pervenit dumtaxat dari oportere vel si quid dolo malo ipsius factum sit, quo minus perveniret.*

[*De precario* (*E.* 258)].

176. † Ulp. ibid. *Quod a Titio precario* (43. 26) 8 § 1. 7 *quis rogavit, id etiam ab herede eius precario habere videtur: et ita et Sabinus et Celsus scribunt eoque iure utimur. ergo ei a ceteris successoribus habere quis precario videtur. idem et Labeo probat et adicit, etiamsi ignoret quis heredem, tamen videri eum ab herede precario habere.*
7 *Interdictum hoc et post annum competere Labeo scribit eoque iure utimur.*

177. † Venul. 3 interd. *Si pupillus sine* (43. 26) 22 § 1 *tutoris auctoritate precario rogaverit, Labeo ait habere eum precariam possessionem et hoc interdicto teneri. nam quo magis naturaliter possideretur, nullum locum esse tutoris auctoritati: recteque dici 'quod precario habes', quia quod possideat ex ea causa possideat, ex qua rogaverit: nihilque novi per praetorem constituendum, quoniam, sive habeat rem, officio iudicis teneretur, sive non habeat, non teneatur.*

[*De arboribus caedendis* (*E.* 259)].

178. † Ulp. 71 ad edict. . . . *nisi adimet* (43. 27) 1 § 2 *dominus arborem, Labeo ait permitti ei, cui arbor officeret, ut si vellet succideret eam lignaque tolleret.*

[*De homine libero exhibendo* (*E.* 261)].

179. † Ulp. ibid. *Hoc interdictum et in* (43. 29) 3 § 14 *absentem esse rogandum Labeo scribit, sed si non defendatur, in bona eius eundum ait.*

[*Utrubi* (*E.* 264)].

180. † Venul. 5 interd. *Item adiciendum* (44. 3) 15 § 2 *est,*[2] *unde emisti, aut unde is emit, cui tu emendum mandaveras, et quod apud eum, qui vendendum mandavit. quod si is quoque, cui mandatum erat, alii vendendum mandaverit, non aliter huius, qui postea mandaverat, dandam accessionem Labeo ait, quam si id ipsum dominus ei permiserit.*

1) scilicet in solidum *gloss.* 2) *sc. in accessione danda.*

[*De migrando* (*E.* 265)].

181. † Ulp. 73 ad edict. *Si pensio nondum* (43. 32) 1 § 4 *debeatur, ait Labeo interdictum hoc cessare, nisi paratus sit eam pensionem solvere.*

[*De interdicto fraudatorio* (*E.* 268)].

182. † Ulp. ibid. *Si quid in fraudem* (42. 8) 10 § 10 *creditorum fecerit filius, qui se poterat abstinere, et in integrum sit restitutus, quod se miscuerat, vel si quis fecit voluntarius etiam vel per aetatem vel quam aliam causam iustam in integrum meruit restitutionem, dicendum erit utilem actionem*[1] *competere. idem et in servo necessario. sane cum illa distinctione hoc admittendum esse Labeo scribit, ut, si quidem protinus bona vendiderunt creditores vel absentibus vel paciscentibus creditoribus se necessarius miscuit, utriusque fraus revocetur, id est testatoris et ipsius: si vero passi sunt necessarium creditores et quasi in creditum habuerunt nomen eius vel dulcitudine usurarum vel qua alia ratione secuti sunt, dicendum est nihil revocari ex his, quae testator alienavit.*

183. † Venul. 6 interd. *Si a socero* (42. 8) 25 § 1. 6 *fraudatore sciens gener accepit dotem, tenebitur hac actione*[2] *et, si restituerit eam, desinit dotem habere: nec quicquam emancipatae divortio facto restituturum Labeo ait, quia haec actio*[3] *rei restituendae gratia, non poenae nomine daretur ideoque absolvi solet reus, si restituerit. sed si priusquam creditores cum eo experirentur, reddiderit filiae dotem iudicio dotis nomine conventus, nihilo minus eum hac actione*[2] *teneri Labeo ait nec ullum regressum habiturum ad mulierem: sin vero sine iudice, videndum, an ulla repetitio competat ei.*
6 *Fructus autem fundo cohaesisse non satis intellegere se Labeo ait, utrum dumtaxat qui maturi an etiam qui inmaturi fuerint, praetor significet: ceterum etiamsi de his senserit, qui maturi fuerint, nihilo magis possessionem restitui oportere. nam cum fundus alienaretur, quod ad eum fructusque eius attineret, unam quandam rem fuisse, id est fundum, cuius omnis generis alienationem fructus sequi: nec eum, qui hiberno habuerit fundum centum, si sub tempus messis vindemiaeve fructus eius vendere possit decem, idcirco duas res, id est fundum centum et fructus decem eum habere intellegendum, sed unam, id est fundum centum,*[4] *sicut is quoque unam rem haberet, qui separatim solum aedium vendere possit.*

[*Si quis vadimoniis non obtemperaverit* (*E.* 269)].

184. † Ulp. 74 ad edict. *Si non propter* (2. 11) 2 § 4 *valetudinem mulier non steterit iudicio, sed quod gravida erat, exceptionem ei dandam Labeo ait.*

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

185. † Ulp. 76 ad edict. *Iulia-* (44. 4) 4 § 1. 3. 5. 7. 13. 15. 19 *nus scribsit, si quis, cum aeger esset, centum aureos uxoris suae consobrino spopondisset, volens scilicet eam pecuniam ad mulierem pervenire, deinde convaluerit, an exceptione uti possit, si conveniatur. et refert Labeoni placuisse doli mali uti eum posse.*
3 *Item quaeritur, si cum eo, a quo tibi sexaginta deberentur, compromisseris, deinde per imprudentiam poenam centum stipulatus fueris. Labeo putat convenire officio arbitri iubere tantum tibi dari, quantum re vera debeatur, et, si non fiat, non vetare, ne quid amplius petatur: sed*

1) utile interdictum *Ulp.* 2) hoc interdicto *Venul.* 3) hoc interdictum *Venul.* 4) id est . . . centum *gloss.*

etiamsi id omissum fuerit, peti posse quod debetur Labeo dicit, et si forte poena petatur, doli mali exceptionem profuturam.
5 *Item Labeo scribit, si quis fugitivum esse sciens emerit servum et si stipulatus fuerit fugitivum non esse, deinde agat ex stipulatu, non esse eum exceptione repellendum, quoniam hoc convenit (quamvis ex empto actionem non haberet).*
7 *Labeo ait, si de homine petito secundum actorem fuerit iudicatum et iussu iudicis satisdatum sit hominem intra certum diem tradi, et, si traditus non fuisset, poenam stipulatus sit, petitorem, qui et hominem vindicat et poenam petit, exceptione esse repellendum: iniquum enim esse et hominem possidere et poenam exigere.*
13 *Marcellus ait adversus doli exceptionem non dari replicationem doli. Labeo quoque in eadem opinione est: ait enim iniquum esse communem malitiam petitori quidem praemio esse, ei vero, cum quo ageretur, poenae esse, cum longe aequum sit ex eo, quod perfide gestum est, actorem nihil consequi.*
15 *Labeo et si ex stipulatu actio competat propter doli clausulam, tamen nocere doli exceptionem ait, si adversus ea, inquit, factum erit: posse enim petitorem, antequam stipulatio committatur, nihil dolo malo fecisse et tunc facere cum petat: propter quod exceptionem esse necessariam.*
19 *Mandavi Titio, ut a te stipularetur, deinde Titius Seio, et stipulatus a te Seius est et iudicium edidit: ait Labeo excipiendum esse tam de meo quam et Seii dolo.*

[*Vadimonium sisti* (*E.* 280)].

186. † Ulp. 77 ad edict. *Si plurium servorum nomine iudicio sistendi causa*[1] *una stipulatione promittatur, poenam quidem integram committi, licet unus status non sit, Labeo ait, quia verum sit omnes statos non esse: verum si pro rata unius offeratur poena, exceptione doli usurum eum, qui ex hac stipulatione convenitur.* [(2. 11) 9 § 1]

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

187. † Venul. 15 stip. *Si quis a procuratore status controversiam patiatur, satis accipere debet a procuratore, ne impune saepius pro suo statu conveniretur et, si dominus venientesque ab eo personae ratum non habuerunt, quod procurator eum in servitutem petierit vel adversus procuratorem ex servitute in libertatem petitus fuerit, quanti ea res est, ei praestetur, scilicet cum de libertate eius constiterit, id est quanti interfuerit eius de statu suo rursus non periclitari et propter impendia, quae in litem fecerit. sed Labeo certam summam comprehendendam existimabat, quia aestimatio libertatis ad infinitum extenderetur.* [(46. 8) 8 § 2]

188. † Paul. 14 ad Plaut. *Amplius non peti verbum Labeo ita accipiebat, si iudicio petitum esset.* [(46. 8) 15]

[*Ex operis novi nuntiatione* (*E.* 291)].

189. † Ulp. 80 (81 ?) ad edict. *Quaesitum est, si plures domini aedificent, an omnes cavere debeant. et ait Labeo unum cavere debere, quia restitutio operis fieri* 6 *pro parte non possit. Idem ait et si plures nuntient, curandum esse, ut uni caveatur, si inter eos conveniat:* 7 *plane si non conveniat, et singulis erit cavendum. Idem dicit adiciendum esse in stipulatione, ut tantum praestetur, quanti uniuscuiusque intersit, si hoc maluerint*[2]*:* *ceterum si ita fuerit, inquit, cautum 'quanti ea res erit', dubitabitur, utrum ad totius corporis aestimationem haec verba referuntur an vero ad quod eius interest qui stipulatur.* [(39. 1) 21 § 5—7]

[*Damni infecti* (*E.* 292)].

190. † Ulp. 81 ad edict. . . . *vitium autem aedium et loci esse Labeo ait, quod accidens extrinsecus infirmiores eas facit.* [(39. 2) 24 § 2—5. 11]
3 *Haec stipulatio utrum id solum damnum contineat, quod iniuria fit, an vero omne damnum, quod extrinsecus contingat? et Labeo quidem scribit de damno dato non posse agi, si quid forte terrae motu aut vi fluminis aliove quo* 4 *casu fortuito acciderit. Servius quoque putat, si ex aedibus promissoris vento tegulae deiectae damnum vicino dederint, ita eum teneri, si aedificii vitio id acciderit, non si violentia ventorum vel qua alia ratione, quae vim habet divinam. Labeo et rationem adicit, quo, si hoc non admittatur, iniquum erit: quo enim tam firmum aedificium est, ut fluminis aut maris aut tempestatis aut ruinae in-* 5 *cendii aut terrae motus vim sustinere possit? Idem Servius putat, si controversia aquae insulam subverterit, deinde stipulatoris aedificia ceciderint, nihil eum ex stipulatu consecuturum, quia id nec operis nec loci vitio factum est. si autem aqua vitiet fundamenta et sic aedificium ruisset, committi stipulationem ait: multum enim interesse, quod erat alioquin firmum, vi fluminis lapsum sit protinus, an vero ante sit vitiatum, deinde sic deciderit. et ita Labeo probat: etenim multum interesse, quod ad Aquiliam pertinet, sanum quis hominem occidat an vero factum inbecilliorem.*
11 . . . *quod Labeo putat verum est, referre, utrum impulsu fluminis ruit aedificium an deterius ante factum postea ceciderit.*

191. † Ulp. ibid. . . . *Labeo putabat eum, qui modulorum aut rivi faciendi causa opus faceret, etiam satisdare debere, quia in alieno solo faceret.* [(39. 2) 30 § 1]

EPISTULARUM LIBRI.

192. † Pomp. 30 ad Sab. *Labeo libris epistularum*[1] *ait, si is, cui ad tegularum vel columnarum usucapionem decem dies superessent, in aedificium eas coniecisset, nihilo minus eum usucapturum, si aedificium possedisset.* [(41. 3) 30 § 1]

ΠΙΘΑΝΩΝ[2] A PAULO EPITOMATORUM[3] LIBRI VIII.

LIBER I.[4]

[*De emptionibus et venditionibus*].[5]

193. [6]Si qua aqua nondum apparet, eius iter ductus constitui non potest. *PAULUS:* immo puto [(8. 5) 21]

---

1) iudicio...causa] vadimonium *Ulp.* 2) si...maluerint *Trib.?*

1) posteriorum *coni. Mommsen, nullo, ut videtur, probabili ratione ductus.* 2) *Videntur esse conscripta post a. u.* 757, *v. fr.* 209. 3) *In inscriptionibus fr.* 194, 196, 198, 204, 205, 208, 209, 216 *desunt verba 'a Paulo epitomatorum', et sunt qui putent fragmenta illa ex genuinis Labeonis libris esse desumpta. Sed hos ad Iustiniani aetatem pervenisse minime probabile est, nec dubito* (*cf. Iavolen. fr.* 205), *quin librariorum neglegentiae tribuenda sit omissio illa, v. etiam A. Pernice, Labeo* I. *p.* 35 *sqq., Karlowa, R. G.* I. *p.* 680. *Qualis in his libris fuerit rerum ordo, explorare non potui. Saepius idem argumentum diversis libris tractatur, cf. fr.* 202 *ict.* 209, 211 *ict.* 219, 218 *ict.* 224, 213 *ict.* 222. 226. *Frag-*

idcirco id falsum esse, quia[1] cedi potest, ut aquam quaereres et inventam ducere liceret.[2]

194. Si mercedem insulae accessuram (19. 1) 53 esse emptori dictum est, quanti insula locata est, tantum emptori praestetur. *PAULUS:* immo si insulam totam uno nomine locaveris et amplioris conductor locaverit et in vendenda insula mercedem emptori cessuram esse dixeris, id accedet, quod tibi totius insulae conductor debebit. Si eum fundum vendidisti, in quo sepulcrum habuisti, nec nominatim tibi sepulcrum excepisti, parum habes eo nomine cautum. *PAULUS:* minime, si modo in sepulcrum iter publicum transit. Si habitatoribus habitatio lege venditionis recepta est, omnibus in ea habitantibus praeter dominum recte recepta habitatio est. *PAULUS:* immo si cui in ea insula, quam vendideris, gratis habitationem dederis et sic receperis: 'habitatoribus aut quam quisque diem conductum habet', parum caveris (nominatim enim de his recipi oportuit) itaque eos habitatores emptor insulae habitatione impune prohibebit.

195. Si insula, quam tibi ex pacto (20. 1) 35 convento licuit vendere, combusta est, deinde a debitore suo restituta, idem in nova insula iuris habes.

196. Si navem cum instrumento emisti, (33. 7) 29 praestari tibi debet scapha navis. *PAULUS:* immo contra. etenim scapha navis non est instrumentum navis: etenim mediocritate, non genere ab ea differt, instrumentum autem cuiusque rei necesse est alterius generis esse atque ea quaequae sit: quod Pomponio libro septimo epistularum placuit.

[*De locationibus et conductionibus*].

197. Si vehenda mancipia conduxisti, (14. 2) 10 pro eo mancipio, quod in nave mortuum est, vectura tibi non debetur. *PAULUS:* immo quaeritur, quid actum est, utrum ut pro his qui impositi an pro his qui deportati essent, merces daretur: quod si hoc apparere non potuerit, satis erit pro nauta, si probaverit impositum esse mancipium. Si ea condicione navem conduxisti, ut ea merces tuae portarentur, easque merces nulla nauta necessitate coactus in navem deteriorem, cum id sciret te fieri nolle, transtulit et merces tuae cum ea nave perierunt, in qua novissime vectae sunt, habes ex conducto locato cum priore nauta actionem.[3] *PAULUS:* immo contra, si modo ea navigatione utraque navis periit, cum id sine dolo et culpa nautarum factum esset. idem iuris erit, si prior nauta publice retentus navigare cum tuis mercibus prohibitus fuerit. idem iuris erit, cum ea condicione a te conduxisset, ut certam poenam tibi praestaret, nisi ante constitutum diem merces tuas eo loci exposuisset, in quem devehendas eas merces locasset, nec per eum staret, quo minus remissa sibi ea poena spectaret. idem iuris in eodem genere cogitationis observabimus, si probatum fuerit nautam morbo impeditum navigare non potuisse. idem dicemus, si navis eius vitium fecerit sine dolo malo et culpa eius. Si conduxisti navem amphorarum duo milium et ibi amphoras portasti, pro duobus milibus amphorarum pretium debes. *PAULUS:* immo si aversione navis conducta est, pro duobus milibus debetur merces: si pro numero impositarum amphorarum merces constituta est, contra se habet: nam pro tot amphoris pretium debes, quot portasti.

198. Si rivum, quem faciendum con- (19. 2) 62 duxeras et feceras, antequam eum probares, labes corrumpit, tuum periculum est. *PAULUS:* immo si soli vitio id accidit, locatoris erit periculum, si operis vitio accidit, tuum erit detrimentum.

[*De legatis*].[1]

199. Si cui aedes legatae sint, is omne (32) 31 habebit id aedificium, quod solum earum aedium erit. *PAULUS:* hoc tunc demum falsum est, cum dominus aedium binarum aliquid conclave, quod supra concamarationem alterarum aedium esset, in usum alterarum convertit atque ita his usus fuerit: namque eo modo alteris aedibus id accedet, alteris decedet.

200. *PAULUS:* si filius familias, uxorem (33. 4) 13 cum haberet, dotem ab ea acceperat, deinde pater familias factus dotem ei ut solet legavit: quamvis patri heres non erit, tamen id legatum debebitur.

201. Si cui fundum et instrumentum eius (33. 7) 5 legare vis, nihil interest, quomodo leges 'fundum cum instrumento' an 'fundum et instrumentum' an 'fundum instructum'. *PAULUS:* immo contra: nam inter ea legata hoc interest, quod, si fundo alienato mortuus fuerit qui ita legavit, ex hac scriptura 'fundum cum instrumento' nihil erit legatum, ex ceteris poterit instrumentum esse legatum.

[*De statu liberis*].[2]

202. Si quem servum tuum ad certum (40. 7) 41 tempus statuliberum relinquere vis, nihil interest, utro modo caveas, 'si servierit' an 'si triennio operas dederit, liber esto'. *PAULUS.* Si quis liber esse iussus fuerit, si decem heredi promisisset, quamquam ea promissio nullam rem habitura est, tamen promittendo liberabitur.

[*De bonis libertorum*].[3]

203. Si eundem libertum et tu capitis (38. 2) 51 accusasti et pater tuus manumisit, non poterit tibi eius liberti bonorum possessio ex edicto praetoris dari. *PAULUS:* immo contra accidet, si quem servum accusaveris, deinde is patris tui fuerit factus et is postea eum manumisit.

LIBER II.[4]

[*De emptionibus et venditionibus*].

204. Si excepto fundo hereditario veniit (18. 4) 25 hereditas, deinde eius fundi nomine venditor aliquid adquisit, debet id praestare emptori hereditatis. *PAULUS:* immo semper quaeritur in ea re, quid actum fuerit: si autem id non apparebit, praestare eam rem debebit emptori venditor, nam id ipsum ex ea hereditate ad

---

menta librorum I. II. VI. VII. VIII *possunt fortasse redigi ad ordinem Sabinianum (v. adnotationes meas), cui tamen ordini refragantur fragmenta libb.* III—V. *Quae cum ita sint, equidem a restituendo ordine desistendum esse putavi, coniunxi tamen ea singulorum librorum fragmenta, quae ad idem argumentum videntur pertinere.* 4) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 14—28. 29. 5) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 28. 29. 6) *cf. Ulp.* 28. 29 *ad Sab.* (8. 4) 6, (8. 2) 3, 15, 17.

1) in iure *ins.* 2) *Hanc notam Paulus ab ipso Labeone petiit, v. fr.* 256. 3) *cf. fr.* 294 § 1.

1) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 15—25. 2) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 27. 28. 3) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 14. 4) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 28. 29—42.

eum pervenisse videbitur non secus ac si eum fundum in hereditate vendenda non excepisset.

205. Si servus quem vendideras iussu [(19. 1) 54] tuo aliquid fecit et ex eo crus fregit, ita demum ea res tuo periculo non est, si id imperasti, quod solebat ante venditionem facere, et si id imperasti, quod etiam non vendito servo imperaturus eras. *PAULUS:* minime: nam si periculosam rem ante venditionem facere solitus est, culpa tua id factum esse videbitur: puta enim eum fuisse servum, qui per catadromum descendere aut in cloacam demitti solitus esset. idem iuris erit, si eam rem imperare solitus fueris, quam prudens et diligens pater familias imperaturus ei servo non fuerit. quid si hoc exceptum fuerit? tamen potest ei servo novam rem imperare, quam imperaturus non fuisset, si *non* venisset: veluti si ei imperasti, ut ad emptorem iret, qui peregre esset: nam certe ea res tuo periculo esse non debet. itaque tota ea res ad dolum malum dumtaxat et culpam venditoris dirigenda est. Si dolia octoginta accedere fundo, quae infossa essent, dictum erit, et plura erunt quam ad eum numerum, dabit emptori ex omnibus quae vult, dum integra det: si sola octoginta sunt, qualiacumque emptorem sequentur nec pro non integris quicquam ei venditor praestabit.

[*De donationibus inter v. et u.*].[1]

206. Si uxor nummis a viro aut ab eo [(24. 1) 67] qui in eius potestate esset sibi donatis servum emerit, deinde, cum eius factus fuerit, eum ipsum donationis causa viro tradiderit,[2] rata erit traditio,[3] quamvis ea mente facta fuerit qua ceterae donationes, neque ulla actio eius nomine dari potest.

[*De furtis*].[4]

207. Si quis, cum sciret quid sibi sub- [(47. 2) 92] ripi, non prohibuit, non potest furti agere. *PAULUS:* immo contra: nam si quis scit sibi rapi et, quia non potest prohibere, quievit, furti agere potest. at si potuit prohibere nec prohibuit, nihilo minus furti aget: et hoc modo patronus quoque liberto et is, cuius magna verecundia ei, quem in praesentia pudor ad resistendum impedit, furtum facere solet.

208. Potes agere depositi cum eo, qui [(16. 3) 34] tibi non aliter quam nummis a te acceptis depositum reddere voluerit, quamvis sine mora et incorruptum reddiderit.

LIBER III.

? ?

209. Si quis eundem hominem uxori [(40. 7) 42] suae legaverit et, cum ea nupsisset, liberum esse iusserit et ea ex lege[5] nupserit, liber fiet is homo.

210. Si colonus tuus vi deiectus est, [(43. 16) 20] ages unde vi interdicto. idem si inquilinus tuus vi deiectus fuerit. *PAULUS:* idem dici potest de coloni colono, item inquilini inquilino.

LIBER IV.

? ?

211. Si eius fundi, quem alienum possi- [(6. 1) 78] deres, fructum non coegisti, nihil eius fundi fructuum nomine te dare oportet. *PAULUS:*[1] immo quaeritur: huius fructus idcirco factus est, quod is eum suo nomine perceperit? perceptionem fructus accipere debemus non si perfecti collecti, sed etiam coepti ita percipi, ut terra continere se fructus desierint: veluti si olivae uvae lectae, nondum autem vinum oleum ab aliquo factum sit: statim enim ipse accepisse fructum existimandus est.

212. Quemadmodum urba- [(33. 10) 12 = (33. 9) 4 § 5] nus servus et rusticus distinguitur non loco, sed genere usus, ita urbana penus et supellex ad usum urbanum, non ad locum urbanum aut peregrinum dirigenda est, multumque interest, penus et supellex ea quae in urbe sit an urbana legetur vel promittatur.

213. Si quid bello captum est, in praeda [(49. 15) 28] est, non postliminio redit. *PAULUS:* immo si in bello captus pace facta domum refugit, deinde renovato bello capitur, postliminio redit ad eum, a quo priore bello captus erat, si modo non convenerit in pace, ut captivi redderentur.

214. [2]Si qua poena est, multa est: si [(50. 16) 244] qua multa est, poena est. *PAULUS:* utrumque eorum falsum est. namque harum rerum dissimilitudo ex hoc quoque apparet, quod de poena provocatio non est: simul atque enim victus quis est eius maleficii, cuius poena est statuta, statim ea debetur. at multae provocatio est, nec ante debetur, quam aut non est provocatum aut provocator victus est: nec aliter quam si is dixit, cui dicere licet. ex hoc quoque earum rerum dissimilitudo apparere poterit, quia poenae certae singulorum peccatorum sunt, multae contra, quia eius iudicis potestas est, quantam dicat, nisi cum lege est constitutum quantam dicat.

LIBER V.

? ?

215. Si traiecticiae pecuniae poena (uti [(22. 2) 9] solet) promissa est, quamvis eo die, qui primus solvendae pecuniae fuerit, nemo vixerit, qui eam pecuniam deberet, tamen perinde committi poena potest, ac si fuisset heres debitoris.

216. Si quid est, quod pupillus agendo [(26. 8) 22] tutorem suum liberaturus est, id ipso tutore auctore agi recte non potest.

217. Si quid est subreptum, id usucapi [(41. 3) 49] non potest, antequam in domini potestatem pervenerit. *PAULUS:* immo forsitan et contra: nam si id, quod mihi pignori dederis, subripueris, erit ea res furtiva facta: sed simul atque in meam potestatem venerit, usucapi poterit.

218. Si ego tibi acceptum feci, nihilo [(46. 4) 23] magis ego a te liberatus sum. *PAULUS:* immo cum locatio conductio, emptio venditio conventione facta est et nondum res intercessit, utrimque per acceptilationem, tametsi ab alterutra parte dumtaxat intercessit, liberantur obligatione.

LIBER VI.[3]

[*De adquirendo rerum dominio et rei vindicatione*].

219. Si hominem a me petieris et is post [(6. 1) 79] litem contestatam mortuus sit, fructus quoad is vixerit

1) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 32. 2) mancipaverit *Lab.* 3) mancipatio *Lab.* 4) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 40—42. 5) *sc. Iulia.*

1) *Ad Pauli notam cf. fr.* 251. 2) *cf. Ulp.* 3 *ad l. Iul. et P.* (50. 16) 131 § 1. 3) *cf. Pomp. ad Sab. lib.* 30—32.

aestimari oportet. PAULUS: ita id verum esse puto, si non prius is homo in eam valetudinem inciderit, propter quam operae eius inutiles factae sunt: nam ne si vixisset quidem in ea valetudine, fructus eius temporis nomine aestimari conveniret.

220. Si epistulam tibi misero, non erit [(41. 1) 65] ea tua, antequam tibi reddita fuerit. PAULUS: immo contra: nam si miseris ad me tabellarium tuum et ego rescribendi causa litteras tibi misero, simul atque tabellario tuo tradidero, tuae fient. idem accidet in his litteris, quas tuae dumtaxat rei gratia misero, veluti si petieris a me, uti te alicui commendarem, et eas commendaticias tibi misero litteras. 1 Si qua insula in flumine propria tua est, nihil in ea publici est. PAULUS: immo in eo genere insularum ripae flumini et litora mari proxima publica sunt, non secus atque in continenti agro idem iuris est. 2 Si qua insula in flumine publico proxima tuo fundo nata est, ea tua est. PAULUS: videamus ne hoc falsum sit de ea insula, quae non ipsi alveo fluminis cohaeret, sed virgultis aut alia qualibet levi materia ita sustinetur in flumine, ut solum eius non tangat, atque ipsa movetur: haec enim propemodum publica atque ipsius fluminis est insula. 3 PAULUS: Si insula in flumine nata tua fuerit, deinde inter eam insulam et contrariam ripam alia insula nata fuerit, mensura eo nomine erit instruenda a tua insula, non ab agro tuo, propter quem ea insula tua facta fuerit: nam quid interest, qualis ager sit, cuius propter propinquitatem posterior insula cuius sit quaeratur? 4 LABEO *libro eodem* Si id quod in publico innatum aut aedificatum est, publicum est, insula quoque, quae in flumine publico nata est, publica esse debet.

221. PAULUS: si quis statuam in muni- [(44. 1) 23] cipio ea mente posuit, ut ea municipii esset, et eam petere vult, excludi eum oportet praescriptione in factum data.

222. Si postliminio redisti, nihil, dum [(49. 15) 29] in hostium potestate fuisti, usucapere potuisti. PAULUS: immo si quid servus tuus peculii nomine, dum in eo statu esses, possederit, id eo quoque tempore usucapere poteris, quoniam eas res etiam inscientes usucapere solemus. et eo modo etiam hereditas nondum nato postumo aut nondum adita augeri per servum hereditarium solet.

? ?

223. Si de dote promissa agitur, non [(23. 3) 84] oportet in quantum facere potest condemnari eum qui promisit. PAULUS: immo quod ad extraneum attinet, semper hoc verum est. ceterum si manente adfinitate dotem promissam gener a socero petit, utique in quantum facere potest socer condemnabitur. si dirempto matrimonio petitur, ex causa et persona id tribuendum puto: quid enim si socer specie futurae dotis induxerit generum et cum sciret se praestare dotem non posse, id egerit, ut genero insidiaretur?

224. Si debitor tuus non vult a te [(46. 3) 91] liberari et praesens est, non potest invitus a te solvi. PAULUS: immo debitorem tuum etiam praesentem etiam invitum liberare ita poteris supponendo, a quo debitum novandi causa stipuleris: quod etiamsi acceptum non feceris, tamen statim, quod ad te attinet, res peribit: nam et petentem te doli mali praescriptio excludet.

LIBER VII.

[*De aqua pluvia arcenda*].[1]

225. [2]Si arbiter animadvertere debeat, [(22. 3) 28] an operis facti memoria exstet, hoc ei quaerendum est, an aliquis meminerit id opus factum esse. PAULUS: immo cum in arbitrio quaeritur, memoria facti operis exstet nec ne, non hoc quaeritur, num aliquis meminerit, quo die aut quo consule factum sit, sed num hoc aliquo modo probari possit, quando id opus factum sit, et hoc ita, quod Graece dici solet ἐν πλάτει (enim potest hoc memoria non teneri intra annum): puta factum, cum interim nemo sit eorum, qui meminerit, quibus consulibus id viderit, sed cum omnium haec est opinio nec audisse nec vidisse, cum id opus fieret, neque ex eis audisse, qui vidissent aut audissent: et hoc infinite similiter susum versum accidet, cum memoria operis facti non exstaret.

LIBER VIII.

[*De postliminio*].[3]

226. Si id, quod nostrum hostes cepe- [(49. 15) 30] runt, eius generis est, ut postliminio redire possit: simul atque ad nos redeundi causa profugit ab hostibus et intra fines imperii nostri esse coepit, postliminio redisse existimandum est. PAULUS: immo cum servus civis nostri ab hostibus captus inde aufugit et vel in urbe Roma ita est, ut neque in domini sui potestate sit neque ulli serviat, nondum postliminio redisse existimandum est.

EX GENUINI OPERIS LIBRIS INCERTIS.

227. Ulp. 48 ad Sab. *Accepto liberare ser-* [(46. 4) 8 § 2] *vus communis alterum ex dominis etiam ab altero domino potest: id enim et Labeoni placuit. denique libro pithanon scripsit, si a Primo domino Secundo socio domino suo stipulatus fuerit, posse Secundum accepto rogare et per acceptilationem Primum liberare, quem ipse obligaverat: sic fieri, ut per unum atque eundem servum et constituatur et tollatur obligatio.*

228. Pomp. 16 epistul. *Apud Labeonem* [(50. 16) 246 pr.] *pithanon ita scriptum est: exhibet, qui praestat eius de quo agitur praesentiam.*

POSTERIORUM LIBRI.[4]

LIBER IV.

229. Ulp. 7 ad Sab. . . . *si duos ex* [(28. 5) 13 §5—7] *asse heredes scripserit, alios ex duodecim unciis, an aeque distributio fiat, apud Labeonem libro quarto posteriorum quaeritur. et putat Labeo et illos ex semisse et hos, qui ex duodecim unciis scripti sunt, ex semisse heredes fore,* 6 *cui sententiae adsentiendum puto. Sed si duos ex asse heredes instituerit, tertium autem ex dimidia et sexta, eodem libro Labeo ait in viginti uncias assem dividendum, octo laturum ex dimidia et sexta scriptum, illos duos duo-*

---

1) *cf. Pomp. ad Sab. lib.* 34. 2) *cf. Labeo* (39. 3) 2 § 8. 3) *cf. Pomp.* 36 *ad Sab.* (49. 15) 20. 4) *non minus quadraginta,* v. *Gell.* 13, 10 § 2: sunt adeo libri post mortem eius editi, qui posteriores inscribuntur, quorum librorum tres continui, tricensimus octavus et tricensimus nonus et quadragensimus, pleni sunt id genus rerum ad enarrandam et inlustrandam linguam Latinam conducentium. *Rerum ordinem incepisse a testamentis et legatis ex his, quae supersunt, suspicari licet.*

7 *decim. Apud eundem refertur: 'Titius ex parte tertia', deinde asse expleto 'idem ex parte sexta': in quattuordecim uncias hereditatem dividendam Trebatius ait.*

230. † Ulp. ibid. *Item quod Sabinus* [(28. 5) 17 pr. § 1. 4] *ait, si cui pars adposita non est, excutiamus. duos ex quadrantibus heredes scripsit, tertium sine parte: quod* 1 *assi deest, feret: hoc et Labeo. Unde idem*[1] *tractat, si duos ex undecim, duos sine parte scripsit, mox unus ex his, qui sine parte fuerunt, repudiaverit, utrum omnibus semuncia an ad solum sine parte scriptum pertineat: et variat.*

4 *Sed si expleto asse duo sine partibus scribantur, utrum in singulos asses isti duo an in unum assem coniungantur, quaeritur. et putat Labeo, et verius est, in unum assem venire.*

231. Ulp. ibid. *Quod si quis dupun-* [(28. 5) 17 § 5] *dium distribuit et tertium sine parte instituit, hic non in alium assem, sed in trientem venit, ut Labeo quarto posteriorum scripsit, nec Aristo vel Aulus*[2] *(utpote probabile) notant.*

*

v. Iavolen. fr. 205. [(40. 12) 42]

LIBER IX.

232. Ulp. 22 ad Sab. . . . *Aristo notat etiam* [(33. 9) 3 § 1. 2. 3] *quae esui potuique non sunt contineri legato [penore sc.], ut puta ea, in quibus esse solemus, oleum forte, garum* 2 *muriam mel ceteraque his similia. Plane inquit, si penus esculenta legetur, Labeo libro nono posteriorum scribit nihil eorum cedere, quia non haec esse, sed per ea solemus.* 3 . . . *mella certe semper esculentae penui cedere, lacertas quoque cum muria sua contineri nec Labeo negavit.*

LIBER XXXVII.

233. Ulp. 11 ad edict. *Labeo libro trigen-* [(4. 3) 9 § 3] *simo septimo posteriorum scribit, si oleum tuum quasi suum defendat Titius, et tu hoc oleum deposueris apud Seium, ut is hoc venderet et pretium servaret, donec inter vos deiudicetur cuius oleum esset, neque Titius velit iudicium accipere: quoniam neque mandati neque sequestraria Seium convenire potes nondum impleta condicione depositionis, de dolo adversus Titium agendum.*

LIBER XXXVIII.[3]

234. Paul. lib. sing. de iud. publ. *Labeo* [(48. 13) 11 § 2. 3. 6] *libro trigensimo octavo posteriorum peculatum definit pecuniae publicae aut sacrae furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit, et ideo aedituum in his, quae ei tra-* 3 *dita sunt, peculatum non admittere. Eodem capite inferius scribit non solum pecuniam publicam, sed etiam privatam crimen peculatus facere, si quis quod fisco*[4] *debetur simulans se fisci*[5] *creditorem accepit, quamvis privatam pecuniam abstulerit.*

6 *Eum, qui pecuniam publicam in usus aliquos retinuerit nec erogaverit, hac lege teneri Labeo libro trigensimo octavo posteriorum scripsit. cum eo autem, qui, cum provincia abiret, pecuniam, quae penes se esset, ad aerarium professus retinuerit, non esse residuae pecuniae actionem, quia eam privatus fisco*[4] *debeat, et ideo inter debitores eum ferri: eamque ab eo is, qui hoc imperio utitur, exigeret, id est pignus capiendo, corpus retinendo, multam dicendo.*

---

1) *i. e. Labeo?* 2) Iavolenus (*iauol.*) *scr.?* 3) *v. p.* 534 *n.* 4. 4) populo *Lab.* 5) aerarii *Lab.*

EX LIBRIS INCERTIS.

235. Ulp. 17 ad Sab. [*Maritus, cui* [(7. 8) 2 § 1, 4 pr.] *domus usus relictus est,*] *an etiam inquilinum recipere possit, apud Labeonem memini tractatum libro posteriorum, et ait Labeo eum, qui ipse habitat, inquilinum posse recipere: idem et hospites et libertos suos: ceterum sine eo ne hos quidem habitare posse.*

236. Paul. 3 ad Sab. *Si procurator tuus* [(12. 6) 6 pr. § 1] *indebitum solverit et tu ratum non habeas, posse repeti Labeo libris posteriorum scripsit.*

1 *Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit et dominus ratum non habeat, posse repeti.*

237. Paul. 32 ad Sab. *Labeo autem poste-* [(17. 2) 65 § 5] *riorum libris scripsit, si renuntiaverit societati unus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione: nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio iudicio.*

238. Marcian. 4 regul. *Labeo libro posterio-* [(18. 1) 45] *rum scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit.*

239. Nerat. 6 membr. *Labeo in libris poste-* [(39. 2) 47] *riorum scribit binarum aedium dominum utrisque porticum superposuisse inque eam aditu ex alteris aedibus dato alteras aedes servitute oneris porticus servandae imposita vendidisse: totam porticum earum aedium esse, quas retinuisset, cum per longitudinem utriusque domus extensa esset transversae contignationi, quae ab utraque parte parietibus domus, quae venisset, sustineretur.*

240. Pomp. 7 ex Plaut. [1]*Labeo libro poste-* [(40. 7) 21] *riorum ita refert:* 'Calenus dispensator meus, si rationes diligenter tractasse videbitur, liber esto suaque omnia et centum habeto'. diligentiam desiderare eam debemus, quae domino, non quae servo fuerit utilis. erit autem ei diligentiae coniuncta fides bona non solum in rationibus ordinandis, sed etiam in reliquo reddendo. et quod ita scriptum est 'videbitur', pro hoc accipi debet 'videri poterit': sic et verba legis duodecim tabularum veteres interpretati sunt 'si aqua pluvia nocet', id est 'si nocere poterit'. et si quaereretur, cui eam diligentiam probari oporteat, heredum arbitratum viri boni more agentium sequi debebimus, veluti si is, qui certam pecuniam dedisset, liber esse iussus est, non adscripto eo, cui si dedisset, eo modo poterit liber esse, quo posset, si ita fuisset scriptum 'si heredi dedisset'.

POSTERIORUM A IAVOLENO EPITOMATORUM LIBRI X.

v. Iavoleni libros ex posterioribus Labeonis (p. 299 sq.).

RESPONSORUM LIBRI.

LIBER XV.

241. Ulp. 18 ad edict. . . . *si quis* [Coll. 12, 7 § 3 = (9. 2) 27 § 8] *insulam voluerit meam*[2] *exurere et ignis etiam ad vicini*

---

1) *cf.* (40. 4) 8. 2) meam *om. coll.*

insulam pervenerit, Aquilia tenebitur etiam[1] *vicino: non minus etiam inquilinis tenebitur*[2] *ob res eorum exustas, et ita Labeo libro responsorum XV refert.*

LABEO LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

242. Paul. 11 quaest. *Quaesitum est, si tibi* (1.7) 34 *filius in adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium puta eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit. et Labeo putat nullam esse actionem: nec enim moribus nostris convenit filium temporalem habere.*

243. Ulp. 1 ad l. Iul. et P. . . . *Labeo scribit* (1.9) 7 § 1 *etiam eum, qui post mortem patris senatoris natus sit, quasi senatoris filium esse.*

244. Paul. 2 ad edict. . . . *si is, qui mandavit* (2.1) 6 *iurisdictionem, decesserit, antequam res ab eo, cui mandata est iurisdictio, geri coeperit, solvi mandatum Labeo ait, sicut in reliquis causis.*

v. fr. 9. (2.3) 1 § 3
v. fr. 18. (2.4) 4 § 3
v. fr. 19. (2.4) 11
v. fr. 24. (2.9) 1 § 1
v. fr. 184. (2.11) 2 § 4
v. fr. 186. (2.11) 9 § 1
v. fr. 11. (2.13) 1 § 1
v. fr. 12. (2.13) 4 § 2
v. fr. 13. (2.13) 6 § 3
v. fr. 14. (2.14) 2 pr.
v. fr. 15. (2.14) 7 § 10. 14
v. fr. 16. (2.14) 25 § 1
v. fr. 17. (2.14) 27 pr.
v. fr. 20. (3.1) 1 § 5
v. fr. 21. (3.2) 2 § 5
v. fr. 22. (3.2) 4 § 4
v. fr. 23. (3.2) 8
v. fr. 26. (3.3) 33 pr.
v. fr. 27. (3.3) 43 § 6
v. fr. 28. (3.5) 3 § 5. 9
v. fr. 29. (3.5) 5 § 5. 6. 8
v. fr. 30. (3.5) 9 § 1

245. Paul. 2 ad Nerat. (9 ad edict.?) *Si libero* (3.5) 18 § 2 *homini, qui bona fide mihi serviebat, mandem, ut aliquid agat, non fore cum eo mandati actionem Labeo ait, quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili.*

v. fr. 31. (4.2) 5
v. fr. 32. (4.2) 9 pr.
v. fr. 33. (4.2) 14 § 6. 9
v. fr. 34. (4.3) 1 § 2. 6
v. fr. 35. (4.3) 7 § 3. 6. 7
v. fr. 38. 39. (4.3) 11 § 1, 13 § 1
v. fr. 37. (4.3) 20 pr.
v. fr. 40. (4.3) 21
v. fr. 41. (4.4) 13 § 1
v. fr. 42. (4.4) 16 § 1
v. fr. 43. (4.4) 45 pr.
v. fr. 44. (4.6) 9
v. fr. 45. (4.6) 13 pr.
v. fr. 46. (4.6) 17 § 1
v. fr. 47. (4.6) 22 § 2
v. fr. 48. (4.6) 26 § 4. 6
v. fr. 49. (4.6) 28 § 3. 4
v. fr. 52. (4.8) 3 pr.
v. fr. 8. (4.8) 7 pr.
v. fr. 53. (4.8) 15
v. fr. 54. (4.8) 17 § 1
v. fr. 55. (4.8) 19 pr.
v. fr. 56. (4.8) 25 pr. § 2
v. fr. 57. (4.8) 27 § 1
v. fr. 58. (4.9) 1 § 4
v. fr. 59. (4.9) 3 § 1
v. fr. 143. (5.1) 19 § 3
v. fr. 65. (5.3) 18 pr.
v. fr. 66. (5.4) 1 § 4
v. fr. 67. (6.1) 13, 15 pr.
v. fr. 68. (6.1) 19

246. Ulp. 17 ad Sab. *Rei soli, ut puta* (7.1) 7 § 1 *aedium, usu fructu legato quicumque reditus est, ad usufructuarium pertinet quaeque obventiones sunt ex aedificiis, ex areis et ceteris, quaecumque aedium sunt. . . . hac ratione Labeo scribit nec aedificium* = 13 § 7 *licere domino te invito altius tollere, sicut nec areae usu fructu legato potest in area aedificium poni: quam sententiam puto veram.*

247. Ulp. 17 ad Sab. *Arboribus* (7.1) 12 pr. = Vat. 71 *evolsis vel vi ventorum deiectis usque ad usum suum et villae posse usufructuarium ferre Labeo ait: nec materia eum pro ligno usurum, si habeat unde utatur ligno. . . .*

v. fr. 246. (7.1) 13 § 7

248. Ulp. 18 ad Sab. *Et generaliter Labeo* (7.1) 15 § 3 *ait in omnibus rebus mobilibus modum eum [sc. fructuarium] tenere debere, ne sua feritate vel saevitia ea corrumpat: alioquin etiam lege Aquilia eum conveniri.*

249. Ulp. 17 ad Sab. *Si servi usus* (7.1) 21 *cf.* Vat. 71, 2 *fructus sit legatus, quidquid is ex opera sua adquirit vel ex re fructuarii, ad eum pertinet, [sive manci]pio accipiat sive stipuletur sive ei possessio fuerit tradita. si vero heres institutus sit vel legatum acceperit, Labeo distinguit, cuius gratia vel heres instituitur vel legatum acceperit.*

250. Ulp. ibid. *Dies autem usus* Vat. 60 *cf.* (7.3) 1 § 2 *fructus [item usus non prius cedet quam adita heredi]tate. et Labeo quidem putabat etiam a[nte aditam eam diem eius cedere ut reliquorum] legatorum . . .*

251. Paul. 3 ad Sab. *Si fructuarius messem* (7.4) 13 *fecit et decessit, stipulam, quae in messe iacet, heredis eius esse Labeo ait, spicam, quae terra teneatur, domini fundi esse fructumque percipi spica aut faeno caeso aut uva adempta aut excussa olea, quamvis nondum tritum frumentum aut oleum factum vel vindemia coacta sit.*

252. Ulp. 18 ad Sab. *Si fundo fructuario* (7.6) 1 pr. *servitus debeatur, Marcellus libro octavo apud Iulianum Labeonis et Nervae sententiam probat existimantium servitutem quidem eum vindicare non posse, verum usum*

1) etiam] lege *coll.* 2) tenebitur *om. coll.*

fructum vindicaturum ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui.

253. Ulp. 17 ad Sab. [1] *Si usus fundi sit* (7. 8) 10 § 4 *relictus, minus utique esse quam fructum longeque nemo dubitat. sed quid in ea causa sit, videndum. et Labeo ait habitare eum in fundo posse dominumque prohibiturum illo venire: sed colonum non prohibiturum nec familiam, scilicet eam, quae agri colendi causa illic sit: ceterum si urbanam familiam illo mittat, qua ratione ipse prohibetur, et familiam prohibendam eiusdem rationis est. idem Labeo ait et cella vinaria et olearia eum solum usurum, dominum vero invito eo non usurum.*

254. Ulp. ibid. *Nerva . . . stramentis* (7. 8) 12 § 1. 2 6 *et sarmentis etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum. sed Sabinus et Cassius et Labeo et Proculus hoc amplius etiam ex his quae in fundo nascuntur, quod ad victum sibi suisque sufficiat sumpturum et ex his quae Nerva negavit.*
2 *Sed si pecoris ei usus relictus est, puta gregis ovilis, ad stercorandum usurum dumtaxat Labeo ait, sed neque lana neque agnis neque lacte usurum: haec enim magis in fructu esse.*
6 *Operas autem servi usuarii non locabit neque alii utendo concedet, et ita Labeo: quemadmodum enim concedere alii operas poterit, cum ipse uti debeat? idem tamen Labeo putat, si fundum conduxerit quis, usuarium servum posse ibi operari: quid enim interest, in qua re opera eius utatur?*

255. Gai 7 ad edict. *Sed ipsi servo ancillaeve* (7. 8) 13 *pro opera mercedem imponi posse Labeoni placet.*

256. Paul. 49 ad edict. [2] *Labeo ait talem servi-* (8. 3) 10 *tutem constitui posse, ut aquam quaerere et inventam ducere liceat: nam si liceat nondum aedificato aedificio servitutem constituere, quare non aeque liceat nondum inventa aqua eandem constituere servitutem? et si, ut quaerere liceat,* [3] *cedere possumus, etiam ut inventa ducatur,* [3] *cedi potest.*

257. Pomp. 33 ad Sab. *Ex meo aquae ductu* (8. 3) 24 *Labeo scribit cuilibet posse me vicino commodare.*

v. fr. 162. (8. 5) 2 § 3
v. fr. 69. (8. 5) 4 § 2

258. Ulp. 17 ad edict. *Labeo autem hanc* (8. 5) 6 § 2 *servitutem [sc. oneris ferendi] non hominem debere, sed rem, denique licere domino rem derelinquere scribit.*

259. Pomp. 11 var. lect. *Labeo ait, si is, qui* (8. 6) 17 *haustum habet, per tempus, quo servitus amittitur,*[4] *ierit ad fontem nec aquam hauserit, iter quoque eum amisisse.*

260. Gai. 7 ad edict. . . . *an sues pecu-* (9. 2) 2 § 2 *dum appellatione continentur, quaeritur: et recte Labeoni placet contineri.*

261. Ulp. 18 ad edict. . . . *si inpubes id* (9. 2) 5 § 2 *fecerit [i. e. damnum dederit], Labeo ait, quia furti tenetur, teneri et Aquilia eum.*

262. Ulp. ibid. . . . *si quis servum aegro-* (9. 2) 7 § 5 *tum leviter percusserit et is obierit, recte Labeo dicit lege Aquilia eum teneri, quia aliud alii mortiferum esse solet.*

263. Ulp. ibid. . . . *si obstetrix medica-* (9. 2) 9 pr. *mentum dederit et inde mulier perierit, Labeo distinguit, ut, si quidem suis manibus supposuit, videatur occidisse: sin vero dedit, ut sibi mulier offerret, in factum actionem dandam.*

264. Ulp. ibid. . . . *si servus, qui magnas* (9. 2) 23 § 4 *fraudes in meis rationibus commiserat, fuerit occisus, de quo quaestionem habere destinaveram, ut fraudium participes eruerentur, rectissime Labeo scribit tanti aestimandum, quanti mea intererat fraudes servi per eum commissas detegi, non quanti noxa eius servi valeat.*

265. Ulp. ibid. . . . *si tectori locaveris* (9. 2) 27 § 35 *laccum vino plenum curandum et ille eum pertudit, ut vinum sit effusum, Labeo scribit in factum agendum.*

266. Ulp. ibid. . . . *Labeo scribit, si, cum vi* (9. 2) 29 § 3 *ventorum navis impulsa esset in funes anchorarum alterius et nautae funes praecidissent, si nullo alio modo nisi praecisis funibus explicare se potuit, nullam actionem dandam. idemque Labeo et Proculus et circa retia piscatorum, in quae navis piscatorum incideret, aestimarunt. plane si culpa nautarum id factum esset, lege Aquilia agendum. sed ubi damni iniuria agitur ob retia, non piscium, qui ideo capti non sunt, fieri aestimationem, cum incertum fuerit, an caperentur. idemque et in venatoribus et in aucupibus probandum.*

v. fr. 63. (9. 3) 5 § 4
v. fr. 64. (9. 3) 6 § 1
v. fr. 61. (9. 4) 24
v. fr. 62. (9. 4) 26 § 5

267. Ulp. 19 ad edict. . . . *Labeo scribit* (10. 2) 4 § 3 *vendita hereditate tabulas testamenti descriptas deponi oportere: heredem enim exemplum debere dare, tabulas vero authenticas ipsum retinere aut in aede deponere.*

268. Ulp. ibid. . . . *Labeo scribit, si unus* (10. 2) 22 pr. *heredum thensaurum relictum a testatore effodit, familiae erciscundae iudicio eum teneri, etsi cum extraneo conscio partitus sit.*

269. Ulp. ibid. *Sicut autem ipsius rei* (10. 3) 4 § 3 *divisio venit in communi dividundo iudicio, ita etiam praestationes veniunt: et ideo si quis impensas fecerit, consequatur. sed si non cum ipso socio agat, sed cum herede socii, Labeo recte existimat impensas et fructus a defuncto perceptos venire.*

270. Ulp. ibid. *Si quis in communem* (10. 3) 6 § 6. 7 *locum mortuum intulerit, an religiosum fecerit videndum. et sane ius quidem inferendi in sepulchrum unicuique in solidum competit, locum autem purum alter non potest facere religiosum. Trebatius autem et Labeo quamquam putant non esse locum religiosum factum, tamen putant* 7 *in factum agendum. Si damni infecti in solidum pro aedibus caveris, Labeo ait communi dividundo iudicium tibi non esse, cum necesse tibi non fuerit in solidum cavere, sed sufficere pro parte tua.*

271. Paul. 6 ad Sab. *Aquarum iter in* (10. 3) 19 § 4 *iudicium communi dividundo non venire Labeo ait: nam aut ipsius fundi est et ideo in iudicium non venit, aut separatum a fundo, divisum tamen aut mensura aut temporibus.*

v. fr. 70. (10. 4) 7 § 7
v. fr. 71. (10. 4) 11 § 1

272. Pomp. 18 ad Sab. *Thensaurus meus* (10. 4) 15 *in tuo fundo est nec eum pateris me effodere: cum eum loco non moveris, furti quidem aut ad exhibendum eo nomine agere recte non posse me Labeo ait, quia neque possideres cum neque dolo feceris quo minus possideres,*

1) *Ad fr.* 253 *sqq. cf. fr.* 235. 2) *cf. fr.* 193. 3) in iure *ius.?* 4) tempus quo amittitur] biennium *Pomp.*

utpote cum fieri possit, ut nescias eum thensaurum in tuo fundo esse. non esse autem iniquum iuranti mihi non calumniae causa id postulare vel interdictum vel iudicium ita dari, ut, si per me non stetit, quo minus damni infecti tibi operis nomine caveatur, ne vim facias mihi, quo minus eum thensaurum effodiam tollam exportem.

273. Ulp. 25 ad edict. *Ossa quae ab alio* [(11.7) 8 pr.] *illata sunt vel corpus an liceat domino loci effodere vel eruere sine decreto pontificum seu iussu principis, quaestionis est: et ait Labeo exspectandum vel permissum pontificale seu iussionem principis, alioquin iniuriarum fore actionem adversus eum qui eiecit.*

v. *fr.* 74. [(11.7) 14 § 3.12.13.15.16]

v. *fr.* 75. [(11.7) 32 § 1]

274. Cels. 6 digest. *Labeo ait,* [(12.1) 42 § 1 = (45.1) 67 § 1] *cum decem dari curari stipulatus sis, ideo non posse te decem dare oportere intendere, quia etiam reum locupletiorem dando promissor liberari possit: quo scilicet significat non esse cogendum eum accipere iudicium, si reum locupletem offerat.*

275. Pomp. lib. sing. regul. *Labeo etiam* [(12.2) 41] *absenti et ignoranti iurisiurandi gratiam fieri posse respondit: sed et per epistulam gratia iurisiurandi fieri potest.*

276. Pomp. 22 ad Sab. *Cum servus tuus* [(12.4) 15] *in suspicionem furti Attio venisset, dedisti eum in quaestionem sub ea causa, ut, si id repertum in eo non esset, redderetur tibi: is eum tradidit praefecto vigilum quasi in facinore deprehensum: praefectus vigilum eum summo supplicio adfecit. ages cum Attio dare eum tibi oportere, quia et ante mortem dare tibi eum oportuerit. Labeo ait posse etiam ad exhibendum agi, quoniam fecerit quo minus exhiberet.*

277. Ulp. 26 ad edict. . . . *quod meretrici* [(12.5) 4 § 3] *datur, repeti non potest, ut Labeo et Marcellus scribunt, sed nova ratione, non ea, quod utriusque turpitudo versatur, sed solius dantis: illam enim turpiter facere, quod sit meretrix, non turpiter accipere, cum sit meretrix.*

v. *fr.* 236. [(12.6) 6 § 1]

v. *fr.* 76. [(13.4) 2 § 8]

v. *fr.* 77. [(13.5) 3 § 2]

v. *fr.* 60. [(13.5) 27]

v. *fr.* 78. [(13.6) 1 § 1]

v. *fr.* 79. [(13.6) 5 § 12.14]

v. *fr.* 80. [(13.6) 17 § 5]

278. Pomp. 18 ad Sab. *Si quasi recepturus* [(13.7) 3] *a debitore tuo comminus pecuniam reddidisti ei pignus isque per fenestram id misit excepturo eo, quem de industria ad id posuerit, Labeo ait furti te agere cum debitore posse et ad exhibendum.*

279. Paul. 34 ad edict. *Si navis a piratis* [(14.2) 2 § 3] *redempta sit, Servius Ofilius Labeo omnes conferre debere aiunt: quod vero praedones abstulerint, eum perdere cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.*

v. *fr.* 81. [(14.3) 5 § 2.7—10]

v. *fr.* 82. [(14.4) 5 § 7.13]

v. *fr.* 83. [(14.4) 7 § 4]

v. *fr.* 84. [(14.4) 9 § 2]

v. *fr.* 85. [(15.1) 3 § 1.12]

v. *fr.* 86. [(15.1) 6]

v. *fr.* 87. [(15.1) 7 § 5]

v. *fr.* 88. [(15.1) 43]

v. *fr.* 89. [(15.2) 1 § 10]

v. *fr.* 90. [(15.3) 1 § 1]

v. *fr.* 91. [(15.3) 3 § 3—6]

v. *fr.* 92. [(15.3) 7 § 3.4]

v. *fr.* 93. [(15.4) 1 § 9]

v. *fr.* 148. [(16.2) 13]

v. *fr.* 94. [(16.3) 1 § 14.38.41]

v. *fr.* 95. [(17.1) 8 pr. § 1]

v. *fr.* 96. [(17.1) 10 § 8—10]

v. *fr.* 97. [(17.1) 22 § 10]

280. Pomp. 13 ad Sab. *Socium, qui in eo,* [(17.2) 60] *quod ex societate lucri faceret, reddendo moram adhibuit, cum ea pecunia ipse usus sit, usuras quoque eum praestare debere Labeo ait, sed non quasi usuras, sed quod socii intersit moram eum non adhibuisse: sed si aut usus ea pecunia non sit aut moram non fecerit, contra esse: item post mortem socii nullam talem aestimationem ex facto heredis faciendam, quia morte socii dirimatur* 1 *societas. Socius cum resisteret communibus servis venalibus ad fugam erumpentibus, vulneratus est: impensam, quam in curando se fecerit, non consecuturum pro socio actione Labeo ait, quia id non in societatem, quamvis propter societatem inpensum sit, sicuti si propter societatem eum heredem quis instituere desisset aut legatum praetermisisset aut patrimonium suum neglegentius administrasset: nam nec compendium, quod propter societatem ei contigisset, veniret in medium, veluti si propter societatem heres fuisset institutus aut quid ei donatum esset.*

281. Paul. 32 ad edict. *Item bonis a* [(17.2) 65 § 1.2] *creditoribus venditis unius socii distrahi societatem Labeo*[1] 2 *ait. Si in rem certam emendam conducendamve coita sit societas, tunc etiam post alicuius mortem quidquid lucri detrimentive factum sit, commune esse Labeo*[1] *ait.*

282. Paul. 5 ad Sab. *Labeo scripsit ob-* [(18.1) 21] *scuritatem pacti nocere potius debere venditori qui id dixerit quam emptori, quia potuit re integra apertius dicere.*

283. Paul. 33 ad edict. *Si in emptione fundi* [(18.1) 34 pr.] *dictum sit accedere Stichum servum neque intellegatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio venditor senserit, nihilo minus fundi venditionem valere constat: sed Labeo ait eum Stichum deberi, quem venditor intellexerit.*

v. *fr.* 36. [(18.1) 50]

284. Ulp. 28 ad Sab. *Item quod* [(18.2) 11 § 1, 13 pr.] *Sabinus ait, si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam, ita demum verum est, si variis pretiis partes suas distraxerunt.*

Ulp. ibid. *Celsus quoque libro octavo digestorum refert Mucium Brutum Labeonem quod Sabinum existimare.*

285. Paul. 5 ad Sab. . . . *si emptor alium* [(18.2) 14 § 1] *non idoneum subiecit eique fundus addictus est, non video, inquit, quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio*

---

1) *posteriorum libris?* v. *fr.* 237.

et vera postea subsecuta sit. sed verum est venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua intersit id non esse factum, per quam actionem et fructus, quos prior emptor perceperit et quo deterior res culpa vel dolo malo eius facta sit, recipiet venditor. et ita Labeoni et Nervae placet.

v. Iavolen. fr. 200. (18.4) 2 § 17

286. Ulp. 28 ad Sab. *Si dolium signatum* (18.6) 1 § 2 *sit ab emptore, Trebatius ait traditum id videri: Labeo contra, quod et verum est: magis enim ne summutetur, signari solere, quam ut traditum videatur.*

287. Pomp. 31 ad Q. Muc. . . . [1]*si per* (18. 6) 18 *venditorem et emptorem mora fuerit, Labeo quidem scribit emptori potius nocere quam venditori moram adhibitam.*

288. Pomp. 9 ad Sab. *Si vas aliquod mihi* (19.1) 6 § 4 *vendideris et dixeris certam mensuram capere vel certum pondus habere, ex empto tecum agam, si minus praestes. sed si vas mihi vendideris ita, ut adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, praestabis mihi: si vero non id actum sit, ut integrum praestes, dolum malum dumtaxat praestare te debere. Labeo contra putat et illud solum observandum, ut nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum praestari debeat.*

289. Ulp. 32 ad edict. *Redhibitionem quo-* (19. 1) 11 § 3.5 *que contineri empti iudicio et Labeo et Sabinus putant et nos probamus.*

5 *Si quis virginem se emere putasset, cum mulier venisset, et sciens errare eum venditor passus sit, redhibitionem quidem ex hac causa non esse, verum tamen ex empto competere actionem ad resolvendam emptionem [Labeo et Sabinus putant?], et pretio restituto mulier reddatur.*

290. Ulp. ibid. *Praeterea ex ven-* (19.1) 13 § 22—24 *dito agendo consequetur etiam sumptus, qui facti sunt in re distracta, ut puta si quid in aedificia distracta erogatum est: scribit enim Labeo et Trebatius esse ex vendito hoc nomine actionem. idem et si in aegri servi curationem impensum est ante traditionem aut si quid in disciplinas, quas verisimile erat etiam emptorem velle impendi. hoc amplius Labeo ait et si quid in funus mortui servi impensum sit, ex vendito consequi oportere, si modo* 23 *sine culpa venditoris mortem obierit. Item si convenerit, cum res veniret, ut locuples ab emptore reus* 24 *detur, ex vendito agi posse, ut id fiat. Si inter emptorem praediorum et venditorem convenisset, ut, si ea praedia emptor heresve eius pluris vendidisset, eius partem dimidiam venditori praestaret et heres emptoris pluris ea praedia vendidisset, venditorem ex vendito agendo partem eius, quo pluris vendidissel, consecuturum.*

291. Ulp. ibid. [2]*Labeo generaliter scribit* (19.1) 17 § 7 *ea, quae perpetui usus causa in aedificiis sunt, aedificii esse, quae vero ad praesens, non esse aedificii.*

292. Paul. 2 quaest. *Si duorum fundorum* (19. 1) 42 *venditor separatim de modo cuiusque pronuntiaverit et ita utrumque uno pretio tradiderit,*[3] *et alteri aliquid desit, quamvis in altero exsuperet, forte si dixit unum centum iugera, alterum ducenta habere, non proderit ei, quod in altero ducenta decem inveniuntur, si in altero decem desint. et de his ita apud Labeonem relatum est.*

293. Ulp. 32 ad edict. *Inter conductorem* (19.2) 11 § 4 *et locatorem convenerat, ne in villa urbana faenum componeretur: composuit: deinde servus igne illato succendit. ait Labeo teneri conductorem ex locato, quia ipse causam praebuit inferendo contra conductionem.*

294. Ulp. ibid. *Si navicularius onus* (19.2) 13 § 1.7.8 *Minturnas vehendum conduxerit et, cum flumen Minturnense navis ea subire non posset, in aliam navem merces transtulerit eaque navis in ostio fluminis perierit, tenetur primus navicularius? Labeo, si culpa caret, non teneri ait*[1]*: ceterum si vel invito domino fecit vel quo non debuit tempore aut si minus idoneae navi, tunc ex locato agendum.*

7 *Exercitu veniente migravit conductor, dein de hospitio milites fenestras et cetera sustulerunt. si domino non denuntiavit et migravit, ex locato tenebitur: Labeo autem, si resistere potuit et non resistit, teneri ait.*

8 *Si quis mensuras conduxerit easque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse ex locato actionem, si minus, non. quod si aequae sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit aedilis. et ita Labeo et Mela scribunt.*

295. Ulp. ibid. *Si quis dolia vitiosa* (19.2) 19 § 1.4 *ignarus locaverit, deinde vinum effluxerit, tenebitur in id quod interest nec ignorantia eius erit excusata: et ita Cassius scripsit. aliter atque si saltum pascuum locasti, in quo herba mala nascebatur: hic enim si pecora vel demortua sunt vel etiam deteriora facta, quod interest praestabitur, si scisti, si ignorasti, pensionem non petes, et ita Servio Labeoni Sabino placuit.*

4 *Si inquilinus ostium vel quaedam alia aedificio adiecerit, quae actio locum habeat? et est verius quod Labeo scripsit competere ex conducto actionem, ut ei tollere liceat, sic tamen, ut damni infecti caveat, ne in aliquo dum aufert deteriorem causam aedium faciat, sed ut pristinam faciem aedibus reddat.*

v. fr. 98. (19.5) 1 § 1

v. fr. 99. (19.5) 17 § 1

v. fr. 100. (19.5) 19 pr.

296. Ulp. ibid. *Apud Labeonem quae-* (19.5) 20 pr. § 2 *ritur, si tibi equos venales experiendos dedero, ut, si in triduo displicuissent, redderes, tuque desultor in his cucurreris et viceris, deinde emere nolueris, an sit adversus te ex vendito actio.*

2 *Si, cum emere argentum velles, vascularius ad te detulerit et reliquerit et, cum displicuisset tibi, servo tuo referendum dedisti et sine dolo malo et culpa tua perierit, vascularii esse detrimentum, quia eius quoque causa sit missum. certe culpam eorum, quibus custodiendum perferendumve dederis, praestare te oportere Labeo ait.*

297. Ulp. 1 ad edict. aedil. *Labeo*[2] *scribit* (21.1) 1 pr. *edictum aedilium curulium de venditionibus rerum esse tam earum quae soli sint quam earum quae mobiles aut se moventes.*

298. Ulp. ibid. *Apud Labeonem* (21.1) 17 § 12.14.15 *et Caelium quaeritur, si quis in asylum confugerit aut eo se conferat, quo solent venire qui se venales postulant, an fugitivus sit.*

14 *Erronem ita definit Labeo pusillum fugitivum esse, et ex diverso fugitivum magnum erronem esse.*

---

1) *v. Iavolen.* (5 *poster. Lab.*) *fr.* 209 *pr. Iavolen. fr.* 215. 2) *v. fr.* 388. 3) mancipio dederit *Paul.*

1) *cf. pithan. fr.* 197 § 1. 2) *Labeo videtur proprios ad edictum aedilium scripsisse commentarios, v. fr.* 297—300, 397—399.

15 *Apud Caelium scriptum est: liberti apud patronum habitantis sic, ut sub una clave tota eius habitatio esset, servus ea mente, ne rediret ad eum, extra habitationem liberti fuit, sed intra aedes patroni, et tota nocte oblituit: videri esse fugitivum Caelius ait. plane si talem custodiam ea habitatio non habuit et in ea cella libertus habitavit, cui commune et promiscuum plurium cellarum iter est, contra placere debere Caelius ait et Labeo probat.*

299. Paul. 11 ad Sab. *Si hominem emptum* (21.1) 47 pr. *manumisisti, et redhibitoriam et quanti minoris denegandam tibi Labeo ait, sicut duplae actio periret.*

300. Pomp. 17 epist. *Labeo scribit, si* (21. 1) 64 *uno pretio plures servos emisti et de uno agere velis, interaestimationem servorum proinde fieri debere, atque ut fieret in aestimationem bonitatis agri, cum ob evictam* 1 *partem fundi agatur. Idem ait, si uno pretio plures servos vendidisti sanosque esse promisisti et pars dumtaxat eorum minus sana sit, de omnibus 'adversus dictum* 2 *promissum' recte agi. Ibidem ait errare et fugere iumentum posse, nec tamen erronem aut fugitivum esse agi posse.*

301. Paul. 33 ad edict. *Servi venditor pe-* (21.2) 5 *culium accessurum dixit. si vicarius evictus sit, nihil praestaturum venditorem Labeo ait, quia sive non fuit in peculio, non accesserit, sive fuerit, iniuriam a iudice emptor passus est: aliter atque si nominatim servum accedere dixisset: tunc enim praestare deberet in peculio eum esse.*

302. Ulp. 80 ad edict. *Si plures mihi in* (21. 2) 51 § 4 *solidum pro evictione teneantur, deinde post evictionem cum uno fuero expertus, si agam cum ceteris, exceptione me esse repellendum Labeo ait.*

303. Pomp. 3 ex Plaut. [1]*Labeo ait, si nemo* (22.2) 2 *sit, qui a parte promissoris interpellari traiecticiae pecuniae possit, id ipsum testatione complecti debere, ut pro petitione id cederet.*

304. Paul. lib. sing. de iur. et facti ign. [2]*Sed* (22.6) 9 § 2.3 *facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa neglegentia obiciatur: quid enim si omnes in civitate sciant, quod ille solus ignorat? et recte Labeo definit scientiam neque curiosissimi neque neglegentissimi hominis accipiendam, verum eius, qui cum eam rem ut diligenter* 3 *inquirendo notam habere possit. Sed iuris ignorantiam non prodesse Labeo ita accipiendum existimat, si iuris consulti copiam haberet vel sua prudentia instructus sit, ut, cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia.*

305. Ulp. 35 ad edict. *Quaesi-* (23.1) 9 = (24.1) 32 § 27 *tum est apud Iulianum, an sponsalia sint, ante duodecimum annum si fuerint nuptiae collatae. et semper Labeonis sententiam probavi existimantis, si quidem praecesserint sponsalia, durare ea, quamvis in domo loco nuptae esse coeperit: si vero non praecesserint, hoc ipso quod in domum deducta est non videri sponsalia facta.*

v. Iavolen. fr. 227 § 3. (23. 3) 18

306. Paul. 35 ad edict. *Si debitor mulieris* (23.3) 41 § 4 *dotem promiserit et mulierem heredem reliquerit, Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset.*

307. Pomp. 14 ad Sab. *Si vir uxori* (24. 1) 29 § 1, 31 pr. § 1 *lanam donavit et ex ea lana vestimenta sibi confecit, uxoris esse vestimenta Labeo ait.* (31) *Sed si vir lana sua vestimentum mulieri confecerit, quamvis id uxori confectum fuerit et uxoris cura, tamen viri esse neque impedire, quod in ea re uxor tamquam lanipendia fuerit et viri* 1 *negotium procurarit. Si uxor lana sua, operis ancillarum viri, vestimenta sui nomine confecit muliebria, et vestimenta mulieris esse et pro operis ancillarum viro praestare nihil debere: sed viri nomine vestimenta confecta virilia*[1] *viri esse, ut is lanae uxori praestet pretium: sed si non virilia*[2] *vestimenta suo nomine mulier confecit, sed ea viro donavit, non valere donationem, cum illa valeat, cum viri nomine confecit: nec umquam operas viri ancillarum aestimari convenit.*

v. fr. 305, *Iavolen. fr.* 226. (24. 1) 32 § 27

308. Pomp. 16 ad Sab. *Etiam filios* (24. 3) 18 pr. *mulieris, qui patri heredes exstiterunt, in id quod facere possunt condemnandos Labeo ait.*

309. Ulp. 33 ad edict. . . . *Labeo probat* (24.3) 22 § 6 *nonnumquam patri denegandam actionem [sc. rei uxoriae], si tam turpis persona patris sit, ut verendum sit, ne acceptam dotem consumat.*

310. Ulp. 7 ad l. Iul. et Pap. *De viro herede-* (24.3) 64 § 9 *que eius lex [sc. Iulia et Papia]*[3] *tantum loquitur: de socero successoribusque soceri nihil in lege scriptum est: et hoc Labeo quasi omissum adnotat.*

311. Ulp. 36 ad Sab. *Inter necessarias in-* (25.1) 1 § 3 *pensas esse Labeo ait moles in mare vel flumen proiectas. sed et si pistrinum vel horreum necessario factum sit, in necessariis impensis habendum ait.*

v. fr. 101. (25. 2) 13

v. fr. 102. (25. 2) 19

312. Ulp. 35 ad edict. *In legitimis et in* (26.4) 5 § 2 *his, qui a magistratibus dantur, quaesitum est, an uni decerni tutela possit. et ait Labeo et uni recte tutelam decerni: posse enim aliquos vel absentes vel furiosos esse.*

313. Ulp. 36 ad edict. . . . *si matrem* (27. 3) 1 § 4. 5 *aluit pupilli tutor, putat Labeo imputare eum posse.* 5 *Sed si munus nuptiale matri pupilli miserit, non eum pupillo imputaturum Labeo scripsit.*

314. Ulp. ibid. . . . *si plus in eum im-* (27.4) 3 pr. *pendit [sc. tutor in pupillum], quam est in facultatibus? videamus an possit hoc consequi. et Labeo scripsit posse.*

v. fr. 50. (27. 6) 2

v. fr. 51. (27.6) 9 § 1

315. Ulp. 3 ad Sab. . . . *spadonem quo-* (28.2) 6 pr. *que posse postumum heredem scribere et Labeo et Cassius scribunt: quoniam nec aetas nec sterilitas ei rei impedimento est.*

316. Ulp. 5 ad Sab. *Si quis ita scripserit:* (28.5) 9 § 14 *'Stichus liber esto et, posteaquam liber erit, heres esto', Labeo, Neratius et Aristo opinantur detracto verbo medio 'postea' simul ei et libertatem et hereditatem competere.*

317. Ulp. 7 ad Sab. *Interdum haec adiectio* (28.5) 13 pr. *'aeque heredes sunto' testatoris voluntatem exprimit, ut puta 'Primus et fratris mei filii aeque heredes sunto': nam haec adiectio declarat omnes ex virilibus partibus institutos, ut et Labeo*[4] *scripsit, qua detracta semissem fratris filii, semissem Primus haberet.*

v. fr. 229. (28.5) 13 § 7

v. fr. 230. (28. 5) 17 pr. § 1. 4

---

1) *cf. fr.* 215. *v.* 'quibus scies . . .' 2) *Spectant haec ad cretionis formulam*

1) virilia *gloss.?* 2) non virilia *gloss.?* 3) *v.* (24. 3) 64 pr. — § 8. 4) *posteriorum libro IV.?*

318. Paul. 2 ad Sab. *Si iam mortuo qua-* (28. 5) 20 § 1. 2 *drans, alii dodrans datus sit et alius sine parte scriptus sit, Labeo eum, qui sine parte heres institutus sit, alterum assem habiturum et hanc mentem esse testantis: quod et* 2 *Iulianus probat et verum est. Quod si vivus et mortuus ex parte dimidia coniunctim heredes instituti sunt, ex altera alius, aequas partes eos habituros ait, quia mortui pars pro non scripto habetur.*

319. Pomp. 1 ad Sab. *Trebatius ait sic non* (28. 5) 21 pr. *recte scribi: 'quisquis mihi heres erit, Stichus liber et heres esto', liberum tamen futurum. Labeo et heredem eum futurum recte putat.*

320. Pomp. 5 ad Sab. *Hoc articulo 'quis-* (28. 5) 29 *que' omnes significantur: et ideo Labeo scribit, si ita scriptum sit: 'Titius et Seius quanta quisque eorum ex parte heredem me habuerit scriptum, heres mihi esto', nisi omnes habeant scriptum heredem testatorem, neutrum heredem esse posse, quoniam ad omnium factum sermo refertur.*

321. Cels. 16 dig. *Liber homo* (28. 5) 60 pr. = (41. 1) 19 *cum tibi serviret, heres institutus iussu tuo adiit. Trebatius esse eum heredem: Labeo tunc non esse heredem, si necessitate id fecerit, non quod alioquin vellet obligari.*

322. Iavol. 7 epist. *Eius servum, qui post* (28. 5) 65 *mortem meam natus erit, heredem institui posse Labeo frequenter scribit idque verum esse manifesto argumento comprobat: quia servus hereditarius, priusquam adeatur hereditas, institui heres potest, quamvis is testamenti facti tempore nullius sit.*

v. fr. 144. (28. 8) 7 § 2

323. Pomp. 3 ad Sab. *Neminem pro herede* (29. 2) 27 *gerere posse vivo eo, cuius in bonis gerendum sit, Labeo ait.*

324. Paul. 7 ad Plaut. *Si quis non quasi* (29. 2) 73 *heres, sed quasi patroni filius egens a liberto paterno ali velit, procul dubio hoc extra causam est immiscendi se bonis paternis, et ita recte Labeo scribit.*

v. fr. 114. (29. 4) 1 § 12

325. Ulp. 25 ad edict. *Occisorum ap-* (29. 5) 1 § 17 *pellatione eos contineri Labeo scribit, qui per vim aut caedem sunt interfecti, ut puta iugulatum strangulatum praecipitatum vel saxo vel fuste vel lapide percussum vel quo alio telo necatum.*

326. Paul. 1 ad Sab. *Labeo ait, cum certa* (30) 5 § 1 *res aut persona legatur ita: 'qui meus erit cum moriar, heres dato' et communis sit, totum deberi.*[1]

327. Pomp. 3 ad Sab. *Si mihi et tibi eadem* (30) 12 pr. *res legata fuerit, deinde die legati cedente heres tibi exstitero, liberum mihi esse Labeo ait, ex meo legato an ex eo, quod tibi heres sim, adquiram legatum: si voluero, eam rem ex meo legato ad me pertinere, ut tota mea sit, ex hereditario legato petere eam posse.*

328. Ulp. 19 ad Sab. *'Quas pecunias le-* (30) 30 pr. § 2 *gavi, quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato'. . . . Quid si forte centum mihi legata sunt praesentia, utrum annua die dabuntur an vero praesentia? et ait Servius et Labeo praesens deberi.*

329. Pomp. 6 ad Sab. *'Titiae textores* (30) 36 pr. § 1 *meos omnes, praeterquam quos hoc testamento alii legavi, lego. Plotiae vernas meos omnes, praeterquam quos alii legavi, lego'. Cum essent quidam et vernae idem et textores, Labeo ait, quoniam nec quos Titiae textores non legaverit, aliter apparere possit, quam si cognitum fuerit, quos eorum Plotiae legaverit, nec quos Plotiae vernas non legaverit, possit, neutrius legato exceptos esse eos de quibus quaeritur et ideo communes ambobus esse: hoc enim iuris est et si neutrius legati nomine quicquam esset ex-* 1 *ceptum. Quod si hoc modo esset legatum 'textores omnes praeter vernas' et rursus 'vernas omnes praeter textores', qui et verna et textor esset, neutri fuisse legatum.*

1) *cf. fr.* 336.

330. Ulp. 22 ad Sab. . . . *si fundus [lega-* (30) 47 § 6 *tus sc.] chasmate perierit, Labeo ait utique aestimationem non deberi.*

331. Pomp. 7 ex Plaut. *Statuliberum ab* (31) 11 pr. *herede ne tunc quidem, cum dubia sit eius ex testamento libertas, legatum sine libertate accipere posse Labeo ait, quia servus eius esset.*

332. Paul. 5 ad l. Iul. et P. *Labeo refert* (31) 49 § 2 *agrum, cuius commercium non habes, legari tibi posse Trebatium respondisse, quod merito Priscus Fulcinius falsum esse aiebat.*

333. Cels. 15 dig. *Si filiae pater dotem arbi-* (32) 43 *tratu tutorum dari iussisset, Tubero perinde hoc habendum ait ac si viri boni arbitratu legatum sit. Labeo quaerit, quemadmodum apparet, quantam dotem cuiusque filiae boni viri arbitratu constitui oportet: ait id non esse difficile ex dignitate, ex facultatibus, ex numero liberorum testamentum facientis aestimare.*

334. Ulp. 24 ad Sab. *Quod in bibliotheca* (32) 52 § 8 *tractavimus, idem Pomponius libro sexto ex Sabino in dactyliotheca legata tractat: et ait anulos quoque contineri, non solum thecam, quae anulorum causa parata sit: hoc autem ex eo coniectat, quod ita proponitur quis legasse: 'dactyliothecam meam et si quos praeterea anulos habeo' et ita Labeonem quoque existimasse ait.*

335. Marcian. 7 instit. *Legatis servis ex-* (32) 65 pr. *ceptis negotiatoribus Labeo scripsit eos legato exceptos videri, qui praepositi essent negotii exercendi causa, veluti qui ad emendum locandum conducendum praepositi essent: cubicularios autem vel obsonatores vel eos, qui piscatoribus praepositi sunt, non videri negotiationis appellatione contineri: et puto veram esse Labeonis sententiam.*

336. Pomp. 2 ad Q. Muc. . . . *in mortis tem-* (32) 85 *pore collatum hunc sermonem 'vestem, quae mea erit' sine dubio pro condicione accipiendum puto: sed et 'Stichum qui meus erit' puto pro condicione accipiendum nec interesse, utrum ita 'qui meus erit' an ita 'si meus erit': utrubique condicionem eam esse. Labeo*[1] *tamen scribit etiam in futurum tempus collatum hunc sermonem 'qui meus erit' pro demonstratione accipiendum, sed alio iure utimur.*

337. Proc. 5 epist. *Si ita legatum est 'domum* (32) 86 *quaeque mea ibi erunt, cum moriar', nummos ad diem exactos a debitoribus, ut aliis nominibus collocarentur, non puto legatos esse et Labeonis distinctionem valde probo, qui scripsit nec quod abesset, minus esse legatum nec quod casu ibi sit, magis esse legatum.*

338. Ulp. 20 ad Sab. *Quaeritur, an ser-* (33. 7) 12 § 3. 4 *vus, qui quasi colonus in agro erat, instrumento legato contineatur. et Labeo et Pegasus recte negaverunt, quia non pro instrumento in fundo fuerat, etiamsi solitus* 4 *fuerat et familiae imperare. Saltuarium autem Labeo quidem putat eum demum contineri, qui fructuum servandorum gratia paratus sit, eum non, qui finium custodiendorum causa.*

1) *cf. fr.* 326.

339. Ulp. 25 ad Sab. . . . *quaeritur, si* (33.8) 8 § 5 *servus cum domino de libertate pactus fuerit et partem pecuniae dederit et ante quam residuum dederit dominus decesserit liberumque esse testamento iusserit cum peculio legato, an quod domino dederit in peculio sit imputandum. et ait Labeo de peculio decedere.*

v. fr. 232. (33.9) 3 § 3

v. fr. 212. (33.9) 4 § 5

340. Cels. 19 dig. *Labeo ait originem* (33. 10) 7 pr. *fuisse supellectilis, quod olim his, qui in legationem proficiscerentur, locari solerent, quae sub pellibus usui forent.*

341. Paul. 2 ad Vitell. . . . [*auro facto* (34.2) 32 § 1 *legato*] *aurea emblemata, quae in lapidibus apsidibus argenteis essent et replumbari possent, deberi Gallus ait: sed Labeo improbat.*

342. Pomp. 3 ad Sab. . . . *Servius respondit,* (35.1) 6 § 1 *cum ita esset scriptum 'si filia et mater mea vivent' altera iam mortua, non defici condicione. idem est et apud Labeonem scriptum.*

343. Pomp. 5 ad Sab. *Si quis ita legaverit:* (35.1) 8 *'dum uxor mea cum filio erit, heres meus ei tantum dato', si ea latitans patronum de medio discessit, ut tamen consilium retineret habendi secum liberos, deberi ei legatum Trebatius et Labeo aiunt, quia non omne momentum exigendum sit ut cum liberis sit, sed si eam mentem et id propositum habeat, ne filium a semet dimittat neve per eam stet, quo minus cum ea filius educetur.*[1]

344. Gai. 13 ad l. Iul. et P. *Si ita expres-* (35. 1) 69 *sum erit: 'Titio, si voluerit, do lego', apud Labeonem Proculus notat non aliter ad heredem legatarii pertinere, quam si ipse legatarius voluerit ad se pertinere, quia condicio personae iniuncta videtur.*

345. Ulp. 23 ad Sab. . . . *Labeo Sabinus et* (36.2) 12 § 1 *Celsus et Cassius et Iulianus in omnibus, quae in annos singulos relinquuntur, hoc probaverunt, ut initio cuiusque anni huius legati dies cederet.*

346. Pomp. 5 ad Q. Muc. . . . *definitio La-* (36.2) 22 § 1 *beonis probanda est dicentis id demum legatum ad heredem legatarii transire, quod certum sit debitum iri, si adeatur hereditas.*

v. fr. 107. (37.1) 3 § 1

v. fr. 108. (37. 4) 8 § 11

v. fr. 109. (37. 9) 1 § 28

v. fr. 110. (37. 10) 9

v. fr. 112. (37. 14) 10

347. Pomp. 8 ad Sab. *Si quando duobus* (38.1) 8 pr. *patronis iuraverit libertus operas se daturum, Labeoni placet et deberi et peti posse partem operae, cum semper praeterita opera, quae iam dari non possit, petatur.*

348. Ulp. 11 ad l. Iul. et P. *Labeo ait liber-* (38. 1) 36 *tatis causa societatem inter libertum et patronum factam ipso iure nihil valere palam esse.*

v. fr. 113. (38.8) 1 § 1

349. Ulp. 5 ad l. Iul. et P. *Labeo scribit* (38. 10) 6 pr. *nepotis ex filia mea nati uxorem nurum mihi esse.*

v. fr. 115. (39.1) 3 § 2

v. fr. 175. (39.1) 20 § 8

v. fr. 189. (39.1) 21 § 5—7

v. fr. 116. (39.2) 9 § 2

1) *cf. Iavol. fr.* 172 § 5 *extr.*

v. fr. 117. (39.2) 13 § 5

v. fr. 118. (39. 2) 15 § 10. 15. 24. 32—35

v. fr. 190. (39. 2) 24 § 2—5. 11

v. fr. 191. (39.2) 30 § 1

350. Ulp. 53 ad edict. *Labeo* (39. 3) 1 § 7. 17. 18. 20—23 *etiam scribit ea, quaecumque frugum fructuumque recipiendorum causa fiunt, extra hanc esse causam* [*sc. actionis aquae pluviae arcendae*] *neque referre, quorum fructuum percipiendorum causa id opus fiat.*
17 . . . *sciendum est hanc actionem non alias locum habere, quam si aqua pluvia agro noceat: ceterum si aedificio vel oppido noceat, cessat actio ista, agi autem ita poterit ius non esse stillicidia flumina immittere. et ideo Labeo et Cascellius aiunt aquae quidem pluviae arcendae actionem specialem esse, de fluminibus et stillicidiis generalem et ubique agi ea licere.*
18 *Nec illud quaeramus, unde oriatur: nam et si publico oriens vel ex loco sacro per fundum vicini descendat isque opere facto in meum fundum eam avertat, aquae pluviae arcendae teneri eum Labeo ait.*
20 *Apud Labeonem autem invenio relatum, si ex agro meo aqua fluens noceat loco qui est intra continentia, hoc est aedificio, non posse me aquae pluviae arcendae conveniri: quod si ex continentibus profluens in meum agrum defluat eique noceat, aquae pluviae arcendae esse actio-* 21 *nem. Sicut autem opus factum, ut aqua pluvia mihi noceat, in hanc actionem venit, ita per contrarium quaeritur, an posset aquae pluviae arcendae agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quae alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit. Ofilius igitur et Labeo putant agi non posse, etiamsi intersit mea ad me aquam pervenire: hanc enim actionem locum habere, si aqua pluvia noceat,* 22 *non si non prosit. Sed et si vicinus opus tollat et sublato eo aqua naturaliter ad inferiorem agrum perveniens noceat, Labeo existimat aquae pluviae arcendae agi non posse: semper enim hanc esse servitutem inferiorum praediorum, ut natura profluentem aquam excipiant. plane si propter id opus sublatum vehementior aqua profluat vel corrivetur, aquae pluviae arcendae actione agi posse* 23 *etiam Labeo confitetur. Denique ait condicionibus agrorum quasdam leges esse dictas, ut, quibus agris magna sint flumina, liceat mihi, scilicet in agro tuo aggeres vel fossas habere: si tamen lex non sit agro dicta, agri naturam esse servandam et semper inferiorem superiori servire atque hoc incommodum naturaliter pati inferiorem agrum a superiore compensareque debere cum alio commodo: sicut enim omnis pinguitudo terrae ad eum decurrit, ita etiam aquae incommodum ad eum defluere. si tamen lex agri non inveniatur, vetustatem vicem legis tenere.*

351. Paul. 49 ad edict. *Apud Labeo-* (39. 3) 2 § 1. 2. 5—10 *nem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa nec memoriam extare, quando facta est: hanc inferior vicinus non purgabat: sic fiebat, ut ex restagnatione eius aqua fundo nostro noceret. dicit igitur Labeo aquae pluviae arcendae cum inferiore agi posse, ut aut ipse purgaret aut te pateretur in pristinum statum eam* 2 *redigere. Praeterea si in confinio fossa sit neque purgari vicinus patiatur eam partem quae tibi accedat, posse te magis aquae pluviae arcendae Labeo ait.*
5 . . . *Varus ait: aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquae deiecit, per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus . . . si manu factus fuit* [*et memoria eius*] *exstet, putat aquae pluviae arcendae actione eum*

teneri. Labeo autem, si manu factus sit agger, etiamsi memoria eius non exstat, agi posse ut reponatur: nam hac actione neminem cogi posse, ut vicino prosit, sed ne noceat aut interpellet facientem, quod iure facere possit. quamquam tamen deficiat aquae pluviae arcendae actio, attamen opinor utilem actionem vel interdictum mihi competere adversus vicinum, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nihil nociturus est: haec aequitas suggerit, etsi iure 6 *deficiamur. Apud Namusam relatum est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit et ex restagnatione superiori agro noceat, posse cum inferiore agi, ut sinat purgari: . . . Labeo contra Namusam probat: ait enim naturam agri ipsam a se mutari posse et ideo, cum per se natura agri fuerit mutata, aequo animo unumquemque ferre debere, sive melior sive deterior eius condicio facta sit. idcirco et si terrae motu aut tempestatis magnitudine soli causa mutata sit, neminem cogi posse, ut sinat in pristinam locum condicionem redigi. sed nos etiam in* 7 *hunc casum aequitatem admisimus. Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excavavit, aquae pluviae arcendae actione agi non posse tecum a vicinis: plane si fossam iure factam aut cuius memoria non exstat, agi tecum posse aquae pluviae arcendae, ut reficias.* 8 *Idem Labeo*[1] *ait, cum quaeritur, an memoria exstet facto opere, non diem et consulem ad liquidum exquirendum, sed sufficere, si quis sciat factum esse, hoc est, si factum esse non ambigatur: nec utique necesse esse superesse qui meminerint, verum etiam si qui audierint eos,* 9 *qui memoria tenuerint. Idem Labeo ait, si vicinus flumen torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, et hoc modo sit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquae pluviae arcendae non posse: aquam enim arcere hoc esse curare, ne influat.*
10 *Labeo putat, si quis vicino cesserit ius ei esse aquam immittere, aquae pluviae arcendae eum agere non posse.*

352. Ulp. 53 ad edict. [(39. 3) 3 § 3] *Aquae pluviae arcendae non nisi eum teneri, qui in suo opus faciat, receptum est eoque iure utimur. quare si quis in publico opus faciat, haec actio cessat, sibique imputare debet is, qui damni infecti cautione sibi non prospexit. si tamen in privato opus factum sit et publicum interveniat, de toto agi posse aquae pluviae arcendae Labeo ait.*

353. Ulp. ibid. [(39. 3) 4 pr.] *Quamquam autem cum domino operis tantum aquae pluviae arcendae actio sit, tamen Labeo scribit, si quis sepulchrum aedificaverit, ex quo aqua noceat, etiamsi operis dominus esse desierit loco facto religioso, attamen magis probandum est, inquit, aquae pluviae arcendae eum teneri: fuit enim dominus, cum opus faceret: et si iussu iudicis compulsus opus restituerit, non esse sepulchri violati actionem.*

354. Paul. 49 ad edict. [(39. 3) 5] *Si colonus insciente domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat, Labeo respondit colonum interdicto quod vi aut clam teneri, dominum vero fundi aquae pluviae arcendae actione, quia is solus restituere opus potest: sed patientiam dumtaxat eum praestare debere, si ei damni infecti stipulatione caveatur, et, si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum a colono locati actione: nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. sed si iussu domini fecisset, etiam interdicto dominum teneri.*

[1] *cf. fr.* 225.

[(39. 3) 10 § 2]
v. fr. 119.

355. Pomp. 14 ad Q. Muc. [(39. 3) 19] *Labeo ait, si patiente vicino opus faciam, ex quo ei aqua pluvia noceat, non teneri me actione aquae pluviae arcendae.*

[(39. 4) 4 pr.]
v. fr. 121.

356. Ulp. 71 ad edict. [(39. 5) 18 § 3] *Labeo ait, si quis mihi rem alienam donaverit inque eam sumptus magnos fecero et sic mihi evincatur, nullam mihi actionem contra donatorem competere: plane de dolo posse me adversus eum habere actionem, si dolo fecit.*

357. Ulp. 76 ad edict. [(39. 5) 19 § 1] *Labeo scribit extra causam donationum esse talium officiorum mercedes ut puta: si tibi adfuero, si satis pro te dedero, si qualibet in re opera vel gratia mea usus fueris.*

358. Pomp. 7 ex Plaut. [(40. 4) 41 § 2] *Labeo scribit, si sic libertas relicta sit: 'Stichus intra annum, postquam mortuus ero, liber esto', statim eum liberum esse: nam et si ita sit: 'si intra annum decimum heredi meo dederit, liber esto', statim solvendo eo liberum esse sine mora futurum.*

359. Ulp. 27 ad Sab. [(40. 7) 3 § 2. 11] *. . . quaeritur, si forte debeatur pecunia huic servo* [*sc. statulibero*] *vel ab herede, quod in domini rationem plus erogaverat, vel ab extraneo, nec velit heres debitorem convenire vel statulibero solvere pecuniam: an debeat ad libertatem pervenire, quasi moram per heredem patiatur. et aut legatum huic statulibero fuit peculium aut non: si legatum peculium fuit, Servius scribit moram eum libertatis passum ob hoc ipsum, quod ei aliquid ex ratione dominica deberetur nec ei ob herede praestaretur: quam sententiam et Labeo probat. . . .*
11 *Si quis heredi in diebus triginta proximis mortis testatoris dare iussus fuerit, deinde heres tardius adierit, Trebatius et Labeo, si sine dolo malo tardius adierit, dantem eum intra dies triginta aditae hereditatis ad libertatem pervenire.*

360. Pomp. 8 ad Sab. [(40. 7) 8 § 1] *Si partes suas quisque heredum diversis ementibus vendiderit, quas portiones heredibus dare statuliber debuit, easdem dabit emptoribus. Labeo autem ait, si nomina dumtaxat heredum in testamento posita sint, viriles partes eis dandas: si vero ita 'si heredibus dedit', hereditarias.*

361. Pomp. 18 ad Q. Muc. [(40. 7) 29 § 1] *Quintus Mucius scribit: pater familias in testamento scripserat 'si Andronicus servus meus heredi meo dederit decem, liber esto'. deinde de his bonis coeperat controversia esse: qui se lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem possidebat, aiebat testamento se heredem esse. secundum eum sententia dicta erat, qui testamento aiebat se heredem esse. deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurusne esset liber an nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere? quapropter si viginti heredi scripto dedisset et res contra possessorem iudicata esset, illum in servitute fore. Labeo hoc, quod Quintus Mucius scribit, ita putat verum esse, si re vera lege ab intestato heres fuit is qui vicit: nam si iniuria iudicis victus esset scriptus verus heres ex testamento, nihilo minus eum paruisse condicioni ei dando et liberum fore.*

v. fr. 120.

[(40. 12) 22 § 5]
v. fr. 321.

[(41. 1) 19]

362. Paul. 14 ad Sab. . . . *Proculus indicat hoc iure nos uti, quod Servio et Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas exspectaretur, si quid additum erit, toto cedit, ut statuae pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, navi tabula, aedificio cementum: tota enim eius sunt, cuius ante fuerant.* (41. 1) 26 pr. § 2
2 *Si meam lanam infeceris, purpuram nihilo minus meam esse Labeo ait, quia nihil interest inter purpuram et eam lanam, quae in lutum aut caenum cecidisset atque ita pristinum colorem perdidisset.*

363. Paul. 33 ad Sab. *Si supra tuum parietem vicinus aedificaverit, proprium eius id quod aedificaverit fieri Labeo et Sabinus aiunt.* (41. 1) 28

364. Paul. 54 ad edict. *Possessio appellata est, ut et Labeo ait, a sedibus quasi positio, quia naturaliter tenetur ab eo qui ei insistit, quam Graeci κατοχήν dicunt.* (41. 2) 1 pr.

365. Paul. ibid. *Sabinus . . . scribit eum qui precario dederit et ipsum possidere et eum qui precario acceperit. idem Trebatius probabat existimans posse alium iuste, alium iniuste possidere, duos iniuste vel duos iuste non posse. quem Labeo reprehendit, quoniam in summa possessionis non multum interest, iuste quis an iniuste possideat.* (41. 2) 3 § 5. 17
17 *Labeo et Nerva filius responderunt desinere me possidere eum locum, quem flumen aut mare occupaverit.*

v. fr. 158. (41. 2) 6 § 1

366. Paul. 15 ad Sab. *Item cum praetor idcirco in possessionem rei iussit, quod damni infecti non promittebatur, possessionem invitum dominum amittere Labeo ait.* (41. 2) 30 § 2

367. Paul. 54 ad edict. *Labeo quoque ait, si res peculiaris servi mei subrepta sit me ignorante, deinde eam nanctus sit, videri in potestatem meam redisse.* (41. 3) 4 § 7. 9
9 *Item si eam rem, quam servus subripuerit, peculiari nomine teneat, non videri in potestatem meam reversam Pomponius ait, nisi ita habere coeperimus, quemadmodum habuimus, antequam subriperetur, aut, cum rescissemus, in peculio eum habere concessimus: item Labeo.*

368. Paul. 12 ad edict. *Labeo Neratius responderunt ea, quae servi peculiariter nancti sunt, usucapi posse, quia haec etiam ignorantes domini usucapiunt.* (41. 3) 8 pr.

369. Pomp. 32 ad Sab. *Incertam partem possidere nemo potest: ideo si plures sint in fundo, qui ignorent, quotam quisque partem possideat, neminem eorum mera suptilitate possidere Labeo scribit.* (41. 3) 32 § 2

v. fr. 140. (42. 1) 4 § 3
v. fr. 142. (42. 4) 7 § 10
v. fr. 145. (42. 5) 12 pr.
v. fr. 146. (42. 5) 15 § 1
v. fr. 147. (42. 8) 6 § 6. 10. 12
v. fr. 182. (42. 8) 10 § 10
v. fr. 183. (42. 8) 25 § 1. 6
v. fr. 149. (43. 5) 3 § 9
v. fr. 150—152. (43. 8) 2 § 3. 13. 15. 26. 28. 40—42
v. fr. 153. 154. (43. 12) 1 § 12. 16—18. 22
v. fr. 155. (43. 13) 1 § 13
v. fr. 156. (43. 14) 1 § 7
v. fr. 157. (43. 16) 1 § 28. 29
v. fr. 159. (43. 17) 3 § 4. 6. 7
v. fr. 161. (43. 19) 3 pr. § 16
v. fr. 163. (43. 20) 1 § 12. 13. 16. 27
v. fr. 164. (43. 21) 2
v. fr. 165. (43. 21) 3 § 1. 2
v. fr. 166. (43. 23) 1 § 8. 9
v. fr. 167. (43. 23) 2
v. fr. 168. (43. 24) 1 § 9—11
v. fr. 169. (43. 24) 5 pr. § 1. 8—10. 13
v. fr. 170. (43. 24) 7 § 4
v. fr. 171. (43. 24) 11 pr.
v. fr. 172. (43. 24) 13 § 1. 2. 5
v. fr. 173. (43. 24) 15 § 1. 2
v. fr. 174. (43. 24) 22 § 3
v. fr. 176. (43. 26) 8 § 1. 7
v. fr. 177. (43. 26) 22 § 1
v. fr. 178. (43. 27) 1 § 2
v. fr. 179. (43. 29) 3 § 14
v. fr. 181. (43. 32) 1 § 4
v. fr. 180. (44. 3) 15 § 2
v. fr. 185. (44. 4) 4 § 1. 3. 5. 7. 13. 15. 19
v. fr. 274. (45. 1) 67 § 1

370. Venul. 1 stip. *Si ut aliquid fiat stipulemur, et usitatius et elegantius esse Labeo ait sic subici poenam: 'si ita factum non erit': at cum quid ne fiat stipulemur, tunc hoc modo: 'si adversus ea factum erit': et cum alia fieri, alia non fieri coniuncte stipulemur, sic comprehendendum: 'si non feceris, si quid adversus ea feceris'.* (45. 1) 137 § 7

371. Paul. 15 quaest. *Liber homo bona fide mihi servit: stipulatur ex re mea vel ex operis suis Stichum, qui ipsius est: magis est, ut mihi adquirat, quia et si servus esset meus, adquireret mihi: nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio eius esset. sed si ex re mea Stichum, qui meus est, stipulatur, sibi adquiret. apud Labeonem ita scriptum est.*[1] (45. 3) 20 pr. § 1

372. Pomp. 21 ad Sab. *Fugitivus meus, cum pro libero se gereret, nummos mihi subreptos credidit tibi: obligari te mihi Labeo ait et, si eum liberum existimans solveris ei, liberari te a me, sed si alii solvisses iussu eius vel is ratum habuisset, non liberari, quia priore casu mei nummi facti essent et quasi mihi solutum intellegeretur.* (46. 3) 19

373. Papin. 28 quaest. . . . *si furiosi vel pupilli persona adiecta sit, ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, si condicionis quoque implendae causa recte pecunia tutori vel curatori datur. quod quidem Labeo et Pegasus putaverunt utilitatis causa recipiendum.* (46. 3) 95 § 7

v. fr. 187. (46. 8) 8 § 2
v. fr. 188. (46. 8) 15

374. Paul. 39 ad edict. *Furtum a furvo, id est nigro dictum Labeo ait, quod clam et obscuro fiat et plerumque nocte.* (47. 2) 1 pr.

375. Ulp. 41 ad Sab. . . . *verum est, quod Labeo ait, nec ope impuberis furto facto teneri eum.*[2] (47. 2) 23

376. Ulp. ibid. *Verum est, quod pleri-* (47. 2) 25 pr. § 1

1) *Verba* apud Labeonem ita scriptum est *ab edd. referuntur ad* § 1, *quod minus probabile videtur. Suspicor legendum esse:* adquiret, [et] apud . . . 2) *cf. Iavolen. fr.* 230 § 1.

1 *que probant, fundi furti agi non posse. Unde quaeritur, si quis de fundo vi deiectus sit, an condici ei possit qui deiecit. Labeo negat.*

377. Ulp. 41 ad Sab. *Si quis tabulas instrumentorum rei publicae municipii alicuius aut subripuerit aut interleverit, Labeo ait furti eum teneri: idemque scribit et de ceteris rebus publicis deque societatibus.* (47.2) 31 § 1

378. Ulp. 37 ad edict. *Cum eo, qui pannum rubrum ostendit fugavitque pecus, ut in fures incideret, si quidem dolo malo fecit, furti actio est: sed et si non furti faciendi causa hoc fecit, non debet impunitus esse lusus tam perniciosus: idcirco Labeo scribit in factum dandam actionem.* (47.2) 50 § 4

379. Ulp. ibid. *Apud Labeonem relatum est, si siliginario quis dixerit, ut quisquis nomine eius siliginem petisset, ei daret, et quidam ex transeuntibus cum audisset, petiit eius nomine et accepit: furti actionem adversus eum, qui suppetet, siliginario competere, non mihi: non enim mihi negotium, sed sibi siliginarius gessit.* (47.2) 52 § 11

v. fr. 104. (47.4) 1 § 1
v. fr. 105. (47.4) 3
v. fr. 106. (47.6) 6

380. Paul. 9 ad Sab. *Si furtim arbores caesae sint, et ex lege Aquilia et ex duodecim tabularum dandam actionem Labeo ait.* (47.7) 1

381. Ulp. 42 ad Sab. **Radix autem arboris non videtur arboris appellatione contineri*,[1] quamvis adhuc terra contineatur: quam sententiam Labeo quo-6 que probat. Labeo etiam eam arborem recte dici putat, quae subversa a radicibus etiamnunc reponi potest, aut quae ita translata est, ut poni possit.* (47.7) 3 § 5ª. 6

v. fr. 122. (47.8) 2 § 20
v. fr. 123. (47.8) 3
v. fr. 124. (47.8) 4 § 2. 3
v. fr. 125. (47.9) 3 § 2. 7
v. fr. 127. (47.10) 1 § 1. 2. 7
v. fr. 128. (47.10) 5 § 5
v. fr. 129. (47.10) 7 § 1. 4. 8
v. fr. 130. (47.10) 13 § 4. 5
v. fr. 131—137. (47.10) 15 pr. § 3. 6. 7. 16. 17. 26. 39. 42. 46
v. fr. 138. 139. (47.10) 17 § 2. 7
v. fr. 72. (47.10) 27
v. fr. 73. (47.12) 3 § 9
v. fr. 22. (47.15) 1 pr.

382. Ulp. 1 de adult. *Quod ait lex 'in filia adulterum deprehenderit', non otiosum videtur: voluit enim ita demum hanc potestatem patri competere, si in ipsa turpitudine filiam de adulterio deprehendat. Labeo quoque ita probat.* (48.5) 24 pr.

v. fr. 136. (48.7) 4 § 1

383. Callistr. 1 de I. F. *An bona, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum pertineant, quaesitum est. Labeo scribit etiam ea, quae solvendo non sint, ipso iure ad fiscum pertinere.* (49.14) 1 § 1

384. Paul. 45 ad edict. *Labeo indicat eum, qui pluribus locis ex aequo negotietur, nusquam domicilium habere: quosdam autem dicere refert pluribus locis eum incolam esse aut domicilium habere: quod verius est.* (50.1) 5

v. fr. 10. (50.16) 5 § 1
v. fr. 25. (50.16) 14 pr.

385. Paul. 66 ad edict. [1]*Coniunctionem enim nonnumquam pro disiunctione accipi Labeo ait: ut in illa stipulatione 'mihi heredique meo te heredemque tuum'.* (50.16) 29

386. Ulp. 25 ad edict. *'Ostentum' Labeo definit omne contra naturam cuiusque rei genitum factumque.* (50.16) 38

v. fr. 141. (50.16) 43. 45
v. fr. 103. (50.16) 53 § 2
v. fr. 160. (50.16) 60 § 1

387. Iavol. 7 epist. *'Quisquis mihi alius filii filiusve heres sit': Labeo non videri filiam contineri, Proculus contra.* (50.16) 116

v. fr. 111. (50.16) 194

388. Pomp. 10 epist. *Statuae adfixae basibus structilibus aut tabulae religatae catenis aut erga parietem adfixae aut si similiter cohaerent lychni, non sunt aedium: ornatus enim aedium causa parantur, non quo aedes perficiantur. idem Labeo ait.*[2] (50.16) 245 pr.

389. . . . *is, qui ex eo filio conceptus est, qui in tertia mancipatione est, non nascitur in avi potestate: sed eum Labeo quidem existimat in eiusdem mancipio esse, cuius et pater sit.* Gai. 1, 135

390. [*Tutelarum*] *quidam quinque genera esse dixerunt, ut Q. Mucius, alii tria, ut Ser. Sulpicius, alii duo, ut Labeo.* Gai. 1, 188

391. *Nostri praeceptores nec tutorem eo loco* [*sc. ante heredis institutionem*] *dari posse existimant: sed Labeo et Proculus tutorem posse dari, quod nihil ex hereditate erogatur tutoris datione.* Gai. 2, 231

392. *Pretium autem certum esse debet: nam alioquin si ita inter nos convenerit, ut quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit empta, Labeo negavit, ullam vim hoc negotium habere.* Gai. 3, 140

393. *Furtorum autem genera Servius Sulpicius et Masurius Sabinus IIII esse dixerunt, manifestum et nec manifestum, conceptum et oblatum: Labeo duo, manifestum* [*et*] *nec manifestum: nam conceptum et oblatum species potius actionis esse furto cohaerentes quam genera furtorum.* Gai. 3, 183

394. *Si in demonstratione plus aut minus positum sit, nihil in iudicium deducitur, et ideo res in integro manet: et hoc est, quod dicitur falsa demonstratione rem non perimi. Sed sunt qui putant minus recte conprehendi, ut qui forte Stichum et Erotem emerit, recte videatur ita demonstrare:* QUOD EGO DE TE HOMINEM EROTEM EMI, *et si velit, de Sticho alia formula agat, quia verum est eum, qui duos emerit, singulos quoque emisse: idque ita maxime Labeoni visum est.* Gai. 4, 58. 59

v. fr. 126. Coll. 2, 5 § 1

395. Paul. 8 ad Sab.? [*Qui a muliere*] *sine tutoris auctoritate sciens rem mancipi emit, vel falso tutore auctore, quem sciit non esse, non videtur bona fide emisse, itaque et veteres putant, et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat, nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore.* Vat. 1

1) Radix . . . contineri *suppl. Mommsen sec. Bas.*

1) *cf. fr.* 103. 2) *v. fr.* 291, *Iavolen. fr.* 215.

v. fr. 250. [Vat. 60]

v. fr. 247. 249. [Vat. 71]

396. Paul. 71 ad edict. *Quaesitum, an et* [Vat. 306] *cognata cognatae ultra exceptum [gradum] donare possit. Labeo scribit, non posse.*

397. [1]*Caelius Sabinus in libro, quem de* [Gell. 4, 2 § 3] *edicto aedilium curulium composuit, Labeonem refert, quid esset morbus, hisce verbis definisse: 'Morbus est habitus cuiusque corporis contra naturam, qui usum eius facit deteriorem'.*

398. *Labeonem respondisse aiunt, red-* [Gell. 4, 2 § 7-10] *hiberi posse [sc. eunuchum] quasi morbosum: sues etiam feminas, si sterilae essent et venum issent, ex edicto aedilium posse agi Labeonem scripsisse. De sterili autem muliere, si nativa sterilitate sit, Trebatium contra Labeonem respondisse dicunt. nam cum redhiberi eam Labeo quasi minus sanam putasset, negasse aiunt Trebatium ex edicto a[gi] posse.*

1) *v. p.* 544 *n.* 2.

399. *Eum vero, cui dens deesset, Ser-* [Gell. 4, 2 § 12] *vius redhiberi posse respondit, Labeo in causa esse redhibendi negavit:* 'nam et magna', *inquit*, 'pars dente aliquo carent, neque eo magis plerique homines morbosi sunt, et absurdum admodum est dicere, non sanos nasci homines, quoniam cum infantibus non simul dentes gignuntur.

400. *Mortis causa stipulatio* [Fest. v. mortis causa[1]] *existimatur fieri, ut ait Antistius Labeo, quae ita fit, ut morte promissoris confirmetur.*

401. *Potitus servitu[te] — qui, ut ait* [Fest. v. potitus[2]] *Labeo, servitu[tem servit.]*

1) *cd. Mueller p.* 161. 2) *ed. Mueller p.* 250.

LAELIUS FELIX[1]

(SUB HADRIANO IMPERATORE).

AD Q. MUCIUM.

LIBER I.

1. *In libro Laelii Felicis ad Q. Mucium* [Gell. 15, 27] *primo*[2] *scriptum est Labeonem scribere calata comitia esse, quae pro conlegio pontificum habentur aut regis aut* 2 *flaminum inaugurandorum causa. Eorum autem alia esse curiata, alia centuriata. curiata per lictorem curiatum calari, id est convocari, centuriata per cornicinem.*
3 [3]*Isdem comitiis, quae calata appellari diximus, et sacrorum detestatio et testamenta fieri solebant. tria enim genera testamentorum fuisse accepimus: unum, quod calatis comitiis in populi contione fieret, alterum in procinctu, cum viri ad proelium faciendum in aciem vocabantur, tertium per familiae mancipationem, cui aes et libra adhiberetur.*
4 *In eodem Laelii Felicis libro haec scripta sunt:* 'Is, qui non ut universum populum, sed partem aliquam adesse iubet, non comitia, sed concilium edicere debet. tribuni autem neque advocant patricios, neque ad eos referre ulla de re possunt. ita ne leges quidem proprie, sed plebisscita appellantur, quae tribunis plebis ferentibus accepta sunt: quibus rogationibus ante patricii non tenebantur, donec Q. Hortensius dictator legem tulit, ut eo iure, quod plebs statuisset, omnes Quirites tenerentur'.

Item in eodem libro hoc scriptum est: 'Cum ex generibus hominum suffragium feratur, curiata comitia esse, cum ex censu et aetate, centuriata, cum ex regionibus et locis, tributa. centuriata autem comitia intra pomerium fieri nefas esse, quia exercitum extra urbem imperari oporteat, intra urbem imperari ius non sit. propterea centuriata in campo Martio haberi exercitumque imperari praesidii causa solitum, quoniam populus esset in suffragiis ferendis occupatus'.

1) *Non constat, sed verisimile est, Laelium Felicem, cuius apud Gellium (fr.* 1) *mentio fit, eundem Laelium esse, qui in digestis (fr.* 2. 3) *laudatur.* 2) *quo de testamentis, ut videtur, tractavit.* 3) *Haec quoque ex eodem libro petita esse suspicari licet.*

EX INCERTIS LIBRIS.

2. Paul. 2 ad Plaut. *Postquam legatum a te* [(5. 3) 43] *accepi, hereditatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait non aliter mihi adversus te dandam petitionem, quam si legatum redderem. videamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quam ut ei caveatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cum sit iniquum eo casu possessorem hereditatis legatum, quod solverit, retinere, et maxime si non per calumniam, sed per errorem hereditatem petierit adversarius: idque et Laelius probat.*

3. Paul. 17 ad Plaut. ... *Laelius scribit se vidisse* [(5. 4) 3] *in Palatio mulierem liberam, quae ab Alexandria perducta est, ut Hadriano ostenderetur, cum quinque liberis, ex quibus quattuor eodem tempore enixa, inquit, dicebatur, quintum post diem quadragensimum.*

LICINIUS RUFINUS

(PAULI AEQUALIS).[1]

REGULARUM LIBRI XII.[2]

LIBER I.

[*De statu hominum*].

1. Matrimonii causa ancilla manumissa a nullo alio uxor duci potest quam a quo manumissa est, nisi patronus matrimonio eius renuntiaverit. Si autem filius familias matrimonii causa iussu patris ancillam manumiserit, Iulianus putat perinde eam haberi atque si a patre eius manumissa esset: et ideo potest eam uxorem ducere. (23. 2) 51 1

2. Si duobus heredibus institutis servus liber esse iussus sit, si decem heredibus dederit, ab altero ex heredibus venierit et traditus fuerit, pro parte alteri ex heredibus, a quo non venierit, dando pecuniam liber erit. (40. 7) 32

3. [3]Sine possessione usucapio contingere non potest. (41. 3) 25

LIBER II.

[*De testamentis*].

4. Idonei non videntur esse testes, quibus imperari potest ut testes fiant. (22. 5) 6

5. Si ita quis heres institutus fuerit: 'excepto fundo, excepto usu fructu heres esto', perinde erit iure civili atque si sine ea re heres institutus esset, idque auctoritate Galli Aquilii factum est. (28. 5) 75

6. Quae ab initio inutilis fuit institutio, ex postfacto convalescere non potest. (50. 17) 210

LIBER III.

7. [4]Et legati proconsulum tutores dare possunt. (1. 16) 15

LIBER IV.

[*De legatis et fideicommissis*].

8. Quod legatur, si quidem per personalem actionem exigetur,[5] ibi dari debet ubi est, nisi si dolo malo heredis subductum fuerit: tunc enim ibi dari debet ubi petitur. praeterea quod pondere aut numero aut mensura continetur, ibi dari debet ubi petitur, nisi si adiectum fuerit 'centum modios ex illo horreo' aut 'vini amphoras ex illo dolio'. si autem per in rem actionem legatum petetur,[1] etiam ibi peti debet ubi res est. et si mobilis sit res, ad exhibendum agi cum herede poterit, ut exhibeat rem: sic enim vindicari a legatario poterit. (5. 1) 38

9. Si alienus servus heres institutus fuerit, a domino eius fideicommissum relinqui potest. sed ita hoc fideicommissum dominus praestare debet, si per servum factus sit heres: quod si ante, quam iussu eius adiretur hereditas, servus manumissus fuerit et suo arbitrio adierit hereditatem, dominus id debiturus non est, quia heres factus non est, nec servus, quia rogatus *non* est. itaque utilis actio hoc casu competit, ut is, ad quem emolumentum hereditatis pervenerit, et fideicommissum praestare compellatur. (31) 62

10. Legatum nulli alii adimi potest quam cui datum est: quapropter si filio aut servo alieno legatum fuerit, domino aut patri legatum adimi non potest. (34. 4) 21

LIBER V.

[*De fideicommissis*].

11. Libertates etiam per fideicommissum dari possunt et quidem largius quam directo: nam non tantum propriis, sed et alienis servis per fideicommissum libertas dari potest: ita tamen, ut vulgaribus verbis et quibus evidenter voluntas testatoris exprimi possit. (40. 5) 16

LIBER VI.

[*De dotibus?*]

12. Nam et imperator Antoninus constituit, ut ad processus viri uxor ei donare possit. (24. 1) 41

LIBER VII.

*

13. [2]'Proximi' appellatione etiam ille continetur, qui solus est. (50. 16) 155

LIBER VIII.

[*De obligationibus*].

14. Liberi hominis emptionem contrahi posse plerique existimaverunt, si modo inter ignorantes id fiat. quod idem placet etiam, si venditor sciat, emptor autem ignoret. quod si emptor sciens liberum esse emerit, nulla emptio contrahitur. (18. 1) 70

15. Pupillus mutuam pecuniam accipiendo ne quidem iure naturali obligatur. (44. 7) 58

---

1) *Licinius Rufinus Paulum consultavit, v.* (40. 13) 4.

2) regularion *βιβλία δεκαδύο index, v. autem fr.* 17. *Rerum ordo, ex his quae supersunt, ad certum redigi non potest. Videtur autem agi libro* I *de statu hominum, libb.* II—V *de testamentis et legatis, lib.* VI *de dotibus, lib.* VII *de tutelis*(?), *lib.* VIII *de obligationibus, lib.* X *de interdictis, lib.* XII (XIII?) *de exsecutione. Conscripti sunt hi libri imperante Caracalla, v. fr.* 12.

3) *cf.* (41. 3) 4 § 1, 11, 31 § 2, 44 § 7.

4) *Veri dissimile est Licinium ius tutelarum intermiscuisse testamentis* (*lib.* II) *et legatis* (*lib.* IV). *Crediderim igitur haec eum aliqua occasione data* (*veluti in testamentis mulierum, Gai.* 2, 113) *iniecisse.*

5) Quod . . . exigetur] quod per damnationem legatur *Lic.?*

---

1) si . . . petetur] quod autem per vindicationem legatur *Lic.?*

2) *Potest haec definitio ad hereditatem, sed et ad tutelam legitimam aut alio pertinere, cf.* (50. 16) 92, 163 *pr.*

LIBER X.

[*De interdictis: utrubi*].

16. 'Maiore parte anni' possedisse quis [(50.16) 156] intellegitur, etiamsi duobus mensibus possederit, si modo adversarius eius aut paucioribus diebus aut nullis possederit.

LIBER XIII (XII?).

[*De exsecutione*].

17. [1] Si victum vel stratum inferri quis iudicato non patiatur, utilis in eum poenalis actio danda est vel, ut quidam putant, iniuriarum cum eo agi poterit. [(42.1) 34]

1) libro tertio decimo *inscr. F, sed v. p.* 559 *n.* 2.

AEMILIUS MACER

(SUB ALEXANDRO SEVERO IMP.).[1]

DE APPELLATIONIBUS LIBRI II.

LIBER I.

[*Quo modo appellandum sit*].

1. Sed si apud acta quis appellaverit, satis [(49.1) 2] erit, si dicat 'appello'.

[*A quibus appellare non liceat*].

2. Ab exsecutore sententiae appellare [(49.1) 4 pr. § 1] 1 non licet. Sed ab eo, qui sententiam male interpretari dicitur, appellare licet, si tamen is interpretandi potestatem habuit, velut praeses provinciae aut procurator Caesaris: ita tamen, ut in causis appellationis reddendis hoc solum quaeratur, an iure interpretatum sit: idque etiam divus Antoninus rescripsit.

[*Qui appellare possint*].

3. Alio condemnato is cuius interest [(49.1) 4 § 2—5] appellare potest. qualis est, qui per procuratorem[2] expertus victus est nec procurator suo nomine appellet. 3 Item si emptor de proprietate victus est, eo cessante auctor eius appellare poterit: aut si auctor egerit et victus sit, non est deneganda emptori appellandi facultas. quid enim, si venditor, qui appellare noluit, idoneus non est? quin etiam si auctor appellaverit, deinde in causae defensione suspectus visus sit, perinde defensio causae emptori committenda est, atque si ipse 4 appellasset. Idque ita constitutum est in persona creditoris, cum debitor victus appellasset nec ex fide causam defenderet. quae constitutio ita accipienda est, si interveniente creditore debitor de pignore victus provocaverit: nam absenti creditori nullum praeiudicium 5 debitor facit, idque statutum est. Si procurator, qui iudicio interfuit, victus sit, an ipse quoque per procuratorem appellare possit, videamus, quia constat procuratorem alium procuratorem facere non posse. sed meminisse oportet, quod procurator lite contestata dominus litis efficitur: et ideo et per procuratorem appellare potest.

[*Quando appellandum sit*].

4. Si procuratorio[3] nomine egeris et victus [(49.4) 2] appellaveris, deinde iniusta appellatio tua fuerit pronuntiata, potest dubitari, num secundo die appellare debeas, quia, cum de tua appellatione iniusta pronuntiatum sit, tua interfuisse videtur. sed rectius dicetur tertia die appellare te posse, quia nihilo minus alienam 1 causam defenderis. Sed si alius, quam qui iudicio expertus est, appellet, qualis est cuius interest, an etiam tertia die appellare possit, videamus. sed dicendum est secunda die appellare eum debere, quia verum est eum suam causam defendere. contrarium ei est, si dicat idcirco sibi licere intra triduum appellare, quia videtur quasi alieno nomine appellare, quando, si velit causam suam alienam videri, semet ipsum excludit, quia in aliena causa ei, qui iudicio expertus non est, 2 appellare non liceat. Si is, qui ex libertinitate in ingenuitatem se defendebat, victus appellare omiserit, an pater eius appellare possit, maxime si dicat eum in potestate sua esse, quaeritur. sed si potest, quod magis probatur, secunda die, ut propria causa, appellare de- 3 bet. Si pro eo, qui capite puniri iussus est, necessaria persona appellet, an tertia die audiri possit, Paulus dubitat. sed dicendum est hanc quoque personam ut in propria causa secunda die appellare debere, quia qui sua interesse dicit, propriam causam defendit.

5. Eius, qui ideo causam agere frustratur, [(49.5) 4] quod dicit se libellum principi dedisse et sacrum rescriptum expectare, audiri desiderium prohibetur: et si ob eam causam provocaverit, appellatio eius recipi sacris constitutionibus vetatur.

[*De cautionibus*].

6. Sciendum est possessores immobilium [(2.8) 15] 1 rerum satisdare non compelli. Possessor autem is accipiendus est, qui in agro vel civitate rem soli possidet aut ex asse aut pro parte. sed et qui vectigalem, id est emphyteuticum[1] agrum possidet, possessor intellegitur. item qui solam proprietatem habet, possessor intellegendus est. eum vero, qui tantum usum fructum 2 habet, possessorem non esse Ulpianus scripsit. Creditor, qui pignus accepit, possessor non est, tametsi possessionem habeat aut sibi traditam aut precario 3 debitori concessam. Si fundus in dotem datus sit, tam uxor quam maritus propter possessionem eius 4 fundi possessores intelleguntur. Diversa causa est 5 eius, qui fundi petitionem personalem habet. Tutores, sive pupilli eorum sive ipsi possideant, possessorum loco habentur: sed et si unus ex tutoribus possessor 6 fuit, idem dicendum erit. Si fundum, quem possidebam, a me petieris, deinde cum secundum te esset

1) *v. fr.* 2, 14. 2) cognitorem procuratoremve *Macer?* 3) cognitorio vel procuratorio *Macer?*

1) id est emphyteuticum *Trib., cf. rubr. D.* (6. 3).

iudicatum, appellaverim: an possessor eiusdem fundi sim? et recte dicetur possessorem me esse, quia nihilominus possideo, nec ad rem pertinet, quod evinci mihi 7 ea possessio possit. Possessor autem quis nec ne fuerit, tempus cautionis spectandum est: nam sicuti ei, qui post cautionem possessionem vendidit, nihil obest, ita nec prodest ei, qui post cautionem possidere coepit.

LIBER II.

[*De appellationibus recipiendis vel non*].

7. Illud videamus, si, cum imperatori scri- [(49.4) 3] beretur, exemplum litterarum litigatori editum sit neque is appellaverit et postea contra eum rescriptum sit, an appellare a litteris pridem sibi editis possit? quia qui tunc non appellavit, vera esse quae scripta sunt consensisse videtur: nec audiendus est, si dicat eventum rescripti sacri se sustinuisse.

8. Sciendum est, cum appellatio non re- [(49.5) 6] cipitur, praecipi sacris constitutionibus omnia in eodem statu esse nec quicquam novari, etiamsi contra fiscum appellatum sit: eumque, qui appellationem non receperit, opinionem suam confestim per relationem manifestare et causam, pro qua non recepit appellationem, eiusque exemplum litigatori edere debere mandatis cavetur.

[*Quando appellare necesse non sit*].

9. Illud meminerimus: si quaeratur, iudi- [(49.8) 1] catum sit nec ne, et huius quaestionis iudex non esse iudicatum pronuntiaverit: licet fuerit iudicatum, rescin- 1 ditur, si provocatum non fuerit. Item si calculi error in sententia esse dicatur, appellare necesse non est: veluti si iudex ita pronuntiaverit: 'Cum constet Titium Seio ex illa specie quinquaginta, item ex illa specie viginti quinque debere, idcirco Lucium Titium Seio centum condemno': nam quoniam error computationis est, nec appellare necesse est et citra provocationem corrigitur. sed et si huius quaestionis iudex sententiam centum confirmaverit, si quidem ideo, quod quinquaginta et viginti quinque fieri centum putaverit, adhuc idem error computationis est nec appellare necesse est: si vero ideo, quoniam et alias species viginti quin- 2 que fuisse dixerit, appellationi locus est. Item cum contra sacras constitutiones iudicatur, appellationis necessitas remittitur. contra constitutiones autem iudicatur, cum de iure constitutionis, non de iure litigatoris pronuntiatur. nam si iudex volenti se ex cura muneris vel tutelae beneficio liberorum vel aetatis aut privilegii excusare, dixerit neque filios neque aetatem aut ullum privilegium ad muneris vel tutelae excusationem prodesse, de iure constituto pronuntiasse intellegitur: quod si de iure suo probantem admiserit, sed idcirco contra eum sententiam dixerit, quod negaverit eum de aetate sua aut de numero liberorum probasse, de iure litigatoris pronuntiasse intellegitur: quo casu appellatio ne- 3 cessaria est. Item cum ex edicto peremptorio, quod neque propositum est neque in notitiam pervenit absentis, condemnatio fit, nullius momenti esse senten- 4 tiam constitutiones demonstrant. Si apud eundem iudicem invicem petamus, si et mea et tua petitio sine usuris fuit et iudex me priorem tibi condemnavit, quo magis tu prior me condemnatum habeas: non est mihi necesse pro hac causa appellare, quando secundum sacras constitutiones iudicatum a me petere non possis, priusquam de mea quoque petitione iudicetur. sed magis est, ut appellatio interponatur.

10. Inter minores viginti quinque annis et [(4.1) 8] eos qui rei publicae causa absunt hoc interest, quod minores annis etiam qui per tutores curatoresve suos defensi sunt, nihilo minus in integrum contra rem publicam[1] restituuntur, cognita scilicet causa: ei vero qui rei publicae causa absit, ceteris quoque qui in eadem causa habentur, si per procuratores suos defensi sunt, hactenus in integrum restitutione subveniri solet, ut appellare his permittatur.

11. Illud sciendum est neque pupillum ne- [(49.1) 9] que rem publicam, cum pro libertate iudicatur, in integrum restitui posse, sed appellationem esse necessariam. idque ita rescriptum est.

12. Saepe constitutum est res inter alios [(42.1) 63] iudicatas aliis non praeiudicare. quod tamen quandam distinctionem habet: nam sententia inter alios dicta aliis quibusdam etiam scientibus[2] obest, quibusdam vero, etiamsi contra ipsos iudicatum sit nihil, nocet. nam scientibus nihil praeiudicat, veluti si ex duobus heredibus debitoris alter condemnatur: nam alteri integra defensio est, etiamsi cum coherede suo agi scierit. item si ex duobus petitoribus alter victus adquieverit, alterius petitioni non praeiudicatur: idque ita rescriptum est. scientibus sententia, quae inter alios data est, obest, cum quis de ea re, cuius actio vel defensio primum sibi competit, sequentem agere patiatur, veluti si creditor experiri passus sit debitorem de proprietate pignoris,[3] aut maritus socerum vel uxorem de proprietate rei in dote acceptae, aut possessor venditorem de proprietate rei emptae[4]: et haec ita ex multis constitutionibus intellegenda sunt. cur autem his quidem scientia nocet, superioribus vero non nocet, illa ratio est, quod qui scit coheredem suum agere, prohibere eum, quo minus uti velit propria actione vel defensione utatur, non potest: is vero, qui priorem dominum defendere causam patitur, ideo propter scientiam praescriptione rei quamvis inter alios iudicatae summovetur, quia ex voluntate eius de iure, quod ex persona agentis habuit, iudicatum est. nam et si libertus meus me interveniente servus vel libertus alterius iudicetur, mihi praeiudicatur. diversa causa est, si fundum a te Titius petierit, quem ego quoque, sed non ex persona Titii ad me pertinere dico: nam quamvis contra Titium me sciente iudicatum sit, nullum tamen praeiudicium patior, quia neque ex eo iure, quo Titius victus est, vindico, neque potui Titio intercedere, quo minus iure suo utatur, sicuti et de coherede supra diximus.

[*De causis appellationum reddendis*].

13. Si procurator absentis appellaverit, [(49.9) 2] deinde rationes reddiderit, nihilo minus ipse respondere debet. sed an eo cessante dominus litis respondere possit exemplo adulescentis, videamus: magis tamen observatur, ut audiri debeat in causis appellationis reddendis is, cuius absentis procurator appellavit.

[*Si pendente appellatione mors intervenerit*].

14. Appellatore defuncto, si quidem sine [(49.13) 1] herede, cuiuscumque generis appellatio fuit, evanescit. quod si appellatori heres extiterit, si quidem nullius

1) iudicatam *scr.* (*Cuiac.*) 2) nihil *ins.* 3) *cf. fr.* 3 § 4. 4) *cf. fr.* 3 § 3.

alterius interest causas appellationis reddi, cogendus non est peragere appellationem: si vero fisci vel alterius, contra quem appellatum est, interest, heres causas appellationis reddere necesse habet. nullius autem interest, veluti cum sine ademptione bonorum relegatus est. nam si ademptis bonis relegatus vel in insulam deportatus vel in metallum datus provocatione interposita decesserit, imperator noster Alexander Plaetorio militi ita rescripsit: 'Quamvis pendente appellatione morte rei crimen extinctum sit, data tamen etiam de parte bonorum eius sententia proponitur, adversus quam non aliter is, qui emolumentum successionis habet, optinere potest, quam si in reddendis causis 1 appellationis iniquitatem sententiae detexerit'. Tutor quoque in negotio pupilli appellatione interposita si decesserit, heredem eius causas appellationis reddere necesse est, etiamsi rationes tutelae heres reddiderit, quia sufficit mortis tempore ad causas appellationis reddendas obligatum fuisse. sed divi Severus et Antoninus rescripserunt non cogendum tutorem post rationes redditas causas appellationum reddere.

DE IUDICIIS PUBLICIS LIBRI II.

LIBER I.

[*Quae iudicia publica sint*].

15. Non omnia iudicia, in quibus crimen (48.1) 1 vertitur, et publica sunt, sed ea tantum, quae ex legibus iudiciorum publicorum veniunt, ut Iulia maiestatis, Iulia de adulteriis, Cornelia de sicariis et veneficis, Pompeia parricidii, Iulia peculatus, Cornelia de testamentis, Iulia de vi privata, Iulia de vi publica, Iulia ambitus, Iulia repetundarum, Iulia de annona.

16. Sepulchri violati crimen potest dici (47. 12) 8 ad legem Iuliam de vi publica[1] pertinere ex illa parte, qua de eo cavetur, qui fecerit quid, quo minus aliquis funeretur sepeliaturve: quia et qui sepulchrum violat, facit, quo quis minus sepultus sit.

17. Concussionis iudicium publicum non (47. 13) 2 est: sed si ideo pecuniam quis accepit, quod crimen minatus sit, potest iudicium publicum esse ex senatus consultis, quibus poena legis Corneliae teneri iubentur, qui in accusationem innocentium coierint quive ob accusandum vel non accusandum, denuntiandum vel non denuntiandum testimonium pecuniam acceperit.

18. Abigeatus crimen publici iudicii non (47. 14) 2 est, quia furtum magis est. sed quia plerumque abigei et ferro utuntur, si deprehendentur, ideo graviter et puniri eorum admissum solet.

19. Praevaricationis iudicium aliud publi- (47. 15) 3 1 cum, aliud moribus inductum est. Nam si reus accusatori publico iudicio ideo praescribat, quod dicat se eodem crimine ab alio accusatum et absolutum, cavetur lege Iulia publicorum, ut non prius accusetur, quam de prioris accusatoris praevaricatione constiterit et pronuntiatum fuerit. huius ergo praevaricationis 2 pronuntiatio publici iudicii intellegitur. Quod si advocato praevaricationis crimen intendatur, publicum iudicium non est: nec interest, publico an privato 3 iudicio praevaricatus dicatur. Si ideo quis accusetur, quod dicatur crimen iudicii publici destituisse, iudicium publicum non est, quia neque lege aliqua de hac re cautum est, neque per senatus consultum, quo poena quinque auri librarum[1] in desistentem statuitur, publica accusatio inducta est.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

20. [*Si antequam condemnetur*] vel ante- (48. 5) 19 quam cum eo agi coepit, [*adulter diem suum obierit, constitutum est sine praescriptione mulierem posse accusari*].

21. Marito quoque adulterum uxoris suae (48. 5) 25 occidere permittitur, sed non quemlibet, ut patri: nam hac lege cavetur, ut liceat viro deprehensum domi suae (non etiam soceri) in adulterio uxoris occidere eum, qui leno fuerit quive artem ludicram ante fecerit in scaenam saltandi cantandive causa prodierit iudiciove publico damnatus neque in integrum restitutus erit, quive libertus eius mariti uxorisve, patris matris, filii filiae utrius eorum fuerit (nec interest, proprius cuius eorum an cum alio communis fuerit) quive servus 1 erit. Et praecipitur, ut is maritus, qui horum quem 2 occiderit, uxorem sine mora dimittat. Ceterum sui iuris an filius familias sit maritus, nihil interesse a 3 plerisque dictum est. Illud in utroque ex sententia legis quaeritur, an patri magistratum occidere liceat? item si filia ignominiosa sit aut uxor contra leges nupta, an id ius nihilo minus pater maritusve habeat? et quid, si pater maritus leno vel aliqua ignominia notatus est? et rectius dicetur eos ius occidendi habere, qui iure patris maritive accusare possunt.

22. Nihil interest, adulteram filiam prius (48. 5) 33 pater occiderit an non, dum utrumque occidat: nam si alterum occidit, lege Cornelia reus erit. quod si altero occiso alter vulneratus fuerit, verbis quidem legis non liberatur: sed divus Marcus et Commodus rescripserunt impunitatem ei concedi, quia, licet interempto adultero mulier supervixerit post tam gravia vulnera, quae ei pater infixerat, magis fato quam voluntate eius servata est: quia lex parem in eos, qui deprehensi sunt, in-1 dignationem exigit et severitatem requirit. Cum alterum ex adulteris elegerit maritus, alterum non ante accusare potest, quam prius iudicium finietur, quia duos simul ab eodem accusari non licet. non tamen prohibetur accusator simul cum adultero vel adultera eum quoque accusare, qui domum suam praebuit vel consilio fuit, ut crimen redimeretur.

[*Ad legem Iuliam de vi privata*].

23. [*Hac lege tenetur, qui convocatis homini-* (48.7) 3 *bus vim fecerit, quo quis verberetur pulsaretur, neque homo occisus erit:*] nec interest, liberos an servos et suos an alienos quis ad vim faciendam convocaverit. 1 Nec minus hi, qui convocati sunt, eadem lege tenen-2 tur. Sed si nulli convocati nullique pulsati sint, per iniuriam tamen ex bonis alienis quid ablatum sit, hac lege teneri eum qui id fecerit.

[*Ad legem Corneliam de falsis*].

24. De eo, qui ei in cuius potestate est (48. 10) 10 eique qui in eadem potestate est adscripserit, nihil senatus consultis cavetur: sed hoc quoque casu committitur in legem, quia huius rei emolumentum ad patrem dominumve pertinet, ad quem pertineret, si

1) privata *Macer, v. Paul. sent.* 5, 26, 3.

1) quinque auri libr. *Trib.*

1 filius servusve sibi adscripsissent. Illud constat, si extraneo quis adscripserit legatum, licet postea vivo testatore in potestate eum habere coeperit, senatus consultis locum non esse.

[*Ad legem Iuliam repetundarum*].

25. Lege Iulia repetundarum tenetur, (48. 11) 3 qui, cum aliquam potestatem haberet, pecuniam ob iudicandum vel non iudicandum decernendumve acceperit.

26. In comites quoque iudicum ex hac (48. 11) 5 lege iudicium datur.

27. Lex Iulia de repetundis praecipit, (48. 11) 7 ne quis ob iudicem arbitrumve dandum mutandum iubendumve ut iudicet: neve ob non dandum non mutandum non iubendum ut iudicet: neve ob hominem in vincula publica coiciendum vinciendum vincirive iubendum exve vinculis dimittendum: neve quis ob hominem condemnandum absolvendumve: neve ob litem aestimandam iudiciumve capitis pecuniaeve faciendum 1 vel non faciendum aliquid acceperit. Apparet autem, quod lex ab exceptis quidem in infinitum capere permittit, ab his autem, qui hoc capite enumerantur, a 2 nullo neque ullam quantitatem capere permittit. Illud quoque cavetur, ne in acceptum feratur opus publicum faciendum, frumentum publice dandum praebendum adpraehendendum, sarta tecta tuenda, antequam per-3 fecta probata praestita lege erunt. Hodie ex lege repetundarum extra ordinem puniuntur et plerumque vel exilio puniuntur vel etiam durius, prout admiserint. quid enim, si ob hominem necandum pecuniam acceperint? vel, licet non acceperint, calore tamen inducti interfecerint vel innocentem vel quem punire non debuerant? capite plecti debent vel certe in insulam deportari, ut plerique puniti sunt.

LIBER II.

[*Qui accusare possint*].

28. Qui accusare possunt, intellegemus, si (48.2) 8 scierimus, qui non possunt. itaque prohibentur accusare alii propter sexum vel aetatem, ut mulier, ut pupillus: alii propter sacramentum, ut qui stipendium merent: alii propter magistratum potestatemve, in qua agentes sine fraude in ius evocari non possunt: alii propter delictum proprium, ut infames: alii propter turpem quaestum, ut qui duo iudicia adversus duos reos subscripta habent nummosve ob accusandum vel non accusandum acceperint: alii propter condicionem suam, ut libertini contra patronos.

29. Infamem non ex omni crimine sententia (48.1) 7 facit, sed ex eo, quod iudicii publici causam habuit. itaque ex eo crimine, quod iudicii publici non fuit, damnatum infamia non sequetur, nisi id crimen ex ea actione fuit, quae etiam in privato iudicio infamiam condemnato importat, veluti furti, vi bonorum raptorum, iniuriarum.

30. Non poterit praeses provinciae effi- (47. 2) 64 cere, ut furti damnatum non sequatur infamia.

31. [1]Divus Severus Dionysio Diogeni ita (47. 10) 40 scripsit: 'Atrocis iniuriae damnatus in ordine decurionum esse non potest. nec prodesse tibi debet error praesidum aut eius, qui de te aliquid pronuntiavit, aut eorum, qui contra formam iuris mansisse te in ordine decurionum putaverunt'.

1) *Ad accusandi potestatem haec refero: cf. autem etiam* (48. 19) 9 § 11 *sqq.*

32. De sepulchro violato actio quoque (47. 12) 9 pecuniaria datur.[1]

33. Si is, de cuius calumnia agi pro- (47. 15) 4 hibetur, praevaricator in causa iudicii publici pronuntiatus sit, infamis erit.

34. Hi tamen omnes, si suam iniuriam (48. 2) 11 exequantur mortemve propinquorum defendent, ab ac-1 cusatione non excluduntur. Liberi libertique non sunt prohibendi suarum rerum defendendarum gratia de facto parentium patronorumve queri, veluti si dicant vi se a possessione ab his expulsos, scilicet non ut crimen vis eis intendant, sed ut possessionem recipiant. nam et filius non quidem prohibitus est de facto matris queri, si dicat suppositum ab ea partum, quo magis coheredem haberet, sed ream eam lege Cornelia facere 2 permissum ei non est. Ab alio delatum alius deferre non potest: sed eum, qui abolitione publica vel privata interveniente aut desistente accusatore de reis exemptus est, alius deferre non prohibetur.

[*Ad senatus consultum Turpillianum et de abolitionibus criminum*].

35. [*Abolitio . . . publice fit* . . .] vel ob (48. 16) 9 rem prospere gestam.

36. In senatus consultum Turpillianum (48. 16) 15 incidunt, qui subiecissent accusatores, aut subiecti postulassent nec peregissent reos, aut aliter quam abolitione facta destitissent: quique chirographum ob accusandum dedissent pactionemve aliquam interposuissent. hoc autem verbum 'nec peregissent' ad 1 universos supra scriptos pertinere dicendum est. An ad eos, qui hodie de iudiciis publicis extra ordinem cognoscunt, senatus consultum pertineat, quaeritur: sed iam hoc iure ex sacris constitutionibus utimur, ut pertineat: ita ex singulis causis singulae poenae irrogen-2 tur. Eos, de quorum calumnia agi non permittitur, si destiterint, non incidere in poenam huius senatus 3 consulti constitutionibus cavetur. Si propter mortem rei accusator destiterit, non potest hoc senatus consulto teneri, quia morte rei iudicium solvitur, nisi tale crimen fuit, cuius actio et adversus heredes durat, veluti maiestatis. idem in accusatione repetundarum 4 est, quia haec quoque morte non solvitur. Ceterum si, postea quam accusator destitit, reus decesserit, non ideo magis delictum accusatoris relevatur. nam eum qui semel destitit, si postea accusare paratus sit, non 5 esse audiendum Severus et Antoninus statuerunt. Qui post inscriptionem ante litem contestatam anno vel biennio[2] agere non potuerint variis praesidum occupationibus vel etiam civilium officiorum necessitatibus 6 districti, in senatus consultum non incident. Quamquam prius reum quis detulerat, et si post abolitionem, antequam reus repeteretur, alia abolitio supervenerit: non ex superiore, sed ex secunda abolitione dies triginta[3] computantur.

1) *cf.* (47. 12) 1. 2) vel biennio *ins. Trib. propter* C. (9. 44) 3. *Verba* post inscriptionem ante litem contestatam, *quae huic legi repugnant, neglegentia compilatorum esse relicta nil est quod miremur.*

3) (48. 16) 10 § 2, 12.

[*De requirendis*].

37. Anni spatium ad occupanda bona [(48. 17) 2] 1 eius, qui requirendus adnotatus est, pertinet. Sed si per viginti annos fiscus bona non occupaverit, postea praescriptione vel ab ipso reo vel ab heredibus eius submovebitur.

38. Annus exinde computandus est, ex [(48. 17) 4] quo ea adnotatio quae vel edicto vel litteris ad magis- 1 tratus factis publice innotuit. Ergo et viginti annorum tempus exinde fisco numeratur, ex quo adnotatio 2 publice innotuit. In summa sciendum est nulla temporis praescriptione causae defensione summoveri eum, qui requirendus adnotatus est.

[*De poenis*].

39. In servorum persona ita observatur, [(48. 19) 10] ut exemplo humiliorum puniantur. et ex quibus causis liber fustibus caeditur, ex his servus flagellis caedi et domino reddi iubetur: et ex quibus liber fustibus caesus in opus publicum datur, ex his servus, sub poena vinculorum ad eius temporis spatium, flagellis caesus domino reddi iubetur. si sub poena vinculorum domino reddi iussus non recipiatur, venumdari et, si emptorem non invenerit, in opus publicum et quidem 1 perpetuum tradi iubetur. Qui ex causa in metallum dati sunt et post hoc deliquerunt, in eos tamquam metallicos constitui debet, quamvis nondum in eum locum perducti fuerint, in quo operari habent: nam statim ut de is sententia dicta est, condicionem suam 2 permutant. In personis tam plebeiorum quam decurionum illud constitutum est, ut qui maiori poena adficitur, quam legibus statuta est, infamis non fiat. ergo et si opere temporario quis multatus sit vel tantum fustibus caesus, licet in actione famosa, veluti furti, dicendum erit infamem non esse, quia et solus fustium ictus gravior est quam pecuniaris damnatio.

[*De bonis damnatorum similibusque argumentis*].

40. †*[1]Liberis quoque patronorum in- [(48. 20) 8] tegrum ius patronatus servatur in bonis paterni liberti publicatis. si eius liberti extat patroni filius, fisco locus 1 non est in parte filii patroni. Si patroni filius excluditur propter liberos quos habet libertus, satius est dicere fisco locum non esse, quoniam patroni filium excludunt liberi liberti, ipse autem fiscum repellit. 2 Patroni filius etiamsi bonorum possessionem non petat, haud dubie excludit fiscum in parte sibi debita 3 ex bonis liberti paterni. Relegati bona per sententiam specialem publicari poterunt, nec tamen iura ad- 4 versus libertos ei auferuntur nisi principis iussu. Si condemnatur pater, qui dotem pro filia dedit, fisco in eam dotem ius non est, etiamsi postea in matrimonio filia moriatur.*

41. †*Etiam si pater, cum pro filia dotem [(48. 20) 10] promisisset, condemnatur, vir eam ex bonis eius a fisco 1 petit. Si post solutum matrimonium filiae pater condemnatur, si quidem postquam filia ei consensit de dote repetenda, fiscus a marito eam repetit: si antequam consentiret ei, condemnatus est, ipsa repetitionem habet.*

1) *Fr.* 40, 41 *supplentur secundum Bas.* 60, 52, 8. 10. *De inscriptione v. Mommsen ad h. l.*

42. Imperatores Severus et Antoninus [(49. 14) 34] Asclepiadi ita rescripserunt: 'Tu, qui defensione omissa redimere sententiam maluisti, cum tibi crimen obiceretur, non immerito quingentos solidos[1] inferre fisco iussus es: omissa enim ipsius causae inquisitione ipse te huic poenae subdidisti. optinendum est enim, ut hi, quibus negotia fiscalia moventur, ad defensiones causae bona fide veniant, non adversarios aut iudices redimere temptent'.[2]

43. 'Imperatores Severus et Antoninus [(48. 21) 2] Iulio Iuliano. Eos, qui a latronibus nominati corruptis accusatoribus diem suum obierint, ut confessos de crimine non relinquere defensionem heredibus rationis 1 est'. Si is, de cuius poena imperatori scriptum est (veluti quod decurio fuerit vel quod in insulam deportari debuerit), antequam rescriberetur decesserit: potest quaeri, num ante sententiam decessisse videatur. argumento est senatus consultum, quod factum est de his, qui Romam transmissi ante sententiam decessissent. cuius verba haec sunt: 'Cum damnatus nemo videri possit in hunc annum, antequam de eo forte iudicium Romae redditum et pronuntiatum esset: neque cuiusquam mortui bona, antequam de eo Romae pronuntiatum sit, publicata sunt, eaque bona heredes possidere debent'.

[*De furiosis*].

44. Divus Marcus et Commodus Scapulae [(1. 18) 14] Tertullo rescripserunt in haec verba: 'Si tibi liquido compertum est Aelium Priscum in eo furore esse, ut continua mentis alienatione omni intellectu careat, nec subest ulla suspicio matrem ab eo simulatione dementiae occisam: potes de modo poenae eius dissimulare, cum satis furore ipso puniatur. et tamen diligentius custodiendus erit ac, si putabis, etiam vinculo coercendus, quoniam tam ad poenam quam ad tutelam eius et securitatem proximorum pertinebit. si vero, ut plerumque adsolet, intervallis quibusdam sensu saniore, non forte eo momento scelus admiserit nec morbo eius danda est venia, diligenter explorabis et si quid tale compereris, consules nos, ut aestimemus, an per immanitatem facinoris, si, cum posset videri sentire, commiserit, supplicio adficiendus sit. cum autem ex litteris tuis cognoverimus tali eum loco atque ordine esse, ut a suis vel etiam in propria villa custodiatur: recte facturus nobis videris, si eos, a quibus illo tempore observatus esset, vocaveris et causam tantae neglegentiae excusseris et in unumquemque eorum, prout tibi levari vel onerari culpa eius videbitur, constitueris. nam custodes furiosis non ad hoc solum adhibentur, ne quid perniciosius ipsi in se moliantur, sed ne aliis quoque exitio sint: quod si committatur, non immerito culpae eorum adscribendum est, qui neglegentiores in officio suo fuerint'.

AD LEGEM VICENSIMAM HEREDITATIUM LIBRI II.

LIBER I.

45. Nulli procuratorum principis incon- [(2. 15) 13] sulto principe transigere licet.[3]

1) quing. sol. *Trib.* 2) optinendum . . . temptent *Trib.?* 3) *cf. Hirschfeld, Unters. z. röm. Verwaltungsgesch.* (1877) *p.* 65.

46. [1]Mille passus non a miliario urbis, [(50.16) 154] sed a continentibus aedificiis numerandi sunt.

47. Si mutus aut surdus, ut liceret sibi [(28.1) 7] testamentum facere, a principe impetraverit, valet testamentum.[2]

48. [3]Funeris sumptus accipitur, quid- [(11.7) 37] quid corporis causa veluti unguentorum erogatum est, et pretium loci in quo defunctus humatus est, et si qua vectigalia sunt, vel sarcophagi et vectura: et quidquid corporis causa antequam sepeliatur consumptum 1 est, funeris impensam esse existimo. Monumentum autem sepulchri id esse divus Hadrianus rescripsit, quod monumenti, id est causa muniendi eius loci factum sit, in quo corpus impositum sit. itaque si amplum quid aedificari testator iusserit, veluti incircum porticationes, eos sumptus funeris causa non esse.

LIBER II.

49. Computationi in alimentis faciendae [(35.2) 68] hanc formam esse Ulpianus scribit, ut a prima aetate usque ad annum vicesimum quantitas alimentorum triginta annorum computetur eiusque quantitatis Falcidia[4] praestetur, ab annis vero viginti usque ad annum vicesimum quintum annorum viginti octo, ab annis viginti quinque usque ad annos triginta annorum viginti quinque, ab annis triginta usque ad annos triginta quinque annorum viginti duo, ab annis triginta quinque usque ad annos quadraginta annorum viginti. ab annis quadraginta usque ad annos quinquaginta tot annorum computatio fit, quot aetati eius ad annum sexagesimum deerit remisso uno anno: ab anno vero quinquagesimo usque ad annum quinquagesimum quintum annorum novem, ab annis quinquaginta quinque usque ad annum sexagesimum annorum septem, ab annis sexaginta, cuiuscumque aetatis sit, annorum quinque. eoque nos iure uti Ulpianus ait et circa computationem usus fructus faciendam. solitum est tamen a prima aetate usque ad annum trigesimum computationem annorum triginta fieri, ab annis vero triginta tot annorum computationem inire, quot ad annum sexagesimum deesse videntur. numquam ergo amplius quam triginta annorum computatio initur. sic denique et si rei publicae usus fructus legetur, sive simpliciter 1 sive ad ludos, triginta annorum computatio fit. Si quis ex heredibus rem propriam esse contendat, deinde hereditariam esse convincatur, quidam putant eius quoque Falcidiam[5] non posse retineri, quia nihil intersit, subtraxerit an hereditariam esse negaverit: quod Ulpianus recte improbat.

DE OFFICIO PRAESIDIS LIBRI II.

LIBER I.

[*De praeside eiusque comitibus*].

50. Praesidis nomen generale est eoque et [(1.18) 1] proconsules et legati Caesaris et omnes provincias regentes, licet senatores sint, praesides appellantur: proconsulis appellatio specialis est.

51. Si eadem provincia postea divisa sub [(1.22) 3] duobus praesidibus constituta est, velut Germania, Mysia, ex altera ortus in altera adsidebit nec videtur in sua provincia adsedisse.

52. Senatus consulto cavetur, ut de his, [(1.18) 16] quae provincias regentes, comites aut libertini eorum, antequam in provinciam venerint, contraxerunt, parcissime ius dicatur, ita ut actiones, quae ob eam causam institutae non essent, posteaquam quis eorum ea provincia excesserit, restituerentur. si quid tamen invito accidit, veluti si iniuriam aut furtum passus est, hactenus ei ius dicendum est, ut litem contestetur resque ablata exhibeatur et deponatur aut sisti exhiberive satisdato promittatur.

[*De mandata iurisdictione*].

53. Cognitio de suspectis tutoribus man- [(1.21) 4] dari potest. immo etiam ex mandata generali iurisdictione propter utilitatem pupillorum eam contingere constitutum est in haec verba: 'Imperatores Severus et Antoninus Braduae proconsuli Africae. Cum propriam iurisdictionem legatis tuis dederis, consequens est, ut 1 etiam de suspectis tutoribus possint cognoscere'. Ut possessio bonorum detur, vel si cui damni infecti non caveatur ut is possidere iubeatur, aut ventris nomine in possessionem mulier, vel is cui legatum est legatorum servandorum causa in possessionem mittatur, mandari potest.

[*De restitutionibus*].

54. [1]De aetate eius, qui se maiorem annis [(4.4) 43] viginti quinque dicit, causa cognita probandum est, quia per eam probationem in integrum restitutioni eiusdem adulescentis et aliis causis praeiudicatur.

55. Si minor annis, posteaquam ex parte [(29.2) 61] heres exstitit, in integrum restitutus est, divus Severus constituit, ut eius partis onus coheres suscipere non cogatur, sed bonorum possessio creditoribus detur.

LIBER II.

[*De criminibus*].

56. Solent praesides provinciarum, in qui- [(48.3) 7] bus delictum est, scribere ad collegas suos, ubi factores agere dicuntur, et desiderare, ut cum prosecutoribus ad se remittantur: et id quoque quibusdam rescriptis declaratur.

57. Quod ad statum damnatorum per- [(48.19) 12] tinet, nihil interest, iudicium publicum fuerit nec ne: nam sola sententia, non genus criminis spectatur. itaque hi, in quos animadverti iubetur quive ad bestias dantur, confestim poenae servi fiunt.

[*De municipiis*].

58. A decurionatu, quamvis hic quoque [(50.5) 5] honor est, ad alium honorem nullam vacationem tribuendam Ulpianus respondit.

59. Opus novum privato etiam sine prin- [(50.10) 3] cipis auctoritate facere licet, praeterquam si ad aemulationem alterius civitatis pertineat vel materiam sedi-

1) *Videntur haec spectare ad urbicam vicensimam procurationem, Hirschfeld, l. l. p.* 66 *n.* 4. 2) *Debetur igitur vicensima hereditatis.* 3) *In ratione vicensimae ponenda ante deducitur funeris impensa.* 4) vicensima *Macer.* 5) vicensimam *Macer: exigebatur enim vicensima, ut videtur, ab herede, qui legatariis eam deducebat eove nomine satis accipiebat. eo pertinere suspicor satisdationes, quarum mentio fit apud Gaium* 3, 125.

1) Marcellus libro primo de officio praesidis *inscr. F.* (*cuius libri in ind. Flor. non fit mentio*), Macer *dett.*

tionis praebeat vel circum theatrum vel amphitheatrum 1 sit. Publico vero sumptu opus novum sine principis auctoritate fieri non licere constitutionibus declaratur. 2 Inscribi autem nomen operi publico alterius quam principis aut eius, cuius pecunia id opus factum sit, non licet.

DE RE MILITARI LIBRI II.

LIBER I.

[*De officio eorum, qui exercitui praesunt*].

60. Officium regentis exercitum non (49. 16) 12 tantum in danda, sed etiam in observanda disciplina 1 constitit. Paternus quoque scripsit debere eum, qui se meminerit armato praeesse, parcissime commeatum dare, equum militarem extra provinciam duci non permittere, ad opus privatum piscatum venatum militem non mittere. nam in disciplina Augusti ita cavetur: 'Etsi scio fabrilibus operibus exerceri milites non esse alienum, vereor tamen, si quicquam permisero, quod in usum meum aut tuum fiat, ne modus in ea re non 2 adhibeatur, qui mihi sit tolerandus'. Officium tribunorum est vel eorum, qui exercitui praesunt, milites in castris continere, ad exercitationem producere, claves portarum suscipere, vigilias interdum circumire, frumentationibus commilitonum interesse, frumentum probare, mensorum fraudem coercere, delicta secundum suae auctoritatis modum castigare, principiis frequenter interesse, querellas commilitonum audire, valetudinarios inspicere.

LIBER II.

[*De commercio agrorum*].

61. Milites agrum comparare pro- (49.16) 13 pr.—§ 2 hibentur in ea provincia, in qua bellica opera peragunt, scilicet ne studio culturae militia sua avocentur. et ideo domum comparare non prohibentur. sed et agros in alia provincia comparare possunt. ceterum in ea provincia, in quam propter proelii causam venerunt, ne sub alieno quidem nomine eis agrum comparare 1 licet: alioquin fisco vindicabitur. Is autem, qui contra disciplinam agrum comparaverit, si nulla de ea re quaestione mota missionem acceperit, inquietari 2 prohibetur. Illud constat huius praescriptionis commodum ad eos, qui ignominiae causa missi sunt, non pertinere, quod praemii loco veteranis concessum intellegitur: et ideo et ad eum, qui causaria missus est, potest dici pertinere, cum huic quoque praemium praestatur.

[*De missionibus*].

62. Missionum generales causae sunt (49. 16) 13 § 3 tres: honesta causaria ignominiosa. honesta est, quae tempore militiae impleto datur: causaria, cum quis vitio animi vel corporis minus idoneus militiae renuntiatur: ignominiosa causa est, cum quis propter delictum sacramento solvitur. et is, qui ignominia missus est, neque Romae neque in sacro comitatu agere potest. et si sine ignominiae mentione missi sunt, nihilo minus ignominia missi intelleguntur.

[*De delictis militum*].

63. Inreverens miles non tantum (49. 16) 13 § 4—6 a tribuno vel centurione, sed etiam a principali coercendus est. nam eum, qui centurioni castigare se volenti restiterit, veteres notaverunt: si vitem tenuit, militiam mutat: si ex industria fregit vel manum cen-5 turioni intulit, capite punitur. Eius fugam, qui, cum sub custodia vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandam Menander scripsit, quia custodiae refuga, non militiae desertor est. cum tamen, qui carcere effracto fugerit, etiamsi ante non deseruerit, 6 capite puniendum Paulus scripsit. Desertorem, qui a patre suo fuerat oblatus, in deteriorem militiam divus Pius dari iussit, ne videatur, inquit, pater ad supplicium filium optulisse. item divus Severus et Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se optulit, deportari iusserunt. quod exemplum et in ceteris sequi nos debere Menander[1] scripsit.

64. Quaedam delicta pagano aut nullam (48. 19) 14 aut leviorem poenam irrogant, militi vero graviorem. nam si miles artem ludicram fecerit vel in servitutem se venire passus est, capite puniendum Menander scribit.

[*De peculio castrensi*].

65. Castrense peculium est, quod a (49. 17) 11 parentibus vel cognatis in militia agenti donatum est vel quod ipse filius familias in militia adquisiit, quod, nisi militaret, adquisiturus non fuisset. nam quod erat et sine militia adquisiturus, id peculium eius castrense non est.

[*De testamento militis*].

66. Testamenta eorum, qui ignominiae (29. 1) 26 causa missi sunt, statim desinunt militari iure valere, quod anni spatium testamentis eorum, qui honestam vel causariam missionem meruerunt, tribuitur. ius testandi de castrensi, quod filiis familias militantibus concessum est, ad eos, qui ignominiae causa missi sunt, non pertinet, quod hoc praemii loco merentibus tributum est.

67. Militi, qui capite puniri meruit, testa- (38. 12) 1 mentum facere concedendum Paulus et Menander scribunt eiusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos eius pertinere, si tamen ex militari delicto, non ex communi punitus est.

68. Si miles testamento facto partem (35. 2) 92 dimidiam hereditatis suae tibi restitui iusserit, deinde post missionem factis codicillis alteram partem Titio restitui rogaverit: si quidem post annum missionis suae decesserit, et tibi et Titio heres partem quartam retinebit, quia eo tempore testator decessit, quo testamentum eius ad beneficium principale pertinere desierat: si vero intra annum missionis decesserit, solus Titius deductionem partis quartae patietur, quia eo tempore fideicommissum ei relictum est, quo testator iure militari testari non potuit.

1) (49. 16) 5 § 4.

L. VOLUSIUS MAECIANUS

(CLARUIT SUB ANTONINO PIO ET DIVIS FRATRIBUS, INTERFECTUS EST P. CHR. 175).

QUAESTIONUM DE FIDEICOMMISSIS[1] LIBRI XVI.

LIBER I.

[*De codicillis*].

1. † Ulp. 2 fideicomm. *Quotiens quis exemplum testamenti praeparat et prius decedat quam testetur, non valent quasi ex codicillis quae in exemplo scripta sunt, licet verba fideicommissi scriptura habeat: et ita divum Pium decrevisse Maecianus scribit.* (32) 11 § 1

[*Qui fideicommissa dare possint*].

2. Filius familias neque retinere neque reciperare neque apisci possessionem rei peculiaris videtur. (50. 17) 93

3. Ex castrensi peculio servus a patre heres institui potest et filium necessarium heredem 1 patri facit. Et in summa ea res: hi actus patris, qui ad praesens alienationem alicuius iuris de castrensi peculio praestant, impediuntur: hi vero, qui non statim quidem, sed postea efficere solent, eo tempore animadvertentur, quo habere effectum consuerunt, ut, si sit filius, cui auferatur, nihil agatur, si ante decesserit, 2 actus patris non impediatur. Itaque negabimus patrem filio salvo communi dividundo agentem proprietatem alienaturum, exemplo dotalis praedii. sed nec si socius ultro cum eo agat, quicquam agetur, veluti si cum eo ageret, cui bonis interdictum est. 3 Servos ex eo peculio usu fructu, item praedia tam usu fructu quam ceteris servitutibus pater liberare poterit: sed et servitutes his adquirere. id enim et eum, cui bonis interdictum est, verum est consequi posse. neque autem servis ex eo peculio neque praediis usum fructum vel servitutem imponere pater potest. 4 Si quando ex eo peculio filius rem alienam bona fide tenebit, an pater eius in rem vel ad exhibendum actionem pati debeat, ut ceterorum nomine, quaeritur. sed verius est, cum hoc peculium a patris bonis separetur, defensionis necessitatem patri non inponendam. 5 Sed nec cogendus est pater aes alienum, quod filius peculii nomine, quod in castris adquisiit, fecisse dicetur, de peculio actionem pati: et, si sponte patiatur, ut quilibet defensor satisdato filium in solidum, non peculio tenus defendere debet. sed et eius filii nomine non aliter movere actiones potest, quam si satis dederit eum ratam rem habiturum. (49. 17) 18

4. Pater quoque in legatis, quae filius ei dedit alio herede instituto, legis Falcidiae rationem patitur. (35. 2) 28

1) *De inscriptione v. fr.* 19. 27.

[*A quibus fideicommissa relinqui possint*].

5. Si ita fuerit fideicommissum relictum: 'ad quemcumque ex testamento meo vel ab intestato' vel ita: 'ad quemcumque quoquo iure bona mea perveniant': hac oratione et eius, qui postea natus erit inve familiam venerit et eius, qui postea cognatus esse coeperit, fidei commissum videtur: eius quoque, quae nondum nupta erit, sed postea, eo casu, quo ex edicto ad uxorem bona mariti intestati solent pertinere. (32) 9

LIBER II.

[*De singulis rebus per fideicommissum relictis*].

6. † Ulp. 2 fideicomm. *Si heres rogatus sit certam summam usuris certis faenori dare, utile est fideicommissum: sed Maecianus putat non alias cogendum credere, quam idonee ei caveatur: sed ego proclivior sum, ut putem cautionem non exigendam.* (32) 11 § 15

7. Si sic locutus erit testator: 'heres meus illi fundum dato: Seio hoc amplius decem', non erit dubitandum, quin Seius et fundi partem et decem ex testamento percipere debeat. (32) 13

8. Hae res testatoris legatae quae in profundo esse dicuntur, quandoque apparuerint, praestantur. (32) 15

9. Etiam ea quae futura sunt legari possunt, ut insula vel in mare vel in fluminibus enata: 1 Servitus quoque servo praedium habenti recte legatur. (32) 17

10. † Ulp. 17 ad Sab. . . . *tractatum est, si cui quamdiu vivat usus fructus legatus sit, an videatur repetitus, quotiens amissus est? quod et Maecianus temptat: et puto repetitum videri.* (7. 4) 3 pr.

11. † Paul. 15 ad Plaut. . . . *longe recedit ab usu fructu ius calcis coquendae et lapidis eximendi et harenae fodiendae aedificandi eius gratia quod in fundo est, item silvae caeduae, ut pedamenta in vineas non desint. quid ergo si praediorum meliorem causam haec faciant? non est dubitandum, quin servitutis sit: et hoc et Maecianus probat in tantum, ut et talem servitutem constitui posse putet, ut tugurium mihi habere liceret in tuo, scilicet si habeam pascui servitutem aut pecoris appellendi, ut, si hiemps ingruerit, habeam quo me recipiam.* (8. 3) 6 § 1

12. 'Quisquis mihi heres erit, damnas esto dare fideique eius committo, uti det, quantas summas dictavero dedero'. Aristo res quoque corporales contineri ait, ut praedia mancipia vestem argentum, quia et hoc verbum 'quantas' non ad numeratam dumtaxat pecuniam referri ex dotis relegatione et stipulationibus emptae hereditatis apparet et 'summae' appellatio similiter accipi deberet, ut in his argumentis quae (32) 95

relata essent ostenditur. voluntatem praeterea defuncti, quae maxime in fideicommissis valeret, ei sententiae suffragari: neque enim post eam praefationem adiecturum testatorem fuisse res corporales, si dumtaxat pecuniam numeratam praestari voluisset.

13. [1]Cum ex pluribus causis debitor [(46. 3) 103] pecuniam solvit, Iulianus elegantissime putat ex ea causa eum solvisse videri debere, ex qua tunc, cum solvebat, compelli poterit ad solutionem.

[*De condicionibus fideicommissorum*].

14. Condicionum, quae in futurum con- [(35. 1) 91] feruntur, triplex natura est, ut quaedam ad id tempus, quo testator vivat, quaedam ad id, quod post mortem eius futurum sit, quaedam ad alterutrum pertineant, tempus autem vel certum vel infinitum comprehendatur: quae omnia non minus in fideicommissis quam in institutionibus ac legatis incidere solent: ut haec condicio 'Titiae, si mihi nubserit' non dubie nisi vivente testatore, illa autem 'si ad exsequias funeris mei venerit' nisi post mortem impleri non possit, illa vero 'si filio meo nubserit' vel vivente vel mortuo testatore impleri possit. et prima quidem ac tertia ex relatis condicionibus infinitum tempus habent: quandoque enim nubserit, impletur condicio: secunda ad certum tempus adscripta est.

15. Libertate sub condicione data huc [(40. 4) 55] iam decursum est, ut, si per statuliberum non stet, quominus condicioni pareat, quamvis ne per heredem quidem stet, tamen ad libertatem perveniat. quod credo responderi oportere et si per fideicommissum 1 utique hereditariis servis libertas data fuerit. Non 2 absurde et de heredis servis idem dicetur. De his autem, quos redimendos habebit, non iuste dubitamus, siquidem eo casu iniquum erit heredem perinde compelli debere redimere eos, atque si condicio impleta esset, quod forte dominus prohiberet condicioni parere, ut et pretium perciperet et in condicionem non rogaret.

16. Non solum stipulationes impossibili [(44. 7) 31] condicioni adplicatae nullius momenti sunt, sed etiam ceteri quoque contractus, veluti emptiones locationes, impossibili condicione interposita aeque nullius momenti sunt, quia in ea re, quae ex duorum pluriumve consensu agitur, omnium voluntas spectetur, quorum procul dubio in huiusmodi actu talis cogitatio est, ut nihil agi existiment adposita ea condicione, quam sciant esse impossibilem.

LIBER III.

17. [*Si tibi et postumo suo hereditatem re-* [(34. 5) 6] *stituere quis rogaverit*] vel ex parte te et ex parte postumum heredem instituisset legatumve similiter vel fideicommissum dedisset, [*utrum ita postumus partem faciat, si natus sit, an et si natus non sit, quaeritur*].

[*Quando dies fideicommissorum cedat*].

18. Iulianus noster eum, qui decem dare [(35. 1) 86] et ita liber esse iussus esset, si a vivente manumissus esset, non aliter legatum, quod ei cum libertate datum esset, habiturum, quam si condicioni libertatis paruisset: item in emptorem, si alienatus esset. sed id tunc locum habet, cum omnimodo simul cum libertate legatum adquiri potuit, licet legato imposito[1] non sit, veluti cum 1 in tempus libertatis legatum collatum esset. [2]Cum vero libertas sub condicione, legatum autem praesenti die datum est, in hoc quaestio est, an constiterit legatum: etenim nec Catonianae sententiae locum in proposito esse, quia etsi statim testator decessisset, non tamen omnimodo inutile esset legatum, cum posset condicio libertatis ante aditam hereditatem impleri et legatum manumisso deberi, nisi forte necessarius heres exstitisset: tunc enim omnimodo inutile erit legatum iure ipso, quia sub condicione acceperit libertatem.

19. Verum est eum, qui liber esse iussus [(40. 4) 58] esset, alienatum a testatore, si ante aditam eius hereditatem rursus hereditarius fieret, mox adiretur hereditas, ad libertatem pervenire.

† Ulp. 17 ad Sab. *Si dominus nudae proprie-* [(7. 1) 72] *tatis usum fructum legaverit, verum est, quod Maecianus scripsit libro tertio quaestionum de fideicommissis, valere legatum: et si forte in vita testatoris vel ante aditam hereditatem proprietati accesserit, ad legatarium pertinere. plus admittit Maecianus, etiamsi post aditam hereditatem accessisset usus fructus, utiliter diem cedere et ad legatarium pertinere.*

LIBER IV.

[*De fideicommissariis hereditatibus* 1.]

20. Fideicommissum in stipulatione de- [(12. 6) 62] ductum tametsi non debitum fuisset, quia tamen a sciente fidei explendae causa promissum esset, debetur.[3]

21. Si servum heredem institutum do- [(29. 4) 28] minus, qui ipse rogatus fuerat fideicommissum praestare, priusquam adire iuberet, vendiderit, praestare id debet, cum per pretium servi hereditatis quoque aesti- 1 mationem consequatur. Institutus heres et rogatus restituere hereditatem si omissa causa testamenti legitimam hereditatem possideat, non dubie ut legata ceteraque fideicommissa, ita hereditatem quoque restituere compellendus est, libertates quoque tam directas quam fideicommissarias. sed si alienos servos rogatus sit manumittere, utique redimere eos debebit. eam autem decessionem patietur is cui restituta fuerit hereditas, quam is qui ei restituit passurus fuit.

22. Si eius pupilli, cui sine tutoris [(36. 1) 66 pr.] auctoritate pecunia credita erat, restituta ex eo[4] senatus consulto mihi fuerit hereditas, si solvam creditori, non repetam: adquin heres si post restitutionem solvat, repetet: non ob aliud, quam quod ab eo in me naturalis obligatio translata intellegitur. et si eius mihi restituta sit hereditas, qui pupillo sine tutoris auctoritate crediderit, si solverit mihi pupillus, non repetet: at si heredi solverit, repetet, non repetiturus, si ante restitutionem solvisset.

23. Si necessarii heredes sub con- [(36. 1) 66 § 1] dicione quamvis levissima heredes sint instituti, cui parere solent, dicendum est cogi restituere hereditatem desiderantibus his, quibus restituere rogati sunt, quia etiam necessarii heredes fideicommissae hereditatis restituendae gratia condicioni parere erunt compellendi.

24. [*Si quis alio loco restituere heredita-* [(36. 1) 7] *tem iussus sit et suspectam eam dicat, Iulianus scribit*

1) *cf.* (46. 3) 94 § 3.

1) imposita condicio *scr.* 2) *v. Julian fr.* 520 § 1. 3) *cf. Gai.* 2, 254. 283. 4) Trebelliano *scil.*

cogendum eum esse similemque ei, qui in diem rogatus est restituere.] Sed sciendum est impendiorum quoque, quae ad iter explicandum necessaria essent, rationem haberi debere: nam si ita institutus esset 'si Titio decem dedisset', non aliter cogeretur, quam si ei pecunia offeratur. sed et salutis ac dignitatis ratio habenda erit: quid enim si morbo adplicitus Alexandriae iussus fuit adire[1] vel nomen vispellionis testatoris ferre?

25. Si quis rogatus restituere hereditatem decessit, antequam eam restituat, heres eius poterit hereditatem restituere et ex Trebelliano senatus consulto transeunt actiones. sed si duo ei heredes extitissent, uti quisque restituisset, pro ea parte transituras actiones: nam et si ipse partem restituisset, pro parte interim transituras verius est. sed et si plures heredes extiterunt ei, qui rogatus est restituere hereditatem, si quidam interim restituerint, vel cum ei, cui restitui debuit, plures heredes extiterint: ut cui restituta erit, is pro ea parte ex hoc senatus consulto habebit actiones. [(36. 1) 66 § 2]

26. [*Cum miles in testamento suo servo libertatem dederit eidemque et a primo et a secundo herede per fideicommissum hereditatem reliquerit, quamvis et primus heres et substitutus, priusquam adierint hereditatem, mortem obierunt, perinde habendum est, ac si eidem servo libertas simul et hereditas directo data esset, quae utraque ad eum pervenire testatorem voluisse negari non potest.*] Tractabatur, an tale aliquid et in paganorum testamentis indulgendum esset: et placet non sine distinctione hoc fieri, sed, si quidem vivo testatore et sciente decessissent, nihil novi statuendum, si autem ignorante aut post mortem eius, omnimodo subveniendum.[2] [(29. 1) 14]

27. † Papin. 6 respons. [3] *Pannonius Avitus cum in Cilicia procuraret heres institutus ante vita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret. quia bonorum possessionem, quam procurator eius petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerant, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant, quae stricto iure non competit, quia intra diem aditionis[4] Avitus obisset. divum tamen Pium contra constituisse[5] Maecianus libro quaestionum refert in eo, qui legationis causa Romae erat et filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem locum habere.* [(29.2) 86 pr.]

28. Si patronus ex parte debita[6] heres institutus rogatus fuerit eam liberis exheredatis defuncti liberti restituere, si sua sponte adierit, erit Falcidiae locus, si coactus, in solidum transibunt actiones ex hoc senatus consulto.[7] [(36. 1) 66 § 3]

29. † Ulp. 3 fideicomm. *De illo quaeritur, an is, cui ex causa fideicommissi restituta est hereditas ex Trebelliano senatus consulto, ipse quoque restituendo ex eodem senatus consulto transferat actiones: et Iulianus scribit etiam ipsum transferre actiones, quod et Maecianus probat et nobis placet.* [(36. 1) 1 § 8]

1) cernere *Maec.*
2) *Triboniani manum suspicor, v. fr.* 37.
3) *iung. fr.* 26.
4) cretionis *Papin.*
5) *cf.* (29. 2) 30 pr.
6) dimidia *Maec.*
7) *sc. Pegasiano.*

LIBER V.

[*De fideicommissariis hereditatibus* 2.]

30. Servo invito domino vel ignorante non recte restituetur hereditas: sed si postea ratum habuerit, confirmabitur restitutio, verum ipsi domino adquirentur actiones. nec quia hereditatis adquisitionis similis est haec restitutio, iussum praecedere oportet, sed, ut dictum est, etiam ratihabitio subsequi poterit exemplo bonorum possessionis, neque interest, quod ad propositum attinet, ipsi domino an servo quis rogetur restituere hereditatem, nec in ea re consensu aut opera servi opus est: atquin in bonorum possessione vel in adeunda hereditate consensus eius necessarius est. itaque si qui suspectam dicent hereditatem, postulante domino compellendi erunt adire et restituere hereditatem. 1 Si testator rogasset heredem, ut restituat hereditatem mulieri, si non nupsisset, dicendum erit compellendum heredem, si suspectam dicat hereditatem, adire et restituere eam mulieri, etiamsi nupsisset. idem in ceteris quoque condicionibus Iulianus noster probat, quae similiter nisi fine vitae expleri non possent. secundum quam sententiam cautione praestita his, quorum interest, ab his, quibus restitui sub isdem condicionibus heres rogatus esset, restituet hereditatem. 2 Cum praetor cognita causa per errorem vel etiam ambitiose iuberet hereditatem ut ex fideicommisso restitui, etiam publice interest restitui propter rerum iudicatarum auctoritatem. 3 Si pupillo infanti restituere hereditatem quis rogatus sit, si sponte adierit, etiam servo eius et ipsi pupillo tutore auctore restituetur hereditas: si quidem eo, quod fari non potest, non magis ea res impedietur, quam in muto pubere volente sibi restitui hereditatem. si autem heres recuset adire hereditatem, quemadmodum res expediri possit, difficile est, quia neque tutore desiderante periculo pupilli adiri hereditatem Trebelliano[1] senatus consulto locus sit futurus neque pupillus ipse id desiderare possit, cum fari non possit. quod aliquatenus circa mutos expediri potest, nam si auditus capaces sunt vel interrogati nutu possint significare velle se periculo suo hereditatem adire, quomodo absentes per nuntium. sed et infanti non dubito omnimodo subveniendum idque ex similitudine iuris civilis vel honorarii constituendum est: sive enim heres institutus esset, non dubie pro herede tutore auctore gerere posse videtur, sive de bonorum possessione agitaretur, peti ei per tutorem posset. ideoque et heres compelli per tutorem potest adire et restituere hereditatem. quo exemplo et mutus, qui nihil intellegere potest, per curatorem adiuvatur. 4 Si singulae res ab herede traditae sunt iussu meo ei cui eas vendiderim, non dubitabimus mihi intellegi factam restitutionem. idem erit et si iussu meo tradantur, cui ego ex fideicommisso aliave qua causa eas praestare debuerim vel in creditum ire vel donare voluerim. [(36. 1) 67]

LIBER VI.

[*De fideicommissariis hereditatibus* 3.]

31. Sed et qui magna praeditus est dignitate vel auctoritate, harenarii vel eius mulieris, quae corpore quaestum fecerit, hereditatem restituere cogetur. [(36.1) 5]

1) Pegasiano *Maec.*

32. † Ulp. 4 fideicomm. ... *qui 'hereditatem' rogatur restituere, is demum compellitur restituere. Sed et si quis 'bona' rogatus sit vel 'familiam' vel 'pecuniam' rogetur vel 'universam rem meam',* (17) *cogi poterit: hoc idem et si 'patrimonium' fuerit rogatus et si 'facultates' et si 'quidquid habeo' et si 'censum meum' et si 'fortunas meas' et si 'substantiam meam'. et si 'peculium meum' testator dixerit, quia plerique ὑποκοριστικῶς patrimonium suum peculium dicunt, cogendus erit: de successione enim sua et hic rogavit. nec ignoro in quibusdam ex his Maecianum dubitare et voluntatis esse dicere quaestionem, utrum de pecunia tantum an et de successione testator sensit.* [(36. 1) 15 § 7. 8, 17 pr.]

33. Ulp. ibid. ... *quaeritur, si quis hereditatem rogatus sit restituere deducto aere alieno vel deductis legatis, an suspectam dicens cogi possit adire et restituere hereditatem, quia vi ipsa magis id quod superest ex hereditate quam ipsam hereditatem restituere sit rogatus. et sunt qui putent, ut Maecianus, inutilem esse hanc deductionem: nec enim posse ex iure deduci quantitatem, non magis quam si fundum quis deducto aere alieno vel deductis legatis restituere sit rogatus: neque enim recipit fundus aeris alieni vel legati minutionem. sed Iulianum existimare refert Trebelliano senatus consulto locum esse et, ne dupliciter fideicommissarius oneretur, et cum heres aes alienum vel legatum deducit et cum convenitur a creditoribus et legatariis, restituta sibi ex Trebelliano hereditate debere aut deductionem eum non pati ab herede aut cavere illi heredem defensum iri eum adversus legatarios ceterosque.* [(36. 1) 17 § 3. 6. 8. 9]
6 *Sed et si miles rogaverit quem res Italicas restituere vel res provinciales, dicendum est suspectam dicentem cogi adire et restituere: nam, ut eleganter Maecianus libro sexto fideicommissorum ait, qua ratione ex certa re miles heredem instituere potest actionesque ei dabuntur, pari ratione etiam ex Trebelliano transibunt actiones: et quamvis placeat, cum quis hereditatem bonaque, quae sibi ab aliquo obvenerunt vel quae in aliqua regione habet, restituere rogat, ex Trebelliano non transeant actiones, tamen contra responderi in militis testamento ait: nam sicuti concessum est, inquit, militibus circa institutionem separare species bonorum, ita et, si per fideicommissum ab institutis heredibus id fecerit, admitteretur Trebellianum senatus consultum.*
8 *Maecianus scribit: cum quis ex fideicommissariis abesset et praesentes desiderent suo periculo adire hereditatem translatisque in solidum actionibus in eum qui coegit absentes, si velint fideicommissum suscipere, a praesente petent: consequenter ait nec quartam eum retenturum adversus fideicommissarios suos, quia nec heres potuit.*
9 *Idem Maecianus quaerit, an is, qui duobus vel pluribus rogatus est restituere hereditatem, cogente aliquo adire possit et in horum, qui id non desideraverunt, portionibus Falcidiae beneficio uti, sive ipsi quoque desiderent sibi restitui sive alius in locum eorum successerit. et cum hodie hoc iure utimur, ut totum transeat ad eum qui coegit, consequens erit dicere quartae retentionem amisisse eum qui coactus est, quia in solidum actiones transierint in eum qui coegit. plane si proponas fideicommissarium non ita coegisse, ut tota hereditas in se transferatur: cum coeperint ceteri desiderare sibi restitui hereditatem, dicendum Falcidia eum uti posse. recte igitur Maecianus ait multum interesse, utrum totam restitui hereditatem sibi fideicommissarius desideraverit an suam tantummodo partem. nam si sola pars transfertur, in residuo Falcidiae erit locus: si tota hereditas translata sit, cessat huius legis beneficium.*

LIBER VII.

[*De fideicommissariis hereditatibus* 4.]

34. Iam dubitari non potest suos quoque heredes sub hac condicione institui posse, ut, si voluissent, heredes essent, si heredes non essent, alium quem visum erit eis substituere: negatumque hoc casu necesse esse sub contraria condicione filium exheredare, primum quia tunc tantum id exigeretur, cum in potestate eius non esset, an heres patri existeret, exspectantis extrinsecus positae condicionis eventum, deinde quod, etsi quacumque posita condicione deberet filius sub contraria condicione exheredari, in proposito ne possibilis quidem repperiri posset, certe, si verbis exprimeretur, inepta fieret: huic enim condicioni 'si volet, heres esto' quae alia verba contraria concipi possunt quam haec 'si nolet heres esse, exheres esto'? 1 quod quam sit ridiculum, nulli non patet. Non ab re autem hoc loco velut excessus hic subiungetur suis ita heredibus institutis 'si voluerint heredes esse' non permittendum amplius abstinere se hereditate, cum ea condicione instituti iam non ut necessarii, sed sua sponte heredes exstiterunt. sed et ceteris condicionibus, quae in ipsorum sunt potestate, si sui pareant, ius abstinendi adsequi non debent. [(28. 5) 87]

35. † Paul. 10 quaest. [1] *Ex pupillari testamento superius principale neque ex parte neque in totum confirmari posse Maecianus scripsit.* [(28. 6) 44]

36. Ulp. 4 fideicomm. *Sed si servo suo rogatus sit cum libertate quis hereditatem restituere, sive directa data sit libertas sive fideicommissaria, dici poterit eum a servo suo non posse cogi adire hereditatem, quamvis, si sponte adisset, cogeretur praestare fideicommissariam libertatem et hereditatem: idque Maecianus libro* 14 *septimo de fideicommissis scribit. Idem quaerit, si quis paratus sit domino cavere de indemnitate, an possit cogi adire hereditatem, maxime et si pretium servi offeratur. et recte ait non oportere sub incerto cautionis committere se aditioni hereditatis.* [(36. 1) 17 § 13. 14]

37. [2] Antoninus Augustus Pius noster, quo militum suorum per omnia rata esset voluntas suprema, cum et institutus et substitutus in continenti, priusquam adirent hereditatem, decessissent, eos, quibus ab his et libertas et hereditas a milite per fideicommissum data esset, perinde liberos et heredes esse iussit, ac si utrumque directo accepissent. eorum autem, qui a pagano libertatem et hereditatem per fideicommissum acceperant, cum aeque in continenti et institutus et substitutus decessissent, satis habuit libertatem confirmare. [(40. 5) 42]

LIBER VIII.

[*De fideicommissariis hereditatibus* 5.]

[*De stipulationibus, quae inter heredem et fideicommissarium interponuntur*].

38. De evictione praediorum vel mancipiorum vel ceterarum *rerum hereditariarum* cavere heres, cum restituit hereditatem, non debet: quin immo in contrarium caveri heredi oportet, si quid ex his evictum esset, quae ab ipso herede venissent. [(36. 1) 71]

1) *cf.* (28. 6) 38 *i. f.* 2) *cf. fr.* 26.

39. Ante restitutam hereditatem solu- [46. 3) 104 tiones et liberationes factae ab herede ratae habebuntur.

[*Ad legem Falcidiam* 1.]

40. Impensa funeris semper ex here- [11. 7) 45 ditate deducitur, quae etiam omne creditum solet praecedere, cum bona solvendo non sint.

41. In ratione legis Falcidiae mortes [35. 2) 30 servorum ceterorumque animalium, furta, rapinae, incendia, ruinae, naufragia, vis hostium praedonum latronum, debitorum facta peiora nomina, in summa quodcumque damnum, si modo culpa legatarii careant, heredi pereunt: quemadmodum ad heredis lucrum pertinent fructus, partus ancillarum et quae per servos adquisita sunt, ut stipulationes,[1] rerum traditiones, legata hereditatesve his datae, ceterae donationes, item servitutes, quibus liberata praedia pretiosiora fierent, actionesque adquisitae, ut furti damni iniuriae similesque, quorum nihil in rationem legis Falcidiae cadit. 1 Vendere autem vel emere iussus certo pretio fundum aliamve quampiam rem in legis Falcidiae ratione, cum quantum sit legatum requiratur, tantum eo nomine inducetur, quanto pluris minorisve sit res ea quantitate, quam quo pretio testator accipi darive iussit, sed ut ei quidem portioni, quae legatis deductis facienda erit, amplius deducetur[2]: quippe non nostri causa capi id pretium, sed eo deducto pretium reli- 2 quum legatum esse intellectum est. Prorsus diligenter animadvertendum est, ne quod dicitur damna post mortem testatoris illata ad solum heredem respicere usque quaque et sine ulla distinctione recipiatur. quod enim remota lege Falcidia in totum iuris foret, hoc idem fore in ea parte, quae lege Falcidia constituere- 3 tur.[3] Hoc enim attinet damna postea facta non deduci, ne amota portio legatis fideive commissis detrahatur.[2] verum est autem his solis, quae pondere numero mensura constant, nec damno postea incidente ex portione, quae fieri ad aestimationem eorum bonorum, 4 quae mortis tempore fuerunt, quicquam detrahi. Certis vero corporibus et his ipsis ita relictis: 'pecuniam, quam in illa arca', 'vinum, quod in illis doleis', 'pondus argenti, quod in illis horreis habeo', si sine culpa heredis deperierunt vel deteriora sunt facta, procul dubio aut nihil debebitur aut eorum quae exstabunt qualia erunt ea portio debebitur, quae per legem Falcidiam efficiatur ex aestimatione bonorum, quae mortis 5 testatoris tempore fuerint. Incertae autem res relictae distinctionem recipiunt: nam si ex suis rebus incertam rem testator reliquisset, veluti 'argentum quod elegerit', et omne argentum testatoris interisset sine culpa heredis, nihil deberetur[4]: sin vero argenti pondus pure relictum esset, quamvis omne argentum testatoris deperisset, admissa lege Falcidia portio eius quantitatis sumetur, quae fuit in bonis eo tempore quo testator decessit, nec ad imminuendam eam quicquam 6 damna postea incidentia proficient. Res tamen, quae interierint, pro nulla parte ac ne aestimatio quidem debeatur, non magis quam si omnes res per speciem 7 enumeratae relictae essent.[4] Tametsi autem legis Falcidiae ratione, quae condicionis implendae causa heredi sunt data, in quartam non computantur, tamen id, quod non figura condicionis accipere iussus est ab eo, cui hereditatem restituere rogatus est, Celso et Iuliano nostro placuit computari, quemadmodum si ea summa heres vendere eas res iussus esset, quia non condicionis implendae causa, sed quodammodo pro pretio inferre sunt iussi.[1] quo loco amplius quaesitum est, an fideicommissarius quoque invitus cogatur dare eam summam et recipere hereditatem, quasi et ipsius fidei commissum esset: sed id verisimile non est, cum talis oratio magis ipsius causa, quam contra ipsum 8 posita videatur. Cum lex Falcidia inter- [=(35. 2) 20 venit, non veniunt in contributionem, quae ipsi heredi a semetipso vel servo eius legata fideive commissa sunt. alia causa est eorum, quae in die certa dantur: nam si libertatis dies coepit cedere, ei debebuntur et in contributionem veniunt. ac ne ea quidem, quae quis servis suis inutiliter sine libertate legavit fideive 9 commisit, in computationem eius legis cedunt. Res, quas neque per fideicommissum relinqui posse certum est, in legis Falcidiae computationem non veniunt.

LIBER IX.

[*De fideicommissariis hereditatibus* 6.]

[*Ad legem Falcidiam* 2.]

42. Poenales actiones sive legitimae sive [35. 2) 32 honorariae exceptis popularibus in bonis actoris non ideo minus computandae sunt, quia morte reorum intercidere possunt. e contrario autem eaedem actiones nihil bonis rei defuncto eo detrahunt. sed ne in actoris quidem bonis defuncto eo iniuriarum actio poterit computari, quia et ipsa simul cum eo intercidit, ut usus fructus et id quod in dies menses annosve singulos alicui quoad vivat debeatur. etenim ea demum obligatio rei bonis deminutionem praestat, quae in heredem transit. nec contrarium est, quod vivente reo eo minus in bonis eius intellegebatur: nam et si ita stipulatus esset, ut cum moreretur debere ei inciperet, tamen augerentur bona eius, quemadmodum, si ipse sub eadem condicione promisisset, defuncto eo 1 minuerentur. Honorariae quoque actiones, quae intra certum tempus a praetore promittuntur, cum bonis actoris defuncto eo augmentum rei decessionemve, si tales erunt, ut in heredem quoque transeant, praesta- 2 bunt. Iulianus scribit, si utriusque heredis pars exhausta est legatis et alter ex heredibus cautionem praetoriam accepit a legatariis, non aequaliter, sed pro suo modo legis Falcidiae rationem et actionem ex stipulatu habiturum. omnes enim praetorias stipulationes eiusdem interpretationis esse: nam constare ex iudicatum solvi[2] stipulatione, sive a parte actoris sive a rei plures heredes exstitissent, non omnibus nec adversus omnes actionem contingere, sed dumtaxat his qui vicissent et adversus victos, hisque, adversus quos res defensa non esset, adversus eos, qui rem non de- 3 fendissent. Annua bima trima die aureis[3] centenis legatis ex omnibus summis, non tantum ex posteriori- 4 bus portionem legis Falcidiae detrahi placuit. Si Titio viginti legatis portio per legem Falcidiam detracta esset, cum ipse quoque quinque Seio rogatus esset restituere, Vindius noster tantum Seio pro portione ex

---

1) mancipationes *ins.* 2) *verba* sed ut ei . . . deducetur (deducatur *scr.*) *suo loco mota videntur et transferenda post* ne amota . . . detrahatur § 3. 3) Hoc . . . detrahatur] *edd. hoc comma perperam adscribunt* §o 2. 4) *verba* non magis . . . essent *transferenda videntur post* deberetur § 5.

1) quia . . . iussi *gloss.?* milibus *Maec.* 2) *v. p.* 462 *n.* 1. 3) sest.

quinque detrahendum ait, quantum Titio ex viginti detractum esset (quae sententia et aequitatem et rationem magis habet, quia exemplo heredis legatarius ad fideicommissa praestanda obligabitur),[1] nec quia ex sua persona legatarius inducere legem Falcidiam non possit, idcirco quod passus esset non imputaturum: nisi forte testator ita fidei eius commisisset, ut totum, quidquid 5 ex testamento cepisset, restitueret.[1] Si autem manumittere servum vel suum vel alienum rogatus sit, omnimodo praestare debebit libertatem, nec hoc contrarium est superiori, quia favor libertatis saepe et alias benigniores sententias exprimit.

LIBER X.

[*De fideicommissariis hereditatibus* 7.]

43. Si heres partem bonorum vel etiam [(35.3) 8] universa bona delata ad fiscum diceret, constaret autem de fideicommisso, decretum est, ut petitori caventi 'evicta hereditate restitutu iri' solveretur.

44. Omnes qui de hereditate deliberant [(36. 1) 73] desiderante eo, qui suo periculo velit adiri hereditatem, coguntur adire, sed non statim restituere, sed ut completo tempore deliberationis, si expedire sibi compererint hereditatem, sentiant commodum testamenti eo iure, quo si sponte adissent, sin vero contra onerosam crediderint, restituta ea exonerentur actionibus hereditariis.

LIBER XI.

LIBER XII.

[*De stipulationibus praetoriis ad fideicommissa pertinentibus*].

45. Si non in controversia sit proprietas, [(35.3) 9] sed usus fructus (potest enim rei, cuius proprietas Titio legata est, usus fructus alii legari), tunc de eo restituendo non heredi, sed Titio caveri debeat.[2] interdum et si ab herede legetur usus fructus, Titio cavendum est: veluti si detracto usu fructu proprietas ei legetur, usus fructus Seio: quid enim attinebit hoc casu heredi caveri, ad quem emolumentum intercidentis usus fructus non sit spectandum? verum si usu fructu Seio legato proprietas Titio ita legetur, ut, cum ad Seium pertinere desierit, habeat proprietatem, tunc heredi caveri oportebit a fructuario, ab herede autem Titio, quia non sit certum usu fructu intercepto ad Titium proprietatem reversuram.

46. Municipiis fideicommissum relinqui [(36. 4) 12] posse dubium non est. sed si non caveatur, adversus municipes quidem non dubitavimus ex hoc edicto iri in possessionem posse: ipsos vero municipes, si his non caveatur, non idem adsecuturos: sed extraordinario remedio opus erit, videlicet ut decreto praetoris actor eorum in possessionem mittatur.

47. In ambiguis orationibus maxime [(50. 17) 96] sententia spectanda est eius, qui eas protulisset.[3]

LIBER XIII.

48. Si antequam patefieret testatorem [(29. 5) 23] occisum, tabulae testamenti apertae essent, deinde innotuisset id admissum esse, causa cognita puto compellendum institutum adire hereditatem, quam suspectam diceret, et ex Trebelliano[1] senatus consulto restituere.

49. Si heres pecuniam hereditariam [(36. 1) 75] crediderit et in eam causam pignora acceperit, actiones non competunt ei, cui restituta fuerit hereditas, adversus ipsa pignora. sed aliqua dubitatio remanebit, si in eum contractum, qui ex defuncto fuerit interpositus, heres, antequam restitueret hereditatem, pignus acceperit. sed nec sic quidem ipse admitteretur: ex fideicommisso tamen habet adversus heredem actionem, ut ei cedat pro pignoris commodo actionem. 1 Cum ex Trebelliano senatus consulto restituitur hereditas, servitutes, quas mutuo praedia heredis et testatoris habent, nihilo minus valent.

LIBER XIV.

LIBER XV.

[*De fideicommissariis libertatibus* 1.]

50. Sed si alienare quidem sit paratus [(40. 5) 32] [*sc. dominus servi, quem testator redimi et manumitti voluit*], non ante tamen id velit facere, quam sibi in pretium satisfiat, non erit manumittere compellendus, ne et servum manumittat et interdum nihil aut minus consequatur, si forte is, qui rogatus est manumittere, 1 solvendo non sit. Invito tamen servo neque alii neque domino eam rem persequi concedendum est, quia non tale sit hoc fideicommissum, ex quo domino quid adquiratur: alioquin ipsi datum videretur. quod potest contingere, si testator pluris eum servum, quam quanti est, redimi ac manumitti voluit: nam tunc et domino erit fideicommissi persecutio, cuius interest praeter verum pretium id, quod plus ei iussus est dare, 2 consequi, et servi, ut ad libertatem perveniat. Quod eveniet et si rem alienam certa pecunia redimere atque alii praestare heres vel legatarius intellegerentur: namque tunc et domino rei et ei, cui eadem praestare deberet, persecutionem esse: utriusque enim interesse et domini, ut praeter pretium accipiat, quo pluris eam testator redimi iussit, et eius cui relicta est, uti eam habeat.

51. Gaii Cassii non est recepta sen- [(40. 5) 35] tentia existimantis et heredi et legatario remittendam interdum proprii servi manumittendi necessitatem, si vel usus tam necessarius esset, ut eo carere non expediret, veluti dispensatoris paedagogive liberorum, vel tantum delictum est, ut ultio remittenda non esset. visum est enim ipsos in sua potestate habuisse: nam potuissent discedere a causa testamenti: qua non omissa debere voluntati defuncti obsequi.

LIBER XVI.

[*De fideicommissariis libertatibus* 2.]

52. Neque infantes neque furiosi neque [(40. 5) 36] ab hostibus capti neque hi, quos religio aut honestior causa vel calamitas aliqua vel maior res familiaris aut capitis famaeve periculum aut similis causa moretur, Rubriano senatus consulto continentur: ac ne pupilli quidem, qui tutores non habent, aut eos habeant, quos earum quae causa detinet. sed nec, si hi data opera

1) quae . . . . obligabitur *et* nisi forte . . . . restitueret *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 180). 2) *Verba* Si non . . . caveri debeat *videntur compilatorum esse: Maecianum suspicor priore fragmenti parte de ea specie egisse, qua legatarii fidei commissum erat, ut rei legatae usum fructum Titio restitueret.* 3) *cf.* (46. 5) 9.

1) Pegasiano *Maecian.*

sui potestatem non faciunt, puto pupillis libertos eripi, quia et iniquum est facto tutoris, qui forsitan solvendo non sit, pupillum damno adfici, et senatus consulto non continetur alius quis quam qui ex causa fideicommissi debet praestare libertatem. quid ergo est? Dasumiano senatus consulto subvenitur his, quo cautum est de his, qui iusta ex causa abessent, ut nec libertas impediatur nec libertus eripiatur his, qui fraude careant. 1 Si per procuratorem quis defendatur, semper iusta 2 ex causa abesse dicitur nec libertus ei eripitur. Nihil facit ad interpellandam iurisdictionem eius, qui de fideicommissa libertate cognoscit, privilegium cuiusque vel civitatis vel corporis vel officii, in quo quisque est, vel condicio personarum.

53. [*Si nondum debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio tamen heredis fuerit effectum, ut nondum libertas deberetur, veluti quod tardius adit hereditatem, ut qui nati sint ex ancilla servi eius fiant, placet manumittendos, sed mancipari matri oportere, ut ab ea manumitterentur et liberti potius matris fiant:*] (40. 5) 54 Si mater, postquam filium[1] accepisset, vel qui in eius locum successit praestare noluit libertatem, compellendi sunt: amplius si mater aut nollet sibi filium tradi[2] aut in rerum natura esse desisset, non ab re est dicere, nihilo minus ita natis ab herede libertatem praestari.

DE IUDICIIS PUBLICIS LIBRI XIV.

LIBER V.

[*Ad legem Iuliam de vi publica*].

54. Lege Iulia de vi publica cavetur, ne (48. 6) 8 quis reum vinciat impediatve, quo minus Romae intra certum tempus adsit.

LIBER X.

55. Servus per procuratorem domini (48. 1) 11 aeque ac per dominum defendi potest.

LIBER XI.

[*Ad senatus consultum Silanianum*].

56. Excipiuntur senatus consulto Sila- (29. 5) 14 niano impuberes servi. Trebius autem Germanus legatus etiam de impubere sumi iussit supplicium et tamen non sine ratione: nam is puer nec multum a puberi aetate aberat et ad pedes domini cubuerat cum occideretur nec postea caedem eius prodiderat. ut enim opem ferre eum non potuisse constabat, ita silentium praestitisse etiam postea certum erat, et his dumtaxat impuberibus senatus consulto parci credebat, qui tantum sub eodem tecto fuissent: qui vero ministri vel participes caedis fuissent et eius aetatis, quamquam nondum puberis, ut rei intellectum capere possent, his non magis in caede domini quam in ulla alia causa parci oportere.

LIBER INCERTUS.

[*Ad legem Pompeiam de parricidiis*].

57. † Ulp. 8 de off. procons. *Utrum qui occiderunt* (48. 9) 6 *parentes an etiam conscii poena parricidii adficiantur, quaeri potest. et ait Maecianus etiam conscios eadem poena adficiendos, non solum parricidas.*

DE[1] LEGE RHODIA.

58. *Ἀξίωσις Εὐδαίμονος Νικομηδέως πρὸς* (14. 2) 9 *Ἀντωνῖνον βασιλέα· Κύριε βασιλεῦ Ἀντωνῖνε, ναυφράγιον ποιήσαντες ἐν τῇ Ἰταλίᾳ διηρπάγημεν ὑπὸ τῶν δημοσίων τῶν τὰς Κυκλάδας νήσους οἰκούντων. Ἀντωνῖνος εἶπεν Εὐδαίμονι· ἐγὼ μὲν τοῦ κόσμου κύριος, ὁ δὲ νόμος τῆς θαλάσσης. τῷ νόμῳ τῶν Ῥοδίων κρινέσθω τῷ ναυτικῷ, ἐν οἷς μήτις τῶν ἡμετέρων αὐτῷ νόμος ἐναντιοῦται. τοῦτο δὲ αὐτὸ καὶ ὁ θειότατος Αὔγουστος ἔκρινεν.*

QUAESTIONUM LIBRI,

v. p. 575 *n.* 1.

MAECIANI SENTENTIA REFERTUR.

59. Ulp. 11 ad l. Iul. et P. *Divi fratres* (37. 14) 17 pr. *in haec verba rescripserunt: 'Comperimus a peritioribus dubitatum aliquando, an nepos contra tabulas aviti liberti bonorum possessionem petere possit, si eum libertum pater patris, cum annorum viginti quinque esset, capitis accusasset, et Proculum, sane non levem iuris auctorem, in hac opinione fuisse, ut nepoti in huiusmodi causa non putaret dandam bonorum possessionem. cuius sententiam nos quoque secuti sumus, cum rescriberemus ad libellum Caesidiae Longinae: sed et Volusius Maecianus amicus noster ut et iuris civilis praeter veterem et bene fundatam peritiam anxie diligens religione rescripti nostri ductus sit ut coram nobis adfirmavit non arbitratum se aliter respondere debere.*

MAECIANUS LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

(7. 4) 3 pr.	*v. fr.* 10	(36. 1) 1 § 8	*v. fr.* 29
(8. 3) 6 § 1	— 11	17 pr.	— 32
(28. 6) 44	— 35	17 § 3. 8. 9	— 33
(32) 11 § 1	— 1	17 § 14	— 36
§ 15	— 6	(37. 14) 17 pr.	— 59
(35. 2) 30	— 41	(48. 9) 6	— 57

1) mancipio *ins.* 2) mancipari *Maecian.*

1) ex lege Rhodia *inscr. F.*

M'. MANILIUS

(CONSUL A. U. 605).

ACTIONUM[1](?) LIBRI.[2]

1. *Itaque stipulantur paucis exceptis verbis ac Manilius scriptum reliquit, sic: 'illas capras hodie recte esse et bibere posse habereque recte licere, haec spondesne?'* | Varro de R. R. 2, 3, 5

2. *Emi solent sic*[3]: *'illasce sues sanas esse habereque recte licere noxisque [solutas] praestari neque de pecore morboso esse spondesne?' Quidam adiciunt: 'perfunctas esse a febri et a foria.'* | Varro ibid. 2, 4, 5

3. *[Boves] cum emimus domitos, stipulamur sic: 'illosce boves sanos esse, noxisque [solutos] praestari?'. cum emimus indomitos, sic: 'illosce iuvencos sanos recte, deque pecore sano esse, noxisque [solutos] praestari spondesne?' Paulo verbosius haec, qui Manilii actiones sequuntur.* | Varro ibid. 2, 5, 11

4. *Emptio equina similis fere ac boum et asinorum, quod iisdem rebus in emptione dominum mutant, ut in Manilii actionibus perscripta sunt.* | Varro ibid. 2, 7, 6

NON INDICATO LIBRO.

5. Paul. 54 ad edict. . . . *Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione*[1] *cepit, etiam thensaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse . . .* | (41. 2) 3 § 3

6. *Nexum Manilius*[2] *scribit omne, quod per libram et aes geritur, in quo sint mancipia.* | Varro de L. L. 7, 5, 105

7. . . . *partus ancillae sitne in fructu habendus, disseretur inter principes civitatis, P. Scaevolam Maniumque Manilium, ab hisque M. Brutus dissentiet . . .: haec, quae vitam continent omnem, neglegentur?* | Cic. de fin. 1, 4, 12

8. *Inluseras heri inter scyphos, quod dixeram controversiam esse, possetne heres, quod furtum antea factum esset, furti recte agere. itaque, etsi domum bene potus seroque redieram, tamen id caput, ubi haec controversia est, notavi et descriptum tibi misi, ut scires id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sex. Aelium, M'. Manilium, M. Brutum sensisse. ego tamen Scaevolae et Testae adsentior.* | Cic. ad fam. 7, 22

9. . . . *ut hic iuris noster interpres alia nunc Manilius iura dicat esse de mulierum legatis et hereditatibus, alia solitus sit adulescens dicere nondum Voconia lege lata.* | Cic. de re publ. 3, 10, 17

10. *Q. Scaevola patrem suum et Brutum et Manilium . . . quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo furta lex (sc. Atinia) valeret an etiam in ante facta: quoniam 'subruptum erit' utrumque tempus videretur ostendere, tam praeteritum quam futurum.* | Gell. 17, 7, 3

1) *cf. fr.* 3. 4. 2) (1. 2) 1 § 39: . . . Publius Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, Manilius tres (Manilius septem, Brutus tres *scr.*): et extant volumina scripta Manilii monumenta. *Fortasse leg.* inscripta Manilii monumenta. *Nec tamen crediderim hanc genuinam fuisse Manilii librorum inscriptionem: fieri autem potuit, ut Pomponii aetate quae Manilii supererant, ita appellarentur.* 3) *Non dubito, quin haec quoque e Manilio sint petita.*

1) usu *Paul.* 2) Mamilius *codd.*

ULPIUS MARCELLUS

(SUB ANTONINO PIO ET M. AURELIO).[1]

DIGESTORUM LIBRI XXXI.[2]

(*Cum notis Scaevolae et Ulpiani*).

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

1. Ubi acceptum est semel iudicium, ibi et finem accipere debet. | (5. 1) 30

2. † Ulp. 2 ad edict. *Domicilium autem habere potest et relegatus eo loci, unde arcetur, ut Marcellus scribit.* | (50. 1) 27 § 3

3. Nihil est impedimento, quo minus quis ubi velit habeat domicilium, quod ei interdictum non sit. | (50. 1) 31

4. [1]Ab adgnato vel alio curatore furiosi rem furiosi dedicari non posse constat: adgnato enim furiosi non usquequaque competit rerum eius alienatio, sed quatenus negotiorum exigit administratio. | (27. 10) 12

5. Servi appellare non possunt: sed domini eorum ad opem servo ferendam possunt uti auxilio appellationis, et alius domini nomine id facere potest. sin vero neque dominus neque alius pro domino appellaverit, ipsi servo, qui sententiam tristem passus est, auxilium sibi implorare non denegamus.[2] | (49. 1) 15

6. Neratius Priscus tres facere existimat 'collegium', et hoc magis sequendum est. | (50. 16) 85

1) *An Marcellus noster idem fuerit, qui Commodo imperante Britanniae praeerat, in incerto est.* 2) *Marcelli digesta conscripta videntur M. Aurelio et Lucio Vero imperantibus, v.* (4. 1) 7, (28. 4) 3. *Ad edictum pertinent libri* I—XXI (*parte priore*), *ad leges senatus consulta constitutiones libri* XXI (*parte posteriore*) *sqq.*

1) *Videntur haec spectare ad curatorem rei publicae.*
2) *verba* sin vero . . . denegamus *non videntur esse Marcelli.*

LIBER II.

[*De pactis* (*E.* 10)].

7. Ulp. 4 ad edict. . . . *solemus* . . . (2.14) 7 § 5.16 *dicere pacta conventa inesse bonae fidei iudiciis. sed hoc sic accipiendum est, ut si quidem ex continenti pacta subsecuta sunt, etiam ex parte actoris insint: si ex intervallo, non inerunt, nec valebunt, si agat, ne ex pacto actio nascatur. ut puta post divortium convenit, ne tempore statuto dilationis*[1] *dos reddatur, sed statim: hoc non valebit, ne ex pacto actio nascatur: idem Marcellus scribit.* 16 *Et generaliter quotiens pactum a iure communi remotum est, servari hoc non oportet: nec legari,*[2] *nec iusiurandum de hoc adactum ne quis agat servandum Marcellus libro secundo digestorum scribit.*

[*De cognitore abdicando vel mutando* (*E.* 28)].

8. † Ulp. 9 ad edict. *Si ex parte actoris* (3.3) 27 § 1 *litis translatio fiat, dicimus committi iudicatum solvi stipulationem a reo factam, idque et Neratius probat et Iulianus et hoc iure utimur: scilicet si dominus satis accepit. sed et si procurator*[3] *satis accepit et transferatur iudicium in dominum: verius est committi et ex stipulatu actionem a procuratore*[4] *in dominum transferri. sed et si a domino vel a procuratore in procuratorem iudicium transferatur, non dubitat Marcellus, quin committatur stipulatio.*

[*De defendendo etc.* (*E.* 32)].

9. † Ulp. ibid. *Si de dote*[5] *agat pater,* (3.3) 39 § 3 *cavere debet ratam rem filiam habituram: sed et defendere eam debet, ut et Marcellus scribit.*

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

10. Ulp. 10 ad edict. *Apud Marcellum* (3.5) 3 § 11 *libro secundo digestorum quaeritur, si, cum proposuissem negotia Titii gerere, tu mihi mandaveris ut geram, an utraque actione uti possim? et ego puto utramque locum habere. quemadmodum ipse Marcellus scribit, si fideiussorem accepero negotia gesturus: nam et hic dicit adversus utrumque esse actionem.*

11. † Ulp. ibid. *Si autem is fuit qui ne-* (3.5) 7 pr. *gotia administravit a quo mandatum non exigebatur, posse ei imputari, cur oblata de rato cautione eum* [*sc. domini debitorem*] *non convenit: si modo facile ei fuerit satisdare. certe in sua persona indubitatum est: et ideo si ex causa fuit obligatus, quae certo tempore finiebatur, et tempore liberatus est, nihilo minus negotiorum gestorum actione erit obligatus. idem erit dicendum et in ea causa, ex qua heres non teneretur, ut Marcellus scribit.*

[*De minoribus* (*E.* 41)].

12. Ulp. 11 ad edict. *Servus autem minor* (4.4) 3 § 11 *annis viginti quinque nullo modo restitui poterit, quoniam domini persona spectatur, qui sibi debebit imputare, cur minori rem commisit. quare et si per impuberem contraxerit, idem erit dicendum, ut et Marcellus libro secundo digestorum scribit.*

† Paul. 11 ad edict. . . . *et si procuratorio*[6] (4.4) 23 *nomine minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia. idque et Marcello placet.*

13. Ulp. 11 ad edict. *Plane si minor annis* (4.4) 11 § 7 *cum filio familias maiore contraxerit, et Iulianus libro quarto digestorum et Marcellus libro secundo digestorum scribit posse in integrum restitui, ut magis aetatis ratio quam senatus consulti habeatur.*

14. [1]Qui, cum se pro patre (42.1) 10 = (14.5) 4 § 1 familias fingeret, mutuam pecuniam accepit et exheres a patre vel emancipatus sit, quamvis facere non possit, debet condemnari.

LIBER III.

[*De inofficioso testamento*].[2]

15. Inofficiosum testamentum dicere hoc (5.2) 3 est allegare, quare exheredari vel praeteriri non debuerit: quod plerumque accidit, cum falso parentes instimulati liberos suos vel exheredant vel praetereunt.

16. Nam et his, qui non ex masculis de- (5.2) 5 scendunt, facultas est agendi, cum et de matris testamento agant et optinere adsidue soleant. huius autem verbi 'de inofficioso' vis illa ut dixi est docere immerentem se et ideo indigne praeteritum vel etiam exheredatione summotum: resque illo colore defenditur apud iudicem, ut videatur ille quasi non sanae mentis fuisse, cum testamentum inique ordinaret.

17. Si pars iudicantium de inofficioso testa- (5.2) 10 mento contra testamentum, pars secundum id sententiam dederit, quod interdum fieri solet, humanius erit sequi eius partis sententiam quae secundum testamentum spectavit: nisi si aperte iudices inique secundum 1 scriptum heredem pronuntiasse apparebit.[3] Illud notissimum est eum qui legatum perceperit non recte de inofficioso testamento dicturum, nisi id totum alii administravit.

18. Tunc autem universi iudices intelle- (42. 1) 37 guntur iudicare, cum omnes adsunt.

[*De satisdando* (*E.* 51)].

19. Ulp. 14 ad edict. *Si fideiussor*[4] *non* (2. 8) 7 pr. *negetur idoneus, sed dicatur habere fori praescriptionem et metuat petitor ne iure fori utatur: videndum quid iuris sit. et divus Pius* (*ut et Pomponius libro epistularum refert et Marcellus libro tertio digestorum et Papinianus libro tertio quaestionum*) *Cornelio Proculo rescripsit merito petitorem recusare talem fideiussorem*[5]*: sed si alias caveri non possit, praedicendum ei non usurum eum privilegio, si conveniatur.*

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].[6]

20. Cassius Longinus non putat ei per- (1.9) 2 mittendum, qui propter turpitudinem senatu motus nec restitutus est, iudicare vel testimonium dicere, quia lex Iulia repetundarum hoc fieri vetat.

21. Divus Antoninus Marcio (4.1) 7 = (50. 17) 183 Avito praetori de succurrendo ei, qui absens rem amiserat, in hanc sententiam rescripsit: 'Etsi nihil facile mutandum est ex sollemnibus, tamen ubi aequitas evidens poscit, subveniendum est. itaque si citatus non respondit et ob hoc more pronuntiatum est, confestim autem pro tribunali te sedente adiit: existimari

---

1) annua bima trima die *Ulp.* 2) damnationem factam *Ulp.?* 3) cognitor *Ulp.* 4) cognitore *Ulp.* 5) rei uxoriae *Ulp.* 6) cognitorio *Paul.?*

1) *cf. C.* (2.42) 2. 2) *v. Lenel, p.* 111. 3) nisi . . . apparebit *Trib.?* 4) sponsor *Ulp.* 5) sponsorem *Ulp.* 6) *v. Lenel, p.* 113 *n.* 1. 2.

potest non sua culpa, sed parum exaudita voce prae-
1 conis defuisse, ideoque restitui potest'. Nec intra has solum species consistet huius generis auxilium: etenim deceptis sine culpa sua, maxime si fraus ab adversario intervenerit, succurri oportebit, cum etiam de dolo malo actio competere soleat, et boni praetoris est potius restituere litem, ut et ratio et aequitas postulabit, quam actionem famosam constituere, ad quam tunc demum descendendum est, cum remedio locus esse non potest.

22. † Ulp. 3 ad edict. . . . [1]*si extra provinciam suam contraxerunt* [*legati scil.*], *licet non in Italia, quaestionis est, an Romae conveniri possint. et Marcellus in eo solo privilegio eos uti domum revocandi, quod in civitate sua vel certe intra provinciam contraxerunt.* (5. 1) 2 § 5. 6
6 *Sed si dubitetur, utrum in ea quis causa sit, ut domum revocare possit nec ne, ipse praetor debet causa cognita statuere. quod si constiterit in ea eum esse causa, ut domum revocet, debebit cavere in iudicio sisti,*[2] *statuente praetore in quem diem promittat. sed utrum nuda cautione an satisdato, Marcellus dubitat.*

23. Ulp. 12 ad edict. [3]*Si a me fuerit adrogatus qui mecum erat litem contestatus vel cum quo ego: solvi iudicium Marcellus libro tertio digestorum scribit, quoniam nec ab initio inter nos potuit consistere.* (5. 1) 11

24. Census et monumenta publica potiora testibus esse senatus censuit. (22. 3) 10

25. Non utique existimatur confiteri de intentione adversarii is quocum agitur, quia exceptione utitur. (44. 1) 9

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

26. † Ulp. ibid. *Marcellus etiam scribit, si quis iuraverit ob decem pignori dedisse fundum, non alias eum pigneraticia agere posse, quam si decem solverit: sed et illud adici fortassis eum etiam in decem ex iureiurando suo posse conveniri, quod magis probat.* (12. 2) 13 § 5

[*Si cum eo agatur, qui incertum promiserit* (*E.* 55)].

27. Triticum dare oportere stipulatus est aliquis: facti quaestio est, non iuris. igitur si de aliquo tritico cogitaverit, id est certi generis certae quantitatis, id habebitur pro expresso: alioquin si, cum destinare genus et modum vellet, non fecit, nihil stipulatus videtur, igitur ne unum quidem modium. (45. 1) 94

LIBER IV.

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65)].

28. Ulp. 15 ad edict. *Apud Marcellum libro quarto digestorum relatum est, si mulier hereditatem in dotem dedit, maritum pro dote quidem possidere hereditatem, sed petitione hereditatis utili teneri: sed et ipsam mulierem directa teneri Marcellus scribit, maxime si iam factum divortium est.* (5. 3) 13 § 10. 14
14 *Item si quis dolo fecerit, quo minus possideat, hereditatis petitione tenebitur. sed si alius nanctus possessionem, quam ego dolo malo amiseram, paratus sit iudicium pati, Marcellus libro quarto digestorum tractat, ne forte evanescat adversus eum qui desiit litis aestimatio: et magis evanescere ait, nisi petentis interest: certe, inquit, si rem paratus sit restituere, indubitatum erit evanescere.*

29. Ulp. ibid. *Si quis re sua lautius usus sit contemplatione delatae sibi hereditatis, Marcellus libro quinto*[1] *digestorum putat nihil eum ex hereditate deducturum, si eam non attigit.* (5. 3) 25 § 12. 15
15 *Adeo autem qui locupletior factus non est non tenetur, ut si quis putans se ex asse heredem partem dimidiam hereditatis sine dolo malo consumpserit, Marcellus libro quarto digestorum tractat, num non teneatur, quasi id quod erogaverit ex eo fuerit, quod ad eum non pertinebat, sed ad coheredes: nam et si is qui heres non erat totum, quidquid apud se fuit, consumpsisset, sine dubio non tenetur, quasi locupletior non factus. sed in proposita quaestione tribus visionibus relatis (una prima: deinde alia posse dici totum quod superest restituere eum debere, quasi suam partem consumpserit: tertia utrique quod consumptum est decedere) ait utique nonnihil restituendum, de illo dubitat, utrum totum an partem restituendam dicat.*

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

30. Ulp. 16 ad edict. *Marcellus libro quarto digestorum scribit: qui gregem habebat capitum trecentorum, amissis centum redemit totidem capita aliena ab eo, qui dominium eorum habebat, vel aliena ab eo,*[2] *qui bona fide ea possidebat: et haec utique gregis, inquit, vindicatione continebuntur. sed et si ea sola supersint capita, quae redempta sunt, adhuc eum posse gregem vindicare.* (6. 1) 3 pr.

31. [3]In depositi vel commodati iudicio, quamquam dolo adversarii res absit, condemnato succurri solet, ut ei actionibus suis dominus cedat. (42. 1) 12

[*Si usus fructus petatur* (*E.* 72)].

32. Ulp. 17 ad Sab. . . . *quaeri potest, si usus fructus cui per dies singulos legetur vel in annos singulos, an semel cedat: et puto non cedere simul, sed per tempora adiecta, ut plura legata sint: et ita libro quarto digestorum Marcellus probat in eo, cui alternis diebus usus fructus legatus est.* (7. 3) 1 pr.

[*Si servitus vindicetur* (*E.* 73)].

33. Gaurus Marcello: binas aedes habeo, alteras tibi lego, heres aedes alteras altius tollit et luminibus tuis officit: quid cum illo agere potes? et an interesse putes, suas aedes altius tollat an hereditarias? et de illo quaero, an per alienas aedes accessum heres ad eam rem, quae legatur, praestare debet, sicut solet quaeri, cum usus fructus loci legatus est, ad quem locum accedi nisi per alienum non potest. Marcellus respondit: qui binas aedes habebat, si alteras legavit, non dubium est, quin heres alias possit altius tollendo obscurare lumina legatarum aedium: idem dicendum est, si alteri aedes, alteri aliarum usum fructum legaverit. non autem semper simile est itineris argumentum, quia sine accessu nullum est fructus legatum, habitare autem potest et aedibus obscuratis. ceterum usu fructu loci legato etiam accessus dandus est, quia et haustu relicto iter quoque ad hauriendum praestaretur. sed ita officere luminibus et obscurare legatas aedes conceditur, ut non penitus lumen recluda- (8. 2) 10 = (7. 1) 30

1) *Fr.* 22 *etiam libro* I *adscribi potest, cf. Lenel p.* 45 (*Tit.* II). 2) vadimonium promittere *Ulp.* 3) *Potest, ut fr.* 23 *non ad hunc titulum pertineat, sed ad tit. de capite minutis* (*E.* 42).

1) quarto *scr.* 2) aliena ab eo . . . vel aliena ab eo] aliena ab eo, qui in bonis ea habebat vel *Ulp.?* 3) *v.* (6. 1) 69.

tur, sed tantum relinquatur, quantum sufficit habitantibus in usus diurni moderatione.

34. Is cui via vel actus debebatur, ut (8. 6) 11 vehiculi certo genere uteretur, alio genere fuerat usus: videamus ne amiserit servitutem et alia sit eius condicio, qui amplius oneris quam licuit vexerit, magisque hic plus quam aliud egisse videatur: sicuti latiore itinere usus esset aut si plura iumenta egerit quam licuit aut aquae admiscuerit aliam. ideoque in omnibus istis quaestionibus servitus quidem non amittitur, non autem conceditur plus quam pactum est in servitute ɪ habere. Heres, cum legatus[1] esset fundus sub condicione, imposuit ei servitutes: extinguentur, si legati condicio existat. videamus, an adquisitae sequantur legatarium: et magis dicendum est, ut sequantur.

LIBER V.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

35. † Ulp. 19 ad edict. *Hoc amplius filius* (10.2)20§2 *familias heres institutus dotem uxoris suae praecipiet, nec immerito, quia ipse onera matrimonii sustinet. integram igitur dotem praecipiet et cavebit defensum iri coheredes, qui ex stipulatu possunt conveniri. idem et si alius dotem dedit et stipulatus est. nec solum uxoris suae dotem, sed etiam filii sui uxoris, quasi hoc quoque matrimonii onus ad ipsum spectet, quia filii onera et nurus ipse adgnoscere necesse habet. praecipere autem non solum patri datam dotem filium oportere, verum etiam ipsi filio Marcellus scribit, sed filio datam tamdiu, quamdiu peculium patitur vel in rem patris versum sit.*

36. † Ulp. ibid. *Papinianus de re quae* (10.2)22§5 *apud hostes est Marcellum reprehendit, quod non putat in praestationes eius rei venire in familiae erciscundae iudicium, quae apud hostes est.*

[*Ad exhibendum*[2] (*E.* 90)].

37. Ulp. 41 ad Sab. *Si quis testamentum de-* (9.2) 41 pr. *leverit, an damni iniuriae actio competat, videamus. et Marcellus libro quinto digestorum dubitans negat competere: quemadmodum enim, inquit, aestimatio inibitur? ego apud eum notavi in testatore quidem hoc esse verum, quia quod interest eius aestimari non potest, verum tamen in herede vel legatariis diversum, quibus testamenta paene chirographa sunt. ibidem Marcellus scribit chirographo deleto competere legis Aquiliae actionem.*

[*De religiosis et sumptibus funerum* (*E. XVI*)].

38. † Ulp. 25 ad edict. *Maritus funeraria* (11.7)27§1 *non convenietur, si mulieri in matrimonio dotem solverit, ut Marcellus scribit: quae sententia vera est: in his tamen casibus, in quibus hoc ei facere legibus permissum est.*

39. Minime maiores lugendum puta- (11. 7) 35 verunt eum, qui ad patriam delendam et parentes et liberos interficiendos venerit: quem si filius patrem aut pater filium occidisset, sine scelere, etiam praemio adficiendum omnes constituerunt.

[*De rebus creditis: si certum petetur* (*E.* 95)].

40. † Ulp. 26 ad edict. *Deposui apud te* (12.1) 9 § 9 *decem, postea permisi tibi uti: Nerva Proculus etiam antequam moveantur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt, et est verum, ut et Marcello videtur: animo enim coepit possidere. ergo transit periculum ad eum, qui mutuam rogavit et poterit ei condici.*

41. Marcian. 3 regul. *Si filius contulerit* (12. 4) 13 *fratri quasi adgniturus bonorum possessionem et non adgnovit, repetere eum posse Marcellus libro quinto digestorum scribit.*

42. † Ulp. 26 ad edict. *Sed quod meretrici* (12. 5) 4 § 3 *datur, repeti non potest, ut Labeo et Marcellus scribunt, sed nova ratione, non ea, quod utriusque turpitudo versatur, sed solius dantis: illam enim turpiter facere, quod sit meretrix, non turpiter accipere, cum sit meretrix.*

43. † Ulp. ibid. [1]*Iusiurandum et ad* (12. 2) 34 pr. *pecunias et ad omnes res locum habet: etiam de operis iusiurandum deferri potest. nec de iniuria queri adversarius potest, cum possit iusiurandum referre. quid tamen, si ideo dicat reus se liberatum, quoniam Stichum, quem promiserat, putat decessisse? non erit tutus per relationem. et ideo ex hac causa putat Marcellus, et recte, aut remittendum ei iusiurandum aut spatium dandum, ut certioretur et sic iuret.*

[*De eo quod certo loco dari oportet* (*E.* 96)].

44. Qui insulam fieri stipulatur, ita de- (45. 1) 95 mum adquirit obligationem, si apparet, quo in loco fieri insulam voluerit: si et ibi insulam fieri interest eius.

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

45. † Ulp. 27 ad edict. *E re autem est* (13. 5) 18 § 2 *hic subiungere, utrum poenam contineat haec actio an rei persecutionem: et magis est, ut etiam Marcellus putat, ut rei sit persecutio.*

[*De commodato* (*E.* 98)].

46. . . . ita ut et si fur vel praedo com- (13. 6) 16 modaverit, habeat commodati actionem.[2]

[*De pigneraticia actione* (*E.* 99)].

47. Servum, quem quis pignori dederat, (20. 1) 27 ex levissima offensa vinxit, mox solvit, et quia debito non satisfaciebat, creditor minoris servum vendidit: an aliqua actio creditori in debitorem constituenda sit, quia crediti ipsius actio non sufficit ad id quod deest persequendum? quid si eum interfecisset aut eluscasset? ubi quidem interfecisset, ad exhibendum tenetur: ubi autem eluscasset, quasi damni iniuriae dabimus actionem ad quantum interest, quod debilitando aut vinciendo persecutionem pignoris exinanierit. fingamus nullam crediti nomine actionem esse, quia forte causa ceciderat: non existimo indignam rem animadversione et auxilio praetoris. ULPIANUS *notat:* si, ut creditori noceret, vinxit, tenebitur, si merentem, non tenebitur.

48. Ulp. 8 disput. *Si res distracta* (20.6) 3 = (18.2) 4 § 3 *fuerit sic, nisi intra certum diem meliorem condicionem invenisset, fueritque tradita et forte emptor, antequam melior condicio offerretur, hanc rem pignori dedisset, Marcellus libro quinto digestorum ait finiri pignus, si melior condicio fuerit allata, quamquam ubi sic res distracta est, nisi emptori displicuisset, pignus finiri non putet.*

49. † Paul. 3 quaest. *Titius, qui mihi sub* (49. 14) 21

1) per vindicationem *ins.* 2) *cf. Iulian. fr.* 653: *de lege Aquilia Marcellus tractat libro* XXI.

1) *v. Lenel, p.* 188 *sq.* 2) *cf. fr.* 58 § 39.

pignoribus pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, solvit mihi quae debebat: postea fiscus iure suo usus abstulit mihi pecuniam. quaerebatur, an liberata essent pignora. Marcellus recte existimabat, si id quod mihi solutum est fiscus abstulit, non competere pignorum liberationem.[1] *neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum quod solutum est an tantundem repetatur.*

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

50. † Ulp. 28 ad edict. . . . *Marcellus autem ait debere dari actionem ei qui institorem praeposuit in eos, qui cum eo contraxerint.* (14.3) 1

[*Quod cum eo qui in aliena potestate est, negotium gestum erit* (*E.* 104)].

51. † Ulp. 2 disput. *Eum, qui se patrem familias simulavit et mandante aliquo stipulatus est, mandati teneri Marcellus scripsit, quamvis rem praestare non possit: et sane verum est teneri eum debere, quia dolo fecit. hoc et in omnibus bonae fidei iudiciis dicendum erit.* (14.5) 6

52. † Ulp. 29 ad edict. *Idem* [*sc. Papinianus*] *scribit iudicati quoque patrem de peculio actione teneri, quod et Marcellus putat etiam eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati: nam sicut in stipulatione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi: proinde non originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati velut obligationem. quare et si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.* (15.1) 3 § 11

53. † Ulp. 29 ad edict. *Potest esse apud me duplicis iuris peculium: ut puta servus est dotalis, potest habere peculium, quod ad me respiciat, potest et quod ad mulierem. nam quod ex re mariti quaesiit vel ex operis suis, id ad maritum pertinet: et ideo, si respectu mariti heres sit institutus vel ei legatum datum, id eum non debere restituere Pomponius scribit. si igitur mecum agatur ex eo contractu qui ad me respicit, utrum omne deducam quodquod debetur mihi, sive ex mea causa sive ex ea quae ad uxorem respicit? an vero separamus causas quasi in duobus peculiis, ut et causa debiti quod petitur spectetur? ut, si quidem ex eo peculio agatur, quod ad mulierem spectat, id deducam, quod ex eo contractu debeatur, si ex eo contractu, qui ad me respicit, meum deducam? quae quaestio dilucidius est in fructuario tractata, utrum ex eo demum contractu potest de peculio conveniri, quod ad se pertinet, an ex omni. et Marcellus etiam fructuarium teneri scribit et ex omni contractu: cum enim qui contrahit totum servi peculium velut patrimonium intuitum. certe illud admittendum omnimodo dicit, ut priore convento, ad quem res respicit, in superfluum is, cui quaesitum non est, conveniatur: quae sententia probabilior est et a Papiniano probatur. quod et in duobus bonae fidei emptoribus erit dicendum. sed in marito melius est dicere simpliciter eum de peculio teneri. sin autem maritus huiusmodi servi nomine aliquid praestiterit, an adversus mulierem agentem dotis nomine deducere id possit? et ait, si id quod creditori praestitum est ad utriusque generis peculium pertinebit, pro rata utrique peculio decedere debere.* (15.1) 19 § 1

54. † Ulp. ibid. *Si praecepto servo et peculio rogatus sit heres restituere hereditatem, si de peculio conveniatur, Trebelliani exceptione non utetur, ut Marcellus tractans admittit: is autem cui restituta est hereditas non tenetur, ut Scaevola ait, cum peculium non habeat nec dolo fecerit, quo minus haberet.* (15.2) 1 § 8

55. Ulp. ibid. *Sed utrum in sortem dumtaxat tenebitur* [*sc. de in rem verso*] *dominus an et in usuras? et si quidem promisit usuras, Marcellus libro quinto digestorum scribit dominum praestaturum: sed si non sint promissae, utique non debebuntur, quia in stipulatum deductae non sunt.* (15.3) 10 § 5

56. † Ulp. ibid. *Quid ergo si fideiusserit pro servo? ait Marcellus non teneri quod iussu: quasi extraneus enim intervenit: neque hoc dicit ideo, quod tenetur ex causa fideiussionis, sed quia aliud est iubere, *aliud fideiubere*: denique idem scribit, etsi inutiliter fideiusserit, tamen eum non obligari quasi iusserit.* 8 *Si iussu fructuarii erit cum servo contractum, item eius cui bona fide servit, Marcellus putat quod iussu dandam in eos actionem.* (15.4) 1 § 5. 8

[*Ad SC Vellaeanum* (*E.* 105)].

57. † Ulp. ibid. *Marcellus quoque scribit, si mulieri post intercessionem accepto tulerit creditor, nihilo minus restitutoriam actionem ei dari debere: inanem enim obligationem dimisit.* (16.1) 8 § 9

*
v. fr. 29 (*lib. IV*). (5.3) 25 § 12
v. fr. 60 (*lib. VI*). (16.3) 22

LIBER VI.

[*De deposito* (*E.* 106)].

58. † Ulp. 30 ad edict. *Si apud servum deposuero et cum manumisso agam, Marcellus ait nec tenere actionem, quamvis solemus dicere doli etiam in servitute commissi teneri quem debere, quia et delicta et noxae caput sequuntur.* (16.3) 1 § 18. 39
39 *Si praedo vel fur deposuerint, et hos Marcellus libro sexto digestorum putat recte depositi acturos: nam interest eorum eo, quod teneantur.*[1] = (16.3) 31 § 1

59. † Ulp. [Paul.?] 17 ad edict. *Iulianus et Marcellus putant filium familias depositi recte agere posse.* (16.3) 19

60. [2]Si duo heredes rem apud defunctum depositam dolo interverterint, quodam utique casu in partes tenebuntur: nam si diviserint decem milia, quae apud defunctum deposita fuerant, et quina milia abstulerint et uterque solvendo est, in partes obstricti erunt: nec enim amplius actoris interest. quod si lancem conflaverint aut conflari ab aliquo passi fuerint aliave quae species dolo eorum interversa fuerit, in solidum conveniri poterunt, ac si ipsi servandam suscepissent: nam certe verum est in solidum quemque dolo fecisse et nisi pro solido res non potest restitui. nec tamen absurde sentiet, qui hoc putaverit plane nisi integrae rei restitutione eum, cum quo actum fuerit, liberari non posse, condemnandum tamen, si res non restituetur, pro qua parte heres exstitit. (16.3) 22

[*De fiducia* (*E.* 107)].

61. Paul. 29 ad edict. *Contrariam pigneraticiam creditori actionem competere certum est: proinde si rem alienam vel alii pigneratam vel in publicum obligatam dedit, tenebitur, quamvis et stellionatus crimen committat. sed utrum ita demum, si scit, an et si ignora-* (13.7) 16 § 1

1) *cf. fr.* 95.

1) *cf. fr.* 46. 2) libro quinto (*V pro VI*) *inscr. F.*

vit? et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia: quantum ad contrarium iudicium, ignorantia eum non excusat, ut Marcellus libro sexto[1] *digestorum scribit.*

[*De mandato* (*E.* 108)].

62. † Ulp. 31 ad edict. *Marcellus autem sic* (17.1) 6 § 7 *loquitur de eo qui pecunia accepta spopondit, ut, si quidem hoc actum est, ut suo periculo sponderet, nulla actione agat, sin vero non hoc actum est, utilis ei potius actio competat.*

63. † Ulp. ibid. *Marcellus autem* (17.1) 12 § 1—3. 16. 17 *fatetur, si quis donaturus fideiussori pro eo solverit* 2 *creditori, habere fideiussorem mandati actionem. Plane, inquit, si filius familias vel servus fuit fideiussor et pro his solvero donaturus eis, mandati patrem vel dominum non acturos, hoc ideo, quia non patri donatum voluit.* 3 *Plane si servus fideiussor solverit, dominum mandati acturum idem Marcellus ibidem ait.*
16 *Si mandavero exigendam pecuniam, deinde voluntatem mutavero, an sit mandati actio vel mihi vel heredi meo? et ait Marcellus cessare mandati actionem, quia extinctum est mandatum finita voluntate. quod si mandaveris exigendam, deinde prohibuisti, exactamque recepisti,* 17 *debitor liberabitur. Idem Marcellus scribit, si, ut post mortem sibi monumentum fieret, quis mandavit, heres eius poterit mandati agere.*

64. Servum Titii emi ab alio bona fide (17. 1) 49 et possideo: mandatu meo eum Titius vendidit, cum ignoraret suum esse, vel contra ego vendidi illius mandatu, cum forte is, cui heres exstiterit, eum emisset: de iure evictionis et de mandatu quaesitum est. et puto Titium, quamvis quasi procurator vendidisset, obstrictum emptori neque, si rem tradidisset, vindicationem ei concedendam, et idcirco mandati *eum non teneri, sed contra mandati* agere posse, si quid eius interfuisset, quia forte venditurus non fuerit. contra mandator, si rem ab eo vindicare velit, exceptione doli summovetur et adversus venditorem testatoris sui habet ex empto iure hereditario actionem.

[*De societate* (*E.* 109)].

65. An unus ex sociis in communi loco (8.5) 11 invitis ceteris iure aedificare possit, id est an, si prohibeatur a sociis, possit cum his ita experiri ius sibi esse aedificare, et an socii cum eo ita agere possint ius sibi prohibendi esse vel illi ius aedificandi non esse: et si aedificatum iam sit, non possit cum eo ita experiri ius tibi non esse ita aedificatum habere, quaeritur. et magis dici potest prohibendi potius quam faciendi esse ius socio, quia magis ille, qui facere conatur ut dixi, quodammodo sibi alienum quoque ius praeripit, si quasi solus dominus ad suum arbitrium uti iure communi velit.

66. Ulp. 30 ad Sab. ... *Marcellus libro* (17. 2) 23 § 1 *sexto digestorum scribit, si servus unius ex sociis societati a domino praepositus neglegenter versatus sit, dominum societati qui praeposuerit praestaturum nec compensandum commodum, quod per servum societati accessit, cum damno: et ita divum Marcum pronuntiasse, nec posse dici socio: 'abstine commodo, quod per servum accessit, *si* damnum petis'.*

67. Ulp. 31 ad edict. ... *si socius quae-* (17. 2) 26 *dam neglegenter in societate egisset, in plerisque autem societatem auxisset, non compensatur compendium cum neglegentia, ut Marcellus libro sexto digestorum scribsit.*

[*De emptione et venditione* (*E.* 111)].

68. Ulp. 5 ad edict. *Prostituta contra legem* (2.4) 10 § 1 *venditionis venditorem habebit patronum, si hac lege venierat, ut si prostituta esset, fieret libera. at si venditor, qui manus iniectionem excepit, ipse prostituit, quondam et haec pervenit ad libertatem, sub illo quidem, qui vendidit, libertatem consequitur, sed honorem haberi ei aequum non est, ut et Marcellus libro sexto digestorum existimat.*

69. Ulp. 28 ad Sab. ... *Marcellus libro sexto* (8.4) 6 § 3a *digestorum scribit, si quis in tradendo*[1] *dixerit fundum Titio servire, cum ei non serviret, esset autem obligatus venditor Titio ad servitutem praestandam, an agere possit ex vendito, ut emptor servitutem imponi patiatur praedio quod mercatus est: magisque putat permittendum agere. idemque ait et si possit venditor Titio servitutem vendere, aeque agere permittendum. haec ita demum si recipiendae servitutis gratia id in traditione*[2] *expressum est: ceterum si quis, inquit, veritus, ne servitus Titio debeatur, ideo hoc excepit, non erit ex vendito actio, si nullam servitutem promisit.*

70. Ulp. ibid. ... *quaeritur, si in ipso* (18.1) 9 § 2 *corpore non erratur, sed in substantia error sit, ut puta si acetum pro vino veneat, aes pro auro vel plumbum pro argento vel quid aliud argento simile, an emptio et venditio sit. Marcellus scripsit libro sexto digestorum emptionem esse et venditionem, quia in corpus consensum est, etsi in materia sit erratum.*

71. Comprehensum erat lege venditionis (18. 1) 60 dolia sexaginta emptori accessura: cum essent centum, in venditoris fore potestate responsum est quae vellet dare.

72. Ulp. 49 ad Sab. *Quid ergo si ser-* (18. 4) 2 § 13 *vum cum peculio exceperit venditor hereditatis conventusque de peculio praestitit? Marcellus libro sexto digestorum non repetere eum scripsit, si modo hoc actum est, ut, quod superfuisset ex peculio, hoc haberet: at si contra actum est, recte repetere eum posse ait: si vero nihil expressim inter eos convenit, sed tantummodo peculii mentio facta est, cessare ex vendito*[3] *actionem constat.*

73. Cum apparebit emptorem conducto- (19. 2) 47 remve[4] pluribus vendentem vel locantem singulorum in solidum intuitum personam, ita demum ad praestationem partis singuli sunt compellendi, si constabit esse omnes solvendo: quamquam fortasse iustius sit etiam, si solvendo omnes erunt, electionem conveniendi quem velit non auferendam actori, si actiones suas adversus ceteros praestare non recuset.

74. † Ulp. 1 ad ed. aedil. *Marcellus quo-* (21.1) 31 § 7. 8 *que scribit, si servus communis servum emerit et sit in causa redhibitionis, unum ex dominis pro parte sua redhibere servum non posse: non magis, inquit, quam cum emptori plures heredes exstiterunt nec omnes ad red-* 8 *hibendum consentiunt. Idem Marcellus ait non posse alterum ex dominis consequi actione ex empto, ut sibi pro parte venditor tradat, si pro portione pretium dabit: et hoc in emptoribus servari oportere ait: nam venditor*

1) *cum contrariam fiduciae actionem tractaret?*

1) mancipio *Ulp.* 2) mancipio *Ulp.* 3) stipulatu *Ulp.?* 4) emptorum conductorumve *scr.*

pignoris loco quod vendidit retinet, quoad emptor satisfaciat.

75. † Paul. 1 quaest. *Latinus Largus: quaero,* (21. 1) 56 *an fideiussori emptionis redhiberi mancipium possit. respondi, si in universam causam fideiussor sit acceptus, putat Marcellus posse ei fideiussori redhiberi.*

76. In tempore constituto iudicatis[1] an (44. 3) 2 intercalaris dies proficere iudicato nec ne debeat, quaeritur. item de tempore, quo lis perit, sic sine dubio existimandum est, ut auctum litis tempus intercalari die existimetur, veluti si de usucapione sit quaestio, quae tempore constituto expleri solet,[2] aut de actionibus, quae certo tempore finiuntur, ut aedilíciae pleraeque actiones. et si quis fundum ea lege vendiderit, ut, nisi in diebus triginta pretium esset solutum, inemptus esset fundus, dies intercalaris proficiet emptori. [3]mihi contra videtur.

[*De locatione et conductione* (*E.* 112)].

77. Ulp. 32 ad edict. ... *Marcellus libro sexto* (19. 2) 9 § 1 *digestorum scripsit: si fructuarius locaverit fundum in quinquennium et decesserit, heredem eius non teneri, ut frui praestet, non magis quam insula exusta teneretur locator conductori. sed an ex locato teneatur conductor, ut pro rata temporis quo fruitus est pensionem praestet, Marcellus quaerit, quemadmodum praestaret, si fructuarii servi operas conduxisset vel habitationem? et magis admittit teneri eum: et est aequissimum. idem quaerit, si sumptus fecit in fundum quasi quinquennio fruiturus, an recipiat? et ait non recepturum, quia hoc evenire posse prospicere debuit.*

78. † Ulp. 71 ad edict. *Qui ad certum tem-* (19. 2) 14 *pus conducit, finito quoque tempore colonus est: intellegitur enim dominus, cum patitur colonum in fundo esse, ex integro locare, et huiusmodi contractus neque verba neque scripturam utique desiderant, sed nudo consensu convalescunt: et ideo si interim dominus furere coeperit vel decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut locatio redintegretur, et est hoc verum.*

*
v. fr. 80 (*lib. VII*). (23. 3) 5 § 2

LIBER VII.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

[*De iure dotium*].

79. † Ulp. 3 disput. *Si extraneus pro muliere* (12. 4) 6 *dotem dedisset et pactus esset, ut, quoquo modo finitum esset matrimonium, dos ei redderetur, nec fuerint nuptiae secutae, quia de his casibus solummodo fuit conventum qui matrimonium sequuntur, nuptiae autem secutae non sint,*[4] *quaerendum erit, utrum mulieri condictio an ei qui dotem dedit competat. et verisimile est in hunc quoque casum eum qui dat sibi prospicere: nam quasi causa non secuta habere potest condictionem, qui ob matrimonium dedit, matrimonio non copulato . . . sed et si pater pro filia det et ita convenit, nisi evidenter aliud actum sit, condictionem patri competere Marcellus ait.*

80. Ulp. 31 ad Sab. . . . *si quis patri* (23. 3) 5 § 2 *donaturus dedit* [*dotem*], *Marcellus libro sexto*[5] *digestorum scripsit hanc quoque a patre profectam esse.*

1) In . . . iudicatis] in triginta diebus iustis *Marcell.* 2) quae . . . solet *Trib.* 3) Scaevola (*aut* Ulpianus) notat *ius.* 4) nuptiae . . . non sint *gloss.?* 5) septimo *scr.*

81. † Ulp. 34 ad Sab. *Si mulier se dicat* (23. 3) 12 § 1 *circumventam minoris rem aestimasse, ut puta servum, si quidem in hoc circumventa est, quod servum dedit, non tantum in hoc, quod minoris aestimavit: in eo acturam, ut servus sibi restituatur. enimvero si in aestimationis modo circumventa est, erit arbitrium mariti, utrum iustam aestimationem an potius servum praestet. et haec, si servus vivit. quod si decessit, Marcellus ait magis aestimationem praestandam, sed non iustam, sed eam quae facta est: quia boni consulere mulier debet, quod fuit aestimatus: ceterum, si simpliciter dedisset, procul dubio periculo eius moreretur, non mariti. idemque et in minore circumventa Marcellus probat. plane si emptorem habuit mulier iusti pretii, tunc dicendum iustam aestimationem praestandam idque dumtaxat uxori minori annis praestandum Marcellus scribit. Scaevola autem in marito notat, si dolus eius adfuit, iustam aestimationem praestandam.*

82. Si mulier ita dotem promiserit[1]: (23. 3) 59 'decem tibi aut Titio doti erunt', hoc casu dici potest vel Titio dari posse, sed de dote virum teneri, quemadmodum si Titio iussisset dari. nec mirum, cum etiam promissura viro dotem possit delegante eo alteri promittere, etsi dici solet alii quam marito dotis nomine mulierem non posse obligari. his enim casibus viro dos quaeritur. non enim existimabimus illam ita promisisse, 1 cum vel de Titii nuptiis cogitaret. Ex asse heres institutus rogatusque mulieri dodrantem hereditatis restituere iussu eius quod debet doti promisit[2] marito. vereor, non sit obligatus: nam mulieri in hoc tenetur, ut hereditatem restituendo transferat actiones et quas habet et quibus est obstrictus, quas transferre ad alium, quam cui debet fideicommissum, non potest. aliquis dixerit incerti cum eo agi posse, fideicommissi praestet aestimationem. huic ego consentire non possum: nam obligari mulieris debitorem ita aequum est, si accipere id ipsum quod ei debetur vir potest. sed ne indotata mulier esse videatur, dicendum est ipsi mulieri ex Trebelliano restituendam esse partem hereditatis quae ei relicta est, ut ea suo marito pro dote eam solveret, quia et ad eam fideicommissum et onera eius pertinent delegatione propter nimiam suptilitatem et casus ne-2 cessitatem minime optinente.[3] Eius nomine quae libera videbatur decem in dote dedisti: eo casu habebis condictionem, quo habere potuisses, si mulieris liberae nomine dedisses nec nuptiae secutae essent. si manumissa nupserit, ita demum dos erit, si ea mente dedisti, ut quandoque secutis nuptiis dos esset. igitur si mulieri donaturus dedisti, dominus condicet, quemadmodum si eum qui sibi donaturus esset mulier ipsam[4] donare iussisset.

83. Ulp. 31 ad Sab. *Si convenerit, ut fructus* (23. 4) 4 *in dotem converteretur, an valeat conventio? et Marcellus ait libro octavo*[5] *digestorum conventionem non valere: prope enim indotatam mulierem hoc pacto fieri. sed ita distinguit, ut, si quidem fundum in dotem dederit mulier ita, ut maritus fructus redderet, non esse ratum pactum: idemque esse et si usum fructum in dotem hoc pacto dedit. quod si convenisset de fructibus reddendis, hoc est ut in dote essent fructus quosquos percepisset, et fundus vel usus fructus in hoc traditus est, non ut fundus vel*

1) dixerit *Marcell.* 2) dixit *Marcell.* 3) sed ne indotata . . . optinente *Trib.* 4) mulier ipsam] mulieri pecuniam (PCAM) *scr.* 5) septimo (*VII pro VIII*) *scr.*

fructus fieret dotalis, sed ut fructus perciperet dotis futuros, cogendum de dote[1] *actione fructus reddere. erunt igitur in dote fructus et fruetur iste usuris, quae ex fructibus collectis et in sortem redactis percipi possunt.*

84. [2]Fundum dotalem maritus vendidit [(23. 5) 17] et tradidit: si in matrimonio mulier decesserit et dos lucro mariti cessit, fundus emptori avelli non potest.

[*De donationibus inter virum et uxorem*].

85. Ulp. 32 ad Sab. *Marcellus libro* [(24. 1) 5 § 17] *septimo digestorum quaerit, si mulier acceptam a marito pecuniam in sportulas pro cognato suo ordini erogaverit, an donatio valeat? et ait valere nec videri locupletiorem mulierem factam, quamvis mutuam pecuniam esset acceptura et pro adfine erogatura.*

86. Ulp. 31 (32?) ad Sab. *Si maritus pecuniam* [(24.1) 7 § 1] *uxori in unguenta dederit eaque eam pecuniam creditori suo solverit, mox ea de sua pecunia unguenta emerit, non videri locupletiorem factam Marcellus libro septimo digestorum scribit. idemque et si lancem ob eandem causam ei dederit eaque lancem retinuerit, de sua autem pecunia unguenta emerit, vindicationem cessare, quia non est locupletior, quae tantundem in re mortua impendit.*

87. † Ulp. 32 ad Sab. *Quando itaque* [(24. 1) 11 § 2. 3. 6. 7] *non retro agatur donatio, emergunt vitia, ut Marcellus animadvertit in specie huiusmodi. maritus uxori mortis causa donatum voluit: interposuit mulier filium familias, qui a marito*[3] *acciperet eique traderet: deinde, cum moritur maritus, pater familias invenitur: an valeat traditio*[4]*? et ait consequens esse dici traditionem*[4] *valere, quia sui iuris effectus est eo tempore, ad quod traditio*[4] *redigitur, id est 3 cum maritus moriebatur. Idem ait: placuisse scio Sabinianis, si filiae familias uxori maritus tradet,*[4] *donationem eius cum omni suo emolumento fieri, si vivo adhuc marito sui iuris fuerit effecta.*
6 *Consequenter Scaevola apud Marcellum notat, si servum interposuit mulier, ut ei tradatur*[4] *mortis causa, isque adhuc servus dederit mulieri, deinde mortis tempore 7 liber inveniatur, tantundem esse dicendum. Idem Marcellus tractat, si is qui interpositus est, posteaquam dederit mulieri, decesserit vivo adhuc donatore, donationem evanescere, quia debeat aliquo momento interposito fieri et sic ad mulierem transire.*

88. † Ulp. ibid. [*Uxor servum donavit* [(24. 1) 19 § 1] *filio, qui in patris mariti potestate est: deinde is servus ancillam emit mancipioque accipit . . .:*] *Idem* [*sc. Iulianus*] *quaerit, si ex re mariti ea ancilla comparata fuerit, an adversus agentem mulierem de dote*[1] *maritus pretium possit per exceptionem retinere. et dicendum est posse maritum et exceptionem habere, si dos ab eo petetur, secundum Marcelli sententiam et, si solverit, secundum Iulianum condicere posse.*

89. Ulp. 21 ad Sab. *Marcellus* [(30) 43 § 1 = (24. 1) 45] *etiam scribit,*[5] *si maritus diaetam in uxoris hortis, quos in dotem acceperat, fecerit, posse eum haec detrahere, quae usui eius futura sint, sine mulieris tamen damno, nec ad hoc senatus consultum futurum impedimento.*

90. Sulpicius Marcello. Mulier, quae [(24. 1) 49] ad communem filium volebat, qui in potestate patris erat, post mortem patris fundum pervenire, eum patri tradidit,[1] uti post mortem restituatur filio. quaero, an donatio tibi videatur, ut nihil agatur, an valeat quidem, sed mulieri potestas datur, si noluerit, eum repetere. respondit: si color vel titulus, ut sic dixerim, donationi quaesitus est, nihil valebit traditio,[2] idem si hoc exigit uxor, ut aliquid ex ea re interim commodi sentiret maritus: alioquin si solo eius ministerio usa est et id egit, ut vel revocare sibi liceret vel ut res cum omni emolumento per patrem postea ad filium transiret, cur non idem perinde sit ratum ac si cum extraneo tale negotium contraxisset, hoc est extraneo in hanc causam tradidisset?[3]

[*Soluto matrimonio etc.* (*E.* 113)].

91. † Ulp. 33 ad edict. *Quod si depor-* [(48. 20) 5 § 1] *tata sit filia familias, Marcellus ait, quae sententia et vera est, non utique deportatione dissolvi matrimonium: nam cum libera mulier remaneat, nihil prohibet et virum mariti affectionem et mulierem uxoris animum retinere. si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit, ait Marcellus tunc patrem de dote*[4] *acturum. sed si mater familias sit et interim constante matrimonio fuerit deportata, dotem penes maritum remanere: postea vero dissoluto matrimonio posse eam agere, quasi humanitatis intuitu hodie nata actione.*

92. Usu fructu in dotem dato si divor- [(24. 3) 57] tium intervenerit nec proprietas rei apud maritum vel mulierem sit,[5] eam dotis esse restitutionem, ut maritus caveat, quamdiu vixerit, passurum se uti frui mulierem heredemque eius. quod an verum sit circa adiectionem heredis, dubito. interest, quemadmodum sit usus fructus in dotem datus. si, cum haberet mulier fructum, viro, cuius erat proprietas fundi, usum fructum cessit, nihil mulier heredi suo relinquet: debebatur enim ei usus fructus, qui ad heredem non solet transire. quod si fundi sui fructum mulier viro cessit, restitui is a viro debet: cum proprietate enim ad heredem eius transisset, si vir in reddendo eo non fecisset moram. si vero alienata sit proprietas aut aliquis fundi sui usum fructum mulieris iussu viro eius dederit in dotem, inspiciendum est primum, quemadmodum mulieri possit restitui: potest autem vel cautionibus interpositis, ut sic ut potest vir iure suo cedat mulieri fruique eam patiatur, vel, si se accommodavit dominus proprietatis, volente eo mulieri constituatur usus fructus: nam aut fructum fundi ille mulieri poterit cedere aut aliquid videlicet pro eo, ut inter eos actum fuerit, dare. nam et finge hoc ipsum mulierem posse proprietatis domino vendere. quo casu non inique etiam mulieris herede agente vir [6]facere cogetur: quippe si moram non fecisset, pretium fructus mulier heredi suo reliquisset. quod si facultatem usus fructus vendendi proprietatis domino mulier non habuerit, patientiam, quam percipiendi fructus praestare ipsi debuit, etiam heredi eius praestat.

93. Ulp. 31 ad edict. [7]*Id quod facere* [(17. 2) 63 § 3] *socius potest quemadmodum aestimandum sit? et placuit non debere deduci aes alienum quod debetur a socio: ita et Marcellus libro septimo digestorum scripsit, nisi forte, inquit, ex ipsa societate debeatur.*

94. † Ulp. 36 ad Sab. *Si dos tota soluta* [(25. 1) 5 § 2]

1) rei uxoriae *Ulp.* 2) Marcianus libro septimo digestorum *inscr. F.* 3) mancipio *ins.? Etiam in his quae sequuntur de mancipatione agi suspicor, v. not. ad Ulp. h. l.* 4) *v. n.* 3. 5) libro septimo digestorum *fr. gem.*

1) mancipio dedit *Marcell.* 2) mancipatio *Marcell.* 3) mancipio dedisset *Marcell.* 4) rei uxoriae *Ulp.* 5) nec . . . sit *gloss.* 6) iniurecessionem *ins.?* 7) *cf.* (24. 3) 54.

sit non habita ratione inpensarum, videndum est, an condici possit id, quod pro impensis necessariis compensari solet. et Marcellus admittit condictioni esse locum.

95. Marcian. de delator. *Papinianus tam* (49. 14) 18 § 10 *libro sexto quam undecimo responsorum scribit ita demum publicam auferri pecuniam ei, qui, cum erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat, cum accipiebat, publicum quoque esse debitorem, aut postea cognovit, antequam consumeret pecuniam. sed placet omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiamsi ignoravit, cum consumeret: et postea quidam principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, ut et Marcellus libro septimo digestorum*[1] *scribit.*

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

96. Ulp. 33 ad edict. *Marcellus libro* (25. 2) 11 pr. *octavo*[2] *digestorum scribit, sive vir uxorem sive uxor virum domo expulit et res amoverunt, rerum amotarum teneri.*

97. Si rem, quam maritus bona fide (25. 2) 20 emerat, uxor amovit vel opem furi tulit idque fecit divortii causa, rerum amotarum iudicio damnabitur.

[*De agnoscendis liberis* (*E.* 117)].

98. Ulp. 34 ad edict. . . . *si maritus* (25. 3) 1 § 11 *uxore denuntiante custodes miserit, nullum praeiudicium sibi facit. licebit igitur ei partum editum ex se negare nec ei nocebit, quod ventrem custodierit: et ita Marcellus libro septimo digestorum scripsit: ait enim, sive quis neget uxorem sive ex se praegnatem, sine praeiudicio recte mittet custodes, maxime si missurus id ipsum protestetur.*

99. Ulp. ibid. . . . *quae causa si* (25. 3) 1 § 16, 3 pr. *fuerit acta apud iudicem et pronuntiaverit, cum de hoc agetur quod ex eo praegnas fuerit nec ne, in ea causa esse, ut agnosci debeat: sive filius non fuit sive fuit, esse suum,* (3) *sive contra pronuntiaverit, non fore suum, quamvis suus fuerit: placet enim eius rei iudicem ius facere. et ita Marcellus libro septimo digestorum probat.*

100. [3]Cum mulier deferente (37. 10) 10 = (12. 2) 3 § 3 herede iuraverit se praegnatem esse, bonorum possessio ex edicto Carboniano dari debet, vel denegari, si illa heredi detulit iusiurandum, cum causa cognita detur possessio, ne aut heredi bonorum possessio data faciat praeiudicium aut denegata ius ordinarium eripiat pupillo.

[*De concubinis*].

101. Marcian. 12 instit. . . . *Nec adulterium* (25. 7) 3 § 1 *per concubinatum ab ipso committitur. nam quia concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis poenam est, ut et Marcellus libro septimo digestorum scripsit.*

1) *videlicet cum de privilegio dotis quaereret.* 2) septimo (*VIII pro VII*) *scr.* 3) *Huius fr. lectio aut librariorum aut compilatorum manu depravata videtur. Plenius refertur Marcelli sententia ab Ulpiano* (22 *ad edict.*) *in fr. gem.:* Marcellus scribit etiam de eo iurari posse, an praegnas sit mulier vel non sit, et iuriiurando standum: denique ait, si de possessione erat quaestio, servari oportere, si forte quasi praegnas ire in possessionem volebat et, cum ei contradiceretur, vel ipsa iuravit se praegnatem vel contra eam iuratum est: nam si ipsa, ibit in possessionem sine metu, si contra eam, non ibit, quamvis vere praegnas fuerit: proderitque, inquit Marcellus, mulieri iuranti iusiurandum, ne conveniatur quasi calumniae causa ventris nomine fuerit in possessionem neve vim patiatur in possessione. sed an iusiurandum eo usque prosit, ut post editum partum non quaeratur, ex eo editus sit an non sit cuius esse dicitur, Marcellus tractat: et ait veritatem esse quaerendam, quia iusiurandum alteri neque prodest neque nocet: matris igitur iusiurandum partui non proficiet: nec nocebit, si mater detulerit et iuretur ex eo praegnas non esse.

*

v. fr. 117 (*lib. VIII*). (40. 14) 1

LIBER VIII.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

102. † Ulp. 14 ad Sab. *Interdum autem* (26. 4) 1 § 3 *etiam sine hereditate tutela defertur, interdum hereditas sine tutela, ut puta . . . si filiae adsignatus libertus sit: tutela quidem apud fratres remanebit, ut Marcellus notat, legitima autem hereditas ad sororem pertinebit.*

103. † Ulp. 38 ad Sab. *Quaeri potest, si* (26. 4) 3 § 8 *patroni filius sit remotus vel excusatus, an nepoti tutela deferatur. et Marcellus in ea sententia est, ut succedi non posse scribat.*

[*De administratione tutorum* (*E.* 121)].

104. † Ulp. 35 ad edict. *Hoc edictum de* (26. 2) 19 § 1 *satisdatione ad tutores testamentarios pertinet: sed et si ex inquisitione dati sint tutores, Marcellus ait et ad hos pertinere hoc edictum et id oratione etiam divorum fratrum significari.*

[*De iudicio tutelae* (*E.* 124)].

105. Ulp. 36 ad edict. *Non tantum autem* (26. 7) 9 § 7 *sibi solvere tutor, verum etiam sibi creditam pecuniam scribere potest, ut Marcellus libro octavo digestorum scripsit, seque mutua pecunia poterit obligare sibi mutuam proscribendo.*

106. † Paul. 6 ad Sab. *Cum quaeritur iudicio* (26. 7) 16 *tutelae, quae nomina a tutore facta agnoscere pupillus debeat, Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset et suo nomine stipulatus esset, posse dici nomina integra pupillo salva esse, deperdita et male contracta ad tutorem pertinere. sed verius se putare posse tutorem eam condicionem adulescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus aut in totum agnoscere aut a toto recedere, ita ut perinde esset ac si tutor sibi negotium gessisset. idem est et si pupilli nomine credidisset.*

107. Tutor pro pupillo in iudicium[1] vo- (26. 7) 28 catus sollemniter cavit: si inter moras puer ad pubertatem pervenit, non est cogendus accipere iudicium. 1 Tutor, qui post pubertatem pupilli negotiorum eius administratione abstinuit, usuras praestare non debet ex quo optulit pecuniam: quin etiam iustius mihi videtur eum per quem non stetit, quo minus conventus restitueret tutelam, ad praestationem usurarum non compelli (ULPIANUS *notat:* non sufficit optulisse, nisi et deposuit obsignatam tuto in loco),

maximeque heredem tutoris: nam perini- (26. 7) 29 quum est eum, cui forte post viginti annos vel amplius in mentem venit tutelam reposcere, etiam usuras postulare.

108. † Ulp. 49 ad Sab. *Si stipuler alii,* (45. 1) 38 § 20 *cum mea interesset, videamus, an stipulatio committetur. et ait Marcellus stipulationem valere in specie huiusmodi. is, qui pupilli tutelam administrare coeperat, cessit administratione contutori suo et stipulatus est rem pupilli salvam fore. ait Marcellus posse defendi stipulationem valere: interest enim stipulatoris fieri quod stipulatus*

1) in ius *Marcell.*

est, cum obligatus futurus esset pupillo, si aliter res cesserit.

Si cui locaverim faciendum quod ego [(19.2)48 pr.] conduxeram, constabit habere me ex locato actionem.

Si quod a te emi et Titio vendidi, volun- [(21. 2) 61] tate mea Titio tradideris, de evictione te mihi teneri, sicuti si acceptam rem tradidissem, placet.

109. † Paul. 25 quaest. . . . *Quid si servus* [(22.1) 11 § 1] *publicus obligationem usurarum rei publicae adquisiit? aequum est, quamvis ipso iure usurae rei publicae debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem maiorum usurarum fieri, si non sit parata res publica universorum debitorum fortunam suscipere. eadem fere in tutoribus Marcellus refert.*

110. Tutor rem adulti, quam possidet, [(12.3) 8] restituere ei non vult: quaero, utrum quanti res est an quanti in litem iuratum fuerit condemnari debet. respondi: non est aequum pretio, id est quanti res est, litem aestimari, cum et contumacia punienda sit et arbitrio potius domini rei pretium statuendum sit potestate petitori in litem iurandi concessa.

[*De magistratibus conveniendis* (*E.* 127)].

111. Ulp. 36 ad edict. . . . *quod enim* [(27. 3) 1 § 15] *Marcellus libro octavo digestorum scripsit quodque saepissime rescriptum est, quamdiu vel unus ex tutoribus idoneus est, non posse ad magistratus qui dederunt veniri, sic erit accipiendum, si non contutor ob hoc conveniatur, quod suspectum facere vel satis exigere noluit.*

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

112. Ulp. 11 ad edict. . . . *si deferente me* [(4.3) 21] *iuraveris et absolutus sis, postea periurium fuerit adprobatum,*[1] *Labeo ait de dolo actionem in eum dandam: Pomponius autem per iusiurandum transactum videri, quam sententiam et Marcellus libro octavo digestorum probat: stari enim religioni debet.*

113. Ulp. 38 ad edict. . . . *eleganter* [(13. 1) 12 pr.] *Marcellus definit libro septimo*[2]*: ait enim: si res mihi subrepta tua remaneat, condices.*

114. Qui servum conductum vel aliam [(19.2)48 § 1] rem non immobilem non restituit, quanti in litem iuratum fuerit damnabitur.

115. Hereditariae rei furtum fieri [(47. 2) 69, 71] Iulianus negabat, nisi forte pignori dederat defunctus aut commodaverat. (71) His enim casibus putabat hereditariarum rerum fieri furtum et usucapionem impediri idcircoque heredi quoque actionem furti competere posse.

[*Si familia furtum fecisse dicetur* (*E.* 137)].

116. Familia communis sciente altero fur- [(47.6) 5] tum fecit: omnium nomine cum eo qui scit furti agi poterit, cum altero ad eum modum, qui edicto comprehensus est: quod ille praestiterit non totius familiae nomine, ab hoc socio partem consequeretur. et si servus communis alterius iussu damnum dederit, etiam quod praestiterit alter, si modo cum eo quoque ex lege Aquilia vel ex duodecim tabulis agi potest, repetat a socio, sicuti cum communi rei nocitum est. si ergo dumtaxat duos habuerim servos communes, cum eo, quo non ignorante factum est, agetur utriusque servi nomine, sed non amplius consequetur a socio, quam si unius nomine praestitisset: quod si cum eo, quo ignorante factum est, agere volet, duplum tantum consequetur. et videamus, an iam in socium alterius servi nomine non sit dandum iudicium, quemadmodum si omnium nomine socius decidisset: nisi forte hoc casu severius a praetore constituendum est nec servorum conscio parcendum est.

1) si deferente . . . adprobatum] si fur deferente me iuraverit et absolutus sit *Ulp.* 2) octavo *scr.*

[*De iure patronatus: si ingenuus esse dicetur* (*E.* 141)].

117. [1]Si libertus alterius alio agente [(40. 14) 1] ingenuus pronuntiatus esse dicetur, sine ulla exceptione temporis patronus eius cognitionem solet exercere.

*

v. fr. 83 (*lib. VII*). [(23.4) 4]

v. fr. 96 (*lib. VII*). [(25. 2) 11 pr.]

LIBER IX.

[*De bon. poss.: si tabulae testamenti exstabunt* (*E. XXV. A*)].

118. Aristo negavit valere codicillos ab eo [(29.7) 9] factos, qui pater familias nec ne esset, ignorasset. *ULPIANUS notat:* nisi veteranus fuit: tunc enim et testamentum valebit.

[*De bon. poss. contra tabulas* (*E.* 142)].

119. Ulp. 40 ad edict. *Si ab uno* [(37.4) 8 § 3. 5. 6. 8] *ex heredibus sit filius exheredatus, Marcellus libro nono digestorum scribit filium non videri exheredatum: idcirco contra tabulas bonorum possessionem peti posse contra utrumque heredem.*

5 *A primo gradu praeteritus est filius, a secundo exheredatus. si in primo gradu scripti non sint in rebus humanis mortis tempore testatoris, dicendum est contra tabulas bonorum possessionem praeteritum petere non posse: hereditas enim in secundo gradu versatur, non in primo, ex quo neque adiri hereditas neque bonorum possessio peti potest. sed si post mortem testatoris decesserint heredes scripti, idem Marcellus putat contra tabulas bonorum possessionem semel natam competere. sed et si defecerit condicio institutionis, adhuc tantundem dicit praeteritum ab eo gradu filium contra tabulas bonorum possessionem petiturum. idem scribit et si postumus, qui institutus fuit, non fuerit natus: nam adhuc contra tabulas bonorum possessionem competere filio Marcellus*

6 *ait. Si quis sua manu se exheredem scripsit, an contra tabulas bonorum possessionem possit accipere, videamus. et Marcellus libro nono digestorum nocere ei hanc exheredationem ait, quia senatus hoc pro non scripto non facit, quod contra eum est.*

8 . . . *in extraneo Marcelli sententiam probat* [*Papinianus*], *ut exheredatio ei adrogato postea non noceat.*

120. Qui filium emancipaverat et nepo- [(37. 5) 25] tem ex eo retinuerat in potestate, testamento filium exheredavit, nepotem ex aliqua parte instituit heredem et alium filium emancipatum praeteriit. potest defendi nepotem quoque bonorum possessionem contra tabulas petere posse: nam pro ea parte, qua quisque intestato suus heres esset, si pater suus heres non esset, bono-

1 rum possessio defertur. Is, cuius filius in adoptione

1) libro septimo *inscr. F.*

erat, nepotem, quem filius postea procreaverat, scripsit heredem, emancipatum filium praeteriit: num habet nepos ex edicto bonorum possessionem? tuendus tamen exemplo parentium et liberorum, quibus legata praestare coguntur qui bonorum possessionem contra tabulas acceperunt. 2 Si forte ex eodem filio retinuerat nepotem unum pluresve, indubitate pro ea parte tuendus est, pro qua parte tueretur, si ex filia nepos aut mater defuncti heredes instituti essent: nam his comparatur.

121. Qui duos filios habebat, alterum ex (37. 8) 3 his emancipavit, nepotem ex eo in potestate retinuit: emancipatus filium sustulit et a patre exheredatus est: quaero, cum frater eius et ipse emancipatus praeteritus sit et nepotes ex emancipato filio ab avo heredes instituti, quid de bonorum possessione iuris sit? et quid intersit, si emancipatum quoque, ex quo nepotes erant nati, praeteritum esse ponamus. respondi, si filium retento ex eo nepote emancipaverit et emancipatus procreaverit filium et heres uterque nepos institutus fuerit, pater eorum exheredatus, alius filius praeteritus: solus filius praeteritus bonorum possessionem contra tabulas petere poterit: exheredatus enim obstat filiis suis post emancipationem susceptis.[1] nepoti tamen retento in potestate bonorum possessio dari debet, quoniam, si pater eius emancipatus praeteritus esset, simul cum eo bonorum possessionem accipere posset propter id caput edicti, quod a Iuliano introductum est, id est ex nova clausula, nec debet deterioris esse condicionis, quia pater eius exheredatus sit. idque ei praeterito quoque praestari oportebit. sed fratris eius, qui post emancipationem natus est, diversa condicio est: conservanda est tamen et illi ad virilem partem hereditas, sicut etiam imperator Antoninus in persona nepotis ex filia rescripsit.

[*De ventre in possessionem mittendo* (*E.* 147)].

122. † Ulp. 41 ad edict. *Si venter ab* (37. 9) 1 § 6. 7 *institutis exheredatus sit, a substitutis praeteritus, Marcellus negat in possessionem eum mitti posse viventibus institutis, quia exheredatus est: quod verum est.* 7 *Per contrarium autem si ab institutis praeteritus sit venter, a substitutis exheredatus, vivis institutis mittendus est in possessionem: quod si non vivant, negat mittendum, quia ad eum gradum devoluta hereditas est, a quo exheredatus est.*

[*De bonorum possessione secundum tabulas* (*E.* 149)].

123. Ulp. 16 ad Sab. *Patris et filii* (28. 6) 20 pr. *testamentum pro uno habetur etiam in iure praetorio: nam, ut Marcellus libro digestorum nono scribit, sufficit tabulas esse patris signatas, etsi resignatae sint filii, et septem signa patris sufficiunt.*

124. Ex semisse Titius heres scriptus (29. 2) 75 est: quadrantis bonorum possessionem per errorem petit. quaero, an nihil actum sit an vero perinde omnia servanda sint, ac si quadrans nominatus non sit. respondit magis nihil actum esse, quemadmodum cum ex semisse scriptus heres ex quadrante per errorem adiit hereditatem.

125. Cum filio familias bonorum pos- (38. 15) 5 sessio delata est, dies, quibus certiorare patrem non potest, ut vel iubeat adgnosci bonorum possessionem vel ratam habeat agnitionem bonorum possessionis, non cedunt. fingamus statim primo die, quo fuerit delata, adgnovisse eum bonorum possessionem, certiorare patrem, ut comprobet, non posse, non cedent dies centum: incipient autem cedere, cum certior fieri potuit. praeteritis autem centum diebus frustra ratum habebit. 1 Quaeri potest, si, cum posset filius petere bonorum possessionem, patre ita absente, ut certiorare eum non possit, vel etiam furente, petere neglexerit, an peti amplius non possit. sed quid noceat non petitam bonorum possessionem, quae, si petita esset, tamen non ante adquireretur, quam pater comprobasset? 2 Si servus alienus heres institutus venisset, quaeritur, an posteriori domino dies bonorum possessionis petendae imputari oporteret. et placet, quantum priori domino superfuerit, ei imputari.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150)].

126. Ex asse patronum heredem in- (35. 2) 52 stituit libertus, cum ducentos aureos[1] in bonis haberet, et legavit filio centum viginti, extraneo reliqua: deminutio legati, quod extraneo praestat legatum, proficit filio ad consequenda solida, quae ei legata sunt. 1 Quacumque ex causa legata non praestantur, imputantur heredi in quartam partem quae propter legem Falcidiam remanere apud eum debet.

127. Patrono libertus fundum, quem ab (38. 2) 31 eo alienum emerat, legavit et constituit patronus ad se pertinere legatum: contra tabulas bonorum possessionem accipere non potest, etsi nihil profecit ei legatum, quia alienam rem legaverit ei libertus, quia patronus ipse eum liberto vendiderat.

128. Ulp. 43 ad edict. *Etsi ex modica parte* (38. 2) 6 pr. *instituti sint liberi liberti, bonorum possessionem contra tabulas patronus petere non potest: nam et Marcellus libro nono digestorum scripsit quantulacumque ex parte heredem institutum liberti filium patronum expellere.*

129. † Ulp. 14 ad Sab. . . . *si is cui ad-* (38. 4) 1 § 7 *signatus est* [*libertus sc.*] *repudiaverit, puto verius, quod et Marcellus scripsit, posse admitti fratres eius.*

[*Si a parente quis manumissus sit* (*E.* 154)].

130. Patri qui filium emancipavit de (37. 12) 4 his, quae libertatis causa imposita fuerint, praetor nihil edicit, et ideo frustra pater operas stipulabitur de filio.

LIBER X.

[*De testamento militis* (*E.* 155)].

131. Ulp. 1 ad Sab. . . . *quaeri potest,* (28. 1) 20 § 2 *an pater eius, qui de castrensi peculio potest testari, adhiberi ab eo ad testamentum testis possit. et Marcellus libro decimo digestorum scribit posse.*

132. [*Qui iure militari testatur etsi ignora-* (29. 1) 8 *verit praegnatem uxorem vel non fuit praegnas, hoc tamen animo fuit, ut vellet quisquis sibi nascetur exheredem esse, testamentum non rumpitur.*] Idem est et si adrogaverit filium neposve successerit in locum filii.

133. Ulp. 45 ad edict. *Si filius fami-* (29. 1) 11 § 2, 13 § 1 *lias ignorans patrem suum decessisse de castrensi peculio*

1) *Verba* exheredatus enim . . . susceptis *videntur transferenda post* diversa condicio est.

1) HS CC *Marcell.*

in militia testatus sit, non pertinebunt ad heredem eius patris bona, sed sola castrensia: . . . sed si iam veteranus decessit, universa bona etiam paterna ad heredem pertinere castrensium Marcellus libro decimo[1] *digestorum scribit: neque enim iam potuit de parte bonorum testari.*

134. Si a milite scriptus heres sua (29. 1) 29 sponte adierit hereditatem et rogatus totam hereditatem restituerit, ex Trebelliano transeunt actiones. 1 Miles testamento suo manumittendo nihil efficit in eo, cuius libertas lege Aelia Sentia vel alia qua im-2 peditur. Edictum praetoris, quo iusiurandum heredibus institutis legatariisque remittitur, locum habet etiam in militum testamentis, sicut etiam in fideicommissis: 3 idemque si turpis esset condicio. Patri eius, qui in emancipatione ipse manumissor exstitisset, contra tabulas testamenti dandam bonorum possessionem partis debitae placet exceptis his rebus, quas in castris adquisisset, quarum liberam testamenti factionem habet.

[*Unde liberi* (*E.* 156)].

135. † Ulp. 44 (46?) ad edict. *Si quis filium* (38. 6) 1 § 7 *suum emancipatum in locum nepotis adoptavit et emancipavit,*[2] *cum haberet et nepotem ex eo, quaesitum est apud Marcellum, an adoptio rescissa*[2] *impediat nepotem. sed cum soleat emancipato patri iungi nepos, quis non dicat, etsi adoptatus sit et quasi filius, nihilo minus filio suo eum non obstare, quia quasi filius adoptivus est in potestate, non quasi naturalis?*

136. Ulp. 12 ad Sab. *Sciendum est autem* (38. 16) 1 § 8 *nepotes et deinceps interdum, etiamsi parentes eos mortis tempore praecesserunt, tamen posse suos heredes existere, quamvis successio in suis heredibus non sit. quod ita procedit. si pater familias testamento facto decesserit exheredato filio, mox deliberante herede instituto filius decessit, postea deinde repudiavit heres institutus: nepos poterit suus heres esse, ut et Marcellus libro decimo scripsit, quoniam nec delata est filio hereditas. idem erit dicendum et si filius ex asse sub condicione, quae fuit in arbitrio ipsius, vel nepos sub omni institutus non impleta condicione decesserint: nam dicendum erit* = (28. 3) 6 pr. *suos posse succedere, si modo mortis testatoris tempore vel in rebus humanis vel saltem concepti fuerint: idque et Iuliano et Marcello placet.*

† Ulp. 10 ad Sab. . . . *ceterum si postea con-* (28. 3) 6 pr. *ceptus est, Marcellus scribit neque ut suum neque ut nepotem aut cognatum ad hereditatem vel ad bonorum possessionem posse admitti.*

[*Unde legitimi* (*E.* 157)].

137. Si libertus meus in servitutem re- (38. 2) 32 dactus postea ab alio liberatus est et eius coeperit esse libertus, praefertur mihi in contra tabulas bonorum possessione qui eum manumisit.

*

v. fr. 173 (*lib. XV*). (31) 17 pr.

LIBER XI.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

138. † Paul. 1 ad Sab. *Si filium exhere-* (28. 2) 9 § 2 *davero nepotemque ex eo praeteriero et alium heredem instituero et supervixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit, non tamen nepotem rupturum testamentum Iulianus et Pomponius et Marcellus aiunt.*

139. † Ulp. 1 ad Sab. *Si autem sic scri-* (28. 5) 1 § 5 *bat: 'Lucius heres', licet non adiecerit 'esto', credimus plus nuncupatum, minus scriptum: et si ita: 'Lucius esto', tantundem dicimus: ergo et si ita: 'Lucius' solummodo? Marcellus non insuptiliter non putat hodie hoc procedere.*

140. † Ulp. 2 ad Sab. *Circa eos, qui* (28. 5) 2 pr. § 1 *ita heredes instituti sint: 'ex partibus quas adscripsero', non putat Marcellus eos heredes nullis adscriptis partibus, quemadmodum si ita essent heredes instituti: 'si eis partes adscripsero'. — . . . in illa institutione: 'ex qua parte me Titius heredem scripsit, Seius heres esto' . . ., si non est a Titio scriptus, nec Seius ab eo . . .: . . . Marcellus haec similia putat.*

1 . . . *Marcellus: 'ex his partibus, ex quibus testamento matris scripti fuissent, heredes sunto', si intestata mater decesserit, hos non esse institutos.*

141. † Ulp. 5 ad Sab. *Tantundem Mar-* (28. 5) 9 § 5. 6 *cellus tractat et in eo, qui condicionem destinans inserere non addidit: nam et hunc pro non instituto putat: sed si condicionem addidit dum nollet, detracta ea heredem futurum nec nuncupatum videri quod contra voluntatem scriptum est: quam sententiam et ipse et nos probamus.* 6 *Idem tractat et si testamentarius contra voluntatem testatoris condicionem detraxit vel mutavit, heredem non futurum, sed pro non instituto habendum.*

142. † Ulp. 8 ad Sab. *Si qui ita sint in-* (28. 7) 4 pr. *stituti: 'si socii una bonorum meorum permanserint usque ad annos sedecim, heredes sunto', inutilem esse institutionem secundum verborum significationem Marcellus ait.*

143. † Paul. 2 ad Sab. *Si ego et servus* (29. 2) 26 *meus vel filius heres institutus sit, si iussero filio vel servo adire, statim et ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit: idem et Marcellus probat et Iulianus.*

144. Cum in testamento ambigue aut (34. 5) 24 etiam perperam scriptum est, benigne interpretari et secundum id, quod credibile est cogitatum, credendum est.

LIBER XII.

[*De condicionibus remittendis* (*E.* 166)].

145. 'Uter ex fratribus meis consobri- (28. 7) 23 nam nostram duxerit uxorem, ex dodrante, qui non duxerit, ex quadrante heres esto'. aut nubit alteri aut non vult nubere. consobrinam qui ex his duxit uxorem, habebit dodrantem, erit alterius quadrans. si neuter eam duxerit uxorem, non quia ipsi ducere noluerunt, sed quia illa nubere noluerit, ambo in partes aequales admittuntur: plerumque enim haec condicio: 'si uxorem duxerit', 'si dederit', 'si fecerit' ita accipi oportet, quod per eum non stet, quo minus ducat, det aut faciat.

[*Testamenta quemadmodum aperiantur* (*E.* 167)].

146. [1]Ut Alfenus ait, 'urbs' est 'Roma', (50. 16) 87 quae muro cingeretur, 'Roma' est etiam, qua continentia aedificia essent: nam Romam non muro tenus

1) undecimo *Fa. v. Mommsen ad h. l.* 2) et emancipavit *et* rescissa *gloss.?*

1) *Testamenta 'Romae' condita ubi aperiantur? cf. Paul. sent.* 4, 6, 2, *v. etiam Macer fr.* 46.

existimari ex consuetudine cotidiana posse intellegi, cum diceremus Romam nos ire, etiamsi extra urbem habitaremus.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

147. Excusatus videtur patronus, qui in- (29.4) 5 stitutionem praetermisit, cum aliter esset a liberto scriptus heres quam eum institui oportet: nam et si servus eius ex asse institutus fuerit et per quemcumque casum non potuerit iussu domini adire hereditatem, impune praetermittet ex testamento hereditatem.

148. Quidam Titium et Maevium instituit (29.4) 7 heredes et centum Titio legavit: uterque omissa testamento legitimam adiit hereditatem. non probe legatorum actionem Titius postulabit. idem, si utrique legasset.

[*Ad SC Silanianum* (*E.* 169)].

149. Ulp. 50 ad edict. *Domini appella-* (29.5) 1 § 7. 8. 16 *tione et filius familias ceterique liberi, qui in potestate sunt, continentur: senatus consultum enim Silanianum non solum ad patres familias, verum ad liberos quoque per-* 8 *tinet. Quid deinde dicemus, si liberi non sint in potestate? Marcellus libro duodecimo digestorum dubitat.* 16 *Sed neque uxore occisa neque marito de servis soceri quaestionem habendam senatus censuit: Marcellus autem libro duodecimo digestorum etiam in soceri servis idem quod in mariti recte dixit.*

150. Domino a familia occiso servus (29. 5) 16 communis necem eius detexit: favore libertatis liber quidem fieri debet, pretii autem partem sibi contingentem socium consequi oportet.

151. Marcian. 5 regul. *Indignum esse divus* (34.9) 3 *Pius illum decrevit, ut et Marcellus libro duodecimo digestorum refert, qui manifestissime comprobatus est id egisse, ut per neglegentiam et culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur.*

152. [1]Qui servum mihi ex stipulatu de- (45. 1) 96 bebat, si in facinore eum deprehenderit, impune eum occidit, nec utilis actio erit in eum constituenda.

*

v. lib. XXII. (30) 114 § 3. 4

v. fr. 153 (*lib. XIII*). Vat. 84

LIBER XIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 1.]

153. Si miles Titio et Seio ser- (29. 1) 31 = Vat. 84 vum legaverit et cum Titius manumisisset deliberante Seio moxque is legatum omisisset, liberandum fore dico,[2] quia et si heres servum alicui legatum interim manumisisset, deinde legatarius repudiasset, liber esset.

154. † Ulp. 15 ad Sab. *Si ita sit adscriptum:* (30) 14 pr. *'si cui legavero bis, semel heres ei dato' vel 'ut semel debeatur', et eidem duas quantitates adscripserit vel duos fundos, an utrumque debeatur? et ait Aristo unum videri legatum: nam quod ademptum est, nec datum videri secundum Celsi et Marcelli sententiam, quae vera est.*

155. Titius Stichi partem tibi legavit: eius- (30) 83 dem Stichi partem Seius tibi legavit: ex utriusque testamento consequeris.

156. 'Lucio Titio fundum Seianum vel (31) 23 usum fructum fundi Seiani lego'. potest legatarius vel fundum vindicare vel fructum, quod facere non potest is cui tantum fundus legatus est.

157. [1]Si quis duos homines promiserit (46. 3) 67 et Stichum solverit, poterit eiusdem Stichi dominium postea consecutus dando liberari. in nummis minor vel prope nulla dubitatio est: nam et apud Alfenum Servius eum, qui minus a debitore suo accipere et liberare eum vellet, respondit posse saepius aliquos nummos accipiendo ab eo eique retro dando ac rursus accipiendo id efficere: veluti, si centum debitorem decem acceptis liberare creditor velit, ut, cum decem acceperit, eadem ei retro reddat, mox ab eo accipiat ac novissime retineat: etsi in dubitationem a quibusdam hoc male deducatur, quod non possit videri is qui ita accepit, ut ei a quo accepit retro reddat, solvisse potius quam decessisse.

[*De usu et usu fructu legato*].

158. Ulp. 17 ad Sab. . . . *modica igitur re-* (7. 1) 7 § 2 *fectio ad eum* [*fructuarium*] *pertinet, quoniam et alia onera adgnoscit usu fructu legato: ut puta stipendium vel tributum vel salarium vel alimenta ab ea re relicta. et ita Marcellus libro tertio decimo scribit.*

159. Ulp. ibid. . . . *si* [*servo*] *sub condicione* Vat. 82 *sit legatus, potius ex persona domini constitui usum fructum Marcellus libro XIII digestorum scribit. ubi Scaevola notat: 'quid si pure?'*

160. Servus, cuius mihi usus legatus est, (7. 8) 20 adquirit mihi, si institor erit et operis eius utar in taberna: nam mercibus vendundis emendisque adquirit mihi: sed et si iussu meo per traditionem[2] accipiet.

161. 'Damnas esto heres Titium sinere (33. 2) 15 in illa domo habitare, quoad vivet': unum videtur esse 1 legatum. Qui duos fundos habebat, unum legavit et alterius fundi usum fructum alii legavit: quaero, si fructuarius ad fundum aliunde viam non habeat quam per illum fundum qui legatus est, an fructuario servitus debeatur. respondit, quemadmodum, si in hereditate esset fundus, per quem fructuario potest praestari via, secundum voluntatem defuncti videtur id exigere ab herede, ita et in hac specie non aliter concedendum esse legatario fundum vindicare, nisi prius ius transeundi usufructuario praestet, ut haec forma in agris servetur, quae vivo testatore optinuerit, sive donec usus fructus permanet sive dum[3] ad suam proprietatem redierit.

162. † *Sed si cui habitatio legata sive aliquo* I. (2. 5) 5 *modo constituta sit, neque usus videtur neque usus fructus, sed quasi proprium aliquod ius. quam habitationem habentibus propter rerum utilitatem secundum Marcelli sententiam nostra decisione promulgata permisimus non solum in ea degere, sed etiam aliis locare.*

[*De servitute legata*].

163. † Ulp. 21 ad Sab. *Si quis alicui lega-* (30) 39 § 4 *verit licere lapidem caedere, quaesitum est, an etiam ad heredem hoc legatum transeat. et Marcellus negat ad heredem transmitti, nisi nomen heredis adiectum legato fuerit.*

1) *cf.* (29. 5) 8 pr. 2) . . . Marcellus libro XII (XIII *scr.*) digestorum scribit, si duobus pure Stichus legetur et alter manumittat, alter post manumissionem repudiet, ubi non fit caducum, libertatem locum habere *Vat.* 84.

1) *Videntur haec spectare ad legatum per damnationem relictum.* 2) mancipio *Marcell.* 3) sive . . . sive dum] dum usus fructus *scr.; cetera videntur interpretis cuiusdam esse.*

164. Fundum communem habentibus legari | (33.3) 2 | potest via, cum et communis servus recte viam stipulatur et, cum duo ei qui ipse viam stipulatus fuerit heredes exstiterint, non corrumpitur stipulatio.

[*De peculio legato*].

165. † Paul. 4 ad Sab. *Si conservum suum* | (33.8) 9 § 1 | *vulneraverit servus et viliorem fecerit, Marcellus non esse dubitandum deduci ex peculio, quod domino interesset (nam quid interest, conservum vulneret an scindat aliquid vel frangat an subripiat? quo casu sine dubio minuitur peculium), sed non ultra simplum.*

LIBER XIV.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.]

166. Is qui unum filium habebat, cum | (29.7) 19 | codicillos ad eum scripsisset, decessit intestatus herede eo et quem postea procreavit. adgnatione sui heredis nemo dixerit codicillos evanuisse: igitur si nihil tum de postumis speravit, et codicilli non evanescent et quae relicta sunt, pro parte dimidia[1] filius, ad quem codicillus factus est, solvere compellitur, non etiam postumus. sed et si codicillos reliquisset duobus superstitibus filiis decedens, cum putaret alterum ex his prius decessisse, simili modo dici potest omnia perinde debere filium, ad quem scripti sunt codicilli, atque si solus heres exstitisset patri. [2]immo dumtaxat partem debet: eorum tamen, quae pro parte praestari non possunt, nihil eorum praestandum, quoniam illi non fuerit filio ablaturus, nisi solum putaret successorem sibi futurum.

167. † Marcian. 7 instit. *Servo alieno ita* | (30) 113 pr. | *legari potest 'quoad serviat' vel 'si servus' forte 'Titii erit', ut et Marcellus ait.*

168. Servo libertatem ita dedit: 'ille, si | (35.1) 47 | meus erit, liber esto': legatum vel hereditatem sine condicione ei dedit: deinde eum alienavit. debebitur domino eius legatum vel hereditas et iussu eius adiri poterit: nam id expressit 'si meus erit'[3] in libertate danda, quo futurum erat ut impediretur libertas, etiamsi expressum non esset. saepenumero tamen mutatur rei effectus, quamquam id expresserit testator, quod et si non fecisset, inesset tamen.

169. Potest 'reliquorum' appellatio et | (50.16) 95 | universos significare.

† Ulp. 2 ad Sab. *'Ceterorum' et 'reliquorum'* | (50.16) 160 | *appellatione etiam omnes continentur, ut Marcellus dixit circa eum, cui optio servi legata est, ceteri Sempronio: nam temptat, si non optet, omnes ad Sempronium pertinere.*

[*Ut legatorum servandorum causa caveatur* (*E.* 172)].

170. † Ulp. 79 ad edict. *Si de-* | (36.3) 1 § 17 = (10.4) 9 § 4 | *cem quae in arca erant mihi legata sint, tibi eorum usus fructus legatus sit, si pure utrique legatum sit relictum, is cui proprietas legata est ipso iure decem vindicabit, fructuarium autem ex senatus consulto acturum et quinque usum fructum petiturum constat. sed cum decem vindicat proprietarius, per exceptionem doli repelli, qua fructuarius de restituendis quinque heredi cavit. plane si decem aureorum*[4] *possessionem legatarius habeat, Marcellus ait dandam vel heredi vel fructuario utilem actionem in legatarium, si modo ei caveatur. sed si sub condicione ei decem legata sint, fructuarium interim decem oblata cautione habiturum, legatario vero, cui proprietas relicta est, interim legatorum stipulatio praestanda est. sed si omiserit stipulationem, existente condicione ad exhibendum eum posse agere Marcellus ait.*[1] *sed si ignorans heres legatum decem fructuario dedit,*[2] *ad exhibendum eum non teneri palam est: succurrendum tamen legatario*[3] *adversus fructuarium Marcellus ait.*

LIBER XV.

[*De fideicommissis*].

171. † Marcian. 8 instit. *Cum pater filio* | (30) 114 § 15. 16 | *herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit, ne fundum alienaret et ut in familia relinqueret, et filius decedens duos heredes instituit, tertium exheredavit, eum fundum extraneo legavit, divi Severus et Antoninus rescripserunt verum esse non paruisse voluntati defuncti filium.* 16 *Sed et si, cum duos exheredavit, unum heredem instituit, fundum extraneo legavit, ut putat Marcellus posse exheredatos petere fideicommissum.*

172. Pater filium, ex quo tres habebat | (35.2) 54 | nepotes, heredem instituit fideique eius commisit, ne fundum alienaret et ut in familia eum relinqueret: filius decedens tres filios scripsit heredes. quaerendum est, an omnino quasi creditores unusquisque in ratione legis Falcidiae aliquid possit deducere, quia in potestate sua habuit pater, cui ex his potius relinqueret. sed hac ratione nemo in Falcidiae ratione quicquam deducet. quod videndum, ne dure constituatur: utique enim in alieno aere habuit fundum, necessitate quippe obstrictus fuisset filiis eum relinquendi.

173. [4]Si quis Titio decem legaverit et | (31) 17 pr. | rogaverit, ut ea restituat Maevio, Maeviusque fuerit mortuus, Titii commodo cedit, non heredis, nisi dumtaxat ut ministrum Titium elegit. idem est et si ponas usum fructum legatum.

174. † Ulp. 2 fideicomm. *Cum quidam ita fidei-* | (31) 24 | *commissum reliquisset: 'rogo restituas libertis meis, quibus voles', Marcellus putavit posse heredem et indignum praeferre. at si ita: 'his quos dignos putaveris', petere posse ait eos qui non offenderint. idem ait, si neminem eligat, omnes ad petitionem fideicommissi admitti videri quasi iam praesenti die datum, cum sic relinquitur 'quibus voles' nec ulli offerat.*

[4]Si heres damnatus esset decem uni ex | (31) 17 § 1 | libertis dare et non constituerit cui daret, heres omnibus eadem decem praestare cogendus est.

† Ulp. l. c. . . . *plane si ceteri defuncti sunt,* | (31) 24 | *superstiti dandum vel heredi eius, si prius quam peteret decessit. Scaevola autem notat: si omnes petere potuerunt, cum nulli offertur, cur non et qui decesserunt ad heredem transmiserunt, utique si uno petente iam eligere non potest, cui det?*

Si tamen quibusdam absentibus praesentes | (31) 25 | petent, cum praesenti die relictum sit fideicommissum,

---

1) pro parte dimidia *gloss.* 2) Scaevola (*aut* Ulpianus) notat *ins.* 3) si meus erit *gloss.* 4) milium sestert. *Marcell.*

1) quasi dolo fecerit quo minus possideret: dolus autem in eo est, quod cautionem exigere supersedit a fructuario effectumque, ut legatum tuum evanesceret, cum iam nummos vindicare non possis *fr. gem.* 2) ignarus legati tui a fructuario satis non exegit *fr. gem.* 3) in factum actione *ins. fr. gem.* 4) libro decimo (*X pro XV*) *inscr. F.*

causa cognita statuendum est explorandumque, an et alii sint petituri.

175. † Ulp. 1 fideicomm. *Si miles deportato* [(32) 7 § 1] *fideicommissum reliquerit, verius est, quod et Marcellus probat, capere eum posse.*

176. † Ulp. 2 fideicomm. *Plerumque evenit* [(32) 11 § 20] *multorum interesse id quod relinquitur, verum testatorem uni voluisse honorem habitum, et est haec sententia Marcelli verissima.*

177. Non putabam diem fidei- [(35. 1) 48 = (30) 49 pr.] commissi venisse, cum sextum decimum annum ingressus fuisset, cui erat relictum, cum ad annum sextum decimum pervenisset: et ita etiam Aurelius[1] imperator Antoninus ad appellationem ex Germania iudicavit.

178. Postulante Sticho, qui eodem testa- [(36. 1) 46] mento libertatem et fideicommissam hereditatem acceperat, heres suspectam adiit: mox Stichus, antequam moram in recipienda hereditate faceret, decessit relicto herede Titio. quaero, an in Titium, si nolit recipere fideicommissam hereditatem, actiones ex senatus consulto competant. respondi: quoniam fere is, qui compulsus est adire hereditatem, confestim ei restituet, de manumisso dumtaxat senatus consulto comprehensum est nec heredis facta est mentio. potest tamen evenire, ut restitutionem distulerit heres, veluti si pecuniam ei debuerit defunctus, quam retinere maluit quam petere. ceterum existimo idem in herede eius constituendum, quod in illo constitutum est: cur enim recusaret, quam recusare non potuit is, cuius hereditatem suscepit? quod si forte ante hereditatis restitutionem sine herede decesserit libertus, perinde bona eius creditoribus hereditariis vendere permittendum est, ac si restituta here- 1 ditate decessit. Sed in huiusmodi quaestione rogo respondeas, an recte senserim. rogata est filia ex asse heres restituere hereditatis partem dimidiam deductis legatis minimis et aere alieno non magno, ut legi Falcidiae locus non sit: mora facta non est restitutioni fideicommissi. desidero verbo tenus mihi restitui hereditatem, ut ex Trebelliano senatus consulto agenti et ex eo competentibus actionibus[2] etiam usuras debitas ex mortis die in tempus restitutionis persequar: item quaero et de pensionibus, quia locationum obligatio in hereditate fuit. ab herede fructus nullos peto, sed illa desiderat refundere me aut concedere ei actiones usurarum et pensionum: non possum persuadere hereditatis appellatione, quam rogata erat mihi restituere, etiam hanc stipulationem usurarum ad me pertinere. respondi: omnia haec hereditatis appellatione continentur: quantum enim quod ad hoc refert, inter haec ceteraque, quae sub condicione sunt promissa aut in annos singulos vel menses, nihil interest. sane pro fructu rei, quae hereditate continetur, haec cedunt, nec fructus fideicommissarium sequitur, si mora non intercessit. sed quia non ut heres fideicommissum, ut sic dixerim, supplicat postulet, sed qualis nunc est hereditas, desideret restitui sibi, nequaquam id debet heres recusare: nam et quodammodo in partem hereditatis senatus recipi voluit fideicommissarium et haberi heredis loco, pro qua parte ei restituta esset hereditas. sed cum hereditarios nummos faeneravit aut ex fundis fructus percepit, nihil eo nomine praestat ei, cui hereditas per fideicommissum relicta est, si non intercessit mora, scilicet quia suo periculo faeneravit colendove fundo vel in cogendis fructibus insumpsit operam: nec aequum erat alterius, ut sic dixerim, procuratorem constitui. nullum autem impendium vel opera intercedit heredis, cum his modis, de quibus est quaesitum, augmentum hereditas recepit.

1) Aurelius *gloss.* 2) ex Treb... actionibus *Trib.* (*ZRG XX*, 66).

179. [1] Cum fidei heredis commisit, ne servus [(40. 5) 9] alienam servitutem patiatur experiri, potest confestim, ut fuerit alienatus, petere libertatem. sed ubi alienatio non est voluntaria, sed necessitas alienandi ex causa testatoris pendeat, prope est, ut nondum debeat praestari fideicommissum, quod potest videri defunctus nihil sensisse de huiusmodi casu alienationis.

180. Ulp. 5 fideicomm. *Si quis tutorem* [(40. 5) 24 § 9] *ideo scripserit, quia liberum putavit, certissimum est neque libertatem peti posse neque tutelam libertatis praestationi patrocinari: et ita et Marcellus libro quinto*[2] *decimo digestorum et imperator noster cum patre rescripsit.*

[*De operis novi nuntiatione* (*E.* 174)].

181. Cui opus novum nuntiatum est, [(39. 1) 22] ante remissam nuntiationem opere facto decessit: debet heres eius patientiam destruendi operis adversario praestare: nam et in restituendo huiusmodi opere eius, qui contra edictum fecit, poena versatur, porro autem in poenam heres non succedit.

[*De damno infecto* (*E.* 175)].

182. † Ulp. 53 ad edict. *Quid de creditore* [(39. 2) 11] *dicemus, qui pignus accepit? utrum repromittere, quia suum ius tuetur, an satisdare, quia dominus non est, debebit? quae species est in contrario latere apud Marcellum agitata, an creditori pigneraticio damni infecti caveri debeat. et ait Marcellus inutiliter ei caveri: idemque etiam de eo cavendum qui non a domino emit:* [= 13 § 9] *nam nec in huius persona committi stipulationem.*[3]

[*De aqua pluvia arcenda* (*E.* 177)].

183. † Ulp. 53 ad edict. . . . *Marcellus* [(39. 3) 1 § 12] *scribit cum eo, qui in suo fodiens vicini fontem avertit, nihil posse agi, nec de dolo actionem: et sane non debet habere, si non animo vicino nocendi, sed suum agrum meliorem faciendi id fecit.*

LIBER XVI.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*): *de manumissionibus*].

184. Is, cuius in servo proprietas erat, [(31) 26] fructuario herede instituto alicui eum servum legavit.[4] non potest heres doli mali exceptione uti, si legatarius vindicare servum vellet non relicto heredi usu fructu.

185. Si quis ita scripserit 'illum illius [(40. 4) 42] libertum esse volo', et servus libertatem petere potest et ille, ut habeat libertum.

186. Quidam in testamento scripserat: [(40. 5) 10] 'illum et illum servos meos venire nolo'. si ideo eos noluit venumdari, ut,[5] si veneant, ad libertatem perveniant,[6] praestanda erit libertas: nam et illi videtur

1) *Ex libro* XVI? *v. fr.* 186 *pr.* 2) sexto *scr.?* 3) . . . ei, qui bona fide a non domino emit, damni infecti stipulationem non competere Marcellus ait *fr. gem.* 4) *Quid si testamento eum manumiserit?* 5) si . . . venumdari, ut *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 213)? 6) ad . . . perveniant *Trib.?*

libertas relicta, de quo ita scriptum est: 'nolo alii quam tibi serviat'. secundum haec igitur si quoquo modo vendere temptaverit servum, confestim peti poterit libertas nec, quominus praestet libertatem, proderit heredi, si eum redemerit, quia semel exstitit condicio. 1 Is cui libertas debebatur veniit: si vult ab herede manumitti, non erit interveniendum ei, cum heres praesens erit, emptor latitabit: quoniam poterat uti senatus consulto, ut quasi ex testamento ad libertatem 2 perveniat. Is cui ex fideicommisso libertas debebatur ab eo qui solvendo non erat passus est se bonae fidei emptori tradi: existimas in manumissum constituendam actionem exemplo eius, qui liberi hominis emptorem simulata servitute decepit[1]? ego quoque adducor, ut putem recte adversus venditos actionem competere et magis similem videri statulibero, qui pridie, quam ex testamento ad libertatem perveniret, idem fieri passus est.

187. † Ulp. 5 fideicomm. *Si quis alienum vel suum servum rogatus sit manumittere et minus sit in eo quod accepit iudicio testatoris, plus sit in pretio servi, an cogatur vel alienum redimere vel suum manumittere, videndum est. et Marcellus scripsit, cum ceperit legatum, cogendum omnimodo suum manumittere: et sane hoc iure utimur, ut multum intersit, suum quisque rogatus sit manumittere an alienum: si suum, cogetur manumittere, etiamsi modicum accepit: quod si alienum, non alias erit cogendus, quam si tanti possit redimere, quan-* 13 *tum ex iudicio testatoris consecutus sit. Proinde consequenter Marcellus ait eum quoque, qui heres institutus est, si quidem aliquid ad eum deducto aere alieno pervenit, cogendum esse suum manumittere: si vero nihil pervenit, non esse cogendum.* [(40.5) 24 § 12. 13]

188. † Ulp. ibid. *Si eum servum, cui erat fideicommissa libertas relicta, distraxerit is qui erat rogatus et emptor quidem latitet, is autem qui rogatus erat praesens sit, an Rubriano senatus consulto locus sit? et ait Marcellus Rubrianum locum habere, quia abest quem manumittere oportet.* [(40. 5) 28 pr.]

189. Marcian. 4 regul. ... *Marcellus libro sexto decimo digestorum scripsit et ante aditam hereditatem usucaptis, qui testamento manumissi sunt, subveniendum esse, ut eis libertas conservetur utique per praetorem, quamvis his et imputari possit, quare usucapti sunt.* [(40. 5) 55 § 1]

190. 'Stichus, si heredi meo decem promiserit vel operas daturum se iuraverit, liber esto'. potest expleri condicio, si promiserit: nam spopondisse aliqua significatione dici potest, etiamsi non sit secuta obligatio. [(40. 7) 24]

191. Servus decem dare iussus pupillo et liber esse, si heres sit pupillus sive tantum condicio in eum collata sit, an absente quoque tutore pupillo dando libertatem consequatur? moveris comparatione condicionis, quae constitit in facto, veluti 'si pupillo servierit', quae potest impleri citra interventum quoque tutoris. et quid, inquis, si curatorem habeat et si furioso dare iussus sit, an curatori dando liberetur? et finge alicui fundum legatum, si dedisset pupillo furiosove. et sciendum est in omnibus istis casibus tutori quidem vel curatori utiliter dependi, ipsis autem, id est furioso vel pupillo, non recte persolvi, ne datio ex illorum inbecillitate pereat: nec enim hoc egit testator, ut, quoquo modo esset datum, expleta videretur condicio. [(46. 3) 68]

1) *E.* § 182.

LIBER XVII.

[*De possessionibus et usucapionibus*].[1]

192. Qui bona fide alienum fundum emit, eundem a domino conduxit: quaero, utrum desinat possidere an non. respondi: in promptu est, ut 1 possidere desierit. Quod scriptum est apud veteres neminem sibi causam possessionis posse mutare, credibile est de eo cogitatum, qui et corpore et animo possessioni incumbens hoc solum statuit, ut alia ex causa id possideret, non si quis dimissa possessione prima eiusdem rei denuo ex alia causa possessionem nancisci velit. [(41. 2) 19]

193. † Ulp. 7 disput. ... *animo deponere et mutare nos possessionem posse et Celsus et Marcellus scribunt.* [(41.2) 34 pr.]

194. Ulp. 16 ad edict. *Marcellus libro septimo decimo digestorum scribit eum, qui a furioso ignorans eum furere emit, posse usucapere.* [(6.2) 7 § 2]

195. † Ulp. ibid. *Scaevola libro undecimo quaestionum scribit Marcellum existimasse, si bos apud furem concepit vel apud furis heredem pariatque apud furis heredem, usucapi ab herede distractum iuvencum non posse: sic, inquit, quemadmodum nec ancillae partus.* [(41. 3) 10 § 2]

196. Si per errorem de alienis fundis quasi de communibus iudicio communi dividundo accepto ex adiudicatione possidere coeperim, longo tempore[2] capere possum. [(41. 3) 17]

197. Si in area, cuius usus fructus alienus esset, quis aedificasset, intra tempus quo usus fructus perit[3] superficie sublata restitui usum fructum veteres responderunt. [(7. 1) 71]

198. Si quis ex fundo, cui viam vicinus deberet, vendidisset locum proximum servienti fundo non imposita servitute et intra legitimum tempus, quo servitutes pereunt,[4] rursus eum locum adquisisset, habiturus est servitutem, quam vicinus debuisset. [(8. 6) 13]

[*De iniuriis* (*E.* XXXV)].

199. † Ulp 57 ad edict. *Si mihi plures iniurias feceris, puta turba et coetu facto domum alicuius introeas et hoc facto efficiatur, et simul et convicium patiar et verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis, quaeritur. et Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat cogendum iniurias, quas simul passus est, coniungere.* [(47. 10) 7 § 5]

200. † Ulp. ibid. *Quamquam adversus patronum liberto iniuriarum actio non detur, verum marito libertae nomine cum patrono actio competit: maritus enim uxore sua iniuriam passa suo nomine iniuriarum agere videtur. quod et Marcellus admittit. ego autem apud eum notavi non de omni iniuria hoc esse dicendum me putare: levis enim coercitio etiam in nuptam vel convici non inpudici dictio cur patrono denegetur?* [(47. 10) 11 § 7]

1) *v. Lenel, p.* 18. 19, *cf. Paul. ad edict. lib.* 54, *Gai. ad ed. prov. lib.* 21, *Iulian. dig. lib.* 44.
2) usu *Marcell.*
3) tempus . . . perit] biennium *Marcell.*
4) legitimum . . . pereunt] biennium *Marcell.*

LIBER XVIII.

[*Quod cum pupillo contractum erit* (*E.* 203)].

201. † Ulp. 59 ad edict. *Si pupillus heres* [(42.4) 3 § 3] *extiterit alicui exque ea causa legata debeat, videndum est, an huic edicto locus sit: magisque est, ut Marcellus scribit, etiam pupilli posse bona possideri esseque in arbitrio hereditariorum creditorum, quid potius eligant: etenim videtur impubes contrahere, cum adiit hereditatem.*

[*Cui heres non exstabit* (*E.* 207)].

202. † Ulp. 4 disput. . . . *Marcellus putat* [(49. 17) 9] *necessarium quoque heredem servum filii peculiarem patri existere posse, si filio pater supervixerit.*

[*Si suus heres erit* (*E.* 209. 210)].

203. † Ulp. (Paul.?) 57 ad edict. *Si is qui* [(29. 2) 56] *immiscuit se hereditati decessisset, deinde alter se abstinet, eadem condicio deferenda est heredi eius quae et ipsi,*[1] *quod Marcellus ait.*

[*Quae fraudationis causa etc.* (*E.* 225)].

204. Si pater filio familias liberam pe- [(42. 8) 12] culii administrationem dederit, non videtur ei et hoc concessisse, ut in fraudem creditorum alienaret[2]: talem enim alienationem non habet. at si hoc quoque concessit filio pater, ut vel in fraudem creditorum facere possit, videbitur ipse fecisse et sufficient competentes adversus eum actiones. etenim filii creditores etiam patris sunt creditores, cum eius generis videlicet habebunt actionem, ut his de peculio praestari necesse sit.[2]

[*De pactionibus*].[3]

205. Ulp. 4 ad edict. . . . *Marcellus autem* [(2.14) 7 § 18] *libro octavo decimo digestorum et suum heredem et servum necessarium pure scriptos, paciscentes priusquam se immisceant putat recte pacisci, quod verum est. idem et in extraneo herede: qui si mandatu creditorum adierit, etiam mandati putat eum habere actionem. sed si quis, ut supra rettulimus, in servitute pactus est, negat Marcellus, quoniam non solet ei proficere, si quid in servitute egit, post libertatem: quod in pacti exceptione admittendum est. sed an vel doli ei prosit exceptio, quaeritur. Marcellus in similibus speciebus licet antea dubitavit, tamen admisit: ut puta filius familias heres institutus pactus est cum creditoribus et emancipatus adiit hereditatem: et dicit doli eum posse uti exceptione. idem probat, et si filius vivo patre cum creditoribus paternis pactus sit: nam et hic doli exceptionem profuturam.*

LIBER XIX.

[*De interdictis: unde vi* (*E.* 245)].

206. Colonus eum, cui locator fundum [(43. 16) 12] vendiderat, cum is in possessionem missus esset, non admisit: deinde colonus vi ab alio deiectus est: quaerebatur, quis haberet interdictum unde vi. dixi nihil interesse, colonus dominum ingredi volentem prohibuisset an emptorem, cui iussisset dominus tradi possessionem, non admisit. igitur interdictum unde vi colono competiturum ipsumque simili interdicto locatori obstrictum fore, quem deiecisse tunc videretur, cum emptori possessionem non tradidit, nisi forte propter iustam et probabilem causam id fecisset.

Si quis rem, quam utendam dederat, [(41. 2) 20] vendiderit emptorique tradi iusserit nec ille tradiderit, alias videbitur possessione dominum intervertisse, alias contra. nam nec tunc quidem semper dominus amittit possessionem, cum reposcenti ei commodatum non redditur: quid enim si alia quaepiam fuit iusta et rationabilis causa non reddendi, non utique ut possessionem eius interverteret?

[*Quem fundum* (*E.* 248)].

207. † Ulp. 70 ad edict. *Is qui se optulit rei* [(6.1) 25] *defensioni sine causa, cum non possideret nec dolo fecisset, quo minus possideret: si actor ignoret, non est absolvendus, ut Marcellus ait.*

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

208. † Ulp. 70 ad edict. *Si quis propter* [(43.19) 1 § 9] *inundationem usus non sit itinere actuque hoc anno, cum superiore usus sit, potest repetita die hoc interdicto uti per in integrum restitutionem ex illa parte 'si qua mihi iusta causa esse videbitur'. sed et si per vim hoc ei contigerit, in integrum eum restitui oportere Marcellus probat.*

[*De aqua cottidiana et aestiva* (*E.* 251)].

209. † Ulp. ibid. . . . *Marcellus autem* [(43. 20) 1 § 18] *ait, si quis ius habens pecoris ad aquam appellendi plura pecora adpulserit, non in omnibus pecoribus eum prohibendum: quod est verum, quia pecora separari possunt.*

[*De precario* (*E.* 258)].

210. † Ulp. 71 ad edict. . . . *si interim* [(43. 26) 6 pr.] *dominus furere coeperit vel decesserit, fieri non posse Marcellus ait, ut precarium redintegretur.*

[*De Serviana et quasi Serviana actione* (*E.* 267)].

211. † Ulp. 3 disput. *Si tibi quae habi-* [(20.4) 7 § 1] *turus sum obligaverim et Titio specialiter fundum, si in dominium meum pervenerit, mox dominium eius adquisiero, putat Marcellus concurrere utrumque creditorem et in pignore: non enim multum facit, quod de suo nummos debitor dederit, quippe cum res ex nummis pigneratis empta non sit pignerata ob hoc solum, quod pecunia pignerata erat.*

[*De interdicto fraudatorio* (*E.* 268)].

212. † Ulp. 73 ad edict. *Ita demum re-* [(42.8) 10 § 1] *vocatur, quod fraudandorum creditorum causa factum est, si eventum fraus habuit, scilicet si hi creditores, quorum fraudandorum causa fecit, bona ipsius vendiderunt. ceterum si illos dimisit, quorum fraudandorum causa fecit, et alios sortitus est, si quidem simpliciter dimissis prioribus, quos fraudare voluit, alios postea sortitus est, cessat revocatio: si autem horum pecunia, quos fraudare noluit, priores dimisit, quos fraudare voluit, Marcellus dicit revocationi locum fore.*

[*De exceptione rei iudicatae* (*E.* 275)].

213. Duobus diversis temporibus ean- [(44. 2) 19] dem rem pignori dedit: egit posterior cum priore pigneraticia et optinuit: mox ille agere simili actione instituit: quaesitum est, an exceptio rei iudicatae obstaret. si opposuerat exceptionem rei sibi ante pigne-

---

1) *v.* (29. 2) 55. (*Gradenwitz, ZRG XX,* 68). 2) talem enim . . . necesse sit *Trib.* 3) *v. Lenel, p.* 351 *n.* 3 *i. f.*

ratae et nihil aliud novum et validum adiecerit, sine dubio obstabit: eandem enim quaestionem revocat in iudicium.

[*De exceptione rei venditae et traditae* (*E.* 276)].

214. † Ulp. 76 ad edict. *Marcellus scribit,* (21. 3) 1 pr. *si alienum fundum vendideris et tuum postea factum petas, hac exceptione recte repellendum.*

[*De doli mali exceptione* (*E.* 277)].

215. † Ulp. ibid. *Marcellus ait adversus* (44. 4) 4 § 13 *doli exceptionem non dari replicationem doli.*

LIBER XX.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

216. † Paul. 12 ad Sab. *'Titium heredem-* (45. 1) 4 § 1 *que eius ratum habiturum'*: . . . *hac stipulatione et solus tenebitur* [*heres sc.*], *qui non habuerit ratum, et solus aget, a quo fuerit petitum: idque et Marcello videtur, quamvis ipse dominus pro parte ratum habere non potest.*

217. † Paul. 2 ad Sab. [1]*In illa stipulatione:* (45. 1) 8 *'si kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes?' mortuo homine quaeritur, an statim ante kalendas agi possit. Sabinus Proculus exspectandum diem actori putant, quod est verius: tota enim obligatio sub condicione et in diem collata est et licet ad condicionem committi videatur, dies tamen superest. sed cum eo, qui ita promisit: 'si intra kalendas digito caelum non tetigerit', agi protinus potest. haec et Marcellus probat.*

218. Existimo posse me id quod meum (18. 1) 61 est sub condicione emere, quia forte speratur meum esse desinere.

Existimo posse id quod meum est sub (45. 1) 98 pr. condicione stipulari, item viam stipulari ad fundum posse, quamquam interim fundus non sit meus: aut, si hoc verum non est et alienum fundum sub condicione stipulatus fuero isque ex lucrativa causa meus esse coeperit, confestim peremeretur stipulatio, et si fundi dominus sub condicione viam stipulatus fuerit, statim fundo alienato evanescit stipulatio, et maxime secundum illorum opinionem, qui etiam ea, quae recte constiterunt, resolvi putant, cum in eum casum reciderunt, a quo non potuissent consistere.

219. [2]Ex hac stipulatione: 'insulam (45. 1) 98 § 1 fulciri spondes?' quando nascatur actio, quaeritur. et utique non est exspectandum, ut ruat: nec enim nihil stipulatoris interest fultam potius esse, quam non esse: nec tamen recte agetur, si nondum praeterierit temporis tantum, quo fulcire potuerit redemptor.

220. Ulp. 4 disput. *In eo, quod servo* (41. 1) 33 pr. *castrensi ante aditam hereditatem filii familias militis legatur, vel eo, quod stipulatur servus, tractatur apud Marcellum libro vicensimo, ex cuius persona vel stipulatio vires habeat vel legatum. et puto verius, quod et Scaevolae videtur et ipse Marcellus tractat, si quidem adeatur hereditas, omnia ut in hereditario servo, si adita non sit, ut in proprio patris esse spectanda: et si usus fructus fuerit huic servo relictus modo patri videri delatum modo heredi, nec a persona in personam creditur transisse.*

221. Si Stichum aut Pamphilum stipula- (46. 1) 38 tus essem, utrum promissor voluisset, non possum fideiussorem ita accipere Stichum aut Pamphilum, utrum fideiussor vellet, quia futurum esset in eius potestate 1 alium velle, quam reus voluisset. A Titio, qui mihi ex testamento sub condicione decem debuit, fideiussorem accepi et ei heres extiti: deinde condicio legati exstitit: quaero, an fideiussor mihi teneatur. respondit, si ei, a quo tibi erat sub condicione legatum, cum ab eo fideiussorem accepisses, heres exstiteris, non poteris habere fideiussorem obligatum, quia nec reus est, pro quo debeat, sed nec res ulla, quae possit deberi.

[*De solutionibus et liberationibus*].

222. † Ulp. 46 ad Sab. *Si decem, quae* (46. 2) 8 § 4 *mihi Titius debet, aut decem, quae Seius debet, a Tertio stipulatus fuero, putat Marcellus neutrum liberari, sed Tertium eligere posse, pro quo decem solvere velit.*

223. † Ulp. 7 disput. *Sed si quod sub con-* (46. 2) 14 § 1 *dicione debetur, pure quis novandi causa stipuletur, nec nunc quidem statim novat, licet pura stipulatio aliquid egisse videatur, sed tunc novabit, cum exstiterit condicio: etenim existens condicio primam stipulationem committit commissamque in secundam transfert. et ideo si forte persona promissoris pendente condicione fuerit deportata, Marcellus scribit ne quidem existente condicione ullam contingere novationem, quoniam nunc, cum extitit condicio, non est persona quae obligetur.*

224. Ulp. 43 ad Sab. *Apud Marcellum libro* (46. 3) 5 § 3 *vicensimo digestorum quaeritur, si quis ita caverit debitori 'in sortem et usuras se accipere', utrum pro rata et sorti et usuris decedat an vero prius in usuras et, si quid superest, in sortem.*

225. Ulp. 27 ad edict. [1]*In hac actione* [*i. e. con-* (13. 3) 3 *dictione triticaria*] *si quaeratur, res quae petita est cuius temporis aestimationem recipiat, verius est quod Servius ait, condemnationis tempus*[2] *spectandum: si vero desierit esse in rebus humanis, mortis tempus, sed ἐν πλάτει secundum Celsum erit spectandum: non enim debet novissimum vitae tempus aestimari, ne ad exiguum pretium aestimatio redigatur in servo forte mortifere vulnerato. in utroque autem, si post moram deterior res facta sit, Marcellus scribit libro vicensimo habendam aestimationem, quanto deterior res facta sit: et ideo, si quis post moram servum eluscatum dederit, nec liberari eum: quare ad tempus morae in his erit reducenda aestimatio.*

226. Ulp. 32 ad edict. [1]*Marcellus libro* (18. 3) 4 § 4 *vicensimo dubitat, commissoria utrum tunc locum habet, si interpellatus non solvat, an vero si non optulerit.*

227. Qui decem debet, si ea optu- (46. 3) 72 lerit creditori et ille sine iusta causa ea accipere recusavit, deinde debitor ea sine sua culpa perdiderit, doli mali exceptione potest se tueri, quamquam aliquando interpellatus non solverit: etenim non est aequum teneri pecunia amissa, quia non teneretur, si creditor accipere voluisset. quare pro soluto id, in quo creditor accipiendo moram fecit, oportet esse. et sane si servus erat in dote eumque optulit maritus et is servus decessit, aut nummos optulit eosque non accipiente muliere perdiderit, ipso iure desinet teneri. 1 Cum Stichum mihi deberes et in solvendo moram fecisses, sub condicione cum promisisti: pendente ea Stichus decessit: videamus, an, quia novari prior obligatio non potest, petitio servi competat ea, quae competeret, si non intercessisset stipulatio. sed in promptu

1) *cf. fr.* 219. 2) *cf. fr.* 217.

1) *Ad fr.* 225. 226 *cf. fr.* 227. 2) *v. n. ad Ulpian h. l.*

contradictio est debitorem, cum stipulanti [= (46. 2) 14 pr.] creditori sub condicione promisit, non videri in solutione hominis cessasse: nam verum est eum, qui interpellatus dare noluit, offerentem postea periculo liberari. 2 Sed quid si ignorante debitore ab alio creditor eum stipulatus est? hic quoque existimandus est periculo debitor liberatus, quemadmodum si quolibet nomine eius servum offerente stipulator accipere noluisset. 3 Idem responsum est, si quis, cum subreptus sibi servus esset, sub condicione stipulatus fuerit quidquid furem dare facere oportet: nam et fur [= (45. 1) 29 § 1] condictione liberatur, si dominus oblatum sibi accipere noluit.[1] si tamen, cum in provincia forte servus esset, intercesserit stipulatio (et finge prius quam facultatem eius nancisceretur fur vel promissor, decessisse servum), non poterit rationi, quam supra reddidimus, locus esse: non enim optulisse eum propter absentiam intellegi 4 potest. Stichum aut Pamphilum stipulatus sum, cum esset meus Pamphilus: nec si meus esse desierit, liberabitur promissor Pamphilum dando: neutrum enim videtur in Pamphilo homine constitisse nec obligatio nec solutio. sed ei, qui hominem dari stipulatus est, unum etiam ex his, qui tunc stipulatoris servi erant, dando promissor liberatur: vi quidem ipsa et hic ex his dari stipulatus est, qui eius non erant. fingamus ita stipulatum: 'hominem ex his, quos Sempronius reliquit, dare spondes?', cum tres Sempronius reliquisset, eorumque aliquem stipulatoris fuisse: num mortuis duobus, qui alterius erant, supererit ulla obligatio, videamus. et magis est deficere stipulationem, nisi ante mortem duorum desierit esse reliquus servus 5 stipulatoris. Qui hominem debebat, Stichum, cui libertas ex causa fideicommissi praestanda est, solvit: non videtur liberatus: nam vel minus hic servum dedit quam ille, qui servum dedit nondum noxa solutum. num ergo et si vispellionem aut alias turpem dederit hominem, idem sit? et sane datum negare non possumus et differt haec species a prioribus: habet enim 6 servum, qui ei auferri non possit. Promissor servi eum debet hominem solvere, quem, si velit stipulator, possit ad libertatem perducere.

[*De indebito soluto*].

228. Ulp. 26 ad edict. *Si centum* [(12.6) 26 § 4—6. 12. 13.] *debens, quasi ducenta deberem, fundum ducentorum solvi, competere repetitionem Marcellus libro vicensimo digestorum scribit et centum manere stipulationem: licet enim placuit rem pro pecunia solutam parere liberationem, tamen si ex falsa debiti quantitate maioris pretii res soluta est, non fit confusio partis rei cum pecunia (nemo enim invitus compellitur ad communionem), sed et condictio integrae rei manet et obligatio incorrupta.* 5 *Idem Marcellus ait, si pecuniam debens oleum dederit pluris pretii quasi plus debens, vel cum oleum deberet, oleum dederit quasi maiorem modum debens, superfluum olei esse repetendum, non totum et ob hoc peremptam esse* 6 *obligationem. Idem Marcellus adicit, si, cum fundi pars mihi deberetur, quasi totus deberetur aestimatione facta, solutio pecuniae solidi pretii fundi facta sit, repeti posse non totum pretium, sed partis indebitae pretium.* 12 . . . *sed si delegatus sit [libertus sc., cum se putaret operas debere,] a patrono officiales operas, apud Marcellum libro vicensimo digestorum quaeritur. et dicit Marcellus non teneri eum, nisi forte in artificio sint (hae enim iubente patrono et alii edendae sunt): sed si cui solvit officiales delegatus, non potest condicere neque ei cui solvit creditori, cui alterius contemplatione solutum est quique suum recipit, neque patrono, quia natura ei* 13 *debentur. Si decem aut Stichum stipulatus solvam quinque, quaeritur, an possim condicere: quaestio ex hoc descendit, an liberer in quinque: nam si liberor, cessat condictio, si non liberor, erit condictio. placuit autem, ut Celsus libro sexto et Marcellus libro vicensimo digestorum scripsit, non peremi partem dimidiam obligationis ideoque eum, qui quinque solvit, in pendenti habendum, an liberaretur, petique ab eo posse reliqua quinque aut Stichum et, si praestiterit residua quinque, videri eum et priora debita solvisse, si autem Stichum praestitisset, quinque eum posse condicere quasi indebita.*

229. † Iustinian. *Si quis servum certi no-* [C. (4. 5) 10] *minis aut quandam solidorum quantitatem vel aliam rem promiserit, et cum licentia ei fuerat unum ex his solvendo liberari, utrumque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei datur a legibus ei repetitio, utrumne servi an pecuniae, et utrum stipulator an promissor habeat huius rei facultatem. Et Ulpianus quidem electionem ipsi praestat qui utrumque accepit, ut hoc reddat quod sibi placuerit, et tam Marcellum quam Celsum sibi consonantes refert.*

*

v. fr. 233 (*lib. XXI*). [(35. 2) 55]

LIBER XXI.

[*Pro praede litis et vindiciarum* (*E.* 281)].

230. † Ulp. 77 ad edict. *Si accepto fuerit* [(46. 4) 20] *lata ob rem iudicatam clausula, Marcellus ait ceteras partes stipulationis evanuisse: propter hoc enim tantum interponuntur, ut res iudicari possit.*

[*Iudicatum solvi* (*E.* 282)].

231. Ulp. 9 ad edict. . . . *Marcellus libro* [(26. 7) 2 § 1] *vicesimo primo digestorum scribit et si satisdedit tutor, mox abstinuit pupillus, fideiussoribus*[1] *quoque eius debere subveniri: sed et si pupillus non abstinuit, quemadmodum ipsi, ita et fideiussoribus*[1] *eius subveniri, maxime si pro absente pupillo vel pro infante satisdedit.*

232. Tutoris praecipuum est officium, [(26. 7) 30] ne indefensum pupillum relinquat.

[*Si cui plus quam per legem Falcidiam etc.* (*E.* 284)].

233. [2]Cum Titio in annos singulos dena [(35. 2) 55] legata sunt et iudex legis Falcidiae rationem inter heredem et alios legatarios habeat, vivo quidem Titio tanti litem aestimare debeat, quanti venire id legatum potest, in incerto posito, quamdiu victurus sit Titius: mortuo autem Titio non aliud spectari debet, quam quid heres ex ea causa debuerit.

234. Videamus, an stipulatio 'qua amplius [(35. 3) 5] per Falcidiam ceperis licuerit dari' adversus eum non sufficiat, qui legatum alii restituere ex fideicommissi causa debet, sufficiet autem dici nihil eius fidei com-

---

1) quod si postea sine mora decessisse proponatur servus, non teneri furem condictione Marcellus ait *fr. gem.*

1) sponsoribus *Ulp.* 2) libro vicesimo *inscr. F.: cum* (35. 2) 56 'idem libro XXII' *sit inscriptum nec eiusdem esse libri soleant duo fragmenta continua, non libro* XXII, *sed huic titulo haec adscripsi.*

missum esse.[1] cavebit scilicet legatario et is, qui fideicommissum accipiet, nisi forte malet legatarius circuitu sublato heredi caveri. sed et legatario praeterea cavendum est, si (ut plerumque aequum est) pro rata ex fideicommisso retinere ei concedendum est, quamvis tantum ex legato apud eum erit remansurum, ut sufficere possit ad praestandum fideicommissum.

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

235. Cum debitore decem creditoris nomine Titius egit: partem petitionis ratam habuit dominus. dicendum est obligationis partem consumptam, quemadmodum si decem stipulatus esset aut exegisset creditorque non totum, sed partem gestae rei comprobasset. idcirco si ex stipulatu 'decem aut Stichum, utrum ego voluero' absente me Titius domino quinque petisset, insecuta ratihabitione recte actum videri. (46. 8) 17

[*Ad legem Aquiliam*].[2]

236. † Ulp. 18 ad edict. *Celsus scribit, si alius mortifero vulnere percusserit, alius postea exanimaverit, priorem quidem non teneri quasi occiderit, sed quasi vulneraverit, quia ex alio vulnere periit, posteriorem teneri, quia occidit. quod et Marcello videtur.* (9. 2) 11 § 3

237. Titio et Seio Stichum legavit: deliberante Seio, cum Titius vindicasset legatum, Stichus occisus est: deinde Seius repudiavit legatum. perinde Titius agere possit, ac si soli legatus esset. (36) nam sicut repudiante legatario legatum heredis est actio perinde ac si legatus non esset, ita huius actio est ac 1 si soli legatus esset. Si dominus servum, quem Titius mortifere vulneraverat, liberum et heredem esse iusserit eique postea Maevius *extiterit heres, non habebit Maevius* cum Titio legis Aquiliae actionem, scilicet secundum Sabini opinionem, qui putabat ad heredem actionem non transmitti, quae defuncto competere non potuit: nam sane absurdum accidet, ut heres pretium quasi occisi consequatur eius, cuius heres exstitit. quod si ex parte eum dominus heredem cum libertate esse iusserit, coheres eius mortuo eo aget lege Aquilia. (9. 2) 34. 36

LIBER XXII.

[*Ad legem Falcidiam*].

238. Marcian. 8 instit. *Apud Marcellum libro duodecimo*[3] *digestorum talis quaestio agitatur. quidam ab eo cui fundum legaverat fideicommiserat, ut eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio: eiusdem legatarii fidei commiserat, ut Titio daret centum: quaeritur quid iuris sit. et ait Marcellus, si Titio testator centum ex fructibus, quos vivus legatarius perceperit, reliquerit et legatarius post tantum temporis decessisset, ut ex fructibus centum fierent, Titium centum accepturum: si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius, Titii fideicommissum extingui, quia placet non plus posse rogari quem restituere quam quantum ei re-* 4 *lictum est. Sed si Titii fideicommissum non est in tempus mortis legatarii collatum, ait Marcellus confestim fideicommissum Titio dandum, sed cautione exacta quanto amplius ceperit reddi: quam cautionem ita committi, si prius legatarius decesserit, quam ex fructibus centum perciperet. sed vix est, ut legatarium ex reditibus voluit ante dare, quam fructus legatarius percepisset: certe erit legatarius audiendus, si velit totum fundum praestare, si de restituendo cavetur: absurdum enim est de suo eum praestare centum, maxime si fundus centum vel non multo pluris est: quo iure utimur.* (30) 114 § 3. 4

239. Rescriptum est a principe heredem rei quam amovisset quartam non retinere. et ideo si is qui quadringenta habebat universa quadringenta legavit et heres centum subtraxisset, trecentorum quartam retinebit, septuaginta quinque scilicet, et ducenta viginti quinque dabit legatariis: ex centum quae subripuit, legatariis quidem dabit septuaginta quinque, reliqua, id est viginti quinque, ad fiscum venient. (34. 9) 6

240. † Paul. ad l. Falc. *Marcellus consultus, an funeris monumentique impensa, quantam testator fieri iussit, in aere alieno deduci debeat, respondit non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumptum est, deducendum. nam eius, quod in extructionem monumenti erogatum est, diversam esse causam: nec enim ita monumenti aedificationem necessariam esse, ut sit funus ac sepultura. idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.* (35. 2) 1 § 19

Nec amplius concedendum erit, quam quod sufficiat ad speciem modicam monumenti. (35. 2) 2

241. † Paul. ibid. *Item si rei publicae in annos singulos legatum sit, cum de lege Falcidia quaeratur, Marcellus putat tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes eius summae, quae legata est, colligendas.* (35. 2) 3 § 2

242. Cum quo de peculio agi poterat, heres creditori exstitit: quaeris, cuius temporis peculium computari oporteat in Falcidia lege. plerique putant, quod tunc in peculio fuerit, cum adiretur hereditas, inspiciendum. ego dubito, quoniam mortis tempus in ratione legis Falcidiae ineunda placuit observari: quid enim interest, peculium servi post mortem creditoris deminutum sit an debitor pauperior factus sit? 1 Aliquis dicet: quid ex contrario, si ante aditam hereditatem adquisierit servus? et ego quaeram, si debitoris, qui tunc non erat solvendo, ampliatae facultates fuerunt? et cum in isto placuerit ex post facto uberiorem videri fuisse hereditatem, sicuti cum condicio crediti exstitit post mortem, ita etiam peculii 2 incrementum pleniorem faciet hereditatem. SCAEVOLA *notat:* quid ergo, si idem servus defuncto et alii dena debuit et una decem habuit? augetur scilicet et his hereditas, decem, quae defuncto naturaliter debebantur, 3 in hereditate manentibus. Is, qui in bonis unum dumtaxat servum habebat, legavit eum Titio et fidei eius commisit, ut post triennium manumitteret: debet ex eo, quod interim ex operis servi ad Titium pervenire potest, quarta apud heredem remanere, quemadmodum si directo post triennium servo libertatem dedisset eiusque usum fructum ei legasset, aut ei pro-4 prietatem per fideicommissum relinquit.[1] Stichum tibi, servo tuo decem legavit vel contra tibi decem, servo tuo Stichum, libertatemque Stichi fidei eius commisit. lex Falcidia minuit legata: redimere ab herede partem debes, quemadmodum si tibi utrumque legasset. 5 Saepius evenit, ne emolumentum eius legis heres (35. 2) 56

1) sufficiat autem dici nihil eius legati nomine captum propter fideicommissum esse *scr.* 2) *Hic incipit altera digestorum pars, quae ad leges senatusque consulta pertinet.* 3) vicesimo secundo (*XXII pro XII*) *scr.*, *cf. fr.* 242 § 3.

1) *Verba* aut . . . relinquit *suo loco videntur esse mota. Pertinent fortasse ad speciem a compilatoribus praetermissam.*

consequatur: nam si centum aureorum[1] dominus viginti quinque alicui dedisset et eum instituerit heredem et dodrantem legaverit, nihil aliud sub occasione legis Falcidiae intervenire potest, quia vivus videtur heredi futuro providere.

243. † Ulp. 79 ad edict. *Marcellus ait:* (35. 3) 1 § 3 *qui quadringenta in bonis habebat, inpuberem filium heredem instituit eique substituit Titium et Seium: nihil a pupillo testator legavit, sed a Titio trecenta: utrum ducenta, inquit, praestabuntur an centum quinquaginta? nam trecenta nullo modo eum praestare.*

244. † Paul. 71 ad edict. *Si cui legata sit* (44. 4) 5 § 1 *via et is lege Falcidia locum habente totam eam vindicet non oblata aestimatione quartae partis, summoveri eum doli exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit.*

[*Ad legem Cinciam*].

245. Si patronus ex debita parte heres (39. 5) 20 instituatur et libertus fidei eius commisit, ut quid daret, et hoc stipulanti fideicommissario promiserit, non erit cogendus solvere, ne pars ex legibus verecun- 1 diae patronali debita minuatur. De illo dubitari potest, qui, quod per Falcidiam retinere poterat, voluntatem testatoris secutus spopondit se daturum: [2]sed magis est, ut non possit suae confessioni obviare. quemadmodum enim, si solvisset, fidem testatori suo adimplesse videbatur et nulla ei repetitio concessa fuerat, ita et stipulatione procedente contra fidem testatoris, quam adgnovit, venienti ei merito occurretur.[2]

246. Si is, qui alienam[3] rem donaverit, re- (41. 6) 2 vocare constituerit donationem, etiamsi iudicium ediderit remque coeperit vindicare, curret usucapio.

[*Ad legem Corneliam de captivis*].

247. Quod servus eius, qui ab hostibus (49. 15) 1 captus est, postea stipulatus est, aut si legatum sit servo eius, posteaquam ille ad hostes pervenit, hoc habebunt heredes eius, quia et si captivitatis tempore decessisset, adquisitum foret heredi.

LIBER XXIII.

[*Ad legem Iuniam Norbanam?*]

248. Mortis causa servum manumitti[4] (40. 1) 15 posse non est dubitandum. quod non ita tibi intellegendum est, ut ita liber esse iubeatur, ut, si convaluerit dominus, non fiat liber: sed quemadmodum si vindicta cum liberaret absolute, scilicet quia moriturum se putet, mors eius exspectabitur, similiter et in hac specie in extremum tempus manumissoris vitae confertur libertas, durante scilicet (propter mortis causae tacitam condicionem) voluntate manumissoris: quemadmodum cum rem ita tradiderit, ut moriente eo fieret accipientis, quae ita demum alienatur, si donator in eadem permanserit voluntate.

LIBER XXIV.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].

249. Si minor viginti annis servum tibi in (18. 7) 4 hoc vendiderit et tradiderit,[5] ut eum manumitteres, nullius momenti est traditio,[1] quamquam ea mente tradiderit,[2] ut, cum viginti annos ipse explesset, manumitteres: non enim multum facit, quod distulit libertatis praestationem: lex quippe consilio eius quasi parum firmo restitit.

250. Servum quis per vim a Titio ac- (40. 13) 2 cepit[3] et testamento liberum esse iussit: quamquam solvendo decesserit, non erit ille liber: alioquin fraudabitur Titius, qui non procedente quidem libertate cum herede eius agere potest, at si ad libertatem servus pervenerit, nullam actionem habiturus est, quia nihil videbitur heres ex defuncti dolo consecutus.

LIBER XXV.

[*Ad legem Iuliam peculatus?*]

251. Peculatus nequaquam committitur, (48. 13) 14 si exigam ab eo pecuniam, qui et mihi et fisco[4] debet: non enim pecunia fisci[5] intercipitur, quae debitori eius aufertur, scilicet quia manet debitor fisci[5] nihilo minus.

LIBER XXVI.

[*De adoptionibus: ad epistulam divi Pii*].[6]

252. Non aliter enim voluntati eius, qui (1. 7) 18, 20 adrogare pupillum volet, si causam eius ob alia probabit, subscribendum erit, quam si caverit servo publico se restituturum ea, quae ex bonis eius consecutus fuerit, illis, ad quos res perventura esset, si adrogatus permansisset in suo statu.

Haec autem satisdatio locum habet, si impubes decessit. sed etsi de pupillo loquitur, tamen hoc et in pupilla observandum est.

253. Adoptio non iure facta a principe con- (1. 7) 38 firmari potest.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 1.]

254. [7]Probrum intellegitur etiam in his (23. 2) 41 mulieribus esse, quae turpiter viverent vulgoque quaes- 1 tum facerent, etiamsi non palam. Et si qua se in concubinatu alterius quam patroni tradidisset, matris familias honestatem non habuisse dico.

255. [8]Cum dotem maritus alicui lega- (35. 2) 57 verit, ut uxori restituatur, non habere legem Falcidiam[9] locum dicendum est. et sane in plerisque ita observatur, ut omissa interpositi capientis persona spectetur.

LIBER XXVII.

LIBER XXVIII.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 3.]

256. [10]Negat lex regia mulierem, quae (11. 8) 2 praegnas mortua sit, humari, antequam partus ei excidatur: qui contra fecerit, spem animantis cum gravida peremisse videtur.

257. [11]Mortis causa donatio etiam sic (39. 6) 34 constitui potest, ut quid stipuletur in annos singulos quoad viveret, scilicet ut post mortem promissoris incipiat exactio.

---

1) HS $\overline{c}$ *Marcell.* 2) sed magis . . . merito occurretur *Trib.*, *v. C.* (6. 50) 19. 3) alienam *Trib.* 4) inter amicos *ins.* 5) mancipaverit *Marcell.*

1) mancipatio *Marcell.* 2) mancipaverit *Marcell.* 3) mancipio *ins.* 4) populo *Marcell.* 5) populi *Marcell.* 6) *Potest, ut Marcellus de adoptionibus egerit occasione legis Iuliae, cf. Tacit. ann.* 15, 19. 7) *cf.* (23. 2) 43 *pr.*, *Ulp.* 13, 1. 2. 8) *Ulp.* 15, 4. 9) *nec legem Iuliam.* 10) *cf. Ulp.* 16, 1[a] *extr.* 11) *cf.* (39. 6) 35 *pr.*

258. [1]Si plures gradus sint heredum in- (28. 8) 10 stitutorum, per singulos observaturum se ait praetor id quod praefiniendo tempore deliberationis edicit, videlicet ut a primo quoque ad sequentem translata hereditate quam primum inveniat successorem, qui possit defuncti creditoribus respondere.

259. [2]Ut heredibus substitui potest, ita (31) 50 pr. etiam legatariis videamus, an idem fieri possit et cum mortis causa donabitur, ut id promittat ille alteri, si ipse capere non poterit: quod magis est, quia in posterioris quoque persona donatio confertur.

260. Ulp. 19 ad Sab. *Marcellus libro vi-* (30) 28 § 1 *cesimo octavo putat, rem quam ex stipulatu mihi debes si legaveris, utile esse legatum, ut neque Falcidia hoc minuat.*[3]

LIBER XXIX.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 4.]

261. [4]Si fundum Maevio et ad eum viam (33. 3) 3 per alium fundum et eundem fundum sine via Titio legasset, si uterque fundum vindicasset, sine via legato fundum cessurum, quia neque adquiri per partem servitus possit. et si prius Maevius fundum vindicaret altero deliberante, posse dubitari, an, si postea Titius omisisset, viae legatum salvum esset, et hoc magis videbatur: quamquam si sub condicione quis fundum legasset, viam pure, aut pro parte fundum pure, pro parte sub condicione et viam sine condicione, si pendente ea legati dies cessisset, interiturum fore viae legatum: ut responsum est, cum alteri ex vicinis, qui fundum communem habebant, viam sub condicione, alteri pure legasset et pendente condicione decessisset, quia alterius legatarii persona impedimento esset, quo minus solidus fundus cum via vindicaretur.

262. [5]Ea, quae in partes dividi non (50. 17) 192 pr. possunt, solida a singulis heredibus debentur.

263. [5]Proxime in cognitione principis cum (28. 4) 3 quidam heredum nomina induxisset et bona eius ut caduca a fisco vindicarentur, diu de legatis dubitatum est et maxime de his legatis, quae adscripta erant his, quorum institutio fuerat inducta. plerique etiam legatarios excludendos existimabant. quod sane sequendum aiebam, si omnem scripturam testamenti cancellasset: nonnullos opinari id iure ipso peremi quod inductum sit, cetera omnia valitura. quid ergo? non et illud interdum credi potest eum, qui heredum nomina induxerat, satis se consecuturum putasse, ut intestati exitum faceret? sed in re = (50. 17) 192 § 1 dubia benigniorem interpretationem sequi non minus iustius est quam tutius. Sententia imperatoris Antonini Augusti Pudente et Pollione consulibus.[6] 'Cum Valerius Nepos mutata voluntate et inciderit testamentum suum et heredum nomina induxerit, hereditas eius secundum divi patris mei constitutionem ad eos qui scripti fuerint pertinere non videtur'. et advocatis fisci dixit: 'Vos habetis iudices vestros'. Vibius Zeno dixit: 'Rogo, domine imperator, audias me patienter: de legatis quid statues'? Antoninus Caesar dixit: 'Videtur tibi voluisse testamentum valere, qui nomina heredum induxit'? Cornelius Priscianus advocatus Leonis dixit: 'Nomina heredum tantum induxit'. Calpurnius Longinus advocatus fisci dixit: 'Non potest ullum testamentum valere, quod heredem non habet'. Priscianus dixit: 'Manumisit quosdam et legata dedit'. Antoninus Caesar remotis omnibus cum deliberasset et admitti rursus eodem iussisset, dixit. 'Causa praesens admittere videtur humaniorem interpretationem, ut ea dumtaxat existimemus Nepotem irrita esse voluisse, quae induxit'. nomen servi, quem liberum esse iusserat, induxit. Antoninus rescripsit liberum eum nihilo minus fore: quod videlicet favore constituit libertatis.

1) *v. C.* (6. 51) *un.* § 1a. 2) (31) 50 § 1. 2 *non videntur esse Marcelli, sed Pauli* (*lib.* 6 *ad l. Iul. et Pap.*), *v. Mommsen in h. l.* 3) *Legata inutilia pro non scripto sunt, cf. Paul.* 6 *ad l. Iul. et Pap.* (30) 29. 4) *De caducis: Gai.* 2, 206. *Ulp.* 24, 12. 5) *Caduca cum suo onere fieri.* 6) *anno p. Chr.* 166.

264. [1]Cum patronus ex debita parte in- (31) 28 stitutus fideicommissum relictum ab eo praestare non cogitur: si omiserit institutionem, qui eam partem vindicant utrum eodem modo retinere an vero praestare debeant fideicommissum? et magis est deberi fideicommissum, quoniam quod illius personae praestaretur, hoc nequaquam ad alium pertinere deberet.

LIBER XXX.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 5.]

265. [2]Si quis patris sui testamentum (48. 10) 26 aboleverit et, quasi intestatus decessisset, pro herede gesserit atque ita diem suum obierit: iustissime tota hereditas paterna heredi eius eripietur.

LIBER XXXI.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

266. Paul. lib. sing. de adult. *In vidua* Coll. 4, 2 § 3. 4 *autem filia si adulterum deprehensum occiderit, et in continenti filiam, licito iure hoc factum, Marcellus* 4 *libro XXXI digestorum scribit. Auctoritate quoque* [*praeditum*] *patrem posse interficere vel consularem virum vel patronum suum,* [*si eum*] *in filia adulterum deprehenderit, eodem libro Marcellus probat.*

[*Ad legem Corneliam de adpromissoribus*].

267. Ob triginta nummos[3] pecuniae cre- (46. 3) 73 ditae fideiussorem in viginti dedi et pignus: ex venditione autem pignoris creditor decem consecutus est: utrum ex universitate id decedit, ut quidam putant, si in solvendis decem nihil debitor dixisset, an sicut ego puto, in totis decem fideiussori contingit liberatio? quia hoc dicendo potuit hoc efficere debitor, ut, ubi non dixit, id potius soluturum existimetur, quod satisdato debeatur? magis tamen existimo licuisse creditori in id, quod solus debebat reus, accepto referre.

LIBER XXXIX?

v. Cels. fr. 271. (49. 15) 2

AD LEGEM IULIAM ET PAPIAM LIBRI VI.

LIBER I.

268. [4]Sciendum est libertinum, qui se (23. 2) 32 ingenuo dedit adrogandum, quamvis in eius familia ingenui iura sit consecutus, ut libertinum tamen a senatoriis nuptiis repellendum esse.

1) *v. p.* 631 *n.* 5. 2) *De ereptoriis: Ulp.* 19, 17. 3) HS $\overline{CCC}$ nummorum *Marcell.* 4) *v.* (23. 2) 44 *pr.*

269. [1]Observandum est, ut inferioris gradus homines ducant uxores eas, quas hi qui altioris dignitatis sunt ducere legibus propter dignitatem prohibentur: at contra antecedentis gradus homines non possunt eas ducere, quas his qui inferioris dignitatis sunt ducere non licet. (23. 2) 49

270. Non quemadmodum masculorum liberorum nostrorum liberi ad onus nostrum pertinent, ita et in feminis est: nam manifestum est id quod filia parit non avo, sed patri suo esse oneri, nisi pater aut non sit superstes aut egens est.[2] (25. 3) 8

271. [3]Inter mortis causa donationem et omnia, quae mortis causa quis ceperit, est earum rerum differentia: nam mortis causa donatur quod praesens praesenti dat, mortis causa capi intellegitur et quod non cadit in speciem donationis. etenim cum testamento quis suo Pamphilum servum suum liberum esse iussit, si mihi decem dederit, nihil mihi donasse videbitur, et tamen, si accepero a servo decem, mortis causa accepisse me convenit. idem accidit, quod quis sit heres institutus, si mihi decem dederit: nam accipiendo ab eo, qui heres institutus est, condicionis explendae eius causa, mortis causa capio. (39. 6) 38

LIBER II.

LIBER III.

272. [4]Plerique opinantur, cum eadem mulier ad eundem virum revertatur, id matrimonium idem esse: quibus adsentior, si non multo tempore interposito reconciliati fuerint nec inter moras aut illa alii nupserit aut hic aliam duxerit, maxime si nec dotem vir reddiderit. (23. 2) 33

273. [5]Proxime constitutum dicitur, ut, cum quis libertam suam duxerit uxorem, quam ex fideicommissi causa manumiserit, liceat libertae invito eo nuptias contrahere: puto, quia non erat ferendus is qui ex necessitate manumisit, non suo arbitrio: magis enim debitam libertatem praestitit quam ullum beneficium in mulierem contulit. (23. 2) 50

LIBER IV—VI.

NOTAE AD IULIANI DIGESTA.

v. Iulianus.[6]

NOTAE AD POMPONII REGULARUM LIBRUM SINGULAREM.

v. Pomponius.[7]

1) *v.* (23. 2) 44 § 8. 2) *Itaque ex filia nepotes nec ad caducorum vindicationem prosunt nec orbitatis poenam removent, v. Kahn, zur Geschichte des röm. Frauenerbrechts* (1884) *p.* 60 *sqq.; cf. fr. Vat.* 195. 3) *v.* (39. 6) 9, 36. 4) *Ulp.* 6, 11: dos, quae semel functa est, amplius fungi non potest, nisi aliud matrimonium sit. 5) *v.* (24. 2) 11, (23. 2) 45. 6) *cf. Iuliani fr.* 24, 25, 46 § 8, 52, 77 § 13, 102, 106, 164 § 7, 186, 194, 195 § 8, 197 *extr.*, 205, 206 § 2, 209 § 22, 221, 268 § 1, 290 § 1, 321, 368, 399, 405, 406, 425, 439, 450, 455, 467, 473, 475 § 3, 480 § 5, 481 § 2, 495, 496 § 5, 498 § 1, 502, 545, 552 *pr.*, 555, 559 *pr.*, 562, 565, 569 § 6. 7. 11, 589, 593, 630, 633, 634, 710, 734 § 5, 750, 762, 799, 821 *extr.*, 828, 829, 835.
7) *v. Pomp.* (28. 1) 16, (29. 2) 63, (49. 17) 10.

NOTAE AD POMPONII LIBROS AD SABINUM?

v. Pomponius.[1]

DE OFFICIO CONSULIS.

LIBER V.

274. Marcian. lib. sing. de delator. *Si quidem in deteriorem condicionem quis statum* [*sc. defuncti post quinquennium*] *retractaret, secundum ea quae dixi praescribendum est. quid ergo si in meliorem? veluti pro servo libertus dicitur: quare non admittatur? quid enim si servus quis dicatur quasi ex ancilla natus, quae ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim et pro mortua est. et Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit posse.* (40. 15) 1 § 4

LIBER INCERTUS.

275. † Ulp. 2 de off. consul. *Si quis a liberti liberto ali se desideret vel ab eo, quem ex causa fideicommissi manumisit quemque suis nummis redemit, non debet audiri, ut et Marcellus scribit, exaequatque* 23 *eum, qui mercedes exigendo ius libertorum amisit. Sed et patroni filium, qui capitis accusavit libertum paternum, negat exhibendum.* (25. 3) 5 § 22. 23

276. † Ulp. ibid. *Mulieri quoque volenti suum filium naturalem vel quem ex supra scriptis*[2] *manumittere permittendum esse Marcellus scribit.* (40. 2) 20 § 3

DE OFFICIO PRAESIDIS?

v. Macer fr. 54. (4. 4) 43

DE PUBLICIS IUDICIIS?

v. Marcianus. (3. 2) 22

RESPONSORUM LIBER SINGULARIS.

277. Titius Seio epistulam emisit in haec verba: 'Remanserunt apud me quinquaginta ex credito tuo ex contractu pupillorum meorum, quos tibi reddere debebo idibus Maiis probos: quod si ad diem supra scriptum non dedero, tunc dare debebo usuras tot'. quaero, an Lucius Titius in locum pupillorum hac cautione reus successerit. Marcellus respondit, si intercessisset stipulatio, successisse. item quaero, an, si non successisset, de constituta teneatur. Marcellus respondit in sortem teneri: est enim humanior et utilior ista interpretatio. (13. 5) 24

278. Titius cum credidisset pecuniam Sempronio et ob eam pignus[3] accepisset futurumque esset, ut distraheret eam creditor, quia pecunia non solveretur, petit a creditore, ut fundum certo pretio emptum haberet, et cum impetrasset, epistulam, qua se vendidisse fundum creditori significaret, emisit: quaero, an hanc venditionem debitor revocare possit offerendo (13. 7) 34

1) *v. Pomp.* 5 *ad Sab.* (7. 4) 29 § 2. 2) (40. 2) 20 *pr.* § 1.
3) fiduciam *Marcell., cf. verba sqq.* ut distraheret eam creditor.

sortem et usuras quae debentur.[1] Marcellus respondit secundum ea, quae proposita essent, revocare non posse.

279. Lucius Titius Publio Maevio filio (17. 1) 38 naturali domum communem permisit non donationis causa creditori filii obligare: postea Maevio defuncto relicta pupilla tutores eius iudicem adversus Titium acceperunt et Titius de mutuis petitionibus: *quaero, an domus pars, quam Titius* obligandam filio suo accommodavit, arbitratu iudicis liberari debeat. Marcellus respondit, an et quando debeat liberari, ex persona debitoris itemque ex eo, quod inter contrahentes actum esset, ac tempore, quo res de qua quaereretur obligata fuisset, iudicem aestimaturum: est enim earum specierum iudicialis quaestio, per quam 1 res expediatur. Non absimilis illa, quae frequentissime agitari solet, fideiussor an et prius quam solvat agere possit, ut liberetur. nec tamen semper exspectandum est, ut solvat aut iudicio accepto condemnetur, si diu in solutione reus cessabit aut certe bona sua dissipabit, praesertim si domi pecuniam fideiussor non habebit, qua numerata creditori mandati actione *reum* conveniat.

280. Lucius Titius cum esset filius familias, (24. 3) 38 voluntate patris uxorem Maeviam duxit et dotem pater accepit: Maevia Titio repudium misit: postea pater repudiati absente filio sponsalia cum ea de nomine filii sui fecit: Maevia deinde repudium sponsalibus misit atque ita alii nupsit. quaero, si Maevia aget cum Lucio Titio quondam marito et a patre herede relicto de dote[2] et probetur culpa mulieris matrimonium dissolutum, an possit maritus propter culpam mulieris dotem retinere. Marcellus respondit, etiamsi ut heres institutus a patre Titius conveniretur, tamen, si sponsalibus non consensisset, culpam mulieris multandam esse.

281. Lucius Titius Gaium Seium filium (26. 7) 21 familias testamento filio suo tutorem dedit: Gaius Seius sciente et consentiente patre tutelam administravit: quaero, an defuncto Gaio Seio actio tutelae adversus patrem eius et in quantum competat. Marcellus respondit secundum ea quae proposita essent actione de peculio et de in rem verso patrem teneri: nec multum videri in hoc casu facere patris scientiam et consensum ad obligandum eum in solidum, nisi forte contutore vel alio quo volente eum facere suspectum intercessit et quasi in se periculum recepit.

282. Lucius Titius Seio et Sempronio (28. 5) 54 ex semissibus heredibus institutis et ceteris exheredatis invicem heredem substituit, deinde legata et libertates dedit, postea ita subiecit: 'Cornelius et Sallustius et Varro aequis partibus heredes sunto, quos invicem substituo': quaero, quantum vel priores duo ex semissibus instituti vel posteriores habere debeant. Marcellus respondit in obscuro esse, Cornelium et Sallustium et Varronem primo an secundo vel tertio gradu heredes instituere voluerit: sed secundum scripturam testamenti, quae proponeretur, alterum assem datum eis videri.

283. Titius priusquam tribunus legionis (29. 1) 25 factus esset, testamentum fecit et postea cinctus manente eodem defunctus est: quaero, an militis testamentum videatur esse. Marcellus respondit: testamentum quod ante tribunatum fecisset, nisi postea ab eo factum[1] dictum esse probaretur quod valere vellet, ad commune ius pertinet: constitutionibus enim principum non militum testamenta, sed quae a militibus facta sunt confirmantur: sed plane fecisse testamentum eum interpretandum est, qui se velle testamentum quod ante fecerat valere aliquo modo declaravit.

284. Lucius Titius cum duos filios heredes (30) 123 relinqueret, testamento ita cavit: 'quisquis mihi liberorum meorum heres erit, eius fidei committo, ut si quis ex is sine liberis decedat, hereditatis meae bessem cum morietur fratribus suis restituat': frater decedens fratrem suum ex dodrante fecit heredem: quaero, an fideicommisso satisfecerit. Marcellus respondit id, quod ex testamento Lucii Titii fratri testator debuisset, pro ea parte, qua alius heres exstitisset, peti posse, nisi diversum sensisse eum probaretur[2]: nam parvum inter hanc speciem interest et cum alias creditor debitori suo exstitit heres. sed plane audiendus erit coheres, si probare possit ea mente testatorem heredem instituisse fratrem suum, ut contentus institutione fidei-1 commisso abstinere deberet. In testamento ita scriptum est: 'Gaio Seio illud et illud heres meus dato. et te rogo, Sei, fideique tuae mando, uti ea omnia quae supra scripta sunt reddas sine ulla mora ei redderes ipse'. quaero, an tacitum fideicommissum sit, cum personam testator, cui restitui vellet, testamento non significaverit. Marcellus respondit: si in fraudem legum tacitam fidem Seius accommodasset, nihil ei prodesse potest, si his verbis pater familias cum eo locutus esset: non enim ideo circumvenisse minus leges existimandus est, cum perinde incertum sit cui prospectum voluerit.

285. Non aliter a significatione verborum (32) 69 recedi oportet, quam cum manifestum est aliud sen-1 sisse testatorem. Titius codicillis suis ita cavit: 'Publio Maevio omnes iuvenes, quos in ministerio habeo, dari volo': quaero, a qua aetate iuvenes et in quam intellegi debeant. Marcellus respondit, quos verbis quae proponerentur demonstrare voluerit testator, ad notionem eius, qui de ea re cogniturus esset, pertinere: non enim in causa testamentorum ad definitionem utique descendendum est, cum plerumque abusive loquantur nec propriis nominibus ac vocabulis semper utantur. ceterum existimari posset iuvenis is, qui adulescentis excessit aetatem, quoad incipiat inter seniores numerari.

286. Seia ab herede Publio Maevio ita lega- (34. 2) 6 vit: 'Antoniae Tertullae lego auri pondo tot et unionem cum hyacinthis': postea unionem solvit neque ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. quaero, an heres ex causa fideicommissi aestimationem rei, quae in hereditate non est, praestare 1 debeat. Marcellus respondit non debere. Item quaero, si probari possit Seiam uniones et hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis aliis gemmis et margaritis, convertisse, an hos uniones vel hyacinthos petere possit et heres compellatur ornamento posteriori eximere et praestare. Marcellus respondit petere non posse: nam quid fieri potest, ut legatum vel fideicommissum durare existime-

1) *De ratione dubitandi v. Pauli sent.* 2, 13, 3. 2) rei uxoriae *Marcell.*

1) factum *gloss.?* 2) nisi . . . probaretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 188).

tur, cum id, quod testamento dabatur, in sua specie non permanserit, nam quodammodo extinctum sit? ut interim omittam, quod etiam dissolutione ac permutatione tali voluntas quoque videatur mutata. Lucius Titius testamento scripsit: 'heredem meum volo fideique eius committo, ut in patriam meam faciat porticum publicam, in qua poni volo imagines argenteas, item marmoreas': quaero, an legatum valeat. Marcellus respondit valere et operis ceterorumque, quae ibi testator poni voluerit, legatum ad patriam pertinere intellegi: enim potuit aliquod civitati accedere ornamentum.

287. Publius Maevius testamento suo ita [(35. 1) 36] cavit: 'quisquis mihi heres heredesve erunt, do lego fideique eorum committo, uti dent Gaio Seio sororis meae filio in honorem consulatus quadringenta': vivo Maevio Seius consul designatus est et munus edidit: deinde ex calendis Ianuariis consulatum ingressus est atque ita Maevius decessit: quaero, an quadringenta Seio debeantur. Marcellus respondit deberi. [1]Titia codicillis de praediis, quae testamento Septiciae reliquerat, ita cavit: 'a te peto, Septicia, ut filio meo, cum annorum sedecim esset, eadem praedia restitueres: quod si filius meus sedecim annos non impleverit, peto uti reddas ea restituas Publio Maevio et Gaio Cornelio'. quaero, cum Septicia decesserit, deinde filius quintum decimum annum agens defunctus sit, an repraesentetur fideicommissum quinto decimo anno impleto et heredes Septiciae restituere id Publio Maevio et Gaio Cornelio debeant. Marcellus respondit Septiciam ius, quod in his praediis habuisset, heredi suo reliquisse: etenim videri contra voluntatem testatricis repraesentationem fideicommissi desiderari, ut amplius ad substitutos perveniat, quam ad puerum pervenire vel a Septicia vel ab heredibus potuisset. et verba quidem videntur repraesentare fideicommissum, sed non est verisimile, ut maturius voluerit testatrix ad substitutos id transferre. nec quicquam mutat, quod Septicia ante decessit: nam etsi puer viveret, non prius Septiciae heredes quam Septicia possent conveniri.

288. Titius puerum emit, quem post [(37. 15) 3] multos annos venire iussit: postea exoratus accepto ab eo pretio eum manumisit: quaero, an eum filius et heres manumissoris ut ingratum accusare possit. respondit posse, si nihil aliud esset impedimento: nam plurimum interesse, a suo servo quis vel etiam ab amico eius acceptis nummis dederit libertatem, an ab eo servo, qui cum esset alienus in fidem eius devenit. etenim ille etiamsi non gratuitum, beneficium tamen praestitit, iste nihil amplius quam operam suam accommodare videri potest.

289. Avunculo suo debitori mortis causa [(39. 6) 28] donaturus quae debebat ita scripsit tabulae vel chirographum tot ubicumque sunt, inanes esse neque eum solvere debere: quaero, an heredes, si pecuniam ab avunculo defuncti petant, exceptione doli mali tueri se possint. Marcellus respondit posse: nimirum enim contra voluntatem defuncti heres petit ab eo.

290. [1]Lucius Titius testamento ita cavit: [(40. 5) 56] 'si quos codicillos reliquero, valere volo. si quis mihi ex Paula, quae uxor mea fuit, intra decem menses natus natave erit, ex semisse heredes sunto. Gaius Seius ex semisse heres esto. Stichum et Pamphilum servos meos et Erotem et Diphilum peto et fidei heredum committo, ut, cum ad pubertatem liberi mei pervenerint, manumittant'. deinde novissima parte ita cavit: 'quod si mihi liberi nati non erunt aut intra pubertatem decesserint, tunc heredes ex paribus partibus sunto Mucius et Maevius. legata, quae priore testamento, quo filios et Seium, reliqui, praestari volo, hoc est et a sequentibus heredibus'. deinde codicillis ita cavit: 'Lucius Titius heredibus primis et substitutis salutem. peto, ut ea quae testamento cavi legavi et ea quae codicillis cavero legavero, praestetis'. quaero, cum liberi Lucio Titio nati non sint, an Sticho et Pamphilo et Eroti et Diphilo servis confestim fideicommissa libertas praestari debeat. Marcellus respondit condicionem, quae libertati eorum, de quibus quaereretur, si filii heredes exstitissent, adposita esset, repetitam non videri ideoque confestim libertatem praestandam esse et a primis et a substitutis heredibus: nam ut supra scriptum est, petit, ut quae testamento cavisset praestarentur, cavit autem de libertate eorum servorum. atquin sub condicione cavit et, si alterius generis condicio esset, exspectanda esset: sed non est verisimile, ut hoc in ista condicione cogitaverit, cum fidei substitutorum committeret, *qui* admitti ad hereditatem non possent, si impleretur condicio.

291. Lucius Titius cum pro Seio fratre [(46. 1) 24] suo apud Septicium intervenire vellet, epistulam ita emisit: 'si petierit a te frater meus, peto des ei nummos fide et periculo meo': post quam epistulam Septicius Seio pecuniam numeravit: deinde Titius inter reliquos et Seium fratrem pro tertia parte reliquit heredem. quaero, an, quia adversus Seium debitorem Septicii confusa sit actio pro tertia parte, qua Titio fratri suo heres exstitit, cum coheredibus eius agere in solidum possit. Marcellus respondit cum coherede Seii non pro maiore quam hereditaria parte mandati agi posse.

292. Titia cum propter dotem bona [(46. 3) 48] mariti possideret, omnia pro domina egit, reditus exegit et moventia distraxit: quaero, an ea, quae ex re mariti percepit, in dotem ei reputari debeant. Marcellus respondit reputationem eius quod proponeretur non iniquam videri: pro soluto enim magis habendum est, quod ex ea causa mulier percepit. sed si forte usurarum quoque rationem arbiter dotis reciperandae[2] habere debuerit, ita est computandum, ut, prout quidque ad mulierem pervenit, non ex universa summa decedat, sed prius in eam quantitatem, quam usurarum nomine mulierem consequi oportebat: quod non est iniquum.

1) *cum* § 1 *iung. fr.* 290.

1) *iung. fr.* 287 § 1. 2) rei uxoriae *Marcell.*

MARCELLUS LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

(2. 14) 7 § 5	*v. fr.*	7
(3. 3) 27 § 1	—	8
39 § 3	—	9
(3. 5) 7 pr.	—	11
(4. 2) 9 § 8	*v. Iul. fr.*	46
(4. 4) 23	*Marc. fr.*	12
(5. 1) 2 § 5. 6	—	22
(6. 1) 25	—	207
(7. 1) 12 § 5	*v. Iul. fr.*	496
30	*Marc. fr.*	33
(7. 4) 29 § 2	*v. Pomp. h. l.*	
(9. 2) 11 § 3	*Marc. fr.*	236
(9. 2) 27 § 3	*v. Iul. fr.*	828
(9. 4) 2 § 1	—	829
(10. 2) 20 § 2	*Marc. fr.*	35
22 § 5	—	36

AELIUS MARCIANUS

(ULPIANI ET PAULI AEQUALIS MINOR NATU).[1]

DE APPELLATIONIBUS LIBRI II.

LIBER I.

1. A sententia inter alios dicta appellari non potest nisi ex iusta causa, veluti si quis in coheredum praeiudicium se condemnari patitur vel similem huic causam (quamvis et sine appellatione tutus est coheres): item fideiussores pro eo pro quo intervenerunt. igitur et venditoris fideiussor emptore victo 1 appellabit, licet emptor et venditor adquiescant. Si heres institutus victus fuerit ab eo, qui de inofficioso testamento agebat, legatariis et qui libertatem acceperunt permittendum est appellare, si querantur per collusionem pronuntiatum: sicut divus Pius rescripsit. 2 Idem rescripsit legatarios causam appellationis agere 3 posse. Sed et si in fraudem suam transactionem factam ab eo qui appellasset dicerent, idem dicendum est. sed et sine appellatione si fuerit transactum, 4 similiter rescriptum est. Si quis ipso die inter acta voce appellavit, hoc ei sufficit: sin autem hoc non fecerit, ad libellos appellatorios dandos biduum vel triduum computandum est. [(49. 1) 5]

2. Cum quidam propter violentiam iudicis non ipsi a quo appellavit dedit libellos, sed publice proposuisset, divus Severus veniam ei dedit et permisit ei causas appellationis agere. [(49. 1) 7]

LIBER II.

3. Post appellationem interpositam litterae dandae sunt ab eo, a quo appellatum est, ad eum, qui de appellatione cogniturus est, sive principem sive quem alium, quas litteras dimissorias sive apostolos 1 appellant. Sensus autem litterarum talis est: appellasse puta Lucium Titium a sententia illius, quae 2 inter illos dicta est. Sufficit autem petisse intra tempus dimissorias instanter et saepius, ut et si non accipiat, id ipsum contestetur: nam instantiam petentis dimissorias constitutiones desiderant. aequum est igitur, si per eum steterit, qui debebat dare litteras, quo minus det, ne hoc accipienti noceat. [(49. 6) 1]

4. [*Eum, qui appellavit, oportere in provincia defendi in aliis suis causis, etiamsi appellationis causa peregrinetur, divi fratres Decimio Philoni rescripserunt.*] Hoc enim illis praestatur, ne necesse habeant se defendere, qui rei publicae causa absunt. [(49. 11) 2]

DE DELATORIBUS LIBER SINGULARIS.

5. Deferre non possunt mulieres propter sexus infirmitatem, et ita sacris constitutionibus 1 cautum est. Item clarissimi viri deferre non possunt. 2 Item damnati deferre non possunt, ut divi fratres de eo rescripserunt, qui fustibus caesus in opus publicum [(49. 14) 18 pr.—§ 9]

1) *Marciani libri omnes post mortem Caracallae videntur confecti esse.*

3 erat datus. Item constitutionibus principum prohibentur deferre illi, qui in metallum dati sunt. hoc ideo, ne desperati ad delationem facile possint 4 causa confugere. Sed eas causas, quas ante damnationem coeperunt deferre, posse eos etiam post damna- 5 tionem exequi rescriptum est. Veterani quoque sacris constitutionibus delatores esse prohibentur propter hono- 6 rem utique et merita militiae. Item milites propter honorem stipendiorum quae merent deferre prohiben- 7 tur. Sed communem causam sibi cum fisco quivis deferre potest, hoc est vindicare, nec per hoc famosus 8 est, licet in causa sua non optinuerit. Item eos, qui tutores vel curatores fuerunt, non oportere deferre causas pupillorum vel adulescentium suorum divi Severus et Antoninus rescripserunt. quod consequens est observari et in eo, qui quasi procurator negotia gessit: et ita idem principes rescripserunt. idem decreverunt nulla constitutione prohibitum esse procuratorem interrogari, sed accusare eum, cuius negotia gessit. et tutorem, qui aut detulit aut mandavit, severissime 9 puniendum rescripserunt. Sed ne quidem is, qui aliquam vendidit rem, eandem deferre debet vel per se vel per subiectam personam, ne alioquin poenam patiatur dignam suae personae, ut et constitutum esse refertur.

6. Papinianus tam libro sexto quam [(49. 14) 18 § 10] undecimo responsorum scribit ita demum publicam auferri pecuniam ei, qui, cum erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat, cum accipiebat, publicum quoque esse debitorem, aut postea cognovit, antequam consumeret pecuniam. sed placet omnimodo ei pecuniam auferendam esse, etiamsi ignoravit, cum consumeret: et postea quidam principes directam actionem competere ablata pecunia rescripserunt, ut et Marcellus libro septimo digestorum scribit.

Simile privilegium fisco nulla civitas habet [(50. 1) 10] in bonis debitoris, nisi nominatim id a principe datum sit.

7. Res, quae in controversia sunt, [(49. 14) 22 pr. — § 2] non debent a procuratore Caesaris distrahi, sed differenda est eorum venditio, ut divus quoque Severus et Antoninus rescripserunt, et defuncto maiestatis reo, parato herede purgare innocentiam mortui, distractionem bonorum suspendi iusserunt, et generaliter prohibuerunt rem distrahi a procuratore, quae esset in 1 controversia. Res autem nexas pignori distrahere procuratores possunt. sed si ante alii res obligatae sunt iure pignoris, non debet procurator ius creditorum laedere: sed si quidem superfluum est in re, permittitur procuratori vendere ea lege, ut inprimis creditoribus praecedentibus satisfiat et si quid superfluum est, fisco inferatur, aut, si acceperit totum fiscus, solvat ipse: vel simpliciter si vendidit procurator, iubebit pecuniam, quam deberi creditori privato fuerit probatum, exsolvi ei. et ita divus Severus et Antoninus 2 rescripserunt. Lites donatas se non suscipere divus Pius rescripsit, licet bona relicturum se quis profiteatur: vel partem bonorum donatam non suscipere. et adiecit et illum dignum fuisse puniri pro tam turpi tamque invidioso commento, et nisi durum esse videbatur in ultro venientem poenam statuere.

8. Sicut nuntiare causam nemo cogi- [(49. 14) 22 § 3] tur, ita liberum arbitrium desistendi ei non datur qui detulit: et ita divi Severus et Antoninus rescripserunt: et idem esse, licet alieno mandato detulisset. plane rescripserunt delatorem audiendum volentem a lite desistere, si sibi mandatorem subtractum quaeratur.

9. Non tantum delator punitur, si non [(49. 14) 24] probaverit, sed et mandator: quem exhibere debet delator.

10. Non licet ex officio, quod adminis- [(18. 1) 46] trat quis, emere quid vel per se vel per aliam personam: alioquin non tantum rem amittit, sed et in quadruplum convenitur secundum constitutionem Severi et Antonini: et hoc ad procuratorem quoque Caesaris pertinet. sed hoc ita se habet, nisi specialiter quibusdam hoc concessum est.[1]

11. Si sequens gradus ultus fuerit necem [(29. 5) 15] testatoris, an priore hereditas ad illum transferatur? et ait Papinianus non esse hoc: nam poena illius huius 1 praemium esse non debet. Cum ex parte heredi instituto legatum quoque erat et in ulciscenda morte cessaverat, divi Severus et Antoninus rescripserunt tam hereditatis portionem quam legatum ei auferendum. 2 Heredibus autem, qui in ulciscenda morte defuncti cessaverant, tam testamento quam ab intestato auferuntur bona: forte et si quasi patronus venit, quamvis hi suo iure admittantur.

12. Si quis ad demoliendum negotiandi [(39. 2) 48] causa vendidisse domum partemve domus fuerit convictus: ut emptor et venditor singuli pretium, quo domus distracta est, praestent, constitutum est. ad opus autem publicum si transferat marmora vel columnas, licito iure facit.

13. Interdum nec vendendus est is servus [(39. 4) 16] qui in commissum cecidit, sed pro eo aestimatio a domino danda est. divi enim Severus et Antoninus rescripserunt, cum is servus, qui actum domini gessisse diceretur, in commissum cecidisset, venire non debuisse, sed pro eo viri boni arbitratu aestimationem oportuisse 1 dari. Idem autem eadem epistula rescripserunt, si quis inprofessus servus fuerit et probabitur in commissum cecidisse, et aut uxorem corrupisse domini dicatur aut aliud quid gravius admisisse, ut cognoscat procurator et, si in his causis esse compertus sit, aesti- 2 metur et ad poenam domino tradatur. Idem divi Severus et Antoninus rescripserunt mancipiis commissis res peculiares non esse in eadem causa nisi hoc, quod 3 proprio nomine in causam commissi incidit. Quotiens quis mancipia invecta professus non fuerit sive venalia sive usualia, poena commissi est, si tamen novicia mancipia fuerint, non etiam veterana. sunt autem veterana, quae anno continuo in urbe servierint: novicia autem mancipia intelleguntur, quae annum 4 nondum servierint. Servi, qui in fuga sunt, in commissum non cadunt, cum sine voluntate domini fines egressi sunt: et ita principalibus constitutionibus cavetur, sicut divus quoque Pius saepissime rescripsit, ne, inquit, in potestate servorum sit invitis vel ignorantibus dominis fugae se tradendo potestati dominorum se 5 subtrahere. Licet quis se ignorasse dicat, nihilo minus eum in poenam vectigalis incidere divus Hadria- 6 nus constituit. Divi quoque Marcus et Commodus rescripserunt non imputari publicano, quod non instruxit transgredientem: sed illud custodiendum, ne 7 decipiat profiteri volentes. Species pertinentes ad

1) sed hoc ita . . . concessum est *Trib.*

vectigal: cinnamomum: piper longum: piper album: folium pentasphaerum: folium barbaricum: costum: costamomum: nardi stachys: cassia turiana: xylocassia: smurna: amomum: zingiberi: malabathrum: aroma Indicum: chalbane: laser: alche: lucia: sargogalla: onyx Arabicus: cardamomum: xylocinnamomum: opus byssicum: pelles Babylonicae: pelles Parthicae: ebur: ferrum Indicum: carpasum: lapis universus: margarita: sardonyx: ceraunium: hyacinthus: smaragdus: adamas: saffirinus: callainus: beryllus: chelyniae: opia Indica vel adserta: metaxa: vestis serica vel subserica: vela tincta carbasea: nema sericum: spadones Indici: leones, leaenae: pardi: leopardi: pantherae: purpura: item 8 marocorum lana: fucus: capilli Indici. Si propter necessitatem adversae tempestatis expositum onus fuerit, non debere hoc commisso vindicari divi fratres re- 9 scripserunt. Divus quoque Pius rescripsit, cum quidam intra legitimam aetatem esse dicebat et usus causa mancipia duxisset et in sola professione errasset, 10 ignoscendum esse ei. Divi quoque fratres rescripserunt, cum quidam non per fraudem, sed per errorem in causam commissi incidisset, ut duplo vectigali con- 11 tenti publicani servos restituant. Magnus Antoninus rescripsit, si colonus vel servi domini praedii ferrum illicite in praedio fecerint ignorante domino, nulla 12 poena dominum teneri. Si quis professus apud publicanum fuerit, non tamen vectigal solverit, hoc concedente publicano, ut solent facere, divi Severus et Antoninus rescripserunt res in commissum non cadere: cum enim, inquiunt, professiones recitantur, commissum cessat, cum poterit satisfieri fisco ex bonis publicano- 13 rum vel fideiussorum.[1] Poenae ab heredibus peti non possunt, si non est quaestio mota vivo eo qui deliquit: et hoc sicut in ceteris poenis, ita et in vectigali- 14 bus est. Si quid autem indebitum per errorem solventis publicanus accepit, retro eum restituere oportere divi Severus et Antoninus rescripserunt.

14. [*Donationem quidem partis bonorum* (39. 5) 30 *proximae cognatae viventis nullam fuisse constabat: verum ei, qui donavit ac postea iure praetorio successit, quoniam adversus bonos mores et ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas.*] Nam ei ut indigno aufertur hereditas.

15. De statu defunctorum post quin- (40. 15) 1 quennium quaerere non licet neque privatim neque 1 fisci nomine. Sed nec eius status retractandus est, qui intra quinquennium decessit, si per huius quaestionem praeiudicium futurum est ante quinquennium 2 mortuo. Immo nec de vivi statu quaerendum est, si quaestio huius praeiudicium facit ei, qui ante quinquennium decessit: et ita divus Hadrianus constituit. 3 Sed interdum et intra quinquennium non licet de statu defuncti dicere: nam oratione divi Marci cavetur, ut, si quis ingenuus pronuntiatus fuerit, liceat ingenuitatis sententiam retractare, sed vivo eo qui ingenuus pronuntiatus est, non etiam post mortem, in tantum, ut etiam, si coepta quaestio fuit retractationis, morte 4 eius extinguatur, ut eadem oratione cavetur. Si quidem in deteriorem condicionem quis statum retractaret, secundum ea quae dixi praescribendum est. quid ergo si in meliorem? veluti pro servo libertus dicitur: quare non admittatur? quid enim si servus quis dicatur quasi ex ancilla natus, quae ante quinquennium mortua est? quare non liceat probare liberam fuisse? hoc enim et pro mortua est. et Marcellus libro quinto de officio consulis scripsit posse: ego quoque in auditorio publico idem secutus sum.

16. Qui rei postulati vel qui in scelere (48. 21) 3 deprehensi metu criminis imminentis mortem sibi consciverunt, heredem non habent. Papinianus tamen libro sexto decimo digestorum responsorum ita scripsit, ut qui rei criminis non postulati manus sibi intulerint, bona eorum fisco non vindicentur: non enim facti sceleritatem esse obnoxiam, sed conscientiae metum in reo velut confesso teneri placuit. ergo aut postulati esse debent aut in scelere deprehensi, ut, si se inter- 1 fecerint, bona eorum confiscentur. Ut autem divus Pius rescripsit, ita demum bona eius, qui in reatu mortem sibi conscivit, fisco vindicanda sunt, si eius criminis reus fuit, ut, si damnaretur, morte aut de- 2 portatione adficiendus esset. Idem rescripsit eum, qui modici furti reus fuisset, licet vitam suspendio finierit, non videri in eadem causa esse, ut bona heredibus adimenda essent, sicuti neque ipsi adimerentur, 3 si compertum in eo furtum fuisset. Ergo ita demum dicendum est bona eius, qui manus sibi intulit, fisco vindicari, si eo crimine nexus fuit, ut, si convinceretur, 4 bonis careat. Si quis autem taedio vitae vel inpatientia doloris alicuius vel alio modo vitam finierit, 5 successorem habere divus Antoninus rescripsit. Videri autem et patrem, qui sibi manus intulisset, quod diceretur filium suum occidisse, magis dolore filii amissi mortem sibi irrogasse et ideo bona eius non esse publi- 6 canda divus Hadrianus rescripsit. Sic autem hoc distinguitur, interesse qua ex causa quis sibi mortem conscivit: sicuti cum quaeritur, an is, qui sibi manus intulit et non perpetravit, debeat puniri, quasi de se sententiam tulit. nam omnimodo puniendus est, nisi taedio vitae vel inpatientia alicuius doloris coactus est hoc facere. et merito, si sine causa sibi manus intulit, puniendus est: qui enim sibi non pepercit, multo minus 7 alii parcet. Si qui autem sub incerto causae eventu in vinculis vel sub fideiussoribus[1] decesserint, horum 8 bona non esse confiscanda mandatis cavetur. De illo videamus, si quis conscita morte nulla iusta causa praecedente in reatu decesserit, an, si parati fuerint heredes causam suscipere et innocentem defunctum ostendere, audiendi sint nec prius bona in fiscum cogenda sint, quam si de crimine fuerit probatum: an vero omnimodo publicanda sunt. sed divus Pius Modesto Taurino rescripsit, si parati sint heredes defensiones suscipere, non esse bona publicanda, nisi de crimine fuerit probatum.

DIGESTA (?)

v. *Marcellus fr.* 84.

AD FORMULAM HYPOTHECARIAM LIBER SINGULARIS.

17. [2]Ante omnia probandum est, quod (22. 3) 23 inter agentem et debitorem convenit, ut pignori hypothecaeve sit: sed et si hoc probet actor, illud quoque

1) praedum *Marcian.*

1) sponsoribus *Marcian.* 2) *cf. formulae verba:* s. p. . . . convenisse, ut ea res . . . pignori hypothecaeve esset . . ., eamque rem tunc, cum conveniebat, in bonis Lucii Titii fuisse. *v. Lenel, p.* 397.

implere debet rem pertinere ad debitorem eo tempore quo convenit de pignore, aut cuius voluntate hypotheca data sit.

[*'S. p. convenisse ut ea res pignori hypothecaeve esset propter pecuniam debitam'*].

18. Res hypothecae dari posse sciendum [(20.1)5] est pro quacumque obligatione, sive mutua pecunia datur sive dos, sive emptio vel venditio contrahatur vel etiam locatio et conductio vel mandatum, et sive pura est obligatio vel in diem vel sub condicione, et sive in praesenti contractu sive etiam praecedat: sed et futurae obligationis nomine dari possunt: sed et non solvendae omnis pecuniae causa, verum etiam de parte eius: et vel pro civili obligatione vel honoraria vel tantum naturali. sed et in condicionali obligatione non 1 alias obligantur, nisi condicio exstiterit. Inter pignus autem et hypothecam tantum nominis sonus differt. 2 Dare autem quis hypothecam potest sive pro sua obligatione sive pro aliena.

19. Si is qui bona rei publicae iure ad- [(20.1)11 pr.] ministrat mutuam pecuniam pro ea accipiat, potest rem eius obligare.

20. Si ἀντίχρησις facta sit et in fundum [(20.1)11 § 1] aut in aedes aliquis inducatur, eo usque retinet possessionem pignoris loco, donec illi pecunia solvatur, cum in usuras fructus percipiat aut locando aut ipse percipiendo habitandoque: itaque si amiserit possessionem, solet in factum actione uti.

Si pecuniam debitor solverit, potest [(13.7)33] pigneraticia actione uti ad reciperandam ἀντίχρησιν: nam cum pignus sit, hoc verbo poterit uti.

21. Usus fructus an possit pignori [(20.1) 11 § 2.3] hypothecaeve dari, quaesitum est, sive dominus proprietatis convenerit sive ille qui solum usum fructum habet. et scribit Papinianus libro undecimo responsorum tuendum creditorem et si velit cum creditore proprietarius agere 'non esse ei ius uti frui invito se', tali exceptione eum praetor tuebitur: 'si non inter creditorem et eum ad quem usus fructus pertinet convenerit, ut usus fructus pignori sit': nam et cum emptorem usus fructus tuetur praetor, cur non et creditorem tuebitur? eadem ratione et debitori obicietur exceptio. 3 Iura praediorum urbanorum pignori dari non possunt: igitur nec convenire possunt, ut hypothecae sint.

22. Grege pignori obligato quae [(20.1) 13 pr.—§ 3] postea nascuntur tenentur: sed et si prioribus capitibus decedentibus totus grex fuerit renovatus, pignori tene- 1 bitur. Statuliber quoque dari hypothecae poterit, 2 licet condicione exsistente evanescat pignus. Cum pignori rem pigneratam accipi posse placuerit, quatenus utraque pecunia debetur pignus secundo creditori tenetur et tam exceptio quam actio utilis ei danda est: quod si dominus solverit pecuniam, pignus quoque peremitur. sed potest dubitari, numquid creditori nummorum solutorum nomine utilis actio danda sit an non: quid enim, si res soluta fuerit? et verum est, quod Pomponius libro septimo ad edictum scribit, si quidem pecuniam debet is, cuius nomen pignori datum est, exacta ea creditorem secum pensaturum: si vero corpus is debuerit et solverit, pignoris loco futurum 3 apud secundum creditorem. Et in superficiariis legitime consistere creditor potest adversus quemlibet possessorem, sive tantum pactum conventum de hypotheca intervenerit, sive etiam possessio tradita fuerit, deinde amissa sit.

Sane divi Severus et Antoninus rescripse- [(13.7) 17] runt ut sine deminutione mercedis soli obligabitur.

[*'Eamque pecuniam neque solutam neque eo nomine satisfactum esse'*].

23. Solutam pecuniam intellegimus uti- [(46.3) 49] que naturaliter, si numerata sit creditori. sed et si iussu eius alii solvatur, vel creditori eius vel futuro debitori vel etiam ei cui donaturus erat, absolvi debet. ratam quoque solutionem si creditor habuerit, idem erit. tutori quoque si soluta sit pecunia vel curatori vel procuratori vel cuilibet successori vel servo actori, proficiet ei solutio. quod si acceptum latum sit, quod stipulationis nomine hypotheca erat obligata vel sine stipulatione accepta sit, solutionis quidem verbum non proficiet, sed satisdationis sufficit.

24. Etiamsi creditor iudicatum de- [(20.1)13 § 4—6] bitorem fecerit, hypotheca manet obligata, quia suas condiciones habet hypothecaria actio, id est si soluta est pecunia aut satisfactum est, quibus cessantibus tenet. et si cum defensore in personam egero, licet is mihi satisdederit et damnatus sit, aeque hypotheca manet obligata. multo magis ergo si in personam actum sit sive cum reo sive cum fideiussore sive cum utrisque pro parte, licet damnati sint, hypotheca manet obligata nec per hoc videtur satisfactum creditori, quod 5 habet iudicati actionem. Si sub condicione debiti nomine obligata sit hypotheca, dicendum est ante condicionem non recte agi, cum nihil interim debeatur: sed si sub condicione debiti condicio venerit, rursus agere poterit. sed si praesens sit debitum, hypotheca vero sub condicione, et agatur ante condicionem hypothecaria, verum quidem est pecuniam solutam non esse, sed auferri hypothecam iniquum est: ideoque arbitrio iudicis cautiones interponendae sunt 'si condicio exstiterit nec pecunia solvatur, restitui hypothe- 6 cam, si in rerum natura sit'. Propter usuras quoque si obligata sit hypotheca, usurae solvi debent: idem et in poena dicemus.

25. Solvitur hypotheca et si ab ea disceda- [(20.6)5] tur aut paciscatur creditor, ne pecuniam petat: nisi si quis dicat pactum interpositum esse, ut a persona non petatur. et quid si hoc actum sit, cum forte alius hypothecam possidebit? sed cum pactum conventum exceptionem perpetuam pariat, eadem et in hoc casu 1 possunt dici, ut et ab hypotheca discedatur. Si paciscatur creditor, ne intra annum pecuniam petat, intellegitur de hypotheca quoque idem pactus esse. 2 Si convenerit, ut pro hypotheca fideiussor daretur, et datus sit, satisfactum videbitur, ut hypotheca liberetur. aliud est, si ius obligationis vendiderit creditor et pecuniam acceperit: tunc enim manent omnes obligationes integrae, quia pretii loco id accipitur, non solutionis 3 nomine. Satisfactum esse creditori intellegitur et si iusiurandum delatum datum est hypothecae non esse rem obligatam.

26. [1] Sicut re corporali extincta, ita et usu [(20.6)8] 1 fructu exstincto pignus hypothecave perit. Creditor, ne pignori hypothecaeve sit res, pacisci potest. et ideo si heredi pactus fuerit, ei quoque proderit pactum, cui restituit hereditatem ex senatus consulto Trebelliano.

1) *Verisimile est Marcianum haec hoc loco subiecisse.*

2 Si procurator debitoris in rem suam sit, non puto dubitari debere, quin pactum noceat creditori. itemque si a parte creditoris procurator in rem suam exstiterit, paciscendo inutilem sibi faciet hypothecariam actionem, in tantum, ut putem recte dici et dominis litis 3 hoc casu nocere hanc exceptionem. Si convenerit, ne pars dimidia pro indiviso pignori sit, quaecumque fundi eius pars a quolibet possessore petatur, dimidia 4 non recte petetur. Si plures dederint pro indiviso et cum uno creditor paciscatur, ne hypothecae sit, deinde ab eo petat, etiamsi hic cum quo pactus est solidum fundum possideat, pro indiviso quia de parte 5 convenisset, non repellit eum a toto. An pacisci possint filius familias et servus, ne res pignori sit, quam peculiariter hypothecam acceperint et habent liberam administrationem,[1] videamus, an quemadmodum donare non possunt, ita nec pacisci ne pignori sit possint. sed dicendum est, ut concedere possint, scilicet si pretium pro pactione accipiant, quasi ven-6 dant. Si voluntate creditoris fundus alienatus est, inverecunde applicari sibi eum creditor desiderat, si tamen effectus sit secutus venditionis: nam si non venierit, non est satis ad repellendum creditorem, quod 7 voluit venire. Supervacuum est quaerere agrum specialiter hypothecae datum permissu creditoris venisse, si ipse debitor rem possideat: nisi quod potest fieri, ut debitor permissu creditoris vendiderit, deinde postea bona fide redemerit ab eodem vel ab alio, ad quem per successionem ea res pertinere coepisset, aut si ipse debitor emptori heres exstiterit: verumtamen cum pecunia soluta non sit, doli mali suspicio inerit translata ad praesens tempus, ut possit creditor replicationem 8 doli mali obicere. Illud videamus, si Titius debitor voluntate creditoris sui vendiderit Maevio vel ei, a quo Maevius emerit, et postea Maevius Titio heres exstiterit et creditor ab eo petat, quid iuris sit. sed iniquum est auferri ei rem a creditore, qui non successionis iure sed alio modo rem nactus est. potest tamen dici, cum Titii dolus in re versaretur, ne creditor a possessore pecuniam recipiat, iniquissimum esse ludificari 9 eum. Quod si is fundus a Maevio alicui obligatus possideatur, cui nondum satisfactum erit, tunc rursus aequum erit excipi 'si non voluntate creditoris veniit': licet enim dolus malus debitoris interveniat qui non solvit, tamen secundus creditor qui pignori accepit 10 potior est. Tutius tamen est, si debitor a creditore petat, ut ei permittat pignus vendere, quo magis satisfaciat, ante cautionem accipere ab eo, qui rem empturus erit, ut pretium rei venditae usque ad summam debiti 11 creditori solvatur. Venditionis autem appellationem generaliter accipere debemus, ut et si legare permisit, valeat quod concessit: quod ita intellegemus, ut, si 12 legatum repudiatum fuerit, convalescat pignus. Si debitor vendiderit rem nec tradiderit, an non repellatur creditor, quasi adhuc res in bonis sit debitoris, an vero, cum teneatur ex empto, pignus exstinguatur? quod et magis est. sed quid si pretium venditor consecutus non sit nec paratus sit emptor dare? tantun-13 dem potest dici. Sed si permiserit creditor vendere, debitor vero donaverit, an exceptione illum summoveat? an facti sit magis quaestio, numquid ideo veniri voluit, ut pretio accepto ipsi quoque res expediat? quo casu non nocebit consensus. quodsi in dotem dederit, vendidisse in hoc casu recte videtur propter onera matrimonii. in contrarium, si concessit donare et vendiderit debitor, repelletur creditor, nisi si quis dicat ideo concessisse donari, quod amicus erat creditori is cui 14 donabatur. Quod si concesserit decem vendere, ille quinque vendiderit, dicendum est non esse repellendum creditorem: in contrarium non erit quaerendum, quin recte vendit, si pluris vendiderit, quam 15 concessit creditor. Non videtur autem consensisse creditor, si sciente eo debitor rem vendiderit, cum ideo passus est veniri quod sciebat ubique pignus sibi durare. sed si subscripserit forte in tabulis emptionis, consensisse videtur, nisi manifeste appareat deceptum esse. quod observari oportet et si sine scriptis consenserit. 16 Si debitori concessum sit et heres eius vendiderit, potest facti quaestio esse, quid intellexit creditor. sed recte venisse dicendum est: hae enim suptilitates ab 17 iudicibus non admittuntur. Si debitor forte concessa venditione desierit possidere et novus possessor vendiderit, an duret pignus, quasi personae permiserit creditor? quod et magis est: nam si novo possessori, non debitori a quo hypothecam accepit, concessit creditor vendere, dicendum est nocere ei exceptionem. 18 Sed si intra annum aut biennium consenserit creditor vendere, post hoc tempus vendendo non aufert 19 pignus creditori. Si creditor hypothecaria usus a possessore litis aestimationem consecutus fuerit et a debitore petat debitum, puto doli mali exceptionem ei obstaturam.

[*'Eamque rem tunc, cum conveniebat, in bonis Lucii Titii fuisse'*].

27. Si fundus hypothecae datus (20.1) 16 pr. — § 2 sit, deinde alluvione maior factus est, totus obligabitur. 1 Si nesciente domino res eius hypothecae data sit, deinde postea dominus ratum habuerit, dicendum est hoc ipsum, quod ratum habet, voluisse eum retro recurrere ratihabitionem ad illud tempus, quo convenit. voluntas autem fere eorum demum servabitur, qui et 2 pignori dare possunt. Si res hypothecae data postea mutata fuerit, aeque hypothecaria actio competit, veluti de domo data hypothecae et horto facta: item si de loco convenit et domus facta sit: item de loco dato, deinde vineis in eo positis.

[*Ad clausulam arbitrariam et condemnationem*].

28. In vindicatione pignoris quaeri- (20.1) 16 § 3—6 tur, an rem, de qua actum est, possideat is cum quo actum est. nam si non possideat nec dolo fecerit quo minus possideat, absolvi debet: si vero possideat et aut pecuniam solvat aut rem restituat, aeque absolvendus est: si vero neutrum horum faciat, condemnatio sequetur. sed si velit restituere nec possit (forte quod res abest et longe est vel in provinciis), solet cautionibus res explicari: nam si caveret se restituturum, absolvitur. sin vero dolo quidem desiit possidere, summa autem ope nisus non possit rem ipsam restituere, tanti condemnabitur, quanti actor in litem iuraverit, sicut in ceteris in rem actionibus: nam si tanti condemnatus esset, quantum deberetur, quid proderat in rem actio, cum et in personam agendo idem consequeretur? 4 Interdum etiam de fructibus arbitrari debet iudex, ut, ex quo lis inchoata sit, ex eo tempore etiam fructibus condemnet. quid enim si minoris sit praedium, quam debetur? nam de antecedentibus fructibus nihil

1) et habent liberam administrationem *Trib.?*

potest pronuntiare, nisi exstent et res non sufficit.[1] 5 Creditor hypothecam sibi per sententiam adiudicatam quemadmodum habiturus sit, quaeritur: nam dominium eius vindicare non potest. sed hypothecaria agere potest, et si exceptio obicietur a possessore rei iudicatae, replicet: 'si secundum me iudicatum non 6 est'. Si pluris condemnatus sit debitor non restituendo pignus, quam computatio sortis et usurarum faciebat, an, si tantum solverit, quantum debebat, exoneretur hypotheca? quod ego quantum quidem ad suptilitatem legis et auctoritatem sententiae non probo: semel enim causa transire videtur ad condemnationem et inde pecunia deberi: sed humanius est non amplius eum, quam quod re vera debet, dando hypothecam liberare.

[*Additamenta*].

29. Aliena res utiliter potest obligari [(20.1) 16 § 7—9] 8 sub condicione, si debitoris facta fuerit. Si duo pariter de hypotheca paciscantur, in quantum quisque obligatam hypothecam habeat, utrum pro quantitate debiti an pro partibus dimidiis, quaeritur. et magis est, ut pro quantitate debiti pignus habeant obligatum. sed uterque, si cum possessore agat, quemadmodum? utrum de parte quisque an de toto, quasi utrique in solidum res obligata sit? quod erit dicendum, si eodem die pignus utrique datum est separatim: sed si simul illi et illi, si hoc actum est, uterque recte in solidum 9 aget, si minus, unusquisque pro parte. Potest ita fieri pignoris datio hypothecaeve, ut, si intra certum tempus non sit soluta pecunia, iure emptoris possideat rem iusto pretio tunc aestimandam[2]: hoc enim casu videtur quodammodo condicionalis esse venditio. et ita divus Severus et Antoninus rescripserunt.

[*In quibus causis pignus vel hypotheca tacite contrahitur*].

30. Pomponius libro quadragesimo varia- [(20.2) 2] rum lectionum scribit: non solum pro pensionibus, sed et si deteriorem habitationem fecerit culpa sua inquilinus, quo nomine ex locato cum eo erit actio, invecta et illata pignori erunt obligata.

31. Pomponius libro tertio decimo varia- [(20.2) 5] rum lectionum scribit, si gratuitam habitationem conductor mihi praestiterit, invecta a me domino insulae 1 pignori non esse. Item: illud, inquit, videndum est voluntate domini induci pignus ita posse, ut in partem 2 debiti sit obligatum. Si quis fideiubeat, cum res illius a debitore pro quo fideiussit pignori data sit, bellissime intellegitur hoc ipso, quod fideiubeat, quodammodo mandare res suas esse obligatas. sane si postea sint eius res hypothecae datae, non erunt obligatae.

32. . . . *τὸ ἀπὸ προικιμαίας* [*οὐσίας*] [Sin. 5. ZRG 17, 11] *ἀγοραζόμενον πρᾶγμα ὑπόκειται τῇ γυναικί . . . τοῦτό φησι καὶ ὁ* Marcianus *ἐν τῇ ὑπο*[*θηκαρίᾳ*].

[*Quae res obligari non possunt*].

33. Pupillus sine tutoris auctoritate hypo- [(20.3) 1 pr.] thecam dare non potest.

Non fit contra senatus consultum, si cuius [(27.9) 12] tutor creditori patris pupilli exsolvit, ut eius loco succedat.

34. [*Servus rem peculiarem si pignori* [(13.7) 19] *dederit, tuendum est, si liberam peculii administrationem habuit: nam et alienare eas res potest.*] Eadem et de filio familias dicta intellegemus.

Si filius familias pro alio rem peculia- [(20.3) 1 § 1] rem obligaverit vel servus, dicendum est eam non teneri, licet liberam peculii sui administrationem habeant: sicut nec donare eis conceditur: non enim usquequaque habent liberam administrationem. facti tamen est quaestio, si quaeratur, quousque eis permissum videatur peculium administrare.

35. Eam rem, quam quis emere non [(20.3) 1 § 2] potest, quia commercium eius non est, iure pignoris accipere non potest, ut divus Pius Claudio Saturnino rescripsit. quid ergo, si praedium quis litigiosum pignori acceperit, an exceptione summovendus sit? et Octavenus putabat etiam in pignoribus locum habere exceptionem: quod[1] ait Scaevola libro tertio variarum quaestionum procedere, ut in rebus mobilibus exceptio locum habeat.

[*Qui potiores in pignore etc.*]

36. Creditor qui prior hypothecam ac- [(20.4) 12] cepit sive possideat eam et alius vindicet hypothecaria actione, exceptio priori utilis est 'si non mihi ante pignori hypothecaeve nomine sit res obligata': sive alio possidente prior creditor vindicet hypothecaria actione et ille excipiat 'si non convenit, ut sibi res sit obligata', hic in modum supra relatum replicabit. sed si cum alio possessore creditor secundus agat, recte aget et adiudicari ei poterit hypotheca, ut tamen prior 1 cum eo agendo auferat ei rem. Si quoniam non restituebat rem pigneratam possessor condemnatus ex praefatis modis[2] litis aestimationem exsolverit, an perinde secundo creditori teneatur, ac si soluta sit pecunia priori creditori, quaeritur. et recte puto hoc 2 admittendum esse. Si primus, qui sine hypotheca credidit, post secundum, qui utrumque fecit, ipse hypothecam accepit, sine dubio posterior in hypotheca est: unde si in diem de hypotheca convenit, dubium non est, quin potior sit, licet ante diem cum alio creditore 3 pure de eadem re convenit. Si idem bis, id est ante secundum et post eum crediderit, in priore pecunia 4 potior est secundo, in posteriore tertius est. Si tecum de hypotheca paciscatur debitor, deinde idem cum alio tua voluntate, secundus potior erit: pecunia autem soluta secundo an rursus teneatur tibi, recte quaeritur. erit autem facti quaestio agitanda, quid inter eos actum sit, utrum, ut discedatur ab hypotheca in totum, prior concessit creditor alii obligari hypothecam, an ut ordo servetur et prior creditor secundo loco constituatur. 5 Papinianus libro undecimo respondit, si prior creditor postea novatione facta eadem pignora cum aliis accepit, in suum locum eum succedere: sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit, et quod superfluum ex anteriore 6 credito accepit, hoc secundo restituat. Sciendum est secundo creditori rem teneri etiam invito debitore tam in suum debitum quam in primi creditoris et in usuras suas et quas primo creditori solvit: sed tamen usurarum, quas creditori primo solvit, usuras non consequetur: non enim negotium alterius gessit, sed magis suum. et ita Papinianus libro tertio responsorum scripsit, et verum est. Si simpliciter convenisset secundus 7 creditor de hypotheca, ab omni possessore eam auferre

1) nisi . . . sufficit *Trib.?* 2) iusto . . . aestimandam *Trib.?*

1) quo *scr.* 2) *Verba* ex praefatis modis *non sunt Marciani.*

poterit praeter priorem creditorem et qui ab eo emit. 8 A Titio mutuatus pactus est cum illo, ut ei praedium suum pignori hypothecaeve esset: deinde mutuatus est pecuniam a Maevio et pactus est cum eo, ut, si Titio desierit praedium teneri, ei teneatur: tertius deinde aliquis dat mutuam pecuniam tibi, ut Titio solveres, et paciscitur tecum, ut idem praedium ei pignori hypothecaeve sit et locum eius subeat: num hic medius tertio potior est, qui pactus est, ut Titio soluta pecunia impleatur condicio, et tertius de sua neglegentia queri debeat? sed tamen et hic tertius creditor secundo 9 praeferendus est. Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit ad hoc, ut priori pecunia soluta in aliud pignus priori succedat, successurum eum Papinianus libro undecimo responsorum scripsit. et omnino secundus creditor nihil aliud iuris habet, nisi ut solvat 10 priori et loco eius succedat. Si priori hypotheca obligata sit, nihil vero de venditione convenerit, posterior vero de hypotheca vendenda convenerit, verius est priorem potiorem esse: nam et in pignore placet, si prior convenerit de pignore, licet posteriori res tradatur, adhuc potiorem esse priorem.

[*De distractione pignorum et hypothecarum*].

37. Cum secundus creditor oblata priori [(20. 5) 5] pecunia in locum eius successerit, venditionem ob pe- 1 cuniam solutam et creditam recte facit. Si secundus creditor vel fideiussor soluta pecunia pignora susceperint, recte eis offertur, quamvis emptionis titulo ea tenuerunt.

38. Si creditor pignus vel hypothecam ven- [(20. 5) 7] diderit hoc pacto, ut liceat sibi reddere pecuniam et pignus reciperare: an, si paratus sit debitor reddere pecuniam, consequi id possit? et Iulianus libro undecimo digestorum scribit recte quidem distractum esse pignus, ceterum agi posse cum creditore, ut, si quas actiones habeat, eas cedat debitori. sed quod Iulianus scribit in pignore, idem et circa hypothecam 1 est. Illud inspiciendum est, an liceat debitori, si hypotheca venierit, pecunia soluta eam reciperare. et si quidem ita venierit, ut, si intra certum tempus a debitore pecunia soluta fuerit, emptio rescindatur, intra illud tempus pecunia soluta recipit hypothecam: si vero tempus praeteriit aut si non eo pacto res venierit, non potest rescindi venditio, nisi minor sit annis viginti quinque debitor aut pupillus aut rei publicae causa absens vel in aliqua earum causarum erit, ex quibus 2 edicto succurritur. Quaeritur, si pactum sit a creditore, ne liceat debitori hypothecam vendere vel pignus, quid iuris sit, et an pactio nulla sit talis, quasi contra ius sit posita, ideoque veniri possit. et certum est nullam esse venditionem, ut pactioni stetur.

39. Si quis obligatum[1] servum hac lege [(40. 8) 6] emerit, ut manumittat, competit libertas ex constitutione divi Marci, licet bona omnia quis obligaverit, quae habet habiturusve esset. tantundem dicendum est et si hac lege emerit, ne prostituatur, et prostituerit.

*

40. Re pignoris nomine data et posses- [(41. 2) 37] sione tradita, deinde a creditore conducta convenit, ut is, qui hypothecam dedisset, pro colono in agro, aedibus autem pro inquilino sit: per eos creditor possidere videtur.

1) obligatum *gloss.*

41. Eum, qui in possessionem missus [(42. 5) 35] sit eius, qui rei publicae causa afuit, si apparuerit eum dolo malo rei publicae causa abesse, iure in possessione esse placet, donec solidum solvatur: eum autem, qui rerum eius, qui sine dolo malo rei publicae causa afuit, in possessionem missus sit, pignus non contrahere et ideo discedere oportere de possessione.

INSTITUTIONUM LIBRI XVI.[1]

LIBER I.

[*De iure*].

42. Nam et ipsum ius honorarium viva vox [(1. 1) 8] est iuris civilis.

43. Nonnumquam ius etiam pro necessi- [(1. 1) 12] tudine dicimus veluti 'est mihi ius cognationis vel adfinitatis'.

44. Nam et Demosthenes orator sic definit: [(1. 3) 2] *τοῦτό ἐστι νόμος, ᾧ πάντας ἀνθρώπους προσήκει πείθεσθαι διὰ πολλά, καὶ μάλιστα ὅτι πᾶς ἐστὶ νόμος εὕρημα μὲν καὶ δῶρον θεοῦ, δόγμα δὲ ἀνθρώπων φρονίμων, ἐπανόρθωμα δὲ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ἁμαρτημάτων, πόλεως δὲ συνθήκη κοινή, καθ' ἣν ἅπασι προσήκει ζῆν τοῖς ἐν τῇ πόλει.* sed et philosophus summae stoicae sapientiae Chrysippus sic incipit libro, quem fecit *περὶ νόμου: ὁ νόμος πάντων ἐστὶ βασιλεὺς θείων τε καὶ ἀνθρωπίνων πραγμάτων· δεῖ δὲ αὐτὸν προστάτην τε εἶναι τῶν καλῶν καὶ τῶν αἰσχρῶν καὶ ἄρχοντα καὶ ἡγεμόνα, καὶ κατὰ τοῦτο κανόνα τε εἶναι δικαίων καὶ ἀδίκων καὶ τῶν φύσει πολιτικῶν ζῴων, προστακτικὸν μὲν ὧν ποιητέον, ἀπαγορευτικὸν δὲ ὧν οὐ ποιητέον.*

[*De statu hominum*].

45. Et servorum quidem una est condicio: [(1. 5) 5] liberorum autem hominum quidam ingenui sunt, qui- 1 dam libertini. Servi autem in dominium nostrum rediguntur aut iure civili aut gentium: iure civili, si quis se maior viginti annis ad pretium participandum venire passus est: iure gentium servi nostri sunt, qui ab hostibus capiuntur aut qui ex ancillis nostris nascun- 2 tur. [2]Ingenui sunt, qui ex matre [= I. (1. 4) pr.] libera nati sunt: sufficit enim liberam fuisse eo tempore quo nascitur, licet ancilla concepit. et e contrario si libera conceperit, deinde ancilla pariat, placuit eum qui nascitur liberum nasci (nec interest iustis nuptiis concepit an vulgo), quia non debet calamitas matris 3 nocere ei qui in ventre est. Ex hoc quaesitum est, si ancilla praegnas manumissa sit, deinde ancilla postea facta aut expulsa civitate pepererit, liberum an servum pariat. et tamen rectius probatum est liberum nasci et sufficere ei qui in ventre est liberam matrem vel medio tempore habuisse.

46. Interdum et servi nati ex post facto [(40. 11) 2] iuris interventu ingenui fiunt, ut ecce si libertinus a principe natalibus suis restitutus fuerit. illis enim utique natalibus restituitur, in quibus initio omnes homines

1) *Agitur libro* I *de iure, de statu hominum; libro* II *de nuptiis, de tutelis; libro* III *de rerum divisione, de adquirendo rerum dominio, de adquirendo et amittendo usu fructu; libro* IV *de testamentis; libro* V *de hereditate legitima; libris* VI—IX *de legatis et fideicommissis et mortis causa donationibus; libris* X—XII *de lege Iulia et Papia; libris* XIII. XIV *de aliis legibus; librorum* XV. XVI *argumentum in incerto remanet.*

2) *In I.* (1. 4) *pr. pro* Marcellus *leg.* Marcianus.

fuerunt, non in quibus ipse nascitur, cum servus natus esset. hic enim, quantum ad totum ius pertinet, perinde habetur, atque si ingenuus natus esset, nec patronus eius potest ad successionem venire. ideoque imperatores non facile solent quemquam natalibus restituere nisi consentiente patrono.

47. Divus Commodus et ius anulorum (40. 10) 3 datum ademit illis, qui invitis aut ignorantibus patronis acceperant.

48. Domini neque per se neque per pro- (18. 1) 42 curatores suos possunt saltem criminosos servos vendere, ut cum bestiis pugnarent. et ita divi fratres rescripserunt.

49. Sunt quidam servi poenae, ut sunt (48. 19) 17 in metallum dati et in opus metalli: et si quid eis testamento datum fuerit, pro non scriptis est, quasi 1 non Caesaris servo datum, sed poenae. Item quidam ἀπόλιδες sunt, hoc est sine civitate: ut sunt in opus publicum perpetuo dati et in insulam deportati, ut ea quidem, quae iuris civilis sunt, non habeant, quae vero iuris gentium sunt, habeant.

[*De manumissionibus*].

50. Omnes proconsules statim quam urbem (1. 16) 2 egressi fuerint habent iurisdictionem, sed non contentiosam, sed voluntariam: ut ecce manumitti apud eos possunt tam liberi quam servi et adoptiones fieri. 1 Apud legatum vero proconsulis nemo manumittere potest, quia non habet iurisdictionem talem.

51. Si filius familias miles manumittat, (38. 2) 22 secundum Iuliani quidem sententiam, quam libro vicensimo septimo digestorum probat, patris libertum faciet: sed quamdiu, inquit, vivit, praefertur filius in bona eius patri. sed divus Hadrianus Flavio Apro rescripsit suum libertum eum facere, non patris.

52. Testamento manumissus ita demum (40. 4) 23 fit liber, si testamentum valeat et ex eo adita sit hereditas, vel si quis omissa causa testamenti ab intestato 1 possideat hereditatem. Testamento data libertas competit pure quidem data statim, quam adita fuerit hereditas vel ab uno ex heredibus: si in diem autem libertas data est vel sub condicione, tunc competit libertas, cum dies venerit vel condicio extiterit.

53. Ille servus liber non erit, qui vi coegerit, (40. 9) 9 ut eum dominus manumittat, et ille perterritus scripsit 1 liberum eum esse. Item nec ille liber fieri potest, qui a domino non est defensus in capitali crimine 2 posteaque absolutus est. Qui hac lege venierint, ne manumittantur, vel qui testamento prohibiti sint manumitti vel iussu praesidis provinciae, licet manumittantur, tamen ad libertatem non perveniunt.

LIBER II.

[*De iure nuptiarum*].

54. Qui in provincia officium aliquid (23. 2) 57 gerit, prohibetur etiam consentire filio suo uxorem ducenti.

55. Si tutor pupillam suam contra senatus (30) 128 consultum uxorem duxit, illa quidem ex testamento eius capere potest, ipse autem non potest, et merito: delinquunt enim hi, qui prohibitas nuptias contrahunt et merito puniendi sunt: quod imputari non potest mulieri, quae a tutore decepta est.

56. Si quis viduam vel alii nuptam cogna- (48. 18) 5 tam, cum qua nuptias contrahere non potest, corruperit, in insulam deportandus est, quia duplex crimen est, et incestum, quia cognatam violavit contra fas, et adulterium vel stuprum adiungit. denique hoc casu servi in personam domini torquentur.

[*De tutelis*].

57. [1]In eos extra ordinem animadvertitur, (26. 1) 9 qui probentur nummis datis tutelam occupasse vel pretio accepto operam dedisse, ut non idoneus tutor daretur, vel consulto in edendo patrimonio quantitatem minuerit, vel evidenti fraude pupillorum bona alienasset.

58. . . . quia [*tutor*] personae, non rei (26. 2) 14 vel causae datur.

59. Propter litem, quam quis cum pu- (27. 1) 21 pillo habet, excusare se a tutela non potest, nisi forte de omnibus bonis aut plurima parte eorum controversia 1 sit. [2]Qui se vult excusare, si plures habet excusationes et de quibusdam non probaverit, aliis uti intra 2 tempora non prohibetur. Licet datus tutor ad universum patrimonium datus est, tamen excusare se potest, ne ultra centensimum lapidem tutelam gerat, nisi in eadem provincia pupilli patrimonium sit: et ideo illarum rerum dabunt tutores in provincia prae-3 sides eius. Nec senatores ultra centensimum lapidem 4 urbis tutelam gerere coguntur. Habenti ergo tutorem tutor datur: sed aliarum rerum, non earundem datur.

60. Plane si in exilium datus sit tutor, (27. 1) 29 1 potest se excusare, si in perpetuum datus est. Facilius autem exulis ignorantia, qui contutorem suspectum facere non potuerit, veniam habebit.

61. Etiam si partis bonorum se excusa- (30) 111 verit tutor, puta Italicarum vel provincialium rerum, totum quod testamento datum est ei auferetur, et ita divi Severus et Antoninus rescripserunt.

62. Si quis tutor datus, cum sibi legata (37. 14) 3 esset ancilla et rogatus eam manumittere, manumiserit adgnito legato et tutela pupilli se excusaverit, divi Severus et Antoninus rescripserunt hunc esse quidem patronum, sed omni commodo patronatus carere.

63. [3]Relegati in insulam in potestate (48. 22) 4 sua liberos retinent, quia et alia omnia iura sua retinent: tantum enim insula eis egredi non licet. et bona quoque sua omnia retinent praeter ea, si qua eis adempta sunt: nam eorum, qui in perpetuum exilium dati sunt vel relegati, potest quis sententia partem bonorum adimere.

64. [4]Nullo modo servi cum dominis suis (48. 10) 7 consistere possunt, cum ne quidem omnino iure civili neque iure praetorio neque extra ordinem computantur: praeterquam quod favorabiliter divi Marcus et Commodus rescripserunt, cum servus quereretur, quod tabulae testamenti, quibus ei data erat libertas, supprimerentur, admittendum ad suppressi testamenti accusationem.

65. [4]Constitit inter servum et dominum (48. 12) 1 iudicium, si annonam publicam fraudasse dicat dominum.

1) libro tertio (*III pro II*) *inscr. F.* 2) = *I.* (1. 25) 16. 3) *cf.* (26. 2) 1 *pr.*, (4. 5) 7 *pr.* 4) *Ad fr.* 64—66 *cf.* (26. 4) 1 § 3, 3 § 2. 3.

66. [1]Si quis dicat se suis nummis emptum, (40. 1) 5 potest consistere cum domino suo, cuius in fidem confugit, et queri, quod ab eo non manumittatur, Romae quidem apud praefectum urbis, in provinciis vero apud praesides ex sacris constitutionibus divorum fratrum, sub ea tamen denuntiatione, ut is servus, qui hoc intenderit nec inpleverit, in opus metalli detur, nisi forte dominus reddi eum sibi maluerit, utique non maiorem 1 ex ea causa poenam constituturus. Sed et si rationibus redditis liber esse iussus fuerit, arbiter inter servum et dominum, id est heredem, datur de rationibus excutiendis.

LIBER III.

[*De rerum divisione*].

67. [2]Quaedam naturali iure communia (1. 8) 2 pr. sunt omnium, quaedam universitatis, quaedam nullius, pleraque singulorum, quae variis ex causis cuique adquiruntur.

68. [3]Et quidem naturali iure omnium (1. 8) 2 § 1 communia sunt illa: aer, aqua profluens, et mare, et per hoc litora maris:

. . . in tantum, ut et soli domini con- (1. 8) 6 pr. stituantur qui ibi aedificant, sed quamdiu aedificium manet: alioquin aedificio dilapso quasi iure postliminii revertitur locus in pristinam causam, et si alius in eodem loco aedificaverit, eius fiet.

69. Nemo igitur ad litus maris accedere (1. 8) 4 prohibetur piscandi causa, dum tamen villis et aedificiis et monumentis abstineatur, quia non sunt iuris gentium sicut et mare: idque et divus Pius piscatoribus 1 Formianis et Capenatis rescripsit. Sed flumina paene omnia et portus publica sunt.

70. [4]Si quisquam in fluminis publici de- (44. 3) 7 verticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure uti prohibet.

71. [5]Universitatis sunt, non singulorum (1. 8) 6 § 1 veluti quae in civitatibus sunt theatra et stadia et similia et si qua alia sunt communia civitatium. ideoque nec servus communis civitatis singulorum pro parte intellegitur, sed universitatis et ideo tam contra civem quam pro eo posse servum civitatis torqueri divi fratres rescripserunt. ideo et libertus civitatis non habet necesse veniam edicti petere, si vocet in ius aliquem ex civibus.

Communis libertus licet plurium sit, debet (2. 4) 23 a praetore petere, ut ei liceat vel quendam ex patronis in ius vocare, ne in poenam incidat ex edicto praetoris.

72. Propter incendium vel terrae motum (50. 12) 4 vel aliquam ruinam, quae rei publicae contingit, si quis promiserit, tenetur.

73. [6]Mandatis principalibus praecipitur (47. 22) 1 praesidibus provinciarum, ne patiantur esse collegia sodalicia neve milites collegia in castris habeant. sed permittitur tenuioribus stipem menstruam conferre, dum tamen semel in mense coeant, ne sub praetextu huiusmodi illicitum collegium coeat. quod non tantum in urbe, sed et in Italia et in provinciis locum habere 1 divus quoque Severus rescripsit. Sed religionis causa coire non prohibentur, dum tamen per hoc non fiat contra senatus consultum, quo illicita collegia arcentur. 2 Non licet autem amplius quam unum collegium licitum habere, ut est constitutum et a divis fratribus: et si quis in duobus fuerit, rescriptum est eligere eum oportere, in quo magis esse velit, accepturum ex eo collegio, a quo recedit, id quod ei competit ex ratione, quae communis fuit.

74. Sacrae res et religiosae et sanctae (1. 8) 6 § 2—5 3 in nullius bonis sunt. Sacrae autem res sunt hae, quae publice consecratae sunt, non private: si quis ergo privatim sibi sacrum constituerit, sacrum non est, sed profanum. semel autem aede sacra facta etiam 4 diruto aedificio locus sacer manet. [1]Religiosum autem locum unusquisque sua voluntate facit, dum mortuum infert in locum suum. in commune autem sepulchrum etiam invitis ceteris licet inferre. sed et in alienum locum concedente domino licet inferre: et licet postea ratum habuerit quam illatus est mortuus, 5 religiosus locus fit. Cenotaphium quoque magis placet locum esse religiosum, sicut testis in ea re est Vergilius.

75. Divi fratres edicto admonuerunt, ne (11. 7) 39 iustae sepulturae traditum, id est terra conditum corpus inquietetur: videtur autem terra conditum et si in arcula conditum hoc animo sit, ut non alibi transferatur. sed arculam ipsam, si res exigat, in locum commodiorem licere transferre non est denegandum.

76. Sepulchri deteriorem condicionem (47. 12) 7 fieri prohibitum est: sed corruptum et lapsum monumentum corporibus non contactis licet reficere.

77. Si solum usucapi non poterit, nec (41. 3) 39 superficies usucapietur.

[*De adquirendo rerum dominio*].

78. [. . . *prope confinium arbor posita, si* (41. 1) 8 *etiam in vicinum fundum radices egerit, communis est*] 1 pro regione cuiusque praedii. Sed et si in confinio lapis nascatur et sunt pro indiviso communia praedia,[2] tunc erit lapis pro indiviso communis, si terra exemptus sit.

79. Pupillus quantum ad adquirendum (41. 1) 11 non indiget tutoris auctoritate: alienare vero nullam rem potest nisi praesente tutore auctore, et ne quidem possessionem, quae est naturalis, ut Sabinianis visum est: quae sententia vera est.

80. [3]Si pro me quis solverit creditori (46. 3) 40 meo, licet ignorante me, adquiritur mihi actio pigneraticia. item si quis solverit legata, debent discedere legatarii de possessione: alioquin nascitur heredi interdictum, ut eos deicere possit.

81. Ne procuratores Caesaris bonorum (49. 14) 30 actores, quae ad fiscum devoluta sunt, alienent, imperatores Severus et Antoninus rescripserunt: et, si manumissi fuerint, revocantur ad servitutem.

82. Post contractum capitale crimen dona- (39. 5) 15 tiones factae non valent ex constitutione divorum Severi et Antonini, nisi condemnatio secuta sit.

83. Milites prohibentur praedia com- (49. 16) 9 parare in his provinciis, in quibus militant, praeterquam si paterna eorum fiscus distrahat: nam hanc speciem Severus et Antoninus remiserunt. sed et

---

1) *v. p.* 654 *n.* 4. 2) = *I.* (2. 1) *pr.* 3) = *I.* (2. 1) 1. 4) *cf. Papinian.* (41. 3) 45 *pr.* 5) = *I.* (2. 1) 6. 6) *cf. fr.* 71: *universitatis sunt etiam res collegiorum.*

1) = *I.* (2. 1) 9. 2) et sunt . . . praedia *aut gloss. aut Trib.* 3) *cf. Gai.* 2, 82. 83.

stipendiis impletis emere permittuntur. fisco autem vindicatur praedium illicite comparatum, si delatus fuerit. sed et si nondum delata causa stipendia impleta sint vel missio contigerit, delationi locus non est. 1 Milites si heredes extiterint, possidere ibi praedia non prohibentur.

84. Si quis alienam hereditatem expilaverit, extra ordinem solet coerceri per accusationem expilatae hereditatis, sicut et oratione divi Marci cavetur. [(47. 19) 1]

[*De adquirendo vel amittendo usu fructu*].

85. Non utitur usufructuarius, si nec ipse utatur nec nomine eius alius, puta qui emit vel qui conduxit vel cui donatus est vel qui negotium eius gerit. plane illud interest, quod, si vendidero usum fructum, etiamsi emptor non utatur, videor usum fructum retinere, (40) quod si donavero, non alias retineo, nisi ille utatur. [(7. 1) 38,40]

86. Si legatum usum fructum legatarius alii restituere rogatus est, id agere praetor debet, ut ex fideicommissarii persona magis quam ex legatarii pereat usus fructus. [(7.4) 4]

? ?

87. Omnia enim provincialia desideria, quae Romae varios iudices habent, ad officium praesidum pertinent. [(1. 18) 11]

*

v. fr. 57 (*lib. II*). [(26.1) 9]

LIBER IV.

[*Qui testamenta facere possunt*].

88. † Ulp. 6 ad Sab. . . . *utrum autem excessisse debeat quis quartum decimum annum, ut testamentum facere possit, an sufficit complesse? propone aliquem kalendis Ianuariis natum testamentum ipso natali suo fecisse quarto decimo anno: an valeat testamentum? dico valere. plus arbitror, etiamsi pridie kalendarum fecerit post sextam horam noctis, valere testamentum: iam enim complesse videtur annum quartum decimum, ut Marciano videtur.* [(28.1) 5]

89. Qui a latronibus capti sunt, cum 1 liberi manent, possunt facere testamentum. Item qui apud externos legatione funguntur, possunt facere 2 testamentum. Si quis in capitali crimine damnatus appellaverit et medio tempore pendente appellatione fecerit testamentum et ita decesserit, valet eius testamentum. [(28. 1) 13]

90. [1] Miles filius familias si capite minutus fuerit, vel emancipatus vel in adoptionem datus a patre suo, testamentum eius valet quasi ex nova voluntate. [(29. 1) 22]

91. Divus Commodus rescripsit obsidum bona sicut captivorum omnimodo in fiscum esse cogenda. [(49. 14) 31]

[*De heredibus instituendis*].

92. His verbis: 'Titius hereditatis meae 1 dominus esto', recte institutio fit. Illa institutio valet: 'filius meus inpiissimus male de me meritus heres esto': pure enim heres instituitur cum maledicto et 2 omnes huiusmodi institutiones receptae sunt. [2] Interdum nec cum libertate utiliter servus a domina heres institiuitur, ut constitutione divorum Severi et Antonini significatur, cuius verba haec sunt: 'servum adulterii accusatum non iure testamento manumissum ante sententiam ab ea muliere videri, quae rea fuerit eiusdem criminis postulata, rationis est'. quare sequitur, ut in eundem a domina collata institutio nihil momenti 3 habeat. Si in patre vel patria vel alia simili adsumptione falsum scriptum est, dum de eo qui demonstratus sit constet, institutio valet. [(28. 5) 49]

93. [1] Potest quis in testamento plures gradus heredum facere, puta: 'si ille heres *non erit, ille heres* esto', et deinceps plures, ut novissimo loco in subsidium vel servum necessarium heredem instituat. 1 Et vel plures in unius locum possunt substitui vel unus in plurium vel singulis singuli vel invicem ipsi qui heredes instituti sunt. [(28. 6) 36]

94. [2] Condiciones contra edicta imperatorum aut contra leges aut quae legis vicem optinent scriptae vel quae contra bonos mores vel derisoriae sunt aut huiusmodi quas praetores improbaverunt pro non scriptis habentur et perinde, ac si condicio hereditati sive legato adiecta non esset, capitur hereditas legatumve. [(28. 7) 14]

95. 'Si Titius heres erit, Seius heres esto: si Seius heres erit, Titius heres esto'. Iulianus inutilem esse institutionem scribit, cum condicio existere non possit. [(28. 7) 16]

[*De inofficioso et rupto testamento*].

96. [3] Hoc colore inofficioso testamento agitur, quasi non sanae mentis fuerunt, ut testamentum ordinarent. et hoc dicitur non quasi vere furiosus vel demens testatus sit, sed recte quidem fecit testamentum, sed non ex officio pietatis: nam si vere furiosus esset vel demens, nullum est testamentum. [(5.2) 2]

97. Adversus testamentum filii in adoptionem dati pater naturalis recte de inofficioso testamento 1 agere potest. Tutoribus pupilli nomine sine periculo eius, quod testamento datum est, agere posse de inofficioso vel falso testamento divi Severus et Antoninus rescripserunt. [(5.2) 30]

98. † Iustinian. . . . *in adoptivis filiis, qui filii familias constituti a patribus naturalibus aliis dantur, antiquae sapientiae incidit quaedam dubitatio, si oportet talem filium, si praeteritus a naturali patre fuerat, habere contra eius testamentum de inofficioso actionem: quam Papinianus quidem negat, Paulus autem sine effectu derelinquit, Marcianus vero distinguit, ne ex hac causa utriusque patris perderet successionem, naturalis quidem voluntate eius circumventus, adoptivi propter egestatem, quam forte habebat . . .* [C. (8.47) 10 pr.]

99. [4] Si quis priore facto testamento posterius fecerit testamentum, etiamsi ex certis rebus in posteriores tabulas heredes instituit, superius tamen testamentum sublatum est, ut divi quoque Severus et Antoninus rescripserunt, cuius constitutionis verba rettuli, cum alia quoque praeterea in constitutione expressa sunt. 'Imperatores Severus et Antoninus Cocceio Campano. Testamentum secundo loco factum, licet in eo certarum rerum heres scriptus sit, iure valere, perinde ac si rerum mentio facta non esset, sed teneri [(36. 1) 30]

1) *cf. I.* (2. 11) 5. 2) *cf. I.* (2. 14) *pr.*

1) *cf. I.* (2. 15) *pr.* § 1. 2) *cf. fr.* 105 § 4. 3) *cf. I.* (2. 18) *pr.* 4) *cf. I.* (2. 17) 3.

heredem scriptum, ut contentus rebus sibi datis aut suppleta quarta ex lege Falcidia hereditatem restituat his, qui priore testamento scripti fuerant, propter inserta fideicommissaria verba, quibus ut valeret prius testamentum expressum est, dubitari non oportet'. et hoc ita intellegendum est, si non aliquid specialiter contrarium in secundo testamento fuerit scriptum.

[*De hereditatis aditione*].

100. Cum heres institutus erat filius et [(29. 2) 52] habebat patrem furiosum, in cuius erat potestate, interponere se suam benivolentiam divus Pius rescripsit, ut, si filius familias adierit, perinde habeatur atque si pater familias adisset, permisitque ei et servos hereditatis manumittere. 1 Qui ex parte heres institutus est pure, ex parte sub condicione solus, etiam pendente condicione, si adierit hereditatem, ex asse heres erit, quia solus heres futurus est omnimodo, nisi habeat in condicionalem partem substitutum.

LIBER V.

[*De legitima hereditate*].

101. Iura libertorum patronorum liberis, [(37. 14) 4] cum pater eorum erat perduellionis damnatus, salva esse divi Severus et Antoninus benignissime rescripserunt, sicut ex alia causa punitorum liberis iura libertorum salva sunt.

102. [1] Si ex pluribus legitimis heredibus [(38. 16) 9] quidam omiserint adire hereditatem vel morte vel qua alia ratione impediti fuerint, quo minus adeant, reliquis, qui adierint, adcrescit illorum portio et licet decesserint, antequam adcresceret, hoc ius ad heredes eorum pertinet. alia causa est instituti heredis et coheredi substituti: huic enim vivo defertur ex substitutione hereditas, non etiam, si decesserit, heredem eius sequitur.

LIBER VI.

[*De legatis* I.]

103. [2] Verius esse existimo ipsum qui [(22. 3) 21] agit, id est legatarium, probare oportere scisse alienam rem vel obligatam legare defunctum, non heredem probare oportere ignorasse alienam vel obligatam, quia semper necessitas probandi incumbit illi qui agit.

104. Sed si non alias voluit pater habere [(30) 88] eum [*sc. filium, cui heredi pro parte instituto etiam legatum reliquit,*] legatum, nisi hereditatem retineat, tunc neque adversus coheredem dandam ei legati petitionem secundum Aristonis sententiam constat, cum ipsi filio non videretur esse solvendo hereditas: et hoc ita est, licet non condicionaliter expressisset, intellexisse tamen manifestissime adprobetur.[3]

105. Si quis inquilinos sine praediis qui- [(30) 112] bus adhaerent legaverit, inutile est legatum: sed an aestimatio debeatur, ex voluntate defuncti statuendum 1 esse divi Marcus et Commodus rescripserunt. [4] Cum servum suum heres damnatus dare eum manumiserit, tenetur in eius aestimationem, nec interest, scierit an ignoraverit legatum. sed et si donaverit servum heres et eum is cui donatus est manumiserit, tenetur heres, 2 quamvis ignoraverit a se eum legatum esse. Si ita legatum fuerit 'Titio cum Seio do lego', utrisque legatum est, sicut utrumque legatum est, cum fundus cum 3 domo Formiana legatus est. Si quis scripserit testamento fieri, quod contra ius est vel bonos mores, non valet, veluti si quis scripserit contra legem aliquid vel 4 contra edictum praetoris vel etiam turpe aliquid. Divi Severus et Antoninus rescripserunt iusiurandum contra vim legum et auctoritatem iuris in testamento scriptum nullius esse momenti.[1]

106. Cum quidam decurionibus divi- [(33. 1) 23] siones dari voluisset die natalis sui, divi Severus et Antoninus rescripserunt non esse verisimile testatorem de uno anno sensisse, sed de perpetuo legato.

107. Si servo manumisso peculium lega- [(33. 8) 18] tum fuerit, in eum sine dubio creditoribus peculiariis actiones non competunt: sed non alias heres peculium praestare debet, nisi ei caveatur defensu iri adversus creditores peculiarios.

108. Divi Severus et Antoninus re- [(34. 4) 13] scripserunt, cum testator postrema scriptura quaqua ratione motus pessimum libertum esse adiecisset, ea quae priore scriptura ei relicta fuerant adempta videri.

109. Si quis ita scripserit: 'illis, qui [(34. 5) 14] testamentum meum signaverint, heres meus decem dato', Trebatius utile legatum esse putat: quod Pomponius verius esse existimat, quia ipsum testamentum confirmatur testibus adhibitis, quod verum esse existimo.

110. Poenam a condicione voluntas testa- [(34. 6) 2] toris separat et an poena, an condicio, an translatio sit, ex voluntate defuncti apparet: idque divi Severus et Antoninus rescripserunt.

111. Divi Severus et Antoninus rescripserunt [(34. 9) 1] quasi indignum carere legato seu fideicommisso libertum, quae ei testamento patroni relicta erant, cum patronum suum post mortem eius quasi illicitae mercis negotiatorem detulerat, quamvis et praemium meruit.

112. Falsa demonstratio neque legatario [(35. 1) 33] neque fideicommissario nocet neque heredi instituto, veluti si fratrem dixerit vel sororem vel nepotem vel quodlibet aliud: et hoc ita iuris civilis ratione et constitutionibus divorum Severi et Antonini cautum est. 1 Sed si controversia sit de nomine inter plures: qui probaverit sensisse de se defunctum, ille admittetur. 2 Sed si cui quasi liberto, id est inter libertos legatum fuerit, non idcirco legatum amittit, quia postea anulos ab imperatore acceperit: nam honor eius auctus est, non condicio mutata: et ita divi Severus et Antoninus 3 rescripserunt. Si quis legaverit rem ita, si mortis tempore eius erit, nec tunc eius invenitur, nec aesti-4 matio eius legari videbitur. Quid ergo, si quis ita scripserit: 'Stichum et Pamphilum Titio do lego, si mei erunt cum moriar' et unum ex his alienaverit, an vel alter possit a legatario vindicari? placet vindicari, nam hunc sermonem, licet pluralis sit, pro eo oportet accipi, atque si separatim dixisset: 'Stichum, si meus erit cum moriar'.

113. Si cum praefinitione annorum lega- [(36. 2) 20] tum fuerit, veluti 'Titio dena usque ad annos decem', Iulianus libro trigensimo digestorum scribit interesse: et si quidem alimentorum nomine legatum fuerit, plura esse legata et futurorum annorum legatum legatarium mortuum ad heredem non transmittere: si vero non pro alimentis legavit, sed in plures pensiones divisit

1) *cf. I.* (3. 4) 4. 2) *cf. I.* (2. 20) 4. 3) et hoc ita est . . . adprobatur *Trib.* 4) *cf. I.* (2. 20) 16.

1) *cf. fr.* 94.

exonerandi heredis gratia, hoc casu ait omnium annorum unum esse legatum et intra decennium decedentem legatarium etiam futurorum annorum legatum ad heredem suum transmittere, quae sententia vera est.

LIBER VII.

[*De legatis 2.*]

114. Statuae et imaginis usum fructum (7.1) 41 posse relinqui magis est, quia et ipsae habent aliquam 1 utilitatem, si quo loco opportuno ponantur. Licet praedia quaedam talia sint, ut magis in ea impendamus, quam de illis adquiramus, tamen usus fructus eorum relinqui potest.

115. Cum pecunia erat relicta Titio ita, ut (7.5) 12 post mortem legatarii ad Maevium rediret, quamquam adscriptum sit, ut usum eius Titius haberet, proprietatem tamen ei legatam et usus mentionem factam, quia erat restituenda ab eo pecunia post mortem eius, divi Severus et Antoninus rescripserunt.

116. † Paul. 75 ad edict. *Si tibi usus fructus* (7.9) 8 *et mihi proprietas legata sit, mihi cavendum est: sed si mihi sub condicione proprietas legata sit, quidam et Marcianus*[1] *et heredi et mihi cavendum esse putant: quae sententia vera est.*

117. Cum servus pure liber et heres (28.7) 18 scriptus sub condicione sit et, si heres non exstiterit, legatum acceperit, in legato repetitam videri condicio-1 nem divus Pius rescripsit. Hac ratione et Papinianus[2] scribit, cum avia nepotem sub condicione emancipationis pro parte heredem instituit et postea codicillis scriptis hoc amplius ei legavit quam quod heredem eum instituit, repetitam videri condicionem emancipationis etiam in legato, quamvis in legato nullam, ut in hereditate, substitutionem fecisset.

118. [3]Divi Severus et Antoninus rescripse- (29.7) 6 runt nihil egisse matrem, quae, cum pure liberos suos heredes instituerit, condicionem emancipationis codicillis adiecit, quia neque condicionem heredi instituto codicillis adicere neque substituere directo potest. 1 Codicillos et plures quis facere potest et ipsius manu 2 neque scribi neque signari necesse est. Licet in confirmatione codicillorum pater familias adiecerit, ut non alias valere velit quam sua manu signatos et subscriptos, tamen valent facti ab eo codicilli, licet neque ab eo signati neque manu eius scripti fuerint: nam ea 3 quae postea geruntur prioribus derogant. Codicillos is demum facere potest, qui et testamentum facere 4 potest. Si post testamentum factum mortuo codicillis quis legaverit licet testamento confirmatis, pro non scripto legatum fit.

119. Servo alieno ita legari potest 'quoad (30) 113 serviat' vel 'si servus' forte 'Titii erit', ut et Marcellus 1 ait.[4] Si quis post tempus libertatem servo suo dederit et interea rogaverit heredem, donec ad libertatem perveniat, cibaria ei dare, testatoris voluntati obtemperandum esse divi Severus et Antoninus rescripserunt. 2 Si quis a Primo herede centum legaverit alicui et eidem a Secundo ducenta posteaque generaliter re-3 petierit legata, trecenta videtur repetisse. Sed si pater impuberi filio substituerit et a substituto legata repetierit: si pupillus heres exstiterit et intra pubertatem decesserit, repetitio non valet, quia voluntas de-4 functi haec est, ut semel debeantur. Si ab impubere legatum fuerit sub condicione 'si ad pubertatem pervenerit' et a substituto repetitum fuerit, legatum debetur et a substituto nec videtur repetita condicio, 5 quae inutile legatum facit. Ineptas voluntates defunctorum circa sepulturam (veluti vestes aut si qua alia supervacua ut in funus impendantur) non valere Papinianus libro tertio responsorum scribit.

120. Is, qui natus est ex mancipiis (50.16) 210 urbanis et missus est in villam nutriendus, in urbanis servis constituetur.

121. Legatis servis exceptis negotiatoribus (32) 65 Labeo scripsit eos legato exceptos videri, qui praepositi essent negotii exercendi causa, veluti qui ad emendum locandum conducendum praepositi essent: cubicularios autem vel obsonatores vel eos, qui piscatoribus praepositi sunt, non videri negotiationis appellatione contineri: et puto veram esse Labeonis sen-1 tentiam. Si ex officio quis ad artificium transierit, quidam recte putant legatum exstingui, quia officium artificio mutatur: non idem e contrario cum lecticarius 2 cocus postea factus est.[1] Si unus servus plura artificia sciat et alii coci legati fuerunt, alii textores, alii lecticarii, ei cedere servum dicendum est, cui legati 3 sunt in quo artificio plerumque versabatur. Ornatricibus legatis Celsus scripsit eas, quae duos tantum menses apud magistrum fuerunt, legato non cedere, alii et has cedere, ne necesse sit nullam cedere, cum omnes adhuc discere possint et omne artificium incrementum recipit: quod magis optinere debet, quia 4 humanae naturae congruum est. Pecoribus legatis Cassius scripsit quadrupedes contineri, quae gregatim pascuntur. et sues autem pecorum appellatione continentur, quia et hi gregatim pascuntur: sic denique et Homerus in Odyssia ait, =I. (4.3) 1

δήεις τόν γε σύεσσι παρήμενον· αἳ δὲ νέμονται
πὰρ Κόρακος πέτρῃ ἐπί τε κρήνῃ Ἀρεθούσῃ.

5 Iumentis legatis boves non continentur nec contra. 6 7 Equis autem legatis et equae continentur. Ovibus legatis agni non continentur: quamdiu autem agnorum loco sunt, ex usu cuiusque loci sumendum est: nam in quibusdam locis ovium numero esse videntur, cum ad tonsuram venerint.

122. Qui saltum aestivum legavit et hoc (32) 67 amplius etiam eas res legaverit, quae ibi esse solent, non videtur de illis pecoribus sensisse, quae hieme in hibernis aut aestate in aestivis esse solent, sed de illis sensit, quae perpetuo ibi sunt.

123. Item pictoris instrumento legato (33.7) 17 cerae colores similiaque horum legato cedunt, item 1 peniculi et cauteria et conchae. Instrumento piscatorio contineri Aristo ait naucellas, quae piscium capiendorum causa comparatae sunt: sed et piscatores con-2 tineri verius est. Instrumento balneatorio legato dictum est balneatorem sic instrumento contineri balneario, quomodo instrumento fundi saltuarium et topiarios, et instrumento cauponio institorem, cum balneae sine balneatoribus usum suum praebere non possint.

124. [2][*Filius familias, cui pater peculium* (33.8) 20 *legavit, servum peculii vivo patre manumisit: servus communis omnium heredum est exemptus peculio propter filii*

---

1) Maecianus *scr.? cf. Maecian. fr.* 45. 2) (35.1) 77 *pr.* 3) *Ad pr.* § 1 *cf. I.* (2.25) 2, 3. 4) *cf. Julian. fr.* 467.

1) cum . . . factus est *gloss.* 2) *iunge fr.* 124—126.

destinationem, quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre inveniatur]: nihilque interest, ante legatus, deinde inutiliter manumissus sit an contra.

125. Si servus liber esse iussus fuerit et [(38. 4) 6] filio legatus, deinde vivus testator eum manumiserit, ad filium libertus quasi adsignatus pertinet. hoc ita est, sive expressum est vel certe intellexit non quasi servum eum legasse, sed quasi libertum adsignasse.[1]

126. Si servus legatus et per fideicom- [(40. 5) 50] missum manumissus sit, Cervidius Scaevola consultus putabat novissimam scripturam valere, sive libertas sit sive legatum, quia, cum libertatem datam postea placeat adimi, et per legatum constat posse adimi: sed si in obscuro sit, qua mente post libertatem legavit eundem servum, in obscuro libertatem praevalere. quae sententia mihi quoque verior esse videtur.

127. Divi Severus et Antoninus re- [(35. 2) 89] scripserunt pecuniam relictam ad alimenta puerorum Falcidiae subiectam esse et ut idoneis nominibus collocetur pecunia, ad curam suam revocaturum praesidem 1 provinciae. Divi Severus et Antoninus generaliter rescripserunt Bononio Maximo usuras praestaturum eum, qui frustrationis causa beneficium legis Falcidiae imploravit.

128. Licet, ut non petatur cautio, con- [(36. 3) 12] dicio testamento scripta fuerit, non videtur condicio: et ideo licet desideraverit quis caveri sibi, non videtur condicione defectus, quia postquam remitti talem cautionem iure publico placuit, nec onus cautionis sequitur nec quidem condicio intellegitur.

LIBER VIII.

[*De fideicommissis*].

129. [. . . *rescriptum est, ut illic fideicom-* [(5. 1) 51] *missum petatur, ubi domicilium heres habet. quotiens autem coepit quis fideicommissum solvere, non potest hac praescriptione uti,*] quamvis ad eum hereditas fuerit devoluta qui domicilium in provincia habet. sed et divi Severus et Antoninus rescripserunt, si consenserit fideicommissarius alio loco dare, necesse habere secundum consensum dare ubi consenserit.

130. Si quis, cum a fideicommissario [(12. 6) 39] sibi cavere poterat, non caverit, quasi indebitum plus debito eum solutum repetere posse divi Severus et Antoninus rescripserunt.

131. Si ita scriptum fuerit 'Titius heres [(28. 7) 19] esto: si Titius heres erit, Maevius heres esto': si Titius suspectam adierit hereditatem, potest Maevius suo arbitrio adire et quartam retinere.

132. Filius familias miles vel veteranus [(30) 114] licet sine testamento decedat, potest fideicommittere a 1 patre, quia etiam testamentum facere potest. Si libertus ab intestato decesserit, a patrono potest usque ad partem debitam[2] fideicommissum relinquere, quia, si testamentum faceret, licebat ei partem debitam[2] 2 solam relinquere. Qui intestato decedit et scit bona sua ad fiscum perventura vacantia, fidei fisci com- 3 mittere potest. Apud Marcellum libro duodecimo[3] digestorum talis quaestio agitatur. quidam ab eo cui fundum legaverat fideicommiserat, ut eum fundum post mortem suam restitueret Sempronio: eiusdem legatarii fidei commiserat, ut Titio daret centum: quaeritur quid iuris sit. et ait Marcellus, si Titio testator centum ex fructibus, quos vivus legatarius perceperit, reliquerit et legatarius post tantum temporis decessisset, ut ex fructibus centum fierent, Titium centum accepturum: si post acceptum legatum confestim decessisset legatarius, Titii fideicommissum extingui, quia placet non plus posse rogari quem restituere quam quantum ei 4 relictum est. Sed si Titii fideicommissum non est in tempus mortis legatarii collatum, ait Marcellus confestim fideicommissum Titio dandum, sed cautione exacta quanto amplius ceperit reddi: quam cautionem ita committi, si prius legatarius decesserit, quam ex fructibus centum perciperet. sed vix est, ut legatarium ex reditibus voluit ante dare, quam fructus legatarius percepisset: certe erit legatarius audiendus, si velit totum fundum praestare, si de restituendo cavetur: absurdum enim est de suo eum praestare centum, maxime si fundus centum vel non multo pluris est: quo iure 5 utimur. Si quid alicui licite fuerit relictum vel ius aliud, quod ipse quidem propter corporis sui vitium vel propter qualitatem relicti vel aliam quamcumque probabilem causam habere non potuit, alius tamen hoc habere potuit: quanti solet comparari, tantam aestima- 6 tionem accipiet. Ut quis heredem instituat aliquem, rogari non potest: plane senatus censuit perinde haben- 7 dum, atque si rogasset hereditatem restitui. Quid ergo, si heres post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suae partem quartam restituere? verius esse existimo, quod et Scaevola notat et Papirius Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset: et eatenus restituenda est, quatenus hereditas testatoris patitur, secundum 8 volgarem formam iuris. Sed si liberos suos emancipare rogatus fuerit, non cogitur hoc facere: potestas 9 enim patria inaestimabilis est. Aedes destruendae neque legari neque per fideicommissum relinqui pos- 10 sunt: et ita senatus censuit. Si fideicommissum relictum fuerit servo alieno sine libertate et ad libertatem pervenerit, dicendum est posse eum admitti ad 11 capiendum. Divi Severus et Antoninus rescripserunt eum, qui rogatus est sub condicione fratris sui filiis restituere, ante diem fideicommissi cedentem ne quidem ex voluntate eorum posse restituere his in potestate patris agentibus, cum possit die fideicommissi cedente sui iuris constitutis ipsis debere restitui vel, si aliquis 12 ex his ante decesserit, non omnibus. Idem principes rescripserunt filiis ante diem fideicommissi venientem restitui hereditatem maternam necesse non esse, sed praestare heredem posse volgarem cautionem aut, si praestare eam non poterit, mitti liberos in possessionem fideicommissi servandi causa, ut pro pignore, non ut pro dominis possideant vel alienandi ius, sed ut pignus habeant, ut filius per patrem fructus consequa- 13 tur et servus per dominum. Cum erit rogatus, si sine liberis decesserit, per fideicommissum restituere, condicio defecisse videbitur, si patri supervixerint 14 liberi, nec quaeritur, an heredes exstiterint. Divi Severus et Antoninus rescripserunt eos, qui testamento vetant quid alienari nec causam exprimunt, propter quam id fieri velint, nisi invenitur persona, cuius respectu hoc a testatore dispositum est, nullius esse momenti scripturam, quasi nudum praeceptum reliquerint,

1) hoc ita est . . . adsignasse *Trib.? cf. fr.* 104 *i. f.* 2) dimidiam *Marcian.* 3) vicesimo secundo *scr., v. Marcell. fr.* 238.

quia talem legem testamento non possunt dicere: quod si liberis aut posteris aut libertis aut heredibus aut aliis quibusdam personis consulentes eiusmodi voluntatem significarent, eam servandam esse, sed haec neque creditoribus neque fisco fraudi esse: nam si heredis propter testatoris creditores bona venierunt, fortunam communem fideicommissarii quoque sequuntur. 15 Cum pater filio herede instituto, ex quo tres habuerat nepotes, fideicommisit, ne fundum alienaret et ut in familia relinqueret, et filius decedens duos heredes instituit, tertium exheredavit, eum fundum extraneo legavit, divi Severus et Antoninus rescripserunt verum esse non paruisse voluntati defuncti filium. 16 Sed et si, cum duos exheredavit, unum heredem instituit, fundum extraneo legavit, ut putat Marcellus posse exheredatos petere fideicommissum. quod evenit et si vivus filios emancipasset et postea fundum alienasset. 17 Sed si omnes filii heredes instituti sint ex disparibus partibus, non possunt petere fideicommissum ex minore parte scripti, ut viriles, non hereditarias partes in eo habeant: verum est enim in familia reliquisse, licet uni reliquisset. 18 Item si unum heredem instituisset nec quicquam legasset, exheredati nihil interim, quamdiu in familia res est, petere possunt. 19 Interdum etiam cum lucro heredis moritur servus legatus vel per fideicommissum relictus, veluti si alienus vel licet proprius, pluribus tamen separatim ita relictus, ut unusquisque in solidum capiat, scilicet si sine culpa heredis mortuus sit.

133. [(33. 1) 24] Cum erat certa pecunia, id est centum,[1] rei publicae Sardianorum relicta per quadriennium certaminis Chrysanthiani, divi Severus et Antoninus rescripserunt videri perpetuam pensitationem reliquisse testatorem per quadriennium, non in primum quadriennium.[2]

134. [(34. 1) 2] Si quis libertis alimenta reliquerit, et si legati fuerint servi et rogati legatarii manumittere, ad fideicommissum admittuntur, ut et divi quoque Severus et Antoninus rescripserunt. 1 Et licet ad fiscum bona fuerint devoluta, ex quibus alimenta debeantur, praestanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent.

135. [(36. 1) 31] Si legatus suspectam hereditatem dicat, et legationis tempore compellendus est accipere iudicium, quia hic non multum officio occupatur: et licet deliberare se dicat an adeat, cogendus est adire, sed non ut statim restituat, sed ut reversus domum, si putaverit sibi expedire, commodo Falcidiae vel testamenti utatur vel, si non putaverit, restituat totam hereditatem, ne onera patiatur. 1 Si quis 'bona sua' vel 'omnia sua' rogaverit restituere, fideicommissariam restitutionem esse intellegendum est: nam meorum et tuorum appellatione etiam actiones contineri dicendum est. 2 Si filio familias vel *servo restituatur ignorante patre familias vel* domino et postea pater vel dominus ratum habuerit, transeunt ex Trebelliano senatus consulto actiones. 3 Multum interest, utrum quarta pars iure hereditario retineatur an vero in re vel pecunia: nam superiore casu actiones dividuntur inter heredem et fideicommissarium, posteriore vero apud fideicommissarium sunt actiones. 4 Et heres institutus rogatusque hereditatem restituere praecepta aliqua summa vel re, etiamsi in praeceptione minus quam quarta pars esset, non amplius principem pati vindicaturum. 5 Sed et si sine ulla praeceptione rogatus fuerit hereditatem restituere, plerumque quarta donata est a principibus: et ita divus Traianus et Hadrianus et Antoninus rescripserunt.

136. [(36. 1) 34] Scribit Celsus libro vicensimo digestorum, si qui quadringenta in bonis habebat petit ab herede suo, ut, si sine liberis moreretur, quanta pecunia ex hereditate sua ad eum pervenisset, Maevio restitueretur: si ex fructibus medio tempore quadringenta perceperit et sine liberis decesserit, heredem eius Maevio quadringenta debiturum. et cum diu multumque tractavit, an, cum augmentum heres sensit, et periculum sustineat an per contrarium, novissime ait iniquum esse ad fideicommissarium damnum pertinere, ad quem augmentum non pertinet: et an ad supplendum, inquit, quodcumque ex quadringentis defuerit, etiam augmentum ad eum pertinebit, hoc est ut usque ad summam quadringentorum damni et fructus computentur: quod verius esse arbitror.

LIBER IX.

[*De fideicommissis: ad SC Pegasianum*].

137. [(26. 5) 9] Impuberi ad hereditatem adeundam ut tutor detur, ex causa permissum est.

138. [(36. 1) 32] Si cui pure libertas et per fideicommissum sub condicione hereditas relicta est, cogitur heres adire hereditatem, si suspectam dicat, et restituere: et deficiente condicione libertas ei eripi non potest. 1 Si autem ei, qui in diem libertatem accepit, hereditas per fideicommissum relicta fuerit, suspectam eam interim non posse adiri divus Pius Cassio Hadriano rescripsit, cum non potest nondum libero hereditas restitui: nec rursus contra voluntatem defuncti libertatem esse praestandam. 2 Si sub condicione heres institutus rogatusque hereditatem restituere non vult condicioni parere et adire hereditatem, si facti est condicio, debet parere et adire et restituere vel, si in dando sit, offerente fideicommissario. recusante autem herede factum adimplere licentia dabitur fideicommissario secundum imitationem dationis factum implere, et tunc necessitas imponitur heredi adire hereditatem.[1] ceterae condiciones, quae non sunt in potestate heredis, ad officium praetoris non pertinent.

[*De fideicommissaria libertate*].

139. [(38. 2) 29] Qui ex causa fideicommissi manumittitur, est quidem libertus manumissoris et tam contra tabulas quam ab intestato ad bona eius venire potest quasi patronus: sed operas ei imponere non potest nec impositas ab eo petere. 1 Sed si defunctus filio suo legavit servum et rogavit, ut eum manumittat, ea mente, ut plenum ius patroni habeat, defendendum est posse eum operas iure imponere.

140. [(40. 5) 51] Non tantum ipse, qui rogatus est manumittere, ad libertatem perducere potest, sed et successores eius, sive emptione sive quo alio modo successerint. sed et si nemo successor extiterit, ad fiscum ita transit, ut libertas ab eo praestetur. 1 Is autem qui rogatus est manumittere etiam eo tempore

---

1) id est centum *gloss.?* 2) *cf. fr.* 106.

1) si facti est . . . . imponitur heredi adire hereditatem *Trib.* (*Gradenwitz p.* 50. 99), *cf. C.* (8. 37) 13, 15. *Quid Marcianus h. l. scripserit, colligi licet ex extremis fragmenti verbis ict.* (36. 1) 65 § 7.

2 quo alienare prohibetur potest manumittere. Si alienum servum quis rogatus fuerit manumittere, cum ei pecunia certa legata esset, ut emat eum et manumittat, et dominus nolit eum vendere, legatum retinet ex 3 voluntate defuncti. Cui per fideicommissum libertas debetur, liberi quodammodo loco est, et statuliberi locum optinet vel eo magis, quod nec in alium transferendus est, ut aut libertas eius impediatur aut iura 4 patronorum graviora experiatur. Senatus consulto Dasumiano cautum est, ut, si ex iusta causa absit qui fideicommissam libertatem debet et hoc pronuntiatum fuerit, perinde libertas competat, atque si, ut oportet, 5 ex causa fideicommissi manumissus esset. Abesse 6 autem is intellegitur, qui a tribunali abest. Et quia de heredibus tantum cautum erat, adiectum est eodem senatus consulto, ut quicumque fideicommissam libertatem ex quacumque causa pronuntiatum fuerit eum eosve abesse, perinde habeatur, atque si, ut oportet, 7 ex causa fideicommissi manumissus esset. Sed Articuleiano senatus consulto cavetur, ut in provinciis praesides provinciae cognoscant, licet heres non sit eius 8 provinciae. Sed si non hereditarium servum quis rogatus fuerit manumittere, sed proprium, ex senatus consulto Iunciano post pronuntiationem pervenit ad 9 libertatem. Sive iusta ex causa abest sive latitet sive praesens non vult manumittere, pro absente eum 10 haberi divus Pius rescripsit. Emptor quoque ut manumittat, eodem senatus consulto expressum est. 11 Et praesens coheres perinde manumittat, atque si traditum[1] a coherede accepisset. quod et in impuberis persona coheredis, qui non erat rogatus manumittere, 12 eundem principem rescripsisse relatum est. Sed si matrimonii causa quis manumittere rogatus est, non est cogendus eam uxorem ducere, sed sufficit fideicommissa libertas.

[*De mortis causa donationibus*].

141. [2]Mortis causa donatio est, cum quis (39.6) 1 habere se vult quam eum cui donat magisque eum cui 1 donat quam heredem suum. Sic et apud Homerum Telemachus donat Piraeo.

142. Tam is qui testamentum facit quam (39. 6) 25 1 qui non facit mortis causa donare potest. Filius familias, qui non potest facere testamentum nec voluntate patris, tamen mortis causa donare patre permittente potest.

LIBER X.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 1.]

143. [3]Invitam libertam uxorem ducere (23. 2) 28 patronus non potest.

144. [3]Liberta, quae voluntate patroni (24. 3) 35 discessit, de dote cum eo agere potest quam ei dedit.

145. Qui pupillam suam duxit uxorem (48.5) 7 contra senatus consultum, nec matrimonium est[4] hoc et potest adulterii accusari, qui tutor vel curator fuit et intra vicensimum sextum annum duxit uxorem non a patre desponsam vel destinatam vel testamento denominatam.

1) mancipatum *vel* mancipio eum *Marcian.*
2) *cf. I.* (2. 7) 1 *extr.*
3) *cf.* (24. 2) 11, (23. 2) 45.
4) *Pertinet igitur ad eum caelibatus poena. Cf. etiam fr.* 147 § 1.

LIBER XI.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 2.]

146. [1]Si in metallum damnato quid extra (34. 8) 3 causam alimentorum relictum fuerit, pro non scripto est nec ad fiscum pertinet: nam poenae servus est, non 1 Caesaris: et ita divus Pius rescripsit. Sed et si post testamentum factum heres institutus vel legatarius in 2 metallum datus sit, ad fiscum non pertinet. Item si servo alieno quid legatum fuerit et postea a testatore redemptus sit, legatum exstinguitur: nam quae in eam causam pervenerunt, a qua incipere non poterant, pro non scriptis habentur.

147. [2]Aufertur hereditas ex asse et ad (34. 9) 2 fiscum pertinet, si emancipatus filius contra tabulas bonorum possessionem patris ut praeteritus petierit et 1 ex substitutione impuberis adierit hereditatem. Item si quis contra mandata duxerit uxorem ex ea provincia, in qua officium aliquid gerit, quod ei ex testamento uxoris adquisitum est divi Severus et Antoninus rescripserunt retinere eum non posse, tamquam si tutor pupillam contra decretum amplissimi ordinis in domum suam duxisset. utroque ergo casu etsi ex asse heres institutus adierit hereditatem, fisco locus fit: nam 2 quasi indigno ei aufertur hereditas. Per contrarium autem ducta tam ab eo, qui officium in provincia gerebat, quam a tutore illicite magis est, ut dicatur capere illam ex testamento nec quasi indignam esse repellen-3 dam. Idem erit, si quis vivi ignorantis bona vel partem bonorum alicuius cognati donaverit: nam quasi indigno aufertur.

LIBER XII.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 3.]

148. In concubinatu potest esse et aliena (25. 7) 3 liberta et ingenua et maxime ea quae obscuro loco nata est vel quaestum corpore fecit. alioquin si honestae vitae et ingenuam mulierem in concubinatum habere maluerit, sine testatione hoc manifestum faciente non conceditur, sed necesse est ei vel uxorem eam habere 1 vel hoc recusantem stuprum cum ea committere: Nec adulterium per concubinatum ab ipso committitur. nam quia concubinatus per leges nomen assumpsit, extra legis poenam est, ut et Marcellus libro septimo digestorum scripsit.

149. [3]Sciendum est debitorem rei publicae (50. 7) 5 legatione fungi non posse: et ita divus Pius Claudio 1 Saturnino et Faustino rescripsit. Sed et eos, quibus ius postulandi non est, legatione fungi non posse et ideo harena missum non iure legatum esse missum 2 divi Severus et Antoninus rescripserunt. Debitores 3 autem fisci non prohibentur legatione fungi. Si accusatio alicuius publice instituta sit, non est compellendus accusator ad eum legationem suscipere, qui se amicum vel domesticum dicit eius, qui accusatur: et 4 ita divi fratres Aemilio Rufo rescripserunt. Legati 5 vicarios dare non alios possunt nisi filios suos. Ordine unusquisque munere legationis fungi cogitur: et non alias compellendus est munere legationis fungi, quam si priores, qui in curiam lecti sunt, functi sint. sed si legatio de primoribus viris desideret personas et qui

1) *cf. C.* (6. 51) *un.* § 2 a. 3. 2) *cf. Ulp.* 17, 1: aut si ex parte heres scriptus *rel.* 3) *cf. Ulp.* 6 *ad l. Iul. et P.* (4. 6) 36, 38; *Ulp.* 16, 1 *extr.?*

ordine vocantur inferiores sint, non esse observandum ordinem divus Hadrianus ad Clazomenios rescripsit. 6 Praecipitur autem edicto divi Vespasiani omnibus civitatibus, ne plures quam ternos legatos mittant.

LIBER XIII.

[*Ad legem Falcidiam*].

150. In quartam hereditatis, quam per (35. 2) 91 legem Falcidiam heres habere debet, imputantur res, quas iure hereditario capit, non quas iure legati vel fideicommissi vel implendae condicionis causa accipit: nam haec in quartam non imputantur. sed in fideicommissaria hereditate restituenda sive legatum vel fideicommissum datum sit heredi sive praecipere vel deducere vel retinere iussus est, in quartam id ei imputatur[1]: pro ea vero parte, quam accepit a coherede extra quartam id est, quod a coherede accipitur. sed et si accepta pecunia hereditatem restituere rogatus sit, id quod accipit in quartam ei imputatur, ut divus Pius constituit.[2] si quid vero implendae condicionis causa heres accipiat a legatariis, in Falcidiae computationem non prodesse: et ideo si centum praedium legaverit defunctus, si quinquaginta heredi legatarius dederit, centum legatis computationem fieri et quinquaginta extra hereditatem haberi, ne in quartam ei imputentur.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].

151. Iusta causa manumissionis est, si peri- (40. 2) 9 culo vitae infamiaeve dominum servus liberaverit. 1 Sciendum est, qualiscumque causa probata sit et recepta, libertatem tribuere oportere: nam divus Pius rescripsit causas probatas revocari non oportere, dum ne alienum servum possit quis manumittere: nam causae probationi contradicendum, non etiam causa iam probata retractanda est.

152. In fraudem civitatium manumissi (40. 9) 11 1 ad libertatem non veniunt, ut senatus censuit. Sed nec in fraudem fisci datas libertates procedere principalibus constitutionibus cavetur. sed divi fratres rescripserunt, non utique, si debitor fisci manumiserit, libertates impediuntur, sed ita, si, cum non erat solvendo, in fraudem manumisit.

153. [3]Relegati sive in insulam deportati (48. 19) 4 debent locis interdictis abstinere. et hoc iure utimur, ut relegatus interdictis locis non excedat: alioquin in tempus quidem relegato perpetuum exilium, in perpetuum relegato insulae relegationis, in insulam relegato deportationis, in insulam deportato poena capitis adrogatur. et haec ita, sive quis non excesserit in exilium intra tempus intra quod debuit, sive etiam alias exilio non obtemperaverit: nam contumacia eius cumulat poenam. et nemo potest commeatum remeatumve dare exuli, nisi imperator, ex aliqua causa.

154. [4]Qui poenae servi efficiuntur, indubi- (40. 1) 8 tate manumittere non possunt, quia et ipsi servi sunt. 1 Sed nec rei capitalium criminum manumittere servos 2 suos possunt, ut et senatus censuit. Divus quoque Pius Calpurnio rescripsit libertates ab eo, qui iam lege Cornelia damnatus esset vel, cum futurum prospiceret 3 ut damnaretur, servis datas non competere. Sed ne quidem illos ad iustam libertatem pervenire divus Hadrianus rescripsit, qui ideo manumissi sunt, ut crimini subtraherentur.

155. Manumittere deportatum non posse (48. 22) 2 divus Pius rescripsit.

156. [1]Divus Claudius libertum, qui pro- (37. 14) 5 batus fuit patrono delatores summisisse, qui de statu eius facerent ei quaestionem, servum patroni esse iussit 1 eum libertum. Imperatoris nostri rescripto cavetur, ut, si patronus libertum suum non aluerit, ius patroni perdat.

*

157. Si quid relictum sit civitatibus, (30) 117 omne valet, sive in distributionem relinquatur sive in opus sive in alimenta vel in eruditionem puerorum sive quid aliud.

158. [2]Omnes exceptiones, quae reo com- (44. 1) 19 petunt, fideiussori quoque etiam invito reo competunt.

LIBER XIV.

[*Ad legem Licinniam*].

159. Si quis iudicii communi dividundo (4. 7) 12 evitandi causa rem alienaverit, ex lege Licinnia ei interdicitur, ne communi dividundo iudicio experiatur: verbi gratia ut potentior emptor per licitationem vilius eam accipiat et per hoc iterum ipse recipiat. sed ipse quidem qui partem alienaverit communi dividundo iudicio si agere velit, non audietur: is vero qui emit si experiri velit, ex illa parte edicti vetatur, qua cavetur, ne qua alienatio iudicii mutandi causa fiat.

[*Ad leges senatusque consulta adversus feneratores facta*].

160. Nihil interest, quis filio familias (14. 6) 15 crediderit, utrum privatus an civitas: nam in civitate quoque senatus consultum locum habere divi Severus et Antoninus rescripserunt.

161. Placuit, sive supra statutum mo- (22. 1) 29 dum quis usuras stipulatus fuerit sive usurarum usuras, quod illicite adiectum est pro non adiecto haberi et licitas peti posse.

[*Ad legem Corneliam de iniuriis?*]

162. Constitutionibus principalibus cave- (47. 10) 37 tur ea, quae infamandi alterius causa in monumenta 1 publica posita sunt, tolli de medio. Etiam ex lege Cornelia iniuriarum actio civiliter moveri potest condemnatione aestimatione iudicis facienda.

[*Ad legem Iuliam maiestatis*].

163. Lex duodecim tabularum iubet eum, (48. 4) 3 qui hostem concitaverit quive civem hosti tradiderit, capite puniri. lex autem Iulia maiestatis praecipit eum, qui maiestatem publicam laeserit, teneri: qualis est ille, qui in bellis cesserit aut arcem tenuerit aut castra concesserit. eadem lege tenetur et qui iniussu principis bellum gesserit dilectumve habuerit exercitum comparaverit: quive, cum ei in provincia successum esset, exercitum successori non tradidit: quive

---

1) *Exciderunt quaedam.* 2) sed et quod implendae condicionis causa fideicommissum heredi datur, in eadem causa esse admittendum sciendum est *ins. F*2: *quae certe Marciani non sunt.* 3) *cf. Gai.* 1, 27. 4) *Legi Aeliae Sentiae subiungitur tractatus de iis, qui manumittere non possunt.*

1) *ad pr. cf. Ulp.* 4 *ad l. Ael. Sent.* (40. 9) 30. 2) *ad leges de adpromissoribus latas?*

imperium exercitumve populi Romani deseruerit: quive privatus pro potestate magistratuve quid sciens dolo malo gesserit: quive quid eorum, quae supra scripta sunt, facere curaverit.

[*Ad legem Iuliam de vi privata*].[1]

164. Lege Iulia de vi publica[2] tenetur, qui (48.6) 1 arma tela domi suae agrove inve villa praeter usum venationis vel itineris vel navigationis coegerit.

165. In eadem causa sunt, qui turbae (48.6) 3 seditionisve faciendae consilium inierint servosve aut 1 liberos homines in armis habuerint. Eadem lege 2 tenetur, qui pubes cum telo in publico fuerit. In eadem causa sunt, qui pessimo exemplo convocatu seditione villas expugnaverint et cum telis et armis 3 bona rapuerint. Item tenetur, qui ex incendio 4 rapuerit aliquid praeter materiam. Praeterea punitur huius legis poena, qui puerum vel feminam vel quem- 5 quam per vim stupraverit. Sed et qui in incendio cum gladio aut telo rapiendi causa fuit vel prohibendi dominum res suas servare, eadem poena tenetur. 6 Eadem lege tenetur, qui hominibus armatis possessorem domo agrove suo aut navi sua deiecerit expugnaverit:
qui coetu conversu turba seditione incendium (48.6) 5 pr. fecerit: quique hominem dolo malo incluserit obsederit: quive fecerit, quo minus sepeliatur, quo magis funus diripiatur distrahatur: quive per vim sibi aliquem obligaverit, nam eam obligationem lex rescindit.

166. Si de vi et possessione vel dominio (48.6) 5 § 1 quaeratur, ante cognoscendum de vi quam de proprietate rei divus Pius τῷ κοινῷ τῶν Θεσσαλῶν Graece rescripsit: sed et decrevit, ut prius de vi quaeratur quam de iure dominii sive possessionis.

Defuncto eo, qui reus fuit criminis, et poena (48.1) 6 extincta in quacumque causa criminis extincti debet is cognoscere, cuius de pecuniaria re cognitio est.

167. Qui vacantem mulierem rapuit vel (48.6) 5 § 2 nuptam, ultimo supplicio punitur et, si pater iniuriam suam precibus exoratus remiserit, tamen extraneus sine quinquennii praescriptione reum postulare poterit, cum raptus crimen legis Iuliae de adulteris potestatem excedit.

168. De vi privata damnati pars tertia (48.7) 1 bonorum ex lege Iulia publicatur et cautum est, ne senator sit, ne decurio, aut ullum honorem capiat, neve in eum ordinem sedeat, neve iudex sit: et videlicet omni honore quasi infamis ex senatus consulto 1 carebit. Eadem poena adficiuntur, qui ad poenam legis Iuliae de vi privata rediguntur, et si quis ex 2 naufragio dolo malo quid rapuerit. Sed et ex constitutionibus principum extra ordinem, qui de naufragiis aliquid diripuerint, puniuntur: nam et divus Pius rescripsit nullam vim nautis fieri debere et, si quis fecerit, ut severissime puniatur.

[*Ad legem Corneliam de sicariis*].

169. Lege Cornelia de sicariis et veneficis (48.8) 1 tenetur, qui hominem occiderit: cuiusve dolo malo incendium factum erit: quive hominis occidendi furtive faciendi causa cum telo ambulaverit: quive, cum magistratus esset publicove iudicio praeesset, operam dedisset, quo quis falsum iudicium profiteretur, ut quis 1 innocens conveniretur condemnaretur. Praeterea tenetur, qui hominis necandi causa venenum confecerit dederit: quive falsum testimonium dolo malo dixerit, quo quis publico iudicio rei capitalis damnaretur: quive magistratus iudexve quaestionis ob capitalem causam pecuniam acceperit ut publica lege reus fieret. 2 Et qui hominem occiderit, punitur non habita dif- 3 ferentia, cuius condicionis hominem interemit. Divus Hadrianus rescripsit[1] eum, qui hominem occidit, si non occidendi animo hoc admisit, absolvi posse, et qui hominem non occidit, sed vulneravit, ut occidat, pro homicida damnandum: et ex re constituendum hoc: nam si gladium strinxerit et in eo[2] percusserit, indubitate occidendi animo id eum admisisse: sed si clavi percussit aut cuccuma in rixa, quamvis ferro percusserit, tamen non occidendi animo. leniendam poenam eius, qui in rixa casu magis quam voluntate 4 homicidium admisit. Item divus Hadrianus rescripsit eum, qui stuprum sibi vel suis per vim inferentem 5 occidit, dimittendum. Sed et in eum, qui uxorem deprehensam in adulterio occidit, divus Pius leviorem poenam irrogandam esse scripsit,[3] et humiliore loco positum in exilium perpetuum dari iussit, in aliqua dignitate positum ad tempus relegari.

170. [4]Si fortuito incendium factum sit, (47.9) 11 venia indiget, nisi tam lata culpa fuit, ut luxuria aut dolo sit proxima.

171. Eiusdem legis Corneliae de sicariis (48.8) 3 et veneficis capite quinto, qui venenum necandi hominis causa fecerit vel vendiderit vel habuerit, plectitur. 1 Eiusdem legis poena adficitur, qui in publicum mala medicamenta vendiderit vel hominis necandi causa 2 habuerit. Adiectio autem ista 'veneni mali' ostendit esse quaedam et non mala venena. ergo nomen medium est et tam id, quod ad sanandum, quam id, quod ad occidendum paratum est, continet, sed et id quod amatorium appellatur: sed hoc solum notatur in ea lege, quod hominis necandi causa habet. sed ex senatus consulto relegari iussa est ea, quae non quidem malo animo, sed malo exemplo medicamentum ad conceptionem dedit, ex quo ea quae acceperat de- 3 cesserit. Alio senatus consulto effectum est, ut pigmentarii, si cui temere cicutam salamandram aconitum pituocampas aut bubrostim mandragoram et id, quod lustramenti causa dederit cantharidas, poena teneantur 4 huius legis. Item is, cuius familia sciente eo apiscendae reciperandae possessionis causa arma sumpserit: item qui auctor seditionis fuerit: et qui naufragium suppresserit: et qui falsa indicia confessus fuerit confitendave curaverit, quo quis innocens circumveniretur: et qui hominem libidinis vel promercii causa castraverit, ex senatus consulto poena legis Corneliae punitur. 5 Legis Corneliae de sicariis et veneficis poena insulae deportatio est et omnium bonorum ademptio. sed solent hodie capite puniri, nisi honestiore loco positi fuerint, ut poenam legis sustineant: humiliores enim solent[5] vel bestiis subici, altiores vero deportantur in 6 insulam. Transfugas licet, ubicumque inventi fuerint, quasi hostes interficere.

1) *ad fr.* 164. 165 *cf. Paul. sent.* 5, 26, 3.
2) privata *Marcian.*

1) *coll.* 1, 6. 2) aut telo *scr.*, *v. coll.* 3) (48. 5) 39 § 8.
4) *Fortasse ins. post fr.* 169 § 3. 5) vel in crucem tolli *ins.* (*del. Trib.*), *v. Paul. sent.* 5, 23, 1.

[Ad legem Pompeiam de parricidiis].

172. Lege Pompeia de parricidiis cavetur, (48.9) 1 ut, si quis patrem matrem, avum aviam, fratrem sororem patruelem matruelem, patruum avunculum amitam, consobrinum consobrinam, uxorem virum generum socrum, vitricum, privignum privignam, patronum patronam occiderit cuiusve dolo malo id factum erit, ut poena ea teneatur quae est legis Corneliae de sicariis. sed et mater, quae filium filiamve occiderit, eius legis poena adficitur, et avus, qui nepotem occiderit: et praeterea qui emit venenum ut patri daret, quamvis non potuerit dare.

173. Sed sciendum est lege Pompeia de (48.9) 3 consobrino comprehendi, sed non etiam eos pariter complecti, qui pari propioreve gradu sunt. sed et novercae et sponsae personae omissae sunt, sententia tamen legis continentur.

174. Divus Hadrianus fertur, cum in vena- (48.9) 5 tione filium suum quidam necaverat, qui novercam adulterabat, in insulam eum deportasse, quod latronis magis quam patris iure eum interfecit: nam patria potestas in pietate debet, non atrocitate consistere.

[Ad legem Corneliam de falsis].

175. Poena legis Corneliae irrogatur ei, (48. 10) 1 qui falsas testationes faciendas testimoniave falsa in- 1 spicienda dolo malo coiecerit.[1] Item ob instruendam advocationem testimoniave pecuniam acceperit pactusve fuerit societatem coierit[2] ad obligationem 2 innocentium, ex senatus consulto coercetur. Sed et si quis ob renuntiandum remittendumve testimonium dicendum vel non dicendum pecuniam acceperit, poena legis Corneliae adficitur. et qui iudicem corruperit 3 corrumpendumve curaverit. Sed et si iudex con- 4 stitutiones principum neglexerit, punitur. Qui in rationibus tabulis cerisve vel alia qua re sine consignatione falsum fecerint vel rem amoverint, perinde ex his causis, atque si erant falsarii, puniuntur. sic et divus Severus lege Cornelia de falsis damnavit praefectum Aegypti, quod instrumentis suis, cum praeerat 5 provinciae, falsum fecit. Is, qui aperuerit vivi testa- 6 mentum, legis Corneliae poena tenetur. Is, qui deposita instrumenta apud alium ab eo prodita esse 7 adversariis suis dicit, accusare eum falsi potest. Ad testamenta militum senatus consultum pertinet, quo lege Cornelia tenentur, qui sibi legatum fideicom- 8 missumve adscripserint. Inter filium et servum et extraneum testamentum scribentes hoc interest, quod in extraneo, si specialiter subscriptio facta est 'quod illi dictavi et recognovi', poena cessat et capi potest, in filio vel servo vel generalis subscriptio sufficit et ad 9 poenam evitandam et ad capiendum. Ex illa quoque causa falsi poenae quis subicitur (ut divi quoque Severus et Antoninus constituerunt), ut tutores et curatores et qui officio deposito non restituerunt tutelam vel curationem cum fisco contrahere non possint ac, si quis adversus hanc legem profectus aerario obrepserit, 10 ut perinde puniatur, ac si falsum commisisset. Sed ad illos hoc non pertinet (ut idem principes rescripserunt), qui antequam tutelam susciperent haec gesserunt: nec enim excusationes admisisse, sed fraudes 11 exclusisse. Idem principes rescripserunt ita demum eum, qui rationem tutelae vel curae nondum reddidit, cum fisco contrahere non debere, si vivat is, cuius tutela administrata est: nam si decesserit, licet nondum heredi eius rationem reddiderit, iure eum contra- 12 here. Sed si iure hereditario successerunt in fiscalem contractum tutor vel curator, licet ante rationem redditam: non puto poenam locum habere, licet adhuc 13 vivat is, cuius tutela vel cura administrata est. Poena falsi vel quasi falsi deportatio est et omnium bonorum publicatio: et si servus eorum quid admiserit, ultimo supplicio adfici iubetur.

176. [1]Licet mulier, quae partum sub- (37. 10) 2 iecisse dicitur, decesserit, tamen, si participes maleficii sint, in praesenti cognoscendum est. si autem nemo sit qui puniri possit, quia omnes participes facinoris forte decesserint, secundum Carbonianum edictum in tempus pubertatis differenda cognitio est.

[Ad legem Iuliam repetundarum].

177. Lex Iulia repetundarum pertinet (48. 11) 1 ad eas pecunias, quas quis in magistratu potestate curatione legatione vel quo alio officio munere ministeriove publico cepit, vel cum ex cohorte cuius eorum 1 est. Excipit lex, a quibus licet accipere: a sobrinis propioreve gradu cognatis suis, uxore.

[Ad legem Iuliam peculatus].

178. Lege Iulia peculatus tenetur, qui (48. 13) 4 pecuniam sacram religiosam abstulerit interceperit. 1 Sed et si donatum deo immortali abstulerit, pecula- 2 tus poena tenetur. Mandatis autem cavetur de sacrilegiis, ut praesides sacrilegos latrones plagiarios conquirant et ut, prout quisque deliquerit, in eum animadvertant. et sic constitutionibus cavetur, ut sacrilegi extra ordinem digna poena puniantur.

[Ad legem Iuliam de residuis].

179. Lege Iulia de residuis tenetur is, (48. 13) 5 apud quem ex locatione, emptione, alimentaria ratione, ex pecunia quam accepit aliave qua causa pecunia 1 publica resedit. Sed et qui publicam pecuniam in usu aliquo acceptam retinuerit nec erogaverit, hac lege 2 tenetur. Qua lege damnatus amplius tertia parte 3 quam debet punitur. [2]Non fit locus religiosus, ubi thensaurus invenitur: nam et si in monumento inventus fuerit, non quasi religiosus tollitur. quod enim sepelire quis prohibetur, id religiosum facere non potest: at pecunia sepeliri non potest, ut et mandatis principali- 4 bus cavetur. Sed et si de re civitatis aliquid subripiat, constitutionibus principum divorum Traiani et Hadriani cavetur peculatus crimen committi: et hoc iure utimur.

[Ad legem Corneliam de captivis?]

180. *[Divus Commodus rescripsit, obsi-* (49. 14) 32 *dum bona sicut captivorum omnimodo in fiscum esse cogenda.]* Sed si accepto usu togae Romanae ut cives Romani semper egerint, divi fratres procuratoribus hereditatium rescripserunt sine dubitatione ius eorum ab obsidis condicione separatum esse beneficio prin-

1) in vicem dicenda dolo malo curaverit (coeraverit) *scr. secundum coll.* 8, 7, 1.
2) *Exciderunt quaedam, v. coll.* 8, 7, 2.

1) *v.* (48. 10) 19 § 1, 30 § 1. 2) *ad* § 3 *cf.* (49. 14) 3 § 10.

cipali, ideoque idem ius eis servandum, quod habent, si a legitimis civibus Romanis heredes instituti fuissent.

181. Divi Severus et Antoninus rescrip- (49. 15) 25 serunt,[1] si uxor cum marito ab hostibus capta fuerit et ibidem ex marito enixa sit: si reversi fuerint, iustos esse et parentes et liberos et filium in potestate patris, quemadmodum iure postliminii reversus sit: quod si cum matre sola revertatur, quasi sine marito natus, spurius habebitur.

LIBER XV.

[*Ad legem Iuliam de cessione bonorum?*]

182. Bonis cedi non tantum in iure, sed (42. 3) 9 etiam extra ius potest. et sufficit et per nuntium vel per epistulam id declarari.

LIBER XVI.

? ?[2]

183. Capite trigesimo quinto legis Iuliae (23. 2) 19 qui liberos quos habent in potestate iniuria prohibuerint ducere uxores vel nubere, vel qui dotem dare non volunt, ex constitutione divorum Severi et Antonini per proconsules praesidesque provinciarum coguntur in matrimonium collocare et dotare. prohibere autem videtur et qui condicionem non quaerit.

DE IUDICIIS PUBLICIS LIBRI II.

LIBER I.

184. Illud observandum est, ne qui pro- (1. 18) 15 vinciam regit fines eius excedat nisi voti solvendi causa, dum tamen abnoctare ei non liceat.

185. Liberti adsidere possunt. infames (1. 22) 2 autem licet non prohibeantur legibus adsidere, attamen arbitror, ut aliquo quoque decreto principali refertur constitutum, non posse officio adsessoris fungi.

186. Sciendum est, si in capitali causa (48. 1) 9 suum servum reum crimine factum quis non defenderit, non eum pro derelicto haberi, et ideo, si absolutus fuerit, non liberum fieri, sed manere domini.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

187. Quod ex his causis[3] debetur, per (48. 5) 29 condictionem, quae ex lege descendit, petitur.

188. Si quis adulterium a servo suo (48. 5) 34 commissum dicat in eam, quam uxorem habuit, divus Pius rescripsit accusare potius mulierem eum debere, quam in praeiudicium eius servum suum torquere. 1 Si quis adulterum non dimiserit, sed retinuerit, forsan filium in noverca vel etiam libertum vel servum in uxore, ex sententia legis tenetur, quamvis verbis non continetur.[4] quae autem retinetur, punitur. sed si dimissam reduxerit, verbis non tenetur: sed tamen 2 dicendum est, ut teneatur, ne fraus fiat. Si uxor ex adulterio viri praemium acceperit, lege Iulia quasi adultera tenetur.

1) *cf.* *C.* (8. 50) 1. 2) *De officio praesidis?*
3) (48. 5) 28 *i. f.*: . . . capite quidem nono cavetur, si servus adulterii accusetur et accusator quaestionem in eo haberi velit, duplum pretium domino praestari lex iubet, at hic (*v.* § 15) simplum.
4) (48. 5) 30 *pr.*

[*Ad legem Pompeiam de parricidiis*].

189. . . . [1]cum pater et mater sponsi spon- (48. 9) 4 sae socerorum, ut liberorum sponsi generorum appellatione continentur.

[*Ad legem Corneliam de falsis*].

190. Si pater filio suo militi, quem habet (48. 10) 11 in potestate, testamento commilitonis filii aliquid adscripserit, quem conmilitonem in militia novit: quia patri non adquiritur, extra poenam est. et cum matri filius adscripserat, divi fratres rescripserunt, cum iussu testatoris hoc scripsit, impunitum eum esse matremque capere posse.

191. [2]Decurio, qui prohibetur conducere (50. 2) 4 quaedam, si iure successerit in conductione, remanet in ea. quod et in omnibus similibus servandum est.

[*Ad legem Iuliam de annona*].

192. Mulierem propter publicam utilita- (48. 2) 13 tem ad annonam pertinentem audiri a praefecto annonae deferentem divus Severus et Antoninus rescripserunt. famosi quoque accusantes sine ulla dubitatione admittuntur. milites quoque, qui causas alienas deferre non possunt, qui pro pace excubant, vel magis ad hanc accusationem admittendi sunt. servi quoque deferentes audiuntur.

193. Non debere cogi decuriones vilius (50. 1) 8 praestare frumentum civibus suis, quam annona exigit, divi fratres rescripserunt,[3] et aliis quoque constitutionibus principalibus id cautum est.

[*Ad legem Iuliam peculatus*].

194. Hac lege tenetur, qui in tabulis (48. 13) 12 publicis minorem pecuniam, quam quid venierit aut locaverit, scripserit aliudve quid simile commiserit. 1 Divus Severus et Antoninus quendam clarissimum iuvenem, cum inventus esset arculam in templum ponere ibique hominem includere, qui post clusum templum de arca exiret et de templo multa subtraheret et se in arculam iterum referret, convictum in insulam deportaverunt.

[*Ad legem Fabiam de plagiariis*].

195. Legis Fabiae crimine suppressi (48. 15) 3 mancipii bona fide possessor non tenetur, id est qui ignorabat servum alienum, et qui voluntate domini putabat id eum agere. et ita de bona fide possessore ipsa lex scripta est: nam adicitur 'si sciens dolo malo hoc fecerit': et saepissime a principibus Severo et Antonino constitutum est, ne bonae fidei possessores 1 hac lege teneantur. Illud non est omittendum, quod exemplo legis Aquiliae, si is, propter quem quis in Fabiam commisit, decesserit, adhuc accusatio et poena legis Fabiae superest, ut et divus Severus et Antoninus rescripserunt.

[*Ad legem Iuliam ambitus?*]

196. [4]Illa decreta, quae non legitimo (50. 9) 2 numero decurionum coacto facta sunt, non valent.

[*Ad legem Iuliam repetundarum*].

197. [5]'Munus' proprie est, quod ne- (50. 16) 214 cessarie obimus lege more imperiove eius, qui iubendi

1) *cf. verba legis:* si quis . . . [socerum] generum . . . occiderit, (48. 9) 1. 2) *cf.* (19. 2) 49. 3) *cf.* (48. 12) 3 *pr.*
4) *cf.* (48. 14) 1 § 1. 5) *cf.* (48. 11) 6 § 2, (1. 18) 18.

habet potestatem. 'dona' autem proprie sunt, quae nulla necessitate iuris officiis et sponte praestantur: quae si non praestentur, nulla repraehensio est et, si praestentur, plerumque laus inest. sed in summa in hoc ventum est, ut non quodcumque munus, id et donum accipiatur, at quod donum fuerit, id munus recte dicatur.

[*Ad legem Iuliam maiestatis*].

198. Post divi Marci constitutionem [C. (9. 8) 6 § 2—4] hoc iure uti coepimus, ut etiam post mortem nocentium hoc crimen inchoari possit, ut convicto mortuo memoria eius damnetur et bona eius successoribus eripiantur: nam ex quo sceleratissimum quis consilium cepit, 3 exinde quodammodo sua mente punitus est. Sic et divus Severus et Antoninus constituerunt, ex quo quis tale crimen contraxit, neque alienare neque manumittere eum posse: nec ei solvere iure debitorem 4 Magnus Antoninus rescripsit. In hac causa in caput domini servi torquentur, id est propter causam maiestatis.[1] et si decesserit quis, propter incertam personam successoris bona observantur, si in causa maiestatis fuisse mortuus arguatur, ut Severus et Antoninus litteris ad rationales missis rescripserunt.

LIBER II.

[*De extraordinariis criminibus*].

199. Pessimum genus est receptatorum, [(47. 16) 1] sine quibus nemo latere diu potest: et praecipitur, ut perinde puniantur atque latrones. in pari causa habendi sunt, qui, cum adprehendere latrones possent, pecunia accepta vel subreptorum parte dimiserunt.

200. . . . . [2]Sed si interdiu furtum [(47. 17) 2] fecerunt, ad ius ordinarium remittendi sunt.

201. Divus Severus et Antoninus rescrip- [(47. 19) 3] serunt electionem esse, utrum quis velit crimen expilatae hereditatis extra ordinem apud praefectum urbi vel apud praesides agere an hereditatem a possessoribus iure ordinario vindicare.

202. Collegia si qua fuerint illicita, [(47. 22) 3] mandatis et constitutionibus et senatus consultis dissolvuntur: sed permittitur eis, cum dissolvuntur, pecunias communes si quas habent dividere pecuniamque 1 inter se partiri. In summa autem, nisi ex senatus consulti auctoritate vel Caesaris collegium vel quodcumque tale corpus coierit, contra senatus consultum et mandata et constitutiones collegium celebrat. 2 Servos quoque licet in collegio tenuiorum recipi volentibus dominis,[3] ut curatores horum corporum sciant, ne invito aut ignorante domino in collegium tenuiorum reciperent, et in futurum poena teneantur in singulos homines aureorum centum.

*

203. Per procuratorem ingratum liber- [(37. 15) 4] tum posse argui divus Severus et Antoninus rescripserunt.

*

204. Divus Hadrianus Iulio Secundo ita [(48. 3) 6] rescripsit et alias rescriptum est non esse utique epistulis eorum credendum, qui quasi damnatos ad praesidem remiserint. idem de irenarchis praeceptum est, quia non omnes ex fide bona elogia scribere compertum est. Sed et caput mandatorum exstat, quod 1 divus Pius, cum provinciae Asiae praeerat, sub edicto proposuit, ut irenarchae, cum adprehenderint latrones, interrogent eos de sociis et receptatoribus et interrogationes litteris inclusas atque obsignatas ad cognitionem magistratus mittant. igitur qui cum elogio mittuntur, ex integro audiendi sunt, etsi per litteras missi fuerint vel etiam per irenarchas perducti. sic et divus Pius et alii principes rescripserunt, ut etiam de his, qui requirendi adnotati sunt, non quasi pro damnatis, sed quasi re integra quaeratur, si quis erit qui eum arguat. et ideo cum quis ἀνάκρισιν faceret, iuberi oportet venire irenarchen et quod scripserit, exsequi: et si diligenter ac fideliter hoc fecerit, conlaudandum eum: si parum prudenter non exquisitis argumentis, simpliciter denotare irenarchen minus rettulisse: sed si quid maligne interrogasse aut non dicta rettulisse pro dictis eum compererit, ut vindicet in exemplum, ne quid et aliud postea tale facere moliatur.

[*De requirendis*].

205. Divi Severi et Antonini Magni re- [(48. 17) 1] scriptum est, ne quis absens puniatur: et hoc iure utimur, ne absentes damnentur: neque enim inaudita 1 causa quemquam damnari aequitatis ratio patitur. Si autem gravius quis puniatur, puta in opus metalli vel similem poenam sive capitalem: hoc casu non est irroganda in absentem poena, sed absens requirendus 2 adnotatus est, ut copiam sui praestet. Praesides autem provinciarum circa requirendos adnotatos hoc debent facere, ut eos quos adnotaverint edictis adesse iubeant, ut possit innotescere eis quod adnotati sunt, sed et litteras ad magistratus, ubi consistunt, mittere, ut per eos possit innotescere requirendos eos esse ad- 3 notatos. Et ex hoc annus computatur ad se pur- 4 gandos. Sed et Papinianus libro sexto decimo responsorum scripsit requirendum adnotatum si provinciae praesidem intra annum adierit et satis obtulerit, non esse locum mandatis, ut bona fisco vindicentur. nam et si intra annum mortuus sit, criminis causa expirat et perit et bona eius ad successores transmittuntur.

206. [*Si per viginti annos fiscus bona re-* [(48. 17) 3] *quirendi adnotati non occupaverit, praescriptione submovebitur*]: quamcumque enim quaestionem apud fiscum, si non alia sit propria praescriptio, viginti annorum silentio praescribi divi principes voluerunt.

[*De quaestionibus*].

207. Divus Pius rescripsit posse de [(48. 18) 9] servis haberi quaestionem in pecuniaria causa, si aliter veritas inveniri non possit. quod et aliis rescriptis cavetur. sed hoc ita est, ut non facile in re pecuniaria quaestio habeatur: sed si aliter veritas inveniri non possit nisi per tormenta, licet habere quaestionem, ut et divus Severus rescripsit. licet itaque et de servis 1 alienis haberi quaestionem, si ita res suadeat. Ex quibus causis quaestio de servis adversus dominos haberi non debet, ex his causis ne quidem interrogationem valere: et multo minus indicia servorum contra 2 dominos admittenda sunt. De eo, qui in insulam deportatus est, quaestio habenda non est, ut divus 3 Pius rescripsit. Sed nec de statulibero in pecuniariis causis quaestio habenda est nisi deficiente condicione.

1) id est . . . maiestatis *gloss.* 2) c. (47. 17) 1. 3) *Quae sequuntur, videntur esse senatus consulti verba aut librariorum aut compilatorum manu corrupta.*

[*De poenis et de bonis damnatorum*].

208. Perspiciendum est iudicanti, ne (48. 19) 11 quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa deposcit: nec enim aut severitatis aut clementiae gloria affectanda est, sed perpenso iudicio, prout quaeque res expostulat, statuendum est. plane in levioribus causis proniores ad lenitatem iudices esse debent, in gravioribus poenis severitatem legum cum aliquo temperamento benignitatis subsequi. 1 Furta domestica si viliora sunt, publice vindicanda non sunt, nec admittenda est huiusmodi accusatio, cum servus a domino vel libertus a patrono, in cuius domo moratur, vel mercennarius ab eo, cui operas suas locaverat, offeratur quaestioni: nam domestica furta vocantur, quae servi dominis vel liberti patronis vel mercennarii apud quos degunt subripiunt. 2 Delinquitur autem aut proposito aut impetu aut casu. proposito delinquunt latrones, qui factionem habent: impetu autem, cum per ebrietatem ad manus aut ad ferrum venitur: casu vero, cum in venando telum in feram missum hominem interfecit. 3 Capitis poena est bestiis obici vel alias similes poenas pati vel animadverti.

209. [1]Ictus fustium infamiam non importat, (3. 2) 22 sed causa, propter quam id pati meruit, si ea fuit, quae infamiam damnato irrogat. in ceteris quoque generibus poenarum eadem forma statuta est.

210. [*Si honoribus quis in poenam fuerit* (48. 22) 8 *prohibitus, poterit dici, si honores isti habuerunt mixtam muneris gravem impensam, infamiam illi ad hoc non profuturam:*] sed honore quidem illum arceri puto, ceterum impendia debere praestare.

211. †[2][*Potest praeses quendam damnare,* (48. 22) 10 *ne domo suo procedat,*] **nec tamen, ut necessario victu careat.*[3]*

212. †**Qui patria relegatus non excedit,* (48. 22) 12 *ad tempus provincia relegatur.**

213. Exportandus si venierit ab Italia, in (18. 7) 2 provincia morari potest, nisi specialiter prohibitum fuerit.

214. †*[4]*Deportatus civitatem amittit, liber-* (48. 22) 15 *tatem retinet et iure civili caret, gentium vero utitur. itaque emit vendit, locat conducit, permutat, fenus exercet aliaque similia. unde etiam recte obligat, quae post condemnationem quaesivit: quibus in rebus creditores quoque, qui bona fide contraxerunt cum eo, praeferuntur fisco deportatis defunctis succedenti. nam bona, quae condemnationis tempore inveniuntur, deportatus alienare non potest.* 1 *Qui inconsulto principe a praeside deportatur, et heres institui et legata capere potest.**

215. †*[4]*Cum Ulpianus Damascenus ab* (48. 22) 16 *imperatore petisset, ut matri deportatae ad victum necessaria relinquere sibi permitteretur, item mater per libertum suum petisset, ut quaedam filio deportato relinquere liceret, imperator Antoninus ita iis rescripsit. 'Neque hereditas nec legatum nec fideicommissum contra consuetudinem legemque publicam huiusmodi personis relinqui potest neque earum condicionem mutari convenit: quoniam autem pie rogastis, permitto vobis ultima voluntate relinquere iis, quae ad victum aliosque usus necessarios sufficiant, ut si quid ad eos ex his causis pertinebit, capere iis liceat'.**

216. Si quis in insulam deportatus vel (48. 24) 2 relegatus fuerit, poena etiam post mortem manet, nec licet eum inde transferre aliubi et sepelire inconsulto principe: ut saepissime Severus et Antoninus rescripserunt et multis petentibus hoc ipsum indulserunt.

217. [1]**Si quis damnatus appellaverit et* (48. 20) 11 *pendente appellatione decesserit, bona eius non publicantur: nam ita posterius quoque testamentum eius ratum est. idem est et si appellatio recepta non est.* 1 *Qui reus est non maiestatis, bona administrare potest et pecuniam credere debitamque sibi recipere, si bona fide debitores ei solvunt: in fraudem autem quae alienavit, post condemnationem revocantur.**

*

218. Reus delatus etiam ante sententiam (50. 4) 7 honores petere principalibus constitutionibus prohibetur: nec interest, plebeius an decurio fuerit. sed post annum, quam reus delatus est, petere non prohibetur, nisi per ipsum stetit, quo minus causa intra annum expediretur. 1 Eum, contra quem propter honores appellatum est, si pendente appellatione honorem usurpaverit, coercendum divus Severus rescripsit. ergo et si is, qui honoribus per sententiam uti prohibitus est, appellaverit, abstinere interim petitione honoris debebit.

1) Marcellus libro secundo publicorum *inscr. F. cum B.*, Μαρκιανός *BS* (*Steph.*) *ad Bas.* 22, 5, 13 *fin.*, Macer *codd. Bonon.*
2) *Fr.* 211. 212. 214. 215 *suppl. secundum Bas.* 60, 54, 10. 12. 15. 16.
3) οὐ μὴν μὴ κεχρῆσθαι τοῖς ἀναγκαίοις δαπανήμασιν *Bas.*
4) *Fragmenta in digestis continua, cum eiusdem libri esse non soleant, verisimile videtur ex diversis Marciani libris esse petita fr. 214. 215. Incertus tamen, utrum fragmentum libro secundo abiudicem, utrumque hoc loco inserui.*

NOTAE AD PAPINIANI DE ADULTERIIS LIBROS.[2]

v. Papinianus.[3]

REGULARUM LIBRI V.[4]

LIBER I.

219. Si servus vetitus est a testatore ratio- (30) 119 nes reddere, non hoc consequitur, ut ne quod apud eum sit reddat et lucri faciat, sed ne scrupulosa inquisitio fiat, hoc est ut neglegentiae ratio non habeatur, sed tantum fraudium. ideo et manumisso non videtur peculium legari per hoc, quod vetitus est rationes reddere.

220. Divus Pius et divi fratres favora- (40. 4) 26 biliter rescripserunt, cum servo cum libertate substituto legatum erat, si heres non esset, non adscripta libertate, perinde haberi, atque si adscripta esset et libertas.

221. Divus Severus et Antoninus rescrip- (47. 11) 4 serunt eam, quae data opera abegit, a praeside in temporale exilium dandam: indignum enim videri potest impune eam maritum liberis fraudasse.

222. Exilium triplex est: aut certorum (48. 22) 5 locorum interdictio, aut lata fuga, ut omnium locorum interdicatur praeter certum locum, aut insulae vinculum, id est relegatio in insulam.

1) *suppl. sec. B.* 60, 52, 11.
2) *v. c. Deo auctore* § 6.
3) *Papin. 2 de adult.* (23. 2) 57ᵃ, (48. 5) 8.
4) *Rerum ordinem in his libris nullum intellego.*

LIBER II.

223. Si duo dolo malo fecerint, invicem de (4.3)36 dolo non agent.

Qui rei publicae causa afuit, etiam adversus (4.6)46 eum, qui pariter rei publicae causa afuerit, restituendus est, si aliquid damni iuste queritur.

224. Si de re sua quis arbiter factus sit, (4.8)51 sententiam dicere non potest, quia se facere iubeat aut petere prohibeat: neque autem imperare sibi neque se prohibere quisquam potest.

225. Accipientis et edentis iudicium idem (26. 8) 15 tutor auctor utrique fit. sed hoc utrum ita est, si bis auctor factus est, an et una auctoritas sufficiat eo animo, ut ad utrumque pertineat? dubitat quidem Pomponius, sed fortiter defenditur sufficere unam auctoritatem.

226. Si filio emancipato exheredato is (28. 2) 32 qui in potestate est praeteritus sit, ipse quidem emancipatus si contra tabulas petat, nihil agit, ab intestato autem et suus et emancipatus venient.

227. [*Cum venditor servum ante traditio-* (28. 5) 39 *nem ab emptore pro parte heredem scriptum adire iubet, restituere coheredi servi necesse habet, quia lucrum facere, eius servi iure quem vendidit non debet. plane non totum quod adquisierit restituet, sed pro ea dumtaxat parte, qua servus coheredem habuerit*], id est partem dimidiam servi et quartam hereditatis.

228. Cum hereditate patris necessarius (29. 2) 55 heres se abstineat, condicio coheredi sive suo sive extraneo defertur, ut aut totam adgnoscat aut a toto recedat, et ita se abstinere potest propter alium, qui per suam personam non poterat. si tamen creditores dicant se contentos esse eius portione, quia non potest exonerari, nisi deferatur condicio, et alterius parte abstinere se creditores debent, ut eius actiones ei qui convenitur dentur.

229. Quaedam non referuntur ad confirma- (29.7)7 tionem codicillorum, veluti si ante captivitatem quis codicillos confirmaverit et in captivitate codicillos scribat: nam non valent. idem est, si aliquo modo ius 1 testamenti faciendi desierit habere. Praeterea in illis, quae non iuris, sed facti sunt, non est perinde habendum quod codicillis scribitur, atque si ubi confirmatio scriptum fuisset: veluti si ita in codicillis scriptum erit: 'vestem quae mea est', codicillorum tempus spectandum, non quo confirmantur: item 'si Titius vivus est' vel 'si tot annis est', codicillis legavit Seio, tempus codicillorum, non quo tempore fit testamentum, spectandum.

230. Quaedam sunt, in quibus res dubia (34. 5) 15 est, sed ex post facto retro ducitur et apparet, quid actum est. ut ecce si res legata fuerit et deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit: nam si quidem voluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est, si vero repudiaverit, valet. tantundem est et si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres: nam si quidem non repudiaverit legatarius, alienam pecuniam credidit, si vero repudiaverit, suam pecuniam credidisse videtur. quid ergo, si consumpta fuerit pecunia? utique idem erit ex eventu dicendum.

231. Si eius, qui novissimus ex filiis mor- (36. 1) 35 tuus est, partem hereditatis propinquo voluit pater restitui et simul fratres diem suum obissent: propinquum, si non ostenderit quis novissimus obisset, ad partem hereditatis non admitti, sed matrem ex Tertulliano senatus consulto ad utriusque hereditatem admitti constat.

232. Si qui invicem sibi mortis causa (39. 6) 26 donaverunt pariter decesserunt, neutrius heres repetet, quia neuter alteri supervixit. idem iuris est, si pariter maritus et uxor sibi donaverunt.

233. Qui iudicium dictaverunt heredi, separa- (42.6)7 tionem quasi hereditarii possunt impetrare, quia ex necessitate hoc fecerunt.

234. In numerationibus aliquando evenit, (46. 3) 44 ut una numeratione duae obligationes tollantur uno momento: veluti si quis pignus pro debito vendiderit creditori: evenit enim, ut et ex vendito tollatur obligatio et debiti. item si pupillo, qui sine tutoris auctoritate mutuam pecuniam accepit, legatum a creditore fuerit sub ea condicione, si eam pecuniam numeraverit, in duas causas videri eum numerasse, et in debitum suum, ut in Falcidiam heredi imputetur, et condicionis gratia, ut legatum consequatur. item si usus fructus pecuniae numeratae legatus fuerit, evenit, ut una numeratione et liberetur heres ex testamento et obliget sibi legatarium. tantundem est et si damnatus fuerit alicui vendere vel locare: nam vendendo vel locando et liberatur ex testamento heres et obligat sibi legatarium.

235. Ab omni militia servi prohibentur: (49. 16) 11 alioquin capite puniuntur.

236. Veteranis et liberis veteranorum (49. 18) 3 idem honor habetur, qui et decurionibus: igitur nec in metallum damnabuntur nec in opus publicum vel ad bestias, nec fustibus caeduntur.

LIBER III.

237. Servitutes aut personarum sunt, ut usus (8. 1) 1 et usus fructus, aut rerum, ut servitutes rusticorum praediorum et urbanorum.

238. Si binarum aedium dominus dixisset (8. 2) 35 eas quas venderet servas fore, sed in traditione[1] non fecisset mentionem servitutis, vel ex vendito agere potest vel incertum condicere, ut servitus imponatur.

239. Si filius contulerit fratri quasi adgni- (12. 4) 13 turus bonorum possessionem et non adgnovit, repetere eum posse Marcellus libro quinto digestorum scribit.

240. Qui exceptionem perpetuam habet, (12. 6) 40 solutum per errorem repetere potest[2]: sed hoc non est perpetuum. nam si quidem eius causa exceptio datur cum quo agitur, solutum repetere potest, ut accidit in senatus consulto de intercessionibus: ubi vero in odium eius cui debetur exceptio datur, perperam solutum non repetitur, veluti si filius familias contra Macedonianum mutuam pecuniam acceperit et pater familias factus 1 solverit, non repetit. Si pars domus, quae in diem per fideicommissum relicta est, arserit ante diem fideicommissi cedentem et eam heres sua impensa refecerit, deducendam esse impensam ex fideicommisso constat et, si sine deductione domum tradiderit, posse incerti 2 condici, quasi plus debito dederit.[3] Si pactus fuerit

1) mancipio *Marcian.* 2) *cf. Iulian. fr.* 717 § 11. 3) *cf. Iulian. fr.* 551.

patronus cum liberto, ne operae ab eo petantur, quidquid postea solutum fuerit a liberto, repeti potest.

241. Si operas fabriles quis servi vice | (19. 5) 25 mutua dedisset, ut totidem reciperet, posse eum praescriptis verbis agere, sicuti si paenulas dedisset, ut tunicas acciperet: nec esse hoc contrarium, quod, si per errorem operae indebitae datae sunt, ipsae repeti non possunt. nam aliud dando, ut aliud reddatur obligari iure gentium possumus: quod autem indebitum datur, aut ipsum repeti debet aut tantundem ex eodem genere, quorum neutro modo operae repeti possunt.

242. Si duos quis servos emerit pariter | (18. 1) 44 uno pretio, quorum alter ante venditionem mortuus est, neque in vivo constat emptio.

243. Non solum si aestimatus fundus, | (23. 3) 52 sed etiam si non aestimatus in dotem datus est et alias, cum necesse non habeat mulier duplum promittere, promisit: quia ipse fundus est in dote, quodcumque propter eum consecutus fuerit a muliere maritus, quandoque restituet mulieri de dote[1] agenti.

244. Rerum quidem amotarum iudicium | (25. 2) 25 sic habet locum, si divortii consilio res amotae fuerint et secutum divortium fuerit. sed si in matrimonio uxor marito res subtraxerit, licet cessat rerum amotarum actio, tamen ipsas res maritus condicere potest: nam iure gentium condici puto posse res ab his, qui non ex iusta causa possident.

245. Dote relegata non est heres audiendus, | (33.4) 5 si velit ob donationes in mulierem factas solutionem differre vel ob impensas alias, quam quae ipso iure dotem minuunt: aliud est enim minorem esse factam dotem, quod per necessarias impensas accidit, aliud pignoris nomine retineri dotem ob ea, quae mulierem invicem praestare aequum est.

246. Cum vir aut uxor in area sibi | (44. 4) 10 donata aliquid aedificasset, plerisque placet doli mali exceptione posita rem servari posse.

247. Talem institutionem quidam valere | (28. 5) 52 non putabant: 'Stichus liber esto et, si liber erit, heres esto'. sed divus Marcus rescripsit hanc institutionem valere, perinde atque si non erat adiectum 'si liber 1 erit'. Si quis ita scripserit: 'Stichus, si meus erit cum morior, liber et heres esto', alienatus non poterit iussu emptoris adire hereditatem, quamvis, etsi non erat hoc expressum, non alias liber et heres fieri poterat, quam si mansisset eius. sed si vivus eum manumiserit, Celsus libro quinto decimo digestorum scribit fieri hunc heredem: non enim hunc casum testatorem voluisse excludere palam est neque verba omnino repugnant: nam quamvis servus eius non est, at certe libertus est.

248. [2]Si quis legaverit Titio cum Maevio, | (30) 121 et sine altero alter ad legatum admittitur. nam et cum dicit praetor: 'ventrem cum liberis in possessionem esse iubeo', etsi non sint liberi, venter in possessionem mittetur.

249. [2]Penu certa cum vasis certis legata | (33.9) 2 et consumpta ne vasa quidem cedunt legato exemplo peculii.

250. Quod de pariter mortuis tracta- | (34. 5) 18 mus, et in aliis agitatum est. ut ecce si mater stipulata est dotem a marito mortua filia in matrimonio sibi reddi et simul cum filia perit, an ad heredem matris actio ex stipulatu competere? et divus Pius rescripsit non esse commissam stipulationem, quia mater filiae 1 non supervixit. Item quaeritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit vel cum ea, propter quam stipulatus esset, an ad heredem suum actionem transmittat.

Sed et in illo quaeritur, si pariter pupillus | (34. 5) 18 et qui ei substitutus erat frater necessarius decesserit, an frater fratri exsistat heres an contra: vel si duo invicem necessarii substituti sunt et una perierint, an heredes exstitisse videantur: vel alter alteri (hoc est si invicem)[1] hereditatem rogati fuerint restituere. in quibus casibus si pariter decesserint nec appareat, quis ante spiritum emisit, non videtur alter alteri super-1 vixisse. Sed et circa legem Falcidiam, si dominus cum servis simul vita functus sit, servi, quasi in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur.

251. Dum venter in possessionem est, nullus | (36.4) 7 legatorum servandorum causa in possessionem esse potest.

252. In Faviana et Calvisiana actione recte | (38.5) 2 dicetur etiam praeteritos fructus venire, quatenus praetor omnem fraudem libertorum vult rescindere.

253. Surdi vel muti patris filius iussu | (40. 2) 10 eius manumittere potest: furiosi vero filius non potest manumittere.

254. Si quis fundum emerit, cuius parti- | (41. 2) 43 culam sciebat esse alienam, Iulianus ait, si pro diviso sciat alienam esse, posse eum reliquas partes longa possessione[2] capere: sed si pro indiviso licet ignoret quis sit locus,[3] aeque eum capere posse, quod sine ullius damno pars, quae putatur esse vendentis, per 1 longam possessionem[4] ad emptorem transit. Sed et Pomponius scripsit libro quinto variarum lectionum, si sciat vel putet alienum esse usum fructum, bona fide 2 diutina possessione[2] capere posse. Idem, inquit, et si emero rem, quam sciam pignori obligatam.

255. Si quis aliam rem pro alia volenti | (46. 3) 46 solverit et evicta fuerit res, manet pristina obligatio. etsi pro parte fuerit evicta, tamen pro solido obligatio durat: nam non accepisset re integra creditor, nisi pro 1 solido eius fieret. Sed et si duos fundos verbi gratia pro debito dederit, evicto altero fundo remanet integra obligatio. tunc ergo res pro re soluta liberationem 2 praestat, cum pro solido facta est suscipientis. Sed et si quis per dolum pluris aestimatum fundum in solutum dederit, non liberatur, nisi id quod deest repleatur.

LIBER IV.

256. Sanctum est, quod ab iniuria hominum | (1. 8) 8 1 defensum atque munitum est. Sanctum autem dictum est a sagminibus: sunt autem sagmina quaedem herbae, quas legati populi Romani ferre solent, ne quis eos violaret, sicut legati Graecorum ferunt ea quae vocantur 2 cerycia. In municipiis quoque muros esse sanctos Sabinum recte respondisse Cassius refert, prohiberique oportere ne quid in his immitteretur.

1) re uxoria *Marcian.* 2) *Iunge fr.* 248. 249.

1) hoc est si invicem *gloss.* 2) usu *Marcian.* 3) *Verba* licet ignoret quis sit locus *suo loco videntur esse mota et transferenda post* longa possessione (usu *scr.*) capere. 4) usucapionem *Marcian.*

257. Si qui iussus est ab arbitro ex compromisso solvere pecuniam moram fecerit, poenam ex compromisso debet, sed postea solvendo poena liberatur. (4. 8) 52

258. [. . . *si vulneratum mortifere liberum et heredem esse iusseris, deinde decesserit, heredem eius agere Aquilia non posse*], quia in eum casum res pervenit, a quo incipere non potest. (9. 2) 16

259. Servi corrupti nomine et constante matrimonio marito in mulierem datur actio, sed favore nuptiarum in simplum. (11. 3) 17

260. In actionibus in rem et in ad exhibendum et in bonae fidei iudiciis in litem iuratur. (12. 3) 5 1 Sed iudex potest praefinire certam summam, usque ad quam iuretur: licuit enim ei a primo nec deferre. 2 Item et si iuratum fuerit, licet iudici vel absolvere vel minoris condemnare. 3 Sed in his omnibus ob dolum solum in litem iuratur, non etiam ob culpam: haec enim iudex aestimat. 4 Plane interdum et in actione stricti iudicii in litem iurandum est, veluti si promissor Stichi moram fecerit et Stichus decesserit, quia iudex aestimare sine relatione iurisiurandi non potest rem quae non extat.

261. Cum debitore, qui alienam rem pignori dedit, potest creditor contraria pigneraticia agere, etsi solvendo debitor sit. (13. 7) 32

262. Labeo libro posteriorum scribit, si vestimenta interpola quis pro novis emerit, Trebatio placere ita emptori praestandum quod interest, si ignorans interpola emerit. quam sententiam et Pomponius probat, in qua et Iulianus est, qui ait, si quidem ignorabat venditor, ipsius rei nomine teneri, si sciebat, etiam damni quod ex eo contingit: quemadmodum si vas aurichalcum pro auro vendidisset ignorans, tenetur, ut aurum quod vendidit praestet. (18. 1) 45

263. Si furtum domino servus fecerit, non est necesse hoc in venditione servi praedicere nec ex hac causa redhibitio est: sed si dixerit hunc furem non esse, ex illa parte tenebitur, quod dixit promisitve. (21. 1) 52

264. Mora fieri intellegitur non ex re, sed ex persona, id est, si interpellatus opportuno loco non solverit: quod apud iudicem examinabitur: nam, ut et Pomponius libro duodecimo epistularum scripsit, difficilis est huius rei definitio. divus quoque Pius Tullio Balbo rescripsit, an mora facta intellegatur, neque constitutione ulla neque iuris auctorum quaestione decidi posse, cum sit magis facti quam iuris. (22. 1) 32 1 Et non sufficit ad probationem morae, si servo debitoris absentis denuntiatum est a creditore procuratoreve eius, cum etiam si ipsi, inquit, domino denuntiatum est, ceterum postea cum is sui potestatem faceret, omissa esset repetendi debiti instantia, non protinus per debitorem mora facta intellegitur. 2 In bonae fidei contractibus ex mora usurae debentur. 3 Quid ergo: si et filius familias et pater ex persona eius teneatur (sive iussu eius contractum est sive in rem versum est patris vel in peculium), cuius persona circa moram spectabitur? et si quidem pater dumtaxat[1] convenietur, ex mora sua non tenetur: in filium tamen dabitur actio in hoc, ut quod minus a patre actor consecutus est filius praestet: quod si filius moram fecerit, tunc actor vel cum ipso in solidum vel cum patre dumtaxat de peculio habebit. 4 Sed si duo rei promittendi sint, alterius 5 mora alteri non nocet. Item si fideiussor solus moram fecerit, non tenetur, sicuti si Stichum promissum occiderit: sed utilis actio in hunc dabitur.

1) *Exciderunt verba* de peculio.

265. A divo Pio rescriptum est, si libertina senatorem deceperit quasi ingenua et ei nupta est, ad exemplum praetoris edicti dandam in eam actionem,[1] quia ex dote nullum lucrum habet quae nulla est. (23. 2) 58

266. Si filius emancipatus contra tabulas bonorum possessionem petierit, tuendos quidem liberos et parentes constat. sed si varie donatum fuerit exceptis personis a testatore mortis causa, pro rata conferent ad virilem emancipato, sicut accidit in portionibus hereditariis et legatis. (37. 5) 20 1 Intestato autem mortuo patre super donationibus mortis causa factis non poterit filius queri, quoniam comparatio nulla legatorum occurrit.

267. Alumnos magis mulieribus conveniens est manumittere: sed et in viris receptum est satisque est permitti eum manumitti, in quo nutriendo propensiorem animum fecerint. (40. 2) 14 1 Sunt qui putant etiam feminas posse matrimonii causa manumittere, sed ita, si forte conservus suus in hoc ei legatus est. et si spado velit matrimonii causa manumittere, potest: non idem est in castrato.

268. Si quis rogatus ancillam manumittere moram fecerit, si interea enixa fuerit, constitutum est huiusmodi partum liberum nasci et quidem ingenuum. sed sunt constitutiones, quibus cavetur statim ex quo libertas deberi coeperit ingenuum nasci: et hoc magis est sine dubio sequendum, quatenus libertas non privata, sed publica res est, ut ultro is qui eam debet offerre debeat. sed si nondum debita libertate fideicommissa ancilla peperit, studio tamen heredis fuerit effectum, ut nondum libertas deberetur, veluti quod tardius adit hereditatem, ut qui nati sint ex ancilla servi eius fiant, placet manumittendos, sed tradi[2] matri oportere, ut ab ea manumitterentur et liberti potius matris fiant: nam quos indignus est heres servos habere, ne quidem libertos habebit. (40. 5) 53

Sed et si non data opera tardius adierit, sed dum de adeunda hereditate deliberat, idem dictum est. et si postea cognovit se heredem institutum, quam ancilla peperit, placet hoc quoque casu subveniendum esse: hoc tamen casu ipse manumittere debebit, non matri tradere.[3] (40. 5) 55 1 Sed si directo libertas data fuerit ancillae et horum aliquid evenerit, quemadmodum natis subvenietur? nam ibi quidem petitur fideicommissa libertas et praetor parvulis subvenit: cum vero directo libertas datur, non petitur. sed etiam hoc casu puto nato subveniendum esse, ut aditus praetor in rem matri decernat actionem exemplo fideicommissariae libertatis. sic denique et Marcellus libro sexto decimo digestorum scripsit et ante aditam hereditatem usucaptis, qui testamento manumissi sunt, subveniendum esse, ut eis libertas conservetur utique per praetorem, quamvis his et imputari possit, quare usucapti sunt: in parvulis autem nulla deprehenditur culpa.

269. Si 'mihi aut Titio decem'? stipulatus fuerim, Titius fideiussorem accipere non potest, quia solutionis tantum causa adiectus est. (46. 1) 23

1) *cf.* (4. 3) 11 § 1. 2) mancipari *Marcian.* 3) mancipare *Marcian.*

270. In pupillo, cui sine tutoris auctoritate solutum est, si quaeratur, quo tempore sit locupletior, tempus quo agitur inspicitur: et[1] ut exceptio doli mali posita ei noceat, tempus quo agitur spectatur. 1 Plane, ut Scaevola aiebat, etiamsi perierit res ante litem contestatam, interdum quasi locupletior factus intellegitur, id est si necessariam sibi rem emit, quam necessario de suo erat empturus: nam hoc ipso, quo non est pauperior factus, locupletior est. sic et in filio familias putabat Macedonianum cessare, si in necessarias causas filius mutuam pecuniam acceperit et eam perdiderit. (46. 3) 47

271. Furtum non committit, qui fugitivo iter monstravit. (47. 2) 63

LIBER V.

272. Non potest filius, qui est in potestate patris, ullo modo compellere eum, ne sit in potestate, sive naturalis sive adoptivus. (1. 7) 31

273. . . . et si pubes factus non expedire sibi in potestatem eius redigi probaverit, aequum esse emancipari eum a patre adoptivo atque ita pristinum ius reciperare. (1. 7) 33

274. Si de communi servitute quis bene quidem deberi intendit, sed aliquo modo litem perdidit culpa sua, non est aequum hoc ceteris damno esse: sed si per collusionem cessit lite adversario, ceteris dandam esse actionem de dolo Celsus scripsit, idque ait Sabino placuisse. (8. 5) 19

275. [*Senatus consultum vetuit in pecuniam ludere, praeterquam si quis certet hasta vel pilo iaciendo vel currendo saliendo luctando pugnando quod virtutis causa fiat:*] in quibus rebus ex lege Titia et Publicia et Cornelia etiam sponsionem facere licet: sed ex aliis, ubi pro virtute certamen non fit, non licet. (11. 5) 3

276. Peculium nascitur crescit decrescit moritur, et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat 1 peculium simile esse homini. Quomodo autem peculium nascitur, quaesitum est. et ita veteres distinguunt, si id adquisiit servus quod dominus necesse non habet praestare, id esse peculium, si vero tunicas aut aliquid simile quod ei dominus necesse habet praestare, non esse peculium. ita igitur nascitur peculium: crescit, cum auctum fuerit: decrescit, cum servi vicarii moriuntur, res intercidunt: moritur, cum ademptum sit. (15. 1) 40

277. Tutor si petitus fuerit habenti, sed absente eo quasi non habenti datus sit, datio nulla est: nam et quoquo modo in petitione tutoris si erratum fuerit in facti causa, maxime post constitutionem divorum fratrum non valet tutoris datio. (26. 5) 10

278. Legatarius, qui rogatus est alii omne legatum restituere, si maluit se excusare a tutela, legatum propter fideicommissarium consequitur: cui similis est, qui de falso egit nec optinuit. (27. 1) 27

279. Indignum esse divus Pius illum decrevit, ut et Marcellus libro duodecimo digestorum refert, qui manifestissime comprobatus est id egisse, ut per neglegentiam et culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur. (34. 9) 3

1) tempus quo agitur inspicitur et *del. Mommsen: sed fortasse quaedam exciderunt, cf.* (44. 4) 4 § 4: idemque et in ceteris *rel.*

280. Si praeteritus filius emancipatus exceptionem doli mali agenti heredi patris opposuerit de eo quod patri debuit, non posse eum contra tabulas bonorum possessionem petere existimo: nam hoc ipso quasi repudiavit bonorum possessionem. quod ita intellegendum est, si heredem petentem debitum noluerit filius repellere illa exceptione 'si non contra tabulas bonorum possessio filio dari potest', sed magis doli exceptione usus est. (37. 4) 15

281. Ubi ita donatur mortis causa, ut nullo casu revocetur, causa donandi magis est quam mortis causa donatio: et ideo perinde haberi debet atque alia quaevis inter vivos donatio. ideoque inter viros et uxores non valet et ideo nec Falcidia locum habet quasi in mortis causa donatione. (39. 6) 27

282. Qui ob necem detectam domini praemium libertatis consequitur, fit orcinus libertus. (40. 8) 5

283. Quod quis navis fabricandae vel emendae vel armandae vel instruendae causa vel quoquo modo crediderit vel ob navem venditam petat, habet privilegium post fiscum. (42. 5) 34

284. Rescriptis quibusdam divi Magni Antonini cavetur, ut in rebus mobilibus locus sit praescriptioni diutinae possessionis. (44. 3) 9

285. Non contrahit crimen maiestatis, qui 1 statuas Caesaris vetustate corruptas reficit. Nec qui lapide iactato incerto fortuito statuam attigerit, crimen maiestatis commisit: et ita Severus et Antoninus Iulio 2 Cassiano rescripserunt. Idem Pontio rescripsit non videri contra maiestatem fieri ob imagines Caesaris nondum consecratas venditas. (48. 4) 5

286. Divi Severus et Antoninus Cassio Festo rescripserunt, res privatorum si in aedem sacram depositae subreptae fuerint, furti actionem, non sacrilegii esse. (48. 13) 6

AD SENATUS CONSULTUM TURPILLIANUM LIBER SINGULARIS.

287. Accusatorum temeritas tribus modis detegitur et tribus poenis subicitur: aut enim calumnian1 tur aut praevaricantur aut tergiversantur. Calumniari est falsa crimina intendere, praevaricari vera crimina abscondere, tergiversari in universum ab accusatione 2 desistere. Calumniatoribus poena lege Remmia irro3 gatur. Sed non utique qui non probat quod intendit protinus calumniari videtur: nam eius rei inquisitio arbitrio cognoscentis committitur, qui reo absoluto de accusatoris incipit consilio quaerere, qua mente ductus ad accusationem processit, et si quidem iustum eius errorem reppererit, absolvit eum, si vero in evidenti calumnia eum deprehenderit, legitimam poenam ei 4 irrogat. Quorum alterutrum ipsis verbis pronuntiationis manifestatur. nam si quidem ita pronuntiaverit 'non probasti', pepercit ei: sin autem pronuntiavit 'calumniatus es', condemnavit eum. et quamvis nihil de poena subiecerit, tamen legis potestas adversus eum exercebitur: nam, ut Papinianus[1] respondit, facti quidem quaestio in arbitrio est iudicantis, poenae vero persecutio non eius voluntati mandatur, sed legis (48. 16) 1

1) (50. 1) 15 *pr.*

5 auctoritati reservatur. Quaeri possit, si ita fuerit interlocutus: 'Lucius Titius temere accusasse videtur', an calumniatorem pronuntiasse videatur. et Papinianus temeritatem facilitatis veniam continere et inconsultum calorem calumniae vitio carere et ob id hunc nullam 6 poenam subire oportere. Praevaricatorem eum esse ostendimus, qui colludit cum reo et translaticie munere accusandi defungitur, eo quod proprias quidem probationes dissimularet, falsas vero rei excusationes ad- 7 mitteret. Si quis autem ab accusatione citra aboli- 8 tionem destiterit, punitur. Abolitio privatim a praesidibus postulari ac impetrari solet, item pro tribunali, non de plano: nec praesens hanc cognitionem 9 alteri demandare potest. Si plura crimina idem eidem intulit, singulorum debet abolitionem petere: alioquin prout quid admiserit, eius nomine senatus 10 consulti poenam patietur. Accusationem is intulit, qui praescriptione summoveri poterat, ut quilibet adulterii masculo post quinque annos continuos ex die commissi adulterii vel feminae post sex menses utiles ex die divortii: an, si destiterit, hoc senatus consulto plecti debet, belle dubitatur. movet, quod paene nulla erit accusatio, quam temporis spatium aut personae vitium omnimodo removeret reoque securitatem timoris ac periculi promitteret. contra movet, quod qualiscumque accusatio illata cognoscentis auctoritate, non accusantis voluntate aboleri debet maioreque odio dignus existimaretur, qui temere ad tam improbam accusationem processisset. ergo verius est eum quoque de quo loquimur in senatus consultum incidere oportere. adquin Papinianus[1] respondit mulierem, quae idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quod suam suorumve iniuriam non persequeretur, desistentem senatus consulto Turpilliano non plecti. num ergo et in ceteris idem responsurus sit? quid enim interest, propter sexus infirmitatem an propter status turpitudinem temporisve finem ad accusationem aliquam non admittatur? multoque magis excludendi sunt, quod mulieris quidem accusatio vel propter proprium eius dolorem effectum habere potuit, illorum vero accusatio voce dumtaxat tenus intervenit. adquin idem alias scribit[2] non posse aliquem duos eodem tempore adulterii accusare, marem et feminam, et tamen, si utrique simul denuntiaverit, in utriusque persona abolitionem eum petere debere, ne in hoc senatus consulto incidat. quid porro refert, propter causas supra scriptas accusatio non valuerit an propter numerum personarum non tenuerit? an haec intersint, plenam habuerit aliquis accusandi facultatem, sed propter personarum coniunctionem ab accusatione summoveatur, an vero stricta ratione quibusdam accusandi facultas non competat? merito itaque dicendum est omnes excepta muliere et minore, nisi abolitionem petierint, in hoc senatus consulto incidere. 11 Suspecti tutoris accusatio pro tribunali tantum examinari potest, et nullus alius de huiusmodi quaestione quam praeses pronuntiare potest: et tamen qui 12 ab ea destitit, senatus consulto non tenetur. Item si dicat aliquis in senatus consultum incidisse Turpillianum, praesidis est super ea re notio: et tamen contra desertorem senatus consulti non intervenit coercitio: qui autem dicit quem in hoc senatus consulto 13 incidisse, accusator non est. Incidit in hoc senatus consulto et qui accusatorem summittit aut instigat, aut qui mandat alicui et instruit eum ad accusationem capitalem dando probationes, allegando accusationes: et merito: nam diffidendo crimini quod movet et eximendo se periculo calumniae vel desertionis merito calumniantis et desistentis poenae subdi debuit, nisi subornatus accusator probaverit crimen quod intendere suscepit. nec interest, per se mandavit accusationem an per alium: verum hunc, qui hoc ministerio usus est ad mandandam accusationem, non ex verbis, sed ex sententia senatus consulti puniri Papinianus[1] respondit. summissus enim accusator similiter eodem senatus consulto plectitur, id est propter hoc solum punitur, quod 14 ministerium alieni timoris recepit. Reus condemnatus provocavit, deinde accusator destitit: an in hoc senatus consulto incidit? prope est, ut incidisse videatur, quia provocationis remedio condemnationis extinguitur pronuntiatio.

1) *cf.* (48. 16) 4 *fr.* 2) *cf.* (48. 5) 40 § 6.

MARCIANI LOCI INCERTI.

(7. 9) 8	*v. fr.* 116	(48. 22) 15	*v. fr.* 214
(28. 1) 5	— 88	16	— 215
(48. 20) 11	— 217	C. (8. 47) 10 pr.	— 98
(48. 22) 10	— 211		
12	— 212	I. (4. 3) 1	— 121

1) (48. 19) 34 § 1.

IUNIUS MAURICIANUS
(SUB ANTONINO PIO).[1]

AD LEGEM IULIAM ET PAPIAM LIBRI VI.[2]

LIBER I.

LIBER II.

1. [3]Si Augustae legaveris et ea inter homines [(31) 57] esse desierit, deficit quod ei relictum est, sicuti divus Hadrianus in Plotinae et proxime imperator Antoninus in Faustinae Augustae persona constituit, cum ea ante inter homines esse desiit, quam testator decederet.

2. [1]Licet testatori repetere legatum usus [(33. 2) 23] fructus, ut etiam post capitis deminutionem deberetur, et hoc nuper imperator Antoninus ad libellum rescripsit. tunc tantum esse huic constitutioni locum, cum in annos singulos relegaretur.

1) *v. fr.* 1. 2) *v. ind. Flor.* 3) *v. C.* (6. 51) *un.* § 2a.

1) *v. Ulp.* 17, 1 *extr.:* caducum . . . . si . . . . legatarius ante apertas tabulas decesserit vel pereger factus sit; *cf. etiam Ulp.* 13 *ad l. Iul. et P.* (35. 1) 59.

LIBER III.

[*De delatoribus*].

3. Senatus censuit, si delator abolitionem | (49. 14) 15 petat, quod errasse se dicat, ut idem iudex cognoscat, an iusta causa abolitionis sit, et si errasse videbitur, det inprudentiae veniam, si autem calumniae, hoc ipsum iudicet eaque causa accusatori perinde cedat, ac si 1 causam egisset et prodidisset. Si quis delatorem subiecerit, tantum in aerarium deferat, quantum praemii 2 nomine delator consecuturus fuisset, si vicisset. Divus Hadrianus rescripsit eandem poenam delatorem ferre debere, si citatus ad edictum non responderit, qua 3 teneretur, si causam non probasset. Senatus Hadriani temporibus censuit, cum quis se ad aerarium detulerit, quod capere non potuerit, ut totum in aerarium colligatur et ex eo pars dimidia sibi secundum beneficium 4 divi Traiani restituatur. Quod si tribus edictis a praefecto aerario adesse delator iussus venire noluerit, secundum possessorem sit pronuntiandum: sed ab eo, qui ita adesse iussus respondente possessore non adfuerit, tantum exigendum, quantum apud aerarium ex ea causa quam detulerit remaneret, si professionem 5 eam implesset. Senatus censuit, ut perinde rationes ad aerarium deferat is, a quo tota hereditas fisco[1] evicta est vel universa legata, atque is deferre deberet, 6 a quo pars hereditatis vel legati evicta sit. Si quis arguetur falsas rationes detulisse, de eo praefectus aerarii cognoscat, quantam fraudem invenerit, ut tantam pecuniam in aerario iubeat inferri.

LIBER IV—VI.

LIBER INCERTUS.

4. †. . . *ingenui prohibentur ducere* . . . | Ulp. 13, 2 *iudicio publico damnatam* . . .: *adicit Mauricianus et a senatu damnatam.*

NOTAE AD IULIANI DIGESTA?[2]

v. Iulianus.[3]

DE POENIS.[4]

LIBER II.

5. Senatus censuit, ne quisquam eorum, a | (2. 13) 3 quibus quid fisco petetur, alia instrumenta delatori cogatur edere, quam quae ad eam causam pertinerent, ex qua se deferre professus est.

MAURICIANUS LAUDATUR

(*praeter notas ad Iulianum*)[5]:

6. Paul. 21 ad edict. *Ubi autem alienum* | (6. 1) 35 § 1 *fundum petii et iudex sententia declaravit meum esse, debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem enim errore et de fructibus condemnaturum*[6]: *non debere enim lucro possessoris cedere fructus, cum victus sit: alioquin, ut Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui.*

7. Ulp. 1 ad Sab. *In eo, qui miscuit duos* | (28. 2) 3 § 5 *gradus, exheredationem valere Mauricianus recte putat, veluti: 'Primus heres esto ex semisse. si Primus heres non erit, Secundus ex semisse heres esto. Tertius ex alio semisse heres esto. filius exheres esto. si Tertius heres non erit, Quartus heres esto': nam ab utroque gradu summotus est.*

8. Ulp. 15 ad edict. . . . *si res mihi ex* | (41. 10) 1 § 1 *causa iusta puta emptionis tradita sit et usucapiam, incipio quidem et ante usucapionem pro meo possidere. sed an desinam ex causa emptionis post usucapionem, dubitatur: et Mauricianus dicitur existimasse non desinere.*

1) populo *Maur.* 2) *Mauricianum notas proprie dictas ad Iulianum scripsisse non constat, sed veri simile est, v. Buhl, Iulianus* I, *p.* 114 *n.* 4. 3) *Iulian. fr.* 15, 81, 498 § 1, 502. 4) *Mauriciani de poenis libri in ind. Flor. non enumerantur. Mendum in inscriptione suspicor: videtur quidem hoc fr. ad idem argumentum pertinere atque fr.* 3. 5) (5. 3) 36 *pr. v. Iulian. fr.* 81. 6) *Iulianus ait?*

FABIUS MELA

(LABEONIS, UT VIDETUR, AEQUALIS).[1]

INCERTI OPERIS.[2]

LIBER X.

1. Afric. 8 quaest. *Si, soluturus pecuniam* | (46. 3) 39 pr. *tibi, iussu tuo signatam eam apud nummularium, quoad probaretur, deposuerim, tui periculi eam fore Mela libro decimo scribit.*

1) *Melam Servio esse aetate minorem, maiorem Proculo colligitur ex fr.* (33. 9) 3 § 10, (9. 2) 11 *pr. Quorum librorum sint Melae quae exstant fragmenta, non constat: nec tamen sine ratione suspicatur Ferrini* (*rendiconti del istit. Lomb. ser.* II, *vol.* 18, *fasc.* 18) *ea omnia esse petita ex commentariis ad edictum conscriptis.* 2) *Librorum ad edictum? v. n.* 1. *Ad actionem recepticiam spectare fr.* 1 (*Ferrini l. l.*) *nec contenderim nec negaverim.*

MELA LAUDATUR NEC OPERE NEC LIBRO INDICATO.

2. [1] Ulp. 3 ad edict. . . . *si dubitetur, utrum* | (5. 1) 2 § 6 *in ea quis causa sit, ut domum revocare possit nec ne, ipse praetor debet causa cognita statuere. quod si constiterit in ea eum esse causa, ut domum revocet, debebit cavere in iudicio sisti,*[2] *statuente praetore in quem diem promittat. sed utrum nuda cautione an satisdato, Marcellus dubitat: mihi videtur sola promissione, quod et*

1) *E.* II, *Lenel p.* 45.
2) vadimonium promittere *Ulp.*

Mela scribit: alioquin compelletur iudicium accipere quam invenire eos qui satis pro eo dent.

3. [1] Ulp. 55 ad edict. *Cum de servi operis* [(7. 7) 6 pr.] *artificis agitur, pro modo restituendae sunt, sed mediastini secundum ministerium: et ita Mela scribit.*

4. [2] Ulp. 18 ad edict. . . . *Mela scribit, si, cum* [(9. 2) 11 pr.] *pila quidam luderent, vehementius quis pila percussa in tonsoris manus eam deiecerit et sic servi, quem tonsor habebat, gula sit praecisa adiecto cultello: in quocumque eorum culpa sit, eum lege Aquilia teneri.*

5. [2] Ulp. ibid. *Si quis servum conduc-* [(9. 2) 27 § 34] *tum ad mulum regendum commendaverit ei*[3] *mulum*[4] *ille ad pollicem suum eum alligaverit de loro et*[5] *mulus eruperit sic, ut et pollicem avelleret servo et se praecipitaret, Mela scribit, si pro perito imperitus locatus sit, ex conducto agendum cum domino ob mulum ruptum vel debilitatum, sed si ictu aut terrore mulus turbatus sit, tum dominum eius, id est muli, et servi cum eo qui turbavit habiturum legis Aquiliae actionem.*

6. [6] Ulp. 19 ad edict. *De puteo quaeritur* [(10. 3) 4 § 1] *an communi dividundo iudicio agi possit: et ait Mela ita demum posse, si solum eius commune sit.*

7. [7] Ulp. 25 ad edict. *Si cui funeris sui* [(11. 7) 14 § 2] *curam testator mandaverit et ille accepta pecunia funus non duxerit, de dolo actionem in eum dandam Mela scripsit.*

8. [8] Ulp. 28 ad edict. . . . *Mela scripsit, si* [(13. 6) 5 § 7] *servus lapidario commodatus sub machina perierit, teneri fabrum commodati, qui neglegentius machinam colligavit.*

9. [9] Ulp. 29 ad edict. *Summa cum ratione* [(15. 1) 21 pr.] *etiam hoc peculio praetor imputavit, quod dolo malo domini factum est, quo minus in peculio esset. sed dolum malum accipere debemus, si ei ademit peculium: sed et si eum intricare peculium in necem creditorum passus est, Mela scribit dolo malo eius factum.*

10. [9] Ulp. ibid. *Illud verum non est, quod* [(15. 3) 7 § 2] *Mela scribit, si servo meo argentum dederis, ut pocula tibi faceret ex quolibet argento, mox factis poculis servus decesserit, esse tibi adversus me de in rem verso actionem, quoniam possum pocula vindicare.*

11. [10] Paul. 32 ad edict. *Fugitivus meus* [(17. 1) 22 § 9. 11] *cum apud furem esset, pecuniam adquisiit et ex ea servos paravit eosque Titius per traditionem*[11] *a venditore accepit. Mela ait mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius, quia servus meus mandasse Titio videbatur, ut per traditionem*[11] *acciperet, si modo rogatu servi hoc fecerit: quod si sine voluntate eius venditor Titio tradiderit,*[12] *tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos venditor traderet,*[13] *venditoremque per condictionem a Titio repetiturum, si servos tradiderit*[12] *Titio quos non debuerit cum debere se existimaret.*

11 . . . *si is cui mandatum est, ut aliquid mercaretur, mercatus non sit neque renuntiaverit se non empturum idque sua, non alterius culpa fecerit, mandati actione teneri eum convenit: hoc amplius tenebitur, sicuti Mela quoque scripsit, si eo tempore per fraudem renuntiaverit, cum iam recte emere non posset.*

12. [10] Paul. ibid. *Faber mandatu amici sui* [(17. 1) 26 § 8] *emit servum decem et fabricam docuit, deinde vendidit eum viginti, quos mandati iudicio coactus est solvere: mox quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est: Mela ait non praestaturum id ei mandatorem, nisi postea quam emisset sine dolo malo eius hoc vitium habere coeperit servus. sed si iussu mandatoris eum docuerit, contra fore: tunc enim et mercedem et cibaria consecuturum, nisi si ut gratis doceret rogatus sit.*

13. [1] Ulp. 31 ad edict. . . . *Mela scribit,* [(17. 2) 52 § 13] *si vicini semipedes inter se contulerunt, ut ibi craticium parietem inter se aedificarent ad onera utriusque sustinenda, deinde aedificato pariete alter in eum inmitti non patiatur, pro socio agendum. idemque et si aream in commune emerint, ne luminibus suis officeretur, et alteri tradita sit nec praestet alteri quod convenit, pro socio actionem esse.*

14. [2] Ulp. 32 ad edict. *Si ruta et caesa* [(19. 1) 17 § 6] *excipiantur in venditione, ea placuit esse ruta, quae eruta sunt, ut harena creta et similia: caesa ea esse, ut arbores caesas et carbones et his similia. Gallus autem Aquilius, cuius Mela refert opinionem, recte ait frustra in lege venditionis de rutis et caesis contineri, quia, si non specialiter venierunt, ad exhibendum de his agi potest: neque enim magis de materia caesa aut de caementis aut de harena cavendum est venditori quam de ceteris quae sunt pretiosiora.*

15. [3] Ulp. ibid. *Si quis mensuras con-* [(19. 2) 13 § 8] *duxerit easque magistratus frangi iusserit, si quidem iniquae fuerunt, Sabinus distinguit, utrum scit conductor an non: si scit, esse ex locato actionem, si minus, non. quod si aequae sunt, ita demum eum teneri, si culpa eius id fecit aedilis. et ita Labeo et Mela scribunt.*

16. [3] Ulp. ibid. *Si quis, cum in annum* [(19. 2) 19 § 6] *habitationem conduxisset, pensionem totius anni dederit, deinde insula post sex menses ruerit vel incendio consumpta sit, pensionem residui temporis rectissime Mela scripsit ex conducto actione repetiturum, non quasi indebitum condicturum: non enim per errorem dedit plus, sed ut sibi in causam conductionis proficeret.*

17. [4] Ulp. ibid. . . . *apud Melam quaeri-* [(19. 5) 20 § 1] *tur, si mulas tibi dedero ut experiaris et, si placuissent, emeres, si displicuissent, ut in dies singulos aliquid praestares, deinde mulae a grassatoribus fuerint ablatae intra dies experimenti, quid esset praestandum, utrum pretium et merces*[5] *an merces tantum. et ait Mela interesse, utrum emptio iam erat contracta an futura, ut, si facta, pretium petatur, si futura, merces petatur: sed non exprimit de actionibus.*

18. [6] Paul. 35 ad edict. *Si mulier pacta* [(23. 4) 12 § 2. 3] *sit, ne amplius quam pars dimidia dotis a se petatur et poenam stipulata sit, Mela ait alterutro eam contentam esse oportere: vel exceptione pacti et acceptam facere poenae obligationem, vel si ex stipulatu agat, denegandam ei exceptionem.* 3 *Si fundo aestimato in dotem dato pacta sit mulier, ut, quanto pluris venierit, id in dote sit, Mela ait servandum, cum et ex contrario convenire possit, ut, si minoris venierit, ipsa debeat.*

19. [7] Ulp. 33 ad edict. *Quotiens mulieri* [(24. 3) 24 § 2] *satisdandum est de solutione dotis post certum tempus, si maritus satisdare non possit, tunc deducto commodo temporis condemnatio residui repraesentatur: sed si, cum maritus satisdare posset, nollet, in solidum eum con-*

1) *E.* 179. 2) *E.* 77. 3) et *ser.* 4) *gloss.* 5) de loro et] et de loro *ser.* 6) *E.* 81. 7) *E.* 40. 94. 8) *E.* 98. 9) *E.* 104. 10) *E.* 108. 11) mancipio *Paul.* 12) mancipaverit *Paul.* 13) manciparet *Paul.*

1) *E.* 109. 2) *E.* 111. 3) *E.* 112. 4) *E.* 111. 5) et merces *gloss.* 6) *E.* XX. 7) *E.* 113.

demnandum Mela ait non habita ratione commodi temporis.

20. [1] Paul. 7 ad Sab. *Si filia familias res* (25.2) 3 § 4 *amoverit, Mela Fulcinius aiunt de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari: vel in ipsam ob res amotas dari actionem. sed si pater adiuncta filia de dote*[2] *agat, non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum iudicio in solidum et cum satisdatione defendat.*

21. [3] Ulp. 36 ad edict. *Si pupillis tutores* (27.3) 1 § 6 *pater dedit, inter quos et libertum suum, perque eum voluerit tutelam administrari, et tutores certam summam ei statuerunt, quia aliter se exhibere non poterat, habendam eius rationem quod statutum est Mela existimat.*

22. [4] Ulp. 2 fideic. *Si cui annuum fuerit* (33.1) 14 *relictum sine adiectione summae, nihil videri huic adscriptum Mela ait.*

23. [4] Ulp. 19 ad Sab. *Mela scripsit, si* (33.4) 1 § 14.15 *fundus in dote sit et specialiter sit legatus, mox generaliter dos relegata, non bis, sed semel deberi fundum.* 15 *Ibidem Mela coniungit, si fundus in dote fuit locatus a marito ad certum tempus, uxorem non alias fundum ex relegatione consequi, quam si caverit se passuram colonum frui, dummodo ipsa pensiones percipiat.*

24. [4] Ulp. 22 ad Sab. *Servius apud Melam* (33.9) 3 § 10 *et unguentum et chartas epistulares penoris esse scribit.*

25. [4] Ulp. 2 fideic. *Mela ait, si puero vel* (34.1) 14 pr. *puellae alimenta relinquantur, usque ad pubertatem deberi.*

26. [5] Paul. 51 ad edict. *Si is, qui in liber-* (40.12) 24 § 4 *tatem proclamat,*[6] *furti aut damni iniuria ab aliquo arguatur, Mela ait interim eum cavere debere iudicio se*[7] *sisti, ne melioris condicionis sit qui dubiae libertatis est, quam qui certae: sed sustinendum iudicium, ne praeiudicium libertati fiat. aeque si cum possessore hominis furti agi coeperit, deinde is cuius nomine agebatur, in libertatem proclamaverit,*[8] *sustinendum iudicium, ut, si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur iudicium: et, si damnatio facta sit, iudicati actionem potius in eum dandam.*

27. [9] Venul. 25 interdict. *Haec actio*[10] *etiam* (42.8) 25 § 7 *in ipsum fraudatorem datur, licet Mela non putabat in fraudatorem eam dandam,*[1] *quia nulla actio in eum ex ante gesto post bonorum venditionem daretur et iniquum esset actionem dari in eum, cui bona ablata essent.*

28. [2] Ulp. 68 ad edict. *Si quis velit* (43.14) 1 § 8.9 *interdictum tale movere, ut locus deprimatur pecoris appellendi gratia, non debet audiri: et ita Mela scribit.* 9 *Idem ait tale interdictum competere, ne cui vis fiat, quo minus pecus ad flumen publicum ripamve fluminis publici appellatur.*

29. [3] Ulp. 71 ad edict. . . . *Fabius Mela* (43.23) 1 § 12 *scribit competere hoc interdictum (de cloacis sc.), ut in vicini aedes veniat et rescindat pavimenta purgandae cloacae gratia.*

30. [4] Ulp. 37 ad edict. *Eum cre-* (47.2) 52 § 7.18.22.23 *ditorem, qui post solutam pecuniam pignus non reddat, teneri furti Mela ait, si celandi animo retineat.* 18 *Si ex duobus sociis omnium bonorum unus rem pignori acceperit eaque subrepta sit, Mela scripsit eum solum furti habere actionem, qui pignori accepit, socium non habere.* 22 *Maiora quis pondera tibi commodavit, cum emeres ad pondus: furti eum venditori teneri Mela scribit: te quoque, si scisti: nam non ex voluntate venditoris accipis,* 23 *cum erret in pondere. Si quis servo meo persuaserit, ut nomen suum ex instrumento puta emptionis tolleret, et Mela scripsit et ego puto furti agendum.*

31. [5] Ulp. 57 ad edict. *Interdum iniuria* (47.10) 15 § 45 *servo facta ad dominum redundat, interdum non: nam si pro libero se gerentem aut cum eum alterius potius quam meum existimat quis, non caesurus eum, si meum scisset, non posse eum, quasi mihi iniuriam fecerit, sic conveniri Mela scribit.*

32. [5] Ulp. ibid. *Servus meus opera vel* (47.10) 17 § 2 *querella tua flagellis caesus est a magistratu nostro. Mela putat dandam mihi iniuriarum adversus te, in quantum ob eam rem aequum iudici videbitur.*

33. [6] Afric. 3 quaest. *'Mercis' appellatione* (50.16) 207 *homines non contineri Mela ait: et ob eam rem mangones non mercatores, sed venaliciarios appellari ait, et recte.*

1) *E.* 115. 2) re uxoria *Paul.* 3) *E.* 124. 4) *E. XXVII.* 5) *E. XXXI.* 6) adseritur *Paul.* 7) iudicio se] vadimonium *Paul.* 8) adsertus sit *Paul.* 9) *E.* 268. 10) Hoc interdictum (*scil. fraudatorium*) *Venul.*

1) id dandum *Venul.* 2) *E.* 243. 3) *E.* 254. 4) *E.* 128. 5) *E.* 194. 6) *E.* 103, *cf.* (14.4) 1 § 1.

ARRIUS MENANDER

(SUB IMP. SEVERO ET CARACALLA).[1]

DE RE MILITARI LIBRI IV.

LIBER I.

1. Militum delicta sive admissa aut pro- (49.16) 2 pr. pria sunt aut cum ceteris communia: unde et persecutio aut propria aut communis est. proprium militare est delictum, quod quis uti miles admittit.

[Si is, cui non licet, militiae se dederit].

2. Dare se militem, cui non licet, grave (49.16) 2 § 1 crimen habetur: et augetur, ut in ceteris delictis, dignitate gradu specie militiae.

3. Qui cum uno testiculo natus est (49.16) 4 pr. – § 9 quive amisit, iure militabit secundum divi Traiani rescriptum: nam et duces Sulla et Cotta memorantur eo 1 habitu fuisse naturae. Ad bestias datus si profugit et militiae se dedit, quandoque inventus capite puniendus est: idemque observandum est in eo, qui legi se 2 passus est. In insulam deportatus si effugiens militiae se dedit lectusve dissimulavit, capite puniendus est. 3 Temporarium exilium voluntario militi insulae relega- 4 tionem adsignat, dissimulatio perpetuum exilium. Ad tempus relegatus si expleto spatio fugae militem se dedit, causa damnationis quaerenda est, ut, si contineat infamiam perpetuam, idem observetur, si trans-

1) *v.* (4.4) 11 § 2, (49.16) 13 § 6.

actum de futuro sit et in ordinem redire potest et 5 honores petere, militiae non prohibetur. Reus capitalis criminis voluntarius miles secundum divi Traiani rescriptum capite puniendus est, nec remittendus est eo, ubi reus postulatus est, sed, ut accedente causa 6 militiae, audiendus: si dicta causa sit vel requirendus adnotatus, ignominia missus ad iudicem suum remittendus est nec recipiendus postea volens militare, 7 licet fuerit absolutus. Adulterii vel aliquo iudicio publico damnati inter milites non sunt recipiendi. 8 Non omnis, qui litem habuit et ideo militaverit, exauctorari iubetur, sed qui eo animo militiae se dedit, ut sub optentu militiae pretiosiorem se adversario faceret. nec tamen facile indulgendum, iudicationis qui negotium antehabuerunt: sed si in transactione reccidit, indulgendum est. exauctoratus eo nomine non utique infamis erit nec prohibendus lite finita militiae eiusdem ordinis se dare: alioquin et si relinquat litem 9 vel transigat, retinendus est. Qui post desertionem in aliam militiam nomen dederunt legive passi sunt, imperator noster rescripsit et hos militariter puniendos.

4. Qui de libertate sua litigans necdum (40. 12) 29 sententia data militiae se dedit, in pari causa ceteris servis habendus est nec exonerat eum, quod pro libero habeatur in quibusdam. et licet liber apparuerit, exauctoratus, id est militia remotus castris reicietur, utique qui ex servitute in libertatem petitus sit vel qui non sine dolo malo in libertate moratus est: qui vero per calumniam petitus in servitutem est, in militia 1 retinebitur. Qui ingenuus pronuntiatus est, si se militiae dedit, intra quinquennium retractata sententia novo domino reddendus est.

[*Si quis militiae se subtraxerit*].

5. Gravius autem delictum est (49. 16) 4 § 10—12 detrectare munus militiae quam adpetere: nam et qui ad dilectum olim non respondebant, ut proditores libertatis in servitutem redigebantur. sed mutato statu militiae recessum a capitis poena est, quia plerumque 11 voluntario milite numeri supplentur. Qui filium suum subtrahit militiae belli tempore, exilio et bonorum parte multandus est: si in pace, fustibus caedi iubetur et requisitus iuvenis vel a patre postea exhibitus in deteriorem militiam dandus est: qui enim se 12 sollicitavit ab alio, veniam non meretur. Eum, qui filium debilitavit dilectu per bellum indicto, ut inhabilis militiae sit, praeceptum divi Traiani deportavit.

[*De emansoribus*].

6. Edicta Germanici Caesaris (49. 16) 4 § 13—15 militem desertorem faciebant,[1] qui diu afuisset, ut is inter emansores haberetur. sed sive redeat quis et offerat se, sive deprehensus offeratur, poenam desertionis evitat: nec interest, cui se offerat vel a quo de-14 prehendatur. Levius itaque delictum emansionis habetur, ut erronis in servis, desertionis gravius, ut in fugitivis. Examinantur autem causae semper emansionis et cur et ubi fuerit et quid egerit: et datur venia valetudini, affectioni parentium et adfinium, et si servum fugientem persecutus est vel si qua huiusmodi causa sit. sed et ignoranti adhuc disciplinam tironi ignoscitur.

1) *Exciderunt quaedam.*

LIBER II.

[*De desertoribus et transfugis*].

7. Non omnes desertores similiter (49. 16) 5 pr.—§ 4 puniendi sunt, sed habetur et ordinis stipendiorum ratio, gradus militiae vel loci, muneris deserti et anteactae vitae: sed et numerus, si solus vel cum altero vel cum pluribus deseruit, aliudve quid crimen desertioni adiunxerit: item temporis, quo in desertione fuerit: et eorum, quae postea gesta fuerint. sed et si fuerit ultro reversus, non cum necessitudine,[1] non erit 1 eiusdem sortis. Qui in pace deseruit, eques gradu pellendus est, pedes militiam mutat. in bello idem ad-2 missum capite puniendum est. Qui desertioni aliud crimen adiungit, gravius puniendus est: et si furtum factum sit, veluti alia desertio habebitur: ut si plagium factum vel adgressura abigeatus vel quid simile ac-3 cesserit. Desertor si in urbe inveniatur, capite puniri solet: alibi adprehensus ex prima desertione restitui potest, iterum deserendo capite puniendus est. 4 Qui in desertione fuit, si se optulerit, =(49. 16) 13 § 6 ex indulgentia imperatoris nostri in insulam deportatus est.[2]

8. † Macer 2 de re mil. *Eius fugam, qui,* (49. 16) 13 § 5 *cum sub custodia vel in carcere esset, discesserit, in numero desertorum non computandam Menander scripsit, quia custodiae refuga, non militiae desertor est.*

9. Qui captus, cum poterat redire, (49. 16) 5 § 5—8 non rediit, pro transfuga habetur. item eum, qui in praesidio captus est, in eadem condicione esse certum est: si tamen ex improviso, dum iter facit aut epistu-6 lam fert, capiatur quis, veniam meretur. A barbaris remissos milites ita restitui oportere Hadrianus rescripsit, si probabunt se captos evasisse, non transfugisse. sed hoc licet liquido constare non possit, argumentis tamen cognoscendum est. et si bonus miles antea aestimatus fuit, prope est, ut adfirmationi eius credatur: si remansor aut neglegens suorum aut segnis 7 aut extra contubernium agens, non credetur ei. Si post multum temporis redit qui ab hostibus captus est et captum eum, non transfugisse constiterit: ut veteranus 8 erit restituendus et praemia et emeritum capit. Qui transfugit et postea multos latrones adprehendit et transfugas demonstravit, posse ei parci divus Hadrianus rescripsit: ei tamen pollicenti ea nihil permitti oportere.

LIBER III.

[*De disciplina militari*].

10. Omne delictum est militis, quod (49. 16) 6 aliter, quam disciplina communis exigit, committitur: veluti segnitiae crimen vel contumaciae vel desidiae. 1 Qui manus intulit praeposito, capite puniendus est. augetur autem petulantiae crimen dignitate praepositi. 2 Contumacia omnis adversus ducem vel praesidem 3 militis capite punienda est. Qui in acie prior fugam fecit, spectantibus militibus propter exemplum capite 4 puniendus est. [3]Exploratores, qui secreta nuntiaverunt hostibus, proditores sunt et capitis poenas luunt. 5 Sed et caligatus, qui metu hostium languorem simu-6 lavit, in pari causa eis est. Si quis commilitonem

1) non cum necessitudine *gloss.* 2) divus Severus et Antoninus eum, qui post quinquennium desertionis se optulit, deportari iusserunt. quod exemplum et in ceteris sequi nos debere Menander scripsit *fr. gem.* 3) *Krüger merito sic ordinandum putat:* 3.5.4.6.

vulneravit, si quidem lapide, militia reicitur, si gladio, 7 capital admittit. Qui se vulneravit vel alias mortem sibi conscivit, imperator Hadrianus rescripsit, ut modus eius rei statutus sit, ut, si impatientia doloris aut taedio vitae aut morbo aut furore aut pudore mori maluit, non animadvertatur in eum, sed ignominia mittatur, si nihil tale praetendat, capite puniatur. per vinum aut lasciviam lapsis capitalis poena remittenda est et 8 militiae mutatio irroganda.[1] Qui praepositum suum non protexit, cum posset, in pari causa factori habendus est: si resistere non potuit, parcendum ei. 9 Sed et in eos, qui praefectum centuriae a latronibus circumventum deseruerunt, animadverti placuit.

11. † Macer 2 de re mil. . . . *si miles artem ludicram fecerit vel in servitutem se venire passus est, capite puniendum Menander scribit.* (48. 19) 14

1) *Verba* per vinum . . . irroganda (§ 7) *post* admittit (§ 6 *fin.*) *transferenda putat Krüger.*

[*De privilegiis militum et veteranorum*].

12. † Macer 2 de re mil. *Militi, qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum Paulus et Menander scribunt eiusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos eius pertinere, si tamen ex militari delicto, non ex communi punitus est.* (38. 12) 1

13. Veteranorum privilegium inter cetera etiam in delictis habet praerogativam, ut separentur a ceteris in poenis. nec ad bestias itaque veteranus datur nec fustibus caeditur. (49. 18) 1

LIBER IV.

MENANDER LAUDATUR.

(38. 12) 1	*v. fr.* 12		(49. 16) 13 § 5	*v. fr.*	8
(48. 19) 14	— 11		§ 6	—	7

MESSIUS

(SUB IMP. SEVERO ET CARACALLA).[1]

v. Paul. 3 *decret.* (49. 14) 50.

1) *Papinianum et Messium novam quandam sententiam in consilio induxisse refert Paulus l. l.; libros hunc conscripsisse non constat.*

MINICIUS

(SABINI, UT VIDETUR, AUDITOR).[1]

v. Iuliani libb. ad Minicium.[2] *Praeterea Minicius laudatur hoc loco:*

1. Pompon. 9 ad Sab. . . . *si vas mihi vendideris ita, ut adfirmares integrum, si id integrum non sit, etiam id, quod eo nomine perdiderim, praestabis mihi: si vero non id actum sit, ut integrum praestes, dolum malum dumtaxat praestare te debere. Labeo contra putat et illud solum observandum, ut nisi in contrarium id actum sit, omnimodo integrum praestari debeat: et est verum: quod et in locatis doliis praestandum Sabinum respondisse Minicius refert.* (19. 1) 6 § 4

1) *v.* (12. 1) 22. *Non videtur probanda esse opinio eorum, qui Minicium iuris consultum et L. Minicium Natalem (consulem post Chr.* 107) *eundem esse temere statuunt, v. Karlowa, R. G.* I *p.* 700, *Buhl, Iulian.* I *p.* 54. 2) *In horum librorum fragmentis quae ab ipso Minicio petita sint, quae addiderit Iulianus, plerumque non potest explorari, v. tamen Iulian. fr.* 845, 852, 856, 857, 860, 866, 868—873, 875, 877—880.

HERENNIUS MODESTINUS

(ULPIANI DISCIPULUS).[1]

DE DIFFERENTIA DOTIS LIBER SINGULARIS.

1. Si mulier post divortium, antequam (23. 3) 13 ex stipulatu de dote agat, ad eundem virum fuerit reversa, constantius dicetur per doli exceptionem inefficacem fieri ex stipulatu actionem, usque quo matrimonium durat.

DIFFERENTIARUM LIBRI IX.[2]

LIBER I.

[*De adrogatione et adoptione*].

2. Adrogato patre familias liberi, qui in (1. 7) 40 eius erant potestate, nepotes apud adrogatorem efficiuntur simulque cum suo patre in eius reccidunt potestatem. quod non similiter in adoptionem contingit: nam nepotes ex eo in avi naturalis retinentur potestate. 1 Non tantum cum quis adoptat, sed et cum adrogat, maior esse debet eo, quem sibi per adrogationem vel per adoptionem filium facit, et utique plenae pubertatis: id est decem et octo annis eum praecedere debet.[3] 2 Spado adrogando suum heredem sibi adsciscere potest nec ei corporale vitium impedimento est.

[*De negotiis pupillorum*].

3. [4]Iurisiurandi gratiam facere pupillus (12. 2) 32 non potest.

4. Pupillo capienti pignus propter metum (13. 7) 38 pigneraticiae actionis necessaria est tutoris auctoritas.

5. Ex causa fideicommissi servo liberta- (40. 5) 11 tem dare sine tutoris auctoritate pupillus non potest.

[*De differentia heredum?*]

6. Cum filio impuberi pater ita substituerit: (28. 6) 3 'quisquis mihi heres erit, idem filio impuberi heres esto', placuit ad hanc substitutionem scriptos tantummodo ad hereditatem admitti: itaque dominus, cui per servum hereditatis portio quaesita sit, ex substitutione impuberi heres effici non poterit, si servus ab eius exierit potestate.

[*De differentia poenarum*].

7. In metallum damnati si valetudine (48. 19) 22 aut aetatis infirmitate inutiles operi faciundo deprehendantur, ex rescripto divi Pii a praeside dimitti poterunt, qui aestimabit de his dimittendis, si modo vel cognatos vel adfines habeant et non minus decem annis poenae suae functi fuerint.

8. †*Inter* Isidori different. (Isid. ed. Rom. V. p. 26). *eum, qui in insulam relegatur, et eum, qui deportatur, magna differentia est, ut ait* [*He*]*re*[*n*]*nius*[1]: *primo quia relegatum bona sequuntur, nisi fuerint sententia adempta, deportatum non sequuntur, nisi palam ei fuerint concessa: ita fit, ut relegato mentionem bonorum in sententia non haberi prosit, deportato noceat. item distant etiam in loci qualitate, quod cum relegato quidem humanius transigitur, deportatis vero hae solent insulae adsignari, quae sunt asperrimae quaeque sunt paulo minus summo supplicio comparandae.*

LIBER II.

De deposito et commodato.[2]

9. Commodati iudicio conventus etiam coll. 10, 2 culpam praestare cogitur: qui vero depositi convenitur, de dolo, non etiam de culpa condemnandus est. Commodati enim contractu, quia utriusque contrahentis utilitas intervenit, utrumque praestatur: in depositi vero causa sola deponentis utilitas vertitur, et ibi dolus tan- 2 tum praestatur. Sed in ceteris quoque partibus iuris ista regula custoditur: sic enim et in fiduciae iudicio, et in actionem rei uxoriae dolus et culpa deducitur, 2 quia utriusque contrahentis utilitas intervenit. In mandati vero iudicio dolus, non etiam culpa deducitur: quamvis singulariter denotare liceat, in tutelae iudicio utrumque deduci, cum solius pupilli, non etiam 4 tutoris utilitas in administratione versetur. Depositi damnatus infamis est: qui vero commodati damnatur, non fit infamis: alter enim propter dolum, alter propter 5 culpam condemnatur. Actione depositi = (16. 3) 23 conventus[3] cibariorum nomine apud eundem iudicem utiliter experitur: at is, cui res commodata est, improbe cibariorum exactionem intendit. impensas tamen necessarias iure persequitur, quas forte in aegrum, vel 6 alias laborantem impenderit. Res deposita si subripiatur, dominus d[u]m[taxat][4] habet furti actionem, quamvis eius, apud quem res deposita est, intersit, ob impensas in rem factas rem retinere. is vero, cui res commodata sit, furti experiri debebit, si modo solvendo 7 fuerit. Actio commodati semper in simplum competit: depositi vero nonnunquam in duplum, scilicet si ruinae vel naufragii vel incendii aut tumultus causa res deponatur.

? ?

10. [5]Non tantum dotis (42. 1) 20 = Sin. 6, 7 ... 17 p. 11 nomine maritus in quantum facere possit condemnatur, sed ex aliis quoque contractibus ab uxore iudicio conventus, in quantum facere potest condemnandus est ex

1) (47. 2) 52 § 20. *Modestini ut vivi mentio fit in rescripto Gordiani a.* 239, *C.* (3. 42) 5. 2) *Conscripti sunt post a. Chr.* 217, *v. fr.* 15. 3) id est . . . debet *gloss.?* 4) *Libri numerus deest in inscr. F.*, libro I *dett.*

1) orenius *cod.* 2) *Rubricam v. in coll. l. c.* 3) servo constituto *ins. D.: quae verba non videntur Modestini esse.* 4) domui *codd.* 5) [M]od[estinus] *β*[*ιβλίῳ*] *β'* diff[erenti]on *αὐτοῦ τί*[*τλῳ*] *ϛ' Sin.*

divi Pii constitutione: quod et in persona mulieris aequa lance servari aequitatis suggerit ratio.[1]

LIBER III.

11. Si usus fructus civitati legetur et aratrum in ea inducatur, civitas esse desinit, ut passa est Carthago, ideoque quasi morte desinit habere usum fructum. (7.4)21

LIBER IV.

[*De sponsalibus et nuptiis?*]

12. In sponsalibus contrahendis aetas contrahentium definita non est ut in matrimoniis. quapropter et a primordio aetatis sponsalia effici possunt, si modo id fieri ab utraque persona intellegatur, id est, si non sint minores quam septem annis.[2] (23. 1) 14

13. Ea, quae desponsa est, ante contractas nuptias suum non mutat domicilium. (50. 1) 32

[*De legitimo et fiduciario tutore?*]

14. [*Si parens filium vel filiam vel nepotem vel neptem vel deinceps impuberes, quos in potestate habeat, emancipet, vicem legitimi tutoris sustinet*]: quo defuncto si liberi perfectae aetatis[3] exsistant, fiduciarii tutores fratris vel sororis efficiuntur. (26.4)4

[*De reo et rei herede?*]

15. Ex pollicitatione, quam quis ob honorem apud rem publicam fecit, ipsum quidem omnimodo in solidum teneri: heredem vero eius ob honorem quidem facta promissione in solidum, ob id vero, quod opus promissum coeptum est, si bona liberalitati solvendo non fuerint, extraneum heredem in quintam partem patrimonii defuncti, liberos in decimam teneri divi Severus et Antoninus rescripserunt. sed et ipsum donatorem pauperem factum ex promissione operis coepti quintam partem patrimonii sui debere divus Pius constituit. (50. 12) 9

LIBER V.

[*De legatis et libertatibus testamentariis*].

16. Sub diversis condicionibus disiunctim positis liber esse iussus eam condicionem eligere potest, quae sibi levior esse videbitur: legato vero eo modo relicto legatarium novissimae condicioni parere oportet. 1 Heredi decem dare iussus et liber esse et heredis heredi dando perveniet ad libertatem: quod non similiter in legatarii persona custodiri Publicius scribit. (35. 1) 51

[*De honore et munere*].

17. Honorem sustinenti munus imponi non potest: munus sustinenti honor deferri potest. (50. 4) 10

LIBER VI.

[*De rebus mancipi et nec mancipi?*]

18. Procurator totorum bonorum, cui res administrandae mandatae sunt, res domini neque mobiles vel immobiles neque servos[4] sine speciali domini mandatu alienare potest, nisi fructus aut alias res, quae facile corrumpi possunt. (3.3)63

1) quod . . . ratio *Trib.?* 2) id est . . . annis *Trib.* 3) perfectae aetatis] virilis sexus *Modest.*, *cf. I.* (1. 19) *pr.*, *C.* (5. 30) 5. 4) neque mobiles . . . servos] neque mancipi neque nec mancipi *Mod.?*

19. Longae possessionis praescriptionem tam in praediis quam in mancipiis[1] locum habere manifestum est. (44.3)3

*
20. Praedonis loco intellegendus est is, qui tacitam fidem interposuerit, ut non capienti restitueret hereditatem. (5.3)46

[*De toto et parte*].

21. Pro parte dominii servitutem adquiri non posse volgo traditur: et ideo si quis fundum habens viam stipuletur et partem fundi sui postea alienet, corrumpit stipulationem in eum casum deducendo, a quo stipulatio incipere non possit. pro parte quoque neque legari neque adimi via potest et, si id factum est, neque legatum neque ademptio valet. (8.1)11

22. An pars pro derelicto haberi possit, quaeri solet. et quidem si in re communi socius partem suam reliquerit, eius esse desinit, ut hoc sit in parte, quod in toto: atquin totius rei dominus efficere non potest, ut partem retineat, partem pro derelicto habeat. (41.7)3

[*De herede et heredis herede*].

23. Qui per successionem quamvis longissimam defuncto heredes constiterunt, non minus heredes intelleguntur, quam qui principaliter heredes existunt. (50. 17) 194

24. Qui Titii testamentum falsum dixit nec optinuit, heredi eius heres exsistere prohibendus non est, quia non principaliter in Titii hereditatem succedit. (34.9)7

25. Si nepos exheredatus heres extiterit ei, quem avus heredem fecerat, deinde pater eius emancipatus testamento praeteritus accipiat contra tabulas patris bonorum possessionem, iungi patri suo nepos non poterit, sed ut extraneus excludetur, quia non suo nomine avo heres extiterit. (37.8)5

[*De iure patris et matris?*]

26. Si ad patrem manumissorem filii intestati legitima hereditas perveniat vel non manumissori bonorum possessio competat, mater defuncti summovetur. (38. 16) 10

*
27. Si servum dominus in crimine capitali defendat, sistendum satisdato promittere iubetur. (48. 2) 17

28. Constitutiones, quae de recipiendis nec non appellationibus loquuntur, ut nihil novi fiat, locum non habent in eorum persona, quos damnatos statim puniri publice interest: ut sunt insignes latrones vel seditionum concitatores vel duces factionum. (49. 1) 16

De scientibus et ignorantibus.

29. Nonnunquam per ignorantiam delinquentibus iuris civilis venia tribui solet, si modo rem facti quis, non iuris ignoret, quae scilicet consilio delinquentibus praestari non solet. propter quod necessarium est addita distinctione considerare, utrum sciente an ignorante aliquo quid gestum proponatur. coll. 1, 12

LIBER VII.

[*Quae ex post facto convalescant necne?*]

30. Si Titio, qui rem meam ignorante me creditori suo pignori obligaverit, heres exstitero, ex (20. 1) 22

1) tam in mancipi quam in nec mancipi rebus *Mod.?*

postfacto pignus directo quidem non convalescit, sed utilis pigneraticia dabitur creditori.

[*De tutoribus testamento datis*].

31. Pater heredi instituto filio vel exheredato tutorem dare potest, mater autem non nisi instituto, quasi in rem potius quam in personam tutorem dare videatur. sed et inquiri in eum, qui matris testamento datus est tutor, oportebit, cum a patre datus, quamvis minus iure datus sit, tamen sine inquisitione confirmatur, nisi si causa, propter quam datus videbatur, in eo mutata sit, veluti si ex amico inimicus vel ex divite pauperior effectus sit. (26. 2) 4

[*De tutoribus et curatoribus*].

32. Ventri tutor a magistratibus populi Romani dari non potest, curator potest: nam de cura-1 tore constituendo edicto comprehensum est. Curatorem habenti quo minus alius curator detur, regula iuris non est impedimento. (26. 5) 20

33. Matris sollicitudo in petendis filio tutoribus, non etiam curatoribus observatur, nisi quo casu impuberi curator petendus est. (26. 6) 1

[*De expressis et non expressis*].

34. Nonnumquam contingit, ut quaedam nominatim expressa officiant, quamvis omissa tacite intellegi potuissent nec essent offutura. quod evenit, si alicui ita legatur: 'Titio decem do lego, si Maevius Capitolium ascenderit'. nam quamvis in arbitrio Maevii sit, an Capitolium ascendat et velit efficere, ut Titio legatum debeatur, non tamen poterit aliis verbis utiliter legari: 'si Maevius voluerit, Titio decem do': nam in alienam voluntatem conferri legatum non potest. inde dictum est: expressa nocent, non expressa non nocent. (35. 1) 52 — = (50. 17) 195

[*De patrono et liberis patroni*].

35. Liberi patroni quamquam et ipsi in plerisque causis manumissoris iure censentur, tamen paternum libertum liberis suis adsignare non potuerunt, etiamsi eis a parente fuerit adsignatus: idque et Iulianus et Marcellus probant. (38. 4) 8

LIBER VIII.

[*De morte et capitis deminutione*].

36. Legatum in annos singulos vel menses singulos relictum, vel si habitatio legetur, morte quidem legatarii legatum intercidit, capitis deminutione tamen interveniente perseverat: videlicet quia tale legatum in facto potius quam in iure consistit. (4. 5) 10

[*De donationibus*].

37. Ad res donatas edictum aedilium curulium non pertinere dicendum est: etenim quid se restituturum donator repromittit, quando nullum pretium interveniat? quid ergo si res ab eo cui donata est melior facta sit, numquid quanti eius qui meliorem fecit interest donator conveniatur? quod minime dicendum est, ne eo casu liberalitatis suae donator poenam patiatur. itaque si qua res donetur, necesse non erit ea repromittere, quae in rebus venalibus aediles repromitti iubent. sane de dolo donator obligare se et debet et solet, ne quod benigne contulerit fraudis consilio revocet. (21. 1) 62

38. Rem legatam si testator vivus alii donaverit, omnimodo exstinguitur legatum. nec distinguimus, utrum propter necessitatem rei familiaris an mera voluntate donaverit, ut, si necessitate donaverit, legatum debeatur, si nuda voluntate, non debeatur: haec enim distinctio in donantis munificentiam non cadit, cum nemo in necessitatibus liberalis exsistat. (34. 4) 18

39. Eum, qui donationis causa pecuniam vel quid aliud promisit, de mora solutionis pecuniae usuras non debere, summae aequitatis est, maxime cum in bonae fidei contractibus donationis species non deputetur.[1] (39. 5) 22

[*De differentia impensarum*].

40. Quod si [*sc. servum possessor*] artificem fecerit, post vicensimum quintum annum eius, qui artificium consecutus est, impensae factae potuerunt pensari. (6. 1) 32

LIBER IX.

[*De actu et itinere*].

41. Inter actum et iter nonnulla est differentia: iter est enim, qua quis pedes vel eques commeare potest, actus vero, ubi et armenta traicere et vehiculum ducere liceat. (8. 3) 12

[*De stupro et adulterio*].

42. Inter 'stuprum' et 'adulterium' hoc interesse quidam putant, quod adulterium in nuptam, stuprum in viduam committitur. sed lex Iulia de adulteriis hoc verbo indifferenter utitur. (50. 16) 101 pr.

[*De divortio et repudio*].

43. 'Divortium' inter virum et uxorem fieri dicitur, 'repudium' vero sponsae remitti videtur. quod et in uxoris personam non absurde cadit. (50. 16) 101 § 1

[*De morbo et vitio*].

44. Verum est 'morbum' esse temporalem corporis inbecillitatem, 'vitium' vero perpetuum corporis impedimentum, veluti si talum excussit: nam et luscus utique vitiosus est. (50. 16) 101 § 2

[*De differentiis legatorum quorundam*].

45. Titio 'cum morietur' usus fructus inutiliter legari intellegitur, in id tempus videlicet collatus, quo a persona discedere incipit. (7. 1) 51

46. Servis legatis etiam ancillas quidam deberi recte putant, quasi commune nomen utrumque sexum contineat: ancillis vero legatis masculos non deberi nemo dubitat. sed pueris legatis etiam puellae debentur: id non aeque in puellis pueros 1 contineri dicendum est. Mulieribus vero legatis etiam virgines debentur, sicuti viris legatis etiam pueros 2 deberi respondetur. Pecudibus autem legatis et 3 boves et cetera iumenta continentur. Armento autem legato etiam boves contineri convenit, non etiam greges 4 ovium et caprarum. Ovibus legatis neque agnos neque arietes contineri quidam recte existimant. 5 Ovium vero grege legato et arietes et agnos deberi nemo dubitat. (32) 81; pr. = (50. 16) 101 § 3

47. Equis per fideicommissum legatis post moram heredis fetus quoque debentur. equitio (22. 1) 39

1) maxime . . . deputetur *Trib.*

autem legato etiamsi mora non intercedat, incremento gregis fetus accedunt.

[*De servis et statuliberis?*]

48. Statuliberos venumdari posse leges (40. 7) 25 duodecim tabularum putaverunt: duris autem condicionibus in venditione minime onerandi sunt, veluti ne intra loca serviant neve umquam manumittantur.

DE ENUCLEATIS CASIBUS LIBER SINGULARIS.[1]

49. Inter eos, qui ex generali clausula ad- (4. 6) 33 1 iuvantur, et fisci patronus connumeratur. Eos, qui notis scribunt acta praesidum, rei publicae causa non 2 abesse certum est. Militum medici, quoniam officium quod gerunt et publice prodest et fraudem eis adferre non debet, restitutionis auxilium implorare possunt.

50. Tutor factam pupillam suam nec (23. 1) 15 ipse uxorem ducere nec filio suo in matrimonio adiungere potest. scias tamen, quod de nuptiis tractamus, et ad sponsalia pertinere.

51. Si servo alieno libertas non consen- (40. 9) 20 tiente domino data est, valere ex auctoritate iuris non potest, quamvis postea manumissor domino heres extitit, nam licet eius iure cognationis qui manumisit heres extitit, non ideo aditione hereditatis libertatis datio confirmatur.

52. Si quis obrepserit praesidi provinciae, (48. 10) 29 tam per acta quam per libelli interpellationem nihil agit. immo si accusatus fuerit, poenam temerari luit: proinde enim punitur, atque si falsum fecerit. sunt enim rescripta de ea re: sufficit autem unum argumenti causa referre, cuius verba haec sunt. 'Alexander Augustus Iulio Marullo. Si libello dato adversarius tuus veritatem in precibus ab eo datis non adiecit, subscriptione uti non potest: immo si accusatus fuerit, et poenam inferre debet'.

53. Si expressim sententia contra iuris (49. 1) 19 rigorem data fuerit, valere non debet: et ideo et sine appellatione causa denuo induci potest. non iure profertur sententia, si specialiter contra leges vel senatus consultum vel constitutionem fuerit prolata. unde si quis ex hac sententia appellaverit et praescriptione summotus sit, minime confirmatur ex hac praescriptione sententia. unde potest causa ab initio agitari.

DE EXCUSATIONIBUS LIBRI VI.[2]

LIBER I.

54. *Ἑρέννιος Μοδεστῖνος Ἐγνατίῳ* (27. 1) 1 pr. — § 2 *Δέξτρῳ. Συγγράψας σύγγραμμα, ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, χρησιμώτατον, ὅπερ παραίτησιν ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας* 1 *ὠνόμασα, τοῦτό σοι πέπομφα. Ποιήσομαι δὲ ὡς ἂν οἷός τε ὦ τὴν περὶ τούτων διδασκαλίαν σαφῆ, ἀφηγούμενος τὰ νόμιμα τῇ τῶν Ἑλλήνων φωνῇ, εἰ καὶ οἶδα δύσφραστα εἶναι αὐτὰ νομιζόμενα πρὸς τὰς τοιαύτας* 2 *μεταβολάς. Προσθήσω δὲ τῇ τῶν λεγομένων διηγήσει αὐτὰ τὰ τῶν νόμων ῥήματα, εἴ που καὶ τούτου δεηθείην, ἵνα τήν τε τῶν λεκτέων καὶ τὴν τῶν ἀναγνωστέων χρῆσιν ἔχοντες τὸ ὁλόκληρον τοῖς δεομένοις καὶ τὴν ὠφέλειαν παρασχώμεθα.*

[*Quos tutores aut curatores dari non oportet*].

55. *Λεκτέον τοίνυν πρῶτον, τίνας οὐ* (27. 1) 1 § 3—5 4 *δεῖ χειροτονεῖσθαι. Ἀπελευθερικοῖς ὀρφανοῖς εὐγενεῖς οὐ δώσουσιν οἱ ἄρχοντες ἐπιτρόπους ἢ κουράτορας, πλὴν εἰ μὴ παντελὴς ἀπορία κατὰ τὸν τόπον ἀπελευθέρων ἐστίν· ἀπελευθερικοῖς γὰρ ἀπελευθέρους μόνους δεῖν δίδοσθαι τοὺς ἐκ τοῦ αὐτοῦ τόπου ὄντας θεῖος Μάρκος ὁρατίων κελεύει. ἐὰν δὲ δοθῇ, ὁ θειότατος Σεβῆρος τῶν ἀφηλίκων προνοούμενος ὑπεύθυνον αὐτὸν εἶναι τῇ ἐπιτροπῇ, ἐὰν μὴ ἐμπροθέσμως δικαιολογήσηται, ἀντέγραψεν.* 5 *Οὐκ ἔξεστιν κουρατορεύειν μνηστῆρα μνηστῆς, ὡς ἡ σύγκλητος λέγει· χειροτονηθεὶς δὲ ὁ τοιοῦτος ἀπολυθήσεται.*

56. *Εἰδέναι δεῖ τοὺς ἄρχοντας, ὅτι κουρά-* (26. 5) 21 1 *τορας ἀφήλιξι γυναῖκας οὐ χειροτονήσουσιν. Ἐὰν μήτηρ ἐπὶ ταύτῃ τῇ αἱρέσει γράψῃ υἱοὺς κληρονόμους ἐὰν ἀπολυθῶσι τῆς τοῦ πατρὸς ἐξουσίας, ἀπολυθέντων τούτων καὶ διὰ τοῦτο κληρονομησάντων αὐτὸς ὁ πατὴρ κουράτωρ χειροτονηθῆναι οὐ δύναται, κἂν βούληται, ἵνα μὴ ἄλλῃ ὁδῷ τοῦτο ὅπερ οὐκ ἠβουλήθη ἡ διαθεμένη γένηται. καὶ τοῦτο οὕτως ὑπὸ τοῦ θείου Σεβήρου νενομοθέτηται.* 2 *Ἀλλὰ κἂν τις ἀπὸ γονέων κωλυθῇ ἐπιτροπεύειν, τοῦτον οὔτε χειροτονεῖσθαι προσήκει· κἂν χειροτονηθεὶς μὴ παραιτήσηται, κωλύεσθαι αὐτὸν ἐπιτροπεύειν μενούσης* 3 *τῆς ἐπιτιμίας. Τοὺς ἐν πρεσβείᾳ ὄντας μὴ χειροτονείτωσαν ἐπιτρόπους ἢ κουράτορας οἱ ἄρχοντες, ἐπειδήπερ παρ' ὃν χρόνον πρεσβεύουσιν, ὁ κίνδυνος αὐτοῖς οὐ δια-* 4 *φέρει. Ἐὰν ἐπαρχιακὸν ἄνθρωπον πρεσβεύοντα ὁ ἐν* 5 *Ῥώμῃ ἄρχων δῷ ἐπίτροπον, ἀφεθήσεται. Πρὸς τοῖς λοιποῖς δικαίοις δεῖ τὸν ἄρχοντα καὶ τοὺς τρόπους τῶν μελλόντων χειροτονηθήσεσθαι σκοπεῖν· οὔτε γὰρ οὐσία οὔτε ἀξίωμα οὕτως ἱκανὸν πρὸς πίστιν, ὡς ἀγαθὴ προαί-* 6 *ρεσις καὶ χρηστοὶ τρόποι. Διὰ παντὸς δὲ μάλιστα τοῦτο παρατηρείτωσαν οἱ ἄρχοντες μὴ χειροτονεῖν τοὺς βουλομένους ἐπιρρίπτειν ἑαυτούς, ἵνα χειροτονηθῶσι, καὶ ἀργύριον διδόντας· τούτους γὰρ καὶ κολάσει ὑπευθύνους εἶναι νενομοθέτηται.*

57. [1] *Εἰδέναι χρὴ ὅτι ὁ ἐν ἀγρῷ καταμέ-* (50. 1) 35 *νων ἰνκόλας οὐ νομίζεται· ὁ γὰρ ἐκείνης τῆς πόλεως ἐξαιρέτοις μὴ χρώμενος οὕτως οὐ νομίζεται εἶναι ἰνκόλας.*

[*Quibus tutorem dari non oportet?*]

58. Divi Severus et Antoninus Augusti (26. 7) 31 Sergio Iuliano. 'Forma, qua singuli tutores, prout quisque gessit tutelam, nonnunquam in solidum tenentur, duntaxat intra pubertatis tempora locum habet, non etiam si post pubertatem administraverint'.

[*Qui petant tutores vel curatores*].

59. *Ἐὰν οἱ ἀφήλικες μὴ ἔχωσι τοὺς ἐκ τῶν* (26. 6) 2 *νόμων κηδεμόνας, ἐὰν μὲν ἐπιτρόπων δέωνται διὰ τὴν ἡλικίαν, δύνανται αἰτῆσαι αὐτοῖς ἐπιτρόπους κατασταθῆναι οἵ τε συγγενεῖς καὶ οἱ κατ' ἐπιγαμίαν οἰκεῖοι γονέων ἀρρένων τε καὶ θηλειῶν· δύνανται καὶ φίλοι τῶν γονέων* 1 *καὶ τροφεῖς αὐτῶν τῶν παίδων τοῦτο αἰτῆσαι. Οἱ μὲν οὖν ἄλλοι ἐκ προαιρέσεως αἰτοῦσιν ἐπιτρόπους· εἰσὶ δέ τινες οἷς ἐπάναγκές ἐστιν αἰτεῖν ἐπιτρόπους, οἷον μήτηρ καὶ ἀπελεύθεροι· ἐκ τούτων γὰρ αἱ μὲν ζημιοῦνται, οἱ δὲ*

---

1) *Conscriptus est imperante Alexandro Severo aut postea, v. fr.* 52. 2) *Conscripti sunt post a. Chr.* 217 (*imperante Alexandro Severo aut postea, si quidem Modestini essent ea verba, quibus laudatur Paul. lib.* 9 *resp. in fr.* 59 § 5).

1) *cf.* (27. 1) 13 § 12.

καὶ κολάζονται, ἐὰν μὴ αἰτήσωσι τοὺς ἐκ τῶν νόμων κηδεμόνας. ἡ μὲν γὰρ μήτηρ ἐξελαύνεται τῆς τοῦ παιδὸς νομίμου κληρονομίας, ὡς οὖσα ἀναξία λαβεῖν κλῆρον νόμιμον, μὴ φροντίσασα αὐτῷ κατασταθῆναι ἐπίτροπον. καὶ οὐ μόνον ἐὰν μὴ αἰτήσῃ, ἀλλὰ καί, ὃν ἂν αἰτήσῃ, ὁσίας χάριν αἰτήσῃ τὸν ἀφεθῆναι δυνάμενον, εἶτα ἀφεθέντος αὐτοῦ ἢ καὶ ἀποβληθέντος ἄλλον μὴ αἰτήσῃ πάλιν, ἢ ἐξεπίτηδες κακοὺς αἰτήσῃ. ἀπελεύθεροι δὲ ἐκ τούτων τῶν αἰτιῶν κατηγορηθέντες ἐπὶ τοῦ ἡγουμένου κολάζονται ἐπιστρεφῶς, ἐὰν φαίνωνται ἢ δι' ἀμέλειαν ἢ διὰ κακίαν 2 *μὴ ᾐτηκότες. Τὰ δὲ περὶ τῆς μητρὸς προειρημένα δηλοῦται ἐν ἐπιστολῇ Σεβήρου, ἧς τὰ ῥήματα ὑποτέτακται.*[1] 'Divus Severus Cuspio Rufino. Omnem me rationem adhibere subveniendis pupillis, cum ad curam publicam pertineat, liquere omnibus volo. et ideo quae mater vel non petierit tutores idoneos filiis suis vel prioribus excusatis reiectisve non confestim aliorum nomina dederit, ius non habeat vindicandorum sibi 3 bonorum intestatorum filiorum'. *Ἐὰν μέντοι τις ἢ δανειστὴς ἢ λεγατάριος ἢ ἄλλην ἀναγκαίαν ἔχῃ πρὸς τὸν ὀρφανὸν σύστασιν, αὐτὸς μὲν οὐκ αἰτήσει ἐπίτροπον τῷ ὀρφανῷ, ἀλλὰ τοὺς αἰτεῖν δυναμένους ἀξιώσει αἰτῆσαι, ἢ ἐὰν οὗτοι ἀποκνήσωσι, τότε προσελθὼν τῷ ἡγουμένῳ αὐτὸ τοῦτο ἐρεῖ, ἵνα κατασταθέντος ἐπιτρόπου νομίμου ἡ* 4 *πρὸς τὸν ὀρφανὸν γένηται σύστασις. Ταῦτα μὲν περὶ ἐπιτρόπων· κουράτορας δὲ ἑαυτοῖς αἰτήσουσιν οἱ ἀφήλικες, ἐὰν μὲν παρῶσι, δι' ἑαυτῶν· ἐὰν δὲ ἀποδημῇ τις αὐτῶν,* 5 *αἰτήσει διὰ φροντιστοῦ. Εἰ δὲ ἄλλος αἰτῆσαι κουράτορα δύναται τῷ ἀφήλικι, ἐζητήθη. καὶ Οὐλπιανὸς ὁ κράτιστος οὕτως γράφει, ὡς δέον ἄλλον αὐτῷ μὴ αἰτεῖν, ἀλλὰ αὐτὸν ἑαυτῷ,* et apud Paulum libro nono responsorum ita relatum est curatorem ignorante nec mandante pupilla non recte ei a tutore petitum videri periculumque eorum, quae curator non iure datus gessit, non sine ratione eum qui petit cogendum agnoscere. et alia parte eiusdem libri ita respondit, si matris iudicium princeps secutus curatores filiae eius dedit, periculum administrationis eorum eam respicere 6 debere.[2] *Οἱ ὁπωσοῦν ἀφεθέντες δι'* excusationos *τῆς ἐπιτροπῆς ἀνάγκην οὐκ ἔχουσιν αἰτεῖν τοῖς ὀρφανοῖς ἐπίτροπον, ὥς φησι Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου διάταξις.*

LIBER II.

[*Quibus ex causis excusatio competat* 1.]

60. *Ἀφίενται ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας* (27. 1) 2 *καὶ οἱ ἑβδομήκοντα ἔτη πεπληρωκότες. ὑπερβεβηκέναι δὲ δεῖ τὰ ἑβδομήκοντα ἔτη ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ ἐν ᾧ χειροτονεῖται, ἢ ἐν ᾧ τῇ κληρονομίᾳ προσέρχεταί τις, ἢ ἐν ᾧ ἡ αἵρεσις ἡ τῇ διαθήκῃ προσγραφεῖσα πεπλήρω-* 1 *ται, οὐκ ἐντὸς τῶν χρόνων τῆς παραιτήσεως. Ἡ δὲ ἡλικία δείκνυται ἢ ἐκ παιδογραφιῶν ἢ ἐξ ἑτέρων ἀπο-* 2 *δείξεων νομίμων. Ἀφίησιν ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας* 3 *καὶ πολυπαιδία. Νομίμους δὲ παῖδας εἶναι δεῖ πάντας,* 4 *κἂν μὴ ὦσιν ἐν ἐξουσίᾳ. Δεῖ δὲ εἶναι τοὺς παῖδας ὅτε οἱ πατέρες δίδονται ἐπίτροποι· οἱ γὰρ πρὶν τελευτήσαντες οὐ συναριθμοῦνται, οὔτε πάλιν βλάπτουσιν οἱ μετὰ τοῦτο ἀποθανόντες· καὶ ταῦτά φησι διάταξις τοῦ θειοτάτου* 5 *Σεβήρου. Τοῦτο δὲ δοκεῖ μὲν εἰρῆσθαι περὶ τοῦ κατὰ διαθήκας δοθέντος ἐπιτρόπου· ἁρμόζοι δὲ ἂν καὶ ἐπὶ* 6 *παντὸς ἑτέρου. Ὁ δὲ ἐν τῇ γαστρὶ ὢν εἰ καὶ ἐν πολλοῖς μέρεσιν τοῦ νόμου συγκρίνεται τοῖς ἤδη γεγεννημένοις, ὅμως οὔτε ἐν τῇ παρούσῃ ζητήσει οὔτε ἐν ταῖς λοιπαῖς πολιτικαῖς λειτουργίαις συναίρεται τῷ πατρί· καὶ τοῦτο* 7 *εἴρηται διατάξει τοῦ θειοτάτου Σεβήρου. Οὐ μόνον δὲ υἱοὶ ἄφεσιν ἐπιτροπῆς διδόασιν καὶ θυγατέρες, ἀλλὰ καὶ ἔγγονοι ἐξ υἱῶν ἀρρένων τεχθέντες ἄρρενές τε καὶ θήλειαι. βοηθοῦσιν δὲ τότε, ὁπόταν τοῦ πατρὸς αὐτῶν ἀποθανόντος τὸν ἐκείνου τόπον πληρώσωσιν τῷ πάππῳ. ὅσοι δ' ἂν ὦσιν ἔγγονοι ἐξ ἑνὸς υἱοῦ ἀντὶ ἑνὸς τέκνου ἀριθμοῦνται. ταῦτα δὲ καὶ ἐκ διατάξεων, αἳ περὶ τῶν τέκνων διαλέγονται, ἔστιν συναγαγεῖν· οὐδαμοῦ γὰρ ἔστιν ῥᾳδίως εὑρεῖν, ὅτι περὶ υἱῶν διαλέγεται διάταξις, ἀλλὰ περὶ τέκνων· ἡ δὲ προσηγορία αὐτὴ καὶ* = (50. 16) 104 8 *ἐπὶ τοὺς ἐγγόνους ἐκτείνεται. Τὸν δὲ ἀριθμὸν τῶν τέκνων τὸν ὡρισμένον ταῖς διατάξεσιν εἶναι δεῖ ἑκάστῳ τότε, ὅτε χειροτονεῖται, οὐχὶ κἂν μετὰ τὸ χειροτονηθῆναι γενηθῇ πρὸ τοῦ τὰ δίκαια τῆς ἀφέσεως παρασχέσθαι· οἱ γὰρ μετὰ τοῦτο γεγεννημένοι οὐ βοηθοῦσιν, ὡς διάταξίς* 9 *φησιν Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. Ἔτι μὴν καὶ οἱ τρεῖς ἔχοντες ἐπιτροπὰς ἢ τρεῖς κουρατορίας ἢ ἀναμεμιγμένας τρεῖς κουρατορίας τε καὶ ἐπιτροπὰς καὶ ἔτι μενούσας, τοῦτ' ἔστιν μήπω ἐκβάντων τὴν ἡλικίαν τῶν ἀφηλίκων, οὗτοι ἀφίενται εἰς τετάρτην ἐπιτροπὴν ἢ κουρατορίαν καλούμενοι. ἀλλὰ μὴν κἂν κουράτωρ τις ᾖ μὴ ἀφήλικος, ἀλλὰ μαινομένου, εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν κουρατοριῶν καὶ αὐτὴ ὑπολογισθήσεται ἡ κουρατορία· ὅπερ οὕτως ἔχειν διδάσκει διάταξις Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. λέγει καὶ ὁ κράτιστος Οὐλπιανὸς*[1] *περὶ τῶν τριῶν ἐπιτροπῶν ταῦτα·*

Tria onera tutelarum dant ex- (27. 1) 3 *cf. Vat.* 186 cusationem. tria autem onera sic sunt accipienda, ut non numerus pupillorum plures tutelas faciat, sed patrimoniorum separatio: et ideo qui tribus fratribus tutor datus est, qui indivisum patrimonium haberent, vel quibusdam tutor, quibusdam curator, unam tutelam suscepisse creditur.

Ἔφαμεν τρεῖς ἔχοντας ἐπιτροπὰς εἰς τετάρτην (27. 1) 4 *μὴ καλεῖσθαι. ἐζητήθη τοίνυν, ἐάν τις ἐν δύο ὢν ἐπιτροπαῖς εἶτα εἰς ἐπιτροπὴν τρίτην προβληθεὶς ἐκκαλέσηται καὶ ἔτι μετεώρου οὔσης τῆς δίκης τῆς ἐπὶ τῇ ἐκκλήτῳ εἰς τετάρτην ἐπιτροπὴν προβληθῇ, πότερον εἰς τὴν τετάρτην δικαιολογούμενος μνησθήσεται καὶ τῆς τρίτης ἢ παντάπασιν παραλείψει ἐκείνην. καὶ εὑρίσκω ὑπὸ τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου διατεταγμένον μὴ δεῖν εἰς τετάρτην προχειρίζεσθαι τὸν ἀπὸ τῆς τρίτης ἔκκλητον πεποιημένον, ἀλλὰ μετεώρου οὔσης τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ χειροτονίᾳ δικαιολογίας τὸ ἐκείνης τέλος περιμένειν ὅρον ἐσόμενον τῇ τετάρτῃ χειροτονίᾳ, ὀρθῷ τῷ λόγῳ· εἰ γὰρ τὴν τῇ τάξει τετάρτην ὑποδέξεταί τις ὡς τῇ δυνάμει τρίτην, ἀδίκου τῆς ἐπὶ τῇ τρίτῃ ἐκκλήτου ἀποφανθείσης τέσσαρσι χρείαις* 1 *ἐγκατασχεθήσεται παρὰ τοὺς νόμους. Ἐὰν πατὴρ ἐν τρισὶν ᾖ φροντίσιν ἢ ἐπιτροπῶν ἢ κουρατοριῶν, ὁ υἱὸς αὐτοῦ οὐκ ἐνοχληθήσεται, καὶ τοῦτο οὕτω διατέτακται ὑπὸ τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. τοῦτο δὲ καὶ ἐκ τοῦ ἐναντίου ἐστίν, ὡς δεῖν τὰς τοῦ υἱοῦ ἐπιτροπὰς ἄνεσιν τῷ πατρὶ διδόναι καὶ πάλιν ἀμφοτέροις τὰς κοινάς, τοῦτ' ἔστιν μίαν τοῦ υἱοῦ καὶ δύο τοῦ πατρὸς ἢ εἰς τὸ ἔμπαλιν. τότε δὲ ταῦτα οὕτως ἔχει, ἐπειδὰν τὸ βάρος ἑνὶ οἴκῳ, οὐχὶ διακεχωρισμένοις διαφέρῃ. γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς*[1] *ὁ κράτιστος ταῦτα·*

Tria onera in domo una esse (27. 1) 5 *cf. Vat.* 190 sufficit. proinde si pater alicuius vel filius vel frater qui est in eiusdem potestate tria onera sustineat, quae ad periculum patris sui spectent, quia voluntate eius administrant, omnibus excusatio a tutela competit. sed

---

1) *cf.* (38. 17) 2 § 23. 2) et apud Paulum . . . debere *non videntur Modestini esse.*

1) *libro sing. de off. pract. tutel.*

si non patris voluntate administrent, non prodesse saepe rescriptum est.

Ἐὰν δύο ἔχοντι ἐπιτροπὰς ἄλλαι δύο ὁμοῦ [(27.1)6] *ἐπαχθῶσιν, ἡ τῇ τάξει τρίτη βοηθήσει αὐτῷ εἰς τὴν ἄφεσιν τῆς τετάρτης, κἂν αὐτοκράτωρ ᾖ ὁ τὴν τετάρτην ἐγχειρίσας, ἢ τὴν τρίτην, πρὶν μέντοι γνῶναι τὰ τοῦ αὐτοκράτορος φθάσῃ προβληθεὶς εἰς ἄλλην. ἐὰν δὲ ἡ τάξις μὴ φαίνηται, ἀλλὰ ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ αἱ δύο χειροτονίαι προτεθῶσιν ἐν διαφόροις χάρταις, οὐχ ὁ χειροτονηθείς, ἀλλὰ ὁ χειροτονήσας ἐπιλέξεται, ὁποίαν δεῖ αὐτὸν ὑποδέξασθαι.* 1 *Γραμματικοί, σοφισταὶ ῥήτορες,*[1] *ἰατροὶ οἱ περιοδευταὶ καλούμενοι ὥσπερ τῶν λοιπῶν λειτουργιῶν οὕτωσὶ δὲ καὶ ἀπὸ ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας ἀνάπαυσιν ἔχουσιν.* 2 *Ἔστιν δὲ καὶ ὁ ἀριθμὸς ῥητόρων ἐν ἑκάστῃ πόλει τῶν τὴν ἀλειτουργησίαν ἐχόντων, καὶ αἱρέσεις τινὲς προσκείμεναι τῷ νόμῳ, ὅπερ δηλοῦται ἐξ ἐπιστολῆς Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς γραφείσης μὲν τῷ κοινῷ τῆς Ἀσίας, παντὶ δὲ τῷ κόσμῳ διαφερούσης, ἧς ἐστιν τὸ κεφάλαιον τοῦτο ὑποτεταγμένον· Αἱ μὲν ἐλάττους πόλεις δύνανται πέντε ἰατροὺς ἀτελεῖς ἔχειν καὶ τρεῖς σοφιστὰς καὶ γραμματικοὺς τοὺς ἴσους· αἱ δὲ μείζους πόλεις ἑπτὰ τοὺς θεραπεύοντας, τέσσαρας τοὺς παιδεύοντας ἑκατέραν παιδείαν· αἱ δὲ μέγισται πόλεις δέκα ἰατροὺς καὶ ῥήτορας πέντε καὶ γραμματικοὺς τοὺς ἴσους. ὑπὲρ δὲ τοῦτον τὸν ἀριθμὸν οὐδὲ ἡ μεγίστη πόλις τὴν ἀτέλειαν παρέχει. εἰκὸς δὲ τῷ μὲν μεγίστῳ ἀριθμῷ χρήσασθαι τὰς μητροπόλεις τῶν ἐθνῶν, τῷ δὲ δευτέρῳ τὰς ἐχούσας ἀγορὰς δικῶν, τῷ δὲ* 3 *τρίτῳ τὰς λοιπάς. Τοῦτον τὸν ἀριθμὸν ὑπερβαίνειν μὲν οὐκ ἔξεστιν οὔτε ψηφίσματι βουλῆς οὔτε ἄλλῃ τινὶ παρευρέσει, ἐλαττοῦν δὲ ἔξεστιν, ἐπειδήπερ ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν λειτουργιῶν φαίνεται τὸ τοιοῦτο γινόμενον.* 4 *Καὶ μέντοι οὐχ ἄλλως τὴν ἀλειτουργησίαν ταύτην καρπώσονται, ἐὰν μὴ δόγματι βουλῆς ἐγκαταλεγῶσιν τῷ ἀριθμῷ τῷ συγκεχωρημένῳ καὶ περὶ τὸ ἔργον ὀλιγώρως* 5 *μὴ ἔχωσιν. Καὶ φιλοσόφους δὲ ἀπολύεσθαι ἐπιτροπῶν Παῦλος γράφει οὕτως·* Philosophi oratores grammatici, qui publice iuvenibus prosunt, excusantur a tutelis. 6 Nam et Ulpianus libro quarto de officio proconsulis ita scribit: sed et reprobari medicum posse a republica, quamvis semel probatus sit, imperator noster cum patre 7 Laelio Basso rescripsit.[2] *Περὶ δὲ τῶν φιλοσόφων ἡ αὐτὴ διάταξις τοῦ Πίου οὕτω λέγει. ‘Φιλοσόφων δὲ οὐκ ἐτάχθη ἀριθμὸς διὰ τὸ σπανίους εἶναι τοὺς φιλοσοφοῦντας· οἶμαι δὲ ὅτι οἱ πλούτῳ ὑπερβάλλοντες ἐθελονταὶ παρέξουσιν τὰς ἀπὸ τῶν χρημάτων ὠφελείας ταῖς πατρίσιν· εἰ δὲ ἀκριβολογοῖντο περὶ τὰς οὐσίας, αὐτόθεν ἤδη* 8 *φανεροὶ γενήσονται μὴ φιλοσοφοῦντες’. Ἔστιν δὲ καὶ ἐν ταῖς τοῦ βασιλέως Κομμόδου διατάξεσιν ἐγγεγραμμένον κεφάλαιον ἐξ ἐπιστολῆς Ἀντωνίνου τοῦ Εὐσεβοῦς, ἐν ᾧ δηλοῦται καὶ φιλοσόφους ἀλειτουργησίαν ἔχειν ἀπὸ ἐπιτροπῶν. ἔστιν δὲ τὰ ῥήματα ταῦτα· ‘Ὁμοίως δὲ τούτοις ἅπασιν ὁ θειότατος πατήρ μου παρελθὼν εὐθὺς ἐπὶ τὴν ἀρχὴν διατάγματι τὰς ὑπαρχούσας τιμὰς καὶ ἀτελείας ἐβεβαίωσεν, γράψας φιλοσόφους ῥήτορας γραμματικοὺς ἰατροὺς ἀτελεῖς εἶναι γυμνασιαρχιῶν ἀγορανομιῶν ἱερωσυνῶν ἐπισταθμιῶν σιτωνίας ἐλαιωνίας καὶ μήτε κρίνειν μήτε πρεσβεύειν μήτε εἰς στρατείαν καταλέγεσθαι ἄκοντας μήτε εἰς ἄλλην αὐτοὺς ὑπηρεσίαν ἐθνικὴν ἤ τινα ἄλλην* 9 *ἀναγκάζεσθαι’. Ἔτι κἀκεῖνο εἰδέναι χρή, ὅτι ὁ ἐν τῇ ἰδίᾳ πατρίδι διδάσκων ἢ θεραπεύων τὴν ἀλειτουργησίαν ταύτην ἔχει· ἐὰν γὰρ Κομανεὺς ὢν ἐν Νεοκαισαρείᾳ σοφιστεύῃ ἢ θεραπεύῃ ἢ διδάσκῃ, παρὰ Κομανεῦσιν ἀλειτουργησίαν οὐκ ἔχει. καὶ τοῦτο οὕτω νενομοθέτηται ὑπὸ* 10 *τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. Τοὺς μέντοι ἄγαν ἐπιστήμονας καὶ ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐν ἀλλοτρίᾳ πατρίδι τὰς διατριβὰς ποιουμένους εἶναι ἀλειτουργήτους Παῦλος γράφει, λέγων τὸν θειότατον Ἀντωνῖνον τὸν* 11 *Εὐσεβῆ οὕτω κεκελευκέναι. Τὸν ἐν Ῥώμῃ σοφιστεύοντα ἢ σαλαρίῳ ἢ καὶ χωρὶς σαλαρίου ἄφεσιν ἔχειν νενομοθέτηται ὑπὸ τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου, οὕτως ὡς ἂν εἰ ἐτύγχεν ἐν ἰδίᾳ πατρίδι διδάσκων. αἷς νομοθεσίαις δύναταί τις ἐκεῖνον προσαγαγεῖν τὸν λόγον, ὅτι κοινῆς οὔσης τε καὶ νομιζομένης πατρίδος τῆς βασιλευούσης εἰκότως ἂν ὡς ἐν ἰδίᾳ πατρίδι χρήσιμον ἑαυτὸν παρασχὼν* 12 *ἀλειτουργησίαν καρπώσεται. Νόμων δὲ διδάσκαλοι ἐν ἐπαρχίᾳ διδάσκοντες ἄφεσιν οὐχ ἕξουσιν, ἐν Ῥώμῃ δὲ* 13 *διδάσκοντες ἀφίενται.* Ulpianus libro singulari de officio praetoris tutelaris ita scribit: Athletae habent a tutela excusationem, sed qui sacris certaminibus coro- 14 nati sunt.[1] *Ἔθνους ἱεραρχία, οἷον Ἀσιαρχία, Βιθυναρχία, Καππαδοκαρχία, παρέχει ἀλειτουργησίαν ἀπὸ ἐπιτρο-* 15 *πῶν, τοῦτ' ἔστιν ἕως ἂν ἄρχῃ.* Tutela non est rei publicae munus nec quod ad impensam pertinet, sed civile: nec provinciale videtur tutelam administrare. 16 *Ἀφίενται ἐπιτροπῆς καὶ κουρατορίας στρατηγοὶ τῶν* 17 *πόλεων. Δίδωσιν ἄφεσιν ἐπιτροπῆς καὶ κεφαλικὴ ἔχθρα τῷ χειροτονηθέντι γενομένη πρὸς τὸν πατέρα τῶν ὀρφανῶν, ἐκτὸς εἰ μὴ κατὰ διαθήκας φανείη δοθεὶς ὁ ἐπίτροπος, πλὴν εἰ μὴ μετὰ τὸ γραφῆναι τὴν διαθήκην κεφαλικὸς ἀγὼν αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους συνέστη, ἢ εἰ μὴ πρεσβυτέρα μέν ἐστιν τῆς διαθήκης ἡ ἔχθρα, διὰ τοῦτο δὲ δοκεῖ δίδοσθαι ἐπίτροπος, ἵνα ὑποβληθῇ ἐνοχῇ καὶ πράγμασιν· καὶ τοῦτο ἐξ ἐπιστολῆς Σεβήρου βασιλέως* 18 *δείκνυται. Ἔτι ἀπολύεται ἐπιτροπῆς, ὁπόταν ἀμφισβήτησίν τις τῷ ὀρφανῷ περὶ τῆς καταστάσεως κινῇ, φαίνηται δὲ τοῦτο μὴ συκοφαντίᾳ ποιῶν, ἀλλ' ἐκ καλῆς πίστεως· καὶ τοῦτο οἱ θειότατοι Μάρκος καὶ Βῆρος ἐνομο-* 19 *θέτησαν. Περὶ τῶν ἀγροίκων καὶ τῶν ταπεινῶν καὶ τῶν ἀγραμμάτων γράφει Παῦλος*[2] *οὑτωσί·* Mediocritas et rusticitas interdum excusationem praebent secundum epistulas divorum Hadriani et Antonini. eius qui se neget litteras scire, excusatio accipi non debet, si modo non sit expers negotiorum.

61. *Αἱ μεταγενέστεραι διατάξεις ἰσχυρότεραι* [(1.4)4] *τῶν πρὸ αὐτῶν εἰσίν.*

LIBER III.

[*Quibus ex causis excusatio competat* 2.]

62. *Οἱ πάλαι στρατιῶται οἱ ἐπιτίμως πληρώ-* [(27.1)8] *σαντες τὸν τῆς στρατείας χρόνον ἄφεσιν ἔχουσιν ἐπιτροπῶν πρὸς πάντας τοὺς ἰδιώτας. πρὸς δὲ τοὺς παῖδας τῶν τῆς αὐτῆς τάξεως κεκοινωνηκότων ἢ πάντων πάλαι στρατιωτῶν ἐντὸς μὲν ἐνιαυτοῦ τοῦ ἀποστρατεύσασθαι ἄφεσιν ἔχουσιν, μετὰ δὲ ἐνιαυτὸν οὐκέτι. τὸ γὰρ ἰσότιμον τῆς στρατείας ἰσχυρότερον ἐνομίσθη τῆς τῶν πάλαι στρατιωτῶν προνομίας, ἐὰν μὴ ἄρα ἄλλα ἔχωσιν δίκαια πρὸς παραίτησιν ἐπιτροπῆς, οἷον ἀριθμὸν ἐτῶν ἤ τι τοιοῦτο, ὁποῖον καὶ τοῖς ἰδιώταις πρὸς ἅπαντας συναιρέσθαι εἴωθεν. ταῦτα δὲ περὶ υἱῶν, οὐχὶ περὶ ἐκγόνων τῶν πάλαι στρατιωτῶν· οἱ γὰρ ἔκγονοι τῶν πάλαι σρατιωτῶν ἐν τῇ αὐτῇ χώρᾳ τῶν λοιπῶν ἰδιωτῶν εἶναι πιστευθήσον-* 1 *ται. Οἱ μέντοι ἀτίμως ἀποστρατευσάμενοι ὅμοιοι τοῖς μηδὲ στρατευσαμένοις νομίζονται, καὶ διὰ τοῦτο οὔτε αὐτοὶ ἔχουσιν προνομίαν οὔτε τοῖς τούτων παισὶν πάλαι*

---

1) *ῥήτορες gloss.?* 2) Nam . . . rescripsit *non videntur Modestini esse. Ad rem cf. fr.* 138 § 3.

1) Ulpianus . . . coronati sunt *non videntur Modestini esse.*
2) *lib. sing. de off. praet. tut., cf. Vat.* 244.

2 *στρατιῶται ἐπίτροποι δοθέντες κατασχεθήσονται. Ἔσθ᾽ ὅτε δὲ οὐ πληροῦσί τινες τὸν τῆς στρατείας χρόνον καὶ ὅμως ἔχουσιν ἄφεσιν ἐπιτροπῶν κατὰ τὰ αὐτὰ τοῖς πληρώσασιν· ὁ γὰρ εἰκοστὸν ἔτος τῆς στρατείας ὑπερβὰς ὅμοιος εἶναι πιστεύεται τῷ πληρώσαντι τὸν τῆς στρατείας χρόνον.* 3 *Ὁ δὲ ἐντὸς τούτων τῶν ἐτῶν ἀφεθεὶς οὐκ ἔχει διηνεκῆ τὴν ἐπὶ ταῖς ἐπιτροπαῖς ἀλειτουργησίαν, ἀλλὰ πρὸς χρόνον, ὥσπερ καὶ τῶν λοιπῶν πολιτικῶν λειτουργιῶν ἄφεσιν ἔχει. ὁ μὲν γὰρ ἐντὸς πέντε ἐτῶν τῆς στρατείας ἀπολυθεὶς οὐδεμίαν ἑαυτῷ ἐκδικήσει ἀλειτουργησίαν, ὁ δὲ μετὰ πέντε ἑνὸς ἐνιαυτοῦ ἔχει ἀλειτουργησίαν, ὁ δὲ μετὰ ὀκτὼ διετείας, ὁ δὲ μετὰ δώδεκα τριετείας, ὁ δὲ μετὰ δεκαὲξ τετραετείας, ὁ δὲ μετὰ εἴκοσιν, ὡς προείπομεν, διηνεκῶς* 4 *ἀπολυθήσεται. Ὁ δὲ ἐν τοῖς νυκτοφύλαξιν τοῖς ἐν Ῥώμῃ* 5 *στρατευσάμενος ἐνιαυτοῦ μόνου ἔχει ἄφεσιν. Οὗτοι δὲ δηλαδὴ ἐὰν ἐντίμως ἀπολυθῶσιν, ὥσπερ προείρηται, ἢ διὰ νόσον καλουμένην καυσαρίαν ἄφεσιν λάβωσιν (ἔστιν γὰρ καὶ αὐτὴ ἔντιμος)· ὁ γὰρ ἀτίμου τυχὼν ἀφέσεως οὐκ ἔχει* 6 *ἀνάπαυσιν. Συνβετερανὸς δὲ εἶναι πιστεύεται οὐ μόνον ὁ λεγεωνάριος, ἀλλὰ καὶ πᾶς παντὸς τοῦ ὁπουοῦν στρατευσαμένου, ἐπιτίμως δὲ καὶ αὐτοῦ ἀπολυθέντος· καὶ γὰρ λεγεωνάριος τοῦ ἐν τοῖς νυκτοφύλαξιν στρατευσαμένου* 7 *παίδων ἐπίτροπος γίνεται. Ἤδη δὲ καὶ στρατιώτου ἀφήλικος κουράτωρ δοθήσεται ὁ πάλαι στρατιώτης, δηλαδὴ ἐὰν ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἀποθάνῃ· ἐὰν δὲ καὶ οὗτοι* 8 *ἀπὸ χειρὸς ἀπολυθῶσιν, ὁμοίως. Καὶ τούτοις ἅπασιν* 9 *διατάξεις μαρτυροῦσιν. Γράφει δὲ καὶ Οὐλπιανὸς*[1] *οὕτως.* Sed ignominia missi ab urbicis plane tutelis excusabuntur, quia ingredi eis urbem non licet. plane si quis in cohortibus urbanis permilitavit, licet ante viginti annos mittitur, tamen perpetuam habet a tutelis 10 excusationem. *Ἐζητήθη δὲ πότερον μίαν καὶ ἅπαξ ἐπιτροπὴν ἀναδέχονται οἱ πάλαι στρατιῶται, ἢ ἑνὶ καιρῷ οὐ πλέον τοῦ ἅπαξ, παυομένης δὲ τῆς πρώτης ἐπιτροπῆς πάλιν ἀναλήψονται. ἀλλ᾽ ὥσπερ ἐπὶ τῶν ἰδιωτῶν αἱ παυσάμεναι οὐ βοηθήσουσιν τοῖς ἐσχηκόσι οὐδὲ εἰς τὰς τρεῖς ψηφίζονται, οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν πάλαι στρατιωτῶν οὐκ ὠφελεῖ τὸ γεγενῆσθαι. τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κουρατοριῶν ἐστιν νενομοθετημένον, ὡς δηλοῖ θεία διάταξις Σεβήρου καὶ Ἀν-* 11 *τωνίνου. Καὶ οὐδὲν διαφέρει, πῶς δεήσονται οἱ παῖδες τοῦ συνστρατιώτου ἐπιτρόπου ἢ κουράτορος, πότερον ἀπὸ χειρὸς ἀπολυθέντες ἢ τοῦ πατρὸς ἀποθανόντος.* 12 *Πριμιπιλάριοι ἐκ διατάξεων βασιλικῶν παραίτησιν ἔχουσιν τῶν λοιπῶν ἐπιτροπῶν, πριμιπιλαρίου δὲ υἱῶν ἐπιτροπεύσουσιν. πριμιπιλάριοι δὲ οὗτοι νομίζονται οἱ διανύσαντες τὸ πριμίπιλον· ἐὰν δὲ μὴ διανύσας ἀποθάνῃ, τούτου τῶν παίδων πριμιπιλάριος οὐκ ἐπιτροπεύσει.*

Οὐ μόνον δὲ οἱ τὰς ἀπὸ καλίγος στρατείας [(27. 1) 10] *καὶ τὰς λοιπὰς πριμιπιλάριοι*[2] *στρατευσάμενοι, ἀλλὰ καὶ οἱ ὁπωσοῦν χρείας δημοσίας δήμου Ῥωμαίων ἕνεκα ἀποδημήσαντες ἐνιαυτοῦ ἔχουσιν ἀνάπαυσιν μετὰ τὸ ἐπανελθεῖν.* 1 *Ὁ μέντοι ἐνιαυτὸς οὗτος οὐ μόνον τοῖς πληρώσασιν τὸν συνήθη τῆς στρατείας καιρὸν ἐν ταῖς λοιπαῖς δημοσίαις δίδοται, ἀλλὰ καὶ τοῖς ὁπωσοῦν παυσαμένοις τῆς δημοσίας χρείας καὶ ἐπανελθοῦσιν, κἂν ἐλάττονα χρόνον* 2 *διατρίψωσιν τοῦ διατεταγμένου. Ἃς μέντοι πρότερον εἶχον ἐπιτροπάς, διὰ δὲ τοῦτο ἀπέθεντο ὅτι δημοσίου ἕνεκα πράγματος ἀπεδήμουν, ταύτας ἐπανελθόντες παραυτὰ ἐπαναλήψονται οὐδὲν αὐτοῖς βοηθοῦντος τοῦ ἐνιαυτοῦ· ὁ γὰρ ἐνιαυτὸς πρὸς τὰς μελλούσας καινὰς δίδοται,* 3 *οὐχὶ πρὸς τὰς ἀναληφθῆναι ὀφειλούσας. Ἐνιαυτὸς δὲ συνημμένων ἡμερῶν ἐξετασθήσεται, ἐξ ὅτου τις ἐπανῆλθεν εὐθεῖαν ὁδὸν εὐθύνων ἢ διευθύνειν γε ὀφείλων, οὐχὶ τὴν* 4 *ἐκ περιόδων. Καὶ οἱ κατὰ διαθήκας δοθέντες ἐπίτροποι παραιτήσονται κατὰ νόμους τὸν χειρισμὸν τῶν ἐν ἄλλῃ ἐπαρχίᾳ ὄντων κτημάτων, ὡς δηλοῖ ἡ ὑποτεταγμένη τοῦ θειοτάτου Σεβήρου διάταξις·* 'Divi Severus et Antoninus Augusti Valerio. Testamento tutor datus ante praefinitum diem adire debuisti et postulare, ut ab administratione rerum, quae in alia provincia erant, 5 liberareris'. *Ὁ πριμίπιλον διανύσας ἐὰν ἐπιτροπὴν δεξάμενος ἑνὸς παιδίου πάλιν εἰς τὰς στρατιωτικὰς χρείας ἀναληφθῇ, ἀποθήσεται τὴν φροντίδα τῆς ἐπιτροπῆς.* 6 *Ὁμοίως καὶ εἰς τὸν τόπον ἐκείνου τοῦ ἐπιτρόπου, ὃν μετὰ ταῦτα συγκάθεδρον ἑαυτῷ τις ἀπήγαγεν, δοθήσεται κουράτωρ, ὥς φησιν διάταξις τοῦ θειοτάτου Σεβήρου· ἣν ὀρθῶς ἐφαρμόζων πᾶσιν τοῖς ὁμοίοις κεφαλαίοις κουράτορα δίδοσθαι ἐρεῖ εἰς τὸν τόπον τῶν χρόνου ἀνάπαυσιν* 7 *λαμβανόντων. Ἐὰν ἀπελεύθερος δοθῇ ἀφῆλιξ ὑπὸ πάτρωνος ἐπίτροπος τοῖς τέκνοις αὐτοῦ, ἢ καὶ ἕτερος οἱοσδήποτε ἐλάττων τῶν εἴκοσι πέντε ἐνιαυτῶν, ἕως μὲν ἀφῆλιξ ᾖ, οὐκ ἐνοχληθήσεται. ἐν τοσούτῳ δὲ ἕτερος εἰς τόπον αὐτοῦ χειροτονηθήσεται κηδεμών. ὅμοιός ἐστιν τούτῳ καὶ ὁ νόμιμος ἐπίτροπος, ἐὰν ἀφῆλιξ ὢν τύχῃ· καὶ γὰρ καὶ εἰς τὸν τόπον τούτου κηδεμὼν ἐν τῷ τέως* 8 *δοθήσεται. Ἐάν τις οὕτως νοσήσῃ, ὡς δεῖν αὐτὸν μὴ παντάπασιν ἀφεθῆναι ἐπιτροπῆς, εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ κουράτωρ δίδοται. ῥαίσας δὲ πάλιν οὗτος ἀναλήψεται τὴν ἐπιτροπήν. εἰ δὲ καί τις εἰς μανίαν ἐμπέσῃ, ὅμοιός ἐστιν τούτῳ. οὕτω καὶ ὁ Οὐλπιανὸς γράφει·* Adversa quoque valetudo excusat, sed ea quae impedimento est, quo minus quis suis rebus superesse possit, ut imperator noster cum patre rescripsit:

Idem Ulpianus scribit[1]: Sed in hoc re- [(27. 1) 12] scripto adiectum est solere vel ad tempus vel in perpetuum excusari, prout valetudo, qua adficitur. furor autem non in totum excusat, sed efficit, ut curator 1 interim detur. *Εἰσὶν καὶ ἄλλοι, οἵ, κἂν ἤδη ὦσιν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες, διηνεκῶς λοιπὸν ἀπολύονται τῆς φροντίδος, οἷον οἱ τὴν ἑστίαν ἀλλαχοῦ μεταθεῖναι τυχόντες ἐξ ἀντιγραφῆς βασιλέως, εἰδότος μὲν αὐτὸν ἐπιτροπεύειν, τὸ δὲ μετοικῆσαι ῥητῶς αὐτῷ φιλοτιμουμένου, καὶ τούτων ἑκάτερον δηλοῦντος τοῖς γράμμασιν.*

LIBER IV.

[*De ordine excusationum*].

63. *Εἰδέναι χρὴ ὅτι οὔτε οἱ χειροτονηθέντες* [(27. 1) 13] *ἐπίτροποι οὔτε οἱ κατὰ διαθήκην δοθέντες ἐκκαλεῖσθαι ἀνάγκην ἔχουσιν, ὡς δηλοῖ διάταξις τῶν θειοτάτων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. τοῦτο δὲ παραφυλάττειν δεῖ καὶ ἐπὶ τῶν χειροτονηθέντων κουρατόρων· ἐν ὀλίγοις γὰρ πάνυ διαλλάττουσιν οἱ κουράτορες ἀπὸ τῶν ἐπιτρόπων. κατὰ μέντοι τῶν ψήφων τῶν ἐκβαλλουσῶν αὐτοῖς τὰς* 1 *ἐξκουσατίονας ἄδειαν ἕξουσιν ἐκκαλεῖσθαι. Πολλὰ δὲ παραφυλάττειν προσήκει, ἵνα ἐπιτραπῶσιν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες τὰ δίκαια παρασχέσθαι τῆς ἀφέσεως. δεῖ γὰρ αὐτοὺς ἐμπροθέσμως προσελθεῖν τῷ δικαστῇ. εἰσὶν δὲ αἱ προθεσμίαι αὗται· ὁ μὲν γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὤν, ὅπου κεχειροτόνηται, ἢ ἐντὸς ἑκατοστοῦ μιλίου τῆς πόλεως ἐντὸς πεντήκοντα ἡμερῶν παραιτήσεται, ἢ μετὰ τοῦτο οὐ συγχωρηθήσεται, ἀλλ᾽ ἕξεται τῆς φροντίδος. κἂν τοῦτον τι μὴ ποιήσῃ, ἔσται ἐν τῇ αὐτῇ αἰτίᾳ, ἐν ᾗ ἦν ἂν εἰ ἀπεφάνθη τῷ ἰδίῳ κινδύνῳ αὐτὸν ὀλιγωρεῖν πρὸς τὸ μηδὲ καταλείπεσθαι αὐτῷ τινα ὁδὸν πρὸς παραίτησιν. ὁ δὲ ὑπὲρ ἑκατὸν μίλια τῆς πόλεως ἀποδημῶν*

---

1) = *Vat.* 177a. 2) *πριμιπιλάριοι gloss.*

1) Idem Ulpianus scribit *ins. Trib.*

εἴκοσι μίλια ἕξει ἀριθμούμενα αὐτῷ καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν, ἀφ᾽ ἧς ἂν γνῷ (δεῖ δὲ αὐτῷ μηνυθῆναι ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἢ κατὰ πρόσωπον ἢ ἐπὶ τῆς οἰκίας) καὶ ἔξωθεν τούτων ἄλλας τριάκοντα ἡμέρας ἔχει πρὸς δικαιολογίαν. τοῦτο δὲ διαφέρει καὶ τοῖς κατὰ διαθήκας δοθεῖσιν, ἐάν τε ἐπίτροποι ὦσιν ἐάν τε κουράτορες, οὓς κουράτορας 2 βεβαιοῦσθαι ἔθος ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου. Ἕτερον δὲ ἐκεῖνο εὑρίσκομεν ἐκ τῆς Μάρκου νομοθεσίας ζητήσεως ἄξιον· τῷ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὄντι, ἐν ᾗ κεχειροτόνηται, ἢ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων πεντήκοντα ἡμερῶν ἔδωκεν ὁ νομοθέτης προθεσμίαν. τῷ δὲ ὑπὲρ ἑκατὸν μίλια διατρίβοντι καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν δεῖν ἀριθμεῖσθαι εἴκοσι μίλια ἐκέλευσεν καὶ ἔξωθεν τούτων ἄλλας τριάκοντα ἡμέρας προσέθηκεν εἰς δικαιολογίαν. ὅθεν συμβαίνει, ἐὰν ᾖ τις ἀπὸ ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων τὰς διατριβὰς ποιούμενος, τούτῳ εἶναι προθεσμίαν ὀκτὼ καὶ τριάκοντα ἡμερῶν, ὀκτὼ μὲν τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων, ὡς καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν εἴκοσι μιλίων ἀριθμουμένων, τριάκοντα δὲ τὰς πρὸς τὴν δικαιολογίαν. ἔσται οὖν ἐν χείρονι τάξει ὁ πόῤῥωθεν διατρίβων τοῦ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων ὄντος ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, εἴγε τούτοις μὲν ἀεὶ πεντήκοντα ἡμέραι προθεσμίας εἰσίν, ἐκείνοις δὲ ἐλάττους. ἀλλ᾽ εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ῥητὸν τοῦ νόμου ταύτην ἀποτελεῖ τὴν διάνοιαν, ὅμως ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου ἄλλο βούλεται. οὕτως γὰρ καὶ Κερβίδιος Σκαίβολας καὶ Παῦλος καὶ Δομίτιος Οὐλπιανὸς οἱ κορυφαῖοι τῶν νομικῶν γράφουσιν, φάσκοντες οὕτως δεῖν ταῦτα παραφυλάττειν, ὡς μηδέποτέ τινι ἐλάττω δίδοσθαι τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν προθεσμίαν, τότε δὲ μακροτέραν, ὁπόταν ἡ διαρίθμησις τῶν ἐπὶ τῇ ὁδῷ ἡμερῶν προστιθεμένη ταῖς τριάκοντα ἡμέραις, ἃς πρὸς δικαιολογίαν ὁ νόμος δίδωσιν, ὑπερβαίνει τὰς πεντήκοντα ἡμέρας, οἷον ἐάν τινα φῶμεν ἀπὸ τετρακοσίων τεσσαράκοντα μιλίων διατρίβειν· οὗτος γὰρ τῆς μὲν ὁδοῦ ἕξει ἡμέρας εἴκοσι δύο, πρὸς δικαιολογίαν δὲ ἄλλας τριά- 3 κοντα. Παραφυλάξουσιν δὲ ταύτην τὴν προθεσμίαν πάντες οἱ ὁπωσοῦν παραιτούμενοι ἐπιτροπὴν ἢ κουρα- 4 τορίαν ἢ μέρος γε ταύτης. Ἀκόλουθον δέ ἐστιν πιστεύειν, ὅτι εἰ καί τινι εἴδει παραιτήσεως ᾖ τις χρώμενος, οὐκ ἄλλως ἀκουσθήσεται, ἐὰν μὴ φυλάξῃ τὴν προθεσμίαν, εἰ μὴ ἄρα τῆς ἑτέρας πόλεως πολίτης ἐστίν. 5 Οὕτως δὲ ἐπάναγκές ἐστιν φυλάττειν τὴν προθεσμίαν, ὅτι κἂν δικαιολογησάμενος ἀφεθῇ, μὴ ἐλευθεροῦσθαι αὐτὸν οἱ θειότατοι Σεβῆρος καὶ Ἀντωνῖνος δηλοῦσιν, ἐν διατάξει κελεύσαντες μὴ κρατεῖσθαι τὸν εἰς τόπον αὐτοῦ χειροτονηθέντα, ὡς οὐκ ἐξὸν δεδομένον εἰς τόπον ὄντος ἐπι- 6 τρόπου. Ἀπόχρη δὲ ἐντὸς τῆς προθεσμίας ἐντυχεῖν μόνον· ἐὰν γὰρ μετὰ ταῦτα μὴ ἑκὼν ἀπολειφθῇ, οὐκ ἔσται παραγράψιμος. διόπερ ἐὰν ἀφοσιώσεως χάριν μόνον ἐντύχῃ, μὴ ἐπιμείνῃ δὲ μετὰ ταῦτα τῇ δικαιολογίᾳ, μετὰ τὴν προθεσμίαν ὑποπεσεῖται τῇ παραγραφῇ. καὶ λέγει τοῦτο διάταξις τῶν αὐτοκρατόρων Σεβήρου καὶ Ἀν- 7 τωνίνου. Ἐὰν γάρ τις διὰ νόσον ἢ δι᾽ ἄλλην ἀνάγκην, οἷον θαλάσσης ἢ χειμῶνος ἢ ἐφόδου λῃστῶν ἤ τινα ἑτέραν παραπλησίαν, ἐμπροθέσμως μὴ δύνηται ἐντυχεῖν, συγγνώμης τυγχάνειν. οὐ τὴν πίστιν ἤρκει συστῆσαι καὶ ἐξ αὐτοῦ τοῦ φύσει δικαίου, πλὴν ἀλλὰ καὶ διάταξίς ἐστιν τῶν αὐτοκρατόρων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου ταῦτα λέγουσα. 8 Εἰδέναι δὲ δεῖ, ὅτι οὐκ ἀπόχρη τὸ προσελθεῖν τῷ δικάζοντι, ἀλλὰ δεῖ αὐτὸν καὶ περὶ τοῦ εἴδους τῆς ἀφέσεως μαρτύρασθαι, καὶ εἰ πολλὰ ἔχει πρὸς ἄφεσιν δίκαια, πάντα ὀνομάσαι· εἰ δὲ μή, ὅμοιός ἐστιν τῷ μηδὲ τὴν ἀρχὴν προσεληλυθότι ὁ προσελθὼν μέν, δίκαιον δὲ 9 ἀφέσεως μὴ ὀνομάσας. Αἱ δὲ πεντήκοντα ἡμέραι συνημμέναι ψηφίζονται, ἀρχόμεναι ἀπὸ τοῦ καιροῦ τῆς 10 γνώσεως, ἐν ᾧ τις ἔγνω ἑαυτὸν δεδόσθαι. Χρὴ δὲ μιᾷ μαρτύρασθαι πρὸ βήματος ἢ ἄλλως ἐπὶ ὑπομνημάτων· δύναται δὲ καὶ βιβλίδια ἐπιδοῦναι χαμᾶθεν, ὡς οἱ αὐτοὶ 11 φασιν αὐτοκράτορες. Ταῦτα περὶ τῶν φυλάσσειν τὴν προθεσμίαν ὀφειλόντων· περὶ δὲ τῶν μὴ ὑποκειμένων 12 ταῖς προθεσμίαις φέρε σκεψώμεθα. Οἱ γὰρ παραβύστως δοθέντες ἐπίτροποι, τοῦτ᾽ ἔστιν ἢ ὑφ᾽ ὧν μὴ ἐχρῆν, ἢ οὗτοι οὓς μὴ ἐχρῆν, ἢ οἷς μὴ ἐχρῆν, ἢ ὃν μὴ ἐχρῆν τρόπον, ἐὰν μήτε βεβαιωθῶσιν μήτε ἐφάψωνται τοῦ χειρισμοῦ, εἰσὶν ἀνεύθυνοι, οὐδὲ προοίσει τις αὐτοῖς ὅτι τὰς προθεσμίας οὐκ ἐτήρησαν τῶν παραιτήσεων· οὐδὲ γὰρ ἔχουσιν παραιτήσεως ἀνάγκην, ὡς δείκνυται ἐκ τῶν ὑποτεταγμένων διατάξεων, ἃς παραδείγματος χάριν ὑπέταξα, ἐφαρμόζοιντο δὲ ἂν πᾶσιν. 'Divi Severus et Antoninus Augusti Narcisso. Ab avo materno tutor datus necesse non habuisti excusari, cum ipso iure non teneris: si igitur administrationi te non miscuisti, potes esse securus'. ὁμοίως δὲ καὶ ἐὰν τὸν μὴ ὑποκείμενον τῇ δικαιοδοσίᾳ χειροτονήσωσιν οἱ ἄρχοντες ἐπίτροπον ἢ κουράτορα, οὐδὲ οὗτος ἀνάγκην ἔχει παραφυλάσσειν τὰς προθεσμίας, οἷον τὸν μήτε πολίτην μήτε ἰνκόλαν.

LIBER V.

[*Quos excusari non oportet* 1.]

64. Ἀπελεύθερον ἐν τῷ λόγῳ τῷ περὶ ἀφέσεως ἐπιτρόπων καὶ κουρατόρων εἰδέναι δεῖ ὅτι οὐ μόνον τοῦ πατρὸς τοῦ ὀρφανοῦ, ἀλλὰ καὶ μητρὸς νοεῖσθαι χρή. [(27.1)14] 1 Καὶ ὁπόταν δὲ ζητῶμεν περὶ παίδων πάτρωνος, εἰδέναι χρὴ ὅτι τὴν προσηγορίαν ταύτην οὐκ ἐν τῷ πρώτῳ βαθμῷ στήσομεν, τοῦτ᾽ ἔστιν υἱὸν καὶ θυγατέρα, ἀλλὰ καὶ ἐγγό- 2 νους ἐξ ἑκατέρου καὶ τοὺς ἐφεξῆς. Ἀλλὰ καὶ ἐὰν δίκαιον χρυσῶν δακτυλίων λάβῃ, ἔτι διασώζει τὴν τῶν ἀπελευθέρων τάξιν ἐν τούτῳ, ἅπερ ἀντέγραψεν ὁ θειότα- 3 τος Ἀντωνῖνος ὁ μέγας. Ὁ ἰδίῳ ἀργυρίῳ ὠνηθεὶς καὶ ἀπελευθερωθεὶς οὐδαμῶς συγκρίνεται τοῖς λοιποῖς ἀπελευ- 4 θέροις. Ἐὰν πολλοὶ ἀπελευθερώσωσιν ἕνα, πάντων τοῖς τέκνοις ἐπίτροπος δοθήσεται καὶ ἀπὸ τριῶν ἐπιτροπῶν οὐκ ἀπολυθήσεται.

*
v. fr. 66 (*liber VI*). [(26.5) 22]

LIBER VI.

[*Quos excusari non oportet* 2.]

65. Σπάδοντα χειροτονήσουσιν ἐπίτροπον· οὐδεμίαν γὰρ ἔχει παραίτησιν, ὡς δείκνυσιν διά- [(27.1)15 pr.—§4] 1 ταξις τῶν αὐτοκρατόρων Σεβήρου καὶ Ἀντωνίνου. Ὁ τῷ πατρὶ ἐπαγγειλάμενος ἐπιτροπεύειν τῶν παίδων ἀφίεσθαι ταύτης τῆς ἐπιτροπῆς οὐ δύναται, κἂν ἄλλως ἔχῃ δίκαια 2 ἀφέσεως. Εἰδέναι δεῖ ὅτι ἀξίωμα οὐδενὶ παρέξει παραίτησιν. ὅθεν ἐάν τις συγκλητικὸς ᾖ, οὗτος ἐπιτροπεύσει καὶ τῶν καταδεεστέρας τάξεως ὄντων συγκλητικῶν, ὅπερ 3 ἀντέγραψαν οἱ θειότατοι Μάρκος καὶ Κόμμοδος. Εἰ δέ τις ἐπίτροπος ἢ κουράτωρ ὢν μὴ συγκλητικοῦ ἢ ἄλλως ἀξιωματικοῦ, εἶτα ὕστερον γένηται συγκλητικός, διηνεκῶς ἀπολύεται τῆς φροντίδος. εἰ δὲ οἱ ἐπιτροπευόμενοι ἢ κουρατορευόμενοι παρ᾽ αὐτοῦ παῖδες ἦσαν συγκλητικοῦ, 4 οὐκ ἀπολύεται τῆς ἐπιτροπῆς. Ὁμοίως δὲ ὁ καταδεεστέρας τάξεως ὢν οὐ παραιτήσεται ἐπιτροπεύειν ἢ κουρατορεύειν τῶν μειζόνων.

66. [1] Καὶ οἱ μὴ βουλευταὶ βουλευτῶν παισὶ [(26.5) 22] χειροτονοῦνται ἐπίτροποι, ὥσπερ καὶ βουλευταὶ τοῖς μὴ ἐκ βουλευτῶν.

67. Μηδὲ λιβραρίους μηδὲ χαλκουλά- [(27.1)15§5—17]

1) libro quinto (*V pro VI*) *inscr. F.*

τορας, οὓς διαψηφιστὰς λέγομεν, ἔχειν ἀλειτουργησίαν 6 *λέγουσιν αἱ θεῖαι διατάξεις. Ἤδη δὲ καὶ οἱ Ἰουδαῖοι τῶν μὴ Ἰουδαίων ἐπιτροπεύσουσιν, ὥσπερ καὶ τὰ λοιπὰ λειτουργήσουσιν· αἱ γὰρ διατάξεις ἐκείνοις μόνοις ἀνενοχλήτους αὐτοὺς εἶναι κελεύουσιν, δι' ὧν ἡ θρησκεία* 7 *χραίνεσθαι δοκεῖ. Λογιστεία πόλεως οὐδὲ εἰς ἀριθμὸν* 8 *μιᾶς ἐπιτροπῆς προχωρεῖ. Ἀπελεύθεροι γυναικῶν συγκλητικῶν, κἂν διοικῶσιν τὰ αὐτῶν πράγματα, οὐκ ἀπολύονται ἐπιτροπῶν· τοῦτο γὰρ τοῖς τῶν ἀρρένων* 9 *συγκλητικῶν ἀπελευθέροις μόνοις συγκεχώρηται. Ἐὰν ὁ τῆς πόλεως ἄρχων, τοῦτ' ἔστιν ὁ στρατηγὸς διαπιπτούσης αὐτῷ τῆς χειροτονίας ὑπεύθυνος γένηται κινδύνῳ ἐπιτροπῆς, ταύτην οὐ συναριθμήσει ἄλλαις ἐπιτροπαῖς, ὥσπερ οὐδὲ ὁ ἐγγυησάμενος ἐπιτροπὴν, ἀλλ' οὐδὲ οἱ κατὰ τιμὴν* 10 *ἐπίτροποι γραφέντες. Ὁ τέλη μεμισθωμένος παρὰ* 11 *πόλεων οὐκ ἀφίεται ἐπιτροπῆς. Ὁ πολλὰ δίκαια ἔχων εἰπεῖν, ὧν ἕκαστον καθ' ἑαυτὸ οὐκ ἔστιν ἰσχυρόν, εἰ δυνήσεται ἀφεθῆναι ἐζητήθη. οἷον ἑβδομήκοντα μὲν ἐτῶν οὐκ ἔστιν οὐδὲ τρεῖς ἔχει ἐπιτροπὰς οὐδὲ πέντε τέκνα ἢ ἄλλο τι δίκαιον ἀφέσεως, ἔχει μέντοι δύο ἐπιτροπὰς καὶ δύο παῖδες καὶ ἑξήκοντά ἐστιν ἐτῶν, ἢ ἄλλα τινὰ τοιαῦτα λέγει καθ' ἑαυτὰ μὲν ἐντελῆ τὴν βοήθειαν μὴ παρέχοντα, τῇ δὲ πρὸς ἄλληλα κοινωνίᾳ ὄντα δικαιοφανῆ. ἀλλ'* 12 *ἔδοξεν τοῦτον μὴ ἀφίεσθαι. Ὁ λαβὼν ἢ ἔχων ἀλειτουργησίαν πολιτικῶν ἢ δημοσίων λειτουργιῶν οὗτος ἐπι-* 13 *τροπῆς οὐκ ἀφεθήσεται. Ὁ ἀπολυθεὶς ἐπιτροπῆς ἢ κουρατορίας οὐ πάντως τοῖς ὑπομνήμασιν πρὸς ἄφεσιν ἑτέρας χειροτονίας χρήσεται, ἐὰν μὴ ὑπάρχῃ αὐτῷ δίκαια* 14 *ἀφέσεως. Ὁ φάσκων ἑαυτὸν ἄγνωστον εἶναι τῷ πατρὶ ἢ τῇ μητρὶ τοῦ ὀρφανοῦ οὐ διὰ τοῦτο ἀφεθήσεται.* 15 *Ἔσθ' ὅτε καὶ ὁ τρεῖς ἔχων ἐπιτροπὰς ἢ κουρατορίας οὐκ ἔχει δίκαιον ἀφέσεως, οἷον ἐάν τις ἐπιτηδεύσῃ ἀναδέξασθαι. ἤδη δὲ καὶ ὁ μετρίου γενόμενος ἐπίτροπος ἐπι-* 16 *τηδεῦσαι δοκεῖ.* Ulpianus libro singulari de excusationibus ita scribit[1]: Si quis inter tres tutelas emancipati filii sui tutelam administret, an ei haec in numerum procedit, scio dubitatum: invenio tamen rescriptum emancipatae filiae tutelam numerari inter 17 onera oportere.[2] *Ἐάν τις χειροτονηθῇ ἐπίτροπος ὢν ἐν τῇ τοῦ πατρὸς ἐξουσίᾳ, εἶτα ὁ πατὴρ μὴ βούλοιτο ὑπὲρ αὐτοῦ ἀσφαλίζεσθαι, ἐκέλευσαν οἱ νόμοι καὶ αὐτὸν τὸν πατέρα χειροτονεῖσθαι ἐπίτροπον, ὡς μηδενὶ τρόπῳ διακρουσθῇ τὸ ἐπὶ τῇ ἐπιτροπῇ ἀσφαλές, ὡς δηλοῖ τοῦ θείου Ἀδριανοῦ διάταξις.* 'Imperator Hadrianus Vitrasio Pollioni legato Lygdonensi. Si Clodius Macer, quamvis filius familias sit, idoneus tutor esse videbitur, pater autem eius idcirco cavere non vult, ut filium suum tutela eximat, et in hoc artificio perseveraverit, existimo te huic fraudi recte occursurum, ut et filius et ipse ad tutelam liberorum Clementis gerendam compellantur'.

68. [3]*Οἱ ἐπίτροποι γενόμενοι ἢ κουράτορες* [(19. 2) 49] *πρὶν ἐκτίσαι τὰ τῆς κηδεμονίας μισθωταὶ Καίσαρος γενέσθαι κωλύονται· κἂν τις ἀποκρυψάμενος τοῦτο προσέλθῃ τῇ μισθώσει τῶν τοῦ Καίσαρος χωρίων, ὡς παρανομήσας κολάζεται. τοῦτο ἐκέλευσεν ὁ αὐτοκράτωρ Σεβῆρος.* 1 *Κατὰ ταῦτα δὲ καὶ οἱ χειρίζοντες ἐπιτροπὰς ἢ κουρατορίας εἰσὶν κεκωλυμένοι μισθοῦσθαι καὶ παρὰ τοῦ ταμιείου χωρία.*

[*De confirmando tutore vel curatore*].

69. *Ἵνα μηδὲ περὶ τῶν βεβαιωθῆναι δυναμέ-* [(26. 3) 1] *νων ἐπιτρόπων παραλείψωμεν, βραχέα καὶ περὶ τούτων* 1 *σκεψώμεθα. Εἰσί τινες οἱ διδόμενοι ὀρθῶς κατὰ διαθήκας ἐπίτροποι, τοῦτ' ἔστι καὶ ὑφ' ὧν ἐχρῆν καὶ οἷς ἐχρῆν καὶ ὃν τρόπον ἐχρῆν καὶ ὅπου ἐχρῆν. πατὴρ γὰρ υἱοῖς ἢ ἐκγόνοις, οὓς ἔχει ἐν ἐξουσίᾳ, ὀρθῶς δίδωσιν ἐπίτροπον ἀλλ' ἐν διαθήκῃ. ἐὰν δὲ ἢ πρόσωπον τοιοῦτον ὃ μὴ δύναται δοῦναι, οἷον μήτηρ ἢ πάτρων ἢ ἀλλότριός τις, ἢ πρόσωπον ᾧ μὴ δύναται δοῦναι, οἷον πατὴρ υἱῷ τῷ μὴ ὄντι ἐν ἐξουσίᾳ ἢ θυγατρί, ἢ ἐὰν εἴπῃ 'παρακαλῶ ἐπιμέλεσθαι τῶν πραγμάτων', ἢ ἐν κωδικίλλοις μὴ βεβαιωθεῖσι δῷ ἐπίτροπον ἢ κουράτορα,[1] τότε τὸ ἐνδέον ἀναπληροῦσθαι ἐκ τῆς τοῦ ὑπατικοῦ ἐξουσίας αἱ διατάξεις συνεχώρησαν καὶ κατὰ τὴν γνώμην βεβαιοῦσθαι τοὺς ἐπι-* 2 *τρόπους. Καὶ ἐὰν μὲν πατὴρ ᾖ ὁ δεδωκώς, περαιτέρω οὐδὲν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον πολυπραγμονεῖ ὁ ἡγούμενος, ἀλλὰ ἁπλῶς αὐτὸν βεβαιοῖ· ἐὰν δὲ ἄλλος τις, τότε* 3 *πολυπραγμονεῖ, τὸ πρόσωπον εἰ ἔστιν ἐπιτήδειον. Ἔτι εἰδέναι δεῖ ὅτι κουράτωρ κατὰ διαθήκας οὐδὲ ὑπὸ πατρὸς ὀρθῶς δίδοται, ἀλλὰ δοθεὶς εἴωθε βεβαιοῦσθαι ὑπὸ τοῦ ἡγουμένου.*

DE HEUREMATICIS LIBER SINGULARIS.[2]

70. Si procuratorem absentem dominus [(3. 3) 65] satisdatione relevare velit, litteras suas ad adversarium derigere debebit, quibus significet, quem adversus eum procuratorem et in qua causa fecerit, ratumque se habiturum quod cum eo actum sit: hoc enim casu litteris eius adprobatis velut praesentis procuratorem intervenire intellegendum est. itaque etsi postea mutata voluntate procuratorem esse noluerit, tamen iudicium, quo quasi procurator expertus est, ratum esse debet.[3]

71. Si domina servo suo credi iusserit, [(16. 1) 25] 1 actione honoraria tenebitur. Quod si pro eo fideiusserit, exceptione senatus consulti Velleiani iudicio conventa adversus creditorem tueri se poterit, nisi pro suo negotio hoc fecerit.

72. Stipulatio de dote reddenda ab ex- [(23. 3) 63] traneo interposita facto divortio statim committitur nec redintegrato matrimonio actio stipulatori quaesita intercidit: denuo igitur consentiente stipulatore dos constituenda est, ne sequenti matrimonio mulier indotata sit: si modo ea dos non ab ipsa profecta sit, quam alius permissu eius stipulatus est, tunc enim consensus eius non est necessarius.

73. Servus dotalis heres ab aliquo in- [(24. 3) 58] stitutus mariti iussu vel adire vel repudiare debet hereditatem. sed ne maritus aut facile repudiando vel temere suscipiendo incognitam successionem dotis[4] iudicio uxori suae obligetur, consulendum est mulierem coram testibus interrogari, utrum velit omittere an adquirere hereditatem. et si repudiare se dixerit, facile mariti iussu repudiabit. quod si hereditatem agnoscere maluerit, reddendus est a marito servus uxori ea condicione, ut, cum iussu eius adierit, rursum marito retradatur.[5] ita et mariti sollicitudini consuletur et uxoris desiderio parebitur.

74. Si tutor aliquo vinculo necessitudinis [(26. 10) 9] vel adfinitatis pupillo coniunctus sit vel si patronus

---

1) *cf. Vat.* 189. 2) Ulpianus . . . oportere] *videntur haec aut ab interprete aut a Triboniano inserta esse.* 3) *cf. C.* (5. 62) 8.

1) *ἢ κουράτορα aut gloss. aut Trib.* 2) *Conscriptus est post a. Chr.* 204, *v. fr.* 75 § 2. 3) hoc enim casu . . . ratum esse debet *ins. Trib. ex C.* (2. 56) 1. 4) rei uxoriae *Mod.* 5) remancipetur *Mod.*

pupilli liberti tutelam gerit et quis eorum a tutela removendus videatur, optimum factum est curatorem ei potius adiungi quam eundem cum notata fide et existimatione removeri.

75. Iam hoc iure utimur ex divi Marci et (28.6) 4 Veri constitutione, ut, cum pater impuberi filio in alterum casum substituisset, in utrumque casum substituisse intellegatur, sive filius heres non exstiterit 1 sive exstiterit et impubes decesserit. Quod ius ad tertium quoque genus substitutionis tractum esse videtur: nam si pater duos filios impuberes heredes instituat eosque invicem substituat, in utrumque casum reciprocam substitutionem factam videri divus Pius 2 constituit. Sed si alter pubes, alter impubes hoc communi verbo 'eosque invicem substituo' sibi fuerint substituti, in vulgarem tantummodo casum factam videri substitutionem Severus et Antoninus constituit[1]: incongruens enim videbatur, ut in altero duplex esset substitutio, in altero sola vulgaris. hoc itaque casu singulis separatim pater substituere debebit, ut, si pubes heres non exstiterit, impubes ei substituatur, si autem impubes heres exstiterit et intra pubertatem decesserit, pubes frater in portionem coheredis substituatur: quo casu in utrumque eventum substitutus videbitur, ne, si vulgari modo impuberi quoque substituat, voluntatis quaestionem relinquat, utrum de una vulgari tantummodo substitutione in utriusque persona sensisse intellegatur: ita enim in altero utraque substitutio intellegitur, si voluntas parentis non refragetur. vel certe evitandae quaestionis gratia specialiter in utrumque casum impuberi substituat fratrem: 'sive heres non erit sive erit et intra pubertatis annos decesserit'.

76. Si per epistulam servo pupilli tutor (29. 2) 50 hereditatem adire iusserit, si post subscriptam epistulam tutor moriatur, antequam ex epistula servus adiret, nemo dicturus est obligari postea pupillum hereditati.

77. Si alii fundum, alii usum fructum (33. 2) 19 eiusdem fundi testator legaverit: si eo proposito fecit, ut alter nudam proprietatem haberet, errore labitur. nam detracto usu fructu proprietatem eum legare oportet eo modo: 'Titio fundum detracto usu fructu lego'[2]: vel 'Seio eiusdem fundi usum fructum heres dato'. quod nisi fecerit, usus fructus inter eos communicabitur, quod interdum plus valet scriptura quam peractum sit.

78. Si quis servum liberum esse iusserit, (35. 1) 53 si heredi rationes reddidisset, posteaque eum rationes reddere vetuerit quasi puram facturus libertatem, competit ex testamento libertas.

79. Qui totam hereditatem restituere (36. 1) 47 rogatus quartam retinere non vult fidumque obsequium defuncti precibus praebere desiderat, sua sponte adire debebit hereditatem, quasi ex Trebelliano eam restituturus. suaserim tamen, suspectam potius dicat hereditatem coactusque a praetore restituat: hoc enim casu ex ipso Trebelliano[3] restituere videtur expositoque hereditario metu universas actiones in eum transfert, qui recepit hereditatem.

1) *p. Chr.* 204, *v. C.* (6. 26) 2.
2) *Videntur excidisse verba* Seio eiusdem fundi usum fructum lego.
3) ipso Trebelliano] Pegasiano *Modest.*

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO LIBER SINGULARIS.

80. [. . . *si post quinquennium inofficiosum* (5. 2) 9 *dici coeptum est ex magna et iusta causa, libertates non esse revocandas, quae competierunt vel praestitae sunt, sed viginti aureos a singulis praestandos victori.*[1]] Si autem intra quinquennium egerit, libertates non competunt. sed Paulus ait praestaturum fidei commissas libertates, scilicet viginti aureis et in hoc casu a singulis praestandis.[1]

81. † Iustinian. . . . *sancimus, ut tem-* C. (3. 28) 36 § 2 *pora de inofficiosi querellae ab adita hereditate secundum Ulpiani opinionem currant, Herennii Modestini sententia recusata, qui a morte testatoris ilico cursum de inofficioso querellae temporibus dabat* . . .

DE LEGATIS ET FIDEICOMMISSIS LIBER SINGULARIS.

v. index.

DE MANUMISSIONIBUS LIBER SINGULARIS.

82. Libertates directae et testamento et (40. 4) 43 codicillis testamento confirmatis recte dantur, fideicommissae et ab intestato et codicillis non confirmatis relinqui possunt.

83. Imperator Antoninus, cum Firmus (40. 5) 12 Titiano[3] tragoedos tres legasset et adiecisset: 'quos tibi commendo, ne cui alii serviant', publicatis bonis 1 Titiani rescripsit debere eos publice manumitti. Et legatarius non minus quam heres rogari potest servum manumittere et, si ante manumissionem decesserit, 2 successores eius debent manumittere. Divus Antoninus et Pertinax rescripserunt hereditate fisco vindicata, quoniam tacite quis rogatus erat ei, qui capere non poterat, restituere hereditatem, et directo et per fideicommissum datas libertates deberi.

84. Divus Vespasianus decrevit, ut, si (37. 14) 7 pr. qua hac lege venierit, ne prostitueretur et, si prostituta esset, ut esset libera, si postea ab emptore alii sine condicione veniit, ex lege venditionis liberam esse et libertam prioris venditoris.

85. Si patronus non aluerit libertum, (38. 2) 33 lex Aelia Sentia adimit eius libertatis causa imposita tam ei, quam ipsi ad quem ea res pertinet, item hereditatem ipsi et liberis eius, nisi heres institutus sit, et bonorum possessionem praeterquam secundum tabulas.

Alimenta liberto petente non praestando (25. 3) 6 pr. patronus amissione libertatis causa impositorum et hereditatis liberti punietur: non autem necesse habebit praestare, etiamsi potest.

86. Mandatis imperatorum cavetur, ut (37. 14) 7 § 1 etiam in provinciis praesides de querellis patronorum ius dicentes secundum delictum admissum libertis poenas irrogent. interdum illae poenae a liberto

1) sed . . . victori *Trib.* 2) scilicet . . . praestandis *Trib.*
3) *consuli p. Chr.* 127.

ingrato exiguntur: vel pars bonorum eius aufertur et patrono datur: vel fustibus caeditur et ita absolvitur.

87. Imperatoris Commodi constitutio (25. 3) 6 § 1 talis profertur: 'Cum probatum sit contumeliis patronos a libertis esse violatos vel illata manu atroci esse pulsatos aut etiam paupertate vel corporis valetudine laborantes relictos, primum eos in potestate patronorum redigi et ministerium dominis praebere cogi: sin autem nec hoc modo admoneantur,[1] vel a praeside emptori addicentur et pretium patronis tribuetur'.

88. [2]Roma communis nostra patria est. (50. 1) 33

AD QUINTUM MUCIUM?

v. Pompon. ad Q. Mucium l. c. (41. 1) 53. 54

PANDECTARUM LIBRI XII.[3]

LIBER I.

[*De statu hominum*].

89. Vulgo concepti dicuntur qui patrem (1. 5) 23 demonstrare non possunt, vel qui possunt quidem, sed eum habent, quem habere non licet. qui et spurii appellantur *παρὰ τὴν σποράν*.

90. Inviti filii naturales[4] vel emancipati (1. 6) 11 non rediguntur in patriam potestatem.

91. Etiam infantem in adoptionem dare (1. 7) 42 possumus.

92. [*Manumisso servo capitis minutio non accidit, quia servile caput nullum ius habet ideoque nec minui potest:*] hodie enim incipit statum habere. (4. 5) 4

93. Filius familias servum peculiarem (37. 14) 13 manumittere non potest. iussu tamen patris manumittere potest: qui manumissus libertus fit patris.

94. Apud praefectum Aegypti possum (40. 2) 21 servum manumittere ex constitutione divi Augusti.

95. Si is, cui dare iussus est, redemerit (40. 7) 27 statuliberum eumque rursus alii vendiderit, novissimo emptori dabit: iam enim cum apud eum, cui dare iussus est, dominium quoque servi pervenit, si eum alienet, condicionem quoque ab eo ad emptorem transire Iuliano placuit.

96. Matrimonii causa manumitti ancilla (40. 9) 21 a nullo alio potest quam qui eam uxorem ducturus est. quod si alter manumiserit matrimonii causa, alter eam uxorem ducat, non erit libera, adeo ut nec si intra sex quidem menses eam repudiatam postea manumissor uxorem duxerit, liberam eam fieri Iulianus respondit, quasi de his nuptiis senatus senserit, quae post manumissionem nullis aliis interpositis secutae fuerunt.

LIBER II.

[*De hereditate testamentaria*].

97. Testamentum est voluntatis nostrae iusta (28. 1) 1 sententia de eo, quod quis post mortem suam fieri velit.

98. Sub condicione filius heres institu- (28. 2) 20 tus si pendente condicione adrogandum se dedit, necessarius heres non erit.

99. In tempus capiendae hereditatis in- (28. 5) 63 stitui heredem posse benevolentiae est, veluti 'Lucius Titius cum capere potuerit, heres esto': idem et in 1 legato. Quotiens non apparet, quis heres institutus sit, institutio non valet (quippe evenire potest, si testator complures amicos eodem nomine habeat et ad designationem singulari nomine utatur): nisi ex aliis apertissimis probationibus fuerit revelatum, pro qua persona testator senserit.[1]

100. Heredes aut instituti dicuntur aut (28. 6) 1 substituti: instituti primo gradu, substituti secundo vel 1 tertio. Heredis substitutio duplex est aut simplex, veluti: 'Lucius Titius heres esto: si mihi Lucius Titius heres non erit, tunc Seius heres mihi esto': 'si heres non erit, sive erit et intra pubertatem decesserit, tunc 2 Gaius Seius heres mihi esto'. Substituere liberis tam heredibus institutis quam exheredatis possumus et tam eum, quem heredem nobis instituimus, quam 3 alterum. Substituere liberis pater non potest nisi si heredem sibi instituerit: nam sine heredis institutione nihil in testamento scriptum valet.

101. Si debitoris bona venierint, postulanti- (42. 3) 7 bus creditoribus permittitur rursum eiusdem debitoris bona distrahi, donec suum consequantur, si tales tamen facultates adquisitae sunt debitori, quibus praetor moveri possit.[2]

LIBER III.

[*De legatis et fideicommissis*].

102. Legatum est donatio testamento relicta. (31) 36

103. †[3]Quod volgo dicitur sub pluribus (40. 4) 45 condicionibus data libertate levissimam condicionem spectandam esse, ita verum est, si separatim condiciones sint datae: quod si coniunctim datae sunt, nisi omnibus paruerit, liber non erit.

104. Is qui ex causa fideicommissi (40. 5) 15 manumissurus est nullo modo deteriorem eius servi condicionem facere potest: ideoque nec vendere eum interdum alii potest, ut ab eo cui traditus[4] est manumittatur, et, si tradiderit,[5] redimere illum cogitur et manumittere: interest enim nonnumquam a sene potius manumitti quam a iuvene.

[*De hereditate legitima*].

105. Inter adgnatos et cognatos hoc interest, (38. 7) 5 quod in adgnatis et cognati continentur, in cognatis non utique et adgnati. verbi gratia patris frater, id est patruus, et adgnatus est et cognatus, matris autem frater, id est avunculus, cognatus est, adgnatus non 1 est. Quamdiu spes est suum heredem aliquem defuncto existere, tamdiu consanguineis locus non est: puta si defuncti uxor praegnas sit aut defuncti filius apud hostes sit.

[*De adsignandis libertis*].

106. 'Adsignare libertum' hoc est testi- (50. 16) 107 ficari, cuius ex liberis libertum eum esse voluit.

---

1) vel a consule *ins. Mommsen.* 2) *cf.* (1. 5) 17. 3) *Conscripti sunt post mortem Caracallae, v. fr.* 109, 138 § 3. 4, 149 § 1. *Agitur lib.* I *de statu hominum, lib.* II. III *de hereditatibus et legatis, lib.* IV *de tutelis, lib.* V *de usucapionibus, lib.* VI *de bon. possessionibus, lib.* XI *de iure municipali, lib.* XII *de iudiciis publicis. In obscuro remanet argumentum libb.* VII—X. 4) *cf. Gai.* 1, 93 *sqq.*

1) nisi . . . senserit *Trib.* 2) *cf. Gai.* 2, 155. 3) *Libri numerus excidit in inscr. F.* 4) mancipatus *Mod.* 5) mancipaverit *Mod.*

LIBER IV.

[*De tutoribus et curatoribus*].

107. Duobus pupillis tutor datus etsi [(26. 2) 25] alterius tutela se excusare potest, cum res separatae sint, attamen alterius tutor manet.

108. Simul plures tutores dari possunt. [(26. 5) 23]

109. An in magistratus actione data cum [(27. 8) 9] usuris sors exigi debeat, an vero usurae peti non possint, quoniam constitutum est poenarum usuras peti non posse, quaesitum est. et rescriptum est a divis Severo et Antonino et usuras peti posse, quoniam eadem in magistratibus actio datur, quae competit in tutores.

110. [1]Puberes sine curatoribus suis pos- [(45. 1) 101] sunt ex stipulatu obligari.

111. Si ad defendendum procurator[2] [(46. 7) 10] datus fuerit, satisdare iubetur iudicatum solvi stipulatione, quae non ab ipso procuratore,[3] sed a domino litis interponitur. quod si procurator aliquem defendat, ipse cogitur satisdare iudicatum solvi stipulatione.

112. [4]'Debitor' intellegitur is, a quo in- [(50. 16) 108] vito exigi pecunia potest.

LIBER V.

[*De usucapionibus*].

113. Usucapio est adiectio dominii per [(41. 3) 3] continuationem possessionis temporis lege definiti.

114. 'Bonae fidei emptor' esse videtur, [(50. 16) 109] qui ignoravit eam rem alienam esse, aut putavit eum qui vendidit ius vendendi habere, puta procuratorem aut tutorem esse.

115. [5]Liber homo in stipulatum deduci [(45. 1) 103] non potest, quia nec dari oportere intendi nec aestimatio eius praestari potest, non magis quam si quis dari stipulatus fuerit mortuum hominem aut fundum hostium.

*
v. fr. 119 (*lib. VI*). [(28. 1) 19]

LIBER VI.

[*De bonorum possessione contra tabulas*].

116. Si is, qui filium et ex eo nepotem [(37. 4) 21] in potestatem habebat, filium in adoptionem dedit nepote retento in potestate, postea filius emancipatus a patre adoptivo decessit extraneis heredibus institutis: filius huius, qui in potestate avi remansit, contra tabulas patris sui bonorum possessionem petere poterit, quamvis numquam in potestate huius fuerit. ideo nec debuisse in potestate esse videtur.[6] nam, si aliter observatur, nec si emancipatus filius fuerit, nepos ex eo, qui in potestate avi remansit, bonorum possessionem contra 1 tabulas petere poterit. Idemque iuris est, si emancipato filio nepos ex eo in potestate avi remanserit et postea patri suo in adoptionem datus fuerit: id est contra tabulas avi bonorum possessionem petere poterit, quia per adoptionem *in* aliena familia non fuerit. 2 Sed si emancipatus filius meus adoptaverit extraneum filium, is qui adoptatus est filius contra tabulas meas bonorum possessionem petere non poterit, quia numquam nepotis loco apud me fuit.

117. Emancipato quis filio retinuit ex eo [(37. 8) 4] nepotes in potestate: filius emancipatus susceptis postea liberis decessit. placuit in avi potestate manentes simul cum his, qui post emancipationem nati sunt, decreto bonorum possessionem accipere, manente eo, ut, si velit avus sibi per nepotes adquiri, bona sua conferat aut nepotes emancipet, ut sibi emolumentum paternae hereditatis adquirant: idque ita divus Marcus rescripsit.[1]

[*De bonis libertorum*].

118. Is qui onerandae libertatis causa [(38. 1) 32] pecuniam patrono repromiserit, non tenetur: vel patronus, si pecuniam exegerit, bonorum possessionem contra tabulas eius non potest petere.

[*De b. p. secundum tabulas*].

119. [2]Si filius familias aut pupillus aut [(28. 1) 19] servus tabulas testamenti fecerit signaverit, secundum eas bonorum possessio dari non potest, licet filius familias sui iuris aut pupillus pubes aut servus liber factus decesserit, quia nullae sunt tabulae testamenti, quas is fecit, qui testamenti faciendi facultatem non habuerit.

[*De b. p. intestati*].

120. Intestati hi gradus vocantur: primum [(38. 15) 1] sui heredes, secundo legitimi, tertio proximi cognati, 1 deinde vir et uxor. Sive tabulae testamenti non exstent, sive exstent, si secundum eas vel contra eas bonorum possessionem nemo accepit, intestati detur 2 bonorum possessio. Intestati patris liberis bonorum possessio datur non tantum his, qui in potestatem parentis usque in mortis tempus fuerunt, sed emancipatis.

*
121. Compensatio est debiti et crediti inter [(16. 2) 1] se contributio.

122. 'Sequester' dicitur, apud quem [(50. 16) 110] plures eandem rem, de qua controversia est, deposuerunt: dictus ab eo, quod occurrenti aut quasi sequenti eos qui contendunt committitur.

LIBER VII.

? ?

123. Res iudicata dicitur, quae finem con- [(42. 1) 1] troversiarum pronuntiatione iudicis accipit: quod vel condemnatione vel absolutione contingit.

124. Tempus, quod datur iudicato, etiam [(42. 1) 29] heredibus eius ceterisque qui in locum eius succedunt tribuitur (videlicet quod ex tempore deest), quia causae magis quam personae beneficium praestituitur.

125. In liberto antiquior contractus opera- [(46. 3) 77] rum esse non potest, sine quo libertas ei data non esset.[3]

LIBER VIII.

? ?

126. Omnes in integrum restitutiones causa [(4. 1) 3] cognita a praetore promittuntur, scilicet ut iustitiam

---

1) Idem (*Modestinus*) libro quarto de praescriptionibus *inscr. F.: sed in ind. Flor. solum μονόβιβλον enumeratur de praescriptionibus nec verisimile est Modestinum de eadem re etiam libros quattuor scripsisse. Nec obicias hanc emendationem non convenire cum ordine librorum a Bluhmio constituto: facile enim hoc fr. propter ipsum errorem in inscriptione factum suo loco moveri potuit.* 2) cognitor *Mod.* 3) cognitore *Mod.* 4) *v.* (26. 7) 15. 5) *cf.* (41. 3) 9. 6) ideo nec . . . videtur *gloss.?*

1) (37. 6) 5 *pr.* 2) libro quinto *inscr. F.* 3) *cf.* (46. 3) 5 *pr.*, 97?

earum causarum examinet, an verae sint, quarum nomine singulis subvenit.

127. Cum dominus occiditur, auxilium (29. 5) 19 ei familia ferre debet et armis et manu et clamoribus et obiectu corporis: quod si, cum posset, non tulerit, merito de ea supplicium sumitur.

LIBER IX.

?

128. Beneficio legis Falcidiae indignus (35. 2) 59 esse videtur, qui id egerit, ut fideicommissum inter- 1 cidat. Praeterea qui non capienti rogatus est restituere hereditatem, senatus consulto Planciano non conceditur quartam retinere: sed ea quarta, quam non retinuit, ad fiscum pertinet ex rescripto divi Pii.[1]

129. Utrum ei tantum qui in potestate sit (38. 4) 9 an etiam emancipato filio adsignare libertum patronus possit, si modo non pauciores quam duos praeterea in potestate habeat,[2] dubitari solet: et magis est posse.

130. Si quis ob honorem vel sacerdo- (50. 12) 11 tium pecuniam promiserit et antequam honorem vel magistratum ineat, decedet, non oportere heredes eius conveniri in pecuniam, quam is ob honorem vel magistratum promiserat, principalibus constitutionibus cavetur, nisi forte ab eo vel ab ipsa re publica eo vivo opus fuerit inchoatum.

LIBER X.

? ?

131. Generaliter eas personas, quibus re- (2. 4) 13 verentia praestanda est, sine iussu praetoris in ius vocare non possumus.

132. [*Post litem contestatam cognitor mutari* (3. 3) 18 *aut abdicari non potest nisi causa cognita. in cognitione autem versatur* . . .] aut religionis beneficium.[3]

*

133. Principalibus constitutionibus cave- (12. 1) 33 tur, ne hi qui provinciam regunt quive circa eos sunt negotientur mutuamve pecuniam dent faenusve exerceant.

134. Si ignorans quis militi quasi pagano (19. 2) 50 locaverit, exigere illum posse probandum est: non enim contemnit disciplinam, qui ignoravit militem.

*

135. Poenam pro usuris stipulari nemo (22. 1) 44 supra modum usurarum licitum potest.

136. Traiecticia ea pecunia est quae trans (22. 2) 1 mare vehitur: ceterum si eodem loci consumatur, non erit traiecticia. sed videndum, an merces ex ea pecunia comparatae in ea causa habentur? et interest, utrum etiam ipsae periculo creditoris navigent: tunc enim traiecticia pecunia fit.

*

137. Si rem, quam tibi pigneravi, subripuero (41. 4) 5 eamque distraxero, de usucapione dubitatum est: et verius est utiliter cedere tempora usucapionis.

LIBER XI.

[*De municipiis et coloniis*].

138. Ut gradatim honores deferantur, (50. 4) 11 edicto, et ut a minoribus ad maiores perveniatur, 1 epistula divi Pii ad Titianum exprimitur. Etsi lege municipali caveatur, ut praeferantur in honoribus certae condicionis homines: attamen sciendum est hoc esse 2 observandum, si idonei sint: et ita rescripto divi Marci continetur. Quotiens penuria est eorum, qui magistratum suscipiunt, immunitas ad aliquid infringitur, sicuti 3 divi fratres rescripserunt. Reprobari posse medicum a re publica, quamvis semel probatus sit, divus 4 Magnus Antoninus cum patre rescripsit.[1] Eos, qui primis litteris pueros inducunt, non habere vacationem divus Magnus Antoninus rescripsit.

139. Nec praesidis quidem nomen licebit (50. 10) 4 superscribere [*sc. operi publico*].

140. De operibus, quae in muris vel (50. 10) 6 portis vel rebus publicis fiunt, aut si muri exstruantur, divus Marcus rescripsit praesidem aditum consulere principem debere.

141. Eorum, qui relegati vel deportati (48. 19) 24 sunt ex causa maiestatis, statuas detrahendas scire debemus.

142. In privatis operibus invitis his (50. 12) 12 qui fecerunt statuas aliis ponere non possumus, ut re- 1 scripto divi Severi continetur. Cum quidam, ne honoribus fungeretur, opus promisisset: honores subire cogendum quam operis instructionem divus Antoninus rescripsit.

143. [2]De modo agrorum arbitri dantur et (10. 1) 7 is, qui maiorem locum in territorio habere dicitur, ceteris, qui minorem locum possident, integrum locum adsignare compellitur: idque ita rescriptum est.

LIBER XII.

[*Ad legem Iuliam maiestatis*].

144. Famosi, qui ius accusandi non habent, (48. 4) 7 sine ulla dubitatione admittuntur ad hanc accusatio- 1 nem. Sed et milites, qui causas alias defendere non possunt: nam qui pro pace excubant, magis magisque 2 ad hanc accusationem admittendi sunt. Servi quoque deferentes audiuntur et quidem dominos suos: et 3 liberti patronos. Hoc tamen crimen iudicibus non in occasione ob principalis maiestatis venerationem habendum est, sed in veritate: nam et personam spectandam esse, an potuerit facere, et an ante quid fecerit et an cogitaverit et an sanae mentis fuerit. nec lubricum linguae ad poenam facile trahendum est: quamquam enim temerarii digni poena sint, tamen ut insanis illis parcendum est, si non tale sit delictum, quod vel ex scriptura legis descendit vel ad exemplum 4 legis vindicandum est. Crimen maiestatis facto vel violatis statuis vel imaginibus maxime exacerbatur in milites.

[*Ad legem Corneliam de sicariis*].

145. Ex senatus consulto eius legis poena (48. 8) 13 damnari iubetur, qui mala sacrificia fecerit habuerit.

[*Ad legem Pompeiam de parricidiis*].

146. Poena parricidii more maiorum haec (48. 9) 9 instituta est, ut parricida virgis sanguineis verberatus deinde culleo insuatur cum cane, gallo gallinaceo et

1) *cf.* (49. 14) 49. 2) si modo . . . habeat *gloss.* 3) *Compilatores hoc fragm. prius post fr.* (3. 3) 65 *videntur collocasse: eo pertinere puto inscriptionem expunctam, de qua v. Mommsen ad* (3. 3) 65.

1) *cf.* (27. 1) 6 § 6. 2) *v. ZgRw* 10, 382. *De inscriptione v. Mommsen ad h. l.*

vipera et simia: deinde in mare profundum culleus iactatur. hoc ita, si mare proximum sit: alioquin bestiis obicitur secundum divi Hadriani constitutio-1 nem. Qui alias personas occiderint praeter matrem et patrem et avum et aviam (quos more maiorum puniri supra diximus), capitis poena plectentur aut ultimo 2 supplicio mactantur. [1]Sane si per furorem aliquis parentem occiderit, inpunitus erit, ut divi fratres rescripserunt super eo, qui per furorem matrem necaverat: nam sufficere furore ipso eum puniri, diligentiusque custodiendum esse aut etiam vinculis coercendum.

[*Ad legem Corneliam de falsis*].

147. Lege Cornelia testamentaria obliga- (48.10) 30 1 tur, qui signum adulterinum fecerit sculpserit. De partu supposito soli accusant parentes aut hi, ad quos ea res pertineat: non quilibet ex populo ut publicam accusationem intendat.

[*Ad legem Iuliam repetundarum?*][2]

148. Non facile autem, quod ad nostrum (38. 10) 4 ius attinet, cum de naturali cognatione quaeritur, septimum gradum quis excedit, quatenus ultra eum fere gradum rerum natura cognatorum vitam consistere non 1 patitur. Cognati ab eo dici putantur, quod quasi una communiterve nati vel ab eodem orti progenitive 2 sint. Cognationis substantia bifariam apud Romanos intellegitur: nam quaedam cognationes iure civili, quaedam naturali conectuntur, nonnumquam utroque iure concurrente et naturali et civili copulatur cognatio. et quidem naturalis cognatio per se sine civili cognatione intellegitur quae per feminas descendit, quae volgo liberos peperit. civilis autem per se, quae etiam legitima dicitur, sine iure naturali cognatio consistit per adoptionem. utroque iure consistit cognatio, cum iustis nuptiis contractis copulatur. sed naturalis quidem cognatio hoc ipso nomine appellatur: civilis autem cognatio licet ipsa quoque per se plenissime hoc nomine vocetur, proprie tamen adgnatio vocatur, videlicet 3 quae per mares contingit. Sed quoniam quaedam iura inter adfines quoque versantur, non alienum est hoc loco de adfinibus quoque breviter disserere. adfines sunt viri et uxoris cognati, dicti ab eo, quod duae cognationes, quae diversae inter se sunt, per nuptias copulantur et altera ad alterius cognationis finem accedit: namque coniungendae adfinitatis causa 4 fit ex nuptiis. Nomina vero eorum haec sunt: socer socrus, gener nurus, noverca vitricus, privignus privigna. 5 6 Gradus autem adfinitati nulli sunt. Et quidem viri pater uxorisque socer, mater autem eorum socrus appellatur, cum apud Graecos proprie viri pater ἑκυρός, mater vero ἑκυρὰ vocitetur, uxoris autem pater πενθερὸς et mater πενθερὰ vocatur. filii autem uxor nurus, filiae vero vir gener appellatur. uxor liberis ex alia uxore natis noverca dicitur, matris vir ex alio viro natis vitricus appellatur: eorum uterque natos aliunde privignos privignasque vocant. potest etiam sic definiri. socer est uxoris meae pater, ego illius sum gener: socer magnus dicitur uxoris meae avus, ego illius sum progener: et retro pater meus uxoris meae socer est, haec illi nurus: et avus meus *uxoris meae* socer magnus est, illa illi pronurus. item prosocrus mihi uxoris meae avia est, ego illius sum progener: et retro mater mea uxoris meae socrus est, illa huic nurus: et avia mea uxoris meae socrus magna est et uxor mea illi pronurus est. privignus est uxoris meae filius ex alio viro natus, ego illi sum vitricus: et in contrarium uxor mea liberis, quos ex alia uxore habeo, noverca dicitur, liberi mei illi privigni. viri frater levir. is apud Graecos δαὴρ appellatur, ut est apud Homerum relatum: sic enim Helena ad Hectorem dicit:

δᾶερ ἐμεῖο κυνὸς κακομηχάνου ὀκρυοέσσης.

viri soror glos dicitur, apud Graecos γάλως. duorum fratrum uxores ianitrices dicuntur, apud Graecos εἰνάτερες. quod uno versu idem Homerus significat:

ἠέ τινες γαλόων ἢ εἰνατέρων εὐπέπλων.

7 Hos itaque inter se, quod adfinitatis causa parentium liberorumque loco habentur, matrimonio copulari 8 nefas est. Sciendum est neque cognationem neque adfinitatem esse posse, nisi nuptiae non interdictae 9 sint, ex quibus adfinitas coniungitur. Libertini liber-10 tinaeque inter se adfines esse possunt. In adoptionem datus aut emancipatus quascumque cognationes adfinitatesque habuit, retinet, adgnationis iura perdit. sed in eam familiam, ad quam per adoptionem venit, nemo est illi cognatus praeter patrem eosve, quibus adgnascitur: adfinis autem ei omnino in ea familia 11 nemo est. Is cui aqua et igni interdictum est aut aliquo modo capite deminutus est ita, ut libertatem et civitatem amitteret, et cognationes et adfinitates omnes, quas ante habuit, amittit.

[*De requirendis*].

149. Mandatis cavetur intra annum re- (48. 17) 5 quirendorum bona obsignari, ut, si redierint et se purgaverint, integram rem suam habeant: si neque responderint neque qui se defendant habuerint, tunc post 1 annum bona in fiscum coguntur. Et intra annum medio tempore moventia si qua sunt, ne aut mora deteriora fiant aut aliquo modo intereant, venire debere pretiumque eorum in deposito esse, divi Severus et 2 Antoninus sanxerunt. Sed et divus Traianus inter 3 moventia fructus quoque haberi rescripsit. Curandum est autem, ne quid ei qui profugit medio tempore a debitoribus eius solvatur, ne per hoc fuga eius instruatur.

[*De poenis*].

150. Si diutino tempore aliquis in reatu (48. 19) 25 fuerit, aliquatenus poena eius sublevanda erit: sic etiam constitutum est non eo modo puniendos eos, qui longo tempore in reatu agunt, quam eos qui in recenti sen-1 tentiam excipiunt. Non potest quis sic damnari, ut de saxo praecipitetur.

LIBER INCERTUS.

v. fr. 103. (40. 4) 45

DE POENIS LIBRI IV.[1]

LIBER I.

[*De poenis edictalibus et extraordinariis*].

151. Si sine venia edicti impetrata libertus (2.4) 25 patronum in ius vocaverit, ex querella patroni vel supra-

1) *cf.* (1. 18) 14. 2) *cf.* (48. 11) 1 § 1.

1) *Conscripti sunt post mortem Caracallae, v. fr.* 155, 156, 163 § 1, 167 *pr. In fr.* 155, 156, 163 § 1 *pro* divus *scr.* divi.

dictam poenam, id est quinquaginta aureos dat vel[1] a praefecto urbi quasi inofficiosus castigatur, si inopia dinoscitur laborare.

152. [*Si quis dolo malo se pro servo venire* (40. 12) 21 *passus est, interdum evenit, ut is qui comparavit habeat in quadruplum actionem: nam in ipsum quidem, qui sciens pro servo veniit, habet in duplum actionem et praeterea in venditorem vel eum, qui duplam promisit, in duplum actio est,*] utique eius duplum, quod propter emptionem vel dedit vel obligatus est. secundum quae id, quod alter eorum solverit, nihil ad exonerandum alterum pertinebit, quia placuit hanc actionem poenalem esse. et ideo post annum non datur nec cum suc- 1 cessoribus, cum sit poenalis, agetur. Actionem, quae ex hoc edicto oritur, manumissione non extingui rectissime dicetur, quia verum est auctorem conveniri non posse, post quem ad eum, qui ad libertatem proclamavit, perveniebatur.[2]

153. Hodie qui edicta proposita dolo (48. 10) 32 1 malo corrumpunt, falsi poena plectuntur. Si venditor mensuras publice probatas vini, frumenti vel cuiuslibet rei, aut emptor corruperit dolove malo fraudem fecerit: quanti ea res est, eius dupli condemnatur: decretoque divi Hadriani praeceptum est in insulam eos relegari, qui pondera aut mensuras falsassent.

154. Si quis aliquid fecerit, quo leves (48. 19) 30 hominum animi superstitione numinis terrentur, divus Marcus huiusmodi homines in insulam relegari rescripsit.

LIBER II.

[*De poenis pecuniariis*].

155. Si multi publicani sint, qui illicite quid (39. 4) 6 exegerunt, non multiplicatur dupli actio, sed omnes partes praestabunt et quod ab alio praestari non potest, ab altero exigetur, sicut divus Severus et Antoninus rescripserunt: nam inter criminis reos et fraudis participes multum esse constituerunt.

156. Ex iudiciorum publicorum admissis (48. 2) 20 non alias transeunt adversus heredes poenae bonorum ademptionis, quam si lis contestata et condemnatio fuerit secuta, excepto repetundarum et maiestatis iudicio, quae etiam mortuis reis, cum quibus nihil actum est, adhuc exerceri placuit, ut bona eorum fisco vindicentur: adeo ut divus Severus et Antoninus rescripserint, ex quo quis aliquod ex his causis crimen contraxit, nihil ex bonis suis alienare aut manumittere eum posse. ex ceteris vero delictis poena incipere ab herede ita demum potest, si vivo reo accusatio mota est, licet non fuit condemnatio secuta.

157. In summa sciendum est omnium (49. 14) 17 fiscalium poenarum petitionem creditoribus postponi.

158. Si creditor sine auctoritate iudicis res (48. 7) 8 debitoris occupet, hac lege [*sc. Iulia de vi privata*] tenetur et tertia parte bonorum multatur et infamis fit.

159. Is, qui praedam ab hostibus captam (48. 13) 15 subripuit, lege peculatus tenetur et in quadruplum damnatur.

160. Haec lex [*sc. Iulia de ambitu*] in (48. 14) 1 urbe hodie cessat, quia ad curam principis magistra- 1 tuum creatio pertinet, non ad populi favorem. Quod si in municipio contra hanc legem magistratum aut sacerdotium quis petierit, per senatus consultum cen- 2 tum aureis[1] cum infamia punitur. Qua lege damnatus si alium convicerit, in integrum restituitur, non 3 tamen pecuniam recipit. Item is, qui novum vectigal instituerit, ex senatus consulto hac poena plectitur. 4 Et si qui reus vel accusator domum iudicis ingrediatur, per legem Iuliam iudiciariam in legem ambitus committit, id est aureorum centum fisco inferre iubetur.[2]

LIBER III.

[*De poenis capitalibus*].

161. Custodias auditurus tam clarissimos (48. 1) 12 viros quam patronos causarum, si omnes in civitate 1 provinciae quam regit agunt, adhibere debet. Et feriatis diebus custodias audiri posse rescriptum est, ita ut innoxios dimittat et nocentes, qui duriorem animadversionem indigent, differat.

162. Repeti posse quaestionem divi fratres (48. 18) 16 1 rescripserunt. Is, qui de se confessus est, in caput aliorum non torquebitur, ut divus Pius rescripsit.

163. Ad bestias damnatos favore populi (48. 19) 31 praeses dimittere non debet: sed si eius roboris vel artificii sint, ut digne populo Romano exhiberi possint, 1 principem consulere debet. Ex provincia autem in provinciam transduci damnatos sine permissu principis non licere divus Severus et Antoninus rescripserunt.

164. Qui caedem admiserunt sponte (48. 8) 16 dolove malo, in honore aliquo positi deportari solent, qui secundo gradu sunt, capite puniuntur. facilius hoc in decuriones fieri potest, sic tamen, ut consulto prius principe et iubente id fiat: nisi forte tumultus aliter sedari non possit.

165. Si quis falsis constitutionibus nullo (48. 10) 33 auctore habito utitur, lege Cornelia aqua et igni ei interdicitur.

166. [3]De periurio, si sua pignora esse (47. 20) 4 quis in instrumento iuravit, crimen stellionatus fit, et ideo ad tempus exulat.

LIBER IV.

[*De poenis militum*].

167. Desertorem auditum ad suum ducem (49. 16) 3 cum elogio praeses mittet, praeterquam si quid gravius ille desertor in ea provincia, in qua repertus est, admiserit: ibi enim eum plecti poena debere, ubi facinus admissum est, divi Severus et Antoninus rescripserunt. 1 Poenae militum huiuscemodi sunt: castigatio, pecuniaria multa, munerum indictio, militiae mutatio, gradus deiectio, ignominiosa missio. nam in metallum aut in opus metalli non dabuntur nec torquentur. 2 Emansor est, qui diu vagatus ad castra regreditur. 3 Desertor est, qui per prolixum tempus vagatus re- 4 ducitur. Is, qui exploratione emanet hostibus insistentibus aut qui a fossato recedit, capite puniendus 5 est. Qui stationis munus relinquit, plus quam emansor est: itaque pro modo delicti aut castigatur 6 aut gradu militiae deicitur. Si praesidis vel cuiusvis praepositi ab excubatione quis desistat, peccatum de- 7 sertionis subibit. Si ad diem commeatus quis non

1) vel supradictam . . . vel *Trib.* 2) post quem . . . perveniebatur] *videntur haec aut librarii aut compilatorum manu corrupta esse.*

1) HS c̄ *Modest.* 2) id est . . . iubetur *Trib.* 3) *Suspicor ICtum haec, cum de falsi poena ageret, iniecisse.*

veniat, perinde in eum statuendum est, ac si emansisset vel deseruisset, pro numero temporis, facta prius copia docendi, num forte casibus quibusdam detentus sit, 8 propter quos venia dignus videatur. Qui militiae 9 tempus in desertione implevit, emerito privatur. Si plures simul primo deseruerint, deinde intra certum tempus reversi sint, gradu pulsi in diversa loca distribuendi sunt. sed tironibus parcendum est: qui si iterato hoc admiserint, poena competenti[1] adficiuntur. 10 Is, qui ad hostem confugit et rediit, torquebitur ad bestiasque vel in furcam[2] damnabitur, quamvis milites 11 nihil eorum patiantur. Et is, qui volens transfugere 12 adprehensus est, capite punitur. Sed si ex improviso, dum iter quis facit, capitur ab hostibus, inspecto vitae eius praecedentis actu venia ei dabitur, et, si expleto tempore militiae redeat, ut veteranus 13 restituetur et emerita accipiet.[3] Miles, qui in bello arma amisit vel alienavit, capite punitur: humane 14 militiam mutat.[4] Qui aliena arma subripuit, gradu 15 militiae pellendus est. In bello qui rem a duce prohibitam fecit aut mandata non servavit, capite 16 punitur, etiamsi res bene gesserit. Sed qui agmen excessit, ex causa vel fustibus caeditur vel mutare 17 militiam solet. Nec non et si vallum quis transcendat aut per murum castra ingrediatur, capite puni-18 tur. Si vero quis fossam transiluit, militia reicitur. 19 Qui seditionem atrocem militum concitavit, capite 20 punitur: Si intra vociferationem aut levem querellam seditio mota est, tunc gradu militiae deicitur. 21 Et cum multi milites in aliquod flagitium conspirent 22 vel si legio deficiat, avocari militia solent. Qui praepositum suum protegere noluerunt vel deseruerunt, occiso eo capite puniuntur.

168. Non est facile tironi custodia cre- (48. 3) 14 denda: nam ea prodita is culpae reus est, qui eam ei 1 commisit. Nec uni, sed duobus custodia commit-2 tenda est. Qui si neglegentia amiserint, pro modo culpae vel castigantur vel militiam mutant: quod si levis persona custodiae fuit, castigati restituuntur. nam si miseratione custodiam quis dimiserit, militiam mutat: fraudulenter autem si fuerit versatus in dimittenda custodia, vel capite punitur vel in extremum gradum militiae datur. interdum venia datur: nam cum custodia cum altero custode simul fugisset, alteri venia data 3 est. Sed si se custodia interfecerit vel praecipitaverit, militi culpae adscribitur, id est castigabitur. 4 Quod si ipse custos custodiam interfecerit, homi-5 cidii reus est: Ergo si casu custodia defuncta dicatur, testationibus id probandum est et sic venia dabitur. 6 Solet praeterea amissa culpa custodia, si tamen intersit eam adprehendi, tempus causa cognita militi dari 7 ad eam requirendam, applicito ei alio milite. Quod si fugitivum domino reddendum prodiderit, si facultates habeat, domino pretium reddere iuberi Saturninus probat.

DE PRAESCRIPTIONIBUS LIBER SINGULARIS.

169. Nihil interest sibi relictum legatum (5. 2) 12 filius exheredatus adgnoverit an filio servove relictum consecutus sit: utrubique enim praescriptione submovebitur. quin etiamsi idem institutum servum priusquam adire hereditatem iuberet manumiserit, ut ille suo arbitrio adeat hereditatem, idque fraudulento con-1 silio fecerit, summovebitur ab actione. Si a statulibero exheredatus pecuniam petere coeperit, videri 2 adgnovisse parentis iudicium. Si cum filius ademptum legatum instituerit petere, summotus repetat inofficiosi querellam, praescriptione removendus non est: quamvis enim agendo testamentum comprobaverit, tamen est aliquid, quod testatoris vitio reputetur, ut 3 merito repellendus non sit. Filius testatoris, qui cum Titio eiusdem pecuniae reus fuerat, liberatione Titio legata per acceptilationem Titii liberatus ab actione inofficiosi non summovebitur.

170. Qui suspectum tutorem facit et (49. 1) 20 qui de non recipienda tutela excusationem agitat, 1 alieno nomine agere intellegendus est. Is vero qui in rem suam procurator[1] datus est, intra biduum ap-2 pellare debet, quia suam causam agit. Militibus appellandi tempora non remittuntur, et victi si non provocaverint et sollemnia fecerint, postea non audiuntur.

171. 'Dimissoriae litterae' dicuntur, (50. 16) 106 quae volgo apostoli dicuntur. dimissoriae autem dictae, quod causa ad eum qui appellatus est dimittitur.

172. Non puto delinquere eum, qui in (49. 14) 10 dubiis quaestionibus contra fiscum facile responderit.

LIBER IV?

v. fr. 110. (45. 1) 101

REGULARUM LIBRI X.[2]

LIBER I.

[*De iure*].

173. Legis virtus haec est imperare vetare (1. 3) 7 permittere punire.

174. Ergo omne ius aut consensus fecit (1. 3) 40 aut necessitas constituit aut firmavit consuetudo.

[*De manumissionibus*].

175. Si quis quos non poterit manumittere (31) 31 legavit, ut manumitterentur, nec legatum nec libertas valet.

176. Si quis de pluribus unum manu- (34. 5) 27 mitti voluerit nec appareat, de quo manumittendo testator sensit, nulli eorum fideicommissa competit libertas.

177. Si consentiente patre filius minor (40. 1) 16 annis viginti servum eius manumiserit, patris faciet libertum et vacat causae probatio ob patris consensum.

178. Nulla competit libertas data ab eo, (40. 9) 19 qui postea servus ipse pronuntiatus est.

179. Operis non impositis manumissus, (38. 1) 31 etiamsi ex sua voluntate aliquo tempore praestiterit, compelli ad praestandas, quas non promisit, non potest.

[*De matrimonio et dotibus*].

180. Nuptiae sunt coniunctio maris et (23. 2) 1 feminae et consortium omnis vitae, divini et humani iuris communicatio.

1) poena competenti *Trib.* 2) crucem *Modest.* 3) *cf. Menander fr.* 9 § 5. 7. 4) humane militiam mutat *gloss. aut Trib.?*

1) cognitor (*aut* cognitor vel procurator) *Mod.* 2) *Conscripti sunt post mortem Caracallae, v. fr.* 224, *ubi pro* divus *scr.* divi. *Rerum ordinem, quantum fieri potuit, rubricis insertis illustravi.*

181. In liberae mulieris consuetudine (23. 2) 24 non concubinatus, sed nuptiae intellegendae sunt, si non corpore quaestum fecerit.

182. Stuprum committit, qui liberam (48. 5) 35 mulierem consuetudinis causa, non matrimonii con-1 tinet, excepta videlicet concubina. Adulterium in nupta admittitur: stuprum in vidua vel virgine vel puero committitur.

183. Patrono invito liberta, quam in (24. 2) 10 matrimonio habuit, ab eo discedere non potest, nisi ex causa fideicommissi manumissa sit: tunc enim potest, licet eius fit liberta.

184. Ita constante matrimonio permutari (23. 3) 26 dotem posse dicimus, si hoc mulieri utile sit, si ex pecunia in rem aut ex re in pecuniam: idque probatum est.

185. . . . *σημείωσαι, ὅτι ὃν τρόπον γίνεται προικὸς αὔξησις ἐν [συ]νεστῶτι τῷ γάμῳ, οὕτως καὶ μ[εί]ωσις προι[κὸς] ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ προβαί[νει] . . . συνᾴδει τούτοις καὶ ὁ* Modestinus *βιβλίῳ α΄* regularum *αὐτοῦ πρὸ ιζ΄* regulas *τοῦ τέλου[ς] τοῦ βιβλίου ἐν* regula, *οὗ ἡ ἀρχή·* dotis --divortio -empo-e est. Sin. 13, ZRG 17, 20

LIBER II.

[*De adoptionibus et emancipationibus*].

186. Filios familias non solum natura, (1. 7) 1 1 verum et adoptiones faciunt. Quod adoptionis nomen est quidem generale, in duas autem species dividitur, quarum altera adoptio similiter dicitur, altera adrogatio. adoptantur filii familias, adrogantur qui sui iuris sunt.

187. Magistratum, apud quem legis actio (1. 7) 4 est, et emancipare filios suos et in adoptionem dare apud se posse Neratii sententia est.

188. Quod ne curatoris auctoritas[1] inter- (1. 7) 8 cederet in adrogatione ante tenuerat, sub divo Claudio recte mutatum est.

189. Si pater filium, ex quo nepos illi est (1. 7) 41 in potestate, emancipaverit et postea eum adoptaverit: mortuo eo nepos in patris non revertitur potestatem. nec is nepos in patris revertitur potestatem, quem avus retinuerit filio dato in adoptionem, quem denuo redadoptavit.

190. [2]Usus aquae personalis est et ideo (7. 8) 21 ad heredem usuarii transmitti non potest.

191. Filius emancipatus etiam sine con- (23. 2) 25 sensu patris uxorem ducere potest et susceptus filius ei heres erit.

[*De obligationibus* 1.]

192. Obligamur aut re aut verbis aut (44. 7) 52 simul utroque aut consensu aut lege aut iure honorario 1 aut necessitate aut ex peccato. Re obligamur, cum 2 res ipsa intercedit. Verbis, cum praecedit interro-3 gatio et sequitur congruens responsio. Re et verbis pariter obligamur, cum et res interrogationi intercedit, 4 consentientes in aliquam rem. Ex consensu obligari 5 necessario ex voluntate nostra videmur. Lege obligamur, cum obtemperantes legibus aliquid secundum 6 praeceptum legis aut contra facimus. Iure honorario obligamur ex his, quae edicto perpetuo vel magistratu 7 fieri praecipiuntur vel fieri prohibentur. Necessitate obligantur, quibus non licet aliud facere quam quod praeceptum est: quod evenit in necessario herede. 8 Ex peccato obligamur, cum in facto quaestionis 9 summa constitit. Etiam nudus consensus sufficit 10 obligationi, quamvis verbis hoc exprimi possit. Sed et nutu solo pleraque consistunt.

[*De verborum obligatione*].

193. Qui stipulatur, reus stipulandi dicitur: (45. 2) 1 qui promittit, reus promittendi habetur.

194. Ut fideiussor adversus confideiusso- (46. 1) 39 rem suum agat, danda actio non est. ideoque si ex duobus fideiussoribus eiusdem quantitatis cum alter electus a creditore totum exsolvit nec ei cessae sint actiones, alter nec a creditore nec a confideiussore convenietur.

195. Acceptilatio est liberatio per mutuam (46. 4) 1 interrogationem, qua utriusque contingit ab eodem nexu absolutio.

LIBER III.

[*De obligationibus* 2.]

[*De obligationibus, quae re contrahuntur*].

196. His solis pecunia condicitur, qui- (12. 6) 49 bus quoquo modo soluta est, non quibus proficit.

197. Postquam pignus vero debitori redda- (2. 14) 3 tur, si pecunia soluta non fuerit, debitum peti posse dubium non est, nisi specialiter contrarium actum esse probetur.[1]

198. Creditor praedia sibi obligata ex (20. 1) 23 1 causa pignoris locare recte poterit. Pignoris obligatio etiam inter absentes recte ex contractu obligatur.

[*De obligationibus, quae consensu contrahuntur*].

199. Societatem coire et re et verbis et per (17. 2) 4 1 nuntium posse nos dubium non est. Dissociamur renuntiatione morte capitis minutione et egestate.

[*De obligationibus, quae ex peccato descendunt*].

200. Plura delicta in una re plures ad- (44. 7) 53 pr. mittunt actiones, sed non posse omnibus uti probatum est: nam si ex una obligatione plures actiones nascantur, una tantummodo, non omnibus utendum est.

Id, quod poenae nomine a debitore ex- (46. 3) 74 actum est, lucro debet cedere creditoris.

[*De obligationibus lege introductis*].

201. Incola iam muneribus publicis de- (50. 1) 34 stinatus nisi perfecto munere incolatui renuntiare non potest.

202. Nundinis impetratis a principe non (50. 11) 1 utendo qui meruit decennii tempore usum amittit.

[*De obligationibus honorariis*].

203. Exempla instrumentorum etiam sine (2. 13) 11 subscriptione edentis edi posse receptum est.

204. Non videtur in iudicem[2] consensisse, (5. 1) 33 qui edi sibi genus apud eundem iudicem[2] desiderat actionis.

205. Is, cuius nomine defensor exstitit, si (3. 3) 64 ante litem contestatam in praesentia fuerit et postulet suo nomine litem suscipere, causa cognita audiendus est.

---

1) *Interpolationem subesse verisimile est: quid autem scripserit Modestinus, conicere non ausim.* 2) *cf. Gai.* 3, 83.

1) nisi . . . probetur *Trib.?* 2) magistratum *Modest.?*

206. [1]Cum generaliter adicimus 'eive, ad quem ea res pertinebit', et adrogantis et eorum, qui iure nobis succedunt, personas comprehendimus. (44.7)53 § 1

*

207. Cum duo rei constituti sunt, sive ab utroque sive ab alterutro fideiussor datus fuerit, in solidum recte accipietur. (46.1) 40

208. [2]Eos, qui ab hostibus capiuntur vel hostibus deduntur, iure postliminii reverti antiquitus placuit. an qui hostibus deditus reversus nec a nobis receptus civis Romanus sit, inter Brutum et Scaevolam varie tractatum est: et consequens est, ut civitatem non adipiscatur. (49.15) 4

*

v. fr. 247 (*lib. VIII*). (22.5)7

v. fr. 262 (*lib. IX*). fr. Pithoean.

LIBER IV.

[*De obligationibus* 4.?]

209. [*Si alter ex compromittentibus furere coeperit*], arbiter ad ferendam sententiam non compelletur. (4.8)48

210. Creditoris arbitrio permittitur ex pignoribus sibi obligatis quibus velit distractis ad suum commodum pervenire. (20.5)8

211. In eum diem, quo creditor pignora distraxit, recte usurae fiet reputatio. (22.1) 40

212. In nautica pecunia ex eo die periculum spectat creditorem, ex quo navem navigare conveniat. (22.2)3

213. Si chirographum cancellatum fuerit, licet praesumptione[1] debitor liberatus esse videtur, in eam tamen quantitatem, quam manifestis probationibus creditor sibi adhuc deberi ostenderit, recte debitor convenitur.[3] (22.3) 24

LIBER V.

[*De alienatione et quaestu prohibito*].

214. Plebi scito continetur, ut ne quis praesidum munus donum caperet nisi esculentum potulentumve, quod intra dies proximos prodigatur. (1.18) 18

215. Qui officii causa in provincia agit vel militat, praedia comparare in eadem provincia non potest, praeterquam si paterna eius a fisco distrahantur. (18.1)62 pr.

216. In quorum finibus emere quis prohibetur, pignus accipere non prohibetur. (20.1) 24

217. Qui nesciens loca sacra vel religiosa vel publica pro privatis comparavit, licet emptio non teneat, ex empto tamen adversus venditorem experietur, ut consequatur quod interfuit eius, ne deciperetur. (18.1) 62 § 1

218. Quamvis adversus fiscum usucapio non procedat, tamen ex bonis vacantibus, nondum tamen nuntiatis, emptor praedii ex isdem bonis exstiterit, recte diutina possessione[4] capiet: idque constitutum est. (41.3) 18

219. Bonorum fisco vindicatorum actores venundari a procuratoribus non possunt, et, si distrahantur, irritam fieri venditionem rescriptum est. (49.14) 8

1) *Spectant haec ad stipulationes praetorias.* 2) *cf.* (50.7) 18.
3) licet praesumptione *et* in eam tamen ... convenitur *Trib.?*
4) usu *Mod.*

220. Ius adgnationis non posse pacto repudiari, non magis quam ut quis dicat nolle suum esse, Iuliani sententia est. (2.14) 34

? ?

221. Res in aversione empta, si non dolo venditoris factum sit, ad periculum emptoris pertinebit, etiamsi res adsignata non sit. (18.1)62 § 2

222. Contractus imaginarii etiam in emptionibus iuris vinculum non optinent, cum fides facti simulatur non intercedente veritate. (44.7) 54

223. Certo pretio servum aestimatum in quaestionem dari interposita stipulatione receptum est. (48.18) 13

LIBER VI.

[*De iure patronatus*].

224. Senatorem remotum senatu capite non minui,[1] sed Romae morari divus Severus et Antoninus permiserunt. (1.9) 3

225. Servi, quos filius familias in castris quaesiit, non in patris familia computabuntur: nec enim pater tales filii servos manumittere poterit. (40.1) 17

226. Servum a filio familias milite manumissum divus Hadrianus rescripsit militem libertum suum facere, non patris. 1 Servus non manumissus libertatem consequitur is, qui ea lege distractus est, ut manumittatur intra tempus: quod superveniens, licet non manumittatur, faciet tamen libertum emptoris. (37.14) 8

227. Is, qui aliqua ratione servus factus est, manumissione nulla ratione recipit cognationem. (38.8)7

228. Servo, quem pro derelicto dominus ob gravem infirmitatem habuit, ex edicto divi Claudii competit libertas. (40.8)2

229. [2]Dativus vel testamentarius tutor sive curator non petet satis a collega suo, sed offerre ei poterit, utrum satis accipere velit an dare. (46.6)7

[*De potestate dominorum*].

230. Cicumcidere Iudaeis filios suos tantum rescripto divi Pii permittitur: in non eiusdem religionis qui hoc fecerit, castrantis poena irrogatur. 1 Servo sine iudice ad bestias dato non solum qui vendidit poena, verum et qui comparavit tenebitur. 2 Post legem Petroniam et senatus consulta ad eam legem pertinentia dominis potestas ablata est ad bestias depugnandas suo arbitrio servos tradere: oblato tamen iudici servo, si iusta sit domini querella, sic poenae tradetur. (48.8) 11

*

231. Cum poena ex compromisso petitur, is qui commisit damnandus est, nec interest, an adversarii eius interfuit arbitri sententia stari nec ne. (4.8)38

232. Immunitates generaliter tributae eo iure, ut ad posteros transmitterentur, in perpetuum succedentibus durant. (50.6)5

LIBER VII.

[*De natalibus restituendis*].

233. Homo liber, qui se vendidit, manumissus non ad suum statum revertitur, quo se abdicavit, sed efficitur libertinae condicionis. (1.5)21

1) *Ergo nec ius patronatus amittit senatu remotus.*
2) *cf.* (26.4) 5 § 1.

234. Patrono consentiente debet libertus [(40. 11) 5] ab imperatore natalibus restitui: ius enim patroni hoc 1 impetrato amittitur. Libertinus, qui natalibus restitutus est, perinde habetur, atque si ingenuus factus medio tempore maculam servitutis non sustinuisset.

*

235. Inter eos, qui matrimonio coituri [(24. 1) 27] sunt, ante nuptias donatio facta iure consistit, etiamsi eodem die nuptiae fuerint consecutae.

236. Rem in bonis nostris habere in- [(41. 1) 52] tellegimur, quotiens possidentes exceptionem aut amittentes ad reciperandam eam actionem habemus.

237. Servus hereditarius et heredi futuro [(45. 3) 35] et hereditati recte stipulatur.

238. Ad excusationem munerum defunc- [(50. 5) 14] tus filius non prosit, praeterquam in bello amissus. 1 Eodem tempore idem duas curas operis non administrabit.

239. Is, qui legatione fungitur, libellum [(50. 7) 16] sine permissu principis de aliis suis negotiis dare non potest.

240. 'Derogatur' legi aut 'abrogatur'. [(50. 16) 102] derogatur legi, cum pars detrahitur: abrogatur legi, cum prorsus tollitur.

LIBER VIII.

[*De criminibus*].

241. Terminorum avulsorum non multa [(47. 21) 1] pecuniaria est, sed pro condicione admittentium coercitione transigendum.

242. Accusaturus adulterii si quid circa [(48. 5) 36] inscriptionem erraverit, si tempora largiantur, emendare non prohibetur, ne causa aboleatur.

243. Ex senatus consulto Volusiano, qui [(48. 7) 6] inprobe coeunt in alienam litem, ut, quidquid ex condemnatione in rem ipsius redactum fuerit, inter eos communicaretur, lege Iulia de vi privata tenentur.

244. Infans vel furiosus si hominem oc- [(48. 8) 12] ciderint, lege Cornelia non tenentur, cum alterum innocentia consilii tuetur, alterum fati infelicitas excusat.

245. Eos, qui diversa inter se testimonia [(48. 10) 27] praebuerunt, quasi falsum fecerint, et praescriptio legis 1 teneri pronuntiat. Et eum, qui contra signum suum falsum praebuit testimonium, poena falsi teneri pronuntiatum est. de inpudentia eius, qui diversa duobus testimonia praebuit, cuius ita anceps fides vacillat, quod crimine falsi teneatur, nec dubitandum est. 2 Qui se pro milite gessit vel illicitis insignibus usus est vel falso duplomate vias commeavit, pro admissi qualitate gravissime puniendus est.

246. In testimoniis autem dignitas fides [(22. 5) 2] mores gravitas examinanda est: et ideo testes, qui adversus fidem suae testationis vacillant, audiendi non sunt.

247. [1] Servi responso tunc credendum est, [(22. 5) 7] cum alia probatio ad eruendam veritatem non est.

248. Prius de se familia torquenda est [(29. 5) 17] et, si confiteatur, tunc interrogetur, quo mandante flagitium admissum sit.

249. Statuliber in delicto repertus speran- [(48. 18) 14] dae libertatis praerogativa non ut servus ob ambiguum condicionis, sed ut liber puniendus est.

250. Licet 'capitalis' Latine loquentibus [(50. 16) 103] omnis causa existimationis videatur, tamen appellatio capitalis mortis vel amissionis civitatis intellegenda est.

251. Sine praefinito tempore in metal- [(48. 19) 23] lum dato imperitia dantis decennii tempora praefinita videntur.

[*De appellationibus*].

252. Cum in una causa separatim duplex [(49. 1) 17] sententia divisa datur, veluti una sortis, alia usurarum, duplex appellatio necessaria est, ne alteram adgnovisse, 1 de altera provocasse intellegatur. Tutor pupillo datus si provocet, interim pupillo curator dabitur. sed si tutoris auctoritas fuerit necessaria, veluti ad adeundam hereditatem, tutor ei necessario dabitur, quoniam curatoris auctoritas ad hoc inutilis est.

253. Dato iudice a magistratibus populi [(49. 3) 3] Romani cuiuscumque ordinis, etiamsi ex auctoritate principis licet nominatim iudicem declarantis dederint, ipsi tamen magistratus appellabuntur.

[*De municipiis et coloniis*].

254. Eundem plures legationes suscipere [(50. 7) 17] prohibitum non est praeterea, si et sumptus et itineris 1 compendium suadeat. Ante legationem susceptam si cui negotium moveatur, etiam absens defendi debet: suscepta legatione non nisi iniuncto munere fungatur.

255. Calculi erroris retractatio etiam post [(50. 8) 10] 1 decennii aut vicennii tempora admittetur. Sed si gratiose expunctae dicentur, non retractabuntur.

256. Privilegia quaedam causae sunt, [(50. 17) 196] quaedam personae. et ideo quaedam ad heredem transmittuntur, quae causae sunt: quae personae sunt, ad heredem non transeunt.

[*De iure fisci?*]

257. Cum vitiose vel inutiliter contractus [(20. 1) 25] pignoris intercedat, retentioni locus non est, nec si bona creditoris ad fiscum pertineant.

258. Cum posterior creditor a priore pignus [(20. 5) 6] emit, non tam adquirendi dominii quam servandi pignoris sui causa intellegitur pecuniam dedisse et ideo offerri ei a debitore potest.

259. [1] Condicio in praeteritum, non tan- [(45. 1) 100] tum praesens tempus relata statim aut peremit obligationem aut omnino non differt.

260. [2] Sicut acceptilatio in eum diem [(46. 3) 75] praecedentes peremit actiones, ita et confusio: nam si debitor heres creditori exstiterit, confusio hereditatis peremit petitionis actionem.

*

v. fr. 278 (*lib. IX*). [(38. 17) 3]

LIBER IX.

De bonis libertorum et de testamentis.[3]

261. Filii hereditate paterna se abstinen- [(37. 14) 9] tes ius, quod in libertis habent paternis, non amittunt: 1 idem et in emancipato. Ut in bonis liberti locum quidam non haberent, lege excipiuntur: rei capitalis

1) libro tertio (*III pro VIII*) *inscr. F.*

1) *cf.* (28. 3) 16? 2) *cf.* (49. 14) 29 § 2? 3) *De rubrica v. fr.* 262.

damnatus, si restitutus non est: si index cuius flagitii sit fueritve vel maior annis viginti quinque cum esset, capitis accusaverit libertum paternum.

262. [1] *Modestinus regularum libro III* [2] [fr. Pithoean.] *sub titulo de bonis libertorum et de testamentis:* Cum in testamento dies et consules adiecti non sunt, non nocet, quominus valeat testamentum.

263. Servus licet alienus iussu testatoris [(28. 1) 28] testamentum scribere non prohibetur.

264. Sub condicione heres institutus [(28. 7) 25] servus sine iussu domini condicioni parere non potest.

265. Si secundum probabilem volunta- [(29. 1) 32] tem militis hereditas eius non adeatur, nec res castrenses heredibus competunt.

266. Qui coheredes habet, si fundum [(10. 3) 17] pignori datum a testatore suo comparaverit a creditore, non debet a coheredibus iudicio communi dividundo conveniri.

[*De legatis et fideicommissis*].

267. Usu fructu relicto si tributa eius rei [(7. 1) 52] praestentur, ea usufructuarium praestare debere dubium non est, nisi specialiter nomine fideicommissi testatori placuisse probetur haec quoque ab herede dari.

268. Cum autem pars bonorum ita legatur: [(31) 9] 'bonorum meorum, quae sunt cum moriar', dos et manumissorum pretia e medio deducenda sunt.

269. Omnia, quae testamentis sine die vel [(31) 32] condicione adscribuntur, ex die aditae hereditatis 1 praestentur. Fundum ante condicionem completam ab herede non traditum, sed a legatario detentum heres 2 vindicare cum fructibus poterit. Cum ita legatur: 'illi hoc amplius fundum illum cum omnibus rebus, quae in eodem fundo erunt', mancipia quoque con-3 tinentur. Cum ita legatur: 'quidquid in horreo meo erit' et is cui legatum est ex rebus non legatis ignorante eo ampliandi legati sui gratia in horreum intulerit, quod illatum est non videtur esse legatum. 4 Quod a legatario petitum erat, ut alii restitueret, si legatarius decedat, heres quoque eius id quod legatum 5 est [3] praestare debebit. Species nominatim legatae si non repperiantur nec dolo heredis deesse probentur, 6 peti ex eodem testamento non possunt. In fideicommisso quod familiae relinquitur hi ad petitionem eius admitti possunt, qui nominati sunt, aut post omnes eos exstinctos qui ex nomine defuncti fuerint eo tempore, quo testator moreretur, et qui ex his primo gradu procreati sint, nisi specialiter defunctus ad ulteriores voluntatem suam extenderit. [4]

270. Servus, qui in fundo morari solitus [(32) 82] erat, si fugerit, licet post mortem testatoris adprehendatur, fundo legato, ut instructus est, etiam ipse legato cedit.

271. Cum certum auri vel argenti pondus [(34. 2) 9] legatum est, si non species designata sit, non materia, sed pretium praesentis temporis praestari debet.

272. Cum ita testemur: 'heres meus [(34. 3) 19] damnas esto liberare illum, quod is negotia mea gessit, et si quid eum mihi dare facere oportet, ab eo non

1) *Hoc fragmentum ex codice hodie deperdito edidit P. Pithoeus una cum Mos. et Rom. legum collatione, Lutet.* 1573 *p.* 54. 2) *sic Pithoeus*, VIIII *scr.* 3) id quod legatum est *gloss.?* 4) nisi . . . extenderit *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 207)?

exigere', damnatur [1] heres nec creditas ab eo quoque pecunias exiget. in simili autem legato vix est, ut de eo quoque legando pater familias senserit, quod servis eius peculii nomine debetur.

273. Legis Falcidiae beneficium heres [(35. 2) 58] etiam post longum tempus mortis testatoris implorare non prohibetur.

274. Si praegnas ancilla moram non [(40. 5) 13] studio manumissoris, sed fortuito patiatur, ne manumitteretur, liberum quidem non pariet, sed cogetur qui manumittere debuit natum matri tradere, [2] ut per eam perveniat ad libertatem.

275. Libertate servo sub condicione [(40. 7) 26] rationis redditae testamento data heres non solum scriptam rationem exigit, verum etiam quae sine scrip-1 tura ab eo administrata est. Servus iussus reddita ratione ad libertatem pervenire, licet nullam administraverit rationem, nihilominus erit liber.

[*De his, quae ut indignis auferuntur*].

276. Et inofficioso testamento queri idem [(29. 5) 18] et mortem vindicare defuncti non prohibetur, idque Paulus respondit.

277. Indigno herede pronuntiato adempta [(34. 9) 8] hereditate confusas actiones restitui non oportet.

[*Ad SC Tertullianum et Orfitianum*].

278. [3] Patrem adoptivum matri non ob- [(38. 17) 3] esse plerique probant.

279. Matris intestatae defunctae here- [(38. 17) 4] ditatem ad omnes eius liberos pertinere, etiamsi ex diversis matrimoniis nati fuerint, iuris est.

* **280.** [4] Abesse rei publicae causa intellegi- [(4. 6) 32] tur et is, qui ab urbe profectus est, licet nondum provinciam excesserit: sed et is qui excessit, donec in urbem revertatur. et hoc ad proconsules legatosque eorum et ad eos, qui provinciis praesunt, procuratoresve principum, qui in provinciis tenentur, pertinet, et ad tribunos militum et praefectos et comites legatorum, qui ad aerarium delati aut in commentarium principis delati sunt.

LIBER X.

RESPONSORUM LIBRI XIX. [5]

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

281. Cum alicui civitati per fideicommis- [(3. 5) 25] sum restitui iussa esset hereditas, magistratus actores horum bonorum Titium et Seium et Gaium idoneos creaverunt: postmodum hi actores inter se diviserunt administrationem bonorum idque egerunt sine auctoritate et sine consensu magistratuum. post aliquod tempus testamentum, per quod restitui civitati hereditas fideicommissa esset, irritum probatum est pro tribunali atque ita ab intestato Sempronius legitimus heres defuncti extitit: sed ex his actoribus unus non solvendo decessit et nemo heres eius extitit. quaero, si Sem-

1) damnatur *gloss.* 2) mancipare *Mod.* 3) libro octavo (*VIII pro VIIII*) *inscr. F.* 4) *cf.* (40. 5) 51 § 4. 5? *Ulp.* 16, 1a? 5) *Responsa librorum* I—XIII *secundum edicti perpetui ordinem disposita sunt; libri* XIV—XVII *ad leges senatusque consulta pertinent; libro* XVIII *de iure fisci agi videtur.*

pronius conveniet actores horum bonorum, periculum inopis defuncti ad quos pertinet? Herennius Modestinus respondit, quod ab uno ex actoribus ob ea quae solus gessit negotiorum gestorum actione servari non potest, ad damnum eius cui legitima hereditas quaesita est pertinere.

282. Titio, cum esset Romae studiorum (50. 1) 36 gratia, epistula missa est a magistratibus patriae suae, ut porrigeret imperatori decretum eiusdem civitatis, quod erat cum ipsa epistula missum. is autem, qui suscepisset litteras restituendas, collusione facta dedit Lucio Titio, qui et ipse Romae morabatur suae rei gratia: sublato Titi nomine, cui erat decretum missum, uti per ipsum daretur, suum nomen scripsit et sic imperatori decretum secundum mandata rei publicae dedit. quaero, qui viaticum petere ab ea potuisset? et quid commisisse videtur is, qui non restituit litteras ei, cui restituere mandatum susceperat, et is, qui sublato alieno nomine inscriptoque suo, quasi ipse iussus a patria, decretum imperatori porrexit? Herennius Modestinus respondit Titium quidem viaticum petere non posse: sed eum qui nomen incidisset. Titius pro pecunia publica, quam ipse credidit, pignus accepit pacto facto cum debitore, ut non soluto debito sine ulla repromissione[1] distrahatur pignus. succedentes gradus in locum Titii nomen et pignus probaverunt usque ad Maevium: ex venditione pignoris propter repromissionem a magistratu vendentibus factam de modo fundi demonstrato satis debito factum non est. quaerebatur, quis rei publicae tenetur. Herennius Modestinus: Titium, cum successores eius periculum nominis agnoverint, eo nomine obstrictum non esse respondi: sed nec post magistratus qui vendidisse proponuntur, cum videlicet pluris vendiderunt propter mensurae agri demonstrationem et hoc, qua pluris vendiderunt, restituere minore modo deprehenso iussi sunt. eum igitur, qui novissimus nomen probavit, indemnitati rei publicae satisfacere debere, si nomen ad successorem idoneum transmisisse non doceatur.

283. Herennius Modestinus respondit (50. 2) 10 sola albi proscriptione minime decurionem factum, qui secundum legem decurio creatus non sit.

284. Septicia certamen patriae suae (50. 12) 10 pollicendo sub hac condicione pollicita est, ut sors apud eam remaneat et ipsa usuras semissales ad praemia certantium resolvat, in haec verba: '*Φιλοτιμοῦμαι καὶ καθιερῶ ἀγῶνα τετραετηρικὸν ἀπὸ μυριάδων τριῶν, τὸ τοῦ κεφαλαίου αὐτὴ κατέχουσα ἀργύριον καὶ ἀσφαλιζομένη παρὰ τοῖς δεκαπρώτοις ἀξιοχρέως ἐπὶ τῷ τελεῖν με τὸν ἐξ ἔθους τριῶν μυριάδων τόκον, ἀγωνοθετοῦντος καὶ προκαθεζομένου τοῦ ἀνδρός μου, ἐπ' αὖθις δὲ τῶν ἐξ ἐμοῦ γεννηθησομένων τέκνων. χωρήσει δὲ ὁ τόκος εἰς τὰ ἆθλα τῶν θυμελικῶν, καθὼς ἂν ἐφ' ἑκάστου ἀθλήματος ἡ βουλὴ ὁρίσῃ*'. quaero, an possunt iniuriam pati filii Septiciae, quo minus ipsi praesiderent certamini secundum verba condicionemque pollicitationis. Herennius Modestinus respondit, quo casu certaminis editio licita est, formam pollicitationi datam servandam esse.

[*De iurisdictione praesidis* (*E. II*)].

285. Praeses provinciae usuras usurarum (42. 1) 27 condemnavit contra leges et sacras constitutiones ideoque Lucius Titius contra prolatam sententiam iniustam praesidis appellavit: quaero, cum non secundum legem Titius provocasset, an exigi possit pecunia secundum condemnationem. Modestinus respondit, si sententiae certa quantitas continetur, nihil proponi, cur iudicati agi non possit.

*

286. Gaius Seius decedens testamento (37. 14) 12 ordinato inter filios suos Iulium libertum suum, quasi et ipsum filium, ex parte heredem nominavit: quaero, an huiusmodi scriptura possit liberto statum condicionis mutare. Modestinus respondit statum mutare non posse.

LIBER II.

[*De pactis* (*E.* 10)].

287. Tres fratres Titius et Maevius et (2. 14) 35 Seia communem hereditatem inter se diviserunt instrumentis interpositis, quibus divisisse maternam hereditatem dixerunt nihilque sibi commune remansisse caverunt. sed postea duo de fratribus, id est Maevius et Seia, qui absentes erant tempore mortis matris suae, cognoverunt pecuniam auream a fratre suo esse subtractam, cuius nulla mentio instrumento divisionis continebatur. quaero an post pactum divisionis de subrepta pecunia fratribus adversus fratrem competit actio. Modestinus respondit, si agentibus ob portionem eius, quod subreptum a Titio dicitur, generalis pacti conventi exceptio his, qui fraudem a Titio commissam ignorantes transegerunt, obiciatur, de dolo utiliter replicari posse.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

288. Ex duobus fratribus uno quidem suae (3. 5) 26 aetatis, alio vero minore annis, cum haberent communia praedia rustica, maior frater in saltu communi habenti habitationes paternas ampla aedificia aedificaverat: cumque eundem saltum cum fratre divideret, sumptus sibi quasi re meliore ab eo facta desiderabat fratre minore iam legitimae aetatis constituto. Herennius Modestinus respondit ob sumptus nulla re urguente, sed voluptatis causa factos eum de quo quaeritur actionem non habere. Titium, si pietatis respectu sororis aluit filiam, actionem hoc nomine contra eam non habere respondi.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

289. Etiamsi patre eodemque tutore auctore (4. 4) 29 pupillus captus probari possit, curatorem postea ei datum nomine ipsius in integrum restitutionem postulare non prohiberi. Ex causa curationis condemnata pupilla adversus unum caput sententiae restitui volebat, et quia videtur in ceteris litis speciebus relevata fuisse, actor maior aetate, qui adquievit tunc temporis sententiae, dicebat totam debere litem restaurari. Modestinus respondit, si species, in qua pupilla in integrum restitui desiderat, ceteris speciebus non cohaeret, nihil proponi, cur a tota sententia recedi actor postulans audiendus est. Si hereditate patris aetatis beneficio in integrum restitutus abstinuit se nemine de creditoribus paternis praesente vel ad agendum a praeside evocato, an ea restitutio recte facta videatur, quaeritur. Modestinus respondit, cum non evocatis creditoribus in integrum restitutionis decretum interpositum proponatur, minime id creditoribus praeiudicasse.

1) *Recte; cf. tab. Baet.* (*C. I. L.* 2, 700 *n.* 5042) *i. f.*

290. Gaius testamento Nigidium filio [(27. 1) 16] suo tutorem dedit eundemque usque ad vicensimum quintum annum curatorem constituit: quaero, cum liceat Nigidio a curatione etiam citra appellationem se excusare, ex qua die tempora, quae in excusationibus observanda divus Marcus statuit, computanda sunt, utrum ex die aperti testamenti, an ex quo ad negotia gerenda vocatur, id est post quartum decimum annum impletum. Modestinus respondit excusationem a cura tunc necessariam esse, cum decreto praetoris seu praesidis confirmatus curator fuerit.

LIBER III.

[*De inofficioso testamento* (*E.* 52)].[1]

291. Etiamsi querella inofficiosi testamenti [(5. 2) 11] optinuerit, non ideo tamen donationes, quas vivus ei perfecisse proponitur, infirmari neque in dotem datorum partem vindicari posse respondi.

[*De rebus creditis* (*E. XVII*)].

292. Periculum nominum ad eum, cuius [(12. 1) 35] culpa deterius factum probari potest, pertinet.

293. Tutor condemnatus per appellatio- [(22. 1) 41] nem traxerat exsecutionem sententiae. Herennius Modestinus respondit eum qui de appellatione cognovit potuisse, si frustratoriam morandi causa appellationem interpositam animadverteret, etiam de usuris medii 1 temporis eum condemnare. Lucius Titius cum centum et usuras aliquanti temporis deberet, minorem pecuniam quam debebat obsignavit: quaero, an Titius pecuniae quam obsignavit usuras praestare non debeat. Modestinus respondit, si non hac lege mutua pecunia data est, uti liceret et particulatim quod acceptum est exsolvere, non retardari totius debiti usurarum praestationem, si, cum creditor paratus esset totum suscipere, debitor, qui in exsolutione totius cessabat, solam partem 2 deposuit. Ab Aulo Agerio Gaius Seius mutuam quandam quantitatem accepit hoc chirographo: 'ille scripsi me accepisse et accepi ab illo mutuos et numeratos decem, quos ei reddam kalendis illis proximis cum suis usuris placitis inter nos': quaero, an ex eo instrumento usurae peti possint et quae. Modestinus respondit, si non appareat de quibus usuris conventio facta sit, peti eas non posse.

LIBER IV.

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

294. Gaius Seius ob pecuniam mutuam [(13. 7) 39] fundum suum Lucio Titio pignori dedit: postea pactum inter eos factum est, ut creditor pignus suum in compensationem pecuniae suae certo tempore possideret: verum ante expletum tempus creditor cum suprema sua ordinaret, testamento cavit, ut alter ex filiis suis haberet eum fundum et addidit 'quem de Lucio Titio emi', cum non emisset: hoc testamentum inter ceteros signavit et Gaius Seius, qui fuit debitor. quaero, an ex hoc quod signavit praeiudicium aliquod sibi fecerit, cum nullum instrumentum venditionis proferatur, sed solum pactum, ut creditor certi temporis fructus caperet. Herennius Modestinus respondit contractui pignoris non obesse, quod debitor testamentum creditoris, in quo se emisse pignus expressit, signasse proponitur.

1) *v. Lenel, p.* 111.

295. Fideiussor impetravit a potestate, [(20. 1) 26] ut et ante quam solveret pignora ipse possideat quasi satisfacturus creditoribus, nec satisfecit: modo heres debitoris paratus est solvere creditoribus: quaero, an pignora fideiussor restituere cogendus sit. Modestinus 1 respondit cogendum esse. Pater Seio emancipato filio facile persuasit, ut, quia mutuam quantitatem acciperet a Septicio creditore, chirographum perscriberet sua manu filius eius, quod ipse impeditus esset scribere, sub commemoratione domus ad filium pertinentis pignori dandae: quaerebatur, an Seius inter cetera bona etiam hanc domum iure optimo possidere possit, cum patris se hereditate abstinuerit, nec metuiri ex hoc solo, quod mandante patre manu sua perscripsit instrumentum chirographi, cum neque consensum suum accommodaverat patri aut signo suo aut alia scriptura. Modestinus respondit: cum sua manu pignori domum suam futuram Seius scripserat, consensum ei obligationi 2 dedisse manifestum est. Lucius Titius praedia et mancipia quae in praediis erant obligavit: heredes eius praediis inter se divisis illis mancipiis defunctis alia substituerunt: creditor postea praedia cum mancipiis distraxit. quaeritur, an ipsa mancipia, quae sunt modo in praediis constituta, hoc est in hypothecis, emptor vindicare recte possit. Modestinus respondit, si neque pignerata sunt ipsa mancipia neque ex pigneratis ancillis nata, minime creditoribus obligata esse.

296. Titius Sempronio fundum pignori [(20. 6) 9] dedit et eundem fundum postea Gaio Seio pignori dedit, atque ita idem Titius Sempronio et Gaio Seio fundum eundem in assem vendidit, quibus pignori ante dederat in solidum singulis. quaero, an venditione interposita ius pignoris exstinctum sit ac per hoc ius solum emptionis apud ambos permanserit. Modestinus respondit dominium ad eos de quibus quaeritur emptionis iure pertinere: cum consensum mutuo venditioni dedisse proponantur, invicem pigneraticiam 1 actionem eos non habere. Titius Seio pecuniam sub pignore fundi dederat: qui fundus cum esset rei publicae ante obligatus, secundus creditor pecuniam rei publicae eam solvit: sed Maevius exstitit, qui dicebat ante rem publicam sibi fundum obligatum fuisse: inveniebatur autem Maevius instrumento cautionis cum re publica facto a Seio interfuisse et subscripsisse, quo caverat Seius fundum nulli alii esse obligatum: quaero, an actio aliqua in rem Maevio competere potest. Modestinus respondit pignus, cui is de quo quaeritur consensit, minime eum retinere posse.

297. Si, a debitore praelato die, pignoris [(48. 10) 28] obligatio mentiatur, falsi crimini locus est.

LIBER V.

[*De actionibus empti venditi* (*E.* 111)].

298. Quaero, si quis ita fundum vendi- [(19. 1) 39] derit, ut id venum datum esse videatur, quod intra terminos ipse possedit, sciens tamen aliquam partem certam se non possidere non certioraverit emptorem, an ex empto iudicio teneatur, cum haec generalis adiectio ad ea, quae specialiter novit qui vendidit nec excepit, pertinere non debeat, ne alioquin emptor capiatur, qui fortasse, si hoc cognovisset, vel empturus non esset vel minoris empturus esset, si certioratus de loco certo fuisset[1]: cum hoc et apud veteres sit relatum

1) si . . . fuisset *Trib.*

in eius persona, qui sic exceperat: 'servitutes si quae debentur, debebuntur': etenim iuris auctores responderunt, si certus venditor quibusdam personis certas servitutes debere non admonuisset emptorem, ex empto eum teneri debere, quando haec generalis exceptio non ad ea pertinere debeat, quae venditor novit quaeque specialiter excipere et potuit et debuit, sed ad ea, quae ignoravit et de quibus emptorem certiorare nequivit.[1] Herennius Modestinus respondit, si quid circumveniendi emptoris causa venditor in specie de qua quaeritur fecit, ex empto actione conveniri posse.

299. Herennius Modestinus respondit (21. 2) 63 non obesse ex empto agenti, quod denuntiatio pro evictione[2] interposita non esset, si pacto ei remissa 1 esset denuntiandi necessitas. Gaia Seia fundum a Lucio Titio emerat et quaestione mota fisci nomine auctorem laudaverat et evictione secuta fundus ablatus et fisco adiudicatus est venditore praesente: quaeritur, cum emptrix non provocaverat, an venditorem poterit convenire. Herennius Modestinus respondit, sive, quod alienus fuit cum veniret sive quod tunc obligatus, evictus est, nihil proponi, cur emptrici adversus venditorem 2 actio non competat. Herennius Modestinus respondit: si emptor appellavit et bonam causam vitio suo ex praescriptione perdidit, ad auctorem reverti non potest.

300. Venditores emptori caverant pro (45. 1) 102 evictione, quanti eius interesset: sed et specialiter adgnituros, si in lite mota sumptus fecisset, emptori stipulanti promiserant. post mortem emptoris unus ex venditoribus ad iudicium[3] vocavit, pretium sibi deberi dicens, heredes eius: qui sumptus in defensione causae factos, cum probarent pretium solutum fuisse, ex stipulatione petebant. Modestinus respondit, si in eas impensas venditores promiserunt, quae ob litem de proprietate institutam factae essent, minime ex stipulatu peti posse, quod erogatum est, dum alter ex venditoribus pretium, quod iam fuerat exsolutum, petit.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

301. Respondit reas adulterii factas nec (23. 2) 26 ante damnationem vidente marito[4] uxores duci posse.

302. Titia cum esset minor viginti quin- (23. 3) 62 que annis, quartam hereditatis matris suae communem sibi cum fratribus mutavit et accepit pro ea parte fundum quasi emptione inter se facta: hunc fundum cum aliis rebus doti dedit. quaero, si in integrum restituatur et partem suam accipiat quartam et reddat fundum, quid debeat maritus facere? an contentus esse debeat aliis rebus in dotem datis? item quaero, si haec decesserit et heredes eius in integrum restitutionem ex persona eius petierint et ipsi petant quartam partem et illi fundum, an maritus cogatur restituere fundum contentus in retentione lucri dotis ceteris rebus? Modestinus respondit nihil proponi, cur marito dos auferenda sit: sed in veram aestimationem praedii mulier vel eius heredes condemnandi sunt in hoc tempus referendam, quo in dotem datus est.

[*De agnoscendis liberis* (*E.* 117)].

303. Si neget qui maritus fuisse dicitur matri- (25. 3) 7 monium esse contractum eo, quod eam quae se uxorem fuisse dicit ancillam esse probare paratus sit, alimenta quidem liberis praestare interim compellendum, sin autem constiterit eam servam fuisse, nihil ei, qui pascendos curavit, ex hoc praeiudicium generare respondi.

1) et de . . . nequivit *Trib.* 2) pro evictione *non videtur esse Modestini*; de auctoritate *scr.?* 3) in ius *Mod.?* 4) *v. Mommsen ad h. l.*

LIBER VI.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

304. Fundus mihi communis est pupillae (10. 2) 30 coheredi: in eo fundo reliquiae sunt conditae, quibus religio ab utriusque patribus debebatur, nam parentes quoque eiusdem pupillae ibi sepulti sunt: sed tutores distrahere fundum volunt: ego non consentio, sed portionem meam possidere malo, cum universitatem emere non possim et velim pro meo arbitrio exsequi ius religionis. quaero, an recte arbitrum communi dividundo ad hunc fundum partiendum petam an etiam is arbiter, qui familiae erciscundae datur, isdem partibus fungi possit, ut hanc possessionem exemptis ceteris corporibus hereditariis pro iure cuique nobis partiatur. Herennius Modestinus respondit nihil proponi, cur familiae erciscundae iudicio addictus arbiter officium suum etiam in eius fundi de quo agitur divisionem interponere non possit: sed religiosa loca in iudicium non deduci eorumque ius singulis heredibus in solidum competere.

305. Sine herede tutor decessit: quaero, (26. 7) 32 an curator pupillo datus, cum neque inventaria neque alia instrumenta a fideiussore[1] tutoris exhibeantur, possit eundem fideiussorem[2] convenire ex stipulatione, quanti pupilli interest. Modestinus respondit in id quod tutor conveniri potuit, fideiussorem[2] quoque con- 1 veniri posse. Modestinus respondit damnum si quod accidit eo, quia cautiones soluti vectigalis inventae non sunt, ad tutorem, cuius nulla culpa admissa proponitur, 2 minime pertinere. Modestinus respondit tutorem eorum redituum nomine rationem pupillae reddere debere, qui ex fundo bona fide percipi potuerunt. 3 Item respondit, si minus a servo tutor percepit, quam bona fide ex fundo percipi potuit, ex eo, de quo pupillae sit obstrictus, quantum ex peculio servi servari possit, eidem tutori proficere debere, scilicet si non per- 4 dituro servo administrationem credidit. Interposito curatore adulescens fundum Titio vendidit: postea adgnita fraude in integrum restitutus in possessionem induci iussus est: quaero, an, cum ex hac venditione melior factus non est neque in rem suam quicquam versum probetur, pretium emptori restituere non debeat. Modestinus respondit pretium fundi ab adulescente venumdati, si rationibus eius non profuit nec quicquam de eo *a* iudicante de in integrum restitu- 5 tione statutum est, emptorem frustra postulare. Item respondit sumptibus voluptatis causa ab emptore factis adulescentem onerandum non esse: qui tamen ab eodem aedificio ita auferri possunt, ut in facie pristina, id est quae fuit ante venditionem, aedificium esse 6 possit, emptori auferre permitti oportere. Lucius Titius coheres et curator sororis suae, cum esset ex civitate, in qua usitatum erat ipsos dominos praediorum, non conductores onera annonarum et contributionum temporariarum sustinere, morem hunc et consuetudinem semper observatam secutus et ipse pro communi et individua hereditate annonas praestitit:

1) sponsore *Modest.?* 2) sponsorem *Modest.?*

quaero, an in rationibus dandis opponi curatori possit, quia non recte pro parte sororis tales impensas fecerat. Modestinus respondit in id demum curatorem adultae reputare ex causa de qua quaeritur posse, quod ipsa, si rem suam administraret, erogare compelleretur. 7 Tutores duo post venditionem pupillarium rerum factam pecuniam inter se diviserant, post quam divisionem alter eorum in exilium datus est durante tutela: quaerebatur, an actore constituto contutor eius partem pupillaris pecuniae petere ab eo poterit. Modestinus respondit: si hoc quaeritur, an contutore relegato contutor eius tutelae actionem exercere possit, non posse respondi.

306. Modestinus respondit, si post solu- (46. 3) 76 tum sine ullo pacto omne, quod ex causa tutelae debeatur, actiones post aliquod intervallum cessae sint, nihil ea cessione actum, cum nulla actio superfuerit: quod si ante solutionem hoc factum est vel, cum convenisset, ut mandarentur actiones, tunc solutio facta esset mandatum subsecutum est, salvas esse mandatas actiones, cum novissimo quoque casu pretium magis mandatarum actionum solutum quam actio quae fuit perempta videatur.

[*De magistratibus conveniendis* (*E.* 127)].

307. Magistratus a curatoribus adulti cau- (27. 8) 8 tionem exegerunt rem salvam fore: ex his alter sine herede decessit: quaero, an indemnitatem in solidum collega eius praestare debeat. Modestinus respondit nihil proponi, cur non debeat.

LIBER VII.

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

308. Sempronia libellos composuit quasi (47. 2) 73 datura centurioni, ut ad officium transmitterentur, sed non dedit: Lucius pro tribunali eos recitavit quasi officio traditos: non sunt inventi in officio neque centurioni traditi: quaero, quo crimini subiciatur, qui ausus est libellos de domo subtractos pro tribunali legere, qui non sint dati? Modestinus respondit, si clam subtraxit, furtum commissum.

LIBER VIII.

[*De bonorum possessionibus* (*E. XXV*)?]

309. [1]Nulla iuris ratio aut aequitatis benigni- (1. 3) 25 tas patitur, ut quae salubriter pro utilitate hominum introducuntur, ea nos duriore interpretatione contra ipsorum commodum producamus ad severitatem.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

310. Lucius Titius cum in falsi testamenti (5. 3) 47 propinqui accusatione non optinuerit, quaero, an de non iure facto nec signato testamento querella illi competere possit. respondit non ideo repelli ab intentione non iure facti testamenti, quod in falsi accusatione non optinuerit.

311. Qui volebat filiam exheredare, sic (28. 5) 62 testamento comprehendit: 'te autem, filia, ideo exheredavi, quoniam contentam te esse dote volui': quaero an efficaciter exheredata sit. Modestinus respondit nihil proponi, cur non esset voluntate testatoris exheredata.

312. Quidam in suo testamento here- (28. 7) 27 dem scripsit sub tali condicione 'si reliquias eius in mare abiciat': quaerebatur, cum heres institutus condicioni non paruisset, an expellendus est ab hereditate. Modestinus respondit: laudandus est magis quam accusandus heres, qui reliquias testatoris non in mare secundum ipsius voluntatem abiecit, sed memoria humanae condicionis sepulturae tradidit. sed hoc prius inspiciendum est, ne homo, qui talem condicionem posuit, neque compos mentis esset. igitur si perspicuis rationibus haec suspicio amoveri potest, nullo modo legitimus heres de hereditate controversiam facit 1 scripto heredi. Heredi, quem testamento pure instituit, codicillis adscripsit condicionem: quaero, an ei parere necesse habeat. Modestinus respondit: hereditas codicillis neque adimi potest: porro in defectu condicionis de ademptione hereditatis cogitasse intellegitur.

LIBER IX.

[*De legatis* (*E. XXVII*)].

313. Respondit: legatorum petitio adversus (31) 33 heredes pro partibus hereditariis competit, nec pro his qui solvendo non sunt onerari coheredes oportet. 1 Qui plures heredes instituit, testamento a quibusdam nominatim reliquit legata, postea codicillos ad omnes heredes scripsit: quaero, quae legata debeant. Modestinus respondit: cum manifeste testator testamento expresserit, a quibus heredibus legata praestari vellet, licet codicillos ad omnes scripserit, apparet tamen ea quae codicillis dedit ab his praestanda esse, quos munere fungi debere testamento suo ostendit testator.

314. Legatum civitati relictum est, ut (33. 2) 16 ex reditibus quotannis in ea civitate memoriae conservandae defuncti gratia spectaculum celebretur, quod illic celebrari non licet: quaero, quid de legato existimes. respondit, cum testator spectaculum edi voluerit in civitate, sed tale, quod ibi celebrari non licet, iniquum esse hanc quantitatem, quam in spectaculum defunctus destinaverit, lucro heredum cedere: igitur adhibitis heredibus et primoribus civitatis dispiciendum est, in quam rem converti debeat fideicommissum, ut memoria testatoris alio et licito genere celebretur.

315. Qui plures habebat libertos, testa- (33. 2) 18 mento suo dixit se habitationem relinquere iis quos codicillis designasset: cum nullos postea designaverit, quaero, an omnes admitti debeant. respondit, si patronus, qui se designaturum personas libertorum pollicitus est, nullum postea designavit, legatum habitationis perfectum esse non videtur, non existente cui datum intellegi possit.

316. Cum quidam uxori suae legaverat (33. 10) 8 domum cum iure suo omni et instrumento et supellectili, quaerebatur, an videretur et argentum escale et potorium legato contineri. respondit, si quid in supellectili argentum est, deberi, escale autem vel potorium argentum non deberi, nisi hoc quoque testatorem sensisse legatarius doceat.[1]

317. Respondit: numquam ex eo, quod (33. 10) 13 supellectilem legavit maritus testamento, habitationem, in qua supellex fuit, legasse videtur. quare contra de-

1) *cf. e. g.* (37. 10) 3 § 5.

1) nisi . . . legatarius(!) doceat *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 206).

functi voluntatem habitationem sibi mulierem vindicare procul dubio est.

LIBER X.

[*De fideicommissis* I.]

318. Titia cum testamento facto decederet (31) 34 heredibus institutis Maevia et Sempronio filiis suis ex aequis partibus, petit a Maevia, ut Stichum servum suum manumitteret, in haec verba: 'a te autem, Maevia filia carissima, peto, ut Stichum servum tuum manumittas, cum in ministerio tuo tot capita servorum tibi his codicillis legavero', nec legavit. quaero, quid his verbis relictum videatur, cum, ut supra cautum est, duobus heredibus institutis defunctam testatricem et mancipia hereditaria duarum personarum fuisse, et codicillis nihil relictum sit de praestandis mancipiis nec possit utile fideicommissum putari, quod datum non sit, cum legasse se dixerit nec adiecerit legati speciem nec ab herede uti praestarentur mancipia petierit. Modestinus respondit ex verbis consultationi insertis Maeviam neque legati neque fideicommissi petitionem haberc neque libertatem servo suo dare 1 compelli. Lucius Titius in testamento suo ita cavit: *'Ὀκταβιάνῃ Στρατονίκῃ τῇ γλυκυτάτῃ μου θυγατρὶ χαίρειν. Βούλομαι αὐτὴν παρ' ἑαυτῆς λαβεῖν χωρίον Γάζαν σὺν ταῖς ἐνθήκαις αὐτοῦ πάσαις. Ὀκταβιάνῳ Ἀλεξάνδρῳ τῷ γλυκυτάτῳ μου υἱῷ. Ἐξαίρετον βούλομαι αὐτὸν παρ' ἑαυτοῦ λαβεῖν σύγκτησιν ἀγωνόφορον Κομιάνην σὺν αἷς ἔχει ἐνθήκαις πάσαις'.* quaero, an huiusmodi scriptura integrum praedium singulis datum esse videatur an vero partem hereditariam dumtaxat contineat, cum inutiliter a semet ipso quemque eorum quam habebat partem accipere voluit. Modestinus respondit non sic interpretandam scripturam de qua quaeritur, ut fideicommissum inutile fiat. item quaero, si integrum praedium relictum esse videatur, an pretium portionis fratri et coheredi solvendum sit, ut hoc ipso, quod a semet ipso accipere praecepit, pretio illato integrum habere eum voluerit. item respondit ad solutionem pretii fidei-2 commissarium minime compellendum. Lucia Titia intestata moriens a filiis suis per fideicommissum alieno servo domum reliquit: post mortem filii eius idem qui heredes cum diviserunt hereditatem matris, diviserunt etiam domum, in qua divisione dominus servi fideicommissarii quasi testis adfuit: quaero, an fideicommissi persecutionem adquisitam sibi per servum eo, quod interfuit divisioni, amisisse videatur. Modestinus respondit fideicommissum ipso iure amissum non esse, quod ne repudiari quidem potest: sed nec per doli exceptionem summovetur, nisi evidenter apparuerit omittendi fideicommissi causa hoc eum fecisse.[1]
3 Gaius Seius cum domum suam haberet et in praetorio uxoris suae transtulisset, quasdam res de domo sua in eodem praetorio transtulit ibique post multos dies decedens testamento uxorem suam heredem et alios complures reliquit. quo testamento significavit verba, quae infra scripta sunt: 'in primis sciant heredes mei nullam pecuniam esse penes uxorem meam, sed nec aliud quicquam: ideoque hoc nomine eam inquietari nolo'. quaero, an ea, quae vivo eo in praetorio uxoris eius translata sunt, communi hereditati vindicari possint, et an secundum verba testamenti praescribi coheredibus possit a parte uxoris defuncti. Modestinus respondit, si ea, quae in domum seu praetorium uxoris defunctus transtulit, praecipua ad eam pertinere voluit,[1] nihil proponi, cur voluntate ipsius standum non sit. necesse igitur habet mulier talem voluntatem fuisse testatoris ostendere. quod nisi fecerit, 4 in hereditate mariti et haec remanere oportet.[2] Si ea condicione liberto fideicommissum relictum est, ne a filiis eius recederet, et per tutores factum est, quo minus condicionem impleret, iniquum est eum, cum sit 5 inculpatus, emolumento fideicommissi carere. Qui invita filia de dote[3] egerat, decessit eadem illa exheredata, filio herede instituto et ab eo fideicommissum filiae dotis nomine reliquit: quaero, quantum a fratre mulier consequi debeat. Modestinus respondit: quod in primis est non esse consumptam de dote[3] actionem mulieri, cum patri suo non consenserit, utique non ignoras. sic enim res explicatur, ut, si quidem maior quantitas in dote fuit, illius petitione sit tantummodo mulier contenta: quod si in summa dotis nomine legata amplius sit quam in dote principali, compensatio fiat usque ad eandem summam quae concurrit et id tantummodo, quod excedit in sequenti summa, ex testamento consequatur: non est enim verisimile patrem duplici praestatione dotis filium eundemque heredem onerare voluisse,[4] praeterea cum putaverit se efficaciter licet non consentiente filia instituisse adversus generum 6 de dote[3] actionem. Lucius Titius relictis duobus filiis suis heredibus diversi sexus[5] institutis addidit caput generale, uti legata et libertates ab his heredibus suis praestarentur: quadam tamen parte testamenti a filio petit, ut omne onus legatorum in se sustineret, in hunc modum: 'ea quaecumque in legatis reliqui vel dari praecepi, ab Attiano filio meo et herede dari praestarique iubebo', deinde subiecit in praeceptione relinquenda filiae suae haec verba: 'Paulinae filiae meae dulcissimae si quid me vivo dedi comparavi, sibi habere iubeo: cuius rei quaestionem fieri veto. et peto a te, filia carissima, ne velis irasci, quod ampliorem substantiam fratri tuo reliquerim, quem scis magna onera sustentaturum et legata quae supra feci praestaturum'. quaero, an ex his extremis verbis, quibus cum filia sua in testamento pater locutus est, effectum videatur, ut hereditariis actionibus id est omnibus[6] filium suum oneraverit, an vero iam solum propter onus legatorum locutus esse videatur, petitiones autem hereditariae in utrumque heredem creditoribus dari debeant. Modestinus respondit, ut actiones creditorum filius solus 7 excipiat, iussisse testatorem non proponi. Titia cum nuberet Gaio Seio, dedit in dotem praedia et quasdam alias res, postea decedens codicillis ita cavit: *'Γάιον Σέιον τὸν ἄνδρα μου παρακατατίθεμαί σοι, ὦ θύγατερ. ᾧ βούλομαι δοθῆναι εἰς βίον χρῆσιν καὶ ἐπικαρπίαν μετοχὴν κώμης Νακλήνων, ἣν ἔφθασα δεδωκυῖα εἰς προῖκα, σὺν σώμασι τοῖς ἐμφερομένοις τῇ προικί, καὶ κατὰ μηδὲν ἐνοχληθῆναι αὐτὸν περὶ τῆς προικός· ἔσται γὰρ μετὰ τὴν τελευτὴν αὐτοῦ σὰ καὶ τῶν τέκνων σου'*: praeterea alia multa huic eidem marito legavit, ut quamdiu viveret haberet. quaero, an propter haec, quae codicillis ei extra dotem relicta sunt, possit post mortem Gaii Seii ex causa fideicommissi petitio filiae et heredi Titiae competere et earum rerum nomine, quas in dotem

1) nisi . . . fecisse *Trib.?*

1) si . . . voluit *Trib.?* 2) necesse . . . oportet *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 207). 3) rei uxoriae *Modest.* 4) *cf. Paul.* (33. 4) 16. 5) diversi sexus *gloss.?* 6) id est omnibus *gloss.*

Gaius Seius accepit. Modestinus respondit: licet non ea verba proponuntur, ex quibus filia testatricis fideicommissum a Gaio Seio, postquam praestiterit quae testamento legata sunt, petere possit, tamen nihil prohibet propter voluntatem testatricis post mortem Gaii Seii fideicommissum peti.

319. Quod his verbis relictum est: 'quidquid ex hereditate bonisve meis ad te pervenerit, cum morieris, restituas', fructus, quos heres vivus percepit, item quae fructuum vice sunt non venire placuisse: nec enim quicquam proponi, ex quo de his quoque 1 restituendis testatricem rogasse probari potest. *IDEM.* Testator, qui libertis fideicommissum relinquebat, substitutione inter eos facta expressit, ut post mortem extremi ad posteros eorum pertineret: quaero, cum nemo alius sit nisi libertus eius qui extremo mortuus est, an is ad fideicommissum admitti debeat. respondit: posterorum appellatione liberos tantummodo, non etiam libertos eorum, quibus fideicommissum relictum est, fideicommisso[1] contineri nequaquam incertum est. (32) 83

320. 'A vobis quoque, ceteri heredes, peto, ut uxori meae praestetis, quoad viveret, annuos decem aureos'.[2] uxor supervixit marito quinquennio et quattuor mensibus: quaero, an heredibus eius sexti anni legatum integrum debeatur. Modestinus respondit integri sexti anni legatum deberi. (33. 1) 5

321. '*Τοῖς τε ἀπελευθέροις ταῖς τε ἀπελευθέραις μου, οὓς ζῶσα ἔν τε τῇ διαθήκῃ ἔν τε τῷ κωδικίλλῳ ἠλευθέρωσα ἢ ἐλευθερώσω, δοθῆναι βούλομαι τὰ ἐν Χίοις μου χωρία, ἐπὶ τῷ καὶ ὅσα ζώσης μου ἐλάμβανον στοιχεῖσθαι αὐτοῖς κιβαρίου καὶ βεστιαρίου ὀνόματι*'. quaero, quam habeant significationem, utrum ut ex praediis alimenta ipsi capiant an vero ut praeter praedia et cibaria et vestiaria ab herede percipiant? et utrum proprietas an usus fructus relictus est? et si proprietas relicta sit, aliquid tamen superfluum inveniatur in reditibus, quam est in quantitate cibariorum et vestiariorum, an ad heredem patronae pertinet? et si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertinet? et an die cedente fideicommissi morientium libertorum portiones ad heredes eorum an testatoris decurrant? Modestinus respondit: videntur mihi ipsa praedia esse libertis relicta, ut pleno dominio haec habeant et non per solum usum fructum et ideo et si quid superfluum in reditibus quam in cibariis erit, hoc ad libertos pertineat. sed et si decesserit fideicommissarius ante diem fideicommissi cedentem, pars eius ad ceteros fideicommissarios pertinet: post diem autem cedentem si qui mortui sint, 1 ad suos heredes haec transmittent. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusque cibaria et vestiaria a liberis suis eisdemque heredibus praestari iussit nulla condicione addita: quaero, an, si sine patroni liberis idem liberti agant, cibaria et vestiaria accipere possint. Modestinus respondit nihil proponi, propter quod petitio eorum, quae testamento pure legata sunt, non competat. (34. 1) 4

322. 'Aurelio Sempronio fratri meo. Neminem molestari volo nomine debiti neque exigere aliquid ab eo, quamdiu viveret, neque de sorte aut usurae nomine debiti: et absolvo ei et libero ex pignoribus eius domum et possessionem Caperlatam'. Modestinus respondit ipsum debitorem, si conveniatur, exceptione 1 tutum esse: diversum in persona heredis eius. Gaius Seius cum adolevisset, accepit curatores Publium Maevium et Lucium Sempronium. sed enim idem Gaius Seius intra legitimam aetatem constitutus cum in fatum concederet, testamento suo de curatoribus suis ita cavit: 'quaestionem curatoribus meis nemo faciat: rem enim ipse tractavi'. quaero, an rationem curae heredes adulti a curatoribus petere possint, cum defunctus, ut ex verbis testamenti apparet, confessus sit se omnem rem suam administrasse. Modestinus respondit, si quid dolo curatores fecerunt aut si quae res testatoris penes eos sunt, eo nomine conveniri eos posse. (34. 3) 20

323. Heres statuliberum, cui in eventum condicionis fideicommissum restituere rogatus erat, manumisit: quaero, an fideicommissum ei praestare debeat. Herennius Modestinus respondit, quamquam statuliberum heres manumiserit, tamen fideicommissum, quod sub iisdem condicionibus relictum ei debet, ita praestare cogitur, si condiciones impletas esse praestabit aut per eum stetit, quo minus impleantur. (35. 1) 66

324. Maevia decedens servis suis nomine Sacco et Eutychiae et Irenae sub condicione libertatem reliquit his verbis: 'Saccus servus meus et Eutychia et Irene ancillae meae omnes sub hac condicione liberi sunto, ut monumento meo alternis mensibus lucernam accendant et sollemnia mortis peragant': quaero, cum adsiduo monumento Maeviae Saccus et Eutychia et Irene non adsint, an liberi esse possunt. Modestinus respondit neque contextum verborum totius scripturae neque mentem testatricis eam esse, ut libertas sub condicione suspensa sit, cum liberos eos monumento adesse voluit: officio tamen iudicis eos esse compellendos testatricis iussioni parere. (40. 4) 44

325. Lucius Titius testamento facto Seiam uxorem suam, item Titiam filiam communem aequis portionibus scripsit heredes. item alio capite: 'Erotem servum meum, qui et Psyllus vocatur, liberum esse volo, si uxori meae placeat'. cum itaque Seia uxor Lucii Titii abstinuerit ab eadem hereditate et ex substitutione portio eius ad Titiam filiam pervenerit, quaero, an Eroti, qui et Psyllus vocatur, ex his verbis supra scriptis libertas competit. Modestinus Eroti, quod uxor testatoris hereditate se abstinuit, non obesse respondit. item quaero, an Seia uxor, quae se hereditate abstinuit, petenti Eroti libertatem iuste contradicere possit. Modestinus respondit Seiae dissensum nullius esse momenti. (40. 5) 14

LIBER XI.

[*De fideicommissis* 2.]

326. Herennius Modestinus respondit fructus, qui post adquisitum ex causa fideicommissi dominium ex terra percipiuntur, ad fideicommissarium pertinere, licet maior pars anni ante diem fideicommissi cedentem praeterisse dicatur. (22. 1) 42

327. Annuam pecuniam ad ludos civitati reliquit, quibus praesidere heredes voluit: successores heredum negant se debere, quasi testator tamdiu praestari voluisset, quamdiu praesiderent heredes: quaero igitur, an, cum praesidendi mentionem fecerit, ad tempus fideicommissum an perpetuo praestari voluerit. Modestinus respondit fideicommissum quotannis in perpetuum rei publicae praestandum esse. (33. 1) 6

1) fideicommisso *gloss.* 2) annua HS X̄ *Modest.*

328. Verba testamenti: 'omnibus libertis [(34. 1) 5] nostris cibaria praestabitis pro arbitrio vestro, non ignorantes, quot ex his caros habuerim', item alio loco: 'Prothymum Polychronium Hypatium commendo: ut et vobiscum sint et cibaria praestetis, peto'. quaero, an omnibus cibaria debent dari an his quos commendavit et cum heredibus esse iussit? Modestinus respondit omnibus libertis cibaria relicta proponi, quorum modum viri boni arbitrio statuendum esse.

329. Modestinus respondit, si adimendo [(34. 4) 19] legatum, quod Maevio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus revocare noluit, heredes ex causa fideicommissi conveniri posse recte probari.

330. Modestinus respondit his verbis [(50. 16) 105] 'libertis libertabusque meis' libertum libertae testatoris non contineri.

LIBER XII.

[*De status controversia* (*E. XXXI*)].

331. Herennius Modestinus respondit, si [(1. 5) 22] eo tempore enixa est ancilla, quo secundum legem donationis manumissa esse debuit, cum ex constitutione libera fuerit, ingenuum ex ea natum.

332. Quidam quasi ex Seia susceptus [(22. 3) 15] a Gaio Seio, cum Gaius fratres haberet, hereditatem Gaii invasit et fratribus eiusdem quasi ex mandatu defuncti fideicommissa solvit, cautionem accepit: qui postea cognito, quod filius fratris eorum non fuisset, quaerebant, an cum eo de hereditate fratris possint, propter emissam manum ab eis quasi filio, agere. Modestinus respondit cautione exsoluti fideicommissi statum eius, qui probari potest a fratribus defuncti filius mortui non esse, minime confirmatum esse: sed hoc ipsum a fratribus probari debet.

333. Duo iudices dati diversas senten- [(42. 1) 28] tias dederunt. Modestinus respondit utramque sententiam in pendenti esse, donec competens iudex[1] unam earum confimaverit.

334. Modestinus respondit: res inter [(44. 1) 10] alios iudicata aliis non obest, nec si is, contra quem iudicatum est, heres exstiterit ei, contra quem nihil pronuntiatum est, hereditariam ei litem inferenti praescribi ex ea sententia posse, quam proprio nomine disceptans, antequam heres exstiterit, excepit.

[*De iniuriis* (*E. XXXV*)].

335. Si iniuriae faciendae gratia Seia [(47. 10) 20] domum absentis debitoris signasset sine auctoritate eius, qui concedendi ius potestatemve habuit, iniuriarum actionem intendi posse respondit.

LIBER XIII.

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*)].

336. Qui adgnitis instrumentis, quasi [(44. 1) 11] vera essent, solvit post sententiam iudicis, quaero, si postea cognita rei veritate et repertis falsis instrumentis accusare velit et probare falsa esse instrumenta, ex quibus conveniebatur, cum instrumentis subscripserat ex praecepto sive interlocutione iudicis, an praescriptio ei opponi possit? cum et principalibus constitutionibus manifeste cavetur, etsi res iudicata esset ex falsis instrumentis, si postea falsa inveniantur, nec rei iudicatae praescriptionem opponi. Modestinus respondit ob hoc, quod per errorem solutio facta est vel cautio de solvendo interposita proponitur ex his instrumentis, quae nunc falsa dicuntur, praescriptioni locum non esse.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

337. Respondit, si fideiussores in id ac- [(46. 1) 41] cepti sunt, quod a curatore servari non possit, et post impletam legitimam aetatem tam ab ipso curatore quam ab heredibus eius solidum servari potuit et cessante eo, qui pupillus fuit, solvendo esse desierit: non temere utilem in fideiussores actionem competere. 1 Idem respondit, si in solidum condemnatus est unus ex mandatoribus, cum iudicati conveniri coeperit, posse eum desiderare, ut adversus eos, qui idem mandaverunt, actiones sibi mandentur.

LIBER XIV.[1]

[*De hereditate legitima*].

338. Modestinus respondit non ideo minus [(38. 8) 8] ad aviae maternae bona ab intestato nepotes admitti,[2] quod vulgo quaesiti proponuntur.

LIBER XV.

[*Ad legem Cinciam*].

339. Modestinus respondit creditorem [(39. 5) 23] futuri temporis usuras et remittere et minuere pacto posse nec in ea donatione ex summa quantitatis ali- 1 quid vitii incurrere. Modestinus respondit mente captum donare non posse.

LIBER XVI.

[*Ad legem Falcidiam*].

340. Respondit legatis uxori, quae usus [(31) 35] eius causa parata sunt, eos servos ad eam non pertinere, qui non proprii ipsius, sed communis usus causa parati sunt.

LIBER XVII.

[*De iudiciis publicis*].

341. Cum Titia testamentum Gaii fratris [(48. 2) 18] sui falsum arguere minaretur et sollemnia accusationis non implevit intra tempus a praeside praefinitum, praeses provinciae iterum pronuntiavit non posse illam amplius de falso testamento dicere: adversus quas sententias Titia non provocavit, sed dixit se post finitum tempus de irrito testamento dicere. quaero, an Titia, quae non appellavit adversus sententiam praesidis, possit ad falsi accusationem postea reverti. respondit nihil aperte proponi, propter quod adversus sententiae auctoritatem de falso agens audienda sit.

342. Respondit eum, qui fugitivum alienum [(48. 15) 5] suscepisse et celasse doceatur, ex eo, quod proprietatis quaestionem referret, crimen, si probetur, evitare minime posse.

343. Lucius Titius Seium reum falsi [(48. 16) 17] fecit et priusquam persequeretur, indulgentia reorum crimina abolita sunt. quaero, si postea eum iterato reum non fecerit, an in Turpillianum senatus consul-

1) competens iudex] consul *Modest.?*

1) *Hic incipit responsorum altera pars ad leges senatusque consulta pertinens.* 2) *sc. ad bum possem.* 3) *cf.* (35. 2) 81 § 2.

tum inciderit. Herennius Modestinus respondit abolitionem reorum, quae publice indulgetur, ad hoc genus criminis non pertinere.

344. Lucius Titius pro servo suo, qui ad [(49. 1) 18] bestias datus est, provocationem interposuit. quaero, an huiusmodi appellationis causas per procuratorem reddere possit. Modestinus respondit posse.

345. Lucius Titius fecit heredes soro- [(49. 14) 9] rem suam ex dodrante, uxorem Maeviam et socerum ex reliquis portionibus: eius testamentum postumo nato ruptum est, qui postumus brevi et ipse decessit, atque ita omnis hereditas ad matrem postumi devoluta est. soror testatoris Maeviam veneficii in Lucium Titium accusavit: cum non optinuisset, provocavit: interea decessit rea: nihilo minus tamen apostoli redditi sunt. quaero, an putes extincta rea cognitionem appellationis inducendam propter hereditatem quaesitam. Modestinus respondit morte reae crimine extincto persecutionem eorum, quae scelere adquisita probari possunt, fisco competere posse.

LIBER XVIII.

[*De iure fisci*].

346. Herennius Modestinus respondit [(22. 1) 43] eius temporis quod cessit, postquam fiscus debitum percepit, eum, qui mandatis a fisco actionibus experitur, usuras quae in stipulatum deductae non sunt petere *non* posse.

LIBER XIX.

DE RITU NUPTIARUM LIBER SINGULARIS.

347. Semper in coniunctioni- [(23.2) 42 = (50.17) 197] bus non solum quid liceat considerandum est, sed et quid honestum sit. Si senatoris filia neptis proneptis libertino vel qui artem ludicram exercuit cuiusve pater materve id fecerit, nupserit, nuptiae non erunt.

DE TESTAMENTIS LIBER SINGULARIS.

v. ind. Flor.

MODESTINUS LAUDATUR:

348. Arc. Char. de mun. civil. *Mixta* [(50. 4) 18 § 26] *munera decaprotiae et icosaprotiae, ut Herennius Modestinus et notando et disputando bene et optima ratione decrevit: nam decaproti et icosaproti tributa exigentes et corporale ministerium gerunt et pro omnibus defunctorum fiscalia detrimenta resarciunt, ut merito inter mixta hoc munus numerari debeat.*

v. fr. 81. [C. (3.28) 36 § 2]

349. Gordianus. *Ad exhibendum actione non* [C. (3.42) 5] *tantum eum qui possidet, sed etiam eum teneri, qui dolo fecit, quominus exhiberet, merito tibi a non contemnendae auctoritatis iuris consulto Modestino responsum est.*

v. fr. 8. [Isidor. differ. ed. Rom. V, 26]

P. MUCIUS SCAEVOLA[1]

(CONSUL A. U. 621).

1. Iavol. 6 post. Lab. *In his rebus, quas* [(24. 3) 66 pr.] *praeter numeratam pecuniam doti vir habet, dolum malum et culpam eum praestare oportere Servius ait. ea sententia Publii Mucii est: nam is in Licinnia Gracchi uxore statuit, quod res dotales in ea seditione, qua Gracchus occisus erat, perissent, ait, quia Gracchi culpa ea seditio facta esset, Licinniae praestari oportere.*

2. Pomp. 37 ad Q. Muc ... *eum, qui lega-* [(50. 7) 18] *tum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere. quem hostes si non recepissent, quaesitum est, an civis Romanus maneret: quibusdam existimantibus manere, aliis contra, quia quem semel populus iussisset dedi, ex civitate expulsisse videretur, sicut faceret, cum aqua et igni interdiceret. in qua sententia videtur Publius Mucius fuisse.*

3. ... *ut si ita respondeas: quoniam* [Cic. top. 4, 24] *P. Scaevola id solum esse ambitus aedium dixerit, quo parietis communis tegendi causa tectum proiceretur, ex quo tecto in eius aedis, qui protexisset, aqua deflueret, id tibi ius videri.*

4. ... *Q. Scaevola patrem suum et* [Gell. 17, 7, 3] *Brutum et Manilium ... quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo furta lex [sc. Atinia] valeret an etiam in ante facta: quoniam 'subruptum erit' utrumque tempus videretur ostendere, tam praeteritum quam futurum.*

1) *decem libellos reliquit:* (1. 2) 2 § 39. *Praetermisi ea P. Mucii fragmenta, quae ad ius sacrum pertinent, Cic. de leg.* 2, 21 § 52. 53, 22 § 57, *pro domo* 53 § 136.

Q. MUCIUS SCAEVOLA

(CONSUL A. U. 659, OBIIT A. U. 672).

DE IURE CIVILI LIBRI XVIII.[1]

LIBER II.

[*De legatis*].

[*De lignis legatis*].

1. Ulp. 25 ad Sab. ... *Quintus Mucius libro* (32) 55 pr. *secundo refert, si cui ligna legata essent, quae in fundo erant, arbores quidem materiae causa succisas non deberi.*

[*De penu legata*].

2. Ulp. 22 ad Sab. *Qui penum legat quid* (33. 9) 3 pr. *legato complectatur, videamus. et Quintus Mucius scribit libro secundo iuris civilis penu legata contineri, quae esui potuique sunt.*

[2]*Nam Q. Scaevolam ad* Gell. 4, 1, 17 *cf.* (33. 9) 3 § 6 *demonstrandam penum his verbis usum audio:* Penus est, *inquit*, quod esculentum aut posculentum est, quod ipsius patris familias [aut matris familias] aut liberum patris familias [aut familiae] eius, qua[e] circum eos aut liberos eius est et opus non facit, causa paratum est. [*Sed improbasse haec Ser. Sulpicium, qui:* 'At non omne', *inquit*, 'quod esus potusque causa paratum est,] ut Mucius ait, penus videri debet. nam quae ad edendum bibendumque in dies singulos prandii aut cenae causa parantur, penus non sunt, sed ea potius, quae huiusce generis longae usionis gratia contrahuntur et reconduntur, ex eo, quod non in promptu, [sed] intus et penitus habeantur, penus dicta sunt.

3. † Ulp. ibid. *Ligna et carbones ceteraque,* (33. 9) 3 § 9 *per quae penus conficeretur, an penori legato contineantur, quaeritur. et Quintus Mucius et Ofilius negaverunt: non magis quam molae, inquiunt, continentur. idem et tus et ceras contineri negaverunt.*

4. † Papin. 2 quaest. ['*Penum dato: si* (45. 1) 115 § 2 *non dederit, sestertios tot dato'.*] *Mucius . . . heredem, si dare potuisset penum nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit.*

[*De auro et argento legato*].

5. Ulp. 44 ad Sab. *Quintus Mucius libro* (34. 2) 27 pr. *secundo iuris civilis ita definit argentum factum vas argenteum videri esse.*

† Ulp. 20 ad Sab. *Argento facto legato* (34. 2) 19 § 9. 10 *Quintus Mucius ait vasa argentea contineri, veluti parapsidas acetabula trullas pelves et his similia, non* 10 *tamen quae supellectilis sunt. Sed cui vasa sint legata, non solum ea continentur, quae aliquid in se recipiant edendi bibendique causa paratum, sed et quae aliquid sustineant: et ideo scutellas vel promulsidaria contineri.*[3]

6. † Pomp. 9 ad Q. Mucium. *Scribit* (34. 2) 34 pr. § 1. 2 *Quintus Mucius: si aurum suum omne pater familias uxori suae legasset, id aurum, quod aurifici faciundum dedisset aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur.*

1 *Item scribit Quintus Mucius, si maritus uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita: 'aurum quodcumque uxoris causa paratum esset, uti heres uxori daret', etiamsi libra auri inde venisset et mortis tempore amplius quam quattuor librae non deprehendentur, in totis quinque libris heredem esse obligatum, quoniam articulus est praesentis temporis demonstrationem in se continens.*

2 *Quod si ita legasset uxori 'aurum quod eius causa paratum erit', tunc rectissime scribit Quintus Mucius, ut haec scriptura habeat in se et demonstrationem legati et argumentum: ideoque ipso iure alienata libra auri amplius quattuor pondo non remanebunt in obligatione, nec erit utendum distinctione, qua ex causa alienaverit testator.*

LIBER XIV.

[*De societate*].

7. † Ulp. 30 ad Sab. . . . *si non fuerit* (17. 2) 7, 9, 11 *distinctum, videtur coita esse* [*societas*] *universorum quae ex quaestu veniunt, hoc est si quod lucrum ex emptione venditione, locatione conductione descendit.* (9) *Nec adiecit Sabinus hereditatem vel legatum vel donationes mortis causa sive non mortis causa, fortassis haec ideo, quia non sine causa obveniunt, sed ob meritum aliquod accedunt,* (11) *et ita de hereditate legato donatione Quintus Mucius scribit.*

8. Paul. 6 ad Sab. *Mucius* (17. 2) 30 = I. (3. 25) 2 = Gai. 3, 149 *libro quarto decimo scribit non posse societatem coiri ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat.*

LIBER XVI.

[*De furtis*].

9. † Pomp. 38 ad Q. Muc. *Si quis alteri* (47. 2) 77 § 1 *furtum fecerit et id quod subripuit alius ab eo subripuit, cum posteriore fure dominus eius rei furti agere potest, fur prior non potest, ideo quod domini interfuit, non prioris furis, ut id quod subreptum est salvum esset. haec Quintus Mucius refert et vera sunt.*

10. † *Inluseras heri inter scyphos,* Cic. ad fam. 7, 22 *quod dixeram controversiam esse, possetne heres, quod furtum antea factum esset, furti recte agere. itaque etsi domum bene potus seroque redieram, tamen id caput, ubi haec controversia est, notavi et descriptum tibi misi, ut scires id, quod tu neminem sensisse dicebas, Sex. Aelium, M'. Manilium, M. Brutum sensisse. ego tamen Scaevolae et Testae assentior.*

11. *Itaque Q. Scaevola in librorum,* Gell. 6 (7), 15, 2 *quos de iure civili composuit, XVI verba haec posuit:* Quod cui servandum datum est, si id usus est, sive

1) *Pompon.* (1. 2) 1 § 41: Q. Mucius . . . . ius civile primus constituit generatim in libros decem et octo redigendo. *Rerum ordinem a Q. Mucio observatum in Pomponii ad Mucium libris rubricis insertis quantum fieri potuit illustravi.* 2) *cf. Mommsen, symb. Bethm.-Hollw. obl. p.* 91. 3) *Haec quoque Q. Mucii esse ex eo colligo, quod oratione obliqua Ulpianus utitur.*

quod utendum accepit, ad aliam rem atque accepit usus est, furti se obligavit.

EX EIUSDEM, UT VIDETUR, OPERIS LIBRIS INCERTIS.

[*De condicionibus*].[1]

12. Pomp. 2 ad Q. Muc. *'Cum in secundo testamento heredem eum qui vivit instituimus sive pure sive sub condicione (si tamen condicio existere potuit, licet non exstiterit), superius testamentum erit ruptum'.* (28. 3) 16

[*De legatis*].[2]

13. Ulp. 17 ad Sab. *Mulieri autem si usus relictus sit, posse eam et cum marito habitare Quintus Mucius primus admisit, ne ei matrimonio carendum foret, cum uti vult domo.* (7. 8) 4 § 1

14. Ulp. 4 disput. . . . *est apud Mucium relatum, cum fundus erat legatus vel cum instrumento vel cum his quae ibi sunt: agasonem enim missum in villam a patre familias non pertinere ad fundi legatum Mucius ait, quia non idcirco illo erat missus, ut ibi esset.* (28. 5) 35 § 3

15. Lab. 2 post. a Iav. epit. *Cum ita legatum esset, ut Titia uxor mea tantandem partem habeat quantulam unus heres, si non aequales partes essent heredum, Quintus Mucius et Gallus putabant maximam partem legatam esse, quia in maiore minor quoque inesset.* (32) 29 § 1

16. Pomp. 8 ad Q. Muc. *Quintus Mucius ait: si quis in testamento ita scripsit: 'filii filiaeque meae ibi sunto, ubi eos mater sua esse volet, eisque heres meus in annos singulos inque pueros puellasque singulas damnas esto dare cibarii nomine aureos decem'*[3]*: si tutores eam pecuniam dare nolunt ei, apud quem pueri atque puellae sunt, nihil est, quod ex testamento agere possit: nam ea res eo pertinet, uti tutores sciant, quae voluntas testatoris fuit, uti possint eam pecuniam sine periculo dare.* (33. 1) 7

17. Iul. 32 digest. . . . *quaesitum est, si optione servorum data, antequam optarem, condicio statutae libertatis defecisset, an Stichum optare possim. puto Mucianae sententiae adsentiendum, qua placet ipsa libertate legatum peremi, non datione statutae libertatis.* (33. 5) 9 § 2

18. Pomp. 5 ad Q. Muc. *Quintus Mucius ait: si pater familias uxori vas aut vestimentum aut quippiam aliud ita legavit 'quod eius causa emptum paratumve esset', id videtur legasse, quod magis illius quam communis usus causa paratum esset.* (34. 2) 10

19. [4]Pomp. 5 ad Q. Muc. *Quintus Mucius ait, cum in controversiam venit, unde ad mulierem quid pervenerit, et verius et honestius est quod non demonstratur unde habeat existimari a viro aut qui in potestate eius esset ad eam pervenisse. evitandi autem turpis quaestus gratia circa uxorem hoc videtur Quintus Mucius probasse.* (24. 1) 51

20. Pomp. 4 ad Q. Muc. . . . *Quintus Titius*[5] *ait scire se quendam senatorem muliebribus cenatoriis uti solitum, qui si legaret muliebrem vestem, non videretur de ea sensisse, qua ipse quasi virili utebatur.* (34. 2) 33

21. Ulp. 18 ad Sab. [6]*Mucianae cautionis utilitas consistit in condicionibus, quae in non faciendo sunt conceptae.* (35. 1) 7 pr.

1) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 2. 2) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 3—9. 3) HS X̄ *Pomp.* 4) *Mucium haec iniecisse suspicor, cum de rebus uxoris causa paratis ageret.* 5) Mucius *scr.* 6) *Praetermisi cetera fragmenta, in quibus Mucianae cautionis mentio fit.*

22. Pomp. 6 ad Q. Muc. [1]*Si lancem deposuerit apud me Titius et pluribus heredibus relictis decesserit: si pars heredum me interpellet, optimum quidem esse, si praetor aditus iussisset me parti heredum eam lancem tradere, quo casu depositi me reliquis coheredibus non teneri.* (46. 3) 81 § 1

[*De tutelis*].[2]

23. Ulp. 37 ad Sab. *Qui habet tutorem pupillus vel pupilla si furere coeperint, in ea causa sunt, ut in tutela nihilo minus durent: quae sententia Quinti quoque Mucii fuit.* (26. 1) 3 pr.

24. [*Tutelarum*] *quidam quinque genera esse dixerunt, ut Quintus Mucius.* Gai. 1, 188

[*De pauperie et de lege Aquilia*].[3]

25. Ulp. 18 ad edict. *Cum arietes vel boves commisissent et alter alterum occidit, Quintus Mucius distinxit, ut si quidem is perisset qui adgressus erat, cessaret actio, si is, qui non provocaverat, competeret actio.* (9. 1) 1 § 11

26. Paul. 10 ad Sab. *Si putator ex arbore ramum cum deiceret vel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat nec ille proclamavit, ut casus eius evitari possit. sed Mucius etiam dixit, si in privato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam autem esse, quod cum a diligente provideri poterit, non esset provisum aut tum denuntiatum esset, cum periculum evitari non possit.* (9. 2) 31

27. Pomp. 17 ad Q. Muc. *Quintus Mucius scribit: equa cum in alieno pasceretur, in cogendo quod praegnas erat eiecit: quaerebatur, dominus eius possetne cum eo qui coegisset lege Aquilia agere, quia equam in iciendo ruperat. si percussisset aut consulto vehementius egisset, visum est agere posse.* (9. 2) 39

[*De statuliberis*].[4]

28. Pomp. 18 ad Q. Muc. *Quintus Mucius scribit: pater familias in testamento scripserat 'si Andronicus servus meus heredi meo dederit decem, liber esto'. deinde de his bonis coeperat controversia esse: qui se lege heredem aiebat esse, is eam hereditatem ad se pertinere dicebat, alter, qui hereditatem possidebat, aiebat testamento se heredem esse. secundum eum sententia dicta erat, qui testamento aiebat se heredem esse. deinde Andronicus quaerebat, si ipsi viginti dedisset, quoniam secundum eum sententia dicta est, futurusne esset liber an nihil videatur sententia, qua vicit, ad eam rem valere?*[5] *quapropter si viginti heredi scripto dedisset et res contra possessorem iudicata esset, illum in servitute fore.* (40. 7) 29 § 1

29. Iavol. 4 post. Lab. *'Stichum Attio do lego et, si is ei nummos centum dederit, liber esto'. si servus ex testamento nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat, quia Attius eos a servo suo acceperit, non ab heredis servo. eum autem statuliberum esse Quintus Mucius, Gallus et ipse Labeo putant . . .* (40. 7) 39 pr.

? ?[6]

30. Ulp. 28 ad edict. *Commodatum autem plerumque solam utilitatem continet eius cui commodatur, et ideo verior est Quinti Mucii sententia existimantis et* (13. 6) 5 § 3

1) *v. Pomp. h. l. cum nota. Q. Mucii haec esse indicatur oratione obliqua.* 2) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 16. 3) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 17. 4) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 18. 5) respondit valere *ius.* 6) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 21. 22, *v. Pomp.* (13. 6) 23.

culpam praestandam et diligentiam et, si forte res aestimata data sit, omne periculum praestandum ab eo, qui aestimationem se praestaturum recepit.

[*De possessione et usucapione*].[1]

31. Paul. 54 ad edict. *Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei servandae causa possidemus, ineptissimum est.*[2] [(41. 2) 3 § 23]

32. Pomp. 23 ad Q. Muc. *Quod autem solo animo possidemus, quaeritur, utrumne usque eo possideamus, donec alius corpore ingressus sit, ut potior sit illius corporalis possessio, an vero (quod quasi magis*[3] *probatur) usque eo possideamus, donec revertentes nos aliquis repellat aut nos ita animo desinamus possidere, quod suspicemur repelli nos posse ab eo, qui ingressus sit in possessionem: et videtur utilius esse.* [(41. 2) 25 § 2]

33. [4]*Legis veteris Atiniae verba sunt: 'quod subruptum erit, eius rei aeterna auctoritas esto'. quis aliud putet in hisce verbis, quam de tempore tantum futuro legem loqui? sed Q. Scaevola patrem suum et Brutum et Manilium, viros adprime doctos, quaesisse ait dubitasseque, utrumne in post facta modo furta lex valeret an etiam in ante facta, quoniam 'subruptum erit' utrumque tempus videretur ostendere, tam praeteritum quam futurum.* [Gell. 17, 7, 1—3]

34. Pomp. 26 ad Q. Muc. *Quod autem aedificio meo me posse consequi, ut libertatem usucaperem, dicitur, idem me non consecuturum, si arborem eodem loco sitam habuissem, Mucius ait, et recte, quia non ita in suo statu et loco maneret arbor quemadmodum paries, propter motum naturalem arboris.* [(8. 2) 7]

[*De emptionibus et venditionibus*].[5]

35. Cels. 8 dig. *Cum venderes fundum, non dixisti 'ita ut optimus maximusque': verum est, quod Quinto Mucio placebat, non liberum, sed qualis esset, fundum praestari oportere. idem et in urbanis praediis dicendum est.* [(18. 1) 59]

Venul. 16 stip. *Quod ad servitutes praediorum attinet, si tacite secutae sunt et vindicentur ab alio, Quintus Mucius et Sabinus existimant venditorem ob evictionem*[6] *teneri non posse: nec enim evictionis*[7] *nomine quemquam teneri in eo iure, quod tacite soleat accedere: nisi ut optimus maximusque esset traditus*[8] *fuerit fundus: tunc enim liberum ab omni servitute praestandum. si vero emptor petat viam vel actum, venditorem teneri non posse, nisi nominatim dixerit accessurum iter vel actum: tunc enim teneri eum, qui ita dixerit. et vera est Quinti Muci sententia, ut qui optimum maximumque fundum tradidit,*[9] *liberum praestet, non etiam deberi alias servitutes, nisi hoc specialiter ab eo accessum sit.* [(21. 2) 75]

36. Ulp. 28 ad Sab. . . . *Sabinus ait, si tribus vendentibus duo posteriori addixerint, unus non admiserit adiectionem, huius partem priori, duorum posteriori emptam . . . Celsus quoque libro octavo digestorum refert Mucium Brutum Labeonem quod Sabinum existimare.* [(18. 2) 11 § 1, 13 pr.]

1) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 23—26. 2) *cf. Pomp.* 23 *ad Q. Muc.* (42. 4) 12. 3) Quinto Mucio (*van de Water*) *scr.?* 4) *cf. Pomp.* 26 *ad Q. Muc.* (50. 16) 123. 5) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 31. 6) auctoritatem *Venul.* 7) auctoritatis *Venul.* 8) mancipatus *Venul.* 9) mancipavit *Venul.*

37. Pomp. 31 ad Q. Muc. [1]*Quintus Mucius scribit, qui scripsit 'ruta caesa quaeque aedium fundive non sunt', bis idem scriptum: nam ruta caesa ea sunt quae neque aedium neque fundi sunt.* [(18. 1) 66 § 2]

38. Pomp. ibid. *Quintus Mucius scribit: dominus fundi de praedio arbores stantes vendiderat et pro his rebus pecuniam accepit et tradere nolebat: emptor quaerebat, quid se facere oporteret, et verebatur, ne hae arbores eius non viderentur factae.* [(19. 1) 40]

39. Paul. 50 ad edict. [2]*Si usum fructum tibi vendidero liberi hominis et cessero, servum effici eum dicebat Quintus Mucius, sed dominium ita demum fieri meum, si bona fide vendidissem, alioquin sine domino fore.* [(40. 12) 23 pr.]

[*De aqua?*][3]

40. Pomp. 31 (32?) ad Q. Muc. *Quintus Mucius scribit, cum iter aquae vel cottidianae vel aestivae vel quae intervalla longiora habeat per alienum fundum erit, licere fistulam suam vel fictilem vel cuiuslibet generis in rivo ponere, quae aquam latius exprimeret, et quod vellet in rivo facere, licere, dum ne domino praedii aquagium deterius faceret.* [(8. 3) 15]

41. Ulp. 53 ad edict. *De eo opere, quod agri colendi causa aratro factum sit, Quintus Mucius ait non competere hanc actionem.* [(39. 3) 1 § 3. 4]
4 *Sed et fossas agrorum siccandorum causa factas Mucius ait fundi colendi causa fieri, non tamen oportere corrivandae aquae causa fieri: sic enim debere quem meliorem agrum suum facere, ne vicini deteriorem faciat.*

[*De postliminio*].[4]

42. *Scaevola autem P. f. iunctum esse putat verbum, ut sit in eo et 'post' et 'limen': ut, quae a nobis alienata, cum ad hostem pervenerint, ex suo tanquam limine exierint, ea cum redierint post ad idem limen, postliminio redisse videantur.* [Cic. top. 8 § 37]

43. Pomp. 37 ad Q. Muc. . . . *eum, qui legatum pulsasset, Quintus Mucius dedi hostibus, quorum erant legati, solitus est respondere.* [(50. 7) 18]

Mod. 3 regul. *An qui hostibus deditus reversus nec a nobis receptus civis Romanus sit, inter Brutum et Scaevolam varie tractatum est: et consequens est, ut civitatem non adipiscatur.* [(49. 15) 4]

[*De mandato*].[5]

44. Cels. 7 digest. *Quintus Mucius Scaevola ait, si quis sub usuris creditam pecuniam fideiussisset*[6] *et reus in iudicio conventus cum recusare vellet sub usuris creditam esse pecuniam et fideiussor solvendo usuras potestatem recusandi eas reo sustulisset, eam pecuniam a reo non petiturum. sed si reus fideiussori denuntiasset, ut recusaret sub usuris debitam esse nec is propter suam existimationem recusare voluisset, quod ita solverit, a reo petiturum.* [(17. 1) 48]

ΟΡΩΝ LIBER SINGULARIS.[7]

45. Quae quisque aliena in censum deducit, nihilo magis eius fiunt. [(41. 1) 64]

46. Cui per fundum iter aquae debetur, [(43. 20) 8]

1) *cf. fr.* 47. 2) *cf. Pomp.* 31 *ad Q. Muc.* (41. 1) 54 *pr.* (*cum nota*). 3) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 32. 4) *cf. Pomp. ad Q. Muc. lib.* 37. 5) *Quo loco Mucius de mandato egerit, ex Pomponii libris non apparet.* 6) *v. p.* 138 *n.* 2. 7) *Non mihi constat, utrum ὅρων librum ipse Mucius confecerit an ex Mucii*

quacumque vult in eo rivum licet faciat, dum ne aquae ductum interverteret.

47. [1]In 'rutis caesis' ea sunt, quae [(50. 16) 241] terra non tenentur quaeque opere structili tectoriove non continentur.

48. Quo tutela redit, eo et hereditas [(50. 17) 73 pr. § 1] pervenit, nisi cum feminae heredes intercedunt. Nemo potest tutorem dare cuiquam nisi ei, quem in suis heredibus cum moritur habuit habiturusve esset, si vixisset.

49. Vi factum id videtur [(50. 17) 73 § 2 = (43. 24) 1 § 5] esse, qua de re quis cum prohibetur, fecit: clam, quod quisque, cum controversiam haberet habiturumve se putaret, fecit.

† Ulp. 71 ad edict. *Haec verba 'quod vi* [(43. 24) 5 § 8] *aut clam factum est' ait Mucius ita esse 'quod tu aut tuorum quis aut tuo iussu factum est'.*

50. Quae in testamento ita sunt [(50. 17) 73 § 3. 4] scripta, ut intellegi non possint, perinde sunt, ac si scripta non essent. Nec paciscendo nec legem dicendo nec stipulando quisquam alteri cavere potest.

PRAETEREA Q. MUCIUS LAUDATUR:[2]

51. Paul. 21 ad edict. *Quintus Mucius*[3] [(50. 16) 25 § 1] *ait partis appellatione rem pro indiviso significari: nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse.*

52. Cels. 39 digest. *Cato putat mensem* [(50. 16) 98 § 1] *intercalarem additicium esse: omnesque eius dies pro momento temporis observat extremoque diei mensis Februarii adtribuit Quintus Mucius.*[4]

53. *Itemque ut illud: 'gentiles sunt* [Cic. top. 6 § 29] *inter se, qui eodem nomine sunt'. non est satis. 'qui ab ingenuis oriundi sunt'. ne id quidem satis est. 'quorum maiorum nemo servitutem servivit'. abest etiam nunc. 'qui capite non sunt deminuti'. hoc fortasse satis est. nihil enim video Scaevolam pontificem ad hanc definitionem addidisse.*[5]

54. *Q. quidem Scaevola pontifex* [Cic. de off. 3, 17 § 70] *maximus summam vim dicebat esse in omnibus iis arbitriis, in quibus adderetur* EX FIDE BONA: *fideique bonae nomen existimabat manare latissime idque versari in tutelis, societatibus, fiduciis, mandatis, rebus emptis venditis, conductis locatis, quibus vitae societas contineretur. in iis magni esse iudicis statuere (praesertim cum in plerisque essent iudicia contraria) quid quemque cuique praestare oporteret.*

*

55. *[Q.] quoque Mucium iureconsultum* [Gell. 3, 2, 12, 13] *dicere solitum legi non esse usurpatam mulierem, quae cum Kalendis Ianuariis apud virum matrimonii causa esse coepisset, ante diem IIII Kalendas Ianuarias sequentes usurpatum isset: non enim posse impleri trinoctium, quod abesse a viro usurpandi causa ex duodecim tabulis deberet, quoniam tertiae noctis posteriores sex horae alterius anni essent, qui inciperet ex Kalendis.*

56. *[Nexum] Mucius: quae* [Varro de L. L. 7, 7, 105] *per aes et libram fiant ut obligentur praeter quae mancipio dentur.*

iuris civilis libris has definitiones alius quis excerpserit, cf. Sanio, z. Gesch. d. r. Rwsch. p. 41. *Miro quidem modo convenit fr.* 46 *cum fr.* 40, *quod quin ex iuris civilis libris sit petitum, vix est ut dubites.*

1) *cf. fr.* 37. 2) *Praetermisi ea, quae ad solum ius pontificium pertinent.* 3) *iuris civilis libris? ὅρων libro?* 4) *iuris civilis an iuris pontificii libris?* 5) *Spectare potest haec definitio tam ad ius civile quam ad sacrum: cf. autem Pomp.* 10 *ad Q. Muc.* (38. 16) 11.

INDEX.

L. NERATIUS PRISCUS

(CLARUIT SUB IMPP. TRAIANO ET HADRIANO).

EPISTOLAE.

LIBER IV.

1. Ulp. 20 ad Sab. *Neratius quoque* [(33. 7) 12 § 35. 43] *libro quarto epistularum Rufino respondit instructo fundo et suppellectilem et vina et mancipia non solum ad cultum custodiamve villae, sed etiam quae ut ipsi patri familias in ministerio ibi essent, legato cedere.*

43 . . . *Neratius libro quarto epistularum Marcello fratri suo respondit et vestem domus instructae legato contineri: maxime, inquit, in proposita specie: proponebatur enim, qui legaverat, argentum et rationes excepisse: nam qui*

haec, inquit, excepit, non potest non videri de ceteris rebus, quae in ea essent, sensisse.

EX LIBRO INCERTO.

2. Ulp. 32 ad edict. *Illud nobis videndum* (19. 2) 19 § 2 *est, si quis fundum locaverit, quae soleat instrumenti nomine conductori praestare, quaeque si non praestet, ex locato tenetur. et est epistula Neratii ad Aristonem dolia utique colono esse praestanda et praelum et trapetum instructa funibus, si minus, dominum instruere ea debere: sed et praelum vitiatum dominum reficere debere. quod si culpa coloni quid eorum corruptum sit, ex locato eum teneri. fiscos autem, quibus ad premendam oleam utimur, colonum sibi parare debere Neratius scripsit: quod si regulis olea prematur, et praelum et suculam et regulas et tympanum et cocleas quibus relevatur praelum dominum parare oportere. item aenum, in quo olea calda aqua lavatur, ut cetera vasa olearia dominum praestare oportere, sicuti dolia vinaria, quae ad praesentem usum colonum picare oportebit.*

MEMBRANARUM LIBRI VII.[1]

LIBER I.

3. Boves alienos in angustum locum coegisti (9. 2) 53 eoque effectum est, ut deicerentur: datur in te ad exemplum legis Aquiliae in factum actio.

4. Eo iure utimur, ut quae in praedia (20. 2) 4 urbana inducta illata sunt pignori esse credantur, quasi id tacite convenerit: in rusticis praediis contra obser- 1 vatur. Stabula quae non sunt in continentibus aedificiis quorum praediorum ea numero habenda sint, dubitari potest. et quidem urbanorum sine dubio non sunt, cum a ceteris aedificiis separata sint: quod ad causam tamen talis taciti pignoris pertinet, non multum ab urbanis praediis differunt.

5. Cuius bonis distrahendis curatores (27. 10) 9 facere senatus permisit, eius bona creditoribus vendere non permisit, quamvis creditores post id beneficium bona vendere mallent: sicut enim integra re potestas ipsorum est utrum velint eligendi, ita cum alterum elegerint, altero abstinere debent. multoque magis id servari aequum est, si etiam factus est curator, per quem bona distraherentur, quamvis nondum explicato eo negotio decesserit. nam et tunc ex integro alius curator faciendus est neque heres prioris curatoris onerandus, cum accidere possit, ut negotio vel propter sexus vel propter aetatis infirmitatem vel propter dignitatem maiorem minoremve, quam in priore curatore spectata erat, habilis non sit, possint etiam plures heredes ei existere neque aut per omnes id negotium administrari expediat aut quicquam dici possit, cur unus aliquis ex his potissimum onerandus sit.

6. Pater filio impuberi servum heredem (28. 5) 55 substituit liberumque esse iussit: eum pupillus vendidit Titio: Titius eum iam primo testamento facto in secundo testamento liberum heredemque esse iussit. superius testamentum Titii ruptum est, quia is servus et heres potest esse et, ut superius testamentum rumpatur, sufficit ita posterius factum esse, ut aliquo casu potuerit ex eo heres existere. quod ad vim autem eius institutionis pertinet, ita se res habet, ut, quamdiu pupillo ex ea substitutione heres potest esse, ex Titii testamento libertatem hereditatemque consequi non possit: si pupillus in suam tutelam pervenerit, perinde ex Titii testamento liber heresque sit ac si pupillo substitutus non fuisset: si pupillo heres exstitit, propius est, ut Titio quoque, si velit, heres esse possit.

7. A Titio herede homo Seio legatus[1] (47. 2) 65 ante aditam hereditatem Titio furtum fecit. si adita hereditate Seius legatum ad se pertinere voluerit, furti eius servi nomine aget cum eo Titius, quia neque tunc, cum faceret furtum, eius fuit, et (ut maxime quis existimet, si servus esse coeperit eius, cui furtum fecerat, tolli furti actionem, ut nec si alienatus sit, agi possit eo nomine) ne post aditam quidem hereditatem Titii factus est, quia ea, quae legantur, recta via ab eo qui legavit ad eum cui legata sunt transeunt.

8. Tempus vacationis, quod datur eis qui (50. 5) 14 rei publicae causa afuerunt, non ex eo die numerandum est, quo quis abesse desiit, sed cum quodam laxamento itineris: neque enim minus abesse rei publicae causa intellegendus est, qui ad id negotium vel ab eo revertitur. si quis tamen plus iusto temporis aut itinere aut in alio loco commoratus consumpserit, ita ea interpretanda erit, ut ex eo tempore vacationis dies incipiat ei cedere, quo iter ex commodo peragere potuisset.

LIBER II.

9. Si procurator ita stipulatus est, ut (2. 11) 14 sistat dumtaxat eum quem stipularetur, non etiam poenam si status non esset stipularetur: propemodum nullius momenti est ea stipulatio, quia procuratoris, quod ad ipsius utilitatem pertinet, nihil interest sisti. sed cum alienum negotium in stipulando egerit, potest defendi non procuratoris, sed eius cuius negotium gesserit utilitatem in ea re spectandam esse: ut quantum domini litis interfuit sisti, tantum ex ea stipulatione non stato reo procuratori debeatur. eadem et fortius adhuc dici possunt, si procurator ita stipulatus esset 'quanti ea res erit': ut hanc conceptionem verborum non ad ipsius, sed ad domini utilitatem relatam interpretemur.

10. Ulp. 17 ad edict. *Item sic possunt* (8. 3) 3 pr. — § 2 *servitutes imponi, et ut boves, per quos fundus colitur, in vicino agro pascantur: quam servitutem poni posse Nera-* 1 *tius libro secundo membranarum scribit. Idem Neratius etiam ut fructus in vicini villa cogantur coactique habeantur et pedamenta ad vineam ex vicini praedio sumantur,* 2 *constitui posse scribit. Eodem libro ait vicino, cuius lapidicinae fundo tuo immineant, posse te cedere ius ei esse terram rudus saxa iacere posita habere, et ut in tuum lapides provolvantur ibique positi habeantur indeque exportentur.*

11. Quod Servius in libro de dotibus scribit, (12. 4) 8 si inter eas personas, quarum altera nondum iustam aetatem habeat, nuptiae factae sint, quod dotis nomine interim datum sit, repeti posse, sic intellegendum est, ut, si divortium intercesserit, priusquam utraque persona iustam aetatem habeat, sit eius pecuniae repetitio, donec autem in eodem habitu matrimonii permanent, non magis id repeti possit, quam quod sponsa sponso dotis nomine dederit, donec maneat inter eos adfinitas: quod

1) *Certum rerum ordinem in his libris non invenio.*

1) *per vindicationem scil.*

enim ex ea causa nondum coito matrimonio datur cum sic detur tamquam in dotem perventurum, quamdiu pervenire potest, repetitio eius non est.

12. De eo, quod tumultus incendii ruinae naufragii causa depositum est, in heredem de dolo mortui actio est pro hereditaria portione et in simplum et intra annum quoque: in ipsum et in solidum et in duplum et in perpetuum datur. (16. 3) 18

13. Quod dicitur impensas, quae in res dotales necessario factae sunt, dotem deminuere, ita interpretandum est, ut, si quid extra tutelam necessariam in res dotales impensum est, id in ea causa sit: nam tueri res dotales vir suo sumptu debet. alioquin tam cibaria dotalibus mancipiis data et quaevis modica aedificiorum dotalium refectio et agrorum quoque cultura dotem minuent: omnia enim haec in specie necessariarum impensarum sunt. sed ipsae res ita praestare intelleguntur, ut non tam inpendas in eas, quam deducto eo minus ex his percepisse videaris. quae autem impendia secundum eam distinctionem ex dote deduci debeant, non tam facile in universum definiri, quam per singula ex genere et magnitudine inpendiorum aestimari possunt. (25. 1) 15

14. Qui patri heres exstitit si idem filio impuberi substitutus est, non potest hereditatem eius praetermittere: quod sic recipiendum est etiam si vivo pupillo mortuus erit, deinde pupillus impubes decesserit. nam is, qui[1] heres exstiterit, pupillo quoque heres necessario erit: nam si ipsum invitum obligat, coniungi eam paternae hereditati et adcrescendi iure adquiri cuicumque patris heredi existimandum est. (29. 2) 59

LIBER III.

15. Ab emptione venditione, locatione conductione ceterisque similibus obligationibus quin integris omnibus consensu eorum, qui inter se obligati sint, recedi possit, dubium non est. Aristoni hoc amplius videbatur, si ea, quae me ex empto praestare tibi oporteret, praestitissem et, cum tu mihi pretium deberes, convenisset mihi tecum, ut rursus praestitis mihi a te in re vendita omnibus, quae ego tibi praestitissem, pretium mihi non dares tuque mihi ea praestitisses: pretium te debere desinere, quia bonae fidei, ad quam omnia haec rediguntur, interpretatio hanc quoque conventionem admittit nec quicquam interest, utrum integris omnibus, in quae obligati essemus, conveniret, ut ab eo negotio discederetur, an in integrum restitutis his, quae ego tibi praestitissem, consentiremus, ne quid tu mihi eo nomine praestares. illud plane conventione, quae pertinet ad resolvendum id quod actum est, perfici non potest, ut tu quod iam ego tibi praestiti contra praestare mihi cogaris: quia eo modo non tam hoc agitur ut a pristino negotio discedamus, quam ut novae quaedam obligationes inter nos constituantur. (2. 14) 58

16. [2]Publiciana actio non ideo comparata est, ut res domino auferatur: eiusque rei argumentum est primo aequitas, deinde exceptio 'si ea res possessoris non sit': sed ut is, qui bona fide emit possessionemque eius ex ea causa nactus est, potius rem habeat. (6. 2) 17

17. Ulp. 17 ad Sab. . . . *materiam . . . ipse* [*sc. fructuarius*] *succidere quantum ad villae refectionem* [*poterit, ut putat Ne*]*ratius libro III membranarum, quemadmodum calcem, inquit, coquere vel harenam fodere aliudve quid aedificio necessarium sumere.* Vat. 71[1] ict. (7. 1) 12 pr.

18. Usufructuarius novum tectorium parietibus, qui rudes fuissent, imponere non potest, quia tametsi meliorem excolendo aedificium domini causam facturus esset, non tamen id iure suo facere potest, aliudque est tueri quod accepisset an novum faceret. (7. 1) 44

19. Ulp. 17 ad edict. [1] *Qui habet haustum, iter quoque habere videtur ad hauriendum et, ut ait Neratius libro tertio membranarum, sive ei ius hauriendi et adeundi cessum sit, utrumque habebit, sive tantum hauriendi, inesse et aditum, sive tantum adeundi ad fontem, inesse et haustum. haec de haustu ex fonte privato. ad flumen autem publicum idem Neratius eodem libro scribit iter debere cedi, haustum non oportere, et si quis tantum haustum cesserit, nihil eum agere.* (8. 3) 3 § 3

20. Ex hereditate Lucii Titii, quae mihi et tibi communis erat, fundi partem meam alienavi, deinde familiae erciscundae iudicium inter nos acceptum est. neque ea pars quae mea fuit in iudicio veniet, cum alienata de hereditate exierit, neque tua, quia etiamsi remanet in pristino iure hereditariaque est, tamen alienatione meae partis exit de communione. utrum autem unus heres partem suam non alienaverit an plures, nihil interest, si modo aliqua portio alienata ab aliquo ex heredibus hereditaria esse desiit. (10. 2) 54

21. Si ea res, quam ex empto praestare debebam, vi mihi adempta fuerit: quamvis eam custodire debuerim, tamen propius est, ut nihil amplius quam actiones persequendae eius praestari a me emptori oporteat, quia custodia adversus vim parum proficit. actiones autem eas non solum arbitrio, sed etiam periculo tuo tibi praestare debebo, ut omne 1 lucrum ac dispendium te sequatur. Et non solum quod ipse per eum adquisii praestare debeo, sed et id, quod emptor iam tunc sibi tradito servo adquisi- 2 turus fuisset.[2] Uterque nostrum eandem rem emit a non domino, cum emptio venditioque sine dolo malo fieret, traditaque est: sive ab eodem emimus sive ab alio atque alio, is ex nobis tuendus est, qui prior ius eius adprehendit, hoc est, cui primum tradita est. si alter ex nobis a domino emisset, is omnimodo tuendus est.[3] (19. 1) 31

22. Cum vir uxori donare vellet, debitor mulieris qui solvendo non erat dotem ei promisit. ad id dumtaxat, ad quod solvendo fuit, viri periculo ea res est: et si quid debitori ad solvendum facultatis accesserit, periculum ad eam summam quae accesserit crescet permanebitque etiam, si rursus pauperior factus erit: quia neque tum, cum dos promitteretur, donatio facta est nisi eius pecuniae quae a debitore servari non poterat, neque cum solvendo is esse coepit, donationis causa permaneat, cum eo loco res sit, quo esset, si tum quoque, cum promitteretur dos, locuples fuisset. (23. 3) 53

23. Si decem heredi dedisset, iussus est liber esse: decem habet et tantundem domino debet: dando haec decem non liberabitur. nam quod statulibero ex peculio suo dare explendae condicionis causa concessum est, ita interpretari debemus, ut non etiam (40. 7) 17

1) ei (*sc. substituto*) *ins.?* 2) *cf. fr.* 21 § 2.

1) *cf. Nerat.* (8. 5) 2 § 2. 2) *cf. Nerat.* (19. 1) 11 § 9. 3) *cf. fr.* 16.

ex eo dare possit, quod extra peculium est. nec me praeterit hos nummos peculiares posse dici, quamvis, si nihil praeterea servus habeat, peculium nullum sit. sed dubitari non oportet, quin haec mens fuerit id constituentium, ut quasi ex patrimonio suo dandi eo nomine servo potestas esset, quia id maxime sine iniuria dominorum concedi videbatur. quod si ultra quis progredietur, non multum aberit, quin etiam eos nummos, quos domino subripuerit, dando statuliberum condicioni satisfacturum existimet.

24. De interdicto de aqua aestiva, item (43. 20) 6 cottidiana quaerentes primum constituendum existimabamus, quae esset aqua aestiva, de qua proprium interdictum ad prioris aestatis tempus relatum reddi solet, hoc est aestiva aqua utrumne ex iure aestivo dumtaxat tempore utendi diceretur, an ex mente propositoque ducentis, quod aestate eam ducendi consilium haberet, an ex natura ipsius aquae, quod aestate tantum duci potest, an ex utilitate locorum, in quae duceretur. placebat igitur aquam ob has duas res, naturam suam utilitatemque locorum in quae deducitur, proprie appellari, ita ut, sive eius natura erit, ut nisi aestate duci non possit, etiamsi hieme quoque desideraretur, sive omni tempore anni duci eam ipsius natura permitteret, si utilitas personis, in quam ducitur, aestate dumtaxat usum eius exigeret, aestiva recte diceretur.

25. Ex iudicatum solvi stipulatione ob (46. 7) 16 rem non defensam cum uno ex fideiussoribus[1] agere volo: is, quod pro parte eius fit, solvere mihi paratus est: non debet mihi in eum dari iudicium. neque enim aequum est aut iudicio destringi aut ad infitiationem compelli eum, qui sine iudice dare paratus est, quo non amplius adversarius eius per iudicem ab eo consecuturus est.

26. Eius, qui iustum patrem non habet, (50. 1) 9 prima origo a matre eoque die, quo ex ea editus est, numerari debet.

LIBER IV.

27. Ulp. 17 ad Sab. *Neratius autem libro* (7. 1) 7 § 3 *quarto membranarum ait non posse fructuarium prohiberi, quo minus reficiat, quia nec arare prohiberi potest aut colere: nec solum necessarias refectiones facturum, sed etiam voluptatis causa (ut tectoria et pavimenta et similia) facere neque autem ampliare nec utile detrahere posse.*

28. Cels. 23 digest. *Qui fundum alienum bona* (8. 6) 12 *fide emit, itinere quod ei fundo debetur usus est: retinetur id ius itineris: atque etiam, si precario aut vi deiecto domino possidet: fundus enim qualiter se habens ita, cum in suo habitu possessus est, ius non deperit, neque refert, iuste nec ne possideat, qui talem eum possidet. quare fortius et si aqua per rivum sua sponte perfluxit, ius aquae ducendae retinetur. quod et Sabino recte placet, ut apud Neratium libro quarto membranarum scriptum est.*

29. Rei maioris pecuniae praeiudicium (44. 1) 21 fieri videtur, cum ea quaestio in iudicium deducitur, quae vel tota vel ex aliqua parte communis est quaestioni de re maiori.

30. Si procurator agit, de dolo eius ex- (44. 4) 11 cipi non debet, quia aliena lis est isque rei extraneus, neque alienus dolus nocere alteri debet. si post litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in iudicium obicienda sit, dubitari potest, quia litis contestatione res procuratoris fit eamque suo iam quodammodo nomine exequitur. et placet de procuratoris dolo excipiendum esse. idem de tutore, qui pupilli 1 nomine aget, dicendum est. In universum autem haec in ea re regula sequenda est, ut dolus omnimodo puniatur, etsi non ali cui, sed ipsi, qui eum admisit, damnosus futurus erit.

† Ulp. 76 ad edict. . . . *si autem is pro-* (44. 4) 4 § 18 *curator sit, cui omnium rerum administratio concessa est, tunc de omni dolo eius excipi posse Neratius scribit.*

31. Cum rem salvam fore pupillo cave- (46. 6) 11 tur, committitur stipulatio, si, quod ex tutela dari fieri oportet, non praestetur: nam et si salva ei res sit, ob id non est, quia quod ex tutela dari fieri oportet, non solvitur.

LIBER V.

32. Si fundum, qui ex parte tuus est, (17. 1) 35 mandavi tibi ut emeres mihi, verum est mandatum posse ita consistere, ut mihi ceteris partibus redemptis etiam tuam partem praestare debeas. sed si quidem certo pretio emendas eas mandaverim, quanticumque aliorum partes redemeris, sic et tua pars coartabitur, ut non abundet mandati quantitatem, in quam tibi emendum totum mandavi: sin autem nullo certo pretio constituto emere tibi mandaverim tuque ex diversis pretiis partes ceterorum redemeris, et tuam partem viri boni arbitratu aestimato pretio dari oportet.

33. [1]Lege fundo vendito dicta, ut, si intra (18. 3) 5 certum tempus pretium solutum non sit, res inempta sit, de fructibus, quos interim emptor percepisset, hoc agi intellegendum est, ut emptor interim eos sibi suo quoque iure perciperet: sed si fundus revenisset, Aristo existimabat venditori de his iudicium in emptorem dandum esse, quia nihil penes eum residere oporteret ex re, in qua fidem fefellisset.

34. Si heredes nominatim enumerati dare (30) 124 quid damnati sunt, propius est, ut viriles partes debeant, quia personarum enumeratio hunc effectum habet, ut exaequentur in legato praestando, qui, si nominati non essent, hereditarias partes debituri essent.

35. Quod in litore quis aedificaverit, (41. 1) 14 eius erit: nam litora publica non ita sunt, ut ea, quae in patrimonio sunt populi, sed ut ea, quae primum a natura prodita sunt et in nullius adhuc dominium pervenerunt: nec dissimilis condicio eorum est atque piscium et ferarum, quae simul atque adprehensae sunt, sine dubio eius, in cuius potestatem pervenerunt, 1 dominii fiunt. Illud videndum est, sublato aedificio, quod in litore positum erat, cuius condicionis is locus sit, hoc est utrum maneat eius cuius fuit aedificium, an rursus in pristinam causam reccidit perindeque publicus sit, ac si numquam in eo aedificatum fuisset. quod propius est, ut existimari debeat, si modo recipit pristinam litoris speciem.

36. [2]Usucapio rerum, etiam ex aliis (41. 10) 5 causis concessa interim, propter ea, quae nostra existimantes possideremus, constituta est, ut aliquis litium finis esset. sed id, quod quis, cum suum esse existimaret, possederit, usucapiet, etiamsi falsa fuerit eius

1) sponsoribus *Nerat.*

1) *cf. fr.* 141. 2) *Iunge fr.* 36—38.

existimatio. quod tamen ita interpretandum est, ut probabilis error possidentis usucapioni non obstet, veluti si ob id aliquid possideam, quod servum meum aut eius, cuius in locum hereditario iure successi, emisse id falso existimem, quia in alieni facti ignorantia tolerabilis error est.

37. In omni parte error in iure non eodem loco quo facti ignorantia haberi debebit, cum ius finitum et possit esse et debeat, facti interpretatio plerumque etiam prudentissimos fallat. (22. 6) 2

38. † Pomp. 22 ad Sab. . . . *ipsa traditio ex causa, quam veram esse existimo, sufficit ad efficiendum, ut id quod mihi traditum est pro meo possideam. et ita Neratius scripsit.* (41. 10) 3

39. Si extraneus rem viri ignorans eius esse ignoranti uxori, ac ne viro quidem sciente eam suam esse, donaverit, mulier recte eam usucapiet. idemque iuris erit, si is, qui in potestate viri erat, credens se patrem familias esse uxori patris donaverit. sed si vir rescierit suam rem esse, priusquam usucapiatur, vindicareque eam poterit nec volet et hoc et mulier noverit, interrumpetur possessio, quia transiit in causam ab eo factae donationis. ipsius mulieris scientia propius est, ut nullum adquisitioni dominii eius adferat impedimentum: non enim omnimodo uxores ex bonis virorum, sed ex causa donationis ab ipsis factae adquirere prohibitae sunt. (24. 1) 44

40. Pater, cuius filio facta est iniuria, non est impediendus, quo minus duobus iudiciis et suam iniuriam persequatur et filii. (47. 10) 41

41. † Ulp. 56 ad edict. *Sive autem sciat quis filium meum esse vel uxorem meam, sive ignoraverit,* 9 *habere me meo nomine actionem Neratius scripsit. Idem ait Neratius ex una iniuria interdum tribus oriri iniuriarum actionem neque ullius actionem per alium consumi. ut puta uxori meae filiae familias iniuria facta est: et mihi et patri eius et ipsi iniuriarum actio incipiet competere.* (47.10) 1 § 8. 9

LIBER VI.

42. . . . et ideo rationes eorum, quae constituuntur, inquiri non oportet: alioquin multa ex his quae certa sunt subvertuntur. (1. 3) 21

43. Ulp. 15 ad edict. *Neratius libro sexto membranarum scribit ab herede peti hereditatem posse, etiamsi ignoret pro herede vel pro possessore defunctum possedisse.* (5. 3) 13 § 3

44. Quod pupillus sine tutoris auctoritate stipulanti promiserit solverit, repetitio est, quia nec natura debet. (12. 6) 41

45. [1]Cum fundus 'uti optimus maximusque est' emptus est et alicuius servitutis evictae nomine aliquid emptor a venditore consecutus est, deinde totus fundus evincitur, ob eam evictionem id praestari debet quod ex duplo reliquum est: nam si aliud observabimus, servitutibus aliquibus et mox proprietate evicta amplius duplo emptor quam quanti emit consequeretur. (21. 2) 48

46. Et ante omnia quaecumque inpensae quaerendorum fructuum causa factae erunt, quamquam eaedem etiam colendi causa fiant ideoque non solum ad percipiendos fructus, sed etiam ad conservandam ipsam rem speciemque eius necessariae sint, eas vir ex suo facit nec ullam habet eo nomine ex dote deductionem. (25. 1) 16

47. Quod Labeo scribit, quotiens suppositus esse dicitur pupillus, cum quo de patris eius hereditate controversia est, curare praetorem debere, ut is in possessione sit: de eo puto eum velle intellegi, qui post mortem patris familiae, qui se sine liberis decedere credidit, filius eius esse dici coepit: nam eius, qui adgnitus est ab eo, de cuius bonis quaeritur, iustior in ea re causa est quam postumi. (37. 10) 9

48. Quod conclave binarum aedium dominus ex aliis aedibus in aliarum usum convertit, non solum si contignatio, qua id sustinebitur, orietur ex parte earum aedium, in quarum usum conversum erit, earum fiet, sed etiam si transversa contignatio tota in aliarum aedium parietibus sedebit. sed et Labeo in libris posteriorum scribit binarum aedium dominum utrisque porticum superposuisse inque eam aditu ex alteris aedibus dato alteras aedes servitute oneris porticus servandae imposita vendidisse: totam porticum earum aedium esse, quas retinuisset, cum per longitudinem utriusque domus extensa esset transversae contignationi, quae ab utraque parte parietibus domus, quae venisset, sustineretur. nec tamen consequens est, ut superior pars aedificii, quae nulli coniuncta sit neque aditum aliunde habeat, alterius sit, quam cuius est id cui superposita est. (39. 2) 47

LIBER VII.

49. Ulp. 15 ad edict. *Neratius libro sexto membranarum scribit ab herede peti hereditatem posse, etiamsi ignoret pro herede vel pro possessore defunctum possedisse. idem esse libro septimo ait etiam si putavit heres eas res ex hac hereditate esse quae sibi delata est.* (5. 3) 13 § 3

50. Cum idem eandem hereditatem adversus duos defendit et secundum alterum ex his iudicatum est, quaeri solet, utrum perinde ei hereditatem restitui oporteat, atque oporteret, si adversus alium defensa non esset: ut scilicet si mox et secundum alium fuerit iudicatum, absolvatur is cum quo actum est, quia neque possideat neque dolo malo fecerit, quo minus possideret quod iudicio revictus restituerit: an quia possit et secundum alium iudicari, non aliter restituere debeat quam si cautum ei fuerit, quod adversus alium eandem hereditatem defendit. sed melius est officio iudicis cautione vel satisdatione victo mederi, cum et res salva sit ei, qui in exsecutione tardior venit, adversus priorem victorem. (5. 3) 57

51. Quamvis in eam rem pro servo meo fideiusseris, quae ita contracta est, ut in rem meam versaretur (veluti si, cum servus frumentum emisset quo familia aleretur, venditori frumenti fideiusseris), propius est tamen, ut de peculio eo nomine, non de in rem verso agere possis, ut unius dumtaxat in quoquo contractu de in rem verso sit actio, qui id ipsum credidit quod in rem domini versum est. (15. 3) 18

52. Et Aristoni et Celso patri placuit posse rem hac condicione deponi mandatumque suscipi, ut res periculo eius sit qui depositum vel mandatum suscepit: quod et mihi verum esse videtur. (17. 1) 39

53. Ei quoque, cui legatorum actio datur in eum, qui praetermissa institutione ab intestato (36. 3) 13

1) *cf. fr.* 142 § 10.

possidet hereditatem, legatorum satisdatur et, nisi satisdabitur, in possessionem legatorum servandorum causa mittitur: nam haec quoque praetor perinde salva esse vult atque ea quae iure civili debentur. idem Aristoni placet.

54. Si rem subreptam mihi procurator [(41. 3) 41] meus adprehendit, quamvis per procuratorem possessionem apisci nos iam fere conveniat, nihilo magis eam in potestatem meam redisse usuque capi posse existimandum est, quia contra statui captiosum erit.

55. Cum de hoc, an eadem res est, [(44. 2) 27] quaeritur, haec spectanda sunt: personae, id ipsum de quo agitur, causa proxima actionis. nec iam interest, qua ratione quis eam causam actionis competere sibi existimasset, perinde ac si quis, posteaquam contra eum iudicatum esset, nova instrumenta causae suae repperisset.

56. † Ulp. 75 ad edict. *Si quis fundum,* [(44. 2) 9 § 1] *quem putabat se possidere, defenderit, mox emerit: re secundum petitorem iudicata an restituere cogatur? et ait Neratius, si actori iterum petenti obiciatur exceptio rei iudicatae, replicare eum oportere de re secundum se iudicata.*

57. † Ulp. ibid. *Si mater filii impuberis* [(44. 2) 11 pr.] *defuncti ex senatus consulto bona vindicaverit idcirco, quia putabat rupto patris eius testamento neminem esse substitutum, victaque fuerit, quia testamentum patris ruptum non erat, postea autem apertis pupillaribus tabulis apparuit non esse ei substitutum: si peteret rursus hereditatem, obstaturam exceptionem rei iudicatae Neratius ait.*

EX LIBRIS INCERTIS.

58. Ulp. 26 ad edict. *Si liber homo, qui* [(12. 4) 3 § 5] *bona fide serviebat, mihi pecuniam dederit, ut eum manumittam, et fecero: postea liber probatus an mihi condicere possit, quaeritur. et Iulianus libro undecimo digestorum scribit competere manumisso repetitionem. Neratius etiam libro membranarum refert Paridem pantomimum a Domitia Neronis filia*[1] *decem, quae ei pro libertate dederat, repetisse per iudicem nec fuisse quaesitum, an Domitia sciens liberum accepisset.*

59. Ulp. 38 ad edict. *Neratius libris mem-* [(13. 1) 12 § 2] *branarum Aristonem existimasse refert eum, cui pignori res data sit, incerti condictione acturum, si ea subrepta est.*

60. Paul. 7 ad Sab. *Ex diverso si socer* [(24. 3) 17 pr.] *ex promissione a marito conveniatur, solet quaeri, an idem ei honor habendus sit [i. e. ut in id damnetur quod facere potest]: Neratius libris membranarum et Proculus scribunt hoc iustum esse.*

† Paul. 6 ad Plaut. . . . *sed alio iure utimur,* [(42. 1) 21] *ut et Neratius scribit.*

61. † Paul. 7 ad Sab. *Si in iudicio dotis*[2] [(24. 3) 17 § 2] *iudex ignorantia iuris lapsus condemnaverit maritum in solidum, Neratius Sabinus doli exceptione eum uti oportere aiunt eaque tutum fore.*

62. Gai. lib. sing. de casib. *Duorum libertus* [(38. 1) 49] *potest aliquo casu singulis diversas operas uno tempore in solidum edere, veluti si librarius sit et alii patrono librorum scribendorum operas edat, alter vero peregre cum suis proficiscens operas custodiae domus ei indixerit: nihil enim vetat, dum custodit domum, libros scribere. hoc ita Neratius libris membranarum scripsit.*

DE NUPTIIS LIBER SINGULARIS.

63. *Sponsalia in ea parte Italiae, quae* [Gell. 4, 4] *Latium appellatur, hoc more atque iure solita fieri, scripsit Servius Sulpicius in libro, quem [in]scripsit de dotibus:* (v. *Servius Sulpicius l. l.*) . . . *hoc ius sponsaliorum observatum dicit Servius ad id tempus, quo civitas universo Latio lege Iulia data est. Haec eadem Neratius scripsit in libro, quem de nuptiis composuit.*

EX PLAUTIO LIBRI.

64. Ulp. 17 ad edict. *Neratius libris ex* [(8. 3) 5 § 1] *Plautio ait nec haustum nec appulsum pecoris nec cretae eximendae calcisque coquendae ius posse in alieno esse, nisi fundum vicinum habeat: et hoc Proculum et Atilicinum existimasse ait. sed ipse dicit, ut maxime calcis coquendae et cretae eximendae servitus constitui possit, non ultra posse, quam quatenus ad eum ipsum fundum opus sit.*

REGULARUM LIBRI XV.[1]

LIBER III.

65. Feminae tutores dari non possunt, [(26. 1) 18] quia id munus masculorum est, nisi a principe filiorum tutelam specialiter postulent.

66. Mulier liberis non recte testamento tu- [(26. 3) 2] torem dat: sed si dederit, decreto praetoris vel proconsulis ex inquisitione confirmabitur nec satisdabit 1 pupillo rem salvam fore. Sed et si curator a matre testamento datus sit filiis eius, decreto confirmatur ex inquisitione.

LIBER IV.

67. Rusticorum praediorum servitutes sunt [(8. 3) 2] licere altius tollere et officere praetorio vicini, vel cloacam habere licere per vicini domum vel prae- 1 torium, vel protectum habere licere. Aquae ductus et haustus aquae per eundem locum ut ducatur, etiam pluribus concedi potest: potest etiam, ut diversis die- 2 bus vel horis ducatur: si aquae ductus vel haustus aquae sufficiens est, potest et pluribus per eundem locum concedi, ut et iisdem diebus vel horis ducatur.

LIBER V.

68. Qui autem in ripa fluminis aedificat, [(41. 1) 15] non suum facit.

69. Coeptam usucapionem a defuncto [(41. 3) 40] posse et ante aditam hereditatem impleri constitutum est.

LIBER VI.

70. Si procurator rem mihi emerit ex [(41. 1) 13] mandato meo eique sit tradita meo nomine, dominium 1 mihi, id est proprietas[2] adquiritur etiam ignoranti. Et tutor pupilli pupillae similiter ut procurator emendo

---

1) amita *scr., cf. Tacit. ann.* 13, 19. 27. 2) rei uxoriae *Paul.*

1) *Qualis fuerit in his libris rerum ordo, ex paucis quae supersunt fragmentis pro certo effici non potest. Quae tamen reliqua sunt, ei videntur ordini convenire, quem Gaius sequitur in institutionibus* (*Voigt*). 2) id est proprietas *gloss.?*

nomine pupilli pupillae proprietatem illis adquirit etiam ignorantibus.

LIBER X.

71. Et eo modo relictum: 'exigo' 'desi- [(30) 118] dero, uti des', fideicommissum valet: sed et ita: 'volo hereditatem meam Titii esse' 'scio hereditatem meam restituturum te Titio'.

RESPONSORUM LIBRI III.

LIBER I.

72. Ulp. 17 ad Sab. . . . *Idem [Iulianus] ait* [Vat. 75] *et si communi servo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissam partem usus fructus non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum. quam sententiam neque Marcellus neque Mauricianus probant: Papinianus quoque . . . ab ea recedit. Quae sententia Neratii fuerit, est libro primo responsorum*[1] *relatum.*

73. Ulp. ibid. . . . *si duobus* [Vat. 78. 79 = (7. 2) 3 pr.] *heredibus institutis deducto usu fructu proprietas legetur . . .: Neratius putat cessare ius adcrescendi libro primo responsorum.*

74. Ulp. 29 ad edict. . . . *si filius familias* [(14. 6) 7 pr.] *fideiusserit, Neratius libro primo et secundo responsorum cessare senatus consultum ait.*

75. Is cum quo de peculio agebam a te [(15. 1) 55] vi exemptus est: quod tunc cum vi eximeres in peculio fuerit, spectari.

76. Si fideiussor pro te apud quem de- [(16. 3) 30] positum est litis aestimatione damnatus sit, rem tuam fieri.

77. Insulam hoc modo, ut aliam [(19. 5) 6 = (19. 1) 6 § 1] insulam reficeres, vendidi. respondit nullam esse venditionem, sed civili intentione incerti agendum est.

78. Curator pro minore non tantum do- [(26. 7) 52] tem dare debet, sed etiam impendia, quae ad nuptias facienda sunt.

79. Paul. 8 ad Plaut. *Neratius libro primo* [(35. 1) 43 § 3] *responsorum scribit, ex duobus scriptis heredibus si unus rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio certam summam dare, et beneficio legis Falcidiae in restituendo heres utatur, quanto minus tibi praestiterit, tanto minus te Titio praestare non esse iniquum.*

80. Ulp. 5 disput. . . . *si quis rogetur resti-* [(36. 1) 23 § 3] *tuere hereditatem et vel servi decesserint vel aliae res perierint, placet non cogi eum reddere, quod non habet: culpae plane reddere rationem, sed eius quae dolo proxima est. et ita Neratius libro primo responsorum scribit.*

81. Operarum editionem pendere ex [(38. 1) 50] existimatione edentis: nam dignitati facultatibus con-
1 suetudini artificio eius convenientes edendas. Non solum autem libertum, sed etiam alium quemlibet operas edentem alendum aut satis temporis ad quaestum alimentorum relinquendum et in omnibus tempora ad curam corporis necessariam relinquenda.

82. FULCINIUS: inter virum et uxorem [(39. 6) 43] mortis causa donationem ita fieri, si donator iustissimum mortis metum habeat. NERATIUS: sufficere existimationem donantis hanc esse, ut moriturum se putet: quam iuste nec ne susceperit, non quaerendum. quod magis tuendum est.

83. † Paul. 1 ad Nerat. [*Neratius*]: Si rem [(47. 19) 6] hereditariam ignorans in ea causa esse, subripuisti, furtum te facere respondit.

Si quis ex bonis eius, quem putabat [(47. 2) 84 pr.] mortuum, qui vivus erat, pro herede res adprehenderit, eum furtum non facere.

84. Ei, cum quo suo nomine furti [(47. 2) 84 § 1] actum est, si servi nomine de alia re adversus eum agatur, non dandam exceptionem furti una facti.

LIBER II.

85. Usufructuarius novum rivum parietibus [(7. 1) 61] non potest imponere. aedificium inchoatum fructuarium consummare non posse placet, etiamsi eo loco aliter uti non possit, sed nec eius quidem usum fructum esse: nisi in constituendo vel legando usu fructu hoc specialiter adiectum sit, ut utrumque ei liceat.

v. fr. 74. [(14. 6) 7 pr.]

86. Ulp. 29 ad edict. . . . *si quid dominus* [(15. 1) 9 § 1] *ab eo qui rem peculiarem subripuit vel consecutus est vel consequi potest, in peculium esse ei imputandum Neratius libro secundo responsorum scribit.*

87. Ulp. 32 ad edict. *Idem libro secundo* [(19. 1) 11 § 12] *responsorum ait emptorem noxali iudicio condemnatum ex empto actione id tantum consequi, quanti minimo defungi potuit: idemque putat et si ex stipulatu aget: et sive defendat noxali iudicio, sive non, quia manifestum fuit noxium servum fuisse, nihilo minus vel ex stipulatu vel ex empto agere posse.*

88. Creditori ita potest legari, ne indebitum [(32) 24] ab eo repeteretur.

89. Cum quaeratur, quod sit tabernae [(33. 7) 23] instrumentum, interesse, quod genus negotiationis in ea exerceri solitum sit.

† Paul. 4 ad Sab. *Tabernae cauponiae* [(33. 7) 13 pr. § 1] *instrumento legato etiam institores contineri Neratius existimat.*

1 *Instrumento balneario legato etiam balneatorem contineri Neratius respondit.*

90. Servum fructuarium ex re domini [(45. 3) 22, 24] inutiliter fructuario stipulari, domino ex re fructuarii utiliter stipulari. (24) Et si duorum usus fructus sit, quod ex operis suis alteri eorum stipulatus sit, pro ea dumtaxat parte, ex qua usus fructus eius sit, adquiri.

91. † Ulp. 24 ad edict. *Sed et si ratis de-* [(10. 4) 5 § 4] *lata sit vi fluminis in agrum alterius, posse eum conveniri ad exhibendum Neratius scribit.*

Ratis vi fluminis in [(47. 9) 8 = (10. 4) 5 § 4 = (39. 2) 9 § 3] agrum meum delatae non aliter potestatem tibi faciendam, quam si de praeterito quoque damno mihi cavisses.

EX LIBRIS INCERTIS.

92. Papinian. 37 quaest. *Si fideiussor promis-* [(4. 3) 19] *sum animal ante moram occiderit, de dolo actionem reddi adversus eum oportere Neratius Priscus et Iulianus responderunt, quoniam debitore liberato per consequentias ipse quoque dimittitur.*

93. Papinian. 17 quaest. *Si Titio fructus,* [(7. 1) 33 pr.] *Maevio proprietas legata sit et vivo testatore Titius*

---

1) *sc. Neratii: Papinianus enim libro* I *resp. de usu fructu adcrescendo non egit.*

decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur: et id Neratius[1] *quoque respondit.*

94. Ulp. 19 ad edict. *Neratius autem* (10. 2) 20 § 7 *respondit: eum, qui plures filios haberet, unum ex filiis ἀγωνοθεσίαν suscepturum professum esse et priusquam honore fungeretur, mortuum esse omnibus filiis heredibus institutis, et quaesitum esse, an is filius, quod in eam rem impendisset, familiae erciscundae consequatur: eique respondisse nulla actione idem consequi posse.*

95. Paul. 4 quaest. *Filius familias togam* (15. 3) 19 *emit: mortuo deinde eo pater ignorans et putans suam esse dedicavit eam in funus eius. Neratius libro responsorum ait in rem patris versum videri: in actione autem de peculio quod in rerum natura non esset uno modo aestimari debere, si dolo malo eius quocum agatur factum esset. atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris res versa est non nunc quo funerabitur, sed quo tempore emit (funus enim filii aes alienum patris est: et hoc Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putavit, ostendit negotium hoc, id est sepulturam et funus filii patris esse aes alienum, non filii): factus est ergo debitor peculii, quamvis res non exstet, ut etiam de peculio possit conveniri, in quam actionem venit et quod in rem versum est: quae tamen adiectio tunc necessaria est, cum annus post mortem filii excessit.*

96. Pomp. 4 ad Sab. *Cum incertus homo lega-* (30) 13 *tus tibi esset,*[2] *heres Stichum servo tuo tradidit. Neratius respondit, si voluntate domini tradidit vel ratum hoc dominus habuerit, perinde eum liberatum, atque si Stichus legatus esset.*

97. Pomp. 3 ad Sab. *Si servos certos quis* (35. 1) 6 § 1 *manumisisset, heres esse iussus erat. quibusdam ex his ante mortuis Neratius respondit defici eum condicione nec aestimabat, parere posset condicioni nec ne.*

98. Pomp. 12 epist. [3]*Priscus respondit* (35. 1) 112 § 3 *statuliberum non utique ibi ubi pater familias decessit aut ubi ipse relictus sit aut ubi velit, rationes reddere debere, sed interim proficisci ad eum, cui reddere debeat, utique si is rei publicae causa aberit: verissimum est autem, ut alias aliud ex persona locoque sit aestimandum.*

99. Iulian. 2 ad Urs. Fer. *Eum, qui ut adiret* (39. 6) 21 *hereditatem pecuniam accepisset, plerique, in quibus Priscus*[2] *quoque, responderunt mortis causa eum capere.*

100. Paul. 12 ad edict. [4]*Labeo Neratius re-* (41. 3) 8 pr. *sponderunt ea, quae servi peculiariter nancti sunt, usucapi posse, quia haec etiam ignorantes domini usucapiunt.*

101. Cels. 33 digest. *Neratius consultus, an* (50. 17) 191 *quod beneficium dare se quasi viventi Caesar rescripserat, iam defuncto dedisse existimaretur, respondit non videri sibi principem, quod ei, quem vivere existimabat, concessisset, defuncto concessisse: quem tamen modum esse beneficii sui vellet, ipsius aestimationem esse.*

OPERIS INCERTI

LIBRO PRIMO.

102. Paul. 14 resp. *Heres rogatus erat post* (22. 1) 14 § 1 *mortem suam sine reditu hereditatem restituere: quaesitum est, an partus ancillarum etiam vivo herede nati restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit. Paulus respondit ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos fideicommisso non contineri. Neratius libro primo ita refert eum, qui similiter rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse, nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset. neque interesse existimo, an ancilla specialiter an hereditas in fideicommisso sit.*

1) *libro I? v. fr.* 72. 73. 2) *sc. per vindicationem.*
3) *v. p.* 778 *n.* 2. 4) *cf. Paul.* 3 *ad Nerat.* (41. 3) 47.

NERATIUS[1] (PRISCUS)[2] LAUDATUR NON INDICATO LIBRO.

103. Modest. 2 regul. *Magistratum, apud quem* (1. 7) 4 *legis actio est, et emancipare filios suos et in adoptionem dare apud se posse Neratii sententia est.*

104. Paul. 3 ad edict. *Si unus ex argen-* (2. 14) 27 pr. *tariis sociis cum debitore pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius Atilicinus Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit.*

105. Ulp. 6 ad edict. *Non solent autem* (3. 2) 11 § 3 *lugeri, ut Neratius ait, hostes vel perduellionis damnati nec suspendiosi nec qui manus sibi intulerunt non taedio vitae, sed mala conscientia.*

106. Ulp. 9 ad edict. *Si ex parte actoris* (3. 3) 27 § 1 *litis translatio fiat, dicimus committi iudicatum solvi stipulationem a reo factam, idque et Neratius probat et Iulianus et hoc iure utimur: scilicet si dominus satis accepit.*

107. Paul. 9 ad edict. *Proculus et Pegasus* (3. 5) 17 *bonam fidem eum, qui in servitute gerere coepit, praestare debere aiunt: ideoque quantum, si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tantum eum, qui a semet ipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id servari potest. idem Neratius.*[3]

v. fr. 92. (4. 3) 19

108. Ulp. 12 ad edict. *Sed quod simpliciter* (4. 6) 15 § 3 *praetor edixit 'posteave' ita accipiendum est, ut, si inchoata sit bonae fidei possessoris detentatio ante absentiam, finita autem reverso, restitutionis auxilium locum habeat non quandoque, sed ita demum, si intra modicum tempus quam rediit hoc contigit, id est dum hospitium quis conducit, sarcinulas componit, quaerit advocatum: nam eum, qui differt restitutionem, non esse audiendum Neratius scribit.*

109. Ulp. 16 ad edict. *Item si hereditatem* (6. 2) 9 § 3 *emero et traditam mihi rem hereditariam petere velim, Neratius scribit esse Publicianam.*

1) *Ex Pauli libris ad Neratium inscriptis hoc loco ea tantummodo fragmenta repetivi, in quibus aut Neratii nomen laudatur aut Neratii verba referri apparet ex adiecta Pauli adnotatione. Praeterea autem quin plurima illorum librorum fragmenta Neratio sint addicenda, non dubito; animadverti e. g. hanc locutionem 'propius est', qua saepissime Neratius utitur, etiam in Pauli libris occurrere, v.* (45. 1) 140 *pr. ict. fr.* 6, 21 *pr.*, 34, 35 § 1, 39, 51.
2) *Prisci nomen non addito nomine gentilicio laudatur in quinque fragmentis, quae, quamvis non constet Neratium in his omnibus esse intellegendum, in hunc indicem recepi; in uno quidem fragmento Prisci nomen ad Neratium spectare maxime verisimile est: cf.* (41. 2) 1 § 21 *cum* (41. 1) 13, (41. 3) 47; *cf. etiam fr.* 98 *cum fr.* 176. *De* (7. 8) 10 § 2 *v. Mommsen.* 3) *v. Paul. ad Nerat.* (3. 5) 18 *pr.*

v. fr. 93. [(7. 1) 33 pr.]

110. Ulp. 17 ad Sab. [1] *Non solum* [Vat. 83 = (7. 2) 3 § 2] *autem si duobus do lego usus fructus legetur, erit ius adcrescendi, verum et si alteri usus fructus, alteri proprietas: nam amittente usum fructum altero, cui erat legatus, magis iure adcrescendi ad alterum pertinet quam redit ad proprietatem. nec novum: nam et si duobus usus fructus legetur et apud alterum sit consolidatus, ius adcrescendi non perit nec ei, apud quem consolidatus est, neque ab eo, et ipse quibus modis amitteret ante consolidationem, isdem et nunc ipso quidem iure non amittet, sed praetor secutus exemplum iuris civilis utilem actionem dabit fructuario: et ita et Neratio et Aristoni videtur et Pomponius probat.*

111. Ulp. ibid. *Si tamen per damnationem* [Vat. 85] *usus fructus legetur, ius adcrescendi cessat non inmerito, quoniam damnatio partes facit. proinde si rei alienae usus fructus legetur et ex Neroniano confirmetur legatum, sine dubio dicendum est, ius adcrescendi cessare, si modo post constitutum usum fructum fuerit amissus. quodsi ante et socius amittat, erit danda totius petitio. idemque, et si sinendi modo fuerit legatus usus fructus. an tamen in Neroniano, quoniam exemplum vindicationis sequimur, debeat dici utilem actionem amisso usu fructu ab altero alteri dandam, quaeri potest: et puto secundum Neratium, admittendum.*

112. Ulp. ibid. . . . *si sic relictus sit: 'illi* [(7.8) 10 § 2] *domus usus fructus habitandi causa', utrum habitationem solam an vero et usum fructum habeat, videndum. et Proculus et Neratius putant solam habitationem legatam.*

113. Paul. 1 ad Nerat. *Neratius:* Usuariae [(7.8) 23] rei speciem is, cuius proprietas est, nullo modo commutare potest.

114. Paul. 6 ad Sab. . . . *Neratius ait, si* [(8.2) 19 pr.] *talis sit usus lepidarii, ut adsiduum umorem habeat et id noceat vicino, posse prohiberi eum.*

v. fr. 10. [(8. 3) 3 § 1]

115. Ulp. 17 ad edict. *Recte Neratius scribit,* [(8. 5) 2 § 2] *si medii loci usus fructus legetur, iter quoque sequi (per ea scilicet loca fundi, per quae qui usum fructum cessit constitueret) quatenus est ad fruendum necessarium.*

116. Paul. 1 manual. *Sicut legato usu fructu* [Vat. 54] *loci sine servitute iter quoque per loca testatoris debetur, ita in iure cesso iter quoque contineri Neratius scribit.*

117. Ulp. 18 ad edict. *Si quis hominem fame* [(9. 2) 9 § 2] *necaverit, in factum actione teneri Neratius ait.*

118. Ulp. ibid. *Neratius scribit, si servus* [(9.2) 23 pr.] *heres institutus occisus sit, etiam hereditatis aestimationem venire.*

119. Ulp. ibid. *Si fornicarius* [(9. 2) 27 § 9 = coll. 12, 7, 7] *servus coloni ad fornacem obdormisset et villa fuerit exusta, Neratius scribit ex locato conventum praestare debere, si neglegens in eligendis ministeriis fuit.*

120. Ulp. 23 ad edict. *Si iusiurandum* [(9. 4) 28 § 6] *exegit actor reusque iuravit [sc. in potestate sua servum non esse neque se dolo malo fecisse quo minus esset], deinde postea noxali velit actor experiri, videndum est, an exceptio iurisiurandi debeat adversus actorem dari. et Sabinus putat non esse dandam, quasi de alia re sit iuratum, hoc est tunc non fuisse in potestate: modo vero cum in potestate deprehendatur, de facto eius posse agi. Neratius quoque dicebat post exactum iusiurandum posse actorem detracta noxae deditione experiri, si modo hoc contendat, posteaquam iuratum est coepisse in potestate habere.*

121. Ulp. 19 ad edict. . . . *si quis [sc. here-* [(10. 2) 18 § 7] *dum] Titio debitum solverit, ne pignus veniret, Neratius scribit familiae erciscundae iudicio eum posse experiri.*

v. fr. 94. [(10. 2) 20 § 7]

122. Ulp. 20 ad edict. *Neratius scribit arbi-* [(10. 3) 7 § 1] *trum, si regionibus fundum non vectigalem divisum duobus adiudicaverit, posse quasi in duobus fundis servitutem imponere.*

123. Ulp. 24 ad edict. . . . *eleganter igitur* [(10.4) 3 § 11] *definit Neratius iudicem ad exhibendum hactenus cognoscere, an iustam et probabilem causam habeat actionis, propter quam exhiberi sibi desideret.*

v. fr. 91. [(10. 4) 5 § 4]

124. Ulp. ibid. *Praeterea utilitates, si quae* [(10. 4) 9 § 8] *amissae sunt ob hoc quod non exhibetur vel tardius quid exhibetur, aestimandae a iudice sunt: et ideo Neratius ait utilitatem actoris venire in aestimationem, non quanti res sit, quae utilitas, inquit, interdum minoris erit quam res erit.*

125. Ulp. 23 ad edict. . . . *Neratius ait tanti* [(11. 3) 9 § 3] *condemnandum corruptorem, quanti servus ob id, quod subpertus sit, minoris sit.*

126. Ulp. ibid. *Neratius ait postea furta* [(11.3) 11 pr.] *facta in aestimationem non venire [sc. in actione servi corrupti].*

127. Ulp. 25 ad edict. *Neratius quaerit, si* [(11.7) 20 pr.] *is, qui dotem dederat pro muliere, stipulatus est duas partes dotis reddi, tertiam apud maritum remanere, pactus sit, ne quid maritus in funus conferret, an funeraria maritus teneatur. et ait, si quidem ipse stipulator mulierem funeravit, locum esse pacto et inutilem ei funerariam fore: si vero alius funeravit, posse eum maritum convenire, quia pacto hoc publicum ius infringi non possit.*

128. Gai. lib. sing. de casib. *Neratius casum* [(12. 6) 63] *refert, ut quis id quod solverit repetere non possit, quasi debitum dederit, nec tamen liberetur: velut si is, qui cum certum hominem deberet, statuliberum dederit: nam ideo eum non liberari, quod non in plenum stipulatoris hominem fecerit, nec tamen repetere eum posse, quod debitum dederit.*

129. Ulp. 29 ad edict. *Est autem quaes-* [(15. 1) 11 § 3] *tionis, an id, quod dominus semel deduxit cum conveniretur, rursus si conveniatur, de peculio eximere debeat, an vero veluti solutum ei videatur semel facta deductione. et Neratius et Nerva putant, item Iulianus libro duodecimo scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci: si vero eandem positionem peculii reliquit, debere eum deducere.*

130. Ulp. 2 disput. *Venditor servi si cum* [(15.1) 32 § 2] *peculio servum vendidit et tradiderit peculium, ne intra annum quidem de peculio convenietur: neque enim hoc pretium servi peculium est, ut Neratius scripsit.*

131. Paul. 2 ad Nerat. [*Neratius*]: Quod [(15. 1) 56] servus meus pro debitore meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet et a debitore nihilo minus debetur. sed videamus, ne credendum sit peculiare fieri nomen eius, pro quo expromissum est.

1) *cf. fr.* 72. 73. 111.

132. Paul. 3 ad Sab. [1]*Verum est, quod et* [(16. 2) 4] *Neratio placebat et Pomponius ait, ipso iure eo minus fideiussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim, cum totum peto a reo, male peto, ita et fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem quam reus condemnari potest.*

133. Ulp. 30 ad edict. *Non tantum prae-* [(16. 3) 1 § 20. 21] *teritus dolus in depositi actione veniet, sed etiam futurus,* 21 *id est post litem contestatam. Inde scribit Neratius, si res deposita sine dolo malo amissa sit et post iudicium acceptum reciperaretur, nihilo minus recte ad restitutionem reum compelli nec debere absolvi, nisi restituat. idem Neratius ait, quamvis tunc tecum depositi actum sit, cum restituendi facultatem non habeas horreis forte clusis, tamen, si ante condemnationem restituendi facultatem habeas, condemnandum te nisi restituas, quia res apud te est: tunc enim quaerendum, an dolo malo feceris, cum rem non habes.*

134. Ulp. 31 ad edict. *Si filio familias* [(17. 1) 12 § 5] *mandavi, ut pro me solveret, patrem, sive ipse solverit sive filius ex peculio, mandati acturum Neratius ait, quod habet rationem: nihil enim mea interest, quis solvat.*

135. Paul. 32 ad edict. [2]*Si mandaverim* [(17. 1) 22 § 8] *servo tuo, ut quod tibi debeam solveret meo nomine, Neratius scribit, quamvis mutuatus servus pecuniam rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen, si nummos a creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret, nec liberari me nec te mandati mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse: nec referre, alius quis an idem ipse servus nomine tuo quod pro me solvebatur acceperit.*

136. Paul. ibid. . . . *cum servus, quem* [(17. 1) 26 § 7] *mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset, Neratius ait mandati actione te consecuturum, ut servus tibi noxae dedatur, si tamen sine culpa tua id acciderit: quod si ego scissem talem esse servum nec praedixissem, ut possis praecavere, tunc quanti tua intersit, tantum tibi praestari oportet.*

137. Paul. 2 ad Nerat. [*Neratius*]: Quod [(17. 1) 61] filio familias, ut peteret, mandavi, emancipatus exegit: de peculio intra annum utiliter agam.

138. Ulp. 31 ad edict. *Socium universa* [(17. 2) 52 § 16. 17] *in societatem conferre debere Neratius ait, si omnium bonorum socius sit: et ideo sive ob iniuriam sibi factam vel ex lege Aquilia, sive ipsius filii corpori nocitum sit,* 17 *conferre debere respondit. Ibidem ait socium omnium bonorum non cogi conferre, quae ex prohibitis causis adquisierit.*

139. Pomp. 13 ad Sab. *Si Titius, cum quo* [(17. 2) 62] *mihi societas erat, decesserit egoque cum putarem Titii hereditatem ad Seium pertinere, communiter cum eo res vendiderim et partem pecuniae ex venditione redactae ego, partem Seius abstulerit, te, qui re vera Titio heres es, partem ad me redactae pecuniae societatis iudicio non consecuturum Neratio et Aristoni placebat, quia meae dumtaxat partis pretia percepissem, neque interesse, utrum per se partes meas vendidissem an communiter cum eo, qui reliquas partes ad se pertinere diceret. alioquin eventurum, ut etiam, si duo socii rem vendiderint, unusquisque quod ad se pervenerit, partem alteri societatis iudicio praestare debeat. sed nec te ex parte, quam hereditatis petitione forte a Seio consecuturus sis, quicquam mihi praestare debere, quia quod ad Seium pervenerit, tuarum partium pretium sit nec ad me habentem meum quicquam ex eo redire debeat.*

140. Paul. 5 ad Plaut. *Domum emi, cum* [(18. 1) 57 pr. § 1] *eam et ego et venditor combustam ignoraremus. Nerva Sabinus Cassius nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt. sed si pars domus maneret, Neratius ait hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat*[1] 1 . . . *sin autem venditor quidem sciebat, domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare*[1] . . .

141. Ulp. 32 ad edict. . . . [2]*quod ait Nera-* [(18. 3) 4 § 1] *tius habet rationem, ut* [*sc. fundo ex lege commissoria inempto facto*] *interdum fructus emptor lucretur, cum pretium quod numeravit perdidit.*

v. fr. 77. [(19. 1) 6 § 1]

142. Ulp. 32 ad edict. *Venditorem,* [(19. 1) 11 § 7—11. 13] *etiamsi ignorans vendiderit, fugitivum non esse praestare* 8 *emptori oportere Neratius ait. Idem Neratius, etiamsi alienum servum vendideris, furtis noxisque solutum praestare te debere ab omnibus receptum ait et ex empto actionem esse, ut habere licere emptori caveatur, sed et ut* 9 *tradatur ei possessio.* [3]*Idem ait non tradentem quanti intersit condemnari: satis autem non dantem, quanti* 10 *plurimum auctorem periclitari oportet.* [4]*Idem Neratius ait propter omnia haec satis esse quod plurimum est praestari, id est ut sequentibus actionibus deducto eo quod* 11 *praestitum est lis aestimetur. Idem recte ait, si quid horum non praestetur, cum cetera facta sint, nullo deducto condemnationem faciendam.*
13 *Idem Neratius ait venditorem in re tradenda debere praestare emptori, ut in lite de possessione potior sit.*

143. Ulp. ibid. *Si Titius fundum, in* [(19. 1) 13 § 14] *quo nonaginta iugera erant, vendiderit et in lege emptionis dictum est in fundo centum esse iugera et antequam modus manifestetur, decem iugera alluvione adcreverint, placet mihi Neratii sententia existimantis, ut, si quidem sciens vendidit, ex empto actio competat adversus eum, quamvis decem iugera adcreverint, quia dolo fecit nec dolus purgatur: si vero ignorans vendidit, ex empto actionem non competere.*

v. fr. 2. [(19. 2) 19 § 2]

144. Ulp. 73 ad edict. [5]*Si horreum fuit con-* [(20. 2) 3] *ductum vel devorsorium vel area, tacitam conventionem de invectis illatis etiam in his locum habere putat Neratius.*

145. Ulp. 1 ad ed. aed. *Procuratoris fit* [(21. 1) 25 § 3] *mentio in hac actione* [*sc. redhibitoria*]: *sed Neratius procuratorem hic eum accipiendum ait, non quemlibet, sed cui universa negotia aut id ipsum, propter quod deterius factum sit* [*sc. mancipium*], *mandatum est.*

146. Ulp. 32 ad edict. [6]*Si simplam pro* [(21. 2) 37 § 2] *dupla per errorem stipulatus sit emptor, re evicta consecuturum eum ex empto Neratius ait, quanto minus stipulatus sit, si modo omnia facit emptor, quae in stipulatione continentur: quod si non fecit, ex empto id tantum consecuturum, ut ei promittatur quod minus in stipulationem superiorem deductum est.*

147. Ulp. 31 ad Sab. *Si pater non quasi* [(23. 3) 5 § 6. 8] *pater, sed alio dotem promittente fideiussit et quasi fide-*

---

1) *Triboniani manum in hoc fragmento suspicor.*
2) *Iung. cum fr.* 131?

1) *Quae sequuntur, Triboniani sunt.* 2) *cf. fr.* 33. 3) *cf. fr.* 21 § 1. 4) *cf. fr.* 45. 5) *cf. fr.* 4. 6) *cf. fr.* 142 § 9.

iussor solverit, Neratius ait non esse profecticiam dotem, quamvis pater servare a reo id quod solvit non possit.
8 *Si filius familias mutuatus creditorem delegavit, ut daret pro filia dotem, vel etiam ipse accepit et dedit, videri dotem ab avo profectam Neratius ait hactenus, quatenus avus esset dotaturus neptem suam: id enim in rem avi videri versum.*

148. Paul. 7 ad Sab. *Iulianus scribit valere* (23. 3) 20 *talem stipulationem: 'cum morieris, dotis nomine tot dari'? quia et pacisci soleant, ne a viva exhibeatur. quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque et Aristoni et Neratio et Pomponio placet.*

149. Ulp. 32 ad Sab. . . . *Neratius autem* (24. 1) 5 § 5 *(cuius opinionem Pomponius non improbat) venditionem donationis causa inter virum et uxorem factam nullius esse momenti, si modo, cum animum maritus vendendi non haberet, idcirco venditionem commentus sit, ut donaret: enimvero si, cum animum vendendi haberet, ex pretio ei remisit, venditionem quidem valere, remissionem autem hactenus non valere, quatenus facta est locupletior.*

150. Ulp. ibid. *Cum quis acceperit, ut in* (24. 1) 13 § 2 *suo aedificet, condici ei id non potest, quia magis donari ei videtur: quae sententia Neratii quoque fuit: ait enim datum ad villam extruendam vel agrum serendum, quod alioquin facturus non erat is qui accepit, in speciem donationis cadere.*

151. Paul. 7 ad Sab. *Ex quibus causis inter* (24. 1) 26 § 1 *virum et uxorem concessae sunt donationes, ex isdem et inter socerum et generum nurumve concessas Neratius ait.*

152. Paul. 3 ad Ner. [*Neratius*]: De eo, (24. 1) 63 quod uxoris in aedificium viri ita coniunctum est, ut detractum alicuius usus esse possit, dicendum est agi posse, quia nulla actio est, ex lege duodecim tabularum, quamvis decemviros non sit credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienum aedificium coniunctae essent.

v. fr. 61. (24. 3) 17 § 2

153. Ulp. 35 ad edict. *Si duobus impuberi-* (27. 3) 9 § 1 *bus fratribus tutor datus sit et alter eorum in legitimam tutelam fratris sui perfectae aetatis constituti*[1] *reccidit, eum qui datus esset tutorem esse desisse Neratius ait.*

154. Ulp. 5 ad Sab. *Si quis ita scripserit:* (28. 5) 9 § 14 *'Stichus liber esto et, posteaquam liber erit, heres esto', Labeo Neratius et Aristo opinantur detracto verbo medio 'postea' simul ei et libertatem et hereditatem competere.*

155. Paul. 1 ad l. Ael. Sent. *Si is qui sol-* (28. 5) 56 *vendo non est primo loco Stichum, secundo eum cui ex fideicommissi causa libertatem debet liberum et heredem instituerit, Neratius secundo loco scriptum heredem fore ait, quia non videtur creditorum fraudandorum causa manumissus.*

v. fr. 96. (30) 13

156. Pomp. 6 ad Sab. *Si a substituto pu-* (30) 45 pr. *pilli ancillas tibi legassem easque tu a pupillo emisses et antequam scires tibi legatas esse alienaveris, utile legatum esse Neratius et Aristo et Ofilius probant.*

157. Papinian. 19 quaest. *Si rem tuam, quam* (31) 67 § 8 *existimabam meam, te herede instituto Titio legem, non est Neratii Prisci sententiae nec constitutioni locus, qua cavetur non cogendum praestare legatum heredem.*

158. Scaev. 13 quaest. *Homine legato Nera-* (33. 5) 18 *tius ait nihil agi repudiato Pamphilo itaque eum ipsum eligi posse.*

159. Ulp. 20 ad Sab. *Saltuarium autem* (33. 7) 12 § 4 *Labeo quidem putat eum demum contineri* [*sc. instrumento legato*], *qui fructuum servandorum gratia paratus sit, eum non, qui finium custodiendorum causa: sed Neratius etiam hunc.*

v. fr. 89. (33. 7) 13

160. Paul. 2 ad Vit. *Asinam molendariam* (33. 7) 18 § 2 *et molam negat Neratius instrumento fundi contineri.*

161. Paul. 3 ad Ner. [*Neratius*]: Fundus, (33. 7) 24 qui locatus erat, legatus est cum instrumento: instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit.

162. Paul. 4 ad Ner. [*Neratius*]: Rogatus (34. 1) 23 es, ut quendam educes: ad victum necessaria ei praestare cogendus es.

163. Paul. 2 ad Vit. *Neratius Proculum* (34. 2) 32 § 5 *refert ita respondisse vasis electrinis legatis nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quaeritur, argenti aut electri habebant: sed utrum argentum electro an electrum argento cedat, id ex aspectu vasorum facilius intellegi posse: quod si in obscuro sit, inspiciendum est, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit.*

164. Pomp. 6 ad Sab. *Illud videndum est, an* (34. 3) 8 § 2 *eius temporis, intra quod petere heres vetitus sit, vel usuras vel poenas petere possit. et Priscus Neratius existimabat committere eum adversus testamentum, si petisset.*

v. fr. 97. (35. 1) 6 § 1

165. Ulp. 18 ad Sab. *Mucianae cautionis* (35. 1) 7 pr. *utilitas consistit in condicionibus, quae in non faciendo sunt conceptae, ut puta 'si in Capitolium non ascenderit' 'si Stichum non manumiserit' et in similibus: et ita Aristoni et Neratio et Iuliano visum est.*

166. Paul. ad l. Fuf. Can. *Si quis eum, quem* (35. 1) 37 *ipse manumittere non poterat, legaverit ita, ut eum legatarius manumitteret, etsi a legato non repellatur, non est compellendus, ut manumittat, quoniam totiens secundum voluntatem testatoris facere compellitur, quotiens contra legem nihil sit futurum. idque Neratius scripsit, et tamen a legato non esse eum repellendum, quoniam magis legatarium aliquid commodum testator in hoc servo quam heredem habere voluisset.*

167. Paul. 1 ad Ner. [*Neratius*]: Titio usus (35. 1) 96 fructus servi legatus est et, si ad eum pertinere desisset, libertas servo data est. Titius vivo testatore decessit. libertas non valet, quia condicio nec initium accepit.

168. Paul. 2 ad Ner. [*Neratius*]: Municipi- (35. 1) 97 bus, si iurassent, legatum est. haec condicio non est impossibilis.

v. fr. 98. (35. 1) 112 § 3

169. Ulp. 8 disput. *Quaerebatur, cum is* (35. 2) 82 *qui solum in nomine quadringenta in bonis habebat ipsi debitori liberationem, Seio autem quadringenta legaverit, si debitor vel solvendo non sit vel centum facere possit, quantum quisque habeat interventu legis Falcidiae. dicebam legem Falcidiam ex eo quod refici ex hereditate potest quartam heredi tribuere, residuum dodrantem inter*

1) perfectae aetatis constituti *Trib.*, *cf. C.* (5. 30) 5 *pr.*

legatarios distribuere. quare cum nomen minus solvendo est in hereditate, eius quod exigi potest pro rata fit distributio, residui venditio facienda est, ut id demum in hereditate computetur, quanti nomen distrahi potest. . . . quod si nihil facere debitor potest, aeque in centum quinquaginta accepto liberandus est: de residuo venditionem nominis faciendam Neratius ait, quod et nos probamus.

170. Ulp. 3 fid. . . . *Neratius scribit, si heres* [(36. 1) 1 § 19] *rogatus restituere totam hereditatem non deducta Falcidia rogato et ipsi, ut alii restituat, non utique debere eum detrahere fideicommissario secundo quartam, nisi liberalitatem tantum ad priorem fideicommissarium heres voluit pertinere.*

171. Gai. 2 fid. *Si Titius rogatus sit* [(36. 1) 65 § 12] *hereditatem Maevio restituere, Maevius Seio certam pecuniam, et Titius quartae retinendae beneficio adversus Maevium usus fuerit: Neratius scribit Maevium quoque Seio eo minus aequum esse praestare, ne ipse de suo damnum sentiat.*

172. Papinian. 11 quaest. *Divus Traianus* [(37. 12) 5] *filium, quem pater male contra pietatem adficiebat, coegit emancipare. quo postea defuncto, pater ut manumissor bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio Neratii Prisci et Aristonis ei propter necessitatem solvendae pietatis denegata est.*

v. fr. 91. [(39. 2) 9 § 3]

173. Ulp. 53 ad edict. *Neratius scribit:* [(39. 3) 1 § 2] *opus, quod quis fecit, ut aquam excluderet, quae exundante palude in agrum eius refluere solet, si ea palus aqua pluvia ampliatur eaque aqua repulsa eo opere agris vicini noceat, aquae pluviae actione cogetur tollere.*

v. fr. 99. [(39. 6) 21]

174. Paul. 2 ad Ner. [*Neratius*]: [1] Pupillus [(40. 2) 24] qui infans non est apud consilium recte manumittit.

175. Ulp. 19 ad Sab. *Neratius scribit eius, cui* [(40. 4) 7] *libertas sic data est 'si mihi nullus filius erit cum moriar, Stichus liber esto', impediri libertatem postumo nato.*

176. Pomp. 8 ad Sab. *Statuliber rationem* [(40. 7) 5 pr.] *reddere iussus reliquum quod apparet solvit, de eo, quod obscurius est, satisdare paratus est. Neratius et Aristo recte putant liberum fore, ne multi ad libertatem pervenire non possint incerta causa rationis et genere negotii huiusmodi.*

177. Paul. 54 ad edict. *Si iusserim vendi-* [(41. 2) 1 § 21] *torem procuratori rem tradere, cum ea in praesentia sit, videri mihi traditam Priscus*[2] *ait, idemque esse, si nummos debitorem iusserim alii dare. non est enim corpore et tactu necesse adprehendere possessionem, sed etiam oculis et affectu argumento esse eas res, quae propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas, nam pro traditis eas haberi, si in re praesenti consenserint: et vina tradita videri, cum claves cellae vinariae emptori traditae fuerint.*

178. Paul. ibid. *Neratius et Proculus et* [(41. 2) 3 § 3] *solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio. ideoque si thensaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia quod desit naturali possessioni, id animus implet.*

179. Paul. ibid. [*Qui ad nundinas profectus* [(41. 2) 7] *neminem reliquerit et, dum ille a nundinis redit, aliquis occupaverit possessionem, videri eum clam possidere Labeo scribit: retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit: verum si revertens dominus non admissus sit, . . .*] *sed et si nolit in fundum reverti, quod vim maiorem vereatur, amisisse possessionem videbitur: et ita Neratius quoque scribit.*

v. fr. 100. [(41. 3) 8 pr.]

180. Paul. ibid. *Cum Stichum emissem,* [(41. 4) 2 § 6] *Dama per ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus*[1] *ait usu me eum non capturum, quia id, quod emptum non sit, pro emptore usucapi non potest: sed si fundus emptus sit et ampliores fines possessi sint, totum longo tempore*[2] *capi, quoniam universitas eius possideatur, non singulae partes.*

v. fr. 38. [(41. 10) 3]

v. fr. 60. [(42. 1) 21]

181. Ulp. 59 ad edict. *Item videamus, si* [(42. 4) 7 § 16] *quis adversus in rem actionem latitet, an bona eius possideri venumque dari possint. extat Neratii sententia existimantis bona esse vendenda.*

182. Ulp. 71 ad edict. *Neratius quoque* [(43. 24) 7 § 1] *scribit eum, cuius servus vi aut clam fecit, aut sua impensa ex interdicto opus restituere debere aut patientiam restituendi praestare et servum noxae dedere: plane si mortuo alienatove servo interdiceretur, patientiam dumtaxat praestare debere ait, ita ut et emptor eo interdicto possit conveniri, ut impensam praestet aut noxam det: dominoque operis sua impensa restituente aut damnato, quia non restitueret, emptorem liberari. eadem et si contra dominus servi vel opus restituisset vel litis aestimatione damnatus esset: quod si tantum noxae dedisset, adversus dominum operis utiliter interdici.*

v. fr. 56. 57. [(44. 2) 9 § 1, 11 pr.]

v. fr. 30. [(44. 4) 4 § 18]

183. Paul. 3 ad Ner. [*Neratius*]: De [(45. 1) 140 § 1] hac stipulatione: 'annua bima trima die id argentum quaque die dari?' apud veteres varium fuit [*sc. una sit stipulatio an tres*].

184. Ulp. 41 ad Sab. *Falsus procura-* [(47. 2) 43 § 1] *tor furtum quidem facere videtur. sed Neratius videndum esse ait, an haec sententia cum distinctione vera sit, ut, si hac mente ei dederit nummos debitor, ut eos creditori perferret, procurator autem eos intercipiat, vera sit: nam et manent nummi debitoris, cum procurator eos non eius nomine accepit, cuius eos debitor fieri vult, et invito domino eos contrectando sine dubio furtum facit. quod si ita det debitor, ut nummi procuratoris fiant, nullo modo eum furtum facere ait voluntate domini eos accipiendo.*

v. fr. 41. [(47. 10) 1 § 8. 9]

185. Ulp. 57 ad edict. *Si mihi plures* [(47. 10) 7 § 5] *iniurias feceris, puta turba et coetu facto domum alicuius introeas et hoc facto efficiatur, et simul et convicium patiar et verberer: an possim separatim tecum experiri de singulis iniuriis, quaeritur. et Marcellus secundum Neratii sententiam hoc probat cogendum iniurias, quas simul passus est, coniungere.*[3]

186. Marc. 1 digest. *Neratius Priscus tres* [(50. 16) 85] *facere existimat 'collegium', et hoc magis sequendum est.*

v. fr. 101. [(50. 17) 191]

187. . . . *Priscus*[1] *eum puberem esse, in* [Ulp. 11, 28] *quem utrumque concurrit et habitus corporis et numerus annorum.*

---

1) *cf. fr.* 188. 2) *sc. Neratius, v.* (41. 1) 13, (41. 3) 47.

1) *v. p.* 778 *n.* 2 2) usu *Paul.* 3) *cf. fr.* 84.

188. [1] *Mulier sine tutoris auctoritate* [fr. Dosith. 15] [*inter amicos manumittere non potest*], *nisi ius liberorum habeat: tunc enim* [*et*] *vindicta sine tutore potest manumittere. unde si mulier absens liberum esse iusserit, quae ius liberorum non habeat, quaesitum est, an* [*competat libertas*] *tutor*[*e*] *eius auctoritatem* [*ac*]*commod*[*a*]*nt*[*e*] *eo tempore, quo epistula scribitur servo a domina. . . . Neratius Priscus probat libertatem servo competere: sufficere enim, quando epistula scribitur, adhiberi auctoritatem tutoris.*

1) *cf. fr.* 174.

v. fr. 116. [Vat. 54]

v. fr. 110. 111. [Vat. 83, 85]

v. fr. 119. [coll. 12, 7, 7]

M. COCCEIUS NERVA

(CONSUL P. CHR. 22).

1. Ulp. 16 ad edict. *De arbore, quae in* [(6.1) 5 § 3] *alienum agrum translata coaluit et radices immisit, Varus et Nerva utilem in rem actionem dabant: nam si nondum coaluit, mea esse non desinet.*

2. Ulp. 18 ad Sab. *Post quod* [*sc. senatus con-* [(7.5) 3] *sultum*] *omnium rerum usus fructus legari poterit. an et nominum? Nerva negavit: sed est verius, quod Cassius et Proculus existimant, posse legari. idem tamen Nerva ipsi quoque debitori posse usum fructum legari scribit et remittendas ei usuras.*

3. Ulp. 18 ad Sab. *Si fundo fructuario* [(7.6) 1 pr.] *servitus debeatur, Marcellus libro octavo*[1] *apud Iulianum Labeonis et Nervae sententiam probat existimantium servitutem quidem eum vindicare non posse, verum usum fructum vindicaturum ac per hoc vicinum, si non patiatur eum ire et agere, teneri ei, quasi non patiatur uti frui.*

4. Ulp. 17 ad Sab. *Sabinus et Cassius et* [(7.8) 12 § 1] *lignis ad usum cottidianum et horto et pomis et holeribus et floribus et aqua usurum* [*sc. eum, cui usus fundi relictus est*], *non usque ad compendium, sed ad usum, scilicet non usque ad abusum: idem Nerva, et adicit stramentis et sarmentis etiam usurum, sed neque foliis neque oleo neque frumento neque frugibus usurum.*

5. Ulp. 19 ad edict. *Si quid post acceptum* [(10.3) 6 § 3] *communi dividundo iudicium fuerit impensum, Nerva recte existimat etiam hoc venire.*

6. Ulp. 26 ad edict. *Deposui apud te decem,* [(12.1) 9 § 9] *postea permisi tibi uti: Nerva Proculus etiam antequam moveantur, condicere quasi mutua tibi haec posse aiunt.*

7. Ulp. ibid. *Rogasti me, ut tibi pecuniam* [(12.1) 11 pr.] *crederem: ego cum non haberem, lancem tibi dedi vel massam auri, ut eam venderes et nummis utereris. si vendideris, puto mutuam pecuniam factam. quod si lancem vel massam sine tua culpa perdideris prius quam venderes, utrum mihi an tibi perierit, quaestionis est. mihi videtur Nervae distinctio verissima existimantis multum interesse, venalem habui hanc lancem vel massam nec ne, ut, si venalem habui, mihi perierit, quemadmodum si alii dedissem vendendam: quod si non fui proposito hoc ut venderem, sed haec causa fuit vendendi, ut tu utereris, tibi eam perisse, et maxime si sine usuris credidi.*

8. Iulian. 16 digest. *Qui se debere pecuniam* [(12.4) 7 pr.] *mulieri putabat, iussu eius dotis nomine promisit sponso et solvit: nuptiae deinde non intercesserunt: quaesitum est, utrum ipse potest repetere eam pecuniam qui dedisset, an mulier. Nerva Atilicinus responderunt, quoniam putasset quidem debere pecuniam, sed exceptione doli mali tueri se potuisset, ipsum repetiturum. sed si, cum sciret se nihil mulieri debere, promisisset, mulieris esse actionem, quoniam pecunia ad eam pertineret.*

1) septimo *scr.*

9. Ulp. 29 ad edict. *Est autem quaestionis,* [(15.1) 11 § 3] *an id quod dominus semel deduxit cum conveniretur, rursus si conveniatur, de peculio eximere debeat, an vero veluti solutum ei videatur semel facta deductione. et Neratius et Nerva putant, item Iulianus libro duodecimo scribit, si quidem abstulit hoc de peculio, non debere deduci, si vero eandem positionem peculii reliquit, debere eum deducere.*

10. Cels. 11 digest. *Quod Nerva diceret* [(16.3) 32] *latiorem culpam dolum esse, Proculo displicebat, mihi verissimum videtur.*

11. Paul. 5 ad Plaut. *Quod mihi debebas a* [(17.1) 45 § 7] *debitore *tuo* stipulatus sum periculo tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero, Nerva Atilicinus aiunt, quamvis id mandatum ad tuam rem pertineat.*

12. Paul. 33 ad edict. *Sed an sine nummis* [(18.1) 1 § 1] *venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse.*

13. Paul. 5 ad Plaut. *Domum emi, cum* [(18.1) 57 pr.] *eam et ego et venditor combustam ignoraremus. Nerva Sabinus Cassius nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt.*

14. Paul. 5 ad Sab. *Sed si emptor alium* [(18.2) 14 § 1] *non idoneum subiecit eique fundus addictus est, non video, inquit* [*Sabinus*], *quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio et vera postea subsecuta sit. sed verum est venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua intersit id non esse factum, per quam actionem et fructus, quos prior emptor perceperit et quo deterior res culpa vel dolo malo eius facta sit, recipiet venditor. et ita Labeoni et Nervae placet.*

15. Paul. de off. praef. vigil. . . . *derisus Nerva* [(20.2) 9] *iuris consultus, qui per fenestram monstraverat servos detentos ob pensionem liberari posse.*

16. Paul. 5 ad Plaut. [*Plautius*]: *insulam* [(20.4) 13] *tibi vendidi et dixi prioris anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque secuturum. Nerva Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium pignorum*

primum ad me pertinere, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata servetur: si quid superesset, ad te.

17. Pomp. 11 ad Sab. *Si rem, quam mihi* (21.2) 29 pr. *alienam vendideras, a domino redemerim, falsum esse quod Nerva respondisset posse te a me pretium consequi ex vendito agentem, quasi habere mihi rem liceret, Celsus filius aiebat.*

18. Paul. 6 ad Plaut. . . . *si pecunia et* (23.3) 56 § 3 *fundus in dote sint et necessariae impensae in fundum factae, Nerva ait dotem pecuniariam minui.*

19. Paul. 36 ad edict. *Sponsus alienum anu-* (24.1) 36 § 1 *lum sponsae muneri misit et post nuptias pro eo suum dedit: quidam et Nerva putant fieri eum mulieris, quia tunc factam donationem confirmare videtur, non novam inchoare.*

20. Paul. 5 quaest. *Si socer a genero* (24. 3) 44 pr. *heres institutus adierit hereditatem, quandoque mortuo patre cum herede eius filiam de dote acturam Nerva et Cato responderunt, ut est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto.*

21. Paul. 7 ad Sab. . . . *non placuit cum ea* (25. 2) 1 [*sc. quae uxor fuit*] *furti agere posse: quibusdam existimantibus ne quidem furtum eam facere, ut Nerva Cassio, quia societas vitae quodammodo dominam eam faceret.*

22. Pomp. 5 ad Sab. *Cum bonorum parte* (30) 26 § 2 *legata dubium sit, utrum rerum partes an aestimatio debeatur, Sabinus quidem et Cassius aestimationem, Proculus et Nerva rerum partes esse legatas existimaverunt.*

23. Valens. 5 fideic. *Si tibi legatum est vel* (32) 19 *fideicommissum relictum, uti quid facias, etiamsi non interest heredis id fieri, negandam tibi actionem, si non caveas heredi futurum, quod defunctus voluit, Nerva et Atilicinus recte putaverunt.*

24. Ulp. 24 ad Sab. *Sed si bibliothecam* (32) 52 § 7 *legaverit, utrum armarium solum vel armaria continebuntur an vero libri quoque contineantur, quaeritur. et eleganter Nerva ait interesse id quod testator senserit: nam et locum significari bibliothecam eo: alias armarium, sicuti dicimus 'eboream bibliothecam emit': alias libros, sicuti dicimus 'bibliothecam emisse'.*

25. Ulp. 2 fideic. *Si cui annuum fuerit re-* (33. 1) 14 *lictum sine adiectione summae, nihil videri huic adscriptum Mela ait: sed est verior Nervae sententia, quod testator praestare solitus fuerat, id videri relictum.*

26. Ulp. 25 ad Sab. . . . *an et quod do-* (33. 8) 6 § 4 *minus scripsisset se servo debere, peculio legato cederet? Pegasus negat: idem Nerva.*

27. Paul. 9 ad Plaut. *Ei cui fundum in quin-* (34. 3) 16 *quennium locaveram legavi quidquid eum mihi dare facere oportet oportebitve ut sineret heres sibi habere. Nerva Atilicinus, si heres prohiberet eum frui, ex conducto, si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt, quia nihil interesset, peteretur an retineret: totam enim locationem legatam videri.*

28. Paul. 12 ad Plaut. PLAUTIUS. *Servo,* (35. 2) 49 pr. *quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus Nerva Sabinus primum in servo rationem legis Falcidiae habendam et quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram, deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiae portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis.*

29. Gai. 2 rer. cott. *Cum quis ex* (41. 1) 7 § 7 cf. Gai. 2, 79 *aliena materia speciem aliquam suo nomine fecerit, Nerva et Proculus putant hunc dominum esse qui fecerit, quia quod factum est, antea nullius fuerat.*

30. Ulp. 68 ad edict. *Labeo scribit, si* (43. 8) 2 § 28. 29 *quis in suo ita aedificaverit, ut aqua in via collecta restagnet, non teneri eum interdicto, quia non immittat aquam, sed non recipit: Nerva autem melius scribit utrumque teneri. plane si fundus viam publicam contingat et ex eo aqua derivata deteriorem viam faciat, quae tamen aqua ex vicini fundo in tuum veniat: si quidem necesse habeas eam aquam recipere, interdictum locum habebit adversus vicinum tuum: si autem necesse non sit, non teneri vicinum tuum, te tamen teneri: eum enim videri factum habere, qui usum eius aquae habeat. idem Nerva scribit, si tecum interdicto agatur, nihil ultra te facere cogendum, quam ut arbitratu eius qui tecum experitur cum vicino experiaris: ceterum aliter observantibus futurum, ut tenearis etiam, si iam bona fide cum vicino egeris neque per te stet, quo minus arbitratu actoris cum vicino* 29 *experiaris. Idem ait, si odore solo locus pestilentiosus fiat, non esse ab re de re ea interdicto uti.*

31. Ulp. 71 ad edict. . . . *si praeses vel* (43. 24) 3 § 4 *curator rei publicae permiserit in publico facere, Nerva scribit exceptionem locum non habere* [*sc. adversus interdictum quod vi aut clam*], *quia etsi ei locorum, inquit, publicorum procuratio data est, concessio tamen data non est.*

32. Ulp. 76 ad edict. . . . *quaeritur, si* (44. 4) 4 § 8 *uniones tibi pignori dedero et convenerit, ut soluta pecunia redderentur, et hi uniones culpa tua perierint et pecuniam petas. exstat Nervae et Atilicini sententia dicentium ita esse excipiendum: 'si inter me et te non convenit, ut soluta pecunia uniones mihi reddantur'.*

33. [*Animalia, quae collo dorsove doman-* Gai. 2, 15 *tur, . . . nostrae quidem scholae auctores*] *statim, ut nata sunt, mancipi esse putant: Nerva vero et Proculus et ceteri diversae scholae auctores non aliter ea mancipi esse putant, quam si domita sunt: et si propter nimiam feritatem domari non possunt, tunc videri mancipi esse incipere, cum ad eam aetatem pervenerint, qua domari solent.*

34. *Nerva . . . et Proculus ceterique illius* Gai. 2, 195 *scholae auctores non aliter putant rem* [*sc. per vindicationem legatam*] *legatarii fieri quam si voluerit eam ad se pertinere.*

35. *Transscripticiis vero nominibus an* Gai. 3, 133 *obligentur peregrini, merito quaeritur, quia quodammodo iuris civilis est talis obligatio: quod Nervae placuit.*

COCCEIUS NERVA M. F.

(PRAETOR DESIGNATUS P. CHR. 65).

DE USUCAPIONIBUS LIBRI.

1. † Paul. 54 ad edict. *Dominiumque* [(41.2) 1 § 1.3.14.22] *rerum ex naturali possessione coepisse Nerva filius ait eiusque rei vestigium remanere in his, quae terra mari caeloque capiuntur: nam haec protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum adprehenderint.*
3 . . . *Ofilius quidem et Nerva filius etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum aiunt: eam enim rem facti, non iuris esse.*
14 *Per servum, qui in fuga sit, nihil posse nos possidere Nerva filius ait, licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, a nobis eum possideri ideoque interim etiam usucapi.*
22 *Municipes per se nihil possidere possunt, quia universi consentire non possunt. forum autem et basilicam hisque similia non possident, sed promiscue his utuntur. sed Nerva filius ait, per servum quae peculiariter adquisierint et possidere et usucapere posse.*

2. † Paul. ibid. [1]*Nerva filius res* [(41.2) 3 § 13.14.17] *mobiles excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hactenus possideri, id est quatenus, si velimus, naturalem possessionem nancisci possimus. nam pecus simul atque aberraverit aut vas ita exciderit, ut non inveniatur, protinus desinere a nobis possideri, licet a nullo possideatur: dissimiliter atque si sub custodia mea sit nec inveniatur, quia praesentia eius sit et tantum cessat interim diligens* 14 *inquisitio. Item feras bestias, quas vivariis incluserimus, et pisces, quos in piscinas coiecerimus, a nobis possideri. sed eos pisces, qui in stagno sint, aut feras, quae in silvis circumseptis vagantur, a nobis non possideri, quoniam relictae sint in libertate naturali: alioquin etiam si quis silvam emerit, videri eum omnes feras possidere, quod falsum est.*
17 *Labeo et Nerva filius responderunt desinere me possidere eum locum, quem flumen aut mare occupaverit.*

3. Papin. 26 quaest. *Si rem mobilem, apud* [(41.2) 47] *te depositam aut ex commodato tibi, possidere neque reddere constitueris, confestim amisisse me possessionem vel ignorantem responsum est: cuius rei forsitan illa ratio est, quod rerum mobilium neglecta atque omissa custodia, quamvis eas nemo alius invaserit, veteris possessionis damnum adferre consuevit: idque Nerva filius libris de usucapionibus rettulit.*[1] *idem scribit aliam causam esse hominis commodati omissa custodia: nam possessionem tamdiu veterem fieri, quamdiu nemo alius eum possidere coeperit, videlicet ideo, quia potest homo proposito redeundi domino possessionem sui conservare, cuius corpore ceteras quoque res possumus possidere.*

1) *cf. fr.* 3.

EX INCERTIS LIBRIS.

4. Ulp. 6 ad edict. . . . *eos enim, qui quaes-* [(3.2) 2 § 5] *tus causa in certamina descendunt et omnes propter praemium in scaenam prodeuntes famosos esse Pegasus et Nerva filius responderunt.*

5. Ulp. 18 ad Sab. *Sed si aedium usus* [(7.1) 13 § 7] *fructus legatus sit, Nerva filius et lumina immittere eum posse ait: sed et colores et picturas et marmora poterit et sigilla et si quid ad domus ornatum. sed neque diaetas transformare vel coniungere aut separare ei permittetur, vel aditus posticasve vertere, vel refugia aperire, vel atrium mutare, vel virdiaria ad alium modum convertere: excolere enim quod invenit potest qualitate aedium non immutata. item Nerva eum, cui aedium usus fructus legatus sit, altius tollere non posse, quamvis lumina non obscurentur, quia tectum magis turbatur. . . . . idem Nerva nec obstruere eum posse.*

6. Ulp. 29 ad edict. *Si servus, cum se pro* [(15.1) 3 § 8] *libero gereret, compromiserit, quaeritur, an de peculio actio ex poena compromissi quasi ex negotio gesto danda sit, sicuti traiecticiae pecuniae datur. sed hoc et Nervae filio et mihi videtur verius ex compromisso servi non dandam de peculio actionem, quia nec si iudicio condemnetur servus, datur in eum actio.*

7. Gai. 1 de manum. *Si tutoris habendi* [(40. 2) 25] *causa pupillus manumittat, probationi esse causam Fufidius ait. Nerva filius contra sentit.*

8. Venul. 11 stip. *Si sub condicione lega-* [(46. 4) 21] *tum mihi datum novandi causa stipulatus sum et ante existentem condicionem acceptum fecero, Nerva filius ait, etiamsi condicio extiterit, neque ex testamento competituram actionem, quia novatio facta sit, neque ex stipulatu, quae acceptilatione soluta sit.*

1) *cf. fr.* 2 § 13.

OCTAVENUS

(SUB IMPP. DOMITIANO ET TRAIANO).[1]

1. Paul. 3 ad edict. *Si familia alicuius album* [(2. 1) 9] *corruperit, non similiter hic edicitur ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, cum defendere voluit, unius nomine praestiterit, quantum liber praestaret . . . .: Octavenus hic quoque domino succurrendum ait.*

2. Paul. 13 ad edict. *Si servus compro-* [(4. 8) 32 § 8] *miserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum, nec si dixerit, poenae exsecutionem dandam de peculio putat Octavenus.*[2]

3. Ulp. 15 ad edict. *Quod si in diem sit* [(5. 3) 16 pr.] *debitor vel sub condicione, a quo petita est hereditas, non debere eum damnari. rei plane iudicatae tempus spectandum esse secundum Octaveni sententiam, ut apud Pomponium scriptum est, an dies venerit.*

4. Ulp. ibid. *Item videndum, si possessor* [(5. 3) 18 pr.] *hereditatis venditione per argentarium facta pecuniam apud eum perdiderit, an petitione hereditatis teneatur, quia nihil habet nec consequi potest. sed Labeo putat eum teneri, quia suo periculo male argentario credidit: sed Octavenus ait nihil eum praeter actiones praestaturum, ob has igitur actiones petitione hereditatis teneri.*

5. Paul. 6 ad edict. *Si in rem aliquis agat,*[3] [(6. 1) 6] *debet designare rem, et utrum totam an partem et quotam petat: appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octavenus ita definit, quod infectae quidem materiae pondus, signatae vero numerum, factae autem speciem dici oportet.*

6. Ulp. 17 ad Sab. . . . *Labeo putat, si* [(7. 8) 12 § 6] *fundum conduxerit quis, usuarium servum posse ibi operari . . .: quare et si lanam conduxerit usuarius expediendam, poterit etiam per usuarias ancillas opus perficere, idemque, si vestimenta texenda redemerit vel insulam vel navem fabricandam, poterit ad haec operis uti usuarii: nec offendetur illa Sabini sententia ancillae usu dato ad lanificium eam non mitti nec ex operis mercedem capi, sed sibi lanam facere iure cogere: sibi enim facere videtur, qui non operas eius locavit, sed opus quod conduxit expediit. idem et Octavenus probat.*

7. Paul. 21 ad edict. *Qui iter et actum habet,* [(8. 6) 2] *si statuto tempore*[4] *tantum ierit, non perisse actum, sed manere Sabinus Cassius Octavenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet.*

8. Ulp. 18 ad edict. *Si olivam inma-* [(9. 2) 27 § 25—27] *turam decerpserit vel segetem desecuerit inmaturam vel vineas crudas, Aquilia tenebitur: quod si iam maturas, cessat Aquilia: nulla enim iniuria est, cum tibi etiam impensas donaverit, quae in collectionem huiusmodi fructuum impenduntur: sed si collecta haec interceperit, furti teneatur. Octavenus in uvis adicit, nisi, inquit, in terram* 26 *uvas proiecit, ut effunderentur. Idem et in silva caedua scribit, ut, si immatura, Aquilia teneatur, quod si matura interceperit, furti teneri eum et arborum furtim caesa-* 27 *rum. Si salictum maturum ita, ne stirpes laederes, tuleris, cessare Aquiliam.*

9. Paul. 18 ad edict. . . . *si negaveris ser-* [(9. 4) 26 § 5] *vum in tua potestate esse, postea fateri poteris, nisi si iam lis adversus te contestata est: nam tunc audiri non debebis, ut Labeo ait: Octavenus ex causa etiam lite contestata tibi succurrendum, utique si aetas tua ea sit, ut ignosci tibi debeat.*

10. Paul. 33 ad edict. . . . *si sub condi-* [(18. 6) 8 pr.] *cione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: quod si exstiterit, Proculus et Octavenus emptoris esse periculum aiunt.*

11. Pomp. 10 epist. [1]*Si servus, qui emere-* [(19. 1) 55] *tur vel promitteretur, in hostium potestate sit, Octavenus magis putabat valere emptionem et stipulationem, quia inter ementem et vendentem esset commercium: potius enim difficultatem in praestando eo inesse, quam in natura, etiamsi officio iudicis sustinenda esset eius praestatio, donec praestari possit.*

12. Marcian. ad form. hyp. . . . *si praedium* [(20. 3) 1 § 2] *quis litigiosum pignori acceperit, an exceptione summovendus sit? et Octavenus putabat etiam in pignoribus locum habere exceptionem.*

13. Ulp. 1 ad l. Iul. et P. *Octavenus . . . .* [(23. 2) 43 § 3] *rectissime ait etiam eam, quae sine quaestu palam se prostituerit, debuisse his connumerari [sc. quae corpore palam quaestum facerent].*

14. Paul. 1 ad l. Iul. et P. [*Lege Iulia ita* [(23. 2) 44 § 3] *cavetur: '. . . cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit'.*] *Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam nec ne: tamen iustum patrem intellegendum Octavenus ait, matrem etiam si vulgo conceperit.*

15. Pomp. 3 ad Sab. [2]*Id quod apud hostes est* [(30) 9] *legari posse Octavenus scripsit et postliminii iure consistere.*

16. Valens 3 fideic. *Si postulante me* [(36. 1) 69 pr.] *suspectam hereditatem ex decreto praetoris adieris nec ego postea eam mihi restitui velim nec bonis me immiscere, hoc fieri debet, ut (quod Octaveno non ineleganter videbatur) a praetore perinde actiones in me dentur, ac si hereditatem recepissem.*

17. Pomp. 1 ex Plaut. *Servus furiosi ab* [(40. 1) 13] *adgnato curatore manumitti non potest, quia in administratione patrimonii manumissio non est. si autem ex fideicommissi causa deberet libertatem furiosus, dubitationis tollendae causa ab adgnato tradendum*[3] *servum, ut ab eo cui traditus*[4] *esset manumittatur, Octavenus ait.*

---

1) *Karlowa, R. G.* I *p.* 702. *De Octaveni libris cf. Ferrini, rendiconti del istit. Lomb. serie* II, *vol.* XX. 2) *cf. Nerva filius fr.* 6. 3) *Agitur de vadimonii conceptione.* 4) statuto tempore] biennio *Paul.*

1) *cf. fr.* 15. 2) *cf. fr.* 11. 3) mancipandum *Pomp.* 4) mancipatus *Pomp.*

18. Pomp. 11 epist. . . . . *Octavenus* (40. 4) 61 § 2 *aiebat, si quis in testamento sub qualibet condicione libertate servo data ita scripsisset 'ante condicionem nolo eum ab herede liberum fieri', nihil valere hanc adiectionem.*

19. Pomp. 7 epist. . . . *bellissime Aristo et* (40. 5) 20 *Octavenus putabant hunc servum, de quo quaereretur* [*sc. quem heres manumittere rogatus esset*], *fideicommissae hereditatis non esse, quia testator rogando heredem, ut eum manumitteret, non videtur de eo restituendo sensisse.*

20. Ulp. 28 ad Sab. *Illud tractatum est,* (40. 7) 9 § 2 *an liberatio contingat ei qui noxae dederit statuliberum. et Octavenus putabat liberari: et idem dicebat et si ex stipulatu Stichum deberet eumque statuliberum solvisset: nam et si ante solutionem ad libertatem pervenisset, extingueretur obligatio tota: ea enim in obligatione consistere, quae pecunia lui praestarique possunt, libertas autem pecunia lui non potest nec reparari potest.*

21. Ter. Clem. 8 ad l. Iul. et P. *Is, qui* (40. 9) 32 § 2 *operas aut in singulas eas certam summam promisit, ad hanc legem* [*sc. Aeliam Sentiam*] *non pertinet, quoniam operas praestando potest liberari. idem Octavenus probat et adicit: obligare sibi libertum, ut mercedem operarum capiat, is intellegitur, qui hoc solum agit, ut utique mercedem capiat, etiamsi sub titulo operarum eam stipulatus fuerit.*

22. Ulp. 48 ad Sab. *Servus communis sicut* (46. 4) 8 § 1 *uni ex dominis stipulari potest, ita etiam acceptum rogare uni ex dominis potest eumque in solidum liberat: et ita Octavenus putat.*

23. Paul. 7 ad Plaut. *Si is, cui res sub-* (47. 2) 67 § 1 *repta sit, dum apud furem sit, legaverat eam mihi* [*sc. per vindicationem*], *an, si postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? et secundum Octaveni sententiam mihi soli competit furti actio, cum heres suo nomine non habeat, quia, quacumque ratione dominium mutatum sit, domino competere furti actionem constat.*

24. *Peregrinus manumissor servum* fr. Dosith. 12 *non potest ad Latinitatem perducere, quia lex Iunia, quae Latinorum genus introduxit, non pertinet ad peregrinos manumissores, sicut et Octavenus probat.*

AULUS OFILIUS

(SERVII AUDITOR, CAESARIS AMICUS).

ACTIONUM LIBRI.

LIBER XVI.

1. Ulp. 22 ad Sab. *Penori acetum quo-* (33. 9) 3 § 5. 8. 9 *que cedere nemo dubitat, nisi exstinguendi ignis causa fuit paratum: tunc enim esui potuique non fuit: et ita Ofilius libro sexto decimo actionum scribit.*
8 *Sive autem frumentum sive quid leguminis in cella penuaria habuit, penori legato continebitur, sed et hordeum sive familiae sive iumentorum gratia: et Ofilius scribit libro sexto decimo actionum.*
9 *Ligna et carbones ceteraque, per quae penus conficeretur, an penori legato contineantur, quaeritur: et Quintus Mucius et Ofilius negaverunt: non magis quam molae, inquiunt, continentur. idem et tus et ceras contineri negaverunt.*

[AD EDICTA PRAETORIS ET AEDILIUM CURULIUM].[1]

[*De iurisdictione municipali* (*E.* 6)].

2. † Gai. 1 ad edict. prov. *Si una actio com-* (2. 1) 11 § 2 *munis sit plurium personarum, veluti familiae erciscundae, communi dividundo, finium regundorum, utrum singulae partes spectandae sunt circa iurisdictionem eius qui cognoscit, quod Ofilio et Proculo placet, quia unusquisque de parte sua litigat . . .*

[*Ne quis eum, qui in ius vocabitur, vi eximat* (*E.* 12)].

3. † Ulp. 5 ad edict. *Ofilius putat locum hoc* (2. 7) 1 § 2 *edicto non esse, si persona, quae in ius vocari non potuit, exempta est, veluti parens et patronus ceteraeque personae.*

[*Si ex noxali causa agatur, etc.* (*E.* 21)].

4. † Ulp. 7 ad edict. . . . *si noxae deditus* (2. 9) 1 § 1 *sit, Ofilius non putat in eadem causa sisti, cum noxae deditione ceteris noxalem actionem peremi putat.*

[*De eo, per quem factum erit, etc.* (*E.* 23)].

5. † Paul. 6 ad edict. *Si actoris servus domino* (2. 10) 2 *sciente et cum possit non prohibente dolo fecerit, quo minus in iudicio*[1] *sistam, Ofilius dandam mihi exceptionem adversus dominum ait, ne ex dolo servi dominus lucretur.*

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

6. † Ulp. 28 ad edict. . . . *quaerit Ofilius,* (14. 1) 1 § 9 *si ad reficiendam navem mutuatus nummos in suos usus converterit, an in exercitorem detur actio. et ait, si hac lege accepit quasi in navem impensurus, mox mutavit voluntatem, teneri exercitorem imputaturum sibi, cur talem praeposuerit: quod si ab initio consilium cepit fraudandi creditoris et hoc specialiter non expresserit, quod ad navis causam accipit, contra esse: quam distinctionem Pedius probat.*

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

7. † Paul. 7 ad Sab. . . . *Ofilius ait etiam eas* (25. 2) 3 § 3 *res, quas divortii tempore mulier comederit vendiderit*

---

1) *Pomp.* (1. 2) 2 § 44: de iurisdictione idem [*Ofilius*] edictum praetoris primus diligenter composuit: nam ante eum Servius duos libros ad Brutum perquam brevissimos ad edictum subscriptos reliquit. *Disposui Ofilii quae ad edictum spectant fragmenta secundum ordinem edicti a Iuliano compositi.*

1) in iudicio] vadimonium *Paul.*

donaverit qualibet ratione consumpserit, rerum amotarum iudicio contineri.

[*Si tabulae testamenti exstabunt* (*E. XXV A.*)].

8. † *Silii causam te docui: is postea* [Cic. ad fam. 7, 21] *fuit apud me. cum ei dicerem tibi videri sponsionem illam nos sine periculo facere posse 'si bonorum Turpiliae possessionem Q. Caepio praetor ex edicto suo mihi dedit', negare aiebat Servium tabulas testamenti esse eas, quas instituisset is, qui factionem testamenti non habuerit: hoc idem Ofilium dicere.*

[*Quod in via publica etc.* (*E.* 237)].

9. † Ulp. 68 ad edict. . . . *Ofilius putat eum,* [(43. 8) 2 § 39] *qui pro derelicto reliquit id opus quod fecit, si viam publicam corrupit et reliquit,*[1] *non teneri hoc interdicto: non enim habet quod fecit.*

[*De aqua cottidiana et aestiva* (*E.* 251)].

10. † Ulp. 70 ad edict. . . . *quaeritur, si* [(43. 20) 1 § 17] *quis aquae, quam hoc anno ducebat, aliam aquam admiscuerit, an impune prohibeatur. et extat Ofilii*[2] *sententia existimantis recte eum prohiberi, sed eo loci, in quo primum aquam aliam in rivum admittit: et Ofilius in tota aqua recte eum prohiberi ait.*

[*De rivis* (*E.* 252)].

11. † Ulp. 70 ad edict. *Si quis terrenum* [(43. 21) 1 § 10] *rivum signinum, id est lapideum facere velit, videri eum non recte hoc interdicto uti: non enim reficit qui hoc facit: et ita Ofilio videtur.*

12. † Ulp. ibid. *Si quis eum exportare* [(43. 21) 3 § 10] *vehere, quae refectioni necessaria sunt, prohibeat, hoc interdictum ei competere Ofilius putat.*

[*De cloacis* (*E.* 254)].

13. † Venul. 1 interd. *Quamquam de re-* [(43. 23) 2] *ficienda cloaca, non etiam de nova facienda hoc interdicto comprehendatur, tamen aeque interdicendum Labeo ait, ne facienti cloacam vis fiat, quia eadem utilitas sit: praetorem enim sic interdixisse, ne vis fieret, quo minus cloacam in publico facere liceret: idque Ofilio et Trebatio placuisse.*

[*Legatorum servandorum causa* (*E.* 287)].

14. † Ulp. 79 ad edict. *Procuratori eius,* [(36. 3) 1 § 15] *qui absens esse dicitur, si stipulanti legati nomine spondeat heres, Ofilius ait ita cavere debere, si is, cuius nomine caveat, vivat, videlicet ne teneatur illo ante defuncto.*

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293)].

15. † Ulp. 1 ad edict. aedil. . . . *Ofilius ait,* [(21. 1) 10 pr.] *si homini digitus sit abscisus membrive quid laceratum, quamvis consanaverit, si tamen ob eam rem eo minus uti possit, non videri sanum esse.*

16. † Ulp. ibid. *Quid sit fugitivus, definit* [(21. 1) 17 pr.] *Ofilius: fugitivus est, qui extra domini domum fugae causa, quo se a domino celaret, mansit.*

[*De iumentis vendundis* (*E.* 294)].

17. † Ulp. ibid. *Si cui lingua abscisa sit, an* [(21. 1) 8] *sanus esse videatur, quaeritur. et exstat haec quaestio apud Ofilium relata apud eum in equo: ait enim hunc videri non esse sanum.*

18. † Ulp. 2 ad edict. aedil. . . . *idem* [*sc. Caelius*] [(21. 1) 38 § 7] *refert Ofilium existimasse equum castratum sanum esse, sicuti spado quoque sanus est, sed si emptor ignoravit, venditor scit, ex empto esse actionem.*

1) si viam . . . reliquit *gloss.?* 2) Ofilii] *immo alius cuiusdam ex veteribus.*

IURIS PARTITI LIBRI.

LIBER II. (?)

19. Ulp. 25 ad Sab. *Idem* [*sc. Ofilius*] *libro* [(32) 55 § 2] *secundo*[1] *negat arbores nondum concisas, nisi quae minutatim conciduntur,*[2] *videri ei legatas, cui ligna legata sunt.*

LIBER V.

20. Ulp. ibid. *Ofilius quoque libro quinto* [(32) 55 § 1. 4. 7] *iuris partiti ita scripsit, cui ligna legata sunt, ad eum omnia ligna pertinere, quae alio nomine non appellantur, veluti virgae carbones nuclei olivarum, quibus ad nullam aliam rem nisi ad comburendum possit uti: sed et balani vel si qui alii nuclei.*

4 *Ofilius libro quinto iuris partiti scripsit nec sarmenta ligni appellatione contineri.*

7 *Si lignum sit paratum ad carbones coquendas atque conficiendas, ait Ofilius libro quinto iuris partiti carbonum appellatione huiusmodi materiam non contineri.*

DE LEGIBUS AD ATTICUM (?) LIBRI XX.[3]

21. † Ulp. 18 ad edict. [4]*Si servum meum* [(9. 2) 9 § 3] *equitantem concitato equo effeceris in flumen praecipitari atque ideo homo perierit, in factum esse dandam actionem Ofilius scribit: quemadmodum si servus meus ab alio in insidias deductus, ab alio esset occisus.*

22. † Ulp. 53 ad edict. . . .[5] *Ofilius autem* [(39. 3) 1 § 5. 21] *ait sulcos agri colendi causa directos ita, ut in unam pergant partem, ius esse facere.*

21 *Sicut autem opus factum, ut aqua pluvia mihi noceat, in hanc actionem venit, ita per contrarium quaeritur, an possit aquae pluviae arcendae agi, si vicinus opus fecerit, ne aqua, quae alioquin decurrens agro meo proderat, huic prosit. Ofilius igitur et Labeo putant agi non posse, etiamsi intersit mea ad me aquam pervenire: hanc enim actionem locum habere, si aqua pluvia noceat, non si non prosit.*

23. † Paul. 49 ad edict. [5]*Illud etiam verum* [(39. 3) 2 § 10] *puto, quod Ofilius scribit, si fundus tuus vicino serviat et propterea aquam recipiat, cessare aquae pluviae arcendae actionem, sic tamen, si non ultra modum noceat.*

24. † Ulp. 53 ad edict. [5]*Si vicinus, qui* [(39. 3) 3 § 2] *arvum solebat certo tempore anni rigare, pratum illic fecerit coeperitque adsidua irrigatione vicino nocere, ait Ofilius neque damni infecti neque aquae pluviae arcendae actione eum teneri, nisi locum complanavit eoque facto citatior aqua ad vicinum pervenire coepit.*

1) quinto (*V pro II*) *scr.?* 2) nisi . . . conciduntur *gloss.* 3) [Ofilius] de legibus vicensimae primus conscribit *Pomp.* (1. 2) 2 § 44. *Pro* vicensimae primus *legendum esse* XX libros *recte vidit Huschke. De legibus libros ad Atticum fuisse inscriptos suspicor propter fr.* 30, *ubi Ofilius ad Atticum laudatur de significatione verbi cuiusdam in XII tabulis occurrentis.* 4) *ad legem Aquiliam?* 5) *ad legem XII tabularum?*

25. † Paul. 49 ad edict. *Si ex privato agro* (39.3) 11 § 5 *in agrum communem aqua immittatur, Ofilius ait socium cum eo agere posse.*

26. † Ulp. 56 ad edict. [1] *Inter pulsationem* (47.10) 5 § 1 *et verberationem hoc interest, ut Ofilius scribit: verberare est cum dolore caedere, pulsare sine dolore.*

27. † Paul. 4 ad edict. [1] *Qui in domum alie-* (47.10) 23 *nam invito domino introiret, quamvis in ius vocat, actionem iniuriarum in eum competere Ofilius ait.*

28. † Iavol. 9 post. Lab. [2] *Latrones tibi ser-* (49.15) 27 *vum eripuerant: postea is servus ad Germanos pervenerat: inde in bello victis Germanis servus venierat. negant posse usucapi eum ab emptore Labeo Ofilius Trebatius, quia verum esset eum subreptum esse, nec quod hostium fuisset aut postliminio redisset, ei rei impedimento esse.*

29. † Pomp. 30 ad Sab. [3] *Ofilius ait tu-* (50.16) 180 § 1 *gurium a tecto tamquam tegularium esse dictum, ut toga, quod ea tegamur.*

30. † Gai. 2 ad l. XII tab. [3] *Verbum 'vivere'* (50.16) 234 § 2 *quidam putant ad cibum pertinere: sed Ofilius ad Atticum*[4] *ait his verbis et vestimenta et stramenta contineri, sine his enim vivere neminem posse.*

RESPONSA.

31. Ulp. 11 ad edict. *Item relatum est apud* (4.4) 16 § 1 *Labeonem, si minor circumscriptus societatem coierit vel etiam donationis causa, nullam esse societatem nec inter maiores quidem et ideo cessare partes praetoris: idem et Ofilius respondit: satis enim ipso iure munitus est.*

32. Ulp. 13 ad edict. *Si arbiter ita pro-* (4.8) 21 § 1 *nuntiasset nihil videri Titium debere Seio: tametsi Seium non vetuisset petere, tamen si quid petisset, videri contra sententiam arbitri fecisse, et id Ofilius et Trebatius responderunt.*

33. Paul. 32 ad edict. *Si curator bonorum* (17.1) 22 § 10 *venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius Ofilius Labeo responderunt his qui praesentes fuerunt competere adversus eum mandati actionem, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem esse.*

34. Iavol. 1 ex post. Lab. *Cum ex filio* (28.6) 39 pr. § 2 *quis duos nepotes impuberes habeat, sed alterum eorum in potestate, alterum non, et vellet utrumque ex aequis partibus heredem habere et, si quis ex his impubes decessisset, ad alterum partem eius transferre: ex consilio Labeonis Ofilii Cascellii Trebatii eum quem in potestate habebat solum heredem fecit et ab eo alteri dimidiam partem hereditatis, cum in suam tutelam venisset, legavit: quod si is, qui in potestate sua esset, impubes decessisset, alterum heredem ei substituit.*
2 *Quidam quattuor heredes fecerat et omnibus heredibus praeter unum substituerat: unus ille, cui non erat quisquam substitutus, et ex ceteris alter vivo patre familias decesserant. partem, cui nemo erat substitutus, ad substitutum quoque pertinere Ofilius Cascellius responderunt.*

35. Ulp. 19 ad Sab. *Hanc autem scripturam* (30) 30 § 7 [*sc. 'quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato'*] *non solum ad praecedentia sola legata, sed ad universa quae testamento adscripta sunt, extendi Gallus Aquilius Ofilius Trebatius responderunt idque verum est.*

36. Iavol. 2 post. Lab. *Si uxori mundus* (34.2) 39 pr. § 1 *muliebris legatus esset, ea tantummodo deberi Ofilius Labeo responderunt, quae ex his tradita utendi causa uxori viro fuissent: aliter enim interpretantibus summam fore captionem, si vascularius aut faber argentarius uxori* 1 *ita legasset. Cum ita legatum esset: 'argentum, quod domo mea erit cum moriar', Ofilius nec quod depositum a se nec quod commodatum reliquisset argentum legatum videri respondit.*

37. Iavol. ibid. *Quidam Titio centum* (35.1) 40 § 2. 4 *legaverat, deinde infra ita iusserat: 'quas pecunias cuique legavi, eas heres meus, si mater mea moritur, dato': mortuo patre familias Titius vixerat et viva matre familias decesserat. mortua matre heredibus Titii legatum deberi Ofilius respondit, quoniam non sub condicione esset legatum, sed ante legatum pure, deinde dies solvendi adiecta.*
4 *Qui dotalem fundum nullum habebat, ita legaverat: 'fundum Cornelianum, quem illa mihi doti dedit, ei heres dato'. Labeo Ofilius Trebatius responderunt fundum nihilo minus legatum esse, quia, cum fundus Cornelianus in rerum natura sit, demonstratio falsa legatum non peremit.*

38. Iavol. 4 post. Lab. *'Stichus liber esto,* (40.7) 39 § 1. 4 *quando aes alienum meum solutum creditoribusve meis satisfactum erit'. quamvis heres locuples extitisset, tamen non prius Stichum liberum futurum, quam creditores pecuniam aut satis accepissent aliove quo modo sibi cavissent, Labeo Ofilius responderunt.*
4 *'Si Stichus Attiae mille nummos dederit, liber esto'. Attia vivo testatore decessit: non posse Stichum liberum esse Labeo Ofilius responderunt.*

EX INCERTIS LIBRIS.

v. fr. 2. (2.1) 11 § 2
v. fr. 3. (2.7) 1 § 2
v. fr. 4. (2.9) 1 § 1
v. fr. 5. (2.10) 2
v. fr. 31. (4.4) 16 § 1
v. fr. 32. (4.8) 21 § 1
v. fr. 21. (9.2) 9 § 3

39. Ulp. 19 ad edict. . . . *si servus here-* (10.2) 16 § 6 *ditarius propriam rem heredum unius subripuerit, Ofilius*[1] *ait esse familiae erciscundae actionem et communi dividundo furtique actionem cessare. quare agentem familiae erciscundae iudicio consecuturum, ut aut ei servus adiudicetur aut litis aestimatio in simplum offeratur.*

v. fr. 6. (14.1) 1 § 9

40. Paul. 34 ad edict. *Si navis a piratis* (14.2) 2 § 3 *redempta sit, Servius Ofilius*[2] *Labeo omnes conferre debere aiunt: quod vero praedones abstulerint, eum perdere cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit.*

v. fr. 33. (17.1) 22 § 10
v. fr. 17. (21.1) 8
v. fr. 15. (21.1) 10 pr.

1) *ad legem Corneliam de iniuriis?* 2) *ad legem XII tabularum? ad legem Atiniam?* 3) *ad legem XII tabularum?* 4) *v. p.* 798 *n.* 3.

1) *ad edictum? de legibus* (*ad legem XII tabularum*)?
2) *ad edictum? de legibus* (*ad legem Rhodiam*)?

v. fr. 16. (21. 1) 17 pr.

v. fr. 18. (21. 1) 38 § 7

41. Pomp. 16 ad Sab. ... *Ofilius* ... (24. 3) 18 § 1 *aiebat, si dolo mariti res dotalis interisset et alioquin solvendo non esset, quamvis nihil dolo fecisset, quo minus solvendo esset, perinde tamen eum damnandum eius rei dotalis nomine in qua dolum fecisset, atque si dolo eius factum esset, quo minus facere possit. ceterum si circa interitum rei dotalis dolus malus et culpa mariti absit, actiones solas, quas eo nomine quasi maritus habet, praestandas mulieri, veluti furti vel damni iniuriae.*

v. fr. 7. (25. 2) 3 § 3

42. Pomp. 17 ad Sab. ... *Ofilio placebat, si eo* (26. 8) 4 *tutore auctore, qui tutelam non gerat, emam a pupillo sciens alium eius tutelam gerere, dominum me non posse fieri: item si eo auctore emam, qui a tutela fuerit remotus: nec enim id ratum haberi.*

v. fr. 34. (28. 6) 39 pr. § 2

v. fr. 35. (30) 30 § 7

43. Pomp. 6 ad Sab. *Si a substituto pupilli* (30) 45 pr. *ancillas tibi legassem easque tu a pupillo emisses et antequam scires tibi legatas esse alienaveris, utile legatum esse Neratius et Aristo et Ofilius probant.*

44. Labeo 2 post. a Iav. epit. *Cum ita lega-* (32) 29 § 1 *tum esset, ut Titia uxor mea tantandem partem habeat quantulam unus heres, si non aequales partes essent heredum, Quintus Mucius et Gallus putabant maximam partem legatam esse, quia in maiore minor quoque inesset, Servius Ofilius minimam, quia cum heres dare damnatus esset, in potestate eius esset, quam partem daret.*

45. Iavol. 2 post. Lab. *Duae statuae mar-* (32) 100 § 1 *moreae cuidam nominatim, item omne marmor erat legatum: nullam statuam marmoream praeter duas Cascellius putat deberi: Ofilius Trebatius contra.*

46. Labeo 2 post. a Iav. epit. ... *ei, quae* (33. 4) 6 § 1 *dotem nullam habebat, vir sic legaverat: 'quanta pecunia dotis nomine' et reliqua, 'pro ea quinquaginta heres dato'. deberi ei legatum Ofilius Cascellius.*

47. Iavol. 2 post. Lab. *Quidam heredem* (33. 6) 7 *damnaverat dare uxori suae vinum oleum frumentum acetum mella salsamenta. Trebatius aiebat ex singulis rebus non amplius deberi, quam quantum heres mulieri dare voluisset, quoniam non adiectum esset, quantum ex quaque re daretur. Ofilius Cascellius Tubero omne, quantum pater familias reliquisset, legatum putant.*

1 *'Lucio Titio tritici modios centum, qui singuli pondo centum pendeant, heres dato'. Ofilius nihil legatum esse quod et Labeo probat, quoniam eiusmodi triticum in rerum natura non esset.*

48. Iavol. ibid. ... *cum instrumentum* (33. 7) 25 § 2 *omne legatum esset excepto pecore, pastores oviliones, ovilia quoque legato contineri Ofilius non recte putat.*

49. Iavol. 5 post. Lab. *Molas manuarias* (33. 7) 26 § 1 *quidem supellectilis, iumentarias autem instrumenti esse Ofilius ait.*

v. fr. 1. (33. 9) 3 § 9

50. Iavol. 3 post. Lab. *Qui vestem omnem* (33. 10) 10 *et res plurium generum supellectilis expenso ferre solitus erat, is uxori supellectilem legaverat. recte negabant vestem legato cessuram Labeo Ofilius Cascellius, quia non posset videri vestis appellatione supellectilis contineri.*

v. fr. 36. (34. 2) 39 pr. § 1

51. Iavol. 2 post. Lab. *Quidam ita lega-* (35. 1) 40 § 1 *verat: 'si Publius Cornelius impensam, quam in fundum Seianum feci, heredi meo dederit, tum heres meus Publio Cornelio fundum Seianum dato'. Cascellius aiebat etiam pretium fundi dari debere, Ofilius impensae verbo negat pretium significari, sed eos dumtaxat sumptus, quos in eum posteaquam emptus esset fecit.*

v. fr. 37. (35. 1) 40 § 2. 4

v. fr. 14. (36. 3) 1 § 15

v. fr. 22. (39. 3) 1 § 5. 21

v. fr. 23. (39. 3) 2 § 10

v. fr. 24. (39. 3) 3 § 2

v. fr. 25. (39. 3) 11 § 5

52. Pomp. 5 ex Plaut. ... *cum sub con-* (40. 4) 40 § 1 *dicione servo libertas per fideicommissum detur et ipse praesenti die daretur, non aliter* [*heres sc.*] *tradere*[1] *eum cogetur, quam ut caveatur existente condicione libertati eum restitutum iri: nam in omnibus fere causis fideicommissas libertates pro directo datis habendas. sed Ofilius aiebat, si adimendi legati causa fideicommissam libertatem testator dedisset, ea vera esse: si vero onerari heredem a testatore legatarius ostenderit, aestimationem nihilo minus legatario praestandam.*

53. Iavol. 4 post. Lab. *'Stichum Attio* (40. 7) 39 pr. *do lego et, si is ei nummos centum dederit, liber esto'. si servus ex testamento nummos Attio dedisset, eos repetere heredem non posse Labeo existimat, quia Attius eos a servo suo acceperit, non ab heredis servo. cum autem statuliberum esse Quintus Mucius, Gallus et ipse Labeo putant: Servius Ofilius non esse.*

v. fr. 38. (40. 7) 39 § 1. 4

54. Paul. 54 ad edict. *Ofilius quidem et Nerva* (41. 2) 1 § 3 *filius etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum aiunt: eam enim rem facti, non iuris esse.*

v. fr. 9. (43. 8) 2 § 39

v. fr. 10. (43. 20) 1 § 17

v. fr. 11. (43. 21) 1 § 10

v. fr. 12. (43. 21) 3 § 10

v. fr. 13. (43. 23) 2

55. Ulp. 76 ad edict. ... *si is, cui pecunia* (44. 4) 4 § 6 *debeatur, cum debitore decidit et nomen eius vendidit Seio, cui debitor mandaverat, ut nomen emeret, deque ea re emptor stipulatus est, deinde creditor eam pecuniam retinet, quam per iudicem abstulit, an emptor ex stipulatu possit experiri? et Ofilius putat, si venditor nominis paratus non sit reddere, quantum ab emptore acceperit, non nocituram exceptionem doli mali.*

56. Pomp. 26 ad Sab. *Ofilius recte dicebat et* (45. 3) 6 *per traditionem accipiendo vel deponendo commodandoque*[2] *posse soli ei adquiri, qui iussit: quae sententia et Cassii et Sabini dicitur.*

57. Ulp. 40 ad Sab. *Volgaris est quaestio,* (47. 2) 21 pr. *an is, qui ex acervo frumenti modium sustulit, totius rei furtum faciat an vero eius tantum quod abstulit. Ofilius totius acervi furem esse putat.*

v. fr. 26. (47. 10) 5 § 1

v. fr. 27. (47. 10) 23

1) mancipare *Pomp.?* 2) per traditionem ... commodandoque] fiduciae causae mancipio accipiendo vel cum creditore vel cum amico contractae *similiave Pomp.*, *cf. Afric. fr.* 108.

v. fr. 28. [(49. 15) 27]
v. fr. 29. [(50. 16) 180 § 1]
58. *Pretium . . . certum esse debet: nam* [Gai. 3, 140] *alioquin si ita inter nos convenerit, ut quanti Titius rem aestimaverit, tanti sit empta, Labeo negavit ullam vim hoc negotium habere: cuius opinionem Cassius probat. Ofilius et eam emptionem et venditionem.*
v. fr. 8. [Cic. ad fam. 7, 21]

PACONIUS.

(INCERTAE AETATIS).

1. Ulp. 28 ad edict. . . . *notandum quod qui* [(13. 6) 1 § 1] *edictum concepit, commodati fecit mentionem, cum Paconius*[1] *utendi fecit mentionem.*

2. Paul. 8 ad Plaut. *Paconius ait: si turpes* [(37. 12) 3 pr.] *personas, veluti meretricem, a parente emancipatus et manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur: aut constitutae*[1] *partis, si non turpis heres esset institutus.*

1) Pacunius *F*, Pacuvius *dett.*

1) dimidiae *Paul.*

P. PACTUMEIUS CLEMENS

(SUB IMPP. HADRIANO ET ANTONINO PIO).

1. Pomp. 7 ex Plaut. *Pactumeius Clemens* [(40. 7) 21 § 1] *aiebat, si ita sit fideicommissum relictum 'cui eorum voles, rogo restituas', si nullum elegisset cui restitueret, omnibus deberi imperatorem Antoninum constituisse.*

AEMILIUS PAPINIANUS

(CLARUIT SUB IMPP. SEPTIMIO SEVERO ET CARACALLA, INTERFECTUS EST P. CHR. 212).

DE ADULTERIIS LIBRI II.

Cum notis Marciani.

LIBER I.

[*De adulterii notione*].

1. Inter liberas tantum personas adul- [(48. 5) 6 pr. § 1] terium stuprumve passas lex Iulia locum habet. quod autem ad servas pertinet, et legis Aquiliae actio facile tenebit et iniuriarum quoque competit nec erit deneganda praetoria quoque actio de servo corrupto: nec propter plures actiones parcendum erit in huiusmodi 1 crimine reo. Lex stuprum et adulterium promiscue et καταχρηστικώτερον appellat. sed proprie adulterium in nupta committitur, propter partum ex altero conceptum composito nomine: stuprum vero in virginem viduamve committitur, quod Graeci φθορὰν appellant.

[*De iure mariti et patris*].

2. Filius familiae maritus ab eo, qui [(48. 5) 6 § 2. 3] sui iuris est, in ea lege non separatur. divus quoque Hadrianus Rosiano Gemino rescripsit et invito patre 3 filium hac lege reum facere. Maritus etsi duo reos ex alio crimine habeat, poterit iure viri tertium accusare, quoniam ea causa non cedit in numerum ceterarum.

3. [1]Si paenituit eum, qui libellum traden- [(24. 2) 7] dum divortii dedit, isque per ignorantiam mutatae voluntatis oblatus est, durare matrimonium dicendum, nisi paenitentia cognita is qui accepit ipse voluit matrimonium dissolvere: tunc enim per eum qui accepit solvitur matrimonium.

4. Patri datur ius occidendi adulterum [(48. 5) 21] cum filia quam in potestate habet: itaque nemo alius ex patribus idem iure faciet: sed nec filius familias pater.

Nec in ea lege naturalis ab adoptivo pater [(48. 5) 23] 1 separatur. In accusationem viduae filiae non habet 2 pater ius praecipuum. Ius occidendi patri conceditur domi suae, licet ibi filia non habitat, vel in domo generi: sed domus et pro domicilio accipienda est, ut 3 in lege Cornelia de iniuriis. Sed qui occidere potest adulterum, multo magis contumelia poterit iure ad-4 ficere. Ideo autem patri, non marito mulierem et

1) *cf.* (48. 5) 15 § 2, 31 § 1.

omnem adulterum remissum est occidere, quod plerumque pietas paterni nominis consilium pro liberis capit: ceterum mariti calor et impetus facile decernentis fuit refrenandus.

[*De accusatione ab extraneo instituenda*].

5. Certis ex causis concessa est mulieribus [(48.2)2] publica accusatio, veluti si mortem exequantur eorum earumque, in quos ex lege testimonium publicorum invitae non dicunt. idem et in lege Cornelia testamentaria senatus statuit: sed et de testamento paterni liberti vel materni mulieribus publico iudicio dicere 1 permissum est. Pupillis ex consilio tutorum patris mortem, item pupillae avi sui mortem exequi concessum est. lege autem testamentaria nam de patris quidem testamento pupillis agere divus Vespasianus permisit: sed quasi non exhibeantur tabulae, per interdictum possunt experiri.

[*De reo postulato*].

6. Reo criminis postulato interim nihil [(46. 3) 41] prohibet recte pecuniam a debitoribus solvi: alioquin plerique innocentium necessario sumptu egebunt.

7. Si servus capitali crimine postuletur, lege [(48.3)2] publicorum cavetur, ut sistendum[1] vel *a domino vel* ab extero satisdato promittatur: quod si non defendatur, in vincula publica coici iubetur, ut ex vinculis 1 causam dicat. Solet itaque tractari, an postea domino permittendum sit oblata satisdatione servum suum vinculis liberare. dubitationem auget edictum Domitiani, quo cautum est abolitiones ex senatus consulto factas ad huiusmodi servos non pertinere. nam et lex ipsa prohibet eum absolvi, priusquam de eo iudicetur. sed haec interpretatio perdura, pernimium severa est in eo, cuius dominus absens fuit vel quod per inopiam illo momento temporis satisdationem implere non potuit: neque enim pro indefenso derelictus recte dici potest, qui dominum praesentem non habuit vel habuit paratum defendere, pauperem tamen. quod utique facilius admitti poterit, si non post longum 2 temporis spatium hoc desideretur. Qui exhibendi postulati sunt propter aliam causam, alterius criminis, quod ante admissum est, rei non recipiuntur ex senatus consulto. quod in privatis quoque causis et hominibus sub fideiussore[2] factis observatur, nisi ex hoc temporalis actio in periculum cadat.

[*De testimonio*].

8. Quaesitum scio, an in publicis iudiciis [(22. 5) 13] calumniae damnati testimonium iudicio publico perhibere possunt. sed neque lege Remmia prohibentur et Iulia lex de vi et repetendarum et peculatus eos homines testimonium dicere non vetuerunt. verumtamen quod legibus omissum est, non omittetur religione iudicantium ad quorum officium pertinet eius quoque testimonii fidem, quod integrae frontis homo dixerit, perpendere.

[*De fundo dotali*].[3]

9. Etiam si dirempto matrimonio dotale [(23. 5) 12] 1 praedium esse intellegitur. Soceri voluntas in distrahendo dotali praedio nulla est.

LIBER II.

[*De crimine incesti*].

10. *MARCIANUS notat:* Divus Marcus et [(23. 2) 57a] Lucius imperatores Flaviae Tertullae per mensorem libertum ita rescripserunt: 'Movemur et temporis diuturnitate, quo ignara iuris in matrimonio avunculi tui fuisti, et quod ab avia tua collocata es, et numero liberorum vestrorum: idcircoque cum haec omnia in unum concurrunt, confirmamus statum liberorum vestrorum in eo matrimonio quaesitorum, quod ante annos quadraginta contractum est, perinde atque si legitime concepti fuissent'.

11. *MARCIANUS notat:* Incesti commune [(48.5)8] crimen adversus duos simul intentari potest.[1]

[*De lenocinio*].

12. Qui domum suam, ut stuprum adul- [(48.5)9] teriumve cum aliena matre familias vel cum masculo fieret, sciens praebuerit vel quaestum ex adulterio uxoris suae fecerit: cuiuscumque sit condicionis, quasi 1 adulter punitur. Appellatione domus habitationem quoque significari palam est.

13. Mater autem familias significatur non [(48. 5) 11] 1 tantum nupta, sed etiam vidua. Mulieres quoque hoc capite legis, quod domum praebuerunt vel pro 2 comperto stupro aliquid acceperunt, tenentur. Mulier, quae evitandae poenae adulterii gratia lenocinium fecerit aut operas suas in scaenam locavit, adulterii accusari damnarique ex senatus consulto potest.

[*De quaestione*].

14. De servo qui accusatur, si postuletur, [(3.6)9] quaestio habetur: quo absoluto in duplum pretium accusator domino damnatur: sed et citra pretii aestimationem quaeritur de calumnia eius. separatum est etenim calumniae crimen a damno quod in servo propter quaestionem domino datum est.

15. Patre vel marito de adulterio agente [(48. 18) 6] et postulantibus de servis rei ut quaestio habeatur, si vere causa perorata testibus prolatis absolutio secuta fuerit, mancipiorum, quae mortua sunt, aestimatio habetur: secuta vero damnatione quae supersunt publican- 1 tur. Cum de falso testamento quaeritur, hereditarii servi possunt torqueri.

[*De abolitione criminis*].

16. Abolitio aut publice fit ob diem [(48. 16) 8, 10] insignem aut publicam gratulationem (10) aut privatim actore postulante. tertio genere fit ex lege abolitio accusatore mortuo vel ex iusta causa impedito, quo 1 minus accusare possit. Abolitione autem publice facta non retractabitur in iudicio repetendo de mariti 2 iure. Triginta dies repetendi rei divus Traianus utiles esse interpretatus est, ex die scilicet, quo feriae finitae sunt. et senatus censuit eas dies cedere, quibus quisque reum suum repetere possit.[2] hoc autem repetendi rei tempus non aliter cedit, quam si accusator quoque potuit adire.

---

1) vadimonium *Papin.* 2) sponsore *Papin.* 3) *De fundo dotali et Ulpianus et Paulus in libris, quos de adulteriis scripserunt, ad extremum egerunt: nolui tamen mutare inscriptionem, cum nequaquam certum sit legis illos servasse ordinem.*

1) *Petita est haec nota ex ipsius Papiniani responsis, v.* (48.5) 40 §7.
2) *Excidisse quaedam suspicor.*

[*De poenis*].

17. Divus Hadrianus eum, qui alienam [(24. 2) 8] uxorem ex itinere domum suam duxisset et inde marito eius repudium misisset, in triennium relegavit.

18. ... et [*sc. dote publicata*] omnes omnino [(48. 20) 4] maritus salvas actiones[1] contra fiscum habet.

DE ADULTERIIS LIBER SINGULARIS.[2]

19. Scio quidem tractatum esse, an ad [(22. 5) 14] testamentum faciendum adhiberi possit adulterii damnatus: et sane iuste testimonii officio ei interdicetur. existimo ergo neque iure civili testamentum valere, ad quod huiusmodi testis processit, neque iure praetorio, quod ius civile subsequitur, ut neque hereditas adiri neque bonorum possessio dari possit.

20. Miles, qui cum adultero uxoris suae [(48. 5) 12] 1 pactus est, solvi sacramento deportarique debet. Militem, qui sororis filiam in contubernio habuit, licet non in matrimonium, adulterii poena teneri rectius dicetur. 2 Ea, quae inter reas adulterii recepta esset, absens 3 defendi non potest. Socer cum nurum adulterii accusaturum se libellis praesidi datis testatus fuisset, maluit accusatione desistere et lucrum ex dote magis petere. quaeritur, an huiusmodi commentum eius admitti existimes. respondit: turpissimo exemplo is, qui nurum suam accusare instituisset, postea desistere maluit contentus lucrum ex dote retinere tamquam culpa mulieris dirempto matrimonio: quare non inique repelletur, qui commodum dotis vindictae domus suae 4 praeponere non erubuit. Adulterii reum intra quinque annos continuos a die criminis admissi defuncta 5 quoque muliere postulari posse palam est. Quidam accusare volebat adulterii mulierem et postulabat, ne sibi computarentur dies, quos in custodiam fecisset: me hoc admittente exstitit qui mihi contradiceret. cuius opinionem an tu probes, rogo maturius mihi scribas. respondit: opinionem tuam et verba legis et sententia adiuvant, cui placuit utiles dies accusatori computandos esse, id est quibus potuit accusationis sollemnia implere. quare sine dubio dies, quibus quis in custodia fuit, extra computationem utilium dierum existimanti tibi constitutos contradici non debuit. 6 Sexaginta dies, qui marito accusanti utiles computantur, feriatis quoque diebus, si modo facultatem praesidis adeundi accusator habuit, numerari certum est, quoniam de plano quoque libellus dari potest. quod privilegium si amisit, non prohibetur intra alios quattuor menses querellam suam apud iudicem de-7 ferre. Quaerebatur, an iure mariti possit accusare vir eam feminam, quae, cum ei desponsa fuisset, alii in matrimonium a patre fuisset tradita. respondit: novam rem instituere huiusmodi accusatorem existimo, qui adulterii crimen obicere desiderat propter hoc tantum, quod priori sibi desponsa puella a patre in 8 matrimonium alii fuerit tradita. Defuncto marito 9 adulterii rea mulier postulatur, quae propter impuberem filium vult dilationem ab accusatore impetrare: an debeat audiri? respondi: non videtur mihi confugere ea mulier ad iustam defensionem, quae aetatem filii praetendit ad eludendam legitimam accusationem: nam non utique crimen adulterii, quod mulieri obicitur, infanti praeiudicat, cum possit et illa adultera 10 esse et impubes defunctum patrem habuisse. Volenti mihi ream adulterii postulare eam, quae post commissum adulterium in eodem matrimonio perseveraverit, contradictum est. quaero, an iuste responsum sit. respondit: ignorare non debuisti durante eo matrimonio, in quo adulterium dicitur esse commissum, non posse mulierem ream adulterii fieri: sed nec adulterum 11 interim accusari posse. Licet ei mulier, qui in suspicionem adulterii incidit, nupsisse dicatur, non ante accusari poterit, quam adulter fuerit convictus: alioquin ad hoc vel maxime viri confugient volentes bene concordatum sequens matrimonium dirimere, ut dicant 12 cum adultero mulierem nuptias contraxisse. Mulier cum absentem virum audisset vita functum esse, alii se iunxit: mox maritus reversus est. quaero, quid adversus eam mulierem statuendum sit. respondit tam iuris quam facti quaestionem moveri: nam si longo tempore transacto sine ullius stupri probatione falsis rumoribus inducta, quasi soluta priore vinculo, legitimis nuptiis secundis iuncta est, quod verisimile est deceptam eam fuisse nihil vindicta dignum videri potest: quod si ficta mariti mors argumentum faciendis nuptiis probabitur praestitisse, cum hoc facto pudicitia laboretur, vindicari debet pro admissi criminis qualitate. 13 Ream adulterii uxorem duxi: eam damnatam mox repudiavi. quaero, an causam discidii praestitisse videor. respondit: cum per legem Iuliam huiusmodi uxorem retinere prohibearis, non videri causam te discidiii praestitisse palam est. quare ita ius tractabitur quasi culpa mulieris facto divortio.

21. Quaerebatur, an hi, qui ab accusa- [(48. 16) 11] tione tempore exclusi essent, in senatus consultum Turpillianum inciderunt. respondit non oportere dubitari calumnia non puniri eos, qui praescriptione temporis exclusi causam adulterii perferre non potuerunt.

22. Quaerebatur, an pater emancipatam [coll. 4, 7] filiam iure patris accusare possit. respondi: occidendi quidem facultatem lex tribuit eam filiam, quam habet in potestate aut [quae] eo auctore in manum convenit: sed accusare iure patris ne quidem emancipatam filiam pater prohibetur.

23. Cum patri lex regia dederit in filiam [coll. 4, 8] vitae necisque potestatem, quo bonum fuit lege comprehendi, ut potestas fieret etiam filiam occidendi? vel[is] mihi rescribere: nam scire cupio. respondit: numquid ex contrario praestat nobis argumentum haec adiectio, ut non videatur lex non habenti dedisse,[1] ut videatur maiore aequitate ductus adulterum occidisse, cum nec filiae pepercerit?

24. Si pater, qui adulterum occidit, filiae [coll. 4, 9] suae pepercit, quaero, quid adversus eum sit statuendum? respondit: sine dubio iste pater homicida est: igitur tenebitur lege Cornelia de sicariis. plane si filia non voluntate patris, sed casu servata est, non minimam habebit defensionem pater, quod forte fugit filia. nam lex ita punit homicidam, si dolo malo homicidium factum fuerit: hic autem pater non ideo servavit filiam, quia voluit, sed quia occidere eam non potuit.

---

1) retentiones *Papin.? v. Ulp.* 6, 12. 2) *Explorari non potest, an Papinianus responsa, quae hoc libro continentur, certo ordine disposuerit.*

1) *Exciderunt quaedam.*

25. Si maritus uxorem suam in adulterio [coll. 4, 10] deprehensam occidit, an in legem de sicariis incidat, quaero. respondit: nulla parte legis marito uxorem occidere conceditur: quare aperte contra legem fecisse eum non ambigitur. sed si de poena tractas, non inique aliquid eius honestissimo calori permittitur: ut non quasi homicida puniatur capite vel deportatione, sed usque ad exilium poena eius statuatur.

26. De mancipiis alterutrius marito vel [coll. 4, 11] patre accusante quaestionem habendam palam est. sed an idem extraneo accusatori permitti debeat, quaero. respondi: potest videri ea ratio fuisse permittendi istis personis de servis quaestionem habere, ut diligentius dolorem animi sui, item iniuriam laesae domus, non translatitie persequerentur. sed quoniam non facile tale delictum sine ministerio servorum admitti creditum est, ratio eo perduxit, ut etiam extraneo accusante mancipia quaestioni tormentorum subicerentur a iudicibus.

27. Qui sororis filiam uxorem duxerat per [coll. 6, 6] errorem, antequam praeveniretur a delatore, diremit coitum: quaero, an adhuc possit accusari? respondit: ei, qui coniunctae sororis filiae bona fide abstinuit, poenam remitti palam est: quia qui errore cognito diremit coitum, creditur eius voluntatis fuisse, ut, si scisset se in eo necessitudinis gradu positum, non fuisset tale matrimonium copulaturus.

ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΣ ΜΟΝΟΒΙΒΛΟΣ.

28. *Οἱ ἀστυνομικοὶ ἐπιμελείσθωσαν τῶν* [(43. 10) 1] *κατὰ τὴν πόλιν ὁδῶν, ὅπως ἂν ὁμαλισθῶσιν καὶ τὰ ῥεύματα μὴ βλάπτῃ τὰς οἰκίας καὶ γέφυραι ὦσιν οὗ ἂν δέῃ.* 1 *Ἐπιμελείσθωσαν δὲ ὅπως οἱ ἴδιοι τοῖχοι ἢ τῶν ἄλλων ἢ τῶν περὶ τὰς οἰκίας ἃ εἰς τὴν ὁδὸν φέρει μὴ σφαλερὰ ᾖ, ἵνα ὡς δεῖ καθαιρῶσιν οἱ δεσπόται τῶν οἰκιῶν καὶ ἐπισκευάζωσιν. ἐὰν δὲ μὴ καθαιρῶσιν μηδὲ ἐπισκευάζωσιν, ζημιούτωσαν αὐτούς, ἕως ἂν ἀσφαλῆ ποιήσωσιν.* 2 *Ἐπιμελείσθωσαν δὲ ὅπως μηδεὶς ὀρύσσῃ τὰς ὁδοὺς μηδὲ χωννύῃ μηδὲ κτίσῃ εἰς τὰς ὁδοὺς μηδέν· εἰ δὲ μή, ὁ μὲν δοῦλος ὑπὸ τοῦ ἐντυχόντος μαστιγούσθω, ὁ δὲ ἐλεύθερος ἐνδεικνύσθω τοῖς ἀστυνόμοις, οἱ δὲ ἀστυνόμοι ζημιούτωσαν* 3 *κατὰ τὸν νόμον καὶ τὸ γεγονὸς καταλυέτωσαν. Ἐπισκευάζειν δὲ τὰς ὁδοὺς τὰς δημοσίας κατὰ τὴν ἑαυτοῦ οἰκίαν ἕκαστον καὶ τὰς ὑδρορρόας ἐκκαθαίρειν τὰς ἐκ τοῦ ὑπαιθρίου καὶ ἐπισκευάζειν οὕτως, ὡς ἂν μὴ κωλύῃ ἅμαξαν ἐπιέναι. ὅσοι δὲ μισθωσάμενοι οἰκοῦσιν, ἐὰν μὴ ἐπισκευάσῃ ὁ δεσπότης, αὐτοὶ ἐπισκευάσαντες ὑπολογι-* 4 *ζέσθωσαν τὸ ἀνάλωμα κατὰ τὸν μισθόν. Ἐπιμελείσθωσαν δὲ καὶ ὅπως πρὸ τῶν ἐργαστηρίων μηδὲν προκείμενον ᾖ, πλὴν ἐὰν κναφεὺς ἱμάτια ψύχῃ ἢ τέκτων τροχοὺς ἔξω τιθῇ· τιθέσθωσαν δὲ καὶ οὗτοι, ὥστε μὴ κωλύειν ἅμαξαν* 5 *βαδίζειν. Μὴ ἐάτωσαν δὲ μηδὲ μάχεσθαι ἐν ταῖς ὁδοῖς μηδὲ κόπρον ἐκβάλλειν μηδὲ νεκρὰ μηδὲ δέρματα ῥίπτειν.*

DEFINITIONUM LIBRI II.[1]

LIBER I.

29. Lex est commune praeceptum, virorum [(1. 3) 1] prudentium consultum, delictorum quae sponte vel ignorantia contrahuntur coercitio, communis rei publicae sponsio.

30. Cum Aquiliana stipulatio interponitur, [(2. 15) 5] quae ex consensu redditur, lites, de quibus non est cogitatum, in suo statu retinentur. liberalitatem enim captiosam interpretatio prudentium fregit.

31. [1]Actio in personam infertur: petitio [(44. 7) 28] in rem: persecutio in rem vel in personam rei persequendae gratia.

32. [2]Cum ad praesens tempus con- [(12. 1) 37, 39] dicio confertur, stipulatio non suspenditur et, si condicio vera sit, stipulatio tenet, quamvis tenere contrahentes condicionem ignorent, veluti 'si rex Parthorum vivit, centum mihi dari spondes?' eadem sunt et cum in praeteritum condicio confertur. (39) Itaque tunc potestatem condicionis optinet, cum in futurum confertur.

33. [2]'Heres meus, cum morietur Titius, [(35. 1) 79] centum ei dato'. purum legatum est, quia non condicione, sed mora suspenditur: non potest enim con- 1 dicio non existere. 'Heres meus, cum ipse morietur, centum Titio dato'. legatum sub condicione relictum est: quamvis enim heredem moriturum certum sit, tamen incertum est, an legatario vivo. dies legati non cedit et non est certum ad eum legatum perventurum. 2 Qui post Mucianam cautionem interpositam legatum accepit, si contra cautionem aliquid fecerit, stipulatione commissa etiam fructus heredi restituet: hoc enim 3 legatarius et in exordio cavere cogitur. Quamvis usus fructus, cum morietur legatarius, inutiliter legetur, tamen cautionis Mucianae remedium usu fructu quoque sub condicionem alicuius non faciendi legato 4 locum habet. Quod in fraudem legis ad impediendas nuptias scriptum est, nullam vim habet, veluti: 'Titio patri centum, si filia, quam habet is in potestate, non nubserit, heres dato' vel: 'filio familias, si pater eius uxorem non duxerit, heres dato'.

34. Clavibus traditis ita mercium in [(18. 1) 74] horreis conditarum possessio tradita videtur, si claves apud horrea traditae sint: quo facto confestim emptor dominium et possessionem adipiscitur, etsi non aperuerit horrea: quod si venditoris merces non fuerunt, usucapio confestim inchoabitur.

35. Error facti ne maribus quidem in [(22. 6) 8] damnis vel compendiis obest, iuris autem error nec feminis in compendiis prodest: ceterum omnibus iuris error in damnis amittendae rei suae non nocet.

36. Praefectus cohortis vel equitum aut [(23. 2) 63] tribunus contra interdictum eius provinciae duxit uxorem, in qua officium gerebat: matrimonium non erit: quae species pupillae comparanda est, cum ratio potentatus nuptias prohibuerit. sed an huic quoque si virgo nupsit, non sit auferendum quod testamento relictum est, deliberari potest: exemplo tamen pupillae nuptae tutori, quod relictum est, potest mulier consequi. pecuniam tamen in dotem datam mulieris heredi restitui necesse est.

37. Si liberis sublatis reversa post iurgium [(23. 4) 27] per dissimulationem mulier veluti venali concordio ne dotata sit conveniat, conventio secundum ordinem rei gestae moribus improbanda est.

38. [3]Ex pluribus tutoribus in solidum [(26. 7) 42] unum tutorem iudex condemnavit. in rem suam iudicatus procurator datus privilegium pupilli non habebit,

1) *Rubricas his libris fuisse insertas apparet ex coll.* 2, 3.

1) *Haec quoque ad stipulationem Aquilianam spectant, cf.* (46. 4) 18 § 1. 2) *Iunge fr.* 32. 33. 3) *Iunge fr.* 38. 39.

quod nec heredi pupilli datur: non enim causae, sed personae succurritur, quae meruit praecipuum favorem.

39. [1]Cum pupillus tutelae actione contra (27. 3) 21 tutorem alterum tutori, quem iudex in solidum condemnavit, cessit, quamvis postea iudicatum fiat, tamen actio data non intercidit, quia pro parte condemnati tutoris non tutela reddita, sed nominis pretium solutum videtur.

40. Testamentum aut non iure factum dici- (28. 3) 1 tur, ubi sollemnia iuris defuerunt: aut nullius esse momenti, cum filius qui fuit in patris potestate praeteritus est: aut rumpitur alio testamento, ex quo heres existere poterit, vel adgnatione sui heredis: aut in irritum constituitur non adita hereditate.

41. Hereditas ex die vel ad diem non (28. 5) 34 recte datur, sed vitio temporis sublato manet institutio.

42. [*Seius Titium ex parte, quam per* (28. 5) 80 *leges capere possit, heredem instituit, ex reliqua Maevium. si Titius solidum capere poterit, Maevius adiectus aut substitutus heres non erit.*] Quod si non sit reliqui facta mentio, tantundem in altero asse habebit Maevius quantum Titius in primo.

43. Qui duos impuberes filios heredes (28. 6) 42 reliquerat, ita substituit, si ambo mortui essent: deinde pueri post mortem patris simul perierunt: duae hereditates substituto deferuntur. sed si diversis temporibus vita decedant, in hereditate novissimi pueri eius fratris, qui ante mortuus est, hereditatem substitutus inveniet: sed in ratione Falcidiae pueri prioris hereditas non veniet nec substitutus amplius quam sescunciam iure testamenti desiderabit: legata quoque, quae a substituto eius filii data sunt, qui prior intestato decessit, ad irritum reccidunt.

44. Legatum [*sc. per vindicationem*] ita domi- (31) 80 nium rei legatarii facit, ut hereditas heredis res singulas. quod eo pertinet, ut, si pure res relicta sit et legatarius non repudiavit defuncti voluntatem, recta via dominium, quod hereditatis fuit, ad legatarium transeat numquam factum heredis.

45. Si flagitii faciendi vel facti causa (45. 1) 123 concepta sit stipulatio, ab initio non valet.

LIBER II.

46. Ius autem civile est, quod ex legibus, (1. 1) 7 plebis scitis, senatus consultis, decretis principum, 1 auctoritate prudentium venit. Ius praetorium est, quod praetores introduxerunt adiuvandi vel supplendi vel corrigendi iuris civilis gratia propter utilitatem publicam. quod et honorarium dicitur ad honorem praetorum sic nominatum.

47. Cum singulis ab heredibus singulis (7. 2) 11 eiusdem rei fructus legatur, fructuarii separati videntur non minus, quam si aequis portionibus duobus eiusdem rei fructus legatus fuisset: unde fit, ut inter eos ius adcrescendi non sit.

48. Si fideiussor iure[2] liberatus solverit (12. 6) 59 errore pecuniam, repetenti non oberit: si vero reus promittendi per errorem et ipse postea pecuniam solverit, non repetet, cum prior solutio, quae fuit irrita, naturale vinculum non dissolvit, nec civile, si reus promittendi tenebatur.

1) *cf. p.* 810 *n.* 3. 2) fideiussor iure] sponsor tempore *Papin.*

49. Tutor interposito decreto praetoris acto- (26. 9) 6 rem reliquit. secundum eum sententia dicta iudicati transfertur ad pupillum actio non minus, quam si tutor optinuisset.

50. Nepos ex filio voluntate avi ut filius (40. 1) 22 voluntate patris potest manumittere, sed manumissus patris vel avi libertus est.

51. In tabulis secundis filio servum data (40. 7) 36 libertate substitutum iure statuliberi prudentes munierunt: quod utilitas recipit, scilicet ut cum sua causa alienaretur, ne patris testamentum puer filius rescindat. quae iuris auctoritas citra dilectum ordinis ad secundum quoque vel tertium substitutum porrecta est.

52. [1][*Saltuum hibernorum et aestivorum* (41. 2) 45 *possessio retinetur animo,*] licet neque servum neque colonum ibi habeamus.

53. [1]Possessio quoque per servum, cuius (41. 2) 49 usus fructus meus est, ex re mea vel ex operis servi adquiritur mihi, cum et naturaliter a fructuario tenea- 1 tur et plurimum ex iure possessio mutuetur. Qui in aliena potestate sunt, rem peculiarem tenere possunt, habere possidere non possunt, quia possessio non tan- 2 tum corporis, sed et iuris est. Etsi possessio per procuratorem ignoranti quaeritur, usucapio vero scienti competit, tamen evictionis actio domino contra venditorem invito procuratore non datur, sed per actionem mandati ea cedere cogitur.

54. [1]Cum heres in ius omne defuncti (44. 3) 11 succedit, ignoratione sua defuncti vitia non excludit, veluti cum sciens alienum illum illo vel precario possedit: quamvis enim precarium heredem ignorantem non teneat nec interdicto recte conveniatur, tamen usucapere non poterit, quod defunctus non potuit. idem iuris est, cum de longa possessione quaeritur: neque enim recte defendetur, cum exordium ei bonae fidei ratio non tueatur.

55. 'Insulam intra biennium illo loco (45. 1) 124 aedificari spondes?' ante finem biennii stipulatio non committitur, quamvis reus promittendi non aedificaverit et tantum residui temporis sit, quo aedificium extrui non possit: neque enim stipulationis status, cuius dies certus in exordio fuit, ex post facto mutatur. idque et in stipulatione iudicio sistendi causa facta[2] placuit, scilicet ut ante diem stipulatio non committatur, si certum esse coeperit parere stipulationi residuo tempore non posse.

56. Fundum Cornelianum stipulatus (46. 2) 28 quanti fundus est postea stipulor: si non novandi animo secunda stipulatio facta est,[3] cessat novatio: secunda vero stipulatio tenet, ex qua non fundus, sed pecunia debetur. itaque si reus promittendi fundum solvat, secunda stipulatio iure non tollitur, nec si litem actor ex prima contestetur. denique meliore vel deteriore facto sine culpa debitoris postea fundo praesens aestimatio fundo petito recte consideretur, in altera vero ea aestimatio venit, quae secundae stipulationis tempore fuit.

57. Cum ex pluribus causis debitor (46. 3) 97 pecuniam solvit, utriusque demonstratione cessante potior habebitur causa eius pecuniae, quae sub infamia debetur: mox eius, quae poenam continet: tertio quae

1) *Iunge fr.* 52—54. 2) stipulatione . . . facta] vadimonio *Papin.* 3) si non . . . facta est *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 219)?

sub hypotheca vel pignore contracta est: post hunc ordinem potior habebitur propria quam aliena causa, veluti fideiussoris. quod veteres ideo definierunt, quod verisimile videretur diligentem debitorem admonitum ita negotium suum gesturum fuisse. si nihil eorum interveniat, vetustior contractus ante solvetur. si maior pecunia numerata sit, quam ratio singulorum exposcit, nihilo minus primo contractu soluto, qui potior erit, superfluum ordini secundo vel in totum vel pro parte minuendo videbitur datum.

58. Inter accusatorem et reum cognitione (48. 1) 10 suscepta excusatio pro absente iustis rationibus admittitur: nec per triduum per singulos dies ter citatus reus damnetur vel de accusatoris absentis praesente reo calumnia pronuntietur.

59. Sanctio legum, quae novissime certam (48. 19) 41 poenam irrogat his, qui praeceptis legis non obtemperaverint, ad eas species pertinere non videtur, quibus ipsa lege poena specialiter addita est. nec ambigitur in cetero omni iure speciem generi derogare, nec sane verisimile est delictum unum eadem lege variis aestimationibus coerceri.

60. Pater, qui castrense peculium intestati (49. 17) 17 filii retinebit, aes alienum intra modum eius et annum utilem iure praetorio solvere cogitur: idem, si testamento scriptus heres extiterit, perpetuo civiliter ut I heres convenietur. Pater a filio milite vel qui militavit heres institutus testamenti causam omisit et castrense peculium possidet: legitimi heredis exemplo cogetur ad finem peculii perpetuo legata praestare. quod si filius post annum quam militare desierat iure communi testamento facto vita decessit, ratione Falcidiae retinebitur quarta. ceterum si testamenti causam pater omisit, cum peculium creditoribus solvendo non esset, nihil dolo videbitur fecisse, quamvis temporis incurrat compendium.

61. Non videntur rem amittere, quibus (50. 17) 83 propria non fuit.[1]

De iudicatis.

62. Per hominem liberum noxae deditum coll. 2, 3 si tantum adquisitum sit, quantum damni dedit, manumittere cogendus est a praetore, qui noxae deditum accepit: sed fiduciae iudicio non tenetur.

QUAESTIONUM LIBRI XXXVII.[2]

Cum notis Pauli.

LIBER I.

[*De iurisdictione*].

63. Aliquando mandare iurisdictionem pro- (1. 16) 5 consul potest, etsi nondum in provinciam pervenerit. quid enim si necessariam moram in itinere patiatur, maturissime autem legatus in provinciam perventurus sit?

64. Quaecumque specialiter lege vel sena- (1. 21) 1 tus consulto vel constitutione principum tribuuntur, mandata iurisdictione non transferuntur: quae vero iure magistratus competunt, mandari possunt. et ideo videntur errare magistratus, qui, cum publici iudicii habeant exercitionem lege vel senatus consulto delegatam, veluti legis Iuliae de adulteriis et si quae sunt aliae similes, iurisdictionem suam mandant. huius rei fortissimum argumentum, quod lege Iulia de vi nominatim cavetur, ut is, cui optigerit exercitio, possit eam si proficiscatur mandare: non aliter itaque mandare poterit, quam si abesse coeperit, cum alias iurisdictio etiam a praesente mandetur. et si a familia dominus occisus esse dicetur, cognitionem praetor, quam ex I senatus consulto habet, mandare non poterit. Qui mandatam iurisdictionem suscepit, proprium nihil habet, sed eius qui mandavit iurisdictione utitur. verius est enim more maiorum iurisdictionem quidem transferri, sed merum imperium quod lege datur non posse transire: quare nemo dicit animadversionem legatum proconsulis habere mandata iurisdictione. *PAULUS notat:* et imperium, quod iurisdictioni cohaeret, mandata iurisdictione transire verius est.

65. [1]Arbiter ita sumptus ex compromisso, (4. 8) 33 ut et diem proferre possit, hoc quidem facere potest: referre autem contradicentibus litigatoribus non potest.

66. [2]Non debet alteri per alterum iniqua (50. 17) 74 condicio inferri.

LIBER II.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

67. [3]Ius publicum privatorum pactis (2. 14) 38 mutari non potest.

68. Cum ex pluribus tutoribus unus,[4] quod (11. 2) 2 ceteri non sint idonei, convenitur, postulante eo omnes ad eundem iudicem mittuntur: et hoc rescriptis principum continetur.

69. [5]Tutor sive curator nomina, quae (26. 7) 35 iuste putat non esse idonea, a priore tutore vel curatore suscipere quidem cogitur, non tamen exactionem periculo suo facere.

70. Imperator Titus Antoninus Lentulo (50. 1) 11 Vero rescripsit magistratuum officium individuum ac periculum esse commune. quod sic intellegi oportet, ut ita demum collegae periculum adscribatur, si neque ab ipso qui gessit neque ab his, qui pro eo intervenerunt, res servari possit et solvendo non fuit honore deposito. alioquin si persona vel cautio sit idonea, vel solvendo fuit quo tempore conveniri potuit, unus- I quisque in id quod administravit tenebitur. Quod si forte is, qui periculo suo nominavit magistratum, solvendo sit, utrum in eum prius actio reddi quasi fideiussorem debeat, an vero non alias, quam si res a collega servari non potuerit? sed placuit fideiussoris exemplo priorem conveniendum qui nominavit, quoniam collega quidem neglegentiae ac poenae causa, qui vero nominavit, fidei ratione convenitur.

Quid ergo, si alter ex magistratibus toto (50. 1) 13 anno afuerit aut forte praesens per contumaciam sive ignaviam vel aegram valitudinem rei publicae negotia non gesserit et omnia collega solus administraverit, nec tamen tota res ab eo servari possit? talis ordo

1) *cf. fr.* 53 § 1? 2) *Videntur hi libri conscripti esse imperante Septimio Severo, nondum adsumpto Caracalla in imperii societatem (v. praeter Fittingium p.* 28 *sqq. etiam fr.* 94 *cum nota). Libri* I—XXVIII *sequuntur ordinem edicti perpetui; libri* XXIX *sqq. ad leges senatus consulta constitutiones pertinent.*

1) *cf.* (5. 1) 2 § 2. 2) *Quaeri videtur, an consentiente litigatore altero, altero contradicente iudicii tempora possint prorogari, cf. fr.* 65 *ict.* (5. 1) 2 § 2. 3) *cf.* (50. 8) 2 § 8. 4) *Item, cum unus ex pluribus collegis.* 5) *cf.* (50. 8) 12 § 6.

dabitur, ut in primis qui rei publicae negotia gessit et qui pro eo caverunt in solidum conveniantur, mox peractis omnibus periculum adgnoscat qui non idoneum nominavit, postremo alter ex magistratibus, qui rei publicae negotiis se non immiscuit. nec iuste qui nominavit universi periculum recusabit, cum scire deberet eum, qui nominaretur, individuum officium et commune periculum suscepturum. nam et cum duo gesserunt et ab altero servari quod debetur non potest, qui collegam nominavit, in universum convenitur.

71. Hi, qui muneris publici vacationem [(50. 5) 6] habent, ad ea, quae extra ordinem imperantur, compelli non solent.

[*De pactis* (*E. IV*)].

72. Venditor hereditatis emptori man- [(2. 15) 17] datis actionibus cum debitore hereditario, qui ignorabat venditam esse hereditatem, transegit: si emptor hereditatis hoc debitum ab eo exigere velit, exceptio transacti negotii debitori propter ignorantiam suam accommodanda est. idem respondendum est et in eo, qui fideicommissam recepit hereditatem, si heres cum ignorante debitore transegit.

[*De postulando* (*E. VI*)].

73. Imperator Titus Antoninus rescripsit eum, [(3. 1) 8] cui advocationibus in quinquennio interdictum esset, post quinquennium pro omnibus postulare non prohiberi. divus quoque Hadrianus rescripserat de exilio reversum postulare posse. nec adhibetur distinctio, quo crimine silentium vel exilium sit irrogatum, ne scilicet poena tempore determinata contra sententiae fidem ulterius porrigatur.

74. Ad tempus ordine motos ex crimine, [(50. 2) 5] quod ignominiam importat, in perpetuum moveri placuit. ad tempus autem exulare iussos ex crimine leviore velut transacto negotio non esse inter infames habendos.

75. [1]Fratres imperatores rescripserunt [(48. 19) 33] servos in temporaria vincula damnatos libertatem et hereditatem sive legatum, postquam tempus expleverint, consequi, quia temporaria coercitio, quae descendit ex sententia, poenae est abolitio. si autem beneficium libertatis in vinculis eos inveniat, ratio iuris et verba constitutionis libertati refragantur. plane si testamento libertas data sit et eo tempore, quo aditur hereditas, tempus vinculorum solutum sit, recte manumissus intellegetur, non secus ac si pignori datum servum debitor manumisisset eiusque post liberatum pignus adita fuisset hereditas.

76. Ulp. 8 ad edict. . . . *parentes utriusque* [Vat. 321] *sexus* . . . . *Papinianus lib. II quaestionum etiam a liberis virilis sexus lugendos esse* [*dicit*].

77. Exheredatum quoque filium luctum [(3. 2) 25] habere patris memoriae placuit, idemque et in matre 1 iuris est, cuius hereditas ad filium non pertinet. Si quis in bello ceciderit, etsi corpus eius non conpareat, lugebitur.

[*De vadimoniis* (*E. VII*)].

78. Si tutor iudicio sisti[2] promiserit et [(2. 11) 15] stipulationi non obtemperaverit, et interea pupillus adoleverit aut mortem obierit aut etiam abstentus sit hereditate: denegabitur ex stipulatu actio. nam et ipsius rei quae petebatur, si tutor iudicatus fuerit et eorum quid acciderit, non esse dandam in eum actionem iudicati probatum est.

79. Ita stipulatus sum: 'te sisti in certo [(45. 1) 115] loco: si non steteris, quinquaginta aureos[1] dari spondes?' si dies in stipulatione per errorem omissus fuerit, cum id ageretur, ut certo die sisteres, inperfecta erit stipulatio, non secus ac si quod pondere numero mensura continetur sine adiectione ponderis numeri mensurae stipulatus essem, vel insulam aedificari non demonstrato loco, vel fundum dari non adiecto nomine. quod si ab initio id agebatur, ut quocumque die sisteres et, si non stetisses, pecuniam dares, quasi quaelibet stipulatio sub condicione concepta vires habebit, nec ante committetur, quam fuerit declaratum reum pro- 1 mittendi sisti non posse. Sed et si ita stipulatus fuero: 'si in Capitolium non ascenderis' vel 'Alexandriam non ieris, centum dari spondes?' non statim committetur stipulatio, quamvis Capitolium ascendere vel Alexandriam pervenire potueris, sed cum certum esse coeperit te Capitolium ascendere vel Alexandriam 2 ire non posse. Item si quis ita stipuletur: 'si Pamphilum non dederis, centum dari spondes?' Pegasus respondit non ante committi stipulationem, quam desisset posse Pamphilus dari. Sabinus autem existimabat ex sententia contrahentium, postquam homo potuit dari, confestim agendum et tamdiu ex stipulatione non posse agi, quamdiu per promissorem non stetit, quo minus hominem daret, idque defendebat exemplo penus legatae. Mucius etenim heredem, si dare potuisset penum nec dedisset, confestim in pecuniam legatam teneri scripsit, idque utilitatis causa receptum est ob defuncti voluntatem et ipsius rei naturam. itaque potest Sabini sententia recipi, si stipulatio non a condicione coepit, veluti 'si Pamphilum non dederis, tantum dare spondes?', sed ita concepta sit stipulatio: 'Pamphilum dari spondes? si non dederis, tantum dari spondes?' quod sine dubio verum erit, cum id actum probatur, ut, si homo datus non fuerit, et homo et pecunia debeatur. sed et si ita cautum sit, ut sola pecunia non soluto homine debeatur, idem defendendum erit, quoniam fuisse voluntas probatur, ut homo solvatur aut pecunia petatur.

80. [2]Si tibi decem dedero, ut Stichum [(19. 5) 7] manumittas, et cessaveris, confestim agam praescriptis verbis, ut solvas quanti mea interest: aut, si nihil interest, condicam tibi, ut decem reddas.

*

81. Ex his omnibus causis, quae iure [(12. 6) 54] non valuerunt vel non habuerunt effectum, secuta per errorem solutione condictioni locus erit.

82. [3]Cum iudicio bonae fidei disceptatur, [(22. 1) 1] arbitrio iudicis usurarum modus ex more regionis ubi contractum est constituitur, ita tamen, ut legi non 1 offendat. Socius si ideo condemnandus erit, quod pecuniam communem invaserit vel in suos usus converterit, omnimodo etiam mora non interveniente 2 praestabuntur usurae. Nec tamen iudex iudicii bonae fidei recte iubebit interponi cautiones, ut, si tardius sententiae condemnatus paruerit, futuri temporis pendantur usurae, cum in potestate sit actoris iudicatum exigere. *PAULUS notat:* quid enim per-

1) *cf. fr.* 73. 74. 2) iudicio sisti] vadimonium *Pap.*

3) HS L̄ *Papin.* 2) *cf. fr.* 79. 3) *Fortasse Papinianus ad legem municipalem* (*fr.* 67 *sqq.*) *de usuris egit, quae a debitoribus civitatium praestantur, cf.* (22. 1) 17 § 7.

tinet ad officium iudicis post condemnationem futuri 3 temporis tractatus? PAPINIANUS. Circa tutelae restitutionem pro favore pupillorum latior interpretatio facta est: nemo enim ambigit hodie, sive iudex accipiatur, in diem sententiae, sive sine iudice tutela restituatur, in eum diem quo restituit usuras praestari. plane si tutelae iudicio nolentem experiri tutor ultro convenerit et pecuniam optulerit eamque obsignatam deposuerit, ex eo tempore non praestabit usuras.

83. Statuliberorum iura per heredem [(40. 7) 33] fieri non possunt duriora.[1]

LIBER III.

[*De cognitoribus et procuratoribus et defensoribus* (*E. VIII*)].

84. [2]Qui aequitate defensionis infringere [(44. 4) 12] actionem potest, doli exceptione tutus est.

85. Inter tutores divisa tutela est: aequi- [(26. 7) 36] tas, quae merum ius compensationis inducit, propter officium et personam agentis tutoris non differtur: nam divisio tutelae, quae non iuris, sed iurisdictionis est, modum administrationi facit et inter ipsos locum habet nec experiri cum pupillo volentibus obstare debet.

Cum militi castrensium bonorum alius, [(16.2) 16 pr.] ceterorum alius heres exstitit et debitor alteri heredum obligatus vult compensare quod ab alio debetur, non audietur.

86. Cum intra diem ad iudicati ex- [(16.2) 16 § 1] secutionem datum iudicatus Titio agit cum eodem Titio, qui et ipse pridem illi iudicatus est, compensatio admittetur: aliud est enim diem obligationis non venisse, aliud humanitatis gratia tempus indulgeri solutionis.

87. Ulp. 17 ad edict. *Si aedes plurium do-* [(8. 5) 6 § 4] *minorum sint, an in solidum agatur* [*sc. de onere ferendo*], *Papinianus libro tertio quaestionum tractat: et ait singulos dominos in solidum agere,*[3] *sicuti de ceteris servitutibus excepto usu fructu. sed non idem respondendum inquit, si communes aedes essent, quae onera vicini sustinerent.*

88. [4]Aedibus communibus si ob opus [(39. 1) 18] novum nuntiatio uni fiat, si quidem ex voluntate omnium opus fiat, omnes nuntiatio tenebit, si vero quidam ignorent, in solidum obligabitur, qui contra 1 edictum praetoris fecerit. Nec ad rem pertinet, cuius solum sit, in quo opus fiat, sed quis eius soli possessor inveniatur, modo si eius nomine opus fiat.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

89. Ignorante quoque sorore si frater nego- [(3.5) 47] tium eius gerens dotem a viro stipulatus sit, iudicio negotiorum gestorum ut virum liberaret iure convenitur.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

90. [5]Imperator Titus Antoninus rescripsit [(1. 5) 8] non laedi statum liberorum ob tenorem instrumenti male concepti.

91. Quotiens quaereretur, genus vel gentem [(22.3) 1] quis haberet nec ne, eum probare oportet.[6]

92. Si filius emancipatus, contra tabulas [(4.4) 30] non accepta possessione, post inchoatam restitutionis quaestionem, legatum ex testamento patris maior viginti quinque annis petisset, liti renuntiare videtur, cum et si bonorum possessionis tempus largiretur, electo iudicio defuncti repudiatum beneficium praetoris existimaretur.

Nemo potest mutare consilium suum in [(50. 17) 75] alterius iniuriam.

Nonnumquam praetor variantem non re- [(37.6) 8] pellit et consilium mutantis non aspernatur. unde quidam filium emancipatum, qui de bonis conferendis cavere fratribus noluit, audiendum postea putaverunt, si vellet oblata cautione beneficium bonorum possessionis exercere. tametsi responderi potest videri eum possessionem repudiasse, qui formam possessionis conservare noluit: sed benignior est diversa sententia, maxime cum de bonis parentis inter fratres disputetur. quem tamen facilius admittendum existimo, si intra tempus delatae possessionis cautionem offerat: nam post annum, quam delata esset bonorum possessio, voluntariam moram cautionis admittere difficilius est.

93. [1]Si filius, qui patri ac postea fratri [(28. 6) 12] ex secundis tabulis heres exstitit, hereditatem patris recuset, fraternam autem retinere malit, audiri debet: iustius enim praetorem facturum existimo, si fratri separationem bonorum patris concesserit. etenim ius dicenti propositum est liberos oneribus hereditariis non sponte susceptis liberare, non invitos ab hereditate removere, praesertim quod remotis tabulis secundis legitimam haberet fratris hereditatem. itaque legata dumtaxat ex secundis tabulis praestari debent habita ratione facultatium in Falcidia non patris, ut alias solet, sed inpuberis.

94. [2]Cum vir praedium dotale vendidit [(41. 3) 42] scienti vel ignoranti rem dotis esse, venditio non valet. quam defuncta postea muliere in matrimonio confirmari convenit, si tota dos lucro mariti cessit. idem iuris est, cum is, qui rem furtivam vendidit, postea domino heres exstitit.

95. Si minor annis adulterium com- [(48. 5) 37] miserit, lege Iulia tenetur, quoniam tale crimen post pubertatem incipit.

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

96. Denique si emptor, priusquam per usum [(4. 6) 19] sibi adquireret, ab hostibus captus sit, placet interruptam possessionem postliminio non restitui, quia haec sine possessione non constitit, possessio autem plurimum facti habet: causa vero facti non continetur postliminio.

97. † Ulp. 12 ad edict. . . . *ei, qui per* [(4. 6) 23 § 2] *captivitatem fundi possessionem vel usus fructus quasi possessionem amisit, succurendum esse Papinianus ait. et fructus quoque medio tempore ab alio ex usu fructu perceptos debere captivo restitui aequum putat.*

98. Si bonae fidei possessor hereditatis velit [(5.3) 49] cum debitoribus hereditariis aut qui res hereditarias occupaverint consistere, audietur, utique si periculum erit, ne inter moras actiones intercidant.[3] petitor autem hereditatis citra metum exceptionis in rem agere poterit: quid enim si possessor hereditatis neglegat? quid si nihil iuris habere se sciat?

1) *Itaque nec si heres vinxerit statuliberum, mutatur eius libertas: iungendum fortasse cum fr.* 75 (*Cuiac.*). 2) *cf.* (16. 2) 18 *pr.* 3) *Proprio scilicet, non procuratorio nomine.* 4) *cf. fr.* 87. 5) *cf. C.* (7. 16) 16. 6) *Item si quaeritur, cuius aetatis sit.*

1) *Quaeritur, an restitutione opus sit.* 2) *Spectare haec suspicor ad orationem Severi* (27. 9) 1 § 2. 3) *Quaeritur, an actiones, si interciderint, restituantur.*

99. Ulp. 15 ad edict. [1] *Papinianus* . . . . [(5.3) 20 § 14] *libro tertio quaestionum, si possessor hereditatis pecuniam inventam in hereditate non attingat, negat eum omnino in usuras conveniendum.*

100. [2] Cum hereditas ex Trebelliano sena- [(36. 1) 51] tus consulto restituitur, si res urgueat et metus erit, ne per absentiam forte fideicommissarii dies actionis 1 exeat, heres iudicium suscipere cogitur. Similique modo filio de possessione contra tabulas deliberante scriptus heres a creditoribus hereditariis convenitur.

[*Qui arbitrium receperint etc.* (*E.* 48)].

101. Ulp. 13 ad edict. *Papinianus libro* [(4.8) 21 § 5] *tertio quaestionum ait, si, cum dies compromissi finiretur, prolato die litigatores denuo in eum compromiserint nec secundi compromissi arbitrium receperit, non esse cogendum recipere, si ipse in mora non fuit, quo minus partibus suis fungeretur: quod si per eum factum est, aequissimum esse cogi eum a praetore sequens recipere.*

102. [3] Cum furiosus iudex addicitur, [(5.1) 39 pr.] non ideo minus iudicium erit, quod hodie non potest iudicare: ut scilicet suae mentis effectus quod sententiae dixerit, ratum sit: neque enim in addicendo praesentia vel scientia iudicis necessaria est.

[*De recepto argentariorum* (*E.* 50)?].

103. Ulp. 14 ad edict. *Papinianus libro* [(17. 1) 28] *tertio quaestionum ait mandatorem debitoris solventem ipso iure reum non liberare* (*propter mandatum enim suum solvit et suo nomine*) *ideoque mandatori actiones putat adversus reum cedi debere.*

[*De satisdando* (*E.* 51)].

104. Ulp. ibid. *Si fideiussor non negetur* [(2. 8) 7 pr.] *idoneus, sed dicatur habere fori praescriptionem et metuat petitor ne iure fori utatur: videndum quid iuris sit. et divus Pius* (*ut et Pomponius libro epistularum refert et Marcellus libro tertio digestorum et Papinianus libro tertio quaestionum*) *Cornelio Proculo rescripsit merito petitorem recusare talem fideiussorem: sed si alias caveri non possit, praedicendum ei non usurum eum privilegio, si conveniatur.*

105. Qui legationis causa Romam venit, [(5.1) 39 § 1] ex qualibet causa fideiubere potest, cum privilegio suo, cum sit in Italia contractum, uti non potest.

LIBER IV.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].

106. Non quidquid iudicis potestati per- [(5.1) 40] 1 mittitur, id subicitur iuris necessitati. Iudex si quid adversus legis praeceptum in iudicando dolo malo praetermiserit, legem offendit.

107. Sed si certos nummos (veluti quos in [(30) 51] arca habet) aut certam lancem[4] legavit, non numerata pecunia, sed ipsa corpora nummorum vel rei legatae continentur neque permutationem recipiunt et exemplo cuiuslibet corporis aestimanda sunt.

108. Decem stipulatus a Titio postea, [(45. 1) 116] quanto minus ab eo consequi posses, si a Maevio stipularis, sine dubio Maevius universi periculum potest subire. sed et si decem petieris a Titio, Maevius non erit solutus, nisi iudicatum Titius fecerit.[1] PAULUS *notat:* non enim sunt duo rei Maevius et Titius eiusdem obligationis, sed Maevius sub condicione debet, si a Titio exigi non poterit: igitur nec Titio convento Maevius liberatur (qui an debiturus sit, incertum est) et solvente Titio non liberatur Maevius (qui nec tenebatur), cum condicio stipulationis deficit, nec Maevius pendente stipulationis condicione recte potest conveniri: a Maevio enim ante Titium excussum non recte petetur.

109. † Ulp. 8 disput. *Quotiens autem* [(49. 1) 10 § 3] *plures in unam summam condemnantur, utrum una sententia est et quasi plures in unam summam rei sint promittendi, ut unusquisque eorum in solidum teneatur, an vero scinditur in personas sententia, quaeritur. et Papinianus respondit scindi sententiam in personas atque ideo eos qui condemnati sunt viriles partes debere.*

110. † Iustinian. . . . *Papinianus* . . . *in* [C. (7. 45) 14] *quaestionibus suis rite disposuit non solum iudicem de absolutione rei iudicare, sed et ipsum actorem, si e contrario obnoxius fuerit inventus condemnare* . . .

LIBER V.

[*De iudiciis centumviralibus*].[2]

111. Ulp. 14 ad edict. *Papinianus libro* [(5. 2) 8 pr.] *quinto quaestionum recte scribit inofficiosi querellam patrem filii sui nomine instituere non posse invito eo: ipsius enim iniuria est. sequenti loco scribit, si filius post adgnitam litis ordinandae gratia bonorum possessionem decesserit, finitam esse inofficiosi querellam, quae non patri, sed nomine dabatur filii.*

112. [3] Filium familias publico iudicio [(48. 5) 38] adulterium in uxorem sine voluntate patris arguere constitutum est: vindictam enim proprii doloris consequitur.

113. Pater filium emancipavit et nepotem [(5.2) 14] ex eo retinuit: emancipatus suscepto postea filio, duobus exheredatis patre praeterito vita decessit. in quaestione de inofficiosi testamenti praecedente causa filiorum patris intentio adhuc pendet. quod si contra filios iudicetur, pater ad querellam vocatur et suam intentionem implere potest.

114. Ulp. 14 ad edict. [4] *Papinianus libro quinto* [(34.9) 4] *quaestionum ait, si quis unum heredem, quasi per falsum adscriptum, accusavit, legatum ei non auferri a coherede relictum, quem non inquietavit.*

115. † Iustinian. . . . *in adoptivis filiis, qui* [C. (8. 47) 10] *filii familias constituti a patribus naturalibus aliis dantur, antiquae sapientiae incidit quaedam dubitatio, si oportet talem filium, si praeteritus a naturali patre fuerat, habere contra eius testamentum de inofficioso actionem: quam Papinianus quidem negat* . . .

116. Ulp. de off. pr. tut. . . . *cum etiam iudi-* [Vat. 194]

---

1) *cf. fr.* 98 *i. f.:* quid si nihil iuris habere se sciat? *Quaeritur, an possessor, qui in rem non egerit, petitori teneatur.* 2) *cf. fr.* 98. 3) *cf.* (4. 8) 9 § 1. 4) *Verba* aut certam lancem, *item* vel rei legatae *non videntur esse Papiniani.*

1) *Papinianum putes sub hoc titulo egisse de litis contestationis effectu.* 2) *Apud Ulpianum* (*ad edict. lib.* 14) *et Paulum* (*ad edict. lib.* 16) *inofficiosi querella videtur esse subiecta ei edicti titulo, quem inscripsimus 'quibus causis praeiudicium fieri non oportet'* (*nobis tit.* XIII). *Papinianus, qui iam libro* IV *de iudiciis* (*E.* XIV) *egit, diversum ordinem videtur secutus esse.* 3) *cf. fr.* 111: querellam patrem filii sui nomine instituere non posse invito eo. 4) *cf.* (5. 2) 8 § 14.

candi onere iniustos filios relevare Papinianus libro V quaestionum scribat.[1]

*

117. [2]Veteribus placet pactionem obscuram vel ambiguam venditori et qui locavit nocere, in quorum fuit potestate legem apertius conscribere. (2. 14) 39

v. lib. XV. (46. 5) 8

LIBER VI.

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65—68)].

118. † Ulp. 15 ad edict. . . . *si parvo pretio iussus vendere heres Titio hereditatem vendidit, . . . putat dicendum Papinianus adversus fideicommissarium dari actionem: ab herede enim peti non expedit perexiguum* 6 *pretium habente. Sed et si retenta certa quantitate restituere rogatus sit, idem erit dicendum. plane si accepta certa quantitate restituere rogatus est, non putat Papinianus ab herede petendam hereditatem, quoniam pro herede, quod condicionis implendae gratia accepit, non possidetur.* (5. 3) 13 § 5. 6

119. Hereditas etiam sine ullo corpore iuris 1 intellectum habet. Si defuncto monumentum condicionis implendae gratia bonae fidei possessor fecerit, potest dici, quia voluntas defuncti vel in hoc servanda est, utique si probabilem modum faciendi monumenti sumptus, vel quantum testator iusserit, non excedat, eum, cui aufertur hereditas, impensas ratione doli exceptione aut retenturum aut actione negotiorum gestorum repetiturum, veluti hereditario negotio gesto: quamvis enim stricto iure nulla teneantur actione heredes ad monumentum faciendum, tamen principali vel pontificali auctoritate compelluntur ad obsequium supremae voluntatis. (5. 3) 50

120. Cum heredis ex parte instituti filius, qui patrem suum ignorabat vivo testatore decessisse, partem hereditatis nomine patris ut absentis administraverit et pecunias distractis rebus acceperit, hereditas ab eo peti non potest, quia neque pro herede neque pro possessore pretia possidet, sed ut filius patris negotium curavit. negotiorum autem gestorum actio ceteris coheredibus, ad quos portio defuncti pertinet, dabitur. illud enim utique non est metuendum, ne etiam patris, a quo forte exheredatus est, teneatur heredibus, quasi negotia hereditaria gesserit, cum id quod administravit non fuerit paternae hereditatis. nam etsi negotiorum gestorum actio sit ei, cuius nomine perceptum est: ei cuius nomine *perceptum est perceptum alieno nomine* restitui aequum est. sed in proposito neque patris negotia fuerunt, qui esse desierat, neque paternae successionis, quae fuerunt alterius hereditatis. quod si filius iste patri suo heres extitit et movet controversiam, quod pater eius, postquam heres extitit, mortem obierit, ille tractatus incurrit, an ipse sibi causam possessionis mutare videatur. quoniam tamen qui negotia hereditaria gessit et debitor esse coepit, postea faciens controversiam hereditatis ut iuris possessor convenitur, idem etiam in hoc filio respondendum erit. (5. 4) 10

121. [3]Si legatorum satis non datur, restituta hereditate in earum quoque rerum possessionem legatarius mittendus erit, quae dolo malo eius, cui restituta est hereditas, in hereditaria causa desierunt. (36. 4) 8

122. Cum ex falsis codicillis per errorem libertas, licet non debita, praestita tamen ab herede fuisset, viginti solidos[1] a singulis hominibus 1 inferendos esse heredi princeps constituit. Sed et si condicionis implendae gratia servum institutus manumiserit ac postea filius de inofficioso agendo tenuerit vel testamentum falsum fuerit pronuntiatum, consequens erit idem in hac specie fieri, quod in falsis codicillis constitutum est. (40. 4) 47

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

123. Si navis a malae fidei possessore petatur, et fructus aestimandi sunt, ut in taberna et area quae locari solent. quod non est ei contrarium, quod de pecunia deposita, quam heres non attingit, usuras praestare non cogitur[2]: nam etsi maxime vectura sicut usura non natura pervenit, sed iure percipitur, tamen ideo vectura desiderari potest, quoniam periculum navis possessor petitori praestare non debet, cum pecunia 1 periculo dantis faeneretur. Generaliter autem cum de fructibus aestimandis quaeritur, constat animadverti debere, non an malae fidei possessor fruitus sit, sed an petitor frui potuerit, si ei possidere licuisset. quam sententiam Iulianus quoque probat. (6. 1) 62

124. Si urbana praedia locaverit praedo, quod mercedis nomine ceperit, ab eo qui solvit non repetetur, sed domino erit obligatus. idemque iuris erit in vecturis navium, quas ipse locaverit aut exercuerit, item mercedibus servorum, quorum operae per ipsum fuerint locatae. nam si servus non locatus mercedem ut domino praedoni rettulit, non fiet accipientis pecunia. quod si vecturas navium, quas dominus locaverat, item pensiones insularum acceperit, ob indebitum ei tenebitur, qui non est liberatus solvendo. quod ergo dici solet praedoni fructus posse condici, tunc locum habet, cum domini fructus fuerunt. (12. 6) 55

125. Vulgo receptum est, ut, quamvis in personam actum sit, post litem tamen contestatam causa praestetur: cuius opinionis ratio redditur, quoniam quale est, cum petitur, tale dari debet ac propterea postea captos fructus partumque editum restitui oportet. (22. 1) 2

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)].

126. Ulp. 16 ad edict. *Papinianus libro sexto quaestionum scribit: si quis prohibuit vel denuntiavit ex causa venditionis tradi rem, quae ipsius voluntate a procuratore fuerat distracta, et is nihilo minus tradiderit, emptorem tuebitur praetor, sive possideat sive petat rem. sed quod iudicio empti procurator emptori praestiterit, contrario iudicio mandati consequetur: potest enim fieri, ut emptori res auferatur ab eo, qui venire mandavit, quia per ignorantiam non est usus exceptione, quam debuit opponere, veluti: 'si non auctor meus ex voluntate tua vendidit'.* (6. 2) 14

LIBER VII.

[*De usu fructu* (*E.* 72)].

127. Usus fructus et ab initio pro parte indivisa vel divisa constitui et legitimo tempore simi- (7. 1) 5

---

1) *Papinianum haec iniecisse suspicor, cum de querella filiorum iniustorum tractaret.* 2) *In bonae fidei iudiciis quemadmodum praescribatur* (*E.* 56)? *cf.* (5. 1) 61 *pr.?* 3) *cf. Ulp.* 15 (36. 3) 4: *utroque loco demonstratur fideicommissarium esse heredis loco.*

1) HS $\overline{\text{II}}$ *Papin.?* 2) *cf. fr.* 99.

liter amitti eademque ratione per legem Falcidiam minui potest: reo quoque promittendi defuncto in partes hereditarias usus fructus obligatio dividitur: et si ex communi praedio debeatur, uno ex sociis defendente pro parte defendentis fiet restitutio.

128. Lege Falcidia interveniente legata [(35. 2) 7] servitus, quoniam dividi non potest, non aliter in solidum restituetur, nisi partis offeratur aestimatio.

[*De servitutibus* (*E.* 73)].

129. Servitutes ipso quidem iure neque ex [(8. 1) 4] tempore neque ad tempus neque sub condicione neque ad certam condicionem (verbi gratia 'quamdiu volam') constitui possunt: sed tamen si haec adiciantur, pacti vel per doli exceptionem occurretur contra placita servitutem vindicanti: idque et Sabinum respondisse 1 Cassius rettulit et sibi placere. Modum adici servitutibus posse constat: veluti quo genere vehiculi agatur vel non agatur (veluti ut equo dumtaxat) vel ut certum pondus vehatur vel grex ille transducatur aut carbo 2 portetur. Intervalla dierum et horarum non ad temporis causam, sed ad modum pertinent iure constitutae servitutis.

130. Binas quis aedes habebat una con- [(8. 2) 36] tignatione tectas: utrasque diversis legavit. dixi, quia magis placeat tignum posse duorum esse ita, ut certae partes cuiusque sint contignationis, ex regione cuiusque domini fore tigna nec ullam invicem habituros actionem ius non esse immissum habere: nec interest, pure utrisque an sub condicione alteri aedes legatae sint.

131. Unus ex sociis fundi communis per- [(8. 3) 34] mittendo ius esse ire agere nihil agit: et ideo si duo praedia, quae mutuo serviebant, inter eosdem fuerint communicata, quoniam servitutes pro parte retineri placet, ab altero servitus alteri remitti non potest: quamvis enim unusquisque sociorum solus sit, cui servitus debetur, tamen quoniam non personae, sed praedia deberent, neque adquiri libertas neque remitti 1 servitus per partem poterit. Si fons exaruerit, ex quo ductum aquae habeo isque post constitutum tempus[1] ad suas venas redierit, an aquae ductus amissus erit, quaeritur.

132. Si precario vicinus in tuo maceriam [(8. 4) 17] duxerit, interdicto 'quod precario habet' agi non poterit, nec maceria posita donatio servitutis perfecta intellegitur, nec utiliter intendetur ius sibi esse invito te aedificatum habere, cum aedificium soli condicionem secutum inutilem faciat intentionem. ceterum si in suo maceriam precario, qui servitutem tibi debuit, duxerit, neque libertas usucapietur et interdicto 'quod precario habet' utiliter cum eo agetur. quod si donationis causa permiseris, et interdicto agere non poteris et servitus donatione tollitur.

[*De modo agri* (*E.* 74)].

133. Ex mille iugeribus traditis ducenta [(21. 2) 64] flumen abstulit. si postea pro indiviso ducenta evincantur, duplae stipulatio[2] pro parte quinta, non quarta praestabitur: nam quod perit, damnum emptori, non venditori attulit. si totus fundus quem flumen deminuerat evictus sit, iure non deminuetur evictionis obligatio, non magis quam si incuria fundus aut servus traditus deterior factus sit: nam et e contrario non augetur quantitas evictionis, si res melior fuerit effecta. 1 Quod si modo terrae integro qui fuerat traditus ducenta iugera per alluvionem accesserunt ac postea pro indiviso pars quinta totius evicta sit, perinde pars quinta praestabitur, ac si sola ducenta de illis mille iugeribus quae tradita sunt fuissent evicta, quia allu- 2 vionis periculum non praestat venditor. Quaesitum est, si mille iugeribus traditis perissent ducenta, mox alluvio per aliam partem fundi ducenta attulisset ac postea pro indiviso quinta pars evicta esset: pro qua parte auctor teneretur. dixi consequens esse superioribus, ut neque pars quinta mille iugerum neque quarta debeatur evictionis[1] nomine, sed perinde teneatur auctor, ac si de octingentis illis residuis sola centum sexaginta fuissent evicta: nam reliqua quadraginta, quae universo fundo decesserunt, pro rata novae re- 3 gionis esse intellegi. Ceterum cum pro diviso pars aliqua fundi evincitur, tametsi certus numerus iugerum traditus sit, tamen non pro modo, sed pro bonitate 4 regionis praestatur evictio. Qui unum iugerum pro indiviso solum habuit, tradidit,[2] secundum omnium sententias non totum dominium transtulit, sed partem dimidiam iugeri, quemadmodum si locum certum aut fundum similiter tradidisset.[3]

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

134. Alienationes enim post iudicium [(10. 2) 13] acceptum interdictae sunt dumtaxat voluntariae, non quae vetustiorem causam et originem iuris habent necessariam.

135. † Ulp. 19 ad edict. *Cum unus ex* [(10. 2) 18 § 6] *heredibus legatum exsolvit ei, qui missus fuerat in possessionem legatorum servandorum causa, putat Papinianus, et verum est, familiae erciscundae iudicium ei competere adversus coheredes, quia non alias discederet legatarius a possessione, quam vice pignoris erat consecutus, quam si totum ei legatum fuisset exsolutum.*

136. † Ulp. ibid. *Si filia nupta,* [(10. 2) 20 pr. § 3. 5. 6 8. 9] *quae dotem conferre debuit, per errorem coheredum ita cavit, ut, quod a marito reciperasset, pro partibus hereditariis solveret, nihilo minus arbitrum familiae erciscundae sic arbitraturum Papinianus scribit, ut, etiamsi constante matrimonio ipsa diem suum obierit, conferatur dos: nam imperitia, inquit, coheredum iurisdictionis formam mutare non potuit.*

3 *Si pater inter filios sine scriptura bona divisit et onera aeris alieni pro modo possessionum distribuit, non videri simplicem donationem, sed potius supremi iudicii divisionem Papinianus ait.*[4] *plane, inquit, si creditores eos pro portionibus hereditariis conveniant et unus placita detrectet, posse cum eo praescriptis verbis agi, quasi certa lege permutationem fecerint, scilicet si omnes res divisae sint.*

5 *Papinianus ait, si uni ex heredibus onus aeris alieni iniungatur citra speciem legati, officio iudicis familiae erciscundae cognoscentis suscipere eum id oportere, sed non ultra dodrantem portionis suae, ut quadrantem illibatum habeat: indemnes igitur coheredes suos praestare* 6 *cavebit. Idem scribit et si filius in muneribus publicis, in quibus pater ei consentit, reliquatus est et pro parte heres scriptus est, hoc quoque debere praecipere, quia et*

1) biennium *Papin.?* 2) duplae stipulatio] auctoritas *Papin.*

1) auctoritatis *Papin.* 2) mancipavit *Papin.* 3) mancipasset *Papin.* 4) *cf. etiam Papin.* 2 *resp.* (10. 2) 32.

hoc patris aes alienum fuit: sed si qua munera post mortem patris suscepit, ab his heredes patris soluti sunt.
8 *Item Papinianus scribit, si maritus alterum ex heredibus onus dotis solvendae, quae in stipulationem venit, suscipere iussit et mulier adversus utrumque dirigat dotis petitionem, coheredem esse defendendum ab eo, qui suscipere onus iussus est. sed legata, quae ab utroque pro dote data electa dote retinentur, in compendio coheredis esse, qui debito levatur, non oportet, videlicet ut coheres, qui onus aeris alieni suscepit, officio iudicis legatum consequatur.*
9 *Idem scribit, quod uni ex coheredibus statuliber condicionis implendae nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non venire nec communicari debere.*

137. † Ulp. ibid. *Papinianus de re,* [(10. 2) 22 § 5, 24 pr.] *quae apud hostes est, Marcellum reprehendit, quod non putat in praestationes eius rei venire in familiae erciscundae iudicium, quae apud hostes est. quid enim impedimentum est rei praestationem venire, cum et ipsa veniat?* (24) *sed et eius rei, quae in rebus humanis esse desiit, veniunt praestationes: et ego Papiniano consentio.*

138. Si servus pignori obligatus luatur [(10. 2) 31] ab uno ex heredibus, quamvis postea decedat, officium tamen arbitri durat: sufficit enim communionis causa quae praecessit quaeque hodie duraret, si res non intercidisset.

[*Communi dividundo* (*E.* 81)].

139. † Ulp. 19 ad edict. . . . *non alias com-* [(10. 3) 6 § 2] *muni dividundo iudicio locus erit, ut et Papinianus scribit, nisi id demum gessit* [*sc. socius*], *sine quo partem suam recte administrare non potuit: alioquin si potuit, habet negotiorum gestorum actionem eaque tenetur.*

140. Sabinus ait in re communi nemi- [(10. 3) 28] nem dominorum iure facere quicquam invito altero posse. unde manifestum est prohibendi ius esse: in re enim pari potiorem causam esse prohibentis constat. sed etsi in communi prohiberi socius a socio ne quid faciat potest, ut tamen factum opus tollat, cogi non potest, si, cum prohibere poterat, hoc praetermisit: et ideo per communi dividundo actionem damnum sarciri poterit. sin autem facienti consensit, nec pro damno habet actionem. quod si quid absente socio ad laesionem eius fecit, tunc etiam tollere cogitur.

LIBER VIII.

[*De interrogationibus in iure faciendis* (*E.* 53)].[1]

141. Si filius, cum pro patre suo ageret, [(11. 1) 19] taceat interrogatus, omnia perinde observanda erunt, ac si non esset interrogatus.

[*De religiosis et sepulchro violato* (*E. XVI.* 93)].

142. Sunt personae, quae, quamquam [(11. 7) 43] religiosum locum facere non possunt, interdicto tamen de mortuo inferendo utiliter agunt, ut puta dominus proprietatis, si in fundum, cuius fructus alienus est, mortuum inferat aut inferre velit: nam si intulerit, non faciet iustum sepulchrum, sed si prohibeatur, utiliter interdicto, qui de iure dominii quaeritur, aget. eademque sunt in socio, qui in fundum communem invito socio mortuum inferre vult. nam propter publicam utilitatem, ne insepulta cadavera iacerent, strictam rationem insuper habemus, quae nonnumquam in ambiguis religionum quaestionibus omitti solet: nam summam esse rationem, quae pro religione facit.

143. Quaesitum est, an ad heredem ne- [(47. 12) 10] cessarium, cum se bonis non miscuisset, actio sepulchri violati pertineret. dixi recte eum ea actione experiri, quae in bonum et aequum concepta est: nec tamen si egerit, hereditarios creditores timebit, cum etsi per hereditatem optigit haec actio, nihil tamen ex defuncti capiatur voluntate, neque id capiatur, quod in rei persecutione, sed in sola vindicta sit constitutum.

[*De rebus creditis: si certum petetur* (*E.* 95)].

144. Ulp. 26 ad edict. . . . *Papinianus libro* [(12. 1) 13 § 1] *octavo quaestionum ait: si alienos nummos tibi mutuos dedi, non ante mihi teneris, quam eos consumpseris. quod si per partes eos consumpseris, an per partes tibi condicam, quaerit: et ait condicturum, si admonitus alienos nummos fuisse ideo per partem condico, quia nondum totos consumptos compereram.*

Si is, cui nummos debitor solvit [(46. 3) 94 pr. — § 2] alienos, nummis integris pergat petere quod sibi debeatur, nec offerat quod accepit, exceptione doli summovebitur. Sin autem communes num- [= (12. 1) 13 § 2] mos credam aut solvam, confestim pro parte mea nascetur et actio et liberatio, sive in singulis nummis communionem pro indiviso quis esse intellegat sive in pecunia non corpora cogitet, sed quantitatem. Sed et si fideiussor alienos nummos in causam fideiussionis dedit, consumptis his mandati agere potest: et ideo si eam pecuniam solvat, quam subripuerat, mandati aget, postquam furti vel ex causa condictionis praestiterit.

Pater filiae nomine nummos alienos, [(23. 3) 81] quos mutuos acceperat aut in causam crediti receperat, in dotem dedit. consumptis his dos profecticia efficitur.

145. Fabius Ianuarius Papiniano salu- [(46. 3) 94 § 3] tem. Cum Titius Gaio Seio deberet ex causa fideicommissi certam quantitatem et tantundem eidem ex alia causa, quae peti quidem non poterat, ex solutione autem petitionem non praestat, Titii servus actor absente domino solvit eam summam, quae efficeret ad quantitatem unius debiti, cautumque est ei solutum ex universo credito: quaero, id quod solutum est in quam causam acceptum videtur. respondi, si quidem Titio Seius ita cavisset, ut sibi solutum ex universo credito significaret, crediti appellatio solam fideicommissi pecuniam demonstrare videtur, non eam, quae petitionem quidem non habet, solutione autem facta repeti pecunia[1] non potest. cum vero servus Titii actor absente domino pecuniam solverit, ne dominium quidem nummorum in eam speciem obligationis, quae habuit auxilium exceptionis, translatum foret, si ex ea causa solutio facta proponeretur, quia non est vero simile dominum ad eam speciem solvendis pecuniis servum praeposuisse, quae solvi non debuerunt, non magis quam ut nummos peculiares ex causa fideiussionis, quam servus non ex utilitate peculii suscepit, solveret.

146. Sufficit ad causam indebiti incer- [(12. 6) 56] tum esse, temporaria sit an perpetua exceptionis defensio. nam si qui, ne conveniatur, donec Titius consul fiat, paciscatur, quia potest Titio decedente perpetua

1) *Papinianus eundem atque Ulpianus* (*v. Lenel, p.* 7 *sq.*) *ordinem videtur secutus esse.*

1) repeti pecunia] repeti et ipsa (ETIPCA) *scr.*

fieri exceptio, quae ad tempus est Titio consulatum ineunte, summa ratione dicetur, quod interim solvitur, repeti: ut enim pactum, quod in tempus certum collatum est, non magis inducit condictionem, quam si ex die debitor solvit, ita prorsum defensio iuris, quae causam incertam habet, condictionis instar optinet.

147. † Iustinian. *Si quis servum certi nominis aut quandam solidorum quantitatem vel aliam rem promiserit et, cum licentia ei fuerat unum ex his solvendo liberari, utrumque per ignorantiam dependerit, dubitabatur, cuius rei datur a legibus repetitio . . . et utrum stipulator an promissor habeat huius rei facultatem. . . . Papinianus . . . ipsi, qui utrumque persolvit, electionem donat, qui et antequam dependat ipse habet electionem quod velit praestare, et huiusmodi sententiae sublimissimum testem adducit Salvium Iulianum . . .* [C. (4.5) 10]

148. Haec condictio ex bono et aequo introducta, quod alterius apud alterum sine causa deprehenditur, revocare consuevit. [(12. 6) 66]

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

149. [*Mihi aut Titio stipulatus sum, deinde soli mihi te soluturum constituisti: si Titio solveris, nihilo minus mihi teneberis*]: Titius tamen indebiti condictione tenebitur, ut quod ei perperam solutum est ei qui solvit reddatur. [(13.5) 9]

150. Illud aut illud debuit et constituit alterum: an vel alterum quod non constituit solvere possit, quaesitum est. dixi non esse audiendum, si 1 velit hodie fidem constitutae rei frangere. Si iureiurando delato deberi tibi iuraveris, cum habeas eo nomine actionem, recte de constituta agis. sed et si non ultro detulero iusiurandum, sed referendi necessitate compulsus id fecero, quia nemo dubitat modestius facere qui referat, quam ut ipse iuret, nulla distinctio adhibetur, tametsi ob tuam facilitatem ac meam verecundiam subsecuta sit referendi necessitas. [(13. 5) 25]

[*De commodato* (*E.* 98)].[1]

151. Nonnumquam evenit, ut cessantibus iudiciis proditis et vulgaribus actionibus, cum proprium nomen invenire non possumus, facile descendemus ad eas, quae in factum appellantur. sed ne res exemplis 1 egeat, paucis agam. Domino mercium in magistrum navis, si sit incertum, utrum navem conduxerit an merces vehendas locaverit, civilem actionem in factum 2 esse dandam Labeo scribit. Item si quis pretii explorandi gratia rem tradat, neque depositum neque commodatum erit, sed non exhibita fide in factum civilis subicitur actio. [(19.5) 1]

152. Ulp. 28 ad edict. [2]*Papinianus libro octavo quaestionum scripsit: si rem tibi inspiciendam dedi et dicas te perdidisse, ita demum mihi praescriptis verbis actio competit, si ignorem ubi sit: nam si mihi liqueat apud te esse, furti agere possum vel condicere vel ad exhibendum agere.* [(19. 5) 17 § 2]

153. Rem inspiciendam quis dedit: si periculum spectet eum qui accepit, ipse furti agere potest. [(47. 2) 79]

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

154. Qui dotem pro muliere promisit, pignus sive hypothecam de restituenda sibi dote accepit: subsecuta deinde pro parte numeratione maritus eandem rem pignori alii dedit: mox residuae quantitatis numeratio impleta est: quaerebatur de pignore. cum ex causa promissionis ad universae quantitatis exsolutionem qui dotem promisit compellitur, non utique solutionum observanda sunt tempora, sed dies contractae obligationis. nec probe dici in potestate eius esse, ne pecuniam residuam redderet, ut minus 1 dotata mulier esse videatur. Alia causa est eius, qui pignus accepit ad eam summam, quam intra diem certum numerasset, ac forte prius, quam numeraret, alii res pignori data est. [(20. 4) 1]

155. Rem hereditariam pignori obligatam heredes vendiderunt et evictionis nomine pro partibus hereditariis spoponderunt: cum alter pignus pro parte sua liberasset, rem creditor evicit: quaerebatur an uterque heredum conveniri possit? idque placebat propter indivisam pignoris causam. nec remedio locus esse videbatur, ut per doli exceptionem actiones ei qui pecuniam creditori dedit praestarentur, quia non duo rei facti proponerentur. sed familiae erciscundae iudicium eo nomine utile est: nam quid interest, unus ex heredibus in totum liberaverit pignus an vero pro sua dumtaxat portione? cum coheredis neglegentia damnosa non debet esse alteri. [(21. 2) 65]

LIBER IX.

[*Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur* (*E.* 104)].

156. Ulp. 29 ad edict. . . . . *et ex compromisso pater tenebitur. et ita Papinianus quoque libro nono quaestionum scribit nec interesse ait, ex qua causa compromiserit, utrum ex ea causa, ex qua potuit cum patre de peculio agere, an vero ex ea qua non* 11 *potuit, cum ex stipulatu pater conveniatur. Idem scribit iudicati quoque patrem de peculio actione teneri, quod et Marcellus putat, etiam eius actionis nomine, ex qua non potuit pater de peculio actionem pati: nam sicut in stipulatione contrahitur cum filio, ita iudicio contrahi: proinde non originem iudicii spectandam, sed ipsam iudicati velut obligationem. quare et si quasi defensor condemnatus sit, idem putat.* [(15.1) 3 § 10. 11. 13]

13 *Si filius familias duumvir pupillo rem salvam fore caveri non curavit, Papinianus libro nono quaestionum de peculio actionem competere ait. nec quicquam mutare arbitror, an voluntate patris decurio factus sit, quoniam rem publicam salvam fore pater obstrictus est.*

157. † Ulp. ibid. . . . *quaestio . . . est in fructuario tractata, utrum ex eo demum contractu potest de peculio conveniri, quod ad se pertinet an ex omni. et Marcellus etiam fructuarium teneri scribit et ex omni contractu . . .: certe illud admittendum omnimodo dicit, ut priore convento, ad quem res respicit, in superfluum is, cui quaesitum non est, conveniatur: quae sententia probabilior est et a Papiniano probatur.* [(15.1) 19 § 1]

158. Eo tempore, quo in peculio nihil est, pater latitat: in bonorum possessionem eius rei servandae causa mitti non possum, qui de peculio cum eo acturus sum, quia non fraudationis causa latitat qui, si iudicium acciperet, absolvi deberet. nec ad rem pertinet, quod fieri potest, ut damnatio sequatur: nam et si in diem vel sub condicione debeatur, frauda- [(15. 1) 50 pr. — § 2]

1) *Ulpianus quoque sub hoc titulo de in factum actionibus disputavit, cf. Lenel, p.* 200 *n.* 10. 2) *cf. Gradenwitz, p.* 136.

tionis causa non videtur latitare, tametsi potest iudicis iniuria condemnari. sed fideiussorem datum eo tempore, quo nihil in peculio est, teneri putat Iulianus, quoniam fideiussor futurae quoque actionis accipi 1 possit, si tamen sic acceptus est. Si creditor patrem, qui de peculio tenebatur, heredem instituerit, quia mortis tempus in Falcidiae ratione spectatur, illius 2 temporis peculium considerabitur. Etiam postquam dominus de peculio conventus est, fideiussor pro servo accipi potest et ideo, qua ratione, si post actionem dictatam servus pecuniam exsolverit, non magis repetere potest quam si iudicium dictatum non fuisset, eadem ratione fideiussor quoque utiliter acceptus videbitur, quia naturalis obligatio, quam etiam servus suscipere videtur, in litem translata non est.

Si debitori deportatio irrogata est, non (46. 1) 47 posse pro eo fideiussorem accipi scribit Iulianus, quasi 1 tota obligatio contra eum extincta sit. Si filius in causa peculiari ita fideiussorem acceperit: 'quantam pecuniam credidero, fide tua esse iubes?' et emancipatus credat, patri quidem, si non est reus obligatus, non tenebitur, filio vero humanitatis intuitu obnoxius esse debet.

159. Servus alienus, cum bonae fidei (15.1) 50 § 3 serviret mihi, nummos a Titio mutuatos mihi dedit, ut eum manumitterem, et manumisi: creditor quaerebat, quem de peculio conveniret. dixi, quamquam creditor electionem alias haberet, tamen in proposito dominum esse conveniendum et eum ad exhibendum mecum acturum pecuniae nomine, quae ipsi esset adquisita nec in eam causam alienata, quae pro capite servi facta proponeretur: neque enim admittendum esse distinctionem existimantium, si non manumittam, domini pecuniam esse, manumissione vero secuta videri pecuniam ex re mea quaesitam mihi, quoniam magis propter rem meam, quam ex re mea pecunia mihi daretur.

160. Ulp. 29 ad edict. ... *Papinianus libro* (15. 3) 10 § 1. 2 *nono quaestionum scribit, si filius quasi defensor patris iudicium susceperit et sit condemnatus, de in rem verso teneri patrem: namque filius cum iudicio suscepto liberavit.* 2 *Idem tractat Papinianus et si, quod patrem dare oporteret, a filio sim stipulatus et ita convenerim filium, nam et hic de in rem verso fore actionem: nisi si donare patri filius voluit, dum se obligat.*

161. [1]Si is qui Stichum vel Damam, utrum (3. 3) 66 eorum ipse vellet, stipulatus est et ratum habeat, quod alterum procuratorio nomine Titius petit: facit, ut res in iudicium deducta videatur, et stipulationem consumit.

162. Ulp. ibid. *Soli autem filio succurri-* (14. 5) 4 § 3 *tur,* [*sc. ut in id quod facere potest conveniatur,*] *non etiam heredi eius: nam et Papinianus libro nono quaestionum scribit in heredem filii in solidum dandam actionem.*

163. Cum filio familias vel servo alieno (30) 11 legatum vel hereditas datur, fidei committi patris vel domini potest, ac tunc demum ex persona ipsorum fideicommissum vires capit, cum ipsis, per quos commodum hereditatis vel legati patri dominove quaeritur, fideicommissum relinquitur. denique Iulianus non insuptili ratione motus patrem, cuius filius heres instituts est, extero quidem habita ratione legis Falcidiae restituere hereditatem respondit, quoniam ex persona filii teneretur, ipsi vero filio non admissa Falcidia, quoniam ex persona sua sibi filius obligari non posset ac pater non ut heres, sed ut pater rogari videtur. et ideo si filio rogatus sit pater post mortem suam, quod ad se pervenit ex legato vel hereditate filio relictis, restituere isque vivo patre decedat, omnimodo patrem id retenturum, quoniam fideicommissum ex persona patris vires acceperit.

1) *Eo haec spectare opinor, ut exponatur litis contestatione auferri electionem, cf.* (14. 5) 4 § 5.

[*Ad senatus consultum Vellaeanum* (*E.* 105)].

164. Ulp. 29 ad edict. *Si fideiussores pro de-* (16. 1) 6 *fensore absentis filii ex mandato matris eius intercesserint, quaeritur, an etiam his senatus consulto subveniatur. et ait Papinianus libro nono quaestionum exceptione eos usuros: nec multum facere, quod pro defensore fideiusserunt, cum contemplatione mandati matris intervenerunt. plane, inquit, si qui accepit eos fideiussores, matrem eis mandasse ignoravit, exceptionem senatus consulti replicatione doli repellendam.*

Quamquam igitur fideiussor doli replicatione (16. 1) 7 posita defensionem exceptionis amittat, nullam tamen replicationem adversus mulierem habebit, quia facti non potest ignorationem praetendere. sed non erit iniquum dari negotiorum gestorum actionem in defensorem, quia mandati causa per senatus consultum constituitur irrita et pecunia fideiussoris liberatur.

165. Ulp. ibid. *Si mulier intervenerit apud* (16. 1) 8 § 1 *tutores filii sui, ne hi praedia eius distraherent, et indemnitatem eis repromiserit, Papinianus libro nono quaestionum non putat eam intercessisse: nullam enim obligationem alienam recepisse neque veterem neque novam, sed ipsam fecisse hanc obligationem.*

[*De deposito* (*E.* 106)].

166. Quod privilegium[1] exercetur non in (16. 3) 8 ea tantum quantitate, quae in bonis argentarii ex pecunia deposita reperta est, sed in omnibus fraudatoris facultatibus: idque propter necessarium usum argentariorum ex utilitate publica receptum est. plane sumptus causa, qui necessarie factus est, semper praecedit: nam deducto eo bonorum calculus subduci solet.

167. 'Lucius Titius Sempronio salutem. (16. 3) 24 Centum nummos, quos hac die commendasti mihi adnumerante servo Sticho actore, esse apud me ut notum haberes, hac epistula manu mea scripta tibi notum facio: quae quando voles et ubi voles confestim tibi numerabo'. quaeritur propter usurarum incrementum. respondi depositi actionem locum habere: quid est enim aliud commendare quam deponere? quod ita verum est, si id actum est, ut corpora nummorum eadem redderentur: nam si ut tantundem solveretur convenit, egreditur ea res depositi notissimos terminos. in qua quaestione si depositi actio non teneat, cum convenit tantundem, non idem reddi, rationem usurarum haberi non facile dicendum est.[2] et est quidem constitutum in bonae fidei iudiciis, quod ad usuras attinet ut tantundem possit officium arbitri quantum stipulatio: sed contra bonam fidem et depositi naturam est usuras ab eo desiderare temporis ante moram, qui

1) *sc. exigendi.* 2) quod ita verum est, ... non facile dicendum est] *suspicor haec non esse Papiniani, sed a Paulo aut Ulpiano adnotata.*

beneficium in suscipienda pecunia dedit. si tamen ab initio de usuris praestandis convenit, lex contractus servabitur.

[*De fiducia* (*E.* 107)].

168. Ulp. 30 ad edict. *Si pignore subrepto*[1] *furti egerit creditor, totum, quidquid percepit, debito eum imputare Papinianus confitetur, et est verum, etiamsi culpa creditoris furtum factum sit.* [(13.7) 22 pr.]

Si debitor pignus[2] subripuit, quod actione furti solvit nullo modo recipit. [(47.2) 80 = (13.7) 22 pr.]

Ulp. ibid. *Idem Papinianus ait et si metus causa servum pigneratum*[3] *debitori tradiderit,*[4] *quem bona fide pignori*[5] *acceperat: nam si egerit quod metus causa factum est et quadruplum sit consecutus, nihil neque restituet ex eo quod consecutus est nec debito imputabit.* [(13.7) 22 § 1]

[*De mandato* (*E.* 108)].

169. † Ulp. 31 ad edict. ... *Papinianus quaerit, si patronus praedium quod emerat, pro quo pretii bessem exsolverat, iusserit liberto suo tradi, ut ille residuum pretii redderet, deinde reddito pretio vendenti fundum patrono libertus consenserit, trientis pretium an libertus possit repetere. et ait, si mandatum suscepit initio libertus, non donatum accepit, contrario iudicio posse eum pretium repetere, quod deductis mercedibus, quas medio tempore percepit, superest: quod si donationem patronus in libertum contulit, videri et postea libertum patrono donasse.* [(17.1) 12 § 8. 14. 15]

14 *Si post creditam pecuniam mandavero creditori credendam, nullum esse mandatum rectissime Papinianus ait.*

15 *Idem ait, si tutor mandet suscipi vel probari nomen quod fecerat, teneri eum mandati, scilicet quondam pupillo suo vel curatori eius.*

170. Qui fide alterius pro alio fideiussit praesente et non recusante, utrosque obligatos habet iure mandati: quod si pro invito vel ignorante alterutrius mandatum secutus fideiussit, eum solum convenire potest qui mandavit, non etiam reum promittendi: nec me movet, quod pecunia fideiussoris reus liberetur: id enim contingit et si meo mandato pro alio solvas. [(17.1) 53]

[*De societate* (*E.* 109)].

171. Si socius pro filia dotem promisit et prius quam solveret herede ea relicta decessit: quae postea cum marito de exigenda dote egit, accepto liberata est. quaesitum est, an, si pro socio ageret, dotis quantitatem praecipere deberet, si forte convenisset inter socios, ut de communi dos constitueretur. dixi pactum non esse iniquum, utique si non de alterius tantum filia convenit: nam si commune hoc pactum fuit, non interesse, quod alter solus filiam habuit. ceterum si numeratam dotem pater defuncta in matrimonio filia reciperasset, reddi pecuniam societati debuisse, pactum ex aequitate sic nobis interpretantibus. quod si salva societate divortio matrimonium solutum foret, cum sua causa dotem reciperari, scilicet ut ea vel alii marito dari possit, nec, si prior maritus facere non posset, denuo de societate constituendam dotem, nisi si nominatim ita convenisset. verum in proposito largiter *inter*esse videbatur, dos numerata esset an vero promissa: nam si filia datam dotem, posteaquam patri heres exstitit, iure suo recepisset, non esse referendam pecuniam societati, quam mulier habitura fuit, etsi alius heres exstitisset: quod si accepto a marito liberata esset, nequaquam imputari posse societati non solutam pecuniam. [(17.2) 81]

LIBER X.

[*De emptione et venditione* (*E.* 111)].

172. Arboribus quoque vento deiectis vel absumptis igne dictum est emptionem fundi non videri esse contractam, si contemplatione illarum arborum, veluti oliveti, fundus comparabatur, sive sciente sive ignorante venditore: sive autem emptor sciebat vel ignorabat vel uterque eorum, haec optinent, quae in superioribus casibus pro aedibus dicta sunt.[1] [(18.1) 58]

173. Pacta conventa, quae postea facta detrahunt aliquid emptioni, contineri contractui videntur: quae vero adiciunt, credimus non inesse. quod locum habet in his, quae adminicula sunt emptionis, veluti ne cautio duplae praestetur aut ut cum fideiussore cautio duplae praestetur. sed quo casu agente emptore non valet pactum, idem vires habebit iure exceptionis agente venditore. an idem dici possit aucto postea vel deminuto pretio, non immerito quaesitum est, quoniam emptionis substantia constitit ex pretio. PAULUS *notat:* si omnibus integris manentibus de augendo vel deminuendo pretio rursum convenit, recessum a priore contractu et nova emptio intercessisse videtur. 1 PAPINIANUS: Lege venditionis illa facta 'si quid sacri aut religiosi aut publici est, eius nihil venit', si res non in usu publico, sed in patrimonio fisci erit, venditio eius valebit, nec venditori proderit exceptio, quae non habuit locum. [(18.1) 72 = (2.14) 7 § 5]

174. Cui pacto venditoris pomerio cuiuslibet civitatis interdictum est, Urbe etiam interdictum esse videtur. quod quidem alias cum principum mandatis praeciperetur, etiam naturalem habet intellectum, ne scilicet qui careret minoribus, fruatur maioribus. [(18.7) 5]

175. Servus ea lege veniit, ne in Italia esset: quod si aliter factum esset, convenit citra stipulationem, ut poenam praestaret emptor. vix est, ut eo nomine vindictae ratione venditor agere possit, acturus utiliter, si non servata lege in poenam quam alii promisit inciderit. huic consequens erit, ut hactenus agere possit, quatenus alii praestare cogitur: quidquid enim excedit, poena, non rei persecutio est. quod si, ne poenae causa exportaretur, convenit, etiam affectionis ratione recte agetur. nec videntur haec inter se contraria esse, cum beneficio adfici hominem intersit hominis: enimvero poenae non inrogatae indignatio solam duritiam continet. [(18.7) 7]

176. [2]Si socius testamento libertatem ita dederit: 'Pamphilus, si eum socius manumiserit, liber esto', Servius respondit socio manumittente communem fieri libertum familiae atque manumissoris: neque enim novum aut incognitum est vario iure communi mancipio libertatem optingere. [(40.4) 48]

177. PAULUS *notat:* Exceptio iusti dominii Publicianae obicienda est. [(6.2) 16]

---

1) fiducia subrepta *Ulp.* 2) fiduciam *Papin.* 3) fiduciarium *Ulp.* 4) remancipaverit *Ulp.* 5) fiduciae *Ulp.*

1) sive autem . . . dicta sunt *Trib.* 2) *Quid si socius partem suam ea lege vendiderit, ut, si socius manumisisset, et ipse emptor manumitteret?*

[*De iure dotium* (*E. XX*)].

178. Ulp. 33 ad Sab. *Si quis sponsam* (24. 1) 32 § 27 *habuerit, deinde eandem uxorem duxerit cum non liceret, an donationes quasi in sponsalibus factae valeant, videamus. et Iulianus tractat hanc quaestionem in minore duodecim annis, si in domum quasi mariti inmatura sit deducta: ait enim hanc sponsam esse, etsi uxor non sit. sed est verius, quod Labeoni videtur et a nobis et a Papiniano libro decimo quaestionum probatum* [= (23. 1) 9] *est, ut, si quidem praecesserint sponsalia, durent, quamvis iam uxorem esse putet qui duxit, si vero non praecesserint, neque sponsalia esse, quoniam non fuerunt, neque nuptias, quod nuptiae esse non potuerunt.*

179. Ulp. 31 ad Sab. *Papinianus libro de-* (23. 3) 5 § 12 *cimo quaestionum ait, cum pater curator suae filiae iuris sui effectae dotem pro ea constituisset, magis eum quasi patrem id quam quasi curatorem fecisse videri.*

180. Dotis promissio non ideo minus (23. 3) 68 valebit, quod ignorante initio patre nuptiae non fuerint, si postea consenserit, cum omnis dotis promissio futuri matrimonii tacitam condicionem accipiat. nam et si minor annis duodecim ut maior deducta sit, tunc primum petetur, cum maior annis apud eundem esse coeperit: quod enim vulgatum est dotis promissionem in primis dumtaxat nuptiis destinare neque durare obligationem, si post alterius matrimonium ei nubat cui dotem promiserat, tunc locum habet, cum intercesserunt aliae nuptiae.

181. [1]Parvi refert ad tollendam condic- (13. 1) 17 tionem, offeratur servus furtivus an in aliud nomen aliumque statum obligationis transferatur: nec me movet, praesens homo fuerit nec ne, cum mora, quae eveniebat ex furto, veluti quadam delegatione finiatur.

182. † Ulp. 31 (32?) ad Sab. *Uxori quis dona-* (24. 1) 7 § 8 *vit servum ita, ut eum intra annum manumitteret: an, si mulier non obtemperet voluntati, constitutio divi Marci imponat ei libertatem, si vir vel vivit vel etiam diem suum obierit? et ait Papinianus, cum Sabini sit sententia recepta, qui putat tunc fieri servum eius cui donatur, cum coeperit libertas imponi, ideoque nec si velit mulier post exactum tempus possit manumittere, recte dici non esse constitutioni locum nec voluntatem mariti posse constitutioni locum facere, cum proprium servum possit manumittere.*

183. † Ulp. 6 (36?) ad Sab. *Papinianus recte* (24. 1) 23 *putabat orationem divi Severi ad rerum donationem pertinere: denique si stipulanti spopondisset uxori suae, non putabat conveniri posse heredem mariti, licet durante voluntate maritus decesserit.*

184. Sir vir uxori donationis causa rem (24. 1) 52 vilius locaverit, locatio nulla est: cum autem depositum inter eas personas minoris donationis causa aestimatur, depositum est. haec ideo tam varie, quia locatio quidem sine mercede certa contrahi non potest, depositum autem et citra aestimationem quoque dari potest. 1 Uxor viro fructum fundi ab herede suo dari, quod si datus non fuisset, certam pecuniam mortis causa promitti curavit: defuncto viro viva muliere stipulatio solvitur, ut traditio,[2] quae mandante uxore mortis causa facta est: nam quo casu inter exteros condictio nascitur, inter maritos nihil agitur.

1) *Ab omnibus auctoribus de mora disputatio in rei uxoriae actione incitur, cf. e. g.* (22. 1) 21—24. 2) mancipatio *Papin.*

*

185. Si Titius et Seia pro Maevio fide- (46. 1) 48 iusserint,[1] subducta muliere dabimus in solidum adversus Titium actionem, cum scire potuerit aut ignorare 1 non debuerit mulierem frustra intercedere. Huic similis et illa quaestio videri potest, ob aetatem si restituatur in integrum unus fideiussor,[2] an alter onus obligationis integrum excipere debeat. sed ita demum alteri totum irrogandum est, si postea minor intercessit, propter incertum aetatis ac restitutionis. quod si dolo creditoris inductus sit minor, ut fideiubeat,[3] non magis creditori succurrendum erit adversus confideiussorem,[4] quam si facta novatione circumvento minore desideraret in veterem debitorem utilem actionem sibi dari.

LIBER XI.

[*De dote restituenda* (*E.* 113)].

[*a. matrimonio nullo*].

186. Avunculo nuptura pecuniam in dotem (12. 7) 5 dedit neque nupsit: an eandem repetere possit, quaesitum est. dixi, cum ob turpem causam dantis et accipientis pecunia numeretur, cessare condictionem et in delicto pari potiorem esse possessorem: quam rationem fortassis aliquem secutum respondere non habituram mulierem condictionem: sed recte defendi non turpem causam in proposito quam nullam fuisse, cum pecunia quae daretur in dotem converti nequiret: non enim 1 stupri, sed matrimonii gratia datam esse. Noverca privigno, nurus socero pecuniam dotis nomine dedit neque nupsit. cessare condictio prima facie videtur, quoniam iure gentium incestum committitur: atquin vel magis in ea specie nulla causa dotis dandae fuit, condictio igitur competit.

[*b. matrimonio soluto*].

187. [5]In omnibus bonae fidei iudicis, cum (5. 1) 41 nondum dies praestandae pecuniae venit, si agat aliquis ad interponendam cautionem, ex iusta causa condemnatio fit.

188. Ulp. 31 ad Sab. *Papinianus . . . .* (24. 3) 7 § 1 *libro undecimo quaestionum divortio facto fructus dividi ait non ex die locationis, sed habita ratione praecedentis temporis, quo mulier in matrimonio fuit.*[6]

189. [7]Viro atque uxore mores invicem (24. 3) 39 accusantibus causam repudii dedisse utrumque pronuntiatum est. id ita accipi debet, ut ea lege, quam ambo contempserunt, neuter vindicetur: paria enim delicta mutua pensatione dissolvuntur.

190. Dotalem servum vir invita uxore (24. 3) 61 manumisit. heres solus vir a liberto institutus portionem hereditatis, quam ut patronus consequi potuit ac debuit, restituere debet,[8] alteram vero portionem dotis iudicio, si modo uxor manumittenti refragatur.[9]

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

191. Viva quoque filia, quod ad patrem ex (25. 2) 5 rebus amotis pervenit, utili iudicio petendum est.

1) spoponderint *Papin., v. n.* 4. 2) sponsor *Papin.* 3) spondeat *Papin.* 4) conspensorem *Papin. Papinianum de lege Furia egisse puto, non de epistula divi Hadriani: neque enim de beneficio quaeri videtur denegando, sed de actione creditori danda in solidum adversus eum, qui ipso iure in partem dumtaxat esset obligatus.* 5) *cf.* (24. 3) 24 § 2. 6) *Quae apud Ulpianum sequuntur, utrum ipsius sint an Papiniani, est in incerto.* 7) *Ulp.* 6, 12. 13. 8) *sc. ex lege Iulia, v.* (24. 3) 64, 65. 9) alteram . . . refragatur *Trib.: rei uxoriae enim iudicio vir hoc casu non de hereditate, sed de servo tenetur.*

192. Cum soluto matrimonio rerum amotarum iudicium contra mulierem instituitur, redintegrato rursus matrimonio solvitur iudicium. [(25. 2) 30]

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

193. Tutores a patruo testamento datos iussit praetor magistratus confirmare: hi cautionem quoque accipere debuerunt nec voluntas eius, qui tutorem dare non potuit, neglegentiam magistratuum excusat. denique praetor non ante decretum interponere potest quam per inquisitionem idoneis pronuntiatis. unde sequitur, ut, si tutelae tempore solvendo non fuerunt, in id, quod de bonis eorum servari non possit, contra magistratus actio decernatur. [(26. 3) 5]

194. Si impuberi libertas et hereditas per fideicommissum data sit et institutus adire nolit, senatus censuit eum, si impuberis nomine desideretur, adire cogendum, ut tamen pupillo pupillae tutor ab eo, cui ius dandi erit, detur, qui tutelam retineat, quoad restituatur hereditas et rem salvam fore ab herede caveatur. postea divus Hadrianus, ut idem in eo servetur, cui directa libertas data fuerit, rescripsit. 1 Quamvis autem a patrono rem salvam pupillo fore non facile cautio exigatur, tamen senatus pro extraneo haberi voluit eum, qui, quod in ipso fuit, etiam libertate privavit impuberem: et ius quidem liberti, quod habet, quia ex causa fideicommissi manumittit, non est ei ablatum, tutela vero sine vinculo cautionis non committitur. quid ergo si non caveat? non dubie tutela 2 non erit apud patronum. Sed si puella duodecimum annum impleverit, tutor desinit esse[1]: quoniam tamen minoribus annorum desiderantibus curatores dari solent, si curator patronus petatur, fides inquisitionis pro vinculo cedet cautionis. [(26. 5) 13]

195. [2]Divus Traianus filium, quem pater male contra pietatem adficiebat, coegit emancipare. quo postea defuncto, pater ut manumissor bonorum possessionem sibi competere dicebat: sed consilio Neratii Prisci et Aristonis ei propter necessitatem solvendae pietatis denegata est. [(37. 12) 5]

196. [2]Imperator Hadrianus, cum Vivius Cerealis filio suo Vivio Simonidi, si in potestate sua esse desisset, hereditatem restituere rogatus esset ac multa in fraudem fideicommissi fieri probaretur, restitui hereditatem filio iussit ita, ne quid ea pecunia, quamdiu filius eius viveret, iuris haberet. nam quia cautiones non poterant interponi conservata patria potestate, damnum condicionis propter fraudem inflixit. post decreti autem auctoritatem in ea hereditate filio militi comparari debuit, si res a possessoribus peti vel etiam cum debitoribus agi oporteret. sed paternae reverentiae congruum est egenti forte patri officio iudicis ex accessionibus hereditariis emolumentum praestari. [(36. 1) 52]

197. Respondit verbis orationis fratrum imperatorum libertum, etsi ob aliquod privilegium a tutelis va[cet], patroni tamen patronaeque liberorum tutor ut deligatur comprehensum. in numero liberorum pronepos patroni sine dubio continetur. sed potest dici non aliis patroni liberis libertum hoc debere, quam qui iure patroni h[ereditatem] spe[ra]re possunt,[3] et ideo neque patronae nepotis tutelam administrare compelle[ndum pr]ivilegio subnixum neque pupilli, qui ex filia patroni venit, quia vacatione pr[ae]ter liberos patronorum, qui per virilem sexum descendunt, liberti fruuntur. [Vat. 224]

Et ha[e]c qui[dem] de eo, cui beneficium datae libertatis exprobrari potest. alioqui nequaquam credendum est ei privilegium ablatum, cui fideicommissa libertas soluta est: nam in toto fere iure manumissor eiusmodi nihil iuris ut patronus adversus personam modo liberti consequitur, licet in bonis eius patroni ius exerceat, excepto quod in ius vocare patronum iniussu praetoris non debeat. [Vat. 225 = (27. 1) 24]

198. Ius anulorum ingenuitatis imaginem praestat salvo iure patronorum patronique liberorum. [Vat. 226]

199. Tutorem, qui tutelam gerit, Sabinus et Cassius, prout gerit, in singulas res per tempora 1 velut ex pluribus causis obligari putaverunt. Secundum quam sententiam servus institor dominicae mercis vel praepositus debitis exigendis si liber factus in eodem actu perseveret, quamvis tempore servitutis obligari non potuerit, praeteriti temporis nomine actione negotiorum gestorum non inutiliter convenietur, earum scilicet rerum, quae conexam rationem cum his, quae postea gesta sunt, habuerunt: sic enim et tutelae iudicium earum quoque rerum causa tenere placuit, quae post pubertatem administrantur, si posterior actus priori cohaereat neque divisus propriam rationem habet. 2 Inde descendit quaestio, quae vulgo circa filium familias tractata est, qui tutor testamento datus post tutelam gestam emancipatus in eodem officio perseveravit. et secundum Sabini et Cassii sententiam eveniet, ut de eo quidem, quod post emancipationem gestum est, in solidum conveniri possit, de praeterito autem, sive peculium non sit ademptum sive ademptum sit, in id quod facere possit. quod si superioris temporis nomine patrem de peculio pupillus convenire maluerit (annus enim utilis ex quo tutela agi posse coepit computabitur): ne capiatur pater inducta totius temporis causa, tempus, quo filius familias tutelam gessit, comprehendendum erit. [(26. 7) 37]

LIBER XII.

[*De suspectis tutoribus* (*E.* 123)].

200. † Ulp. 1 de omn. trib. *Decreto igitur debebit causa removendi significari, ut appareat de existi-* 2 *matione. Quid ergo si non significaverit causam remotionis decreto suo? Papinianus ait debuisse dici hunc integrae esse famae, et est verum.* [(26. 10) 4 § 1. 2]

201. Decreto praetoris ut suspectus remotus periculum futuri temporis non timet: iniquum enim videtur removeri quidem a tutela vel cura, in futurum autem non esse securum. [(26. 10) 10]

202. † *Si quis autem suspectus postulatur, quoad cognitio finiatur, interdicitur ei administratio, ut Papiniano visum est.* [1. (1. 26) 7]

[*De actione tutelae* (*E.* 124)].

203. Ulp. 35 ad edict. *Si tutor pro contutore condemnetur, an etiam in usuras condemnandus sit, quaeritur. et placet, ut multis rescriptis continetur et Papinianus libro duodecimo quaestionum ait, etiam in usuras eum condemnandum, si suspectum facere super-* [(26. 7) 7 § 14]

1) esse] administrare *aut simile quid Papin.* 2) *Ad fr.* 195 *cf. fr.* 194 § 1: *quaeritur, quemadmodum adversus patrem tutorem securitati pupilli prospiciatur.* 3) *cf. fr.* 212, *quod tamen libri* XII *quaest. est.*

sedit, et quidem eas demum usuras cogendum praestare, quas etiam suae administrationis cogitur.

204. Si plures tutelam non administra- [(26. 7) 38] verint et omnes solvendo sint, utrum, quia nullae partes administrationis inveniuntur, electioni locus erit an ut eiusdem pecuniae debitores excipere debebunt periculi 1 societatem? quod magis ratio suadet. Si quidam ex his idonei non sint, onerabuntur sine dubio ceteri, nec inique, cum singulorum contumacia pupillo damnum 2 in solidum dederit. Unde quaerendum est, an actiones pupillus ei, qui solus convenitur, in alterum pro parte scilicet praestare debeat. sed cum propria cuiusque contumacia puniatur, qua fronte poterit hoc desiderari?

205. Si plures fideiussores a tutore pupillo [(46. 6) 12] dati sunt, non esse eum distringendum, sed in unum dandam actionem ita, ut ei, qui conveniretur, actiones praestarentur. nec quisquam putaverit ab iure discessum, postquam pro ea parte placuit tutores condemnari, quam administraverunt, et ita demum in solidum, si res a ceteris non servetur et idonea culpa detegatur, quod suspectum facere supersederit: nam aequitas arbitri atque officium viri boni videtur eam formam iuris desiderasse. ceterum fideiussores civiliter in solidum obligati ceteris quidem agentibus, ut dividatur actio, impetrare possunt: pupillo vero agente, qui non ipse contraxit, sed in tutorem incidit et ignorat omnia, beneficium dividendae actionis iniuriam habere visum est, ne ex una tutelae causa plures ac variae quaestiones apud diversos iudices constituerentur.

206. † Ulp. 36 ad edict. *Hunc tamen tuto-* [(27.3) 1 § 22] *rem, qui intercepit pecuniam pupillarem, et furti teneri Papinianus ait.*

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

207. [1]Si culpa, non fraude quis possessio- [(6.1) 63] nem amiserit, quoniam pati debet aestimationem, audiendus erit a iudice, si desideret, ut adversarius actione sua cedat: cum tamen praetor auxilium quandoque laturus sit quolibet alio possidente, nulla captione adficietur. ipso quoque, qui litis aestimationem perceperit, possidente debet adiuvari: nec facile audiendus erit ille, si velit postea pecuniam, quam ex sententia iudicis periculo iudicati recepit, restituere.

208. Ulp. 29 ad Sab. *Sed et si res pignori* [(47.2) 12 § 2] *data sit, creditori quoque damus furti actionem, quamvis in bonis eius res non sit: quin immo non solum adversus extraneum dabimus, verum et contra ipsum quoque dominum furti actionem, et ita Iulianus scripsit. nec non et ipsi domino dari placet, et sic fit, ut non teneatur furti et agat. ideo autem datur utrique, quia utriusque interest. sed utrum semper creditoris interest an ita demum, si debitor solvendo non est? et putat Pomponius semper eius interesse pignus habere, quod et Papinianus libro duodecimo quaestionum probat.*

209. † Ulp. ibid. *Papinianus tractat,* [(47.2) 14 § 5—7] *si duos servos ob decem aureos*[2] *pignori acceperim et alter subripiatur, cum alter quoque, qui sit retentus, non minoris decem valeret: utrum usque ad quinque tantum habeam furti actionem, quia in alio habeo salvos quinque? an vero, quia mori potest, dici debeat in decem fore actionem, etiamsi magni pretii sit is qui retinetur? et ita putat: non enim respicere debemus pignus, quod sub-* 6 *reptum non est, sed id quod subtractum est. Idem scribit, si, cum mihi decem deberentur, servus pignori datus subtractus sit, si actione furti consecutus fuero decem, non competere mihi furti actionem, si iterum subripiatur, quia desiit mea interesse, cum semel sim consecutus. hoc ita, si sine culpa mea subripiatur: nam si culpa mea, quia interest, eo quod teneor pigneraticia actione, agere potero. quod si culpa abest, sine dubio domino competere actio videtur, quae creditori non competit. quam sententiam Pomponius quoque libro decimo* 7 *ad Sabinum probat. Idem dicunt, et si duo servi subrepti sint simul, competere utriusque nomine furti actionem creditori, sed non in totum, sed pro qua parte, in singulos diviso eo quod ei debetur, eius interest: separatim autem duobus subreptis, si unius nomine solidum consecutus sit, alterius nihil consequetur.*

210. Si vendidero neque tradidero ser- [(47. 2) 81] vum et is sine culpa mea subripiatur, magis est, ut mihi furti competat actio: et mea videtur interesse, quia dominium apud me fuit vel quoniam ad prae-1 standas actiones teneor. Cum autem iure dominii defertur furti actio, quamvis non alias, nisi nostra intersit, competat, tamen ad aestimationem corporis, si nihil amplius intersit, utilitas mea referenda est, idque et in statuliberis et in legato sub condicione relicto probatur: alioquin diversum probantibus statui facile quantitas non potest. quia itaque tunc sola utilitas aestimationem facit, cum cessante dominio furti actio nascitur, in istis causis ad aestimationem corporis furti 2 actio referri non potest. Si ad exhibendum egissem optaturus servum mihi legatum et unus ex familia servus subreptus, heres furti habebit actionem: eius interest: nihil enim refert, cur praestari custodia debeat. 3 Cum raptor omnimodo furtum facit, manifestus fur 4 existimandus est: Is autem, cuius dolo fuerit raptum, furti quidem non tenebitur, sed vi bonorum raptorum. 5 Si Titius, cuius nomine pecuniam perperam falsus procurator accepit, ratum habeat, ipse quidem Titius negotiorum gestorum aget, ei vero, qui pecuniam indebitam dedit, adversus Titium erit indebiti condictio, adversus falsum procuratorem furtiva durabit: electo Titio non inique per doli exceptionem, uti praestetur ei furtiva condictio, desiderabitur. quod si pecunia fuit debita, ratum habente Titio furti actio evanescit, 6 quia debitor liberatur. Falsus autem procurator ita demum furtum pecuniae faciet, si nomine quoque veri procuratoris, quem creditor habuit, adsumpto debitorem alienum circumvenerit. quod aeque probatur et in eo, qui sibi deberi pecuniam ut heredi Sempronii credi-7 toris adseveravit, cum esset alius. Qui rem Titii agebat, eius nomine falso procuratori creditoris solvit et Titius ratum habuit: non nascitur ei furti actio, quae statim, cum pecunia soluta est, ei qui dedit nata est, cum Titii nummorum dominium non fuerit neque possessio. sed condictionem indebiti quidem Titius habebit, furtivam autem qui pecuniam dedit: quae, si negotiorum gestorum actione Titius conveniri coeperit, arbitrio iudicis ei praestabitur.

211. † Iustinian. *Sed cum in secunda* [C. (6.2) 22 § 3. 3a] *dubitatione incidebat, quid statuendum sit, si quis rem commodatam habuerit, quam aliquis furto subtraxerat et lite pulsatus condemnationem passus fuerat non tantum in rem furtivam, sed etiam in poenam furti, et postea dominus rei venerit omnem condemnationem accipere de-*

1) *cf.* (47. 2) 9 § 1. 2) HS X̄ *Ulp.*

siderans, utpote ex suae rei occasione ortam, alia dubitatio incidit veteribus, utrumne rem tantummodo suam vel eius aestimationem consequatur an etiam summam poenalem. Et licet ab antiquis variatum est et ab ipso Papiniano in contrarias declinante sententias, tamen nobis haec decidentibus Papinianus, licet variavit, eligendus est non in prima, sed in secunda eius definitione, in qua lucrum statuit minime ad dominum rei pervenire.

[*De iure patronatus et operis libertorum* (*E. XXIV*)].

212. [1]Libertus non aliis patroni patro- (26. 5) 14 naeve liberis tutor esse cogitur, quam qui iura patronatus sperare possunt.

213. † Ulp. 38 ad edict. *Neque promitti* (38. 1) 15 § 1 *neque solvi nec deberi nec peti pro parte poterit opera. ideo Papinianus subicit: si non una, sed plures operae sint et plures heredes existant patrono qui operas stipulatus est, verum est obligationem operarum numero dividi.*

Si centum homines, quos ego heresve (45. 1) 117 meus eligerem, stipulatus, antequam eligerem, duos heredes reliquero, numero dividitur stipulatio: diversum erit, si iam electis hominibus successerint.

214. Si libertus patrono, quod ad de- (38. 2) 41 bitam portionem attinet, satisfaciat, invito tamen aliquid extorquere conetur, quid statuendum est, quaeritur. quid enim, si ex parte debita instituto decem praeterea legentur et rogetur servum proprium, qui sit decem vel minoris pretii, manumittere? iniquum est et legatum velle percipere et libertatem servo non dare: sed parte debita accepta et legato temperare et libertatem imponere non cogi, ne servum (forte de se male meritum) cogatur manumittere. quid ergo si solo eodem herede instituto idem libertus petierit? si substitutum habebit, aeque decreti remedium poterit procedere, ut accepta debita portione cetera pars ad substitutum perveniat ita, ut, si forte servus redimi potuisset, praestaretur libertas: cessante vero substitutione patronum hereditatem liberti amplectentem praetor, qui de fideicommisso cognoscit, libertatem servo eum imponere cogat.

[*De bonorum possessione contra tabulas* (*E.* 142) 1.]

215. Filio, quem pater post (28. 2) 23 = (37. 4) 8 § 7 emancipationem a se factam iterum adrogavit, exheredationem antea scriptam nocere dixi: nam in omni fere iure sic observari convenit, ut veri patris adoptivus filius numquam intellegatur, ne imagine naturae veritas adumbretur, videlicet quod non translatus, sed redditus videretur: nec multum puto referre, quod ad propositum attinet, quod loco nepotis filium exheredatum 1 pater adrogavit. Si Titius heres institutus loco nepotis adoptetur, defuncto postea filio qui pater videbatur, nepotis successione non rumpitur testamentum ab eo, qui heres invenitur.

216. Si filius substituatur ei, a quo prae- (28. 5) 76 teritus est, non ut intestati patris, sed ex testamento habebit hereditatem, quoniam et quolibet alio substituto, si fuisset ab eo exheredatus, inde testamentum inciperet, ubi filius esset exheredatus.

1) *Eadem fere occurrunt in fr.* 197 (*lib.* XI): *nec tamen inscriptionem mutandam censui, cum Papinianus in patronatus iure tractando haec repetere potuerit.*

LIBER XIII.

[*De bon. poss. contra tabulas* (*E.* 142) 2.]

217. Si filius sub condicione heres erit (28. 7) 28 et nepotes ex eo substituantur, cum non sufficit sub qualibet condicione filium heredem institui, sed ita demum testamentum ratum est, si condicio fuit in filii potestate, consideremus, numquid intersit, quae condicio fuerit adscripta, utrum quae moriente filio impleri non potuit, veluti 'si Alexandriam ierit, filius heres esto' isque Romae decessit, an vero quae potuit etiam extremo vitae momento impleri, veluti 'si Titio decem dederit, filius heres esto,' quae condicio nomine filii per alium impleri potest. nam superior quidem species condicionis admittit vivo filio nepotes ad hereditatem, qui si neminem substitutum haberet, dum moritur, legitimus patri heres exstiterit, argumentoque est, quod apud Servium quoque relatum est: quendam enim refert ita heredem institutum, si in Capitolium ascenderit, quod si non ascendisset, legatum ei datum, eumque antequam ascenderet mortem obisse: de quo respondit Servius condicionem morte defecisse ideoque moriente eo legati diem cessisse. altera vero species condicionis vivo filio non admittit nepotes ad hereditatem (qui substituti si non essent, intestato avo heredes existerent: neque enim filius videretur obstitisse, post cuius mortem patris testamentum destituitur), quemadmodum si exheredato eodem filio nepotes, cum filius moreretur, heredes fuissent instituti.

[*De legatis praestandis* (*E.* 143)].

218. Si portio hereditatis, quam excepta (37. 5) 21 persona beneficio legis habere potuit, repudietur, pro ea quoque parte filius, qui bonorum possessionem accepit, non aliis quam exceptis personis legata praestabit.

[*De collatione bonorum* (*E.* 144)].

219. Ulp. 40 ad edict. *Sed an id, quod digni-* (37. 6) 1 § 16 *tatis nomine a patre datum est vel debetur, conferre quis in commune cogatur, videamus. et ait Papinianus libro tertio decimo quaestionum non esse cogendum: hoc enim propter onera dignitatis praecipuum haberi oportere.*

[*De edicto Carboniano* (*E.* 148)].

220. Cum sine beneficio praetoris qui (37. 10) 11 patitur controversiam filius heres esse potest, forte quia scriptus est, edicto Carboniano locus non est: ac similiter cum certum est, quamvis filius sit, eum tamen heredem non fore, veluti si Titio herede instituto postumus aut impubes exheredatus negetur filius. nec ad rem pertinet, quod interest illius in quibusdam filium esse, veluti propter fratris ex alia matre nati bona vel iura libertorum et sepulchrorum: istos enim casus ad Carbonianum constat non pertinere.

[*De bon. poss. secundum tabulas* (*E.* 149)].

221. 'Qui ex liberis meis impubes supre- (37. 11) 11 mus morietur, ei Titius heres esto'. duobus peregre defunctis si substitutus ignoret, uter novissimus decesserit, admittenda est Iuliani sententia, qui propter incertum condicionis etiam prioris posse peti possessio- 1 nem bonorum respondit. Filius heres institutus post mortem patris ab hostibus rediit: bonorum possessionem accipiet et anni tempus a quo rediit ei computabi- 2 tur. Testamento facto Titius adrogandum se prae-

buit ac postea sui iuris effectus vita decessit. scriptus heres si possessionem petat, exceptione doli mali summovebitur, quia dando se in adrogandum testator cum capite fortunas quoque suas in familiam et domum alienam transferat. plane si sui iuris effectus codicillis aut aliis litteris eodem testamento se mori velle declaraverit, voluntas, quae defecerat, iudicio recenti redisse intellegetur, non secus ac si quis aliud testamentum fecisset ac supremas tabulas incidisset, ut priores supremas relinqueret. nec putaverit quisquam nuda voluntate constitui testamentum: non enim de iure testamenti maxime quaeritur, sed viribus exceptionis. quae in hoc iudicio quamquam actori opponatur, ex persona tamen eius qui opponit aestimatur.

222. † Constantin. *In* C. (9. 51) 13 pr. = C. Th. (9. 43) 1 pr. *quaestione testamenti, quod deportati filius remeante patre fecisset, remotis Ulpiani atque Pauli notis Papiniani placet valere sententiam, ut in patris sit filius potestate, cui dignitas ac bona restituta sunt.*

[*De bonis libertorum* (*E.* 150) 1.]

223. Filius, qui patri heres exstitit, (38. 2) 42 pr.—§ 2 fratrem exheredatum adrogavit atque ita herede eo relicto defunctus est: bonorum possessionem libertum patris naturalis exheredatus non habebit: nam cui non exheredato talis adoptio noceret, nocere debet exheredato, quoniam poena, quae legibus aut edicto inrogaretur, adoptionis remedio non obliteraretur. *PAULUS notat:* ei, qui alio iure venit quam eo, quod amisit, non nocet id quod perdidit, sed prodest quod habet: sic dictum est patrono eodemque patronae filio non obesse, quod quasi patronus deliquit, si ut patronae 1 filius venire possit. *PAPINIANUS.* Castrensium bonorum Titium libertus fecit heredem, ceterorum alium: adita est a Titio hereditas: magis nobis placebat nondum patronum possessionem contra tabulas petere posse. verum illa quaestio intervenit, an omittente eo qui reliqua bona accepit perinde Titio adcrescant, ac si partes eiusdem hereditatis accepissent. verius mihi videtur intestati iure deferri bona cetera. Titius igitur heres non poterit invitare manumissorem, cum Titio nihil auferatur, nec bonis ceteris, quae nondum ad 2 causam testamenti pertinent. Cum filius liberti impubes, qui subiectus dicitur, ex prima parte bonorum possessionem accipiat, an patronus defuncti possessionem accipere possit, quaesitum est. et sine dubio qui sequentis gradus sunt, non admittuntur interim: cum enim praecedit alia possessio, qui sequitur accipere non potest. plane si contra eum qui subiectus dicitur fuerit iudicatum, data non intellegitur. [1]sed et in patrono pendente controversia idem erit dicendum. plane quod ad patroni quoque personam pertinet, differri controversia debebit.

224. Si falsum liberti testamentum ab (38. 2) 42 § 3 aliis in provincia dictum atque ita res per appellationem extracta esset, defuncta medio tempore patroni filia, quam libertus heredem instituerat, filio mulieris servavit divus Marcus eam partem bonorum, quam filia patroni vel iure intestati, si vixisset, habere potuit.

Cum quidam propinquus falsum testa- (37. 1) 14 mentum accusaret ac post longum spatium temporis probasset, licet dies ei petendae possessionis, quam forte certus accusationis petere debuit, cessisse videtur, attamen quia hoc proposito accusationem instruit, ut suum ius sibi servet, adgnovisse successionem non inmerito videbitur.

*

v. fr. 308. (4. 6) 20

LIBER XIV.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150) 2.]

225. Iulianus putat patronum, qui Titio (38. 2) 43 pro parte dimidia heredi instituto substitutus eo deliberante bonorum possessionem contra tabulas accepit, si postea Titius non adierit hereditatem, nihil ei, qui adit hereditatem, abstulisse, non magis quam si sub condicione fuisset institutus. igitur Titio deliberante res in incerto erit, utrumne semis ex substitutione in possessionem convertatur an Titio adeunte singulis heredibus partes debitae[1] auferantur.

226. In legem Falcidiam[2] aeris alieni ratio- (35. 2) 8 nem in hereditate relicti, quod unus ex heredibus solvere damnatus sit, ipse solus habebit.

[*Si quid in fraudem patroni factum sit* (*E.* 151)].

227. Ulp. 44 ad edict. *Si libertus in frau-* (38. 5) 1 § 27 *dem patroni aliquid dederit, deinde, defuncto patrono vivo liberto, filius patroni acceperit bonorum possessionem contra tabulas liberti, an Fabiana uti possit ad revocanda ea quae sunt alienata? et est verum, quod et Pomponius probat libro octagensimo tertio, item Papinianus libro quarto decimo quaestionum, competere ei Favianam: sufficere enim, quod in fraudem patronatus factum sit: magis enim fraudem rei, non personae accipimus.*

228. Ulp. ibid. *Si patronus heres in-* (38. 5) 3 pr. § 5 *stitutus ex debita parte adierit hereditatem, dum ignorat aliqua libertum in fraudem suam alienasse, videamus, an succurri ignorantiae eius debeat, ne decipiatur liberti fraudibus. et Papinianus libro quarto decimo quaestionum respondit in eadem causa manere ea, quae alienata sunt, idcircoque patronum sibi imputare debere, qui, cum posset bonorum possessionem accipere contra tabulas propter ea quae alienata vel mortis causa donata sunt, non fecit.* 5 *Si libertus intestatus decesserit relicta patrono debita portione aut aliquo amplius, aliquid etiam alienaverit, Papinianus libro quarto decimo quaestionum scribit nihil esse revocandum: nam qui potuit alicui relinquere quid testamento, si debitam portionem patrono relinquat praeterea, donando nihil videtur in fraudem facere.*

[*Si a parente quis manumissus sit* (*E.* 154)?].

229. [3]Nam etsi parentibus non debetur filio- (5. 2) 15 rum hereditas propter votum parentium et naturalem erga filios caritatem: turbato tamen ordine mortalitatis non minus parentibus quam liberis pie relinqui 1 debet. Heredi eius, qui post litem de inofficioso praeparatam mutata voluntate decessit, non datur de inofficioso querella: non enim sufficit litem instituere, 2 si non in ea perseveret. Filius, qui de inofficiosi actione adversus duos heredes expertus diversas sententias iudicum tulit et unum vicit, ab altero superatus est, et debitores convenire et ipse a creditoribus con-

1) Paulus notat *ins.* (*Cuiac.*)?

1) dimidiae *Papin.*
2) *Item, si a patrono pars auferatur.*
3) *Prope est, ut Papinianus sub hoc titulo haec inieccerit.*

veniri pro parte potest et corpora vindicare et hereditatem dividere: verum enim est familiae erciscundae iudicium competere, quia credimus eum legitimum heredem pro parte esse factum: et ideo pars hereditatis in testamento remansit, nec absurdum videtur pro parte intestatum videri.

[*De testamento militis* (*E.* 155)].

230. Testamenti factio non privati, sed publici iuris est.[1] (28. 1) 3

231. Ulp. 45 ad edict. *Bonorum possessionem ultra tempora edicto determinata nec militis posse adgnosci Papinianus libro quarto decimo quaestionum scribit, quia generalis est ista determinatio.* (29. 1) 15 § 6

232. Eius militis, qui doloris inpatientia vel taedio vitae mori maluit, testamentum valere vel intestati bona ab his qui lege vocantur vindicari divus 1 Hadrianus rescripsit. Militia missus intra annum testamentum facere coepit neque perficere potuit: potest dici solutum ita esse testamentum quod in militia fecit, si iure militiae fuit scriptum: alioquin si 2 valuit iure communi, non esse iure rescissum. Nec tamen circa militem eadem adhibebitur distinctio: nam quocumque modo testamentum fecerit, novissima voluntate rescindetur, quoniam voluntas quoque militis testamentum est. (29. 1) 34

233. Pater, qui dat in adoptionem filium militem, peculium ei auferre non potest, quod semel iure militiae filius tenuit. qua ratione nec emancipando filium peculium ei aufert, quod nec in familia retento potest auferre. (49. 17) 12

[*Unde liberi* (*E.* 156)?][2]

234. Scriptus heres, contra quem filius impubes, qui subiectus dicitur, ex edicto primo bonorum possessionem petit, exemplo legitimi secundum tabulas interim accipere non potest. quod si medio tempore scriptus vel ille, qui intestati possessionem habere potuerit, moriantur, heredibus eorum succurrendum erit: quid enim, si non potuerunt adire hereditatem iure cessante vel ob litem in dubio constituti? (37. 10) 12

LIBER XV.

[*Quibus non competit bonorum possessio* (*E.* 163)?]

235. [3]Heres, qui tacitam fidem contra leges accommodavit, in ea parte, quae fraudem adhibuit, Falcidia non utitur: et ita senatus censuit. sed si maior modus institutionis quam fraudis fuerit, quod ad Falcidiam attinet, de superfluo quarta retinebitur. (34. 9) 11

[*De successorio edicto* (*E.* 165)].

236. Furioso Titius substitutus est: bonorum possessionis tempus, quamdiu furiosus in eadem condicione est, neque instituto neque substituto cedit. nec, si curator furiosi nomine possessionem accipere potest, idcirco spatium temporis, quod scientibus praefinitum est, videbitur cedere: nam et pater infanti filio possessionem accipit, quo tamen cessante infans non excluditur. quid ergo, si curator accipere nolit? nonne iustius atque utilius erit ad eundem modum proximo cuique possessionem dari, ne bona iaceant? quo admisso substitutus cautionem praestare cogitur omnibus his, quibus bona restitui debent, si forte institutus in eodem furore decesserit aut compos mentis effectus ante mortem obierit, quam hereditatem agnosceret. nam et fieri potest, ut vivo furioso substitutus decedat nec tamen furiosus obstet ceteris, si prius et ipse decesserit, quam hereditatem adquireret. (37. 3) 1

237. [1]PAULUS *notat:* qui sub condicione institutus est, adgnita bonorum possessione cogitur substituto in diem cavere longiorem: praetor enim beneficium suum nemini vult esse captiosum et potest videri 1 calumniose satis petere, quem alius antecedit. Cum sub contrariis condicionibus Titio et Maevio legatum sit, utrique cavetur, quia uterque ex voluntate defuncti sperat legatum. (46. 5) 8

238. [2]Municipes intelleguntur scire, quod sciant hi, quibus summa rei publicae commissa est. (50. 1) 14

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 1.]

239. Servus uxori a marito mortis causa donatus mariti manet, ut et Iuliano quoque videtur. idem si accipiat libertatem simul et hereditatem, viro necessarius heres erit: nec sine libertate aliquid ei legari potest. (28. 5) 77

240. Quod per manus traditum est codicillis hereditatem dari non posse rationem illam habet, ne per codicillos, qui ex testamento valerent, ipsum testamentum, quod vires per institutionem heredum accipit, confirmari videretur. (29. 7) 10

241. Cum proponebatur in scriptura fideicommissi, quod pluribus sub condicione fuerat relictum, per errorem omissam mutuam substitutionem, quam testator in secundis tabulis, cum eosdem substitueret, expressit: divi Marcus et Commodus imperatores rescripserunt voluntatem manifestam videri mutuae factae substitutionis. etenim in causa fideicommissi utcumque precaria voluntas quaereretur, coniectura potuit admitti. (31) 64

242. Catoniana regula non pertinet ad hereditates neque ad ea legata, quorum dies non mortis[3] tempore, sed post aditam cedit hereditatem. (34. 7) 3

243. [*Quotiens pater familias unum vel duos heredes coheredibus suis restituere hereditatem iubet, intellegitur easdem partes in fideicommissis facere, quas in hereditate distribuenda fecerit*]. Nonnunquam autem ex voluntate varie rescriptum et iudicatum est, videlicet si non sub appellatione heredum, sed propriis nominibus expressis fideicommissum relinquatur. (36. 1) 25

LIBER XVI.

[*De testamentis* (*E. XXVI*) 2.]

244. Ventre praeterito si filius qui fuit emancipatus aut exter heres institutus sit, quamdiu rumpi testamentum potest, non defertur ex testamento hereditas. sed si vacuo ventre mulier fuit et incerto eo filius in familia retentus vita decessit, heres fuisse intellegitur: emancipatus aut exter non aliter possunt hereditatem quaerere, quam si non esse praegnatem (29. 2) 84

1) *Memineris filium familias de bonis paganis nec permittente patre testari posse,* (28. 1) 6 *pr.* 2) *cf.* (38. 6) 1 § 4. 3) *v.* (37. 1) 12 § 1.

1) libro quinto (*V pro XV*) *inscr. F.* *verb.* 'ut scierit'. 2) *cf.* (38. 15) 2 *pr.* 3) apertarum tabularum *scr.?*

sciant. ergo si ventre pleno sit mulier, nonne iniquum erit interea defunctum filium heredi suo relinquere nihil? et ideo decreto filio succurrendum est, quia sive frater ei nascatur sive non nascatur, patri heres futurus est. eademque ratio facit, ut emancipato quoque subveniri debeat, qui alterutro casu rem omnimodo habiturus est.

245. Ulp. 12 ad Sab. *Sed si mater testa-* [(38. 17) 1 § 7] *mento facto filium heredem scripserit unum sub condicione, cum plures haberet, si condicione pendente possessionem petierit et postea condicio defecit, aequum est ceteris etiam filiis legitimam hereditatem non auferri: quod et Papinianus libro sexto decimo quaestionum scripsit.*

246. Divus Hadrianus rescripsit in eo, [(49. 17) 13] quem militantem uxor heredem instituerat filium, extitisse heredem et ab eo servos hereditarios manumissos proprios eius libertos fieri.

[*De condicionibus institutionum* (*E.* 166)].

247. Filius, qui fuit in potestate, sub con- [(28. 7) 15] dicione scriptus heres, quam senatus aut princeps improbant, testamentum infirmet patris, ac si condicio non esset in eius potestate: nam quae facta laedunt pietatem existimationem verecundiam nostram et, ut generaliter dixerim, contra bonos mores fiunt, nec facere nos posse credendum est.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

248. Iulianus scribit patrem, qui filiam [(29. 4) 26] sibi substitutam iussit adire hereditatem, legata quae ab ipso data sunt ex sententia edicti praestaturum, quoniam filia patri substituitur in casu, non ut arbitrium eligendi relinquatur: sed si varia legata supra dodrantem data sint, eorum prius rationem habendam, quae a filia relicta sunt. non enim caret dolo pater, qui honore proprio omisso propter compendium alienam 1 institutionem maluit. Denique si filiae pater substitutus adiit hereditatem, nihil eum dolo facere Iulianus existimat, quia nemo filiae patrem contra votum parentium substituere videtur, sed ut arbitrium eligendi relinquat.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 1.]

249. Peculium legatum augeri et minui [(31) 65] potest, si res peculii postea esse incipiant aut desinant. idem in familia erit, sive universam familiam suam sive certam (veluti urbanam aut rusticam) legaverit ac postea servorum officia vel ministeria mutaverit. eadem 1 sunt lecticariis aut pedisequis legatis. Quadrigae legatum equo postea mortuo perire quidam ita credunt, si equus ille decessit qui demonstrabat quadrigam: sed si medio tempore deminuta suppleatur, ad lega-2 tarium pertinebit. Titio Stichus legatus post mortem Titii libertatem accepit: et legatum adita hereditate et libertas post mortem Titii competit. idemque est et si 3 moriente Titio liber esse iussus est. Si tamen Titio ex parte herede instituto servus legatus sit et post mortem eius liber esse iussus sit, sive adierit hereditatem Titius sive non adierit post cuius mortem libertas ei data est, defuncto eo libertas competit.

250. Etsi maxime testamenti factio cum [(33. 3) 5] servis alienis ex persona dominorum est, ea tamen quae servis relinquuntur ita valent, si liberis relicta possent valere: sic ad fundum domini via servo frustra legatur.

251. Cum quidam scripsisset heredes [(34. 9) 12] quos instituere non potuerat, quamvis institutio non valeret neque superius testamentum ruptum esset, heredibus tamen ut indignis, qui non habuerunt supremam voluntatem, abstulit iam pridem senatus hereditatem. quod divus Marcus in eius persona iudicavit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat: causam enim ad praefectos aerarii misit: verum ab eo legata relicta salva manserunt. de praeceptionibus eidem datis voluntatis erit quaestio: et legatum ei non denegabitur, nisi hoc evidenter testatorem voluisse appareat.

252. Duos mater filios sub condicione [(35. 1) 70] emancipationis ex partibus heredes instituit eisque plurium rerum praeceptiones pure dedit: hereditatem adierunt. patrem a legatorum commodo illa quoque ratio debet summovere, quod emancipando filios obsecutus voluntati supremum iudicium uxoris suae custodiri voluit.

253. Fundo legato mihi sub condicione [(35. 2) 4] pendente legati condicione heres me heredem instituit ac postea legati condicio exstitit. in Falcidiae ratione fundus non iure hereditario, sed legati meus esse intellegitur.

LIBER XVII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.]

254. Si Titio fructus, Maevio proprietas [(7. 1) 33] legata sit et vivo testatore Titius decedat, nihil apud scriptum heredem relinquetur: et id Neratius quoque 1 respondit. Usum fructum in quibusdam casibus non partis effectum optinere convenit: unde si fundi vel fructus portio petatur et absolutione secuta postea pars altera quae adcrevit vindicetur, in lite quidem proprietatis iudicatae rei exceptionem obstare, in fructus vero non obstare scribit Iulianus, quoniam portio fundi velut alluvio portioni, personae fructus adcresceret.

255. Ulp. 17 ad Sab. *Idem* [*sc. Iulianus*] *ait* [Vat. 75] *et si communi servo et separatim Titio usus fructus legatus sit, amissam partem usus fructus non ad Titium, sed ad solum socium pertinere debere quasi solum coniunctum. quam sententiam neque Marcellus neque Mauricianus probant: Papinianus quoque libro XVII quaestionum ab ea recedit.*

256. Si duobus separatim alternis annis usus [(7. 4) 2] fructus relinquatur, continuis annis proprietas nuda est, cum, si legatarium unum substituas, cui alternis annis legatus sit usus fructus, plena sit apud heredem proprietas eo tempore, quo ius fruendi legatario non est. quod si ex duobus illis alter decedat, per vices temporum plena proprietas erit: neque enim adcrescere alteri quicquam potest, quoniam propria quisque tempora non concurrente altero fructus integri habuit. 1 Si non mors, sed capitis deminutio intercesserit, quia plura legata sunt, illius anni tantum, si modo ius fruendi habuit, fructus amissus erit: quod et in uno legatario, qui fructum in singulos annos accepit, defendendum est, ut commemoratio temporum repetitionis 2 potestatem habeat. Cum singulis fructus alternis annis legatur, si consentiant in eundem annum, impediuntur, quod non id actum videtur, ut concurrerent: multum etenim refert, duobus simul alternis annis legetur (quod sane ultra primum annum procedere non poterit, non magis quam si uni legatus ita fuisset)

an singulis alternis annis: nam si concurrere volent, aut impedient invicem propter voluntatem aut, si ea non refragabitur, singulorum annorum fructus vacabit.

257. Ulp. 17 ad Sab. *Haec autem repetitio,* [(7.4) 3 § 1. 2] *quae fit post amissum capitis minutione usum fructum, quaeritur an et ius adcrescendi secum salvum habeat: ut puta Titio et Maevio usus fructus legatus est et, si Titius capite minutus esset, eidem usum fructum legavit: quaesitum est, si Titius ex repetitione usum fructum haberet, an inter eos ius adcrescendi salvum esset. et Papinianus libro septimo decimo quaestionum scribit salvum esse, perinde ac si alius esset Titio in usu fructu substitutus: hos enim tametsi non verbis, re tamen con- 2 iunctos videri. Idem Papinianus quaerit, si Titio et Maevio usu fructu legato in repetitione usus fructus non totum, sed partem Titio relegasset, an viderentur coniuncti. et ait, si quidem Titius amiserit, totum socio adcrescere: quod si Maevius amisisset, non totum adcrescere, sed partem ad eum, partem ad proprietatem redire.*

258. Tribus heredibus institutis usum fruc- [(7.5) 8] tum quindecim milium Titio legavit et duos ex heredibus iussit pro legatario satisdare: placebat utile esse cautionis quoque legatum nec refragari senatus consultum, quia cautio non impediretur, et esse alterum legatum velut certi, alterum incerti. usus fructus itaque nomine partem pecuniae petendam ab eo, qui satis accepit a coherede, incertique cum eodem agendum, si satis non dedisset. eum vero, qui satis praestitit ac propter moram coheredis satis non accepit, neque fructus nomine interim teneri propter senatus consultum neque actione incerti, quia coheredi satisdedit. illud etiam nobis placet legatarium cogendum promittere. finito autem usu fructu si coheredes ex causa fideiussoria convenirentur, eos mandati non acturos: non enim suscepisse mandatum, sed voluntati paruisse: denique cautionis legato liberatos. de illo nec diu tractandum fuit secundum legatum, id est cautionis, non heredum videri, sed eius, cui pecuniae usus fructus relictus est cuique testator prospicere voluit et cuius interesse credidit fideiussores non suo periculo quaerere.

259. Hominis operae legatae capitis de- [(33.2) 2] minutione vel non utendo non amittuntur. et quoniam ex operis mercedem percipere legatarius potest, etiam operas eius ipse locare poterit, quas si prohibeat heres capi, tenebitur. idem est et si servus se locaverit. et quia legatarius fructuarius non est, ad heredem suum operarum legatum transmittit: sed servo usu capto legatum perit.

260. [1] Asse toto non distributo ita scrip- [(28. 5) 78] tum est: 'quem heredem codicillis fecero, heres esto': Titium codicillis heredem instituit. eius quidem institutio valet ideo, quod, licet codicillis dari hereditas non possit, tamen haec ex testamento data videtur: sed hoc tantum ex hereditate habebit, quantum ex asse residuum mansit.

261. Maevius fundum mihi ac Titio sub [(31) 66] condicione legavit, heres autem eius eundem sub eadem condicione mihi legavit. verendum esse Iulianus ait, ne existente condicione pars eadem ex utroque testamento mihi debeatur. voluntatis tamen quaestio erit: nam incredibile videtur id egisse heredem, ut eadem portio bis eidem debeatur, sed verisimile est de altera parte eum cogitasse. sane constitutio principis, qua placuit eidem saepe legatum corpus non onerare heredem, ad unum testamentum pertinet. debitor autem non semper quod debet iure legat, sed ita, si plus sit in specie legati: si enim idem sub eadem condicione relinquitur, quod emolumentum 1 legati futurum est? Duorum testamentis pars fundi, quae Maevii est, Titio legata est: non ineleganter probatum est ab uno herede soluta parte fundi, quae Maevii fuit, ex alio testamento liberationem optingere, neque postea parte alienata revocari actionem semel 2 extinctam. Sed si pars fundi simpliciter, non quae Maevii fuit, legetur, solutio prior non peremit alteram actionem, atque etiam hanc eandem partem aliquo modo suam factam poterit alter heres solvere: neque plures in uno fundo dominium iuris intellectu, non 3 divisione corporis optinent. Non idem respondetur, cum duobus testamentis generatim homo legatur: nam qui solvente altero legatarii factus est quamvis postea sit alienatus, ab altero herede idem solvi non poterit: eademque ratio stipulationis est. hominis enim legatum orationis compendio singulos homines continet utque ab initio non consistit in his qui legatarii fuerunt, ita frustra solvitur cuius dominium postea legatarius 4 adeptus est, tametsi dominus esse desinit. In fundo legato si heres sepelierit, aestimatio referenda erit ad totum pretium fundi, quo potuit ante sepulturam aestimari: quare si fuerit solutus, actionem adhuc ex testamento propter locum alienatum durare rationis est. 5 Eum, qui ab uno ex heredibus, qui solus oneratus fuerat, litis aestimationem legatae rei abstulit, postea codicillis apertis ab omnibus heredibus eiusdem rei relictae dixi dominium non quaerere: eum enim, qui pluribus speciebus iuris uteretur, non saepius eandem 6 rem eidem legare, sed loqui saepius. Fundo legato si usus fructus alienus sit, nihilo minus petendus est ab herede: usus fructus enim etsi in iure, non in parte consistit,[1] emolumentum tamen rei continet: enimvero fundo relicto ob reliquas praestationes, quae legatum sequuntur, agetur, verbi gratia si fundus pignori datus vel aliena possessio sit. non idem placuit de ceteris servitutibus. sin autem res mea legetur mihi, lega- 7 tum propter istas causas non valebit. A municipibus heredibus scriptis detracto usu fructu legari proprietas potest, quia non utendo possunt usum fructum amittere.

262. Si imaginem legatam heres derasit [(34. 2) 12] et tabulam solvit, potest dici actionem ex testamento durare, quia legatum imaginis, non tabulae fuit.

263. Ulp. 24 ad Sab. *Papinianus quoque* [(34.4) 3 § 9] *libro septimo decimo quaestionum scribit generaliter condicionem adimi non posse: nec enim datur, inquit, condicio, sed adscribitur: quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur.*

264. Titio centum ita, ut fundum emat, [(35. 1) 71] legata sunt: non esse cogendum Titium cavere Sextus Caecilius existimat, quoniam ad ipsum dumtaxat emolumentum legati rediret. sed si filio fratri alumno minus industrio prospectum esse voluit, interesse heredis credendum est atque ideo cautionem interponendam, ut et

1) *De codicillis? Haud scio an inscriptio falsa libroque* XVI *addicendum sit hoc fragmentum.*

1) *cf. fr.* 254.

1 fundus comparetur ac postea non alienaretur. Titio centum relicta sunt ita, ut Maeviam uxorem quae vidua est ducat: condicio non remittetur et ideo nec cautio remittenda est. huic sententiae non refragatur, quod, si quis pecuniam promittat, si Maeviam uxorem non ducat, praetor actionem denegat: aliud est enim eligendi matrimonii poenae metu libertatem auferri, 2 aliud ad testamentum certa lege invitari. Titio centum relicta sunt ita, ut a monumento meo non recedat vel uti in illa civitate domicilium habeat. potest dici non esse locum cautioni, per quam ius libertatis infringitur. sed in defuncti libertis alio iure utimur. 3 'Titio genero meo heres meus dotis Seiae filiae meae nomine centum dato'. legati quidem emolumentum ad Seiam, quae dotem habere incipit, pertinebit, sed quia non tantum mulieri, sed Titio quoque, cui pecuniam legavit, consultum videtur, prope est, ut ipse legatarius intellegatur et legatum petere debeat. si post divortium genero pecuniam heres solverit, aeque liberabitur, quoniam in dotem solutio convertitur. constante autem matrimonio etiam prohibente muliere Titio recte solvetur: hoc enim et mulieris interest, ut incipiat esse dotata. nam et si quis ipsam quoque petitionem habere responderit eaque pecuniam petat neque dotis fieri velit, non dubie doli summovebitur exceptione. ante nuptias vero Titio vel muliere defunctis legatum apud heredem manet. quod si nolit eam uxorem ducere, causa legati, quod ad mulieris personam attinet, satisfactum intellegetur, sed Titio legatum petenti nocebit exceptio doli. Sabinus autem existimabat nupta muliere Titio sine cautione legatum deberi, quoniam pecunia dotis efficeretur: sed cum ante nuptias, quia purum legatum est, peti potest, cautio 'mulieri pecuniam reddi' necessaria erit. quod si maritus vitio suo causa ceciderit neque solvendo sit, numquid adversus heredem mulieri, quae nihil deliquit, succurri debeat ob eam pecuniam, quae doti fuerat destinata? sed quoniam ambo legati petitionem habuerunt, salvam habebit, non soluta pecunia viro, mulier actionem.

265. Cum heres deductis legatis here- [(30. 1) 53] ditatem per fideicommissum restituere rogatur, non placet ea legata deduci, quae peti non poterant. sed cum uxori pro parte heredi scriptae dos praelegetur eaque deductis legatis hereditatem restituere rogatur: etiamsi quarta, quam per legem Falcidiam retinet, tantum efficiat, quantum in dote est, tamen pro sua portione dotis praelegatae partem deducit. cum enim utrumque consequitur, nihil interest inter hanc mulierem et quemvis alium creditorem heredem institutum et hereditatem restituere rogatum. idem probatur et si non deductis legatis fideicommissum ab ea relictum sit.

LIBER XVIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 3.]

266. Ulp. 17 ad Sab. *Si habitatio legetur,* [(7. 8) 10 pr.] *an perinde sit atque si usus, quaeritur. et effectu quidem idem paene esse legatum usus et habitationis et Papinianus consensit libro octavo*[1] *decimo quaestionum.*

267. Ulp. ibid. . . . *si duobus heredi-* [Vat. 78. 79. 81] *bus institutis deducto usu fructu proprietas legetur, . . . Neratius putat cessare ius adcrescendi . . .* [*Papinianus*] *quoque libro XVIII*[1] *quaestionum sententiam Neratii probat.*

268. † Ulp. 15 ad Sab. *Legata inutiliter* [(30) 19 pr. §1] *data Papinianus putat libro quaestionum confirmari per repetitionem, id est per hanc scripturam postea forte in codicillis factam: 'hoc amplius ei heres meus dato', et diversum esse in illa scriptura: 'quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, annua bima trima die heres meus dare damnas esto': non enim hoc egisse testatorem, ut confirmaret quae inutilia sunt, sed ut diem utilibus* 1 *prorogaret. Idem eodem loco et in substituto impuberis scripsit, ut, si fuerit ab impubere inutiliter legatum, substitutus hoc debeat, si 'hoc amplius' legatum ab eo sit relictum aliquid nec ille patri heres exstiterit et decesserit.*

269. Filio pater, quem in potestate re- [(30) 87] tinuit, heredi pro parte instituto legatum quoque relinquit. durissima sententia est existimantium denegandam ei legati petitionem, si patris abstinuerit hereditate: non enim impugnatur iudicium ab eo, qui iustis rationibus noluit negotiis hereditariis implicari.

Quid ergo si ita legaverit 'hoc amplius filio [(30) 90] meo'? non dubie voluntatis quidem quaestio erit, sed non absimilis est prioris casus circa filii providentiam, 1 nisi evidens voluntas contraria patris probetur.[2] Plane si pluribus filiis institutis inter eos verbis legatorum bona diviserit, voluntatis ratione legatorum actio denegabitur ei, qui non agnoverit hereditatem.

270. Pater dotem a nuru acceptam filio [(33. 4) 7] exheredato legavit: heres patris opposita doli exceptione non ante solvere legatum cogendus est, quam ei 1 cautum fuerit de indemnitate soluto matrimonio. Sed si, priusquam legatum filio solveretur, mulier dotem 2 suam reciperavit, frustra filius de legato aget. Sed si lex Falcidia locum in legato dotis adversus filium exheredatum habuerit et mulier solutionem ratam fecerit, propter eam quantitatem, quam heres retinuerit, utilis actio dotis[3] ei dabitur. quod si ratum non habeat, defendi quidem debebit heres a viro, qui se defensurum promisit: sed si totam litem vir solus subierit, actio iudicati, si cautum non erit, pro ea quantitate, quae iure Falcidiae petenda est, adversus heredem 3 dabitur. Sed si, priusquam legatum filio solveretur, mulier divertit, quamquam ipsa nondum praecipere dotem possit, non ideo tamen actio filii differtur: quia tunc isdem diebus filio solvi dotem responsum est, cum patri pro parte heres exstitit et ad praeceptionem dotis soluto matrimonio, postquam heres exstitit, admissus 4 est. Si forte per errorem cautio defensionis omissa sit et ex causa fideicommissi filius dotem acceperit, ut indebitum fideicommissum non repeteretur: cautionis enim praestandae necessitas solutionem moratur, non indebitum facit quod fuit debitum: sed non erit ini-5 quum heredi subveniri. Quid ergo si patris heres solvendo non sit? nonne iuste mulieri dabitur adversus virum utilis actio dotis[3]? cui dos perire non debet, quia non interposuit per errorem heres cautionem.

271. Si testamentum patris iure factum [(34. 9) 24] filius negavit, quoniam de iure disputavit, non iudicium impugnavit aut accusavit, retinet defuncti voluntatem.

272. Cum tale legatum esset relictum [(35. 1) 72] Titiae 'si a liberis non discesserit', negaverunt eam

1) septimo *scr.?*

1) XVII *scr.?* 2) nisi . . . probetur *Trib.* (*Gradenwitz*, *p.* 216). 3) rei uxoriae *Papin.*

recte cavere, quia vel mortuis liberis legati condicio possit exsistere. sed displicuit sententia: non enim voto matris opponi tam ominosa non interponendae 1 cautionis interpretatio debuit. Et cum patronus liberto certam pecuniam legasset, si a liberis eius non discessisset, permisit imperator velut Mucianam cautionem offerri: fuit enim periculosum ac triste libertum coniunctum patroni liberis eorundem mortem exspec- 2 tare. Titius heredem institutum rogavit post mortem suam hereditatem restituere, si fideicommissi cautio non fuisset petita. Mucianae cautionis exemplum ante constitutionem[1] remissae cautionis locum habere non potuit, quoniam vivo eo, cui relictum est, impleri con- 3 dicio potuit. Quid ergo, si ita scriptum sit: 'peto, post mortem tuam restituas hereditatem ita, ne satis fideicommissi petatur neve ratio exigatur'. sine dubio per huiusmodi verba non interponendae quidem cautionis condicio videbitur adscripta, rationi vero non exigendae modus adhibitus, scilicet ut culpa, non etiam dolus remissus intellegatur: idque in eius persona, qui negotia gessit cuique rationis reddendae necessitas fuerat testamento remissa, rescriptum est. 4 'Si arbitratu Titii Seia nubserit, heres meus ei fundum dato'. vivo Titio etiam sine arbitrio Titii eam nubentem legatum accipere respondendum est eamque legis sententiam videri, ne quod omnino nuptiis impedimentum inferatur. sed si Titius vivo testatore decedat, licet condicio deficit, quia tamen suspensa 5 quoque pro nihilo foret, mulieri succurretur. 'Maeviae, si non nubserit, fundum cum morietur lego'. potest dici et si nubserit, eam confestim ad legatum admitti. non idem probatur, si certus dies incertusve alius 6 legato fuerit adscriptus. Falsam causam legato non obesse verius est, quia ratio legandi legato non cohaeret: sed plerumque doli exceptio locum habebit, si probetur 7 alias legaturus non fuisse. Falsam condicionem Cassius et Caelius Sabinus impossibilem esse dixerunt, veluti: 'Pamphilus, si quod Titio debeo solverit, liber esto', si modo nihil Titio fuit debitum: quod si post testamentum factum testator pecuniam exsolvit, de- 8 fecisse condicionem intellegi. Falsam legati demonstrationem non facere legatum Sabinus respondit (veluti si quis, cum Titio nihil legasset, ita scriptum reliquerit: 'ex centum, quae Titio legavi, quinquaginta heres Seio dato') idque sumpsit ex defuncti voluntate, quia non animo legandi, sed deminuendi legatum, quod falso datum existimaret, ita scriberet. propter falsam tamen demonstrationem legati non plus Seius adsequetur, quam si vere demonstratum fuisset.

273. Cum illud aut illud legetur, enumeratio plurium rerum disiunctivo modo comprehensa plura legata non facit. nec aliud probari poterit, si pure fundum alterum vel alterum sub condicione legaverit: nam pendente condicione non erit electio nec, si moriatur, ad heredem transisse legatum videbitur. 1 'Heres meus Titio dato quod mihi Seius debet'. si Seius pupillus sine tutoris auctoritate nummos accepit nec locupletior factus est et *credi*tor ad praesens debitum verba rettulit, quia nihil Seius debet, nullius momenti legatum erit: quod si verbo debiti naturalem obligationem et futuram solutionem cogitavit, interim nihil Titius petet, quasi tacite condicio inserta sit, non secus ac si ita dixisset: 'Titio dato, quod pupillus solverit' vel si legasset 'quod ex Arethusa natum erit' vel 'fructus, qui in illo fundo nascentur'. contrarium non est, quod, si medio tempore legatarius moriatur et postea partus edatur, fructus perveniant, pecuniam pupillus exsolvat, heres legatarii petitionem habet: namque dies legati, cui condicio non adscribitur, quamvis extrinsecus exspectanda sit, cedit. | (36. 2) 25

Condiciones extrinsecus, non ex testamento venientes, id est quae tacite inesse videantur, non faciunt legata condicionalia. | (35. 1) 99

LIBER XIX.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 4.][1]

274. Ulp. 17 ad Sab. . . . *si viduae legatus sit* [*sc. usus*], *an nuptiis contractis post constitutum usum mulier habitare cum marito possit? et est verum, ut et Pomponius libro quinto et Papinianus libro nono decimo quaestionum probat,*[1] *posse eam cum viro et postea nubentem habitare.* | (7. 8) 4 § 1

275. Ulp. 15 ad Sab. . . . *Papinianus libro nono decimo quaestionum ait, etsi post legata saepius adscripta . . . subiecit semel praestari velle et hoc ante impletum testamentum fecerit, ipso iure videri cetera legata adempta. sed quo magis erit ademptum? non enim apparet. et ait posse dici exiguius esse praestandum.* | (30) 14 § 1

[*Ut in possessionem legatorum etc.* (*E.* 173)].

276. Etiam si condemnatus heres fuerit nec pecuniam solvat, legatarius potest desiderare mitti in possessionem. | (36. 4) 9 pr.

277. Cum sub condicionibus contrariis eadem res duobus legetur, si non caveatur, uterque mittitur in possessionem. | (36. 4) 9 § 1

Titio fundus, si in Asiam non venerit, idem, si pervenerit, Sempronio legatus est. cum in omnibus condicionibus, quae morte legatariorum finiuntur, receptum est, ut Muciana cautio interponatur, heres cautionem a Titio accepit et fundum ei dedit. si postea in Asiam pervenerit, Sempronio heres, quod ex stipulatu cautionis interpositae consequi potest, utili actione praestare cogitur. sed si cautio medio tempore defecerit, quae sollicite fuerat exacta, non de suo praestabit heres, sed, quia nihil ei potest obici, satis erit actiones praestari. si tamen, Titius cum in Asiam venisset, Sempronius, priusquam legatum accipiat, decesserit, heredi eius deberetur, quod defunctus petere potuit. | (35. 1) 73

[*De codicillis*].

278. Miles si testamentum imperfectum relinquat, scriptura quae profertur perfecti testamenti potestatem optinet: nam militis testamentum sola perficitur voluntate: quique plura per dies varios scribit, saepe facere testamentum videtur. | (29. 1) 35

279. Qui gravi utero uxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis libertates dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset, placuit libertates a solo filio praestari posse. (13) Illud enim sine dubio dici non potest etiam filiam manumittere cogendam, cum ab ea nihil pater 1 petierit et iure suo heres exstiterit. Tractari solet | (29. 7) 11, 13

1) C. (6. 54) 2.

1) *Dubito fr.* 274. 275 *sub hoc titulo sint collocanda an sub titulo 'de fideicommissis', ubi aliqua occasione oblata haec inici potuerunt.*

de eo, qui, cum tabulas testamenti non fecisset, codicillis ita scripsit: 'Titium heredem esse volo'. sed multum interest, utrum fideicommissariam hereditatem a legitimo per hanc scripturam, quam codicillorum instar habere voluit, reliquerit an vero testamentum facere se existimaverit: nam hoc casu nihil a legitimo peti poterit. voluntatis autem quaestio ex eo scripto plerumque declarabitur: nam si forte a Titio legata reliquit, substitutum adscripsit, heres si non exstitisset, sine dubio non codicillos, sed testamentum facere voluisse intellegetur.

[*De fideicommissis* I.]

280. [1]Iuris ignorantia non prodest adquirere volentibus, suum vero petentibus non nocet. [22. 6) 7]

281. Unum ex familia propter fideicommissum a se cum moreretur relictum heres eligere debet: ei quem elegit frustra testamento suo legat quod, posteaquam electus est, ex alio testamento petere potest. utrum ergo non constitit quod datur, quasi creditori relictum, an, quamdiu potest mutari voluntas, non recte creditori comparabitur? sive tamen durat electio, fuisse videtur creditor, sive mutetur, ex neutro testa- 1 mento petitio competit. Si *de* Falcidia quaeratur, perinde omnia servabuntur ac si nominatim ei, qui postea electus est, primo testamento fideicommissum relictum fuisset: non enim facultas necessariae electionis propriae liberalitatis beneficium est: quid est enim, quod de suo videatur reliquisse, qui quod relin- 2 quit omnimodo reddere debuit? Itaque si, cum forte tres ex familia essent eius, qui fideicommissum reliquit, eodem vel dispari gradu, satis erit uni reliquisse: nam postquam paritum est voluntati, ceteri condicione de- 3 ficiunt. Sed si uno ex familia herede instituto ille fundus extraneo relictus est, perinde fideicommissum ex illo testamento petetur, ac si nemo de familia heredi heres exstitisset. verum is, qui heres scriptus est, ratione doli exceptionis ceteris fideicommissum petentibus facere partem intellegitur: nam quae ratio ceteros 4 admittit, eadem tacitam inducit pensationem. Si duos de familia non aequis portionibus heredes scripserit et partem forte quartam extero eiusdem fundi legaverit, pro his quidem portionibus, quas iure hereditario retinent, fideicommissum non petetur, non magis quam si alteri fundum praelegasset: pro altera vero parte, quae in exterum collata est, virilem qui sunt de familia petent admissa propter heredes virilium portio- 5 num pensatione. Sed et si fundum heres uni ex familia reliquerit eiusque fidei commiserit, ut eum extero restituat, quaesitum est, an hoc fideicommissum peti possit. dixi ita demum peti posse, si fundi pretium efficiat. sed si quidem ille prior testator ita fideicommissum reliquisset: 'rogo fundum cui voles aut quibus voles ex familia relinquas', rem in expedito fore: quod si talia verba fuissent: 'peto non fundus de familia exeat', heredis heredem propter sequens fideicommissum, quod in exterum collatum est, oneratum intellegi, petituris deinceps ceteris ex primo testamento fideicommissum post mortem videlicet eius qui primo 6 electus est. Et ideo si electo uno fideicommissum in exterum non conferatur, non alias ei qui electus est fideicommissum praestandum erit, quam interpositis cautionibus: 'fundum, cum morietur, si non in familia 7 cum effectu relinqueretur, restitui'. 'Rogo, fundum cum morieris restituas ex libertis cui voles'. quod ad verba attinet, ipsius erit electio nec petere quisquam poterit, quamdiu praeferri alius potest: defuncto eo prius quam eligat petent omnes. itaque eveniet, ut quod uni datum est vivis pluribus unus petere non possit, sed omnes petant quod non omnibus datum est, et ita demum petere possit unus, si solus moriente eo 8 superfuit. Si rem tuam, quam existimabam meam, te herede instituto Titio legem, non est Neratii Prisci sententiae nec constitutioni[1] locus, qua cavetur non cogendum praestare legatum heredem: nam succursum est heredibus, ne cogerentur redimere, quod testator suum existimans reliquit: sunt enim magis in legandis suis rebus quam in alienis comparandis et onerandis heredibus faciliores voluntates: quod in hac specie non 9 evenit, cum dominium rei sit apud heredem. Si omissa fideicommissi verba sint et cetera quae leguntur cum his, quae scribi debuerunt, congruant, recte datum et minus scriptum exemplo institutionis legatorumque intellegetur: quam sententiam optimus quoque impera- 10 tor noster Severus secutus est. Item Marcus imperator rescripsit verba, quibus testator ita caverat 'non dubitare se, quodcumque uxor eius cepisset, liberis suis reddituram', pro fideicommisso accipienda. quod rescriptum summam habet utilitatem, ne scilicet honor bene transacti matrimonii, fides etiam communium liberorum decipiat patrem, qui melius de matre praesumpserat: et ideo princeps providentissimus et iuris religiosissimus cum fideicommissi verba cessare animadverteret, eum sermonem pro fideicommisso rescripsit accipiendum.

282. 'Peto, Luci Titi, contentus sis centum aureis'.[2] fideicommissum valere placuit idque rescriptum est. quid ergo si, cum heredem ex parte instituisset, ita locutus est: 'peto pro parte tua contentus sis, Luci Titi, centum aureis'[2]? petere poterunt coheredes partem hereditatis, retinente sive praecipiente quo contentum esse voluit defunctus. sine dubio facilius est hoc probare, quam probari potuit illud, cum ibi fideicommissum petatur ab his, cum quibus non est testator locutus. idem dicemus, si, cum ex asse scripsisset heredem, eius gratia, qui legitimus heres futurus esset, ita loquatur: 'peto pro hereditate, quam tibi reliqui, quae ad fratrem meum iure legitimo rediret, con- 1 tentus sis centum aureis'.[2] Praedium, quod nomine familiae relinquitur, si non voluntaria facta sit alienatio, sed bona heredis veneant, tamdiu emptor retinere debet, quamdiu debitor haberet bonis non venditis, post mortem eius non habiturus quod exter heres praestare 2 cogeretur.[3] Mater filio impubere herede instituto tutorem eidem adscripsit eiusque fidei commisit, ut, si filius suus intra quattuordecim annos decessisset, restitueret hereditatem Sempronio. non ideo minus fideicommissum recte datum intellegi debet, quia tutorem dare mater non potuit. nam et si pater non iure facto testamento tutoris fidei commiserit, aeque praestabitur, quemadmodum si iure testamentum factum fuisset: sufficit enim, ut ab impubere datum fideicommissum videatur, ab eo dari, quem is qui dabat tutorem dederat vel etiam tutorem fore arbitrabatur. idem in curatore impuberis vel minoris annis debet probari. [(31) 67] [(31) 69]

1) *cf.* (31) 79.

1) *divi Pii: I.* (2. 20) 4. 2) HS C̄ *Papin.* 3) *Spectant haec ad formulam Servianam, Gai.* 4, 35.

nec interest, tutor recte datus vivo patre moriatur vel aliquo privilegio excusetur vel tutor esse non possit propter aetatem, cui tutor fuerat datus: quibus certe casibus fideicommissum non intercidit, quod a pupillo datum videtur. hac denique ratione placuit a tutore, qui nihil accepit, fideicommissum pupillo relinqui non posse, quoniam quod ab eo relinquitur extero, non 3 ipsius proprio, sed pupilli iure debeatur. Fratre herede instituto petit, ne domus alienaretur, sed ut in familia relinqueretur. si non paruerit heres voluntati, sed domum alienaverit vel extero herede instituto decesserit, omnes fideicommissum petent qui in familia fuerunt. quid ergo si non sint eiusdem gradus? ita res temperari debet, ut proximus quisque primo loco videatur invitatus. nec tamen ideo sequentium causa propter superiores in posterum laedi debet, sed ita proximus quisque admittendus est, si paratus sit cavere se familiae domum restituturum. quod si cautio non fuerit ab eo, qui primo loco admissus est, desiderata, nulla quidem eo nomine nascetur condictio, sed si domus ad exterum quandoque pervenerit, fideicommissi petitio familiae competit. cautionem autem ratione doli mali exceptionis puto iuste desiderari, quamvis nemo 4 alius ulterior ex familia supersit. Si quidam sint postea emancipati, tractari potest, an hi quoque recte fideicommissum petant. et puto recte petituros, quoniam familiae appellatione personae quoque hae demonstratae intelleguntur.

283. 'Quod mihi Sempronius debet, peti [(34. 3) 22] nolo': non tantum exceptionem habere debitorem, sed et fideicommissum ut liberetur petere posse responsum est.

284. In Falcidia placuit, ut fructus postea [(35. 2) 9] percepti, qui maturi mortis tempore fuerunt, augeant hereditatis aestimationem fundi nomine, qui videtur 1 illo in tempore fuisse pretiosior. Circa ventrem ancillae nulla temporis admissa distinctio est nec immerito, quia partus nondum editus homo non recte fuisse dicitur.

285. Si res aliena Titio legata fuerit isque [(36. 1) 54] domino rei herede instituto petierit, ut hereditatem Maevio restituat, Maevius legatum inutiliter petet: non enim poterit consequi, quod ad institutum, id est rei 1 dominum, pervenire non poterat. Servus ab altero ex heredibus libertatem, ab altero fideicommissum hereditatis accepit. si neuter adire velit, nullae praetoris partes erunt, quia neque propter solam libertatem compellitur adire neque is, a quo libertas data non est, propter eum, qui nondum liber est, ut adeat, compellitur: et senatus consulto locus est, cum ab omnibus directa, vel fideicommissa libertas ab eo datur a quo hereditas quoque relinquitur. sed si forte is, a quo libertas data est, portionem suam repudiavit vel condicione exclusus est, cum portio eius ad alterum pervenerit, defendi poterit adire cogendum: quid enim interest, quo iure debitor libertatis et hereditatis idem esse coeperit?

286. Titius rogatus est, [(36. 1) 56 = Nov. 108 praef. § 2] quod ex hereditate superfuisset, Maevio restituere. quod medio tempore alienatum vel deminutum est, ita quandoque peti non poterit, si non interveniendi fideicommissi gratia tale aliquid factum probetur: verbis enim fideicommissi bonam fidem inesse constat. divus autem Marcus *cum* de fideicommissaria hereditate cognosceret, his verbis: 'quidquid ex hereditate mea superfuerit, rogo restituas' et viri boni arbitrium inesse credidit: iudicavit enim erogationes, quae *ex* hereditate factae dicebantur, non ad solam fideicommissi deminutionem pertinere, sed pro rata patrimonii, quod heres proprium habuit, distribui oportere. quod mihi videtur non tantum aequitatis ratione, verum exemplo quoque motus fecisse. cum enim de conferendis bonis fratribus ab emancipato filio quaereretur, praecipuum autem, quod in castris fuerat adquisitum militi, relinqui placeret, consultus imperator sumptus, quos miles fecerat, non ex eo tantummodo patrimonio, quod munus collationis pati debuit, sed pro rata etiam castrensis pecuniae decedere oportere constituit. propter huiusmodi tractatus Maevius fideicommissi nomine cautionem exigere debet: quod eo pertinet, non ut ex stipulatione petatur, quod ex fideicommisso peti non poterit, sed ut habeat fideiussores eius quantitatis, quam ex fideicommisso petere potuit.

287. 'Rogo, ne Stichus alterius servitu- [(40. 5) 21] tem experiatur'. intellegi datam fideicommissam libertatem placuit principi: quid enim tam contrarium est servituti quam libertas? nec tamen quasi post mortem heredis data videbitur: quod eo pertinet, ut, si vivus eum alienaverit, confestim libertas petatur nec prosit ad impediendam libertatis petitionem, si redemerit eum, cuius semel condicio extitit. idem probandum est et si non voluntaria alienatio ab herede facta est: nec refragabitur, quod non per ipsum alienatio facta est. fuit enim quasi statuliber et quacumque ratione condicio impleta est.

288. † . . . *stipulationes ex senatus con-* [I. (2. 23) 7] *sulto Pegasiano descendentes et ipsi antiquitati displicuerunt et quibusdam casibus captiosas eas homo excelsi ingenii Papinianus appellat.*

LIBER XX.

[*De fideicommissis* 2.]

289. In fideicommissi persecutione, cum [(22. 1) 3] post iudicis sententiam moram fecisset heres, iussit imperator Marcus Antoninus, intermisso legitimo tempore quod condemnatis praestatur ut usque ad sententiam commoda fideicommissarius accipiat. quod decretum ita accipi oportet, si ante iudicis sententiam mora non intervenit: tametsi non facile evenire possit, ut mora non praecedente perveniatur ad iudicem: sed puta legis Falcidiae rationem intervenisse. ceterum si ante, quam ad iudicem perveniretur, in mora heres fuit, exinde fructuum praestandorum necessitate adstrictus qua tandem ratione, quoniam et sententia victus est, legitimi temporis spatio fructibus liberabitur, cum ea temporis intercapedo iudicato dilationem dare, non 1 lucrum adferre debeat? In his quoque iudiciis, quae non sunt arbitraria nec bonae fidei, post litem contestatam actori causa praestanda est in eum diem, quo sententia dicitur: certe post rem iudicatam tempus a 2 fructibus dependendis immune est. Nonnumquam evenit, ut, quamquam fructus hereditatis aut pecuniae usura nominatim relicta non sit, nihilo minus debeatur. ut puta si quis rogetur post mortem suam quidquid ex bonis supererit Titio restituere: ut enim ea quae fide bona deminuta sunt in causa fideicommissi non deprehenduntur, si pro modo ceterorum quoque bonorum deminuantur, ita quod ex fructibus supererit iure volun-

3 tatis restitui oportebit. Cum Pollidius a propinqua sua heres institutus rogatus fuisset filiae mulieris quidquid ex bonis eius ad se pervenisset, cum certam aetatem puella complesset, restituere, idque sibi mater ideo placuisse testamento comprehendisset, ne filiae tutoribus, sed potius necessitudini res committerentur, eundemque Pollidium fundum retinere iussisset: praefectis praetorii suasi fructus, qui bona fide a Pollidio ex bonis defunctae percepti essent, restitui debere, sive quod fundum ei tantum praelegaverat sive quod lubrico tutelae fideicommissi remedium mater prae-4 tulerat. Si auro vel argento facto per fideicommissum relicto mora intervenerit, an usurarum aestimatio facienda sit, tractari solet. plane si materiam istam ideo relinquit, ut ea distracta pecuniaque refecta fideicommissa solverentur aut alimenta praestarentur, non oportere frustrationem impunitam esse responderi oportet: quod si forte ideo relinquit, ut his vasis uteretur, non sine rubro desiderabuntur usurae ideoque non exigentur.

Cum in rem agitur, eorum quoque nomine, (6. 1) 64 quae usui non fructui sunt, restitui fructus certum est.

290. Procula magnae quantitatis fidei- (22. 3) 26 commissum a fratre sibi debitum post mortem eius in ratione cum heredibus compensare vellet, ex diverso autem allegaretur numquam id a fratre quamdiu vixit desideratum, cum variis ex causis saepe rationi fratris pecunias ratio Proculae solvisset: divus Commodus cum super eo negotio cognosceret, non admisit compensationem, quasi tacite fratri fideicommissum fuisset remissum.

291. [1]Dolus tutorum puero neque nocere (26. 9) 3 neque prodesse debet: quod autem vulgo dicitur tutoris dolum pupillo non nocere, tunc verum est, cum ex illius fraude locupletior pupillus factus non est. quare merito Sabinus tributoria actione pupillum conveniendum ex dolo tutoris existimavit, scilicet si per iniquam distributionem pupilli rationibus favit. quod in depositi quoque actione dicendum est, item hereditatis petitione, si modo, quod tutoris dolo desiit, pupilli rationibus illatum probetur.

292. Imperator Antoninus rescripsit lega- (31) 70 tarium, si nihil ex legato accepit, ei cui debet fideicommissum actionibus suis posse cedere nec id cogendum solvere. quid ergo si non totum, sed partem legati relicti restituere rogatus abstineat eo? utrum actionibus suis in totum cogetur cedere, an vero non nisi ad eam quantitatem, quae fideicommisso continetur? quod ratio suadet. sed et si legatum perceperit, non amplius ex causa fideicommissi cogendus erit 1 solvere, quam recepit. Si centum legatis duplum restituere rogatus sit, ad summam legati videbitur constituisse: si autem post tempus fideicommissum relictum sit, usurarum dumtaxat additamentum admittetur. nec mutanda sententia erit, quod forte legato percepto magnum emolumentum ex aliquo negotio consecutus est aut poenam stipulationis imminentem evasit. haec ita, si quantitas cum quantitate conferatur. enimvero si pecunia accepta rogatus sit rem propriam, quamquam maioris pretii est, restituere, non est audiendus legatarius, legato percepto si velit computare: non enim aequitas hoc probare patitur, si quod legatorum 2 nomine percepit legatarius offerat. Cum quidam filio suo ex parte herede instituto patruum eius coheredem ei dedisset et ab eo petisset, ut filium suum pro virili portione filiis suis coheredem faceret: si quidem minus esset in virili portione, quam fratris hereditas habuit, nihil amplius peti posse, quod si plus, etiam fructuum, quos patruus percepit vel, cum percipere potuerit, dolo non cepit, habendam esse rationem responsum est, non secus quam si centum milibus legatis rogetur post tempus maiorem quantitatem resti-3 tuere. Cum autem rogatus, quidquid ex hereditate supererit, post mortem suam restituere de pretio rerum venditarum alias comparat, deminuisse quae vendidit non videtur. (72) Idem servandum erit et si (31) 72 proprios creditores ex ea pecunia dimiserit: non enim absumitur, quod in corpore patrimonii retinetur.

293. Quod supra quadrantem apud here- (35. 2) 10 dem potest pervenire, supra dodrantem in pecuniam legatum non onerat heredem, veluti hereditas pupilli, si forte substitutus sit exheredato qui patri pupilli heres exstitit.

294. Acceptis a Maevio centum heredi- (35. 2) 93 tatem Maevio restituere pecuniamque post mortem suam Titio dare rogatus est. quamquam haec centum quartam bonorum efficiant, tamen propter fideicommissum sequens quartae retentioni locus erit: tunc enim ex constitutione divi Hadriani Falcidiae satisfacit ea quantitas, cum apud heredem remanet. sed Falcidiam patietur solus cui hereditas relicta est: nam in centum, quae mortis causa capiuntur, admitti Falcidia non potest. plane si quis ita scripsit: 'acceptis centum peto restituas hereditatem' neque personam dantis demonstraverit, quasi retentam et praeceptam pecuniam, si quartae sufficiat, inducere Trebellianum.

295. [1]Sed cum ab herede pro parte in- (36. 1) 12 stituto fideicommissa hereditas sub condicione relicta esset, imperator Titus Antoninus rescripsit non esse locum constitutioni suae neque pupillum extra ordinem iuvandum, praesertim si novum beneficium cum alterius iniuria postularetur.

Non est cogendus heres suspectam adire (36. 1) 55 hereditatem ab eo, cui libertas a legatario, hereditas ab herede relicta est, cum status hominis ex legato pendeat et nemo se cogatur adstringere hereditariis actionibus propter legatum. quid enim, si inter moras non manumittente legatario servus decesserit? si autem vivo testatore legatarius decesserit, benigne respondetur cogendum adire, cum in ipsius sit potestate manumisso restituere hereditatem.

296. † Ulp. 4 fideic. . . . *si quis non here-* (36. 1) 17 § 5 *ditatis suae partem dimidiam rogavit heredem suum restituere, sed hereditatem Seiae, quae ad eum pervenerat, vel totam vel partem eius, heresque institutus suspectam dicat, cum placeat illud quod Papinianus ait ex Trebelliano transire actiones,*[2] *dici poterit* . . .

297. † Ulp. 22 ad edict. *Papinianus tractat,* (36. 1) 44 *si quis heres institutus ex semisse rogatus sit restituere hereditatem et eam suspectam dicens compulsus adit, deinde fideicommissarius gnarus sit adcrevisse portionem hereditatis post restitutionem scripto heredi, an opus sit ei alia actione. et ait securum esse eum posse de illo: plane de hoc solo quaerendum ait, an ei opus sit nova restitu-*

1) *cf.* (36. 1) 23 § 3.

1) *cf.* (36. 1) 11 § 2, 13 *pr.*

2) *Vix est, ut Papinianus haec scripserit.*

*tione, posteaquam portio ad*crevit: sed ne hanc quidem necessariam esse.**

298. Si patroni filius extrario restituerit [(36. 1) 57 pr.] ex Trebelliano hereditatem, operarum actio, quae transferri non potuit, apud heredem manebit, nec ei nocebit exceptio, cum eadem prodesse non posset ei qui fideicommissum accepit. et generatim ita respondendum est non summoveri heredem neque liberari ex his causis, quae non pertinent ad restitutionem.

Si bona patroni venierint, operarum, quae [(38. 1) 40] post venditionem praeterierint, actio patrono dabitur, etsi alere se possit: ante venditionem praeteritarum non dabitur, quoniam ex ante gesto agit.

299. Imperator Titus Antoninus re- [(36. 1) 57 § 1—5] scripsit in tempus directo data libertate non esse repraesentandam hereditatis restitutionem, quando 2 persona non est, cui restitui potest. Qui fideicommissam hereditatem ex Trebelliano,[1] cum suspecta diceretur, totam recepit, si ipse quoque rogatus sit alii restituere, totum restituere cogetur. et erit in hac quoque restitutione Trebelliano[1] locus: quartam enim Falcidiae iure fideicommissarius retinere non potuit. nec ad rem pertinet, quod, nisi prior, ut adiretur hereditas, desiderasset, fideicommissum secundo loco datum intercidisset: cum enim semel adita est hereditas, omnis defuncti voluntas rata constituitur. non est contrarium, quod legata cetera non ultra dodrantem praestat: aliud est enim ex persona heredis conveniri, aliud proprio nomine defuncti precibus adstringi. secundum quae potest dici non esse priore tantum desiderante cogendum institutum adire, ubi nulla portio remansura sit apud eum, utique si confestim vel post tempus cum fructibus rogatus est reddere: sed et si sine fructibus rogatus est reddere, non erit idonea quantitas ad inferendam adeundi necessitatem. nec ad rem pertinebit, si prior etiam libertatem accepit: ut enim pecuniam, ita nec libertatem ad cogendum institutum accepisse satis est. quod si prior recusaverit, placuit, ut recta via secundus possit postulare, ut heres adeat et sibi 3 restituat. Quid ergo, si non alii, sed ipsi heredi rogatus sit restituere? quia non debet eidem quandoque quarta reddi quam perdidit, propter huius portionis retentionem erit audiendus. sed nec illud translaticie omittendum est instituto, qui coactus est adire, fideicommissi petitionem denegandam esse: cur enim non videatur indignus, ut qui destituit supremas defuncti preces consequatur aliquid ex voluntate? quod fortius probabitur, si post impletam condicionem coactus est adire. nam si pendente condicione, durum erit idem probare, cum et Falcidiam paenitendo potuit inducere: nec ignoro posse dici nullo modo fideicommissi petitionem denegandam ei qui iura sepulchrorum adquiri insequuntur.[2] adeo senatus nihil apud eum ex ea parte, quam derelinquit, voluit relinquere, ut nec Falcidiam exercere possit nec praeceptio apud eum relinquatur nec substitutio quoque secundarum tabularum ita facta: 'quisquis mihi heres erit, filio meo 4 heres esto' eidem daretur. Cui Titiana hereditas ex Trebelliano senatus consulto restituta est, Maevianam hereditatem, quam Titius defunctus ex Trebelliano Sempronio restituere debuit, et ipse restituere 5 poterit sic ut alius quilibet successor. Actiones temporariae Trebelliani solent esse evicta hereditate ab eo, qui, posteaquam fideicommissam restituit hereditatem, victus est, scilicet ante restitutionem lite cum eo contestata: potestas enim evictionis tollit intellectum restitutionis indebito fideicommisso constituto. plane si fideicommissum ab eo quoque qui postea vicit relictum est: quia possessor in ratione reddendae hereditatis partem, quam fideicommissario restituit, heredi reputat, defendi potest actiones Trebelliani durare.

*

300. [1]Si superatus sit debitor, qui rem suam [(20. 1) 3] vindicabat, quod suam non probaret, aeque servanda erit creditori actio Serviana probanti res in bonis eo tempore, quo pignus contrahebatur, illius fuisse. sed et si victus sit debitor vindicans hereditatem, iudex actionis Servianae neglecta de hereditate dicta sententia pignoris causam inspicere debebit. atquin aliud in legatis et libertatibus dictum est, cum secundum eum, qui legitimam hereditatem vindicabat, sententia dicta est. sed creditor non bene legatariis per omnia comparatur, cum legata quidem aliter valere non possunt, quam si testamentum ratum esse constaret: enimvero fieri potest, ut et pignus recte sit acceptum 1 nec tamen ab eo[2] lis bene instituta. Per iniuriam victus apud iudicium rem quam petierat postea pignori obligavit: non plus habere creditor potest, quam habet qui pignus dedit. ergo summovebitur rei iudicatae exceptione, tametsi maxime nullam propriam qui vicit actionem exercere possit: non enim quid ille non habuit, sed quid in ea re quae pignori data est debitor habuerit, considerandum est.

LIBER XXI.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 1.]

301. Servus si heredi decem dederit, [(40. 7) 34] liber esse iussus est: statuliberum heres eum manumisit ac postea defunctus est. heredis heredi pecunia danda non est: quod enim placuit heredis heredi dari oportere, tunc memineris locum habere, cum prior heres dominus accepturus pecuniam fuit. quae causa facit ambulatoriam, ut ita dixerim, condicionem: duae sunt enim causae, per quas in primi heredis persona condicio impletur, dominii ratio, item personae demonstratio: prior causa transit in omnem successorem, ad quem pervenerit statuliber per dominii translati continuationem, sequens personae dumtaxat eius, qui 1 demonstratus est, adhaeret. Imperator Antoninus rescripsit iussum rationes reddere et liberum esse, si heres causabitur accipere rationes, nihilo minus liberum fore. quod rescriptum ita accipi debet, ut, si reliqua non trahat, liber sit: quod si trahat, ita demum, si optulit eam quantitatem, quae refundi debuit ex fide veritatis: non enim libertati sufficit heredem in mora fuisse, si non id fiat per statuliberum, quod remota mora libertati aditum daret. quid enim si ita manumissum 'Dama si in Hispaniam profectus anno proximo fructus coegerit, liber esto' Romae retineat heres neque proficisci patiatur? numquid dicturi sumus statim ante fructus coactos liberum fore? nam et cum Romae stipulatio concipitur ita 'centum in Hispania dare spondes?',

1) Pegasiano *Papin.?* 2) qui . . . insequuntur, adeo] *requiruntur talia fere:* cui iura sepulchrorum adquiri intelleguntur. sed etsi iura sepulchrorum eum sequuntur, adeo *rel.*

1) *Potuit Papinianus haec subicere, cum de evictione hereditatis ageret* (*v. fr.* 299 *i. f.*): *sed facilius adducor ut credam in inscriptione post* vicesimo *excidisse verbum* sexto. 2) ab eo] a reo *scr.?*

inesse tempus stipulationi, quo possit in Hispaniam pervenire, nec ante iure agi placuit. sed si heres acceptis rationibus et reliquis computatis donare se ea statulibero non habenti quod inferat proscribat aut etiam litteris ad eum missis palam faciat, condicio libertatis impleta videbitur. quid ergo, si neget se reliqua traxisse atque ideo, quia per heredem steterit, ut accipiat rationes, liberum factum, heres autem neque se fecisse moram et reliqua debere statuliberum contendat? apud eum qui de libertate cognoscit, an condicio sit impleta, constabit: cuius officio continebitur de mora considerare nec minus computare rationes et, si reliqua trahi compererit, non esse liberum pronuntiare. sed si numquam negavit reliqua debere, cum autem conveniret heredem et rationes offerret, professus sit refusurum, quidquid in reliquis esse constiterit et eius pecuniae reum numerare paratum idoneum optulit et heres in mora fuit: sententia pro libertate dicetur.

LIBER XXII.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*) 2.]

302. [*Qui gravi utero uxorem esse ignorabat, codicillis ad filium scriptis libertates dedit. nata post mortem patris filia, cum de ea nihil patrem sensisse constitisset, placuit libertates a solo filio praestari posse*] redemptis a sorore partibus. [(29. 7) 12]

303. Si legatario fundi decem pretii nomine relicta sint in hoc, *ut* servum suum manumittat, quamvis fundi legatum adgnoverit, si tamen pecuniae propter interventum Falcidiae non adgnoverit, cogendus est et pecuniam accipere habita legis Falcidiae ratione et servo fideicommissariam libertatem 1 praestare, cum semel fundi legatum adgnovit. A duobus heredibus qui tres servos habebat petit, ut duos ex his quos voluissent manumittant: altero heredum latitante alter declarat, quos velit manumittere. potest dici fieri liberos, ut perinde libertas competat, ac si praesens solus manumittere potuisset. quod si ex servis unus decesserit, sive iusta ex causa absit heres sive fari non possit a quo petitum est, decernente praetore duos qui supersunt fieri liberos convenit. 2 Cum is qui fideicommissam libertatem praestare debet iusta ex causa abest aut latitat: aut quidam praesentes sunt, alii ex iusta causa absunt, nonnulli frustrandi gratia fideicommissi copiam sui non faciunt: aut ei, qui libertatem debuit, heres non extitit: aut suus heres hereditate se abstinuit: praetor pronuntiare debet ex testamento Lucii Titii fideicommissam libertatem competere. idque senatus consulto demonstratum est, quo senatus consulto comprehensum est, ne dubium et obscurum esset, cuius libertus fieret, praetorem pronuntiare debere, qui ex iusta causa et qui detractandae libertatis gratia absit. [(40. 5) 22]

304. Oratio, quae prohibet apud consules aut praesides provinciarum post quinquennium a die manumissionis in ingenuitatem proclamare, nullam causam aut personam excipit. [(40. 14) 4]

[*De possessione et usucapione* 1.][1]

305. Heres eius, qui bona fide rem emit, usu non capiet sciens alienum, si modo ipsi possessio tradita sit: continuatio vero non impedietur 1 heredis scientia.[1] Patrem usu non capturum, quod filius emit, propter suam vel filii scientiam certum est. [(41. 3) 43]

LIBER XXIII.

[*De possessione et usucapione* 2.]

306. Peregre profecturus pecuniam in terra custodiae causa condiderat: cum reversus locum thensauri memoria non repeteret, an desisset pecuniam possidere, vel, si postea recognovisset locum, an confestim possidere inciperet, quaesitum est. dixi, quoniam custodiae causa pecunia condita proponeretur, ius possessionis ei, qui condidisset, non videri peremptum, nec infirmitatem memoriae damnum adferre possessionis, quam alius non invasit: alioquin responsuros per momenta servorum, quos non viderimus, interire possessionem. et nihil interest, pecuniam in meo an in alieno condidissem, cum, si alius in meo condidisset, non alias possiderem, quam si ipsius rei possessionem supra terram adeptus fuissem. itaque nec alienus locus meam propriam aufert possessionem, cum, supra terram an infra terram possideam, nihil 1 intersit. Quaesitum est, cur ex peculii causa per servum ignorantibus possessio quaereretur. dixi utilitatis causa iure singulari receptum, ne cogerentur domini per momenta species et causas peculiorum inquirere. nec tamen eo pertinere speciem istam, ut animo videatur adquiri possessio: nam si non ex causa peculiari quaeratur aliquid, scientiam quidem domini esse necessariam, sed corpore servi quaeri possessio-2 nem. Quibus explicitis, cum de amittenda possessione quaeratur, multum interesse dicam, per nosmet ipsos an per alios possideremus: nam eius quidem, quod corpore nostro teneremus, possessionem amitti vel animo vel etiam corpore, si modo eo animo inde digressi fuissemus, ne possideremus: eius vero, quod servi vel etiam coloni corpore possidetur, non aliter amitti possessionem, quam eam alius ingressus fuisset, eamque amitti nobis quoque ignorantibus. illa quoque possessionis amittendae separatio est. nam saltus hibernos et aestivos, quorum possessio retinetur animo, (46) quamvis saltus proposito possidendi fuerit alius ingressus, tamdiu priorem possidere dictum est, quamdiu possessionem ab alio occupatam ignoraret. ut enim eodem modo vinculum obligationum solvitur, quo quaeri adsolet, ita non debet ignoranti tolli possessio quae solo animo tenetur. [(41. 2) 44] [(41. 2) 46]

307. Iusto errore ductus Titium filium meum et in mea potestate esse existimavi, cum adrogatio non iure intervenisset: eum ex re mea quaerere mihi non existimo. non enim constitutum est in hoc, quod in homine libero qui bona fide servit placuit: ibi propter adsiduam et cottidianam comparationem servorum ita constitui publice interfuit, nam frequenter ignorantia liberos emimus, non autem tam facilis fre-1 quens[2] adoptio vel adrogatio filiorum est. Constat, si rem alienam scienti mihi vendas, tradas autem eo tempore, quo dominus ratum habet, traditionis tempus 2 inspiciendum remque meam fieri. Etsi possessionis, non contractus initium, quod ad usucapionem pertinet, inspici placet, nonnumquam tamen evenit, ut non initium praesentis possessionis, sed causam antiquiorem [(41. 3) 44]

---

1) *v. Lenel, p.* 18 *n.* 2, *p.* 19 *n.* 1. 2.

1) si modo ipsi . . . heredis scientia *Trib., cf. C.* (7. 31) 1 § 3, *I.* (2. 6) 12. 2) frequens *gloss.?*

traditionis, quae bonam fidem habuit, inspiciamus, veluti circa partum eius mulieris, quam bona fide coepit possidere, non enim ideo minus capietur usu puer, quod alienam matrem, priusquam eniteretur, esse cognovit. idem in servo postliminio reverso dictum 3 est. Nondum aditae hereditatis tempus usucapioni datum est, sive servus hereditarius aliquid comparat, sive defunctus usucapere coeperat: sed haec iure 4 singulari recepta sunt. Filius familias emptor alienae rei, cum patrem familias se factum ignoret, coepit rem sibi traditam possidere: cur non capiat usu, cum bona fides initio possessionis adsit, quamvis eum se per errorem esse arbitretur, qui rem ex causa peculiari quaesitam nec possidere possit? idem dicendum erit et si ex patris hereditate ad se pervenisse rem emptam 5 non levi praesumptione credat. Non mutat usucapio superveniens pro emptore vel pro herede, quo minus pignoris persecutio salva sit: ut enim usus fructus usucapi non potest, ita persecutio pignoris, quae nulla societate dominii coniungitur, sed sola conventione 6 constituitur, usucapione rei non peremitur. Eum, qui postea quam usucapere coepit in furorem incidit, utilitate suadente relictum est, ne languor animi damnum etiam in bonis adferat, ex omni causa implere usu7 capionem. Si, cum apud hostes dominus aut pater agat, servus aut filius emat, an et tenere incipiat? si quidem ex causa peculii possedit, usucapionem inchoari nec impedimento domini captivitatem esse, cuius scientia non esset in civitate necessaria. si vero non ex causa peculii comparetur, usu non capi nec iure postliminii quaesitum intellegi, cum prius esset, ut, quod usucaptum diceretur, possessum foret. sin autem pater ibi decesserit, quia tempora captivitatis ex die quo capitur morti iungerentur, potest filium dici et possedisse sibi et usucepisse intellegi.

308. [1]Nec utilem actionem ei [*sc. emptori, qui, priusquam per usum sibi adquireret, ab hostibus captus sit,*] tribui oportet, cum sit iniquissimum auferre domino, quod usus non abstulit. neque enim intellegitur amissum, quod ablatum alteri non est. [(4.6) 20]

309. Si quod ex Pamphila nascetur legatum mihi fuerit et ego Pamphilam emam eaque apud me sit enixa, ratione summa responsum est[2] non ex causa lucrativa partum intellegi meum factum ideoque petendum ex testamento, tamquam istum emissem, ut scilicet pretii contributione facta consequar tantum, quanti puerum deducta matris aestimatione constitisse mihi iudex in causa legati datus aestimaverit. [(31) 73]

310. [*Si possideam aliquam rem, quam putabam mihi legatam, cum non esset, pro legata non usucapiam*], non magis quam si quis emptum existimet, quod non emerit. [(41. 8) 3]

311. Si non traditam possessionem ingrediatur sine vitio legatarius, legatae rei usucapio competit. [(41. 8) 8]

[*De iniuriis* (*E. XXXV*)].

312. † Ulp. 77 (57?) ad edict. *Si quis libello dato vel principi vel ali cui famam alienam insectatus fuerit, iniurarium erit agendum: Papinianus ait.* 30 ***Idem ait eum, qui eventum sententiae velut daturus pecuniam vendidit, fustibus a praeside ob hoc castigatum*** *iniuriarum damnatum videri: utique autem apparet hunc iniuriam ei fecisse, cuius sententiam venditavit.* [(47.10) 15 § 29. 30]

LIBER XXIV.

[*Qui absens iudicio defensus non fuerit* (*E.* 205)].

313. Si uxor a legato Romae diverterit, dotis nomine defendendum Romae virum responsum est. [(5.1) 42]

[*Cui heres non exstabit* (*E.* 207)?]

314. [1]In totum omnia, quae animi destinatione agenda sunt, non nisi vera et certa scientia perfici possunt. [(50. 17) 76]

LIBER XXV.

[*Si suus heres erit* (*E.* 209. 210)].

315. Cum tutor negotiis impuberis administratis pupillum paterna hereditate abstinet, bonis patris venditis tractari solet, utilis actio pupillo relinqui an creditoribus concedi debeat. et probatur actionem inter pupillum et creditores patris esse dividendam, scilicet ut quod rationi bonorum per tutorem deerit creditoribus reddatur, quod autem dolo vel culpa tutoris in officio pupilli perperam abstenti contractum est, puero relinquatur. quae actio sine dubio non prius competet, quam pupillus ad pubertatem pervenerit: sed illa confestim creditoribus datur. [(27. 3) 18]

316. † Ulp. 61 ad edict. . . . *qui in sepulchrum hereditarium mortuum intulit, obligari paternis creditoribus non est existimandus, ut Papinianus ait: quae sententia humanior est, licet Iulianus contra scrip-* 4 *serit. Papinianus scribit filium heredem institutum qui se bonis paternis abstinuit volgo putare quosdam, si a statulibero pecuniam accepit, a creditoribus conveniendum, sive nummi peculiares fuerint sive non fuerint, quia ex defuncti voluntate accipitur, quod condicionis implendae causa datur. Iulianus autem et si non abstinuit, idem existimavit. ita demum autem pro herede gessisse ait Papinianus, si solus heres sit: ceterum si coheredem habeat et coheres adiit, non est cogendus, inquit, is qui accepit a statulibero actiones creditorum suscipere: nam cum se filius abstinet, idem debebit consequi iure praetorio, quod emancipatus consequitur qui hereditatem repudiavit: quo facto statuliber filio nominatim pecuniam dare iussus potuisset non heredi dando ad libertatem pervenire. itaque tunc pro herede geri dicendum esse ait, quotiens accipit quod citra nomen et ius heredis accipere non poterat.* [(29.2) 20 § 3. 4]

[*De separationibus* (*E.* 223)].

317. Ab herede vendita hereditate separatio frustra desiderabitur, utique si nulla fraudis incurrat suspicio: nam quae bona fide medio tempore per heredem gesta sunt, rata conservari solent. [(42.6) 2]

LIBER XXVI.

[*Unde vi* (*E.* 245)].

318. Cum fundum qui locaverat vendidisset, iussit emptorem in vacuam possessionem ire, quem colonus intrare prohibuit: postea emptor vi colonum expulit: de interdictis unde vi quaesitum est. [(43. 16) 18]

1) libro tertio decimo (*XIII pro XXIII*) *inscr. F.*
2) *a Iuliano* (30) 82 § 4.

1) *cf.* (29. 2) 13 § 1, 17 *pr.*, 19, 32 § 2.

placebat colonum interdicto venditori teneri, quia nihil interesset, ipsum an alium ex voluntate eius missum intrare prohibuerit: neque enim ante omissam possessionem videri, quam si tradita fuisset emptori, quia nemo eo animo esset, ut possessionem omitteret propter emptorem, quam emptor adeptus non fuisset. emptorem quoque, qui postea vim adhibuit, et ipsum interdicto colono teneri: non enim ab ipso, sed a venditore per vim fundum esse possessum, cui possessio esset ablata. quaesitum est, an emptori succurri debeat, si voluntate venditoris colonum postea vi expulisset. dixi non esse iuvandum, qui mandatum illicitum susceperit. 1 Eum, qui fundum vindicavit ab eo, cum quo interdicto unde vi potuit experiri, pendente iudicio nihilo minus interdicto recte agere placuit.

[*Utrubi* (*E.* 264)].

319. Si rem mobilem, apud te depositam (41. 2) 47 aut ex commodato tibi, possidere neque reddere constitueris, confestim amisisse me possessionem vel ignorantem responsum est: cuius rei forsitan illa ratio est, quod rerum mobilium neglecta atque omissa custodia, quamvis eas nemo alius invaserit, veteris possessionis damnum adferre consuevit: idque Nerva filius libris de usucapionibus rettulit. idem scribit aliam causam esse hominis commodati omissa custodia: nam possessionem tamdiu veterem fieri, quamdiu nemo alius eum possidere coeperit, videlicet ideo, quia potest homo proposito redeundi domino possessionem sui conservare, cuius corpore ceteras quoque res possumus possidere. igitur earum quidem rerum, quae ratione vel anima carent, confestim amittitur possessio, homines autem retinentur, si revertendi animum haberent.

[*De actione Serviana et quasi Serviana* (*E.* 267)].

320. Creditor qui praedia pignori accepit (20. 5) 1 et post alium creditorem, qui pignorum conventionem ad bona debitoris contulit, ipse quoque simile pactum bonorum ob alium aut eundem contractum interposuit, ante secundum creditorem dimissum nullo iure cetera bona titulo pignoris vendidit. sed ob eam rem in personam actio contra eum creditori, qui pignora sua requirit, non competit nec utilis danda est: nec furti rerum mobilium gratia recte convenietur, quia propriam causam ordinis errore ductus persecutus videtur, praesertim cum alter creditor furto possessionem, quae non fuit apud eum, non amiserit. ad exhibendum quoque frustra litem excipiet, quia neque possidet neque dolo fecit, ut desineret possidere. sequitur, ut secundus creditor possessores interpellare debeat.

[*De interdicto fraudatorio* (*E.* 268)].

321. Etsi pignus vir uxori vel uxor viro (42. 8) 18 remiserit, verior sententia est nullam fieri donationem existimantium. quod sine dubio, si in fraudem creditorum fiat, actione[1] utili revocabitur. idemque est et si quivis debitor in fraudem creditorum pignus omiserit.

LIBER XXVII.

[*De exceptione rei iudicatae etc.* (*E.* 275)].

322. Exceptio rei iudicatae nocebit ei, (44. 2) 28 qui in dominium successit eius qui iudicio expertus est.

1) interdicto *Papin.*

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 1.]

[*De variis stipulationibus*].

323. Si venditor ab emptore caverit, ne (18. 7) 6 serva manumitteretur neve prostituatur, et aliquo facto contra quam fuerat exceptum evincatur aut libera iudicetur, et ex stipulatu poena petatur, doli exceptionem quidam obstaturam putant, Sabinus non obstaturam. sed ratio faciet, ut iure non teneat stipulatio, si ne manumitteretur exceptum est: nam incredibile est de actu manumittentis ac non potius de effectu beneficii cogitatum. ceterum si ne prostituatur exceptum est, nulla ratio occurrit, cur poena peti et exigi non debeat, cum et ancillam contumelia adfecerit et venditoris affectionem, forte simul et verecundiam laeserit: etenim alias remota quoque stipulatione placuit ex vendito esse actionem, si quid emptor contra quam lege vendi-1 tionis cautum est fecisset aut non fecisset. Nobis aliquando placebat non alias ex vendito propter poenam homini irrogatam agi posse, quam si pecuniae ratione venditoris interesset, veluti quod poenam promisisset: ceterum viro bono non convenire credere venditoris interesse, quod animo saevientis satisfactum non fuisset. sed in contrarium me vocat Sabini sententia, qui utiliter agi ideo arbitratus est, quoniam hoc minoris homo venisse videatur.

Quaesitum est, si quis proprium servum ven- (18. 7) 8 didisset et ut manumitteretur intra certum tempus praecepisset ac postea mutasset voluntatem et emptor nihilo minus manumisisset, an aliquam eo nomine actionem haberet. dixi ex vendito actionem manumisso servo vel mutata venditoris voluntate evanuisse.

324. [1]Si dominus servum, cum furto arguere- (19. 5) 8 tur, quaestionis habendae causa aestimatum dedisset neque de eo compertum fuisset et is non redderetur, eo nomine civiliter agi posse, licet aliquo casu servum retenturus esset, qui traditum accepisset. potest enim retinere servum, sive dominus pro eo pecuniam elegisset sive in admisso deprehensus fuisset: tunc enim et datam aestimationem reddi a domino oportere. sed quaesitum est, qua actione pecunia, si eam dominus elegisset, peti posset. dixi, tametsi quod inter eos ageretur verbis quoque stipulationis conclusum non fuisset, si tamen lex contractus non lateret, praescriptis verbis incerti et hic agi posse, nec videri nudum pactum intervenisse, quotiens certa lege dari probaretur.

[*De stipulationibus aliisque contractibus servorum*].

325. Cum servus extero se mandat emen- (17. 1) 54 dum, nullum mandatum est. sed si in hoc mandatum intercessit ut servus manumitteretur nec manumiserit, et pretium consequetur dominus ut venditor et affectus ratione mandati agetur: finge filium naturalem vel fratrem esse (placuit enim prudentioribus affectus rationem in bonae fidei iudiciis habendam).[2] quod si de suis nummis emptor pretium dederit (neque enim aliter iudicio venditi liberari potest), quaeri solet, an utiliter de peculio agere possit. et verius et utilius videtur praetorem de huiusmodi contractibus servorum non cogitasse, quo se ipsi mala ratione dominis auferrent. 1 Si liber homo bona fide serviens redimi se mandaverit idque nummis emptoris factum sit, contraria mandati actione agi posse constat, ut tamen actiones

1) *Modest.* (48. 18) 13: Certo pretio servum aestimatum in quaestionem dari interposita stipulatione receptum est.

2) *cf. fr.* 323.

praestentur, quas habet emptor adversus venditorem: finge non manumisisse liberam personam emptorem.

326. Liber homo, qui bona fide servit [(45. 1) 118 pr.] mihi, quod stipulanti mihi promittit, prope est, ut omnimodo sit utile, quamvis ex re mea promittat: nam quid aliud dici potest, quo minus liber homo teneatur? nec tamen ideo si stipulanti eidem ex eadem causa spondeam, tenebor: quemadmodum etenim habebit eius actionem adversus me, quod ab alio stipulatus quaereret mihi? hoc itaque latere fructuario servo vel alieno, qui bona fide servit, comparabitur. servus autem fructuario si promittat ex re ipsius vel alienus, qui bona fide servit, emptori, nulla de peculio dabitur in dominum actio: nam in his causis domini esse intelleguntur.

327. Filius familias miles si captus apud [(49. 17) 14] hostes vita fungatur, lex Cornelia subveniet scriptis heredibus: quibus cessantibus iure pristino peculium 1 pater habebit. Proxima species videtur, ut scriptis heredibus deliberantibus, quod servus interim stipulatus est vel ab alio sibi traditum[1] accepit, quod quidem ad patris personam attinet, si forte peculium apud eum resederit, nullius momenti videatur, cum in illo tempore non fuerit servus patris: quod autem ad scriptos heredes, in suspenso fuisse traditio[2] itemque stipulatio intellegatur: ut enim hereditarius fuisse credatur, post aditam fit hereditatem.[3] sed paterna verecundia nos movet, quatenus et in illa specie, ubi iure pristino apud patrem peculium remanet, etiam adquisitio stipula- 2 tionis vel rei traditae per servum fiat. Legatum, quod ei servo relictum est, quamvis tunc propter incertum nulli sit adquisitum, omisso testamento patri tunc primum per servum adquiretur, cum, si fuisset exemplo hereditatis peculio adquisitum, ius patris hodie non consideraretur.

328. Si servus communis Maevii et cas- [(45. 3) 18] trensis peculii defuncto filio familias milite, antequam adeat institutus hereditatem, stipuletur, socio, qui solus interim dominus invenitur, tota stipulatio quaeretur, quoniam partem non facit hereditas eius quae nondum est. non enim, si quis heredem existere filio familias dixerit, statim et hereditatem eius iam esse consequens erit, cum beneficium principalium constitutionum in eo locum habet, ut filius familias de peculio testari possit: quod privilegium cessat, priusquam testamen- 1 tum aditione fuerit confirmatum. Si servus Titii et Maevii partem, quae Maevii est, sibi dari stipuletur, nulla stipulatio est, cum, si Titio dari stipulatus fuisset, Titio adquireretur. quod si simpliciter concepta est stipulatio, veluti: 'partem eam, quae Maevii est, dare spondes?' non adiecto 'mihi', prope est, ut, quia sine vitio concepta est stipulatio, sequatur eius personam, 2 cuius potest. Servus capto domino ab hostibus domino dari stipulatus est. quamvis quae simpliciter stipulatur vel ab alio accepit,[4] etiam ad heredem captivi pertinent aliudque sit iuris in persona filii, quia nec tunc fuit in potestate, cum stipularetur, nec postea deprehenditur (ut servus) in hereditate, tamen in proposito potest quaeri, num ex hac stipulatione nihil adquisitum heredi videtur, quomodo si servus hereditarius defuncto aut etiam heredi futuro stipulatus fuisset. sed in hac specie servus filio exaequabitur: nam et si filius captivi patri suo stipulatus fuerit dari, res in pendenti erit et, si pater apud hostes decesserit, nullius momenti videbitur fuisse stipulatio, quoniam 3 alii, non sibi stipulatus est. Cum servus fructuarius operas suas locasset et eo nomine pecuniam in annos singulos dari stipulatus esset, finito fructu domino residui temporis adquiri stipulationem Iulianus scriptum reliquit. quae sententia mihi videtur firmissima ratione subnixa: nam si in annos forte quinque locatio facta sit, quoniam incertum est, fructus in quem diem duraturus sit, singulorum annorum initio cuiusque anni pecunia fructuario quaereretur: secundum quae non transit ad alterum stipulatio, sed unicuique tantum adquiritur, quantum ratio iuris permittit. nam et cum idem servus ita stipuletur: 'quantam pecuniam tibi intra illum diem dedero, tantam dari spondes?' in pendenti est, quis ex stipulatu sit habiturus actionem: si enim ex re fructuarii vel operis suis pecuniam dedero, fructuario, si vero aliunde, domino stipulatio quaeretur.

[*De die stipulationi inserta*].

329. Eum, qui insulam Capuae fieri certo [(5. 1) 43] tempore stipulatus est, eo finito quocumque loco agere posse in id quod interest constat.

330. 'Titio centum aureos[1] heres praesens [(31) 74] dato': deinde protulit diem legatorum. non est verum, quod Alfenus rettulit, centum praesenti deberi, quia diem proprium habuerunt.

331. 'Decem hodie dari spondes'? [(45. 1) 118 § 1] dixi posse vel eo die pecuniam peti nec videri praematurius agi non finito stipulationis die, quod in aliis temporibus iuris est (nam peti non debet, quod[2] intra tempus comprehensum solvi potest): in proposito enim diem non differendae actionis insertum videri, sed quo praesens ostendatur, esse responsum.

[*De incerti actione ex stipulatu*].

332. [3]Verbum 'facere' omnem omnino [(50. 16) 218] faciendi causam complectitur dandi, solvendi, numerandi, iudicandi, ambulandi.

333. Si stipulatus sis rem dari vacuamque [(22. 1) 4] possessionem tradi, fructus postea captos actione incerti ex stipulatu propter inferiora verba consecuturum te ratio suadet. an idem de partu ancillae responderi possit, considerandum est. nam quod ad verba superiora pertinet, sive factum rei promittendi sive effectum per traditionem[4] dominii transferendi continent, partus non continetur: verum si emptor a venditore novandi animo[5] ita stipulatus est, factum tradendi[6] stipulatus intellegitur, quia non est verisimile plus venditorem promisisse, quam iudicio empti praestare compelleretur. sed tamen propter illa verba 'vacuamque possessionem tradi' potest dici partus quoque rationem committi incerti stipulatione: etenim ancilla tradita partum postea editum in bonis suis reus stipulandi habere 1 potuisset. Si post contractam emptionem ante interpositam stipulationem partus editus aut aliquid per servum venditori adquisitum est, quod ex stipulatu consequi non poterit, iudicio empti consequitur: id

1) sibi traditum] mancipio *Papin.* 2) mancipatio *Papin.* 3) Ulpianus notat *ius. Cuiacius propter* (41. 1) 33 *pr. Sed magis est, ut compilatores ea, quae sequuntur, addiderint.* 4) mancipio accepit *Papin.*

1) HS C̄ *Papin.* 2) quoad *scr.?* 3) *Agitur de formulae verbis* 'quidquid dare facere oportet'. 4) mancipationem *Papin.* 5) novandi animo *gloss.?* 6) mancipandi *Papin.*

enim quod non transfertur in causam novationis iure pristino peti potest.

334. 'Decem mihi aut Titio, utrum [(45. 1) 118 § 2] ego velim, dare spondes?' ex eo, quod mihi dandum est, certi stipulatio est, ex eo, quod illi solvendum, incerti: finge mea interesse Titio potius quam mihi solvi, quoniam poenam promiseram, si Titio solutum non fuisset.

[*De duobus reis constituendis*].

335. Eandem rem apud duos pariter deposui [(45. 2) 9] utriusque fidem in solidum secutus, vel eandem rem duobus similiter commodavi: fiunt duo rei promittendi, quia non tantum verbis stipulationis, sed et ceteris contractibus, veluti emptione venditione, locatione conductione, deposito, commodato testamento, ut puta si pluribus heredibus institutis testator dixit: 'Titius et 1 Maevius Sempronio decem dato'. Sed si quis in deponendo penes duos paciscatur, ut ab altero culpa quoque praestaretur, verius est non esse duos reos, a quibus inpar suscepta est obligatio. non idem probandum est, cum duo quoque culpam promisissent, si alteri postea pacto culpa remissa sit, quia posterior conventio, quae in alterius persona intercessit, statum et naturam obligationis, quae duos initio reos fecit, mutare non potest. quare si socii sint et communis culpa intercessit, etiam alteri pactum cum altero factum 1 proderit. Cum duos reos promittendi facerem ex diversis locis, Capuae pecuniam dari stipulatus sim, ex persona cuiusque ratio proprii temporis habebitur: nam etsi maxime parem causam suscipiunt, nihilo minus in cuiusque persona propria singulorum consistit obligatio.

[*De fideiussoribus*].

336. Si testamento liberatum debitorem [(46. 1) 49] heres omittat, fideiussorem autem eius conveniat, proderit exceptio doli fideiussori propter improbitatem heredis, quae prodesse reo debuerat, si conveniretur. 1 Ex duobus fideiussoris heredibus si per errorem alter solidum exsolvat, quidam putant habere eum condictionem et ideo manere obligatum coheredem: cessante quoque condictione durare obligationem coheredis probant propterea, quod creditor, qui, dum se putat obligatum, partem ei, qui totum dedit, exsolverit, nullam habebit condictionem. quod si duo fideiussores accepti fuerint verbi gratia in viginti et alter ex duobus heredibus alterius fideiussoris totum creditori exsolverit, habebit quidem decem, quae ipso iure non debuit, condictionem: an autem et alia quinque milia repetere possit, si fideiussor alter solvendo est, videndum est: ab initio enim heres fideiussoris sive heredes ut ipse fideiussor audiendi sunt, ut scilicet pro parte singuli fideiussores qui sunt conveniantur. severior et utilior est in utroque casu illa sententia solutionem non indebitae quantitatis non debere revocari, quod etiam epistula divi Pii significatur in persona fideius-2 soris, qui totum exsolverat. Quaesitum est, an fideiussor, qui 'Capuae pecuniam se daturum' Romae promisit, si reus promittendi Capuae esset, statim conveniri possit. dixi non magis fideiussorem confestim teneri, quam si ipse Capuae spopondisset, cum reus adhuc Capuam pervenire non potuisset: nec ad rem pertinere, quod hoc latere nemo dubitet nondum fideiussorem teneri, quia nec ipse reus promittendi tenetur. nam e contrario quoque si quis responderit, quoniam debitor Capuae sit, fideiussorem confestim teneri non habita ratione taciti proprii temporis, eventurum, ut eo casu fideiussor conveniatur, quo debitor ipse, si Romae fuisset, non conveniretur. itaque nobis placet fideiussoriam obligationem condicionem taciti temporis ex utriusque persona reciperare tam rei promittendi quam ipsius fideiussoris, quoniam aliud respondentibus contra iuris formam in duriorem condicionem acceptus intellegetur.

337. Debitor fideiussori heres extitit eius- [(42. 6) 3] que bona venierunt: quamvis obligatio fideiussionis extincta sit, nihilo minus separatio impetrabitur petente eo, cui fideiussor fuerat obligatus, sive solus sit hereditarius creditor sive plures. neque enim ratio iuris, quae causam fideiussionis propter principalem obligationem, quae maior fuit, exclusit, damno debet adficere 1 creditorem, qui sibi diligenter prospexerat. Quid ergo, si bonis fideiussoris separatis solidum ex hereditate stipulator consequi non possit? utrum portio cum ceteris heredis creditoribus ei quaerenda erit an contentus esse debebit bonis, quae separari maluit? sed cum stipulator iste non adita fideiussoris a reo hereditate bonis fideiussoris venditis in residuum pro misceri debitoris creditoribus potuerit, ratio non patitur 2 eum in proposito summoveri. Sed in quolibet alio creditore, qui separationem impetravit, probari commodius est, ut, si solidum ex hereditate servari non possit, ita demum aliquid ex bonis heredis ferat, si proprii creditores heredis fuerint dimissi. quod sine dubio admittendum est circa creditores heredis dimissis hereditariis.

338. †*Εἰ δὲ ὁ μὲν ἐγγυητὴς ἢ ὁ μανδά-* [Nov. 4 c. 1] *τωρ ἢ ὁ τὴν ἀντιφώνησιν ὑπελθὼν παρείη, τὸν δὲ πρωτότυπον ἀπεῖναι συμβαίη, πικρόν ἐστι τὸν δανειστὴν πέμπειν ἀλλαχόσε, παρὸν εὐθὺς τὸν ἐγγυητὴν ἢ τὸν μανδάτωρα ἢ ἀντιφωνητὴν εἰςπράττειν. Ἀλλὰ τοῦτο δὴ θεραπευτέον ἡμῖν τὸν ἐγχωροῦντα τρόπον. οὐδὲ γὰρ ἦν τις ἐνταῦθα τῷ παλαιῷ νόμῳ διωρισμένη πρὸς θεραπείαν μέθοδος, καίτοι Παπινιανὸς ὁ μέγας ἦν ὁ ταῦτα πρῶτος ὑφηγησάμενος. κτέ.*

*

339. [1]Obligationes, quae non propriis [(44. 7) 27] viribus consistunt, neque officio iudicis neque praetoris imperio neque legis potestate confirmantur.

LIBER XXVIII.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 2.]

[*De solutionibus et liberationibus*].

340. 'Stichum aut Pamphilum, utrum [(46. 3) 95] ego velim, dare spondes?' altero mortuo qui vivit solus petetur, nisi si mora facta sit in eo mortuo, quem petitor elegit: tunc enim perinde solus ille qui decessit praebetur, ac si solus in obligationem deductus 1 fuisset. Quod si promissoris fuerit electio, defuncto altero qui superest aeque peti poterit. enimvero si facto debitoris alter sit mortuus, cum debitoris esset electio, quamvis interim non alius peti possit, quam qui solvi etiam potest, neque defuncti offerri aestimatio potest, si forte longe fuit vilior, quoniam id pro petitore in poenam promissoris constitutum est, tamen, si et alter servus postea sine culpa debitoris moriatur, nullo modo ex stipulatu agi poterit, cum illo in tem-

1) *Nescio quo haec spectent; cf. autem fr.* 323, 327 § 1, 328 § 2.

pore, quo moriebatur, non commiserit stipulationem. sane quoniam impunita non debent esse admissa, doli actio non immerito desiderabitur: aliter quam in persona fideiussoris, qui promissum hominem interfecit, quia tenetur ex stipulatu actione fideiussor, quemadmodum tenebatur, si debitor sine herede decessisset. 2 Aditio hereditatis nonnumquam iure confundit obligationem, veluti si creditor debitoris vel contra debitor creditoris adierit hereditatem. aliquando pro solutione cedit, si forte creditor, qui pupillo sine tutoris auctoritate nummos crediderat, heres ei extitit: non enim quanto locupletior pupillus factus est, consequeretur, sed in solidum creditum suum ex hereditate retinet. aliquando evenit, ut inanis obligatio aditione hereditatis confirmetur. nam si heres, qui restituerit ex Trebelliano hereditatem, fideicommissario heres extiterit, vel mulier, quae pro Titio intercesserat, eidem heres extiterit, incipit obligatio civilis propter hereditatem eius, qui iure tenebatur, auxilium exceptionis amittere: etenim inconditum est subvenire sexui mulieris, 3 quae suo nomine periclitetur. Quod volgo iactatur fideiussorem, qui debitori heres extitit, ex causa fideiussionis liberari, totiens verum est, quotiens rei plenior promittendi obligatio invenitur. nam si reus dumtaxat fuit obligatus, fideiussor liberabitur. e contrario non potest dici non tolli fideiussoris obligationem, si debitor propriam et personalem habuit defensionem: nam si minori viginti quinque annis bonae fidei pecuniam credidit isque nummos acceptos perdidit et intra tempora in integrum restitutionis decessit herede fideiussore, difficile est dicere causam iuris honorarii, quae potuit auxilio minori esse, retinere fideiussoris obligationem, quae principalis fuit et cui fideiussoris accessit sine contemplatione iuris praetorii. auxilium igitur restitutionis fideiussori, qui adulescenti heres 4 extitit, intra constitutum tempus[1] salvum erit. Naturalis obligatio ut pecuniae numeratione, ita iusto pacto vel iureiurando ipso iure tollitur, quod vinculum aequitatis, quo solo sustinebatur, conventionis aequitate dissolvitur: ideoque fideiussor, quem pupillus dedit, ex 5 istis causis liberari dicitur. Quaesitum est, an ita stipulari quis possit: 'mihi aut filio meo decem dari'? vel ita: 'mihi aut patri'? sed non incommode potest adhiberi distinctio, ut filio quidem stipulante patris tunc adiciatur persona, cum stipulatio ei adquiri non possit: e contrario autem nihil prohibeat patre stipulante filii personam adici, cum totiens, quod pater filio stipulatur, sibi stipulatus intellegitur, cum ipsi sibi stipulatus non est, et in proposito manifestum est non obligationis, sed solutionis gratia filii personam ad- 6 iectam. Usum fructum mihi aut Titio dari stipulatus sum: Titio capite deminuto facultas solvendi Titio non intercidit, quia et sic stipulari possumus: 'mihi aut 7 Titio, cum capite minutus erit, dari'? Nam si furiosi vel pupilli persona adiecta sit, ita tutori vel curatori pecunia recte dabitur, si condicionis quoque implendae causa recte pecunia tutori vel curatori datur. quod quidem Labeo et Pegasus putaverunt utilitatis causa recipiendum: idque ita recipi potest, si pecunia in rem vel pupilli vel furiosi versa est, quomodo si domino iussus dare servo dedisset, ut domino daret. ceterum qui servo dare iussus est, domino dando non aliter implesse condicionem intellegendus est, quam si

1) constitutum tempus] annum *Papin.*

ex voluntate servi dedit. idem respondendum est in solutione, si stipulato Sempronio sibi aut Sticho Maevii servo decem dari debitor Maevio domino pecuniam 8 solverit. Si creditor debitoris hereditatem ad se non pertinentem possedit et tantum ad eum pervenit, quantum, si quilibet alius bonorum possessor ei solveret, liberaret heredem, non potest dici fideiussores liberari: neque enim ipsum sibi solvisse pecuniam credendum 9 est, a quo hereditas evincitur. Dolo fecisti, quo minus possideres quod ex hereditate ad alium pertinente adprehenderas: si possessor corpus aut litis aestimationem praestitit, ea res tibi proderit, quia nihil petitoris interest: ceterum si tu ante conventus ex praeterito dolo praestiteris, nihil ea res possessori pro- 10 derit. Si mandatu meo Titio pecuniam credidisses, eiusmodi contractus similis est tutori et debitori pupilli: et ideo mandatore convento et damnato, quamquam pecunia soluta sit, non liberari debitorem ratio suadet, sed et praestare debet creditor actiones mandatori adversus debitorem, ut ei satisfiat. et hoc pertinet tutoris et pupilli debitoris nos fecisse comparationem: nam cum tutor pupillo tenetur ob id, quod debitorem eius non convenit, neque iudicio cum altero accepto liberatur alter nec, si damnatus tutor solverit, ea res proderit debitori: quin etiam dici solet tutelae contraria actione agendum, ut ei pupillus adversus 11 debitores actionibus cedat. Si creditor a debitore[1] culpa sua causa ceciderit, prope est, ut actione mandati nihil a mandatore consequi debeat, cum ipsius vitio acciderit, ne mandatori possit actionibus cedere. 12 Si inter emptorem et venditorem convenerit, priusquam aliquid ex alterutra parte solveretur, ut ab emptione discedatur, fideiussor eo nomine acceptus soluto contractu liberabitur.

341. Actus legitimi, qui non recipiunt diem vel condicionem, veluti emancipatio,[2] acceptilatio, hereditatis aditio, servi optio, datio tutoris, in totum vitiantur per temporis vel condicionis adiectionem. nonnumquam tamen actus supra scripti tacite recipiunt, quae aperte comprehensa vitium adferunt. nam si acceptum feratur ei, qui sub condicione promisit, ita demum egisse aliquid acceptilatio intellegitur, si obligationis condicio exstiterit: quae si verbis nominatim acceptilationis comprehendatur, nullius momenti faciet actum. (50. 17) 77

[*Evicta hereditate legata reddi* (*E.* 285)].

342. Idem est [*i. e. repetitio competit*] et si solutis legatis nova et inopinata causa hereditatem abstulit, veluti nato postumo, quem heres in utero fuisse ignorabat, vel etiam ab hostibus reverso filio, quem pater obisse falso praesumpserat: nam utiles actiones postumo vel filio, qui hereditatem evicerat, dari oportere in eos, qui legatum perceperunt, imperator Titus Antoninus rescripsit, scilicet quod bonae fidei possessor in quantum locupletior factus est tenetur nec periculum huiusmodi nominum ad eum, qui sine culpa solvit, pertinebit.[3] (12. 6) 3

[*Legatorum servandorum causa* (*E.* 287)].

343. [4]Post dotem datam et nuptias contractas stipulatus est pater *non ex* filiae voluntate (24. 3) 40

1) plus petendo *ins.* (*Schulting*). 2) *sic sec. B.* (*αὐτεξουσιότητος*), mancipatio *F. et Papin.* 3) scilicet . . . pertinebit *gloss.?* 4) *Hoc fr. pertinere suspicor ad quaestionem tractatam* (36. 3) 1 § 20, 2.

divortio facto dotem dari. si condicio stipulationis impleatur et postea filia sine liberis decesserit, non erit impediendus pater, quo minus ex stipulatu agat: viva autem filia si agere vult, exceptione summovendus erit.

344. Nec si forte velit pater cavere nemi- (36.3) 2 nem amplius petiturum, compellendus erit heres legatum, quod iam filius petere potest, alii quam cui debetur exsolvere.

345. Postquam heres ab hostibus captus (36.3) 5 est, condicio legati, cuius nomine proposita stipulatione cautum fuerat, extitit: fideiussores interim teneri negavi, quia neque ius neque persona esset, ad quam verba 1 stipulationis derigi possint. Imperator Marcus Antoninus Iulio Balbo rescripsit eum, a quo res fideicommissae petebantur, cum appellasset, cavere vel, si caveat adversarius, ad adversarium transferri possessionem debere. recte placuit principi post provocationem quoque fideicommissi cautionem interponi: quod enim ante sententiam, si petitionis dies moraretur, fieri debuit, amitti post victoriam dilata petitione non oportuit. sed quare non caverat de fideicommisso qui provocaverit, si caveret adversarius, ad eum possessionem esse transferendam rescripsit, cum alia sit edicti condicio? non enim exigitur a legatario vice mutua cautum, sed vicaria custodiae gratia possessio datur et qui optinuit in possessionem per praetorem aut praesidem inducitur. sed praetor quidem in omnium rerum possessione, quae in causa hereditaria permanent omnimodo, fideicommissi servandi gratia esse permittit: princeps autem earum rerum nomine, de quibus fuerat iudicatum, mutuas admisit cautiones: sicuti, cum de bonis suis conferendis filius accepta possessione cavere non potest, quia denegamus ei actiones, defertur condicio cavendi fratribus ex forma iurisdictionis, quod ex portione fratris fuerint consecuti, cum bona propria conferre coeperit, se restituturos. sed si nec ipsi cavere possint, utiliter probatum est virum bonum ab utraque parte eligendum, apud quem ut sequestrem fructus[1] deponantur quique utiles actiones a praetore datas exerceat. possessio autem ex rescripto supra relato non aliter ad eum, qui fideicommissum petit, transfertur, quam si caverit, tametsi maxime adversarius non per inopiam, sed per contumaciam cavere noluerit: sed si is qui vicit non possit cavere, vel res deponenda 2 vel iurisdictio restituenda erit. Si dies aut condicio legati fidei commissi petitionem actionemve differre dicatur et ideo satisdatio desideretur, heres autem per calumniam postulari contendat et relictum neget, non aliter audiendus erit qui cavere postulat, quam si 3 scripturam, qua relictum adfirmet, exhibuerit. Cum quaerebatur, ubi fideicommissi servandi causa caveri oporteat, imperator Titus Antoninus rescripsit, si domicilium Romae non haberet heres et omnis hereditas in provincia esset, ad satisdationem fideicommissi nomine in provinciam fideicommissarium remittendum esse. quare si heres in eum locum cavendi gratia remitti desideret, ubi domicilium habet, legatarius autem ibi caveri postulet, ubi est hereditas, non erit heres remittendus. idque imperator Titus Antoninus 4 rescripsit. Quibus litteris adiectum et si bona iam distracta sunt vel testatoris permissu vel concedente legatario, pretium eorum fideicommissi servandi causa in deposito habendum.

1) vindiciae *Papin.?*

346. [*Si semel fuerit satisdatum, quaesitum* (36.4) 4 *est, an etiam rursus cavendum sit, si forte dicatur egenos fideiussores esse datos, et magis est, ut caveri non debeat*]: plane si nova causa allegetur, veluti quod fideiussor decesserit aut etiam rem familiarem inopinato fortunae impetu amiserit, aequum erit praestari cautionem.

[*Rem pupilli salvam fore* (*E.* 288)].

347. [*Si tutor in hostium potestatem per-* (27.3) 8 *venerit, quia finita tutela intellegitur, sponsores, qui pro eo rem salvam fore spoponderint, recte convenientur*], quamvis iure postliminii tutelam pristinam possit integrare.

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

348. Cum quis de rato stipularetur: quam- (46.8) 1 vis non idem, sed alius a domino conveniretur, qui conveniri non posset, si ratum habuisset, committi stipulationem placuit, veluti si cum fideiussor aut alter ex reis promittendi, qui socius est, convenitur.

[*De auctoritate* (*E.* 290)].

349. Si, cum venditor admonuisset empto- (21.2) 66 rem, ut Publiciana potius vel ea actione quae de fundo vectigali proposita est experiretur, emptor id facere supersedit, omnimodo nocebit ei dolus suus nec committitur stipulatio. non idem in Serviana quoque actione probari potest: haec enim etsi in rem actio est, nudam tamen possessionem avocat et soluta pecunia venditori dissolvitur: unde fit, ut emptori suo 1 nomine non competat. Si is qui rei publicae causa afuit fundum petat, utilis possessori pro evictione[1] competit actio. item si privatus a milite petat, eadem aequitas est emptori restituendae pro evictione actionis.[2] 2 Si secundus emptor venditorem eundemque emptorem ad litem hominis dederit procuratorem[3] et non restituto eo damnatio fuerit secuta, quodcumque ex causa iudicati praestiterit procurator[4] ut in rem suam datus, ex stipulatu consequi non poterit: sed quia damnum evictionis ad personam pertinuit emptoris, qui mandati iudicio nihil percepturus est, non inutiliter ad percipiendam litis aestimationem agetur ex 3 vendito. Divisione inter coheredes facta si procurator absentis interfuit et dominus ratam habuit, evictis praediis in dominum actio dabitur, quae daretur in eum qui negotium absentis gessit, ut quanti sua interest actor consequatur, scilicet ut melioris aut deterioris agri facti causa finem pretii, quo fuerat tempore divisionis aestimatus, deminuat vel excedat.

? ?

350. Generaliter observari convenit bonae (22.1) 5 fidei iudicium non recipere praestationem, quae contra bonos mores desideretur.

LIBER XXIX.

[*Ad legem duodecim tabularum*].

351. Scripto herede deliberante filius ex- (38.6) 7 heredatus mortem obit atque ita scriptus heres omisit

1) *Agitur de actione quae dicitur auctoritatis, quae directa non competit nisi re per civilem actionem evicta, v. Lenel, p.* 426.
2) auctoritatis *Papin.? v.* (21.2) 76.
3) cognitorem *Papin.*: *adversus procuratorem enim, etsi in rem alienam datus esset, competeret iudicati actio.*
4) cognitor *Papin.*

hereditatem. nepos ex illo filio susceptus avo suus heres erit neque pater videbitur obstitisse, cuius post mortem legitima defertur hereditas. nec dici potest heredem, sed non suum nepotem fore, quod proximum gradum numquam tenuerit, cum et ipse fuerit in potestate neque pater eum in hac successione praevenerit. et alioquin si non suus heres est, quo iure heres erit, qui sine dubio non est adgnatus? ceterum et si non sit exheredatus nepos, adiri poterit ex testamento hereditas a scripto herede filio mortuo: quare qui non obstat iure intestati, iure testati videbitur obstitisse. 1 Non sic parentibus liberorum, ut liberis parentium debetur hereditas: parentes ad bona liberorum ratio miserationis admittit, liberos naturae, simul et parentium commune votum.

352. Causa cognita impubes adrogatus [(28. 6) 40] decesserat. quemadmodum legitimis heredibus auctoritate principali prospicitur vinculo cautionis, ita, si forte substituit naturalis pater impuberi, succurrendum erit substituto: nam et legitimis heredibus futuris non aliae quam utiles actiones praestari possunt.

[*Ad legem Falcidiam*].

353. In ratione legis Falcidiae reten- [(35. 2) 11] tiones omnis temporis heredi in quadrantem imputan- 1 tur. Si servus sub condicione libertate data vita decessit, si quidem impleta condicio quandoque fuerit, heredi non videbitur perisse: quod si defecerit, in contrarium ratio trahit, sed quanti statuliber moriens fuisse 2 videbitur. Imperator Marcus Antoninus decrevit heredes, quibus pars bonorum ablata est, non in ampliorem partem quam pro ea parte quae relicta est legatorum 3 nomine teneri. Cum quidam parte dimidia bonorum adempta fuisset relegatus idemque provocatione interposita testamento postea facto obisset atque post mortem eius non iuste appellatum esset pronuntiatum: quaesitum est, utrum aeris alieni loco pars dimidia abscederet, ut residua sola videretur fuisse in bonis, an vero succurri heredi necessarium esse videbitur. sed videtur succurri debere, cum animus litigantis et 4 optinendi votum hanc opinionem admittit. Si servus testamento manumissus ante aditam hereditatem decedat, heredi quidem perisse intellegitur: sed cuius pretii erit, qui, si viveret, non aestimaretur? nam et eos, qui moriente domino ea valetudine affecti fuerant, ut eos non posse vivere certum esset, tamen, si postea moriantur, hereditati perisse responsum est. nec aliud in his, qui sub eodem tecto fuerunt, cum dominus a 5 familia necaretur. Quod vulgo dicitur in tabulis patris et filii unam Falcidiam servari quam potestatem habeat, videndum est: quamvis enim substitutus quae a pupillo relicta sunt, cum filius heres exstitit, ut aes alienum quodlibet debeat, tamen propter ea, quae data sunt tabulis secundis, contributioni locus est. secundum quae poterit evenire, ne substitutus quicquam retineat vel ut longe plus habeat quartae paternae hereditatis. quid ergo, si non sufficiat pupilli hereditas legatis, cum patris suffecisset? de suo (quadrante nimirum)[1] dabit substitutus, quoniam pater legavit de suo: nec ad rem pertinet, quod ex nullo testamento praestatur ultra vires patrimonii, cum in hac parte iuris legata, quae tabulis secundis relinquuntur, quasi primis 6 sub condicione relicta intelleguntur. Si filio suo duos substituerit et alterius portionem oneraverit, tractari solet, an ex persona sua Falcidiam possit inducere substitutus, quam pupillus non haberet vel unus pupilli substitutus. et facile quis dixerit consequenter prioribus, quae de patrimonii ratione dicta sunt, non esse Falcidiae locum et ultra vires portionis conveniendum alterum substitutum. sed verior est diversa sententia perinde huic quartam relinquendam existimantium atque ita si patri heres extitisset: ut enim opes patris et contributio legatorum inde capiunt et formam et originem, ita plures substituti subducta persona pupilli revocandi sunt ad intellectum institutionis. quid tamen dicemus de altero substituto, qui non est oneratus? si forte nondum legata pupillus a se relicta solvit et aliquid ultra dodrantem sit in omnibus, et ipsum Falcidiam habiturum? atquin quartam habet neque idem patiatur instituti comparatio. rursus si negemus, aliud aperte, quam quod volgo probatum est, respondetur. itaque varietas exsistet, ut is quidem, qui proprio nomine oneratus est, velut institutus desideret quartam, alter autem, qui non est oneratus, ut substitutus, licet portio largiatur eius, non in solidum conveniatur propter calculi confusionem. huic consequens est, ut, si pupillo de Falcidia cautum fuit, duobus committatur stipulatio, videlicet in eam quantitatem, quam unusquisque sibi 7 retinere potuisset. Quaesitum est, si quis pupillo coheredem substituisset, quemadmodum legis Falcidiae ratio inquiri debeat? et quale est, quod volgo diceretur, legatorum rationem separandam? dixi, quantum ad legata, quae pater a filio, item a substituto reliquit, nullam fieri posse separationem, cum communi calculo subiciantur et invicem inducant contributionem. sed legata, quae ab instituto extero data sunt, permisceri ceteris non oportere: ideoque quartam pupillo datae portionis habere substitutum, quamvis suam portionem habeat ut institutus: et aliam causam esse eius, qui ex variis portionibus heres scriberetur: ibi enim legatorum confundi rationem non minus, quam si semel fuisset nuncupatus ex ea portione, quae conficeretur ex pluribus, neque referre, pure saepe an sub diversis con- 8 dicionibus sit heres institutus. Si quis exheredato filio substituit heredem institutum et ab eo tabulis quoque secundis legaverit, necessario ratio confundetur, cum ideo legata valere dixerit Iulianus a substituto relicta, quod idem patri heres exstiterit.

[*Ad legem Cinciam*].

354. Aquilius Regulus iuvenis ad Nico- [(39. 5) 27] stratum rhetorem ita scripsit: 'quoniam et cum patre meo semper fuisti et me eloquentia et diligentia tua meliorem reddidisti, dono et permitto tibi habitare in illo cenaculo eoque uti'. defuncto Regulo controversiam habitationis patiebatur Nicostratus et cum de ea re mecum contulisset, dixi posse defendi non meram donationem esse, verum officium magistri quadam mercede remuneratum Regulum ideoque non videri donationem sequentis temporis irritam esse. quod si expulsus Nicostratus veniat ad iudicem, ad exemplum interdicti, quod fructuario proponitur, defendendus erit quasi loco possessoris constitutus, qui usum cenaculi accepit.

355. Si mortis causa inter virum et uxo- [(39. 6) 40] rem donatio facta sit, morte secuta reducitur ad id tempus donatio, quo interposita fuisset.

1) quadrante nimirum *gloss.*

[*Ad legem Corneliam de captivis*].

356. Si pater apud hostes moriatur, defunctum iam in civitate filium credimus patrem familias decessisse, quamvis patria potestate, quamdiu vixerit, non fuerit in plenum liberatus: itaque heredem habiturus est iste non reverso patre. sed si postliminio redierit pater iam defuncto filio, quidquid medio tempore per eum quaesitum est, habebit: et non est mirum, si peculium quoque defuncti pridem filii defertur patri, cum ex eo natus potestatis ipsius fiat per suspensi iuris constitutionem. (38. 16) 15

357. Pater instituto impuberi filio substituerat et ab hostibus captus ibi decessit: postea defuncto impubere legitimum admitti quibusdam videbatur neque tabulas secundas in eius persona locum habere, qui vivo patre sui iuris effectus fuisset. verum huic sententiae refragatur iuris ratio, quoniam, si pater, qui *non* rediit, iam tunc decessisse intellegitur, ex quo captus est, substitutio suas vires necessario tenet. 1 Si mortuo patre capiatur impubes institutus vel exheredatus, in promptu est dicere legem Corneliam de tabulis secundis nihil locutam eius dumtaxat personam demonstrasse, qui testamenti factionem habuisset. plane captivi etiam impuberis legitimam hereditatem per legem Corneliam deferri, quoniam[1] verum est ne impuberem quidem factionem testamenti habuisse: et ideo non esse alienum praetorem subsequi non minus patris quam legis voluntatem et utiles actiones in hereditatem substituto dare. (49. 15) 10

? ?

358. [2]Cum de in rem verso cum herede patris vel domini ageretur et usurarum quaestio moveretur, imperator Antoninus ideo solvendas usuras iudicavit, quod eas ipse dominus vel pater longo tempore praestitisset. 1 Imperator quoque noster Severus filiae Flavii Athenagorae, cuius bona fuerant publicata, de fisco ideo numerari decies centena dotis nomine iussit, quod ea patrem praestitisse dotis usuras allegasset. (22. 1) 6

LIBER XXX.

[*De legibus et constitutionibus ad manumissiones pertinentibus?*]

359. [3]Si metus causa adeat aliquis hereditatem, fiet ut, quia invitus heres existat, detur abstinendi facultas. (29. 2) 85

360. [4]Si debitor creditore herede instituto petisset, ne in ratione legis Falcidiae ponenda creditum suum legatariis reputaret, sine dubio ratione doli mali exceptionis apud arbitrum Falcidiae defuncti voluntas servatur. (35. 2) 12

361. Si quis ab alio nummos acceperit, ut servum suum manumittat, etiam ab invito libertas extorqueri potest, licet plerumque pecunia eius numerata sit, maxime si frater vel pater naturalis pecuniam dedit: videbitur enim similis ei qui suis nummis redemptus est. (40. 1) 19

1) quamquam *scr.* (*Cuiacius*).
2) *Ad legem Cinciam* (*de usurarum indebitarum solutione*)?
3) *cf.* (40. 9) 9 *pr.*, 17 *pr.?*
4) *Quid, si heres servum manumittere rogatus videtur pretium eius ex aestimatione hereditatis deducere? cf.* (35. 2) 36 § 2, 37 § 1.

LIBER XXXI.

[*Ad epistulam divi Pii: de adrogatione impuberum*].

362. [1]In multis iuris nostri articulis deterior est condicio feminarum quam masculorum. (1. 5) 9

363. Nonnumquam autem impubes qui adoptatus est audiendus erit, si pubes factus emancipari desideret, idque causa cognita per iudicem statuendum erit. 1 Imperator Titus Antoninus rescripsit privignum suum tutori adoptare permittendum. (1. 7) 32

364. *PAULUS notat:* In omnibus servitutibus, quae aditione confusae sunt, responsum est doli exceptionem nocituram legatario, si non patiatur eas iterum imponi.[2] (8. 1) 18

365. [3]Quod si filius ante [*sc. patrem naturalem ab hostibus captum*] moriatur in civitate, nihil est quod de secundis tabulis tractari possit, sive quoniam vivo patre filius familias mori intellegitur, sive quoniam non reverso eo exinde sui iuris videtur fuisse, ex quo pater hostium potitus est. 1 Sed si ambo apud hostes et prior pater decedat, sufficiat lex Cornelia substituto non alias, quam si apud hostes patre defuncto postea filius in civitate decessisset. (49. 15) 11

366. [4]Generaliter cum de fraude disputatur, non quid *non* habeat actor, sed quid per adversarium habere non potuerit, considerandum est. (50. 17) 78

LIBER XXXII.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* I.]

367. Dote propter illicitum matrimonium caduca facta exceptis impensis necessariis, quae dotem ipso iure minuere solent, quod iudicio de dote[5] redditurus esset maritus solvere debet. (23. 2) 61

368. Claudius Seleucus Papiniano suo salutem. Maevius in adulterio Semproniae damnatus eandem Semproniam non damnatam duxit uxorem: qui moriens heredem eam reliquit: quaero, an iustum matrimonium fuerit et an mulier ad hereditatem admittatur. respondi neque tale matrimonium stare neque hereditatis lucrum ad mulierem pertinere, sed quod relictum est ad fiscum[6] pervenire. sed et si talis mulier virum heredem instituerit, et ab eo quasi ab indigno hereditatem auferri dicimus. (34. 9) 13

369. Mulieri et Titio usus fructus, si non nubserit mulier, relictus est. si mulier nubserit, quamdiu Titius et vivit et in eodem statu erit, partem usus fructus habebit: tantum enim beneficio legis ex legato concessum esse mulieri intellegendum est, quantum haberet, si condicioni paruisset. nec si Titius, qui condicione defectus est, legatum repudiet, ea res mulieri proderit. (35. 1) 74

370. [7]Fraudis interpretatio semper in iure civili non ex eventu dumtaxat, sed ex consilio quoque desideratur. (50. 17) 79

1) *cf. Gai.* 1, 104.
2) *Item nocet doli exceptio his, qui ex cautione interposita de bonis impuberis agunt* — (1. 7) 18 —, *in iis servitutibus, quae adrogatione confusae sunt.*
3) *cf.* (1. 7) 18.
4) *Agi videtur de quasi Fabiana vel quasi Calvisiana actione, cf.* (38. 6) 13.
5) rei uxoriae *Papin.*
6) populum *Papin.?*
7) *cf.* (49. 14) 3 § 2.

LIBER XXXIII.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 2.]

371. Mulierem, quae stupro cognita in [(34. 9) 14] contubernio militis fuit, etsi sacramento miles solutus intra annum mortem obierit, non admitti ad testamentum iure militiae factum et id quod relictum est ad fiscum[1] pertinere proxime tibi respondi.

372. [2]In toto iure generi per speciem [(50. 17) 80] derogatur et illud potissimum habetur, quod ad speciem derectum est.

LIBER XXXIV.

[*Ad legem Iuliam et Papiam* 3.]

373. [3]Dies incertus condicionem in testa- [(35. 1) 75] mento facit.

LIBER XXXV.

[*De peculio castrensi*].

374. Pater militi filio reverso quod donat, [(49. 17) 15] castrensis peculii non facit, sed alterius peculii, perinde 1 ac si filius numquam militasset. Si stipulanti filio spondeat, si quidem ex causa peculii castrensis, tenebit stipulatio: ceterum ex qualibet alia causa non tene- 2 bit. Si pater a filio stipulatur, eadem distinctio 3 servabitur. Servus peculii, quod ad filium spectat, ab extero si stipuletur aut per traditionem[4] accipiat, sine distinctione causarum res ad filium pertinebit: non enim ut filius duplex ius sustinet patris et filii familias, ita servus, qui peculii castrensis est quique nullo iure, quamdiu filius vivit, patri subiectus est, aliquid adquirere simpliciter stipulando vel[5] accipiendo patri potest. quae ratio suadet, ut, si ab ipso patre servus, qui ad filium pertinet, stipuletur ex quacumque causa vel traditum[4] accipiat, sic adquiratur filio res et stipulatio, quemadmodum si exter promisisset[6], quoniam persona stipulantis et[5] accipientis ea est, ut sine differentia causarum quod per eum agitur emolumen- 4 tum filii spectet. Si servi pater usum fructum amiserit, cuius proprietatem in castrensi peculio filius habebat, plenam proprietatem habebit filius.

LIBER XXXVI.

[*De iudiciis publicis*].

375. Publica iudicia peculatus et de [(48. 13) 16] residuis et repetundarum similiter adversus heredem exercentur, nec inmerito, cum in his quaestio principalis ablatae pecuniae moveatur.

376. [7]A muneribus, quae non patrimoniis [(50. 5) 7] indicuntur, veterani post optimi nostri Severi Augusti litteras perpetuo excusantur.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

377. In omni fere[8] iure finita patris ad- [(1. 7) 13] optivi potestate nullum ex pristino retinetur vestigium: denique et patria dignitas quaesita per adoptionem finita ea deponitur.

378. Si adulterium cum incesto com- [(48. 5) 39] mittatur, ut puta cum privigna nuru noverca, mulier similiter quoque punietur: id enim remoto etiam ad- 1 ulterio eveniret. Stuprum in sororis filiam si committatur, an adulterii poena sufficiat mari, considerandum est. occurrit, quod hic duplex admissum est, quia multum interest, errore matrimonium illicite contrahatur an contumacia iuris et sanguinis contumelia 2 concurrant. Quare mulier tunc demum eam poenam, quam mares, sustinebit, cum incestum iure gentium prohibitum admiserit: nam si sola iuris nostri observatio interveniet, mulier ab incesti crimine erit ex- 3 cusata. Nonnumquam tamen et in maribus incesti crimina, quamquam natura graviora sunt, humanius quam adulterii tractari solent: si modo incestum per 4 matrimonium illicitum contractum sit. Fratres denique imperatores Claudiae crimen incesti propter aetatem remiserunt, sed distrahi coniunctionem illicitam iusserunt, cum alias adulterii crimen, quod pubertate delinquitur, non excusetur aetate. nam et mulieres in iure errantes incesti crimine non teneri supra dictum est, cum in adulterio commisso nullam habere possint 5 excusationem. Idem imperatores rescripserunt post divortium, quod cum noverca bona fide privignus fecerit, 6 non esse crimen admittendum incesti. Idem Pollioni in haec verba rescripserunt: 'Incestae nuptiae confirmari non solent: et ideo abstinenti tali matrimonio poenam praeteriti delicti, si nondum reus postulatus 7 est, remittimus'. Incestum autem, quod per illicitam matrimonii coniunctionem admittitur, excusari solet sexu vel aetate vel etiam puniendi correctione, quae bona fide intervenit, utique si error allegetur, et facilius, 8 si nemo reum postulavit. Imperator Marcus Antoninus et Commodus filius rescripserunt: 'Si maritus uxorem in adulterio deprehensam impetu tractus doloris interfecerit, non utique legis Corneliae de sicariis poenam excipiet'. nam et divus Pius in haec verba rescripsit Apollonio: 'Ei, qui uxorem suam in adulterio deprehensam occidisse se non negat, ultimum supplicium remitti potest, cum sit difficillimum iustum dolorem temperare et quia plus fecerit, quam quia vindicare se non debuerit, puniendus sit. sufficiet igitur, si humilis loci sit, in opus perpetuum eum tradi, si qui 9 honestior, in insulam relegari'. Liberto patroni famam lacessere non facile conceditur: sed si iure mariti velit adulterii accusare, permittendum est, quomodo si atrocem iniuriam passus esset. certe si patronum, qui sit ex eo numero, qui deprehensus ab alio interfici potest, in adulterio uxoris deprehenderit, deliberandum est, an impune possit occidere. quod durum nobis esse videtur: nam cuius famae, multo 10 magis vitae parcendum est. Si quis in honore ministeriove publico sit, reus quidem postulatur, sed differtur eius accusatio et cautionem iudicio sistendi causa[1] promittit in finem honoris. et hoc ita Tiberius Caesar rescripsit.

*

379. [2]Doli clausula, quae stipulationibus [(45. 1) 119] subicitur, non pertinet ad eas partes stipulationis, de quibus nominatim cavetur.

LIBER XXXVII.

[*Ad leges de adpromissoribus latas*].

380. Si fideiussor promissum animal ante [(4. 3) 19] moram occiderit, de dolo actionem reddi adversus eum

---

1) populum *Papin.?* 2) *cf. fr.* 59. 3) *cf. C.* (6. 51) 1 § 2a. 4) mancipio *Papin.* 5) mancipio *ins.* (*deletum a Trib.*). 6) vel mancipio dedisset *ins.* (*deletum a Trib.*). 7) *cf.* (49. 18) 1, 3. 8) *v. Gai.* 1, 59.

1) cautionem . . . causa] vadimonium *Papin.* 2) *cf.* (48. 19) 41?

oportere Neratius Priscus et Iulianus responderunt, quoniam debitore liberato per consequentias ipse quoque dimittitur.

381. Legis Aquiliae debitori competit actio, (9. 2) 54 cum reus stipulandi ante moram promissum animal vulneravit: idem est et si occiderit animal. quod si post moram promissoris qui stipulatus fuerat occidit, debitor quidem liberatur, lege autem Aquilia hoc casu non recte experietur: nam creditor ipse sibi potius quam alii iniuriam fecisse videtur.

382. Si pater ignorans filiam divortisse (24. 3) 41 dotem ex causa promissionis numeravit, non per indebiti condictionem, sed de dote[1] actione pecunia petetur.[2]

383. Si ita stipulatus fuero: 'hanc summam centum aureorum[3] dari spondes'?, (45. 1) 120 etsi maxime ita exaudiatur ille sermo: 'si modo centum aureorum[3] est', non facit condicionem haec adiectio,[4] quoniam, si centum non sint, stipulatio nulla est: nec placuit instar habere condicionis sermonem, qui non ad futurum, sed ad praesens tempus refertur, etsi contrahentes rei veritatem ignorant.

384. Si duo rei promittendi socii non (45. 2) 10 sint, non proderit alteri, quod stipulator alteri reo pecuniam debet.

385. Debitori creditor pro parte heres (46. 1) 50 extitit accepto coherede fideiussore: quod ad ipsius quidem portionem attinet, obligatio ratione confusionis intercidit aut (quod est verius) solutionis potestate: sed pro parte coheredis obligatio salva est non fideiussoria, sed hereditaria, quoniam maior tollit minorem.

? ?

386. [5]Si tacitum fideicommissum servus (35. 2) 13 iniungente domino susceperit, habiturum eum legis Falcidiae beneficium, quia parere domino debuit, constitutum est: idemque placuit in filio, qui fuit in patris potestate.

LIBER INCERTUS.

v. fr. 268. (30) 19 pr.

v. fr. 110. C. (7. 45) 14

RESPONSORUM LIBRI XIX.[6]

Cum Ulpiani et Pauli notis.

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

387. Legatus Caesaris, id est praeses vel (1. 18) 20 corrector provinciae,[7] abdicando se non amittit imperium.

388. [. . . *placuit fideiussoris exemplo* (50. 1) 12 *priorem conveniendum qui nominavit magistratum quam magistratus collegam*], et ei contra nominati collegam actionem utilem dari non oportet.

1) rei uxoriae *Papin.* 2) *Tenebuntur igitur fideiussores a marito dotis nomine dati, cf. Gai.* 3, 125. 3) HS $\overline{C}$ *Papin.* 4) *cf. Gai.* 3, 124: [quae] sine ulla condicione deducitur in obligationem. 5) *Nescio, quo hoc fr. pertineat. Ad stipulationes ex lege vicesima propositas* (*Gai.* 3, 125)? 6) *Responsorum pars prior conscripta est sub imp. Severo et Caracalla, pars posterior iam solo imperante Caracalla* (*Fitting p.* 31). *Ad edictum pertinent lib.* I—XII (*parte priore*), *ad leges, senatus consulta etc. lib.* XII (*parte posteriore*)—XIX. 7) id est . . . provinciae *aut Trib. aut gloss.*

389. Ordine decurionum ad tempus motus (50. 1) 15 et in ordinem regressus ad honorem, exemplo relegati, tanto tempore non admittitur, quanto dignitate caruit. sed in utroque placuit examinari, quo crimine damnati sententiam eiusmodi meruerunt: durioribus etenim poenis affectos ignominia velut transacto negotio postea liberari, minoribus vero, quam leges permittunt, subiectos nihilo minus inter infames haberi, cum facti quidem quaestio sit in potestate iudicantium, = (48. 16) 1 § 4 1 iuris autem auctoritas non sit. In eum, qui successorem suo periculo nominavit, si finito magistratu suc-2 cessor idoneus fuit, actionem dari non oportet. In fraudem civilium munerum per tacitam fidem praedia translata fisco vindicantur tantumque alterum inter-3 dictae rei minister de suis bonis cogitur solvere. Ius originis in honoribus obeundis ac muneribus suscipiendis adoptione non mutatur: sed novis quoque muneribus filius per adoptivum patrem adstringitur.

390. Libertus propter patronum a civili- (50. 1) 17 bus muneribus non excusatur, nec ad rem pertinet, an operas patrono vel ministerium capto luminibus ex-1 hibeat. Liberti vero senatorum, qui negotia patronorum gerunt, a tutela decreto patrum excusantur. 2 Filium pater decurionem esse voluit: ante filium ex persona sua res publica debet convenire quam patrem ex persona filii. nec ad rem pertinebit, an filius castrense peculium tantum possideat, cum ante militasset 3 vel postea. Praescriptio temporum, quae in honoribus repetundis vel aliis suscipiendis data est, apud 4 eosdem servatur, non apud alios. Sed eodem tempore non sunt honores in duabus civitatibus ab eodem gerendi: cum simul igitur utrubique deferuntur, potior 5 est originis causa. Sola ratio possessionis civilibus possessori muneribus iniungendis citra privilegium 6 specialiter civitati datum idonea non est. Postliminio regressi patriae muneribus obtemperare coguntur, quamvis in alienae civitatis finibus consistant. 7 Exigendi tributi munus inter sordida munera non 8 habetur et ideo decurionibus quoque mandatur. Ex causa fideicommissi manumissus in muneribus civilibus manumissoris originem sequitur, non eius qui liberta-9 tem reliquit. In adoptiva familia susceptum exemplo dati muneribus civilibus apud originem avi quoque naturalis respondere divo Pio placuit, quamvis in isto 10 fraudis nec suspicio quidem interveniret. Error eius, qui se municipem aut colonum existimans munera civilia suscepturum promisit, defensionem iuris non 11 excludit. Patris domicilium filium aliorum incolam civilibus muneribus alienae civitatis non adstringit, cum in patris quoque persona domicilii ratio temporaria 12 sit. In quaestionibus nominatos capitalium criminum ad novos honores ante causam finitam admitti non oportet: ceterum pristinam interim dignitatem re-13 tinent. Sola domus possessio, quae in aliena civi-14 tate comparatur, domicilium non facit. Nominati successoris periculum fideiussorem[1] nominantis non 15 tenet. Fideiussores,[2] qui salvam rem publicam fore responderunt, et qui magistratus suo periculo nominant poenalibus actionibus non adstringuntur, in quas inciderunt hi, pro quibus intervenerunt: eos enim damnum rei publicae praestare satis est quod promitti videtur.

391. † Ulp. 1 disput. *In filiis decurionum* (50. 2) 2 § 2

1) praedem *Papin.* 2) praedes *Papin.*, *v. l. Malacit. c.* 60.

quaestio est, utrum is solus decurionis filius esse videatur, qui conceptus et natus est ex decurione, an vero et is, qui ante natus est, quam pater decurio fieret. et quidem quantum pertinet, ne fustibus castigetur et ne in metallum detur, non nocet plebeio patre esse natum, si postea honor decurionis patri eorum accesserit. in avo quoque Papinianus idem respondit.

392. Spurii decuriones fiunt: et ideo fieri [(50. 2) 6] poterit ex incesto quoque natus: non enim impedienda 1 est dignitas eius qui nihil admisit. Minores viginti quinque annorum decuriones facti sportulas decurionum accipiunt: sed interim suffragium inter ceteros ferre 2 non possunt. Decurio etiam suae civitatis vectigalia 3 exercere prohibetur. Qui iudicii publici quaestionem citra veniam abolitionis deseruerunt, decurionum honore decorari non possunt, cum ex Turpilliano senatus consulto notentur ignominia veluti calumniae causa 4 iudicio publico damnati. Pater, qui filio decurione creato provocavit, etsi praescriptione temporis exclusus fuerit, si quod gestum est non habuit ratum, muneribus 5 civilibus pro filio non tenebitur. Privilegiis cessantibus ceteris eorum causa potior habetur in sententiis ferendis, qui pluribus eodem tempore suffragiis iure decurionis decorati sunt. sed et qui plures liberos habet, in suo collegio primus sententiam rogatur ceterosque honoris ordine praecellit.

393. In honoribus delatis neque maior annis [(50. 5) 8] septuaginta neque pater numero quinque liberorum excusatur. sed in Asia sacerdotium provinciae suscipere non coguntur numero liberorum quinque subnixi: quod optimus maximusque princeps noster Severus Augustus decrevit ac postea in ceteris provinciis ser- 1 vandum esse constituit. Non alios fisci vectigalium redemptores a muneribus civilibus ac tutelis excusari placuit, quam eos, qui praesentes negotium exercerent. 2 Vacationum privilegia non spectant liberos veterano- 3 rum. Qui muneris publici vacationem habet, per magistratus ex inproviso collationes indictas recte recusat: eas vero, quae e lege fiunt, recusare non debet. 4 Philosophis, qui se frequentes atque utiles per eandem studiorum sectam contendentibus praebent, tutelas, item munera sordida corporalia remitti placuit, non ea, quae sumptibus expediuntur: etenim vere philosophantes pecuniam contemnunt, cuius retinendae cupidine 5 fictam adseverationem detegunt. Qui maximos principes appellavit et causam propriam acturus Romam profectus est: quoad cognitio finem accipiat, ab honoribus et civilibus muneribus apud suos excusatur.

394. Filius decurio pro patre legationis [(50. 7) 8] officium suscepit. ea res filium, quo minus ordine suo legatus proficiscatur, non excusat: pater tamen biennii vacationem vindicare poterit, quia per filium legatione functus videtur.

Vicarius alieni muneris voluntate sua [(50. 7) 14] datus ordine suo legationem suscipere non admissa biennii praescriptione cogetur.

395. In consilium curatoris rei publicae vir [(1. 22) 6] eiusdem civitatis adsidere non prohibetur, quia publico salario non fruitur.

396. Curatores communis officii divisa pe- [(50. 8) 4] cunia, quam omnibus in solidum publice dari placuit, periculo vice mutua non liberantur. ULPIANUS: prior tamen exemplo tutorum conveniendus est is qui gessit.

397. Praedium publicum in quinque annos [(50. 8) 5] idonea cautione non exacta curator rei publicae locavit. ceteris annis colonus si reliqua traxerit et de fructibus praedii mercedesque servari non potuerint, successor qui locavit tenebitur. idem in vectigalibus non ita pridem constitutum est, scilicet ut sui temporis singuli 1 periculum praestarent. In eum, qui administrationis tempore creditoribus rei publicae novatione facta pecuniam cavit, post depositum officium actionem denegari non oportet. diversa causa est eius, qui solvi constituit: similis etenim videtur ei, qui publice vendidit 2 aut locavit. Filium pro patre curatore rei publicae creato cavere cogi non oportet. nec mutat, quod in eum pater emancipatum, priusquam curator constitueretur, partem bonorum suorum donationis causa contulit. 3 Pro magistratu fideiussor[1] interrogatus pignora quoque specialiter dedit. in eum casum pignora videntur data, quo recte convenitur: videlicet postquam res ab eo servari non potuerit, pro quo intercessit.

398. Ideo condemnatus, quod artiorem [(16. 2) 17] annonam aedilitatis tempore praebuit, frumentariae pecuniae debitor non videbitur, et ideo compensationem habebit.

399. Ob pecuniam civitati subtractam [(47. 2) 82] actione furti, non crimine peculatus tenetur.

[*De pactis* (*E.* 10)].[2]

400. Tale pactum 'profiteor te non [(2. 14) 40] teneri' non in personam dirigitur, sed cum generale sit, locum inter heredes quoque litigantes habebit. 1 Qui provocavit, pactus est intra diem certum pecunia, qua transegerat, non soluta iudicatis se satisfacturum: iudex appellationis nullo alio de principali causa discusso iustam conventionem velut confessi sequetur. 2 Post divisionem bonorum et aeris alieni singuli creditores a singulis heredibus non interpositis delegationibus in solidum, ut convenerat, usuras acceptaverunt: actiones, quas adversus omnes pro partibus habent, impediendae non erunt, si non singuli pro fide rei 3 gestae totum debitum singulis offerant. Pater, qui dotem promisit, pactus est, ut post mortem suam in matrimonio sine liberis defuncta filia portio dotis apud heredem suum fratrem remaneret. ea conventio liberis a socero postea susceptis et heredibus testamento relictis per exceptionem doli proderit, cum inter contrahentes id actum sit, ut heredibus consulatur et illo tempore, quo pater alios filios non habuit, in fratrem suum iudicium supremum contulisse videatur.

401. [3]Inter virum et uxorem [L. Rom. Wisig. extr.] pacta non solum verbis, sed et voluntate contrahentium constituuntur, ut neuter coniugum fiat locupletior.

[*De in ius vocando* (*E. V*)].

402. Libertus a patrono reus constitutus, [(2. 4) 14] qui se defendere paratus pro tribunali praesidem provinciae frequenter interpellat, patronum accusatorem in ius non videtur vocare.

403. [4]Inter ceteros alimenta liberto re- [(40. 10) 1] licta non idcirco non debentur, quia ius aureorum 1 anulorum ab imperatore libertus acceperit. Diversum in eo probatur, qui iudicatus ingenuus conlusione per alium patronum detecta condicioni suae redditus

1) praes *Papin.* 2) *cf. n.* 3. 3) *Hoc fragmentum in lege Romana Wisigothorum inscriptum est:* Papin. lib. I resp. I de pactis inter virum et uxorem. 4) *cf.* (2. 4) 10 § 3.

alimenta sibi, quae tertius patronus reliquerat, praeberi desiderat. hunc enim etiam beneficium anulorum amittere placuit.

[*De postulando* (*E. VI*)].

404. Ex ea causa prohibitus pro alio postu- [(3. 1) 9] lare, quae infamiam non irrogat ideoque ius pro omnibus postulandi non aufert, in ea tantum provincia pro aliis non recte postulat, in qua praeses fuit qui sententiam dixit, in alia vero non prohibetur, licet eiusdem nominis sit.

405. Ob haec verba sententiae praesidis [(3. 2) 20] provinciae 'callido commento videris accusationis instigator fuisse' pudor potius oneratur, quam ignominia videtur irrogari: non enim qui exhortatur mandatoris opera fungitur.

406. Procurator, qui non res inclusas [(17. 1) 55] subtraxit, sed traditas non reddidit, iudicio mandati, non furti tenetur.

407. Actio stellionatus neque publicis [(47. 20) 1] iudiciis neque privatis actionibus continetur.

LIBER II.

[*De cognitoribus et procuratoribus* (*E. VIII*)].

408. Procurator absentis, qui pro [Vat. 328 = (3. 3) 67] evictione praediorum quae vendidit fidem suam adstrinxit, etsi negotia gerere desierit, obligationis tamen onere praetoris auxilio non relevabitur.

409. Sub condicione cognitor non recte [Vat. 329] datur, non magis quam mancipatur aut acceptum vel expensum fertur, nec ad rem pertinet, an ea condicio sit inserta, quae non expressa tacite inesse videatur.

410. Papinianus respondit, si procurator [Vat. 330] absentis aliquam actionem absentis nomine inferre velit, cogendum eum adversus omnes absentem defendere.

411. Quoniam praesentis procuratorem [Vat. 331] pro cognitore placuit haberi, domino causa cognita dabitur et in eum iudicati actio.

412. Procurator absentis, qui [Vat. 332 = (3. 3) 67] pro domino vinculum obligationis suscepit, onus eius frustra recusat, et ideo nec iudicati actio post condemnatum procuratorem in dominum datur aut procuratori qui vicit denegatur.

413. † Ulp. 8 ad edict. . . . *Papinianus ait* [(12. 3) 7] *alium non posse iurare quam eum, qui litem suo nomine contestatus est.*

[*De negotiis gestis* (*E. 35*)].

414. Liberto vel amico mandavit pecuniam [(3. 5) 30] accipere mutuam: cuius litteras creditor secutus contraxit et fideiussor intervenit: etiamsi pecunia non sit in rem eius versa, tamen dabitur in eum negotiorum gestorum actio creditori vel fideiussori, scilicet ad exemplum institoriae actionis. 1 Inter negotia Sempronii, quae gerebat, ignorans Titii negotium gessit: ob eam quoque speciem Sempronio tenebitur, sed ei cautionem indemnitatis officio iudicis praeberi necesse est adversus Titium, cui datur actio. idem in tutore iuris est. 2 Litem in iudicium deductam et a reo desertam frustratoris amicus ultro egit, causas absentiae eius allegans iudici: culpam contraxisse non videbitur, quod sententia contra absentem dicta ipse non provocavit. ULPIANUS *notat:* hoc verum est, quia frustrator condemnatus est: ceterum si amicus, cum absentem defenderet, condemnatus negotiorum gestorum aget, poterit ei imputari, si cum posset non appellasset. 3 Qui aliena negotia gerit, usuras praestare cogitur eius scilicet pecuniae, quae purgatis necessariis sumptibus superest. 4 Libertos certam pecuniam accipere testator ad sumptum monumenti voluit: si quid amplius fuerit erogatum, iudicio negotiorum gestorum ab herede non recte petetur nec iure fideicommissi, cum voluntas finem erogationis fecerit. 5 Tutoris heres impubes filius ob ea, quae tutor eius in rebus pupillae paternae gessit, non tenetur, sed tutor proprio nomine iudicio negotiorum gestorum convenietur. 6 Quamquam mater filii negotia secundum patris voluntatem pietatis fiducia gerat, tamen ius actoris periculo suo litium causa constituendi non habebit, quia nec ipsa filii nomine recte agit aut res bonorum eius alienat vel debitorem impuberis accipiendo pecuniam liberat. 7 Uno defendente causam communis aquae sententia praedio datur: sed qui sumptus necessarios ac probabiles in communi lite fecit, negotiorum gestorum actionem habet.

415. [1] Debitor usurarius creditori pecuniam [(22. 1) 7] optulit et eam, cum accipere noluisset, obsignavit ac deposuit: ex eo die ratio non habebitur usurarum. quod si postea conventus ut solveret moram fecerit, nummi steriles ex eo tempore non erunt.

[*De restitutionibus* (*E.* 41. 43. 45)].

416. Ulp. 11 ad edict. . . . *Papinianus libro* [(4. 4) 7 § 10] *secundo responsorum ait minori substitutum servum necessarium repudiante quidem hereditatem minore necessarium fore et, si fuerit restitutus minor, liberum nihilo minus remanere: si autem prius minor adiit hereditatem, mox abstentus est, substitutum pupillo servum cum libertate non posse heredem existere neque liberum esse.*

417. † Ulp. ibid. *Papinianus ait, si maior* [(4. 4) 9 § 4] *annis viginti, minor viginti quinque se in servitutem venire patiatur, id est si pretium participatus est, non solere restitui.*

418. Ulp. ibid. *Papinianus libro secundo* [(4. 4) 20 pr.] *responsorum ait exuli reverso non debere prorogari tempus in integrum restitutionis statutum,*[2] *quia afuit, cum potuerit adire praetorem per procuratorem, nec dixit, vel praesidem ubi erat. sed quod idem dicit et indignum esse propter irrogatam poenam, non recte: quid enim commune habet delictum cum venia aetatis?*

419. Alterius curatoris heredem mino- [(27. 3) 20] rem ut maiore pecunia condemnatum in integrum restitui placuit. ea res materiam litis adversus alterum curatorem instaurandae non dabit quasi minore pecunia condemnatum, si non sit eius aetatis actor, cui subveniri debeat: sed aequitatis ratione suadente per utilem actionem ei subveniri, in quantum alter relevatus est, oportet. 1 Non idcirco actio, quae [= (26. 7) 25] post viginti quinque annos aetatis intra restitutionis tempus adversus tutorem minore pecunia tutelae iudicio condemnatum redditur, inutilis erit, quod adulescenti curatores ob eam culpam condemnati sunt: itaque si non iudicatum a curatoribus factum est, per doli ex-

1) *cf.* (26. 7) 28 § 1, (3. 5) 30 § 3, 37.

2) tempus i. i. r. statutum] annum i. i. restitutionis *Papin.*

ceptionem curatores consequi poterunt eam actionem praestari sibi.

420. Pupillus contra tutores eorumque fide- (27.7)6 iussores iudicem accepit: iudice defuncto, priusquam ad eum iretur, contra solos fideiussores alter iudex datus est. officio cognoscentis conveniet, si tutores solvendo sint et administratio non dispar, sed communis fuit, portionum virilium admittere rationem ex persona tutorum.

421. Non idcirco iudicis officium impedi- (5.1)44 tur, quod quidam ex tutoribus post litem adversus omnes inchoatam rei publicae causa abesse coeperunt, cum praesentium et eorum qui non defenduntur ad- 1 ministratio discerni et aestimari possit. Cum postea servus apparuit, cuius nomine per procuratorem[1] fuerat actum, absolvi debitorem oportet: quae res domino quandoque propriam litem inferenti non obstabit.

422. Heres, qui veneni causam persequi- (29.5) 20 tur, res hereditarias urguentes ordinare salvis probationum indiciis non prohibetur.[2]

[*Qui arbitrium receperint* (*E.* 48)].

423. Arbiter intra certum diem servos resti- (4.8)42 tui iussit, quibus non restitutis poenae causa fisco secundum formam compromissi condemnavit: ob eam sententiam fisco nihil adquiritur, sed nihilo minus stipulationis poena committitur, quod ab arbitro statuto non sit obtemperatum.

[*De inofficioso testamento*].[3]

424. † Ulp. 14 ad edict. *Si quis instituta* (5.2)6 § 2 *accusatione inofficiosi decesserit, an ad heredem suum querellam transferat? Papinianus respondit, quod et quibusdam rescriptis significatur, si post adgnitam bonorum possessionem decesserit, esse successionem accusationis.*

425. Ulp. ibid. *Papinianus libro* (5.2) 8 § 3. 5. 8. 14 *secundo responsorum ait contra veterani patris familias testamentum esse inofficiosi querellam, etsi ea sola bona habuit quae in castris quaesierat.*

5 *Sed nec impuberis filii mater inofficiosum testamentum dicit, quia pater ei hoc fecit (et ita Papinianus respondit)* . . .

8 *Quoniam autem quarta debitae portionis sufficit ad excludendam querellam, videndum erit an exheredatus partem faciat qui non queritur: ut puta sumus duo filii exheredati. et utique faciet, ut Papinianus respondit, et si dicam inofficiosum, non totam hereditatem debeo, sed dimidiam petere.*

14 . . . . *Papinianus libro secundo responsorum refert, si heres fuit institutus et rogatus restituere hereditatem, deinde in querella inofficiosi non optinuit, id quod iure Falcidiae potuit habere solum perdere.*

426. Filio, qui de inofficioso matris testa- (5.2)16 mento contra fratrem institutum de parte ante egit et optinuit, filia, quae non egit aut non optinuit, in here- 1 ditate legitima fratri non concurrit. Contra tabulas filii possessionem iure manumissionis pater accepit et bonorum possessionem adeptus est: postea filia defuncti, quam ipse exheredaverat, quaestionem inofficiosi testamenti recte pertulit: possessio, quam pater accepit, ad irritum reccidit: nam priore iudicio de iure patris, non de iure testamenti quaesitum est: et ideo universam hereditatem filiae cum fructibus restitui necesse est.

427. [1]Quod statuliber uni ex heredibus (39.6) 41 de peculio dedit, ei qui accepit in Falcidiae rationem venit et in hereditatis petitione, item ex Trebelliano restituitur. ex peculio autem videtur dari, quod statuliber donatum accepit et dedit. et quod ab alio nomine ipsius eo praesente datur, prope est, ut ab ipso datum intellegatur.

428. † Iustinian. . . . *sancimus, ut si* C.(3.28)35 § 1 *quis . . . pactus fuisset, quatenus de inofficiosi querella minime ab eo moveretur, . . . huiusmodi pacta filium minime gravari secundum Papiniani responsum, in quo definivit meritis magis filios ad paterna obsequia provocandos quam pactionibus adstringendos.*

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65)].

429. Heres furiosi substituto vel sequentis (5.3)51 gradus cognato fructus medii temporis, quibus per curatorem furiosus locupletior factus videtur, praestabit: exceptis videlicet impensis, quae circa eandem substantiam tam necessarie quam utiliter factae sunt. sed et si quid circa furiosum necessarie fuerit expensum, et hoc excipiatur, nisi alia sufficiens substantia 1 est furioso, ex qua sustentari potest. Fructuum post hereditatem petitam perceptorum usurae non praestantur: diversa ratio est eorum, qui ante actionem hereditatis illatam percepti hereditatem auxerunt.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

430. Sumptus in praedium, quod alienum (6.1)48 esse apparuit, a bona fide possessore facti neque ab eo qui praedium donavit neque a domino peti possunt, verum exceptione doli posita per officium iudicis aequitatis ratione servantur, scilicet si fructuum ante litem contestatam perceptorum summam excedant: etenim admissa compensatione superfluum sumptum meliore praedio facto dominus restituere cogitur.

431. Emptor praedium, quod a non domino (6.1)65 emit, exceptione doli posita non aliter restituere domino cogetur, quam si pecuniam creditori eius solutam, qui pignori datum praedium habuit, usurarumque medii temporis superfluum reciperaverit, scilicet si minus in fructibus ante litem perceptis fuit: nam eos usuris novis dumtaxat compensari sumptuum in praedium factorum 1 exemplo aequum est. Ancillam, quae non in dotem data, sed in peculium filiae concessa est, peculio filiae non legato mancipium hereditarium esse convenit. si tamen pater dotis ac peculii contemplatione filiam exheredavit et ea ratione reddita nihil ei testamento reliquit aut eo minus legavit, filiam defensio tuebitur voluntatis.

432. Fideiussor conventus officio iudicis (20.5)2 adsecutus est, ut emptionis titulo praedium creditori pignori datum susciperet: nihilo minus alteri creditori, qui postea sub eodem pignore contraxit, offerendae pecuniae, quam fideiussor dependit, cum usuris medii temporis facultas erit: nam huiusmodi venditio transferendi pignoris causa necessitate iuris fieri solet.

1) cognitorem *Papin.: lis enim per procuratorem contestata nec si ipsius domini procurator fuisset, obstaret domino.* 2) *Itaque si cuius actionis dies inter moras exisse dicetur, heres non restituetur.* 3) *cf. Lenel, p.* 111.

1) *cf.* (5.2) 8 § 10.

[*Si ager vectigalis petatur* (*E.* 70)].

433. In conventionibus contrahentium [(50. 16) 219] voluntatem potius quam verba spectari placuit. cum igitur ea lege fundum vectigalem municipes locaverint, ut ad heredem eius qui suscepit pertineret, ius heredum ad legatarium quoque transferri potuit.

[*De servitutibus* (*E.* 73)].

434. Pecoris pascendi servitutes, item ad [(8. 3) 4] aquam appellendi, si praedii fructus maxime in pecore consistat, praedii magis quam personae videtur: si tamen testator personam demonstravit, cui servitutem praestari voluit, emptori vel heredi non eadem praestabitur servitus.

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

435. In finalibus quaestionibus vetera [(10. 1) 11] monumenta census auctoritas ante litem inchoatam ordinati sequenda est, modo si non varietate successionum et arbitrio possessorum fines additis vel detractis agris postea permutatos probetur.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

436. Quae pater inter filios non divisit [(10. 2) 32] post datas actiones vice divisionis, ad singulos pro hereditaria portione pertinent, modo si cetera, quae non divisit, in unum generaliter non contulit vel res datas non sequuntur.

437. Arbitro quoque accepto fratres com- [(10. 2) 57] munem hereditatem consensu dividentes pietatis officio funguntur, quam revocari non oportet, licet arbiter sententiam iurgio perempto non dixerit, si non intercedat aetatis auxilium.

438. Donationem, quam pater in filium, [Vat. 296] quem in familia retinuit, frustra contulit, arbiter hereditatis dividundae non sequitur, et ideo, si frater coheres apud fratrem suum possessionem errore iuris lapsus reliquerit, usucapio partis non erit.

? ?

439. Ad principem remissa cognitio ab [(49. 1) 22] eo circumduci potest, qui remisit.

LIBER III.

[*De fideiussore et sponsore* (*E.* 83—88)].

440. Si fideiussores, qui rem salvam fore [(27. 7) 7] pupillo caverant, tutorem adulescens ut ante conveniret petierant atque ideo stipulanti promiserunt se reddituros quod ab eo servari non potuisset: placuit inter eos, qui solvendo essent, actionem residui dividi, quod onus fideiussorum susceptum videretur: nam et si mandato plurium pecunia credatur, aeque dividitur actio: si enim quod datum pro alio solvitur, cur species actionis aequitatem divisionis excludit?

441. Inter eos fideiussores actio divi- [(46. 1) 51] denda est, qui solidum et partes viriles fide sua esse iusserunt. diversum erit verbis ita conceptis: 'solidum aut partem virilem fide tua esse iubes?' tunc enim ab initio non nisi viriles partes singulos debere conveniet. 1 Fideiussor, qui partem pecuniae suo nomine vel rei promittendi solvit, quo minus residui divisione facta portionis iudicium accipiat, recusare non debet: eam enim quantitatem inter eos qui solvendo sunt dividi convenit, quam litis tempore singuli debent. sed humanius est, si et alter solvendo sit litis contestationis 2 tempore, per exceptionem ei qui solvit succurri. Duo rei promittendi separatim fideiussores dederunt: invitus creditor inter omnes fideiussores actiones dividere non cogitur, sed inter eos dumtaxat, qui pro singulis intervenerunt. plane si velit actionem suam inter omnes dividere, non erit prohibendus, non magis quam si 3 duos reos pro partibus conveniret. Creditor pignus distrahere non cogitur, si fideiussorem simpliciter ac-4 ceptum omisso pignore velit convenire. Cum inter fideiussores actione divisa quidam post litem contestatam solvendo esse desierunt, ea res ad onus eius qui solvendo est non pertinet, nec auxilio defendetur aetatis actor: non enim deceptus videtur iure communi usus. 5 Bonis damnati fideiussoris fisco vindicatis inter fideiussores actio postea si dividi coeperit, ut heredis, ita fisci rationem haberi oportet.

[*De religiosis et sumptibus funerum* (*E.* XVI)].

442. † Ulp. 25 ad edict. . . . *liberti autem* [(11. 7) 6 pr.] *nec sepeliri nec alios inferre poterunt* [*sc. in sepulchrum familiare vel hereditarium*], *nisi heredes extiterint patrono, quamvis quidam inscripserint monumentum sibi libertisque suis fecisse: et ita Papinianus respondit et saepissime idem constitutum est.*

443. Sed si nondum pater dotem re- [(11. 7) 17] ciperaverit, vir solus convenietur [*sc. funeraria actione*] reputaturus patri, quod eo nomine praestiterit.

444. Marcian. 7 instit. *Ineptas voluntates* [(30) 113 § 5] *defunctorum circa sepulturam* (*veluti vestes aut si qua alia supervacua ut in funus impendantur*) *non valere Papinianus libro tertio responsorum scribit.*

[*De rebus creditis: si certum petetur* (*E.* 95)].

445. Nihil interest, traiecticia pecunia sine [(22. 2) 4] periculo creditoris accepta sit an post diem praestitutum et condicionem impletam periculum esse creditoris desierit. utrubique igitur maius legitima usura faenus non debebitur, sed in priore quidem specie semper, in altera vero discusso periculo: nec pignora vel hypo-1 thecae titulo maioris usurae tenebuntur. Pro operis servi traiecticiae pecuniae gratia secuti quod in singulos dies in stipulatum deductum est, ad finem centesimae non ultra duplum debetur. in stipulatione faenoris post diem periculi separatim interposita quod in ea legitimae usurae deerit, per alteram stipulationem operarum supplebitur.

446. Cum indebitum impuberis nomine [(12. 6) 57] 1 tutor numeravit, impuberis condictio est. Creditor, ut procuratori suo debitum redderetur, mandavit: maiore pecunia soluta procurator indebiti causa convenietur: quod si nominatim, ut maior pecunia solveretur, delegavit, indebiti cum eo *qui* delegavit erit actio, quae non videtur perempta, si frustra cum procuratore lis fuerit instituta.

[*De eo quod certo loco dari oportet* (*E.* 96)].

447. Argentarium ubi contractum est con- [(5. 1) 45] veniri oportet nec in hoc dilationem nisi ex iusta causa dari, ut ex provincia codices adferantur. idem in 1 actione tutelae placuit. Nomine puellae tutoribus in provincia condemnatis curatores puellae iudicatum Romae facere coguntur, ubi mutuam pecuniam mater accepit, cui filia heres extitit.

[*De pignoribus et pigneraticia actione* (*E.* 99)].

448. [1]Debitor a creditore pignus quod | (13. 7) 40 | dedit frustra emit, cum rei suae nulla emptio sit: nec si minoris emerit et pignus petat aut dominium vindicet, ei non totum debitum offerenti creditor posses-1 sionem restituere cogetur. Debitoris filius, qui manet in patris potestate, frustra pignus a creditore patris peculiaribus nummis comparat: et ideo si patronus debitoris contra tabulas eius possessionem acceperit, dominii partem optinebit: nam pecunia, quam filius ex 2 re patris in pretium dedit, pignus liberatur. Soluta pecunia creditor possessionem pignoris, quae corporalis apud eum fuit, restituere debet nec quicquam amplius praestare cogitur. itaque si medio tempore pignus creditor pignori dederit, domino solvente pecuniam quam debuit secundi pignoris neque persecutio dabitur neque retentio relinquetur.

449. Creditor iudicio, quod de pignore | (13. 7) 42 | dato proponitur, ut superfluum pretii cum usuris restituat, iure cogitur, nec audiendus erit, si velit emptorem delegare, cum in venditione, quae fit ex facto, suum creditor negotium gerat.

450. Fideiussor, qui pignora vel hypothecas | (20. 1) 2 | suscepit atque ita pecunias solvit, si mandati agat vel cum eo agatur, exemplo creditoris etiam culpam aestimari oportet. ceterum iudicio, quod de pignore dato proponitur, conveniri non potest.

Fideiussor imperitia lapsus alterius quo- | (3. 5) 31 pr. | que contractus, qui personam eius non contingebat, pignora vel hypothecas suscepit et utramque pecuniam creditori solvit, existimans indemnitati suae confusis praediis consuli posse. ob eas res iudicio mandati frustra convenietur et ipse debitorem frustra conveniet, negotiorum autem gestorum actio utrique necessaria erit: in qua lite culpam aestimari satis est, non etiam casum, quia praedo fideiussor non videtur. creditor ob id factum ad restituendum iudicio, quod de pignore dato redditur, cum videatur ius suum vendidisse, non tenebitur.

451. Qui generaliter bona debitoris pignori | (20. 4) 2 | accepit eo potior est, cui postea praedium ex his bonis datur, quamvis ex ceteris pecuniam suam redigere possit. quod si ea conventio prioris fuit, ut ita demum cetera bona pignori haberentur, si pecunia de his, quae generaliter[2] accepit, servari non potuisset, deficiente secunda conventione secundus creditor in pignore postea dato non tam potior quam solus invenietur.

452. Marcian. ad form. hyp. *Sciendum est* | (20. 4) 12 § 6 | *secundo creditori rem teneri etiam invito debitore tam in suum debitum quam in primi creditoris et in usuras suas et quas primo creditori solvit: sed tamen usurarum, quas creditori primo solvit, usuras non consequetur: non enim negotium alterius gessit, sed magis suum. et ita Papinianus libro tertio responsorum scripsit.*

453. Cum prior creditor pignus iure con- | (20. 5) 3 | ventionis vendidit, secundo creditori non superesse ius 1 offerendae pecuniae convenit. Si tamen debitor non interveniente creditore pignus vendiderit eiusque pretium priori creditori solverit, emptori poterit offerri quod ad alium creditorem de nummis eius pervenit et usurae medii temporis: nihil enim interest, debitor pignus datum vendidit an denuo pignori obliget.

[*De compensationibus* (*E.* 100)].

454. In rem suam procurator[1] datus post | (16. 2) 18 | litis contestationem, si vice mutua conveniatur, aequi-1 tate compensationis utetur. Creditor compensare non cogitur quod alii quam debitori suo debet, quamvis creditor eius pro eo, qui convenitur ob debitum proprium, velit compensare.

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

455. Quod procurator ex re domini man- | (3. 3) 68 | dato non refragante stipulatur, invito procuratore dominus petere *non* potest.

456. Ulp. 32 ad edict. *Si procurator* | (19. 1) 13 § 25 | *vendiderit et caverit emptori, quaeritur, an domino vel adversus dominum actio dari debeat. et Papinianus libro tertio responsorum putat cum domino ex empto agi posse utili actione ad exemplum institoriae actionis, si modo rem vendendam mandavit.*

457. In eum, qui mutuis accipiendis | (14. 3) 19 | pecuniis procuratorem praeposuit, utilis ad exemplum institoriae dabitur actio: quod aeque faciendum erit et si procurator solvendo sit, qui stipulanti pecuniam 1 promisit. Si dominus, qui servum institorem apud mensam pecuniis accipiendis habuit, post libertatem quoque datam idem per libertum negotium exercuit, 2 varietate status non mutabitur periculi causa. Tabernae praepositus a patre filius mercium causa mutuam pecuniam accepit: pro eo pater fideiussit: etiam institoria ab eo petetur, cum acceptae pecuniae speciem 3 fideiubendo negotio tabernae miscuerit. Servus pecuniis tantum faenerandis praepositus per intercessionem aes alienum suscipiens ut institorem dominum in solidum iure praetorio non adstringit: quod autem pro eo, qui pecuniam faeneravit, per delegationem alii promisit, a domino recte petetur, cui pecuniae creditae contra eum qui delegavit actio quaesita est.

[*Ad senatus consultum Vellaeanum* (*E.* 105)].

458. Bona fide personam mulieris in | (16. 1) 27 | contrahendo secutus ob ea, quae inter virum et uxorem accepta pecunia gesta sunt, exceptione senatus consulti 1 non summovetur. Cum servi ad negotiationem praepositi cum alio contrahentes personam mulieris ut idoneae sequuntur, exceptione senatus consulti dominum summovet: nec videtur deterior causa domini per servum fieri, sed nihil esse domino quaesitum, non magis, quam si litigiosum praedium servus aut liberum 2 hominem emerit. Uxor debitricem suam viro delegavit, ut vir creditori eius pecuniam solveret: si fidem suam pro ea quam delegavit apud virum obligaverit, locum exceptio senatus consulti non habebit, quia mulier suum negotium gessit.

[*De deposito* (*E.* 106)].

459. Die sponsaliorum aut postea res | (16. 3) 25 pr. | oblatas puellae, quae sui iuris fuit, pater suscepit: heres eius ut exhibeat recte convenietur etiam actione depositi.

Ignorante virgine mater a sponso filiae | (3. 5) 31 § 1 |

---

1) *cf.* (20. 5) 12 *pr.* 2) pignori aliter *scr.?*

1) cognitor *Papin.: procurator enim, etiamsi in rem alienam datus esset, compensatione uteretur.*

res donatas suscepit: quia mandati vel depositi cessat actio, negotiorum gestorum agitur.

460. Qui pecuniam apud se non obsignatam, ut tantundem redderet, depositam ad usus proprios convertit, post moram in usuras quoque iudicio depositi condemnandus est. [(16.3) 25 § 1]

[*De mandato* (*E.* 108)].

461. Salarium procuratori constitutum si extra ordinem peti coeperit, considerandum erit, laborem dominus remunerare voluerit atque ideo fidem adhiberi placitis oporteat an eventum litium maioris pecuniae praemio contra bonos mores procurator redemerit. [(17.1) 7]

462. Ulp. 31 ad edict. ... *Papinianus ait etiam si usuras exegerit procurator et in usus suos* 4 *convertit, usuras eum praestare debere. Si quis Titio mandaverit, ut ab actoribus suis mutuam pecuniam acciperet, mandati eum non acturum Papinianus libro tertio responsorum scribit, quia de mutua pecunia eum habet obligatum: et ideo usuras eum petere non posse quasi ex causa mandati, si in stipulationem deductae non sunt.* 5 [1]*Idem Papinianus libro eodem refert fideiussori condemnato, qui ideo fideiussit, quia dominus procuratori mandaverat ut pecuniam mutuam acciperet, utilem actionem dandam quasi institoriam, quia et hic quasi prae-* 6 *posuisse eum mutuae pecuniae accipiendae videatur. Si cui mandavero, ut a Titio stipuletur, potero cum eo cui mandavi agere mandati, ut eum accepto liberet, si hoc velim: vel, si malim, in hoc agam, ut eum deleget mihi vel si cui alii voluero. et Papinianus libro eodem scribit, si mater pro filia dotem dederit eamque mandante filia vel ilico stipulata sit vel etiam postea, mandati eam teneri,* 7 *quamvis ipsa sit, quae dotem dederit. Si quis ea, quae procurator suus et servi gerebant, ita demum rata esse mandavit, si interventu Sempronii gesta essent, et male pecunia credita sit, Sempronium, qui nihil dolo fecit, non teneri.* [(17. 1) 10 § 3—7]

463. Qui mutuam pecuniam dari mandavit, omisso reo promittendi et pignoribus non distractis eligi potest: quod uti liceat si litteris exprimatur, distractis quoque pignoribus ad eum creditor redire poterit: etenim quae dubitationis tollendae causa contractibus inseruntur, ius commune non 1 laedunt. Fideiussor qui pecuniam in iure optulit et propter aetatem eius qui petebat obsignavit ac publice 2 deposuit, confestim agere mandati potest. Non ideo minus omnis temporis bonam fidem explorari oportet, quod dominus post annos quinque *de* provincia reversus, mox rei publicae causa profecturus non acceptis rationibus mandatum instauraverit. cum igitur ad officium procuratoris pertinuerit quidquid ex prima negotiorum gestorum administratione debuit ad secundam rationem transferre, secundi temporis causa priorem 3 litem suscipiet. Salarium incertae pollicitationis neque extra ordinem recte petitur neque iudicio man-4 dati, ut salarium tibi constituat. Sumptus bona fide necessario factos, etsi negotio finem adhibere procurator non potuit, iudicio mandati restitui necesse est. [(17. 1) 56] [= (50. 17) 81]

[*De societate* (*E.* 109)].

464. Ulp. 31 ad edict. *Papinianus quoque libro tertio responsorum ait: si fratres parentium indivisas hereditates ideo retinuerunt, ut emolumentum ac damnum in his commune sentirent, quod aliunde quae-* 7 *sierint in commune non redigetur. Item ex facto consultum respondisse se ait libro tertio responsorum: inter Flavium Victorem et Bellicum Asianum placuerat, ut locis emptis pecunia Victoris monumenta fierent opera et peritia Asiani, quibus distractis pecuniam Victor cum certa quantitate reciperet, superfluum Asianus acciperet, qui operam in societatem contulit: erit pro socio actio.* 8 *Idem Papinianus eodem libro ait, si inter fratres voluntarium consortium initum fuerit, et stipendia ceteraque salaria in commune redigi iudicio societatis, quamvis filius emancipatus haec non cogatur conferre fratri, inquit, in potestate manenti, quia et si in potestate maneret,* 9 *praecipua ea haberet. Idem respondit societatem non posse ultra mortem porrigi, et ideo nec libertatem de supremis iudiciis constringere quis poterit vel cognatum* 10 *ulteriorem proximioribus praeferre. Idem respondit: socius, qui cessantis cessantiumve portiones insulae restituerit, quamvis aut sortem cum certis usuris intra quattuor menses, postquam opus refectum erit, recipere potest exigendoque privilegio utetur aut deinceps propriam rem habebit, potest tamen pro socio agere ad hoc, ut consequatur quod sua intererat. finge enim malle eum magis suum consequi quam dominium insulae. oratio enim divi Marci idcirco quattuor mensibus finit certas usuras, quia post quattuor dominium dedit.* [(17. 2) 52 § 6—10]

465. Iure societatis per socium aere alieno socius non obligatur, nisi in communem arcam pecuniae versae sunt. [(17. 2) 82]

[*Praescriptis verbis* (*E.* 110)?]

466. Hereditatem pater sibi relictam filiae sui iuris effectae donavit: creditoribus hereditariis filia satisfacere debet, vel si hoc minime faciat et creditores contra patrem veniant, cogendam eam per actionem praescriptis verbis patrem adversus eos defendere.[1] [(39. 5) 28]

[*De emptionibus et venditionibus* (*E.* 111)].

467. Usurae venditori post traditam possessionem arbitrio iudicis praestantur: ante traditam autem possessionem emptori quoque fructus rei vice mutua praeberi necesse est: in neutro mora considerabitur. [Vat. 2]

468. Venditor, qui legem commissoriam exercere noluit, ob residuum pretium iudicio venditi recte agit, quo secuto legi renuntiatum videtur. [Vat. 3]

469. Qui die transacto legem commissoriam exercere noluit, postea variare non potest. [Vat. 4 = (18. 3) 4 § 2]

470. Aede sacra terrae motu diruta locus aedificii non est profanus et ideo veniri non potest. [Vat. 5 = (18. 1) 73 pr. = I. (2. 1) 8]

Intra maceriam sepulchrorum hortis vel ceteris culturis loca pura servata, si nihil venditor nominatim excepit, ad emptorem pertinent. [(18. 1) 73 § 1]

471. Mulier servam ea lege vendidit, ut, si redisset in eam civitatem, unde placuit exportari, manus iniectio esset. manente vinculo servitutis si redierit, quae vendidit manum iniciet et ex iure concesso mancipium abducet. post manumissionem autem si re- [Vat. 6]

---

1) *cf. fr.* 457 *pr.*

1) si hoc minime ... verbis *Trib.* (*Gradenwitz p.* 130).

dierit, in perpetuam servitutem sub eadem lege publice distrahetur. quae vendidit si manum iniecerit non liberatae, mancipium retinere poterit ac manumittere: adimi quippe libertatem et publice venditionem ita fieri placuit propter pericula venditorum, qui vel metuentes servis suis offensam vel duritiam possunt paenitendo remittere.

Ulp. 32 ad edict. *Si fuerit distractus servus, ne aliquo loci moretur, qui vendidit in ea condicione est, ut possit legem remittere, ipse Romae retinere. quod et Papinianus libro tertio respondit: propter domini enim, inquit, securitatem custoditur lex, ne periculum subeat.* [(18.7) 1]

472. Quo minus possessio rei venditae tradatur empti iudicio, decem annorum praescriptione non inpeditur. [Vat. 7]

473. Evictione citra dolum emptoris et iudicis iniuriam secuta duplum ex empti iudicio secundum legem contractus praestabitur. [Vat. 8]

474. [1]Creditor a debitore pignus recte emit, sive in exordio contractus ita convenit sive postea, nec incerti pretii venditio videbitur, si convenerit, ut pecunia fenoris non soluta creditor iure empti dominium retineat, cum sortis et usurarum quantitas ad diem solvendae pecuniae praestitutam certa sit. [Vat. 9]

475. Iniquam sententiam evictae rei periculum venditoris non spectare placuit neque stipulationem auctoritatis committere. [Vat. 10]

476. Convenit ad diem pretio non soluto venditori alterum tantum praestari. quod usurarum centesimam excedit, in fraudem iuris videtur additum. diversa causa est commissoriae legis, cum in ea specie non fenus inlicitum exerceatur, sed lex contractui non inprobabilis dicatur. [Vat. 11 = (19.1) 13 § 26]

477. Habitationum oneribus morte libertorum finitis emptor domus ob eam causam venditori non tenebitur, si nihil aliud convenit, quam ut habitationes secundum defuncti voluntatem super pretium libertis praestarentur. [(18.6) 19 pr.]

478. Ante pretium solutum dominii quaestione mota pretium emptor restituere non cogetur, tametsi[2] maxime fideiussores evictionis offerantur, cum ignorans possidere coeperit. nam usucapio frustra complebitur anticipata lite nec oportet evictionis securitatem praestari, cum in ipso contractus limine dominii periculum immineat. [Vat. 12 = (18.6) 19 § 1]

479. [3]Venditor si per conlusionem imaginarium colonum emptoris decipiendi causa subposuit, ex empto tenebitur, nec idcirco recte defenditur, si quo facilius excogitatam fraudem retineret, colonum et quinque annorum mercedes in fidem suam recipiat. alioquin si bona fide locavit, suspectus non erit. [Vat. 13]

480. Lege venditionis inempto praedio facto fructus interea perceptos iudicio venditi restitui placuit, quoniam eo iure contractum in exordio videtur, sicuti in pecunia quanto minoris venierit ad diem pretio non soluto. cui non est contrarium iudicium ab aedilibus in factum de reciperando pretio mancipii redditum, quia[4] displicuisse proponitur: quod non erit necessarium, si eadem lege contractum ostendatur. [Vat. 14]

481. Fructus pendentes etsi maturi fuerunt, si eos venditor post venditionem ante diem solvendi pretii percepit, emptori restituendos esse convenit, si non aliud inter contrahentes placuit. [Vat. 15]

482. Vino mutato periculum emptorem spectat, quamvis ante diem pretii solvendi vel condicionem emptionis inpletam id evenerit. quod si mille amphoras certo pretio corpore non demonstrato vini vendidit, nullum emptoris interea periculum erit. [Vat. 16]

483. Evictis agris quanti emptoris interest iudicio empti lis aestimatur. quod si ab initio convenit, ut venditor pretium restitueret, usurae quoque post evictionem praestabuntur, quamvis emptor post dominii litem inchoatam fructum adversario restituat: nam incommodum medii temporis damnum emptoris est. [Vat. 17 = (22.1) 18 pr.]

484. Prior emptor post meliorem condicionem oblatam ob pecuniam in exordio venditori de pretio solutam contra secundum emptorem citra delegationem iure stipulationis interpositam agere non potest. [(18.2) 20]

485. In venditione super annua pensitatione pro aquae ductu infra domum Romae constitutum nihil commemoratum est. deceptus ob eam rem ex empto actionem habebit: itaque, si conveniatur ob pretium ex vendito, ratio inprovisi oneris habetur. [(19.1) 41]

486. Ulp. 32 ad edict. *Si impuberis nomine tutor vendiderit, evictione secuta Papinianus libro tertio responsorum ait dari in eum cuius tutela gesta sit utilem actionem, sed adicit in id demum, quod rationibus eius accepto latum est.* [(21.2) 4 § 1]

487. Post traditam possessionem defuncto venditore, cui successor incertus fuit, medii quoque temporis usurae pretii, quod in causa depositi non fuit, praestabuntur. [(22.1) 18 § 1]

488. Emptor cum delegante venditore pecuniam ita promittit: 'quidquid ex vendito dare facere oportet', novatione secuta usuras neutri post insecuti temporis debet. [(46.2) 27]

489. Praediis a fisco distractis praeteriti temporis tributum eorundem praediorum onus emptorem spectare placuit. [(49.14) 36]

? ?

490. [1]Dotale praedium, cuius vir possessionem retinuit post litteras ad uxorem emissas, quibus dotis non fore praedium declaravit, in matrimonio defuncta muliere virum retinere placuit, quia mulier actionem ex pacto non habuit. [(23.5) 15]

LIBER IV.

[*De aedilicio edicto?*][2]

491. Actioni redhibitoriae non est locus, si mancipium bonis condicionibus emptum fugerit, quod ante non fugerat. [(21.1) 54]

[*De locatione et conductione* (*E.* 112)].

492. Diem functo legato Caesaris salarium comitibus residui temporis, quod a legatis praestitutum est, debetur, modo si non postea comites cum aliis eodem tempore fuerunt. diversum in eo servatur, qui successorem ante tempus accepit. [(1.22) 4 = (19.2) 19 § 10]

1) *cf.* (20.5) 12 *pr.* 2) nisi *D.*: *Tribonianum suspicor hunc locum immutasse propter C.* (8.44) 24. 3) *cf. Hermogen. fr.* 38. 4) quod *scr.*

1) *Videtur mendum in inscriptione esse: nam ad praescriptis verbis actionem* (*v. fr.* 466) *haec pertinere non puto.* 2) *Papinianus potuit hunc titulum titulo de empto vendito subicere.*

493. Ulp. 32 ad edict. *Papinianus libro* [(19. 2) 15 § 4] *quarto responsorum ait, si uno anno remissionem quis colono dederit ob sterilitatem, deinde sequentibus annis contigit uberitas, nihil obesse domino remissionem, sed integram pensionem etiam eius anni quo remisit exigendam. hoc idem et in vectigalis damno respondit.*

[*De iure nuptiarum et dotium* (*E. XX*)].

494. Uxorem quondam privigni coniungi [(23. 2) 15] matrimonio vitrici non oportet nec in matrimonium convenire novercam eius qui privignae maritus fuit.

495. Generali mandato quaerendi mariti [(23. 2) 34] filiae familias non fieri nuptias rationis est: itaque personam eius patri demonstrari, qui matrimonio con-1 senserit, ut nuptiae contrahantur, necesse est. Ream adulterii, quam vir iure mariti postulavit, non prohibetur post abolitionem uxorem denuo ducere: sed et si non iure mariti ream postulavit, iure contractum matri-2 monium videbitur. Inter privignos contrahi nuptiae possunt, etsi fratrem communem ex novo parentium 3 matrimonio susceptum habeant. Filiam [= (1. 9) 9] senatoris nuptias libertini secutam patris casus non faciat uxorem: nam quaesita dignitas liberis propter crimen patris[1] auferenda non est.

496. Quamquam in arbitrio matris pater [(23. 2) 62] esse voluerit, cui nuptum filia communis collocaretur, frustra tamen ab ea tutor datus eligetur: neque enim intellegitur pater de persona tutoris cogitasse, cum ideo maxime matrem praetulit, ne filiae nuptias tutori com-1 mitteret. Mulier liberto viri ac patroni sui mala 2 ratione coniungitur. Tutor, qui rationes curatori reddidit, puellam suam ante constitutum tempus aetatis eius[2] uxorem ducere nec matrem ex alio matrimonio factam potest.

497. [*Dotem, quae in prius matrimonium* [(23. 3) 31] *data est, non aliter converti in posterius matrimonium dicendum est, quam cum hoc agitur*]: quod si non divortium, sed iurgium fuit, dos eiusdem matrimonii manebit.

498. Cum post divortium viro sciente [(23. 3) 69] mulier in possessionem praediorum quae in dotem promisit longo tempore fuerit, convenisse tacite videtur, ne dos quae promissa fuerat petatur, et, si petere ea 1 coeperit, pacti exceptione a muliere repellitur. Mulier pecuniam sibi debitam a Seio cum usuris futuri temporis in dote promittenda demonstravit: eas quoque dotis portionem esse, quarum dies post nuptias cessit, 2 rationis est. Usuras dotis in stipulatum cum dote post divortium deductas ex die secundi matrimonii non esse praestandas placuit, quia nec sortis exactio locum habere coepit: medii autem temporis debebun-3 tur. In domum absentis uxore deducta, nullis in eam interea ex bonis viri sumptibus factis, ad exhibitionem uxoris promissas usuras reversus vir improbe 4 petit. Gener a socero dotem arbitratu soceri certo die dari non demonstrata re vel quantitate stipulatus fuerat: arbitrio quoque detracto stipulationem valere placuit, nec videri simile, quod fundo non demonstrato nullum esse legatum vel stipulationem fundi constaret, cum inter modum constituendae dotis et corpus ignotum differentia magna sit: dotis etenim quantitas pro modo facultatium patris et dignitate mariti constitui 5 potest. Nuptiis ex voluntate patris puellae cum filio tutoris iure contractis dos pro modo facultatium et dignitate natalium recte per tutorem constitui potest. 6 Patrona dotem pro liberta iure promissam, quod ex-7 stiterit ingrata, non retinebit. Cum res in dotem aestimatas soluto matrimonio reddi placuit, summa declaratur, non venditio contrahitur: ideoque rebus evictis, si mulier bona fide eas dederit, nulla est actio 8 viro: alioquin de dolo tenetur. In dotem rebus aestimatis et traditis, quamvis eas mulier in usu habeat, 9 viri dominium factum videretur. Partum dotalium ancillarum dotis esse portionem convenit ideoque frustra pacisci virum, ut inter uxorem et se partus communis sit.

499. † Ulp. 19 ad Sab. *Si convenerit, ut, quo-* [(23. 4) 12] *quo modo dissolutum sit matrimonium, liberis intervenientibus dos apud virum remaneret, Papinianus Iuniano praetori respondit morte mariti finito matrimonio neque convenisse videri dotem remanere, et, si convenisset, non esse servandum pactum contra dotem, cum mariti mortalitas intervenit.*[1]

500. Inter socerum et generum convenit, [(23. 4) 26] ut, si filia mortua superstitem anniculum filium habuisset, dos ad virum pertineret: quod si vivente matre filius obisset, vir dotis portionem uxore in matrimonio defuncta retineret. mulier naufragio cum anniculo filio periit. quia verisimile videbatur ante matrem infantem 1 perisse, virum partem dotis retinere placuit. Vir dotem, quam ex pacto filiae nomine retinere potuit, si lapsus errore non retinuit, filiam, quae patris sola, matri pro parte heres exstiterit, apud arbitrum divisionis non improbe dotis perperam a patre solutae 2 praeceptionem desiderare constitit. Cum inter patrem et generum convenit, ut in matrimonio sine liberis defuncta filia dos patri restituatur, id actum inter contrahentes intellegi debet, ut liberis superstitibus filia defuncta dos retineatur, nec separabitur portio dotis additamenti causa data, si postea nihil aliud conveniat. 3 Convenit, ut mulier viri sumptibus, quoquo iret, veheretur, atque ideo mulier pactum ad litteras viri secuta provinciam, in qua centurio merebat, petit. non servata fide conventionis licet directa actio nulla com-4 petit, utilis tamen in factum danda est. Filia cum pro se dotem promitteret, pepigit, ut, si in matrimonio sine liberis decessisset, matri suae dos solvatur. pacto filiae nulla matri quaeritur actio: si tamen heres puellae matri pecuniam dotis solverit, viro contra placita pe-5 tenti dotem obstabit exceptio. Pater, si filia nupta mortem obisset, dotem dari stipulatus est: constante matrimonio capitali crimine damnatus est. divortio secuto vel morte viri soluto matrimonio stipulationis condicio deficit: quod si mulier in matrimonio decesserit, ex stipulato fisco dotis actio quaereretur: post verum autem divortium renovatis nuptiis non committitur fisco stipulatio, licet defuncta sit in matrimonio filia, quoniam ad primas nuptias pertinet.

501. Ulp. 32 ad Sab. ...[2] *Papinianus libro* [(24. 1) 21 pr.] *quarto responsorum scripsit vecturas uxoris et ministeriorum eius virum itineris sui causa datas repetere non posse: iter autem fuisse videtur viri causa et cum uxor ad virum pervenit. nec interesse, an aliquid de vecturis in con-*

---

1) propter crimen patris] propter casum patris remoti a senatu *fr. gem.* 2) ante const. temp. aet. eius *Trib.: interpolatio facta est propter C.* (2. 52) 7 *ict. C.* (5. 6) 6.

1) cum . . . intervenit *gloss.* 2) *Iungendum fortasse cum fr.* 500 § 3.

trahendo matrimonio convenerit: non enim donat, qui necessariis oneribus succurrit.

502. Ulp. 32 ad Sab. ...*Papinianus libro* [(24. 1) 32 § 16] *quarto responsorum . . . scribit: socer nurui vel genero donavit: postea filius eius vel filia constante matrimonio vita decessit: quamquam vitium donationis perseverct, tamen, si socer nullam quaestionem donationibus intulit, post mortem eius contra heredes orationis sententia videtur intervenire: nam quae ratio donationem prohibuit, eadem beneficium datum implorabit.*

Mortis suae causa genero vel nurui [(24. 1) 53 pr.] socerum frustra donare convenit, quia mortuo socero nuptiae non solvuntur: nec interest, an pater filium vel filiam exheredaverit. divortii species eadem ratione diversa est.

503. [1]Res in dotem aestimatas consen- [(24. 1) 53 § 1] tiente viro mulier in usu habuit: usu deteriores si fiant, damni compensatio non admittitur. easdem res non potest mulier sibi quasi donatas defendere ex illis verbis, quibus donationes ei a viro legatae sunt, cum eiusmodi species neque donari neque auferri videntur.

504. In insulam patre deportato, qui do- [(24. 3) 42] tem pro filia dedit, actio dotis[2] ad filiam pertinet. post divortium quoque patre damnato, *cui* quidem consentiente filia conpetierat, aeque dotis[2] actio mulieris 1 est. Fructus ex praediis, quae in dotem data videbantur, bona fide perceptos et mulieris oneribus ante causam liberalem absumptos, quamvis servam fuisse postea constiterit, peti non posse placuit. sumptus vero necessarios et utiles in praedia quae dotalia videbantur factos, compensatis fructibus perceptis, ad finem 2 superflui servari convenit. Usuras numeratae dotis ex stipulatu pater in matrimonio defuncta filia si petat, gener, qui residuae dotis promissae faenus stipulatus est, ita demum ad finem vice mutua debitae quantitatis compensationem opponere iuste videtur, si propriis sumptibus uxorem suam exhibuit: alioquin si patris sumptibus exhibita sit, inanis usurarum stipula- 3 tio compensationi non proderit. Ad virum uxore post divortium reversa iudicium acceptum ex stipulatione, quam extraneus qui dotem dederit stipulatus fuerit, non dissolvitur nec officio iudicis absolutio continetur.

505. Rerum amotarum actio ob adulterii [(25. 2) 27] crimen, quo mulier postulata est, non differtur.

506. Defuncta quoque socru gener incesti [(48. 5) 45] postulabitur, ut adulter post mortem mulieris.

507. Non ab eo culpa dissociandi matri- [Vat. 121] [*monii procedit, qui nuntium divor*]tii misit, sed qui discidii necessitatem inducit.

508. Convenit ut divortio vel morte viri [Vat. 122] solu[*to matrimonio . . .*]

[*De tutelis* (*E. XXII*) 1.]

509. Iure nostro tutela communium libero- [(26. 2) 26] rum matri testamento patris frustra mandatur, nec, si provinciae praeses imperitia lapsus patris voluntatem sequendam decreverit, successor eius sententiam, quam 1 leges nostrae non admittunt, recte sequetur. Honoris causa tutor datus non videtur, quem pater a ceteris tutoribus, quibus negotia gerenda mandavit, rationes 2 accipere voluit. Propter litem inofficiosi testamenti ordinandam exheredato filio, cui tutorem pater dedit, eundem a praetore confirmari oportet: eventus iudicatae rei declarabit, utrum ex testamento patris an ex decreto praetoris auctoritatem acceperit.

510. Qui tutelam testamento mandatam [(26. 2) 28] excusationis iure suscipere noluit, ab his quoque legatis summovendus erit, quae filiis eius relicta sunt, modo si legata filii non affectione propria, sed in honorem 1 patris meruerunt. Verbis fideicommissi manumissus non iure tutor testamento datur: post libertatem itaque redditam ex voluntate testatoris ad tutelam vocatur. 2 Impuberi liberto patronus frustra tutorem dabit, sed voluntatem eius, si fides inquisitionis congruat, praetor sequetur.

LIBER V.[1]

[*De tutelis* (*E. XXII*) 2.]

511. Si filio puberi pater tutorem aut im- [(26. 3) 6] puberi curatorem dederit, citra inquisitionem praetor eos confirmare debebit.

512. Ulp. 35 ad edict. *Papinianus libro* [(26. 7) 5 § 8] *quinto responsorum ita scribit: pater tutelam filiorum consilio matris geri mandavit et eo nomine tutores liberavit. non idcirco minus officium tutorum integrum erit, sed viris bonis conveniet salubre consilium matris admittere, tametsi neque liberatio tutoris neque voluntas patris aut intercessio matris tutoris officium infringat.*

513. [2]Post mor- [(26. 9) 5; pr. = Berol. ZRG XIV, 102. 110] tem furiosi non dabitur in curatorem qui negotia gessit iudicati actio,[3] non magis quam in tutores,[4] si modo nullam ex consensu post depositum officium[4] novationem factam et in curatorem vel tutorem[4] obligationem 1 esse translatam constabit. Tutor, qui pecuniam se soluturum cavit, quam pater pupilli condemnatus fuerat, actionem post tutelam finitam recte recusat. non idem in eo placuit, qui suo nomine mutuam pecuniam accepit et iudicatum pro pupillo fecit, nisi forte creditor ideo contraxit, ut in causam iudicati pecunia transiret.

514. Tutores, qui post finem tutelae per [(26. 7) 39] errorem officii durantes rerum administrationem retinuerunt, nominum paternorum periculum, quae post pubertatem adulescentis idonea fuerunt, praestare cogendi non 1 erunt, cum actionem inferre non potuerunt. Curator a patre testamento datus impuberis negotiis se per errorem immiscuit: postea a praetore tutoribus aliis datis periculum futuri temporis ille, qui postea nihil 2 gessit, non praestabit. Qui se negotiis impuberis non iure tutor datus secundum patris voluntatem immiscuit, errore comperto tutorem a praetore constitui consultius petet, ne forte, si rem coeptam deseruerit, fraudis vel culpae causa condemnetur. non idem servatur, si quis ultro negotium alienum gesserit, cum satis abundeque sufficiat vel in una specie per amici 3 laborem domino consuli. Heres institutus, qui non habuit substitutum, [§ 3—5 = Berol. ZRG XIV, 102. 110]

1) *Iungendum fortasse cum fr.* 498 § 8.
2) rei uxoriae *Papin.*

1) *Huius libri sunt Papiniani fragmenta quae dicuntur Berolinensia, nuper edita a Paulo Krüger, ZRG* XIV, 102 *sqq.*, XV, 83 *sqq. Equidem hoc loco ex his laciniis ea sola esse repetenda censui, quae in tantum servata sunt, ut iuris consulti sententia possit intellegi.* 2) *Argumentum responsi, quod in Berol. praecedit, non potest explicari.* 3) a[ctio iudicati] *Berol.* 4) non magis quam in tutores, *item* post depositum officium, *item* vel tutorem *gloss.? omnia haec abesse videntur a fr. Berol., l. c. p.* 107.

priusquam hereditatem adiret, quam impuberi restituere debuit, vita decessit: cum hereditas in Italia esset, scriptus autem heres in provincia vita decessisset, tutores provincialium rerum culpae nomine condemnandos existimavi, si causam testamenti non ignorantes utilitatem impuberis deseruerunt: nam hereditatis in provincia fideicommisso restituto causam quidem iuris expediri potuisse, rerum autem administrationem ad eos recidere debuisse, qui tutelam in Italia suscepissent. 4 Adversus tutorem, qui pupillum hereditate patris abstinuit, actionem denegari non oportet creditori, qui cum ipso tutore contraxit, quamvis tutor pecuniam in 5 rem impuberis verterit.[1] Curatores adulescentis mutui periculi gratia cautionem invicem sibi praebuerunt et in eam rem pignora dederunt: cum officio deposito solvendo fuissent, irritam cautionem esse factam 6 et pignoris vinculum solutum apparuit. Tutor datus adversus ipsam creationem provocavit: heres eius postea victus praeteriti temporis periculum praestabit, quia non videtur levis culpa contra iuris auctoritatem man-7 datum tutelae officium detrectare. Rerum provincialium tutores in urbe causas appellationis impuberum agentes, rerum Italicarum curatores ut impuberibus constituantur, ad officium suum revocare debent: alioquin si prius in provinciam redierint, dolum aut culpam eorum in ea quoque parte recte iudex conveniet. 8 Patruus testamento fratris filio tutor datus cum in Italia domicilium haberet, tam Italicarum rerum quam provincialium administrationem suscepit atque ita pecuniam ex venditionibus Romae refectam in provinciam traiecit et in calendarium pupilli convertit: tutor in locum eius Romae substitutus administrationem pecuniae, quae non pertinet ad tutelam suam, suscipere 9 non cogitur. Curatores testamento vel tutores inutiliter dati neque decreto praetoris confirmati negotia gesserunt. vice mutua periculum praestare coguntur, cum officium sponte citra iuris adminiculum iniverint et qui fuit idoneus, decretum praetoris curatores vel 10 tutores constituentis implorare debuerit. Tutoribus idoneis diem functis vice mutua periculum ad heredes eorum non redundat, quod non habuit locum 11 officio tutelae manente. In eum, qui tutelam gerere noluit, post ceteros qui gesserunt actionem utilem tutelae dari placuit. quod tamen ex tutela non pervenit ad eos, qui se negotiis miscuerunt, sed communi neglegentia perit, citra substitutionis ordinem aequaliter omnium 12 periculum spectat. Tutores pubere pupillo constituto litem appellationis inchoatam iussu consulum ob notitiam rei perfecerunt: cum iudicatum persequi 13 non potuerunt, periculo culpae non subiciuntur. Ab eo, qui restitutionis auxilio non iuvatur, quaestio culpae tutorum conventione remitti potest, nec donatum, 14 sed transactum videtur. Neglegentiae tutorum periculo nominum, quae pater usuris maioribus fecit, adscripto pupilla quidem actionem calendarii praestare cogitur, exactas autem usuras tutelae tempore citra 15 ullam compensationem retinet. Adulescens tutoribus conventis, a quibus totum servari non potuit, adversus curatores, qui tutelam ad se neglegentia non transtulerunt, integram actionem retinet: neque enim tutelae iudicio consumptum videtur, quod alterius 16 officii querellam habuit. Tutor, qui tutoris idoneum heredem convenire pupilli nomine noluit, damni vicarius substituitur, ut is, qui non idoneum tutelae tempore 17 suspectum facere supersedit. Tutelae iudicium ideo differri non oportet, quod fratris et coheredis impuberis 18 idem tutelam sustineat. Quod de peculio servi actoris, quem adulescens postquam res suas administrare coepit manumisit, retinuit aut retinere potuit, in ratione reddenda curatori per iudicem accepto feretur.

515. Post finitam tutelam cognitio suspecti tutoris quamvis pridem recepta solvitur. [(26. 10) 11]

Paul. ad orat. d. Ant. et Comm. ... *Et ait Papinianus libro quinto responsorum officio finito excusationem recipi non oportere et ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere.* [(23. 2) 60 § 4]

516. Tutor petitus ante decreti diem si aliquod privilegium quaerit, recte petitionem institutam [(27. 1) 28] 1 excludere non poterit. Quae tutoribus remunerandae fidei causa testamento parentis relinquuntur, post excusationem ab heredibus extrariis quoque retineri placuit. quod non habebit locum in persona filii, quem pater impuberi fratri coheredem et tutorem dedit, cum 2 iudicium patris ut filius, non ut tutor promeruit. Tutorem ad tempus exulare iussum excusari non oportet, sed per tempus exilii curator in locum ipsius debet dari.

517. Iuris peritos, qui tutelam gerere coeperunt, in consilium principum adsumptos optimi maximique principes nostri constituerunt excusandos, quoniam circa latus eorum agerent et honor delatus [(27. 1) 30] 1 finem certi temporis ac loci non haberet. Cum oriundus ex provincia Romae domicilium haberet, eiusdem curator decreto praesidis ac praetoris constitutus rerum administrationem utrubique suscepit. placuit eum duas curationes administrare non videri, quod videlicet 2 unius duo patrimonia non viderentur. Qui privilegio subnixus est, fratris curationem suscipere non cogitur. 3 Patronus impuberi liberto quosdam ex libertis tutores aut curatores testamento dedit. quamvis eos idoneos esse constet, nihilo minus iure publico poterunt excusari, ne decreto confirmentur.

518. *Item qui rei publicae causa absunt, a tutela et cura excusantur: sed et si fuerunt tutores vel curatores, deinde rei publicae causa abesse coeperunt, a tutela et cura excusantur, quatenus rei publicae causa absunt, et interea curator loco eorum datur. qui si reversi fuerint, recipiunt onus tutelae nec anni habent vacationem, ut Papinianus responsorum libro quinto scripsit: nam hoc spatium habent ad novas tutelas vocati.* [I. (1. 25) 2]

519. † Ulp. de off. praet. tut. ... *Papinianus respondit, libertum a patro[. . . . . . des]tinatum tutorem posse potiorem nominare.* [Vat. 211]

520. Paul. ad orat. d. Severi. ... *Papinianus libro quinto responsorum ait tutorem pupilli sine decreto praetoris non iure distrahere: si tamen, inquit, errore lapsus vendiderit et pretium acceptum creditoribus paternis pueri solverit, quandoque domino praedium cum fructibus vindicanti doli non inutiliter opponitur exceptio pretium ac medii temporis usuras, quae creditoribus debentur, non offerenti, si ex ceteris eius facultatibus aes alienum solvi non poterit. ego autem notavi: etsi solvi potuerit, si tamen illae res salvae erunt, ex quarum pretio aeri alieno satisfieri potuit, dicendum est adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.* [(27. 9) 13 § 1 = C. (5. 71) 14]

1) inerter' *Berol.*, verteret *D. Inter* §§ 4 *et* 5 *in fr. Berol. una inserta est lineola notam quandam fortasse continens, quae tamen explicari non potest. Leguntur tantummodo litterae* p-ciand.

521. Virum uxori mente captae curato- (27. 10) 14 rem dari non oportet.

522. [1]Etsi filium pater decurionem esse (50. 4) 15 voluit, tamen defuncto honores, qui filio decurioni congruentes post mortem patris obtigerunt, ad onus coheredis filii non pertinent, cum ei decurioni sufficientes facultates pater reliquerit.

[*De bonorum possessione contra tabulas* (*E.* 142—145)].

523. [2]Scriptus . . . filius per Berol., ZRG XV, 86 fratrem [*emancipa*]tum ac praeteritum edic[*to commisso*] contra tabulas solus possessionem [*a*]ccepi[*t. ex*]trariis legata praestabit [*neque edictum*] commi[*si*]sse videtur, qui volu[*nta*]tem patris tueri potuit ac d[*ebuit*]: idque optimi maximique principes nostri [*rescripserunt, idemque sententia*] divi Hadriani in persona Corneli[*i*] . . . ni demonstravit.

524. Bonorum possessione (37. 5) 22 = Berol. l. c. 87 contra tabulas testamenti[3] praeterito emancipato[4] filio data, scriptus heres alter filius, qui possessionem accepit vel iure civili contentus non accepit, legata praecipua non habebit.[5]

525. [6]P[*e*]culi[*u*]m cas[*t*]ren[*se filius*] Berol. l. c. 88 accepta bonorum [*possessione*] contra tabulas aut intestati [*p*]atris fratribus [*con*]ferre non cogitur. [*ita*]que fisco . . .

526. Filius emancipatus in- (37. 6) 9 = Berol. l. c. 85 testati patris bonorum possessionem accepit. nepos ex eodem in familia retentus semissem hereditatis cum emolumento collationis habebit.[7] idem nepos si postea possessionem intestati patris accipiat, fratri post emancipationem patris quaesito et in familia retento bona sua conferre cogetur.[8]

527. Filio praeterito qui (28. 3) 17 = Berol. l. c. XIV, 107 fuit in patris potestate neque libertates competunt neque legata praestantur, si praeteritus fratribus partem hereditatis avocavit: quod si bonis se patris abstinuit, licet suptilitas iuris refragari videtur, attamen voluntas testatoris ex bono et aequo tuebitur.[9]

528. [10]. . . . . [*p*]ossessionem Berol. ZRG XV, 88 haberet, ideoque lib[*eris et pa*]rentibus primo loco [*legata r*]elicta praestabit, quae non praesta[*bit, si con*]dicio institutionis de[*fece*]ri[*t*].[11] eadem erunt tabulis quoque non si[*gna*]tis: defertur enim contra nuncupa[*tio*]nem filio possessio, cum valuit nuncu[*pati*]o, tametsi primus gradus [*non v*]aluit. [*Ulpianus*(?): *etsi a*] s[*ec*]undo exheredatus non fuit, pu[*to contra*] nuncupationem peti posse bonorum possessionem: [*cad*]ucariae enim non offenditur, cum [*vocatur*] suus heres, qui legem exclu[*dit c*]aducaria[*m*].

529. [*Testamento i*]ure facto nepos Berol. ibid. 89 alteri ex [*inst*]itutis substitutus contra t[*abulas*] bonorum possessionem acc[*e*]pit. q̄ninprūsun . . . m gradum, a quo praeteritus est, eum . . t. e non successurum. *Paulus:* adquin iure honorario potest succedere, immo successit. *Ulpianus:* i[*dem Iulianus*(?) *p*]utat, qui negat nepote[*s substit*]u[*to*]s in rupto testamento secundum t[*a*]bulas [*h*]a[*bere*] possessionem, sed contra tabulas. Marc[*ellus*] —. sententia Ma[*rcelli me*]lior videt[*ur*].

530. Filius emancipatus, qui (37. 7) 5 = Berol. ibid. 90 possessionem contra tabulas accipere potuit, intestati patris possessionem accepit: atque ita filia, quae mansit in potestate, cum eiusdem familiae fratre heres instituta, possessionem intestati patris errorem fratris emancipati secuta accepit. dotem scripto fratri conferre non cogetur, cum ea possessio frustra petita sit et filia patris voluntatem fini virilis partis retineat, id est ut omnes trientes habeant[1] et bonorum possessio unde liberi fingatur pro contra tabulas esse petita. 1 Filia, quae soluto matrimonio dotem conferre debuit, moram collationi fecit: viri boni arbitratu cogetur usuras quoque dotis conferre, cum emancipatus frater etiam fructus conferat et filia partis suae fructus percipiat.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150. 151)].

531. Libertus, qui operarum obligatione (38. 1) 41 dimissus est atque ita liberam testamenti factionem adsecutus est, nihilo minus obsequi verecundiae tenetur. alimentorum diversa causa est, cum inopia patroni per invidiam libertum convenit.

532. [2]In fraudem creditorum testamento (40. 9) 25 datae libertates prioribus creditoribus dimissis propter novos creditores irritae sunt.

PAULUS: [*immo contra*], nisi priores pe- (42. 8) 16 cunia posteriorum dimissi probentur.

LIBER VI.

[*De bonorum possessione secundum tabulas* (*E.* 149)].

533. Pluribus tabulis eodem exemplo scriptis (28. 4) 4 unius testamenti voluntatem eodem tempore dominus sollemniter complevit. si quasdam tabulas in publico depositas abstulit atque delevit, quae iure gesta sunt, praesertim cum ex ceteris tabulis quas non abstulit res gesta declaretur, non constituentur irrita. PAULUS *notat:* sed si, ut intestatus moreretur, incidit tabulas et hoc adprobaverint hi qui ab intestato venire desiderant,[3] scriptis avocabitur hereditas.

534. Pater filium emancipatum heredem (37. 7) 6 instituit et filiam exheredavit, quae inofficiosi lite perlata partem dimidiam hereditatis abstulit. non esse fratrem bona propria conferre cogendum respondi: nam et libertates competere placuit.

[*De testamento militis* (*E.* 155)].

535. Filius familias miles matrimonium (23. 2) 35 sine patris voluntate non contrahit.

536. Impuberi filio centurio curatorem (26. 7) 40

1) *cf. fr.* 156 § 13. 2) *Ante hoc fr. inserendum est responsum, cuius fragmenta — ZRG* XV, 86 — *incipiunt a verbis* civile nepotibus. *Ad fr.* 523 *cf.* (37. 5) 14 *pr.*, 15 § 1. 3) testamenti *om. Berol.* 4) emancipato *om. Berol.* 5) *Sequuntur duae Pauli notae, quae ex frustulis servatis restitui non possunt, ZRG* XV, 87. 6) *cf.* (37. 6) 1 § 15. 7) *Excidisse quaedam apparet ex fr. Berol.* 8) *Sequitur nota Ulpiani, deinde aliud Papiniani responsum subiecta Ulpiani nota, ZRG* XIV, 104 (*col.* 2), 112. *His proxime adiungenda sunt ea quae leguntur ZRG* XIV, 103 (*col.* 1), *v. ibid.* XV, 84. *Quae omnia, cum restitui non possint, hoc loco omisi.* 9) *cf. Krüger, ZRG l. c.* 10) *Exciderunt talia fere:* Duos quis gradus heredum fecit: suum a primo gradu praeteriit, a secundo exheredavit: a primo gradu liberis et parentibus legata adscripsit. suus contra tabulas bonorum possessionem agnitam retinebit, licet instituti hereditatem omittant, quamvis iam in eo gradu versetur hereditas, ex quo suus neque hereditatem adiret neque bonorum *rel.* 11) *cf.* (37. 5) 12, 13.

1) id est . . . habeant *gloss.* 2) *cf. Gai.* 1, 37. 3) et hoc adprobaverint . . . desiderant *Trib.*

dedit. decreto praetoris non secuto si nihil curator datus administret, periculo contumaciae vel neglegentiae non adstringetur: nam privilegium militum ad alienam iniuriam porrigi non oportet nec in aliis circa supremam voluntatem imperitiae venia datur quam in bonis militum, filii vero tutela iure patriae potestatis, non militiae praemio mandatur.

537. [*Si filius familias ignorans patrem* (29. 1) 12 *suum decessisse de castrensi peculio in militia testatus sit, non pertinebunt ad heredem eius patris bona, sed sola castrensia*]: milites enim ea dumtaxat quae haberent scriptis relinquunt.

538. Centurio secundo testamento postu- (29. 1) 27 mos heredes instituit neque substitutos dedit: quibus non editis ad superius testamentum se redire testatus est. cetera, quae secundo testamento scripsit, esse irrita placuit, nisi nominatim ea confirmasset ad priorem voluntatem reversus.

539. Militis codicillis ad testamen- (29. 1) 36 pr. — § 2 tum factis etiam hereditas iure videtur dari. quare si partem dimidiam hereditatis codicillis dederit, testamento scriptus ex asse heres partem dimidiam habebit, legata autem testamento data communiter debentur. 1 Miles castrensium bonorum et non castrensium diversis heredibus institutis postea castrensium bonorum alios heredes instituit. prioribus tabulis tantum abstulisse videtur, quantum in posteriores contulerit: nec videtur mutare, etsi prioribus tabulis unus heres scriptus 2 fuisset. [1]Miles in supremis ordinandis ignarus uxorem esse praegnatem ventris non habuit mentionem. post mortem patris filia nata ruptum esse testamentum apparuit neque legata deberi. si qua vero medio tempore scriptus heres legata solvisset, utilibus actionibus filiae datis ob improvisum casum esse revocanda nec institutum, cum bonae fidei possessor fuerit, quod inde servari non potuisset, praestare.

540. Veteranus moriens testamentum (29. 1) 36 § 3 iure communi tempore militiae factum irritum esse voluit et intestatus esse maluit. heredum institutiones ac substitutiones in eodem statu mansisse placuit, legata vero petentes exceptione doli mali secundum ius commune summoveri, cuius exceptionis vires ex persona petentis aestimantur: et alioquin potior est in re pari causa possessoris.

Ex parte heres institutus etiam legatum (34. 4) 22 acceperat: eum testator inimicitiis gravissimis persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset neque perficere potuisset, praeteriit. hereditariae quidem actiones ei non denegabuntur, sed legatum si petat, exceptione doli mali submovebitur.

541. Miles iure communi testatus postea (29. 1) 36 § 4 testamento iure militiae super bonis omnibus facto post annum militiae vita decesserat: prioris testamenti, quod ruptum esse constabat, non redintegrari vires constitit.

542. Filius familias equestri militia ex- (29. 1) 43 ornatus et in comitatu principum retentus cingi confestim iussus testamentum de castrensi facere potest.

543. Miles ad sororem epistulam, quam (31) 75 pr. post mortem suam aperiri mandavit, talem scripsit: 'scire te volo donare me tibi aureos octingentos'[2]. fideicommissum deberi sorori constitit nec aliud probandum in cuiuslibet suprema voluntate: placet enim consistere fideicommissum et si defunctus cum eo loquatur, quem precario remuneratur.

544. Testamento militis ita manumissam (40. 4) 49 'Samiam in libertate esse iussi' directam libertatem iure militiae cepisse placuit.

[*Unde cognati* (*E.* 158)].

545. Octavi gradus adgnato iure legitimi (38. 8) 9 pr. heredis, etsi non extiterit heres, possessio defertur: ut proximo autem cognato, quamvis extiterit heres, non defertur.

[*De successorio edicto* (*E.* 165)].

546. [1]Impuberes sine tutore agentes (22. 6) 10 nihil posse vel scire intelleguntur.

547. † Ulp. 49 ad edict. *Temporaque bono-* (38. 3) 1 § 2 *rum possessionis petendae cedere municipibus exinde, ex quo decernere de petenda potuerunt. quod et Papinianus respondit.*

548. Fratris filius pro parte heres in- (38. 8) 9 § 1 stitutus, cum patruum surdum esse contenderet atque ideo testamentum facere non potuisse, possessionem ut proximus cognatus accepit. ex die mortis temporis haberi rationem placuit, quia verisimile non videbatur tam coniunctum sanguine defuncti valetudinem ignorasse.

549. Inferioris gradus cognatus beneficium (38. 9) 2 edicti successorii non habuit, cum prior ex propria parte possessionem accepisset: nec ad rem pertinuit, quod abstinendi facultatem ob auxilium aetatis prior cognatus acceperat. igitur fisco vacantia bona recte deferri placuit.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

550. Captatorias institutiones non eas (28. 5) 71 senatus improbavit, quae mutuis affectionibus iudicia provocaverunt, sed quarum condicio confertur ad secretum alienae voluntatis.

551. Qui non militabat, bonorum mater- (28. 5) 79 pr. norum, quae in Pannonia possidebat, libertum heredem instituit, paternorum, quae habebat in Syria, Titium. iure semisses ambos habere constitit, sed arbitrum dividendae hereditatis supremam voluntatem factis adiudicationibus et interpositis propter actiones cautionibus sequi salva Falcidia, scilicet ut, quod vice mutua praestarent, doli ratione quadranti retinendo compensetur.

† Ulp. 4 disput. . . . *pone duos esse here-* (28. 5) 35 pr. § 1 *des institutos, unum ex fundo Corneliano, alterum ex fundo Liviano, et fundorum alterum quidem facere dodrantem bonorum, alterum quadrantem: erunt quidem heredes ex aequis partibus, quasi sine partibus instituti, verumtamen officio iudicis tenebuntur, ut unicuique eorum fundus qui relictus est adiudicetur vel adtribuatur.* 1 *Unde scio quaesitum, aeris alieni onus pro qua parte adgnosci debeat. et refert Papinianus, cuius sententiam ipse quoque probavi, pro hereditariis partibus eos adgnoscere aes alienum debere, hoc est pro semisse: fundos etenim vice praeceptionis accipiendos.*

552. Lucio Titio ex duabus parti- (28. 5) 79 § 1—3 bus, Publio Maevio ex quadrante scriptis heredibus assem in dodrantem esse divisum respondi: modum

1) *cf. fr.* 342 2) HS DCCC *Papin.*

1) *Potest hoc fr. etiam ad cretionem pertinere.*

enim duarum partium ex quadrante declarari: quod veteres nummis Titio legatis nummorum specie non demonstrata ceterorum legatorum contemplatione re-
2 ceperunt. Filiis heredibus aequis partibus institutis ac postea fratris filio pro duabus unciis unum assem inter omnes videri factum placuit et ex eo decem uncias filios accepisse: tunc enim ex altero asse portionem intellegi relictam, cum asse nominatim dato vel duodecim unciis distributis residua portio non invenitur: nihil autem interest, quo loco sine portione quis heres instituatur, quo magis assis residuum accepisse
3 videatur. Seius Maevium ex parte, quam per leges capere possit, heredem instituit, ex reliqua Titium. si Maevius solidum capere poterit, Titius adiectus aut substitutus heres non erit.

Quod si Maevius nullius capax sit, in | (28. 5) 81 totum substitutus admittitur.

553. 'Qui ex fratribus meis Titiam con- | (28. 7) 24 sobrinam uxorem duxerit, ex besse heres esto: qui non duxerit, ex triente heres esto'. vivo testatore consobrina defuncta ambo ad hereditatem venientes semisses habebunt, quia verum est eos heredes institutos, sed emolumento portionum eventu nuptiarum discretos.

554. Verbis civilibus substitutionem post | (28. 6) 7 quartum decimum annum aetatis frustra fieri convenit: sed qui non admittitur ut substitutus, ut adiectus heres quandoque non erit, ne fiat contra voluntatem, si filius non habeat totum interim, quod ei testamento pater dedit.

555. Centurio filiis, si intra quintum et | (28. 6) 15 vicesimum annum aetatis sine liberis vita decesserint, directo substituit. intra quattuordecim annos etiam propria bona filio substitutus iure communi capiet, post eam autem aetatem ex privilegio militum patris dumtaxat cum fructibus inventis in hereditate.

556. Fideicommissum a filiis relictum | (35. 1) 76 'si quis ex his sine liberis diem suum obierit' adoptionis commento non excluditur.

557. Qui plures heredes instituit, ita | (28. 6) 23 scripsit: 'eosque omnes invicem substituo'. post aditam a quibusdam ex his hereditatem uno eorum defuncto, si condicio substitutionis exstitit alio herede partem suam repudiante, ad superstites tota portio pertinebit, quoniam invicem in omnem causam singuli substitui videbuntur: ubi enim quis heredes instituit et ita scribit: 'eosque invicem substituo', hi substitui videbuntur, qui heredes exstiterunt.

558. Coheredi substitutus priusquam | (28. 6) 41 hereditatem adiret aut condicio substitutionis existeret, vita decessit. ad substitutum eius, sive ante substitutionem sive postea substitutus sit, utraque portio pertinebit nec intererit, prior substitutus post institutum
1 an ante decedat. Ex verbis 'eosque invicem substituo' non adeuntis portio scriptis heredibus pro modo
2 sibi vel alii quaesitae portionis defertur. Cum filiae vel nepoti, qui locum filii tenuit aut post testamentum coepit tenere, parens substituit, si quis ex his mortis quoque tempore non fuit in familia, substitutio pu-
3 pillaris fit irrita. Quod si heredem filium pater rogaverit, si impubes diem suum obierit, Titio hereditatem suam restituere, legitimum heredem filii salva Falcidia cogendum patris hereditatem ut ab impubere fideicommisso post mortem eius dato restituere placuit, nec aliud servandum, cum substitutionis condicio puberem aetatem verbis precariis egreditur. quae ita locum habebunt, si patris testamentum iure valuit: alioquin si non valuit, ea scriptura, quam testamentum esse voluit, codicillos non faciet, nisi hoc expressum est. nec fideicommisso propriae facultates filii tenebuntur, et ideo, si pater filium exheredaverit et ei nihil reliquerit, nullum fideicommissum erit: alioquin, si legata vel fideicommissa filius acceperit, intra modum eorum fideicommissum hereditatis a filio datum citra
4 Falcidiae rationem debebitur. Qui discretas portiones coniunctis pluribus separatim dedit ac post omnem institutionis ordinem ita scripsit: 'quos heredes meos invicem substituo', coniunctos primo loco vice mutua substituere videtur: quibus institutionum partes non agnoscentibus ceteros omnes coheredes admitti.
5 Qui patrem et filium pro parte heredes instituerat et invicem substituerat, reliquis coheredibus datis post completum assem ita scripsit: 'hos omnes invicem substituo'. voluntatis fit quaestio, commemoratione omnium patrem et filium substitutioni coheredum miscuisset an eam scripturam ad ceteros omnes transtulisset: quod magis verisimile videtur propter specialem inter patrem
6 et filium substitutionem. Coheres impuberi filio datus eidemque substitutus legata e secundis tabulis relicta perinde praestabit, ac si pure partem et sub condicione partem alteram accepisset. non idem servabitur alio substituto: nam ille Falcidiae rationem induceret quasi plane sub condicione primis tabulis heres institutus, tametsi maxime coheres filio datus quadrantem integrum optineret. nam et cum legatum primis tabulis Titio datur, secundis autem tabulis eadem res Sem-
7 pronio, Sempronius quandoque Titio concurrit. Cum pater impuberi filiae, quae novissima diem suum obisset, tabulas secundas fecisset et impubes filia superstite sorore pubere vita decessisset, irritam esse factam substitutionem placuit, in persona quidem prioris, quia non novissima decessit, in alterius vero, quia puberem
8 aetatem complevit. Non videri cum vitio factam substitutionem his verbis placuit: 'ille filius meus si (quod abominor) intra pubertatis annos decesserit, tunc in locum partemve eius Titius heres esto', non magis quam si post demonstratam condicionem sibi heredem esse substitutum iussisset: nam et qui certae rei heres instituitur coherede non dato, bonorum omnium hereditatem optinet.

559. † Iustinian. *Cum quidam praegnan-* | C. (6. 25) 10 pr. *tem habens coniugem scripsit heredem ipsam quidem uxorem suam ex parte, ventrem vero ex alia parte, et adiecit, si non postumus natus fuerit, alium sibi esse heredem, postumus autem natus impubes decessit, dubitabatur, quid iuris sit, tam Ulpiano quam Papiniano . . . voluntatis esse quaestionem scribentibus, cum opinabatur Papinianus ideo testatorem voluisse postumo nato et impubere defuncto matrem magis ad eius venire successionem quam substitutum: si enim ei suae substantiae partem uxori dereliquit, multo magis et luctuosam hereditatem ad matrem venire curavit.*

560. Pro parte heres institutus, cui prae- | (31) 75 § 1 ceptiones erant relictae, post diem legatorum cedentem ante aditam hereditatem vita decessit. partem hereditatis ad coheredes substitutos pertinere placuit, praeceptionum autem portiones, quae pro parte coheredum constiterunt, ad heredes eius transmitti.

Heredi, qui falsos codicillos esse dixit | (34. 9) 15 neque optinuit, hereditas non aufertur: si tamen ali-

quid a coherede codicillis acceperit, eius actio denegabitur. itaque si bonorum inter heredes divisionem defunctus codicillis fecerit, partes quidem hereditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit, sed Falcidiae beneficio non utetur, si tantum in amissis portionibus erit, quod Falcidiam aequitate compensationis recusaret.

561. Pannonius Avitus cum in Cilicia [(29. 2) 86] procuraret heres institutus ante vita decesserat, quam heredem se institutum cognosceret. quia bonorum possessionem, quam procurator eius petierat, heredes Aviti ratam habere non potuerant, ex persona defuncti restitutionem in integrum implorabant, quae stricto iure non competit, quia intra diem aditionis[1] Avitus obisset. divum tamen Pium contra constituisse Maecianus libro quaestionum refert in eo, qui legationis causa Romae erat et filium, qui matris delatam possessionem absens amiserat, sine respectu eius distinctionis restitutionem locum habere. quod et hic humanitatis gratia optinen-1 dum est.[2] Rei perduellionis hereditatem suspensa cognitione filius emancipatus, cui de patris innocentia 2 liquet, potest quaerere. Pro herede gessisse filium placuit, qui moriens comperto matrem suam intestato vita decessisse codicillis petit ab herede suo, ut maternorum bonorum servum manumitteret ac sibi parentibusque suis in possessione matris monumentum exstrueret.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

562. Mater secundis tabulis impuberi [(29. 4) 27] filio substituta locum edicto facit, si omisso testamento legitimam hereditatem filii possideat. idem iuris erit 1 et si filio heres data sit et substituta. [3]In sententiam edicti propter legatorum causam frater incidisse non videbatur, qui filium suum substitutum impuberi testamento fratris non emancipavit, sed ab intestato 2 per eum possidere coepit. In eum, qui testamento scriptus heres non fuit, si fraudis consilio cum heredibus scriptis participato legitimam hereditatem solus possideat, actio legatorum ex sententia praetoris dabitur.

563. Filius familias ut proximus cognatus [(38. 6) 8] patre consentiente possessionem adgnovit: quamvis per condicionem testamento datam, quod in patris potestate manserit, ab hereditate sit exclusus, tamen utiliter possessionem adgnovisse videbitur nec in edicti sententiam incidet, quoniam possessionem secundum tabulas non adgnovit, cum inde rem habere non poterit nec in filii potestate condicio fuerit nec facile pater emancipare filium cogi poterit.

[*Ad SC Silanianum* (*E.* 169)].

564. Qui postumos heredes instituerat, [(29. 5) 4] non natis postumis uxorem secundo loco scripsit heredem: cum a familia necatus diceretur, uxor diem suum obierat: heredes mulieris actiones ex constitutione sibi dari postulabant. eos ita demum audiendos esse respondi, si mulier, quam in utero nihil gestare constabat, propter senatus consultum hereditatem adire noluit: alioquin praegnate ea defuncta nullam iniuriae querellam intervenisse.

565. † Marcian. de delator. *Si sequens* [(29. 5) 15 pr.] *gradus ultus fuerit necem testatoris, an priore hereditas ad illum transferatur? et ait Papinianus non esse hoc: nam poena illius huius praemium esse non debet.*

1) cretionis *Papin.* 2) quod . . . optinendum est *Trib.?* 3) § 1 *fortasse iungenda cum fr.* 563.

566. Propter veneni quaestionem tem- [(29. 5) 21] pus petendae possessionis non profertur, cum eo quoque suspenso crimine recte petatur. aliud senatui placuit, cum a familia dominus necatus dicitur, servorum videlicet causa, quorum libertatem quaestionis 1 habendae gratia neglegi necesse est. Neptis, quae possessionem aviae petierat, mortem eius interfectam sciens non defenderat. fideicommissum, quod avia ex alio testamento nepti debuit, in restituendis fisco bonis non esse deducendum placuit: dolus enim heredis punitus est. si autem neglegentia mulier emolumentum bonorum amiserit, fideicommissum esse retinendum 2 integrato iure debiti rationis est. Praesidis iniquitate reis illatae caedis absolutis heredibus, qui non defunctorie debitum officium impleverant, quamvis non provocassent, hereditatem auferri non oportere visum est.

? ?

567. Marcian. de delator. *Papinianus* [(49. 14) 18 § 10] *tam libro sexto*[1] *quam undecimo responsorum scribit ita demum publicam auferri pecuniam ei, qui, cum erat creditor, in solutum pecuniam accepit, si aut sciebat, cum accipiebat, publicum quoque esse debitorem, aut postea cognovit, antequam consumeret pecuniam.*

LIBER VII.

[*De legatis*[2] (*E. XXVII*) 1.]

568. Si pater familias singulis heredi- [(10. 2) 33] bus fundos legando divisionis arbitrio fungi voluit, non aliter partem suam coheres praestare cogetur, quam si vice mutua partem nexu pignoris liberam consequatur.

569. Ante tabulas testamenti [(29. 7) 5 = I. (2. 25) 1] codicilli facti non aliter valent, quam si testamento quod postea factum est vel codicillis confirmentur aut voluntas eorum quocumque indicio retineatur: sed non servabuntur ea, de quibus aliter defunctus novissime iudicavit.[3]

570. † Ulp. 21 ad Sab. . . . *si pondus auri* [(30) 34 § 5] *vel argenti saepius sit relictum, Papinianus respondit magis summae legato comparandum,*[4] *merito, quoniam non certa species relicta videatur.*

571. Cum filius divisis tribunalibus actio- [(31) 76] nem inofficiosi testamenti matris pertulisset atque ita variae sententiae iudicum exstitissent, heredem, qui filium vicerat, pro partibus, quas aliis coheredibus abstulit filius, non habiturum praeceptiones sibi datas, non magis quam ceteros legatarios actiones, constitit. sed libertates ex testamento competere placuit, cum pro parte filius de testamento matris litigasset. quod non erit trahendum ad servitutes, quae pro parte minui non possunt: plane petetur integra servitus ab eo qui filium vicit, partis autem aestimatio praestabitur: aut si paratus erit filius pretio accepto servitutem praebere, doli summovebitur exceptione legatarius, si non offerat partis aestimationem, exemplo scilicet legis Falcidiae. 1 'Lucio Sempronio lego omnem hereditatem Publii Maevii'. Sempronius ea demum onera suscipiet, quae Maevianae hereditatis fuerunt et in diem mortis eius, qui heres Maevii exstitit, perseveraverunt, sicut vice

1) *quaestionum?* 2) *De fideicommissis tractatur libro* VIII *et* IX: *ne tamen mireris Papinianum iam in hoc libro quaedam de fideicommissis interiecisse, v. fr.* 571 § 5, 573, 574 § 1, 577 *etc.* 3) aut voluntas . . . iudicavit *Trib., cf. I.* (2. 25) 1. 4) *i. e. saepius esse praestandum, cf.* (30) 34 § 1. 3.

mutua praestabuntur actiones, quae praestari potuerunt. 2 Dominus herede fructuario scripto fundum sub condicione legavit. voluntatis ratio non patitur, ut heres ex causa fructus emolumentum retineat: diversum in ceteris praediorum servitutibus, quas heres habuit, responsum est: quoniam fructus portionis instar optinet. 3 'Heres meus Titio dato, quod ex testamento Sempronii debetur mihi'. cum iure novationis, quam legatarius idemque testator ante fecerat, legatum ex testamento non debeatur, placuit falsam demonstrationem legatario non obesse, nec in totum falsum videri, quod 4 veritatis primordio adiuvaretur. Servus pure manumissus, cui libertas propter impedimentum iuris post aditam hereditatem non competit, quod status eius extrinsecus suspenditur (forte propter adulterii quaestionem), ex eodem testamento neque legata neque fideicommissa pure data sperare potest, quia dies inutiliter 5 cedit. Pater cum filia pro semisse herede instituta sic testamento locutus fuerat: 'peto, cum morieris, licet alios quoque filios susceperis, Sempronio nepoti meo plus tribuas in honorem nominis mei'. necessitas quidem restituendi nepotibus viriles partes praecedere videbatur, sed moderandae portionis, quam maiorem in unius nepotis personam conferri voluit, arbitrium 6 filiae datum. Non iure tutori dato mater legavit: si consentiat, ut decreto praetoris confirmetur, et praetor non idoneum existimet, actio legati non denegabitur. 7 Qui Mucianam cautionem alicuius non faciendi causa interposuit, si postea fecerit, fructus quoque legatorum (quos principio promitti necesse est) restituere debet. 8 Variis actionibus legatorum simul legatarius uti non potest, quia legatum datum in partes dividi non potest: non enim ea mente datum est legatariis pluribus actionibus uti, sed ut laxior eis agendi facultas sit, ex 9 una, interim quae fuerat electa, legatum petere. Repetendorum legatorum facultas ex eo testamento solutorum danda est, quod irritum esse post defuncti memoriam damnatam apparuit, modo si iam legatis solutis crimen perduellionis illatum est.

572. Praediis per praeceptionem filiae datis [(32) 91] cum reliquis actorum et colonorum ea reliqua videntur legata, quae de reditu praediorum in eadem causa manserunt: alioquin pecuniam a colonis exactam et in kalendarium in eadem regione versam reliquis non contineri neque colonorum neque actorum facile constabit, tametsi nominatim actores ad filiam pertinere 1 voluit. Ex his verbis: 'Lucio Titio praedia mea illa cum praetorio, sicut a me in diem mortis meae possessa sunt, do' instrumentum rusticum et omnia, quae ibi fuerunt, quo dominus fuisset instructior, deberi 2 convenit: colonorum reliqua non debentur. Pater filio tabernam purpurariam cum servis institoribus et purpuris, quae in diem mortis eius ibi fuerunt, legavit. neque pretia purpurae condita neque debita neque 3 reliqua legato contineri placuit. 'Titio Seiana praedia, sicuti comparata sunt, do lego'. cum essent Gabiniana quoque simul uno pretio comparata, non sufficere solum argumentum emptionis respondi, sed inspiciendum, an litteris et rationibus appellatione Seianorum Gabiniana quoque continentur et utriusque possessionis confusi reditus titulo Seianorum accepto lati essent. 4 Balneas legatae domus esse portionem constabat: quod si eas publice praebuit, ita domus esse portionem balneas, si per domum quoque intrinsecus adirentur et in usu patris familiae vel uxoris nonnumquam fuerunt et mercedes eius inter ceteras meritoriorum domus rationibus accepto ferebantur et uno pretio comparatae 5 vel instructae communi coniunctu fuissent. Qui domum possidebat, hortum vicinum aedibus comparavit ac postea domum legavit. si hortum domus causa comparavit, ut amoeniorem domum ac salubriorem possideret, aditumque in eum per domum habuit et aedium hortus additamentum fuit, domus legato con- 6 tinebitur. Appellatione domus insulam quoque iniunctam domui videri, si uno pretio cum domu fuisset comparata et utriusque pensiones similiter accepto latas rationibus ostenderetur.

573. Fundus, quem pater familias libertis [(33.1) 9] legatorum nomine, quae in annos singulos relinquit, pignus esse voluit, ex causa fideicommissi rei servandae gratia recte petetur. *PAULUS notat:* hoc admittendum est et in aliis rebus hereditariis, ut et in eas legatarius mittatur.

574. Dominus fructuario praedium, quod [(7.1) 57] ei per usum fructum serviebat, legavit, idque praedium aliquamdiu possessum legatarius restituere filio, qui causam inofficiosi testamenti recte pertulerat, coactus est: mansisse fructus ius integrum ex post facto ap- 1 paruit. Per fideicommissum fructu praediorum ob alimenta libertis relicto partium emolumentum ex persona vita decedentium ad dominum proprietatis recurrit.

575. Ulp. 17 ad Sab. . . . *si* χρῆσις *sit* [(7.8) 10 § 1] *relicta, an usus sit, videndum: et Papinianus libro septimo responsorum ait usum esse, non etiam fructum relictum.*

576. Usu quoque domus relicto viri boni [(7.9) 11] arbitratu cautionem interponi oportet: nec mutat, si pater heredes filios simul habitare cum uxore legataria voluit.

577. Equis per fideicommissum re- [(22.1) 8, Vat. 65] lictis post moram fetus quoque praestabitur ut fructus, sed fetus secundus ut causa, sicut partus mulieris. [1][*sed*] si gregem reliquit vel morae actio . . . . relictum sequatur.

578. . . . . . um usu fructu legato.[2] [Vat. 66]

579. Uxori fructu bonorum legato faenus [(33. 2) 24] quoque sortium, quas defunctus collocavit, post impletam ex senatus consulto cautionem praestabitur. igitur usuras nominum in hereditate relictorum ante cautionem interpositam debitas velut sortes in cautionem deduci necesse est. non idem servabitur nominibus ab herede factis: tunc enim sortes dumtaxat legatario dabuntur aut, quod propter moram usuras quoque 1 reddi placuit, super his non cavebitur. 'Scorpum servum meum Semproniae concubinae meae servire volo'. non videtur proprietas servi relicta, sed usus fructus.

580. Pater filiae domum legavit eique per [(33.3) 6] domus hereditarias ius transeundi praestari voluit. si filia domum suam habitet, viro quoque ius transeundi

1) *Quae sequuntur, non possunt ad verba restitui: vix tamen dubitandum est, quin Pap. hoc loco eodem modo distinxerit inter equorum et equitii vel gregis legatum, quo distinguit Modestinus fr.* 47: *fortasse pro* morae *legendum est:* mora [*non intervenient*]e.

2) *Sequitur in Vat. verbum Ulp. = Ulpianus, quod Blume et Mommsen ad Ulpiani notam referunt. sed, ut Huschke recte monuit, vix est, ut compilator receperit Ulpiani notas a Constantino infirmatas; facilius inducor, ut (cum Huschkio) credam errore librarii inscriptionem sequentis fragmenti in hunc versum irrepsisse.*

praestabitur: alioquin filiae praestari non videbitur. quod si quis non usum transeundi personae datum, sed legatum servitutis esse plenum intellegat, tantundem iuris ad heredem quoque transmittetur: quod hic nequaquam admittendum est, ne, quod affectu filiae datum est, hoc et ad exteros eius heredes transire videatur.

581. Vir uxori, quae dotem in mancipiis [(33.4)8] habebat, pecuniam pro dote legaverat: vivo viro mancipiis mortuis uxor post virum vita decessit. ad heredem eius actio legati recte transmittitur, quoniam mariti voluntas servanda est.

582. Cum pater pluribus filiis heredibus [(33.7)2] scriptis duobus praeceptionem bonorum aviae praeter partes hereditarias dedisset, pro partibus coheredum 1 viriles habituros legatarios placuit. Dotes praediorum, quae Graeco vocabulo ἐνθῆκαι appellantur, cum non instructa legantur, legatario non praestantur.

583. Ulp. 20 ad Sab. *Pa-* [(33.7) 12 § 23. 37—43. 45—47] *pinianus quoque libro septimo responsorum ait: sigilla et statuae adfixae instrumento domus non continentur, sed domus portio sunt: quae vero non sunt adfixa, instrumento non continentur, inquit: suppellectili enim adnumerantur, excepto horologio aereo, quod non est adfixum: nam et hoc instrumento domus putat contineri, sicut prothyrum domus, si velamen est, inquit, instrumento domus continetur.*

37 *Papinianus quoque praediis instructis legatis mancipia non contineri, quae temporis causa illic fuerunt ac non eo animo transtulit pater familias, ut aut fundi aut* 38 *suum instrumentum faceret. Idem respondit praediis instructis legatis actorem ex his in provinciam missum, ut ordinatis negotiis ad pristinum actum rediret, legato* 39 *praediorum cedere, quamvis nondum redierit. Idem respondit instructis hortis legatis etiam vina, quae ibi fuerunt, quo dominus esset instructior, contineri: aliud esse, si horrea ibi habuit, unde instruebatur vel in urbe* 40 *vel in aliis praediis. Idem respondit domo per fideicommissum relicta cum supellectili Claudio Hieronymiano clarissimo viro ab Umbrio Primo et mensas et ceteram suppellectilem, quam in hortis pater familias in proconsulatum profecturus contulerat, ut tutiore loco essent,* 41 *contineri. Idem respondit theriacam quoque et cetera medicamenta, quae secessus causa dominus ibi habuit, et vestem propter secessum ibi depositam instructo fundo* 42 *legato inesse. Idem respondit domo ita, ut instructa est, cum omni iure suo legata urbanam familiam, item artifices quorum operae celeris quoque praediis exhibebantur, legato non contineri: ostiarii autem, inquit, vel topiarii diaetarii aquarii domui tantum deservientes con-* 43 *tinebuntur. . . . . Idem respondit domo instructa legata mensas eboreas et libros non contineri . . . . sed et ipse Papinianus eodem libro responsorum ait patrem mercatorem ac faeneratorem, qui duos filios totidemque filias heredes instituerat, ita legasse: 'filiis maribus domum meam instructam do lego darique iubeo': merces et pignora an contineantur, quaeri posse: sed facilem iudici voluntatis coniecturam fore ceteris patris facultatibus examinatis.*

45 *Papinianus quoque libro septimo responsorum uxori, cui vir omnia, quae in domo erant, ab herede filia praestari voluit, cautiones debitorum emptionesque servorum non videri legatas respondit, nisi, inquit, ex alia parte et de servis eum cogitasse apparuerit, scilicet ut eorum servorum ei legasse videatur emptiones, quos et ipsos* 46 *voluit ad eam pertinere. Si quis fundum ita ut instructus est legaverit et adiecerit cum supellectili vel mancipiis vel una aliqua re, quae nominatim expressa non erat, utrum minuit legatum adiciendo speciem an vero non, quaeritur. et Papinianus respondit non videri* 47 *minutum, sed potius ex abundanti adiectum.*[1] *Idem Papinianus libro septimo responsorum ait: instructis hortis filio legatis mater argentum muliebre filiae legaverat: respondit etiam id argentum muliebre, quod in hortis habuit, ut ibi esset instructior, ad filiam pertinere.*

584. Cum dominus servum vellet manumittere, [(33. 8) 19] professionem edi sibi peculii iussit atque ita servus libertatem accepit. res peculii professioni subtractas non videri manumisso tacite concessas apparuit. 1 Testamento data libertate peculium legaverat eundemque postea manumiserat: libertus, ut et nominum peculii actiones ei praestarentur, ex testamento consequetur. 2 Filius familias, cui pater peculium legavit, servum peculii vivo patre manumisit: servus communis omnium heredum est exemptus peculio propter filii destinationem, quia id peculium ad legatarium pertinet, quod in ea causa moriente patre inveniatur.

585. Legata supellectili cum species ex [(33. 10) 9] abundanti per imperitiam enumerentur, generali legato non derogatur: si tamen species certi numeri demonstratae fuerint, modus generi datus in his speciebus intellegitur. idem servabitur instructo praedio legato, si 1 quaedam species numerum certum acceperint. Supellectilis mensas esse cuiuscumque materiae, scilicet vel argenteas vel argento inclusas placet: nam et argenteos lectos, item argentea candelabra supellectili cedere posterior aetas recepit: cum et Ulixem ex auro et argento lectum viventis arboris truncis aedificatum ornasse, quem Penelopa recognoscendi viri signum 2 accepit, ut voluit Homerus. Supellectili sua omni legata acceptum argentum pignori[2] non continebitur, quia supellectilem suam legavit, utique si non in usu creditoris id argentum voluntate debitoris fuit, sed propositum propter contractus fidem ac restituendae rei vinculum.

586. Pecuniae sortem alimentis libertorum [(34.1)18] destinatam unum ex heredibus secundum voluntatem defuncti praecipientem cavere non esse cogendum ex persona deficientium partes coheredibus restitui placuit: ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum indebiti non competit actio nec utilis dabitur. diversa causa est eius, cui legatorum divisio mandatur: nam ea res praesentem ac momentariam curam iniungit, alimentorum vero praebendorum necessitas oneribus menstruis atque annuis verecundiam quoque pulsantibus adstringitur.

587. Procurator, a quo rationem heres [(34. 3) 23] exigere prohibitus eoque nomine procuratorem liberare damnatus est, pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem ut procurator fecit, iure mandati cogetur restituere vel actiones praestare.

588. Qui plures tutores habuit, unum, [(26. 7) 41] qui solvendo non fuit, rationem actus sui vetuit reddere. quoniam eius liberatio, quod ex tutela percepit aut dolo contraxit, non est relicta, contutores, qui suspectum facere neglexerunt, ex culpa recte con-

1) *cf. fr.* 585 *pr.* 2) fiduciae *Papin.?*

veniuntur: tutor enim legatarius ex culpa, quae testamento remissa est, non tenetur.

589. Pater inter filios facultatibus divisis (34. 4) 23 filiam ex ratione primipili commodorum trecentos aureos[1] accipere voluit ac postea de pecunia commodorum possessionem paravit. nihilo minus fratres et coheredes sorori fideicommissum praestabunt: non enim absumptum videtur, quod in corpus patrimonii versum est. cum autem inter filios diviso patrimonio res indivisas ad omnes coheredes pertinere voluisset, ita possessionem ex commodis comparatam dividi placuit, ut in eam superflui pretii filia portionem hereditariam accipiat: hoc enim eveniret in bonis pecunia relicta.

590. Fundum Maevianum aut Seianum (34. 5) 1 Titio legaverat, cum universa possessio plurium praediorum sub appellatione fundi Maeviani rationibus demonstraretur. respondi non videri cetera praedia legato voluisse defunctum cedere, si fundi Seiani pretium a fundi Maeviani pretio non magna pecunia distingueretur.

591. Avia, quae nepotem (35. 1) 77 pr. = (28. 7) 18 § 1 sub condicione emancipationis pro parte heredem instituerat, ita postea codicillis scribsit: 'hoc amplius nepoti meo, quam quod eum heredem institui, lego praedia illa'. condicionem emancipationis repetitam videri placet, quamvis avia nullam in legatis, ut in hereditate, substitutionem fecisset. nam et cum servus pure quidem liber, heres autem sub condicione scriptus et, si heres non exstiterit, legatum accipere iussus est, in legato repetitam videri libertatem divus Pius rescribsit.[2] 1 Muciana cautio locum non habet, si per aliam condicionem actio legati differri possit. 2 'Titio, si mulier non nubserit, heres centum dato': quam pecuniam eidem mulieri Titius restituere rogatus est. si nubserit mulier die legati cedente, fideicommissum petet: remoto autem fideicommisso legatarius exemplum Mucianae cautionis non habebit. 3 Pater exheredatae filiae tutores dedit eosque, si mater eius, impubere filia constituta, vita decessisset, ad rem gerendam accedere iussit, cum uxori mandatum esset, ut moriens filiae communi decies restitueret. non sub condicione tutores videbuntur dati nec, si quid aliud interea puella quaesisset, eius administratione prohiberi, cautio vero fideicommissi matri remissa. quocumque indicio voluntatis cautio legatorum vel fideicommissorum remitti potest. itaque si cautionis non petendae condicio legato vel fideicommisso praescribatur, condicionem ea res non faciet: non enim deficiet, si quis caveri desideraverit, onere cautionis non secuto, quod adversus invitum hodie iure publico sequi non potest, postquam remitti posse cautionem placuit.

592. Titiae, si non nubserit, ducenta, si (35. 1) 100 nubserit, centum legavit: nubsit mulier. ducenta, non etiam centum residua petat: ridiculum est enim eandem et ut viduam et ut nuptam admitti.

593. Filiam fratribus certis rebus ac- (36. 1) 58 ceptis hereditatem restituere pater voluit: ante restitutam hereditatem in possessionem hereditatis filiam quoque mitti placuit. cum autem interea filii res bonorum in solidum distraxissent, item alias pignori dedissent, hereditate postea restituta constitit ex eo facto ceterarum quoque portionum venditiones, item pignora confirmari.

1) HS CCC *Papin.* 2) *cf.* (40. 4) 26.

LIBER VIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.]

594. Legatum sub condicione datum (34. 4) 24 cum transfertur, sub eadem condicione transferri videtur, si non condicio priori personae cohaereat: nam si quis uxori sublatis liberis legaverit, repetita condicio non videbitur, quae fuit in persona mulieris necessaria. 1 Pater hortos instructos filiae legavit: postea quaedam ex mancipiis hortorum uxori donavit. sive donationes confirmavit sive non confirmavit, posterior voluntas filiae legato potior erit: sed etsi non valeat donatio, tamen minuisse filiae legatum pater intellegitur.

595. Cum tabulis secundis pater im- (34. 9) 16 puberi filio fratris filios coheredibus datis substituisset ac substituti fratris filii post mortem pueri matrem eius partus subiecti ream postulassent, ut hereditatem patrui legitimam optinerent: victis auferendam esse partem hereditatis ex causa substitutionis respondi, quia ex testamento sententiam secundum se dictam non habe-1 rent. Quoniam stuprum in ea contrahi non placuit, quae se non patroni concubinam esse patitur, eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur. idque in testamento Coccei Cassiani clarissimi viri, qui Rufinam ingenuam honore pleno dilexerat, optimi maximique principes nostri iudicaverunt, cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti coheredem datam appellaverat, vulgo quaesitam 2 apparuit. Cum heredis nomen mutata voluntate pater familias incisis tabulis induxisset atque ideo fisco portionis emolumentum adiudicatum fuisset, eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant voluntatem, divo Marco placuit, et ideo cum suo onere fiscum succedere.

[*De fideicommissis* 1.]

596. [1]Servos inter coheredes tempore (10. 2) 34 divisionis aestimatos non emendi, sed dividendi animo pretiis adscriptos videri placuit: quare suspensa condicione mortuos tam heredi quam fideicommissario deperisse.

597. Vir usuras promissae dotis in stipula- (24. 1) 54 tum deduxerat easque non petierat: cum per omne tempus matrimonii sumptibus suis uxorem et eius familiam vir exhiberet, dote praelegata, sed et donationibus verbis fideicommissi confirmatis legato quidem dotis usuras non contineri videbatur, sed titulo donationis remissas.

598. [*Cum rogatus, quidquid ex hereditate* (31) 71 *supererit, post mortem suam restituere de pretio rerum venditarum alias comparat, deminuisse quae vendidit non videtur,*] sed quod inde comparatum est, vice permutati dominii restitueretur.

599. Cum pater filios eorumque matrem (31) 77 heredes instituisset, ita scripsit: 'peto a te, filia, ut acceptis ex hereditate mea in portionem tuam centum aureis[2] et praedio Tusculano partem hereditatis restituas matri tuae'. respondi praedium quidem hereditarium iudicio divisionis de communi filiam habituram, 1 pecuniam autem de parte sua retenturam. Eorum, quibus mortis causa donatum est, fidei committi quoquo tempore potest: quod fideicommissum heredes salva Falcidiae ratione, quam in his quoque donationi-

1) *cf. fr.* 599 § 18. 2) HS C̄ *Papin.*

bus exemplo legatorum locum habere placuit, praestabunt. si pars donationis fideicommisso teneatur, fideicommissum quoque munere Falcidiae fungetur. si tamen alimenta praestari voluit, collationis totum onus in residuo donationis esse respondendum erit ex defuncti voluntate, qui de maiore pecunia praestari non 2 dubie voluit integra. Mater filiis suis vulgo conceptis dotem suam mortis causa donando stipulari permisit: cum aliis heredibus institutis petisset a filiis viro dotem restitui, totum viro fideicommissum dotis deberi, si Falcidiae ratio non intervenerit: ideo retentionem dotis virum habere placuit: alioquin Falcidiae partem heredibus a filiis ex stipulatu cum viro agentibus ex dote esse per in factum actionem reddendam. 3 Surdo et muto, qui legatum accipit, ut cum morietur restituat, recte mandatur: nam et ignorantes adstringuntur fideicommisso, quibus ignorantibus emolumen-4 tum ex testamento quaeritur. Here- [=(36.1) 18 § 6] ditatem filius cum moreretur filiis suis vel cui ex his voluisset restituere fuerat rogatus: quo interea in insulam deportato eligendi facultatem non esse poena peremptam placuit nec fideicommissi condicionem ante mortem filii heredis exsistere: viriles autem inter eos fieri, qui eo tempore vixerint, cum de aliis eligendi 5 potestas non fuerit. Qui dotale praedium contra legem Iuliam vendidit, uxori legatum dedit et emptoris fidei commisit, ut amplius ei pretium restituat. emptorem fideicommissi non teneri constabat: si tamen accepto legato mulier venditionem irritam faceret, eam oblato pretio doli placuit exceptione summoveri. 6 Maevio debitori suo reus stipulandi mandavit, ut Titio, cui mortis causa donabat, pecuniam debitam solveret. cum sciens dominum vita decessisse Maevius pecuniam dedisset, non esse liberationem secutam constitit nec, si Maevius solvendo non esset, in Titium actionem solidi vel iure Falcidiae dandam esse, quia mortis causa cepisse non videretur. diversum probandum foret, si Maevius ignorans dominum vita decessisse pecuniam errore lapsus dedisset: tunc enim portio 7 iure Falcidiae revocaretur. Cum pater fideicommissum praediorum ex testamento matris filiae deberet, eandem pro parte ita heredem instituit, ut hereditatem fideicommisso conpensaret, eademque praedia filio exheredato dari voluit. quamquam filia patris hereditatem suscipere noluisset, fideicommissum tamen ab heredibus esse filio praestandum, ad quos hereditatis portio quam accepit filia redierat, placuit: quod si alium filiae substituisset, eum oportere filio fideicom-8 missum reddere. Evictis praediis, quae pater, qui se dominum esse crediderit, verbis fideicommissi filio reliquit, nulla cum fratribus et coheredibus actio erit: si tamen inter filios divisionem fecit, arbiter coniectura voluntatis non patietur eum partes coheredibus praelegatas restituere, nisi parati fuerint et ipsi patris iudi-9 cium fratri conservari. Pater certam pecuniam exheredatae filiae verbis fideicommissi reliquit eamque nupturae dotis nomine dari voluit filio dotem stipulante. cum filius minorem dotem dedisset, superfluum esse filiae reddendum constabat. divortio quoque secuto fideicommissum filiam recte petituram, ut actio stipulationis sibi praestaretur, quoniam verisimile non erat patrem interponi stipulationem voluisse, quo filia post primas nuptias indotata constitueretur: ceterum si postea nuberet, ad secundas nuptias cautionem ex-10 tendi non oportere. A filia pater petierat, ut cui vellet ex liberis suis praedia cum moreretur restitueret: uni ex liberis praedia fideicommissi viva donavit. non esse electionem propter incertum diem fideicommissi certae donationis videbatur: nam in eum destinatio dirigi potest, qui fideicommissum inter ceteros habi-11 turus est remota matris electione. 'Fidei heredum meorum committo, ne fundum Tusculanum alienent et ne de familia nominis mei exeat'. secundum voluntatem eos quoque invitatos intellegendum est, quibus heredes extranei fideicommissam libertatem reddi-12 derunt. 'Fidei tuae committo, uxor, ut restituas filiae meae, cum morieris, quidquid ad te quoquo nomine de bonis meis pervenerit'. etiam ea, quae postea codicillis uxori dedit, fideicommisso continebuntur, nam ordo scripturae non impedit causam iuris ac voluntatis: sed dos praelegata retinebitur, quoniam reddi potius 13 videtur, quam dari. 'Volo praedia [=(36.1) 18 § 4] dari libertis meis: quod si quis eorum sine liberis vita decesserit, partes eorum ad reliquos pertinere volo'. collibertum patris eundemque filium ex voluntate sub-14 stitutionem excludere placuit. Curatoris sui frustra fidei commisisse videbatur, ut heredi fratri negotiorum gestorum rationem redderet: quamquam igitur testamento cautum esset, ut, cum ad statum suum frater pervenisset, ei demum solveretur, tamen sub curatore alio fratrem agentem recte placuit actionem inferre, cum illis verbis fratri potius consultum videretur quam 15 solutio quae iuste fieri potuit dilata. Ab instituto extraneo praedia libertis cum moreretur verbis fideicommissi reliquerat et petierat, ne ex nomine familiae alienarentur. substitutum ea praedia debere ex defuncti voluntate respondi, sed utrum confestim an sub eadem condicione, voluntatis esse quaestionem: sed coniectura ex voluntate testatoris capienda mors in-16 stituti exspectanda est. Mensae negotium ex causa fideicommissi cum indemnitate heredum per cautionem susceptum emptioni simile videtur et ideo non erit quaerendum, an plus in aere alieno sit quam in quaestu. 17 Pater filiae mancipia, quae nubenti dedit, verbis fideicommissi praestari voluit: partus susceptos, etsi matres ante testamentum mortuae fuissent, ex causa fideicommissi praestandos respondi. nec aliud in uxore con-18 firmatis donationibus pridem observatum est. [1] Hereditatem post mortem suam rogati restituere nominum periculo, quae per divisionem obtigerunt inter coheredes interpositis delegationibus, non adstringuntur, non magis quam praediorum, cum permutatio rerum dis-19 cernens communionem intervenit. 'Filia mea praecipiat sibique habeat volo rem matris suae'. fructus, quos medio tempore pater percipiet nec in separato habuit, sed absumpsit vel in suum patrimonium con-20 vertit, non videntur filiae relicti. 'Dulcissimis fratribus meis, avunculis autem tuis quaecumque mihi supersunt in Pamphylia Lycia vel ubicumque de maternis bonis concedi volo, ne quam cum his controversiam habeas'. omnia corpora maternae hereditatis, quae in eadem causa dominii manserunt, ad voluntatem fideicommissi pertinent: ex isdem igitur facultatibus percepta pecunia et in corpus proprii patrimonii versa, item iure divisionis res propriae factae non praestabuntur, cum discordiis propinquorum sedandis prospexerit, quas materia communionis solet excitare. 21 Pater pluribus filiis heredibus institutis moriens

1) *cf. fr.* 596.

claves et anulum custodiae causa maiori natu filiae tradidit et libertum eidem filiae, qui praesens erat, res quas sub cura sua habuit adsignare iussit. commune filiorum negotium gestum intellegebatur nec ob eam rem apud arbitrum divisionis praecipuam causam filiae 22 fore. Cum inperfecta scriptura invenitur, ita demum verbum legati vel fideicommissi, quod praecedit vel sequitur, ad communionem adsumitur, si dicto 23 scriptum congruat. Filius matrem heredem scripserat et fideicommissa tabulis data cum iurisiurandi religione praestari rogaverat. cum testamentum nullo iure factum esset, nihilo minus matrem legitimam heredem cogendam praestare fideicommissa respondi: nam enixae voluntatis preces ad omnem successionis spe-24 ciem porrectae videbantur. 'Mando filiae meae pro salute sollicitus ipsius, ut, quoad liberos tollat, testamentum non faciat: ita enim poterit sine periculo vivere'. fideicommissariam hereditatem sorori coheredi non videri relictam apparuit, quod non de pecunia sua testari, sed optentu consilii derogare iuri testamentum 25 fieri prohibendo voluit. 'Rogo, filia, bona tua quandoque distribuas liberis tuis, ut quisque de te meruerit'. videtur omnibus liberis, etsi non aequaliter promeruerint, fideicommissum relictum. quibus matris electione cessante sufficiet, si non offenderint: eos autem, quos mater elegerit, fore potiores, si soli promeruissent, existimavi: quod si neminem elegerit, eos solos non 26 admitti, qui offenderunt. Donationis praediorum epistulam ignorante filio mater in aede sacra verbis fideicommissi non subnixam deposuit et litteras tales ad aedituum misit: 'instrumentum voluntatis meae post mortem meam filio meo tradi volo'. cum pluribus heredibus intestato diem suum obisset, intellegi fideicommissum filio relictum respondi: non enim quaeri oportet, cum quo de supremis quis loquatur, sed in 27 quem voluntatis intentio dirigatur. Libertis praedium reliquit ac petit, ne id alienarent utque in familia libertorum retinerent. si excepto uno ceteri partes suas vendiderint, qui non vendidit ceterorum partes, quibus non dedit alienandi voluntatem,[1] integras petet: eos enim ad fideicommissum videtur invitasse, qui iudicio paruerunt: alioquin perabsurdum erit vice mutua petitionem induci, scilicet ut ab altero partem alienatam quis petat, cum partem suam alienando perdiderit. sed hoc ita procedere potest, si pariter alienaverint: ceterum prout quisque prior alienaverit, partem posterioribus non faciet: qui vero tardius vendidit, ei qui non vendidit in superiorum partibus fecisse partem intellegitur. at si nemo vendiderit et novissimus sine liberis vita decesserit, fideicommissi petitio non super-28 erit. Cum inter libertos ad praedii legatum liberta quoque fuisset admissa, quod patronus petit, ut de nomine familiae non exiret, heredem libertae filium partem praedii, quam mater accepit, retinere visum 29 est. Cum existimaret ad solam consobrinam suam bona perventura, codicillis ab ea factis pluribus fideicommissa reliquerat. iure successionis ad duos eiusdem gradus possessione devoluta rationibus aequitatis et perpetui edicti exemplo pro parte dimidia mulierem relevandam respondi: sed libertates ab ea praestandas, quas intercidere damni causa durum videbatur. 30 Pater, qui filio semissem dederat et sororibus eius impuberibus quadrantes, quibus fratrem tutorem dedit, ita fuerat locutus: 'fili, contentus eris pro tuo semisse aureis ducentis[1] et vos, filiae, pro vestris quadrantibus centenis aureis'[2]. vice mutua liberis fideicommissum hereditatis reliquisse non videbatur, sed aestimationem (ut a parentibus frugi fieri solet) patrimonii sui fecisse, nec idcirco fratrem iudicio tutelae bonae fidei rationes quandoque praescriptione demonstratae quan-31 titatis exclusurum. Titio fratri suo Maevius hereditatem Seii, a quo heres institutus erat, post mortem suam restituere rogatus eodem Titio herede scripto petit, ut moriens Titius tam suam quam Seii hereditatem Sempronio restitueret. cum ex fructibus medio tempore perceptis fideicommissi debitam quantitatem Titius percepisset, aeris alieni loco non esse deducendum fideicommissum respondi, quoniam ratione conpensationis percepisse debitum videbatur. plane si ea lege Maevius Titium heredem instituat, ne fideicommissum ex testamento Seii retineat,[3] Falcidiam compensationi sufficere, sed iniquitate occurrere. prudentius autem fecerit, si ex testamento fratris hereditatem repudiaverit et intestati possessionem acceperit: nec 32 videbitur dolo fecisse, cum fraudem excluserit. 'A te peto, marite, si quid liberorum habueris, illis praedia relinquas vel, si non habueris, tuis sive meis propinquis aut etiam libertis nostris'. non esse datam electionem, sed ordinem scripturae factam substitutioni re-33 spondi. Vicos civitati relictos, qui [= C. (6. 25) 9] proprios fines habebant, ex causa fideicommissi non ideo minus deberi placuit, quod testator fines eorum significaturum et certaminis formam, quam celebrari singulis annis voluit, alia scriptura se declaraturum promisit ac postea morte praeventus non fecit.

600. 'Seio amico fidelissimo, si voluerit, [(33. 1) 10] sicut meis negotiis interveniebat, eodem modo filiorum meorum intervenire, annuos senos aureos[4] et habitationem qua utitur praestari volo'. non ideo minus annua Seio pro parte hereditaria viventis filiae deberi placuit, quod ex tribus filiis Titiae duo aliis heredibus institutis vita decesserunt, cum tam labor quam pecunia divisio-1 nem reciperent. 'Medico Sempronio quae viva praestabam, dari volo': ea videntur relicta, quae certam formam erogationis annuae, non incertam liberalitatis 2 voluntatem habuerunt. 'Uxori praeter id, quod a me vivo annui nomine accipiebat, aureos centum[5] dari volo': annuum videtur et semel centum aureos[5] reli-3 quisse. 'Libertis dari volo quae viva praestabam': et habitatio praestabitur: sumptus iumentorum non debebitur, quem actori domina praestare solita fuit utilitatis suae causa: ideo nec sumptum medicamentorum medicus libertus recte petet, quem ut patronam eiusque familiam curaret acceptabat.

601. Qui fructus praediorum uxori re- [(33. 2) 25] liquit, post mortem eius praedia cum reditibus ad heredes suos redire voluit: imperitia lapsus nullum fideicommissum dominus neque proprietatis neque fructus[6] ad eos reverti: dedit[7] etenim reditus futuri, non praeteriti temporis demonstrati videbantur.

602. 'Uxori meae fundum Cornelianum et [(33. 4) 9] quae nuptura optulit aestimata in speciebus restitui volo'. respondi non aestimatum praedium in dotem

1) quibus . . . voluntatem *gloss.?*

1) HS $\overline{\text{CC}}$ *Papin.* 2) sestertiorum milibus *Papin.*
3) retineat F^3, rationeat F^1, in ratione Falcidiae retineat *Papin.?*
4) annua sena sestertiorum milia *Papin.* 5) HS $\overline{\text{C}}$ *Papin.*
6) dedit: neque fructus *ins.* 7) dumtaxat ($\overline{\text{DT}}$) *Papin.*

datum exceptum non videri, sed universa dote praelegata rerum aestimatarum pretium non relictum, verum ipsas res, quales invenirentur.

603. Fundum instructum libertis patronus (33. 7) 3 testamento legavit: postea codicillis petit, ut morientes partes suas fundi superstitibus restituerent, nec instructi mentionem habuit. talem in causam fideicommissi deductum videri placuit, qualis fuerat legatus: sed medii temporis augmenta fetuum et partuum, item 1 detrimenta fatalium fideicommisso contineri. Minor viginti annis instructa praedia consobrinae suae dari voluit et quosdam servos praediorum vivus manumisit. non idcirco servi manumissi praestabuntur, quod ad libertatem pervenire non possunt. idem iuris est, cum ex quavis alia causa libertas non competit.

604. Alio herede instituto ita scripsit: 'a (34. 1) 9 te peto, Gai Sei, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des singulis denos aureos[1] eandemque summam penes te esse volo, cuius ex incremento eos alere te volo: reliquum restitues Numerio conliberto nostro'. respondi, quamvis distrahere bona Gaius Seius alio scripto herede non possit, tamen eum, alumnis relictam pecuniam ut servet ac restituat, intra Falcidiam recte petiturum: quod de superfluo probari non 1 potest. Eum quoque libertum inter eos, quibus cibaria, item vestiarium patrona, quae viva praestabat, reliquit, recte fideicommissum petiturum existimavi, qui annuos viginti aureos[2] et menstruum frumentum atque vinum acceptavit.

605. Cum heres rogatur debitorem suum (34. 3) 24 liberare, de eo tantum cogitatum videtur, quod in obligatione manserit: itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit. quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem ab eo, qui voluntatem defuncti non ignoravit, fuerit exactum, dolo proximum erit ideoque repeti potest.

606. Mater filio suo coheredes sine ulla (35. 1) 93 condicione filias ipsius dedit ac petit, ut filias suas emanciparet, ita ut curatores[3] a praetore acciperent. filii videri fidei commisisse placuit, ut eas sui iuris constitutas ad hereditatem aviae pervenire pateretur, nec ad rem pertinere, si portionem filiarum iure substitutionis quaesisset.

607. Pater Severianam Proculam Aelio (35. 1) 101 Philippo cognato nuptiis testamento designavit: eidem filiae praedium, si Aelio Philippo nubsisset, verbis fideicommissi reliquit: quod si non nubsisset, idem praedium Philippo dari voluit: nondum viripotens puella diem suum obiit. respondi, cum in condicionibus testamentorum voluntatem potius quam verba considerari oporteat, Aelio Philippo fideicommissum ita datum videri, si ei Procula defuncti filia nubere noluisset: quare cum ea prius, quam viripotens fieret, vita de-1 cesserit, condicionem exstitisse non videri. Ita fideicommisso dato: 'volo restituas, si sine liberis decedas' condicio deficit ex voluntate vel uno filio superstite 2 relicto. Condicionum verba, quae testamento praescribuntur, pro voluntate considerantur: et ideo cum tutores testamento dati, quoniam interea puer adoleverat, id egerint, ut curatores ipsi constituerentur, condicio fideicommissi talis praescripta: 'si tutelam in annum octavum decimum gesserint' defecisse non 3 videbitur. Socrus nurui fideicommissum ita reliquerat: 'si cum filio meo in matrimonio perseveraverit': divortio sine culpa viri post mortem socrus facto defecisse condicionem respondi. nec ante diem fideicommissi cedere, quam mori coeperit nupta vel maritus, et ideo nec Mucianam cautionem locum habere, 4 quia morte viri condicio possit exsistere. Fideicommissa menstrua et annua sub ea condicione liberto relicta 'quamdiu res patroni filiae gesserit' etsi praestari necesse est filia prohibente res suas administrari, tamen voluntatem filia mutante condicionem resumunt, quoniam plura sunt.

608. Verbis legati vel fidei- (35. 2) 5 = I. (2. 20) 14 commissi non necessarie civitati relinquitur, quod ex causa pollicitationis praestari necesse est. itaque si debiti modum testamento dominus excessit, superfluum dumtaxat Falcidia minuetur. quare nec fidei committi legatarii poterit. quod si dies aut condicio legatum fecerit, non utilitatis aestimatio, sed totum petetur quod datum est. nec si vivo testatore dies venerit aut condicio fuerit impleta, fiet irritum, quod semel competit.

609. 'Heredes mei, quidquid ad eos ex (36. 1) 59 hereditate bonisve meis pervenerit, id omne post mortem suam restituant patriae meae coloniae Beneventanorum': nihil de fructibus pendente condicione per-1 ceptis petitum videri constitit. Cum ita fuerat scriptum: 'fidei filiorum meorum committo, ut, si quis eorum sine liberis prior diem suum obierit, partem suam superstiti fratri restituat: quod si uterque sine liberis diem suum obierit, omnem hereditatem ad neptem meam Claudiam pervenire volo': defuncto altero superstite filio, novissimo autem sine liberis neptis prima quidem facie propter condicionis verba non admitti videbatur: sed cum in fideicommissis voluntatem spectari conveniat, absurdum esse respondi cessante prima substitutione partis nepti petitionem denegari, quam totum habere voluit avus, si novissi-2 mus fratris quoque portionem suscepisset. 'Peto de te, uxor carissima, uti cum morieris hereditatem meam restituas filiis meis vel uni eorum vel nepotibus meis vel cui volueris vel cognatis meis si cui voles ex tota cognatione mea'. inter filios respondi substitutionem fideicommissi factam videri, circa nepotes autem *et* ceteros cognatos facultatem eligendi datam: ex ceteris autem cognatis, si nepotes superessent, non recte mulierem electuram propter gradus fideicommissi praescriptos: deficiente vero gradu nepotum ex cognatis quam velit personam eligi posse.

610. † Car. Carin. et Numer. . . . *Papinianum respondisse . . . etiam legata huiusmodi fideicommisso contineri, id est, ubi heres rogatus fuerat, quidquid ex hereditate pervenerit, post mortem restituere . . .* C. (6. 42) 16

LIBER IX.

[*De fideicommissis* 2.]

611. Servo manumisso fideicommissum (12. 6) 58 ita reliquit, si ad libertatem ex testamento pervenerit: post acceptam sine iudice pecuniam ingenuus pronuntiatus est: indebiti fideicommissi repetitio erit.

612. Cum tacitum fideicommissum ab eo (22. 3) 3 datur, qui tam in primo quam in secundo testamento

1) dena sest. milia *Papin.* 2) annua vicena sest. milia *Papin.* 3) tutores *Papin.*

pro eadem parte vel postea pro maiore heres scribitur, probatio mutatae voluntatis ei debet incumbere qui convenitur, cum secreti suscepti ratio plerumque dominis rerum persuadeat eos ita heredes scribere, quorum fidem elegerunt.

613. Domus hereditarias exustas et heredis nummis exstructas ex causa fideicommissi post mortem heredis restituendas viri boni arbitratu sumptuum rationibus deductis et aedificiorum aetatibus examinatis respondi. (61) Sumptus autem in reficienda domu necessarios a legatario[1] factos petenti ei legatum, cuius postea condicio exstitit, non esse reputandos existimavi. (30) 58, 61

614. Qui solidum fideicommissum frustra petebat herede Falcidiam obiciente, si partem interim solvi sibi desideraverit neque acceperit, in eam moram 1 passus intellegitur. Cum post mortem emptoris venditionem rei publicae praediorum optimus maximusque princeps noster Severus Augustus rescindi heredibus pretio restituto iussisset, de pecunia legatario, cui praedium emptor ex ea possessione legaverat, coniectura voluntatis pro modo aestimationis partem sol-2 vendam esse respondi. Etiam res publica fideicommissi post moram usuras praestare cogitur, sed damnum, si quod ex ea re fuerit secutum, ab his sarciendum erit, qui post dictam sententiam iudicatum solvere supersederunt. nec aliud servabitur in litis sumptibus, si ratio litigandi non fuit: ignaviam etenim praetendentes audiri non oportere. quod in tutoribus quoque 3 probatur. Praedium pater de familia liberorum alienari verbis fideicommissi prohibuit. supremus ex liberis, qui fideicommissum petere potuit, non idcirco minus actionem in bonis suis reliquisse visus est, quod 4 heredem extrarium sine liberis decedens habuit. Si creditor ab eo qui testamentum fecit domum acceptam iure pignoris vendidit, contra emptorem fideicommissi causa, tametsi voluntatem defuncti non ignoravit, nihil decernetur. (31) 78

615. Cum unus ex heredibus certam pecuniam praecipere iussus esset, de cuius sorte libertis alimenta praestaret, heredem quoque heredis ad praeceptionem admitti placuit. si tamen plures heredes heres haberet, intentionem quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud probari non oportere: quid enim, si ceteros heredes suos evitavit et quietam ac verecundam atque etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit? et ideo ab omnibus heredibus heredis 1 alimenta praestabuntur. Verbis fideicommissi pure manumisso praeteriti quoque temporis alimenta reddenda sunt, quamvis tardius libertatem reciperaverit nec heres moram libertati fecerit: tunc enim explorari moram oportet, cum de usuris fideicommissi quaeritur, 2 non de ipsis fideicommissis. Alimentis viri boni arbitratu filiae relictis ab herede filio pro modo legatae dotis, quam solam pater exheredatae filiae nubenti dari voluit, atque pro incrementis aetatis eam exhibendam esse respondi, non pro viribus hereditatis. (34. 1) 10

616. Alteri ex heredibus praeceptionem praedii dedit: mox alteri praestari adversus debitorem actiones ad eum finem mandavit, quo praedium fuerat comparatum. cum postea praedio distracto citra ullam offensam eius, qui praeceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonii redisset, non esse praestandas actiones coheredi respondi. (34. 4) 25

617. Civibus civitatis legatum vel fideicommissum datum civitati relictum videtur. (34. 5) 2

618. Cum avus filium ac nepotem ex altero filio heredes instituisset, a nepote petit, ut, si intra annum trigesimum moreretur, hereditatem patruo suo restitueret: nepos liberis relictis intra aetatem supra scriptam vita decessit. fideicommissi condicionem coniectura pietatis respondi defecisse, quod minus scriptum, quam dictum fuerat, inveniretur. (35. 1) 102 = C. (6. 25) 7 § 1. (6. 42) 30

619. Pater filiam, quae a viro diverterat, heredem pro parte instituit et ab ea petit, ut fratri et coheredi suo portionem hereditatis acceptam deducta sexta restitueret admissa compensatione dotis in Falcidiae ratione. si pater dotem consentiente filia non petisset, Falcidiam quidem iure hereditario, dotem autem iure proprio filiam habituram respondi, quia dos 1 in hereditate patris non inveniretur. Avia nepotibus heredibus institutis fideicommisit, ut omissa retentione, quae per legem Falcidiam ex alio testamento competebat, solida legata fratribus et coheredibus solverent. recte datum fideicommissum respondi, sed huius quo-2 que onus in contributionem venire. Duobus impuberibus substitutum utrique heredem existentem in alterius hereditate Falcidia non uti convenit, si de bonis alterius impuberis quartam partem hereditatis 3 patris, quae ad filios pervenerit, retineat. Quod si frater fratri legitimus heres exstitit et impuberi supremo substitutus, portio quidem paternorum bonorum, quam intestatus puer accepit, rationi Falcidiae non confundetur, sed quartam eius tantum portionem substitutus retinebit, quam inpubes accepit qui substitutum habuit. (35. 2) 14

620. Deducta parte quarta restituere rogatus hereditatem, prius quam restitueret, hereditario debitori heres extitit. quoniam actio eo confusa per Trebellianum redintegrari non potest, pecuniae quoque debitae dodrans ex causa fideicommissi petetur. sed in eum diem, quo actio confusa est, usurae praeteriti temporis, quae in obligatione vel in officio iudicis fuerunt, computabuntur: posterioris ita demum, si mora 1 fideicommisso facta sit. Cum hereditas ex causa fideicommissi in tempus restituenda est, non idcirco nominum periculum ad heredem pertinebit, quod heres 2 a quibusdam pecuniam exegerit. Qui post tempus hereditatem restituere rogatur usuras a debitoribus hereditariis perceptas, quarum dies post mortem creditoris cessit, restituere non cogitur: quibus non exactis omnium usurarum actio (nam hereditaria stipulatio fuit) ex Trebelliano transferetur, et ideo nec indebiti repetitio erit. ac similiter hereditario creditori si medii temporis non solvantur usurae, fideicommissarium in his quoque Trebellianum tenebit nec ideo querellae locus erit, quod de fructibus heres, quos iure suo percipiebat, faenus non solverit. quod si faenus heres medii temporis solverit, eo nomine non erit retentio, cum proprium negotium gessit, quippe sortem reddere creditori coactus fideicommissario nihil usurarum medii 3 temporis imputabit. Acceptis centum hereditatem rogatus restituere totam pecuniam iure Falcidiae percipere videtur, et ita divi Hadriani rescriptum[1] in- (36. 1) 60

1) a legatario] *Pap. videtur scripsisse* ab eo, *quod compilatores male interpretati sunt* a legatario, *quasi hoc loco opponerentur sumptus a legatario facti sumptibus ab herede factis.*

1) *cf.* (35. 2) 93.

tellectum est, tamquam si ex bonis nummos retenturus fuisset. quod tunc quoque respondendum est, cum pro parte hereditatem coheredi suo restituere rogatur. diversa causa est praediorum pro hereditaria parte retentorum: quippe pecunia omnis de portione retineri potest, praediorum autem alia portio non nisi a coherede, qui dominium habet, accipitur. cum autem praedia maioris pretii quam portio hereditatis essent, in superfluo praediorum petenti fideicommissario Falcidiam intervenire visum est: concurrentem enim pecuniam conpensari placuit. 4 Hereditatem post mortem suam exceptis reditibus restituere rogatus ancillarum partus non retinebit nec fetus pecorum, qui summissi gregem retinent. 5 Ante diem fideicommissi cedentem fructus et usurae, quas debitores hereditarii cum postea ac cesset dies solverunt, item mercedes praediorum ab herede perceptae portioni quadrantis imputabuntur. 6 Cum autem post mortem suam rogatus hereditatem restituere res hereditarias distrahere non cogatur heres, sortium, quae de pretiis earum redigi potuerunt, usurae propter usum medii temporis perceptae non videbuntur: denique nec periculum mancipiorum aut urbanorum praediorum praestare cogitur: sed nihilo minus usus et casus eorum quadrantem quoque deminuit. 7 Quod ex hereditate superfuisset, cum moreretur, restituere rogatus fructus superfluos restituere non videtur rogatus, cum ea verba deminutionem quidem hereditatis admittant, fructuum autem additamentum non recipiant. 8 Heres eius, qui bonorum superfluum post mortem suam restituere fuerat rogatus, pignori res hereditarias datas, si non in fraudem id factum sit, liberare non cogitur.

621. 'Firmio Heliodoro fratri meo dari [(36. 2) 26] volo quinquaginta ex reditu praediorum meorum futuri anni postea'. non videri condicionem additam, sed tempus solvendae pecuniae prolatum videri respondi: fructibus fini relictae pecuniae non perceptis ubertatem esse necessariam anni secundi. 1 Cum ab heredibus alumno centum dari voluisset testator *et* eam pecuniam ad alium transferri, ut in annum vicensimum quintum trientes usuras eius summae perciperet alumnus ac post eam aetatem sortem ipsam: intra vicensimum quintum annum eo defuncto transmissum ad heredem pueri fideicommissum respondi: nam certam aetatem sorti solvendae praestitutam videri, non pure fideicommisso relicto condicionem insertam. cum autem fideicommissum ab eo peti non posset, penes quem voluit pecuniam collocari, propter haec verba 'eamque alumno meo post aetatem supra scriptam curabis reddere', fideicommissum ab heredibus petendum, qui pecuniam dari stipulari debuerunt: sed fideiussores ab eo non petendos, cuius fidem sequi defunctus maluit. 2 Pater annua tot ex fructu bonorum, quem uxori legavit, accessura filii patrimonio praeter exhibitionem, quam aeque matri mandavit, ad annum aetatis eius vicensimum quintum ab uxore praestari voluit. non plura, sed unum esse fideicommissum certis pensionibus divisum apparuit et ideo filio intra aetatem supra scriptam diem functo residui temporis ad heredem fideicommissum eius transmitti, sed non initio cuiusque anni peti pecuniam oportere, quod ex fructibus uxori datis pater filio praeberi voluit. ceterum si pecuniam annuam pater alimentis filii destinasset, non dubie persona deficiente causa praestandi videtur extincta.

[*De manumissionibus et liberali causa* (*E. XXXI*) 1.][1]

622. [2]Cum pupillus aut tutor eius con- [(35. 1) 78] dicionem in personam pupilli collatam impedit, tam legati quam libertatis iure communi condicio impleta esse videtur. 1 Disiunctivo modo condicionibus adscriptis alteram defecisse non oberit altera vel postea impleta, nec interest, in potestate fuerint accipientis condiciones an in eventum collatae.

623. [3]Non vide- [(40. 7) 35 = Paris. ZRG XVIII, 170. 175] bitur per statuliberum non stare, quo minus condicio libertatis existat, si de peculio, quod apud venditorem servus habuit, pecuniam condicionis offerre non possit: ad alienum enim peculium voluntas defuncti porrigi non potuit. idem erit et si cum peculio servus venierit et venditor fide rupta peculium retinuerit: quamquam enim ex empto sit actio, tamen apud emptorem peculium servus non habuit.

624. [4]Servos ab eo, qui non con- [Paris. ibid. 171. 176] dit[*o*] cens[*u*] ante crimen inlatum manumis[*it*], ad libertatem pervenire placuit. manumissi quoque similiter ut patronus incensorum crimine tenebuntur.

Ulpianus. Qame (?) census tempore non fuerint libertatem . . . . .

Paulus. Si cluso censu manumissi sunt nec postea census [*condit*]us est, incensorum poenis n[*on tenentur*]. *Paulus.* Quare ipsi si cluso cen[*su manu*]missi sunt . . libertatem . . . . .

Apud [*ve*]teres autem antequam [*in*]census do[*min*]us iudicare[*tur, liberta*]tes obtine[*r*]e constitit . . . . .

625. *Ulpianus.* Exceptis qui testa- [Paris. ibid. 171. 177] mento libertatem [*accepe*]runt.

Quod si verbis fideicommissi libertatem acce[*perunt*], eorum causam probandam.

626. Quod divo Marco [(49. 4) 50 = Paris. ibid. 173. 179] pro libertatibus conservandis placuit, locum habet irrito testamento facto, si bona venitura sint: alioquin vacantibus populo[5] vindicatis non habere constitutionem locum aperte cavetur.[6] 1 Servos autem testamento manumissos, ut bona suscipiant, iure cautionem idoneam[7] offerre, non minus quam ceteros defuncti libertos aut extrarios declaravit: quod beneficium, minoribus annis heredibus scriptis auxilium bonis praestitutum more solito desiderantibus, non aufertur.[8]

627. Si mulier, postquam heres extitit, [(4. 4) 31] propter aetatem abstinendi causa in integrum restituta fuerit, servos hereditarios ex fideicommisso ab ea recte manumissos retinere libertatem respondi: nec erunt cogendi viginti aureos[9] pro libertate retinenda dependere, quam iure optimo consecuti videntur. nam et si quidam ex creditoribus pecuniam suam ante restitutionem ab ea reciperassent, ceterorum querella contra

1) *Ad hunc titulum referenda sunt Papiniani fragmenta Parisina, de quibus v. Krüger, ZRG* 18, 166 *sqq. Ex his tamen, sicut ex fragmentis Berolinensibus* (*lib.* V), *ea tantummodo recipienda esse putavi, in quibus aliqua datur sententiae restituendae facultas. Omisi igitur et alia quaedam et omnia quae leguntur l. l. sub col.* II. V. VI. VIII—X. 2) *Ad condiciones libertati impositas haec spectant, v. fr.* 623. 630 *i. f.* 3) *Quae in Par. praecedunt, non possunt restitui: videntur autem ea quoque ad statuliberos pertinere.* 4) *De huius fragmenti lectione v. Esmein, nouv. rev. hist.* 1886 *p.* 219 *sqq.* 5) populo *Par.*, fisco *D.* 6) *Sequitur nota Ulpiani in Par.* 7) idoneam (*Trib.?*) *deest in Par.* 8) *Sequitur nota Pauli in Par.* 9) HS II(?) *Papin.*

eos qui acceperunt ut pecunia communicetur, non admittetur.

628. Ulp. 5 fideic. *Si cui legatum fuerit* [(35. 1) 92 *relictum isque rogatus sit liberos suos emancipare, an cogi debeat manumittere? et retineo me dixisse defici eos a petitione fideicommissi: neque enim praetor fideicommissarius eos ad libertatem tuetur ut servos. Papinianum quoque libro nono responsorum scribere referebam non esse cogendum emancipare filios suos.*

629. 'Cerdonem servum meum manu- [(38. 1) 42 mitti volo ita, ut operas heredi promittat'. non cogitur manumissus promittere: sed etsi promiserit, in eum actio non dabitur: nam iuri publico derogare non potuit, qui fideicommissariam libertatem dedit.

630. Fideicommissaria libertas praetextu [(40. 5) 23 compilatae hereditatis aut rationis gestae non differtur. 1 Fideicommissariam libertatem ab herede non praestitam cogendus est heredis heres, qui restituit ex Trebelliano senatus consulto hereditatem, praestare, si 2 eius personam eligat qui manumittendus est. Servum peculii castrensis, quem pater fideicommissi verbis a legitimis filiis heredibus liberari voluit, filium militem vel qui militavit, si patris heres extitit, manumittere cogendum respondi, quoniam proprium manumisisse defunctus post donationem in filium collatam existimavit: portionem enim a fratre domino fratrem eundemque coheredem citra damnum voluntatis redimere non cogendum. nec ob eundem errorem cetera, quae pater in militiam profecturo filio donavit, fratri, qui mansit in potestate, conferenda, cum peculium castrense filius etiam inter legitimos heredes praecipuum retineat. 3 Etiam fideicommissaria libertas a filio post certam aetatem eius data, si ad eam puer non pervenit, ab herede filii praestituta die reddatur: quam sententiam iure singulari receptam ad cetera fideicommissa relicta 4 porrigi non placuit. Servum a filio post quinque annos, si eo tempore mercedem diurnam filio praestitisset, manumitti voluit: biennio proximo vagatus non praestiterat: condicione defectus videbatur. si tamen heres filius (aut tutores eius) ministerium servi per biennium elegisset, eam rem, ex praeterito quod per heredem stetisset, impedimento residuae condicioni non esse constitit.

631. Mancipia mater filiae donaverat, ut [(40. 8) 8 filia curaret ea post mortem suam esse libera: cum donationis legi non esset obtemperatum, ex sententia constitutionis divi Marci libertates optingere matre consentiente respondi: quod si ante filiam mater vita decessit, omnimodo.

632. Servos ad templi custodiam, quod [(40. 12) 35 aedificari Titia voluit, destinatos neque manumissos heredis esse constitit.

633. [1]Donari videtur, quod nullo iure [(50. 17) 82 cogente conceditur.

LIBER X.

[*De manumissionibus et liberali causa* (*E. XXXI*) 2.]

634. Causam minor viginti annis, qui [(40. 1) 20 servum donatum manumittendi gratia accepit, ex abundanti probat post divi Marci litteras ad Aufidium Victorinum: etenim, si non manumiserit, ad libertatem 1 servus perveniet. Non idem in fideicommissaria libertate iuris est, cuius causam minor debet probare: 2 nam libertas nisi ita manumisso non competit. Puellam ea lege vendidit, ut post annum ab emptore manumitteretur: quod si non manumisisset, convenit, uti manum iniceret aut decem aureos[1] emptor daret. non servata fide nihilo minus liberam ex sententia constitutionis fieri respondit, quoniam manus iniectio plerumque auxilii ferendi causa intervenit: itaque nec pecunia petetur, cum emolumentum legis voluntatem 3 venditoris secutum sit. Tempore alienationis convenit, ut homo libertatis causa traditus[2] post quintum annum impletum manumitteretur et ut certam mercedem interea menstruam praeberet. condicionem libertati mercedes non facere, sed obsequio temporariae servitutis modum praestitutum esse respondi: neque enim in omnibus libertatis causa traditum[3] comparari statulibero.

635. Patronum post quinquennium sen- [(40. 14) 5 tentiae pro ingenuitate dictae, quo ignorante res iudicata est, non esse praescriptione temporis summovendum respondi.

[*De possessione et usucapione*].[4]

636. Praedia cum servis donavit eorum- [(41. 2) 48 que se tradidisse possessionem litteris declaravit. si vel unus ex servis, qui simul cum praediis donatus est, ad eum, qui donum accepit, pervenit, mox in praedia remissus est, per servum praediorum possessionem quaesitam ceterorumque servorum constabit.

637. † Decius. *Donatarum rerum . . . in-* [C. (7. 32) 3 *fanti vacua possessio tradita corpore quaeritur. quamvis enim sint auctorum sententiae dissentientes, tamen consultius videtur interim, licet animi plenus non fuisset adfectus, possessionem per traditionem esse quaesitam: alioquin, sicuti . . . Papiniani responso continetur, ne quidem per tutorem possessio infanti poterit adquiri.*

638. [5]Heres viri defuncti uxorem, quae [(3. 5) 32 res viri tempore nuptiarum in sua potestate habuit, compilatae hereditatis postulare non debet. prudentius itaque faciet, si ad exhibendum et negotiorum gestorum, si negotia quoque viri gessit, cum ea fuerit expertus.

639. Mandatum distrahendorum servo- [(17. 1) 57 rum defuncto qui mandatum suscepit intercidisse constitit. quoniam tamen heredes eius errore lapsi non animo furandi, sed exsequendi, quod defunctus suae curae fecerat, servos vendiderant, eos ab emptoribus usucaptos videri placuit. sed venaliciarium ex provincia reversum Publiciana actione non *in*utiliter acturum, cum exceptio iusti dominii causa cognita detur neque oporteat eum, qui certi hominis fidem elegit, ob errorem aut imperitiam heredum adfici damno.

640. Praescriptio longae possessionis ad [(41. 3) 45 optinenda loca iuris gentium publica concedi non solet. quod ita procedit, si quis, aedificio funditus diruto quod in litore posuerat (*forte quod aut* deposuerat

---

1) = *Papin.* 10 (12?) *resp.* (39. 5) 29 *pr. Nec tamen alterutram inscriptionem falsam esse dixerim, cum mirum non sit talem regulam saepius proferri. Potest autem iungi hoc fr. cum fr.* 629 *ict.* (38. 1) 47.

1) HS X *Papin.* 2) mancipatus *Papin.* 3) mancipatum *Papin.* 4) *cf. Lenel, p.* 18 *sq.* 5) *Possunt haec referri ad usucapionem, quae pro herede fit.*

aut dereliquerat aedificium), alterius postea eodem loco extructo, occupantis datam exceptionem opponat, vel si quis, quod in fluminis publici deverticulo solus pluribus annis piscatus sit, alterum eodem iure pro- 1 hibeat. Post mortem domini, servus hereditarius peculii nomine rem coepit tenere, usucapionis primordium erit tempus hereditatis aditae: quemadmodum etenim usucapietur, quod ante defunctus non possederat?

641. Misso legatario in possessionem res (41. 4) 12 pro emptore usucapiuntur salva praetorii pignoris causa.

642. † *Res fisci nostri usucapi non potest.* I.(2.6)9 *sed Papinianus scribit bonis vacantibus fisco nondum nuntiatis bona fide emptorem sibi traditam rem ex his bonis usucapere posse.*

[*De indefensis* (*E.* 202. 205)].

643. Emptori post evictionem servi (21. 2) 67 quem dominus abduxit venditor eundem servum post tempus offerendo, quo minus praestet quod emptoris interest, non recte defenditur.

[*Si suus heres erit* (*E.* 209. 210)].

644. Eum bonis patris se miscere con- (29. 2) 87 venit, qui remoto familiae vinculo pro herede gerere videtur. et ideo filius, qui tamquam ex bonis matris, cuius hereditatem suscepit, agrum ad hereditatem patris pertinentem ut maternum ignorans possedit, abstinendi consilium, quod in bonis patris tenuit, amisisse non 1 videtur. Pupillis, quos placuit oneribus hereditariis esse liberandos, confusas actiones restitui oportet.

[*De privilegiariis creditoribus* (*E.* 219)].

645. Senatus consulto quod sub Marco im- (20.2) 1 peratore factum est pignus insulae creditori datum, qui pecuniam ob restitutionem aedificii exstruendi mutuam dedit, ad eum quoque pertinebit, qui redemptori domino mandante nummos ministravit.

646. Antiochensium Coelae Syriae civitati, (42. 5) 37 quod lege sua privilegium in bonis defuncti debitoris accepit, ius persequendi pignoris[1] durare constitit.

647. [*Cum creditori publica pecunia, quam* (49. 14) 19 *in solutum accepit, aufertur* . . .]: denique non esse praestandas usuras, cum pecunia revocatur, convenit, quoniam res, non persona convenitur.

648. † Ulp. 3 disput. *Si qui mihi obligaverat quae habet habiturusque esset cum fisco contraxerit,* (49. 14) 28 *sciendum est in re postea adquisita fiscum potiorem esse debere Papinianum respondisse: quod et constitutum est. praevenit enim causam pignoris fiscus.*

649. Quod placuit fisco non esse (49. 14) 37 poenam petendam, nisi creditores suum reciperaverint, eo pertinet, ut privilegium in poena contra creditores non exerceatur, non ut ius commune privatorum fiscus amittat.

[*De pactione cum creditoribus facta*].[2]

650. Maiorem esse partem pro modo de- (2.14) 8 biti, non pro numero personarum placuit. [3]quod si aequales sint in cumulo debiti, tunc plurium numerus creditorum praeferendus est. in numero autem pari creditorum auctoritatem eius sequetur praetor, qui dignitate inter eos praecellit. sin autem omnia undique in unam aequalitatem concurrant, humanior sententia a praetore eligenda est. hoc enim ex divi Marci rescripto colligi potest.

[*De exsecutione extraordinaria*].

651. Commodis praemiorum, quae propter (42. 1) 40 coronas sacras praestantur, condemnato placuit interdici et eam pecuniam iure pignoris in causam iudicati capi.

*

v. fr. 680 (*lib. XII*). (39. 5) 29

LIBER XI.

[*Ad formulam hypothecariam* (*E.* 267)].

652. Conventio generalis in pignore dando (20.1) 1 bonorum vel postea quaesitorum recepta est: in speciem autem alienae rei collata conventione, si non fuit ei qui pignus dabat debita, postea debitori dominio quaesito difficilius creditori, qui non ignoravit alienum, utilis actio dabitur, sed facilior erit possidenti retentio. 1 Servo pignori dato peculium eius creditor citra conventionem specialiter super eo conceptam frustra distrahit, nec interest, quando servus domino peculium 2 adquisierat. Cum praedium pignori daretur, nominatim, ut fructus quoque pignori essent, convenit. eos consumptos[1] bona fide emptor utili Serviana restituere non cogetur: pignoris etenim causam nec usucapione peremi placuit, quoniam quaestio pignoris ab intentione dominii separatur: quod in fructibus dissimile 3 est, qui numquam debitoris fuerunt. Pacto placuit, ut ad diem usuris non solutis fructus hypothecarum usuris compensarentur fini legitimae usurae. quamvis exordio minores in stipulatum venerint, non esse tamen irritam conventionem placuit, cum ad diem minore faenore non soluto legitimae maiores usurae stipulanti 4 recte promitti potuerunt. Cum praedium uxor viro donasset idque praedium vir pignori dedisset, post divortium mulier possessionem praedii sui reciperavit et idem praedium ob debitum viri pignori dedit. in ea dumtaxat pecunia recte pignus a muliere contractum apparuit, quam offerre viro debuit meliore praedio facto, scilicet si maiores sumptus quam fructus fuissent, quos vir ex praedio percepit: etenim in ea quantitate proprium mulier negotium gessisse, non alienum suscepisse videtur.

653. Marcian. ad form. hyp. *Usus fructus* (20.1) 11 § 2 *an possit pignori hypothecaeve dari, quaesitum est, sive dominus proprietatis convenerit sive ille qui solum usum fructum habet. et scribit Papinianus libro undecimo responsorum tuendum creditorem et si velit cum creditore proprietarius agere 'non esse ei ius uti frui invito se', tali exceptione eum praetor tuebitur: 'si non inter creditorem et eum ad quem usus fructus pertinet convenerit, ut usus fructus pignori sit': nam et cum emptorem usus fructus tuetur praetor, cur non et creditorem tuebitur?*

654. Creditor acceptis pignori- (20.4) 3; pr. = 12 § 5 bus (quae secunda conventione secundus creditor acceperit) novatione postea facta pignora prioribus addidit. superioris temporis ordinem manere primo creditori 1 placuit tamquam in suum locum succedenti.[2] Cum

---

1) ius pers. pign. *gloss.* 2) *cf. Lenel, p.* 351 *n.* 3 *extr.* 3) quod si aequales . . . . eligenda est *Trib., cf. C.* (7. 71) 8.

1) consumptos *Trib.?* 2) *Marcianus* (20. 4) 12 § 5 *paulo plenius ita refert:* Papinianus libro undecimo respondit, si prior creditor postea novatione facta eadem pignora cum aliis accepit, in

ex causa mandati praedium Titio, cui negotium fuerat gestum, deberetur, priusquam ei possessio traderetur, id pignori dedit: post traditam possessionem idem praedium alii denuo pignori dedit. prioris causam esse potiorem apparuit, si non creditor secundus pretium ei qui negotium gesserat solvisset: verum in ea quantitate, quam solvisset, eiusque usuris potiorem fore constaret, nisi forte prior ei pecuniam offerat: quod si debitor aliunde pecuniam solvisset, priorem praeferendum. 2 Post divisionem regionibus factam inter fratres convenit, ut, si frater agri portionem pro indiviso pignori datam a creditore suo non liberasset, ex divisione quaesitae partis partem dimidiam alter distraheret. pignus intellegi contractum existimavi, sed priorem secundo non esse potiorem, quoniam secundum pignus ad eam partem directum videbatur, quam ultra partem suam frater non consentiente socio non potuit obligare.

655. Marcian. ad form. hyp. *Si tertius creditor pignora sua distrahi permittit ad hoc, ut priori pecunia soluta in aliud pignus priori succedat, successurum eum Papinianus libro undecimo responsorum scripsit.* [(20. 4) 12 § 9]

656. Cum solvendae pecuniae dies pacto [(20. 5) 4] profertur, convenisse videtur, ne prius vendendi pignoris potestas exerceatur.

657. Debitoris absentis amicus negotia [(20. 6) 1] gessit et pignora citra emptionem pecunia sua liberavit: ius pristinum domino restitutum videtur. igitur qui negotium gessit, utilem Servianam dari sibi non recte desiderabit: si tamen possideat, exceptione doli 1 defenditur. Cum venditor numerata sibi parte pretii praedium quod venierat pignori accepisset ac postea residuum pretium emptori litteris ad eum missis donasset, eoque defuncto donationem quibusdam modis[1] inutilem esse constabat. iure pignoris fiscum frustra petere praedium, qui successerat in locum venditoris, apparuit, cuius pignoris solutum esse pactum prima voluntate donationis constabat, quoniam inutilem pecuniae donationem lex facit, cui non est locus in 2 pignore liberando. Defensor absentis cautionem iudicatum solvi praestitit: in dominum iudicio postea translato fideiussores[2] ob rem iudicatam quos defensor dedit non tenebuntur nec pignora quae dederunt.

658. Cum ea condicione pignus distrahi- [(21. 2) 68] tur, ne quid evictione secuta creditor praestet: quamvis pretium emptor non solverit, sed venditori caverit, evictione secuta nullam emptor exceptionem habebit, 1 quo minus pretium solvat. Creditor, qui pro pecunia nomen debitoris per delegationem sequi maluit, evictis pignoribus quae prior creditor accepit nullam actionem cum eo qui liberatus est habebit.

[*De interdicto fraudatorio* (*E.* 268)].

659. Patrem, qui non exspectata morte [(42. 8) 19] sua fideicommissum hereditatis maternae filio soluto potestate restituit omissa ratione Falcidiae, plenam fidem ac debitam pietatem secutus exhibitionis, respondi non creditores fraudasse.

[*De exceptione temporis* (*E.* 273)].

660. Quae fideicommissa moriens libertis [(31) 79] viri debuit, eorundem praediorum suis quoque libertis fructum reliquit: iuris ignoratione lapsi qui petere praedia ex mariti testamento debuerunt, secundum fideicommissum inter ceteros longo tempore perceperunt. non ideo peremptam videri petitionem prioris fideicommissi constitit.

[*De exceptione rei iudicatae etc.* (*E.* 275)].

661. Iudicatae quidem rei praescriptio [(44. 2) 29] coheredi, qui non litigavit, obstare non potest, nec in servitutem videtur peti post rem pro libertate iudicatam nondum ex causa fideicommissi manumissus: sed praetoris oportet in ea re sententiam servari, quam pro parte victi praestari non potest: nam et cum alterum ex coheredibus inofficiosi quaestio tenuit aut etiam duobus separatim agentibus alter optinuit, libertates competere placuit, ita tamen, ut officio iudicis indemnitati victoris futurique manumissoris consulatur. 1 Si debitor de dominio rei, quam pignori dedit, non admonito creditore causam egerit et contrariam sententiam acceperit, creditor in locum victi successisse non videbitur, cum pignoris conventio sententiam praecesserit.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

662. Pecuniae faenebris, intra diem certum [(22. 1) 9] debito non soluto, dupli stipulatum in altero tanto supra modum legitimae usurae respondi non tenere: quare pro modo cuiuscumque temporis superfluo de-1 tracto stipulatio vires habebit. Usurarum stipulatio, quamvis debitor non conveniatur, committitur. nec inutilis legitimae usurae stipulatio videtur sub ea condicione concepta 'si minores ad diem solutae non fuerint': non enim poena, sed faenus uberius iusta ratione sortis promittitur. si tamen post mortem creditoris nemo fuit cui pecunia solveretur, eius temporis inculpatam esse moram constitit: ideo si maiores usurae prioribus petantur, exceptio doli non inutiliter opponetur.

663. Ulp. 21 ad Sab. ... *Papinianus libro undecimo responsorum refert imperatorem nostrum et divum Severum constituisse eos, qui rei publicae ad opus promiserint, posse detrahere ex aedibus suis urbanis atque rusticis et id ad opus uti, quia hi quoque non promercii causa id haberent.* [(30) 41 § 5]

664. Ex ea parte cautionis: 'dolumque [(45. 1) 121] malum huic rei promissionique abesse afuturumque esse stipulatus est ille, spopondit ille', incerti agetur. 1 Stipulationis utiliter interponendae gratia mulier ab eo, in cuius matrimonium conveniebat, stipulata fuerat ducenta, si concubinae tempore matrimonii consuetudinem repetisset. nihil causae esse respondi, cur ex stipulatu, quae ex bonis moribus concepta fuerat, mulier 2 impleta condicione pecuniam adsequi non possit. In insulam deportato reo promittendi stipulatio ita concepta: 'cum morieris, dari?' non nisi moriente eo com-3 mittitur. Ex facto rei promittendi doli stipulatio heredem eius tenet, sicut ex ceteris aliis contractibus, veluti mandati depositi.

---

suum locum eum succedere: sed si secundus non offerat pecuniam, posse priorem vendere, ut primam tantum pecuniam expensam ferat, non etiam quam postea credidit, et quod superfluum ex anteriore credito accepit, hoc secundo restituat.

1) quibusdam modis *Trib.; Papinianus proposuerat donationem inutilem propter legem Cinciam: videntur autem verba ad causam infirmandae donationis pertinentia non hoc loco excidisse, sed ante verbum* eoque, *quod lacunam demonstrat.* 2) sponsores *Papin.*

665. Reos promittendi vice mutua fide- [(45. 2) 11] iussores non inutiliter accipi convenit. reus itaque stipulandi actionem suam dividere si velit (neque enim dividere cogendus est), poterit eundem ut principalem reum, item qui fideiussor pro altero exstitit, in partes convenire, non secus ac si duos promittendi reos divisis 1 actionibus conveniret. Cum tabulis esset comprehensum 'illum et illum centum aureos[1] stipulatos' neque adiectum 'ita ut duo rei stipulandi essent', virilem 2 partem singuli stipulati videbantur. Et e contrario cum ita cautum inveniretur: 'tot aureos[2] recte dari stipulatus est Iulius Carpus, spopondimus ego Antoninus Achilleus et Cornelius Dius', partes viriles deberi, quia non fuerat adiectum singulos in solidum spopondisse, ita ut duo rei promittendi fierent.

666. In stipulatione de rato habendo non [(46. 8) 2] est cogitandum rei promittendi vel stipulandi compendium, sed quid interfuerit eius qui stipulatus est ratum haberi quod gestum est.

[*De adpromissoribus*].

667. Qui fideiussor exstitit apud man- [(19. 2) 53] cipem pro colono publicorum praediorum, quae manceps ei colono locavit, rei publicae non tenetur: sed fructus in eadem causa pignoris manent.

668. Amissi ruina pignoris damnum tam [(46. 1) 52] fideiussoris quam rei promittendi periculum spectat, nec ad rem pertinebit, si fideiussor ita sit acceptus: 'quanto minus ex pretio pignoris distracti servari potuerit': istis enim verbis etiam totum contineri con-1 venit. Inter fideiussores actione divisa condemnatus si desierit esse solvendo, fraus vel segnitia tutoribus, qui iudicatum persequi potuerunt, damnum dabit: quod si divisam actionem inter eos, qui non erant solvendo, constabit, pupilli nomine restitutionis auxilium im-2 plorabitur. Fideiussores a colonis datos etiam ob pecuniam dotis praediorum teneri convenit, cum ea quoque species locationis vinculum ad se trahat: nec mutat, confestim an interiecto tempore fidem suam 3 adstrinxerunt. Plures eiusdem pecuniae credendae mandatores, si unus iudicio eligatur, absolutione quoque secuta non liberantur, sed omnes liberantur pecunia soluta.

[*De solutionibus et liberationibus*].

669. 'Intra illum diem debiti partem [(2. 14) 41] mihi si solveris, acceptum tibi residuum feram et te liberabo'. licet actionem non habet, pacti tamen exceptionem competere debitori constitit.

670. [3]Ob eam causam accepto liberatus, [(19. 5) 9] ut nomen Titii debitoris delegaret, si fidem contractus non impleat, incerti actione tenebitur. itaque iudicis officio non vetus obligatio restaurabitur, sed promissa praestabitur aut condemnatio sequetur.

671. Pupilli debitor tutore delegante pecu- [(46. 3) 96] niam creditori tutoris solvit: liberatio contigit, si non malo consilio cum tutore habito hoc factum esse probetur. sed et interdicto fraudatorio tutoris creditor pupillo tenetur, si eum consilium fraudis participasse 1 constabit. Cum pupilla magistratui, qui per fraudem pupillo tutorem dedit, heres extitisset, tutores eius cum adulescente transegerunt: eam transactionem pupilla ratam habere noluit: nihilo minus erit tutorum pecunia liberata nec tutores contra adulescentem actionem nec utilem habebunt, qui suum reciperavit. plane si adulescens pecuniam restituere tutori pupillae maluerit, rescisso quod gestum est actionem utilem in pupillam 2 heredem magistratus accipiet. Soror, cui legatum ab herede fratre debebatur, post motam legati quaestionem transegit, ut nomine debitoris contenta legatum non peteret. placuit, quamvis nulla delegatio facta neque liberatio secuta esset, tamen nominis periculum ad eam pertinere itaque, si legatum contra placitum 3 peteret, exceptionem pacti non inutiliter opponi. Cum eodem tempore pignora duobus contractibus obligantur, pretium eorum pro modo pecuniae cuiusque contractus creditor accepto facere debet nec in arbitrio eius electio erit, cum debitor pretium pignoris consortioni subiecerit: quod si temporibus discretis superfluum pignorum obligari placuit,[1] prius debitum pretio pignorum iure solvetur, secundum superfluo compensabitur. 4 Cum institutus deliberaret, substituto pecunia per errorem soluta est: ad eum hereditate postea devoluta causa condictionis evanescit: quae ratio facit, ut obligatio debiti solvatur.

672. Debitor pecuniam publicam servo [(16. 2) 19] publico citra voluntatem eorum solvit, quibus debitum recte solvi potuit: obligatio pristina manebit, sed dabitur ei compensatio peculii fini, quod servus publicus habebit.

673. Marcian. de delator. *Papinianus* [(49. 14) 18 § 10] *tam libro sexto quam undecimo responsorum scribit etc.* (*v. fr.* 567): sed revocata pecunia in fide- [(49. 14) 20] iussorem liberatum utilis actio dabitur.

[*De conferenda dote* (*E.* 283)[2]]?

674. Pater nubenti filiae quasdam res praeter [(37. 7) 8] dotem dedit eamque in familia retinuit ac fratribus sub condicione, si dotem et cetera quae nubenti tradidit contulisset, coheredem adscripsit. cum filia se bonis abstinuisset, fratribus res non in dotem datas vindicantibus exceptionem doli placuit obstare, quoniam pater filiam alterutrum habere voluit.

LIBER XII.

[*Legatorum servandorum causa* (*E.* 287)]?

675. Creditoribus, qui ex die vel sub con- [(42. 6) 4] dicione debentur et propter hoc nondum pecuniam petere possunt, aeque separatio dabitur, quoniam et 1 ipsis cautione communi consuletur. Legatarios autem in ea tantum parte, quae de bonis servari potuit, habere pignoris causam convenit.

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

676. Cum minor viginti quinque annis cre- [(46. 8) 3] ditor pecuniam reciperare vellet, interpositus procurator debitori de rato habendo cavit: restitutione in integrum data neque indebiti condictionem neque stipulationem committi constabat. idemque eveniret, si falsi procuratoris actum minor annis ratum habuerit. et ideo ita cavendum erit praecedente mandato: 'si ille in integrum restitutus fuerit heresve eius aut is, ad quem ea res, qua de agitur, pertinebit, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari'. mandato vero non interveniente

---

1) HS $\overline{C}$ *Papin.* 2) sestertiorum milia *Papin.* 3) *Potest hoc fr. etiam ad pignoris liberationem referri, cf. fr.* 658.

1) superfluum . . . placuit *gloss.* 2) *An de exceptione doli mali* (*E.* 277)?

vulgaribus verbis de rato habendo haec quoque prudentius inter consentientes adstruentur: alioquin si non conveniat, nec[1] creditor minus[2] consentiat, actionem 1 dari oportebit. Falsus procurator de rato habendo cavit atque ita dominus a sententia iudicis procuratore victo provocavit: stipulationis defecisse condicionem apparuit, cum ad auxilium commune superatus confugisset. quod si dominus, qui ratum non habuit, pecuniam exegerit, stipulatio de rato committetur in eam pecuniam, quam dominus accepit, quamvis nihil procurator acceperit.

[*Ex operis novi nuntiatione* (*E.* 291)]?

677. Dominus qui optinuit, si velit servum suum abducere, litis aestimationem pro eo accipere non cogetur.[3] (40. 12) 36

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293)].

678. Cum sex menses utiles, quibus experiundi potestas fuit, redhibitoriae actioni praestantur, non videbitur potestatem experiundi habuisse, qui vitium fugitivi latens ignoravit: non idcirco tamen dissolutam ignorationem emptoris excusari oportebit. (21. 1) 55

[*Ad legem XII tabularum: de hereditate legitima*].

679. Pater instrumento dotali comprehendit filiam ita dotem accepisse, ne quid aliud ex hereditate patris speraret: eam scripturam ius successionis non mutasse constitit: privatorum enim cautiones legum auctoritate non censeri. (38. 16) 16

[*Ad legem Cinciam*].

680. [4]Donari videtur, quod nullo iure 1 cogente conceditur. Quidam in iure interrogatus nihil sibi debere tutoris heredes respondit. eum actionem iure amisisse respondi: licet enim non transactionem, sed donationis haec verba esse quis accipiat, attamen eum, qui in iure confessus est, suam confessio- 2 nem infirmare non posse. Donationem quidem partis bonorum proximae cognatae viventis nullam fuisse constabat: verum ei, qui donavit ac postea iure praetorio successit, quoniam adversus bonos mores et ius gentium festinasset, actiones hereditarias in totum denegandas respondit. (39. 5) 29

681. Inperfec[*tam donationem perfectam efficit voluntas*] liberalitatis novissim[*um usque in diem vitae perseverans*]. Vat. 250

682. Non ideo donatio — | filiae tradita placui — | tatem sibi recepisse —. Vat. 251

683. Cum mater absenti fi[*lio*] — — | ad eum fecit, quas procu[*ra*] — — | quae instrumenta praediorum e — — | praediorum ad filium p — — | vel servis eius tradita non — — [*prae*]diorum ad filium perven — — [*mater*]nae voluntatis et ei — — | causa redire iussisset — — | possessionem praedior[*um*] — — | constare. Vat. 252

684. [5]— — | factam praedio neque manc[*ipato*] — — | habuisse. respondi nec fideicommis[*s*] — — | in aede sacra aeditu — — [*lit*]teris post mortem su[*am*] — — | post mortem suam — — | — — r[*edd*]itam . . . . . rationem | — — uit, quod ne fiduciae daretur | — — num accepit perveniret qui | — — | Vat. 252a

685. — [*don*]atio perficitur: cum autem creditor | — — nem, si debitor pecuniam, quam dele | — — [*stipulati*]one factam novationem | — — dam stipulationem venit | — — [*i*]nchoavit respondi. Vat. 253

686. — — [*possess*]ione tradita, quam inritam | — — [*d*]onavit, in iis praediis fuit. Vat. 253a

687. Donationes in concubinam collatas non posse revocari convenit nec, si matrimonium inter eosdem postea fuerit contractum, ad irritum reccidere quod ante iure valuit. an autem maritalis honor et affectio pridem praecesserit, [1]personis comparatis, vitae coniunctione considerata perpendendum esse respondi: neque enim 1 tabulas facere matrimonium. Species extra dotem a matre filiae nomine viro[2] traditas filiae quae praesens fuit donatas et ab ea viro traditas videri respondi nec matrem offensam repetitionem habere vel eas recte vindicare, quod vir cavisset extra dotem usibus puellae sibi traditas, cum ea significatione non modus donationis declaretur nec ab usu proprietas separetur, sed peculium a dote puellae distingueretur. iudicem tamen aestimaturum, si mater iure contra filiam offensa eas revocare velit, et verecundiae maternae congruam bonique viri arbitrio competentem ferre sententiam.[3] 2 Pater, qui filiae, quam habuit in potestate, mancipia donavit et peculium emancipatae non ademit, — cipationis . . . ta deces[4] . . . ex post facto donationem videbatur perfecisse. (39. 5) 31 pr. — § 2 = Vat. 253b—255

688. — — bat praediorum, quae pater ei post | — — am donationem genuit | — — esset: parvi etenim refert | — —cta non probaretur, arbitrum | — —em recte secuturum | — — ea dati sint . . . . Vat. 256

689. [*Recte filiae in potestate patrem donasse respondi, si alter*]i filiae [*pro*]pria praedia praelegaret et adiecisset 'exceptis quae sorori tuae donavi'. nam et testamento liberalitatem confirmatam et aperte patris declaratam voluntatem: quod divisionis arbitrio sufficit iuris quoque verbis deficientibus. Vat. 256a

690. Eiusmodi lege deposita in aede arca, ut eam ipse solus qui[5] deposuit tolleret aut post mortem domini Aelius Speratus, non videri perfectam[6] donationem respondi. (39. 5) 31 § 3 = Vat. 257

691. Ratae donationes esse non possunt post crimen perduellionis contractum, cum heredem quoque teneat, etsi nondum postulatus vita decesserit. (39. 5) 31 § 4

692. Pomponius Philadelphus dotis causa praedia filiae[7] quam habebat[8] in potestate tradidit et reditus[9] eorum genero solvi mandavit: an ea praecipua filia retinere possit, cum omnes[10] filios heredes instituisset, quaerebatur. iustam causam re- (10. 2) 35 = Vat. 258

1) si *ins.?* 2) minor *scr.?* 3) *E contrario non poterit is, qui de opere novo cavit, restitutione defungi, si stipulator litis aestimationem accipere maluerit, cf. Lenel, p.* 431 *sq.* 4) libro duodecimo *recte inscripserat codicis Florentini librarius:* duo *perperam delevit emendator ordinarius, v. Mommsen in h. l.* 5) *cf. fr.* 599 § 26.

1) *Ex Vat. apparet inter* praecesserit *et* personis *quaedam verba esse omissa a compilatoribus. Fortasse verba* neque enim tabulas facere matrimonium, *quae in Vat. desiderantur, in hunc locum sunt transferenda.* 2) [*viro filiae no*]mine *Vat.* 3) iudicem . . . sententiam *Trib.* 4) —cipationis . . . ta deces . . . *ins. Vat. Quae fuerit condicio perficiendae donationis a Papiniano statuta, omissa a compilatoribus, dicere non ausim.* 5) solus qui *D.*, qui solus *Vat.* 6) *sic Vat.*, celebratam *Trib.* 7) Pomponiae *ins. Vat.* 8) habuit *Vat.* 9) mercedes *Vat.* 10) cum communes *Vat.*

tinendae possessionis habere filiam, quoniam pater praedia de quibus quaerebatur dotis esse voluit et matrimonium post mortem quoque patris steterat,[1] respondi: filiam etenim, quae naturaliter agros tenuit,[2] specie dotis cuius capax fuit[3] defendi.

693. Mulier sine tutoris auctoritate prae- [Vat. 259] dium stipendiarium instructum non mortis causa Latino donaverat. perfectam in praedio ceterisque rebus [*nec manc*]ipii donationem esse apparuit, servos autem et pecora, quae collo vel dorso domarentur, usu non capta. si tamen voluntatem mulier non mutasset, Latino quoque doli profuturam duplicationem respondi: non enim mortis causa capitur quod al[*i*]ter donatum est, quoniam morte Cincia removetur.

694. Filius emancipatus, cui pater pecu- [Vat. 260] lium non ademit, res quidem pro donato vel pro suo, quod iustam causam possidendi habet, usu capit, sed debitores convenire non potest neque lites pecu[*liares*] prosequi, si non sit in rem suam cognitor datus aut nominum delegationes intervenerunt. plane quod ei solvitur patre non dissentiente, debitorem liberat, nec interest an emancipatum ignoret vel ei non esse peculium ademptum, cum rei substantia plus polleat existimatione falsa.

695. Peculium vindicta manumisso vel [Vat. 261] inter amicos si non adimatur, donari videtur. quae ratio facit, ut ex iusta causa possidens usucapere [*re*]m possit. aliud in his placuit, [*qui*] t[*estamento*] libertatem acceperunt [*vel*] . . . . to parentis potestate solvuntur: quos amittere peculium, si non sit legatum, constitit, neque enim tacita liberalitas defuncti permittentis retinere peculium potuit intellegi.

696. Sponsae res simpliciter donatae [Vat. 262] non insecutis nuptiis non repetuntur. sed et si adfinitatis contrahendae causa donationes factae sunt et nuntium sponsus culpa sua remiserit, aeque non repetuntur. quod ita intellegi oportet, si revocan[*dae*] donationis condicio non coniuncti matrimonii comprehendatur, non perficiendi contractus.

697. Eam quae bona sua filiis per [Vat. 263] epistulam citra stipulationem donavit, si neque possessionem rerum singularum tradidit neque per mancipationem praediorum dominium transtulit nec interpositis delegationibus aut inchoatis litibus actiones novavit, nihil egisse placuit.

698. Matrem, quae sine tutoris auctori- [Vat. 264] tate filio donationis causa praesentes servos mancipio dedit, perfecisse donationem apparuit.[4]

699. Aurum et argentum, quod in re [Vat. 265] praesenti fuit, pater filio sui iuris donavit eiusque possessionem traditam esse instrumento palam fecit: non idcirco donationem inritam factam existimavi, quod usum omnium rerum apud patrem filius reliquit.

700. Quod pater filiae, quam habuit ac [Vat. 294] retinuit in potestate, donavit, cum eam donationem testamento non confirmasset, filiae non esse respondi: nam et peculia non praelegata communia fratrum esse constabat. diversa ratio est contra legem Cinciam factae donationis. tunc enim excepti[*onem*] voluntatis

1) constiterat *Vat.* 2) retinuit *Vat.* 3) fuit *Vat.*, fuisset *D.* 4) *In Vat. sequitur minusculis litteris scriptum hoc scholium:* Pollicitatio donationis inter privatos vim obligationis non inducit. *Quod ad fr.* 697 (*Vat.* 263) *spectare crediderim.*

perseverantia doli replicatione perimit: cum pater filiis, quos habuit ac retinuit in potestate, donat, nihil prodest non mutari voluntatem, quoniam quod praecessit totum inritum est. unde cum filius in divisione bonorum penes fratrem, quod pater donaverat, errore lapsus reliquit, portionem eius non esse captam usu Servio Sulpicio placuit, quod neque frater ipse neque pater donare poterat. cur ergo quod vir uxori dedit, morte soluto matrimonio, si voluntas perseveravit, fini decimarum auferri non oportere maximi principes nostri suaserunt et ita senatus censuit? sed nimirum liberi, qui repulsam donationis auctoritate iuris tulerunt, aliis rationibus ad bona patris perveniunt, ac plerique plus habere quam fratres iurgiis eiusmodi contendunt.

LIBER XIII.

[*Ad legem Falcidiam*].

701. Quod bonis iure Falcidiae con- [35. 2) 15] tribuendum est a debitore, cui mortis causa pacto debitum remissum est, in factum concepta replicatione 1 retinebitur. Frater cum heredem sororem scriberet, alium ab ea cui donatum volebat stipulari curavit, ne Falcidia uteretur et ut certam pecuniam, si contra fecisset, praestaret. privatorum cautione legibus non esse refragandum constitit et ideo sororem iure publico retentionem habituram et actionem ex stipulatu dene- 2 gandam. Non idcirco minus Falcidiae rationem in ceteris annuis legatis admitti visum est, quod primo ac secundo anno sine ulla detractione fuissent legatario 3 soluta. Quod avus ex causa tutelae nepoti debuit, cum avo nepos solus heres exstitisset, ratio Falcidiae si poneretur, in aere alieno bonis deducendum respondi. nec ad rem pertinere, quod heredem avus idemque tutor rogaverat, ut, si sine liberis ante certam aetatem decederet, tam hereditaria quam propria bona restitueret: non enim ex hoc hereditatem debito compensatam videri, cum vel ideo maxime declaretur non esse compensationem factam, quoniam heredem suum habere propria bona defunctus ostendit. plane si condicio fideicommissi fuerit impleta, fructus hereditatis post mortem avi percepti pari pecunia debito tutelae compensabuntur,[1] sed quartam heres nepotis de bonis 4 dumtaxat, quae moriens avus reliquit, retinebit. Cum fideicommissum, ex voluntate matris a patre moriente debitum, filio pater hereditate sua, quam in filium conferebat, compensari voluit: quod filio debetur, si ratio Falcidiae poni coeperit, fini quadrantis, quem ex bonis patris cum effectu percepit, compensabitur atque ita superfluum aeris alieni dodranti tantum detrahetur. 5 Ex donationibus in uxorem collatis quod heres eius reddere viro cogitur, in bonis mulieris non erit. nam ita fit locupletior, ut tanto pauperior esse videatur: 6 quod autem heres inde minuit, viro non perit. Fructus praediorum sub condicione verbis fideicommissi relicto- *rum* in causam fideicommissi non deductos heres in ratione Falcidiae sic accepto facere sibi cogitur, ut quartam, et quartae fructus ex die mortis, bonorum quae mortis tempore fuerunt habeat. nec ad rem pertinet, quando Falcidia lex admissa sit: nam etsi maxime post impletam condicionem fideicommissorum locum habere coepit, tamen ex die mortis fructus 7 quadrantis apud heredem relinqui necesse est. Fidei-

1) *cf. fr.* 599 § 31.

commissum portionis supplendae gratia, pro qua matrem filius heredem instituit, eidem matri datum ratione Falcidiae minuitur et eam pecuniam mater supra quar-8 tam portionis suae percipiet. Quarta, quae per legem Falcidiam retinetur, aestimatione quam testator fecit non magis minui potest, quam auferri.

702. Seia cum bonis suis traditionibus[1] (39. 6) 42 factis Titio cognato donationis causa cessisset, usum fructum sibi recepit et convenit, ut, si Titius ante ipsam vita decessisset, proprietas ad eam rediret, si postea superstitibus liberis Titii mortua fuisset, tunc ad eos bona pertinerent. igitur si res singulas heredes Lucii Titii vindicent, doli non inutiliter opponetur exceptio. bonae fidei[2] autem iudicio constituto quaerebatur, an mulier promittere debeat se bona, cum moreretur, filiis Titii restituturam. incurrebat haesitatio non extorquendae donationis, quae nondum in personam filiorum initium acceperat. sed numquid interposita cautione prior donatio, quae dominio translato pridem perfecta est, propter legem in exordio datam retinetur, non secunda promittitur? utrum ergo certae condicionis donatio fuit an quae mortis consilium ac titulum haberet? sed denegari non potest mortis causa factam videri. sequitur, ut soluta priore donatione, quoniam Seia Titio superstes fuit, sequens extorqueri videatur. muliere denique postea diem functa liberi Titii si cautionem ex consensu mulieris acceperint, contributioni propter Falcidiam ex persona sua tenebuntur. 1 Cum pater in extremis vitae constitutus emancipato filio quaedam sine ulla condicione redhibendi donasset ac fratres et coheredes eius bonis contribui donationes Falcidiae causa vellent, ius antiquum servandum esse respondi: non enim ad alia constitutionem[3] pertinere, quam quae lege certa donarentur et morte insecuta quodammodo bonis auferrentur spe retinendi perempta: eum autem, qui absolute donaret, non tam mortis causa quam morientem donare.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*].

703. [4]Liberta ingrata non est, quod arte (37. 15) 11 sua contra patronae voluntatem utitur.

704. Servum dotalem vir qui solvendo (40. 1) 21 est constante matrimonio manumittere potest: si autem solvendo non est, licet alios creditores non habeat, libertas servi impedietur, ut constante matrimonio deberi dos intellegatur.

[*De iure fisci*].[5]

705. Ob negotium copiarum expeditio- (16. 2) 20 nis tempore mandatum curatorem condemnatum pecuniam iure compensationis retinere non placuit, quoniam ea non compensantur.[6]

706. Heredem, qui sciens defuncti vin- (34. 9) 17 dictam insuper habuit, fructus omnes restituere cogendum existimavi nec probe desideraturum actionem confusam restitui: deceptum autem ignoratione facti bonae fidei possessoris defensionem habiturum ante motam scilicet controversiam, si ratio fructuum subducatur, nec improbe confusam actionem reddi postulaturum.

1) mancipationibus *Papin.* 2) bonae fidei] fiduciae *Papin.* 3) *Severi, C.* (6. 50) 5. 4) *cf. Ulp. ad l. Ael. Sent.* (40. 9) 30. 5) *Suspicor Papinianum ea quae sequuntur de iure fisci responsa aut praeposuisse aut iniecisse titulo 'ad legem Iuliam et Papiam'.* 6) *cf.* (49. 14) 46 § 5.

Fiscus in quaestione falsi testamenti (49. 14) 38 pr. non optinuit: priusquam autem ea quaestio decideretur, alio nuntiante bona postea vacare constitit. fructus post primam litem absumi non oportuisse respondi: neque enim ad senatus consulti beneficium scriptum heredem pertinere controversia mota.

707. [1]Fraudati vectigalis crimen ad here- (39. 4) 8 dem eius, qui fraudem contraxit, commissi ratione 1 transmittitur. Sed si unus ex pluribus heredibus rem communem causa vectigalis subripiat, portiones ceteris non auferuntur.

708. Intra quattuor annos vacantium (44. 3) 10 bonorum delator facta denuntiatione destitit: post quattuor annos secundo delatori venienti prior nuntiatio, quo minus praescriptione temporis summoveatur, non proderit, nisi prioris praevaricatio detegetur: quo declarato praescriptio, sed et negotii quaestio peremetur. 1 Quadriennii tempus, quod bonis vacantibus nuntiandis praescriptum est, non ex opinione hominum, sed de substantia vacantium bonorum dinumeratur. quattuor autem anni post irritum testamentum factum et intestati possessionem ab omnibus repudiatam, qui gradatim petere potuerunt, vel temporis finem, quod singulis praestitutum est, computabuntur.

709. [2]In quaestionibus laesae maiestatis (48. 4) 8 etiam mulieres audiuntur. coniurationem denique Sergii Catilinae Iulia mulier detexit et Marcum Tullium consulem indicium eius instruxit.

710. [3]Cum falsi reus ante crimen illa- (48. 10) 12 tum aut sententiam dictam vita decedit, cessante Cornelia quod scelere quaesitum est heredi non relinquitur.

711. Delatoris opera non esse func- (49. 14) 38 § 1 tum respondi, qui fisci pecuniam, quam alius tenebat, ad sui temporis administrationem pertinere, quamvis probare non potuisset, contendit, quoniam propriam causam egerat.

LIBER XIV.

[*Ad legem Iuliam et Papiam*].

712. [4]Eum, qui tacitum fideicommissum (34. 9) 18 in fraudem legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum respondi, quod bonae fidei possessor fuisse non videtur exemplo bonorum fisco vindicatorum. post motam de tacito fideicommisso controversiam ante pretia fructuum percepta cum usuris esse restituenda respondi, sed omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant: quod si fructus in usu habuit, eorum pretia tantum restitui satis erit. sed divus Severus bonorum tacite relictorum citra distinctionem temporis fructus dumtaxat deberi, non etiam usuras eorum benigne decre-1 vit: quo iure utimur. Bonis universis ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis heredem onus aeris alieni non spectare convenit: nec aliud servatur morte non defensa. si quid tamen ob aditam hereditatem actionibus aut servitutibus confusis amiserit, auxilio restitu-2 tionis non merebitur. Pro parte heres institutus praedii legatum acceperat et in hereditate non capienti restituendi tacitum ministerium susceperat. quamquam

1) *cf. fr.* 710. 2) *cf.* (49. 14) 18 *pr.* 3) *cf. fr.* 707 *pr.* 4) libro quinto (*pro* quarto) decimo *inscr. F: errorem subesse colligo ex inscriptione fr.* 713.

legatum pro ipsius parte non constitisset ideoque portionem istam pro herede possideret, tamen ei praedium integrum esse relinquendum respondi: neque enim rationem iuris ac possessionis varietatem inducere divisionem voluntatis.

713. Si gener socerum heredem reliquerit, taciti fideicommissi suspicionem sola ratio paternae affectionis non admittit. [(34. 9) 25]

[Ad legem Fufiam Caniniam aliasque leges senatusque consulta, quae de manumissionibus et liberali causa et libertis facta sunt].

714. [1]Testamento centurio servos suos venire prohibuit ac petit, prout quisque meruisset, eos manumitti. libertates utiliter datas respondit, cum, si nemo servorum offenderit, omnes ad libertatem pervenire possunt: quibusdam autem per offensam exclusis residui in libertatem perveniunt. Cum ita testamento adscriptum esset: 'servi, qui sine offensa fuerunt, liberi sunto', condicionem adscriptam videri placuit, cuius interpretationem talem faciendam, ut de his in libertate danda cogitasse non videatur, quos poena coercuit aut ab honore ministrandi vel administrandae rei negotio removit. [(40. 4) 51]

715. [2]Servus civitatis iure manumissus non ademptum peculium retinet ideoque debitor ei solvendo liberatur. [(40.3) 3]

716. Non esse libertatis quaestionem filiis inferendam propter matris vel patris memoriam post quinquennium a morte non retractatam convenit, (1) nec in ea re, quae publicam tutelam meruit, pupillis agentibus restitutionis auxilium tribuendum est, quod quinque annorum tempus, cum tutores non haberent, excesserit. Praescriptio quinque annorum, quae statum defunctorum tuetur, specie litis ante mortem illatae non fit irrita, si veterem causam desistente qui movit longo silentio finitam probetur. [(40. 15) 2]

717. [3]Alimentorum causa libertos filiis adtributos filiis adsignatos non videri respondi, cum ea ratione libertis consuli patronus voluerit, quo facilius voluntatis emolumentum consequantur, salvo iure communi. [(38. 4) 11]

? ?

718. [4]Ad cognitionem imperatorum a praeside provinciae remissus etsi in ceteris litibus Romae defendere se non cogitur, tamen in provincia defendendus est: nam et exilio temporario puniti, si defensor non existat, bona veneunt. [(42. 4) 13]

LIBER XV.

[De iudiciis publicis].[5]

719. [6]Intra quinque annos pro ingenuitate sententia dicta rescissa fuerat: victum anulorum aureorum beneficium, quod ante sententiam pro ingenuitate dictam acceperit ac deposuit, non retinuisse respondi. [(40. 10) 2]

720. Capitis postulati fideiussores ex contractu citra ullam praescriptionem a creditore, qui reum postulavit, recte conveniuntur. [(46. 1) 53]

1) *cf. Ulp.* 1, 25, *Gai.* 2, 239. 2) *cf. C.* (7. 9) 3 § 1. 3) *cf.* (38. 4) 1 *pr.* 4) *Suspicor hoc fr. esse libri* XV. 5) *Fr.* 719—722 *etiam ad speciales qui sequuntur titulos referri possunt.* 6) *cf.* (48. 2) 8 *i. f.*, *coll.* 4, 4. 5.

721. Accusatore defuncto res ab alio, iudicante praeside provinciae, peragi potest. Ad crimen iudicii publici persequendum frustra procurator intervenit, multoque magis ad defendendum: sed excusationes absentium ex senatus consulto iudicibus allegantur et, si iustam rationem habeant, sententia differtur. [(48. 1) 13]

722. Capitis reus suspenso crimine causam fisco deferre non prohibetur. [(48. 2) 21]

Ad legem Iuliam de adulteriis.[1]

723. Vim passam mulierem sententia praesidis provinciae continebatur: in legem Iuliam de adulteriis non commisisse respondi, licet iniuriam suam protegendae pudicitiae causa confestim marito renuntiari prohibuit. (1) Nupta quoque muliere, tametsi lenocinii vir prior non postuletur, adulterii crimen contra adulterum ab extrario poterit inferri. (2) In matrimonio quoque defuncta uxore vir iure adulterum inter reos recipi postulat. (3) Nupta, priusquam adulter damnetur, adulterii non postulatur, si nuptias denuntiatio vel ad domum mulieris missa non praecessit. (4) Mulierem ob latronum societatem exulare iussam citra poenae metum in matrimonio retineri posse respondi, quia non fuerat adulterii damnata. (5) Praescriptione quinque annorum crimen incesti coniunctum adulterio non excluditur. (6) Duos quidem adulterii, marem et feminam, propter commune crimen simul non iure nec a viro postulari convenit. cum tamen duobus denuntiatum fuisset ab eo, qui postea desistere volebat, abolitionem esse necessariam in utriusque personam respondi. (7) Incesti commune crimen adversus duos simul intentari potest.[2] (8) De servis quaestionem in dominos incesti postulatos ita demum habendam respondi, si per adulterium incestum esse contractum dicatur. [(48. 5) 40] [= (48. 16) 1 § 10] [= (48. 18) 4]

724. [3]Civis Romanus, qui sine conubio civem peregrinam in matrimonio habuit, iure quidem mariti eam adulteram non postulat: sed ei non opponetur infamia vel quod libertinus rem sestertiorum triginta milium aut filium non habeat, propriam iniuriam persequenti. [coll. 4, 5]

[Ad legem Corneliam de falsis et SC Libonianum].

725. Falsi nominis vel cognominis adseveratio poena falsi coercetur. (1) Ordine decurionum decem annis advocatum motum, qui falsum instrumentum cognoscente praeside recitavit, post finem temporis dignitatem respondi reciperare, quoniam in Corneliam falso recitato, non facto non incidit. eadem ratione plebeium ob eandem causam exilio temporario punitum decurionem post reditum recte creari. [(48. 10) 13]

726. Ex sententia senatus consulti Liboniani tutor non erit, qui se testamento pupillo tutorem scripsit: cum autem patris voluntas hoc ipsum manu sua declarantis ambigua non esset, eum, quamvis alii tutores essent, curatorem dandum respondi, nec admittendam excusationem, quam iure publico habebat, quoniam promisisse videbatur, nec ut suspectum removeri. [(26. 2) 29]

1) *Laudatur haec rubrica in coll.* 4, 4 (5). 2) *cf. fr.* 11. 3) *Non dubito, quin hoc ipsum sit responsum laudatum ibid.* 4, 4, *cf. Huschke ad h. l.*

727. Virum, qui non per vim nec dolum, [(29. 6) 3] quo minus uxor, contra eum mutata voluntate, codicillos faceret, intercesserat, sed ut fieri adsolet, offensam aegrae mulieris maritali sermone placaverat, in crimen non incidisse[1] respondi, nec ei quod testamento fuerat datum auferendum.

[*Ad legem Iuliam repetundarum*].

728. Qui munus publice mandatum ac- [(48. 11) 9] cepta pecunia ruperunt, crimine repetundarum postulantur.

[*Ad SC Turpillianum*].

729. † Marcian. ad SC Turp. *Quaeri possit,* [(48. 16) 1 § 5] *si ita fuerit interlocutus: 'Lucius Titius temere accusasse videtur', an calumniatorem pronuntiasse videatur. et Papinianus temeritatem facilitatis veniam continere et inconsultum calorem calumniae vitio carere et ob id hunc nullam poenam subire oportere.*

730. † Marcian. ibid. ... *Papinianus re-* [(48. 16) 1 § 10] *spondit mulierem, quae idcirco ad falsi accusationem non admitteretur, quod suam suorumve iniuriam non persequeretur, desistentem senatus consulto Turpilliano non plecti.*

Mulier, quae falsi crimen iniuriae pro- [(48. 16) 4 pr.] priae post interpositam denuntiationem desistens omisit, ex senatus consulto Turpilliano teneri non videtur.

731. Post abolitionem idem crimen ab [(48. 16) 4 § 1] eodem in eundem instaurari non potest.

? ?

732. †[2]Mulierem quoque et sine tutoris [Vat. 327] auctoritate procuratorem facere posse.

733. †[2]Absentis procuratorem satisdare de- [Vat. 333] bere de rato habendo recte responsum est. multis enim casibus ignorantibus nobis mandatum solvi potest vel morte vel revocato mandato. cum autem certum est mandatum perseverare, id est cum praesens est dominus, [*satis*]dationis necessitas cessat.

*

v. fr. 712 (*lib. XIV*). [(34. 9) 18]

v. Paul. lib. XV resp. [(40. 1) 23]

LIBER XVI.

[*De accusatione*].

734. Alterius provinciae reus apud eos [(48. 2) 22] accusatur et damnatur, apud quos crimen contractum ostenditur. quod etiam in militibus esse observandum optimi principes nostri generaliter rescripserunt.

[*De servorum quaestione poenisque eorum*].

735. Generi servis a socero veneficii [(48. 1) 14] accusatis praeses provinciae patrem calumniam intulisse pronuntiaverat. inter infames patrem defunctae non habendum respondi, quoniam et si publicum iudicium inter liberos de morte filiae constitisset, citra periculum pater vindicaretur.

736. Extrario quoque accusante servos [(48. 18) 17] in adulterii quaestione contra dominum interrogari placuit. quod divus Marcus ac postea maximus prin- 1 ceps iudicantes secuti sunt. Sed et in quaestione 2 stupri servi adversus dominum non torquentur. De quaestione suppositi partus, vel si petat hereditatem, quem ceteri filii non esse fratrem suum contendunt, quaestio de servis hereditariis habebitur, quia non contra dominos ceteros filios, sed pro successione domini defuncti quaeritur. quod congruit ei, quod divus Hadrianus rescripsit: cum enim in socium caedis socius postularetur, de communi servo habendam quaestionem postularetur, de communi servo habendam quaestionem 3 rescripsit, quod pro domino fore videretur. De servo in metallum damnato quaestionem contra eum, qui dominus fuit, non esse habendam respondi: nec ad rem pertinere, si ministrum se facinoris fuisse confiteatur.

737. Servus in opus publicum per- [(48. 19) 34] petuum ac multo magis temporarium non datur. cum igitur per errorem in opus temporarium fuisset datus, expleto tempore domino servum esse reddendum re- 1 spondi. Eos quoque poena dela- [= (48. 16) 1 § 13] toris ex sententia senatus consulti teneri respondi, qui per suppositam personam delatori causam dederunt.

[*De bonis fisco vindicandis*].

738. Bona militis[1] intestati defuncti [(38. 12) 2] castrensia fisco non vindicantur, cum heres legitimus ad finem quinti gradus exstitit aut proximus cognatus eiusdem gradus intra tempus possessionem acceperit.

739. Marcian. 2 publ. . . . . *Papinianus* [(48. 17) 1 § 4] *libro sexto decimo responsorum scripsit requirendum adnotatum si provinciae praesidem intra annum adierit et satis obtulerit, non esse locum mandatis, ut bona fisco vindicentur.*

740. Marcian. de delator. ... *Papinianus* ... [(48. 21) 3 pr.] *libro sexto decimo digestorum responsorum ita scripsit, ut qui rei criminis non postulati manus sibi intulerint, bona eorum fisco non vindicentur: non enim facti sceleritatem esse obnoxiam, sed conscientiae metum in reo velut confesso teneri placuit.*

741. In insulam deportati bona fiscus [(48. 23) 3] poena remissa retinuit: creditores ex ante gesto non habere cum eo qui debitor quondam fuit actiones constitit. quod si bona cum dignitatis restitutione concessa reciperaverit, utiles actiones necessariae non erunt, cum et directae competunt.

742. Bona fisco citra poenam exilii per- [(49. 14) 39] 1 petuam adiudicari sententia non oportet. Eum, qui periculum communis condemnationis dividi postulavit, quod participes iudicati solvendo essent revocatis alienationibus quas fraudulenter fecerant, non videri causam pecuniae fisco nuntiasse respondi.

LIBER XVII.

? ?

743. [2]Inter debitorem et creditorem con- [(2. 14) 42] venerat, ut creditor onus tributi praedii pignerati non adgnosceret, sed eius solvendi necessitas debitorem spectaret. talem conventionem quantum ad fisci

1) *cf. C.* (6. 34) 1: civili disceptationi crimen adiungitur *etc.*
2) *Dubium est, num Papiniani sint fr.* 732. 733, *cum iuris consulti nomen in codice desideretur; certe non sunt libri* XV. *Fortasse legendum est 'libro* XII*', cum facile confundi possint notae* XU *et* XII; *optime enim conveniunt fragmenta illa cum titulo 'ratam rem haberi'. Paulo haec fragmenta non addixerim, quippe cuius responsa differant conceptione a Vat.* 333.

1) *scil. capite damnati.* 2) *De tributis Papinianus hoc loco non videtur egisse, v. fr.* 749.

rationem non esse servandam respondi: pactis etenim privatorum formam iuris fiscalis convelli non placuit.

LIBER XVIII.

LIBER XIX.

[*Ad legem Rhodiam*].

744. Cum arbor aut aliud navis instrumentum removendi communis periculi causa deiectum est, contributio debetur. [(14. 2) 3]

[*De re militari*].

745. Operis obligatus militiae nomen non sine iniuria patroni dabit. [(38. 1) 43]

746. Ex causa desertionis notatus ac restitutus temporis, quod in desertione fuerit, impendiis expungitur. quod si ratio constiterit neque desertorem fuisse apparuerit, omnia stipendia citra temporis finem redduntur. [(49. 16) 15]

747. Dotem filio familias datam vel promissam in peculio castrensi non esse respondi. nec ea res contraria videbitur ei, quod divi Hadriani temporibus filium familias militem uxori heredem extitisse placuit et hereditatem in castrense peculium habuisse. nam hereditas adventicio iure quaeritur, dos autem matrimonio cohaerens oneribus eius ac liberis 1 communibus, qui sunt in avi familia, confertur. Hereditatem castrensi peculio non videri quaesitam respondi, quam frater patruelis in alia provincia stipendia merens fratri patrueli, cum quo numquam militavit, reliquit: sanguinis etenim ratio, non militiae causa meritum hereditatis accipiendae praebuerat. [(49. 17) 16]

[*De appellationibus*].

748. Ex consensu litigantium citra compromissum a praeside provinciae iudice dato victus 1 potest provocare. Cum procurator Caesaris, qui partibus praesidis non fungebatur, in lite privatorum ius dandi iudicis non habuisset, frustra provocatum ab 2 ea sententia constitit, quae non tenebat. Filium familias, cum adversus patrem eius de bonis, quae per ipsum poterant adquiri, pronuntiatum esset, respondi 3 non nisi patris nomine potuisse provocare. Eum, qui cognovit edictum peremptorium, secundum ordinis causam dati placuit non recte provocasse, cum in eius potestate fuerit ante diem praestitutum pro tribunali respondentem aut defensum edicti denuntiationem rumpere. [(49. 1) 23]

[*De tributis*].

749. Cum possessor unus expediendi negotii causa tributorum iure conveniretur, adversus ceteros, quorum aeque praedia tenentur, ei qui conventus est actiones a fisco praestantur, scilicet ut omnes pro modo praediorum pecuniam tributi conferant. nec inutiliter actiones praestantur, tametsi fiscus pecuniam suam reciperaverit, quia nominum venditorum pretium 1 acceptum videtur. Qui non habita ratione tributorum ex causa fideicommissi praedia restituunt, actionem ex divi Pii Antonini litteris habent, quam legato 2 quoque soluto locum habere voluit. Pro pecunia tributi, quod sua die non est redditum, quo minus praedium iure pignoris distrahatur, oblata moratoria cautio non admittitur: nec audietur legatarius contradicens ob tributa praeteriti temporis, quod heres solvendo sit et is, qui tributis recipiendis praepositus fuerat. [(50. 15) 5]

LOCI INCERTI.

(2. 14) 7 § 5	*v. fr.* 173
(4. 4) 9 § 4	— 417
(4. 6) 23 § 2	— 97
(5. 2) 6 § 2	— 424
8 § 5. 8	— 425
(5. 3) 13 § 5. 6	— 118
(7. 4) 3 § 2	— 257
(10. 2) 18 § 6	— 135
20 pr. § 3. 5. 6. 8. 9	136
22 § 5	— 137
24 pr.	— 137
(10. 3) 6 § 2	— 139
(11. 7) 6 pr.	— 442
(12. 1) 40 *v. Paul. 3 quaest.*	
(12. 3) 7	— 413
(13. 7) 22 pr. § 1	— 168
(15. 1) 3 § 11	— 156
19 § 1	— 157
(15. 3) 10 § 2	— 160
(17. 1) 10 § 3	— 462
12 § 8. 14. 15	— 169
(17. 2) 52 § 9. 10	— 464
(20. 5) 12 pr. *v. Tryph. 8 disput.*	
(23. 1) 9	— 178
(23. 4) 2	— 499
(24. 1) 7 § 8	— 182
23	— 183
(26. 10) 4 § 2	— 200
(27. 3) 1 § 22	— 206
(28. 5) 35 § 1	— 551
(28. 7) 18 § 1	— 591
(29. 2) 20 § 3. 4	— 316
97 *v. Paul. 3 decret.*	
(29. 5) 15 pr.	— 565
(30) 19	— 268
34 § 5	— 570
(33. 7) 12 § 37—42. 46	583
(36. 1) 17 § 5	— 296
18 § 6	— 599
44	— 297
(38. 1) 15 § 1	— 213
(38. 3) 1 § 2	— 547
(47. 2) 14 § 5—7	— 209
(47. 10) 15 § 29. 30.	— 312
(48. 16) 1 § 4	*v. fr.* 389
5	— 729
10	723. 730
13	— 737
(48. 18) 4	— 723
(49. 1) 10 § 3	— 109
(49. 14) 28	— 648
50 *v. Paul. 3 decret.*	
(50. 2) 2 § 2	— 391
C. (3. 28) 35 § 1	— 428
(4. 5) 10	— 147
(5. 71) 14	— 520
(6. 2) 22 § 3a	— 211
(6. 25) 7 § 1	— 618
9	— 599
10 pr.	— 559
(6. 42) 16 pr.	— 610
30	— 618
(7. 32) 3	— 637
(7. 45) 14	— 110
(8. 47) 10	— 115
(9. 51) 13	— 222
I. (1. 26) 7	— 202
(2. 1) 8	— 470
(2. 6) 9	— 642
(2. 20) 14	— 608
(2. 23) 7	— 288
(2. 25) 1	— 569
Nov. 4 cap. 1	— 338
Fragm. Berolinensia v. lib. V.	
Fragm. Parisiana v. lib. IX.	
Vat. § 3—17	*v. fr.* 468 *sqq.*
§ 65. 66	— 577. 578
§ 211	— 519
§ 253—265	— 685 *sqq.*
§ 329	— 409
§ 332	— 412
C. Theod. (9. 43) 1	*v. fr.* 222

PAPIRIUS FRONTO

(INCERTAE AETATIS).[1]

RESPONSA.

LIBER III.

1. Callistr. 2 quaest. ... *Papirius Fronto* (50. 16) 220 § 1 *libro tertio responsorum ait praedio cum vilico et contubernali eius et filiis legato nepotes quoque ex filiis contineri, nisi voluntas testatoris aliter habeat: filii enim appellatione saepe et nepotes accipi multifariam placere.*

LIBER INCERTUS.

2. Callistr. ibid. *Cum autem iactus de nave* (14.2) 4 § 2 *factus est et alicuius res, quae in navi remanserunt, deteriores factae sunt, videndum, an conferre cogendus sit, quia non debet duplici damno onerari et collationis et quod res deteriores factae sunt. sed defendendum est hunc conferre debere pretio praesente rerum: itaque verbi gratia si vicenum merces duorum fuerunt et alterius aspargine decem esse coeperunt, ille cuius res integrae sunt pro viginti conferat, hic pro decem. potest tamen dici etiam illa sententia distinguentibus nobis, deteriores ex qua causa factae sunt, id est utrum propter iacta nudatis rebus damnum secutum est an vero alia ex causa, veluti quod alicubi iacebant merces in angulo aliquo et unda penetravit. tunc enim conferre debebit: an ex priore causa collationis onus pati non debet, quia iactus etiam hunc laesit? adhuc numquid et si aspargine propter iactum res deteriores factae sunt? sed distinctio suptilior adhibenda est, quid plus sit, in damno an in collatione: si verbi gratia hae res viginti fuerunt et collatio quidem facit decem, damnum autem duo, deducto hoc quod damnum passus est, reliquum conferre debeat. quid ergo si plus in damno erit quam in collatione? ut puta decem aureis*[1] *deteriores factae sunt, duo autem collationis sunt. indubitate utrumque onus pati non debet: sed hic videamus, num et ipsi conferre oporteat. quid enim interest iactatas res meas amiserim an nudatas deteriores habere coeperim: nam sicut ei qui perdiderit subvenitur, ita et ei subveniri oportet, qui deteriores propter iactum res habere coeperit. haec ita Papirius Fronto respondit.*

1) *Cervidii Scaevolae aequalis? v. fr.* 4.

1) HS $\overline{X}$ *Callistr.*

NON INDICATO LIBRO.

3. Marcian. 5 regul. *Peculium nascitur* (15. 1) 40 pr. *crescit decrescit moritur, et ideo eleganter Papirius Fronto dicebat peculium simile esse homini.*

4. Marcian. 8 instit. *Quid ergo, si heres* (30) 114 § 7 *post mortem suam rogatus fuerit hereditatis suae partem quartam restituere? verius esse existimo, quod et Scaevola notat et Papirius Fronto scribit, valere fideicommissum, atque si de hereditate sua restituenda rogatus esset.*

PAPIRIUS IUSTUS

(COLLEGIT DIVORUM FRATRUM ET DIVI MARCI RESCRIPTA).

CONSTITUTIONUM LIBRI XX.[1]

LIBER I.

1. Imperatores Antoninus et Severus[2] (8. 2) 14 Augusti rescripserunt in area, quae nulli servitutem debet, posse dominum vel alium voluntate eius aedificare intermisso legitimo spatio a vicina insula.

2. Imperatores Antoninus et Verus Augusti (8. 3) 17 rescripserunt aquam de flumine publico pro modo possessionum ad irrigandos agros dividi oportere, nisi proprio iure quis plus sibi datum ostenderit. item rescripserunt aquam ita demum permitti duci, si sine iniuria alterius id fiat.

3. Imperatores Antoninus et Verus (18. 1) 71 Augusti Sextio Vero in haec verba rescripserunt: 'quibus mensuris aut pretiis negotiatores vina compararent, in contrahentium potestate esse: neque enim quisquam cogitur vendere, si aut pretium aut mensura displiceat, praesertim si nihil contra consuetudinem regionis fiat'.

4. [1]Imperatores Antoninus et Verus (48. 12) 3 Augusti in haec verba rescripserunt: 'Minime aequum est decuriones civibus suis frumentum vilius quam I annona exigit vendere'. Item scripserunt ius non esse ordini cuiusque civitatis pretium grani quod in-

1) *v. index Flor. Non dubium est, quin Papirius constitutiones ad ordinem quendam disposuerit, quem tamen explicare non possumus. Id quidem in aperto est, librum* II *totum pertinere ad ius municipale. Ex libro* I *videntur esse coniungenda fr.* 1 *et* 2, 3 *et* 4, 5 *et* 6. 2) Verus *scr.*

1) *ad pr. cf.* (50. 1) 8.

2 venitur statuere. Item in haec verba rescripserunt: 'Etsi non solent hoc genus nuntiationis mulieres exercere, tamen quia demonstraturam te quae ad utilitatem annonae pertinent polliceris, praefectum annonae docere potes'.

5. Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt eos, qui bona sua negant iure venisse, praeiudicio experiri debere et frustra principem desiderare rescindi venditionem. (42. 5) 30

6. Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt bonis per curatorem ex senatus consulto distractis nullam actionem ex ante gesto fraudatori competere. (42. 7) 4

7. Imperatores Antoninus et Verus Augusti Iulio Vero rescripserunt, cum satis diu litem traxisse dicetur, invito adversario non posse eum aboli-1 tionem accipere. Item rescripserunt, nisi evidenter probetur consentire adversarium, abolitionem non dari. 2 Item rescripserunt, cum in crimine capitali abolitionem ut in re pecuniaria petitam esse diceret, restaurandam esse nihilo minus cognitionem, ita ut, si non probasset hoc quod proponeret, non impune eum laturum. (48. 16) 18

8. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt appellationes, quae recto ad principem factae sunt omissis his, ad quos debuerunt fieri ex 1 imo ordine, ad praesides remitti. Idem rescripserunt ab iudice, quem a praeside provinciae quis acceperat, non recte imperatorem appellatum esse ideoque reverti 2 eum ad praesidem debere. Si magistratus creatus appellaverit, collegam eius interim utriusque officium sustinere debere: si uterque appellaverit, alium interim in locum eorum creandum: et eum, qui non iuste appellaverit, damnum adgniturum, si quod res publica passa sit: si vero iusta sit appellatio et hoc pronuntietur, eos aestimaturos, cui hoc adscribendum sit. in locum autem curatoris, qui annonam administraturus est, alium interim adsumendum, quoad usque appellatio 3 pendeat. Idem rescripserunt, quamvis usitatum non sit post appellationem fructus agri, de quo disceptatio sit, deponi, tamen, cum populi traherentur ab adversario, aequum sibi videri fructus apud sequestres deponi. (49. 1) 21

LIBER II.

[*De iure municipali*].

9. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt in vectigalibus ipsa praedia, non personas conveniri et ideo possessores etiam praeteriti temporis vectigal solvere debere eoque exemplo actionem, si 1 ignoraverint, habituros. Item rescripserunt pupillo remittere se poenam commissi, si intra diem trigensimum vectigal intulisset. (39. 4) 7

10. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt, quamquam sub obtentu novorum instrumentorum restitui negotia minime oporteat, tamen in negotio publico ex causa permittere se huiusmodi instrumentis uti. (42. 1) 35

11. Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt gratiam se facere iurisiurandi ei, qui iuraverat se ordini non interfuturum et postea 1 duumvir creatus esset. Item rescripserunt colonos praediorum fisci muneribus fungi sine damno fisci oportere, idque excutere praesidem adhibito procura-2 tore debere. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt ad magistratus officium pertinere exactionem pecuniae legatorum, et si cessaverint, ipsos vel heredes conveniri aut, si solvendo non sint, fideiussores[1] 3 eorum qui pro his caverunt. Item rescripserunt mulierem, quamdiu nupta est, incolam eiusdem civitatis videri, cuius maritus eius est, et ibi, unde originem 4 trahit, non cogi muneribus fungi. Item rescripserunt patris, qui consulto filium emancipaverat, ne pro magistratu eius caveret, perinde bona teneri atque si fide-5 iussor[2] pro eo extitisset. Item rescripserunt, cum quaeritur, an municeps quis sit, ex ipsis etiam rebus probationes sumi oportere: nam solam nominis similitudinem ad confirmandam cuiusque originem satis non 6 esse. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt non minus eos, qui compulsi magistratu funguntur, cavere debere, quam qui sponte officium adgnoverunt. (50. 1) 38

12. Imperatores Antoninus et Verus Augusti rescripserunt in tempus relegatos et reversos in ordinem allegi sine permissu principis non posse. 1 Item rescripserunt relegatos non posse tempore finito in ordinem decurionum allegi, nisi eius aetatis fuerint, ut nondum decuriones creari possent, et dignitas certa spem eius honoris id faceret, ut princeps indulgere 2 possit. Item rescripserunt eum, qui in relegatione natus est, non prohiberi honore decurionatus fungi. 3 Item rescripserunt non admitti contradicere volentem, quod non recte quis sit creatus decurio, cum initio contradicere debuerit. (50. 2) 13

13. [3]Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt debitori rei publicae a curatore permitti pecunias non posse et, cum Philippensibus remissae essent, revocandas. (2. 14) 37

14. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt pecuniae, quae apud curatores remansit, usuras exigendas: eius vero, quae a redemptoribus operum exigi non potest, sortis dumtaxat periculum 1 ad curatores pertinere. Item rescripserunt operum 2 periculum etiam ad heredes curatorum pertinere. Item rescripserunt agros rei publicae retrahere curatorem civitatis debere, licet a bona fide emptoribus possideantur, cum possint ad auctores suos recurrere. (50. 8) 11

15. Imperatores Antoninus et Verus rescripserunt operum exactionem sine cautione non opor-1 tere committi. Item rescripserunt curatores, si neglegenter in distrahendis bonis se gesserint, in simplum teneri, si per fraudem, in duplum: nec ad heredes 2 eorum poenam descendere. Item rescripserunt pecuniam ad annonam destinatam distractis rebus cura-3 torem exigere debere. Item rescripserunt sitonas indemnes esse oportere, qui non segniter officio suo 4 functi sunt, secundum litteras Hadriani. Item rescripserunt a curatore kalendarii cautionem exigi non 5 debere, cum a praeside ex inquisitione eligatur. Item rescripserunt curatorem etiam nomine collegae teneri, 6 si intervenire et prohibere eum potuit. Item rescripserunt nominum, quae deteriora facta sunt tempore curatoris, periculum ad ipsum pertinere: quia vero antequam curator fieret, idonea non erant, aequum videri periculum ad eum non pertinere. (50. 8) 12

16. Imperatores Antoninus et Verus re- (50. 8) 13

---

1) praedes *Papir.* 2) praes *Papir.?* 3) *Iungas fr.* 12—15: *de curatoribus.*

scripserunt eum, qui pecuniam publicam magistratus sui tempore et post non pauco tempore detinuerat, usuras etiam praestare debere, nisi si quid adlegare possit, qua ex causa tardius intulisset.

17. Imperatores Antoninus et Verus [(50. 12) 13] Augusti rescripserunt opera exstruere debere eos, qui pro honore polliciti sunt, non pecunias pro his inferre 1 cogi. Item rescripserunt condiciones donationibus adpositas, quae in rem publicam fiunt, ita demum ratas esse, si utilitatis publicae interest: quod si damnosae sint, observari non debere. et ideo non observandum, quod defunctus certa summa legata vetuit vectigal exerceri. esse enim tolerabilia, quae vetus consuetudo comprobat.

LIBER VIII.

18. Imperator Antoninus Avidio Cassio [(2. 14) 60] rescripsit, si creditores parati sint partem ex bonis licet ab extraneo consequi, rationem habendam prius necessariarum personarum, si idoneae sint.

IULIUS PAULUS

(SUB. SEPTIMIO SEVERO IMP. EIUSQUE SUCCESSORIBUS, PRAEF. PRAET. SUB ALEXANDRO SEVERO).

DE ACTIONIBUS LIBER SINGULARIS.

v. Index.

DE ADSIGNATIONE LIBERTORUM LIBER SINGULARIS.

1. [1]Senatus consulto, quo cautum est, [(23. 2) 59] ne tutor pupillam vel filio suo vel sibi nuptum collocet, etiam nepos significatur.

2. [2]Si ita facta sit exheredatio: 'si filius [(28. 3) 14] natus natave sit, exheres esto', utrisque natis non rumpitur testamentum.

3. [3]Si quis ita legaverit: 'uxori meae [(34. 2) 30] mundum ornamenta seu quae eius causa paravi, do lego', placet omnia deberi, sicuti cum ita legatur: 'Titio vina, quae in urbe habeo seu in portu, do lego', omnia deberi: hoc enim verbum 'seu' ampliandi legati gratia positum est.

4. [4]Cum servus legatus a testatore et [(34. 4) 15] alienatus rursus redemptus sit a testatore, non debetur legatario opposita exceptione doli mali. sane si probet legatarius novam voluntatem testatoris, non submovebitur.

5. [5]Invito beneficium non datur. [(50. 17) 69]

DE ADULTERIIS LIBRI III.

LIBER I.

6. [6]Pater[7] sine periculo calumniae non [(48. 5) 31] 1 potest agere. Sexaginta dies a divortio numerantur: in diebus autem sexaginta et ipse sexagensimus est.

7. Si ventris nomine mulier missa sit in [(37. 9) 8] possessionem, divus Hadrianus Calpurnio Flacco differendam accusationem adulterii rescripsit, ne quod praeiudicium fieret nato.

LIBER II.

8. Nullum divortium ratum est nisi septem [(24. 2) 9] civibus Romanis puberibus adhibitis praeter libertum eius qui divortium faciet. libertum accipiemus etiam eum, qui a patre avo proavo et ceteris susum versum manumissus sit.

9. [1]Edictum divi Augusti, quod pro- [(48. 18) 8] posuit Vibio Habito et Lucio Aproniano consulibus, in hunc modum exstat: 'Quaestiones neque semper in omni causa et persona desiderari debere arbitror, et, cum capitalia et atrociora maleficia non aliter explorari et investigari possunt quam per servorum quaestiones, efficacissimas eas esse ad requirendam veritatem exis- 1 timo et habendas censeo'. Statuliber in adulterio postulari poterit, ut quaestio ex eo habeatur, quod servus heredis est: sed spem suam retinebit.

10. [2]Quinquennium non utile, sed con- [(48. 5) 32] tinuo numerandum est. quid ergo fiet, si prior mulier rea facta sit et ideo adulter eodem tempore reus fieri non potuit et diu tracta lite quinquennium transierit? quid si is, qui intra quinquennium quem postulaverat, non peregerit aut praevaricatus est et alius eundem repetere velit et quinquennium transactum sit? aequum est computationi quinquennii eximi id tempus, quod per postulationem praecedentem consumptum sit.

11. Ex eo, quod prohibet lex Iulia de [(22. 5) 18] adulteriis testimonium dicere condemnatam mulierem, colligitur etiam mulieres testimonii in iudicio dicendi ius habere.

12. Si maritus minus facere potest et [(24. 3) 36] dos publicata sit, in id quod facere potest fisco maritus condemnandus est, ne in perniciem mariti mulier punita sit.

LIBER III.

13. [3]*[Pater mulieris vel mater ex his* [(40. 9) 13] *servis; quos in ministerium filiae dederint, intra sexa-*

1) *cf.* (38. 4) 3 § 1. 2) *cf.* (38. 4) 13 § 1. 3) *cf.* (38. 4) 1 *pr. ad v.* 'liberto libertave', 'is eave'? 4) *cf.* (38. 4) 1 § 4. 5) *cf.* (38. 4) 1 § 7, 4. 6) *De iure mariti patris extranei agit Ulp. de adult. lib.* 2. 7) *Ex Pauli sententia addendum est:* qui iure extranei accusat, *cf. fr.* 20.

1) *De quaestionibus tractatur apud Ulp. de adult. lib.* 3.
2) *De quinquennio agit Ulp. ibid. lib.* 4, *v.* (48. 5) 30 § 6.
3) *Agit hac de re Ulp. de adult. lib.* 4.

gesimum diem manumittere non poterunt]: quod si intra diem sexagesimum manumiserint [*scil. et postea intra eum diem decesserint*], erit servus statuliber.

14. Sed nec illud prohibitum videtur, (46. 3) 42 ne a reo [*sc. criminis postulato*] creditori solvatur.

15. Libellorum inscriptionis conceptio talis (48. 2) 3 est. 'Consul et dies. Apud illum praetorem vel proconsulem Lucius Titius professus est se Maeviam lege Iulia de adulteriis ream deferre, quod dicat eam cum Gaio Seio in civitate illa, domo illius, mense illo, consulibus illis adulterium commisisse'. utique enim et locus designandus est, in quo adulterium commissum est, et persona, cum qua admissum dicitur, et mensis: hoc enim lege Iulia publicorum cavetur et generaliter praecipitur omnibus, qui reum aliquem deferunt: neque 1 autem diem neque horam invitus conprehendet. Quod si libelli inscriptionum legitime ordinati non fuerint, rei nomen aboletur et ex integro repetendi reum po- 2 testas fiet. Item subscribere debebit is qui dat libellos se professum esse, vel alius pro eo, si litteras nesciat. 3 Sed et si aliud crimen obiciat, veluti quod domum suam praebuit, ut stuprum mater familias pateretur, quod adulterum deprehensum dimiserit, quod pretium pro comperto stupro acceperit, et si quid simile, id 4 ipsum libellis comprehendendum erit. Si accusator decesserit aliave quae causa ei impedierit, quo minus accusare possit, et si quid simile, nomen rei aboletur postulante reo: idque et lege Iulia de vi et senatus consulto cautum est, ita ut liceat alii ex integro repetere reum. sed intra quod tempus, videbimus: et utique triginta dies utiles observandi sunt.

16. Destitisse cum accipiemus, qui in (48. 16) 13 totum animum agendi deposuit, non qui distulit ac- 1 cusationem. Sed qui permissu imperatoris ab accusatione destitit, impunitus est.

17. [1]Si nuptura Titio voluntate eius fun- (23. 5) 14 dum dotis nomine Maevio tradit, dos eius condicionis 1 erit, cuius esset, si ipsi Titio fundum tradidisset. Si mulieris nomine quis fundum in dotem dederit, dotalis fundus erit: propter uxorem enim videtur is fundus 2 ad maritum pervenisse. Si fundum alienum mulieri debeat maritus eumque mulier ei dotis nomine promiserit, in pendenti erit et tunc fiet dotalis, cum ad 3 eum pervenerit. Si fundum legatum sibi dotis causa mulier repudiaverit vel etiam substituto viro omiserit hereditatem vel legatum, erit fundus dotalis.

DE ADULTERIIS LIBER SINGULARIS.[2]

18. Brevem interpretationem de adul- coll. 4, 2 teriis coercendis facturus per ipsa capita ire malui 2 ordinemque legis servare. Et quidem primum caput legis Iuliae de adulteriis prioribus legibus pluribus 3 abrogat. Secundo vero capite permittit patri, [*si in*] filia sua, quam in potestate habet, aut in ea, quae [*eo*] auctore, cum in potestate esset, viro in manum convenerit, adulterum domi suae generive sui deprehenderit, isque in eam rem socerum adhibuerit, ut is pater eum adulterum sine fraude occidat ita, ut filiam in 4 continenti occidat. In vidua autem filia si adulterum deprehensum occiderit et in continenti filiam, licito iure hoc factum Marcellus libro XXXI digestorum scri- 5 bit. Auctoritate quoque [*praeditum*] patrem posse interficere vel consularem virum vel patronum suum, [*si eum*] in filia adulterum deprehenderit, eodem libro 6 Marcellus probat. Sed si filiam non interfecerit, sed 7 solum adulterum, homicidii reus est. Sed etsi intervallo filiam interfecerit, tantundem est, nisi persequatur illam et interfecerit: continuatione enim animi videtur legis auctoritate fecisse.

19. Certae autem enumerantur personae, coll. 4, 3 quas viro liceat occidere in adulterio deprehensa uxore, 2 quamvis uxorem non liceat. Ergo secundum leges viro etiam filiofamilias permittitur etiam domi suae deprehensum adulterum interficere servum, et eum, qui auctoramento rogatus est ad gladium, vel etiam illum, 3 qui operas suas, ut cum bestiis pugnaret, locavit. Sed et iudicio publico damnatum licet interficere in adulterio deprehensum, vel libertinum vel suum vel pater- 4 num, et tam civem Romanum quam Latinum. Sed et patris et matris et filii et filiae libertum permittitur 5 occidere. in quo loco et dediticius habetur. Debet autem profiteri apud eum, cuius iurisdictio est eo loco, ubi occidit, et uxorem dimittere. quod si non fecerit, 6 impune non interficit. Sciendum est autem divum Marcum et Commodum rescripsisse eum, qui adulterum inlicite interfecerit, leviori poena puniri.[1] sed et Magnus Antoninus pepercit eis, qui adulteros inconsulto calore ducti interfecerunt.

20. Qui iure mariti vel patris accusat, coll. 4, 4 potest et sine calumniae poena vinci: si iure extranei accusat, potest calumniae poena puniri: sed tantum post duos menses intra quattuor menses utiles expertus, licet talis sit, qui alias accusare non possit, ut libertinus aut minor viginti quinque annorum aut infamis, tamen ad accusationem admittitur ut et Papinianus libro XV responsorum sub titulo ad legem Iuliam de adulteriis scripsit[2]: 'Civis Romanus *rel.* (*v. Papiniani fr.* 724)'.

21. In uxorem adulterium vindicatur iure coll. 4, 6 mariti, non etiam [*in*] sponsam. Severus quoque et Antoninus ita rescripserunt.

22. Domitianus rescripsit,[3] quod de feriis (48. 16) 16 et abolendis reis dicitur, non pertinere ad servos, qui accusati in vinculis esse iubentur, ne iudicium finiatur.

DE APPELLATIONIBUS LIBER SINGULARIS.

23. Quaesitum est, in arbitros, qui ad fide- (49. 2) 2 iussores probandos dantur, an appellare liceat: quamvis hoc casu et sine appellatione quidam putent ab eo, qui eum dedit, sententiam eius corrigi posse.

24. † Macer. 1 de appell. *Si pro eo, qui* (49. 4) 2 § 3 *capite puniri iussus est, necessaria persona appellet, an tertia die audiri possit, Paulus dubitat.*

25. Si res dilationem non recipiat, non (49. 5) 7 permittitur appellare, velut ne testamentum aperiatur (ut divus Hadrianus constituit), ne frumentum in usum

1) *De fundo dotali v. Ulp. de adult. lib.* 5. 2) *Conscriptus est post mortem Caracallae imperatoris, cf. fr.* 19 § 6, *Mommsen ZRG* IX, 109.

1) *cf.* (48. 5) 39 § 8. 2) *v. Huschke in h. l.* 3) *cf.* (48. 3) 2 § 1.

militum, in annonae subsidia contrahatur, neve scriptus 1 heres in possessionem inducatur. Item si ex perpetuo edicto aliquid decernatur, id quo minus fiat, non 2 permittitur appellare. Item quo minus pignus vendere liceat, appellari non potest.

DE ARTICULIS LIBERALIS CAUSAE LIBER SINGULARIS.

26. Si in obscuro sit, in quo fuerit statu (40. 12) 41 is, qui pro libertate sua litigat, prior audiendus est probare volens se ipsum in libertatis esse possessionem. 1 Iudex autem, qui de libertate cognoscit, etiam de rebus amotis damnove facto cognoscere debet: fieri enim potest, ut fiducia libertatis et subripere quaedam et corrumpere atque consumere ex bonis, quibus serviebat, ausus sit.

BREVIUM[1] [AD EDICTUM] LIBRI XXIII.

LIBER III.

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

27. Legatis quoque municipiorum succurri- (4. 6) 8 tur ex principum Marci et Commodi constitutione.

LIBER VI.

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

28. Si post constitutam tibi pecuniam (13. 5) 22 hereditatem ex senatus consulto Trebelliano restitueris, quoniam sortis petitionem transtulisti ad alium, deneganda est tibi pecuniae constitutae actio. idem est in hereditatis possessore post evictam hereditatem. sed magis est, ut fideicommissario vel ei qui vicit decernenda esset actio.

[*De pigneraticia actione* (*E.* 99)].

29. Domo pignori data et area eius (13. 7) 21 tenebitur: est enim pars eius. et contra ius soli sequetur aedificium.

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

30. Si servus non voluntate domini navem (14. 1) 6 exercuerit, si sciente eo, quasi tributoria, si ignorante, 1 de peculio actio dabitur. Si communis servus voluntate dominorum exerceat navem, in singulos dari debebit in solidum actio.

[*Ad SC Vellaeanum* (*E.* 105)].

31. Immo tunc locus est senatus con- (16. 1) 12 sulto, cum scit creditor eam intercedere.

LIBER VII.

[*Soluto matrimonio dos etc.* (*E.* 113)].

32. Neque stipendium neque tributum (25. 1) 13 ob dotalem fundum praestita exigere vir a muliere potest: onus enim fructuum haec impendia sunt.

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

33. [*Si quis delatum sibi iusiurandum* (25. 2) 12 *de rebus amotis referre velit, non videtur praetor permisisse*], non magis quam si quis ei qui furti agat iusiurandum deferat, an ipse fur sit.

LIBER VIII.

[*De tutelis* (*E.* XXII)].

34. Testamento tutores hi dari possunt, (26. 2) 21 cum quibus testamenti factio est.

35. Etiam contutoris factum imputatur (26. 7) 14 collegae, si potuit et debuit suspectum facere: interdum et si debuit satis petere: nam si idoneus subito lapsus est, nihil collegae imputari potest.

36. [*Ceterae actiones praeter tutelae ad-* (27. 3) 10 *versus tutorem competunt*]. Sed non dantur pupillo, dum tutor tutelam gerit: quamvis enim morte tutoris intereant, tamen pupillus cum herede eius actionem habet, quia sibi solvere debuit.

37. [*Si filius familias tutelam administra-* (27. 3) 12 *verit, deinde fuerit emancipatus, remanere eum tutorem Iulianus ait et, cum pupillus adoleverit, agendum . . . . cum patre dumtaxat de peculio: manere enim adversus eum etiam post pubertatem de peculio actionem: neque enim ante annus cedit, intra quem de peculio actio datur, quam tutela fuerit finita*]. Filius autem tutor propter hoc suum factum cum patre agere non potest ante pubertatem, quia nec finita tutela hoc[1] ab eo exigi potest.

LIBER XVI.

[*De magistris faciendis etc.* (*E.* 217)].

38. [2]Creditor autem is est, qui ex- (50. 16) 55 ceptione perpetua summoveri non potest. qui autem temporalem exceptionem timet, similis est condicionali creditori.

[*De privilegiariis creditoribus* (*E.* 219)].

39. Qui in navem exstruendam vel in- (42. 5) 26 struendam credidit vel etiam emendam, privilegium habet.

40. [3]Cuius effectus omnibus prodest, (50. 17) 148 eius et partes ad omnes pertinent.

LIBER XXIII.

[*De legis Cinciae exceptione* (*E.* 279)].

41. Perficitur donatio in exceptis per- Vat. 310 sonis sola mancipatione vel promissione, quoniam neque Cinciae legis exceptio obstat neque in factum 'si non donationis causa mancipavi vel promisi me daturum': idque et divus Pius rescripsit.

Sed in persona non excepti sola manci- Vat. 311 patio vel promissio non perficit donationem. in rebus mobilibus etiamsi traditae sint, exigitur, ut et interdicto utrubi superior sit is cui donata est, sive mancipi mancipata sit sive nec mancipi tradita.

1) *Ita index Flor., item inscriptiones eorum fragmentorum, quae prioribus continentur digestorum libris* XXVI. *In posterioribus libris inscriptio haec est* 'libro . . . brevis edicti', *in Vat.* 310 'libro XXIII ad edictum de (*i. e.* ex?) brevibus'. *Cf. Karlowa, R.G.* I, 635 *sq.*

1) nec finita tutela hoc] nisi finita tutela nec *scr.*

2) *Gai.* 3,79: praetor . . . iubet convenire creditores. *Cf. Ulp.* 62 *ad edict.* (50. 16) 54, *Lenel p.* 342 *n.* 3.

3) *Haec quoque ad in rem versionem spectant.*

DE CENSIBUS LIBRI II.[1]

LIBER II.

42. In Lusitania Pacenses et Emeritenses (50. 15) 8 iuris Italici sunt. idem ius Valentini et Licitani habent: 1 Barcinonenses quoque ibidem immunes sunt. Lugdunenses Galli, item Viennenses in Narbonensi iuris 2 Italici sunt. In Germania inferiore Agrippinenses 3 iuris Italici sunt. Laodicia in Syria et Berytos in 4 Phoenice iuris Italici sunt et solum earum. Eiusdem iuris et Tyriorum civitas a divis Severo et Anto- 5 nino facta est. Divus Antoninus Antiochenses colonos 6 fecit salvis tributis. Imperator noster Antoninus civitatem Emisenorum coloniam et iuris Italici fecit. 7 Divus Vespasianus Caesarienses colonos fecit non adiecto, ut et iuris Italici essent, sed tributum his remisit capitis: sed divus Titus etiam solum immune factum interpretatus est. similes his Capitulenses esse 8 videntur. In provincia Macedonia Dyrracheni, Cassandrenses, Philippenses, Dienses, Stobenses iuris Italici 9 sunt. In provincia Asia duae sunt iuris Italici, Troas 10 et Parium. In Pisidia eiusdem iuris est colonia 11 Antiochensium. In Africa Carthago, Utica, Leptis magna a divis Severo et Antonino iuris Italici factae sunt.

DE CENTUMVIRALIBUS[2] IUDICIIS LIBER SINGULARIS.

43. Quemadmodum praeparasse litem quis (5. 2) 7 videatur, ut possit transmittere actionem, videamus. et ponamus in potestate fuisse eum, ut neque bonorum possessio ei necessaria et aditio hereditatis supervacua sit: is si comminatus tantum accusationem fuerit vel usque ad denuntiationem vel libelli dationem praecesserit, ad heredem suum accusationem transmittet: idque divus Pius de libelli datione et denuntiatione rescripsit. quid ergo si in potestate non fuerit, an ad heredem actionem transmittat? et recte videtur litem praeparasse, si ea fecerit quorum supra mentionem habuimus.

44. Cum mater militem filium falso audisset (5. 2) 28 decessisse et testamento heredes alios instituisset, divus Hadrianus decrevit hereditatem ad filium pertinere ita, ut libertates et legata praestentur. hic illud adnotatum quod de libertatibus et legatis adicitur: nam cum inofficiosum testamentum arguitur, nihil ex eo testamento valet.

45. Si is qui admittitur ad accusationem, (5. 2) 31 nolit aut non possit accusare, an sequens admittatur, videndum est. et placuit posse, ut fiat successioni 1 locus. Quantum ad inofficiosi liberorum vel parentium querellam pertinet, nihil interest, quis sit heres 2 scriptus ex liberis an extraneis vel municipibus. Si heres extiterim ei, qui eo testamento institutus est quod de inofficioso arguere volo, non mihi nocebit, maxime si eam portionem non possideam vel iure suo 3 possideam. Diversum dicemus, si legaverit mihi eam rem, quam quis ex eo testamento acceperat: nam si 4 eam adgnoscam, repellar ab accusatione. Quid ergo si alias voluntatem testatoris probaverim? puta in testamento adscripserim post mortem patris consentire me? repellendus sum ab accusatione.

1) *Conscripti sunt hi libri imperante Elagabalo, cf. Mommsen, ZRG* IX, 111 *n.* 53. 2) septemviralibus *Index et inscr. F.*

DE COGNITIONIBUS LIBER SINGULARIS.

46. [*Si tutores non iure dati post testamentum factum . . .*] vel cum fisco aliquem contractum (26. 3) 9 damnosum miscuissent, [*utilitatem pupillorum sequendam, non scripturam testamenti*].

47. Si peregre agant qui tutores vel (26. 5) 29 curatores dati sunt, ut intra diem trigesimum notum his a magistratibus fiat, divus Marcus rescripsit.

48. Plane ultra centesimum miliarium (27. 1) 42 ab urbe filiorum collegarum suorum tutelam suscipere non coguntur [*sc. hi, qui collegii iure a ceteris tutelis excusantur*].

49. [1]Qui in collegio pistorum sunt, a (27. 1) 46 tutelis excusantur, si modo per semet pistrinum exerceant: sed non alios puto excusandos quam qui intra 1 numerum sunt. [2]Urbici autem pistores a collegarum 2 quoque filiorum tutelis excusantur. Sed et hoc genus excusationis est, si quis se dicit ibi domicilium non habere, ubi ad tutelam datus est: idque imperator Antoninus cum divo patre significavit.

50. Veteranos divus Magnus Antoninus (49. 18) 5 cum patre suo rescripsit a navium fabrica excusari. 1 Sed et ab exactione tributorum habent immunitatem, 2 hoc est ne exactores tributorum constituantur. Sed veterani, qui passi sunt in ordinem legi, muneribus fungi coguntur.

51. 'Municipes' intellegendi sunt et qui (50. 16) 228 in eodem municipio nati sunt.

52. Ubi lex[3] duorum mensum fecit (50. 17) 101 mentionem, et qui sexagensimo et primo die venerit, audiendus est: ita enim et imperator Antoninus cum divo patre suo rescripsit.

DE CONCEPTIONE FORMULARUM LIBER SINGULARIS.

53. Exceptiones opponuntur aut quia (44. 1) 20 factum sit quod fieri oportet, aut quia factum sit quod fieri non oportuit, aut quia factum non sit quod fieri debuerat. quia factum est, quod fieri oportuit, datur exceptio rei venditae et traditae et rei iudicatae: quia factum est, quod fieri non oportuit, datur exceptio doli mali: quia non factum est, quod fieri debuit, ut bonorum possessionis non datae.[4]

1) *Fr.* 49 *pr. convenit fere ad verbum cum Vat.* 233 (*inscr. Ulp. de off. praet. tutel.*), *ita ut Mommsenus suspicetur errasse Vaticani libri auctorem in inscriptione. Quod probabile esse non negaverim: sed mutare quid non ausus sum.*
2) = *Vat.* 235 (*Ulp. de off. praet. tut., v. n.* 1) *et* 237 (*Paul. ad municip.*).
3) *municipalis sc., v. C.* (7. 63) 1.
4) *v. Lenel* § 67 *i. f.*

DE CONCURRENTIBUS ACTIONIBUS LIBER SINGULARIS.

54. Qui servum alienum iniuriose ver- [(44. 7) 34] berat, ex uno facto incidit et in Aquiliam et in actionem iniuriarum: iniuria enim ex affectu fit, damnum ex culpa et ideo possunt utraeque competere. sed quidam altera electa alteram consumi: alii per legis Aquiliae actionem iniuriarum consumi, quoniam desiit bonum et aequum esse condemnari eum, qui aestimationem praestitit: sed si ante iniuriarum actum esset, teneri eum ex lege Aquilia. sed et haec sententia per praetorem inhibenda est, nisi in id, quod amplius ex lege Aquilia competit, agatur. rationabilius itaque est eam admitti sententiam, ut liceat ei quam voluerit actionem prius exercere, quod autem amplius in altera 1 est, etiam hoc exsequi. Si is, cui rem commodavero, eam subripuerit, tenebitur quidem et commodati actione et condictione, sed altera actio alteram peremit aut 2 ipso iure aut per exceptionem, quod est tutius. Hinc de colono responsum est, si aliquid ex fundo subtraxerit, teneri eum condictione et furti, quin etiam ex locato: et poena quidem furti non confunditur, illae autem inter se miscentur. et hoc in legis Aquiliae actione dicitur, si tibi commodavero vestimenta et tu ea ruperis: utraeque enim actiones rei persecutionem continent. et quidem post legis Aquiliae actionem utique commodati finietur: post commodati an Aquiliae remaneat in eo, quod in repetitione triginta dierum amplius est, dubitatur: sed verius est remanere, quia simplo accedit: et simplo subducto locum non habet.

55. Si quis egerit vi bonorum raptorum, [(47. 2) 89] etiam furti agere non potest: quod si furti elegerit in duplum agere, potest et vi bonorum raptorum agere sic, ut non excederet quadruplum.

DECRETORUM LIBRI III.[1]

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

56. Liberalitatis in rem publicam [(22. 1) 16 pr.] factae usurae non exiguntur.

57. Severus Augustus dixit: 'etsi probare- [(50. 2) 9] tur Titius in servitute patris sui natus, tamen, cum ex libera muliere sit procreatus, non prohibetur decurio 1 fieri in sua civitate'. Non esse dubitandum, quin navicularii non debent decuriones creari.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

58. Aemilius Larianus ab Ovinio fundum [(4. 4) 38] Rutilianum lege commissoria emerat data parte pecuniae, ita ut, si intra duos menses ab emptione reliqui pretii partem dimidiam non solvisset, inemptus esset, item si intra alios duos menses reliquum pretium non numerasset, similiter esset inemptus. intra priores duos menses Lariano defuncto Rutiliana pupillaris aetatis successerat, cuius tutores in solutione cessaverunt. venditor denuntiationibus tutoribus saepe datis post annum eandem possessionem Claudio Telemacho vendiderat. pupilla in integrum restitui desiderabat: victa tam apud praetorem quam apud praefectum urbi provocaverat. putabam bene iudicatum, quod pater eius, non ipsa contraxerat: imperator autem motus est, quod dies committendi in tempus pupillae incidisset eaque effecisset, ne pareretur legi venditionis. dicebam posse magis ea ratione restitui eam, quod venditor denuntiando post diem, quo placuerat esse commissum, et pretium petendo recessisse a lege sua videretur: non me moveri quod dies postea transisset, non magis quam si creditor pignus distraxisset, post mortem debitoris die solutionis finita. quia tamen lex commissoria displicebat ei, pronuntiavit in integrum restituendam. movit etiam illud imperatorem, quod priores tutores, qui non restitui desiderassent, suspecti pro- 1 nuntiati erant. Quod dicitur non solere filiis familias post emancipationem adhuc minoribus succurri in his, quae omisissent manentes in potestate, tunc recte dicitur, cum patri adquirere possunt.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

59. [1] Quaedam mulier ab iudice appella- [(10. 2) 41] verat, quod diceret eum de dividenda hereditate inter se et coheredem non tantum res, sed et libertos divisisse et alimenta, quae dari testator certis libertis iussisset: nullo enim iure id eum fecisse. ex diverso respondebatur consensisse eos divisioni et multis annis alimenta secundum divisionem praestitisse. placuit standum esse alimentorum praestationi: sed et illud adiecit nullam esse libertorum divisionem.

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

60. Creditor, qui iure suo pignus distra- [(20. 5) 13] hit, ius suum cedere debet et, si pignus possidet, tradere utique debet possessionem.

61. Creditori actio furti in summam [(47. 2) 88] pignoris, non debiti competit. sed ubi debitor ipse subtraxisset pignus, contra probatur, ut in summam pecuniae debitae et usurarum eius furti conveniretur.

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

62. Titianus Primus praeposuerat servum [(14. 5) 8] mutuis pecuniis dandis et pignoribus accipiendis: is servus etiam negotiatoribus hordei solebat pro emptore suscipere debitum et solvere. cum fugisset servus et is, cui delegatus fuerat dare pretium hordei, conveniret dominum nomine institoris, negabat eo nomine se conveniri posse, quia non in eam rem praepositus fuisset. cum autem et alia quaedam gessisse et horrea conduxisse et multis solvisse idem servus probaretur, praefectus annonae contra dominum dederat sententiam. dicebamus quasi fideiussionem esse videri (cum pro

1) *Duas diversas Paulus edidit sententiarum imperialium collectiones, priorem (ut opinor) inscriptam 'decretorum libri III', posteriorem inscriptam 'sententiarum imperialium libri VI'. Errare enim Cuiacium, qui ad idem opus spectare has inscriptiones suspicabatur, firmissimis argumentis demonstravit Bluhme, ZgRw* IV, 312 *sqq. Apparet autem et ex duplicibus fragmentorum quorundam inscriptionibus et ex comparatione fragmentorum* (10. 2) 41 *et* (37. 14) 24 *has collectiones aliqua ratione inter se fuisse conexas. Et equidem crediderim omnia fere, quae decretorum libris continebantur, in ampliore sententiarum collectione fuisse repetita, in angustum tamen coacta, ut opus ad certum modum redigeretur. Ita factum est, ut duo decretorum libri in sententiarum librum primum contraherentur, cf.* (37. 14) 24 *ict.* (10. 2) 41, (28. 5) 93, (36. 1) 83. *Conscripti esse videntur decretorum libri imperantibus Severo et Caracalla, quorum sententiae referuntur. Qui fuerit rerum ordo a Paulo in his libris observatus, pro certo non dixerim, nec sine dubitatione ea quae supersunt (usque ad fr.* 76) *secundum edicti perpetui ordinem disposui.*

1) = *Paul.* 1 *sent. imp.* (37. 14) 24.

alio solveret debitum, non pro aliis suscipit debitum): non solere autem ex ea causa in dominum dari actionem nec videtur hoc dominum mandasse. sed quia videbatur in omnibus eum suo nomine substituisse, sententiam conservavit imperator.

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

63. Cum usurae pretii fundi ab eo qui (22.1) 16 § 1 a fisco emerat peterentur et emptor negaret traditam sibi possessionem, imperator decrevit iniquum esse usuras ab eo exigi, qui fructus non percepisset.

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

64. Moschis quaedam, fisci debitrix ex (49.14) 47 conductione vectigalis, heredes habuerat, a quibus post aditam hereditatem Faria Senilla et alii praedia emerant. cum convenirentur propter Moschidis reliqua et dicebant heredes Moschidis idoneos esse et multos alios ex isdem bonis emisse, aequum putavit imperator prius heredes conveniri debere, in reliquum possessorem 1 omnem: et ita pronuntiavit. Aemilius Ptolemaeus conduxerat a fisco possessionem eamque paulatim pluribus locaverat maiore quantitate quam ipse susceperat: conveniebatur a procuratoribus Caesaris in eam quantitatem quam ipse perciperet. hoc iniquum et inutile fisco videbatur, ut tamen suo periculo ipse eos quibus locaverat conveniret: ideoque pronuntiavit in eam solam quantitatem eum conveniri debere, qua ipse conductor exstiterat.

LIBER II.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

65. Romanius Appulus ab iudice appella- (26.5) 28 verat dicens se non debuisse dari in tutela collegam ei, quem ipse, cum magistratus esset, nominasset suo periculo, ne in una tutela duplex periculum sustineret. decrevit imperator posse quem et fideiussorem pro tutore esse et nihilo minus tutorem dari: itaque detentus est in tutela.

66. Aemilius Dexter magistratus sui tem- (26.7) 53 pore datis tutoribus cessaverat in exigenda satisdatione, deinde quibusdam excusatis a sequentibus magistratibus Dexter tutor adsumptus fuerat: creatus conveniebatur in solidum duplici ratione, quod cum magistratus esset et tutores dedisset satisdationem non exegisset. ex diverso dictum est, licet satis exactum non esset, tamen in diem tutelae finitae idoneos fuisse tutores neque cessationem curatorum obesse tutoribus debere. pronuntiavit, si in diem finitae tutelae idonei permansissent tutores, licet et satis non esset exactum, curatorum esse periculum, si minus, tutorum et magistratuum: hoc est tunc esse periculum eius, qui suspectum non fecisset aut satis non exegisset, cum finita tutela non inveniretur idoneus fuisse.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

67. [1]Pactumeius Androsthenes Pactu- (28.5) 93 meiam Magnam filiam Pactumeii Magni ex asse heredem instituerat, eique patrem eius substituerat. Pactumeio Magno occiso[2] et rumore perlato, quasi filia quoque eius mortua, mutavit testamentum Noviumque Rufum heredem instituit hac praefatione: 'quia heredes, quos volui habere mihi contingere non potui, Novius Rufus heres esto'. Pactumeia Magna supplicavit imperatores nostros et cognitione suscepta, licet modus institutioni contineretur, quia falsus non solet obesse, tamen ex voluntate testantis putavit imperator ei subveniendum. igitur pronuntiavit hereditatem ad Magnam pertinere, sed legata ex posteriore testamento eam praestare debere, proinde atque si in posterioribus tabulis ipsa fuisset heres scripta.

[*De legatis et fideicommissis* (*E. XXVII*)].

68. Paula Callinico ex parte herede in- (32) 27 stituto filiae eiusdem Iuventianae, cum in familia nupsisset, decem testamento legavit: deinde post tempus codicillis factis centum eidem Callinico reliquerat non adiecto 'hoc amplius'. pronuntiavit utramque summam deberi, maxime cum in codicillis filiae Callinici 1 nihil legatum fuisset. Pompeius Hermippus filium Hermippum ex dodrante, filiam Titianam ex quadrante heredes instituerat et praedia certa singulis praelegaverat: praeterea, si sine liberis Hermippus moreretur, aliam possessionem filiae dari iusserat: post testamentum factis codicillis filiae certa praedia dederat eamque his contentam esse voluit pro omni hereditate et his, quae in testamento reliquerat: Hermippi bona ad fiscum pervenerant: Titiana soror fideicommissum petebat. quaerebatur, utrum pro hereditate tantum an et pro his, quae post mortem frater rogatus erat restituere, pater eam voluisset accipere ea quae codicillis reliquerat. mihi ab omni voluntate recessum videbatur. placuit humanius interpretari ea sola, quae vivente fratre acceptura erat, adempta videri, non etiam quae post mortem eius reliquerat, si sine liberis decederet, 2 et ita pronuntiavit. Iulianus Severus decedens institutis quibusdam heredibus alumno suo quinquaginta legaverat eaque a Iulio Mauro colono suo ex pensionibus fundi debitis ab eo praestari voluerat eidemque Mauro quaedam legaverat: cum de hereditate fiscus quaestionem movisset, iussu procuratoris Maurus pecuniam fisco solverat: postea heres scriptus optinuerat fiscum: alumno autem mortuo heres eius fideicommissum ab herede Mauri petebat. placuit imperatori non videri eius fidei commissum, sed demonstratum, unde accipere posset: et ideo heres Severi haec praestare debet.

69. Hosidius quidam instituta filia Valeriana (32) 97 herede actori suo Antiocho data libertate praedia certa et peculium et reliqua relegaverat tam sua quam colonorum: legatarius proferebat manu patris familiae reliquatum et tam suo quam colonorum nomine: item in eadem scriptura adiectum in hunc modum: 'item quorum rationem reddere debeat', scilicet quae in condito habuerat pater familias frumenti vini et ceterarum rerum: quae et ipsa libertus petebat et ex reliquis esse dicebat: et apud praesidem optinuerat. ex diverso cum diceretur reliqua colonorum ab eo non peti nec propria, diversam autem causam esse eorum, quae in condito essent, imperator interrogavit partem legatarii: 'quaerendi causa pone', inquit, 'in condito centiens aureorum[1] esse, quae in usum sumi solerent: diceres totum, quod esset relictum in arca, deberi'? et placuit recte appellasse. a parte legatarii suggestum est quae-

1) imperialium sententiarum in cognitionibus prolatarum ex libris sex primo seu decretorum libro secundo *inscr. F.*

2) *cf. Amprid., Commod. c.* 7.

1) sestertium *Paul.*

dam a colonis post mortem patris familias exacta. respondit hoc, quod post mortem exactum fuisset, reddendum esse legatario.

70. Qui filium et filiam habebat, testa- [(36. 1) 76] mentum fecit et ita de filia sua caverat: ἐντέλλομαί σοι μὴ διατίθεσθαι, πρὶν τέκνα σοι γενέσθαι. pronuntiavit imperator fideicommissum ex hac scriptura deberi, quasi per hoc, quod prohibuisset eam testari, petisset, ut fratrem suum heredem faceret: sic enim accipiendam eam scripturam, ac si hereditatem suam rogasset 1 eam restituere. Fabius Antoninus impuberem filium Antoninum et filiam Honoratam relinquens exheredatis his matrem eorum Iuniam Valerianam heredem instituit et ab ea trecenta et quasdam res filiae reliquit, reliquam omnem hereditatem filio Antonino, cum ad annum vicensimum aetatis pervenisset, voluit restitui: quod si ante annum vicensimum decessisset filius, eam hereditatem Honoratae restitui praecepit. mater intestata decessit utrisque liberis legitimis heredibus relictis. postea filius annum agens plenum nonum decimum et ingressus vicensimum necdum tamen eo expleto decessit filia herede Fabia Valeriana sua relicta, a qua amita fideicommissum et ex testamento patris portionem hereditatis petebat: et apud praesidem optinuerat. tutores Valerianae filiae Antonini egestatem eius praetendebant et recitabant divi Hadriani constitutionem, in qua quantum ad munera municipalia iusserat eum annum, quem quis ingressus esset, pro impleto numerari. imperator autem noster motus et aequitate rei et verbis testamenti 'si ad annum vicensimum aetatis', quamvis scire se diceret a divo Marco non excusatum a tutela eum qui septuagensimum annum aetatis ingressus fuisset, nobis et legis Aeliae Sentiae argumenta proferentibus et alia quaedam, contra petitricem pronuntiavit.

71. [1]Iulius Foebus testamento facto, cum [(36. 1) 83] tres liberos heredes institueret, Foebum et Heracliam ex eadem matre, Polycraten ex alia aequis portionibus, petit a Polycrate minore fratre, ut accepto certo praedio hereditatem fratribus concederet: et invicem eos, qui ex eadem matre erant, si qui eorum heres non fuisset, substituerat. Polycrati, si intra pubertatem decessisset, secundas tabulas fecit, quas matri eius commendavit aperiendas, si inpubes obisset. deinde petit a prioribus, ut, si quis eorum sine liberis decederet, portionem suam exceptis bonis maternis eorum et avitis ei vel eis qui superessent restitueret. Heraclia soror mortua sine liberis fratrem Foebum heredem instituit: Polycrates fideicommissum petierat et optinuerat apud Aurelium Proculum proconsulem Achaiae: appellatione facta, cum solus Foebus egisset μονομερῶς, victus est, quia 'ei vel eis' verba utrosque fratres complecterentur. adqui invicem duos illos tantum substituerat: sed et voluntas haec patris videbatur, qui exceperat eorum bona materna, quia Polycrates aliam matrem et quidem superstitem habebat, cuius etiam fidei commissum erat, ut legata, quae ei dederat in testamento, moriens Polycrati filio suo restitueret.

72. Statius Florus testamento scripto [(49. 14) 48] heredis sui Pompeii tacitae fidei commiserat, ut non capienti fundum et certam pecuniae quantitatem daret, et eo nomine cautionem a Pompeio exigi curaverat se restituturum ea, quae ei per praeceptionem dederat. postea idem Florus facto secundo testamento et eodem Pompeio et Faustino heredibus institutis nullas praeceptiones Pompeio dederat. haec persona, quae capere non poterat, se detulerat. consulti imperatores a procuratoribus rescripserant, si non probaretur mutatam voluntatem esse, praestandum fideicommissum: atque ita Pompeius condemnatus desiderabat onus esse id hereditatis oportere, quia praeceptiones non acceperat, nec posse videri pro parte in prima voluntate testatorem perseverasse, sed in universo. pronuntiavit nec testamentum prius exstare nec, si dedisset in primo testamento, ex posteriore peti potuisse, nisi petitum esset. placuit, quia non probabat sibi datas praeceptiones ex sola sua cautione, solum fideicommissum 1 praestare debere. Cornelio Felici mater scripta heres rogata erat restituere hereditatem post mortem suam. cum heres scripta condemnata esset a fisco et omnia bona mulieris occuparentur, dicebat Felix se ante poenam esse (hoc enim constitutum est). sed si nondum dies fideicommissi venisset, quia posset prius ipse mori vel etiam mater alias res adquirere, repulsus est interim a petitione.

1) *Inscriptum sicut fr. 67, v. p. 961 n. 1.*

LIBER III.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*)].

73. In testamento, quod perfectum non [(40. 5) 38] erat, alumnae suae libertatem et fideicommissa dedit. cum omnia ut ab intestato egissent, quaesiit imperator, an ut ex causa fideicommissi manumissa fuisset: et interlocutus est, etiamsi nihil ab intestato pater petisset, pios tamen filios debuisse manumittere eam, quam pater dilexisset. pronuntiavit igitur recte eam manumissam et ideo fideicommissa etiam ei praestanda.

[*De praediatoribus* (*E. XXXIII*)].

74. Fideiussores[1] magistratuum in poe- [(46. 1) 68] nam vel multam, quam non spopondissent, non debere 1 conveniri decrevit. Pro Aurelio Romulo conductore vectigalis centum annua Petronius Thallus et alii fideiusserant[2]: bona Romuli fiscus ut obligata sibi occupaverat et conveniebat fideiussores[1] tam in sortem quam in usuras: qui deprecabantur. lecta subscriptione fideiussionis,[3] quoniam in sola centum annua se obligaverant, non in omnem conductionem, decrevit fideiussores[1] in usuras non teneri, sed quidquid ex bonis fuisset redactum, prius in usuras cedere, reliquum in sortem, et ita in id quod defuisset fideiussores[1] conveniendos exemplo pignorum a creditore distractorum. 2 Non possunt conveniri fideiussores[1] liberato reo transactione.

75. Valerius Patruinus procurator im- [(49. 14) 50] peratoris Flavio Stalticio praedia certo pretio addixerat. deinde facta licitatione idem Stalticius recepta ea licitatione optinuerat et in vacuam possessionem inductus erat. de fructibus medio tempore perceptis quaerebatur: Patruinus fisci esse volebat. plane si medio tempore inter primam licitationem et sequentem adiectionem percepti fuissent, ad venditorem pertinerent (sicut solet dici, cum in diem addictio facta est, deinde melior condicio allata est), nec moveri deberemus, quod idem fuisset, cui et primo addicta fuerant praedia. sed cum utraque addictio intra tempus vindemiarum facta fuisset,

1) Praedes *Paul.* 2) centum annuorum . . . praedes facti erant *similiave Paul.* 3) praedum *Paul.?*

recessum est ab hoc tractatu itaque placebat fructus emptoris esse. Papinianus et Messius novam sententiam induxerunt, quia sub colono erant praedia, iniquum esse fructus ei auferri universos: sed colonum quidem percipere eos debere, emptorem vero pensionem eius anni accepturum, ne fiscus colono teneretur, quod ei frui non licuisset: atque si hoc ipsum in emendo convenisset. pronuntiavit tamen secundum illorum opinionem, quod quidem domino colerentur, universos fructus habere: si vero sub colono, pensionem accipere. Tryphonino suggerente, quid putaret de aridis fructibus, qui ante percepti in praediis fuissent, respondit, si nondum dies pensionis venisset, cum addicta sunt, eos quoque emptorem accepturum.

[*Cui heres non extabit* (*E.* 207)].

76. [(29. 2) 97] Clodius Clodianus facto prius testamento postea eundem heredem in alio testamento inutiliter facto instituerat: scriptus heres cum posterius putaret valere, ex eo hereditatem adire voluit, sed postea hoc inutile repertum est. Papinianus putabat repudiasse eum ex priore hereditatem, ex posteriore autem non posse adire. dicebam non repudiare eum, qui putaret posterius valere. pronuntiavit Clodianum intestatum decessisse.

*

77. [(16. 2) 24] [1]Iussit imperator audiri adprobantem sibi a fisco deberi, quod ipse convenitur.

78. [(44. 7) 33] [2]Constitutionibus, quibus ostenditur heredes poena non teneri, placuit, si vivus conventus fuerat, etiam poenae persecutionem transmissam videri, quasi lite contestata *cum* mortuo.

79. [(48. 18) 20] Maritus quidam heres uxoris suae petebat a Suro pecuniam, quam apud eum deposuisse defunctam se absente dicebat, et in eam rem unum testem liberti sui filium produxerat apud procuratorem: desideraverat et quaestionem haberi de ancilla. Surus negabat se accepisse et testimonium non oportere unius hominis admitti nec solere a quaestionibus incipi, etsi aliena esset ancilla. procurator quaestionem de ancilla habuerat. cum ex appellatione cognovisset imperator, pronuntiavit quaestione illicite habita unius testimonio non esse credendum ideoque recte provocatum.

80. [(48. 19) 40] Metrodorum, cum hostem fugientem sciens susceperit, in insulam deportari, Philocteten, quod occultari eum non ignorans diu dissimulaverit, in insulam relegari placet.

DE DONATIONIBUS INTER VIRUM ET UXOREM LIBER SINGULARIS.

v. Index.

DE DOTIS REPETITIONE LIBER SINGULARIS.

81. [(50. 17) 68] [3]In omnibus causis id observatur, ut, ubi personae condicio locum facit beneficio, ibi deficiente ea beneficium quoque deficiat, ubi vero genus actionis id desiderat, ibi ad quemvis persecutio eius devenerit, non deficiat ratio auxilii.

ΠΕΡΙ ΔΥΣΑΠΟΣΠΑΣΤΩΝ.

82. [gloss. Labbaei v. De tigno] [4]*Τῇ τῆς Δετίγνου προσηγορίᾳ πᾶσα ὕλη σημαίνεται, δι' ὧν οἰκοδομεῖν οἷόν τε, καὶ χώρα[5] ταύτῃ τῇ ἀγωγῇ, ὅτε ἀλλότριαι ὕλαι βληθῶσιν εἰς οἰκοδομήν. οὔτε γὰρ ἀφαιροῦνται οὔτε ἐκδικοῦνται· ὁ γὰρ δυοδεκάδελτος ταύτην ἐπενόησε τὴν ἀγωγὴν εἰς τὸ ἀπαιτεῖσθαι τὸ διπλοῦν τοῦ τιμήματος καὶ μὴ ἀναγκάζεσθαι τὸν κτίσαντα καταλῦσαι τὸν οἶκον. τῆς ἑαυτῆς γὰρ προνοίας ἠξίωσεν ὁ δυοδεκάδελτος τὰς οἰκίας καὶ οὔτε τῇ[6] ἀδεξιβένδουμ χώραν δέδωκεν οὔτε τῇ ἰρέμ, ἐφ' ὅσον συνέστηκεν ἡ οἰκία. εἰ δὲ συμβῇ τὸ οἴκημα καταπεσεῖν ἔκ τινος αἰτίας, τότε ὁ τῆς ὕλης δεσπότης, εἰ μὴ[7] ἔφθασε λαβεῖν τὸ διπλοῦν τίμημα διὰ τῆς Δετίγνου, δύναται κινεῖν καὶ ἰνρὲμ καὶ ἀδεξιβένδουμ καὶ τὰς ὕλας ἐκδικεῖν, εἰ καὶ πρότερον ἐκωλύετο, εἰ μήπου ἐν εἰδήσει τοῦ εἶναι ἀλλοτρίαν ὁ ταύτην ἐμβαλὼν τοῖς οἰκήμασιν ἐνέβαλεν. οὕτω γὰρ καὶ ὁ Παῦλος ἐν τῷ α' περὶ δυσαποσπάστων βιβλίῳ αὐτοῦ ἐδίδαξεν.*

AD EDICTUM LIBRI LXXX.[8]

(AD EDICTUM PRAETORIS[9] LIBRI LXXVIII. AD EDICTUM AEDILIUM CURULIUM LIBRI II.)

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

[*Si quis ius dicenti non obtemperaverit* (*E.* 1)].

83. [(2. 1) 20] Extra territorium ius dicenti impune non paretur. idem est, et si supra iurisdictionem suam velit ius dicere.

[(50. 1) 28] Inter convenientes et de re maiori apud magistratus municipales agetur.

84. [(44. 7) 35] [10]In honorariis actionibus sic esse definiendum Cassius ait, ut quae rei persecutionem habeant, hae etiam post annum darentur, ceterae intra annum. honorariae autem, quae post annum non dantur, nec in heredem dandae sunt, ut tamen lucrum ei extorqueatur, sicut fit in actione doli mali et interdicto unde vi et similibus. illae autem rei persecutionem continent, quibus persequimur quod ex patrimonio nobis abest, ut cum agimus cum bonorum possessore debitoris nostri, item Publiciana, quae ad exemplum vindicationis datur. sed cum rescissa usucapione redditur, anno finitur, quia contra ius civile datur. In duumviros et rem publicam etiam post annum actio datur ex contractu magistratuum municipalium.

---

1) *De praediatoribus? de actione Rutiliana vel Serviana* (*E.* 218. 222), *cf. Ulp.* 64 *ad edict.* (16. 2) 12? 2) *De poenis, cf. fr.* 80? *Videtur Paulus in extremo libro collocasse decreta de quaestionibus et poenis similibusque argumentis facta.* 3) *Agitur, ut videtur, de beneficio quod dicitur competentiae.* 4) *v. Otto, thes. III p.* 1723 *sq.* 5) *χώρα καὶ cod.* 6) *τὴν cod.* 7) *μὲν cod.* 8) *Quando hi libri conscripti sint, non potest accuratius explorari, cf. Fitting, castr. peculium p.* XXXII, *Krüger p.* 207, *sed etiam Mommsen, ZRG* IX, 115, *Karlowa, RG* I, 749 *sqq.* 9) *v. e. gr. inscr.* (44. 7) 35, 44, (47. 12) 4. 10) *Verisimile est Paulum haec iniecisse in ea actione, a qua exordium cepit edictum praetoris.*

85. [1]Si plures simul agant populari actione, praetor eligat idoneiorem. [(47. 23) 2]

[*Si quis in ius vocatus etc.* (*E.* 2)].

86. Ex quacumque causa ad praetorem vel alios, qui iurisdictioni praesunt, in ius vocatus venire debet, ut hoc ipsum sciatur, an iurisdictio eius sit. [(2. 5) 2] 1 Si quis in ius vocatus non ierit, ex causa a competenti iudice[2] multa pro iurisdictione iudicis[3] damnabitur: rusticitati enim hominis parcendum erit: item si nihil intersit actoris eo tempore in ius adversarium venisse, remittit praetor poenam, puta quia feriatus dies fuit.

87. Edicto cavetur, ut fideiussor iudicio sistendi causa datus[4] pro rei qualitate locuples detur exceptis necessariis personis: ibi enim qualemcumque accipi iubet: veluti pro parente patrono. [(2. 6) 1]

88. Praesides provinciarum ex consuetudine cuiusque loci solent messis vindemiarumque causa tempus statuere.[5] [(2. 12) 4]

[*De damni infecti cautione etc.* (*E.* 3)].

89. [6][*Plerique putaverunt nullum de domo suo in ius vocari licere*], satisque poenae subire eum, si non defendatur et latitet, certum est, quod mittitur adversarius in possessionem bonorum eius. sed si aditum ad se praestet aut ex publico conspiciatur, recte in ius vocari eum Iulianus ait. [(2. 4) 19]

Sed etsi is qui domi est interdum vocari in ius potest, tamen de domo sua nemo extrahi debet. [(2. 4) 21 = (50. 17) 103]

90. Praetoris officium est, ut missus in possessionem etiam eam per longi temporis spatium in 1 suum dominium[7] capere possit. Si plures sint domini, qui cavere debent, et aliquis non caveat, in portionem eius mittetur. et contra si aliquot sint, qui caveri sibi desiderant, et alius pretiosiores, alius viliores habeat aedes, sive unius domus plures habeant dispares partes: tamen non magnitudine dominii quisque, sed aequaliter 2 mittentur omnes in possessionem. Si et dominus proprietatis et fructuarius desideret sibi caveri damni infecti, uterque audiendus est: nec enim iniuriam sentiet promissor, non plus cuique praestaturus, quam quod eius intersit. [(39. 2) 5]

91. [8]Si filius familias volente patre magistratum gesserit, Iulianus existimavit in solidum patrem teneri in id, quod eius nomine rei publicae abesset. [(50. 8) 9]

92. [9]Ea, quae magis imperii sunt quam iurisdictionis magistratus municipalis facere non potest. 1 Magistratibus municipalibus non permittitur in integrum restituere aut bona rei servandae causa iubere possideri aut dotis servandae causa vel legatorum servandorum causa. [(50. 1) 26]

Ubicumque causae cognitio est, ibi praetor desideratur. [(50. 17) 105]

? ?

93. 'Urbis' appellatio muris, 'Romae' autem continentibus aedificiis finitur, quod latius patet. [(50. 16) 2]

1) *Populare fuisse iudicium suspicor hoc edicto promissum, Lenel, p.* 41. 2) competente iudice] duumviro *Paul.* 3) iudicis] eius *Paul.* 4) fideiussor . . . datus] vindex *Paul.* 5) *cf.* (2. 12) 1 *pr.*, (2. 5) 2 *i. f.* 6) *cf.* (39. 2) 4 § 5. 7) eam . . . dominium] usu *Paul.* 8) *cf. Lenel, ZRG* XV, 28. 9) *cf. Lenel, ibid.* 24.

1 'Cuiusque diei maior pars' est horarum septem primarum diei, non supremarum.

94. 'Nominis' appellatione rem significari Proculus ait. [(50. 16) 4]

95. [1]Si hereditatem petam ab eo, qui unam rem possidebat, de qua sola controversia erat, etiam id quod postea coepit possidere restituet. [(5. 3) 4]

LIBER II.

[*De vadimonio Romam faciendo* (*E.* 6)].[2]

96. . . . [3]et quia nec principaliter ei iurisdictio data est nec ipsa lex defert, sed confirmat mandatam iurisdictionem. ideoque si is, qui mandavit iurisdictionem, decesserit, antequam res ab eo, cui mandata est iurisdictio, geri coeperit, solvi mandatum Labeo ait, sicut in reliquis causis. [(2. 1) 6]

97. [3]Legatus mandata sibi iurisdictione iudicis dandi ius habet. [(1. 16) 12]

98. [4]Compromissum ad similitudinem iudiciorum redigitur et ad finiendas lites pertinet. [(4. 8) 1]

99. [5]Usus fructus in multis casibus pars dominii est, et exstat, quod vel praesens vel ex die dari potest. [(7. 1) 4]

100. [5]Opera in actu consistit nec ante in rerum natura est, quam si dies venit, quo praestanda est, quemadmodum cum stipulamur 'quod ex Arethusa natum erit'. [(7. 7) 1]

101. [6]Proprie autem in sequestre est depositum, quod a pluribus in solidum certa condicione custodiendum reddendumque traditur. [(16. 3) 6]

102. [7]Si convenit, ut res quae venit, si intra certum tempus displicuisset, redderetur, ex empto actio est, ut Sabinus putat, aut proxima empti in factum datur. [(18. 5) 6]

103. [8]In omnem rem curator[9] dandus est in eius tutoris locum, qui rei publicae causa afuit. [(26. 5) 15]

104. [10]Si poenam stipulatus fuero, si mihi pecuniam non credidisses, certa est et utilis stipulatio. quod si ita stipulatus fuero: 'pecuniam te mihi crediturum spondes'?, incerta est stipulatio, quia id venit in stipulationem, quod mea interest. [(45. 1) 68]

105. [11]'Rei' appellatio latior est quam 'pecuniae', quia etiam ea, quae extra computationem patrimonii nostri sunt, continet, cum pecuniae signifi-1 catio ad ea referatur, quae in patrimonio sunt. 'Opere locato conducto': his verbis Labeo significari ait id opus, quod Graeci ἀποτέλεσμα vocant, non ἔργον, id est ex opere facto corpus aliquod perfectum. [(50. 16) 5]

106. [12]'Sponsio' appellatur non solum quae per sponsus interrogationem fit, sed omnis stipulatio promissioque. [(50. 16) 7]

107. [13]Libertas inaestimabilis res est. [(50. 17) 106]

1) *Cum igitur semper sit incertum, an hereditatis petitionis quantitas intra duumviri iurisdictionem sit, de ea re apud duumvirum non agitur?* 2) *Lenel, p.* 44 *n.* 5, *ZRG* XV, *p.* 35 *sqq.* 3) *ZRG* XV, *p.* 38. 4) *ibid. p.* 39. 5) *ibid. p.* 40. 6) *ibid. p.* 37. 7) *ibid. p.* 41. 8) *ibid. p.* 39. 9) curator *Trib.*, *v.* (26. 5) 11. *Paulum de tutela mulierbri egisse suspicor, Gai.* 1, 173. 174. 10) *ZRG* XV, *p.* 42. 11) *ibid. p.* 43. 12) *ibid. p.* 39. 13) *ibid. p.* 37.

LIBER III.

[*De iuris dictione* (*E. II*)].

[*De albo corrupto* (*E.* 7)].

108. Si familia alicuius album corruperit, [(2. 1) 9] non similiter hic edicitur ut in furto, ne in reliquos actio detur, si tantum dominus, cum defendere voluit, unius nomine praestiterit, quantum liber praestaret: fortasse quia hic et contempta maiestas praetoris vindicatur et plura facta intelleguntur: quemadmodum cum plures servi iniuriam fecerunt vel damnum dederunt, quia plura facta sunt, non ut in furto unum. Octavenus hic quoque domino succurrendum ait: sed hoc potest dici, si dolo malo curaverint, ut ab alio album corrumperetur, quia tunc unum consilium sit, non plura facta. idem Pomponius libro decimo notat.

109. Popularis actio integrae personae [(47. 23) 4] permittitur, hoc est cui per edictum postulare licet.

110. [1]In delictis servorum scientia domini [(9. 4) 4] quemadmodum accipienda est? utrum cum consilio? an et si viderit tantum, quamvis prohibere non potuerit? quid enim si ad libertatem proclamans[2] domino sciente faciat aut qui contemnat dominum? vel cum trans flumen sit servus, vidente quidem, sed invito domino noxiam noceat? rectius itaque dicitur scientiam eius accipiendam, qui prohibere potest: et hoc in toto edicto 1 intellegendum est circa scientiae verbum. Si extraneus servus sciente me fecerit eumque redemero, noxalis actio in me dabitur, quia non videtur domino sciente fecisse, cum eo tempore dominus non fuerim. 2 Cum dominus ob scientiam teneatur, an servi quoque nomine danda sit actio, videndum est: nisi forte praetor unam poenam a domino exigi voluit. ergo dolus servi impunitus erit? quod est iniquum: immo utroque modo dominus tenebitur, una autem poena 3 exacta, quam actor elegerit, altera tollitur. Si detracta noxae deditione quasi cum conscio domino actum sit, qui non erat conscius: absolutione facta et finito iudicio amplius agendo cum noxae deditione exceptione rei iudicatae summovebitur, quia res in superius iudicium deducta et finita est. donec autem prius iudicium agitatur, licentia agenti est, si eum de scientia domini arguenda paeniteat, tunc ad noxalem causam transire.[3] contra quoque si cum eo qui scit cum noxae deditione actum sit, amplius in dominum detracta noxae deditione danda actio non est: in ipso autem iudicio si voluerit et scientiam domini arguere, non est prohibendus.

[*Quod quisque iuris etc.* (*E.* 8)].

111. Hoc edicto dolus debet ius dicentis [(2. 2) 2] puniri: nam si adsessoris imprudentia ius aliter dictum sit quam oportuit, non debet hoc magistratui officere, sed ipsi adsessori.

112. [4]Verbum 'oportebit' tam prae- [(50. 16) 8 pr.] sens quam futurum tempus significat.

[*De edendo* (*E. III.* 9)].

113. [5]'Actionis' verbo non continetur [(50. 16) 8 § 1] exceptio.

114. Si legatum petatur, non iubet praetor [(2. 13) 2] verba testamenti edere: ideo fortasse, quia heredes solent habere exemplum testamenti.

115. [*Si in alio loco argentariam exerceat,* [(2. 13) 5] *alibi autem ad rationum editionem compelletur,* . . . .] spatiumque ad perferendas eas tribuendum est.

116. [*Iterum postulanti edi praetor non iubet,* [(2. 13) 7] *nisi ex causa*]: veluti si peregre habere quod primum editum est doceat: vel minus plene editum: vel eas rationes, quas casu maiore, non vero neglegentia perdiderit. nam si eo casu amisit, cui ignosci debeat, ex 1 integro edi iubebit. Haec vox 'iterum' duas res significat: alteram, qua demonstraretur tempus secundum, quod Graeci δεύτερον dicunt: alteram, quae ad insequentia quoque tempora pertinet, quae Graece dicitur πάλιν, quod ita accipitur 'quotiens opus erit'. nam potest fieri ut bis editam sibi rationem quis perdiderit: ut verbum iterum pro saepius accipiatur.

117. Quaedam sunt personae, quas rationes [(2. 13) 9] nobis edere oportet nec tamen a praetore per hoc edictum compelluntur. veluti cum procurator res rationesve nostras administravit, non cogitur a praetore per metum in factum actionis rationes edere: scilicet quia id consequi possumus per mandati actionem. et cum dolo malo socius negotia gessit, praetor per hanc clausulam non intervenit: est enim pro socio actio. sed nec tutorem cogit praetor pupillo edere rationes: 1 sed iudicio tutelae solet cogi edere. Nihil interest, si successores aut pater aut dominus argentarii eiusdem fuerunt professionis: quia cum in locum et in ius succedant argentarii, partibus eius fungi debent. is autem, cui argentarius rationes suas legavit, non videbitur contineri, quia iuris successor his verbis significatur: non magis, quam si ei vivus eas donasset. sed nec heres tenebitur, cum nec possideat nec dolo malo fecerit: sed si ei, antequam eas legatario traderet, renuntiatum fuerit, ne ante eas tradat, tenebitur quasi dolo fecerit: item antequam eas tradat, tenebitur. quod si nihil dolo fecerit, causa cognita legatarius 2 cogendus est edere. Nummularios quoque non esse iniquum cogi rationes edere Pomponius scribit: quia et hi nummularii sicut argentarii rationes conficiunt, quia et accipiunt pecuniam et erogant per partes, quarum probatio scriptura codicibusque eorum maxime continetur: et frequentissime ad fidem eorum decurri- 3 tur. Ceterum omnibus postulantibus et iurantibus non calumniae causa petere rationes, quae ad se per- 4 tineant, edi iubet. [1]Ad nos enim pertinet non tantum cum ipsi contraximus vel successimus ei qui contraxit, sed etiam si is qui in nostra potestate est contraxit.

118. [2]In lege Aquilia, si deletum chiro- [(9. 2) 40] graphum mihi esse dicam, in quo sub condicione mihi pecunia debita fuerit, et interim testibus quoque id probare possim, qui testes possunt non esse eo tempore, quo condicio extitit, et si summatim re exposita ad suspicionem iudicem adducam, debeam vincere: sed tunc condemnationis exactio competit, cum debiti condicio extiterit: quod si defecerit, condemnatio nullas vires habebit.

119. [3]Quotiens propter rem iuratur, nec [(12. 2) 14] parenti nec patrono remittitur iusiurandum: propter

1) *cf. Lenel, p.* 46 *n.* 16? 2) in libertatem adsertus *Paul.* 3) donec . . . transire *Trib.* 4) *cf. Lenel, p.* 48 *n.* 6, 49 *n.* 1. 5) *cf.* (2. 13) 1 *pr.:* Qua quisque actione *rel.*

1) *Exciderunt talia fere:* Edi igitur nobis oportebit, et si filius familias vel servus noster contraxerit. 2) *cf.* (2. 13) 10 § 3. 3) *cf.* (2. 13) 6 § 2, 9 § 3.

rem autem iusiurandum exigitur veluti de pecunia credita, cum iurat actor sibi dari oportere vel reus se dare non oportere. idem est, cum de pecunia constituta iusiurandum exigitur.

[*De pactis* (*E. IV.* 10)].

120. Non figura litterarum, sed oratione, [(44. 7) 38] quam exprimunt litterae, obligamur, quatenus placuit non minus valere, quod scriptura, quam quod vocibus lingua figuratis significaretur.

121. Labeo ait convenire posse vel re: vel [(2. 14) 2] per epistulam vel per nuntium inter absentes quoque posse. sed etiam tacite consensu convenire intellegi- 1 tur: et ideo si debitori meo reddiderim cautionem, videtur inter nos convenisse ne peterem, profuturamque ei conventionis exceptionem placuit.

122. Item quia conventiones etiam tacite [(2. 14) 4] valent, placet in urbanis habitationibus locandis invecta illata pignori esse locatori, etiamsi nihil nominatim 1 convenerit. Secundum haec et mutus pacisci potest. 2 Huius rei argumentum etiam stipulatio dotis causa facta est: nam ante nuptias male petitur, quasi si hoc expressum fuisset, et nuptiis non secutis ipso iure 3 evanescit stipulatio. idem Iuliano placet. Ex facto etiam consultus, cum convenisset, ut donec usurae solverentur sors non peteretur, et stipulatio pure concepta fuisset, condicionem inesse stipulationi, atque si hoc expressum fuisset.

123. Legitima conventio est quae lege ali- [(2. 14) 6] qua confirmatur. et ideo interdum ex pacto actio nascitur vel tollitur, quotiens lege vel senatus consulto adiuvatur.

124. In quibusdam contractibus etiam [(22. 2) 7] usurae debentur quemadmodum per stipulationem. nam si dedero decem traiecticia, ut salva nave sortem cum certis usuris recipiam, dicendum est posse me sortem cum usuris recipere.

125. [*Procuratoris pactum domino* [(2. 14) 11, 13] *nocet*], quia et solvi ei potest. (13) Sed si tantum ad actionem procurator factus sit,[1] conventio facta domino 1 non nocet, quia nec solvi *ei* possit. Sed si in rem suam datus sit procurator,[2] loco domini habetur: et ideo servandum erit pactum conventum.

Tutoris quoque, ut scribit Iulianus, pactum [(2. 14) 15] pupillo prodest.

Tutor ad utilitatem pupilli et novare et [(26. 7) 22] rem in iudicium deducere potest: donationes autem ab eo factae pupillo non nocent.

126. Si tibi decem dem et pa- [(2. 14) 17 pr. — § 2] ciscar, ut viginti mihi debeantur, non nascitur obligatio ultra decem: re enim non potest obligatio contrahi, nisi 1 quatenus datum sit. Quaedam actiones per pactum 2 ipso iure tolluntur: ut iniuriarum, item furti. De pignore iure honorario nascitur ex pacto actio: tollitur autem per exceptionem, quotiens paciscor ne petam.

127. Si quis paciscatur, ne a se pe- [(2. 14) 17 § 3—7] tatur, sed ut ab herede petatur, heredi exceptio non 4 proderit. Si pactus sim, ne a me neve a Titio petatur, non proderit Titio, etiamsi heres extiterit, quia ex post facto id confirmari non potest. hoc Iulianus scribit in patre, qui pactus erat, ne a se neve a filia petere-

1) Sed si . . . factus sit] sed cum cognitore *Paul.*
2) cognitor *Paul.*

5 tur, cum filia patri heres extitisset. Pactum conventum cum venditore factum si in rem constituatur, secundum plurium sententiam et emptori prodest, et hoc iure nos uti Pomponius scribit: secundum Sabini autem sententiam etiam si in personam conceptum est, et in emptorem valet: qui hoc esse existimat et si per dona- 6 tionem successio facta sit. Cum possessor alienae hereditatis pactus est, heredi, si evicerit, neque nocere 7 neque prodesse plerique putant. Filius servusve si paciscantur, ne a patre dominove petatur,

adquirent exceptionem. idem est et in [(2. 14) 19] 1 his, qui bona fide serviunt. Item si filius familias pactus fuerit ne a se petatur, proderit ei, et patri quoque, si de peculio conveniatur,

et heredi patris vivo filio: post mortem [(2. 14) 21] vero filii nec patri nec heredi eius, quia personale pac- 1 tum est. Quod si servus, ne a se peteretur, pactus fuerit, nihil valebit pactum: de doli exceptione videamus. et si in rem paciscatur, proderit domino et heredi eius pacti conventi exceptio: quod si in personam pactum conceptum est, tunc domino doli superest 2 exceptio. Nos autem his, qui in nostra potestate sunt, paciscendo prodesse non possumus: sed nobis id profuturum, si nomine eorum conveniamur, Proculus ait: quod ita recte dicitur, si in paciscendo id actum sit. ceterum si paciscar, ne a Titio petas, deinde actionem adversus me nomine eius instituas, non est danda pacti conventi exceptio: nam quod ipsi inutile est, nec defensori competit. Iulianus quoque scribit, si pater pactus sit ne a se neve a filio petatur, magis est ut pacti exceptio filio familias danda non sit, sed doli 3 prosit. Filia familias pacisci potest, ne de dote agat, 4 cum sui iuris esse coeperit. Item filius familias de eo, quod sub condicione legatum est, recte paciscetur. 5 In his, qui eiusdem pecuniae exactionem habent in solidum vel qui eiusdem pecuniae debitores sunt, quatenus alii quoque prosit vel noceat pacti exceptio, quaeritur. et in rem pacta omnibus prosunt, quorum obligationem dissolutam esse eius qui paciscebatur interfuit. itaque debitoris conventio fideiussoribus proficiet.

Fideiussoris autem conventio nihil pro- [(2. 14) 23] derit reo, quia nihil eius interest a debitore pecuniam non peti. immo nec confideiussoribus proderit. neque enim quoquo modo cuiusque interest, cum alii[1] conventio facta prodest, sed tunc demum, cum per eum, cui exceptio datur, principaliter ei qui pactus est proficiat: sicut in reo promittendi et his qui pro reo obligati sunt.

Idem in duobus reis promittendi et duo- [(2. 14) 25] 1 bus argentariis sociis. Personale pactum ad alium non pertinere, quemadmodum nec ad heredem, Labeo 2 ait. Sed quamvis fideiussoris pactum reo non prosit, plerumque tamen doli exceptionem reo profuturam Iulianus scribit.

Si unus ex argentariis sociis cum [(2. 14) 27 pr. § 1] debitore pactus sit, an etiam alteri noceat exceptio? Neratius Atilicinus Proculus, nec si in rem pactus sit, alteri nocere: tantum enim constitutum, ut solidum alter petere possit. idem Labeo: nam nec novare alium posse, quamvis ei recte solvatur: sic enim et his, qui in nostra potestate sunt, recte solvi quod crediderint, licet novare non possint. quod est verum.

1) alii *Mommsen secundum BS, recte autem* alio *F.*

1 idemque in duobus reis stipulandi dicendum est. Si cum reo ad certum tempus pactio facta sit, ultra neque reo neque fideiussori prodest. quod si sine persona sua reus pepigerit, ne a fideiussore petatur, nihil id prodesse fideiussori quidam putant, quamquam id rei intersit: quia ea demum competere ei debeat exceptio, quae et reo. ego didici prodesse fideiussori exceptionem: non sic enim illi per liberam personam adquiri, quam ipsi, qui pactus sit, consuli videmur: quo iure utimur.

128. Pactus, ne peteret, postea [(2. 14) 27 § 2—10] convenit ut peteret: prius pactum per posterius elidetur, non quidem ipso iure, sicut tollitur stipulatio per stipulationem, si hoc actum est,[1] quia in stipulationibus ius continetur, in pactis factum versatur: et ideo replicatione exceptio elidetur. eadem ratione contingit, ne fideiussoribus prius pactum prosit. sed si pactum conventum tale fuit, quod actionem quoque tolleret, velut iniuriarum, non poterit postea paciscendo ut agere possit agere: quia et prima actio sublata est et posterius pactum ad actionem parandam inefficax est: non enim ex pacto iniuriarum actio nascitur, sed ex contumelia. idem dicemus et in bonae fidei contractibus, si pactum conventum totam obligationem sustulerit, veluti empti: non enim ex novo pacto prior obligatio resuscitatur, sed proficiet pactum ad novum contractum. quod si non ut totum contractum tolleret, pactum conventum intercessit, sed ut imminueret, posterius pactum potest renovare primum contractum. quod et in specie dotis[2] actionis procedere potest. puta pactam mulierem, ut praesenti die dos redderetur, deinde pacisci, ut tempore ei legibus dato dos reddatur: incipiet dos redire ad ius suum. nec dicendum est deteriorem condicionem dotis fieri per pactum: quotiens enim ad ius, quod lex naturae eius tribuit, de dote[2] actio redit, non fit causa dotis deterior, sed formae suae redditur. 3 haec et Scaevolae nostro placuerunt. Illud nulla pactione effici potest, ne dolus praestetur: quamvis si quis paciscatur ne depositi agat, vi ipsa id pactus videatur, ne de dolo agat: quod pactum proderit. 4 Pacta, quae turpem causam continent, non sunt observanda: veluti si paciscar ne furti agam vel iniuriarum, si feceris: expedit enim timere furti vel iniuriarum poenam: sed post admissa haec pacisci possumus. item ne experiar interdicto unde vi, quatenus publicam causam contingit, pacisci non possumus. et in summa, si pactum conventum a re privata remotum sit, non est servandum: ante omnia enim animadvertendum est, ne conventio in alia re facta aut cum alia 5 persona in alia re aliave persona noceat. Si cum decem mihi deberes, pepigero, ne a te viginti petam: in decem prodesse tibi pacti conventi vel doli exceptionem placet. item si cum viginti deberes, pepigerim, ne decem petam: efficeretur per exceptionem mihi opponendam, ut tantum reliqua decem exigere 6 debeam. Sed si stipulatus decem aut Stichum de decem pactus sim et petam Stichum aut decem: exceptionem pacti conventi in totum obstaturam: nam ut solutione et petitione et acceptilatione unius rei tota obligatio solveretur, ita pacto quoque convento de una re non petenda interposito totam obligationem summoveri. sed si id actum inter nos sit, ne decem mihi, sed Stichus praestetur: possum efficaciter de Sticho agere, nulla exceptione opponenda.[1] idem est et si de 7 Sticho non petendo convenerit. Sed si generaliter mihi hominem debeas et paciscar, ne Stichum petam: Stichum quidem petendo pacti exceptio mihi opponetur, alium autem hominem si petam, recte agam. 8 Item si pactus, ne hereditatem peterem, singulas res ut heres petam: ex eo, quod pactum erit, pacti conventi exceptio aptanda erit, quemadmodum si convenerit ne fundum peterem et usum fructum petam, aut ne navem aedificiumve peterem et dissolutis his singulas res petam: nisi specialiter aliud actum est. 9 Si acceptilatio inutilis fuit, tacita pactione id actum 10 videtur, ne peteretur. Servus *hereditarius* heredi post adituro nominatim pacisci non potest, quia nondum is dominus sit: sed si in rem pactum conventum factum sit, heredi adquiri potest.

1) si hoc actum est *Trib.* 2) rei uxoriae *Paul.*

LIBER IV.

[*De in ius vocando* (*E.* V)].

[*In ius vocati, ut eant aut vindicem dent* (*E.* 11)].

129. In ius vocare est iuris experiundi [(2. 4) 1] causa vocare.

130. Qui in domum alienam invito do- [(47. 10) 23] mino introiret, quamvis in ius vocat, actionem iniuriarum in eum competere Ofilius ait.

131. [*Etsi volgo quaesitus sit filius, matrem* [(2. 4) 5] *in ius non vocabit*], quia semper certa est, etiam si vulgo conceperit: pater vero is est, quem nuptiae demonstrant.

132. Patris adoptivi parentes impune voca- [(2. 4) 7] bit, quoniam hi eius parentes non sunt, cum his tantum cognatus fiat quibus et adgnatus.

133. Is quoque, qui ex causa fideicommissi [(2. 4) 9] manumittit, non debet in ius vocari, quamvis ut manumittat, in ius vocetur.

134. Quamvis non adiciat praetor causa [(2. 4) 11] cognita se poenale iudicium daturum, tamen Labeo ait moderandam iurisdictionem: veluti si paeniteat libertum et actionem remittat: vel si patronus vocatus non venerit: aut si non invitus vocatus sit, licet edicti verba non patiantur.

Fere in omnibus poenalibus iudiciis et [(50. 17) 108] aetati et imprudentiae succurritur.

135. . . . quoniam pro locuplete accipitur [(2. 6) 3] fideiussor[2] in necessariis personis.

136. Si decesserit qui fideiussorem dederit [(2. 8) 4] iudicio sistendi causa,[3] non debebit praetor iubere exhibere eum. quod si ignorans iusserit exhiberi vel post decretum eius ante diem exhibitionis decesserit, deneganda erit actio. si autem post diem exhibitionis decesserit aut amiserit civitatem, utiliter agi potest.

[*Ne quis eum, qui in ius vocabitur etc.* (*E.* 12)].

137. [*Huic edicto locus non est, si patronus* [(2. 7) 2] *a liberto in ius vocatus vi eximatur*]: nam cum uterque contra edictum faciat, et libertus qui patronum vocat, et is qui patronum vi eximat: deteriore tamen loco libertus est, qui in simili delicto petitoris partes sustinet. Eadem aequitas est in eo, qui alio quam quo

1) nulla . . . opponenda *Trib.?* (*Kalb, Iuristenlat. p.* 72).
2) vindex qualiscumque *Paul., cf. fr.* 87.
3) fideiuss. ded. iud. sist. causa] vindicem dederit *Paul.*

debuerat in ius vocabatur: sed et fortius dicendum est non videri vi eximi eum, cui sit ius ibi non conveniri.

138. Sed eximendi verbum generale est, (2. 7) 4 ut Pomponius ait. eripere enim est de manibus auferre per raptum: eximere quoquo modo auferre. ut puta si quis non rapuerit quem, sed moram fecerit quo minus in ius veniret, ut actionis dies exiret vel res tempore amitteretur: videbitur exemisse, quamvis corpus non exemerit. sed et si eo loci retinuerit, non 1 abduxit, his verbis tenetur. Item si quis eum, qui per calumniam vocabatur, exemerit: constat eum hoc 2 edicto teneri. Praetor ait 'neve faciat dolo malo, quo magis eximeretur': nam potest sine dolo malo id fieri, veluti cum iusta causa est exemptionis.

LIBER V.

[*De postulando* (*E. VI.* 14—16)].

139. [1]Servus, cuius nomine noxale iudi- (3. 2) 14 cium dominus acceperit, deinde eundem liberum et heredem instituerit, ex eodem iudicio damnatus non est famosus, quia non suo nomine condemnatur: quippe cum initio lis in eum contestata non sit.

140. . . . . [2]quoniam intellegitur confiteri (3. 2) 5 crimen qui paciscitur.

141. [2]In actionibus, quae ex contractu pro- (3. 2) 7 ficiscuntur, licet famosae sint et damnati notantur, attamen pactus non notatur, merito: quoniam ex his causis non tam turpis est pactio quam *ex* superioribus.

142. [3]Uxores viri lugere non compelluntur. (3. 2) 9 1 Sponsi nullus luctus est.

143. [4]Qui iussu patris duxit, quamvis (3. 2) 12 liberatus potestate patria eam retinuit, non notatur.

144. [5]Filio familias dissentiente spon- (23. 1) 13 salia nomine eius fieri non possunt.

145. [6]Nullum crimen patitur is, qui (50. 17) 109 non prohibet, cum prohibere potest.

146. [7][*Adicere debuit praetor* . . .] item qui- (3. 1) 4 bus propter infirmitatem curatorem praetor dare solet.

LIBER VI.

[*De vadimoniis* (*E. VII.* 17—24) 1.]

147. [8]In eo, quod plus sit, semper (50. 17) 110 pr. inest et minus.

148. [9]Nemo alienae rei expromissor (50. 17) 110 § 1 idoneus videtur, nisi si cum satisdatione.

149. [10][*Praesens habetur*], et qui in foro et (3. 3) 6 qui in urbe et in continentibus aedificiis [*est*].

150. [11]Qui iurato promisit iudicio sisti,[12] (2. 8) 16

---

1) *Ad verba edicti:* 'qui furti . . . suo nomine damnatus . . . erit', (3. 2) 1. 2) *Ad verba edicti:* 'qui . . . pactus erit', (3. 2) 1. 3) *Ad verba edicti:* 'quo elugere virum moris est', (3. 2) 1. 4) *Ad verba edicti:* 'non iussu eius in cuius potestate est', (3. 2) 1. 5) *Ad verba edicti:* 'eiusve nomine quem . . . in potestate haberet', (3. 2) 1. 6) *cf. fr.* 144: *excusatur filius familias cuius nomine pater bina sponsalia habuerit, quamvis dissentiente eo sponsalia eius nomine fieri non possint. Perperam Lenel, p.* 61 *n.* 11. 7) *Ad verba edicti:* 'praeterquam pro pupillo pupilla, furioso furiosa', (3. 1) 1 *i. f.* 8) *Quanti fiant vadimonia: Lenel, p.* 65 *n.* 8. 9) *Procuratoris vadimonium fit cum satisdatione.* 10) *Pro praesentis procuratore a domino promittitur vadimonium, Lenel, p.* 66 *n.* 2. 11) *Qui iurato promittant vadimonium, Gai.* 4, 185. 12) iudicio sisti] vadimonium *Paul.*

non videtur peierasse, si ex concessa causa hoc deseruerit.

151. Ad personas egregias eosque qui (12. 2) 15 valetudine impediuntur domum mitti oportet ad iurandum.

152. [1]Si in rem aliquis agat, debet de- (6. 1) 6 signare rem, et utrum totam an partem et quotam petat: appellatio enim rei non genus, sed speciem significat. Octavenus ita definit, quod infectae quidem materiae pondus, signatae vero numerum, factae autem speciem dici oportet: sed et mensura dicenda erit, cum res mensura continebitur. et si vestimenta nostra esse vel dari oportere nobis petamus, utrum numerum eorum dicere debebimus an et colorem? et magis est ut utrumque: nam illud inhumanum est cogi nos dicere, trita sint an nova. quamvis et in vasis occurrat difficultas, utrum lancem dumtaxat dici oporteat an etiam, quadrata vel rotunda, vel pura an caelata sint, quae ipsa in petitionibus quoque adicere difficile est. nec ita coartanda res est: licet in petendo homine nomen eius dici debeat et utrum puer an adulescens sit, utique si plures sint: sed si nomen eius ignorem, demonstratione eius utendum erit: veluti 'qui ex illa hereditate est', 'qui ex illa natus est'. item fundum petiturus nomen eius et quo loci sit dicere debebit.

153. [2][*Si quis servum, quem sisti promiserat,* (2. 9) 2 *noxae deditum exhibeat, Ofilius non putat in eadem causa sisti, cum noxae deditione ceteris noxalem actionem peremi putat*]: sed alio iure utimur. nam ex praecedentibus causis non liberatur noxae deditus: perinde enim noxa 1 caput sequitur, ac si venisset. Si absens sit servus, pro quo noxalis actio alicui competit: si quidem dominus non negat in sua potestate esse, compellendum putat Vindius vel iudicio eum sisti[3] promittere vel iudicium accipere, aut, si nolit defendere, cauturum, cum primum potuerit, se exhibiturum: sin vero falso neget in sua potestate esse, suscepturum iudicium sine noxae deditione. idque Iulianus scribit et si dolo fecerit, quominus in eius esset potestate. sed si servus praesens est, dominus abest nec quisquam servum defendit, ducendus erit iussu praetoris: sed causa cognita domino postea dabitur defensio, ut Pomponius et Vindius scribunt, ne ei absentia sua noceat: ergo et actori actio restituenda est, perempta eo quod ductus servus in bonis eius esse coepit.

154. [2]Si bona fide possessor eum servum, (9. 4) 12 quem bona fide possidebat, dimiserit, ne agi cum eo ex noxali causa possit, obligari eum actione, quae datur adversus eos, qui servum in potestate habeant aut dolo fecerint, quo minus haberent, quia per hoc adhuc possidere videntur.

155. [4]Si actoris servus domino sciente et (2. 10) 2 cum possit non prohibente dolo fecerit, quo minus in iudicio[5] sistam, Ofilius dandam mihi exceptionem adversus dominum ait, ne ex dolo servi dominus lucretur. si vero sine voluntate domini servus hoc fecerit, Sabinus noxale iudicium dandum ait nec factum servi domino obesse debere nisi hactenus ut ipso careat: quando ipse nihil deliquit.

---

1) *De vadimonio concipiendo: Lenel, p.* 66. 2) *Si ex noxali causa agatur, quemadmodum caveatur, rubr. D.* (2. 9). 3) iudicio eum sisti] vadimonium *Paul.* 4) *De eo per quem factum erit, quo minus quis vadimonium sistat.* 5) vadimonium *Paul.*

156. [1]Pupillus pati posse non intellegitur. [(50.17) 110 § 2]

? ?

157. [2]Si tutor pupillo nolit auctor fieri, [(26.8) 17] non debet eum praetor cogere, primum quia iniquum est, etiamsi non expedit pupillo, auctoritatem eum praestare, deinde etsi expedit, tutelae iudicio pupillus hanc iacturam consequitur.

158. Ubi verba coniuncta non sunt, [(50.17) 110 § 3. 4] 4 sufficit alterutrum esse factum. Mulieribus tunc succurrendum est, cum defendantur, non ut facilius calumnientur.

LIBER VII.

[*De vadimoniis* (*E. VII.* 17—24) 2.]

159. [3]Labeo et Sabinus existimant, si [(50.16) 14 pr.] vestimentum scissum reddatur vel res corrupta reddita sit, veluti scyphi collisi aut tabula rasa pictura, videri rem 'abesse', quoniam earum rerum pretium non in substantia, sed in arte sit positum. item si dominus rem, quae furto sibi aberat, ignorans emerit, recte dicitur res abesse, etiamsi postea id ita esse scierit, quia videtur res ei abesse, cui pretium abest.

160. [3]Armatos non utique eos intellegere [(48.6) 9] debemus, qui tela habuerunt, sed etiam quid aliud nocere potest.

161. [3]'Rem amisisse' videtur, qui [(50.16) 14 § 1] adversus nullum eius persequendae actionem habet.

[4]Nemo videtur *re* exclusus, quem praetor [(4.1) 5] in integrum se restituturum polliceatur.

LIBER VIII.

[*De cognitoribus* (*E. VIII*)].

162. [5]†Etiam Graecis verbis cognitorem [Vat. 319] dari posse inter omnes constat.

163. [*Dari cognitor et absens potest*], dum- [(3.3) 2] modo certus sit qui datus intellegetur et is ratum 1 habuerit. Furiosus non est habendus absentis loco, quia in eo animus deest, ut ratum habere non possit.

164. . . . . et in perpetuum[6] [*scil. datur* [(3.3) 4] *cognitor*].

165. Pluribus procuratoribus[7] in solidum [(3.3) 32] simul datis occupantis melior condicio erit, ut posterior non sit in eo quod prior petit procurator.[8]

166. Qui populari actione convenietur, [(47.23) 5] ad defendendum procuratorem[9] dare potest: is autem, qui eam movet, procuratorem[9] dare non potest.

Eam popularem actionem dicimus, quae [(47.23) 1] suum ius populi tuetur.

167. Licet in popularibus actionibus pro- [(3.3) 42] curator[8] dari non possit, tamen dictum est merito eum qui de via publica agit et privato damno ex prohibitione adficitur, quasi privatae actionis dare posse procuratorem.[9] multo magis dabit ad sepulchri violati 1 actionem is ad quem ea res pertinet. Ad actionem iniuriarum ex lege Cornelia procurator[1] dari potest: nam etsi pro publica utilitate exercetur, privata tamen 1 est. Ea obligatio, quae inter dominum et procuratorem[2] consistere solet, mandati actionem parit. aliquando tamen non contrahitur obligatio mandati: sicut evenit, cum in rem suam procuratorem[2] praestamus eoque nomine iudicatum solvi promittimus: nam si ex ea promissione aliquid praestiterimus, non mandati, sed ex vendito (si hereditatem vendidimus) vel ex pristina causa mandati agere debemus: ut fit cum fide- 3 iussor reum procuratorem[2] dedit. Is cui hereditas ex Trebelliano senatus consulto restituta est heredem 4 iure dabit procuratorem.[2] Sed et dominum pignoris creditor recte dabit procuratorem[2] ad Servianam. 5 Porro si uni ex reis credendi constitutum sit isque alium in constitutam pecuniam det, non negabimus posse dare. sed et ex duobus reis promittendi alter 6 alterum ad defendendum procuratorem[2] dabit. Si plures heredes sint et familiae erciscundae aut communi dividundo agatur, pluribus eundem procuratorem[2] non est permittendum dare, quoniam res expediri non potest circa adiudicationes et condemnationes: plane permittendum dare, si uni coheredi plures here- 7 des existant. [3]Reo latitante post litem contestatam ita demum fideiussores[4] eum defendere videbuntur, si vel unus ex his eum pro solido defendat, vel omnes vel qui ex his unum dederint in quem iudicium transferetur.

168. Hoc iure utimur, ut litis procura- [(46.3) 86] tori[5] non recte solvatur: nam et absurdum est, cui iudicati actio non datur, ei ante rem iudicatam solvi posse. si tamen ad hoc datus sit, ut et solvi possit, solvendo eo liberabitur.[6]

169. Nihil interest, ipso iure quis actio- [(50.17) 112] nem non habeat an per exceptionem infirmetur.[7]

[*Qui ne dent cognitorem* (*E.* 25)].

170. [8]Solet a principe impetrari, ut intra [(3.2) 10] 1 legitimum tempus[9] mulieri nubere liceat. Quae virum eluget, intra id tempus sponsam fuisse non nocet.

171. [*Edicto cognitorem dare prohibetur ea,* [(3.2) 16] *quae per calumniam ventris nomine in possessionem missa est*], cum non praegnas esset vel ex alio concepisset.

[*Ut cognitor iudicium accipere cogatur* (*E.* 27)].

172. [*Ex causa cognitor, licet dominus pro* [(3.3) 11] *eo iudicatum solvi caverit, iudicium accipere non cogetur, veluti, si habeat praesentem dominum*], si tamen dominus cogi possit.

173. Si post datum procuratorem[2] capi- [(3.3) 14] tales inimicitiae intercesserunt, non cogendum accipere iudicium nec stipulationem ob rem non defensam committi, quoniam nova causa sit.

174. [10]. . . vel in operis novi nuntiatione. [(3.3) 36] sed et si servum ex causa noxali patiatur duci, defendere videtur: ita tamen, ut in his omnibus ratam rem dominum habiturum caveat.

---

1) *cf. fr.* 155 *et* (9.4) 3 *i. f.* 2) *Ad fr.* 157. 158 *cf. Lenel, p.* 68. 3) *Quibus ex causis vadimonia recuperatoribus suppositis fiant? Lenel, p.* 69. 4) *Haec quoque ad formulam recuperatoriam referri possunt, cf.* (2.10) 3 *pr.*: in quo iudicio deducitur, si quid 'amiserit' actor ob eam rem. 5) P *inser. Vat.* 6) *i. e. neque in diem neque ad diem neque sub condicione, Vat.* 329. 7) cognitoribus *Paul.* 8) cognitor *Paul.* 9) cognitorem *Paul.*

1) cognitor *Paul.* 2) cognitorem *Paul.* 3) *Ad* § 7 *cf. Lenel, p.* 71 *n.* 2. 4) sponsores *Paul.* 5) cognitori *Paul.* 6) si tamen . . . liberabitur *Trib.?* 7) *Nihil igitur interest, re per cognitorem in iudicium deducta, ipso iure dominus agere non possit an per exceptionem rei iudicatae vel in iudicium deductae submoveatur?* 8) *Ad verba edicti* (*Vat.* 320): et qui eam . . . uxorem duxerit. 9) legitimum tempus] decem menses *Paul., cf. C.* (5.9) 2. 10) *Cognitor, si dominum ita 'defendit', iudicium accipere non cogitur.*

[*De cognitore abdicando vel mutando* (*E.* 28)].

175. Ante litem contestatam libera potestas (3.3) 16 est vel mutandi procuratoris[1] vel ipsi domino iudicium accipiendi.

176. [*Si*] vel iudicio publico priva- (3.3) 20, 22, 24 tove vel valetudine vel maiore re sua distringatur [*scil. cognitor*] (22) aut adfinitate aliqua adversario iungatur vel heres ei existat, (24) mutari debebit vel ipso procuratore[2] postulante.

177. [*Si retentione aliqua cognitor uti velit,* (3.3) 26 *non facile ab eo lis erit transferenda*], *nisi dominus* ei solvere paratus sit.

LIBER IX.

[*De procuratoribus et defensoribus* (*E. VIII*)].

178. Dispensatori, qui ignorante de- (46. 3) 51 bitore remotus est ab actu, recte solvitur: ex voluntate enim domini ei solvitur, quam si nescit mutatam, qui solvit liberatur.

[*Ut alieno nomine sine mandatu agere non liceat* (*E.* 29)].

179. Decreto praetoris actor constitui (26. 7) 24 periculo tutoris solet, quotiensque aut diffusa negotia sint aut dignitas vel aetas aut valetudo tutoris id postulet: si tamen nondum fari pupillus potest, ut procuratorem[3] facere possit, aut absens sit, tunc actor 1 necessario constituendus est. Si duobus simul tutela gerenda permissa est vel a parente vel a contutoribus vel a magistratibus, benigne accipiendum est etiam uni agere permissum, quia duo simul agere non possunt.

[*Quibus alieno nomine, item per alios agere non liceat* (*E.* 30)].

180. Feminas pro parentibus agere inter- (3.3) 41 dum permittetur causa cognita, si forte parentes morbus aut aetas impediat, nec quemquam qui agat habeant.

181. Mutus et surdus per eum mo- (3.3) 43 pr. § 1 dum qui procedere potest procuratorem dare non prohibentur: forsitan et ipsi dantur non quidem ad agen- 1 dum, sed ad administrandum. Cum quaereretur, an alicui procuratorem habere liceat, inspiciendum erit, an non prohibeatur procuratorem dare, quia hoc edictum prohibitorium est.

[*Quibus municipum nomine agere liceat* (*E.* 31)].

182. [4]. . . Plane ut duae partes decurio- (3.4) 4 num adfuerint, is quoque quem decernent numerari potest.

183. [4][*Patris suffragium filio proderit et filii patri*], (3.4) 6 pr.—§ 2 item eorum, qui in eiusdem potestate sunt: quasi decurio enim hoc dedit, non quasi domestica persona. quod et in honorum petitione erit servandum, nisi lex municipii vel perpetua consuetudo 1 prohibeat. Si decuriones decreverunt actionem per eum movendam quem duumviri elegerint, is videtur ab ordine electus et ideo experiri potest: parvi enim refert, ipse ordo elegerit an is cui ordo negotium dedit. sed si ita decreverint, ut quaecumque incidisset controversia, eius petendae negotium Titius haberet, ipso iure id decretum nullius momenti esse, quia non possit videri de ea re, quae adhuc in controversia non sit, decreto datam persecutionem. sed hodie haec omnia per syndicos solent secundum locorum consuetudinem 2 explicari. Quid si actor datus postea decreto decurionum prohibitus sit, an exceptio ei noceat? et puto sic hoc accipiendum, ut ei permissa videatur, cui et permissa durat.

184. 'Munus' tribus modis dicitur: uno (50. 16) 18 donum, et inde munera dici dari mittive. altero onus, quod cum remittatur, vacationem militiae munerisque praestat inde immunitatem appellari. tertio officium, unde munera militaria et quosdam milites munificos vocari: igitur municipes dici, quod munera civilia capiant.

[*De defendendo eo, cuius nomine quis aget etc.* (*E.* 32)].

185. In popularibus actionibus, ubi (3.3) 43 § 2—6 quis quasi unus ex populo agit, defensionem ut pro- 3 curator praestare cogendus non est. Is, qui curatorem alicui praesenti petat, non aliter audietur nisi adulto consentiente: quod si absenti, ratam rem eum 4 habiturum necesse habet dare. Poena non defendentis procuratoris haec est, ut denegetur ei actio. 5 Si procurator agat et praesens sit absentis servus, 6 Atilicinus ait servo cavendum, non procuratori. [1] Qui non cogitur defendere absentem, tamen si iudicatum solvi satisdedit defendendi absentis gratia, cogendum procuratorem[2] iudicium accipere, ne decipiatur is qui satis accepit: nam eos, qui non coguntur rem defendere, post satisdationem cogi. Labeo causa cognita temperandum, et si captio actoris sit propter temporis tractum, iudicium eum accipere cogendum: quod si aut adfinitas dirempta sit aut inimicitiae intercesserint aut bona absentis possideri coeperint,

non cogendum. Sabinus autem nullas prae- (3.3) 45 toris partes esse ad compellendum defendere, sed ex stipulatu ob rem non defensam agi posse: at si iustas causas habeat, cur iudicium accipere nolit, fideiussores[3] non teneri, quia vir bonus arbitraturus non fuerit, ut qui iustam excusationem adferret, defendere cogeretur. sed et si satis non dedit, sed repromittenti 1 ei creditum est, idem statuendum est. Qui ita de publico agunt, ut et privatum commodum defendant, causa cognita permittuntur procuratorem dare, et postea 2 alius agens exceptione repelletur. Si procuratori opus novum nuntiatum sit isque interdicto utatur 'ne ei vis fiat aedificanti', defensoris partes eum sustinere nec compelli cavere ratam rem dominum habiturum Iulianus ait, et si satisdederit, non animadverto, inquit Iulianus, quo casu stipulatio committatur.

[*Quod cuiuscumque universitatis etc.* (*E.* 34)].

186. Actor universitatis si agat, compelli- (3.4) 6 § 3 tur etiam defendere, non autem compellitur cavere de rato. sed interdum si de decreto dubitetur, puto interponendam et de rato cautionem. actor itaque iste procuratoris[4] partibus fungitur et iudicati actio ei ex edicto non datur nisi in rem suam datus sit. et[5] constitui ei potest. ex iisdem causis mutandi actoris

---

1) cognitoris *Paul.* 2) cognitore *Paul.* 3) cognitorem *Paul.* 4) *cf.* (3. 4) 3.

1) Cognitorem *ins.* 2) sicut procuratorem *Paul.? an* procuratorem *del.?* 3) sponsores *Paul.* 4) cognitoris *Paul.* 5) nec *Paul.?*

potestas erit, ex quibus etiam procuratoris.[1] actor etiam filius familias dari potest.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

187. . . . quia tantundem in bonae fidei (3. 5) 6 iudiciis officium iudicis valet, quantum in stipulatione nominatim eius rei facta interrogatio.

188. Debitor meus, qui mihi quinquaginta (3. 5) 12 debebat, decessit: huius hereditatis curationem suscepi et impendi decem: deinde redacta ex venditione rei hereditariae centum in arca reposui: haec sine culpa mea perierunt: quaesitum est, an ab herede, qui quandoque extitisset, vel creditam pecuniam quinquaginta petere possim vel decem quae impendi. Iulianus scribit in eo verti quaestionem, ut animadvertamus, an iustam causam habuerim seponendorum centum: nam si debuerim et mihi et ceteris hereditariis creditoribus solvere, periculum non solum sexaginta, sed et reliquorum quadraginta me praestaturum, decem tamen quae impenderim retenturum, id est sola nonaginta restituenda.[2] si vero iusta causa fuerit, propter quam integra centum custodirentur, veluti si periculum erat, ne praedia in publicum committerentur, ne poena traiecticiae pecuniae augeretur aut ex compromisso committeretur: non solum decem, quae in hereditaria negotia impenderim, sed etiam quinquaginta quae mihi debita sunt ab herede me consequi posse.

189. Pomponius libro vicensimo sexto in (3. 5) 14 negotiis gestis initio[3] cuiusque temporis condicionem spectandam ait. quid enim, inquit, si pupilli negotia coeperim gerere et inter moras pubes factus sit? vel servi aut filii familias et interea liber aut pater familias effectus sit? hoc et ego verius esse didici, nisi si ab initio quasi unum negotium gesturus accessero, deinde alio animo ad alterum accessero eo tempore, quo iam pubes vel liber vel pater familias effectus est: hic enim quasi plura negotia gesta sunt et pro qualitate personarum et actio formatur et condemnatio moderatur.

190. Proculus et Pegasus bonam fidem eum, (3. 5) 17 qui in servitute gerere coepit, praestare debere aiunt: ideoque quantum, si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tantum eum, qui a semet ipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id servari potest. idem Neratius.

191. Nam et Servius respondit, ut est rela- (3. 5) 20 tum apud Alfenum libro trigensimo nono digestorum: cum a Lusitanis tres capti essent et unus ea condicione missus, uti pecuniam pro tribus adferret, et nisi redisset, ut duo pro eo quoque pecuniam darent, isque reverti noluisset et ob hanc causam illi pro tertio quoque pecuniam solvissent: Servius respondit aequum esse 1 praetorem in eum reddere iudicium. Qui negotia hereditaria gerit, quodammodo sibi hereditatem seque ei obligat: ideoque nihil refert an etiam pupillus heres existat, quia id aes alienum cum ceteris hereditariis 2 oneribus ad eum transit. Si vivo Titio negotia eius administrare coepi, intermittere mortuo eo non debeo: nova tamen inchoare necesse mihi non est, vetera explicare ac conservare necessarium est. ut accidit cum alter ex sociis mortuus est: nam quaecumque prioris negotii explicandi causa geruntur, nihilum refert, quo tempore consummentur, sed quo tempore inchoarentur. 3 Mandatu tuo negotia mea Lucius Titius gessit: quod is non recte gessit, tu mihi actione negotiorum gestorum teneris non in hoc tantum, ut actiones tuas praestes, sed etiam quod imprudenter eum elegeris, ut quidquid detrimenti neglegentia eius fecit, tu mihi praestes.

192. Si pro te praesente et vetante fide- (17. 1) 40 iusserim, nec mandati actio nec negotiorum gestorum est: sed quidam utilem putant dari oportere: quibus non consentio, secundum quod et Pomponio videtur.

193. [1]Dolo carere non videtur, si iam (35. 2) 41 mota quis controversia hereditatis legata sine cautionibus det.

194. [2]In obscuris inspici solere, quod (50. 17) 114 verisimilius est aut quod plerumque fieri solet.

LIBER X.

[*De calumniatoribus* (*E. IX.* 36—38)].

195. [3]Quin etiam si quis obli- (3. 6) 2 = (50. 17) 115 pr. gatione liberatus sit, potest videri cepisse: idemque si gratuita pecunia utenda data sit, aut minoris locata venditave res sit. nec refert, ipse pecuniam acceperit an alii dari iusserit vel acceptum suo nomine ratum habuerit.

Non potest videri accepisse, qui stipu- (50. 17) 115 § 1 latus potest exceptione summoveri.

196. Si quis ab alio acceperit pecuniam ne (3. 6) 7 mihi negotium faciat, si quidem mandatu meo datum est, vel a procuratore meo omnium rerum, vel ab eo qui negotium meum gerere volebat et ratum habui: ego dedisse intellegor. si autem non mandatu meo alius ei licet misericordiae causa dederit ne fiat neque ratum habui, tunc et ipsum repetere et me in quadru-1 plum agere posse. Si ut filio familias negotium fieret acceptum est, et patri actio danda est. item si filius familias pecuniam acceperit, ut faceret negotium vel non faceret, in ipsum iudicium dabitur: et si alius non meo mandatu ei dederit ne fiat, tunc etiam ipsum repe-2 tere et me in quadruplum agere posse. Cum publicanus mancipia retineret dataque ei pecunia esset quae non deberetur, et ipse ex hac parte edicti in factum actione tenetur.

197. [4]Heres liberti omnia iura integra (37. 15) 8 extranei hominis adversus patronum defuncti habet.

LIBER XI.

[*De in integrum restitutionibus* (*E. X*)].

[*Quod metus causa gestum erit* (*E.* 39)].

198. Ego puto etiam servitutis timorem (4. 2) 4 similiumque admittendum.

199. [*Si quis in adulterio deprehensus dederit* (4. 2) 8 *aliquid*], isti quidem et in legem Iuliam incidunt, quod pro conperto stupro acceperunt. praetor tamen etiam ut restituant intervenire debet: nam et gestum est malo more, et praetor non respicit, an adulter sit qui dedit, sed hoc solum, quod hic accepit metu mortis illato. 1 Si is accipiat pecuniam, qui instrumenta status mei interversurus est nisi dem, non dubitatur quin maximo

1) cognitoris *Paul.* 2) id est . . . restituenda *gloss.* 3) negotiis gestis initio] negotiorum gestorum iudicio *scr.?*

1) *Pertinent haec ad eum qui negotia hereditaria gerebat.* 2) *cf.* (3. 5) 33. 3) *Ad edicti verba:* qui . . . . accepisse dicetur, (3. 6) 1 *pr.* 4) *cf.* (37. 15) 5 *pr.*, *Lenel*, *p.* 89.

metu compellat, utique si iam in servitutem petor et illis instrumentis perditis liber pronuntiari non possum. 2 Quod si dederit ne stuprum patiatur vir seu mulier,[1] hoc edictum locum habet, cum viris bonis iste metus 3 maior quam mortis esse debet. Haec, quae diximus ad edictum pertinere, nihil interest in se quis veritus sit an in liberis suis, cum pro affectu parentes magis in liberis terreantur.

200. [*Si plures metum adhibuerint et unus fuerit conventus,*] aut[2] in id dabitur adversus ceteros actio, quod minus ab illo exactum sit. (4.2) 15

201. Si mulier contra patronum suum ingrata facta sciens se ingratam, cum de suo statu periclitabatur, aliquid patrono dederit, vel promiserit, ne in servitutem redigatur: cessat edictum, quia hunc sibi 1 metum ipsa infert. Quod metus causa gestum erit, 2 nullo tempore praetor ratum habebit. Qui possessionem non sui fundi tradidit, non quanti fundus, sed quanti possessio est, eius quadruplum vel simplum cum fructibus consequetur: aestimatur enim quod restitui oportet, id est quod abest: *abest* autem nuda pos-3 sessio cum suis fructibus. quod et Pomponius. Si dos metu promissa[3] sit, non puto nasci obligationem, quia est verissimum nec talem promissionem dotis 4 ullam esse. Si metu coactus sim ab emptione locatione discedere, videndum est, an nihil sit acti et antiqua obligatio remaneat, an hoc simile sit acceptilationi, quia nulla ex bonae fidei obligatione possimus niti, cum finita sit dum amittitur: et magis est ut similis species acceptilationis sit, et ideo praetoria actio nasci-5 tur. Si metu coactus adii hereditatem, puto me heredem effici, quia quamvis si liberum esset noluissem, tamen coactus volui: sed per praetorem restituendus 6 sum, ut abstinendi mihi potestas tribuatur. Si coactus hereditatem repudiem, duplici via praetor mihi succurrit aut utiles actiones quasi heredi dando aut actionem metus causa praestando, ut quam viam ego elegerim, haec mihi pateat. (4.2) 21

202. [*Haec actio in heredem*] vel similem [*datur in id quod pervenit ad eos*]. (4.7) 5

Praetor bonorum possessorem heredis loco in omni causa habet. (50.17) 117

[*De dolo malo* (*E.* 40)].

203. [*Hoc edictum locum non habebit, si*] vel ab eo res servari poterit, [*adversus quem de dolo quaeritur, vel adversus alium*] (4) sit actio[4] vel si ab alio res mihi servari potest. (4.3) 2, 4

204. [*De modica summa*], id est usque ad duos aureos,[5] [*haec actio non datur*]. (4.3) 10

205. [6]Nec servi corrupti agetur [*adversus parentem, patronum etc.*]. (37.15) 6

206. [*Adversus quos de dolo actio non datur, datur in factum actio*], ne ex dolo suo lucrentur. (4.3) 12

207. [*Causa cognita etiam in pupillum datur de dolo actio*]. Quid enim, si impetraverit a procuratore[7] petitoris, ut ab eo absolveretur, vel si de tutore mentitus pecuniam accepit, vel alia similia admisit, quae non magnam machinationem exigunt? (4.3) 14

208. Item exigit praetor, ut comprehendatur,[8] quid dolo malo factum sit: scire enim debet actor, in qua re circumscriptus sit, nec in tanto crimine vagari. (4.3) 16

209. Arbitrio iudicis in hac quoque actione restitutio comprehenditur: et nisi fiat restitutio, sequitur condemnatio quanti ea res est. ideo autem et hic et in metus causa actione certa quantitas non adicitur, ut possit per contumaciam suam tanti reus condemnari, quanti actor in litem iuraverit: sed officio iudicis debet in utraque actione taxatione iusiurandum refrenari. 1 Non tamen semper in hoc iudicio arbitrio iudicis dandum est[1]: quid enim si manifestum sit restitui non posse (veluti si servus dolo malo traditus defunctus sit) ideoque protinus condemnari debeat in id quod 2 intersit actoris? Si dominus proprietatis insulam, cuius usus fructus legatus erat, incenderit, non est de dolo actio, quoniam aliae ex hoc oriuntur actiones. 3 De eo qui sciens commodasset pondera, ut venditor emptori merces adpenderet, Trebatius de dolo dabat actionem. atquin si maiora pondera commodavit, id quod amplius mercis datum est repeti condictione potest, si minora, ut reliqua merx detur ex empto agi potest: nisi si ea condicione merx venit, ut illis ponderibus traderetur, cum ille decipiendi causa ad-4 firmasset se aequa pondera habere. Dolo cuius effectum est, ut lis temporibus legitimis[2] transactis pereat: Trebatius ait de dolo dandum iudicium, non ut arbitrio iudicis res restituatur, sed ut tantum actor consequatur, quanti eius interfuerit id non esse factum, 5 ne aliter observantibus lex circumscribatur. Si servum, quem tu mihi promiseras, alius occiderit, de dolo malo actionem in eum dandam plerique recte putant, quia tu a me liberatus sis: ideoque legis Aquiliae actio tibi denegabitur. (4.3) 18

210. Servus tuus cum tibi deberet nec solvendo esset, hortatu tuo pecuniam mutuam a me accepit et tibi solvit: Labeo ait de dolo malo actionem in te dandam, quia nec de peculio utilis sit, cum in peculio nihil sit, nec in rem domini versum videatur, 1 cum ob debitum dominus acceperit. Si persuaseris mihi nullam societatem tibi fuisse cum eo cui heres sum, et ob id iudicio absolvi te passus sim: dandam mihi de dolo actionem Iulianus scribit. (4.3) 20

211. [*De periurio non datur doli actio*]: nam sufficit periurii poena. (4.3) 22

212. Cum a te pecuniam peterem eoque nomine iudicium acceptum est, falso mihi persuasisti, tamquam eam pecuniam servo meo aut procuratori solvisses, eoque modo consecutus es, ut consentiente me absolvereris: quaerentibus nobis, an in te doli iudicium dari debeat, placuit de dolo actionem non dari, quia alio modo mihi succurri potest: nam ex integro agere possum et si obiciatur exceptio rei iudicatae, replicatione iure uti potero. (4.3) 25

213. [*In heredem datur haec actio de eo quod ad eum pervenit*] dolove malo eius factum est, quo minus pervenerit. (4.3) 27

Sabinus putat calculi ratione potius quam maleficii heredem conveniri, denique famosum non fieri: ideoque in perpetuum teneri oportere. (4.3) 29

214. Si is, qui optulit se fundi vindicationi, damnatus est, nihilo minus a possessore recte petitur, sicut Pedius ait. (6.1) 7

---

1) vir seu mulier *gloss.* 2) aut *Trib.* 3) dicta *Paul.?* 4) sit actio *Trib. Paulum scripsisse puto:* si vel ab eo vel ab alio res mihi servari poterit. 5) aureos *Trib.* 6) *cf.* (4.3) 11 § 1. 7) cognitore *Paul.* 8) *scil. in formula.*

1) *scil. iusiurandum.* 2) anno et sex mensibus *Paul.?*

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

215. [*Adversus libertatem minori non subvenitur*], nisi ex magna causa hoc a principe fuerit consecutus. (4.4) 10

216. Plane quamdiu is qui a minore rem accepit aut heres eius idoneus sit, nihil novi constituendum est in eum, qui rem bona fide emerit, idque et Pomponius scribit. (4.4) 14

217. Cum mandato patris filius familias res administraret, non habet beneficium restitutionis: nam et si alius ei mandasset, non succurreretur, cum eo modo maiori potius consuleretur, cuius damno res sit cessura. sed si eventu damnum minor passurus sit, quia quod praestiterit servare ab eo cuius negotia gessit non potest, quia is non erit solvendo, sine dubio praetor interveniet. si autem ipse dominus minor sit, procurator vero maioris aetatis, non potest facile dominus audiri, nisi si mandatu eius gestum erit nec a procuratore servari res possit.[1] ergo et si procuratorio[2] nomine minor circumscriptus sit, imputari debet hoc domino, qui tali commisit sua negotia. idque et Marcello placet. (4.4) 23

[3][*Quod si minor sua sponte negotiis maioris intervenerit, restituendus erit, ne maiori damnum accidat*]. quod si hoc facere recusaverit, tunc si conventus fuerit negotiorum gestorum, adversus hanc actionem non restituitur: sed compellendus est sic ei cedere auxilio in integrum restitutionis, ut procuratorem eum in rem suam faciat, ut possit per hunc modum damnum sibi propter minorem contingens resarcire. (4.4) 24 pr.

218. Non semper autem ea, quae cum minoribus geruntur, rescindenda sunt, sed ad bonum et aequum redigenda sunt, ne magno incommodo huius aetatis homines adficiantur nemine cum his contrahente et quodammodo commercio eis interdicetur. itaque nisi aut manifesta circumscriptio sit aut tam neglegenter in ea causa versati sunt, praetor 2 interponere se non debet. Scaevola noster aiebat: si quis iuvenili levitate ductus omiserit vel repudiaverit hereditatem vel bonorum possessionem, si quidem omnia in integro sint, omnimodo audiendus est: si vero iam distracta hereditate et negotiis finitis ad paratam pecuniam laboribus substituti veniat, repellendus est: multoque parcius ex hac causa heredem minoris restituen-3 dum esse. Si servus vel filius familias minorem circumscripserit, pater dominusve quod ad eum pervenerit restituere iubendus est, quod non pervenerit ex peculio eorum praestare: si ex neutro satisfiet et dolus servi intervenerit, aut verberibus castigandus aut noxae dedendus erit. sed et si filius familias hoc 4 fecit, ob dolum suum condemnabitur.[4] Restitutio autem ita facienda est, ut unusquisque integrum ius suum recipiat. itaque si in vendendo fundo circumscriptus restituetur, iubeat praetor emptorem fundum cum fructibus reddere et pretium recipere, nisi si tunc dederit, cum eum perditurum non ignoraret: sicuti facit in ea pecunia, quae ei consumpturo creditur, sed parcius in venditione, quia aes alienum ei solvitur, quod facere necesse est, credere autem non est necesse. (4.4) 24 § 1—5 nam et si origo contractus ita constitit, ut infirmanda sit, si tamen necesse fuit pretium solvi, non omnimodo 5 emptor damno adficiendus est. Ex hoc edicto nulla propria actio vel cautio proficiscitur: totum enim hoc pendet ex praetoris cognitione.

219. . . . Quod si de speciali mandatu dubitetur, cum restitutio postuletur, interposita stipulatione ratam rem dominum habiturum rei potest mederi. 1 Quod si is, qui circumscripsisse dicitur, absit, defensor eius satis iudicatum solvi dare debebit. (4.4) 26

[*De capite minutis* (*E.* 42)].

220. Liberos qui adrogatum parentem sequuntur placet minui caput, cum in aliena potestate sint et 1 cum familiam mutaverint. Emancipato filio et ceteris personis capitis minutio manifesto accidit, cum emancipari nemo possit nisi in imaginariam servilem causam deductus: aliter atque cum servus manumittitur, quia servile caput nullum ius habet ideoque nec minui potest. (4.5) 3

221. Amissione civitatis fit capitis minutio, 1 ut in aqua et igni interdictione. Qui deficiunt, capite minuuntur (deficere autem dicuntur, qui ab his, quorum sub imperio sunt, desistunt et in hostium numerum se conferunt: sed et hi, quos senatus hostes iudicavit vel lege lata): utique usque eo, ut civitatem 2 amittant. Nunc respiciendum, quae capitis deminutione pereant: et primo de ea capitis deminutione, quae salva civitate accidit, per quam publica iura non interverti constat: nam manere magistratum vel senatorem vel iudicem certum est. (4.5) 5

222. Tutelas etiam non amittit capitis minutio exceptis his, quae in iure alieno personis positis deferuntur. igitur testamento dati vel ex lege vel ex senatus consulto erunt nihilo minus tutores: sed legitimae tutelae ex duodecim tabulis intervertuntur eadem ratione, qua et hereditates exinde legitimae, quia adgnatis deferuntur, qui desinunt esse familia mutati. ex novis autem legibus et hereditates et tutelae plerumque sic deferuntur, ut personae naturaliter designentur: ut ecce deferunt hereditatem senatus consulta matri et filio.[1] 1 Iniuriarum et actionum ex delicto venientium obliga-2 tiones cum capite ambulant. Si libertate adempta capitis deminutio subsecuta sit, nulli restitutioni adversus servum locus est, quia nec praetoria iurisdictione ita servus obligatur, ut cum eo actio sit: sed utilis actio adversus dominum danda est, ut Iulianus scribit, et nisi in solidum defendatur, permittendum mihi est in 3 bona quae habuit mitti. Item cum civitas amissa est, nulla restitutionis aequitas est adversus eum, qui amissis bonis et civitate relicta nudus exulat. (4.5) 7

Princeps 'bona' concedendo videtur etiam obligationes concedere. (50.16) 21

223. [*Rei uxoriae actio durat etiam post capitis deminutionem*], ut quandoque emancipata agat. (4.5) 9

224. [2]Substitutio, quae nondum competit, extra bona nostra est. (41.1) 42

225. [3]Hereditariarum actionum loco habentur et legata, quamvis ab herede coeperint. (44.7) 40

1) si autem . . . possit *Trib.?* 2) cognitorio *Paul.*
3) Paulus libro primo sententiarum *inscr. hoc fr. F. Sed ea tantummodo, quae uncis inclusi, ex sententiarum libris esse desumpta — v. sent.* 1, 9 § 2 —, *reliqua ex libro* XI *ad edictum vidit Cuiacius.*
4) noxae dedetur *Paul.?*

1) ex novis . . . et filio *Trib. aut certe pro* 'et hereditates et tutelae' *leg.* 'hereditates'.
2) *Gai.* 3, 84: quae bona eorum futura fuissent.
3) *Gai.* 3, 84: [*nisi si*] hereditarium aes alienum f[*uerit*].

LIBER XII.

[*Ex quibus causis maiores etc.* (*E.* 43)].

226. [*Qui Romae rei publicae operam dant, rei publicae causa non absunt*]: ut sunt magistratus. (4. 6) 6

227. [1] Recte Labeo ait eum non contineri, qui liber et heres institutus sit, antequam sit heres, quia nec bona habeat et praetor de liberis hominibus 1 loquatur. Puto tamen filium familias in castrensi peculio pertinere ad hoc edictum. (4. 6) 13

228. [2] Non enim neglegentibus subvenitur, sed necessitate rerum impeditis. totumque istud arbitrio praetoris temperabitur, id est ut ita demum restituat, si non neglegentia, sed temporis angustia non potuerunt litem contestari. (4. 6) 16

229. [3] Sciendum est, quod in his casibus[4] restitutionis auxilium maioribus damus, in quibus rei dumtaxat persequendae gratia queruntur, non cum et lucri faciendi ex alterius poena vel damno auxilium sibi impertiri desiderant. (4. 6) 18

230. [5] Quotiens vitiose cautum vel satisdatum est, non videtur cautum. (2. 8) 6

231. [5] Ergo sciendum est non aliter hoc edictum locum habere, quam si amici eius interrogati fuerint, an defendant, aut si nemo sit, qui interrogari potest. ita enim absens defendi non videtur, si actor ultro interpellat nec quisquam defensioni se offerat: 1 eaque testatione complecti oportet. [6] Sicut igitur damno eos adfici non vult, ita lucrum facere non pati-2 tur. Quod edictum etiam ad furiosos et infantes et civitates pertinere Labeo ait. (4. 6) 22

232. [7] Labeo Neratius responderunt ea, quae servi peculiariter nancti sunt, usucapi posse, quia haec etiam ignorantes domini usucapiunt: idem Iulianus 1 scribit. Sed eum, qui suo nomine nihil usucapere potest, ne per servum quidem posse Pedius scribit. (41. 3) 8

233. [8] Sed et ad eos pertinet, qui conventi frustrantur et qualibet tergiversatione et sollertia efficiunt, ne cum ipsis agi possit. (4. 6) 24

234. [9] Et sive quid amiserit vel lucratus non sit, restitutio facienda est, etiamsi non ex bonis quid amissum sit. (4. 6) 27

235. Cum miles qui usucapiebat decesserit et heres impleverit usucapionem, aequum est rescindi quod postea usucaptum est, ut eadem in heredibus, qui in usucapionem succedunt, servanda sint: quia possessio defuncti quasi iniuncta descendit ad heredem 1 et plerumque nondum hereditate adita completur. Si is, qui rei publicae causa afuit, usucepit et post usucapionem alienaverit rem, restitutio facienda erit, et licet sine dolo afuerit et usuceperit, lucro eius occurri oportet. item ex reliquis omnibus causis restitutio facienda erit, veluti si adversus eum pronuntiatum sit. (4. 6) 30

1) *Ad edicti verba* 'cum in servitute esset'. 2) *Ad edicti verbum* 'posteave', (4. 6) 15 § 3. 3) *Ad edicti verba* 'deminutum esse'. 4) Sciendum est quod (!) in his casibus] *Tribonianus indicatur scribendi genere.* 5) *Ad edicti verba* 'cum absens non defenderetur'; *ad fr.* 230 *cf.* (4. 6) 21 § 3; *v. tamen etiam* (27. 6) 6 (*fr.* 236). 6) *Ad edicti verba* 'item si quis quid usu suum fecisset *etc.*' 7) *In posteriore edicti parte praetor ait* 'inve vinculis esset', *non addito* (*ut in priore parte*) *verbo* 'servitute': *huc spectat fr.* 232, *cf. Ulp.* 62 *ad edict.* (50. 17) 118, *Lenel, p.* 96 *n.* 19. 8) *Ad edicti verba* 'secumve agendi potestatem non faceret'. 9) *Ad generalem clausulam.*

[*Quod falso tutore auctore etc.* (*E.* 44)].

236. 'Si id', inquit, 'actor ignoraverit'. Labeo: et si dictum sit ei et bona fide non crediderit. (27. 6) 2

Minori viginti quinque annis succurretur, etiamsi scierit. (27. 6) 4

Pupilli scientia computanda non est, tutoris eius computanda est: utique etsi pupillo cautum sit, melius dicitur rem suam restitui pupillo quam incertum cautionis eventum eum spectare: quod et Iulianus, si alias circumventus sit pupillus, respondit. (27. 6) 6

237. [*Si ex pluribus, qui dolo malo auctores facti sunt, unus conventus sit, ceteri non liberantur*] et ideo si nihil aut non totum servatum sit, in reliquos non denegandam in id quod deest Sabinus scribit. (27. 6) 8

[*Si quis plus petendo causa ceciderit* (*E.* 45)].[1]

238. Pomponius libro trigensimo sexto probat, si ex aequis partibus fundum mihi tecum communem tu et Lucius Titius possideatis, non ab utrisque quadrantes petere me debere, sed a Titio, qui non sit dominus, totum semissem. aliter atque si certis regionibus possideatis eum fundum: nam tunc sine dubio et a te et a Titio partes fundi petere me debere: quotiens enim certa loca possidebuntur, necessario in his aliquam partem meam esse: et ideo te quoque a Titio quadrantem petere debere. quae distinctio neque in re mobili neque in hereditatis petitione locum habet: nunquam enim pro diviso possideri potest. (6. 1) 8

[*De alienatione iud. mut. causa facta* (*E.* 46)].

239. Ex hoc edicto tenetur et qui rem exhibet, si arbitratu iudicis pristinam iudicii causam non 1 restituit. Ait praetor: 'quaeve[2] alienatio iudicii mutandi causa facta erit': id est si futuri iudicii causa, 2 non eius quod iam sit. Alienare intellegitur etiam 3 qui alienam rem vendidit. Sed heredem instituendo vel legando si quis alienet, huic edicto locus non erit. 4 Si quis alienaverit, deinde receperit, non tenebitur 5 hoc edicto. Qui venditori suo redhibet, non videtur iudicii mutandi causa abalienare. (4. 7) 8

[3] Nam et si obligatus solvero quod a me 1 petere velles, huic edicto locus non erit. Si tutor pupilli vel adgnatus furiosi alienaverint, utilis actio competit, quia consilium huius fraudis inire non possunt. (4. 7) 10

[*De restitutione heredum* (*E.* 47)].

240. Nemo plus commodi heredi suo relinquit, quam ipse habuit. (50. 17) 120

LIBER XIII.

[*De receptis* (*E. XI*)].

[*Qui arbitrium receperint etc.* (*E.* 48)].

241. Nam magistratus superiore aut pari imperio nullo modo possunt cogi: nec interest ante an *in* ipso magistratu arbitrium susceperint. inferiores possunt cogi. (4. 8) 4

242. Sed si ita compromissum sit, ut vel alterutrius [*scil. Titii aut servi*] sententia valeat, Titium cogendum. (4. 8) 8

243. [4] [*Si litigatores . . .*] vel [*ad*] alium arbi- (4. 8) 10

1) *cf. Gai.* 4, 53. 2) quae *scr.* 3) Ulpianus *inscr. F.* 4) *Fr.* 243. 244 *videntur pertinere ad tractatum* (4. 8) 32 § 4 *sqq.*

trum [*ierint, mox ad eundem redierint, non erit is cogendus sententiam dicere*].

244. . . . et si qua alia incommoditas ei (4.8) 16 post arbiterium susceptum incidat [*sc. excusatio recipietur*]. sed in causa valetudinis similibusve causa cognita 1 differre cogitur. Arbiter iudicii sui nomine, quod publicum aut privatum habet, excusatus esse debet a compromisso, utique si dies compromissi proferri non potest: quod si potest, quare non cogat eum, cum potest, proferre? quod sine ulla distinctione ipsius interdum futurum est. si tamen uterque velit eum sententiam dicere, an, quamvis cautum non sit de die proferenda, non alias impetret, quia iudicium habet, ne cogatur, quam si consentiat denuo in se compromitti? haec scilicet si dies exitura est.

245. Qualem autem sententiam dicat arbiter, (4.8) 19 ad praetorem non pertinere Labeo ait, dummodo dicat quod ipsi videtur. et ideo si sic fuit in arbitrum compromissum, ut certam sententiam dicat, nullum esse arbitrium, nec cogendum sententiam dicere Iulianus 1 scribit libro quarto digestorum. Dicere autem sententiam existimamus eum, qui ea mente quid pronuntiat, ut secundum id discedere eos a tota controversia velit. sed si de pluribus rebus sit arbiterium receptum, nisi omnes controversias finierit, non videtur dicta sen-2 tentia, sed adhuc erit a praetore cogendus. Unde videndum erit, an mutare sententiam possit. et alias quidem est agitatum, si arbiter iussit dari, mox vetuit, utrum eo quod iussit an eo quod vetuit stari debeat. et Sabinus quidem putavit posse. Cassius sententiam magistri sui bene excusat et ait Sabinum non de ea sensisse sententia, quae arbitrium finiat, sed de praeparatione causae: ut puta si iussit litigatores calendis adesse, mox idibus iubeat: nam mutare eum diem posse. ceterum si condemnavit vel absolvit, dum arbiter esse desierit, mutare sententiam non posse.

246. [*Si arbiter dare iusserit non adiecta die,* (4.8) 22 *ineril quoddam modicum tempus: sed et si postea datum erit, dummodo ante acceptum iudicium, agi ex stipulatu non poterit*], utique nisi eius interfuerit tunc solvi.

247. [*Si arbiter me tibi certa die pecuniam* (4.8) 24 *dare iusserit, tu accipere noluisti, posse defendi ipso iure poenam non committi*]: sed si postea ille paratus sit accipere, non impune me non daturum: non enim ante feceram.[1]

248. [*Si per fideiussorem fuerit cautum in* (4.8) 26 *primo compromisso, et sequens similiter erit proferendum: et si idem noluerint fideiubere, alii erunt adhibendi*], ne in potestate sit fideiussorum postea se non obligantium, ut poena committatur. idemque et si decesserint.

249. [2]Non autem interest, certa an incerta (4.8) 28 summa compromissa sit, ut puta 'quanti ea res erit'.

250. Si quis rem, de qua compromissum (4.8) 30 sit, in iudicium deducat, quidam dicunt praetorem non intervenire ad cogendum arbitrum sententiam dicere, quia iam poena non potest esse, atque si solutum est compromissum. sed si hoc optinuerit, futurum est, ut in potestate eius, quem paenitet compromisisse, sit compromissum eludere. ergo adversus eum poena committenda est lite apud iudicem suo ordine peragenda.[3]

251. Non distinguemus in compro- (4.8) 32 pr. — § 3 missis, minor an maior sit poena quam res de qua agitur. 1 Non cogetur arbiter sententiam dicere, si poena com-2 missa sit. Si mulier alieno nomine compromittat, non erit pecunia compromissa propter intercessionem. 3 Summa rei est, ut praetor se non interponat, sive initio nullum sit compromissum: sive sit, sed pendeat an ex eo poena exigi potest:

(quo casu ad praetorem pertinebit in eo (4.8) 12 forsitan solo, ut, si possit dies compromissi proferri, proferatur):

sive postea deficiat poena compromisso (4.8) 32 § 3-21 4 soluto die morte acceptilatione iudicio pacto. Sacerdotio obveniente videbimus an cogatur arbiter sententiam dicere: id enim non tantum honori personarum, sed et maiestati dei[1] indulgetur, cuius[2] sacris vacare sacerdotes oportet. ceterum si postea suscepit, iste 5 quoque omnimodo sententiam ferre debet. Item non est cogendus, si de negotio transactum est, vel homo mortuus est de quo erat compromissum: nisi si poste-6 riore casu aliquid litigantium intersit. Iulianus indistincte scribit: si per errorem de famoso delicto ad arbitrum itum est, vel de ea *re*, de qua publicum iudicium sit constitutum, veluti de adulteriis sicariis et similibus, vetare debet praetor sententiam dicere nec 7 dare dictae exsecutionem. De liberali causa compromisso facto recte non compelletur arbiter sententiam dicere, quia favor libertatis est, ut maiores[3] iudices habere debeat. eadem dicenda sunt, sive de ingenuitate sive de libertinitate quaestio sit et si ex fideicommissi causa libertas deberi dicatur. idem 8 dicendum est in populari actione. Si servus compromiserit, non cogendum dicere sententiam arbitrum, nec si dixerit, poenae exsecutionem dandam de peculio putat Octavenus. sed an, si liber cum eo compromiserit, exsecutio adversus liberum detur, videamus: 9 sed magis est, ut non detur. Item si qui Romae compromiserit, mox Romam in legationem venerit: non est cogendus arbiter sententiam dicere, non magis quam cogeretur, si litem ante contestatus esset, nunc eam exercere: nec interest, tunc quoque in legatione fuerit an non. sed si nunc in legatione compromittat, puto cogendum arbitrum sententiam dicere, quia et si iudicium sponte accepisset, cogeretur peragere. sunt tamen qui de isto non recte dubitant: qui utique nullo modo dubitabunt, si de ea re in legatione compromisit, quam in legatione contraxit: quia et iudicium eo nomine accipere cogeretur. illud in prima specie potest dispici, an, si ante compromisit legatus, cogendus sit arbiter sententiam dicere, si ipse legatus postulet: quod prima ratione poterit videri iniquum, ut in ipsius potestate sit. sed hoc tale erit, quale si actionem velit dictare, quod facere ei licet. sed compromissum istud comparabimus ordinariae actioni, ut non alias audiatur desiderans ut arbiter sententiam dicat, quam si se de-10 fendat. Si is faciat controversiam hereditatis, qui cum defuncto compromiserat, futurum est praeiudicium hereditati, si arbiter sententiam dicat: ergo interea in-11 hibendus est arbiter. Dies compromissi proferri potest, non cum ex conventione, sed cum iussu arbitri 12 eam proferri necesse est, ne poena committatur. Si arbiter sese celare temptaverit, praetor eum investigare debet, et si diu non paruerit, multa adversus eum

1) *cf. fr.* 254. 2) *Iunge fr.* 249. 251 *pr.* 3) ergo . . . . peragenda *Trib.?*

1) deorum *Paul.* 2) quorum *Paul.* 3) magistratus maiores *Paul.?*

13 dicenda est. Cum in plures compromissum est ea condicione, ut quilibet vel unus dixisset sententiam, eo staretur, absentibus ceteris nihilo minus qui praesens est cogetur: at si ea condicione, ut omnes dicant, vel quod de maioris partis sententia placuerit, non debet singulos separatim cogere, quia singulorum sen-
14 tentia ad poenam non facit. Cum quidam arbiter ex aliis causis inimicus manifeste apparuisset, testationibus etiam conventus, ne sententiam diceret, nihilo minus nullo cogente dicere perseverasset, libello cuiusdam id querentis imperator Antoninus subscribsit posse eum uti doli mali exceptione. et idem, cum a iudice consuleretur, apud quem poena petebatur, rescripsit, etiamsi appellari non potest, doli mali exceptionem in poenae petitione obstaturam. per hanc ergo exceptionem quaedam appellandi species est, cum liceat retractare de
15 sententia arbitri. De officio arbitri tractantibus sciendum est omnem tractatum ex ipso compromisso sumendum: nec enim aliud illi licebit, quam quod ibi ut efficere possit cautum est: non ergo quod libet statuere arbiter poterit nec in qua re libet nisi de qua re compromissum est et quatenus compromissum est.
16 Quaesitum est de sententia dicenda, et dictum non quamlibet, licet de quibusdam variatum sit. et puto vere non committi, si dicat ad iudicem de hoc eundum vel in se vel in alium compromittendum. nam et Iulianus impune non pareri, si iubeat ad alium arbitrum ire, ne finis non sit: quod si hoc modo dixerit, ut arbitrio Publii Maevii fundus traderetur aut satisdatio detur, parendum esse sententiae.[1] idem Pedius probat: ne propagentur arbitria, aut in alios interdum inimicos agentium transferantur, sua sententia finem controversiae eum imponere oportet: non autem finiri controversiam, cum aut differatur arbitrium aut in alium transferatur: partemque sententiae esse, quemadmodum satisdetur, quibus fideiussoribus, idque delegari non posse, nisi ad hoc compromissum sit, ut arbiter
17 statueret, cuius arbitratu satisdaretur.[2] Item si iubeat sibi alium coniungi, cum id in compromisso non sit, non dicit sententiam: nam sententia esse debet de re compromissa, de hoc autem compromissum non est.
18 Si domini, qui invicem stipulati sint, procuratores suos agere apud arbitrum velint, potest iubere ipsos
19 etiam adesse: sed si et heredis in compromissis mentio fit, potest iubere etiam heredem eorum adesse.
20 Arbitri officio continetur et quemadmodum detur vacua possessio. an et satis ratam rem habiturum? Sextus Pedius putat, quod nullam rationem habet: nam si ratum non habeat dominus, committetur stipu-
21 latio. Arbiter nihil extra compromissum facere potest et ideo necessarium est adici de die compromissi proferenda: ceterum impune iubenti non parebitur.

252. Si duo rei sunt aut credendi aut de- [(4. 8) 34] bendi et unus compromiserit isque vetitus sit petere aut ne ab eo petatur: videndum est, an si alius petat vel ab alio petatur, poena committatur: idem in duobus argentariis quorum nomina simul eunt. et fortasse poterimus ita fideiussoribus coniungere, si socii sunt: alias nec a te petitur, nec ego peto, nec meo nomine
1 petitur, licet a te petatur. Semel commissa poena solvi compromissum rectius puto dici nec amplius posse committi, nisi id actum sit ut in singulas causas totiens committatur.

253. Cum hereditas ex fideicommissi [(36. 1) 37] causa restituta est, si ante cum herede compromissum est, puto fideicommissarium cavere debere heredi, sicut cum heres multa antequam restitueret administravit. nam quod dicitur retinere eum oportere, non est perpetuum. quid enim si nihil est, quod retineat? veluti cum omnia in nominibus sunt aut in corporibus quae non possideat? nempe enim is cui restituta est omnia persequitur, et tamen heres iudiciis quibus conventus est aut stipulationibus quibus necesse habuit promittere, obstrictus manebit. ergo non alias cogetur restituere quam ei caveatur.

254. [1]Qui non facit quod facere debet, [(50. 17) 121] videtur facere adversus ea, quia non facit: et qui facit quod facere non debet, non videtur facere id quod facere iussus est.

255. † Iustinian. *Licet non ignoramus Iulii* [C. (2. 55) 5 § 3] *Pauli opinionem et aliorum prudentium certorum, qui tetigerunt quidem huiusmodi quaestionem . . ., non autem perfectissime peregerunt, sed usque ad quasdam temporales actiones standum esse existimaverunt, . . . generaliter definimus, conventum in scriptis apud compromissum iudicem factum ita temporis interruptionem inducere, quasi in ordinario iudicio lis fuisset inchoata.*

[*Nautae caupones etc.* (*E.* 49)].

256. . . . Sed et ipsi nautae furti actio com- [(4. 9) 4] petit, cuius sit periculo, nisi si ipse subripiat et postea ab eo subripiatur, aut alio subripiente ipse nauta sol-
1 vendo non sit. Si nauta nautae, stabularius stabularii,
2 caupo cauponis receperit, aeque tenebitur. Vivianus dixit etiam ad eas res hoc edictum pertinere, quae post impositas merces in navem locatasque inferentur, etsi earum vectura non debetur, ut vestimentorum, penoris cottidiani, quia haec ipsa ceterarum rerum locationi accedunt.

257. [2]Si locatum tibi servum subripias, [(19. 2) 42] utrumque iudicium adversus te est exercendum, locati actionis et furti.

[*De recepticia actione* (*E.* 50)].

258. Sed et si decem debeantur et de- [(13. 5) 12] cem et Stichum constituat,[3] potest dici decem tantummodo nomine teneri.

LIBER XIV.

[*De satisdando* (*E. XII.* 51)].

259. De die ponenda in stipulatione solet [(2. 8) 8] inter litigatores convenire. si non conveniat, Pedius putat in potestate stipulatoris esse moderato spatio: de
1 hoc a iudice statuendum.[4] Qui mulierem adhibet ad satisdandum, non videtur cavere: sed nec miles nec minor viginti quinque annis probandi sunt: nisi hae personae in rem suam fideiubeant,[5] ut pro suo procuratore. quidam etiam, si a marito fundus dotalis
2 petatur, in rem suam fideiussuram[5] mulierem. Si servus inveniatur, qui antequam iudicium accipiatur

1) quod si . . . . , sententiae *Trib.* (*satisdatio detur!*), *cf. C.* (4. 38) 15. 2) nisi . . . . . satisdaretur *Trib.?*

1) *Spectant haec ad verba compromissi, cf.* (4. 8) 29.
2) *cf.* (4. 9) 3 § 5. 3) recipiat *Paul.* 4) *Verba* moderato . . . . statuendum *vix sunt Pauli.* 5) *Paulum et hoc loco et in sequentibus §is non de fideiussione, sed de sponsione tractasse veri simile est.*

fideiussit[1] iudicatum solvi: succurrendum est actori, ut ex integro caveatur. minori quoque viginti quinque annis succurrendum est, fortasse et mulieri propter im- 3 peritiam. Si fideiussor[2] iudicatum solvi stipulatori heres extiterit aut stipulator fideiussori,[3] ex integro 4 cavendum erit. Tutor et curator, ut rem salvam fore pupillo caveant, mittendi sunt in municipium, quia necessaria est satisdatio: item de re restituenda domino proprietatis, cuius usus fructus datus est: item legatarius, ut caveat evicta hereditate legata reddi, et quod amplius per legem Falcidiam ceperit: heres quoque ut legatorum satisdet audiendus est, ut in municipium mittatur. plane si misso iam legatario in possessionem, cum per heredem staret quominus caveret, heres postulet uti de possessione decedat paratumque se dicat in municipio cavere: impetrare non debebit. diversum, si sine culpa aut dolo heredis missus sit in 5 possessionem. Iubetur iurare de calumnia, ne quis vexandi magis adversarii causa, forsitan cum Romae possit satisdare, in municipium evocet: sed quibusdam hoc iusiurandum de calumnia remittitur, velut parentibus et patronis. sic autem iurare debet qui in municipium remittitur 'Romae se satisdare non posse et ibi posse, quo postulat remitti, idque se non calumniae causa facere': nam sic non est compellendus iurare 'alibi se quam eo loco satisdare non posse', quia si Romae non potest, pluribus autem locis possit, cogitur 6 peierare. Hoc autem tunc impetrabitur, cum iusta causa esse videbitur. quid enim si, cum erat in municipio, noluit cavere? hoc casu non debet impetrare, cum per eum steterit, quominus ibi, ubi ire desiderat, satisdaret.

LIBER XV.

[*Quibus causis praeiudicium fieri non oportet* (*E. XIII.* 52)].[4]

260. Publicorum iudiciorum quaedam capitalia sunt, quaedam non capitalia. capitalia sunt, ex quibus poena mors aut exilium est, hoc est aquae et ignis interdictio: per has enim poenas eximitur caput de civitate. nam cetera non exilia, sed relegationes proprie dicuntur: tunc enim civitas retinetur. non capitalia sunt, ex quibus pecuniaria aut in corpus aliqua coercitio poena est. (48. 1) 2

LIBER XVI.

[*De inofficioso testamento*].[5]

261. [6]Legitimam hereditatem vindicare non prohibetur is qui, cum ignorabat vires testamenti, iudicium defuncti secutus est. (5. 3) 8

262. [7]Ubi non voce, sed praesentia opus est, mutus, si intellectum habet, potest videri respondere. idem in surdo: hic quidem et respondere potest. 1 Furiosus absentis loco est et ita Pomponius libro primo epistularum scribit. (50. 17) 124

LIBER XVII.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].[8]

263. Cum praetor unum ex pluribus iudi- 1 care vetat, ceteris id committere videtur. Iudicem dare possunt, quibus hoc lege vel constitutione vel senatus consulto conceditur. lege, sicut proconsuli. is quoque cui mandata est iurisdictio iudicem dare potest: ut sunt legati proconsulum. item hi quibus id more concessum est propter vim imperii, sicut praefectus 2 urbi ceterique Romae magistratus. Non autem omnes iudices dari possunt ab his qui iudicis dandi ius habent: quidam enim lege impediuntur ne iudices sint, quidam natura, quidam moribus. natura, ut surdus mutus: et perpetuo furiosus et impubes, quia iudicio carent. lege impeditur, qui senatu motus est. moribus feminae et servi, non quia non habent iudicium, sed quia re- 3 ceptum est, ut civilibus officiis non fungantur. Qui possunt esse iudices, nihil interest in potestate an sui iuris sint. (5. 1) 12

264. †[1]Iulianus et Marcellus putant filium familias depositi recte agere posse. (16. 3) 19

265. Qui damnare potest, is absolvendi quoque potestatem habet. (42. 1) 3

266. Pomponius libro trigensimo septimo ad edictum scribit, si uni ex pluribus iudicibus[2] de liberali causa cognoscenti de re non liqueat, ceteri autem consentiant, si is iuraverit sibi non liquere, eo quiescente ceteros, qui consentiant, sententiam proferre, quia, etsi dissentiret, plurium sententia optineret. (42. 1) 36

267. Inter pares numero iudices[3] si dissonae sententiae proferantur, in liberalibus quidem causis, secundum quod a divo Pio constitutum est, pro libertate statutum optinet, in aliis autem causis pro 1 reo. quod et in iudiciis publicis optinere oportet. Si diversis summis condemnent iudices,[3] minimam spectandam esse Iulianus scribit. (42. 1) 38

268. In interdicto unde vi tanti condemnatio facienda est, quanti intersit possidere: et hoc iure nos uti Pomponius scribit, id est tanti rem videri, quanti actoris intersit: quod alias minus esse, alias plus: nam saepe actoris pluris interesse hominem retinere, quam quanti is est, veluti cum quaestionis habendae aut rei probandae gratia aut hereditatis adeundae intersit eius eum possideri. (43. 16) 6

269. 'Restituere' autem is intellegitur, qui simul et causam actori reddit, quam is habiturus esset, si statim iudicii accepti tempore res ei reddita fuisset, id est et usucapionis causam et fructuum. (50. 16) 35

[*De interrogationibus in iure faciendis* (*E.* 53)].

270. [*Hoc edictum praetor proposuit*], quia plerumque difficilis probatio aditae hereditatis est. (11. 1) 3

271. Si filius, qui abstinuit se paterna hereditate, in iure interrogatus responderit se heredem esse, tenebitur: nam ita respondendo pro herede gessisse videtur. sin autem filius, qui se abstinuit, interrogatus tacuerit, succurrendum est ei: quia hunc qui abstinuit 1 praetor non habet heredis loco. Exceptionibus, quae institutis in iudicio[4] contra reos actionibus opponuntur, etiam is uti potest, qui ex sua responsione convenitur, veluti pacti conventi, rei iudicatae et ceteris. (11. 1) 12

272. In depositi actione si ex facto defuncti agatur adversus unum ex pluribus heredibus, (16. 3) 9

1) spopondit *Paul.* 2) sponsor *Paul.* 3) sponsori *Paul.* 4) *Lenel, p.* 110. 5) *Lenel, p.* 111. 6) *cf.* (5. 2) 19. 7) *Agi videtur de legis actione, Gai.* 4, 31. 8) *cf. Lenel, p.* 7 *sq.* 113.

1) Ulpianus *inscr. F.: quod tamen nullo modo convenit cum argumentis ab Ulpiano libro* XVII *ad edictum tractatis.* 2) recuperatoribus *Paul.* 3) recuperatores *Paul.* 4) iure *Paul.*

pro parte hereditaria agere debeo: si vero ex suo delicto, pro parte non ago: merito, quia aestimatio refertur ad dolum, quem in solidum ipse heres admisit.

LIBER XVIII.

[*De iureiurando* (*E.* 54)].

273. Iusiurandum speciem transactionis continet maioremque habet auctoritatem quam res iudicata. (12. 2) 2

274. [*Si ego detuli, ut per deos iurares, tu per caput tuum iurasti*] vel filiorum tuorum, [*non erit ratum habendum iusiurandum*]. (12. 2) 4

275. [1]Remittit iusiurandum, qui deferente se cum paratus esset adversarius iurare gratiam ei facit contentus voluntate suscepti iurisiurandi. quod si non suscepit iusiurandum, licet postea parato iurare actor nolit deferre, non videbitur remissum: nam quod susceptum est remitti debet. (12. 2) 6

276. [*Haec verba edicti 'ad quem ea res pertinet', omnes successores comprehendunt*], etiamsi in rem successerint. (12. 2) 8

277. [*Si petitor iuraverit possessore deferente rem suam esse, adversus alium hoc iusiurandum non proderit*], quia non deberet alii nocere, quod inter alios actum esset. (12. 2) 10

278. Iusiurandum, quod ex conventione extra iudicium[2] defertur, referri non potest. 1 Pupillus tutore auctore iusiurandum deferre debet: quod si sine tutore auctore detulerit, exceptio quidem obstabit, sed replicabitur, quia rerum administrandarum ius ei non competit. 2 Si tutor qui tutelam gerit aut curator furiosi prodigive iusiurandum detulerit, ratum id haberi debet: nam et alienare res et solvi eis potest et agendo rem in iudicium deducunt. 3 Procurator quoque quod detulit ratum habendum est, scilicet si aut universorum bonorum administrationem sustinet aut si id ipsum nominatim mandatum sit aut si in rem suam procurator sit.[3] (12. 2) 17

279. Servus quod detulit vel iuravit, servetur, si peculii administrationem habuit. (12. 2) 20

Quidam et de peculio actionem dandam in dominum, si actori detulerit servus iusiurandum. eadem de filio familias dicenda sunt. (12. 2) 22

280. Qui iurasse dicitur nihil refert cuius sexus aetatisve sit: omni enim modo custodiri debet iusiurandum adversus eum, qui contentus eo cum deferret fuit: quamvis pupillus non videtur peierare, quia sciens fallere non videatur. 1 Si pater filium dare non oportere iuraverit, Cassius respondit et patri et filio dandam exceptionem iurisiurandi: si pater iuraverit in peculio nihil esse, filius conveniri poterit: sed et pater ita convenietur, ut post adquisiti peculii ratio habeatur. 2 Iurisiurandi condicio ex numero esse potest videri novandi delegandive, quia proficiscitur ex conventione, quamvis habeat et instar iudicii. (12. 2) 26

281. In duobus reis stipulandi ab altero delatum iusiurandum etiam alteri nocebit. 1 Quod reus iuravit, etiam fideiussori proficit. a fideiussore exactum iusiurandum prodesse etiam reo Cassius et Iulianus aiunt: nam quia in locum solutionis succedit, hic quoque eodem loco habendum est: si modo ideo interpositum est iusiurandum, ut de ipso contractu et de re, non de persona iurantis ageretur. 2 Si ei, qui debitorem meum in iudicium[1] exhibere promisit,[2] iusiurandum detulerim isque iuraverit se omnino exhibitionem eius non promisisse, prodesse debitori meo id non debet: si vero iuraverit se nihil mihi praestare oportere, distinguendum sit et replicatione emendandum, utrum ideo iuraverit an quia post promissionem exhibuerit an vero quia solverit: quod et in fideiussorem debiti[3] distinguendum est. 3 Ex duobus reis promittendi eiusdem pecuniae alter iuravit: alteri quoque prodesse debebit. 4 Exceptio iurisiurandi non tantum si ea actione quis utatur, cuius nomine exegit iusiurandum, opponi debet, sed etiam si alia, si modo eadem quaestio in hoc iudicium deducatur, forte si ob actionem mandati negotiorum gestorum societatis ceterasque similes iusiurandum exactum sit, deinde ex isdem causis certum condicatur, quia per alteram actionem altera quoque consumitur. 5 Si quis iuraverit se non rapuisse, non debet adiuvari hoc iureiurando in actione furti aut condictione, quia aliud est furtum fecisse, quod vel clam fieri potest. 6 Colonus, cum quo propter succisas forte arbores agebatur ex locato, si iuraverit se non succidisse, sive e lege duodecim tabularum de arboribus succisis sive e lege Aquilia damni iniuria sive interdicto quod vi aut clam postea convenietur, per exceptionem iurisiurandi defendi poterit. 7 Quae iuravit divortii causa rem se non amovisse, non debet defendi per exceptionem, si cum ea in rem agatur et, si contendat suam esse, alio iureiurando opus est: contra si iuraverit suam esse, debet in actione rerum amotarum defendi. et omnino hoc observandum est, licet per aliam actionem eadem quaestio moveatur, ut exceptio iurisiurandi locum habeat. 8 Igitur si quis iuravit se non esse condemnatum, etiamsi ex stipulatu iudicatum solvi ob rem iudicatam conveniatur, defendetur per exceptionem. contra si, cum ex stipulatu iudicatum solvi conveniretur, iuravit se dare non oportere, agenti iudicati non utique obstabit exceptio: potest enim fieri, ut non sit commissa stipulatio, licet res iudicata sit: nisi ideo iurasset, quod nec damnatum se esse diceret. 9 Item Pomponius ait eum, qui furtum sibi factum alicuius rei iuravit, non statim etiam condictionis causam nancisci. 10 Item cum ex hac parte iusiurandum et actionem et exceptionem inducat, si forte reus extra iudicium[4] actore inferente iuraverit se dare non oportere et actor reo deferente dari sibi oportere, vel contra, posterior causa iurisiurandi potior habebitur: nec tamen praeiudicium periurio alterius fiet, quia non quaeretur, an dare eum oportet, sed an actor iuraverit. (12. 2) 28

282. Eum, qui iuravit ex ea actione quae infitiando crescit aliquid sibi deberi, simpli, non dupli persecutionem sibi adquirere Pedius ait: abunde enim sufficere exonerare petitorem probandi necessitate, cum omissa hac parte edicti dupli actio integra maneat: et potest dici hoc iudicio non principalem causam exerceri, sed iusiurandum actoris conservari. 1 Si iuravero te Stichum mihi dare oportere, qui non sit in rerum natura, nec aestimationem mihi praestare reus debet nisi ex causa furtiva vel propter moras: (12. 2) 30

1) libro nono decimo (XVIIII *pro* XVIII) *inscr. F.*
2) extra iudicium *Trib.* 3) scilicet si . . . procurator sit] *haec a compilatoribus addita esse videntur, ut disputatio ad sequens fragmentum traduceretur.*

1) iure *Paul.* 2) *i. e. vindici.* 3) *Verba* fideiussorem debiti *non videntur esse Pauli.* 4) extra iudicium *Trib.*

tunc enim etiam post mortem servi aestimatio praesta-
2 tur. Si mulier iuraverit decem dotis sibi deberi, tota ea summa praestanda est: sed si iuravit decem se dedisse in dotem, hoc solum non erit quaerendum, an data sint, sed quasi data sint, quod ex eo reddi opor-
3 tet praestandum erit. In popularibus actionibus iusiurandum exactum ita demum adversus alios proderit, si bona fide exactum fuerit: nam et si quis egerit, ita demum consumit publicam actionem, si non per collu-
4 sionem actum sit. Si libertus deferente patrono iuravit se libertum non esse, ratum habendum est iusiurandum, ut nec operarum petitio nec bonorum pos-
5 sessio contra tabulas dari debeat. Si iuravero usum fructum mihi dari oportere, non aliter dari debet, quam si caveam boni viri arbitratu me usurum et finito usu fructu restituturum.

283. De rebus amotis permittendum [(25. 2) 14] marito vel uxori de quibusdam rebus iusiurandum deferre, de quibusdam probare.

284. Is, qui dicit se iurasse, potest et [(44. 1) 5] aliis exceptionibus uti cum exceptione iurisiurandi vel aliis solis[1]: pluribus enim defensionibus uti permittitur.

[*Si cum eo agatur, qui incertum promiserit* (*E.* 55)].

285. [2]Si stipulatus fuerim 'illud aut [(45. 1) 76] illud, quod ego voluero', haec electio personalis est, et ideo servo vel filio talis electio cohaeret: in heredes tamen transit obligatio et ante electionem mortuo
1 stipulatore. Cum stipulamur 'quidquid te dare facere oportet', id quod praesenti die dumtaxat debetur in stipulationem deducitur, non (ut in iudiciis) etiam futurum: et ideo in stipulatione adicitur verbum 'oportebit' vel ita 'praesens in diemve'. hoc ideo fit, quia qui stipulatur 'quidquid te dare oportet' demonstrat eam pecuniam quae iam debetur: quod si totam demonstrare vult, dicit 'oportebitve' *vel* ita 'praesens in diemve'.

286. [3]Si sub impossibili condicione stipu- [(46. 1) 29] latus sim, fideiussor adhiberi non potest.

[*In bonae fidei iudiciis quemadmodum praescribatur* (*E.* 56)].

287. [4]Si sine dolo malo rem depositam [(16. 3) 20] tibi amiseris, nec depositi teneris nec cavere debes, si deprehenderis eam reddi: si tamen ad te iterum pervenerit, depositi teneris.

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 58)].

288. Si servus depositus vel commodatus [(9.4) 22] sit, cum domino agi potest noxali actione: ei enim servire intellegitur et, quod ad hoc edictum attinet, in potestate eius est, maxime si copiam habeat reciperandi
1 hominis. Is qui pignori accepit vel qui precario rogavit non tenetur noxali actione: licet enim iuste possideant, non tamen opinione domini possident: sed hos quoque in potestate domini intellegi, si facultatem
2 repetendi eos dominus habeat. Quid est habere facultatem repetendi? habeat pecuniam, ex qua liberari potest: nam non debet cogi vendere res suas, ut solvat
3 pecuniam et repetat servum. Dominus, qui servum in sua potestate esse confitetur, aut exhibere eum debet aut absentem defendere: quod nisi faciat, puni-
4 tur atque si praesentem non noxae dederit. Si negavit dominus in sua potestate esse servum, permittit praetor actori arbitrium, utrum iureiurando id decidere an iudicium dictare sine noxae deditione velit, per quod vincet, si probaverit eum in potestate esse vel dolo eius factum, quo minus esset: qui autem non probaverit in potestate adversarii esse servum, rem amittit.

289. De illo videndum, utrum adversus [(9.4) 24] eum tantum, qui dolo fecit, quo minus in potestate haberet, actio locum habeat noxalis,[1] si ex dolo eius acciderit, ut cesset noxalis actio (forte si servo suo fugam mandavit) an et si possit nihilo minus cum alio agi (quod accidit, cum alienatus manumissusve est). quod est verius: in quo casu electio est actoris, cum quo velit agere. Iulianus autem ait de eo qui manumisit, si paratus sit defendere se manumissus, exceptionem dandam ei qui manumisit. hoc et Labeo.

Electio vero alterum liberabit: id enim [(9. 4) 26] praetor introduxit, ne eluderetur actor, non ut etiam lucrum faceret: ideoque exceptione a sequenti sum-
1 movebitur. His consequens est, ut, si plures dolo fecerint, quo minus in potestate haberent, eligere de-
2 beat actor, quem velit convenire. Item si ex pluribus dominis quidam dolo malo partes suas desierint possidere, electio erit actoris, utrum directo agere velit cum eo qui possidet, an praetoria cum eo qui desiit
3 possidere. Si servum alienum alius in iure suum
4 esse responderit, altero solvente alter liberatur. Si is, quem desieris dolo possidere, decesserit, priusquam hac actione convenireris, liberaris, quia haec actio in locum directae actionis succedit: diversum dicemus, si
5 moram feceris in iudicio accipiendo. Neque heredi[2] neque in heredem, quod defunctus mentitus est, actio danda est, nec in ipsum quolibet tempore: nam liberum esse debet defendenti absentem servum huius edicti poenam evitare, id est ut sine noxae deditione conveniatur. et ideo si negaveris servum in tua potestate esse, postea fateri poteris, nisi si iam lis adversus te contestata est: nam tunc audiri non debebis, ut Labeo ait: Octavenus ex causa etiam lite contestata tibi succurrendum, utique si aetas tua ea sit, ut ignosci tibi
6 debeat. Si absente domino ductus sit servus vel etiam praesente et in eadem causa sit, ut in integrum restitui possit, defensio permittitur eius nomine qui ductus est: postulantibus enim exhiberi eum ad defendendum indulgere praetor debet. idem concedendum est fructuario vel cui pignoris nomine obligatus est, si praesens dominus defendere noluerit, ne alterius dolus aut desidia aliis noceat. idem praestandum est in servo communi, quem alter ex dominis praesens noluit defendere. sed et actori his casibus succurrendum est, quia placet dominii adquisitione extingui actionem: iussu enim praetoris ductus in bonis fit eius qui duxit.

290. Is cum quo aquae pluviae arcendae [(39. 3) 7] agitur, quod opus fecit, licet cedere loco paratus sit, cogitur accipere iudicium, quoniam et suo nomine con-

1) cum exceptione . . . solis *gloss.?* 2) *cf. Gai.* 4, 136. 3) *cf. Gai.* 4, 137. 4) *Quaeri suspicor, an agendum sit cum hac praescriptione 'e. r. a. de cautione praestanda'.*

1) *Paulum, cum antea scripsisset praetoriam actionem competere adversus eum qui dolo fecerit, ita suspicor sermonem continuasse:* De illo videndum, utrum tantum si ex dolo *etc.* *Verba* adversus eum, qui dolo fecit, q. m. i. p. h., a. l. h. noxalis *non videntur esse Pauli.* 2) Neque heredi *gloss.*

1 venitur, ut opus tollat. Aliud est in bonae fidei emptore: hic enim tantum patientiam praestat: igitur si et fundo cedat, audiendus est: plus enim praestat.

291. [1]Bona fides tantundem possidenti [(50.17) 136] praestat, quantum veritas, quotiens lex impedimento non est.

LIBER XIX.

[*De his quae cuiusque in bonis sunt* (*E.* XV)].

[*De Publiciana in rem actione* (*E.* 59)].

292. [*Publicianam inducunt*] vel mortis causa [(6. 2) 2] donationes factae: nam amissa possessione competit Publiciana, quia ad exemplum legatorum capiuntur.

293. [*Item, si res . . .*] vel solvendi causa [(6. 2) 4] [*sit tradita*] . . .: item si servum ex causa noxali, [(6. 2) 6] quia non defendebatur, iussu praetoris duxero et amisero possessionem, competit mihi Publiciana.

294. [*Municipes, quorum servo res tradita* [(6. 2) 10] *est, Publiciana utuntur*], sive peculiari nomine servus emerit sive non.

295. Cum sponsus sponsae servum donasset [(6.2) 12] eumque in dotem accepisset ante usucapionem, rescriptum est a divo Pio divortio facto restituendum esse servum: nam valuisse donationem inter sponsum et sponsam. dabitur ergo et possidenti exceptio et amissa possessione Publiciana, sive extraneus sive 1 donator possideat. Is cui ex Trebelliano hereditas restituta est, etiamsi non fuerit nactus possessionem, 2 uti potest Publiciana. In vectigalibus et in aliis praediis, quae usucapi non possunt, Publiciana com- 3 petit, si forte bona fide mihi tradita est.[2] Idem est et si superficiariam insulam a non domino bona fide 4 emero. Si res talis sit, ut eam lex aut constitutio alienari prohibeat, eo casu Publiciana non competit, quia his casibus neminem praetor tuetur, ne contra 5 leges faciat. Publiciana actione etiam de infante 6 servo nondum anniculo uti possumus.[3] Si pro parte quis rem petere vult, Publiciana actione uti potest. 7 Sed etiam is, qui momento possedit, recte hac actione experiretur.[3]

296. Si ab eo, qui Publiciana uti potuit [(20. 1) 18] quia dominium non habuit, pignori accepi, sic tuetur me per Servianam praetor, quemadmodum debitorem per Publicianam.

297. Neque servus neque per servum [(41. 3) 11] dominus, qui apud hostes est, possidet.

298. [4]In pari causa possessor potior [(50.17) 128] 1 haberi debet. Hi, qui in universum ius succedunt, heredis loco habentur.

[*De his qui deiecerint etc.* (*E.* 60)].

299. [*Si cum uno ex pluribus habitatoribus* [(9. 3) 4] *actum fuerit, celeri liberabuntur*] perceptione, non litis contestatione, praestaturi partem damni societatis iudicio vel utili actione ei qui solvit.

300. Hoc edictum non tantum ad civitates [(9. 3) 6] et vicos, sed et ad vias, per quas vulgo iter fit, per- 1 tinet. Labeo ait locum habere hoc edictum, si interdiu deiectum sit, non nocte: sed quibusdam locis 2 et nocte iter fit. Habitator suam suorumque culpam 3 praestare debet. Si de nave deiectum sit, dabitur actio utilis in eum qui navi praepositus sit.

[*De servo corrupto* (*E.* 62)].

301. [*Datur haec actio adversus eum, qui . . .*] [(11. 3) 2] vel luxuriosum vel contumacem fecit: quive ut stuprum pateretur persuadet.

302. Sed commodius est utili lege Aquilia [(11. 3) 4] teneri eum [*scil. qui servo alieno suaserit in tectum ascendere etc.*].

303. . . . praeteritae enim utilitatis aesti- [(11. 3) 6] matio in hoc iudicium versatur.

304. Sed et heres eius, cuius servus cor- [(11. 3) 8] ruptus est, habet hanc actionem, non solum si manserit in hereditate servus, sed et si exierit, forte legatus.

305. In hoc iudicium etiam rerum aesti- [(11. 3) 10] matio venit, quas secum servus abstulit, quia omne damnum duplatur, neque intererit, ad eum perlatae fuerint res an ad alium sive etiam consumptae sint: etenim iustius est eum teneri, qui princeps fuerit delicti, quam eum quaeri, ad quem res perlatae sunt.

306. . . . quia manet reus obligatus [*scil.* [(11. 3) 12] *actione servi corrupti*] etiam rebus redditis [*scil. quas servus subtraxerat*].

307. [*Si quis servum hereditarium cor-* [(11. 3) 14] *ruperit, etiam petitione hereditatis quasi praedo tenebitur*], ut tantum veniat in hereditatis petitionem quantum in 1 hanc actionem. De filio filiave familias corruptis huic edicto locus non est, quia servi corrupti constituta actio est, qui in patrimonio nostro esset, et pauperiorem se factum esse dominus probare potest dignitate et fama domus integra manente: sed utilis competit officio iudicis aestimanda, quoniam interest nostra ani- 2 mum liberorum nostrorum non corrumpi. Si servus communis meus et tuus proprium meum servum corruperit, Sabinus non posse agi cum socio, perinde atque si proprius meus servus corrupisset conservum. item si servus communis extraneum corruperit, videndum est, utrum cum duobus agi debeat an et cum singulis exemplo ceterarum noxarum: et magis est, ut unusquisque in solidum teneatur, altero autem solvente 3 alterum liberari. Si is, in quo usum fructum habeo, servum meum corruperit, erit mihi actio cum domino 4 proprietatis. Pignoris dati nomine debitor habet 5 hanc actionem. In hac actione non extra rem duplum 6 est: id enim quod damni datum est duplatur. His consequenter et illud probatur, ut, si servo meo persuaseris, ut Titio furtum faciat, non solum in id teneris, quo deterior servus effectus est, sed et in id quod Titio 7 praestaturus sim. Item non solum si mihi damnum dederit consilio tuo, sed etiam si extraneo, eo quoque nomine mihi teneris, quod ego lege Aquilia obnoxius sim: aut si ex conducto teneor alicui, quod ei servum locavi et propter te deterior factus sit, teneberis et 8 hoc nomine, et si qua talia sint. Aestimatio autem habetur in hac actione, quanti servus vilior factus sit, 9 quod officio iudicis expedietur. Interdum tamen et inutilis sit, ut non expediat talem servum habere. utrum ergo et pretium cogitur dare sollicitator et servum dominus lucrifacit, an vero cogi debet dominus restituere servum et pretium servi accipere? et verius est electionem domino dari, sive servum detinere cupit et damnum, quanti deterior servus factus est, in duplum

---

1) *cf.* (9. 4) 21 § 1. 2) si forte b. f. mihi tradita est] *non videntur esse Pauli, quem suspicor scripsisse:* Publiciana non competit. 3) *Spectant* § 5. 7 *ad formulae verba* 'anno possedisset'. 4) *Ad pr. cf.* (6. 2) 9 § 4; *ad* § 1 *cf.* (6. 2) 7 § 9.

accipere, vel servo restituto, si copiam huius rei habeat, pretium consequi, quod si non habeat, pretium quidem simili modo accipere, cedere autem sollicitatori periculo eius de dominio servi actionibus.[1] quod tamen de restitutione hominis dicitur, tunc locum habet, cum homine vivo agitur. quid autem si manumisso eo agatur? non facile apud iudicem audietur dicendo ideo se manumisisse, quoniam habere noluerat domi, ut et pretium habeat et libertum.

308. Si quis servum meum vel filium [(47. 10) 26] ludibrio habeat licet consentientem, tamen ego iniuriam videor accipere: veluti si in popinam duxerit illum, si alea luserit. sed hoc utcumque tunc locum habere potest, quotiens ille qui suadet animum iniuriae faciendae habet. atquin potest malum consilium dare et qui dominum ignoret: et ideo incipit servi corrupti actio necessaria esse.

[*De aleatoribus* (*E.* 63)].

309. [*Ait praetor: 'in eum qui aleae ludendae causa vim intulerit'*]: [(11. 5) 2] solent enim quidam et cogere 1 ad lusum vel ab initio vel victi dum retinent. Senatus consultum vetuit in pecuniam ludere, praeterquam si quis certet hasta vel pilo iaciendo vel currendo saliendo luctando pugnando quod virtutis causa fiat.

310. Quod in convivio vescendi causa poni- [(11. 5) 4] 1 tur, in eam rem familia ludere permittitur. Si servus vel filius familias victus fuerit, patri vel domino competit repetitio. item si servus acceperit pecuniam, dabitur in dominum de peculio actio, non noxalis, quia ex negotio gesto agitur: sed non amplius cogendus est praestare, quam id quod ex ea re in peculio sit. 2 Adversus parentes et patronos repetitio eius quod in alea lusum est utilis ex hoc edicto danda est.

* *v. fr.* 275. [(12. 2) 6]

LIBER XX.

[*Si hereditas petatur* (*E.* 65)].

311. [*Item a debitore hereditario petetur* [(5. 3) 14] *hereditas quasi a iuris possessore*]. Sed utrum ex delicto an ex contractu debitor sit, nihil refert. debitor autem hereditarius intellegitur is quoque qui servo hereditario promisit, vel qui ante aditam hereditatem damnum dedit.

312. Et non tantum hereditaria corpora [(5. 3) 19] [*sc. venient in hereditatis petitionem*], sed et quae non sunt hereditaria, quorum tamen periculum ad heredem pertinet: ut res pignori datae defuncto vel commodatae depositaeve. et quidem rei pignori datae etiam specialis petitio est, ut et hereditatis petitione contineatur, sicut illae quarum nomine Publiciana competit. sed licet earum nomine, quae commodatae vel depositae sunt, nulla sit facile actio, quia tamen periculum earum 1 ad nos pertinet, aequum est eas restitui. Quod si pro emptore usucapio ab herede impleta sit, non veniet in hereditatis petitione: quia heres, id est petitor, eam vindicare potest nec ulla exceptio datur possessori. 2 Veniunt et hae res in hereditatis petitionem, in quibus possessor retentionem habuit, non etiam petitionem: veluti si iuraverat defunctus petitoris rem non esse et decesserit, debent hae quoque restitui. immo et si possessor sua culpa eas amiserit, tenebitur hoc nomine. idemque erit et in praedone, licet hic propter culpam non teneatur: quia nec hic debet has res re- 3 tinere. Servitutes in restitutionem hereditatis non venire ego didici, cum nihil eo nomine possit restitui, sicut est in corporibus et fructibus, sed si non patiatur ire et agere, propria actione convenietur.

313. Si et rem et pretium habeat bonae [(5. 3) 22] fidei possessor, puta quod eandem redemerit: an audiendus sit, si velit rem dare, non pretium? in praedone dicimus electionem esse debere actoris: an hic magis possessor audiendus sit, si velit rem tradere licet deteriorem factam, non petitor, si pretium desideret, quod inverecundum sit tale desiderium: an vero, quia ex re hereditaria locupletior sit, et id quod amplius habet ex pretio restituere debeat, videndum. nam et in oratione divi Hadriani ita est: 'Dispicite, patres conscripti, numquid sit aequius possessorem non facere lucrum et pretium, quod ex aliena re perceperit, reddere, quia potest existimari in locum hereditariae rei venditae pretium eius successisse et quodammodo ipsum hereditarium factum.' oportet igitur possessorem et rem restituere petitori et quod ex venditione eius rei lucratus est.

314. [1]At ubi vi deiectus fuit, non debet [(5. 3) 24] restituere poenam ex eo commissam,[2] quod eam actor habere non potest. sic nec poena restitui debet, quam adversarius ei promisit, si ad iudicium[3] non venerit.

315. Quod si oves natae sunt, deinde ex [(5. 3) 26] his aliae, hae quoque quasi augmentum restitui debent.

316. Post senatus consultum enim omne [(5. 3) 28] lucrum auferendum esse tam bonae fidei possessori quam praedoni dicendum est.

317. Iulianus scribit actorem eligere debere, [(5. 3) 30] utrum sortem tantum an et usuras velit cum periculo nominum agnoscere. atquin secundum hoc non observabimus quod senatus voluit, bonae fidei possessorem teneri quatenus locupletior sit: quid enim si pecuniam eligat actor, quae servari non potest? dicendum itaque est in bonae fidei possessore haec tantummodo eum praestare debere, id est vel sortem et usuras eius si et eas percepit, vel nomina cum eorum cessione in id facienda, quod ex his adhuc deberetur, periculo scilicet petitoris.

318. Per servum adquisitae res heredi resti- [(5. 3) 32] tuendae sunt: quod procedit in hereditate liberti et cum de inofficioso agitur, cum interim in bonis esset heredis.

319. Filii familias militis puto peti posse [(5. 3) 34] 1 hereditatem ex testamento nobis obvenientem. Si servus vel filius familias res hereditarias teneat, a patre dominove peti hereditas potest, si facultatem restituendarum rerum habet. certe si pretium rerum hereditariarum venditarum in peculio servi habeat, et Iulianus existimat posse a domino quasi a iuris possessore hereditatem peti.

Si a domino vel a patre, qui pretia [(5. 3) 36 pr.—§ 3] possidet, hereditas petatur, an filio vel servo mortuo vel servo manumisso vel emancipato filio intra annum agi debeat? et an debitum sibi dominus vel pater deducere potest? Iulianus verius esse ait, id quod Proculus quoque respondit, perpetuo actionem dandam

1) et verius . . . actionibus *Trib.*, *cf. Kalb, Juristenlat. p.* 59 *n.* 3.

1) *Fortasse iung. cum fr.* 322 § 2. 2) *Videntur haec esse intellegenda de poena sponsionis.* 3) in ius *Paul.*

nec deduci oportere id quod ipsi debetur, quia non de peculio agatur, sed hereditas petatur. haec recte, si pretia habeat servus vel filius familias. quod si propterea hereditas petatur a domino, quod servus debitor fuit, perinde haberi debebit, atque si de peculio ageretur. idem dicendum Mauricianus ait etiamsi pecuniam ex pretio perceptam servus vel filius consumpserit, sed 1 alias ex peculio eius solvi potest. Sed et a filio familias peti hereditatem posse non est dubium, quia restituendi facultatem habet, sicut ad exhibendum. multo magis dicimus posse peti hereditatem a filio familias, qui, cum pater familias esset et possideret 2 hereditatem, adrogandum se praestavit. Si possessor hereditarium servum occiderit, id quoque in hereditatis petitione veniet: sed Pomponius ait actorem debere eligere, utrum velit sibi eum condemnari, ut caveat se non acturum lege Aquilia, an malit integram sibi esse actionem legis Aquiliae omissa eius rei aestimatione a iudice. quae electio locum habet, si ante aditam hereditatem occisus sit servus: nam si postea, ipsius actio propria effecta est nec veniet in hereditatis petitionem. 3 Si praedo dolo desisset possidere, res autem eo modo interierit, quo esset interitura et si eadem causa possessionis mansisset: quantum ad verba senatus consulti melior est causa praedonis quam bonae fidei possessoris, quia praedo, si dolo desierit possidere, ita condemnatur atque si possideret, nec adiectum esset, si res interierit. sed non est dubium, quin non debeat melioris esse condicionis quam bonae fidei possessor. itaque et si pluris venierit res, electio debebit esse actoris, ut pretium consequatur: alioquin lucretur aliquid praedo.

320. Quo tempore locupletior esse debeat [(5.3) 36 § 4] bonae fidei possessor, dubitatur: sed magis est rei iudicatae tempus spectandum esse.

In pupillo, cui soluta est debita pecunia [(44.1) 4] sine tutoris auctoritate, si quaeratur, an doli exceptione summoveri debeat, illud tempus inspicitur, an pecuniam vel ex ea aliquid habeat, quo petit.

Cum praetor in heredem dat actionem, [(50.17) 127] quatenus ad eum pervenit, sufficit, si vel momento ad eum pervenit ex dolo defuncti.

321. Fructus intelleguntur deductis im- [(5.3) 36 § 5] pensis, quae quaerendorum cogendorum conservandorumque eorum gratia fiunt. quod non solum in bonae fidei possessoribus naturalis ratio expostulat, verum etiam in praedonibus, sicut Sabino quoque placuit.

Plane in ceteris necessariis et utilibus im- [(5.3) 38] pensis posse separari, ut bonae fidei quidem possessores has quoque imputent, praedo autem de se queri debeat, qui sciens in rem alienam impendit. sed benignius est in huius quoque persona haberi rationem impensarum (non enim debet petitor ex aliena iactura lucrum facere) et id ipsum officio iudicis continebitur: nam nec exceptio doli mali desideratur. plane potest in eo differentia esse, ut bonae fidei quidem possessor omnimodo impensas deducat, licet res non exstet in quam fecit, sicut tutor vel curator consequuntur, praedo autem non aliter, quam si res melior sit.

322. Illud quoque quod in oratione divi [(5.3) 40] Hadriani est, ut post acceptum iudicium id actori praestetur, quod habiturus esset, si eo tempore quo petit restituta esset hereditas, interdum durum est. quid enim, si post litem contestatam mancipia aut iumenta aut pecora deperierint? damnari debebit secundum verba orationis, quia potuit petitor restituta hereditate distraxisse ea. et hoc iustum esse in specialibus petitionibus Proculo placet: Cassius contra sensit. in praedonis persona Proculus recte existimat, in bonae fidei possessoribus Cassius. nec enim debet possessor aut mortalitatem praestare, aut propter metum huius periculi temere indefensum ius suum relinquere. 1 Praedo fructus suos non facit, sed augent hereditatem: ideoque eorum quoque fructus praestabit. in bonae fidei autem possessore hi tantum veniunt in restitutione quasi augmenta hereditatis, per quos locu- 2 pletior factus est. [1]Actiones si quas possessor nanctus est, evicta hereditate restituere debet, veluti si inter- 3 dictum unde vi, aut quod precario concessit. Contra quoque si possessor caverit damni infecti, cavendum est 4 possessori. Ad officium iudicis pertinebunt et noxales actiones, ut, si paratus sit possessor noxae dedere servum qui damnum dederit in *re* hereditaria vel furtum fecerit, absolvatur, sicut fit in interdicto quod vi aut clam.

323. [2]Si quis negotia aliena gerens indebi- [(3.5) 22] tum exegerit, restituere cogitur: de eo autem, quod indebitum solvit, magis est ut sibi imputare debeat.

[*De hereditatis petitione possessoria* (*E.* 67)].

324. [3]Interdicto quorum bonorum debitores [(43.2) 2] hereditarii non tenentur, sed tantum corporum possessores.

[*De fideicommissaria hereditatis petitione* (*E.* 68)].

325. . . . . quae actio eadem recipit, quae [(5.6) 2] hereditatis petitio civilis.

326. [*Non posse pupillo sine tutoris auctoritate restitui constat*]: non enim solutio est hereditatis [(36.1) 39] restitutio, sed et successio, cum obligetur.

327. Quamvis senatus de his actionibus [(36.1) 41] transferendis loquatur, quae iure civili heredi et in heredem competunt, tamen honorariae actiones transeunt: nulla enim separatio est: immo et causa natura- 1 lium obligationum transit. Persona autem heredis instituti Trebelliano continetur: verum hoc iure utimur, ut et successor heredis recte ex Trebelliano restituat, veluti heres bonorumve possessor, vel pater dominusve, quibus adquisita est hereditas: omnes enim quod iuris habent, ex Trebelliano senatus consulto restituere debent, nec interest, is qui institutus est an pater do- 2 minusve rogatus est restituere. Nihil interest, cui nostro nomine restituitur pater familias sit an is qui in aliena potestate est,

quia perinde est, atque si mihi restituta [(36.1) 43] 1 esset hereditas. Restituta hereditate iura sepulchrorum apud heredem remanent.

*

v. fr. 331 (*lib. XXI*). [(6.1) 14]

LIBER XXI.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

328. In rem actio competit ei, qui [(6.1) 23 pr.—§ 5] aut iure gentium aut iure civili dominium adquisiit. 1 Loca sacra, item religiosa, quasi nostra in rem actione

---

1) *cf. fr.* 314. 2) *cf.* (5.3) 20 § 18. 3) *Dubitare licet, utrum hoc frgm. ad hunc titulum pertineat an coniungendum sit cum fr.* 311.

2 peti non possunt. Si quis rei suae alienam rem ita adiecerit, ut pars eius fieret, veluti si quis statuae suae bracchium aut pedem alienum adiecerit, aut scypho ansam vel fundum, vel candelabro sigillum, aut mensae pedem, dominum eius totius rei effici vereque statuam suam dicturum et scyphum plerique recte dicunt. 3 Sed et id, quod in charta mea scribitur aut in tabula pingitur, statim meum fit: licet de pictura quidam contra senserint propter pretium picturae: sed necesse est ei rei cedi, quod sine illa esse non potest. 4 In omnibus igitur istis, in quibus mea res per praevalentiam alienam rem trahit meamque efficit, si eam rem vindicem, per exceptionem doli mali cogar pretium 5 eius quod accesserit dare. Item quaecumque aliis iuncta sive adiecta accessionis loco cedunt, ea quamdiu cohaerent dominus vindicare non potest, sed ad exhibendum agere potest, ut separentur et tunc vindicentur: scilicet excepto eo, quod Cassius de ferruminatione scribit. dicit enim, si statuae suae ferruminatione iunctum bracchium sit, unitate maioris partis consumi et quod semel alienum factum sit, etiamsi inde abruptum sit, redire ad priorem dominum non posse. non idem in eo quod adplumbatum sit, quia ferruminatio per eandem materiam facit confusionem, plumbatura non idem efficit. ideoque in omnibus his casibus, in quibus neque ad exhibendum neque in rem locum habet, in factum actio necessaria est.[1] at in his corporibus, quae ex distantibus corporibus essent, constat singulas partes retinere suam propriam speciem, ut singuli homines, singulae oves: ideoque posse me gregem vindicare, quamvis aries tuus sit immixtus, sed et te arietem vindicare posse. quod non idem in cohaerentibus corporibus eveniret: nam si statuae meae bracchium alienae statuae addideris, non posse dici bracchium tuum esse, quia tota statua uno spiritu continetur.

Sed si par numerus duorum interfuerit, [(6. 1) 2] neuter solidum gregem, sed ne partem dimidiam totius eius vindicabit. sed si maiorem numerum alter habeat, ut detracto alieno nihilo minus gregem vindicaturus sit, in restitutionem non veniunt aliena capita.

Tignum alienum aedibus iunctum nec [(6. 1) 23 § 6. 7] vindicari potest propter legem duodecim tabularum, nec eo nomine ad exhibendum agi nisi adversus eum, qui sciens alienum iunxit aedibus: sed est actio antiqua de tigno iuncto, quae in duplum ex lege duodecim 7 tabularum descendit. Item si quis ex alienis cementis in solo suo aedificaverit, domum quidem vindicare poterit, cementa autem resoluta prior dominus vindicabit, etiamsi post tempus usucapionis dissolutum sit aedificium, postquam a bonae fidei emptore possessum sit: nec enim singula cementa usucapiuntur, si domus per temporis spatium nostra fiat.

329. Quo quidem casu [*scil. meo et tuo argento in massam conflato*] [(6. 1) 4] etiam communi dividundo agi poterit: sed et furti et ad exhibendum tenebitur, qui dolo malo confundendum id argentum curavit: ita ut in ad exhibendum actione pretii ratio haberi debeat, in vindicatione vel communi dividundo actione hoc amplius ferat, cuius argentum pretiosius fuerat.

330. Sin autem cum a Titio petere [(6. 1) 27 pr. § 1] vellem, aliquis dixerit se possidere et ideo liti se optulit, et hoc ipsum in re agenda testatione probavero,[2] 1 omnimodo condemnandus est. Possidere autem aliquis debet utique et litis contestatae tempore et quo res iudicatur. quod si litis contestationis tempore possedit, cum autem res iudicatur sine dolo malo amisit possessionem, absolvendus est possessor. item si litis contestatae tempore non possedit, quo autem iudicatur possidet, probanda est Proculi sententia, ut omnimodo condemnetur: ergo et fructuum nomine ex quo coepit possidere damnabitur.

331. [*Si homo petitus deterior factus sit, aestimatio eius fiet officio iudicis*]: [(6. 1) 14] [1]quod si malit actor potius legis Aquiliae actione uti, absolvendus est possessor. itaque electio actori danda est, non ut triplum, sed duplum consequatur.

Si vulneraveris servum tibi locatum, eius- [(19. 2) 43] dem vulneris nomine legis Aquiliae et ex locato actio est, sed alterutra contentus actor esse debet, idque officio iudicis continetur, apud quem ex locato agetur.

Si homo petitus dolo possessoris deterior [(6. 1) 27 § 2] factus sit, deinde sine culpa eius ex alia causa mortuus sit, aestimatio non fiet eius, quod deteriorem eum fecerat, quia nihil interest petitoris.

Utique autem etiam mortuo homine ne- [(6. 1) 16 pr.] cessaria est sententia propter fructus et partus et stipulationem de evictione: non enim post litem contestatam utique et fatum possessor praestare debet.

Sed haec quantum ad in rem actionem: [(6. 1) 27 § 2] legis autem Aquiliae actio durat.

332. Sed et is, qui ante litem con- [(6. 1) 27 § 3. 4] testatam dolo desiit rem possidere, tenetur in rem actione: idque ex senatus consulto colligi potest, quo cautum est, ut diximus, ut dolus praeteritus in hereditatis petitionem veniat: cum enim in hereditatis petitione, quae et ipsa in rem est, dolus praeteritus fertur, non est absurdum per consequentias et in speciali in 4 rem actione dolum praeteritum deduci. Si per filium aut per servum pater vel dominus possideat et si sine culpa patris dominive rei iudicandae tempore absit: vel tempus dandum vel cavendum est de possessione restituenda.

333. Si res mobilis petita sit, ubi restitui [(6. 1) 10] debeat, scilicet si praesens non sit? et non malum est, si bonae fidei possessor sit is cum quo agitur, aut ibi restitui ubi res sit: aut ubi agitur, sed sumptibus petitoris, qui extra cibaria in iter vel navigationem faciendi sunt.

Si vero malae fidei sit possessor, qui in alio [(6. 1) 12] loco eam rem nactus sit, idem statui debet: si vero ab eo loco, ubi lis contestata est, eam subtractam alio transtulerit, illic restituere debet, unde subtraxit, sumptibus suis.

334. [2]Culpa non intellegitur, si navem [(6. 1) 16 § 1] petitam tempore navigationis trans mare misit, licet ea perierit: nisi si minus idoneis hominibus eam commisit.

335. [2]Si a bonae fidei possessore fugerit [(6. 1) 21] servus, requiremus, an talis fuerit, ut et custodiri debuerit. nam si integrae opinionis videbatur, ut non debuerit custodiri, absolvendus est possessor, ut tamen,

1) ideoque . . . necessaria est *Trib.?* 2) et . . . probavero *Trib.*

1) libro vicensimo *inscr. F, scribendum esse* vicensimo primo *apparet et ex serie fragmentorum* (6. 1) 10, 12, 14, 16 *et ex eo quod Paulus eandem quaestionem in hereditatis petitione alio loco tractaverat, v.* (5. 3) 36 § 2. 2) *Fr.* 334. 335 *fortasse iungenda sunt cum fr.* 331.

si interea eum usuceperat, actionibus suis cedat petitori et fructus eius temporis quo possedit praestet. quod si nondum eum usucepit, absolvendum eum sine cautionibus, ut nihil caveat petitori de persequenda ea re, (quo minus enim petitor eam rem persequi potest, quamvis interim, dum in fuga sit, usucapiat?) nec iniquum id esse Pomponius libro trigensimo nono ad edictum scribit. si vero custodiendus fuit, etiam ipsius nomine damnari debebit, ut tamen, si usu eum non cepit, actor ei actionibus suis cedat. Iulianus autem in his casibus, ubi propter fugam servi possessor absolvitur, etsi non cogitur cavere de persequenda re, tamen cavere debere possessorem, si rem nanctus fuerit, ut eam restituat, idque Pomponius libro trigensimo quarto variarum lectionum probat: quod verius est.

336. In rem petitam si possessor ante [(6. 1) 27 § 5] litem contestatam sumptus fecit, per doli mali exceptionem ratio eorum haberi debet, si perseveret actor petere rem suam non redditis sumptibus. idem est etiam, si noxali iudicio servum defendit et damnatus praestitit pecuniam, aut in area quae fuit petitoris per errorem insulam aedificavit: nisi tamen paratus sit petitor pati tollere eum aedificium. quod et in area uxori donata per iudicem, qui de dote cognoscit,[1] faciendum dixerunt. sed si puerum meum, cum possideres, erudisses, non idem observandum Proculus existimat, quia neque carere servo meo debeam nec potest remedium idem adhiberi, quod in area diximus.

337. Ceterum cum de fructibus servi petiti [(6. 1) 31] quaeritur, non tantum pubertas eius spectanda est, quia etiam impuberis aliquae operae esse possunt. improbe tamen desiderabit petitor fructus aestimari, qui ex artificio eius percipi potuerunt, quod artificium sumptibus possessoris didicit.

338. Fructus non modo percepti, sed et qui [(6. 1) 33] percipi honeste potuerunt aestimandi sunt: et ideo si dolo aut culpa possessoris res petita perierit, veriorem putat Pomponius Trebatii opinionem putantis eo usque fructuum rationem habendam, quo usque haberetur, si non perisset, id est ad rei iudicandae tempus: quod et Iuliano placet. hac ratione si nudae proprietatis dominus petierit et inter moras usus fructus amissus sit, ex eo tempore, quo ad proprietatem usus fructus reversus est, ratio fructuum habetur.

Et ex diverso si petitor lite con- [(6. 1) 35 pr.—§ 2] testata usum fructum legaverit, ex eo tempore, ex quo discessit a proprietate, fructuum rationem non haben- 1 dam quidam recte putant. Ubi autem alienum fundum petii et iudex sententia declaravit meum esse, debet etiam de fructibus possessorem condemnare: eodem enim errore et de fructibus condemnaturum: non debere enim lucro possessoris cedere fructus, cum victus sit: alioquin, ut Mauricianus ait, nec rem arbitrabitur iudex mihi restitui, et quare habeat quod non esset habiturus possessor, si statim possessionem resti- 2 tuisset? Petitor possessori de evictione cavere non cogitur rei nomine, cuius aestimationem accepit: sibi enim possessor imputare debet, qui non restituit rem.

339. Eorum quoque, quae sine interitu [(6. 1) 35 § 3] dividi non possunt, partem petere posse constat.

Recte dicimus eum fundum totum nostrum [(50. 16) 25] esse, etiam cum usus fructus alienus est, quia usus fructus non dominii pars, sed servitutis sit, ut via et iter: nec falso dici totum meum esse, cuius non potest ulla pars dici alterius esse. hoc et Iulianus, et est verius. 1 Quintus Mucius ait partis appellatione rem pro indiviso significari: nam quod pro diviso nostrum sit, id non partem, sed totum esse. Servius non ineleganter partis appellatione utrumque significari.

340. [*Superficiario*], id est qui in alieno [(6. 1) 74] solo superficiem ita habet, ut certam pensionem praestet, [*praetor causa cognita in rem actionem pollicetur*].

341. [2]Exhibere est facere in publico potesta- [(10. 4) 2] tem, ut ei qui agat experiundi sit copia.

342. [2]Si ab eo emas, quem praetor vetuit [(41. 3) 12] alienare, idque tu scias, usucapere non potes.

'Alienationis' verbum etiam usucapio- [(50. 16) 28 pr.] nem continet: vix est enim, ut non videatur alienare, qui patitur usucapi. eum quoque alienare dicitur, qui non utendo amisit servitutes. qui occasione adquirendi non utitur, non intellegitur alienare: veluti qui hereditatem omittit aut optionem intra certum tempus datam non amplectitur.

343. [3]Oratio, quae neque coniunctio- [(50. 16) 28 § 1] nem neque disiunctionem habet, ex mente pronuntiantis vel disiuncta vel coniuncta accipitur.

344. [4]Nihil dolo creditor facit, qui suum [(50. 17) 129] 1 recipit. Cum principalis causa non consistit, ne ea quidem quae sequuntur locum habent.

[*Si ager vectigalis petatur* (*E.* 70)].

345. Agri civitatium alii vectigales vocan- [(6. 3) 1] tur, alii non. vectigales vocantur qui in perpetuum locantur, id est hac lege, ut tamdiu pro his vectigal pendatur, quamdiu neque ipsis, qui conduxerint, neque his, qui in locum eorum successerunt, auferri eos liceat: non vectigales sunt, qui ita colendi dantur ut privatim 1 agros nostros colendos dare solemus. Qui in perpetuum fundum fruendum conduxerunt a municipibus, quamvis non efficiantur domini, tamen placuit competere eis in rem actionem adversus quemvis possessorem, sed et adversus ipsos municipes.

Idem est et si ad tempus habuerint con- [(6. 3) 3] ductum nec tempus conductionis finitum sit.

[*Si usus fructus petatur etc.* (*E.* 72)].

346. Qui de usu fructu iudicium accepit, [(7. 6) 6] si desierit possidere sine dolo, absolvetur: quod si liti se obtulit et quasi possessor actionem de usu fructu accepit, damnabitur.

[*Si servitus vindicetur etc.* (*E.* 73)].

347. Servitutes praediorum aliae in solo, [(8. 1) 3] aliae in superficie consistunt.

348. Ad certam partem fundi servitus tam [(8. 1) 6] remitti quam constitui potest.

349. Qui sella aut lectica vehitur, ire, [(8. 3) 7 pr.] non agere dicitur: iumentum vero ducere non potest, qui iter tantum habet. qui actum habet, et plostrum ducere et iumenta agere potest. sed trahendi lapidem aut tignum neutri eorum ius est: quidam nec hastam

1) qui de dote cognoscit] rei uxoriae *Paul.*

1) *cf.* (6. 1) 4, 23 § 5 (*fr.* 329. 328). 2) *cf. Lenel, p.* 146 *n.* 1. 3) *Incertum, quo pertineat.* 4) *Principium huius loci videtur pertinere ad Paulianam actionem, quae etiam in I.* (4. 6) 6 *inter rescissorias in rem actiones connumeratur. Ad* § 1 *cf.* (6. 1) 39 § 1, 40 *aut* (*per contrarium*) (6. 1) 16 *pr.*

rectam ei ferre licere, quia neque eundi neque agendi gratia id faceret et possent fructus eo modo laedi. qui viam habent, eundi agendique ius habent: plerique et trahendi quoque et rectam hastam referendi, si modo fructus non laedat.

350. Si intercedat solum publicum vel via publica, neque itineris actusve neque altius tollendi servitutes impedit: sed immittendi protegendi prohibendi, item fluminum et stillicidiorum servitutem impedit, quia caelum, quod supra id solum intercedit, liberum esse debet. (8. 2) 1 pr.

351. ... et ideo si inter meas et Titii aedes tuae aedes intercedant, possum Titii aedibus servitutem imponere, ne liceat ei altius tollere, licet tuis non imponatur: quia donec tu non extollis, est utilitas servitutis. (8. 5) 5

In rusticis autem praediis impedit servitutem medium praedium, quod non servit. (8. 3) 7 § 1

352. Si usus fructus tuus sit, aedium proprietas mea, quae onera vicini sustinere debeant, mecum in solidum agi potest, tecum nullo modo. (8. 2) 1 § 1

353. Harum actionum eventus hic est, ut victori officio iudicis aut res praestetur aut cautio. res ipsa haec est, ut iubeat adversarium iudex emendare vitium parietis et idoneum praestare. cautio haec est, ut eum iubeat de reficiendo pariete cavere neque se neque successores suos prohibituros altius tollere sublatumque habere: et si caverit, absolvetur. si vero neque rem praestat neque cautionem, tanti condemnet, quanti actor in litem iuraverit. (8. 5) 7

354. Si eo loco, per quem mihi iter debetur, tu aedificaveris, possum intendere ius mihi esse ire agere: quod si probavero, inhibebo opus tuum. item Iulianus scripsit, si vicinus in suo aedificando effecerit, ne stillicidium meum reciperet, posse me agere de iure meo, id est ius esse immittendi stillicidium, sicut in via diximus. sed si quidem nondum aedificavit, sive usum fructum sive viam habet, ius sibi esse ire agere vel frui intendere potest: quod si iam aedificavit dominus, is qui iter et actum habet adhuc potest intendere ius sibi esse, fructuarius autem non potest, quia amisit usum fructum: et ideo de dolo actionem dandam hoc casu Iulianus ait. contra si in itinere, quod per fundum tibi debeo, aedifices, recte intendam ius tibi non esse aedificare vel aedificatum habere, 1 quemadmodum si in area mea quid aedifices. Qui latiore via vel angustiore usus est, retinet servitutem, sicuti qui aqua, ex qua ius habet utendi, alia mixta usus est, retinet ius suum. (8. 5) 9

355. Qui iter et actum habet, si statuto tempore[1] tantum ierit, non perisse actum, sed manere Sabinus Cassius Octavenus aiunt: nam ire quoque per se eum posse qui actum haberet. (8. 6) 2

[*De modo agri*[2] (*E.* 74)].

356. Litora, quae fundo vendito coniuncta sunt, in modum non computantur, quia nullius sunt, sed iure gentium omnibus vacant: nec viae publicae aut loca religiosa vel sacra. itaque ut proficiant venditori, caveri solet, ut viae, item litora et loca publica in modum cedant. (18. 1) 51

1) biennio *Paul.* 2) *Paul. sent.* 2, 17, 4.

LIBER XXII.

[*Si quadrupes pauperiem fecisse dicatur* (*E.* 75)].

357. Haec actio non solum domino, sed etiam ei cuius interest competit, veluti ei cui res commodata est, item fulloni, quia eo quod tenentur damnum 1 videntur pati. Si quis aliquem evitans, magistratum forte, in taberna proxima se immisisset ibique a cane feroce laesus esset, non posse agi canis nomine quidam putant: at si solutus fuisset, contra. (9. 1) 2

358. Haec actio utilis competit et si non quadrupes, sed aliud animal pauperiem fecit. (9. 1) 4

[*Ad legem Aquiliam* (*E.* 77)].

[1. *Ad caput primum*].

359. Praeceptoris enim nimia saevitia culpae adsignatur. (9. 2) 6

360. Nam lusus quoque noxius in culpa est. (9. 2) 10

361. Sed si ipse heres eum [*sc. servum legatum*] occiderit, dictum est dandam in eum legatario actionem. (9. 2) 14

362. Proinde si servum occidisti, quem sub poena tradendum promisi, utilitas venit in hoc iudi-1 cium. Item causae corpori cohaerentes aestimantur, si quis ex comoedis aut symphoniacis aut gemellis aut quadriga aut ex pari mularum unum vel unam occiderit: non solum enim perempti corporis aestimatio facienda est, sed et eius ratio haberi debet, quo cetera corpora depretiata sunt. (9. 2) 22

363. [*Si quis hominem vivum falso confiteatur se occidisse, Iulianus scribit cessare Aquiliam*]. Hoc apertius est circa vulneratum hominem: nam si confessus sit vulnerasse nec sit vulneratus, aestimationem cuius vulneris faciemus? vel ad quod tempus recurramus? (9. 2) 24

364. [*In actione, quae adversus confitentem datur, iudex non rei iudicandae, sed aestimandae datur*]: puta enim, quod qui convenitur fateatur se occidisse et paratus sit aestimationem solvere, et adversarius magni litem aestimat. (9. 2) 26

365. Qui occidit adulterum deprehensum servum alienum, hac lege non tenebitur. 1 Pignori datus servus si occisus sit, debitori actio competit. sed an et creditori danda sit utilis, quia potest interesse eius, quod debitor solvendo non sit aut quod litem tempore amisit, quaeritur. sed hic iniquum est et domino et creditori eum teneri.[1] nisi si quis putaverit nullam in ea re debitorem iniuriam passurum, cum prosit ei ad debiti quantitatem, et quod sit amplius consecuturus sit ab eo, [2]vel ab initio in id, quod amplius sit quam in debito, debitori dandam actionem: et ideo in his casibus, in quibus creditori danda est actio propter inopiam debitoris vel quod litem amisit, creditor quidem usque ad modum debiti habebit Aquiliae actionem, ut prosit hoc debitori, ipsi autem debitori in id quod debitum excedit competit Aquiliae actio.[2] (9. 2) 30 pr. § 1

[2. *Ad caput tertium*].

366. Si quis alienum vinum vel frumentum consumpserit, non videtur damnum iniuria (9. 2) 30 § 2—4

1) sed . . . teneri *Trib.?* (*Gradenwitz, p.* 89 *sq.*). 2) vel ab initio . . . competit Aquiliae actio *Trib.* (*Gradenwitz l. l.*).

3 dare ideoque utilis danda est actio. In hac quoque actione, quae ex hoc capitulo oritur, dolus et culpa punitur: ideoque si quis in stipulam suam vel spinam comburendae eius causa ignem immiserit et ulterius evagatus et progressus ignis alienam segetem vel vineam laeserit, requiramus, num imperitia eius aut neglegentia id accidit. nam si die ventoso id fecit, culpae reus est (nam et qui occasionem praestat, damnum fecisse videtur): in eodem crimine est et qui non observavit, ne ignis longius procederet. at si omnia quae oportuit observavit vel subita vis venti longius 4 ignem produxit, caret culpa. Si vulneratus fuerit servus non mortifere, neglegentia autem perierit, de vulnerato actio erit, non de occiso.

367. Quotiens lex obligationem introducit, nisi si nominatim caverit, ut sola ea actione utamur, etiam veteres eo nomine actiones competere. [(44. 7) 41] 1 Si ex eodem facto duae competant actiones, postea iudicis potius partes esse, ut quo plus sit in reliqua actione, id actor ferat, si tantundem aut minus, id consequatur.

Sed si de arboribus caesis ex lege Aquilia actum sit, interdicto quod vi aut clam reddito absolvetur, si satis prima condemnatione gravaverit reum, manente nihilo minus actione ex lege duodecim tabularum. [(47. 7) 11]

Qui rem rapuit, et furti nec manifesti tenetur in duplum et vi bonorum raptorum in quadruplum. sed si ante actum sit vi bonorum raptorum, deneganda est furti: si ante furti actum est, non est illa deneganda, ut tamen id quod amplius in ea est consequatur. [(47. 8) 1]

[*De noxali ex lege Aquilia actione*].

368. Si ex duobus dominis uno sciente, altero ignorante servus deliquit, si ante cum altero qui nesciebat actum sit et noxae dediderit servum, iniquum est vilissimi hominis deditione alterum quoque liberari: igitur agetur et cum altero, et si quid amplius est in damni persecutione, consequetur computato pretio hominis noxae dediti. ipsi tamen inter se sic debent pensare communi dividundo iudicium, ut, *si* ille quo sciente fecit praestiterit, non totius partem ferat, sed partem eius, quanti servus est: sic et si alter aliquid praestiterit, eius partem fieri. [(9. 4) 17 pr.]

Sed et eo nomine agere cum socio poterit, quod servum communem deteriorem fecit, quemadmodum cum quolibet alio, qui rem communem deteriorem fecisset. ceterum si nihil praeterea post noxae deditionem commune habebit, pro socio vel, si socii non fuerunt, in factum agi poterit. [(9. 4) 10]

illud iniquum est eum, qui iussit servum facere, consequi aliquid a socio, cum ex suo delicto damnum patiatur. [(9. 4) 17 pr.]

369. Si plures eiusdem servi nomine noxali mecum agere velint vel si unus pluribus iudiciis eiusdem servi nomine agat,[1] in quo usus fructus tuus, proprietas mea sit, officio iudicis continebitur, cum eum noxae dedero, ut etiam usum fructum actoris faciam: sed per praetorem id consequar ego dominus proprietatis, ut aut cogat praetor te pro aestimatione usus fructus conferre ad litis aestimationem aut usu fructu cedere, si hoc expediat. et si ego dominus proprietatis eum servum nolui defendere, defensio tibi permittenda est, et si damnatus hominem tradas, et adversus me tueris. [(9. 4) 17 § 1]

370. Si in re communi mea et tua damnum nobis dederit Titii servus, si cum eo agemus, erit noxali Aquiliae actioni locus, ne damnatus in solidum singulis noxae dedere cogatur. sed potest dici, quasi unius damnum sit et una obligatio, aut utrisque pecuniam sufferendam aut officio iudicis simul utrisque noxae dedendum: sed et si alterutri nostrum in solidum noxae deditus fuerit et ob id ab utroque dominus sit absolutus, recte dicitur eum, cui noxae deditus sit, alteri teneri communi dividundo iudicio, ut communicet servum noxae sibi deditum, cum ob rem com-1 munem aliquid ad socium pervenerit. Si servi, in quo usus fructus alienus est, dominus proprietatis operas conduxerit, verba efficiunt, ut cum noxae deditione damnetur. [(9. 4) 19 pr. § 1]

371. Si quis interrogatus de servo qui damnum dedit, respondit suum esse servum, tenebitur lege Aquilia quasi dominus et, si cum eo actum sit qui respondit, dominus ea actione liberatur. [(11. 1) 8]

372. Qui dolo desierit possidere, pro possidente damnatur, quia pro possessione dolus est.[1] [(50. 17) 131]

373. Si domum tibi locavero et servi mei tibi damnum dederint vel furtum fecerint, non 1 teneor tibi ex conducto, sed noxali actione. Si hominem tibi locavero, ut habeas in taberna, et is furtum fecerit, dubitari potest, utrum ex conducto actio sufficiat, quasi longe sit a bona fide actum, ut quid patiaris detrimenti per eam rem quam conduxisti, an adhuc dicendum sit extra causam conductionis esse furti crimen et in propriam persecutionem cadere hoc delictum: quod magis est. [(19. 2) 45]

Si servus, quem tibi commodaverim, furtum fecerit, utrum sufficiat contraria commodati actio (quemadmodum competit, si quid in curationem servi impendisti) an furti agendum sit, quaeritur. et furti quidem noxalem habere qui commodatum rogavit procul dubio est, contraria autem commodati tunc eum teneri, cum sciens talem esse servum ignoranti commodavit.[2] [(13. 6) 22]

[*In factum adversus nautas etc.* (*E.* 78)].

374. Licet gratis navigaveris vel in caupona gratis deverteris, non tamen in factum actiones tibi 1 denegabuntur, si damnum iniuria passus es. Si servo meo in nave vel in caupona utaris et damnum mihi det vel furtum faciat, quamquam et furti actio et damni iniuria mecum sit, haec tamen actio, quia in factum est, etiam servi mei nomine adversus te competit. idem dicetur, et si communis sit: tu tamen quod mihi praestiteris eius nomine, vel communi dividundo vel pro socio actione, aut si partem eius vel totum conduxisti, 2 etiam ex conducto habebis me obligatum. Sed si damnum in eo datum sit ab alio, qui in eadem nave vel caupona est, cuius factum praetor aestimare solet, non putat Pomponius eius nomine hanc actionem uti-3 lem futuram. In factum actione caupo tenetur pro his, qui habitandi causa in caupona sunt: hoc autem non pertinet ad eum, qui hospitio repentino recipitur, 4 veluti viator. Possumus autem furti vel damni in- [(4. 9) 6]

1) *Complura hic excidisse manifestum est, cum in sequentibus Paulus non hanc speciem tractet, sed illam, si quis eius servi nomine agat, in quo usus fructus tuus, proprietas mea est.*

1) *cf.* (9. 4) 21 *pr.* 2) et furti quidem . . . commodavit *videntur esse Triboniani* (*Gradenwitz, p.* 121). *Paulum commodati actionem denegasse puto.*

iuriae actione uti cum nautis, ut certi hominis factum arguamus: sed una contenti esse debebimus, et si cum exercitore egerimus, praestare ei debemus actiones nostras, quamvis ex conducto actio adversus eos competat exercitori. sed si absolutus sit exercitor hac actione, deinde agatur cum nauta, exceptio dabitur, ne saepius de eiusdem hominis admisso quaeratur. et contra, si de admisso unius hominis actum sit, deinde in factum actione agatur, exceptio dabitur.

375. Si servus tuus navem exercuerit [(9. 4) 19 § 2] eiusque vicarius et idem nauta in eadem nave damnum dederit, perinde in te actio danda est ac si is exercitor liber et hic vicarius servus eius esset, ut de peculio servi tui ad noxam dedere vicarium damneris: ut tamen, si servi tui iussu vel sciente et patiente eo damnum vicarius dederit, noxalis actio servi tui nomine esse debeat idemque sit etiam, si nautam[1] facere iusserit.

LIBER XXIII.

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

376. Finium regundorum actio in personam [(10. 1) 1] est, licet pro vindicatione rei est.

377. [2]Sed et loci unius controversia [(10. 1) 4 pr.—§ 4] in partes res scindi adiudicationibus potest, prout 1 cuiusque dominium in eo loco iudex compererit. In iudicio finium regundorum etiam eius ratio fit quod interest. quid enim si quis aliquam utilitatem ex eo loco percepit, quem vicini esse appareat? non inique damnatio eo nomine fiet. sed et si mensor ab altero solo conductus sit, condemnatio erit facienda eius, qui 2 non conduxit, in partem mercedis. Post litem autem contestatam etiam fructus venient in hoc iudicio: nam et culpa et dolus exinde praestantur: sed ante iudicium percepti non omnimodo hoc in iudicium venient: aut enim bona fide percepit, et lucrari eum oportet, si eos consumpsit,[3] aut mala fide, et condici oportet. 3 Sed et si quis iudici non pareat in succidenda arbore vel aedificio in fine posito deponendo parteve eius, 4 condemnabitur. Si dicantur termini deiecti vel exarati, iudex, qui de crimine cognoscit, etiam de finibus cognoscere potest.

378. [4]Si alter fundus duorum, alter [(10. 1) 4 § 5—7] trium sit, potest iudex uni parti adiudicare locum de quo quaeritur, licet plures dominos habeat, quoniam magis fundo quam personis adiudicari fines intelleguntur: hic autem cum fit adiudicatio pluribus, unusquis- 6 que portionem habebit, quam in fundo habet, et pro indiviso qui communem fundum habent, inter se non condemnantur: neque enim inter ipsos accipi videtur 7 iudicium. Si communem fundum ego et tu habemus et vicinum fundum ego solus, an finium regundorum iudicium accipere possumus? et scribit Pomponius non posse nos accipere, quia ego et socius meus in hac actione adversarii esse non possumus, sed unius loco habemur. idem Pomponius ne utile quidem iudicium dandum dicit, cum possit, qui proprium habeat, vel communem vel proprium fundum alienare et sic experiri.

379. Non solum autem inter duos [(10. 1) 4 § 8—11] fundos, verum etiam inter tres pluresve fundos accipi iudicium finium regundorum potest: ut puta singuli plurium fundorum confines sunt, trium forte vel quat- 9 tuor. Finium regundorum actio et in agris vectigalibus et inter eos qui usum fructum habent vel fructua- 10 rium et dominum proprietatis vicini fundi et inter eos qui iure pignoris possident competere potest. Hoc iudicium locum habet in confinio praediorum rusticorum: nam in confinio praediorum urbanorum displicuit, neque enim confines hi, sed magis vicini dicuntur et ea communibus parietibus plerumque disterminantur. et ideo et si in agris aedificia iuncta sint, locus huic actioni non erit: et in urbe hortorum latitudo contingere 11 potest, ut etiam finium regundorum agi possit. Sive flumen sive via publica intervenit, confinium non intellegitur, et ideo finium regundorum agi non potest.

Sed si rivus privatus intervenit, finium re- [(10. 1) 6] gundorum agi potest.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

380. [1]Heredes eius, qui apud hostes [(10. 2) 25 pr.] decessit, hoc iudicio experiri possunt.

381. Si miles alium castrensium, alium [(10. 2) 25 § 1—8] ceterorum bonorum heredem fecerit, non est locus familiae erciscundae iudicio: divisum est enim per constitutiones inter eos patrimonium, quemadmodum cessat familiae erciscundae iudicium, cum nihil in corporibus, 2 sed omnia in nominibus sunt. Quantum vero ad accipiendum familiae erciscundae iudicium nihil in- 3 terest, possideat quis hereditatem nec ne. De pluribus hereditatibus, quae inter eosdem ex diversis causis communes sint, unum familiae erciscundae iudicium 4 sumi potest. Si inter me et te Titiana hereditas communis sit, inter me autem et te et Titium Seiana, posse unum iudicium accipi inter tres Pomponius scri- 5 bit. Item si plures hereditates inter nos communes sunt, possumus de una familiae erciscundae iudicium 6 experiri. Si testator rem communem cum extraneo habebat sive rei suae partem alicui legavit aut heres ante iudicium familiae erciscundae acceptum partem suam alienavit, ad officium iudicis pertinet, ut eam 7 partem, quae testatoris fuit, alicui iubeat tradi. Quod pro emptore vel pro donato puta coheres possidet, in familiae erciscundae iudicium venire negat Pomponius. 8 Idem scribit, cum ego et tu heredes Titio extitissemus, si tu partem fundi, quem totum hereditarium dicebas, a Sempronio petieris et victus fueris, mox eandem partem a Sempronio emero et traditus mihi fuerit, agente te familiae erciscundae iudicio non veniet non solum hoc quod pro herede possidetur, sed nec id quod pro emptore: cum enim per iudicem priorem apparuit totam non esse hereditatis, quemadmodum in familiae erciscundae iudicium veniat?

382. Veniunt in hoc iudicium res, quas [(10. 2) 9] heredes usuceperunt, cum defuncto traditae essent: hae quoque res, quae heredibus traditae sunt, cum defunctus emisset.

383. Partum quoque editum et post adi- [(10. 2) 11] tam hereditatem.

384. [*Usus fructus an in iudicium dedu-* [(10. 2) 15]

1) nautae vicarium *scr.?* 2) *Ad demonstrationem: Lenel, p.* 166. 3) si eos consumpsit *Trib.* 4) *De adiudicatione et condemnatione.*

1) *Demonstrationem huius formulae ita restitui* (*Lenel, p.* 163): *'quod Lucii Titii heredes de familia erciscunda deque eo, quod in ea hereditate ab eorum quo, postquam heres factus sit, gestum admissumve sit, iudicem sibi dari postulaverunt'. Videntur autem pertinere fr.* 380 *ad verba 'Lucii Titii heredes', fr.* 381—387 *ad verba 'de familia erciscunda etc.'*

catur, quaeritur: ut puta si . . .] vel si servo hereditario usus fructus legatus sit: nec enim a personis discedere sine interitu sui potest.

385. [*Quod uni ex coheredibus statuliber condicionis implendae nomine dedit de peculio, in hoc iudicium non venit*]: idem et in communi dividundo. (10. 2) 21

386. [*Res, quae apud hostes sunt, veniunt in hoc iudicium*] propter spem postliminii: scilicet cum cautione, quia possunt non reverti: nisi si tantum aestimatus sit dubius eventus. (10. 2) 23

387. An ea stipulatio, qua singuli heredes in solidum habent actionem, veniat in hoc iudicium, dubitatur: veluti si is qui viam iter actus stipulatus erat decesserit, quia talis stipulatio per legem duodecim tabularum non dividitur, quia nec potest. sed verius est non venire eam in iudicium, sed omnibus in solidum competere actionem et, si non praestetur via, pro parte hereditaria condemnationem fieri 10 oportet. Contra si promissor viae decesserit pluribus heredibus institutis, nec dividitur obligatio nec dubium est quin duret, quoniam viam promittere et is potest, qui fundum non habet. igitur quia singuli in solidum tenentur, officio iudicis cautiones interponi debere, ut, si quis ex his conventus litis aestimationem 11 praestiterit, id pro parte a ceteris consequatur. Idem 12 dicendum est et si testator viam legaverit. In illa quoque stipulatione prospiciendum est coheredibus, si testator promiserat 'neque per se neque per heredem suum fieri, quo minus ire agere possit', quoniam uno prohibente in solidum committitur stipulatio, ne unius 13 factum ceteris damnosum sit. Idem iuris est in pecunia promissa a testatore, si sub poena promissa sit: nam licet haec obligatio dividatur per legem duodecim tabularum, tamen quia nihilum prodest ad poenam evitandam partem suam solvere, sive nondum soluta est pecunia nec dies venit, prospiciendum est per cautionem, ut de indemnitate caveat per quem factum fuerit, ne omnis pecunia solveretur, aut ut caveat se ei qui solidum solverit partem praestaturum: sive etiam solvit unus universam pecuniam quam defunctus promittit, ne poena committeretur, familiae erciscundae iudicio a coheredibus partes recipere po-14 terit. Idem observatur in pignoribus luendis: nam nisi universum quod debetur offeratur, iure pignus cre-15 ditor vendere potest. Si unus ex coheredibus noxali iudicio servum hereditarium defenderit et litis aestimationem optulerit, cum hoc expediret, id pro parte hoc iudicio consequatur. idem est et si unus legatorum nomine caverit, ne in possessionem mitterentur. et omnino quae pro parte expediri non possunt si unus cogente necessitate fecerit, familiae erciscun-16 dae iudicio locus est. Non tantum dolum, sed et culpam in re hereditaria praestare debet coheres, quoniam cum coherede non contrahimus, sed incidimus in eum: non tamen diligentiam praestare debet, qualem diligens pater familias, quoniam hic propter suam partem causam habuit gerendi et ideo negotiorum gestorum ei actio non competit: talem igitur diligentiam praestare debet, qualem in suis rebus. eadem sunt, si duobus res legata sit: nam et hos coniunxit ad socie-17 tatem non consensus, sed res. Si incerto homine legato[1] et postea defuncto legatario aliquis ex heredibus legatarii non consentiendo impedierit legatum, is qui impedit hoc iudicio ceteris quanti intersit eorum damnabitur. idem est, si e contrario unus ex heredibus, a quibus generaliter homo legatus est quem ipsi elegerint, noluerit consentire, ut praestetur quem solvi omnibus expediebat, et ideo conventi a legatario iu-18 dicio pluris damnati fuerint. Item culpae nomine tenetur, qui, cum ante alios ipse adisset hereditatem, servitutes praediis hereditariis debitas passus est non 19 utendo amitti. Si filius cum patrem defenderet condemnatus solverit vel vivo eo vel post mortem, potest aequius dici habere petitionem a coherede in familiae erciscundae iudicio. (10. 2) 25 § 9—19

388. [1]Iudex familiae erciscundae nihil debet indivisum relinquere. Item curare debet, ut de evictione caveatur his quibus adiudicat. (10. 2) 25 § 20. 21

389. [2]Si pecunia, quae domi relicta non est, per praeceptionem relicta sit, utrum universa a coheredibus praestanda sit an pro parte hereditaria, quemadmodum si pecunia in hereditate relicta esset, dubitatur. et magis dicendum est, ut id praestandum sit, quod praestaretur, si pecunia esset inventa. (10. 2) 25 § 22

390. In hoc iudicio condemnationes et absolutiones in omnium persona faciendae sunt: et ideo si in alicuius persona omissa sit damnatio, in ceterorum quoque persona quod fecit iudex non valebit, quia non potest ex uno iudicio res iudicata in partem valere, in partem non valere. (10. 2) 27

391. Si pignori res data defuncto sit, dicendum est in familiae erciscundae iudicium venire: sed is cui adiudicabitur in familiae erciscundae iudicio pro parte coheredi erit damnandus nec cavere debet coheredi indemnem eum fore adversus eum qui pignori dederit, quia pro eo erit, ac si hypothecaria vel Serviana actione petita litis aestimatio oblata sit, ut et is qui optulerit adversus dominum vindicantem exceptione tuendus sit. contra quoque si is heres, cui pignus adiudicatum est, velit totum reddere, licet debitor nolit, audiendus est. non idem dici potest, si alteram partem creditor emerit: adiudicatio enim necessaria est, emptio voluntaria: nisi si obiciatur creditori, quod animose licitus sit. sed huius rei ratio habebitur, quia quod creditor egit, pro eo habendum est ac si debitor per procuratorem egisset et eius, quod propter necessitatem impendit, etiam ultro est actio creditori. (10. 2) 29

392. Non solum in finium regundorum, sed et familiae erciscundae iudicio praeteriti quoque temporis fructus veniunt. (10. 2) 56

[*Communi dividundo* (*E.* 81)].

393. Communi dividundo iudicium ideo necessarium fuit, quod pro socio actio magis ad personales invicem praestationes pertinet quam ad communium rerum divisionem. denique cessat communi dividundo iudicium, si res communis non sit. (10. 3) 1

394. [3]Et si non omnes, qui rem communem habent, sed certi ex his dividere desiderant, 1 hoc iudicium inter eos accipi potest. Si incertum sit, an lex Falcidia locum habeat inter legatarium et (10. 3) 8

1) *sc. per vindicationem.*

1) *De adiudicatione.* 2) *Fr.* 389—392 *ad condemnationem spectant.* 3) *Fr.* 394. 395 *pertinent ad demonstrationem, cuius verba* (*Lenel, p.* 165) *ita restitui: 'Quod L. Titius C. Seius* (*fr.* 394 *pr.*) *de communi* (*fr.* 394 § 1) *dividundo et si quid in communi damni datum factumve sit* (*fr.* 394 § 2; *fr.* 395) *sive quid eo nomine aut absit eorum cui* (*fr.* 394 § 3. 4) *aut ad eorum quem pervenerit rel.'*

heredem, communi dividundo agi potest aut incertae partis vindicatio datur. similiter fit et si peculium legatum sit, quia in quantum res peculiares deminuit id quod domino debetur, incertum est. Venit in communi dividundo iudicium etiam si quis rem communem deteriorem fecerit, forte servum vulnerando aut animum eius corrumpendo aut arbores ex fundo excidendo. Si communis servi gratia noxae nomine plus praestiterit, aestimabitur servus et eius partem consequetur. Item si unus in solidum de peculio conventus et damnatus sit, est cum socio communi dividundo actio, ut partem peculii consequatur.

395. Item quamvis legis Aquiliae [(10. 3) 10 pr.] actio in heredem non competat, tamen hoc iudicio heres socii praestet, si quid defunctus in re communi admisit, quo nomine legis Aquiliae actio nascitur.

396. [1]Si usus tantum noster sit, qui [(10.3) 10 § 1.2] neque venire neque locari potest, quemadmodum divisio potest fieri in communi dividundo iudicio, videamus. sed praetor interveniet et rem emendabit, ut, si iudex alteri usum adiudicaverit, non videatur alter qui mercedem accipit non uti, quasi plus faciat qui videtur frui, quia hoc propter necessitatem fit. In communi dividundo iudicio iusto pretio rem aestimare debebit iudex et de evictione quoque cavendum erit.

LIBER XXIV.

[*De utili communi dividundo iudicio* (*E.* 82)].

397. [2]Cum a te vi deiectus sim, si Titius [(43. 16) 7] eandem rem possidere coeperit, non possum cum alio quam tecum interdicto experiri.

[*De adpromissoribus* (*E.* 83—88)].

398. [3]Qui iniuriarum vel furti vel vi [(13. 5) 29] bonorum raptorum tenetur actione, constituendo tenetur.

[*Ad legem Furiam* (*E.* 83)].[4]

399. *Cum* curatore et protutore etiam [(26. 7) 26] manente administratione agi potest.

400. Interdum pura stipulatio ex re [(45. 1) 73 pr.] ipsa dilationem capit, veluti si id quod in utero sit aut fructus futuros aut domum aedificari stipulatus sit: tunc enim incipit actio, cum ea per rerum naturam praestari potest. sic qui Carthagini dari stipulatur, cum Romae sit, tacite tempus complecti videtur, quo perveniri Carthaginem potest. item si operas a liberto quis stipulatus sit, non ante dies earum cedit, quam indictae fuerint nec sint praestitae.

401. Cum pupillo rem salvam fore satisdatum sit, agi ex ea tunc potest, cum et tutelae potest. [(46.6) 1]

402. In stipulatione iudicatum solvi post [(46.7) 1] rem iudicatam statim dies cedit, sed exactio in tempus reo principali indultum[5] differtur.

[*Ad legem Appuleiam* (*E.* 84)?].

403. [6]'Minus solutum' intellegitur etiam [(50. 16) 32] si nihil esset solutum.

[*Ad legem Publiliam* (*E.* 85)?].

404. [1]Si ego hac mente pecuniam procuratori dem, ut ea ipsa creditoris fieret, proprietas quidem [(3.5) 23] per procuratorem non adquiritur, potest tamen creditor etiam invito me ratum habendo pecuniam suam facere, quia procurator in accipiendo creditoris dumtaxat negotium gessit: et ideo creditoris ratihabitione liberor.

[*Ad legem Corneliam* (*E.* 87)].

405. Si servus hereditarius stipulatus [(45.1) 73 § 1] sit, nullam vim habitura est stipulatio, nisi adita hereditas sit, quasi condicionem habeat.[2] idem est et in servo eius qui apud hostes est.

*

406. [3]Tutor, qui per valetudinem vel [(26. 8) 10] absentiam vel aliam iustam causam auctor fieri non potuit, non tenetur.

407. [4]Stichi promissor post moram [(45.1) 73 § 2] offerendo purgat moram: certe enim doli mali exceptio nocebit ei, qui pecuniam oblatam accipere noluit.

408. [5]'Actionis' verbo etiam persecutio [(50. 16) 34] continetur.

*

v. fr. 412 (*lib. XXV*). [(11.6) 6]

LIBER XXV.

[*Ad epistulam divi Hadriani* (*E.* 88)].

409. Si contendat fideiussor ceteros solvendo esse, etiam exceptionem ei dandam 'si non et illi solvendo sint'. [(46.1) 28]

[*Si mensor falsum modum dixerit* (*E.* 89)].

410. [*Is tenetur hac actione, qui renuntiavit: sed renuntiasse et eum accipere debemus, qui per alium renuntiavit*] vel per litteras. Sed si ego tibi, cum esses mensor, mandaverim, ut mensuram agri ageres et tu id Titio delegaveris et ille dolo malo quid in ea re fecerit, tu teneberis, quia dolo malo versatus es, qui tali homini credidisti. [(11.6) 2]

411. Haec actio perpetua est, quia initium [(11.6) 4] rei non ad circumscriptionem, sed a suscepto negotio originem accipit.

412. [5]Sive de itineris latitudine sive de [(11.6) 6] servitute immittendi proiciendique quaeratur, sive aream vel tignum vel lapidem metiendo mentitus fuerit, [*tenebitur mensor*].

LIBER XXVI.

[*Ad exhibendum* (*E.* 90)].

413. Si optione intra certum tempus [(10. 4) 10] data iudicium in id tempus extractum est, quo frustra exhibetur, utilitas petitoris conservetur: quod si per heredem non stetit quo minus exhiberet tempore iudicii accipiendi, absolvendus est heres.

414. De eo exhibendo, quem quis [(10.4) 12 pr.—§ 5] in libertatem vindicare velit, huic actioni locus esse potest. Et filius familias ea actione tenetur, si facultatem rei exhibendae habet. Saepius ad exhibendum agenti, si ex eadem causa agat, obstaturam ex-

---

1) *De adiudicatione* (§ 1) *et condemnatione* (§ 2). 2) *cf.* (10. 3) 7 § 5. 3) *cf.* (46. 1) 8 § 5. 4) *Ad fr.* 399—402 *cf. Gai.* 3, 121: eo tempore, quo pecunia peti potest. 5) *diem trigensimum scil.* 6) *cf. Gai.* 3, 122: lex Appuleia . . ., si quis horum plus sua portione solverit, de eo, quod amplius dederit, adversus ceteros [*sc. qui 'minus' sua portione solverint*] actiones constituit.

1) *cf. Gai.* 4, 22: si in sex mensibus . . . non solvisset sponsori pecuniam. *Quid, si sponsoris procuratori solvisset?* 2) *cf. Gai.* 3, 124: id est sine ulla condicione. 3) *Incertum, quo pertineat.* 4) *cf.* (45. 1) 91 § 3.4. 5) vicensimo quarto (*pro* quinto) *inscr. F.*

ceptionem Iulianus ait: novam autem causam intervenire, si is, qui vindicandi gratia egisset, post acceptum iudicium eam ab aliquo accepit,[1] et ideo exceptionem ei non officere. item si ei, qui furti acturus ad exhibendum egisset, iterum furtum factum sit. denique si quis optandi gratia ad exhibendum egisset et post litem contestatam alterius testamento 3 optio data sit, ad exhibendum agere potest. Si quis ex uvis meis mustum fecerit vel ex olivis oleum vel ex lana vestimenta, cum sciret haec aliena esse,[2] utriusque nomine ad exhibendum actione tenebitur, quia 4 quod ex re nostra fit nostrum esse verius est. Si post iudicium acceptum homo mortuus sit, quamvis sine dolo malo et culpa possessoris, tamen interdum tanti damnandus est, quanti actoris interfuerit per eum non effectum, quo minus tunc cum iudicium acciperetur homo exhiberetur: tanto magis si apparebit eo casu mortuum esse, qui non incidisset, si tum exhibitus fuisset. 5 Si iusta ex causa statim exhiberi res non possit, iussu iudicis cavere debebit se illo die exhibiturum.

415. Heres non quasi heres, sed suo [(10.4) 12 § 6] nomine hac actione uti potest: item heres possessoris suo nomine tenetur: igitur non procedit quaerere, an heredi et in heredem danda sit. plane ex dolo defuncti danda est in heredem haec actio, si locupletior hereditas eo nomine facta sit, veluti quod pretium rei consecutus sit.

416. Si in rem actum sit, quamvis heres [(6.1) 42] possessoris, si non[3] persona defuncti commissum sit, omnimodo in damnationem veniet.

417. . . . alias, si ex stipulatu vel ex testa- [(12.3) 6] mento agatur, non solet in litem iurari.[4]

Verbum 'oportere' non ad facultatem [(50.16) 37] iudicis pertinet, qui potest vel pluris vel minoris condemnare, sed ad veritatem refertur.[5]

418. Cum ex pluribus eodem nomine [(40.4) 31] servis unus liber iussus non appareat qui sit, nullus liber est.[6]

LIBER XXVII.

[*De religiosis* (*E. XVI*)].

419. [7]Omnis hereditas, quamvis postea [(50.17) 138] 1 adeatur, tamen cum tempore mortis continuatur. Numquam crescit ex post facto praeteriti delicti aestimatio.

[*Si quis mortuum in locum alterius intulerit etc.* (*E.* 91)].

420. [*In agrum pignori datum nec debitor* [(11.7) 3] *nec creditor alii concedere potest, ut mortuum inferat*]: ex consensu tamen omnium utilius est dicere religiosum posse fieri, idque Pomponius scribit.

[*Si quis mortuum inferre prohibitus esse dicetur* (*E.* 92)].

421. Iter sepulchro debitum non utendo [(8.6) 4] numquam amittitur.[8]

422. Quod si locus monumenti hac lege [(11.7) 11] venierit, ne in eum inferrentur, quos ius est inferri, pactum quidem ad hoc non sufficit, sed stipulatione id caveri oportet.

[*De sepulchro violato* (*E.* 93)].

423. Quae religiosis adhaerent, religiosa [(6.1) 43] sunt et idcirco nec lapides inaedificati postquam remoti sunt vindicari possunt: in factum autem actione petitori extra ordinem subvenitur, ut is, qui hoc fecit, restituere eos compellatur. sed si alieni sine voluntate domini inaedificati fuerint et nondum functo monumento in hoc detracti erunt, ut alibi reponerentur, poterunt a domino vindicari. quod si in hoc detracti erunt, ut reponerentur, similiter dominum eos repetere posse constat.[1]

424. Si statua patris tui in monumento [(47.10) 27] posita saxis caesa est, sepulchri violati agi non posse, iniuriarum posse Labeo scribit.

425. Sepulchra hostium religiosa nobis [(47.12) 4] non sunt: ideoque lapides inde sublatos in quemlibet usum convertere possumus: non sepulchri violati actio competit.

[*De sumptibus funerum* (*E.* 94)].

426. Si quis negotia aliena gerens plus [(3.5) 24] quam oportet impenderit, reciperaturum eum id, quod praestari debuerit.

427. In patrem, cuius in potestate fuerit [(11.7) 21] is cuius funus factum erit, competit funeraria actio pro dignitate et facultatibus.

428. Veluti si in dotem centum sint, in [(11.7) 23] hereditate ducenta, duas partes heres, unam vir conferet.

[*Hereditas autem accipienda est non de-* [(11.7) 25] *ductis legatis*] nec pretiis manumissorum.

429. Si possessor hereditatis funus fecerit, [(11.7) 32] deinde victus in restitutione non deduxerit quod im-1 penderit, utilem esse ei funerariam. Si eodem momento temporis vir et uxor decesserit, Labeo ait in heredem viri pro portione dotis dandam hanc actionem, quoniam id ipsum dotis nomine ad eum pervenit.

LIBER XXVIII.

[*De rebus creditis* (*E. XVII*)].

430. Mutuum damus recepturi non eandem [(12.1) 2] speciem quam dedimus (alioquin commodatum erit aut depositum), sed idem genus: nam si aliud genus, veluti ut pro tritico vinum recipiamus, non erit mutuum. 1 Mutui datio consistit in his rebus, quae pondere numero mensura consistunt, quoniam eorum datione possumus in creditum ire, quia in genere suo functionem recipiunt per solutionem quam specie: nam in ceteris rebus ideo in creditum ire non possumus, quia 2 aliud pro alio invito creditori solvi non potest. Appellata est autem mutui datio ab eo, quod de meo tuum fit: et ideo, si non fiat tuum, non nascitur obli-3 gatio. Creditum ergo a mutuo differt qua genus a specie: nam creditum consistit extra eas res, quae pondere numero mensura continentur sic, ut, si eandem rem recepturi sumus, creditum est. item mutuum non potest esse, nisi proficiscatur pecunia, creditum autem

---

1) egisset . . . accepit] egisset de re mancipi exhibenda, post acceptum iudicium eam ab alio quo mancipio accepit *Paul.?* 2) cum sciret . . . esse *Trib.?* 3) possideat absolvatur, tamen si quid ex *ins. libri Bonon.* 4) *cf.* (10.4) 3 § 2, *Lenel, p.* 176. 5) *Spectant haec ad formulae verba* 'quidquid . . . exhiberi oportet', *Lenel l. l.* 6) (10.4) 3 *pr.*: In hac actione actor omnia nosse debet et dicere argumenta rei, de qua agitur. 7) *Ad pr. cf.* (45.3) 28 § 4: heredis familia ex mortis tempore funesta facta intellegitur, licet post aliquod tempus heres extiterit. *De* § 1 *coniecturam facere non ausim.* 8) *cf.* (11.7) 10, 12 *pr.*

1) *Verba* quod si . . . constat *vix sunt Pauli.*

interdum etiam si nihil proficiscatur, veluti si post 4 nuptias dos promittatur. In mutui datione oportet dominum esse dantem, nec obest, quod filius familias et servus dantes peculiares nummos obligant: id enim tale est, quale si voluntate mea tu des pecuniam: nam mihi actio adquiritur, licet mei nummi non fuerint. 5 Verbis quoque credimus quodam actu ad obligationem comparandam interposito, veluti stipulatione.

[*Si certum petetur* (*E.* 95)].

431. Certum est, cuius species vel quantitas, quae in obligatione versatur, aut nomine suo aut ea demonstratione quae nominis vice fungitur qualis quantaque sit ostenditur. nam et Pedius libro primo de stipulationibus nihil referre ait, proprio nomine res appelletur an digito ostendatur an vocabulis quibusdam demonstretur: quatenus mutua vice fungantur, quae tantundem praestent. [(12.1) 6]

432. [1] . . . Multo magis[2] proderit patri religio filii, cum quo etiam iudicium consistere potest. ipsi autem referentes[3] condicionem eorum, quibus subiecti sunt, non faciunt deteriorem. [(12. 2) 24]

433. [1] Tutor pupilli omnibus probationibus aliis deficientibus iusiurandum deferens audiendus 1 est: quandoque enim pupillo denegabitur actio. Prodigus si deferat iusiurandum, audiendus non est: idemque in ceteris similibus ei dicendum est. nam sive pro pacto convento sive pro solutione sive pro iudicio hoc iusiurandum cedit, non ab aliis delatum probari 2 debet, quam qui ad haec habiles sunt. Qui non compelluntur Romae iudicium accipere, nec iurare compellendi sunt, ut legati provinciales. [(12. 2) 35]

[*De eo quod certo loco dari oportet* (*E.* 96)].

434. Qui loco certo debere existimans indebitum solvit, quolibet loco repetet: non enim existimationem solventis eadem species repetitionis sequitur. [(12. 6) 27]

435. Si heres a testatore iussus sit certo loco quid dare, arbitraria actio competit. [(13.4) 5]

436. In bonae fidei iudiciis, etiamsi in contrahendo convenit, ut certo loco quid praestetur, ex empto vel vendito vel depositi actio competit, non 1 arbitraria actio. Si tamen certo loco traditurum se quis stipulatus sit, hac actione utendum erit. [(13.4) 7]

LIBER XXIX.

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

437. Sed et si citeriore die constituat se soluturum, similiter tenetur. [(13.5) 4]

438. Si vero mihi aut Titio [*qui sc. in priore obligatione solutionis causa adiectus erat*] constitueris te soluturum, mihi competit actio: quod si, posteaquam soli mihi te soluturum constituisti, solveris Titio, nihilo minus mihi teneberis. [(13.5) 8]

Idem est et si ex duobus reis stipulandi post alteri constitutum, alteri postea solutum est, quia loco eius, cui iam solutum est, haberi debet is cui constituitur. [(13. 5) 10]

1) *Fr.* 432. 433 *ad edictum de iureiurando pertinent, Lenel,* §95, *p.* 188. 2) *sc. quam domino iusiurandum servi,* (12. 2) 23. *Licet autem dubitare, num haec comparatio Paulo debeatur, quippe qui hoc loco agat de iureiurando in iure delato, quod in servorum persona locum non habet.* 3) deferentes *scr.* (*cf. Bas.*)?

439. Sed si quis viginti debens decem constituit se soluturum, tenebitur. [(13. 5) 13]

440. Et licet libera persona sit, per quam tibi constitui, non erit impedimentum, quod per liberam personam adquirimus, quia ministerium tantummodo hoc casu praestare videtur. [(13. 5) 15]

441. Sed et si alia die offerat nec actor accipere voluit nec ulla causa iusta fuit non accipiendi, aequum est succurri reo aut exceptione aut iusta interpretatione, ut factum actoris usque ad tempus iudicii ipsi noceat: ut illa verba 'neque fecisset' hoc significent, ut neque in diem in quem constituit fecerit neque postea. [(13. 5) 17]

442. Id quod sub condicione debetur, sive pure sive certo die constituatur, eadem condicione suspenditur, ut existente condicione teneatur, deficiente 1 utraque actio depereat. Sed is qui pure debet si sub condicione constituat, inquit Pomponius in hunc 2 utilem actionem esse. Si pater vel dominus constituerit se soluturum quod fuit in peculio, non minueretur peculium eo, quod ex ea causa obstrictus esse coeperit: et licet interierit peculium, non tamen liberatur. [(13. 5) 19]

443. Promissor Stichi post moram ab eo factam mortuo Sticho si constituerit se pretium eius 1 soluturum, tenetur. Si sine die constituas, potest quidem dici te non teneri, licet verba edicti late pateant: alioquin et confestim agi tecum poterit, si statim ut constituisti non solvas: sed modicum tempus statuendum est non minus decem dierum, ut exactio 2 celebretur.[1] Constituto satis non facit, qui soluturum se constituit, si offerat satisfactionem. si quis autem constituat se satisdaturum, fideiussorem vel pignora det, non tenetur, quia nihil intersit, quemadmodum satisfaciat. [(13. 5) 21]

[*Commodati vel contra* (*E.* 98)].

444. Nec in furiosum commodati actio danda est. sed ad exhibendum adversus eos dabitur, ut res exhibita vindicetur. [(13.6) 2]

445. Commodare possumus etiam alienam rem, quam possidemus, tametsi scientes alienam possidemus. [(13. 6) 15]

446. In commodato haec pactio, ne dolus 1 praestetur, rata non est. Contraria commodati actio etiam sine principali moveri potest, sicut et ceterae 2 quae dicuntur contrariae. Si ex facto heredis agatur commodati, in solidum condemnatur, licet ex parte 3 heres est. Sicut autem voluntatis et officii magis quam necessitatis est commodare, ita modum commodati finemque praescribere eius est qui beneficium tribuit. cum autem id fecit, id est postquam commodavit, tunc finem praescribere et retro agere atque intempestive usum commodatae rei auferre non officium tantum impedit, sed et suscepta obligatio inter dandum accipiendumque. geritur enim negotium invicem et ideo invicem propositae sunt actiones, ut appareat, quod principio beneficii ac nudae voluntatis fuerat, converti in mutuas praestationes actionesque civiles. ut accidit in eo, qui absentis negotia gerere inchoavit: neque enim impune peritura deseret: suscepisset enim fortassis alius, si is non coepisset: voluntatis est enim suscipere mandatum, necessitatis consummare. igitur [(13. 6) 17]

1) sed modicum . . . celebretur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 74).

si pugillares mihi commodasti, ut debitor mihi caveret, non recte facies importune repetendo: nam si negasses, vel emissem vel testes adhibuissem. idemque est, si ad fulciendam insulam tigna commodasti, deinde protraxisti, aut etiam sciens vitiosa commodaveris: adiuvari quippe nos, non decipi beneficio oportet. ex quibus causis etiam contrarium iudicium utile esse 4 dicendum est. Duabus rebus commodatis recte de altera commodati agi posse Vivianus scripsit: quod ita videri verum, si separatae sint, Pomponius scripsit: nam eum qui carrucam puta vel lecticam commodavit, 5 non recte acturum de singulis partibus. Rem commodatam perdidi et pro ea pretium dedi, deinde res in potestate tua venit: Labeo ait contrario iudicio aut rem mihi praestare te debere aut quod a me accepisti reddere.

[*De pigneraticia actione vel contra* (*E.* 99)].

447. Ea igitur, quae diligens pater familias in suis rebus praestare solet, a creditore exiguntur. [(13. 7) 14]

448. Tutor lege non refragante[1] si dederit rem pupilli pignori, tuendum erit, scilicet si in rem pupilli pecuniam accipiat. idem est et in curatore adulescentis vel furiosi. Contrariam pigneraticiam creditori actionem competere certum est[2]: proinde si rem alienam vel alii pigneratam vel in publicum obligatam dedit, tenebitur, quamvis et stellionatus crimen committat. sed utrum ita demum, si scit, an et si ignoravit? et quantum ad crimen pertinet, excusat ignorantia: quantum ad contrarium iudicium, ignorantia eum non excusat, ut Marcellus libro sexto digestorum scribit. sed si sciens creditor accipiat vel alienum vel obligatum vel morbosum, contrarium ei 2 non competit. Etiam vectigale praedium pignori dari potest: sed et superficiarium, quia hodie utiles actiones superficiariis dantur. [(13. 7) 16] (1 at "Contrariam")

449. Si convenerit, ut nomen debitoris mei pignori tibi sit, tuenda est a praetore haec conventio, ut et te in exigenda pecunia et debitorem adversus me, si cum eo experiar, tueatur. ergo si id nomen pecuniarium fuerit, exactam pecuniam tecum pensabis, si vero corporis alicuius, id quod acceperis 1 erit tibi pignoris loco. Si nuda proprietas pignori data sit, usus fructus, qui postea adcreverit, pignori 2 erit: eadem causa est alluvionis. Si fundus pigneratus venierit, manere causam pignoris, quia cum sua causa fundus transeat: sicut in partu ancillae, qui post 3 venditionem natus sit. Si quis caverit, ut silva sibi pignori esset, navem ex ea materia factam non esse pignori Cassius ait, quia aliud sit materia, aliud navis: et ideo nominatim in dando pignore adiciendum esse 4 ait: 'quaeque ex silva facta natave sint'. Servus rem peculiarem si pignori dederit, tuendum est, si liberam peculii administrationem habuit: nam et alienare eas res potest. [(13. 7) 18]

450. Aliena res pignori dari voluntate domini potest: sed et si ignorante eo data sit et ratum 1 habuerit, pignus valebit. Si pluribus res simul pignori 2 detur, aequalis omnium causa est. Si per creditorem stetit, quo minus ei solvatur, recte agitur pigneraticia. 3 Interdum etsi soluta sit pecunia, tamen pigneraticia actio inhibenda est, veluti si creditor pignus suum emerit a debitore. [(13. 7) 20]

451. [1]Nave aut domu empta singula caementa vel tabulae emptae non intelleguntur ideoque nec evictionis nomine obligatur venditor quasi evicta parte. [(21. 2) 36]

[*Quod cum magistro navis etc. negotium gestum erit* (*E. XVIII*)].

[*De exercitoria actione* (*E.* 101)].

452. [*Si plures navem exerceant, cum quolibet eorum in solidum agi posse*] nec quicquam facere, quotam quisque portionem in nave habeat, eumque qui praestiterit societatis iudicio a ceteris consecuturum. [(14. 1) 3]

453. Si eum, qui in mea potestate sit, magistrum navis habeas, mihi quoque in te competit actio, si quid cum eo contraxero: idem est, si communis servus nobis erit. ex locato tamen mecum ages, quod operas servi mei conduxeris, quia et si cum alio contraxisset, ageres mecum, ut actiones, quas eo nomine habui, tibi praestarem, quemadmodum cum libero, si quidem conduxisses, experieris: quod si gratuitae 1 operae fuerint, mandati ages. Item si servus meus navem exercebit et cum magistro eius contraxero, nihil obstabit, quo minus adversus magistrum experiar actione, quae mihi vel iure civili vel honorario competit: nam et cuivis alii non obstat hoc edictum, quo minus cum magistro agere possit: hoc enim edicto non 2 transfertur actio, sed adicitur. Si unus ex his exercitoribus cum magistro navis contraxerit, agere cum aliis exercitoribus poterit. [(14. 1) 5]

454. [2]Si cum vilico alicuius contractum sit, non datur in dominum actio, quia vilicus propter fructus percipiendos, non propter quaestum praeponitur. si tamen vilicum distrahendis quoque mercibus praepositum habuero, non erit iniquum exemplo institoriae actionem in me competere. [(14. 3) 16]

LIBER XXX.

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

455. . . . cum interdum etiam ad homines honestos adferant merces et ibi vendant. nec mutat causam actionis locus vendendi emendive, cum utroque modo verum sit institorem emisse aut vendidisse. [(14. 3) 4]

456. [*Si procurator meus institorem praeposuerit, adversus me danda erit institoria actio, scilicet si omnium rerum procurator fuerit*]: sed et in ipsum procuratorem, si omnium rerum procurator est,[3] dari debebit institoria. [(14. 3) 6]

457. Si quis mancipiis vel iumentis pecoribusve emendis vendendisque praepositus sit, non solum institoria[4] competit adversus eum qui praeposuit, sed etiam redhibitoria vel ex stipulatu duplae simplaeve in solidum actio danda est. 1 Si servum Titii institorem habueris, vel tecum ex hoc edicto vel cum Titio ex inferioribus edictis agere potero. sed si tu cum eo contrahi vetuisti, cum Titio dumtaxat agi [(14. 3) 17]

1) lege non refragante *Trib.? Vix est, ut Paulus senatus consultum dixerit 'legem'.* 2) Contrariam . . . certum est *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 118).

1) *Iungendum fortasse cum fr.* 449 § 3. 2) *cf.* (14. 1) 1 § 12. 3) si omnium rerum procurator est] *compilatores hanc condicionem ex praecedentibus inepte huc transtulerunt.* 4) institoria] *Paulum scripsisse suspicor* 'haec actio', *i. e. actio* (*institoria ex empto*) *in albo proposita.*

2 poterit. Si impubes patri habenti institores heres extiterit, deinde cum his contractum fuerit, dicendum est in pupillum dari actionem propter utilitatem promiscui usus, quemadmodum ubi post mortem tutoris, cuius auctoritate institor praepositus est, cum eo con- 3 trahitur. Eius contractus certe nomine, qui ante aditam hereditatem intercessit, etiamsi furiosus heres existat, dandam esse actionem etiam Pomponius scripsit: non enim imputandum est ei, qui sciens dominum decessisse cum institore exercente mercem contrahat. 4 Proculus ait, si denuntiavero tibi, ne servo a me praeposito crederes, exceptionem dandam: 'si ille illi non denuntiaverit, ne illi servo crederet'. sed si ex eo contractu peculium habeat aut in rem meam versum sit nec velim quo locupletior sim solvere, replicari de dolo malo oportet. nam videri me dolum malum fa- 5 cere, qui ex aliena iactura lucrum quaeram. Ex hac causa etiam condici posse verum est.

458. Inde [*sc. a taberna*[1]] tabernacula [(50.16) 184] et contubernales dicti sunt.

[*De tributoria actione* (*E.* 103)].

459. [*Tributoria actio ad eos quoque pertinet, qui nobis bona fide serviunt vel in quibus usum fructum habemus,*] [(14.4) 2] ut tamen merx, qua peculiariter negotietur, ad nos pertineat.

460. Si pupillus, cuius tutor scierit [*servum peculiari merce negotiari*] [(14.4) 4] pubes factus vel furiosus sanae mentis dolum admittant, tenentur ex hoc edicto.

461. Non enim haec actio sic ut de peculio [(14.4) 6] occupantis meliorem causam facit, sed aequalem condicionem quandoque agentium.

462. De peculio actione etiam cum [(14. 4) 10] emptore servi agi potest, tributoria non potest.

[*Quod cum eo, qui in aliena potestate est, negotium gestum esse dicetur* (*E.* 104)].

463. Qui servum meum me ignorante vel [(3.5) 40] absente in noxali causa defenderit, negotiorum gestorum in solidum mecum, non de peculio aget.

464. . . . nam inter se agere socii de [(15. 1) 20] peculio non possunt.

465. Si semel ex ea causa, id est quod [15. 1) 26] dolo fecerit, dominus praestiterit de peculio conventus, ceteris ex eadem causa nihil praestabit. sed et si tantundem servus ei debeat quantum dolo minuit, non erit condemnandus. [2]his consequens erit, ut manumisso quoque vel alienato servo ex causa etiam doli intra annum teneatur.

466. . . . Sed si ipse heres dolo fecit [*sc. quo minus quid peculii esset*], [(15. 1) 31] solidum praestat.

467. Si posteaquam tecum de peculio [(15. 1) 43] egi, ante rem iudicatam servum vendideris, Labeo ait etiam eius peculii nomine, quod apud emptorem quaesierit, damnari te debere nec succurrendum tibi: culpa enim tua id accidisse, qui servum vendidisses.

468. Cum post mortem filii familias annua [(15.2) 2] adversus patrem actio est, quemadmodum adversus eum esset perpetua vivo filio, ideo si ex causa redhibitionis erat de peculio actio, sex mensum erit post mortem filii: idemque dicendum in omnibus tempora- 1 libus actionibus. Si servus cui creditum est apud hostes sit, de peculio actio in dominum non anno finienda est, quamdiu postliminio reverti potest.

469. [*Si filius familias pecuniam mutuatus pro filia sua dotem dederit, in rem versum patris videtur* . . .]. [(15.3) 8] Et nihil interesse Pomponius ait, filiae suae nomine an sororis vel neptis ex altero filio natae dederit. idem ergo dicemus et si servus mutuatus fuerit et domini sui filiae nomine in dotem dederit.

470. Quod servus in hoc mutuatus fuerit, [(15.3) 11] ut creditori suo solveret, non erit in rem versum, quamvis actione de peculio liberatus sit dominus.

471. Si tutoris iussu servo pupilli creditum [(15.4) 2] sit, puto, si ex utilitate pupilli fuerit creditum, in pu- 1 pillum esse dandam actionem 'quod iussit tutor'. Si iussu domini ancillae vel iussu patris filiae creditum 2 sit, danda est in eos quod iussu actio. Si iussu meo cum alieno servo contractum fuerit eumque postea redemero, quod iussu non tenebor, ne actio, quae ab initio inutilis fuerit, eventu confirmetur.

472. Si filius familias vivo patre conventus [(14.5) 5] et condemnatus sit, in emancipatum vel exheredatum postea iudicati actio in id quod facere potest danda 1 est. Si filio exheredato ex senatus consulto Trebelliano hereditas patris restituta sit, non debebit in quantum facere potest, sed in solidum condemnari, 2 quia effectu quodammodo heres est. Sed si coactus immiscuerit se, ut restituat hereditatem, perinde observandum, ac si se abstinuisset.

[*Ad senatus consultum Macedonianum*].[1]

473. [*Si filius familias mutuam pecuniam acceperit et pater familias factus solverit, non repetit,*] [(14. 6) 10] quia naturalis obligatio manet.

Cum tamen a curatore per ignorantiam solutum sit, repeti debet. [(14. 6) 8]

474. Si tantum sciente patre creditum [(14. 6) 12] sit filio, dicendum est cessare senatus consultum. sed si iusserit pater filio credi, deinde ignorante creditore mutaverit voluntatem, locus senatus consulto non erit, quoniam initium contractus spectandum est.

[*Ad senatus consultum Vellaeanum* (*E.* 105)].

475. Velleiano senatus consulto plenissime [(16.1) 1] comprehensum est, ne pro ullo feminae intercederent. 1 Nam sicut moribus civilia officia adempta sunt feminis et pleraque ipso iure non valent, ita multo magis adimendum eis fuit id officium, in quo non sola opera nudumque ministerium earum versaretur, sed etiam periculum 2 rei familiaris. Aequum autem visum est ita mulieri succurri, ut in veterem debitorem aut in eum, qui pro se constituisset mulierem ream, actio daretur: magis enim ille quam creditor mulierem decepit.

476. Sed si eum defendat, qui damnatus [(16.1) 3] regressum ad eam habeat, veluti cum venditorem hereditatis sibi venditae vel fideiussorem suum defendat, intercedere non videtur.

477. Si mulier tamquam in usus suos [(16. 1) 11] pecuniam acceperit alii creditura, non est locus sena-

1) *Gai.* 4, 71: qui tabernae praeponitur, institor appellatur. *Lenel, p.* 205.

2) *Quaedam videntur excidisse.*

1) *Lenel, p.* 218 *n.* 6.

tus consulto: alioquin nemo cum feminis contrahet, quia ignorari potest, quid acturae sint.

*
v. fr. 522 (*lib. XXXIV*). (19.3) 2

LIBER XXXI.

[*De bonae fidei contractibus* (*E. XIX*)].

[*Depositi vel contra* (*E.* 106)].

478. Quid ergo si pretium nondum exegit (16.3) 2 [*heres sc., qui rem apud testatorem depositam ignarus depositam distraxit,*] aut minoris quam debuit[1] vendidit? actiones suas tantummodo praestabit.

479. Si quis infitiatus sit non adversus (16. 3) 13 dominum, sed quod eum qui rem depositam petebat verum procuratorem non putaret aut eius qui deposuisset heredem, nihil dolo malo fecit: postea autem si cognoverit, cum eo agi poterit, quoniam nunc incipit 1 dolo malo facere, si reddere eam non vult. Competit etiam condictio depositae rei nomine, sed non antequam id dolo admissum sit: non enim quemquam hoc ipso, quod depositum accipiat, condictione obligari, verum quod dolum malum admiserit.

480. Si cum uno herede depositi actum (44. 2) 22 sit, tamen et cum ceteris heredibus recte agetur nec exceptio rei iudicatae eis proderit: nam etsi eadem quaestio in omnibus iudiciis vertitur, tamen personarum mutatio, cum quibus singulis suo nomine agitur, aliam atque aliam rem facit. et si actum sit cum herede de dolo defuncti, deinde de dolo heredis ageretur, exceptio rei iudicatae non nocebit, quia de alia re agitur.

[*Fiduciae vel contra* (*E.* 107)].

481. [2]Si servos pigneratos[3] artificiis in- (13. 7) 25 struxit creditor, si quidem iam imbutos vel voluntate debitoris, erit actio contraria: si vero nihil horum intercessit, si quidem artificiis necessariis, erit actio contraria, non tamen sic, ut cogatur servis carere pro quantitate sumptuum debitor. sicut enim neglegere creditorem dolus et culpa quam praestat non patitur, ita nec talem efficere rem pigneratam,[4] ut gravis sit debitori ad reciperandum: puta saltum grandem pignori[5] datum ab homine, qui vix luere potest, nedum excolere, tu acceptum pignori[5] excoluisti sic, ut magni pretii faceres. alioquin non est aequum aut quaerere me alios creditores aut cogi distrahere quod velim receptum aut tibi paenuria coactum derelinquere. medie igitur haec a iudice erunt dispicienda, ut neque delicatus debitor neque onerosus creditor audiatur.

482. [6]Numquam nuda traditio transfert (41. 1) 31 dominium, sed ita, si venditio aut aliqua iusta causa 1 praecesserit, propter quam traditio sequeretur.[7] Thensaurus est vetus quaedam depositio pecuniae, cuius non exstat memoria, ut iam dominum non habeat: sic enim fit eius qui invenerit, quod non alterius sit. alioquin si quis aliquid vel lucri causa vel metus vel custodiae condiderit sub terra, non est thensaurus: cuius etiam furtum fit.

483. Si quis delegaverit debitorem, qui (46. 2) 12 doli mali exceptione tueri se posse sciebat, similis videbitur ei qui donat, quoniam remittere exceptionem videtur. sed si per ignorantiam promiserit creditori, nulla quidem exceptione adversus creditorem uti poterit, quia ille suum recepit: sed is qui delegavit tenetur condictione vel incerti, si non pecunia soluta esset, vel certi, si soluta esset, et ideo, cum ipse praestiterit pecuniam, aget mandati[1] iudicio.

LIBER XXXII.

[*Mandati vel contra* (*E.* 108)].

484. Obligatio mandati consensu contrahen- (17.1) 1 1 tium consistit. Ideo per nuntium quoque vel per epistu- 2 lam mandatum suscipi potest. Item sive 'rogo' sive 'volo' sive 'mando' sive alio quocumque verbo scripserit, 3 mandati actio est. Item mandatum et in diem differri 4 et sub condicione contrahi potest. Mandatum nisi gratuitum nullum est: nam originem ex officio atque amicitia trahit, contrarium ergo est officio merces: interveniente enim pecunia res ad locationem et conductionem potius respicit.

485. Praeterea in causa mandati etiam illud (17.1) 3 vertitur, ut interim nec melior causa mandantis fieri 1 possit, interdum melior, deterior vero numquam. Et quidem si mandavi tibi, ut aliquam rem mihi emeres, nec de pretio quicquam statui tuque emisti, utrimque 2 actio nascitur. Quod si pretium statui tuque pluris emisti, quidam[2] negaverunt te mandati habere actionem, etiamsi paratus esses id quod excedit remittere: namque iniquum est non esse mihi cum illo actionem, si nolit, illi vero, si velit, mecum esse.

Diligenter igitur fines mandati custodiendi (17.1) 5 1 sunt. Nam qui excessit, aliud quid facere videtur et, 2 si susceptum non impleverit, tenetur. Itaque si mandavero tibi, ut domum Seianam centum emeres tuque Titianam emeris longe maioris pretii, centum tamen aut etiam minoris, non videris implesse mandatum. 3 Item si mandavero tibi, ut fundum meum centum venderes tuque eum nonaginta vendideris et petam fundum, non obstabit mihi exceptio, nisi et reliquum mihi, quod deest mandatu meo, praestes et indemnem 4 me per omnia conserves. Servo quoque dominus si praeceperit certa summa rem vendere, ille minoris vendiderit, similiter vindicare eam dominus potest nec ulla exceptione summoveri, nisi indemnitas ei praeste- 5 tur. Melior autem causa mandantis fieri potest, si, cum tibi mandassem, ut Stichum decem emeres, tu eum minoris emeris vel tantidem, ut aliud quicquam servo accederet: utroque enim casu aut non ultra pretium aut intra pretium fecisti.

486. [*Si tibi mandavi, ut hominem emeres,* (17.1) 9 *tuque emisti, teneberis mihi, ut restituas*]. . . . De tuo etiam facto cavere debes.

487. Si mandavero tibi, ut pro me in (17. 1) 22 diem fideiubeas tuque pure fideiusseris et solveris, utilius respondebitur interim non esse tibi mandati 1 actionem, sed cum dies venerit. Item tractatum est, si, cum in diem deberem, mandatu meo in diem fideiusseris et ante diem solveris, an statim habeas mandati actionem. et quidam putant praesentem quidem

1) aut minoris quam debuit *Trib.? Graecam esse hanc dictionem adnotat Zachariae, ZRG* XVII, 56 *n.* 5, *v. tamen* (4. 4) 27 § 1. 2) Idem (*i. e. Ulpianus*) *inscr. F., Lenel, p.* 232 *n.* 4. 3) fiduciae datos *Paul.* 4) rem fiduciae datam *aut* fiduciam *Paul.* 5) fiduciae *Paul.* 6) *cf. ZRG* XVI, 114 *sq.* 7) *cf.* (41.1) 65 § 4.

1) fiduciae *Paul.? Pertinent haec ad formulae verba* eamque pecuniam solutam eove nomine satisfactum esse, *ZRG* XVI, 116. 2) *quibus et ipse Paulus consensisse videtur.*

esse mandati actionem, sed tanti minorem, quanti mea intersit superveniente die solutum fuisse. sed melius est dici interim nec huius summae mandati agi posse, quando nonnullum adhuc commodum meum sit, ut nec 2 hoc ante diem solvam. Interdum evenit, ut meum negotium geram et tamen utilem habeam mandati actionem: veluti cum debitor meus periculo suo debitorem suum mihi delegat aut cum rogatu fideiussoris cum reo experior: nam quamvis debitum meum persequar, nihilo minus et illius negotium gero: igitur quod minus servavero, consequar mandati actione. 3 Si hi, quorum res veneunt quas pignori dederunt, supposuerunt emptores et eis emendas res mandent, mandatum intellegitur, licet quantum ad meram rationem mandatum non constitit: nam cum rem tuam emas, nulla emptio est in tua persona rei tuae. 4 Iulianus[1] scripsit mandati obligationem consistere etiam in rem eius qui mandatum suscipit ex eo maxime probari, quod, si pluribus heredibus vendentibus uni mandavero, ut rem hereditariam emeret, etiam pro ea parte, qua heres sit, obligatur mandati actione et obligat: et sane si ille propter hoc extraneo rem non addixerit, quod mandatum susceperat, ex bona fide esse praestare ei pretium, quanti vendere poterat: et contra si emptor ad emptionem rei sibi necessariae idcirco non accesserat, quod heredi praecepisset se ei empturum, aequissimum esse mandati iudicio praestari, 5 quanti eius interfuit emptam rem habere. Is cuius bona publicata sunt mandare alicui potest, ut ea emat, et, si emerit, utilis erit mandati actio, si non praestet fidem: quod ideo receptum est, quia publicatis bonis 6 quidquid postea adquiritur, non sequitur fiscum. Qui aedem sacram spoliandam, hominem vulnerandum, occidendum mandatum[2] suscipiat, nihil mandati iudicio 7 consequi potest propter turpitudinem mandati. Si tibi centum dedero, ut ea Titio dares, tuque non dederis, sed consumpseris, et mandati et furti teneri te Proculus ait: aut, si ita dederim, ut quae velles dares, 8 mandati tantummodo. Si mandaverim servo tuo, ut quod tibi debeam solveret meo nomine, Neratius scribit, quamvis mutuatus servus pecuniam rationibus tuis quasi a me receptam intulerit, tamen, si nummos a creditore non ita acceperit, ut meo nomine daret, nec liberari me nec te mandati mecum acturum: quod si sic mutuatus sit, ut pecuniam meo nomine daret, utrumque contra esse: nec referre, alius quis an idem ipse servus nomine tuo quod pro me solvebatur acceperit. et hoc verius est, quoniam quotiens suos nummos accipit 9 creditor, non contingit liberatio debitori. Fugitivus meus cum apud furem esset, pecuniam adquisiit et ex ea servos paravit eosque Titius per traditionem[3] a venditore accepit. Mela ait mandati actione me consecuturum, ut restituat mihi Titius, quia servus meus mandasse Titio videbatur, ut per traditionem[3] acciperet, si modo rogatu servi hoc fecerit: quod si sine voluntate eius venditor Titio tradiderit,[4] tunc posse me ex empto agere, ut mihi eos venditor traderet,[5] venditoremque per condictionem a Titio repetiturum, si servos tradiderit[4] Titio quos non debuerit, cum debere se existi-10 maret. Si curator bonorum venditionem quidem fecerit, pecuniam autem creditoribus non solverit, Trebatius Ofilius Labeo responderunt his qui praesentes fuerunt competere adversus eum mandati actionem, his autem qui absentes fuerunt negotiorum gestorum actionem esse. atquin si praesentium mandatum exsecutus id egit, negotiorum gestorum actio absentibus non est nisi forte adversus eos qui mandaverunt curatori, tamquam si negotia absentium gesserint: quod si, cum soli creditores se esse existimarent, id mandaverint, in factum actio absentibus danda est in eos qui manda-11 verint. Sicut autem liberum est mandatum non suscipere, ita susceptum consummari oportet, nisi renuntiatum sit (renuntiari autem ita potest, ut integrum ius mandatori reservetur vel per se vel per alium eandem rem commode explicandi) aut si redundet in eum captio qui suscepit mandatum. et quidem si is cui mandatum est ut aliquid mercaretur mercatus non sit neque renuntiaverit se non empturum idque sua, non alterius culpa fecerit, mandati actione teneri eum convenit: hoc amplius tenebitur, sicuti Mela quoque scripsit, si eo tempore per fraudem renuntiaverit, cum iam recte emere non posset.

488. Inter causas omittendi mandati [(17. 1) 26] etiam mors mandatoris est: nam mandatum solvitur morte. si tamen per ignorantiam impletum est, competere actionem utilitatis causa dicitur. Iulianus quoque scripsit mandatoris morte solvi mandatum, sed 1 obligationem aliquando durare. Si quis debitori suo mandaverit, ut Titio solveret, et debitor mortuo eo, 2 cum id ignoraret, solverit, liberari eum oportet. Abesse intellegitur pecunia[1] fideiussori etiam si debitor ab eo delegatus sit creditori, licet is solvendo non fuerit, quia bonum nomen facit creditor, qui admittit 3 debitorem delegatum. Si is, qui fideiussori donare vult, creditorem eius habeat debitorem suum eumque liberaverit, continuo aget fideiussor mandati, quatenus nihil intersit, utrum nummos solverit creditori an eum 4 liberaverit. Praeterea sciendum est non plus fideiussorem consequi debere mandati iudicio, quam quod 5 solverit. Mandatu tuo fideiussi decem et procuratori creditoris solvi: si verus procurator fuit, statim mandati agam: quod si procurator non est, repetam ab 6 eo. Non omnia, quae inpensurus non fuit mandator, imputabit, veluti quod spoliatus sit a latronibus aut naufragio res amiserit vel languore suo suorumque adprehensus quaedam erogaverit: nam haec magis casi-7 bus quam mandato imputari oportet. Sed cum servus, quem mandatu meo emeras, furtum tibi fecisset, Neratius ait mandati actione te consecuturum, ut servus tibi noxae dedatur, si tamen sine culpa tua id acciderit: quod si ego scissem talem esse servum nec praedixissem, ut possis praecavere, tunc quanti tua intersit, 8 tantum tibi praestari oportet. Faber mandatu amici sui emit servum decem et fabricam docuit, deinde vendidit eum viginti, quos[2] mandati iudicio coactus est solvere: mox quasi homo non erat sanus, emptori damnatus est: Mela ait non praestaturum id ei mandatorem, nisi posteaquam emisset sine dolo malo eius hoc vitium habere coeperit servus. sed si iussu mandatoris eum docuerit, contra fore: tunc enim et mercedem et cibaria consecuturum, nisi si ut gratis doceret rogatus sit.

489. Si servi mei rogatu negotia mea [(3. 5) 41] susceperis, si dumtaxat admonitus a servo meo id feceris, erit inter nos negotiorum gestorum actio: si

---

1) *cf. Afric. fr.* 92 § 1. 2) mandatum *gloss.* 3) mancipio *Paul.* 4) mancipaverit *Paul.* 5) mancipet *Paul.*

1) *v. Lenel,* § 108 *i. f.* 2) quae *Paul.*

vero quasi mandatu servi, etiam de peculio et de in rem verso agere te posse responsum est.

490. [1]Iudex si male absolvit et absolutus sua sponte solverit, repetere non potest. (12. 6) 28

491. [2]Si procurator[3] rei pecunia accepta damnari se passus sit et cum domino iudicati agatur, tuebitur se doli mali exceptione. nec hoc, quod acceperit procurator,[3] auferri ab eo potest: nam turpiter accepta pecunia iustius penes eum est qui deceptus sit quam qui decepit. (44. 4) 9

[*Pro socio* (*E.* 109)].

492. Societas coiri potest vel in perpetuum, id est dum vivunt, vel ad tempus vel ex tempore vel sub condicione.[4] (17. 2) 1 pr.

493. In societate omnium bonorum omnes res quae coeuntium sunt continuo communicantur. (17. 2) 1 § 1

Ea vero, quae in nominibus erunt, manent in suo statu: sed actiones invicem praestare debent. 1 Cum specialiter omnium bonorum societas coita est, tunc et hereditas et legatum et quod donatum est aut quaqua ratione adquisitum communioni adquiretur. 2 De illo quaeritur, si ita *sit coita* societas, ut, si qua iusta hereditas alterutri obvenerit, communis sit, quae *sit* iusta hereditas, utrum quae iure legitimo obvenit an etiam ea quae testamento? et probabilius est ad 3 legitimam hereditatem tantum hoc pertinere. Societas si dolo malo aut fraudandi causa coita sit, ipso iure nullius momenti est, quia fides bona contraria est fraudi et dolo. (17. 2) 3

494. Sed et si adiciatur, ut et quaestus et lucri socii sint, verum est non ad aliud lucrum, quam quod ex quaestu venit, hanc quoque adiectionem pertinere. (17. 2) 13

495. Actione distrahitur, cum aut stipulatione aut iudicio mutata sit causa societatis. Proculus enim ait hoc ipso quod iudicium ideo dictatum est, ut societas distrahatur, renuntiatam societatem, sive totorum bonorum sive unius rei societas coita sit. 1 Item bonis a creditoribus venditis unius socii distrahi 2 societatem Labeo ait. Si in rem certam emendam conducendamve coita sit societas, tunc etiam post alicuius mortem quidquid lucri detrimentive factum sit, 3 commune esse Labeo ait. Diximus dissensu solvi societatem: hoc ita est, si omnes dissentiunt. quid ergo, si unus renuntiet? Cassius scripsit eum qui renuntiaverit societati a se quidem liberare socios suos, se autem ab illis non liberare. quod utique observandum est, si dolo malo renuntiatio facta sit, veluti si, cum omnium bonorum societatem inissemus, deinde cum obvenisset uni hereditas, propter hoc renuntiavit: ideoque si quidem damnum attulerit hereditas, hoc ad eum qui renuntiavit pertinebit, commodum autem communicare cogetur actione pro socio. quod si quid post renuntiationem adquisierit, non erit communicandum, 4 quia nec dolus admissus est in eo. Item si societatem ineamus ad aliquam rem emendam, deinde solus volueris eam emere ideoque renuntiaveris societati, ut solus emeres, teneberis quanti interest mea: sed si ideo renuntiaveris, quia emptio tibi displicebat, non teneberis, quamvis ego emero, quia hic nulla fraus est: 5 eaque et Iuliano placent. Labeo autem posteriorum libris scripsit, si renuntiaverit societati unus ex sociis eo tempore, quo interfuit socii non dirimi societatem, committere eum in pro socio actione: nam si emimus mancipia inita societate, deinde renunties mihi eo tempore, quo vendere mancipia non expedit, hoc casu, quia deteriorem causam meam facis, teneri te pro socio iudicio. Proculus hoc ita verum esse *ait, si* societatis non intersit dirimi societatem: semper enim non id, quod privatim interest unius ex sociis, servari solet, sed quod societati expedit. haec ita accipienda sunt, si nihil de hoc in coeunda societate 6 convenit. Item qui societatem in tempus coit, eam ante tempus renuntiando socium a se, non se a socio liberat: itaque si quid compendii postea factum erit, eius partem non fert, at si dispendium, aeque praestabit portionem: nisi renuntiatio ex necessitate quadam facta sit. quod si tempus finitum est, liberum est 7 recedere, quia sine dolo malo id fiat. Renuntiare societati etiam per alios possumus: et ideo dictum est procuratorem quoque posse renuntiare societati. sed utrum de eo dictum sit, cui omnium bonorum administratio concessa est, an de eo, cui hoc ipsum nominatim mandatum est, videamus, an vero per utrumque recte renuntietur? quod est verius, nisi si prohibuerit 8 eum dominus specialiter renuntiare. Item scriptum est posse procuratori quoque meo socium meum renuntiare. quod Servius apud Alfenum ita notat: esse in potestate domini, cum procuratori eius renuntiatum est, an velit ratam habere renuntiationem. igitur is cuius procuratori renuntiatum est liberatus esse videbitur: an autem ipse quoque qui renuntiavit procuratori liberetur, in potestate eius erit, quemadmodum 9 diximus in eo, qui socio renuntiat. Morte unius societas dissolvitur, etsi consensu omnium coita sit, plures vero supersint, nisi in coeunda societate aliter convenerit. nec heres socii succedit: sed quod ex re communi postea quaesitum est, item dolus et culpa in eo quod ex ante gesto pendet tam ab herede quam 10 heredi praestandum est. Item si alicuius rei societas sit et finis negotio impositus, finitur societas: quod si integris omnibus manentibus alter decesserit, deinde tunc sequatur res, de qua societatem coierunt, tunc eadem distinctione utemur, qua in mandato, ut, si quidem ignota fuerit mors alterius, valeat societas, si nota, 11 non valeat. Societas quemadmodum ad heredes socii non transit, ita nec ad adrogatorem, ne alioquin invitus quis socius efficiatur cui non vult. ipse autem adrogatus socius permanet: nam et si filius familias 12 emancipatus fuerit, permanebit socius. Publicatione quoque distrahi societatem diximus. quod videtur spectare ad universorum bonorum publicationem, si socii bona publicentur: nam cum in eius locum alius 13 succedat, pro mortuo habetur. Si post distractam societatem aliquid in rem communem impenderit socius, actione pro socio id non consequitur, quia non est verum pro socio communiterve id gestum esse. sed communi dividundo iudicio huius quoque rei ratio habebitur: nam etsi distracta esset societas, nihilo 14 minus divisio rerum superest. Si communis pecunia penes aliquem sociorum sit et alicuius sociorum quid absit, cum eo solo agendum, penes quem ea pecunia sit: qua deducta de reliquo, quod cuique debeatur, 15 omnes agere possunt. Nonnumquam necessarium est et manente societate agi pro socio, veluti cum societas vectigalium causa coita est propterque varios (17. 2) 65

1) *cf.* (17. 1) 29 § 4 *sqq.* 2) *cf.* (17. 1) 8 § 1. 3) cognitor *Paul.* 4) vel sub condicione *Trib.*, *cf. C.* (4. 37) 6.

contractus neutri expediat recedere a societate nec 16 refertur in medium quod ad alterum pervenerit. Si unus ex sociis maritus sit et distrahatur societas manente matrimonio, dotem maritus praecipere debet, quia apud eum esse debet qui onera sustinet: quod si iam dissoluto matrimonio societas distrahatur, eadem die recipienda est dos, qua et solvi debet.

496. Si unus ex sociis rem communem vendiderit consensu sociorum, pretium dividi debet ita, ut ei caveatur indemnem eum futurum. quod si iam damnum passus est, hoc ei praestabitur. sed si pretium communicatum sit sine cautione et aliquid praestiterit is qui vendidit, an, si non omnes socii solvendo sint, quod a quibusdam servari non potest a ceteris debeat ferre? sed Proculus putat hoc ad ceterorum onus pertinere quod ab aliquibus servari non potest, rationeque defendi posse, quoniam, societas cum contrahitur, tam 1 lucri quam damni communio initur. Si unus ex sociis, qui non totorum bonorum socii erant, communem pecuniam faeneraverit usurasque perceperit, ita demum usuras partiri debet, si societatis nomine faeneraverit: nam si suo nomine, quoniam sortis periculum ad eum pertinuerit, usuras ipsum retinere oportet. 2 Si quid unus ex sociis necessario de suo impendit in communi negotio: iudicio societatis servabit et usuras, si forte mutuatus sub usuris dedit: sed et si suam pecuniam dedit, non sine causa dicetur, quod usuras quoque percipere debeat, quas possit habere, si alii 3 mutuum dedisset. Non alias socius in id quod facere potest condemnatur, quam si confitetur se socium fuisse. | (17. 2) 67

497. [1]Nulla societatis in aeternum coitio est. | (17. 2) 70

498. Si socius propriam pecuniam mutuam dedit, omnimodo creditam pecuniam facit, licet ceteri dissenserint: quod si communem numeravit, non alias creditam efficit, nisi ceteri quoque consentiant, quia suae partis tantum alienationem habuit. | (12. 1) 16

499. Si cum filio familias aut servo contracta sit societas et agat dominus vel pater, solidum per compensationem servamus, quamvis, si ageremus, 1 dumtaxat de peculio praestaretur. Sed si cum filio familias agatur, an quae patri debeantur filius compensare possit, quaeritur: et magis est admittendum, quia unus contractus est, sed cum condicione, ut caveat patrem suum ratum habiturum, id est non exacturum quod is compensaverit.[2] | (16.2) 9

500. [3]Cum alter alteri pecuniam sine usuris, alter usurariam debet, constitutum est a divo Severo concurrentis apud utrumque quantitatis usuras non esse praestandas. | (16. 2) 11

*

501. [4]Si tibi alienam insulam locavero quinquaginta tuque eandem sexaginta Titio locaveris et Titius a domino prohibitus fuerit habitare, agentem te ex conducto sexaginta consequi debere placet, quia ipse Titio tenearis in sexaginta. | (19.2) 7

*

v. fr. 502 (*lib. XXXIII*). | (19.4) 1

v. fr. 511 (*lib. XXXIII*). | (35. 2) 71

1) libro trigensimo tertio (XXXIII *pro* XXXII) *inscr. F.*
2) id est . . . compensaverit *gloss. aut Trib.* 3) Idem (*i. e.* Ulpianus *pro* Paulus) libro trigensimo secundo ad edictum *inscr. F.* 4) *Incertum, quo haec pertineant. Fortasse pro* Paulus *inscr.* Ulpianus.

LIBER XXXIII.

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

502. Origo emendi vendendique a permutationibus coepit. olim enim non ita erat nummus neque aliud merx, aliud pretium vocabatur, sed unusquisque secundum necessitatem temporum ac rerum utilibus inutilia permutabat, quando plerumque evenit, ut quod alteri superest alteri desit. sed quia non semper nec facile concurrebat, ut, cum tu haberes quod ego desiderarem, invicem haberem quod tu accipere velles, electa materia est, cuius publica ac perpetua aestimatio difficultatibus permutationum aequalitate quantitatis subveniret. eaque materia forma publica percussa usum dominiumque non tam ex substantia praebet quam ex quantitate, nec ultra merx utrumque, sed 1 alterum pretium vocatur. Sed an sine nummis venditio dici hodieque possit, dubitatur, veluti si ego togam dedi, ut tunicam acciperem. Sabinus et Cassius esse emptionem et venditionem putant: Nerva et Proculus permutationem, non emptionem hoc esse. Sabinus Homero teste utitur, qui exercitum Graecorum aere ferro hominibusque vinum emere refert, illis versibus: | (18.1) 1 pr. § 1

ἔνθεν ἄρ' οἰνίζοντο καρηκομόωντες Ἀχαιοί
ἄλλοι μὲν χαλκῷ, ἄλλοι δ' αἴθωνι σιδήρῳ,
ἄλλοι δὲ ῥινοῖς, ἄλλοι δ' αὐτῇσι βόεσσι,
ἄλλοι δ' ἀνδραπόδεσσιν.

sed hi versus permutationem significare videntur, non emptionem, sicut illi:

ἔνθ' αὖτε Γλαύκῳ Κρονίδης φρένας ἐξέλετο Ζεύς,
ὃς πρὸς Τυδείδην Διομήδεα τεύχε' ἄμειβεν.

magis autem pro hac sententia illud diceretur, quod alias idem poeta dicit:

πρίατο κτεάτεσσιν ἑοῖσιν.

sed verior est Nervae et Proculi sententia: nam ut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, sic aliud est pretium, aliud merx: quod in permutatione discerni non potest, uter emptor, uter venditor sit.[1]

[2]Sicut aliud est vendere, aliud emere, alius emptor, alius venditor, ita pretium aliud, aliud merx. at in permutatione discerni non potest, uter emptor vel uter venditor sit, multumque differunt praestationes. emptor enim, nisi nummos accipientis fecerit, tenetur ex vendito, venditori sufficit ob evictionem se obligare possessionem tradere et purgari dolo malo, itaque, si evicta res non sit, nihil debet: in permutatione vero si utrumque pretium est, utriusque rem fieri oportet, si merx, neutrius. sed cum debeat et res et pretium esse, non potest *permutatio emptio venditio esse, quoniam non potest* inveniri, quid eorum merx et quid pretium sit, nec ratio patitur, ut una eademque res et veneat 1 et pretium sit emptionis. Unde si ea res, quam acceperim vel dederim, postea evincatur, in factum dan- 2 dam actionem respondetur. Item emptio ac venditio nuda consentientium voluntate contrahitur, permutatio autem ex re tradita initium obligationi praebet: alioquin si res nondum tradita sit, nudo consensu constitui | (19.4) 1

1) ut aliud . . . venditor sit] *compilatores hoc loco conceptionem verborum leviter mutaverunt, cf. sq. fr.* 2) Paulus libro trigensimo secundo *inscr. F. Sed et ex continuatione sententiae et ex eo, quod extrema fragmenti praecedentis verba* — (18. 1) 1 § 1 — *huius fragmenti initio repetuntur, falsam esse apparet hanc inscriptionem totumque hunc tractatum subiungendum esse fragmento praecedenti.*

obligationem dicemus, quod in his dumtaxat receptum est, quae nomen suum habent, ut in emptione venditione, conductione, mandato. 3 Ideoque Pedius ait alienam rem dantem nullam contrahere permutationem. 4 Igitur ex altera parte traditione facta si alter rem nolit tradere, non in hoc agemus ut res *tradita nobis reddatur, sed in id quod interest* nostra illam rem accepisse, de qua convenit: sed ut res contra nobis reddatur, condictioni locus est quasi re non secuta.

503. Est autem emptio iuris gentium, et [(18.1) 1 § 2] ideo consensu peragitur et inter absentes contrahi potest et per nuntium et per litteras.

504. Si in emptione fundi dictum sit [(18.1) 34 pr.] accedere Stichum servum neque intellegatur, quis ex pluribus accesserit, cum de alio emptor, de alio venditor senserit, nihilo minus fundi venditionem valere constat: sed Labeo ait eum Stichum deberi quem venditor intellexerit. nec refert, quanti sit accessio, sive plus in ea sit quam in ipsa re cui accedat an minus: plerasque enim res aliquando propter accessiones emimus, sicuti cum domus propter marmora et statuas et tabulas pictas ematur.

505. Omnium rerum, quas quis habere [(18.1) 34 § 1—4] vel possidere vel persequi potest, venditio recte fit: quas vero natura vel gentium ius vel mores civitatis commercio exuerunt, earum nulla venditio est. 2 Liberum hominem scientes emere non possumus. sed nec talis emptio aut stipulatio admittenda est: 'cum servus erit', quamvis dixerimus futuras res emi posse: nec enim fas est eiusmodi casus exspectare. 3 Item si et emptor et venditor scit furtivum esse quod venit, a neutra parte obligatio contrahitur: si emptor solus scit, non obligabitur venditor nec tamen ex vendito quicquam consequitur, nisi ultro quod convenerit praestet: quod si venditor scit, emptor ignoravit, utrinque obligatio contrahitur, et ita Pomponius quoque scribit. 4 Rei suae emptio tunc valet, cum ab initio agatur, ut possessionem emat, quam forte venditor habuit, et in iudicio possessionis potior esset.

[*Emptioni non obstat, si in re empta usus* [(18. 1) 17] *fructus dumtaxat ementis sit*]: officio tamen iudicis pretium minuetur.

506. Alia causa est degustandi, alia [(18.1) 34 § 5—7] metiendi: gustus enim ad hoc proficit, ut improbare liceat, mensura vero non eo proficit, ut aut plus aut minus veneat, sed ut appareat, quantum ematur. 6 Si emptio ita facta fuerit: 'est mihi emptus Stichus aut Pamphilus', in potestate est venditoris, quem velit dare, sicut in stipulationibus, sed uno mortuo qui superest dandus est: et ideo prioris periculum ad venditorem, posterioris ad emptorem respicit. sed et si pariter decesserunt, pretium debebitur: unus enim utique periculo emptoris vixit. idem dicendum est etiam, si emptoris fuit arbitrium quem vellet habere, si modo hoc solum arbitrio eius commissum sit, ut quem voluisset emptum haberet, non et illud, an emptum haberet. 7 Tutor rem pupilli emere non potest: idemque porrigendum est ad similia, id est ad curatores procuratores et qui negotia aliena gerunt.

507. Necesse autem habebit venditor [*re in* [(18.2) 8] *diem addicta*] meliore condicione allata priorem emptorem certiorem facere, ut, si quid alius adicit, ipse quoque adicere possit.

508. [*Qui nomen distraxit, debitorem esse* [(18.4) 5] *praestare debet*] et quidem sine exceptione quoque, nisi in contrarium actum sit. sed si certae summae debitor dictus sit, in eam summam tenetur venditor: si incertae et nihil debeat, quanti intersit emptoris.

Qui filii familias nomina vendidit, actio- [(18.4) 14 pr.] nes quoque quas cum patre habet praestare debet.

509. Si hereditas venierit, venditor res [(18.4) 14 § 1] hereditarias tradere debet: quanta autem hereditas est, nihil interest.

[*Quod si nulla hereditas est, de qua actum* [(18.4) 9] *videatur, pretium et impensas venditor emptori praestabit*] et si quid emptoris interest.

510. Si quasi heres vendideris heredi- [(18. 4) 16] tatem, cum tibi ex senatus consulto Trebelliano restituta esset hereditas, quanti emptoris intersit teneberis.

511. [1]Potest heres in vendenda heredi- [(35. 2) 71] tate cavere, ut et lege Falcidia interveniente solida legata praestentur, quia ea lex heredis causa lata est nec fraus ei fit, si ius suum deminuat heres.

512. Emptio et venditio sicut consensu con- [(18.5) 3] trahitur, ita contrario consensu resolvitur, antequam fuerit res secuta: ideoque quaesitum est, si emptor fideiussorem acceperit vel venditor stipulatus fuerit, an nuda voluntate resolvatur obligatio. Iulianus scripsit ex empto quidem agi non posse, quia bonae fidei iudicio exceptiones pacti insunt: an autem fideiussori utilis sit exceptio, videndum: et puto liberato reo et fideiussorem liberari. item venditorem ex stipulatu agentem exceptione summoveri oportet, idemque iuris esse, si emptor quoque rem in stipulationem deduxerit.

513. Necessario sciendum est, quando per- [(18.6) 8] fecta sit emptio: tunc enim sciemus, cuius periculum sit: nam perfecta emptione periculum ad emptorem respiciet. et si id quod venierit appareat quid quale quantum sit, sit et pretium, et pure venit, perfecta est emptio: quod si sub condicione res venierit, si quidem defecerit condicio, nulla est emptio, sicuti nec stipulatio: quod si exstiterit, Proculus et Octavenus emptoris esse periculum aiunt: idem Pomponius libro nono probat. quod si pendente condicione emptor vel venditor decesserit, constat, si exstiterit condicio, heredes quoque obligatos esse quasi iam contracta emptione in praeteritum. quod si pendente condicione res tradita sit, emptor non poterit eam usucapere pro emptore. et quod pretii solutum est repetetur et fructus medii temporis venditoris sunt (sicuti stipulationes et legata condicionalia peremuntur), si pendente condicione res exstincta fuerit: sane si exstet res, licet deterior effecta, potest dici esse damnum emptoris. 1 Si ita venierit: 'est ille servus emptus, sive navis ex Asia venerit sive non venerit', Iulianus putat statim perfectam esse venditionem, quoniam certum sit eam contractam. 2 Cum usum fructum mihi vendis, interest, utrum ius utendi fruendi, quod solum tuum sit, vendas, an vero in ipsum corpus, quod tuum sit, usum fructum mihi vendas: nam priore casu etiamsi statim morieris, nihil mihi heres tuus debebit, heredi autem meo debebitur, si tu vivis: posteriore casu heredi meo nihil debebitur, heres tuus debebit.

514. Si sterilis ancilla sit, cuius partus [(19. 1) 21] venit, vel maior annis quinquaginta, cum id emptor ignoraverit, ex empto tenetur venditor. 1 Si praedii

1) libro trigesimo secundo (XXXII *pro* XXXIII) *inscr. F.*

venditor non dicat de tributo sciens, tenetur ex empto: quod si ignorans non praedixerit, quod forte heredi-
2 tarium praedium erat, non tenetur. Quamvis supra diximus, cum in corpore consentiamus, de qualitate autem dissentiamus, emptionem esse, tamen venditor teneri debet, quanti interest non esse deceptum, etsi venditor quoque nesciet: veluti si mensas quasi citreas
3 emat, quae non sunt. Cum per venditorem steterit, quo minus rem tradat, omnis utilitas emptoris in aestimationem venit, quae modo circa ipsam rem consistit: neque enim si potuit ex vino puta negotiari et lucrum facere, id aestimandum est, non magis quam si triticum emerit et ob eam rem, quod non sit traditum, familia eius fame laboraverit: nam pretium tritici, non servorum fame necatorum consequitur. nec maior fit obligatio, quod tardius agitur, quamvis crescat, si vinum hodie pluris sit, merito, quia sive datum esset, haberem emptor, sive non, quoniam saltem hodie dandum est
4 quod iam olim dari oportuit. Si tibi fundum vendidero, ut eum conductum certa summa haberem, ex vendito eo nomine mihi actio est, quasi in partem
5 pretii ea res sit. Sed et si ita fundum tibi vendidero, ut nulli alii eum quam mihi venderes, actio eo nomine
6 ex vendito est, si alii vendideris. Qui domum vendebat, excepit sibi habitationem, donec viveret, aut in singulos annos decem: emptor primo anno maluit decem praestare, secundo anno habitationem praestare. Trebatius ait mutandae voluntatis potestatem eum habere singulisque annis alterutrum praestare posse et quamdiu paratus sit alterutrum praestare, petitionem non esse.

515. Servi venditor peculium accessurum [(21.2)5] dixit. si vicarius evictus sit, nihil praestaturum venditorem Labeo ait, quia sive non fuit in peculio, non accesserit, sive fuerit, iniuriam a iudice emptor passus est: aliter atque si nominatim servum accedere dixisset: tunc enim praestare deberet in peculio eum esse.

516. 'Habere' duobus modis dicitur, [(50.16)188] altero iure dominii, altero optinere sine interpellatione
1 id quod quis emerit. 'Cautum' intellegitur, sive personis sive rebus cautum sit.

*
v. fr. 497. [(17.2)70]

LIBER XXXIV.

[*Locati conducti* (*E.* 112)].

517. Locatio et conductio cum naturalis sit [(19.2)1] et omnium gentium, non verbis, sed consensu contrahitur, sicut emptio et venditio.

518. Sicut emptio ita et locatio sub con- [(19.2)20]
1 dicione fieri potest: sed donationis causa contrahi non
2 potest. Interdum locator non obligatur, conductor obligatur, veluti cum emptor fundum conducit, donec pretium ei solvat.

[1]Item si pretio non soluto inempta res [(19.2)22 pr.] facta sit, tunc ex locato erit actio.

519. Quotiens autem faciendum ali- [(19.2)22 § 1—3]
2 quid datur, locatio est. Cum insulam aedificandam loco, ut sua impensa conductor omnia faciat, proprietatem quidem eorum ad me transfert et tamen locatio est: locat enim artifex operam suam, id est faciendi
3 necessitatem. Quemadmodum in emendo et vendendo naturaliter concessum est quod pluris sit minoris emere, quod minoris sit pluris vendere et ita invicem se circumscribere, ita in locationibus quoque et conductionibus iuris est.

520. Si in lege locationis com- [(19.2)24 pr.—§ 4] prehensum sit, ut arbitratu domini opus adprobetur, perinde habetur, ac si viri boni arbitrium comprehensum fuisset, idemque servatur, si alterius cuiuslibet arbitrium comprehensum sit: nam fides bona exigit, ut arbitrium tale praestetur, quale viro bono convenit. idque arbitrium ad qualitatem operis, non ad prorogandum tempus, quod lege finitum sit, pertinet, nisi id ipsum lege comprehensum sit. quibus consequens est, ut irrita sit adprobatio dolo conductoris facta, ut
1 ex locato agi possit. Si colonus locaverit fundum, res posterioris conductoris domino non obligantur: sed fructus in causa pignoris manent, quemadmodum essent,
2 si primus colonus eos percepisset. Si domus vel fundus in quinquennium pensionibus locatus sit, potest dominus, si deseruerit habitationem vel fundi culturam
3 colonus vel inquilinus, cum eis statim agere. Sed et de his, quae praesenti die praestare debuerunt, velut opus aliquod efficerent, propagationes facerent,
4 agere similiter potest. Colonus, si ei frui non liceat, totius quinquennii nomine statim recte aget, etsi reliquis annis dominus fundi frui patiatur: nec enim semper liberabitur dominus eo, quod secundo vel tertio anno patietur fundo frui. nam et qui expulsus a conductione in aliam se coloniam contulit, non suffecturus duabus neque ipse pensionum nomine obligatus erit et quantum per singulos annos compendii facturus erat, consequetur: sera est enim patientia fruendi, quae offertur eo tempore, quo frui colonus aliis rebus illigatus non potest. quod si paucis diebus prohibuit, deinde paenitentiam agit omniaque colono in integro sunt, nihil ex obligatione paucorum dierum mora minuet. item utiliter ex conducto agit is, cui secundum conventionem non praestantur quae convenerant, sive prohibeatur frui a domino vel ab extraneo quem dominus prohibere potest.

'Facere oportere' et hanc significatio- [(50.16)189] nem habet, ut abstineat quis ab eo facto, quod contra conventionem fieret, et curaret ne fiat.[1]

Qui in plures annos fundum locaverat, [(19.2)24 § 5] testamento suo damnavit heredem, ut conductorem liberaret. si non patiatur heres eum reliquo tempore frui, est ex conducto actio: quod si patiatur nec mercedes remittat, ex testamento tenetur.[2]

521. Si laborante nave iactus factus est, [(14.2)2] amissarum mercium domini, si merces vehendas locaverant, ex locato cum magistro navis agere debent: is deinde cum reliquis, quorum merces salvae sunt, ex conducto, ut detrimentum pro portione communicetur, agere potest. Servius quidem respondit ex locato agere cum magistro navis debere, ut ceterorum vectorum merces retineat, donec portionem damni praestent. immo etsi retineat merces magister, ultro ex locato habiturus est actionem cum vectoribus: quid enim si vectores sint, qui nullas sarcinas habeant? plane commodius est, si sint, retinere eas. at si non totam navem conduxerit, ex conducto aget, sicut vectores, qui loca in navem

---

1) *Hanc* §*um cum praecedenti aliquo modo cohaerere verisimile est. nequaquam autem veram puto opinionem Cuiacii, qui has* §*os inter se conectit atque continuat existimans pro* item *legendum esse* id est.

1) *cf. etiam* (19.2) 29. 2) *cf.* (34.3) 16.

conduxerunt: aequissimum enim est commune detrimentum fieri eorum, qui propter amissas res aliorum consecuti sunt, ut merces suas salvas haberent. 1 Si conservatis mercibus deterior facta sit navis aut si quid exarmaverit, nulla facienda est collatio, quia dissimilis earum rerum causa sit, quae navis gratia parentur, et earum, pro quibus mercedem aliquis acceperit: nam et si faber incudem aut malleum fregerit, non imputaretur ei qui locaverit opus. sed si voluntate vectorum vel propter aliquem metum id detrimentum factum sit, hoc ipsum sarciri oportet. 2 Cum in eadem nave varia mercium genera complures mercatores coegissent praetereaque multi vectores servi liberique in ea navigarent, tempestate gravi orta necessario iactura facta erat: quaesita deinde sunt haec: an omnes iacturam praestare oporteat et si qui tales merces imposuissent, quibus navis non oneraretur, velut gemmas margaritas? et quae portio praestanda est? et an etiam pro liberis capitibus dari oporteat? et qua actione ea res expediri possit? placuit omnes, quorum interfuisset iacturam fieri, conferre oportere, quia id tributum observatae res deberent: itaque dominum etiam navis pro portione obligatum esse. iacturae summam pro rerum pretio distribui oportet. corporum liberorum aestimationem nullam fieri posse. ex conducto dominos rerum amissarum cum nauta, id est cum magistro acturos. itidem agitatum est, an etiam vestimentorum cuiusque et anulorum aestimationem fieri oporteat: et omnium visum est, nisi si qua consumendi causa imposita forent, quo in numero essent cibaria: eo magis quod, si quando ea defecerint in navigationem, quod quisque haberet in commune conferret. 3 Si navis a piratis redempta sit, Servius Ofilius Labeo omnes conferre debere aiunt: quod vero praedones abstulerint, eum perdere cuius fuerint, nec conferendum ei, qui suas merces redemerit. 4 Portio autem pro aestimatione rerum quae salvae sunt et earum quae amissae sunt praestari solet, nec ad rem pertinet, si hae quae amissae sunt pluris veniri poterunt, quoniam detrimenti, non lucri fit praestatio. sed in his rebus, quarum nomine conferendum est, aestimatio debet haberi non quanti emptae sint, sed quanti venire possunt. 5 Servorum quoque qui in mare perierunt non magis aestimatio facienda est, quam si qui aegri in nave decesserint aut aliqui sese praecipitaverint. 6 Si quis ex vectoribus solvendo non sit, hoc detrimentum magistri navis non erit: nec enim fortunas cuiusque nauta excutere debet. 7 Si res quae iactae sunt apparuerint, exoneratur collatio: quod si iam contributio facta sit, tunc hi qui solverint agent ex locato cum magistro, ut is ex conducto experiatur et quod exegerit reddat. 8 Res autem iacta domini manet nec fit adprehendentis, quia pro derelicto non habetur.

[*De aestimato* (*E.* 110)].[1]

522. [2]Haec actio utilis est et si merces intervenit. (19.3) 2

LIBER XXXV.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

[*De matrimonio contrahendo et dirimendo*].

523. In sponsalibus nihil interest, utrum testatio interponatur an aliquis sine scriptura spondeat. (23.1) 7 1 In sponsalibus etiam consensus eorum exigendus est, quorum in nuptiis desideratur. intellegi tamen semper filiae patrem consentire, nisi evidenter dissentiat, Iulianus scribit.

524. Nuptiae consistere non possunt nisi consentiant omnes, id est qui coeunt quorumque in potestate sunt. (23.2) 2

525. Si ita pater absit, ut ignoretur ubi sit et an sit, quid faciendum est, merito dubitatur. et si triennium effluxerit, postquam apertissime fuerit pater ignotus, ubi degit et an superstes sit, non prohibentur liberi eius utriusque sexus matrimonium vel nuptias legitimas contrahere.[1] (23. 2) 10

526. Qui in adoptionem datur, his quibus adgnascitur et cognatus fit, quibus vero non adgnascitur nec cognatus fit: adoptio enim non ius sanguinis, sed ius adgnationis adfert. et ideo si filium adoptavero, uxor mea illi matris loco non est, neque enim adgnascitur ei, propter quod nec cognata eius fit: item nec mater mea aviae loco illi est, quoniam his, qui extra familiam meam sunt, non adgnascitur: sed filiae meae is quem adoptavi frater fit, quoniam in familia mea est filia: nuptiis tamen etiam eorum prohibitis. (1.7) 23

Adoptivus filius si emancipetur, eam quae patris adoptivi uxor fuit ducere non potest, quia novercae locum habet. 1 Item si quis filium adoptaverit, uxorem eiusdem quae nurus loco est[2] ne quidem post emancipationem filii ducere poterit, quoniam aliquando nurus ei fuit. (23.2) 14 pr. § 1

527. Serviles quoque cognationes in hoc iure observandae sunt. igitur suam matrem manumissus non ducet uxorem: tantundem iuris est et in sorore et sororis filia. idem e contrario dicendum est, ut pater filiam non possit ducere, si ex servitute manumissi sint, etsi dubitetur patrem eum esse. unde nec vulgo quaesitam filiam pater naturalis potest uxorem ducere, quoniam in contrahendis matrimoniis naturale ius et pudor inspiciendus est: contra pudorem est autem filiam uxorem suam ducere. 3 Idem tamen, quod in servilibus cognationibus constitutum est, etiam in servilibus adfinitatibus servandum est, veluti ut eam, quae in contubernio patris fuerit, quasi novercam non possim ducere, et contra eam, quae in contubernio filii fuerit, patrem quasi nurum non ducere: aeque nec matrem eius, quam quis in servitute uxorem habuit, quasi socrum. cum enim cognatio servilis intellegitur, quare non et adfinitas intellegatur? sed in re dubia certius et modestius est huiusmodi nuptiis abstinere. (23. 2) 14 § 2. 3

528. Nunc videamus, quomodo noverca et privigna et socrus et nurus intellegantur, ut sciamus, quas non liceat ducere. quidam novercam per se patris uxorem et nurum filii uxorem et privignam uxoris ex alio marito filiam intellegunt: sed quod ad hanc causam verius est nec avi uxorem nec proavi duci posse. duas ergo vel plures novercas ducere non poterit: non mirum, nam et is qui adoptivus est nec naturalis patris nec adoptivi uxorem ducere potest: sed et si plures uxores pater habuerit, nullam earum ducere possum. itaque socrus appellatione non tantum uxoris meae mater, sed et avia et proavia intellegetur, ut nullam earum ducere possim. nurus quoque appellatione non tantum filii uxor, sed et nepotis (23. 2) 14 § 4

1) *Hunc titulum temere suo loco movit Lenel, p.* 237 *sq., cf. supra p.* 1034 *n.* 2 *ict. Lenel, p.* 237 *n.* 11.
2) libro trigesimo (quarto *om.*) *inscr. F.*

1) et si triennium . . . contrahere *Trib.* 2) quae . . . est *gloss.*

et pronepotis continetur, licet quidam has pronurus appellant. privigna quoque non solum ea mihi intellegitur quae uxoris meae filia est, sed et neptis et proneptis, ut nullam earum ducere possim. item eius matrem, quam sponsam habui, non posse me uxorem ducere Augustus interpretatus est: fuisse enim eam socrum.

529. Oratione divi Marci cavetur, ut, (23. 2) 16 pr. si senatoris filia libertino nupsisset, nec nuptiae essent: quam et senatus consultum secutum est.

530. Nepote uxorem ducente et filius (23. 2) 16 § 1 consentire debet: neptis vero si nubat, voluntas et auctoritas avi sufficiet.

Cum nepos adoptatur quasi ex filio natus, (1. 7) 6 consensus filii exigitur, idque etiam Iulianus scribit.

531. Furor contrahi matrimonium (23. 2) 16 § 2 non sinit, quia consensu opus est, sed recte contractum non impedit.

532. Dirimitur matrimonium divortio morte (24. 2) 1 captivitate vel alia contingente servitute utrius eorum.

533. Divortium non est nisi (24. 2) 3 = (50. 17) 48 verum, quod animo perpetuam constituendi dissensionem fit. itaque quidquid in calore iracundiae vel fit vel dicitur, non prius ratum est, quam si perseverantia apparuit iudicium animi fuisse: ideoque per calorem misso repudio si brevi reversa uxor est, nec divortisse videtur.

534. Inter 'divortium' et 'repudium' (50. 16) 191 hoc interest, quod repudiari etiam futurum matrimonium potest, non recte autem sponsa divortisse dicitur, quod divortium ex eo dictum est, quod in diversas partes eunt qui discedunt.

[*De dote constituenda et pactis dotalibus*].

535. Promittendo dotem omnes obli- (23. 3) 41 1 gantur, cuiuscumque sexus condicionisque sint. Sed si nuptiae secutae non fuerint, ex stipulatu agi non potest: magis enim res quam verba intuenda sunt. 2 Accepti quoque latione dos constituitur, cum debitori marito acceptum feratur dotis constituendae causa. 3 Si a debitore mulieris sub condicione dos promittatur et postea, sed antequam maritus petere posset, debitor solvendo esse desierit, magis periculum ad mulierem pertinere placet: nec enim videri maritum nomen secutum eo tempore, quo exigere non poterit. quod si iam tunc debitor, cum sub condicione promitteret, solvendo non fuerit, periculum viri esse, quod sciens tale nomen secutus videretur, quale initio obli-4 gationis fuerit. Si debitor mulieris dotem promiserit et mulierem heredem reliquerit, Labeo perinde habendum ait, ac si mulier ipsa dotem promisisset. cuius sententiam Iulianus quoque probat: nec enim aequum esse ait, ut ei damnetur eius pecuniae nomine, quam ipsa debeat, et satis esse acceptilatione eam liberari.

536. Si pater dotem dederit et pactus (23. 4) 12 sit, ut mortua in matrimonio filia dos apud virum remaneret, puto pactum servandum, etiamsi liberi non 1 interveniant. Ex pactis conventis, quae ante nuptias vel post nuptias interponi solent, alia ad voluntatem pertinent, ut mulier dote promissa se alat et donec nupta sit dos ab ea non petatur, aut certam summam viro praestet et ab eo alatur, et his similia: alia ad ius pertinent, veluti quando dos petatur, quemadmodum reddatur, in quibus non semper voluntas contrahentium servatur. ceterum si convenerit, ne omnino dos peta-2 tur, indotata erit mulier. Si mulier pacta sit, ne amplius quam pars dimidia dotis a se petatur et poenam stipulata sit, Mela ait alterutro eam contentam esse oportere: vel exceptione pacti et acceptam facere poenae obligationem, vel si ex stipulatu agat, dene-3 gandam ei exceptionem. Si fundo aestimato in dotem dato pacta sit mulier, ut, quanto pluris venierit, id in dote sit, Mela ait servandum, cum et ex contrario convenire possit, ut, si minoris venierit, ipsa 4 debeat. Si pacta sit mulier, ut, sive pluris sive minoris fundus aestimatus venierit, pretium quanto res venierit in dote sit, stari eo pacto oportet: sed si culpa mariti minoris venierit, et id ipsum mulierem consequi.

537. De die reddendae dotis hoc (23. 4) 14, 16 iuris est, ut liceat pacisci, qua die reddatur, dum ne mulieris deterior condicio fiet: (16) ut autem longiore die solvatur dos, convenire non potest, non magis quam ne omnino reddatur.

538. Ob res quoque donatas vel amotas (23. 4) 20 vel impensas factas tunc facta pactio valebit, id est 1 post divortium.[1] Si extraneus de suo daturus sit dotem, quidquid vult pacisci et ignorante muliere, sicut et stipulari potest: legem enim suae rei dicit: postquam vero dederit, pacisci consentiente muliere 2 debet. Si convenerit, ne a muliere neve a patre dos petatur, heres non habebit exceptionem. sed si convenerit, ne manente matrimonio vivo patre petatur, mortuo patre statim exigitur, et, si non petierit maritus, tenebitur huius culpae nomine, si dos exigi potuerit: nisi forte ante diremptum sit matrimonium, quam facultatem petendi haberet.

LIBER XXXVI.

[*Soluto matrimonio dos quemadmodum petatur* (*E.* 113) 1.]

539. Interdum lex Iulia de fundo dotali (23. 5) 1 cessat: si ob id, quod maritus damni infecti non cavebat, missus sit vicinus in possessionem dotalis praedii, deinde iussus sit possidere: hic enim dominus vicinus fit, quia haec alienatio non est voluntaria. 1 Sed et per universitatem transit praedium, secundum quod possibile est, ad alterum, veluti ad heredem mariti, cum suo tamen iure, ut alienari non possit.

540. Fundus dotali servo legatus ad legem (23. 5) 3 1 Iuliam pertinet quasi dotalis. Totiens autem non potest alienari fundus, quotiens mulieri actio de dote[2] competit aut omnimodo competitura est.

541. Si donatae res exstant, etiam[3] (24. 1) 36 vindicari poterunt: sed quia causam possidendi donatio praestitit, nisi reddatur res, aestimatio facienda est iusto pretio caverique possidenti debebit de evictione simpli, quanti ea res sit: idque etiam Pedio videtur. 1 Sponsus alienum anulum sponsae muneri misit et post nuptias pro eo suum dedit: quidam et Nerva putant fieri eum mulieris, quia tunc factam donationem confirmare videtur, non novam inchoare: quam sententiam veram esse accepi.

542. Et si quid in eam dotem [*sc. quam* (24. 3) 23 *mulier servo, cum condicionem eius ignoraret, tamquam*

1) id est post divortium *Trib.: apud Paulum haec per se intellegebantur.* 2) rei uxoriae *Paul.* 3) etiam: *videtur hoc verbum spectare ad retentionem, quae propter res donatas locum habet.*

marito dederit] impensum est nec a muliere reddetur, per doli mali exceptionem servabitur.

543. Si filio familias dos data sit iniussu patris, de peculio quidem agetur: sed sive propter impensas a filio familias factas sive propter res donatas a filio vel amotas ab uxore res peculiares hoc ipso, quod habet actionem[2] pater ex persona filii, maius peculium fit, et sic totum est praestandum mulieri, quod est in peculio, quia adhuc sit quod uxori debeatur. 1 Maritum in reddenda dote de dolo malo et culpa cavere oportet. quod si dolo malo fecerit, quo minus restituere possit, damnandum eum, quanti mulier in litem iuraverit, quia invitis nobis res nostras alius retinere 2 non debeat. Si post divortium res dotales deteriores factae sint et vir in reddenda dote moram fecerit, 3 omnimodo detrimentum ipse praestabit. Si qui dotalium servorum in fuga erunt, cavere debebit maritus se eos viri boni arbitratu persecuturum et restituturum. 4 Si vir in quinquennio locaverit fundum et post primum forte annum divortium intervenerit, Sabinus ait non alias fundum mulieri reddi oportere, quam si caverit, si quid praeter unius anni locationem maritus damnatus sit, id se praestatum iri: sed et mulieri cavendum, quidquid praeter primum annum ex locatione vir consecutus fuerit, se ei restituturum. (24. 3) 25

544. Et in totum id videtur necessariis impensis contineri, quod si a marito omissum sit, iudex tanti eum damnabit, quanti mulieris interfuerit eas impensas fieri. sed hoc differt, quod factarum ratio habetur, etsi res male gesta est, non factarum ita, si ob id res male gesta est: itaque si fulserit insulam ruentem eaque exusta sit, inpensas consequitur, si non fecerit, deusta ea nihil praestabit. (25. 1) 4

545. Quod si hae res, in quibus impensae factae sunt, promercales fuerint, tales impensae non voluptariae, sed utiles sunt. (25. 1) 10

LIBER XXXVII.

[*Soluto matrimonio etc.* (*E.* 113) 2.][2]

546. [*Sciendum est non omne, quod differendi causa fiat, morae adnumerandum: quid enim si amicos adhibendos debitor requirat vel exceptio aliqua allegetur? mora facta non videtur*], si modo id ipsum non fraudandi causa simuletur. (22. 1) 22

547. Si quis solutioni quidem moram fecit, iudicium autem accipere paratus fuit, non videtur fecisse moram: utique si iuste ad iudicium provocavit. (22. 1) 24 pr.

548. Cum filius familias Stichum dari spoponderit et, cum per eum staret, quo minus daret, decessit Stichus, datur in patrem de peculio actio, quatenus maneret filius ex stipulatu obligatus. at si pater in mora fuit, non tenebitur filius, sed utilis actio in patrem danda est. quae omnia et in fideiussoris persona dicuntur. (45. 1) 49 pr.

Cum reus moram facit, et fideiussor tenetur. (22. 1) 24 § 1

Si stipulatus sim 'per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat' et fideiussorem accepero: si per fideiussorem steterit, neuter tenetur, si 2 per promissorem, uterque. In hac stipulatione: 'neque per te neque per heredem tuum fieri?' per heredem videtur fieri, quamvis absit et ignoret et ideo non facit, quod fieri ex stipulatu oportet. non videtur autem per pupillum stetisse ex huiusmodi stipulatione, 3 si pupillus heres erit. Si promissor hominis ante diem, in quem promiserat, interpellatus sit et servus decesserit, non videtur per eum stetisse. (45. 1) 49 § 1—3

549. Mora videtur creditori fieri, sive ipsi sive ei cui mandaverat sive ei qui negotia eius gerebat mora facta sit: nec hoc casu per liberam personam adquiri videtur, sed officium impleri, sicuti, cum quis furtum mihi facientem deprehendit, negotium meum agens[1] manifesti furti actionem mihi parat: item cum procurator interpellaverit promissorem hominis, perpetuam facit stipulationem. (22. 1) 24 § 2

550. Semel mora facta si servum dotalem postea offerente marito mulier accipere noluerit et ita is decesserit, non debebit pretium eius maritus vel heres eius, ne damnum sentiat, quod postea offerente eo mulier accipere noluit. (24. 3) 26

[*De rebus amotis* (*E.* 115)].

551. [*Si mulier res quas amoverit, non reddat, aestimatio fit, quanti in litem vir iuraverit*], non enim aequum est invitum suo pretio res suas vendere. (25. 2) 9

552. Si mulier, cum de viri vita desperasset, subreptis quibusdam rebus divortisset, si convaluerit vir, utilis rerum amotarum actio ei danda 1 est. Si servus mulieris iussu dominae divortii causa res amoverit, Pedius putat nec furtum eum facere, quoniam nihil lucri sui causa contrectet nec videri furtum facienti opem ferre, cum mulier furtum non faciat, quamvis servus in facinoribus domino dicto audiens esse non debeat: sed rerum amotarum actio 2 erit. At si in dotem servus datus furtum viro fecerit, si quidem mulier talem esse eum scierit, totum damnum viro sarcietur: quod si ignoraverit, tunc non ultra con-3 demnationem noxae multanda erit.[2] Rerum amotarum actio damnum repraesentat etiam si postea[3] dotis 4 exactio[4] competat. Commodi quoque, si quod amotis 5 rebus amiserit vir, ratio habenda est. Haec actio licet ex delicto nascatur, tamen rei persecutionem continet et ideo non anno finitur, sicut et condictio furtiva: 6 praeterea et heredibus competit. Nec viro nec mulieri prodest in hoc iudicio, si facere non possunt: pendet enim id ex furto. (25. 2) 21

553. Manifestae turpitudinis et confessionis est nolle nec iurare nec iusiurandum referre.[5] (12. 2) 38

[*De moribus* (*E.* 116)?].

554. Interdum evenit, ut praeiudicium iudicio publico fiat, sicut in actione legis Aquiliae et furti et vi bonorum raptorum et interdicto unde vi et de tabulis testamenti exhibendis: nam in his de re familiari agitur. (48. 1) 4

[*De liberis et de ventre* (*E. XXI*).

[*Si ventris nomine muliere etc.* (*E.* 119)].

555. Dolo facit mulier, non quae in possessionem venientem non prohibet, sed quae circum- (25. 5) 2

1) retentionem *Paul.* 2) *Quando mulieris heredi rei uxoriae actio detur, cf. Ulp.* 6, 7.

1) negotium meum agens *gloss.?* 2) si quidem mulier . . . multanda erit *Trib. Paulus non potuit iudicii* (*rei uxoriae scil.*) *mentionem non facere, in quo huiusmodi delicti ratio habeatur.* 3) *sc. cum de re uxoria agitur.* 4) retentio *Paul.* 5) nolle nec iurare nec iusiur. referre] nolle iurare *Paul.?*, *cf.* (25. 2) 11 § 3, 12, 13.

scribendi alicuius causa clam et per quandam machina-
1 tionem in possessionem introducat. Si et patris et filiae factum arguetur, in alterum quem actor velit
2 reddenda est actio. Quia in id quod agentis interest datur, ideo, si id quod ei abest ab eo qui in potestate est servari possit, praeter sumptus litis causa factos inutilis erit ei haec actio.

LIBER XXXVIII.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

556. Tutela est, ut Servius definit, vis ac [(26.1) 1] potestas in capite libero ad tuendum eum, qui propter aetatem sua sponte se defendere nequit, iure civili
1 data ac permissa. Tutores autem sunt qui eam vim ac potestatem habent, exque re ipsa nomen ceperunt: itaque appellantur tutores quasi tuitores atque defen-
2 sores, sicut aeditui dicuntur qui aedes tuentur. Mutus tutor dari non potest, quoniam auctoritatem praebere
3 non potest. Surdum non posse dari tutorem plerique et Pomponius libro sexagesimo nono ad edictum probant, quia non tantum loqui, sed et audire tutor debet.

557. Tutor incertus dari non potest. [(26. 2) 20]
1 Testamento quemlibet possumus tutorem dare, sive is praetor sive consul sit, quia lex duodecim tabularum id confirmat.

558. Intestato parente mortuo adgnatis de- [(26.4) 6] fertur tutela. intestatus autem videtur non tantum is qui testamentum non fecit, sed et is qui testamento liberis suis tutores non dedit: quantum enim ad tutelam pertinet, intestatus est. idem dicemus, si tutor testamento datus adhuc filio impubere manente decesserit: nam tutela eius ad adgnatum revertitur.

559. Si reliquero filium impuberem et [(26.4) 8] fratrem et nepotem ex alio filio, constat utrosque esse tutores, si perfectae aetatis sunt,[1] quia eodem gradu sunt.

560. Cum plures tutelam gerunt, nulli [(26. 7) 12]
1 eorum in contutorem actio pupilli nomine datur. Quae bona fide a tutore gesta sunt, rata habentur etiam ex rescriptis Traiani et Hadriani: et ideo pupillus rem a tutore legitime distractam vindicare non potest: nam et inutile est pupillis, si administratio eorum non servatur, nemine scilicet emente. nec interest, tutor solvendo fuerit nec ne, cum, si bona fide res gesta sit, servanda
2 sit, si mala fide, alienatio non valet. Nimium est licere tutori respectu existimationis pupilli erogare ex bonis eius, quod ex suis non honestissime fuisset
3 erogaturus. Cum tutor non rebus dumtaxat, sed etiam moribus pupilli praeponatur, inprimis mercedes praeceptoribus, non quas minimas poterit, sed pro facultate patrimonii, pro dignitate natalium constituet, alimenta servis libertisque, nonnumquam etiam exteris, si hoc pupillo expediet, praestabit, sollemnia munera parentibus cognatisque mittet. sed non dabit dotem sorori alio patre natae, etiamsi aliter ea nubere non potuit: nam etsi honeste, ex liberalitate tamen fit, quae
4 servanda arbitrio pupilli est. Si tutor pecuniam pupillarem credere non potuit, quod non erat cui crederet, pupillo vacabit.

561. Si cum fideiussoribus[2] tutoris ex stipu- [(27.7) 5] latione rem salvam fore agetur, easdem reputationes habebunt, quas tutor.

1) si perf. aet. sunt *Trib.*, *cf. C.* (5. 30) 5. 2) sponsoribus *Paul.?*

[*De eo qui pro tutore negotia gessit* (*E.* 126)].

562. Debitores solvendo ei, qui pro tu- [(46. 3) 28] tore negotia gerit, liberantur, si pecunia in rem pupilli pervenit.

LIBER XXXIX.

[*De furtis* (*E. XXIII*)].[1]

563. Furtum a furuo, id est nigro dictum [(47.2) 1] Labeo ait, quod clam et obscuro fiat et plerumque nocte: vel a fraude, ut Sabinus ait: vel a ferendo et auferendo: vel a Graeco sermone, qui φῶρας appellant fures: immo et Graeci ἀπὸ τοῦ φέρειν φῶρας dixerunt.
1 Inde sola cogitatio furti faciendi non facit furem.
2 Sic is, qui depositum abnegat, non statim etiam furti tenetur, sed ita, si id intercipiendi causa occultaverit.
3 Furtum est contrectatio rei fraudulosa lucri faciendi gratia vel ipsius rei vel etiam usus eius possessionisve. quod lege naturali prohibitum est admittere.

564. Qui iniuriae causa ianuam effregit, [(47. 2) 54] quamvis inde per alios res amotae sint, non tenetur furti: nam maleficia voluntas et propositum delinquentis
1 distinguit. Si servus commodatoris rem subripuerit et solvendo sit is cui subreptum est, Sabinus ait posse et commodati agi cum eo et contra dominum furti servi nomine: sed si pecuniam, quam dominus exegit, reddat, evanescere furti actionem: idem et si remittat
2 commodati actionem. Quod si servus tuus rem tibi commodatam subripuerit, furti tecum actio non est, quia tuo periculo res sit, sed tantum commodati.
3 Qui alienis negotiis gerendis se optulit, actionem furti non habet, licet culpa eius res perierit: sed actione negotiorum gestorum ita damnandus est, si dominus actione ei cedat. eadem sunt in eo, qui pro tutore negotia gerit, vel in eo tutore, qui diligentiam praestare debeat, veluti qui ex pluribus tutoribus testamento datis oblata satisdatione solus administra-
4 tionem suscepit. Si ex donatione alterius rem meam teneas et eam subripiam, ita demum furti te agere mecum posse Iulianus ait, si intersit tua retinere possessionem, veluti si hominem donatum noxali iudicio defendisti vel aegrum curaveris, ut adversus vindicantem iustam retentionem habiturus sis.

565. Si communis familia vel communis [(9.4) 9] servus furtum fecerit altero ex dominis sciente, is qui scit omnium nomine tenebitur et conventus alterum quoque liberat nec a socio quicquam debebit consequi: sui enim facti nomine poenam meruit. quod si is qui ignoravit duplum praestiterit, a socio simplum consequetur.

566. [*Si rem furtivam dominus legaverit,* [(13. 1) 11] *heres condicere eam non potest, quia dominium facto testatoris discessit*]: sed nec legatarius condicere potest: ei enim competit condictio, cui res subrepta est, vel heredi eius: sed vindicare rem legatam ab eo potest.

567. Ex argento subrepto pocula facta [(13. 1) 13] condici posse Fulcinius ait: ergo in condictione poculorum etiam caelaturae aestimatio fiet, quae impensa furis facta est, quemadmodum si infans subreptus adoleverit, aestimatio fit adulescentis, quamvis cura et sumptibus furis creverit.

568. [2]Servus pignori datus, etiamsi debitor [(40. 1) 3] locuples est, manumitti non potest.

1) *v. Lenel, p.* 259 *n.* 7. 2) *cf.* (47. 2) 19 § 6, 67 *pr.*

[*Si is, qui testamento liber esse iussus etc.* (*E.* 135)].

569. Si servus ante aditam hereditatem [(9. 2) 48] damnum in re hereditaria dederit et liber factus in ea re damnum det, utraque actione tenebitur, quia alterius et alterius facti hae res sunt.

[*Si familia furtum fecisse dicetur* (*E.* 137)].

570. [1]Culpa caret qui scit, sed pro- [(50. 17) 50] hibere non potest.

[*Arborum furtim caesarum* (*E.* 139)].

571. [*Ex hac actione condemnatio duplum* [(47. 7) 8] *continet*] facienda aestimatione, quanti domini intersit non laedi: ipsarumque arborum pretium deduci oportet 1 et eius quod superest fieri aestimationem. Furtim 2 arborem caedit, qui clam caedit. Igitur si ceciderit et lucri faciendi causa contrectaverit, etiam furti tenebitur lignorum causa et condictione et ad exhibendum. 3 Qui per vim sciente domino caedit, non incidit in hanc actionem.

LIBER XL.

[*De iure patronatus* (*E. XXIV*)].

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

572. Eius artificii, quod post manumis- [(38. 1) 16] sionem didicerit libertus, operas debebit praestare, si haec sint, quae quandoque honeste et sine periculo vitae praestantur,[2] nec semper hae, quae manumissionis tempore praestari debuerunt. sed si turpes operas postea exercere coeperit, praestare debebit eas, quas 1 manumissionis tempore praestabat. Tales patrono operae dantur, quales ex aetate dignitate valetudine necessitate proposito ceterisque eius generis in utraque persona aestimari debent.

573. Suo victu vestituque operas prae- [(38. 1) 18] stare debere libertum Sabinus ad edictum praetoris urbani libro quinto scribit: quod si alere se non possit, praestanda ei a patrono alimenta.

Quod nisi fiat, praetorem ipsam patrono [(38. 1) 20] denegaturum operarum praestationem. idque est verum, quia unusquisque, quod spopondit, suo impendio dare debet, quamdiu id quod debet in rerum natura est. 1 Ex provincia libertum Romam venire debere ad reddendas operas Proculus ait: sed qui dies interea cesserint, dum Romam venit, patrono perire, dummodo patronus tamquam vir bonus et diligens pater familias Romae moraretur vel in provinciam proficiscatur: ceterum si vagari per orbem terrarum velit, non esse iniungendam necessitatem liberto ubique eum sequi.

* *cf. fr.* 614 (*lib. XLVII*). [(7. 9) 10]

LIBER XLI.

[*De bonorum possessionibus* (*E. XXV*)].

574. [3]Senatores licet in urbe domicilium [(1. 9) 11] habere videantur, tamen et ibi, unde oriundi sunt, habere domicilium intelleguntur, quia dignitas domicilii adiectionem potius dedisse quam permutasse videtur.

575. [4]Sed cum patrono quidem contra [(37. 1) 6 pr. § 1] tabulas certae[1] partis bonorum possessionem praetor polliceatur, scripto autem heredi secundum tabulas alterius partis: convenit non esse ius adcrescendi. igitur non petente scripto secundum tabulas alterius quoque partis nominatim patrono possessionem polliceatur, cum ceteri, quibus adcrescendi ius est, semel de- 1 bent adgnoscere bonorum possessionem. [2]Bonorum possessionis beneficium multiplex est: nam quaedam bonorum possessiones competunt contra voluntatem, quaedam secundum voluntatem defunctorum, nec non ab intestato habentibus ius legitimum vel non habentibus propter capitis deminutionem. quamvis enim iure civili deficiant liberi, qui propter capitis deminutionem desierunt sui heredes esse, propter aequitatem tamen rescindit eorum capitis deminutionem praetor. legum quoque tuendarum causa dat bonorum possessionem.

576. [3]Populares actiones non transeunt [(47. 23) 7] ad eum, cui restituta est hereditas ex Trebelliano sena- 1 tus consulto. Item qui habet has actiones, non intellegitur esse locupletior.

[*Si tabulae testamenti exstabunt etc.* (*E. XXV. A*)].

577. Notis scriptae tabulae non continen- [(37. 1) 6 § 2] tur edicto, quia notas litteras non esse Pedius libro vicesimo quinto ad edictum scribit.

[*De b. p. contra tabulas* (*E.* 142)].

578. Illud notandum est, quod bonorum [(37. 4) 4] possessio contra tabulas quae liberis promittitur locum habet, sive quis heres exstiterit sive non: et hoc est quod dicimus contra ipsum testamentum liberis competere bonorum possessionem: quod in patrono contra 1 est. Si quis filium quem in potestate habuit instituerit heredem vel exheredaverit et ex eo nepotem omiserit, bonorum possessioni locus non est, quia non esset nepos suus heres futurus. eadem sunt et in 2 sequentibus gradibus. Ad testamenta feminarum edictum contra tabulas bonorum possessionis non per- 3 tinet, quia suos heredes non habent. Si quis cum qui in utero est praetermiserit, etiam nondum nato eo alius qui heres institutus est bonorum possessionem contra tabulas admittere potest, quia iniquum est neque quasi scriptum posse petere bonorum possessionem, quamdiu contra tabulas peti potest, nec contra tabulas, quamdiu non nascitur praeteritus: ut et si ante moriatur, bonorum possessionis beneficium ad heredem transmittat. quod maxime necessarium est in filio emancipato scripto herede, qui nec hereditatem interim adire potest.

579. Si emancipatus filius nepotem pro- [(37. 4) 6] creaverit et ita decesserit, deinde avus eius, nepos ad 1 avi bonorum possessionem venire potest. Quod si et filium et nepotem emancipaverit, vivente quidem filio nepos non veniet, post mortem autem eius ad 2 bonorum possessionem avi veniet. Nepote quoque solo emancipato et avo mortuo, deinde patre eius, nepos praeteritus accipiet patris bonorum possessionem, quia suus heres esset futurus patri, si potestate avi 3 non exisset. Filio emancipato si nepos retentus sit et utrique praeteriti, utrique accipient bonorum pos- 4 sessionem. Si filius emancipatus in adoptiva familia

1) *cf.* (47. 6) 1 § 1. 2) *cf. Callistr. fr.* 71. 3) *Ubi petenda sit b. p.* 4) *De iure adcrescendi inter bonorum possessores.*

1) alterius *Paul.* 2) *De generibus bonorum possessionum.* 3) *Populares actiones in 'bonis' non computantur,* (35. 2) 32 *pr.*

nepotem sustulerit, ne nepos quidem ad bonorum possessionem avi naturalis veniet. sed et si emancipatus filius procreatis nepotibus in adoptionem se dederit, ut eum filii sequantur, idem erit. plane si is, qui apud adoptivum avum procreatus est, emancipatus sit, veniet ad bonorum possessionem avi naturalis. 1 adoptio tamdiu nocet, quamdiu quis in familia aliena sit. ceterum emancipatus ad bonorum possessionem parentium naturalium venit, sed emancipatus vivis eis, non etiam post mortem eorum: hoc enim verius est post mortem eorum emancipatum non admitti.

580. Si in adoptionem datus sub condicione scriptus sit heres a naturali patre, alio committente contra tabulas edictum et ipse veniet: sed si defecerit condicio, repellitur ab ea possessione. idem puto et in eo, qui pure quidem, sed non iure scriptus 1 sit heres. Exemplo iuris legitimi et bonorum possessio contra tabulas distribuitur: igitur nepotes ex uno filio unam partem habebunt. [(37. 4) 11]

[*De legatis praestandis etc.* (*E.* 143)].

581. Is qui in potestate est praeteritus legata non debebit praestare, etsi contra tabulas bonorum possessionem petierit, quia et non petita bonorum possessione intestati hereditatem optineret: nec enim exceptio doli mali huic nocet et absurdum est eum cogi legata praestare, quia bonorum possessionem petierit, cum et sine hac hereditatem habiturus sit suo iure. unde si duo praeteriti sunt, emancipatus et is qui in potestate est, quidam nec emancipatum praestare debere legata existimant, quia effectu fratris aufert partem dimidiam, cum et si hic non peteret, suus solus rem habiturus esset. quid ergo est? ubi praeteritus sit suus, verius est quod dictum est: ubi vero scriptus est et voluntatem patris habet, debet teneri legatariis, etiamsi omiserit bonorum pos-1 sessionem. Sed si unus emancipatus heres scriptus sit, alter praeteritus et utrique contra tabulas bonorum possessionem acceperint, et institutus eadem praestat quae praeteritus. sed si solus heres institutus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, omnibus debebit legata praestare, perinde atque si adisset hereditatem. sed si scriptus quidem adierit hereditatem, praeteritus autem bonorum possessionem acceperit: hic quidem, qui bonorum possessionem acceperit, certis personis legata debebit, de scripto autem quaeritur. et complures putant certis personis et eum praestare debere, quod puto verius esse: nam et praetor hac ratione eum tuetur, quod ex liberis est qui contra 2 tabulas petere potuerunt. Ita autem tuendus est in partem dimidiam, si aut ex maiore parte quam dimidia heres institutus sit aut ex semisse: quod si ex minore parte quam dimidia institutus sit, dicimus non ex maiore parte, quam institutus sit, tuendum eum esse: qua enim ratione maiorem partem habere potest, cum nec bonorum possessionem accepit nec ex maiore parte institutus sit? [(37. 5) 15 pr. — § 2]

582. Ei, quae dotem non habet, nullum legatum debebitur, licet sub praetextu dotis legetur. [(37. 5) 15 § 3]

583. Sed et si plus sit in legato quam in dote, dabitur illis actio. [(37. 5) 9]

584. Si extraneo herede instituto sub hac condicione exceptae personae legatum sit, si heredi decem dederit, ita ei legatorum actio dabitur, si ei, qui contra tabulas bonorum possessionem accepit, dederit, non si heredi instituto, quia absurdum est illum commoda hereditatis habere, alium onera sustinere in praestando legato. sed et si Titio iussus fuerit dare, non illi, sed filio dare debet. [(37. 5) 15 § 4]

585. At ubi institutus et substitutus vivant, licet nemo adeat hereditatem, ea tamen legata deberi dicimus, quae ab instituto data sunt. [(37. 5) 11]

[*De collatione bonorum* (*E.* 144)].

586. Cum emancipati filii nomine nepotem postumum post avi mortem editum dicimus bonorum possessionem accipere oportere, necessarium erit dicere bona sua eum conferre, licet non potest dici mortis tempore avi bona habuisse, qui ipse nondum in rerum natura erat. igitur sive hereditatem a patre sive lega-1 tum acceperit, hoc conferre debebit. Illud autem intellegendum est filium in bonis habere, quod deducto aere alieno superest. sed si sub condicione debeat, non statim id deducere debebit, sed id quoque conferre: contra autem caveri ei oportebit ab eo qui in potestate est, ut existente condicione defendatur pro 2 ea parte quam contulit. De illis, quae sine culpa filii emancipati post mortem patris perierunt, quaeritur, ad cuius detrimentum ea pertinere debeant. et plerique putant ea, quae sine dolo et culpa perierint, ad collationis onus non pertinere: et hoc ex illis verbis intellegendum est, quibus praetor viri boni arbitratu iubet conferri bona: vir autem bonus non sit arbitraturus conferendum id, quod nec habet nec dolo nec culpa 3 desiit habere. Id quoque, quod sub condicione ex stipulatu debetur emancipato, conferri debet. diversum est in legato condicionali, quia et si in potestate fuisset et post mortem patris condicio extitisset, ipse haberet 4 actionem. Emancipatus filius si iniuriarum habet actionem, nihil conferre debet: magis enim vindictae quam pecuniae habet persecutionem: sed si furti habeat 5 actionem, conferre debebit. Si tres emancipati, duo in potestate sint, Gaius Cassius libro septimo iuris civilis tertias conferendas putat, ut emancipati, quia invicem non conferunt, unius loco sint: nec indignari eos oportere, si plus conferant et minus accipiant, quia in potestate eorum fuerit bonorum possessionem omittere. Iulianus quoque Cassii sententiam sequitur.[1] 6 Si ex emancipato filio nepos emancipatus mortuo patre simul et avo bonorum possessionem utriusque acceperit, cum uterque eorum suum heredem reliquerit: eo modo collatio explicari potest, ut, si verbi gratia centum in bonis habuit, et patruo quinquaginta et fratri quinquaginta conferre debet: hoc enim ratio facit, 7 sive personas sive portiones numeremus. Si duo nepotes ex filio mortuo emancipati bonorum possessionem avi petant, utrum dimidias an quartas patruo conferre debeant, quaeritur. et verius est semisses conferre eos oportere, quia et si vivo avo, cum in eius potestate essent, ducenta puta adquisissent, centum filius, centum duo fratres per hereditatem avi haberent. 8 Si duo emancipati bonorum possessionem petierint et unus contulerit, alter non contulerit, huius portio tantum ei qui in potestate est prodesse debet, non etiam emancipato, quoniam eius causa qui in potestate [(37. 6) 2]

1) *Inscriptionem hic excidisse merito suspicatur Mommsen.*

1) *cf.* (37. 6) 3 § 2.

9 est denegantur ei actiones. Si per inopiam emancipatus cavere non possit, non statim ab eo transferenda est possessio, sed sustinendum, donec possit invenire fideiussores,[1] ut tamen de his, quae mora deteriora futura sunt, his qui in potestate sunt actio detur ipsique caveant in medium collaturos, si cautum eis fuerit.

587. Si praegnantem quis uxorem reli- (37. 6) 12 querit et ea ventris nomine in possessionem missa fuerit, interim cessat collatio: nam antequam nascatur, non potest dici in potestate morientis fuisse: sed nato conferetur.

[*De coniungendis cum emancipato liberis eius* (*E.* 146)].

588. Nihil in hac parte edicti cavit prae- (37. 8) 2 tor, ut legata exceptis personis nepos praestet: sed potest superior sermo et ad hunc casum referri. nam absurdum est patrem quidem eius legata praestare, ipsum vero plus habere, cum eadem condicione in eandem partem vocantur.

[*De ventre in possessionem mittendo etc.* (*E.* 147)].

589. [2]Si ancilla cum liberis legata sit, et (30) 62 ancilla sola, si non sint liberi, et liberi soli, si non sit ancilla, debentur.

590. Sed et si eum ediderit qui repulsus (37. 9) 2 est, discedere debet [*sc. de possessione*].

591. Habitatio quoque, si domum defunctus (37. 9) 4 1 non habuit, conducenda erit mulieri. Servis quoque mulieris, qui necessarii sunt ad ministerium eius secundum dignitatem, cibaria praestanda sunt.

[*De edicto Carboniano* (*E.* 148)].

592. De bonis matris an decretum inter- (37. 10) 6 ponendum sit, quaeritur. et decretum quidem non est interponendum, dilatio autem longissima danda est, 1 quae in tempus pubertatis extrahet negotium. Plane si simul de paternis et de maternis bonis controversia sit vel etiam de fratris, et has controversias in tempus 2 pubertatis differendas esse Iulianus respondit. Huic autem edicto locus est etiam si ab intestato ad bonorum possessionem veniant liberi, tametsi ex inferioribus partibus petant, qua legitimi vocantur, quoniam sui 3 sunt, vel ex illa, qua cognatis datur. Ita demum autem huic edicto locus est, si status et hereditatis controversia sit: nam si tantum status (quod puta servus dicatur esse) nec ulla bonorum controversia sit, hoc 4 casu liberale iudicium statim explicandum erit. Qui pupillo controversiam facit, si simul cum eo in possessionem missus est, ali ex bonis defuncti non debebit nec quicquam de bonis deminuere: haec enim pos-5 sessio pro satisdatione cedit. Non solum alimenta pupillo praestari debent, sed et in studia et in ceteras necessarias impensas debet impendi pro modo facul-6 tatium. Post pubertatem quaeritur, an actoris partes sustinere debeat qui ex Carboniano missus est in possessionem. et responsum est rei partes eum sustinere debere, maxime si cavit. sed et si non caverat, si nunc paratus sit cavere, quasi possessor conveniendus est: quod si nunc non caveat, possessio transfertur adversario satis offerente: perinde atque si nunc primum ab eo peteretur hereditas.

593. [*Haec bonorum possessio, si satis* (37. 10) 16 *datum est, prodest etiam ad collationem bonorum*]: sed sicuti de bonis paternis emancipato cavetur, ita de istis quae ipsi confert cavendum est.

[*De b. p. secundum tabulas* (*E.* 149)].

594. Verum est omnem postumum, qui (37. 11) 3 moriente testatore in utero fuerit, si natus sit, bonorum possessionem petere posse.

LIBER XLII.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150)].

595. Si necem domini detexerit servus, prae- (38. 2) 4 tor statuere solet, ut liber sit: et constat eum quasi ex senatus consulto libertatem consecutum nullius esse 1 libertum. Si libertus captus ab hostibus ibi decesserit, quamvis liberti appellatio eum non tangat, tamen propter legem Corneliam, quae testamentum sic confirmat atque si in civitate decesserit, patrono quo-2 que bonorum possessio danda erit. Si deportatus patronus sit, filio eius competit bonorum possessio in bonis liberti nec impedimento est ei talis patronus, qui mortui loco habetur. et dissimile est, si patronus apud hostes sit: nam propter spem postliminii obstat liberis 3 suis. Si extraneus a liberto heres institutus rogatus sit filio hereditatem restituere, cum ex senatus consulto Trebelliano restituta hereditate heredis loco filius habetur, patronus summovendus est.

[*Si quid in fraudem patroni factum sit* (*E.* 151)].

596. Tenetur Fabiana actione tam is qui (38. 5) 5 accepit ipse, quam qui iussit alii dari id quod ipsi 1 donabatur. In actione Faviana si res non restituatur, tanti damnabitur reus, quanti actor in litem iuraverit.

597. Cuius per errorem dati repetitio (50. 17) 53 est, eius consulto dati donatio est.

[*Quibus b. p. liberti non datur* (*E.* 153)].

598. Qui in servitutem libertum paternum (38. 2) 9 petierit, nec nomine liberorum bonorum possessionem accipere potest.

LIBER XLIII.

[*De b. p. ex testamento militis* (*E.* 155)].

599. Dotalem fundum si legaverit miles, (29. 1) 16 non erit ratum legatum propter legem Iuliam.

[*Si tabulae testamenti nullae exstabunt* (*E. XXV. B*)].

[*Unde legitimi* (*E.* 157)].

600. Generaliter igitur sciendum est, quo- (38. 7) 3 tienscumque vel lex vel senatus defert hereditatem, non etiam bonorum possessionem, ex hac parte eam peti oportere: cum vero etiam bonorum possessionem dari iubet, tum ex illa parte, qua ex legibus, peti debere: sed et ex hac parte poterit.

601. [1]Patronae quidem liberi etiam volgo (38. 2) 18 quaesiti accipient materni liberti bonorum possessionem, patroni autem non nisi iure quaesiti.

---

1) sponsores *Paul.* 2) *Praetor ait:* ventrem 'cum liberis' in possessionem esse iubebo, *cf.* (40. 4) 13 § 3.

1) *Gai.* 3, 45. 53, *Ulp.* 27, 1.

LIBER XLIV.

[*Clausulae generales* (*E. XXV. C*)].

[*Quibus non competit b. p.* (*E.* 163)].

602. Si quis dolo malo fecerit, ut testes [(29.6) 2 non veniant, et per hoc deficiatur facultas testamenti faciendi, denegandae sunt actiones ei qui dolo fecerit, sive legitimus heres sit sive priore testamento scriptus. 1 2 Fratris autem factum fratri non nocet. Si fidei eius qui dolum admisit commissum est, ut hereditatem restitueret: ea hereditas caduca cum suis oneribus fiet, ut commodum legis Falcidiae fiscus sentiat, dodrantis autem fideicommissarius.

[*De successorio edicto* (*E.* 165)].

603. Ignorantia vel facti vel iuris est. [(22.6) 1 1 Nam si quis nesciat decessisse eum, cuius bonorum possessio defertur, non cedit ei tempus: sed si sciat quidem defunctum esse cognatum, nesciat autem proximitatis nomine bonorum possessionem sibi deferri, aut se sciat scriptum heredem, nesciat autem quod scriptis heredibus bonorum possessionem praetor promittit, cedit ei tempus, quia in iure errat. idem est, si frater consanguineus defuncti credat matrem potiorem esse. 2 Si quis nesciat se cognatum esse, interdum in iure, interdum in facto errat. nam si et liberum se esse et ex quibus natus sit sciat, iura autem cognationis habere se nesciat, in iure errat: at si quis (forte expositus) quorum parentium esset ignoret, fortasse et serviat alicui putans se servum esse, in facto magis quam in 3 iure errat. Item si quis sciat quidem alii delatam esse bonorum possessionem, nesciat autem ei tempus praeterisse bonorum possessionis, in facto errat. idem est, si putet eum bonorum possessionem accepisse. sed si sciat eum non petisse tempusque ei praeterisse, ignoret autem sibi ex successorio capite competere bonorum possessionem, cedet ei tempus, quia in iure 4 errat. Idem dicemus, si ex asse heres institutus non putet se bonorum possessionem petere posse ante apertas tabulas: quod si nesciat esse tabulas, in facto errat.

604. Circa tempora bonorum possessionis [(38.15) 3 patris scientia ignoranti filio non nocet.

LIBER XLV.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

[*De condicionibus institutionum* (*E.* 166)].

605. Condiciones, quae contra bonos mores [(28.7) 9 inseruntur, remittendae sunt, veluti 'si ab hostibus patrem suum non redemerit', 'si parentibus suis patronove alimenta non praestiterit'.

[*Testamenta quemadmodum aperiantur etc.* (*E.* 167)].

606. Si mulier ventris nomine in posses- [(29.3) 9 sione sit, aperiendae sunt secundae tabulae, ut sciatur, cui demandata sit curatio.

607. [1] Labeo indicat eum, qui pluribus locis [(50.1) 5 ex aequo negotietur, nusquam domicilium habere: quosdam autem dicere refert pluribus locis eum incolam esse aut domicilium habere: quod verius est.

[*Si quis omissa causa testamenti etc.* (*E.* 168)].

608. [*Si quis sub condicione dandorum decem* [(29.4) 9 *vel qua alia, quae in dando vel in faciendo fuit, heres institutus omissa causa testamenti ab intestato possideat hereditatem, non incidit in hoc edictum.*] Sed et si adhuc parendi condicioni tempus habeat, hac parte edicti non tenetur.

*

v. fr. 686 (*lib. LV*). [(47.10) 16

LIBER XLVI.

[*Ad senatus consultum Silanianum* (*E.* 169)].

609. Etsi percussor certus sit, tamen habenda [(29.5) 6 quaestio est, ut caedis mandator inveniatur: utique autem ipse maxime quaestioni dabitur, quamvis et 1 ceteri puniantur. Quamvis alias in caput domini servi non torqueantur, recte tamen fiet quaestio, etiamsi heredem accusent, sive extraneus heres sive ex suis 2 sit. Si unus ex dominis non compareat, quaerendum est de casu eius per servos, quos communes habuerunt: magis enim de salute aut ultione domini non comparentis quam in caput praesentis torquebuntur. 3 Si appetitus sit nec occisus dominus, nihil senatus consulto cavetur: ipse enim in familiam suam potest animadvertere.

610. Senatus consulto Pisoniano cavetur, [(29.5) 8 ut, si poenae obnoxius servus venisset, quandoque animadversum in eum esset, ut venditor pretium praestaret, ne emptori iniuriam fecisse videatur senatus. 1 Si filius familias, qui in castrensi peculio testatus est, occisus sit, omnimodo id defendendum est, ut, ex quibus casibus ad fiscum patris familias bona pertinent, his casibus et huius peculium, potius quam ad heredes, qui deliquerunt in adeundo et similibus ultive non sunt.

LIBER XLVII.

[*De legatis* (*E. XXVII*)].

[*Si ex testamento agatur* (*E.* 170)].

611. Damnum et damnatio ab ademptione [(39.2) 3 et quasi deminutione patrimonii dicta sunt.

612. Si via iter actus aquae ductus legetur[1] [(8.3) 26 simpliciter per fundum, facultas est heredi, per quam partem fundi velit, constituere servitutem, si modo nulla captio legatario in servitute fit.

[*Ut usus fructus nomine caveatur* (*E.* 171)].

613. Cum usufructuario non solum legis [(7.1) 66 Aquiliae actio competere potest, sed et servi corrupti et iniuriarum, si servum torquendo deteriorem fecerit.

614. [2] Si servi, qui nobis communis erat, [(7.9) 10 usum fructum tibi legavero, necessaria erit haec cautio heredi meo: quamvis enim de proprietate possit communi dividundo experiri, tamen causa usus fructus, qui tuus proprius est, ad officium communi dividundo iudicis non pertinebit.

1) *cf. Paul. sent.* 4, 6 § 2. *Testamenta aperiebantur coram magistratu eius, ut videtur, municipii, ubi defunctus domicilium habuerat.*

1) *scil. per damnationem.*

2) libro quadragensimo (septimo *om.*) *inscr. F.*

LIBER XLVIII.

[*Ut legatorum nomine caveatur* (*E.* 172)].

615. Si ab uno ex heredibus legatorum (36. 3) 17 satis accipimus, cum ab omnibus heredibus nobis legatum esset: si pars coheredis adcrescat promissori, in totum fideiussores[1] tenentur, si solidum legatum is coeperit debere.

616. Si quis legaverit fundum Cornelianum (30) 72 exceptis vineis, quae mortis eius tempore erunt, si nullae vineae erunt, legato nihil decedit.

[*De operis novi nuntiatione* (*E. XXVIII.* 174)].

617. [*Si in publico opus fiat, omnes cives* (39. 1) 4 *opus novum nuntiare possunt*]: nam rei publicae interest quam plurimos ad defendendam suam causam admittere.

618. Si testamento damnatus heres, ne (8. 2) 31 officeret vicini luminibus servitutemque praestaret, deposuit aedificium, concedenda erit legatario utilis actio, qua prohibeatur heres, si postea extollere supra priorem modum aedificium conabitur.[2]

619. Non solum proximo vicino, sed etiam (39. 1) 8 superiori opus facienti nuntiare opus novum potero: nam et servitutes quaedam intervenientibus mediis 1 locis vel publicis vel privatis esse possunt. Qui opus novum nuntiat, si quid operis iam factum erit, in testationem referre debet, ut appareat, quid postea factum 2 sit. Si, cum possem te iure prohibere, nuntiavero tibi opus novum, non alias aedificandi ius habebis, 3 quam si satisdederis. Quod si nuntiavero tibi, ne quid contra leges in loco publico facias, promittere debebis, quoniam de eo opere alieno iure contendo, non meo, et tamquam alieni iuris petitor repromissione 4 contentus esse debeo. Sciendum est facta operis novi nuntiatione cui nuntiatum est abstinere oportere, donec caveat vel donec remissio nuntiationis fiat: tunc 5 enim, si ius aedificandi habet, recte aedificabit. Sed ut probari possit, quid postea aedificatum sit, modulos sumere debet is qui nuntiat, qui ut sumantur con-6 feranturque, praetor decernere solet. Morte eius qui nuntiavit extinguitur nuntiatio, sicut alienatione, quia 7 his modis finitur ius prohibendi. Quod si is cui opus novum nuntiatum erat decesserit vel aedes alienaverit, non extinguitur operis novi nuntiatio: idque ex eo apparet, quod in stipulatione, quae ex hac causa interponitur, etiam heredis mentio fit.

[*De damno infecto* (*E. XXIX.* 175)].

620. Non alienum est eum, a quo damni (11. 1) 10 infecti stipulari velimus, interrogare in iure, an aedes eius vel locus sit, ex quo damnum timeatur, et pro qua parte, ut, si neget suum praedium esse nec caveat damni infecti, aut cedere aut, [3]resistendum putaverit, quasi dolo versatus tradere[4] compellatur.

621. Quamvis alienus usus fructus sit, (39. 2) 10 dominum promittere oportere Cassius ait. nisi proprietarius in totum repromittat vel fructuarius satisdat, mitti oportet in possessionem eum, cui non caveatur. sed nisi proprietario repromittenti fructuarius caveat, denegandum ei fructus petitionem Iulianus scribit. sed si fructuarius de soli vitio quid praestiterit, ius domini ad eum transferri oportet.

622. His qui pignori rem acceperunt (39. 2) 12 potior est is, cui damni infecti non cavetur, si possidere et per longum tempus[1] rem capere ei permissum fuerit.

623. [*Praetor ait: 'in eam diem, quam* (39. 2) 14 *causa cognita statuero'*.] In causae cognitione etiam longinquitas soli et operis magnitudo spectanda est.

624. Antequam damnum detur, impuni- (39. 2) 16 tum est factum eius, qui neque promisit neque admisit in possessionem, si tamen ante damnum datum vel cavit vel possessione cessit.

625. Damni infecti stipulatio (39. 2) 18 pr. — § 15 competit non tantum ei, cuius in bonis res est, sed 1 etiam cuius periculo res est. Quod opere facto consecutus sit dominii capione promissor, non teneri eum eo nomine Pomponius ait, quia nec loci nec operis 2 vitio, sed publico iure id consecutus sit. Ei, cuius usus fructus aedium est, de vitio earundem aedium caveri non oportet, etsi alias vicinas habeat, quia reficiendi habet facultatem: nam qui viri boni arbitratu uti deberet, reficiendi quoque potestatem consequitur. ergo nec proprietarius audiri debet, si velit sibi caveri a fructuario aedium nomine, quas vicinas fructuario habeat, quia habet cum fructuario actionem, ut viri 3 boni arbitratu is fruatur. Sed inquilino meo, si vicinas aedes habeat, cavere debebo damni infecti 4 propter eas aedes. Ei, qui in conducto solo superficiem imposuit, dominus soli, quod vitio soli damnum futurum sit, cavere non debebit nec soli domino superficiarius, quia invicem ex conducto et locato habent actiones: in quas tamen actiones ultra culpam nihil venit. plus autem in stipulationem venit damni infecti, 5 quod quidem vitium eius esse dicitur. Si is, qui unas aedes habebat, stipulatus fuerit, deinde vicinas comparaverit, an earum quoque nomine, quas post interpositam stipulationem comparasset, promissorem obligaret, quaesitum est. Iulianus scribit videndum, ne earum dumtaxat nomine cautum habeat, de quibus inter eum et promissorem initio actum fuerit. cui consequens videri posse, ut et, cum aedium communium nomine duo socii stipulentur, de eo dumtaxat damno caveri videatur, quod in parte aedium cuique socio datum fuerit. sive ergo redemerit alteram partem quis ex his sive adiudicata fuerit, non augeri promissionis obligationem. Pomponius relata Iuliani scriptura dicit 6 non se improbare. Si autem res aliquas post stipulationem interpositam in domo habere coeperit stipulator, quae ex ruina vicinarum aedium perierint, agere ex stipulatu potest, licet tunc, cum stipularetur, hae 7 res non fuerint. Emptor praedii si ante traditionem stipulatus sit, cautum habebit de eo damno, quod post 8 traditionem factum erit. Venditorem autem aedium prius, quam possessionem tradat, stipulari oportet, quia 9 huius quoque rei culpam praestat. Sed quid fiet, si venditor sine culpa stipulari non potuerit et ob hoc emptor stipulatus fuerit? nonne damnum patitur? an hoc damnum in aliena re acciderit? revolvitur autem ad emptorem, quia actionem ex empto non habet. sed nihil in hac causa proficit stipulatio, nisi in id, quod post traditionem accidit, quia, dum venditoris custodia

1) sponsores *Paul.* 2) *Itaque legatarius etiam opus novum nuntiare poterit.* 3) *Exciderunt talia fere:* si constiterit eius esse qui. 4) mancipare *Paul.?*

1) per longum tempus] usu *Paul.*

est, is stipulari debet omnemque diligentiam emptori praestare: et quod alia actione quaeri potest, id in stipulationem damni infecti omnino non deducitur. 10 Sed si venditor interposuerit stipulationem, etiam id damnum continebit, quod post traditionem emptori contigerit. quod esse iniquissimum Aristo ait, quoniam, si emptor quoque damni infecti stipulatus esset, duobus promissor eiusdem nomine obligaretur: nisi forte id contra se habeat, quia in hoc fit stipulatio, quanti ea res erit: ut possit videri nihil interesse iam venditoris. 11 Stipulatione damni infecti interposita Sabini sententia vera est existimantis, ut, si, dum aedificatur intra diem stipulationi comprehensum, supra parietem meum domus deciderit eumque vitiaverit, licet post diem stipulationis paries decidat, possim agere, quia damnum iam tunc acceperim, cum paries vitiosus factus sit. nec quicquam obstare, quo minus etiam antequam decidat agi possit: et, si ita concussus sit paries, ut nulla ratione recipi possit, ideoque deponendus est, non minoris litem aestimandam, quam si decidisset. 12 Si vicinas aedes habeamus et invicem desideremus damni infecti caveri, nihil obstabit, quo minus et ego in tuarum aedium possessionem mittar et tu in mearum. 13 Si pupillus prohibuit iri in possessionem damni infecti, placet in eum non iniuste competere hanc in factum actionem. 14 Si mandatu meo alius prohibuerit, in me haec actio competit. 15 Non solum autem eum punit praetor, qui in possessione esse, sed etiam eum, qui possidere passus non fuerit, cum alioquin, si is, qui iussu praetoris coeperat possidere et possidendo dominium capere, aut non admissus aut eiectus inde fuerit, utile interdictum unde vi vel Publicianam actionem habere potest. sed si in factum actione egerit, his actionibus experiri non potest, cum praetor id agat, ne damnum faciat actor, non ut in lucro versetur.

626. Si procurator meus damni infecti stipulatus sit, causa cognita mihi ex ea stipulatione actio competit. [(39. 2) 18 § 16]

In omnibus praetoriis stipulationibus hoc servandum est, ut, si procurator meus stipuletur, mihi causa cognita ex ea stipulatione actio competat. idem est et cum institor in ea causa esse coepit, ut interposita persona eius dominus mercis rem amissurus sit, veluti bonis eius venditis: succurrere enim domino praetor debet. [(46.5) 5]

627. [1]Qui rem alienam defendit, numquam locuples habetur. [(50. 17) 166]

LIBER XLIX.

[*De aqua et aquae pluviae arcendae* (*E.* XXX)].

[*De aqua* (*E.* 176)].

628. [2]Labeo ait talem servitutem constitui posse, ut aquam quaerere et inventam ducere liceat: nam si liceat nondum aedificato aedificio servitutem constituere, quare non aeque liceat nondum inventa aqua eandem constituere servitutem? et si, ut quaerere liceat, cedere possumus, etiam ut inventa ducatur, cedi potest. [(8. 3) 10]

629. [3]In diem addicto praedio et emptoris et venditoris voluntas exquirenda est, ut, sive remanserit penes emptorem sive recesserit, certum sit voluntate domini factam aquae cessionem. 1 Ideo autem voluntas exigitur, ne dominus ignorans iniuriam accipiat: nullam enim potest videri iniuriam accipere, qui semel voluit. 2 Non autem solius eius, ad quem ius aquae pertinebit, voluntas exigitur in aquae cessione, sed etiam domini locorum, etsi dominus uti ea aqua non possit, quia reccidere ius solidum ad eum potest. [(39. 3) 9]

630. Supra iter alienum arcus aquae ducendae causa non iure fiet: nec is, cui iter actus debetur, pontem, qua possit ire agere, iure extruet. at si specus (non cuniculum) sub rivo aget, aqua corrumpetur, quia suffosso eo aqua manabit et rivus siccatur. [(39. 3) 11 pr.]

631. [1]Non videntur data, quae eo tempore quo dentur accipientis non fiunt. [(50. 17) 167 pr.]

[*Aquae pluviae arcendae* (*E.* 177)].

632. In summa tria sunt, per quae inferior locus superiori servit, lex, natura loci, vetustas: quae semper pro lege habetur, minuendarum scilicet litium 1 causa. Apud Labeonem proponitur fossa vetus esse agrorum siccandorum causa nec memoriam extare, quando facta est: hanc inferior vicinus non purgabat: sic fiebat, ut ex restagnatione eius aqua fundo nostro noceret. dicit igitur Labeo aquae pluviae arcendae cum inferiore agi posse, ut aut ipse purgaret aut te 2 pateretur in pristinum statum eam redigere. Praeterea si in confinio fossa sit neque purgari vicinus patiatur eam partem quae tibi accedat, posse te magis[2] 3 aquae pluviae arcendae Labeo ait. Cassius autem scribit, si qua opera aquae mittendae causa publica auctoritate facta sint, in aquae pluviae arcendae actionem non venire in eademque causa esse ea, quorum 4 memoriam vetustas excedit. Apud Ateium vero relatum est eam fossam, ex qua ad inferiorem fundum aqua descendit, cogendum esse vicinum purgare, sive extet fossae memoria sive non extet: quod et ipse 5 puto probandum. Item Varus ait: aggerem, qui in fundo vicini erat, vis aquae deiecit, per quod effectum est, ut aqua pluvia mihi noceret. Varus ait, si naturalis agger fuit, non posse me vicinum cogere aquae pluviae arcendae actione, ut eum reponat vel reponi sinat, idemque putat et si manu factus fuit neque memoria eius exstat: quod si exstet, putat aquae pluviae arcendae actione eum teneri. Labeo autem, si manu factus sit agger, etiamsi memoria eius non exstat, agi posse ut reponatur: nam hac actione neminem cogi posse, ut vicino prosit, sed ne noceat aut interpellet facientem, quod iure facere possit. quamquam tamen deficiat aquae pluviae arcendae actio, attamen opinor utilem actionem vel interdictum mihi competere adversus vicinum, si velim aggerem restituere in agro eius, qui factus mihi quidem prodesse potest, ipsi vero nihil nociturus est: haec aequitas suggerit, etsi iure deficia- 6 mur. Apud Namusam relatum est, si aqua fluens iter suum stercore obstruxerit et ex restagnatione superiori agro noceat, posse cum inferiore agi, ut sinat purgari: hanc enim actionem non tantum de operibus esse utilem manu factis, verum etiam in omnibus, quae non secundum voluntatem sint. Labeo contra Namu- [(39. 3) 2]

---

1) *Praetor ait:* damni infecti suo nomine promitti, alieno satisdari iubebo. (39. 2) 7 *pr.*
2) *cf.* (8. 5) 21. 3) *cf. C.* (3. 34) 4.

1) *Videntur haec pertinere ad stipulationem* **'aquam dari'**, *cf.* (45. 1) 136 § 1, (8. 1) 11; *cf. etiam* (8. 4) 18. 2) agere finium regundorum quam *ins.?*

sam probat: ait enim naturam agri ipsam a se mutari posse et ideo, cum per se natura agri fuerit mutata, aequo animo unumquemque ferre debere, sive melior sive deterior eius condicio facta sit. idcirco et si terrae motu aut tempestatis magnitudine soli causa mutata sit, neminem cogi posse, ut sinat in pristinam locum condicionem redigi. sed nos etiam in hunc casum 7 aequitatem admisimus. Idem Labeo ait, si in agro tuo aquarum concursus locum excavavit, aquae pluviae arcendae actione agi non posse tecum a vicinis: plane si fossam iure factam aut cuius memoria non exstat, agi tecum posse aquae pluviae arcendae, ut reficias. 8 Idem Labeo ait, cum quaeritur, an memoria exstet facto opere, non diem et consulem ad liquidum exquirendum, sed sufficere, si quis sciat factum esse, hoc est, si factum esse non ambigatur: nec utique necesse esse superesse qui meminerint, verum etiam si qui 9 audierint eos, qui memoria tenuerint. Idem Labeo ait, si vicinus flumen torrentem averterit, ne aqua ad eum perveniat, et hoc modo sit effectum, ut vicino noceatur, agi cum eo aquae pluviae arcendae non posse: aquam enim arcere hoc esse curare, ne influat. quae sententia verior est, si modo non hoc animo fecit, 10 ut tibi noceat, sed ne sibi noceat. Illud etiam verum puto, quod Ofilius scribit, si fundus tuus vicino serviat et propterea aquam recipiat, cessare aquae pluviae arcendae actionem, sic tamen, si non ultra modum noceat. cui consequens est, quod Labeo putat, si quis vicino cesserit ius ei esse aquam immittere, aquae pluviae arcendae eum agere non posse.

633. Si colonus insciente domino opus fecerit, ex quo aqua vicino noceat, Labeo respondit colonum interdicto quod vi aut clam teneri, dominum vero fundi aquae pluviae arcendae actione, quia is solus restituere opus potest: sed patientiam dumtaxat eum praestare debere, si ei damni infecti stipulatione caveatur, et, si quam impensam in restitutione operis fecerit, consecuturum a colono locati actione: nisi si quis ideo non putet, quoniam non fuerit necesse ipsum restituere. sed si iussu domini fecisset, etiam interdicto dominum teneri. [(39. 3) 5]

634. Cassius ait, sive ex communi fundo sive communi aqua noceat, vel unum cum uno agere posse vel unum separatim cum singulis vel separatim singulos cum uno vel singulos cum singulis. si unus egerit et restitutio operis litisque aestimatio facta sit, ceterorum actionem evanescere: item si cum uno actum sit et si praestiterit, ceteros liberari idque, quod sociorum nomine datum sit, per arbitrum com-2 muni dividundo reciperari posse. Et ex sociis non utique cum eo agendum qui opus fecerit nec minus eum quoque damnum restituere debere, qui auctor operis fuit, apud Ferocem Proculus ait: si cum uno dominorum actum sit, qui opus non fecerit, debere eum opus restituere sua impensa, quia communi dividundo actionem habet. sed sibi magis placere patientiam dumtaxat eum praestare oportere, quia sua culpa actor id patiatur, qui non agit cum eo, a quo opus factum sit. et est iniquum eum, qui non fecit, id restituere oportere, quoniam communi dividundo agere potest: quid enim fiet, si socius eius solvendo non 3 fuerit? Officium autem iudicis inter duos accepti quale futurum sit, dubitare se Iulianus ait, si forte unius fundus fuerit cui aqua noceat, si vero in quo opus factum sit, plurium et cum uno eorum agatur: utrum et eius damni nomine, quod post litem contestatam datum sit, et operis non restituti in solidum condemnatio fieri debeat, quemadmodum, cum servi communis nomine noxali iudicio cum uno agitur, condemnatio in solidum fiet, quoniam quod praestiterit, potest a socio recipere? an vero is cum quo agitur pro parte sua et damni dati et operis non restituti nomine damnandus sit, ut in actione damni infecti fiat, cum eius praedii, ex quo damnum metuatur, plures domini sint et cum uno eorum agatur? licet opus, ex quo damnum futurum sit, individuum sit et ipsae aedes solumque earum non potest pro parte dumtaxat damnum dare, nihilo minus eum cum quo agitur pro sua parte condemnari. magisque existimat id servandum in aquae pluviae arcendae actione, quod in actione damni infecti, quia utrubique non de praeterito, sed 4 de futuro damno agitur. Quod si is fundus, cui aqua pluvia nocet, plurium sit, agere quidem vel singulos posse: sed damni, quod post litem contestatam datum sit, non amplius parte sua consecuturum: item si opus restitutum non fuerit, non amplius, quam quod pro parte eorum interfuerit opus restitui, condemnatio-5 nem fieri oportere. Si ex privato agro in agrum communem aqua inmittatur, Ofilius ait socium cum eo 6 agere posse. Trebatius existimat, si de eo opere agatur, quod manu factum sit, omnimodo restituendum id esse ab eo, cum quo agitur: si vero vi fluminis agger deletus sit aut glarea iniecta aut fossa limo repleta, tunc patientiam dumtaxat praestandam. [(39. 3) 11 § 1—6]

635. Antaeus ait, si is qui opus fecerit potentiori vendiderit praedium, quatenus desierit dominus esse, agendum cum eo quod vi aut clam: quod 1 si annus praeterierit, de dolo iudicium dandum. Cum agitur aquae pluviae arcendae, de facto quod nocet quaeritur: ideoque si vitio loci pars aliqua soli subsedit, quamvis per eam causam aqua pluvia inferiori noceat, nulla competit actio. idem fortasse dicitur, 2 si in agro manu factum aliquid subsederit. In hoc iudicium, sicut in damni infecti, futurum damnum venit, cum reliquis fere omnibus iudiciis praeteritum 3 praestetur. De eo, quod ante datum est, quod vi aut clam agendum est. de eo, quod post sententiam iudicis futurum est, damni infecti caveri oportet vel ita opus restituendum est, ut nullum periculum damni 4 supersit. De eo opere, quod post litem contestatam factum est, novo iudicio agendum est. [(39. 3) 14]

636. [1]Qui iussu iudicis aliquid facit, non videtur dolo malo facere, qui parere necesse habet. [(50. 17) 167 § 1]

*

v. fr. 715 (*lib. LIX*). [(50. 16) 77]

LIBER L.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*)].

637. Si quis sub hoc pacto vendiderit ancillam, ne prostituatur et, si contra factum esset, uti liceret ei abducere, etsi per plures emptores mancipium cucurrerit, ei qui primo vendit abducendi potestas fit. [(18. 1) 56]

638. Si quis hac lege veniit, ut intra certum tempus manumittatur: si non sit manumissus, liber fit, si tamen is qui vendidit in eadem voluntate perseveret: heredis voluntatem non esse exquirendam. [(18. 7) 3]

---

1) *cf.* (39. 3) 4 *pr.*

639. Lege Fabia prohibetur servus, qui [(40. 1) 12] plagium admisit, pro quo dominus poenam intulit, intra decem annos manumitti. in hoc tamen non testamenti facti tempus, sed mortis intuebimur.

640. Apud proconsulem, postquam urbem [(40. 2) 17] egressus est, vindicta manumittere possumus: sed et apud legatum eius manumittere possumus.

641. Servius existimabat iis posse servis [(40. 4) 35] dari testamento directam libertatem, qui utroque tempore, et quo testamentum fit et quo moritur, testatoris fuerunt: quae sententia vera est.

[*Si ex servitute in libertatem petatur* (*E.* 178)].

642. Si usum fructum tibi vendidero [(40. 12) 23] liberi hominis[1] et cessero, servum effici eum dicebat Quintus Mucius, sed dominium ita demum fieri meum, si bona fide vendidissem, alioquin sine domino fore. 1 In summa sciendum est, quae de venditis servis, quibus denegatur ad libertatem proclamatio,[2] dicta sunt, etiam ad donatos et in dotem datos referri posse, 2 item ad eos, qui pignori se dari passi sunt. Si mater et filius de libertate litigant, aut coniungenda sunt utrorumque iudicia aut differenda est causa filii, donec de matre constet, sicut divus quoque Hadrianus decrevit. nam cum apud alium iudicem mater litigabat, apud alium autem filius, Augustus dixit ante de matre constare oportere, sic dein de filio cognosci.

[*Si ex libertate in servitutem petatur* (*E.* 179)].

643. Neque femina neque miles neque qui [(3. 3) 54] rei publicae causa afuturus est aut morbo perpetuo tenetur aut magistratum initurus est aut invitus iudicium pati non potest, idoneus defensor[3] intellegitur. 1 Tutores, qui in aliquo loco administraverunt, eodem loco et defendi debent.[4]

644. [5]'Restituere' is videtur, qui id resti- [(50. 16) 75] tuit, quod habiturus esset actor, si controversia ei facta non esset.

645. [5]Fructuario hereditas adquiri non [(41. 1) 47] potest, quod in operis servi hereditas non est.

*
v. fr. 679. 680 (*lib. LV*). [(47. 10) 2, 4]

LIBER LI.

[*Si controversia erit, utrum ex servitute etc.* (*E.* 180)].[6]

646. Ordinata liberali causa liberi loco [(40. 12) 24] habetur is, qui de statu suo litigat, ita ut adversus eum quoque, qui se dominum esse dicit, actiones ei non denegentur, quascumque intendere velit: quid enim si quae tales sint, ut tempore aut morte intereant? quare non concedatur ei litem contestando in 1 tutum eas redigere? Quin etiam Servius ait in actionibus annuis ex eo tempore annum cedere, ex 2 quo lis ordinata sit. Sed si cum aliis experiri velit, non est quaerendum, an lis ordinata sit, ne inveniatur ratio, quemadmodum subiecto aliquo, qui libertati controversiam moveat, interim actiones excludantur: aeque enim ex eventu iudicii liberalis aut utilis aut inanis 3 actio eius efficietur. Sed si quas actiones inferat dominus, quaeritur, an compellendus sit suscipere iudicium. et plerique existimant, si in personam agat, suscipere ipsum ad litis contestationem, sed sustinendum iudicium, donec de libertate iudicetur: nec videri praeiudicium libertati fieri aut voluntate domini in libertate eum morari: nam ordinato liberali iudicio interim pro libero habetur, et sicut ipse agere, ita cum ipso quoque agi potest. ceterum ex eventu aut utile iudicium erit aut nullum, si contra libertatem pro- 4 nuntiatum fuerit. Si is, qui in libertatem proclamat,[1] furti aut damni iniuria ab aliquo arguatur, Mela ait interim eum cavere debere iudicio se sisti,[2] ne melioris condicionis sit qui dubiae libertatis est, quam qui certae: sed sustinendum iudicium, ne praeiudicium libertati fiat. aeque si cum possessore hominis furti agi coeperit, deinde is, cuius nomine agebatur, in libertatem proclamaverit,[3] sustinendum iudicium, ut, si liber iudicatus sit, in ipsum transferatur iudicium: et, si damnatio facta sit, iudicati actionem potius in eum dandam.

647. Poenalia iudicia semel accepta in [(50. 17) 164] heredes transmitti possunt.[4]

[*Si quis, cum se liberum esse sciret, dolo malo etc.* (*E.* 182)].

648. [*Praetor ait: 'Si quis'*]: id est sive [(40. 12) 15] virilis sexus sive feminini sit, dummodo eius aetatis sit, ut dolum capiat.

649. In servo et in eo, qui mandato [(40. 12) 17] nostro emit, tale est, ut, si certum hominem mandavero emi sciens liberum esse, licet is, cui mandatum est, ignoret, idem sit: et non competet ei actio. contra autem, si ego ignoravi, procurator scit, non est mihi deneganda.

650. Dedisse intellegendus est [(50. 16) 76 = (40. 12) 19] etiam is, qui permutavit vel compensavit.

LIBER LII.

[*De publicanis* (*E. XXXII*)].

[*Quod publicanus vi ademerit* (*E.* 183)].

651. Si publicanus, qui vi ademit, de- [(39. 4) 4 pr.] cesserit, Labeo ait in heredem eius, quo locupletior factus sit, dandam actionem.

[*De vectigalibus* (*E.* 185)].

652. De rebus, quas in usus advehen- [(39. 4) 4 § 1. 2] das sibi mandant praesides, divus Hadrianus praesidibus scripsit, ut, quotiens quis in usus[5] aut eorum, qui provinciis exercitibusve praesunt, aut procuratorum suorum usus sui causa mittet quendam empturum, significet libello manu sua subscripto eumque ad publicanum mittat, ut, si quid amplius quam mandatum est trans- 2 feret, id munificum sit. In omnibus vectigalibus fere consuetudo spectari solet idque etiam principalibus constitutionibus cavetur.

---

1) *scil. pretium participantis.* 2) quib. . . . ad lib. procl.] quorum . . . . in libertatem adsertio *Paul.* (*Gradenwitz, p.* 101). 3) *i. e. adsertor pro eo, qui in servitutem petitur.* 4) *Lenel, Ulp.* 55 *ad edict.* § 179 *i. f.* 5) *cf. Gai.* 2 *de lib. causa* (7. 7) 4, (7. 7) 6 *pr. Quaeritur, quid fructuum nomine ab adsertore victo sit restituendum.* 6) *Sub hoc titulo egerunt iuris consulti de ordinatione liberalis causae.*

1) adseritur *Paul.* 2) cavere . . . sisti] vadimonium facere debere *Paul.* 3) adsertus sit *Paul.* 4) *cf. fr.* 646 *pr.* 5) in usus *gloss.*

LIBER LIII.

[*De praediatoribus* (*E. XXXIII.* 186)].

653. [1]Si is, cuius rem usucepit rei publicae causa absens, possessionem suae rei ab illo usucaptae nanctus sit, etsi postea amiserit, non temporalem, sed perpetuam habet actionem. (4.6) 31

654. [2]Si praegnas ancilla vendita et tradita sit, evicto partu venditor non potest de evictione conveniri, quia partus venditus non est. (21. 2) 42

655. 'Subsignatum' dicitur, quod ab aliquo subscriptum est: nam veteres subsignationis verbo 1 pro adscriptione uti solebant. 'Bona' intelleguntur 2 cuiusque, quae deducto aere alieno supersunt. 'De-3 testari' est absenti denuntiari. 'Incertus possessor' est, quem ignoramus. (50. 16) 39

LIBER LIV.

[*De possessione et usucapione*].[3]

656. Possessio appellata est, ut et Labeo ait, a sedibus quasi positio, quia naturaliter tenetur ab eo qui ei insistit, quam Graeci κατοχήν 1 dicunt. Dominiumque rerum ex naturali possessione coepisse Nerva filius ait eiusque rei vestigium remanere in his, quae terra mari caeloque capiuntur: nam haec protinus eorum fiunt, qui primi possessionem eorum adprehenderint. item bello capta et insula in mari enata et gemmae lapilli margaritae in litoribus inventae eius fiunt, qui primus eorum possessionem nanctus est. (41.2) 1 pr.—§ 1

657. Apiscimur autem possessionem 3 per nosmet ipsos. Furiosus, et pupillus sine tutoris auctoritate, non potest incipere possidere, quia affectionem tenendi non habent, licet maxime corpore suo rem contingant, sicuti si quis dormienti aliquid in manu ponat. sed pupillus tutore auctore incipiet possidere. Ofilius quidem et Nerva filius etiam sine tutoris auctoritate possidere incipere posse pupillum aiunt: eam enim rem facti, non iuris esse: quae sententia recipi potest, si eius aetatis sint, ut intellectum capiant. 4 Si vir uxori cedat possessione donationis causa, plerique putant possidere eam, quoniam res facti infirmari iure civili non potest: et quid attinet dicere non possidere mulierem, cum maritus, ubi noluit possidere, 5 protinus amiserit possessionem? Item adquirimus possessionem per servum aut filium, qui in potestate est, et quidem earum rerum, quas peculiariter tenent, etiam ignorantes, sicut Sabino et Cassio et Iuliano placuit, quia nostra voluntate intellegantur possidere, qui eis peculium habere permiserimus. igitur ex causa peculiari et infans et furiosus adquirunt possessionem et usucapiunt, et heres, si hereditarius servus emat. 6 Sed et per eum, quem bona fide possidemus, quamvis alienus sit vel liber, possessionem adquiremus. si mala fide eum possideamus, non puto adquiri nobis possessionem per eum: sed nec vero domino aut sibi 7 adquiret, qui ab alio possidetur. Per communem sicut per proprium adquirimus, etiam singuli in solidum, si hoc agat servus, ut uni adquirat,[4] sicut in 8 dominio adquirendo. Per eum, in quo usum fructum habemus, possidere possumus, sicut ex operis suis adquirere nobis solet: nec ad rem pertinet, quod ipsum 9 non possidemus: nam nec filium. Ceterum et ille, per quem volumus possidere, talis esse debet, ut habeat 10 intellectum possidendi: Et ideo si furiosum servum miseris, ut possideas, nequaquam videris adprehendisse 11 possessionem. Quod si impuberem miseris ad possidendum, incipies possidere, sicut pupillus, maxime 12 tutore auctore, adquirit possessionem. [1]Nam per ancillam quin possis nancisci possessionem, non dubi-13 tatur. Pupillus per servum sive puberem sive impuberem adquirit possessionem, si tutore auctore ius-14 serit eum ire in possessionem. Per servum, qui in fuga sit, nihil posse nos possidere Nerva filius ait, licet respondeatur, quamdiu ab alio non possideatur, a nobis eum possideri ideoque interim etiam usucapi. sed utilitatis causa receptum est, ut impleatur usucapio, quamdiu nemo nactus sit eius possessionem. possessionem autem per eum adquiri, sicut per eos, quos in provincia habemus, Cassii et Iuliani sententia est. (41.2) 1 §2—16

15 Per servum corporaliter pignori datum non adquirere nos possessionem Iulianus ait (ad unam enim tantum causam videri eum a debitore possideri, ad usucapionem), nec creditori, quia nec stipulatione[2] nec ullo alio modo per eum adquirat, quamvis eum pos-16 sideat. Veteres putaverunt non posse nos per servum hereditarium adquirere, quod sit eiusdem hereditatis. itaque agitatur, num haec regula longius producenda sit, ut, si plures servi legati sint, per unum an possint ceteri possideri. idem tractatus est, si pariter empti vel donati sunt. sed verius est ex his causis posse me per unum reliquorum adquirere possessionem.

Quod contra rationem iuris receptum est, non est producendum ad consequentias. (1. 3) 14 = (50. 17) 141 pr.

Si ex parte heredi instituto servus legatus sit, propter partem, quam ex causa legati habet, adquiret fundi hereditarii possessionem. 18 Idem dicendum est, si servum communem iussero adire hereditatem, quia propter partem meam adquiro. 19 [3]Haec, quae de servis diximus, ita se habent, si et ipsi velint nobis adquirere possessionem: nam si iubeas servum tuum possidere et is eo animo intret in possessionem, ut nolit tibi, sed potius Titio adquirere, non 20 est tibi adquisita possessio. Per procuratorem tutorem curatoremve possessio nobis adquiritur. cum autem suo nomine nacti fuerint possessionem, non cum ea mente, ut operam dumtaxat suam accommodarent, nobis non possunt adquirere.[4] alioquin si dicamus per eos non adquiri nobis possessionem, qui nostro nomine accipiunt, futurum, ut neque is possideat cui res tradita sit, quia non habeat animum possidentis, neque is qui 21 tradiderit, quoniam cesserit possessione. Si iusserim venditorem procuratori rem tradere, cum ea in praesentia sit, videri mihi traditam Priscus ait, idemque esse, si nummos debitorem iusserim alii dare. non est enim corpore et tactu necesse adprehendere possessionem, sed etiam oculis et affectu argumento esse eas res, quae propter magnitudinem ponderis moveri non possunt, ut columnas, nam pro traditis eas haberi, si (41. 2) 1 § 17—ult.

---

1) *Suspicor haec aliqua ratione ad usureceptionem* (*Gai.* 2, 61) *pertinere.* 2) *Nescio quo spectet hoc fr.* 3) *v. Lenel, p.* 18 *sq.* 4) si . . . adquirat *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 220)?

1) *Exciderunt talia fere:* per eam, quam in manu habemus, an possessio nobis adquiratur, quaeritur (*Gai.* 2, 90). 2) nec mancipatione *om. Trib., arg.* (41. 1) 37 *pr.* 3) § 19 *non esse Pauli, sed Triboniani merito suspicatur Gradenwitz, p.* 220. 4) cum autem . . . adquirere *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 221)?

in re praesenti consenserint: et vina tradita videri, cum claves cellae vinariae emptori traditae fuerint. 22 Municipes per se nihil possidere possunt, quia universi consentire non possunt. forum autem et basilicam hisque similia non possident, sed promiscue his utuntur. sed Nerva filius ait, per servum quae peculiariter adquisierint et possidere et usucapere posse: sed quidam contra putant, quoniam ipsos servos non possideant.

658. Possideri autem possunt, [(41. 2) 3 pr. — § 5] 1 quae sunt corporalia. Et apiscimur possessionem corpore et animo, neque per se animo aut per se corpore. quod autem diximus et corpore et animo adquirere nos debere possessionem, non utique ita accipiendum est, ut qui fundum possidere velit, omnes glebas circumambulet: sed sufficit quamlibet partem eius fundi introire, dum mente et cogitatione hac sit, uti totum fundum usque ad terminum velit possidere. 2 Incertam partem rei possidere nemo potest, veluti si hac mente sis, ut quidquid Titius possidet, tu quoque 3 velis possidere. Neratius et Proculus et solo animo non posse nos adquirere possessionem, si non antecedat naturalis possessio. ideoque si thensaurum in fundo meo positum sciam, continuo me possidere, simul atque possidendi affectum habuero, quia quod desit naturali possessioni, id animus implet. ceterum quod Brutus et Manilius putant eum, qui fundum longa possessione[1] cepit, etiam thensaurum cepisse, quamvis nesciat in fundo esse, non est verum: is enim qui nescit non possidet thensaurum, quamvis fundum possideat. sed et si sciat, non capiet longa possessione,[1] quia scit alienum esse. quidam putant Sabini sententiam veriorem esse nec alias eum qui scit possidere, nisi si loco motus sit, quia non sit sub custodia 4 nostra: quibus consentio. Ex plurimis causis possidere eandem rem possumus, ut quidam putant et eum, qui usuceperit,[2] et pro emptore, et pro suo possidere: sic enim et si ei, qui pro emptore possidebat, heres sim, eandem rem et pro emptore et pro herede possideo: nec enim sicut dominium non potest nisi ex una causa contingere, ita et possidere ex una dumtaxat 5 causa possumus. Ex contrario plures eandem rem in solidum possidere non possunt: contra naturam quippe est, ut, cum ego aliquid teneam, tu quoque id tenere videaris. Sabinus tamen scribit eum qui precario dederit et ipsum possidere et eum qui precario acceperit. idem Trebatius probabat existimans posse alium iuste, alium iniuste possidere, duos iniuste vel duos iuste non posse. quem Labeo reprehendit, quoniam in summa possessionis non multum interest, iuste quis an iniuste possideat: quod est verius. non magis enim eadem possessio apud duos esse potest, quam ut tu stare videaris in eo loco, in quo ego sto, vel in quo ego sedeo, tu sedere videaris.

Uni duo pro solido heredes esse non [(50. 17) 141 § 1] possunt.

In amittenda quoque possessione [(41. 2) 3 § 6—20] affectio eius qui possidet intuenda est: itaque si in fundo sis et tamen nolis eum possidere, protinus amittes possessionem. igitur amitti et animo solo potest, 7 quamvis adquiri non potest. Sed et si animo solo possideas, licet alius in fundo sit, adhuc tamen pos-8 sides. Si quis nuntiet domum a latronibus occupatam et dominus timore conterritus noluerit accedere, amisisse eum possessionem placet. quod si servus vel colonus, per quos corpore possidebam, decesserint dis-9 cesserintve, animo retinebo possessionem. Et si alii tradiderim, amitto possessionem. nam constat possidere nos, donec aut nostra voluntate discesserimus aut 10 vi deiecti fuerimus. Si servus, quem possidebam, pro libero se gerat, ut fecit Spartacus,[1] et iudicium liberale pati paratus sit, non videbitur a domino possideri, cui se adversarium praeparat.[2] sed hoc ita verum est, si diu in libertate moratur: alioquin si ex possessione servitutis in libertatem reclamaverit et liberale iudicium imploraverit, nihilo minus in possessione mea est et animo eum possideo, donec liber fuerit pro-11 nuntiatus. Saltus hibernos aestivosque animo possidemus, quamvis certis temporibus eos relinquamus. 12 Ceterum animo nostro, corpore etiam alieno possidemus, sicut diximus per colonum et servum, nec movere nos debet, quod quasdam etiam ignorantes possidemus, id est quas servi peculiariter paraverunt: nam videmur eas eorundem et animo et corpore pos-13 sidere. Nerva filius res mobiles excepto homine, quatenus sub custodia nostra sint, hactenus possideri, id est quatenus, si velimus, naturalem possessionem nancisci possimus. nam pecus simul atque aberraverit aut vas ita exciderit, ut non inveniatur, protinus desinere a nobis possideri, licet a nullo possideatur: dissimiliter atque si sub custodia mea sit nec inveniatur, quia praesentia eius sit et tantum cessat interim dili-14 gens inquisitio. Item feras bestias, quas vivariis incluserimus, et pisces, quos in piscinas coiecerimus, a nobis possideri. sed eos pisces, qui in stagno sint, aut feras, quae in silvis circumseptis vagantur, a nobis non possideri, quoniam relictae sint in libertate naturali: alioquin etiam si quis silvam emerit, videri eum omnes 15 feras possidere, quod falsum est. Aves autem possidemus, quas inclusas habemus, aut si quae mansuetae 16 factae custodiae nostrae subiectae sunt. Quidam recte putant columbas quoque, quae ab aedificiis nostris volant, item apes, quae ex alveis nostris evolant et secundum consuetudinem redeunt, a nobis possideri. 17 Labeo et Nerva filius responderunt desinere me possidere eum locum, quem flumen aut mare occu-18 paverit. Si rem apud te depositam furti faciendi causa contrectaveris, desino possidere. sed si eam loco non moveris et infitiandi animum habeas, plerique veterum et Sabinus et Cassius recte responderunt possessorem me manere, quia furtum sine contrectatione 19 fieri non potest nec animo furtum admittatur. Illud quoque a veteribus praeceptum est neminem sibi 20 ipsum causam possessionis mutare posse. Sed si is, qui apud me deposuit vel commodavit, eam rem vendiderit mihi vel donaverit, non videbor causam possessionis mihi mutare, qui ne possidebam quidem.

659. Genera possessionum tot [(41. 2) 3 § 21—23] sunt, quot et causae adquirendi eius quod nostrum non sit, velut pro emptore: pro donato: pro legato: pro dote: pro herede: pro noxae dedito: pro suo, sicut in his, quae terra marique vel ex hostibus capimus vel

---

1) longa possessione] usu *Paul.* *cf.* (41. 10) 1 § 1. 2) *Cave quid mutes:*

1) ut fecit Spartacus *gloss.?* 2) *Quae sequuntur* (*usque ad finem* §*i*), *suspicor esse Triboniani: neque verba* ('ex possessione servitutis in libertatem reclamaverit', 'iudicium imploraverit') *neque sententia* — *v.* (40. 12) 25 § 2 — *videntur Pauli esse.*

quae ipsi, ut in rerum natura essent, fecimus. et in summa magis unum genus est possidendi, species in-22 finitae. Vel etiam potest dividi possessionis genus in duas species, ut possideatur aut bona fide aut non 23 bona fide. Quod autem Quintus Mucius inter genera possessionum posuit, si quando iussu magistratus rei servandae causa possidemus, ineptissimum est: nam qui creditorem rei servandae causa vel quia damni infecti non caveatur, mittit in possessionem vel ventris nomine, non possessionem, sed custodiam rerum et observationem concedit: et ideo, cum damni infecti non cavente vicino in possessionem missi sumus, si id longo tempore fiat, etiam possidere nobis et per longam possessionem[1] capere praetor causa cognita permittit.

660. [*Qui ad nundinas profectus neminem* (41. 2) 7 *reliquerit et . . . aliquis occupaverit possessionem, videri eum clam possidere Labeo scribit: retinet ergo possessionem is, qui ad nundinas abiit: verum si revertentem dominum non admiserit, vi magis intellegi possidere, non clam:*] sed et si nolit in fundum reverti, quod vim maiorem vereatur, amisisse possessionem videbitur: et ita Neratius quoque scribit.[2]

661. Usurpatio est usucapionis interruptio: (41. 3) 2 oratores autem usurpationem frequentem usum vocant.

662. Sequitur de usucapione di- (41. 3) 4 pr. — § 3 cere. et hoc ordine eundum est, ut videamus, quis potest usucapere[3] et quas res et quanto tempore. 1 Usucapere potest scilicet pater familias, filius familias 2 et maxime miles in castris adquisitum usucapiet. Pupillus si tutore auctore coeperit possidere, usucapit: si non tutore auctore possideat et animum possidendi 3 habeat, dicemus posse eum usucapere. Furiosus quod ante furorem possidere coepit, usucapit.

663. Sed haec[4] persona ita demum (41. 3) 4 § 3 extr. usucapere potest, si ex ea causa possideat, ex qua usucapio sequitur.

664. Pro emptore possidet, qui (41. 4) 2 pr. — § 9 re vera emit, nec sufficit tantum in ea opinione esse eum, ut putet se pro emptore possidere, sed debet etiam subesse causa emptionis. si tamen existimans me debere tibi ignoranti tradam, usucapies. quare ergo et si putem me vendidisse et tradam, non capies usu? scilicet quia in ceteris contractibus sufficit traditionis tempus, sic denique si sciens stipuler rem alienam, usucapiam, si, cum traditur mihi, existimem illius esse: at in emptione et illud tempus inspicitur, quo contrahitur: igitur et bona fide emisse debet et 1 possessionem bona fide adeptus esse. Separata est causa possessionis et usucapionis: nam vere dicitur quis emisse, sed mala fide: quemadmodum qui sciens alienam rem emit, pro emptore possidet, licet usu non 2 capiat. Si sub condicione emptio facta sit, pendente condicione emptor usu non capit. idemque est et si putet condicionem extitisse, quae nondum exstitit: similis est enim ei, qui putat se emisse. contra si exstitit et ignoret, potest dici secundum Sabinum, qui potius substantiam intuetur quam opinionem, usucapere eum. est tamen nonnulla diversitas, quod ibi, cum rem putat alienam, quae sit venditoris, affectionem emptoris habeat, at cum nondum putat condicionem exstitisse, quasi nondum putat sibi emisse. quod apertius quaeri potest, si, cum defunctus emisset, heredi eius tradatur, qui nesciat defunctum emisse, sed ex alia causa sibi tradi, an usucapio cesset. 3 Sabinus, si sic empta sit, ut, nisi pecunia intra diem certum soluta esset, inempta res fieret, non usucapturum nisi persoluta pecunia. sed videamus, utrum condicio sit hoc an conventio: si conventio est, magis resolvetur 4 quam implebitur. Si in diem addictio facta sit, id est nisi si quis meliorem condicionem attulerit, perfectam esse emptionem et fructus emptoris effici et usucapionem procedere Iulianus putabat[1]: alii et hanc sub condicione esse contractam, ille non contrahi, sed 5 resolvi dicebat, quae sententia vera est. Sed et illa emptio pura est, ubi convenit, ut, si displicuerit intra 6 diem certum, inempta sit. Cum Stichum emissem, Dama per ignorantiam mihi pro eo traditus est. Priscus ait usu me eum non capturum, quia id, quod emptum non sit, pro emptore usucapi non potest: sed si fundus emptus sit et ampliores fines possessi sint, totum longo tempore[2] capi, quoniam universitas eius possideatur, 7 non singulae partes. Eius bona emisti, apud quem mancipia deposita erant: Trebatius ait usu te non 8 capturum, quia empta non sint. Tutor ex pupilli auctione rem, quam eius putabat esse, emit. Servius ait posse eum usucapere: in cuius opinionem decursum est eo, quod deterior causa pupilli non fit, si propius habeat emptorem, et, si minoris emerit, tutelae iudicio tenebitur ac si alii minoris addixisset: idque et a divo 9 Traiano constitutum dicitur. Procuratorem quoque, qui ex auctione, quam mandatu domini facit, emerit, plerique putant utilitatis causa pro emptore usucapturum. idem potest dici et si negotia domini gerens ignorantis emerit propter eandem utilitatem.

Ignorantis domini condicio deterior per (3. 3) 49 procuratorem fieri non debet.

Si servus tuus peculiari nomine (41. 4) 2 § 10—21 emat rem, quam scit alienam, licet tu ignores alienam 11 esse, tamen usu non capies. Celsus scribit, si servus meus peculiari nomine apiscatur possessionem, id etiam ignorantem me usucapere: quod si non peculiari nomine, non nisi scientem me: et si vitiose coeperit 12 possidere, meam vitiosam esse possessionem. Pomponius quoque in his, quae nomine domini possideantur, domini potius quam servi voluntatem spectandam ait: quod si peculiari, tunc mentem servi quaerendam. et si servus mala fide possideat eaque dominus nanctus sit, ut suo nomine possideat, adempto puta peculio, dicendum est, ut eadem causa sit possessionis et ideo 13 usucapio ei non magis procedat. Si servus bona fide emerit peculiari nomine, ego ubi primum cognovi sciam alienam, processuram usucapionem Celsus ait: initium enim possessionis sine vitio fuisse: sed si eo tempore quo emit, quamquam id bona fide faciat, ego 14 alienam rem esse sciam, usu me non capturum. Et si quod non bona fide servus meus emerit, in pactionem libertatis mihi dederit, non ideo me magis usucapturum: durare enim primam causam possessionis 15 idem Celsus ait. Si a pupillo emero sine tutoris auctoritate, quem puberem esse putem, dicimus usucapionem sequi, ut hic plus sit in re quam in existimatione: quod si scias pupillum esse, putes tamen pupillis licere res suas sine tutoris auctoritate administrare, non

1) per longam possessionem] usu *Paul.* 2) *Videntur haec esse iungenda aut cum fr.* (41. 2) 3 § 6—8 *aut cum fr.* (41. 3) 4 § 22 *sqq.* 3) et ex qua causa *ins.? v. fr.* 664—672. 4) quaeque *coni. Mommsen. Mendum subesse patet.*

1) *cf.* (18. 2) 2 § 1. 2) longo tempore] usu *Paul.*

16 capies usu, quia iuris error nulli prodest. Si a furioso, quem putem sanae mentis, emero, constitit usucapere utilitatis causa me posse, quamvis nulla esset emptio et ideo neque de evictione actio nascitur mihi nec Publiciana competit nec accessio possessionis. 17 Si eam rem, quam pro emptore usucapiebas, scienti 18 mihi alienam esse vendideris, non capiam usu. Etiam heredi ulteriori defuncti possessio proderit, quamvis 19 medius heres possessionem eius nanctus non sit. Si defunctus bona fide emerit, usucapietur res, quamvis heres scit alienam esse. hoc et in bonorum possessore et in fideicommissariis, quibus ex Trebelliano restituitur hereditas, ceterisque praetoriis successoribus ob- 20 servatum est. Emptori tempus venditoris ad usu- 21 capionem procedit. Si rem alienam emero et, cum usucaperem, eandem rem dominus a me petierit, non interpellari usucapionem meam litis contestatione. sed si litis aestimationem sufferre maluerim, ait Iulianus causam possessionis mutari ei, qui litis aestimationem sustulerit, idemque esse, si dominus ei, qui rem emisset a non domino, donasset: eaque sententia vera est.

665. Pro donato is usucapit, cui donationis [(41.6) 1] causa res tradita est: nec sufficit opinari, sed et dona- 1 tum esse oportet. Si pater filio quem in potestate habet donet, deinde decedat, filius pro donato non 2 capiet usu, quoniam nulla donatio fuit. Si inter virum et uxorem donatio facta sit, cessat usucapio. item si vir uxori rem donaverit et divortium intercesserit, cessare usucapionem Cassius respondit, quoniam non possit causam possessionis sibi ipsa mutare: alias ait post divortium ita usucapturam, si eam maritus concesserit, quasi nunc donasse intellegatur. possidere autem uxorem rem a viro donatam Iulianus putat.

666. Pro derelicto rem a domino habitam [(41.7) 2] 1 si sciamus, possumus adquirere. Sed Proculus non desinere eam rem domini esse, nisi ab alio possessa fuerit: Iulianus desinere quidem omittentis esse, non fieri autem alterius, nisi possessa fuerit, et recte.

667. Si possideam aliquam rem, quam [(41.8) 2] putabam mihi legatam, cum non esset, pro legato non usucapiam.

668. Pro legato potest usucapi, si res aliena [(41.8) 4] legata sit aut testatoris quidem sit, sed adempta codicillis ignoratur: in horum enim persona subest iusta causa, quae sufficit ad usucapionem. idem potest dici et si in nomine erit dubitatio, veluti si Titio legatum sit, cum sint duo Titii, ut alter eorum de se cogitatum existimaverit.

669. Cum quidam libertum suum in Asiam [(34.2) 4] misisset ad purpuras emendas et testamento uxori suae lanam purpuream legasset, pertinere ad eam, si quam purpuram vivo eo libertus emisset, Servius respondit.

670. Si aestimata res ante nuptias tradita [(41.9) 2] sit, nec pro emptore nec pro suo ante nuptias usucapietur.

671. Est species possessionis, quae voca- [(41.10) 2] tur pro suo. hoc enim modo possidemus omnia, quae mari terra caelo capimus aut quae alluvione fluminum nostra fiunt. item quae ex rebus alieno nomine possessis nata possidemus, veluti partum hereditariae aut emptae ancillae, pro nostro possidemus: similiter fructus rei emptae aut donatae aut quae in hereditate inventa est.

672. Servus pro herede possidere [(41.3) 4 § 4. 5] 5 non potest. Fructus et partus ancillarum et fetus pecorum, si defuncti non fuerunt, usucapi possunt.[1]

673. Quod autem dicit lex Atinia, [(41.3) 4 § 6—21] ut res furtiva non usucapiatur, nisi in potestatem eius, cui subrepta est, revertatur, sic acceptum est, ut in domini potestatem debeat reverti, non in eius utique, cui subreptum est. igitur creditori subrepta et ei, cui commodata est, in potestatem domini redire debet. 7 Labeo quoque ait, si res peculiaris servi mei subrepta sit me ignorante, deinde eam nanctus sit, videri in potestatem meam redisse: commodius dicitur, etiam si sciero, redisse eam in meam potestatem (nec enim sufficit, si eam rem, quam perdidit ignorante me, servus adprehendat): si modo in peculio eam esse volui: nam si nolui, tunc exigendum est, ut ego facultatem eius 8 nactus sim. Ideoque et si servus meus rem mihi subripuerit, deinde eandem loco suo reponat, poterit usucapi, quasi in potestatem meam redierit, utique si nescii: nam si scivi, exigimus, ut redisse sciam in 9 meam potestatem. Item si eam rem, quam servus subripuerit, peculiari nomine teneat, non videri in potestatem meam reversam Pomponius ait, nisi ita habere coeperimus, quemadmodum habuimus, antequam subriperetur, aut, cum rescissemus, in peculio 10 eum habere concessimus: item Labeo. Si rem, quam apud te deposueram, lucri faciendi causa vendideris, deinde ex paenitentia redemeris et eodem statu habeas: sive ignorante me sive sciente ea gesta sint, videri in potestatem meam redisse secundum 11 Proculi sententiam, quae et vera est. Si pupilli res subrepta sit, sufficere dicendum est, si tutor eius sciat redisse eam in domum pupilli: et si furioso, suf- 12 ficere curatores scire. Tunc in potestatem domini redisse dicendum est, cum possessionem eius nactus sit iuste, ut avelli non possit, sed et tamquam suae rei: nam si ignorans rem mihi subreptam emam, non 13 videri in potestatem meam reversam. Sed et si vindicavero rem mihi subreptam et litis aestimationem accepero, licet corporaliter eius non sim nactus pos- 14 sessionem, usucapietur. Idem dicendum est etiam, 15 si voluntate mea alii tradita sit. Heres, qui in ius defuncti succedit, licet apud eum ignorantem ancillam furtivam esse conceperit ea et pepererit, non tamen usu- 16 capiet. De illo quaeritur, si servus meus ancillam, quam subripuit, pro libertate sua mihi dederit, an partum apud me conceptum usucapere possim. Sabinus et Cassius non putant, quia possessio, quam servus vitiose nanctus sit, domino noceret, et hoc verum est. 17 Sed et si, ut servum meum manumitterem, alius mihi furtivam ancillam dederit eaque apud me conceperit et pepererit, usu me non capturum. idemque fore etiam, si quis eam ancillam mecum permutasset 18 aut in solutum dedisset, item si donasset. Si antequam pariat, alienam esse rescierit emptor, diximus non posse eum usucapere: quod si nescierit, posse. quod si, cum iam usucaperet, cognoverit alienam esse, initium usucapionis intueri debemus, sicut in emptis 19 rebus placuit. Lana ovium furtivarum si quidem apud furem detonsa est, usucapi non potest, si vero apud bonae fidei emptorem, contra, quoniam in fructu est, nec usucapi debet, sed statim emptoris fit. idem in agnis dicendum, si consumpti sint, quod verum est.[2]

1) *cf. fr.* 671 *i. f.* 2) si consumpti sint, quod verum est *gloss.?*

20 Si ex lana furtiva vestimentum feceris, verius est, ut substantiam spectemus et ideo vestis furtiva erit. 21 Si rem pignori datam debitor subripuerit et vendiderit, usucapi eam posse Cassius scribit, quia in potestatem domini videtur pervenisse, qui pignori dederit, quamvis cum eo furti agi potest: quod puto rectius dici.

674. Si tu me vi expuleris de [(41. 3) 4 § 22—24] fundi possessione nec adprehenderis possessionem, sed Titius in vacuam possessionem intraverit, potest longo tempore[1] capi res: quamvis enim interdictum unde vi locum habeat, quia verum est vi me deiectum, non 22 tamen verum est et vi possessum. Ceterum etiamsi mala fide fundum me possidentem deieceris et vendideris, non poterit capi, quoniam verum est vi posses-24 sum esse licet non a domino. Idem dicendum est in eo, qui eum expulit qui pro herede possidebat, quamvis sciat esse hereditarium, quoniam vi possidet.

Fulcinius dicebat vi possideri, quotiens [(43. 16) 8] vel non dominus, cum tamen possideret, vi deiectus est.

Si dominus fundi possessorem vi [(41. 3) 4 § 25—28] deiecerit, Cassius ait non videri in potestatem eius redisse, quando interdicto unde vi restituturus sit pos-26 sessionem. Si viam habeam per tuum fundum et tu me ab ea vi expuleris, per longum tempus[2] non utendo amittam viam, quia nec possideri intellegitur ius incorporale nec de via quis (id est mero iure) de-27 truditur. Item si occupaveris vacuam possessionem, deinde venientem dominum prohibueris, non videberis 28 vi possedisse. Libertatem servitutium usucapi posse verius est, quia eam usucapionem sustulit lex Scribonia quae servitutem constituebat, non etiam eam, quae libertatem praestat sublata servitute. itaque si, cum tibi servitutem deberem, ne mihi puta liceret altius aedificare, et per statutum tempus[3] altius aedificatum habuero, sublata erit servitus.

675. [4]Senatus censuit, ne quis domum [(18. 1) 52] villamve dirueret, quo plus sibi adquireretur neve quis negotiandi causa eorum quid emeret venderetve: poena in eum, qui adversus senatus consultum fecisset, constituta est, ut duplum eius quanti emisset in aerarium inferre cogeretur, in eum vero, qui vendidisset, ut irrita fieret venditio. plane si mihi pretium solveris, cum tu duplum aerario debeas, repetes a me: quod a mea parte irrita facta est venditio. nec solum huic senatus consulto locus erit, si quis suam villam vel domum, sed et si alienam vendiderit.

676. Quod contra legem repetundarum [(48. 11) 8] proconsuli vel praetori donatum est, non poterit usu 1 capi. Eadem lex venditiones locationes eius rei causa pluris minorisve factas irritas facit impeditque usucapionem, priusquam in potestatem eius, a quo profecta res sit, heredisve eius veniat.

[*De vi turba incendio etc.* (*E. XXXIV*)].

[*Vi bonorum raptorum* (*E.* 187)].

677. Si servus rapuerit et cum libero agatur, [(47. 8) 3] etiam, si cum domino experiundi potestas fuit, non recte cum manumisso post annum agetur, quia cum quocumque experiundi potestas fuerit, excluditur actor. si cum domino intra annum actum sit, deinde cum manumisso agatur, rei iudicatae exceptionem nocere Labeo ait.

[*De incendio ruina naufragio etc.* (*E.* 189)].

678. Pedius posse etiam dici ex naufragio [(47. 9) 4] rapere, qui, dum naufragium fiat, in illa trepidatione 1 rapiat. Divus Antoninus de his, qui praedam ex naufragio diripuissent, ita rescripsit: 'Quod de naufragiis navis et ratis scripsisti mihi, eo pertinet, ut explores, qua poena adficiendos eos putem, qui diripuisse aliqua ex illo probantur. et facile, ut opinor, constitui potest: nam plurimum interest, peritura collegerint an quae servari possint flagitiose invaserint. ideoque si gravior praeda vi adpetita videbitur, liberos quidem fustibus caesos in triennium relegabis aut, si sordidiores erunt, in opus publicum eiusdem temporis dabis: servos flagellis caesos in metallum damnabis. si non magnae pecuniae res fuerint, liberos fustibus, servos flagellis caesos dimittere poteris'. et omnino ut in ceteris, ita huiusmodi causis ex personarum condicione et rerum qualitate diligenter sunt aestimandae, ne quid aut durius aut remissius constituatur, quam causa postu-2 labit. Hae actiones heredibus dantur. in heredes eatenus dandae sunt, quatenus ad eos pervenit.

*
v. fr. 711 (*lib. LVIII*). [(42. 5) 2]

LIBER LV.

[*De iniuriis* (*E. XXXV*)].

[*De edicto generali* (*E.* 190)].

679. [1]Quod si viro iniuria facta sit, [(47. 10) 2] uxor non agit, quia defendi uxores a viris, non viros ab uxoribus aequum est.

680. [1]Si, cum servo meo pugnum ducere [(47. 10) 4] vellem, in proximo te stantem invitus percusserim, iniuriarum non teneor.[2]

681. Vulneris magnitudo atrocitatem[3] [(47. 10) 8] facit et nonnumquam locus vulneris, veluti oculo percusso.

682. Legis Iuliae de vi privata crimen [(48. 7) 4 pr.] committitur, cum coetum aliquis et concursum fecisse dicitur, quominus quis in ius produceretur.

[*De adtemptata pudicitia* (*E.* 192)].

683. Adtemptari pudicitia dicitur, cum [(47. 10) 10] id agitur, ut ex pudico inpudicus fiat.

[*Ne quid infamandi causa fiat* (*E.* 193)].

684. Quod senatus consultum[4] neces- [(47. 10) 6] sarium est, cum nomen adiectum non est eius, in quem factum est: tunc ei, quia difficilis probatio est, voluit senatus publica quaestione rem vindicari. ceterum si nomen adiectum sit, et iure communi iniuriarum agi poterit: nec enim prohibendus est privato agere iudicio, quod publico iudicio praeiudicatur, quia ad privatam causam pertinet. plane si actum sit publico iudicio, denegandum est privatum: similiter ex diverso.

685. Eum, qui nocentem infamavit, [(47. 10) 18 pr.] non esse bonum aequum ob eam rem condemnari: peccata enim nocentium nota esse et oportere et expedire.

---

1) longo tempore] usu *Paul.* 2) longum tempus] biennium *Paul.* 3) statutum tempus] biennium *Paul.* 4) *cf.* (50. 16) 28 *pr.*

1) libro quinquagensimo (quinto *om.*) *inscr. F.* 2) *coll.* 2, 6 § 4: sicut formula proposita est: 'quod . . . pugno mala percussa est'. 3) *Gai.* 3, 224. 4) *cf.* (47. 10) 5 § 10.

[De iniuriis, quae servis fiunt (E. 194)].

686. *[Si servum complurium cecidero, iniuriarum actio omnibus competit:]* [1]sed non esse aequum pro maiore parte, quam pro qua dominus est, damnationem fieri Pedius ait: et ideo officio iudicis portiones aestimandae erunt. (47. 10) 16

687. *[Legis Iuliae de vi privata crimen committitur,]* et si quis quaestionem de alterius servo habuisset: et ideo moderatius edicto praetoris de iniuriis utendum esse Labeo ait. (48.7) 4 § 1

[De noxali iniuriarum iudicio (E. 195)].

688. Si servus servo fecerit iniuriam, perinde agendum, quasi si domino fecisset. (47. 10) 18 § 1

[Si ei, qui in alterius potestate erit, etc. (E. 196)].

689. Si nupta filia familiae iniuriam acceperit et vir et pater iniuriarum agant, Pomponius recte putat tanti patri condemnandum esse reum, quanti condemnetur, si ea vidua esset, viro tanti, quanti condemnaretur, si ea in nullius potestate esset, quod sua cuiusque iniuria propriam aestimationem haberet. et ideo si nupta in nullius potestate sit, non ideo minus eam iniuriarum agere posse, quod et vir suo 3 nomine agat. Si iniuria mihi fiat ab eo, cui sim ignotus, aut si quis putet me Lucium Titium esse, cum sim Gaius Seius: praevalet, quod principale est, iniuriam eum mihi facere velle: nam certus ego sum, licet ille putet me alium esse quam sum, et ideo in-4 iuriarum habeo. At cum aliquis filium familias patrem familias putat, non potest videri iniuriam patri facere, non magis quam viro, si mulierem viduam esse credat, quia neque in personam eorum confertur iniuria nec transferri personae putationem ex persona filiorum ad eos potest, cum affectus iniuriam facientis 5 in hunc tamquam in patrem familias consistat. Quod si scisset filium familias esse, tamen, si nescisset, cuius filius esset, dicerem, inquit, patrem suo nomine iniuriarum agere posse: nec minus virum, si ille nuptam esse sciret: nam qui haec non ignorat, cuicumque patri, cuicumque marito per filium, per uxorem vult facere iniuriam. (47. 10) 18 § 2—5

LIBER LVI.

[Qui, nisi sequantur, ducantur (E. XXXVI)].

[De iudicatis (E. 198)].

690. [2]Solutionis verbum pertinet ad omnem liberationem quoquo modo factam magisque ad substantiam obligationis refertur, quam ad nummorum solutionem. (46. 3) 45

Liberationis verbum eandem vim habet quam solutionis. (50. 16) 47

[De confessis et indefensis (E. 199)].

691. Confessus pro iudicato est, qui quodammodo sua sententia damnatur. (42. 2) 1

692. Qui tacet, non utique fatetur: sed tamen verum est eum non negare. (50. 17) 142

[Qui neque sequantur etc. (E. XXXVII. 201)].

693. Quem paenitet bonis cessisse, potest defendendo se consequi, ne bona eius veneant. (42. 3) 5

LIBER LVII.

[Quib. ex caus. in poss. eatur (E. XXXVIII)].

[Qui absens iudicio defensus non fuerit (E. 205)].

694. Etsi consularis sit, *[non videtur defendere, nisi satisdare fuerit paratus]*. (3. 3) 52

695. Omnis qui defenditur boni viri arbitratu defendendus est. (3. 3) 77

696. [1]Lite contestata usurae currunt. (22. 1) 35

Novatione legitime facta liberantur hypothecae et pignus, usurae non currunt. (46. 2) 18

697. In fideicommissariis libertatibus si absente herede praetor pronuntiasset libertatem deberi, est et liber et defuncti libertus, si et servus eius fuit, aut heredis, si servus heredis sit. immo et si sine successore heres decesserit, conservandam esse libertatem senatus Hadriani temporibus censuit. (40. 5) 5

698. In possessionem mitti solet creditor 1 et si sub condicione ei pecunia promissa sit. Cum dicitur: 'et eius, cuius bona possessa sunt a creditoribus, veneant, praeterquam pupilli et eius, qui rei publicae causa sine dolo malo afuit', intellegimus eius, qui dolo 2 malo afuerit, posse venire. Si ab hostibus quis captus sit, creditores eius in possessionem mittendi sunt, ut tamen non statim bonorum venditio permittatur, sed interim bonis curator detur. (42. 4) 6

[De iure deliberandi (E. 208)].

699. *[Ait praetor: 'si tempus ad deliberandum petet, dabo': . . .]* itaque pauciores centum dierum non sunt dandi. (28. 8) 2

700. In plurium heredum gradibus hoc servandum est, ut, si testamentum proferatur, prius a scriptis incipiatur, deinde transitus fiat ad eos ad quos legitima hereditas pertinet, etiamsi idem sit, ad quem utroque modo pertineat: nam hoc gradatim consequitur, ut prius ex testamento delatam, deinde legitimam repudiet. idem iuris est in bonorum possessione, ut prius scriptus repellat bonorum possessionem, deinde 1 is qui ab intestato petere potest. Si vero ei, ad quem legitima hereditas potest pertinere, condicio data sit, nihil constituere potest de legitima, antequam dies condicionis transeat, et ideo dicendum est et in 2 eo casu. Si respondit neutram hereditatem ad se velle pertinere, bona defuncti a creditoribus possidenda sunt. (29. 2) 70

701. Si is qui solvendo non est servum cum libertate heredem instituerit et liberum substituerit, ante incipiendum erit a substituto: lex enim Aelia Sentia ita demum ei, qui in fraudem creditorum heres institutus est conservat libertatem, si nemo alius ex eo testamento heres esse potest. (28. 5) 58

702. [2]Si is qui immiscuit se hereditati decessisset, deinde alter se abstinet, eadem condicio deferenda est heredi eius quae et ipsi, quod Marcellus ait. (29. 2) 56

---

1) libro quadragensimo (*pro* quinquagensimo) quinto *inscr. F.*
2) *cf.* (42. 1) 4 § 3: Ait praetor: 'condemnatus ut pecuniam solvat. *si non solverit* . . .'

1) *Praetor ait: 'iudicio' defensus. Non videtur recte defendere, qui obligationem suscipere paratus est: multum enim interest inter litis contestationem et novationem.* 2) Ulpianus (*pro* Paulus) *inscr. F.*

703. [*Si diu incertum sit, heres extaturus nec ne sit, causa cognita permitti oportebit bona rei servandae causa possidere, et, si ita res urgueat vel condicio bonorum, etiam hoc erit concedendum, ut curator constituatur*] unus ex creditoribus. (42.4) 9 pr.

704. Si alter ex heredibus intra tempora sibi praestituta deliberet adire hereditatem, alter vero neget se aditurum, videndum est, quid creditoribus agendum sit. et placet interim eos in possessionem mittendos custodiae causa, donec appareat, is qui deliberat utrum adgnoscat partem suam an non adgnoscat. (42.4) 9 § 1

705. Si quis sub condicione heres institutus est, cogendus est condicioni parere, si potest, aut, si responderit se non aditurum, etiamsi condicio 1 extiterit, vendenda erunt bona defuncti. Quod si nihil facere potest,[1] curator bonis constituendus erit aut[2] bona vendenda. (42.7) 1 pr. § 1

706. Si servus sub condicione heres institutus sit aut dubium sit, an is heres liberque futurus sit, non est iniquum postulantibus creditoribus ita decerni, ut, si ante certum tempus is heres non extiterit, perinde omnia observentur, ac si is heres ita institutus non esset: quod plerumque accideret, si sub condicione dandae alicui pecuniae heres institutus sit nec dies adpositus sit. sed hoc quantum ad bona ita observandum: ceterum libertas ei quandoque competet et a praetore conservanda est, etiamsi certum sit neque heredem neque bonorum possessorem futurum. si quis tamen heredem se spondendo vel actiones patiendo defunctum defendat, bona defuncti venire non poterunt. (42.5) 4

707. Sed si grave aes alienum sit, quod ex poena crescat, per curatorem solvendum aes alienum, sicuti cum venter in possessione sit aut pupillus heres tutorem non habeat, decerni solet. (42.7) 1 § 2

*

v. fr. 763 (*lib. LXVII*). (39.1) 17

LIBER LVIII.

[*Si suus heres erit* (*E.* 209. 210)].

708. Filius dum deliberat, alimenta habere debet ex hereditate. (28.8) 9

709. [3]Ad diem sub poena pecunia promissa et ante diem mortuo promissore committetur poena, licet non sit hereditas eius adita. (45.1) 77

710. Si non expedierit pupillo hereditatem parentis retinere, praetor bona defuncti venire per- 1 mittit, ut quod superaverit pupillo restituatur. [4]Si pupillus, antequam abstineret, aliquid gesserit, servan- 2 dum est, utique si bona fide gessit. Quid ergo, si quibusdam creditoribus solvit, deinde bona venierint? si quaeratur, an repetitio sit, ex causa id statuendum Iulianus ait, ne alterius aut neglegentia aut cupiditas huic, qui diligens fuit, noceat. quod si utroque instante tibi gratificatus tutor solvit, aequum esse aut prius eandem portionem mihi quaeri aut communicandum quod accepisti: et hoc Iulianus ait. apparet autem loqui eum, si ex bonis paternis solutum sit. quid ergo, si aliunde pupillus solverit? reddi ei debebit nec ne? et utrum a creditore an ex hereditate? Scaevola noster ait, si aliquid sit in bonis, deducendum ex hereditate solidum exemplo eius, qui gessit negotia: sed si nihil sit in bonis, non esse iniquum adversus creditorem dandam repetitionem quasi indebiti soluti. (42.5) 6

[*De bonis . . . vendundis* (*E.* XXXIX)].

711. [*Venire bona ibi oportet, ubi quisque defendi debet, id est*] [1]ubi domicilium habet [*aut ubi contraxerit*]. (42.5) 2

712. Omnem obligationem pro contractu habendam existimandum est, ut, ubicumque aliquis obligetur, et contrahi videatur, quamvis non ex crediti causa debeatur. (5.1) 20

713. Sed et is, qui miscuit se, contrahere videtur. (42.4) 4

LIBER LIX.

[*Quemadmodum in possessione esse oporteat* (*E.* 213)]?

714. Cum unus ex creditoribus postulat in bona debitoris se mitti, quaeritur, utrum solus is qui petit possidere potest, an, cum unus petit et praetor permisit, omnibus creditoribus aditus sit. et commodius dicitur, cum praetor permiserit, non tam personae solius petentis, quam creditoribus et in rem permissum videri: quod et Labeo putat. nec videbitur libera persona adquirere alii, quia nec sibi quicquam adquirit, cui praetor permittit, sed aliquid ex ordine facit: et ideo ceteris quoque prodest. plane si is postulaverit, qui creditor non est, minime dicendum est vel eum, qui creditor est, possidere posse, quia nihil egit talis postulatio: aliter atque si creditor, cui permissum est possidere, postea recepit debitum suum: ceteri enim 1 poterunt peragere bonorum venditionem. Is, qui possidere iubetur, eo loco iussus videtur, cuius cura 2 ad iubentem pertinet. Si propter naturam rei (veluti si praedium inundatum sit) aut propter latronum potentiam non potest possidere, recte dicitur non esse quod possideatur. (42.5) 12

[*De fructu praediorum vendendo locandove* (*E.* 214)].

715. [2]'Frugem'[3] pro reditu appellari, non solum frumentis aut leguminibus, verum et ex vino, silvis caeduis, cretifodinis, lapidicinis capitur, Iulianus scribit. 'fruges' omnes esse, quibus homo vescatur, falsum esse: non enim carnem aut aves ferasve aut poma fruges dici. 'frumentum' autem id esse, quod arista se teneat, recte Gallum definisse: lupinum vero et fabam fruges potius dici, quia non arista, sed siliqua continentur. quae Servius apud Alfenum in frumento contineri putat. (50.16) 77

[*De administratione et periculo creditorum* (*E.* 215)].

716. Creditore in possessionem rerum debitoris misso curator constitui debet, si quaedam 1 actiones periturae sunt. Datur in creditorem actio,[4] qui in possessionem missus est, de eo quod ex bonis debitoris ad eum pervenit: si nondum sit aliquid con- (42.5) 14

1) *Verba* 'Quod si nihil facere potest' *vix sunt Pauli.*
2) *Cave quid mutes: v. fr.* 706.
3) *cf.* (28.8) 5 § 1, 7 § 3.
4) *cf. Iulian. fr.* 640.

1) libro quinquagensimo quarto (IIII *pro* VIII) *inscr. F.*
2) libro quadragensimo nono *inscr. F.; legendum esse* 'quinquagensimo nono' *apparet et ex huius loci argumento et ex ordine inscriptionum* (50.16) 75—77.
3) fructum *scr.* (*Mommsen*), *v.* (42.5) 8 § 1.
4) *v.* (42.5) 9 *pr.* § 1.

secutus, actiones suas praestabit. datur autem in factum actio adversus eum, et omne, quod in actionem negotiorum gestorum veniret, si posset agi, restituendum a creditore.

717. [*Haec actio neque post annum neque in heredem datur,*] nisi quatenus ad eum pervenit. (42. 5) 10

[*Si quis dolo malo fecerit, quo minus quis in possessionem sit* (*E.* 216)].

718. Suo quis an alieno nomine prohibitus sit, nihil interest: haec enim verba 'quanti ea res est' referenda sunt ad personam domini. Item tam is tenetur, qui suo nomine, quam qui alieno nomine prohibuit. (43. 4) 2

[*De magistris faciendis bonisque vendundis* (*E.* 217)].

719. Cui praecipua cura rerum incumbit et qui magis quam ceteri diligentiam et sollicitudinem rebus quibus praesunt debent, hi 'magistri' appellantur. quin etiam ipsi magistratus per derivationem a magistris cognominantur. unde etiam cuiuslibet disciplinae praeceptores magistros appellari a monendo vel monstrando. 'Persequi' videtur et qui satis accepit. (50. 16) 57

*

720. [1]Qui hereditatem adire vel bonorum possessionem petere volet, certus esse debet defunctum esse testatorem. (29. 2) 19

721. [1]Saepe ita comparatum est, ut coniuncta pro disiunctis accipiantur et disiuncta pro coniunctis, interdum soluta pro separatis. nam cum dicitur apud veteres 'adgnatorum gentiliumque', pro separatione accipitur. at cum dicitur 'super pecuniae tutelaeve suae', tutor separatim sine pecunia dari non potest: et cum dicimus 'quod dedi aut donavi', utraque continemus. cum vero dicimus 'quod eum dare facere oportet', quodvis eorum sufficit probare. cum vero dicit praetor, 'si donum munus operas redemerit', si omnia imposita sunt, certum est omnia redimenda esse, ex re ergo pro coniunctis habentur: si quaedam imposita sunt, cetera non desiderabuntur. Item dubitatum, illa verba 'ope consilio' quemadmodum accipienda sunt, sententiae coniungentium aut separantium. sed verius est, quod et Labeo ait, separatim accipienda, quia aliud factum est eius qui ope, aliud eius qui consilio furtum facit: sic enim alii condici potest, alii non potest. sane post veterum auctoritatem eo perventum est, ut nemo ope videatur fecisse, nisi et consilium malignum habuerit, nec consilium habuisse noceat, nisi et factum secutum fuerit. (50. 16) 53

LIBER LX.

[*Quemadmodum a bonorum emptore vel contra eum agatur* (*E. XL*)].

[*De Rutiliana actione* (*E.* 218)].

722. Si apud filium familias res deposita sit et emancipatus rem teneat, pater nec intra annum de peculio debet conveniri, sed ipse filius.[2] Plus Trebatius existimat, etiamsi apud servum depositum sit et manumissus rem teneat, in ipsum dandam actionem, non in dominum, licet ex ceteris causis in manumissum actio non datur. (16. 3) 21

723. Si socii sumus et unus ex die pecuniam debeat et dividatur societas,[1] non debet hoc deducere socius[2] quemadmodum praesens *pure* debet, sed omnes dividere[3] et cavere, cum dies venerit, defensu iri socium. (17. 2) 28

724. In lege Falcidia non habetur pro puro, quod in diem relictum est[4]: medii enim temporis commodum computatur. In his legatis, quae sub condicione relicta sunt, Proculus putabat, cum quaeritur de lege Falcidia, tantum esse in legato, quanti venire possunt: quod si est, et deductio[5] sic potest fieri, ut tantum videatur vi deberi, quanti nomen venire potest. sed haec sententia non probatur: cautionibus ergo melius res temperabitur. (35. 2) 45

725. [6]Decem legata sunt et rogatus est legatarius Stichum emere et manumittere: Falcidia intervenit et minoris emi servus non potest: quidam putant dodrantem accipere debere legatarium nec emere compellendum. idem putant etiam si suum servum rogatus sit manumittere et dodrantem ex legato acceperit, non esse compellendum manumittere. videamus, ne utique in hac specie aliud dicendum sit. sed in superiore sunt qui putant cogendum legatarium redimere servum, et se oneri subiecisse, dum accipit vel dodrantem: sed si paratus sit retro restituere quod accepit, an audiendus sit, videndum. sed cogendus heres tota decem praestare, perinde atque si adiecisset testator, ut integra praestentur. (40. 5) 6

726. [7]Si dolo tutoris omiserit pupillus causam testamenti et legitimam hereditatem possideat, danda est legatorum actio in pupillum, sed eatenus, quatenus hereditas ei adquisita est. quid enim, si cum alio possideat hereditatem? Sed hoc et in eo qui pubes est plerique putant observandum, ut pro qua parte possideat, teneatur, quamvis praetor perinde in eum det actionem, atque si adisset hereditatem. (29. 4) 24

727. Sciendum est heredes earum personarum[8] non in id, quod facere possunt, sed in integrum teneri.[9] (42. 1) 25

[*De privilegiariis creditoribus* (*E.* 219)].

728. Rei publicae interest mulieres dotes salvas habere, propter quas nubere possunt. (23. 3) 2

729. [*Si minor duodecim annis in domum quasi uxor deducta sit, licet nondum uxor sit, admittenda tamen est ad privilegium:*] interest enim rei publicae et hanc solidum consequi, ut aetate permittente nubere possit. (42. 5) 18

730. Vel surdo muto [*privilegium competit in curatoris bonis*]. (42. 5) 20

731. Si negotium impuberis aliquis ex officio amicitiae gesserit, debet bonis eius venditis privilegium pupillo conservari: et ita accepi. (42. 5) 23

*

v. fr. 739 (*lib. LXII*). (15. 1) 46

1) *Nescio quo pertineant fr.* 720. 721, *cf. Lenel, p.* 343 *n.* 2.

2) *Item si apud debitorem res deposita sit isque bonis venditis rem teneat, non bonorum emptor, sed ipse convenitur.*

1) dividatur societas *Trib.* bona mea venierint *Paul.?*

2) *sc. si a bonorum emptore Rutiliana actione pro socio conveniatur.*

3) omnes dividere *Trib.*, *cf. ZRG XVII, p.* 120.

4) *cf. Gai.* 4, 67; vocatur in deductionem et id quod in diem debetur.

5) *sc. in actione Rutiliana.*

6) *cf.* (40. 5) 7.

7) *Quaeritur, quatenus bonorum emptor teneatur legatariis, si debitor omissa causa testamenti hereditatem quandam ab intestato possederit.*

8) *v.* (42. 1) 16 *sqq.*

9) *Quaeritur, quatenus earum personarum bonorum emptor teneatur.*

LIBER LXI.

[*De actionibus, quae ex ante gesto adversus fraudatorem competunt* (*E.* 221)]?

732. Ideoque si pater filio peculium ad- [(15. 1) 45] emisset, nihilo minus creditores cum filio agere possunt.[1]

LIBER LXII.

[*De Serviana actione* (*E.* 222)]?[2]

733. Si in singulos annos alicui legatum [(33. 1) 4] sit, Sabinus, cuius sententia vera est, plura legata esse ait et primi anni purum, sequentium condicionale: videri enim hanc inesse condicionem 'si vivat' et ideo mortuo eo ad heredem legatum non transire.

734. Legato sub condicione relicto si [(35. 1) 65] heres, a quo sub condicione legatum est, pendente condicione moriatur, heredem suum obligatum relinquit.

[*De pactionibus cum herede factis*].[3]

735. Non omne quod licet ho- [(50. 17) 144 pr.] nestum est.[4]

736. Si plures sint qui eandem actionem [(2. 14) 9] habent, unius loco habentur. ut puta plures sunt rei stipulandi vel plures argentarii, quorum nomina simul facta sunt: unius loco numerabuntur, quia unum debitum est. et cum tutores pupilli creditoris plures convenissent, unius loco numerantur, quia unius pupilli nomine convenerant. [5]nec non et unus tutor plurium pupillorum nomine unum debitum praetendentium si convenerit, placuit unius loco esse. nam difficile est, ut unus homo duorum vicem sustineat. nam nec is, qui plures actiones habet, adversus eum, qui unam actionem habet, plurium personarum loco accipitur. 1 [6]Cumulum debiti et ad plures summas referemus, si uni forte minutae summae centum aureorum debeantur, alii vero una summa aureorum quinquaginta: nam in hunc casum spectabimus summas plures, quia illae 2 excedunt in unam summam coadunatae. Summae autem applicare debemus etiam usuras.

737. Si filius familias [(45. 1) 78 pr. = (50. 17) 144 § 1] sub condicione stipulatus emancipatus fuerit, deinde exstiterit condicio, patri actio competit, quia in stipulationibus id tempus spectatur quo contrahimus.[7]

738. Quod quis dum servus est egit, [(50. 17) 146] proficere libero facto non potest.[8]

[*De curatore bonis dando* (*E. XLI*)].

[*Quae fraudationis causa gesta erunt* (*E.* 225)].

739. [9]Qui peculii administrationem con- [(15. 1) 46] cedit, videtur permittere generaliter, quod et specialiter permissurus est.

740. Si quis societatem contraxerit, quod [(17. 2) 74] emit ipsius fit, non commune[1]: sed societatis iudicio cogitur rem communicare.

741. Si debitor in fraudem creditorum [(42. 8) 7] minore pretio fundum scienti emptori vendiderit, deinde hi, quibus de revocando eo actio datur,[2] eum petant, quaesitum est, an pretium restituere debent. Proculus existimat omnimodo restituendum esse fundum, etiamsi pretium non solvatur: et rescriptum est secundum Proculi sententiam.

742. Is, qui a debitore, cuius bona pos- [(42. 8) 9] sessa sunt, sciens rem emit, iterum alii bona fide ementi vendidit: quaesitum est, an secundus emptor conveniri potest. sed verior est Sabini sententia bona fide emptorem non teneri, quia dolus ei dumtaxat nocere debeat, qui eum admisit, quemadmodum diximus non teneri eum, si ab ipso debitore ignorans emerit: is autem, qui dolo malo emit, bona fide autem ementi vendidit, in solidum pretium rei, quod accepit,[3] tenebitur.

743. Cum fundum stipulatus sum, [(45. 1) 78 § 1] non veniunt fructus, qui stipulationis tempore fuerint.[4]

*

744. Qui mandat solvi, ipse videtur [(46. 3) 56] solvere.[5]

LIBER LXIII.

[*De interdictis* (*E. XLIII*)].

745. Interdictorum quaedam duplicia sunt, [(43. 1) 2] quaedam simplicia. duplicia dicuntur, ut uti possidetis, simplicia sunt ea, veluti exhibitoria et restitutoria, item prohibitoria de arboribus caedendis et de itinere actu- 1 que. Interdicta autem competunt vel hominum causa vel divini iuris aut de religione, sicut est 'ne quid in loco sacro fiat' vel 'quod factum est restituatur' et de mortuo inferendo vel sepulchro aedificando. hominum causa competunt vel ad publicam utilitatem pertinentia vel sui iuris tuendi causa vel officii tuendi causa vel rei familiaris. publicae utilitatis causa competit interdictum 'ut via publica uti liceat' et 'flumine publico' et 'ne quid fiat in via publica': iuris sui tuendi causa de liberis exhibendis, item de liberto exhibendo: officii causa de homine libero exhibendo: reliqua interdicta 2 rei familiaris causa dantur. Quaedam interdicta rei persecutionem continent, veluti de itinere actuque privato: nam proprietatis causam continet hoc interdictum. sed et illa interdicta, quae de locis sacris et de religiosis proponuntur, veluti proprietatis causam continent, item illa de liberis exhibendis,[6] quae iuris tuendi causa diximus competere, ut non sit mirum, si, quae interdicta ad rem familiarem pertinent, proprietatis, non 3 possessionis causam habeant. Haec autem interdicta, quae ad rem familiarem spectant, aut apiscendae sunt possessionis aut reciperandae aut retinendae. apiscendae possessionis sunt interdicta, quae competunt his, qui ante non sunt nancti possessionem. sunt autem interdicta apiscendae possessionis 'quorum bonorum': Salvianum quoque interdictum, quod est de pignoribus, ex hoc genere est: et 'quo itinere venditor usus est,

---

1) *Quemadmodum cum eo, cuius bona venierunt? v. Lenel* § 221. 2) *Fr.* 733·734 *ad formulam, qua heres esse fingitur bonorum emptor, spectare puto.* 3) *Paulus hunc tractatum videtur subiecisse titulo 'de separationibus'* (*E.* 223). 4) *Scil. quibus licet bona defuncti vendere, non semper hoc honestum est.* 5) *Sequentia* (*usque ad finem* § 1) *non sunt Pauli, v. Gradenwitz, p.* 58 *sq.* 6) § 1 *Trib., Gradenwitz, p.* 62 *sq.* 7) *Secus in pactis, v.* (2. 14) 7 § 18: ut puta filius familias heres institutus *etc.* 8) *cf.* (2. 14) 7 § 18. 9) libro sexagensimo (secundo *om.*) *inscr. F. Mendum subesse colligere licet ex ordine inscriptionum, cf. inscr.* (15. 1) 45 (*libro* LXI) *Ad rem cf.* (42. 8) 12. *Possunt tamen haec etiam spectare ad pactionem cum herede factam, cf.* (2. 14) 28 § 2.

1) *Si igitur sciens emerit a fraudatore, ipse solus tenetur?* 2) hi, quibus . . . datur] *Paulum tam obscure scripsisse non credo.* 3) in solidum . . . accepit *gloss.?* 4) *cf.* (42. 8) 25 § 4, (22. 1) 38 § 4. 7. 5) *Similiter qui mandat procuratori, ut paciscatur* (*v. fr.* 735—738), *ipse videtur pacisci? cf.* (2. 14) 10 § 2, 11, 12. 6) de liberis exhibendis *gloss.?*

quo minus emptor utatur, vim fieri veto'. reciperandae possessionis causa proponuntur sub rubrica unde vi: aliqua enim sub hoc titulo interdicta sunt. retinendae possessionis sunt interdicta uti possidetis. sunt interdicta, ut diximus, duplicia tam reciperandae quam apiscendae possessionis.[1]

[*Quod legatorum* (*E.* 228)].

746. [2]Si ex stipulatione tibi Stichum debeam et non tradam eum, tu autem nanctus fueris possessionem, praedo es: aeque si vendidero nec tradidero rem, si non voluntate mea nanctus sis possessionem, non pro emptore possides, sed praedo es. (41. 2) 5

747. [*Si quarundam rerum nomine satisdatum sit, quarundam non sit satisdatum, earum rerum nomine sine impedimento agi poterit, de quibus satisdatum est, ceterarum non poterit.*] Diversum est, si postea pars legato adcreverit: nam hoc nomine 1 tenentur fideiussores[3] in totum. Quod ait praetor 'si per bonorum possessorem non stat, ut satisdetur', sic accipimus, si paratus sit satisdare: non ergo offerre debet satisdationem, sed petenti satis moram 2 non facere. Ex hoc interdicto qui non restituit, in 3 id quod interest debet condemnari. Si legatarius repromissione contentus fuit, dandum est interdictum.[4] idem dicendum est, si legatarius pignoribus noluit sibi 4 caveri. Si per legatarium factum sit, quo minus satisdetur, licet cautum non sit, tenetur interdicto. sed si forte factum sit per legatarium, quo minus satisdetur, eo autem tempore, quo editur interdictum, satis accipere paratus sit, non competit interdictum,[5] nisi satisdatum sit. item si per bonorum possessorem stetit, quo minus satisdaret, sed modo paratus est cavere, tenet interdictum: illud enim tempus inspicitur, quo interdictum editur. (43. 3) 2

LIBER LXIV.

[*De tabulis exhibendis* (*E.* 232)].

748. [*Et si deletum sine dolo sit testamentum*] vel totum vel pars eius, [*locum habet hoc interdictum*]. (43. 5) 2

[*De mortuo inferendo* (*E.* 236)].

749. [6]Si locus sub condicione legatus sit, interim heres inferendo mortuum non facit locum religiosum. (11. 7) 34

Servum, qui sub condicione legatus est, interim heres manumittendo liberum non facit. (40. 1) 11

[*Ne quid in loco publico vel itinere fiat* (*E.* 237)].

750. In loco publico praetor prohibet aedificare et interdictum proponit. (43. 8) 1

751. [7]Nemo damnum facit, nisi qui id fecit, quod facere ius non habet. (50. 17) 151

LIBER LXV.

[*Unde vi* (*E.* 245)].

752. [1]Fere quibuscumque modis obligamur, isdem in contrarium actis liberamur, cum quibus modis adquirimus, isdem in contrarium actis amittimus. ut igitur nulla possessio adquiri nisi animo et corpore potest, ita nulla amittitur, nisi in qua utrumque in contrarium actum est. (50. 17) 153 = (41. 2) 8

753. Iuste [2]possidet, qui auctore praetore possidet. (41. 2) 11

754. [*Ex causa huius interdicti in heredes competit in factum actio in id quod ad eos pervenit*] dolove malo eorum factum est, quo minus perveniret. (43. 16) 2

Si plures heredes sunt, unusquisque non in amplius, quam ad eum pervenerit, tenetur. qua de causa interdum in solidum tenebitur is ad quem totum pervenerit, quamvis ex parte heres sit. (43. 16) 9 pr.

755. Deiectum ab usu fructu in eandem causam praetor restitui iubet, id est in qua futurus esset, si deiectus non esset. itaque si tempore usus fructus finitus fuerit, postquam deiectus est a domino, nihilo minus cogendus erit restituere, id est usum fructum iterum constituere. (43. 16) 9 § 1

[*Ne vis fiat ei, qui damni infecti in possessionem missus erit* (*E.* 246)].

756. 'Satisdationis' appellatione interdum etiam repromissio continebitur, qua contentus fuit is, cui satisdatio debebatur.[3] (50. 16) 61

[*Uti possidetis* (*E.* 247)].

757. Iusta enim an iniusta adversus ceteros possessio sit, in hoc interdicto nihil refert: qualiscumque enim possessor hoc ipso, quod possessor est, plus iuris habet quam ille qui non possidet. (43. 17) 2

758. [4]Factum cuique suum, non ad- 1 versario nocere debet. Non videtur vim facere, qui 2 iure suo utitur et ordinaria actione experitur. In poenalibus causis benignius interpretandum est. (50. 17) 155

LIBER LXVI.

[*De itinere actuque privato* (*E.* 250)].

759. [5]Servitus et per socium et fructuarium et bonae fidei possessorem nobis retinetur. (8. 6) 5

760. [*Non nocet ei, qui sine vitio usus est, quod postea eodem anno vitiose usus est:*] nec enim corrumpi aut mutari, quod recte transactum est, superveniente delicto potest. (43. 19) 2

Sicut non nocet ei, qui sine vitio usus est, quod eodem anno vitiose usus est, ita emptori heredique non nocebit, quod ipsi vitiose usi sunt, si testator venditorve recte usi sunt. (43. 19) 6

761. [6]Coniunctionem enim nonnumquam pro disiunctione accipi Labeo ait: ut in illa stipulatione 'mihi heredique meo te heredemque tuum'. (50. 16) 29

---

1) Qualia sunt interdicta 'quem fundum' et 'quam hereditatem', *Ulp. fr. Vindob.* § 4. 2) *cf. interdicti verba:* quod non voluntate illius possides. (43. 3) 1 § 11. 3) sponsores *Paul.* 4) dandum est interdictum *Trib. Neque enim apud praetorem, sed apud iudicem quaeritur, an legatarius repromissione contentus fuerit: pertinent haec ad interpretationem verborum 'si satisdatum est', v. fr.* 756. *Requiruntur talia fere:* sententia secundum bonorum possessorem danda est. 5) non competit interdictum] non vincitur sponsione *similiare Paul.* 6) *v.* (11. 7) 43. 7) *cf. interdicti verba* 'qua ex re quid illi damni detur, praeterquam quod . . . tibi concessum est', (43. 8) 2 *pr.*

1) *Ad interdicti verba* 'cum ille possideret', *Lenel, p.* 372 *n.* 1. 2) *i. e. nec vi nec clam nec precario: spectant haec ad exceptionem vitiosae possessionis.* 3) *cf.* (43. 4) 4 § 1. 4) *cf. ad pr.: Gai.* 4, 167. 168? *ad* § 1: *Gai.* 4, 170 '*veluti qui vim non faciat*'? 5) *cf.* (43. 19) 1 § 7, 3 § 1. 6) *Ad verba* 'itinere actuque', *v.* (43. 19) 1 § 4.

[*De rivis* (*E.* 252)].

762. Labeo non posse ait ex aperto rivo (43. 21) 2 terrenum fieri, quia commodum domino soli auferetur appellendi pecus vel hauriendi aquam: quod sibi non placere Pomponius ait, quia id domino magis ex occasione quam ex iure contingeret, nisi si ab initio in imponenda servitute id actum esset.

LIBER LVII.

[*Quod vi aut clam etc.* (*E.* 256)].

763. [1]Si procurator opus novum facientem prohibuerit, domino competit quod vi aut clam interdictum. (39. 1) 17

764. Si ego tibi mandavero opus novum facere, tu alii, non potest videri meo iussu factum: teneberis ergo tu et ille: an et ego tenear, videamus. et magis est et me, qui initium rei praestiterim, teneri: sed uno ex his satisfaciente ceteri liberantur. (43. 24) 6

765. Competit hoc interdictum etiam 1 his, qui non possident, si modo eorum interest. Si quis vi aut clam arbores non frugiferas ceciderit, veluti cupressos, domino dumtaxat competit interdictum. sed si amoenitas quaedam ex huiusmodi arboribus praestetur, potest dici et fructuarii interesse propter voluptatem et gestationem et esse huic interdicto locum. 2 In summa qui vi aut clam fecit, si possidet, patientiam et impensam tollendi operis: qui fecit nec possidet, impensam: qui possidet nec fecit, patientiam tantum debet. (43. 24) 16

766. Ex quibus causis annua interdicta sunt, ex his de eo, quod ad eum cum quo agitur pervenit, post annum iudicium dandum Sabinus respondit. (43. 1) 4

? ?

767. [2]'Intestatus' est non tantum qui testamentum non fecit, sed etiam cuius ex testamento hereditas adita non est. (50. 16) 64

LIBER LXVIII.

[*Utrubi* (*E.* 264)].

768. Si servus vel filius familias vendiderit, dabitur accessio eius, quod penes me fuit, scilicet si volente me aut de peculio, cuius liberam 1 peculii administrationem habuerunt, vendiderunt. Tutore quoque vel curatore vendente dabitur accessio eius temporis, quo pupillus vel furiosus possedit. (41. 2) 14

[*De Serviana et quasi Serviana formula* (*E.* 267)].

769. [*Obligatione generali facta rerum, quas quis habuit habiturusve sit, de ministeriis quae* . . .] vel quae in usum cottidianum habentur, Serviana non competit. (20. 1) 7

770. Sed an viae itineris actus aquae ductus pignoris conventio locum habeat videndum esse Pomponius ait, ut talis pactio fiat, ut, quamdiu pecunia soluta non sit, eis servitutibus creditor utatur (scilicet si vicinum fundum habeat) et, si intra diem certum pecunia soluta non sit, vendere eas vicino liceat: quae sententia propter utilitatem contrahentium admittenda est. (20. 1) 12

1) libro quinquagensimo septimo (LVII *pro* LXVII) *inscr. F.*
2) *cf. Lenel, p.* 391 *n.* 9.

771. Etiam superficies in alieno solo posita pignori dari potest, ita tamen, ut prior causa sit domini soli, si non solvatur ei solarium. (20. 4) 15

[*De interdicto fraudatorio* (*E.* 268)].

772. In fraudem facere videri etiam eum, qui non facit quod debet facere, intellegendum est, id est si non utatur servitutibus. (42. 8) 4

773. Illud constat eum qui pignus tenet hac actione non teneri[1]: suo enim iure et ut pignus, non rei servandae causa possidet. (42. 8) 13

LIBER LXIX.

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*)].

774. [2]Ei incumbit probatio qui dicit, non qui negat. (22. 3) 2

775. [3]Si sint tabulae apud pupillum et dolo tutoris desierint esse, in ipsum tutorem competit interdictum: aequum enim est ipsum ex delicto suo teneri, non pupillum. (43. 5) 4

776. Doli exceptio, quae poterat deleganti opponi, cessat in persona creditoris, cui quis delegatus est. idemque est et in ceteris similibus exceptionibus, immo et in ea, quae ex senatus consulto filio familias datur: nam adversus creditorem, cui delegatus est ab eo, qui mutuam pecuniam contra senatus consultum dederat, non utetur exceptione, quia nihil in ea promissione contra senatus consultum fit: tanto magis, quod hic nec solutum repetere potest. diversum est in muliere, quae contra senatus consultum promisit: nam et in secunda promissione intercessio est. idemque est in minore, qui circumscriptus delegatur, quia, si etiamnunc minor est, rursum circumvenitur: diversum, si iam excessit aetatem viginti quinque annorum, quamvis adhuc possit restitui adversus priorem creditorem. ideo autem denegantur exceptiones adversus secundum creditorem, quia in privatis contractibus et pactionibus non facile scire petitor potest, quid inter eum qui delegatus est et debitorem actum est aut, etiamsi sciat, dissimulare debet, ne curiosus videatur: et ideo merito denegandum est adversus eum exceptionem ex persona debitoris. (46. 2) 19

[*Si quis vadimoniis non obtemperaverit* (*E.* 269)].

777. [*Ei qui a privato retentus non stetit, non datur exceptio:*] sed actio ei datur adversus eum qui detinuit in id quod eius interest. (2. 11) 3

778. Si duo rei stipulandi sint et uni debitor iudicio se sisti[4] cum poena promiserit, alter autem impedierit: ita demum exceptio adversus alterum danda est, si socii sint: ne prosit ei dolus propter societatem. 1 Item si duo rei promittendi sint et unus ad iudicium[5] non venerit contempta sua promissione iudicio sistendi causa facta,[6] actor autem ab altero rem petat, ab altero poenam desertionis: petendo poenam ex- (2. 11) 5

1) hoc interdicto non contineri (*i. e. hoc interdicto uti non posse*) *Paul.? Compilatores, qui interdicti mentionem de omnibus huius tituli locis sustulerunt* (*Lenel, p.* 398 *n.* 18), *hunc locum male videntur intellexisse.* 2) *cf.* (22. 3) 18 § 1, 19. 3) *An ex facto tutoris exceptio pupillo nocere debeat, cf.* (44. 4) 4 § 23*? an emendanda est inscriptio* (LXIIII *pro* LXVIIII)*?* 4) iudicio se sisti] vadimonium *Paul.* 5) ad iudicium] in ius *Paul.* 6) contempta . . . facta] contempto vadimonio *Paul.*

2 ceptione summovebitur. Aeque si a patre facta fuerit promissio iudicio sistendi gratia[1] ex filii contractu, deinde de re actor egerit cum filio, exceptione summovebitur, si cum patre ex eius promissione agat. et contra idem erit, si filius promiserit et actor egerit cum patre de peculio.

779. Si quis servum in iudicio[2] sisti pro- (2. 11) 7 miserit vel alium qui in aliena potestate est, isdem exceptionibus utitur, quibus si pro libero vel patre familias fideiussit[3], praeterquam si rei publicae causa abesse diceretur servus: nam servus rei = (50. 17) 211 publicae causa abesse non potest. praeter hanc autem exceptionem ceterae, quia communes sunt, tam in libero homine quam in servo locum habent.

[*Si ex contractibus argentariorum agatur* (*E.* 272)].[4]

780. Facta redhibitione omnia in in- (21. 1) 60 tegrum restituuntur, perinde ac si neque emptio neque venditio intercessit.

*

v. Ulpian. lib. LXIX ad edict. (43. 24) 17

LIBER LXX.

[*Rei iudicatae vel in iudicium deductae* (*E.* 275)].

781. Singulis controversiis singulas actiones (44. 2) 6 unumque iudicati finem sufficere probabili ratione placuit, ne aliter modus litium multiplicatus summam atque inexplicabilem faciat difficultatem, maxime si diversa pronuntiarentur. parere ergo exceptionem rei iudicatae frequens est.

782. Cum quaeritur, haec exceptio (44. 2) 12, 14 pr. noceat nec ne, inspiciendum est, an idem corpus sit (14) et an eadem causa petendi et eadem condicio personarum: quae nisi omnia concurrunt, alia res est. idem corpus in hac exceptione non utique omni pristina qualitate vel quantitate servata, nulla adiectione deminutioneve facta, sed pinguius pro communi utilitate accipitur.

783. Qui, cum partem usus fructus (44. 2) 14 § 1—3 haberet, totum petit, si postea partem adcrescentem petat, non summovetur exceptione, quia usus fructus 2 non portioni, sed homini adcrescit. Actiones in personam ab actionibus in rem hoc differunt, quod, cum eadem res ab eodem mihi debeatur, singulas obligationes singulae causae sequuntur nec ulla earum alterius petitione vitiatur: at cum in rem ago non expressa causa, ex qua rem meam esse dico, omnes causae una petitione adprehenduntur. neque enim = (50. 17) 159 amplius quam semel res mea esse potest, saepius autem 3 deberi potest.[5] Si quis interdicto egerit de possessione, postea in rem agens non repellitur per exceptionem, quoniam in interdicto possessio, in actione proprietas vertitur.

784. Sed si ante viam, deinde fundum (44. 1) 17 Titianum petat, quia et diversa corpora sunt et causae restitutionum dispares, non nocebit exceptio.

*

1) facta fuerit . . . gratia] factum fuerit vadimonium *Paul.* 2) in iudicio] vadimonio *aut* in iure *Paul.* 3) fideiussit] spopondisset *Paul.* 4) *Lenel, p.* 401 *sq.* 5) Non ut ex pluribus causis deberi nobis idem potest, ita ex pluribus causis idem possit nostrum esse *l. gem.*

785. [1] Quae propter necessitatem recepta (50. 17) 162 sunt, non debent in argumentum trahi.

LIBER LXXI.

[*Doli mali et metus* (*E.* 277)].

786. Quo lucidius intellegi possit haec ex- (44. 4) 1 ceptio, prius de causa videamus,[2] quare proposita sit, deinde, quemadmodum dolo fiat, per quae intellegemus, quando obstet exceptio[3]: deinde adversus quas personas locum habeat.[4] novissime inspiciemus, intra 1 quae tempora competit exceptio.[5] Ideo autem hanc exceptionem praetor proposuit, ne cui dolus suus per occasionem iuris civilis contra naturalem aequitatem 2 prosit. Sed an dolo quid factum sit, ex facto 3 intellegitur. Et quidem dolo fit tam in contractibus quam in testamentis quam in legibus.

787. Item si [*scil. statuliberum mercatus decem dare iussum*] ob id, quod, antequam dominium ad me (44. 4) 3 transferatur, venditori dederit decem, agam ex empto, ut decem recipiam, ita puto competere mihi actionem, si paratus sim ex duplae stipulatione eum liberare.

788. Pure mihi debes decem: ea tibi (44. 4) 5 pr.—§ 2 sub condicione legavi. interim heres si petat, doli exceptione non est summovendus, cum possit etiam deficere condicio: itaque legatorum stipulationem interponere debebit. sed si non caveat heres, doli exceptione summovebitur: expedit enim legatario retinere summam, 1 quam mitti in possessionem rerum hereditariarum. Si cui legata sit via et is lege Falcidia locum habente totam eam vindicet non oblata aestimatione quartae partis, summoveri eum doli exceptione Marcellus ait, 2 quoniam suo commodo heres consulit. Si donavi alicui rem[6] nec tradidero, et ille cui donavi non tradita possessione in eo loco aedificaverit me sciente, et cum aedificaverit, nanctus sim ego possessionem, et petat a me rem donatam, et ego excipiam, quod supra legitimum modum facta[7] est: an de dolo replicandum est? dolo enim feci, qui passus sum eum aedificare et non reddo impensas.

789. Cum lite mortua nulla res sit, ideo (46. 7) 2 constat fideiussores[8] ex stipulatu iudicatum solvi non teneri.[9]

790. Procurator, cui generaliter libera ad- (3. 3) 58 ministratio rerum commissa est, potest exigere, *novare*, aliud pro alio permutare.[10]

791. Si rem legatam petat legatarius, de (44. 1) 6 dolo testatoris excipitur: nam sicut heres, qui in universum ius succedit, summovetur exceptione, ita et legatarius debet summoveri quasi unius rei successor.

792. Actoris, qui exigendis pecuniis (44. 4) 5 § 3—5 praepositus est, etiam posterior dolus domino nocet. 4 Si servus veniit ab eo, cui hoc dominus permisit, et redhibitus sit domino: agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis, licet iam is qui vendidit

1) *Falsam esse huius fragmenti inscriptionem neque ad exceptiones, sed ad stipulationes haec pertinere colligi potest ex inscriptione fragmenti antecedentis* (*Ulp.* 77 *ad edict.*). *Regulae speciem exhibet Papin.* (41. 3) 44 *pr.* (*Iac. Gothofred.*). 2) *Fr.* 786 § 1. 3) *Fr.* 786 § 2. 3, *fr.* 787—789. 4) *Fr.* 790—792. 5) *Fr.* 793. 6) et mancipavero *ins.* 7) supra . . . facta] contra legem Cinciam factum *Paul.* 8) sponsores *Paul.* 9) *nec opus est exceptione doli mali.* 10) *cf.* (2. 14) 10 § 2, 12, (44. 4) 4 § 18. *Potest tamen hoc fr. etiam ad iurisiurandi exceptionem referri,* (12. 2) 17 § 3.

domino pretium solverit (etiam mercis non traditae exceptione summovetur et qui pecuniam domino iam solvit) et ideo is qui vendidit agit adversus dominum. eandem causam esse Pedius ait eius, qui negotium 5 nostrum gerens vendidit. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegavero creditori meo, non poterit adversus petentem uti exceptione,[1] quoniam creditor suum petit. in eadem causa est maritus: nec hic enim debet exceptione summoveri, qui suo nomine agit. numquid ergo nec de dolo mulieris excipiendum sit adversus maritum, qui dotem petit, non ducturus uxorem, nisi dotem accepisset? nisi iam divertit. itaque condictione tenetur debitor qui delegavit vel mulier, ut vel liberet debitorem vel, si solvit, ut pecunia ei reddatur.

793. Non sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est: nam haec perpetuo competit, cum actor quidem in sua potestate habeat, quando utatur suo iure, is autem cum quo agitur non habeat potestatem, quando conveniatur. (44.4) 5 § 6

[*Quarum rerum actio non datur* (*E.* 278)].

794. Si filio familias delatum sit iusiurandum et iuraverit patrem suum dare non oportere, danda 1 est patri exceptio. Si in alea rem vendam, ut ludam, et evicta re conveniar, exceptione summovebitur emptor. 2 Si servus promittat domino pecuniam, ut manumittatur, cum alias non esset manumissurus dominus, eamque liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionem patrono, si eam petat: non enim onerandae libertatis causa haec pecunia promissa est. alioquin iniquum est, dominum et servo carere et pretio eius. totiens ergo onerandae libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit et propterea velit libertum pecuniam promittere, ut non exigat eam, sed ut libertus eum timeat et obtemperet ei. (44.5) 2

[*Si quid contra legem senatusve consultum factum esse dicetur* (*E.* 279)].[2]

795. Quod si vir uxori, cuius aedes incendio consumptae sunt, ad refectionem earum pecuniam donaverit, valet donatio in tantum, in quantum aedificii extructio postulat. (24. 1) 14

796. Personae igitur cognatorum excipiuntur in his verbis: 'sive quis cognatus cognata inter se, dum sobrinus sobrinave propiusve eo s[*i*]t, sive quis in alterius potestate m[*anu*] m[*ancipio*]ve erit, qui eos hac cognatione attinget, quorumve [*is*] in potestate m[*anu*] m[*ancipio*]ve erit, eis omnibus inter se donare capere liceto'. Vat. 298

Quinque igitur gradus pleni excepti sunt et ex sexto una persona, sobrinus et sobrina. Vat. 299

Excipiuntur et ii, qui in potestate eorum vel manu mancipiove, item quorum in potestate manu mancipiove erunt. Vat. 300

Ita[*que*], si is qui in eo gradu est in potestate habeat eum, qui mihi longiore gradu sit, dare ei potero. sic et lex Furia scripta est, eo amplius, quod illa lex sex gradus et unam personam ex septimo gradu excepit, sobrino natum. Vat. 301

1) *sc. legis Cinciae.* 2) *Agitur in fragmentis, quae sequuntur, de exceptione legis Cinciae.*

Excipiuntur et adfinium personae ut privignus privigna, noverca vitricu[*s*], socer socrus, gener nurus, vir et uxor, sponsus sponsa. Vat. 302

Sed in hac adfines, qui sunt tempore donationis, excipiuntur idemque etiam divus Pius rescripsit: leges enim, quae voluissent etiam eos excipere qui fuissent, nominatim id cavisse. Vat. 303

Excipit tutorem, qui tutelam gerit, si dare volet. quia tutores quasi parentes proprii pupillorum sun[*t*], permisit eis [*in*] infinitum donare. contra ut possit pupillus donare, non excepit. Vat. 304

Item excipit 'si quis mulieri virginive cognatus dotem conferre volet': igitur quocumque gradu cognatus dotis nomine donare potest. Vat. 305

Quaesitum, an et cognata cognatae ultra exceptum [*gradum*] donare possit. Labeo scribit non posse: sed ratio aequitatis ea[*dem*] in feminis est. Vat. 306

Item excipit, 'si quis a servis, quique pro servis servitutem servierunt, accipit [*quod*] duit is'. verbis 'si quis a servis suis' liberti continentur, ut patronis dare possint. sequentibus vero excipitur, ut is qui bona fide serviit, si postea liber pronuntiatus sit, possit dare ei cui serviit. Sabinus utraque scriptura [*libertos putat*] contineri et [*h*]is idem dictum. Vat. 307

Sed tantum patronum a liberto excipit. quidam putant etiam liberos patroni exceptos, quoniam libertus continetur servi appellatione et sicut in XII tabulis patroni appellatione etiam liberi patroni continentur, ita et in hac lege. Vat. 308

Contra autem liberti a patronis excepti sunt? et hoc iure utimur, ne excepti videantur, ut et dare et capere lex iis permittat. Vat. 309

LIBER LXXII.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 1.][1]

797. Obligari potest pater familias suae potestatis pubes compos mentis: pupillus sine tutoris auctoritate non obligatur iure civili: servus autem ex contractibus non obligatur. (44. 7) 43

798. Inter stipulantem et promittentem negotium contrahitur. itaque alius pro alio promittens daturum facturumve eum non obligatur: nam de se quemque promittere oportet. et qui spondet 'dolum malum abesse afuturumque esse', non simplex abnutivum spondet, sed curaturum se, ut dolus malus absit: idemque in illis stipulationibus 'habere licere' item 'neque per te neque per heredem tuum fieri, quo 1 minus fiat'. Si Stichum stipulatus de alio sentiam, tu de alio, nihil actum erit. quod et in iudiciis Aristo existimavit: sed hic magis est, ut is petitus videatur, de quo actor sensit. nam stipulatio ex utriusque consensu valet, iudicium autem etiam in invitum redditur et ideo actori potius credendum est: alioquin semper 2 negabit reus se consensisse. Si stipulante me Stichum aut Pamphilum tu unum daturum te spoponderis, constat non teneri te nec ad interrogatum esse 3 responsum. Diversa causa est summarum, veluti 'decem aut viginti dari spondes?' hic enim etsi decem spoponderis, recte responsum est, quia semper in sum-4 mis id, quod minus est, sponderi videtur. Item si ego plures res stipuler, Stichum puta et Pamphilum, (45. 1) 83

1) *Libris* LXXII. LXXIII *et priore libri* LXXIV *parte generaliter agitur de stipulationibus* (*communibus et praetoriis*).

licet unum spoponderis, teneris: videris enim ad unam 5 ex duabus stipulationibus respondisse. Sacram vel religiosam rem vel usibus publicis in perpetuum relictam (ut forum aut basilicam) aut hominem liberum inutiliter stipulor, quamvis sacra profana fieri et usibus publicis relicta in privatos usus reverti et ex libero servus fieri potest. nam et cum quis rem profanam aut Stichum dari promisit, liberatur, si sine facto eius res sacra esse coeperit aut Stichus ad libertatem pervenerit, nec revocantur in obligationem, si rursus lege aliqua et res sacra profana esse coeperit et Stichus ex libero servus effectus sit. [1]quoniam una atque eadem causa et liberandi et obligandi esset, quod aut dari non possit aut dari possit: nam et si navem, quam spopondit, dominus dissolvit et isdem tabulis compegerit, quia eadem navis esset, inciperet obligari. pro quo et illud dici posse Pedius scribit: si stipulatus fuero ex fundo centum amphoras vini, exspectare debeo, donec nascatur: et si natum sine culpa promissoris consumptum sit, rursum exspectare debeam, donec iterum nascatur et dari possit: et per has vices aut cessaturam aut valituram stipulationem. sed haec dissimilia sunt: adeo enim, cum liber homo promissus est, servitutis tempus spectandum non esse, ut ne haec quidem stipulatio de homine libero probanda sit: 'illum, cum servus esse coeperit, dare spondes?' item 'eum locum, cum ex sacro religiosove profanus esse coeperit, dari?' quia nec praesentis temporis obligationem recipere potest et ea dumtaxat, quae natura sui possibilia sunt, deducuntur in obligationem. vini autem non speciem, sed genus stipulari videmur et tacite in ea tempus continetur: homo liber certa specie continetur. et casum adversamque fortunam spectari hominis liberi neque civile neque naturale est: nam de his rebus negotium recte geremus, quae subici usibus dominioque nostro statim possunt. et navis si hac mente resoluta est, ut in alium usum tabulae destinarentur, licet mutato consilio perficiatur, tamen et perempta prior navis et haec alia dicenda est: sed si reficiendae navis causa omnes tabulae refixae sint, nondum intercidisse navis videtur et compositis rursus eadem esse incipit: sicuti de aedibus deposita tigna ea mente, ut reponantur, aedium sunt, sed si usque ad aream deposita sit, licet eadem materia restituatur, alia erit. hic tractatus etiam ad praetorias stipulationes pertinet, quibus de re restituenda cavetur et an eadem 6 res sit, quaeritur. Si rem, quam ex causa lucrativa stipulatus sum, nactus fuero ex causa lucrativa, evanescit stipulatio. sed si heres exstitero domino, extinguitur stipulatio. si vero a me herede defunctus eam legavit, potest agi ex stipulatu: idemque esse et si sub condicione legata sit, quia et, si ipse debitor rem sub condicione legatam dedisset, non liberaretur: sed si condicione deficiente remanserit, petitio infir-7 mabitur. Stichum, qui decessit, si stipuler, si quidem condici etiam mortuus potuit, ut furi, utiliter me stipulatum Sabinus ait: si vero ex aliis causis, inutiliter, quia et si deberetur, morte promissor liberetur. idem ergo diceret et si mora facta defunctum stipularer. 8 Si quis ancillam sistere se in aliquo loco promiserit, quae praegnas erat, etsi sine partu eam sistat, in eadem causa eam sistere intellegitur.

1) Celso autem contra visum est *similiave exciderunt* (*Cuiacius*), *v. Cels. fr.* 161, 226.

799. Si communis servus sic stipulatus [(45. 3) 29] sit: 'decem illi domino, eadem decem alteri dare spondes?', dicemus duos reos esse stipulandi.

800. Hi, qui accessionis loco promittunt, [(46. 1) 34] in leviorem causam accipi possunt, in deteriorem non possunt. ideo, si a reo mihi stipulatus sim, a fideiussore mihi aut Titio, meliorem causam esse fideiussoris Iulianus putat, quia potest vel Titio solvere. quod si a reo mihi aut Titio stipulatus, a fideiussore mihi tantum interrogem, in deteriorem causam acceptum fideiussorem Iulianus ait. quid ergo, si a reo Stichum aut Pamphilum, a fideiussore Stichum interrogem? utrum in deteriorem causam acceptus est sublata electione? an in meliorem, quod et verum est, quia mortuo eo liberari potest?

801. Novare possumus aut ipsi, si sui [(46. 2) 20] iuris sumus, aut per alios, qui voluntate nostra stipu-1 lantur. Pupillus sine tutoris auctoritate non potest novare: tutor potest, si hoc pupillo expediat: item procurator omnium bonorum.

LIBER LXXIII.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 2.][1]

802. [2]. . . nec ille [*sc. qui rei publicae* [(26. 5) 16] *causa abest*] desinit tutor esse. quod et in omnibus, qui ad tempus excusantur, iuris est.

803. Praetoriae stipulationes aut rei restitu- [(46. 5) 2] 1 tionem continent aut *in*certam quantitatem. Sicuti stipulatio ex operis novi nuntiatione, qua cavetur, ut opus restituatur: ideoque sive actor sive reus decesserit pluribus heredibus relictis, uno vincente vel victo totum opus restitui debebit: quamdiu enim aliquid superest, 2 tamdiu non potest videri opus restitutum. Incertam quantitatem continet stipulatio iudicatum solvi[3] et rem ratam dominum habiturum et damni infecti et his similes, in quibus respondetur scindi eas in personas heredum, quamvis possit dici ex persona heredum promissoris non posse descendentem a defuncto stipulationem diversam condicionem cuiusque facere. at in contrarium summa ratione fit, ut uno ex heredibus stipulatoris vincente in partem eius committatur stipulatio[4]: hoc enim facere verba stipulationis 'quanti ea res est'. sed si unus ex heredibus promissoris totam rem possideat, in solidum eum damnandum Iulianus scribit: in quantum autem ipse ea stipulatione vel fideiussores[5] an omnino teneantur, dubitari potest: et videndum ait, ne non committatur. sed si lite contestata possessor decesserit, unum ex heredibus non maiore ex parte damnandum, licet totum fundum possideat, quam ex qua heres est.

804. Sciendum est heredem etiam per [(50. 16) 70] multas successiones accipi. nam paucis speciebus 'heredis' appellatio proximum continet, veluti in substitutione impuberis 'quisquis mihi heres erit, idem filio heres esto', ubi heredis heres non continetur, quia incertus est. item in lege Aelia Sentia filius heres proximus potest libertum paternum ut ingratum accusare, non etiam si heredi heres exstiterit. idem dici-

1) *v. p.* 1088 *n.* 1. 2) *Incertum, quo pertineat; agitur fortasse de dotis promissione, v. Gai.* I, 178—181. 3) pro praede litis et vindiciarum *Paul. Nam iudicatum solvi stipulatio re secundum stipulatorem iudicata in tantum committitur, in quantum iudex pronuntiavit, non quanti res est, v.* (46. 7) 9. 4) *scil. p. p. l. v.* 5) sponsores *Paul.*

tur in operarum exactione, ut filius heres exigere possit, non ex successione effectus. verba haec 'is ad quem ea res pertinet' sic intelleguntur, ut qui in universum dominium vel iure civili vel iure praetorio succedit, contineatur.

LIBER LXXIV.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 3.][1]

805. Obligationum fere quattuor [(44. 7) 44 pr. § 1 causae sunt: aut enim dies in iis est aut condicio aut 1 modus aut accessio. Circa diem duplex inspectio est: nam vel ex die incipit obligatio aut confertur in diem. ex die veluti 'kalendis Martiis dare spondes'? cuius natura haec est, ut ante diem non exigatur. ad diem autem 'usque ad kalendas dare spondes'? placet autem ad tempus obligationem constitui non posse non magis quam legatum

[*aut libertas*] (ideoque si ita scriptum sit [(40. 4) 34 'Stichus usque ad annos decem liber esto', temporis adiectio supervacua est):

nam quod alicui deberi coepit, [(44. 7) 44 § 1—4 certis modis desinit deberi. plane post tempus stipulator vel pacti conventi vel doli mali exceptione summoveri poterit.[2] sic et in tradendo[3] si quis dixerit se solum sine superficie tradere,[4] nihil proficit, quo minus et superficies transeat, quae natura solo cohaeret. 2 Condicio vero efficax est, quae in constituenda obligatione inseritur, non quae post perfectam eam ponitur, veluti 'centum dare spondes, nisi navis ex Asia venerit'? sed hoc casu existente condicione locus erit 3 exceptioni pacti conventi vel doli mali. Modus obligationis est, cum stipulamur decem aut hominem: nam alterius solutio totam obligationem interemit nec alter 4 peti potest, utique quamdiu utrumque est. Accessio vero in obligatione aut personae aut rei fit. personae, cum mihi aut Titio stipulor. rei, cum mihi decem aut Titio hominem stipulor: ubi quaeritur, an ipso iure fiat liberatio homine soluto Titio.

806. Si ita stipulatus sim: 'si fun- [(44. 7) 44 § 5 dum non dederis, centum dare spondes'? sola centum in stipulatione sunt, in exsolutione fundus.

Si quis pro eo spoponderit, qui ita pro- [(17. 1) 46 misit: 'si Stichum non dederis, centum milia dabis'? et Stichum redemerit vilius et solverit, ne centum milium stipulatio committatur, constat posse eum mandati agere. igitur commodissime illa forma in mandatis servanda est, ut, quotiens certum mandatum sit, recedi a forma non debeat: at quotiens incertum vel plurium causarum, tunc, licet aliis praestationibus exsoluta sit causa mandati quam quae ipso mandato inerant, si tamen hoc mandatori expedierit, mandati erit actio.

807. Sed si navem fieri stipulatus [(44. 7) 44 § 6 sum et, si non feceris, centum, videndum, utrum duae stipulationes sint, pura et condicionalis, et existens sequentis condicio non tollat priorem? an vero transferat in se et quasi novatio prioris fiat? quod magis verum est.

Si insulam fieri stipulatus sim et tran- [(45. 1) 84 sierit tempus, quo potueris facere, quamdiu litem contestatus non sim, posse te facientem liberari placet: quod si iam litem contestatus sim, nihil tibi prodesse, si aedifices.

[*Pro praede litis et vindiciarum* (*E.* 281)].

808. Si petitor post satisdationem ante [(46. 7) 8 iudicium acceptum heres possessori exstiterit, extinguitur stipulatio.

809. Si servus, qui in rem actione pete- [(46. 7) 11 batur, lite contestata decesserit, deinde possessor litem deseruerit, quidam fideiussores eius pro lite[1] datos non teneri putant, quia mortuo homine nulla iam res sit: quod falsum est, quoniam expedit de evictione actionis[2] conservandae causa, item fructuum nomine rem iudicari.

LIBER LXXV.

[*Iudicatum solvi* (*E.* 282)]?

810. [3]In executione obligationis [(45. 1) 85 pr.—§ 6 sciendum est quattuor causas esse: nam interdum est aliquid, quod a singulis heredibus divisum consequi possumus: aliud quod totum peti necesse est nec divisum praestari potest: aliud quod pro parte petitur, sed solvi nisi totum non potest: aliud, quod solidum petendum est, licet in solutionem admittat secutionem. 1 Prima species pertinet ad promissorem pecuniae certae: nam et petitio et solutio ad portiones heredi-2 tarias spectat. Secunda ad opus, quod testator fieri iusserit: nam singuli heredes in solidum tenentur, quia 3 operis effectus in partes scindi non potest. Quod si stipulatus fuero: 'per te heredemve tuum non fieri, quo minus eam agam: si adversus ea factum sit, tantum dari?' et unus ex pluribus heredibus promissoris me prohibeat, verior est sententia existimantium unius facto omnes teneri, quoniam, licet ab uno prohibeor, non tamen in partem prohibeor: sed ceteri familiae 4 erciscundae iudicio sarcient damnum. Pro parte autem peti, solvi autem nisi totum non potest, veluti cum stipulatus sum hominem incertum: nam petitio eius scinditur, solvi vero nisi solidus non potest. alioquin in diversis hominibus recte partes solventur: quod non potuit defunctus facere, nec quod stipulatus sum consequar. idem iuris est, et si quis decem milia aut 5 hominem promiserit. In solidum vero agi oportet et partis solutio adfert liberationem, cum ex causa evictionis intendimus: nam auctoris heredes in solidum denuntiandi sunt omnesque debent subsistere et quolibet defugiente omnes tenebuntur, sed unicuique pro parte 6 hereditaria praestatio iniungitur. Item si ita stipulatio facta sit: 'si fundus Titianus datus non erit, centum dari?', nisi totus detur, poena committitur centum nec prodest partes fundi tradere[4] cessante uno, quemadmodum non prodest ad pignus liberandum partem creditori solvere.

[*Si cui plus quam per legem Falcidiam licuerit etc.* (*E.* 284)].

811. [*Si res, quae legata sit, apud legata-* [(35. 3) 2

1) *v. p.* 1088 *n.* 1. 2) *cf. Iulian. fr.* 697 § 4. 3) mancipio *Paul.* 4) mancipare *Paul.*

1) fid. eius pro lite] sponsores eius pro praede litis et vindiciarum *Paul.* 2) de evictione actionis] auctoritatis *Paul.?* 3) *Referas hunc tractatum ad clausulam de re defendenda, quae ita videtur fuisse concepta:* 'eam rem boni viri arbitratu defendi: quodsi ita non defendetur, quanti ea res erit, tantam pecuniam dari'. *Neque enim videtur defensa res boni viri arbitratu quae non in solidum defensa est* — (46. 7) 17; *haec autem verba* 'quanti ea res erit, tantam pecuniam' *divisionem videntur admittere, quamquam de heredibus dubitabatur, utrum in solidum an pro parte ex hac clausula obligarentur, arg. fr.* 803 § 2. *Cf. etiam Neratius fr.* 25. 4) mancipare *Paul.*

rium interierit, exceptione succurretur ei qui promisit,] etiamsi quanti ea res sit promisit.

[*Evicta hereditate legata reddi* (*E.* 285)].

812. Haec autem satisdatio locum habet, [(35.3) 4] si iusta causa esse videbitur: nam iniquum erat omnimodo caveri nondum illata controversia litis, cum possint ei lusoriae minae fieri: ideoque eam rem praetor ad cognitionem suam revocat. Si duo ex testamento hereditatem in solidum sibi vindicent, forte quod eiusdem nominis sint, tam in possessorem quam in petitorem competunt actiones et creditoribus et legatariis.[1] Haec cautio utique necessaria est, si quis pecuniam suam solvat vel rem tradat: si vero pecuniam hereditariam solvat vel rem tradat, quidam non putant cavendum, quia nec teneri potest eo nomine victus, cum non possideat vel dolo fecerit, quo minus possideat. hoc si ante motam controversiam solvat: quod si postea, tenebitur culpae nomine.[1] Sed cum de nomine inter duos quaestio est, numquid non sit cavendum ei, qui hereditariam rem tradat, quia omnimodo unus liberatur: quemadmodum si aes alienum hereditarium solvatur? sed si petitor suam pecuniam solvet aut rem suam tradat, non habet unde retineat et ideo necessaria est ei cautio.

[*Usufructuarius quemadmodum caveat* (*E.* 286)].

813. Nam fructuarius custodiam praestare [(7.9) 2] debet.

814. Idem est [*i. e. haec stipulatio locum* [(7.9) 6] *habet*] et in reditu praedii, sicuti si vindemia legata esset vel messis, quamvis ex usu fructu ea percipiantur, quae legato morte legatarii ad heredem redeunt.

815. Si tibi usus fructus et mihi proprietas [(7.9) 8] legata sit, mihi cavendum est: sed si mihi sub condicione proprietas legata sit, quidam et Marcianus[2] et heredi et mihi cavendum esse putant: quae sententia vera est. item si mihi legata sit et, cum ad me pertinere desierit, alii, et hic utrisque cavendum ut supra placuit. quod si duobus coniunctim usus fructus legatus sit, et invicem sibi cavere debebunt et heredi in casum illum: 'si ad socium non pertineat usus fructus, heredi reddi'.

[*Legatorum servandorum causa* (*E.* 287)].

816. [3]Sed et si plures substituti sint, singulis [(2.8) 13] cavendum est [*sc. pro praede litis et vindiciarum ab herede sub condicione instituto*].

817. Quotiens nominatim plures res in legato [(31) 2] exprimuntur, plura legata sunt: si autem supellex aut argentum aut peculium aut instrumentum legatum sit, unum legatum est.

818. Etiam de praesenti legato locum [(36.3) 15] habet haec satisdatio, quoniam nonnullas moras exercitio iudicii habet.[4] Si et ab herede instituto legatorum satis acceperit legatarius et a Trebelliano fideicommissario, utraque quidem stipulatio committetur, sed exceptione se tuebitur heres, quia cavere non debuerit. sed si pars hereditatis restituta sit, ab utroque cavendum est. Etiam si ab intestato debeatur fideicommissum, locum habet haec stipulatio.

*

819. [1]Si ab arbitro probati sunt fideiussores,[2] [(2.8) 10] pro locupletibus habendi sunt, cum potuerit querella ad competentem iudicem[3] deferri, qui ex causa improbat ab arbitro probatos, alias improbatos probat: multoque magis, si sua voluntate accepit fideiussores,[2] contentus his esse debet. quod si medio tempore calamitas fideiussoribus[4] insignis vel magna inopia accidit, causa cognita ex integro satisdandum erit.

820. [5]Quicumque sub condicione obli- [(45.1) 85 § 7] gatus curaverit, ne condicio exsisteret, nihilo minus obligatur.

821. [6]Nemo rem suam futuram in eum [(45.1) 87] casum, quo sua fit, utiliter stipulatur.

822. [7]Praetoriae stipulationes saepius inter- [(46.5) 4] ponuntur, cum sine culpa stipulatoris cautum esse desiit.

LIBER LXXVI.

[*Rem pupilli . . . salvam fore* (*E.* 288)].

823. Si filius, qui in potestate furiosi erit, [(46.6) 5] rem salvam fore stipuletur, adquirit patri obligationes.

[*Ratam rem haberi* (*E.* 289)].

824. Si commissa est stipulatio ratam [(46.8) 13] rem dominum habiturum, in tantum competit, in quantum mea interfuit, id est quantum mihi abest quantumque lucrari potui. Si sine iudice procuratori legatum solvatur, caveri debere Pomponius ait.

825. Cum procurator in rem agebat, [(46.1) 73] cautionem dederat ratam rem dominum habiturum: postea victo eo dominus reversus iterum de eadem re agitabat, et cum reus haberet possessionem, et noluit eam restituere et ideo magno condemnatus est: in amplius fideiussores[2] non tenentur: hoc enim non debet imputari fideiussoribus,[4] quod ille propter suam poenam praestitit.

[*De auctoritate* (*E.* 290)].

826. Si vendideris servum mihi Titii, deinde [(21.2) 9] Titius heredem me reliquerit, Sabinus ait amissam actionem pro evictione,[8] quoniam servus non potest evinci: sed in ex empto actione decurrendum est.

827. Appellatione 'rei' pars etiam con- [(50.16) 72] tinetur.[9]

LIBER LXXVII.

[*Secundum mancipium* (*E.* 290)]?

828. Si fundo tradito[10] pars evincatur, si [(21.2) 53] singula iugera venierint certo pretio, tunc non pro bonitate, sed quanti singula venierint quae evicta

---

1) § 1. 3 *continuatas fuisse et* § 2 *interpositam esse ex auctore diverso suspicatur Mommsen. Quod non probaverim, cum interfuisse quaedam inter* § 1 *et* 3 *indicetur verbis* 'sed cum de nomine inter duos quaestio est'. *Potius crediderim compilatores inepte delevisse ea, quae apud Paulum sententias inter se coniunxerunt.* 2) Maccianus *Paul.? cf. Maec. fr.* 45. 3) *cf.* (46.5) 8 § 1? 4) quoniam . . . habet *Trib.? v. Hartmann-Ubbelohde, ordo iudiciorum p.* 364 *n.* 45. *Gai.* 2, 279: de legatis (ius dicitur), cum res aguntur.

1) *Ad cautionem legatorum servandorum causa interponendam haec pertinere suspicor, v. n.* 3. 2) sponsores *Paul.* 3) competentem iudicem] consulem (*qui scilicet de fideicommissis ius dicit*) *Paul.? Praetoris enim mentionem compilatores vix delevissent.* 4) sponsoribus *Paul.* 5) *Incertum quo pertineat.* 6) *Suspicor hoc fr. spectare ad legatorum stipulationis verba* '*quidquid dari fieri oportet*', *quae ad legata per vindicationem relicta non videntur apte quadrare, Lenel,* § 287 *i. f.* 7) *Haec ad stipulationem quamlibet possunt pertinere.* 8) actionem pro evictione] auctoritatem *Paul., cf.* (21.2) 76. 9) *Secus in stipulatione duplae,* (21.2) 56 § 2. 10) mancipato *Paul.?*

fuerint, praestandum, etiamsi ea quae meliora fuerint 1 evicta sint. Si cum possit emptor auctori denuntiare, non denuntiasset idemque victus fuisset, quoniam parum instructus esset, hoc ipso videtur dolo fecisse et ex stipulatu agere non potest.

LIBER LXXVIII.

[*De damno infecto* (*E.* 292)].

829. Trebatius ait etiam eum accipere (39. 2) 25 damnum, cuius aedium luminibus officiatur.

830. Plures earumdem aedium domini (39. 2) 27 singuli stipulari debent sine adiectione partis, quia de suo quisque damno stipulatur: quin immo pars adiecta partis partem faciet. contra si plures domini sint vitiosarum aedium, pro sua quisque parte promittere debet, ne singuli in solidum obligentur.

831. Qui vias publicas muniunt, sine (39. 2) 31 1 damno vicinorum id facere debent. Si controversia sit, dominus sit nec ne is, a quo cautio exigitur, sub exceptione satisdare iubetur.

LIBER LXXIX.

(*ad edict. aed. cur. liber I*).

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293) 1.]

832. Res bona fide vendita propter (18. 1) 54 minimam causam inempta fieri non debet.

833. . . . vel melancholici [*sc. non sunt in* (21. 1) 2 *causa redhibitionis*].

834. Bovem qui cornu petit (21. 1) 43 pr. — § 4 vitiosum esse plerique dicunt, item mulas quae cessum dant: ea quoque iumenta, quae sine causa turbantur 1 et semet ipsa eripiunt, vitiosa esse dicuntur. Qui ad amicum domini deprecaturus confugit, non est fugitivus: immo etiamsi ea mente sit, ut non impetrato auxilio domum non revertatur, nondum fugitivus est, quia non solum consilii, sed et facti fugae nomen est. 2 Qui persuasu alterius a domino recessit, fugitivus est, licet id non fuerit facturus citra consilium eius 3 qui persuasit. Si servus meus bona fide tibi serviens fugerit vel sciens se meum esse vel ignorans, fugitivus 4 est, nisi animo ad me revertendi id fecit. Mortis consciscendae causa sibi facit, qui propter nequitiam malosque mores flagitiumve aliquod admissum mortem sibi consciscere voluit, non si dolorem corporis non sustinendo id fecerit.

835. Si quis servum emerit et rapto (21. 1) 43 § 5 eo vi bonorum raptorum actione quadruplum consecutus est, deinde servum redhibeat, reddere debebit quod accepit: sed si per eum servum iniuriam passus iniuriae nomine egerit, non reddet venditori: aliter forsitan atque si loris ab aliquo caeso aut quaestione de eo habita emptor egerit.

836. Item si servi redhibendi nomine (21. 1) 30 emptor iudicium accepit vel ipse eius nomine dictavit, cavendum ex utraque parte erit, ut, si quid sine dolo malo condemnatus sit vel si quid ex eo quod egerit ad eum pervenerit dolove malo eius factum sit quo 1 minus perveniret, id reddat. Quas impensas necessario in curandum servum post litem contestatam emptor fecerit, imputabit: praecedentes impensas nominatim comprehendendas Pedius: sed cibaria servo data non esse imputanda Aristo, nam nec ab ipso exigi, quod in ministerio eius fuit.

837. Aliquando etiam redhiberi (21. 1) 43 § 6 — 10 mancipium debebit, licet aestimatoria, id est quanto minoris,[1] agamus: nam si adeo nullius sit pretii, ut ne expediat quidem tale mancipium domini habere, veluti si furiosum aut lunaticum sit, licet aestimatoria actum fuerit, officio tamen iudicis continebitur, ut reddito 7 mancipio pretium recipiatur. Si quis, cum consilium inisset fraudandorum creditorum, redhibuerit non redhibiturus alias, nisi vellet eos fraudare, tenetur credito-8 ribus propter mancipium venditor. Pignus manebit obligatum, etiamsi redhibitus fuerit servus: quemadmodum, si eum alienasset aut usum fructum eius, non recte redhibetur nisi redemptum, sic et pignore libera-9 tum redhibetur. Si sub condicione homo emptus sit, redhibitoria actio ante condicionem exsistentem inutiliter agitur, quia nondum perfecta emptio arbitrio iudicis imperfecta fieri non potest: et ideo etsi ex empto vel vendito vel redhibitoria ante actum fuerit, 10 expleta condicione iterum agi poterit. Interdum etiamsi pura sit venditio, propter iuris condicionem in suspenso est, veluti si servus, in quo alterius usus fructus, alterius proprietas est, aliquid emerit: nam dum incertum est, ex cuius re pretium solvat, pendet, cui sit adquisitum, et ideo neutri eorum redhibitoria competit.

838. . . . vel fratres [*sc. uno pretio venditi* (21. 1) 39 *nisi omnes redhiberi non possunt*].

839. . . . [2]quia redhibito homine omnia (4. 7) 9 retro aguntur: et ideo non videtur iudicii mutandi causa alienare qui redhibet: nisi si propter hoc ipsum redhibet non redhibiturus alias.

LIBER LXXX.

(*ad edict. aed. cur. liber II*).

[*De mancipiis vendundis* (*E.* 293) 2.]

840. [3]Iustissime aediles noluerunt (21. 1) 44 pr. hominem ei rei quae minoris esset accedere, ne qua fraus aut edicto aut iure civili fieret: ut ait Pedius, propter dignitatem hominum: alioquin eandem rationem fuisse et in ceteris rebus: ridiculum namque esse tunicae fundum accedere. ceterum hominis venditioni quidvis adicere licet: nam et plerumque plus in peculio est quam in servo, et nonnumquam vicarius qui accedit pluris est quam is servus qui venit.

841. Proponitur actio ex hoc edicto (21. 1) 44 § 1 in eum cuius maxima pars in venditione fuerit, quia plerumque venaliciarii ita societatem coeunt, ut quidquid agunt in commune videantur agere: aequum enim aedilibus visum est vel in unum ex his, cuius maior pars aut nulla parte minor esset, aedilicias actiones competere, ne cogeretur emptor cum multis litigare, quamvis actio ex empto cum singulis sit pro portione, qua socii fuerunt: nam id genus hominum ad lucrum potius vel turpiter faciendum pronius est.

842. [4]Signatorius anulus 'ornamenti' (50. 16) 74 appellatione non continetur.

1) id est quanto minoris *gloss.?* 2) *cf. fr.* 837 § 7. 3) *cf.* (21. 1) 32. 4) *cf. Ulp.* 44 *ad Sab.* (34. 2) 25 § 10 *ict.* (21. 1) 38 *pr. Suspicari licet aediles de mancipiorum quoque ornamentis edixisse. Etiam Ulpiani locus cit. ad edictum aedilium videtur pertinere.*

[*De feris* (*E.* 295)].

843. [*Hac actione tenetur, si quis canem* [(21. 1) 41] . . . *contra edictum habuerit*] et generaliter aliudve quod noceret animal, sive soluta sint, sive alligata, ut contineri vinculis, quo minus damnum inferant, non possint.

[*De duplae stipulatione* (*E.* 296)].

844. Nuda et imaginaria venditio pro [(18. 1) 55] non facta est et ideo nec alienatio eius rei intellegitur.

845. In redhibitoria vel aestimatoria[1] [(21. 1) 44 § 2] potest dubitari, an, quia alienum servum vendidit, et ob evictionem et propter morbum forte vel fugam simul teneri potest: nam potest dici nihil interesse emptoris sanum esse, fugitivum non esse eum, qui evictus sit. sed interfuit emptoris sanum possedisse propter operas, neque ex postfacto decrescat obligatio: statim enim ut servus traditus est[2] committitur stipulatio quanti interest emptoris.

846. Evictus autem a creditore tunc [(21. 2) 35] videtur, cum fere spes habendi abscisa est: itaque si Serviana actione evictus sit, committitur quidem stipulatio: sed quoniam soluta a debitore pecunia potest servum habere, si soluto pignore venditor conveniatur, poterit uti doli exceptione.

847. Si ei cui vendidi et duplam pro- [(21. 2) 41] misi, cum ipse eadem stipulatione mihi cavisset, heres exstiterim, evicto homine nulla parte stipulatio committitur: neque enim mihi evinci videtur, cum vendiderim eum, neque ei cui me promissorem praestarem, quoniam parum commode dicar ipse mihi duplam prae- 1 stare debere. Item si domino servi heres exstiterit emptor, quoniam evinci ei non potest nec ipse sibi videtur evincere, non committitur duplae stipulatio. 2 his igitur casibus ex empto agendum erit. Si is, qui fundum emerit et satis de evictione acceperit et eundem fundum vendiderit, emptori suo heres exstiterit, vel ex contrario emptor venditori heres exstiterit: an evicto fundo cum fideiussoribus[3] agere possit, quaeritur. existimo autem utroque casu fideiussores[4] teneri, quoniam et cum debitor creditori suo heres exstiterit, ratio quaedam inter heredem et hereditatem ponitur et intellegitur maior hereditas ad debitorem pervenire, quasi soluta pecunia quae debebatur hereditati, et per hoc minus in bonis heredis esse: et ex contrario cum creditor debitori suo exstitit heres, minus in hereditate habere videtur, tamquam ipsa hereditas heredi solverit. sive ergo is qui de evictione satis acceperat emptori cui ipse vendiderat sive emptor venditori suo heres exstiterit, fideiussores[4] tenebuntur. et si ad eundem venditoris et emptoris hereditas reciderit, agi cum fideiussoribus[3] poterit.

848. Cum emptor venditori vel contra [(35. 2) 48] heres exstitit, evicto homine utrum duplum in aes alienum deducere vel computare debeat an simplum? duplum enim esset, si alius heres exstitisset. et benignius est eodem herede existente simplum ei imputari.

849. Si dictum fuerit vendendo, ut simpla [(21. 2) 56] promittatur, vel triplum aut quadruplum promitteretur, ex empto perpetua actione agi poterit. non tamen, ut vulgus opinatur, etiam satisdare debet qui duplam promittit, sed sufficit nuda repromissio, nisi aliud con- 1 venerit. Si compromisero et contra me data fuerit sententia, nulla mihi actio de evictione danda est adversus venditorem: nulla enim necessitate cogente id 2 feci. In stipulatione duplae cum homo venditur partis adiectio necessaria est, quia non potest videri 3 homo evictus, cum pars eius evicta est. Si, cum possit usu capere emptor, non cepit, culpa sua hoc fecisse videtur: unde si evictus est servus, non tenetur 4 venditor. Si praesente promissore qui de evictione promisit et non ignorante procuratori denuntiatum sit, 5 promissor nihilo minus tenetur. Simili modo tenetur 6 et qui curavit, ne sibi denuntiari possit. Sed et si nihil venditore faciente emptor cognoscere ubi esset 7 non potuit, nihilo minus committitur stipulatio. Pupillo etiam sine tutoris auctoritate posse denuntiari, si tutor non apparet, ex duplae stipulatione benignius receptum esse Trebatius ait.

1) In redhibitoria vel aestimatoria] *haec addita esse suspicor a compilatoribus: Paulus enim videtur egisse de stipulatione duplae.*
2) *cf. verba stipulationis* 'sanum traditum esse'.
3) sponsoribus *Paul.?* 4) sponsores *Paul.?*

EPITOMAE ALFENI DIGESTORUM *ET* LABEONIS *ΠΙΘΑΝΩΝ*

v. Alfenus fr. 31—74, *Labeo fr.* 193—226.

DE EXCUSATIONIBUS TUTELARUM[1] LIBER SINGULARIS.[2]

850. Si patronus vel quivis extraneus im- [(26. 3) 4] puberi, quem heredem instituerit, tutorem dederit et extra ea nihil in bonis habeat pupillus, non male dicetur iudicium eius sequendum esse, qui et personam eius, quem tutorem esse voluerit, noverit et impuberem ita dilexit, ut eum heredem institueret.

851. † Modest. 2 excus. [3]*Καὶ φιλο-* [(27. 1) 6 § 5. 10] *σόφους δὲ ἀπολύεσθαι ἐπιτροπῶν Παῦλος γράφει οὕτως·* Philosophi oratores grammatici, qui publice iuvenibus prosunt, excusantur a tutelis.
10 *Τοὺς μέντοι ἄγαν ἐπιστήμονας καὶ ὑπὲρ τὸν ἀριθμὸν καὶ ἐν ἀλλοτρίᾳ πατρίδι τὰς διατριβὰς ποιουμένους εἶναι ἀλειτουργήτους Παῦλος γράφει, λέγων τὸν θειότατον Ἀντωνῖνον τὸν Εὐσεβῆ οὕτω κεκελευκέναι.*

852. [*Excusantur a tutela, qui adversa* [(27. 1) 11] *valetudine laborant,*] et non tantum ne incipiant, sed et a coepta excusari debent.

853. † Modest. 4 excus. [3]*Ἕτερον δὲ ἐκεῖνο* [(27. 1) 13 § 2] *εὑρίσκομεν ἐκ τῆς Μάρκου νομοθεσίας ζητήσεως ἄξιον· τῷ γὰρ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει ὄντι, ἐν ᾗ κεχειροτόνηται, ἢ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων πεντήκοντα ἡμερῶν ἔδωκεν ὁ νομοθέτης προθεσμίαν. τῷ δὲ ὑπὲρ ἑκατὸν μίλια διατρίβοντι καθ᾽ ἑκάστην ἡμέραν δεῖν ἀριθμεῖσθαι εἴκοσι μίλια ἐκέλευσεν καὶ ἔξωθεν τούτων ἄλλας τριάκοντα ἡμέρας προσέθηκεν εἰς δικαιολογίαν. ὅθεν συμβαίνει, ἐὰν ᾖ τις ἀπὸ ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων τὰς διατριβὰς ποιούμενος,*

1) De excusationibus tutelarum *inscr. fr.* 850, de excusationibus *inscr. fr.* 854. 855, de excusatione tutorum *inscr. fr.* 852. 856. *Quae inscriptiones quin ad eundem librum referendae sint, non potest dubitari.* 2) *Conscripti imperantibus Severo et Caracalla, fr.* 856.
3) *Fr.* 851. 853 *aut ex hoc libro desumpta sunt aut ex libro de officio praetoris tutelaris.*

τούτῳ εἶναι προθεσμίαν ὄκτω καὶ τριάκοντα ἡμερῶν, ὄκτω μὲν τῶν ἑκατὸν ἑξήκοντα μιλίων, ὡς καθ' ἑκάστην ἡμέραν εἴκοσι μιλίων ἀριθμουμένων, τριάκοντα δὲ τὰς πρὸς τὴν δικαιολογίαν. ἔσται οὖν ἐν χείρονι τάξει ὁ πόῤῥωθεν διατρίβων τοῦ ἐντὸς ἑκατὸν μιλίων ὄντος ἢ ἐν αὐτῇ τῇ πόλει, εἴγε τούτοις μὲν ἀεὶ πεντήκοντα ἡμέραι προθεσμίας εἰσίν, ἐκείνοις δὲ ἐλάττους. ἀλλ' εἰ καὶ τὰ μάλιστα τὸ ῥητὸν τοῦ νόμου ταύτην ἀποτελεῖ τὴν διάνοιαν, ὅμως ἡ γνώμη τοῦ νομοθέτου ἄλλο βούλεται. οὕτως γὰρ καὶ Κερβίδιος Σκαίβολας καὶ Παῦλος καὶ Δομίτιος Οὐλπιανὸς οἱ κορυφαῖοι τῶν νομικῶν γράφουσιν, φάσκοντες οὕτως δεῖν ταῦτα παραφυλάττειν, ὡς μηδέποτέ τινι ἐλάττω δίδοσθαι τῶν πεντήκοντα ἡμερῶν προθεσμίαν, τότε δὲ μακροτέραν, ὁπόταν ἡ διαρίθμησις τῶν ἐπὶ τῇ ὁδῷ ἡμερῶν προστιθεμένη ταῖς τριάκοντα ἡμέραις, ἃς πρὸς δικαιολογίαν ὁ νόμος δίδωσιν, ὑπερβαίνει τὰς πεντήκοντα ἡμέρας.

854. Mensores frumentarios habere ius [(27. 1) 26] excusationis apparet ex rescripto divorum Marci et Commodi, quod rescripserunt praefecto annonae.

855. Ii, qui tres pluresve tutelas vel cura- [Vat. 231] tiones vel, permixto modo, cuiuscumque separatas administrant, excusari a tutela curationeve solent. quod si fratrum tutelam suscipiant, pro una tutela [*reput*]antur eadem bona.

856. Imperatores nostri Aelio Diodoto [Vat. 246] suo [*salut*]em. Tutores secundum patris voluntatem decreto praetoris clarissimi viri, quod non iure testa[*men*]to vel codicillis dati fuerant, confirmato[*s*] nominare potiores posse non arbitramur, nam iudicium patris, licet iure [*d*]eficiat, servandum est.

DE EXTRAORDINARIIS CRIMINIBUS LIBER SINGULARIS.

v. Index.

DE FIDEICOMMISSIS LIBRI III.[1]

LIBER I.

[*De singulis rebus per fideic. relictis*].

857. Sed et si sic fideicommissum dedero [(32) 6] ab herede meo: 'te rogo, Luci Titi, ut ab herede tuo petas dari Maevio decem aureos',[2] utile erit fideicommissum, scilicet ut mortuo Titio ab herede eius peti possit: idque et Iulianus respondit. Sic autem fideicommissum dari non poterit: 'si Stichus Seii factus iussu eius hereditatem adierit, rogo det', quoniam qui fortuito, non iudicio testatoris consequitur hereditatem vel legatum, non debet onerari, nec recipiendum est, ut, cui nihil dederis, eum rogando obliges.

858. Si legatarius, a quo fideicommissum [(32) 8] datum est, petierit legatum, id tantum, quod per iudicem exegerit, praestare fideicommissario cogetur vel, si non exegerit, actione cedere: ad eum enim litis periculum spectare iniquum est, si non culpa legatarii lis perierit. Servo heredis fideicommissum utiliter non relinquitur, nisi fidei eius commiserit, ut servum manumittat. Cum ita petisset testator, ut, quidquid ex bonis eius ad patrem pervenisset, filiae suae ita restitueret, ut eo amplius haberet, quam ex bonis patris habitura esset, divus Pius rescripsit manifestum esse de eo tempore sensisse testatorem, quod post mortem patris futurum esset.

859. Si quis servo testamento dederit [(40. 4) 56] libertatem et directo et per fideicommissum, in potestate servi est, utrum velit ex directo an ex fideicommisso ad libertatem pervenire: et ita Marcus imperator rescripsit.

LIBER II.

[*De senatus consulto Pegasiano*].

860. Si a me tibi fideicommissum vel [(35. 2) 29] legatum est tuque id post tempus rogatus sis mihi restituere, non puto hoc imputandum esse in Falcidiam, quia incipio postea quasi fideicommissarius id recipere.

861. [*Si quis alio loco cernere hereditatem* [(36. 1) 8] *iussus sit et suspectam dicat, an cogendus sit? . . .*] De aetate quoque et iure, id est liceat ei eo ire nec ne, aestimabitur.

862. [*Si quis . . .*] vel omnia sua [*resti-* [(36. 1) 16] *tuere rogatus sit, cogi poterit*].

'Meorum' et 'tuorum' appellatione actio- [(50. 16) 91] nes quoque contineri dicendum est.

863. Qui ita institutus esset 'si coheres [(36. 1) 68 pr.] eius adisset', uti potest lege Falcidia, etsi coheres eius coactus adisset, modo si ipse non coactus adierit hereditatem.

[*De restitutione hereditatis*].

864. [*Nihil interest, cui nostro nomine* [(36. 1) 42] *restituitur, pater familias sit an is qui in aliena potestate est,*] mulier an masculus: et ideo servo quoque voluntate nostra vel si ratum habuerimus restitui potest.

865. Etiam absentis procuratori, *si* [(36. 1) 68 § 1–4] desideraret, posse restitui hereditatem ex hoc senatus consulto[1] Iulianus scripsit, si tamen caveat de rato habendo, si non evidens absentis voluntas esset. sed dicendum est, ut heres, qui suspectam dicat, non sit compellendus adire, si incertum sit, an mandaverit, quamvis ei caveatur, propter fragilitatem cautionis. quod si sponte adierit hereditatem, non magna captio est: sed actiones, si non mandavit, transibunt eo tempore, quo ratum habuerit. Si damnum in servo hereditario datum sit, licet per servum hereditarium heredi competere actio coepit, non tamen transit legis Aquiliae actio ad fideicommissarium: hae enim actiones transeunt, quae ex bonis defuncti pendent. Si legatus Romae compulsus adierit hereditatem et restituerit, cogetur Romae actiones pati fideicommissarius, quamvis heres non cogetur. An ubi defunctus conveniri debuit, et fideicommissarius debeat? videndum, si sua sponte heres adit et restituit hereditatem, an tribus locis fideicommissarius defendi debeat: ubi defunctus et ubi heres et ubi ipse domicilium habeat. [2]oportet itaque ibi fideicommissarium conveniri, ubi vel domicilium habet vel maior pars restitutae hereditatis habetur.

1) *Incertum est, quando Paulus hos libros conscripserit* (*cf. ZRG, IX,* 115 *n.* 62); *videtur autem Severi et Caracallae constitutio, cuius fit mentio fr.* 874, *apud Paulum relata fuisse.*

2) sest. milia *Paul.*

1) his senatus consultis *Paul.?*

2) *Plura exciderunt.*

LIBER III.

[*De libertate fideicommissaria*].

866. Si servus tibi legatus sit eumque rogatus sis manumittere nec praeterea capias, unde quartam, quae per Falcidiam retinetur, recipere possis, senatus censuit cessare Falcidiam. [(35. 2) 33]

Sed si non servus ipse legatus sit, sed pecunia rogatusque sit legatarius servum suum manumittere, Falcidiam patietur et nihilo minus cogetur manumittere, quia tanti aestimasse videbitur servum suum. [(35. 2) 36] 1 Quid si alienus servus fuerit? in eo non plus quam accepit ad redimendum cogitur impendere. 2 Sin vero heres servum rogatus sit manumittere, placet pretium eius, ut aes alienum, deducendum esse. 3 Si solus servus legatus et fideicommissa libertate donatus fuerit, licet Falcidia interveniente totus vindicari petive potest. sed et si aliud praeterea capiat legatarius, adhuc servus totus peti potest: quartam autem utriusque ex legato retinendam,[1] ne impediatur libertas. 4 Si incertum sit, an libertas praestari debeat, veluti quod sub condicione vel post tempus data sit, numquid incerto eo an praestetur, cum possit aut servus mori aut condicio deficere, interim Falcidia admittenda est, deinde cum libertas competere vel deberi coeperit, tum legatarius illam partem recipiat, quam Falcidia detraxit? Caecilio placebat, si quid ex operis eius medio tempore consecutus fuerit heres,[2] id in pretium eius erogare eum debere propter legis Falcidiae rationem.

867. Si heres qui vendidit servum sine successore decesserit, emptor autem extet et velit servus defuncti libertus esse, non emptoris, non esse eum audiendum Valens scripsit, ne emptor et pretium et libertum perdat. [(40. 5) 25]

868. Alieno servo dari potest per fideicommissum libertas, si tamen eius sit, cum quo testamenti factio est. [(40. 5) 31] 1 Cum intestato moriturus fidei filii commisisset, ut servum manumitteret, et postumus ei natus fuisset, divi fratres rescripserunt *libertatem*, 2 quia dividi non potest, ab utroque praestandam. Qui fideicommissariam libertatem debet, etiam eo tempore, 3 quo alienare prohibitus erit, manumittere poterit. Si patronus contra tabulas bonorum possessionem acceperit, quia eum praeterierit libertus, non cogetur vendere servum proprium, quem rogatus erat a liberto 4 suo manumittere. Si is cuius servus est nolit eum vendere, ut manumitteretur, nullae praetoris partes sunt: idem est et si pluris iusto vendere velit. sin autem certo quidem pretio, quod non prima facie videtur esse iniquum, dominus servum vendere paratus est, is vero, qui rogatus est manumittere, immodicum id esse nititur, praetoris partes erunt interponendae, ut iusto pretio volenti domino dato libertas ab emptore praestetur. quod si et dominus vendere paratus sit et servus velit manumitti, cogendus est heres redimere et manumittere, nisi dominus velit servum manumittere, ut actio sibi pretii in heredem detur: idque faciendum est etiam, si heres latitet: et ita imperator Antoninus rescripsit.

869. Si filius defuncti rogatus fuerit servum sui patris manumittere, dicendum est posse eum etiam contra tabulas habere et operas imponere: hoc enim potuisset, etiamsi directam libertatem accepisset, quasi patroni filius. [(40. 5) 33 pr.]

870. [*Si heres quidem latitet, legatarius autem vel fideicommissarius, qui rogatus sit libertatem praestare, praesens sit, deficit senatus consultum Rubrianum et nihilo minus impedietur libertas: proponamus enim legatarium nondum dominium servi nactum esse.*] Itaque hoc casu princeps adeundus est, ut et in hoc casu libertati prospiciatur.[1] [(40. 5) 27]

871. Erit Rubriano senatus consulto locus, etiamsi sub condicione libertas data sit, si modo per ipsum servum non fiet, quo minus condicioni pareat: nec refert in dando an in faciendo an in aliquo casu condicio consistat. [(40. 5) 33 § 1. 2] immo etiam amittit libertum heres, si condicioni impedimentum fecerit, etsi filius defuncti sit, quamvis alio iure habiturus sit libertum.[2] nonnullam enim et hic poenam patitur: nam et si in servitutem petierit aut capitis accusaverit, perdit bono-2 rum possessionem contra tabulas. Si is cui servus legatus est [*sc. per damnationem*] rogatus fuerat, ut eum manumitteret, et nolit eum accipere,[3] compellendus est[4] aut actiones suas ei praestare *cui* servus velit, ne intercidat libertas.

872. [5]Si quis, posteaquam in ea causa esse coeperit, ut ex fideicommisso manumitti deberet, alienatus sit, is quidem, cuius interim servus erit, manumittere cogetur: sed hic non distinguitur, iusta an non iusta causa absit: omnimodo enim libertus ei servatur. [(40. 5) 29]

873. Cum quidam sua manu servum sibi legatum scripsisset et eum manumittere rogatus esset, senatus censuit ab omnibus heredibus eum manumittendum. [(48. 10) 17]

874. Iustinian. . . . *constitutio Severi et Antonini principum reperta est, ex qua generaliter necessitas imponebatur socio partem suam socio vendere, quatenus libertas servo imponatur, licet nihil lucri ex substantia socii morientis alii socio accedat, pretio videlicet arbitrio praetoris constituendo, secundum ea, quae et Ulpianus libro sexto fideicommissorum et Paulus libro tertio fideicommissorum refert, ubi et hoc relatum est, quod Sextus Caecilius . . . definivit socium per praetorem compelli suam partem vendere, quatenus liber servus efficiatur.* [(7. 7) 1 § 1[a]]

DE FORMA TESTAMENTI[6]
LIBER SINGULARIS.

875. Si plures gradus sint heredum et scriptum sit 'heres meus dato', ad omnes gradus hic sermo pertinet, sicuti haec verba 'quisquis mihi heres erit'. itaque si quis velit non omnes heredes legatorum praestatione onerare, sed aliquos ex his, nominatim damnare debet. [(32) 98]

---

1) Scaevola ait *ins.? v.* (35. 2) 35. 2) heres *gloss.?*

---

1) *Sententia videtur esse Pauli, verba Triboniani.* 2) *cf. Pauli notam* (38. 2) 42 *pr.* 3) mancipio accipere 4) aut mancipio accipere et manumittere *ins.* 5) *Ad Paul.* *senatus consultum Dasumianum:* (40. 5) 51 § 4. 6) *Liber 'de forma testamenti' in indice Flor. non enumeratur. Haud scio an fr.* 875 *ex libro de testamentis* (*v. index*) *titulo de forma testamenti desumptum sit.*

DE GRADIBUS ET ADFINIBUS ET NOMINIBUS EORUM LIBER SINGULARIS.

876. Iuris consultus cognatorum gradus [(38. 10) 10 et adfinium nosse debet, quia legibus hereditates et tutelae ad proximum quemque adgnatum redire consuerunt: sed et edicto praetor proximo cuique cognato dat bonorum possessionem: praeterea lege iudiciorum publicorum contra adfines et cognatos[1] testimonium 1 inviti dicere non cogimur. Nomen cognationis a Graeca voce dictum videtur: συγγενεῖς enim illi vocant, 2 quos nos cognatos appellamus. Cognati sunt et quos adgnatos lex duodecim tabularum appellat, sed hi sunt per patrem cognati ex eadem familia: qui autem per feminas coniunguntur, cognati tantum nominantur. 3 4 Proximiores ex adgnatis sui dicuntur. Inter adgnatos igitur et cognatos hoc interest quod inter genus et speciem: nam qui est adgnatus, et cognatus est, non utique autem qui cognatus est, et adgnatus est: alterum 5 enim civile, alterum naturale nomen est. Non parcimus his nominibus, id est cognatorum, etiam in servis: itaque parentes et filios fratresque etiam servorum dicimus: sed ad leges serviles cognationes non per- 6 tinent. Cognationis origo et per feminas solas contingit: frater enim est et qui ex eadem matre tantum natus est: nam qui eundem patrem habent, licet diversas 7 matres, etiam adgnati sunt. Parentes usque ad tritavum apud Romanos proprio vocabulo nominantur: ulteriores qui non habent speciale nomen maiores appellantur: item liberi usque ad trinepotem: ultra hos 8 posteriores vocantur. Sunt et ex lateribus cognati, ut fratres sororesque et ex his prognati: item patrui 9 amitae et avunculi et materterae. Nam quotiens quaeritur, quanto gradu quaeque persona sit, ab eo incipiendum est cuius de cognatione quaerimus: et si ex inferioribus aut superioribus gradibus est, recta linea susum versum vel deorsum tendentium facile inveniemus gradus, si per singulos gradus proximum quemque numeramus: nam qui ei, qui mihi proximo gradu est, proximus est, secundo gradu est mihi: similiter enim accedentibus singulis crescit numerus. idem faciendum in transversis gradibus: sic frater secundo gradu est, quoniam patris vel matris persona, per quos 10 coniungitur, prior numeratur. Gradus autem dicti sunt a similitudine scalarum locorumve proclivium, quos ita ingredimur, ut a proximo in proximum, id est in eum, qui quasi ex eo nascitur, transeamus. 11 12 Nunc singulos gradus numeramus. Primo gradu cognationis sunt susum versum duo pater et mater. deorsum versum duo filius et filia: qui tamen et plures 13 esse possunt. Secundo gradu duodecim personae continentur hae. avus, hoc est patris et matris pater. item avia, similiter tam paterna quam materna. frater quoque per utrumque parentem accipitur, id est aut per matrem tantum aut per patrem aut per utrumque, id est ex utroque parente eodem. sed hic numerum non auget, quod nihil differt hic ab eo, qui eundem patrem habet tantum, nisi quod is eosdem cognatos tam paternos quam maternos habet: et ideo evenire solet in his, qui diversis parentibus nati sunt, ut qui meo fratri frater sit meus cognatus non sit. pone me fratrem habere ex eodem tantum patre, illum habere ex eadem matre: illi inter se fratres sunt, mihi alter cognatus non est. soror similiter numeratur ut frater. nepos quoque dupliciter intellegitur ex filio vel filia 14 natus. idem est et in nepte. Tertio gradu personae continentur triginta duo. proavus, qui quadrifariter intellegitur: est enim avi paterni aut materni pater, item aviae paternae aut aviae maternae pater. proavia quoque quattuor personas complectitur: est enim aut avi paterni aut aviae paternae mater, item avi materni et similiter aviae maternae mater. patruus, is autem est patris frater, et ipse dupliciter intellegendus est ex patre vel matre. avia paterna mea nupsit patri tuo, peperit te, aut avia paterna tua nupsit patri meo, peperit me.[1] ego tibi patruus sum et tu mihi. id evenit, si mulieres altera alterius filio nupserit: nam qui ex his masculi nati fuerint, invicem patrui sunt, quae feminae, invicem amitae, item masculi feminis similiter patrui, feminae illis amitae. si vir et mulier ille filiam eius duxerit, illa filio eius nupserit: qui ex patre adulescentis nati erunt, ex matre puellae natos fratris filios, illi eos patruos et amitas appellabunt. avunculus est matris frater eadem significatione, qua in patruo diximus contigit. si duo viri alter alterius filiam duxerint, qui ex his masculi nati fuerint, invicem avunculi, quae feminae, invicem materterae erunt, et eadem ratione masculi puellis avunculi et illae illis erunt materterae. amita est patris soror sicut supra accipiendi. matertera est matris soror similiter ut supra. illud notandum est non, quemadmodum patris matrisque fratres et sorores patrui amitae, avunculi materterae dicuntur, ita fratris sororisque filios filias nomen speciale cognationis habere, sed ita demonstrari fratris sororisque filios filias: quod quidem et in aliis accidere ex posterioribus apparebit. pronepos quoque et proneptis quadrifariter intelleguntur: aut enim ex nepote ex filio aut ex nepote ex filia descendunt, aut ex nepte ex filio aut ex nepte ex filia propagantur. 15 Quarto gradu personae continentur octoginta. abavus, cuius intellectus in octo personas porrigitur: est enim proavi paterni aut materni pater, quos singulos duplici modo intellegendos diximus, aut proaviae paternae aut maternae pater, quae et ipsae singulae dupliciter accipiuntur. abavia: et haec octies numeratur: est enim proavi paterni aut materni, item proaviae paternae aut maternae mater. patruus magnus est frater avi: qui avus, item frater cum duobus modis intelleguntur, quattuor personas hoc nomen amplectitur, ut sit avi paterni vel materni frater, qui vel eodem patre, id est proavo, vel tantum matre eadem, id est proavia natus est: qui autem mihi patruus magnus est, is patri meo vel matri meae patruus est. amita magna est avi soror: avus autem, item soror, ut supra diximus, dupliciter intelleguntur et ideo hic quoque quattuor personas intellegimus: similiter quae patris mei vel matris meae amita est, mihi erit amita magna. avunculus magnus est aviae frater: quattuor personae huic nomini eadem ratione subiectae sunt mihique is est avunculus magnus, qui patri meo vel matri meae avunculus est. matertera magna est aviae soror: quattuor modis et haec ob eandem causam intellegitur: ea, quae patri meo vel matri meae matertera est, mihi matertera magna vocatur. eodem gradu sunt et illi

1) *sic Mommsen sec. Graecos, agnatos F.*

1) avia paterna mea . . . peperit me *gloss.*

qui vocantur fratres patrueles, item sorores patrueles, *amitini amitinae*, consobrini consobrinae: hi autem sunt, qui ex fratribus vel sororibus nascuntur. quos quidam ita distinxerunt, ut eos quidem, qui ex fratribus nati sunt, fratres patrueles, item eas, quae ex fratribus natae sunt, sorores patrueles: ex fratre autem et sorore amitinos amitinas: eos vero et eas, qui quaeve ex sororibus nati nataeve sunt, consobrinos consobrinas quasi consororinos: sed plerique hos omnes consobrinos vocant, sicut Trebatius. sub hac appellatione nominum personae cadunt sedecim hae. patrui filius, item filia bifariam sicut supra numerantur (nam patris mei frater esse potest vel ex patre solo vel etiam ex matre sola): amitae filius, item filia: avunculi filius, item filia: materterae filius, item filia, amita avunculo matertera acceptis duplici intellectu secundum eandem rationem. fratris sororisque nepos ac neptis eodem gradu sunt: sed et frater, item soror, neposve et neptis dupliciter accepti continebunt personas sedecim sic:

fratris eodem patre nati nepos ex filio	nepos ex filia
fratris eadem matre, alio patre nati nepos ex filio	nepos ex filia
fratris eodem patre nati neptis ex filio	neptis ex filia
fratris alio patre eadem matre nati neptis ex filio	neptis ex filia.

eademque causa octo personae efficient, ut aliae octo accedunt ex sorore natorum nepotes neptesque et similiter numerantur a nobis. fratris autem mei nepos neptisque me patruum magnum appellant: sororum fratrumque meorum nepotes neptesque, item mei inter se consobrini sunt. abnepos, abneptis: hi sunt pronepotis proneptis filius filia, nepotis neptisve nepos neptis, filii filiaeve pronepos proneptis, nepote vel ex filio nato vel ex filia, nepte vel ex filio nata vel ex filia acceptis, ut ad singulas personas gradu descendamus sic:

filius	nepos	pronepos	abnepos
filius	nepos	pronepos	abneptis
filius	nepos	proneptis	abnepos
*filius	nepos	proneptis	abneptis
filius	neptis	pronepos	abnepos
filius	neptis	pronepos	abneptis
filius	neptis	proneptis	abnepos
filius	neptis	proneptis*[1]	abneptis.

similiter hae personae enumerabuntur proposita filia 16 et sic fient sedecim. Quinto gradu personae continentur centum octaginta quattuor. atavus scilicet et atavia[2]: atavus est abavi vel abaviae pater, proavi vel proaviae avus, avi aviaeque proavus, patris vel matris abavus: huius appellatio personas complectitur sedecim, enumeratione facta tam per mares quam per feminas, ut sic ad singulas perveniamus:

pater	avus	proavus	abavus	atavus
pater	avus	proavus	abavia	atavus
pater	avus	proavia	abavus	atavus
pater	avus	proavia	abavia	atavus
pater	avia	proavus	abavus	atavus
pater	avia	proavus	abavia	atavus
pater	avia	proavia	abavus	atavus
pater	avia	proavia	abavia	atavus.

similiter matris persona proposita enumeratio fiet. atavia totidem personas continet eadem ratione numeratas, id est sedecim. patruus maior est proavi frater, patris vel matris patruus magnus: sub hoc nomine erunt personae octo et sic enumerabuntur:

pater	avus	proavus	abavus	frater proavi
pater	avus	proavus	abavia	frater proavi
pater	avia	proavus	abavus	frater proavi
pater	avia	proavus	abavia	frater proavi.

totidem erunt matris persona et proavo eius propositis. ideo autem fratrem proavi enumerantes ante abavum ponimus, quod, ut supra significavimus, non aliter pervenietur ad eum de quo quaeritur, nisi per eos transitum erit, ex quibus nascitur. avunculus maior: is est proaviae frater, patris vel matris avunculus magnus: eadem denumeratione hic quoque octo personas computabimus, hoc tantum immutato, ut is frater proaviae ponatur. amita maior: ea est proavi soror, patris vel matris amita magna: quod ad numerum et expositionem personarum eadem erunt immutato hoc, ut proavi soror ad extremum ponatur. matertera maior: haec est soror proaviae, patris vel matris matertera magna: numerus personarum idem est, ut in novissimo ponatur proaviae soror. hos omnes a patruo maiore quos rettulimus quidam appellant ita: propatruus proavunculus, proamita promatertera: quos tamen ego ita nomino, illi contra fratris vel sororis pronepotem me demonstrant. patrui magni filius filia: hi sunt avi fratris filius filia, proavi aut proaviae nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus consobrina: octo personas et hic computabimus, quod avus et frater, ut iam dictum est, dupliciter accipiuntur et ideo patrui magni filius quattuor implet, totidem filia. amitae magnae filius filia: hi sunt avi sororis filius filia, proavi proaviae nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina: numerus personarum idem qui supra. avunculi magni filius filia: hi sunt aviae fratris filius filia, proavi aut proaviae nepos neptis ex filio, patris vel matris consobrinus aut consobrina: numerus idem. materterae magnae filius filia: hi sunt aviae sororis filius filia, proavi proaviae nepos neptis ex filia, patris vel matris consobrinus consobrina: computatio eadem. personae quas enumeravimus a patrui magni filio ei, de cuius cognatione quaeritur, propius sobrinis vocantur: nam, ut Massurius ait, quem quis appellat propiorem sobrino, qui est patris matrisve consobrinus aut consobrina, ab eo consobrini consobrinaeve filius filia nominatur. patrui nepos neptis: hi sunt avi paterni vel aviae paternae pronepos proneptis ex nepote vel ex nepte filio natis, consobrini consobrinae filius filia: octo personas continebunt, quattuor nepos, quattuor neptis, quia et patruus dupliciter accipitur et nepos vel neptis sub singulis patruorum personis duplicatur. amitae nepos vel neptis: hi sunt avi paterni vel aviae paternae pronepos proneptis ex nepote vel nepte filia natis, consobrini consobrinae filius filia: numerus idem est. avunculi nepos neptis: hi sunt avi materni vel aviae maternae pronepos proneptis: cetera eadem, quae in patrui nepote vel nepte. his omnibus, quos a patrui nepote proposuimus, is, de cuius cognatione quaeritur, propius sobrino est: nam patris vel matris

1) *Quae asteriscis inclusi, om. F.*
2) atavus . . . atavia *gloss.?*

eorum consobrinus est. fratris pronepos proneptis: continebunt hi personas sedecim fratre dupliciter et pronepote et pronepte singulis quadrifariam, ut supra demonstravimus, acceptis. sororis pronepos proneptis similiter sedecim personas continent. adnepos adneptis: hi sunt abnepotis vel abneptis filius filia, pronepotis vel proneptis nepos neptis, nepotis vel neptis pronepos proneptis, filii vel filiae abnepos abneptis: numerabuntur sub hac appellatione triginta duo personae, quia 17 abnepos sedecim habet et totidem abneptis. Sexto gradu continentur personae quadringentae quadraginta octo hae. tritavus: est autem tritavus patris et matris atavus, avi vel aviae abavus, proavi proaviae proavus, abavi vel abaviae avus, atavi vel ataviae pater, dictus quasi tertius avus: personas autem complectitur triginta duo: geminetur enim necesse est numerus, qui in atavo fuit immutatione per singulas personas propter ataviam facta, ut sedecies tritavus intellegatur atavi pater et totiens ataviae. tritavia similiter numerata faciet personas triginta duo. patruus maximus: is est abavi frater, atavi et ataviae filius, patris vel matris patruus maior: personas continebit sedecim sic:

pater	avus	proavus	abavus	atavus	abavi frater
pater	avus	proavus	abavus	atavia	frater abavi
pater	avus	proavia	abavus	atavus	frater abavi
pater	avus	proavia	abavus	atavia	frater abavi
pater	avia	proavus	abavus	atavus	frater abavi
pater	avia	proavus	abavus	atavia	frater abavi
*pater	avia	proavia	abavus	atavus	frater abavi*[1]
pater	avia	proavia	abavus	atavia	frater abavi.

totidem erunt matris appellatione proposita. avunculus maximus: is est abaviae frater, patris vel matris avunculus maior: et numerus idem et personarum expositio eadem quae supra hoc dumtaxat immutato, ut pro abavi fratre abaviae fratrem ponas. amita maxima: ea est abavi soror, patris vel matris amita maior: cetera ut in patruo maximo immutato hoc tantum, ut ubi est abavi frater ponatur abavi soror. matertera maxima: ea est abaviae soror, patris vel matris matertera maior: cetera ut supra ad extremum dumtaxat pro abaviae fratre proposita abaviae sorore. hos omnes, quos a patruo maximo posuimus, quidam his nominibus designant: abpatruus abavunculus, abamita abmatertera: itaque et nos indifferenter hos ponemus. quos ego autem appello abpatruos abavunculos, abamitas abmaterteras, illi me demonstrant fratris sororisque abnepotem. patrui maioris filius filia: hi sunt proavi fratris filius filia, abavi abaviae per proavum nepos neptis ex filio: personae sub hoc erunt sedecim, enumeratione sic ducta ut in quinto gradu, cum patruum maiorem demonstraremus, fecimus, adiecto dumtaxat filio filia, quia filius patrui maioris totidem necesse est personas complectatur, quot patruus maior, id est octo. totidem ex filiae persona computatis is numerus efficietur, quem supra posuimus. amitae maioris filius filia: hi sunt proavi sororis filius filia, abavi abaviae per proavum nepos neptis ex filia: et hic eadem ratione personas dinumerabimus totidem. avunculi maioris filius filia: hi sunt proaviae fratris filius filia, abavi abaviae per proaviam nepos neptis ex filio. eadem hic dinumeratio facienda est, quae in patrui maioris filio filia. materterae maioris filius filia: hi sunt proaviae sororis filius filia, abavi abaviae per proaviam nepos neptis ex filia: circa numerum personarum et expositionem ut supra. hi omnes, quos proposuimus a patrui maioris filio, avo aviaeve eius, de cuius cognatione quaeritur, fratribus et sororibus eorum consobrini consobrinaeve sunt: at patri matrique eiusdem fratribusque et sororibus utrius eorum propius sobrinis. patrui magni nepos vel neptis, amitae magnae nepos vel neptis, avunculi magni nepos vel neptis, materterae magnae nepos vel neptis: haec singula nomina continent personas sexaginta quattuor: nam cum patrui magni verbi gratia persona quadrifariam intellegatur, nepotis bifariam, geminatur is numerus nepote dumtaxat adnumerato et quadruplatur is qui geminatus erat: duplicatur etiam nepte computata. et tantum unius denumerationem proponimus exempli gratia:

pater	avus	proavus	frater avi qui est patruus magnus	filius eius	nepos eiusdem ex filio	item neptis
pater	avus	proavia	frater avi qui est patruus magnus	filius eius	nepos eiusdem ex filio	item neptis
*pater	avus	proavus	frater avi qui est patruus magnus	filia eius	nepos eiusdem ex filia	item neptis*[1]
pater	avus	proavia	frater avi qui est patruus magnus	filia eius	nepos eiusdem ex filia	item neptis.

totidem et eadem ratione exponuntur matris nomine anteposito, id est ut avi materni fratris nepotes et neptes computemus. item in amita magna, id est avi sororis, nepotes neptesque enumerabimus: idemque in avunculo magno, id est aviae fratris: eadem ratione in materterae magnae, id est aviae sororis: ex quibus universus numerus completur sexaginta quattuor. hi omnes proavi aut proaviae eius, de cuius cognatione quaeritur, pronepotes et proneptes, eiusdem avi aviaeve fratris sororisve nepotes neptesve: et contra horum eiusdem avus avia patruus magnus amita magna, avunculus magnus matertera magna: erunt autem pater materve eiusdem fratresque et sorores utrius eorum propii sobrini: ipse his sobrinus est et invicem huic illi sobrini. patrui pronepos patrui proneptis: continent personas octo: nam utriusque sexus fiunt sedecim sic:

pater	avus	patruus	filius patrui	nepos eiusdem ex filio	pronepos eiusdem ex nepote filio nato	item proneptis
pater	avia	patruus	filius patrui	nepos eiusdem ex filio	pronepos ex nepote filio nato	item proneptis
pater	avus	patruus	filia patrui	nepos eiusdem ex filia	pronepos ex nepote filia nato	et proneptis
pater	avia	patruus	filia patrui	nepos eius ex filia	pronepos ex nepote filia nato	item proneptis
pater	avus	patruus	filius patrui	neptis eiusdem ex filio	pronepos ex nepte filio nata	item proneptis
pater	avia	patruus	filius patrui	neptis eiusdem ex filio	pronepos ex nepte filio nata	item proneptis
pater	avus	patruus	filia patrui	neptis eiusdem ex filia	pronepos ex nepte filia nata	item proneptis
pater	avia	patruus	filia patrui	neptis eiusdem ex filia	pronepos ex nepte filia nata	item proneptis.

amitae pronepos proneptis: totidem personas eadem ratione et is continet, tantum pro patruo amita sumpta. item avunculi pronepos proneptis, item pro patruo avun-

1) *Hunc ordinem om. F.*

culo posito. materterae pronepos proneptis: et hic ubi patruus positus est, matertera enumerata eundem numerum personarum inveniemus. hi omnes eius, de cuius cognatione quaeritur, consobrinorum nepotes neptesve sunt. fratris sororisque abnepos abneptis: efficiunt personas sexaginta quattuor, ut ex supra scriptis apparere potest. trinepos trineptis: hi sunt filii filiaeve adnepos adneptis, nepotis neptis abnepos abneptis, pronepotis proneptisve pronepos proneptis, abnepotis abneptisve nepos neptisve, adnepotis adneptis filius filia. hac appellationes demonstrant personas sexaginta quattuor, nam triginta duo trinepos complet, totidem trineptis. ab nepote enim numerus quadruplatus in se efficit triginta duo, ipso nepote duas significante, pronepote quattuor, abnepote octo, adnepote sedecim: his accedunt trinepos trineptis, una ex adnepote nati, altera ex adnepte. per singulos autem gradus ideo geminatio fit, quia maribus adiciuntur feminae, ex quibus proximus quisque progenitur, et numerabuntur sic:

filius	nepos	pronepos	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	nepos	pronepos	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis
filius	neptis	pronepos	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	neptis	pronepos	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis
filius	nepos	proneptis	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	nepos	proneptis	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis
filius	neptis	proneptis	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	neptis	proneptis	abnepos	adnepos	trinepos	item trineptis.
filius	nepos	pronepos	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	nepos	pronepos	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filius	nepos	proneptis	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	nepos	proneptis	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filius	neptis	pronepos	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	neptis	pronepos	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filius	neptis	proneptis	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filia	neptis	proneptis	abneptis	adnepos	trinepos	item trineptis
filius	nepos	pronepos	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	nepos	pronepos	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filius	neptis	pronepos	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	neptis	pronepos	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filius	nepos	proneptis	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	nepos	proneptis	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filius	neptis	proneptis	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	neptis	proneptis	abnepos	adneptis	trinepos	item trineptis
filius	nepos	pronepos	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	nepos	pronepos	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis
filius	nepos	proneptis	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	nepos	proneptis	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis
filius	neptis	pronepos	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	neptis	pronepos	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis
filius	neptis	proneptis	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis
filia	neptis	proneptis	abneptis	adneptis	trinepos	item trineptis.

18 Septimo gradu personae continentur mille viginti quattuor hae: tritavi itemque tritaviae pater mater: personas efficiunt centum viginti octo: tritavi enim patres tot sunt quot ipsius tritavi, item eiusdem matres totidem, fiunt sexaginta quattuor: idem numerus tritaviae patris matrisque. atavi ataviae frater sororve: hi sunt tritavi filius filia, abavi abaviaeve patruus avunculus amita matertera, proavi proaviae patruus magnus avunculus magnus amita magna matertera magna, avi aviaeve propatruus proavunculus proamita promatertera, patris vel matris abpatruus abavunculus abamita abmatertera: fiunt personae atavi fratris triginta duo: nam sedecim, quas atavus explet, accedunt totidem propter fratris duplicem personam: necesse est nam sedecim fratres atavi ex patre computentur, sedecim ex matre. similiter atavi sorores triginta duo: fiunt sexaginta quattuor: et totidem ataviae fratris, item sororis. patrui maximi filius filia: hi sunt atavi nepos neptis ex filio, abavi fratris filius filia. amitae maximae filius filia: hi sunt atavi nepos neptis ex filia, abavi sororis filius filia. avunculi maximi filius filia: hi sunt atavi nepos neptis ex filio, abaviae fratris filius filia. materterae maximae filius filia: hi sunt atavi nepos neptis ex filia, abaviae sororis filius filia. hae omnes personae, quas a patrui maximi filio enumeravimus, proavi proaviaeque eius, de cuius cognatione quaeritur, consobrinae sunt, avi aviaeque eiusdem propius sobrinis. singulae appellationes continent personas sedecim, quia, cum patruus maximus sedecim efficiat, filius eius eandem habet enumerationem totidemque filia: et fit ex omnibus his, quas a patrui maximi filio comprehendimus, ductis per octo sedecies, centum viginti octo. patrui maioris nepos personas continet sedecim (est enim abavi abaviaeve pronepos) et cum abavus octies numeretur, nepotes bis octies computati supra scriptum numerum efficiunt. patrui maioris neptis item. avunculi maioris nepos neptis eadem ratione personas conplebunt triginta duo. amitae maioris nepos neptis eadem ratione item. materterae maioris nepos neptis item. et sic ex omnibus colliguntur centum viginti octo. his personis avus avia eius, de cuius cognatione quaeritur, propius sobrinis sunt, pater mater sobrinus

sobrina: is de cuius cognatione quaeritur, sobrino natus est: [1]hic proximo nomine definitur parentis sui sobrinus, ut Trebatius ait, rationemque nominis hanc reddit, quod ultimi cognationum gradus sobrinorum fiunt itaque sobrini filium recte proximum nomen. ab eo ipso huius sobrini filius dicetur, et ideo eos, qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellare: hos enim nullum proprium habere nomen, quo inter se vocentur. patrui magni pronepos proneptis. avunculi magni pronepos proneptis. amitae magnae pronepos proneptis. materterae magnae pronepos proneptis. ex his omnibus centum viginti octo personae efficiuntur, quia singulae appellationes sedecim complent: nam cum exempli gratia patruus magnus quadrifariam intellegitur, ad singulorum patruorum magnorum personas quadruplicatus pronepos, item proneptis triginta duo personas reddet, totque quater numeratae illam, quae proposita est, summam efficiunt. eorum patres matresque ei, de cuius cognatione quaeritur, sobrini sobrinaeque sunt, ipse autem isdem sobrino sobrinave natus. patrui abnepos abneptis. avunculi abnepos abneptis. amitae abnepos abneptis. materterae abnepos abneptis. haec singula vocabula senas denas continent personas: verbi enim gratia patrui abnepos sic enumerabitur, ut bifariam patruo accepto quater pronepos, totiens proneptis ducatur et sic ad eorum filios veniatur sedecies computatos: eadem ratione ad filiam: item in ceteros: et per hoc ex omnibus efficietur numerus personarum centum viginti octo. hi sunt ei, de cuius cognatione quaeritur, consobrinorum nepotes neptesque, *ipsi* eorum, de cuius cognatione quaeritur, patrui maximi avunculi maximi amitae maximae materterae maximae filius filia, item proavi proaviae consobrinus. fratris sororisque adnepos adneptis: personas continent centum viginti octo. trinepotis filius, item filia: trineptis filius, item filia. hi centum viginti octo fiunt, quod, cum trinepos trineptisque, ut supra demonstravimus, sexaginta quattuor impleant, filius eorum eadem enumeratione totidemque filia computabitur.

῾ΥΠΟΘΗΚΑΡΙΑ ΜΟΝΟΒΙΒΛΟΣ.[2]

v. Index.

IMPERIALIUM SENTENTIARUM IN COGNITIONIBUS PROLATARUM LIBRI VI.[3]

LIBER I.

v. decretorum lib. II fr. 67. [(28. 5) 93]

v. ibid. fr. 71. [(36. 1) 83]

877. [1]Camelia Pia ab Hermogene appellaverat, quod diceret iudicem de dividenda hereditate inter se et coheredem non tantum res, sed etiam libertos divisisse: nullo enim iure id eum fecisse. placuit nullam esse libertorum divisionem: alimentorum autem divisionem a iudice inter coheredes factam eodem modo ratam esse. [(37. 14) 24]

878. Cum quaerebatur, an verbum 'soluto matrimonio dotem reddi' non tantum divortium, sed et mortem contineret, hoc est an de hoc quoque casu contrahentes sentirent, et multi putabant hoc sensisse, et quibusdam aliis contra videbatur: secundum[2]: hoc motus imperator pronuntiavit id actum eo pacto, ut nullo casu remaneret dos apud maritum. [(50. 16) 240]

LIBER II.

879. Cum filius rogatus fuisset a patre, si, antequam res suas administrare posset, decessisset, hereditatem Titio restituere, et egressus viginti annos decessisset, rescriptum est fideicommissum deberi. [(35. 1) 113]

880. Aelianus debitor fiscalis Euemeriam ancillam ante annos multos emerat hac lege, ut manumitteret, eamque manumiserat: procurator cum bona debitoris non sufficientia quaereret, etiam Euemeriae status quaestionem faciebat. placuit non esse iuri fiscali locum, quo omnia bona debitorum iure pignoris tenerentur, quia ea lege empta est, et, si non manumitteretur, ex constitutione divi Marci ad libertatem perveniret. [(40. 1) 10]

DE INIURIIS LIBER SINGULARIS.

881. [3]Generaliter dicitur iniuria omne quod non iure fit: specialiter alias contumelia, quam Graeci [*ὕβριν appellant, alias culpa, quam Graeci ἀδίκημα dicunt, sicut in lege Aquilia damnum iniuriae accipitur, alias iniquitas et iniustitia, quam Graeci*][4] ἀδικίαν vocant. nam cum praetor non iure adversus nos pronuntiat, iniuriam nos accepisse dicimus. unde apparet non esse verum, quod Labeo putabat, apud 2 praetorem iniuriam ὕβριν duntaxat significare. Commune omnibus iniuriis[5] est, quod semper contra bonos 3 mores fit idque non fieri alicuius interest. Hoc edictum ad eam iniuriam pertinet, quae contumeliae 4 causa fit. Fit autem iniuria vel in corpore, dum caedimur, vel verbis, dum convicium patimur, vel cum dignitas laeditur, ut cum matronae vel praetextato 5 praetextatae[6] comites abducuntur. Iniuriarum actio aut legitima est aut honoraria. legitima: ex lege duodecim tabularum, qui iniuriam alteri facit, quinque et viginti sestertiorum poenam subit. quae lex generalis fuit: fuerunt et speciales, velut illa: 'manu fusti si os[7] fregit libero, CCC, [*si*] servo, CL poenam subito sestertiorum'.[8] [coll. 2, 5]

---

1) *Videtur sic fere ordinanda esse sententia:* hic proximo nomine definitur parentis sui, ut Trebatius ait, rationemque nominis hanc reddit, quod ultimi cognationum gradus sobrinorum fiunt: et ideo eos, qui ex sobrinis nati sunt, inter se proximum nomen appellare. *Verba* sobrinus *et* itaque sobrini filium recte proximum nomen *et* ab eo ipso huius sobrini filius dicetur *videntur esse glossemata adscripta ad haec Pauli verba* 'hic proximo nomine definitur parentis sui'. 2) *Genuinam huius libri inscriptionem suspicor fuisse 'ad formulam hypothecariam'. Nam et Gai et Marciani ad formulam hypothecariam libri in indice Graeca inscriptione enumerantur.* 3) *v. p.* 959 *n.* 1. Sentention ἤτοι facton *Index.* Sententiarum . . . . prolatarum sive decretorum *inscr.* (37. 14) 24, *quae adiectio non videtur esse genuinae inscriptionis.*

1) *cf. decret. lib.* I *fr.* 59. 2) *Recte adnotat Mommsen deesse rationes ab utraque parte prolatas.* 3) *cf. I.* (4. 4) *pr.* 4) *Quae uncis inclusi, om. codd., suppl. edd. ex I.* (4. 4) *pr.* 5) *Ita Lachmannus.* Communem omnibus enim iuris *codd.* 6) praetextato praetextatae] praetextatae *Vindob.*, pretextote *Verc.*, praetextatote *Ber.* (*secundum Huschkium*). *Cf. I.* (4. 4) 1. 7) *Ita Lachmannus.* manifestos *Verc.*, manifestus *Vindob.* 8) subito sestertiorum *om. Vind.*, subitor extertiorum *Ber. Verc. Paulus hoc loco legis verba ad suae aetatis sermonis usum accommodat.*

882. 'Qui autem iniuriarum', inquit, 'agit, [coll. 2, 6] certum dicat, quid iniuriae factum sit, et taxationem ponat non m[*ai*]orem[1] quam quanti vadimonium fuerit'. 2 Certum dicit, qui suo nomine demonstrat iniuriam, neque ita ut per disiunctionem hoc aut illud accidisse conprehendat, sed ut necesse habeat aut unam nomine suo rem designare aut plures ita complecti, ut omnes 3 eas accidisse cogatur probare. Certum autem an incertum dicat, cognitio ipsius praetoris est. demonstrat autem hoc loco praetor non vocem agentis, sed 4 qualem formulam edat. Certum non dicit, qui dicit pulsatum, si sit verberatus. sed et partem corporis demonstret,[2] pugno puta an fuste an lapide, sicut formula proposita est: 'quod Auli Agerii pugno mala percussa est'. illud non cogitur dicere, dextra an 5 sinistra, nec qua manu percuss[*a si*]t.[3] Item si dicat infamatum se esse, debet adicere, quemadmodum infamatus sit. sic enim et formula concepta est: 'quod Numerius Negidius [*fim*]um[4] inmisit Aulo Agerio infamandi causa'.

DE INOFFICIOSO TESTAMENTO LIBER SINGULARIS.

883. † Modest. de inoff. test. *Si autem intra* [(5. 2) 9] *quinquennium egerit, libertates non competunt. sed Paulus ait praestaturum fideicommissas libertates.*[5]

884. [*Cum contra testamentum ut inofficio-* [(5. 2) 18] *sum iudicatur, testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. non idem probandum est, si herede non respondente secundum praesentem iudicatum sit: hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri: et ideo libertates competunt et legata petuntur*]. De qua re etiam constitutio exstat divorum fratrum,[6] quae huiusmodi distinctionem admittit.

885. Si ponas filium emancipatum praeteri- [(5. 2) 23] tum et ex eo nepotem in potestate retentum heredem institutum esse: filius potest contra filium suum, testatoris nepotem petere bonorum possessionem, queri autem de inofficioso testamento non poterit. quod si exheredatus sit filius emancipatus, poterit queri et ita iungetur filio suo et simul cum eo hereditatem optine- 1 bit. Si hereditatem ab heredibus institutis exheredati emerunt vel res singulas scientes eos heredes esse: aut conduxerunt praedia aliudve quid simile fecerunt: vel solverunt heredi quod testatori debebant: iudicium defuncti adgnoscere videntur et a querella excluduntur. 2 Si duo sint filii exheredati et ambo de inofficioso testamento egerunt et unus postea constituit non agere, pars eius alteri adcrescit. idemque erit, et si tempore exclusus sit.

886. Si exheredatus petenti legatum ex [(5. 2) 32] testamento advocationem praebuit procurationemve susceperit, removetur ab accusatione: adgnovisse enim videtur, qui qualequale iudicium defuncti comprobavit. 1 Si legatario heres extiterit exheredatus petieritque legatum, videbimus an sit summovendus ab hac accusatione: certum est enim iudicium defuncti et rursus nihil ei ex testamento relictum verum est. tutius tamen fecerit, si se abstinuerit a petitione legati.

887. † Iustinian. . . . *in adoptivis filiis,* [C. (8. 47) 10 pr.] *qui filii familias constituti a patribus naturalibus aliis dantur, antiquae sapientiae incidit quaedam dubitatio, si oportet talem filium, si praeteritus a naturali patre fuerat, habere contra eius testamentum de inofficioso actionem: quam Papinianus quidem negat, Paulus autem sine effectu derelinquit* . . .

INSTITUTIONUM LIBRI II.

LIBER I.

[*De possessione*]?

888. Qui iure familiaritatis amici fun- [(41. 2) 41] dum ingreditur, non videtur possidere, quia non eo animo ingressus est, ut possideat, licet corpore in fundo sit.

LIBER II.

[*De servitutibus*].

889. Luminum in servitute constituta id [(8. 2) 4] adquisitum videtur, ut vicinus lumina nostra excipiat: cum autem servitus imponitur, ne luminibus officiatur, hoc maxime adepti videmur, ne ius sit vicino invitis nobis altius aedificare atque ita minuere lumina nostrorum aedificiorum.

[*De obligationibus*].

890. Obligationum substantia non in eo [(44. 7) 3] consistit, ut aliquod corpus nostrum aut servitutem nostram faciat, sed ut alium nobis obstringat ad dan- 1 dum aliquid vel faciendum vel praestandum. Non satis autem est dantis esse nummos et fieri accipientis, ut obligatio nascatur, sed etiam hoc animo dari et accipi, ut obligatio constituatur. itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi, quamquam et donantis fuerit et mea fiat, tamen non obligabor ei, 2 quia non hoc inter nos actum est. Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur: nec enim si per iocum puta vel demonstrandi intellectus[1] causa ego tibi dixero 'spondes'? et tu responderis 'spondeo', nascetur obligatio.

De dotibus.[2]

891. Si divortium est matri- [Boeth. ad top. 2, 4, 19] monii et hoc sine culpa mulieris factum est, dos integra repetetur. quod si culpa mulieris factum est divortium, in singulos liberos sexta pars dotis a marito retinetur usque ad mediam partem dumtaxat dotis.

DE INSTRUMENTI SIGNIFICATIONE[3] LIBER SINGULARIS.

892. Servis urbanis legatis quidam urbana [(32) 99] mancipia non loco, sed opere separant, ut, licet in praediis rusticis sint, tamen si opus rusticum non faciant, urbani videntur. dicendum autem est, quod urbani intellegendi sunt, quos pater familias inter

1) *Ita Huschke*, minorem (minore) *codd.* 2) demonstrat *codd.* 3) percussa sit] percussit *codd.* 4) illum *codd.*, *cf. Paul. sent.* 5, 4 § 13. 5) *Quae in dig. sequuntur, Triboniani sunt.* 6) (49. 1) 14 § 1.

1) intellectus *gloss.* 2) Paulus institutorum libro secundo titulo de dotibus *inscr. Boeth.* 3) De instructo et instrumento *Index.*

urbanos adnumerare solitus sit: quod maxime ex libellis familiae, item cibariis deprehendi poterit. 1 Venatores et aucupes utrum in urbanis an in rusticis contineantur, potest dubitari: sed dicendum est, ubi pater familias moraretur et hos alebat, ibi eos numerari. 2 Muliones de urbano ministerio sunt, nisi propter opus 3 rurestre testator eos destinatos habebat. Eum, qui natus est ex ancilla urbana et missus in villam nutriendus, interim in neutris esse quidam putant: videamus, ne in urbanis esse intellegatur, quod magis placet. 4 Servis lecticariis legatis si idem lecticarius sit et 5 cocus, accedet legato. Si alii vernae, alii cursores legati sunt, si quidam et vernae et cursores sint, cursoribus cedent: semper enim species generi derogat. si in specie aut in genere utrique sint, plerumque communicabuntur.

893. Redae et sedularia suppellectili adnumerari solent. (33. 10) 4

DE INTERCESSIONIBUS FEMINARUM[1] LIBER SINGULARIS.

894. Debitrix mulier a creditore delegata pro eo cui delegata est promisit: non utetur exceptione. (16. 1) 24 1 Sed si pecuniam promisit, ne delegetur, intercessisse 2 videtur. Si senatus consulti beneficium intervenit, utrum statim cum mulier intercesserit actio in priorem debitorem competit, an si mulier solutum condicat? 3 puto statim, et non exspectandam solutionem. Si pro eo, qui temporali actione teneretur, mulier intercesserit, temporalis actio restituetur, sic tamen, ut ex praecedenti causa continua tempora numerarentur post restitutionem, quamvis statim atque intercessit mulier competierat.

DE IURE CODICILLORUM LIBER SINGULARIS.

895. Conficiuntur codicilli quattuor modis: (29.7) 8 aut enim in futurum confirmantur aut in praeteritum aut per fideicommissum testamento facto aut sine testa- 1 mento. Sed ideo fideicommissa dari possunt ab intestato succedentibus, quoniam creditur pater familias 2 sponte sua his relinquere legitimam hereditatem. Codicilli totiens valent, quotiens quis testamentum quoque facere possit. non tamen hoc ita intellegemus, ut exigamus potuisse eum eo tempore, quo scribit eos codicillos, testamentum facere: quid enim, si sufficientium testium facultatem non habuit? sed si iure testa- 3 menti factionem habuit. Si post factum testamentum codicillos quis confirmaverit, deinde adrogandum se praebuerit et ibi codicillos fecerit atque ita emancipatus decesserit, quaeritur, an ex codicillis legata debeantur: nam et testamentum valet, sed eo tempore eos fecit, quo testamenti factionem non habuit. nec similis est muto, qui recte codicillos confirmaverit: licet enim is testamentum facere non possit, tamen testamentum quod ante fecerat in eodem statu est, huius autem testamentum sublatum est et de alienis quodammodo rebus testatur. sed dicemus codicillos valere: nam et si postumus natus ruperit testamentum 4 et decesserit, nihilo minus codicilli valent. Si miles testamentum quidem ante militiam, sed codicillos in militia fecerit, an iure militari valeant codicilli, quaeritur, quoniam testamentum iure communi valet, nisi si militiae tempore signavit vel quaedam adiecerit. certe codicilli militiae tempore facti non debent referri ad 5 testamentum, sed iure militari valent. Si ei servo, qui testamento legatum acceperit, libertas codicillis detur, utile legatum esse dicemus, quasi ab initio con- 6 stiterit legatum. Si quis certi generis codicillos confirmaverit, puta 'quos novissimos fecero', non utique statim quae codicillis dantur consistere videbuntur, quamdiu alii quoque fieri possint, et ideo si alii postea fiant, legata in prioribus data non valebunt.

896. A fratris postumo fideicommissum dari potest: sola enim voluntas servatur in fideicommissis, et optinuit Galli sententia alienos quoque postumos legitimos nobis heredes fieri. (30) 127

897. Nihil interest, inducatur quod scriptum est an adimatur. (34. 4) 16

898. Si ita scripsero: 'quantum codicillis Titio legavero', licet codicillis legatum explicetur, tamen ex testamento valet solaque quantitas in codicillo delata est. nam et apud veteres legata talia fuere: 'quantum ei per epistulam scribsero': 'quantum ex illa actione detraxero, heres dato'. (35. 1) 38

899. 'Stichus, si codicillis eum non vetuero liberum esse, liber esto': sic est atque si diceret: 'Stichus, si in Capitolium non ascendero, liber esto': nam et heres sic institui potest. (40. 4) 28

DE IURE FISCI LIBRI II.[1]

LIBER I.

900. Post legatum acceptum non tantum licebit falsum arguere testamentum, sed et non iure factum contendere: inofficiosum autem dicere non per- 1 mittitur. Ille, qui non iure factum contendit nec optinuit, non repellitur ab eo quod meruit: ergo qui legatum secutus postea falsum dixit, amittere debebit quod consecutus est. de eo vero qui legatum accepit, si neget iure factum esse testamentum, divus Pius ita rescripsit: 'cognati Sophronis licet ab herede instituto acceperant legata, tamen, si is eius condicionis fuerit visus, ut optinere hereditatem non possit, et iure intestati ad eos cognatos pertinet, petere hereditatem ipso iure poterunt. prohibendi autem sint an non, ex cuiusque persona condicione aetate cognita causa a 2 iudice constituendum erit'. Amittere id quod testamento meruit et eum placuit, qui tutor datus excusavit se a tutela: sed si consecutus fuerit, non admittitur ad excusationem. diversum puto in eo, qui legatum tantum meruit et a matre pupilli tutor petitus excusare se maluit: hic enim nihil contra iudicium defuncti fecit. sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum transfertur, sed filio relinquitur, cuius utilitates deser- 3 tae sunt. Si pater accusaverit testamentum vel dominus, denegabitur ei actio etiam eius quod filio eius (34.9) 5

1) *Paene incredibile est Paulum duos libros confecisse alterum de intercessionibus feminarum, alterum ad senatus consultum Vellaeanum* (*v. Index et cf.* (16. 1) 23, 24). *Pertinent fortasse hae inscriptiones ad duas eiusdem libri editiones.*

1) *Conscripti post mortem Severi imperatoris, v. fr.* 900 § 10.

vel servo legatum est, si ad ipsos emolumentum rei perventurum est: quod si personam illorum spectet, 4 diversum dicendum est. Si servum suum rogatus sit manumittere qui legatum meruit, vel etiam ipsi servo utrumque datum sit, dicendum est non debere obesse servo factum domini, sed a fisco redimendum, ut manumittatur, si tamen velit servum vendere (quia non 5 potest cogi) qui iudicium sprevit defuncti. Si filius familias falsum accusaverit testamentum, videndum est, an denegari debeat actio patri: et puto, si invito patre 6 accusavit, non esse denegandam patri actionem. Si is, cui rogatus sum legatum restituere, falsum dixerit, 7 restituere id fisco debebo. Qui accusavit falsum, heres legatario exstitit vel heredi scripto: nihil huic 8 nocere dicendum est. Similis est ei et qui inofficio-9 sum dicit. Aetati eius qui accusavit ignoscitur, et maxime si tutor vel curator dicere falsum vel inofficiosum velit: et ita imperatores Severus et Antoninus 10 rescripserunt. His vero, qui testimonio suo intentionem accusatoris adiuvaverunt, deneganda est actio: 11 idque divus Severus decrevit. Sunt qui putant, et recte, et ei denegandam, qui accusatori adfuit vel fide-12 iussor[1] pro eo exstiterit. Quidam et praesidem indignum putant, qui testamentum falsum pronuntiavit, si apppellatione intercedente heres scriptus optinuit. 13 Advocatum fisci, qui intentionem delatoris exsequi-14 tur, in omnibus officii necessitas satis excusat. Qui principale testamentum arguit, et a secundis tabulis repellendus est: item a codicillis ad testamentum factis licet non confirmatis. non idem sequendum est, si secundas tabulas vel codicillos coarguit, quia non 15 utrumque hoc casu improbasse videtur. An libertas ei servo data, qui testimonio suo infringere voluerit testamentum, auferri debeat, videndum est. fideicommissum utique non est dignus consequi: et de libertate 16 divus Pius iudicavit esse ea privandum. Ei, qui tutor datus est, non prodest ad excusationem, quod 17 falsum dixit: sed a legato removetur. Qui mortis causa donationem accepit a testatore, non est similis 18 in hac causa legatario. Alia causa est eius qui propter testamentum a legatario vel a statulibero accipere iussus est: hic enim ut indignus repelletur. 19 Et Falcidiae beneficium heredi scripto auferri de-20 bere divus Pius et divus Marcus putaverunt. Omnes, qui ut indigni repellentur, summovendi sunt a praemio, quod secundum edictum divi Traiani datur his qui se deferunt.

DE IURE LIBELLORUM LIBER SINGULARIS.[2]

901. Si absenti iniuncta est legatio eam- [(50. 7) 12] que gratuitam suscepit, potest quis et per alium lega-1 tionem mittere. Qui legationis officio fungitur, licet suum negotium curare non potest, Magnus tamen Antoninus permisit ei pupillae nomine et instruere et defendere causam, licet legationi, quam suscepit, nondum renuntiaverit, praecipue cum participem officii ipsius absentem esse dicebat.

1) sponsor *Paul.* 2) *Conscriptus post mortem Caracallae, v. fr.* 901 § 1, *cf. ZRG IX, p.* 109.

DE IURE PATRONATUS LIBER SINGULARIS.

902. In bonis superstitum libertorum nullum [(25. 3) 9] omnino ius patroni liberive patronorum habent, nisi si tam esse infirmos tamque pauperes praesidibus probaverint, ut merito menstruis alimentis a libertis suis adiuvari debeant. idque ius ita plurimis principum constitutionibus manifestatur.

903. . . . nec audiendus est patronus, si [(38. 1) 17] poscit operas, quas vel aetas recusat vel infirmitas corporis non patiatur vel quibus institutum vel propositum vitae minuitur.

904. Si duorum pluriumve communis [(38. 1) 28] liberta unius patroni voluntate nupserit, alteri patrono ius operarum manet.

DE IURE PATRONATUS, QUOD EX LEGE IULIA ET PAPIA VENIT, LIBER SINGULARIS.

v. Index.

DE IURE SINGULARI LIBER SINGULARIS.

905. Ius singulare est, quod contra teno- [(1. 3) 16] rem rationis propter aliquam utilitatem auctoritate constituentium introductum est.

906. Quod nostrum non est, transferemus [(7. 1) 63] ad alios: veluti is qui fundum habet, quamquam usum fructum non habeat, tamen usum fructum cedere potest.

907. Maritus facere posse creditur nullo [(24. 3) 54] deducto aere alieno, item socius, item patronus parensve: at is, qui ex donatione convenietur, omni aere alieno deducto facere posse intellegitur.

DE IURIS ET FACTI IGNORANTIA LIBER SINGULARIS.[1]

908. Regula est iuris quidem ignorantiam [(22. 6) 9] cuique nocere, facti vero ignorantiam non nocere. videamus igitur, in quibus speciebus locum habere possit, ante praemisso quod minoribus viginti quinque annis ius ignorare permissum est, quod et in feminis in quibusdam causis propter sexus infirmitatem dicitur: et ideo sicubi non est delictum, sed iuris ignorantia, non laeduntur. hac ratione si minor viginti quinque annis filio familias crediderit, subvenitur ei, ut non 1 videatur filio familias credidisse. Si filius familias miles a commilitone heres institutus nesciat sibi etiam sine patre licere adire per constitutiones principales, ius ignorare potest et ideo ei dies aditionis[2] cedit. 2 Sed facti ignorantia ita demum cuique non nocet, si non ei summa neglegentia obiciatur: quid enim si omnes in civitate sciant, quod ille solus ignorat? et

1) *Severo et Caracalla imperantibus aut postea conscriptus, v. fr.* 908 § 5. 2) cretionis *Paul.*, non *ins.*

recte Labeo definit scientiam neque curiosissimi neque neglegentissimi hominis accipiendam, verum eius, qui cum eam rem ut, diligenter inquirendo notam habere 3 possit. Sed iuris ignorantiam non prodesse Labeo ita accipiendum existimat, si iuris consulti copiam haberet vel sua prudentia instructus sit, ut, cui facile sit scire, ei detrimento sit iuris ignorantia: quod raro 4 accipiendum est. Qui ignoravit dominum esse rei venditorem, plus in re est, quam in existimatione mentis: et ideo, tametsi existimet se non a domino emere, tamen, si a domino ei tradatur, dominus effici-5 tur. Si quis ius ignorans lege Falcidia usus non sit, nocere ei dicit epistula divi Pii. sed et imperatores Severus et Antoninus in haec verba rescripserunt: 'Quod ex causa fideicommissi indebitum datum est, si non per errorem solutum est, repeti non potest. quamobrem Gargiliani heredes, qui, cum ex testamento eius pecuniam ad opus aquae ductus rei publicae Cirtensium relictam solverint, non solum cautiones non exegerunt, quae interponi solent, ut quod amplius cepissent municipes quam per legem Falcidiam licuisset redderent, verum etiam stipulati sunt, ne ea summa in alios usus converteretur et scientes prudentesque passi sunt eam pecuniam in opus aquae ductus impendi, frustra postulant reddi sibi a re publica Cirtensium, quasi plus debito dederint, cum sit utrumque iniquum pecuniam, quae ad opus aquae ductus data est, repeti et rem publicam ex corpore patrimonii sui impendere in id opus, quod totum alienae liberalitatis gloriam repraesentet. quod si ideo repetitionem eius pecuniae habere credunt, quod imperitia lapsi legis Falcidiae beneficio usi non sunt, sciant ignorantiam facti, non iuris prodesse nec stultis solere succurri, sed erranti-6 bus'. Et licet municipum mentio in hac epistula fiat, tamen et in qualibet persona idem observabitur. sed nec quod in opere aquae ductus relicta esse pecunia proponitur, in hunc solum casum cessare repetitionem dicendum est. nam initium constitutionis generale est: demonstrat enim, si non per errorem solutum sit fideicommissum, quod indebitum fuit, non posse repeti: item et illa pars aeque generalis est, ut qui iuris ignorantia legis Falcidiae beneficio usi non sunt, *non* possint repetere: ut secundum hoc possit dici etiam, si pecunia, quae per fideicommissum relicta est quaeque soluta est, non ad aliquid faciendum relicta sit, et licet consumpta non sit, sed exstet apud eum cui soluta est, cessare repetitionem.

DE IURISDICTIONE TUTELARI
(EDITIO SECUNDA).[1]

LIBER I.

909. Qui tres pluresve liberos habent [Vat. 247] superstites, excusari solen[*t i*]dque compluribus constitutionibus cavetur tam divorum Marci et Luci, quibus Pontium Marcellum trium liberorum patrem liberaverunt litteris ad eum em[*i*]ssis, quam dominorum nostrorum. sed hic numerus in Italia cives Romanos liberat, nunc ex constitutione principum nostrorum nec in Italia, sed Romae tantum exem[*p*]lo municipalium munerum: nam Clodio Herodiano ita scripserun[*t*]: 'Sicut in Italia cives Romani consistentes numero quattuor liberorum [*inc*]olumium a civilibus [*muneribus excusantur, ita qui ad tutelam vel curam vocantur, Romae quidem trium liberorum incolumium numero, quorum etiam status non ambigitur, in Italia vero quattuor, in provinciis autem quinque habent excusationem*].[1]

1) *Confecta sub imp. Severo et Caracalla, post a.* 203.

AD LEGEM AELIAM SENTIAM
LIBRI III.

LIBER I.

910. [2]Etiamsi tutor caecus factus sit, [26. 8) 16] auctor fieri potest.

911. [3]Etiam condicionis implendae causa [40. 2) 15] minori viginti annis manumittere permittendum est, veluti si quis ita heres institutus sit, *si* servum ad liber-1 tatem perduxerit. Ex praeterito tempore plures causae esse possunt, veluti quod dominum in proelio adiuvaverit, contra latrones tuitus sit, quod aegrum sanaverit, quod insidias detexerit. et longum est, si exequi voluerimus, quia multa merita incidere possunt, quibus honestum sit libertatem cum decreto praestare: quas aestimare debebit is, apud quem de ea re agatur. 2 Plures vindicta pariter manumitti possunt et sufficit praesentia servorum, ut vel plures manumitti possint. 3 Absens quoque causam probare per procuratorem 4 poterit. Si duo matrimonii causa manumittent, recipi 5 causa non debet. Hi qui in Italia vel alia provincia domicilium habent, apud alterius provinciae praesidem consilio adhibito manumittere possunt.

912. [*Qui solvendo non erat, duos Apollo-* [28. 5) 44] *nios liberos heredesque esse iusserat: si uterque vivat, institutionem nullius esse momenti propter legem Aeliam Sentiam, quae amplius quam unum necessarium heredem fieri vetat*[4].] invicem enim eos sibi obstare.

913. [4]Si is qui solvendo non est primo [28. 5) 56] loco Stichum, secundo eum cui ex fideicommissi causa libertatem debet liberum et heredem instituerit, Neratius secundo loco scriptum heredem fore ait, quia non videtur creditorum fraudandorum causa manumissus.

914. [4]Qui potuerint apud consilium manu- [40. 4) 27] mittendo ad libertatem perducere, possunt etiam necessarium heredem facere, ut haec ipsa necessitas probabilem faciat manumissionem.

LIBER II.

915. Adigere iureiurando, ne nubat [37. 14) 6] liberta vel liberos tollat, intellegitur etiam is, qui libertum iurare patitur. sed si ignorante eo suus filius adegerit stipulatus fuerit, nihil ei nocebit: certe si iussu patroni is qui in potestate est idem fecerit, dicen-1 dum est eum hac lege teneri. Stipulatus est centum operas aut in singulas aureos quinos[5] dari: non videtur contra legem stipulatus, quia in potestate liberti 2 est operas dare. Quamvis nulla persona lege excipiatur, tamen intellegendum est de his legem sentire, qui liberos tollere possunt. itaque si castratum libertum iureiurando quis adegerit, dicendum est non pu-3 niri patronum hac lege. Si patronus libertam iureiurando adegerit, ut sibi nuberet, si quidem ducturus

1) *Quae uncis inclusi, inde a verbis 'qui ad tutelam', suppleta sunt ex C.* (5. 66) 1. 2) *cf. Paul. sent.* 4, 12 § 7. 9. 3) *Gai.* 1, 38, *Ulp.* 1, 13. 4) *Ulp.* 1, 14. 5) HS quina milia *Paul.*

eam adegit, nihil contra legem fecisse videbitur: si vero non ducturus propter hoc solum adegit, ne alii nuberet, fraudem legi factam Iulianus ait et perinde patronum teneri, ac si coegisset iurare libertam non 4 nupturam. Lege Iulia de maritandis ordinibus remittitur iusiurandum, quod liberto in hoc impositum est, ne uxorem duceret, libertae, ne nuberet, si modo nuptias contrahere recte velint.

LIBER III.

916. [1]Si, cum fideicommissa libertas [(40.9) 16 pr. § 1] debeatur, minor viginti annis servum vendat, ut manumittatur, vel quia hac lege emerat, non impedietur 1 alienatio. Si partem, quam in communi servo habet minor viginti annis, manumittendi causa tradat,[2] nihil aget: sed si, cum ipse causam probare posset, tradiderit,[3] nulla fraus intellegetur.

917. [1]Si minor viginti annis a debitore [(45. 1) 66] suo stipuletur 'servum manumissurum', non est exsecutio stipulationis danda. sed si ipsorum viginti annorum erit, non impedietur manumissio, quia de minore lex loquitur.

918. [4]Ne quis creditorum fraudandorum [(40.9) 16 § 2—5] causa servum manumittat, hac lege cavetur: creditores autem appellantur, quibus quacumque ex 3 causa actio cum fraudatore competat. Aristo respondit a debitore fisci, qui solvendo non erat, manumissum ita revocari in servitutem debere, si non diu in libertate fuisset, id est non minus decennio: plane ea, quae in fraudem fisci in sinus eius collata sunt, revocanda. 4 Si sub condicione alicui pecunia debeatur, quasi statuliber erit a debitore manumissus, ut pendeat liber-5 tas ex condicione. Si voluntate patris filius manumiserit, sive pater sive filius sciat solvendo patrem non esse, libertas impedietur.

919. [4]Non videtur patronus fraudari eo [(38. 5) 11] quod consentit: sic et quod volente patrono libertus donaverit, non poterit Faviana revocari.

AD LEGEM CINCIAM LIBER SINGULARIS.

920. Contra legem facit, qui id facit quod [(1.3) 29] lex prohibet, in fraudem vero, qui salvis verbis legis sententiam eius circumvenit.

AD LEGEM FALCIDIAM LIBER SINGULARIS.

921. Lex Falcidia lata est, quae primo [(35.2) 1 pr.—§ 8] capite liberam legandi facultatem dedit usque ad dodrantem[5] his verbis: 'qui cives Romani sunt, qui eorum post hanc legem rogatam testamentum facere volet, ut eam pecuniam easque res quibusque dare legare volet, ius potestasque esto, ut hac lege sequenti[6] licebit'. secundo capite modum legatorum constituit his verbis: 'quicumque civis Romanus post hanc legem rogatam testamentum faciet, is quantam cuique civi Romano pecuniam iure publico dare legare volet, ius potestasque esto, dum ita detur legatum, ne minus quam partem quartam hereditatis eo testamento heredes capiant. eis, quibus quid ita datum legatumve erit, eam pecuniam sine fraude sua capere liceto isque heres, qui eam pecuniam dare iussus damnatus erit, eam pecu-1 niam debeto dare, quam damnatus est'. Lex Falcidia etiam ad eos, qui apud hostes moriuntur, propter legem Corneliam pertinere videtur, quod ea lex perinde eorum testamenta confirmat, atque si in civitate decessissent: propter quam fictionem lex Falcidia et omnes testamentariae pertinent, quae tamen possint 2 locum habere. Ad eos, qui omissa causa testamenti possident hereditatem, non pertinet lex Falcidia: sed 3 per edictum praetoris inducitur potestas legis. Idem-4 que est, si iurisiurandi condicio remissa sit. [1]Sed et si servo suo testator data libertate legaverit, quia differtur in id tempus, quo liber futurus est, item ei qui apud hostes est aut ei qui nondum natus est 5 datum sit aliquid, haec lex locum habebit. Ad municipum quoque legata vel etiam ea, quae deo[2] 6 relinquuntur, lex Falcidia pertinet. Non solum autem ad res proprias testatoris legatas, sed et alienas lex 7 pertinet. Et omne quod ex bonis defuncti erogatur refertur ad hanc legem, sive in corpore constet certo incertove sive pondere numero mensura valeat aut etiam si ius legatum sit (ut usus fructus) aut quod in 8 nominibus est. [3]Item si ita legatum sit: 'heres meus Seio penum dato: si non dederit, decem dato', quidam putant omnimodo in legato decem esse, penum autem mortis causa capi nec in Falcidiam imputare id heredem posse. ego autem didici, si in continenti heres penum solverit, videri hoc legatum esse et in legem Falcidiam imputari posse: et quod dixi 'in continenti' ita accipiendum cum aliquo spatio.

[4]Quod dicimus in eo herede, qui[5] fide- [(46.3) 105] iussori[6] testatoris id, quod ante aditam hereditatem ab eo solutum est, debere statim solvere,[7] cum aliquo scilicet temperamento temporis intellegendum est: nec enim cum sacco adire debet.

quod si iam mora facta solverit heres [(35.2) 1 § 8—ult.] penum, tunc nec legatum eum accepisse nec in Falcidiam imputari posse: iam enim transfusum legatum esse et decem deberi. idemque erit et si ab initio ita legatum datum sit: 'si penum non dederit, decem dato', quia hic penus non est legata et penus si datur, mortis causa capitur, quia deficit legati condicio. 9 [8]Si usus fructus legatus sit (qui et dividi [cf. Vat. 68] potest, non sicut ceterae servitutes individuae sunt), veteres[9] quidem aestimandum totum usum fructum putabant et ita constituendum, quantum sit in legato. sed Aristo a veterum opinione recessit: ait enim posse

1) *Fr.* 916. 917: *de his quae in fraudem legis fiunt.*
2) mancipio det *Paul.* 3) mancipio dederit *Paul.*
4) *Gai.* 1, 37. 5) usque ad dodrantem *gloss.*
6) sequenti *gloss.*

1) *Exciderunt talia fere:* lex Falcidia ad ea legata pertinet quae civi Romano relinquuntur. 2) diis *Paul.* 3) *Ad* § 8 *cf. Paul.* 6 *ad l. Iul. et P. fr.* 961. 4) *Exciderunt talia fere:* nam et in pecunia legata confitenti heredi modicum tempus datur (*v.* 30, 71 § 2) et. 5) depensi tenetur *ins.?* 6) sponsori *Paul.?* 7) *scil. ne depensi cum eo agatur: sex menses enim — Gai.* 4, 22 — *a die solutionis computantur, non ab adita hereditate.* 8) *Vat.* 68 *quamvis ad verbum fere conveniat cum hac* §o, *licet tamen dubitare, utrum ex ipso Pauli an ex alius iuris auctoris libro sit petitum, quem a Paulo exscriptum esse putes.* 9) *In Vat. ita est:* . . . Iter non recipit hanc quaestionem (*scil. quemadmodum quarta retineatur*), quia et di[*vidi nequit*] . . . sit. et veteres *rel. Palam autem est etiam in digestis excidisse quaedam ante* § 9.

quartam partem ex eo sic ut ex corporibus retineri idque Iulianus recte[1] probat. sed operis servi legatis cum neque usus neque usus fructus in eo legato esse videtur, necessaria est veterum sententia, ut sciamus quantum est in legato, quia necessario ex omnibus, quae sint facti, pars decedere debet, nec pars operae intellegi potest. immo et in usu fructu si quaeratur, quantum hic capiat, cui usus fructus datus est, quantum ad ceterorum legatorum aestimationem aut etiam huius ipsius,[2] ne dodrantem excedat legatum, necessario 10 ad veterum sententiam revertendum est. Si quis creditori suo quod debet legaverit, aut inutile legatum erit, si nullum commodum in eo versabitur, aut si (propter repraesentationis puta commodum) utile erit, lex quoque Falcidia in eo commodo locum habebit. 11 Si legatarius possessionem nanctus est et non potest avocari ei res, quia voluntate heredis errantis nactus est possessionem, dabitur actio heredi, ut id quod supra 12 dodrantem est offeratur. Interdum omnimodo necessarium est solidum solvi legatario interposita stipulatione 'quanto amplius, quam per legem Falcidiam ceperit, reddi': veluti si quae a pupillo legata sint non excedant modum legis Falcidiae, veremur autem, ne impubere eo mortuo alia legata inveniantur, quae contributione facta excedant dodrantem. idem dicitur et si principali testamento quaedam sub condicione legata sunt, quae an debeantur incertum est. et ideo, si heres sine iudice solvere paratus sit, prospiciet sibi 13 per hanc stipulationem. Id, quod ex substitutione coheredis ad coheredem pervenit, proficit legatariis: is enim similis est heres[3] ex parte pure, ex parte sub condicione heredi instituto. sed ea, quae ab eo legata sunt, si omiserit hereditatem, non augebuntur, scilicet si ab eo nominatim data sunt, non 'quisquis mihi 14 heres erit'. Si coheredis mei portio exhausta sit, mea integra et illam vindicavero,[4] Cassius confundendas esse partes existimat, Proculus contra: in qua specie et Iulianus Proculo adsensit, quam sententiam probabiliorem esse puto. sed et divus Antoninus iudicasse dicitur commiscendas esse utrasque partes in 15 computatione legis Falcidiae. Si coheredem meum post aditam hereditatem adrogavero, non dubitabitur, quin separandae sint portiones, perinde atque si co-16 heredi meo heres exstitissem. Si in annos singulos legatum sit Titio, quia multa legata et condicionalia sunt, cautioni locus est quae in edicto proponitur 'quanto 17 amplius accipit reddi'. Id, quod natura hereditati debetur et peti quidem non potest, solutum vero non repetitur, non esse computandum in hereditate quidam putant. sed Iulianus et haec ex eventu augere patrimonium aut non augere existimat et hereditario iure id quoque capi ideoque et in restitutionem hereditatis 18 venturum. Si debitor creditori heres existat, quamvis confusione liberetur, tamen locupletiorem hereditatem percipere videtur, ut computetur ei quod debet, 19 quamvis aditione confusum sit. De impensa monumenti nomine facta quaeritur, an deduci debeat. et Sabinus ita deducendum putat, si necessarium fuerit monumentum extruere. Marcellus consultus, an funeris monumentique impensa, quantam testator fieri iussit, in aere alieno deduci debeat, respondit non amplius eo nomine, quam quod funeris causa consumptum est, deducendum. nam eius, quod in extructionem monumenti erogatum est, diversam esse causam: nec enim ita monumenti aedificationem necessariam esse, ut sit funus ac sepultura. idcirco eum, cui pecunia ad faciendum monumentum legata sit, Falcidiam passurum.

1) recte *non habet Vat.* 2) quantum . . . huius ipsius *gloss.?* 3) heres *gloss.* 4) *scil. ut caducam.*

922. Si heres institutus eam hereditatem [(35.2) 3] quae solvendo non est vendiderit, vix quidem poterit persuaderi non fuisse eam hereditatem solvendo, quae emptorem invenerit: vera autem ratione nihil legatariis debebitur, quia magis ex stultitia emptoris habere videtur heres institutus quam ex bonis defuncti. nam et e contrario si male vendiderit res hereditarias, non erit hoc legatariorum detrimentum: ita ergo commodum 1 debet esse heredis, si bene res administraverit. Sed et si is qui solvendo non est legaverit et heres cum creditoribus deciderit, ne solidum solveret, et ob eam decisionem factum sit, ut aliquid retineret, nihil tamen legatariis debiturum, quia eam pecuniam non ex here-2 ditate, sed ex decisione habet. Item si rei publicae in annos singulos legatum sit, cum de lege Falcidia quaeratur, Marcellus putat tantum videri legatum, quantum sufficiat sorti ad usuras trientes eius summae, quae legata est, colligendas.

923. Ideoque potest fieri, ut in hoc casu[1] [(23.2) 7] aliqua virgo et dotem et de dote[2] habeat actionem.

924. [3]Grege autem legato non potest quae- [(31) 6] dam sperni, quaedam vindicari, quia non plura, sed unum legatum est. idemque dicemus peculio legato aut veste aut argento et similibus.

AD LEGEM FUFIAM CANINIAM LIBER SINGULARIS.

925. Si quis eum, quem ipse manumit- [(35.1) 37] tere non poterat, legaverit ita, ut eum legatarius manumitteret, etsi a legato non repellatur, non est compellendus, ut manumittat, quoniam totiens secundum voluntatem testatoris facere compellitur, quotiens contra legem nihil sit futurum. idque Neratius scripsit, et tamen a legato non esse eum repellendum, quoniam magis legatarium aliquid commodum testator in hoc servo quam heredem habere voluisset.

926. [4]'Potestatis' verbo plura significan- [(50.16) 215] tur: in persona magistratuum imperium: in persona liberorum patria potestas: in persona servi dominium. at cum agimus de noxae deditione cum eo qui servum non defendit, praesentis corporis copiam facultatemque significamus. in lege Atinia in potestatem domini rem furtivam venisse videri, et si eius vindicandae potestatem habuerit, Sabinus et Cassius aiunt.

AD LEGEM IULIAM[5] LIBRI II.

LIBER I.

927. Quaesitum est, an is, qui maiestatis [(40.9) 15] crimine reus factus sit, manumittere possit, quoniam

1) *Verba* ideoque *et* in hoc casu (*Gradenwitz, p.* 88) *compilatorum sunt. Agitur autem aut de dote relegata aut de his rebus, quae mulieris causa emptae paratae sunt, in quibus Falcidia locum non habet,* (35.2) 81 § 2. 3. 2) de dote] rei uxoriae *Paul.* 3) *cf.* (31) 5 § 1. 4) *Videtur lex* 'potestatis' *verbo usa esse. Cf. Gai.* 1, 43: nam ei qui plures quam duos neque plures quam decem servos (*in potestate?*) habebit *rel.* 5) Iuniam *in indice F2.*

ante damnationem dominus est. et imperator Antoninus[1] Calpurnio Critoni rescripsit ex eo tempore, quo quis propter facinorum suorum cogitationem iam de poena sua certus esse poterat, multo prius conscientia delictorum, quam damnatione ius dandae libertatis 1 eum amisisse. Iulianus[2] ait, si postea, quam filio permisit pater manumittere, filius ignorans patrem decessisse manumisit vindicta, non fieri eum liberum. sed et si vivit pater et voluntas mutata erit, non videri volente patre filium manumisisse.

AD LEGEM IULIAM ET PAPIAM LIBRI X.[3]

LIBER I.

? ?

928. [4]Qui mortui nascuntur, neque nati [(50.16) 129] neque procreati videntur, quia numquam liberi appellari potuerunt.

[*De maritandis ordinibus* 1.]

929. [5]Lege Iulia ita cavetur: 'Qui sena- [(23.2) 44] tor est quive filius neposve ex filio proneposve ex filio nato cuius eorum est erit, ne quis eorum sponsam uxoremve sciens dolo malo habeto libertinam aut eam, quae ipsa cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit. neve senatoris filia neptisve ex filio proneptisve ex nepote filio nato nata libertino eive, qui ipse cuiusve pater materve artem ludicram facit fecerit, sponsa nuptave sciens dolo malo esto neve quis eorum dolo 1 malo sciens sponsam uxoremve eam habeto'. Hoc capite prohibetur senator libertinam ducere eamve, cuius pater materve artem ludicram fecerit: item liber-2 tinus senatoris filiam ducere. Non obest avum et 3 aviam artem ludicram fecisse. Nec distinguitur, pater in potestate habeat filiam nec ne: tamen iustum patrem intellegendum Octavenus ait, matrem etiam si 4 vulgo conceperit. Item nihil refert, naturalis sit pater 5 an adoptivus. An et is noceat, qui antequam adoptaret artem ludicram fecerit? atque si naturalis pater antequam filia nasceretur fecerit? et si huius notae homo adoptaverit, deinde emancipaverit, an non possit duci? ac si talis pater naturalis decessisset? sed de hoc casu contrariam legis sententiam esse Pomponius recte putat, 6 ut eis non connumerentur. Si postea ingenuae uxoris pater materve artem ludicram facere coeperit, iniquissimum est dimittere eam debere, cum nuptiae honeste contractae sint et fortasse iam liberi procreati sint. 7 Plane si ipsa artem ludicram facere coeperit, utique 8 dimittenda erit. Eas, quas ingenui ceteri prohibentur ducere uxores, senatores non ducent.

LIBER II.

[*De maritandis ordinibus* 2.]

930. [6]Senatoris filius est et is, quem in [(1.9) 6] adoptionem accepit, quamdiu tamen in familia eius manet: emancipatus vero nomen filii emancipatione 1 amittit. A senatore in adoptionem filius datus ei qui inferioris dignitatis est, quasi senatoris filius videtur, quia non amittitur senatoria dignitas adoptione inferioris dignitatis, non magis quam ut consularis desinat esse.

931. [1]Senatoris filia, quae corpore quae- [(23.2) 47] stum vel artem ludicram fecerit aut iudicio publico damnata fuerit, impune libertino nubit: nec enim honos ei servatur, quae se in tantum foedus deduxit.

[*De libertatis causa impositis*].

932. Liberta maior quinquaginta annis [(38.1) 35] operas praestare patrono non cogitur.

933. 'Qui libertinus duos pluresve a se [(38.1) 37] genitos natasve in sua potestate habebit praeter eum, qui artem ludicram fecerit quive operas suas ut cum bestiis pugnaret locaverit: ne quis eorum operas doni muneris aliudve quicquam libertatis causa patrono patronae liberisve eorum, de quibus iuraverit vel promiserit obligatusve erit, dare facere praestare debeto'. 1 Et si non eodem tempore duo in potestate habuerit vel unum quinquennem, liberabitur operarum obli-1a gatione. Amissi antea liberi ad eas operas, quae 2 postea imponuntur, prosunt, ut Iulianus ait. Sed et si uno amisso obliget se, deinde alter nascatur, multo magis Pomponius ait amissum huic iungi, uti liberetur. 3 Nihil autem interest, utrum ipsi promittat patrono an 4 eis qui in potestate eius sint. Sed si creditori suo libertum patronus delegaverit, non potest idem dici: solutionis enim vicem continet haec delegatio. potest tamen dici, si in id, quod patrono promisit, alii postea delegatus sit, posse eum liberari ex hac lege: nam verum est patrono eum expromisisse, quamvis patrono nunc non debeat: quod si ab initio delegante patrono 5 libertus promiserit, non liberari eum. Non solum futurarum, sed etiam praeteritarum operarum liberatio 6 fit. Iulianus etiam si iam petitae sunt operae, liberis sublatis absolutionem faciendam. sed si iam operarum nomine condemnatus est, non potest liberari, quoniam 7 iam pecuniam debere coepit. Postumus liberti heredes patris sui non liberat, quod proficisci liberatio a liberto debet nec quisquam post mortem liberari intellegi potest. ex lege autem nati liberi prosunt. 8 Etiamsi in personam liberti collata liberatio est, fideiussores quoque liberabuntur ex sententia legis: quod si libertus expromissorem dederit, nihil hoc caput ei proderit.

934. [2]'Anniculus' non statim ut natus [(50.16) 134] est, sed trecentesimo sexagensimo quinto die dicitur, incipiente plane, non exacto die, quia annum civiliter non ad momenta temporum, sed ad dies numeramus.

935. [3][*Si vir voluntate mulieris servos* [(24.3) 63] *dotales manumiserit, cum donare ei mulier voluit, nec de libertatis causa impositis ei praestandis tenebitur*] et desinit servus in dote esse, quia, cui manumittendi causa donare liceret, ei quodammodo donaret, quod permitteret manumittere.

* 936. [4]Lege Iulia iudiciorum publicorum [(22.5) 4]

---

1) *Caracalla, v. C.* (9.8) 6 § 3. 2) *Iulian. fr.* 585 *pr.* 3) *βιβλία δέκα Index*, libro duodecimo (decimo *scr.*) *inscr.* (25.7) 2. 4) *Suspicor Paulum hoc libro ea legis capita tractasse quae ad ius publicum spectabant. De civili quodam πολυπαιδίας praemio hoc loco eum egisse veri dissimile est.* 5) *Haud scio an hoc fr. libro secundo sit addicendum: quo quidem libro iuris consultus quaedam huius capitis verba interpretatur.* 6) *v. fr.* 929 *pr. et n.* 5.

1) *v. fr.* 929 *pr.* 2) *cf. fr.* 933 § 1 *v.* quinquennem? 3) *cf.* (24.3) 64. 4) *De personis exceptis? cf. Vat.* 214—218, *Gai.* 4 *ad l. Iul. et P.* (22.5) 5, *Ter. Clem.* 2 *ad l. Iul. et P.* (50.16) 146, *Ulp.* 5 *ad l. Iul. et P.* (50.16) 136.

cavetur, ne invito denuntietur, ut testimonium litis dicat adversus socerum generum, vitricum privignum, sobrinum sobrinam, sobrino *sobrina* natum, eosve qui priore gradu sint, item ne liberto ipsius, liberorum eius, parentium, viri uxoris, item patroni patronae: et ut ne patroni patronae adversus libertos neque[1] liberti adversus patronum cogantur testimonium dicere.

*

937. [2]Pretia rerum non ex affectu nec [(35. 2) 63] utilitate singulorum, sed communiter funguntur. nec enim qui filium naturalem possidet tanto locupletior est, quod eum, si alius possideret, plurimo redempturus fuisset. sed nec ille, qui filium alienum possidet, tantum habet, quanti eum patri vendere potest, nec exspectandum est, dum vendat, sed in praesentia, non qua filius alicuius, sed qua homo aestimatur. eadem causa est eius servi, qui noxam nocuit: nec enim delinquendo quisque pretiosior fit. sed nec heredem post mortem testatoris institutum servum tanto pluris esse, quo pluris venire potest, Pedius scribit: est enim absurdum ipsum me heredem institutum non esse locupletiorem, antequam adeam, si autem servus heres institutus sit, statim me locupletiorem effectum, cum multis causis accidere possit, ne iussu nostro adeat: adquirit nobis certe cum adierit, esse autem praeposterum ante nos locupletes dici, quam adquisierimus. 1 Cuius debitor solvendo non est, tantum habet in 2 bonis, quantum exigere potest. Nonnullam tamen pretio varietatem loca temporaque adferunt: nec enim tantidem Romae et in Hispania oleum aestimabitur nec continuis sterilitatibus tantidem, quanti secundis fructibus, dum hic quoque non ex momentis temporum nec ex ea quae raro accidat caritate pretia constituantur.

*

938. [3]'Ter enixa' videtur etiam quae [(50. 16) 137] trigeminos pepererit.

LIBER III.

[*De capacitate*].

939. [4]Qui mittuntur, ut milites ducerent [(4. 6) 35] aut reducerent aut legendi curarent, rei publicae causa 1 absunt. Hi quoque, qui missi sunt ad gratulandum 2 principi. Item procurator Caesaris, non solum cui rerum provinciae cuiusque procuratio mandata erit, sed et is, cui rerum quamvis non omnium. itaque plures ibi procuratores diversarum *rerum* rei publicae causa 3 abesse intelleguntur. Praefectus quoque Aegypti rei publicae causa abest, quive aliam ob causam rei publi-4 cae gratia extra urbem aberit. Sed et in urbanicia-5 nis militibus idem divus Pius constituit. Quaesitum est de eo, qui ad compescendos malos homines missus est, an rei publicae causa abesset: et placuit rei publi-6 cae causa eum abesse. Item paganum, qui in expeditione consularis iussu transierat ibique in acie 7 ceciderat: heredi enim eius succurrendum est. Qui rei publicae causa Romam profectus est, abesse rei publicae causa videtur. sed et si extra patriam suam rei publicae causa profectus sit, etiam, si per urbem ei 8 iter competit, rei publicae causa abest. Similiter qui in provincia est, ut primum aut domo sua profectus est aut, cum in eadem provincia degit rei publicae administrandae causa, simul agere rem publicam 9 coepit, ad similitudinem absentis habetur. Et dum eat in castra et redeat, rei publicae causa abest, quod et eundum sit in castra militaturo et redeundum. Vivianus scribit Proculum respondisse militem, qui commeatu absit, dum domum vadit aut redit, rei publicae causa abesse, dum domi sit, non abesse.

1) liberi *ins.?* 2) *cf. Ulp.* 1 *ad l. I. et P.* (35. 2) 62. *De decimis computandis?* 3) *cf. Gai.* 1, 145. 194; 3, 44; *Ulp.* 29, 3? 4) *v. Ulp.* 16, 1. *Sed et alia quaedam fuisse r. p. c. absentium privilegia licet suspicari, cf. Ulp.* 6 *ad l. I. et P.* (4. 6) 36, 38.

940. Hi, qui in provincia sua ultra tempus [(4. 6) 37] a constitutionibus concessum adsident, publica causa abesse non intelleguntur.

941. Non ut a patre filius, ita uxor a [(49. 15) 8] marito iure postliminii recuperari potest, sed tunc, cum et voluerit mulier et adhuc alii post constitutum tempus[1] nupta non est: quod si noluerit nulla causa probabili interveniente, poenis discidii tenebitur.[2]

942. Onera eius, qui in adoptionem datus [(1. 7) 45] est, ad patrem adoptivum transferuntur.[3]

943. 'Anniculus' amittitur,[4] qui extremo [(50. 16) 132] anni die moritur. et consuetudo loquendi id ita esse declarat: 'ante diem decimum kalendarum', 'post diem decimum kalendarum': neutro enim sermone un-1 decim dies significantur. Falsum est eam peperisse, cui mortuae filius exsectus est.[5]

944. Non potest videri desisse habere, [(50. 17) 208] qui numquam habuit.[6]

LIBER IV.

? ?

945. Et fideicommissum et mortis causa [(32) 87] donatio appellatione legati continetur.

946. 'Hereditatis' appellatione bonorum [(50. 16) 138] quoque possessio continetur.

LIBER V.

[*De his quae lege Papia caduca fiunt* 1.]

947. Sed et posteriores leges ad priores [(1. 3) 28] pertinent, nisi contrariae sint, idque multis argumentis probatur.[7]

948. [8]Illae autem institutiones capta- [(28. 5) 72] toriae non sunt, veluti si ita heredem quis instituat: 'qua ex parte Titius me heredem instituit, ex ea parte Maevius heres esto', quia in praeteritum, non in futu-1 rum institutio collata est. Sed illud quaeri potest, an idem servandum sit quod senatus censuit, etiamsi in aliam personam captionem direxerit, veluti si ita scripserit: 'Titius, si Maevium tabulis testamenti sui heredem a se scriptum ostenderit probaveritque, heres esto', quod in sententiam senatus consulti incidere non est dubium.

1) post constitutum tempus *Trib.* 2) *Sed nihilo minus caelebs habendus est maritus reversus. Paulum hoc loco de discidii poenis egisse minus probabile videtur.* 3) *An filius in adoptionem datus patri naturali prosit? cf. Marcell.* 1 *ad l. I. et P.* (25. 3) 8; *Vat.* 196, 169 *v.* ad hanc causam. 4) *Qua parte anniculi amissi lex mentionem fecerit, ignoratur. Cf. autem Ulp.* 15, 2; 16, 1a. 5) *Paul. sent.* 4, 9 § 1. 6) *i. e. quae mortuos peperit? cf. Paul. sent.* 4, 9 § 9; *cf.* (35. 1) 96 *pr.* 7) *Spectant haec, ut opinor, ad interpretationem legis Iuliae et Papiae, ut, quod alteri legi desit, ex altera suppleatur.* 8) *Sequitur disputatio de his quae pro non scriptis habentur* (*fr.* 948—951), *cf. C.* (6. 51) *un.* § 2a. 3. *De captatoriis institutionibus v.* (34. 8) 1 *i. f.*

949. [1]Mortuo bove qui legatus est [(31) 49 pr.—§ 3] 1 neque corium neque caro debetur. Si Titio frumentaria tessera legata sit et is decesserit, quidam putant exstingui legatum: sed hoc non est verum, nam cui tessera vel militia legatur, aestimatio videtur legata. 2 Labeo refert agrum, cuius commercium non habes, legari tibi posse Trebatium respondisse, quod merito 3 Priscus Fulcinius falsum esse aiebat. Sed Proculus ait, si quis heredem suum eum fundum, cuius commercium is heres non habeat, dare iusserat ei, qui eius commercium habeat, putat heredem obligatum esse, quod verius est, vel in ipsam rem, si haec in bonis testatoris fuerit, vel si non est, in eius aestimationem.

950. [2]Lana legata vestem, quae ex ea facta [(32) 88] 1 sit, deberi non placet. Sed et materia legata navis 2 armariumve ex ea factum non vindicetur. Nave autem legata dissoluta neque materia neque navis de- 3 betur. Massa autem legata scyphi ex ea facti exigi possunt.

951. [2]Translatio legati fit quattuor modis: [(34. 4) 6] aut enim a persona in personam transfertur: aut ab eo qui dare iussus est transfertur, ut alius det: aut cum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei[3]: aut quod 1 pure datum est, transfertur sub condicione. Sed si id, quod a Titio dedi, a Maevio dem, quamvis soleant esse duo eiusdem rei debitores, tamen verius est hoc casu ademptum esse legatum: nam cum dico: 'quod Titium dare damnavi, Seius damnas esto dare', videor 2 dicere, ne Titius det. Item si pro fundo decem legentur, quidam putant non esse ademptum prius legatum: sed verius est ademptum esse: novissima enim voluntas servatur.

952. [4]Cum solus servus heres institutus [(29. 2) 68] sit, sicut licet uno tempore omnium dominorum iussu adire hereditatem, ita et separatis temporibus singulorum iussu recte adit: nam quia saepius adit, non ex testamento, sed ex iure dominorum venire utilitatis causa videtur, ne alterius festinatione alterius ius laedatur.

953. [4]Si solus heres ex pluribus partibus [(29. 2) 80] fuero institutus, unam partem omittere non possum nec interest, in quibusdam habeam substitutum nec ne. 1 Idem puto etiam, si aliis mixtus heredibus ex pluribus partibus heres institutus sim, quod et hic adeundo unam portionem omnes adquiro, si tamen delatae sint. 2 Item si servus meus ex parte heres institutus sit pure, ex parte sub condicione, dato scilicet coherede, et iussu meo adierit, deinde eo manumisso condicio alterius portionis exstiterit, verius est non mihi esse adquisitam illam portionem, sed ipsum comitari: omnia enim paria permanere debent in id tempus, quo alterius portionis condicio exstet, ut adquiratur ei, cui prior 3 portio adquisita est. Ego quidem puto et si adhuc in potestate sit, iterum adeundum esse, si condicio exstiterit, et illud quod dicimus semel adeundum, in eiusdem persona locum habet, non cum per alium adquirenda est hereditas.

954. [5]Si palam heres nuncupatus sit, [(29. 7) 20] legata autem in tabulis collata fuerint, Iulianus ait tabulas testamenti non intellegi, quibus heres scriptus non est, et magis codicilli quam testamentum existimandae sint: et hoc puto rectius dici.

1) *v. p.* 1128 *n.* 8. 2) *Adempta legata pro non scriptis habentur. Cf. Ulp.* 14 *ad l. Iul. et P.* (34. 9) 9. 3) HS $\overline{X}$ *Paul.* (6. 51) *un.* § 2a. 5.
4) *De herede ex parte scripto: v. Ulp.* 17, 1; *C.* (6. 51) *un.* 1c. 5. *Hoc*
5) *Quando legatorum dies cedat: Ulp.* 17, 1; *C.* (6. 51) *un.* 1c. 5. *Hoc casu dies cedit a morte testatoris.*

955. [1]Si testator dari quid iussisset aut [(31) 49 § 4] opus fieri aut munus dari, pro portione sua eos praestare, quibus pars hereditatis adcresceret, aeque atque cetera legata, placet.

956. [2]Constat eum, qui testamenti factionem habet, pro herede usucapere posse. [(41. 5) 4]

957. Fufidius refert statuas in publico [(42. 5) 29] positas bonis distractis[3] eius, cuius in honorem positae sunt, non esse emptoris bonorum eius, sed aut publicas, si ornandi municipii causa positae sint, aut eius, cuius in honorem positae sint: et nullo modo eas detrahi posse.

LIBER VI.

[*De his quae lege Papia caduca fiunt* 2.]

958. . . . sin autem neque modo neque [(30) 29] tempore neque condicione neque loco debitum differatur, inutile est legatum.[4]

959. [5]Si fundus legatus sit quinquaginta [(35. 2) 65] dignus sub hac condicione, si quinquaginta heredi dedisset, plerique putant utile esse legatum, quia condicionis implendae causa datur: nam constat etiam Falcidiam eum pati posse. sed si quinquaginta aurei legati[6] sint, si quinquaginta dedisset, dicendum inutile esse legatum et magis ridiculum esse.

960. [7] [8]Si Titius mihi Stichum aut [(31) 50 § 1. 2] decem debeat et legavero tibi Stichum quem mihi debet, placet exstingui legatum decem solutis: et si diversis alii decem, alii Stichus legatus fuerit, ex eventu 2 solutionis legatum valet. Cum ita legatum est: 'quantam pecuniam heres meus a Titio exegerit, tantam Maevio dato', si sub condicione legatum est, antequam exacta pecunia sit, legatarius agere non potest: quod si statim dies legati cedit, ut Publicius recte putat, legatarius agere potest, ut actiones praestentur.

961. [9]Si penum heres dare damnatus [(30. 2) 24] sit vel fundum et, si non dedisset, decem, ego accepi et penum legatam et translatam esse in decem, si noluerit penum heres dare, et tunc pecuniam deberi, cum interpellatus fundum non dedisset, et, si interea decesserit legatarius, tunc heredi eius non nisi fundum deberi. namque cum dictum est: 'at Publicius fundum dato', perfectum est legatum et cum dicit: 'si non dederit, centum dato', sub condicione fundi legatum ademptum videri eo casu, quo centum deberi coeperint. quorum quia condicio vivo legatario non exstiterit, forte quia interpellatus heres non sit, evenit, ut ad- 1 emptio nihil egerit fundique legatum duraverit. Plane si sic legatum sit: 'si penum non dederit, decem dato', dicimus non esse penum legatum.

[*De mortis causa donationibus*].

962. Senatus censuit placere mortis causa [(39. 6) 35] donationes factas in eos, quos lex prohibet capere, in

1) *Ad eos quibus ius antiquum servatum est — Ulp.* 18, 1 — *cum suo onere videtur portio transire.* 2) *Quid si testamenti quidem factionem habet, capere autem non potest?* 3) *Distractis:* *quid iuris in caducis?* 4) *Inutilia legata pro non scriptis sunt.* 5) *v. n.* 4 *et cf. Ter. Clem.* 13 *ad l. I. et P.* (31) 54. 6) HS $\overline{L}$ legata *Paul.* 7) *De legatis condicionalibus: C.* (6. 51) *un.* § 2a.
8) *Inscriptionem om. F., servarunt dett., v. Mommsen ad h. l.*
9) *v. n.* 7; *cf.* (35. 2) 1 § 8.

eadem causa haberi, in qua essent, quae testamento his legata essent, quibus capere per legem non liceret. ex hoc senatus consulto multae variaeque quaestiones 1 agitantur, de quibus pauca referamus. Donatio dicta est a dono quasi dono datum, rapta a Graeco: nam hi 2 dicunt δῶρον καὶ δωρεῖσθαι. Sed mortis causa donatio longe differt ab illa vera et absoluta donatione, quae ita proficiscitur, ut nullo casu revocetur. et ibi qui donat illum potius quam se habere mavult: at is, qui mortis causa donat, se cogitat atque amore vitae recepisse potius quam dedisse mavult: et hoc est, quare vulgo dicatur: 'se potius habere vult, quam eum cui donat, illum deinde potius quam heredem suum'. 3 Ergo qui mortis causa donat, qua parte se cogitat, negotium gerit, scilicet ut, cum convaluerit, reddatur sibi: nec dubitaverunt Cassiani, quin condictione repeti possit quasi re non secuta propter hanc rationem, quod ea quae dantur aut ita dantur, ut aliquid facias, aut ut ego aliquid faciam, aut ut Lucius Titius, aut ut 4 aliquid optingat, et in istis condictio sequitur. [1]Mortis causa donatio fit multis modis: alias extra suspicionem ullius periculi a sano et in bona valetudine posito et cui ex humana sorte mortis cogitatio est: alias ex metu mortis aut ex praesenti periculo aut ex futuro, si quidem terra marique, tam in pace quam in bello[2] et tam domi quam militiae multis generibus mortis periculum metui potest. nam et sic potest donari, ut omnimodo ex ea valitudine donatore mortuo res non reddatur, et ut reddatur, etiamsi prior ex eadem valetudine decesserit, si tamen mutata voluntate restitui sibi voluerit. et sic donari potest, ut non aliter reddatur, quam si prior ille qui accepit decesserit. sic quoque potest donari mortis causa, ut nullo casu sit repe- 5 titio, id est ne si convaluerit quidem donator. Si quis societatem per donationem mortis causa inierit, 6 dicendum est nullam societatem esse. Si duobus debitoribus mortis causa donaturus creditor uni acceptum tulit et convaluerit, eligere potest, utri eorum 7 condicat. Sed qui mortis causa in annos singulos pecuniam stipulatus est, non est similis ei, cui in annos singulos legatum est: nam licet multa essent legata, stipulatio tamen una est et condicio eius cui expromissum est semel intuenda est.

963. Cum quis mortis causa donationem, [(12. 4) 12] cum convaluisset donator, condicit, fructus quoque donatarum rerum et partus et quod adcrevit rei donatae repetere potest.

964. [3]'Cepisse' quis intellegitur, quamvis alii adquisiit. [(50. 16) 140]

[*De caducorum vindicatione*].

965. Si is, qui duos reos promittendi [(34. 3) 29] habet, damnaverit heredem, ut utrosque liberet, si alter ex his capere non possit nec socii sint, delegari debebit is qui nihil capit ei cui hoc commodum[4] lege competit: cuius petitione utrumque accidit, ut et hoc commodum[4] ad eum perveniat et is qui capit liberetur. quod si socii sint, propter eum qui capax est et ille capit per consequentias liberato illo per acceptilationem: id enim eveniret, etiamsi solum capacem liberare iussus esset.

1) *cf. Marcell. apud Iulian. fr.* 290. 2) tam in pace quam in bello *gloss.* 3) *cf.* (39. 6) 23. 4) hoc commodum] caducum *Paul.*

966. [1]Triplici modo coniunctio intellegitur: [(50. 16) 142] aut enim re per se coniunctio contingit, aut re et verbis, aut verbis tantum. nec dubium est, quin coniuncti sint, quos et nominum et rei complexus iungit, veluti 'Titius et Maevius ex parte dimidia heredes sunto', vel ita 'Titius Maeviusque heredes sunto', vel 'Titius cum Maevio ex parte dimidia heredes sunto'. videamus autem, ne etiam si hos articulos detrahas 'et' 'que' 'cum', interdum tamen coniunctos accipi oporteat, veluti 'Lucius Titius, Publius Maevius ex parte dimidia heredes sunto', vel ita 'Publius Maevius, Lucius Titius heredes sunto. Sempronius ex parte dimidia heres esto', ut Titius et Maevius veniant in partem dimidiam et re et verbis coniuncti videantur. 'Lucius Titius ex parte dimidia heres esto. Seius ex parte, qua Lucium Titium heredem institui, heres esto. Sempronius ex parte dimidia heres esto'. Iulianus dubitari posse, tres semisses facti sint an Titius in eundem semissem cum Gaio Seio institutus sit. sed eo, quod Sempronius quoque ex parte dimidia scriptus est, verisimilius esse in eundem semissem duos coactos et coniunctim heredes scriptos esse.

Re coniuncti videntur, non etiam verbis, [(32) 89] cum duobus separatim eadem res legatur. item verbis, non etiam re: 'Titio et Seio fundum aequis partibus do lego', quoniam semper partes habent legatarii. praefertur igitur omnimodo ceteris, qui et re et verbis coniunctus est. quod si re tantum coniunctus sit, constat non esse potiorem. si vero verbis quidem coniunctus sit, re autem non, quaestionis est, an coniunctus potior sit: et magis est, ut et ipse praeferatur.

LIBER VII.

[*Caduca cum sua causa fieri*].

967. [2]Nominatim legatum accipiendum est, [(32) 90] quod a quo legatum sit intellegitur, licet nomen pronuntiatum non sit.

968. In facto consistentes condiciones [(35. 1) 60] varietatem habent et quasi tripertitam recipiunt divisionem, ut quid detur, ut quid fiat, ut quid obtingat, vel retro ne detur, ne fiat, ne optingat. ex his dandi faciendique condiciones in personas collocantur aut ipsorum, quibus quid relinquitur, aut aliorum: tertia 1 species in eventu ponetur. Fiscus iisdem condicionibus parere debet, quibus persona, a qua ad ipsum quod relictum est pervenit, sicut etiam cum suo onere hoc ipsum vindicat.

969. [3]Titio usus fructus Stichi aut, si [(33. 2) 21] navis ex Asia venerit, decem legata sunt. non petet usum fructum, antequam condicio decem existat vel deficiat, ne potestas heredi utrum velit dandi auferatur.

970. Divus Pius ab eo, qui annua legata [(35. 3) 7] praecipere ad distribuendum iussus erat, vetuit cautionem exigi cessantium partes reddi,[4] nisi aperte cavere iussus esset.

[*De his, qui ipsi se deferunt*].

971. Edicto divi Traiani, quod proposui, [(49. 14) 13] significatur, ut, si quis, antequam causa eius ad aerarium deferatur, professus esset eam rem quam pos-

1) *De coniunctis cf. Gai.* 2, 207, *Ulp.* 24, 12, *ZgRw.* 6, 419. 2) *Quae legata ad onus caducorum pertineant.* 3) *cf. fr.* 968 § 1. 4) *Nec fiscus igitur cessantium partes reddet?*

sideret capere sibi non licere, ex ea partem fisco[1] in-
1 ferret, partem ipse retineret. Idem postea edicto significavit, ut, quaecumque professa[2] esset vel palam vel tacite relictum sibi quod capere non posset et probasset iam id ad fiscum[3] pertinere, etiamsi id non possideret, ex eo, quod redactum esset a praefectis 2 aerario, partem dimidiam ferat. Nihil autem interest, 3 quae causa impediat ius capiendi. Id autem deferri 4 debet, quod latet, non id quod fisci[4] est.[5] Ad heredes eius, qui se detulerat, non videbatur praemium transire: sed divus Hadrianus rescripsit, ut, licet ante decessisset is qui se detulerat, antequam id quod detulerat fisco[1] 5 addiceretur, heredi eius praemium daretur. Exstat eiusdem Hadriani epistula, ut, si is qui se deferre poterat morte praeventus fuerit, heres eius, si detulerit, praemium consequatur: 'si tamen', inquit, 'liquebit defunctum eius animi fuisse, ut se vellet deferre': si vero idcirco dissimulaverit, dum rem occultari sperat, heredem eius ultra vulgare praemium nihil consecutu-6 rum. Item divi fratres rescripserunt heredes eorum, quibus tacitum fideicommissum relictum est, ita demum ex beneficio Traiani deferre se posse, si is, cui datum fuerat, morte praeventus esset et ideo per angustias 7 temporis deferre se non potuerit. Cum ante apertum testamentum tacitum fideicommissum nuntiatum esset ab his, qui fidem tacitam susceperunt, deinde post apertas a fideicommissario delatum esset, divus Antoninus recipi professionem eius iussit: neque enim dignam esse praemio tam praecipitem festinationem prioris, et cum quis se nuntiet non capere, potius con-8 fiteri de suo iure quam aliud deferre videtur. Ad eos beneficium Traiani pertinet, qui ex defuncti voluntate relictum sibi capere non possunt. ergo nec illud, 9 quod servo meo relictum est, deferre potero. Eos, qui quasi indigni repelluntur, summovendos esse ab eiusmodi praemio: id est eos, qui de inofficioso egerunt vel falsum dixerunt testamentum, qui usque ad finem 10 litis obpugnaverunt testamentum. Ei, qui per errorem se detulit, cum capere solidum posset, non nocere hoc divus Hadrianus et divus Pius et fratres rescripserunt.

LIBER VIII.

[*De bonis libertorum* 1.]

972. Qui contra legem Aeliam Sentiam (37. 14) 15 ad iurandum libertum adegit, nihil iuris habet nec ipse nec liberi eius.

LIBER IX.

[*De bonis libertorum* 2.]

973. Is, qui ius anulorum impetravit, ut (40. 10) 5 ingenuus habetur, quamvis in hereditate eius patronus non excludatur.[6]

LIBER X.

[*De bonis libertorum* 3.]

974. Constitutione divi Pii cavetur de (38. 5) 13 impubere adoptando, ut ex bonis, quae mortis tempore illius qui adoptavit fuerunt, pars quarta ad eum pertineat qui adoptatus est: sed et bona ei, quae adquisiit patri, restitui iussit: si causa cognita emancipatus fuerit, quartam perdit. si quid itaque in fraudem eius alienatum fuerit, quasi per Calvisianam vel Favianam actionem revocandum est.

[*De concubinis*].

975. Libro memorialium Massurius scri- (50.16) 144 bit 'pellicem' apud antiquos eam habitam, quae, cum uxor non esset, cum aliquo tamen vivebat: quam nunc vero nomine amicam, paulo honestiore concubinam appellari. Granius Flaccus in libro de iure Papiriano scribit pellicem nunc volgo vocari, quae cum eo, cui uxor sit, corpus misceat: quosdam eam, quae uxoris loco sine nuptiis in domo sit, quam παλλακὴν Graeci vocant.

976. [1]Si patronus libertam concubinam (25.7) 2 habens furere coeperit, in concubinatu eam esse humanius dicitur.[2]

LIBER XII(?)[3]

v. fr. 976. (25.7) 2

AD LEGEM VELLAEAM LIBER SINGULARIS.

v. Index.

DE LEGIBUS LIBER SINGULARIS.

v. Index.

DE LEGITIMIS HEREDITATIBUS LIBER SINGULARIS.

v. Index.

DE LIBERALI CAUSA LIBER SINGULARIS.

977. Qui sciens liberum emit, quamvis (40. 12) 33 et ille se pateretur venire, tamen non potest contradicere ei qui ad libertatem proclamat[4]: sed si alii eum ignoranti vendiderit, denegabitur ei proclamatio.[5]

DE LIBERTATIBUS DANDIS LIBER SINGULARIS.[6]

978. Si triennio dena dare iussus primo (40. 7) 18 anno viginti optulerit, non accipiente herede non statim liber est, quia et si accepisset heres, nondum liber esset.

979. Imperator noster cum patre suo con- (40. 8) 7 stituit in eo, qui, cum possit abducere prostitutam ancillam, pecunia accepta manus iniectionem vendidit, ut libera esset: nihil enim interesse, ipse abducas et prostituas an patiaris prostitutam esse pretio accepto, cum possis eximere.

1) aerario *Paul.* 2) quicumque professus *scr.*, *cf.* (49. 14) 16. 3) populum *Paul.* 4) populi *Paul.? sed fortasse hoc loco nil mutandum, si quidem Paulus de suorum temporum iure agat: Ulp.* 17, 2. 5) est] esse palam est *scr.?* 6) *cf.* (38. 2) 3 *pr.*

1) libro duodecimo (*pro* decimo) *inscr. F.* 2) *cf.* (25. 7) 1 *pr.* *ict.* (23. 2) 45 § 5. 3) *v. p.* 1125 *n.* 3. 4) ad lib. proclamat] eum in libertatem adserit *similiave Paul.* 5) adsertio *Paul.* 6) *Caracalla imperante conscriptus, fr.* 979.

980. Si privatus coactus a populo manu- (40. 9) 17 miserit, quamvis voluntatem accommodaverit, tamen non erit liber: nam et divus Marcus prohibuit ex ad- 1 clamatione populi manumittere. Item non fit liber, si mentitus dominus, ne a magistratibus castigaretur, dixit esse liberum, si non fuit voluntatis manumittendi. 2 In his, quos intra certa tempora non licet manumittere, si testamento acceperint libertatem, non testamenti facti, sed competentis libertatis tempus inspiciendum est.

MANUALIUM LIBRI III.[1]

LIBER I.

[*De cognitoribus et procuratoribus* (*E. VIII*)].

981. Per procuratorem non semper[2] adquiri- (3. 3) 72 mus actiones, sed retinemus: veluti si reum conveniat intra legitimum tempus.[3] vel si prohibeat opus novum fieri, ut interdictum nobis utile sit quod vi aut clam, nam et hic pristinum ius nobis conservat.

982. Constitui potest actor etiam ad operis (3. 4) 10 novi nuntiationem et ad stipulationes interponendas, veluti legatorum, damni infecti, iudicatum solvi, quamvis servo potius civitatis caveri debeat: sed et si actori cautum fuerit, utilis actio administratori rerum civitatis dabitur.

[*De usu fructu* (*E.* 72)].

983. Si servus, in quo usus fructus alienus (7. 4) 27 est, noxae dedatur a domino proprietatis usufructuario, liberabitur confusa servitute proprietatis comparatione.

984. Actio de [*usu*] fructu isdem modis Vat. 46 perit, quibus ipse usus fructus, praeterquam non utendo. pecuniae quoque usus fructus legatus per annum non utendo [*non amittitur*], quia nec usus fructus est et pecuniae dominium fructuarii, non heredis est.

985. Per mancipationem deduci usus fructus Vat. 47 potest, non etiam transferri. per 'do lego' legatum et per in iure cessionem et deduci et dari potest.

986. Potest constitui et f[*amiliae*] e[*rciscun-* Vat. 47a *dae*][4] vel [*com*]muni dividundo iudicio legitimo. in re nec mancipi per traditionem deduci usus fructus non potest nec in homine, si peregrino tradatur: civili enim actione constitui potest, non traditione, quae iuris gentium est.

987. Ad certum tempus et in iure cedi et Vat. 48 legari et officio iudicis constitui potest.

988. Ex certo tempore legari po[*test: sed*][5] Vat. 49 an in iure cedi vel an adiudicari possit, variatur. videamus, ne non possit, quia nulla legis actio prodita est de futuro.

989. In mancipatione vel in iure cessione Vat. 50 an deduci possit vel ex tempore vel ad tempus vel ex condicione vel ad condicionem, dubium est. quemadmodum [*s*]i[6] is, cui in iure ceditur, dicit: 'aio hunc fundum meum esse deducto usu fru[*c*]tu ex kal. Ian.' vel 'deducto usu fructu usque ad kal. Ian. decimas', vel 'aio hunc fundum meum esse deduct[*o*] usu fructu, si

1) *Libri* I. II *ad edicti ordinem redacti sunt; non dubito quin liber* III *ad leges senatusque consulta pertinuerit.* 2) semper *addidit Trib., propter C.* (4. 27) 3, *cf. schol. in Bas.* 8, 2, 68. 3) reum conveniat intra legitimum tempus] sponsorem (*cuius etiam mentio fit Vat.* 334) conveniat intra biennium *Paul.* 4) factum ē *cod.* 5) potest sed] possit *cod.* 6) nisi *cod.*

navis ex Asia venerit'. item in mancip[*a*]tione: 'emptus mihi est pretio, deducto usu fructu ex kal. illis' vel 'usque ad kal. illas'; [*e*]t eadem sunt in condicione. Pomponius igitur putat non posse ad certum tempus deduci nec per [*i*]n iure cessionem nec per mancipationem, sed tantum transferri ipsum posse. [*e*]go didici et d[*e*]duci ad tempus posse, quia et mancipationem et in iure cessionem lex XII tabularum confirm[*a*]t. num quid ergo et ex tempore et condicione deduci possit? sequitur, ut et[1] legatum[2] deduci ad certum tempus possit.

990. Adquiri nobis potest usus fructus et Vat. 51 per eos quos in po[*t*]estate manu mancipiove habemus, sed non omnibus modis: sed legato, vel si h[*ere*]dibus illis institutis deducto usu fructu proprietas legetur: per in iure cessionem autem vel iudicio familiae erciscundae non po[*test. per*][3] mancipationem ita potest, ut nos proprietatem, quae illis mancipio data [*sit*], deducto usu fructu remancipemus.

991. Usus fructus ad certum tempus con- Vat. 52 stitutu[*s*] cum adiectione temporis sui [*vindic*]ari[4] debe[*t*]. diversum est, si in statulibero constitutus sit: tunc enim [*p*]ure[5] vindicandus est, sicut pure vindicatur qui simpliciter constitutus est non adiectis casibus qui[*bus*] solet amitti usus fructus.

992. Si altius tollendo aget is qui in in- Vat. 53 finitum tollendi ius non habet, si non expresserit modum, plus petendo causa cadit, quasi intenderit ius sibi esse in infinitum tollere.

993. Sicut legato usu fructu loci sine servi- Vat. 54 tute iter quoque per loca testatoris debetur, ita in iure cess[*o*] iter quoque contineri Neratius scribit.

994. Usus fructus sine persona esse Vat. 55 = (45. 3) 26 non potest et ideo servus hereditarius inutiliter usum fructum stipulatur. legari autem ei posse[6] dicitur, quia dies eius non cedit statim, stipulatio autem pura suspendi non potest. quid ergo, si sub condicione stipuletur? videamus ne[7] nec hoc casu valeat,[8] qu[*ia*] ex praesenti vires accipit stipulatio, quamvis petitio ex ea suspensa sit.

995. Servo via inutiliter legatur, stipulatur Vat. 56 autem eam utiliter, si dominus fundum habeat.

996. Usus fructus do lego servo legatus Vat. 57 morte et alienatione servi perit, si stipuletur, non perit: igitur et post mortem suam sicut cetera usum fructum servus stipulari potest. quod aliter est in legatis.

997. [9]Si heres fundi, cuius usus fructus ab Vat. 58 ipso sub condicione legatus sit, usum fructum legave[*rit alii pure*], ... [*usus fructus is existen*]te ea desinit ad posteriorem pertin[*ere et priori adquiritur: nec ad illum redit, si prior*] desierit habere usum fru[*ctum*] . . . . . item ac si quis usum fructu[*m*] . . . . . si ea nupserit nubente ea p . . . . deinde amittet si iurave[*rit*] . . . . [*le*]gis enim beneficium, quaten[*us*] . . . . . [*videa*]mus quid dicendum sit, si Titius . . . . . [*capite demi*]nutus sit, nihil enim habuit, quod amit . . . . . [*Ti*]tio ac si id ipsum testator expre[*ssit*] . . . . . [*lega*]verit Meviae, deinde Titio . . . . .

1) ut et] et *cod.*, ut *super scripsit manus secunda.* 2) legato *scr.* 3) potest per] posse vel *cod.* 4) sui vindicari debet] sui dari debere *cod.* 5) iure *cod.* 6) usum fructum *ins. dig.* 7) videamus ne *om. dig.* 8) stipulatio *ins. dig.* 9) *Ad priorem fragmenti partem cf.* (7. 4) 16.

[*De servitutibus* (*E.* 73)].

998. . . . . nemo enim propriis aedificiis [(8. 2) 39] servitutem imponere potest, nisi et is qui cedit et is cui ceditur in conspectu habeant ea aedificia, ita ut officere alterum alteri possit.

999. Flumine interveniente via constitui [(8. 3) 38] potest, si aut vado transiri potest aut pontem habeat: diversum, si pontonibus traiciatur. haec ita, si per unius praedia flumen currat: alioquin si tua praedia mihi vicina sint, deinde flumen, deinde Titii praedia, deinde via publica, in quam iter mihi adquiri volo, dispiciamus ne nihil vetet a te mihi viam dari usque ad flumen, deinde a Titio usque ad viam publicam. sed videamus, num et si tu eorum praediorum dominus sis, quae trans flumen intra viam publicam sint, idem iuris sit, quia via consummari solet vel civitate tenus vel usque ad viam publicam vel usque ad flumen, in quo pontonibus traiciatur, vel usque ad proprium aliud eiusdem domini praedium: quod si est, non videtur interrumpi servitus, quamvis inter eiusdem domini praedia flumen publicum intercedat.

1000. Receptum est, ut plures domini [(8. 4) 18] et non pariter cedentes servitutes imponant vel adquirant, ut tamen ex novissimo actu etiam superiores confirmentur perindeque sit, atque si eodem tempore omnes cessissent. et ideo si is qui primus cessit vel defunctus sit vel alio genere vel alio modo partem suam alienaverit, post deinde socius cesserit, nihil agetur: cum enim postremus cedat, non retro adquiri servitus videtur, sed perinde habetur, atque si, cum postremus cedat, omnes cessissent: igitur rursus hic actus pendebit, donec novus socius cedat. idem iuris est et si uni ex dominis cedatur, deinde in persona socii aliquid horum acciderit. ergo et ex diverso si ei, qui non cessit, aliquid tale eorum contigerit, ex integro omnes cedere debebunt: tantum enim tempus eis remissum est, quo dare facere[1] possunt,[2] vel diversis temporibus possint, et ideo non potest uni vel unus cedere. idemque dicendum est et si alter cedat, alter leget servitutes. nam si omnes socii legent servitutes et pariter eorum adeatur hereditas, potest dici utile esse legatum: si diversis temporibus, inutiliter dies legati cedit: nec enim sicut viventium, ita et defunctorum actus suspendi receptum est.

[*Communi dividundo* (*E.* 81)].

1001. Illud quaerendum est, arbor quae [(17. 2) 83] in confinio nata est, item lapis qui per utrumque fundum extenditur an, cum succisa arbor vel lapis exemptus eius sit cuius fundus, pro ea quoque parte singulorum esse debeat, pro qua parte in fundo fuerat? an qua ratione duabus massis duorum dominorum flatis tota massa communis est, ita arbor hoc ipso, quo separatur a solo propriamque substantiam in unum corpus redactam accipit, multo magis pro indiviso communis fit, quam massa? sed naturali convenit rationi et postea tantam partem utrumque habere tam in lapide quam in arbore, quantam et in terra habebat.

[*De condictione* (*E.* 95)]?

1002. Si servo mortis causa donatum sit, [(39. 6) 44] videamus, cuius mors inspici debeat, ut sit locus condictioni, domini an ipsius servi. sed magis eius inspicienda est, cui donatum esset. sed tamen post mortem ante apertas tabulas testamenti manumissum haec donatio non sequitur.

[*Mandati* (*E.* 108)].

1003. Si quis alicui mandaverit, ut, si [(29. 2) 48] aestimaverit, peteret sibi bonorum possessionem, et postquam ille petit, furere coeperit, nihilo minus adquisita est ei bonorum possessio. quod si antequam ille petat, is qui mandavit petendum furere coeperit, dicendum est non statim ei adquisitam bonorum possessionem: igitur bonorum possessionis petitio ratihabitione debet confirmari.

*

1004. [1]Magna neglegentia culpa est: [(50. 16) 226] magna culpa dolus est.

LIBER II.

[*De furtis* (*E.* XXIII)].

1005. Is, cuius interest non subripi, [(47. 2) 86] furti actionem habet, si et rem tenuit domini voluntate, id est veluti is cui res locata est. is autem, qui sua voluntate vel etiam pro tutore negotia gerit, item tutor vel curator ob rem sua culpa subreptam non habet furti actionem. item is, cui ex stipulato vel ex testamento servus debetur, quamvis intersit eius, non habet furti actionem: sed nec is, qui fideiussit pro colono.

[*De operis libertorum* (*E.* 140)].

1006. Interdum operarum manet petitio, [(38. 1) 51] etiamsi ius patroni non sit: ut evenit in fratribus eius, cui adsignatus est libertus, aut nepote alterius patroni extante alterius patroni filio.

[*De testamentis et legatis* (*E.* XXVI. XXVII)].

1007. Si socius heres institutus sit ex [(28. 5) 90] asse et servo communi legetur pure sine libertate, hoc legatum non constitit. plane sub condicione ei utiliter et sine libertate legabitur, quoniam et proprio servo ab herede recte sub condicione legatur. quare etiam heres institui sine libertate ut alienus socio herede scripto poterit, quia et proprius cum domino heres institui poterit.

1008. Filio vel servo sub condicione a [(36. 3) 7] patre dominove herede instituto legatum est. huius legati satis petere non possunt: sed pendente condicione emancipatus vel manumissus si satis petant, quaeritur, an audiendi sint, ne beneficium patris dominive ipsis onerosum sit, an sibi imputare deberent, qui dederunt eis postulandi adversus se facultatem. sed melius est per mediocritatem causam dirimere, ut cautioni tantum cum hypotheca suarum rerum committantur.

1009. [2]Quaedam, quae non possunt sola [(41. 1) 62] alienari, per universitatem transeunt, ut fundus dotalis, ad heredem,[3] et res, cuius aliquis commercium non habet: nam etsi legari ei non possit, tamen heres institutus dominus eius efficitur.

[*De possessione et usucapione*].[4]

1010. Si existimans debere tibi tradam, [(41. 3) 48] ita demum usucapio sequitur, si et tu putes debitum

1) dare facere] lege agere *Paul.*? 2) ut *ins.*

1) *Incertum quo pertineat: cf. Cels.* 11 *dig.* (*de tutelis*) *fr.* 91. 2) *Potest hoc fr. et ad alium titulum pertinere.* 3) ad heredem *gloss.? an transfer. post* universitatem? 4) *v. Lenel, p.* 18 *sq.*

esse. aliud, si putem me ex causa venditi teneri et ideo tradam: hic enim nisi emptio praecedat, pro emptore usucapio locum non habet. diversitatis causa in illo est, quod in ceteris causis solutionis tempus inspicitur neque interest, cum stipulor, sciam alienum esse nec ne: sufficit enim me putare tuum esse, cum solvis: in emptione autem et contractus tempus inspicitur et quo solvitur: nec potest pro emptore usucapere, qui non emit, nec pro soluto, sicut in ceteris contractibus.

1011. [1]Tametsi usus fructus fundi mancipi [Vat. 45] non sit, tamen sine tutoris auctoritate alienare eum mulier non potest, cum aliter quam in iure cedendo id facere non possit nec in iure cessio sine tutoris auctoritate fieri possit. idemque est in servitutibus praediorum urbanorum.

[*De bonorum venditione* (*E. XXXIX. XL*)].

1012. [2]Et exheredatum vel eum, qui se [(42. 1) 49] paterna hereditate abstinuit, nec ex ipsius contractu nisi id quod facere potest condemnandum. quemadmodum autem facere posse credatur, videndum est, utrum deducto omni aere alieno, ut is, qui ex donatione convenitur, an ut maritus et patronus nullo deducto aere alieno. et indubitati iuris est ad similitudinem viri et patroni eum detrahendum: pinguius enim donatori succurrere debemus quam ei, qui verum debitum persolvere compellitur.[3]

1013. Si quis dolo fecerit, ut bona eius [(42. 1) 51] 1 venirent, in solidum tenetur. Si quis creditorem missum in possessionem rei servandae causa non admiserit, si venditor[4] praestiterit creditori, quanti eius interfuerit, quaesitum est an debitor liberetur. et puto improbum esse eum, qui velit iterum consequi quod accepit.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*)].

1014. Et stipulationum praetoriarum [(45. 2) 14] duo rei fieri possunt.

1015. Servus communis sive emat sive [(45. 3) 27] stipuletur, quamvis pecunia ex peculio detur, quod alterum ex dominis sequitur, utrique tamen adquirit. diversa causa est fructuarii servi.

1016. Ei, qui mandatu meo post mor- [(46. 3) 108] tem meam stipulatus est, recte solvitur, quia talis est lex obligationis: ideoque etiam invito me recte ei solvitur. ei autem, cui iussi debitorem meum post mortem meam solvere, non recte solvitur, quia mandatum morte dissolvitur.

1017. [5]Ex illa parte edicti 'tum quem [(50. 16) 227] ei heredem esse oportet' heredis heredibus bonorum 1 possessio non defertur. Item in substitutione his verbis 'quisquis mihi heres erit' proximus heres tantum significatur: immo non tantum proximus heres, sed etiam scriptus.

AD MUNICIPALEM LIBER SINGULARIS.

1018. Urbici autem pistores a collega- [Vat. 237] rum quoque filiorum tu[*t*]elis excusantur.[6] sed et si qui in foro suario negotiantur, si a duabus parti[*bus*] patrimonii annonam iuvent, a tutelis habent excusationem.

1019. [1]Paupertas quoque solet tribuere [Vat. 243] excusationem, quod oneri tutelae inp[*ar*] [*e*]sse[2] videatur.

AD NERATIUM LIBRI IV.

LIBER I.

[*De usu et usu fructu*].

1020. Si ager ab hostibus occupatus ser- [(7. 4) 26] vusve captus liberatus fuerit, iure postliminii restituetur usus fructus.

1021. [*Nerva ipsi quoque debitori posse usum* [(7. 5) 4] *fructum nominis legari scribit:*] ergo cautio etiam ab hoc exigenda erit.

1022. In stipulatione de reddendo usu fructu [(7. 5) 9] pecuniae duo soli casus interponuntur, mortis et capitis deminutionis.

1023. [3]NERATIUS: Usuariae rei speciem is [(7. 8) 23] cuius proprietas est nullo modo commutare potest. PAULUS: deteriorem enim causam usuarii facere non potest: facit autem deteriorem etiam in meliorem statum commutata.

*

1024. [4]PAULUS: Si mulier quod ex inter- [(16. 1) 31] cessione solvit nolit repetere, sed mandati agere et cavere velit de indemnitate reo, audienda est.

1025. [4]Si servus alienus pro Titio fide- [(46. 1) 66] iussit et solvit, liberatur Titius, si dominus mandati contra eum agere instituit: nam qui mandati agit, ratam habere solutionem videtur.

1026. 'Ille aut ille heres Seio centum dato': [(32) 25] 1 potest Seius ab utro velit petere. Cum in verbis nulla ambiguitas est, non debet admitti voluntatis quaestio.

1027. Titio usus fructus servi legatus [(35. 1) 96] est et, si ad eum pertinere desisset, libertas servo data est. Titius vivo testatore decessit. libertas non valet, quia condicio nec initium accepit. PAULUS: ergo et si viveret Titius et capere non potest, idem dicendum 1 est: desisse enim non videtur, quod nec incipit. Servi usus fructus mulieri, quoad vidua esset, legatus, idem servus, si ea nubsisset, liber esse iussus est. si mulier nubserit, liber erit, quia potior est legato libertas.

1028. [5]Non omne ab heredis persona [(40. 7) 38] interveniens inpedimentum statulibero pro expleta condicione cedit, sed id dumtaxat, quod impediendae libertatis factum est.

1029. Te hominem et Seium decem [(46. 2) 32] mihi dare oportet: stipulor ab altero novandi causa ita: 'quod te aut Seium dare oportet': utrumque novatur. PAULUS: merito, quia utrumque in posteriorem deducitur stipulationem.

1030. [6]Si rem hereditariam, ignorans [(47. 19) 6] in ea causa esse, subripuisti, furtum te facere respondit. PAULUS: rei hereditariae furtum *non* fit sicut nec eius, quae sine domino est, et nihil mutat existimatio subripientis.

1) *cf. Vat.* 1? 2) *v. Lenel, p.* 345 *n.* 3. 3) et indubitati . . . compellitur *Trib., cf. Kalb, Iuristenlatein* (*ed.* 2) *p.* 84. 4) bonorum emptor (uemptor) *Paul.?* 5) *cf. Paul.* 73 *ad edict. fr.* 804. 6) *cf. fr.* 49 § 1.

1) *cf. Pauli sent.* (27. 1) 40 § 1. 2) inpetrasse *cod.* 3) *cf. Nerat. fr.* 18. 4) *Iunge fr.* 1024. 1025. 5) *cf. Nerat. fr.* 98. 6) *cf. Nerat. fr.* 83.

LIBER II.

[*De mandatis et negotiis gestis*].

1031. [*Proculus et Pegasus bonam fidem* [(3. 5) 18 pr.] *eum, qui in servitute gerere coepit, praestare debere aiunt: ideoque, quantum, si alius eius negotia gessisset, servare potuisset, tantum eum, qui a semel ipso non exegerit, negotiorum gestorum actione praestaturum, si aliquid habuit in peculio, cuius retentione id servari potest. idem Neratius.*] Adquin natura debitor fuit etiamsi in peculio nihil habuit, et *si postea habuit*, sibi postea solvere debet in eodem actu perseverans: sicut is, qui temporali actione tenebatur, etiam post tempus exactum negotiorum gestorum actione id praestare cogitur.

1032. [1] Scaevola noster ait putare se, [(3. 5) 18 § 1—5] quod Sabinus scribit debere a capite rationem reddendum sic intellegi, ut appareat, quid reliquum fuerit tunc, cum primum liber esse coeperit, non ut dolum aut culpam in servitute admissam in obligationem revocet: itaque si inveniatur vel malo more pecunia in 2 servitute erogata, liberabitur. Si libero homini, qui bona fide mihi serviebat, mandem, ut aliquid agat, non fore cum eo mandati actionem Labeo ait, quia non libera voluntate exsequitur rem sibi mandatam, sed quasi ex necessitate servili: erit igitur negotiorum gestorum actio, quia et gerendi negotii mei habuerit 3 affectionem et is fuit, quem obligare possem. Cum me absente negotia mea gereres, imprudens rem meam emisti et ignorans usucepisti: mihi negotiorum gestorum ut restituas obligatus non es. sed si, antequam usucapias, cognoscas rem meam esse, subicere debes aliquem, qui a te petat meo nomine, ut et mihi rem et tibi stipulationem evictionis committat: nec videris dolum malum facere in hac subiectione: ideo enim hoc facere debes, ne actione negotiorum gestorum 4 tenearis. Non tantum sortem, verum etiam usuras ex pecunia aliena perceptas negotiorum gestorum iudicio praestabimus, vel etiam quas percipere potuimus. contra quoque usuras, *quas* praestavimus vel quas ex nostra pecunia percipere potuimus quam in aliena negotia impendimus, servabimus negotiorum gestorum iudicio. 5 Dum apud hostes esset Titius, negotia eius administravi, postea reversus est: negotiorum gestorum mihi actio competit, etiamsi eo tempore quo gerebantur dominum non habuerunt.

1033. [2] Quod servus meus pro debitore [(15. 1) 56] meo mihi expromisit, ex peculio deduci debet et a debitore nihilo minus debetur. sed videamus, ne credendum sit peculiare fieri nomen eius, pro quo expromissum est. PAULUS: utique si de peculio agente aliquo deducere velit, illud nomen peculiare facit.

1034. Quod filio familias ut peteret [(17. 1) 61] mandavi, emancipatus exegit: de peculio intra annum utiliter agam. PAULUS: sed et cum filio agendum est.

*

1035. [3] Is qui fideicommissum debet post [(32) 26] moram non tantum fructus, sed etiam omne damnum, quo adfectus est fideicommissarius, praestare cogitur.

1036. Municipibus, si iurassent, legatum [(35. 1) 97] est. haec condicio non est impossibilis. PAULUS: quemadmodum ergo pareri potest per eos? itaque iurabunt, per quos municipii res geruntur.

1037. Pupillus qui infans non est apud [(40. 2) 24] consilium recte manumittit. PAULUS: scilicet tutore auctore, ita tamen, ut peculium eum non sequatur.

1038. Quamvis res furtiva, nisi ad do- [(47. 2) 85] minum redierit, usucapi non possit, tamen, si eo nomine lis aestimata fuerit vel furi dominus eam vendiderit, non interpellari iam usucapionis ius dicendum est.

LIBER III.

1039. Iulianus ex persona filiae, quae [(13. 1) 19] res amovit, dandam in patrem condictionem in peculium respondit.

1040. De eo, quod uxoris in aedificium [(24. 1) 63] viri ita coniunctum est, ut detractum alicuius usus esse possit, dicendum est agi posse, quia nulla actio est, ex lege duodecim tabularum, quamvis decemviros non sit credibile de his sensisse, quorum voluntate res eorum in alienum aedificium coniunctae essent. PAULUS *notat:* sed in hoc solum agi potest, ut sola vindicatio soluta re competat mulieri,[1] non in duplum ex lege duodecim tabularum: neque enim furtivum est, quod sciente domino inclusum est.

1041. Postumum ex qualibet vidua natum [(28. 2) 27] sibi filium heredem instituere potest.

1042. Servus post decem annos liber [(33. 1) 16] esse iussus est legatumque ei ex die mortis domini in annos singulos relictum est. eorum quidem annorum, quibus iam liber erit, legatum debebitur: interim autem heres ei alimenta praestare compellitur.

1043. Fundus, qui locatus erat, legatus [(33. 7) 24] est cum instrumento: instrumentum, quod colonus in eo habuit, legato cedit. PAULUS: an quod coloni fuit an tantum id quod testatoris fuit? et hoc magis dicendum est, nisi nullum domini fuit.

1044. Mea res sub condicione legari [(35. 1) 98] mihi potest, quia in huiusmodi legatis non testamenti facti tempus, sed condicionis expletae spectari oportet.

1045. Si emptam rem mihi procurator [(41. 3) 47] ignorante me meo nomine adprehenderit, quamvis possideam, eam non usucapiam, quia ut ignorantes usuceperimus, in peculiaribus tantum rebus receptum est.

1046. Pluribus rebus praepositis, ita [(45. 1) 140] stipulatio facta est: 'ea omnia, quae supra scripta sunt, dari?' propius est, ut tot stipulationes, quot res sint. 1 De hac stipulatione: 'annua bima trima die id argentum quaque die dari?' apud veteres varium fuit. PAULUS: sed verius et hic tres esse trium summarum 2 stipulationes. Etsi placeat extingui obligationem, si in eum casum inciderit, a quo incipere non potest, non tamen hoc in omnibus verum est. ecce stipulari viam iter actum ad fundum communem socius non potest, et tamen si is, qui stipulatus fuerat, duos heredes reliquerit, non extinguitur stipulatio. et per partem dominorum[2] servitus adquiri non potest, adquisita tamen conservatur et per partem domini[3]: hoc evenit, si pars praedii servientis vel cui servitur alterius domini esse coeperit.

---

1) *Non sine ratione Cuiacius hoc fragmentum non ex Pauli libris ad Neratium esse desumptum suspicatur, sed ex eiusdem libro nono ad edictum. Extremum fragmentum cohaerere videtur cum fr.* (3. 5) 20 *pr.* 2) *cf. Nerat. fr.* 135. 3) *cf. Nerat. fr.* 102.

1) *Videtur subesse nescio quae corruptela. Fortasse haec verba* sed in hoc solum . . . tabularum *insiticia sunt.* 2) dominorum *gloss.* 3) domini *gloss.*

1047. Exceptione, quae tibi prodesse [(46. 1) 67] debebat, usus iniuria iudicis damnatus es: nihil tibi praestabitur iure mandati, quia iniuriam, quae tibi facta est, penes te manere quam ad alium transferri aequius est,[1] scilicet si culpa tua iniustae damnationis causam praebuisti.

LIBER IV.

1048. Rogatus es, ut quendam educes: [(34. 1) 23] ad victum necessaria ei praestare cogendus es. *PAULUS:* cur plenius est alimentorum legatum, ubi dictum est et vestiarium et habitationem contineri? immo ambo exaequanda sunt.

NOTAE

v. Iavolenus,[2] *Iulianus,*[3] *Labeo,*[4] *Papinianus,*[5] *Scaevola.*[6]

DE OFFICIO ADSESSORUM LIBER SINGULARIS.

1049. Omne officium adsessoris, quo iuris [(1. 22) 1] studiosi partibus suis funguntur, in his fere causis constat: in cognitionibus postulationibus libellis edictis decretis epistulis.

1050. Praeses cum cognoscat de servo [(1. 18) 21] corrupto vel ancilla devirginata vel servo stuprato, si actor rerum agentis corruptus esse dicetur vel eiusmodi homo, ut non *ad* solam iacturam adversus substantiam, sed ad totius domus eversionem pertineat: severissime debet animadvertere.

1051. Si reus paratus sit ante litem con- [(3. 3) 73] testatam pecuniam solvere, procuratore[7] agente quid fieri oportet? nam iniquum est cogi eum iudicium accipere, propter quod suspectus videri potest, qui praesente domino non optulit pecuniam. quid si tunc facultatem pecuniae non habuit, numquid cogi debeat iudicium accipere? quid enim si et famosa sit actio? sed hoc constat, ut ante litem contestatam praeses iubeat in aede sacra pecuniam deponi: hoc enim fit et in pupillaribus pecuniis. quod si lis contestata est, hoc omne officio iudicis dirimendum est.

1052. Edictum, quod ab antecessore datum [(5. 1) 55] est, in numero trium edictorum connumerari debet. plane licet omnis ab antecessore numerus finitus sit, solet successor unum edictum dare.

DE OFFICIO PRAEFECTI URBIS LIBER SINGULARIS.

1053. Adiri etiam ab argentariis vel ad- [(1. 12) 2] versus eos ex epistula divi Hadriani et in pecuniariis causis potest.

1) Paulus notat *ius.?* 2) *Iavol. fr.* 165. 3) *Iulian. fr.* 46, 123, 205, 375 § 1, 406, 585 § 2, 633. 4) *Labeo fr.* 193—226. 5) *Papin. fr.* 64 § 1, 82 § 2, 108, 167(?), 173 *pr.*, 177, 222, 223 *pr.* § 2, 237 *pr.*, 364, 520, 524 (*n.* 5), 529, 532, 533, 573, 624, 626 § 1 (*n.* 8). 6) *v.* (5. 2) 13, (40. 9) 26. 7) cognitore *Paul.*, *v. fr.* 125, 168.

DE OFFICIO PRAEFECTI VIGILUM LIBER SINGULARIS.

1054. Apud vetustiores incendiis arcendis [(1. 15) 1] triumviri praeerant, qui ab eo quod excubias agebant nocturni dicti sunt: interveniebant nonnumquam et aediles et tribuni plebis. erat autem familia publica circa portam et muros disposita, unde si opus esset evocabatur: fuerant et privatae familiae, quae incendia vel mercede vel gratia extinguerent. deinde divus Augustus maluit per se huic rei consuli:

nam salutem rei publicae tueri nulli [(1. 15) 3 pr.] magis credidit convenire nec alium sufficere ei rei, quam Caesarem. itaque septem cohortes opportunis locis constituit, ut binas regiones urbis unaquaeque cohors tueatur, praepositis eis tribunis et super omnes spectabili viro qui praefectus vigilum appellatur.

1055. Cognoscit praefectus vigilum de [(1. 15) 3 § 1. 2] incendiariis effractoribus furibus raptoribus receptatoribus, nisi si qua tam atrox tamque famosa persona sit, ut praefecto urbi remittatur. et quia plerumque incendia culpa fiunt inhabitantium, aut fustibus castigat eos qui neglegentius ignem habuerunt, aut severa interlocutione comminatus fustium castigationem remittit. 2 Effracturae fiunt plerumque in insulis in horreisque, ubi homines pretiosissimam partem fortunarum suarum reponunt, cum vel cella effringitur vel armarium vel arca: et custodes plerumque puniuntur, et *ita* divus Antoninus Erucio Claro rescripsit. ait enim posse eum horreis effractis quaestionem habere de servis custodibus, licet in illis ipsius imperatoris portio esset.

Inter effractores varie animadvertitur. [(47. 18) 2] atrociores enim sunt nocturni effractores, et ideo hi fustibus caesi in metallum dari solent: diurni vero effractores post fustium castigationem in opus perpetuum vel temporarium dandi sunt.

1056. Sciendum est autem prae- [(1. 15) 3 § 3—5] fectum vigilum per totam noctem vigilare debere et 4 coerrare calciatum cum hamis et dolabris, ut curam adhibeant omnes inquilinos admonere, ne neglegentia aliqua incendii casus oriatur. praeterea ut aquam unusquisque inquilinus in cenaculo habeat, iubetur 5 admonere. Adversus capsarios quoque, qui mercede servanda in balineis vestimenta suscipiunt, iudex est constitutus, ut, si quid in servandis vestimentis fraudulenter admiserint, ipse cognoscat.

1057. Cum domini horreorum insula- [(19. 2) 56] rumque desiderant diu non apparentibus nec eius temporis pensiones exsolventibus conductoribus aperire et ea quae ibi sunt describere, a publicis personis quorum interest audiendi sunt. tempus autem in huiusmodi re biennii debet observari.

1058. Est differentia obligatorum propter [(20. 2) 9] pensionem et eorum, quae ex conventione manifestari pignoris nomine tenentur, quod manumittere mancipia obligata pignori non possumus, inhabitantes autem manumittimus, scilicet antequam pensionis nomine percludamur: tunc enim pignoris nomine retenta mancipia non liberabimus: et derisus Nerva iuris consultus, qui per fenestram monstraverat servos detentos ob pensionem liberari posse.

DE OFFICIO PRAETORIS TUTELARIS LIBER SINGULARIS.

1059. [1]Mediocritas et rusticitas [Vat. 244, (27. 1) 6 § 19] et domesticae lites[2] interdum excusationes merentur ex epistula[3] divorum Hadriani et Antonini et fratrum ad Caerellium Priscum praetorem tutelarem.[4] eius qui se neget litteras scire, excusatio accipi non debet, si modo non sit expers negotiorum.

1060. Qui complura allegant, quae [Vat. 245] singula non sint firma, interdum excusari solent: nam et fratres imperatores Sentio Potito ita rescripserunt: 'quamvis singula, quae litteris tuis complexus es, non praestent tibi iustas causas excusa[*t*]ionis, tamen quia multa simul congruerunt, movere nos possunt, ut excu[*s*]atio tua a tutela recipi possit'.

DE OFFICIO PROCONSULIS LIBRI II.[5]

LIBER I.

1061. [*Furioso et prodigo . . .*:] sed et [(27. 10) 2] aliis dabit proconsul curatores, qui rebus suis superesse non possunt, vel dari iubebit, nec dubitabit filium quoque patri curatorem dari.

1062. Ob casum, quem civitas passa [(50. 12) 7] est, si quis promiserit se quid facturum: etsi non inchoaverit, omnimodo tenetur, ut divus Severus Dioni rescripsit.

LIBER II.

1063. Senatus censuit, ne quis ob idem [(48. 2) 14] crimen pluribus legibus reus fieret.

1064. Hi quoque, qui thlibias faciunt, ex [(48. 8) 5] constitutione divi Hadriani ad Ninnium Hastam in eadem causa sunt, qua hi qui castrant.

1065. Etiamsi redhibitus fuerit servus, [(48. 18) 11] in caput emptoris non torquebitur.

AD ORATIONEM DIVORUM MARCI ANTONINI ET COMMODI[6] LIBER SINGULARIS.[7]

1066. [8]Sciendum est ad officium cura- [(23. 2) 20] toris *non* pertinere, nubat pupilla an non, quia officium eius in administratione negotiorum constat: et ita Severus et Antoninus rescripserunt in haec verba: 'ad officium curatoris administratio pupillae pertinet: nubere autem pupilla suo arbitrio potest'.

1067. Si quis tutor quidem non sit, [(23. 2) 60] periculum tamen tutelae ad eum pertineat, an sententia orationis contineatur? veluti si pupilla ab hostibus capta fuerit aut falsis allegationibus a tutela se excusaverit, ut ex sacris constitutionibus periculum ad eum pertineat? et dicendum est hos quoque ad senatus consultum pertinere: nam et huiusmodi periculum in numerum trium tutelarum computari comprobatum est. 1 Sed si propter alterius personam periculum ad eum pervenit, videamus ne extra sententiam senatus consulti sit: veluti si magistratus in tutelae periculum incidit vel fideiusserit[1] quis pro tutore vel curatore, quia nec in numerum trium tutelarum haec imputantur: et 2 consequens est hoc probare. Quid ergo si honoris causa tutor datus sit? quatenus nec huiusmodi tutela in numerum computatur, numquid idem sit? sed ratio in contrarium ducit, quod dictum est et honorarium tutorem periculum solere pati, si male passus sit ad- 3 ministrari tutelam. Quin autem ille, qui, cum datus est tutor, cessat in administratione, pertineat ad orationem, non est dubitandum, quia perinde tenetur ex 4 sacris constitutionibus atque si gessisset. Quid ergo si, cum se vellet excusare aliquo titulo nec in promptu probationes haberet, excusationis negotium fuerit dilatum et inter moras pupilla adoleverit, an ad senatus consultum pertineat? quaestio in eo est, an et post pubertatem officio finito excusationem eius recipi oporteat: nam si recipitur et excusaverit, impune potest ducere: si vero non debeat recipi post officium finitum, non recte ducit. et ait Papinianus libro quinto responsorum officio finito excusationem recipi non oportere et ideo exacti temporis periculum ad eum pertinere. sed mihi hoc nequaquam placet: iniquum enim est propter dilationem, quae forte non dolo, sed quae ex necessitate contingit, non excusari vel nuptias im- 5 pediri excusatione recepta. Quamvis verbis orationis cautum sit, ne uxorem tutor pupillam suam ducat, tamen intellegendum est ne desponderi quidem posse: nam cum qua nuptiae contrahi non possunt, haec plerumque ne quidem desponderi potest: nam quae 6 duci potest, iure despondetur. Quid ergo si adoptivus filius tutoris duxerit pupillam illicite posteaque emancipatus fuerit? credendum est de adoptivis emancipatis senatum non sensisse, quia post emancipationem 7 in totum adoptivae familiae obliviscuntur. Naturales liberi licet in adoptionem dati fuerint, senatus consulto 8 continentur. Quid ergo si tutor datus provocavit et postea heres eius victus est? praeteriti temporis periculum praestare debet. an vero si filius heres fuerit et victus est, ad orationem pertineat? et consequens est hoc probare, quoniam rationem debet reddere.

AD ORATIONEM DIVI SEVERI LIBER SINGULARIS.[2]

1068. [*Si minor viginti quinque annis emit* [(27. 9) 2] *praedia, ut, quoad pretium solveret, essent pignori obligata venditori, non puto pignus valere: nam ubi dominium quaesitum est minori, coepit non posse obligari.*] Sed hic videtur illud movere, quod cum dominio pignus quaesitum est et ab initio obligatio inhaesit. quod si a fisco emerit, nec dubitatio est, quin ius pignoris salvum sit. si igitur talis species in privato

---

1) *Modest. 2 excus.* (27. 1) 6 § 19: . . . γράφει Παῦλος οὑτωσί· Mediocritas *rel.* 2) et domesticae lites *om. dig.* 3) praebent secundum epistulas *dig.* 4) et fratrum . . . tutelarem *om. dig.* 5) *Post mortem Septimii Severi conscripti. Agi videtur libro* I *de iurisdictione civili, libro* II *de iurisdictione criminali.* 6) divorum Marci Antonini et Commodi] divi Marci *Index et* (23. 2) 16 *pr.*, divi Severi divi Antonini et Commodi *inscr.* (23. 2) 60 *cf.* (23. 1) 16, divi Severi et Commodi *inscr.* (23. 2) 20. 7) *Conscriptus post a. Chr.* 206, *v. fr.* 1067 § 4, *Fitting, p.* 31. 47. 8) *De inscriptione v. n.* 6.

1) spoponderit *Paul.?*
2) *Caracalla imperante conscriptus, fr.* 1070 *pr.*

venditore inciderit, imperiali beneficio opus est, ut ex rescripto pignus confirmetur.

1069. [*Si lapidicinas vel quae alia metalla pupillus habuit stypteriae vel cuius alterius materiae, vel si cretifodinas argentifodinas vel quid aliud huic simile,*] quod tamen privatis licet possidere, [*magis puto impediri alienationem*]. (27.9)4

1070. Si fundus sit sterilis vel saxosus vel pestilens, videndum est, an alienare eum non possit. et imperator Antoninus et divus pater eius in haec verba rescripserunt: 'Quod allegastis infructuosum esse fundum, quem vendere vultis, movere nos non potest, cum utique pro fructuum modo pretium inventurus sit'. (27. 9) 13
1 Quamquam autem neque distrahere neque obligare tutor pupillare praedium possit, attamen Papinianus libro quinto responsorum ait tutorem pupilli sine decreto praetoris non iure distrahere: si tamen, inquit, errore lapsus vendiderit et pretium acceptum creditoribus paternis pueri solverit, quandoque domino praedium cum fructibus vindicanti doli non inutiliter opponitur exceptio pretium ac medii temporis usuras, quae creditoribus debentur, non offerenti, si ex ceteris eius facultatibus aes alienum solvi non poterit. ego autem notavi: etsi solvi potuerit, si tamen illae res salvae erunt, ex quarum pretio aeri alieno satisfieri potuit, dicendum est adhuc doli exceptionem obstare, si lucrum captet pupillus ex damno alieno.

AD ORATIONEM DIVI SEVERI ET COMMODI.

v. p. 1145 *n.* 6.

AD PLAUTIUM LIBRI XVIII.[1]

LIBER I.

[*De in ius vocando* (*E. V*)].

1071. Si eum iudicio sisti promisero,[2] qui iam tempore liberatus esse dicebatur, quia iam actione forte non tenebatur,[3] actio in me danda est, ut vel exhibeam eum vel defendam, ut veritas inquiratur. (2.11)10 pr.

[*De vadimoniis* (*E. VII*)].

1072. Homo sisti promissus ante diem dolo promissoris periit: certo iure utimur non ante poenam peti posse, quam dies venerit: tota enim stipulatio in diem collata videtur.[4] (2.11)10 § 1

Si quis heres ita scriptus fuerit, ut intra certum tempus adeat hereditatem[5] et, si non ita adierit,[6] alius ei substituatur, prior autem heres antequam adiret[1] decesserit: nemo dubitat, quin substitutus ultimum diem aditionis[2] exspectare non solet. (29. 2) 72

1073. Qui iniuriarum acturus est, stipulatus erat ante litem contestatam ut adversarius suus iudicio sistat: commissa stipulatione mortuus est.[3] non competere heredi eius ex stipulatu actionem placuit, quia tales stipulationes[4] propter rem ipsam darentur, iniuriarum autem actio heredi non competit. quamvis enim haec stipulatio iudicio sistendi causa facta[5] ad heredem transeat, tamen in hac causa danda non est: nam et defunctus si vellet omissa iniuriarum actione ex stipulatu agere, non permitteretur ei. idem dicendum esse et si is, cum quo iniuriarum agere volebam, stipulatione tali commissa[6] decesserit: nam non competit mihi adversus heredem eius ex stipulatu actio, et hoc Iulianus scribit. secundum quod et si fideiussores[7] dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo. idem Pomponius, si non post longum tempus[8] decesserit: quia si ad iudicium[9] venisset, litem cum eo contestari actor potuisset. (2.11)10 § 2

[10]Cum dotis causa aliquid expromittitur, fideiussor eo nomine datus tenetur. (23. 3) 55

[*De cognitoribus et procuratoribus* (*E. VIII*)].

1074. Plautius ait: procuratorem[11] damnatum non debere conveniri, nisi aut in rem suam datus esset aut optulisset se, cum sciret cautum non esse, omnibus placuit. idem erit observandum et si defensoris loco cum satisdatione se liti optulerit. (3.3) 61

1075. Potest pupillus tutore auctore debitorem suum Titio delegare: sed cum tutor debet pupillo, dicendum est neque delegari eum neque procuratorem adversus tutorem dari ipso tutore auctore posse, quia futurum sit, ut auctoritate sua liberetur. (26. 8) 18

*1076. [12]Servus alienus alii nominatim stipulando non adquirit domino. (45. 3) 30

1077. [13]Rapienda occasio est, quae praebet benignius responsum. Quod factum est cum in obscuro sit, ex affectione cuiusque capit interpretationem. (50.17) 168
1

LIBER II.

[*Si cum eo agatur qui incertum promiserit* (*E.* 55)]?

1078. [14]Cum fideiubeat aliquis pro servo, in solidum tenetur, etiamsi nihil in peculio sit. plane (46. 1) 35

1) *Qui fuerit in his libris rerum ordo, in controversia versatur inter viros doctos, cf. Rudorff RG. I p.* 184, *Ferrini, rendic. del. R. istit. Lomb. ser. II, vol. XVIII, fasc.* 18. *Quod si librorum I—X fragmenta accuratius inspexeris, minime poteris dubitare, quin hi libri ad edicti perpetui ordinem redacti sint. In reliquis autem libris certum rerum ordinem equidem nullo modo invenio, ut pronior sim ad existimandum non unum, sed complura Plautii opera a Paulo esse excerpta: quae opinio eo firmatur quod neque Iavoleni neque Pomponii ex Plautio libri cum Pauli librorum ordine conveniunt. De operis aetate nil certi potest explorari, v. Fitting, p.* 44. 2) eum iudicio sisti promisero] pro eo vindex exstitero *Paul.? Magis enim ad vindicem* (*Lenel, p.* 54) *quam ad vadimonium spectare videntur haec verba:* 'actio in me danda est, ut vel exhibeam eum vel defendam'. 3) quia . . . tenebatur *gloss.* 4) *cf.* (45. 1) 8. 5) adeat hereditatem] cernat *Paul.* 6) creverit *Paul.*

1) cerneret *Paul.* 2) cretionis *Paul.* 3) stipulatus erat ante litem contestatam ut adv. suus iudicio sistat: commissa stipulatione mortuus est] *Paulus videtur scripsisse:* vadimonium stipulatus erat: ante litem contestatam (*quae verba compilatores male ad antecedentia retulerunt*) deserto ab adversario vadimonio mortuus est. 4) tales stipulationes] vadimonia *Paul.* 5) haec stip. iud. sist. c. facta] vadimonii actio *Paul.?* 6) stip. tali commissa] vadimonio deserto *Paul.* 7) sponsores *Paul.* 8) longum tempus] rerum actum (*Ubbelohde*) *Paul.? Certe tale quid requiritur: ita enim adversus sponsores actio datur, si eo tempore reus decessit, quo, si vadimonium non deseruisset, litem cum eo iam contestatam actor habuisset.* 9) ad iudicium] in ius *Paul.* 10) *Quin hoc fr. cum praecedenti iungendum sit, non dubito. Paulum scripsisse suspicor:* secundum quod et si sponsores dati erant, minime dabitur in eos actio mortuo reo, . . . [quamquam] cum dotis causa aliquid expromittitur, fideiussor eo nomine datus tenetur. *Eo autem haec pertinent, quod et rei uxoriae actio ad heredes non transit nisi mora facta.* 11) cognitorem *Paul.* 12) *Incertum quo pertineat.* 13) *Incertum quo pertineat. De vadimoniis, cf.* (4. 1) 7 *pr.* (*I. Gothofr.*)? *De compromissi* (*E.* 48) *interpretatione?* 14) *cf. Gai.* 4, 137.

si pro domino fideiubeat, cum quo de peculio est, dumtaxat de peculio tenebitur, quod tunc erit, cum res iudicatur.

1079. [1]Si ita stipulatus sim: 'mihi aut Titio dare spondes?' et debitor constituerit se mihi soluturum, quamvis mihi competat de constituta actio, potest adhuc adiecto solvere. et si a filio familias mihi aut Titio stipulatus sim, patrem posse Titio solvere quod in peculio est, scilicet si suo, non filii nomine solvere velit: dum enim adiecto solvitur, mihi solvi videtur: et ideo si indebitum adiecto solutum sit, stipulatori posse condici Iulianus[2] putat: ut nihil intersit, iubeam te Titio solvere an ab initio stipulatio ita concepta sit. [(46. 3) 59]

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 58)].

1080. Confessionibus falsis respondentes ita obligantur, si eius nomine, de quo quis interrogatus sit, cum aliquo sit actio, quia quae cum alio actio esset, si dominus esset, in nosmet confessione nostra conferimus. et si eum, qui in potestate patris esset, respondissem filium meum esse, ita me obligari, si aetas eius pateretur, ut filius meus esse possit, quia falsae confessiones naturalibus convenire deberent. propter quae fiat, ut patris familias nomine respon- (1) dendo non obliger. Eum, qui patrem familias suum esse responderit servum, non teneri noxali actione[3]: ac ne, si bona fide liber homo mihi serviat, mecum noxali iudicio agi potest et, si actum fuerit, manebit integra actio cum ipso qui admisit. [(11. 1) 13]

[*De hereditatis petitione* (*E.* 65)].

1081. Postquam legatum a te accepi, hereditatem peto. Atilicinus quibusdam placuisse ait non aliter mihi adversus te dandam petitionem, quam si legatum redderem. videamus tamen ne non aliter petitor hereditatis legatum restituere debeat, quam ut ei caveatur, si contra eum de hereditate iudicatum fuerit, reddi ei legatum: cum sit iniquum eo casu possessorem hereditatis legatum, quod solverit, retinere, et maxime si non per calumniam, sed per errorem hereditatem petierit adversarius: idque et Laelius probat. imperator autem Antoninus[4] rescripsit ei, qui legatum ex testamento abstulisset, causa cognita hereditatis petitionem negandam esse, scilicet si manifesta calumnia sit. [(5.3) 43]

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

1082. [*Is qui se optulit rei defensioni, cum non possideret, si actor ignoret, non est absolvendus:*] nam si actor scit, tunc is non ab alio, sed a se decipitur: et ideo reus absolvitur. [(6. 1) 26]

[*De lege Aquilia* (*E.* 77)].

1083. Si obligatio lege nova introducta sit nec cautum eadem lege, quo genere actionis experiamur, ex lege agendum est. [(13. 2) 1]

1084. Si servum meum occidisti, non affectiones aestimandas esse puto, veluti si filium tuum naturalem quis occiderit quem tu magno emptum velles, sed quanti omnibus valeret. Sextus quoque Pedius ait pretia rerum non ex affectione nec utilitate singulorum, sed communiter fungi: itaque eum, qui filium naturalem possidet, non eo locupletiorem esse, quod eum plurimo, si alius possideret, redempturus fuit, nec illum, qui filium alienum possideat, tantum habere, quanti eum patri vendere posset. in lege enim Aquilia damnum consequimur: et amisisse dicemur, quod aut (1) consequi potuimus aut erogare cogimur. In damnis, quae lege Aquilia non tenentur, in factum datur actio. [(9. 2) 33]

1085. [1]Is damnum dat, qui iubet dare: eius vero nulla culpa est, cui parere necesse sit. (1) Quod pendet, non est pro eo, quasi sit. [(50. 17) 169]

LIBER III.

[*De iudiciis divisoriis* (*E.* 79—82)].

1086. [2]Qui non cogitur in aliquo loco iudicium pati, si ipse ibi agat, cogitur excipere actiones et ad eundem iudicem mitti. [(5. 1) 22]

1087. In hoc iudicium [*sc. communi dividundo*] hoc venit, quod communi nomine actum est aut (1) agi debuit ab eo, qui scit se socium habere. Impendia autem, quae dum proprium meum fundum existimo feci, quae scilicet, si vindicaretur fundi pars, per exceptionem doli retinere possem, an etiam, si communi dividundo iudicio mecum agetur, aequitate ipsius iudicii retinere possim, considerandum est. quod quidem magis puto, quia bonae fidei iudicium est communi dividundo: sed hoc ita, si mecum agatur. ceterum si alienavero partem meam, non erit unde retinere possim. sed is, qui a me emerit, an retinere possit, videndum est: nam et si vindicaretur ab eo pars, impendiorum nomine, quae ego fecissem, ita ut ego poterat retentionem facere: et verius est, ut et in hac specie expensae retineantur. [3]quae cum ita sint, rectissime dicitur etiam impendiorum nomine utile iudicium dari debere mihi in socium etiam manente rei communione. diversum est enim, cum quasi in rem meam impendo, quae sit aliena aut communis: hoc enim casu ubi quasi in rem meam impendo, tantum retentionem habeo, quia neminem mihi obligare volui. at cum puto rem Titii esse, quae sit Maevii, aut esse mihi communem cum alio quam est, id ago, ut alium mihi obligem, et sicut negotiorum gestorum actio datur adversus eum cuius negotia curavi, cum putarem alterius ea esse, ita et in proposito. igitur et si abalienavero praedium, quia in ea causa fuit, ut mihi actio dari deberet, danda mihi erit, ut Iulianus quoque scribit, (2) negotiorum gestorum actio. Si conveniat, ne omnino divisio fiat, huiusmodi pactum nullas vires habere manifestissimum est: sin autem intra certum tempus, quod (3) etiam ipsius rei qualitati prodest, valet. Si inter socios convenisset, ne intra certum tempus societas divideretur, quin vendere liceat ei, qui tali conventione tenetur, non est dubium: quare emptor quoque communi dividundo agendo eadem exceptione summovebi- (4) tur, qua auctor eius summoveretur. Si paciscatur socius, ne partem suam petat, effectu tollitur societas. [(10. 3) 14]

1088. [4]Interdum proprietatem quoque [(50. 16) 78]

1) *cf. Gai.* 4, 136, *Ulp.* 22 *ad edict.* (45. 1) 75 § 8.
2) *Iulian. fr.* 717 *pr.*
3) Eum, qui . . . noxali actione *gloss.*
4) *Pius, cf.* (34. 9) 5 § 1.

1) *Ad pr. cf.* (9. 4) 2 *pr.; ad* § 1 *cf.* (40. 7) 9 *pr.*, 29 *pr. Potest hoc fr. etiam ad titulum* 'de noxalibus actionibus' *referri.*
2) *cf.* (11. 2) 1.
3) Si quis putans sibi cum Titio fundum communem esse fructus perceperit, cum esset cum alio, constat posse agi utili communi dividundo iudicio *similiave ins.*
4) *cf.* (10. 3) 7 § 3 *sqq.*, *Lenel,* § 82.

verbum 'possessionis' significat: sicut in eo, qui possessiones suas legasset, responsum est.

1089. [1]Factum a iudice, quod ad officium [(50. 17) 170] eius non pertinet, ratum non est.

[*De adpromissoribus* (*E.* 83—88)]?[2]

1090. Exceptiones, quae personae cuiusque [(44. 1) 7] cohaerent, non transeunt ad alios, veluti ea quam socius habet exceptionem 'quod facere possit', vel parens patronusve, non competit fideiussori: sic mariti fideiussor post solutum matrimonium datus in solidum 1 dotis nomine condemnatur. Rei autem cohaerentes exceptiones etiam fideiussoribus competunt, ut rei iudicatae, doli mali, iurisiurandi, quod metus causa factum est. igitur et si reus pactus sit in rem, omnimodo competit exceptio fideiussori. intercessionis quoque exceptio, item quod libertatis onerandae causa petitur, etiam fideiussori competit. idem dicitur et si pro filio familias contra senatus consultum quis fideiusserit, aut pro minore viginti quinque annis circumscripto: quod si deceptus sit in re, tunc nec ipse ante habet auxilium, quam restitutus fuerit, nec fideiussori danda est exceptio.

1091. [*Fideiussoris conventio reo non* [(2. 14) 24] *prodest:*] sed si fideiussor in rem suam spopondit, hoc casu fideiussor pro reo accipiendus est et pactum cum eo factum cum reo factum esse videtur.

1092. Quod dictum est, si cum reo [(2. 14) 32] pactum sit, ut non petatur, fideiussori quoque competere exceptionem: propter rei personam placuit, ne mandati iudicio conveniatur. igitur si mandati actio nulla sit, forte si donandi animo fideiusserit, dicendum est non prodesse exceptionem fideiussori.

1093. Si quis uni ex reis promiserit rem [(46. 8) 14] ratam dominum habiturum aut amplius eam non peti, dicendum est stipulationem committi, si ab eo petatur, qui eiusdem obligationis socius est.

1094. [3]Si quis iurasset se dare non oporter [(12. 6) 43] tere, ab omni contentione discedetur. atque ita solutam pecuniam repeti posse dicendum est.

LIBER IV.

[*De condictione* (*E.* 95)].

1095. [4]Qui alienam rem mortis causa [(39. 6) 33] traditam usucepit, non ab eo videretur cepisse, cuius res fuisset, sed ab eo, qui occasionem usucapionis praestitisset.

1096. [4]Is, qui alienum hominem in solu- [(46. 3) 60] tum dedit, usucapto homine liberatur.

1097. [5][*Haec cautio 'in sortem et usuras se* [(46. 3) 6] *accipere' prius usuras admittit, tunc deinde, si quid superfuerit, in sortem cedit:*] nec enim ordo scripturae spectatur, sed potius ex iure sumitur id quod agi videtur.

1098. [6]Divus Antoninus Pius rescripsit [(50. 13) 4] iuris studiosos, qui salaria petebant, haec exigere posse.

[*De pecunia constituta* (*E.* 97)].

1099. [*Si pater vel dominus constituerit* [(13. 5) 20] *se soluturum quod fuit in peculio, non minueretur peculium eo, quod ex ea causa obstrictus esse coeperit: et licet interierit peculium, non tamen liberatur.*] nec enim quod crescit peculium aut decrescit, pertinet ad constitutoriam actionem.

[*De institoria actione* (*E.* 102)].

1100. [*Si duo pluresve tabernam exercen-* [(14. 3) 14] *tes servum communem institorem praeposuerint, in solidum unusquisque tenebitur:*] idem erit et si alienus servus communi merci praepositus sit: nam adversus utrumque in solidum actio dari debet et quod quisque praestiterit, eius partem societatis vel communi dividundo iudicio consequetur. certe ubicumque actio societatis vel communi dividundo cessat, quemque pro parte sua condemnari oportere constat, veluti si is, cuius servo creditum est, duobus heredibus institutis ei servo libertatem dederit: nam heredum quisque pro sua parte conveniendi sunt, quia cessat inter eos communi dividundo iudicium.

[*De peculio. Quod iussu* (*E.* 104)].

1101. Quotiens in taberna ita scriptum [(15. 1) 47] fuisset 'cum Ianuario servo meo geri negotium veto', hoc solum consecutum esse dominum constat, ne insti- 1 toria teneatur, non etiam de peculio. Sabinus respondit non alias dandam de peculio actionem in dominum, cum servus fideiussisset, nisi in rem domini aut 2 ob rem peculiarem fideiussisset. Si semel actum sit de peculio, quamvis minus inveniatur rei iudicandae tempore in peculio quam debet, tamen cautionibus locum esse non placuit de futuro incremento peculii: hoc enim in pro socio actione locum habet, quia socius 3 universum debet. Si creditor servi ab emptore esset partem consecutus, competere in reliquum in venditorem utile iudicium Proculus ait, sed re integra non esse permittendum actori dividere actionem, ut simul cum emptore et cum venditore experiatur: satis enim esse hoc solum ei tribui, ut rescisso superiore iudicio in alterum detur ei actio, cum electo reo minus esset 4 consecutus: et hoc iure utimur. Non tantum autem quivis creditor cum venditore ex ante gesto agere potest, sed et ipse emptor, idque et Iuliano videtur, quamvis et deducere ipse potest adversus alium agentem, dum tamen id, quod apud se habet, computet. 5 Si servus deducto peculio venditus sit, procedit, ut venditor et deductione uti possit, et, si post venditionem coeperit aliquid venditori servus debere, non 6 minuit peculia, quia non domino debet. Quae diximus in emptore et venditore, eadem sunt et si alio quovis genere dominium mutatum sit, ut legato, dotis datione, quia quasi patrimonium liberi hominis peculium servi intellegitur, ubicumque esset.

1102. [1]Nemo ideo obligatur, quia re- [(50. 17) 171] cepturus est ab alio quod praestiterit.

1103. Si institorem servum dominus [(12. 1) 29] habuerit, posse dici Iulianus ait etiam condici ei posse, quasi iussu eius contrahatur, a quo praepositus sit.

Si dominus vel pater pecuniam mutuam [(15. 4) 5 pr.] accepturus iusserit servo filiove numerari, nulla quaestio

1) *cf.* (10. 3) 18. 2) *Fragmenta quae sequuntur, licet cum hoc titulo optime conveniant, haud scio tamen an titulo praecedenti addicenda sint: potuit enim Paulus haec inicere ea occasione, quam praebuit fr.* 1087 § 3. 3) *cf. fr.* 1090 § 1, (12. 2) 42 § 3. 4) *Iunge fr.* 1095. 1096; *cf.* (39. 6) 13 *pr.* 5) *cf.* (12. 6) 26 *pr.* — § 2. 6) *cf.* (5. 1) 18 § 1 *v.* vel pecuniam quam credidit petens.

1) *cf.* (15. 1) 27 § 8, 51?

est, quin ipsi condici possit: immo hoc casu de iussu actio non competit.

1104. Si unus ex servi dominis iussit [(15. 4) 5 § 1] contrahi cum eo, is solus tenebitur: sed si duo iusserunt, cum quovis in solidum agi potest, quia similes sunt duobus mandantibus.

*

1105. Minime sunt mutanda, quae inter- [(1. 3) 23] pretationem certam semper habuerunt.

v. lib. IX. [(31) 3]

v. lib. IX. [(34. 7) 2]

LIBER V.

[*Depositi* (*E.* 106)].

1106. [1]Si vestimenta utenda tibi commo- [(12. 5) 9] davero, deinde pretium, ut reciperem, dedissem, condictione me recte acturum responsum est: quamvis enim propter rem datum sit et causa secuta sit, tamen 1 turpiter datum est. Si rem locatam tibi vel venditam a te vel mandatam ut redderes, pecuniam acceperis, habebo tecum ex locato vel vendito vel mandati actionem: quod si, ut id, quod ex testamento vel ex stipulatu debebas, redderes mihi, pecuniam tibi dederim, condictio dumtaxat pecuniae datae eo nomine erit. idque et Pomponius scribit.

1107. Sed et si non sit heres, sed putavit [(16. 3) 4] se heredem et vendidit [*sc. rem apud testatorem depositam*], simili modo lucrum ei extorquebitur.

1108. [2]Si homo ex stipulatu petitus post [(42. 1) 8] litem contestatam decesserit, absolutionem non faciendam et fructuum rationem habendam placet.

1109. [2]Is, qui ex stipulatu Stichum [(44. 7) 45] debeat, si eum ante moram manumiserit et is, priusquam super eo promissor conveniretur, decesserit, non tenetur: non enim per eum stetisse videtur, quo minus eum praestaret.

[*Fiduciae* (*E.* 107)].

1110. [3]Qui pecuniam creditam acceptu- [(12. 1) 30] rus spopondit creditori futuro, in potestate habet, ne accipiendo se ei obstringat.

1111. Si pignus mihi traditum[4] locas- [(13. 7) 37] sem domino, per locationem retineo possessionem, quia antequam conduceret debitor, non fuerit eius possessio, cum et animus mihi retinendi sit et conducenti non sit animus possessionem apiscendi.

1112. Pignori rem acceptam usu non [(41. 3) 13] 1 capimus, quia pro alieno possidemus. Eum, qui a furioso bona fide emit, usucapere posse responsum est. 2 Si mandavero tibi, ut fundum emas, ex ea causa traditum tibi diutina possessione[5] capis, quamvis possis videri non pro tuo possidere, cum nihil intersit, quod mandati iudicio tenearis.

[*Mandati* (*E.* 108)].

1113. Si mandatu meo fundum [(17. 1) 45 pr. § 1. 2] emeris, utrum cum dederis pretium ageres mecum mandati, an et antequam des, ne necesse habeas res tuas vendere? et recte dicitur in hoc esse mandati actionem, ut suscipiam obligationem, quae adversus te venditori competit: nam et ego tecum agere possum, ut praestes mihi adversus venditorem empti actiones. 1 Sed si mandatu meo iudicium suscepisti, manente iudicio sine iusta causa non debes mecum agere, ut transferatur iudicium in me: nondum enim perfecisti 2 mandatum. Item si, dum negotia mea geris, alicui de creditoribus meis promiseris, et antequam solvas dicendum est te agere posse, ut obligationem suscipiam: aut si nolit creditor obligationem mutare, cavere tibi debeo defensurum te.

Si tutor pro pupillo se obligavit, habet con- [(27. 4) 6] trariam actionem et antequam solvat.

Si socius servi communis nomine con- [(10. 3) 15] ventus et condemnatus sit, aget communi dividundo et antequam praestet: nam et si noxali iudicio cum uno actum sit, statim aget cum socio, ut ei pars traderetur,[1] cautionibus interpositis, ut, si[2] non dederit, reddat.

Si iudicio te sisti promisero[3] nec [(17. 1) 45 § 3—5] exhibuero, et antequam praestem mandati agere possum, ut me liberes: vel si pro te reus promittendi 4 factus sim. Sed si mandavero tibi, ut creditori meo solvas, tuque expromiseris et ex ea causa damnatus sis, humanius est et in hoc casu mandati actionem tibi 5 competere. Quotiens autem ante solutam pecuniam mandati agi posse diximus, faciendi causa, non dandi tenebitur reus: et est aequum, sicut mandante aliquo actionem nacti cogimur eam praestare iudicio mandati, ita ex eadem causa obligatos habere mandati actionem, ut liberemur.

1114. Si fideiussor multiplicaverit [(17. 1) 45 § 6—8] summam, in quam fideiussit, sumptibus ex iusta ratione factis, totam eam praestabit is pro quo fideiussit. 7 Quod mihi debebas a debitore *tuo* stipulatus sum periculo tuo: posse me agere tecum mandati in id, quod minus ab illo servare potero, Nerva Atilicinus aiunt, quamvis id mandatum ad tuam rem pertineat, et merito: tunc enim liberatur is qui debitorem delegat, si nomen eius creditor secutus est, non cum peri- 8 culo debitoris ab eo stipulatur. Idem iuris est, si mandatu fideiussoris cum reo egissem, quia sequenti mandato liberaretur ex priore causa.

1115. In perpetuum quotiens id, quod [(46. 3) 61] tibi debeam, ad te pervenit et tibi nihil absit nec quod solutum est repeti possit, competit liberatio.

[*Empti venditi* (*E.* 111)].

1116. Domum emi, cum eam et ego et [(18. 1) 57] venditor combustam ignoraremus. Nerva Sabinus Cassius nihil venisse, quamvis area maneat, pecuniamque solutam condici posse aiunt. sed si pars domus maneret, Neratius ait hac quaestione multum interesse, quanta pars domus incendio consumpta permaneat, [4]ut, si quidem amplior domus pars exusta est, non compellatur emptor perficere emptionem, sed etiam quod forte solutum ab eo est repetet: sin vero vel dimidia pars vel minor quam dimidia exusta fuerit, tunc coartandus est emptor venditionem adimplere aestimatione viri boni arbitratu habita, ut, quod ex pretio propter

---

1) *cf.* (16. 3) 34, (12. 5) 2 § 1. 2) *Ad fr.* 1108, 1109 *cf. Pomp.* 22 ad Sab. (16. 3) 12 § 3. 3) *cf.* (20. 3) 4. 4) pignus . . . domino] fiduciam . . . debitori *Paul.? cf. Gai.* 2, 60 *v.* si neque conduxerit eam rem a creditore debitor. 5) usu *Paul.*

1) mancipetur *Paul.* 2) noxae *ins.* 3) iudicio . . . promisero] vindex pro te exstitero *similiave Paul.* 4) *Quae sequuntur* (*usque ad finem fragmenti*) *videntur Triboniani esse* (*Eisele, ZRG XX, p.* 30, *Gradenwitz, p.* 46). *Certe non potest dubitari, quin Triboniani sint haec commata* 'ut, si quidem . . . liberetur' *et in* § 1 'si tota . . . restituere'.

incendium decrescere fuerit inventum, ab huius prae- 1 statione liberetur. Sin autem venditor quidem sciebat domum esse exustam, emptor autem ignorabat, nullam venditionem stare, si tota domus ante venditionem exusta sit: si vero quantacumque pars aedificii remaneat, et stare venditionem et venditorem emptori 2 quod interest restituere. Simili quoque modo ex diverso tractari oportet, ubi emptor quidem sciebat, venditor autem ignorabat: et hic enim oportet et venditionem stare et omne pretium ab emptore venditori, si non depensum est, solvi vel, si solutum sit, non 3 repeti. Quod si uterque sciebat et emptor et venditor domum esse exustam totam vel ex parte, nihil actum fuisse dolo inter utramque partem compensando et iudicio, quod ex bona fide descendit, dolo ex utraque parte veniente stare non concedente.

1117. Aristo ait, quoniam permutatio vicina (19. 4) 2 esset emptioni, sanum quoque furtis noxisque solutum et non esse fugitivum servum praestandum, qui ex causa daretur.

1118. Insulam tibi vendidi et dixi prioris (20. 4) 13 anni pensionem mihi, sequentium tibi accessuram pignorumque ab inquilino datorum ius utrumque secuturum. Nerva Proculus, nisi ad utramque pensionem pignora sufficerent, ius omnium pignorum primum ad me pertinere, quia nihil aperte dictum esset, an communiter ex omnibus pignoribus summa pro rata servetur: si quid superesset, ad te. *PAULUS:* facti quaestio est, sed verisimile est id actum, ut primam quamque pensionem pignorum causa sequatur.

1119. Cum mulier de dotis repetitione (24. 3) 55 post solutum matrimonium agit, cavere debet marito,[1] qui aedium nomine damni infecti cavit, si velit eam recipere, ut periculum mariti amoveat.

1120. Si servus venditus est, ut intra cer- (40. 8) 1 tum tempus manumitteretur, etiamsi sine herede decessissent et venditor et emptor, servo libertas competit: et hoc divus Marcus rescripsit. sed et si mutaverit venditor voluntatem, nihilo minus libertas competit.

1121. In contrahenda venditione am- (50. 17) 172 biguum pactum contra venditorem interpretandum est. 1 Ambigua autem intentio ita accipienda est, ut res salva actori sit.

LIBER VI.

[*De re uxoria* (*E. XX*)].

1122. Sororis proneptem non possum (23. 2) 39 1 ducere uxorem, quoniam parentis loco ei sum. Si quis ex his, quas moribus prohibemur uxores ducere, duxerit, incestum dicitur committere.

1123. [2]Si filium naturalem emancipavero (38. 10) 5 et alium adoptavero, non esse eos fratres: si filio meo mortuo Titium adoptavero, videri eum defuncti fratrem fuisse Arrianus ait.

1124. [3]Cum socii dividunt societatem, (10. 3) 16 de eo, quod sub condicione deberetur, cautiones intervenire solent.

1125. Si is qui Stichum mulieri (23. 3) 56 pr. debet in dotem delegatus sit et antequam solveret debitor, Stichus decesserit, cum neque per debitorem stetisset quo minus solveret, neque maritus in agendo

1) *Item emptor venditori.* 2) *Haec quoque pertinent ad tractatum de nuptiis prohibitis.* 3) *cf.* (24. 3) 24 § 2. 6, 25 § 4.

moram fecisset: periculo mulieris Stichus morietur: quamquam etiamsi moram maritus fecerit in exigendo, si tamen etiam apud maritum moriturus Stichus fuerit, actione dotis[1] maritus non teneatur.

1126. Ibi dos esse debet, ubi onera (23. 3) 56 § 1. 2 2 matrimonii sunt. Post mortem patris statim onera matrimonii filium sequuntur, sicut liberi, sicut uxor.

1127. 'Impensae necessariae' sunt, quae (50. 16) 79 si factae non sint, res aut peritura aut deterior futura 1 sit. 'Utiles impensas' esse Fulcinius ait, quae meliorem dotem faciant, non deteriorem esse non sinant, ex quibus reditus mulieri adquiratur: sicuti arbusti pastinationem ultra quam necesse fuerat, item doctrinam puerorum. quorum nomine onerari mulierem ignorantem vel invitam non oportet, ne cogatur fundo aut mancipiis carere. in his impensis et pistrinum et horreum insulae dotali adiectum plerumque dicemus. 2 'Voluptariae' sunt, quae speciem dumtaxat ornant, non etiam fructum augent: ut sunt viridia et aquae salientes, incrustationes, loricationes, picturae.

1128. Quod dicitur necessarias im- (23. 3) 56 § 3 pensas ipso iure dotem minuere, non eo pertinet, ut, si forte fundus in dote sit, desinat aliqua ex parte dotalis esse, sed, nisi impensa reddatur, aut pars fundi aut totus retineatur. sed si tantum in fundum dotalem impensum sit per partes, quanti fundus est, desinere eum dotalem esse Scaevola noster dicebat, nisi mulier sponte marito intra annum impensas obtulerit.[2] si pecunia et fundus in dote sint et necessariae impensae in fundum factae, Nerva ait dotem pecuniariam minui. quid ergo si mulier impensas marito solverit, utrum crescet dos an ex integro data[3] videbitur? cuius rei manifestior iniquitas in fundo est secundum Scaevolae nostri sententiam: nam si desinit dotalis esse, poterit alienari: rursus quemadmodum poterit fieri dotalis data pecunia? an iam pecunia in dote esse videbitur? et magis est, ut ager in causam dotis revertatur, sed interim alienatio fundi inhibeatur.[4]

1129. Per servum donatum a marito nec (41. 1) 57 ex re quidem eius, cui donatus est, adquiri quicquam posse Iulianus scribit: hoc enim in eorum persona concessum est, qui bona fide serviunt.

1130. Si quis sic stipuletur a marito: (24. 3) 56 'si quo casu Titia tibi nupta esse desierit, dotem dabis'? hac generali commemoratione et ab hostibus capta ea committetur stipulatio vel etiam si deportata fuerit vel ancilla effecta: hac enim conceptione omnes hi casus continentur. plane quantum veniat in stipulatione, utrum quasi mortua sit an quasi divortium fecerit? humanius quis id competere dixerit, quod propter mortem convenit.

1131. Inter eos, quibus ex eadem causa (42. 1) 19 debetur [*sc. ab eo, qui in id quod facere potest convenitur*], occupantis melior condicio est nec deducitur, quod eiusdem condicionis hominibus debetur, sicuti fit in de peculio actione: nam et hic occupantis melior est causa. sed et si cum patre patronove agetur, non est deducendum aes alienum, maxime quod eiusdem

1) rei uxoriae *Paul.* 2) nisi . . . obtulerit *Trib.: neque enim potuit iuris consultus diem praefinire impensis offerendis.* 3) data *gloss.*, *v.* (25. 1) 5 § 1. 4) et magis est, ut . . . inhibeatur] *haec quoque suspicor Triboniani esse, v. Cuiac. VII, p.* 1416. *Verborum quoque commutatio* (ut ager . . . . revertatur, sed . . . . alienatio fundi inhibeatur) *Triboniani manum videtur indicare.*

1 condicionis personis debebitur, ut liberis libertis. Is quoque, qui ex causa donationis convenitur, in quantum facere potest condemnatur et quidem is solus deducto aere alieno: et inter eos, quibus ex simili causa pecunia debetur, occupantis potior erit causa. immo nec totum quod habet extorquendum ei puto: sed et ipsius ratio habenda est, ne egeat. [= (50. 17) 173 pr.]

Sicut autem cum marito agitur, ita et cum socero, ut non ultra facultates damnetur. an si cum socero ex promissione dotis agatur, in id quod facere potest, damnandus sit? quod et id aequum esse videtur: sed alio iure utimur, ut et Neratius scribit. [(42. 1) 21]

Si cum procuratore mariti de dote actum fuerit, si quidem vivo marito condemnatio fiet, in quantum facere potest fiet damnatio (nam et defensor mariti in id, quod ille facere potest, damnatur), mortuo vero marito in solidum. [(42. 1) 23]

1132. Videamus generali, quando in actione quae est in personam etiam fructus veniant. [(22. 1) 38] 1 Et quidem si fundus ob rem datus sit, veluti dotis causa, et renuntiata adfinitas, fructus quoque restituendi sunt, utique hi qui percepti sunt eo tempore quo sperabatur adfinitas, sed et posteriores, si in re mora fuit, ut ab illo, qui reddere debeat,[1] omnimodo restituendi sunt. sed et si per mulierem stetit, quo minus nuptiae contrahantur, magis est, ut debeat fructus recipere: ratio autem haec est, quod, si sponsus non conveniebatur restituere fructus, licuerat ei neglegere fundum. 2 Item si indebitum fundum solvi et repeto, fructus 3 quoque repetere debeo. Idemque est, si mortis causa fundus sit donatus et revaluerit qui donavit atque ita 4 condictio nascatur. In Fabiana quoque actione et Pauliana, per quam quae in fraudem creditorum alienata sunt revocantur, fructus quoque restituuntur: nam praetor id agit, ut perinde sint omnia, atque si nihil alienatum esset: quod non est iniquum: nam et verbum 'restituas', quod in hac re[2] praetor dixit, plenam habet significationem, ut fructus 5 quoque restituantur.' [= (50. 17) 173 § 1] Et ideo cum restitui praetor vult, veluti in interdicto unde vi, etiam fructus sunt 6 restituendi.[3] Item si vi metusve causa rem tradam,[4] non aliter mihi restituisse videtur, quam si fructus mihi 7 restituat: nec mora mea mihi aliquid aufert. Si actionem habeam ad id consequendum quod meum non fuit, veluti ex stipulatu, fructus non consequar, etiamsi mora facta sit: quod si acceptum est iudicium, tunc Sabinus et Cassius ex aequitate fructus quoque post acceptum iudicium praestandos putant, ut causa 8 restituatur, quod puto recte dici. Ex causa etiam 9 emptionis fructus restituendi sunt. Sed in societati-10 bus fructus communicandi sunt. Si possessionem naturalem revocem, proprietas mea manet, videamus de fructibus. et quidem in deposito et commodato 11 fructus quoque praestandi sunt, sicut diximus. In interdicto quoque quod vi aut clam magis est, ut omnis 12 causa et fructus restituantur. Ante matrimonium quoque fructus percepti dotis fiunt et cum ea restituun-13 tur. Eadem ratio est in fructibus praediorum urba-14 norum. Item si dividere fundum tecum velim, tu nolis et colam, an fructus dividi debeant post deductio-15 nem impensarum? et puto dividendos. In ceteris quoque bonae fidei iudiciis fructus omnimodo prae-16 stantur. Si dos praelegata fuerit, ante nuptias percepti fructus in causa legati veniunt.

1133. [1]Unicuique sua mora nocet. quod et in duobus reis promittendi observatur. [(50. 17) 173 § 2]

Mora rei fideiussori quoque nocet. sed si fideiussor servum obtulit et reus moram fecit, mortuo Sticho fideiussori succurrendum est. sed si fideiussor hominem occiderit, reus liberatur, fideiussor autem ex stipulatione conveniri potest. [(45. 1) 88]

1134. [2]Dolo facit, qui 1 petit quod redditurus est. Sic, si heres damnatus sit non petere a debitore, potest uti exceptione doli mali debitor et agere ex testamento. [(44. 4) 8; pr. = (50. 17) 173 § 3]

LIBER VII.

[*De tutelis* (*E. XXII*)].

1135. [3]Sed et cum aliquis negotia mea gerat, non multa negotia sunt, sed unus contractus, nisi si ab initio ad unum negotium accessit, ut finito eo discederet: hoc enim casu si nova voluntate aliud quoque adgredi coeperit, alius contractus est. [(3. 5) 15]

1136. [4]Tutor, qui tutelam gerit, quantum ad providentiam pupillarem domini loco haberi debet. [(26. 7) 27]

1137. Pignus a curatore furiosi datum valet, si utilitate furiosi exigente id fecit. [(27. 10) 11]

1138. Furiosus et pupillus, ubi ex re actio venit, obligantur etiam sine curatore vel tutoris auctoritate, veluti si communem fundum habeo cum his et aliquid in eum impendero vel damnum in eo pupillus dederit: nam iudicio communi dividundo obligabuntur. [(44. 7) 46]

[*De furtis* (*E. XXIII*)].

1139. [5]Venditor domus antequam eam tradat, damni infecti stipulationem interponere debet, quia, antequam vacuam possessionem tradat, custodiam et diligentiam praestare debet et pars est custodiae diligentiaeque hanc interponere stipulationem: et ideo si id neglexerit, tenebitur emptori. [(19. 1) 36]

1140. [6]Bonae fidei emptor non dubie percipiendo fructus etiam ex aliena re suos interim[7] facit non tantum eos, qui diligentia et opera eius pervenerunt, sed omnes, quia quod ad fructus attinet, loco domini paene est. denique etiam priusquam percipiat, statim ubi a solo separati sunt, bonae fidei emptoris fiunt. nec interest, ea res, quam bona fide emi, longo tempore[8] capi possit nec ne, veluti si pupilli[9] sit aut vi possessa aut praesidi contra legem repetundarum donata ab eoque abalienata sit bonae fidei emptori. [(41. 1) 48] 1 In contrarium quaeritur, si eo tempore, quo mihi res traditur, putem vendentis esse, deinde cognovero alienam esse, quia perseverat per longum tempus[10] capio, an fructus meos faciam. Pomponius verendum, ne non sit bonae fidei possessor, quamvis capiat.[11] hoc

1) ut ab illo qui reddere debeat *gloss.* (*adscr. ad* si in re mora fuit, omnimodo restituendi sunt)? 2) *scil.* in interdicto fraudatorio, *v. Lenel, p.* 399. 3) *L. gem. ita habet:* Cum verbum restituas lege(?) invenitur, etsi non specialiter de fructibus additum est, tamen etiam fructus sunt restituendi. *Quae quin a compilatoribus confecta sint* (*ex* § 4. 5), *non dubito.* 4) mancipio dederim *Paul.*?

1) *In omnibus iuris libris de mora sub hoc titulo agitur, cf. Ulp.* 6, 7. 2) *cf.* (24. 3) 44 § 1. 3) *cf.* (3. 5) 14, (26. 7) 37 § 1. 4) *Potest hoc fr. etiam ad titulum de furtis referri,* (47. 2) 57 § 4. 5) *cf.* (47. 2) 14 *pr.* 6) *cf.* (47. 2) 48 § 6. 7) interim *Trib.* (*Czyhlarz*)? 8) longo tempore] usu *Paul.* 9) populi *scr.*, *Bas.* 50, 1, 47. 10) per longum tempus] usu *Paul.* 11) usucapiat *Paul.*

enim ad ius, id est capionem,[1] illud ad factum pertinere, ut quis bona aut mala fide possideat: nec contrarium est, quod longum tempus[2] currit, nam e contrario is, qui non potest capere[3] propter rei vitium, 2 fructus suos facit. Eo. ovium fetus in fructu sunt et ideo ad bonae fidei emptorem pertinent, etiamsi praegnates venierint vel subreptae sint. et sane quin lac suum faciat, quamvis plenis uberibus venierint, dubitari non potest: idemque in lana iuris est.

1141. Si is, qui rem pignori dedit, ven- [(47. 2) 67] diderit eam: quamvis dominus sit, furtum facit, sive eam tradiderat creditori sive speciali pactione tantum 1 obligaverat: idque et Iulianus putat. Si is, cui res subrepta sit, dum apud furem sit, legaverat eam mihi,[4] an, si postea fur eam contrectet, furti actionem habeam? et secundum Octaveni sententiam mihi soli competit furti actio, cum heres suo nomine non habeat, quia, quacumque ratione dominium mutatum sit, domino 2 competere furti actionem constat. Eum, qui mulionem dolo malo in ius vocasset, si interea mulae peris- 3 sent, furti teneri veteres responderunt. Iulianus respondit eum, qui pecuniis exigendis praepositus est, si manumissus exigat, furti teneri. quod ei consequens est dicere et in tutore cui post pubertatem solutum 4 est. Si tu Titium mihi commendaveris quasi idoneum, cui crederem, et ego in Titium inquisii, deinde tu alium adducas quasi Titium, furtum facies, quia Titium esse hunc credo, scilicet si et ille qui adducitur scit: quod si nesciat, non facies furtum, nec hic qui adduxit opem tulisse potest videri, cum furtum factum non sit: 5 sed dabitur actio in factum in eum qui adduxit. Si stipulatus de te sim 'per te non fieri, quo minus homo Eros intra kalendas illas mihi detur', quamvis mea interesset eum non subripi (cum subrepto eo ex stipulatu non teneris, si tamen per te factum non sit quo minus mihi daretur), non tamen furti actionem me habere.

1142. Quod ait praetor, cum familia furtum [(9. 4) 31] faciat, ad eum modum se actionem daturum, ut tantum actor consequatur, quantum si liber fecisset consequeretur, quaeritur, utrum ad pecuniae praestationem respiciat an etiam ad noxae deditionem, ut puta si ex pretiis noxae deditorum duplum colligatur, sequentes actiones inhibeantur. Sabinus et Cassius putant pretium quoque noxae deditorum imputari debere, quod Pomponius probat et est verum: nam et si servus indefensus ductus sit, aestimatio eius imputanda est. certe non tantum duplationis, sed et condictionis rationem habendam Iulianus putat. furti faciendi tempus spectandum esse, an eiusdem familiae sint servi: nam si hi, qui plurium dominorum erunt, unius esse postea coeperint, locus edicto non erit.

[*De iure patronatus* (*E.* *XXIV*)].

1143. Si quis non quasi heres, sed quasi [(29. 2) 73] patroni filius egens a liberto paterno ali velit, procul dubio hoc extra causam est immiscendi se bonis paternis, et ita recte Labeo scribit.

1144. Si ita stipulatio a patrono facta [(38. 1) 39] sit: 'si decem dierum operas non dederis, viginti nummos dare spondes'? videndum est, an nec viginti actio danda sit, quasi onerandae libertatis gratia promissi sint, nec operarum, quae promissae non sint? an vero operae dumtaxat promissae fingi debeant, ne patronus omnimodo excludatur? et hoc praetor quoque sentit 1 operas dumtaxat promissas. Sequens illa quaestio est, an libertus impetrare debeat, ne maioris summae quam viginti condemnetur, quia videtur quodammodo patronus tanti operas aestimasse ideoque non deberet egredi taxationem viginti. sed iniquum est nec oportet liberto hoc indulgere, quia non debet ex parte obligationem comprobare, ex parte tamquam de iniqua queri.

1145. Servum testamento ita manumisi: [(40. 4) 36] 'si iuraverit se Cornelio filio meo decem operarum daturum, liber esto': quaeritur, quid iuris sit. et sciendum est iurando servum condicionem implere, sed non teneri operarum nomine, quia nisi post manumissionem iuret, non obligatur.

*

1146. Non potest videri in iudicium venisse [(5. 1) 23] id quod post iudicium acceptum accidisset: ideoque alia interpellatione opus est.

LIBER VIII.

[*De bonorum possessionibus* (*E.* *XXV*)].

1147. Tutor autem bonorum possessionem [(37. 1) 8] pupillo competentem repudiare non potest, quia tutori petere permissum est, non etiam repudiare.

1148. [1]Qui potest facere, ut possit con- [(50. 17) 174] 1 dicioni parere, iam posse videtur. Quod quis si velit habere non potest, id repudiare non potest.

1149. Si servus sub condicione heres in- [(37. 11) 10] stitutus sit, an bonorum possessionem accipere potest, dubitatur. et Scaevola noster probat posse.

1150. Paconius ait: si turpes personas, [(37. 12) 3] veluti meretricem, a parente emancipatus et manumissus heredes fecisset, totorum bonorum contra tabulas possessio parenti datur: aut constitutae partis, si non 1 turpis heres esset institutus.[2] Si filius emancipatus testamento suo patrem suum praeterierit sive heredem instituerit, fideicommissa non cogetur pater praestare ex sua parte, quae ei debetur, etiamsi adierit hereditatem. sed et si filia vel neptis manumissa sit et pater vel avus praeteritus petat bonorum possessionem, eadem quae in filio dicenda sunt.

[*De testamentis aperiundis* (*E.* 167)].

1151. [*Praetoris officium est, ut cogat signa-* [(29. 3) 5] *tores convenire et sigilla sua recognoscere*] vel negare se signasse: publice enim expedit suprema hominum iudicia exitum habere.

[*De legatis* (*E.* *XXVII*) 1.]

1152. Neminem eiusdem rei legatae sibi par- [(31) 4] tem velle, partem nolle verius est.

1153. [3]Si Titio et ei qui capere non potest [(31) 7] decem legata sint, quia duobus heres dare damnatur et unus capere non potest, quinque sola Titio dantur.

1154. Si optio servi data mihi fuerit et [(33. 5) 13] Sticho aliquid testator sine libertate legasset, tunc sequens legatum consistit, cum tota familia ad unum, id est Stichum reciderit, ut quasi pure legato utiliter

1) usucapionem *Paul.* 2) longum tempus] usucapio *Paul.* 3) usucapere *Paul.* 4) *scil. per vindicationem.*

1) *cf.* (28. 5) 4 *pr.*, (37. 4) 3 § 12. 13. 2) aut constitutae . . . institutus *Trib.* 3) *v. Gai.* 2, 205. 206.

sit legatum. nec adversatur Catoniana, si voluntarius heres institutus sit, quia potest ante aditam hereditatem, etiamsi statim decesserit, familia minui: quod si necessarius heres institutus sit, sequens legatum propter 1 Catonianam inutile est. Pomponius scribit emptore hereditatis postulante, ut is, cui servi optio legata sit, optet, videndum esse, an praetor ut id faciat cogere debeat legatarium, quemadmodum si heres institutus id postularet, quia potest per heredem id *emptor* consequi: et quare non possit, non video.

1155. Si ita esset legatum: 'vestem meam, argentum meum damnas esto dare', id legatum videtur, quod testamenti tempore fuisset, quia praesens tempus semper intellegeretur, si aliud comprehensum non esset: nam cum dicit 'vestem meam', 'argentum meum', hac demonstratione 'meum' praesens, non futurum tempus ostendit. idem est et si quis ita legaverit 'servos meos'. (34. 2) 7

1156. *PLAUTIUS:* Rogatus est heres a liberto testatore, ut perceptis sibi decem totam hereditatem revenderet: postea patronus defuncti bonorum possessionem contra tabulas petierat et partem hereditatis, quae debebatur, abstulerat. Proculus Cassius fideicommissarium pro rata quod solvit repetere debere aiunt. *PAULUS:* hoc iure utimur: nam quemadmodum praestatione fideicommissorum et legatorum heres exoneratur per praetorem, ita etiam ipse partem consequi 1 debet. Diversum est, si Falcidia interveniat et minuat legatum: nam his casibus nihil repetetur, quia 2 in solidum condicioni paretur. Item scinditur ius dandi, si is cui legatum est non potest partem hereditatis sibi relictam totam capere: nam verius est partem eum praestare debere, partem illos, qui auferunt ab eo, quod plus relictum est, quam a lege conceditur. 3 Neratius libro primo responsorum scribit, ex duobus scriptis heredibus si unus rogatus sit tibi hereditatem restituere, tu Titio certam summam dare, et beneficio legis Falcidiae in restituendo heres utatur, quanto minus tibi praestiterit, tanto minus te Titio praestare non esse iniquum. (35. 1) 43

1157. Si filio familias legatum vel fideicommissum sub condicione relictum sit, dicendum est tam ipsum quam patrem in possessionem mittendos esse, quia ambo spem commodi habent. (42. 4) 11

Si filius familias inquilinus sit, videamus, an damni infecti nomine in possessionem aedium vicinarum mittendus sit (quaeritur enim, an filius familias non videtur damnum pati, si res peculiares sint) et pater possit stipulari, si quid ei damni fiat. et placet utrumque eorum in possessionem mitti, nisi sic filius conduxerat, ut eius periculo aedes essent: tunc enim, quia solus tenetur ex locato, recte dicetur ipsum mittendum in possessionem, nisi ei caveatur. (39. 2) 21

1158. Sive a certis personis heredum nominatim legatum esset, sive ab omnibus excepto aliquo, Atilicinus Sabinus Cassius pro hereditariis partibus totum eos legatum debituros aiunt, quia hereditas eos obligat. idem est, cum omnes heredes nominantur. (45. 2) 17

Si iussu fructuarii aut bonae fidei possessoris servus stipuletur, ex quibus causis non solet iis adquiri, domino adquirit. non idem dicetur, si nomen ipsorum in stipulatione positum sit. (45. 3) 31

1159. Dispensatorem meum testamento liberum esse iussi et peculium ei legavi: is post mortem meam a debitoribus pecunias exegit: an heres meus retinere ex peculio eius quod exegit possit, quaeritur. et si quidem post aditam hereditatem exegerit pecuniam, dubitari non debet, quin de peculio eo nomine retineri nihil debeat, quia liber factus incipit debere, si liberantur solutione debitores. cum vero ante aditam hereditatem pecuniam accepit dispensator, si quidem liberantur debitores ipsa solutione, non est dubium, quin de peculio id retinendum sit, quia incipit debere hic heredi quasi negotiorum gestorum vel mandati actione. si vero non liberantur, illa quaestio est: cum negotium meum gerens a debitoribus meis acceperis, deinde ego ratum non habuero et mox agere velim negotiorum gestorum actione, an utiliter agam, si caveam te indemnem futurum, (quod quidem ego non puto: nam sublata est negotiorum gestorum actio eo, quod ratum non habui) et per hoc debitor mihi constituitur.[1] (46. 3) 62

*

1160. Idem[2] et si pro debitore meo Titius et mulier duo rei intercesserint. (16. 1) 18

v. fr. 1243 (*lib. XVIII*). (5. 1) 29

LIBER IX.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.]

1161. [3]Si extraneo scripto et emancipato praeterito matri defuncti deducto usu fructu proprietas legata sit, petita contra tabulas bonorum possessione plena proprietas pietatis respectu matri praestanda est. 1 Si testator iusserit, ut heres reficeret insulam, cuius usum fructum legavit, potest fructuarius ex testamento agere, ut heres reficeret. (7. 1) 46

1162. Si absente fructuario heres quasi negotium eius gerens reficiat, negotiorum gestorum actionem adversus fructuarium habet, tametsi sibi in futurum heres prospiceret. sed si paratus sit recedere ab usu fructu fructuarius, non est cogendus reficere, 1 sed actione negotiorum gestorum liberatur. Silvam caeduam, etiamsi intempestive caesa sit, in fructu esse constat, sicut olea inmatura lecta, item faenum inmaturum caesum in fructu est. (7. 1) 48

1163. Si domus usus legatus sit sine fructu, communis refectio est rei in sartis tectis tam heredis quam usuarii. videamus tamen, ne, si fructum heres accipiat, ipse reficere debeat, si vero talis sit res, cuius usus legatus est, ut heres fructum percipere non possit, legatarius reficere cogendus est: quae distinctio rationem habet. (7. 8) 18

1164. Quod fructuarius ex re sua donat, ex re eius est: sed si eo animo id fecerit, ut ad proprietatis dominum pertineat, dicendum est illi adquiri. si autem extraneus ei donet indistincte, soli proprietario adquiritur. eadem dicemus in homine libero, qui bona fide mihi servit, ut, si ei aliquid donaverim, meum sit. et ideo Pomponius scribit, quamvis donaverim ei operas suas, tamen quidquid ex operis suis adquiret, mihi adquiri. (41. 1) 49

1165. [*Servum fructuarium ex re domini inutiliter fructuario stipulari, domino ex re fructuarii* (45. 3) 23

1) constituatur *scr.*

2) *v.* (16. 1) 17 *i. f.: sed non credo Paulum hic 'idem' sensisse quod Africanus l. c.*

3) *Fr.* 1161—1167: *de usu fructu et usu legatis.*

utiliter stipulari]. Eadem de eo dicenda sunt, cui usus legatus est.

1166. Si, cum duorum usus fructus esset [(45. 3) 32] in servo, et is servus uni nominatim stipulatus sit ex ea re, quae ad utrosque pertinet, Sabinus ait, quoniam soli obligatus esset, videndum esse, quemadmodum alter usuarius partem suam recipere possit, quoniam inter eos nulla communio iuris esset. sed verius est utili communi dividundo iudicio inter eos agi posse.

1167. Si debitor sit servi fructuarius, [(46. 3) 63] potest is servus per acceptilationem liberare eum: videbitur enim ex re eius adquirere. idem in pacto dicemus.

1168. [1]Si ita legetur: 'heres dare damnas [(31) 3] esto, si in Capitolium non ascenderit', utile legatum est, quamvis in potestate eius sit ascendere vel non ascendere.

1169. Si quis servum heredis vel [(31) 8 pr. — § 4] alienum legaverit et is fugisset, cautiones interponendae sunt de reducendo eo: sed si quidem vivo testatore fugerit, expensis legatarii reducitur, si post mor- 1 tem, sumptibus heredis. Si ita legetur: 'Sempronio decem aut, si noluerit, hominem Stichum lego', hoc casu duo legata sunt, sed uni contentus esse debet. 2 Si quis legaverit ex illo dolio amphoras decem, etsi non decem, sed pauciores inveniri possint, non exstinguitur legatum, sed hoc tantummodo accipit, quod 3 invenitur. Si inter duos dubitetur de eodem legato, cui potius dari oportet, ut puta si Titio relictum est et duo eiusdem nominis amici testatoris veniant et legatum petant et heres solvere paratus sit, deinde ambo defendere heredem parati sint, eligere debere heredem, 4 cui solvat, ut ab eo defendatur. Certam pecuniam legatam si et legatarius et substituti legatarii peterent et heres solvere paratus sit, si ambo defendere heredem parati sint, eligere debet heres cui solvat, ut ab eo defendatur: et, si neutrius manifesta calumnia videatur, ei potius solvendum, cui primum legatum est.

1170. Si cui certam partem hereditatis [(31) 8 § 5] legavero, divus Hadrianus rescripsit, ut neque pretia manumissorum neque funeris impensa deduceretur.

Potest autem heres vel paucioribus vel in [(30) 27] una re relictam partem legatario dare, in quam vel legatarius consenserit vel iudex aestimaverit, ne necesse haberet legatarius in omnibus rebus vindicare portionem.

1171. PLAUTIUS: mulier ita legavit: 'quisquis mihi heres erit, Titiae vestem meam mundum [(34. 2) 8] ornamentaque muliebria damnas esto dare'. Cassius ait, si non appareret quid sensisset, omnem vestem secundum verba testamenti legatam videri. PAULUS: idem Iavolenus scribit, quia verisimile est, inquit, testatricem tantum ornamentorum universitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset: accedere eo, quod illa demonstratio 'muliebria' neque vesti neque mundo applicari salva ratione recti sermonis potest.

1172. Ei cui fundum in quinquennium [(34. 3) 16] locaveram legavi quidquid eum mihi dare facere oportet oportebitve ut sineret heres sibi habere. Nerva Atilicinus, si heres prohiberet eum frui, ex conducto, si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt, quia nihil interesset, peteretur an retineret: totam enim locationem legatam videri.

CASSIUS: Etiam si habitatio eo modo [(34. 3) 18] legata esset, gratuitam habitationem heres praestare deberet. et praeterea placuit agere posse colonum cum herede ex testamento, ut liberetur conductione: quod rectissime dicitur.

Si a colono, cui fundum in quinquennium [(45. 1) 89] locaveram, post tres annos ita stipulatus fuero: 'quidquid te dare facere oportet?', non amplius in stipulationem deducitur, quam quod iam dari oportet: in stipulationem enim deducitur, quod iam dari oportet. si autem adiciatur 'oportebitve', etiam futura obligatio deducitur.

1173. [1]Sed et si sic legaverit: 'si filia [(34. 7) 2] mea Titio nupta erit', sufficere visum est, si mortis tempore nupta inveniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes.

1174. Qui heredi dare iussus est, servo [(35. 1) 44] alieno instituto, non domino dare debet. nam et si alio herede instituto iussus est servo Titii dare, ipsi servo datur, quia quae facti sunt, non transeunt ad dominum, quemadmodum, si mihi aut servo Titii stipulatus sim, non Titio, sed servo eius dari potest. 1 Et haec vera sunt. sed cum heredi dare iussus est, videamus, ne domino dandum sit[2]: et consequens est 2 et hic servo dari. Certe statuliber quin domino dare 3 debeat, non est dubium. Contra qui domino debet dare, non implet condicionem dando servo eius, nisi si dominus consenserit: nemo enim in tali specie condicionem nesciente me vel nolente implere potest. 4 Cum hereditas ex Trebelliano senatus consulto restituta est, heredi dandum est, ut impleatur condicio: nec hoc restituendum est ex causa fideicommissi. 5 Sed cum suspectam adiit et restituit, dubitabatur, an ei auferendum sit: et benignius est et in hoc casu 6 nihil ei auferri.[3] Si autem me herede instituto controversia mihi fiet hereditatis, si cavet legatarius evicta hereditate reddi legatum, et ipsi cavendum est reddi 7 quod dedit. Sed si iussus sis mihi decem dare et accipere hereditatem ex senatus consulto, decem tibi 8 ex causa fideicommissi non restituam. Si duorum servo legatum sit sub condicione dandi, non posse per partes condicioni pareri quidam aiunt, sed semel dan- 9 dam pecuniam: sed ego contra puto. Si pars rei legatae usucapta sit, an in solidum parendum sit, dubito. et potest dici pro parte parendum ex sen- 10 tentia testatoris. PLAUTIUS: Uni ex heredibus fundum legavi, si centum heredibus dedisset: deducet suam partem hereditariam et reliquam summam heredibus pro portione eorum dabit. at si heres ex parte ita institutus esset, si heredibus decem dedisset, non aliter esset heres, quam si tota decem coheredibus dedisset, quia non ante ad hereditatem admitteretur, quam si omnem summam dedisset. nam cum et servus testamento liber et ex parte heres ita scriptus esset, si heredibus decem dedisset, constitit non aliter eum liberum heredemque futurum, quam si tota decem coheredibus dedisset. PAULUS: hoc iure utimur.

---

1) libro quarto (IIII *pro* VIIII) *inscr. F. Emendavi inscriptionem, quamvis videatur obstare fragmentorum ordo, v. inscr.* (31) 4, 7. *Suspicor autem ideo hoc fr. suo loco esse motum, quia argumenti similitudine conexum est cum fr.* (31) 1.

1) libro quarto (IIII *pro* VIIII) *inscr. F.* 2) *Videntur hic excidisse, quae in utramque partem dici possunt.* 3) et benignius . . . auferri] *dubitari potest, an haec Pauli sint.*

1175. [1]Nominatim codicillis manumissus videtur servus, cuius nomen testamento continetur. (40. 4) 37

1176. Iulianus ait confessum certum se debere legatum omnimodo damnandum, etiam si in rerum natura non fuisset et si iam a natura recessit, ita tamen, ut in aestimationem eius damnetur[2]: quia confessus pro iudicato habetur. (42. 2) 3

1177. In generali repetitione legatorum etiam datae libertates continentur ex mente legis duodecim tabularum. (50. 16) 80

LIBER X.

[*De operis novi nuntiatione* (*E. XXVIII*)].

1178. [3]Cum praetor dicat 'ut opus factum restituatur', etiam damnum datum actor consequi debet: nam verbo 'restitutionis' omnis utilitas actoris continetur. (50. 16) 81

[*De damno infecto* (*E. XXIX*)].

1179. Si proprietarius de damno infecto repromisisset vel forte aliquid praestitisset aut contra fructuarius aliquid praestitit, iniquum est alterum sine damno uti aedibus aut aedes habere. et si optulerit proprietarius aliquid, non est fructuario permittendum uti, nisi contulerit: idemque fructuario praestandum est, ut proprietarius cogatur ei conferre. ergo et solum retinebit fructuarius, si aedes ceciderint, donec praestetur ei damnum, ut, quod haberet vicinus missus in possessionem, id fructuarius habeat, qui damnum vicino sarciit. eadem erunt et si minimum damnum detur. 1 PLAUTIUS: Si ab eo, quem dominum esse negarem, vellem sub hac exceptione 'si dominus non esset' satisdari, ab eo vero, quem dominum esse dicerem, pure repromitti, constitit non debere me impetrare, sed debere me eligere, a quo velim mihi caveri. (39. 2) 22

*

1180. Sed et id quoque ei [*sc. procuratori, cui generaliter libera administratio rerum commissa est,*] mandari videtur, ut solvat creditoribus.[4] (3. 3) 59

LIBER XI.

[*De testamentis et legatis*]?[5]

1181. Duobus coniunctim fundus erat legatus: alter ex his partis aestimationem per actionem personalem[6] abstulit. alter si fundum totum vindicare velit, exceptione doli pro parte dimidia repellitur, quia defunctus semel ad eos legatum pervenire voluit. (30) 85

1182. In his, quae officium per liberas fieri personas leges desiderant, servus intervenire non 1 potest. Non debeo melioris condicionis esse, quam auctor meus, a quo ius in me transit. (50. 17) 175

LIBER XII.

[*De testamentis et legatis*].[7]

1183. Quod si dubitet [*sc. heres institutus*], apud hostes decessit [*sc. testator*] an civis Romanus, quoniam utroque casu est ius adeundi et in re est, ut possit adire, dicendum est posse adire. (29. 2) 33

1184. Qui putat se decem dare iussum, cum quinque iussus sit, si decem dederit, fiet heres 1 adeundo. [1]At si quinque putet se iussum dare, cum decem dare iussus est, et dat quinque, non implet condicionem, sed ad aliquid proficit, ut, si adimpleverit reliquum, aliorum quinque datione videatur condicio 2 esse impleta. Qui bona fide servit si quasi iussu 3 domini adierit, non obligabitur. Similis est huic statuliber, qui iussus ab herede adire hereditatem post condicionem libertatis existentem, cum hoc ignoraret, 4 adiit. De eo, qui heres institutus ab aliquo dubitat, an libertas ei ex testamento domini optigerit, cum nesciat condicionem libertatis exstitisse vel hereditatem aditam, an adeundo heres fiat, videndum. Iulianus hunc diceret fieri heredem. (29. 2) 74

1185. Idem est [*i. e. quaeritur, an actio ad heredem transeat*], si dos uxori praelegata sit et simul cum marito perierit. (34. 5) 17

1186. Cum senatus temporibus divi Marci permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod, si corpori cui licet coire legatum sit, debeatur: cui autem non licet si legetur, non valebit, nisi singulis legetur: hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum. (34. 5) 20

1187. Libertas testamento servo ita dari potest: 'cum per leges licebit, liber esto'. (40. 4) 38

1188. PLAUTIUS: Servo, quem tibi legaveram, fundum legavi. Atilicinus Nerva Sabinus primum in servo rationem legis Falcidiae habendam et quota pars ex eo decederet, eam partem in fundo legato inutilem futuram, deinde ex reliquis partibus fundi legis Falcidiae portionem decessuram, sicut ex omnibus legatis. Cassius, quod servo pars lege Falcidia decedat, incipere servum fieri communem heredis et legatarii, communi autem servo cum legatum sit, totum pertinere ad socium, quia in eam personam legatum consistere possit: qua ratione semel ex fundo partem legis Falcidiae decessuram. PAULUS: Cassii sententia utimur: nam et divus Pius rescripsit servo communi fideicommissum datum totum ad socium per-1 tinere. Interdum evenit, ut propter rationem legis Falcidiae sequens legatum exstinguatur, veluti si fundus et ad eum via legata sit per alium fundum: nam si pars fundi remanserit in hereditate, non potest procedere viae legatum, quia per partem servitus adquiri non potest. (35. 2) 49

LIBER XIII.

[*De interdictis*]?

1189. Sane si maris proprium ius ad aliquem pertineat, uti possidetis interdictum ei competit, si prohibeatur ius suum exercere, quoniam ad privatam iam causam pertinet, non ad publicam haec res, utpote cum de iure fruendo agatur, quod ex privata causa contingat, non ex publica.[2] ad privatas enim causas accommodata interdicta sunt, non ad publicas. (47. 10) 14

1190. [3]Id tempus venditoris prodest emptori, quo antequam venderet possedit: nam si postea nactus est possessionem venditor, haec possessio 1 emptori non proficiet. In re legata in accessione temporis, quo testator possedit, legatarius quodammodo quasi heres est. (41. 3) 14

---

1) *Ulp.* 1, 25. 2) ita tamen, ut . . . damnetur *Trib.* 3) *cf.* (39. 1) 20 *pr.* 4) *nec tamen, ut opus novum nuntiet,* *v.* (39. 1) 5 § 18? 5) *Ad legem Iuliam et Papiam?* 6) per actionem personalem *Trib. inseruit propter* (6. 1) 68. 7) *Fr.* 1—5 *ad legem Iuliam et Papiam? fr.* 6 *ad legem Falcidiam?*

1) § 1 *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 57). 2) utpote . . . publica *gloss.* 3) *De interdicto utrubi.*

1191. [1]Si sic constituta sit aqua, ut vel [(8. 6) 7] aestate ducatur tantum vel uno mense, quaeritur quemadmodum non utendo amittatur, quia non est continuum tempus, quo cum uti non potest, non sit usus. [2]itaque et si alternis annis vel mensibus quis aquam habeat, duplicato constituto tempore[3] amittitur. idem et de itinere custoditur. si vero alternis diebus aut die toto aut tantum nocte, statuto legibus tempore[4] amittitur, quia una servitus est: nam et si alternis horis vel una hora cottidie servitutem habeat, Servius scribit perdere eum non utendo servitutem, quia id quod habet cottidianum sit.

Si usus fructus alternis annis legetur, non [(7. 4) 28] posse non utendo eum amitti, quia plura sunt legata.

Cum usus fructus alternis annis legatur, [(33. 2) 13] non unum, sed plura legata sunt. aliud est in servitute aquae et viae: viae enim servitus una est, quia natura sui habet intermissionem.

1192. Non est singulis concedendum, [(50. 17) 176] quod per magistratum publice possit fieri, ne occasio sit 1 maioris tumultus faciendi.[5] Infinita aestimatio est libertatis et necessitudinis.[6]

LIBER XIV.

[*De exceptionibus*]?[7]

1193. Sicut aequum est bonae fidei [(19. 1) 37] emptori alterius dolum non nocere, ita non est aequum eidem personae venditoris sui dolum prodesse.

1194. [8]Si non dominus duobus eandem [(20. 4) 14] rem diversis temporibus pigneraverit, prior potior est, quamvis, si a diversis non dominis pignus accipiamus, possessor melior sit.

1195. Nemo prohibetur pluribus exceptioni- [(44. 1) 8] bus uti, quamvis diversae sunt.

1196. Qui in ius dominiumve alterius [(50. 17) 177] 1 succedit, iure eius uti debet.[8] Nemo videtur dolo exsequi, qui ignorat causam, cur non debeat petere.

[*De stipulationibus et liberationibus*].

1197. Repetitio nulla est ab eo qui suum [(12. 6) 44] recepit, tametsi ab alio quam vero debitore solutum est.

1198. Arrianus ait multum interesse, [(44. 7) 47] quaeras, utrum aliquis obligetur an aliquis liberetur: ubi de obligando quaeritur, propensiores esse debere nos, si habeamus occasionem, ad negandum: ubi de liberando, ex diverso, ut facilior sis ad liberationem.

1199. Si liber homo vel alienus qui bona [(45. 3) 33] fide servit[9] ex re alterius[10] iussu possessoris stipuletur, Iulianus ait liberum quidem sibi adquirere, servum 1 vero domino, quia iussum domino cohaereat. Si duo rei stipulandi usum fructum in servo habeant vel quibus bona fide serviebat[11] et iussu unius a debitore stipuletur, ei soli adquirit.

1200. Si quis absente me a debitore [(46. 2) 22] meo stipulatus est novandi animo, ego postea ratum habuero, novo obligationem.

1) *De aqua cottidiana et aestiva.* 2) *Excidisse quaedam vidit Krüger.* 3) constituto tempore] biennio *Paul.* 4) statuto leg. temp.] biennio *Paul.* 5) *Haec ad interdicta multa posse referri palam est.* 6) *cf.* (43. 29) 3 § 13 *i. f.?* 7) *cf. Pomp.* 2 *ex Plautio* (3. 3) 62, (21. 3) 2. 8) *Ad exceptionem rei venditae et traditae.* 9) *duobus scil.* 10) alterius *ins.* 11) vel quibus . . . serviebat *gloss.*

1201. Cum iussu meo id, quod mihi [(46. 3) 64] debes, solvis creditori meo, et tu a me et ego a creditore meo liberor.

1202. Ubi est verborum ambiguitas, [(34. 5) 21] valet quod acti est, veluti cum Stichum stipuler et sint plures Stichi, vel hominem, vel Carthagini, cum sint 1 duae Carthagines. Semper in dubiis id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta, nisi cum aperte contra leges scriptum est.

[*De hereditate vel actione vendita*].[1]

1203. Cum hereditatem aliquis vendidit, [(18. 4) 7] esse debet hereditas, ut sit emptio: nec enim alea emitur, ut in venatione et similibus, sed res: quae si non est, *non* contrahitur emptio et ideo pretium condicetur.

Quod si sit hereditas et si non ita con- [(18. 4) 13] venit, ut quidquid iuris haberet venditor emptor haberet, tunc heredem se esse praestare debet: illo vero adiecto liberatur venditor, si ad eum hereditas non pertineat.

1204. Cum is qui et reum et fideiussores [(46. 1) 36] habens ab uno ex fideiussoribus accepta pecunia praestat actiones, poterit quidem dici nullas iam esse, cum suum perceperit et perceptione omnes liberati sunt. sed non ita est: non enim in solutum accipit, sed quodammodo nomen debitoris vendidit, et ideo habet actiones, quia tenetur ad id ipsum, ut praestet actiones.

[*De stipulationibus praetoriis*].

1205. In omnibus praetoriis stipulationibus, [(46. 5) 6] in quibus primo fieri aliquid, deinde, si factum non sit, poenam inferimus, poenae nomine stipulatio committitur.

1206. Amplius non peti verbum Labeo [(46. 8) 15] ita accipiebat, si iudicio petitum esset. si autem in ius eum vocaverit et satis iudicio sistendi causa[2] acceperit, iudicium tamen coeptum non fuerit, ego puto non committi stipulationem amplius non peti: hic enim non petit, sed petere vult. si vero soluta esset pecunia, licet sine iudicio, committitur stipulatio: nam et si quis adversus petentem compensatione deductioneve usus sit, recte dictum est petisse eum videri et stipulationem committi amplius non peti. nam et heres, qui damnatus non petere, si horum quicquam fecisset, ex testamento tenetur.

1207. [3]Verbum 'amplius' ad eum quo- [(50. 16) 82] que pertinet, cui nihil debetur: sicuti ex contrario 'minus' solutum videtur etiam, si nihil esset exactum.

*

1208. [4]Qui ventri substitutus est vel insti- [25. 4) 3] tutus, si ventrem servare velit, audiendus est.

LIBER XV.

[*De servitutibus*].

1209. Ut pomum decerpere liceat et ut [(8. 1) 8 pr.] spatiari et ut cenare in alieno possimus, servitus imponi non potest.

1210. [*Cretae eximendae servitus non ultra* [(8. 3) 6]

1) *cf. Iavolen.* 2 *ex Plaut. fr.* 151. *De hereditate vel actione vendita hoc loco tractatur propter stipulationes emptae et venditae hereditatis.* 2) satis . . . causa] vadimonium *Paul.* 3) *cf. Pomp.* 3 *ex Plaut.* (46. 8) 16 *pr.* 4) *Incertum quo pertineat. Ad stipulationem rem pupilli salvam fore, cf.* (27. 10) 8? *Mendum in inscriptione suspicor.*

constitui potest, quam quatenus ad eum ipsum fundum opus est:] veluti si figlinas haberet, in quibus ea vasa fierent, quibus fructus eius fundi exportarentur (sicut in quibusdam fit, ut amphoris vinum evehatur aut ut dolia fiant), vel tegulae vel ad villam aedificandam. sed si, ut vasa venirent, figlinae exercerentur, usus fructus erit. Item longe recedit ab usu fructu ius calcis coquendae et lapidis eximendi et harenae fodiendae aedificandi eius gratia quod in fundo est, item silvae caeduae, ut pedamenta in vineas non desint. quid ergo si praediorum meliorem causam haec faciant? non est dubitandum, quin servitutis sit: et hoc et Maecianus probat in tantum, ut et talem servitutem constitui posse putet, ut tugurium mihi habere liceret in tuo, scilicet si habeam pascui servitutem aut pecoris appellendi, ut, si hiemps ingruerit, habeam quo me recipiam.

1211. [(8. 1) 8 § 1] Si praedium tuum mihi serviat, sive ego partis praedii tui dominus esse coepero sive tu mei, per partes servitus retinetur, licet ab initio per partes adquiri non poterat.

1212. [(8. 3) 35] Et Atilicinus ait Caesarem Statilio Tauro rescripsisse in haec verba: 'Hi, qui ex fundo Sutrino aquam ducere soliti sunt, adierunt me proposueruntque aquam, qua per aliquot annos usi sunt ex fonte, qui est in fundo Sutrino, ducere non potuisse, quod fons exaruisset, et postea ex eo fonte aquam fluere coepisse: petieruntque a me, ut quod ius non neglegentia aut culpa sua amiserant, sed quia ducere non poterant, his restitueretur. quorum mihi postulatio cum non iniqua visa sit, succurrendum his putavi. itaque quod ius habuerunt tunc, cum primum ea aqua pervenire ad eos non potuit, id eis restitui placet'.

1213. [(8. 6) 8 pr.] Si stillicidii immittendi ius habeam in aream tuam et permisero ius tibi in ea area aedificandi, stillicidii immittendi ius amitto. et similiter si per tuum fundum via mihi debeatur et permisero tibi in eo loco, per quem via mihi debetur, aliquid facere, amitto ius viae.

1214. [(8. 6) 8 § 1] Is qui per partem itineris it totum ius usurpare videtur.

[(8. 6) 10] Si communem fundum ego et pupillus haberemus, licet uterque non uteretur, tamen propter pupillum et ego viam retineo. Si is, qui nocturnam aquam habet, interdiu per constitutum ad amissionem tempus[1] usus fuerit, amisit nocturnam servitutem, qua usus non est. idem est in eo, qui certis horis aquae ductum habens aliis usus fuerit nec ulla parte earum horarum.

[(39. 3) 17 pr.] Si prius nocturnae aquae servitus mihi cessa fuerit, deinde postea alia cessione diurnae quoque ductus aquae concessus mihi fuerit et per constitutum tempus[2] nocturna dumtaxat aqua usus fuerim, amitto servitutem aquae diurnae, quia hoc casu plures sunt servitutes diversarum causarum.

[(7. 4) 20] Is qui usum fructum habet si tantum utatur, quia existimet se usum tantum habere, an usum fructum retineat? et si quidem sciens se usum fructum habere tantum uti velit, nihilo minus et frui videtur: si vero ignoret, puto eum amittere fructum: non enim ex eo quod habet utitur, sed ex eo quod putavit se habere.

1) constitutum . . . tempus] biennium *Paul.*
2) constitutum tempus] biennium *Paul.*

1215. [(39. 3) 17 § 1—4] Recto placuit non alias per lapidem aquam duci posse, nisi hoc in servitute constituenda comprehensum sit: non enim consuetudinis est, ut qui aquam habeat per lapidem stratum ducat: illa autem, quae fere in consuetudine esse solent, ut per fistulas aqua ducatur, etiamsi nihil sit comprehensum in servitute constituenda, fieri possunt, ita tamen, ut nullum damnum domino fundi ex his detur. Via publica intercedente haustus servitutem constitui posse placuit et est verum: sed non solum si via publica interveniat, sed et si flumen publicum, eodem casu, quo interveniente flumine publico viae itineris actus servitus imponi potest, id est si non sit impedimento transeunti magnitudo fluminis. Sic et si non proximo meo praedio servitutem vicinus debeat, sed ulteriori, agere potero ius esse mihi ire agere ad illum fundum superiorem, quamvis servitutem ipse per fundum meum non habeam, sicut interveniente via publica vel flumine quod vado transiri potest. sed loco sacro vel religioso vel sancto interveniente, quo fas non sit uti, nulla eorum servitus imponi poterit. Sed si fundus medius alterius inter me et te intercedit, haustus servitutem fundo tuo imponere potero, si mihi medius dominus iter ad transeundum cesserit, quemadmodum, si ex flumine publico perenni haustu velim uti, cui flumini ager tuus proximus sit, iter mihi ad flumen cedi potest.

1216. [(50. 17) 178] Cum principalis causa non consistat, plerumque ne ea quidem, quae sequuntur, locum habent.[1]

[*De usucapione*].

1217. [(41. 3) 15] Si is, qui pro emptore possidebat, ante usucapionem ab hostibus captus sit, videndum est, an heredi eius procedat usucapio: nam interrumpitur usucapio, et si ipsi reverso non prodest, quemadmodum heredi eius proderit? sed verum est eum in sua vita desisse possidere, ideoque nec postliminium ei prodest, ut videatur usucepisse.[2] quod si servus eius, qui in hostium potestate est, emerit, in pendenti esse usucapionem Iulianus[3] ait: nam si dominus reversus fuerit, intellegi usucaptum[4]: si ibi decesserit,[5] dubitari, an per legem Corneliam ad successores eius pertineat. Marcellus posse plenius fictionem legis accipi.[6] quemadmodum enim postliminio reversus plus iuris habere potest in his, quae servi egerunt, quam[7] his, quae per se vel per servum possidebat, cum ad hostes pervenit. nam hereditatem in quibusdam vice personae fungi receptum est.[8] ideoque in successoribus locum non habere usucapionem. Si servus, quem possidebam, fugerit, si pro libero se gerat, videbitur a domino possideri: sed hoc tunc intellegendum est, cum, si adprehensus fuerit, non sit paratus pro sua libertate litigare: nam si paratus sit litigare, non videbitur a domino possideri, cui se adversarium praepara-

1) *Referas haec fortasse ad eam servitutem quae alteri servituti accedit, v.* (8. 3) 6 § 1 *i. f. Eandem regulam isdem fere verbis exhibet Paul.* 21 *ad edict. fr.* 344 § 1.
2) sed verum est . . . usucepisse] *videntur haec esse transferenda ad finem §i, v. n.* 8.
3) *Iulian. fr.* 762.
4) eius factum *scr.? v. Iulian. l. c.*
5) *Exciderunt talia fere:* ad heredes eius per legem Corneliam pertinere *— v. Iulian. l. c. —*: quod si ipse possederit (*similiter Mommsen*).
6) *v. apud Iulian. l. c.*
7) *Exciderunt talia fere:* in his quae ipse egit, ita hereditatem eius plus iuris quam ipsum habere posse in.
8) *v. n.* 2. *Paulus scripsisse videtur:* sed verum est eum in sua vita desisse possidere (ideoque nec postliminium ei prodest, ut videatur usucepisse) ideoque *rel.*

2 vit.[1] Si quis bona fide possidens ante usucapionem amissa possessione cognoverit esse rem alienam et iterum nanciscatur possessionem, non capiet usu, quia 3 initium secundae possessionis vitiosum est. Si ex testamento vel ex stipulatu res debita nobis tradatur, eius temporis existimationem nostram intuendam, quo traditur, quia concessum est stipulari rem etiam quae promissoris non sit.

*

1218. Si is, cum quo lege Aquilia agi- (42. 2) 4 tur, confessus est servum occidisse, licet non occiderit, si tamen occisus sit homo, ex confesso tenetur.

LIBER XVI.

[*De manumissionibus*].[2]

1219. Apud filium familias magistra- (40. 2) 18 pr. tum manumitti potest, etiamsi ipse filius familias manumittere non potest.

1220. Apud collegam suum praetor (40. 2) 18 § 1 manumittere non potest.

Apud eum, cui par imperium est, manu- (40. 1) 14 mittere non possumus: sed praetor apud consulem manumittere potest.

1221. [3]Ubi absunt hi, qui tutores dare (26. 5) 19 possunt, decuriones iubentur dare tutores, dummodo maior pars conveniat: ubi non est dubium, quin unum 1 ex se dare possint. Magistratus municipalis collegam suum quin dare tutorem possit, non est dubium.

1222. Imperator cum servum manu- (40. 1) 14 § 1 mittit, non vindictam imponit, sed cum voluit, fit liber is qui manumittitur ex lege Augusti.[4]

1223. Filius quoque voluntate patris (40. 2) 18 § 2 apud patrem manumittere poterit.

[5]. . . quippe iudicare munus publicum est. (5. 1) 78

1224. In quibuscumque negotiis sermone (44. 7) 48 opus non est sufficiente consensu, iis etiam surdus intervenire potest, quia potest intellegere et consentire, veluti in locationibus conductionibus, emptionibus et ceteris.

. . . [6]Minus autem audiens potest [*sc.* (26. 4) 11 *tutor esse*].

1225. 'Stichus servus meus, si eum heres (40. 4) 39 alienaverit, liber esto': inutiliter libertas datur, quia in id tempus confertur, quo alienus futurus sit. nec contrarium est, quod statuliber, etiamsi venierit, ex testamento libertatem consequitur: quippe utiliter libertas data facto heredis non peremitur. aut quid in[7] legato eo modo dato dicemus? diversum enim nulla ratione dicetur: nam inter libertatem et legatum, quantum ad hanc causam, nihil distat. igitur nec sic recte dabitur libertas 'si heredis mei esse desierit, liber esto', quia nullum casum utilem habet.

1) sed hoc tunc . . . praeparavit *Trib.? cf. fr.* 658 § 10.
2) *Fr.* 1219—1224: *de manumissione vindicta. Fr.* 1225—1227: *de manumissis testamento. Fr.* 1228: *ad legem Aeliam Sentiam.*
3) *Paulus, postquam statuit collegam apud collegam manumittere non posse, generalem videtur subiunxisse disputationem de iure collegarum.*
4) Augusti] quae de imperio eius lata est *Paul.?* 5) *Exciderunt haec fere:* in publicis enim causis filius familias loco patris familias habetur: itaque et pater filium et filius patrem iudicem habere potest; *v.* (5. 1) 77. 6) *Exciderunt haec fere:* in quibus autem sermone opus est, surdus intervenire non potest, veluti in . . . tutoris auctoritate: ideoque surdus tutor esse non potest. *Haec omnia autem spectant ad manumissionem vindicta, in qua scilicet opus est sermone manumittentis.* 7) do lego *ins.*

1226. Iulianus ait, si heredi legatarius, (35. 1) 45 cui sub condicione legatum erat 'si heredi decem dederit', id, quod ei deberet heres, accepto tulisset, non quidem videri condicioni paruisse, quasi dederit: sed quasi per heredem stet, quo minus pareat, posse petere legatum, quasi exstiterit condicio.

1227. Si peculium servo legatum sit, qui (40. 7) 20 iussus est alii dare decem et sic liber esse, et heres eum prohibuerit dare, deinde manumissus peculium petat ex causa legati, an per doli exceptionem eam summam, quam daturus esset, deducere heres possit, ut ipsi prosit, non manumisso, quod ea pecunia data non est? an vero indignus sit heres, qui contra voluntatem defuncti fecit, eam pecuniam lucrari? et cum servo nihil absit et libertas ei competit, invidiosum est 1 heredem fraudari. De illo quaeritur, si invito herede det aut nesciente, an faciat nummos accipientis. et Iulianus vere existimat ex hac causa concessam videri statuliberis alienationem nummorum etiam invito he- 2 rede et ideo facere eos accipientis pecuniam. Quod si heredi dare iussus est decem et eam summam heres debeat servo: si velit servus eam pecuniam compen- 3 sare, erit liber. Is, cui servus pecuniam dare iussus est ut liber esset, decessit. Sabinus, si decem habuisset parata, liberum fore, quia non staret per eum, quo minus daret. Iulianus autem ait favore libertatis constituto iure hunc ad libertatem perventurum, etiamsi postea habere coeperit decem. adeo autem constituto potius iure quam ex testamento ad libertatem pervenit, ut, si eidem et legatum sit, mortuo eo cui dare iussus est ad libertatem quidem perveniet, non autem et legatum habiturus est: idque et Iulianus putat, ut in hoc ceteris legatariis similis sit. diversa causa est eius, quem heres prohibet condicioni parere: hic enim ex 4 testamento ad libertatem pervenit. Heredi autem iussum dare etiam heredis heredi dare posse divus Hadrianus rescripsit: et si hoc sensit testator, etiam 5 in legatario idem dicendum est.[1] Quaedam condiciones natura sui nec possunt eodem tempore impleri, sed necessariam habent temporis divisionem, velut cum decem operarum iussus est dare, quia operae per singulos dies dantur. [2]igitur et si singulos aureos[3] det statuliber, potest dici eum implesse condicionem. alia causa est operarum, quia hae necessario singulae edendae sunt. sed et si heres accipere noluerit, non statim liber erit, sed cum tempus transierit, per quod operarum quantitas consummatur. idem dicendum est, si iussum Capuam ire et liberum esse heres prohibeat ire: tunc enim erit liber, cum pervenire Capuam potuisset: inesse enim videtur tempus tam operarum 6 praestationi quam itineri. Si ita quis acceperit libertatem 'Stichus, si heres eum non manumiserit, liber esto', poterit ab herede manumitti: non contra voluntatem testatoris adimitur ei libertus, sed non tam continuum tempus exigendum est, ut praecipitari cogatur heres vel ex peregrinatione celerius reverti ad manumittendum vel administrationem rerum necessariarum intermittere, nec rursus tam longum, ut, quamdiu vivat, protrahatur manumissio, sed modicum, quo primum possit sine magno incommodo suo heres manu-

1) et si hoc sensit testator, etiam in legatario idem dicendum est *Trib.: nec ineptias tales Pauli esse crediderim et in contrarium vocat Modest. fr.* 16 § 1. 2) *Excidisse quaedam palam est, v. Mommsen ad h. l.* 3) sestertios *Paul.*

mittere. quod si tempus adiectum fuerit, illud spectabitur.

1228. Si mortis tempore solvendo sit [(40. 9) 18] hereditas, si tamen cum aditur desierit esse solvendo, libertas a testatore in fraudem creditorum relicta non competet: nam sicut aucta hereditas prodest libertati- 1 bus, ita nocet deminuta. Si is, cui libertas relicta est, iussus sit heredi dare tantum, quanti est, et liber esse, videamus, an adhuc fraus sit creditorum, quia heres mortis causa accepturus est, an vero, si alius pro eo vel ipse non de peculio det, nulla sit fraus. sed si heres locuples non proficit ad libertatem, nec qui dat pecuniam prodesse potest.

1229. In obscura voluntate manumittentis favendum est libertati. [(50. 17) 179]

*

1230. [1]Regula est, quae rem quae est [(50. 17) 1] breviter enarrat. non ex regula ius sumatur, sed ex iure quod est regula fiat. per regulam igitur brevis rerum narratio traditur, et, ut ait Sabinus, quasi causae coniectio est, quae simul cum in aliquo vitiata est, perdit officium suum.

LIBER XVII.

[*De iure domum revocandi*].

1231. Non alias in eos, quos princeps [(5. 1) 24] evocavit, Romae competit actio, quam si hoc tempore 1 contraxerint. Legati ex delictis in legatione commissis coguntur iudicium Romae pati, sive ipsi ad- 2 miserunt sive servi eorum. Sed si postulatur in rem actio adversus legatum, numquid danda sit, quoniam ex praesenti possessione haec actio est? Cassius respondit sic servandum, ut, si subducatur ministerium ei, non sit concedenda actio, si vero ex multis servis de uno agatur, non sit inhibenda: Iulianus sine distinctione denegandam actionem: merito: ideo enim non datur actio, ne ab officio suscepto legationis avocetur.

De eo autem qui adiit hereditatem Cassius [(5. 1) 26] scribit, quamvis Romae adierit hereditatem, non competere in eum actionem, ne impediatur legatio, et hoc verum est. sed nec legatariis datur actio, sed nisi satisdet, mittuntur in possessionem rerum hereditariarum: quod et in hereditariis creditoribus dicendum est.

Sed et si restituatur ei hereditas [(5. 1) 28 pr. — § 4] ex Trebelliano, actio in eum non dabitur, sive sponte sive coactus heres eam adierit: commodius enim est reddi quidem ei hereditatem, perinde autem haben- 1 dum, ac si ipse adisset hereditatem. Contra si legatus tempore legationis adierit et restituerit, datur in fideicommissarium actio, nec exceptio Trebelliani[2] obstat ex persona legati, quia hoc legati personale beneficium 2 est. Ex quibus autem causis non cogitur legatus iudicium accipere, nec iurare cogendus est se dare non oportere, quia hoc iusiurandum in locum litis con- 3 testatae succedit. Aedium nomine legatus damni infecti promittere debet aut vicinum admittere in pos- 4 sessionem. Sed et si dies actionis exitura erit, causa cognita adversus eum iudicium praetor dare debet, ut lis contestetur ita, ut in provinciam transferatur.

[*De condictionibus*].

1232. [3]Si pater familias mortuus esset [(5. 1) 28 § 5] relicto uno filio et uxore praegnate, non recte filius a debitoribus partem dimidiam crediti petere potest, quamvis postea unus filius natus sit, quia poterant plures nasci: cum per rerum naturam certum fuerit unum nasci. sed Sabinus Cassius partem quartam peti debuisse, quia incertum esset an tres nascerentur: nec rerum naturam intuendam, in qua omnia certa essent, cum futura utique fierent, sed nostram inscientiam aspici debere.

1233. [1]Antiqui libero ventri ita prospexerunt, [(5. 4) 3] ut in tempus nascendi omnia ei iura integra reservarent: sicut apparet in iure hereditatium, in quibus qui post eum gradum sunt adgnationis, quo est id quod in utero est, non admittuntur, dum incertum est, an nasci possit. ubi autem eodem gradu sunt ceteri quo et venter, tunc quae portio in suspenso esse debeat, quaesierunt ideo, quia non poterant scire quot nasci possunt: ideo nam multa de huiusmodi re tam varia et incredibilia creduntur, ut fabulis adnumerentur. nam traditum est et quattuor pariter puellas a matre familias natas esse: alioquin tradidere non leves auctores quinquies quaternos enixam Peloponensi, multas Aegypti uno utero septenos. sed et tregeminos senatores cinctos vidimus Horatios. sed et Laelius scribit se vidisse in Palatio mulierem liberam, quae ab Alexandria perducta est, ut Hadriano ostenderetur, cum quinque liberis, ex quibus quattuor eodem tempore enixa, inquit, dicebatur, quintum post diem quadragensimum. quid est ergo? prudentissime iuris auctores medietatem quandam secuti sunt, ut quod fieri non rarum admodum potest, intuerentur, id est quia fieri poterat, ut tregemini nascerentur, quartam partem superstiti filio adsignaverint: τὸ γὰρ ἅπαξ ἢ δίς, ut ait Theo- [= (1. 3) 6] phrastus, παραβαίνουσιν οἱ νομοθέται. ideoque et si unum paritura sit, non ex parte dimidia, sed ex quarta interim heres erit.

Illud sciendum est, si mulier praegnans [(5. 4) 5] non sit, existimetur autem praegnans esse, interim filium heredem esse ex asse, quamquam ignoret se ex 1 asse heredem esse. Idem est in extraneo, si ex certa portione heres institutus sit, ex reliqua postumi. quod si forte ita institutio facta est: 'quotcumque mihi nati erunt et Lucius Titius pro virilibus portionibus heredes mihi sunto', habebit haesitationem, numquid adire non possit, atque qui in testamento portionem suam nescit. sed utilius est posse eum adire qui nescit portionem, si cetera, quae oportet eum scire, non ignoret.

1234. In summa, ut generaliter de re- [(12. 6) 65] petitione tractemus, sciendum est dari aut ob transactionem aut ob causam aut propter condicionem aut ob rem aut indebitum: in quibus omnibus quaeritur 1 de repetitione. Et quidem quod transactionis nomine datur, licet res nulla media fuerit, non repetitur: nam si lis fuit, hoc ipsum, quod a lite disceditur, causa videtur esse. sin autem evidens calumnia detegitur et 2 transactio imperfecta est, repetitio dabitur. Id quoque, quod ob causam datur, puta quod negotia mea adiuta ab eo putavi, licet non sit factum, quia donari volui, quamvis falso mihi persuaserim, repeti non posse. 3 Sed agere per condictionem propter condicionem legati vel hereditatis, sive non sit mihi legatum sive ademptum legatum, possum, ut repetam quod dedi, quoniam non contrahendi animo dederim, quia causa,

1) *Quo haec spectent, ignoro.* 2) Trebelliani *gloss.*
3) *Agitur de plus petendo.*

1) *Paulum existimo hunc tractatum iniecisse occasione sententiae Sabinianae, quam retulerat fr.* 1232.

propter quam dedi, non est secuta. idem et si hereditatem adire nolui vel non potui. non idem potest dici, si servus meus sub condicione heres institutus sit et ego dedero, deinde manumissus adierit: nam hoc casu 4 secuta res est. Quod ob rem datur, ex bono et aequo habet repetitionem: veluti si dem tibi, ut ali- 5 quid facias, nec feceris. Ei, qui indebitum repetit, et fructus et partus restitui debet deducta impensa. 6 In frumento indebito soluto et bonitas est et, si con- 7 sumpsit frumentum, pretium repetet. Sic habitatione data pecuniam condicam, non quidem quanti 8 locari potuit, sed quanti tu conducturus fuisses. Si servum indebitum tibi dedi cumque manumisisti, si sciens hoc fecisti, teneberis ad pretium eius, si nesciens, non teneberis, sed propter operas eius liberti et ut 9 hereditatem eius restituas. Indebitum est non tantum, quod omnino non debetur, sed et quod alii debetur, si alii solvatur, aut si id quod alius debebat alius quasi ipse debeat solvat.

1235. Cum fundus vel homo per condictionem petitus esset, puto hoc nos iure uti, ut post iudicium acceptum causa omnis restituenda sit, id est omne, quod habiturus esset actor, si litis contestandae 1 tempore solutus fuisset. Servum tuum imprudens a fure bona fide emi: is ex peculio, quod ad te pertinebat, hominem paravit, qui mihi traditus est. Sabinus Cassius posse te mihi hominem condicere: sed si quid mihi abesset ex negotio quod is gessisset, invicem me tecum acturum. et hoc verum est[1]: nam et Iulianus ait videndum, ne dominus integram ex empto actionem habeat, venditor autem condicere possit bonae fidei emptori. quod ad peculiares nummos attinet, si exstant, vindicare eos dominus potest, sed actione de peculio tenetur venditori, ut pretium solvat: si consumpti sint, actio de peculio evanescit. sed adicere debuit Iulianus non aliter domino servi venditorem ex empto teneri, quam si ei pretium solidum et quaecumque, si cum libero contraxisset, deberentur, dominus servi praestaret. idem dici debet,[2] si bonae fidei possessori solvissem, si tamen actiones, quas adversus eum habeam, praestare domino paratus sim. (12. 1) 31

1236. [3]Libera peculii administratio non permanet neque in fugitivo neque in subrepto neque 1 in eo, de quo nesciat quis, vivat an mortuus sit. [4]Cui peculii administratio data est, delegare debitorem suum potest. (15. 1) 48

1237. Si donaturus mulieri iussu eius sponso numeravi nec nuptiae secutae sunt, mulier condicet. sed si ego contraxi cum sponso et pecuniam in hoc dedi, ut, si nuptiae secutae essent, mulieri dos adquireretur, si non essent secutae, mihi redderetur, quasi ob rem datur et re non secuta ego a sponso condi- 1 cam. Si quis indebitam pecuniam per errorem iussu mulieris sponso eius promisisset et nuptiae secutae fuissent, exceptione doli mali uti non potest: maritus enim suum negotium gerit et nihil dolo facit nec decipiendus est: quod fit, si cogatur indotatam uxorem habere. itaque adversus mulierem condictio ei competit, ut aut repetat ab ea quod marito dedit aut ut liberetur, si nondum solverit. (12. 4) 9

Quod iussu alterius solvitur, pro eo est, quasi ipsi solutum esset. (50. 17) 180

Sed si soluto matrimonio maritus peteret, in eo dumtaxat exceptionem obstare debere, quod mulier receptura esset. (12. 4) 9

1238. [1]Si is, cui mortis causa servus donatus est, eum manumisit, tenetur condictione in pretium servi, quoniam scit posse sibi condici, si convaluerit donator. (39. 6) 39

1239. Si servum stipulatus fuero et nulla mora intercedente servus decesserit: si quidem occidat eum promissor, expeditum est. sin autem neglegat infirmum, an teneri debeat promissor, considerantibus,[2] utrum, quemadmodum in vindicatione hominis, si neglectus a possessore fuerit, culpae huius nomine tenetur possessor, ita et cum dari promisit, an culpa, quod ad stipulationem attinet, in faciendo accipienda sit, non in non faciendo? quod magis probandum est, quia qui dari promisit, ad dandum, non faciendum 1 tenetur. Sed si sit quidem res in rebus humanis, sed dari non possit, ut fundus religiosus puta vel sacer factus vel servus manumissus, vel etiam ab hostibus si capiatur, culpa in hunc modum diiudicatur, ut, si quidem ipsius promissoris res vel tempore stipulationis vel postea fuerit et quid eorum[3] acciderit, nihilo minus teneatur, idemque fiat et si per alium, posteaquam ab hoc alienatus sit, id contigerit. sin autem alienus fuit et ab alio tale quid accidit, non tenetur, quia nihil fecit, nisi si posteaquam moratus est solutionem, aliquid huiusmodi acciderit: quam distinctionem et Iulianus sequitur. item si homo, qui fuit promissoris, ex praecedenti causa ablatus ei fuerit, quod statuliber fuit, perinde habendus sit, ac si alienum promisisset, quia 2 sine facto ipsius desiit eius esse. De illo quaeritur, an et is, qui nesciens se debere occiderit, teneatur: quod Iulianus[4] putat in eo, qui, cum nesciret a se 3 petitum codicillis ut restitueret, manumisit. Sequitur videre de eo, quod veteres constituerunt, quotiens culpa intervenit debitoris, perpetuari obligationem, quemadmodum intellegendum sit. et quidem si effecerit promissor, quo minus solvere possit, expeditum intellectum habet constitutio: si vero moratus sit tantum, haesitatur, an, si postea in mora non fuerit, extinguatur superior mora. et Celsus adulescens scribit eum, qui moram fecit in solvendo Sticho quem promiserat, posse emendare eam moram postea offerendo: esse enim hanc quaestionem de bono et aequo: in quo genere plerumque sub auctoritate iuris scientiae perniciose, inquit, erratur. et sane probabilis haec sententia est, quam quidem et Iulianus sequitur: nam dum quaeritur de damno et par utriusque causa sit, quare non potentior sit qui teneat, quam qui persequitur? 4 Nunc videamus, in quibus personis haec constitutio locum habeat. quae inspectio duplex est, ut primo quaeramus, quae personae efficiant perpetuam obligationem, deinde quibus eam producant. utique autem principalis debitor perpetuat obligationem: accessiones an perpetuent, dubium est. Pomponio perpetuare (45. 1) 91

---

1) *Suspicor manum Triboniani et hic et in fr.* (19. 1) 24 § 1: *neque enim probare, sed improbare videtur Iulianus Sabini Cassiique opinionem.* 2) *Nescio quid hic exciderit.* 3) *Iungas haec cum fr.* 1235 § 1: *Iulianus videtur scripsisse posse dominum nummos peculiares vindicare, etsi liberam peculii administrationem homo subreptus habuerit.* 4) *cf.* (12. 6) 13 *pr.*

1) *Iungendum fortasse cum fr.* 1234 § 8. 2) an teneri . . . considerantibus] considerabimus *Paul.? verba* teneri debeat promissor *videntur esse transferenda post* et cum dari promisit. 3) per eum *ins.* 4) *Iulian. fr.* 559 § 2.

placet: quare enim facto suo fideiussor suam obligationem tollat? cuius sententia vera est: itaque perpetuatur obligatio tam ipsorum quam successorum eorum. accessionibus quoque suis, id est fideiussoribus,[1] perpetuant obligationem, quia in totam causam spoponderunt. 5 An filius familias, qui iussu patris promisit, occidendo servum producat patris obligationem, videndum est. Pomponius producere putat, scilicet quasi 6 accessionem intellegens eum qui iubeat. Effectus huius constitutionis ille est, ut adhuc homo peti possit: sed et acceptum ei posse ferri creditur et fideiussorem accipi eius obligationis nomine. novari autem an possit haec obligatio, dubitationis est, quia neque hominem qui non est neque pecuniam quae non debetur stipulari possumus. ego puto novationem fieri posse, si hoc actum inter partes sit,[2] quod et Iuliano placet.

1240. [3]Si quis, postquam tempore transacto liberatus est, fideiussorem dederit, fideiussor non tenetur, quoniam erroris fideiussio nulla est. (46. 1) 37

*

1241. [*Eius rei, quae per in rem actionem petita tanti aestimata est, quanti in litem actor iuraverit, dominium statim ad possessorem pertinet.*] [4]Haec si res praesens sit: si absens, tunc cum possessionem eius possessor nactus sit ex voluntate actoris: et ideo non est alienum non aliter litem aestimari a iudice, quam si caverit actor, quod per se non fiat possessionem eius rei non traditum iri. (6. 1) 47

LIBER XVIII.

[*De cognitionibus*]?

1242. Mandatam sibi iurisdictionem mandare alteri non posse manifestum est. 1 Mandata iurisdictione privato etiam imperium quod non est merum videtur mandari, quia iurisdictio sine modica coercitione nulla est. (1. 21) 5

1243. [5]Qui appellat prior, agit. (5. 1) 29

1244. Si filius in potestate patris esse neget, praetor cognoscit, ut prior doceat filius, quia et pro pietate quam patri debet praestare hoc statuendum est et quia se liberum esse quodammodo contendit: ideo enim et qui ad libertatem proclamat,[6] prior docere iubetur. (22. 3) 8

[*Quae actiones heredi et in heredem dentur*].

1245. Si ita stipuler: 'per te non fieri, quo minus mihi heredique meo vindemiam tollere liceat?', etiam heredi datur actio. (45. 1) 92

1246. Si poena alicui irrogatur, receptum est commenticio iure, ne ad heredes transeat. cuius rei illa ratio videtur, quod poena constituitur in emendationem hominum: quae mortuo eo, in quem constitui videtur, desinit. (48. 19) 20

1247. Ex contractibus venientes actiones in heredes dantur, licet delictum quoque versetur, veluti cum tutor in tutela gerenda dolo fecerit aut is apud quem depositum est: quo casu etiam cum filius familias aut servus quid tale commisit, de peculio actio datur, non noxalis. (44. 7) 49

1) id est fideiussoribus *gloss.* 2) si hoc . . . partes sit *Trib.* 3) *cf. fr.* 1239 § 6. 4) *Possunt haec iniecta esse in condictione furtiva, v.* (47. 2) 9 § 1. 5) libro octavo *inscr. F. Addendum esse* decimo *apparet ex inscriptione fragmenti antecedentis.* 6) ad libertatem proclamat] in libertatem adserit *Paul.*

EX LIBRO INCERTO?

v. Plaut. fr. 4. (24. 1) 28 § 3

DE POENIS MILITUM LIBER SINGULARIS.

1248. † Macer 2 de re milit. *Militi, qui capite puniri meruit, testamentum facere concedendum Paulus et Menander scribunt eiusque bona intestati, si punitus sit, ad cognatos eius pertinere, si tamen ex militari delicto, non ex communi punitus est.* (38. 12) 1

1249. Miles, qui in furto balneario adprehensus est, ignominia mitti debet. (47. 17) 3

1250. Carceri praepositus si pretio corruptus sine vinculis agere custodiam vel ferrum venenumve in carcerem inferri passus est, officio iudicis puniendus est: si nescit, ob neglegentiam removendus est officio. (48. 3) 8

1251. † Macer 2 de re milit. *Eum . . ., qui carcere effracto fugerit, etiamsi ante non deseruerit, capite puniendum Paulus scripsit.* (49. 16) 13 § 5

1252. Qui commeatus spatium excessit, emansoris vel desertoris loco habendus est. habetur tamen ratio dierum, quibus tardius reversus est: item temporis navigationis vel itineris. et si se probet valetudine impeditum vel a latronibus detentum similive casu moram passum, dum non tardius a loco profectum se probet, quam ut occurrere posset intra commeatum, 1 restituendus est. Arma alienasse grave crimen est et ea culpa desertioni exaequatur, utique si tota alienavit: sed et si partem eorum, nisi quod interest. nam si tibiale vel umerale alienavit, castigari verberibus debet, si vero loricam scutum galeam gladium, desertori similis est. tironi in hoc crimine facilius parcetur armorumque custodi plerumque ea culpa imputatur, si arma militi commisit non suo tempore. (49. 16) 14

DE POENIS OMNIUM LEGUM LIBER SINGULARIS.

[*Ad senatus consultum Silanianum*].

1253. Eorum, qui parricidii poena teneri possunt, semper accusatio permittitur.[1] (48. 9) 10

[*Ad senatus consultum Turpillianum*]?

1254. Qui destiterit, agere amplius et accusare prohibetur. (48. 16) 2

Ad legem Iuliam de adulteriis.

1255. Qui falsum testimonium dixerit, proinde tenebitur, ac si lege Cornelia testamentaria damnatus esset. coll. 8, 2

DE POENIS PAGANORUM LIBER SINGULARIS.

[*De furtis*].

1256. Si libertus patrono vel cliens, vel mercennarius ei qui eum conduxit, furtum fecerit, furti actio non nascitur. (47. 2) 90

1) *cf.* (29. 5) 13.

De abigeis.

1257. Cum durius abigei damnantur, et [coll. 11, 6] ad gladium tradantur: itaque divus Pius ad concilium 2 Baeticae rescripsit. Qui pecora, de quibus litigabat, abegit, ad forum remittendus est, et si victus fuerit, in duplum vel quadruplum condemnandus.

[*De receptatoribus*].

1258. Eos, apud quos adfinis vel cogna- [(47. 16) 2] tus latro conservatus est, neque absolvendos neque severe admodum puniendos: non enim par est eorum delictum et eorum, qui nihil ad se pertinentes latrones recipiunt.

[*De incendiariis*].[1]

1259. [2]Incendiarii qui in oppido praedae [coll. 12, 6] causa id admiserint, capite puniuntur: qui casu insulam aut villam, non ex inimicitiis, incenderint, levius. fortuita enim incendia ad forum remittenda sunt, ut damnum vicinis sarciatur.

[*De falsariis*].

1260. Quid sit falsum, quaeritur: et [(48. 10) 23] videtur id esse, si quis alienum chirographum imitetur aut libellum vel rationes intercidat vel describat, non qui alias in computatione vel in ratione mentitur.

*

1261. Quaestionis habendae causa nemi- [(48. 18) 21] nem esse damnandum divus Hadrianus rescripsit.

DE PORTIONIBUS QUAE LIBERIS DAMNATORUM CONCEDUNTUR LIBER SINGULARIS.

1262. Cum ratio naturalis quasi lex [(48. 20) 7] quaedam tacita liberis parentium hereditatem addiceret, velut ad debitam successionem eos vocando (propter quod et in iure civili suorum heredum nomen eis indictum est ac ne iudicio quidem parentis nisi meritis[3] de causis summoveri ab ea successione possunt): aequissimum existimatum est eo quoque casu, quo propter poenam parentis aufert bona damnatio, rationem haberi liberorum, ne alieno admisso graviorem poenam luerent, quos nulla contingeret culpa, interdum in summam egestatem devoluti. quod cum aliqua moderatione definiri placuit, ut qui ad universitatem venturi erant iure successionis, ex ea portiones 1 concessas haberent. Si in libertinum animadversum erit, patrono eius id, quod in bonis illius habiturus esset, si is in quem animadversum est sua morte decessisset, eripiendum non erit: reliqua pars bonorum, quae ad manumissorem non pertinebit, fisco erit vindi-2 canda. Ex bonis damnatorum portiones adoptivis liberis, si non fraudis causa facta est adoptio, non minus quam naturalibus concedi aequum est. fraudis autem causa adoptio facta videtur, etiamsi non in reatu, sed desperatione rerum per conscientiam, metu imminentis accusationis quis adoptet in hoc, ut ex bonis, quae se amissurum cogitat, portio detrahatur. 3 Si plures filios damnatus habeat, feruntur exempla, per quae pluribus liberis omnia bona damnati concessa sunt. sed et divus Hadrianus in hac sententia rescripsit: 'Favorabilem apud me causam liberorum Albini filiorum numerus facit, cum ampliari imperium hominum adiectione potius quam pecuniarum copia malim: ideoque illis paterna sua concedi volo, quae manifestabunt tot possessores, etiamsi acceperint uni-4 versa'. Praeterea ex his, quae per flagitium damnatus adquisiit, portiones liberorum non augentur: veluti si cognatum suum interemi curaverit et eius hereditatem adiit vel bonorum possessionem accepit: nam ita divus Pius rescripsit. cui consequenter illud idem princeps constituit, cum filia familias veneno necasse convinceretur eum, a quo heres instituta erat: quamvis iussu patris, cuius in potestate*[1] erat, hereditatem eam 5 adiisset, tamen fisco eam vindicandam esse. Quae post condemnationem adquisiit is cuius bona publicata sunt, si relegatus est, ad heredes scriptos ab eo vel ab intestato venientes pertinent: nam in insulam relegatus testamenti factionem habet [ut reliqua quoque iura. quod si deportatus est, quoniam, quia civitatem amittit, heredem habere non potest, etiam postea adquisita fiscus capit*.

1263. Qui in utero est, perinde ac si in [(1. 5) 7] rebus humanis esset custoditur, quotiens de commodis ipsius partus quaeritur: quamquam alii antequam nascatur nequaquam prosit.

DE PUBLICIS IUDICIIS LIBER SINGULARIS.[2]

1264. Ordo exercendorum publicorum capi- [(48. 1) 8] talium in usu esse desiit, durante tamen poena legum, cum extra ordinem crimina probantur.

1265. Ab imperatore nostro et patre [(47. 15) 6] eius rescriptum est, ut in criminibus, quae extra ordinem obiciuntur, praevaricatores eadem poena adficiantur, qua tenerentur, si ipsi in legem commisissent, qua reus per praevaricationem absolutus est.

1266. In lege Cornelia dolus pro facto ac- [(48. 8) 7] cipitur. neque in hac lege culpa lata pro dolo accipitur. quare si quis alto se praecipitaverit et super alium venerit eumque occiderit, aut putator, ex arbore cum ramum deiceret, non praeclamaverit et praetereuntem occiderit, ad huius legis coercitionem non pertinet.

1267. 1 Sacrilegi capite puniuntur. Sunt [(48. 13) 11] autem sacrilegi, qui publica sacra compilaverunt. at qui privata sacra vel aediculas incustoditas temptaverunt, amplius quam fures, minus quam sacrilegi merentur. quare quod sacrum quodve admissum in sacrilegii crimen cadat, diligenter considerandum est. 2 Labeo libro trigensimo octavo posteriorum peculatum definit pecuniae publicae aut sacrae furtum non ab eo factum, cuius periculo fuit, et ideo aedituum in his, 3 quae ei tradita sunt, peculatum non admittere. Eodem capite inferius scribit non solum pecuniam publicam, sed etiam privatam crimen peculatus facere, si quis quod fisco[3] debetur simulans se fisci[4] creditorem ac-4 cepit, quamvis privatam pecuniam abstulerit. Is

1) sub titulo de abigeis *coll.* 2) *cf.* (48. 19) 28 § 12.
3) meriti iustis *scr.?*

1) *Quae sequuntur, omissa in F. suppl. edd. ex Bas.* 60, 52, 7.
2) *Imperante Caracalla conscriptus, v. fr.* 1265.
3) populo *vel* aerario *Paul.* 4) populi *vel* aerarii *Paul.*

autem, qui pecuniam traiciendam suscepit vel quilibet alius, ad cuius periculum pecunia pertinet, peculatum 5 non committit. Senatus iussit lege peculatus teneri eos, qui iniussu eius, qui ei rei praeerit, tabularum publicarum inspiciendarum describendarumque potestatem fecerint. Eum, qui pecuniam publicam in usus aliquos retinuerit nec erogaverit, hac lege teneri Labeo libro trigensimo octavo posteriorum scripsit. cum eo autem, qui, cum provincia abiret, pecuniam, quae penes se esset, ad aerarium professus retinuerit, non esse residuae pecuniae actionem, quia eam privatus fisco[1] debeat, et ideo inter debitores eum ferri: eamque ab eo is, qui hoc imperio utitur, exigeret, id est pignus capiendo, corpus retinendo, multam dicendo. sed eam quoque lex Iulia residuorum post annum residuam esse iussit.

1268. Meminisse oportebit, si quid con- [C.(9. 8) 6 pr. § 1] tra maiestatem imperatoris commissum dicatur, etiam post mortem rei id crimen instaurari solere, posteaquam divus Marcus Depitiani utpote senatoris, qui Cassiani furoris socius fuerat, bona post mortem fisco vindicari iussit, et nostro tempore multis heredibus 1 ablata sunt. [2]In hoc item crimine, quod ad laesam maiestatem imperatoris pertinet, etiam in caput domini servos torqueri.

QUAESTIONUM LIBRI XXVI.[3]

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

1269. [4]Si de interpretatione legis quaeratur, [(1. 3) 37] in primis inspiciendum est, quo iure civitas retro in eiusmodi casibus usa fuisset: optima enim est legum interpres consuetudo.

1270. Divus Severus rescripsit intervalla [(50. 1) 18] temporum in continuandis oneribus invitis, non etiam volentibus concessa, dum ne quis continuet honorem.

1271. De decurione damnato non debere [(50. 2) 14] quaestionem haberi divus Pius rescripsit. unde etiam si desierit decurio esse, deinde damnetur, non esse torquendum in memoriam prioris dignitatis placet.

[*De in ius vocando* (*E. V*)].

1272. Libertus adversus patronum dedit [(2. 4) 15] libellum non dissimulato se libertum esse eius: an si ad desiderium eius rescribatur, etiam edicti poena remissa esse videtur? respondi non puto ad hunc casum edictum praetoris pertinere. neque enim qui libellum principi vel praesidi[5] dat, in ius vocare patronum videtur.

[*De cognitoribus et procuratoribus* (*E. VIII.* 32)].

1273. Posteaquam placuit inter omnes [(16. 2) 21] id quod invicem debetur ipso iure compensari,[6] si procurator absentis conveniatur, non debebit de rato cavere, quia nihil compensat, sed ab initio minus ab eo petitur.

[*De negotiis gestis* (*E.* 35)].

1274. Nesennius Apollinaris Iulio Paulo salutem. [(3. 5) 33] Avia nepotis sui negotia gessit: defunctis utrisque aviae heredes conveniebantur a nepotis heredibus negotiorum gestorum actione: reputabant heredes aviae alimenta praestita nepoti. respondebatur aviam iure pietatis de suo praestitisse: nec enim aut desiderasse, ut decernerentur alimenta, aut decreta essent. praeterea constitutum esse dicebatur, ut, si mater aluisset, non posset alimenta, quae pietate cogente de suo praestitisset, repetere. ex contrario dicebatur tunc hoc recte dici, ut de suo aluisse mater probaretur: at in proposito aviam, quae negotia administrabat, verisimile esse de re ipsius nepotis eum aluisse. tractatum est, numquid utroque patrimonio erogata videantur. quaero quid tibi iustius videatur. respondi: haec disceptatio in factum constitit: nam et illud, quod in matre constitutum est, non puto ita perpetuo observandum. quid enim si etiam protestata est se filium ideo alere, ut aut ipsum aut tutores eius conveniret? pone peregre patrem eius obisse et matrem, dum in patriam revertitur, tam filium quam familiam eius exhibuisse: in qua specie etiam in ipsum pupillum negotiorum gestorum dandam actionem divus Pius Antoninus constituit. igitur in re facti facilius putabo aviam vel heredes eius audiendos, si reputare velint alimenta, maxime si etiam in ratione impensarum ea rettulisse aviam apparebit. illud nequaquam admittendum puto, ut de utroque patrimonio erogata videantur.

1275. [1]Gerit pro herede, qui animo [(29. 2) 88] adgnoscit successionem, licet nihil attingat hereditarium. unde et si domum pignori datam sicut hereditariam retinuit, cuius possessio qualisqualis fuit in hereditate, pro herede gerere videtur: idemque est et si alienam rem ut hereditariam possedisset.

[*Quod metus causa* (*E.* 39)].

1276. Videamus ergo, si heres, ad quem [(4. 2) 17] aliquid pervenerit, consumpserit id quod pervenit, an desinat teneri, an vero sufficit semel pervenisse? et, si consumpto eo decesserit, utrum adversus heredem eius omnimodo competit actio, quoniam hereditariam suscepit obligationem, an non sit danda, quoniam ad secundum heredem nihil pervenit? et melius est omnimodo competere in heredem heredis actionem: sufficit enim semel pervenisse ad proximum heredem, et perpetua actio esse coepit: alioquin dicendum erit nec ipsum, qui consumpsit quod ad eum pervenit, teneri.

[*De minoribus XXV annis* (*E.* 41)].

1277. Minor viginti quinque annis adito [(4. 4) 32] praeside ex aspectu corporis falso probavit perfectam aetatem: curatores cum intellexissent esse minorem perseveraverunt in administratione: medio tempore post probatam aetatem ante impletum vicensimum quintum annum solutae sunt adulescenti pecuniae debitae easque male consumpsit. quaero cuius sit periculum: et quid si curatores quoque in eodem errore perseverassent, ut putarent maiorem esse et abstinuissent se ab adminis-

---

1) populo *vel* aerario *Paul.* 2) *In* § 1 *Pauli sententiam, non verba referri puto.* 3) *Post Severi mortem confecti, v.* (50. 1) 18. *reliqui libri ad Edicti perpetui ordinem sequuntur libri* I—XVI; *leges senatusque consulta pertinent.* 4) *cf.* (50. 6) 6 § 1, (50. 2) 11. 5) vel praesidi *Trib.?* 6) Posteaquam . . . compensari *Trib.? Equidem Paulum scripsisse suspicor:* Si procurator absentis ab argentario conveniatur.

1) *Quaeritur, an negotia hereditaria gerendo pro herede gesserit institutus.*

tratione, curationem etiam restituissent, an periculum temporis, quod post probatam aetatem cessit, ad eos pertineat? respondi: hi qui debita exsolverunt liberati iure ipso non debent iterum conveniri. plane curatores, qui scientes eum minorem esse perseveraverunt in eodem officio, non debuerunt eum pati accipere pecunias debitas et debebunt hoc nomine conveniri. quod si et ipsi decreto praesidis crediderunt et administrare cessaverunt vel etiam rationem reddiderunt, similes sunt ceteris debitoribus, ideoque non conveniuntur.

*1278. [1]Latinus Largus: quaero, an fideiussori emptionis redhiberi mancipium possit. respondi, si in universam causam fideiussor sit acceptus, putat Marcellus posse ei fideiussori redhiberi. (21. 1) 56

LIBER II.

[*De inofficioso testamento*].[2]

1279. Qui repudiantis animo non venit ad accusationem inofficiosi testamenti, partem non facit his qui eandem querellam movere volunt. unde si de inofficioso testamento patris alter ex liberis exheredatis ageret, quia rescisso testamento alter quoque ad successionem ab intestato vocatur,[3] et ideo universam hereditatem non recte vindicasset: hic si optinuerit, uteretur rei iudicatae auctoritate, quasi centumviri hunc solum filium in rebus humanis esse nunc, cum facerent intestatum, crediderint. 1 Cum contra testamentum ut inofficiosum iudicatur, testamenti factionem habuisse defunctus non creditur. non idem probandum est, si herede non respondente secundum praesentem iudicatum sit: hoc enim casu non creditur ius ex sententia iudicis fieri: et ideo libertates competunt et legata petuntur. (5. 2) 17

1280. Mater decedens extraneum ex dodrante heredem instituit, filiam unam ex quadrante, alteram praeteriit: haec de inofficioso egit et optinuit. quaero, scriptae filiae quomodo succurrendum sit. respondi: filia praeterita id vindicare debet, quod intestata matre habitura esset. itaque dici potest eam quae omissa est etiam,[4] si totam hereditatem ab intestato petat et optineat,[5] solam habituram universam successionem, quemadmodum si altera omisisset legitimam hereditatem. sed non est admittendum, ut adversus sororem audiatur agendo de inofficioso: praeterea dicendum est non esse similem omittenti eam, quae ex testamento adiit: et ideo ab extraneo semissem vindicandum et defendendum totum semissem esse auferendum, quasi semis totus ad hanc pertineat. secundum quod non in totum testamentum infirmatur, sed pro parte intestata efficitur, licet quasi furiosae iudicium ultimum eius damnetur. ceterum si quis putaverit filia optinente totum testamentum infirmari, dicendum est etiam institutam ab intestato posse adire hereditatem: nec enim quae ex testamento adiit, quod putat valere, repudiare legitimam hereditatem videtur, quam quidem nescit sibi deferri: cum et hi qui sciant ius suum, eligentes id quod putant sibi competere, non amittant. quod evenit in patrono, qui iudicium defuncti falsa opinione motus amplexus est: is enim non videtur bonorum possessionem contra tabulas repudiasse. ex quibus apparet non recte totam hereditatem praeteritam vindicare, cum rescisso testamento etiam institutae salvum ius sit adeundae hereditatis. (5. 2) 19

1) *Tractata haec sunt fortasse occasione quaestionis, an ei qui pro minore fideiussit succurrendum sit, v.* (4. 4) 13 *pr.*

2) *v. Lenel, p.* 111. 3) quia . . . vocatur *gloss.?* 4) etiam *transfer. ante* solam? 5) et optineat *gloss.*

1281. † Iustinian. . . . *Iulius Paulus in suis . . . quaestionibus . . . infantem . . . non posse ingratum a matre sua vocari scripsit neque propter hoc ab ultima suae matris hereditate repelli, nisi hoc odio sui fecerit mariti, ex quo infans progenitus est . . .* C. (3. 28) 33 § 1

[*Si cum eo agatur, qui incertum promiserit* (*E.* 55)].

1282. Cum stipulamur 'quidquid te dare facere oportet', nihil aliud in stipulationem deducitur quam quod praesenti die debetur[1]: hoc enim solum haec stipulatio demonstrat. (45. 1) 125

[*De noxalibus actionibus* (*E.* 58)].

1283. Qui servum alienum responderit suum esse, si noxali iudicio conventus sit, dominum liberat: aliter atque si quis confessus sit se occidisse servum quem alius occidit, vel si quis responderit se heredem: nam his casibus non liberatur qui fecit vel qui heres est. nec haec inter se contraria sunt: nam superiore casu ex persona servi duo tenentur, sicut in servo communi dicimus, ubi altero convento alter quoque liberatur: at is qui confitetur se occidisse vel vulnerasse suo nomine tenetur, nec debet impunitum esse delictum eius qui fecit propter eum qui respondit: nisi quasi defensor eius qui admisit vel heredis[2] litem subiit hoc genere: tunc enim in factum exceptione data summovendus est actor, quia ille negotiorum gestorum vel mandati actione recepturus est quod praestitit: idem est in eo, qui mandatu heredis heredem se esse respondit vel cum eum alias defendere vellet. 1 In iure interrogatus, an fundum possideat, quaero an respondere cogendus sit et quota ex parte fundum possideat. respondi: Iavolenus scribit possessorem fundi cogi debere respondere, quota ex parte fundum possideat, ut si minore ex parte possidere se dicat, in aliam partem, quae non defenderetur, in possessionem actor mittatur. 2 Idem et si damni infecti caveamus: nam et hic respondere debet, quota ex parte eius sit praedium, ut ad eam partem stipulationem accommodemus: poena autem non repromittentis haec est, ut in possessionem eamus, et ideo eo pertinet scire an possideat. (11. 1) 20

[*De iudice mutando*[3] (*E.* 64)].

1284. Iudex datus in eodem officio permanet, licet furere coeperit, quia recte ab initio iudex addictus est: sed iudicandi necessitatem morbus sonticus remittit. ergo mutari debet. (5. 1) 46

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

1285. Non ideo minus recte quid nostrum esse vindicabimus, quod abire a nobis dominium speratur, si condicio legati vel libertatis extiterit. (6. 1) 66

1286. Partum post litem contestatam editum restituere possessor debet: quem non deberet restituere, si, cum mater peteretur, iam natus fuisset, nisi specialiter et pro hoc egisset.[4] (22. 1) 10

1) *cf. Gai.* 4, 131. 2) vel heredis *gloss.* 3) *cf. Ulp.* 23 *ad edict.* (5. 1) 18 *pr.* 4) nisi . . . egisset *Trib.*

[*Si servitus vindicetur* (*E.* 73)].

1287. Si aedes meae a tuis aedibus tantum (8. 2) 38 distent, ut prospici non possint, aut medius mons earum conspectum auferat, servitus imponi non potest.

1288. [1]Cum fundo, quem ex duobus retinuit (8. 3) 36 venditor, aquae ducendae servitus imposita sit, empto praedio quaesita servitus distractum denuo praedium sequitur: nec ad rem pertinet, quod stipulatio, qua poenam promitti placuit, ad personam emptoris, si ei forte frui non licuisset, relata est.

[*De modo agri* (*E.* 74)].

1289. Si duorum fundorum venditor (19. 1) 42 separatim de modo cuiusque pronuntiaverit et ita utrumque uno pretio tradiderit,[2] et alteri aliquid desit, quamvis in altero exsuperet, forte si dixit unum centum iugera, alterum ducenta habere, non proderit ei, quod in altero ducenta decem inveniuntur, si in altero decem desint. et de his ita apud Labeonem relatum est. sed an exceptio doli mali venditori profutura sit, potest dubitari, utique si exiguus modus silvae desit et plus in vineis habeat, quam repromissum est. an non facit dolo, qui iure perpetuo utitur? nec enim hic quod amplius in modo invenitur, quam alioquin dictum est, ad compendium venditoris, sed ad emptoris pertinet: et tunc tenetur venditor, cum minor modus invenitur. videamus tamen, ne nulla querella sit emptoris in eodem fundo, si plus inveniat in vinea quam in prato, cum universus modus constat. similis quaestio esse potest ei, quae in duobus fundis agitata est, et si quis duos statuliberos uno pretio vendat et dicat unum decem dare iussum, qui quindecim dare debebat: nam et hic tenebitur ex empto[3] actione, quamvis emptor a duobus viginti accepturus sit. sed rectius est in omnibus supra scriptis casibus lucrum cum damno compensari et si quid deest emptori sive pro modo sive pro qualitate loci, hoc ei resarciri.[4]

[*De iudiciis divisoriis* (*E.* 80. 81)].

1290. Cum putarem te coheredem meum (10. 2) 36 esse idque verum non esset, egi tecum familiae erciscundae iudicio et a iudice invicem adiudicationes et condemnationes factae sunt: quaero, rei veritate cognita utrum condictio invicem competat an vindicatio? et an aliud in eo qui heres est, aliud in eo qui heres non sit dicendum est? respondi: qui ex asse heres erat, si, cum putaret se Titium coheredem habere, acceperit cum eo familiae erciscundae iudicium et condemnationibus factis solverit pecuniam, quoniam ex causa iudicati solvit, repetere non potest. sed tu videris eo moveri, quod non est iudicium familiae erciscundae nisi inter coheredes acceptum: sed quamvis non sit iudicium, tamen sufficit ad impediendam repetitionem, quod quis se putat condemnatum. quod si neuter eorum heres fuit, sed quasi heredes essent acceperint familiae erciscundae iudicium, de repetitione idem in utrisque dicendum est, quod diximus in altero. plane si sine iudice diviserint res, etiam condictionem earum rerum, quae ei cesserunt, quem coheredem esse putavit qui fuit heres, competere dici potest: non enim transactum inter eos intellegitur, cum ille coheredem esse putaverit.

1291. Si quis, cum existimaverit fundum (10. 3) 29 communem sibi cum Maevio esse, quem cum Titio communem habebat, impendisset, recte dicitur etiam communi dividundo iudicium ei sufficere: hoc enim est, si sciam rem communem esse, ignorem autem cuius socii: neque enim negotia socii gero, sed propriam rem tueor et magis ex re, in quam impenditur, quam ex persona socii actio nascitur. denique ea actione pupillum teneri dicimus, ut impendia restituat officio iudicis. diversa causa est eius, qui putat se in rem propriam impendere, cum sit communis: huic enim nec communi dividundo iudicium competit nec utile dandum est. ille enim qui scit rem esse communem vel aliena negotia eo animo gerit, ut aliquem sibi obliget, et in 1 persona labitur. Pomponius scripsit posci iudicem posse a quolibet sociorum: sed etiamsi unus ex sociis mutus erit, recte cum eo communi dividundo agi.

*

1292. [1]Si quis creditorem prohibuerit (42. 4) 14 bona debitoris ingredi, datur in eum actio, quanti ea 1 res sit. Sed et si quis legatorum servandorum causa missus in possessionem admissus non est, si legati condicio pendeat, licet possit deficere, aestimatur tamen id quod legatum est, quia interest eius cautum habere. 2 Creditor autem condicionalis in possessionem non mittitur, quia is mittitur, qui potest bona ex edicto vendere.

LIBER III.

[*De religiosis* (*E. XVI*)].

1293. Si quis enim eo animo corpus in- (11. 7) 40 tulerit, quod cogitaret inde alio postea transferre magisque temporis gratia deponere, quam quod ibi sepeliret mortuum et quasi aeterna sede dare destinaverit, manebit locus profanus.

1294. Cum in diversis locis sepultum (11. 7) 44 est, uterque quidem locus religiosus non fit, quia una sepultura plura sepulchra efficere non potest: mihi autem videtur illum religiosum esse, ubi quod est principale conditum est, id est caput, cuius imago fit, inde cognoscimur. cum autem impetratur, ut reliquiae transferantur, desinit locus religiosus esse.

[*Si certum petetur: de condictione* (*E.* 95)].

1295. Lecta est in auditorio Aemilii (12. 1) 40 Papiniani praefecti praetorio iuris consulti cautio huiusmodi: 'Lucius Titius scripsi me accepisse a Publio Maevio quindecim mutua numerata mihi de domo et haec quindecim proba recte dari kalendis futuris stipulatus est Publius Maevius, spopondi ego Lucius Titius. si die supra scripta summa Publio Maevio eive ad quem ea res pertinebit data soluta satisve eo nomine factum non erit, tunc eo amplius, quo post solvam, poenae nomine in dies triginta inque denarios centenos denarios singulos dari stipulatus est Publius Maevius, spopondi ego Lucius Titius. convenitque inter nos, uti pro Maevio ex summa supra scripta[2] menstruos refundere debeam denarios trecenos ex omni summa ei heredive eius'. quaesitum est de obligatione usurarum, quoniam numerus mensium, qui solutioni

1) libro secundo responsorum *inscr. F.* 2) mancipaverit *Paul.* 3) ex empto *Trib. Agitur enim de actione quae dicitur auctoritatis.* 4) sed rectius . . . resarciri] *Pauli sententiam, verba Triboniani esse suspicor.*

1) *Inscriptio videtur falsa esse.* 2) pro Maevio ex summa supra scripta *gloss.?*

competebat, transierat. dicebam, quia pacta in continenti facta stipulationi inesse creduntur, perinde esse, ac si per singulos menses certam pecuniam stipulatus, quoad tardius soluta esset, usuras adiecisset: igitur finito primo mense primae pensionis usuras currere et similiter post secundum et tertium tractum usuras non solutae pecuniae pensionis crescere nec ante sortis non solutae usuras peti posse quam ipsa sors peti potuerat. pactum autem quod subiectum est quidam dicebant ad sortis solutionem tantum pertinere, non etiam ad usurarum, quae priore parte simpliciter in stipulationem venissent pactumque id tantum ad exceptionem prodesse et ideo non soluta pecunia statutis pensionibus ex die stipulationis usuras deberi, atque si id nominatim esset expressum. sed cum sortis petitio dilata sit, consequens est, ut etiam usurae ex eo tempore, quo moram fecit, accedant, et si, ut ille putabat, ad exceptionem tantum prodesset pactum (quamvis sententia diversa optinuerit), tamen usurarum obligatio ipso iure non committetur: non enim in mora est is, a quo pecunia propter exceptionem peti non potest. sed[1] quantitatem, quae medio tempore colligitur, stipulamur, cum condicio exstiterit, sicut est in fructibus[2]: idem et in usuris potest exprimi, ut ad diem non soluta pecunia, quo competit, usurarum nomine ex die interpositae stipulationis praestetur.

Si ita stipulatus fuero: 'Si Titius consul factus fuerit, tunc ex hac die in annos singulos dena dare spondes?', post triennium condicione existente triginta peti potuerunt. (45. 1) 126 pr.

1296. Titius a Maevio fundum detracto usu fructu stipulatus est et ab eodem eiusdem fundi usum fructum: duae sunt stipulationes et minus est in eo usu fructu, quem per se quis promisit, quam in eo, qui proprietatem comitatur. denique si ille usum fructum dederit eumque stipulator non utendo amiserit, tradendo[3] postea fundum detracto usu fructu liberabitur. non idem contingit ei, qui fundum pleno iure promisit et usum fructum dedit, deinde amisso eo proprietatem sine usu fructu tradidit.[4] ille liberatus est dando usum fructum, hic nulla parte obligationis exoneratur, nisi pleno iure fundum effecerit stipulatoris. 2 'Chrysogonus Flavii Candidi servus actor scripsit, coram subscribente et adsignante domino meo, accepisse eum a Iulio Zosa, rem agente Iulii Quintilliani absentis, mutua denaria mille. quae dari Quintilliano heredive eius, ad quem ea res pertinebit, kalendis Novembribus, quae proximae sunt futurae, stipulatus est Zosas libertus et rem agens Quintilliani, spopondit Candidus dominus meus. sub die supra scripta si satis eo nomine factum non erit, tunc quo post solvetur, usurarum nomine denarios octo praestari stipulatus est Iulius Zosas, spopondit Flavius Candidus dominus meus'. subscripsit dominus. respondi: per liberam personam, quae neque iuri nostro subiecta est neque bona fide nobis servit, obligationem nullam adquirere possumus. plane si liber homo nostro nomine pecuniam daret vel suam vel nostram, ut nobis solveretur, obligatio nobis pecuniae creditae adquireretur: sed quod libertus patrono dari stipulatus est, inutile est, ut nec ad solutionem proficiat adiectio absentis, cui principaliter obligatio quaerebatur. superest quaeramus, an ex numeratione ipse qui contraxit pecuniam creditam petere possit: nam quotiens pecuniam mutuam dantes eandem stipulamur, non duae obligationes nascuntur, sed una verborum. plane si praecedat numeratio, sequatur stipulatio, non est dicendum recessum a naturali obligatione. sequens stipulatio, in qua sine adiectione nominis usuras stipulatus est, non eodem vitio laborat (neque enim maligne accipiendum est eidem stipulatum usuras, cui et sortem, videri), ideoque in liberti persona valet stipulatio usurarum et cogitur eam patrono cedere. plerumque enim in stipulationibus verba, ex quibus obligatio oritur, inspicienda sunt. raro inesse tempus vel condicionem ex eo, quod agi apparebit, intellegendum est: numquam 3 personam, nisi expressa sit. Si ita stipulatus fuero te sisti et, nisi steteris, aliquid dari, quod promittenti impossibile est: detracta secunda stipulatione prior manet utilis et perinde erit, ac si te sisti stipulatus essem. (45. 1) 126 § 1—3

1297. [*Si a filio familias stipulatus sim et patri familias facto crediderim, cessat senatus consultum:*] ergo hic et in solidum damnabitur, non in id quod facere potest. (14. 6) 5

1298. Si ob turpem causam promiseris Titio, quamvis, si petat, exceptione doli mali vel in factum summovere eum possis, tamen si solveris, non posse te repetere, quoniam sublata proxima causa stipulationis, quae propter exceptionem inanis esset, pristina causa, id est turpitudo, superesset: porro autem si et dantis et accipientis turpis causa sit, possessorem potiorem esse et ideo repetitionem cessare, tametsi ex stipulatione solutum est. (12. 5) 8

1299. Cum amplius solutum est quam debebatur, cuius pars non invenitur quae repeti possit, totum esse indebitum intellegitur manente pristina 1 obligatione. Is natura debet, quem iure gentium dare oportet, cuius fidem secuti sumus. (50. 17) 84

1300. Plane si duos reos non eiusdem pecuniae, sed alterius obligationis constitueris, ut puta Stichi aut Pamphili, et pariter duos datos, aut togam vel denaria mille, non idem dici poterit in repetitione ut partes repetant, quia nec solvere ab initio sic potuerunt. igitur hoc casu electio est creditoris, cui velit solvere, ut alterius repetitio impediatur. (12. 6) 21

1301. Iulianus verum debitorem post litem contestatam manente adhuc iudicio negabat solventem repetere posse, quia nec absolutus nec condemnatus repetere posset: licet enim absolutus sit, natura tamen debitor permanet: similemque esse ei dicit, qui ita promisit, sive navis ex Asia venerit sive non venerit, quia ex una causa alterius solutionis origo 1 proficiscitur. Ubi autem quis quod pure debet sub condicione novandi animo promisit, plerique putant pendente novatione solutum repetere posse, quia ex qua obligatione solvat, adhuc incertum sit: idemque esse etiam, si diversas personas ponas eandem pecuniam pure et sub condicione novandi animo promisisse. sed hoc dissimile est: in stipulatione enim pura et condicionali eundem debiturum certum est. (12. 6) 60

1302. [1]Cum de indebito quaeritur, quis (22. 3) 25

1) quemadmodum *ins.* 2) cum pro praede litis et vindiciarum stipulamur *addiderat Paul.*, *v. Paul. sent.* 5, 9 § 1. 2.
3) mancipando *Paul.* 4) mancipavit *Paul.*

1) *Hoc fr. totum a compilatoribus esse confectum pro certo habeo, v. ZRG XX, p.* 29, 73, 82; *Gradenwitz, p.* 14, 99. *Paulus occasio-*

probare debet non fuisse debitum? res ita temperanda est, ut, si quidem is, qui accepisse dicitur rem vel pecuniam indebitam, hoc negaverit et ipse qui dedit legitimis probationibus solutionem adprobaverit, sine ulla distinctione ipsum, qui negavit sese pecuniam accepisse, si vult audiri, compellendum esse ad probationes praestandas, quod pecuniam debitam accepit: per etenim absurdum est eum, qui ab initio negavit pecuniam suscepisse, postquam fuerit convictus eam accepisse, probationem non debiti ab adversario exigere. sin vero ab initio confiteatur quidem suscepisse pecunias, dicat autem non indebitas ei fuisse solutas, praesumptionem videlicet pro eo esse qui accepit nemo dubitat: qui enim solvit numquam ita resupinus est, ut facile suas pecunias iactet et indebitas effundat, et maxime si ipse qui indebitas dedisse dicit homo diligens est et studiosus pater familias, cuius personam incredibile est in aliquo facile errasse. et ideo eum, qui dicit indebitas solvisse, compelli ad probationes, quod per dolum accipientis vel aliquam iustam ignorantiae causam indebitum ab eo solutum, et nisi hoc 1 ostenderit, nullam eum repetitionem habere. Sin autem is qui indebitum queritur vel pupillus vel minor sit vel mulier vel forte vir quidem perfectae aetatis, sed miles vel agri cultor et forensium rerum expers vel alias simplicitate gaudens et desidia deditus: tunc eum qui accepit pecunias ostendere bene eas accepisse et debitas ei fuisse solutas et, si non ostenderit, eas 2 redhibere. Sed haec ita, si totam summam indebitam fuisse solutam is qui dedit contendat. sin autem pro parte queritur, quod pars pecuniae solutae debita non est, vel quod ab initio quidem debitum fuit, sed vel dissoluto debito postea ignarus iterum solvit vel exceptione tutus errore eius pecunias dependit: ipsum omnimodo hoc ostendere, quod vel plus debito persolvit vel iam solutam pecuniam per errorem repetita solutione dependit vel tutus exceptione suam nesciens proiecit pecuniam, secundum generalem regulam, quae eos, qui opponendas esse exceptiones adfirmant vel 3 solvisse debita contendunt, haec ostendere exigit. In omnibus autem visionibus quas praeposuimus licentia concedenda est ei, cui onus probationis incumbit, adversario suo de rei veritate iusiurandum ferre, prius ipso pro calumnia iurante, ut iudex iuramenti fidem secutus ita suam sententiam possit formare, iure re-4 secutus ita suam sententiam possit formare, iure re- ferendae religionis ei servando. Sed haec, ubi de solutione indebiti quaestio est. sin autem cautio indebite exposita esse dicatur et indiscrete loquitur, tunc eum, in quem cautio exposita est, compelli debitum esse ostendere, quod in cautionem deduxit, nisi ipse specialiter qui cautionem exposuit causas explanavit, pro quibus eandem conscripsit: tunc enim stare eum oportet suae confessioni, nisi evidentissimis probationibus in scriptis habitis ostendere paratus sit sese haec indebite promisisse.

[*De eo quod certo loco etc.* (*E.* 96)].

1303. [1]Si post moram factam, quo mi- [(13. 4) 10] nus Capuae solveretur, cum arbitraria vellet agere, fideiussor acceptus sit eius actionis nomine, videamus, ne ea pecunia, quae ex sententia iudicis accedere potest, non debeatur nec sit in obligatione, adeo ut nunc quoque sorte soluta vel si Capuae petatur, arbitrium iudicis cesset: nisi si quis dicat, si iudex centum et viginti condemnare debuerit, centum solutis ex universitate, tam ex sorte quam ex poena solutum videri, ut supersit petitio eius quod excedit sortem, et accedat poena pro eadem quantitate. quod non puto admittendum, tanto magis, quod creditor accipiendo pecuniam etiam remisisse poenam videtur.

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

1304. Si in pignore contrahendo deceptus [(46. 1) 54] sit creditor, qui fideiussorem pro mutuo accepit, agit contraria pigneraticia actione, in quam actionem veniet quod interest creditoris. sed ea actio fideiussorem onerare non poterit: non enim pro pignore, sed pro pecunia mutua fidem suam obligat.

1305. Rem alienam pignori dedisti, deinde [(13. 7) 41] dominus rei eius esse coepisti: datur utilis actio pigneraticia creditori. non est idem dicendum, si ego Titio, qui rem meam obligaverat sine mea voluntate, heres extitero: hoc enim modo pignoris persecutio concedenda non est creditori, nec utique sufficit ad competendam utilem pigneraticiam actionem eundem esse dominum, qui etiam pecuniam debet. sed si convenisset de pignore, ut ex suo mendacio arguatur, improbe resistit, quo minus utilis actio moveatur.

1306. Si legati condicionalis relicti filio [(20. 1) 28] familias pater ab herede rem propriam eius pignori accepit et mortuo patre vel emancipato filio condicio legati exstiterit, incipit filio legatum deberi et neque pater potest pignus vindicare neque filius, qui nunc habere coepisset actionem, nec ex praecedente tempore potest quicquam iuris habere in pignore, sicut in fideiussore dicitur.

1307. Aristo Neratio Prisco scripsit: etiamsi [(20. 3) 3] ita contractum sit, ut antecedens dimitteretur, non aliter in ius pignoris succedet, nisi convenerit, ut sibi eadem res esset obligata: neque enim in ius primi succedere debet, qui ipse nihil convenit de pignore: quo casu emptoris causa melior efficietur. denique si antiquior creditor de pignore vendendo cum debitore pactum interposuit, posterior autem creditor de distrahendo omisit non per oblivionem, sed cum hoc ageretur, ne posset vendere, videamus, an dici possit huc usque transire ad eum ius prioris, ut distrahere pignus huic liceat. quod admittendum existimo: saepe enim quod quis ex sua persona non habet, hoc per extraneum habere potest.

1308. Claudius Felix eundem fundum [(20. 4) 16] tribus obligaverat, Eutychianae primum, deinde Turboni, tertio loco alii creditori: cum Eutychiana de iure suo doceret, superata apud iudicem a tertio creditore non provocaverat: Turbo apud alium iudicem victus appellaverat: quaerebatur, utrum tertius creditor etiam Turbonem superare deberet, qui primam creditricem, an ea remota Turbo tertium excluderet. plane cum tertius creditor primum de sua pecunia dimisit, in locum eius substituitur in ea quantitate, quam superiori exsolvit: fuerunt igitur qui dicerent hic quoque tertium creditorem potiorem esse debere. mihi nequaquam hoc iustum esse videbatur. pone primam creditricem iudicio convenisse tertium creditorem et exceptione aliove quo modo a tertio superatam: numquid adversus Turbonem, qui secundo loco crediderat, tertius creditor,

nem tantummodo huius tractatus dedisse videtur, cum forte et ipse de onere probandi quaesiverit.

1) libro quarto (IIII *pro* III) *inser. F.*

qui primam vicit, exceptione rei iudicatae uti potest? aut contra si post primum iudicium, in quo prima creditrix superata est a tertio creditore, secundus creditor tertium optinuerit, poterit uti exceptione rei iudicatae adversus primam creditricem? nullo modo, ut opinor. igitur nec tertius creditor successit in eius locum quem exclusit, nec inter alios res iudicata alii prodesse aut nocere solet, sed sine praeiudicio prioris sententiae totum ius alii creditori integrum relinquitur.

1309. Quaesitum est, si creditor ab emptore [(20.5) 9 pignoris pretium servare non potuisset, an debitor liberatus esset. putavi, si nulla culpa imputari creditori possit, manere debitorem obligatum, quia ex necessitate facta venditio non liberat debitorem nisi pecunia percepta. 1 Pomponius autem lectionum libro secundo ita scripsit: quod in pignoribus dandis adici solet, ut, quo minus pignus venisset, reliquum debitor redderet, supervacuum est, quia ipso iure ita se res habet etiam non adiecto eo.

1310. Voluntate creditoris pignus debitor [(20. 6) 10 vendidit et postea placuit inter eum et emptorem, ut a venditione discederent. ius pignorum salvum erit creditori: nam sicut debitori, ita et creditori pristinum ius restituitur, neque omni modo creditor pignus remittit, sed ita demum, si emptor rem retineat nec reddat venditori. et ideo si iudicio quoque accepto venditor absolutus sit vel quia non tradebat in id quod interest condemnatus, salvum fore pignus creditori dicendum est: haec enim accidere potuissent, etiamsi non volun- 1 tate creditoris vendidisset. Creditor quoque si pignus distraxit et ex venditione recessum fuerit vel homo redhibitus, dominium ad debitorem revertitur. idemque est in omnibus, quibus concessum est rem alienam vendere: non enim quia dominium transferunt, ideo ab emptore ius recipiunt: sed in pristinam causam res redit resoluta venditione.

1311. Titius, qui mihi sub pignoribus [(49. 14) 21 pecuniam debebat, cum esset fisci debitor, solvit mihi quae debebat: postea fiscus iure suo usus abstulit mihi pecuniam. quaerebatur, an liberata essent pignora. Marcellus recte existimabat, si id quod mihi solutum est fiscus abstulit, non competere pignorum liberationem. neque differentiam admittendam esse existimo interesse putantium, id ipsum quod solutum est an tantundem repetatur.

LIBER IV.

[*De peculio et in rem verso* (*E.* 104)].

1312. Cui[1] consequens est, ut, si Sticho [(15. 1) 18 peculium suum legatum sit isque ex testamento agit, non aliter cogetur id, quod vicarius eius testatori debet, relinquere, nisi is, id est vicarius, peculium habeat.

1313. Ex facto quaeritur: qui tutelam [(15. 1) 52 quasi liber administrabat, servus pronuntiatus est. an si conveniatur eius dominus a pupillo, cuius quidem potiorem causam quam creditorum ceterorum servi habendam rescriptum est, an vel id deducatur ex peculio, quod domino debetur? et si putaveris posse deduci, an intersit, utrum, cum adhuc in libertate ageret, domini debitor factus est, an postea? et an de peculio impuberi competat? respondi nullum privilegium praeponi patri vel domino potest, cum ex persona filii vel servi de peculio conveniuntur. plane in ceteris creditoribus habenda est ratio privilegiorum: quid enim si filius dotem accepit, tutelam administravit? merito igitur et in servo, qui pro tutore egit, id rescriptum est, et quia occupantis melior solet esse condicio quam ceterorum,[1] inhibebitur actio. plane si ex re pupilli nomina fecit vel pecuniam in arca deposuit, datur ei vindicatio nummorum et adversus debitores utilis actio (scilicet si nummos consumpserunt: hic enim alienare eos non potuit): quod et in quovis tutore dicendum est. nec tamen interesse puto, quando domino debere coepit, utrum cum in libertatis possessione esset an postea: nam et si Titii servo credidero eiusque dominus esse coepero, deducam quod prius credidi, si conveniri de peculio coepero. quid ergo est? quia de peculio actio deficit, utilis actio in dominum quasi tutelae danda erit, ut quod ille pro patri- 1 monio habuit, peculium esse intellegatur. Si dos filio familias sit data vel tutelam administraverit, habenda erit ratio privilegiorum in actione de peculio dilata interim ceterorum creditorum actione vel interposita cautione, si priores agant qui privilegium non habent, restitutum iri quod acceperunt, si inferatur postea cum patre actio privilegii.

1314. Si liber homo bona fide mihi serviens [(3. 5) 35 mutuam pecuniam sumpserit eamque in rem meam verterit, qua actione id, quod in rem nostram vertit, reddere debeam, videndum est: non enim quasi amici, sed quasi domini negotium gessit. sed negotiorum gestorum actio danda est: quae desinit competere, si creditori eius soluta sit.

1315. Filius familias togam emit: mortuo [(15. 3) 19 deinde eo pater ignorans et putans suam esse dedicavit eam in funus eius. Neratius libro responsorum ait in rem patris versum videri: in actione autem de peculio quod in rerum natura non esset uno modo aestimari debere, si dolo malo eius quocum agatur factum esset. atquin si filio pater togam emere debuit, in rem patris res versa est non nunc quo funerabitur, sed quo tempore emit (funus enim filii aes alienum patris est: et hoc Neratius quoque, qui de in rem verso patrem teneri putavit, ostendit negotium hoc, id est sepulturam et funus filii, patris esse aes alienum, non filii): factus est ergo debitor peculii, quamvis res non exstet, ut etiam de peculio possit conveniri, in quam actionem venit et quod in rem versum est: quae tamen adiectio tunc necessaria est, cum annus post mortem filii excessit.

[*Mandati* (*E.* 108)].

1316. Si praecedente mandato Titium [(17. 1) 58 defenderas quamvis mortuo eo, cum hoc ignorares, ego puto mandati actionem adversus heredem Titii competere, quia mandatum morte mandatoris, non etiam mandati actio solvitur. quod si sine mandatu defensionem suscepisti, negotium quodammodo defuncti gerere institueras, et quemadmodum, si illum liberasses, competeret tibi negotiorum gestorum actio, ita potest 1 dici et heredem eius eadem actione teneri. Lucius Titius creditori suo mandatorem dedit: deinde defuncto debitore maiore parte creditorum consentiente a praetore decretum est, ut portionem creditores ab heredibus ferant, absente eo creditore apud quem mandator exstiterat: quaero, si mandator conveniatur, an eandem

1) *v.* (15. 1) 17.

1) ceterorum *ins.?*

habeat exceptionem quam heres debitoris. respondi: si praesens apud praetorem ipse quoque consensisset, pactus videtur iusta ex causa eaque exceptio et fideiussori danda esset et mandatori. sed cum proponas eum afuisse, iniquum est auferri ei electionem (sicut pignus aut privilegium), qui potuit praesens id ipsum proclamare nec desiderare decretum praetoris. nec enim si quis dixerit summovendum creditorem, heredi consulitur, sed mandatori vel fideiussori, quibus mandati iudicio eandem partem praestaturus est. plane si ab herede partem accepisset, an in reliquum permittendum esset creditori fideiussorem convenire, dubitatum est: sed videbitur consentire decreto conveniendo heredem.

1317. Granius Antoninus pro Iulio Pol- (46. 1) 71 pr. lione et Iulio Rufo pecuniam mutuam accipientibus, ita ut duo rei eiusdem debiti fuerint, apud Aurelium Palmam mandator exstitit: Iulii bona ad fiscum venerunt: similiter et creditori fiscus successerat. mandator allegabat se liberatum iure confusionis, quia fiscus tam creditori quam debitori successerat. et quidem si unus debitor fuisset, non dubitabam sicut fideiussorem, ita et mandatorem liberatum esse: quamvis enim iudicio convento principali debitore mandator non liberetur, tamen ubi successit creditor debitori, veluti solutionis iure sublata obligatione etiam mandator liberatur, vel quia non potest pro eodem apud eundem quis mandator esse. sed cum duo rei promittendi sint et alteri heres exstitit creditor, iusta dubitatio est, utrum alter quoque liberatus est, ac si soluta fuisset pecunia, an persona tantum exempta confusa obligatione. et puto aditione hereditatis confusione obligationis eximi personam: sed et accessiones ex eius persona liberari propter illam rationem, quia non possunt pro eodem apud eundem obligati esse, ut quemadmodum incipere alias non possunt, ita nec remaneant. igitur alterum reum eiusdem pecuniae non liberari et per hoc nec fideiussorem vel mandatorem eius. plane quia is mandati iudicio eligere potest vel creditorem, competituram ei exceptionem doli mali, si coeperit conveniri. cum altero autem reo vel in solidum, si non fuerit societas, vel in partem, si socii fuerunt, posse creditorem agere. quod si creditor fideiussori heres fuerit vel fideiussor creditori, puto convenire confusione obligationis non liberari reum.

1318. [1]Debitor sub pignore creditorem (36. 1) 61 heredem instituit eumque rogavit restituere hereditatem filiae suae, id est testatoris: cum nollet adire ut suspectam, coactus iussu praetoris adit et restituit: cum emptorem pignoris non inveniret, desiderabat permitti sibi iure dominii id possidere. respondi: aditione quidem hereditatis confusa obligatio est: videamus autem, ne et pignus liberatum sit sublata naturali obligatione. atquin sive possidet creditor actor idemque heres rem sive non possidet, videamus de effectu rei. et si possidet, nulla actione a fideicommissario conveniri potest, neque pigneraticia, quoniam hereditaria est actio, neque fideicommissum, quasi minus restituerit, recte petetur: quod eveniret, si nullum pignus intercessisset: possidet enim eam rem quasi creditor. sed et si fideicommissarius rem teneat, et hic Serviana actio tenebit: verum est enim non esse solutam pecuniam, quemadmodum dicimus, cum amissa est actio propter exceptionem. igitur non tantum retentio, sed etiam petitio pignoris nomine competit et solutum non repetetur. remanet ergo propter pignus naturalis obligatio. in re autem integra non putarem compellendum adire, nisi prius de indemnitate esset ei cautum vel soluta pecunia esset: nam et cum de lucro heres scriptus a sit, quod forte legatum accepit, si heres non extitisset, responsum est[1] non esse cogendum adire nisi legato praestito. ubi quidem potuit dici nec cogendum esse heredem adire quodammodo contra voluntatem defuncti, qui legando heredi, si non adisset, in ipsius voluntate posuit aditionem: sed cum testator alterutrum dederit, nos utrumque ei praestamus. [2]Ea quae dotem dabat pacta erat cum marito, ut mortua se in matrimonio dotis pars matri eius redderetur, nec eo nomine stipulatio a matre interposita est: moriens deinde matrem et maritum suum heredem fecerat et a matre petierat, ut hereditatem Titio restitueret: iudex addictus de hereditate dividenda partem dotis quasi ex utili pacto pro parte[3] matri adiudicaverat: quaerebatur, an et ea portio ex causa fideicommissi praestanda sit. quam non esse restituendam puto, quia non quasi heres, sed quasi mater ex pacto accepit nec occasione hereditatis, sed errore ex pacto eam habuit.

1319. Si ponamus unum ex reis pro- (46. 1) 71 § 1. 2 mittendi pactum esse, ne a se peteretur, deinde mandatorem solvisse: mandati iudicio convenire potuit etiam eum, cum quo pactum est: non enim pactum creditoris tollit alienam actionem. Placet mandatorem teneri etiam si faeneraturo creditori mandet pecuniam credere.

[Pro socio (E. 109)].

1320. [*Si coita sit societas ex his partibus,* (17. 2) 77. 79 *quas Nerva arbitratus fuerit, ad boni viri arbitrium hoc redigi debet*], veluti cum lege locationis comprehensum est, ut opus arbitrio locatoris fiat: (79) unde si Nervae arbitrium ita pravum est, ut manifesta iniquitas eius appareat, corrigi potest per iudicium bonae fidei.

*

1321. [4]Non est novum, ut priores leges ad (1. 3) 26 posteriores trahantur.

v. fr. 1303 (*lib. III*). (13. 4) 10

LIBER V.

[Empti venditi (E. 111)].

1322. [5]Naturalis meus filius servit (19. 5) 5 pr. § 1 tibi et tuus filius mihi: convenit inter nos, ut et tu meum manumitteres et ego tuum: ego manumisi, tu non manumisisti: qua actione mihi teneris, quaesitum est. in hac quaestione totius ob rem dati tractatus inspici potest. qui in his competit speciebus: aut enim do tibi ut des, aut do ut facias, aut facio ut des, aut

1) *Hoc fragmentum (si quidem recte inscriptum est 'Paulus libro quarto quaestionum') iungi debet cum fr.* 1317.

1) *a Iuliano* (*fr.* 569 § 15). 2) § 1 *cum principio ea ratione videtur esse conexa, quod sicut creditor non heredis, sed creditoris iure pignus retinet, ita dotem mater non quasi heres habet, sed quasi creditrix.* 3) pro parte] praeter partem *scr.?* 4) *cf.* (9. 4) 2 § 1: *sed de noxalibus actionibus Paulus hoc libro non egit. Mendum in inscriptione suspicor.* 5) *Ut sub hac rubr. hoc fr. collocem, moveor eo quod Paulus etiam in libris, quos ad edictum scripsit, de permutatione sub eadem rubr. egit, v. fr.* 502. *De ipso fragmento v. Gradenwitz, p.* 131 *sq., qui tamen nimium hic, ut opinor, compilatoribus tribuit.*

facio ut facias: in quibus quaeritur, quae obligatio 1 nascatur.[1] Et si quidem pecuniam dem, ut rem accipiam, emptio et venditio est: sin autem rem do, ut rem accipiam, quia non placet permutationem rerum emptionem esse, dubium non est nasci civilem obligationem, in qua actione id veniet, non ut reddas quod acceperis, sed ut damneris mihi, quanti interest mea illud de quo convenit accipere: vel si meum recipere velim, repetatur quod datum est, quasi ob rem datum re non secuta.[2]

In emptionibus scimus, quid praestare debitor debeat quidque ex contrario emptor: quod si in contrahendo aliquid exceptum fuerit, id servari debebit. [(2. 14) 43]

Sed si scyphos tibi dedi, ut Stichum mihi dares, periculo meo Stichus erit ac tu dumtaxat culpam praestare debes. explicitus est articulus ille 2 do ut des.[3] At cum do ut facias, si tale sit factum, quod locari solet, puta ut tabulam pingas, pecunia data locatio erit, sicut superiore casu emptio: si rem *do*, non erit locatio, sed nascetur vel civilis actio in hoc quod mea interest vel ad repetendum condictio. quod si tale est factum, quod locari non possit, puta ut servum manumittas, sive certum tempus adiectum est, intra quod manumittatur, idque, cum potuisset manumitti, vivo servo transierit, sive finitum non fuit et tantum temporis consumptum sit, ut potuerit debueritque manumitti, condici ei potest vel praescriptis verbis agi: quod his quae diximus convenit. sed si dedi tibi servum, ut servum tuum manumitteres, et manumisisti et is quem dedi evictus est, si sciens dedi, de dolo in me dandam actionem Iulianus scribit, si 3 ignorans, in factum civilem.[4] Quod si faciam ut des et posteaquam feci, cessas dare, nulla erit civilis actio, 4 et ideo de dolo dabitur. Sed si facio ut facias, haec species tractatus plures recipit. nam si pacti sumus, ut tu a meo debitore Carthagine exigas, ego a tuo Romae, vel ut tu in meo, ego in tuo solo aedificem, et ego aedificavi et tu cessas, in priorem speciem mandatum quodammodo intervenisse videtur, sine quo exigi pecunia alieno nomine non potest: quamvis enim et impendia sequantur, tamen mutuum officium praestamus et potest mandatum ex pacto etiam naturam suam excedere (possum enim tibi mandare, ut et custodiam mihi praestes et non plus impendas in exigendo quam decem): et si eandem quantitatem impenderemus, nulla dubitatio est. sin autem alter fecit, [5]ut et hic mandatum intervenisse videatur, quasi refundamus invicem impensas: neque enim de re tua tibi mando.[6] sed tutius erit et in insulis fabricandis et in debitoribus exigendis praescriptis verbis dari actionem, quae actio similis erit mandati actioni, quemadmodum in superiori- 5 bus casibus locationi et emptioni. Si ergo haec sunt, ubi de faciendo ab utroque convenit, et in proposita quaestione idem dici potest et necessario sequitur, ut eius fiat condemnatio, quanti interest mea servum habere [(19.5) 5 § 1—5]

1) qui in his competit . . . nascatur *Trib.* 2) *cf.* (19.4) 1 § 4.
3) explicitus . . . ut des *Trib.?* 4) civilem *Trib.*, *v.* (2. 14) 7 § 2. *Paulum et Iuliani opinionem et Mauriciani notam retulisse existimo.*
5) *Exciderunt quaedam.* 6) *Compilatores complura omisisse videntur; Paulum enim speciem 'facio ut facias', quam plures tractatus recipere supra dixerat, hic nondum absolvisse facile perspicis. Quare nec ea quae sequuntur* (*usque ad verba* ab utroque convenit) *Pauli esse existimo, sed compilatorum, qui, ut disputationem aliquo modo ad finem perducerent, haec inseruerunt. V. etiam Gradenwitz, p.* 134.

quem manumisi. an deducendum erit, quod libertum habeo? sed hoc non potest aestimari.

1323. Emptori nominis etiam pignoris persecutio praestari debet eius quoque, quod postea venditor accepit: nam beneficium venditoris prodest emptori. [(18.4) 6]

1324. Si id quod pure emi sub condicione 1 rursus emam, nihil agitur posteriore emptione. Si pupilli persona intervenit, qui ante sine tutoris auctoritate, deinde tutore auctore emit, quamvis venditor iam ei obligatus fuit, tamen quia pupillus non tenebatur, renovata venditio efficit, ut invicem obligati sint: quod si ante tutoris auctoritas intervenerit, deinde sine tutore auctore emit, nihil actum est posteriore emptione. idem potest quaeri, si sine tutoris auctoritate pactus fuerit, ut discedatur ab emptione: an proinde sit, atque si ab initio sine tutoris auctoritate emisset, ut scilicet ipse non teneatur, sed agente eo retentiones competant. sed nec illud sine ratione dicetur, quoniam initio recte emptio sit contracta, vix bonae fidei convenire eo pacto stari, quod alteri captiosum sit, et maxime, si iusto errore sit deceptus. [(18.5) 7]

1325. Titius servum vendidit ea lege, ut, si Romae moratus esset, manus inicere liceret: emptor alii eadem lege vendidit: servus fugit a secundo emptore et Romae moratur: quaero, an sit manus iniectio et cui. respondi: in fugitivo non est dubitandum nihil contra legem factum videri, quia nec domino auferre se potest nec qui in fuga est ibi moratur. quod si ex voluntate secundi emptoris contra legem moratus sit, potior habendus est qui auctor fuit legis, et posterior magis admonendi emptoris et liberandi se eandem legem repetierit nec poterit aliquo modo auferre legem sui venditoris cuius condicio exstitit: nam et si poenam promisisset, tenetur, licet ipse quoque stipulatus esset: sed in poena promissa duae actiones sunt, manus autem iniectio in servum competit. quod si prior ita vendidit, ut prostituta libera esset, posterior, ut manus inicere liceret, potior est libertas quam manus iniectio. plane si prior lex manus habeat iniectionem, posterior libertatem, favorabilius dicetur liberam fore, quoniam utraque condicio pro mancipio additur et sicut manus iniectio, ita libertas eximit eam iniuriam. [(18.7) 9]

1326. Latinus Largus: vendidit ancillam ita, ut manumitteretur, non addito tempore: quaero, quando ex constitutione incipit ei libertas competere cessante emptore in manumittendo. respondi: inspiciendum est, quid actum sit, utrum, cum primum potuisset, ut manumitteret, an ut in potestate esset emptoris, quando vellet manumittere. priore casu facile tempus deprehendi poterit: posteriore utique moriente emptore competit libertas. si non appareat, quid convenerit, favor priorem inducet opinionem, [1]id est ut intra duos menses, si ambo praesto sunt tam servus quam emptor eius: servo enim absente nisi emptor intra quattuor menses imposuerit libertatem, ex constitutionibus ad libertatem eripitur. [(40.8) 9]

1327. Titius cum decederet, Seiae Stichum Pamphilum Arescusam per fideicommissum reliquit eiusque fidei commisit, ut omnes ad libertatem post annum perduceret. cum legataria fideicommissum ad se pertinere noluisset nec tamen heredem a sua petitione liberasset, heres eadem mancipia Sempronio ven- [(19.1) 43]

1) *Quae sequuntur, videntur esse Triboniani.*

didit nulla commemoratione fideicommissae libertatis facta: emptor cum pluribus annis mancipia supra scripta sibi servissent, Arescusam manumisit, et cum ceteri quoque servi cognita voluntate defuncti fideicommissam libertatem petissent et heredem ad praetorem perduxissent, iussu praetoris ab herede sunt manumissi. Arescusa quoque nolle se emptorem patronum habere responderat. cum emptor pretium a venditore empti iudicio Arescusae quoque nomine repeteret, lectum est responsum Domitii Ulpiani, quo continebatur Arescusam pertinere ad rescriptum sacrarum constitutionum, si nollet emptorem patronum habere: emptorem tamen nihil posse post manumissionem a venditore consequi. ego cum meminissem et Iulianum in ea sententia esse, ut existimaret post manumissionem quoque empti actionem durare, quaero, quae sententia vera est. illud etiam in eadem cognitione nomine emptoris desiderabatur, ut sumptus, quos in unum ex his quem erudierat fecerat, ei restituerentur. idem quaero, Arescusa, quae recusavit emptorem patronum habere, cuius sit liberta constituta? an possit vel legatariam quae non liberavit vel heredem patronum habere? nam ceteri duo ab herede manumissi sunt. respondi: semper probavi Iuliani sententiam putantis manumissione non [1] amittitur eo modo. de sumptibus vero, quos in erudiendum hominem emptor fecit, videndum est: nam empti iudicium ad eam quoque speciem sufficere existimo: non enim pretium continet tantum, sed omne quod interest emptoris servum non evinci. plane si in tantum pretium excedisse proponas, ut non sit cogitatum a venditore de tanta summa (veluti si ponas agitatorem postea factum vel pantomimum evictum esse eum, qui minimo veniit pretio), iniquum videtur in magnam quantitatem obligari venditorem,

idque et Iulianum agitasse Africanus (19. 1) 45 refert: quod iustum est: sicut minuitur praestatio, si servus deterior apud emptorem effectus sit, cum evinci- 1 tur. Illud expeditius videbatur, si mihi alienam aream vendideris et in eam ego aedificavero atque ita eam dominus evincit: nam quia possim petentem dominum, nisi impensam aedificiorum solvat, doli mali exceptione summovere, magis est, ut ea res ad periculum venditoris non pertineat. quod et in servo dicendum est, si in servitutem, non in libertatem evinceretur, ut dominus mercedes et impensas praestare debeat. quod si emptor non possideat aedificium vel servum, ex empto habebit actionem. in omnibus tamen his casibus, si sciens quis alienum vendiderit, omnimodo 2 teneri debet. Superest tertia deliberatio, cuius debet esse liberta Arescusa, quae recusat emptorem. et non sine ratione dicetur eius debere effici libertam, a quo vendita est, id est heredis, quia et ipse ex empto actione tenetur: sed hoc ita, si non Arescusa elegerit emptoris patronatum: tunc etenim et illius remanet liberta et ille ex empto actionem non habet, quia nihil eius interest, cum eam libertam habet.

1328. [2] Evicta re ex empto actio non (21. 2) 70 ad pretium dumtaxat recipiendum, sed ad id quod interest competit: ergo et, si minor esse coepit, damnum emptoris erit.

1329. Si servus mancipium emit et do- (21. 1) 57 minus redhibitoria agat, non aliter ei venditor daturus est, quam si omnia praestiterit quae huic actioni continentur et quidem solida, non peculio tenus: nam et si ex empto dominus agat, nisi pretium totum solverit, 1 nihil consequitur. Quod si servus vel filius vendiderit, redhibitoria in peculium competit. in peculio autem et causa redhibitionis continebitur: nec nos moveat, quod antequam reddatur servus non est in peculio (non enim potest esse in peculio servus, qui adhuc emptoris est): sed causa ipsius redhibitionis in peculio computatur: igitur si servus decem milibus emptus quinque milibus sit, haec quoque in peculio esse dicemus. hoc ita, si nihil domino debeat aut ademptum peculium non est: quod si plus domino debeat, eveniet, ut hominem praestet et nihil consequatur.

[*De re uxoria* (*E. XX*) 1.]

1330. Tutor vel curator adultam uxorem ducere non potest, nisi a patre desponsa destinatave testamentove nominata condicione nuptiis secuta fuerit. (23. 2) 36

1331. Quaeris, si pacta sit mulier vel (23. 4) 28 ante nuptias vel post nuptias, ut ex fundi fructibus quem dedit in dotem creditor mulieris dimittatur, an valeat pactum? dico, si ante nuptias id convenerit, valere pactum eoque modo minorem dotem constitutam: post nuptias vero cum onera matrimonii fructus relevaturi sunt, iam de suo maritus paciscitur ut dimittat creditorem, et erit mera donatio.

1332. [*Si Cornelianum aut Sempronia-* (23. 5) 10 *num fundum debenti id quod debet doti dictum est, utrum eorum dotalem esse maluerit, erit dotalis: alterum poterit alienare. si tamen alienatum rursus redimat, adhuc in eius potestate est, an eum quem retinuisset alienare velit:*] erit ergo potestas legis ambulatoria, quia dotalis fuit obligatio. numquid ergo etiam illo nondum redempto alterum quoque alienare possit, quia potest alterum redimere? an hoc non debet recipi, ut nullus in dote sit? certe ex post facto videbitur recte alienatus illo postea redempto.

1333. Si socer a genero heres institutus (24. 3) 44 adierit hereditatem, quandoque mortuo patre cum herede eius filiam de dote acturam Nerva et Cato[1] responderunt, ut est relatum apud Sextum Pomponium digestorum ab Aristone libro quinto: ibidem Aristoni consensit. ergo dicerem et si emancipasset pater filiam, 1 ipsum quoque conveniri posse. Lucius Titius filiae suae nomine centum doti promisit[2] Gaio Seio: inter Gaium Seium et Lucium Titium patrem mulieris convenit, ne dos a viro vivo Lucio Titio id est patre mulieris, peteretur: postea culpa mariti divortio facto solutum est matrimonium et pater mulieris decedens alios heredes instituit filia exheredata: quaero, an ab heredibus soceri maritus exigere dotem potest, cum eam mulieri redditurus est. respondi: cum filia aliis a patre heredibus institutis actionem de dote sua reciperanda habere coeperit, necesse habebit maritus aut exactam dotem aut actiones ei praestare: nec ullam exceptionem habebunt soceri heredes adversus eum, cum absurde dicitur dolo videri eum facere, qui non ipsi quem convenit sed alii restiturus petit: alioquin et si post mortem patris divortisset nondum

1) amitti ex empto actionem, quamquam auctoritas *similiave ins.* 2) *Similia occurrunt in fr. praecedenti,* (19. 1) 45 *pr.*

1) Capito *scr.?* 2) dixit *Paul.*

exacta dote, excluderetur exactione dotis maritus, quod non est admittendum. sed et si ex parte filia heres patri suo exstiterit, debebit maritus coheredes eius pro parte virili exigere et mulieri reddere aut actiones ei praestare.

* *v. fr.* 1350 (*lib. VII*). (38. 2) 44

LIBER VI.

[*De re uxoria* (*E. XX*) 2.]

1334. In ambiguis pro (23. 3) 70 = (50. 17) 85 pr. dotibus respondere melius est.

1335. Uxor marito suo pecuniam dona- (24. 1) 55 vit: maritus ex pecunia sibi donata aut mobilem aut soli rem comparavit: solvendo non est et res extant: quaero, si mulier revocet donationem, an utiliter condicticia experiatur? videtur enim maritus, quamvis solvendo non sit, ex donatione locupletior effectus, cum pecunia mulieris res comparata exstet. respondi: locupletiorem esse ex donatione negari non potest: non enim quaerimus, quid deducto aere alieno liberum habeat, sed quid ex re mulieris possideat. solo enim separatur hic ab eo, cui res donata est, quod ibi res mulieris permanet et vindicari directo potest: et erit deterior causa viri, si ei pecunia quatenus res valet, non ultra id tamen quod donatum est, condicatur, quam si dotis[1] iudicio conveniatur. sed nihil prohibet etiam in rem utilem mulieri in ipsas res accommodare.

1336. Gaius Seius avus maternus Seiae (24. 3) 45 nepti,[2] quae erat in patris potestate, certam pecuniae quantitatem dotis nomine Lucio Titio marito dedit et instrumento dotali huiusmodi pactum et stipulationem complexus est: 'si inter Lucium Titium maritum et Seiam divortium sine culpa mulieris factum esset, dos omnis Seiae uxori vel Gaio Seio avo materno redderetur restitueretuque'. quaero, cum Seius avus maternus statim vita defunctus sit et Seia postea sine culpa sua divorterit vivo patre suo, in cuius potestate est, an et cui actio ex hoc pacto et stipulatione competat et utrum heredi avi materni ex stipulatu an nepti. respondi in persona quidem neptis videri inutiliter stipulationem esse conceptam, quoniam avus maternus ei stipulatus proponitur: quod cum ita est, heredi stipulatoris, quandoque divorterit mulier, actio competere videtur. sed dicendum est Seiae posse dotem solvi (quamvis actio ei directo non competat), ac si sibi aut illi dari avus stipulatus esset. [3]sed permittendum est nepti ex hac avita conventione, ne commodo dotis defrudetur, utilem actionem: favore enim nuptiarum et maxime propter affectionem personarum ad hoc decurrendum est.

1337. [*Quae viro suo res pignori datas* (25. 2) 18 *amoverit, rerum amotarum iudicio tenebitur:*] sed et domino condictio competet. sed alterutri agere permittendum est.

1338. Si uxor rem viri ei, cui eam vir (25. 2) 28 commodaverit, subripuerit isque conventus sit, habebit furti actionem, quamvis vir habere non possit.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 1.]

1339. [4]Apollinaris Paulo. Duo Vat. 227 = (26. 2) 30 sunt Titi pater et filius: datus est tutor Titius nec apparet, de quo sensit testator: quaero quid sit iuris. respondit: is datus est, quem dare se testator sensit: si id non adparet, non ius deficit, sed probatio, ergo neuter est tutor. hoc rescriptum est in Sticho manumisso, si duo sint Stichi et incertum, de quo testator senserit, vel si Erotem legaverit qui plures eodem nomine habuit servos. quod in nummis legatis non ita placuit: si non adparet voluntas, id acceptum est quod minus est.

1340. Si is, qui tres tutelas administra- (27. 1) 31 bat, duobus pupillis diversis decretis datus est qui potuit excusari,[1] et priusquam causas excusationis allegaret, unus ex pupillis, quorum iam tutelam administrabat, decessit, ubi desiit ei competere excusatio, statim tenuit eum prius decretum, quasi in loco tertiae tutelae quarta subroganda: nam ipso iure tutor est et antequam excusetur. potuit ergo tutela eius, qui nunc quarto loco invenitur, excusari: sed cum non sit excusatus, necessario subeundum est onus illius quoque tutelae. nec me movet, quod dicat aliquis hoc ne exigi, an administretur tutela: hoc enim eo pertinet, ne sit finita administratio: ceterum si periculum sustineat cessationis, puto ei imputandam eam quoque tute-1 lam. Idem evenire potest, si duobus testamentis, cum haberet tres tutelas, tutor datus est: ubi non apertarum tabularum tempus inspici debebit, si quaeritur, quae prior delata sit tutela, sed aditae hereditatis vel 2 condicionis existentis. Illa quoque erit differentia tutelarum, de quibus diximus, si tertia et quarta sit delata, licet in quartam prius detentus sit, quod huius, id est quartae, ex quo iussus est administrare, illius ex 3 quo datus est periculum sustinet. Eum, qui pupillum bonis paternis abstinuerat, detinendum in quarta tutela 4 existimavi quasi deposita illa. Ceterum putarem recte facturum praetorem, si etiam unam tutelam sufficere crediderit, si tam diffusa et negotiosa sit, ut pro pluribus cedat. neque igitur fratres consortes plurium loco habendi sunt, neque non fratres, si idem patrimonium habent et ratio administrationis pariter reddenda sit. et ex diverso fratres diviso patrimonio duae tutelae sunt: non enim, ut dixi, numerus pupillorum, sed difficultas rationum conficiendarum et reddendarum consideranda est.

1341. [2]Non est novum, ut quae semel (50. 17) 85 § 1. 2 utiliter constituta sunt, durent, licet ille casus exstiterit, 2 a quo initium capere non potuerunt. Quotiens aequitatem desiderii naturalis ratio aut dubitatio iuris moratur, iustis decretis res temperanda est.

LIBER VII.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 2.]

1342. Cum post mortem pupilli desinit (26. 7) 43 1 esse nomen idoneum, tutor periculo eximitur. Qui, cum esset fratris sui filiae curator,[3] quadringenta dotis nomine marito eius se daturum promisit: quaero, an succurrendum sit ei, cum postea aere alieno emergente supra vires patrimonii eius dos promissa sit, quoniam in instrumento ita scriptum sit 'ille patruus et curator stipulanti spopondit'. movet quaestionem, quod non

---

1) rei uxoriae *Paul.* 2) nepti *gloss.* 3) *Quae sequuntur, Triboniani sunt.* 4) *Inscriptio* sub rubrica [de] legitimis tutelis *compilatoris errori videtur tribuenda esse.*

1) qui potuit excusari *gloss.* 2) *Utraque regula ad excusationes videtur pertinere* (*pr. fortasse ad excusationis causam, quae tutela recte constituta exstitit, v. per contrarium fr.* 1340 *pr.*). 3) *Compilatores hic curatorem substituisse tutori dotis constituendae gratia dato* (*A. Pernice*) *pro certo non dixerim.*

ut de suo dotem daret, sed cum crederet rationem pupillarem sufficere, promisit. praeterea et illud hic potest tractari, ut, si sciens curator non sufficere promiserit, vel donasse videatur vel, quoniam dolo fecit, non illi succurratur.[1] respondit: curator cum officium suum egressus sponte se obligaverit, non puto ei a praetore subveniri debere, non magis quam si creditori puellae pecuniam se daturum spopondisset: sed is de quo tractamus si non donandi animo, sed negotii gerendi causa dotem promisit, habet mulierem obligatam et poterit dici etiam manente matrimonio eam teneri (quia habet dotem sic ut in collatione bonorum dicitur) vel certe post divortium sive exacta sit dos sive maneat nomen, quia potest efficere, ut ei accepto feratur. [2]quod si mulier suum curatorem adimplere id, quod supra vires patrimonii eius in dotem dare promisit, non queat, curatorem quidem in hoc, quod superfluum est, per exceptionem relevari: mulier vero cautionem in maritum exponere debet, quod, si quandoque locupletior constante matrimonio facta fuerit, dotis reliquum marito servat.

1343. Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. [(27. 1) 32] Mater filium suum pupillum vel quivis alius extraneus extraneum aeque pupillum scripsit heredem et Titio legatum dedit eumque eidem pupillo tutorem adscripsit: Titius confirmatus excusavit se a tutela: quaero, an legatum amittat. et quid, si testamento quidem tutor non sit scriptus, legatum tamen acceperit datusque a praetore tutor excuset se, an aeque repellendus sit a legato? et an aliquid intersit, si a patre vel emancipato pupillo tutor datus sit vel puberi curator? respondi: qui non iure datus tutor vel curator a patre, confirmatus a praetore excusationis beneficio uti maluit, repellendus est a legato: idque et Scaevolae nostro placuit: nam praetor, qui eum confirmat tutorem, defuncti sequitur iudicium. idem in matris testamento dicendum est. similis est matri quivis extraneus, qui pupillum heredem instituit eique et in tutore dando prospicere voluit, quales sunt alumni nostri.[3] recte ergo placuit eum, qui recusat id quod testator relinquit ab eo quod petit quod idem dedit[4] repelli debere. non semper tamen existimo eum, qui onus tutelae recusavit, repellendum a legato, sed ita demum, si legatum ei ideo adscriptum appareat, quod eidem tutelam filiorum iniunxit, non quod alioquin daturus esset etiam sine tutela. id apparere potuit, si posueris testamento legatum adscriptum, codicillis vero postea factis tutorem datum: in hoc enim legato potest dici non ideo ei relictum, quia et tutorem esse voluerit testator.

Ex his apparet non esse his similem eum, [(27. 1) 34] quem praetor tutorem dedit, cum posset uti immunitate: hic enim nihil contra iudicium fecit testatoris. nam quem ille non dedit tutorem, eum voluisse tutelam administrare filii dicere non possumus.

1344. [5]Non solet deterior condicio fieri [(50. 17) 86] eorum, qui litem contestati sunt, quam si non essent, sed plerumque melior.

[*De bonorum possessione contra tabulas* (*E.* 142)].

1345. Postumus natus quocumque tem- [(37. 9) 10] pore, qui tamen testatoris morte conceptus iam erit, potest agnoscere bonorum possessionem: nam et ventrem praetor ex omnibus partibus edicti mittit in possessionem bonorum, non missurus scilicet, si ei nato daturus non esset bonorum possessionem.

[*De b. p. secundum tabulas* (*E.* 149)].

1346. Si duobus a milite liberto scriptis [(29. 1) 37] heredibus alter omiserit hereditatem, pro ea parte intestatus videbitur defunctus decessisse, quia miles et pro parte testari potest, et competit patrono ab intestato bonorum possessio, nisi si haec voluntas defuncti probata fuerit, ut omittente altero ad alterum vellet totam redire hereditatem.

1347. [1]Sed duobus legatis relictis unum qui- [(31) 5] dem repudiare, alterum vero amplecti posse responde- 1 tur. Sed si unum ex legatis onus habet et hoc repellatur, non idem dicendum est: pone eum, cui decem et Stichus legatus est, rogatum servum manumittere: si Falcidia locum habet, ex decem utriusque legati quarta deducetur. igitur repudiato servo non evitabitur onus deductionis, sed legatarius ex pecunia duas quartas relinquet.

1348. Ut scriptus heres adgnoscere possit [(37. 11) 12] bonorum possessionem, exigendum puto, ut et demonstratus sit propria demonstratione et portio adscripta ei inveniri possit, licet sine parte institutus sit: nam qui sine parte heres institutus est, vacantem portionem vel alium assem occupat. quod si ita heres scriptus sit, ut interdum excludatur a testamento, eo quod non invenitur portio, ex qua institutus est, nec bonorum possessionem petere potest. id evenit, si quis ita heredem instituat: 'Titius quanta ex parte priore testamento eum heredem scriptum habeo, heres esto' vel 'quanta ex parte codicillis scriptum eum habeo, heres esto', sic scriptus non inveniatur. quod si ita scripsero: 'Titius, si eum priore testamento ex semisse scriptum heredem habeo' vel 'si eum codicillis ex semisse heredem scripsero, ex semisse heres esto', tunc accipiet bonorum possessionem quasi sub condicione heres scriptus.

1349. [2]'Proximus' est, quem nemo an- [(50. 16) 92] tecedit: 'supremus' est, quem nemo sequitur.

[*De bonis libertorum* (*E.* 150)].

1350. [3]Si patronum ex debita portione [(38. 2) 44] heredem instituas et pure roges fundum dare eique sub condicione tantundem leges, in condicionem fideicommissum redigitur. erit tamen et hic quod moveat: onerabitur enim patronus satisdatione fideicommissi. sed dicendum est ab eo fideicommissario cavendum, a quo patrono legatum est, ut undique patronus suum 1 ius habeat imminutum. Patronus heres institutus legato ei servo, per quem suppleretur debita ei portio, non petet contra tabulas bonorum possessionem, quam- 2 vis servus clusis tabulis decessit. Si ex bonis, quae mortis tempore fuerunt, debitam partem dedit libertus in hereditate vel legato, servus tamen post mortem liberti reversus ab hostibus augeat patrimonium: non potest patronus propterea queri, quod minus habeat in servo, quam haberet, si ex debita portione esset institutus. idem est et in alluvione, cum sit satisfactum

1) praeterea . . . succurratur *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 52). 2) *Quae sequuntur, Triboniani sunt* (*Gradenwitz, l. c.*). 3) quales . . . nostri *gloss.?* 4) recusat id quod testator (relinquit *gloss.*) ab eo petit ab eo quod idem dedit *scr.* 5) *cf.* (46. 2) 29.

1) *cf.* (29. 2) 80 *pr.* 2) *cf.* (50. 16) 163 *pr.*, (37. 11) 1 § 1. 3) libro quinto (V *pro* VII) *inscr. F.*

ex his bonis, quae mortis tempore fuerunt. idem est et si pars legati liberto relicti ab eo, cui simul datum erat, vel hereditatis nunc illis abstinentibus adcrescat.

[*Si a parente quis manumissus sit* (*E.* 154)].

1351. . . . nam in bona castrensia non [(29. 1) 30] esse dandam contra tabulas filii militis bonorum possessionem divus Pius Antoninus rescripsit.

*

LIBER VIII.

[*De b. p. ex testamento militis* (*E.* 155)].

1352. Quod dicitur, si miles intra annum [(29. 1) 38] quam missus est decesserit, valere eius testamentum quod iure militari fecerat, verum est, etiamsi post annum condicio institutionis exstiterit, mortuo eo intra annum. et ideo si heredi filio substituerit, nihil interest, quando filius moriatur: sufficit enim patrem intra an-1 num obisse. Miles testamentum fecerat, deinde non ignominiae causa missus rursum cinctus est in alia militia: quaerebatur, an testamentum eius, quod in militia fecerat, valeret. quaesivi, utrum iure militari an communi iure testatus est. et si quidem communi iure testatus est, nulla dubitatio est, quin valeat. sed si ut miles fecisset testamentum, agitare coepi, quando adsumptus fuisset, postquam desiit in numeris esse, utrum intra annum an post annum: cognovi intra annum eum adsumptum. ergo si, cum adhuc iure militari valeret, rursus eodem iure posset testari, numquid etiam post annum eo mortuo valeat testamentum? me movebat, quod alia militia est posterior: sed humanius est dicere valere testamentum, quasi coniuncto munere militiae. non loquor de eo, qui voluit valere testamentum etiam adsumptus: hic enim quasi in militia sequenti fecit testamentum exemplo eius, qui paganus fecit, deinde militare coepit.

LIBER IX.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

1353. Postuma sub condicione heres [(28. 2) 24] instituta si pendente condicione vivo patre nascatur, rumpit testamentum.

1354. Si filius familias miles captus apud [(29. 1) 39] hostes decesserit, dicemus legem Corneliam etiam ad eius testamentum pertinere. sed quaeramus, si pater eius prius in civitate decesserit relicto nepote ex filio, an similiter testamentum patris rumpatur. et dicendum est non rumpi testamentum, quia ex eo tempore, quo captus est, videtur decessisse.

1355. Clemens Patronus testamento ca- [(28. 5) 82] verat, ut, si sibi filius natus fuisset, heres esset, si duo filii, ex aequis partibus heredes essent, si duae filiae, similiter: si filius et filia, filio duas partes, filiae tertiam dederat. duobus filiis et filia natis quaerebatur, quemadmodum in proposita specie partes faciemus, cum filii debeant pares esse vel etiam singuli duplo plus quam soror accipere? quinque igitur partes fieri oportet, ut 1 ex his binas masculi, unam femina accipiat. Si ita scripserit testator: 'Quanta ex parte me a Titio heredem institutum recitassem, ex ea parte Sempronius mihi heres esto', non est captatoria institutio: plane nullo recitato testamento ab ipso testatore inanis videbitur institutio remota suspicione captatoriae institutionis.

1356. Ex facto quaeritur: qui filium [(28. 6) 43] habebat mutum puberem, impetravit a principe, ut muto substituere ei liceret, et substituit Titium: mutus duxit uxorem post mortem patris et nascitur ei filius: quaero, an rumpatur testamentum. respondi: beneficia quidem principalia ipsi principes solent interpretari: verum voluntatem principis inspicientibus potest dici eatenus id eum tribuere voluisse, quatenus filius eius in eadem valetudine perseverasset, ut, quemadmodum iure civili pubertate finitur pupillare testamentum, ita princeps imitatus sit ius in eo, qui propter infirmitatem non potest testari. nam et si furioso filio substituisset, diceremus desinere valere testamentum, cum resipuisset, quia iam posset sibi testamentum facere: etenim iniquum incipit fieri beneficium principis, si adhuc id valere dicamus: auferret enim testamenti factionem homini sanae mentis. igitur etiam adgnatione sui heredis dicendum est rumpi substitutionem, quia nihil interest, alium heredem institueret ipse filius postea an iure habere coepit suum heredem: nec enim aut patrem aut principem de hoc casu cogitasse verisimile est, ut eum, qui postea nasceretur, exheredaret. nec interest, quemadmodum beneficium principale intercedat circa testamenti factionem, utrum in personam 1 unius an complurium. Item quaero, si ita facta proponatur substitutio: 'filius meus si intra decem annos decesserit, Titius heres esto, si intra quattuordecim, Maevius' filiusque octo annorum decesserit, utrum Titius solus ex substitutione ei heres erit an et Maevius, quia certum est et intra decem et intra quattuordecim annos filium decessisse. respondi omne quidem spatium, quod est intra pubertatem, liberum esse patri ad substituendum filio, sed finis huius pubertas est: magis autem est in utroque eorum tempus suum separatim servari, nisi contraria voluntas testatoris aperte 2 ostendatur. Lucius Titius cum haberet filios in potestate, uxorem heredem scripsit et ei substituit filios: quaesitum est, an institutio uxoris nullius momenti sit eo, quod ab eo gradu filii non essent exheredati. respondi eum gradum, a quo filii praeteriti sint, nullius esse momenti et ideo, cum idem substituti proponantur, ex testamento eos heredes exstitisse videri, scilicet quia non totum testamentum infirmant filii, sed tantum eum gradum, qui ab initio non valuit, sicut responsum est, si a primo sit filius praeteritus, a secundo exheredatus: nihil autem interest, qua ratione secundi heredis institutio valeat, utrum quia ab eo filius exheredatus est an quia ipse filius substitutus 3 est. Iulius Longinus pater eos, quos sibi heredes instituerat, filio ita substituit 'quisquis sibi heres esset': unus ex heredibus institutis, qui tacitam fidem accommodaverat, ut non capienti partem ex eo quod acceperat daret, ad substitutionem impuberis admissus utrum pro ea parte, pro qua scriptus fuit, veniat, an vero pro ea quam cepit, ita ut augeatur eius pars in substitutione? respondi: qui in fraudem legum fidem accommodat, adeundo heres efficitur nec desinet heres esse, licet res quae relictae sunt auferuntur. unde et ex secundis tabulis in tantum heres esse potest, in quantum scriptus esset: satis enim punitus est in eo, in quo fecit contra leges. quin immo etsi desineret heres esse, idem dicerem: quemadmodum intellegendum est in eo qui, cum scriptus esset heres, postquam adisset hereditatem in servitutem redactus est et postea libertate donatus. cui permissum est ad substitutio-

nem venire, quae ei in testamento fuerat relicta: licet enim hereditatem ex institutione amisit, tamen ex substitutione istam portionem, quantum amisit, percepturum.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 1.]

1357. Si quis testamento facto a filiis suis, [(31) 81] quos heredes instituisset, fideicommissa reliquisset non ut a legitimis heredibus, sed ut a scriptis, et testamentum aliquo casu irritum factum sit, filii ab intestato venientes fideicommissa ex testamento praestare compelli non possunt.

1358. Si, servo cum libertate dato legato, [(34. 4) 26] et alienato adimatur libertas, quamvis alieno inutiliter adimatur, tamen legatum ad emptorem non perventurum: et merito: constitit enim ademptio, quia possit redimi, sicut datio, cum in eum confertur, qui testamenti faciendi tempore fuit testatoris, deinde alienato 1 codicillis libertas datur. Quid ergo, si eum, quem liberum esse quis iusserat, manumiserat vivus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? videamus, an perdiderit legatum vana ademptio libertatis. quod quidam putant: sed supervacua scriptura non nocet legato.

1359. Si patronus ex sexta et servus eius [(38. 2) 45] ex reliqua parte[1] sit heres institutus, nec ex servi portione fideicommissum debetur: at si servus dumtaxat heres institutus est, puto nec hic ex debita portione praestandum.

LIBER X.

[*De legatis* (*E. XXVII*) 2.]

1360. Debitor decem legavit creditori, quae [(31) 82] ei post annum sub pignore debebat. non, ut quidam putant, medii temporis tantum commodum ex testamento debetur, sed tota decem peti possunt: nec tollitur petitio, si interim annus supervenerit: nam sufficit, quod utiliter dies cessit. quod si vivo testatore annus superveniat, dicendum erit inutile effici legatum. quamquam constiterit ab initio. sic et in dote praelegata responsum est totam eam ex testamento peti posse. alioquin secundum illam sententiam si interusurium tantum est in legato, quid dicemus, si fundus legatus sit ex die debitus? nam nec pecunia peti potest, quae non est legata, nec pars fundi facile inveniretur, quae 1 possit pro commodo peti. Si Primo et Secundo et Tertio heredibus institutis sic legata dentur: 'si mihi Primus heres non erit, Secundus Titio decem dato: si Secundus mihi heres non erit, Primus Seio fundum Tusculanum dato', utrisque omittentibus hereditatem Primo et Secundo quaerebatur, substituti, quos eis dederat, an et cui legata praestare debent? ab utroque 2 substituto legata debentur. Servo alieno posse rem domini legari Valens scribit: item id quod domino eius pure debetur. cum enim servo alieno aliquid in testamento damus, domini persona ad hoc tantum inspicitur, ut sit cum eo testamenti factio, ceterum ex persona servi constitit legatum. et ideo rectissime Iulianus definit id demum servo alieno legari posse, quod ipse liber factus capere posset. calumniosa est enim illa adnotatio[2] posse legari servo et quamdiu serviat: nam et hoc legatum ex persona servi vires accipit: alioquin et illud adnotaremus esse quosdam servos, qui, licet libertatem consequi non possunt, attamen legatum et hereditatem possunt adquirere domino. ex illo igitur praecepto, quod dicimus servi inspici personam in testamentis, dictum est servo hereditario legari posse. ita non mirum, si res domini et quod ei debetur servo eius pure legari possit, quamvis domino eius non possent haec utiliter legari.

1361. Sempronius Attalus ab herede [(33. 2) 26] suo fundum in Italiam Gaio post decennium deducto usu fructu dari iussit: quaero, cum medio hoc decennii spatio heres vita functus sit, an post tempus decennii plenus fundus ad legatarium pertineat. movet enim me, quod dies legati huius sive fideicommissi cesserit ac per hoc et ad heredem legatarii pertinere potuerit, et ideo quasi circa debitum iam legatum mortuo herede usus fructus exstinctus sit nec ad heredem heredis pertinere possit. respondi[1]: dies quidem fideicommissi vel legati cedit statim, cum post tempus certum heres dare rogatur sive iubetur: sed usus fructus nondum est heredis, nisi cum dominium deducto usu fructu praestitit, et ideo capitis deminutione vel morte perire non potest quod nondum habuit. idem evenit, si proprietas deducto usu fructu sub condicione legata sit et pendente condicione heres decesserit: tunc enim ab heredis herede incipit usus fructus, qui ex persona eius finietur. sed his casibus de sententia testatoris quaerendum est, qui utique de eo usu fructu detrahendo sensit, qui coniunctus esset heredis personae: quo extincto solidam proprietatem ad legatarium voluit pertinere nec plus transmitti ad successorem suum, qui nondum habere coepit usum fructum, quam si iam 1 habere coepisset. Si fundus duobus, alii usus fructus legatus sit, non trientes in usu fructu, sed semisses constituuntur: idemque est ex contrario, si duo sint fructuarii et alii proprietas legata est. et inter eos tantum adcrescendi ius est.

1362. [*Mancipiorum electio legata est. etiam* [(33. 5) 7] *praeterito die, quem praetor electioni praefinierit, actio legatario non denegabitur, dum omnia in integro sunt: denegabitur autem, si heres servos iam vendiderit.*] immo et si quosdam servos distraxit, quosdam retinuit, non est audiendus legatarius, si velit optare ex retentis ab herede, cum iam disposuerit familiam heres.

1363. Is, cui annua alimenta relicta [(34. 1) 11] fuerant, in metallum damnatus indulgentia principis restitutus est. respondi eum et praecedentium annorum recte cepisse alimenta et sequentium deberi ei.

1364. Legavi Titio quod mihi debetur [(34. 3) 25] vel adiecta certa quantitate sive specie vel non adiecta, aut ex contrario aeque cum distinctione, veluti 'Titio quod ei debeo' vel ita 'Titio centum quae ei debeo': quaero, an per omnia requirendum putes, an debitum sit. et plenius rogo quae ad haec spectant attingas: cottidiana enim sunt. respondi: si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere voluit, nihil interest, heredem suum iussit ut eum liberaret an prohibeat eum exigere: utroque enim modo liberandus est debitor et utroque casu competit ultro ad liberandum debitori actio. quod si etiam centum aureorum[3] vel fundi debiti mentionem fecit, si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est: quod si nihil debeat, [3]poterit dici quasi falsa demonstratione adiecta etiam

1) reliqua parte] triente *Paul.* 2) *Marcelli:* (30) 113 *pr.*

1) *cf. African. fr.* 42 § 1. 2) HS C̄ *Paul.* 3) poterit dici quasi falsa . . . non petere. quod] *haec omnia insiticia esse suspicor.*

peti quod comprehensum est posse. sed poterit hoc dici si ita legavit: 'centum aureos, quos[1] mihi debet' vel 'Stichum, quem debet, heres meus damnas esto non petere'. quod si sic dixit: 'heres meus centum aureos, quos[1] mihi Titius debet, damnas esto ei dare', etiam illud temptari poterit, ut petere possit quasi falsa demonstratione adiecta: quod mihi nequaquam placet, cum dandi verbum ad debitum referre se testator existimaverit. contra autem si debitor creditori leget, nullam utilitatem video, si sine quantitate leget. sed et si id demonstret, quod debere se confitetur, nulla utilitas est nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur. quod si centum aureos, quos[1] se debere dixit, legavit, si quidem debet, inutile est legatum, quod si non fuit debitor, placuit utile esse legatum: certa enim nummorum quantitas similis est Sticho legato cum demonstratione falsa: idque et divus Pius rescripsit certa pecunia dotis acceptae nomine legata.

1365. Petitor vel possessor damnavit (34. 3) 30 heredem suum, ne centumvirale iudicium exerceat: de effectu legati quaeritur. et dictum ita demum utile videri legatum esse, si malam causam adversarius testatoris habuit, ut litigante herede vinci debuerit: tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus heres legatario praestare cogitur. nam in bona causa nihil videtur esse in legato nec propter sumptus, quod quidam existimaverunt.

1366. [2]Si duo rei stipulandi ita exti- (45. 1) 128 tissent, ut alter utiliter, alter inutiliter stipularetur, ei, qui non habet promissorem obligatum, non recte solvitur, quia non alterius nomine ei solvitur, sed suae obligationis, quae nulla est. eadem ratione qui Stichum aut Pamphilum stipulatur, si in unum constiterit obligatio, quia alter stipulatoris erat, etiamsi desierit eius esse, non recte solvitur, quia utraque res ad obligationem ponitur, non ad solutionem.

[*Si, cum duos dominos servus haberet,* (45. 3) 12 *stipulatus fuerit illi aut illi dominis suis, stipulatio non consistit nec solutio est:*] nam cum uterque obligationis capax sit, non invenimus, quis adiectus sit, quia non est, qui petere possit.

1367. Quamdiu possit valere testamen- (50. 17) 89 tum, tamdiu legitimus non admittitur.

* *v. fr.* 1370 (*lib. XI*). (28. 6) 44

LIBER XI.

[*De fideicommissis*].

1368. [3]Quaesitum est, si tibi filius in (1. 7) 34 adoptionem hac lege sit datus, ut post triennium puta eundem mihi in adoptionem des, an actio ulla sit. et Labeo putat nullam esse actionem: nec enim moribus nostris convenit filium temporalem habere.

1369. [4]Si Sticho peculium cum manu- (15. 1) 53 mitteretur ademptum non est, videtur concessum: debitores autem convenire nisi mandatis sibi actionibus non potest.

1370. [5]Ex pupillari testamento[6] superius (28. 6) 44 principale neque ex parte neque in totum confirmari posse Maecianus scripsit.

1371. [*Testator ita caverat 'non dubitare* (31) 68 *se, quodcumque uxor eius cepisset, liberis suis redditu-ram' . . . .*:] sequens quaestio est, an etiam quae vivus per donationem in uxorem contulit in fideicommissi petitionem veniant. respondi ea extra causam bonorum defuncti computari debere et propterea fideicommisso non contineri, quia ea habitura esset etiam alio herede exsistente. plane nominatim maritus uxoris fidei committere potest, ut et ea restituat.

1372. Latinus Largus. Proxime ex facto (31) 83 incidit species talis. libertinus patronum ex semisse heredem instituit et filiam suam ex alio semisse: fidei commisit filiae, ut quibusdam ancillis patroni restitueret, cum hae manumissae essent, et, si eadem filia heres non esset, substituit ei easdem ancillas. quoniam filia non voluit heres exsistere, ancillae iussu domini, id est patroni adierunt defuncti hereditatem. post aliquantum temporis ab eo manumissae quaerebant, an fideicommissum petere ab eodem patrono possint. rogo ergo, quid de hoc existimes rescribas. respondi nec repetitum videri in hunc casum fideicommissum, sed alterutrum datum vel fideicommissum vel ipsam hereditatem. melius autem dici in eundem casum substitutas videri, in quem casum fideicommissum meruerunt, et ideo ad substitutionem eas vocari. cum enim servo alieno fideicommissum ab uno ex heredibus sub condicione libertatis fuerit datum idemque servus ei heredi substituatur, licet pure substitutio facta sit, tamen sub eadem condicione substitui videtur, sub qua fideicommissum meruit.

1373. Filius familias qui militaverat de- (35. 2) 18 cedens patris sui fidei commisit codicillis, ut peculium suum castrense Titio post mortem restitueret: quaerebatur, an ut heres quartam deducere possit. dixi legem Falcidiam inductam esse a divo Pio etiam in intestatorum successionibus propter fideicommissa: sed in proposito nec hereditatem esse, quamvis placeret mihi extraneo herede instituto fieri hereditatem aditione eius: nam cum apud patrem remanet, ius pristinum durat et peculium est. nec huic contrarium est, quod in testamento eius qui apud hostes decessit exercetur Falcidia: nam fictio legis Corneliae et hereditatem et heredem facit. sed me non dubitare, quin debeat id quoque indulgeri legis beneficium, siquidem quasi patris familiae bona restituere cogitur et heres scriptus omissa ex testamento aditione exemplo edicti legato-[1]rum nomine convenietur. His consequens erit, ut, si ex fructibus medio tempore quartam et quartae fructus habuerit pater, etiam Trebellianum senatus consultum inducamus et utiles actiones exerceri possint fiatque hereditas post restitutionem.

1374. Patronus ex debita portione heres (36. 1) 62 institutus sextam partem restituere rogatus restituit: non transeunt ex Trebelliano actiones, quoniam non fuit debitum quod restituit, et ideo si per errorem fecit, etiam repetetur.

1375. [1]Si ita stipulatus a Seio fuero: (46. 1) 55 'quantam pecuniam Titio quandoque credidero, dare spondes?' et fideiussores accepero, deinde Titio saepius

1) HS C̄ quae *Paul.* 2) *Spectant haec ad similem speciem in legatis propositam.* 3) *cf.* (35. 1) 92. 4) *cf. C.* (7. 23) 1. 5) libro decimo (X *pro* XI) *inscr. F. Ad fideicommissa hoc fr. pertinere indicat nomen Maeciani.* 6) *i. e. si heres secundis tabulis scriptus adire cogatur.*

1) *Verbi* 'quandoque' *interpretationem ad fideicommissi cuiusdam condicionem refero.*

credidero: nempe Seius in omnes summas obligatus est et per hoc fideiussores quoque, et id, quod ex bonis eius servari potest, omnibus aequo iure proficere debet.

LIBER XII.

[*Communia de legatis et fideicommissis*].

1376. Quod quis sibi adscripserit, si alii (34. 8) 5 restituere a testatore iussus est, cum onere fideicommissum id apud heredem remanet, quamvis pro non scripto esset. idem est et in testamento militis.

1377. Si pupillus, cui sine tutore auctore (35. 2) 21 decem mutua data sunt, legatum a creditore meruerit sub hac condicione, si decem quae acceperit heredi reddiderit, una numeratione et implet condicionem et liberatur naturali obligatione, ut etiam in Falcidia heredi imputentur, quamvis non imputarentur, si tantum condicionis implendae causa data fuissent. adeo autem et solvere videtur, ut repudiato legato vel Sticho 1 qui legatus est mortuo nihil repetere possit. Si ego et servus meus heredes instituti simus ex diversis partibus nec a servo erogatus dodrans, his quibus a me legatum est contra Falcidiam proderit quod ex portione servi ad me pervenit supra Falcidiam eius portionis. ex contrario si servo meo servus et mihi decem legata fuerint, servi Falcidia ex decem mihi legatis non tenetur exemplo eodem Falcidiae: nam quartam retineo ex persona servi, quamvis de mea portione nihil exhaustum sit.

[*De operis novi nuntiatione* (*E. XXVIII*)].

1378. †[1] Sciendum est denegata exsecu- (39. 1) 19 tione operis novi nihilo minus integras legitimas actiones manere, sicut in his quoque causis manent, in quibus ab initio operis novi denuntiationem praetor denegat.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*)].

1379. Pater ex provincia ad filium sciens (40. 2) 22 Romae agentem epistulam fecit, quae permisit ei, quem vellet ex servis, quos in ministerio secum hic habebat, vindicta liberare: post quam filius Stichum manumisit apud praetorem: quaero, an fecerit liberum. respondi: quare non hoc concessum credamus patri, ut permittere possit filio ex his, quos in ministerio haberet, manumittere? solam enim electionem filio concessit, ceterum ipse manumittit.

1380. Libertas ad tempus dari non potest. (40. 4) 33

1381. Imperatores Missenio Frontoni: (40. 4) 52 'Testamento militis his verbis adscripta libertate: "Stephanum servum meum liberum esse volo" vel "iubeo" adita hereditate libertas competit: et ideo ea, quae postea adiecta sunt: "sic tamen, ut cum herede meo sit quo usque iuvenis sit: quod si noluerit aut contempserit, iure servitutis teneatur" ad revocandam libertatem, quae competit, non sunt efficacia'. idem et in paganorum testamentis observatur.

1382. Licinnius Rufinus Iulio Paulo. Is (40. 13) 4 cui fideicommissa libertas debebatur post vicensimum annum veniri se passus est: quaero, denegandum sit ei ad libertatem proclamare.[2] movet me exemplum cuiusvis liberi hominis: nam et si consecutus esset libertatem, *si* se vendidisset, denegaretur ei ad libertatem proclamare,[1] nec debet meliori loco intellegi, quod in servitute constitutus passus est se venum dari, quam si esset libertatem consecutus. sed e contrario movet me, quod in hoc, de quo quaeritur, venditio constitit et est qui veneat, in libero autem homine neque venditio constitit et nihil est quod veneat. peto itaque plenissime instruas. respondit: venditio quidem tam servi quam liberi contrahi potest et stipulatio de evictione contrahitur: non enim de eo loquimur, qui sciens liberum emit: nam adversus hunc nec ad libertatem proclamatio[2] denegatur. sed is, qui adhuc servus est, etiam invitus veniri potest, quamvis et ipse in eo malus sit, quod de condicione sua dissimulat, cum in sua potestate habeat, ut statim ad libertatem perveniat. quod quidem non potest ei imputari, cui nondum libertas debetur. pone statuliberum passum se venum dari: nemo dicturus est superveniente condicione, quae non fuit in eius potestate, libertatis petitionem ei denegandam. idem puto, etiamsi in ipsius potestate fuit condicio. sed in proposito magis probandum est, ut denegetur ei libertatis petitio, qui potuit petere libertatem et maluit se venum dari, quia indignus est auxilio praetoris fideicommissarii.

1) Paulus libro quaestionum *omisso numero inscr. F.*
2) deneganda sit eius in libertatem adsertio *similiave Paul.*

LIBER XIII.

[*De iure deliberandi* (*E.* 208. 209)].

1383. † Iustinian. . . . *in quaestionibus* C. (6. 30) 19 pr. *Iulii Pauli invenimus filios familias paternam hereditatem deliberantes posse et in suam posteritatem hanc transmittere* . . .

[*De privilegiariis creditoribus* (*E.* 219)].

1384. Qui nominibus a curatoribus (26. 7) 44 prioribus susceptis sive tutoribus nomina adgnoverunt, 1 periculum in se transferunt. Sed si pupillus post pubertatem rationibus a tutore acceptis reliquationem eius secutus usuras acceptaverit, privilegium suum non amittit in bonis tutoris venditis: praetor enim privilegium ei servare debet.

Cum dotem mulieris nomine extraneus (23. 3) 71 promisit, mulieris periculum est: sed si maritus nomen secutus usuras exegerit, periculum eius futurum respondetur.

1385. Defensor tutoris condemnatus non (27. 3) 22 auferet privilegium pupilli: neque enim sponte cum eo pupillus contraxit.

[*De Serviana actione* (*E.* 222)]?

1386. Nemo enim in persequendo de- (50. 17) 87 teriorem causam, sed meliorem facit. denique post litem contestatam heredi quoque prospiceretur et heres tenetur ex omnibus causis.[3]

[*De separationibus* (*E.* 223)].

1387. Si creditores hereditarii separatio- (42. 6) 5 nem bonorum impetraverunt et inveniatur non idonea hereditas, heres autem idoneus: non poterunt reverti ad heredem, sed eo, quod semel postulaverunt, stare debent. sed si post impetratam separationem aliquid heres adquisierit, si quidem ex hereditate, admitti debebunt ad id quod adquisitum est illi qui separationem

1) ad libertatem proclamare] in libertatem adsertio *Paul.*
2) ad libertatem proclamatio] in libertatem adsertio *Paul.*
3) *Similiter bonorum emptori et bonorum emptor.*

impetraverunt: sed si illis satisfactum fuerit, quod superest tribuetur propriis heredis creditoribus. at si ex alia causa heres adquisierit, non admittentur hereditarii creditores. quod si proprii ad solidum pervenerunt, id quod supererit tribuendum hereditariis quidam putant: mihi autem id non videtur: cum enim separationem petierunt, recesserunt a persona heredis et bona secuti sunt et quasi defuncti bona vendiderunt, quae augmenta non possunt recipere. idemque existimo dicendum, etiamsi circa separationem bonorum decepti minus consecuti sunt quam proprii heredis creditores. proprii autem heredis creditores habent propria eius bona et personam, quae potest donec vivit adquirere.

LIBER XIV.

[*De exceptionibus* (*E. XLIV*)].

1388. Ex sextante heres institutus, qui [(44. 2) 30 intestato legitimus heres esse potest, cum de iure testamenti faceret quaestionem, ab uno ex institutis dimidiam partem hereditatis petiit nec optinuit. videtur in illa petitione etiam partem sextantis vindicasse et ideo, si coeperit ab eodem ex testamento eandem portionem 1 petere, obstabit ei exceptio rei iudicatae. Latinus Largus: cum de hereditate inter Maevium, ad quem pertinebat, et Titium, qui controversiam moverat, transigeretur, traditio rerum hereditariarum Maevio heredi a Titio facta est, in qua traditione etiam fundum ei suum proprium, quem ante multos annos avo eiusdem Maevii heredis obligaverat quemque alii postea in obligationem deduxerat, ex causa pacti tradidit. his gestis posterior Titii creditor ius suum persecutus est et optinuit. post hoc iudicium Maevius heres repperit in rebus avitis chirographum eiusdem Titii ante multos annos conscriptum, per quod apparuit eum fundum, qui in causam transactionis venerat, etiam avo suo ab eodem Titio fuisse obligatum. cum ergo constet prius avo Maevii heredis in obligationem eundem fundum datum, de quo Maevius superatus est, quaero, an ius avi sui, quod tunc, cum de eodem fundo ageretur, ignorabat, nulla exceptione opposita exsequi possit. respondi: si de proprietate fundi litigatur et secundum actorem pronuntiatum fuisset, diceremus petenti ei, qui in priore iudicio victus est, obstaturam rei iudicatae exceptionem, quoniam de eius quoque iure quaesitum videtur, cum actor petitionem implet. quod si possessor absolutus amissa possessione eundem ab eodem, qui prius non optinuit, peteret, non obesset ei exceptio: nihil enim in suo iudicio de iure eius statutum videretur. cum autem pigneraticia actum est adversus priorem creditorem, potest fieri, ut de iure possessoris non sit quaesitum, quia non, ut in proprietatis quaestione quod meum est alterius non est, ita in obligatione utique consequens est, ut non sit alii obligatum, quod hic probabit sibi teneri. et probabilius dicitur non obstare exceptionem, quoniam de iure possessoris quaesitum non est, sed de sola obligatione. in proposita autem quaestione magis me illud movet, numquid pignoris ius extinctum sit dominio adquisito: neque enim potest pignus perseverare domino constituto creditore. actio tamen pigneraticia competit: verum est enim et pigneri datum et satisfactum non esse. quare puto non obstare rei iudicatae exceptionem.

1389. [1]Si pupillus alterum ex tutoribus [(26. 7) 45 post pubertatem liberasset, improbe alterum illius nomine conabitur interpellare. idemque dicemus in duobus magistratibus collegis, quorum alterum res publica convenit. sed haec in magistratibus tractavi, quasi duo rei eiusdem debiti essent omnimodo: quod non ita est. nam si uterque idoneus est, electio locum non habet: is autem, qui tempore[1] liberatus est, non ei similis est qui nihil habet, sed ei qui satisfecit: habet enim quod obiciat petitori.

1) *De doli mali exceptione.*

1390. Liberis exheredatis, qui nihil ex [(44. 4) 13 patris iudicio meruerunt, rupto testamento ius suum conservandum est, nec opponetur doli mali exceptio. quod non solum in persona eorum, sed in heredibus in persona liberorum[2] quoque eorum optinendum est.

1391. Nesennius Apollinaris: si te dona- [(42. 1) 41 turum mihi delegavero creditori meo, an in solidum conveniendus sis? et si in solidum conveniendus, an diversum putes, si non creditori meo, sed ei, cui donare volebam, te delegavero? et quid de eo, qui pro muliere, cui donare volebat, marito eius dotem promiserit? respondit: nulla creditor exceptione summoveretur, licet is, qui ei delegatus est, poterit uti adversus eum, cuius nomine promisit: cui similis est maritus, maxime si constante matrimonio petat. et sicut heres donatoris in solidum condemnatur et ipse fideiussor, quem in donando adhibuit, ita et ei, cui non donavit, in soli- 1 dum condemnatur. Fundum quis donavit[3]: si non restituat, ut quivis possessor damnandus est: si autem fundum restituit, fructuum nomine, si non eos consumpsit,[4] in solidum condemnandus est: potuit enim non periclitari, si statim restituisset: si dolo desiit possidere, in litem iurabitur et tanti sequetur con- 2 demnatio. In solidum condemnatus donator actione iudicati, nisi in quantum facere potest, non tenetur beneficio constitutionis.

*

1392. [5]In ambiguo sermone non utrumque [(34. 5) 3 dicimus, sed id dumtaxat quod volumus: itaque qui aliud dicit quam vult, neque id dicit quod vox significat, quia non vult, neque id quod vult, quia id non loquitur.

1393. [6]Si ita legatum sit 'Titio post [(35. 1) 103 decem annos dato, si satis ab herede non exegerit' et Titius intra decimum annum decesserit, ad heredem suum transmittat legatum, quia moriente eo condicio exstitit.

LIBER XV.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 1.]

1394. Quod dicitur patrem filio utiliter [(45. 1) 130 stipulari, quasi sibi ille stipularetur, hoc in his verum est, quae iuris sunt quaeque adquiri patri possunt[7]: alioquin si factum conferatur in personam filii, inutilis erit stipulatio, veluti ut tenere ei vel ire agere liceat. contra autem filius etiam ut ire patri liceat stipulando adquiret ei: immo et quod in suam personam conferre non potest, hoc patri adquirat.

1) temere *scr.* (*Widing*). 2) in persona liberorum *gloss. adscr. ad* in persona eorum. 3) *Paulus non potuit non adicere:* et perfecta donatione fundi possessionem reciperavit: *suspicor iuris consultum legis Cinciae fecisse mentionem ideoque compilatores haec omisisse.* 4) si non eos consumpsit *Trib.?* 5) *Fortasse haec iam ad stipulationes* (*v. lib. XV*) *pertinent.* 6) libro nono decimo (XVIIII *pro* XIIII) — *ad legem Iuliam et Papiam — inscr.?* 7) quaeque . . . possunt *Trib.*

1395. Quidam cum filium alienum susci- [(45. 1) 132] peret, tradenti promiserat certam pecuniae quantitatem, si eum aliter quam ut filium observasset. quaero, si postmodum domo eum propulerit vel moriens nihil ei testamento reliquerit, an stipulatio committetur, et quid intersit, utrum filius an alumnus vel cognatus agentis fuerit. praeterea quaero, si filium suum quis legitime in adoptionem dederit et ita, ut supra scriptum est, stipulatio intercesserit eumque pater adoptivus exheredaverit vel emancipaverit, an stipulatio committatur. respondi: stipulatio utilis est in utroque casu: igitur, si contra conventionem factum sit, committetur stipulatio. sed videamus primum in eo, qui legitime adoptavit, an possit committi, si eum exheredaverit vel emancipaverit: haec enim pater circa filium solet facere: igitur non aliter eum quam ut filium observavit. ergo exheredatus de inofficioso agat. quid ergo dicemus, si et meruit exheredari? emancipatus plane et hoc remedio carebit. quare sic debuit interponi stipulatio, ut, si eum emancipasset vel exheredasset, certum quid promitteret. quo tamen casu commissa stipulatione potest quaeri, an exheredato permittendum esset dicere de inofficioso, maxime, si patri naturali heres exstitisset: an victo deneganda est ex stipulatu actio? sed si ei, qui stipulatus est, non debuit denegari victo filio, nec ipsi deneganda erit debitae pecuniae exsecutio. in eo autem, qui non adoptavit, quem intellectum habeat haec conceptio 'si eum aliter quam ut filium observasset', non prospicio: an et hic exigimus exheredationem vel emancipationem, res in extraneo ineptas? sed si is, qui legitime adoptavit, nihil facit contra verba stipulationis, cum utitur patrio iure, in eo, qui haec non fecit, dicit[1] supervacuo, dici tamen poterit com- 1 missam esse stipulationem. Filius familias ita stipulatus est: 'quantam pecuniam Titio credidero, fide tua esse iubes?' et emancipatus credidit: patri non debebit fideiussor, quia nec reus ei tenetur.

1396. Liber homo bona fide mihi servit: [(45. 3) 20] stipulatur ex re mea vel ex operis suis Stichum, qui ipsius est: magis est, ut mihi adquirat, quia et si servus esset meus, adquireret mihi: nec enim illud dici debet, quasi ille quoque in peculio eius esset. sed si ex re mea Stichum, qui meus est, stipulatur, sibi adquiret. 1 [2]apud Labeonem ita scriptum est.[3] Filium et filiam in sua potestate pater intestatus reliquit: filia eo animo fuit semper, ut existimaret nihil ad se ex hereditate patris pertinere: deinde frater eius filiam procreavit et eam infantem reliquit: tutores servo avito eius imperaverunt, ut ab eo, cui res avi hereditatis vendiderunt, stipularetur, quanta pecunia ad eum pervenisset: ex ea stipulatione quid pupillae adquisitum sit, peto rescribas. Paulus: est quidem verum bona fide possessum servum ex re eius cui servit stipulantem possessori adquirere: sed si res, quae ex hereditate avi communes fuerunt, in venditionem hereditatis venerunt, non videtur ex re pupillae totum pretium stipulari ideoque utrisque adquirit.

1397. Si quis pro eo, qui libertus non [(46. 1) 56] esset et operas praestaturum se iurasset, fideiussor 1 erit, non tenebitur. Item si filius a patre vel servus a domino stipuletur, nec fideiussor acceptus tenetur, quia non potest pro eodem et eidem esse obligatus. ex diverso ergo patre a filio vel domino a servo stipu- 2 lato fideiussor acceptus tenetur. Si nummos alienos quasi tuos mutuos dederis sine stipulatione, nec fideiussorem teneri Pomponius ait. quid ergo, si consumptis nummis nascatur condictio? puto fideiussorem obligatum fore: in omnem enim causam acceptus vide- 3 tur, quae ex ea numeratione nasci potest. Pro furti actione fideiussor accipi potest: item pro eo qui in legem Aquiliam commisit. diversa causa est popularium actionum.

1398. Qui res suas obligavit, postea ali- [(46. 3) 98] quam possessionem ex his pro filia sua dotem promittendo obligavit et solvit. si ea res a creditore evicta est, dicendum est maritum ex dotis promissione agere posse, ac si statuliberum remve sub condicione legatam dotis nomine pro filia pater solvisset: harum enim rerum solutio non potest nisi ex eventu liberare, scilicet 1 quo casu certum erit remanere eas. Diversum respondetur in ea pecunia sive re, quam patronus post mortem liberti per Fabianam aufert: haec enim actio cum sit nova, partam liberationem non potest revocare. 2 Huic applicatur minor viginti quinque annis, qui a creditore circumscriptus in rem ex causa debiti solu- 3 tam restituitur. Rem autem castrensis peculii solventem patrem perinde accipere debemus, ac si alienam dedisset, quamvis possit residere apud eum, cui soluta est, prius mortuo intestato filio: sed tunc adquisita creditur, cum filius decesserit: et utique cuius fuerit, eventus declaret sitque et hoc ex his, quae post factis, 4 in praeteritum quid fuerit, declarent. Mihi dare decem pure aut Titio kalendis vel sub condicione, aut mihi kalendis Ianuariis, Titio Februariis utiliter stipulor: quod si mihi kalendis Februariis, Titio kalendis Ianuariis, potest dubitari. sed rectius dicitur utiliter stipulatum: nam cum in diem sit ea quoque obligatio, etiam mihi solvi potest ante Februarias: igitur et illi 5 solvi poterit. Qui stipulatus[1] 'sibi aut Titio' si hoc dicit 'si Titio non solveris' dari sibi, videtur condicionaliter stipulari. et ideo etiam sic facta stipulatione: 'mihi decem aut quinque Titio dari?' quinque Titio solutis liberabitur reus a stipulatore. quod ita potest admitti, si hoc ipsum expressim agebatur, ut quasi poena adiecta sit in persona stipulantis, si Titio solutum non esset. at ubi simpliciter 'sibi aut Titio' stipulatur, solutionis tantum causa adhibetur Titius et ideo quinque ei solutis remanebunt reliqua quinque in obligatione. contra si mihi quinque, illi decem stipulatus sim, quinque Titio solutis non facit conceptio stipulationis, ut a me liberetur: porro si decem solverit, non quinque repetet, sed mihi per mandati 6 actionem decem debebuntur. Mihi Romae aut Ephesi Titio dari stipulor: an solvendo Titio Ephesi a me liberetur, videamus: nam si diversa facta sunt, ut Iulianus putat, diversa res est.[2] sed cum praevalet causa dandi, liberatur: liberaretur enim et si mihi Stichum, illi Pamphilum dari stipulatus essem et Titio Pamphilum solvisset. at ubi merum factum stipulor, puta insulam in meo solo aedificari aut in Titii loco, numquid, si in Titii loco aedificet, non contingat liberatio? nemo enim dixit facto pro facto soluto liberationem contingere. sed verius est liberationem contingere, quia non factum pro facto solvere videtur, 7 sed electio promissoris completur. Si servus fructua-

---

1) licet *F2*. 2) et *ins.?* 3) *Verba* apud Labeonem ita scriptum est *ab edd. referuntur ad* § 1, *quod non probo*.

1) stipulatur *scr.* 2) *cf.* (46. 1) 16 § 2 (*Iulian. fr.* 710).

rius ex re fructuarii domino proprietatis aut fructuario stipuletur, inutilis est stipulatio[1]: at ex re proprietarii si ipsi domino aut fructuario stipuletur, recte stipulatur: tantum enim solutionis capax est fructuarius hoc 8 casu, non etiam obligationis. Aream promisi alienam: in ea dominus insulam aedificavit: an stipulatio extincta sit, quaesitum est. respondi, si alienum hominem promisi et is a domino manumissus est, liberor. nec admissum est, quod Celsus ait, si idem rursus lege aliqua servus effectus sit, peti eum posse: in perpetuum enim sublata obligatio restitui non potest, et si servus effectus sit, alius videtur esse. nec simili argumento usus est, ut, si navem, quam tu promisisti, dominus dissolverit, deinde isdem tabulis compegerit, teneri te: hic enim eadem navis est, quam te daturum spopondisti, ut videatur magis obligatio cessare quam extincta esse. homini autem manumisso simile fiet, si ea mente dissolutam esse navem posueris, ut in alios usus converterentur tabulae, deinde mutato consilio easdem compositas: alia enim videbitur esse posterior navis, sicut ille alius homo est. non est his similis area, in qua aedificium positum est: non enim desiit in rerum natura esse. immo et peti potest area et aestimatio eius solvi debebit: pars enim insulae area est et quidem maxima, cui etiam superficies cedit. diversum dicemus, si servus promissus ab hostibus captus sit: hic interim peti non potest quasi ante diem, sed si redierit postliminio, recte tunc petetur: cessavit enim hic obligatio. area autem extat, sicut cetera, ex quibus aedificium constitit. denique lex duodecim tabularum tignum aedibus iunctum vindicari posse scit, sed interim id solvi prohibuit pretiumque eius dari voluit.

1399. In omnibus quidem, maxime (50. 17) 90 tamen in iure aequitas spectanda est.

LIBER XVI.

[*De stipulationibus* (*E. XLV*) 2.]

1400. Venditor ex hereditate interposita (18. 4) 21 stipulatione rem hereditariam persecutus alii vendidit: quaeritur, quid ex stipulatione praestare debeat: nam bis utique non committitur stipulatio, ut et rem et pretium debeat. et quidem si, posteaquam rem vendidit heres, intercessit stipulatio, credimus pretium in stipulationem venisse: quod si antecessit stipulatio, deinde rem nactus est, tunc rem debebit. si ergo hominem vendiderit et is decesserit, an pretium eiusdem debeat? non enim deberet Stichi promissor, si eum vendidisset, mortuo eo, si nulla mora processisset. sed ubi hereditatem vendidi et postea rem ex ea vendidi, potest videri, ut negotium eius agam quam[2] hereditatis. sed hoc in re singulari non potest credi: nam si eundem hominem tibi vendidero et necdum tradito eo alii quoque vendidero pretiumque accepero, mortuo eo videamus ne nihil tibi debeam ex empto, quoniam moram in tradendo non feci (pretium enim hominis venditi non ex re, sed propter negotiationem percipitur) et sic sit, quasi alii non vendidissem: tibi enim rem debebam, non actionem. at cum hereditas venit, tacite hoc agi videtur, ut, si quid tamquam heres feci, id praestem emptori, quasi illius negotium agam: quemadmodum fundi venditor fructus praestet bonae fidei ratione, quamvis, si neglexisset ut alienum, nihil ei imputare possit, nisi si culpa eius argueretur. quid si rem, quam vendidi alio possidente, petii et litis aestimationem accepi, utrum pretium illi debeo an rem? utique rem, non enim actiones ei, sed rem praestare debeo: et si vi deiectus vel propter furti actionem duplum abstulero, nihil hoc ad emptorem pertinebit. nam si sine culpa desiit detinere venditor, actiones suas praestare debebit, non rem, et sic aestimationem quoque: nam et aream tradere debet exusto aedificio.

1401. Pater filiae nomine fundum in (21. 2) 71 dotem dedit: evicto eo an ex empto vel duplae stipulatio committatur, quasi pater damnum patiatur, non immerito dubitatur: non enim sicut mulieris dos est, ita patris esse dici potest nec conferre fratribus cogitur dotem a se profectam manente matrimonio. sed videamus, ne probabilius dicatur committi hoc quoque casu stipulationem: interest enim patris filiam dotatam habere et spem quandoque recipiendae dotis, utique si in potestate sit. quod si emancipata est, vix poterit defendi statim committi stipulationem, cum uno casu ad eum dos regredi possit. numquid ergo tunc demum agere possit, cum mortua in matrimonio filia potuit dotem repetere, si evictus fundus non esset? an et hoc casu interest patris dotatam filiam habere, ut statim convenire promissorem possit? quod magis paterna affectio inducit.

LIBER XVII.

[*Ad legem XII tabularum: de hereditate legitima*].

1402. In metallum damnata mulier eum (48. 23) 4 quem prius conceperat edidit, deinde a principe restituta est. humanius dicetur etiam cognationis iura huic restituta videri.

1403. Quotiens duplici iure defertur (50. 17) 91 alicui successio, repudiato novo iure quod ante defertur, supererit vetus.

[*Ad legem Falcidiam*].

1404. Nesennius Apollinaris Iulio Paulo. (35. 2) 22 Ex facto, domine, species eiusmodi incidit. Titia filias suas tres numero aequis ex partibus scripsit heredes et a singulis legata invicem dedit, ab una tamen ita legavit tam coheredibus eius quam extraneis, ut Falcidiae sit locus. quaero, an adversus coheredes suas, a quibus legata et ipsa accepit, uti possit Falcidia et, si non possit vel doli exceptione summovenda est, quemadmodum adversus extraneos computatio Falcidiae iniri possit. respondi: id quidem, quod a coherede legatorum nomine percipitur, non solet legatariis proficere, quo minus Falcidiam patiantur: sed cum is qui legatum praestaturus est ab eodem aliquid ex testamento petit, non est audiendus desiderans uti adversus eum Falcidiae beneficio, si id quod percepturus est ex voluntate testatoris suppleat, quod deducere desiderat. plane ceteris legatariis non universum, quod coheredi praestat, imputabit, sed quantum daturus esset, si nihil 1 ab eo perciperet. Servo herede instituto si a domino fideicommissa, a servo legata data sunt, prius ratio legatorum habenda est, deinde ex eo quod superest fideicommissorum. dominus enim ideo tenetur, quod ad eum pervenit: pervenit autem, quod deductis legatis 2 superest. plane Falcidiam exercet. Sed et si do-

1) *cf. Iulian. fr.* 704 § 5. 2) tamquam *scr.*

minus omissa hereditatis aditione servum sibi substitutum adire iussit, prius erogantur quae ab ipso domino data sunt, tunc eorum quae a servo relicta sunt ratio 3 initur, si patitur Falcidia. Si debitori liberatio legata sit, quamvis solvendo non sit, totum legatum computetur, licet nomen hoc non augeat hereditatem nisi ex eventu. igitur si Falcidia locum habeat, hoc plus videbitur legatum, quod huic legatum esset: cetera quoque minuentur legata per hoc et ipsum hoc per alia; capere 4 enim videtur eo, quod liberatur. Sed si alii hoc nomen legetur, nullum legatum erit nec ceteris contribuetur.

LIBER XVIII.

LIBER XIX.

[Ad legem Iuliam et Papiam].

1405. [1]Qui dotem stipulanti uxori pro- [(24. 3) 46] miserat, eidem testamento quaedam legaverat, ita tamen, ne dotem ab heredibus peteret: ea, quae legata erant, uxor capere non potuerat. respondi dotis[2] actionem mulieri adversus heredes non esse denegandam.

LIBER XX.

LIBER XXI.

[Ad legem Iuliam et Papiam].

1406. [3]Ab intestato factis codicillis re- [(29. 7) 16] licta etiam postea natus intestati successor debebit: quicumque enim ab intestato successerit, locum habent codicilli: nam unus casus est nec interest qui succedit dum intestato succedat. ad testamentum autem quod quoquo tempore fecisset, pertinent codicilli. et ut manifestius dicam, intestato patre familias mortuo nihil desiderant codicilli, sed vicem testamenti exhibent; testamento autem facto ius sequuntur eius.

1407. Si quis servo suo fideicommissam [(31) 84] libertatem reliquit et aliud quid adscripsit, quidam dicunt, quia placebat ab herede eum manumitti debere, futurum esse, ut non admittatur ad fideicommissum: sed hoc iniquum est. in huiusmodi enim persona utriusque quodammodo dies cessit et libertatis et pecuniae petendae, adeo ut putem, si mora fiat praestandae libertati, etiam fideicommisso moram videri factam et usurarum onus accedere: nam et cetera quae medio tempore adquisiit domino, dum moratur praestare libertatem, eidem restitui oportere rectissime responsum est.

1408. Cum in annos singulos legatur, [(33. 1) 11] plura legata esse placet et per singula legata ius capiendi inspicietur. idem in servo inspiciendum est ex persona dominorum.

1409. [4]Cum a pluribus heredibus institutis [(33. 3) 7] via legata est, quia partem non recipit, singuli heredes in solidum conveniuntur, quia et uno ex heredibus adeunte vindicari potest.

1410. [5]Servus legatus est et ei aliquid. [(34. 4) 27] si alienato eo adimatur quod ei legatum est, valet ademptio, quia et legatum potest procedere, si redima-1 tur. Servo legato et inter vivos manumisso si legatum adimatur, nullius momenti ademptio est: igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet. nam etsi rursus in servitutem ceciderit, non tamen legatum eius resuscitabitur: novus enim videtur homo esse.

1411. [1]Iulius Paulus Nymphidio. Quae- [(35. 1) 81] sisti, si ita in testamento cautum esset: 'Stichus si rationes reddiderit, cum contubernali sua liber esto eisque decem heres dato', an Sticho mortuo antequam rationes redderet, vel pariatore vel reliqua habente, libera esset mulier? et an de legato idem accipiamus.[2] libertate data, si rationes reddiderit, hanc condicionem rationum reddendarum, ut iussus videatur reliqua reddere, si qua habet, cum fide actus sui. quae si nulla sunt, pure accepisse libertatem videbuntur: et si post aditam hereditatem decessit, competente libertate etiam legatum eos secutum est. quod si, cum adhuc reliqua haberet, decessit, sub eadem condicione et contubernalis eius libertatem accepisse videtur et defecta videbitur condicione. sed non ineleganter illud dicetur Stichum quidem sub condicione manumissum, contubernalem autem eius pure et illam coniunctionem non ad coniungendam condicionem, sed ad necessi-1 tudinem demonstrandam pertinere. Tunc demum pro impleta habetur condicio, cum per eum stat, qui, si impleta esset, debiturus erat.

1412. Ita fidei heredis commisit: 'rogo [(49. 14) 40] fundum Titio des, de quo te rogavi'. si Titius capere non possit, non evitabit heres poenam taciti fideicommissi: non enim est palam relinquere, quod ex testamento sciri non potest, cum recitatum est. quemadmodum nec ille palam dat, qui ita scribit: 'rogo vos, heredes, in eo, quod a vobis peti, fidem praestetis'. immo in priore specie maiorem fraudem excogitasse videtur, qui non tantum legem circumvenire voluit, sed etiam interpretationem legis, quae circa tacitum fideicommissum habetur: quamvis enim fundum nominaverit, non tamen cognosci potest, de quo sit rogatus heres, cum diversitas rerum obscurum faciat lega-1 tum. Patronus si tacite in fidem suam recipiat, ut ex portione sua praestet, cessare fraudem dicitur, quia de suo largitur.

LIBER XXII.

[Ad legem Aquiliam].

1413. Stichum aut Pamphilum promisi [(9. 2) 55] Titio, cum Stichus esset decem milium, Pamphilus viginti: stipulator Stichum ante moram occidit: quaesitum est de actione legis Aquiliae. respondi: cum viliorem occidisse proponitur, in hunc tractatum nihilum differt ab extraneo creditor. quanti igitur fiet aestimatio, utrum decem milium, quanti fuit occisus, an quanti est, quem necesse habeo dare, id est quanti mea interest? et quid dicemus, si et Pamphilus decesserit sine mora? iam pretium Stichi minuetur, quoniam liberatus est promissor? et sufficiet fuisse pluris cum occideretur vel intra annum. hac quidem ratione, etiamsi post mortem Pamphili intra annum occidatur, pluris videbitur fuisse.

[Ad SC Libonianum].

1414. Filius emancipatus cum scriberet [(48. 10) 14] patris testamentum, iussu patris servo communi Titii

---

1) *cf. Ter. Clem.* 4 *ad l. I. et P.* (31) 53. 2) rei uxoriae *Paul.* 3) *De his quae pro non scriptis habentur, cf. I.* (2. 25) 1, *Plin. epist.* 2, 16. 4) *cf. Gai.* II, 206—208. 5) *Legata adempta pro non scriptis habentur.*

1) *De his quae condicione deficiente caduca fiunt.* 2) et an de legato idem accipiamus] *crediderim Nymphidium expressim de iure caduci quaesivisse.*

et suo legatum adscripsit: quaero quis exitus quaestionis sit. respondit: plures quaestiones coniunxisti. et quidem quantum ad senatus consultum, quo prohibemur nobis vel his, quos in potestate habemus, adscribere legatum, emancipatus quoque filius eadem poena tenebitur, licet iussu patris scripserit: excusatus enim is videtur qui in potestate est sic ut servus, si tamen iussum ex subscriptione testatoris appareat: sic 1 enim inveni senatum censuisse. Sequens quaestio est, an, quoniam placet id quod illicite scriptum est pro non scripto esse, quod servo communi scribentis et alterius adscriptum est, utrum in totum pro non scripto sit an quantum ad eum tantum qui adscripsit, ceterum socio totum debeatur. et inveni Marcellum apud Iulianum adnotasse. nam cum Iulianus scripsisset, si sibi et Titio scripsisset aut servo communi, cum pro non scripto sit, facillime quaeri posse, quantum Titio et socio adquiratur ita: adicit iste Marcellus: quemadmodum socio debebitur, si quasi falsum nomen servi subducitur? quod et in praesenti quaestione observan-2 dum est. Maritus servum dotalem manumisit et in testamento eius legatum sibi adscripsit. quaesitum est, quid mulier ex lege Iulia consequi possit. respondi: et patronum incidere in poenam edicti divi Claudii dicendum est et filium emancipatum, licet praeteriti possint petere possessionem bonorum. ergo si nihil habet patronus ex bonis liberti, non tenebitur mulieri. an ideo teneri potest, quod adiectum est in lege 'aut dolo fecit, quo minus ad eum perveniat'? sed nihil fecit in fraudem mulieris: non enim adversus illam hoc excogitavit. an ideo non denegamus huic actiones, quoniam alii restituturus est? adquin cum is, qui sibi iussu testatoris legatum adscripsit, etiam si fidei suae, similiter iubente testatore, commisisset, ut id alii restitueret, senatus iussit eum nihilo minus legato abstinere idque apud heredem remanere cum onere fideicommissi.

[*Ad leges de adpromissoribus latis*].

1415. Si a colono stipulatus fideiussorem [(46. 1) 58] accepi, una stipulatio est plurium pensionum, et ideo 1 in universis pensionibus fideiussor tenetur. Cum facto suo reus principalis obligationem perpetuat, etiam fideiussoris durat obligatio, veluti si moram fecit in Sticho solvendo et is decessit.

LIBER XXIII.

[*Ad legem Aeliam Sentiam*]?

1416. [1]Si servo fideicommissa data sit [(28. 5) 85] libertas, heres hunc eundem servum cum libertate heredem reliquisset, quaesitum est, an necessarius fiat heres. et humanius est et magis aequitatis ratione subnixum non fieri necessarium: qui enim etiam invito defuncto poterat libertatem extorquere, is liber esse iussus non magnum videtur beneficium a defuncto consequi, immo nihil commodi sensisse, sed magis debitam 1 sibi accepisse libertatem. Idem probandum erit et in illo servo, quem testator ea lege emerat, ut manumitteret, si heres fuerit institutus: nam et hic seposito beneficio testatoris proprio iure poterit ad libertatem 2 pervenire ex constitutione divi Marci. Idem et in eo, qui propria sua data pecunia emptus est ab aliquo: nam et hic poterit ab ipso testatore libertatem extorquere.

1) *v. Ulp.* 1, 14.

[*De his quae ut indignis auferuntur*]?

1417. Sed haec[1] nimium scrupulosa [(27. 1) 33] sunt nec admittenda, nisi evidenter pater expresserit velle se dare etiam, si tutelam non administravit: semper enim legatum aut antecedit aut sequitur tutelam.

1418. Quid autem, si se non excusaverit, [(27. 1) 35] sed administrare noluerit contentus, quod ceteri idonei essent? hic poterit conveniri, si ab illis res servari non potuisset. sed hoc non quaerendum est, sed contumacia punienda est eius, qui quodammodo se excusavit. multo magis quis dicere debebit indignum iudicio patris, qui ut suspectus remotus est a tutela.

LIBER XXIV.

? ?

1419. Si quis alienam rem vendiderit [(19. 1) 40] et medio tempore heres domino rei exstiterit, cogetur implere venditionem.

1420. Aliam causam esse novationis vo- [(46. 2) 29] luntariae, aliam iudicii accepti multa exempla ostendunt. perit privilegium dotis et tutelae, si post divortium dos in stipulationem deducatur vel post pubertatem tutelae actio novetur, si id specialiter actum est[2]: quod nemo dixit lite contestata: neque enim deteriorem causam nostram facimus actionem exercentes, sed meliorem, ut solet dici in his actionibus, quae tempore vel morte finiri possunt.

1421. Domicilium re et facto transfer- [(50. 1) 20] tur, non nuda contestatione: sicut in his exigitur, qui negant se posse ad munera ut incolas vocari.

LIBER XXV.

[*Ad leges de fenore latas*]?

1422. Gaius Seius qui rem publicam [(22. 1) 11] gerebat faeneravit pecuniam publicam sub usuris solitis: fuit autem consuetudo, ut intra certa tempora non inlatis usuris graviores infligerentur: quidam debitores cessaverunt in solvendis usuris, quidam plus intulerunt et sic effectum est, ut omne quod usurarum nomine competebat etiam pro his, qui cessaverant in usuris, suppleatur. quaesitum est, an illud, quod amplius ex consuetudine poenae nomine a quibusdam exactum est, ipsi Seio proficere deberet an rei publicae lucro cederet. respondi, si Gaius Seius a debitoribus usuras stipulatus esset, eas solas rei publicae praestari oportere, quae secundum formam ab is exigi solent, etiamsi 1 *non* omnia nomina idonea sint. Quid si servus publicus obligationem usurarum rei publicae adquisiit? aequum est, quamvis ipso iure usurae rei publicae debeantur, tamen pro defectis nominibus compensationem maiorum usurarum fieri, si non sit parata res publica universorum debitorum fortunam suscipere. eadem fere in tutoribus Marcellus refert.

1423. Faenerator pecuniam usuris mari- [(22. 2) 6] timis mutuam dando quasdam merces in nave pignori accepit, ex quibus si non potuisset totum debitum exsolvi, aliarum mercium aliis navibus impositarum propriisque faeneratoribus obligatarum si quid superfuisset,

1) *v. fr.* 1343: *sed dubitare licet, vere hic reiecerit Paulus opinionem supra prolatam an compilatores commutaverint sententiam eius.*
2) si id . . . actum est *Trib.*

pignori accepit. quaesitum est nave propria perempta, ex qua totum solvi potuit, an id damnum ad creditorem pertineat, intra praestitutos dies amissa nave, an ad ceterarum navium superfluum admitti possit. respondi: alias quidem pignoris deminutio ad damnum debitoris, non etiam ad creditoris pertinet: sed cum traiecticia pecunia ita datur, ut non alias petitio eius creditori competat, quam si salva navis intra statuta tempora pervenerit, ipsius crediti obligatio non exsistente condicione defecisse videtur, et ideo pignorum quoque persecutio perempta est etiam eorum, quae non sunt amissa. si navis intra praestitutos dies perisset, et condicionem stipulationis defecisse videri, ideoque sine causa de pignorum persecutione, quae in aliis navibus fuerunt, quaeri.[1] quando ergo ad illorum pignorum persecutionem creditor admitti potuerit? scilicet tunc cum condicio exstiterit obligationis et alio casu pignus amissum fuerit vel vilius distractum vel si navis postea perierit, quam dies praefinitus periculo exactus fuerit.

LIBER XXVI.

LIBER INCERTUS.

v. fr. 1378 (*lib. XII*). (39. 1) 19

v. fr. 1281 (*lib. II*). C.(3.28) 33 §1

v. fr. 1383 (*lib. XIII*). C.(6.30) 19 pr.

AD REGULAM CATONIANAM LIBER SINGULARIS.

1424. Sed si ponas filium testamentum (49. 17) 20 fecisse et patrem heredem instituisse: cum utique pater testamento suo servo filii libertatem dedisset, qui ad eum ex testamento filii pertinere coeperit, videndum est, numquid ei comparari debeat, qui, cum manumitteretur, alienus erat, deinde postea adquisitus est. sed favorabile est libertatem a patre relictam admittere: et ab initio patris esse eum videri ex hoc, quod postea contigit, ostenditur.

REGULARUM LIBRI VII.[2]

LIBER I.

1425. Et qui uxores non habent filios (1.7) 30 adoptare possunt.

LIBER II.

1426. Qui in testamento domini manu- (28. 1) 14 missus est, si ignorat dominum decessisse aditamque eius esse hereditatem, testamentum facere non potest, licet iam pater familias et sui iuris est: nam qui incertus de statu suo est, certam legem testamento dicere non potest.

1427. Servus hereditarius heres institui (28. 5) 53 potest, si modo testamenti factio fuit cum defuncto, licet cum herede instituto non sit.

1428. Ex parte heres institutus servus, (29. 2) 58 et nondum adita hereditate a coherede eius, liber et heres fit necessarius, quia non a coherede, sed a semet ipso accipit libertatem: nisi ita institutus fuerit: 'cum mihi quis heres erit, Stichus liber et heres esto'.

LIBER III.

1429. Si pluribus eadem res legata fuerit,[1] (30) 33 si quidem coniunctim, etiamsi alter vindicet, alter ex testamento agat, non plus quam partem habebit is qui ex testamento aget: quod si separatim, si quidem evidentissime apparuerit ademptione a priore legatario facta ad secundum legatum testatorem convolasse, solum posteriorem ad legatum pervenire placet: sin autem hoc minime apparere potest, pro virili portione ad legatum omnes venire: scilicet nisi ipse testator ex scriptura manifestissimus est utrumque eorum solidum accipere voluisse: tunc enim uni pretium, alii ipsa res adsignatur electione rei vel pretii servanda ei, qui prior de legato sive fideicommisso litem contestatus est, ita tamen, ut non habeat licentiam altero electo ad alterum transire.

1430. Civitatibus legari potest etiam quod (30) 122 ad honorem ornatumque civitatis pertinet: ad ornatum puta quod ad instruendum forum theatrum stadium legatum fuerit: ad honorem puta quod ad munus edendum venationemve ludos scenicos ludos circenses relictum fuerit aut quod ad divisionem singulorum civium vel epulum relictum fuerit. hoc amplius quod in alimenta infirmae aetatis, puta senioribus vel pueris puellisque, relictum fuerit, ad honorem civitatis per- 1 tinere respondetur. 'Lucius Titius et Gaius Seius Publio Maevio decem dare damnas sunto': Gaius Seius heres non exstitit. Sabinus ait Titium solum legatum debiturum: nam Seium pro non scripto habendum esse. haec sententia vera est, hoc est Titius tota decem 2 debebit. Eum cui sub hac condicione fundus legatus est, si centum heredi dedisset, si tantum sit in pretio fundi, quantum heredi dare iussus est, non est legatarius cogendus fideicommissum a se relictum praestare, quoniam nihil ex testamento videtur capere, qui tantum erogat, quantum accipit.

1431. [2] Per quos adquiri nobis stipulatione (2. 14) 59 potest, per eosdem etiam pactis conventis meliorem condicionem nostram fieri posse placet.

LIBER IV.

1432. Servus hereditarius futuro heredi (45. 3) 16 nominatim dari stipulatus nihil agit, quia stipulationis tempore heres dominus eius non fuit.

LIBER VI.

1433. Sed si [*mulier sc.*] pro alieno servo (16. 1) 9 intercedat, quemadmodum in patrem familias priorem reum restituitur actio, ita in dominum quoque restituenda erit.

1434. Si mulieri dederim pecuniam, ut (16. 1) 22 eam creditori meo solvat vel expromittat, si ea expromiserit, locum non esse senatus consulto Pomponius scribit, quia mandati actione obligata in rem suam videtur obligari.

1) si navis intra . . . quaeri *gloss.* 2) *Videtur agi libro* I: *de iure personarum, libro* II: *de testamentis, libro* III: *de legatis, libro* IV: *de adquisitionibus rerum*(?), *libro* VI: *de obligationibus et de iure libertorum*(?).

1) *Quae sequuntur, Triboniani sunt, v. Eisele, ZRG XX, p.* 30, *Gradenwitz, p.* 13. 2) *Difficile est, ut hanc regulam ad ius legatorum referas: fortasse Paulus iam hoc libro agere inceperat de rerum adquisitionibus.*

1435. De bonis eorum, qui ex servitute [(40.12) 32] aut libertate in ingenuitatem vindicati sunt, senatus consultum factum est, quo cavetur de his quidem, qui ex servitute defensi essent, ut id dumtaxat ferrent, quod in domo cuiusque intulissent: in eorum autem bonis, qui post manumissionem repetere originem suam voluissent, hoc amplius, ut, quod post manumissionem quoque adquisissent non ex re manumissoris, secum ferant, cetera bona relinquerent illi, ex cuius familia exissent.

REGULARUM LIBER SINGULARIS.

1436. Hi qui fisci causas agunt suam vel [(3.1) 10] filiorum et parentium suorum vel pupillorum quorum tutelas gerunt causam et adversus fiscum agere non prohibentur. decuriones quoque contra patriam suam causas agere prohibentur, praeter superiores personas.

1437. Qui operas suas locavit, totius [(19. 2) 38] temporis mercedem accipere debet, si per eum non 1 stetit, quo minus operas praestet. Advocati quoque, si per eos non steterit, quo minus causam agant, honoraria reddere non debent.

1438. Etiam ex nudo pacto debentur [(22. 1) 30] civitatibus usurae creditarum ab eis pecuniarum.

1439. Inter virum et uxorem exilii causa [(24. 1) 43] donatio fieri potest.

1440. Servus hac lege venditus, ne manu- [(40.1) 9] mittatur, vel testamento prohibitus manumitti, vel a praefecto vel a praeside prohibitus ob aliquod delictum manumitti ad libertatem perduci non potest.

1441. Privilegia non ex tempore aesti- [(42. 5) 32] mantur, sed ex causa, et si eiusdem tituli fuerunt, concurrunt, licet diversitates temporis in his fuerint.

1442. Intra triduum appellare licet ei, qui [(49.5) 3] de suspecto tutore egit victusque appellat.

1443. Qui excubias palatii deseruerit, [(49. 16) 10] 1 capite punitur. Sed ex causa desertionis restitutus in militiam non aliter medii temporis stipendium et donativa accipit, nisi hoc liberalitas principalis ei specialiter indulserit.

RESPONSORUM LIBRI XXIII.[1]

LIBER I.

[*Ad municipalem* (*E. I*)].

1444. Per adoptionem dignitas non minui- [(1.7) 35] tur, sed augetur. unde senator etsi a plebeio adoptatus est, manet senator: similiter manet et senatoris filius.[2]

1445. Imperator Antoninus[3] Aurelio [(48. 19) 43] Atiliano rescripsit: 'Praeses ultra administrationis suae tempus interdicere alicui arte sua uti non potest'. 1 Idem respondit eum, qui suo admisso decurionum honorem amisit, non posse in poenis evitandis decurionis filii honorem vindicare.

1) *Alexandro Severo imperante confecti, v.* (31) 87 § 3. 4, (49. 1) 25. *Edicti ordinem sequuntur libri* I—XV, *fortasse etiam libri* XVI *pars prior. De ordine, qui fuerit in reliquis libris, coniecturam facere non ausim.* 2) *Item decurio eiusque filius.* 3) *Elagabalus, v. Fitting, p.* 50.

1446. Lucius Titius cum esset in patris [(50. 1) 21] potestate, a magistratibus inter ceteros frumento comparando invito patre curator constitutus est: cui rei Lucius Titius neque consensit neque pecuniam accepit neque in eam cavit aut se comparationibus cum ceteris miscuit: et post mortem patris in reliqua collegarum interpellari coepit. quaeritur, an ex ea causa teneri possit. Paulus respondit eum, qui iniunctum munus a magistratibus suscipere supersedit, posse conveniri eo nomine propter damnum rei publicae, quamvis eo tempore, quo creatus est, in aliena fuerit potestate. 1 Paulus respondit eos, qui pro aliis non ex contractu, sed ex officio quod administraverint conveniuntur, in damnum sortis substitui solere, non etiam in usuras. 2 Idem respondit heredes patris propter munera filii, quae post mortem patris suscepit, iure conveniri non posse. hoc responsum et ad eum pertinet, qui a patre decurio factus post mortem patris munera suscepit.[1] 3 Idem respondit eum, qui decurionem adoptavit, onera decurionatus eius suscepisse videri exemplo patris, cuius 4 voluntate filius decurio factus est. Idem respondit constante matrimonio dotem in bonis mariti esse: sed et si ad munera municipalia a certo modo substantiae 5 vocentur, dotem non debere computari. Idem respondit, si per accusatorem criminum capitalium non stetisset, quo minus crimen intra statutum tempus[2] persequeretur, reum non debuisse medio tempore honorem 6 appetere. 'Imperatores Severus et Antoninus Augusti Septimio Zenoni.[3] Pro infante filio, quem decurionem esse voluisti, quamquam fidem tuam in posterum adstrinxeris, tamen interim onera sustinere non cogeris, cum ad ea, quae mandari possunt, voluntatem dedisse 7 videaris'. Idem respondit,[4] si civitas nullam propriam legem habet de adiectionibus admittendis, non posse recedi a locatione vel venditione praediorum publicorum iam perfecta: tempora enim adiectionibus praestituta ad causas fisci pertinent.

1447. Eos, qui Romae profitentur, proinde [(50. 5) 9] in patria sua excusari muneribus oportere, ac si in 1 patria sua profiterentur. Paulus respondit privilegium frumentariis negotiatoribus concessum etiam ad honores excusandos pertinere.

1448. Respondit eum, qui legatione functus [(50.7) 9] est, intra tempora vacationis praefinita non oportere compelli rursum ad defendendum publicum negotium, 1 etiamsi de eadem causa litigetur. 'Imperatores Antoninus et Severus Augusti Germano Silvano. Legatione functis biennii vacatio conceditur: nec interest, utrum legatio in urbe an in provincia agentibus nobis man- 2 data sit'. Paulus respondit eum, qui legatione fungitur, neque alienis neque propriis negotiis se interponere debere. in qua causa non videri eum quoque contineri, qui cum amico suo praetore gratis consilium participat.

LIBER II.

[*De in ius vocando* (*E. V*)].

1449. Quaesitum est, an tutor pupilli nomine [(2.4) 16] patronam suam sine permissu praetoris vocare possit.

1) hoc responsum . . . suscepit *gloss.?* 2) statutum tempus] annum, *cf. C.* (9. 44) 3 *ict. ibid.* 1, 2, *ubi eadem interpolatio occurrit. Annum causis criminalibus iam iure antiquo praefinitum fuisse, colligi potest ex* (50. 4) 7 *pr.*, *quod fr. neglegentia compilatorum immutatum remansit.* 3) = *C.* (10. 41) 1 § 1. 4) rescripserunt *scr.*, *v. C.* (11. 32) 1.

respondi eum, de quo quaeritur, pupilli nomine etiam in ius vocare patronam suam potuisse sine permissu praetoris.

[*De postulando* (*E. VI*)].

1450. Lucius Titius crimen intendit Gaio (3. 2) 21 Seio quasi iniuriam passus atque in eam rem testationem apud praefectum praetorio recitavit: praefectus fide non habita testationis nullam iniuriam Lucium Titium passum esse a Gaio Seio pronuntiavit. quaero, an testes, quorum testimonium reprobatum est, quasi ex falso testimonio inter infames habentur. Paulus respondit nihil proponi, cur hi, de quibus quaeritur, infamium loco haberi debeant, cum non oportet ex sententia sive iusta sive iniusta pro alio habita alium praegravari.

1451. Pars litterarum divi Hadriani: *τοὺς* (5. 1) 48 *ἄρχοντας ἐν ᾧ ἄρχουσιν ἐνιαυτῷ μήτε εἰσιέναι δίκην ἰδίαν μήτε διωκόντων μήτε φευγόντων, μήτε περὶ ὧν ἐπίτροποι ἢ κουράτορες εἶεν κρινέτωσαν. ἐπειδὰν δὲ ἐξήκῃ ἡ ἀρχή, καὶ αὐτοῖς πρὸς τοὺς φεύγοντας καὶ τοῖς φεύγουσι πρὸς αὐτοὺς εἰσαγωγίμους εἶναι τὰς δίκας.*

1452. [1]Quaesitum est, an is, qui libello (48. 16) 5 principi dato falsum se obiecturum minatus est, si non obiecisset, Turpilliano senatus consulto tenetur. Paulus respondit verbis senatus consulti Turpilliani eum de quo quaeritur non contineri.

[*De cognitoribus et procuratoribus* (*E. VIII*)].

1453. Filius familias defendit absentem (2. 8) 14 patrem: quaero an iudicatum solvi satisdare debeat. Paulus respondit eum qui absentem defendit, etiam si filius vel pater sit, satisdare petituro ex forma edicti debere.

1454. Eum, qui ex sua voluntate minorem (4. 4) 48 annis in iudicio defendit et condemnatus est, ex causa iudicati posse conveniri nec eius quem defendit aetatem ad restitutionem impetrandam ei prodesse, cum causam iudicati recusare non possit. ex quo apparet nec eum, cuius nomine condemnatus est, auxilium restitutionis propter eam sententiam implorare posse.[2]

*
v. fr. 1288 (*quaest. lib. II*). (18. 3) 6

LIBER III.

[*De inofficioso testamento*].[3]

1455. Eum, qui inofficiosi testamenti querel- (5. 2) 21 lam instituit et fraude heredis scripti, quasi tertiam partem hereditatis tacite rogatus esset ei restituere reliquit eam actionem, non videri deseruisse querellam et ideo non prohiberi eum repetere inchoatam actionem. Item quaesitum est, an heres audiendus est, ante de inofficiosi querellam actam desiderans restitui sibi ea quae solvit. respondit ei, qui sciens indebitum fideicommissum solvit, nullam repetitionem ex ea causa competere. Idem respondit, evicta hereditate per inofficiosi querellam ab eo qui heres institutus esset, perinde omnia observari oportere, ac si hereditas adita non fuisset: et ideo et petitionem integram debiti heredi instituto adversus eum qui superavit competere et compensationem debiti.

1456. Paulus respondit: patronus, qui (38. 2) 46 deceptus falsum iudicium testatoris secutus est, bonorum possessionem contra tabulas testamenti liberti petere non prohibetur.

[*De iudiciis omnibus* (*E. XIV*)].[1]

1457. Paulus respondit etiam eum, qui ad (3. 3) 69 litem suscipiendam procuratorem[2] dedit, causae suae adesse non prohiberi.

1458. Venditor ab emptore denuntiatus, ut (5. 1) 49 eum evictionis[3] nomine defenderet, dicit se privilegium habere sui iudicis: quaeritur, an possit litem ab eo iudice, apud quem res inter petitorem et emptorem coepta est, ad suum iudicem revocare. Paulus respondit venditorem emptoris iudicem sequi solere. Iudices a praeside dati solent etiam in tempus successorum eius durare et cogi pronuntiare easque sententias servari. in eundem sensum etiam Scaevola respondit.

1459. [4]De periurio eius, qui ex necessi- (12. 3) 11 tate iuris in litem iuravit, quaeri facile non solere.

1460. Respondit repetita quidem die cautio- (22. 4) 3 nem interponi non debuisse, sed falsi crimen quantum ad eos, qui in hoc consenserunt, contractum non videri, cum inter praesentes et convenientes res actitata sit magisque debitor quam creditor deliquerit.

1461. Respondit instrumentorum sub- (48. 10) 16 reptorum crimen non esse publici iudicii, nisi testamentum alicuius subreptum arguatur. Paulus respondit legis Corneliae poena omnes teneri, qui etiam extra testamenta cetera falsa signassent. Sed et ceteros, qui in rationibus tabulis litteris publicis aliave qua re sine consignatione falsum fecerunt vel, ut verum non appareat, quid celaverunt subripuerunt deleverunt subiecerunt resignaverunt, eadem poena adfici solere dubium non esse.

1462. Paulus respondit rescindere qui- (42. 1) 42 dem sententiam suam praecedentem praetorem non posse, reliqua autem, quae ad consequentiam quidem iam statutorum pertinent, priori tamen sententiae desunt, circa condemnandum reum vel absolvendum debere supplere, scilicet eodem die.

1463. Paulus respondit eum, qui in rebus (49. 8) 2 humanis non fuit sententiae dictae tempore, inefficaciter condemnatum videri. Idem respondit adversus eum, qui in rebus humanis non esset, cum iudex datus est, neque iudicis dationem valuisse neque sententiam adversus eum dictam vires habere.

1464. Paulus respondit de eo damno, (50. 7) 10 quod legationis tempore legatus passus est, posse eum etiam legationis tempore experiri.

[*De rei vindicatione* (*E.* 69)].

1465. Paulus respondit ei, qui in rem (44. 2) 31 egisset nec tenuisset, postea condicenti non obstare exceptionem rei iudicatae.

1466. Paulus respondit eum, qui in (44. 4) 14 alieno solo aedificium extruxerit, non alias sumptus consequi posse, quam possideat et ab eo dominus soli rem vindicet, scilicet opposita doli mali exceptione.

---

1) *cf.* (3. 2) 1: qui in iudicio publico *etc.* 2) ex quo . . . . posse *gloss.* 3) *v. Lenel, p.* 111.

1) *v. Lenel, p.* 113 *n.* 1. 2. 2) ad litem . . . procuratorem] cognitorem *Paul.?* 3) auctoritatis *Paul.* 4) *Possunt haec etiam ad tit. 'de rei vindicatione' referri.*

[*De servitutibus* (*E.* 73)].

1467. Eos, qui ius luminis immittendi non (8.2) 40 habuerunt, aperto pariete communi nullo iure fenestras immisisse respondi.

1468. *Λούκιος Τίτιος Γαΐῳ Σεΐῳ τῷ ἀδελφῷ* (8.3) 37 *πλεῖστα χαίρειν. ὕδατος τοῦ ῥέοντος εἰς τὴν κρήνην τὴν κατασκευασθεῖσαν ἐν ἰσθμῷ ὑπὸ τοῦ πατρός μου δίδωμι καὶ χαρίζομαί σοι δάκτυλον εἰς τὴν οἰκίαν σου τὴν ἐν τῷ ἰσθμῷ, ἢ ὅπου δ' ἂν βούλῃ.* quaero, an ex hac scriptura usus aquae etiam ad heredes Gaii Seii pertineat. Paulus respondit usum aquae personalem ad heredem Seii quasi usuarii transmitti non oportere.

[*Finium regundorum* (*E.* 79)].

1469. Eos terminos, quantum ad dominii (10. 1) 12 quaestionem pertinet, observari oportere fundorum, quos demonstravit is, qui utriusque praedii dominus fuit, cum alterum eorum venderet: non enim termini, qui singulos fundos separabant, observari debent, sed demonstratio adfinium novos fines inter fundos constituere.

[*Familiae erciscundae* (*E.* 80)].

1470. Lucius et Titia fratres emancipati (10. 2) 38 a patre adulti curatores acceperunt: hi communes pecunias ex reditibus redactas singulis subministraverunt: postea omne patrimonium diviserunt: et post divisionem Titia soror Lucio fratri suo coepit quaestionem movere, quasi amplius accepisset quam ipsa acceperat. cum Lucius frater eius non amplius sua portione, immo minus quam dimidiam consecutus sit, quaero, an Titiae competat adversus fratrem actio. Paulus respondit, secundum ea quae proponuntur, si Lucius non amplius ex reditu praediorum communium accepit, quam pro hereditaria portione ei competeret, nullam sorori eius adversus eum competere actionem. idem respondit, cum ex decretis alimentis a praetore amplius fratrem accepisse diceretur quam sororem, non tamen ultra partem dimidiam.

1471. Res hereditarias omnium heredum (47. 19) 4 fuisse communes, et ideo eum, qui expilatae hereditatis crimen obicit et optinuit, etiam coheredi profuisse videri.

*

v. Papin. fr. 483. 487. (22. 1) 18

LIBER IV.

[*Si certum petetur* (*E.* 95)].

1472. [1]Mandato generali non contineri etiam (3.3) 60 transactionem decidendi causa interpositam: et ideo si postea is qui mandavit transactionem ratam non habuit, non posse eum repelli ab actionibus exercendis.

1473. Si filius familias absente patre, (14. 6) 16 quasi ex mandato eius pecuniam acceperit, cavisset et ad patrem litteras emisit, ut eam pecuniam in provincia solveret, debet pater, si actum filii sui improbat, continuo testationem interponere contrariae voluntatis.

1474. [2]Publia Maevia cum proficisceretur (16. 3) 26 ad maritum suum, arcam clusam cum veste et instrumentis commendavit Gaiae Seiae et dixit ei: 'cum sana salvave venero, restitues mihi: certe, si aliquid mihi humanum contigerit, filio meo, quem ex alio marito suscepi'. defuncta ea intestata desidero res commendatae cui restitui debeant, filio an marito. 1 Paulus respondit filio. Lucius Titius ita cavit: *"Ἔλαβον καὶ ἔχω εἰς λόγον παρακαταθήκης τὰ προγεγραμμένα τοῦ ἀργυρίου δηνάρια μύρια, καὶ πάντα ποιήσω καὶ συμφωνῶ καὶ ὡμολόγησα, ὡς προγέγραπται· καὶ συνεθέμην χορηγῆσαί σοι τόκον ἑκάστης μνᾶς ἑκάστου μηνὸς ὀβόλους τέσσαρας μέχρι τῆς ἀποδόσεως παντὸς τοῦ ἀργυρίου.'* quaero, an usurae peti possunt. Paulus respondit cum contractum de quo quaeritur depositae pecuniae modum excedere, et ideo secundum conventionem usurae quoque actione depositi peti possunt.[1] 2 'Titius Semproniis salutem. Habere me a vobis auri pondo plus minus decem et discos duos, saccum signatum: ex quibus debetis mihi decem, quos apud Titium deposuistis: item quos Trophimati decem: item ex ratione patris vestri decem et quod excurrit.' quaero, an ex huiusmodi scriptura aliqua obligatio nata sit, scilicet quod ad solam pecuniae causam attinet. respondit ex epistula, de qua quaeritur, obligationem quidem nullam natam videri, sed probationem depositarum rerum impleri posse: an autem is quoque, qui deberi sibi cavit in eadem epistula decem, probare possit hoc quod scripsit, iudicem aestimaturum.

1475. Seia mutuam pecuniam accepit a (22. 1) 12 Septicio: de usuris ita convenit: nisi sua quaque die usurae supra scriptae exsolverentur vel post tertium mensem, tunc in maiores usuras Seia teneretur, et deinceps per singulas pensiones, si condicione data usurae non solverentur, ea condicio observaretur, donec omnis summa debita hoc nomine exsolveretur. quaero, an haec verba 'et deinceps per singulas pensiones condicione data usurae non solvantur, ea condicio observaretur' eo pertineant, ut, quamvis commissa sit forte prima stipulatio, non tamen in ampliorem quantitatem usurarum conveniri possit quam eius pensionis nomine, quae egressa est diem praestitutum. Paulus respondit plures condiciones continere eam stipulationem, quae de gravioribus usuris praestandis subiecta est, id est ut per singulas pensiones condicio inspectaretur non illatarum suis temporibus leviorum usurarum: et ideo posse evitari poenam sequentium pensionum.

1476. Lucius Titius cum esset uxori suae (20. 6) 11 Gaiae Seiae debitor sub pignore sive hypotheca praediorum, cadem praedia cum uxore sua Seiae Septiciae communis filiae nomine Sempronio marito eius futuro in dotem dedit: postea defuncto Lucio Titio Septicia filia abstinuit se hereditate paterna: quaero, an mater eius hypothecam persequi possit. Paulus respondit pignoris quidem obligationem praediorum Gaiam Seiam, quae viro pro filia communi in dotem eadem danti consensit, cum communis filiae nomine darentur, remisisse videri, obligationem autem personalem perseverasse: sed adversus eam, quae patris hereditate se abstinuit, actionem non esse dandam.[2]

---

1) *Refero haec ad edictum de iureiurando* (*Lenel*, § 95 [3]), *cf. Ulp.* 26 *ad edict.* (12. 2) 18: *Paulum enim hoc libro de mandato egisse non credo, v. p.* 1229 *n.* 1. 2) *Haec quoque refero ad tit. de rebus creditis: servato enim edicti ordine Paulus de deposito hoc libro agere non potuit.*

1) et ideo . . . possunt] *Pauli haec esse non credo: certe enim non 'ideo' depositi actione usurae peti possunt, quia contractus depositae pecuniae modum excedit, v. etiam Pauli*(?) *notam ad Pap. fr.* 167.

2) *Paulum suspicor hoc responsum inseruisse titulo 'Si certum petetur', ut ostenderet remisso pignore non esse remissam actionem creditae pecuniae. Quod si malueris ad titulum de pignoribus* (*v. lib. sq.*) *transferre hoc fr., non repugnabo.*

1477. Creditorem, cui res pignoris iure obligata a debitore legata esset, non prohiberi pecuniam creditam petere, si voluntas testatoris compensare volentis evidenter non ostenderetur. [(31) 85

1478. Lucio Titio cum ex causa iudicati pecunia deberetur et eidem debitori aliam pecuniam crederet, in cautione pecuniae creditae non adiecit sibi praeter eam pecuniam debitam sibi ex causa iudicati: quaero, an integrae sint utraeque Lucio Titio petitiones. Paulus respondit nihil proponi, cur non sint integrae. [(44. 7) 29

1479. Respondit debitorem non esse cogendum in aliam formam nummos accipere, si ex ea re damnum aliquid passurus sit. [(46. 3) 99

1480. [1]Si mandatu Titii Calpurnius pecuniam quam Titius credebat stipulatus esset non donandi animo,[2] mandati iudicio eum ab herede Titii posse conveniri, ut actiones suas praestet: idem est et 1 si exacta est a Calpurnio pecunia. Paulus respondit fideiussorem, qui rem pignoris iure obligatam a creditore emit, mandati iudicio conventum ab herede debitoris oblato omni debito restituere cum fructibus cogendum neque habendum similem extraneo emptori, cum in omni contractu bonam fidem praestare debeat. [(17. 1) 59 pr. § 1

Paulus respondit fideiussorem, in quem pignora a confideiussoribus data translata sunt, non emptoris loco substitutum videri, sed eius qui pignora accepit, et ideo rationem fructuum et usurarum haberi oportere. [(46. 1) 59

Paulus respondit die adiecto in mandato, intra quem praestaturum se Lucius Titius scripsit, non esse impedimento, quo minus etiam post eum diem 3 conveniri mandati iudicio possit. Paulus respondit unum ex mandatoribus in solidum eligi posse, etiamsi non sit concessum in mandato: post condemnationem autem in duorum personam collatam necessario ex causa iudicati singulos pro parte dimidia conveniri 4 posse et debere. Creditor pignus vendidit: quaero, an, si evicta sit possessio emptori, regressum creditor ad mandatorem habere possit et an intersit, creditoris iure vendiderit an communi iure promiserit. Paulus respondit, si creditor ex pretio pignorum debitum consecutus non sit, mandatorem liberum non videri. ex hoc responso apparet, si evictionis nomine non tenea-5 tur, proficere eam rem ad liberationem.[3] 'Ille illi salutem. Mando tibi, ut Blaesio Severo adfini meo octoginta credas sub pignore illo et illo: in quam pecuniam et quidquid usurarum nomine accesserit indemnem rationem tuam me esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit Blaesius Severus, praestaturum.' postea saepe conventus mandator non respondit: quaero, an morte debitoris liberatus sit. Paulus respondit mandati obligationem perpetuam esse, licet in mandato adiectum videatur indemnem rationem tuam *me* esse ex causa mandati in eum diem, quoad vixerit 6 Blaesius Severus, praestaturum. Paulus respondit non videri mandati condicioni paritum, cum in mandato adiectum sit, ut idonea cautio a debitore exigeretur, si neque fideiussor neque pignora accepta sint. [(17. 1) 59 § 2—6

LIBER V.

[*De pignoribus* (*E.* 99)].

1481. [1]Paulus respondit generalem quidem conventionem sufficere ad obligationem pignorum: sed ea, quae ex bonis defuncti non fuerunt, sed postea ab herede eius ex alia causa adquisita sunt, vindicari 1 non posse a creditore testatoris. Si mancipia in causam pignoris ceciderunt, ea quoque, quae ex his nata sunt, eodem iure habenda sunt. quod tamen diximus etiam adgnata teneri, sive specialiter de his convenerit sive non, ita procedit, si dominium eorum ad eum pervenit qui obligavit vel heredem eius: ceterum si apud alium dominum pepererint, non erunt obligata. 2 Domus pignori data exusta est eamque aream emit Lucius Titius et exstruxit: quaesitum est de iure pignoris. Paulus respondit pignoris persecutionem perseverare et ideo ius soli superficiem secutam videri, id est cum iure pignoris: sed bona fide possessores non aliter cogendos creditoribus aedificium restituere, quam sumptus in exstructione erogatos, quatenus pre-3 tiosior res facta est, reciperent. Si sciente et consentiente domino servus, ut omnia bona domini pignori obligata essent, convenit, ipsum quoque qui cavit obligatum esse pignoris iure. [(20. 1) 29

1482. Titius cum mutuam pecuniam accipere vellet a Maevio, cavit ei et quasdam res hypothecae nomine dare destinavit: deinde postquam quasdam ex his rebus vendidisset, accepit pecuniam: quaesitum est, an et prius res venditae creditori tenerentur. respondit, cum in potestate fuerit debitoris post cautionem interpositam pecuniam non accipere, eo tempore pignoris obligationem contractam videri, quo pecunia numerata est, et ideo inspiciendum, quas res in bonis debitor numeratae pecuniae tempore habuerit. [(20. 3) 4

1483. Paulus respondit Sempronium antiquiorem creditorem consentientem, cum debitor eandem rem tertio creditori obligaret, ius suum pignoris remisisse videri, non etiam tertium in locum eius successisse, et ideo medii creditoris meliorem causam effectam. idem observandum est et si res publica tertio 1 loco crediderit. Qui pignoris iure rem persequuntur, a vindicatione rei eos removeri solere, si qualiscumque possessor offerre vellet: neque enim debet quaeri de iure possessoris, cum ius petitoris removeatur soluto pignore. [(20. 6) 12

1484. Paulus respondit, si creditor a Sempronio novandi animo stipulatus esset ita, ut a prima obligatione in universum discederetur, rursum easdem res a posteriore debitore sine consensu prioris obligari non posse. [(46. 2) 30

Ex locato et conducto[2] (*E.* 112).

1485. Quaero, an fideiussor conductionis etiam in usuras non illatarum pensionum nomine tenea- [(19. 2) 54

---

1) *Vix est, ut Paulus, qui de pignoribus* (*E.* 99) *libro quinto egit, mandati titulum* (*E.* 108) *tractaverit libro quarto. Potuit quidem haec responsa, quippe quae aliquo intellectu ad credendam pecuniam pertineant, subicere titulo 'Si certum petetur'; magis autem credo emendandas esse inscriptiones fragmentorum* (17. 1) 59, (46. 1) 59, *i. e. pro* quarto *scribendum* quinto. 2) stipulatus esset non donandi animo] adstipulatus esset *Paul.* (*A. Pernice*). 3) ex hoc . . . liberationem *gloss.*

1) *Iungas pr.* § 1. *Puto fuisse quaesitum, conventione generali facta, an ancillae partus apud heredem editus vindicari possit a creditore: compilatores autem Pauli responsum in duas partes divisisse eaque addidisse, quae inde a verbis* quod tamen diximus *usque ad finem* §*i* 1 *leguntur. V. etiam Czyhlarz, Eigenthumserwerbarten* I (1887), *p.* 418. 2) *Libro quinto hunc titulum adscribit rubrica coll.* 10, 9, *quod firmat inscr.* (19. 2) 54. *Nolui igitur mutare in-*

tur nec prosint ei constitutiones, quibus cavetur eos, qui pro aliis pecuniam exsolvunt, sortis solummodo damnum agnoscere oportere. Paulus respondit, si in omnem causam conductionis etiam fideiussor se obligavit, eum quoque exemplo coloni tardius illatarum per moram coloni pensionum praestare debere usuras: usurae enim in bonae fidei iudiciis etsi non tam ex obligatione proficiscantur quam ex officio iudicis applicentur, tamen, cum fideiussor in omnem causam se applicuit, aequum videtur ipsum quoque agnoscere onus usurarum, ac si ita fideiussisset: 'in quantum illum condemnari ex bona fide oportebit, tantum fide tua esse iubes?' vel ita: 'indemnem me praestabis?' 1 Inter locatorem fundi et conductorem convenit, ne intra tempora locationis Seius conductor de fundo invitus repelleretur et, si pulsatus esset, poenam decem praestet Titius locator Seio conductori: vel Seius conductor Titio, si intra tempora locationis discedere vellet, aeque decem Titio locatori praestare vellet[1]: quod invicem de se stipulati sunt. quaero, cum Seius conductor biennii continui pensionem non solveret, an sine metu poenae expelli possit. Paulus respondit, quamvis nihil expressum sit in stipulatione poenali de solutione pensionum, tamen verisimile esse ita convenisse de non expellendo colono intra tempora praefinita, si pensionibus paruerit et ut oportet coleret: et ideo, si poenam petere coeperit is qui pensionibus satis 2 non fecit, profuturam locatori doli exceptionem. Paulus respondit servum, qui aestimatus colonae adscriptus est, ad periculum colonae pertinebit et ideo aestimationem huius defuncti ab herede colonae praestari oportere.

1486. [2]'Imp. Antoninus Iulio Agrippino. [coll. 10, 9] dominus horreorum periculum vis maioris vel effracturae latronum praestare non cogitur. his cessantibus, si quid ex depositis rebus inlaesis extrinsecus horreis periit, damnum depositorum sarciri debet. Prop. IV Non. Nov. Antonino A. IV[3] coss.' — Paulus respondit: satis propositam constitutionem declarare his, qui horrea locant, maiorem vim imputari non posse.

*

v. fr. 1492 (*lib. VI*). [(21. 1) 58]

LIBER VI.

[*De empto et vendito* (*E.* 111)].

1487. Dolia in horreis defossa si non [(18. 1) 76] sint nominatim in venditione excepta, horreorum ven-1 ditioni cessisse videri. Eum, qui in locum emptoris successit, isdem defensionibus uti posse, quibus venditor eius uti potuisset, sed et longae possessionis praescriptione, si utriusque possessio impleat tempora constitutionibus statuta.

1488. Lucius Titius accepta pecunia ad [(19. 1) 47] materias vendendas sub poena certa, ita ut, si non integras repraestaverit intra statuta tempora, poena conveniatur, partim datis materiis decessit: cum igitur testator in poenam commiserit neque heres eius reliquam materiam exhibuerit, an et in poenam et in usuras conveniri possit, praesertim cum emptor mutuatus pecuniam usuras gravissimas expendit? Paulus respondit ex contractu, de quo quaeritur, etiam heredem venditoris in poenam conveniri posse. in actione quoque ex empto officio iudicis post moram intercedentem usurarum pretii rationem haberi oportere.

1489. Periculum pignorum nominis ven- [(20. 1) 30] diti ad emptorem pertinere, si tamen probetur eas res obligatas fuisse.

1490. Eum qui a debitore suo praedium [(20. 4) 17] obligatum comparavit, eatenus tuendum, quatenus ad priorem creditorem ex pretio pecunia pervenit.

1491. Etsi is, qui lege pignoris emit, ob [(20. 5) 10] evictionem rei redire ad venditorem non potest, tamen non esse audiendum creditorem qui fundum vendidit, si velit eiusdem rei ex alia causa quaestionem movere.

1492. [1]Quaero, an, si servus apud empto- [(21. 1) 58] rem fugit et in causa redhibitionis esse pronuntiatus fuerit, non prius venditori restitui debeat, quam rerum ablatarum a servo aestimationem praestiterit. Paulus respondit venditorem cogendum non tantum pretium servi restituere, sed etiam rerum ablatarum aestimationem, nisi si pro his paratus sit servum noxae nomine 1 relinquere. Item quaero,[2] si nolit aestimationem et pretia rerum restituere, an servus retinendus sit et danda sit actio de peculio vel de pretio redhibiti servi ex duplae stipulatione. Paulus respondit de pretio servi repetendo competere actionem etiam ex duplae stipulatione: de rebus per furtum ablatis iam respon-2 sum est. Servum dupla emi, qui rebus ablatis fugit: mox inventus praesentibus honestis viris interrogatus, an et in domo venditoris fugisset, respondit fugisse: quaero, an standum sit responso servi. Paulus respondit: si et alia indicia prioris fugae non deficiunt, tunc etiam servi responso credendum.

Respondit emptorem probare debere, eum [(22. 3) 4] servum de quo quaeritur antequam emeret fugisse.

1493. Lucius Titius praedia in Germania [(21. 2) 11] trans Renum emit et partem pretii intulit: cum in residuam quantitatem heres emptoris conveniretur, quaestionem rettulit dicens has possessiones ex praecepto principali partim distractas, partim veteranis in praemia adsignatas: quaero, an huius rei periculum ad venditorem pertinere possit. Paulus respondit futuros casus evictionis post contractam emptionem ad venditorem non pertinere et ideo secundum ea quae proponuntur 1 pretium praediorum peti posse. Ex his verbis stipulationis duplae vel simplae 'eum hominem quo de agitur noxa esse solutum' venditorem conveniri non posse propter eas noxas, quae publice coerceri solent.

LIBER VII.

[*De re uxoria* (*E. XX*) 1.]

1494. Lucius Titius cum haberet filiam [(16. 3) 27] in potestate Seiam, Pamphilo servo alieno in matrimonium collocavit, cui etiam dotem dedit, quam sub titulo depositi in cautionem contulit, et postea nulla denuntiatione a domino facta pater decessit, mox et Pamphilus servus: quaero, qua actione Seia pecuniam petere possit, cum ipsa patri heres extiterit. Paulus

---

scriptionem: suspicor autem pro 'quinto' (V) *utroque loco scribendum esse* 'sexto' (VI), *cum Paulum hunc titulum* (*E.* 112) *collocasse ante titulum de empto vendito* (*E.* 111) *veri sit dissimile.*

1) Titio locatori praest. vellet *gloss.* 2) *Antonini rescriptum exstat C.* (4. 65) 1. 3) et Balbino *ins.*

1) libro quinto (V *pro* VI) *inscr. F, cf. inscr.* (22. 3) 4.

2) *Non me praeterit huius quaestionis verba aliquid habere offensionis. Nec tamen quid mutaverim, cum etiam ineptam Paulus potuerit referre quaestionem.*

respondit, quoniam dos constitui non potuit, ex causa depositi actione de peculio pecuniam repetendam.

1495. Seia fundos Maevianum et Seianum [(21. 2) 73] et ceteros doti dedit: eos fundos vir Titius viva Seia sine controversia possedit: post mortem deinde Seiae Sempronia heres Seiae quaestionem pro praedii proprietate facere instituit: quaero, cum Sempronia ipsa sit heres Seiae, an iure controversiam facere possit. Paulus respondit iure quidem proprio, non hereditario Semproniam, quae Seiae de qua quaeritur heres exstitit, controversiam fundorum facere posse, sed evictis praediis eandem Semproniam heredem Seiae conveniri posse: vel exceptione doli mali summoveri posse.

1496. Libertum curatoris puellae pro- [(23. 2) 37] hiberi oportet uxorem eandem ducere.

1497. Eos, qui in patria sua militant, [(23. 2) 65] non videri contra mandata ex eadem provincia uxorem ducere idque etiam quibusdam mandatis contineri. 1 [1]Respondit mihi placere, etsi contra [= C. (5. 4) 6] mandata contractum sit matrimonium in provincia, tamen post depositum officium, si in eadem voluntate perseverat, iustas nuptias effici: et ideo postea liberos natos ex iusto matrimonio legitimos esse.

1498. Ea, quae a marito suo pecuniam [(24. 1) 57] ex causa donationis acceperat, litteras ad eum misit huiusmodi: 'cum petenti mihi a te, domine carissime, adnuerit indulgentia tua viginti ad expediendas quasdam res meas, quae summa mihi numerata est sub ea condicione, ut, si per me meosque mores quid steterit, quo minus in diem vitae nostrae matrimonium permaneat, sive invito te discessero de domo tua vel repudium tibi sine ulla querella misero divortiumque factum per me probabitur, tunc viginti, quae mihi hac die donationis causa dare voluisti, daturam restituturam me sine ulla dilatione: spondeo'. quaero, an, si eadem Titio marito suo repudium miserit, pecuniam restituere debeat. Paulus respondit pecuniam, quam vir uxori donavit, ex stipulatione proposita, si condicio eius exstitit, peti posse, quoniam ex donatione in pecuniam creditam conversa est: quod si stipulatio commissa non probetur, tunc tantum peti posse, quanto locupletior ex ea donatione facta probetur.

1499. Maevia marito suo inter alias [(24. 3) 49 pr.] res dotis etiam instrumentum solidorum decem[2] tradidit, quo Otacilius eidem Maeviae caverat daturum se, cum nuptum ire coepisset, decem milia: ex eo instrumento maritus nihil exegit, quia nec potuit: quaesitum est, si dos a marito petatur, an compellendus sit etiam illam summam, quae instrumento continetur, refundere? respondi potuisse quidem eum, cui actiones mandatae sunt, debitorem convenire: sed si sine dolo malo vel culpa exigere pecuniam non potuit, neque dotis nomine eum conveniri posse neque mandati iudicio.

1500. Fundus aestimatus in [Vat. 94 = (24. 3) 49 § 1] dotem datus a creditore ex causa fiduciae[3] ablatus est: quaero,[4] an mulier, si aestimationem dotis repetat, exceptione submovenda sit: ait enim se propterea non teneri, quod pater eius dotem pro se dedit, cui heres non extitit.[5] Paulus respondit pro[6] praedio evicto petenti mulieri[7] doli [*si*]ne dolo et culpa viri pretium mali exceptionem obesse, quae tamen officio iudicis rei uxoriae continetur. poterit mulieri prodesse hoc quod ait se patri heredem non extitisse, si conveniretur: amplius autem et[1] consequi eam pretium fundi evicti evidens iniquitas est, cum dolus patris ipsi nocere debeat.

1501. Seia cum nuberet Lucio Titio, [(33. 4) 11] dedit dotis nomine centum aureos[2] et adhibuit Quintum Mucium, qui nihil numeravit, sed dotem stipulatus est,[3] si morte mulieris solutum fuerit matrimonium. Seia moriens testamento suo ita cavit: 'Lucio Titio marito meo, cui maximas gratias ago, dari volo super dotem, quam ei dedi, tot aureos'[4] quaero, cum instituit Lucium Titium convenire Quintus Mucius ex stipulatu actione, an repellere eum maritus possit ex verbis testamenti. respondit, si Quintus Mucius mandante Seia non donationis causa stipulatus est, heredibus mulieris eum teneri et ideo Quintum Mucium exceptione repellendum esse. quod si donationis causa Seia stipulari permisisset, videri eum in eum casum, qui morte mulieris exstitit, mortis causa stipulatum: et ideo fidei eius committi potuisse in eum casum dicendum fore.

1502. Paulus respondit solam testationem [Vat. 95] dotis repetendae non sufficere ad moram doti factam, ut actio eius ad heredem transmittatur.

1503. Die nuptiarum [*vir*] virgini optulit [Vat. 96] munus et duxit eam. quaero de donatione. Paulus respondit, si ante nuptias uxori futurae situlus argenteus traditus est, donationem perfectam videri: quod si post nuptias donatio intercessit, ius civile donationem inpedisse. quoniam igitur die nuptiarum munus datum proponitur, facilius in iudicio examinari posse tempus donationis et matrimonii.

1504. Paulus respondit id quod dotis no- [Vat. 97] mine marito datum est, si post mortem mariti nulla mora intercessit, apud heredem mariti remanere oportere.

1505. Paulus respondit stipulationem qui- [Vat. 98] dem in hunc casum conceptam 'cum moriar dari' utilem esse, etiamsi mixti casus non intervenirent: ut autem de dote sua, quam apud maritum habet, mulieri testari liceat, inutiliter convenisse videri.

1506. Paulus respondit filiam familias ex [Vat. 99] dotis dictione obligari non potuisse.

1507. Mater pro filia partem dotis dedit, [Vat. 100] partem dixit: filia in matrimonio decessit relictis filiis ex alio matrimonio: quaero de iure dotis. Paulus respondit eam, quae data est, mortua in matrimonio muliere apud virum remansisse, eam, quae dicta est, a mat[*re*] peti[5] non posse.

1508. Paulus respondit rebus non aesti- [Vat. 101] matis in dotem datis maritum culpam, non etiam periculum praestare debere.

1509. L. Titius cum esset in patris [Vat. 102] potestate, absente eo duxit in matrimonium Septiciam filiam familias, cuius nomine dotem accepit a patre. postea supervenit pater, quo praesente du[*r*]avit in diem mortis filii matrimonium. postmodum decessit L. Titius. Quaero, an ex eo, quod non contradixit,

---

1) Idem eodem *ins. dig.* 2) HS $\bar{X}$ *Paul.* 3) a creditore antecedente ex causa pignoris *dig.* 4) quaesitum est *dig.* 5) exstiterit *dig.* 6) pro *om. dig.* 7) mulieri *om. Vat.*

1) quae tamen . . . autem et *om. dig.* 2) HS $\bar{C}$ *Paul.* 3) qui nihil . . . . stipulatus est] qui dotem adstipulatus est *Paul.* (*A. Pernice*). 4) sest. milia *Paul.* 5) matre repeti *Vat.*

pater etiam dotis dationi consensisse videatur et ideo actione rei uxoriae filii nomine teneatur. Paulus respondit patrem etiam postea nuptiis consentientem et matrimonium filii sui et dotem efficere, et ideo ex persona fili rei uxoriae iudicio vulgari[1] conveniri posse, in qua actione peculii quantitas deducitur t[*antum*]-m[*odo*]. in proposito tutius fuit respondere ex persona filii eum conveniri posse, qui solus contraxerat: etsi alias placeat patrem, quo consentiente filius dotem accepit, rei uxoriae iudicio vulgari conveniri posse.

1510. Paulus respondit rei uxoriae titulo [Vat. 103] id solum peti posse, quod in dotem datum est. ex donatione autem non potest peti id, quod ante matrimonium in stipulatum deductum non est, salvo eo ut quaeratur, utrum perfecta fuit donatio an non.

1511. Paulus respondit dignitatem mulie- [Vat. 104] rum ex honore matrimonii et augeri et minui solere.

1512. Paulus respondit aestimatis rebus [Vat. 105] in dotem datis et manente matrimonio evictis, viro adversus uxorem ex empto competere actionem et ideo eius quantitatis, quae in aestimationem deducta est, sextas retineri posse.

1513. Convenit in pacto dotali, ut [Vat. 106. 107] divortio facto sextae liberorum nomine retinerentur: quaero, an discidio interveniente sextae retineri possint. Paulus respondit secundum ea quae proponuntur posse. Item quaesitum est, si vir repudium misit et eandem reduxit eaque mulier absente viro de domo eius discesserit, an aeque sextae retineri possint ex priore pacto. Paulus respondit, si verum divortium intercessit et ad eundem rursum reversa non renovato pacto man[*en*]te dote divortit, sextas liberorum nomine ita demum retineri posse, si culpa mulieris divortium intercessit.

LIBER VIII.

De re uxoria[2] (*E. XX*) 2.

1514. Mulier bona sua omnia in dotem [(23. 3) 72] dedit: quaero, an maritus quasi heres oneribus respondere cogatur. Paulus respondit eum quidem, qui tota ex repromissione dotis bona mulieris retinuit, a creditoribus conveniri eius non posse, sed non plus esse in promissione bonorum quam quod superest deducto 1 aere alieno. Paulus respondit in rebus dotalibus etiam patrem mariti dolum et culpam praestare debere. 2 Paulus respondit, si mulier de suo dotem dedit et adhibuit matrem quae stipularetur, potuisse eam postea instrumentum dotale mutare.

1515. Paulus respondit patrem dotem a [Vat. 108] se profectam mortua in matrimonio filia, deductis quintis singulorum liberorum nomine, repetere posse.

1516. Paulus respondit pupillorum ma- [Vat. 109] trem uxorem ducere tutoribus interdictum non esse et ideo eum, de quo quaeritur, et privignum fuisse et recte heredem institutum videri.

1517. Paulus respondit etiam post nuptias [Vat. 110] copulatas dotem promitti vel dari posse, sed non curatore praesente promitti debere, sed tutore auctore.

1518. L. Titius a Seia uxore sua inter [Vat. 111] cetera accepit aestimatum etiam Stichum puerum et eum possedit annis fere quattuor: quaero, an eum usuceperit. Paulus respondit, si puer, de quo quaeritur, in furtivam causam non incidisset neque maritus sciens alienum in dotem accepisset, potuisse eum aestimatum in dotem datum post nuptias anno usucapi. q[*uamvis*] Iulianus et ante nuptias res dotis nomine traditas usucapi pro suo posse existimaverit et nos quoque idem probemus, tamen hoc tunc verum est, cum res dotal[*e*]s sunt. cum vero aestimatae dantur, quoniam ex empto incipiunt possideri, ante nuptia[*s*] pendente venditione, non prius usucapio sequi potest quam nuptiis secutis.

1519. Apud magistratus de plano L. Titius [Vat. 112] his verbis a marito repetit. Anicius Vitalis dixit: quoniam praesto est Flavius Vetus iunior, peto re . . . . e ab eodem ex legibus et edictis. dotem et peculium . . . . [*d*]ixit tabulis signatis nec p[*ro*]tulit. Flavius Vetus iunior dixit: . . . . sum. duumvir dixit: sermo vester in actis erit. [*quaero, an*] . . . . [*mortua*] [*a*]d heredes eius rei uxoriae actio transierit, cum is qui repe[*tisset*] . . . . [*neque*] curator neque procurator neque cognitor aut . . . . us [*fuisset*] . . . . haberet. Paulus respondit mulieris nomine postulatum vid[*er*]i [*et per quemcunque po*]sse actionem rei uxoriae perpetu[*a*]ri.

1520. [*Inter*] virum et uxorem convenit, [Vat. 114] cum res et . . . . [*in do*]tem darentur, ut divortio secuto utrum vellet mulier eligeret vel mancipia vel aestimationem. manent[*e*] [*matrimonio ancillae*] pepererunt. quaesitum est, [*s*]i mulier mancipia elegisset, [*an partus eam sequi de*]berent? Paulus respondit, quoniam periculo mariti vixeru[*nt ancillae, partus medio*] tem[*p*]ore perceptos apud virum remanere deber[*e*].

1521. [1]L[*u*]cia Titia cum nuberet Septi- [Vat. 115] cio maioris dign[*itatis viro, ei*] . . . . milia in dotem dedit, cum non amplius in bonis ha[*beret*] . . . . ve[*r*]um est, quod a quibusdam dicitur, omnia in dotem da[*ri posse*]? [*Paulus respondit recte dotem*] da[*ta*]m. dari posse argumento esse in manu[*m*] conventione[*m*].

1522. [*Pater invi*]ta filia repudium [Vat. 116] gener[*o*] misit: quaero . . . . nis do[*t*]em petere possit. Paulus respondit matrimonium quidem re . . . . videri, sed patri filiam invitam a marito . . . . dotem repetere posse nisi filia consentiente.

1523. Lucius Titius Septiciam ducturus [Vat. 117] uxorem . . . . postea Septicius datus tutor Septiciae eunde[*m Titium nominavit potiorem*] tutorem. quaero an excusandus sit. Paulus respondit de offic[*io praetoris consuli se. recte tamen*] eum facturum, si eum, de quo quaeritur, potiorem non [*pronuntiet, ne nuptias*] destinatas ea res inpediat.

1524. Paulus respondit etiam ma[*nente* [Vat. 118] *adulterii reatu*] eam, quae rea facta erat, nubere potuisse.

1525. *Ἐπὶ πάσῃ οἱαδήποτε προικὶ* [Sin. 11, ZGR 17, 17] *do*[*l*]*on καὶ* [*cul*]*pa*[*n*] *χο*[*ε*]*ωστεῖ ὁ ἀνήρ. ὁμ*[*οίως*] *φησὶ καὶ ὁ Paulos βιβλίῳ η' τῶν responson αὐτοῦ πρὸ β' φύλλων τοῦ τέλους τοῦ βιβλίου.*

LIBER IX.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 1.]

1526. Id quod pupillorum nomine debe- [(16. 2) 23] tur si tutor petat, non posse compensationem obici

1) vulgari *gloss.* 2) *v. inscr. Vat.* 108.

1) *In Vat. antecedunt haec verba a compilatore, ut videtur, adiecta:* [*refert t*]alem consultationem et responsum.

eius pecuniae, quam ipse tutor suo nomine adversario debet.

1527. Ab ea parte, quae dicit adversarium [(22. 3) 5] suum ab aliquo iure prohibitum esse specialiter lege 1 vel constitutione, id probari oportere.[1] Idem respondit, si quis negat emancipationem recte factam,[2] probationem ipsum praestare debere.

1528. Quaero, an non eiusdem civitatis [(26. 2) 32] cives testamento quis tutores dare possit? Paulus respon- 1 dit posse. Idem Paulus respondit eum quoque, qui propter rerum notitiam tutor datus est, perinde in omnibus et administrationis et accessionis iure conveniri posse atque ceteros tutores, qui eodem testamento dati 2 sunt. Lucius Titius heredes instituit filios suos pupillaris aetatis eisque tutores his verbis dedit: 'filiis meis tutores sunto Gaius Maevius et Lucius Eros', cui Eroti libertatem non dedit: fuit autem Eros intra viginti quinque annos aetatis: quaero an possit libertatem sibi vindicare. Paulus respondit, quoniam placet eum, qui a domino tutor datus est, libertatem quoque meruisse videri, eum quoque de quo quaeritur in eadem causa habendum et liberum quidem[3] ab adita hereditate esse, tutela autem post legitimam aetatem onerari.[3]

1529. 'Divi Marcus et Verus Cornelio [(26. 5) 24] Proculo. Si quando desint in civitate, ex qua pupilli oriundi sunt, qui idonei videantur esse tutores, officium sit magistratuum inquirere ex vicinis civitatibus honestissimum quemque et nomina praesidi provinciae mittere, non ipsos arbitrium dandi sibi vindicare'.

1530. Modest. 1 excus. . . . [4]*et apud Pau-* [(26. 6) 2 § 5] *lum libro nono responsorum ita relatum est curatorem ignorante nec mandante pupilla non recte ei a tutore petitum videri periculumque eorum, quae curator non iure datus gessit, non sine ratione eum qui petit cogendum agnoscere. et alia parte eiusdem libri ita respondit, si matris iudicium princeps secutus curatores filiae eius dedit, periculum administrationis eorum eam respicere debere.*

1531. Lucius Titius curator Gaii Seii [(26. 7) 46] tempore curae fundum Cornelianum locavit Sempronio, qui Sempronius reliqua traxit: pupillus aetate probata eundem quondam colonum Sempronium fecit procuratorem: quaero, an ex eo, quod ille ut procurator egit, omne debitum adulescens agnovisse videatur eoque nomine curatorem suum liberasset. Paulus respondit non ex eo, quod adultus eum, qui praedia eius coluit, procuratorem habere voluit, debitum, quod ex con- 1 ductione reliquatus est, adgnovisse eum videri. Sempronii, qui ex pollicitatione debitor patriae suae exstiterat, bona res publica iussu praesidis possedit: quorum bonorum magistratus rei publicae tres curatores constituerunt, qui apud Graecos ἐπιμεληταὶ vocantur, qui postea inter se sine consensu rei publicae administrationem bonorum Sempronii diviserunt: ex quibus quidam, cum reliqua traherent, idonei in ipso tempore administrationis esse desierunt: postea pupillus heres Sempronii, qui abstentus erat, ab imperatore impetravit, ut bona paterna ei restituerentur: quaero, an ex bonis eorum, qui idonei sunt, indemnitati pupilli prospici debeat, cum individuum his officium curae a magistratibus iniunctum sit. Paulus respondit, si pupillo in curatores bonorum actiones decerni placuerit, pro eius portione, qui idoneus non sit, magistratus conveniri oportere: alia enim causa est tutorum, alia eorum, 2 qui rei publicae negotia administrant. Tutorem, qui pecuniam pupillarem quamvis suo nomine faeneravit, non videri contra constitutiones fecisse, quae prohibent 3 pecuniam pupillarem in usus suos convertere. Quaesitum est, an eius pecuniae, qua tutor usus est, post finitam quoque tutelam in diem iudicii accepti easdem usuras praestare debeat. Paulus respondit finita administratione eas usuras debere computari, quae in 4 tutelae iudicio computantur. Paulus respondit propter ea, quae post pubertatem nulla necessitate cogente, sed ex voluntate sua tutor administravit, fideiussorem,[1] qui 5 salvam rem fore cavit, non teneri. Tutelae iudicio tutor conventus edidit librum rationum et secundum eum condemnatus solvit: postea *cum* a debitoribus paternis, quorum nomina libro rationum non inerant, exigere vellet pupillus, prolatae sunt ab his apochae tutoris: quaesitum est, utrum adversus tutorem an adversus debitores actio ei competat. Paulus respondit, si tempore administrandae tutelae tutori tutelam gerenti debitores solvissent, liberatos eos ipso iure a pupillo: sed[2] si cum tutore actum esset, posse eundem adulescentem propter eam causam tutelae experiri et adversus exceptionem rei iudicatae doli mali uti replica- 6 tione. Cum testamento duo tutores dati essent pupillo et alter ex his vita defunctus fuisset, in locum eius petente matre ex praesidis provinciae praecepto a magistratibus alius tutor datus est, a quo magistratus satis exegerunt rem salvam fore: tutor testamento datus postea datum suspectum fecit: quaesitum est, in quantum teneatur. Paulus respondit tutorem testamento datum pro ea parte conveniri oportere, pro qua parte administravit: pro contutoris autem portione prius eos conveniri debere, qui pro eo se obligaverunt vel magistratus qui eum dederunt: tunc si solidum pupillus consequi non potuerit, de officio contutoris quaerendum, an suspectum facere debuerit, praesertim cum suspectum quoque eum postulasse dicatur. alias quidem cum magistratus plures tutores dant, non prius ad eos reverti pupillus potest, quam omnes tutores excussi fuerint: in proposito cum unus a magistratibus datus proponeretur, non est visum prius collegam conveniendum, qui et suspectum fecit et testamento datus est, perindeque habendos singulos, ac si in partes dimi- 7 dias tutores dati essent. Tutoribus concessum est a debitoribus pupilli pecuniam exigere, ut ipso iure liberentur, non etiam donare vel etiam deminuendi causa cum iis transigere: et ideo eum, qui minus tutori solvit, a pupillo in reliquum conveniri posse.

1532. Curatorem etiam impuberi dari [(26. 8) 19] posse, sed ad ea, quae sollemnitatem iuris desiderant, explicanda tutore auctore opus esse.

1533. Amicissimos quidem et fidelissi- [(27. 1) 36] mos parentes liberis tutores eligere solere et ideo ad suscipiendum onus tutelae etiam honore legati eos persequi. sed cum proponatur is de quo quaeritur in testamento legatum meruisse et idem pupillo substitutus, non est verisimile hunc demum eum testatorem

---

1) *Spectant haec fortasse ad potioris nominationem, cf. Vat.* 158, 212 *sqq.* 2) *cf. Vat.* 216: [*item qui*] in horum potestate sunt. 3) quidem *et* tutela . . . onerari *Trib.? cf. C.* (5. 30) 5. 4) *Haec verba* 'et apud Paulum . . . relatum est' *et* 'et alia parte eiusdem . . . respondit' *Modestini, quippe qui Graece scripserit, esse non possunt. Videntur igitur Pauli responsa non ab ipso Modestino, sed ab aliquo iuris studioso aut a compilatoribus adlata esse.*

1) sponsorem *Paul.* 2) sed et *scr.*

substituere voluisse, si et tutelam suscepisset: et ideo eum de quo quaeritur a legato quidem, si adhuc viveret pupillus, repellendum fuisse, a substitutione autem non esse summovendum, cum eo casu etiam suscepta tutela 1 finiretur. Lucius Titius ex tribus filiis incolumibus unum habet emancipatum eius aetatis, ut curatores accipere debeat: quaero, si idem Titius pater petente eodem filio emancipato curator a praetore detur, an iure publico uti possit et nihilo minus trium filiorum nomine vacationem postulare. respondi praemium quidem patri, quod propter numerum liberorum ei competit, denegari non oportere. sed cum filio suo curator petatur, contra naturales stimulos facit, si tali excusatione utendum esse temptaverit.

1534. Convento herede tutoris iudicio (27. 3) 23 tutelae curatorem eiusdem neque ipso iure liberatum videri neque exceptionem rei iudicatae ei dandam: idemque in heredibus magistratuum observandum.

1535. Heredes eius, qui non iure tutor vel (27. 7) 8 curator datus administrationi se non immiscuit, dolum 1 et culpam praestare non debere. Paulus respondit tale iudicium in heredem tutoris transferri oportere, quale defunctus suscepit. hoc eo pertinet, ut non excusetur heres, si dicat se instrumenta tutelaria non invenisse: nam cum ex omnibus bona fide iudiciis propter dolum defuncti heres teneatur, idem puto observandum et in tutelae actione. sed constitutionibus subventum est ignorantiae heredum. hoc tamen tunc observandum est, cum post mortem tutoris heres conveniatur, non si lite contestata tutor decesserit: nam litis contestatione et poenales actiones transmittuntur ab utraque parte et temporales perpetuantur.

1536. Paulus respondit, etsi testamen- (27. 9) 14 tum patris postea irritum esse apparuit, tamen tutores pupilli sive curatores filii nihil contra orationem divorum principum fecisse videri, si secundum voluntatem defuncti testamento scriptam praedium rusticum pupillare vendiderunt.

LIBER X.

[*De tutelis* (*E. XXII*) 2.]

1537. Quaesitum est, an hi, qui in locum (26. 1) 12 absentis rei publicae causa tutores dati sunt, mortuo illo tutores perseverent, an alii petendi essent. Paulus respondit eos, qui in locum absentis dati sunt, non reverso eo in eadem causa perseverare usque ad tempus pubertatis.

Curatorem impuberi datum quacumque (26. 5) 25 ex causa perseverare in diem pubertatis in eadem cura respondi: ergo post pubertatem alium curatorem sibi petere debebit.

1538. Decreto decurionum et ipsum ma- (26. 6) 3 gistratum curatorem dari potuisse respondi.

1539. Quaero, an curatoribus vel tutori- (46. 3) 100 bus in provincia datis Romae pecunia solvi possit, quae in provincia ita ab his faenerata esset, ut Romae solveretur, cum idem curatores vel tutores rerum Italicarum administrationem non sustinent, an, si solverit debitor, liberetur.[1] Paulus respondit his tutoribus vel curatoribus recte pupillo pecuniam debitam solvi, qui negotia eius administrant: eos autem, qui provincialium rerum curatores vel tutores sunt, Italica negotia administrare non solere, nisi specialiter tutores provincialium rerum, ut sibi Romae redderetur, promitti curaverunt.[1]

1540. Paulus respondit falsum tutorem (50. 16) 221 eum vere dici, qui tutor non est, sive habenti tutor datus est sive non: sicut falsum testamentum, quod testamentum non est, et modius iniquus, qui modius non est.

LIBER XI.

[*De bonorum possessionibus* (*E. XXV*)].

1541. Paulus respondit petitionem matris (37. 1) 15 solam non adquisisse filiae impuberi bonorum possessionem, nisi si is qui eam dedit evidenter voluit eam impuberi dare.[2]

1542. Si postea, quam filius emancipatus (38. 6) 9 bonorum possessionem patris petit, statum suum mutavit, nihil obesse ei, quo minus id quod adquisiit retineat: quod si prius condicionem suam mutavit, bonorum possessionem eum petere non posse.

[*De collationibus* (*E.* 144. 145)].

1543. Paulus respondit ea, quae post (37. 6) 11 mortem patris filio reddi debuerunt, emancipatum filium, quamvis prius consecutus sit quam deberentur, fratri qui in potestate patris relictus est conferre non debere, cum post mortem patris non tam ex donatione, quam ex causa debiti ea possidere videatur.

1544. [*Pater filios emancipatos heredes insti-* (37. 7) 7 *tuit et filiam exheredavit, quae inofficiosi lite perlata partem hereditatis abstulit: quaero de iure collationis.*] . . . nec ipsa dotem fratribus suis conferet, cum diverso iure fratres sunt heredes.

[*De edicto Carboniano* (*E.* 148)].

1545. Titia post mortem mariti sui (37. 10) 13 postumam enixa est: eidem Titiae crimen adulterii Sempronius apud praesidem provinciae obiecit: quaero, an in tempus pubertatis quaestio adulterii differri debeat, ne praeiudicium postumae fiat. Paulus respondit, si ei pupillae, de qua quaeritur, bonorum paternorum quaestio non moveatur, sine causa tutores desiderare adulterii quoque quaestionem in tempus pubertatis pupillae differri.

[*De bonis libertorum* (*E.* 152. 153)].

1546. Paulus respondit exheredationem (38. 2) 47 nepotis, quae non notae gratia, sed alio consilio adiecta est, nocere ei non oportere, quo minus contra tabulas libertorum avi bonorum possessionem petere possit. 1 Quaero, an, si Titia patroni filia iactat Titium patrem suum, priusquam moreretur, litteras ad se fecisse, quibus adiceret per libertos suos maleficiis appetitum, easque litteras se secutam post mortem patris libertos accusare, an aliquid ei prodesse possit haec excusatio. Paulus respondit eam, quae ex voluntate patris accusavit, non debere repelli a bonorum possessione contra tabulas, quoniam non suum iudicium, sed alienum ex- 2 secuta est. Patroni filius epistulam talem liberto emisit: 'Sempronius Zoilo liberto suo salutem. Ob merita tua fidemque tuam, quam mihi semper ex-

1) an . . . liberetur *gloss.*

1) nisi . . . curaverunt *Trib. Palam est Paulum eam solutionem, quae Romae fit, Italicis negotiis adnumerasse.* 2) nisi . . . dare *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 204).

hibuisti, concedo tibi liberam testamenti factionem'. quaero, an patroni filio nihil relinquere debeat. Paulus respondit eum libertum, de quo quaeritur, liberam 3 testamenti factionem consecutum non videri. Paulus respondit nepotem etiam post mortem avi conceptum superstite liberto bonorum possessionem contra tabulas liberti aviti petere posse et ad hereditatem legitimam eius admitti: responsum enim Iuliani[1] tantum ad hereditatem legitimam, item bonorum possessionem avi 4 petendam pertinere. Paulus respondit, quamvis filii a patre milite praeteriti pro exheredatis habeantur, tamen non eo usque silentium patris eis nocere debere, ut et a bonis libertorum avitorum repelli debeant. idem responsum est etiam de bonis libertorum paternorum.

[*De testamento militis* (*E.* 155)].

1547. Lucius Titius miles notario suo (29. 1) 40 testamentum scribendum notis dictavit et antequam litteris praescriberetur, vita defunctus est: quaero, an haec dictatio valere possit. respondi militibus, quoquo modo velint et quo modo possunt, testamentum facere concessum esse, ita tamen, ut hoc ita subsecutum esse 1 legitimis probationibus ostendatur.[2] Idem respondit ex testamento eius, qui iure militari testatus esset, servum, qui licet sub condicione legatum meruit, etiam 2 libertatem posse sibi vindicare. Idem respondit: Lucius Titius miles testamentum ita fecit: 'Pamphila serva mea ex asse mihi heres esto': alio deinde capite Sempronio commilitoni suo eandem Pamphilam reliquit, cuius fidei commisit, ut eam manumitteret: quaero, an heres esset Pamphila atque si directo accepisset libertatem. respondi intellegendum militem, qui ancillam suam heredem instituerat, ignorasse posse ex ea institutione etiam libertatem ei competere et ideo sine causa postea a commilitone petisse, ut eandem manumitteret: cum ex priore scriptura libera et heres effecta est, postea nullo praeiudicio voluntati facto frustra legata est.

LIBER XII.

[*De testamentis* (*E. XXVI*)].

1548. Titius testamento heredem insti- (28. 2) 25 tuit et filium habens sic exheredationem posuit: 'ceteri omnes filii filiaeque meae exheredes sunto'. Paulus respondit filium recte exheredatum videri. postea consultus, an videatur exheredatus, quem pater putavit decessisse, respondit filios et filias nominatim exheredatos proponi: de errore autem patris, qui inter- 1 cessisse proponitur, apud iudicem agi oportere. Lucius Titius cum suprema sua ordinaret in civitate et haberet neptem ex filia praegnatem rure agentem, scripsit id quod in utero haberet ex parte heredem: quaero, cum ipsa die, qua Titius ordinaret testamentum in civitate hora diei sexta, eodem die[3] albescente caelo rure sit enixa Maevia masculum, an institutio heredis valeat, cum, quo tempore scriberetur testamentum, iam editus esset partus. Paulus respondit verba quidem testamenti ad eum pronepotem directa videri, qui post testamentum factum nasceretur: sed si, ut proponitur, eadem die qua testamentum factum est neptis testatoris antequam testamentum scriberetur enixa esset, licet ignorante testatore, tamen institutionem iure factam videri recte responderi.

1549. Lucius Titius ita testamentum (35. 1) 83 fecit: 'Aurelius Claudius natus ex illa muliere, si filium meum se esse iudici probaverit, heres mihi esto'. Paulus respondit filium de quo quaereretur non sub ea condicione institutum videri, quae in potestate eius est, et ideo testamentum nullius esse momenti.

1550. Lucius Titius legitimum filium et (28. 6) 45 alterum naturalem heredes instituit eosque invicem substituit: Titianus legitimus filius, quem pater anniculum reliquit, post patris mortem impubes decessit superstite matre et fratre naturali, quem etiam coheredem habebat: quaero an hereditas eius ad Titium naturalem fratrem ex causa substitutionis pertineat an vero ad matrem. respondi ad primum casum non existentium heredum substitutionem de qua quaeritur pertinere, non ad sequentem, si quis eorum postea decessisset intra pubertatem, cum in naturalis filii persona duplex substitutio locum habere non poterit: et ideo ad matrem legitimi filii hereditas ab intestato 1 pertinet. Paulus respondit, si omnes instituti heredes omnibus invicem substituti essent, eius portionem, qui quibusdam defunctis postea portionem suam repudiavit, ad eum solum, qui eo tempore supervixit, ex substitutione pertinere.

1551. Respondit per curatorem heredi- (29. 2) 90 1 tatem adquiri non posse. Idem respondit, si iussu avi nepos patris, qui de castrensi peculio testamentum fecit, hereditatem adisset, adquisisse ei ea de quibus pater testari potest, quia castrensia esse mutatione personae desierint.

LIBER XIII.

[*De legatis* (*E. XXVII*) *et fideicommissis*].

1552. Pater familias primis tabulis (28. 6) 46 postumo herede instituto secundis sibi vel filio, si intra pubertatem decessisset, Gaium Seium fratrem suum substituit, deinde Titium Gaio Seio, et postea sic dixit: 'quod si Gaius Seius frater meus primo loco substitutus heres mihi esset, tunc Titio fideicommissum relinquo'. quaero, cum filius patri heres exstiterit eoque intra pubertatem mortuo frater testatoris ex substitutione heres sit, an fideicommissum debeatur, cum ita relictum sit, si Gaius Seius frater suus sibi heres exstitisset. respondi fratrem defuncti, qui in utrumque casum institutus vel substitutus[1] est, filio impubere defuncto ea quae testator reliquit praestare debere: nec adversari haec verba 'quod si Gaius Seius mihi heres erit, tunc dari volo', cum verum sit eum et testatori heredem exstitisse.

1553. 'Gaius Seius pronepos meus heres (31) 86 mihi esto ex semisse bonorum meorum excepta domu mea et paterna, in quibus habito, cum omnibus quae ibi sunt: quae omnia scias ad portionem hereditatis, quam tibi dedi, non pertinere'. quaero, cum sit in his domibus argentum nomina debitorum supellex mancipia, an haec omnia, quae illic inveniuntur, ad alios heredes institutos debeant pertinere. Paulus respondi nomina debitorum non contineri, sed omnium esse communia, in ceteris vero nullum pronepoti locum 1 esse. Titius cum fratris filio fundos et urbana prae-

1) *Iulian. fr.* 741. (*Gradenwitz, p.* 204).

2) ita tamen, ut . . . ostendatur *Trib.*

3) eodem die *gloss.*

1) vel substitutus *gloss.?*

dia legaret, in his et fundum Seianum legavit, quem ipse pater familias quoad viveret uno quidem nomine universum habuit, sed quo facilius conductorem inveniret, per duas partes locabat, ita ut ex qualitate loci superiorem partem Seianum superiorem, inferiorem autem partem Seianum inferiorem appellaret. quaero, an is fundus totus ad fratris filium pertineat. Paulus respondit, si testator fundum Seianum uno nomine universum possedit, quamvis eundem divisis partibus locaverat, universum eum ex causa fideicommissi praestari oportere, nisi si heres, de qua parte testator senserit, evidenter probaverit.[1]

1554. 'Si mihi Maevia et Negidia filiae meae heredes erunt, tunc Maevia e medio sumito praecipito sibique habeto fundos meos illum et illum cum casulis et custodibus omnium horum fundorum et cum his omnibus agris, qui ad coniunctionem cuiusque eorum fundorum emptione vel quolibet alio casu optigerint, item cum omnibus mancipiis pecoribus iumentis ceterisque universis speciebus, quae in isdem fundis quove eorum cum moriar erunt, uti optimi maximique sunt utique eos in diem mortis meae possedi et, ut plenius dicam, ita uti cluduntur'. in fundo autem uno ex his, qui praelegati sunt, tabularium est, in quo sunt et complurium mancipiorum emptiones, sed et fundorum et variorum contractuum instrumenta, praeterea et nomina debitorum: quaero, an instrumenta communia sint. respondi secundum ea quae proponuntur instrumenta emptionum, item debitorum, quae in fundo praelegato remanserunt, non videri legato I contineri. His verbis domibus legatis: 'fidei heredum meorum committo, uti sinant eum habere domus meas, in quibus habito, nullo omnino excepto cum omni instrumento et repositis omnibus' non videri testatorem de pecunia numerata aut instrumentis debitorum sensisse. [(32) 92]

1555. Gaius Seius praedia diversis pagis Maeviae et Seiae legavit et ita cavit: 'praestari autem volo ex praediis Potitianis praediis Lutatianis annua harundinis milia trecena et salicis mundae annua librarum singula milia': quaero, an id legatum defuncta legataria exstinctum sit. Paulus respondit servitutem iure constitutam non videri neque in personam neque in rem: sed fideicommissi petitionem competisse ei, cui praedia Lutatiana legata sunt, et ideo, cum annua legata fuerint, mortua legataria finitum legatum videri. [(33. 1) 12]

1556. Quaero, si usus fructus fundi legatus est et eidem fundo indictiones temporariae indictae sint, quid iuris sit. Paulus respondit idem iuris esse et in his speciebus quae postea indicuntur, quod in vectigalibus dependendis responsum est: ideoque hoc onus ad fructuarium pertinet. [(33. 2) 28]

1557. † . . . . [*testamento it*]a cavit: 'do lego eidem Seiae uxo[*ri meae*] . . . . us, qu[*a*] mihi pro parte heres est, usum [*fructum*] . . . . um in diem quo legitimae aeta[*tis erit . . . . et ab ea satisdation*]em exigi veto, ita tamen, ut ab ea [*filius meus alatur*] . . . . et studiis liberalibus insti[*tuatur. Quaesitum est de satisdatione fideico*]mmissaria. Paulus[2] respondit uxorem de . . . . [*arbitrio prae*]toris non debere compelli ad satis[*dandum*] . . . . [Vat. 69]

1) nisi . . . probaverit *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 203).
2) P *Vat.*, Papinianus *Mommsen. Sed diversum est in Papiniani responsis scribendi genus.*

1558. Si mancipia quae, post testamentum factum in fundum Seiae relictum a testatore inducta, fundi colendi gratia in eodem fundo fuerint, ea quoque instrumento fundi contineri respondi: quamvis enim ea mancipia testator demonstrasset, quae tunc ibi essent cum legaret, tamen non minuendi legati, sed augendi causa mancipiorum quoque fecit mentionem. ceterum instrumento fundi mancipia quoque colendi I agri causa inducta contineri non ambigitur. Paulus respondit villae instrumento neque fructus repositos neque equitium contineri, suppellectile autem legato cedere: servum vero arte fabrica peritum, qui annuam mercedem praestabat, instrumento villae non contineri. [(33. 7) 19]

1559. Paulus respondit, etsi alienus inveniatur servus, quem ut suum testator ab uno ex heredibus voluerit manumitti, tamen cogendum eum, qui rogatus est, redimere eum et manumittere, quoniam non putavit similem esse causam libertatis et I fideicommissi pecuniarii. Paulus respondit his verbis 'πίστευσον δέ μοι, Ζώϊλε, ὅτι τὰς χάριτάς σοι ἀποδώσει ὁ υἱός μου Μαρτιάλιος καί σοι καὶ τοῖς σοῖς παισίν' plenam voluntatem defuncti contineri circa benefaciendum coniunctis personis Zoilum: qui si servi sint, nihil est gratum his praestari posse quam libertatem ideoque praesidem debere sequi voluntatem defuncti. [(40. 5) 39]

LIBER XIV.

[*De fideicommissis*].

1560. [1]Respondit Paulus[2] moram in solvendo fideicommisso factam partus quoque ancillarum I restituendos. Heres rogatus erat post mortem suam sine reditu hereditatem restituere: quaesitum est, an partus ancillarum etiam vivo herede nati restituendi essent propter verba testamenti, quibus de reditu solo deducendo testator sensit. Paulus respondit ante diem fideicommissi cedentem partus ancillarum editos fideicommisso non contineri. Neratius libro primo ita refert eum, qui similiter rogatus esset, ut mulierem restitueret, partum eius restituere cogendum non esse, nisi tunc editus esset, cum in fideicommisso restituendo moram fecisset. neque interesse existimo, an ancilla specialiter an hereditas in fideicommisso sit. [(22. 1) 14]

1561. Ex ea scriptura, quae ad testamentum faciendum parabatur, si nullo iure testamentum perfectum esset, nec ea quae fideicommissorum I verba habent peti posse. Ex his verbis, quae scriptura pater familias addidit: *ταύτην τὴν διαθήκην βούλομαι εἶναι κυρίαν ἐπὶ πάσης ἐξουσίας*, videri eum voluisse omnimodo valere ea quae reliquit, etiamsi intestatus decessisset. [(28. 1) 29]

1562. Titia Seio tesseram frumentariam comparari voluit post diem trigesimum a morte ipsius. quaero, cum Seius viva testatrice tesseram frumentariam ex causa lucrativa habere coepit nec possit id quod habet petere, an ei actio competat. Paulus respondit ei, de quo quaeritur, pretium tesserae praestandum, quoniam tale fideicommissum magis in quan- I titate quam in corpore consistit. Usuras fideicommissi post impletos annos viginti quinque puellae, ex quo mora facta est, deberi respondi. quamvis enim constitutum sit, ut minoribus viginti quinque annis usurae omnimodo praestentur, tamen non pro mora hoc [(31) 87]

1) *cf. fr.* 1568 § 1. 2) post *scr.* (*Krüger*).

habendum est, quam sufficit semel intervenisse, ut per-
2 petuo debeantur. Seia libertis suis fundum legavit fideique eorum ita commisit: 'fidei autem vestrae, Vere et Sapide, committo, ne eum fundum vendatis eumque qui ex vobis ultimus decesserit, cum morietur, restituat Symphoro liberto meo et Successori et Beryllo et Sapido, quos infra manumisi, quive ex his tunc supervivent'. quaero, cum nec in prima parte testamenti, qua fundum praelegavit, eos substituit, in secunda tamen adiecerit verbum 'qui ultimus decesserit', an pars unius defuncti ad alterum pertineret. Paulus respondit testatricem videri in eo fideicommisso, de quo quaeritur, duos gradus substitutionis fecisse, unum ut is, qui ex duobus prior morietur, alteri restitueret, alterum ut novissimus his restitueret, quos no-
3 minatim postea enumeravit. Imperator Alexander Augustus Claudiano Iuliano praefecto urbi. 'Si liquet tibi, Iuliane carissime, aviam intervertendae inofficiosi querellae patrimonium suum donationibus in nepotem factis exinanisse, ratio deposcit id, quod donatum est,
4 pro dimidia parte revocari'. Lucius Titius cum haberet quinque liberos, universos emancipavit et in unum filium Gaium Seium amplissimas facultates donationibus contulit et modicum sibi residuum servavit et universos liberos cum uxore scripsit heredes: in eodem testamento duas possessiones, quas retinuerat, eidem Gaio Seio praelegavit et ab eo petit, ut ex reditibus praediorum, quae vivus ei donaverat, Maeviae filiae tot aureos[1] daret, item alteri fratri alios[2] tot: conventus a Maevia sorore sua legem Falcidiam implorat. quaero, cum sanctissimus imperator, ut supra scriptum est, contra voluntatem donantis ea quae donata sunt revocari praeceperit, an Gaius Seius compellendus sit secundum voluntatem patris ex donationibus fideicommissum praestare heredi sororis. Paulus respondit post litteras imperatoris nostri dubitari non oportere, quin in hac quoque specie, de qua quaeritur, subveniendum sit liberis, quorum portio in unum filium donationibus collatis imminuta est, praesertim cum imperator noster contra voluntatem patris subvenerit, in proposita autem causa etiam voluntas patris pro his qui fideicommissum petunt intercedit: sed si Falcidia lex intercedat, fideicommissa in solidum esse praestanda propter immodicarum donationum rationem.

1563. [*Alimentis legatis ea quae ad discipli-* (34. 1) 7 *nam pertinent non continentur,*] nisi aliud testatorem sensisse probetur.[3]

1564. Lucius Titius libertis suis cibaria (34. 1) 12 et vestiaria annua certorum nummorum reliquit et posteriore parte testamenti ita cavit: 'obligatos eis ob causam fideicommissi fundos meos illum et illum, ut ex reditu eorum alimenta supra scripta percipiant'. quaesitum est, an, si quando minores reditus pervenerint, quam est quantitas cibariorum et vestiariorum, heredes ad supplendam eam onerari non debeant, vel, si alio anno excesserint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint. Paulus respondit cibaria et vestiaria libertis defuncti integra deberi, neque ex eo, quod postea praedia his pignoris iure testator obligare voluit, ut ex reditu eorum alimenta perciperent, minuisse eum vel auxisse ea quae reliquerat videri.

1565. 'Titiae amicae meae, cum qua (34. 2) 35 sine mendacio vixi, auri pondo quinque dari volo': quaero, an heredes ad praestationem integrae materiae auri an ad pretium et quantum praestandum compellendi sint. Paulus respondit aut aurum ei, de qua quaeritur, praestari oportere, aut pretium auri, quanti
1 comparari potest. Item quaero, si lite contestata praetor ita pronuntiavit, ut materia praestetur, an tutores audiendi sint ab hac sententia pupillum, adversus quem pronuntiatum est, apud successorem eius in integrum restituere volentes. Paulus respondit praetorem, qui auro legato certi ponderis materiam praestari iussit, recte pronuntiasse videri.

1566. 'Illis libertis alimentorum nomine, (35. 1) 84 si cum filio meo morati fuerint, menstruos denarios centenos et vestiaria dari volo'. liberti in obsequio fuerunt, quamdiu adulescens ad militiam promoveretur: qua causa effectum est, ut quibusdam Romae relictis proficisceretur, et apud castra defunctus est: quaesitum est, an ab heredibus eius alimenta debeantur. Paulus respondit condicionem quidem in persona libertorum, qui cum filio defuncti morati sunt aut per eos non stetit, quo minus morarentur, mortuo filio testatoris defecisse non videri. sed si testator propter filii utilitatem his, qui cum eo morati fuissent, alimenta praestari voluit, contra voluntatem defuncti petentes audiri non oportere.

1567. Eum, qui post apertum testamen- (35. 1) 104 tum deportatus et restitutus est, fideicommissum petere posse, cuius condicio postea exstitit, quam civitatem Romanam recipiat.

1568. [1]Respondit Falcidiae legis ratio- (35. 2) 24 nem si haberi oportet, ita habendam, ac si hae res, quae ab herede subtractae sunt, in hereditate relictae
1 non fuissent. [2]Idem respondit partus ancillarum ante diem fideicommissi editos ad heredes eius qui rogatus est pertinere eosque in quartam et quartae fructus computandos, si de lege Falcidia quaestio inter-
2 cedat. Idem respondit fructus ex propria re heredis, quae legata est, post diem fideicommissi cedentem perceptos, etsi non sint restituendi fideicommissario, heredi in quartam imputari non solere.

1569. Paulus respondit: si certa portio (36. 1) 50 hereditatis alicui relicta proponitur et is res hereditarias quasdam furatus sit, in his rebus, quas subtraxit, denegari ei petitionem oportere recte respondetur.

1570. Paulus respondit his verbis: 'Sem- (36. 1) 63 proni, heredem te non scripsi festinans per infirmitatem: ideoque ei dari volo tantum, quantum pro uncia hereditatis competeret' videri quidem magis quantitatem, quam portionem hereditatis relictam, sed sic accipiendum, uti videatur de uncia etiam restituenda sensisse.[3]

LIBER XV.

[*De liberali causa* (*E. XXXI*)].

1571. Bina mancipia, quae ex heredi- (10. 3) 31 tate paterna iussu praetoris pupillis ministerii causa

1) sest. milia *Paul.* 2) alia *Paul.* 3) *v. Gradenwitz, p.* 204. *Paulum suspicor respondisse 'alimentis legatis ea quae ad disciplinam pertinent contineri', compilatores autem Iavoleni* — (34. 1) 6 — *et Pauli opiniones inter se pugnantes eo modo coniunxisse.*

1) *cf. fr.* 1569. 2) *cf. fr.* 1560. 3) sed sic . . . sensisse *Trib.* (*Gradenwitz, p.* 202 *n.* 1)?

reservata essent, divisa non videri, sed omnium communia permansisse.[1]

1572. [2]Gaius Seius Pamphilam hac lege [(40. 1) 23] emit, ut intra annum manumitteretur: deinde intra annum Seius servus pronuntiatus est: quaero, an ex lege venditionis finito anno Pamphila libertatem consecuta sit. Paulus respondit, cum ea condicione ancillam emptam domino adquisitam, cum qua condicione venisse proponeretur.

1573. Paulus respondit, si, ut proponi- [(40. 12) 38] tur, post perfectam sine ulla condicione emptionem postea emptor ex voluntate sua litteras emisit, quibus profiteretur se post certum tempus manumissurum eum quem emerat, non videri eas litteras ad constitutionem 1 divi Marci pertinere. Idem respondit constitutionem quidem divi Marci ad libertatem eorum mancipiorum pertinere, quae hac lege venierint, ut post tempus manumitterentur: sed eundem favorem libertatis consequendae causa etiam eam mereri, pro qua dominus pretium accepit, ut ancillam suam manumitteret, cum 2 idem etiam libertam habiturus sit. Quaesitum est, an emptor servo recte libertatem dederit nondum pretio soluto. Paulus respondit servum, quem venditor emptori tradidit, si ei pro pretio satisfactum est, et nondum 3 pretio soluto in bonis emptoris esse coepisse. Gaius Seius Stichum servum Lucio Titio vendidit ita, ut Titius Stichum post triennium manumitteret, si continuo triennio servisset: sed nondum exacto tempore trienni Stichus fugit et post aliquantum temporis defuncto Titio revertit: quaero, an obstet Sticho ad consequendam ex venditione libertatem, quod ante triennium discesserit. Paulus respondit secundum ea quae proponuntur expleto tempore, post quod Stichus manumitti debuit, libertatem ei competisse.

1574. Lucius Titius servo libertatem [(40. 4) 53] dedit, si rationem actus sui ex fide dedisset Gaio Seio filio suo: cum annos pubertatis egressus fuisset Gaius Seius, a curatoribus eiusdem conventus servus etiam apud iudicem[3] omnibus satisfecit: exacta cautione a curatoribus pronuntiatum est liberum eum esse: nunc Gaius Seius filius testatoris negat curatoribus suis recte pecuniam inlatam: quaero, an iure soluta sit quantitas. Paulus respondit curatoribus quidem adulescentis reliquam rationem, ut condicio testamento adscripta impleatur, non iure exsolutam videri: sed si praesente adulescente pecunia illata est vel in rationibus eius relata, impletam condicionem videri, ac si ipsi soluta fuisset.

1575. Lucius Titius Septiciae filiae suae [(40. 5) 40] naturali Concordiam ancillam suam donavit: idem postea testamento filiae suae cum aliis quibusdam ancillam supra scriptam legavit, ut manumitteretur: quaero, an Septicia filia naturalis ancillam supra scriptam manumittere cogi possit. Paulus respondit, si vivo patre naturali donatio ancillae fuit neque patris naturalis iudicium in ceteris legatis filia adgnovit, non posse eam compelli ancillam propriam ex causa fideicom- 1 missi manumittere. Lucius Titius Stichum servum Maevio legavit et petit, ut neque ab eo neque ab herede eius umquam manumitteretur. Paulus respondit testatorem potuisse postea hunc servum ad libertatem perducere, quia non sibi legem dixisset, sed legatario.

[*Quibus ex causis in possessionem eatur* (*E.* XXXVIII. 209)].

1576. Respondit, si is qui bonis paternis [(29. 2) 91] se abstinuit per suppositam personam emptoris bona patris mercatus probatur, perinde eum conveniri oportere a creditoribus atque si bonis paternis se inmiscuisset.

[*De stipulationibus* (*E.* XLV) *et solutionibus*].

1577. Titia, quae ex alio filium habebat, [(45. 1) 134] in matrimonium coit Gaio Seio habenti filiam: et tempore matrimonii consenserunt, ut filia Gaii Seii filio Titiae desponderetur, et interpositum est instrumentum et adiecta poena, si quis eorum nuptiis impedimento fuisset: postea Gaius Seius constante matrimonio diem suum obiit et filia eius noluit nubere: quaero, an Gaii Seii heredes teneantur ex stipulatione. respondit ex stipulatione, quae proponeretur, cum [= Sin. 2, ZRG 17, 7] non secundum bonos mores interposita sit, agenti exceptionem doli mali obstaturam, quia inhonestum visum est vinculo poenae matrimonia obstringi sive futura 1 sive iam contracta. Idem respondit: plerumque ea, quae praefationibus convenisse concipiuntur, etiam in stipulationibus repetita creduntur, sic tamen, ut non 2 ex ea repetitione inutilis efficiatur stipulatio. Idem respondit, cum Septicius litteris suis praestaturum se caverit pecuniam et usuras eius semisses, quae apud Sempronium depositae sint: si inter praesentes actum est, intellegendum etiam a parte Lucii Titii praecessisse 3 verba stipulationis. Idem respondit, quotiens pluribus specialiter pactis stipulatio una omnibus subicitur, quamvis una interrogatio et responsum unum subiciatur, tamen proinde haberi, ac si singulae species in stipulationem deductae fuissent.

1578. [1]Si, ut proponitur, cum pecunia [(46. 1) 61] mutua daretur, ita convenit, ut in Italia solveretur, intellegendum mandatorem quoque simili modo contraxisse.

1579. Paulus respondit non ideo eos, [(46. 3) 101] qui virilem portionem ex causa fideicommissi inferre debuerant, liberatos videri, quoniam quidam ex collegis 1 per errorem plus debito intulerunt. Paulus respondit aliam causam esse debitoris solventis, aliam creditoris pignus distrahentis: nam cum debitor solvit pecuniam, in potestate eius esse commemorare, in quam causam solveret: cum autem creditor pignus distraheret, licere ei pretium in acceptum referre etiam in eam quantitatem, quae natura tantum debebatur, et ideo deducto eo debitum peti posse.

LIBER XVI.

[*De exceptionibus* (*E.* XLIV)]?[2]

1580. Quidam voluit heredibus Lucii [(16. 1) 29] Titii mutuam pecuniam dare et cum eis contrahere: sed quoniam facultates eorum suspectas habuit, magis voluit uxori testatoris dare pecuniam et ab ea pignus

1) *Quid si alter heredum alterum servum manumiserit?*
2) Idem (*i. e. Papinianus*) *inscr. F. Recte Graeci.*
3) consulem *Paul.?*

1) *Possunt haec etiam ad tit. de bonis vendundis* (*E.* XXXIX) *referri, v. Lenel, p.* 340 *n.* 4. 2) *Etiam in Gai ad edict. provinc. libris de exceptionibus post stipulationes agitur, quamvis in edicto exceptiones praecedant. Sed incertissimum est, num ad hunc titulum referri debeant ea quae sequuntur.*

accipere: mulier eandem pecuniam dedit heredibus et ab his pignus accepit: quaero an intercessisse videatur et an pignora, quae ipsa accepit, teneantur creditori. Paulus respondit, si creditor, cum contrahere vellet cum heredibus Lucii Titii, evitatis his magis mulierem ream elegit, et in ipsius persona senatus consulto, quod de intercessionibus factum est, locum esse et pignora ab ea data non teneri. eas autem res, quas mulier ab his, pro quibus intercedebat, pignori accepit, creditori mulieris obligatas non esse. sed non sine ratione praetorem facturum, si non tantum in persona subducta muliere in principales debitores dederit actionem, sed 1 etiam in res, quae mulieri obligatae sunt. Paulus respondit ea, quae in fraudem senatus consulti, quod de intercessione feminarum factum est, excogitata probari possunt, rata haberi non oportere.

1581. Creditor, qui praescriptione longae (44. 3) 12 possessionis a possessore pignoris summoveri possit, pignus distraxit: quaero, an possessori salva sit exceptio adversus emptorem. Paulus respondit etiam adversus emptorem eandem exceptionem competere.

[*De iure fisci et populi*].[1]

1582. [2]Respondit neque eorum fructuum, (22. 1) 15 qui post litem contestatam officio iudicis restituendi sunt, usuras praestari oportere, neque eorum, qui prius percepti quasi malae fidei possessori condicuntur.

1583. Gaius Seius cum languesceret, (29. 5) 22 questus est se veneno occidi a servo suo et sic exspiravit: cui heres exstitit Lucia Titia soror et mortem eius exsequi neglexit et ipsa post annum decimum decessit: exstitit qui bona nuntiaret Gaii Seii: quaero, an morte Titiae extinctum sit crimen. Paulus respondit causam, de qua quaeritur, cum sit pecuniaria, morte ingratae heredis extinctam non videri.

1584. Respondit, si scriptis heredibus (34. 9) 19 ideo hereditas ablata est, quod testator aliud testamentum mutata voluntate facere voluit et impeditus ab ipsis est, ab universo iudicio priore recessisse eum videri.

[*De sententiis*]?

1585. Paulus respondit eos, qui una (42. 1) 43 sententia in unam quantitatem condemnati sunt, pro portione virili ex causa iudicati conveniri, et si ex sententia adversus tres dicta Titius portionem sibi competentem exsolvit, ex persona ceterorum ex eadem sententia conveniri eum non posse.[3]

1586. Paulus respondit inpossibile prae- (49. 8) 3 1 ceptum iudicis nullius esse momenti. Idem respondit ab ea sententia, cui pareri rerum natura non potuit, sine causa appellari.

LIBER XVII.

1587. [4]Filius familias duxit uxorem: ea (29. 2) 92 filiis sublatis intestata decessit: filii iussu patris, non avi adierunt hereditatem: quaero, an avo adquisita sit hereditas. Paulus respondit secundum ea quae proponuntur nihil actum esse.

1) *Rerum ordo idem videtur atque in Pauli sententiis* 5, 11; 5, 12.
2) *cf.* (34. 9) 18 *pr.*
3) et si ex . . . non posse *Trib.*, *ZRG XX*, 65.
4) *De his qui sui vel alieni iuris sunt?*

LIBER XVIII.

[*De his qui sui vel alieni iuris sunt*]?

1588. Paulus respondit eum, qui vivente (1. 5) 11 patre et ignorante de coniunctione filiae conceptus est, licet post mortem avi natus sit, iustum filium ei ex quo conceptus est esse non videri.

1589. Emancipari filium a patre quocum- (1. 7) 36 que loco posse constat, ut exeat de patria potestate. 1 Apud proconsulem etiam in ea provincia, quam sortitus non est, et manumitti et in adoptionem dari posse placet.

1590. Sempronius Thetidi status quaestio- (41. 7) 8 nem facere temptabat, quasi de serva sua nata sit, qui iam testato conventus a Procula nutrice Thetidis in solvendis alimentis respondit non se habere, unde alimenta eiusdem exsolvat, sed debere eam patri suo restituere Lucio Titio: idque ex illa in testationem redegisset, ut postea nullam quaestionem pateretur ab eodem Sempronio, Lucius Titius Seiae Proculae solutis alimentis puellam vindicta manumisit: quaero, an possit rescindi libertas Thetidis. Paulus respondit, quoniam dominus ancillae, ex qua Thetis nata est, Thetidem pro derelicto habuisse videtur, potuisse eam a Lucio Titio ad libertatem perduci.

LIBER XIX.

[*Ad legem Iuliam et Papiam*]?

1591. [1]Septimo mense nasci perfectum par- (1. 5) 12 tum iam receptum est propter auctoritatem doctissimi viri Hippocratis: et ideo credendum est eum, qui ex iustis nuptiis septimo mense natus est, iustum filium esse.

1592. Concubinam ex sola animi destina- (25. 7) 4 tione aestimari oportet.

1593. Paulus respondit: cum nomen fidei- (34. 5) 4 commissarii testamento adscriptum non sit, nulli personae neque certae neque incertae datum fideicommissum videri indubitatum est.

[*Ad legem Iuliam de adulteriis*].

1594. Quaesitum est, an ea, quam mari- (48. 5) 41 tus adulterii crimine se accusaturum minatus est nec quicquam egit vel iure mariti vel iure publico, nubere possit ei, quem in ea reum adulterii destinavit. Paulus respondit nihil impedire, quo minus ei, quem suspectum maritus habuit, ea de qua quaeritur nubere possit. 1 Item quaeritur, an idem maritus destitisse videatur vel lenocinium commisisse, qui eandem reduxit uxorem. Paulus respondit eum, qui post crimen adulteri intentatum eandem uxorem reduxit, destitisse videri et ideo ex eadem lege postea accusandi ei ius non superesse.

LIBER XX.

[*De appellationibus*]?

1595. *Αὐτοκράτωρ Ἀλέξανδρος τῷ κοινῷ* (49. 1) 25 *τῶν ἐν Βιθυνίᾳ Ἑλλήνων. Ἐκκαλεῖσθαι μὲν πῶς ἄν τις κωλύοιτο ὑπὸ τῶν δικαζόντων, οὐχ ὁρῶ, ὁπότε ἔξεστιν τὴν ἑτέραν ὁδὸν τρεπόμενον ταὐτὸ ποιεῖν καὶ θᾶττον πρός με ἀφικνεῖσθαι. ὕβρει δὲ καὶ βίᾳ χρῆσθαι πρὸς τοὺς ἐκκαλουμένους καὶ φρουρὰν στρατιωτικὴν περιιστᾶν καὶ ἁπλῶς εἰπεῖν ἀποφράττειν αὐτοῖς τὴν δεῦρο ἄνοδον ἀπα-*

1) *cf. Paul. sent.* 4, 9 § 5, *Ulp.* 16, 1ª *i. f.*

χορεύομεν τοῖς ἐπιτρόποις καὶ τοῖς ἡγουμένοις τῶν ἐθνῶν. καὶ πεισθήσονται ταύτῃ μου τῇ προρρήσει, εἰδότες ὅτι τοσοῦτόν μοι μέλει τῆς τῶν ἀρχομένων ἐλευθερίας, ὅσον καὶ τῆς εὐνοίας αὐτῶν καὶ πειθοῦς.

LIBER XXI.

? ?

1596. Ornamentorum appellatione vestem [(34.2) 37] muliebrem non contineri nec errorem heredis ius mutasse respondi.

1597. Eum, qui bona vacantia a fisco [(49. 14) 41] comparavit, debere actionem, quae contra defunctum competebat, excipere.

LIBER XXII. XXIII.

AD MASURIUM[1] SABINUM LIBRI XVI.[2]

LIBER I.[3]

[*De testamentis* 1.][4]

1598. Testis idoneus pater filio aut filius [(22.5) 9] patri non est.

1599. [5]Si nepotem ex filio et neptem ex [(23.2) 3] altero filio in potestate habeam, nuptias inter eos me solo auctore contrahi posse Pomponius scribit et verum est.

1600. Si filius qui in potestate est prae- [(28.2) 7] teritus sit et vivo patre decedat, testamentum non valet nec superius rumpetur, et eo iure utimur.

1601. [6]Si quis postumos, quos per aetatem [(28.2) 9] aut valetudinem habere forte non potest, heredes instituit, superius testamentum rumpitur, quod natura magis in homine generandi et consuetudo spectanda est quam temporale vitium aut valetudo, propter quam 1 abducatur homo a generandi facultate. Sed si ex ea, quae alii nupta sit, postumum quis heredem instituerit, ipso iure non valet, quod turpis sit institutio. 2 Si filium exheredavero nepotemque ex eo praeteriero et alium heredem instituero et supervixerit filius post mortem meam, licet ante aditam hereditatem decesserit, non tamen nepotem rupturum testamentum Iulianus et Pomponius et Marcellus aiunt. diversumque est, si in hostium potestate filius sit et decesserit in eodem statu: rumpit enim his casibus nepos testamentum, quod moriente avo fili ius pependerit, non abscisum ut superiore casu fuerit. sed et si heres institutus omiserit hereditatem, erit legitimus heres, quoniam haec verba 'si intestato moritur' ad id tempus referuntur, quo testamentum destituitur, non quo moritur. 3 Sed si ex ea, quam nefas sit ducere, postumum heredem instituero, non putat rumpi testamentum Pom- 4 ponius. Sed si per adoptionem sororem factam habeam, potero postumum ex ea heredem instituere, quia adoptione soluta possum eam ducere uxorem.

1602. [7]Si alterius atque alterius fundi [(28. 5) 10] pro partibus quis heredes instituerit, perinde habebitur, quasi non adiectis partibus heredes scripti essent: nec enim facile ex diversitate pretium portiones inveniuntur: ergo expeditius est quod Sabinus scribit, perinde habendum, ac si nec fundum nec partes nominasset.

1603. [1]Si is [*incapax sc.*] qui heres [(28. 6) 11] institutus est filio substitutus sit, nihil oberit ei in substitutione, si tunc capere possit, cum filius decessit. contra quoque potest poenas in testamento pupilli pati, licet in patris passus non sit.

1604. [2]Si ita heres institutus sim, si decem [(28.7) 3] dedero, et accipere nolit cui dare iussus sum, pro impleta condicione habetur.

1605. Si quis filium familias heredem insti- [(29.2) 7] tuerit et ita scripserit: 'si mihi Titius iste filius familias heres non erit, Sempronius heres esto', filio adeunte 1 iussu patris substitutus excluditur. Si filius prius, quam sciret se necessarium exstitisse patri heredem, decesserit relicto filio necessario, permittendum est nepoti abstinere se avi hereditate, quia et patri eius 2 idem tribueretur. In omni successione qui ei heres exstitit, qui Titio heres fuit, Titio quoque heres videtur esse nec potest Titii omittere hereditatem.

1606. [3]Servi electione legata semel dum- [(30) 5] 1 taxat optare possumus. Labeo ait, cum certa res aut persona legatur ita: 'qui meus erit cum moriar, heres dato' et communis sit, totum deberi. Trebatium vero respondisse partem deberi Cassius scripsit, quod 2 et verius est. Cum fundus communis legatus sit non adiecta portione, sed 'meum' nominaverit, portionem deberi constat.

1607. †. . . [4]*hodie . . . etiam sine liber-* [I. (2. 14) pr.] *tate ex nostra constitutione heredes eos* [*sc. servos*] *instituere permissum est, quod . . . et Atilicino placuisse Paulus suis libris, quos . . . ad Masurium Sabinum . . . scripsit, refert.*

LIBER II.[5]

[*De testamentis* 2.]

[*De adquirenda vel omittenda hereditate*].[6]

1608. [7]Is, qui rei publicae causa abest, in [(4. 6) 44] aliqua re laesus non restituitur, in qua, etiamsi rei publicae causa non afuisset, damnum erat passurus.

1609. [8]Si mandassem tibi, ut fundum [(17. 1) 15] emeres, postea scripsissem, ne emeres, tu, antequam scias me vetuisse, emisses, mandati tibi obligatus ero, ne damno adficiatur is qui suscipit mandatum.

1610. [9]Si inaequalibus partibus datis [(28. 5) 12] ita adiciatur: 'quos ex disparibus partibus heredes institui, aeque heredes sunto', existimandum est exaequari eos, scilicet si hoc ante peractum testamentum scriptum sit.

1611. [10]Quo loco scribatur heres sine [(28. 5) 20] parte, utrum primo an medio vel novissimo, nihil 1 interest. Si iam mortuo quadrans, alii dodrans datus

1) *cf. I.* (2. 14) *pr.* 2) *Severo imperante conscripti? v. Krüger, p.* 207. 3) *cf. Ulp.* 1—6(?), *Pomp.* 1. 2 *ad Sab.* 4) *Rubricas speciales inserere nolui, cum saepissime, quo singula pertineant fragmenta, sit in incerto.* 5) *cf. Gai.* 2, 106: ac ne is quidem qui in eadem potestate est. 6) *Ad pr. cf. Ulp.* 3 *ad Sab.* (28. 2) 6. 7) *cf. Ulp.* 1 *ad Sab.* (28. 5) 1 § 4, *Ulp.* 5 *ad Sab. ibid.* 9 § 13.

1) *cf. Ulp.* 4 *ad Sab.* (28. 6) 10 § 1 *sqq.* 2) *cf. Ulp. ibid.* (28. 5) 4 § 1? 3) *Ad pr. cf. Ulp.* 2 *ad Sab.* (33. 5) 1; *ad* § 1. 2 *cf. Ulp.* 6 *ad Sab.* (28. 7) 2 *pr.* 4) *cf. Ulp.* 3 *ad Sab. sub rubr. 'de institutione servorum'.* 5) *cf. Ulp.* 6—13, *Pomp.* 3. 4 *ad Sab. notasque, quas horum librorum fragmentis adieci.* 6) *Ulp.* 6—9, *Pomp.* 3 *ad Sab.* 7) *cf. Papin.* (29. 2) 86 *pr.*, *Ulp.* 8 *ad Sab. ibid.* 30 *pr.* 8) *cf. Ulp.* 8 *ad Sab.* (29. 2) 25 § 14. 9) *cf. Ulp.* 7 *ad Sab.* (28. 5) 13 *pr.* 10) *cf. Ulp. ibid.* 17 *pr.*

sit et alius sine parte scriptus sit, Labeo eum, qui sine parte heres institutus sit, alterum assem habiturum et hanc mentem esse testantis: quod et Iulianus probat 2 et verum est. Quod si vivus et mortuus ex parte dimidia coniunctim heredes instituti sunt, ex altera alius, aequas partes eos habituros ait, quia mortui pars pro non scripto habetur.

1612. [(28.7) 5] [1]Si heredi plures condiciones coniunctim datae sint, omnibus parendum est, quia unius loco habentur: si disiunctim sint, cuilibet.

1613. [(29.2) 1] [2]Qui totam hereditatem adquirere potest, is pro parte eam scindendo adire non potest.

1614. [(29.2) 9] [3]Pupillus si fari possit, licet huius aetatis sit, ut causam adquirendae hereditatis non intellegat, quamvis non videatur scire huiusmodi aetatis puer (neque enim scire neque decernere talis aetas potest, non magis quam furiosus), tamen cum tutoris auctoritate hereditatem adquirere potest: hoc enim favorabiliter eis praestatur.

[(35.1) 5] Condicionibus pupillus et sine tutoris auctoritate parere potest. nec quem moveri, quod expleta condicione necessarius heres aliquando esse potest: nam hoc iure potestatis fieri, non condicionis expletae. 1 Item servus vel filius familias sine iussu patris vel domini condicionem implere possunt, quia eo facto nemo fraudatur.

[(50.17) 5] In negotiis contrahendis alia causa habita est furiosorum, alia eorum qui fari possunt, quamvis actum rei non intellegerent: nam furiosus nullum negotium contrahere potest, pupillus omnia tutore auctore agere potest.

1615. [(29.2) 14] [4][*Neque filius familias repudiando sine patre neque pater sine filio alteri nocet: utrique autem possunt repudiare.*] Idem est etiam si legitima hereditas filiis obvenit.

1616. [(29.2) 18] [5]Is potest repudiare, qui et adquirere potest.

1617. [(29.2) 22] [6]Si is, ad quem legitima hereditas pertinet, putaverit defunctum servum suum esse et quasi peculium eius nactus sit, placet non obligari eum hereditati. idem ergo dicemus, ut ait Pomponius, si quasi libertini sui, cum ingenuus esset, bona eius occupavit. nam ut quis pro herede gerendo obstringat se hereditati, scire debet, qua ex causa hereditas ad eum pertineat: veluti adgnatus proximus iusto testamento scriptus heres, antequam tabulae proferantur, cum existimaret intestato patrem familias mortuum, quamvis omnia pro domino fecerit, heres tamen non erit. et idem iuris erit, si non iusto testamento scriptus heres prolatis tabulis, cum putaret iustum esse: quamvis omnia pro domino administraverit, hereditatem tamen non adquiret.

1618. [(29.2) 26] [7]Si ego et servus meus vel filius heres institutus sit, si iussero filio vel servo adire, statim et ex mea institutione me heredem esse Pomponius scribit: idem et Marcellus probat et Iulianus.

1619. [(29.2) 31] [8]Heredi cum postumo instituto reliquae partes adcrescunt, quae postumo datae sunt, si certum sit non esse praegnatem, licet heres ignoret.

1620. [(29.2) 65] [1][*Servus duorum heres institutus et cernere iussus, si alterius domini iussu creverit, deinde manumissus fuerit, poterit ipse adeundo*[2] *ex parte dimidia heres esse*] et si substitutum haberet idem servus ita 'si heres non erit,[3] ille heres esto', substitutus locum non habet.

1621. [(30) 7] [4]Legatum servo delatum dominus potest repudiare.

1622. [(30) 10] [5]Iulianus nec a filio familias sine iussu patris optari posse nec ante aditam hereditatem putat, quod est verum.

1623. [(36.2) 1] [6]Mortuo patre, licet vivo pupillo, dies legatorum a substituto datorum cedit.

1624. [(37.1) 10] In bonorum possessionibus[7] iuris ignorantia non prodest, quo minus dies cedat, et ideo heredi instituto et ante apertas tabulas dies cedit. satis est enim scire mortuum esse seque proximum cognatum fuisse copiamque eorum quos consuleret habuisse: scientiam enim non hanc accipi, quae iuris prudentibus sit, sed eam, quam quis aut per se habeat aut consulendo prudentiores adsequi potest.

1625. [(45.1) 8] [8]In illa stipulatione: 'si kalendis Stichum non dederis, decem dare spondes?' mortuo homine quaeritur, an statim ante kalendas agi possit. Sabinus Proculus exspectandum diem actori putant, quod est verius: tota enim obligatio sub condicione et in diem collata est et licet ad condicionem committi videatur, dies tamen superest. sed cum eo, qui ita promisit: 'si intra kalendas digito caelum non tetigerit', agi protinus potest. haec et Marcellus probat.

[*De rupto vel irrito facto testamento*].[9]

1626. [(28.2) 31] Dum apud hostes est filius, pater iure fecit testamentum et recte eum praeterit, cum, si in potestate esset filius, nihil valiturum esset testamentum.

[(28.3) 9] Si pater ab hostibus capiatur filio manente in civitate, reverso eo non rumpitur testamentum.

[(45.1) 11] Filius dum in civitate est si stipuletur, patri reverso ab hostibus videtur adquisisse.

[(49.15) 13] Si me tibi adrogandum dedissem, emancipato me reversum ab hostibus filium meum loco nepotis tibi futurum constat.

1627. [(38.6) 4] Liberi et capite minuti per edictum praetoris ad bonorum possessionem vocantur parentium, nisi si adoptivi fuerint: hi enim et liberorum nomen amittunt post emancipationem. sed si naturales emancipati et adoptati iterum emancipati sint, habent ius naturale liberorum.

1628. [(4.5) 11] [10]Capitis deminutionis tria genera sunt, maxima media minima: tria enim sunt quae habemus, libertatem civitatem familiam. igitur cum omnia haec amittimus, hoc est libertatem et civitatem et familiam, maximam esse capitis deminutionem: cum vero amittimus civitatem, libertatem retinemus, mediam esse capitis deminutionem: cum et libertas et civitas retinetur, familia tantum mutatur, minimam esse capitis deminutionem constat.

---

1) *cf. Ulp.* 8 *ad Sab.* (28.7) 4. 2) *cf. Ulp.* 7 *ad Sab.* (29.2) 10. 3) *cf. Ulp. ibid.* (29.2) 8. 4) *cf. Ulp. ibid.* (29.2) 13 § 3. *Iungendum cum fr.* 1621. 1622? 5) *cf. Ulp. ibid.* (29.2) 13, 15, 17, 21. 6) *Ulp.* 8 *ad Sab.* (29.2) 32, 34. 7) *cf. Ulp.* 8 *ad Sab.* (29.2) 25. 8) *cf. Ulp. ibid.* (29.2) 30 § 1—7.

1) *cf. Ulp.* 9 *ad Sab.* (29.2) 35. 2) adeundo *Trib.? v. p.* 301 *n.* 6. 3) si non creverit *Paul.?* 4) *cf. Ulp.* 7 *ad Sab.* (29.2) 13 § 3; *iungas fr.* 1615. 5) *Iungendum cum fr.* 1615? 6) *cf.* (29.2) 59. 7) *Similiter in cretionibus, cf. Pomp.* 3 *ad Sab.* (22.6) 3. 8) *Haec iniecta esse suspicor, cum quaereretur, quando heredi sub condicione scripto dies cretionis cedat. Cf. Pomp.* 3 *ad Sab.* (45.1) 10. 9) *Ulp.* 9—11, *Pomp.* 3 *ad Sab.* 10) *cf. Ulp.* 10 *ad Sab.* (28.3) 6 § 5 *sqq.*

1629. [1]Postliminio carent, qui armis victi hostibus se dederunt. (49. 15) 17

1630. [2]Si quis nepotem quasi ex filio natum quem in potestate habet consentiente filio adoptaverit, non adgnascitur avo suus heres, quippe cum post mortem avi quasi in patris sui reccidit potestatem. (1. 7) 10

[De legitima hereditate]?[3]

1631. [4]In suis heredibus evidentius apparet continuationem dominii eo rem perducere, ut nulla videatur hereditas fuisse, quasi olim hi domini essent, qui etiam vivo patre quodammodo domini existimantur. unde etiam filius familias appellatur sicut pater familias, sola nota hac adiecta, per quam distinguitur genitor ab eo qui genitus sit. itaque post mortem patris non hereditatem percipere videntur, sed magis liberam bonorum administrationem consequuntur. hac ex causa licet non sint heredes instituti, domini sunt: nec obstat, quod licet eos exheredare, quod et occidere licebat. (28. 2) 11

1632. Illa verba 'optimus maximusque' vel in eum cadere possunt, qui solus est. sic et circa edictum praetoris 'supremae tabulae' habentur et solae.[5] 1 'Pueri' appellatione etiam puella significatur: nam et feminas puerperas appellant recentes ex partu et Graece παιδίον communiter appellatur.[6] (50. 16) 163

LIBER III.[7]

[De legatis 1.]

[De his quae in testamento delentur vel adimuntur].[8]

1633. Heredi, cuius nomen inconsulto ita deletum sit, ut penitus legi non possit, dari bonorum possessio minime potest, quia ex coniectura non proprie scriptus videretur, quamvis, si post prolatas tabulas deletum sit testamentum, bonorum possessio competat. nam et si mortis tempore tabulae fuerint, licet postea interierint, competet bonorum possessio, quia verum fuit tabulas exstare. (37. 2) 1

1634. Qui testamentum amoverit celaverit eripuerit deleverit interleverit subiecerit resignaverit quive testamentum falsum scripserit signaverit recitaverit dolo malo cuiusve dolo malo id factum erit, legis Corneliae poena damnatur. (48. 10) 2

1635. Qui actu legato iter adimat, nihil adimit, quia numquam actus sine itinere esse potest. (34. 4) 1

[De generibus legatorum].[8]

1636. Si heres testamento quid vendere damnatus sit et vendiderit, de reliquis, quae per consequentias emptionis propria sunt, vel ex empto vel ex 1 testamento agi cum eo poterit. Sed si falso existimans se damnatum vendere vendiderit, dicendum est agi cum eo ex empto non posse, quoniam doli mali exceptione actor summoveri potest,[9] quemadmodum, si falso existimans se damnatum dare promisisset, agentem doli mali exceptione summoveret. Pomponius etiam incerti condicere eum posse ait, ut liberetur. (19. 1) 5

1637. Tutores non ab herede, sed a testatore protinus proficiscuntur,[1] simul atque aliquis heres exstitisset: nam et ipse heres tutor dari potest et post mortem heredis tutor recte dari potest. (26. 2) 7

1638. Qui quartam partem bonorum legare voluit, dimidiam scripsit. Proculus recte ait posse defendi quartam legatam, quia inesset dimidiae. idem erit et si quinquaginta voluit legare et centum scripta sint: quinquaginta enim debebuntur. sed et si plus 1 legare voluit et minus scripsit, valebit legatum. Si quis unam summam filiabus legaverit, ut etiam de postuma sentiret, si ea non est nata, superstiti solidum debebitur.[2] (30) 15

Si quis bonorum partem legaverit, ut hodie fit, sine fructibus restituitur, nisi mora intercesserit heredis. (30) 23

Ubi pure fideicommissum datum est, si adiectum sit: 'rogo des filio tuo faciasque, ut ad eum perveniat', rescriptum est videri in id tempus dari, 1 quo capere potest, id est sui iuris fiat. 'Te rogo, Luci Titi, hereditatem meam cum Attio partiaris'. ex senatus consulto Trebelliano in eum, cui restituta est hereditas, actiones competere Aristo ait, quia pro hoc accipiendum sit 'rogo hereditatem illam restituas': nec verba spectantur senatus consulti, sed sententia quibuscumque verbis, dum testator senserit, ut hereditas sua 2 restituatur. Qui in distrahendis conservandisve rebus hereditariis sumptus factus est, imputari heredi debet. (36. 1) 20

[3]Secundum naturam est commoda cuiusque rei eum sequi, quem sequentur incommoda. (50. 17) 10

1639. A filio herede etiam pure patri legari[4] potest nec interest, an die cedente legati in patris potestate sit: igitur et si iussu patris adita sit hereditas, imputabitur ei in Falcidiam. (30) 25

1640. Si heres alienum hominem dare damnatus sit et hic a domino manumissus sit, nihil ex hoc legato debetur. (30) 35

1641. [5]Accessio sine nostro tempore nobis prodesse non potest. (44. 3) 16

[De legatis indebite solutis].[6]

1642. [*Divus Hadrianus circa inofficiosum et falsum testamentum rescripsit actionem dandam ei, secundum quem de hereditate iudicatum est adversus eos, qui legata percepissent.*] idem divus Hadrianus rescripsit et si aliud testamentum proferatur. (12. 6) 4

1643. Si procurator tuus indebitum solverit et tu ratum non habeas, posse repeti Labeo libris posteriorum scripsit: quod si debitum fuisset, non posse repeti Celsus: ideo, quoniam, cum quis procuratorem rerum suarum constituit, id quoque mandare videtur, ut solvat creditori, neque postea exspectandum 1 sit, ut ratum habeat. Idem Labeo ait, si procuratori indebitum solutum sit et dominus ratum non habeat, 2 posse repeti. Celsus ait eum, qui procuratori debitum solvit, continuo liberari neque ratihabitionem con- (12. 6) 6

---

1) *cf. Ulp. ibid.* (28. 3) 6 § 12. 2) *cf. Ulp.* 11 *ad Sab.* (28. 3) 8. 3) *Ulp.* 12. 13, *Pomp.* 4 *ad Sab.* 4) *Potest hoc fr. etiam ad praecedentes rubricas referri.* 5) *Similiter 'proximus' adgnatus et solus habetur, cf.* (50. 16) 162 *pr. et Ulp.* 13 *ad Sab.* (38. 16) 2 § 4. 6) *Fortasse occasione XII tabularum ('proximus adgnatus') exposuit iuris consultus alias quoque masculinum genus etiam feminas complecti.* 7) *cf. Ulp.* 15—20, *Pomp.* 5. 6 *ad Sab.* 8) *cf. Ulp.* 15, *Pomp.* 5 *ad Sab.* 9) quoniam . . . potest *gloss.?*

1) *sicut legata per vindicationem relicta.* 2) *Ulp.* 22, 21; *cf. Ulp.* 15 *ad Sab.* (30) 17 *pr.* § 1. *Videtur Sabinus haec in partitione legata iniecisse.* 3) *Haec quoque spectare videntur ad partitionem legatam.* 4) *per vindicationem scil.* 5) *cf. Ulp.* 72 *ad edict.* (41. 2) 13 § 10 *ict.* § 4. *Quaeri suspicor de interdicto utrubi an competat ei cui res per vindicationem legata est.* 6) *Gai.* 2, 283, *Ulp.* 24, 33; *cf. Ulp.* 16, *Pomp.* 5 *ad Sab.*

siderari: quod si indebitum acceperit, ideo exigit ratihabitionem, quoniam nihil de hoc nomine exigendo mandasse videretur, et ideo, si ratum non habeatur, a 3 procuratore repetendum. Iulianus ait neque tutorem neque procuratorem solventes repetere posse neque interesse, suam pecuniam an pupilli vel domini solvant.

1644. Si procuratori falso indebitum (12. 4) 14 solutum sit, ita demum a procuratore repeti non potest, si dominus ratum habuerit, sed ipse dominus tenetur, ut Iulianus scribit. quod si dominus ratum non habuisset, etiamsi debita pecunia soluta fuisset, ab ipso procuratore repetetur: non enim quasi indebitum datum repetetur, sed quasi ob rem datum nec res secuta sit ratihabitione non intercedente: vel quod furtum faceret pecuniae falsus procurator, cum quo non tantum furti agi, sed etiam condici ei posse.

1645. [1]Verum est, quod et Neratio placebat (16.2) 4 et Pomponius ait, ipso iure eo minus fideiussorem ex omni contractu debere, quod ex compensatione reus retinere potest: sicut enim, cum totum peto a reo, male peto, ita et fideiussor non tenetur ipso iure in maiorem quantitatem quam reus condemnari potest.

[*De usu fructu et usu legato*].[2]

1646. [3]Agri usu fructu legato in locum de- (7.1) 18 mortuarum arborum aliae substituendae sunt et priores ad fructuarium pertinent.

1647. [4]Si quis Attio et heredibus suis usum (7.2) 7 fructum legaverit, dimidiam Attius, dimidiam heredes habebunt: quod si ita scriptum sit 'Attio et Seio cum heredibus meis', tres partes fient, ut unam habeant heredes, tertiam Attius, tertiam Seius: nec enim interest ita legetur 'illi et illi cum Maevio' an ita 'illi et illi et Maevio'.

1648. [5][*Fundi usu fructu legato, si villa* (7.4) 9 *diruta sit, usus fructus non extinguetur.*] sed et eo quoque solo, in quo fuit villa, uti frui potero.

1649. [6][*Quadrigae usu fructu legato si unus* (7.4) 11 *ex equis decesserit, usus fructus non remanebit:*] nisi alius ante diem legati cedentem substitutus sit.

1650. [7]Si fructuarius messem fecit et de- (7.4) 13 cessit, stipulam, quae in messe iacet, heredis eius esse Labeo ait, spicam, quae terra teneatur, domini fundi esse fructumque percipi spica aut faeno caeso aut uva adempta aut excussa olea, quamvis nondum tritum frumentum aut oleum factum vel vindemia coacta sit. sed ut verum est, quod de olea excussa scripsit, ita aliter observandum de ea olea, quae per se deciderit, Iulianus ait: fructuarii fructus tunc fieri, cum eos perceperit, bonae fidei autem possessoris, mox quam a solo separati sint.

1651. [8]Immo et socer cum nuru [*cui sc.* (7.8) 5 *aedium usus relictus est*] habitabit, utique cum vir una sit.

1652. Ceterarum quoque rerum usu legato (7.8) 9 dicendum est uxorem cum viro in promiscuo usu eas res habere posse.

1653. [1]Fundi usu legato licebit usuario et (7.8) 15 ex penu quod in annum dumtaxat sufficiat capere, licet mediocris praedii eo modo fructus consumantur: quia et domo et servo ita uteretur, ut nihil alii fructuum 1 nomine superesset. Sicuti is, cui usus fundi legatus est, quo minus dominus agri colendi causa ibi versetur, prohibere non potest (alioquin et frui dominum prohibebit), ita nec heres quicquam facere debet, quo minus is cui usus legatus est utatur, ut bonus pater familias uti debet.

1654. Nec usus nec usus fructus itineris (33.2) 1 actus viae aquaeductus legari potest, quia servitus servitutis esse non potest: nec erit utile ex senatus consulto, quo cavetur, ut omnium quae in bonis sint usus fructus legari possit, quia id neque ex bonis neque extra bona sit. sed incerti actio erit cum herede, ut legatario, quamdiu vixerit, eundi agendi ducendi facultatem praestet aut ea servitus constituatur sub hac cautione, ut, si decesserit legatarius vel capite deminutus ex magna causa[2] fuerit, restituatur.

1655. Hominis quoque liberi operae legari (33.2) 3 possunt, sicut locari et in stipulationem deduci.

1656. Usum fructum 'cum moriar' inutiliter (33.2) 5 stipulor: idem est in legato, quia et constitutus usus fructus morte intercidere solet.

1657. [3]In testamentis plenius voluntates (50. 17) 12 testantium interpretamur.

1658. [4][*Si domus usus fructus legatus sit,* (7.1) 14 *meritoria illic facere fructuarius non debet nec per cenacula dividere domum: atquin locare potest, sed oportebit quasi domum locare . . .:*] licet multo minus ex ea re fructum percipiat.

1659. [5][*Dominus ne quidem consentiente* (7.1) 16 *fructuario servitutem imponere potest,*] nisi *per* quam deterior fructuarii condicio non fiat, veluti si talem servitutem vicino concesserit ius sibi non esse altius tollere.

1660. [6]Si operas suas locaverit servus (7.1) 26 fructuarius et inperfecto tempore locationis usus fructus interierit, quod superest ad proprietarium pertinebit. sed et si ab initio certam summam propter operas certas stipulatus fuerit, capite deminuto eo idem dicendum est.

1661. [7]Si is, qui binas aedes habeat, alia- (7.1) 30 rum usum fructum legaverit, posse heredem Marcellus[8] scribit alteras altius tollendo obscurare luminibus, quoniam habitari potest etiam obscuratis aedibus. quod usque adeo temperandum est, ut non in totum aedes obscurentur, sed modicum lumen, quod habitantibus sufficit, habeant.

[*De dote relegata*].[9]

1662. Pacta conventa, quae in divortii (23.4) 3 tempus collata sunt, non facto divortio locum non habent.

1663. [10]Sed etiam ad ea, quae codicillis (30) 31

---

1) *Paulum, postquam de legatis (per damnationem sc.) perperam solutis egit, ad alias causas suspicor esse digressum, ex quibus, cum lis infitiando in duplum crescat, indebite solutum non potest repeti. Quid enim, si reus sponsori, qui plus debito dependerat, per errorem solidum refuderit? In eiusmodi tractatu facile poterat inici fr.* 1645, *in quo tamen quid Pauli sit, quid compilatorum, diiudicare non ausim.* 2) *cf. ad fr.* 1646—1657 *Ulp.* 17 *ad Sab., ad fr.* 1658—1661 *Ulp.* 18 *ad Sab.; Pomp.* 5 *ad Sab.* 3) *cf. Ulp.* 17 *ad Sab. Vat.* 70. 71. 4) *cf. Ulp. ibid. Vat.* 86—88. 5) *cf. Ulp. ibid.* (7. 4) 8. 6) *cf. Ulp. ibid.* (7. 4) 10 § 8. 7) *cf. Ulp. ibid.* (7. 1) 7 *pr.*, 12 § 5. 8) *cf. Ulp. ibid.* (7. 8) 4 § 1.

1) *cf. Ulp. ibid.* (7. 8) 12 § 1, 10 § 4, 12 *pr.* 2) ex magna causa *Trib.* 3) *cf. fr.* 1651—1653 *pr.* 4) *cf. Ulp.* 18 *ad Sab.* (7. 1) 13 § 8. 5) *cf. Ulp. ibid.* (7. 1) 15 § 7. 6) *cf. Ulp. ibid.* (7. 1) 25 § 2. 7) *cf. Ulp. ibid.* (7. 6) 1 § 1—4. 8) *cf. Marcell. fr.* 33. 9) *cf. Ulp.* 19 *ad Sab. sub hac rubrica.* 10) *cf. Ulp.* 19 *ad Sab.* (30) 30.

confirmatis postea legata fuerint, haec clausula [*sc. 'quas pecunias legavi, quibus dies adpositus non est, eas heres meus annua bima trima die dato'*] pertinet.

[*De optione vel electione legata*].[1]

1664. Scyphi electione data si non omnibus (33. 5) 4 scyphis exhibitis legatarius elegisset, integram ei optionem manere placet (nisi ex his dumtaxat eligere voluisset, cum sciret et alios esse).

1665. [2]Quod pure datum est si sub condicione (36. 2) 6 1 adimatur, quasi sub condicione legatum habetur. At si extrinsecus suspendatur legatum, non ex ipso testamento: licet ante decedat legatarius, ad heredem transmisisse legatum dicimus: veluti si rem dotalem maritus legaverit extero et uxori aliquam pro dotali re pecuniam, deinde deliberante uxore de electione dotis decesserit legatarius atque legatum elegerit mulier, ad heredem transire legatum dictum est. idque et Iulianus respondit: magis enim mora quam condicio legato 2 iniecta videtur. Eorum legatorum, quae in codicillis relicta sunt, perinde dies cedit atque testamento relictorum.

[*De auro et argento legato*].[1]

1666. Si ut habiliter gemmae geri pos- (34. 2) 20 sint, inclusae auro fuerint, tum aurum gemmis dicimus cedere.

*

1667. Omnibus mortis causa capere per- (39. 6) 9 mittitur, qui scilicet et legata accipere possunt.

LIBER IV.

[*De legatis 2.*][3]

[*De instrumento vel instructo legato*].[1]

1668. Sive cum instrumento fundus lega- (33. 7) 1 1 tus est sive instructus, duo legata intelleguntur. Fundo cum instrumento legato et alienato instrumentum non vindicabitur ex sententia defuncti.

Servo legato cum peculio et alienato vel (33. 8) 1 manumisso vel mortuo legatum etiam peculii exstinguitur.

At si ancilla cum suis natis legata sit, etiam (33. 8) 3 mortua ea vel alienata vel manumissa nati ad legatarium pertinebunt, quia duo legata sunt separata.

Si cui servi omnes cum peculio legati sint, (30) 52 pr. etiam hi servi debentur, qui nullum peculium habent.

1669. De grege ovium ita distinguendum (33. 7) 9 est, ut, si ideo comparatus sit, ut ex eo fructus caperetur, non debeatur: si vero ideo, quia non aliter ex saltu fructus percipi poterit, contra erit, quia per greges fructus ex saltu percipiuntur.

1670. Tabernae cauponiae instrumento (33. 7) 13 legato etiam institores contineri Neratius existimat: sed videndum, ne inter instrumentum tabernae cauponiae et instrumentum cauponae sit discrimen, ut tabernae non nisi loci instrumenta sint, ut dolia vasa ancones calices trullae, quae circa cenam solent traici, item urnae aereae et congiaria sextaria et similia: cauponae autem, cum negotiationis nomen sit, etiam in- 1 stitores. Instrumento balneario legato etiam balneatorem contineri Neratius respondit.

[*De suppellectili legata*].[4]

1671. Suppellectili legata haec continen- (33. 10) 3 tur: mensae, trapezophora, delficae, subsellia, scamna, lecti etiam inargentati, culcitae, toralia, imperia, vasa aquaria, pelves, aquiminalia, candelabra, lucernae, 1 trulla. Item vasa aenea vulgaria, id est quae non 2 proprie essent loco adtributa: Praeterea capsae, armaria. sed sunt qui recte putant capsas et armaria, si librorum aut vestium aut armamentorum gratia parata sint, non esse in suppellectili, quia ne hae quidem ipsae res, quibus adtributae essent, suppellectilis in- 3 strumento cederent. Vitrea escaria et potoria in suppellectili sunt sic ut fictilia, nec solum vulgaria, sed etiam quae in pretio magno sunt: nam et pelves argenteas et aquiminalia argentea et mensas et lectos inargentatos vel inauratos atque gemmatos in supellectili esse non dubitatur, usque adeo, ut idem iuris sit et si 4 tota argentea vel aurea sint. De murrinis et crystallinis dubitari potest an debeant adnumerari supellectili propter eximium usum et pretium: sed et de his idem 5 dicendum est. Nec interest, cuius materiae sunt res, quae sunt in suppellectili. sed craterem argenteum non esse in supellectili nec ullum vas argenteum secundum saeculi severitatem nondum admittentis supellectilem argenteam[1] hodie, propter usum imperitorum si in argento relatum sit candelabrum argenteum, argenti esse videtur, et error ius facit.

1672. De tapetis quaeri potest, subsellia (33. 10) 5 cathedraria quibus insterni solent utrum in veste sint, sicut stragula, an in suppellectili, sicut toralia, quae propria stragulorum non sunt. et hoc magis placuit ea 1 suppellectili contineri. De tapetis autem vel linteis, quibus insternuntur vehicula, dubitari potest, an sint in suppellectili. sed dicendum est potius instrumenti viatorii ea esse, sicut pelles, quibus involvuntur vestimenta, lora quoque, quibus hac pelles constringi solent.

*

1673. [2]Eadem in omnibus rebus, quas suas (32) 72 quis legaverit, dicenda sunt [*i. e. eas designari, quas pater familias suarum numero habuit*].

[3]Is, qui actionem habet ad rem reciperan- (50. 17) 15 dam, ipsam rem habere videtur.

[*Si ex testamento agatur*]?[4]

1674. Non omnimodo confessus condemnari (42. 2) 8 debet rei nomine, quae, an in rerum natura esset, incertum sit.

[*Si uxoris causa parata legentur*]?[5]

1675. [*Quae prioris uxoris causa parata* (32) 48 *sunt, ita posteriori debentur, si ei adsignata sint:*] nam ne id quidem quod traditum est, si postea ademptum sit, legato cedet.

[*De penu legata*].[5]

1676. Nam quod liquidae materiae sit (33. 9) 4 quia per se esse non potest, rapit secum in accessionis locum id sine quo esse non potest: vasa autem accessio legatae penus, non legata sunt: denique penu consumpta vasa non debentur. sed et si penum cum vasis specialiter sit legatum, vasa non debebuntur vel 1 consumpta penu vel adempta. Si cui quae in promptuario sint legata fuerint, non omnis penus legata 2 est. Item si quis solitus fructus suos vendere penum legaverit, non omnia, quae et promercii causa habuit, legasse videtur, sed ea sola, quae in penum sibi

1) *cf. Ulp.* 20, *Pomp.* 6 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. I.* (2. 20) 23. 3) *cf. Ulp.* 20—26 (27?), *Pomp.* 6. 7 *ad Sab.* 4) *cf. Pomp.* 6 *ad Sab.*

1) *Exciderunt quaedam, cf.* (34. 2) 19 § 8. 2) *cf. Ulp.* 20 *ad Sab.* (32) 71, 73. 3) *cf.* (32) 73 § 2. 4) *cf. Ulp.* 21 *ad Sab. sub hac rubrica.* 5) *cf. Ulp.* 22, *Pomp.* 6 *ad Sab. sub hac rubrica.*

separabat. quod si promiscue uti solebat, tunc quantum ad annuum usum ei sufficeret familiaeque eius ceterorumque, qui circa eum sunt, legato cedet: quod fere, inquit Sabinus[1] evenit in personis mercatorum aut quotiens cella est olei et vini, quae venire solebant, 3 in hereditate relicta. Nomen autem penus mihi tra-4 ditum est omnibus generibus dictum. Si ita legetur 'penum, quae Romae sit', utrum quae est intra continentia, legata videtur an vero ea sola, quae est intra murum? et quidem urbes fere omnes muro tenus finiri, Romam continentibus, et urbem Romam aeque con-5 tinentibus. Quod si urbana penus sit legata, omnem quae ubique est, legatam videri Labeo ait, etiam si in *villis agrisve sit, si* illa sit urbico usui destinata, sicuti urbica ministeria dicimus et quae extra urbem nobis ministrare consueverunt. si autem extra urbem, Romae tamen sit, sed et si in hortis sit urbi iunctis, idem erit 6 dicendum. Si cui penus legata sit praeter vinum, omnis penus legata videtur excepto vino: sed si ita scriptum sit 'omnem penum praeter vinum quod Romae erit', sola penus quae Romae est legata videtur: et ita et Pomponius libro sexto ad Sabinum scribit.

1677. Non omne quod bibetur in penu habetur: alioqui necesse est, ut omnia medicamenta quae biberentur contineantur. itaque ea demum penoris esse, quae alendi causa biberentur, quo in numero 1 antidotum non est, (et sane vere) Cassius sensit. Sed quod quidam negaverunt piper et ligusticum et careum et laser et cetera huiusmodi in penu non esse, improbatum est. (33.9) 5

[*De legatis in diem incertam relictis*].[2]

1678. [3]Si filiae familias ita legatum sit 'cum in tutelam suam pervenerit', tunc debebitur, cum viripotens facta fuerit. (32) 51

1679. [4]Si iam facta sint quae condicionis loco ponuntur et sciat testator, quae iterum fieri possunt exspectentur ut fiant: si vero nesciat, praesenti 1 debeantur. Item sciendum est promiscuas condiciones post mortem impleri oportere, si in hoc fiant, ut testamento pareatur, veluti 'si Capitolium ascenderit' et similia, non promiscuas etiam vivo testatore existere posse, veluti 'si Titius consul factus fuerit'. (35. 1) 11

[*De oleo et vino legato*].[5]

1680. Cum certum pondus olei non adiecta qualitate legatur, non solet quaeri, cuius generis oleo uti solitus fuerit testator aut cuius generis oleum istius regionis homines in usu habeant: et ideo liberum est heredi, cuius vellet generis oleum legatario solvere. (33.6) 4

1681. [*Si vinum vetus sit legatum, vetus accipietur, quod non est novum: id est anni prioris vinum appellatione veteris continebitur:*] nam aliter observantibus quis finis aut quod initium veteris vini sumeretur? (33. 6) 12

[*De libris legatis*].[6]

1682. Argento legato constat arculas ad lega-1 tarium non pertinere. Item anulis legatis dactyliothecae non cedunt. (32) 53

[*Legata quemadmodum solvantur*].[7]

1683. Quod stipulatus ita sum 'mihi aut Titio', Titius nec petere nec novare nec acceptum facere potest, tantumque ei solvi potest. (46. 3) 10

1684. Per procuratorem nec liberari nec liberare quisquam acceptilatione sine mandato[1] potest. (46.4) 3

[*De repetitione legatorum*].[2]

1685. Si a filio inpubere sub condicione legatum sit et filius heres exstitit, deinde mortuus est, potest dici patrem familias, qui a filio sub condicione legavit, a substituto pure repetit, statim voluisse a substituto dari, si filius pendente condicione decessisset. (30) 52 § 1

[*De ligno legato*].[2]

1686. Pali et perticae in numero[3] materiae redigendi sunt, et ideo lignorum appellatione non continentur. (32) 58 = (50. 16) 168

[*De peculio legato*].[2]

1687. Non statim quod dominus voluit ex re sua peculii esse, peculium fecit, sed si tradidit aut, cum apud eum esset, pro tradito habuit: desiderat enim res naturalem dationem. contra autem simul atque noluit, peculium servi desinit peculium esse. (15.1) 8

1688. Peculio legato constat heredem nomina peculiaria persequi posse, et insuper ipsum si quid debeat servo, reddere legatario debere. (33.8) 5

1689. Id quod servo, qui in ipsius peculio est, debetur, non deducitur ex legato peculio, quamvis 1 conservus eius sit. Si conservum suum vulneraverit servus et viliorem fecerit, Marcellus non esse dubitandum deduci ex peculio, quod domino interesset (nam quid interest, conservum vulneret an scindat aliquid vel frangat an subripiat? quo casu sine dubio minuitur 2 peculium), sed non ultra simplum. Sed si se vulneravit vel etiam occidit, nihil est deducendum hoc nomine: alioquin dicemus et si fugerit, deducendum id, quanto vilior sit factus propter fugam. (33.8) 9

[*De libertate relicta*].[4]

1690. Si peculium praelegatum est et vicarius liber esse iussus sit, liberum eum esse constat. multum enim interest inter genus et speciem: speciem enim eximi de genere placet: quod est in peculio legato 1 et vicario manumisso. Si servus legatus liber esse iussus est, liber est. sed si prius liber esse iussus, postea legatus sit, si quidem evidens voluntas sit testatoris, quod ademit libertatem,[5] cum placeat hodie etiam libertatem adimi posse, legato eum cedere puto: quod si in obscuro sit, tunc favorabilius respondetur liberum fore.[5] (40. 4) 10

1691. Fideicommissa libertas non debetur ei, quem postea vinxit dominus. (40. 5) 43

[*De adoptionibus*].[6]

1692. Si consul vel praeses filius familias sit, posse eum apud semet ipsum vel emancipari vel in adoptionem dari constat. (1.7) 3

Sed etiam ipsum [*sc. filium familias praetorem*] apud se emancipari vel in adoptionem dari placet. (1.14) 2

1693. Si is qui filium haberet in nepotis locum adoptasset perinde atque si ex eo filio natus (1.7) 11

---

1) *cf. Gell.* 4, 1, 23. 2) *cf. Ulp.* 23, *Pomp.* 6 *ad Sab. sub hac rubrica.* 3) *cf. Ulp. cit.* (32) 50. 4) *cf. Ulp. cit.* (35. 1) 10. 5) *cf. Ulp.* 23, *Pomp.* 6 *ad Sab. sub rubrica 'de vino legato'.* 6) *cf. Ulp.* 24, *Pomp.* 6 *ad Sab.* (32) 52 § 3. 8. 7) *cf. Ulp. ibid. sub hac rubrica* (46. 3) 9, (46. 4) 2.

1) sine mandato *Trib.* 2) *cf. Ulp.* 25, *Pomp.* 7 *ad Sab. sub hac rubrica.* 3) numerum *l. gem.* 4) *cf. Pomp.* 7 *ad Sab. sub hac rubrica.* 5) si quidem . . . libertatem *et* quod si in obscuro . . . fore *Trib.* 6) *cf. Ulp.* 26 *ad Sab. sub hac rubrica.*

esset, et is filius auctor factus non esset: mortuo avo non esse nepotem in potestate filii.

*

1694. [1] In omnibus temporalibus actionibus [(44.7) 6] nisi novissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

LIBER V.[2]

[*De statuliberis*].[3]

1695. Statuliber est, qui statutam et destina- [(40.7) 1] 1 tam in tempus vel condicionem libertatem habet. Fiunt autem statuliberi vel condicione expressa vel vi ipsa. condicione expressa quid est, manifestum est. vi ipsa, cum creditoris fraudandi causa manumittuntur: nam dum incertum est, an creditor iure suo utatur, interim statuliberi sunt, quoniam fraus cum effectu in lege Aelia Sentia accipitur.

1696. Si fundus alicui legatus fuerit, si [(35. 1) 13] pupillo vel furioso pecuniam dedisset, videtur explesse condicionem curatori vel tutori dando.

1697. Cum heres rei publicae causa abesset [(40.7) 4] et pecuniam statuliber haberet: vel exspectari eum debere, donec redeat is cui dare debet, vel[4] deponere in aedem pecuniam consignatam oportet, quo subsecuto 1 statim ad libertatem pervenit. Non est statuliber, cui libertas in tam longum tempus collata est, ut eo tempore is qui manumissus est vivere non possit: aut si tam difficilem, immo paene inpossibilem condicionem adiecerit, ut aliunde ea libertas optingere non possit, veluti si heredi milies dedisset aut cum moreretur, liberum esse iussisset: sic enim libertas inutiliter datur et ita Iulianus[5] scribit, quia nec animus dandae 2 libertatis est. Servire Titio anno et liber esse iussus Titio mortuo non statim liber fiet, sed cum annus transierit, quod videtur non tantum sub condicione, sed etiam ex tempore data libertas: etenim absurdum est maturius eum liberum fieri, cum condicionem non 3 implet, quam futurus foret, si eam expleret. Si duobus decem datis liber esse iussus sit et unus quinque accipere noluerit, melius est dicere posse eum eadem quinque alteri offerentem ad libertatem pervenire. 4 'Stichus si Titio per triennium servierit' vel 'si illi centum operas dederit, liber esto'. constat hoc modo libertatem utiliter dari posse: nam et alienus servus servire nobis potest, sicuti liber, et multo magis operas dare: nisi testator servitutis appellatione dominium magis quam operam intellexit. ideoque si prohibet 5 heres Titio servire, pervenit ad libertatem. 'Stichus si heredi meo anno servierit, liber esto': quaerendum est, annus quomodo accipi debeat, an qui ex continuis diebus trecentis sexaginta quinque constet an quibus libet. sed superius magis intellegendum Pomponius scribit. sed et si quibusdam diebus aut valetudo aut alia iusta causa impedimento fuerit, quo minus serviat, et hi anno imputandi sunt: servire enim nobis intelleguntur etiam hi, quos curamus aegros, qui cupientes servire propter adversam valetudinem impediuntur. 6 Item si decem heredi dare iussus fuerit, heres etiam per partes accipere favore libertatis cogendus est. 7 Ita liber esse iussus 'si Titius Capitolium ascenderit': si Titius nolit ascendere, impedietur libertas. idemque 8 iuris est in similibus causis et condicionibus. Item Cassius ait ei, qui servire iussus est anno, illud tempus, quo in fuga sit vel in controversia pro libertate, non procedere.

1698. Usus fructus alienatio condicionem [(40.7) 7] statuliberi secum non trahit.

[*De mancipatione*]?[1]

[*De servitutibus recipiendis et imponendis*].

1699. [2] In tradendis[3] unis aedibus ab eo, [(8. 4) 7] qui binas habet, species servitutis exprimenda est, ne, si generaliter servire dictum erit, aut nihil valeat, quia incertum sit, quae servitus excepta sit, aut omnis servi- 1 tus imponi debeat. Interpositis quoque alienis aedibus imponi potest, veluti ut altius tollere vel non tollere liceat vel etiamsi iter debeatur,[4] ut ita convalescat, si mediis aedibus servitus postea imposita fuerit: sicuti per plurium praedia servitus imponi etiam diversis temporibus potest. quamquam dici potest, si tria praedia continua habeam et extremum tibi tradam,[5] vel tuo vel meis praediis servitutem adquiri posse: si vero extremo, quod retineam, quia et medium meum sit, servitutem consistere, sed si rursus aut id, cui adquisita sit servitus, aut medium alienavero, interpellari eam, donec medio praedio servitus imponatur.

1700. [6] Non tantum in traditionibus,[7] [(50.16) 169] sed et in emptionibus et stipulationibus et testamentis adiectio haec 'uti optimus maximusque est' hoc significat, ut liberum praestetur praedium, non ut etiam servitutes ei debeantur.

[*De emptione et venditione* 1.][8]

[*De contrahenda emptione*].[9]

1701. [10] In diem addictio ita fit: 'ille fundus [(18.2) 1] centum esto tibi emptus, nisi si quis intra kalendas Ianuarias proximas meliorem condicionem fecerit, quo res a domino abeat'.

1702. [*Rei in diem addictae periculum ad* [(18.2) 3] *emptorem pertinet*,] quoniam post interitum rei iam nec adferri possit melior condicio.

1703. Licet autem venditori meliore allata [(18.2) 7] condicione addicere posteriori, nisi prior paratus sit plus adicere.

1704. Si venditor simulaverit meliorem [(18. 2) 14] allatam condicionem, cum minoris vel etiam tantidem alii venderet, utrique emptori in solidum erit obligatus. 1 Sed si emptor alium non idoneum subiecit eique fundus addictus est, non video, inquit, quemadmodum priori sit emptus, cum alia venditio et vera postea subsecuta sit. sed verum est venditorem deceptum ex vendito actionem habere cum priore emptore, quanti sua intersit id non esse factum, per quam actionem et fructus, quos prior emptor perceperit et quo deterior res culpa vel dolo malo eius facta sit, recipiet venditor. 2 et ita Labeoni et Nervae placet. Sed si neuter subiecit emptorem, maiore autem pretio addictum est praedium ei qui solvendo non est, abitum est a priore

---

1) *cf. Ulp.* 27 *ad Sab.* (41. 3) 7? libro quinto *inscr.? cf. Paul.* 5 *ad Sab.* (40. 7) 4 § 5. 2) *cf. Ulp.* 27—29, *Pomp.* 8 *ad Sab.* 3) *cf. Ulp.* 27. 28, *Pomp.* 8 *ad Sab.* 4) vel exspectari . . . vel *non videntur esse Pauli.* 5) *cf. Iulian. fr.* 594.

1) *cf. Ulp.* 28, *Pomp.* 8 *ad Sab.* 2) *cf. Ulp.* 28 *ad Sab.* (8. 4) 6. 3) mancipandis *Paul.* 4) vel etiamsi iter debeatur *gloss.?* 5) mancipem *Paul.* 6) *cf. Ulp.* 27 (28 *scr.*) *ad Sab.* (50. 16) 90. 7) mancipationibus *Paul.* 8) *cf. Ulp.* 28—30, *Pomp.* 9—11 *ad Sab.* 9) *cf. Ulp.* 28, *Pomp.* 9 *ad Sab. sub hac rubrica.* 10) *Ad fr.* 1701—1704 *cf. Ulp.* 28 *ad Sab.* (18. 2) 2, 4, 6, 9, 11, 13.

emptione, quia ea melior intellegitur quam venditor 3 comprobavit, cui licuit non addicere. Sed et si pupillus postea sine tutoris auctoritate pluris emerit, consentiente venditore abibitur a priore emptione. idem et de servo alieno: aliter atque si servo suo vel filio, quem in potestate habet, vel domino rei per errorem id addixerit, quia non est emptio his casibus. quod si alieno servo, quem putaverit liberum esse, addixerit, contra se habebit et erit hic similis egenti. 4 Emptorem, qui meliorem condicionem attulerit, prae- 5 ter corpus nihil sequitur quod venierit. Non tamen ideo, si tantundem pretium alius det, hoc ipso, quod fructus eum non sequantur, qui secuturi essent priorem emptorem, melior condicio videtur allata, quia non id agitur inter emptorem et venditorem.

1705. [*Etiam liberi hominis emptio intellegitur, si ab ignorante emitur,*] (18.1) 5 quia difficile dinosci potest liber homo a servo.

1706. [*Si quis aes pro auro emerit, nulla venditio videtur.*] (18.1) 10 aliter atque si aurum quidem fuerit, deterius autem quam emptor existimaret: tunc enim emptio valet.

1707. Et si consensum fuerit in corpus, (18.1) 15 id tamen in rerum natura ante venditionem esse de- 1 sierit, nulla emptio est. Ignorantia emptori prodest, 2 quae non in supinum hominem cadit. Si rem meam mihi ignoranti vendideris et iussu meo alii tradideris, non putat Pomponius dominium meum transire, quoniam non hoc mihi propositum fuit, sed quasi tuum dominium ad eum transire: et ideo etiam si donaturus mihi rem meam iussu meo alii tradas, idem dicendum erit.

1708. Labeo scripsit obscuritatem pacti (18.1) 21 nocere potius debere venditori qui id dixerit quam emptori, quia potuit re integra apertius dicere.

1709. [*Hanc legem venditionis 'si quid sacri vel religiosi est, eius venit nihil' supervacuam non esse, sed ad modica loca pertinere. ceterum si omne religiosum vel sacrum vel publicum venierit, nullam esse emptionem.*] (18.1) 23 et quod solverit eo nomine, emptor condicere potest.

1710. [1]Si per emptorem steterit, quo minus (18.6) 5 ad diem vinum tolleret, postea, nisi quod dolo malo venditoris interceptum esset, non debet ab eo praestari. si verbi gratia amphorae centum ex eo vino, quod in cella esset, venierint, si admensum est,[2] donec admetiatur, omne periculum venditoris est, nisi id per emptorem fiat.

[*De mancipatione et traditione rei venditae et de duplae stipulatione*].[3]

1711. Si in emptione[4] modus dictus est (19.1) 2 pr. et non praestatur, ex empto est actio.

1712. Id, quod post emptionem fundo ac- (18.6) 7 cessit per alluvionem vel perit, ad emptoris commodum incommodumque pertinet: nam et si totus ager post emptionem flumine occupatus esset, periculum esset emptoris: sic igitur et commodum eius esse debet. 1 Quod venditur, in modum agri cedere debet, nisi si id actum est, ne cederet.[5] at quod non venit, in modum cedendum, si id ipsum actum est, ut cederet, veluti viae publicae, limites, luci qui fundum tangunt: cum vero neutrum dictum est,[5] cedere non debet, et ideo nominatim caveri solet, ut luci, viae publicae, quae in fundo sint, totae in modum cedant.

1713. Vacua possessio emptori tradita (19.1) 2 § 1 non intellegitur, si alius in ea legatorum fideive commissorum servandorum causa in possessione[6] est aut creditores bona possideant. idem dicendum est, si venter in possessione sit: nam et ad hoc pertinet vacui appellatio.

1714. Si dupla non promitteretur et eo no- (21.2) 2 mine agetur, dupli condemnandus est reus.

1715. Si decem dare iussum heres ven- (40.7) 10 diderit et tradiderit[7] dixeritque adscriptum libertati, si viginti dedisset, ex empto[8] erit actio cum venditore, aut, si dupla promissa est, ob evictionem dumtaxat duplae repetitio erit, ex empto ob mendacium.

Si servum mihi ignoranti, sciens furem (19.1) 4 pr. vel noxium esse, vendideris, quamvis duplam promiseris, teneris mihi ex empto, quanti mea intererit scisse, quia ex stipulatu eo nomine agere tecum non possum antequam mihi quid abesset.

1716. Si modus agri minor inveniatur, (19.1) 4 § 1 pro numero iugerum auctor obligatus est, quia, ubi modus minor invenitur, non potest aestimari bonitas loci qui non exstat. sed non solum si modus agri totius minor est, agi cum venditore potest, sed etiam de partibus eius, ut puta si dictum est vineae iugera tot esse vel oliveti et minus inveniatur: ideoque his casibus pro bonitate loci fiet aestimatio.

1717. Bonitatis aestimationem faciendam, (21.2) 13 cum pars evincitur, Proculus recte putabat, quae fuisset venditionis tempore, non cum evinceretur:

sed si quid postea alluvione accessit, (21.2) 15 1 tempus quo accedit inspiciendum. Si usus fructus evincatur, pro bonitate fructuum aestimatio facienda est. sed et si servitus evincatur, quanti minoris ob id praedium est, lis aestimanda est.

1718. [*Vindicans venditor servum, quem ipse vendidit, doli exceptione potest summoveri.*] (21.2) 18 sed et si exceptio omissa sit aut opposita ea nihilo minus evictus sit, ex duplae quoque stipulatione vel ex empto potest conveniri.

1719. Sed hoc nomine, quod libertum (21.2) 26 quis non habeat, ex vendito actionem habet, si scierit venditor alienum se vendere. sed et si ex causa fideicommissi emptor coactus fuerit eum manumittere, ex empto actionem habebit.

1720. [*Si aquae ductus debeatur praedio, etiam fistulae, per quas aqua ducitur, ad emptorem transeunt,*] (18.1) 48 licet extra aedes sint.

1721. Si tibi liberum praedium tradidero,[9] (19.1) 8 cum serviens tradere[10] deberem, etiam condictio incerti competit mihi, ut patiaris eam servitutem, quam de- 1 buit, imponi. Quod si servum praedium in traditione[11] fecero, quod liberum tibi tradere[10] debui, tu ex empto habebis actionem remittendae eius servitutis gratia, quam pati non debeas.

1) *cf. Ulp.* 28 *ad Sab. sub rubr.* '*de vini venditione*'. 2) si admensum est *gloss.?*, *cf.* (18.1) 35 § 5 *v.* quasi sub hac condicione *rel.* 3) *cf. Ulp.* 29 *ad Sab. sub h. r.*, *Pomp.* 9 *s. r.* '*de obl. vend.*' 4) *Quod si in mancipatione, de modo agri est actio.* 5) nisi .... ne cederet *et* in modum cedendum ... dictum est *Trib.?*, *cf. Gradenwitz, p.* 205. 6) in possessione *gloss.* 7) mancipaverit *Paul.* 8) *cf.* (21.2) 69 § 3. 9) mancipavero *Paul.* 10) mancipare *Paul.* 11) mancipatione *Paul.*

[De custodia a venditore praestanda].[1]

1722. Custodiam autem venditor talem praestare debet, quam praestant hi quibus res commodata est, ut diligentiam praestet exactiorem, quam in suis rebus adhiberet. (18. 6) 3

1723. [*Si res commodata dum refertur periit, culpam mihi praestat is, cui commodata erat:*] qui non tam idoneum hominem elegerit, ut recte id perferri possit. (13. 6) 11

1724. [2]Quatenus cuius intersit, in facto, non in iure consistit. (50. 17) 24

1725. Is, cui ex stipulatu res debetur, furti actionem non habet, si ea subrepta sit, cum per debitorem stetisset, quo minus eam daret. (47. 2) 13

1726. Creditoris, cuius pignus subreptum est, non credito tenus interest, sed omnimodo in solidum furti agere potest: sed et pigneraticia actione id 1 quod debitum excedit debitori praestabit. Dominus, qui rem subripuit, in qua usus fructus alienus est, furti 2 usufructuario tenetur. Sed eum qui tibi commodaverit, si eam rem subripiat, non teneri furti placuisse Pomponius scripsit, quoniam nihil tua interesset, utpote cum nec commodati tenearis. ergo si ob aliquas impensas, quas in rem commodatam fecisti, retentionem eius habueris, etiam cum ipso domino, si eam subripiat, habebis furti actionem, quia eo casu quasi pignoris loco ea res fuit. (47. 2) 15

*

v. fr. 1779 (*lib. VII*). Sin. 13 extr.

LIBER VI.

[*De emptione et venditione* 2.]?

[De pretii solutione]?[3]

1727. Pupillo solvi sine tutoris auctoritate non potest: sed nec delegare potest, quia nec alienare ullam rem potest. si tamen solverit ei debitor et nummi salvi sint, petentem pupillum doli mali exceptione debitor summovebit. (46. 3) 15

[*De societate et communione*].[3]

1728. [*Societate simpliciter coita Sabinus ait quaestum venire in societatis rationem . . .:*] quaestus enim intellegitur, qui ex opera cuius descendit. (17. 2) 8

[*Nec adiecit hereditatem, . . .*] et quia plerumque vel a parente vel a liberto quasi debitum nobis hereditas obvenit. (17. 2) 10

Sed nec aes alienum, nisi quod ex quaestu pendebit, veniet in rationem societatis. (17. 2) 12

1729. Sed et socius qui alienaverit contra pactionem accipit committit et tenetur socie-1 tatis aut communi dividundo iudicio. Si absenti renuntiata societas sit, quoad is scierit, quod is adquisivit qui renuntiavit in commune redigi, detrimentum autem solius eius esse qui renuntiaverit: sed quod absens adquisiit, ad solum eum pertinere, detrimentum 2 ab eo factum commune esse. In societate autem coeunda nihil attinet de renuntiatione cavere, quia ipso iure societatis intempestiva renuntiatio in aestimationem venit. (17. 2) 17

1730. Non ob eam rem minus ad periculum socii pertinet quod neglegentia eius perisset, quod in plerisque aliis industria eius societas *aucta* fuisset: et hoc ex appellatione imperator pronuntiavit. (17. 2) 25

Cum quaeritur iudicio tutelae, quae nomina a tutore facta agnoscere pupillus debeat, Marcellus putabat, si tutor pecuniam pupilli mutuam dedisset et suo nomine stipulatus esset, posse dici nomina integra pupillo salva esse, deperdita et male contracta ad tutorem pertinere. sed verius se putare posse tutorem eam condicionem adulescenti deferre, ut id quod gessisset tutor in contrahendis nominibus aut in totum agnoscere aut a toto recedere, ita ut perinde esset ac si tutor sibi negotium gessisset. idem est et si pupilli nomine credidisset. (26. 7) 16

1731. Omne aes alienum, quod manente societate contractum est, de communi solvendum est, licet posteaquam societas distracta est solutum sit. igitur et si sub condicione promiserat et distracta societate condicio exstitit, ex communi solvendum est: ideoque si interim societas dirimatur, cautiones interponendae sunt. (17. 2) 27

1732. Mucius libro quarto decimo scribit non posse societatem coiri, ut aliam damni, aliam lucri partem socius ferat: Servius in notatis Mucii ait nec posse societatem ita contrahi, neque enim lucrum intellegitur nisi omni damno deducto neque damnum nisi omni lucro deducto: sed potest coiri societas ita, ut eius lucri, quod reliquum in societate sit omni damno deducto, pars alia feratur, et eius damni, quod similiter relinquatur, pars alia capiatur. (17. 2) 30

1733. [*In heredem socii proponitur actio, ut bonam fidem praestet*] et acti etiam culpam, quam is praestaret in cuius locum successit, licet socius *non* sit. (17. 2) 36

1734. Pro socio arbiter prospicere debet cautionibus in futuro damno vel lucro pendente ex ea societate. quod Sabinus in omnibus bonae fidei iudiciis existimavit, sive generalia sunt (veluti pro socio, negotiorum gestorum, tutelae) sive specialia 1 (veluti mandati, commodati, depositi). Si tecum societas mihi sit et res ex societate communes, quam impensam in eas fecero quosve fructus ex his rebus ceperis, vel pro socio vel communi dividundo me consecuturum et altera actione alteram tolli Proculus ait. (17. 2) 38

1735. [*Rei communis nomine cum socio furti agi potest, si eam furandi animo contrectet: sed et pro socio actione obstrictus est, nec altera actio alteram tollet.*] idem est et in colono et in eo qui negotia gerit et qui mandatum nostrum exsequitur et in tutore. (17. 2) 46

1736. [*Si damnum in re communi socius dedit, Aquilia tenetur.*] sed nihilo minus et pro socio tenetur. (17. 2) 48

Sed actione pro socio consequitur,[1] ut altera actione contentus esse debeat, quia utraque actio ad rei persecutionem respicit, non ut furti ad poenam dumtaxat. (17. 2) 50

1737. [2]Nec quicquam interest, utrum manente societate praestiterit [*scil. omnium bonorum socius*] ob furtum an dissoluta ea. idemque est in omnibus turpibus actionibus, veluti iniuriarum, vi bonorum raptorum, servi corrupti et similibus, et in omnibus poenis pecuniariis quae ex publicis iudiciis accidunt. (17. 2) 56

---

1) *cf. Ulp.* 29, *Pomp.* 10 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. Ulp.* 29 *ad Sab.* (47. 2) 10. 3) *cf. Ulp.* 30, *Pomp.* 12. 13 *ad Sab. sub hac rubr.*

1) *Vix est, ut Paulus scripserit:* consequitur, ut contentus esse debeat. 2) *cf.* (17. 2) 52 § 18.

1738. Fistulam iunctam parieti communi, (8.2) 19 quae aut ex castello aut ex caelo aquam capit, non iure haberi Proculus ait: sed non posse prohiberi vicinum, quo minus balineum habeat secundum parietem communem, quamvis umorem capiat paries: non magis quam si vel in triclinio suo vel in cubiculo aquam effunderet. sed Neratius ait, si talis sit usus tepidarii, ut adsiduum umorem habeat et id noceat vicino, posse 1 prohiberi eum. Iuxta communem parietem cameram ex figlino opere factam, si ita retineatur, ut etiam sublato pariete maneat, si modo non impediat refectionem 2 communis parietis, iure haberi licet. Scalas posse me ad parietem communem habere Sabinus recte scribit, quia removeri hae possunt.

1739. Si unus ex sociis stipuletur iter ad (8.3) 19 communem fundum, inutilis est stipulatio, quia nec dari ei potest: sed si omnes stipulentur sive communis servus, singuli ex sociis sibi dari oportere petere possunt, quia ita dari eis potest: ne, si stipulator viae plures heredes reliquerit, inutilis stipulatio fiat.

1740. Inter coheredes etiam communi (10. 2) 44 dividundo agi potest, ut res dumtaxat quae eorum communes sint et causae ex his rebus pendentes in iudicium veniant, de ceteris vero in integro sit familiae 1 erciscundae iudicium.[1] Si familiae erciscundae vel communi dividundo actum sit,[2] adiudicationes praetor 2 tuetur exceptiones aut actiones dando. Si coheredes absente uno coherede rem vendiderunt et in ea re dolo malo fecerunt, quo plus ad eos perveniret, vel familiae erciscundae iudicio praestabunt ei qui afuit vel heredi- 3 tatis petitione. Fructus, quos ante aditam hereditatem ex fundo hereditario heres capit, non aliter familiae erciscundae iudicio praestare eum Iulianus ait, quam si, cum sciret hereditarium fundum esse, 4 ceperit. Qui familiae erciscundae et communi dividundo et finium regundorum agunt, et actores sunt et rei et ideo iurare debent non calumniae causa litem intendere et non calumniae causa ad infitias ire. 5 Quod ex facto suo unus ex coheredibus ex stipulatione hereditaria praestat, a coherede non repetet: veluti si a se heredeque suo dolum malum afuturum defunctus spopondit vel neque per se neque per heredem suum fore, quo minus quis eat agat. immo et si reliqui propter factum unius teneri coeperint, quasi condicio stipulationis hereditariae exstiterit, habebunt familiae erciscundae iudicium cum eo propter quem 6 commissa sit stipulatio. Si quis stipulatus fuerit Titium heredemque eius ratum habiturum et Titius pluribus heredibus relictis decesserit, cum solum teneri qui non habuit ratum et solum ex heredibus stipula- 7 toris acturum a quo fuerit petitum. Usu fructu uxori legato donec ei dos solvatur, per arbitrum familiae erciscundae tam id, quod coheredis nomine ex dote solutum sit, reciperare potest, quam ut coheres solvat 8 effici posse Cassius ait: et verum est. Si duo coheredes damnati sint statuam ponere et altero cessante alter eam fecerit, non esse iniquum Iulianus ait familiae erciscundae iudicium dare, ut pars impendiorum boni viri arbitratu praestetur.

1741. Arbor quae in confinio nata est, (10. 3) 19 item lapis qui per utrumque fundum extenditur quamdiu cohaeret fundo, e regione cuiusque finium utriusque sunt nec in communi dividundo iudicium veniunt: sed cum aut lapis exemptus aut arbor eruta vel succisa est, communis pro indiviso fiet et veniet in communi dividundo iudicium: nam quod erat finitis partibus, rursus confunditur. qua re duabus massis duorum dominorum conflatis tota massa communis est, etiamsi aliquid ex prima specie separatum maneat: ita arbor et lapis separatus a fundo confundit ius dominii. 1 De vestibulo communi binarum aedium arbiter communi dividundo invito utrolibet dari non debet, quia qui de vestibulo liceri cogatur, necesse habeat interdum totarum aedium pretium facere, si alias aditum non 2 habeat. Si per eundem locum via nobis debeatur et in eam impensa facta sit, durius ait Pomponius communi dividundo vel pro socio agi posse: quae enim communio iuris separatim intellegi potest? sed 3 negotiorum gestorum agendum. Iudex communi dividundo, item familiae erciscundae de servo qui in fuga est iubere debet liceri eos inter quos iudex est et tunc eum adiudicare, penes quem licitatio remansit: nec erit periculum, ne ex senatus consulto poena legis 4 Fabiae committatur. Aquarum iter in iudicium communi dividundo non venire Labeo ait: nam aut ipsius fundi est et ideo in iudicium non venit, aut separatum a fundo, divisum tamen aut mensura aut temporibus. sed possunt iura interdum et separata a fundo esse et nec mensura nec temporibus divisa, veluti cum is cuius fuerunt plures heredes reliquit: quod cum accidit, consentaneum est et ea in arbitrio familiae erciscundae venire, nec videre inquit Pomponius, quare minus in communi dividundo quam familiae erciscundae iudicium veniant. igitur in huiusmodi speciebus etiam in communi dividundo iudicio venit, ut praefata iura aut mensura aut temporibus dividantur.[1]

[*De iure dotium* 1.][2]

1742. Incestae nuptiae neque dotem (23. 2) 52 habent et ideo omne quod perceptum est licet fructuum nomine auferetur.

1743. Si proprietati nudae in dotem datae (23.3) 4 usus fructus accesserit, incrementum videtur dotis, non alia dos, quemadmodum si quid alluvione accessisset.

*

1744. [3]Quod nomine mariti, qui solvendo (12.6) 8 non sit, alius mulieri solvisset, repetere non potest: adeo debitum esset mulieri.

LIBER VII.

[*De iure dotium* 2.][4]

[*De dotis fructu*].[5]

1745. Si ante nuptias fundus traditus est, (24.3) 6 ex die nuptiarum ad eundem diem sequentis anni computandus annus est: idem in ceteris annis servatur, donec divortium fiat. nam si ante nuptias traditus sit et fructus inde percepti, hi restituendi sunt quandoque divortio facto quasi dotis facti.

1746. Si fundus in dotem datus sit, in quo (24.3) 8 lapis caeditur, lapidicinarum commodum ad maritum pertinere constat, quia palam sit eo animo dedisse

---

1) *Videtur haec esse Sabini sententia, quae laudatur a Gaio fr.* 235 *extr.* 2) iudicio imperio continenti *ins., cf. Vat.* 47.

1) igitur . . . dividantur *Trib.* (praefata!). 2) *cf. Ulp.* 31 *ad Sab. Incertum est, ad quam rubricam specialem spectent fr.* 1742—1744. 3) libro septimo (*pro* sexto) *inscr.? cf. fr.* 1764 *sqq.* 4) *cf. Ulp. ad Sab. lib.* 31—36. 5) *cf. Ulp.* 31 *ad Sab. sub hac rubrica.*

mulierem fundum, ut iste fructus ad maritum pertineat, nisi si contrariam voluntatem in dote danda declaraverit 1 mulier. Quod in sementem erogatur, si non responderint messes, ex vindemia deducetur, quia totius anni unus fructus est.

[*De donationibus inter virum et uxorem*].[1]

1747. [*Moribus apud nos receptum est, ne inter virum et uxorem donationes valerent.*] . . . immo magnae auctoritatis hoc ius habetur, quod in tantum probatum est, ut non fuerit necesse scripto id comprehendere. (1. 3) 36

1748. [*Hoc autem receptum est,* . . .] ne cesset eis studium liberos potius educendi. Sextus Caecilius et illam causam adiciebat, quia saepe futurum esset, ut discuterentur matrimonia, si non donaret is qui posset, atque ea ratione eventurum, ut venalicia essent matrimonia. (24. 1) 2

1749. [*Divortii causa factae donationes valent,*] quae tamen sub ipso divortii tempore, non quae ex cogitatione quandoque futuri divortii fiant. (24. 1) 12

1750. Si inter extraneos facta sit donatio et antequam per tempus legitimum dominium fuerit adquisitum[2] coierint, vel contra si inter virum et uxorem facta sit donatio et ante impletum tempus supradictum solutum sit matrimonium, nihilo minus procedere temporis suffragium constat, quia altero modo sine vitio tradita est possessio, altero quod fuerit vitium, amotum sit. (24. 1) 24

1751. Si eum, qui mihi vendiderit, iusserim eam rem uxori meae donationis causa dare et is possessionem iussu meo tradiderit, liberatus erit, quia, licet illa iure civili possidere non intellegatur, certe 1 tamen venditor nihil habet quod tradat. Ex quibus causis inter virum et uxorem concessae sunt donationes, ex isdem et inter socerum et generum nurumve concessas Neratius ait. ergo socer genero mortis vel divortii causa donabit, sed et gener socero mortis suae vel divortii causa. (24. 1) 26

1752. Si id quod donatum sit perierit vel consumptum sit, eius qui dedit est detrimentum, merito, quia manet res eius qui dedit suamque rem 1 perdit. Si quid in pueros ex ancillis dotalibus natos maritus inpenderit aut in doctrinam aut alimenta, non servatur marito, quia ipse ministeriis eorum utitur: sed illud servatur quod nutrici datum est ad educendum, quia pro capite quid dedisset, quemadmodum si a 2 praedonibus redemisset servos dotales. Si quas servi operas viri uxori praestiterint vel contra, magis placuit, nullam habendam earum rationem: et sane non amare nec tamquam inter infestos ius prohibitae donationis tractandum est, sed ut inter coniunctos maximo affectu 3 et solam inopiam timentes. Si ex decem donatis sibi mulier servum emerit et is quinque sit, quinque petenda[3] esse apud Plautium placuit, quemadmodum, si mortuus est, nihil peteretur[4]: si vero quindecim dignus sit, non plus quam decem potest peti,[5] quoniam 4 eatenus donator pauperior factus esset. Quod si ex decem duos servos emerit et eorum alter mortuus sit, alter decem dignus sit, solet quaeri. et plerique et Pomponius interesse putant, utrum uno pretio venierint an diversis: si uno, tota decem petenda,[1] quemadmodum si una res empta deterior facta est, vel grex vel carrucha et aliqua pars inde perisset: si diversis, hoc solum petendum[2] quanti sit emptus qui superest. 5 Iulianum putasse Pomponius refert, si quid per eum servum quem ex nummis a marito donatis mulier adquisisset (forte legatum, hereditatem) aut partus editus esset, eo quoque nomine petitionem[3] faciendam esse. 6 Illud constat, si, antequam a viro annuum acciperet, mulier ipsa de suo aut etiam mutuata impenderit, 7 videri tantum iam ex annuo consumptum. Illud recte dictum Celsus ait: si dotis usuras annuas uxor stipulata sit, licet ei non debeantur, quia tamen quasi de annuo convenerit, peti quidem dotis[4] iudicio non possunt, compensari autem possunt: idem ergo dicemus in qualibet pactione annui nomine facta. (24. 1) 28

1753. Mortis causa donare licet non tantum infirmae valetudinis causa, sed periculi etiam propinquae mortis vel ab hoste vel a praedonibus vel ab hominis potentis crudelitate aut odio aut navigationis ineundae: (39. 6) 3

haec enim omnia instans periculum demonstrant. (39. 6) 6

[*De dote aestimata aliisque dotis constituendae modis*].[5]

1754. [*Dote aestimata si convenerit, ut aut aestimatio aut res praestentur, nec de electione fuerit expressum, electionem habebit maritus* . . .:] sane et deteriorem factam reddere poterit. (23. 3) 11

1755. In rebus dotalibus virum praestare oportet tam dolum quam culpam, quia causa sua dotem accipit: sed etiam diligentiam praestabit, quam in suis 1 rebus exhibet. Si re aestimata data nuptiae secutae non sint, videndum est, quid repeti debeat, utrum res an aestimatio. sed id agi videtur, ut ita demum aestimatio rata sit, si nuptiae sequantur, quia nec alia causa contrahendi fuerit, res igitur repeti debeat, non pretium. (23. 3) 17

1756. Iulianus scribit valere talem stipulationem: 'cum morieris, dotis nomine tot dari'? quia et pacisci soleant, ne a viva exhibeatur. quod non esse simile accepi: aliud est enim differre exactionem, aliud ab initio in id tempus stipulari, quo matrimonium futurum non sit. idque et Aristoni et Neratio et Pomponio placet. (23. 3) 20

1757. [*Stipulationem, quae propter causam dotis fiat, constat habere in se condicionem hanc 'si nuptiae fuerint secutae': quare si nuntius remittatur, defecisse condicio stipulationis videtur,*] et licet postea eidem nupserit, non convalescit stipulatio. (23. 3) 22

1758. Si ei nuptura mulier, qui Stichum debebat, ita cum eo pacta est: 'pro Sticho, quem mihi debes, decem tibi doti erunt', secundum id quod placuit rem pro re solvi posse et liberatio contingit et decem in dotem erunt, quia et permutatio dotium conventione fieri potest. (23. 3) 25

1759. Dotem, quae in prius matrimonium data est, non aliter converti in posterius matrimonium dicendum est, quam cum hoc agitur: dum (23. 3) 30

---

1) *cf. Ulp.* 32, *Pomp.* 14 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) antequam . . . adquisitum] antequam maiore parte anni res ab eo, cui donatae sunt, fuerint possessae *similiave Paul.? Suspicor enim ICtum de interdicto utrubi hoc loco egisse, non de usucapione, arg.* (41. 6) 1 § 2; *cf. Vat.* 293. 311. 3) retinenda *Paul.?* 4) retineretur *Paul.?* 5) retineri *Paul.?*

---

1) retinenda *Paul.?* 2) retinendum *Paul.?* 3) retentionem *Paul. Vix enim dicitur 'facere petitionem'.* 4) rei uxoriae *Paul.* 5) *cf. Ulp.* 34, *Pomp.* 14 *ad Sab. sub hac rubrica.*

hoc agi semper interpretemur, nisi probetur aliud convenisse.

[*Soluto matrimonio etc.*].[1]

1760. Si maritus sub condicione a patre (10. 2) 46 heres institutus sit, interim uxoris de dote[2] actionem pendere.[3] plane si post mortem soceri divortium factum sit, quamvis pendente condicione institutionis dicendum est praeceptioni dotis locum esse, quia mortuo patre quaedam filios sequuntur etiam antequam fiant heredes, ut matrimonium, ut liberi, ut tutela. igitur et dotem praecipere debet qui onus matrimonii post mortem patris sustinuit: et ita Scaevolae quoque nostro visum est.

1761. [4]In diem debitor adeo debitor (12. 6) 10 est, ut ante diem solutum repetere non possit.

1762. [5]Si fundi mei usum fructum tibi (12. 6) 12 dedero falso existimans me eum tibi debere et antequam repetam decesserim, condictio eius ad heredem quoque meum transibit.

1763. Non solum autem in exigenda, sed (24. 3) 3 etiam in solvenda dote, quae communis est patris et filiae, utriusque voluntas exquiritur nec alter alterius deteriorem condicionem facere potest. sed si pecunia ad patrem pervenit, quam filia accepit, actio de dote[6] utrisque tolletur.

Post nuptias pater non potest deteriorem (23. 3) 28 causam filiae facere, quia nec reddi ei dos invita filia potest.

1764. [7][*Hoc beneficium* (*scil. ut in id, quod* (24. 3) 13 *facere possit, condemnetur*) *heredi non praestatur*,] quia tale beneficium personale est et cum persona exstinguitur.

1765. Rei iudicatae tempus spectatur, (24. 3) 15 pr. quatenus maritus facere potest.

Si mandavero tibi, ut a Titio decem (17. 1) 17 exigeres, et ante exacta ea mandati tecum egero, si ante rem iudicatam exegeris, condemnandum te esse constat.

1766. Heredi mariti, licet in solidum (24. 3) 15 § 1. 2 condemnetur, compensationes[8] tamen, quae ad pecuniariam causam respiciunt, proderunt, ut hoc minus sit obligatus, veluti ob res donatas et amotas et impensas: 2 morum vero coercitionem non habet. Socero quoque, cum quo nurus de dote[9] agit, idem honor habetur, *ut* in id damnetur quod facere potest.

Ex diverso si socer ex promissione a (24. 3) 17 marito conveniatur, solet quaeri, an idem ei honor habendus sit: Neratius libris membranarum et Procu- 1 lus scribunt hoc iustum esse. Item si mulier ex promissione conveniatur, magis placuit defendendam eam per exceptionem: idem et Proculus ait: sicuti cum socia fuit, dabitur ei exceptio, quamvis iure civili 2 sit obligata. Si in iudicio dotis[10] iudex ignorantia iuris lapsus condemnaverit maritum in solidum, Neratius Sabinus doli exceptione eum uti oportere aiunt eaque tutum fore.

[*De retentionibus et actione rerum amotarum*].[11]

1767. . . . ὁμοίως καὶ ὁ *Paulos* βιβλίῳ Sin. 12 extr. ζ′ τῶν *a*[*d S*]*abinum* τίτλῳ λ′.[1] ἐκεῖ πλατέως φησὶ περὶ τῆς ἀμβλωσάσης γυναικός, ὅτι ἡ ἄκοντος τοῦ ἀνδρὸς ἀμβλώσασα ζημιοῦται ἕκτῃ τῆς προικὸς ὡς τεκοῦσα. ὅπερ καὶ ὧδέ φησ[ι] . . .

1768. [*Inter necessarias impensas esse* . . ., (25. 1) 2 *si* . . .] vel in valetudinem servorum impenderit.

1769. . . . ὁρᾷς, πῶς καὶ *Ulpianos*[2] κανον[ίζει] Sin. 8 ἡμῖν, ὅσα δαπανήματα πεποίηκεν ὁ ἀ[ν]ὴρ [π]ρόσκαι[ρ]α τῶν καρπῶν ἕνεκεν, ταῦτα τοῖ[ς κ]αρπο[ῖς] *compensateu*εται, οὐ μὴν ποιεῖ τὴν *ret*[*e*]*nt*[*i*]*o*[*n*]*a*. [ὅσα δὲ] διην[ε]κῆ ἢ καὶ ἐπὶ [π]ολὺ[ν καιρὸν] παρέχει τὴν χρείαν, οἷον μῶλο[ς ἢ] ἀρτοκοπεῖον ἢ τὸ φυτεῦσαι, ταῦτα *neces*[*sa*]*ria* ἐστι καὶ μειοῖ τὴν προῖκα. τοῦτό φησι καὶ ὁ *Paulos* [βιβλίῳ] ζ′ τῶν *ad Sa*[*b*]*inum* αὐτοῦ τίτλῳ λε′.

1770. [*Utilis impensae sunt* . . .,] veluti si (25. 1) 6 novelletum in fundo factum sit, aut si in domo pistrinum aut tabernam adiecerit, si servos artes docuerit.

1771. Utilium nomine ita faciendam de- (25. 1) 8 ductionem quidam dicunt, si voluntate mulieris factae sint: iniquum enim esse compelli mulierem rem vendere, ut impensas in eam factas solveret, si aliunde solvere non potest: quod summam habet aequitatis rationem.

1772. Omnino et in aedificandis aedi- (25. 1) 12 bus et in reponendis propagandisque vineis et in valetudine mancipiorum modicas impensas non debet arbiter curare: alioquin negotiorum gestorum potius quam de dote[3] iudicium videbitur.

1773. Rerum amotarum iudicium singulare (25. 2) 1 introductum est adversus eam quae uxor fuit, quia non placuit cum ea furti agere posse: quibusdam existimantibus ne quidem furtum eam facere, ut Nerva Cassio, quia societas vitae quodammodo dominam eam faceret: aliis, ut Sabino et Proculo, furto quidem eam facere, sicuti filia patri faciat, sed furti non esse actionem constituto iure, in qua sententia et Iulianus rectissime est:

et ideo, si post divortium easdem res (25. 2) 3 pr. contrectat, etiam furti tenebitur.

Ne cum filio familias pater furti agere (47. 2) 16 possit, non iuris constitutio, sed natura rei impedimento est, quod non magis cum his, quos in potestate habemus, quam nobiscum ipsi agere possumus.

1774. Item si servus eius furtum (25. 2) 3 § 1—4 2 fecerit, furti cum ea agere possumus. Sed et cum uxore furti agere possibile est, si ei cui heredes simus furtum fecit, vel nobis antequam nuberet: tamen propter reverentiam personarum in utroque casu furtivam tantum condictionem competere, non etiam furti actionem 3 dicimus. Item verum est quod Ofilius ait etiam eas res, quas divortii tempore mulier comederit vendiderit donaverit qualibet ratione consumpserit, rerum amota- 4 rum iudicio contineri. Si filia familias res amoverit, Mela Fulcinius aiunt de peculio dandam actionem, quia displicuit eam furti obligari: vel in ipsam ob res amotas dari actionem. sed si pater adiuncta filia de dote[4] agat, non aliter ei dandam actionem, quam si filiam rerum amotarum iudicio in solidum et cum satisdatione defendat. sed mortua filia in patrem rerum amotarum actionem dari non oportere Proculus ait, nisi quatenus ex ea re pater locupletior sit.

1) *cf. Ulp.* 35. 36, *Pomp.* 15. 16 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) rei uxoriae *Paul.* 3) *Sabinus ait?* 4) *Agi videtur de die dotis reddendae.* 5) *cf.* (24. 3) 57. 6) rei uxoriae *Paul.* 7) *Ad fr.* 1764—1766 *cf. Ulp.* 36 *ad Sab. sub hac rubrica* (24. 3) 12, 14. 8) retentiones *Paul.* 9) re uxoria *Paul.* 10) rei uxoriae *Paul.* 11) *cf. Ulp.* 36, *Pomp.* 16 *ad Sab. sub hac rubrica.*

1) λγ′ *Zachariae.* 2) (25. 1) 3 § 1. 3) rei uxoriae *Paul.* 4) rei uxoriae *Paul.*

1775. Contra nurum quoque socero hoc (25.2)6 iudicium dandum Atilicinus et Fulcinius aiunt, quotiens filio familias dos data est: socerum ob res divortii 1 causa amotas furti agere non posse. Item cum rerum amotarum etiam in virum datur iudicium: si filius familias maritus sit, utrum de peculio an in ipsum actio dari debeat? eadem repetemus, quae de filia 2 familias diximus. Si post divortium maritus decesserit, heres eius rerum amotarum iudicio uti potest. 3 Item heres mulieris ex hac causa tenebitur, sicut 4 condictionis nomine ex causa furtiva. Sed si morte mariti solutum sit matrimonium, heres mariti hereditatis petitione vel ad exhibendum actione eas consequi 5 poterit. Aristo et condici ei posse recte putat, quia 6 ex iniusta causa apud eam essent. Quod si mortuo viro amoverit, non facit furtum, quia rei hereditariae nondum possessae non fit furtum: ideoque aut vindicari poterunt aut in hereditatis petitionem venient.

1776. [1]Illud convenire non potest, ne de (23.4)5 moribus agatur vel plus vel minus exigatur,[2] ne publica 1 coercitio privata pactione tollatur. Ac ne illa quidem pacta servanda sunt, ne ob res donatas vel amotas ageretur,[3] quia altero pacto ad furandum mulieres 2 invitantur, altero ius civile impugnatur. Et si convenerit, ne ob impensas necessarias ageretur,[3] pactum non est servandum, quia tales impensae dotem ipso iure minuunt.

[*Qui de re uxoria agere possint*]?[4]

1777. Quotiens patre furente vel ab hostibus (23.4)8 capto filius familias ducit uxorem filiaque familias nubit, necessario etiam pactio cum ipsis dumtaxat dotis nomine fieri poterit.

[*De dote constante matrimonio reddita et deminuta*].[4]

1778. Quamvis mulier non in hoc ac- (24.3) 20 cipiat constante matrimonio dotem, ut aes alienum solvat aut praedia idonea emat, sed ut liberis ex alio viro egentibus aut fratribus aut parentibus consuleret vel ut eos ex hostibus redimeret, quia iusta et honesta causa est, non videtur male accipere et ideo recte ei solvitur: idque et in filia familias observatur.

1779. †. . . *σημείωσαι, ὅτι ὃν τρόπον γίνε-* Sin. 13 *ται προικὸς αὔξησις ἐν* [*συ*]*νεστῶτι τῷ γάμῳ, οὕτως καὶ μ*[*εί*]*ωσ*[*ις προικὸς*] *ἐν συνεστῶτι τῷ γάμῳ προβ*[*αίνει*]. . . . *συνᾴδει τούτοις . . . καὶ ὁ Paulos βιβλίῳ ε'*[5] *τῶν ad Sabinum αὐτοῦ.*

LIBER VIII.

[*De tutelis*].[6]

1780. [7]Quod dicitur, si indistincte datus (26.1)4 sit curator,[8] in totam litem datum videri, fortasse eo spectet, si familiae herciscundae aut communi dividundo aut finium regundorum actio esset cum tutore, et si indistincte datus esset, non solum eo nomine curator[8] esset, quod ageret pupillus pupillave, sed in-1 vicem quoque quod cum his ageretur. Possunt autem vel plures in plurium locum vel unus in plurium vel unus unius loco vel in unam litem vel in plures curator[8] peti.

1781. [1]Complura senatus consulta facta (26.1) 17 sunt, ut in locum furiosi et muti et surdi tutoris alii tutores dentur.

1782. †[2][*Qui a muliere*] sine tutoris auctori- Vat. 1 tate sciens rem mancipi emit vel falso tutore auctore, quem sciit non esse, non videtur bona fide emisse. itaque et veteres putant et Sabinus et Cassius scribunt. Labeo quidem putabat nec pro emptore eum possidere, sed pro possessore: Proculus et Celsus pro emptore, quod est verius: nam et fructus suos facit, quia scilicet voluntate dominae percipit, et mulier sine tutoris auctoritate possessionem alienare potest. Iulianus propter Rutilianam constitutionem eum qui pretium mulieri dedisset, etiam usucapere, et si ante usucapionem offerat mulier pecuniam, desinere eum usucapere.

[3]Qui a quolibet rem emit, quam putat (18.1) 27 ipsius esse, bona fide emit: at qui sine tutoris auctoritate a pupillo emit, vel falso tutore auctore, quem scit tutorem non esse, non videtur bona fide emere, ut et Sabinus scripsit.

1783. [4]Etiamsi non interrogatus tutor auctor (26.8)3 fiat, valet auctoritas eius, cum se probare dicit id quod agitur: hoc est enim auctorem fieri.

1784. [5]Quod initio vitiosum est, non (50.17) 29 potest tractu temporis convalescere.

1785. Actione de rationibus distrahendis (27.3)2 nemo tenetur, nisi qui in tutela gerenda rem ex bonis 1 pupilli abstulerit. Quod si furandi animo fecit, etiam furti tenetur. utraque autem actione obligatur et altera alteram non tollet. sed et condictio ex furtiva causa competit, per quam si consecutus fuerit pupillus quod fuerit ablatum, tollitur hoc iudicium, quia nihil absit 2 pupillo. Haec actio licet in duplum sit, in simplo rei persecutionem continet, non tota dupli poena est.

1786. Nisi finita tutela sit, tutelae agi non (27.3)4 potest: finitur autem non solum pubertate, sed etiam 1 morte tutoris vel pupilli. Filium familias emancipatum, si tutelam administret, etiam directo teneri Iulianus 2 putat. Si adhuc impubes tutelae agat, nihil con-3 sumitur. Cum furiosi curatore non tutelae, sed negotiorum gestorum actio est: quae competit etiam dum negotia gerit, quia non idem in hac actione, quod in tutelae actione, dum impubes est is cuius tutela geritur, constitutum est.

LIBER IX.

[*De furtis*].[6]

1787. [7]Cum aes pignori datur, etiamsi (47.2)20 pr. aurum esse dicitur, turpiter fit, furtum non fit. sed si datum est aurum, deinde, cum dixisset se ponderare aut obsignare velle, aes subiecit, furtum fecit: rem enim pignori datam intervertit.

Si id quod aurum putabam, cum aes (45.1) 22

1) *cf. Sin.* 9 *v.* ob donationes *rel.* 2) retineatur *Paul.* 3) retineretur *Paul.* 4) *cf. Ulp.* 36 *ad Sab. sub hac rubrica.* 5) ζ' *scr.* 6) *cf. Ulp.* 36—40, *Pomp.* 16. 17 *ad Sab.* 7) *cf. Ulp.* 37 *ad Sab. sub rubr.* '*de tutore praetorio*', (26. 1) 3 § 2—4. 8) tutor *Paul.*

1) *cf. Ulp.* 38 *ad Sab. sub rubrica* '*de tutoribus a magistratu datis*'; *sed v. etiam Ulp.* 37 *ad Sab.* (26. 1) 14 § 2—5, (26. 2) 11, (26. 1) 3 *pr.* § 1. 2) *cf. Ulp.* 40 *ad Sab. sub rubr.* '*de auctoritate tutorum*', *sed v. etiam Sin.* 16 *ad v.* nam et . . . qui a furioso, *quae videntur ex priore quodam Ulpiani libro petita esse. Paulo autem num adscribendum sit Vat.* 1, *potest dubitari, cum nimia illa citandi cupido Ulpianum magis quam Paulum videatur indicare; moveor tamen similitudine fr.* (18. 1) 27. 3) *Hoc fr. non Pauli, sed a compilatoribus confectum esse ex Vat.* 1 *suspicantur Mommsen Huschke alii-que; quod non satis constare videtur.* 4) *cf. Ulp.* 40 *ad Sab. sub rubr.* '*de auct. tut.*' 5) *cf.* (26. 8) 9 § 5? 6) *cf. Ulp.* 40—42, *Pomp.* 18. 19 *ad Sab.* 7) *cf. Ulp.* 40 *ad Sab.* (13. 7) 1 § 2.

esset, stipulatus de te fuero, teneberis mihi huius aeris nomine, quoniam in corpore consenserimus: sed ex doli mali clausula tecum agam, si sciens me fefelleris.

1788. [1]Si bona fide rem meam emeris [(47. 2) 20 § 1] eamque ego subripuero, vel etiam tuus usus fructus sit et eam contrectavero, tenebor tibi furti actione, etsi dominus rei sum. sed his casibus usucapio quasi furtivae rei non impedietur, quoniam et si alius subripiat et in meam potestatem reversa res fuerit, usucapiebatur.

1789. [2]Si quid fur fregerit aut ruperit, [(47. 2) 22] quod non etiam furandi causa contrectaverit, eius nomine cum eo furti agere non potest. 1 Si eo consilio arca refracta sit, ut uniones puta tollerentur, hique furti faciendi causa contrectati sint, eorum tantummodo furtum factum videri: quod est verum. nam ceterae res, quae seponuntur, ut ad uniones perveniatur, non furti faciendi causa contrectantur. 2 Qui lancem rasit, totius fur est et furti tenetur ad id, quod domini interest.

1790. [3][*Iulianus scripsit, etsi non ibi deprehendatur, ubi furtum fecit, adtamen esse furem manifestum, si cum re furtiva fuerit adprehensus, priusquam eo loci rem pertulerit, quo destinaverat.*] [(47. 2) 4] 'quo destinaverit quis auferre' sic accipiendum est 'quo destinaverit eo die manere cum eo furto'.

[*Sed si pertulit, quo destinavit, tametsi deprehendatur cum re furtiva, non est manifestus fur.*] [(47. 2) 6] quamvis enim saepe furtum contrectando fiat, tamen initio, id est faciendi furti tempore,[4] constituere visum est, manifestus nec ne fur esset.

1791. Tum is cuius interest furti habet [(47. 2) 11] actionem, si honesta causa interest.

1792. [5]Quod dicitur noxam caput sequi, [(47. 2) 18] tunc verum est, ut quae initio adversus aliquem nata est caput nocentis sequatur[6]: ideoque si servus tuus furtum mihi fecerit et dominus eius effectus eum vendidero, non posse me agere cum *emptore* Cassiani putant.

1793. [7][*Impuberem furtum facere posse, si iam doli capax sit,*] [(47. 2) 24] nec minus etiam condici ei posse Iulianus scripsit.

1794. [8]Si apes ferae in arbore fundi tui [(47. 2) 26] apes fecerint, si quis eas vel favum abstulerit, eum non teneri tibi furti, quia non fuerint tuae: easque constat 1 captarum terra mari caelo numero esse. Item constat colonum, qui nummis colat, cum eo, qui fructus stantes subripuerit, acturum furti, quia, ut primum decerptus esset, eius esse coepisset.

1795. [9][*Qui instrumenta non amovit, sed interlevit, et furti et lege Aquilia tenetur.*] [(47. 2) 28] sed si subripuit, priusquam deleat, tanto tenetur, quanti domini interfuit non subripi: delendo enim nihil ad poenam adicit.

[10][*Et interdicto quorum bonorum agi poterit,*] [(47. 2) 30] si hereditariae tabulae deletae sint.

Quidam tabularum dumtaxat aestimationem faciendam in furti actione existimant, [(47. 2) 32] quia, si iudici, apud quem furti agatur, possit probari, quantum debitum fuerit, possit etiam apud eum iudicem eadem probare, apud quem pecuniam petat: si vero in furti iudicio probare non potest, ne illud quidem posse ostendi, quanti eius intersit. sed potest post furtum factum tabulas nanctus esse actor, ut ex eo probet, quanti sua interfuerit, si tabulas nanctus non esset. 1 De lege Aquilia maior quaestio est, quemadmodum possit probari, quanti eius intersit: nam si potest alias probare, non patitur damnum. quid ergo, si forte pecuniam sub condicione credidit et interim *testium ei copia est*, testimonio quorum probationem habeat, qui possunt mori pendente condicione? aut puta me petisse creditum et, quia testes et signatores, qui rem meminissent, praesentes non haberem, victum rem amisisse: nunc vero, cum furti agam, eorum memoria et praesentia ad fidem creditae pecuniae uti possum.

1796. [1]Is, qui opem furtum facienti fert, [(47. 2) 34] numquam manifestus est: itaque accidit, ut is quidem, qui opem tulit, furti nec manifesti, is autem, qui deprehensus est, ob eandem rem manifesti teneatur.

1797. Mater filii subrepti furti actionem [(47. 2) 38] 1 non habet. Liberarum personarum nomine, licet furti actio sit, condictio tamen nusquam est.

1798. Qui iumenta sibi commodata longius duxerit alienave re invito domino usus sit, furtum facit. [(47. 2) 40]

1799. Si servus navem exerceat non [(47. 2) 42] voluntate domini, de eo, quod ibi perit, volgaris formula in dominum danda est, ut quod alter admisit 'dumtaxat de peculio', quod ipse exercitor, adiciatur 'ut noxae dederet'. igitur si manumissus sit, persecutio quidem in peculio manebit adversus dominum 1 intra annum, noxalis ipsum sequetur. Interdum et manumissus et qui eum manumissit, ob furtum tenetur, si ideo manumisit, ne furti cum eo agi possit: sed si cum domino actum fuerit, ipso iure manumissum liberari Sabinus respondit, quasi decisum sit.

1800. [2]Si dominium rei subreptae quacumque ratione mutatum sit, domino furti actio competit, veluti heredi et bonorum possessori et patri adoptivo et legatario. [(47. 2) 47]

1801. Si condicatur servus ex causa furtiva, [(13. 1) 3] id venire in condictionem certum est quod intersit agentis, veluti si heres sit institutus et periculum subeat dominus hereditatis perdendae. quod et Iulianus scribit. item si mortuum hominem condicat, consecuturum ait pretium hereditatis.

Sed si ex stipulatu Stichum debeat pupillus, non videbitur per eum mora fieri, ut mortuo eo teneatur, nisi si tutore auctore aut solus tutor interpelletur. [(45. 1) 24]

1802. [3]Ex furtiva causa filio familias condici potest: numquam enim ea condictione alius quam qui fecit tenetur aut heres eius. [(13. 1) 5]

Filius familias suo nomine nullam actionem [(44. 7) 9] habet, nisi iniuriarum et quod vi aut clam et depositi et commodati, ut Iulianus putat.

---

1) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 19 § 5. 2) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 21 § 8. 3) *cf. Ulp.* 41 *ad Sab.* (47. 2) 3, 5, 7. 4) *cf. Sabin. apud Gell.* 11, 18, 11: faciendi finis est, cum perlatum est, quo ferri coeperat. 5) *cf. Ulp.* 41 *ad Sab.* (47. 2) 41 § 2. 6) *Exciderunt ea, quae de scholarum controversia leguntur apud Gai.* 4, 78. 7) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 23. 8) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 25 § 2. 9) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 27, 29, 31. 10) Idem (*i. e. Ulpianus*) *perperam inscr. F.*

1) *cf. Ulp. ibid.* (47. 2) 36.
2) *cf. Octaveni fr.* 23.
3) *cf. Ulp.* 41 *ad Sab.* (13. 1) 4, (5. 1) 57, (9. 4) 35.

[*De arboribus succisis*].[1]

1803. Si furtim arbores caesae sint, et ex (47.7) 1 lege Aquilia et ex duodecim tabularum dandam actionem Labeo ait: sed Trebatius ita utramque dandam, ut iudex in posteriore deducat id quod ex prima consecutus sit et reliquo condemnet.

1804. Caedere est non solum succidere, sed (47.7) 5 etiam ferire caedendi causa. cingere est deglabrare. subsecare est subsecuisse[2]: non enim poterat cecidisse intellegi, qui serra secuisset. Eius actionis eadem causa est, quae est legis Aquiliae. Is, cuius usus fructus est in fundo, hanc actionem non habet: qui autem fundum vectigalem habet, hanc actionem habet, sicut aquae pluviae arcendae actionem et finium regundorum.

LIBER X.

[*De lege Aquilia*].[1]

1805. Sed et si proprietatis dominus vulnera- (9.2) 12 verit servum vel occiderit, in quo usus fructus meus est, danda est mihi ad exemplum legis Aquiliae actio in eum pro portione usus fructus, ut etiam ea pars anni in aestimationem veniat, qua nondum usus fructus meus fuit.

1806. Sed et si is qui pignori servum ac- (9.2) 18 cepit occidit eum vel vulneravit, lege Aquilia et pigneraticia conveniri potest, sed alterutra contentus esse debebit actor.

1807. Qui foveas ursorum cervorumque (9.2) 28 capiendorum causa faciunt, si in itineribus fecerunt eoque aliquid decidit factumque deterius est, lege Aquilia obligati sunt: at si in aliis locis, ubi fieri solent, fecerunt, nihil tenentur. Haec tamen actio ex causa danda est, id est si neque denuntiatum est neque scierit aut providere potuerit: et multa huiusmodi deprehenduntur, quibus summovetur petitor, si evitare periculum poterit.

Si putator ex arbore ramum cum deiceret (9.2) 31 vel machinarius hominem praetereuntem occidit, ita tenetur, si is in publicum decidat nec ille proclamavit, ut casus eius evitari possit. sed Mucius etiam dixit, si in privato idem accidisset, posse de culpa agi: culpam autem esse, quod cum a diligente provideri poterit, non esset provisum aut tum denuntiatum esset, cum periculum evitari non possit. secundum quam rationem non multum refert, per publicum an per privatum iter fieret, cum plerumque per privata loca vulgo iter fiat. quod si nullum iter erit, dolum dumtaxat praestare debet, ne immittat in eum, quem viderit transeuntem: nam culpa ab eo exigenda non est, cum divinare non potuerit, an per eum locum aliquis transiturus sit.

1808. [*Quotiens sciente domino servus* (9.2) 45 pr. *vulnerat vel occidit, Aquilia dominus tenetur.*] scientiam hic pro patientia accipimus, ut qui prohibere potuit teneatur, si non fecerit.

[3]Cum servus tenet aliquid, dominus ad (10.4) 16 exhibendum suo nomine tenetur: si autem servus citra scientiam domini dolo fecit quo minus habeat, vel furti actio vel de dolo malo noxalis servi nomine danda est, ad exhibendum autem utilis nulla constituenda est.

1809. Lege Aquilia agi potest et sa- (9.2) 45 § 1—4 nato vulnerato servo. Si meum servum, cum liberum putares, occideris, lege Aquilia teneberis. Cum stramenta ardentia transilirent duo, concurrerunt amboque ceciderunt et alter flamma consumptus est: nihil eo nomine agi, si non intellegitur, uter ab utro eversus sit. Qui, cum aliter tueri se non possent, damni culpam dederint, innoxii sunt: vim enim vi defendere omnes leges omniaque iura permittunt. sed si defendendi mei causa lapidem in adversarium misero, sed non eum, sed praetereuntem percussero, tenebor lege Aquilia: illum enim solum qui vim infert ferire conceditur, et hoc, si tuendi dumtaxat, non etiam ulciscendi causa factum sit.

[*De damno infecto*].[1]

1810. Si communes aedes tecum habeam (3.5) 39 et pro tua parte damni infecti vicino cavero, dicendum est quod praestitero negotiorum gestorum actione potius quam communi dividundo iudicio posse me petere, quia potui partem meam ita defendere, ut socii partem defendere non cogerer.

1811. [*Inquilino non datur damni infecti* (39.2) 34 *actio, quia possit ex conducto agere, si dominus eum migrare prohiberet:*] utique si pro praeterita pensione satisfacere paratus fuit: alioquin iusta retentio pignoris domino fieri videretur. sed et si quasi pignora retinuerit et ea interierint ruina vicinarum aedium, potest dici etiam pigneraticia actione locatorem teneri, si poterat eas res in locum tutiorem transferre.

1812. [*In parietis communis demolitione* (9.2) 45 § 5 *quaeri oportet, satis aptus fuerit oneribus ferendis an non fuerit aptus.*] qui idoneum parietem sustulit, damni iniuria domino eius tenetur.

Sed ita idoneum esse plerique dixerunt, (39.2) 36 ut utrarumque aedium onera, quae modo iure imponantur, communis paries sustinere possit.

1813. Emptor aedium ante traditam sibi (39.2) 38 possessionem ideo inutiliter stipulatur, quia venditor omnem diligentiam ei praestare debet. tunc certe utiliter stipulatur, cum omnis culpa a venditore aberit, veluti si precario emptori in his aedibus esse permisit custodiamque ei afuturus tradidit. Si agri nomine non caveatur, in eam partem agri mittendum est, ex qua periculum timeatur: eiusque rei ratio haec est, quod in aedificiis partes quoque reliquae a vitiosa parte traherentur, at in agris non idem est. sed dicendum est, ut in domibus quoque maioribus interdum causa cognita praetor statuere debeat, in cuius partis possessionem is, cui non caveatur, mitti debeat. Deducto veteris parietis pretio, si quid amplius sit, aestimari debet, et si quid ex veteri in novum coniectum sit, deduci ex aestimatione oportet.

[*De iniuriis*].[2]

1814. Si servum, cuius nomine iniuria- (47.10) 29 rum actio tibi competit, manumiseris aut alienaveris, superest tibi iniuriarum actio.

1815. [*Si filio iniuria facta sit, cum utri-* (47.10) 31 *que tam filio quam patri adquisita actio sit, non eadem*

1) *cf. Ulp.* 42, *Pomp.* 19 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *Mendum subesse videtur.* 3) *Videtur ICtus haec in legis Aquiliae actione iniecisse.*

1) *cf. Ulp.* 42, *Pomp.* 20. 21 *ad Sab. sub hac rubrica.*
2) *cf. Ulp.* 42 *ad Sab. sub hac rubrica.*

utique facienda aestimatio est,] cum possit propter filii dignitatem maior ipsi quam patri iniuria facta esse.

1816. Quod rei publicae venerandae [(47. 10) 33] causa secundum bonos mores fit, etiamsi ad contumeliam alicuius pertinet, quia tamen non ea mente magistratus facit, ut iniuriam faciat, sed ad vindictam maiestatis publicae respiciat, actione iniuriarum non tenetur.

[*De condictione*].[1]

1817. Omne quod datur aut ob rem datur [(12. 5) 1] aut ob causam, et ob rem aut turpem aut honestam: turpem autem, aut ut dantis sit turpitudo, non accipientis, aut ut accipientis dumtaxat, non etiam dantis, 1 aut utriusque. Ob rem igitur honestam datum ita repeti potest, si res, propter quam datum est, secuta 2 non est. Quod si turpis causa accipientis fuerit, etiamsi res secuta sit, repeti potest.

Ubi autem et dantis et accipientis turpitudo [(12. 5) 3] versatur, non posse repeti dicimus: veluti si pecunia detur, ut male iudicetur.

1818. [2]Si quis donaturus usufructuario [(7. 1) 24] spoponderit servo in quem usum fructum habet stipulanti, ipsi usufructuario obligabitur, quia ut ei servus talis stipulari possit, usitatum est.

Ex re fructuarii etiam id intellegitur, quod [(7. 1) 31] ei fructuarius donaverit concesseritve vel ex administratione rerum eius compendii servus fecerit.

1819. [3]Non solum ad aes alienum hereditarium [(5. 3) 53] exsolvendum necessaria alienatio possessori est, sed et si impensae necessariae in rem hereditariam factae[4] sunt a possessore, vel si mora periturae deterioresve futurae erant.

1820. Naturaliter etiam servus obligatur: [(12. 6) 13] et ideo, si quis nomine eius solvat vel ipse manumissus, [5]ut Pomponius scribit, ex peculio, cuius liberam administrationem habeat, repeti non poterit: et ob id et fideiussor pro servo acceptus tenetur et pignus pro eo datum tenebitur et, si servus, qui peculii administrationem habet, rem pignori in id quod debeat dederit, 1 utilis pigneraticia reddenda est. Item quod pupillus sine tutoris auctoritate mutuum accepit et locupletior factus est, si pubes factus solvat, non repetit.

1821. Indebiti soluti condictio naturalis [(12. 6) 15 pr. § 1] est et ideo etiam quod rei solutae accessit, venit in condictionem, ut puta partus qui ex ancilla natus sit vel quod alluvione accessit: immo et fructus, quos is cui solutum est bona fide percepit, in condictionem 1 venient. Sed et si nummi alieni dati sint, condictio competet, ut vel possessio eorum reddatur: quemadmodum si falso existimans possessionem me tibi debere alicuius rei tradidissem, condicerem.

Si rem tradi stipulamur, non intellegimur [(45. 1) 28] proprietatem eius dari stipulatori, sed tantum tradi.

Sed et si possessionem tuam fecissem [(12. 6) 15 § 1. 2] ita, ut tibi per longi temporis praescriptionem avocari non possit, etiam sic recte tecum per indebitam con- 2 dictionem agerem. Sed et si usus fructus in re soluta alienus sit, deducto usu fructu a te condicam.

1822. [1]Cum in venditione servi peculium [(21. 2) 3] semper exceptum esse intellegitur, is homo ex peculio summam quandam secum abstulerat. si propter hanc causam furti cum emptore actum sit, non reverteretur emptor ad venditorem ex stipulatione duplae, quia furtis noxisque solutum esse praestari debet venditionis tempore, haec autem actio postea esse coeperit.

1823. [2]Illud non ineleganter scriptum esse [(46. 3) 8] Pomponius ait, si par et dierum et contractuum causa sit, ex omnibus summis pro portione videri solutum.

1824. [3]Si decem stipulatus a Titio deinde [(46. 3) 21] stipuleris a Seio, quanto minus ab illo consecutus sis: etsi decem petieris a Titio, non tamen absolvitur Seius: quid enim, si condemnatus Titius nihil facere potest? sed et si cum Seio prius egeris, Titius in nullam partem liberatur: incertum quippe est, an omnino Seius debiturus sit: denique si totum Titius solverit, nec debitor fuisse videbitur Seius, quia condicio eius deficit.

1825. Si, cum aurum tibi promisissem, [(46. 3) 50] ignoranti quasi aurum aes solverim, non liberabor: sed nec repetam hoc quasi indebitum solutum, quod sciens feci. petentem tamen te aurum exceptione summovebo, si non reddas aes quod accepisti.

*

1826. [4]Eius rei, quae per in rem actionem [(6. 1) 46] petita tanti aestimata est, quanti in litem actor iuraverit, dominium statim ad possessorem pertinet: transegisse enim cum eo et decidisse videor eo pretio, quod ipse constituit.

1827. [5]Instrumentum pistrini, item universa [(33. 9) 6] vasa cocitatoria penu non continentur.

LIBER XI.[6]

[*Ad edictum aedilium curulium*].[7]

1828. Et quantum interest inter haec vitia [(21. 1) 5] quae Graeci κακοήθειαν dicunt interque πάθος aut νόσον aut ἀρρωστίαν, tantum inter talia vitia[8] et eum morbum, ex quo quis minus aptus usui sit, differt.

1829. Sin autem quis ita spado est, ut tam [(21. 1) 7] necessaria pars corporis et penitus absit, morbosus est.

1830. Cui dens abest, non est morbosus: [(21. 1) 11] magna enim pars hominum aliquo dente caret neque ideo morbosi sunt: praesertim cum sine dentibus nascimur nec ideo minus sani sumus donec dentes habeamus: alioquin nullus senex sanus esset.

1831. Quae bis in mense purgatur, sana [(21. 1) 15] non est, item quae non purgatur, nisi per aetatem accidit.

1832. Si hominem emptum manumisisti, [(21. 1) 47] et redhibitoriam et quanti minoris denegandam tibi Labeo ait, sicut duplae actio periret: ergo et quod 1 adversus dictum promissumve sit, actio peribit. Post mortem autem hominis aediliciae actiones manent.

1833. [9][*Vestis etiam ex pellibus constat,*] [(34. 2) 24] cum et tunicas et stragula pellicia nonnulli habeant.

---

1) *cf. Ulp.* 43, *Pomp.* 21. 22 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. Ulp.* 43 *ad Sab.* (41. 1) 23. *Iniecta haec esse suspicor, cum quaeretur, cui et adversus quem condictio competat ex negotiis cum servo contractis.* 3) *Quaeritur de indebito soluto ab hereditatis possessore, cf.* (12. 6) 2-5. 4) factae(!)] *indicant haec Tribonianum.* 5) vel *ins.?*

1) *cf. Ulp.* 43 *ad Sab.* (18. 1) 29, (33. 8) 24. 2) *Ulp. ibid.* (46. 3) 1, 3, 5, 7; *v. quae ibi adnotavi.* 3) *cf.* (12. 6) 16 *pr.* 4) *cf.* (12. 7) 2? *sed magis est, ut in inscriptione pro* decimo *legas* tertio decimo, *cf. fr.* 1857. 1858. 5) *Non videntur haec huius libri esse.* 6) *cf. Ulp.* 44—47, *Pomp.* 23—25 (?) *ad Sab.* 7) *cf. Ulp.* 44, *Pomp.* 23 *ad Sab.* 8) (21. 1) 4 *i. f.* 9) *Videntur aediles ut de mancipiorum vestibus et ornamentis ita de iumentorum ornamentis edixisse. Cf. Ulp.* 44 *ad Sab.* (34. 2) 23, 25 *et quae ibi adnotavi.*

1834. Quamvis quaedam ex veste magis [(34. 2) 26] ornatus gratia, quam quo corpus tegant, compararentur, tamen quod eo nomine sint reperta, potius habenda esse vestis numero quam ornamentorum. similiter ornamentorum esse constat, quibus uti mulieres venustatis et ornatus causa coeperunt, neque referre, si quaedam eorum alium quoque usum praebeant, sicuti mitrae et anademata: quamvis enim corpus tegant, tamen ornamentorum, non vestis esse.

*

1835. [1]Lege Iulia de residuis tenetur, [(48. 13) 2] qui publicam pecuniam delegatam in usum aliquem retinuit neque in eum consumpsit.

[*De verborum obligatione* 1.][2]

1836. [3]Ex mandato apud eum qui man- [(17. 1) 20] datum suscepit nihil remanere oportet, sicuti nec damnum pati debet, si exigere faeneratam pecuniam 1 non potuit. Fideiussori negotiorum gestorum est actio, si pro absente fideiusserit: nam mandati actio non potest competere, cum non antecesserit mandatum.

1837. [4]Cuilibet enim intellegenti, veluti [(39. 1) 11] fabro, nuntiatum infantem et furiosum tenet.

1838. [5]Cui recte solvitur, is etiam novare [(46. 2) 10] potest, excepto eo, si mihi aut Titio stipulatus sim: nam Titius novare non potest, licet recte ei solvitur.

1839. [6]Sed si statuliberum sisti promissum [(2. 9) 6] sit, in eadem causa sisti videtur, quamvis liber sistatur, quod implicitus ei casus libertatis fuerit.

1840. [6]Qui autem novo privilegio uti- [(2. 11) 12] 1 tur, non videtur in eadem causa sisti. Illud tenendum est, quod aestimationem eius quod intersit agentis ad illud tempus referendum est, quo sisti debuit, non ad id, quo agitur, quamvis desierit eius interesse.

LIBER XII.

[*De verborum obligatione* 2.][7]

1841. Stipulationum quaedam in dando, [(45. 1) 2] 1 quaedam in faciendo consistunt. Et harum omnium quaedam partium praestationem recipiunt, veluti cum decem dari stipulamur: quaedam non recipiunt, ut in his, quae natura divisionem non admittunt, veluti cum viam iter actum stipulamur: quaedam partis quidem dationem natura recipiunt, sed nisi tota dantur, stipulationi satis non fit, veluti cum hominem generaliter stipulor aut lancem aut quodlibet vas: nam si Stichi pars soluta sit, nondum in ulla parte stipulationis liberatio nata est, sed aut statim repeti potest aut in pendenti est, donec alius detur. eiusdem condicionis est haec stipulatio: 'Stichum aut Pamphilum dari'? 2 Ex his igitur stipulationibus ne heredes quidem pro parte solvendo liberari possunt, quamdiu non eandem rem omnes dederint: non enim ex persona heredum condicio obligationis immutatur. et ideo si divisionem res promissa non recipit, veluti via, heredes promissoris singuli in solidum tenentur: sed quo casu unus ex heredibus solidum praestiterit, repetitionem habebit a coherede familiae erciscundae iudicio. ex quo quidem accidere Pomponius ait, ut et stipulatoris viae vel itineris heredes singuli in solidum habeant actionem: sed quidam hoc casu extingui stipulationem putant, quia per singulos adquiri servitus non potest: sed non facit inutilem stipulationem difficultas praestationis. 3 Si tamen hominem stipulatus cum uno ex heredibus promissoris egero, pars dumtaxat ceterorum obligationi supererit, ut et solvi potest. idemque est, si uni ex 4 heredibus accepto latum sit. Idemque est in ipso promissore et fideiussoribus[1] eius, quod diximus in 5 heredibus. Item si in facto sit stipulatio, veluti si ita stipulatus fuero: 'per te non fieri neque per heredem tuum, quo minus mihi ire agere liceat'? et unus ex pluribus heredibus prohibuerit, tenentur quidem et coheredes eius, sed familiae erciscundae iudicio ab eo repetent quod praestiterint. hoc et Iulianus et Pom-6 ponius probant. Contra autem si stipulator decesserit, qui stipulatus erat sibi heredique suo agere licere, et unus ex heredibus eius prohibeatur, interesse dicemus, utrum in solidum committatur stipulatio an pro parte eius, qui prohibitus est. nam si poena stipulationi adiecta sit, in solidum committetur, sed qui non sunt prohibiti, doli mali exceptione summovebuntur: si vero poena nulla posita sit, tunc pro parte eius tantum qui prohibitus est committetur stipulatio.

Eadem dicemus et si dolum abesse a te [(45. 1) 4] heredeque tuo stipulatus sim et aut promissor aut 1 stipulator pluribus heredibus relictis decesserit. Cato libro quinto decimo scribit poena certae pecuniae promissa, si quid aliter factum sit, mortuo promissore si ex pluribus heredibus unus contra quam cautum sit fecerit, aut ab omnibus heredibus poenam committi pro portione hereditaria aut ab uno pro portione sua: ab omnibus, si id factum, de quo cautum est, individuum sit, veluti 'iter fieri',[2] quia quod in partes dividi non potest, ab omnibus quodammodo factum videretur: at si de eo cautum sit, quod divisionem recipiat, veluti 'amplius non agi', tum eum heredem, qui adversus ea fecit, pro portione sua solum poenam committere. differentiae hanc esse rationem, quod in priore casu omnes commisisse videntur, quod nisi in solidum peccari non poterit, illam stipulationem 'per te non fieri, quo minus mihi ire agere liceat'? sed videamus, ne non idem hic sit, sed magis idem, quod in illa stipulatione 'Titium heredemque eius ratum habiturum': nam hac stipulatione et solus tenebitur, qui non habuerit ratum, et solus aget, a quo fuerit petitum: idque et Marcello videtur, quamvis ipse dominus pro 2 parte ratum habere non potest. Si is, qui duplam stipulatus est, decesserit pluribus heredibus relictis, unusquisque ob evictionem suae partis pro portione sua habebit actionem. idemque est in stipulatione quoque fructuaria et damni infecti et ex operis novi nuntiatione: restitui tamen opus ex operis novi nuntiatione pro parte non potest.[3] haec utilitatis causa ex parte stipulatorum recepta sunt: ipsi autem promissori pro parte neque restitutio neque defensio contingere potest.

Si familiae erciscundae vel communi divi- [(10. 2) 48] dundo vel finium regundorum actum sit et unus ex litigatoribus decesserit pluribus heredibus relictis, non potest in partes iudicium scindi, sed aut omnes heredes

1) *cf. Ulp.* 44 *ad Sab.* (48. 13) 1. 2) *cf. Ulp.* 45—47, *Pomp.* 24. 25(?) *ad Sab.* 3) *cf. Ulp.* 45 *ad Sab.* (46. 1) 4 *pr.*, (3. 5) 4. 4) *cf. Ulp. ibid.* (39. 1) 10 *ict. Gai.* 3, 105. 106. 5) *cf. Ulp.* 46 *ad Sab. sub rubr.* '*de novationibus*'. 6) *cf. Ulp.* 47 *ad Sab. sub rubr.* '*de vadimoniis*'. 7) *cf. Ulp.* 48—50, *Pomp.* 25(?)—27 *ad Sab.*

1) sponsoribus vel fidepromissoribus *Paul.*, *Gai.* 3, 121.
2) veluti 'iter fieri'] *movent haec interpolationis suspicionem.*
3) *Suspicor excidisse quaedam ad stipulationem p. p. l. v. pertinentia, cf. Paul. fr.* 803 § 2.

accipere id debent aut dare unum procuratorem, in quem omnium nomine iudicium agatur.[1]

1842. [2][*Debitor mulieris iussu eius pecu-* [(23. 3) 37] *niam viro expromisit, deinde vir acceptam eam iussu mulieris fecit. Sabinus scribit rem mulieri perire. quod non per omnia verum est.*] non enim alias perit mulieri actio, quam si nuptiae secutae fuerint: nam si secutae non sunt, manet debitor mulieri obligatus.

1843. [3][*Cum legatorum nomine satisdatum* [(36.3)9] *est, simul dies legatorum cessit, protinus isdem diebus etiam ex stipulatione debentur:*] non tamen ut statim peti possint: deberi enim dicimus et quod die certa legatario praestari oportet, licet dies nondum venerit.

1844. [4]Si stipulor, ut id fiat, quod [(45.1)35 pr. § 1] natura fieri non concedit, non magis obligatio consistit, quam cum stipulor ut detur quod dari non potest: nisi 1 per quem stetit, quo minus facere id possit. Item quod leges fieri prohibent, si perpetuam causam servaturum est, cessat obligatio, veluti si sororem nupturam sibi aliquis stipuletur: quamquam etiamsi non sit perpetua causa, ut reccidit in sorore adoptiva, idem dicendum sit, quia statim contra mores sit.

Usuras illicitas sorti mixtas ipsas tantum [(22. 1) 20] non deberi constat, ceterum sortem non vitiare.

1845. [5]Si in locando conducendo, ven- [(45.1)35 § 2] dendo emendo ad interrogationem quis non responderit, si tamen consentitur in id, quod responsum est, valet quod actum est, quia hi contractus non tam verbis quam consensu confirmantur.

1846. Si certos nummos, puta qui in arca [(45.1) 37] sint, stipulatus sim et hi sine culpa promissoris perierint, nihil nobis debetur.

1847. [6]Quaecumque gerimus, cum ex [(44. 7) 11] nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt: et ideo neque stipulari neque emere vendere contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus.

Dominus servo stipulando sibi adquirit: [(45. 1) 39] sed et pater filio, secundum quod leges permittunt.[7]

1848. [8]. . . et ideo, si omnino non arbi- [(45. 1) 44] tretur [*sc. is, cuius arbitratu restitui mihi stipulatus sum*], nihil valet stipulatio, adeo ut, etsi poena adiecta sit, ne ipsa quidem committatur.

1849. [9]De his rebus et rationibus et con- [(4.8)46] troversiis iudicare arbiter potest, quae ab initio fuissent inter eos qui compromiserunt, non quae postea supervenerunt.

1850. [10]'Centensimis kalendis dari' uti- [(45. 1) 46] liter stipulamur, quia praesens obligatio est, in diem 1 autem dilata solutio. Id autem, quod in facto est, in mortis tempus conferri non potest, veluti: 'cum 2 morieris, Alexandriam venire spondes?' Si ita stipulatus fuero 'cum volueris', quidam inutilem esse stipulationem aiunt, alii ita inutilem, si antequam constituas, 3 morieris, quod verum est. Illam autem stipulationem 'si volueris, dari?' inutilem esse constat.

1) *cf. Ulp.* 77 *ad ed.* (46. 7) 5 § 7. 2) *cf. Ulp.* 48 *ad Sab.* (23. 3) 36, 38. 3) *cf. Ulp. ibid.* (36. 3) 8. 4) *De inutilibus stipulationibus? cf. Ulp. ibid. sub hac rubr.* 5) *cf. Ulp. ibid.* (45. 1) 1 *pr.* — § 2. 6) *cf. Ulp.* 49 *ad Sab.* (45. 1) 38 § 17. 7) secundum . . . permittunt *Trib.* 8) *cf. Ulp.* 50 *ad Sab.* (45. 1) 43. 9) *Iung. cum fr. praecedenti?* 10) *cf. Ulp. ibid.* (45. 1) 41.

[*De acceptilatione*].[1]

1851. [2]Pars stipulationis accepto fieri potest [(46.4)9] non tantum, si sic dicat: 'ex nummis decem, quos tibi promisi, quinque habesne acceptos?', sed et si sic: 'quod ego tibi promisi, id pro parte dimidia habesne acceptum?'

1852. Species adquirendi est liberare [(46. 4) 11] dominum obligatione: et ideo fructuarius quoque servus liberare acceptum rogando fructuarium potest, quia ex re eius videtur ei adquirere. sed et si usum tantum habemus, idem fiet. idemque dicemus et in eo, qui bona fida nobis servit, et in ceteris, qui nostro iuri 1 subiecti sunt. Sed et si servo quod ipse mihi promisit acceptum fecero, inutiles mihi erunt adversus dominum honorariae actiones, quae de peculio vel in 2 rem verso dantur. Si servus hereditarius ante aditam hereditatem acceptum roget, quod defunctus promisit, verius puto contingere liberationem, ut per hoc heredi- 3 tas ipsa liberetur. Sed et si dominus apud hostes sit, dicendum est iure postliminii confirmari acceptilationem: nam et stipulari ei, qui apud hostes est, servus potest.

1853. Nisi consentiat acceptilatio cum [(46. 4) 14] obligatione et nisi verum est, quod in acceptilatione demonstratur, imperfecta est liberatio, quia verbis verba ea demum resolvi possunt, quae inter se congruunt.

LIBER XIII.

[*De iudiciis*]?[3]

1854. Praeses provinciae in suae provinciae [(1.18)3] homines tantum imperium habet, et hoc dum in provincia est: nam si excesserit, privatus est. habet interdum imperium et adversus extraneos homines, si quid manu commiserint: nam et in mandatis principum est, ut curet is, qui provinciae praeest, malis hominibus provinciam purgare, nec distinguuntur unde sint.

1855. [4]More Romano dies a media nocte [(2.12)8] incipit et sequentis noctis media parte finitur. itaque quidquid in his viginti quattuor horis, id est duabus dimidiatis noctibus et luce media, actum est, perinde est, quasi quavis hora lucis actum esset.

1856. Iudicium solvitur vetante eo qui iudi- [(5.1)58] care iusserat, vel etiam eo qui maius imperium in eadem iurisdictione habet, vel etiam si ipse iudex eiusdem imperii esse coeperit, cuius erat qui iudicare iussit.

1857. Is qui dolo fecit quo minus possi- [(6.1)69] deret hoc quoque nomine punitur, quod actor cavere ei non debet actiones, quas eius rei nomine habeat, se ei praestaturum.

1858. [5]Sive nostrum quid petamus sive ad [(12.3)2] exhibendum agatur, interdum quod intersit agentis solum aestimatur, veluti cum culpa non restituentis vel non exhibentis punitur: cum vero dolus aut contumacia non restituentis vel non exhibentis, quanti in litem iuraverit actor.

Quod si possessor quidem dolo fecit, actor [(6.1)71]

1) *cf. Ulp.* 50 *ad Sab. sub hac rubr.* 2) *cf. Ulp. l. c.* (46. 4) 13 § 1, *Gai.* 3, 172. 3) *cf. Ulp.* 51, *Pomp.* 29 *ad Sab. An de stipulationibus praetoriis? Facile enim ea quae sequuntur poterant inici, cum de stipulatione iudicatum solvi vel pro praede litis et vindiciarum ageretur.* 4) *Agitur fortasse de temporibus iudicii praestitutis, cf.* (5. 1) 32. 5) *cf. Ulp.* 51 *ad Sab.* (6. 1) 68, (12. 3) 1.

vero iurare non vult, sed quanti res sit adversarium condemnari maluit, mos ei gerendus est.

1859. Ex operis novi nuntiatione si (39. 1) 12 caveatur, tanti stipulatio committitur, quanti iudicatum sit.

In stipulatione, qua procurator cavet (46. 8) 19 ratam rem dominum habiturum, id continetur, quod intersit stipulatoris. idemque iuris est in clausulis omnibus de dolo malo.

[*De interdictis*].[1]

1860. Interdicta noxalia ea sunt, quae ob (43. 1) 5 delictum eorum, quos in potestate habemus, dantur, veluti cum vi deiecerunt aut vi aut clam opus fecerunt. sed officio iudicis[2] continetur, ut dominum sua inpensa opus restituentem absolvat: patientiam tollendo operi praestantem noxae dedere iubeat et absolvat, si non dedat, quantum impensae in tollendo opere erogatum sit, tanti condemnet: si neque patientiam praestet neque ipse tollat, cum possit, in tantum condemnet, in quantum iudex[3] aestimaverit, atque si ipse fecisset.

1861. Si vi me deieceris vel vi aut clam (43. 16) 15 feceris, quamvis sine dolo et culpa amiseris possessionem, tamen damnandus es, quanti mea intersit, quia in eo ipso culpa tua praecessit, quod omnino vi deiecisti aut vi aut clam fecisti.

1862. Vi facit tam is qui prohibitus fecit (43. 24) 20 quam is qui, quo minus prohibeatur, consecutus est periculo puta adversario denuntiato aut ianua puta 1 praeclusa. Prohibitus autem intellegitur quolibet prohibentis actu, id est vel dicentis se prohibere vel manum opponentis lapillumve iactantis prohibendi 2 gratia. Tamdiu autem vi facit prohibitus, quamdiu res in eodem statu permanebit: nam si postea con-3 venerit cum adversario, desinit vi facere. Item si prohibiti heres vel is, qui ab eo emerit, ignorans causam praecedentem fecerit, dicendum esse Pomponius 4 ait non incidere eum in interdictum. Quod in nave fit vel in alia qualibet re vel amplissima, mobili tamen, 5 non continetur hoc interdicto. Sive in privato sive in publico opus fiat sive in loco sacro sive in religioso, interdictum competit.

1863. Interdictum de precariis merito (43. 26) 14 introductum est, quia nulla eo nomine iuris civilis actio esset: magis enim ad donationes et beneficii causam, quam ad negotii contracti spectat precarii condicio.

LIBER XIV.

[*De adquirendo rerum dominio*].[4]

1864. [5]Ius pluribus modis dicitur: uno modo, (1. 1) 11 cum id quod semper aequum ac bonum est ius dicitur, ut est ius naturale. altero modo, quod omnibus aut pluribus in quaque civitate utile est, ut est ius civile. nec minus ius recte appellatur in civitate nostra ius honorarium. praetor quoque ius reddere dicitur etiam cum inique decernit, relatione scilicet facta non ad id quod ita praetor fecit, sed ad illud quod praetorem facere convenit. alia significatione ius dicitur locus in quo ius redditur, appellatione collata ab eo quod fit in eo ubi fit. quem locum determinare hoc modo possumus: ubicumque praetor salva maiestate imperii sui salvoque more maiorum ius dicere constituit, is locus recte ius appellatur.

1865. [1]Mortuo iudice quod eum iudicare (5. 1) 60 oportuerat, idem eum qui subditus est sequi oportet.

1866. Gemma inclusa auro alieno vel sigil- (10. 4) 6 lum candelabro vindicari non potest, sed ut excludatur, ad exhibendum agi potest: aliter atque in tigno iuncto aedibus, de quo nec ad exhibendum agi potest, quia lex duodecim tabularum solvi vetaret: sed actione de tigno iuncto ex eadem lege in duplum agitur.

1867. Dotis causa perpetua est, et cum (23. 3) 1 voto eius qui dat ita contrahitur, ut semper apud maritum sit.

1868. In omnibus, quae ad eandem (41. 1) 24 speciem reverti non possunt,[2] dicendum est, si materia manente species dumtaxat forte mutata sit, veluti si meo aere statuam aut argento scyphum fecisses, me eorum dominum manere.

Sed si meis tabulis navem fecisses, tuam (41. 1) 26 navem esse, quia cupressus non maneret, sicuti nec lana vestimento facto, sed cupresseum aut laneum corpus fieret. [3]Proculus indicat hoc iure nos uti, quod Servio et Labeoni placuisset: in quibus propria qualitas exspectaretur, si quid additum erit toto cedit, ut statuae pes aut manus, scypho fundus aut ansa, lecto fulcrum, navi tabula, aedificio cementum: tota enim eius sunt, 1 cuius ante fuerant. Arbor radicitus eruta et in alio posita priusquam coaluerit, prioris domini est, ubi coaluit, agro cedit, et si rursus eruta sit, non ad priorem dominum revertitur: nam credibile est alio terrae 2 alimento aliam factam. Si meam lanam infeceris, purpuram nihilo minus meam esse Labeo ait, quia nihil interest inter purpuram et eam lanam, quae in lutum aut caenum cecidisset atque ita pristinum colorem perdidisset.

LIBER XV.

[*De possessione et usucapione*].[4]

1869. Qui universas aedes possedit, (41. 2) 30 pr. singulas res, quae in aedificio sunt, non videtur possedisse. idem dici debet et de nave et de armario.

1870. Possessionem amittimus multis (41. 2) 30 § 1—4 modis, veluti si mortuum in eum locum intulimus, quem possidebamus: namque locum religiosum aut sacrum non possumus possidere, etsi contemnamus religionem et pro privato eum teneamus, sicut homi-2 nem liberum. Item cum praetor idcirco in possessionem rei iussit, quod damni infecti non promittebatur, possessionem invitum dominum amittere Labeo ait. 3 Item quod mari aut flumine occupatum sit, possidere nos desinimus, aut si is qui possidet in alterius potesta-4 tem pervenit. Item quod mobile est, multis modis desinimus possidere: si aut nolimus, aut servum puta manumittamus, item si quod possidebam in aliam speciem translatum sit, veluti vestimentum ex lana factum.

1) *cf. Pomp.* 29 *ad Sab. sub hac rubr. Sabinum suspicor hoc loco generaliter de interdictorum ordine egisse, singula autem interdicta quasi digito tantum tetigisse.* 2) arbitri *Paul.* 3) arbiter *Paul.* 4) *cf. Pomp.* 30 *ad Sab.* 5) *Agi suspicor de iniurecessione.*

1) *cf. Alfeni fr.* 23. *Iung. cum fr.* (41. 1) 26 *pr.?* 2) *cf. Mommsen ad h. l.* 3) *Interpunctionem dedi secundum Mommsenum. Sed haud scio an verba* Proculus (et Proculus *scr.?*) indicat *etc. ad ea quae praecedunt sint referenda.* 4) *cf. Pomp. lib.* 32 *ad Sab.*

1871. Quod per colonum possideo, [(41. 2) 30 § 5. 6] heres meus nisi ipse nactus possessionem non poterit possidere: retinere enim animo possessionem possumus, apisci non possumus. sed quod pro emptore possideo 6 per colonum etiam, usucapiet etiam heres meus. Si ego tibi commodavero, tu Titio, qui putet tuum esse, nihilo minus ego id possidebo. et idem erit, si colonus meus fundum locaverit aut is, apud quem deposueram, apud alium rursus deposuerit. et id quamlibet per plurium personam factum observandum ita erit.

Quamvis pupillus sine tutoris auctori- [(41. 2) 32 pr. § 1] tate non obligetur, possessionem tamen per eum retine-1 mus. Si conductor rem vendidit et eam ab emptore conduxit et utrique mercedes praestitit, prior locator possessionem per conductorem rectissime retinet.

1872. Infans possidere recte potest, [(41. 2) 32 § 2] si tutore auctore coepit, nam iudicium infantis suppletur auctoritate tutoris: utilitatis enim causa hoc receptum est, nam alioquin nullus sensus est infantis accipiendi possessionem. pupillus tamen etiam sine tutoris auctoritate possessionem nancisci potest. item infans peculiari nomine per servum possidere potest.

1873. Id, quod pro derelicto habitum est [(41. 7) 4] et haberi putamus, usucapere possumus, etiam si ignoramus, a quo derelictum sit.

1874. [1][*Sive flumen sive via publica intervenit, confinium non intellegitur,*] quia magis in confinio [(10. 1) 5] meo via publica vel flumen sit quam ager vicini.

[*De donationibus*].[2]

1875. Quae liberti imposita libertatis causa [(39. 5) 8] praestant, ea non donantur: res enim pro his intercessit.

1876. Absenti, sive mittas qui ferat, sive [(39. 5) 10] quod ipse habeat sibi habere eum iubeas, donari recte potest. sed si nescit rem quae apud se est sibi esse donatam, vel missam sibi non acceperit, donatae rei dominus non fit, etiamsi per servum eius cui donabatur missa fuerit, nisi ea mente servo eius data fuerit, ut statim eius fiat.

[*De servitutibus*].[3]

1877. Servitutes praediorum rusticorum [(8. 1) 14] etiamsi corporibus accedunt, incorporales tamen sunt et ideo usu non capiuntur: vel ideo, quia tales sunt servitutes, ut non habeant certam continuamque possessionem: nemo enim tam perpetuo, tam continenter ire potest, ut nullo momento possessio eius interpellari videatur. idem et in servitutibus praediorum urbano-1 rum observatur. Servitus itineris ad sepulchrum privati iuris manet et ideo remitti domino fundi servientis potest: et adquiri etiam post religionem sepulchri 2 haec servitus potest. Publico loco interveniente vel via publica haustus servitus imponi potest, aquae ductus non potest: a principe autem peti solet, ut per viam publicam aquam ducere sine incommodo publico liceat. sacri et religiosi loci interventus etiam itineris servitutem impedit, cum servitus per ea loca nulli deberi potest.

1878. Servitutes, quae in superficie con- [(8. 2) 20] sistunt, possessione retinentur. nam si forte ex aedibus meis in aedes tuas tignum immissum habuero, hoc, ut immissum habeam, per causam tigni possideo habendi consuetudinem. idem eveniet et si menianum in tuum inmissum habuero aut stillicidium in tuum proiecero, quia in tuo aliquid utor et si quasi facto quodam pos-1 sideo. Si domo mea altior area tua esset tuque mihi per aream tuam in domum meam ire agere cessisti nec ex plano aditus ad domum meam per aream tuam esset, vel gradus vel clivos propius ianuam meam iure facere possum, dum ne quid ultra quam 2 quod necesse esset itineris causa demoliar. Si sublatum sit aedificium, ex quo stillicidium cadit, ut eadem specie et qualitate reponatur, utilitas exigit, ut idem intellegatur: nam alioquin si quid strictius interpretetur, aliud est quod sequenti loco ponitur: et ideo sublato aedificio usus fructus interit, quamvis area pars 3 est aedificii. Si servitus stillicidii imposita sit, non licet domino servientis areae ibi aedificare, ubi cassi-4 tare coepisset stillicidium. Si antea ex tegula cassitaverit stillicidium, postea ex tabulato vel ex alia 5 materia cassitare non potest. Stillicidium quoquo modo adquisitum sit, altius tolli potest: levior enim fit eo facto servitus, cum quod ex alto, cadet lenius et interdum direptum nec perveniat ad locum servientem: inferius demitti non potest, quia fit gravior servitus, id est pro stillicidio flumen. eadem causa retro duci potest stillicidium, quia in nostro magis incipiet cadere, produci non potest, ne alio loco cadat stillicidium, quam in quo posita servitus est: lenius facere poterimus, acrius non. et omnino sciendum est meliorem vicini condicionem fieri posse, deteriorem non posse, nisi aliquid nominatim servitute imponenda immuta-6 tum fuerit. Qui in area, in qua stillicidium cadit, aedificat, usque ad eum locum perducere aedificium potest, unde stillicidium cadit: sed et si in aedificio cadit stillicidium, supra aedificare ei conceditur, dum tamen stillicidium recte recipiatur.

1879. Cuius aedificium iure superius est, [(8. 2) 24] ei ius est in infinito supra suum aedificium imponere, dum inferiora aedificia non graviore servitute oneret quam pati debent.

1880. [1]In re communi nemo dominorum [(8. 2) 26] iure servitutis neque facere quicquam invito altero potest neque prohibere, quo minus alter faciat: nulli enim res sua servit. itaque propter immensas contentiones plerumque res ad divisionem pervenit. sed per communi dividundo actionem consequitur socius, quo minus opus fiat aut ut id opus quod fecit tollat, si modo toti societati prodest opus tolli.[2]

1881. Foramen in imo pariete conclavis [(8. 2) 28] vel triclinii, quod esset proluendi pavimenti causa, id neque flumen esse neque tempore adquiri placuit. hoc ita verum est, si in eum locum nihil ex caelo aquae veniat (neque enim perpetuam causam habet quod manu fit): at quod ex caelo cadit, etsi non adsidue fit, ex naturali tamen causa fit et ideo perpetuo fieri existimatur. omnes autem servitutes praediorum perpetuas causas habere debent, et ideo neque ex lacu neque ex stagno concedi aquae ductus potest. stilli-

---

1) *Cic. de legib.* 1, 21, 55: usucapionem duodecim tabulae intra quinque pedes esse noluerunt. *An iungas fr.* 1874 *cum fr.* 1877 § 2?

2) *cf. Pomp.* 33 *ad Sab. sub hac rubr. Etiam in instit. Iust. de donationibus titulus sequitur titulum de usucapionibus.*

3) *cf. Pomp.* 33 *ad Sab. sub hac rubr.*

1) *cf.* (10. 3) 28: Sabinus ait in re communi neminem dominorum iure facere quicquam invito altero posse.

2) si modo toti societati prodest opus tolli] *non dubito, quin haec Pauli non sint.*

cidii quoque immittendi naturalis et perpetua causa esse debet.

1882. Si quis aedes, quae suis aedibus (8. 2) 30 servirent, cum emisset traditas sibi[1] accepit, confusa sublataque servitus est, et si rursus vendere vult, nominatim imponenda servitus est: alioquin liberae veniunt. 1 Si partem praedii nanctus sim, quod mihi aut cui ego serviam, non confundi servitutem placet, quia pro parte servitus retinetur. itaque si praedia mea praediis tuis serviant et tuorum partem mihi et ego meorum partem tibi tradidero,[2] manebit servitus. item usus fructus in alterutris praediis adquisitus non interrumpit servitutem.

1883. [3]Si mihi concesseris iter aquae per (8. 3) 21 fundum tuum non destinata parte, per quam ducerem, totus fundus tuus serviet.

1884. Via constitui vel latior octo (8. 3) 23 pr. § 1 pedibus vel angustior potest, ut tamen eam latitudinem habeat, qua vehiculum ire potest: alioquin iter erit, 1 non via. Si lacus perpetuus in fundo tuo est, navigandi quoque servitus, ut perveniatur ad fundum vicinum, imponi potest.

1885. Cum fundus fundo servit, vendito (8. 4) 12 quoque fundo servitutes sequuntur. aedificia quoque fundis et fundi aedificiis eadem condicione serviunt.

Si fundus serviens vel is cui servitus (8. 3) 23 § 2. 3 debetur publicaretur, utroque casu durant servitutes, quia cum sua condicione quisque fundus publicaretur. 3 Quaecumque servitus fundo debetur, omnibus eius partibus debetur: et ideo quamvis particulatim venierit, omnes partes servitus sequitur et ita, ut singuli recte agant ius sibi esse eundi. si tamen fundus, cui servitus debetur, certis regionibus inter plures dominos divisus est, quamvis omnibus partibus servitus debeatur, tamen opus est, ut hi, qui non proximas partes servienti fundo habebunt, transitum per reliquas partes fundi divisi iure habeant aut, si proximi patiantur, transeant.[4]

1886. Si quis alia aqua usus fuerit, quam (8. 6) 18 de qua in servitute imponenda actum est, servitus 1 amittitur. Tempus, quo non est usus praecedens fundi dominus, cui servitus debetur, imputatur ei, qui 2 in eius loco successit. Si, cum ius haberes immittendi, vicinus statuto tempore[5] aedificatum non habuerit ideoque nec tu immittere poteris, non ideo magis servitutem amittes, quia non potest videri usucepisse vicinus tuus libertatem aedium suarum, qui ius tuum non interpellavit.

LIBER XVI.

[*De aqua et aqua pluvia arcenda*].[6]

1887. Emptor (nisi simulata venditio (39. 3) 12 est) ceterique successores vel restituere, si velint, opus factum vel patientiam praestare debent: nam actori moram suam nocere debere manifestum est. in eadem causa est etiam socius eius qui opus fecit, si ipse auctor non fuit: idemque in donato fundo legatove est.

1888. Sed interdum opus et quod post (39. 3) 15 litem contestatam factum est tolletur, si id quod antecessit tolli sine eo non potest.

1889. Quod principis aut senatus iussu (39. 3) 23 aut ab his, qui primi agros constituerunt, opus factum 1 fuerit, in hoc iudicium non venit. Haec actio etiam 2 in vectigalibus agris locum habet. Aggeres iuxta flumina in privato facti in arbitrium aquae pluviae arcendae veniunt, etiamsi trans flumen noceant, ita, si memoria eorum exstet et si fieri non debuerunt.

1890. Si per publicum locum rivus aquae (43. 8) 5 ductus privato nocebit, erit actio privato ex lege duodecim tabularum, ut noxa domino sarciatur.[1]

[*De fluminibus publicis*].[2]

1891. Flumina publica quae fluunt ripae- (43. 12) 3 1 que eorum publicae sunt. Ripa ea putatur esse, 2 quae plenissimum flumen continet. Secundum ripas fluminum loca non omnia publica sunt, cum ripae cedant, ex quo primum a plano vergere incipit usque ad aquam.

1892. Inter eos, qui secundum unam (41. 1) 29 ripam praedia habent, insula in flumine nata non pro indiviso communis fit, sed regionibus quoque divisis: quantum enim ante cuiusque eorum ripam est, tantum, veluti linea in directum per insulam transducta, quisque eorum in ea habebit certis regionibus.

[*De postliminio*].[3]

1893. Postliminium est ius amissae rei (49. 15) 19 recipiendae ab extraneo et in statum pristinum restituendae inter nos ac liberos populos regesque moribus legibus constitutum. nam quod bello amissimus aut etiam citra bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. idque naturali aequitate introductum est, ut qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is, ubi in fines suos redisset, pristinum ius suum 1 reciperet. Indutiae sunt, cum in breve et in praesens tempus convenit, ne invicem se lacessant: quo tempore 2 non est postliminium. A piratis aut latronibus capti 3 liberi permanent. Postliminio redisse videtur, cum in fines nostros intraverit, sicuti amittitur, ubi fines nostros excessit. sed et si in civitatem sociam amicamve aut ad regem socium vel amicum venerit, statim postliminio redisse videtur, quia ibi primum nomine 4 publico tutus esse incipiat. Transfugae nullum postliminium est: nam qui malo consilio et proditoris animo patriam reliquit, hostium numero habendus est. sed hoc in libero transfuga iuris est, sive femina sive 5 masculus sit. Si vero servus transfugerit ad hostes, quoniam, et cum casu captus est, dominus in eo postliminium habet, rectissime dicitur etiam ei postliminium esse, scilicet ut dominus in eo pristinum ius recipiat, ne contrarium ius non tam ipsi iniuriosum sit, qui servus semper permanet, quam domino damnosum con-6 stituatur. Si statuliber transfuga reversus sit, existente condicione postquam redit, liber efficitur. diversum est, si condicio exstitisset, dum apud hostes est: in eo enim casu neque sibi reverti potest, ut liber sit, neque heredi in eo ius postliminii est, quia non potest queri, cum nullum damnum patiatur, libertate iam obtingente, 7 si non impediret, quod transfuga factus est. Filius quoque familias transfuga non potest postliminio reverti neque vivo patre, quia pater sic illum amisit, quemad-

1) traditas sibi] mancipio *Paul.* 2) mancipavero *Paul.* 3) *cf. Sabin.* (8. 1) 9. 4) aut . . . transeant *Trib.?* 5) statuto tempore] biennio *Paul.* 6) *cf. Pomp.* 34 *ad Sab. sub hac rubr.*

1) sarciatur *Cuiac. sec. Bas.*, carveatur *Fa*, caveatur *Fb*, arceatur *scr.* (*Burckhard*). 2) *cf. Pomp.* 34 *ad Sab. sub hac rubr.* 3) *cf. Pomp.* 36 (35?) *ad Sab.*

modum patria, et quia disciplina castrorum antiquior fuit parentibus Romanis quam caritas liberorum. 8 Transfuga autem non is solus accipiendus est, qui aut ad hostes aut in bello transfugit, sed et qui per indutiarum tempus aut ad eos, cum quibus nulla ami- 9 citia est, fide suscepta transfugit. Si is, qui emat ab hostibus, pluris alii ius pignoris quod in redempto habet cesserit, non eam quantitatem, sed priorem redemptus reddere debet, et emptor habet actionem 10 adversus eum qui vendidit ex empto. Postliminium hominibus est, cuiuscumque sexus condicionisve sint: nec interest, liberi an servi sint. nec enim soli postliminio recipiuntur, qui pugnare possunt, sed omnes homines, quia eius naturae sunt, ut usui esse vel consilio vel aliis modis possint.

LIBER XXXII?

v. Pomp. lib. XXXII ad Sab. (41. 3) 31

DE SECUNDIS TABULIS LIBER SINGULARIS.

1894. Qui plures liberos habet, (28. 6) 38 pr. § 1 potest quibusdam substituere neque utique necesse 1 habet omnibus, sicuti potest nulli substituere. Ergo et ad breve tempus aetatis substituere potest, ut puta 'si filius meus intra annum decimum decesserit, Titius ei heres esto'.

Potest quis ita heredem instituere: 'si (28. 5) 57 intra annum septuagesimum decessero, ille mihi heres esto': non enim pro parte testatus intellegi debet, sed sub condicione instituisse.

Itaque et si diversos substituat post finem (28. 6) 38 § 2 aetatis, admittendum erit, veluti 'si intra decimum annum decesserit, Titius heres esto: si post decimum intra quartum decimum, Maevius heres esto'.

1895. Si a patre institutus rogatusque (28. 6) 38 § 3 hereditatem restituere coactus ex[1] fideicommissario adierit, quamvis cetera, quae in eodem testamento relicta sunt, per eam aditionem confirmentur, ut legata et libertates, secundas tamen tabulas non oportere resuscitari destituto iam iure civili testamento Quintus Cervidius[2] Scaevola noster dicebat. sed plerique in diversa sunt opinione, quia et pupillares tabulae pars sunt prioris testamenti, quo iure utimur.

1896. Ab exheredati substituto inutiliter (30) 126 legatum datur. ergo nec a legitimo exheredati fideicommissum dari poterit, quod et legitimi eo iure praestare coguntur, quo si scripti fuissent. sed si committente aliquo ex liberis edictum praetoris, quo contra tabulas bonorum possessionem pollicetur, scriptus quoque filius contra tabulas bonorum possessionem petierit, substitutus eius legata pro modo patrimonii, quod ad filium pervenit, praestabit, perinde ac si id, quod per bonorum possessionem filius habuit, a patre accepisset. 1 Cum a postumo ita legetur 'si heres erit' et non nato postumo substituti adeant, legata eos debere existimandum est, quae ille, si viveret, debiturus erat.

1) Pegasiano a (*del. Trib.*) *ins.*
2) Quintus Cervidius *gloss.*

DE SENATUS CONSULTIS LIBER SINGULARIS.

1897. Omnibus civitatibus, quae sub (36. 1) 27 imperio populi Romani sunt, restitui debere et posse hereditatem fideicommissam Apronianum senatus consultum iubet. sed et actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri: sed municipes ad eas admittuntur.

AD SENATUS CONSULTUM CLAUDIANUM[1] LIBER SINGULARIS.

1898. [2]Si duo liberum hominem maiorem (40. 13) 5 annis viginti emerimus, unus sciens eius condicionem, alter ignorans, non propter eum qui scit ad libertatem ei proclamare[3] permittitur, sed propter eum qui ignorat servus efficietur, sed non etiam eius qui scit, sed tantum alterius.

AD SENATUS CONSULTUM LIBONIANUM[4] LIBER SINGULARIS.

1899. Impuberem in hoc edictum[5] in- (48. 10) 22 cidere dicendum non est, quoniam falsi crimine vix possit teneri, cum dolus malus in eam aetatem non 1 cadit. Si ei filio, qui apud hostes est, adscripserit pater legatum, dicendum est reverso eo incidere in poenam senatus consulti: quod si ibi decesserit, in- 2 nocens pater existimatur. Sed et si emancipato filio adscribit, recte id faciet: item in adoptionem dato. 3 Item si servo, cui moram fecit in fideicommissaria libertate praestanda, adscripserit, dicendum est extra sententiam senatus consulti eum esse, quoniam placet omne, quod per huiusmodi servum adquisitum est, 4 restitui oportere manumisso. Et si ei servo, qui bona fide servit, aliquid adscribsit, quod ad cogitationem animi nocens est, quia ei adscribit, quem suum putat: sed quoniam neque legatum neque hereditas bonae fidei possessori adquiritur, dicamus eum poenae 5 eximendum esse. Si dominus adscripserit servo legatum, cum liber erit, dicimus senatus consulto dominum excusatum esse, qui compendio suo nullo modo prospexerit. eadem et de filio postea emancipato dici 6 potest. Qui codicillos ante testamentum factos, in quibus legatum ei adscriptum erat, confirmat, in sena- 7 tus consultum incidit: quod et Iulianus scribit. Adimendo quoque aliquid incidere in poenam debet, quasi sibi aliquid dederit: veluti si servo legato sibi eodemque manumisso libertatem sua manu ademerit (hoc ita, si voluntate testatoris ademerit: nam si ignorante eo, libertas valet): item si, rogatus restituere legatum 8 sibi adscriptum, fideicommissum ademerit. Qui

1) *De mulieribus factum, quae se servis alienis iunxerint, cf. Gai. instit.* 1, 84. 91. 160. *Paul. sent.* 2, 21[a]. *Tacit. ann.* 12, 53.
2) *cf. Paul. sent.* 2, 21[a] § 15.
3) ad lib. ei procl.] in libertatem eum adserere *similiave Paul.*
4) Libonianum seu Claudianum *index.* Ad SC Libonianum et edictum Claudianum *Paul.?*
5) *Claudii scil.*, (48. 10) 15 *pr.*

liberti adsignationem sua manu adscripsit, non verbis, 9 sed sententia senatus consulti tenetur. Item non continetur verbis servus, qui alieno testamento fideicommissam libertatem sibi adscripsit. sed de hoc potest haesitari, quoniam, ut supra diximus, senatus ita demum ei, qui sibi libertatem fideicommissam in testamento domini adscripsit, poenam remisit, si dominus subscripsit. immo magis dicendum est hunc contra senatus consultum facere, quam cum qui legatum sibi adscribit, cum libertas omnimodo ipsi competitura sit, 10 legatum autem domino adquiri possit. Si testamentarius servo suo fideicommissam libertatem dederit, videamus, ne extra poenam sit, quoniam nullum ipsius commodum est. nisi ideo adscripserit, ut servus magno 11 pretio redimatur ab eo et manumittatur. Sed et ille, qui, cum Titio fundus legaretur, adiecit sua manu condicionem pecuniae sibi dandae, in voluntatem sena-12 tus consulti incidit. Qui autem voluntate patris se exheredat vel legatum sibi adimit, neque verbis senatus consulti neque sententia continetur.

AD SENATUS CONSULTUM ORFITIANUM LIBER SINGULARIS.

1900. Filii mater ex hoc senatus con- [(38. 17) 6] sulto, etiamsi in aliena potestate sit, ad hereditatem 1 admittitur. Filius, qui se nolle adire hereditatem matris dixit, an potest mutata voluntate adire, antequam consanguineus vel adgnatus adierit, videndum propter haec verba 'si nemo filiorum volet hereditatem suscipere', quia extensiva sunt. et cum verba extensiva sint, paenitentia eius usque ad annum admittenda est, cum et ipsa filii bonorum possessio annalis est.

1901. [1][*'Transacta finitave'* . . .,] ut sunt [(50.16) 230] iudicio terminata, transactione composita, longioris temporis silentio finita.

AD SENATUS CONSULTUM SILANIANUM LIBER SINGULARIS.

1902. [*Si appetitus sit nec occisus dominus,* [(29.5) 7] *nihil senatus consulto cavetur: ipse enim in familiam suam potest animadvertere*] et *in* libertos extraordinarium auxilium habebit.

1903. Si exheredatus filius, antequam [(29. 5) 10] adiretur patris hereditas, occisus sit, ex eventu inspicietur, ut, si adita fuerit hereditas, quasi alieni fuisse videantur: si vero irritum testamentum factum sit, quia ipsius essent si viveret, omnia perinde aguntur ac si 1 dominus esset. Sub divo Traiano constitutum est de his libertis, quos vivus manumiserat, quaestionem haberi.

1904. Si servus a testatore occiso lega- [(29. 5) 12] tus sit et praetor pro praemio statuerit liberum eum esse, dicendum est non impediri libertatem.

1) *Ait senatus:* 'quae iudicata transacta finitave sunt, rata maneant'. (38. 17) 1 *i. f.*

AD SENATUS CONSULTUM TERTULLIANUM LIBER SINGULARIS.

1905. Iustinian. *Lege duodecim tabu-* [C. (6. 58) 14 pr. § 1] *larum bene Romano generi prospectum est, quae unam consonantiam tam in maribus quam in feminis legitimis et in eorum successionibus nec non libertis observandam* 1 *esse existimavit. . . . Sed posteritas . . . non piam induxit differentiam, sicut Iulius Paulus in ipso principio libri singularis, quem ad senatus consultum Tertullianum fecit, apertissime docuit.*

1906. Aequissimum visum est omnes [(38. 17) 5] filios matri praeferri, etiamsi per adoptionem in fami-1 liam relicti essent. Sed et nepos ex adoptivo filio 2 natus ex verbis senatus consulti matri obstabit. Si ex filio nepotem avus manumiserit isque patre et avo et matre superstitibus decesserit, potest quaeri, quis potior esse debeat. nam si mater excluserit avum manumissorem, qui patri anteponitur, edicto praetoris inducetur pater defuncti, quo admisso desinit senatus consulto locus esse et rursus avus vocabitur. itaque rectius est avo ius suum conservare, qui et contra scriptos heredes bonorum possessionem accipere solet.

1907. [1]Si quis intestatus decesserit re- [(38. 17) 7] licta matre et fratre consanguineo vel sorore quamvis per adrogationem quaesitis, eadem iura in persona matris servantur, quae et naturalibus extantibus liberis.

1908. [2]Quod dicimus eum, qui nasci [(50. 16) 231] speratur, pro superstite esse, tunc verum est, cum de ipsius iure quaeritur: aliis autem non prodest nisi natus.

1909. Si fidei meae committatur, ut, quod [(32) 28] mihi relictum fuerit supra quod capere possum, alii restituam, posse me id capere constat.

AD SENATUS CONSULTUM TURPILLIANUM LIBER SINGULARIS.

1910. [3]Iure gentium incestum committit, [(23. 2) 68] qui ex gradu ascendentium vel descendentium uxorem duxerit. qui vero ex latere eam duxerit quam vetatur, vel adfinem quam impeditur, si quidem palam fecerit, levius, si vero clam hoc commiserit, gravius punitur. cuius diversitatis illa ratio est: circa matrimonium quod ex latere non bene contrahitur palam delinquentes ut errantes maiore poena excusantur, clam committentes ut contumaces plectuntur.

1911. Qui nova vectigalia exercent, [(48. 6) 12] lege Iulia de vi publica tenentur.

1912. Qui duobus in solidum eandem [(48. 10) 21] rem diversis contractibus vendidit, poena falsi coercetur, et hoc et divus Hadrianus constituit. is adiungitur et is qui iudicem corrumpit. sed remissius puniri solent, ut ad tempus relegentur nec bona illis auferantur.

1) ad SC Tert. et Orphitianum *errore librarii inser. F.*
2) *De iure liberorum quaeritur, cf. I.* (3. 3) 2, *Pauli sent.* 4, 9.
3) *cf. C.* (9. 45) 1: Is demum in senatus consultum incidisse videtur, qui crimen publici iudicii detulit.

AD SENATUS CONSULTUM VELLAEANUM LIBER SINGULARIS.[1]

1913. Si mulier in iure interrogata responderit se heredem esse, si sciens se heredem non esse responderit, minime intercessisse videri, quia decepit: quod si existimavit se heredem et eo nomine decepta responderit, in eam actionem quidem dari plerique existimaverunt, sed exceptione senatus consulti adiuvari. (16. 1) 23

SENTENTIARUM AD FILIUM LIBRI V.

LIBER I.

1914. = *tit.* 1^a § 1. (1. 22) 5
1915. = - 1^b § 1. (2. 4) 6
1916. = - 13^a § 1^a. (2. 4) 17
1917. = - 1 § 3. (2. 15) 15
1918. = - 3 § 9. (3. 3) 30
1919. = - 3 § 10. (3. 3) 71
1920. = - 4 § 2^a. 3. 7. (3. 5) 36
1921. = - 4 § 9. 10. (3. 5) 46
1922. = - 7 § 2. (4. 1) 2
1923. = - 7 § 7. (4. 2) 2
1924. = - 7 § 10. (4. 2) 22
1925. = - 9 § 2. (4. 4) 24 pr.[2]
1926. = - 9 § $4^{a\ b}$. (4. 4) 34
1927. = - 9 § 5—5^b. (4. 4) 48
1928. = - 9^a. (4. 6) 39
1929. = - 12 § 8. (5. 1) 54
1930. = - 17 § 3. (8. 3) 9
1931. = - 6^a § 3. 4. (11. 4) 4
1932. = - 1^b § 2. (37. 14) 19
1933. = - 1^a § 29. 30. (39. 2) 46
1934. = - 13^a § 1^{b-d}. (42. 1) 45
1935. = - 13^a § $1^{c\ f}$. (42. 1) 54
1936. = - 13^a § $1^{g\ h}$. (42. 5) 38
1937. = - 14 § 1^a. 1. (43. 11) 3
1938. = - 15 § 4. (47. 11) 11
1939. = - 12 § 9. (48. 5) 42
1940. = - 5 § 2. (48. 16) 3
1941. = - 6^b § 1^{a-e}. (48. 16) 6
1942. = - 12 § 7. (48. 18) 22
1943. = - 20^a. (48. 19) 37
1944. = - 21 § 16. (48. 24) 3
1945. = - 6^b § 4. (49. 14) 44
1946. = - 1^a § 2—9. (50. 1) 22
1947. = - 1^a § 10—13. (50. 2) 7
1948. = - 1^a § 14—17. (50. 4) 16
1949. = - 1^a § 18—22. (50. 5) 10
1950. = - 1^a § 23. 24. (50. 5) 12
1951. = *tit.* 1^a § 25. 26. (50. 7) 11
1952. = - 1^a § 27. 28. (50. 8) 7

LIBER II.

1953. = *tit.* 24^a. (1. 7) 37
1954. = - 23^a. (9. 2) 56
1955. = - 1 § $1^{a\ b}$. (12. 1) 34
1956. = - 2 § 2. (13. 5) 6
1957. = - 2 § 3. (13. 5) 30
1958. = - 13 § 1^a. (13. 7) 17
1959. = - 7 § 1. (14. 2) 1
1960. = - 9 § 2. (14. 6) 17
1961. = - 11 § 3. 4. (16. 1) 30
1962. = - 12 § 5. 5^a. (16. 3) 29
1963. = - 15 § 1. (17. 1) 24
1964. = - 18 § 3—5. (19. 2) 55
1965. = - 13 § 1^b. (20. 2) 8
1966. = - 17 § 12. (22. 3) 7
1967. = - 17 § 13^a. (22. 4) 1
1968. = - 19 § 10—12. (23. 2) 38
1969. = - 19 § 13. 14. (23. 2) 66
1970. = - 21^b § $1^{a\ b}$. (23. 3) 73
1971. = - 23 § 7. (24. 1) 59
1972. = - 24 § 10. (25. 3) 4
1973. = - 20 § 2. (25. 7) 5
1974. = - 14 § 5^a. (26. 7) 15
1975. = - 14 § 7. (26. 7) 49
1976. = - 27 § 3. (27. 1) 38
1977. = - 27 § 4. 5. (27. 1) 40
1978. = - 30^a. (27. 3) 24
1979. = - 23 § 5. (34. 5) 8
1980. = - 31 § 29—32. (47. 2) 83
1981. = - 12 § 6^a. (50. 16) 223 pr.
1982. = - 28 § 3. (50. 16) 223 § 1

LIBER III.

1983. = *tit.* 6 § 27^{a-c}. (7. 1) 59
1984. = - 4^a § 14. 15. (22. 5) 15
1985. = - 4^a § 6. (27. 10) 15 pr.
1986. = - 10. (27. 10) 15 § 1
1987. = - 4^a § 4^a. (28. 1) 10
1988. = - 4^a § 11. (28. 1) 17
1989. = - 4^a § 16. (28. 1) 30
1990. = - 4^b § 10^a. (28. 2) 26
1991. = - 4^b § 12—14. (29. 2) 93
1992. = - 5^a (29. 7) 17
1993. = - 6 § 76. (32) 60
1994. = - 6 § 7^a. (33. 5) 19
1995. = - 6 § 45. 47. (33. 7) 22
1996. = - 6 § 91^b. (34. 4) 29
1997. = - 8 § 3^a. (35. 2) 39
1998. = - 9 (36. 4) 10
1999. = - 1^a § 1. (37. 1) 16
2000. = - 2 § 5. (37. 14) 20
2001. = - 2 § 6. (38. 2) 49

1) *cf. p.* 1115 *n.* 1. 2) *v. p.* 985 *n.* 3.

2002. = *tit.* 6 § 91ª. (40. 9) 28
2003. = - 1ª § 2. (40. 8) 7
2004. = - 6 § 14ª. 15. (48. 10) 18

LIBER IV.

2005. = *tit.* 9 § 3. 4. (1. 5) 14
2006. = - 4 § 1. (29. 2) 95
2007. = - 1 § 4ª. (32) 4
2008. = - 1 § 6ª. 19. 20. (32) 21
2009. = - 11 § 1ª. (38. 10) 9
2010. = - 14ª. (40. 11) 4

LIBER V.

2011. = *tit.* 12 § 9ᵇ. (1. 19) 2
2012. = - 16 § 17. (2. 12) 10
2013. = - 12 § 4ª. (4. 4) 36
2014. = - 6 § 8ª ᵇ. (7. 1) 60
2015. = - 6 § 8ᵈ. (8. 6) 21
2016. = - 6 § 8ᵉ. (8. 6) 23
2017. = - 6 § 8ᶠ. (8. 6) 25
2018. = - 1 § 1. (20. 3) 5
2019. = - 12 § 11. (22. 4) 2
2020. = - 15 § 5. (22. 5) 16
2021. = - 15 § 1. (22. 5) 24
2022. = - 12 § 9. (28. 1) 31
2023. = - 12 § 8. (28. 5) 92
2024. = - 12 § 9ª. (32) 23
2025. = - 12 § 2ª. (34. 9) 21
2026. = - 1ª § 1—9. (39. 4) 9
2027. = - 1ª § 10—15. (39. 4) 11
2028. = - 11 § 5ª. 6. (39. 5) 34
2029. = - 1 § 6—9. (40. 12) 39
2030. = - 5ª § 5ª ᵇ. (42. 1) 47
2031. = - 5ʰ. (42. 5) 39
2032. = - 6 § 1ª. (43. 6) 3
2033. = - 6 § 1ᵇ. (43. 9) 2
2034. = - 6 § 8ᶜ. (43. 20) 7
2035. = - 7 § 2ª ᵇ. (45. 1) 136
2036. = - 4 § 18. (47. 10) 42
2037. = - 4 § 5. 13. 14. (47. 11) 1
2038. = - 19ª. (47. 12) 11
2039. = - 16 § 11ª. (48. 2) 9
2040. = - 3 § 3. (48. 6) 11 pr. § 1
2041. = - 23 § 7. (48. 6) 11 § 2
2042. = - 23 § 4. (48. 8) 17
2043. = - 25 § 1ª ᵇ. (48. 10) 19
2044. = - 14 § 2—5. (48. 18) 18 pr. — § 3
2045. = - 16 § 2. 4. 8-8ᵇ. 15. 16. (48. 18) 18 § 4—10
2046. = - 21ª. (48. 19) 38 pr. § 1
2047. = - 22 § 1. 5. 6. (48. 19) 38 § 2—4
2048. = - 23 § 14. (48. 19) 38 § 5
2049. = - 25 § 6ª—8. 10. (48. 19) 38 § 6—9
2050. = - 28. (48. 19) 38 § 10
2051. = - 31 § 5. 6. (48. 19) 38 § 11. 12
2052. = *tit.* 12 § 1ª—ᵈ. (49. 14) 45 pr. — § 3
2053. = - 12 § 13—23. (49. 14) 45 § 4—14
2054. = - 31 § 3. 4. (49. 16) 16

DE SEPTEMVIRALIBUS IUDICIIS

v. DE CENTUMVIRALIBUS IUDICIIS.

DE TACITIS FIDEICOMMISSIS LIBER SINGULARIS.

2055. Cum tacitum fideicommissum is (49. 14) 49 cui datum erat capere se nihil posse detulisset, in quaestionem venit, dodrantis an totius assis partem dimidiam ex beneficio divi Traiani recipere debeat. de qua re exstat rescriptum imperatoris Antonini[1] in haec verba: 'Imperator Antoninus Iulio Rufo. Qui tacitam fidem accommodavit, ut non capienti restitueret hereditatem, si deducta parte quarta restituit,[2] nihil retinere debet. quadrans autem qui heredi imponitur ipsius eripiatur et ad fiscum transferatur'. unde dodrantis semissem solum capit qui se detulit.

2056. 'Transacta finitave'[3] intellegere (50. 16) 229 debemus non solum quibus controversia fuit, sed etiam quae sine controversia sint possessa.

DE TESTAMENTIS LIBER SINGULARIS.[4]

2057. Parentibus licet liberis suis in Vat. 229. 230 potestate [*m*]a[*n*]entibus testamento tutores dare, masculis quidem inpuberibus, feminis vero etiam puberibus, et tam iam natis quam etiam postumis. itaque post institutionem h[*er*]edum hoc modo scribere potest: 'Lucio Titio filio meo et si mihi vivo mortuove nati [*alii*] erunt, tutores do Lucium Aurelium et Gaium Optatum, a quibus peto, ut tutelam liberorum meorum gerant ita, ut ea quae in Asia reliquero, Aurelius, ea autem quae in Italia, Optatus administret'. possumus autem et singulis liberis alium atque alium tutorem dare, velut hoc modo: 'Titio filio meo Aurelium tutorem do: Seio filio meo tutorem Optatum do'. pluribus quoque liberis unus tutor, item uni plures dari possunt.

DE USURIS LIBER SINGULARIS.

2058. Cum quidam cavisset se quotannis (22. 1) 17 quincunces usuras praestaturum et, si quo anno non solvisset, tunc totius pecuniae ex die qua mutuatus est semisses soluturum, et redditis per aliquot annos usuris mox stipulatio commissa esset, divus Marcus Fortunato ita rescripsit: 'Praesidem provinciae adi, qui stipulationem, de cuius iniquitate questus es, ad modum iustae exactionis rediget'. haec constitutio ad finitum modum[5] excedit: quid ergo? sic temperanda res est, ut in

1) *Pii*, (35. 2) 59 § 1. 2) si . . . restituit *gloss.?*
3) *Sunt fortasse verba SCi Planciani, cf.* (35. 2) 59 § 1, (38. 17) 1 *i. f.*
4) *cf. etiam p.* 1102 *n.* 6.
5) redigi iubet stipulationem quae modum *similiave exciderunt.*

futurum dumtaxat ex die cessationis crescat usura. 1 Divus Pius ita rescripsit: 'Parum iuste praeteritas usuras petis, quas omisisse te longi temporis intervallum indicat, qui eas a debitore tuo, ut gratior apud eum 2 videlicet esses, petendas non putasti'. In tacito fideicommisso omne emolumentum heredi auferendum et fisco praestandum divus Pius rescripsit: ergo et 3 usurarum emolumentum aufertur heredi. Si pupillo non habenti tutorem fideicommissum solvi non potuit, non videri moram per heredem factam divus Pius rescripsit. ergo nec ei debetur, qui quod rei publicae causa afuit vel ex alia causa iusta impeditus, ex qua restitutio indulgetur, petere non potuit: quid enim potest imputari ei, qui solvere, etiamsi vellet, non potuit? nec simile videri posse, quod placuit minoribus etiam in his succurri quae non adquisierunt: usurae enim non propter lucrum petentium, sed propter moram 4 solventium infliguntur. Ex locato qui convenitur, nisi convenerit ut tardius pecuniae illatae usuras deberet, 5 non nisi ex mora usuras praestare debet. Fiscus ex suis contractibus usuras non dat, sed ipse accipit: ut solet a foricariis, qui tardius pecuniam inferunt, item ex vectigalibus. cum autem in loco privati successit, 6 etiam dare solet. Si debitores, qui minores semissibus praestabant usuras, fisci esse coeperunt, postquam ad fiscum transierunt, semisses cogendi sunt praestare. 7 Eos qui ex administratione rerum civitatium conveniuntur usuris obnoxios esse satis notum est. idem observatur in operum curatoribus, si pecunia apud eos remansit. sed in ea quam redemptoribus commiserunt, etiamsi neglegenter dederint, usura eis remittitur: haec autem ita sunt, si nulla fraus arguitur: alioquin etiam 8 usurae adplicabuntur. Si dies non sit ab his, qui statuas vel imagines ponendas legaverunt, praefinitus, a praeside tempus statuendum est et nisi posuerint heredes, usuras rei publicae usque ad tertiam centesimae[1] pendent.

VARIARUM LECTIONUM LIBER SINGULARIS.

2059. Institor est, qui tabernae locove (14. 3) 18 ad emendum vendendumve praeponitur quique sine loco ad eundem actum praeponitur.

2060. Operae sunt diurnum officium. (38. 1) 1

2061. Exceptio est condicio, quae modo (44. 1) 22 eximit reum damnatione, modo minuit damnationem. 1 Replicatio est contraria exceptio, quasi exceptionis exceptio.

AD VITELLIUM LIBRI IV.[2]

LIBER I.

[*De testamentis*].

2062. Cum quidam filiam ex asse here- (28. 2) 19 dem scripsisset filioque, quem in potestate habebat, decem legasset, adiecit 'et in cetera parte exheres mihi erit', et quaereretur, an recte exheredatus videretur, Scaevola respondit non videri, et in disputando adiciebat ideo non valere, quoniam nec fundi exheres esse iussus recte exheredaretur, aliamque causam esse institutionis, quae benigne acciperetur: exheredationes autem non essent adiuvandae.

1) usque . . . centesimae *Trib.?*

2) *Paulus in his commentariis Sabini potissimum ad Vitellium libros videtur esse secutus, arg. fr.* 2064. 2071: *quos tamen non solum excerpsit et adnotavit, sed magnopere auxit et ampliavit multorum aliorum libris adhibitis, inprimis Scaevolae responsis, quae saepe ad verbum ab eo exscripta esse constat.*

2063. . . . sed nec filius postliminio re- (28. 3) 10 diens rumpit patris testamentum, ut Sabinus existimavit.

2064. *SABINUS:* quaesitum est, si plus (28. 5) 18 asse pater familias distribuisset et aliquem sine parte fecisset heredem, utrumne is assem habiturus foret an id dumtaxat, quod ex dupundio deesset. et hanc esse tolerabilissimam sententiam puto, ut eadem ratio in dupondio omnique re deinceps quae in asse servetur. *PAULUS:* eadem ratio est in secundo asse quae in primo.

2065. Si nemo subiit hereditatem, omnis (50. 17) 181 vis testamenti solvitur.

LIBER II.

[*De legatis* I.]

2066. Si pecunia legata[1] in bonis legantis (31) 12 pr. non sit, solvendo tamen hereditas sit, heres pecuniam legatam dare compellitur sive de suo sive ex venditione rerum hereditariarum sive unde voluerit.

2067. Qui dotem a matre uxoris ac- (33. 4) 16 ceperat et stipulanti ei promiserat, testamento uxori dotem legavit. cum quaesitum esset, an uxor dotis summam consequi posset, respondit Scaevola non videri dari uxori, quod necesse sit matri reddi. alias sic respondit non videri, nisi manifeste uxor docuisset[2] eam testantis voluntatem fuisse, ut onerare heredes duplici praestatione dotis vellet.

2068. Si dies adposita legato non est, (36. 2) 21 pr. praesens debetur aut confestim ad eum pertinet cui datum est: adiecta quamvis longa sit, si certa est, veluti kalendis Ianuariis centesimis, dies quidem legati statim cedit, sed ante diem peti non potest: at si incerta, quasi 'cum pubes erit' 'cum in familiam nupserit' 'cum magistratum inierit' cum aliquid demum, quod scribenti comprehendere sit commodum, fecerit: nisi tempus condicione optigit, neque res pertinere neque dies legati cedere potest.

Quod ita legatum est: 'heres cum morie- (31) 12 § 1 tur Lucio Titio dato decem', cum incerta die legatum est, ad heredes legatarii non pertinet, si vivo herede decesserit.

Si sub condicione, qua te heredem in- (36. 2) 21 § 1 stitui, sub ea condicione Titio legatum sit, Pomponius putat perinde huius legati diem cedere atque si pure relictum esset, quoniam certum esset herede existente debitum iri: neque enim per condicionem heredum fieri incerta legata nec multum interesse tale legatum ab hoc 'si heres erit, dato'.

[*De instrumento legato*].

2069. [*Instrumento balneario . . .*:] con- (33. 7) 14 tinetur autem et fornicator.

1) *per vindicationem scil. De legato per damnationem non dubitaretur.*

2) nisi . . . . docuisset] *Triboniani esse haec verba opinatur Gradenwitz, p.* 186: *quod non satis constare videtur.*

2070. Cum de lanionis instrumento [(33.7) 18 pr.—§ 11] quaeritur, semota carne mensas pondera ferramentaque laniandae carnis causa praeparata, item trutinas cul- 1 tros dolabras instrumento relinquimus. Instrumento legato aliquando etiam personas legantium necesse est inspici. ut ecce pistorio instrumento legato ita ipsi pistores inesse videri possunt, si pater familias pistrinum exercuit: nam plurimum interest, instrumentum 2 pistoribus an pistrino paratum sit. Asinam molendariam et molam negat Neratius instrumento fundi 3 contineri. Item caccabos et patinas in instrumento fundi esse dicimus, quia sine his pulmentarium coqui non potest. nec multum refert inter caccabos et aenum, quod supra focum pendet: hic aqua ad potandum calefit, in illis pulmentarium coquitur. quod si aenum instrumento continetur, urcei quoque, quibus aqua in aenum infunditur, in idem genus rediguntur, ac deinceps in infinitum primis quibusque proxima copulata procedunt. optimum ergo esse Pedius ait non propriam verborum significationem scrutari, sed in primis quid testator demonstrare voluerit, deinde in qua praesumptione sunt qui in quaque regione commorantur.[1] 4 Cum de vilico quaereretur et an instrumento inesset et dubitaretur, Scaevola[2] consultus respondit, si non pensionis certa quantitate, sed fide dominica coleretur, 5 deberi. Idem consultus de meta molendaria respondit, si rusticis eius fundi operariis moleretur, eam quoque deberi. est autem meta inferior pars molae, catil- 6 lus superior. De bubulco quoque ita respondit, sive de eo, qui bubus ibi araret, sive de eo, qui boves eius 7 fundi aratores pasceret, quaereretur, deberi. De putatoribus quoque ita respondit, si eius fundi causa 8 haberentur, inesse: Pastores quoque et fossores ad 9 legatarium pertinere. Item cum fundus ita legatus esset: 'Maevio fundum Seianum, ita ut optimus maximusque est, cum omni instrumento rustico et urbano et mancipiis quae ibi sunt' et quaereretur, an semina deberentur, respondit verius esse deberi, nisi aliud testatorem sensisse heres probaret.[3] idem respondit de frumento reposito ad mancipiorum exhibitionem. 10 In instrumento medici esse collyria et emplastra et 11 cetera eius generis Cassius scribit. Cui fundum instructum legaverat, nominatim mancipia legavit: quaesitum est, an reliqua mancipia, quae non nominasset, instrumento cederent. Cassius ait responsum esse, tametsi mancipia instructi fundi sint, tamen videri eos solos legatos esse, qui nominati essent, quod appareret non intellexisse patrem familias instrumento quoque servos adnumeratos esse.

2071. *SABINUS:* Cui fundus quae- [(33.7) 18 § 12. 13] que ibi sint legata sunt, ei fundus et omnia, quae in eo solita sunt esse quaeque ibi maiore parte anni morari et hi, qui in eum manendi causa recipere se consueverunt, legati videntur: at si qua consulto in fundo congesta contractave sunt, quo legatum cumulare- 13 tur, ea non videntur legata esse. Quidam cum ita legasset: 'villam meam ita ut ipse possedi cum suppellectile mensis mancipiis, quae ibi deputabuntur, urbanis et rusticis, vinis, quae in diem mortis meae ibi erunt, et decem aureis',[4] et quaereretur, cum in diem mortis ibi libros et vitreamina et vesticulam habuerit, an eadem omnia legato cederent, quoniam quaedam enumerasset: Scaevola respondit specialiter expressa, quae legato cederent.

[1]Quaesitum est Stichum servum ex [(32) 78 pr.—§ 2] eo fundo ante annum mortis testatoris abductum et disciplinae traditum, postea in eum fundum non reversum an deberetur. responsum est, si studendi causa misisset, non quo de fundo cum aliorsum transferret, 1 deberi. 'Maevi fili, quod iam tibi maximam partem facultatium dederim, contentus esse debes fundo Semproniano cum suis inhabitantibus, id est familia, et quae ibi erunt'. quaesitum est de nominibus debitorum et nummis. eadem epistulam talem emisit: 'argentum omne et supellectilem, quodcumque habeo, tibi dono et quidquid in praedio Semproniano habeo'. an supellex, quae in aliis praediis vel domibus esset, ad Maevium pertineret? et an servi, quos ex eo fundo aliis legavit? responsum est nomina et nummos non videri deberi, nisi manifeste de his quoque legandis voluntas defunctae adprobaretur.[2] servos ex isdem fundis aliis datos deminuisse filii legatum. de argento et suppellectili quae alibi esset eum cuius notio est aestimaturum, ut id optineat, quod testatori placuisse 2 a legatario adprobabitur.[3] [4]Praedia quidam reliquit adiectis verbis: 'uti a me possessa sunt et quaecumque ibi erunt cum moriar': quaesitum est de mancipiis, quae in his praediis morata fuerunt vel operis rustici causa vel alterius officii, ceterisque rebus, quae ibi fuerunt in diem mortis, an ad legatarium pertinerent. respondit ea omnia, de quibus quaereretur, legata videri.

2072. Domum instructam legavit cum [(33.7) 18 § 14] omnibus adfixis: quaeritur de instrumentis debitorum, an ea legatarius habere potest. respondit secundum ea quae proponerentur non posse.

2073. [5]'Peto, ut fundum meum Cam- [(32) 78 § 3] panianum Genesiae alumnae meae adscribatis ducentorum aureorum[6] ita uti est'. quaeritur, an fundo et reliqua colonorum et mancipia, si qua mortis tempore in eo fuerint, debeantur. respondit reliqua quidem colonorum non legata: cetera vero videri illis verbis 'ita uti est' data.

[*De auro argento mundo muliebri similibusque legatis*].

2074. Illud fortasse quaesiturus sit ali- [(32) 78 § 4] quis, cur argenti appellatione etiam factum argentum comprehendetur, cum, si marmor legatum esset, nihil praeter rudem materiam demonstratum videri posset.[7] cuius haec ratio traditur, quippe ea, quae talis naturae sint, ut saepius in sua redigi possint initia, ea materiae potentia victa numquam vires eius effugiant.

Pediculis argenteis adiuncta sigilla [(34.2) 32 pr.—§ 5] aenea ceteraque omnia, quae ad eandem similitudinem 1 redigi possunt, argento facto cedunt. Auro facto adnumerantur gemmae anulis inclusae, quippe anulorum sunt, cymbia argentea crustis aureis illigata. margaritae, quae ita ornamentis muliebribus contextae sunt, ut in his aspectus auri potentior sit, auro facto adnumerantur. aurea emblemata, quae in lapidibus apsidibus argenteis essent et replumbari possent, deberi

1) deinde . . . commorantur *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG XX*, 73).
2) *cf.* (33. 7) 20 § 1.
3) nisi . . . probaret *Trib.? v. Paul. sent.* 3, 6 § 43, *Gradenwitz, p.* 191.
4) HS X̄ *Paul.*

1) *cf. Scaev.* (33. 7) 20 § 6.
2) nisi . . . adprobaretur *Trib.* (*Gradenwitz, ZRG XX*, 83).
3) ut . . . adprobabitur *Trib.* (*Gradenwitz l. c.*).
4) *cf. Scaev.* (32) 93 § 2.
5) *cf. Scaev.* (32) 101 § 1.
6) HS C̄C̄ *Paul.*
7) *cf. Iavol. fr.* 173 § 1.

Gallus ait: sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait: alioquin aurata et inclusa vasa alterius materiae auri 2 numero non habenda. Argento potorio vel escario legato in his, quae dubium est cuius generis sint, consuetudinem patris familias spectandam, non etiam in 3 his, quae certum est eius generis non esse. Quidam primipilaris uxori suae argentum escarium legaverat: quaesitum est, cum pater familias in argento suo vasa habuerat, quibus et potabat et edebat, an legato haec quoque vasa continerentur. Scaevola respondit con-4 tineri. Idem, cum quaereretur de tali legato: 'hoc amplius filia mea dulcissima e medio sumito tibique habeto ornamentum omne meum muliebre cum auro et si qua alia muliebria apparuerint', cum testatrix negotiatrix fuerit, an non solum argentum, quod in domo vel intra horreum usibus eius fuit, legato cedit, sed etiam quod in basilica fuit muliebre: respondit, si testatrix habuit proprium agentum ad usum suum paratum, non videri id legatum, quod negotiandi causa venale proponi soleret, nisi de eo quoque sen-5 sisse is qui petat probet.[1] Neratius Proculum refert ita respondisse vasis electrinis legatis nihil interesse, quantum ea vasa, de quibus quaeritur, argenti aut electri habebant, sed utrum argentum electro an electrum argento cedat, id ex aspectu vasorum facilius intellegi posse: quod si in obscuro sit, inspiciendum est, in utro numero ea vasa is, qui testamentum fecit, habuerit.

2075. Labeo testamento suo Neratiae (34. 2) 32 § 6 uxori suae nominatim legavit 'vestem mundum muliebrem omnem ornamentaque muliebria omnia lanam linum purpuram versicoloria facta infectaque omnia' et cetera. sed non mutat substantiam rerum non necessaria verborum multiplicatio, quia Labeo testamento lanam ac deinde versicoloria scripsit, quasi desit lana tincta lana esse, detractoque verbo 'versicolorio' nihilo minus etiam versicoloria debebuntur, si non appareat aliam defuncti voluntatem fuisse.

2076. Coccum quod proprio nomine (32) 78 § 5 appellatur quin versicoloribus cederet, nemo dubitavit. quin minus porro coracinum aut hysginum aut melinum suo nomine quam coccum purpurave designatur?

2077. Titia mundum muliebrem (34. 2) 32 § 7—9 Septiciae legavit: ea putabat sibi legata et ornamenta et monilia, in quibus gemmae et margaritae insunt, et anulos et vestem tam coloriam: quaesitum est, an haec omnia mundo continentur. Scaevola respondit ex his quae proponerentur dumtaxat argentum balneare 8 mundo muliebri contineri. Item cum inaures, in quibus duae margaritae elenchi et smaragdi duo, legasset et postea elenchos eisdem detraxisset et quaereretur, an nihilo minus detractis elenchis inaures deberentur: respondit deberi, si maneant inaures, 9 quamvis margarita eis detracta sint. De alio idem respondit, cum quaedam ornamentum mamillatum ex cylindris triginta quattuor et tympanis margaritis triginta quattuor legasset et postea quattuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.

2078. Cum vir ita legasset: 'quae uxoris (32) 78 § 6 causa parata sunt,[2] ei do lego,' ego apud praetorem fideicommissarium petebam etiam res aestimatas, quarum pretium in dotem erat, nec optinui, quasi testator non sensisset de his rebus. atquin si in usum eius datae sint, nihil interest, ab ipsa an ab alio comparatae sunt. postea apud Aburnium Valentem inveni ita relatum: mulier res aestimatas in dotem dederat ac deinde maritus ei legaverat his verbis: 'quae eius causa comparata emptaque essent'. dixit emptorum paratorumque appellatione non contineri ea, quae in dotem data essent, nisi si maritus eas res, posteaquam ipsius factae essent, in uxoris usum convertisset.

Ea tamen adiectio legatum alias exiguius, (32) 46 alias plenius efficit. augetur, cum sic scriptum est: 'quaeque eius causa parata sunt': id enim significat et si quid praeter ea quae dicta sunt eius causa paratum est: minuitur detracta coniunctione, quia ex omnibus supra comprehensis ea sola definiuntur, quae eius causa parata sunt.

*

2079. Rebus quae in fundo sunt legatis (32) 78 § 7 accedunt etiam ea, quae tunc non sunt, si esse solent: nec quae casu ibi fuerunt, legata existimantur.

2080. Filii appellatione omnes liberos (50. 16) 84 intellegimus.

LIBER III.

[*De legatis* 2.]

[*De usu et usu fructu legato*].

2081. Usus fructus est ius alienis rebus (7. 1) 1 utendi fruendi salva rerum substantia.

2082. Titius Maevio fundum Tusculanum (7. 1) 50 reliquit eiusque fidei commisit, ut eiusdem fundi partis dimidiae usum fructum Titiae praestaret: Maevius villam vetustate corruptam necessariam cogendis et conservandis fructibus aedificavit: quaesitum est, an sumptus partem pro portione usus fructus Titia adgnoscere debeat. respondit Scaevola, si, priusquam usus fructus praestaretur, necessario aedificasset, non alias cogendum restituere quam eius sumptus ratio haberetur.

2083. [*Cui domus usus relictus est, si ipse* (7. 8) 3 *habitat, potest*] et clientes [*recipere*].

2084. Usus pars legari non potest: nam (7. 8) 19 frui quidem pro parte possumus, uti pro parte non possumus.

*

2085. Si sic stipulatus fuero: 'per te (45. 1) 93 non fieri, quo minus hominem ex his, quos habes, sumam?' electio mea erit.[1]

2086. Quod nullius esse potest, id ut (50. 17) 182 alicuius fieret, nulla obligatio valet efficere.[2]

[*De tutoris datione*].

2087. Furiosus si tutor datus fuerit, potest (26. 1) 11 intellegi ita dari, cum suae mentis esse coeperit.

[*De statuliberis*].

2088. Si in diem exempli gratia cen- (35. 1) 46 tensimum imperatum est statulibero, ut pecuniam solveret, neque initium temporis eius quod futurum esset, adscriptum est, adita hereditate cedere dies incipit,

1) nisi . . . is qui petat (*filia?*) probet *Trib. ad Vitell.* (32) 45. 2) *cf. Sab.*

1) *Similiter in legato sinendi modo relicto.* 2) *Res quae extra commercium sunt nec per damnationem utiliter legantur.*

quia absurdum visum est ante diem praeterire, quam is existeret, quem oportet accipere. et hoc in omnibus, qui heredi dare iussi sunt, dicendum est: igitur et legatario ex adita hereditate ad parendum condicioni tempus computabitur.

2089. Qui pecuniam dare iussus est, [(40. 7) 22] nisi adiectum sit, cui det, heredibus dare debet pro partibus hereditariis: pro ea enim parte quisque acci-1 pere debet, pro qua dominus est. Si quidam ex heredibus, *quibus* dare debeat, nominati sint, dabit 2 his pro hereditariis portionibus. Si heredibus nominatis etiam extraneus iunctus sit, extraneo virilis, ceteris hereditariae dari debent: et si non solum Titium, sed etiam alios adiecisset, hos virilem partem habituros, coheredes autem hereditarias Iulianus[1] scribit.

LIBER IV.[2]

2090. Nemo dubitat recte ita heredem [(28. 5) 59] nuncupari posse 'hic mihi heres esto', cum sit coram, 1 qui ostenditur. Qui frater non est, si fraterna caritate diligitur, recte cum nomine suo sub appellatione fratris heres instituitur.

2091. Si idem servus et legatus et liber [(31) 14] esse iussus sit, favor libertatis praevalet: sin autem et in posteriore scriptura legatus est et evidens ademptio libertatis ostenditur, legatum propter defuncti 1 voluntatem praevalebit. Servo alieno herede instituto post mortem domini eius cui adquisita hereditas et libertatem fideicommissariam dari posse constat.

1) *Iulian. fr.* 883. 2) *Apparet etiam hoc libro tractari ius testamentorum; in incerto autem relinquo an specialiter hic de heredis institutione et libertate testamentaria et fideicommissaria actum fuerit.*

EX LIBRIS INCERTIS.

2092. [1]. . . *ἐν αὐτῷ δὲ τῷ τίτλῳ* [Thal. in Bas. (8. 1) 36] (*sc. dig. de postulando*) *ἐν τῇ πρὸ ταύτης σεντεντίᾳ* (*i. e. ante fr.* 10) *καὶ τιμωρίαν ὁρίζει ὁ Παῦλος κατὰ τοῦ φισκοσυνηγόρου συνηγορήσαντος κατὰ τοῦ φίσκου.*

2093. Modest. 9 regul. *Et inofficioso testa-* [(29. 5) 18] *mento queri idem et mortem vindicare defuncti non prohibetur, idque Paulus respondit.*[2]

2094. [3]*Ei qui a relegato manumissus [(48. 22) 13] est Romae morari non licet, cum ne patrono quidem eius liceat.*

(5. 2) 9	*v. fr.*	883	(49. 4) 2 § 3	*v. fr.*	24
(27. 1) 6 § 5	—	851	(49. 16) 13 § 5	—	1251
§ 10	—	851			
§ 19	—	1059	C. (2. 55) 5 § 3	—	255
13 § 2	—	853	(5. 4) 6	—	1497
(38. 12) 1	—	1248	(8. 47) 10 pr.	—	887

1) *cf. Mommseni addit. ad* I, 81, 26. *Sunt haec fortasse ex Pauli sententiis.* 2) *responsorum lib.* 3? 12?
3) *Hoc fr. om. in F. suppl. edd. ex Bas.* 60, 54, 13.